

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

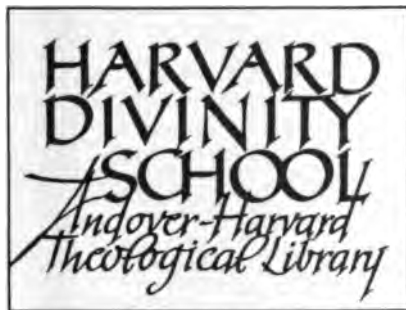
the 1990s, the number of people in the 15–24 age group has increased from 1.2 million in 1980 to 1.7 million in 1995. The 15–24 age group is the largest age group in the population, and the increase in the number of people in this age group has contributed to the increase in the total population. The increase in the number of people in the 15–24 age group has also contributed to the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector.

The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector. The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector. The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector.

The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector. The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector. The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector.

The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector. The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector. The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector.

The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector. The increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector has been driven by the increase in the number of people in the 15–24 age group who are employed in the manufacturing sector.

Migne, Jacobus Reel

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

IUNTA PRITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIUM
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEHENTUR ABSOLUTAS DETECTIS,
AUCTA ; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGU-
LARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICAN-
TIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA :

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATI-
STICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM DOGMATICUM, MORALE, LITUR-
GICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE ; SED PRÆSERTIM
DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMIS-
SO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS
OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A
PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
FRAGMENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J. - P. MIGNE.

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORRE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLEXI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLI-
GITUR, ET AD NOVEN ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS ; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM
TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NEMPE
LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMP-
TOR. COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272
PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS ENAT INTEGRE ET SEORSIM
COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL
PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XCIV.

S. JOANNES DAMASCENUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANNOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARIISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

AVIS IMPORTANT.

3K
00
M38
11
P. 2

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet-livin de leur utilité. Tantôt on a mé leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clichage opéré, par conséquent la partie du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, liaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesme, et M. Bonelly, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-postifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguent entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'Editeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faut prendre que ceux qui porteront en tête Paris ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hebreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes: Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs* de Rome, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicélie* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su reimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM VIII. ANNUS 756.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ,

ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ,

ΜΟΝΑΧΟΥ, ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS DAMASCENI,

MONACHI. ET PRESBYTERI HIEROSOLYMITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

ET EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

EX VARIIS EDITIONIBUS, ET CODICIBUS MANU EXARATIS, GALLICIS, ITALICIS ET ANGLICIS, COLLECTA, RECENTIATA,
LATINE VERSA, ATQUE ANNOTATIONIBUS ILLUSTRATA, CUM PRÆVIIS DISSERTATIONIBUS ET COPIOSIS INDICIBUS,

OPERA ET STUDIO

P. MICHAELIS LEQUIEN,

MORINO-BOLONIENSIS, ORDINIS FF. PREDICATORUM:

variorum curis adaucta, nempe,

ANDR. GALLANDII, ANG. MAII, WEGELINI:

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIMUS.

VENIUNT 3 VOL. 35 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE. OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ANFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MUENIA PARISIINA.

1863

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM VIII. ANNUS 756.

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XCIV CONTINENTUR.

S. JOANNES DAMASCENUS.

<i>Notitia.</i>	col. 9
<i>Præfationes.</i>	66
<i>Prolegomena Leonis Allatii.</i>	118
<i>Dissertationes Damascenicae septem.</i>	194
<i>Dialectica.</i>	518
<i>De Hæresibus liber.</i>	578
<i>Expositio Fidei orthodoxæ.</i>	790
<i>Pro sacris Imaginibus Orationes tres.</i>	1227
<i>De recta Sententia liber.</i>	1421
<i>Tractatus contra Jacobitas.</i>	1433
<i>Dialogus contra Manichæos.</i>	1503
<i>Disceptatio Christiani et Saraceni.</i>	1585
<i>Opusculi de Draconibus et Strygibus fragmentum.</i>	1598

APR 13 1884
JOHNS HOPKINS

NOTITIA.

(FABRIC. *Bibliotheca Græca*, ed. Harless, tom. IX, p. 682.)

Joannes Damascenus, presbyter et monachus, non confundendus est, ut multi fecerunt, (a) cum Joanne Mesue, Damasceno, medico (b), vel cum Joanne Damasceno, Serapionis F. itidem medico (c), nec cum Damasceno, episcopo Rhondinensi (d), vel altero episcopo Damasceno, sive Damasci urbis, qui sæculo medio decimo sexto de animalibus scripsit ad Michaelem Cantacuzenum (e), nec denique cum recentiore scriptore Damasceno, monacho et hypodiacono Studita, Thessalonicensi (f).

(a) Quemadmodum homonymia Theodosii imp., qui ante Leonem Isaurum exstitit, Vincentio Bellovacensi, Antonino Florentino, Andrea Dandolo, Joanni Nauclero, Trithemio aliisque fuit fraudi, ut Joannem Damascenum sæculo IV, sub Theodosio primo vixisse scriberent; ita alios decepti similitudo nominis, ut Joannem Damascenum nostrum confunderent cum Joanne Damasceno, medico. Vide *Latini Latini* Bibl. sacræ et profanæ p. 79 b. et 81 a; Petri Bælii *Lexicon historicum* in Damasceno, et Leon. Allatium apud Mich. Lequien in *Prolegomenis ad Damascenum*, ubi errores illos refellunt. Idem Allatius confutat etiam et fabulosa esse evincit, quæ de Damasceno Raph. Volaterranus libro XVI *Commentar. urban.* falso tradens, eum Judæis parentibus natum et ex Judaismo ad Christianismum conversum esse, et Constantinopolin venisse, captumque a piratis Saracenis, postea a Theodosio redemptum magistrum ejus epistolarum fuisse, mox abscissam ei *dexteram*, quod in suspicionem prodicionis venisset. Ne dicam de fabulis, quas addunt auctor sermonis de Damasceni conversione, Vincentius Bellovacensis *Speculi hist.* XVII, 103; Petrus de Natalibus, episcopus Equilianus, in *Historia sanctorum*, IV, 135; Jo. Nauclerus in *Chron.* aliique, restitutam ei manum beneficio Mariæ Virginis, reductum CPoliam. etc.

(b) Joannes Damascenus, medicus, cognomento Mesue, abnepos Abdallæ, Damasci regis, secta Muhammedanus, circa a. 1200 floruit et Arabice scripsit, quæ scripta ejus deinde ex Arabico in Græcam et Latinam linguam conversa sunt. Ex illis aliqua S. Joanni Damasceno, presbytero, male tribui notat Lambecius VI. p. 148. 151. 153. etc. FABR. — Mediolani in bibl. Ambros. teste Montfaucon. in bibl. biblioth. MSS. p. 499. — et p. 1199. C. *περι φαρμάκων* in bibl. Guil. Pelliserii. — ib. p. 382. A. 384. B. 433. B. *Aphorismi*. — lidem cum commento Isidori, *Lipsiæ* in bibl. Paulina, teste Fellerio in *catalog.* codd. illius bibl. p. 277. — *Aphorismorum liber*: per Platon. de Benedictis. Bonon. 1489. 4. — In *cod. Cæsareo* XXV. n. 7, est inter collectanea medica Græco-barbara, Jo. Damasceni remedium purgandi capitis et stomachi, inscriptum *ποίημα compositio Jo. Damasceni. v. Lambec.* comm. VI. part. II. p. 269. — Male autem S. Jo. Damasceno in *cod.* asseritur Joannis, filii Mesuæ, s. Moysis, Damasceni, medici Arabis, liber *De simplicibus medicamentis purgantibus*, in quinque sectiones divisus, in *codd. Cæsareis* XXIX. n. 4. XXX. n. 1. et XXXI. n. 2. v. *Lambec.* VI. pag. 297 sq. (qui eum tradit, duce Conr. Gesnero, vixisse circ. a. C. 1158, et alia de eo notat: id si ita est, junior ille intelligendus est Joannes Mesues Damascenus.) — p. 299 sq. et 303. ed. Kollar. — De medicamentis, ad purgandum imprimis idoneis, in III *codd. Paris.* bibl. publ. — De antiquiore Joanne Dama-

sceno, Mesuæ filio, medico Syro Christiano, circ. a. C. 845. v. *Hamberger Z. N.* III. p. 183 sqq. et de utroque plura infra in vol. XIII, in *elencho medicor. veterum* p. 257 sq. (ubi suo tempore plura adnotabuntur,) *ibid.* p. 259 sqq. et 273. ex Jo. Leonis, Africani, libell. de viris quibusdam illustrib. apud Arabes. — Addatur Jo. Damasceni de sacra arte libell. versibus politicis, in *cod. MMCCCXXVII.* n. 37. *Paris.* bibl. publ. conf. Bardin. *cat. codd. Laurent.* III, p. 357. et *Fabr. B. Gr.* XII pag. 774. *Harl.*

(c) Joannes Damascenus, Serapionis F. itidem Muhammedanus, medicus, a Joanne Mesue laudatur. *Fabr.* V. infra, vol. XIII. pag. 299 sq. et supra in h. vol. pag. 156. *Harl.*

[De Damascio Syro, Peripatetico philosopho, vide supra, vol. III. p. 483 sq. — De Damascio, poeta epigrammatario, supra vol. IV, p. 470 sq. *Harl.*

(d) Leo Allatius in *prolegomni.* ad Jo. Damascenum, ubi de variis hisce Damascenis disserit, memorat MS. *Δαμασκηνοῦ ἐπισκόπου Ῥονδίνης διάλογον μετὰ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἁγίας Ἀναστασίας* ἤτοι *ταλανισμὸν κατὰ τῶν νῦν τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων*. *Damasceni, Rondinensis episcopi, dialogum cum abbate S. Anastasiæ, sive deplorationem episcoporum Græciæ sua ætate.* Incipit: Προσαγορεύω. *Fabr.* in *cod. Nanianis* LXXXV. n. 5. et CLX. n. 9: Παράινεις πρὸς τοὺς θέλοντας σωθῆναι μοναχοῦς ὡς ἐν συνόπτῳ τοῦ ἐπισκόπου λογιωτάτου Κυροῦ Δαμασκηνοῦ Λιτῆς καὶ Ῥονδίνης καὶ προέδρου Πολιανῆς ἰνι. : Ἀδελφοί καὶ πατέρες, ἐπειδὴ τὸν κόσμον ἀφήσαμεν, etc. In *codice posteriore* n. 11, est quoque ejusdem λόγος περὶ φράσει εἰς τὴν δεκάλογον τοῦ Μωϋσέως ἰνι. : Δέκα παραγγέλαι εἶναι. v. *cat. codd. Gr. Nanian.* 173. et 361. — In *Mart. Crusii Turcogræcia*, libr. IV, inter auctores epistolarum LX, nominantur etiam Damascenus, Litæ et Rhendinzæ atque Damascenus, Demonici et Elatssonis. v. supra, vol. VIII, p. 94. *Harl.*

(e) Damasceni, episcopi, librum, communi Græcorum dialecto scriptum, *De natura animalium*, constantem XC capitibus, quem ex Aristotele, Æliano et Phile collegit, atque Michaeli Cantacuzeno, magno domestico, transmissit, legisse se ms. imperfectum tamen apud Petrum Velliam Romanum testatur Leo Allatius loco jam laudato; incipit: Συνήθειαν ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶταν θέλουσι νὰ ἰδοῦσι τινα μέγαν ἄρχοντα. *Fabr.* in *cod. Taurin.* CCXLVIII, fol. 55. est: *Damasceni ἀρχιεπίως Στουδίτου συνάθροισις* etc., *episcopi Studitæ libellus in quo collecta sunt ex veterum philosophorum libris, quæcumque de avibus, et terrestribus atque murinis animantibus ab his dicta fuerunt et communior interpretatio subditur.* Atque auctor *catalogi codd.*

(f) Hic est Damascenus, cujus *Thesaurus homiliarum in sanctos* lingua Græca vulgari sæpius

1362

Hic Joannes ex nobili genere (a), patria Damascenus, dignitate presbyter (b) et vitæ instituto monachus, contumeliæ causa Sarabaita (c) et pro *Mansure*, *Mamzer* (d), ab aliis Arcelas (e) et propter eloquentiam Chrysorrhœas (f) cognominatus legitur. Damascenus a Cosma, monacho docto ex Italia, captivo illic adducto, eruditus una cum Cosma, Hierosolymitano (qui melodi nomine deinde celebris et Majumensis episcopus exstitit). Hinc neglectis, quas Damasci satrapa offerebat, mundialibus dignitatibus, Hierosolymas in Sabæ monasterium concessit, ibique in litterarum, sacrarum præsertim, meditatione consenuit et prope Sanctum Sa-

codd. Gr. Taurin. pag. 567, putat, hanc collectionem eandem esse, quam Leo Allatius (a Fabricio etiam citatus) legisse se scribit; eundem tamen Allatium, addit, subdividisse, non sibi constare, num Damascenus, episcopus Studita, alius sit a Damasceno monacho, hypodiacocono Studita, Thessalonicensi (cujus Thesaurum Fabr. (in not. f) memorat); an vero prorsus idem, qui, postea in episcopatum assumptus, ingenium rebus historicis colligendis exercuerit. Tum observat confector catalogi, in cod. Taurin. capita numerari XCI, forsitan quia librarius caput quoddam in II sectiones divisit: denique idem auct. cat. adnotat, in cod. Taur. nullam operi præmissam esse præfationem; sed primo capiti *De aquila*, tetrastichon Simeonis, Hierodiacoconi (quod Gr. cum versione Lat. evulgavit auct. cat.), præfixum, atque primum caput incipere: 'Ο ἀετός εἶναι βασιλεὺς εἰς ἅλα τὰ πετόμενα, etc. *Harl.*

prodiit Venetiis, ut 1603. 1618. 4. [Venet. 1528. 4. Gr. v. bibl. Askew. p. 49. — Venet. 1628. 8. ap. Anton. Pinell. — *Thesaurus monachi Damasceni, subdiaconi et Studitæ Thessalonicensis*. in quo sunt expositiones evangeliorum. Græc. vulg. Venet. 1642. 4. v. Pinelli cat. II. pag. 5. n. 2288. add. supra vol. VIII. p. 88. de libro I. Turco-græciæ Mart. Crusii, et infra, vol. X, p. 501. vet. edit. — De Petro Damasceno, v. paulo post ad n. 26. *Harl.*] — Omitto dicere de aliis Damascenis, ut Nicolao Damasceno, Damascio Damasceno, et Damasceno, cujus δρᾶμα Σωσανίδος laudatur ab Eustathio ad Dionysium Periegetem v. 976. *Fabr.* De Nicolao Damasceno, qui a U. 747. ante Ch. nat. 5. ab Herode orator missus est ad Octavianum Cæsarem, et num auctor fuerit dramatis, Σωσανίς, v. supra vol. III, in catalogo Peripateticorum, pag. 500 sq. et in notitia tragicorum. deperditorum pag. 315; atque utroque loco Fabric. asseruit ei drama illud, quod alii male tribuerunt Joanni Damasceno, pag. autem 742. hæsitavit; sed v. not. (sss. —) vol. II. pag. 179. — vol. I. pag. 726. in elencho scriptorum, collectioni gnonicorum Frobenianæ præmisso. Scripsit quoque de Aristotelis philosophia et in quosdam illius libros, at Joanni Damasceno tribuuntur scholia in Aristotelis κατηγορητῶν. (v. vol. II. p. 209.) — epitome organi Aristotelici (ib. pag. 220.) add. infra, vol. IX. pag. 440 vet. ed. in cap. de Photio. Bruckeri Hist. crit. philos. tom. II. p. 469 sqq. Saxii Onom. I. pag. 200 sq. et quos ille citat. De Damascii Damasc. ἀπορίας etc. v. Villosion. Anecd. Gr. II. pag. 253. etc. *Harl.*

[Michael Damascenus. Cretensis, scriba codicum, V. *Moutfacon*. Palæogr. Græc. p. 104. imprimis pag. 512. sq. ubi proficitur, se acta synodi Chalcedonenensis exscripsisse a. Chr. 4525. *Harl.*]

(a) Patrem Damasceni Sergium τὸν τοῦ Μανσοῦρ, quæstorem generalem, γενικὸν λογοθέτην Abdolmeleci Califæ Saracenorum, ex Theophane verisimiliter conjici laudatus Lequien. *Fabr.* De Joanne Damasceno, homine quidem superstitione haud mediocri, et acerrimo imaginum defensore, viro tamen sui ævi eruditissimo, systematicæ theologiæ conditore et scholasticorum inter Græcos præcursore; conf. Heineccii Hist. eccles. Græcæ, part. I. cap. 2. §. VII. — Cavei Hist. litt. SS. Eccl. tom. I. p. 624 seq. — C. Oudin. comment. de SS. eccl. I. pag. 1713 seq. qui pag. 1717 seq. monet

et late disserit, Jo. Damasc. primum ex Græcis Patribus exstitisse, qui Eucharistiam esse verum corpus et sanguinem Christi lib. IV. *De fide orthod.* cap. 14. docuerit. — L. *Ell. du Pin Nouv. Biblioth.* tom. VI. p. 401. — Brucker., *Hist. crit. philos.* III. pag. 534 seq. et in appendice sive vol. VI. p. 554. — R. Ceillier. *Hist. gen. des aut. eccl.* tom. XVIII. pag. 410 seq. — *Hamberger* zuverl. Nachr. part. III. p. 528 seq. Saxii Onom. II. p. 84 sq. et p. 545, atque alios, quos illi dumviri citant; — Schroekh. *Hist. eccl. Christ.* tom. XIX, pag. 60 sq. Quosdam Jo. Damasceni sententias persequitur Moshem. in not. ad Cudworthi systema intellect. tom. I. pag. 765. not. s. ed. Leid. 1775. 4. de Deo omnia permeante; — pag. 921. de similitudinibus, quibus S. Trinitas depingitur; tom. II. pag. 473 De natura angelorum. *Harl.*

(b) Presbyterum fuisse, male negat Possevinus, qui constantibus veterum testimoniis refellitur. Vide Jo. Hierosolymitanum in vita Damasceni p. XXI, et ibi notas.

(c) Apud Vincentium Bellov. XVII. 103. imperator Theodosius ad Joannem: *Sarabaita pessime*. Nisi legendum *Sabaita*, nam in S. Sabæ Laura Damascenum diu vixisse constat; et Sabaita dicitur Stephanus, ejus fratris filius. Cæterum Sarabaitæ S. Hieronymo epist. 22 Ad Eustoch. (edit. novæ 18. tom. II, p. 43.) *Remoboth, monachorum genus deterrimum atque neglectum: hi bini, vel terni, nec multo plures simul habitant, suo arbitrato ut ditione viventes*. De his viri docti ad Regulam S. Benedicti c. 4. Cassianus collat. XVIII. 4 et 7. *Petrus Crinitus* III. 15. de honesta disciplina, ubi Augustini locum illustrat de Sarabaitis sacerdotibus.

(d) Ὑβριστικῶς, sive per contumeliam dictum esse Μανσοῦρ ab Iconomachis, tradit *synodus* septima Act. VI. tom. III edito. Binianæ pag. 678, falliturque Cangius, quando de alio, nescio quo, Joanne, hæretico Ægyptio, et hæc verba et acclamationem Iconomachorum p. 677. Μανσοῦρ τῷ κακωνύμῳ καὶ Σαρακηνοῖσι ἀνάθεμα intelligendam esse putat, gloss. Græco in Μανσοῦρ. | In cod. Veneto Marc. CXXXVIII. qui continet *Parallela*, Damasceno attributa, pro Μανσοῦ legitur Μασοῦ, teste cel. Morellio in bibl. MS, Gr. et Lat. pag. 85. Add. Jo. Fabr. *Hist. bibl. Fabr.* I. pag. 152. *Harl.*] Assentior tamen Theophani, qui pag. 350. Jo. Damascenum dictum esse, ait, *Mansur παπτικῶ ὀνόματι*, quod avus ejus ita diceretur. Addit Theophanes, voce Μανσοῦρ significari λελυτρωμένον, *redemptum*. Pro quo Scylitzæ et Cedreni cod. monstrum habent vocabuli λέντραβον, sed λελυτρωμένον esse scribendum, recte idem Cangius adnotavit. Non tam itaque contumeliosum erat nomen ipsum Mausur, pluribus aliis commune, quam quod per contumeliam illud Constantinus Copronymus corruperat in Μαμζήρον, spurium, quemadmodum ex eodem Theophane Cedrenus et auctor Hist. miscellæ testantur.

(e) Ἰωάννου τοῦ Ἀρχιδιάκωνος διὰ στίχων ταμδικῶν εἰς τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν. Ita inscribitur Joannis Damasceni hymnus in Pentecosten, et agnoscit nomen ἀκλᾶν, quod *arcularium* significat Damasceno tributum *Eustathius, Thessalonicensis*, in commentario ad illum hymnum, apud Allatium de Georgiis p. 320.

(f) Theophanes, Cedrenus lib. Auct. Hist. Miscellæ XXI. 26. p. 1004. et XXII. 6, p. 1015.

bam est sepultus (a). Certe tumultum Damasceni et Cosmæ spectatum eo loco, Joannes Phocas (b) meminit. Disciplinis philosophiæ egregie excultum et eruditione omnivaria ultra illius sæculi exemplum ornatum omnes fatentur: hymnis dulcissimis, scriptisque quamplurimis, de quibus deinceps dicitur, celeberrimum. In his quod volsellis quandoque non gladiis pugnat, narrationesque parum credibiles ingerit, ubi pro imaginum cultu et precibus pro defunctis descendit in certamen, ætati potius, qua vixit, quam ingenio ejus tribuendum existimo. Diem obiisse videtur non ante a. C. 756 (c). Leonis Isauri et Constantini, Copronymi iras parum, quoad vixit, reveritus. Memoria ejus inter sanctos ab Ecclesia Latina colitur 6 Maii, a Græca 29 Nov. et 4 Decembr. Vitam ejus, commentarios de illa, Arabice scriptos, nactus, tradidit atque ex illis, ut videtur, fabulam illam parum credibilem de manu Damasceni, per S. Mariam restituta, hausit Joannes Hierosolymitanus, post medium sæculi decimi clorus (d). Eam Latine a Lipomanno tom. V, et Surio ad 6 Mai. Græce Rom. 1553, 8, cum orati. de imaginibus editam, cum Jacobi Billii versione dedere in Damasceni editione Basileenses an. 1575, fol., deinde Græce Papebrochius tom. II Act. Sanctor. Maii, pag. 723, ex codice ms. Mediceo, collato cum codice Regis Christianiss. et Latine, p. III; ex versione Antonii Francisci Destieu, S. J. Incipit: τοῖς τετηρημένοις τό. Idem Papebrochius Constantinii Acropolitæ sermone de Joanne Damasceno, pag. 731, ex ms. Vaticano dedit Græce, una cum versione Jo. Francisci de Rubeis Icti. Incipit: τῷ Ἰωάννῃ τὸν λόγον, τῷ ἐκ Δαμασκού τὰ ἐγκώμια. Nec non excerpta e Græcorum Synaxario et Menæis, Damascenum spectantia. Constantinus Acropolita veluti paraphrastes Joannis Hierosolymitani, in editione nova Operum Damasceni omissus, at Joannes Hierosolymitanus, a Mich. Lequien Græce et Latine tomo primo præmittitur notis etiam illustratus, quibus nonnullæ illius hallucinationes castigantur. Hinc ibidem ex editione Damasceni Latina Coloniensi et codice Regio Paris. Latino MMMCMLXVI. sequitur Narratio ex Græco, ut videtur, conversa, de S. Joannis Damasceni vita et conversatione, quæ incipit: *Quemadmodum dulce philocosmis existit*. Præterea excerpta e Vincentio Bellocensi, e Menæis, variaque variorum, veterum præcipue, de Damasceno testimonia. Et præclara Leonis Allatii de Damasceni scriptis commentatio ex opere ejus inedito de libris apocryphis.

Amicitia conjunctos (e) sibi habuit J. Damascenus præter Cosmam, melodom, et, a quo creatus est presbyter, Joannem, patriarcham Hierosol., Petrum Majumensem et Petrum Damascenum: discipulosque, Joannem Laodicenum, Theodorum Abucaram (Carorum episcopum), et Stephanum, Eccles. Hierosol. presbyterum ac syncellum, Anastasiumque, monasterii S. Euthymii præpositum, auctorem libri contra Judæos, quem Latine ex Turriani versione B. Canisius tom. III *Antiq. lect.* p. 67, edidit.

CODICES MSS. ET EDITIONES OPERUM JOAN. DAMASCENI.

[Primum codd. mss. nonnullos paucis commemorabo. Cum autem magna codd. vis in variis restet bibliothecis, brevitati cum maxime inserviendum est. Adde de codd. Oudin. p. 1730 sqq. Secundum catal. codd. Angliæ, etc., modo plura, modo pauciora, modo singula Damasceni opp., aut etiam particulæ ac fragmenta servantur in codd. variarum bibliothecarum. Nominantur igitur in tomo I, in bibl. *Bodlet.*, inter codd. *Baroccianos*, p. 5, excerpta; n. 10 epistolæ et bis de fide; n. 15 fragm. de epactis; n. 49 duo opusc., n. 85 de Deo uno; n. 107 de miraculo S. Michaelis; n. 196, duo fragm.; n. 197, de passione Domini et alia: — inter codd. *Th. Roe*, n. 251. narratio (f. fabula) de abscissa manu J. Damasceni et quomodo a Virgine Maria sanata fuerit; — inter codd. *Laudi* n. 506, Quod panis et vinum consecrata non sint signum Dominici corporis, sed ipsum corpus et sanguis Christi; n. 698, de 22 Litteris alphabeti (v. infra, n. 30); n. 1229, varia opera; — inter codd. *Bodl.* n. 2877, de imaginibus, de cruce adoranda, de fide, de sanctis, etc. — inter codd. *Selden.* n. 3216, libell. *Russicus*, continens aliquid, ut videtur, ex Damasceno, vel de eo. — In tomi I. parte II. Cat. Oxon. in coll. Merton. n. 612, quinque opusc., — in coll. Mar. Magdal. n. 2333, quædam opusc. Latine. — In tomo II, inter codd. *Cantabr.* n. 279, de quibusdam sanctis, etc. — num. 1502, opus in IV libros divisum: pr. *Deum nemo umquam vidit.* — n. 2117, sub indice vago

Sigebertus Gemblacensis c. 75 De scriptoribus eccles.

(a) Confer Lambec. comm. VIII. p. 620 seq. ubi præsertim longus locus de Jo. Damasceni profectioe in urbem Hierosolymitanam et de subsequenti secessu in monasterium S. Sabæ ex Damasceni Vita a Joanne, patriarcha Hierosolym., conscripta, reditus legitur. *Hartl.*

(b) Jo. Phocas, sæculi XII scriptor, in descriptione Terræ sanctæ p. 28. in Symmictis Allatii. Deinde CPolim adductas Jo. Damasceni reliquias, ex *Pachymeris* Andronico lib. I. c. 43. observat Mich. Lequien.

(c) In Combefisii Bibl. concionatoria errore calamit., vel typographi, Damascenus traditur claruisse

a. C. 830, pro 750. Libellus ejus adversus Constantinum Copronymum scriptus est post synodum Copronymianam, habitam a. 754, atque adversus illam synodum strinxisse calanum Damascenus etiam ex auctore Vitæ Stephani junioris martyris cognoscitur.

(d) Vita a Jo. patriarcha Hieros. composita in cod. *Coisl.* CXLVII. initio vitarum sanctorum m. Decembr. v. *Montauc.* bibl. Coisl. p. 212. — *Monachii* in cod. XXXIX. et XLI. v. cat. cod. Gr. Bavar. pag. II. et 13. — *Vindobonæ* in cod. *Cms.* CCIV. n. v. *Lambec.* notamque Kollar. comm. de bibl. Cæs. V. p. II. — *Paris.* in cod. MDLIX bibl. *Hartl.*

(e) Vide notas ad Vitam Damasceni, pag. 29.

aut falso (conf. n. 26. dicta), liber, qui *Mansur* dicitur, de Græco in Latinum translatus. — In vol. II, in variis biblioth., n. 828, flores ex Damasceno aliisque a Mag. Thoma de Hibernia, socio Sorbonæ, collecti. — n. 1608, opera quædam : — 189, de vera traditione ; — n. 5958, 5959, 9079, 9291, varia opp. — part. II, *Dublino*, etc., n. 507. narratio fabularum Saracenicæ dialecto per J. Damasc. — n. 1019, lectiones ex Damasc. — *Paris*. in bibl. publ. de variis modis quibus res una alteri conjungi dicitur, in cod. MIXV. — de sacris mysteriis, in tribus codd. — Jo. Damasc. excerpta e Chrysostomi homiliis in epp. Pauli, in II codd. (v. infra ad n. 4, scriptorum, quæ in ed. Lequien non exstant), — de hominis natura et animi partibus, in II codd. — capp. de Dei incomprehensibilitate, in II codd. (nec non in cod. *Naniano* CCXCI, n. 6, sec. cat. codd. Gr. Nan. p. 488). — de corpore et sanguine Christi in cod. MMCCCXV. — de libero arbitrio, in cod. MDCIII. — fragmentum de rebus geographicis, in cod. MMDCCCXLVII ; et plurima Damasc. opera inserta sunt cod. MCV, usque ad cod. MCXXIV ; nec pauci codd. *Paris*. deinceps laudabuntur. — *Montfaucon*, in biblioth. bibl. Coisl. permultos variorum Damasc. opp. recenset codd. quorum magnam partem, quia jam consuluit Lequien, brevitatis studio ad paginas tantum bibliothecæ Coisl. ubi illa adducuntur, provocabo ; pag. 143, multa Damasceni opera in cod. XCII. — pag. 271 bis, 274 bis, 306, 404 — 407, 412 sq. 581 aliquoties. — *Venetis* in codd. *Naniano*. LXXXIII, opera Damasc. cum ejus Vita, seu potius sermone de ejus laudibus. — et CCXCI, opus quoddam secundum illorum catal. pag. 170 et 488. — in bibl. *Marc*. permulta opp. in cod. CXXXIX. — *περὶ τῶν θεῶν καὶ ἀγγέλων μυστηρίων*, in cod. CCCXCXVIII. — epist. ad imp. Constant. Copronymum ; explanatio XII capitulorum f. anathematismorum, atque ep. ad Theophil. imp. de imaginibus. v. cat. codd. Gr. *Marc*. pag. 79 sq. 261, 301 et 302. — Quædam in codd. bibl. S. Crucis Florentiæ, teste Franc. Anton. Zacharia in Itinere litter. per Ital. p. 97, 98, 99. — Auctore Montfauc. in diario Ital., pag. 13 (et in bibl. bibl. mss. p. 499 C. D. ac p. 528 D, in tribus codd.) ; plura opera Damasc. *Mediolani* in bibl. Ambros. — p. 62. opp. philosophica et rhetorica, *Venetis* in bibl. Contarina ; — p. 216, et 217, et 337, varia opp. *Romæ* in cœnobio S. Basilii et in duobus codd. monasterii Cryptæ Ferratæ ; — p. 392, *Fesuli* in cœnobio canonicor. regular. Damasceni quædam Latine ; — p. 408, *Bononiæ* in monast. S. Salvatoris, Damasceni τὸ ἱσθὶ θεός ; — p. 433, *Venet.* in bibl. Julii Justiniani, procurat. Damasceni canon et aliqua astronomiæ opuscula. — Ab eodem Montfauc. in bibl. biblioth. mss. permulti variarum bibliothecarum codd. qui Damasceni opera vel pauciora vel plura continent, enumerantur. Hic mentionem faciam plurium opp. *Romæ* in bibl. Ottonbon. (I, p. 184 A. C.) in bibl. Sfortiana (I, p. 703 A. B, p. 705 B, et p. 706 C). — *Venetis* in bibl. Meletii Typaldi, Damasc. parallela et alia (p. 478 C) ; — *Veronæ* in Museo Jo. Saibantæ, et *Augustæ Vindel.* quædam Damasceni (p. 490 D, et p. 593 B). — *Paris*. in bibl. Coisl. opera, Slavice (pag. 1042 B). — Varia opp. in codd. *Bavar.* v. cat. codd. Gr. *Bavar.* p. 10, 11, 12 sq. 18, 51, et pluribus locis. — Bibl. *Vindobon.* Cæsaream abundare codd. qui multa variaque Damasceni opp. continent, uno obtutu videbis in indice ad Nesselii catal. Cæsar. p. 75 sq. Hic nonnullos, præcipue qui particulas aut fragm. Damasc. continent, codd. duce Lambécio, doctus et copiosius eos recensente, indicabo. In vol. III, cod. XIX fin. Damasceni preces sacræ (pag. 95) ; — in catenis in Lucam, Ep. ad Romanos et in præcipua V. ac N. T. in codd. XLIV, XLVI et XLVII. (Ita haud infrequens fit mentio Damasceni in catenis in libros sacros, supra in vol. VIII, p. 679, etc.) In vol. V. p. 245 sq. ; in cod. CCXLVI, n. 12 (cujus lect. interdum discrepant ab ed. Paris. 1619, F. p. 931 sqq.) ; et vol. VII, p. 227 sq. in cod. LXIV, n. 3. oratio de incorruptibili corpore Christi, quod in sacra synaxi accipimus. — *Wratislaviæ* in bibl. Rehding. opp. v. *Kranz* Memor. illius bibl. pag. 83. — *Mosquæ* in bibl. synod. in cod. XIII, s. variis scriptis contra Latinos, fragm. in specie in orat. εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν v. *Matthæi* notit. codd. Gr. *Mosq.* p. 21 et 22. — Excerpta sunt aut fragm. in variis codd. *Laurent.*, sic in cod. XX, n. 8 et 9, plut. 71 *De figura terræ* et caput dialecticum *De nominibus*, etc. v. *Bandin.* cat. codd. *Laur.* III, pag. 14. — conf. paulo post ad n. 1. — Citatur Damasc. a J. Cantacuzeno contra Palamam, in Opere anonymi adversus eundem et in *Theodoro* orthodoxæ fidei. Conf. *Bandin.* cat. cit. I, pag. 254, 358 et 433. — In quot codd. *Escorial.* multa variaque Damasceni opp. reperiantur, discimus ex Pueri Itinerar. per Hispan. p. 175 sq. — De quibusdam codd. Damasc. memorabilia quædam adnotavit Montfauc. in *Palæogr.* Gr. p. 58, 65 sq., 303 sq. et p. 404 ; in diplomate quodam Græco nominatur Damasceni dialogus. — En nubem codd. et tamen deinceps variorum opp. codd. haud paucos adhuc suis locis excitabimus. *Hartl.*]

Græcæ editiones.

Liber de fide orthodoxa, cum orat. de iis, qui in fide obierunt, prodiit Græcæ auspiciis Jo. Matthæi Giberti, Veronensis episcopi, cum præfat. Donati Veronensis ad Clementem VII, pontificem, Veronæ apud Stephanum et fratres Sabios, 1531, in-4, typis luculentis. *Fabr.* Rarissimæ hujus edit. quam habeo, inscriptio est : Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔκδοσις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Τοῦ αὐτοῦ, περὶ τῶν ἐν πίστει χειρομημένων. *Joannis Damasceni editio orthodoxæ fidei. Ejusdem de iis, qui in fide dormierunt.* Veronæ, MDXXXI, 4. Dedicacionem Latinam sequitur Præfatio Donati Veronensis, Græcæ scripta, in qua laudat et Damascenum et Joann. Matthæum Gibertum, episcopum Veronens., cujus jussu et impensis, se, fâtetur, collatis exemplaribus, opus descripsisse et a mendis purgatum dedisse, chalcographis typis exprimendum. Add.

cisco Combefisio et Philippo Labbeo (a) designata videbatur, occupavit cum summa laude (b) atque egregie obivit, publicatis Græce et Latine J. Damasceni Operibus sic, ut non modo plura inedita ex mss. in lucem protulerit primus, aut Latine tantum vulgatis Græca addiderit : sed etiam, quæ utraque jam lingua exstabant, castigaverit reddideritque nova vel castigata versione illustriora, et doctis notis, præmissisque præter priorum præfationes editionum luculentis prolegomenis atque de doctrina Damasceni dissertationibus (c) explicuere, Paris. 1712, fol. II volum. Non me fugit, hoc opus certatim laudatum esse, et laudatum esse ex merito a Diariorum eruditorum scriptoribus, in Ephemeridibus Paris. a. 1712, mense Januar. in Actis erudit. quæ Latine eduntur a. 1713, p. 1, et quæ Germanice, tom. I, p. 311, 365, in Diario, quod sub Novi Musei titulo, itidem vernacula lingua Lipsiæ mensuris intervallis prodit (never Bücher-Saal) parte xxxiii, p. 600, etc. (d). Sed puto tamen ab illis mihi relictum esse locum obsequendi inslituto meo, quod in aliis scriptoribus Græcis hactenus observavi, ut Damasceni scripta secundum ordinem editionis hujus optimæ lectori adnumerare, mihi liceat.

TOMO I.

In hoc familiam ducit ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ (e) sive opus tripartitum, quod titulo *Fontis scientiæ auctor ipse commendavit*, hoc est *Dialectica, liber de hæresibus*, et liber *De orthodoxa fide* (f).

1. *Κεφάλαια φιλοσοφικά. Capita philosophica*, sive *Dialectica*, cum præfixa epistola ad Cosmam, Majumæ jam episcopum, adeoque scripta post a. c. 743, p. 1-74. Hujus dialecticæ, in qua Porphyrium de quinque vocibus et Aristotelis logica scripta secutus Damascenus est, compendium Latine prodierat in antiquis editionibus, ex versione fortassis Burgundionis, Pisani. [v. *Bandin.* cat. codd. Gr. Laur. I, p. 273.] Ac in editione Basil. 1575, Græcis fusionibus epitome Latina male accommodatur. Eandem epitomen interpretatio Arabica repræsentat teste Lequinio, quæ non est edita. Idem Græca integra ex pluribus codicibus regiis mss. et editione Basil. recensuit, novaque versione donavit. *Fabr.* [In bibl. Britannicis secundum cat. codd. Angliæ, etc., in tom. I, in bibl. Bodlei. sunt n. 298, 702, 1882, opera n. 1 et 3 (a Fabricio signata : — (eadem inter codd. bibl. *Harleianæ*, n. 5649, et in cod. *Bavar.* CLXI, teste cat. Gr. codd. *Bavar.* p. 62.) — n. 2524, Damasceni. 1) Logica; sed, adnotante catalogi confectore, ordo capitum a 25 ad 32, non prorsus idem est, qui in editis, uti codex hic ms., ita et alii pro uno eodemque opere habent, quæ in editis pro binis habentur, e. g. dialectica et de orthodoxa fide. Et certe epistola ad Cosmam episc. plane vincit, non esse distincta opera : habentur in hoc cod. nonnunquam etiam scholia, sive notæ longiores, sed rariores, ubi alicubi in summo margine legitur τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου etc. 2) de orthodoxa fide. — n. 3614, de orthodoxa fide : logica; introductio dogmatum, ad J. episcop. Laodiceæ, quæ multum differt ab edita; epist. de trisagio ad Jordanem, archimandritam, quæ non concordat cum excusa. — Inter codd. coll. Etonens. tom. II cat. n. 1823. Logica, elementarium, de

(a) Labbeus, *Paris*, 1652, in-4, edidit conspectum operum Damasceni, in quatuor partes tributorum, in quo non vult videri usus transmissis ab Allatio, sed de illis, velut necdum sibi visis, loquitur, licet Allatius in epistola ad Nihusium, quæ Symmetris p. 446, inserta est, laud obscure plagium ipsi eo nomine objiceret. Idem Labbeus tom. I libri *De scriptoribus ecclesiasticis*, a. 1660 editi, p. 556, conspectum suum novæ editionis Damasceni memorans, *quam tum demum*, inquit, *aggrediar, cum es aliis occupationibus liber emergero, et eruditus viros, quorum operam auxiliumque etiamnum imploro, in subministrandis ad eam perficiendam subsidiis paratiores fuero expertus.* [Conf. *Oudin.* l. c. pag. 1736.]

(b) Conspectus operum Damasceni a Lequinio a. 1700 Parisiis separatim editus est, atque exstat præterea in Diario eruditorum Hanoverano J. Georgii Eccarti (Monathlichen Auszug) a. 1700, mense Augusto p. 526 seq. Vide et Memorias litterarias Trevoltinas 1709 mense Augusto, p. 1440 seq. et a. 1713, p. 1 seq. Scripta, quæ in duobus tomis Lequinii non exstant, et in conspectu, vel Lequiniano, vel Labbeano, aut Allatii catalogo, commemorantur, referam infra post notitiam editionis Lequinianæ.

(c) Dissertationes Damascenicæ, ab editore operi præmissæ, sunt septem. I, de processione Spiritus S. II, de auctoritatibus, quibus Eutychemi hæresin suam tuebantur. III, de epistola, Chrysostomo tributa, ad Cæsarium monachum, et aliis quibusdam, a Damasceno primum laudatis scriptis. IV, de epistolis ad Petrum Fullonem de Trisagii additione,

et de expositione fidei inter Justini, martyris, opera. V, de oratione Damasceni de iis, qui in fide obdormierunt et de purgatorio secundum orientalis Ecclesiæ sensum. VI, de azymis et postremo Christi Paschate, et VII, de Christianis Nazarenis et eorum fide, nec non de Ebionitis. [In introduct. s. præf. recenset idem omnes versiones Lat. atque editt. tam Latinas, quam Græcas, et Græco-Latinas. Idem judicat de Damasceni libris et scribendi genere, et Baronii sententiam, in multis Damasceni scriptis fidem vacillare et compluribus ipsum scaterere mendaciis, contra Casaubonum et Gerh. Vossium defendere studet. *Harl.*

(d) Add. censuras in : *Baumgartenii* Nachrichten von merkwürdigen Büchern, tom. VIII, p. 517-529 in primis *Oudin.* l. c. pag. 1762 sqq. in cap. 6 ex Eccarto repetitus est conspectus opp. Damasc. a Lequinio separatim editus; cum auctario dein in cap. 7 agitur de ipsa Mich. Lequien edit. iisque Damasceni scriptis, quæ in utroque vol. continentur; tum pag. 1767 sqq. in cap. 8 de prærogativis atque defectibus illius editionis, et pag. 1773 sqq. in cap. 9 legitur discussio operum, quæ tomo II editionis illius continentur. — Illa Mich. Lequien ed. recusa est Venetiis 1748 fol. et in fronte laudatur : *Editio novissima Veneta longe aliis accuratior.* *Harl.*

(e) Vide notas ad Vitam Damasceni, scriptam a J. Hierosol. pag. xix, et *Allatium* de Damasceno § XX.

(f) Hinc etiam illa tria opus., præcipue n. 1 et 5 memorata, in aliquot codd. junctim posita sunt. *Harl.*

duabus naturis et una hypostasi; — Cantabrig. in bibl. publ. n. 2297, introductio dogmatum, elementarium a voce S. Damasceni ad J. episc. Laodicæ, ac n. 1, 2, 3, a Fabr. signati. — tom. II cat. n. 2276, inter codd. Voss. definitiones philosophicæ. — In bibl. publ. *Paris*. de dialectica in viginti et duobus codd. — de hæresibus in codd. quatuor. — Orthodoxæ fidei expositio in codd. viginti et septem, secundum catal. etc., tom. II. — In Coisl. cod. CCCLXXV, dialectica capp. 150, quorum quædam desunt ab initio, quædam sunt transposita. — in cod. CCCLXXVIII, tribuitur Damasceno lib. *De azymis* (de quo vide infra, n. 24.) teste Montfaucon. in bibl. Coisl. p. 584 et 585. — Matriti in cod. reg. LXXXII de fide orthodoxa, et cod. CXV, Logica: de quibus codd. multus est Iriarte cat. codd. Matr. p. 303 et 455 sqq. — Augustæ Vindel. Logica, iterumque cum op. de orthodoxa fide, in II codd. — In bibl. Cæsar. Vindob. vol. V. Lamb. n. 1, 2, 3, in cod. CCII. — n. 1, et definitiones theologicæ, in cod. CCI. — n. 1 et 3, in cod. CCIII, atque CCV, et CCXCIII, et n. 1, cum antiquis Græcis scholiis margin. tabulis synopticis et prolegomenis generalibus de philosophia, ad n. 3, in cod. CCIV. — Logica in capita L divisa, in cod. CCXCIV, v. *Lambec*. comm. V, p. 4 sq. ubi Kollar. in nota de voc. *Majuma*, h. e. portu maris, et festivis ludis, in honorem Dionis Veneris primo vere a *Gazæis* præsertim nominæ Majumarum insignitis multus est (a), — p. 1 sqq., p. 5 sq. ubi Kollar. de illo cod. et de breviori Damasceni Logica curatius disserit; p. 9 sq. ubi notat Kollar. prolegomena gener. in cod. CCIV, nequaquam esse in Damasceni Logicam, sed in Porphyrii Isagogen de quinque universalibus prædicamentis; p. 12 sqq. ubi conf. Kollarii not. p. 323, p. 535 et 539. — Tum in vol. IV n. 1 et 3, ac 21, item definitiones theologicæ per interrogationes et responsiones, in cod. CXLVII. — Excerpta ex operibus, n. 1 et 3 indicatis, in cod. CLVII. — Ex opere de orthodoxa fide fragmentum de processione Spirit. S. in cod. CLXI, et caput de virginitate, in cod. CLXV. — Fragmenta quædam miscellanea, in cod. CLXXXVII. — Primæ institutiones de decretis et placitis, et dialecticæ caput 1 de cognitione in cod. CLXXXVIII. — N. 3, in cod. CXCVIII, in quo opus divisum est in capita cxliv et duobus sequentibus, et in horum ultimo opus divisum est in capp. cii; et margini apposita sunt antiqua nonnulla scholia; denique p. 177 sq. exstat appendix quædam de divinis nominibus. v. *Lambec*. V, p. 268 seq. et 270 seq., p. 340, p. 358 seq., p. 384, 447, 450 et 478 sqq. — Atque in vol. VII, p. 382; in cod. XCV, 6, Logica cum præfat. ad Cosinam, episc. Majumæ, portus et emporii Palæstinæ. — *Venetis* in cod. Marc. CXL. et D. Opp. n. 1 et 3. — in cod. CCCCXCIX, Opus n. 3 in centum capp. divisum: — in cod. DLXXXVII, Dialectica, cum epistola ad Cosinam: v. cat. codd. Gr. Marc. p. 80, 265 et 308. — *Florentiæ*, in bibl. Laurent. sunt in variis codd. modo capita philosophica et theologica; modo excerpta ex dialectica et capitibus philosophicis; aut caput de nominibus; aut excerptum de Deo; modo dialectica secundum brevioris methodum; modo expositio orthodoxæ fidei; modo citatur Damasc. in alienis operibus. Brevitatis studio ablego lectores ad *Bandini* catal. codd. Gr. Laurent. (ubi interdum ille uberius persequitur ordinem rerum argumentaque aut differentiam codd. ab editis aliisque notatu digniora), tom. I, pag. 255, et 273, et 422, 1 et 2; ac tom. III, p. 375 seq.; rursus in tom. I, p. 492, 3, tom. III, p. 4, n. 7. p. 11 sqq. n. 1, 2, et De divin. nominibus n. 9. — p. 34, n. 2. — p. 324, n. 20. ex J. Damasceni capp. theologicis aliisque Patribus excerpta de Spiritu S. — pag. 394, cod. XIV, n. 2. add. supra in notit. codicum generali, sub finem. — *Taurini* in bibl. Regia, capp. philosophica in cod. CCXV et CCLXXXVII. — Vita Damasceni a J., patriarcha Antiocheno, scripta; — de S. Trinitate (s. caput VII, libri I, De fide orthod. tom. I, p. 131, ed. Lequien). De divinis nominibus et de loco Dei, in cod. LIV. v. cat. codd. Gr. Taur. p. 308, 384 et 157. *Harl.*

2. Περὶ ἀιρέσεων ἐν συντομίᾳ, πόθεν ἤρξαντο καὶ πόθεν γέγονασιν. *De centum hæresibus* compendium, unde ortæ sint et quomodo prodierint, pag. 76-118 (b). Ex S. Epiphania Anacephalæsi ad verbum fere repetitum, cui ex Theodorito, Timotheo et Sophronio paulo plusquam viginti sectarum enarrationem et de Mohammedanis nonnulla Damascenus subiecit (c). In prioribus editionibus occurrit Latine tantum, ex versione Joachimi Perionii. In Coloniensi, alia legitur interpretatio incerti auctoris, quem Lequinius putat Burgundionem Pisanum. Partem postremam de Mohammedanis Græce et codice Augustano suppleverat Latinamque versionem addiderat Fronto Ducæus in editione Damasceni Latina. *Paris*. 1619, in fol. Græce librum integrum primus ex codice Regio Paris. MMCCCXXXVI, vulgavit J. Baptista Cotelierius cum versione sua et notis, in tomo primo Monumentor. Ecclesiæ Græcæ, *Paris*. 1677, in-4, p. 278, 337. Lequinius præterea contulit cum codicibus regis MMMCCXLIV et MCMXXX, atque Augustano, nec non illo, quo Perionius ad versionem suam concinnandam est usus, et cum Epiphania cæterisque hæresiologis, et uberiore notas adjunxit. Professio fidei, qua librum de hæresibus obsignavit Damascenus, Græce vulgata est a Lambecio VIII, p. 426. *Fabr.* S. pag. 898 sqq. ed. Kollar. cujus notas pag. 901 et 903 conferes, de cod. Cæsar. XLIV, n. 43, ubi exstat Damasceni epitome Panarii s. operis Epiphania adversus 80 hæreses cum continuatione ad suam usque ætatem. Illum epilogum totum, quem Lambec. Græce evulgavit, reddidit quoque Gr. et Lat. Lequien in sua edit. tom. I, p. 117. Idem liber de hæresibus ex-

(a) *Lambec*. de illis ludis, de *Majuma*, et de *Cosinia*, episcopo *Majumæ*, late disputat in comm. vol. IV, p. 270 sqq. de cod. CXLVII, in quo, n. 14, est Damasceni Dialectica, ab edit. Lat. Jac.

Billii valde discrepans.

(b) Conf. de additamento quodam p. 115 sq.

Walch. hist. hæres. tom. XI. pag. 352 seq. *Harl.*

(c) Conf. supra, vol. VIII p. 265 sq. *Harl.*

stat in cod. Cæsar. CCII, n. 3. v. Lambec. V, p. 5 sq ibique not. Kollar. In eod. vol. p. 257, in cod. CCXLVII, n. 16, sunt capita falsorum dogmatum hæresium Massalianorum, at, judice Kollario, hoc syntagma ex iisdem auctoribus eorumque similibus congestum esse videtur, e quibus Damasceni compendium de hæresibus est collectum, quia codicis illius Cæs. de Massalianis capita eadem, sed correctiora et pleniora, omnino sint cum iis, quæ Cotelerius in Eccles. Gr. Monument. tom. I, pag. 278, in lucem protulit. In eod. cod. CCXLVII, n. 25, est Damasc. liber contra hæreses, at multo auctior. V. Lamb. V, pag. 266 sq. ibique Kollar. — Varia Damasceni fragmm. ex opere contra hæreses exstant in cod. CCLI, sive anonymi cujusdam locis communibus asceticis. Plura dabit Lambec. V, pag. 324. sqq. — Damascenus in lib. de hæresibus tom. I, p. 302, ed. Coteler. Collyridianorum s. Collyridianorum, mentionem facit : de quo loco et hæresi Collyridian. quædam adnotat Kollar. ad Lamb. VIII, p. 303. Lambec. vero ipse late demonstratum it, errasse Collyridianos, qui, B. Mariam pro dea habentes, morti eam non fuisse obnoxiam falso crediderint. add. Walch. Hist. hæres. tom. III, p. 625 sqq. de secta illarum feminarum, et infra, n. 31 (a). — In Th. Gale cod. XX. s. cat. codd. Angliæ, etc., II, n. 5855. catalogus hæreseon ex J. Damasceno. — In cod. Coislin. XXXIV, fol. 195, de quo v. supra, vol. VIII, pag. 265. not. ee. — Vid. quoque Montfauc. in bibl. Coislin. p. 111 de cod. XXXVII, sive Niconis collectione locorum tam S. Scripturæ, quam Patrum, in his J. Damasceni amplissima. — Paris, in quatuor codd. bibl. publ. Add. Oudin. l. c. pag. 1738. de codd. Harl.

3. Ἐκδοσι; ἀκριβοῦς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. *Orthodoxæ fidei accurata expositio*, pag. 123-304. Capitibus centum (a), non quatuor libris hoc opus a Damasceno distributum est, ut ex Græcorum codicum mss. inspectione Lambecius et Lequinus testantur (b). Addit hic vir doctissimus, nec in editione Græca Veronensi 1531, in-4, partitionem in libros quatuor exhiberi : quod de contextu ipso verum est; sed in summis paginis per totum opus, quatuor librorum numeri notati comperiuntur. Nec illa divisio in vetustis priscae versionis Latinæ MSis occurrit, nisi forte secunda recentiorique manu et atramento in marginalibus quorundam oris adnotata. (In bibl. Tarvisiana *Rubrica libri Jo. Damasceni, presbyteri, in quo est traditio certa orthodoxæ fidei, tractata de Græco in Latinum a Burgundione judice cite Pisano sub Eugenio III Pont. Max.* apud Montfauconum p. 75 Diarii Italici, [et in bibl. bibl. mss. I, p. 482 É.] Vestigia distinctionis in quatuor libros jam deprehenduntur apud S. Thomam Aquinatem, et Vincentium Bellov. XXVII, 102, Speculi naturalis, qui versione Latina usi sunt. *Quamobrem existimo*, inquit Lequinus, *ejusmodi partitionem a Latinis excogitatum introductamque fuisse ad instar quatuor librorum Petri Lombardi.* Nam ut inter Latinos scholasticos Petrus hic, Magister sententiarum, tot aliis præiit (c); ita primus fuisse Damascenus inter Græcos Ecclesiæ doctores cognoscitur, qui plenius et σαματικώτερον subtiliusque universum theologiæ systema ordine fuit complexus, ipsis plerumque verbis, quibus divina mysteria edisserit, usus præclarorum Patrum (Basili M., Gregorii Nysseni, Nemesii, Athanasii, Epiphani, Chrysostomi, Cyrilli Alex., personati Dionysii Areopag., Leonis M., Leontii Byz., Maximi confessoris, præcipue vero Gregorii Naz.). Adnotationes Roberti Groshead, sive Capitonis, Lincolnensis episcopi, qui sæculo XIII in Anglia claruit, in librum Damasceni de orthodoxa fide, male e Græco interpretatum, memorat Jo. Lelandus, pag. 285. De scriptoribus Britannicis. Sed nec Burgundionis (d) interpretatio, nec Roberti adnotationes hactenus editæ sunt. Item Robertus in libro de cessatione legalium pag. 92 et 167, citat Joannem Damascenum in lib. Sententiarum, opus hoc innuens. Jac. Fabri, Stapulensis, versio cum Jodoci Clichtovei commentariis prodiit Paris. 1507; in-4; ac deinde sæpius tum Græcis addita, tum sine illis, ut supra in editionibus operum Damasceni retuli. Post Fabrum vertit Jac. Billius, cujus interpretatio in editionibus Latinis Paris. a. 1577, 1603 et 1659, fol. occurrit, et subinde indiget castigatione, ut Rich. Simoni etiam notatum tom. II Bibl. selectæ p. 35. *Sedebat animo*, inquit Combefisius, *Clichtovei hominis nihil Græci, commentariis remotis, quibus onerati potius libri de fide, quam serio illustrati, puriorem textum multiplicum codicum collatione, nova etiam seu interpolata (Billii) versione auctum*

(a) Uti in cod. Laurent. XVI. 2, v. Baudin. I. p. 255 sq. Harl.

(b) Add. Bandin. l. c. tom. I. pag. 274, ubi cod. Laur. XXIII. habet. capp. CIII, uti alii : conf. ad. n. I. de codd. Harl.

(c) Jac. Thomasius Diss. de doctoribus scholasticis Latinis, Lips. 1676.

(d) Conf. Oudin. tom. II. pag. 1296 sqq. — Exstat hæc interpretatio in aliquot mss. codd. Venet. in bibl. Marc. inter codd. Lat. in cod. LXXXIII. opus in centum capp. distributum est, sine ulla librorum divisione; cujus initium attulit Zanetti in cat. illorum codd. pag. 59, de quo cod. et Burgundionis versione disputat Jo. Domin. Mansi ad Fabricii Biblioth. Lat. med. et inf. ætatis, tom. I. pag. 305 (ubi de Burgundione, s. Burgundio copiosius agit), et contra Fabricium, negantem versionem illius operis unquam paruisse, cum,

inquit, ejus exordium afferat Zanettus (l. c.), atque illud ego contulerim cum vetustissima edit. Veneta, a. 1514, quæ ex versione Jacobi Fabri Stapulensis expressa legitur in titulo, una eademque cum illa mihi visa est. — Fortasse Faber interpretis Pisani versionem reformavit, atque hinc inde interpolavit. — In bibl. publ. Paris. inter codd. Lat. cat. vol. III, cod. MMCCCLXXV, et quatuor sequentibus, occurrit Burgundionis interpret. atque in cod. VIIMDCCX. m. 9. vol. IV. pag. 387. notante auctore catalogi. « Damasc. traditio orthodoxæ fidei, Guidone sive potius, Burgundione, judice Pisano, interprete. » In cod. MMCLV. est versio, nulla interpretis mentione. — In codd. Oxoniens. n. 607. 612 et 1609. catal. — Florent. in bibl. S. Crucis, bis. V. Zachariæ iter litterar. per Ital. pag. 97 et 98, etc. Harl.

edere, atque ad fontes, Patres scilicet antiquiores, quos totos Damascenus loquitur, a se nihil scribere professus ipse, reducere. Quod Combesius aliis occupatus implere supersedit, magno studio Lequinius exsecutus est, qui hoc Damasceni opus, servata utraque et capitum et librorum distinctione, ad Græcos codices mss. accurate recensitum cum nova versione sua et notis exhibet. Non omittendum, quod epitomen universæ theologiæ ex hoc Damasceni opere contextam vulgavit Christophorus Pelargus Francof. ad Viadrum 1605 in-4, qui cum in reformatorem partes trahendum illum scriptorem duxerit, ex nostratibus B. D. Balthasar Mentzerus, avus, Giessæ a. 1614, edidit et respondente Jo. Sauberto Altdorfino publice defensavit *delineationem brevissimam libri III Damasceni de orthodoxa fide, in qua quæ auctoris hujus de Christo θεανθρώπου sententia fuerit et confessio, contra infelices nonnullos rerum theologiarum criticos ad oculum ostenditur*. Constat etiam B. D. *Eliam Vejelium*, Ecclesiæ Ulmensis antistitem meritissimum, a longo tempore id agitasse consilii, ut Damasceni hoc opus ad mss. codices Augustanæ (a) et Cæsareæ bibl. recensitum Græce et Latine cum commentariis ederet; sed præclaro proposito fatum viri præstantissimi intercessit. Duas interpolationes, lib. III c. 3 et 7. in codicibus aliquot mss. repertas et Damasceno ab aliena manu insertas, Græce et Latine dedit Lequinius, pag. 659-661. Quæ porro sub Cyrilli, Alex., nomine Jo. Wegelinus edidit de SS. Trinitate, et Aubertus tomo ultimo operum Cyrilli exhibet, jam supra p. 571, notare me memini esse Damasceni, licet e Cyrilli scriptis magnam partem repetita.

4. Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας. *Adversus eos qui sacras imagines calumniantur*. Λόγος ἀπολογητικὸς tres pag. 307-390. ἐπιστολιμαίους λόγους vocat Jo. Hierosolymitanus in Damasceni Vita cap. 14, meminitque eorum iterum cap. 33. Primus scriptus est post a. C. 727, Leonis Isauri decimum, quo ille edictum adversus imagines promulgavit, sed ante quam καλῶς ille ποιμὴν τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποιμνης, quibus verbis *Germanum*, patriarcham Constantinop., (b) Damascenus p. 308, intelligit, a Leone depositus esset, quod accidit sub extremum anni 729. Secundus post Germanum in exilium pulsam, cujus meminit p. 336: Καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανός, ὁ βίω καὶ λόγῳ ἑξαστράπτων, ἑβραϊστῆ, καὶ ἐξῆριστος γέγονε. καὶ ἕτεροι πλείστοι ἐπίσκοποι καὶ πατέρες, ὧν οὐκ ὄδαμεν τὰ ὀνόματα. Tertius, quem Joanni Damasceno sine magna causa abjudicat Humfredus Hody prolegom. ad Chronicon Joannis Malalæ cap. 32, secundo est simillimus, et scriptus uterque adhuc ante anathema adversus Leonem pronuntiatum publice, hoc est ante annum ejus tertium decimum, Christi 730 (c). Prodierunt primum cum Vita, a Joanne Hierosol. scripta Græce, edente Nicolao Majorano, qui eos cardinali, Joanni Petro Caraffæ dedicavit, Rom. 1553, in-8. Latine vertit Godfridus Tilmannus, Carthusiæ Parisiensis monachus, Paris. 1555 in-4 (e); *Antwerp*. 1556, in-12. Ante eum Petrus Franciscus Zinus, Venet. 1554, in 8 (n), cujus versionem additis Græcis recusam in *Basileensi*, edit. 1575, etiam Jac. Billius in Latina sua editione servavit, additis paucis castigationibus, Paris, 1577, 1603, 1619. Denique (ne de Gallica versione dicam vulgata Viriduni 1573), Lequinius ex utraque interpretatione Latina nova tertiam concinnare operæ pretium duxit, adhibitis etiam emendationibus Billii (f). Singulis hisce libris a Damasceno subjuncta sunt loca varia Patrum pro imaginibus, quorum indicem hoc loco subjiciam [v. Walch. *Hist. hæc.*, XI, p. 322 sq.]

(a) De Augustanis codd. vide B. Antonii Reiseri catalogum mss. bibl. Augustanæ, pag. 29. De Cæsareis Lambecium lib. v. p. 1. etc. *Fabr.* Tum in codd. CCLII, et tribus seqq. it. in cod. CCXCIII ejusd. vol. — In bibl. *Taurin.* codd. CCXV. et C LXXXVII. vid. cat. codd. Gr. *Taur.* p. 308 et 384. — *Paris.* in bibl. publ. codd. XXVII. add. ad n. 1. scripta. — Ex cap. 13 libri IV. de orthodox. fide recepta est particula in *Liturgiis SS. Patrum*, Paris, ap. Guil. Morell. 1560 fol. p. 125. *Jo Damasceni quod panis et vinum in S. Eucharistia non sint typus, sed ipsum corpus et sanguis Christi*. — In cod. *Bodlei.* XCIV. sive n. 2877. cat. codd. Angl. etc. Huc quoque referri potest Jo. Dam. opinio in lib. III *De orthodox. fide*, cap. 28, et in libro IV, cap. 14; atque similis argumenti oratio de *incorruptibili corpore Christi, quod in sacra synaxi accipimus*, in edit. Paris. 1619. fol. pag. 951. Gr. ac Lat. — et in cod. Cæsar. CCXLVI. n. 12, qui aliquantum discrepare dicitur a *Lambec.* V. pag. 245 sq. ibid. n. 15. p. 246. est Damasc. doctrina de unitate et differentia S. Trinitatis et in cod. CCVII. n. 9. pag. 25. it. in cod. LIX. n. II (v. *Lamb.* III. pag. 264.) fragm. de *Trinitate* — *Taurini* in cod. LIV de S. *Trinitate*, s. cap. 8 libri primi de fide, etc. et cap. 12 libri primi, de *divinis nominibus*, nec non cap. 13 ejusd. libri, de *loco Dei et quod solus Deus non circumscriptus sit*. — in cod. *Medic. Laur.* XXII. n. 9. plut. 71. caput de *nominibus accuratius*. v. cat. codd. Gr. *Taur.* pag. 157. et

Bandin. l. c. vol. III. pag. 14. — Ex primo capite operis desumpta est pars orationis, quod *Deus comprehendere non potest*, in cod. *Florent.* Laurent. XH. n. 25. plut. 6. v. *Bandin.* l. c. l. p. 121. adde supra, in notitia generali codd. — et *Walch* histor. hæres. tom. VIII, pag. 616. etc. 619, sqq. 652. 660. 666 sq. *Hartl.*

(b) V. infra, vol. X. p. 206 sqq. *Walchii* Hist. hæres. cit. tom. X. p. 152. 166 sq. 723 sqq. tom. XI. p. 270 sq. 377 sqq. 387 sq. et de Damasceni orat. p. 288 sqq. ac seq. not. *Hartl.*

(c) Excerpta ex his III. orr. et summam illarum dedit *Walch.* l. c. tom. XI, pag. 302-325. *Hartl.*

(d) V. *Maittaire* A. T. in indice, p. 524. H.

(e) In 4. v. *Pinelli* cat. l. p. 71. H.

(f) Jo. Damasceno tributa est narratio de origine motuum Iconoclastar., ab aliis Joanni, monacho Hierosol., assignata; v. supra, vol. VII. pag. 682. § V, et nota c. de codd. — Dam. De sanctis imaginibus, in quinque codd. Gr. bibl. *Parisiis.* — *Oxon.* in cod. *Bodlei.* XCIV. sunt n. 35. Dam. De imaginibus, n. 41 de cruce, et quod ea sit adoranda, in qua etiam tractat. de fide; n. 42 de sanctis eorumque reliquiarum veneratione et miraculis, 45. de SS. imaginibus; n. 14 Damasceni et aliorum Patrum preces ante communionem celebratam recitatae. v. cat. codd. Angliæ, etc. l. pag. 150. — Joach. Camerarius in *Disput. de piis et catholicis atque orthodoxis precibus et invocatione nominis divini*, etc. *Argentor.* 1560. 8. Græce

INDEX SCRIPTORUM

quos in libris de imaginibus laudat Joannes Damascenus.

- Ambrosius, episc. Mediolanensis, ἐκ τῆς πρὸς πλάσαν Ἰταλίαν ἐπιστολῆς, 344 ad Gratianum imp. περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ Λόγου, 383.
- Anastasius Sinaita, τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ, 378. In novam Dominicam et apostolum, Thomam, 388.
- Anastasius, archiepisc. Theopolis (Antiochiæ), et patriarcha περὶ Σαββάτου καὶ πρὸς Συμεῶν, ἐπίσκοπον Βόστρης, 344, 386.
- Anastasius, imp. 377.
- Arcadius, archiep. Cypri. in Vita Symeonis, thaumaturgi, miraculo CXXXII, 378.
- Athanasius, 319.
- Alexandrinus lib. III, κατὰ Ἀρειανῶν, 383. Ἐκ τῶν γραφέντων ἑκατὴν κεφαλαίων πρὸς Ἀντίοχον τὸν ἀρχόντα κατὰ πύσιν καὶ ἀπόκρισιν, κεφάλαιον λη', 366, 383. Hæ questiones junioris Athanasii sunt, quem post a. C. 700, vixisse Lequinius non diffidetur.
- Basilius, 317, 362 : ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἡσαΐαν ἐρμηνείας, 366, in Barlaamum, martyrem, 320, 342, 363. In Gordium, martyrem, 322, 342. Ad S. Flavianum de Samaritana muliere, 384.
- Basilius ἐν εἰκοστῷ ἑβδόμῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τριάντα κεφαλαίων, 348, 321, 342, 364. — In XL martyres, 322, 323, 342, 364, 381.
- Chalcedonense concilium, 380.
- Clemens, Alexandrinus, τοῦ ἀρχαιοτάτου Κλήμεντος πρὸς Ἀλέξανδρον, ἐκ τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τῶν Στρωματέων, 382.
- Constantinus, imp. 370.
- Cyrillus Alex., ἐκ τοῦ προσφωνητικοῦ πρὸς τὴν βασιλέα Θεοδόσιον, 367, ἐκ τῶν Θησαυρῶν, 367, ἐκ τοῦ πονήματος, ὅτι διὰ πάσης τῆς Μωϋσέως γραφῆς τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἐνοσημαίνεται, 367.
- Cyrillus, Hierosol., ἐκ τῆς δωδεκάτης κατηχήσεως, 383.
- Dionysius, 354, Areopagita, ὁ πολλὸς τὰ θεῖα, 355. Καὶ κατὰ Θεοῦ τὰ περὶ Θεοῦ διασκευάμενος, 31. — Περὶ θεῶν ὀνομάτων, 320, 742.
- Dionysius, περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, 320, 342, 363. Epist. ad Titum, 319, 342, ad Joannem, theologum, 363.
- Dioscorus, 380.
- Ephesina synodus ληστρική, 320.
- Epiphanius liber, e quo contra imagines producitur testimonium, τυχὸν παρεγγεγραμμένο: καὶ ἐπιπλαστος, 319. γυνῶι ὡς ἀπόπλαστος ὁ λόγος, 359. Ubi conferendæ notæ. Leontius, Cyprius, commodus verborum Epiphanius interpres, 326. Epiphanius ecclesia in Cypro, imaginibus exornata, 359.
- Eusebius Pamphili lib. V, τῶν ἐν Εὐαγγελίους ἀποδείξεων, 367 ; lib. VII, Ecclesiasticæ historiae, 369 ; lib. IX, 370. Vita Constantini, 371, 372, 380.
- Euthymius, exarchus, Arianus, 376.
- Eutychianus, 377.
- Flavianus, martyr, in synodo Ephesina ληστρική interfectus, 329. Alius Antiochenus, 381.
- Gennadius, archiep. Constantinopol. 386.
- Germanus, patriarcha Constantinopol. 308, missus in exilium, 356.
- Gregorius, ὁ θεοδόξῳ (Nazianzenus), 312, 355 ; ὁ θεῖος, 316, 346 ; ὁ θεολόγος, 319 ; ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ, λόγου β', 367 ; ἐκ τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Ἰουλιανὸν τοῦ παραβάτου, 371 ; ἐκ τῶν ἐπιῶν, 381, 382 ; εἰς τὸ βάπτισμα, 384.
- Gregorius Nyssenus, Basilii frater, 325. — ἀναπληρωματικὸν (supplementum hexaemeri Basiliani), περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου, 324, 342. — Oratio de divinitate Filii et Spiritus S. et de Abrahamo 324, 342, 364.
- Helladius in Vita S. Basilii, 327, 365.
- Hieronymus, presbyter Hierosol. 385, locus, qui asfertur, est Hieronymi, Græci scriptoris, de quo supra.
- Ἰωάννου Ἀντιοχείας τοῦ καὶ Μαλάλα Χρονογραφία, 368.
- Joannes Chrysost. de uno legislatore, 343.
- Joannes Chrysostomus ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ δικαίου Ἰώβ, 371. Ἐκ τοῦ λόγου, τοῦ, Ἐπίγνωσαι, ὅτι ἐν μέσῳ παγίδων διαβάλλεις (XV, De stultis), 379. In Machabæos, 384. Κατὰ Ἰουλιανὸν τοῦ ἀθέου ἐκ τοῦ πρώτου λόγου, 384 ; εἰς τὴν νικητήρα, 384. — In Meletium, Antioch., incipit : Πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς ταύτης, 343. In S. Flavianum, Antioch. 381. In Colossenses. ἐκ τοῦ τρίτου λόγου, 367. In Epist. ad Timoth. κεφάλ. η', 382. — Ἐρμηνεία in Epist. ad Hebræos, 324, 342, 364, 367. In parabolam seminis, 343. De proditione Judæ et in Pascha, 343. In psal. III, de Davide et Absolone, 367. — Apud Eudoxium delatus, ac si Origenis hæresin seque-retur, 385.
- Joannes, diaconus, 377.
- Isidorus, diaconus. Ejus Chronographia, 385.
- Julianus, ἀθεώτατος καὶ ἀποστάτης, 327, 365.
- Alius, 380. — Τὸ κατὰ Λέοντα Εὐαγγέλιον, ab iconomachis Evangelium Leonis Isauri scribi jubet per sarcasmum, 388.
- Leontii, Neapolis in Cypro episcopi, ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουδαίων λόγου, 325, 326, 342. Ἐκ τοῦ ε' λόγου, 373, 374, 375, 376.
- Macedonius, 380.
- Magnus, presbyter, 376.
- Manichæi, 314, 356. Αἰσχρὰ καὶ μυσαρὰ καὶ ἀκάθαρτος γραφὴ Μανιχαίων τε καὶ Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν ἀρέσεων, 344, 350. Μανιχαῖοι συνέγραψαν τὸ κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον, 358.
- Maximi, philosophi et confessoris, ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ πεπραγμένων μεταξύ αὐτοῦ τε καὶ Θεοδοσίου ἐπισκόπου, 344, 387.
- Mercurius, martyr, 365.
- Methodii, Patarensis episcopi, περὶ ἀναστάσεως, 389.
- Olympius, 376.
- Pantaleonis et Marini, martyrum, reliquiæ, 377.
- Polychronii ἐρμηνεία in Ezechielem, 372.
- Proclus (Constantinopol.), 328.
- Severiani, Galalorum episc., εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ σταυροῦ, 327, 343, 365 ; ἐκ τοῦ λόγου τετάρτου εἰς τὸν σταυρόν, 385.

p. 71 sqq. reddidit ex libello precationum, quo Græcæ Ecclesiæ utuntur, Jo. Damasceni et aliorum Patrum eccl. Preces. — Num autem tres libri de imaginibus genuini sint, necne, copiose inquit Oudin. l. c. pag. 1747 sqq. et contra Guil. Caveum sententiam Frid. Spanhemii atque El. Dupin. Damascenum nostrum non fuisse architectum trium illarum orationum, pluribus argumentis, præsertim quod scriptores, Damasceni ætate longe inferiores, citantur, corroborare, Humfredi autem Hody judicium, a Fabricio oppugnatum, defen-

dere et firmare, denique concludere studuit, auctorem trium istarum orat. non posse antiquiorem esse vel sine sæculi x, vel initio sequentis xi. — De Damasceno, præcipuo cultus imaginum patrono, plura leges in Walchii *Histor. hæres. etc.* tom. X, pag. 150 sqq. 156 sqq. 168 sqq. 176 sqq. 235 sqq. 399. 725 sqq. etc. et tom. XI, pag. 276 sqq. ubi etiam contra Lequien. de tempore, quando H. λόγος scriptus sit, quædam monet et tres orr. contra Oudinum, etc. vindicat Damasceno, nec Humfredi Hody probat judicium. *Hart.*

Magni Simeonis, τοῦ θαυμαστοῦ ἄρου, περὶ ἐκδόσεων, 386.

Socratis *Historiæ eccles.* lib. 1, 370.

Sophronii, Hierosol. archiepisc., λειτουργία, 328, 344, 352. De martyribus, Cyro et Joanne et Theodoro hypodiaco, podagra laborante, 387.

Stephani Bostreni contra Judæos κεφάλαιον θ', 370.

Symbolum, 309, 345.

Synodus quinta, 386; quinisexta, 389.

Theodoritus, episcopus Cyri, ἐκ τῆς Φιλοθέου ἱστορίας, εἰς τὸν βίον τοῦ ἀγίου Συμεῶνος, Κιωνίου, 366. Περὶ Μακεδονίου Ἀσιανίου, 380. Ἑρμηνεία in Ezechielem, 372.

Theodorus, *Elites*, abbas, 328, 344, 352.

Theodorus, *Mopsuestenus*, 386.

Theodori, lectoris Constantinopol. Historia ec-

clesiastica, 380, 386. Ἐκ τοῦ θ' τόμου, 376.

Theodorus (S.), episcopus Pentapolis. Ejus narratio parum credibilis de Dione, servum fugitivum martyris imagine efficta ad reditum cogente, 382 seq.

Θεολογικῶς εἰπεῖν, *ut cum theologo loquar*. 310, 349. Respiciuntur Nazianzeni loca.

Thomæ evangelium a Manichæis suppositum, 338.

Timotheus, Constantinopol. 380.

Vita S. Basilii, ab Helladio scripta, 327. Chrysostomi, 328, 343, 365. Abbatis Danielis, 388. Eupraxiæ, 323, 343, 389. Eustathii τοῦ καὶ Ἰλαχίδα martyrium, 372. Mariæ, *Ægyptiæ*, 328, 343, 388.

Simeonis, thaumaturgi, scripta ab Arcadio, 378.

5. Αἰτέλλος περὶ ὀρθοῦ προνοήματος. *Libellus de recta sententia*, sive confessio fidei, dictata a Damasceno et ab Elia episcopo, tradita Petro, Damasci metropolitæ, p. 390-395. Incipit: Ὁ μὲν καλὸν ὅτε μὴ καλῶς. Primus edidit Lequinius e codice Vaticano MCCLXII, et versionem addidit. In hoc libello comprobatur doctrina sex synodorum, rejiciunturque cum hæresibus omnibus a Simone Mago, μέχρι τὴν νῦν κινήθεισαν κατὰ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίας, hoc est usque ad Iconomachos, etiam Origenis ληρήματα, Petri Fullonis additamentum ad Trisagium, Monothelitæ Sergius, Cyrus, Paulus, Petrus, Pyrrhus, Macarius et Stephanus, ejus discipulus, nec non Maronitæ. [Conf. Walch. *Hist. næres.* VIII, p. 480 sq. et notam seq. ad n. 6. *Hartl.*]

6. Τόμος, sive Libellus contra Jacobitas, Monophysitas, sive Eutychianos ex Petri, Damasceni episcopi, persona ad Tudarææ, h. e. Darææ (a), episcopum Jacobitam, p. 397-427. Incipit: Οὐδὲ τὸ καλὸν ὅτε μὴ καλῶς. Ediderat Latine ex Francisci Turriani versione, sed mutilum, sub titulo Damasceni contra Acephalos, Henricus Canisius tom. IV, p. 173 *Antiquar. lect.* Ingolstadii 1604, in-4. Integriorem et Græcè primus vulgavit Lequinius e codice Vaticano, ac quæ huic etiam deerant, ea Latine suppleta dedit ex versione Arabica, quam ms. servant Patres Oratorii Parisiensis (b). Quoniam huic libello loca plura doctorum Ecclesiæ Damascenæ adnexit, eorum quoque brevem elenchum hoc loco accipe.

Ambrosius, Mediolanensis, ἐκ τοῦ περὶ ἀνθρωπίνης φύσεως, *ἡτοι κατὰ Ἀπολιναρίου λόγου*, 423. Eiusd. ad Gratianum, imp. 425. Quem locum laudavit Cyrillus in Ephesina synodo, *ibid.* ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ συμβόλου, 423.

Amphilochii, Iconii episc., epistola ad Seleucum, 423, 424.

Aristoteles, tertius decimus apostolorum, hæreticus, 599.

Arius, 396, 399.

Athanasius, Alex. episc. 408, 409, ἐκ τοῦ κατὰ ἀπρέτων, 420. Epist. ad Epictetum, 422.

Basilius, Cæsarensis, ἐκ τοῦ κατ' Εὐνομίου λόγου α', 421. ἐκ τῆς διαλέξεως (ζ') πρὸς Ἀδελφούς τὸν Ἀρειανόν, 421. — Epist. ad Amphiloichium, 398.

Cyrillus, Alex. 406, 408, 409, 410, 411, 413. In Ephesina synodo, 423. Ἐκ τοῦ προσφωνητικοῦ τοῦ πρὸς Ἀλεξανδρείας, 424. Ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου, 425. — Epist. ad Joannem, Antiochenum, 425. Ad Acacium, Melitenens episc. *ibid.* Ἐκ τοῦ εἰς τὸ Δεούτικόν, 425. Περὶ Τριάδος λόγος, *ibid.* ad Succensum I et II epist. 426.

Diodorus, 398.

Dioscorus, 398.

Eunomius, hæreticus, 397.

Gregorius, theol. 398, 410, 411, 412, 418, 419. Epistola II ad Cledonium, 422. Ἀπολογητικὸς, 422. — Sermo II de Filio, 422. Ἐκ τῶν ἐπιπέων, 423.

Gregorius, Nyssenus, Epistola ad Philippum, monachum, 424. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἀπολιναρίου, *ibid.*

Irenæus, episcopus Lugd. ἐκ τῶν κατὰ Οὐαλεντίνου, 420. — Αἱ ἱστορικαὶ διαγορεύουσι βιβλία, 419.

Joannes Chrysostomus ἐκ τοῦ εἰς τὸν Λάζαρον λόγου, 526. Ἐκ τῆς πρὸς Καισάριον τὸν μονάζοντα Ἐπιστολῆς, 427.

Justinus, philos. et martyr, ἐν τῇ ἐκδόσει τῇ περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας, 410. Ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου τοῦ περὶ ἀγίας Τριάδος, κεφάλ. ιγ', 420. Κεφάλ. ιζ' *ibid.* Lequinius observat, per *tertium de Trinitate* intelligi expositionem fidei, quæ inter S. Justinii opera legitur, et subjuncta fuit duobus libellis adversus Judæos et Græcos ad Euphrasium, sophistam, quæ omnia Justinum juniorem auctorem habent, illum fortasse, cujus epistola ad Petrum Fullonem exstat.

Methodius, Patarensis episc. ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὴν ὑπαπαντήν, 421.

Nestorius, anthropolatra, 398, 402.

Petrus Fullo, 419. — Κατὰ τοῦς φυσικοῦς, 405.

(a) De quo loco v. *Lequien.* in Orient. Christian. tom. II, p. 1427. *Hartl.*

(b) Ex ed. Mich. Lequien. Cum libr. Gr. ac Lat. et integriorem exhibet Basnage in altera Canisii ed. s. Thesaurο monimentor. eccles. Amstel. 1725. fol. tom. II, pag. 29 sqq. — Inter codd. Th. Roc in bibl. Bodlei. n. 272. cat. Damasc. contra Eutychen et Dioscorum, Arabice, conf. infra, vol. IX, pag. 310. ed. vet. Chr. Guil. Franc. Walch. *Histor. hæresium*, etc. tom. VIII, pag. 842 sqq. qui cum Quidino l. c. pag. 176. illum libell. contra Eutych.

et Dioscorum incertis aut supposititiis opp. Damasc. adnumerat. Insuper, Walch. dubitat num opusc. de divinitate et incarnata œconomia Domini nostri Jesu Christi, contra execrandas Jacobitarum superstitiones, et opusc. a Damasc. dictatum, et ab Elia episc. traditum Petro, a Caveo in *Hist. litter. SS. Eccl. I*, pag. 626. inter inedita Jo. Dam. opp. memorata, sint genuina. *Hartl.*

(c) Severo, hæresiarcha, recentius scriptum, adeoque suppositum Basilio M. nec hactenus editum. *Lequien.*

Proclus, patriarcha Constantinopol., Trisagium
hymnum ab angelis edoctus, 419.
Sabellius, Afer, 398.

Severus, 398.
Theodorus Mopsuestenus, 398.
Trisagio adjuncta improbantur, 418 seq.

7. Κατὰ Μανιχαίων διάλογος. *Dialogus contra Manichæos*, sive Paulicianos, pag. 429-465. Incipit: Ἐπειδὴ συνελθόμεθα. In quibusdam codicibus præter rem refertur ad S. Anathasium (a). Damasceni esse dubitavit Billius eam tantum ob rationem, quod ignem, tortorem dæmonum impiorumque hominum, exponit non de vero igne, sed de nequitiae furis ac peccati flagrante frustrataque libidine. Vide pag. 446, 448, 460, 463. Sed idem visum aliis Ecclesiae doctoribus, etiam antiquioribus, notarunt *Sixtus Senensis*, lib. vi Bibliothecæ S. adnot. 40, et Benedictini ad Ambrosium tom. I, p. 1460. Primus hunc dialogum cum versione edidit Emanuel Margunius, Cretensis, *Patav.* 1572, 8. deinde utraque lingua recuderunt Basileenses in sua Damasceni editione a. 1575, fol. Cum alia versione sua Jo. Leunclavius adjunxit imp. Manuelis Comneni, legationi ad Armenios, Léonis M. epistolæ de fide, Leontioque et Constantino Harmenopulo de sectis, et Harmenopuli, Augustini atque Hilarii confessionibus fidei, *Basil.* 1578, in-8. Tertia Jac. Billii versio exstat in editionibus Damasceni Latinis Parisiensibus a. 1577, 1603, 1619, fol.

8. Διάλεξις Σαρακηνῶν καὶ Χριστιανῶν. *Disceptatio Christiani et Saraceni*, pag. 466-469. Incipit: τί λέγεις τὸν Χριστόν. Prodierat Latine ex veteri versione in prioribus editionibus. Neque Lequinio ad manus fuit Græcus codex, quem exstare in bibl. Cæsarea testis Lambecius V, p. 126 b); tamen Græca quædam fragmenta ascripsit ex Dialogis Theodori Abucaræ, ex quo etiam p. 470, Græce et Latine subjunxit brevem dialogum Christiani et Saraceni ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Σαράκηνους ἀντιρρήσεων διὰ φωνῆς Ἰωάννου Δαμασκηνῶν. incipit: εἰπέ μοι, ὦ ἐπίσκοπε, οὐ κατείδωλος ἦν ὁ κόσμος. [*Voy.* Oudin. l. c. pag. 1745, inter dubia opp. et p. 1760, et Fabric. *De veritate relig. Christ.* p. 119 et 122 sq. *Harl.*]

9. Περὶ δρακόντων. *De draconibus* fragmentum p. 471, 473. Incipit: Ἐπειδὴ καὶ δράκοντας ἀναπλάττουσι. Et περὶ στρυγγῶν, *de strygybus*, pag. 473. Incipit: Θέλω δὲ ἵνα μὴ. Hæc duo fragmenta, quibus vulgi et hæreticorum fabulas ridet Damascenus, antea inedita, Lequinio accepit a Montfaucono. Pag. 472, laudatur Δίων ὁ Ῥωμαῖος συγγραφέμενος περὶ βασιλείας καὶ περὶ τῆς Δημοκρατίας Ῥώμης, καὶ διηγησάμενος περὶ τοῦ πολυθρῦλλου πολέμου τοῦ Καρχηδονίου, quibus verbis non Dionis Chrysostomi περὶ βασιλείας λόγοι, sed alterius Dionis Cassii Historiæ Romanæ libri innuuntur. *Fabr.* Est in cod. *Selden.* XV, cat. bibl. Bodlei, s. codd. Angliæ n. 3403. — in bibl. San-Germanens. V. Montfauc. Bibl. bibl. mss. p. 1157 A. *Harl.*

10. Περὶ ἁγίας Τριάδος. *De S. Trinitate*, per quæstiones et responsiones, p. 474-477. Opusculum pridem editum a Jo. Wegelino cum versione et notis, *Augustæ Vindel.* 1611, in-8. Incipit: Περὶ μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος τῆς ὁμοουσίου. *Fabr.* Exstat *Paris.* in bibl. publ. codd. CD et MCCLXVII. — *Vindob.* in cod. Cæsar. CXLVII, n. 10. V. Lambec. IV, pag. 268. De cod. CCXLVI, n. 13. V. Lamb. V, pag. 246, et supra ad n. 6. Add. Oudin. p. 1764, n. 8. *Harl.*

11. Περὶ τοῦ Τρισαγίου ὕμνου. *De hymno Trisagio*, ad Jordanem Archimandritam, adversus eorum sententiam, qui hymnum illum non ad SS. Trinitatem, sed ad solum Christum referbant, et adversus Petri Fullonis additamentum, Jacobitis et Maronitis (vide pag. 485), probatum, p. 480-497. Prodierat hæc epistola Græce et Latine nescio quo interprete, in editione Damasceni *Basil.* 1575, sed a Lequinio longe castigatior et cum nova versione exhibetur ad quatuor codd. mss. Incipit: Τοῦ πρὸς σέ μοι πάθου (c). Loca Patrum, quæ vindicare ad calcem hujus scripti instituit Damascenus, pag. 488 seq. hæc sunt:

Athanasii ἐν τῷ περὶ σαρκώσεως καὶ Τριάδος λόγῳ p. 448, οὗ ἡ ἀρχὴ· Οἱ κακοτέχνως p. 493.

Basilii ἐκ τοῦ τετάρτου λόγου τοῦ κατ' Ἐνόμιου, οὗ ἡ ἀρχὴ· Εἰ φύσει Θεὸς ὁ Υἱός, 493. Ἐκ τοῦ πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος p. 493.

Chrysostomi εἰς τὸ εὐλογημένον, οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἐκ τῶν θαυμάτων εἰς θαύματα (tom. V Savil. p. 882) p. 489.

Cyrilli, Alex. ἀπὸ ἑκτου λόγου τοῦ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἰσότητος μὲν οὖν, pag. 490.

— Ἀπὸ θ' λόγου περὶ τῆς ἐν πνεύματι προσκυνήσεως, p. 490. Ἐκ τοῦ πρὸς Ἑρμείαν δ' λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ· Τὸν δὲ Θεὸν ἐκ Θεοῦ, p. 491. Ἀπὸ τοῦ πέμπτου λόγου τοῦ πρὸς Ἑρμείαν, οὗ ἡ ἀρχὴ· Εἶεν ἐκ παντὸς ἡμῖν, p. 492. Ἐν τῷ περὶ Πνεύματος λόγῳ πρὸς Ἑρμείαν, οὗ ἡ ἀρχὴ· Πόνον ἀγαθῶν, 494.

Eriphanii ἐκ τοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Θεοδόκον λόγου p. 498: Ὁ ἅγιος καὶ θαυμαστός Ἐπιφάνιος ἐν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ Ἀγκυρωτῶν λόγῳ, 494.

(a) Damasceno ascribitur in cod. Vindobon. Cæs. CCL, n. 2, v. Lambec. comm. V, pag. 307. — *Monachii* in bibl. elect. cod. CXIV, v. cat. codd. Gr. Bavar. pag. 44. — *Florentiæ* in codd. Laurent. Medic. XII, n. 22, plut. 4, v. Bandin. cat. codd. Gr. I, pag. 535. — *Paris.* in bibl. publ. codd. MCXI et MCCXXVII. add. supra, vol. VII, pag. 326. Inter incerta vel supposititia refert Oudin. l. c. pag. 1745, n. 2. *Harl.*

(b) Pag. 267, ed. Kollar. de cod. CCXLVII, n. 28, sed in cod. Cæs. ordinem longe alium esse, ac in ed. Lat. Billiana. *Paris.* observat Lambec.—

ex cod. *Taurin.* CC, n. 17. suppleri posse edit. notat confector cat. codd. *Taur.* pag. 298. *Harl.*

(c) Reperitur in cod. Cæsar. CCXLVI, n. 11. V. Lambec. V, pag. 244 sqq. — In cat. codd. Angliæ, etc. tom. I in bibl. Bodl. n. 3614, et confector cat. adnotat, cod. non concordare cum impresso. *Ozon.* n. 612, inter codd. collegii Mertonens. — *Paris.* in quatuor codd. bibl. publicæ. — *Florentiæ*, in codd. Laurent. XII, n. 21, plut. 4, teste Bandin. cat. codd. Gr. Laur. I, pag. 535, add. Oudin. l. c. pag. 1740, et Walch. *Hist. hæres.* tom. IX, pag. 480 sqq. de Maronitis. *Harl.*

Gregorii, Nysseni, ἐκ τοῦ κατ' Εὐνομίου πρώτου λόγου, p. 494.
Theologi (Gregor. Nazianzeni), ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὰ γενέθλια p. 493 seq.

Procli, Constantinopol., ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, p. 492. Ἐκ τοῦ ἐγκωμίου εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον; οὗ ἡ ἀρχὴ Πάσαι μὲν αἱ μαρτυρίαι καὶ πανηγύρεις, *ibid.*

Loca hæc produxerat Anastasius, abbas S. Euthymii, sed ab hæresi Eutylichiana alienus, cujus cum laude facit Damascenus mentionem, pag. 481 et 495, ut evinceret, ad Filium eos Trisagium retulisse, quod Joanni, patriarchæ Hierosol., nullo modo committendum visum.

Denique ex solempni formula celebrationis mysteriorum Damascenus Trisagium probat de SS. Trinitate utique, non de solo Filio accipiendum esse, p. 496. Quem locum ex liturgia, quæ sub Jacobi apostoli fertur nomine repetitum esse, Lequinius adnotavit.

12. Περὶ τῶν ἁγίων ηἱστευῶν. *De sanctis jejuniis*, epistola ad Cometam, monachum, τῷ εὐλογημένῳ καὶ γνησίῳ δούλῳ Χριστοῦ, κύρῳ Κομητᾷ πνευματικῷ ἀδελφῷ, Ἰωάννης ἐλάχιστος, pag. 499-505. Hanc primus Lequinius edidit e mss. Mediceo (a) et Barocciano, quorum apographa cum eo communicarunt Jo. Ernestus Grabe et Anselmus Bandurius, cum fragmenta pridem ex illa produxisset Turrianus in Apologia pro epistolis pontificum et notis ad Constitutiones apostolicas. Rejicit in hac epistola Damascenus morem Severianorum, qui jejunium observabant per hebdomadas octo, a septuagesima usque ad Pascha. Loca, quæ ad calcem subjiciuntur, sunt tam διὰ τὰς ἀποστολικὰς, cujus et apud Epiphanium LXX, 12, mentio, doctorumque Ecclesiæ, S. Basilii ἐκ τοῦ κατὰ μεθόντων λόγου, Chrysostomi ἐκ τοῦ πρὸς τῷ τέλει τῆς ηἱστείας λόγου, Anastasii patriarchæ Constantinopol. ex encyclica epistola, Epiphanii, Cypri, ἐκ τοῦ εἰς μοναχοῦς (interpret. : ex epistola ad monachos), Joannis, episcopi Athenarum, Anastasii, patriarchæ Hierosol. tum hæreticorum, Severi, Acephali, archiep. Antiocheni, ex sermonibus ἐνθρονιαστικαῖς, sermone εἰς τὴν τῶν ηἱστευῶν τεσσαρακοστῆν, dicto in Cassiani Ecclesia, qui incipit : Νόμος ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν παλαισμάτων, et ex libro τῶν ὑποσημειωθέντων ἰδιόχειρως διαφόρων κεφαλαίων, nec non Benjaminis, Severiani, pseudoepiscopi Alexandrini, ex quarto libro τῶν ἑορταστικῶν αὐτῷ, ψευδορταστικῆς τριακοστῆ, ἧς ἀρχὴ Φαίδρα καὶ ἀξιάγαστος · ψευδορταστικῆς τριακοστῆ πέμπτη, ἧς ἀρχὴ Καὶ νῦν ἀκούειν δοκῶ.

13. Περὶ τῶν ὀκτώ τῆς πονηρίας πνευμάτων. *De octo spiritibus nequitiae*, de quibus ante Damascenum Evagrius, Nilus, Cassianus, etc., ad monachum quemdam, p. 506-508, Græca primus e ms. Abrahami Selleri dedit Lequinius. Latine verterat Bilibaldus Pirckerimerus, cujus versio ex diverso in multis Græco codice composita p. 508 separatim subjicitur. Incipit : Γνωσασα, ἀδελφε, οὗ ὀκτώ εἰσιν. Sequitur deinde περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἐπὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς *De virtutibus et vitiis animæ, corporis que et de triplici parte animæ*. Græce e codice Regio cum versione Leonis Allatii p. 509-514. Incipit : Ἰστέον οὖν εἶτι διπλοῦς ὡν ὁ ἀνθρώπος. De ms. Cæsareo vide Lambeium, IV, pag. 197. *Fabr.* S. pag. 434, ed. Kollar. in cod. CLXXXIV, n. 3. — In cod. Coislin. CCCLXXIV. fol. 343, teste Montfaucon. in bibl. Coisl. p. 564. — Venetiis, in cod. Marc. CCCXCXVIII. V. cat. codd. Marc. p. 261. sq. *Harl.*

14. Εἰσαγωγή δογμάτων στοιχειώδης. *Institutio elementaris ad dogmata*, adversus Acephalos, seu Monophysitas, Monothelitas, et Nestorianos, ad Joannem Laodicenæ urbis episcopum, pag. 515-521. Incipit : Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Verterat a. 1544 Joachimus Perionius. Græce et Latine prodierat in editione Basil. 1575. *Fabr.* V. Oudin. l. c. pag. 1743. Exstat in Bibl. Bodlei. n. 3614, atque cod. multum differre ab impresso, scribit auctor cat. codd. Angliæ, etc. I, p. 173. — *Oxon.* in cod. CXLV collegii Mertonensis, s. n. 612 Cat. citati. — In cod. Taurin. CCCLXI. V. catal. codd. Gr. Taur. p. 485. — *Florentiæ* in cod. Medic. XXIX, n. 5. plut. 8, et cod. XX (in quo multa sunt Damasceni opp.), n. 3, plut. 71, V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laurent. II, p. 272 ; et tom. III, p. 13. — *Paris*, in bibl. publ. cod. MXXII, in quo etiam sunt, quæ mox a Fabr. memorantur, n. 15, 16, et 17. *Harl.*

15. Περὶ συνθέτου φύσεως, κατὰ Ἀκεφάλων. *De natura composita*, contra Acephalos pag. 521-527. Etiam hæc diatriba lucem viderat Græce et Latine in jam dicta Basileensi. *Fabr.* *Oxonie* in cod. antea laudato collegii Merton. — *Paris*, in cod. MCXIX, n. 3. — *Florent.* in cod. Laurent. XX, n. 4. tum sequuntur ea duo opuscula quæ a Fabr. n. 16 et 17 recensentur. V. Bandin. l. c. III, pag. 13 ; et Oudin. l. c. pag. 1739 sq. *Harl.*

16. Περὶ τῶν ἐν τῷ Χριστῷ δύο θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν καὶ λοιπῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων. *De duabus in Christo voluntatibus et operationibus, et de naturalibus reliquis proprietatibus.* p. 529-534. Incipit : Οἱ δύο φύσεις καὶ μίαν ὁπόστασιν. Exstat Græce et Latine cum Perionii versione in edit. Damasceni Basileensi anno 1575. Perionium subinde in Parisiensibus Latinis castigat Billius. Sed Franciscus Combesius cum nova versione notisque edidit in historia Monothelitarum, sive tom. II Auctarii novj, p. 466. Combesii versionem Lequinius servavit, notas omisit. *Fabr.* Exstat in cod. *Taurin.* ad n. 14 citato, et in sex codd. *Paris*, bibl. publ. v. etiam ad n. 14 et 15 ; et conf. Walchii *Hist. hæres.* tom IX (de controversiis cum Monothelitis, quos Damascenus in hoc libro oppugnavit), p. 498 sq. cum primis p. 540 — 556 ; ubi longiora ex illo libro dedit excerpta. Add. Oudin. p. 1738 sq. qui adnotat, in edd. Basil. 1548 et 1575, subnecti libell. de duabus J. C. naturis, qui vero non pertineat ad Damasc., sed ad S. Maximum monach. *Harl.*

(e) V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laur. Medic. tom. III, p. 294 seq. *HARL.*

17. Ἐπὶ ἀκριβέστατον κατὰ θεοστογῶς αἰρέσεως τῶν Νεστοριανῶν. *Dissertatio accuratiss. adversus exosam Deo Nestorianorum hæresin*, pag. 555-571. Incipit: πρὸς τοὺς Νεστορίου ἁμάρτυρας, Græca primus e codice Regio MCMXXVI. profert Lequinus, addita Francisci Turriani versione, quam vulgaverat Henr. Canisius tom. IV *Antiquar. lectionum*, p. 212, *Ingolstad*, 1603, in-4 (a). Etiam Arabicam hujus libri interpretationem ms. servari in Bibliotheca Patrum Oratorii Paris. eodem Lequinio adnotante didici. Prodiit et Turriani versio cum Marci Beumleri notis *Tiguri*, 1605, in-8, sub titulo tractatiunculæ de duabus in Christo naturis.

18. Fragmenta varia, in antiquiss. codd. reperta. [Varia fragmenta in notitia codd. generali et passim citavimus.

a) Ἐπιλοσις responsio ad eos, qui dicunt, si duæ naturæ constituunt hominem, necesse est, ut in Christo naturas tres, totidemque dicamus actiones (b), ut objecit Severus. pag. 572 seq. incipit: Ὁ γὰρ ἄλλιος; οὗτος Σεβήρος. In fine legitur: Τέλος εἰληφῆ ἡ βίβλος τοῦ ἁγίου καὶ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Μανσοῦρ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ λεγομένη Πάνδεκτος. Testatur sæpe laudatus mihi *Montfauconus*, pag. 62. Diarii Italici, Venetiis apud nobiliss. Contarinum exstare codicem XII sæculi membranaceum, in quo Joannis Damasceni philosophica et rhetorica, in cujus itidem fine legitur: Τέλος τῶν ἀπονημάτων Ἰωάννου τοῦ Μανσοῦρ, τῆς Πανδέκτης λεγομένης βίβλου.

b) Περὶ θεολογίας, πῶς εἰκονίζει τὸ Θεῖον ἄνθρωπος, de theologia, qua ratione imaginem Dei homo referat. Incipit: Τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, p. 573, 574.

c) De animæ partibus tribus, virtutibus quatuor, facultatibus quinque. Incipit: Τῆς δὲ ψυχῆς μέρη γ' p. 574 seq.

d) Περὶ ἐνώσεως de unione, variæ definitiones. Incipit: Ἐνωσίς ἐστὶ διεστώτων pag. 575. Confer S. Maximi Opera tom. II, p. 115. *Fabr.* In cod. Cæsar. CCL, n. 29, est ex Damasceni Logica (p. 651 sq. ed. Paris. 1619) excerptum *De differentia unionis*. V. Lambec. V. p. 323 sq. *Hartl.*

e) Fragmentum breve Damasceni, servatum a Niceta Choniata lib. XXIII Thesauri, ubi disputat contra Sotericum Panteugenum, qui sacrificium Patri soli offerri a Filio docebat. Incipit: Ὁ τῶν ὄλων Θεός pag. 576. Ediderat Allatius in *Vindiciis synodi Ephesinæ*, pag. 596.

f) Alia duo fragmenta ex catena regia ms. ad Lucæ III, 13, p. 576. Incipit: Καὶ ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Et: Ἐπειδὴ πολλαχῶς. [V. general. codd. notit. (supra col. 14).]

g) De mensibus Macedonicis, Romanis, Judaicis, Græcis et Ægyptiis, pag. 577, 578. Incipit: Φασι γὰρ οἱ Ἕλληνες εἶναι. *Fabr.* In cod. Coislin. CXX, fol. 214, verso περὶ τῶν Μακεδόνων ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδόσεως. V. *Montfaucon*. *Bibl. Coisl.* pag. 193. — Idem fragm. *Florent.* in cod. Med. VI, n. 7. plut. 4. (v. *Bandini* cat. cit. I, p. 525.) et in cod. CVII Thom. Gale, (*Vid.* cat. codd. Angliæ, II, n. 5941) nec non *Venetis* in *Bibl. Marc.* DXXI, sed integrum opusc. *duodecim mensium nomine, et quomodo vocentur Ægyptiorum lingua ex ecclesiastica traditione*, in cod. Marc. CCCXXV (V. cat. codd. Gr. Marc. pag. 280 et 154); et in cod. Coislin. CCLVIII. (v. *Montfaucon*. I. c. pag. 304.) *Hartl.*

19) Πασχάλιον, sive *canon paschalis* p. 580, 491, ex Isaaci Argyri, monachi, computo cap. 10, qui circa a C. 1373 scripsit. Cæterum, Lequinio notante, *Joannes Hierosolymitanus, Damascenum astronomia peritissimum fuisse refert in ejus Vita* (cap. 11), idque colligi posse ait ex paucis illis, quæ ad rudiorum eruditionem scripsit: in quibus utique fuerit hic canon paschalis. Hujus porro condendi sive potius describendi occasionem fortasse Damasceno nostro dederit dissensio hæreticorum a Catholicis, quam Theophanes a. XX. Copronymi accidisse refert, ut Catholicis die VI Aprilis Pascha celebrarint, hæretici die XIII, quod tamen doctiss. *Antonius Pagi* in annum XIX ejusdem Copronymi et Christi 759 rejiciendum observat. De Isaaci Argyri, monachi, computo, quem post Jac. Christmannum, *Heidelb.* 1611, 4, edidit Petavius in *Uranolog.* Paris, 1630, fol. *Amst.* 1703, fol. dixi lib. III, cap. 5, p. 96 [in nostra ed. cap. 18, vol. IV, p. 29 not. ff, ff.].

20.) *Epistola*, missa ad nescio quem, sed majore parte manca, *De natura hominis*, p. 582. Incipit: Ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητόν. Primus edidit Lequinus e codice Barocciano.

21. Περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων, ὅπως αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι καὶ εὐποιῖαι τούτους ἐνίησιν. *De iis, qui in fide obdormierunt, quomodo missis et elemosynis, quæ pro illis fiunt, adjuventur*. In codicibus mss. et a recentioribus Græcis magno consensu Jo. Damasceno tribuitur. Legitur et in ecclesiis Græcorum quotannis Sabbato τῆς Ἀπόκριου, sive Carnisprivii,

(a) Græca autem ex cod. Regio, n. 2926, et Latine a Jac. Basnagio in nova edit. *Antiq. lectionum Canisii*, Amstel. 1725, tom. II, p. 66. Add. Walchii *Hist. hæres.* tom. V. pag. 753 sq. ubi is negat, Damascium, qui de Nestorianis, non de Nestorio, et eo quidem tempore, quo nulli genuini adhuc fuissent Nestorii assectæ, loquatur, testem esse locupletem. Exstat illa dissert. *Vindobonæ* in cod. Cæs. LVII, n. 108. V. Lambec. III. p. 250, ibique *Kollarii* not. De cod. Medic. vide ad n. 15. *Hartl.*

(b) Conf. Damasc. De duabus voluntat. cap. IX. tom. I Opp. p. 534; et contra Nestorian. tom. I. Opp. pag. 555, ac Walch. *Hist. hæres.* I. pag. 776 H.

(c) Damasc. Canon Paschalis in cat. bibl. Bodlei.

s. tom. I. codd. Angliæ, n. 297. Huic quoque referre licebit Damasc. fragmentum *De VII planetis, Florent.* in cod. Laurent. XXVII, n. 3. plut. 28. et ejusdem fragm. *De luce*: in cujus fine attingunt nonnulla de zodiaco, sole, luna, aliisque planetis, etc. *ibid.* in cod. XXXVII, n. 16, plut. 31 (*Bandini*. *Catal. cit.* tom. III, pag. 53 et 148). Et sub nomine ejus opusc. alias non memoratum *De revolutionibus cæli et terræ*; in cod. *Taurin.* CCL1. in eoque opusc. multas tradi rationes cyclici lunaris et solaris, multosque canones inveniendi diem Paschalis tradit auctor catal. codd. Gr. *Taurin.* pag. 368 sq. *Hartl.*

quod fidelium defunctorum commemorationi dicarunt. Tamen Damasceno abjudicandum esse contendunt Jo. Lensæus De limbo Patrum, III, 12; Franciscus Suarez. in 3 Thomæ, q. 52, art. 8, disp. 45, sect. 3; et Rob. Bellarminus, II, 8 De purgatorio, quorum loca jam attulit Rob. Cocus in Censura scriptorum, p. 427 seq. Post illos Petrus Arcudius contra Barlaamum De purgatorio, p. 396 et 402; Allatius, De libris ecclesiasticis Græcor. 270 seq. et in Diatriba de Damasceno p. 21, ac novissime Lequinius in dissertatione quinta Damascenica (a). Ac fateor, non contemendas esse rationes dubitantium et Damasceno hoc scriptum eripientium. Quando tamen comparo, quæ pro imaginibus idem Damascenus scripsit: magis inclino in eam sententiam, Combelsio in Bibl. concionatoria etiam probatam, ut Damascenum auctorem esse mihi persuadeam. *Veterem translationem Latinam*, inquit Lequinius, *quam sanctus Thomas consulerat, reperire nusquam potui. Aliam adornavit Jo. OEccolampadius et Conrado Peutingero nuncupavit a. 1520 in-4, adhuc monachus Brigittanus. Alteram postea Ludovicus Nogarola condidit. Veronæ, 1532, b. Quartam Jacobus Billius, quam Combelsius hinc inde passim mutandam censuit castigata dictione Græca ad mss. codices aliquot: quorum labori manum iterato addere pro more non dubitavi.* OEccolampadii versio in Basileensibus, Billii in Parisiensibus Damasceni editionibus sæpius recusa et apud Surium ad 2 Novembr. Nogarola suam Clementi VII inscripsit, ediditque Veronæ 1532, in 4; recusam Venet. 1541, in 8, cum Græco textu, quod Veronæ jam ad calcem libri de orthodoxa fide prodierat 1531, in-4. Citantur in hoc scripto:

Athanasius, ὁ πάνυ ἐν τῷ εἰς κοιμηθέντας αὐτοῦ πανεργονίῳ λόγῳ, p. 591, 597.

Basilius, 595, (homilia in avaros) 596.

Dionysius, ἐν τῇ περὶ τῶν κεκοιμημένων μυστικῇ θεωρίᾳ, respicitur lib. De cœlesti Hierarch. c. 7 p. 685.

S. Ephræm, ὁ τῆς τοῦ Χριστοῦ δευτέρας παρουσίας ἀπρόβλεπτος μύστης Ἐφραῖμ ὁ μακάριος, p. 596, 597.

De Falconilla, precibus S. Theclæ saluti restituta p. 585, 594; ex Actis Theclæ.

Gregorius, ὁ Διάλογος, p. 591, pro Trajani, imp.,

salute intercedens et exauditus, p. 591.

Gregorius, Naz., orat. in funere Cæsarii, fratris, p. 586.

Gregorius, Nyssenus, p. 586.

Jo. Chrysostomus enarrat in epist. ad Philippenses et Galatas, p. 586, 593, 596.

Joannis, τοῦ ἐλεήμονος, Vita, p. 595.

Machabæorum libri ἡ θεία Γραφή, p. 585.

Palladii, πρὸς Λαῦσον ἱστορικὴ βίβλος, ex illo fabula de cranio loquente cum Macario, p. 587.

Sibyllarum de Christo vaticinia videtur tangere, p. 589.

22. *Epistola ad quemdam, qui ad auctorem scripserat περὶ ἐξομολογήσεως, de confessione et quinam ii sint, qui potestatem ligandi et solvendi acceperint, p. 601—610. Incipit: Ἐπιτάξις τῇ ἐκτελείᾳ ἡμῶν, πᾶτερ καὶ ἀδελφεῖ.* Hanc epistolam, qua monachos etiam, licet sacerdotes non sint, potestate gaudere confessiones Christianorum excipiendi, auctor, quisquis est, disputat, primus cum versione Thomæ Galei, decani Eboracensis [ex cod. XCIII Gale, s. n. 5927 Cat. codd. Angliæ, etc.], a quo edendam accepit, in lucem protulit Lequinius, sed qui negat, auctorem esse vel Damascenum nostrum vel alium Syrum Palæstinumve, sed potius alterius regionis, quæ patriarchæ Constantinopolitano subesset.

23. *Λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων.* Oratio sive epistola demonstrativa de sacris et venerandis imaginibus ad Christianos omnes, adversusque imperatorem, Constantinum τὸν καβαλῖνον, Cabalinum, ac hæreticos universos, p. 613-638. Incipit: Ἐπειδὴ περ πολλοὶ ἐπαχέρισαν. Ediderat cum versione sua Combelsius in tom. II Auctarii novi p. 663, Paris, 1648 fol., testatus in alio codice regio [qui est CM. secund. cat. codd. Paris. reg. tom. II, p. 174], exstare sub titulo epistolæ Joannis Hierosolymitani, ad Constantinum, Cabalinum. Certe scripta est post synodum Copronymianam habitam a. C. 754, imo post depositionem Constantini, patriarchæ, factam a. 766. *Fabr.* Ideo negavit etiam Oudin. l. c. pag. 1749 sq. auctorem fuisse Jo. Damascenum, cui tamen attribuitur in cod. *Vindob. Cæs.* CXLIv. n. 27. V. Lambec. Comment. IV, p. 235.— in Cat. codd. Angliæ, etc., tom. I, n. 274 Bibl. Bodlei inter codd. Thom. Roe. — Lequien. suspicatur, pag. 611, tom. I, auctorem fuisse Joan. episc. Eubœæ. Conf. Walch. (qui etiam Jo. Damasc. non agnoscit auctorem, in *Hist. hæres.* tom. X, p. 151 sq. tom. XI, p. 279, 288 sq. 363 — 367. *Harl.*

24. *Epistola ad Theophilum imp., Michaelis Balbi F. de imaginibus, scripta circa a. 845, adeoque auctore non J. Damasceno, cui in codice Mazarino [et Veneto Marc. DLXXV v. cat.*

(a) Oudinus quoque l. c. pag. 1719, subscribit judicio Natalis Alexandri et condemnationi propter enormes fabulas de liberatione animæ Trajani imperat. ab inferis, Gregorii, papæ, precibus, et Falconillæ, mulieris, precibus Theclæ, primæ martyris, enarratas, refertque judicium Baronii et G. I. Vossii De historicis Gr. lib. II, cap. 24. add. Oudin, p. 1744 sq. inter dubia Damasceni opp. Damasceno tamen ascribitur in cod. Naniano LXXV, u. 73, v. cat. codd. Gr. Nan. p. 156. — in codd. Taurin. LXX, CCXV et CCCXX. v. cat. codd. Gr. Taur. pag. 164, 308 et 402. — in cod. Medic. secundum indic. cat. Bandin. — *Vindobonæ*, in cod. CXLVI. n. 23. cod. CXLIv. n. 42 et CCCXV. n. 2. v. Lambec. IV. p. 261 et 241. cum not. Kollarii,

et vol. V. p. 580, cum Kollar. nota. — in cod. Coisl. CCXXXIII et CCL XXXV, teste Montfauc. in bibl. Coisl. p. 295 ac 401, eodem indice in Bibl. biblioth. mss. I, pag. 196 B. et in Diario Ital. pag. 215. Romæ inter codd. monast. Patrum S. Basilii. — *Leidæ* in bibl. publ. inter codd. Vossian. V. cat. bibl. Leid. p. 401, n. 4, cum titulo XIV contra Nestorianos. — *Monachii*, in cod. Bavar. LXIII. v. cat. pag. 18. — *Mosquæ*, in bibl. synod. cod. XXVI. a manu antiqua Ἰωάννου ταπεινοῦ μοναχοῦ καὶ a manu autem recentiore τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνῶς λόγος; notante cl. Matthæi in Notit. codd. Gr. Mosq. pag. 37. *Paris.* exstat ille sermo in quindecim codd. in bibl. publica. *Harl.*

codd. Gr. p. 302], tribuitur, sed, ab alio, nescio quo, diu post illius obitum, trium Orientis patriarcharum nomine, Christophori Alex., Jobi Antiocheni et Basilii Hierosol. aliorumque episcoporum (a). Incipit: 'Ἐπεὶ τοιγαροῦν κατὰ τὴν θεόλεκτον, p. 629 — 647. Primus edidit Combefisius in Manipulo originum rerum Constantinopol. Paris, 1664, 4, ut dixi volumine octavo hujus Bibl. pag. 83.

25. Περὶ τῶν ἀζύμων. *De azymis*, opusculum duplex, prius incipit: 'Ἰστέον, ὅτι οἱ τὰ ἄζυμα προσκομιζόντες, pag. 674. Alterum inscribitur: 'Ἐκτὴ αἵρεσις Ἀρμενίων, et incipit: Τὸ ἄζυμον τὴν νεκρὴν θυσίαν, *Hostiam sine fermento mortuam impudenti fronte offerunt secundum traditionem Hebræorum*, p. 648—651. Auctor non J. Damascenus est, sed (posterioris saltem), Miletius quidam, qui p. 648 E, vocatur θεσφόρος ἀνήρ καὶ τῶν Γραφῶν ἀκριβὴς ἐξεταστής. Etiam Damasceno neutram lucubrationem tribuendam pluribus declarat Lequinus dissertatione sexta Damascenica, ostenditque sanctum illum doctorem suffragatum communi Patrum traditioni, et statuisset, quod Christus ipso pridie, quam pateretur, Pascha Judaicum cum discipulis comederit. Id vero in utroque hoc opusculo negatur. Posterius laudat Combefisius, tom. II Auctar. novi, pag. 427. *Fabr.* Montfauc. in Bibl. Coislin. p. 585, notat in cod. CCCLXXVIII, fol. 180, occurrere quidem J. Damasceni De azymis, sed esse Joannis Philoponi librum, editum a Balthasare Corderio cum ejusd. Philoponi Opere in Hexæmeron, et incipere, 'Ἐζητήται περὶ τοῦ δειπνοῦ τοῦ Δεσποτικοῦ πολλοῖς.—Paris, in cod. bibl. publ. MCCXCV, n. 18, inesse dicitur J. Damasceni opuscul. *De azymis*, in cod. autem MCCCXV n. 2, Leonis Aricidemi, Bulgariae archiepiscopi, *De azymis et Sabbatis* epistola, et n. 3 aliud opusc. *De azymis*, nomine auctoris non addito: inc.: Τὰ ἄζυμα οὐκ ἄρτος. *Harl.*

26. Epistola Petri Mansur ad Zachariam, episcopum Δοάρων, Doarorum, incipit: Et καὶ διωσόμεθα τοῖς σώμασιν pag. 655. Subjicitur ejusdem κεφάλαιον περὶ τοῦ ἀχράντου σώματος οὐ μεταλαμβάνομεν, *de immaculato corpore (b)*, *cujus participes reddimur*. Incipit: Τὸ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν σώματος, p. 656 — 659. Sub J. Damasceni nomine laudat Mich. Glycas, Sicydita, epist. ad Nectarium et Joannicum; et sub J. Damasceni nomine ediderat Petrus Pantinus, *Antwerp.* 1601, in 8; cum homilia de Sabbato sancto, inde Fronto Ducæus in editionibus Damasceni, Paris. 1603, 1619, fol. Petrum illum Mansur, J. Damasceni consanguineum: *non puto* (inquit Lequinus) fuisse Petrum, Damasci metropolitam, *cujus nomine Damascenum nostrum opuscula quaedam condidisse certum est, quique sub Chakipha Walid, abscissa lingua missus in exilium fuit, quia Arabum et Manichæorum errores scriptis redarguerat. Theophanes insuper martyrium recitat Petri Majumensis, quem a Damasceno nostro panegyrica oratione laudatum narrat cum pro fide a Mahomedanis occisus esset. Fuit alter Petrus Damascenus, cujus ascetica opera in bibliothecis asservantur nondum edita (c): qui vero simplex monachus erat, et inter Græcos Byzantinos morabatur. Vivebat anno mundi 6695, seu Christi 1157, ut ipse testatur in fine libri tertii his verbis, quæ excerpti ex regio cod. MMCMXIV, fol. 122: 'Ὁ γὰρ νικήσας χάριτι Χριστοῦ τὰ ὀκτὼ πάθη ταῦτα, φησὶν, ἐνίκησε καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἄτινα προεγράφησαν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ ὑπὸ τοῦ συγγράψαντος αὐτὸν Πέτρου ταπεινοῦ μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ κατ' αὐτὸ εὐχὴς ἔτος, ἰνδ. ε'.*

27. *Expositio fidei ex Arabico versa Latine et a Lequinio primum edita*, pag. 663 — 670 Incipit. *Quis sapiens est, ut intelligat?* Subjungit idem partem orationis contra

(a) Contra Combefisium graviter dimicat Oudin. l. c. pag. 1753 sqq. et ostendit copiose, id opusc. scribi non potuisse a J. Damasceno, idemque animadvertit, Ducang. in Catal. scriptorum Græcor. quem subjunxit Glossario Græco, col. 28, id attribueret Joanni, archiepiscopo Hierosolym, tom. col. 52. Joanni monacho. Add. Walch. in *Hist. hæc.* tom. X, p. 153 sqq. (ubi auctorem opusc. esse ignotum et vixisse sæculo nono scribit) p. 723 sqq. (ubi copiosius agit de auctore, s. auctoribus atque argumento hujus epistolæ, antiquæ quidem, sed supposititiæ), tom. XI, p. 288 sq. et 368 sq. *Harl.*

(b) Post resurrectionem corpus Christi sanguinis experts esse affirmat hic scriptor contra Damasceni et Patrum, Græcorum præcipue, sententiam. Vide Jac. Boilavii disquisitionem theologiam, oppositam Petri Allixii dissertationi de sanguine Jesu Christi post resurrectionem, ad epistolam Augustini CXLVI, Paris, 1681. in-8. [Matriti in cod. regio LXXVII. fol. 350. v. Iriart. Cat. codd. matr. p. 286. de litteris adpictis, γράμμασι κατασῆλοῖς, et vera ultimi voc. lectione atque interpretatione. *Harl.*]

(c) Paris, in Bibl. publ. cod. secund. catal. codd. Paris. tom. II. in cod. MCXXXIV Petri Damasceni, 1) commonitio ad suam ipsius animam, (quæ etiam est in cod. MCXXXV. 2) de Christi Domini mandatis, 3) explicatio dicti S. Chrysostomi de vita monastica, 4) ascetica, quæ etiam

exstant in codd. MCXXXVII et MCLXXXVIII. In hoc cod. præterea reperiuntur ejusd. de certamine et bello spirituali, de nullo periculo pro veritatis defensione recusando; item de vitando peccato et expositio regulæ Jo. eremitæ: in cod. MCXXXV alphabetum; in cod. MCXXXVI Συνοπτικόν. — In bibl. Bodlei. in cod. Barocc. XIII. Petrus Damasc. de discretionem; in cod. CXXXIII quatuor opusc. s. eclogæ; e variis scriptoribus, 1) miscellanea, 2) excerpta ex Jo. Chrysostomo de humilitate, etc., 3) de mandatis divinis, 4) de tribus facultatibus animi. — In cod. CXCVII. ex libro Petri Damasc. ἀρχὴ μὲν παντὸς ἀγαθοῦ. — Eadem excerpta ex libro Petri Dam. ascetica sunt *Vindobon.* in cod. Cæsar. CCLXXXIX. n. 20 sec. Nesselii Cat. codd. Cæs. part. I. p. 397. — in cod. Barocc. CCXIII. de septem operationibus, quibus mens ad Deum elevatur.—In cod. Cæsar. Cc. n. 2 ap. Nessel. l. c. p. 293 et ap. Lambec. vol. IV. p. 441. in cod. CLXXXVII ex libro P. Dam. *sermones animo utiles.* inc. Τρίτη ἐστὶν ἀργυρία σύμμετρος — In cod. Nanniano CGXXIX. fin. opusc. de virtutibus et vitiis. v. cat. codd. Gr. Nan. Venet. p. 423. — Matriti in cod. XIV. 35. Damasc. excerptum de modo, quo quis debeat ad S. synaxim accedere, et n. 82 sqq. quatuor capp. ascetica. v. Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit. p. 36. 37 sq. — Petri Damasc. liber de laudibus ac festis Virginis Mariæ, alias *Mationale* dictus, s. l. et a. fol. Panzer. A. T. IX. p. 170, ex Thott. cat. VII. p. 35. *Harl.*

imagg. similiter ex Arabico versam, in qua citatur locus ex Chrysostomi homilia in Lazarum, quæ incipit: *Omnis scientia a Deo est.* Fallitur autem vir doctus, qui homiliam illam nondum produisse putat: exstat enim tom. VII Savilianæ edit. p. 524, et non procul ab initio illius leguntur verba, a Damasceno ex eadem citata: Ὁ γὰρ τοὺς ἐκείνου φησὺς τιμῶν εἰς ἐκεῖνον παραπέμπει τὸ δῶρον· φιλόφρωνος γὰρ ὢν εἰῶθεν ἀεὶ τὰς ὑπὲρ ἐκεῖνον οἰκιοῦσθαι τιμὰς.

28. *Carmina iambica*, eis tñn θεογονίαν, p. 673, eis θεοφάνια (e), p. 676, eis tñn Πεντηχοστήν, p. 679, cum versione prosaria Aldi Manulii. Hic Venetiis primum ediderat Græce et Latine cum nonnullis aliorum melodorum Græcorum, Cosmæ Hierosol., Marci Hydruntini, Theophanis et Scholarii a. 1501, 4 (f): unde Latine deinde in editionibus Damasceni, at in Basileensi a. 1575, quemadmodum et in poetis Græcis Christianis, *Paris.* 1709, in-8, utraque lingua iterum prodierunt. Verum in editionibus Damasceni, *Paris.* 1577, 1603, 1619, leguntur Latine ex metaphrasi poetica Jacobi Billii, quam p. 681 seq. Lequinus itidem exhibet. Apud hunc Græce et Latine deinceps sequuntur ὁδὸς Εἰς τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάτχα, p. 684: Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, p. 686; Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ (g), p. 688; Εἰς τὴν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας θεογενήτου, p. 690. Tomum claudit εὐχή, sive *precatio* versibus Anacreonticis, cum metaphrasi Jacobi Billii, p. 691 — 693. Quam etiam in poetis Græcis Christianis, *Paris.* 1609, in-8, legitur, p. 202. In Græcorum libris ecclesiasticis exstat in officio sanctæ communionis ἐκ τῶν ἁγιῶν ἐρωτησίων τῆς ἁγίας μεταλήψεως: Συμεὼν τοῦ νέου θεολόγου. *Fabr.* Damasceni hymni, *Paris.* in quatuor codd. bibl. publ. iambi in Natalem Domini, in cod. elect. Bavar. CCXLV; v. Cat. codd. Gr. p. 83. — Add. infra inter scripta Damasceni inedita, n. 9. Hic quoque commemorare juvat J. Damasceni ex *Dioptra* versus politici XVI, in cod. Florent. Medic. XVI, n. 47, plut. 86, quos integros dedit Fabric. infra in vol. XII de collect. mss. chemicorum Græcorum: item in collect. similis argumenti, codd. *Paris.* bibl. publ. MMCCCXXVII et MMCCCXXIX. J. Damasc. *De sacra arte liber*, versibus politiciis. *Hart.*

Tomus II.

29. Ἐκ τῆς καθόλου ἐρμηνείας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐκλογαὶ ἐν ἐπιτομῇ ἐκλεγεῖσθαι. *Ex universa interpretatione Joannis Chrysostomi excerpta compendiarie in XIV epistolas S. Pauli*, antea inedita et nunc primum e codice Regio MMCCCXXXI, a Lequinio prolata in lucem et Latine versione donata, p. 1—274. Oportet Damascenum aliis præterea commentariis Epistolæ Pauli, vel Epistolam saltem ad Hebræos, aut ejus partem, illustrasse, ad quos respicit Petrus Mesensis libro contra depravatores operum suorum tom. XXIV, Bibl. Patrum edit. Lugd. p. 1187. H. « Joannes enim Damascenus super verbo illo in Epistola ad Hebræos (v, 7): *Exauditus est pro sua reverentia*, intellige, inquit, hanc reverentiam totius timoris experientem. *Deus enim charitas est, charitas autem timoris consortium non admittit.* » Hæc in commentario illo incassum quæsi. [v. Oudin. judicium ad n. 30.]

30. Ἱερά παράλληλα. *Sacra parallela*, sive locorum communium opus ex dictis S. Scripturæ et priorum Ecclesiæ doctorum sub certis titulis magno digestum studio, atque ab auctore initio in tres distributa libros, quorum primo de Deo et rebus divinis; secundo de rerum humanarum statu ac conditione; tertio de virtutibus et vitiis tractandum suscepit. Sed postea existimavit, lectorum usibus accommodatius fore, si titulos universos ordine disponeret alphabetico, qui in littera *alpha*, sunt unus et quinquaginta; in *beta* XIII; in *gamma* XV; atque ita in cæteris. Hoc opus præclarum, et quo multorum egregiorum scriptorum, quæ pridem intercidere, fragmenta servantur, Latine tantum ex Jac. Billii versione

(e) In MS. codice chartaceo, quem habeo scholiis græcis illustratum, inscribitur Εἰς τὰ ἄγια φῶτα. Scholia duplicia sunt, interlinearia et alia, quæ ἐρμηνείας, sive metaphrasis loco subjiciuntur. Speciminis causa duo disticha priora cum utrisque scholiis ascribam.

Σήμερον ἀρχόντιο βαλῶν θεοφργεῖ πυρῶ
Πνεύματος ἐνθάπτε νάμασιν ἀμπλακίην.
Φλέξας παμμεδέοντος ἐὸς πᾶσις, ἡπίδιων δὲ
Υμνηταῖς μελῶν τῶνδε δίδωσι χάριν.

Hæc in scholiis interlinearibus explicantur hunc in modum: Νῦν τοῦ ἀμιάντου μέλας τῆς θεότητος τῆς πυρὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος καλύπτει τοὺς ὕδασι τὴν ἀμαρτίαν· καύσας τοῦ παμβασιλέως ἀγαθὸς ὁ Υἱὸς τῶν ταπεινῶν τοὺς ψάλτας φῶν τούτων παρέχει δωρεάν. Sequitur altera ἐρμηνεία. Σήμερον ὁ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ καὶ Πατρὸς μέγιστος παῖς τὴν ἀμαρτίαν βαλῶν ἐν τῷ θεοφργεῖ πυρὶ καὶ τῷ κεραυνῷ τοῦ θεοῦ Πνεύματος, τοὺς τοῦ Ἰορδάνου νάμασιν ἐνθάπτε, καταφλέξας πρότερον ταύτην ὑπὸ τῆς κεραυνώσεως. Τοὺς ψάλτας δὲ τῶν πραυτάτων τούτων μελῶν, ἦτοι τοὺς ἄδουσι πρόως αὐτὰ τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δίδωσιν.

(f) Raram hanc Prudentii, Prosperi, J. Damasceni aliorumque melodorum Gr. collectionem uberius recensuit Fabric. infra vol. X, pag. 332 seq. et auctor libelli: *Serie delle edizioni Aldine*, ed. II, *Patav.* 1790 12. p. 42 sq. Hymnus in Theogoniam, Gr. *Paris.* ap. Guil. Morell. 1551. 8. — Idem hymnus acrostichus, cum Synesii, Cyrenes episcopi, hymnis decem, et Gregorii Nazianzeni odis quatuor; Gr. ac Lat. *Paris.* ap. Jo. Benenatum 1570. 8. — In corpore poetar. Græcor. tragicorum, comicorum, lyricorum etc. Gr. ac Lat. *Genevæ*, 1614. fol. tom. II. p. 189, et 757. H. in Theogon. p. 759. H. eis τὰ Θεοφάνια· p. 741. H. in Pentecost. et *precatio* versibus Anacreonticis, pag. 743. — Baudini in Cat. codd. Gr. Laur. Medic. tom. II, p. 204, recensuit edit. Hymnorum quorundam sæculo XV s. a. et l. nota in 4. Insunt vero præter quosdam Cosmæ Hierosolym. Marci episcopi, et Theophanis hymnos, *Damasceni* hymni eis θεογονίαν, eis θεοφάνια, eis Πεντηχοστήν, eis τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάτχα, eis τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, eis τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Hart.*

(g) Exstat et ad calcem homiliæ Damasceni in edit. Hoescheliana, p. 63.

exhibuerant editiones Damasceni Parisienses a. 1577, 1603, 1629. Magnæ itaque gratiæ Lequinio debentur, qui Græca primus dedit e codice Vaticano, versionemque recensuit, in qua Billius dicta S. Scripturæ ex Vulgata Latina haud probando Caraffæ consilio addiderat, etiam ubi Damasceni Græca aliud tinnunt. Idem Lequinus post Parallela, pag. 278-730, ex codice Vaticano representata, exhibet deinde, p. 731-790, excerpta cum indice eorundem ex altero præclaro et in multis diverso Parallelorum codice, quem Claromontano Jesuitarum Parisiensium collegio donavit Rupefucaldus, cardinalis, et quem ex auctore antiquiore, qui sub Heraclio vixerit, interpolatum adnotarunt viri docti. In hoc plura etiam et præstantissimorum et antiquissimorum scriptorum fragmenta conservata leguntur, quemadmodum melius jam constabit ex indice, quem hic per otium confectum a me subjiciam, cum prius monuero, eximium horum Parallelorum codicem ms., qui fuit abbatis Gerasini Blacchi, jam exstare in bibliotheca Medicea. *Fabr.* — In bibl. Medic. cod. XXII, plut. 8, sunt Damasceni *Sacra Parallela*, quem cod. uberrime recenset Bandin. in Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 367 seq. : et primum adnotat indicem omnium titularum, sub unaquaque alphabeti littera contentorum, at initio mutilum, fere convenire cum cod. Rupefucaldino, quem Lequien, in sua ed. II, p. 731, retulit integrum; attamen in multis, a Bandinio late curateque expositis, discrepare; tum observat duo alios occurrere indices : dein tradit, in tres partes divisa esse hujus codicis Parallela, quæ quomodo cum cod. aut Rupefucaldino aut Vaticano convenient aut ab uno alterove discedant, copiose animadvertit, comparata edit. Lequien., quem interdatum castigat. Denique supplet indicem scriptorum a Fabricio contextum : cujus supplementa postea repetemus. Oudinus, p. 1773 sq. Joanni Damasceno juniore, qui modo a loco natalium *J. Damascenus*, modo a sede patriarchali, quam per plures annos occupabat, *J. Antiochenus* in codd. dicitur, eruditione et sanctitate præclaro, circ. a 1090 et seqq. annis ad an. circ. 1120 florenti, attribuenda censet, præter libros *De imaginibus*, omnia opuscula, quæ Mich. Lequien. tomo II suæ edit. Græco-Lat. Damasceno, monacho et seniori, ascripsit : n. 1) Epitomen commentariorum J. Chrysostomi in Epp. Pauli ; 2) Parallela moralia ; 3) Eclogarum libros II ejusdem methodi ; 4) Oratt. tredecim de varijs argumentis, in celeberrimis Ecclesiæ solemnitatibus vel sanctorum festis pronuntiatas. Tum Oudin., p. 1775 sqq., contra Lequien. pugnans, sententiam suam de memoratis libris uberius explicuit et copiosius demonstratum ivit, J. Damascenum seniore non potuisse illorum auctorem esse : in primis evincere studuit, *Parallela sacra* non potuisse scribi a Damasceno seniore, sed a Damasceno juniore, sive Antiochæno, esse congesta ; et Excerpta in cod. Vindob. Cæsareo (*h*) diserte tribui J. Damasc. juniore, patriarchæ Antiochæno, atque in illo cod. citari Andream, Cæsareæ in Cappadocia archiepiscopum circ. a. 850 ; Theodorum Studitam, sæc. IX, aliosque recentiores ; nec codicem Eclogarum Claromontanum, codice Cæsareo recentiore, cum Lequien. adeo vetustum esse censendum. Sed ipsum consules Oudinum, pluribus suum judicium confirmantem. — Pariter in cod. Coislin. CCXCIV, sunt Eclogæ, seu excerpta Scripturæ, Patrum et aliorum, in varia capp. et argumenta ordine alphabetico digesta, quæ tamen, quia non semel laudetur in iis J. Damascenus, differre a Parallelis J. Damasceni, adnotat Montfauc. in Bibl. Coislin. p. 432. — *Venetis* in cod. Naniano, CCXXIX, n. 37, J. Damasceni *Parallela*, quem (Mingarell.) in cat. codd. Gr. Nan. p. 422 sq. putat illum esse codicem, de quo Lequien. p. 277 edit. Dam. Opp. Venetæ, 1748, tom. II, et quem hic dixit esse bibliothecæ illustr. archiepiscopi Philadelphiensis (*i*), atque, postquam alia notavit, utilem fore existimat laborem, si quis Lequieni edit. cum hoc codice conferat. — Ibid. in cod. CXXXVIII bibl. Marc. exstant *Parallela*. V. Cat. codd. Gr. Marc. p. 79, sed cum primis cel. Morell. in Bibl. Gr. et Lat. mss., tom. I, p. 83 sqq., qui docte illum cod. recensendo comparat eum cum codd. Rupefucald. Laurentiano et Vaticano ; tum adnotat librariorum in ejusmodi potissimum scriptis ausos fuisse haud pauca demere, adicere, aut immutare. Hinc, id quod Oudini judicium aliquantisper infirmare videtur, animadvertit, sub littera *α* inesse quidem scholion de cruce Christi, Heraclii. imp. tempore a Chrosroe in Persiam ablata, a Lequien. p. 275 editum ; at nulla Andreæ Cæsariensis, Theodori Studitæ, Antonii Melissæ, Michael. Pselli, aliorumque recentiorum fragmenta, quibus adductus Oudinus illam collectionem (cujus tamen auctor neque omnino certus esse videtur, neque, num cod. Marcianus eam, qualis primum a J. Damasc. sen. prodiit, collectionem, an delectum ex opere uberiore contineat, cognitum omnino est exploratumque), adjudicabat J. Damasceno, patriarchæ Antiochæno. Denique docet humanissimus Morell. Joannis etiam Damasceni nonnihil illi cod. fuisse immistum, et præter Pythagoram in carminibus aureis ac Democritum, qui semel afferuntur, Librorum sacrorum loca et ecclesiasticorum scriptorum, quos nominat Morell. fragmenta tantummodo inserta legi. Quæ cum ita sint, J. Damasc. sen. videtur aut putabatur olim, ejusmodi collectionem inchoasse ; quam alii deinceps vel interpolaverunt, vel aliorum scriptorum, etiam ipsius J. illius Damasceni, atque, ut in tertia Parallelorum parte in cod. Laurent. potissimum factum est, profanorum scriptorum locis ac sententiis amplificaverunt : et tamen codicibus nomen J. Dam., utpote celebris auctoris, a librariis fuerit præfixum (quod etiam Hesiodi aliorumque scriptis evenisse constat) ; denique J. Dam. patriarchæ Antiochæno. videtur vel similem compilasse collectionem, quamplurimis ex superiore repetitis, vel antiquiorem auxisse ac perfecisse. Hinc fieri potuit ut a librariis ejusmodi Parallela Joanni modo seniori, Damasceno, modo juniore, Antiochæno, ascriberentur. *Hartl.*

(h) Cod. CCXLI, n. 1. V. Lambec. V. pag. 221 sqq. (i) V. Montfauc. Diar. Ital. pag. 46, de illius codd.

INDEX SCRIPTORUM

In S. Joannis Damasceni Parallelis sacris laudatorum,

Ad paginas editionis Michaelis Loquien, tomo II. Excerpta ex codice Rupejucaldino incipiunt a pag. 731.

Inserni nomina, a Bandirio ex cod. Laur., uti supra jam monui, subjecta. HARL.

A

- Actemenides, p. 121 b.
 Elianus, p. 92. 97 b. 104. 106. 109 b. 112 b.
 123. 121. 125 b. 144. 146.
 Aeschines, p. 101 b. 178.
 Aeschylus, p. 79. 99 b. 117. 177 b.
 Aesopus, p. 175.
 Africanus, p. 463.
 Agatho, p. 74. 161 b.
 Agesilaus, p. 1499.
 Alchaeon, p. 166.
 Alexander, rex, p. 118.
 Alexis, p. 107 b. 145 b. 172 b.
 Ambrosius, θαυματουργος, περί σαρκώσεως καὶ πίστεως, 773.
 Amphilocheus, episcopus Iconiensis, 785.
 Anaxagoras, p. 164.
 Anaxandrides, p. 141. 168 b.
 Anaximenes, p. 111 b.
 Antigonus, p. 121 b.
 Antipater, episcopus, 785. Bostrensis. 747. 754.
 ἐκ τῆς κατὰ τῶν βλασφημιῶν Ὀργάνου πραγματείας, 769 seq. ἐν κεφαλαιῷ ιε'. 762. 768. ἐν κεφαλαιῷ ιζ'. 768 seq.
 Antiphanes, 145.
 Antiphon, p. 146.
 Antisthenes, p. 146. a. 146 b. 147. 154. 173.
 Apollodorus, p. 107 b. 172 b. 181.
 Apollonius, p. 100. 144. a. 144 b. 187.
 Arcesilaus, p. 146.
 Archytas, p. 149.
 Aristarchus, p. 168 b.
 Aristippus, p. 154.
 Aristo, p. 122 b. 147. a. 147 b.
 Aristombrotus, περί ὄψεως, p. ni b.
 Aristonymus, p. 122, 147.
 Aristophanes, p. 121 b. 143 b.
 Aristophon, p. 172 b.
 Aristoteles, p. 104 b. 118. 146. a. 146 b. 154.
 164. 165 b. 166. 181.
 Aristoxenus, p. 149.
 Athanasius, 359. 444. 571. 593. 612. 674. 691.
 ἐκ τοῦ περί ἀνδρείας, 515. 780.
 Athenodorus, 752. 167 b.

B

- Bacchylides, p. 177 b.
 Basilus M. 547 seq. 367. 368. 375. 383. 394.
 400. 405. 427. 430. 434. 435. 437 seq. 448. 458.
 460. 503. 506. 507. 521. 522. 557. 560. 562. 565.
 566. 567. 571. 572. 599. 608. 614. 615. 627. 633.
 640. 676. 679 bis. 680. 682. 683. 687. 694. 696.
 699. 700. 702. 705. 709. 715. 716. — In Hexaemeron, 301, 312. 318. 319. 329, 337. 348. 363. 393.
 424 seq. 427. 457 seq. 493 seq. 525 seq. ad 530.
 580. 623 seq. 626. 642. 653: 662. 670. 685. 689.
 729. Howil. I in Genesisin. 392. — In Psalmos, 302. 311. 318. 329. 336 seq. 369 seq. 370. 372.
 416. 427. 431. 454. 460. 461. 494. 533. 539 seq.
 568. 569 seq. 580. 611. 634. 635. 642. 678. 691.
 722. — In principium Proverbiorum, 306. 319. 343.
 362. 363. 437. 443. 446. 504. 520. 533. 580. 658.
 685. 695. — In Eccliam. 301. 357 seq. 404. 524.
 604. — De Spiritu S. 309. 423. 649. 727. — Epistolar, 308. 319. 320. 354. 392. 512. 564. 611. 677.
 680. 689. 694. — Ad Patrophilum, 448. — Ad Simplicianum, haereticum, 522. — Κανονικαὶ διατάξεις, 306. 337 seq. 363. 376 seq. 311 seq. 517. 580. 645. —

- Regulae breviores, 306. 348. 658. — Regulae fusius disputatae, 403. 538. 564. 611. 646. 658. 678. — De fide, 298. 392 b. — Exhortatio ad baptismum, 336. 380 seq. 387 seq. 450. 645. 656. 712. 728. — Ad adolescentes, 379. 564. — In illud, Attende tibi ipsi, 311. 319 seq. 357. 400 seq. 580. 607. 636. 645. 653. 660. — De avaritia, 490 seq. 492. 573 seq. — Εἰς τὸν Κατν, 356. — De Davide et Saule, 569. — In illud, Destruam horrea mea, 475 seq. 485. — Quod Deus non est auctor malorum, 308. 311. 315. 451. 524. 541. 673. 690 seq. — Ad divites, 304. 411. 476. 485 seq. 493. 728. — Ad ebriosos, 343. 411 seq. 602 seq. 603 seq. 629. 658. — In fame et siccitate, 491 seq. 574. 660. — Ad feneratoros, 431 seq. 434. 474. 660. — In Gordium martyrem, 329. 556. 705. 712. — De Gratiarum actione, 542. 545. 610. — Ad habitantes in Lasic, 443. 652. 683. 720. — De jejunio, 365. 404. 417. 580. 602. 605 seq. 605. 618 seq. 622. 651. 676. 699 seq. — De ingluvie, 417. — De invidia, 442 seq. 450. 476 seq. 554. 635. 700. 717 seq. — De ira, 651 seq. 658. 660. 705 seq. — In S. Julittam martyrem, 459. 471 seq. 543 seq. 548. 680. — De legendis gentium libris, 364. 417. 642. 681. 727. — In Mamantiem, 302. — Ad monachum lapsum, 580 seq. — In parabola decies mille talentorum, 600. — In quadraginta martyres, 370.
 Bassus, ἑρμηνεύς, p. 154 b.

C

- Caianus, p. 168 b.
 Caius Caesar, p. 75.
 Callicles, p. 108.
 Cassianus, abbas, ἐκ τοῦ περί ὀκτώ λογισμῶν, 360 seq. 540.
 Chrysippus, p. 91. 108 b. 110. 164 b. 168.
 Cleanthes, p. 108 b. 146 b. 172. 174.
 Clemens, 375. 393. 398. 402. 420. 435. 452. 520. 531. 535. 558. 570. 594. 628. 640. 702. 740. 741. — Alexandrinus, 307. 657. ἐκ τοῦ α' τοῦ Παύλου γράμματος, 594. ἐκ τοῦ β'. 339. 379. 564. 725. — Stromata, 480. 638. liber II, 356. 370. 375. 408. 414. III, 438. IV, 354. 480. V, 599. 572. VI, 454. 649. 657. VII, 399. 648.
 Clementis liber VIII, 643. 751. 753. 774 : Quis dives salvetur. 315. 342. 373. 398. 448. 480. 502. 506. 594. 684. 715. ex Eclogia, p. 341.
 Clemens, Romanus, 752. Epist. I, 310. II ad Corinthios, 783. 787.
 Clitarchus, p. 171 b.
 Crantor, p. 146.
 Crates, grammaticus, p. 118 b. 181.
 Cyprianus, Epistola ad Fidum (πρὸς τὸν Φίδωνα), 776.
 Cyrillus, Alex., 308. 418. 422. 458. 446. 447. 470. 479. 503. 508. 523. 556. 558 b. 564. 559. 600 seq. 612. 699. 701. ἐκ τῶν κατὰ Πουλιανού, 409. liber I, 339. 754. V. 477. 478. X. 657. XII. 603. XV. 753. XVI. 662. XVII. 615. 780. 782 seq. XVIII. 654. 752. 778. — ἐκ τοῦ ιε' τῶν ἐν πνεύματι λατρείας, 364. (log. περί τῆς ε. π. λ.)
 In caput XIX Joannis, 408. — Εἰς παρθενίαν, 781.

D

- Demades, p. 154 b.
 Democrates, p. 146 b.
 Democritus, p. 79. 94. 100. a. 100 b. 104 b. 105.

410. 117 b. 122. 147. 161 b. 164. 165. 171 b. 172 b.

Demonax, p. 154. 168 b.

Demothanes, p. 100. a 100 b. 108. 122. 146. a 146 b. 102 b.

S. Diadochus, 751. 752.

Didymus. 301. 304. 309. 405. 425. 438. 453. 481. 515. 520. 557. 562. 570. 575 seq. 594. 630. 637. 643. 654. 675. 677. 678. 684. 687. 693. 699. 710. 721. 727. 787. p. 169. — *In Ecclesiasten*, 685. — *In Isaiam*, 307. 345. 677. 721. 781. — *In Oseam*, 778. — *In Mattheum*, 676. — *In Evangelium Joannis*, 754. — *In Epist. ad Corinthios*, 721. — *Περὶ ἀσωμάτων*, 780. — *Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν ἰώβ*, 789. — *Εἰς τὸν Δάιδ*, καὶ τὸν Δαβὶδ, 789.

Didymus, Πρὸς φιλόσοφον, 643. — *Κατὰ Μανιχαίων*, 507.

Dio, Romanus, p. 75. 99 b. 122. 147. a 147. b.

Diogenes, p. 78 b. 100 b. 118. 122. 146 b. 147. 166 b. 172 b. 173. 179 b.

Dionysius, 359. 674. 679. Alexandrinus, 359. 430. 654. 780. 784. 788 bis.

Dionysius, Alexandrinus, *Περὶ φύσεως*, 752. — *Epistola IV ἑρπαστικῆ*, 735.

Dionysius, Arcopagita, *De divinis nominibus*, 349. 710.

Diphilus, p. 162 b.

Dorotheus, p. 730. laudatur inter eos, e quibus Damascenus Parallela sua congeffit, licet nomen ejus in opere ipso nusquam memoratum repererim.

E

Eleutherius, 315.

Empedocles, p. 90 b. 110 111 b. 145. 154 b. 164. 165 b. 166 b.

Epaminondas, p. 118 b.

Epicharmus, p. 99 b.

Epictetus, p. 100. 103 b. 107 b. 117. 172 b. 174.

Ephraïmus, archiepiscopus Antiochiæ, *Ἐκ τοῦ εἰς τὸν Κατν*, 755. — *Ἐκ τοῦ γ' κεφαλαίου τοῦ περὶ τοῦ γραμματικοῦ Ἰωάννου καὶ Συνόδου*, 754.

Epicurus, 759. 90 b. 110. 154 b. 164. a. 164 b.

Epiphanius, Cyprius, in *Ancorato*, 299.

Esaias, abbas, 677. 698. 721.

Evagrius, 307. 331. 341. 356. 362. 385. 375. 397. 402. 404. 419. 427. 447. 448. 466. 481. 515. 518. 565. 570. 615. 629. 630. 650. 654. 661. 704. 707. 713. 714. 724. 725. — *In Proverbia*, 309.

Euclides, p. 146 b. 156 b. 174.

Euripides, p. 74 b. 79. 99 b. 104 b. 108. 116 b. 121 b. 144. 145. a. 145 b. 146. 156 b. 161 b. 162 b. 168 b. 172. 177 b.

Eusebii *Præparatio evangelica*, 637. 122 b. 175. 174.

Eusebius, episcopus Alex. Vide notas Lequinii ad pag. 666 seq. 316. 331 seq. 391. 393. 422. 425. 435. 470. 472. 561. 576. 597 seq. 629. 637. 665 seq. 666-668. 671. 675. 697. 701. 777. 783.

S. Eustathius, 788. episcopus Antiochenus, 782. — *Contra Arianos*, 314. — *Περὶ φύσεως*, 752.

G

Γέροντας, 562. *Ἐκ τοῦ ἁγίου Γέροντος*, 453. *ἔκ τοῦ γρόντων*, 646. *Intelligitur Geronticum, sive liber, quo apophthegmata et narrationes de piis Patribus et monachis continentur.*

Gregorius Nazianzenus, theologus, 329. 337. 359. 367. 378. 397. 405. 425. 435. 438. 440. 444. 446. 465. 495. 506. 508. 517. 532. 536. 538. 560. 563. 566. 567. 571. 635. 634. 640. 662. 664. 674. 700. 709. 720. — *Oratio I*, 306. 312. 393. 402. 404. 438 seq. 512. 517. 525. 629. 683. 686. 687. 691. *ὁ μέγας ἀπολογητικὸς*, 330. *Oratio II*, 303. 306. 391. 421. 530. III, 363. 612. 688. IV, 330. 448. IX, 479. X, 320. 383. 429. 548. XI, 398. 568. XII, 352. 448. 451. XIII, 298. 330. 402. XV, 312. 351. 477. 494. 574. 581. 656. 674. seq. 683. 685.

XVI, 320. 329. 383. 560. 674. 679 sq. XVII, 359-505. XVIII, 372. 521. XX, 352. 372. 540. 574. 669. 671. 683. XXI, 299. 363. 729. XXIII, 303. 656. XXV, 320. 365. 375. 396. 418. 615. XXVI, 303. 312. 348. 420. 552. 679 seq. XXVII, 418. 427. XXVIII, 729. XXXII, 581. XXXIII, 370. 535. XXXIV, 312. XXXV, 359. XXXVIII, 418. XXXIX, 298. 303. 383. 581. XL, 298. 388. 505. 567. 581. 661. 662. 701 seq. XLII, 513. XLIII, 396. 653. XLIV, 633. — *In S. Babylam*, — 714. — *Epistolæ*, — 275. — *Ἐκ τῶν ἐπιθων iambi*, 320. 321. 650. 653. 661. 689. 720; *hexametri*, 628. — *Gnomæ*, 364. *Monastica*, 505 seq. 707. 730. *Tetrasticha*, 329. 330. 373. 379. 396. 402. 408. 434. 437. 444. 447. 458. 478. 494. 505. 517. 564. 570. 608. 615. 617. 627. seq. 628. 646. 657. 661. 682. 691. 729. soluto passim sermone reddita exhibentur. Vide notas Lequinii pag. 630. — *Poema heroicum de rebus suis*, 701. *De secessione sua*, 612. — *Lamentatio ad Christum*, 627 seq. — *Carmen ad Olymp.* 617. — *Præcepta ad virginas*, 642.

Gregorius Nyssenus, 315. 321. 375. 383. 401. 438. 458. 465. 504. 513. 568. 570. 615. 657. 674. 702. 709. — *De opificio hominis*, 700. — *In Canticum canticor.* 339. 438. — *In illud*: Hic est Filius meus dilectus, 773. — *In octo beatitudines*, 372. *Homilia I*, 438. III, 303. 636. IV, 418. VII, 351. 372. — *In orationem Dominicam*, 339. 372. *Homilia I*, 485. 478. III, 365. 381. 465 seq. IV, 466. V, 381 b. 418. 750. VI, 495. VII, 389 seq. — *ἔκ τοῦ κατηχητικοῦ*, 637. — *Περὶ τελειότητος βίου*, 339. *Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντίνου πόλει καταστάσεως τοῦ ἁγίου Γρηγορίου*, 773. in alio codice: *Εἰς τὴν ἁυτοῦ χειροτονίαν*. — *In S. Romanum*, 751.

Gregorii, thaumaturgi, capitula, 751. — Gregorius, thaumaturgus, *De laudibus Origenis*, 368. 477. 534 seq. — *Ἐκ τοῦ δεῖ οὐδὲν εἰδῶλον ἐν τῷ κόσμῳ*, 633. 678.

H

Heraclides, p. 164. b 171.

Heraclitus, p. 106 b.

Hernippus, p. 118.

Herodorus, p. 85 b. 107 b. 108 b. 162. b. 179.

Hesiodus, p. 108. 161 b. 168.

Hesychius, 523.

Hierax, p. 118.

Hierocles, p. 102 b 156 b.

Hieronimus, p. 149 b.

Hippocrates, 314. 122.

Hippolytus, episcopus Romæ, 787. — *Περὶ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου* 781.

Homerus, 758. 161 b. 162 b. 177 b.

Hyperides, p. 147.

Hypseus *ἔκ τῶν ὑποθηκῶν περὶ τοῦ εὐεργετῆν*, p. 144.

I

Iamblichus, p. 116 b. 118. 144. 146. 149. 150.

Ignatius Theophorus, 358. 702. 777. — *Epistola ad Antiochenos* 642. adde notas. — *ad Ephesios*, 687. 750. 772. 775. 777. 778. 779. 785. — *Interpolata*, 354. — *Ad Magnesios*, 779. 785. 789. — *Ad Philadelphenses*, 773. 780. — *Ad Polycarpum*, 515. 642. (adde notas) 724. 779 seq. 788. *Ad Smyrnenses*, 314. 514. 747. 779. — *Ad Trallenses*, 650. 772. 780. — *Interpolata*, 522.

Incertus, 303. 313. 367. 383 seq. (fortasse Nilus, vel Serapio), 429. 434. 566. 617. 631. 633. (forsan Nazianzenus) 688. 707 seq. (forsan Chrysostomus).

Iphicrates, p. 154.

Irenæus, 301. 396. 423. 630. 637. 724. 769. 788. 789.

ἔχει ἑλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς φευδανύμου γλώσσης, 747. 752. 753. 758. 775. 778. 785. 786. 787. — Κατὰ αἰρέσεων, 572. 747. 755. 781. — Ἐκ τῶν διελίξεων, 724. — *Epistola ad Victorem*, 430. *hidorus*, *Pelusiota*. Vide supra in *Dorotheo*. *Isocrates*, p. 146 b. 147. 149.

J

Joannes Chrysostomus, 313. 315. 330. 331. 348 seq. 357. 358 seq. 368. 381. 386. 393. 398. 402 seq. 405. 414. 415. 418. 421 seq. 425. 427. 430. 435. 436. 438. 444. 447. 456. 458. 460. 466. 478 seq. 495 seq. 506. 508. 509. 515. 517. 518. 519. 535. 540. 541. 542 seq. 548 seq. 557. 562. 565. 570. 572. b. 595 seq. 605. 628. 642. 646 seq. 650. 653. 676. 677. 680. 681. 683. 693. 700. 705. 707. 709 seq. 711. 712. 714. 715. 720. 722 seq. 727.

Joannis Chrysostomi in Acta apostolorum, 339. 347. 653. Εἰς τὸν ἐν Πράξει δεσμοφύλακα, 456 seq. — Περὶ τῆς ἀγάπης, 355. — Εἰς τὸν Ἀθανάσιον, 444. — *In S. Babylon*, 653. — *Ad recens baptismos* (καρποιστοῦς), 536. Πρὸς τοὺς φωτισθέντας 389. 462. — *In decollationem Baptistae*, 412 seq. — Εἰς τὴν Ὁ Βασιλείων, 462. — Ἐκ τῆς εἰς τὸν Βασιλείου ἐπιτομῆς 462. — *In Constantinum imp.* 396. 775. — *De Cruce*, 697. — *Homil. III, de eleemosyna*, 496. — *Aderus Eutropium*, 321 seq. 637. (qui locus in editis deest.) 669. — *In psalmum XLIV. de Eutropio*, 462 seq. 499 seq. — *De gratiarum actione*, 515. — *Homil. VII, de diversis*, 467 seq. — *Homil. XXVIII*, (tom. V Savil.) 684. — *De jejunio*, 621. 622. — *Homil. III, de incomprehensibili*, 394. — *Homil. LXXVII, in Joannem*, 299. — Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα, 330. — α' πρὸς Ἰουλιανόν, 330. (fortasse *Cyrelli*). — *In martyrem Julianum*, 636 (locus deest in editis). — *In Lazarum*, 636 (deest in editis). *Hom. XIV, in Matthaeum*, 375. — *De conversione Matthaei*, 698. — Περὶ μετανοίας 525. 466. 535. 593. 648. — *In nativitate Christi*, 384. Εἰς τὴν θεωρίαν 462. 536 seq. — *De paupertate fortiter ferenda*, ὅτι χρὴ γενναίως φέρειν πέναν, 355. 648. 657. 661. — *In psalm. xxxviii*, 324. 392 seq. 497. 498. — *In psalm. L*, 513 seq. 582. 590. 595. — *In S. Romanum martyrem*, 372. — *De sacerdotio*, 330. 405. 513. 653. 654. — Ἐκ τοῦ πρὸς Σταγειρίων 560. — *De status*, 576. Εἰς τὴν ἀποδημίαν ἐπισκόπου, III. 354. 514. XV. 306 seq. — *In S. Stephanum* 304. — Εἰς τοὺς ἔχοντες συνιστάτους, 330. — *In parabola decies mille talentorum*, 354 seq. 518. 710. — "Ὅτι ἐπισημὰς εἰς εἰς θέατρα ἀναβαίνειν, 330. 535. — *Ad Theodorem lapsam*, 569. 581 seq. 600. — *In I ad Thesal.* 545 seq. — *Homil. in Turturam* (tom. VII Savil.), 592. — *In viduam, quae duo minuta obtulit*, 661. Ἐκ τῆς πρὸς ἐπιστολῆς, 712 (nec in editis, neque in ms. codice. qua utor, sententiam illam Chrysostomi in epist. 88. reperio).

Joannes Climacus. Vide supra in *Dorotheo*. *Josephus*, 278. 280. 359. 444. 458. 502. 506. 515. 523. 556. 649. 665 bis. 692. — Ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας, 669. — *De bello Judaico*, 575. — *De imperio rationis*, 570. — Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ἀναγεγραμμένου κατὰ Πλάτωνος, 789, et fortasse, 663. *Julius*, episcopus Romanus (sive Apollinaris potius, si creditur Michaeli Lequien.), *Epistola ad Dionysium*, 775.

Justinus, 339. 357. 362. 398. Philosophus et martyr. 315. 600. — *Apologia I*, 446. 569. — Ἐκ τοῦ β' μέρους τῆς ἀπολογίας αὐτοῦ, 387. — Ἐκ τοῦ ε' μέρους, 754. — πρὸς Ἀντωνίνον αὐτοκράτορα, 753. — Ἐκ τοῦ πρὸς Τρύφωνα β' λόγου, 357. 754. — πρὸς ἀναστάσεως, 754. 756 seq. ad 763. — πρὸς Ἑλληνας παρρησιαστικῶς, 381. 518.

L

Leucippus, p. 110. 164.

Lycius, p. 100 b.

Lycan, p. 154 b.

Lycurgus, p. 107 b.

M

Μαρτυρολόγιον τοῦ ἁγίου Βαβυλά, 785.

S. Maximus, 520. — Περὶ τοῦ αὐτεξουσίτου 340.

Meletius, episcopus Antiochenus, 758.

Melissus, p. 164.

Menander, p. 74. 79. 99 b. 100. 104 b. 116 b. 144. 145 b. 156 b. 161 b. 162 b. 168 b. 172 b. 177 b.

Menedemus, p. 117.

Methodius, 304. 331. 438, episcopus Palatensis, 763. Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Μεθοδίου Πατάρων, 684. — Ἐκ τοῦ περὶ ἀγγελίας συμποσίου, 643. — *Contra Porphyrium*, 778. 784. 785. — *De resurrectione* 310. seq.

Metrodorus, p. 90 b. 146 b. 164.

Miletus, p. 168 b.

Monimus, p. 137.

Moschion, p. 171 b.

Musonius, p. 102. 117 b. 150. 151. a. 151 b. 157 b. 161 b. 172 b.

[*Myson*, p. 100.]

N

[*Nicolaus*, p. 84. 117. 125 b.]

[*Nicostratus*, p. 121 b.]

Nilus, 316 seq. 340. 341, (ubi plura Nili, adscriptis numeris Graecis sententiarum, credo, vel epistolarum ad quaternillesimum fere), 365. 376. 381 seq. 386. 392. 392. 404. 418. 419. 420. 435. 447. 460. 461. 471. 472. 481. 495. 502. 506. 507. 508 seq. 522. 549. 560 seq. 565. 569. 572. 576. 594. 600. 606. 612. 629. 631. 638. [p] 648. 664. 681. 687. 691. 704. 705. 706. *Monachus*, 397. 400. *Ascesta*, 343. *in epistolis*, 323. Ἐκ τοῦ πατρὸς 453. Vide supra *Γέρων*. — Ἐκ τῆς διδασκαλίας Πέτρον, 475.

O

Olympiades, p. 177 b.]

P

Παρδλίων (sic), Μακεδονίῳ περὶ ὁμονίας, p. 104

Parmenides, p. III b. 164. a. 164. b.

Phalaris, p. 100 b.

Philemon, p. 99 b. 121 b. 145 b. 172.

Philetas, p. 144 b.

Philistion, p. ead.

Philo, *Judaeus*, 278. 280. 301. 304. 326. 341. 313. 349. 356. 359 b. 367. 370. 372. 376. 378. 379. 387. 382. 405. 427. 434. 435. 436. 438. 448 b. 481. 502. 520. 531. 533. 556. 565. 567. 613 b. 630. 663. 675. 681. 685. 692. 705. 710. 711. 715. 750. 776 b. — *De officio magistri* 314. 407. — *De Abrahamo*, 693. ἐκ τοῦ βιογράφου, 404. — *De vita Moysis*, 363. — Περὶ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων, 362. (ubi vide notas), 363. 396. 658. 748. 749. 750 b. 751. 754. 772. 774. 775. 776. 777. 782. 784. 787. 788. — Περὶ τῶν ἐν Ἐξέδω ζητημάτων, 748. seq. 751. 752. 754. 772. 775. 777. 782. 784. 789. — *Legatio ad Caium*, 564.

Philoxenus, p. 121 b. 147.

Phocylides, p. 99 b.

Phoenicides, p. 172 b.

Photinus, p. 156 b.

Pittacus, p. 125 b. 147 b.

Plato, 313. 759. 762. 790.

Plutarchus, p. 85 b. 94. 153 b. 157 b. 169. 171. 173. 177. b.

Polyænus, p. 100 b.

Porphyrius, p. 169.

Posidonius, p. 181.

Protagoras, p. 164.

Pythagoras, 762.

S

Selcucus, p. 181.

Serinus, p. 85 b. 117 b. 122 b. 149. 177 ..

Serapion, 339. Τοῦ ἁγίου Σεραπίωνος, 612. — *Epistola XXIV*, 774. LV, 375. 734.
 Severianus, Gabalorum episcopus, 789. — 'Ex τοῦ κατὰ τῶν αἰρετικῶν, 385 seq. 753.
 Sextus, (Pythagoricus philos.), 414. 420. 440. 656.
 Simonides, p. 468 b.
 Sixtus Romanus, 362. ubi vide notas.
 Socrates, p. 100. 107 b. 117 b. 122 b. 147 b. 171 b. 172 b. 173. 177 b.
 Solon, p. 122. 147 b. 154 b. 172 b.
 Sophilus, p. 107 b. 121.
 Sophocles, p. 79. 99 b. 100. 108. 116 b. 144. 145 b. 168. b. 173. 177 b.
 Sostratus, p. 156 b.
 Soici, 759.
 Symmachus, p. 180.
 Synesius, 532. 624.

T

Themistocles, p. 144.
 Theocritus, p. ead.
 Theodectes, p. 162.
 Theodoritus. Vide supra in Dorotheo.
 Theodorus, 'Ex τοῦ αὐτοῦ τῶν Τέλητος ἐπιτομῆς περὶ τοῦ δοκεῖν, καὶ τοῦ εἶναι, pag. 101.
 Theognis, 364.

Theophilus, 339, episcopus Alexandrinus, 604. 781. 787.
 Theophilus, *libro I ad Autolyicum*, 564.
 Theophrastus, p. 85 b. 400. 146. 151. 156 b. 161 b.
 Theolimus, 640. 675. 694. 785. episcopus Scythopoleos, 381. (an Scythiae, ut suspicatur Mich. Lequien. ex Sozom. VII. 25. — Εἰς τὴν Γένεσιν 675. — Περὶ νηστίας 643. — 'Ex τοῦ, 'Εάν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, 381.
 Thucydides, p. 117. 146 b. 162 b.
 Timæus, p. 181.
 Timagoras, p. 116.
 Titus, Bostrensis, 747. 785. — 'Ex τοῦ περὶ προνομίας 783. 788 seq. — 'Ex τοῦ κατὰ Μανιχαίων λόγου α' 763. — 'Ex τοῦ δ' λόγου, 785.

X

Xenocrates, p. 116 b. 149.
 Xenon, p. 164.
 Xenophanes, p. 90. 164.
 Xenophon, p. 103. 117 b. 144. 152. 153 b. 157. b. 162 b. 169.

Z

Zaleucus, p. 79 b. cujus fragmentum satis longum est.
 Zenon, p. 147.

31. *Homilia in μεταμόρφωσιν, transfigurationem Christi*, p. 791-804. Incipit : Δεῦτε πανηγυρισθῶμεν. Hanc Billius cum versione sua primus ediderat, a. 1577, in Damasceno suo, recuso a. 1603. 1619. Emendatiorem ex codice Augustano vulgavit Græce et Latine cum notis David Hoeschelius, *Augusta Vindel.*, 1588, in 8; subjuncta insigni observationum Appendice, quibus plura Philonis, Basilii Magni, Nazianzeni, Athenæi et aliorum scriptorum loca ex mss. emendantur. Combefisius, tom. VII Bibl. concionatoriae hanc homiliam, quæ in cod. Segueriano perperam ad Joannem Antiochenum refertur, contulit cum ms. Segueriano, sed et Regius duobus MMXXIX vetustissimo et MMXXVI. Lequinius etiam cum Colbertino CMLXXVII. *Fabr.* Exstat *Paris.* in quinque codd. bibl. publ. — Sed juvat, ne nimia catalogorum repetitio tædium creet, secundum numeros, a, b, etc. a Fabricio notatos, Homiliarum indices h. l. simul citare. In cod. Coisl. CCLXXXI. sunt quatuor J. Damasceni sermones ascetici, necnon capita octo in quædam S. S. loca quæ putat Mich. Lequien. esse J. Damasceni. V. Montfaucon. *Bibl. Coisl.*, p. 393, et p. 182 ac 183, n. a. et i; in cod. CVII, it. p. 388 sq. n. g. h. e, ac tres n. i. tum pag. 425 sq. n. a. et tres n. i. — *Monachii*, in cod. elect. LXIII, sunt homil. a Fabricio designatæ, n. a. et i. — in cod. LXXVIII, et cod. CIV, varii sermones. — in cod. LXXX, n. k. — in cod. CXIV, n. h. — *Vindobon.* in cod. Cæsar. XXXV, Orat. n. k. — Orat. n. h. et n. b. V. Kollar. *Suppl.* p. 262 sqq. — n. h. in cod. CXL, 7, Lambec. IV, pag. 205. — n. d. in cod. CCXLIX, 14, Lambec. V, pag. 305 ubi v. Kollar. not. — *Sec. cat. codd. Angliæ, etc.* sunt varii Damasceni Sermones, tom. I, in *Bibl. Bodlei.* n. 148, 196, 199. quinque, n. 234. 274. bis. 283. 290. 688. 726. 2500. 3383. 5824. — *Oxon.* n. 211, in tom. II, n. 5865 et 5950. — *Taurini*, n. a. et f. in codd. LXX et CXLVIII; v. *cat. codd. Gr. Taur.* pag. 166 et 239. — *Pag.* autem 398, in cod. CCCXX, fol. 12, tribuitur J. Damasceno *Encomium archangelorum et angelorum*, cujus initium ἐν μὲν λόγον ἢ προθυμία κινεῖ. In primo tamen tomo Auctarii novi Combefisiani, pag. 2525, exstat Gr. ac Lat. sub nomine Michaelis Syncelli. — in eodem cod. fol. 398, J. Damasceno ascribitur sermo in receptionem manus J. Baptistæ, cujus tamen auctorem Allatius in diatriba de Symeonum scriptis, p. 90, facit Theodorum Daphnopatam, sub cujus nomine legitur etiam in cod. CCLXXXIX Cæsar., part. 1, *Catal. bibl. Vindob.* V. *Cat. codd. Gr. Taurin.*, p. 400, sine auctoris nomine Latine ap. Surium et Lipomannum. V. *infra* vol. IX, p. 101 ed. vet. — *Florentiæ*, in cod. Laurent. Medic. XXXIII, 28, plut. 9., n. a., et tres serm. Damasceni in Dormitionem Mariæ; iterum n. a. in cod. XXXI, 19, plut. 10. V. Bandini *cat. I*, p. 456 et 496. — *Venetis*, in cod. Naniano LXXIII, 18, Orat. n. g. — In cod. CXXVI, 16, n. i. V. *Cat. codd. Gr. Nan.*, p. 149 et 348. — *Neapoli*, in cod. *bibl. J. de Corbonaria, etc.* Homiliæ quædam, teste Montfaucon., in *Diario Ital.*, p. 309. — *Leidæ*, inter codd. Vossian. Homil., n. a. et hom. in sepulturam Domini nostri, et eas, quæ ferebant unguentum. V. *Cat. bibl. Leid.* p. 403, 29. — *Matriti*, in cod. Regio LXVII, Hom. n. d. V. *Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit.*, pag. 280. — Oudinus, l. c., pag. 1780 sqq., omnes, quæ in edit. Lequien., tom. II, p. 791-910, sub Damasceni nomine continentur, judicat uberiusque ostendere studet; incertas esse, vel J. Damasceno suppositas ac junioris scriptoris. *Harl.*

b) *In ficum arefactam et in parabolam vineæ*, pag. 804-810. Incipit : κινεῖ με πρὸς τὸ λέγειν. Prodiit ex duobus codicibus Colbertinis et tertio Thomæ Galei. In inscriptione hujus homiliæ Damascenus dicitur monachus et presbyter τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀναστάσεως, *Ecclesiæ sanctæ Christi Dei nostri resurrectionis (Fabr.)* Exstat *Paris.*, in *bibl. publ. codd.* DCCCCLXXXVI et MCDLXXVI. *Harl.*

c) *In S. Parascevem et in crucem* pag. 810 - 815. Incipit. Πεπλήρωται ἡμῶν λοιπόν. Primus sub Chrysostomi nomine edidit Græce Hæschelius *Augustæ Vindel.* 1587, in 8, (j) inter varias Patrum homilias, p. 490. Exstat et in Chrysostomo Savilii, tom. V, p. 906, et in Græco-Latina edit. cum Frontoni Ducæi versione, tom. VI, pag. 336. Et sub Chrysostomi nomine Græce et Latine est apud Jac. Gretserum, tom. II, *De cruce*, p. 460. Sed Damasceno restituit Lequinus ex codice Regio MMCCCXLIII, et altero Remensi, qui itidem transiit in Regiam bibliothecam. *Fabr.* In codd. Paris. bibl. publ. DXX et MDXCV, Catal. codd., tom. II. *Harl.*

d) *In Sabbatum sanctum*, p. 815 — 833. Incipit: Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου; Primus ediderat Græce cum versione Petrus Pantinus, *Antwerp.* 1601, in 8, ex bibl. Antonii Covarruvise, inter homilias varias S. Chrysostomi, Antiochi et Germani (k). Inde repetiit Ducæus in editionibus duabus Damasceni, a. 1603 et 1619. Pantini versionem in Bibl. concionatoria emendatiorem dedit Combefsius. Lequinus Græca contulit etiam cum mss. Regio MMCMLIII et Colbertino MMCDXLII. *Fabr.* Sec. Cat. codd. *Paris.*, vol. II, in codd. MCLXXV et MCCXCH; *Vindob.*, in cod. Cæsar. XXXV, n. 36. V. Kollar. Supplem. ad Lamb. comm. pag. 264; add. Oudin., pag. 1740 sq.

e) *In Annuntiationem*, pag. 833-835. Latine tantum ex Arabico. Incipit: *Jam tempus est, fratres dilectissimi.* Non antea edita.

f) *In Annuntiationem* homilia altera, p. 835-841, Græce primum vulgata a Lequinio e codice Segueriano, addita Latina versione. Incipit: Νῦν ἡ τῆς βασιλίδος βασιλική. *Fabr.* Ex initio orationis (quæ est in duobus codd. bibl. publ. *Paris.*) colligit Oudin. l. c., illam esse habitam in festivitate celebri memorati mysterii, quæ sæculo IX, annis centum post J. Damasceni sen. ætatem, instituta fuisset. In cod. *Paris.* bibl. publ. MCLXXIX, 3, est Joan. monachi et presbyteri Eubœæ Homilia in Conceptionem B. Virginis. *Harl.*

g) *In Natalem S. Mariæ*, p. 841-849. Incipit: Δεῦτε, πάντα ἔθνη. Primus edidit cum versione sua Jac. Billius, in editione Damasceni, *Paris.* 1577 (recusa ann. 1603, 1615 et 1619). Castigationes Petri Pantini (qui ex duobus mss. vetustis et probæ notæ eam (l) vertisse se testatur) leguntur inter varias Patrum homilias, p. 380 seq. Successerunt deinde novæ curæ Combefsii in Bibl. concionatoria e codice Mazariniano, et Lequinii e ms. illustris Passionei.

h) II. *In Natalem B. Mariæ*, p. 849-857. Incipit: Ααμπῶς πανηγυρίζετ ἡ κτίσις σήμερον. Primus edidit Lequinus e codice Reg. MMCCCL, collato cum versione inedita Leonis. Allatii, sed qui hanc homiliam Theodoro juniore Studitæ tribuit in libro De Simeonibus *Fabr.* Duæ homiliæ tribuuntur Joanni Damasc., in cod. Coisl. CCLXXIV. V. Montfauc. in *Bibl. Coisl.* p. 388, et in eod. cod. *ibid.*, p. 389. Homiliæ n. f. et tres n. i, signatæ, p. 421; homil. n. g., in cod. CCCVI. — Hom. in Natalem Mariæ Virginis est in octo codd. *Paris.*, bibl. publ. — In cod. etiam Cæsar. XXXV, n. 34, asseritur illa J. Damasceno, nec dissentit Kollar. in *Suppl.* ad Lambec. comm., p. 262 sq. At, monente Oudin. l. c., ætate Damasceni nostri nondum institutum erat festum Nativitatis Mariæ Virginis, quod sæculo demum nono, vel medio, vel labente, post Theophili imperatoris mortem factum est. — Sub Theodori Studitæ nomine infra in vol. IX, p. 112, add. *ibid.* p. 246 ed. vet. — In cod. Cæsareo *Vindob.* XXXIX, quo continentur Excerpta miscellanea ex diversis variorum auctorum scriptis, sunt etiam Excerpta ex J. Damasc. orat. in Nativitatem B. Mariæ, ex. opusc. De voluntate Christi, et de duabus Christi naturis, ex eodem περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ, ex ejus orat. in obitum et assumptionem B. Mariæ, denique fragm. *Περὶ πάθους καὶ ἐνεργείας. Harl.*

i) *Ei: τὴν κοιμήσιν, in Dormitionem B. Mariæ*, homiliæ tres. Prima incipit: Μνήμη δικαίων μετ' ἑγωμίων γίνεται, pag. 857-868. Secunda incipit: ἔστι μὲν ἀνθρώπων οὐδεὶς, pag. 868-882. Tertia incipit: Ἔθος ἐστὶ τοῖς ἑρωτικῶς, pag. 882-886. Has tres homilias primus ex mss. Regiis MDCCCXX et MMXXVI; Colbertino CMLXXVII; Segueriano et ms. Sangermanensi *Paris.* Græce vulgavit Lequinus. Duas priores ex Raph. Volaterrani versione (m) habet editio Basil.

(l) Versio Pantini lucem non vidit.

(j) Titulus collectionis Hæschelianæ est: Ὁμιλίαι θεοφόρων τινῶν Πατέρων. Integram libro VI, cap. 10 recensio. [infra, vol. XIII, pag. 534 sqq.] (k) V. infra, vol. XIII, p. 750 sq. H.

(m) Prius prædit Lat. versio Raph. Volaterrani, in hujus opere, inscriptio: *De institutione Christiana*; it. *De prima philosophia.* Joannes Damascenus *De dormitione Mariæ*, ab eodem Latine versus. Rem cæremoniz Ecclesiz, jussu Leonis X editæ, *Venetia*, 1516, fol. V. Cat. bibl. Leidens. pag. 97. — In bibl. Sfortianæ cod. est J. Damasc. Sermo in obitum Mariæ virg. testa Montfauc. in bibl. biblioth. mss. l. p. 700 D. — *Vindobonæ*, in cod. Cæsar. XIV, n. 36-38. sunt tres Orat. in Dormitionem, etc., Mariæ, de quibus copiosus est Lambec.

VIII. p. 280 sqq. ed. Kollar. qui notas subiecit plures. Lambec. adjunxit Dissertat. de dormitione, s. assumptione B. Mariæ Virg. in cælum mire longam et a consilio commentar. de bibl. Cæs. alienam (ut ipse Kollar. pag. 283. not. A. haud diliteatur), quam olim Diario sacri itineris Cellensis, *Vindob.* 1666, 4, inseruerat, pag. 67-202; in comment. vero de bibl. Cæs. l. c. p. 283-410, recognitam et nonnullis locis aliquantulum mutatam, iterum exhibuit. Kollar. in nota primum miratur, J. Alb. Fabric. qui Lambecii Prodrumum Historiz litterariæ una cum Diario sacri itineris Cellensis, *Lips.* 1720, fol. sub prelum revocavit, nullam harum Lambecii posteriorum errorum fecisse mentionem: tum adnotat, ab hac altera etiam Lambecii lima multa adhuc limanda superesse, et

1575; et Parisienses, an. 1577, 1603 et 1619, ex interpretatione Jac. Billii. Inde Combefisius Billianæ illarum versioni castigatæ homiliam tertiam ex Leonis Allatii versione addidit in Bibl. concionatoria. Lequinus ad homiliam secundam memorat quoque liberio rem Lipomanni interpretationem, quæ exstat in ejus Vitis sanctor., tom. VI, et apud Surium ad 15 Augusti. Fallitur Caveus, qui eam homiliam ideo manifesto spuriam pronuntiat, quod in illa citetur Euthymius, qui sub Alexio imp. vixerit: nam per εὐθυμιακὴν ἱστορίαν, pag. 879, respicitur ad alium Euthymium, longe vetustiorē, abbatē, qui defunctus a. C. 473. *Fabr.* At tamen Labbeus in Nova Biblioth. mss. etc., part. II, p. 81, et Oudin., l. c., pag. 1746 sq., ubi quoque de codd. agit, in quibus illæ supersunt, in primis pag. 1721 sqq. et 1781 sq., ideo quod festus dies Assumptionis Mariæ annis centum post J. Damasceni obitum fuerit institutus, contendunt, homilias illas nullatenus posse ad Damasc. referri. Oudin. præterea animadvertit alias inesse opiniones, Damasceno indignas, et in mss. codd. illas modo attribui Andrææ, Cæsareæ Cappadocum archiepiscopo, sæculi IX scriptori, modo Germano II CPolitano archiepiscopo, sæc. XIII, ita ut auctor illarum sit plane incertus. *Harl.*

k) In S. Joannem Chrysostomum, p. 886-895. Incipit: Ἐδὲ μὲν, ὁ Ἰωάννης. Primus edidit Lequinus ex ms. Mauritii Le Tellier, archiepiscopi Remensis, Latinaque versione donavit. *Fabr.* Etiam hanc laudationem esse Damasceni, dubitat Oudin., pag. 1755, n. 12, citatque codd. quosdam mss. in quibus illa reperitur. Adde supra, vol. VIII, p. 459 et Lambec. comm. VIII, p. 635 sqq. — Exstat vero Paris. in bibl. publ. cod. CXXXVII. — In cod. bibl. Sfortianæ teste Montfaucon. Bibl. biblioth. ms., I, pag. 702. A. — *Vindobonæ*, in cod. Cæs. XXXV, n. 33. V. Kollar. in Suppl. ad Lamb. comm., p. 262, qui adnotat, illam ex edit. Lequien. a Sültingo depromptam et in actis Chrysostomi mens. Sept. tom. IV, p. 700, esse vulgatam. *Harl.*

l) In S. Barbaram virginem, martyrem, passam sub Maximiano, p. 895-920. Incipit: Ὑπέρεχεται μὲν ὁμολογουμένως. Latine dederat Combefisius in Bibl. concionatoria ad 4 Dec. Græcam primus Lequinus e cod. Regio MDCCCXXXI. *Fabr.* Sive secund. catal. codd. Paris. tom. II, in cod. MCLXXX, 13. — *Ibid.* in cod. MCDXCI, n. 16, memoratur J. Damasceni Orat. in laudem S. Anastasiæ; atque in Indice tribuitur S. J. Damasceno; sed in cod. MCLXXIX, 8, ubi eadem occurrit, additur nomini episcopi Eubææ. Barbaræ tamen laudationem Combefisius Nicetæ potius vindicandam putat (v. supra, vol. VII, p. 749); contra Oudinus, p. 1753, Georgio, Nicomediensi episcopo, cui tribuitur in cod. Eusebii Renaudoti, et pag. 1725, iudicat, eam propter fabulosas omnemque fidem perdentes prodigiorum narrationes Damasceno, cui quidem Allatius et Bollandini in Vitis sanctorum in prolegomenis ad Vitam J. Dam. ad diem VI Maii, n. 16 fol. III, eam asserere malint, omnino esse indignam. Conf. infra, vol. IX, p. 60. ed. vet. *Harl.*

Claudunt volumen, post fragmentum ex sermone Damasceni in B. Virginem ex Cætena regia in Lucæ I, 35. cod. Reg. MMCDXL., incipiens: Ὁ τῶν οὐρανῶν δημιουργὸς τε καὶ συνοχεύς, p. 910. *Precationes tres* in horologio Græcorum obviæ. I incipit: Δάσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, II: Πρὸ τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ σου, et III: Τετραμένος καρδίαν ἐμὴν ἐγώ, p. 911, 912.

Scripta edita Damasceni, vel Damasceno tributa, quæ in editione Lequiniana non exstant.

1. *Historia Judaica de Barlaamo eremita, et Josaphat*, sive potius Josapho, rege Indiæ, quæ ex veteri Latina versione exstat in antiquis editionibus Damasceni et in Vitis Patrum ex Coloniensi editione, et apud Lipomannum tomo V. Auctorne versionis fuerit Anastasius Bibliothecarius, ut persuasum Caspari Barthio in notis ad Hermæ Pastorem, p. 910, viderint alii: certe falluntur qui Georgio Trapezuntio illam interpretationem tribuunt, cum lecta jam sit Vincentio Bellovacensi xv, 64, *Speculi historial.*, Jacobo de Voragine, *Hist. Lombardica* c. 175, et Petro de Natalibus x, 114. Vide Allatium *De Georgiis*, p. 376. Ex alia versione sua hanc historiam in suo Damasceno Billius dedit, et ex Billii versione Surius ad 27 Nov., et Rosweidus in Vitis Patrum, pag. 186. Græce necdum prodiit (1), licet obvia in variis bibliothecis. De Cæsareis mss. vide Lambecium VIII, p. 289, 293, 294 (n). Incipit: Ὅσοι ἠνεύματι Θεοῦ ἄγονται. Damasceno plurimi codices tribuunt, et Martyrologium Romanum 27 No-

alios, præsertim Lambertinum, postea Benedictum XIV. P. M. id argumentum multo feliciter tractasse. Idem Koll. quosdam castigat Lambecii errores. Multa bene disputat Lamb. contra Collyridianos, Mariæ divinam naturam attribuentes atque somniantes, Mariam mortis prorsus fuisse expertem, add. supra ad n. 3, de orthodoxa fide. Sed, cui volupe erit, is legat diss. doctrinam atque eruditionem nou minus quam opinionibus animo præconceptis abundantem. — Paris. in decem codd.

mss. bibl. publ. exstant illæ homil. et *Florentie* in cod. Laurent. XXXIII, 33-36, plut. 9. V. Bollandini Cat. codd. Gr. Laur. I. p. 456. *Harl.*

(n) Pag. 614-625. De codd. XXI, n. 40. XXII. XXIII. XXIV et XXV. n. 1, nec tamen Kollar. pag. 619. in not. cum credulo Lambecio, eam, videtur J. Damasc. assignare. — Eadem historia, nec tamen integra, occurrit in cod. Cæs. CXLV. n. 20. et tribuitur Joanni, monacho μονῆς τοῦ ἁγίου Σάββα V. Lamb. IV, p. 254 sq. — In catal. codd. Bavar.

(1) Exstat Græce et Latine in hac novissima Damasceni editone ex *Anecdotis* Boissonadii. Edit.

vembr., et recentiores Græci, ut Gennadius pro concilio Florentino, c. 5. Οὐχ ἴστων ἂν καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ μέγας τῆς Δαμασκοῦ ὀφθαλμὸς ἐν τῷ βίῳ Βαριλάμ καὶ Ἰωσάφατ τῶν Ἰνδῶν μαρτυρεῖ. Omitto alia argumenta, quæ apud Allatium. § XLIV seqq. Diatribæ de Damasceni scriptis possunt videri, ex quibus Joannem Climacum, vel Sinaitam, non esse illius Historiæ auctorem, colligitur.

2. *Physices compendium*, quod sub Damasceni nomine reperit et ex Græco versum Latine edidit Billius, auctorem habet Nicephorum Blemmydem. Vide J. Wegelinum, præf. ad Physicam Blemmydæ, quam e codicibus duobus Augustanis Græce integriorem edidit, *Augusta Vindel.*, 1606, in-8.

3. *Vita S. Stephani junioris*, qui sub Constantino Copronymo pro imaginum cultu morte perpressus est an. 766, Latine edita a Billio, qui e Græco vertit, atque inde a Surio 29 Novembr. auctorem habet non Damascenum, sed recentiorem aliquem, qui Constantino-poli scripsit, atque, ut Allatius in Diatriba de Damasceni scriptis, § LIX, evincit, Simeonem *Metaphrastem*. Incipit: Θεῖον τὸ χρῆμα ἡ ἀρετὴ. Græce ms. in bibl. Cæsarea. Vide *Lambecium*, VIII, pag. 376 (o). Altera autem Vita ejusdem Stephani, quæ incipit: Ἀγαθὸν καὶ δικαίον καὶ πᾶσι τοῖς εὐσεβέσιν προαιρουμένοις ἀποδεκτὸν κατὰ τὴν τοῦ μεγαλοκλήρουκτος Παύλου, auctorem habet Stephanum quemdam Byzantinum, qui jussu Epiphani, abbatis, quadagesimo secundo post illius, cujus Vitam tradit, obitum scripsisse se testatur. Vide laudatam Allatii Diatribam, § LXII, et de Simeonibus, p. 81, et contra Creightonum, p. 336.

4. *Octoechus*, sive liber per octo genera tonorum, quibus utuntur Græci, disposito continens canones et troparia, hoc est hymnos sacros et cantiones, quæ a primis vespere Dominicæ ad finem usque Missæ canuntur. Vide Allatium, *De libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 64 seq. Licet autem Damasceno hic liber tribuatur, cujus imaginem etiam editiones Græce Venetæ præfixam habent rudi delineatione ligno expressam; tamen non magis Damascenus auctor Octoechi in multis jam ab antiquo dissidentis, totius est, licet canones multi prosa oratione, qui in eo, quemadmodum et in *Paracleticis*, et in aliis Græcorum libris ecclesiasticis continentur, Damascenum auctorem habeant, quam Menologii Græcorum, quod Damasceno tribuit Galatinus, VII, 51 De arcanis catholicæ fidei, vel typicum, quod a Damasceno restauratum fuisse scripsit Simeon Thessalonicensis. Vide Allatium, Diatriba de Damasceni scriptis, § LXIX (p). Prodiit Ὀκτώηχος Græce, *Venetis*, 1523, 1543, 1584, 1602, 1610, 1624, in-8.

Scripta Damasceni adhuc inedita (g)

1. *Homilia quatuor asceticæ quas e bibl. Coislinianæ codice editurum se præstantissimus*

p. 5, de cod. XVII, sic citatur: « Narratio utilis ex interiore Æthiopiæ regione, quæ India dicitur, ad sanctam civitatem perlata per Joannem archimandritam monasterii S. Sabæ. Liber hic inscribitur *Berlaam*, et est illa ipsa historia quæ Damasceno vulgo tribuitur. » Plura jam adnotata sunt supra vol. VIII, pag. 144 seq. — Ab otioso monacho illam historiam esse conscriptam, censet Oudin. p. 1724, eamque p. 1729, vocat opus fabulosum; pag. autem 1733 et 1735 excitat quosdam codd. mss.; p. denique 1750 seq. copiosius disserit de illa atque de codd. et diversa variorum VV. DD. judicia recitat. *Hart.*

(o) S. pag. 479. ed. Kollar. de cod. Cæsar. XV. n. 14. ubi Lambec. de auctore Vitæ assentitur Allatio. Add. Oudin. pag. 1752 sq. ubi, « dum scribo, ait, ista, opusculum istud Gr. et Lat. ex mss. codd. Regiis Gallicis excuditur in 4, hoc a. 1688, Paris, cum Miscellaneis aliis, apud J. Boudot, cura et studio monachorum Benedictinor. congregat. S. Mauri in Gallia, atque illud attributum Stephano, Constantinopolitanæ Ecclesiæ diacono, ad quem pertinet, non, ad S. Joannem Damascenum. » Atque supra, vol. VIII, p. 349, vitam Stephani junioris a Stephano, diacono Constantinopolit. esse conscriptam, et a monachis Benedictinis, Paris. 1692, 4, editam, scripserat Fabricius. Forsan scribendum fuit, 1682. Nam infra, vol. XIII. p. 835 sq. recensentur Montfaucon. *Analecta Græca*, sive varia opuscula Græca hactenus non edita, Paris. 1682, 4; in quibus ultimum locum occupat Vita S. Stephani junioris, Stylitzæ, auctore Stephano, diacono Ecclesiæ Constantinopol. cum versione Jac. Lopini, p. 396-531. Utraque Stephani Vita, infra, in vol. IX, p. 144 et 145 ed. vet. inter elogia Vitasque SS. commemoratur. *Hart.*

(p) Conf. Oudin. l. c. p. 1741 sq. in primis pag. 1771 sq. — *Octoechus* cum amplissimo J. Zonaræ commentario exstat *Vindobonæ* in cod. Cæsar. CCVI. V. Lambec. comment. V. p. 17 sq. ubi Kollarus in nota ex Lambecii additamento refert, superesse in hoc cod. recentiorem hanc manu Marci Mamunæ, Cretensis, inscriptionem Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ ἢ Ὀκτώηχος, ἦσαν Ὑμνοι εἰς τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἐξηγησις εἰς αὐτὴν πάνυ ὠρατά. h. e. J. Damasceni *Octoechus*, sive hymni in resurrectionem Christi, cum expositione valde pulchra. — *Ibid.* in codd. CCCVI, CCCVII, et inter alia in cod. CCCIX, CCCXIII, continetur liber ecclesiasticus cum antiquis notis musicis, *Octoechus* inscriptus, et maximam partem a S. J. Damasceno compositus. V. Lambec. V. p. 571. 572 et 574 sq. — *Ibid.* p. 603., de cod. CCCXXV, in quo est *Hirmilogium Græcorum* continens omnes *Octoechi Hirmos*, sive cantus initiales. — *Leidæ*, inter codd. Voasianos, *Octoechus*, cum prolegomenis, et commentariis Cyri Theodori et J. Zonaræ, quæ agunt de incarnatione, passione et resurrectione Domini Latine. V. Cat. bibl. Leid. pag. 396. n. 27. — In aliquot codd. Vatican. bibl. Petavii, Græce, et in uno Latine. — *Mediolani*, in bibl. Ambros. in duobus codd. et in aliis, Damasceni opp. ejusdemque opp. musica cum musicis notis, teste Montfauc. Bibl. bibl. mss. l. p. 66, 73 et 528 D. Sed de supposititiis aliisque scriptis abunde disputavit Oudinus. Sub nomine Damasceni circumferuntur quoque scholia in Epp. Pauli; atenim et desunt illa in codd. antiquioribus et ejus nomine indigna censentur. De quibusdam aliis, v. supra in Catal. generali codd. et supra n. 6. *Hart.*

(q) Add. Caveum l. c. pag. 626. H.

Lequinius recepit in Appendice, quam daturus erat, Damasceni operum. Vide ejus notas ad Damasceni Vitam, a J. Hierosolymitano scriptam, p. xv.

2. *De fide opusculum*, quod Allatius ad Aubertum miserat (diversum ab edito, tom. I, pag. 390.) et de quo videndus in Diatriba de scriptis Damasceni, § LXVIII. *Fabr.* — In cat. codd. Angliæ, etc. I, n. 1882, citatur J. Damasc. *De fide*; sed quodnam sit opuscul. non adnotatur. *Harl.*

3. *Lexicon etymologicum*. Λεξικὸν παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυροῦ Ἰωάννου προσευτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ διορθωθὲν, καὶ ἀπὸ διαφόρων βιβλίων τῆς λέξεως εἰς ἐτυμολογίαν ἐρμηνεύσαντες. Incipit : Ἄ, ἐπιβήμα ἐστὶν ἐπιπληκτικόν. Ἄατος ὁ ἀβλαθὴς, ἅτη γὰρ ἡ βλάβη. *Opus ingens*, inquit in Συμμίκτοις, p. 451. Allatius, *copiosum et singulare* (*Fabr.*). — Plura de hoc Lexico jam sunt disputata supra, vol. VI. p. 602 sq. Curatius tamen egit ccl. Morelli in Bibl. Gr. et Lat. ms. I, p. 85 sqq., ubi non solum plures codices diversasque VV. DD. de ejus auctore sententias recenset; sed etiam evincit, auctorem illius esse Joann. Zonaram, et docet contra Bandin. (qui me ad hæsitandum adduxerat supra VI, p. 633 sq.) Lexicon, quod Maximo ascribitur, diver sum esse a lexico J. Zonaræ, de quo *ibid.* p. 634, quædam sunt adnotata. *Harl.*

4. Εἰς τὴν ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. — *Homilia in occursum Domini*. Incipit : Εἶχε μὲν ἡ τῶν γενεθλίων πανήγυρις. Miserat cum versione sua ad Aubertum Leo Allatius. *Fabr.* — *Est Vindobonæ* in cod. Cæsar. XXXV, n. 35. Sed Kollarium in suppl. ad Lamb. comm. p. 263, dubium est, num ea oratio revera sit Jo. Damasceni, necne. *Harl.*

5. Εἰς τὸ γενέθλιον Κυρίου λόγος ἱστορικός. *In Natalem Christi sermo historicus*. Incipit : Ὅπταν τὸ εἶρ ἀπέληθ. (*Fabr.*) *Taurini*, in cod. quondam Regio CLXVI (Cat. codd. Gr. Taur. p. 253.) — *Venetis*, in cod. Nanian. CLIV, n. 9; atque Mingarell. in Cat. codd. Nan., pag. 347. Nonnulla in hac homilia legi fabulosa, aut ex apocryphis monumentis desumpta. — *Florentiæ*, in cod. Laurent. XVII, n. 5; at Bandin. cat. I, pag. 416, tradit, in calce p. 15, Græculum adnotasse, hunc sermonem non esse J. Damasceni, sed ἄλλου τινὸς χονδρῶ ἀνθρώπου καὶ ἀμαθοῦς. Atqui *Fabric.* infra vol. IX, p. 86 vet. ed. eum esse Joannis, episcopi Eubœæ, sine ulla hæsitatione scripsit: et in Cat. codd. Paris. tom. II, p. 235, ex cod. MCLXXIX, citatur n. 14, Joannis, Eubœæ episcopi, Oratio historica in nativitatem Domini. *Harl.*

6. Λόγος περὶ τῆς ἁγίας συνάξεως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ μὴ κρίνειν μηδὲ μνησικακεῖν. Incipit : Ἄει μὲν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις διὰ πάσης τῆς τοῦ Θεοῦ Γραφῆς. Eadem fere, sed paulo uberior, homilia sub Anastasii, Antiocheni, nomine edita Græce et Latine in tom. III *Antiquarum lect.* Canisii (r). Sed hæc, quæ in ms. Palatino ad Damascenum refertur, multis detractis depressior est. *Et forte Anastasii est*, inquit Allatius Diatriba de Damasceni scriptis, § LXXIV, a Joanne tamen Damasceno in eam formam contracta: ex Anastasio namque multa in sua commentaria transfudisse, demptis, quæ sibi videbantur, deprehenditur.

7. Διήγησις περὶ τοῦ μεγάλου Ἀρτεμίου ἐκ τῶν Φιλοστοργίου. Incipit : Τὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου μάρτυρος Ἀρτεμίου διηγεῖσθαι μέλλων ἀνδραγαθήματα.

8. Paracletice in B. Virginem, secundum octo tonos Græcorum distincta: opus magnum et rarum, et Allatio judice, φιλοπαρθένους futurum gratissimum. Hanc Lequinius in Operum Damasceni Appendice dare voluit cum versione Ludovici Maraccii, clerici regularis. [Conf. cl. Morell. Bibl. Gr. et Lat. mss. I, p. 29.]

9. Canones (s) varii in sanctorum solemnitates. Εἰς τοὺς ἀσωμάτους. In angelos, incipit : Πάντες ἀνυμνήσωμεν πιστοί.

Εἰς τὸν μάρτυρα Κόνωνα. Incipit : Ὁ καλλνικός νῦν μάρτυς ὑμνεῖσθω.

Εἰς τὸν Λάζαρον. Incipit : Ὁ πρὶν ἐκ μὴ ὄντων παραγαγών.

Εἰς Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν καὶ εἰς τὸν ἅγιον Ἀρτέμιον. Incipit : Ὁ καθαρὸς ἡγαπημένος.

Εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τήρωνα. Incipit : Θεοῦ σε, Θεόδωρε, ἀκροστιχίς. Θεοῦ, σε μέλπω, δωρεῶν ἐπιώνυμε.

Εἰς Ἐπιφάνιον Κύπρου. Incipit : Ἐν τῷ τοῦ θεράποντος πιστῶς.

Εἰς Ἀρτέμιον τὸν μάρτυρα, κατὰ ἀλφάβητον. Incipit : Ἀνοίγω τῆς γνώσεως θησαυρούς.

Εἰς τὸν μάρτυρα Θεόδωρον. Incipit : Ἀρχὴ ἐχρημάτισα.

Εἰς Εὐφημίαν τὴν μάρτυρα. Incipit : Ἐλκει πρὸς ὑμνοῦσαν ἡ ἀκροστιχίς. Ἐγκωμιάζω τὴν πανεύφημον κόρην.

Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Incipit : Πενουκιμένη τῇ θεῖα ὄβση, ἡ ἀκροστιχίς. Πανηγυρίζωσαν οἱ θεόφρονες. [V. ad n. 40 Gregorii Pardi.]

Εἰς τὴν ἀπὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Incipit : Παρθένου νεάνιδος.

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ προδρόμου. Incipit : Ὁρθρος εὐπρεπῆς.

(r) Pag. 67. ex cod. Bavar. aut in ed. nova Basnagii, sive *Thesaur. monimentor. eccles.* tom. III, pag. 465, ex ed. Combessiana, recensita ad codd. libl. Paris. *Harl.*

(s) Obhymnorum sacrorum multitudinem et suavitatem, quos prosa et carmine composuit Damascenus, inter præcipuos Græcæ Ecclesiæ melodos cum Cosma jam pridem celebratur. Vide J. Hierosoly-

mitanum in Damasceni Vita, c 5f et 33; Suidam in Ἰωάννης. Sed hac de re pluribus, nos, ut spero, propediem edocet Rev. Urbanus Godfridus Siberus, Ecclesiæ et academici Lipsiensis doctor egregius, in melodorum quam parat Græcorum Historia, quantum equidem scio, lucem tantum viderunt Prolegomena ad Historiam melodorum Græcorum, Lips. 1714. In Jocheri tamen Lexico eruditorum,

Εὐς τὴν ἡνδίκτων. Incipit : Ἄσωμεν, πάντες λαοί.
[V. ad n. 10 Gregorii Pardi etc.]

Εὐς Θεόδωρον τὸν κοινοδιάρχη. Incipit : Ὁς
σοφὸς ταξίαρχος.

Εὐς Ἰωάννην τὸν καλυβίτην. Incipit : Πλουσιθελαί
ταίς θείαις.

Εὐς Ἰωάννην τὸν πρόδρομον. Incipit : Δεῦτε,
εὐφήμε τῇ γλώττῃ.

Εὐς τὸν ἰωβ. Incipit : Τὸν καρτερικὸν ἀδέματα.
Εὐς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν. Incipit : Φώτισόν με,
Κύριε (i).

10. Troparia, prope innumera, in varias festi-
vitates (α).

Georgii Chioniadæ, Γεωργίου τοῦ Χιονιάδου σχή-

λια εὐς τὴν κηγὴν τῆς γκώσεως Ἰωάννου τοῦ Δαμα-
σκηνοῦ. Incipit : Τὰ εὐχόβρα ζητεῖσθαι κεφάλαια.

Gregorii Pardi, Γρηγορίου Πάρδου, μητροπολίτου

Κορίνθου ἐκ τῶν ἐξηγήσεων εὐς τοὺς κανόνας τῶν
Δεσποτικῶν ἑορτῶν, ἐξηγήσεις εὐς τοὺς κανόνας τῶν
αὐτῶν ἑορτῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Incipit :
Ὁ παρῶν οὗτος κανὼν (σ).

Theodori Prodromi, Θεωδώρου τοῦ Προδρόμου
ἐξηγήσεις εὐς τοὺς ἐν ταῖς Ἰσραὴλ Δεσποτικαῖς ἑορταῖς
ἐκτεθέντας κανόνας παρὰ τῶν ἁγίων καὶ σοφῶν
ποιητῶν Κοσμά καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Incipit :
Ἔοικας, ἀνθρώπη τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν τῶν
ἐν ταῖς Δεσποτικαῖς καὶ δημοταλέσιν ἑορταῖς (x).

part. IV, p. 563, inter scripta Siberi, sed sine die
et consule, memoratur Historia melodorum Eccle-
siae Gr. eorumque theologia poetica e mensuris li-
brisque liturgicis; at Prolegomen. ad Hist. mel.
Gr. non nominatur. Harl.

(i) Paris. in bibl. publ. cod. CCCXLIII, n. 2,
Cosmæ, melodi, et J. Damasc. hymni: accedit
commentarius in cod. MCLIV, n. 7, J. Dam.
canones, sive hymni; sequitur typicum, sive ordo
divini Officii, in Græcorum ecclesiis recitandi: —
in cod. MDCCXX, n. 11, Canones. s. Cantus eccle-
siastici acrostichi IV. Primi et tertii auctor Cosmas
monachus, secundi et quarti Joan. Damascenus; hæc
omnia cum Gregorii, Corinthi archiepiscopi, inter-
pretatione s. commentario. — In cod. MDCCLM,
n. 7, canon Iambicus in festum Pentecostes: pas-
sim inter lineas glossæ, conjecta vero ad marginem
scholia. — præterea in duobus codd. Iambi de
anima. — Matriti in bibl. reg. cod. CV, fol. 46,
J. Damasc. Hymnus in nativitatem Christi, versibus
iambicis, et fol. 49, In sancta lumina acrostichis,
heroico elegiacum tetrastichon: qui duo hymni in
novem odas, tribus tropariis pentastichis distin-
ctas, sunt distributi; fol. 52 b, Canon in sacram
resurrectionem, in excusis, in Dominicam Paschæ:
hymnus prosaicus, qui etiam dividitur in ix odas;
sed modo tribus, modo quatuor tropariis constantes;
fol. 55, canon in S. Pentecosten, versibus iambicis, in
ix odas pariter tributus, et nunc tribus, nunc quatuor
tropariis constans, fol. 58. iterum Canonis in S.
resurrectionem troparia priora; fol. 59. Canon in dor-
mitionem Dei genitricis, prosaicus, itidem distributus
in odas x, tropariis modo tribus, modo quatuor distin-
ctas. Hunc hymnum, cujus initium: ἀνοίξω τὸ στό-
μα etc., et nulla sit mentio in ed. Lequiniana, Iriarte,
qui reliquos etiam hymnos, ex hoc codice memo-
ratos paulo uberius persequitur, p. 418 sqq.,
Græce cum versione Latina in lucem protulit (add.
paulo post ad n. 10. Gregorii Pardi etc., de cod.
Vindob.) idem ex Cangii Glossario Græco, voc.
Κανὼν, refert verba: Canones dividuntur in novem
odas, inter quas tamen secunda nullibi apparet (nec
in codd. Matritens.), sed componentis in pectore re-
manet. — Vindobonæ, in cod. Cæsar. CXLVII, n. 9,
J. Damasc. canones s. carmina tria iambica penta-
sticha, n. in festum Pentecostes; in Nativitatem
Christi, et in festum Baptismatis Christi, cum pa-
raphrasi Græca Theodori Prodromi. V. Lambec.
comm. IV, p. 267 sq. — in cod. CCCIX, Canones
anastasimi, s. de resurrectione Christi cum expo-
sitione amplissima, Lamb. V. p. 586 sq. — Cano-
nes in diversis festis diebus in cod. Barocc. LIX, et
n. 2906, s. cod. Bodlei. CXXIII. Harl.

(ii) Vindobonæ in cod. Cæsar. CCCLV, n. 2, sunt
Ἐπιχρῆσ, s. Cantica cum antiquis notis musicis a
Dominica Publicani et Pharisæi usque ad festum
Omnium SS. Subiuncta iisdem sunt alia varia
cantica ecclesiastica, inter quæ Troparium S. J.
Damasceni. v. Lambec. v. p. 569 seq.; add. cod.
Nanjan. CLXXVII, et cæp. Gr. codd. Nan, p. 385. Harl.

(c) Conf. not. ad n. 9. Vindobonæ, in codd. CCCXV, 1,

et CCCXVII, expositio in SS. Patrum Cosmæ,
episcopi Majumensis, et J. Damasceni Canones, s.
Cantica ecclesiastica, in præcipuis sacris solemnita-
tibus cantari solita. Lambecius quidem cosmam. V.
p. 579; iterumque, p. 585, epigraphæ Græca, a recentio-
re manu scripta, deceptus, tribuit illam expositio-
nem Theodoro Prodromo. Verum Kollar. in notis ad
utrumque locum docet eam esse Georgii, aut Gre-
gorii Pardi, metropolitæ Corinthi, uti codd. Vati-
cani habent, ab Allatio in Diatriba de Georgiis et
eorum scriptis, p. 418 et 419, laudati; et codex
Cæsar. CCCXX, mox memorandus discrete tenetur.
Idem Kollar. ad priorem cod. animadvertit, tres
Canones, s. Cantica in isto codice occurrere, quæ
in edit. Aldina aliisque non inveniuntur, nimirum,
ut verbis utar Kollarii, codicis fol. 105, p. 1, in
Dominicam τοῦ ἀντίπαχα, cujus initium: Ἄσωμεν,
πάντες λαοί: qui canon, alias Damasceno tributus,
inscribitur: Εὐς τὴν ἡνδίκτων: deinde fol. 160, p. 2,
Cosmæ Hierosolymitani in obdormitionem B. V.
Mariæ, cujus initium: Πεποικιλμένη τῇ θείᾳ δόξῃ.
In aliis mss. canon iste Damasceno ascribitur: de-
nique in eadem obdormitionem Damasceni, ut
videtur, cujus initium: Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.
Hunc hymnum ab Iriarte sub Damasceni nomine in
cat. codd. Gr. Græce publici juris factum esse,
paulo ante observavimus. — In ed. CCCXIX,
J. Dam. Canones anastasimi, s. de resurrectione
Christi cum expositione amplissima. Lamb. in
p. 586 sq. — In cod. CCCXX, Gregorii, archiep.
Corinthi, expositio in canones, s. cantica ecclesia-
stica festorum Dominicorum totius anni, ut et in
Triodia et canones magnæ hebdomadis et festorum
B. Virginis Deiparæ. Lamb. ib. p. 587. — Paris. in
bibl. publ. cod. MDCCXX, n. 11, canones acrosti-
chi quatuor: primi et tertii auctor Cosmas, mo-
nachus, secundi et quarti J. Damascenus; hæc
omnia cum Gregorii, Corinthi archiep. commenta-
rio. — Florentiæ, in cod. Laur. Mediceo XLVIII,
n. 4, plut. 57, Gregorii Cor. Expositio in Domini-
cis canones festorum, etc., Sunt vero tredecim can-
ones partim J. Damasceni, partim Cosmæ, mona-
chi; singulorum canonum tituli atque expositionum
initia concordant cum narratione Allatii de Georgio,
Corinth. metropol., ejusque canonum expositione
(infra in vol. X, p. 804 sqq. vet. ed.) canonum
tamen series cum eod. Palatin. CCCLV (ib. pag.
804), auctore Bandino in cat. codd. Gr. Laur. II,
p. 428 sq. Harl.

(x) Vindobonæ, in cod. Cæsar. CXLVII, n. 9,
J. Damasc. canones, s. carmina tria iambica penta-
sticha, cum paraphrasi Græca Theodori Prodromi.
v. Lambec. comm. IV, p. 267 sq. — in codd.
CCCXVI et CCCXVIII. Theodori expositio in Cos-
mæ atque J. Damasceni canones, etc. Lamb. V,
p. 584 sqq., cum nota Kollarii. — Eadem in cod.
Taurin. quondam Regio CCLII, v. Cat. codd. Gr.
Taur. p. 369. — In cod. Barocc. bibl. Bodlei. cod.
CX, Theod. Prodromi Expositio Octoebchi Cosmæ ac
Damasceni; ejusdem Expositio hymnorum Cosmæ
ac Damasc. qui in festis canuntur; J. Damasc.

Eustathii, episcopi Thessalonicensis, commentarius satis longus et doctus in canonem Jo. Damasceni in Pentecosten (g).

Joannis Zonara in Octoechum. Joannis Damasceni expositio pulcherrima (z).

Marci Eugenici, in quosdam canones Damasceni expositio (z').

(Ab eodem Allatio præter ea, quæ Lequinius exhibet de Damasceno, missa fuerit ad Aubertum : 1) Constantini Acropolitæ Oratio, τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Κωνσταντίνου Λογοθέτου τοῦ Ἀκροπολίτου λόγος εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην Δαμασκηνόν. Incipit : Τῷ Ἰωάννη τὸν λόγον, τῷ ἐκ Δαμασκού τὰ ἐγκώμια. 2) De eodem Damasceno ex Macario Ancyrano. Incipit . Ἡ τοῖνυν ῥηθεῖσα ἀγία καὶ οἰκου-

μενική. 3) Ἀκολουθία εἰς τὸν ὅσιον Πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Incipit : Ἦοις ὁμνῶν ἡμασι τοῦ κανόνος. Αἱ τὸν μουσικὸν τῆς Ἐκκλησίας τέττιγα. 4) Ἀκολουθία ἄλλη εἰς τὸν αὐτόν. Incipit : Καίροις, Ἐκκλησίας ὄργανον. Τοῦ κανόνος ἡ ἀχροστιχὸς κατὰ ἀλφάβητον, καὶ ἐν τοῖς θεοτοκίοις φιλοθέου. Αἱ. Ἄδωνάι σοι τὴν ἔδουσαν σεπτῆν καί. 4) Ἀθανασίου τοῦ χατζύκη μεγαλυνάρια εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Incipit : Μακαρίζωμέν σε, Ἰωάννη σοφῆ, ἕς χαρίτων λογικῶν. (6) Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Κοσμά τοῦ ποιητοῦ. Incipit : Τιμῶν ἐστὶν ἄξιον τοὺς ἐφευρηκότας τὰ κάλλιστα. Scripserit Joannes Hierosolymitanus in ejus Vita.

varii hymni expositi, conf. supra, vol. VIII, p. 141 seq. sect. 7. — In cod. Coisl. CXCIX, Theod. Prodromi Enarratio in canones, etc. Explicantur cantica et troparia, s. versiculi, quæ in singularum solemnitatum officis occurrunt. V. Montfauc. Bibl. Coisl. p. 273. — Venet. in cod. Naniano CLXXV. v. Cat. codd. gr. Nan. p. 384 sq. et p. 386 de cod. CLXXVIII. *Harl.*

(g) Exstat *Vindobonæ* in cod. Cæsar. CCXCVIII, de quo late disserit Lambec. V, p. 556 seq. *Harl.*

(z) Conf. infra, vol. X, p. 243, 6 ed. vet., supra ad n. 4 scriptor. quæ in ed. Lequin. nondum reperiantur. — Exstat vero *Vindobonæ* in cod. Cæsar. XXV, n. 4. — cod. CCVI. — codd. CCCXIII

et CCCXIV. v. Lambec. comm. vol. III, p. 104. — vol. V, p. 17 sqq. ibique Kollar. quem etiam conferes ad vol. IV, p. 35 sq. — vol. V, p. 577 et 578; in cod. Coisl. CCIX. v. Montfauc. Bibl. Coisl. p. 273 sq. in cod. Naniano CLXXV. — J. Damasc. fragm. sunt *Mosquæ* in cod. Syn. v. Matthæi Notit. codd. etc. p. 21 sq. *Harl.*

(z') Marci Eugenici, episcopi Ephesini, Triadici; s. de S. Trinitate et octo canones, s. cantica in B. Mariam sunt *Vindob.* in cod. Cæsar. CLXXXVII, teste Nesselio in Cat. codd. Cæsar. part. 1, p. 275, aut secundum Lambec. vol. V, p. 598 sq. in cod. CCCXXV. Conf. infra vol. X, pag. 531 edit. vet. *Harl.*

SANCTI JOANNIS DAMASCENI OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT

CURA ET STUDIO

P. MICH. LEQUIEN

ORDINIS FRATRUM PRÆDICATORUM

(Parisiis apud Joannem Baptistam Delespine, via Jacobæ, ad insigne divi Pauli, prope fontem S. Severini MDCCXII cum privilegio Regis. 2 vol. fol).

VIRO ILLUSTRISSIMO D. D. JOANNI-PAULO

BIGNON

ABBATI S. QUINTINI, REGALIS ET COLLEGIATÆ S. GERMANI ANTISSIOBORENSIS DECANO

COMITI CONSISTORIANO,

MEMBRISQUE ACADEMIÆ INSCRIPTIONUM ET SCIENTIARUM PRÆSIDI, ETC.

Etsi patrocinii jure tua, VIR PRÆSTANTISSIME, censeri debent quotquot litterati nostri opera in lucem emittunt, propter incredibile illud studium quo, iniquissimis etiam temporibus, illustrissimi avunculi tui, Franciæ cancellarii integerrimi, providis consiliis, in litteris jutandis promovendisque obsecundas : eam gloriam hæc sibi præ cæteris vindicat, quam publici juris facio, scriptorum S. Joannis Damasceni collectio. Id siquidem operis, quod summi omnium ordinum viri, ac tum ecclesiasticis infulis, tum singulari doctrina spectatissimi, diu assiduisque votis expetierant, quodque propter graviorem molem eruditi alii deseruerant, audacior ego sum aggressus, ea animatus spe, te mihi laboranti et contendenti fautorem, officiosissimumque Mæcenatem adfuturum. Nec me fefellit expectatio. Vix enim illud prelo parari accepisti, cum tuum mihi patrocinium subsidiumque propensissima benevolentia spondidisti. Quin et ea qua in rem litterariam auctoritate vales, expeditam facilemque viam aperuisti, quo id tandem typis excuderetur. Unde meorum iste laborum partus, te, non auspiciem solum habuit, uti sexcenti libri alii qui apud nos prostant, sed et obstetricantem benignam manum tuam expertus est. Quinam vero alioqui fieri poterat, ut novæ præcipui Orientalis Ecclesiæ doctoris lucubrationum editioni, in qua innumera et diversissima res expendantur ne discutiuntur, protectorem alium ambirem, nisi te, DOCTISSIME atque HUMANISSIME virorum, quem, præter raram et paucis communem in negotiis expediendis solertiam facilitatemque, immensa pene omnium scientiarum peritia præditum esse exploratissimum est ? Hanc nostrates faustis vocibus prosequuntur, sibi que de te gratulantur et applaudunt, sive te e sacro pulpito Christianæ fidei capita aut regulas morum pro innata tua motendis que animis aptissima faoundia edisserentem audiant, sive in Scientiarum et Inscriptionum veterum Academiis, quibus a Ludovico Magno præfici meritus es, singula de quibus selectioris eruditionis viri copiose accurateque e schedis suis dixerunt, ex tempore retractantem, novisque animadversionibus illustrantem, ac si eadem ipse argumenta deditiore opera elucidanda suscepisset. Sed et quotquot exterarum gentium homines eruditi Lutetiam undique adveniunt, te pretiosissimum Galliarum nostrarum thesaurum et ornamentum nobis pene invident, rem miraculo similem apud nos videri dicentibus, præstantissimum abbatem Joannem Paulum Bignonium, in quo eximia dotes omnes facto velut agmine concurrerint. Non solum enim exquisitissimam illam eruditionem tuam, prudentiam, æquitatem, et alias quas dixi virtutes mirabundi omnes suspiciunt; sed et, quod illas eleganti decore exornat,

sinceram pietatem, religionem, modestiam, ac tandem ingenium illum animi candorem, cujus ipsa tua frons certissimus illis qui te conveniunt, nuntius, testis, ac sponsor est. Sic porro, vir illustrissime, nihil ob vitæ potestaque gloria, nihil ob eorum incomparabili tum probitate, tum profundioris politione literata desciscens, aut degenerans, non nudam magni ipsorum nominis umbram præferat, sed vividam exactissimamque representat imaginem. Viva, inquam, et germana, nec fucata prorsus imago es, præstantissimorum virorum, Hieronymi utriusque Bignonii, parentis et avi tui (ut non avavos longiori ordine recenseam), quorum dignissimas laudes, quas ob præciosa sua de republica et literis merita sibi conciliarunt, nullæ in posterum ætates retulerunt. Idque multo rectius quod univèrsa illa naturæ animique præsidia quibus ambo præfulserit, in te ipse hæreditario veluti fore cumulativissime concluderis; ut qui ex insigni admodum gente vestra nascituri sunt, te perinde in exemplum sint habituri, quod debeant imitari. Quod facit Deus, quoad hic mundus stabit; te vero interim litterato orbi longos annos præbide et cœcedat. Vale tibi igitur, vir illustrissime, et minusculum litterarum quod meæ observantiæ gratique animi pignus erit, si qua se utilitate tuetur, ea qua capisti cura atque humanitate complectere.

Offerebat

*Obsequentissimas addictissimisque Fr. MICHAEL LEQUIEN,
Ordinis FF. Prædicatorum.*

PRÆFATIO GENERALIS

IN NOVAM OPERUM S. JOANNIS DAMASCENI EDITIONEM.

I. *Joannis Damasceni opera diu avide expetita.* — Joannem Damascenum inter præstantissimos doctores suos censet Ecclesia Orientalis, ac præcipuo semper honore coluit, cum propter elegantissima cantica plurima, quæ vir sanctus edidit, et quibus magna pars Officii ecclesiastici Græcorum constat, propter quæ etiam ἱερατικὸς ποιητής. *Joannes poeta* nuncupatus est, tum in primis propter ingentem rerum præsertim divinarum scientiam atque eruditionem, qua omnia fere et singula Christianæ fidei mysteria eximia perspicuitate, aut Catholicis edisseruit, aut adversus hæreficos propugnavit. Quod in causa fuit, ut Χρυσόστομος cognominatus sit, sumpto vocabulo tum ab aureis doctrinæ fluentis, quibus affluit, tum etiam ob flumen Chrysorrhœam quo Damascus civitas ejus patria alluitur. Quamobrem ex omnibus Ecclesiæ Patribus vix ullius opera a theologis avidius expetita sunt, quam quæ Joannes Damascenus posteritati consignavit. Græcos omitto, quibus cæterorum instar ipse semper unus fuit. At magnam quoque existimationem in Occidente habuit, ex quo ejus libri Latine reddi cœperunt.

II. *Translata primum Latine a Burgundione Pisano.* — Sæculo Ecclesiæ duodecimo, Eugenio III Romanæ Ecclesiæ pontificatum gerente, liber ejus *De fide orthodoxa*, qui cæterorum præcipuus est, ab Burgundione judice, cive Pisano, Frederici Anobarbi præfecto, in Latinam linguam tum primum redditus fuit, sed barbare prorsus et indocte, quippe quem interpres iste, ut Joannis Cononis, Nurimbergensis Dominicani, verba usurpem, versione sua, ne dicam inversione, verbum a verbo reddens, de more suo sædavit, Græca bona et lepidissima sordidis Latinis immergens. Hoc viri apprimæ docti judicium fuit, de variis Patrum translationibus, quæ Burgundio attentavit. Hujus autem Burgundionis mentionem habemus in secundo Anselmi Havelbergensis episcopi dialogo, qui testatur eum Constantinopoli interfuisse collationibus suis quas habuit cum Niceta Nicomediensi sub Calo-Joanne Comneno imperatore, cum illic Lotharii Germaniæ imperatoris orator ageret. *Aderant, inquit, non pauci Latini, inter quos tres fuerunt viri sapientes, in utraque lingua periti, et litterarum doctissimi, Jacobus nomine, Veneticus natione; Burgundio nomine, Pisanus natione; tertius inter alios præcipuus, Græcarum et Latinarum litterarum doctrina inter utramque gentem clarissimus, Moyses nomine, Italus natione, ex civitate Pergamo.* Eidem vero Burgundioni ascribendam censeo aliorum quorundam Damasceni Joannis tractatum translationem, quam in codice Regio 5966 reperi, quamque Henricus noster Gravius in sua auctoris ejusdem collectione, de qua paulo post dicemus, edidit. Eandem enim ubique inficetam et rudem dictionem exhibet.

III. Atqui translatione illa libri *De fide orthodoxa*, quam Burgundio elaboraverat, Petrus

Lombardus Magister sententiarum, sanctus Thomas, alique sæculi decimi tertii et sequentis ævi de schola doctores, usi sunt. Cæteras vero Damasceni dissertationes, præter illam in qua de precibus pro his qui dormierunt habendis disputatur, nequaquam viderunt, nec usquam saltem ab eis citatæ reperiuntur. Plane S. Thomas, qui Joannem Damascenum eandem, quam Theodoretus, opinionem erroneam de Spiritus sancti processione tenuisse asseruit, ab hac criminatione temperasset, si in fine epistolæ de hymno trisagio, legisset *Spiritum sanctum ex Patre per Filium* procedere; quod etiam Theodoretus negabat, nec rectæ fidei sensui usquequaque repugnat, quemadmodum suis locis a me demonstratum est.

IV *Jacobi Fabri Stapulensis translatio libri De fide orthodoxa. Ejus prima editio, secunda, tertia.* — Altera non prædiit Damasceni librorum Latina translatio, usque ad sæculi decimi sexti initium, quo Jacobus Faber Stapulensis librum *De fide orthodoxa* anno 1506 inter aulicos, ut ait, tumultus majore fide quam elegantia convertit, ejusque interpretatio Parisiis excusa est in 4°, apud Henricum Stephanum anno 1507. Anno subinde 1512 liber idem Latine iterum editus est, opera Judoci Clitovei, cui epistolam ad Jacobum Ambasianum episcopum Claromontanum præfixit, suaque commentaria, quæ ad Fabri versionem accommodaverat, singulis capitibus interjecit. Quam editionem Parisiensis altera similis secuta est anno 1519.

Editio Græca Veronensis. — Cum autem nullum Damasceni Joannis opus lucem hactenus Græce vidisset, anno Domini 1531 Donatus Veronensis librum integrum *De fide orthodoxa*, nativa ipsius lingua Græca, prima vice excudit cum sermone *De iis qui in fide dormierunt*, editionemque suam Clementi septimo pontifici Romano nuncupavit, Joanne Matthæo Giberto episcopo Veronensi ita fieri consulente. Qui quidem præsul hoc præterea etiam atque etiam considerandum duxerat, inquit, nulli aptius opus de orthodoxa fide dicari potuisse, quam ipsi, cui adversus novos desertores veritatis, qui Lutherant vocantur, certamen assiduum esset. Ad-dit: *Hunc Damascenum habebis quasi telum acutissimum, quo si non priores illos, saltem hos posteriores confodias. Cujus quidem scriptoris laudes hoc in loco effusius prædicarem, qualique semper nominis, non modo apud theologos, sed etiam apud philosophos et medicos fuerit, exponerem, si vel epistolæ brevitatis pateretur, vel hoc ita obscurum esset.* Hæc Donatus Pontifici Maximo, quibus significat quantum utilitatis Ecclesia omnis acceptura esset ex operibus sancti Joannis Damasceni.

V. *Editiones aliæ Latine.* — Anno 1535 et 1539 editiones aliæ libri *De fide orthodoxa* cum brevioribus annotationibus Jacobi Fabri Stapulensis Basileensibus typis evulgatæ sunt, nec non orationis *De iis qui in fide dormierunt*, cujus translationem adornaverat Joannes Œcolampadius, antequam ab Ecclesia catholica deficeret; itemque Historiæ Josaphat et Barlaam, quæ Damasceno nostro vulgo attributa erat, præmissa insuper ejusdem Joannis Damasceni Vita a Joanne Hierosolymitano patriarcha conscripta, quam idem Œcolampadius in Latinam linguam perinde transtulerat. Quæ omnia Latine duntaxat prostiterunt.

VI. *Coloniensis editio.* — Post septennium, anno utique 1546, Henricus Gravius Noviomagensis, ordinis Prædicatorum, vir doctissimus, ac multiplici nomine, tum de Ecclesia, tum de re litteraria bene meritus, collectionem novam publicavit operum sancti Joannis Damasceni, quæ Coloniæ prædiit ex officina Petri Quentel; in qua præter libros qui in anterioribus exstabant, sermonem adjecit *De conversatione S. Joannis Damasceni*, ejus Logicam, Introductionem elementarem ad Joannem Laodiceæ episcopum, tractatum de duabus voluntatibus et operationibus, Epistolam ad Jordanem archimandritam de hymno trisagio, Librum de hæresibus, Fragmentum sententiarum de octo passionibus, Altercationes cum Saraceno, de judicio, carmina denique et cantica ejus varia, neenon Cosmæ Majumensis, Theophanis et Scholarii.

VII. *Editio Græco-Latina Basileensis prima, secunda, tertia.* — Rursum anno 1548 isthæc eadem opera denuo excusa sunt Basileæ a Matthæo Hoppero, adjuncto e regione Græco contextu libri *De fide orthodoxa*, et sermonis *De iis qui in fide dormierunt*, prout Veronæ antehæc editus fuerat. Quin etiam anno 1559 consimilis editio Basileæ iterum prædiit, ejusque curam gessit idem Hopperus. Tandem anno 1575 editio altera ibidem ejusdem Matthæi Hopperi curis elaborata est, cæteris omnibus longe auctior, adjuncto insuper ad omnes fere tractatus Græco auctoris contextu.

VIII. *Editiones Parisienses Latine, interprete Jacobo Bittio.* — Quia vero in omnibus illis editionibus, singulorum librorum translationes variis mendis scatebant, harumque non paucas barbara prorsus dictione hirsutæ erant, nec intellectu, imo nec lectu faciles; vir

doctissimus Jacobus Billius Prunæus, S. Michaelis in Eremitico cœnobiarcho, operam posuit suam in nova versione omnium fere lucubrationum quæ in Basileensi postrema editione exstarent, adornanda, collato primum atque emendato textu ad codices aliquot manu exaratos. Translationem insuper adjecit libri *Parallelorum*, aliarumque lucubrationum, quæ vel Joannis Damasceni nomen præferrent, vel ipsum quomodocunque concernerent. Hæc porro Jacobi Billii interpretatio publici juris facta est Parisiis anno 1577, at sine Græca phrasi, nisi quatuor homiliarum, de Transfiguratione, et de Nativitate B. Mariæ Virginis. Rursumque annis 1603 et 1619 posteriores duæ editiones aliorum operum, quæ in priori deerant, accessione locupletatæ sunt a R. P. Frontone Ducæo Soc. Jesu.

IX. Cleri Gallicani præceptum de edendis Græce et Latine operibus sancti Joannis Damasceni. — Sed quia editiones istæ ultimæ suis numeris absolutæ non erant, atque in eis Græca desiderabantur, ideo in comitiis cleri Gallicani generalibus quæ Parisiis anno 1635, subindeque 1636, celebrata sunt, decretum fuit, ut Joannis Damasceni opera typis denuo Græce Latineque accuratius et auctius quam antea ederentur. Quin et editionis adornandæ cura viro utriusque linguæ peritissimo Joanni Auberto, theologo Parisiensi, et collegii quod Laudunense dicitur, in urbe præfecto, qui Cyrilli Alexandrini libros nuper Græce et Latine publicaverat, demandata fuit. Decretum Gallicanæ Ecclesiæ præsulum exstat in comitiorum illorum Actis ad diem XXI Januarii anni 1636.

Du Lundi vingt-unième Janvier à huit heures du matin, Monseigneur l'Archevêque d'Arles Président.

Monseigneur l'Archevêque de Tholozæ a rapporté, et dit, que luy et Monseigneur de Sez avoient, selon l'intention de l'Assemblée, conféré ensemble, et pris l'avis de quelques Docteurs, du choix des Livres des Peres Grecs qu'il seroit plus à propos de faire imprimer. Qu'ils avoient jugé que les Oeuvres de saint Jean Damascene, d'Origene, de Maximus, et d'Ephrem Syrus, estoient les plus necessaires, entre celles de tous les anciens, pour servir à la décision des controverses de la Religion, lesquelles néanmoins n'avoient pas esté imprimées jusques icy en leur langue originelle; voire que la pluspart de leurs ouvrages n'ont point esté imprimez pour tout, lesquels se peuvent trouver en diverses Bibliothèques, et que pour cela il faudroit choisir quelque personne bien entenduë en la langue Grecque qui prist ce soin: à quoy Monseigneur de Sez a ajouté, Que l'on pouvoit prier Monseigneur de Tholozæ de prendre le Sieur Aubert Docteur de Sorbonne, pour l'un des deux, que la Compagnie l'a cy-devant prié de choisir pour travailler sur le Droit Canon, et sur l'Histoire Ecclesiastique, et luy donner le soin de cette impression, pour ne charger pas l'estat de plus grande dépense.

Ledit rapport concerté et agité, Mesdits Seigneurs de Tholozæ et de Sez ont esté priez de traiter avec quelques Imprimeurs qui seront la condition la plus avantageuse, et en leur prestant la somme de huit mil livres, qui est entre les mains de Cramoisy, les obliger à l'impression desdits Auteurs, et aux autres qu'ils jugeront necessaires; auquel traité ils seront entrer par préférence le Sieur Vitré, Imprimeur du Clergé: Et en outre la Compagnie a désiré, que ledit Sieur Aubert fust employé au soin de ladite impression; et pour ce, a ordonné, qu'il sera couché sur l'estat des gratifications, avec l'autre que Monseigneur de Tholozæ nommera pour le Droit Canon.

Comitiorum porro præses erat illustrissimus archiepiscopus Arelatensis Joannes Jouber de Barrault; archiepiscopus vero Tolosanus, qui in decreto nominatur, Carolus de Monchal, vir eximie eruditionis, et rei litterariæ studiosissimus; Sagiensis demum episcopus Jacobus Camus de Pontcarré, vir itidem politiore litteratura exultissimus. Verum Aubertus, dum omisso Damasceno Ephrem Syrum edere primum proponeret, neutrum perfecit. Quamobrem illustrissimus dominus Carolus de Monchal, archiepiscopus Tolosanus, necnon illustrissimi DD. Dominicus Seguier Meldensis, Antonius Godeau Venciensis, et Franciscus Bosquet Monspelienis, episcopi, clarissimique abbates de Rancé, et de Ligny, qui posthac Meldensis itidem antistes fuit, eodem Auberto annuente, spartam hanc adornandam R. P. Franciscus Combefis, τῷ μακαρίῳ, ordinis Prædicatorum, commiserunt. Combefisium, tum præsules illi quos nominavi, tum illustrissimus doctissimusque Suaresius, Vasionensium episcopus, tum etiam Dominicani ordinis magistri generales Thomas Turcus et Joannes Baptista de Marinis, tum denique, ut alios taceam, vir toto orbe celeberrimus, ac de Ecclesia optime meritus, Leo Allatius, ad id operis exsequendum

sumis studiis excitantur. Id testantur frequentes ipsorum ea de re ad eundem epistolæ quas hodie penes me habeo. Ille vero injunctum sibi pensum adorsus, dum Aubertum exorare non potest, ut ea secum communicet opuscula, quæ Allatius illi Romæ miserat, ad alios Orientalis Ecclesiæ Patres illustrandos et edendos animum appellere cogitur.

X. *Conspectum operum sancti Joannis Damasceni Philippus Labbe vulgat.* — Interim anno 1652 R. P. Philippus Labbe, Societatis Jesu presbyter, *Conspectum novæ editionis omnium operum S. Joannis Damasceni monachi et presbyteri*, quam animo conceperat in vulgus emisit, nec vero meditatū opus perfecit. Cuncta Damasceni opera in quatuor tomos distribuebat, cum tamen singula accurate nondum legisset, aut recensuisset. Hinc est quod eorum distributio non satis consultata et apposita videatur. Cæterum ingratus essem, nisi viro doctissimo me multum debere testificarer, quod multas auctoris mei lucubrationes indicaverit, quæ me forsitan alias fugissent, multos insuper manuscriptorum codices, quorum auxilio editio mea admodum aucta illustrataque fuit. Sperabat fore ut ea opuscula quæ Leo Allatius Auberto miserat, aliquando tandem nancisceretur, sed spe sua cecidit, frustra que ac perperam Goarius noster suspicatus est omnia ad ejus manus pervenisse. Auberto siquidem vita functo omnes ejus chartæ in totum interiere.

XI. In indice librorum manuscriptorum Bibliothecæ Augustanæ, quæ anno 1675 editus est, ad codicem 29 secundi subseclii, in quo habentur Logica Damasceni et liber *De fide orthodoxa*, obiter monemur pag. 29 : *Utriusque codicis ope opus hoc Damasceni de orthodoxa fide editurum esse proxime cum versione et notis D. Veielium Ecclesiæ Ulmensis non solum, sed tum universæ ornamentum singulare.* Quod an a Veelio tandem præstitum sit, a nemine hactenus discere potui.

XII. Cum porro Combefisii nostri schedas et adversaria perlustrarem, in eam quam inchoaverat Joannis Damasceni librorum collectionem incidi, quorum quinque duntaxat Latine reddiderat, nimirum Dialecticam, librum *De hæresibus*, librum *De fide orthodoxa*, partem dialogi contra Manichæos, et opusculum componendis moribus perutilem, cum præterea t. II *Auctarii Bibliothecæ PP.* tractatum de duabus voluntatibus atque operationibus Christi Græce Latineque jam edidisset, variasque itidem homilias Latine in *Bibliotheca Patrum concionatoria*. Quocirca prioribus hisce viri doctissimi curis posteriores meas adjeci, adhibitoque complurium manu exaratorum codicum subsidio, universum auctoris textum recensui, Billique ac Combefisii translationes qua potui diligentia castigavi, atque adnotationibus illustrare conatus sum. Multis insuper lucubrationibus eximii Doctoris, quæ nondum vel Græce saltem prodierant, repertis, universum opus ad tria fere volumina sensim succrevit. Quorum primum tractatus ad dogmata fidei pertinentes complectitur; secundum vero commentarios in Epistolas Pauli, Parallela sacra et homilias; tertium dehinc sermones aliquot asceticos, cum subjectiis operibus variis, quæ ejus nomine inscripta sunt, exhibebit.

XIII. *De Latina translatione Jacobi Billii.* — Neminem mihi vitio versurum spero, quod Billii translationem multis identidem in locis immutaverim. Jacobum quippe Billium omnes inter præstantissimos auctorum Græcorum interpretes habent: ac merito plane. Cæterum Combefisius, vir Græce peritissimus, mihi prævit (a), atque Billium in Joanne Damasceno vertendo tirocinium posuisse, aliquando palam affirmavit, ac in sua quam adnotationibus suis præmittendam paraverat, præfatione animadvertisse se aiebat, excidisse Billio complura minus accurata, « nec satis ad amussim philosophicam et theologiam, in qua præcipuus ac princeps fuit Damascenus, exacta: idque sibi pridem primi ordinis Patres atque viros doctissimos inter fabulandum dictitasse. Ita nimirum arduam rem esse absoluti philosophi ac theologi Græci in Latinum sermonem absolutam omnino versionem et expositionem condere. » Quanquam hoc etiam in clarissimi interpretis excusationem addendum puto, eum in Joannis Damasceni translatione operam posuisse, cum infirma valetudine uteretur, quemadmodum ipse declarat in nuncupatoria ad serenissimum principem Carolum Borbonium Rothomagensis archiepiscopum. Quinimo cum ejus versionem recenserem, et cum Græcis auctoris verbis compararem, duntaxat observavi in hoc tantum virum eruditum peccasse, quod periphrasibus et circumlocutionibus nimium indulgendo, accuratissimarum ac simplicium vocum quas Damascenus Joannes usurpaverat, vim quadamtenus elevaverit, ac varias nequaquam proprias, nec theologis satis familiares adhibuerit, pro aliis

(a) Combefs. *Bibl. Concion.* tom. VIII, c. 457.

usitatissimis, quas purus sermo Latinus non sic respueret. In his enim specimen eloquentiæ minime quærendum est, ubi sanæ fidei dogmata, nulla verborum ambage, nullo facio declaranda atque exprimenda sunt.

XIV. *De subjectis textui auctoris annotationibus.* — Ex annotationibus quas doctissimus noster Combesius in Damasceni Dialecticam et priora libri *De orthodoxa fide* capita reliquit, paucas excepsi, cum cæteræ nihil nisi animadversiones essent in Billii translationem, nec Græcorum Patrum doctrinam, placita ac locutiones satis enarrarent. Id quod tamen ut ipse præstarem, viris eruditis consulentibus, aut annuentibus, operam præsertim posui, uti lector benevolus ex annotationibus meis facile comperiet. Quocirca non ex editis solummodo libris priscorum doctorum sententias eruere curavi, verum et ex compluribus aliis quæ lucem nondum viderunt, quorum proinde proluxa fragmenta recitare non dubitavi, ex quibus Ecclesiæ veteris Orientalis, tum dogmata, tum mores, tum etiam res gestæ tantillum lucis accipient. Ad hæc, in illis notis de variis variorum auctorum ac Patrum nomine inscriptis lucubrationibus, quas auctor, vel ab hæreticis objectas tanquam sinceras admisit, ac recto sensu interpretatus est, vel deceptus ipse allegavit, criticorum more iudicium tuli, ut eas quoad per me licebat germanis parentibus suis redderem. Cæterum quia propter amplissimam dicendi segetem de multis doctrinæ Damasceni capitibus, deque spuris illis voluminibus longe plura mihi explicanda supererant et occurrebant, operæ pretium me facturum existimavi, si momenta omnia in dissertationibus quibusdam, quas idcirco *Damascenicæ* nuncupavi, ex ordine congererem. Quod utrum feliciter patnaverim, iudicio suo sancient periti. Quocirca, cum multa opera, quæ sanctissimis Ecclesiæ magistris ascripta fuerant, non nisi ab hæreticis Apollinaristis, Monophysitis, et Nestorianis edita esse contenderim, quæcunque eam in rem a me dicta sunt, eruditorum theologorum censuræ permitto, qui tempus saltem aliquod contriverint in rimandis genuinis sectariorum qui Orientalem Ecclesiam infece- runt, placitis et loquelis, quibus errores suos exponebant tuebanturque, aut quandoque dissimulabant.

XV. *Numerus librorum Joannis Damasceni incertus.* — Numerus librorum aut opusculorum omnis generis quæ Joannes noster reliquit, ex nullo certo ejus æquali aut suppari auctore accipi potest. Eo quippe sæculo, atque in ea præsertim regione omnem vitæ ætatem egit, in qua propter durissimum Saracenorum jugum ac ferocissimam barbariem, paucissimi inter Christianos erant qui litteras sacras aut ecclesiasticas colerent, aut res apud se gestas scriptis consignarent. Ex sola igitur diligenti germanorum quorundam ejus operum inspectione et assidua meditatione ad alia dignoscenda, atque a spuris discernenda proventus fui : ad quod etiam admodum contulit remotior codicum aliquot manu exaratorum antiquitas seu vicinior auctori ætas. Cæterum, cum multa genuina ac sincera collegerim, multa tamen interiisse, aut in bibliothecis orbis latere pro certo habeo. Ac sane quidem, in Vita S. Stephani junioris martyris legimus Joannem Damascenum, quicum Stephanus arctissima necessitudine conjunctus fuerat, tractatus varios pro imaginibus sacris adversus Constantinum Copronymum scripsisse, qui minime supersunt hodie. Theophanes quoque ad annum imperatoris hujus tertium testis est, illum in laudem Petri, Majumensis episcopi, qui pro Christi fide martyr nuper occubuerat orationem pronuntiasse, quæ nusquam comparet. Atqui quoscunque ejus libros, tractatusve, ac sermones, aut homilias edidi, in præmonitionibus quas unicuique passim præmisi, vel in annotationibus secundum accuratiores criticæ artis regulas disputavi ac definivi quinam germani esse mihi viderentur, et sinceri, ac qui vicissim subiectitii, aut sublestæ ac dubiæ fidei.

XVI. *De stylo auctoris.* — Auctoris nostri dictio, seu dicendi scribendive ratio, ubi dogmata fidei edisserit, aut tuetur, simplex est et perspicua. Totus est in re quam agit vocibus propriis et usitatis explicanda. Quamobrem in libro præsertim *De fide orthodoxa*, non tam suis, quam anteriorum se Ecclesiæ doctorum verbis identidem utitur. In orationibus vero ac homiliis simplex quidem est, nec compositus admodum et laconicus, uti nec ejus ætas et patria tunc ferebant, Asiaticam vero eloquentiam nonnihil redolet. In longissimis periodis quandoque effunditur, quarum confertim congesta sibi succedentia membra acerrimum ardentissimumque ejus ingenium spirant, acceptisque ut plurimum e Scriptura locutionibus atque sententiis constant. In versibus et canticis sacris ipse, uti Cosmas Majumensis, suus quondam studiorum atque educationis institutionisque socius, neminem e Græcis superiorem habuit, non parem alterum, ipso fatente Suida. Cæterum multa alia opera

ex consarcinatis, atque ad certa capita concinnatis divinæ Scripturæ et sanctorum Patrum excerptionibus composuit, in quibus nihil nisi pauca quædam hinc inde scholia adjecit, cujusmodi est *Sacrorum Parallelorum* liber.

XVII. *De spuriiis historiis quibusdam quæ in Damasceni libris occurrunt.* — Multi Joanni nostro vulgo crimini dant, quod lubens fabulas nullo discrimine admiserit : inter quos Casaubonus heterodoxus in suis in Baronii Annales annotationibus doctissimo cardinali in hoc saltem gratulatur et applaudit, quod ad annum Christi 31, n. 75, scripserit de Joanne Damasceno, *in multis ejus scriptis fidem vacillare, et compluribus ipsum scaterere mendaciis.* Quæ verba avide exceperunt alii Protestantes, quibus Joannis Damasceni nomen et doctrina multiplici de causa ac titulo displicent, puta Joannes Gerardus Vossius, vir alioqui modestissimus, et Guillelmus Cave. Quam vero sublesta fide illustrissimi cardinalis verbis abusi illi sint, legenti cuivis manifestum fiet. Celeberrimus quidem iste Annalium ecclesiasticorum parens, postquam recitavit illum Eusebii locum ex lib. viii *Historiæ ecclesiasticæ*, quo narratur Paneade in Palæstina erectam Domino statuem fuisse a muliere cujus sanguinis fluxum curaverat, subjungit, ad calcem orationis tertię S. Joannis Damasceni recenseri ex Chronico Joannis Malalæ Antiocheni supplicem libellum ab illa oblatum esse Philippo tetrarchæ Trachonitidis regionis, ut de beneficio quod acceperat, liceret in perpetuum ejus rei monumentum erigere statuas. Tum deinde ait : *Sed cum in multis ejus scripti fides vacillet, et compluribus scaterere mendaciis cognoscatur, indignum putavimus his nostris chartis inserere.* Ubi sincerum candidumque lectorem appello, num Joannis ipsius Damasceni fidem in ejus scriptis vacillare dicat Baronius, ejusque scripta compluribus scaterere mendaciis : annon potius, solius scripti illius ac narrationis Joannis Malalæ de statuæ Paneadensis erectione, quam indignam putaret his suis chartis ad longum intexere.

Verum, inquiet forsitan aliquis, saltem spurium hunc libellum supplicem ex Joannis Malalæ Chronico protulit recitavitque Damascenus inter auctoritates et testimonia veterum de imaginibus erigendis, adeoque putidissimas illas fabulas quibus iste libellus scateret, approbavit. Quasi vero certo affirmare quis possit omnes et singulas auctoritates quæ ad calcem orationis præsertim tertię de imaginibus sacris leguntur, Joannem ipsummet nostrum collegisse, ac non quasdam a librariis, uti sæpe alias contigit, insertas fuisse. Plane inter illa excerpta habetur canon 82 synodi Trullanæ, seu, ut vulgo vocant, Quinisextæ, quem Joanni Damasceno, Ecclesiæ Hierosolymitano hieromonacho, ignotum tunc fuisse ex eo infero, quod Anastasius Bibliothecarius in præfatione translationis suæ Latinæ actorum octavæ synodi ad Joannem VIII papam testificatus sit regulas istas, *cum omnes ex toto maneant apud Latinos incognitæ, quia nec interpretatæ, ita nec in cæterarum patriarchalium sedium, licet Græca utantur lingua, reperiri archivis. Nimirum quia nulla earum, cum ederentur, aut promulgans, aut consentiens, aut saltem præsens inventa est. Quanquam eosdem Patres illas promulgasse perhibeant, qui sexta synodo sunt inventi.* Ubi tres Orientis patriarchatus, Alexandrinum, Antiochenum, et Hierosolymitanum Trullanos canones ignorasse prorsus diserte declarat Anastasius : non ergo potuit Joannes Damascenus octogesimum secundum tertię orationi suæ subjicere.

Quanto minus vero Joannes noster excerptum ex Malalæ Chronico proferre potuerit, si Joannes Malalas Damasceno posterior recentiorque sit, id quod quidem viri pereruditi in nui asseverant his Joannis Tzetæ versibus, ubi de *Cleopatra et Pharo.*

Μέμνηται μὲν Βιργίλιος ταύτης τῆς Κλεοπάτρας,
Λουκιανὸς, καὶ Γαληνὸς, καὶ Πλούταρχος σὺν τούτοις,
Διόδωρος, Γεώργιος ὁ χρονικὸς σὺν ἄλλοις,
Καὶ Ἰωάννης μετ' αὐτοὺς Ἀντιοχεὺς ὑστέρω.

*Meminit enim Virgilius istius Cleopatraræ,
Lucianus, et Galenus, et Plutarchus cum eis,
Diodorus, Georgius Chronographus cum aliis,
Et Joannes post eos Antiochenus postremum.*

Quod si Georgius iste chronographus syncellus est Tarasii patriarchæ Constantinopolitani, extra dubium est Tzetzem censuisse Joannem Antiochenum, qui vix alius esse a Malala putabitur, Joanne Damasceno longe recentiorem fuisse. Quidquid id est, esto Joannis Tzetæ testimonium hoc irrefragabile non sit (hoc enim lubens admiserim, nec a vero abhorre concesserim), ut ægre suspicari quis possit, nono Ecclesiæ sæculo, cum Oriens omnis sub tristi Saracenorum jugo afflictus ac desolatus gemeret, exstitisse ullum Antiochiæ

scriptorem, qui ut Romanas, sic et præsertim Antiochenas res colligeret, ac Græcis litteris consignaret, mihi alioqui verisimile non est, Damascenum Joannem rem eandem, puta historiam erectæ Christi statuæ Paneadensis, testimoniis duobus confirmare voluisse, ad cujus fidem faciendam luculenta Eusebii Cæsariensis narratio potior esset, quam obscuri illius ac nuperi chronographi Joannis Malalæ. Nemo est qui ejusmodi auctoritatum collectiones quas-cunque, quales in Catenis, Parallelis, et Pandectis variis visuntur, pro codicum varietate, si eos accurate recensuerit, modo strictiores ac modo ampliores esse non repererit.

XVIII. *Cur falsis narrationibus Damascenus fidem adhibuerit.* — Cæterum non eo inficias auctorem nostrum, falsas, imo spurias quandoque narrationes admisisse: at hoc viro alioqui doctissimo indulgendum est, qui ea ætate vixerit, cum nulla criticæ artis cura haberetur, cujus etiam maxima pars Patrum incuriosi semper fuerunt. Plane si Damascenus meus cam ob rem condemnandus veniret, pari jure præstantissimorum Ecclesiæ doctorum ac scriptorum famæ et nomini detrahi posset, quorum libri ab ejusmodi fabulis confictisque traditiunculis immunes prorsus non sunt. Ut enim posteriorum sæculorum doctores scholasticos omittam, quid Justinum Martyrem, Clementem Alexandrinum, Origenem, Epiphanium referam? Horum libri adulterinorum librorum citationibus ac laciniis scatent. Quot Eusebius supposititios tractatus allegavit in libris *De præparatione evangelica*, et in *Historia ecclesiastica*? Quid epistolis Abgari ad Christum, et Christi ad Abgarum nugacius? quid Hegesippi de Jacobo Domini fratre narratione, quam serio retulit Eusebius, a vero magis abhorrens? Annon Nazianzenus, Hieronymus et Chrysostomus spuris historiis fidem aliquantum adhibuerunt? Quin nec libri Theodoretæ ab hoc nævo liberi sunt. Palladium, Sophronium et alios sequioris ævi viros, alioqui non prorsus indoctos, sileo, quibus propter morum simplicitatem et animum a mendacio alienissimum imponi facile potuit. Unus ad exemplum sufficiat Photius, celebratissimus ille criticus, maxime apud heterodoxos; nonne in sua selectorum codicum Bibliotheca commentitia opera tanquam sincera posteritati consignavit ac commendavit? Puta Nicæni concilii acta Gelasii Cyziceni nomine inscripta, ampla itidem excerpta ex actis SS. Alexandri Alexandrini, Metrophanis Constantinopolitani, Athanasii, septem martyrum, quos *Dormientes* appellant, præter sexcenta hinc inde errata, quæ hominem criticæ artis parum peritum produnt, ut ea vix ultra grammaticæ sphæram vix extenderetur: quin comparatione styli et doctrinæ sincera auctorum scripta a falsis raro secernit. Hi omnes alique quos hic recensere non vacat, haud secus atque Damascenus, non fabulas modo, quin et subjectitia sanctorum Ecclesiæ doctorum nominibus inscripta opera, quorum non aliâ ut plurimum nisi hæretici parentes erant, bona fide, nulla latentis veneni suspitione incunctanter admiserunt: cum utique nihil in eis deprehenderent, quod vel sanam doctrinam recte ferire videretur, aut propter præclara nomina quibus insigniebantur, si quid in eis erroneum appareret, ab hæreticis intrusum existimarent. De spuris ejusmodi lucubrationibus compluribus fuse disputavi in dissertationibus quas *Damascenicæ* nuncupavi, ac præsertim in secunda, tertia et quarta. Quod si summorum virorum illorum nomini atque auctoritati nihil propter ejusmodi lapsus derogatum est, quia Ecclesiæ catholicæ causam feliciter alias gesserunt, eccur Joanni nostro idcirco detrahatur, qui propter egregia opera, quibus singula Christianæ fidei mysteria felicissime, ac plusquam cæteri, enarravit, tuitusque est, et propter utilissimos tractatus moribusque componendis aptissimos quos edidit, de Ecclesia optime meritus fuit?

XIX. *Cur Dialecticæ regulas adhibuerit.* — Sunt, qui sanctissimum Doctorem culpæ eo iterum nomine audeant, quod dialecticis tricis nimium indulserit. At ne illi quidem ejus ætatis rationem et conditionem norunt. Eo quo Damascenus in Palæstina floruit sæculo, Oriens totus multiplici hæreticorum lue obsitus erat, in primis vero Jacobitarum seu Acephalorum, Monophysitarumve, qui, Severo Antiocheno præsertim auctore, a tribus jam sæculis, Ecclesiæ Catholicæ alumnos variis sophismatibus dementare contenderent, sumptis præcipue vitiligandi argumentis ex Aristotelis Categoriis. Ingruebant pariter Incorrupticolæ, Agnoetæ, Monothetæ, Tritheitæ, ac Nestoriani dialecticis artibus ac cavillis, iisque solis, perinde instructissimi. Hinc operæ pretium fuit illis qui sanæ fidei causam agebant, ut dialecticæ leges definitionesque ad illos refellendos adhiberent, quas tamen ad tritam probatorum Ecclesiæ magistrorum doctrinam tanquam ad certam regulam normamque exigèrent. Sic vero ante Damascenum Maximus confessor contra Severianos ac Monothetas eorum sobolem pugnaverat; sic Leontius Byzantinus, non ignobilis sexti sæculi scriptor, eosdem Severianos refellit;

sic Eulogius Alexandrinus, sic Ephræmius et Anastasius Antiocheni, sic Rusticus diaconus, Fulgentius, Boetius, Gelasius papa, aliique, quorum volumina integra aut voluminum fragmenta hodieque supersunt. Quin imo sic Gregorii ambo, Nazianzenus et Nyssenus; sic in primis Basilius Aetium et Eunomium Arianorum versutissimos sophistas egregie confutaverunt. Plane Dionysius Petavius, vir priscorum Ecclesiæ Patrum theologiæ studiosus quam qui maxime, non tam morosum se præbuit erga doctores de schola, qui philosophico more de rebus divinis disserent, quin potius horum patrocinium suscipere non dubitavit in Prolegomenis in opus *Theologicorum dogmatum*, cap. 4 et 5, allata præsertim Damasceni ipsius auctoritate. « Nihil theologum impedire potest, inquit, quominus sinceræ ac germanæ philosophiæ et dialecticæ præsiidiis munitiorem et ornatiorem habeat divinam scientiam. Sed nec ἐπιστημὴν illam et σοφιστικὴν funditus aspernabitur: non ut ea sic ulatur, quomodo hæretici ac reliqui hostes Ecclesiæ ad oppugnandam veritatem; sed ad propugnandam potius, et ad illorum perplexos nodos et laqueos ejusdem, unde implicati sunt, artis ope solvendo. Omnis artifex, ait egregie Damascenus (a), aliquibus instrumentis opus habet ad operum suorum affectionem. Porro reginam decet ancillarum quarumdam uti ministerio. Accipiamus igitur doctrinas istas, tanquam veritatis famulas, et impietatem quæ tyrannico dominatu sibi eas usurpaverat, procul amandemus: neque bono male utamur, nec ad circumveniendos simpliciores convertamus artem illam disputandi; tametsi neutiquam variis istis sophisticis inventis veritas opus habeat, nihilominus ad evertendos malos illos pugnatore, et ad falsæ nomine appellatam istam refellendam scientiam, illis utemur. » Capite sequenti argumentum idem persequitur vir doctissimus, asseritque, tam illas quæstiones quas Erasmus deriserat, quam multas cæterarum, quas omitteret, a Patribus ipsis, Athanasio, Basilio, Epiphano, Gregoriis duobus, Nazianzeno et Nysseno, Cyrillo, Theodoro, Maximo Martyre, Nemesio, Hilario, Augustino, Ambrosio, Hieronymo, Fulgentio, et cæteris Nicæna synodo posterioribus pertractatas reperiri, et multo quam in scholis subtilius ac diffusius. At vero vix ullus Patrum Joanne Damasceno feliciter catholicam fidem adversus errores quosunque traditionis ope ac sanctorum Patrum auctoritate propugnavit et explicavit; quippe cujus opera non nisi ex contextis Scripturæ et anteriorum ipso doctorum dictis, sentiis et argumentationibus constant. Id quod in primis præstitit in libro *De fide orthodoxa*, quemadmodum in ejus marginibus indicare curavi, fusius autem in annotationibus ad eundem librum, et ad quosdam alios, in quibus Ecclesiæ doctrinam edisseruit.

XX. *Nonnullæ suppleantur quæ hinc inde in utroque tomo exciderunt**. — Quia vero tum in annotationibus, tum in dissertationibus Damascenicis, dum de compluribus cum doctrinæ, tum historiæ ac disciplinæ ecclesiasticæ capitibus mihi tractandum fuit, nonnulla a me dicta assertaque animadverti, quæ satis accurata non essent, adeoque aut retractatiæ, aut emendatione opus haberent, hos defectus suppleri debere puto in hac de universo opere præfatione.

Joannes et Cyrus Ægeatæ a Joanne Germaniciæ et Cyro Lesbensi diversi. — Dissertatione tertia pag. LII, col. 2, ubi contra doctissimum Garnerium ostendo Cyrum et Joannem, quorum monachi Palæstinæ in epistola ad Alcisonem, et Victor Tununensis in Chronico, meminere, non esse Cyrum Lesbi insulæ monachum, et Joannem Germaniciæ, ad quos exstant Theodoretæ epistolæ; ad hæc verba quæ habentur lin. 14: *Imo neque ex 135, quæ sola est ad Joannem Germaniciæ, præiensum istud patrocinium inferre quis possit*, hoc lectorem admonitum velim, postquam hæc prelo expressa erant, me incidisse in alteram Theodoretæ epistolam ad Joannem Germaniciæ, quæ seorsim edita fuit t. IV operum illius, pag. 702, quasi centesima vicesima quinta censenda esset inter ejus epistolas. In hac paucis narrat, quæ a Dioscoro Alexandrino in Latrocinio Ephesino perpetrata fuerant, Domnum Antiochenum depositum esse, quia Cyrilli capitula noluisse admittere, aliaque contra leges admissa facinora: demum Joannem adhortatur, ne se decipi patiat, et ut impietatis communionem devitet. Quæ omnia solummodo arguunt, Joannem Germaniciæ amicitia fuisse cum Theodoro conjunctum, non autem Nestoriani erroris patrocinium propalam suscepisse. Nam alioqui indicta causa admissus non fuisset a concilio Chalcedonensi, cujus actis omnibus subscri-

(a) *Dialect. c. 1.*

(*) Unicuique loco hic retractato notam apposuimus quæ lectorem ad hanc Præfationis paragraphum revocat.
ΕΠΙΤ. ΠΑΡΑ.

psisse legitur, non velut Ibas et Theodoretus, pronuntiatio prius contra Nestorium anathemate. Ex quo evincitur magis Joannem Germaniciæ diversum fuisse a Joanne Ægeate, quem adversus synodum Chalcedonensem calamum strinxisse posthac ostendo, quemque vix dubitavero quin ex illis Nestorianis unus exstiterit, quos Evagrius lib. II *Hist.* cap. 2, refert Chalcedonem venisse, et contra concilium conclamasse, quod viris sanctis, Nestorio scilicet ac Theodoro Mopsuesteno, anathema diceretur.

Vita brevior S. Gregorii M. Paulo Diacono abjudicatur. — Dissertatione quinta p. LIIIV, col. 1, observandum monui, Joannem Diaconum lib. II Vitæ Gregorii Magni, cap. 44, non nisi ex Anglorum et Saxonum traditione perhibuisse, sanctum Pontificem, dum publice procederet, fuis ad Deum precibus impetrasse, ut Trajani imperatoris anima ab inferni suppliciis eriperetur, adeoque Joannis ætate nulla alia Romæ aut apud Italos monumenta exstitisse, quibus ea liberatio astrueretur. Quocirca in dubium verti possit num Vita altera Gregorii brevior, in qua perinde liberati Trajani mentio fit, Paulo Diacono et monacho Cassinensi tribui debeat; cum certum sit Joannem Diaconum adornatam a Paulo Gregorii Vitam præ manibus dum historiam suam scriberet, habuisse ac consuluisse. Scrupulum auget, quod Paulus Diaconus quædam in *Historia Langobardorum* accuratius referat, quam reperiantur in illa Vita quæ ipsius nomen in codicibus quibusdam præfert: puta septiformis Litanie ordinem; quid apud Theodelindam Langobardorum reginam egerit, unde pax Ecclesie catholice nec non urbi Romanæ conciliaretur.

Petavius pristinam de ultimo Christi paschate sententiam non deseruit. — Cum dissertatione VI, in qua de azymis, nec non de postremo D. N. Jesu Christi paschate disputavi, Dionysii Petavii ex ejus in Epiphanium annotationibus locum attulerim, quo affirmare non dubitavit, verisimile omnino esse, perturbationem exstitisse apud Judæos eo quo Christus passus est anno, ut alii diverso a cæteris die Pascha celebrarint, huncque in modum explicatam defensamque communem sententiam multo probabiliorē videri, propter diserta et expressa Joannis testimonia, quæ nulla cavillatio possit eludere; operæ pretium fore duxi, si lectorem iterum monerem, virum eruditissimum sententiam hanc suam nunquam retractasse, sed eam insuper uti certiorē commendasse libro XII *De doctrina temporum*, cap. 18, et *Rationarii temporum* part. II, lib. IV, § 4.

Sadducæi in Karaitas mutati; quo tempore. — Quod in eadem dissertatione pag. LXXXIII, col. 2, dictum est sectarios illos Judæos, quos Karæos vel Karaitas vocant, successores ac nepotes esse Sadducæorum, hoc quidem Rabbistarum commune assertum est: cæterum colligi posse videtur ex Authentica Justiniani imp., tit. 29, nov. 146, *De Hebræis*, qua natam inter eos litem diremit, cum alii, præter Hebræam scripturam, translationem Græcam in synagogis legi vellent, alii recusarent: alii rursus traditiones majorum, seu δευτερώσεις quæ libro Misnico continentur, statuere vellent, alii nollent admittere. Tumultum ut compesceret imperator, hac lege sanxit quidem oportere omnino præter Hebræum Scripturæ textum translationem Græcam in synagogis recitari, tum illam quæ Septuaginta esse interpretum ferebatur, tum illam quoque quam Aquila proselytus adnoverat: Thalmudistarum vero δευτερώσεις recipiendas non esse, ut quæ in libris sacris non contineantur, nec sint ab prophetis traditæ. Deinde subjungit cap. 2: *Εἰ δὲ τινες παρ' αὐτοῖς κενοφωνίας ἀθέους ἐπάγειν ἐγχειρήσαιεν, ἢ ἀνάστασιν, ἢ κρίσιν ἀρνούμενοι, ἢ τὸ ποίημα τοῦ Θεοῦ καὶ κτίσμα τοὺς ἀγγέλους ὑπάρχειν, τοῦτους καὶ ἀπελαύνεσθαι βουλόμεθα τόπου παντός, καὶ μὴ ἀφίεναι φωνὴν βλασφημίου οὕτω καὶ αὐτῆς τῆς περὶ Θεοῦ καθάπαξ ἐξολισθήσασαν γνώσεως. Ἐγχειροῦντας γὰρ αὐτοὺς παραφθέγγεσθαι τι τοιοῦτον, ταῖς πασῶν ἐσχάταις ὑποβάλλομεν τιμωρίας, τῆς ἐπεισαγομένης πλάνης ἐκ τούτου τὸ τῶν Ἑβραίων περικαθαίροντες ἔθνος.* Si quidam vero apud eos impia vanæ vocis eloquia inferre præsumperint, aut resurrectionem et judicium negantes, nec non angelos Dei facturam et creaturam esse, hos et expelli volumus loco omni, et non relinqui vocem blasphemiam quæ a Dei notitia exciderit. Qui enim ejusmodi aliquid effari præsumunt, ultimis subdimum suppliciis, ab illato exinde errore Hebræorum gentem expurgantes. Ex hujus legis inspectione apparet illos ex Judæis qui Misnicas traditiones admittere recusabant, Sadducæorum hæresim sectatos esse ut qui resurrectionem atque angelorum qui substantiæ spirituales creatæ essent, exstantiam abnegarent. Quocirca districtim jubet imperator, ut hæ Sadducaismi reliquiæ proscribantur, extremisque suppliciis addicantur, qui impium illum errorem sectari reperirentur. Quo factum est, ut qui supererant ex Sadducæorum factione, mutati sint in Karaitas, qui, rejectis traditionibus humanis cum præcis erroribus, Scripturæ sacræ sola nativa sensa curarent. Novella

ista data est anno Justiniani xxv, post Basilii V. C. consulatum anno xii, Christi nimirum 548, a quo proinde repetenda sunt puri puti Karaismi initia.

Epistolæ Theoriani ad sacerdotes exordium. — In eadem dissertatione sexta pag. lxxxviii, col. 2, Græce Latineque fragmentum edidi epistolæ Theoriani philosophi ad sacerdotes in montibus degentes, quod ad epilogum ejus forsitan pertinere mihi videbatur. Posthac vero R. P. Jacobus Echart, vir accuratissimæ eruditionis, quicum identidem de multiplici nostrorum Prædicatorum cum Græcis concertatione contuleram, initium ejusdem epistolæ mihi suppeditavit, ut ab ipso repertum est in codicibus mss. Latinis ad calcem tractatus Constantinopoli contra Græcos habiti, qui a Stevartio excusus fuit; unde comperi excerptum illud epistolæ exordio proxime succedere. Sic enim habet: *Initium epistolæ Theoriani philosophi ad sacerdotes. Innotuit nobis, edocti digni sacerdotes, a quodam milite, quoniam contentiones inter vos sunt, et de quibusdam quæstionibus ecclesiasticis: dico autem de jejuniis Sabbati, de sacra communione, et conjugio matrimoniali sacerdotum, et rasura barbarum, eorum scilicet qui in sacris ordinibus sunt constituti. Narrabat insuper idem miles nobis multas contentiones alias inter vos et Latinos factas, rogabatque obnixè nos aliquid scribere vobis super iis. Nos autem propter charitatem Christi, et vestram utilitatem consensimus amicabilem postulationi viri Deo devoti. Ecce scribimus, et primum rogamus vos ut contentiones non recipiatis, καὶ πρῶτον παρακαλοῦμεν ὑμᾶς φιλονεικίας μὴ καταδέχεσθαι, etc.*, ut in editis ex Allatio, usque ad σκάνδαλον τε καὶ πρόσκομμα, *scandalum et offendiculum.*

De additamento ad synodi Sardicensis epistolam spuriam. — Pag. 37 operum sancti Joannis Damasceni, in annotatione 4 ad cap. 30 *Dialecticæ*, col. 1, ubi ostendo Patres Nicænos in appendice ad Symbolum ὑποστάσεως vocabulo, non subsistentem in se et per se personam, sed naturam, essentiam, substantiam significasse, hoc confirmari posse putavi auctoritate epistolæ concilii Sardicensis, in qua, ut apud Theodoretum lib. ii *Hist.*, cap. 8, legitur, eadem Patri, Filio et Spiritui sancto hypostasis atque adeo essentia tribuitur. Verum remelius atque attentius considerata, hanc annotationis partem demendam censeo, doctissimisque criticis assentior, qui ex Athanasii ad Antiochenos epistola intulerunt, postremam hanc synodicæ partem merum assummentum esse, quod concilium non probaverit, quin potius cum a quibusdam insulse obstrusum esset, rejecerit: ut nempe sola fidei expositio quæ Nicææ condita erat, velut ampla satis, integra et perspicua, ab omnibus teneretur. Quocirca sufficiat nobis, Athanasium qui Nicæni concilii magna pars fuerat, communiore suo usu, hypostasim, non pro persona, sed pro natura, essentia ac substantia prisco more accepisse, ut inde inferam, primæ illius synodi Patres altero sensu vocabulum istud non usurpasse. Cæterum prolixa illa appendix nequaquam habenda foret uti formula fidei altera a Nicæna, sed tanquam ejus enarratio diffusior: sicut nec formulæ fidei speciem aut formam præferunt hæc sinceræ epistolæ verba, qua Patres catholicam fidem sic edisserunt: *Nam qui Filium a Patria substantia et divinitate separant, qui Verbum alienum a Patre arbitrantur, hi omnino excludendi sunt ab Ecclesia catholica et Christianorum nomine privandi.* Quæ quidem licet æquivalente appendici symboli Nicæni, non tamen velut expositio fidei altera a Sardicensibus Patribus habita sunt. Quanquam mirari subit Theodoretum, Antiochenæ sedis obnoxium præsulem, et Meletii Antiocheni cultorem, assummentum illud approbasse, non modo adversus certissimum Athanasii testimonium, quo reprobatum hoc fuisse a concilio constat, verum etiam cum eo posthaberetur Orientalium atque Antiochenorum usus, qui a Meletii temporibus contra Paulini ejusque sequacium morem invaluerat, οὐσαν et ὑπόστασιν non eodem sensu accipiendi.

Florinus Valentinius fuit, non Marcionita. — Pag. 88, in annotatione ad hæresim Quarto-decimanorum, Florinum, contra quem Irenæus Lugdunensis librum scripsit, quo Deum mala non patrare ostenderet, Marcionitam fuisse dixi, qui tamen, Eusebio teste, Valentini potius erroribus implicatus fuit. Plane siquidem in Deum mundi conditorem Valentini perinde atque Marcionitæ mala refundebant. Nec opus fuisset Irenæo adversus Florinum de Ogdoade, seu octo primis Æonibus disputare, quam Marcion nihil curaret, sed Valentinus. Quocirca pag. 173, in annotatione, circa finem, erratum meum aliud emendandum venit, ubi ex Hieronymo dixi Irenæum de octava scripsisse, quasi de septem primis conditi orbis diebus, et octava quæ eos secuta est die tractaverit, cum octava illa nihil aliud esset nisi ὄγδοα seu octo primi Æones Valentianorum.

Macedoniani Semiarianorum errorem non reliquerunt. — Pag. 93, in annotatione ad hære-

sim 74, quæ est Pneumatomachorum seu Macedonianorum, hæc memoria excidit, quod observatione dignum olim æstimaveram, Macedonii partium præsules erroris sui formulam præsertim edidisse in concilio Cyziceno, qua, uti Basilius, narrat epist. 82, τὸ ἁμοούσιον καταγίγαντες, τὸ κατ' οὐσίαν ὁμοιον ἐπιφέρουσι, καὶ τὰς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημίας μετὰ Εὐνοίου συγγράφουσι: *consubstantialis vocem silentio prementes, similem secundum substantiam Filium exprimerent et Eunomii in Spiritum sanctum blasphemias conscriberent*: adeoque ab ipsius Macedonii semiariani perverso sensu nulla adhuc parte illi discrepabant.

Quando primum usurpata vox μετασίωσις ad transsubstantiationem eucharisticam significandam. — Cum ad caput 13 libri iv *De fid. orthodox.*, pag. 270, nonnulla de panis et vini in Christi corpus et sanguinem transsubstantiatione dixerim, quam olim Græci vocibus variis efferebant, posthæc autem μετασίωσις diserte nominare non dubitarunt, nec dubitant, hic ab re non erit lectorem eruditum admonere, quid de vocis hujus auctoribus compererim. Nullos planè alios fuisse puto præter Latinos qui de Ecclesiarum unione apud Byzantinos imperatores et patriarchas egerunt, eosque vel ex Prædicatorum ordine vel ex Minorum. Exstant inter acta concilii Lugdunensis ꝛ litteræ Michaelis Palæologi imperatoris ad Gregorium X, in quibus inter alia Romanæ fidei capita, et hoc quoque se admittere profitetur de pane non fermentato perinde ac fermentato, οὐκ ἐν αὐτῇ τῇ λειτουργίᾳ ὁ ἄρτος ἀληθῶς μεταμοιοῦται εἰς σῶμα, καὶ ὁ οἶνος εἰς αἷμα τοῦ Κυρίου Χριστοῦ. *Panem in ipso sacramento vere transsubstantiari in corpus, et vinum in sanguinem Domini Jesu Christi.* Harum litterarum conditores fuisse Fratres illos Minores qui in eorundem principio nominantur, pro certo teneo. In illis enim non Græcæ linguæ dictionem et phrasim animadvertere est, sed Latinæ potius indolem. Odericus vero Raynaldus ad annum Christi 1277 synodicas litteras Joannis Becci, patriarchæ Constantinopolitani et synodi Orientalis Latine edidit (utinam et Græce!) in quibus perinde testificabantur se certa fide credere, *azymum panem*, ut et fermentatum, *vere transsubstantiari in corpus Domini nostri Jesu Christi, et vinum in sanguinem ejus, per sanctissimi Spiritus virtutem et operationem*; ubi dubio procul verbum μεταμοιοῦσθαι adhibuerunt, ut jacet in litteris imperatoris, quas ad amussim imitabantur, ac pene exscribebant. Quinimo dum Græcos bibliothecæ Colbertinæ mss. perlustrarem, inçidi in cod. 3285 qui collectionem Latino-Græcam continet variarum læcinarum ex Patrum scriptorumve ecclesiasticorum, ac præsertim Græcorum, operibus congestarum, quas Bonacursius, ordinis Prædicatorum alumnus, sæculo xiii mediõ ex idiomate Latino in Græcum transtulerat, ut nostris usui essent adversus schismaticos. In ista autem collectione fragmentum reperi illius epistolæ, cujus exordium ante retuli, Theoriani philosophi ad sacerdotes et monachos, sed Joannis Chrysostomi nomine inscriptum, et quale visitur in collatione Constantinopoli cum Græcis habita quam Stevartius edidit: in quo pro his verbis quæ Latina translatio habet, *transmutatur autem divina virtute a Spiritu sancto in corpus et sanguinem Jesu Christi*, Latinus interpres Græce posuit μεταμοιοῦται δὲ τὰ θεῖα δῶρα παρὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου εἰς τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Transsubstantiantur autem divina dona a Spiritu sancto in corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi.* Hanc porro collectionem eandem esse quam Urbanus IV sancto Thomæ suppeditavit, ut opusculum ederet contra errores Græcorum, nullus dubito; eo maxime quod in ea occurrant loca illa tanquam ex Cyrilli Alexandrini *Thesauro* excerpta, quibus Romani pontificis auctoritas admodum commendatur. Jam vero cum reconciliationem a Michaele Palæologo initam patratamque Græci schismatici deinceps nullis non modis detestati sint, atque idcirco imperatorem istum, Joannemque Beccum acerbissimis quibusvis conviciis prosciderint, et hodieque proscindere non desinant: cum adversus varia confessionis illius ad Gregorium X papam missæ, necnon synodicarum Becci litterarum capita, imprimisque adversus quatuor illa præcipua quæ Ecclesiarum unioni præ cæteris obesse aiunt, puta Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, animas defunctorum purgatorio igne expiari, azymum panem legitimam esse Eucharistiæ materiam, Romanum pontificem primariam auctoritatem in Ecclesia habere; quinimo adversus peculiaria quæcunque Latinorum nostrorum placita ac ritus virulento æstu deblateraverint: nihilominus tantum abest, ut *transsubstantiationis*, μετασίωσις, vocem exhorruerint, nedum ipsummet fidei caput quod ea significatur, ut eandem ipsi deinceps schismatici lubentissime usurpaverint, velut ex Georgii Scholarii, seu Gennadii, duplici de Eucharistiæ sacramento oratione constat. Cæterum tametsi Bonacursius Latinam vocem, *transmutatur*, novo verbo Græco μεταμοιοῦται *transsubstantiatur* pro communiore μεταβάλλεται, reddiderit, nequaquam germanum auctoris

sui sensum, aut labefactasse, aut immutasse censendus est : quandoquidem ipsemet Theorianus substantialem prorsus esse panis et vini in Christi corpus et sanguinem conversionem disertissime ibidem docuerit, his nempe verbis : 'Ο θεῖος ἄρτος πρὸ μὲν τοῦ ἁγιασθῆναι, εἴτ' ἄζυμος, εἴτ' ἔνζυμος ἦν, ἀδιαφόρως ἄρτος ἐστὶτε καὶ λέγεται ὑπὸ τῶν θείων Λογίων, ὡς ὑπερὸν δεξιόμεν· μετὰ δὲ τὸ ἁγιασθῆναι, οὔτε ἔνζυμος, οὔτε ἄζυμος, ἀλλὰ σῶμα καὶ Κυρίου ἡ αὐτὴ ἐστίν, οὔτ' ἄλλη ἀντ' ἄλλης. *Divinus panis antequam consecratur, sive fermenti expers, sive fermentatus sit, indiscriminatim peræque panis est ac dicitur a divinis Scripturis, ut subinde ostendemus. Ubi vero consecratus est, neque azymus est, neque fermentatus, sed corpus et caro ipsamet Domini, non alia pro alia.* Plane qui panem quemcunque consecratione sic mutari in Christi carnem credit, ut neque jam azymus sit, neque fermentatus, is profecto in ea opinione non est, substantiam panis post consecrationem remanere : adeoque Theorianus catholicum dogma quod *transsubstantiationis* vocabulo effertur, hac in epistola confessus est : quin et illud ceu tritum Græcis ratumque adhibuit, ex quo validum et efficax argumentum assumeret, ad sacerdotibus et monachis schismaticis persuadendum ut concordiam cum Ecclesia Romana non detractarent. Eum porro Theoriani epistolæ locum quem modo retuli, Bonacursius ex Latina interpretatione ita Græce transtulit : 'Ο θεῖός γε ἄρτος πρὸ τοῦ ἱερουργεῖσθαι καὶ κατασκευάζεσθαι, εἴτε ἄζυμος, εἴτε ζυμωτός, ἀδιαφόρως ἄρτος ἐστὶ καὶ λέγεται ὑπὸ τῶν ἱερῶν Λογίων, καθὼς ὑπερὸν ἀποδειξόμεν. Μετὰ δὲ τὸ ἱερουργεῖσθαι καὶ καθιεροῦσθαι, οὔτε ἄζυμος, οὔτε ζυμωτός λέγεται, οὔτε ὑπάρχει, ἀλλὰ σῶμα καὶ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἡ αὐτὴ, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀφθάρτου Παρθένου καὶ Θεοτόκου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ληφθεῖσα, καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς συνεδριάξουσα, ἀφ' ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων μυστικῶς λαμβάνεται.

Orientalis Ecclesiæ de libris canonicis decreta. — Pag. 283, in annotatione, ubi scripsi Dionysium Constantinopolitanum patriarcham cum multis suæ diocesis episcopis suffragatum esse sanctioni Bethleemiticæ seu Hierosolymitanæ synodi de libris Scripturæ canonicis adversus Cyrillum Lucarim, id a me non satis accurate dictum moneo. Nam Constantinopolitanum decretum datum est, anno quidem 1672, mense vero Januario, ἔτει ἄρχοβ', μηνὶ Ἰανουαρίῳ, Ἰνδικτιῶνος ι'. At synodus Hierosolymitana non nisi mense Martio ejusdem anni celebrata fuit, ἐν ἔτει σωτηρίῳ ἄρχοβ', μηνὶ Μαρτίῳ ις', anno salutis 672, *decima sexta Martii* : adeoque decretum Constantinopolitanum Hierosolymitano concilio antèrius fuit. Cum vero Palæstini episcopi in sua synodo præter libros canone Laodiceno contentos, illos etiam quos Latina consuetudo recipit, puta Sapientiam Salomonis, Tobiam, Judith, Draconis et Susannæ historias, Machabæos, et Sapientiam Syrach seu Ecclesiasticum, tanquam germanas Scripturæ partes habuerint, καὶ ταῦτα τῆς Γραφῆς μέρη κρίνομεν, quemadmodum etiam ab ipsomet Lucari variis in homiliis secundum Orientalis Ecclesiæ normam laudati erant ; in Constantinopolitano decreto hoc solummodo sancitum, minime rejiciendos illos esse, quin potius uti bonos et præclaros commendari, ἀλλὰ καλὰ καὶ ἐνάρετα προσαγορεύεται. Cæterum non Laodicenum duntaxat librorum sacrorum catalogum isti commemorant, uti Palæstini præsules, sed et illum in primis qui ultimo seu octogesimo quinto canone apostolorum habetur, nec non et Carthaginensem, in quorum priore præter libros Veteris Testamenti, quibus Hebræi tanquam divinis utuntur, libri Machabæorum tres et Ecclesiasticus numerantur, in posteriore vero illi omnes quos Hierosolymitana synodus perinde admisit. Cum autem Damascenus canones illos qui *Apostolorum* dicti sunt, divinis Scripturis Novi Testamenti accensere non dubitaverit, inde colligere quis posset eum uti divinos habuisse libros Machabæorum tres, ut et Ecclesiasticum. Illorum vero nusquam meminisse reperitur capite illo 17 libri iv *De fide orthodoxa*. Quin imo in *Parallelis sacris*, tam Rupefucaldinis quam Vaticanis, excerpta nulla occurrunt ex ullo libro Machabæorum. Id quod argumento esse possit familiares illos aliquando non fuisse Christianis de Palæstina. Ut autem Joannes Damascenus canones apostolicos Novi Testamenti libris annumeraret, vix canonem Trullanum secundum contulisse asseveravero, quem ipse forsitan nullatenus legerat. Quo proinde auctore hoc scripserit, me prorsus nescire confiteor. Quanquam in promptu illi erat, ut eæ regulæ, quas Orientis Ecclesiæ velut ab apostolis editas venerabantur, inter divinas Scripturas recenseret.

De inscriptione tractatus contra Jacobitas. — Pag. 396, in admonitione ad tractatum contra Jacobitas, ubi de voce τοῦ Δαπαλας, quæ in operis inscriptione legitur, inquiri num τοῦ articulus sit, an pars nominis civitatis, cujus episcopus Jacobiticæ hæresi addictus tunc fuerit, hoc addendum nec omittendum puto, articulum τοῦ vulgo præmitti nomini urbis Δαπάς, *Daras*, quæ in Mesopotamia sita erat : unde colligere liceat eundem omnino præfigendum videri nomini oppidi, quod *Daras* vel *Dara* vocabatur, nec procul

Damasco distabat, quodque rerum Orientalium periti auctores celebre satis fuisse produnt. Quamobrem in titulo legendum videtur, Πρὸς ἐπίσκοπον τοῦ Δαράς Ἰακωβίτην, *ad episcopum Daræ Jacobitam.*

Parallela Rupefucaldina ab auctore sæculi septimi ineuntis consarcinata. — Tom. II, pag. 730, in annotatione confirmare opus fuit, quod in præmonitione ad sacra Parallela Vaticana dixeram, nimirum Parallela Rupefucaldina, seu quæ in bibliotheca collegii Parisiensis Soc. Jesu ex eminentissimi cardinalis Rupefucaldini dono asservantur, cum a Vaticanis, Venetis aliisque diversissima sint, concinnata fuisse ante Joannis Damasceni ætatem, tempore belli Persici, quo Cosrhoes Persarum rex crucem Domini Hierosolymis ablatam in Persidem transportaverat : non enim Christianis eam adeptam fuisse a Saracenis Mohammedanis, postquam urbe sancta sub Omaro calipha potiti sunt. Imo tametsi Theophanes narret Heraclium postremo suo in Palæstinam itinere, quando Saraceni Hierosolymorum obsidionem moliebantur, ligna sancta secum Constantinopolim advexisse ; insignem saltem Dominicæ crucis partem illic reliquisse multis argumentis comprobavi : in primis nimirum ex sermone S. Sophronii, qui eo tempore pronuntiatus fuit, quo civitas sancta obsideri a Saracenis cœpit, dudum postquam Heraclius Palæstinæ totique Syriæ valedixerat; nec non ex quibusdam Joannis Damasceni operum locis, quibus constat, ejus ætate pretiosum crucis lignum Hierosolymis adorari solitum fuisse. Tandem testimonium adjeci Guillelmi Tyrii, qui lib. ix *De bello sacro*, cap. 4, hoc a Christiano quodam apud quem reconditum fuerat, Francis nostris statim atque urbem recuperaverunt, restitutum perhibet. Hujus porro portionem quamdam insignem paulo post obtinuit Ansellus, canonicus quondam Parisiensis, atque expugnata urbe sancta Hierosolymitanæ Ecclesiæ præcentor, hancque Parisios mittendam curavit. Cujus susceptionis recordationem annuam Parisiensis Ecclesia recolit Dominica prima post festum S. Petri ad Vincula. Certissimis argumentis istis alterum hoc aliud addam, nimirum ipsa Joannis Damasceni ætate ac deinceps, toto saltem sæculo octavo, fideles undique, quoad per barbaros Palæstinæ dominos licebat, de more quotannis Hierosolyma convenisse ad exaltationem ostensionemve crucis Dominicæ, perinde atque olim sub Romanis ac Christianis imperatoribus fieri consueverat. Id testatur scriptor Vitæ et certaminis S. Bacchi junioris, qui sæculo octavo labente martyrium obiit in Palæstina sub Elia patriarcha. Narrat enim auctor, rerum gestarum æqualis, matrem illius aliquando demum ad urbem sanctam perrexisse propter exaltationem sive ostensionem pretiosæ crucis, εἰς Ἱεροσόλυμα ἐφίκετο τῆς ὑψώσεως ἕνεκεν τοῦ τιμίου σταυροῦ. Itemque in Vita Stephani Sabaitæ, qui filius fuit fratris S. Joannis Damasceni, ille presbyter ordinatus fuisse fertur in illis diebus quibus crux e suggestu populis ostendebatur (hoc quippe est, quod voce *Exaltationis pretiosæ crucis* significabatur) ἐν ταῖς ἡμέραις δὴ τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ. Denique Typicon Hierosolymitanum, quod a Sophronio patriarcha primum, ac subinde a Joanne Damasceno nostro, vel adornatum, vel restitutum, vel auctum fuit, ostensionis hujus ritum, et ea quæ diebus istis canenda aut recitanda essent, enarrat. Ex quibus certissime evincitur, diu post Heraclii tempora servatum adhuc Hierosolymis fuisse pretiosum crucis Christi lignum, quod fideles statis anni temporibus adoratum venirent.

XXI. Hæc porro sunt quæ præ cæteris in utroque volumine operum S. Joannis Damasceni, tum in dissertationibus, tum in præmonitionibus, tum demum in annotationibus, vel emendanda, vel illustranda mihi visa sunt. De singulis sancti Doctoris tractatibus, quos utrumque volumen complectitur in hac præfatione generali singulatim dicere non lubet, nec juvat. Quæ enim de unoquoque dicenda essent, vel doctissimus vir Leo Allatius in Diatriba sua *de Joanne Damasceno et ejus operibus* enarravit, vel in admonitionibus meis quas unicuique libro ac lucubrationi præposui, legi possunt. Cæterum operæ pretium est lectorem hic præmonere, me primo volumine conclusisse quæcunque Joannis Damasceni insignita nomine opera exstarent, in quibus de fidei dogmatibus ageretur, sive ea genuina ac sincera essent, sive dubiæ auctoritatis, aut spuria ac subjectitia. Secundo continentur quæ de variis pietatis argumentis tractavit, collegit, ac peroravit.

Quæ appendici operum Joannis Damasceni reservata sint. In editione postrema Basileensi et in Parisiensibus lucubrationes aliæ sunt, Joannis Damasceni nomine falso insignitæ, quæ in appendice seu tertio volumine operum ejus quod paro (a), suum perinde locum obtinebunt cum genuinis illius aliquot sermonibus asceticis, quos nuper reperi in codice manu exarato

(a) Lucem non vidit.

bibliothecæ illustrissimi ducis episcopi Metensis. Quibus aliorum quorundam auctorum tractatus ineditos adjungam, quos viri eruditi prelo dignissimos existimarunt. In primis vero huic appendici destinabam Leontii Byzantini lucubrationes quæ inveniri potuerint, ex quibus aliquot quæ Græcæ nondum prodierunt, apud me habeo; reliquas vero magnis sumptibus ex codice Vaticano erui curat reverendissimus ordinis nostri magister Generalis Antoninus Cloche, ut ipse nuper suis ad me litteris benignissime significavit. Quanquam vereor ne propter nimiam tractatum amplitudinem et prolixitatem hæc Leontii opera singulari seorsim volumine edere oporteat.

Doctissimorum aliquot virorum enumeratio qui operam in Damasceni libris adornandis posuerunt. — In Joannis Damasceni commendationem admodum cedit, quod in ejus operibus vertendis, recensendis, illustrandis et edendis viri doctissimi operam impenderint suam, quorum egregios labores maximo mihi adjumento fuisse lubentissime fateor. Jam Burgundionem judicem civemque Pisanum, Frederici Ænobarbi præfectum, antea nominavi, cujus translationes tametsi Joannes Cono horridas et incomptas esse clamaverit, theologis tamen diu summeque utiles fuisse agnovit ipse, testatusque est. Jacobum insuper Fabrum Stapulensem memoravi, a quo Paulus Jovius in elogiis n. 121 scribit, *totius Galliæ juventutem ad cultarum litterarum studia excitatam esse, cum in omni fere doctrinæ genere ad docendum optissimus haberetur.* Utinam non in Lutherana hæresis suspicione senex mortuus esset. In Ecclesiæ castris monachus Brigittanus agebat adhuc Joannes Æcolampadius, quando vitam Joannis Damasceni et orationem *De iis qui in fide dormierunt* Latine est interpretatus. Jodocum Clitoveum Neoportuensem, Carnutensem canonicum, de litteris et religione optime meritum esse omnes norunt. Cujus commentarios in librum *De fide orthodoxa* cur in hacce mea editione omiserim, causas attuli in præmonitione ad præcipuum istud Joannis Damasceni opus.

Hos sequuntur Petrus Franciscus Zinus Veronensis, vir utriusque linguæ, Latine et Græcæ callentissimus, qui non paucas Ecclesiæ Græcæ Patrum lucubrationes Latinas fecit; Henricus item Gravius, ordinis Prædicatorum, cujus insignem sacrarum humaniorumque litterarum peritiam contestantur eruditissimæ, quas scripsit annotationes in S. Hieronymi epistolas centum; Joachimus Perionius, Cormeriensis, ordinis S. Benedicti congregationis Cluniacensis monachus, multiplici Græcorum auctorum versione clarissimus; Godefridus Tilmannus, Carthusiæ Parisiensis monachus, Græcæ et Latine doctus, qui summam sibi ex ecclesiasticæ antiquitatis investigatione laudem promeruit. Quibus addam Bilibaldum Pircheymerum, Matthæum Hopperum, Aldum Manutium, Petrum Pantinum Tiletanum, Bruxellensem decanum, Frontonem Ducæum, Philippum Labbeum.

Omnibus vero istis præit Jacobus Billius Prunæus, S. Michaelis in Eremo in Britannia minori abbas, qui ob singularem linguæ Græcæ peritiam doctorum virorum venerationem maximam sibi comparavit. Prioribus ejus in Damasceni libros Latine reddendo curis secundas suas Franciscus noster Combefisius adjecit, cujus etiam non exigua laus est apud eruditos ob multa illa quæ edidit volumina, quibus res litteraria admodum locupletata est. Nec vero minores illis omnibus in nostro auctore illustrando partes sustinuit Dionysius Petavius, fulgentissimum sæculi nuper elapsi lumen, cujus quinque *De dogmatibus theologicis* tomi, Joannis præsertim Damasceni dictis sentiis que confertissimi sunt; quibus proinde eximiam sancti Doctoris in rebus divinis enarrandis et definiendis auctoritatem summe commendat. Alios inferioris subsellii scriptores omitto, ne prolixitate nimia lædium iis qui præfationem hancce meam legerint, afferam.

Qui ad hanc editionem in primis contulerint — Modo superest, ut illorum, quorum opera, consiliis ac monitis in hacce mea editione elaboranda usus sum, singularem ad mea studia promovenda benevolentiam testatam omnibus faciam, atque in primis eorum qui codicum manuscriptorum penes se erant, mihi per se aut per amicos copiam fecerunt. In primis quantum illustrissimo D. abbati De Louvois, bibliothecario regio, debeam digne satis a me significari non potest, quo, pro congenita sibi humanitate, benigne favente et annuente, libros quosvis regios, seu manu exaratos, seu excusos adeundi, consulendi, legendi ac domum asportandi perampla mihi liberrimaque facultas fuit. Nec vero defuerunt virorum notissimæ orbi litterario eruditionis atque humanitatis, qui penu illud vere regium dignissime eurant, clarissimorum DD. Nicolai Clement et Joannis Boivin propensissima officia, quibus ad susceptum opus persequendum incitatus fui. Idem præstitere doctissimi viri DD. Ste-

phanus Baluzius et Carolus Duchesne, qui alius post alium confertissimæ bibliothecæ Colbertinæ præfecti fuerunt.

Nondum volumen secundum absolveram, cum illustrissimi nobilissimique episcopi Metensis, D. Henrici Caroli du Cambout, ducis de Coislin, et paris Franciæ, singularem humanitatem sum expertus, qua in bibliothecam suam, quam Seguerianam olim vocabant, exquisitissimis manuscriptis locupletem, facilem aditum mihi patere jussit. Id quod peramanter pro more suo exsecutus est cl. D. Nicolaus Blanchard, sacræ facultatis Parisiensis in theologia doctor, hujusque bibliothecæ præfectus meritissimus.

Magnas itidem suppetias attulerunt præstantissimi codices collegii Parisiensis Soc. Jesu, quos mihi ad usum præbuit vir eximie doctus, Rev. admodum P. Joannes Harduinus, cujus perennis erga me amoris et benevolentiae nunquam non recordabor.

Quid vero dicam de reverendissimo ordinis nostri magistro generali, Antonino Cloche, qui, decessorum suorum vestigia premens, nullis non modis egit, ut absolutam numerissuis Joannis Damasceni editionem darem? Quocirca pro incredibili suo in litteris apud nos adjuvandis promovendisque studio, ingentibus non pepercit expensis, quo ex Vaticana præsertim bibliotheca auctoris nostri quæ desiderabam volumina, ac præsertim amplissimum *Parallelorum* opus, proferrentur, mihi que quantocius transmitterentur. Jam antè retuli quid etiamnum hodieque præstet, quantosque sumptus effundat, ut Leontii monachi, doctissimi accuratissimique, ac de Ecclesia adversus hæreses Nestorianorum ac Monophysitarum optime meriti scriptoris, librorum compos flam. Votis suis ac curis ultro atque humanissime faventes nactus est doctissimos bibliothecæ Vaticanæ præfectos Laurentium Zacagnium, et D. abbatem Joannem Baptistam de Miro, viros, ut eruditione, ita et propenso in rem litterariam animo celeberrimos.

Ad hæc me illustrissimo abbati Julio Imperiali, summi pontificis nuper vicelegato Ferrariæ, post verò sedis apostolicæ ad supremum Melitensis ordinis magistrum nuntio designato, multiplici nomine obstrictissimum debitorem profiteor, qui propensa erga me benevolentia, cui digne satis celebrandæ me imparem sentio, obicibus remotis qui insuperabiles videbantur, larga ac benefica manu tractatus aliquot Damasceni mihi procuravit, sine quibus fieri nullo modo poterat, ut hanc quam parabam editionem, in publicum efferrem. Ejus porro hoc in negotio consiliorum exsecutorem se summa alacritate præbuit Cl. Justus Julius Fontaninus, Imperialicæ bibliothecæ custos, quem ob singularem eruditionem, atque in Romanæ Ecclesiæ juribus vindicandis egregie navatam operam summus Pontifex Clemens XI honorarium camerarium suum fecit.

Nec me rursum ingratum præbebo viris apud Anglos clarissimis ac rei litterariæ studiosis quam qui maxime, Petro Allixio, Joanni Hudsono, et Joanni Ernesto Grabio, qui, reseratis Magnæ Britanniae museis ac bibliothecis, quæcunque Joannis Damasceni scripta, quæ nondum excusa essent, apud se latere compererunt, prompta et alacri sollicitudine ad me transmiserunt.

Insuper consiliis ac documentis suis præcipuo mihi adjumento fuerunt præstantissimi duo viri ac toto orbe notissimi, D. abbas Ludovicus du Four de Longuerue, et D. Eusebius Renaudot, quorum eximiam eruditionem, maxime quod ad res Orientalium attinet, indigenam atque exteri omnes suspiciunt: sed et ambo in opusculis quibusdam ex Arabico idiomate vertendis et recensendis operam suam humanissime posuerunt.

Inter tot illustres viros, qui studiorum laborumque meorum fautores sese præbuerunt, posteriorem non tenet locum doctissimus meique amantissimus, R. P. admodum P. D. Bernardus de Montefalconis, qui, cum ipse rei ecclesiasticæ et litterariæ, præclaris operibus et priscorum monumentorum evulgatione locupletandæ se totum impendat, nihil nostri immemor, quidquid hinc inde ad Joannis Damasceni editionem illustrandam et augendam aptum et idoneum reperit, hoc mecum communicare intenta sollicitudine studuit. Nec minus etiam proluxe rem meam egit R. P. D. Anselmus Banduri, Ragusinus, ejusdem instituti alumnus, toti jam orbi singulari sua eruditione clarissimus, cujus opera, ex quo Parisios appulit, quidquid auctoris mei tractatum in variis Italiæ locis ac Florentiæ præsertim et Venetiis delitesceret, consecutus sum, ejus desideriis ac petitionibus morem ultro gerentibus illustrissimo D. Metletio Typaldo, Philadelphensi metropolita, nec non viris clarissimis doctissimisque R. P. D. Angelo Maria Quirino, ordinis S. Benedicti alumno, et Antonio Maria Salviño.

SELECTÆ PRÆFATIONES

AUT

NUNCUPATORIÆ EPISTOLÆ

QUÆ ANTERIORIBUS OPERUM S. JOANNIS DAMASCENI EDITIONIBUS PRÆFIXÆ SUNT.

JACOBI FABRI STAPULENSIS

Epistola ad Ægidium Delfo doctorem theologum, de sua libri De fide orthodoxa translatione Latina.

Jacobus Faber Ægidio Delfo doctori theologo.

Parisiarum Academiam, communem studiorum nostrorum parentem, cum fido rumore repetiisse te cognovi: mihi ne, an tibi magis gratulatus fuerim, incertus sum. Quis enim alius insignior locus? Quis moribus tuis tuoque accommodatior ingenio? Solent enim pretiosiores plantæ in solo naturæ suæ consentaneo, non modo ornamento esse, sed et pretiosum non minus afferre fructum. Locum de me convenientem (?), neque ornamento fuerint, neque quos debet proferre fructus. Non secus autem arbitrator te locum illum fovendis bonis omnibus cum litteris, tum ingeniis aptissimum recepisse. Verum quia unus inter plurimos veteris consuetudinis amicos te festive quasi ex longinquissima peregrinatione revertentem suscipientes, esse non potui: hoc ad te munusculo meam testor absens benevolentiam: opusculo, inquam, beati Patris Joannis Damasceni, quod superioribus diebus inter aulicos tumultus e Græco Latinum feci: non ea, fateor, qua deceret dignitate, non elegantia: sed in angulo paulisper semotus, miseras curialium declinans, qua valui fidelitate lectoribus auctoris mentem perviam faciens. Tuæ igitur partes erunt et Clichtovei, qui, te adiutore (pauci fluxere dies), sacro doctorum cœtui insertus est, agnoscere, an opus forte tale sit, quod usui, celeberrimo illi studio esse possit. Cum ipsum maxime theologiæ probetur studiosum, et ab Atheniensi defluxisse. Quod utrunque videtur præsens Damasceni opusculum præferre. Neque enim in Græcorum gymnasiis alio in opere, ad sacram theologiæ palæstram solebant initiari. Vale. Apud Bituriges, Idibus Februarii.

BEATI RHENANI ALSATICI

Carmen ad Robertum Fortunatum Macloviensem.

Eo proprius radius qui surgit ab axe,
Hic plus Phœbæa luce nitoris habet.
Haud aliter perdocta magis suscepit ab alto
Prima cohors, populo posteriore, Patrum.
Qualia sunt magni celeberrima dogmata Pauli,
Quæ novus in toto legifer orbe tulit:
Talis Joannis sublimi pagina sensu
Culta Damasceni, fundit ut astra jubar.

Tradit enim fidei prima incunabula recte,
Ac puras mentes mystica sacra docet.
Utque salutis iter, teneat, loca devia vitans:
Sincera quemvis traditione monet.
Hac felix semper jactet se Græcia prole,
Quæ quondam claros edidit alma viros.
Ergo pias sectans leges ac jura Tonantis,
Hoc opus exacta sedulitate legat.

JUDOCI CLICTOVEI

Epistola ad Jacobum Claromontanum episcopum, de suis in librum De fide orthodoxa observationibus.

Reverendo in Christo Patri ac Domino D. Jacobo Ambasiano, episcopo Claromontano dignissimo, Judocus Clictoveus Neoportuensis.

Una omnium qui recte sapiunt, et vera est sapientia, sacratissime præsul, nihil certius aut firmiter animis nostris esse debere, quam catholicæ fidei documenta, regulas et articulos, quibus sine hæsitacione aut orationis efflagitatione assentiri debent omnes, quod divina irradiatione a cœlo in homines defluerunt. Si enim tanti fuit apud discipulos Pythagoræ auctoritas, ut interpellati ad reddendam eorum quæ asserebant causam, aliud nihil approbationis attulerint, quam magistrum ita dixisse, nefasque putarent, quæ ab ipso acceperant, in disceptationem aut controversiam deducere: si rursus tanti apud Athenienses momenti fuit assertorius Xenocratis sermo, ut cum semel in judicio manum esset aris

admoturus, quo de more juramentum præstaret, ob spectatam ipsius integritatem et gravitatem ei iudices jusjurandum remitterent, verborum suorum sola affirmatione contenti; nonne majoris apud homines ponderis erit divina et summa veritas, quæ nec falli, nec fallere novit? *Est Deus*, ut ait Apostolus, *verax: omnis autem homo mendax*¹. Quis igitur addubitaverit, aut accipiti agitaverit animo, quæ a Deo revelata sunt, sacrosanctæ fidei mysteria, præsertim cum tam solida basi nixa sint et fundata supra firmam petram? Nihilosecius haud absurdum fuerit illa interdum rationali via modoque futeiri, et salva religionis pietate persuasoriis approbari rationibus, ad mentis nostræ juvandam imbecillitatem, quæ tum facile ad ipsa credenda subvehitur, cum ea perspexerit a ratione non esse aliena. Quocirca summo studio versandi sunt libri, qui altissima nostræ fidei sacramenta detegunt, atque ad ea clarius intelligenda præstant adjumentum: præsertim si ab antiquis, probatis, doctrina et sanctitate præclaris auctoribus, elaborata sint. Non enim potest rivus sui fontis non sapere naturam, neque fructus ab arbore sua discrepare. Plene inter illos et hoc quadrifidum eximii Patris Joannis Damasceni opus haud immerito annumerandum est, quod *De orthodoxa fide* inscriptis, copiosum sane, fecundum et utile, nihil eorum quæ ad fidei elucidationem pertinent, omittens. Exorsus enim a primo rerum omnium principio, per mundi genesis, et nostri lapsus reparationem, in mundi consummationem, suam editionem perpetuo deducit ordine, completoque conditionis humanæ orbe et circulo, nos in eam reducit finem per beatitudinis participationem, a quo primævam (sicut et res omnes) sumpsimus originem: ipsum videlicet, qui est *Alpha* et *omega*, principium et finis, primus et novissimus. Enimvero præsentem editionem, hi Damasceni Theologiam, illi librum Sententiarum ejus, et utriusque recte quidem, appellarunt. A quo ut archetypo crediderim, nisi me fallat conjectura, doctrina celebrem virum Petrum Lombardum sumpsisse exemplum sui operis elucubrandi, qui Sententiarum liber vulgo nuncupatur. Idem enim utriusque est librorum numerus et ordo eademque materia. Ille autem illo longe posterior. Cæterum ut hoc præclarum Damasceni opus magis pervium esset legentibus, adjeci faciliem ad litteram commentarium, quæ obscura se offerunt, planiore declaratione dilucidantem, et si qua occurrunt discussionem exposcentia, doctrinali disceptatione agitantem. Verum hæc annotationes adjunxi potius ad recentiore Damasceni editionem, quod nitidiori Latini sermonis elegantia exornetur quam vetustior, et fidelius veriusque mentem ipsius auctoris exprimat, sitque multo apertior atque accuratior. Siquidem antiquior ejusdem et Græco in Latinum traductio plerisque in locis mutilata videtur et manca, rudiore contextu, nec non usque adeo ob sermonis obscuritatem interdum abstrusa et intellectu difficilis, ut sæpius vel Œdipo conjectore, aut Sibylla interprete foret opus ad sensum litteræ percipiendum. Porro adjuncti ad inferiorum marginem numeri laterales, qui et litteram auctoris, et commentarium illius ordinem continuata fere serie a capite ad calcem usque propemodum sequentem, consimiliter in partes minutiores digerunt, et cui litteræ parti unaquæque commentationis pars respondeat, ex eorundem numerorum admotione clarius indicant. Demum hanc nostram quantulamcunque explanationem tui amplissimi nominis patrocinio et nuncupatione in lucem prodire volui, gravissime antistes: ut si quam sacrarum Litterarum studiosi utilitatem (quod vel maxime velim) ex ea hauserint, eam totam tuæ eximix paternitatis acceptam referant, cui me fateor in primis obnoxium et perpetuo obsequio devinctum. Vale, litterarum et virtutis amator et cultor. Parisiis pridie Kalendas Septembres MDXII.

DONATI VERONENSIS

Epistola nuncupatoria editioni Græcæ libri S. Joannis Damasceni De orthodoxa fide, et orationis De its qui in fide dormierunt, præmissa, cum præfatiuncula Græca ad linguæ Græcæ studiosos.

Sanctissimo ac beatissimo Patri nostro Clementi septimo, Pontifici Maximo, Donatus Veronensis.

Nisi Græca lingua, S. P. Clem. Sept., non modo olim cum in Siciliam atque Italiam, ac potius in orbem terrarum frequentes colonias mittebat, sed ipsis quoque Romanis temporibus, cum jam eorum imperio omnia tenerentur, omni alia lingua latius patuisset; nunquam Paulus scribens ad Romanos, hac ipsa usus esset potius, quam quæ illorum propria erat Latina. Præterea non modo hunc ipsum quem dico, Paulum, verum et reliquos illos, qui primi ab ipso Christo, dum in humanis degeret, instituti sunt, et quibus auctoribus Christiana resp., quæ Ecclesia dicitur, primum initium accepit, non alia in scribendo lingua delectatos quam Græca, ita præcipue compertum est ut dubitari non possit. Quocirca ne illud quidem relinquatur dubitandum, tantam fuisse Græcæ linguæ amplitudinem, ut una ex omnibus merito visa sit, cui potissimum meditata sua omnia, quæ posteris nota esse velent, divini illi viri committerent. Nam quod idem Paulus Epistolam ad Hebræos, et Matthæus Evangelium suum Hebraica lingua conscripserint, quanti tandem putandum est, si reliquis partibus comparetur? cum præsertim illud constat, eandem Epistolam idemque Evangelium a viris ejusdem ætatis sanctissimis illico ex Hebræo in Græcum fuisse conversa, nec pervenire ad posteros initiove latius propagari aut disseminari alia demum lingua potuisse. Secuti sunt plures alii scriptores quasi priorum interpretes, usque ad Origenem, Basilium, Chrysostomum, aliosque ejusdem ætatis; quos deinceps nostri partim imitari cœperunt, partim convertere: nec postea defuerunt, qui in utraque lingua priorum scripta imitantes, semper aliquid novi in medium proferrent. Atque hic ego quidem, utri præstantius, Græcine an Latini in doctrina sacra suum munus absolverint, judicaturus non sum, ut sive hos, sive illos, alteris anteponam, alteros non offendam. Illud quidem plane affirmare non dubito, ea quæ de Græco conversa sunt, apud ipsos Græcos multo haberi puriora, multoque integriora, quam apud Latinos. Omnis quippe doctrina vino quam simillima esse consuevit, litterisque quasi vase contineri. Vinum si de hoc vase in illud transferas, vim suam et robur amittat necesse est; eoque magis si de sua in alienam regionem transvectum fuerit. Sic doctrina, si de suis in quibus edita est, litteris in diversas traducatur, quin deterior multo ac sordidior evadat fieri non potest. Merito ergo hic alumnus tuus, beatissime Pater, qui tibi quidquid apud se ipsum boni agnoscit, acceptum refert, Joannes Matthæus Gibertus, episcopus Veronensis, Joannem hunc Damascenum ea ipsa qua scripsit lingua, hoc est Græca, cum antehac in nostram duntaxat conversus legeretur, apud nos publicari nunc primum voluit, tibi que omnis nostræ religionis, totiusque Christianæ reip. principi dicandum curavit: ut tuis ipse videlicet quasi egregius artifex præclaris operibus lætare: et quod nuper in Chrysostomi Græca in Pauli Epistolas editione, ac deinceps in Euthymio psalmodum interprete, quem Latinum

¹ Rom. III, 4.

facium accepisti, expertus es, nunc item in Damasceno sua lingua loquente, et a nobis in eo pro viribus emendato, collatisque pluribus exemplaribus suæ integritati restituto, experirere. Illud præterea vir tibi addictissimus Gibertus sibi etiam atque etiam considerandum duxit, nulli aptius opus de ortho-
doxa fide dicari potuisse, quam tibi; cui non solum adversus barbaras nationes, quæ hoc tempore æmiam illam nunquam oppugnare desistunt, semper autem conantur evertere, sed etiam adversus novos desertores veritatis, qui Lutherani vocantur, certamen assiduum est: quorum utrisque ita omni dili-
gentia omnique vigilantia resistis, ut aperte pronuntiare non verear, nullo nobis esse lætandum vehe-
mentius, quod navis ista qua omnis nunc Christianus populus vehitur, talem gubernatorem sortita sit, quam dolendum, quod in tam adversas tempestates, tantosque procellarum impetus inciderit, quantos et quo imperium accepit, nunquam experta est. Hunc igitur Damascenum habebis quasi telum acutis-
simum, quo si non priores illos, saltem hos posteriores hostes confodias. Cujus quidem scriptoris laudes hoc in loco fusius prædicarem, quantique semper nominis, non modo apud theologos, sed etiam apud philosophos et medicos fuerit, exponerem, si vel epistolæ brevitatis pateretur, vel hoc ita obscurum esset, ut ex positionis indigere videretur. Jam enim quicumque vel mediocriter sacris legendis auctoribus in-
sueverit, ignorare non potest, hunc a Latinis tantum semper æstimatum fuisse, ut non solum conversum habere voluerint, sed etiam longis commentationibus explanatum: quod paucissimis Græcorum, præter apostolos, contigit. Hic ergo sit hujus epistolæ finis: mihi que, cum tuæ sanctitatis pedes animo et cogi-
tatione fuero oculatus, liceat dicere: Vale.

Ὁ αὐτὸς τοῖς Φιλέλλησιν.

Idem linguæ Græcæ amatoribus.

Ὅπερ ἤδη πρόσθεν ἐπὶ τῆς ἄλλης τῶν Ἑλλήνων παιδείας ἐποιήσατε, ὦ φιλέλληνες, καὶ νῦν ἐπὶ σεμνο-
τέρας ταύτης, τούτέστιν ἀληθεστέρας ποιήσασθε. Δεξιόμενοι γὰρ πρὸ τούτου τὰ τῶν ῥητόρων, καὶ φιλο-
σφρων, καὶ ποιητῶν γράμματα, μὴδὲ τὰ τῶν θαυμα-
σίων τούτων, καὶ θείων ἀνδρῶν ἀποβάλλετε, ἀλλὰ
τοσοῦτω μᾶλλον καὶ ἀγαπᾶτε, καὶ οἰκιοῦτε, ὅσω τὰ
θεῖα τῶν ἀνθρώπων ἐπιμιώτερα. Καὶ μὴ ὁμοιοῦσθε
ἢ τοῖς ἀνοήτοις, οἵτινες χρυσιον ἢ ἀργύριον, ἢ τῶν
κωιδίων κτημάτων τι ἀνευρόντες καὶ ἀνακτησάμε-
νοι, σφόδρα χαίρουσι καὶ εὐφραίνονται, φρόνησιν δὲ
καὶ ἐπιστήμην, καὶ τὸ τῆς δόξης ὄρθον, καὶ τὴν τοι-
αύτην πᾶσαν κοσμιότητα, καὶ, τὸ τελευταῖον, βασι-
λείαν ἐν τῷ οὐρανῷ ἀίδιον δυνάμενοι ὀλίγου περιποιή-
σασθαι, ὀκνοῦντες διατελοῦσι, καὶ μὴδ' ὄναρ ἀξιοῦσι
τὰ τοιαῦτα ζητεῖν. Ἰδοὺ γοῦν ὑμῖν τούτον τὸν περὶ
πάσης εὐσεβείας τῆς καθ' ἡμᾶς μάλα σαφῶς διαλε-
γόμενον χαρὶς ὕμνεθαι δαμασκηνόν· ὃς μόνος ἐκείνο τὸ
ὑπὸ πάντων τῶν σπουδαίων ἀεὶ ζητούμενον κάλλιστά
τε καὶ εὐδαιμονέστατα, καὶ ἐν τῇ ἡμετέρῃ παιδείᾳ
ἐξεργάσατο. Τί δὲ τούτο; Τὸ κατὰ πᾶσαν πραγμα-
τείαν ἔχειν τι ἐγχειρίδιον πάντων τῶν ἐν αὐτῇ ἀνα-
γκαιοτάτων καὶ γαλεπωτάτων μνημόσυνον. Ὅπερ ὁ
δαμασκηνός, οὕτω μὲν σαφῶς ἀπέτελεσεν, ὥστε καὶ
τὰς γυναῖκας, ὡς εἰπεῖν, ἤδη, καὶ τοὺς ἀγραμμά-
τους τῶν ἀνδρῶν, εἰ γὰρ μὴ πᾶν τῆς Ἑλλάδος φωνῆς
ἀνήκοοι ὄντες ἐτύγχανον, τὸ πᾶν μὴ καταλαβεῖν
ἀκριβῶς· οὕτω δὲ συντόμως καὶ συνοπτικῶς, ὥστε
ὀλίγων ὠρῶν ἀναγνώσει ἐπεξελαῖν. Καὶ γὰρ οὗτος
τὸ ὑπὸ τῶν ἄλλων θεολόγων, καὶ τῆς Χριστιανικῆς
μαθητικῆς διδασκαλῶν ἐν πολλοῖς καὶ ἀναριθμητοῖς
βιβλίοις περιληφθέντα, ὀλιγίστοις καὶ βραχυλογωτά-
τοις κεφαλαίοις ἐξηγήσατο· μᾶλλον δὲ, τὸ γὰρ ἐμοὶ
δοκοῦν εἰπεῖν, τὰ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀπάντων οὐτοῖ
ἀτάκτως καὶ ἀτέχνως περὶ Χριστιανισμοῦ συντεθέν-
τα, οὕτω σαφῶς καὶ διδασκαλικῶς εἰς ἰδίαν τάξιν τε
καὶ τέχνην ἀνήγαγεν, ὥστε πάντας ἐνὶ τούτῳ μόνον
ἐντυγχάνοντας, ἐπιστημονικῶς ἤδη ἀπὸ τούτου καὶ
τεχνικῶς περὶ τῶν θείων ἀπάντων διαλέγεσθαι. Τί
οὖν ἐτι ὀκνεῖτε, μὴ οἰκειοποιήσαμενοι τὸν τοσοῦτον
θησαυρόν; Δράξασθε ἤδη, δράξασθε παιδείας, καὶ
μηκέτι βραδύνατε ἀναστρεφόμενοι ἐν ταῖς ὑμετέραις
ἡδοναῖς, μήποτε ὀργισθῆ ἡ Κύριος, καὶ ἀπολείψῃ ἐξ
ἡδου δικαίας. Ὁ μὲν γὰρ βίος οὗτος βραχύς, ὦ βέλ-
τιστοι! τὰ δὲ μετὰ τούτου ἀγαθὰ ἢ κακὰ, ἀίδια.
Πολλὴν μέντοι χάριν ἔχετε τοῦ πόνου τούτου, οὐ μόνον
τοῖς πάλαι συγγράψασιν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ τοῖς
νῦν ἐπιανορθώσασιν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τῷ τῆς τοιαύ-
της δαπάνης χορηγῷ καὶ κυρίῳ Ἰωάννῃ Ματθαίῳ
τῷ Γιβέρτῳ, τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ μεγαλοπρεπεστά-
τῳ Οὐτρώνῃ; ἐπισκόπῳ. Οὗτος μὲν γὰρ τῷ μακα-
ριστάτῳ Πατρὶ, καὶ ἀκριβῶς ἡμῶν Κλήμεντι
ἐδόδομν χαρισάμενος, καὶ ὑμῖν δηλαδὴ οὐχ ἥσσον
ἐχαρίσατο. Καὶ ἡμεῖς δὲ τοῦ αὐτοῦ Γιβέρτου θαυ-
νήσαντος καὶ κλεῦσαντος, πολλὰ ἀντίγραφα, καὶ

Quod jam ante in aliis Græcorum disciplinis præ-
stitistis, o Græcæ linguæ amatores, id nunc in
hac etiam augustiori, ut pote veraciori, præstate.
Cum enim ante hac rhetorum, philosophorumque
ac poetarum scripta susceperitis: nec ea pro-
inde quæ ab istis admiratione dignissimis ac vere
divinis viris exarata sunt, rejicite: quin tanto
magis diligite atque amplectimini, quanto divina
humanis excellentiora sunt. Nec vero similes vos
insipientibus illis præbeat, qui, auro, aut ar-
gento, aut quavis re alia reperta et comparata, al-
modum gestiunt et lætantur: cum vero pruden-
tiam, ac scientiam, sanamque sententiam, et om-
nem ejusmodi ornatum, ac tandem æternum in
cælo regnum exiguo pretio acquirere valeant, de-
sidia torpent, nec per somnium talia cogitant. En
igitur hunc Damascenum vobis elargimur, qui de
omni Christiana religione explicitissime disserit:
qui solus illud quod studiosi omnes optimo felici-
que conatu semper quærunt, in nostra disciplina
exsecutus est. Ecquodnam vero istuc? ut plane in
omni arte enchiridion aliquod habeatur, quod eorum
quæ in illa valde necessaria ac difficillima sunt, me-
moriarum reficet. Hæc porro Damascenus ea quidem
perspicuitate contexit, ut jam mulieres, si ita
loqui fas sit, et homines litterarum rudes, modo
Græci idiomatis prorsus expertes non sint, uni-
versa accurate percipiant: ea vero brevitate ac
compendio, ut paucarum horarum spatio eadem
legendo perlustrent. Enimvero aliorum theologo-
rum ac Christianæ doctrinæ magistrorum senten-
tias, quæ multis innumerabilibusque libris conti-
nentur, perpaucis brevissimisque capitibus enar-
ravit; quinimo, ut mihi videtur, quæcunque cæteri
omnes nullo ordine, nulla arte de Christiana fide
scripserunt, ea sapientia ac doctrinæ methodo,
ad suum ordinem artemque revocavit, ut omnes
qui hoc solummodo volumen legerint, erudite
deinceps et accurate de rebus divinis omnibus
disputare possint. Ecce ergo tantum thesau-
rum in usum vestrum convertere cunctantini?
Apprehendite modo, apprehendite disciplinam, nec
moras in vestris voluptatibus versantes trahatis,
ne forte irascatur Dominus, et peratis de via
justa. Vita quippe præsens brevis est, o amici!
quæ vero eam sequuntur, sive bona, sive mala,
sempiterna sunt. Atqui propter hunc laborem ad-
modum vos debetis, non illis solum qui hæc olim
conscripterunt, sed et iis qui nunc eadem resti-
tuerunt: in primis vero Domino Joanno Matthæo
Giberto, religiosissimo illustrissimoque Veronen-
sium episcopo, qui tot ac tantas expensas tulit
Ipse enim quod beatissimo Patri Summoque Pon-
tifici nostro Clementi septimo præstitit concessit-
que, id quoque vobis nihilo scius elargitur. Nos

vero ejusdem etiam Giberti expensis ac nutu exemplaria varia ac vetusta recensentes et conferentes, hoc unum descripsimus expurgavimusque, ac tandem iis qui hodie chalcographi dicuntur, tradidimus; adeo ut nec Damascenum prorsus doluerit nostri laboris et restitutionis. Quod si hæc modo hilaris atque alacri animo exceperitis, plura subinde alia a nobis posthac eo lubentius edenda sperate.

παλαιὰ συγκρίναντες καὶ παραβάλλοντες, ἐν τῷτο διεγράψαμεν, καὶ τῶν σφαλμάτων ἐκκαθήραμεν, εἶτα τοῖς νῦν λεγομένοις χαλκογράφοις ἐξεδώκαμεν, ὥστε μὴδὲ τὸν Δαμασκηνὸν αὐτὸν τοῦ πόνου καὶ τῆς διορθώσεως λυπήσεσθαι. Ἄν δὲ ταῦτα ἐν τῷ παρόντι ἡδέως καὶ προθύμως ἐκκομισήσθε, καὶ πλείστα ἑτέρα ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα καιροῖς καὶ αὐτοῦς προθυμότερον ἐδώσαμένους ἐλπίζετε.

HENRICI GRAVII NOVIOMAGENSIS, ORDINIS FF. PRÆDICATORUM,

De sua operum S. Joannis Damasceni editione, Coloniae 1545.

Illustri principi ac domino D. Osvaldo comiti Montensi, domino in Bilant, Hedel, Homoet, Wisch, Boxmer, Haeps, etc., F. Henricus Gravius, Dominicanus, S. D.

Cum toties et tam diversis ac gravibus fidei naufragiis, Apostolorum naviculam jam inde ab Ecclesiæ nascentis initio periclitatam revolvimus, haud immerito Hei Opt. Max. vigilantiam non solum admirandam, sed et adorandam censemus, cum ille tanquam nauclerus attentissimus, eam licet tot tempestatibus agitatum, tot procellis commissam, tot scopulis illisam, non modo mergi minime passus sit, verum etiam ad exitum usque laborantem, desiderata diu multumque tranquillitate reducta, ad tutum salutis portum traduxerit. Quamvis enim optimus ille navarcha aliquando consulto, aut conquiescat, aut dormiat, ut tentet et exploret, nunquam tamen vel dormitabit, vel dormiet custos Israelis, ut perdat vel perire sinat. Cujus rei plurima in sacris historiis passim obvia sunt exempla. Quoties enim afflictum populum, cum Judaicum, tum Christianum, de adversariis suis vindicavit? Nonne contra Pharaonem, Chananaeos, Philistæos et alios hæreditatis suæ impugnatores et devastatores, Mosen, Josue, reliquosque judices et reges, vindices excitavit: quibus ceu brachiis usus, impetum impietatemque hostium attrivit et contudit? Annon et contra Arium, Sabellium, Eunomium, Macedonium, Photinum, Apollinarem, aliosque innumeros Ecclesiæ insidiatores et prædones, e Græcis Athanasium, Didymum, Epiphanium, Basilium Magnum, Nazianzenum et Nyssenum Gregorios, et Chrysostomum; e Latinis autem, Hilarium, Victorinum, Ambrosium, Augustinum, Hieronymum, et plures alios orthodoxos armavit: quorum eruditione pariter et vitæ exemplo, hæresiarcharum versutias, insanias et blasphemias detexit ac protulit? Deinde cum, pace aliquandiu Ecclesiæ restituta, omnium zizaniorum seminarium infelix genius, pie credentium salutis rursus invidisset, ac Nestorium, Eutychium, Monophysitas, Iconomachus, ac plura id genus portenta, ad concitandam et convellendam fidei catholicæ cymbam excitasset, eorundemque ope et opera totum ferme Orientem conturbasset, mox supremus ille naviator, sui muneris nequaquam oblitus, spectatissimum illum theologum Joannem, a metropoli Syriæ Damasco cognomento Damascenum, orbi exhibuit, quem velut Herculeum quemdam fidei nostræ ὑπερασπιστήν, tot hæresiarcharum monstris objecit, virum, ut Suidæ testimonio utar, ἔλλογιμώτατον, οὐδένοδ' δεύτερον τῶν κατ' αὐτὸν ἐν παιδείᾳ λαμβάντων. Fuit enim ille incredibili dicendi vi et festiva varietate mirabilis, vere χρυσοῦνος, nec infra nomen suum χρυσοῦρος, ut pote cujus ex ore aurea quædam scaturigo assidue profunderet, qui κατὰ τὴν μέλειτταν latissima prædecessorum suorum volumina theologorum tanquam prata ἀπανθίσταμενος ex elegantissimis passim lectis flosculis ἀνθολογίαν quamdam concinnavit, mira cum industria, tum arte, adversus omnes retro sæculorum hæreses depugnans. Ad quam sane palæstram non ἀνοπλος, ut modo multis, sed exquisita plane sacrarum Litterarum, orthodoxarumque sententiarum πανοπλίᾳ instructus accessit. Cujus rei specimen abunde præbere potest vel unicum Ἐκδοσις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, in quo universa fere Christiano vel theologo necessaria, ita pro rerum pondere et dignitate pertractat, ut ingenium acumen, an linguæ facundiam plus admiretur, prorsus addubites. Quanquam illud non tam clare ex Latina traductione, quam ex Græco opere emicat, quod nuper divino beneficio ad studiosorum manus pervenisse, magnopere gaudemus.

Cum autem superioribus annis in alia quædam hujus viri opuscula, eademque Latina facta, incidissem, quorum lectione mire delectatus, aliquem oriturum exspectarem, qui de posteritate bene meriturus, has e tenebris situque vindicandas assereret, neque talem reperirem vindicem: ego tandem indignum, imo grande nefas ratus, quæ inexhausto labore hinc inde eruta paraveram, cum magna religionis nostræ jactura suppressi, nolui diutius lucernam hanc sub modio occultari, ut vel hinc, quantum quis ille veritatis splendor, omnibus, præsertim theologiæ candidatis, statim affulgeret. Neque deerat hic adhortator perurgens Petrus Quentelius, mira hodie diligentia typographus, in provehendis bonis auctoribus neque labores detrectans, neque sumptui parcens, ut præclari hujus auctoris libros, quos a studiosis passim flagitari animadverterat, suis prelis excudendos proferrem. Hæc autem mihi subinde tacita mente reputanti, jamque de patrono, cujus auspiciis hæc doctissima vetustatis monumenta in lucem prodirent, circumspectanti, tu, illustris admodum princeps, unus e multis occurristi, cujus celsitudini Damascenus hic noster totus haud incongrue dicaretur. Idque vel eam maxime ob causam, ut hac qualicunque accessione, singularem animi tui propensionem eiga pietatem ac sacras litteras proveheres: hoc est, ut lectione tanti doctoris, citra controversiam in Ecclesiâ celebratissimi, non modo mentem eruditam et ingenium mire dextrum, quibus utrisque feliciter præmines, felicitus et acueres et oblectares, verum etiam religiosum pectus tuum in catholica fide confirmares. Equidem hic referre possem vetustissimam generis tui nobilitatem, clarissima majorum stemmata, ditionis amplitudinem, ornamenta ea, illasque dotes, quæ exitium facile principem testantur; nisi me admirari magis deceret, tametsi predicare jam commode non liceat, præcipuum hoc pietatis studium, quod sic apud te viget, sic floret apud integrum reip. principem, ut hac omnium turbulentissima tempestate inter raros principes ipse fidei catholicæ fortissimus propugnator tot jam annis perseveres emineasque: nimirum qui, ommissa bellorum rabie, nihil prius, nihil sublimius habes, atque id quod ad Ecclesiæ catholicæ dignitatem et concordiam juvandam tuendamque spectat, ut vel hoc nomine Damascenum quemdam referre nobis videare. Quanquam hæc alias fortasse tempestivius referentur, et, ut arbitror, aliis rectius quam tibi. Nunc ut de nostro tunc Damasceno solum agamus, tradunt annales hunc circa Gregorii III papæ et Leonis illius Εἰκονομάχου imperatoris temporibus floruisse, a cujus filio Constantino ποικιλοτρόπου παρδάλειω; vir tantus una cum Germano

patriarcha et Gregorio Cyprio, viris itidem omni sanctitate reverentiaque conspicuis, palam anathemati fuit addictus, cacodoxis interim ad innocentissimi viri condemnationem supra modum applaudentibus omnibus. Damnationis causa nihilo justior apparuit, nisi quod sincerissimus religionis assertor Damascenus, ecclesiasticam fidem damnare totis ipse nervis ac viribus recusaret. Quo quidem nomine et a perfido imperatore felicem pro Christo contumeliam illam sibi reportavit, ut ignominiose Manseron appellaretur, qui pro avito nomine Mansur dici solitus erat, id est *Redemptus*, apud Latinos. Et in hunc ipsum Leonem, leonina certe ferocia insignem, aiunt Damascenum tres conscripsisse libros, quorum mihi nullum hactenus invenire licuit. Cæterum illos nequaquam audiendos puto, qui, magno ducti errore, aut hunc scriptorem ætate Theodosii Senioris vixisse affirmant, aut qui, cum Joanne Trithemio, abbate Spanheimensi, duos Joannes Damascenus exstitisse somniant. Etenim præterquam quod operibus ipsis, quæ adhuc nobis exstant, error ejusmodi palam vincitur, sane constat ex probatissimorum quorumcumque historiographorum fide, unum et eundem auctorem esse hunc Damascenum, qui sub Leone III Isaurico v. l. ut quoddam Ecclesiæ lumen præcipuum effulsit, circa annum restitutæ salutis 730 jam tum orbi notissimus, ac sermone omnium frequenti usque adeo celebratus, ut in Ecclesia Orientali non minus quam Occidentali, postea semper spectatissimis Ecclesiæ doctoribus pro suo merito sit annumeratus. Sed et idem error plures ex uno Damasceno fingentium, partim ex Vita ipsius, quam F. Joanne Œcolampadio (per id tempus nondum hæretico) interprete legimus, præsertim ex cujusdam scriptorum ἀνωρύμων, sed Græci, sermone, cui *De Philocosmis et Philotheis* titulus est, omnino perspicuus esse potest: in cujus sermonis fine (quisquis tandem ejus interpretis fuit, qui polito minus stylo usus, nihilo felicius verterit) præter incredibilem Damasceni vitæ integritatem, mire commendata ejusdem recitantur monumenta. Quorum omnium *Logices* opus primum est, primum etiam, ut apparet, ingenii auctoris documentum, idque non vulgare, ut in quo genuinam illam disserendi rationem, nullis sophistarum argutis offuscata, compendio quodam tradit, quatenus eam theologiæ satis futuram prævidit χερσαγωγῆς peritissimus, πρὸς τὴν τῶν δογμάτων τῆς εὐσεβείας εἰσαγωγὴν, dedicans id opus Cosmæ sanctissimæ Majumæ episcopo. *Logicæ* subditur *Εἰσαγωγὴ ἀξιώματων*, ad Joannem beatissimum Laodiceæ episcopum. Hæc sequitur celebratum illud opus, De duabus in Christo voluntatibus et operationibus, reliquisque naturalibus proprietatibus ac duabus naturis et una hypostasi, quo libro adversum hæreses tunc recens extortas, invictus ille Christi pugil fortissime depugnat. Succedunt quatuor illi nunquam satis laudati, *De orthodoxa fide* libri, in quibus Damascenus ratione mirabili omnia quæ Christiano vel pie credenda, vel scitu necessaria sunt, succincte pertractat. Nec abs re visum est adjungere pererudita Jacobi Stapulensis scholia, qui et eosdem *De orthodoxa fide* libros Latinitate donavit. Nam quod nos alicubi perbreves annotationes inseruimus, vel per eruditum quemdam ac theologiæ studiosum inseri voluimus, hæreticorum id causa factum est, potissimum ubi doctrinam Ecclesiæ per Damascenum assertam succinctim perstringit. Tameñ quid illi hodie, quantumvis catholicum ac pium, non calumniantur, pro sua libidine (qui mos hæreticis semper fuit) præfæctis aninis improbant, traducunt, despicientes, ridentes, exsibilantes, abominantes, evertentes quidquid in Ecclesia vel sincere docetur, vel pie servatur, vel decenter exigitur, modo ipsorum sensui, quo cuncta vellent innovata, imo potius inversa, non respondere satis videatur? Sed hæc obiter dicta sint. Neque enim omnia, quamvis opportuna, epistolaris angustia dici sinit. Cohæret quatuor *Orthodoxæ fidei* libris opusculum sive epistola *De Trisagio*, scriptum peculiariter adversus Petri Cnapiæ pestilentem errorem, quo ex Trinitate quatenus reddere conabatur: cujus mentionem facit et tertio *Orthodoxæ fidei* libro, capite 10. Trisagio succedit rarum illud opus, at nunc primum in lucem emergens, *De centum hæresibus* inscriptum: in quo ad imitationem Epiphaniæ, Salaminiæ in Cypro episcopi, cunctas fere hæreses ad suam usque ætatem succinctim perstringit. Hunc de hæresibus librum, sequitur fragmentum sententiarum ex Damasceni sermonibus, pusillum quidem illud, sed indignum tamen clarissimo illi viro Bilibaldo Pircheymero neutiquam visum, quin sua ipsam interpretatione Latinis auribus publicaret, haud dubie præ se ferens ingentem aliquam thesaurum repertum iri, si sermones ii unde sententiæ illæ sunt excerptæ, alicubi tandem reperiri possent. Post fragmentum istud subjecta est confutatio Saracenis, inscripta *Altercatio Christiani et Saraceni*; in qua fortissimæ veritatis athleta, ineptissimas Agarenorum ineptias simul et impudentissimas blasphemias rationibus validissimis pessumdat. Altercationi subditur insignis ille ac pius sermo, asserens eos qui in fide hinc inigrarunt, sacris operationibus ac vivorum beneficiis multum juvari. Eum sermonem doctissime Latinum reddidit F. Joannes Œcolampadius, Birgittani ordinis professor, per id tempus nondum hæresi ulli rejecto cucullo addictus, alloqui talem sermonem nunquam contra se ac suos versurus. Huic sermoni proxime succedit mirabilis illa ac pia de Berlaam et Josaphat historia, religiosis pariter et sæcularibus adeo utilis, adeo jucunda, ut haud facile invenias quidquam supra. Historiæ sublidimus postremo loco Εὐχαρίστυα Damasceni et aliorum quorundam Damasceno parium carmina, per Aldum Manutium Latinitate donata: ne quid nostri Damasceni, quod usquam præstaret, hic desideraretur. Illud ingenue fateri cogor, quædam hic χασοφύλας e Græcis bonis, ut ille ait, Latina facta non bona, neque adeo pure in nostram linguam transfusa, dum religiosus nimium interpres, contra gravissimi Satyrice præceptum, verbum verbo reddere curat, nec se consuetudini bene interpretandi totum accommodat. Verum nihil hic temere corrigere, mutare aut expungere decretum erat, citra Græcorum exemplarium præsidium, quæ fortasse aut rara, aut nulla hodie exstant. Quod si qui ea domi habet inclusa, aut alicubi asservari novit, is, obsecro, castigatiora proferat, mecumque idem, hoc est, communem et præsertim theologiæ studiosorum frugem, spectet. Ita nec ipse sua apud homines gloria, nec apud eum qui judicaturus est vivos et mortuos, præmio fraudabitur. Mihi potissimum curæ fuit, ut quidquid ex omnibus Damasceni operibus undecunque conquirere possem, variis ob id bibliophylaciis a me perustratis, in publicum Ecclesiæ commodum proferrem, tantumque doctorem; theologorum lumen, orbi Christiano recens inferrem, studiosis omnibus elargirer, tuo demum nomini, princeps illustri, idemque patrone singularis, inscriberem, et, quod facio, nuncupatum dedicarem. Bene vale, princeps optime, nostrum dedicationis hujus et editionis studium boni consulturus. Dominationem tuam omnipotens et misericors Deus, restaurandæ Christianæ fidei reparandæque concordie incolumem diu conservet. Novimagii Gelriæ, anno Jesu Christi nati MDXLV, quarto Nonas Decemb.

MARCI HOPPERI BASILIENSIS

De editione Græco-Latina operum S. Joannis Damasceni, Basileæ 1575.

Reverendo Patri ac domino, domino Thonæ a Planta, episcopo Curienti, seu Rhæticiæ altæ, Marcus Hopperus Basiliensis. S. P. D.

PATROL. GR. XCIV.

4

Si eorum minime negligenda auctorum lectio est, amplissime præsul, qui et bene vivendi præcepta tradunt, et abstrusiora veræ religionis dogmata explicant, explicandique ea viam monstrant : cur viri hujus sancti, Damasceni, inquam, nostri pia simul et docta volumina e manibus abjiciamus? In quibus, quæ dixi jam, prope omnia haud mediocri fide præstita sunt. Qua de causa repetere eorum editionem recudereque pii sit officii oportet. Quia autem superiorem ejusdem auctoris editionem tuo in episcopatus dignitate antecessori, domino felicitis recordationis Lucio Ytero jam aliquando dedicavi, haud *παρὰ τὸ πρῆτον* facturum me existimavi, si *Τῆς* Amplitudini tanquam ejusdem Ecclesiae antistiti eundem auctorem iterum consecrarem. Quod quidem institutum meum, pios prædecessoris tui manes adeo non ægre laturos confido, ut etiam quam maxime approbatus eos non dubitem. Quomodo enim, quem in dignitatis fastigio successorem habere voluerunt, non etiam eidem patrocinia a defuncto relicta committant? Verum ne aliqui invidiose mihi obtrectent, quasi de una fidelia (quod in proverbio est) duos deat-hare parietes velim, sciant illi eundem quidem me offerre auctorem, at non solum eum, ut antea, sed Cassiano symmysta suo comitatum ante ora venire tua, ut jam nova hæc editio novi operis esse videri queat. Ad cujus lectionem, quo instructor majoreque voluptate Tua Amplitudo accedat, singulorum argumenta librorum, qua potero brevitate, hic perstringam. Damasceni itaque primum et maximum quidem opus est *Ἐκδοσις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* inscriptum, quod Latinus interpres in quatuor libros distinxit, qui tamen in Græco contextu unicus et continuatus est : unde etiam sit ut Latinus capitum numerus in tribus posterioribus libris minime Græco respondeat. In hoc vero, pius antistes, volumine, et nominatim quidem libro primo disserit de Creatore ipso. Deo unitario, Patre, Filio, et Spiritu sancto, varia de supersancta Trinitate mysterio explicans quæ fide quemlibet hominem Christianum apprehendere menteque tenere oportet : veluti de Dei incomprehensibili essentia, de tribus hypostasis in una natura, et earundem a sese discreatione, nec non ejusdem generis alia. In secundo autem post Creatorem de creaturis, sæculo angelis, demonibus, cælo, terra et reliquis mundi elementis, paradiso, homine, et quæ in ipsum cadunt, cum perturbationibus, tum virtutibus. In tertio redit ad Verbum Dei incarnatum, disserens de ejus conceptione, utriusque naturæ in una hypostasi conjunctione, de actionibus in Salvatore nostro, de passione ejusdem, manente inseparabili ac impassibili ejus divinitate, et aliis hujus generis pluribus. In quarto denique pergit de duabus in Christo Domino naturis post resurrectionem ad dextram Patris sedente varias refellere objectiones; item de fide in Jesum Christum, de baptismate, de adoratione, de cruce, de Scriptura, de lege Dei et peccati, de Antichristo, de resurrectione, et aliis hujus argumenti rebus. Hactenus de Orthodoxæ fidei opere; cui subjicitur *Περὶ τῶν ἐν πίστει κεινομένων*, hoc est, *De his qui in fide obdormierunt*, oratio, qua disputandum sibi sumit, an piæ viventium preces juvent aliquid eos qui ex vita hæc fideles migraverunt. Tertium locum tenent orationes duæ *De obdormitione sanctæ Dei Genitricis*, in quibus encomium et laudes ejusdem celebrantur. His annectitur sermo *de Die extræni judicii*, ubi cuncti homines ad piæ et religiosam vitam cohortantur. Quartum in ordine opusculum est ad Laodicensium episcopum *Ἀξιωματικῶν διαταγῶν* inscriptum, quod metaphrastes, *De decretis et placitis primas Institutiones* vertit : quod in eo primæ theologiæ institutiones, qua ex parte divinarum et hypostasim consideramus, contineantur. Quintum *De duabus Christi voluntatibus*, reliquisque ejus actionibus et proprietatibus inscribitur, quo, quid inter naturam et personam intersit, quæ vel naturam personam proprietates efficiant, sicut ea, quæ in Domino nostro Jesu Christo insunt, duplicia, an simplicia : sicut, ut duæ naturæ, ita duæ quoque voluntates in Christo, et quid humana a divina voluntate differat, et alia, hujus materiæ plurima edocemur. Hinc sequitur tractatus, *qua ratione ad imaginem Dei facti simus*, antecedentium quasi repetitio et explanatio. Cui annexa est quoque ejusdem argumenti oratio B. Maximi, nempe *de duabus in Christo Domino naturis* et Græco in Latinum conversa. In sextum est rejectus locum *Περὶ τοῦ Τριτάτου*, hoc est, *De ternæ sancti repetitione composito hymno libellus*, quo *Τριτάτου* illud certissimum sacrosanctæ Trinitatis, id est trium hypostasim in una natura symbolum esse adversus Petrum Cnaphæum, et hæretici hujus asseclas ostendit, qui quartam Divinitati personam insano errore alligere non verelantur, de quo etiam habetur caput 10 libri iii. *Ὀρθοδόξου πίστεως*. Septimum tenet locum *Orthodoxi et Manichæi Dialogus*, in quo Manichæorum de duobus rerum principiis et materia, quam vilem et malam statuebant, deliria recensentur, atque argumentis evidentissimis refutantur. Octavum locum sibi vindicat sermo *De natura composita contra Acephalos*. Nonum occupat locum *De hæresibus liber*, quo sacras et hæreses, quæ post homines natos ad suam usque ætatem existerunt, breviter quidem, at perspicue describit. Decimum obtinet locum Christiani et Saraceni de Verbi Dei incarnatione, passione, morte, de libero hominis arbitrio, de causa boni et mali, de hominis in utero formatione, et aliis hujus generis rebus colloquium : quo etiam monstri aliquot Agarenorum errores confutantur. Undecimum est sententiarum quoddam fragmentum : quo adversus octo principalium vitiorum genera, quæ etiam sanctos ut plurimum infestare solent, armamur. Duodecimum sunt sortita locum *Ἐόχρατόντα* inscripta carmina, quibus Christi Domini nostri nativitas, transfiguratio, resurrectio, Spiritus sancti missio, et alia hujus generis divina mysteria celebrantur. Decimum tertium opusculum est *De arte disserendi*, quo quantum theologiæ candidato satis fore existimavit, ejus artis præcepta tradit. Decimo quarto loco ponitur, sancti Patris et confessoris Theodori, studiorum præfati, oratio dogmatica de honore atque adoratione sanctarum imaginum. Decimo quinto loco describitur beati Joannis Damasceni Vita, per Joannem patriarcham Hierosolymitanum conscripta. Penultimum locum sortitæ sunt orationes tres de sanctis imaginibus colendis, in quibus hæc summatim tractantur : primum quid sit imago, quamobrem sit constituta; Scripturæ et Patrum testimonia de usu imaginum; item quot imaginumque sint genera, quæ possint, quæve non possint imaginibus exprimi : postremo quis imaginum auctor exstiterit. Itidem de adoratione, quid sit adoratio : quot sint adorationis genera : postea quam multa sint quæ in Scriptura invenimus adorata : ad hæc omnem adorationem propter illum, qui natura Deus est, esse constitutam : postremo autem honorem qui habetur imaginibus, ad ipsum exemplar pervenire. Ultimum sibi locum elegit historia duorum Christi martyrum : quanquam de auctore nonnulli dubitent; quia tamen digna est visa Trapezuntio, quam a se conversam Latinis legendam exhiberet, reliquis hujus auctoris operibus subjiciendam duximus. Hactenus de Damasceno. Cassiani vero ejusdem, aut saltem a superiore non prorsus alieni argumenti opera sunt, veluti duodecim illi libri quos in prima acie hic collocatos T. A. videt, quorum quator priores de cænobiorum institutis conscripti sunt, reliqui autem octo absolutam nobis perfectamque de octo principalibus vitiis disputationem reddunt, quam vix inchoatam in prædicto sententiarum fragmento Damasceni legimus. Sequuntur eos viginti quatuor Patrum Collationes, sive disputationes in hunc quoque finem omnes institutæ, ut a vitiis ad virtutes, a vitæ hujus illecebris ad sanctitatem, a sæculi hujus vanitatibus ad divinarum et cœle-

stium rerum contemplationem et studium nos pertrahant : et ut nosmetipsos abnegantes, Christum Dominum duceam sequamur, ex ejus præceptis vitam nostram componamus. Post illas legendum sese offert pietate et cœlestis sapientiæ profunditate insigne de Domini nostri Jesu Christi incarnatione opus septem homilium, sive libris distinctum : quo pius ille antistes fortissimis rationibus, apertissimis prophetarum, apostolorum et evangelistarum testimoniis comprobatis, impiam illam Nestorii hæretici opinionem magno zelo impugnat, volentis una cum Pelagianis, Mariam Virginem, non Θεοτόκον, sed tantum Χριστοτόκον appellandam esse, hoc est, Christum Dominum, non Deum, sed hominem tantummodo solitarium ex Virgine natum esse ; qui, ut verbis utar auctoris, postea demum virtutis via pie religioseque vivendo obtinuerit, ut dignus per hanc vitæ sanctimoniam fieret, cui se majestas divina sociaret : ut sic exclusa ab eo penitus sacræ originis dignitate, sola ei tantummodo meritorum relinquere electio : qua vix major in Salvatore nostrum dici blasphemia potuit. Habet nunc T. A. omnium voluminis hujus operum periochas, quibus ad lectionem eorum aditum et viam faciliorem parare volui : quæ, non fastidienti sinceroque animo legenti, et fidem, et eruditionem, vitæque probitatem augere possunt. Tua R. P. læto hæc animo suscipere bonique consulere velit. Omnipotens et misericors Deus largiatur tibi, ut ad sui nominis gloriam et Ecclesiæ salutem pater et pastor bonus diu præesse valeas. Basilæ Kalend. Augusti, anno restitute salutis 1575.

JACOBI BILLII S. MICHAELIS IN EREMO COENOBIAρχÆ

De sua operum S. Joannis Damasceni translatione Latina.

Reverendissimo cardinali, atque illustrissimo principi, Carolo Borbonio, Rothomagensi archiepiscopo, Jacobus Billius, S. Michaelis in eremo cœnobiarclia S. D.

Inter plurimas notas, quæ orthodoxos ab hæreticis dirimunt, hanc vel in primis numerandam immenio quispiam censuerit, quod illi veteres theologos, tanquam parentes, colunt ac suspiciunt, eorum vestigiis hærent, in eorum lucubrationibus ingenique monumentis libenter versantur, ab eorum placitis vel transversum unguem sibi minime discedendum putant : hi contra celeberrimos etiam quosque Patres, atque tum doctrina, tum admirabili vitæ sanctitate ac pietate præditos, inaudito quodam supercilio spernantur, ac velut de ponte dejiciunt, eos nunc probris et maledictis incessunt, nunc sannis ac dictis impetunt, eorumque, non verenda, ut degener ille Cham, sed multo quam ille sceleratius, honestissimas corporis partes, hoc est gravissima et sanctissima dogmata risui ac ludibrio habent : id denique omnibus modis agunt, ut eos quos errorum suorum laqueis implicitos tenent, a præstantissimorum auctororum lectione dehortentur. Dicerent id ipsis ab intolerando quodam fastu ac cæco sui amore proficisci, quemadmodum etiam revera proficiscitur. Qui enim his vitis laborat (laborant autem omnes, qui ab Ecclesiæ cœtu nefarie se præciderunt) minime sane mirum est, si reliquos omnes præ se despiciat, ac cerebri sui commenta quamlibet eruditus ac piis aliorum commentariis anteponat. Sed alia insuper hujus rei, et quidem longe gravioris momenti causa est. Id enim perspicue vident homines callidissimi, si priscorum Ecclesiæ Patrum arbitrio religionis causa disceptetur, exploratam nobis ac tanquam in fine conditam victoriam esse. Quos enim errores hac miserrima tempestate ab orco revocarunt, hos a veteribus theologis jam pridem confossos et jugulatos esse minime ignorant : ut jam non tam hæresum inventores (quod iis, qui gloriam in confusione quærunt, nominis aliquid afferre posset) quam sepulturam effessorum dici possint. Cum igitur in sanctissimorum virorum scriptis nobis certissimum præsidium constitutum, sibi crucem delixam, paratamque ruinam esse perspiciant, ideo eos tanquam ihmmissimos catholicæ fidei propugnatores invensissimo animo aversantur, ac de omnium manibus sublato cupiunt. Testis est hæc in re locupletissimus fideque dignissimus ille hæreticorum nostri temporis signifer Lutherus, qui cum Vicelio (sic enim doctissimus episcopus Noviolunensis nuper extremo vitæ die perfunctus, se aliquando ab ipso Vicelio accepisse non semel mihi narravit) adhuc in castris suis versantem, priscorum doctorum lectione impensius quam vellet, delectari perspiceret, injectus statim ipsi metus est, ne a partibus suis ille desciceret. Cumque ei magnopere, sed frustra tamen, ut hujusmodi fibros et manibus excuteret, auctor fuisset ; tum denique de eo plane diffidere cœpit, symmystisque suis aperte prædixit, cum ad papisticum cœtum (sic enim eos, qui de religione recte sentiebant, per contumeliam imparas apostata vocabat) brevi rediturum. In quo etiam falsus vates minime fuit. Nam hæc sagena ingentem illum piscem ex cœnoso hæresis Lutherae gurgite in altum traxit, ac velut alterum Mosem diu a Pharaonis filia educatum, ac pestifera Ægypti doctrina infectum, ad veræ matris gremium redexit. Nec vero hoc Vicelio solum usu venit, sed plerisque aliis, qui ejusdem filii adjumento ex prodigiosorum errorum labyrintho Dei benignitate tandem emeruerunt : quemadmodum contra innumeris hominibus vias antiquas, ut Scripturæ verbo utar ¹, neglexisse, ac profanis vocum novitatibus animam adjecisse, capitali fraudi fuit. Quid enim ipsum etiam Augustinum impulit, ut de Christianæ pietatis curriculo deflecteret, ac diuturno tempore Manichæorum, non tam decreta, quam portenta sequeretur, nisi quod, ut ipsemet confiteretur, in fidei salutisque negotio consulendos sibi potius hæreticos quam orthodoxos censuisset. Quocirca, cum ii, qui evellunt ac destruant, Christiane tunicam in sexcentas partes lacerant, suos, quam maxime possunt, a veterum lectione avocent, ac Palæstinorum in morem salutare patres oculos obstruere conentur ², an non illi, qui plantare, et ædificare, atque eum, qui filios Dei dispersos in unum congregavit ³, imitari student, hinc apertissime intelligent, quam Ecclesiæ utile ac fructuosum, imo quam necessarium sit, quod illi, ut suæ causæ detrimentum ac perniciem altaturam, fugiant, id sequi atque amplecti, piosque Patres, ac de tota posteritate optime meritos, nocturna versare manu, versare diuturna ? Hoc clypeo, ut etiam olim Sisinnius (a) animadvertit, hæreticorum mucrones retundi, aut, si veterum auctoritatem aperte rejiciunt (ut perfidos homines facere non pudet) singularis eorum audacia coargui liquido potest. Illud quidem sine controversia est, Catholicos omnes, nisi quos, ut mare cadavera, sic improbabissima vita e piorum cœtu ejicit, hæc maxime ratione in orthodoxa religione retineri posse. Eoque nomine non parvam eos Ecclesiæ utilitatem afferre judicio, qui veterum libris emendandis et explanandis, aut etiam de Græco in Latinum convervandis, ac novis accessionibus amplificandis, studium suum atque operam impendunt, theologisque materiam subministrant, qua, tum ad

¹ I Tim. vi. ² Gen. xxvi. ³ Joan. xi.

(a) Lib. v *Hist. eccl.* cap. 10.

propellendus adversariorum impetus, tum ad plebem optimis moribus instituendam, uti possint. Quo in genere cum multorum industriam elucere perspicere, egoque etiam aliquid jam, quod a piis quibusdam et eruditis viris non illibenter exceptum fuisset, in lucem edidissem, ingens hinc mihi calcar ad idem studii genus prosequendum additum videbatur. Sed partim fortunæ meæ, partim ex animi sententia constitutæ, partim ἀλλεπάλληλα bella, partim variis morbis attrita et pene prodigata valetudo, currentem, tanquam injecta manu, represserunt, ac ne me alto committerem, verum extremam littoris oram legerem: hoc est ne quid longioris operæ aggrederer, sed in iis, quæ minori labore ac breviori temporis spatio absolvi possent, animum exercerem, admoverunt. Nec tamen corporis imbecillitati tantum in me juris esse potuit, quin in divo Joanne Damasceno ultra constitutum progrederer, ultraque septa, ut proverbio dici consuevit, prosilirem. Quod tamen casu potius quam consulto et meditato contigit. Nam cum libros duntaxat *Orthodoxa fide*, quos non satis perspicue, nec interdum ad Græci codicis fidem satis recte atque integre conversos esse nonnulli querebantur, Latinos rursus facere decrevissem, perinde mihi ut fastidiosius ægrotis accidit, qui, si multos ipsis confertim cibos ingeras, universos respuunt, si autem deinceps eosdem adhibeas, omnes plerumque admittunt. Eodem enim modo cum, libris illis ad umbilicum jam perductis, opuscula quædam ab eruditissimo cardinali Sirleto accepissem, iisque item absolutis, Parallelorum opus singulari cardinalis Carafæ nobilissimi ac doctissimi viri beneficio et humanitate nactus essem, atque his rursus Latinitate donatis, alia quædam a præstantissimo juris professore Jacobo Cujacio, ac postremo Barlaami historiam a clarissimo viro Joanne Sanctandrea mutuatus essem, ita factum est, ut et dum mihi in singulis opusculis laboris lineam proponerem, tedium nunquam subreperit, et opus tandem in justum volumen excreverit. De Damasceno autem, ipsiusque eruditione, quid longam orationem comparare attinet, cum et quantus philosophus fuerit, et quanta theologiæ laude excelluerit, et quam studiose in auctorum qui ante ipsum floruerunt lectione versatus sit abunde ipsius scripta testantur? Illud quidem negari non potest, eum primum exstitisse, qui ea, quæ prius fuscæ ac libere disputari solebant, in unum corpus coegerit, remque theologicam via et ratione, longæque commodiori ordine tradiderit. Hoc enim ipse apud Græcos primus præstitit, quod multo post apud Latinos Petrus Lombardus cæterique scholastici. Hunc igitur auctorem, etsi minus amplum quam cuperem (multa enim ipsius etiamnum apud Græcos extare audio, etiamsi temporis injuria multa interciderint), haud paulo tamen quam antehac unquam ampliorem, maximaque ex parte a me translatum, atque in iis etiam quæ a Perionio et Zino conversa sunt, non negligenter recognitum et castigatum, cum in lucem emittere pararem, sub cuius auspiciis prodiret, non mihi diu fuit cogitandum. Nam cum me multis magnisque beneficiis tibi jampridem obstrinxeris, multoque etiam mea causa cupere præ te semper tuleris, mortalium omnium ingratus essem, si, cum mihi per corporis infirmitatem nec in tuo comitatu esse, nec ulla tibi officia præstare liceat, qua una in re possum, grati erga te animi significationem haudquaquam exhiberem. Id autem unum possum, quod litterarium otium suppeditat. Plura autem fortasse suppeditasset, si mihi in Michaelino nostro angulo, aut in Regia insula, hoc est μακάρον νῆσος, ut prius solebam, delitescere, atque inter fluctus et nemora philosophari, contigisset. Sed mihi truculenti apri vineæ nostræ devastatores et inflammatores hujusmodi felicitatem inviderunt. Quamobrem, ut divi Petri verbis utar * quod habeo, hoc tibi do, nempe Joannem Damascenum, clarissimum Græciæ lumen, qui cum maximis in patria sua muneribus dignitatibusque aliquandiu perfunctus, dextraque manu religionis causa multatus fuisset, eamque postea divino munere recepisset, sempiternarum rerum desiderio incensus, non honores duntaxat ac vitæ ornamenta, sed opes etiam ac facultates, amicos, parentes, ipsam denique patriam reliquit, ut meliorem patriam quæreretur, eique totum se consecraret, in quo quidquid ipsius causa hic relinquitur, multo certius auctiusque invenitur. Quo etiam nomine, quamvis me officii mei ratio ad id minime impelleret, merito sane atque optimo jure ipsius opera Illustrissimæ tuæ Dominationi nuncupare deberem. Multa enim in te pii omnes animadvertunt, in quibus ad præclarissimi viri similitudinem et laudem proxime accedas. Quid enim? An non ipse quoque dextram tuam manum, quæ tibi scandalum afferbat, abscidisti, atque a te projecisti; cum scilicet iis, quorum tibi ardentissimum amorem ipsa quoque natura in intimis visceribus ac medullis infixerat, quam Deo carere maluisti, nec committendum putasti, ut carni et sanguini plus apud te virium esset, quam ei, qui non modo supra carnem et sanguinem, sed supra etiam animam amandus et expetendus est? Annon in illo memorabili superioris anni facinore oculum etiam tibi ipsi eruisti, cum Rothomagi, te præsentem, lupus funestissimi edicti fiducia fretus, in tuum, imo in Domini tui, ovile libere grassaretur, ac tibi regis indignatio, quam mortis nuntium esse Sapiens pronuntiat[†], tanquam fortis armatus occurreret[‡]. Fortem enim illum superveniens fortior alligavit, zelus nimirum domus Dei, quo tum animus tuus ita repente conflagravit, ut, omni offensionis regis metu propulsato, statim in latibulum illud, in quo iummanis illa fera prædas agebat, te conferres, illicque ad errantes oviculas eam ex tempore orationem haberes, quæ, doctissimorum hominum, qui tecum aderant, iudicio, non tam ex te manare quam a Spiritu illius vehementis, quo petra conteruntur, allatu atque instinctu proficisci videretur. Quod si Damasceno summæ laudi ducendum est, publicorum negotiorum curam et administrationem abjecisse, ut divinarum rerum contemplationi se totum addiceret, non multo inferiorem laudem is meretur qui, in altissimo dignitatis gradu collocatus, inter negotia otium sibi facit, nihilque magis in votis habet, quam ut ex aulicorum tumultuum undis, si Ecclesiæ utilitas ita postulet, in tranquillitatis portum sese asserat. Neque enim gratia et auctoritate in aula florere, summam felicitatem, ut multi solent, sed vincula, sed compedes ac speciosum carcerem esse arbitraris. Quid quod ita in aula degis, ut tamen nihil aulicum, hoc est nihil vafrum, nihil subdolum, nihil ὑπουλον, in te mortales conspiciant? Neque enim ullis suis beneficiis hoc, inquam, Circe illa efficere potuit, ut de nativa tua morum simplicitate demigrares, atque ἐκτύριον τρόπον, ut Aristophanis verbo utar, tibi colendum existimares. Quod ut apud aulicos irrideri ac vitio dari solet, ita apud optimos quosque in maxima laude ac prædicatione ponitur; quippe qui, ut illi τὴν δικλόνην, sic ipsi τὸ ἀπλοῦν καὶ σκηπὴς ἐλεύθερον mirifica commendatione dignum censeant. Jam si monastica vita, quam amplissimis opibus prætulit, sanctissimeque coluit Damascenus, ingentem ei laudem conciliat, quis tam iniquus rerum æstimator erit, qui non te summis laudibus effe-rendum putet, cuius opera et contentione sæpe perfectum est ut complures hujus instituti homines ea nullo suo labore, nullo sumptu, nulla temporis mora consecuti sint, quæ, nisi tuus favor accessisset, nunquam obtinere potuissent? Ut enim olim tabernaculi * velis ex bysso et cocco et hyacintho contextis,

* Act. iii. † Prov. xvi. ‡ Matth. xii. § Exod. xxvi.

hæc officina vela et pelles externe præstabant, ut ventorum atque imbrium vim et pulverem ab ipsis arcerent: eodem modo, quod pietatis colendæ studio devoti homines spiritualibus deliciis sine ullo strepitu fruuntur, securique, ut D. Gregorii verbis utar (a), intima penetrent, ex tuo persæpe adjumento es, qui adversus hujus sæculi procellas exterius laboras. His patronum, his optimum parentem te præbes; his præsidii, his sacræ ancoræ, his portus loco es. His non modo domus tua, sed etiam aures tuæ patent. His etiam templa, his domos maximis sumptibus exstruis. Hoc denique in eis animo es, ut nihil ipsorum causa facere queas, quo voluntas tua expleri possit. Quæ cum ita sint (multa enim prætereo, quod te virtute ipsa magis quam virtutis præconio delectari sciam), rem me tunc ab officio meo non alienam, tum ipsi quoque Damasceno gratam atque jucundam facturum esse putavi, si ipsius monumenta illustrissimo tuo nomini consecrarem. Quod tu, velut εὐχαριστήριον munus, ab addictissimo tibi cliente profectum, ut grato animo accipias, te summopere rogo ac supplex obsecro. Dominus Deus illustrissimam Tuam Dominationem ad Ecclesiæ suæ utilitatem quam diutissime incolumem servet. Ex Dionysiano cœnobio, Nonis Maii 1577.

EX VOLUMINE

CL. VIRI LEONIS ALLATII, QUOD ΣΥΜΜΙΚΤΑ INSCRIPSIT, PAG. 446.

Leo Allatius, Bartholdo Nihusio.

Joannes Aubertus, vir plane doctissimus, post bonam navatam operam Theodorito Cyrensi, et Alexandrino Cyrillo, totum suum studium contulerat in Damasceno colendo, ut hic, æque atque illi, suis ornamentis decoratus ope typorum, inter sapientissimos versaretur. Studium laudans ego, meam quoque operam addidi, et quidquid in Romanis bibliothecis sub ejus nomine latebat, cruens, quadruplo minime, sumptus magna ex parte erogando, feci auctiorem: quin et labore addens, ex iis multa in linguam Latinam verteram: et, ut opus Auberti, magis conspicuum, lucem acciperet, de omnibus ejusdem Damasceni operibus, tum editis, tum edendis, singula examinans, et spuria a legitimis separans, judicium adnexui. Quæ omnia gratissima Auberto accessere. Sed, cum jam primo tempore meditaretur editionem vir ille præstantissimus, fato defungitur, et immaturo illius interitu res ecclesiastica et litteraria damnum impatibile facit: et, una cum eo, Damascenus in privatorum donibus alio silentio involutus jacuit. Nunc tandem ex Parisinis unus aliquis, ut mihi significavit noster Goar, libellum edidit sub hoc titulo: *Conspectus novæ editionis omnium operum S. Joannis Damasceni, monachi et presbyteri, in quatuor tomos distinctorum*; in quo equidem nulla mei mentio est: imo in fine, studia mea omnia atque laborem in illustrando tanto doctore vellicat, scribens, cum res esset perducta ad umbilicum, et typis mandata, accepisse se ab erudito viro, Allatium ab aliquot annis Roma Lutetiam misisse nonnulla Damasceni opuscula cum doctissimis scholiis. *Ea si ab eodem, qui misit, impetravero*, inquit, *cum iis, quarum editionem aliunde paravimus, ad majorem ejus absolutionem adjungenda curabimus*. Quare jam, ut vides, mi Nihusi, oleum et operam perdidimus: et alienos labores subripiens, se graculus, nescio quis, circumvexit. Id sane mihi non displicet, cum semper præ oculis mihi fuerit, non mea gloria, sed bonum publicum utiliter promovendum. Ut tamen aliena rapiendi aviditas quoque modo inhibeatur, visum est mihi, Damasceni operum, Auberto missorum a me, catalogum intexere, et tibi mittere, ut post alia in *Symmictis* edatur. Da mihi hanc adjutabilem operam, et consule, dum valet, labori meo. Cuperem enim, antequam ille Damascenum ederet, publice omnibus innotescere, quid in eum ipse contulerim. Vale, Romæ 19 Octobris clō 15 c llii.

Sancti Joannis Damasceni opera doctissimo Joanni Auberto Lutetiam transmissa per Leonem Allatium.

I. Ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον. Principium: Ἐδεῖ μὲν, ἔδει, ὡ Ἰωάννη πάγχρυσε, cum interpretatione Latina Francisci Arcudii episcopi Nucani, collatum et correctum ex codice ms. Leonis Allatii.

II. Εἰς τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου. Princ. Λαμπρῶς πανηγυρίζει ἡ κτίσις σήμερον, cum interpretatione Leonis Allatii.

III. Εἰς τὴν ὀπαταντὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. P. Εἶχε μὲν ἡ τῶν γενεθλίων πανήγυρις, cum interpretatione Latina Leonis Allatii.

IV. Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. P. Ἔθος ἐστὶ τῆς ἑρωτικῆς πρὸς τι διακειμένοις, cum interpretatione Latina Allatii.

V. Εἰς τὴν ξηρανθεΐσαν συκῆν, etc. P. Κινεῖ με πρὸς τὸ λέγειν ὁ ἐνυπόστατος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Λόγος, cum interpretatione Latina Allatii.

VI. Αἰθέλλος ὀρθοδοξίας. P. Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, cum interpretatione Latina Allatii.

VII. Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας. P. Ἰστέον ὅτι διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος cum interpretatione Latina Allatii.

VIII. Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου λόγος ἱστορικός. P. Ὅπταν τὸ ἔαρ ἀπέλη, cum interpretatione Latina Allatii.

IX. Διάλεξις πρὸς Σαρακηνόν. P. Εἰπέ μοι, ὡ ἐπισκοπε. Eam ediderant, absque textu Græco,

tantummodo Latine, cum aliis duabus Theodori Abucaræ, quas Græcas invenire non potuerunt. Modo ex manuscripto Allatii dantur Græce et Damasceni et Theodori.

X. Ὅροι. P. Πρὸς ἀκριβεστέραν παράδοσιν, cum interpretatione Malatestæ Albani.

XI. Ὅροι ἄλλοι. P. Ἀνάγκη ἐστὶ βίας αἰτία. Στοιχεῖον ἐστὶ.

XII. Περὶ θεότητος καὶ ἐνσάρκου οικονομίας Ἰησοῦ Χριστοῦ. P. Τοὺς εὐσεβεῖν αἰρουμένους.

XIII. Περὶ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου. P. Περὶ τοῦ Κυριακοῦ σώματος, οὐ μεταλαμβάνομεν.

XIV. Κατὰ τῆς θεοστογυῆς τῶν Ἰακωβιτῶν θρησκείας. P. Οὐδὲ τὸ καλὸν καλὸν ἐστίν, ὅτε μὴ καλῶς γένηται.

XV. Ἴσον Αἰθέλλου ὑπαγορευθέντος ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπιδοθέν δὲ παρὰ Ἰδιᾶ ἐπισκόπου Πέτρου μητροπολίτη Δαμασκού. P. Οὐ μικρὸν ἀφοτέρωθεν φόβο; καὶ ἀπορία.

XVI. Κατὰ Νεστοριανῶν. P. Πρὸς τοὺς Νεστορίου ὁμύφρονας οὕτως ἀρκτεῖον τοῦ λόγου.

XVII. Περὶ πίστεως κατὰ Νεστοριανῶν. P. Ἐδεῖ μὲν ἡμᾶς τοὺς ὑπὸ Θεοῦ σεσωσμένους.

XVIII. Τοῦ αὐτοῦ χρήσει; ἀγίων Πατέρων, ἀποδεικνύουσαι ὡς εἰς ἓστιν ὁ Χριστός, ἐκ δύο φύσεων, καὶ δύο φύσεις. P. Τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδύνων.

XIX. Περὶ τῶν ἐν Χριστῷ δύο θελημάτων, καὶ

ἐνεργειῶν, καὶ λοιπῶν φυσικῶν ιδιωμάτων. Est pars ex editis, quæ potest conferri cum editis, quæ corruptissimæ sunt.

XX. Τοῦ αὐτοῦ Πασχάλιον.

XXI. Τοῦ αὐτοῦ Εὐχῆ. Ρ. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὃ ἐν ἰδέει πλούσιος καὶ ἐν οἰκτιρῶσι.

XXII. Εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Ρ. Νῦν ἡ τῆς βασιλίδος βασιλικὴ τε καὶ ὑπέρβυτος ἑορτὴ, καὶ πανηγυρίς. Principium tantum.

XXIII. Κγς'. Πρὸς τοὺς εὐσεβῶς καὶ θεαρέστως λέγοντας δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ, ὁμοίως καὶ τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ θελήματα. Ρ. Ἰστέον καὶ μὴ ἀγνητέον, οὗτοι οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀβασανίστως καὶ ἀπερισκέπτως.

XXIV. Γεωργίου τοῦ Χιονιάδου σόβλια εἰς τὴν Πηγὴν τῆς γνώσεως Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ρ. Τὰ εἰωθῆτα ζητεῖσθαι κεφάλαια.

XXV. Γρηγορίου Πάρου μητροπολίτου Κορίνθου ἐκ τῶν ἐξηγήσεων εἰς τοὺς κανόνας τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν, ἐξηγήσεις εἰς τοὺς κανόνας τῶν αὐτῶν ἑορτῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ρ. Ὁ παρῶν οὗτος κανὼν.

XXVI. Eiusdem Vita Græca, per Joannem Hierosolymitanum edita, Romæ cum manuscripto Leonis Allatii collata et correcta. Ρ. Τοῖς τετραχῶσι τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

XXVII. Eiusdem Vita ex Menologio Vaticano Basiliano. Ρ. Οὗτος ὄντηρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας.

XXVIII. Τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Κωνσταντίνου Λογοθέτου τοῦ Ἀκροπολίτου λόγος εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Ρ. Τῷ Ἰωάννῃ τὸν λόγον, πῶς ἐκ Δαμασκῶ τὰ ἐγκώμια.

XXIX. De eodem Damasceno, ex Macario Aegyptio. Ρ. Ἡ τοίνυν ῥηθείσα ἀγία καὶ οἰκουμένη.

XXX. Ἀκολουθία εἰς τὸν ὄσιον Πατέρα ἡμῶν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Ρ. Ποίους ὁμωδῶν ἄσμασι τοῦ κανόνος. Ρ. Τὸν μουσικὸν τῆς Ἐκκλησίας τέτιγα.

XXXI. Ἀκολουθία ἄλλη εἰς τὸν αὐτόν. Ρ. Χαίροις Ἐκκλησίας ὄργανον, τοῦ κανόνος ἡ ἀκροστιχὴς κατὰ ἀλφάβητον, καὶ ἐν τοῖς Θεοτοκίαις Φιλοθέου. Ρ. Ἄδωκαί σοι τὴν ἔβουσαν σεπτὴν καί.

XXXII. Ἀθανασίου τοῦ Κατ' Ἰζύκη μεγαλυνάρια εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν. Ρ. Μακαρίζομέν σε, Ἰωάννη σοφὲ, ὡς χαρίτων λογικῶν.

XXXIII. Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Κοσμά τοῦ ποιητοῦ. Ρ. Τίμῃ ἐστιν ἄξιον τοὺς ἐφρευρηκότας τὰ κάλλιστα. Scriptor prostituit se narrare de Joanne Damasceno quæ præterierit Joannes Hierosolymitanus in ejus Vita.

XXXIV. Leonis Allatii, de Joanne Damasceno et ejus scriptis, ex opere ejusdem non edito, De libris apocryphis.) Quæ illustrent editionem Damasceni, et missa sunt.

XXXV. Ἀναστασίου μοναχοῦ πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ. Ρ. Αὐτὴ ἡ μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκωμένη.

XXXVI. Ἀναστασίου πατριάρχου Ἀντιοχείας διήγησις περὶ τῆς ἐν Περσίδι γενομένης συνόδου τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων, ἐν ἧ καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ γενομένων τεραστίων κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν. Ρ. Βασιλεύοντος Ἀρβενάτου τῆς Περσικῆς χώρας.

XXXVII. Τιμοθέου πρεσβυτέρου περὶ τῶν προσερχομένων τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ρ. Τρεῖς εὐρίσκομεν τάξεις, collecti, correcti et aucti ex ms. Leonis Allatii.

XXXVIII. Φωτεινοῦ Μανιχαίου πρότασις, Ἀντίρρησις Ζαχαρίου ἐπισκόπου Μιτυλήνης. Ρ. Εἰ τὰ ἐναντία αὐτά, αὐτοῖς οὐ λέγεται ἐναντία.

XXXIX. Cum Stephanus metropolitā Nicomedien-sis opusculo suo, Περὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς (Ρ. Ὅτι τρία μέρη τῆς ψυχῆς), omnia exscripserit ex opusculo Damasceni De virtutibus et vitiis, edendus est idem Stephanus, ut rerum legitimus

parens habeatur. Itaque missus est Græce et Latine.

XL. Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου Εὐσίας λόγος εἰς τὴν στήλησιν τῆς ἀγίας Θεοτόκου. Ρ. Ὁ μέγας ἀπόστολος Παῦλος, ὃ τῶν μεγάλων μυστηρίων ἐξηγητής.

XLI. Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὰ Νήπια τὰ ὑπὸ Ἡρώδου ἀναιρεθέντα. Ρ. Πάλιν ὁ τάλας ἐγὼ τὸν νῦν ἐπὶ τὴν Βηθλεὲμ ἐκπετάσαι βούλομαι.

Mittenda erant.

XLII. Λεξικὸν παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυροῦ Ἰωάννου πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ διορθωθὲν, καὶ ἀπὸ διαφόρων βιβλίων τὰς λέξεις εἰς ἐτυμολογίαν ἐρμηνεύσαντος. Ρ. Α, ἐπιρῶμα ἐστὶν ἐπιπληκτικόν. Ἄατος ὁ ἀβλαβής· ἀτὴ γὰρ ἡ βλάβη. Opus ingens, coriosum et singulare.

XLIII. Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου ἐξηγήσις εἰς τοὺς ἐν ταῖς ἱεραῖς Δεσποτικαῖς ἑορταῖς ἐκτεθέντας κανόνας, παρὰ τῶν ἁγίων καὶ σοφῶν ποιητῶν Κοσμά καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ρ. Ἔοικας, ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν τῶν ἐν ταῖς Δεσποτικαῖς καὶ δημοτελέσιν ἑορταῖς.

XLIV. Paracletice in B. Virginem, secundum ecto lonos Græcorum distincta: opus magnum et rarum et philoparthenois futurum gratissimum.

XLV. Λόγος εἰς τὴν μεγαλομάρτυρα Βαρβάραν. Princip. Ὑπέροκειται μὲν ὁμολογουμένως· ἀπασαν ἐγκωμίων σύνθεσιν.

XLVI. Λόγος περὶ τῆς ἀγίας συνάξεως τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ μὴ κρίνειν, μηδὲ μνησικακεῖν. Ρ. Ἄει μὲν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις διὰ πάσης τῆς τοῦ Θεοῦ Γραφῆς.

XLVII. Διήγησις περὶ τοῦ μεγάλου Ἀρτεμίου ἐκ τῶν Φιλοστοργίου. Ρ. Τὰ τοῦ μεγάλου καὶ ἐνδόξου μάρτυρος Ἀρτεμίου διηγείσθαι μέλλων ἀνδραγαθήματα.

XLVIII. Canones varil in sanctorum solemnitates.

Εἰς τοὺς Ἀσωμάτους. Ρ. Πάντες ἀνυμνήσωμεν πιστοί.

Εἰς τὸν μάρτυρα Κόωνα. Ρ. Ὁ καλλίνικος νῦν μάρτυς ὁμνεῖσθαι.

Εἰς τὸν Λάζαρον. Ρ. Ὁ πρὶν ἐκ μὴ ὄντων παραγαγών.

Εἰς Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ εἰς τὸν ἅγιον Ἀρσένιον. Ρ. Ὁ καθαρὸς ἡγαπημένος.

Εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Τήρωνα. Ρ. Θεοῦ σε, Θεόδωρε. Ἀκροστιχίς. Θεοῦ σε μέλλω δωρεῶν ἐπινοῦμε.

Εἰς Ἐπιφάνιον Κύπρου. Ρ. Ἐν τῷ τοῦ θεράποντος πιστῶς.

Εἰς Ἀρτέμωνα τὸν μάρτυρα κατὰ ἀλφάβητον. Ρ. Ἀνοίγω τῆς γνώσεως θησαυροῦς.

Εἰς τὸν μάρτυρα Θεοφίλον. Ρ. Ἀρχὴ ἐχρημάτισας.

Εἰς Εὐφημίαν τὴν μάρτυρα. Ρ. Ἐλκει πρὸς ὁμωδῶν ἡ ἀκροστιχίς. Ἐγκωμιάζω τὴν πανεύφημον κόρην.

Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ρ. Πεποικιλμένη τῇ θεῖᾳ ὄξῃ, ἡ ἀκροστιχίς. Πανηγυρίζεσθαι οἱ θεόφρονες.

Εἰς τὴν αὐτὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ρ. Παρθένοι νεάνιδες.

Εἰς τὴν γενέθλιον τοῦ Προδρόμου. Ρ. Ὡς ὄρθρος εὐπρεπῆς.

Εἰς τὴν Ἰνδικτον. Ρ. Ἄσωμεν, πάντες λαοί.

Εἰς Θεόδωρον τὸν Κοινοδιάρχην. Ρ. Ὡς σοφὸς ταξίαρχος.

Εἰς Ἰωάννην τὸν Καλυδίτην. Ρ. Πλουτισθεὶς ταξὶς θείας.

Εἰς Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον. Ρ. Δεῦτε εὐφῆμω τῇ γλώττῃ.

Εἰς τὸν Ἰωβ. Ρ. Τὸν καρτερικὸν ἀδέματα.

Εἰς τὸν προφήτην Ἠσαΐαν. Ρ. Φώτισόν με, Κύριε.

Et plerique alii.

XLIX. Troparia, prope innumera, in varias festivitates.

L. Τοῦ αὐτοῦ λόγος περὶ τῶν κεκοιμημένων, μεθ' ἑρμηνεύτη εἰς τὴν ἡμετέραν ἰδιωτικὴν τὴν τῶν Κυρίων γλῶσσαν, καὶ πρῶτον ἦδη ἀρχεῦθ. Ἡ γλυκύμωρος τροπαίς, τὰ δευτέρω καὶ τρίτω φάγια.

LI. Eusthathii, episcopi Thessalonicensis, commentarius satis prolixus et doctus in canonem

Joannis Damasceni in Pentecosten.

LII. Joannis Zonaræ, in octateuchum Joannis Damasceni expositio pulcherrima.

LIII. Marci Eugenici, in quosdam canones Joannis Damasceni expositio.

LIV. Gregorii Pardi, in nonnullos alios canones Damasceni expositio.

LV. Et alia.

LEONIS ALLATII DE S. JOANNE DAMASCENO PROLEGOMENA

Ex opere ejusdem inedito « De libris apocryphis. »

Joannem Damascenum, quem inter doctorum catholicorum album collocat Ecclesia, diversum esse a Joanne Damasceno, medico, quidquid Symphorianus Champerius, Gaspar Cunradus aliique in contrarium afferunt, adeo manifestum est, ut si quis id pluribus probare, lucem soli addere conaretur. Ille, Christianis ortus progenitoribus, Christo nomina dedit, et tandem monachum induens in absolutissimo virtutum omnium cumulo, et perfecta Christianæ pietatis ratione vitam posuit, et inter sanctos, non ab Orientali modo, in qua vitam egerat, sed Occidentali etiam Ecclesia collocatur. Hic, gentilibus prognatus parentibus, inter gentiles et Mahumetanos, Mahumeto in ipso etiam vitæ exitu addictissimus moritur. Ille ex nobilibus genus agnoscit, hic ex Damasci regibus; atavus namque illius Abdalas Damasco imperavit. Ille sub Leone Isauro, sub quo multa pro veneratione imaginum pertulit, circa annum Domini 740 floruit, iste post millesimum, anno 1158; iste Græce scripsit, hic Arabice: scripta postmodum ex ea lingua, et in Latinam, et in Græcam transmissa sunt. De quibus in Joanne Mesue fusius dicemus.

II. Diversus etiam est a Joanne alio Damasceno, Serapionis filio, qui tempore Isaac Beirami, ut nonnullis placet, non ante millesimum scribebat, Mahumeticæ sectæ cultor, æqualis vel posterior Joanne Mesue. Cum enim alter in alterius scriptis laudetur, necesse fuerit, vel eodem tempore vitam egisse: vel, si Serapionis filius filio Mesue posterior est, ab exceptoribus, sive notatoribus, in libros Mesue dicta alterius sententiasque fuisse inventas, vel postmodum ab exscriptoribus, quæ margini a curioso lectori fuerant adnotata, in textum mala fide fuisse inserta; unde postea de eorum ætate dissidia inter philologos orta sunt.

III. Et præterea alius est noster Damascenus a Damasceno scriptore Græco recentissimo. Hic namque Damascenus nomine, non cognomine. Sic enim concipitur: *Μοναχοῦ Δαμασκηνοῦ τοῦ ὑποδιακόνου καὶ Στοδίου, τοῦ Θεσσαλονικέως. Monachi Damasceni, hypodiaconi et Studii, Thessalonicensis.* Plerasque orationes in varias sanctorum celebritates vulgari Græcorum (licet aliquando, dum plus nimio antiquæ Græciæ linguam ambit, gratiam communis deturpat, eamque nobis ut plurimum representat, quam ad excitandum auditoribus risum in scena et theatro pædagogi, genus hominum stultissimum, reboant), composuit, et *Thesauri* titulo opus insignivit: eas postmodum impressores Veneti typis sæpius evulgarunt. Opus, si quædam excipias, et linguam in meliorem frugem reduxeris, tenuioribus hominibus non incommodum, neque injucundum. [II] Diversus item est a Damasceno episcopo, qui Græcorum communi dialecto varia ex *Æliano*, *Phile* et *Aristotele*, et aliis de natura animalium capitibus nonaginta

(a) Gregorius Abulfarajius Joannem filium Masawathi, seu Mesue vixisse et Bagdadi artem medendi docuisse refert sub Harone Arrashido calipha usque ad tempora Almotawacii, qui fratri suo Alwaltheo successit anno Hegiræ 230, Christi 816, imperante Græcis Theophilo: adeoque Joanne nostro Damasceno recentior fuit. Cæterum Christianus erat. Memoratur alter Joannes filius Mesue, filii Hamach, filii Heli, filii Abdelæ regis Damasci, qui ideo Damascenus est cognominatus, quem circa annum 1160 aut 1163, scripsisse aiunt. Ve-

rum Mondinus de Lentiis in antiquam versionem canonum ejus, ægre concedit Joannem Mesue, dici nepotem fuisse Abdalæ regis Damasci, et titulum sic interpretatur, *quod licet hæc verba hujus libri fuerint Joannis filii Mesue, tamen fuerunt intitulata, sive nuncupata, filii Hamach, filii Heli, qui erat filius Abdelæ regis Damasci, seu caliphæ Damasci.* Et certe Joannis nomen Christiani potius quam Mohammedani fuerit. Lindanus alicubi eum monachum Benedictinum facit: quam fabulam excutere non vacat, nedum confutare.

concinnavit, et Michaeli Cantacuzeno magno Domartrio transmisit, quæ legi magno tempore apud virum nobilissimum Petrum Velliam Romanum, imperfecta tamen. *F. Συνήθειαν ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, όταν θέλουν νὰ ἰδοῦσι τινὰ μέγαν ἀρχόντα.* Nisi id dicere velimus, unum esse cum jam dicto concionum scriptore, qui postea in episcopatum assumptus, rebus similibus colligendis ingenium exercuit: quod non credo, nisi aliunde accuratius edocear.

IV. Longe etiam diversus est alius Damascenus Rondinensis episcopus, qui dialogum non ineleganter composuit, quo statum et mores recentiorum episcoporum Græciæ deplorat. Habuit cum abbate S. Anastasiæ. Titulus ita concipitur, *Δαμασκηνῶ, ἐπισκόπου Ῥονδίνης, διάλογος μετὰ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, ἥτοι ταλανισμὸς κατὰ τῶν νῦν τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων.* P. Προσχορεύω.

V. Quemadinodum ergo Joannes hic Damascenus a prædictis diversus est, ita unus et idem est, nec diversus ab eo quem circa Theodosii Senioris tempora viri non infimi nominis tradunt vixisse, Vincentius Belvacensis *Specul. histor.* lib. xviii, cap. 100, et ex Vincentio Antonino Florentino in *Chronico*. tit. 40, cap. 10, § 4; Joannes Nauclerus *Chronolog.* volum. II, et præter hos Andreas Dandolus in *Chronico Veneto* sub Theodosio Seniore: *Joannes presbyter Damascenus hoc tempore vixit, qui infra duodecim annos liberalium artium scientiam apprehendit, et monachus factus, apud imperatorem de crimine diffamatus, manum amisit, quam B. Maria ei restituit.* Gesnerus in Joanne Serapionis, scribit eum vixisse anno a Christo quadringentesimo. Joannes Driedo *De dogmatibus variis et libris apocryphis* lib. iv, proximum temporibus Augustini fuisse tradit. Idem sentit Trithemius. Nec Joannem Franciscum Picum ab hac sententia alienum fuisse, dum de miraculo Trajani Cæsaris cum Lilio Gregorio Giraldo sermonem habebat; refert idemmet Giraldu *De poetarum histor.*, dialogo 5.

VI. Horum sententiam primus, quod ipse sciam, abunde refutavit Giraldu, postmodum Billius, et ex Billio Possevinus, Bellarminus aliique recentiores. Manifesto namque ex scriptore illius Vitæ Joanne Hierosolymitano, Menologiis Græcorum, et aliis colligitur Damascenum sub Leonis Isauri imperio vitam egisse, et ex Anonymo etiam qui Vitam Cosmæ Melodi descripsit. Quos secuti sunt alii recentiores, Sanderus lib. vii *De visibili monarchia*, Baronius et alii, ne singulos recenseamus. Ipse quoque Damascenus suo testimonio approbat, qui lib. iii *De orthodoxa fide*, cap. 10, et lib. *De Trisagio*, Petri Cnaphæi meminit, qui in quinta synodo sub Justiniano damnatus est. Lib. iv, cap. 12, adversus Iconomachos disputat, et lib. *De hæresibus* profert Cyrum, Sergium et Eustathium, qui in sexta synodo condemnati sunt. Imo oratione ii *De imaginibus* meminit Germani patriarchæ, quem dicit colaphis cæsum a tyranno, et in exilium missum. Non ergo qui *De-orthodoxa fide* libros edidit, alius est ab eo qui pro imaginibus dimicavit. Haud enim fieri potuit, aut qui sub Theodosio vitam agebat, hæreticorum multo post Theodosium tempore in Ecclesia damnatorum mentionem faceret; et eumdem fuisse, qui pro imaginibus adversus Iconoclastas, et libros *Orthodoxæ fidei* composuit, aperte Joannes patriarcha Hierosolymitanus, antiquus sane auctor testatur, qui horum omnium Joannem Cosmæ socium, amicum et fratrem, auctorem facit.

VII. Sed examinanda sunt omnino verba Volaterrani, antequam ad opuscula ipsius Damasceni convertamus orationem, ut magis lectoribus pateat quantum in hunc sanctissimum virum hæreticorum obstinata pervicacia, ut famam denigraret, commenta est. Scribit Volaterranus: *Joannes Damascenus Damasci natus, Hebræus, puer Constantinopolim venit: ubi liberalibus artibus legitime imbutus, et ad Christum conversus, monachi habitum sumpsit, simul et docebat. Captus deinde in littore maris a piratis Saracenis; [III] postea a Theodosio redemptus, magister ejus epistolarum fuit. In suspitionem proditoris veniens, dextera ei ablata est. Verum postquam deprehensus, qui litteras proditorias stylo Damasceni probe assimilaverat, in honore apud imperatorem fuit. At ille in cænobium regressus, ibi decessit.* Euge, mi Volaterrane, historias nobis, an nugas congeris? tecum namque mihi inter alios res est, qui æmèrioribus reipublicæ litterariæ temporibus, ex olidissimis pratis flosculos nobis obnoxios excerptis atque delibas. *Joannes Damascenus, Damasci natus.* Non potuit, etiamsi voluisset, aliter dicere. Nec aliam ob causam Damascenus dictus est, nisi quia Damasci natus. *Hebræus.* Si ante baptismum id asseris, ægre; nihilominus morem geram: quando etiam proverbio tritum est, *neminem Christianum nasci*: attamen Hebræum esse, qui nascitur, si a parentibus Christianis ortum ducat, licet adhuc baptismo non ablutus sit, sinamus alios dicere, non ita Christiano nomini addictos: nos qui a fidelibus nascimur, et, si dici fas est, una cum hac solis luce fidem parentum amplectimur, nunquam Hebræi dicemur ante baptismum, licet baptismum protrahi contingat. Omnes enim omnium gentium pueri, ante sectæ suæ signum Hebræi essent, et gentiles ipsi ante Christi adventum, quod nec Judæi ipsi concedent. Si dicas adultum Damascenum Hebraismo nomina dedisse, ideoque Hebræum fuisse: hoc, pace tua dixerim, falsum est. Damascenus enim ab ipsa pueritia Christiana religione imbutus, eam semper coluit, et in ea firmus et stabilis, extremo quoque spiritu, quemadmodum per totam vitam, illibatam conservavit, animam efflavit. Ut hinc videas adversariorum deliramenta, qui, nescio ex quo penu, in commentariis suis referre non sunt veriti, Joannem, cum adhuc esset apud Saracenorum regem in pretio; simulasse a Mahumeti religione non admodum abhorrere. Nam una cum eo ad sepulcrum Mahumeti profectum, et ex regis jussu, metu percusum, Mahumetum

(a) Ejusdem ante meminerat orat. i. *De Imaginibus*, ut et Leonis Isauri, Iconomachorum principis, et.

adorasse, et ad laudem illius se inclinasse, et eum publice prædicasse. Quamobrem honoribus ac muneribus a rege acceptis Damascus fuisse reversum. Hocque totum ex commentario plane fabuloso de ejus conversione proferunt (a). Hæc tamen nugamenta esse detractorum, inique tanti viri pro catholica religione et cultu imaginum conatus et studia calumniantium, ex aliorum scriptorum probatissimis testimoniis deprehendet. Licet enim in pseudosynodo septima adversus imagines a nefariis illis avitæ religionis hostibus Σαρακηνῶν appellatus sit, non ideo ita dictus est, quasi ullo unquam tempore Saracenorum religioni addictus fuerit, sed quod inter Saracenos tunc Damascus occupantes natus, non una cum illis sacrarum imaginum cultum egerasset. Parentes illius Christianos quoque fuisse scriptor ipsius Vitæ, et alter Cosmæ, apertissime fatentur, et Græci 4 Decembris, in Menæo. Ὥτος ἦν ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐκ Δαμασκοῦ τῆς πόλεως, ἐκ γένου· περιφανοῦς, καὶ τῆ ὀρθοδόξῳ διαπρέποντος πίστει· *Hic erat sub imperio Leonis Isauri, et Constantini filii illius, ex urbe Damasco illustri genere et fide orthodoxa conspicuo. Menologium* Basilianum, γένου· περιφανοῦς, καὶ ἐνδόξου, καὶ πιστοῦ. *Genere illustri, et glorioso, et fidei.* Sed frustra hic aliorum venamur testimonia, cum Joannem ipsum Damascenum de semet hoc idem asserentem habeamus in sua fidei professione, in qua apertissimis verbis fatetur : Ἀυτῆ μου ἡ πᾶσα ὁμολογία ἐν ἧ ἐγενήθη· αὐτῆ μου ἡ πίστις, ἐν ἧ βεδάπτισμαι, καὶ αὐτῆ μου ἡ δόξα, ἐν ἧ συναντρέφην, καὶ ἧ συνέζησα. *Hæc est mea universa fidei professio in qua natus sum; hæc mea fides, in qua baptizatus sum, et hæc mea gloria, cum qua connutritus sum, et quacum convixi.* In fide Christiana ille nasci non dicitur, qui ab infidelibus parentibus, sed qui a Christianis ortum habet, licet adhuc baptismo ablutus non sit, in fide Christiana dicitur, quam in parentibus habet et futuro baptismo amplexabitur : eamque si ejuraverit, perfidiæ ac perduellionis reus, non minus iis qui se fidei per baptismum subdiderunt, condemnabitur omnino. Non nemo tamen de Patre aliter enuntiat, ejus subdoloriam, cum obvia non sit, operæ pretium me facturum existimo, si Græce transcribam. Ἄξρον δὲ μὴδὲ τὸ μετὰ ταῦτα γενόμενον [IV], ὡς φασί, καταλιπεῖν ἀδιήγητον· οὐ γὰρ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὁ τούτων πατήρ τῆ τοῦδε βίου μεθίσταται· καὶ θάνατον, οἶμοι, θνήσκει διπλοῦν, τὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Τί δὲ οἱ χρηστοὶ παῖδες; τὰ ἀγαθώτατα ἔχοντα· οὐκ ἀχάριστοι περὶ τὸν εὐεργέτην φανῆναι ἠέτιγοντο· οὐδὲ τῆς μὲν οἰκίας σωτηρίας φροντίζειν, τὸν δὲ οὕτως αὐτοὺς ἐλευθερίως θρεψάμενον παρῆναι, ὥστε τὸν τῆς ἀσεβείας καρπὸν ἐκεῖθεν τρυγᾶν, καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ ταμιεύεσθαι. Καὶ τοίνυν τῷ διδασκάλῳ προσελθόντες ἀναμιμήσκουσι τε τῶν πατρικῶν ἀγαθουργιῶν, καὶ ὅπως περὶ τὴν πίστιν χωλεύων, οὐχὶ καὶ κατὰ τοὺς τρόπους υπέσκαζε, καὶ λιπαροῦσι κοινῆ Θεοῦ δεηθῆναι, ὡς συγγνωμονήσει τούτῳ, καὶ μὴ τῆς ἀσεβείας λήφοιτο τὰ ἐπίγυρα. Πείθεται τούτοις ἐκεῖνος· καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν οὕτω χρηστὸς ἀνὴρ, καὶ πολὺ φέρων τὸ συμπαιθεῖς; Καὶ ἃ συντόνος ἀγρυπνίας, καὶ δεήσεσιν ἑαυτοὺς ἐπιδόντες, ὑπὲρ τοῦ τεθνηκότος ἐδύνοντο. Ὁ δὲ γε διδάσκαλος καὶ ταῦτα προσετίθει ταῖς προσευχαῖς : « Κύριε ὁ Θεός, ὁ καὶ Τραϊανὸν τὸν δυσσεβῆ βασιλεῖα, καὶ κατὰ Χριστιανῶν ἀμέτρως λυτήσαντα, ταῖς τοῦ σοῦ θεράποντος Γρηγορίου δεήσει τῆς γενένης τοῦ πυρὸς λυτρωσάμενος, καὶ Φαλκονίλλαν τὴν Ἑλληνίδα ταῖς τῆς πρωτομάρτυρος Θεῆλας εὐχαῖς τῷ κλήρῳ τῶν σωζομένων συγκαταλέξας, αὐτὸς ἐπάκουσον καὶ ἡμῶν, καὶ ταῖς τῶν ἐλεεκτῶν σου σκηναῖς τὸν τῶν σὺν οἰκετῶν γεννήτορα κατασκήνωσον. » Ἡ δὲ μεγίστη ἡ πρωτόμαρτυς Θεῆλα, μέγας δὲ ὁ θεὸς Γρηγόριος, καὶ διὰ τοῦτο παρὰ σοὶ δεδυνημένοι τὰ μέγιστα· ἀλλὰ γε πρόσαισι καὶ ἡμῖν αἶ τε τοῦ τεθνηκότος ἀγαθουργία πρὸς ἀντιστήκωσιν, καὶ προσέτι τὰ εὐγενῆ ταυτὶ νεόφυτα, καὶ καλλίκαρπα, κἂν ἐκ φαύλης βίβης ἐκδλάστησαν, ὡς τὸ ἐνδῆον ἐκεῖθεν, ἔνθεν τὴν ἀναπήρωσιν δέχεσθαι. Ἐγένοντο ταῦτα δι' ἑξ ἡμερῶν τεσσαράκοντα, καὶ ἦσαν οὕτως συντόμως θεόμενοι, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ βοήθειαν ἐπεσχομένοι· ἀλλ' ἦν ἄρα πάντων ἐνεργῆς δικαίων εὐχή, καὶ τὸ, τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτῶν ποιῆν τὸν Θεόν, κἀνευθεν πιστούμενον. Τῆς γὰρ τεσσαρακοστῆς ληγούσης ἡμέρας, γίνεται τι κἀνευθεῖα τῆς πόλῆς σου, Χριστὲ βασιλεῦ, φιλανθρωπίας ἔργον ἀξιοθαύμαστον. Νυκτὸς γὰρ ἐπιγενομένης, καὶ τῷ κολλῶν κωματῶ πρὸς ὑπνον τραπέζων τῶν ἀγαθῶν ἱκετῶν, ὁ τεθνηκὼς ἐφίσταται τοῖς τρισὶ, καὶ πάλους ἦν εὐχαριστῶν, καὶ χάριν τοῖσι τοῖς ὁμολογῶν. Διὰ τῶν ὑμετέρων, φάσκων, εὐχῶν τοῦ σκότους, καὶ τοῦ πυρὸς ἡλευθέρωμαι. Ταῦτα ἄμα εἶδον, καὶ ὁ ὕπνος μεθῆκεν αὐτοῦς, καὶ τὰ δραθίντα πρὸς ἀλλήλους διηγησάμενοι τὴν εὐχαριστίαν ἀξίαν τῷ τῆς δεήσεως τῶν ἐπικαλουμένων αὐτὸν ἐπακούοντι Θεῷ ἀπεδίδωσαν. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ παρὰ πλλῶν μέχρι τῆς δεῦρο θρυλλόμενα. *Dignum porro est, quod postea subsequutum est, et nonnulli tradunt, in commentaria referre. Non enim multum tempus effluxerat, et eorum (Joannis scilicet et Cosmæ), parens vita excedit, et mortem, vae misero! duplicem corporis et animi obit. Quid vero probi pueri, optima soboles? Haud passi sunt benemerenti non referre gratiam; neque tantum propriam procurant salutem, et parentis tam effuse benefici, et in alimentis præstandis negligunt, ut impietatis ille fructum perpetuis ignibus addictus decerperet. Quare præceptorem conveniunt, paternorum beneficiorum memoriam recolunt, et quamquam parens ratione, licet in rebus fidei vacillans claudicaret, firmo tamen pectore erat, et ingenio probus. Hinc supplices exorant, ut junctis precibus Deum deprecarentur, ut illius misereretur, neque supplicium illi pœnasque pro impietate constitueret. His ille inducitur. Qui enim aliter fieri poterat apud virum ingenuis moribus, et quam maxime ad misericordiam propensum? Quare continuis vigiliis et orationibus semetipsos tradentes, pro defuncti salute preces fundunt. Magister illa quoque supplicationibus addebat: « Domine Deus, qui Trajanum regem impium, qui in Christianos immoderate tanquam rabidus canis sæcierat, servi tui Gregorii precibus e gehenna ignis liberasti, et Falconillam gentilem Theclæ protomartyris supplicationibus sorti justorum adnumerasti, tu ipse exaudi nos quoque, et in electorum tuorum tabernaculis servorum tuorum parentem colloca. Licet enim*

(a) Quidni forsitan et, ex inscitia rerum et temporum sanctissimo doctore ea attributa sint, quæ vel filio Mesue Damasceno, vel filio Serapionis obtingerant?

(b) Professionem hanc fidei diversam non esse

censeo a libello fidei, ejus Allatii infra meminit n° 62.

(c) Excerpta vero esse ex Vita Sancti Cosmæ Melodi, certum sit ex ipsomet Leone Allatio dissert. II, De libr. Eccles. Græc., p. 120-128.

Thecla protomartyr maxima fuerit, magnus porro et divinus Gregorius, ideoque maxima quoque ex te exsculperunt: nihilominus suppetunt et nobis, quæ apponamus, et defuncti res probe gestæ, et nobiles hi recenterque nati, et fructicosi, quamvis ex improba radice orti sunt, surculi, quibus, si quid fuerit, quod in nobis minus sit, supplere possumus.» Per quadraginta dies integros hisce persistebant indemisse orationibus incumbentes, numinisque exspectantes clementiam. Erant vero justorum preces omnium potentes, indeque comprobabatur, Deum timentium se voluntatem perficere. In ipso namque quadraginta dierum occasu, opus admiratione dignum pro nimia tua, Christe Rex, humanitate completur. Ubi namque nox advenit, probis tribus supplicibus præ labore diutino somno sopitis, mortuus ingentes gratias illis habens et referens apparet. « Vestris, aiebat, supplicationibus a tenebris, igneque liberatus sum.» Hæc cum vidissent, e somno excitati, quæ viderant, unusquisque alteri enarrat, debitasque Deo invocantium se preces exaudienti, gratias agebant. Et hæc quidem sunt quæ inter plerosque ad [V] hunc diem vulgo jactantur. Hæc de rumore illo, ni velis dicere, fabella, quæ sua jam ætate multorum animos occuparat, auctor ille. Commentum etiam fuisse probat, contenditque Constantinus Acropolis, orat. de laudibus Joannis Damasceni: Οὐ μὲν οὖν ἐκ διαδοχῆς οἱ τοῦ ἁγίου γεννήτορες εὐσεβεῖς, καὶ τὴν κατ' ἀρετὴν βίον ἐπιφανεῖς. Μὴ γὰρ δὴ δεῦματι τινὰς ἕτεροῖα τὰ περὶ αὐτῶν ἱστορηκότας, ἀπερισκέπτως οἶμαι τὰ κατ' αὐτοὺς ἀκηκότας, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ διηκριθηκότας, καὶ τῶν ἁγίων προγόνων. Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἅγιοι μέσον ἀσέβων, εὐλιχρινῆ τὴν πίστιν τηρήσαντες, τῶν ἁγίων ὄντων φυτοσπόρων τοῦ ἁγιωτάτου τοῦδε καὶ θειοτάτου καταψευδομένου ἀνδρός· καὶ οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ τοὺς ἐξ ὧν προσελήλυθα στηλιτεύοντας· ἀλλ' εὐσεβεῖς μὲν οἱ γενάρχαι τῆ μακαρίῳ, ὡς ἡ ἀληθῆς ἀνάκαθεν ἱστορία παραδίδωκεν. Εὐσεβεῖς δὲ οἱ πατέρες, καὶ ἀρετῆς διὰ πάσης ἀντιποιούμενοι βιοτῆς. Sic itaque per successionem sancti parentes pietate et virtute conspicui fuerunt. Neque enim illos admittimus, qui de illis absurda quædam scripto tradiderunt, inconsiderate, ut opinor, rebus eorum et sanctorum progenitorum examinatis (vere enim sancti inter impios intemperatam fidem servarunt), sanctissimi hujusce ac divinissimi viri mendacio genus conspurcantes, et quasi illius causam agerent, eos, unde ipse natus est, vituperantes. Sed beati hujusce progenitores pietatem coluerunt, ut vera de illis jampridem historia tradidit: pii quoque parentes virtutis omne genus per omnem vitæ cursum consecrati sunt.

VIII. Sequitur Volaterranus. *Puer Constantinopolim venit.* Nihil minus: nunquam Damascenus Constantinopolim venit, quam nec aspicere vivo per alias occupationes datum est. Ipse namque Damasci nascitur: ibidem munificentia, ne dicam prodigalitate, patris a Cosma monacho pio et doctrina atque eruditione magno una cum altero Cosma Melodo, tum profanis, tum nostris disciplinis apprime excolitur: postmodum elato funere patris, ipse dignitatibus a Damasci satrapa oblati, summa etiam contentione, rebusque domesticis neglectis, post recuperatam divæ Virginis beneficio manum, Hierosolymas profectus, in Sabæ monasterio, vitæ quod supererat, sub agresti nimis et iracundo sene peragit, ubi tandem sine vitæ posito sepelitur; et bellum Iconoclastis indictum, ex Damasco primum, postea ex Palæstina, licet e minus, animose tamen proficueque admodum confecit. An ergo, qui vitæ suæ rationem ita dividerat, Constantinopolim venit? Huic rei testis est Joannes Hierosolymitanus patriarcha, accuratus sane Vitæ illius scriptor. Verba sunt: Ὁ δὲ χαριτώνυμος οὗτος ἀνὴρ, οὐ τὴν θράκη τότε οἰκῶν, εἰς Σαυρομάτας ἀπέβη, οὐδὲ ἐκ τῆς Βύζαντος εἰς Ἡρακλεῖας στήλας ἀπέβη, ἀλλ' ἐν Δαμασκῷ τὸ πρότερον, ἐν Παλαιστίνῃ τὸ δεύτερον ποιούμενος τὰς διατριβὰς, καὶ ἐν ἐρημίᾳ τόπω ἀσκηόμενος, ἀνεπαλαμῆτο πρὸς τὴν Λέοντα γενναϊότητα. *At vir iste qui a gratia nomen sortitus est neque Thraciam incolens ad Sauromatas perrexit, neque ex Byzantio ad columnas Herculis confugit; sed cum prius Damasci, postea in Palæstina vitam traduceret, seque in solitariis locis exerceret, strenuus et impavidus adversus Leonem depugnabat:* Et infra. Καὶ ἀπὸν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν προσήκουσαν προσκύνησιν ποιησάμενος ἐν τόποις τούτοις τοῖς σεβασμίαις, ὡς εὐλαφῶς διψῶσα τὸν Θεὸν εἰς τὴν ἐρημίαν ἐξείσι, καὶ τὴν τοῦ θεοφόρου Σαβᾶ λαύραν καταλαμβάνει, ἔχων ὑπαδὸν, οὐ τῆς ὁδοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σκοποῦ κοινωνὸν Κοσμάν. *Et inde, Damasco profectus Hierosolymas, factaque in venerabilibus locis adoratione decenti, mox velut cervus sitiens Deum, in deserta abiit, et ad beati Sabæ monasterium perrexit, non tantum itineris, sed ejusdem instituti comite Cosma.* Et tandem: Ἐκείνον δὲ καὶ εἰς τοῦτο πέπεικεν ὁ ζῆλος ὁ ἐνθεός, ὡς ὑπὲρ τοὺς θεῖους νόμους ἀγωνισάμενος ἐκ Δαμασκοῦ μὲν πρότερον, ἐκ δὲ Παλαιστίνης τὸ δεύτερον βαλεῖν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν σεπτῶν εἰκόνων καταιρέτας καὶ ὑβριστάς. *Nam quod ex Damasco prius, et postea ex Palæstina, in eos qui venerabilium imaginum Constantinopoli directores erant et contemtores, in- vectus est, nihil eum aliud impulit quam zelus divinus.* Et cum semel e loco patriarchæ Hierosolymitani jussu secessisset, ubi ab eodem facultas data est, recta in eundem regreditur. Ἰωάννην δὲ ὁ τοὺς τῶν Ἱεροσόλυμων ἰθύνων οὐρακας, ἐκ θεοπνευστίας μεταστειλόμενος, ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεῖν τὸν κύριον τοῦτον χειροτονεῖ· ὁ δὲ πρὸς τὴν τοῦ θεοφόρου Σαβᾶ λαύραν αὐθις ἐπανίω. *Idem Hierosolymorum gubernator, divina inspiratione etiam Joannem vocat, et ut ex cathedra seniorum Deum laudet, presbyterum ordinat, qui tamen mox ad divi Sabæ monasterium rediens, etc.* An rectius Damasceni itinera moresque subdistingui potuerunt? Non in urbe Byzantio, sed aliunde longo locorum intervallo dissitus, calamum adversus [VI] Leonem perstringit. Frustra Leo in præsentem, et quem ipse perimere poterat, litteras ad Damasci præsidem confingit. Volaterranus, ubi liberalibus artibus legitime imbutus. Qui is potuit liberalibus artibus Constantinopoli imbui, in qua nunquam fuit? quemadmodum et quæ subdit, *ibi habitum monachi sumpsisse et docuisse.* Habitum monachi sumpsit in Sabæ monasterio, in quo et studiis et monumentis conscribendis operam dedit. *Et ad Christum conversus.* Ergo natus grandior et ætate adultus, in qua pietas et fides placere posset. At Vitæ illius auctores eum a parvulo

puero, et in ipsis incunabulis sacro fonte ablutum tradunt. *Τίχεται οὖν αὐτῷ παῖς οὗτος ὁ λαμπρὸς, καὶ ἀπαλὸς τῷ σώματι, ἔτι τῇ διὰ τῆς πνευματικῆς μητρὸς ἀναγεννήσει, τέκνον φωτὸς ὁ πατήρ τῶν οὐρῶν ἀπεργάζεται.* *Nascitur igitur illi puellus præclarus iste, quem adhuc tenero corpuseculo regeneratione per spiritualem matrem filium lucis facit.* Volaterranus, *Captus deinde in littore maris a piratis Saracenis.* Quæ istæc fabula est? ut bene ex alto jamjam periturus et hærens, nec incommodo adagio, in aqua, vento secundo in litus portumque subducitur: unde postea inflationibus velis ad somniandum mentiendumque eversionem facit! Quonam id in littore actum est? In ipse Constantinopolitano, an longe ab eo aberrans littore piratis præda objicitur, illisque Saracenis? At, mi homo, id temporis, licet Saracenorum natio (neque enim ad rem pertinet) in hac rerum luce, lucis usurafrueretur; attamen intra proprios fines, sua sorte contentam interclusam fuisse, nec alienis inhiasse fortunis, ad illa tempora, ne nomine quidem, ut ita dicam, cognitam certissimum est. Illa anno imperii Heraclii duodecimo, orbis conditi 6131, Christi 622, post Theodosium primum 227, post Theodosium minorem 172, ut harum rerum scriptores Theophanes monachus, Constantinus Porphyrogeneta, Georgius Hamartolus, Georgius Cedrenus, aliique asseverant, disruptis propriis repagulis in exitum potissimum Græciæ et insularum, vario certaminum eventu sub diversis ducibus, tum primum effusa, pulcherrimam deinde Orientalium regionum faciem funestissimis cladibus conspurcavit. Quo etiam anno Stephanus Mathematicus, qui tunc temporis florebat, de Saracenorum exitu thema constituit. Non potuit ergo sub Theodosio a Saracenis, qui nulli erant, capi. *Postea a Theodosio redemptus, magister ejus epistolarum fuit.* Somnia, et nova omnia et a scriptoribus sciolis, et aliud quidpiam agentibus (neque enim serio ea dictasse verosimile est) tradita. *In suspitione proditoris veniens, dextera ei ablata est. Verum postquam deprehensus, qui litteras proditorias stylo Damasceni probe assimilaverat, in honore apud imperatorem fuit.* De namque per nefas excisi Damasceni mentionem induxit: eam beneficio Virginis mire restitutam, quod potissimum erat, tacet. Sane Theodosio nullam ob causam insigniter injuriam facit: scelus enim illi appingit quod non patrarat. Nec injuriam minuit illi Damascenus, post detectam fraudem honorifice exceptus. Id namque et homo immanissimus, et Christiani nominis hostis veritate comperta luculentissime obiisset. *Dein ille in cenobium regressus, ibi decessit.* Et id quoque a veritate longe est. Nunquam enim egressus, non potuit regredi; et qui institutum quod sibi semel animo fixerat, nunquam dimiserat, non potuit illud sibi denuo refovere. *Scripta ejus utilia ab utraque recipiuntur Ecclesia.* Hic tandem dum finit Volaterranus, in mentem rediit, verumque nescio qua ratione fassus semel est. Finisset utique citius. Sic enim minus ineptiarum congressisset, nosque ab illis refellendis molestia tædioque liberasset. Alii etiam cautiores cum Volaterrano multa desipiunt, que sufficit in Volaterrano improbasse, ne recoctam cramben reponere videamur.

IX. Verumtamen cum tantæ in Volaterrano cæcitatæ causam non sine admiratione perquirerem, tandem eum ex stultis quibusdam de Joanne Damasceno narrationibus stultissimum factum deprehendi. Facem mihi prætulit Giralduus *De poet., histor. Dial. 5. Inter quos ille est qui ejus Vitam copiose descripsit: cujus piget fabulas hic vobis referre.* Hinc cum ejuscemodi vitam mihi conquire, in unam illius partem utcumque incidi apud Vincentium Belvacensem *Specul. histor. lib. xvii, cap. 103, et Petrum Equilinum lib. iv, cap. 135.* Namque hi omnino ex nugamentis illis sua contexere veriti non sunt, et potissimum Centuriatores, qui propter Damasceni studium in imaginibus propugnandis [VII] infensi, quid non in Damascenum deblaterant. Et, ut acerbius urgeant, sermonem *De ejus conversione* diversum, ut existimo, ab hac vita (neque enim illum vidi), in medium proferunt. Sed sermo hic sua ruit inanitate, et apertissime a Damasceni nominis hostibus confictus deprehenditur, cum ea contineat quæ de Damasceno dici non possunt. De Vita quid sentiendum sit, paucis accipe. Vincentius sub Theodosio III, vel Anastasio, a quo dicit, *monachalem habitum sumpsisse.* Novum est hoc, imperatores monachalem habitum dare. Vincentius ait, *raptum a Saracenis, in Persidem delatum;* Petrus in *Ægyptum.* Vincentius, *cum inter prædones prædæ divisio fieret, contigit, ut cuidam inter eos ditissimo Joannes in partem veniret;* Petrus, *ad Ægyptum ducentes, cuidam Saraceno diviti vendiderunt.* Vincentius, *a Theodosio missa legatione sub pœna capitis domino mandasse, ut ei quantocius mitteret: qui præcepto imperiali contradicere non ausus est;* Petrus, *Theodosius, qui ei fuerat amicissimus, Joannem precibus ac pretio multo a Saracenis redemit.* Vincentius, *Constantinopolim reductum, monasterio inclusum, eum sæpius pro negotiis maximis imperatore consulente.* Petrus, *quem Constantinopolim reductum, suum cancellarium fecit, ejusque consilio et industria curiam totam regendam commisit.* Nec ab alio penusunt quæ de Joanne Damasceno narrat Joannes Nauclerus, volum. II *De generat. 14.* Quid in his tam vehementer repugnantibus ac secum adversantibus firmum ac stabile dices? Otium abutentium homuncionum mera somnia, mihi crede.

X. Illud quoque addam: Joannes Damascenus apud Vincentium proditoris reus, pessimus *Sarabaita* (a) declamatur. Quid illud nominis sit, explicandum. *Sarabaitas* eos esse monachos, qui consilia evangelicæ doctrinæ et monasticam disciplinam renuunt, colligo ex S. Benedicti suæ Regulæ cap. 1: *Tertium monachorum teterrimum genus est Sarabaitarum, qui, nulla regula approbati, experientia magistra sicut aurum fornacis, sed in plumbi natura*

(a) In actis illis commentitiis Vitæ S. Joannis Damasceni, iratus imperator hoc convicio adversus Joannem usus refertur: *O nequissime Joannes, beneficiis meis ingratus, malum mihi pro bono reddidisti, Sarabaita pessime.* Quæ locus hominem

num, fabularum istarum indicat auctorem, qui, cum ex Regula S. Benedicti didicisset quoddam genus fuisse monachorum nullius disciplinæ, qui Sarabaitæ nuncuparentur, sanctum monachum Joannem hac voce a principe lacessitum finxit.

molliti, adhuc operibus servantes sæculi fidem, mentiri Deo per tonsuram noscuntur, qui bini, aut terni, aut certe singuli sine pastore, non Dominicis, sed suis oclusi ovilibus, pro lege eis desideriorum est voluptas, cum quidquid putaverint vel elegerint, hoc dicunt sanctum, et quod noluerint putant non licere. Odo Cluniacensis abbas, lib. III *Collat.*, cap. 23; Petrus Damianus epist. 4 libri V; Isidorus lib. II *De ecclesiast. offic.*, cap. 16, fuse horum *Sarabaitarum* genium et ingenium æque ac S. Benedictus explicant. Unde vero nomen traxerit, in Græcis frustra quæsi. Putabam a βαίλω postea βίτης *ambulans, aberrans, grddiens*, ut et illud λαλοβαρπαρομελοβήρομοβάτης. Attamen *sara* annexum nullum esse in ea lingua comperiebam. Neque enim a σάραβος, pudendo infamique nomine, et a quo honestas abhorruisset Christiana, derivatum existimo. Quare ad externos confugio, et a Syris acceptum nomen iudico. *Sarabaita* namque apud eos, sive scripseris cum *S*, *negligentem, relinquentem* ac *abnegantem domum*; sive cum *sade*, *suadentem domum* significat. Quod ab hostibus in Damascenum prolatum est, ut eum a propriis descivisse, et in exteris animum advertisse innueretur. Ideoque pessimus Sarabaita, quasi diceret, rebellis, apostata, suorum proditor, inimicorum fautor, et quidquid aliud ad procacem et rebellantem animum dici posset.

XI. Dictus fuit Mansur. Incertum mihi, an a familia, vel Leonis imperatoris contumelia. Nicephorus Constantinopolitanus in *Chronico*: Καὶ Ἰωάννην τὸν ἀπὸ Δαμασκοῦ τῆς Συρίας, τὸ ἐπικλήθη Μανσοῦρ. *Et Joannem Damascenum, cognomento Mansur.* Suidas: Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁ ἐπικληθεὶς Μανσοῦρ. *Joannes Damascenus, cognominatus Mansur.* Sed hæc familiæ nomen non inferunt. Cognomen duntaxat illud aliunde etiam in Joannis nomen et lares domesticos potuit immigrare. Et sane aliunde immigrasse, verba S. Stephani Junioris, apud Stephanum Byzantinum qui ejusdem Vitam descripsit, inferunt: Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς πρεσβύτερος, ὁ παρὰ τοῦ τυράννου τούτου Μανσοῦρ ἐπονομασθεὶς, παρ' ἡμῖν ὁσιος καὶ θεοφόρος, οὐκ ἐπαύσατο γράφειν. *Inter quos et præstantissimus Joannes [VIII] Damascenus presbyter, qui a tyranno Mansur cognominatus, apud nos sanctus et deifer, nunquam cessavit scribere.* Et apud Simeonem Metaphrastem: Μεθ' ὧν καὶ ὁ τὴν γλώτταν εὐχαρις Ἰωάννης ὁ θεοφιλις πρεσβύτερος, ὃν ἡ λοιδορος ἐκείνη γλώσσα, καὶ στενὴ μὲν τὴν παιδείουσιν, περιττὴ καὶ εὐθηκτος τὴν κατηγορίαν Μανσοῦρ ἐπακάλει. *Consimili quoque modo ille lepida lingua præditus, ac pius presbyter Joannes, quem ille petulantia ac maledica lingua tyrannus, atque eruditione quidem angusta, cæterum ad vituperandum copiosa et peracuta, Mansur, appellabat.* In septima etiam synodo act. 6: Ἰωάννης δὲ, ὃς παρ' αὐτοῦ ὕβριστικῶς Μανσοῦρ προσηγόρευται. *Joannes vero, qui ab eodem per contumeliam Mansur cognominatus est.* Paulus Diaconus, *Hist. miscell.* lib. XII: *Joannes, qui bene cognominatus est Chrysorrhoeas propter auream et fulgidam Spiritus sancti gratiam, quæ in ipso tam verbo quam in vitæ actu effloruit, quem videlicet Constantinus impius imperator annuo propter eminentem ejus orthodoxiam anathemati submittebat, pro Mansur, quod ejus avitum nomen est, quodque redemptoris interpretatur, sensu Judaico novum Ecclesiæ magistrum Manzeron, mutato nomine, vocitabat.* Et Cedrenus: Ἰωάννης μοναχὸς, καὶ πρεσβύτερος, ὁ χρυσορροῖας ὁ τοῦ Μανσοῦρ, ὃ ἐρμηνεύεται Δέντραδος, ὄντιον ὁ δυσσεβὴς Μανστὴρ Ἰουδαϊκῶ φρονήματι μετωνόμασεν. *Joannes monachus et presbyter, Chrysorrhoeas cognomento, Mansuris filius quod notat Lentrabus, quem impius Judaico sensu in Manzerem immutavit.* Cedrenus itaque Damasceni patri Mansur nomen fuisse, et ex eo per allusionem ab impio Manzeris nomen distortum inditumque Damasceno tradit: Mansuremque *lentrabum* denotare. Quid autem *lentrabus* sit, adhuc quærit Meursius, et ego cum eo. Cedrenus Damasceni Patrem Mansur nuncupat. Et forte ob magnificentiam, aliaque præclara facinora, quibus ante alios Damasci Joannis pater eminebat, Mansur illi cognomen prius a civibus additum est, ut inter Arabas fieri solet, et ego apud illos regibus illud quoque exhibitum, si me memoria non fallit, legisse videor (a), postmodum in proprium degeneravit, quod deinde Joanni a paterna contestataque virtute minime degeneranti tribuerunt? eo namque *victor, adjvans, notus* significatur. Virtutis tandem cognomen tyrannus ejusdem litterulæ immutatione in infamiam distraxit. Ut enim mihi relatum est, ab expertissimis in ea lingua, *Mansur* cum *s*, vel *scin* scriptum notare *eradicatum, separatum, evulsum, secatum*. Quare tyrannus eo nomine innuit Joannem ab eo dissentientem, neque una cum eo imagines oppugnantem a communi fidelium fide fuisse avulsum et separatum. Quam postea contumeliam Damascenus sibi ab hæreticis oblatam sua doctrina ac sanctimonia in maximum laudis præconium convertit. Ut hinc videas nimiam aliorum in discernendis ejusmodi vocabulis περιέργειαν.

XII. Loqueretur alius, nec inverisimilia, si codices antiquissimi et libri Græcorum ecclesiastici nos non fallunt, cognomen illius non aliud fuisse quam *Arcla*. Sic enim ipse in iisdem libris cognominatur ante canonem in Pentecosten, quem ille carmine iambico composuit. Ibi enim nomen auctoris hoc modo præfigitur, Ἰωάννου τοῦ Ἀρχιδὸ κανὼν διὰ στίχων ἰαμβικῶν εἰς τὴν ἄγλαν Πεντηκοστῆν. *Joannis Arclæ canon carmine iambico in sanctam Pentecosten.* Illius acrostichis est, Θειογενὲς λόγος πνεῦμα, Et principium, Θεῖον καλυφθεὶς. Et fere omnes in hunc diem canonem illum Damasceno tribuunt. Quare erit nobis Joannes Arcla Damascenus in posterum, qui hucusque Joannes tanquam notior illustriorque ex patria, quam suo cognomine Damascenus innotuit. Sed vellem alii ante me id dixissent. Ἐγὼ δὲ τοι οὐ ταχυπειθής.

XIII. At undenam hauserit Possevinus eum sacerdotem non fuisse; et quinam sunt qui id scribunt, dicat ipse. Ego sane in manuscriptis codicibus, iisque satis antiquis, eum presbyteri nomine insignitum comperio. Scribitur namque: Ἰωάννου πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *Joannis presbyteri Damasceni.* Stephanus Junior eum apud Metaphrastem, ὁ τὴν γλώτταν (b) Videsis Abulpharajium, Elmakinium, et alios historicæ Arabum scriptores.

εὐχαρις Ἰωάννης, ὁ θεοφιλὴς πρεσβύτερος: *præclara lingua præditum, ac pium presbyterum*; et apud Stephanum Byzantinum, ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς πρεσβύτερος: *Inter eos et celeberrimus Joannes Damascenus presbyter*. Joannes Hierosolymitanus: Τὸν Ἰωάννην δὲ ὁ τοῖς τῶν Ἱεροσολύμων ἰθύνων οὐραξ ἐκ θεοπνευστίας μεταστειλόμενος ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεῖν ἐν κύριον τοῦτον χειροτονεῖ. *Joannem autem idem Ecclesie Hierosolymitanæ gubernator divinitus accersitum, ut in cathedra seniorum Deum laudaret, presbyterum ordinavit*. [IX] Et ne presbyterum cum episcopo confundas, idem auctor prius Majumæ episcopum ab eodem Hierosolymitano antistite Cosmam creatum refert, a cujus ordinatione ordinationem Damasceni distinguit. Cosmas scilicet episcopus, Joannes presbyter ordinatur. Præterea Græci in Synaxario 4 Decembris, *Μνήμη τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ*. *Commemoratio S. Patris nostri Joannis monachi et presbyteri Damasceni*. Et Gregorius protosyncellus in Responsione ad epistolam Marci Ephesini: Ἐν τῷ ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγιγνωσκόμενῳ λόγῳ τῷ ἐπιγραφῆν ἔχοντι, Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ. *Legitur in Ecclesia sermo cum hac inscriptione, « Joannis monachi et presbyteri Damasceni.* » Possevinus sane Augustini ac Hieronymi more locutus non est, apud quos *sacerdotis* nomen aliquando episcopum sonat.

XIV. Scripsit itaque multa ab utraque Ecclesia comprobata, in eoque honore semper habita, quo et aliorum ecclesiasticorum sanctorum Patrum monumenta. *De fide orthodoxa; Contra imaginum hostes*, Orationes panegyricas, canones diversos in dies festos sanctorum, tractatus contra hæreses, aliaque plurima, quæ partim supersunt adhuc, partim tempus vorax absumpsit. Scriptorum elogia lubens prætereo, cum passim omnibus obvia sint, non ita tamen, ut quæ penes me lucem expectant, silentio involvam. Anonymus:

Ὅστις ποταμὸς τυγχάνεις, Ἰωάννη,
Ψηφιατίας ἄλλος τις, ἢ χρυσοῦρδος,
Ἄρδων νοητῶς τῶν πιστῶν τὰς καρδίας.
Τῇ πλημύρᾳ καρτὶ μέ σου τῶν δογμάτων.

Et alius:

Ἡ βίβλος αὐτῆ τοὺς σοφοὺς φέρει λόγους
Ὅς Ἰωάννης τῆς Δαμασκῆ τοῦ κλέος,
Ἐγραψε πλησθεὶς Πνεύματος παραγίου.

Et de canonibus,

Ὁ Δαμασκηνὸς καὶ σοφὸς Ἰωάννης
Σαφῶς ἐξυμνεῖ θαύματα τοῦ Δεσπότη.

Et qui non heri aut nudius tertius, sed multis abhinc annis eosdem libros descripserat, Joannes monachus, Arsenii frater

Τὸ τοῦ λόγου ἐντεχνον κάλλους ὡς γέμων,
Πρὸς τὸ λαμπρὸν νένευε τῆς Ἐκκλησίας.
Τῶν δογμάτων φέρων δὲ τὴν θεωρίαν,
Σεμνήν, ἀληθῆ, πρὸς σοφοῖς τιμωμένην
Ὁ ἔσινος εἰδῶς πυρπολούμενος ζήλω,
Γράψας προήχθη ἐκ Θεοῦ λαδῶν σθένος.
Ἔνος γὰρ εἰμι. Γῆς ἀπ' ἄλλης ἐν Θράκῃ
Μέτοικος ἦλθον, ἀλλὰ πρὸς παροικίαν
Ἐν Ἀρσενίῳ Ἰωάννης τῷ πόθῳ,
Εὐζῶν ἀδελφῶ σώματος διαίρεσει.
Τὸν τῶν μοναχῶν στέργομεν δ' ὅμως βίον.
Ἄλλ', ὦ Τριάς πάνταρχε, σὺν τούτῳ τελεῖν
Τὰ θεῖά μ' εὐδόκησον ἐν καρτὶ χρόνῳ.

Nacarius Ancyranus contra Barlaamum cap. 35: Δαμασκηνὸν μέντοι εἰπὼν, πάντας τοὺς διδασκάλους καὶ θεολόγους συμπεριλαβὼν ἐδήλωσα· στόμα γὰρ καὶ ἡσμηγεῖς οὗτος ὁ πάνυ πάντων τῶν θεολόγων, οὐ χεῖρον καὶ οἷς γράφει, οὐ λέγω, ἀλλὰ λέγομεν φησὶν· οὐγε ἤλικον τὸ τῶν λόγων ὕλος, καὶ ἡ τῶν δογματικῶν ἐπιπέδιός τε καὶ στήθμη, καὶ ὅσον τὸ ἐν ἅπασιν μέγιστον κλέος ἢ τῶν οἰκουμενικῶν ἀγίων συνόδων ἑβδόμη προβλήσθη. *Damascenum autem cum dico, omnes doctores atque theologos in unum collectos significavi. Magnus etenim hic os et interpretes theologorum omnium est. Quapropter in iis quæ ille scribit, non, dico, sed, dicimus, ait. Cujus quanta sit in eo orationis sublimitas et dogmatum integritas et amussis, quantum sit in omnibus percelebris gloria, inter œcumenicas sanctas synodos septima commemorat.* Georgius Chionides Expositionibus in Damascenum: [X] Ὅστις ὁ ἅγιος Πατὴρ ἡμῶν συνεγράψατο καὶ λόγους δογματικούς· περὶ τῆς ἀκαταλήπτου θεότητος, καὶ τῶν μερῶν ἐκείνων Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου υἱοῦ Κόνωνος, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου τῶν πηροποιούντων αὐτὸν καὶ καλούντων βλάσφημον Μανσοῦρ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν καὶ ἀσεβῶν βασιλέων. *Hic sanctus Pater noster composuit orationes dogmaticas, de incomprehensibili Deitate, et adversus execrandos illos Leonem Isaurum Cononis F. et illius filium Constantinum Copronymum, qui eum accusabant, vocabantque blasphemum Mansur, et adversus eos, qui una cum illis sentiebant, impios imperatores.* Hic obiter animadvertimus falso Leonem hunc filium Cononis a Chionida dici. Leo namque ille et Conon vocabatur. Etenim historici, et præcipue Græci tradunt, Conon illi fuisse nomen τὸ βαπτιστικόν, in baptismo inditum.

XV. Ex his quidam omnia, alii potissimam eorum partem a Joanne hoc nostro, qui sub Leone florebat abscondentes, ad seniore[m] illum sub Theodosio, quem ipsi sibi tepidissime sequunt, referunt. Id ut melius innotescat, de singulis sermonem instituum, et primum de iis quibus *Fides orthodoxa* nomen dedit: eos quippe omnes illi qui duplicem Damascenum comminiscuntur, seniori ascribunt, quem non elinguem indoctumque, sed facundissimum et rebus divinis apprime eruditum fuisse pronuntiant.

XVI. *Diversus est a Joanne Ægyptio.* Et mirum sane est, hunc nobis Damascenum a tot tan-

tisque viris intrusum, cum nusquam ea ætate Damasceni nomen in historicis Græcis Latinisque, vel aliis scriptoribus, antiquis tamen, occurrat. Licet enim sub Theodosio Joannis nomen, idque celebre ob sanctitatem, qua vir ille pollebat, obvium sit, illum tamen ex Damasco fuisse, nemo est, qui asserat : imo aliis regionibus ortum, palam Theodoretus, *Histor.* lib. v, cap. 24 ; Sozomenus, lib. vi, cap. 28 ; Callistus, lib. xi, cap. 34, fatentur, qui eum Ægyptium faciunt, et quod dignum admiratione est, tradunt nunquam eum ex Ægypto, nisi ad Thebaida, idque nutu divino recessisse. Διέπρεπε δὲ, inquit Sozomenus, κατὰ τοὺτους ὧν ἴσμεν, Ἰωάννης ἐν Αἰγύπτῳ. *In iis autem, quos in Ægypto floruisse cognovimus, Joannes facile primas tenebat.* Et paucis interjectis : Ἐπεὶ δὲ γέρων ἦν, κατὰ θεῖαν πρόσταξιν μετοικισθεὶς εἰς Θηβαίδα, πλείστων ἤγειτο μοναστηρίων. *Ubi autem senex factus est, jussu divino in Thebaida se confert, et plurimis præfuit monasteriis.* Qui hunc Damasci natum, vel Damasci moenia contemplatum dicemus ? Itinera Damasceni multo ab his diversa supra commemoravimus, qui monachus factus, semper aliis subdi voluit ad ultimum usque vitæ spiritum, tantum abest, ut monasteriis plurimis præfuerit. Hunc nihilominus Joannem arbitrati sunt aliqui, ut etiam adnotavit Baronius in Martyrolog. 6 Maii, Joannem Damascenum fuisse, ideoque Damascenum ad tempora Theodosii amandant.

XVII. At quomodo hic Ægyptius, infans, atque imperitus, et disciplinarum alioquin rudis, et pene dixerim ἀγράμματος, theologici operis *De fide orthodoxa* (cujus operis!) auctor esse potuit ? Divinitus eum afflatum, divinitusque scientiis imbutum scripsisse, insipiens ipse fuero, si dixerō, qui divina oracula attente perlegi, et circumspicte consideravi, et si quid postmodum Numine dictante in chartas relatum est. Dicendi modus, ratioque, et color, ac succus orationis, in illis multo ab hoc Damascenico diversus est, in quo quamvis nimis patens numerus, et doctrina revelata sit, eam tamen ab ingenio dictantis manare, et pro captu illius digestam atque adornatam manifeste conspicio. Liberum scriptoris ingenium, et vires humanas in rebus arduis, atque supra earum captum sese conantes, et humanis disciplinis subnixas, divina quæque in obscuris, atque in ænigmate non admodum secure speculantes, deprehendo. Uno verbo, in hisce libris *De fide orthodoxa*, eamdem quam in aliis Patribus doctrinæ majestatem ac divinitatem agnosco, Deo vero dictante illos exscriptos fuisse nullus approbo. Sed quid ille Ægyptius scribendo potuerit afferre, dicat Sozomenus, Καὶ γράμματα μὴ μαθὼν, οὐκ ἔδειτο βιβλίων εἰς ἀνάμνησιν, ἀλλὰ πᾶν ὅπερ ἔλαβεν εἰς νοῦν κρείττον λήθης ἐτύγχανεν. *Qui licet litterarum ignarus, libris tamen non eguit ad recordationem, sed quidquid mente complectebatur, illud nulla delere poterat oblivio.* Quod clarius exposuit Callistus lib. xi. cap. 34 : Ἀμύητος δὲ γραμμάτων ὧν, ἥκιστα βιβλίων ἔδειτο πρὸς γε [XI] ἀνάμνησιν πᾶν γὰρ ὅπερ ἀκούσειεν, καὶ εἰς νοῦν λάβει, καθάπερ ὑπέρτερος πάσης λήθης, ἦν ταμιευόμενος, καὶ καιρῷ τῆς χρείας πρόχειρον ἔωρατο, *Et cum litteris initiatus non esset, minime tamen ad memoriam libris opus habuit.* *Quidquid enim semel auditum mente complexus esset, id supra oblivionem omnem conservabat, et quocumque tempore usu ejus opus esset, promptum ad manus habebat.* Vides illitteratum hominem non indiguisse libris ad excitandam memoriam, quandoquidem, quæ semel memoriæ mandarat, nusquam in posterum oblivisebatur. Pertinax siquidem retinendi quæ semel concepit memoria, aliorum monumenta negligit. At qui ita edoctus est, ut memoria tantum polleat, quomodo libros, et libros *De fide orthodoxa* scripsit : sed quam ratione, ut id quoque edisseram, litterarum rudis, et legendi nescius aliquid memoriæ mandare, et illud postea absque librorum adminiculo tandiu memoria retinere potuit ? Facillimo id negotio, si morem veterum ascetarum consideres : illi namque rudibus animis, memoriæque magistræ ope, sedula psalmodum repetitione Psalmos aliaque Scripturæ sacræ loca ingerebant, quæ illi postea continua recitatione absque librorum adminiculo memoria retinebant. Vide Epiphanium orat. *De fide orthodoxa et apostolica Ecclesia*, in fine, et lepidam de Pambo narratiunculam apud Socratem, lib. iv. cap. 23, qui Pambo ἀγράμματος vocat, quemadmodum hic Sozomenus Joannem, γράμματα μὴ μαθόντα, et Callistus, γραμμάτων ἀμύητον. Quantum vero aberret Billius, qui hunc Ægyptium cum Sinaita confundit, infra cum de historia Barlaami et Josaphati sermo erit, dicemus.

XVIII. *Joannes Ægyptius libros De fide orthodoxa non scripsit.* — Sed scripserit Joannes iste, sive ex se, sive dictante Numine libros, eosque plurimos, sane libros ille *De fide orthodoxa*, qui illius ætatem non ferunt, nec Theodosii tempora, scribere non potuit. Joannes enim ante Italicam expeditionem Theodosii imperatoris contra Eugenium tyrannum in Thebaide commorabatur (Sozomenus lib. vii, c. 22 : Ἐγνώκε (Θεοδόσιος) περὶ τοῦτου συμβούλῳ χρήσασθαι Ἰωάννη τῷ ἐν Θηβαίδι μοναχῷ. *(Constituit in hanc rem Theodosius uti consilio Joannis monachi, in Thebaide morantis ; et Callistus : Ἐγνώ δὲ συμβούλῳ περὶ τοῦτου χρήσασθαι Ἰωάννη τῷ ἐν Θηβαίδι διαλάμποντι μοναχῷ. Consilio Joannis enitentis in Thebaide monachi sibi utendum esse statuit)* ; et Thebaidem ille petiit senio jam confectus (Sozomenus : Ἐπεὶ δὲ γέρων ἦν, κατὰ θεῖαν πρόσταξιν μετοικισθεὶς εἰς Θηβαίδα, πλείστων ἤγειτο μοναστηρίων. *Ubi autem senex factus est, jussu divino in Thebaida se confert, et plurimis præfuit monasteriis ; Callistus, Ἐπεὶ δὲ πρεσβύτης ἐγένετο εἰς Θηβαίδα ἐμφητίνι θεῖα μετοικισθεὶς καθηγεμῶν πολλῶν μοναστηρίων ἐγένετο. Ubi autem ad senectutem pervenit, visionem quadam divina Thebaidem incolere jussus, multorum monasteriorum dux factus est).* Quare hic vel adhuc imperante Theodosio, vel paulo post ejus obitum diem obiit extremum. Non potuit ergo Basilii, Gregorii Nazianzeni, Gregorii Nysseni, imo vero Chrysostomi, Procli et Cyrilli operum meminisse, quorum alia quidem non edita, alia nondum efucubrata erant. Hinc ulterius argumentabatur Nicolaus Alemannus, qui de isto Joanne plura disceptat. Sed fuo-

rial hæc omnino exdata, et Joannes hic ad Theodosii usque Junioris tempora, licet Theodoretus et Sozomenus, illius tempestatis scriptores, contrarium significant, superstes fuerit, et Cyrillo æqualis: quid, quæso, hos omnes cœtaneos, imo suos filios ita religiose veneratur, ut eos singulis fere capitibus, ἀγίους, ιεροὺς, μακαρίους, si ubi ipsorum scripta laudare contigerit, appellet? Ita ut non dubitet Cyrillum, omnium jam dictorum ætate minimum, et sibi æqualem, cum Athanasio sanctitate clarissimo, jamque multo antea vita functo, componere, et pari pietate venerari. Καὶ ὅσα εἴπομεν, inquit lib. III, τὴν φύσιν τοῦ λόγου σεσαρκῶσθαι κατὰ τοὺς μακαρίους Ἀθανάσιόν τε καὶ Κύριλλον, τὴν θεότητα φαρμὲν ἠνώσθαι σαρκί. Quid præterea dicent adversarii ad tot sectas, quas posterior ætas velut abortus effudit, in quas auctor horum librorum acriter invehitur: Monothelitarum, Nestorianorum; Monophysitarum, Dioscorianorum? Annon Petri Fullonis, qui Zenone et Anastasio imperatoribus, Iconomachorum deinceps, qui Leone Isauro Ecclesiam vexarunt, hæc in libris mentio est? Quare si nonnullas orationes de sacrarum imaginum veneratione Damasceno non detrahunt, propter ipsa et Iconomachorum æqualia tempora, eadem ratione eidem libros *De* [XII] *orthodoxa fide* restituant necesse est, in quibus integra contra illos disputatio continetur.

XIX. *Scripti sunt circa tempora Leonis Isauri.* — Certum ergo firmumque est dictos libros *De fide orthodoxa*, quemadmodum et reliqua opera quæ Joanni Damasceno sub Theodosio tribuuntur, Joannis Damasceni hujusce sub Leone esse, et cum nullus alius Joannes Damascenus ab hoc nostro sit, nulli alii præter huic nostro tribuendos esse. Neque unquam de hoc apud sanos prudentesque viros, concurrentibus omnibus in hoc idem sententiis, disputatum est. Græci, quibus sane in hoc negotio magis credere debemus, omnes uno ore Damascenum Joannem unum tantum, eumque sub Leone Isauro floruisse fatentur, cui et libros quatuor *De fide orthodoxa* ascribunt.

XX. *Tripertiti operis inscriptio « Fons cognitionis. »* — Istud quoque ante alia minime negligendum est, quemnam scilicet titulum operi præfixerit, et quasnam auctor ipse in partes diviserit? Et primo quidem aspectu philosophicis capitibus *Dialecticæ*, vel *Logicæ* nomen præponitur; theologicis, *De fide orthodoxa*; et alteri aliud; tum demum tractatui in quo varia hæreticorum deliramenta recensentur, *De hæresibus*. Bene est: argumentis tituli respondent. Quare ab auctore eos excogitatos fuisse non nemo dicet. Verumtamen cum ipso in cod. 1447 bibliothecæ Vaticanæ legissem, Ἐκ τῆς βιβλίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἧς ἡ ἐπιγραφή ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ. *Ex libro Joannis Damasceni, cujus nomen est, FONSCOGNITIONIS*, aliud ab his nostris opus suspicatus, diligentius perquiri, pauca tum ex philosophicis, tum theologicis capita occurrunt, eadem omnino cum editis; quare operis titulum eum esse mihi persuasi, *Fontem cognitionis*: nec falsus sum, idque postea ab aliis observatum animadverti. Constantinus Acropolita in Laudatione sancti Damasceni: Ἐάσω τ' ἄλλα· παρῶν τοῖς ἐγκωμιαστικῶς τῶν ἀγίων, τοῖς αἰνετήτοισι τῆς θεομητορίας τοῖς τὰς σεβασμίας ἐσθλὰς περιπατοῦντας, αἱ δὲ πρὸς χορείαν μετακαλοῦνται θειοτέραν ὄντως καὶ κρείττονα. Τὴν δὲ ΠΗΓΗΝ πῶς ἐκ παραδραμοῦμαι τῆς ΓΝΩΣΕΩΣ, ἢ πῶς οὐχὶ καὶ ἐκ παρόδου ταύτης ἀρρόσομαι, ἵνα πῶς πρὸς τὸν ἐξῆς δρόμον ἀκμαϊότερος γίνωμαι; *Silebo reliqua, encomiasticas et in Deiparam laudatorias orationes. Præteream venerandas solemnitates sonoro strepitu pertractantes, qua ad choream vere diviniorum ac meliorem adhortantur. FONTEM vero COGNITIONIS quamam ratione silentio involvam, aut quomodo quasi aliud agens ex ea non hauriam, ut ad cursum qui sequetur quodammodo promptior fiam atque vegetior?* Georgius Chionada in scholiis causam quoque illius reddit: Ἡ αἰτία τῆς ἐπιγραφῆς· ἐπιγράφεται δὲ Πηγή Γνώσεως κατ' ἐξοχήν, ὡς οὐκ ἔστιν ἐξω ταύτης τῆς βιβλίου γνώσις, εἴτε ἀθρωπίνη, εἴτε θελα· καὶ ἀπλῶς εἴτε θεωρητικὴ, εἴτε πρακτικὴ, εἴτε ἐχθρόμοιος, εἴτε ὑπερκόμοιος. *Causa inscriptionis. Inscribitur enim vero Fons cognitionis, secundum excellentiam, quasi extra hunc librum nulla sit cognitio sive humana, sive divina, et, ut ita dicam, neque speculativa, neque practica, neque mundana, neque hacce superior.* Nec tacuit Damascenus ipse Introd. in philosophica capita. Cum enim de libri scopo ageret cap. 2 dicit: Σκοπὸς τοίνυν ἡμῶν ἐστὶ φιλοσοφίας ἀπάρξασθαι, καὶ παντοδαπὴν γνώσιν ὅση δύναμις συντεταγμένως τῇ παρούσῃ ἐναπογράψασθαι δέλω· διὸ ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ ὀνομαζέσθω. *Propositum igitur nobis est philosophiam delibare, atque omnis generis scientiam breviter quoad ejus fieri poterit hoc volumine complecti. Ac proinde COGNITIONIS FONSCANE nuncupetur.* Fucum autem scriptoribus factum inde aulmo. Nam cum primo operis capiti titulus Περὶ γνώσεως, *De cognitione*, præponeretur, qui opus scripsere, ne his idem dicere viderentur, operis quidem totius titulum abdicarunt, et, qui erat capitis, conservarunt. Hinc novi tituli operi erant assequendi, qui tractatus omnes complecterentur. Indolui prius præclarissimum Damasceni operis titulum a Damasceno natum, Damasceno subreptum et aliorum supposita: gavisusque sum præterea mihi, nunc denuo mea opera renatum, parenti proprio restitutum. Nomen ergo operis fuit, et nunc tandem esse debet *Fons cognitionis*. Cum itaque Damascenus, ut de divisione etiam operis aliquid dicamus, Christo addictum hominem ab ignorantia, non tantum, qua natura sua genus deformatur humanum, sed ab ea etiam, quam male sani magistri, et ethnici discussionibus dediti, incautis fidelium mentibus ingerunt, liberare percuperet, et cognitione vera collustrare, detruncatis eorum monumentis, quæcunque doctrinæ [XIII] Christianæ officiant, selecta quædam, et maxime proficua pro cognitione etiam humana, qua tamen ad divinam via strueretur, compendio quo potuit, in capita non admodum multa redegit: illis subnexuit cognitionem de Deo, et rerum officina, et ut gratiæ auctore, et ex sanctis Patribus, quæ in rem fore existimabat, et ad tantam cognitionem comparandam idonea, recte et conspicuo ordine aperiens, et explanans, in unum

ve:uti fascem colligans, exactam de Deo cognitionem, pro humano tamen captu, exhibuit. Intor philosophica porro et theologica, hæreticorum nugamenta, ut legentes cautius sibi providerent, immiscuit. Præposuit itaque dialectica, ut essent veluti instrumenta quibus quilibet artifex opus habet ad totius operis constructionem, et veluti ancillæ reginæ, rebus scilicet fidei deservirent; et ab iis tanquam ab elementis, quibus lacte opus esset, initium facerent. Neque enim ethnicorum doctrinæ a Christiana veritate in multis diversæ fidendum esse ratus, ex veræ sapientiæ fonte recta probataque eduxit. Dicebat namque de natura in definitionibus, ut ex hoc uno cætera discamus: Φύσις μὲν ἐστὶ κατὰ φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας ἀληθοῦς πράγματος ὑπαρξίς· κατὰ δὲ Ἀριστοτέλην, καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας πολυτρόπως ἡ φύσις ὀρίζεται, οὐστὶνα, ὄρους οἱ ἀπὸ Σευήρου κρατοῦντες ἀπεπλανήθησαν. *Natura est, ut decernit Ecclesia, veræ rei existentia; ut Aristoteles et reliqui gentiles, multis modis natura definitur: quas definitiones cum Severi assectæ sectarentur, a recto tramite aberrarunt.* Interposuit hæresum nugas, ut, falsitate cognita, propensior animo ad veritatem raperentur. Ultimo loco veritatem ipsam, et potissimum de rebus fidei scripto dictavit. Audi ipsum Damascenum epistola ad Cosmam Majumæ episcopum: Πρῶτον μὲν τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθήσομαι, τὸν τῆς μελέτης τρόπον μιμούμενος τοῖς οἰκείοις τῆς ἀληθείας συνθήσομαι, καὶ παρ' ἔθρῶν σωτηρίαν καρπώσομαι. Ἀποπέμψομαι δὲ πᾶν ὃ τι φαῦλον, καὶ τῆς ψευδονύμου ἐχόμενον γνώσεως. Ἐἴτα τούτων ἐχόμενα τῶν θεοστυγῶν αἰρέσεων συντάξω τὰ φληναφήματα, ὡσαυτὲ τὸ ψεῦδος ἐπιγινώσκοντες· πλέον τῆς ἀληθείας ἐξώμεθα. Ἐἴτα τὴν τῆς πλάνης ὀλέτειραν καὶ τοὺς ψεῦδους ἐλάτειραν ἀλήθειαν, σὺν Θεῷ, ἐκθήσομαι. *Ac primum eorum qui apud Græcos doctrinæ laude excelluerunt præstantissima quæque proponam, apiculæ morem imitans, ea quæ veritatis affinia sunt componam, et ab hostibus salutem colligam; quidquid autem sædum et cum falsa scientia conjunctum est, ejiciam. Mox autem hæresum, quas Deus odio habet, nugas uno volumine comprehendam, ut, cognita falsitate, veritatem arctius amplectamur. Atque ita demum errori exitium afferentem, et mendacium propulsantem veritatem, Deo mihi favente, libris mandabo.* Quis ergo opus integrum, et suis partibus constans, imminutum, deartuatum et aliis interpositis discitum, et deformatum ad hæc tempora non videt? Primus siquidem locus in tertio collocandæ tribuitur: prima et secunda, hac atque illac dissipata, a proprio corpore extorris, ut cuique placet, disjicitur, et rectus sanctusque divini scriptoris ordo oscitantè nimis invertitur. Hoc utique exscriptor ille cod. 1077 Vaticani recognovit, et crimen, si crimen ullum est in evertendis auctorum scriptis, fassus sit licet, in priore tamen sententia perstitit. (a) *Εἰ καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὁ παρὼν εὐτοσι ἅγιος εἶρηκεν, ὅτι μετὰ τὸ παραθεῖναι τὰ παρὰ τοῖς σοφοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐχόμενα, τῇ τε, ἐκθήσομαι τὰ τῶν αἰρέσεων· εἴτα τὰ τῆς ἀληθείας. Ἄλλ' ὅμως γε ἐνηλλαγμένως πεποιτήκαμεν μετὰ τῶν φιλοσόφων τὰ τῆς ἀληθείας προθέτες, εἴτα τὰ τῶν αἰρέσεων. Οὐκ ἐναντιούμενοι τῷ ἁγίῳ· ἀπαγε, ἀλλὰ μάλλον αἰρούμενοι τὰ τῆς ἀληθείας ἀληθῶς; καὶ ἀκριβῶς εἰδέναι ὑπὲρ τὰ τῶν αἰρέσεων. Licet in epistola sanctus hic dixerit se prius, iis quæ apud sapientes Græcorum existunt, expositis, continuato ordine hæreses enumeraturum, tum demum veritatem: nos nihilominus inverso ordine digessimus, post philosophica ea quæ sunt veritatis attexentes, postremas omnium hæreses, non sancto adversantes: absit hoc; sed potius cupientes quæ veritatis sunt vere accurateque cognoscere prius quam hæreses.*

XXI. *Distributionis in capita auctor Damascenus ipse.* — Et hæc quidem de toto corpore. Quid tum de capitibus? Partes in capita divisisse Damascenum nullus dubito, cum eam divisionem manuscripti omnes codices tum veteres, tum recentiores præferant; ea tamen ratione, ut philosophica theologica ejusdem numeri continuatione colligantur; adeo ut uno tum philosophica, [XIV] tum theologica, sive potius tractatus hic, in quo de philosophicis et theologiacis agitur, numero concludatur. In omnibus codicibus tamen non unus capitum numerus est, in quibusdam enim amplior, in aliis parcius est: neque idem operis finis est; quod posteriorum nimia diligentia factum existimo, qui caput unum, vel alterum, ut magis distinguerent, subdiviserunt, alii ut magis argumentum unirent, duo capita in unum decurrerunt. Id nihilominus cum in paucis patratum sit, non facit ut cætera quoque capita omnia ab aliis sint disjuncta, eorumque argumenta ipsis præfixa.

XXII. *Quædam tamen capita distracta et divulsa sunt a librariis.* — Observavi id quoque non in omnibus codicibus eandem semper occupare sedem prædicta capita, sed quæ in quibusdam præponuntur, in aliis postponi: multa etiam ex prima parte avulsa in alteram deportari, et vice versa, quæ curiosus lector, per se manuscripta evolvendo, ne ipse nimis sim, adnotare poterit. Potissima tamen eorum pars eundem sibi locum, etsi numerus immutatus sit, servat. Quod exscriptorum incuriæ ascribendum est. Totius enim vero operis capita centum et quinquaginta tantum fuisse probabiliter sane asseverat Georgius Chionides: Διαιρεῖται δὲ εἰς κεφάλαια ρν'. Οὐχ ὑπερέβη τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, ὡς σεβασμῶν ὄντα ἐν ἀριθμοῖς. Καὶ γὰρ ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐκ τριῶν συνέστηκε πεντηκοντάδων· καθάπερ καὶ ἡ βίβλος τῶν Ψαλμῶν. *Dividitur porro in capita centum quinquaginta. Neque numerum hunc veluti veneratione inter alios numeros dignum prætergressus est; namque hic numerus ex terno quinquagenario constat, quemadmodum et liber Psalmorum.* Nonnulla quæ in manuscriptis codicibus invenimus extra editorum numerum, exscripta jam transmisimus ad typographos Parisienses. His etiam concluditur, distinctionem illam capitum theologiacorum in quatuor libros, quemadmodum et titulum, *De fide orthodoxa*, recentissima esse, et ex genio hujus sæculi hominum, qui vetera recentibus accommodant.

XXIII. *Liber De orthodoxa fide corruptus non fuit.* — An tamen qui nunc sub illius nomine

(a) Isthæc eadem leguntur in Reg. cod. 2926, in charta recenter satis exarato, ad calcem capitum philosophicorum seu Dialecticæ Damasceni.

manibus omnium teruntur, *De fide orthodoxa* libri, integri, nec ab hæreticis corrupti ad hæc usque tempora permanserint, dubitarunt, etsi parum caute, nonnulli, qui cum illius dicta suæ sententiæ adversaria minus intelligerent, ea ab aliis tanti Patris scriptis tanquam inserta exploserunt. Et ex Græcis quidem Georgius Moschambar, Ecclesiæ Constantinopolitanæ chartophylax, quod refert Pachymerius, et confutat lib. vii *Hist.*, cap. 35, dictum illud, *ex Filio vero Spiritum non dicimus*, etc., ut spurium ex libro tanti Patris ejiciebat (a) : Καὶ προβολεὺς διὰ λόγου ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος. Ἐντεῦθεν ὁ Μόσχάμπαρα Γεώργιος χαρτοφύλαξ ὢν τῆς Ἐκκλησίας τῶν τότε, νόθον ἔλεγε τὸ ῥητόν. Ἄλλὰ πρὸς αὐτὸν ὁ μέγας Λογοθέτης ἀγχι σχῶν κεφαλῆν, ἵνα μὴ πεισθῶσι οἱ ἄλλοι. Καὶ πῶς, ὡ οὔτοι, φησὶν, ἰσχυρῶς λέγειν δόξομεν οὕτως ἀπολογούμενοι; ἔπει ἐν βιβλίῳ τῆς ἱερᾶς ἐπιλοθῆκης κατὰ ῥῆμα κεῖται τὸ ῥητόν ὡς ἀγίου ῥητόν καὶ τοῦ μεγάλου Δαμασκηνοῦ. *Et productior per Verbum explanantis Spiritus. Hinc Georgius Moschambar, eo tempore Ecclesiæ chartophylax, spurium illud dictum affirmat, cui magnus Logothetes capite approximato, ne alii audirent, « Et quomodo, ait, hac ratione respondentes propositis satisfacere videbimur, cum in sacri Armamentarii codice dictum illud ad verbum extendatur, tanquam sancti dictum, et magni potissimum Damasceni ? »* Et lib. viii, cap. 1 : Τὸν γὰρ τὸν Μόσχάμπαρα, καὶ αὐτοὺς λέγειν ὡς νόθον τὸ ῥητόν, καὶ ὡς ἐν τισὶ τῶν βιβλίων οὐ φέρεται τὸ κεφάλαιον, οὐ ζυνητὸν ἐδόκει. Προβόλατο γὰρ ἡ τῆς ἱερᾶς ἐπιλοθῆκης βίβλος φέρουσα, καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἀνάγραπτον, καὶ γε τὸν γεννήτορα μαρτυροῦσα. *Moschambarem vero, cæterosque dictum illud spurium asserentes, et caput illud in nonnullis libris non haberi imprudentia condemnarunt. Exstabat etenim sacri Armamentarii codex, qui hoc cæteraque scripta continebat, dictique parentem indicabat. Et ex Latinis, quod Bessarion cardinalis oratione Dogmatica ad synodum Orientalem, cap. 6, innuit, et refutat. « Οὐ μὲν Λατῖνοί φασιν, ἐπὶ τούτοις οὐκ ἂν εἰποίμι καὶ αὐτὸς, ὡς οὔτε τὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν αὐτοῦ βιβλίων εὐρίσκειται, τῆν τε τοῦ Μαξίμου ταύτην ἐπιστολὴν μὴ εἶναι Μαξίμου. Οὔτε γὰρ πολλαχοῦ, οὔτε ἐν ἀρχαίοις βιβλίοις, οὔτε τοῖς ἐκείνου συγγράμμασιν [XV] ἐγγεγραμμένην εὐρίσκεισθαι. Οὐδ' ὅτι καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς ταύτην νοθεύουσιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν συγχωρήσω, καὶ δέξομαι τῆς ἐκείνων εἶναι ταῦτα φωνῆς τε καὶ διανοίας. Quæ ad hæc Latini dicunt, ego non dicam, quod scilicet, nec illud Damasceni omnibus in ejus libris inveniatur, quodque epistola Mazimi non est ejus, cum nec ubique, nec in antiquioribus codicibus, nec inter opera ejus inveniatur; quodque nonnulli nostrorum etiam eam non esse suam putant: hæc, inquam, non dicam, sed concedam, hæc illorum esse doctorum et verba et sententias.*

XXIV. Præterea lib. iv, cap. 14, verba illa, quibus negat Damascenus panem et vinum a Basilio post consecrationem vocari *Antitypa*, tanquam Damasceni verbis et menti Basilianæ contraria explodit Turrianus schol. Græcis in librum v, cap. 14 Constituit. apostolic., asseritque a sciolis quibusdam et malevolis assuta: neque enim verosimile est Damascenum ignorasse verba Clementis, Nazianzeni aliorumque auctorum, qui vocem hanc non pani et vino, sed corpori et sanguini Christi attribuunt. Turriano Billius in orat. Gregorii Nazianzeni in sororem Gorgoniam addit eadem sentientem Bessarionem, sed qua fide, ipse viderit. Bessarion namque tantum abest, ut verba Damasceni a reliquo opere explodat, ut eorum innixis auctoritate, a Damasceno, tanquam a patre filius veniam petat, si duobus propositis amicis, ipse præferat veritatem, et infra audacter enuntiet: *Sed meminisse oportet hominem eum fuisse, quamvis mira sanctitate præditum, et fieri aliquando potuisse, ut pro imbecillitate humani ingenii non clare aliquid senserit.* Et verba potius Basilii fuisse ab eo loco, in quo Damasceni ætate legebantur avulsa, et in alium transvecta fuisse. Quod porro de hac materia senserit, licet id certissimo se concludere existimet Turrianus, ipse tantum dixerim, rem non esse adeo facilem, cum Damasceni ætate (quam id ob causam fieret alibi dicemus, cum de Antitypis, et opinione Damasceni οὐ περιέργως agemus), non tantum Damascenus ipse, sed alii etiam Patres refugerint corpus verum Christi et sanguinem *Antitypa* nuncupare. Quod apertissime vincitur ex Nicæna secunda act. vi, et Anastasio adversus Gaiānitas. Μὴ γένοιτο ἡμᾶς εἰπεῖν ἀντίτυπον τοῦ σώματος Χριστοῦ τὴν ἄγλαν κοινωνίαν, ἢ ψιλὸν ἄριον, ἀλλ' ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Et alii. Argumenta præterea Turriani nihil probant. Nusquam enim Damascenus panem et vinum *Antitypa* vocavit, sed verum corpus Christi et sanguinem. Et licet *Antitypa* in Basilio id innuat, an et apud Damascenum id ipsum notare dicendum est? et illa ad Damascenum addi non potuere, nisi post eorum hæresim exortam, qui ad conficiendum corpus et sanguinem Christi, non sola Dominica verba, sed preces etiam sacerdotum necessarias esse contendebant. Nos tamen fere innumeros Damasceni libros, eosque antiquissimos, multos etiam qui Damasceni ætatem referebant, vidimus et observavimus, et in illis omnibus verba illa quæ Turrianus vult addita, eodem in loco adamussum reperiri. Et ne codices omnes recenseam, ea habentur in Vaticanis codicibus 106, 492, 495, 496, 500, 501, 1075, 1076, 1078, 1752; Palat. 242, 334; Barberinis 54, 55, 56, 57 (b). Hinc concludo, si loca difficilia et scopulosa; si contortæ sententiæ atque obscuræ; si quæ ab opinione no-

(a) At isthæc nihil ad rem. Nam Moschambar non caput 8, in quo legimus, *ex Filio autem Spiritum non dicimus*, seu spurium rejiciebat: sed cum hæc alia verba opponerentur ab iis qui a Latinorum partibus stabant, καὶ προβολεὺς διὰ λόγου ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος, et productior per Verbum explanantis Spiritus, siebat ille, caput, ex quo proferebantur, genuinum non esse auctoris nostri factum. eo

quod multis in codicibus abesset: quod quidem et nos manuscripta recensendo observavimus. Editum est enim post caput 12 libri i *De fide orthodoxa*. Cæterum priora illa verba, de quibus ex professo disputat Allatius, Damasceno satis superque asseruimus.

(b) His addas omnes quotquot vidi, cum Græcos tum Latinos, in variis bibliothecis.

stra dissident, et in aliam partem trahunt adversarii, o libris Patrum expungenda sunt, eaque ab aliis non æque sentientibus inserta, vel corrupta, vel immutata affirmare vellemus, Deus bone! quota eorum pars integra, qui liber immotus, quæ sententiæ non intercisæ remanebunt? Multa illi vel indulgentes genio, vel occasione servientes, vel oppugnandi hæreticos fervore jactati, quandoque etiam quod illis ita videretur, scriptis commendarunt quæ seqüiores homines vel negligunt vel condemnant, cum ea probatissimi scriptores in meliorem sensum traducta explicent vel subdividendo explanant. De his ne exemplis hic agam, pleni sunt scriptorum omnium libri. Quid hic referam audacissimorum hominum conatus, qui nec a divinis Litteris, quando omnia non possunt intelligere, suoque metiantur omnia gressu, manus sceleratas abstinere?

XXV. Id quoque obiter hic notandum videtur, epitomatores Gesnerianos oscitanter nimis ex Damasceni lib. iii, cap. 11, scribere, *Theodoricus Græcus, contra quem [XVI] Leontius Byzantius fecit Apologiam ad accusationes detestationis ejus*. Cum apud eum nullus sit Theodoricus, quem cum Theodoretto confundunt: nec Leontius Byzantius Apologiam in eum composuit, sed Cyrillus Alexandrinus. Dasmascenus itaque illo Cyrilli, *unam naturam incarnatam*, ex eodem Cyrillo prius exposito, subjungit, Cyrillum non alia ratione intellectum fuisse a Leontio Byzantio. Et bene; cum Cyrillus ipse in defensione secundi anathematismorum, quos Theodoretus adversus ipsum impugnaverant, eandem sententiam tucatur. Verba Damasceni sunt: *Μίαν γὰρ ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀπολύτως λέγοντες οὐ σφαλόμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ Λεόντιος ὁ Βυζάντιος ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν ῥητῶν ἐνόησαν, οὐκ ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως, ἐν δὲ τῇ πρὸς τὰς Θεσεωρίτου μέμφεις τοῦ δευτέρου ἀναθεματισμοῦ ἀπολογία, ὄντως φησὶν ὁ μακάριος Κύριλλος: « Ἡ φύσις τοῦ λόγου. »* *Unam enim Dei Verbi personam absolute dicentes, haudquaquam aberramus. Consimilem etiam in modum Leontius Byzantius de natura hunc locum intellexit, non de persona. At vero beatus Cyrillus in ea apologia qua Theodoretum librum, quem adversus secundum anathematismum ediderat refellit, ita loquitur: « Natura Verbi, hoc est persona, » etc.*

XXVI. *Joannis Damasceni interpretes Latini*. — Libros Damasceni *De fide orthodoxa* vertit in linguam Latinam Burgundius Pisanus, jurisconsultus sui temporis non incelebris, sub Eugenio III, et alia alii. Postmodum a Jacobo Billio magna ex parte de integro conversa, edita sunt Parisiis anno 1577.

XXVII. *De oratione de defunctis*. — Libros *De fide orthodoxa* excipit oratio, *Περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων, De iis qui in fide obdormierunt*. Hanc omnes quotquot post Damascenum scripsere, dummodo illius meminerint, Damasceno vindicant, ex Græcis etiam illi qui, schismati faventes, purgatorias pœnas de medio tollunt. Eam utique, si potuissent, ne propriæ opinionis refellendæ ansam adversarii præberent, vertissent in dubium. Nonnulli ita asseveranter hoc tradiderunt, ut vaticinio etiam comprobare non veriti sint; traduntque a Patribus qui in concilio Ferrariensi ac Florentino interfuerunt, inter cætera sanctorum Patrum testimonia quæ ad asserendas purgatorias pœnas in medium adduxerunt, hæc etiam Damasceni recensita fuisse, quæ omnes Græci, ut probatorum certorumque auctorum receperunt. Πολλὰς, αἰοῦν, μαρτυρίας ἁγίων ἀνέγνωσαν. Ad quos Marcus Ephesius respondit: *Ὅσα εἶπατε, καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἁγίων, ἃς ἀνέγνωτε, στέργει ἡ Ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, καὶ ἀναγιγνώσκει αὐτά. Ἐν τῇ εἰκοστῇ ἑβδόμῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πάλιν ἐκάθισαν, καὶ ἀνέγνωσαν οἱ Ἰταλοὶ πολλὰς μαρτυρίας ἁγίων, καὶ παραδείγματα, καὶ ἀποδείξεις. Inter quæ mirum istis videtur, si Damasceni testimonia non fuerint recensita. Cum et Gennadius patriarcha, illorum temporum scriptor, in defensione capitum concilii Florentini, cap. 3, totam ferme dictam orationem transcribat. Illius testimonia contra Græcos ad probandum ignem purgatorum usurpat Gregorius hieromonachus protosyncellus Apolog. pro concilio Florentino contra Marci Ephesini epistolam. Glycas epistola 50. ad Esaiam monachum, plura ex ea, uti Damasceni genuina, transcripsit, et potissimum historiam de Trajano, et Faconilla, et calvaria infidelis: nec a Damasceno abdicat Emmanuel Calecas lib. iv contra Græcos. Et communis fere Græcorum sententia eam tradit Damasceno, qui etiam in linguam eorum versam sub nomine Damasceni legitur. Et alius, nescio quis, in linguam Cypriorum vernaculam vertit, habeturque in cod. 1171 Vaticano, eo principio, Ἡ γλυκομνόσταις τροφαῖς, καὶ τὰ δειλικάτα, καὶ τίμια φαγία. Addunt Damasceni ætate purgatorias pœnas cœptas fuisse impugnari, ut ex Eustratio presbytero Constantinopolitanæ Ecclesiæ, cujus ea de re conscriptos libros recenset Photius in *Bibliotheca*, tmeu. 171. Usus etiam loquendi Damasceno familiaris hoc probat. Ille enim nominibus hæreticorum suæ tempestatis pareens, errores tantum proponit oppugnatque. Lib. iv *Orthod. fid.*, cap. 17: *Ἐπειδὴ τινες ἡμῖν καταμέμφονται, etc.* Et hic hoc sermone non aliter, ἐνέσκηψέ μοι ὁ παράνομος σκήψην τινα ἔκφυλον, etc. Hæc et alia pro Damasceno a plerisque congeruntur.*

XXVIII. Gretserus notis in tomum II *De cruce*, in orationem Germani patriarchæ, de *Dialogi* nomine Gregorio papæ a Græcis tributo, dubitat. *Ut et Damascenus, seu [XVII] quisque ille auctor est orationis pro fidelibus defunctis inter opera Damasceni*. Et ante Gretserum Gregorius protosyncellus dicto loco: *Ἐν τῷ ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγιγνωσκόμενῳ λόγῳ, τῷ ἐπιγραφῆν ἔχοντι: Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ. In oratione, quæ in Ecclesia legitur sub hæc inscriptione Joannis monachi et presbyteri Damasceni*. Si genuinum Damasceni fetum existimasset, scripsisset utique, *Joannes monachus et presbyter Damascenus in oratione*, etc. Joannes Lensæus *De Limbo*, lib. iii, cap. 12: *Librum istum non esse Damasceni non injuria videri potest*. Dubitavit etiam multis hinc inde adductis argumentis Petrus Arcudius lib. contra Barlaam de purgatorio, pag. 396. Alii ut spuriam Damasceno abripiunt, idque ita esse non invalidis rationibus contendunt. Bartholomæus Medina: *Perinde, inquit, est, hæc*

pro defunctis orationem Damasceno tribuere, ac mortuos excitare post longum ab obitu aenorum curriculum, et ad studia iterum, et lucubrationes revocare. Diu enim ante magnum Gregorium, cuius eo in sermone fit mentio, obiit Damascenus, cuius ætas ad Theodosii Senioris tempora pertinet. Ergo non potuit de eo similia scribere, et necesse est illud opus alterius esse, et non magni Damasceni. Franciscus Suarez ideo abdicat, quod doctrinam omnino Damasceno contrariam pro defunctis refert. De Trajano enim, et de Falconilla historiæ theologice illud Damasceni axioma evertunt, quod lib. II *De fide orthodox.* ita enuntiat: *Χρή δὲ γινώσκαι, ὅτι ὅπερ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁ θάνατος, τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις ἢ ἐκπτώσις· μετὰ γὰρ τὴν ἐκπτώσιν οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια, ὡσπερ οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις μετὰ τὴν θάνατον. Scire autem oportet, quoniam quod hominibus mors, hoc angelis est lapsus. Post lapsum enim non est illis penitentiae locus, ut neque post mortem hominibus.*

XXIX. Medinæ optime satisfactum putant, si dicant, illum ex eo quod pro cæro supponit, falli manifesto, dum Damascenum nostrum ad Theodosium Seniores amandat, qui tot annis post Theodosium vixerat, poteratque optime referre factum Gregorii Magni, et Trajani salutem. Et ex his, quæ nos supra attulimus de ætate Damasceni, et Joannis Ægyptii, aperte constat Damascenum narrationem illam de Trajani anima potuisse scribere, ob quam et ob aliam de Falconilla, alii orationem illam Damasceno, etsi non ita affirmate, abjudicarunt; et si non abjudicant, Patrem tamen nimis credulitatis condemnant. Bellarminus *De scriptoribus sacris* in Joanne Damasceno: *Oratio de his, qui in fide migrarunt, scrupulum injectit, quia narrat Falconillam precibus Theclæ primæ martyris, et Trajani animam precibus S. Gregorii papæ ab inferni suppliciis liberatam, quæ narrationes falsæ esse videntur, et fabulis similiores quam historiæ. Sed fieri potest ut S. Joannes Damascenus, quamvis alioquin doctus et prudens, istis narrationibus facilem fidem habuerit, neque de veritate earum investigandu sollicitus fuerit.* Gerardus Joannes Vossius *De historicis Græcis*, lib. II, cap. 24: *Et si vero Damascenus vir foret egregie eruditus ac magni nominis, tamen in plerisque credulus fuit plus satis, atque inter cætera judicium desideres in narratione illa de anima Falconillæ precibus B. Theclæ, primæ martyris, ab inferorum suppliciis liberatæ, etsi in gentili errore et idololatria obiisset. Item quod ait, animam Trajani imperatoris similiter pænis inferni exemptam precibus Gregorii Magni, quorum utrumque legas apud Damascenum oratione, de his qui in fide migraverunt. Fortasse aliquis abjudicet propterea orationem illam Damasceno.*

XXX. Suaresio respondent, ratiocinationis illius vim non esse tantam, ut assumptum comprobatur. Libri enim *De fide orthodoxa*, qui plane Damasceni sunt, nonnulla continent, quæ dictum Damasceni axioma infringunt, atque radicitus convellunt. Falso ergo Damasceno libri *De orthodoxa fide* tribuuntur. Imo de imaginibus commentarios, quos Trithemius etiam Damasceno nostro concessit, ratione Suaresii emancipantur omnino, atque ἀδέσποτοι erunt. Siquidem illi quoque ea continent, quæ illud axioma reddunt inane. Nam eademmet ipsa sententia, de multorum salute, atque ab inferni cruciatibus evocatione, quam fuse Damascenus astruit in sermone pro defunctis, atque Trajani, et Falconillæ historiis confirmat, lib. III *De fide orthodoxa*, cap. 29, et lib. I *De imaginibus* luculentissime ab eodem assertitur. Et ibi [XVIII] quidem his verbis: *Κάτεισιν οὖν εἰς ἄδην ψυχὴ τεθεωμένη, ἐν ὧσπερ τοῖς ἐν γῆ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀντίειλεν ἥλιος, οὕτω καὶ τοῖς ὑπὸ γῆν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ καθημένοις ἐπιλάμψῃ τὸ φῶς· ἐν ὧσπερ τοῖς ἐν γῆ εὐηγγελίσαστο εἰρήνην, αἰχμαλώτους ἄρρασι, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ τοῖς μὲν πιστεύουσαι γέγονεν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἀπιστίας ἔλεγχος· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἄδου, ἐν αὐτῷ πᾶν γένος κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· Descendit in infernum anima deificata, ut quemadmodum iis qui in terra justitiæ ortus est Sol, sic et iis qui sub terra in tenebris, et umbra mortis sedebant, lux infulgeret. Et ut quemadmodum in terra evangelizaverat pacem, captivis remissionem, cæcis visum, et iis, qui crediderunt factus est causa salutis æternæ, incredulis autem infidelitatis improprium, et redargutio, sic et iis qui in inferno; ut ipsi omne genu flectatur cælestium, et terrestrium, et infernorum. Hic autem: Καὶ ἀπ' οὗ κατελθὼν εἰς ἄδην ταῖς ἀπ' αἰῶνος πεπεδημέναις ψυχαῖς, ὡς αἰχμαλώτους ἐκέρουξεν ἄρρασι, ὡς τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Et ex quo descendens ad inferos, animis a sæculo vinculis, ut captivis libertatem, ut cæcis visum prædicavit. Et oratione in Sabbatum sanctum, ut hinc etiam perpetuam in Damasceno doctrinam animadvertas, id idem asserit: Αὐτὸς δὲ τῶν πονηρῶν τὰ σκῦλα, τοὺς ἀπ' αἰῶνος θανάτους κεκληρονόμηκεν, ἀπαλλάξας τοὺτους ὅσοι τῷ ζυγῷ τῆς ἁμαρτίας κατεῖχοντο· ἐν γὰρ ἀνόμοις καταλεχθεὶς τὴν εὐνομίαν ἐφύτυσε· τῶν δὲ ἀπειθῶντων τὸ σπέρμα γέγονεν εἰς ἀπώλειαν, καὶ πένθος τῶν ἑορτῶν ἀντηλλάξαστο, καὶ θρήνους ὁμῶν ἀντήχησεν· ἡμῖν δὲ φῶς ἐκ σκότους ἀνέτειλε, καὶ ζωὴ προήλαθεν ἐκ μνήματος, καὶ ἐξ ἄδου πηγάζει ἀνάστασις, καὶ χαρὰ, καὶ θαυμάσια, καὶ ἀγαλλίαςις. Ipse autem improborum istorum prædā, eos nempe qui ab initio sæculorum mortem obierant, velut hæreditatem adeptus est, quicunque peccati jugo detenti fuerant, liberans. Inter iniquos enim reputatus, æquitatem produxit, et factum est semen inobedientium in perditionem, festisque eorum in luctum commutatis, planctus pro hymnis resonavit. Nobis autem lux e tenebris est orta, vita e monumento provenit, resurrectio ab inferis promanavit, gaudium, inquam, animi voluptas, et exsultatio.*

XXXI. Et hæc opinio non Damasceni modo, sed aliorum etiam multorum eorumque probatissimorum in Ecclesia doctorum videtur fuisse. Ne omnes hic recenseam, et quæ alibi fuse pertractavi, hic repetam, videsis Irenæum lib. IV, c. 45; Clementem Alexandrinum lib. II et IV *Stromatum*; Jobium monachum apud Photium in *Bibliotheca*; Anastasiam Sinaitam quæst. 3; Theodorum Studitam Orat. catechet. de Pascha; Theodorum Abucaram quæst. 12; Proclum patriarcham Constantinopolitanum, Orat. de resurrectione, ex quo sua transcripsit, ut

fere solet, Damascenus, inquit: Ἀνάστασιν μεγαλοφώνως ἀνυμνεῖ ὅτι ἐν αὐτῇ τοῖς ἐξ ἁγίων ἀρχι-
 αλώτοις γέγονεν ἄφρασις, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψις. *Resurrectionem hymnis celebrat, quoniam in ea
 vindicati sunt in libertatem ii, qui a saeculo detinebantur captivi, cæcisque restitutus est visus.*
 Et omnium apertissime Eustratius Ecclesiæ Constantinopolitanæ presbyter, tractatu vere
 aureo, de animabus post hanc vitam, an aliquid operentur, et an suffragia pro mortuis
 utilia illis sint. Verba quia non omnibus ita in promptu sunt, apponam: Ἀνοίγονται ἐξ σοι φέροι
 πύλαι θανάτου. Πύλωροι δὲ ἕδου ἰδόντες σε ἐπτήξαν, καὶ δῆλον ἐκ τούτου, ὡς εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς
 αἱ ψυχαὶ κεκρατημένοι τῶν πάντων ἦσαν· ἅσπερ καὶ ἀνέσπασεν ὁ Κύριος καὶ θεὸς ἡμῶν, θανάτῳ πατήσας
 τὴν θάνατον, καὶ τὰς πύλας τοῦ ἕδου συνέτριψεν. Ὅθεν καὶ ἐπισμαίνεται ὁ εὐαγγελιστῆς, ὡς πολλὰ τῶν
 ἁγίων τῶν κεκοιμημένων ἀνέστη σώματα, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς. Ἰδοῦ, ἐνεφανίσθησαν, εἶπε. Καὶ
 εἰ τοῦτο τότε γέγονεν, εὐδὴλον ὅτι καὶ νῦν ἐμφανίζουσιν. Ἀπὸ τότε γὰρ ἀρχὴν εἰληφύται τῶν ἁγίων αἱ
 ψυχαι, τὸ αὐτὸ ποιεῖν οὐ παύσονται μέχρι τῆς συντελείας. Καὶ τὸ μὲν ἀπολυθῆναι τὰς ψυχὰς ἐκ τῶν
 ὑπερφῶν καὶ κατωτάτων τόπων, οἷτινες καὶ εἰσὶν οἱ τόποι ἐκεῖνοι, περὶ πασῶν λεκτέον τῶν ψυχῶν, διὰ τὸ
 εἰρηκέναι τὴν κορυφαίον τῶν ἀποστόλων· « Διὸ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεῖς ἐκφῆρε. » Τὸ δὲ
 ἐμφανίσθαι περὶ τῶν ἁγίων μόνον, οὐχὶ δὲ περὶ πάντων ὁ εὐαγγελιστῆς ἀπέφθρατο. Εἶτε δὲ καὶ τῶν πρὸ
 πολλοῦ τελευτησάντων ἁγίων ἐστὶ τὰ σώματα, εἶτε τῶν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἢ καὶ μᾶλλον τῶν προσφάτως
 ἀποθανόντων· ὅ καὶ ἀληθέστερον εἶναι μοι φαίνεται, διὰ τὸ εἰπεῖν, ἐνεφανίσθησαν ἵνα τὸ τῆς μνήμης
 πρόσφατον, καὶ τὸ γνωρίζεσθαι ὑπ' ἄλλῃλων σημαίνῃ, τοῦτο ἴσασιν, οὐ πάντες, ἀλλ' οἷς, εἰδῶθι ἰδεῖν, etc.
*Tibi vero cum tremore aperiuntur mortis portæ, et inferorum janitores, te conspecto, timore
 percussi sunt. Hinc manifestum fit, in infimis terræ partibus omnium animas detentas fuisse,
 quas Dominus Deus noster morte mortem conculcans, confractis inferorum januis, extraxit:
 quare et evangelista refert multa sanctorum, qui obdormierant, corpora resurrexisse, multis-
 que apparuisse. Ecce, apparuerunt, dixit. Et si id tum actum est, manifestum remanet, nunc
 quoque apparere. Ab eo namque tempore cum sanctorum animæ [XIX] capissent, ad finem
 usque mundi id idem peragere non desistent. At liberatas animas a caliginosis illis, et infimis
 locis, quicunque illi sint, de omnibus animabus asserendum est: cum princeps apostolorum
 dixerit: Quare et his, qui in carcere erant, spiritibus accedens prædicavit. Apparuisse vero
 de sanctis solummodo, non de omnibus, evangelista affirmavit. Verumtamen, sive qui jam multo
 ante obierant, eorum corpora fuerint, sive ante paucos annos, sive potius tunc recens defun-
 ctorum, quod mihi verius videtur, cum dixerit apparuerunt ut recentem memoriam, et mutuam
 cognitionem notaret, id sciunt non omnes, sed quibus datum est cognoscere, etc. Nec ab his
 diversus videtur Gregorius Nazianzenus Orat. in Pascha. Imo Græcorum Ecclesia eandem
 opinionem videtur amplexa, cum eam sæpissime inter officia in libris ecclesiasticis ad fastidium
 usque inculcet, ut ipse in recensione dictorum librorum adnotaveram: ubi loca omnia, quæ
 huic opinioni favere videbantur, in unum recollegi, et dicta Patrum id idem affirmantium, uti
 potui, in meliorem sensum traduxi. Quare hic frustra locum etiam ex Epistolis Petri recen-
 sceram. Non est itaque verendum, quod valde timet Suaresius, ne Damascenus suæ loquatur
 doctrinæ contraria; cum axioma laudatum, *ordinariam Dei*, ut theologi dicunt, *potentiam*
 statuat; quæ vero de Trajano, et Falconilla regeruntur, *absolutam* commendent. Caven-
 dumque est ne, hac eadem ratiocinatione Damascenum, non oratiunculam pro defunctis,
 sed multis aliis, ac præcipuis ipsius monumentis exspolietur, in quibus constans hæc sen-
 tentia, ac toties repetita de multorum ab inferis evocatione comperitur, quam ipse demum
 in hac oratione fusius confirmare voluit: ne vel desidiosi de illius operis auctore dubitarent.
 Quas demum Christus ab inferis animas eduxerit, et quænam fuerit illa apud eosdem a tot
 Patribus asserta prædicatione, et an una cum iustorum animis impiorum quoque evaserint,
 æternam salutem consecuturæ, cum præter institutum meum sit, et alibi, ut jam dixi, pluri-
 bus pertractaverim quemadmodum et de historiis Trajani, et Falconillæ, quæ tantopere, sed
 in recentiorum scriptorum Græcorum monumentis inculcantur, exploret, qui volet. Meræ
 fabulæ sunt, et nugæ, mihi crede.*

XXXII. *Nogarolæ iudicium de oratione « pro defunctis. »* — Ludovicus Nogarola in
 hujusce orationis, quam ipse in Latinum verterat, Præfatione ad Clementem VII, scribit:
*Tametsi nolim quempiam suspicari, hoc ipsum non vere fuisse Damasceno ascriptum, eo quod
 Machabæorum historia plurimum innitatur, quam in volumine De fide orthodoxa, quod
 legitimum esse Damasceni omnes censent, in sacrorum librorum numero non reponit. Nam si
 quis utrumque studiose ac diligenter pertractabit, videbit procul simili oratione factum
 esse, ac stylo, atque ad magni Dionysii Areopagitæ elocutionem, cujus etiam gravissimum
 plerumque testimonium adducit, proxime accedere.* Oppositioni de libris Machabæorum
 Nogarola ipse non respondet, et respondere debuerat; eoque libentius, quo illa levior
 iudicabatur, ut orationem Damasceno non cogeretur abjudicare, quando illam tanquam
 Damasceni summo pontifici divendit. Quare neque nos respondebimus. Respondeant, qui
 cum Nogarola una sentiunt. Quis vero absque stomacho, et æquo animo ferret utrumque
 opus, de fide nempe orthodoxa, et hoc de defunctis, simili oratione, ac stylo, atque ad
 magni Dionysii Areopagitæ elocutionem proxime accedere? Libri *De fide orthodoxa* graves
 sunt, divini sunt, non sunt elingues, assurgunt quandoque, et nutantem excitant, et hærentem
 firmanat, et adversarium, quam evidentissime, et admodum robuste concutiunt. Sed quid hæc
 ad areopagiticam majestatem, dignitatem formarum, granditatem elocutionis, compositionem
 nominum, celsitudinem sententiarum? Grandis est, et sublimis, et eloquens, dummodo ad
 Dionysium non referas, Damascenus: si cum eo compares, quamvis valide et acute, repit tamen,
 et, ut in scholis, fluit, et docet. Quare in hoc iudicio Nogarolæ cæcutit omnino.

XXXIII. *An sit vere Joannis Damasceni.* — An vero oratio illa Damasceni sit, frustra in re

incerta quærimus. Quod ipse alias de hac eadem in examine Græcorum librorum ecclesiasticorum enuntiavi, hic habeto. Post enim loca Damasceni, tum in libris *De fide orthodoxa*, tum in hac de defunctis Oratione exposita, hæc subdidi : *Verumenimvero sermo ille, nescio [XX] quid mihi semper subolevit, et, ut verum fatear, nunquam Damasceni setum legitimum existimavi; sed, ut alias sæpe contingit, a nebulonibus, ut gratiam ac pondus orationi tanti Patris nomine adderent, Damasceno fuisse appictum. Quod dummodo a Damasceni operibus erro non es, facillimo negotio persentisces. Levis est in primis, ac nugax hic auctor, qui de gravissimis rebus agens, quasi per saturam ludens, carmine et prosa, nullo dicendi fine orationem omnem infarcit. Dictio illi, ac modus, si recte consideres, vilis, et e trivio hiulca, languida, affectata, puerilis, et a Damascenica mirum quantum diversa; quæ licet oratoriis flosculis, et accurata exponendi formæ non luxuriet, fuit tamen inoffensa, sui facilitate decora, contentu gravis, sententiarum pondere clara, severa, æqualis, divina. Versus Damasceni, cum alias elegantissimi sint, selectis semper verbis nitidi, quantitate syllabarum semper commodi, erroribus semper innoxii: hi, qui in isto sermone leguntur, si numerum tantum syllabarum demas, semper incompti, ac rustici, in ipsa tantum deformitate conformes. Ad hoc probandum, nullum argumentum erit validius ipsa lectione. Lege, si potes, sine fastidio: per te tantum, nullo alio duce, me vera fateri cognosces. Adde etiam quæ tradit Arcudius de hac eadem oratione, de purgatorio contra Barlaam de historia Trajani tractans: *Damasceno non nulla ratione est culpandus. Quæ enim audierat, sincere scripsit, fidem adhibens his quæ dicebantur pro pietate, non diligenter examinans, neque inquirens scire veritatem. Et hæc quidem fateamur, si oratio de dormientibus est germana Damasceni. Sin minus, non est difficile fateri non esse ipsius. Potest enim aliquis esse Joannes et Monachus, et ex civitate Damasci; non tamen ille Mansur, ille scholasticus et summus theologus. Qui vero adaptavit discipulum senis his, qui in inferno perpetuo puniuntur una cum divite juxta parabolam et historiam justi Lazari, vero Damasceno contrariatur. Is enim in septimo capite secundi libri theologicorum ait: Quod est hominibus mors, hoc est angelis casus. Si igitur aliquis angelus, postquam cecidit, unquam salvus factus est; salvus etiam fuit homo existens in profundo inferni, quo in loco degunt gentiles et infideles una cum dæmonibus. Nam sanctus inquit, Post lapsum non est ipsis pœnitentia, quemadmodum neque hominibus post mortem: et hoc illud est quod ait Scriptura divina: « In inferno quis confitebitur tibi? » scilicet nemo. Pseudo-Damascenus vero ait: In inferno omnino facta est confessio. Præterea dicit salvasse eos qui crediderunt. Quis igitur igne si comburatur, non crederet? Propterea admirative ait, illud dici cum interrogatione pauci salvabuntur? quasi dicat multi et infirmi salvantur; cum tamen contrarium sacri doctores fateantur, ut, Evangelio attestante, « multi quidem vocati, pauci vero electi; » et « angusta porta, et arcta est via. »**

XXXIV. *De dialogo contra Manichæos.* — Dialogum contra Manichæos sub nomine Damasceni sæpius, ac varia interpretatione editum, incerti auctoris esse affirmavit non nemo; quod in Pinelliana bibliotheca sine nomine auctoris, vel sub anonymi nomine legeretur; sed quam futili argumento! Quid enim refert, si transcriptor, aut amanuensis, nomen auctoris in fronte libri non posuit? In aliis codicibus, illisque antiquissimis, et optimæ notæ nomen illud habetur. Orationem Demosthenis *Pro corona* sæpius in codicibus etiam optimis sine nomine, quemadmodum Aristotelis libros *De physica auscultatione*, et Platonis dialogos, et innumera alia intuitus sum. Eruntne propterea et Demosthenis oratio, et libri *De physica auscultatione* Aristotelis, et dialogi Platonis spurii? et alium eorumdem scriptorem expiscabimus? Nefas.

XXXV. Billius, notis in hunc eundem dialogum, dubitasse videtur. Permirum namque illi est, Damascenum de supplicio tam dæmonum, quam impiorum hominum ita sermonem habere, quasi pœnam duntaxat damni, ac non item sensus in iis agnoscat, atque ignem illum vindicem tropice solum accipiat. Huc enim spectant hæc verba, κόλασις ἐκελνη οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, et μὴ πῦρ ἀστοχίας τῆς ἐπιθυμίας. *Pœna illa nihil est aliud, quam igni frustratæ cupiditatæ.* Sic vertendum est, non ut quidam vir alioquin doctissimus, *ignis inordinatæ ac immoderatæ concupiscentiæ.* Huc item illa, quæ mox sequuntur: Ἐπιθυμοῦντες οὖν, καὶ μὴ μετέχοντες τῆς ἐπιθυμίας, πῦρ δίκην ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας καταπλέγονται. *Concupiscentes itaque, nec obtinentes quæ concupiscunt, ad instar ignis a concupiscentia comburuntur.* Ubi ex his [XXI] πρὸς εἰλην, intelligi datur, auctorem vocabulum *ignis* improprie accipere. Atque etiam infra de eadem re agens, hanc unam damnatorum pœnam constituit, nempe Θεοῦ μὴ μετέχειν. Sic enim loquitur. Ἔστι δὲ ἡ μὲν μετοχή Θεοῦ τρυφή, ἡ δὲ ἀμεθεξία (vitiose namque legitur, ἀνεξικακία) αὐτοῦ κόλασις; Quemadmodum paulo post pœnam diaboli hanc esse, στερηθῆναι τῆς αἰδίου τρυφῆς. Denique etiam de damnatis rursus loquens his verbis αἰτῶν: Οἱ ἁμαρτωλοὶ πενθοῦντες τὴν ἁμαρτίαν, καὶ μὴ ἔχοντες τὰς ὕλας τῆς ἁμαρτίας, ὡς ὑπὸ πῦρὸς καὶ σκώληκος κατεσθίμενοι κολάζονται: τί γὰρ καὶ κόλασις, εἰ μὴ τοῦ ποθομένου στερησις; quibus liquido patet hunc auctorem, impiorum pœnam in animi tantum cruciatu ponere, non autem in corporis etiam dolore; quod quidem Billio suspicionem affert, Damasceni hunc librum non esse. Nam ille et lib. II *Orthod. fidei*, cap. 4, apertissime tradit, diabolo, atque iis, qui ipsum sequuntur, paratum esse ignem nunquam extinguendum, sempiternumque cruciatum: et in fine ult. cap. lib. IV, tum dæmones, tum impios et sceleratos homines, æterno igni traditum iri, ait. Deinceps forsitan, re melius considerata, mitius agit. *Aut certe si hunc dialogum Damasceno asserere volumus, dicemus eum, qui a locis supra a me citatis pœnam sensus præcipue constituisset, hic damni pœnam duntaxat commemorandam duxisse. Alioquin enim impium hoc dogma, quod sensus pœnam damnatis*

imit. cum innumera Scripturæ sacrae testimonia perspicue refutant, tum veterum omnium Patrum consentiens doctrina semper explosit, ac rejicit. Quo detestabilior est eorum impietas quos hac nostra prodigiosorum errorum feracissima, perindeque miserrima tempestate, idem non modo sentire, sed etiam tum ore, tum scripto profiteri non pudet.

XXXVI. *Damasceno asseritur.* -- Verumtamen cum dialogum hunc, et sententiis, et oratione adamussim Damascenicis concinnatum, et per omnia Damascenum nobis, quemadmodum et reliqua illius scripta referre videam, Billianis objectionibus satis erit, si quæ ipse tantopere exauget impedimenta, quominus ei dialogus ascribatur, non aliena esse a Damasceni doctrina, aliorumque sanctorum Patrum, sed paucis demonstravero. Ea nec tanti fecerat ipse Billius, ut propterea dialogum non dignum Damasceno existimaret: *Utcumque sit, ait, elegans et arguta, atque erudita est hæc disputatio, dignaque plane quæ Damasceni nomen præferat: nisi fortasse illud, de quo aliquid adnotatum est, quominus ei dialogus ascribatur, impedimento sit.* At impedimento non est. Quæ hic de primo et uno principio adversus Manichæos non minus solide, quam pie disputantur, iisdem fere verbis, et sententiis in libris *De fide orthodoxa* comperies. Ne omnia huc traducam, quæ de igne et pœnis damnatorum, ut quam sit inane Billianum impedimentum comprehendamus, examinanda solummodo nobis sunt. Pœnæ damnatorum sunt pœna damni, et pœna sensus. Non moror. Alii tamen tertiam addunt, vermem, non corporalem, quia sicut vermibus pungit et corrodit, sic remorsus conscientia, ut ipsi dicunt, pungit, lacerat et affligit. Alii, ne pessima desint, quartam, aspectum semper præsentem Luciferi, aliorumque dæmonum, acresque differentium contumelias. Quidquid tamen sit, cum in peccato sit aversio ab infinito bono, necesse est pœnam subsequi, sed infinitam; damni, dum infinitum bonum amittitur: sit vero et conversio ad bonum finitum ac nutans, pro conversione illa, quæ finita est, pœna quoque finita debetur, quæ sensus nuncupatur. Sed quia delinquens remissione se privat, immotusque adhæret; ideo pœna illa in infinitum extenditur, quæ quamvis non respondeat culpæ quantitati, respondet tamen irremissibilitati ipsius. Quare duplex erit pœna, altera damni, altera sensus. De pœna damni in hoc dialogo apertissima testimonia sunt; de pœna sensus, nulla. Quid inde? Ergo Dialogus iste Damasceni non erit? Non omnia simul edicenda sunt. Nec Billius cum ratiocinatur, multa silens reprehenditur quod non omnia dixerit. Satis est, si necessaria non omiserit, vel pro argumento rei verba fecerit. Agit cum Manichæis Damascenus, qui Deo vitio vertebant, quod angelos, hominesque produxisset, quos sciebat defecturos: et postea illos puniret. Respondet Damascenus, pœnas dæmonum et damnatorum nulla ratione esse a Deo; sed illos sibi ipsis eas delinquendo procurasse, et postmodum dum continuo concupitis frustrantur, continuo quoque torqueri. Sed ait cruciatum illum nihil aliud esse, quam [XXII] frustratam cupiditatem. Ita est. Sed pœnam culpæ respondentem, et potissimam, et maximam posuit: infinitam nempe ex se, quando altera aliunde habeat infinitum. Qua, vel sola Manichæorum objectioni respondet. Carere namque visione divina est pœna omnium gravissima, et major quacunque alia pœna sensibilii. Augustinus: *Alienari a regno Dei, carere magna multitudine dulcedinis Dei, tam grandis pœna est, ut nulla possint ei tormenta, quæ novimus, comparari.* Chrysostomus: *Nonnulli imperitorum sibi satis esse putant et optabile videri, si gehenna tantummodo careant: ego autem multo graviore gehenna dico esse cruciatum, removeri et abjici ab illa gloria. Pone mille gehennas, et mille cruciatum, nil tale, quale a gloria excedere, et a Deo odio haberi, et audire: «Ite, maledicti.» Hoc tantum generat cruciatum, quod si nulla extrinsecus pœna torqueret, hæc sola sufficeret: omnes enim gehennæ superat cruciatum.*

XXXVII. Etsi quis dicat in hoc eodem dialogo meminisse ignis, quæ pœna sensus videtur esse; respondebit Billius, auctorem vocabulum ignis improprie accipere, cum alibi Damascenus damnatorum ignem, qua illi puniuntur, dicat esse inextinguibilem. Miror sane Billium in doctrina Damasceni adeo versatum, hæc de Damasceno proferre. Licet enim Damascenus *De fide orthodoxa*, lib. II, cap. 4, scribit damnatorum ignem esse inextinguibilem, et cruciatum æternum; in ultimo tamen capite lib. IV, in quo quis sit iste ignis, ex professo tractat; apertissime fatetur ignem præparatum diabolo, et cæteris impiis, licet æternum, non esse tamen neque materiale, neque nostro similem: *Καὶ παραδοθήσεται ὁ διάβολος, καὶ οἱ δαίμονες αὐτοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦ, ἦγουν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς, καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, οὐχ ὕλικόν, ὡς τὸ παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ὡς οὐκ εἶδεν ὁ Θεός· Ἀς diabolus, et ipsius dæmones, et ipsius homo, hoc est Antichristus, et impii ac flagitiosi homines in ignem æternum, non materia instar hujusce nostri constantem, sed qualem Deus novit, conjicientur.* Quid hic clarius dici potuit? annon idem auctor est, qui in hisce libris et dialogo sibi consona loquitur?

XXXVIII. Multi pie Damascenum explicant, non negasse ignem; sed ignem illum talem esse operationibus, qualis est ignis apud nos. Siquidem magnum est inter hunc et illum discrimen: hic exstinguibilis est et lucidus, consumens ea, in quæ agit, et in spirituales incorporeasque substantias non habens actiones: ille æternus est, inextinguibilis, tenebrosus, et lucem non diffundens, nec consumens corpora, nec æquâ ratione omnes æque puniens. Bene ergo dixit Damascenus, damnatos cruciari *διὴν πυρός*: cum ignis ille non sit in omnibus nostro similis: neque propterea asserendum est eum ibi improprie ignem accepisse. Quamvis enim certum est animos puniri igne; modum tamen punitionis putabat ille, *latere omnem hominem, cui Deus non revelavit.* Ideo namque poni corporeum, quia post resurrectionem damnatorum corpora afflictorum est. Nunc vero animos cruciari apprehensione mali futuri, considerationeque, atque timore ignis futuri ignescere: et hoc

quidem plus, aut minus pro majori minorique cruciatu, ad quem se sciunt adjudicatos. Quemadmodum enim beatorum præmium, antequam illi corporibus uniantur, est in gaudio rei de divina visione, et gaudio spei (ita enim loquuntur theologi de corporis glorificatione), sic et pœna reprobatorum est vehemens tristitia de amissa visione divina, et vehemens timor de futuro corporis supplicio. Et ignis hic mente tantum conceptus, vehementerque futura corporis exustione animos absens affligens, post reassumpta corpora, vere corporeus cum sit, vere corpora exuret: sic etiam dicunt ignem spiritus comburentem per similitudinem et adaptationem dici ignem: dolor namque illorum spiritualis non potest aliter exprimi, nisi per ignem. Et sicut spiritus beati suum finem consequentes, nec in alia re corporea se delectantes, per similitudinem dicuntur et videre, et refici, quæ corporea sunt: pari ratione et dæmones a fine, quo summe perficerentur, separati, non in aliqua re corporea, sed per similitudinem ignibus ardere, et fetoribus affligi, quæ corporea sunt, dicuntur, et in amissione, et privatione sui finis, mœrore, doloreve excruciantur. Hinc non recte Billium a Damasceni operibus, dialogum hunc rejicere, mihi persuadeo, et alii sibi persuadebunt, si quæ hic referuntur cum aliis Damasceni scriptis conferant, et rem accuratius [XXIII] expendant. Eoque potissimum, quod videam ab antiquis Damascenorum contra Manichæos calammum strinxisse assertum. Canone in dictum Damascenum 4 Decembris, ode 1, Tropar 2: Θερωῶς ἐστηλίτευσας τῶν δυτικονύμων τροφίμων τοῦ Μάνεντος τὴν βλάστησιν ἀσέβειαν, νοθεύσαι πειράσασαν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, λόγους τε καὶ δόγματα ὁρθοῖς, ὡς Ἰωάννη, οἷς περ συντέθεικας. *Acrius oppugnasti nefandorum Manelii alumnorum blasphemam impietatem quæ conata est Christi Ecclesiam seducere, orationibus, et dogmatibus rectis, quibus, o Joannes, scripta tua insperseras.*

XXXIX. *De libro de hæresibus.* — Damascenum de hæresibus scripsisse, nullus dubito, cum ipse se de illis scripturum post philosophicas tractationes Præfatione ad Cosmam Majumæ episcopum promittat: Εἰτα τούτων ἐρχόμενα τῶν θεοστυγιῶν ἀπρέσεων συντίξω τὰ φληναφήματα, ὡσαύτως τὸ ψεῦδος ἐπιγινώσκοντες, πλεόν τῆς ἀληθείας ἐξώμεθα. *Mox autem hæresum, quas Deus odio habet, pugnas uno volumine comprehendam, ut cognita falsitate, veritatem arctius amplectamur.* Attamen libellus hic de hæresibus illius non esse, non levi argumento convinci potest. Scribit enim in Aerianis, Aerium, cum ipse scriberet, vitam tentare; sed non potuit, qui Epiphaniæ ætate erat, usque ad Damasceni tempora vitam producere. Quare Billius, in notis asserit, vel hæc verba ab aliquo assuta fuisse, qui ea fortasse ab Epiphanio accepit. Nam is hæresi 76, quæ est adversus Aerianos, de eo loquens his verbis utitur, ὅς καὶ δεῦρο ἤν ἐν σαρκί, καὶ περιεσσι τῷ βίῳ. *Qui adhuc vivit in carne et superstes est*, vel per Aerium, Aerii errorem intelligi.

XL. Quid porro pluribus opus est? quando pars prima hujus libelli ad Nestorianorum hæresim Damasceni non est, sed tota verbatim, vel ab ipso Damasceno, qui suo *De hæresibus* præfixit, vel ab alio Damasceno apposita, ut absoluta hæresum historia sine aliorum librorum emendicatione haberi possit, ab Epiphaniæ *Ancyroto* exscripta est. Quod reperi postmodum animadversum ab eruditissimo Frontone Ducæo in notis. *Primum animadverti nihil aliud hunc librum continere, quam epitomen hæresum in Panario Epiphaniæ refutaturum, quam ipsam epitomen duobus locis offendet in editione Græca Basiliensi ejusdem Epiphaniæ 1544, pag. 2, et pag. 519. Cum vero tantum octoginta hæresum enumerationem, usque ad sua tempora deduxisset Epiphanius, alias consequentes attextit Damascenus, a Nestorianis initio ducto usque ad Mahumetanos.*

XLI. Quamobrem, cum præcedentium textus Græcus ab Epiphanio peti possit, ea tantum, quæ a Damasceno sunt edita, Græce edi curavit Ducæus, quæ vero in Perionii interpretatione deerant, Græce et Latine: tum si quid occurreret, dum interpretationem Latinam cum auctoris verbis contulit, illud notis inspersit, quibus et varias codicis utriusque excusi, atque manuscripti, lectiones censuit indicandas. Id idem non in dissimili argumento alii quoque præstiterunt. Priora namque aliorum studio concinnata ac disposita, ut erant, operibus præfigentes suis, ipsi postea, quæ ad sua usque tempora contigerant, attextentes, unum absolutumque opus posteris reliquere. Quod in Chronologis usu venisse sæpius compertum est. Hinc Damascenica ab Epiphanianis sejunges. Ipse tamen haud dubito, compendium hoc ab Epiphanio et aliis, qui de hæresibus scripserunt, Damascenum concinnasse. Ipse siquidem aperte fatetur nihil de suo, sed omnia ex Patrum scriptis hausisse, cap. 2: Ἐγὼ τοιγαροῦν, ἐμὸν μὲν οὐδὲν, τὰ δὲ σποράδην θεοῖς τε καὶ σοφοῖς ἀνοράσι λελεγμένα συλλήθω ἐκθήσομαι. *Nihil porro meum dicam, verum quæ sparsim a divinis et eruditis viris dicta sunt, in unum congesta compendio disponam.* Colligitur præterea ex Indico August. subsell. 2, Theolog.: *Joannes Damascenus de hæresibus, sumptus ex Epiphanio, Theodoro, Timotheo, Sophronio archiepiscopo Hierosolymitano.* Et ex codice Vatic. 1182, in quo habetur, Ἐπιφανίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου · κατὰ δὲ τινὰ τοῦ Λαμασκηνοῦ, περὶ ἀπρέσεων ἐν τριτόμῳ ρ' καὶ ὄθεν ἤρξαντο, καὶ πόθεν γέγονασιν. *Epiphaniæ archiepiscopi Constantiæ Cypri, secundum alios Damasceni de hæresibus in compendio C. unde originem duxerunt, et unde ortæ sunt.* Et ibidem postea æque ac in Epiphaniæ tomis diversæ hæreses disponuntur, quod et in manuscripto codice Barberino adnotabam. Verum itaque est hoc hæresum compendium, pro majori sua parte in Epiphanio legi: verumque itidem est, inde Damascenum exscripsisse, assuisseque [XXIV] operi, quibus postea ex aliis multas, quæ post Epiphanium in Ecclesia insurrexerunt hæreses addidit.

XLII. *De libro contra Acephalos, seu potius Jacobitas.* — Eodem quoque modo de libello

ejusdem contra Acephalos procedendum est. Multa enim in eo leges similia his, quæ Leontius contra Acephalos scribit: ut probabile sit Damascenum ex fontibus Leontii hortulos suos rigasse. Vides Præfationem Canisii ad lectorem, quam libello præfixit. Neque in hoc libello tantum Damascenus Leontium, sed in aliis etiam aliorum sanctorum Patrum, et magni nominis auctorum sententias, et capita inde avulsa pro opportunitate materiæ quam tractabat, exscribens, in propria scripta, sæpissime etiam tacito nomine, retulit. Damasceni acre ingenium, vivax, promptum, curiosum, vehemens, multa semper molitur, ac perficit, quæ postea ut firmita, ornata, desiderabilioraque domo exirent, dictis ac sententiis Patrum condecorat. Id nec ipse de se negavit, qui se apiculam imitari scribit: *Εἴτα τὴν τῆς κλάνης δλταίραν, καὶ τοῦ ψεύδους ἑλάτειραν, ὡσερ κροσωτοῖς χρυσοῖς τοῖς τῶν θεοπνεύστων προφητῶν καὶ θεοδιδάκτων ἀλιέων, καὶ θεοφόρων ποιμένων τε καὶ διδασκάλων λόγοις κεκαλλωπισμένην, περιεκοσμημένην ἀλήθειαν σὺν Θεῷ, καὶ τῇ αὐτοῦ ἐκθήσομαι χάριτι.... ἐρῶ δὲ ἑμὸν, ὡς ἔφην, οὐδὲν, τὰ δὲ τοῖς ἐκκρίτοις διδασκάλων πεπονημένα εἰς ἐν συλλεξάμενος, ὅση δύναμις συντεταγμένον τὸν λόγον ποιήσομαι, Αἴτιον ἵτα demum errori exitium afferentem, ac mendacium propulsantem veritatem, prophetarum, qui divinitus afflati fuerunt, et piscatorum quos Deus edocuit, et divinorum pastorum ac doctorum sermonibus, tanquam strobiliis aureis exornalam, Deo, ipsiusque gratia mihi favente litteris mandabo.* Et: *Nihil porro, ut jam dixi, meum afferam: verum quæ a præstantissimis quibusque magistris elaborata sunt, in unum colligens, quoad ejus fieri poterit, brevem et compendiosum sermonem faciam.* Quis doctrinam sic exornatam, prudenterque fundatam, tuto, secureque, ac apertis ulnis exceptam, in interiores mentis, cordisque partes non figat? Hoc est vere, sancteque scribere.

XLIII. *De afflictis Damasceno epistolis.* — Plures item sub Damasceni nomine epistolas, tantæ virtutis hostes confinxerunt, quæ postmodum non sine miraculo falsitatis convictæ auctorem prodiderunt. Fraudem, et technas Leonis Isauri sic exposuit Joannes Hierosolymitanus in ejus Vita: *Ὁ βασιλεὺς παρήγγειλεν αὐτοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας πρόσωπον περιθεμένους, διὰ σπουδῆς ποιήσασθαι, καὶ διαλαλιὰν θέσθαι: οἰκειόγραρον εὐρέσθαι τοῦ Ἰωάννου ἐπιστολήν. Οἱ δὲ τῆς κακίας ὁραπισταὶ οὐκ ἀνήκαν πάντα κάλων κινούντες, τὸν δόλον ὑποκρυψάμενοι, καὶ ἀναζητούντες ὃ προσετάγησαν, ἕως εὐρόντες τῷ βασιλεῖ ἐνεγείρισαν. Καὶ οὗτος δὲ προσεκκλητικῶς τινὰς τῶν ὑπογραφήων αὐτοῦ τῶν τοῦ Ἰωάννου γραμμάτων, προστίθει τοὺς τύπους εἰς μίμησιν, τὸν τε τῆς Γραφῆς χαρακτῆρα ὅσον ἐν διαβολῇ, καὶ ὅσον ἐν λέξει. Εὐρην οὖν τοὺς εἰς τοῦτο ὑπηρετήσαντας ἱκανοὺς, καὶ δὴ κελεύει, ὡς ἐκ τοῦ Ἰωάννου πρὸς αὐτὸν δὴ τὸν δυσώνυμον βασιλέα ἐγγαράζει γραμμάτων τοιοῦδε τοῦ σκοποῦ ἐχόμενος: Imperator, accersitis quibusdam sententiis suæ participibus, præcepit eis, ut assumpta pietatis persona, magno studio, variisque commentis curarent, ut epistola Joannis, quam manu sua scripserat, inventa sibi redderetur. Ministri ergo, et propugnatores impietatis, parentes dicto regis, nullum non dolum sub pietatis specie excogitabant, donec inventam offerrent. Porro ignominiosus rex convocat notarios, et epistolarum Joannis exemplaria proponens quaerit, si scripturæ characterem, tam in verbis, quam sententiis imitari possint. Qua in re et invenit sibi morem gerentes, et quod scriberent epistolium ad eundem, in hunc modum se habens.* Et hæc quidem tanquam a Joanne ad Leonem fingitur. Sunt et aliæ, quas ab eodem, dum Byzantii moraretur, ad Saracenorum principem mitti dicuntur, et pluribus modis falsè apprehenduntur: quod tempore Theodosii, cum tum nullus esset Damascenus: quod a Byzantio, in quod nunquam fuerat: quod ad principem Saracenorum, qui tunc omnino latebant: et quod referantur in gestis Damasceni nullius apud cordatos homines auctoritatis, sed multis nominibus falsitatis damnatis. Et, ut ex earum lectione indicium de illis pronunties, eam, quam Vincentium refert, apponam. Scripta est ad amicos Persidis: *Dilectis amicis, qui sunt in Perside, Damascenus Joannes minimus salutem. Noveritis imperatorem robur exercitus ad diversa bella in nationes externas misisse, urbemque regiam et finitimam hominibus vacuum remansisse. Quoniam ergo sapientes estis, securi venite, et victoriam vobis paratam absque mora viriliter obtinete.* Jacobus Gretserus *De prohibendis libris*, lib. II, cap. 5, de [XXV] iisdem epistolis: *Epistolæ sancti Joannis Damasceni nomine ad impiis Iconomachis factas extremum prope Damasceno periculum creasse, quis ignorat?* Genuinarum vero ejusdem epistolarum meminit auctor orationis in Dominicam orthodoxiæ, quæ manuscripta legitur in bibliotheca Barberina: *Ἀρτανίσεσθαι δὲ κελεύσαντος τὰ ἐν τοῖς θεοῖς ναοῖς ἐκτυπώματα, καὶ κελεύσαντος μηδαμῶς σέβεσθαι Χριστιανοῖς, ἐκ Δαμασκοῦ ὁ Ἰωάννης θεῖω ζήλω πυρούμενος ἀπέστειλεν ἐπιστολάς τοῖς ὀρθοδόξοις, ἐν αἷς ἐδείκνυεν ἀναντιρρήτοις ἀποδείξει καὶ μαρτυρίαις τῆς θείας Γραφῆς, ὡστε ἀναγκαίως πείθεσθαι τοὺς ἀναγινώσκοντας αὐτάς, νέμειν σέβας ταῖς ἑραῖς εἰκόσι, καὶ καταφρονεῖν τῆς κελεύσεως τοῦ τυράννου. Ὁ μαθὼν ὁ τυράννος, ἐκ σοκοφαντίας τὴν αὐτοῦ χεῖρα κοπήναι ἐσκαίωρσεν, ἣν ὁ Θεὸς ταῖς τῆς πανάγου Δεσποτίνης λιταῖς ἀπεκατέστησεν ὀγιῇ: Cum vero præcepisset in divinis templis imagines aboleri, imperassetque Christianis, eas nullo modo colere, Joannes Damascenus divino zelo succensus, Orthodoxis mittebat epistolas, in quibus demonstrationibus expugnata difficillimis et testimoniis e sacra Scriptura, adeo ut necessario persuaderentur lectores, imagines in veneratione habendas demonstraret, negligendaque tyranni jussa. Hæc cum audisset tyrannus, compositis calumniis, ejus manum abscidi præcepit, quam Deus illi sanctissimæ Domine precibus sanam restituit (a).*

XLIV. *De historia Barlaam et Josaphat.* — Historiam de Barlaamo, et Josaphato, quæ habetur apud Vincentium in *Speculo histor.*, lib. xv, per cap. 64, distincta ex antiqua versione paululum contracta; magisque contracta apud Petrum de Natalibus in Catalogo, lib. x, c. 114. Integra ex

(a) Apud Petrum de Natalibus in Catalogo SS., lib. x.

antiqua versione in Vitis Patrum ex Coloniensi editione, et apud Lipomanum, tom. V; Surium, tom. VI; Rosveidum in Vitis Patrum Orientalium, et Latine tantum inter opera Damasceni, et postmodum accuratius versa a Billio inter ejusdem opera. Damascenum scripsisse, tradit Martyrologium Romanum 27 Novembris: *Apud Indos Persis finitimos sanctorum Barlaam, et Josaphat, quorum actus mirandos sanctus Joannes Damascenus conscripsit.* Et Gennadius patriarcha, pro concil. Florent., cap. 5: *Ὁὐχ ἥττον δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ μέγας τῶν Δαμασκού ὀφθαλμὸς ἐν τῷ βίῳ, Βαρλαάμ καὶ Ἰωσάφατ τῶν Ἰνδῶν μαρτυρεῖ ὡδί.* Nec minus Joannes magnus Damasci oculus in Vita Barlaami, et Josaphati Indorum testimonium his verbis exhibet. Billius etsi lectoris non ita interesse putet, cujus ea sit, modo pia, vel lectu digna sit, quemadmodum révera est, verum Damasceni fetum esse affirmare non dubitat. « Nam ut omitam (ait) quod Trapezuntius vir natione Græcus, et magni non inter suos tantum, sed etiam inter nostros nominis, non alium, quam Damascenum ejus auctorem testatur, deinde ad eam opinionem confirmandam illud mihi magni momenti est, quod in libris *De orthod. fide*, ac reliquis pene omnibus Damasceni multa a Basilio, Gregorio Nazianzeno, alioque ejusdem notæ Patribus libenter conrogat, atque integros sæpe versus, imo etiam totas periodos ab ipsis mutatur. Eodem modo in hac quoque historia multa ex iisdem auctoribus, suppresso interim nomine produci animadverti, ac præsertim ex Nazianzeno, ut cap. 7, 8, 10, 11, 15, 17, 20, 24, ac plerisque aliis locis. Adde quod non solum ab illis libenter mutuo sumit, sed etiam multa quoque offert ex libris *De orthod. fide* ad verbum transcripta, ut ea omnia quæ cap. 15, de arbitrii libertate disputat. Denique cap. 19, disputatio ea de imaginibus, quæ Damasceni ætate fervebat, in eadem sententia non parum me confirmat. Ut autem hæc omnia pro Damasceno faciunt, ita hanc historiam Joannis Sinaitæ minime esse apertissime convincunt. Nam cum ille Senioris Theodosii tempore fuerit, ut patet ex lib. XIII *Histor. miscell.* Pauli Diaconi, quonam pacto in hac historia, quam auctor ex India transectam testatur, Nazianzenum, cujus scripta vixdum in hominum manibus versabantur, citare potuisset, atque etiam eo antiquiorem episcopum, ac Valentis tempore vita functum Basilium, suppresso licet nomine, cap. 19, ubi de imaginibus tractat, et cap. 34, ubi Josaphat eam ad Deum oratione habet, quam ex *Constitut.* Basilii cap. 1, perspicue hausit? Quonam item modo Barlaamum de imaginibus ad regis filium disserentem induceret, cum ea quæstio nondum eo tempore excitata fuisset? » Hactenus Billius.

XLV. Bellarminus *De scriptoribus ecclesiasticis* eam, quemadmodum et orationem prædefunctis videtur in dubium revocasse. *Historia Barlaam, et Josaphat [XXVI] insignis et utilis est. Sed quia Barlaam dum instituit discipulum suum Josaphat, jubet eum credere in Spiritum sanctum ex Patre, et Filio procedentem, dubitatio exorta est, an hoc opus esse potuerit Joannis Damasceni, qui lib. I De fide orthod., cap. 11, docet Spiritum sanctum non procedere ex Filio, sed per Filium: sed responderi potest in historia Barlaam particulam illam, ex Filio, videri additam ab aliquo; nam in nova editione per Billium castigata non habetur, ex Filio.* Hinc male sanus nescio quis, videtur sibi triumphum agere contra Bellarminum, et eam rationem adeo cogentem esse, ait, ut eludi nullo modo possit, nisi abradendo ex textu verba illa, *Filioque: quod fecisse Billium in nova editione testatur evidentia facti, et Bellarminus ipse, qui ut Billii famæ consulat, ne plagiarium videatur, particulam, ex Filio, videri additam ab aliquo nugatur.* Sed nugatoris istius pessimi in Bellarminum calumnia, ex his, quæ infra dicemus, plus satis patebit. Nec diversa a Billio, et Bellarmino recitat Possevinus in Apparatu, in Joanne Damasceno. Et Vossius *De historicis Græcis*, lib. II, cap. 24: *Sed hic aliud etiam in controversiam venit, An hæc Damasceni historia sit genuina. Vix videtur. Nam in ea jubetur filius regis credere in Spiritum sanctum ex Patre, Filioque procedentem. Quod Damasceni sententiæ repugnat, ut liquet ex lib. I De fide, cap. 11. Neque video, ut difficultati huic occurrere queat, nisi dicamus a Latinis ea esse addita. Sane in Billiana editione non habentur, seu ea præter codd. veterum fidem Billius sustulerit, seu adjecerint priores.*

XLVI. Matthæus Raderus Isagoge ad Scalam Joannis Climaci, cap. 1, Billii sententiam de Joanne Sinaita examinat, et refellit. Nam cum in plerisque codicibus manuscriptis ea historia Joanni Sinaitæ inscribatur, ut in Fumæi codice, quod refert Billius, et in Sfortianæ codice 63, quod notat Baronius in Martyrologio, addit Raderus Bavaricæ bibliothecæ cod. 205, et Heidelbergensis 200. Nonnulli existimarunt historiæ illius scriptorem Joannem Climacum, qui Sinaita etiam audit, fuisse. Id pluribus improbat Billius, ut vidimus; et ratiocinationem Billii ab auctoritate Pauli Diaconi, Raderus. Nam nihil de Sinaita, nec per somnium quidem Diaconus, et Joannes Diaconi a Sinaita diversissimus est. Nam ille Diaconi monachus, vates Theodosii, in Ægypto et Thebaide vitam agit: Sinaita multum a Thebaide abfuit, montis Sinæ incola, in quo præfecturam monachorum multis annis administravit, quam postea fratri suo germano reliquit: nunquam vixit cum Theodosio, sed post Theodosium centum et octoginta quinque annos. His cadit ratio Billii, cum ille Joannes Theodosianus nihil ad Sinaitam faciat.

XLVII. His et aliis Raderus concludit, neque Joannis Sinaitæ, neque Damasceni, multo minus Joannis illius Ægyptii fetum hunc de Barlaamo, et Josaphato videri; sed Joannis monachi e cœnobio Sancti-Sabæ, idque testari manuscriptum syllabum bibliothecæ Palatinæ Heidelbergensis, num. 368, ubi hæc verba leguntur: *Barlaami et Joasaphi vita ex interiori Æthiopia, seu Indorum regione, in sanctam urbem translata per Joannem Monachum de contubernio Sancti-Sabæ.* Græce sunt: *Ἱστορία ψυχωφελῆς τῶν Αἰθίοπων χώρας τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, πρὸς τὴν ἁγίαν πόλιν μετενεχθεῖσα διὰ Ἰωάννου μοναχοῦ ἀνδρὸς τιμίου καὶ ἐναρέτου μονῆς τοῦ*

ἀγίου Σάββα, ἐν ἧ ὁ βίος Βαρλαάμ καὶ Ἰωσάφατ τῶν αὐθιμῶν καὶ μακαρίων. Nec ab ea differre quæ in bibliotheca Altempiana legebatur : Διήγησις ψυχωφελῆς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπίων χώρας, τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, πρὸς τὴν ἁγίαν μετενεχθεῖσα πῶλιν διὰ Ἰωάννου μοναχοῦ μονῆς τοῦ ἀγίου Σάββα. Nec alium esse, qui Scoriaci in Hispania ita exprimitur : *Joannis Monachi expositio de S. Barlaam, et Josaphat*. Et disertè expresseque tradi in reipublicæ Augustanæ bibliothecæ, num. 79 : *Joannis Monachi, ἀνδρὸς τιμίου καὶ ἐναρέτου μονῆς τοῦ ἀγίου Σάββα, historia interioris Indiæ Indorum Æthiopiæ, continens vitam Barlaami et Joasaphi*: Et in Bavarica num. 17 : *Narratio utilis ex interiore Æthiopum regione, quæ India dicitur, ad sanctam civitatem perlata per Joannem archimandritam monasterii Sancti Sabæ. Liber hic inscribitur Barlaam, et est illa ipsa historia, quæ Damasceno vulgo tribuitur*. Hæc, licet Damascenus et Joannes audiatur, et in Sabæ monasterium secessisset, cum in omnibus bibliothecarum indicibus, ubi ejus opera recensentur, [XXVII] semper appelletur Damascenus, ad Damascenum non trahunt. Nam in hac quoque quemadmodum et in aliis Damasceni monumentis, in epigraphæ Damascenum haberemus. Sententiæ porro, locaque deprompta ex Damasceno, Basilio et Gregorio nihil probant, cum, quæ publici juris facta sunt, a quolibet usurpari possint.

XLVIII. *Joannes Climacus historiæ Barlaam et Josaphat auctor non est*. — Et Joannem Sinaitam, sive Climacum non esse hujus Historiæ conditorem facile intelligit Raderus, non ob rationem, quam Billius affert, qui Sinaitam cum Ægyptio confundit, eundemque esse existimat; sed quod Sinaitæ sæculo nulla quæstio et contentio in Ecclesia de sanctis imaginibus colendis, vel abolendis nata erat, quæ ævo Damasceni ab Isaurico, et Copronymo agitabatur : cum tamen in Historia Barlaami cap. 19, proluxe de imaginibus adorandis disputetur. Suspiciaturque præterea in Joannis Sinaitæ nomine aliquid esse immutatum et scribendum fuisse, *Joannis Sabaitæ*, quod is monachus in cœnobio Sancti-Sabæ vixerit, et scripserit. Addo ipse Sabaitæ nomen non esse adeo peregrinum et novum, sed usu jam receptum in historiis Patrum; et ne longe abeam, in Vita Joannis Climaci, anonymo auctore, Joannis Sabaitæ monachi clarissimi mentio fit : Ὁ ἐπιστάτης αὐτοῦ ὁ ἀββᾶς Μαρτύριος ἀπῆλθε πρὸς τὸν μέγαν Ἰωάννην τὸν Σαβαίτην, ἐν τῇ τοῦ Γουδδᾶ ἐρήμῳ τότε διάγοντα. *Martyrius abbas præfectus illius ad magnum illum virum Joannem Sabaitam, qui in Guddæ solitudine debebat pervenit*. Et Græci in Menologio 13 Julii, et 28 Octobris, Stephanum Sabaitam, inter sanctos recolunt, καὶ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Στεφάνου τοῦ Σαβαίτου, μαθητοῦ τοῦ ἀγίου Σάββα. *S. P. N. Stephani Sabaitæ, sancti Sabæ discipuli* : et 16 et 2 : *Martyres Sabaitas*. In bibliotheca item Barberina cod. 72, leguntur nonnulla ex centum capitibus ad perfectionem monasticam pertinentibus Theodori episcopi Sabaitæ. Et, ni me fallit memoria, inter carmina Tzelzæ habentur iambi in monachum Sabaitam. *Sabaitæ* etiam nomen ab hæreticis in opprobrium datum Catholicis habeo ex Cyrillo Scythopolitano in Vita sancti Sabæ : Καὶ εἴ τινα ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει μοναχὸν ὀρθόδοξον ἐώρων, τοῦτον διὰ κοσμικῶν τιμῶν τύπτοντες, καὶ Σαβαίτην ἀποκαλοῦντες, τῆς ἀγίας ἀπῆλαυνον πόλεως. *Quod si quempiam in sancta civitate monachum recte sententiam conspexissent, eum per sæculares verberantes, et Sabaitam nuncupantes, a sancta urbe ejiciebant*.

XLIX. *Joanni Damasceno asseritur*. — Ego nihilominus cum Billio et Damascenum hujusce Historiæ scriptorem agnosco, quidquid titulorum varietate in contrarium astruat Raderus. Hoc sane nec ille negabit, multo plures esse codices qui Damascenum nobis præferunt; et ne longius abeam, in ejusdem bibliothecæ Palatinæ codicibus 59 et 201. Titulus ita concipitur : Ἱστορία ψυχωφελῆς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπίων χώρας, τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, ἀπελθόντων τιμίων ἀνδρῶν πρὸς τὴν ἁγίαν πῶλιν ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἀγίου Σάββα, καὶ ἀπαγγελλάντων, συγγραφεῖσα παρὰ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. *Historia utilis ex interiore Æthiopum regione, quæ dicitur India, quam inde venientes viri venerandi in sanctam civitatem in monasterio Sancti-Sabæ enarrarunt, conscripta a Joanne Damasceno*. Et in cod. Vaticano 1724 : Ἱστορία ψυχωφελῆς ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπίων χώρας τῆς Ἰνδῶν λεγομένης, Βαρλαάμ τε καὶ Ἰωσάφατ, συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ ἀγίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ποιητοῦ. *Historia valde utilis, ex interiore Æthiopum regione, Barlaam, et Josaphat, conscripta a sancto Patre nostro Joanne Damasceno, et poeta*. Agapius quoque monachus, qui eam historiam in communem Græcorum linguam versam Venetiis evulgavit, eam Joanni Damasceno ascribit : non ascripturus, si in manuscriptis codicibus, ex quibus sua habuit, nomen Damasceni expressum non invenisset. Et qui Damasceni nomen omittunt, non ea addunt, quæ nos a Damasceno dimoveant, cum omnia Damasceno tribuantur. Ipse enim in monasterio Sabæ monachum induit; unde vere, ἀνὴρ τίμιος καὶ ἐναρέτος μονῆς τοῦ ἀγίου Σάββα. *Vir honorandus, et studiosus monasterii Sancti-Sabæ* : Et, *monachus de contubernio Sancti-Sabæ*, dicitur. Magis in dubio est, quomodo Sinaita dici possit. Solemne est hoc Græcorum monachis, non nomen sibi ex loco, in quo religioni nomina dant, tantum asciscere, sed ex instituto etiam, et vitæ ratione, quam amplectantur. Qui namque regulis Theodori Studitæ vitam dirigunt, et ecclesiastica tractant, vel in loco Studitis subjecto admissi sunt, licet in Studii monasterio non [XXXVIII] includantur, Studitarum tamen nomen sibi vindicant. Cognovi multos in Chio insula, qui neque per somnium montem sanctum inspexerant, Hagioritas tamen dictos, quod Hagioritarum instituta sequerentur : sic etiam Sinaitæ nobis plures sunt, qui in Sinæo monte nunquam fuerunt. An hac eadem ratione Damascenus dici potuit Sinaita, vel quod locus, in quo ille se exercebat Sinaitis subderetur, vel quod Sinaitarum instituta consecraretur. Dicere etiam possumus a sciolo quopiam Sinaitæ illi nomen appensum : quod non tanti esse debet, licet in nonnullis codicibus habeatur, ut quamplurium aliorum codicum testimonium infringat. Falsum præterea suppo-

nit Raderus, in omnibus operibus Damasceni, Damasceni semper nomen affligi. Vidi ipse plurima ipsius opera, quorum aliqua, Ἰωάννου μοναχοῦ, *Joannis monachi*; alia Ἰωάννου πρεσβυτέρου *Joannis presbyteri*; alia Ἰωάννου ἐλαχίστου, *Joannis minimi*; alia tantum Ἰωάννου, *Joannis*, nec propterea a genuinis Damasceni scriptis abjudicantur, et potissimum si in aliis codicibus, eisdem tractatibus Damasceni nomen præponatur. Quod tandem dicit Bellarminus, illud *ex Filio*, additum esse ab aliquo, verum est, idque interpretatione Billii, et manuscriptis codicibus, qui illud non habent, palam fit. De hac tamen re, et sententia Damasceni de processione Spiritus sancti ex Filio, vide quæ fuse pertractavimus de consensione utriusque Ecclesiæ lib. II, cap. 2, num. 8, etc.

L. Scripsit itaque hanc historiam Damascenus, cum Syria universa, Ægyptus, aliæque Asiæ partes Saracenorum iniquissimo parebant imperio: ut in calamitatibus et religionis ac fortunarum detrimento haberent, quo prudentiores effecti, miserias sublevarent suas. Ego dum historiam lego, miseriam illius ævi, Christianorum sacras ædes desertas ac desolatas, cæremonias deperditas, non contemplor modo, sed ipsis oculis videre videor, et inter perditissimos veræ religionis hostes quodammodo spatari.

LI. *Verane sit hæc historia, an conficta.* — Sed major illa dubitatio erit: An hæc narratio sit vera historia, an potius conficta ad erudiendos nobiles adolescentes, qualis est Vita Cyri apud Xenophontem, Marci Aurelii imperatoris et Faustinae conjugis apud Antonium Guevaram Mindoniensem episcopum, et Thomæ Mori *Utopia*, ne reliquos recenseam. Illi quibus omnia sub sanctorum nomine prodita male olent, quemadmodum de sanctis Georgio, Christophoro, Hippolyto, Caterina, aliisque, nusquam eos in rerum natura exstitisse impudentissime nugantur, quos refert et rejicit Serrarius *Litanauticon* lib. II, quæst. 16; Historiam Barlaami, et Josaphati totam ex cerebro alia atque alia molientis Joannis Damasceni promanasse: et auctorem sub istis speciosis nominibus, rectam in Deum fidem, impiorum in ea abolenda machinas, piorum in conservanda pertinaciam, tum demum vitæ aulicæ turbas, pericula, dolos, et monasticæ vitæ ac solitariæ quietem, securitatem, otia, ac tandem omnia, qui, dum vivunt, sibi, quia utiliter vivunt, Deo inserviunt, pœnas omnes atque exercitationes maxime sibi proficuas exosculantur, et defuncti in æternitatis ac gaudii, quo Dei spectatores perfruuntur, perpetuam possessionem admittuntur felices, et miraculis non minus, quam dum viverent, celebres.

LII. Licet ipse sciam pleraque esse ab ingenio humano in similibus narrationibus conficta, quæ Patres damnarunt, et nobis alibi de iis in hoc eodem opere sermo instituitur; attamen cum non tantum in Menæis Græcorum, sed Romano etiam Martyrologio Barlaami et Josaphati mentio habeatur, quorum nempe historiam scripserat Damascenus; menæa 16 Augusti: τοῦ ὁσίου Ἰωάσαφ υἱοῦ Ἀβενήρ τοῦ βασιλέως: *Sancti Josaphati filii Abeneri regis*; Martyrologium 27 Novembris: *Apud Indos Persis finitimos sanctorum Barlaam et Josaphat*; legitur etiam Philippi nescio cuius, in eundem sanctum Josaphatum canon, cujus ea acrostichis, τῆς τῶν παθῶν ῥύσαι με ἀγλῶς, Πάτερ (Nomen Philippi exprimitur in nona ode: acronis P. τὸν τῆ ἀγλῶι κρατούμενον τῶν παθῶν) nusquam inducar, ut credam, historiam hanc confictam fuisse, de quibus etiam Floriarium ins. quod refert Rosveidus, 29 Septembris dicit: *Josaphat regis, et confessoris*. Et 27 Decembris: *Josaphat regis, et eremitæ, anno salutis 383. Quam ætatem unde Floriarium hauserit, nescio*, [XXIX] subdit Rosveidus. Et ego eos dicerem antiquiores, quando jam huic narrationi fides habenda est. Tunc enim Josaphati certamina prædicantur, cum omnes orbis terrarum reges, et viri illustres deos colerent. Cap. 26: *Quoniam magni et eximii viri a quibus omnis sapientia, et scientia inventa est, sublimes deos atque immortales eos nuncupant, omnesque orbis terræ reges, et illustres viri ipsos colunt, ac venerantur: quoniam modo ipse linguam adversus eos acuis, atque omnino eo audaciae prorumpis, ut hæc proferas*? Hæc vera non nisi ante Constantini imperatoris tempora, trecentimum Christi annum, vel circa, cum fere terrarum orbis universus crassis idolorum tenebris circumfunderetur, esse non potuerunt. Et anno 383, sub Theodosio Christiana religio non tantum imperii Romani partes occupaverat, sed ad Indos Persasque penetraverat. Recte itaque Billius: *Quod autem ad ipsam historiam veritatem attinet, ob quasdam causas, quas nihil hoc loco commemorare attinet, videri fortasse nonnullis potuisset, hoc opus non iam veram historiam esse, quam sub historiæ specie tacitam vitæ monasticæ, atque ad Christianam perfectionem exactam collaudationem, nisi auctor sub finem eam se ab hominibus, a mendacii crimine alienis accepisse testaretur. Ei ergo præsertim asseveranti diffidere hominis esse mihi videretur, plus suis suspitionibus, quam Christianæ charitati, quæ omnia credit, tribuentis*. Addit Bellarminus: *Cæterum veram historiam esse constat ex eo, quod sanctus Joannes Damascenus in fine historiæ invocat sanctos Barlaam et Josaphat, quorum res gestas scripserat, et Ecclesia catholica in Martyrologio descriptos veneratur*. Ipse concludo cum Rosveido in Vitis Patrum Orientalium: *Ego vix dubito quin totius historiæ fundamentum verum sit. Forte disputationes quædam de quibusdam fidei mysteriis ab auctore vel additæ, vel dilatatæ. Nam qui potuit Josaphat recens ad fidem conversus tot Scripturæ locis se communitare, qui nunquam eam legerat. Annon dictante Spiritu, aut Numine suggerente loqui potuit? Matthæi x, 18: Et ad præsidēs et ad reges ducemini propter me in testimonium illis, et gentibus. Cum autem tradent vos, nolite cogitare, quomodo, aut quid loquamini: dabit enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini; sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Et Luc. XII, 2: Cum autem inducent vos in synagogas et ad magistratus et potestates, nolite solliciti esse, qualiter, aut quod respondeatis, aut quid dicatis.*

Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid oporteat vos dicere. Ubi Spiritus docens, linguam ad loquendum exacuit, frustra Scripturarum lectionibus pectus comunimus. Legi infantes, pueros, femellas simplices, homines rudes, et legendi nescios in contentionibus, et certaminibus coram viris eloquentissimis, et tyrannis loquacissimis causam suæ fidei disertissime, ita eos impellente Spiritu, egisse. Non est animus tamen, ut has, quas hic interserit Damascenus conciones iisdem verbis, ac sententiis fuisse a Spiritu sancto dictatas, asseram, quod licet esset de illis, quas Barlaamus et Josaphatus habuere, nullo tamen modo de aliis id dicendum esset, cum ab improbis, impiisque effusæ, nonnisi a male sano spiritu eructari potuerunt. Sed quacunque ratione eas non inverisimiles concinnarit, efformaritique Damascenus, semper veræ dicendæ sunt, veraque historia, in qua inseruntur: idque fieri potuit exemplo non profanorum modo, sed ecclesiasticorum quoque scriptorum, qui res veras narrantes similibus concionibus usi sunt; nec propterea, nisi a male sanis hominibus, condemnati falsitatis sunt.

LIII. *Quis primus interpres Latinus hujus historiae.* — Et hæc pro veritate historiæ. Quid porro de interprete? exstat antiqua versio nomine Georgii Trapezuntii edita una cum operibus Damasceni a Basiliensibus anno 1548. Ea tamen multo est antiquior Trapezuntio, cum ea usus sit Vincentius in *Speculo histor.*, centum quinquaginta annos ante Trapezuntium; nec diversa est, quæ in antiquis membranarum passim in Italia bibliothecis multo ante Trapezuntii ætatem descripta est, ut ex libris ipsis, conditione membranæ, aliisque aperte conjicitur. Et ob munda, eaque fœdissima dictæ versionis dubitare videtur Billius, an Trapezuntii sit, de qua ita censuit: *De Trapezuntii autem versione nihil aliud dicam, nisi eam mihi quidem antea semper valde rudem et imperitam visam fuisse: post autem (ubi per Joannem a Sancto-Andrea virum optimum et doctissimum, ita etiam optimorum ac [XXX] doctissimorum librorum copia instructissimum, exemplaris Græci copia facta est) innumeris etiam locis vitiosam. Quod quidem libentius certe nimis festinationi, quam Græci versionis ignoranti, tribuendum putarem, nisi nimis multa loca essent, in quibus vix festinationis excusatione inscitiae notam interpres deprecari queat. Quæ res suspicionem mihi nonnullam injiceret, Trapezuntium fortasse versionis hujus parentem non esse, nisi in quibusdam etiam aliis eum Græca persæpe non satis assecutum esse comperissem. Utcunque res se habeat, novam a nobis traductionem habes, si nihil aliud, præcedenti profecto, nisi fallor, paulo clariorem et fœdliorem. Cum Billio consentit Heribertus Rosveidus notis in *Vitas Patrum: Exstat et alia antiqua versio quam volunt esse procuratam a Georgio Trapezuntio, cujus nomine editur in editione Damasceni anno 1548 Basileæ ex officina Henrici Petri. Mihi videtur vetus translatio multo antiquior Trapezuntio. Nam invenitur ea in manuscriptis membranarum, et jam ante annos 300, ea translatione usus est Vincentius in Speculo historiali supra citato. Trapezuntius vero patrum memoria vixit, nondum 150 annis elapsis.* Gaspar Barlhius, *Adversar.*, lib. xli, cap. 2: *Cum Damasceni operibus editur Historia duorum Christi Opt. Max. militum ab veteri monacho Latinitate donata, quam translationem pessimo errore Georgio Trapezuntio ascribunt, cum stylus et omnia doceant, multis sæculis antiquiorem esse translationem.* Et lib. xlvii, cap. 10: *Cum atavorum memoria nomen Trapezuntii vendibiles faceret libros ex Græcis scriptoribus expressos, nihil dubitarunt typographorum pueri lucro suo posteritatis scientiam posthabere. Idem accidit Historiæ Barlaam et Josaphat, quæ cum ante aliquot sæcula a monacho quodam sit de Græco Joannis Sinaitæ translata, multos tamen retro annos inter opera et cum operibus Joannis Damasceni ex interpretatione cujusdam, si diis placet, Trapezuntii lecta est.* Sed de Trapezuntio, ejusque scriptura nos in Diatriba nostra *De Georgiis et eorum scriptis*, jam edita cum Georgio Acropolitæ.*

LIV. *Orationes de imaginibus.* — De orationibus adversus desertores imaginum Joachimus Camerarius Notis in Chronologiam Nicephori patriarchæ scribit: *Exstat scriptum titulo Joannis Damasceni de veneratione imaginum, indignum fama pietatis ac doctrinæ illius.* Si causam dicti a Camerario exposcas, audi quomodo argumentetur infamis Iconoclasta: *Incredibile autem est, quantopere brevi interdum opere errores maximi corroborentur, hominum contentiosorum pervicace studio; præsertim si religionis opinioni vulgi animi occupentur. Itaque cum alibi, tum maxime in Ecclesia res est perniciose in primis propriæ sententiæ, et peculiaris cogitationis assertio atque defensio, in quo qui nimii sunt, ii a Græcis ἰδωρῶνες, vocantur; ita parati, ut absurda absurdis cumulare potius studeant, quam concedere alteri, aut admittere, quod semel comprehensis, quamvis et futilia aliquando illa et inexplicabilia reperiantur, adversari intellexerint. Usque adeo sua probari lætantur, et dolent improbari. Deteriora autem sunt omnia, si forte accedunt aliæ etiam cupiditates, cum his propensio gratificandi aliquibus, et assentandi impudentia. Sed nimis enim longe evagatur ista disputatio: pergamus ad reliqua. Contentiosorum hominum pervicax studium, sententiæ propriæ defensio, et potissimum si religionis causa fit, cupiditates aliæ, ingens sunt in republica malum. Ergo quid, Camerari? Ergo brassicæ in horto decrescit, et ἀπὸ ποταμῶν χερσῶν ἤρῃται; Id enim potius concludi videtur, quam orationes de imaginibus indignas esse gravitate ac dignitate Damascenæ. Redderem hic verba sua Camerario, in quo et contentionis ardorem, et oppugnandæ veritatis, hæreseosque propugnandæ conatus vel cæci vident. Sed nolo cum contentioso, ac pervicace contentiosius agere. Rem ipse examino, ex qua sententiæ meæ robur accedit. *Scriptum indignum est fama pietatis et doctrinæ illius.* An indignum, quod cum Damasceni non sit, male tamen ab aliis Damasceno tribuitur: vel indi-*

gnum, quod licet a Damasceno scriptum sit, infra tamen existimationem tanti viri est, nobis Camerarius divinandum relinquit. Utrumque nos tamen et temere prolatum, et maligne animadversum esse probabimus. Et primum Damasceni scriptum esse, idque genuinum, præter Joannem Hierosolymitanum in ejus Vita : Καὶ αὐθις περὶ τῆς τῶν θεῶν θεῶν καὶ σεπτῶν εἰκότων περιφανοῦς προσκυνήσεω·, καὶ ὅσον τὸ ἐν αὐτῷ τῆς θεῶν εἰκότος κάλλος τὸ ἐξ ἀρχῆς ἀνεμορφώσατο εἶκότων· τοσοῦτον καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν σεβασμῶν εἰκότων τιμῆς ἀνετάξατο ὑψηλότερον καὶ φαιδρότερον. Item libros de præclara adoratione venerabilium imaginum, et quantum in ipso divinae imaginis pulchritudo melius a principio informarat, tantum de venerabilium imaginum honore sublimius ac splendidius concinnavit; Menologium Basilianum : Ὁ οὖν θεὸς Ἰωάννης τῆ τῶν λόγων αὐτοῦ δυνάμει, καὶ ταῖς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξει καθήσχυε τὴν τῶν εἰκονομάχων ἀρεσὴν. Sanctus itaque Joannes sermonum suorum robore et ex Scripturis sacris petitis demonstrationibus Iconomachorum hæresim, non sine hæreseos contumelia confudit; præter Georgium Chioniadem Expositionibus in Damascenum, Constantinum Acropolitam in laudatione Joannis Damasceni, et perpetuam doctorum omnium traditionem, modus ipse dicendi, doctrina aliis Damasceni operibus consonans, argumentorum vis, et materia de qua agitur, Joannem nobis apposite exprimens, verum illius parentem Joannem esse convincunt. Hoc et discursus ipsius Camerarii ibidem subnexus aperitissime demonstrat.

LV. Quæ ergo causa erit, ut scriptum a Damasceno, indignum tamen illius pietate et doctrina sit? Nisi velimus dicere scripta omnia Patrum, quæ contra novatorum errores afferuntur, hoc tantummodo titulo, quia novatores jugulant, et eorum hæreses clarissime refellunt, indigna esse tantis Patribus scripta. Eadem ratione et sacrarum Scripturarum dicta et Evangeliorum dignitas, cum hæreticorum impietatibus adversantur, indigna esse et pietate Christiana et doctrina ecclesiastica dicere possumus. Dicent Eunomiani indigna esse Basilio scripta quæ ille contra Eunomium scripsit. Nestoriani indigna esse Cyrillo scripta, quæ Nestorianæ hæresi opponuntur. Ariani indigna esse Athanasio scripta, quæ ille in Arianos medietus est, quemadmodum nunc demum, ne reliquos recenseam, recentes Iconomachi, et imaginum hostes dicunt, indigna esse Damasceno scripta, quæ Damascenus in desertores imaginum composuerat. Sed quemadmodum neque Eunomianis, neque Nestorianis, neque Ariani docti sapientesque viri animum animadvertunt, nec propterea quod illi scripta errorem proprium jugulantia damnant, Catholici item eadem negligunt : ita et scripta Damasceni, quidquid garriant ac nugentur recentes isti Iconoclastæ, amplectuntur et exosculantur, et dignissima tanto Patre censent, eorumque auctoritate in nugatores similes, antiquas Ecclesiæ traditiones, et recta dogmata, quemadmodum et ex scriptis aliis ejusdem Patris corroborant. Sed quid tandem in eo scripto est, quod est indignum vel pietate, vel doctrina illius? annon ibidem et sacræ Scripturæ sententiæ, et veterum ac sanctissimorum Patrum testimonia passim ubique ecclesiasticam traditionem comprobantia occurrunt? Quid argumentis a sacrarum Litterarum penu depromptis validius? quid rationibus evidentius? quid conclusionibus severius? quid sententiis dignius? quid structura rerum illustrius? Utinam censores isti scripta ejusmodi legerent, et doctrinam ponderarent! Sane et pietate Damasceni, et doctrina dignissimum opus faterentur. Nihil enim in eo est, quod Damascenum non spiret, quod Damascenum non referat, et ad Damascenicam dignitatem non assurgat. Præterea cum Camerarius tantum dicat, nec dictum comprobat, fucumque, quem sibi prius fecerat, lectoribus etiam facere insidiosè intendat, non est cur in re clarissima, nec ab aliis controversa comprobanda diutius immoremur.

LVI. Insurgit alius Calvinicola, et imaginum hostis, et propugnatori imaginum Damasceno veteratoria arte perstrepat, in his orationibus Damascenum sæpe fabulis, et apertis mendaciis fidem adhibuisse, vel Baronio et Bellarmino testibus. Joannis Malalæ Antiocheni Chronicon laudatum a Damasceno orat. 3, de imaginibus, vocat Baronium plenum mendaciis : ergo Damascenus judicio Baronii sæpe apertis fabulis et mendaciis assentitur. Audi, ne ego plura dicam, quid calumniatori respondeat Gretserus, de imaginibus non manufactis, cap. 9 : *Hoc nihil aliud esse nisi manifestam criminationem tam in Damascenum, quam in Baronium : nam Damascenus non assentitur Malalæ in iis, quæ vel chronologice, vel historice errat : sed in iis, quæ de imagine Hæmorrhousæ tradit ; hic enim non errat ; cum alii historici, nominatim Eusebius, lib. vii Histor. eccles., cap. 15, idem litteris mandaverint. Nihil autem aliud propositum erat Damasceno, quam demonstrare [XXXII] usum, et cultum imaginum in Ecclesia ab ipsis Christi temporibus originem ducere ; quem ad finem recte Malalam testem advocavit : quidquid sit postea de chronologicis et historicis circa Herodem erroribus. Neque Bellarminus in libello De scriptoribus ecclesiasticis id dicit : quod veteratorie ei Calvinista imponit, ex his Bellarmini verbis de Damasceno intelliges : « Sed fieri potest, ut sanctus Joannes Damascenus, quamvis alioquin doctus et prudens, istis narrationibus de Falconilla et Trajano ex inferno liberatis facile fidem habuerit (in oratione de his, qui in fide migraverunt), neque de veritate earum investiganda sollicitus multum fuerit. » Estne hoc dicere Damascenum Bellarmino iudice fabulis, et apertis mendaciis sæpe fidem adhibuisse? Quid est pervertere aliena verba et mentem, si hoc non est? Crassam item perversamque de Joanne Damasceno ignorantiam, ac fraudem deprehendit Heribertus Rosveidus in Lege talionis, tabula 3, in qua sanum Baronii de Joanne Damasceno iudicium; iniquam de Baronio, et Damasceno opinionem expressam habes.*

LVII. De Vita sancti Stephani Junioris. — Exstant inter opera ejusdem Damasceni, *Res gestæ sancti Stephani Junioris*, et sociorum, qui pro imaginum cultu ac defensione, Constan-

tinī Copronymi tempore crudelissima morte affecti sunt, omni fide conscriptæ. Vitæ scriptorem asserit Vossius, *De historicis Græcis*, lib. II, cap. 24, Damascenum : *Præterea scripsit Damascenus Vitam æqualis sui Stephani junioris, qui cum acriter imaginum cultum defenderet, multum propterea Constantino imperatori exosus fuit, graviæque ab eo perpeti coactus est.*

LVIII. Verumtamen cum de Vita hujusce Stephani duas nobis narrationes manuscripti et antiquissimi codices (neque enim tot virtutibus, ac laudibus unus satis esse poterat) alteram, quam Latine expressam primum edidit Billius, et ex Billio Surius, 29 Novembris; alteram, quæ nec Græcæ, nec Latine vulgata est, de utraque nobis disserendum erit. Et ut res magis pateat, illud in primis inquirendum, an Stephani vitam scribere potuerit Damascenus. Nec potuisse, manifesto, si tempora vitæ utriusque computes, evincitur. Qui enim vitam Stephani, mortuus vivi scripserit? Collige tempora. Stephanus, imperante Anastasio, qui et Artemius dictus est, nascitur secundum Baronium anno illius 2, qui erit annus Christi 714; secundum Theophanem et Cedrenum, anno 1, Christi 713. Neque in tam parva differentia, ultra verior sit, examinandum modo judico: parum namque refert sive hoc, sive illo anno Stephanus in lucem venerit. Moritur secundum Baronium anno Christi 767, secundum alios 766, anno nempe imperii Constantini Copronymi, vel vicesimo quinto, vel vicesimo sexto, anno ætatis suæ quinquagesimo tertio. Verum Damascenus anno Copronymi 13, jam fato functus una cum Germano, et Georgio Cyprio in pseudosynodo contra imagines anathemate feritur. Ne alios recenseam, habe tibi Theophanis verba nondum edita, sub anno Christi 547: *Τῷ δ' αὐτῷ ἔτει καὶ Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεβῆς κατὰ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων παράνομον συνέδριον τῆν ἐπισκόπων συνέλεξεν ἐν τῷ τῆς Ἱερῆας παλατίῳ, ὃ ἐξήρχε Θεοδοῦσιος ὁ Ἐφέσου, υἱὸς Ἀψιμάρου, καὶ Πασταλλᾶς ὁ Πέρης, οἱ καθ' ἑαυτοὺς τὰ δόξαντα δογματίσαντες, μηδενὸς παρόντος ἐκ τῶν καθολικῶν θρόνων, Ῥώμης, φημί, καὶ Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἀντιοχείας, καὶ Ἱεροσολύμων, ἀπὸ ἑ' τοῦ Φευρουαρίου μηνὸς ἀρξάμενοι, διήρκεσαν ἄχρι ἡ' Αὐγούστου, τῆς αὐτῆς σ' ἰνδικτιῶνος, καθ' ἣν ἐν Βλαχέρναις ἐπελεθόντες οἱ τῆς Θεοτοκοῦ πολέμιοι, ἀνήλθε Κωνσταντῖνος ἐν τῷ ἄμβωνι κρατῶν Κωνσταντῖνον μοναχόν, ἐπίσκοπον γενόμενον τοῦ Συλλαίου, καὶ ἐπευξάμενος ἔφη μεγάλη τῆ φωνῇ· Κωνσταντῖνου οἰκουμηνικοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη. Καὶ τῆ κς' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀνήλθεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ φόρῳ σὺν Κωνσταντῖνῳ τῷ ἀνιέρῳ προέδρῳ, σὺν τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις, καὶ ἐξεφώνησαν τὴν ἑαυτῶν κακῶδοξον αἵρεσιν ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, ἀναθεματίσαντες Γερμανὸν τὸν ἀγιώτατον, καὶ Γεώργιον τὸν Κύπριον, καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσορροῶν Δαμασκητὴν, τὸν Μανσοῦρ, ἄνδρας ἁγίους, καὶ αἰδεσίμους διδασκάλους· *Hoc eodem anno impius Constantinus in sacras ac venerandas imagines perversum CCCXXXVIII episcoporum conciliabulum in Hieria palatio congregavit. Illi præerat Theodosius Ephesinus antistes, Apsimari filius, et Pastillas Pergeus, qui privatim quidquid illis visum fuit, ratum esse jubentes, nemine ex universalibus thronis, Romano scilicet, Alexandrino, Antiocheno et Hierosolymitano præsentē, a decima Februarii mensis, usque ad octavam Augusti diem [XXXIII] ejusdem septimæ indictionis synodum continuant. Eo die cum in Blachernarum templo convenissent Deiparæ hostes, Constantinus ambonem ascendit Constantinum monachum tenens, qui Syllæ fuerat episcopus, precatusque magna voce clamavit: Constantino œcumenico patriarchæ multi sint anni! Et vicesimo septimo ejusdem mensis imperator in forum progressus una cum Constantino detestando præside et reliquis episcopis, pravam suam hæresim coram universo populo proclamant, anathemate ferentes Germanum sanctissimum, et Georgium Cyprium, et Joannem Chrysorrhœam Damascenum, cognomento Mansur, viros sanctitate celebres, et doctrina venerandos. Vide præterea synodum Nicœnam II, act. 6; Nicephorum patriarcham Breviario histor.; Zonaram et Cedrenum. Qui itaque tot ante annos cesserat e vita, annon ridicule vitam alterius jamdiu postea superstitis scripsisse diceretur? Et eam potissimum vitam in qua ipsius tanquam demortui, et sanctitate ac certaminibus clari, celebris et honorifica admodum mentio ab eodem, cujus vitam illam continuasse asseritur, habetur. Non vendo nugas. En verba: Μεθ' ὧν καὶ ὁ τὴν γλῶτταν ἐυχαρῖς Ἰωάννης, ὁ θεοφιλῆς πρεσβύτερος, ἐν ἡ λοιδορῶν ἐκείνῳ, καὶ στενὴ μὲν τὴν παιδευσιν, περὶ τῆ καὶ εὐθραστὸς τὴν κατηγορίαν Μανσοῦρ ἐπεκάλει· πληκτικώτερον ἐν διαφόροις ἐπιστολαῖς ἐκείνου καθίκετο, νέον Μωάμεθ ἀποκαλῶν, Χριστομάχον τε καὶ μισάγιον. *Consimili quoque modo ille lepida lingua præditus ac pius presbyter Joannes, quem ille petulanti ac maledica lingua tyrannus, atque eruditione quidem angusta, cæterum ad vituperandum copiosa et peracuta, Mansur appellabat, in multis epistolis eum acerrime perstrinxit, novum Mahometum eum appellans, Christique hostem, et sanctorum inimicum, etc.* Pudoris et modestiæ magister nunquam hæc de se, licet ab aliis dicta, in scriptis, etiam coactus, retulisset. Et ne laudes ab aliis in vita fuisset annexas suspiceris, ipse Joannes Hierosolymitanus in Vita Damasceni scrupulum adimit. Ἐνθένδε τὸ τῆς μεγαλοπόλεως θρέμμα, ὃ τῷ πρωτομάρτυρι ὁμωνυμῶν, καὶ λίθοις, ὡς ἐκείνος ὑπὲρ Χριστοῦ, οὕτως ὑπὲρ τῆς εἰκόνης ἐκείνου εἰς οὐρανοὺς ἀναδραμῶν, μέμνηται τῶν τοῦ Ἰωάννου λόγων, καὶ τῶν πόρρωθεν κατὰ τῶν εὐσεβῶν, θεῶν καὶ θεοφρόνων τῶν ἀνδρῶν καλῶν. *Quo quidem nomine ille quoque magnæ urbis alumnus: qui idem cum primo martyre nomen habebat, saxisque ut ille pro Christo, sic pro ipsius imagine obrutus in cælum ascendit, sermonum Joannis, dimicationumque adversus impios mentionem fecit, divinum virum, et divinitus afflatum eum appellans.* Et sane quomodo ea Damasceni erit, quando scriptor se Byzantium proclamat? Quid Byzantio et Damasco commune? Nota verba: Ἦγαγε γὰρ οὖν τὸ καλὸν τοῦτι βλάστημα ἡ κυρία τῷ θντι καὶ βασιλεὺς τῶν πόλεων, ἡ Κωνσταντινούπολις, φημί. Ἡμεδαπὸς γὰρ οὗτος ὁ βλαστὸς, καὶ ἐγγώριος, καὶ γέννημα θεῶν αὐτῆς, καὶ φυτὸν ὁ Στέφανος. Ἡ καὶ πρώτη τῶν καρπῶν αὐτῆ τῆς ἀρετῆς ἀπάνωτος, καὶ νῦν εἰσέτι τρυφᾷ τὴν ὠφέλειαν, καὶ τῶν θαυμάτων κατατρυφᾷ τῷ ἡδέι ταυτῆς ἐνυπαθοῦσα θρέμματι. *Tulit igitur egregium hoc germen domina vere, ac regina urbiū Constantinopolis. Nostrum enim atque indigenum germen hoc est, ac divinus ipsius fetus et planta Stephanus: quæ et prima virtutis ipsius fructus degustavit, et nunc etiam utilitatem metit,***

ae miraculis summa cum voluptate fruitur, alumno videlicet suo jucundissime acquiescens.

LIX. *Metaphrastes Vitæ sancti Stephani Junioris scriptor.* — Scriptor itaque Byzantinus fuit, non alius, ut ingenue fatear, quam qui pro recensendis expoliendisque tum lingua tum calamo sanctorum rebus gestis tantopere desudavit, Simeon Metaphrastes, qui et ipse genere Byzantius fuit, ut fuse probamus nostra *De Simeonibus et eorum scriptis* diatriba. Eam Metaphrastæ vindicat Gennadius patriarcha pro concilio Florentino cap. 5, ex qua pro auctoritate Romani pontificis bene longum testimonium exscribit: *Μάλιστα δὲ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ νέου, ὃν ὁ Μεταφραστὴς ἀκριβῶς γράφει τῇ κτ' τοῦ Νοεμβρίου· Et potissimum in vita S. Stephani Junioris, quam Metaphrastes accurate vicesimo tertio Novembris describit.* Metaphrastæ porro fetum esse dicent absque dubio, qui vel digito lepores et veneres in rebus enarrandis Metaphrastæ degustarunt. In tota namque hac historia Metaphrastem, illiusque dictandi modum singularem exquisite deprehendo; neque alium, quam quem notis Michael Psellus oratione in eundem Panegyrica, nondum Græce, quod sciam, edita representavit: *Δύο δὲ ταύτας ὁδοὺς αὐτῷ θέμενος, μαρτυρικὴν ἑνστάσιν, καὶ ἀσκητικὴν καρτερίαν, τρέχει μὲν ἐπ' ἀμφοῖν τοῖν σταδίοις, οὐ μετὰ ποδῶν ὠκύτητος, ἀλλὰ μετὰ λογισμῶν ἐξύτητος· μάλιστα δὲ τὸν ἀσκητικὸν διαθέων διαυλον, εὐτονώτερος ἑαυτοῦ καὶ ἀγωνιστικώτερος γίνεται. Παινεῖ γοῦν μοι τὴν ἀκρίβη ἐξηγῆσα ὁ λόγος αὐτῷ ἀνεῖσι μὲν βρη. [XXXIV] ὕπεισι δὲ σπῆλαια, ὑπὸ τε πίτυν ἢ δρῦν τινα καθίζει τὸν ἀσκητὴν, καὶ σχεδιάζει αὐτῷ τροφήν τὴν ἐκ βοτανῶν, καὶ πόμα τὸ ἐκ πηγῶν. Περιανθίζει γὰρ τὰς τοιαύτας κηρήσεις λέξεσι τισὶ τὸ καλὸν ἀνθρώποις, καὶ σχημάτων ποικίλαις ῥοδιωνταῖς, καὶ ὡς ὁρώμενα δεικνυσι τὰ τότε καιροῦ πραττόμενα· Cum has autem duas vias sibi proposuisset, martyricam constantiam, et monasticam in exercitatione tolerantiam, currit quidem in utroque studio, non cum pedum pernicitate, sed cum celeritate orationis: maxime autem monasticum percurrens curriculum, evadit seipso robustior ac fortior. Aures quidem mihi certe pinguefacit, quando ejus oratio ascendit quidem montes, subit autem speluncas, sub pinu autem, aut quercu aliqua collocat exercitatore, et vile alimentum, et illaboratum ei offert ex herbis, et potum ex fontibus. Ejusmodi enim narrationes ornat quibusdam florentibus pulchre dictionibus, et variis rosis figurarum, et ea, quæ tunc fiebant, quasi subjicit oculis.*

LX. Dixeram supra, anno ætatis suæ quinquagesimo tertio diem obiisse; habuique ex Simeone Metaphraste, quando jam illius vitæ Simeon auctor est: *Τελεῖται δὲ τῷ διὰ μαρτυρίου τέλει ὁ πολυάθλος ἡνωτὸς Στέφανος, τρία καὶ πενήκοντα γεγονώς ἔτη, κατὰ τὴν κτ' τοῦ Νοεμβρίου μηνός· Martyrio porro perfunctus est ille egregius sane luctator Stephanus tertio et quinquagesimo statis suæ anno, Novembris mensis octavo et vicesimo die.* Et ex altero illius Vitæ scriptore, quem esse Stephanum monachum Constantinopolitanum infra dicemus: *Ἐτελειώθη ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, καὶ μεγαλόμαρτος Στέφανος, τῷ πενήκοντῷ τρίτῳ χρόνῳ τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, μηνὶ Νοεμβρίου εἰκάδι ἡμέρῃ· Obiit sanctus et magnus Dei martyr Stephanus ætatis suæ anno LIII, octavo et vicesimo die mensis Novembris.* Si vera tamen sunt, quæ de eodem narrat Cedrenus, *Ἐξήκοντα γὰρ χρόνους ἐποίησεν ἐν τῷ βουνῷ τοῦ ἁγίου Αὐξεντίου Ἐγκλειστὸς· Sexaginta enim annos in monte Sancti Auxentii enclitius egerat.* Vitæ tanti viri anni erunt, quam immani discrimine! septuaginta novem. Namque si annos addas sexaginta ad annos sexdecim, tunc cum ad Auxentii montem appulit, et annos tres, et dies decem, quos dicitur superfuisse, postquam de Auxentio pulsus est, jam erunt anni septuaginta novem, et dies decem. Verumtamen, cum annos triginta tres tantum in Auxentiano monte commoratus fuisset, qui cum sexdecim ante profectionem et tribus, et diebus decem post exsilium non efficiant nisi quinquaginta tres, licet non completos, videtur maximum in modum falli Cedrenus, sive ipse oscitans, sive exscriptoris incuria vitium passus. Sed duces habuit, quem ipse, dum sequitur, et exscribit, parum caute errorem quoque hausit: namque Theophanes in Historia, nescio an aliorum, an suo vitio, hoc idem, ut ex vetustissimis codicibus manuscriptorum colligo, enuntiat, qui post narratum tanti viri martyrium subdit: *Ἀθέσιμος γὰρ ὁ ἀνήρ ὑπῆρχε πᾶσι, διὰ τὸ περὶ ἑξήκοντος ποιῆσαι αὐτὸν ἐν τῇ ἐγκλειστῳ, καὶ ἀρεταῖς πολλαῖς διαλάμπειν· Venerandus enim vir omnibus erat, quod sexaginta circa annos in claustris peregisset, et virtutibus multis inclaresceret:* Multo minus: sed fallitur etiam Georgius Hamartolus in Constantino Copronymo: *Ἐσαύτως οὖν καὶ τὸν ἅγιον Στέφανον ἐν τῇ ἀκρωρείᾳ τοῦ βρους Αὐξεντίου τοῦ θεοφύρου ποιήσαντος ἔτη τεσσαράκοντα ἐν οἰκίσκῳ μικρῷ, πολλὰ τιμωρήσας ἐπέτριψε, σπρέντα βιζέντα εἰς τὰ Πελαγίου, ὡς οὐ μόνον ἀντιπίπτοντα, καὶ μαχόμενον αὐτοῦ τῇ κακοδοξίᾳ, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς μεταφέροντα πρὸς τὸν μονῆρ βλον, καὶ καταφρονεῖν πείθοντα βασιλικῶν ἀξιομάτων τε καὶ χρημάτων· Non dissimili itaque ratione, et S. Stephanum, qui in summitate montis, cui a divino Auxentio nomen est, in ædicula parva quadraginta annos peregerat, multis prius affectum cruciatibus, attritumque ad Pelagii sepulcra abjici jussit; quod non tantum suæ hæresi adversaretur, sed multos ad monasticum vitæ genus transferret, impelleretque regias dignitates atque facultates negligere.* Ut rem accuratius expendas. Nascitur anno Anastasii primo, anno Christi 713, tunc cum Germanus in patriarchicum thronum ascendit, a quo adhuc ventre inclusus benedictionem accipit: decimum sextum vitæ annum agens, tondetur a Joanne in monte S. Auxentii, ac monastica veste induitur; annos natus aliquanto plus quam quadraginta in Joannis demortui locum sufficitur, illiusque hæres designatus succedit: postmodum annos duos et quadraginta natus, peragrato montis cacumine, in parva cellula a se constructa seipsum includit: tandem annos novem et quadraginta habens, ab Auxentiano monte in Proconesum exsulatum mittitur, et super columna in angustissima ædicula [XXXV] includitur: secundo exsilii sui anno, mater, et soror illius vitam cum morte commutant: reductus deinceps Byzantium jussu imperatoris menses undecim in prætorio carceribus mancipatur, et panis uncis sex, et aquæ non plus tribus poculis singulis hebdomadis cibus illi ac potus fuit. Quadragesimo ante mortis suæ die petit, ut nec tantulus illi cibus afferatur. Cum octa-

vus et tricesimus dies inchoaret, hospitalem mulierem præclaro deposito donat. Hos annos si simul conferas, erunt anni 53 nondum completi. Annos vitæ Stephani ex Metaphraste colligo. Et ut magis videas, habe eos quoque ex Stephano monacho Constantinopolitano in Vita Stephani, qui ita distinguit : 'Εν τοῖς χρόνοις Ἀρτεμίου, τοῦ καὶ Ἀναστασίου Αὐγούστου, ἔτι πρώτῳ τῆς αὐτοῦ βασιλείας, ἀπὸ κρίσεως κόσμου ἔτους 558', ἑξαέτη ἑλληκότεα χρόνον, παραδιδόσιν αὐτὸν εἰς τὴν τῶν ἱερῶν Γραμμάτων μάθησιν, καὶ λαβὼν παρὰ τῶν αὐτοῦ χειρῶν τὸ ψαλλίδιον ἀπέχειρεν αὐτῷ τῷ ἑκκαίδεκάτῳ χρόνῳ τῆς αὐτοῦ ἡλικίας. Τὸν τεσσαρακοστὸν γὰρ δευτέρον χρόνον ἤλαυεν, ὅτε τῇ κορυφῇ τοῦ δρους μετετέθη, ἐν Προικονήσῳ μικρὸν ἑκκλησίον ποιήσας τῷ τεσσαρακοστῷ ἐννάτῳ χρόνῳ τῆς αὐτοῦ ἡλικίας. Ἐν τούτοις τοῖς προτερήμασι τοῦ τιμίου Πατρὸς ἐν τῇ νήσῳ τῷ τῆς κατοικήσεως αὐτοῦ δευτέρῳ χρόνῳ, καὶ ἔξορις ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐξεδήμησε. Τὸν ἑνδεκαμηναῖον χρόνον ὄνπερ ἐν τῷ πραιτωρίῳ ἐποίησεν. *Temporibus Artemii, qui et Anastasius Augustus dictus est, anno primo illius imperii, ab orbe condito anno 6222 (qui erit Christi 714), sex annos emensum lectioni sacrarum Litterarum tradit acceptoque e manu illius forcipe ætatis illius anno sexto et decimo totondit. In loci angusti ædicula, et subterraneo lapide semetipsum obserans anno ætatis suæ tricesimo primo. Quadragesimum et secundum annum agebat, cum in verticem montis secessit. In Proconesso angusto in claustrum annum quadragesimum nonum ætatis suæ exegit. Inter has prærogativas venerandi Patris in insula suæ habitationis anno secundo, et exsilii, mater illius ex hac vita migrat. Undecimestre tempus quod in prætorio transegit.*

LXI. Et hæc de Vita Stephani a Billio edita. An forte altera, quæ nondum lucem vidit, quod ipse sciam, nec Græce, nec Latine, et incipit : Ἀγαθὸν καὶ δίκαιον, καὶ πᾶσι τοῖς εὐσεβεῖν προαιρουμένοις ἀποδεκτὸν, κατὰ τὴν τοῦ μεγαλοκήρυκος Παύλου. Damasceni est? Multo minus. Illius scriptor Metaphraste antiquior; multo tamen Damasceno posterior est. Quare Damascenum abjudicat. Auctor namque mandante Epiphanio abbate, Stephani in dignitate successore, conscripsit : Ὁ Πάτερ τίμιε, καὶ τοῦ αὐτοῦ βουνοῦ, καὶ τοῦ σπυλαίου, καὶ τρόπου διάδοχο ὁσιώτατε Ἐπιφάνιε, ὁ καὶ πρὸς τὸ τοῖόνδε ἔγχειρημα ἐπιτέξας, καὶ προτραφάμενος τὴν ἐμὴν ταπεινότητα, παριδὼν τὴν τε ἰδιωτείαν, καὶ καθόριαν μου, ἄπερ καὶ δικνοῦ παντὸς δίχα ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα συλλεξάμενος, ἐπιφέροίμι συνεργῶν, προκατασχὼν ἐν τούτοις τῶν πᾶν εὐπροσδέκτων Θεῷ ἐγῶν τὴν καλλιτέλειαν. *O Pater honorande, et ejusdem collis, et speluncæ et morum hæres, sanctissime Epiphani, qui, ut hunc conatum assumerem imperasti, et adhortatus es meam vilitatem, mea despecta ruditate ac segnitie, ea non segnes ex multis pauca colligentes, tuis a Deo bene exceptis precibus in auxilium antea ascitis, offerimus.* Quadraginta duobus annis elapsis post illius martyrium : Καὶ τοῦ μήπως τῇ χρονίᾳ παραδρομῇ εἰς λήθην ἔλθοι ὁ τοῖόνδε τοῦ σεβασμίου Πατρὸς ἡμῶν βίος. Οὐδὲ γὰρ ὡσπερ νεφέλη τὸν ἥλιον, οὕτω καὶ χρόνος κρύπτειν τὰ μὴ λαλούμενα· καίπερ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου ἔτους παραδεδραμηκός, ἀφ' οὗπερ τὴν διὰ μαρτυρίου ἱερῶν τελευτήν ὁ παμμακάριστος Πατὴρ ἡμῶν ἐπέστη Στέφανος, μέχρι τῆς νυκτὸς τῆς προτραπείας ἀνελεξάμενη παρ' ἀληθεύοντων ἀνδρῶν, καὶ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν, ὡδὲ τε κάλεισε περιθῆναι, καὶ περιασπάζων λέξει τὰ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων αὐτοῦ μέχρι γῆρας, τὰ τε τῆς γεννήσεως, καὶ τοῦ θανάτου πάντερπνα, καὶ θαυμαστά διηγήματα. *Et ne diturno temporis decursu tanta et talis venerandi Patris nostri vita in oblivionem abeat : ut enim solem nubes, ita tempus, quæ non enarrantur abscondere suevit. Et licet ex quo beatissimus ille Pater noster Stephanus martyr sacre vitam posuit, ad hæc usque tempora anni jam sint elapsi quadraginta duo; ipse mandatus aliorum compulsus, a fallere nescientibus viris, illiusque discipulis, huc atque illuc divagans collegi, collectasque, quæ ille a teneris, ut aiunt, unguiculis ad senectam usque, illiusque natalium, et obitus, quam maxime lætas, admirandasque narrationes scripto mandavi.* Et quemadmodum alter, ita et hic Byzanteus fuit : ὅστος τοῦ πρωτομάρτυρος ὀνόματι, καὶ πράγματι ὁμώνυμος, καὶ ὁμότροπος, οὐ ξένος Βυζαντιῶν, οὐδὲ τῶν τὴν βασιλεύουσαν πόλιν οἰκούντων ἄλλότριος. Ἡμέτερος γὰρ ὁστος γέννημα καὶ θῦμα, καὶ τοῖς ἡμῶν γνώριμος, καὶ [XXXVI] αὐτοσπιτικὸν ὀλοκάρπωμα. *Hic protomartyris illius et nomine et re cognominis et moribus iisdem, non Byzantii advena et peregrinus, neque reginam urbium colentium alienus. Nostrum enim erat hic germen et alumnus, et sacrificium, nostris non ignotus, et quod ipsi oculati testes viderunt holocaustum.* In hac quoque Damasceni mentio fit, non sine laude : Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς πρεσβύτερος, ὁ παρὰ τοῦ τυράννου τούτου, Μανσοῦρ ἐπωνομασθεὶς, παρ' ἡμῶν, ὁσιος καὶ θεοφόρος, οὐκ ἐπαύσατο γράφειν αὐτὸν καὶ ἀποκαλεῖν. *Inter eos et maxime venerandus Joannes Damascenus presbyter, qui ab hoc tyranno Mansur dictus fuit, apud nos vero, sanctus et deifer, non cessavit cum refellere et nuncupare, etc.* Et ut finem quæstioni imponam, nomen quoque tene, longe a Joanne diversum, Stephanum : nam hic est, qui gesta tanti viri ante Metaphrastem exsecutus est : Καὶ ὡς ἐν τῷδε τῷ βίῳ τῇ ὀνομασίᾳ τῆς κλήσεως, παμμακάριστε Στέφανε, συνώνυμος γέγονε, καὶ τῆς αὐτόθεν ὁμόκλητος ὀρθῶ δεξιᾶς παραστάσεως σὺν πάσῃ ταύτῃ τῇ ὀρθοδόξῳ ὁμηγύρει τῇ πιστῶς εὐφημοσῆ σε μετὰ μαρτύρων ἁγίων μάρτυρα. *Et quemadmodum in hac vita eodem ac tu, beatissime Stephane, nomine nuncupor; ita illius quæ ibidem est dexteræ stationis una cum hoc orthodoxo cætu tibi plaudente, et inter martyres te martyrem collocante consors fiam.* Stephanus itaque Byzanteus quadraginta duos post e vivis exemtum Stephanum annos, jussu Epiphanii in officio ac dignitate Stephani successoris, vitam hanc collegit, et scripsit. Concorda hæc cum Damasceno, et palmarium habe.

LXIII. Sed præstat hic aliquantulum immorari, quando de morte Joannis Damasceni facta supra mentio est, quam ante Copronymianam synodum conjecturis non levibus posuimus. Dubium tamen, quod remanet aliis extricandum, ingenue in medium afferam, ne quid præterieris videar. Gretserus epistola dedicatoria in Theodorum Abucaram, cum tempora Abucaræ quærit, Joannis quoque Damasceni tempora, perplexe licet nimis statuisse se putat. Namque, cum Abucaram Damasceni discipulum Turrianus aliquoties nominet, dictoque Turrianus probabilitatem conciliet illud ex titulo dissertationis decimum octavæ, διὰ φωνῆς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ex ore dictantis Damasceni, et ex alia parte Theodorus Caræ episcopus Pho-

tianas partes contra Ignatium tutatus fuerit, postea, ut in Vita Ignatii testatur Nicetas, Photianis fraudibus in apertum prolatis, admissi piaculi in octava synodo veniam impetravit, existimat Gretserus sub Basilio Macedone, temporibus octavæ synodi, doctrina, nominisque celebritate claruisse. Et cum a secunda synodo Nicæna, anno Domini 787 celebrata, usque ad octavam synodum, quæ habita est anno 869, anni septuaginta duo interfluxerint; Joannes vero Damascenus, ut plerisque chronologis non imperitis placet, ante septimam synodum diem obierit, alterutrum necessario asserendum esse, aut Abucaram ferme adhuc præterit Damasceno operam dedisse, aut octogesimum ætatis annum longe transcendisse, quando Constantinopoli œcumenica synodus ordine octava coacta fuit: nisi quis Damasceni vitam ultra septimam synodum proferre velit. Videtur tamen ex his, quæ supra diximus, non ultra septimam synodum proferenda. Et licet probabilis videatur sententia Gretseri de Theodoro Abucara, in conjectura tam labili, quis ille fuerit, qui firmum præbebit assensum? Et quæ contrarium stabiliunt ea videntur. Auctor Vitæ sancti Cosmæ, Damasceni fratris, quisquis ille fuerit non inelegans, et ecclesiasticæ historiæ vestigator non imprudens, quique multa de Damasceno a Joanne Hierosolymitano Damascenicæ Vitæ scriptore prætermissa, aut neglecta, scripto mandavit: is itaque de Cosma sermonem habens, dum res illius in Byzantina urbe gestas prosequitur, tradit inter alia, quæ Tarasio patriarchæ triennio antequam moreretur prævaticinatus fuerat, postea opere tempore jam dicto absoluto, id quoque refert: Ἄ δε τῷ ἀγίῳ προηγορεῦθη, καὶ μέντοι καὶ κατὰ καιρὸν εἰς ἔργον ἐκδέθηκε, ταῦτα καὶ λέγειν ἀναγκαῖον, καὶ γράψαι οὐ περιττὸν· τίνα ταῦτα; Ἐμοὶ μὲν, φησὶν, ὡ θεῖε ἀρχιερεῦ καὶ ἀριστε διδασκάλων, ἄλις τῆς ἱσταύθα διατριβῆς. Δέον γὰρ ἀφικέσθαι μοι πάλιν ἐνθεν καὶ παραγίγονα, σὺ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ ποιμάντας ποιμνὴν καλῶς καὶ θεοφιλῶς, μετὰ παρρησίας ἐκδημήσας πρὸς Κύριον, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον ἐπαθήρη, ὃς σοι τῶν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καμάτων ἀπέλαται ἐπαθλον. Ἔσται δὲ σοι τοῦτο μετὰ διετίας περίουον. *Quæ vero sanctus præco vaticinatus fuerat, et tempore dicto facto evenit, [XXXVII] narrare necessarium mihi videtur, et scripto mandare non supervacaneum. Quænam autem hæc sunt? satis mihi, inquit, abundeque, o divine præsul, et præceptorum optime, moræ in hac vita est. Unde enim veni, eo mihi rursum secedendum est. At tu, cum Christi gregem bene, pieque paveris, alacriter ad Dominum progredieris, et justitiæ coronam, quæ tibi pro laboribus tuis reposita est, accipies, quod post triennii decursum succedet. Moritur Tarasius pontificatus sui anno 21, Christi 806. Vaticinium itaque Cosmæ ante biennium factum erit anno Christi 804. Secessit postea Cosmas Byzantio, venit Romam, deinde Ægyptum appulit, tandem Sabæ monasterium revertitur, clarus ubique miraculis, cum loco præset Stephanus Cosmæ fratris filius, a quo et Joannem Damascenum paulo ante e vita migrasse audit: rerumque gestarum seriem in brevissimum tempus contraham, non ultra biennium protraho. Ergo Joannes Damascenus vitam Tarasii patriarchæ commensus, eodem cum Tarasio anno, vel circa eadem tempora mortem oppetiit. Ergo anno Christi 806, post Nicænam secundam synodum anno 17, post Copronymianam synodum, in qua tanquam demortui, ut nos opinabamur, mentio fiebat, anno 51; post Stephani Junioris martyrium anno 40, tum ferme, cum Byzantinus Stephanus Stephani ejusdem res gestas scripto mandabat. Quare si potuit Stephanus Byzantinus vitam Stephani martyris scribere, potuit et Damascenus. Id tamen si propter ætatem liceret, propter alia tam multa in medium allata certe non licuit. Scio Damascenum plenum ætate, et summa senectute confectum, tanquam qui centenario major obiit, sibi mortem non maturasse; at ad ista tempora pervenisse, vellem, alii dicerent: ego valde suspensio animo sum. Vah, quomodo me ex hac turba expediam?*

LXIV. Inter *quatuor orationes*, quas nobis ex codice Jacobi Cujacii inter opera Damasceni Billius Græce et Latine communicavit, duæ postremæ, in quibus tum ex veteri historia, tum ex variis testimoniis, Virginem ex Davidis semine descendere contra id negantes Hebræos ostenditur, altera cujus principium, Ἄλλοι μὲν ἄλλα; ἑορτῶν ὑποθέσεις; altera, cujus, πάλιν ἑορτῆ καὶ πάλιν πανήγυρις, καὶ πάλιν ἐγώ, in multis antiquissimis codicibus manuscriptis, nunc sub Damasceni, nunc sub Andræ Cretensis nomine exhibentur. Nec mirum. Genus namque hujusmodi orationum exscriptorum incuria modo hunc parentem, modo illum, quandoque etiam alium agnoscunt: ut pluribus in locis nostri operis adnotavimus. Quas sane difficile est recognoscere, multoque difficilior est parentibus vindicare, iisque potissimum, quorum modum et formam dicendi expiscare nullo modo possumus; cum alia eorum præter unam, vel alteram orationem, non supersint. Quid autem de his ipse sentiam, quando jam Damasceni opera examinemus, ingenue fateor. Compositio non ita subsultans, sed austera magis, et subturbida, ex pluribus nominibus nomina facta, Scripturarum loca non fuse exposita, sed tantum, ut ita dicam, proposita, disputationes sæpius inculcatæ de fidei nostræ dogmatibus, contra ac fieri solet in his concionibus, hæreticos et male sentientes, et præcipue Acephalos, et Judæos vexantes, repetitiones sæpius admistæ, quibus se auctor dicit ad propositum redire, aliaque minutiora, quæ in Damasceno, tanquam Damasceni propria nusquam non sese offerunt, me impellunt, ut eas Damasceno vindicem, Cretensi denegem. Hic namque pro more sui ævi, nonnisi figurate loqui scit, et veluti equus habentis liber, libere divagatur, ex uno in aliud pedem movens, indeque rursum ad prima referens: et theologicas questionibus digito tantum monstrat, et verbo explicat. Sed de Cretensi alius erit opportunior dicendi locus. Nunc pro his orationibus hæc satis sint (a).

(a) Neutræ Damasceni nostri esse, sed Andræ Cretensis, certissime, ni fallor, suo loco ostendimus.

LV. Inter *alias orationes*, quas nunc primum Græce et Latine damus, sub Joannem Damasceni nomine non tantum in Barberina Bibliotheca, sed aliis etiam codicibus antiquissimis conspicitur illa, cujus est principium, Ὅπταν τὸ ἐαρ ἐπέλθη cum titulo : Λόγος ἱστορικὸς εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. In aliis : Περὶ τῶν ἐν Περσίδι πραχθέντων. Et Damasceno vindicant codices Vaticani 93, 555, 1246, 1816. [XXXVIII] Dum primo percurrerem et res in ea exactius considerarem, modumque eas explicandi diligentius examinarem, nullo modo Damasceni esse videbatur. Est omnino gravior Damascenus, nec in minutiora, nisi ubi se occasio offert, effunditur : metaphoris, iisque longe petitis in rebus serio exponendis non admodum delectatur : loca Scripturæ, et potissimum capita non exscribit : verba tantum, eaque raptim inducit : a compositis, quæ modum excedunt, abstinet : nunquam, aut raro ex historiis apocryphis sua probat. At in ea et perire auctoris ingenium in Proemio præcipue vides, minutissima quæque percurruntur, metaphoris enormibus et præter rein utitur, capita Scripturæ integra exscribit, ut verbulum explicet, compositis, iisque incomptis abutitur, et historiis apocryphis orationem infarcit. Nugax ipse essem, si hic omnia deducerem, monstrabo tantum digito rem. Ut primo vere mutari omnia in pulchriorem aspectum demonstret, non ab hominibus tantum, sed a terra, ab avibus, a montibus, ab arboribus, a pastoribus, a sole, ab agricolis, a vite, a mari : ut inde postmodum colligat, ex Virgine Deo nato omnia meliorem faciem induisse. Sed quid illa ad hoc ? Integra ex evangelistis, et Judicum libro capita exscribit, ut membrum explanet. Quid illud præterea est ? Κελεύσαν ποιῆν · στοργυλοκίστρεπτος, vel στοργυλοκίστρεπτος συριγγόλοκος τραγῳδία · ὁρη φυλλοδαστοῦντα τῇ τοῦ ἄρουμο πυκνοπλόκῳ δασύτητι, ne singula recenseam. Quæ porro de Doriga, et Philippo, et deorum Persicorum contentione, et Magorum itinere tam prolixè narrat, undenam ipse habuit ? Non dubito hæc eadem, quemadmodum et pleraque alia a nugatoribus conficta Damasceno innotuisse, quibus tamen ille semper, licet ea recitandi non una causa impulit, ne insaniisse videretur, exsiliū indixit, et, ac si non essent, neque dicta, neque scripta, neglexit. Hæc cum ipse mecum cogitarem, et a simili scriptione Damascenum immunem expenderem, accidit ut per aliorum quoque vigilias oberrans, auctorem etiam nolens orationis invenerim. In eadem namque Barberina Bibliotheca, et aliis codicibus satis antiquis eandem orationem inveni in omnibus similem, nisi ubi libriorum incuria lectionum varietas, quod et in aliis quoque libris fieri solet, irrepsit. Ea sui parentem, non Joannem Damascenum, sed Joannem Eubœæ episcopum agnoscit (a). Ideoque ut melius res tangeretur, alias ejusdem Eubœensis orationes perquiro, ut inde facta collatione pedem figam ; nec infortunate id advenit. In eodem namque codice Barberino est alia ejusdem oratio in nativitate Deiparæ, quam a vide legi, et contuli, neque ovum ovo, nec lac lacti similium vidi. Quippe quæ supra adnotaveram in prima de Christi nativitate, omnia in hac secunda deprehenduntur. Et quasi iste auctor esset apocryphorum fundus, multa etiam hic ex similibus historiis consarcinat. Ut vero tu quoque, lector, videas, et securius dijudices, utrasque has Eubœensis orationes ex eodem codice exscriptas, et ex nostris cimeliis tertiam in Herodis infanticidio ouravimus edi Græce, et ex nostra versione Latine.

LXVI. Alius hic auctor est satis antiquus, Joanni Damasceno. Quamvis illum inter eos scriptores Vossius lib. iv, part. iii, rejecerit, quorum incognita ætas est, σύγχρονος, tanquam qui sub anno Domini 744 floreret, ut ex ejusdem in sacratissimos infantes ab Herode contrucidatos oratione manifesto colligitur : Et καὶ οὐκ ἤμην παρῶν (εἰσὶ γὰρ ἀπὸ τότε ἔτη ἤδη τεσσαράκοντα καὶ ἑπτακόσια, ἀπὸ μὲν τῆς παρουσίας Χριστοῦ ἔτη ἑπτακόσια τεσσαρακοντατέσσαρα, ἀπὸ δὲ τῆς παιδοκτονίας ἔτη ἑπτακόσια τεσσαράκοντα δύο), ἀλλ' ὦ; παρῶν ἐκεῖ ὄντως ταῦτά μοι κατὰ νόον πάρεσσιν. Et licet ipse non interesset (sunt enim ex eo tempore anni jam quatuor et quadraginta super septingentos elapsi, ab adventu quippe Christi anni septingenti quadraginta quatuor, ab infanticidio vero anni septingenti quadraginta duo), sed ac si interfuissem, ita mihi obvolvuntur in mente. Est etiam satis pius, hæresum, et præcipue circa incarnationis mysterium exortarum, quas sæpe refellit, acerrimus hostis, neque in exponendis sacris Literis ineptus, et ob multa alia non contemnenda, quibus aspergit orationes, dignus est, qui legatur. Eo itaque tempore vivebat, cum Acephalorum, et Jacobitarum hæresis, [XXXIX] alta ducta radice, œconomiae divinæ mysterium subverteret; quæ fuerunt illa eadem tempora Damasceni.

LXVI*. Illud id quoque obiter advertendum, sub Anastasii Theopolitani archiepiscopi nomine legi orationem, seu tractatulum cum hoc titulo : Περὶ τῶν ἐν Περσίδι πραχθέντων · De his, quæ gesta sunt in Perside. Qui tamen diversus est ab hoc nostro, licet eadem ut plurimum contineat. Tractat namque de templo exædificato a Cyro in Perside, inter deos deasve contentione, apparitione stellæ, Magorum vocatione, itinere, adoratione, et in Persidem regressu, quæ etiam Eubœensis persequitur, imo ex hoc opusculo hausisse videbatur, nec me conjectura fefellit; cum in codice Vaticano manuscripto 1816, is mihi titulus offertur : Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ ἐλαχίστου τοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν γέννησιν, παρεκκληθεὶς ἀπὸ τῆς ἐξηγήσεως Ἀναστασίου πατριάρχου Θεουπόλεως, περὶ τῶν ἐν Περσίδι πραχθέντων. P. ὅπταν τὸ ἐαρ ἐπέλθη · Joannis monachi, et minimi Damasceni sermo in sanctam Christi Dei nostri nativitatem, desumptus a narratione Anastasii patriarchæ Theopolitani,

(a) Ms. cod. Colb. n. 7, vetustissimus, orationem hanc cum duabus aliis Joanni Eubœensi tri-

buit. Nec prelo dignæ prorsus sunt, propter aniles fabulas quas narrat.

De iis, quæ in Perside gesta sunt. Scribit præterea Anastasius (a) de Dionysaro et Philippo historiographis inter paganos et Christianos dissidium.

LXVII. *De definitionibus ecclesiasticis.* — *Definitiones ecclesiasticas*, sive ad argumentum theologicum spectantes, e meis schedis descriptas, et cum aliis codicibus collatas, correctiores Latinas fecit amicus meus Malatesta Albanus, Damasceni non esse, plura, nec contemnendæ considerationis comprobare videntur. Nam alii codices Athanasio Alexandrino tribuunt, ideoque cum aliis ejusdem operibus vulgatæ sunt. Eas tamen Athanasii non esse notavit Bellarminus, qui existimat librum fuisse scriptum post concilium Chalcedonense, et ex Bellarmino Andreas Rivetus. Non potuit enim Athanasius Nyssenum, qui post Athanasium vixit, vel saltem qui nondum scripserat, dum viveret Athanasius, laudare. Idque idem eadem definitiones produnt, dum initio dicuntur a Clemente collectæ, et aliis sanctis viris, et beatis Patribus. Et Clementem, non Alexandrinum illum Origenis præceptorem, sed Romanum sanctorum Petri et Pauli discipulum definitiones ecclesiasticas composuisse asserit Anastasius in *Hodego*, cap. I : Καὶ διὰ τοῦτο καὶ Κλήμης ὁ πολλὸς ἐν σοφίᾳ καὶ γνώσει πεποίηκεν ἰδιαζόντως ὄρους ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, ὡς φοιτητῆς καὶ θρέμμα γνήσιον ὑπάρχων τῶν ἁγίων Πέτρου, καὶ Παύλου μάλιστα τοῦ πανσόφου, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ ἀποβαλλομένου, καὶ λαὸν μυσαστομένου, καὶ καθυβρίζοντος τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν. *Quamobrem præstantissimus ille sapiens et doctrina Clemens composuit proprias ecclesiasticorum dogmatum definitiones, tanquam genuinus sanctorum Petri, et maxime sapientissimi Pauli discipulus, cum audisset ipsum valde repudiare, et detestari Græcicam sapientiam.* Neque dubium est, cum id asserat Anastasius, Clementem, ut gentilius nugas et fraudes evitaret, multas ex ingenio et dogmate Christiano valde proficuas definitiones dictasse, easque sive peculiari opere complexum fuisse, sive etiam in aliis suis prolixioribus operibus, ubi se occasio ferebat, inspersisse, quas deinde qui subsequuti sunt Patres, factas auctiores in commentaria retulere, vel eas, quæ fuere Clementis, colligentes, additis etiam aliorum Patrum variis in locis dispersas in unum veluti fascem collegerunt. In cod. 1445 Vaticano legitur : Ὅροι σὺν Θεῷ διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας λεγόμενοι, συλλεγόντες, παρὰ Κλήμεντος καὶ ἐτέρων ὁσίων μακαρίων Πατέρων. *Divina adjuvante gratia, variæ definitiones secundum traditionem sanctæ catholicæ, et apostolicæ Ecclesiæ, et Clemente, et aliis sanctis ac beatis Patribus collectæ.* Sic etiam titulus concipitur in cod. 1075, in quo correctius legitur λεγομένης, dictæ, non λεγόμενοι. In cod. vero 1077, habetur : Ὅροι διάφοροι σὺν Θεῷ κατὰ παράδοσιν καὶ πίστιν τῆς ἁγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας συλλεγόντες ἀπὸ Κλήμεντος Ῥώμης, Ἀναστασίου Ἀντιοχείας, καὶ ἐτέρων ὁσίων καὶ μακαρίων Πατέρων. *Divina adjuvante gratia variæ definitiones secundum traditionem, et fidem sanctæ catholicæ Ecclesiæ collectæ, ex Clemente Romano, Anastasio Antiocheno, et aliis sanctis, ac beatis Patribus.* Habes hic Clementis patriam, et expresse Anastasii Antiocheni nomen, ex quo etiam collectæ sunt. Et ex hoc opinor errorem exscriptorum incuria [XL] irrepsisse, ut pro Ἀναστασίου Ἀντιοχείας, *Anastasio Antiocheno*, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, *Athanasio Alexandrino* præfixum fuerit. Anastasius enim bene potuit multa ex Clemente, Nysseno, Cyrillo, aliisque mutuari, et pleraque sua de novo addere. Codex 495, loco Anastasii Joannem Damascenum collocat, συλλεγόντες ἀπὸ τοῦ μακαρίου Κλήμεντος, καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καὶ ἐτέρων. *A beato Clemente, et Joanne Damasceno, et aliis collectæ.* Schedæ vero meæ ita enuntiant : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ὄροι διάφοροι κατὰ τὴν παράδοσιν, καὶ τὰ ἐξῆς. *Sancti Patris nostri Joannis Damasceni, definitiones variæ secundum traditionem*, etc. Scripsit ergo Clemens, et Anastasius Antiochenus, et Damascenus, aliique Patres ecclesiasticas definitiones : verum hæc, quæ nunc præ manibus sunt, et Græcæ et Latine inter opera Damasceni eduntur, cujusnam fuerint? Cum nonnulli codices Damasceno ascribant, Damasceni esse non levi conjectura inducor, ut credam. Etenim, cum quæ Damasceno vindicantur, prolixiores sint, multaque liber contineat, quæ nec Athanasius, sive mavis Anastasius, nec ipse Anastasius habent, verosimile est, quæ supersunt, edita fuisse ab homine his omnibus posteriore, qui absque dubio, cum nullus alius advocetur, Damascenus fuerit. Solent enim ut plurimum posteriores, antiquioribus monumentis nova abs se inventa addere, vel si propria non suppetunt, ex aliorum penu pleraque eruta in scripta aliorum inferre : de quo pluribus alibi egimus. Morisque id fuit Damasceno, ut profiteretur ipse expresse, nihil, aut pauca de suo scribere; verumtamen quidquid scribit ex aliorum monumentis recolligere. Quare mirum non est, adnotasse Jacobum Gretserum in Anastasio, dum tradit istas definitiones Græcas invenisse in manuscriptis codicibus Bavarico, et Augustano, editionem nihilominus Athanasii discrepare ab Augustano, et Bavarico codicibus, et longe esse concisiorem. Prima nempe in hoc scriptionis genere ut plurimum sunt concisiora, postrema prolixiora. Ad doctrinam Damasceni opus necessarium est; recteque toti operi præfigi poterunt, ut terminis et rerum formulis haustis lector promptior, exercitiorque ad divinæ sapientiæ adyta, quam Damascenus propinat, penetrare possit.

LXVIII. *De libello rectæ fidei.* — *Libellum rectæ fidei* non esse Damasceni, vel inde quis colliget (b). Quomodo enim Damascenus septimæ synodi potuit meminisse, qui ante septimam fato functus est? Et tamen in eo scriptum est : Ἐτι πρὸς τοῦτους δέχομαι τὰς ἑπτά οικου-

(a) Ex, ni fallor.

(b) Libellum fidei alium, seu de recta sententia dedimus sincerum, ex codice Vaticano, in quo sex duntaxat synodi, non septem numerantur. Sed iste

de quo disputat Leo Allatius, alterius generis est. Neque verba quæ hic et num. 7 laudantur, in nostro reperire sit.

μενικὰς καὶ ἁγίας ἐπὶ τὰ συνόδους, ὡς ἐξ ἁγίου Πνεύματος συγκροτηθείσας. *Præterea amplector sacrosanctas œcumenicas septem synodos veluti in Spiritu sancto celebratas.* Et Damascenus ubique, cum mentio synodorum incidit, sex tantum semper commemorat. Diximus hoc exscriptorum nimia diligentia accidisse. Cum enim qui post septimam synodum libellum exscripserunt, ad pauca, imo nihil ad auctores advertentes, dum metuunt, ne si scriptio illa publice legeretur, in qua non nisi tantum sex synodi probarentur, lectores existimantes septimam a tanto Patre rejici, ipsi quoque rejicerent, quotquot præcesserant synodos enumerarunt, et temeraria manu, scopo tamen non malo, scriptum sanctissimi Patris præverterunt. Pluribus id possem ostendere, unico tamen exemplo ex Anastasio Antiocheno contentus ero. Is namque in Hodego cap. 5, ubi tractat de sanctis conciliis œcumenicis (a), cum, dum ipse scriberet, non nisi quinque solummodo essent celebrata, ideoque non posset, nisi quinque commemorare, quorum tantum etiam meminit, exscriptores subsecuti, cum et sextum factum jam scirent, ne numerus truncus ac mutilus lectorum animos offenderet, sex posuerunt: *Ἐπιπέδω δὲ τὸ περὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἐξ συνόδων. Sancta, inquam, et œcumenica sex concilia.* Et in fine capitis quinque tantum ponit, nec alterius œcumenici, quod nec poterat, meminit. Obiit enim ipse anno 599, Mauritiū imperatoris 14, et sextum œcumenicum concilium contra Monothelitas celebratur anno 681, Constantini Pogonati anno 12, annos post Anastasii obitum 82. Id quoque Damasceno accidisse [XLI] mirum videri non debet. Et sextam synodum additam comperi ex alio mss. qui non nisi sex numerat: *Δέχομαι δὲ καὶ τὰς ἁγίας ἐξ συνόδους. Recipio autem et sex synodos.* Qui porro numerum synodorum auxit, non veritus est infra Constantinopolitanæ sedis mentionem intendere: *Ἰποτάσσεσθαι τὴν ἐκκλησίαν καθολικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐν πᾶσι πειθεσθαι καὶ ἀκοῦειν τῇ σὴ ἀγωγῇ, καὶ τοῖς μετ' αὐτὴν τῆς ἀγωγῆς Ἐκκλησίας προστατεύουσιν. Subdi sanctissimæ catholicæ Ecclesiæ Constantinopolitanæ, et in omnibus suaderi et obedire sanctitati tuæ, et universis qui postea sanctissimæ Ecclesiæ præerunt.* In antiquioribus enim nec malæ notæ codicibus Constantinopolitanæ mentio non habetur. Hinc videas in evertendis sanctorum Patrum scriptis sciorum hominum temeritatem. In aliis libellus totum Damascenum refert et ab eo est.

LXIII*. Inter *dissertationes Theodori Abucaræ*, dissertatio 18, habet sibi titulum διὰ φωνῆς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, quemadmodum in aliis quoque adnotatum comperimus: *Ἀσκληπιοῦ ἀπὸ φωνῆς Ἀμμωνίου Ἀσκληπιοῦ ex ore Ammonii.* Leontii Byzantii commentarium de sectis: *Ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου τοῦ Θεοφιλεστάτου Ἀββᾶ. Ex ore Theodori religiosissimi abbatis.* Nicephori Callisti excerpta historiarum, ἀπὸ φωνῆς Θεοδώρου. *Ex ore Theodori*: et in ipso etiam Damasceno: *Εἰσαγωγή δογμάτων στοιχειώδης ἀπὸ φωνῆς Ἰωάννου πρεσβυτέρου, etc. De decretis et placitis primæ institutionis ex ore Joannis presbyteri, etc.* Idque an ab ore dictantis rem accepisse, an etiam ab illius scriptis scriptorem excerptis, quæ potiora judicabantur, vel quid eo dicendi modo innuatur, agemus alibi. Nunc sufficiat indicasse in ea dissertatione nomen Damasceni haberi præfixum.

LXIV. Gennadius patriarcha Constantinopolitanus Apologia pro concilio Florentino c. 4: *Πᾶν γὰρ, inquit, τὸ παρακλητικὸν βιβλίον περὶ τούτου διαλαμβάνει, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἁγίων ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι Δαμασκηνὸς τε καὶ Θεοφάνης οἱ τούτου ποιητὰ διαπρυσίως ἀναβοῶσιν. Omnis enim Paracleticus hoc idem continet, et animas sanctorum in celo esse Damascenus et Theophanes illius compositores clara voce fatentur.* Probe omnia. At illius libri compositores fuisse Damascenum et Theophanem, quasi ii soli illius auctores fuerint, non probe. In eo namque perficiendo plures alii, iique sanctissimi viri, animum et operam posuere; quorum conatus, si cum Damasceni et Theophanis conferas, neque illi plures sunt, et potiore libri partem occupant: et Damasceni labor, si molem libri circumspectes, quamvis sit dignitate grandis et multus, quantitate tamen non habet multum quod det. Hinc male factum opus totum Damasceno et Theophani ascribi. Auctores operis sunt præcipui, Joannes Damascenus, cum Octoechus Damasceni in eo inseratur, Theophanes, Metrophanes Smyrnæus, Josephus, qui plurimus est, et alii. Quænam vero ex his Damasceni, quænam aliorum sunt, alius erit discernendi locus.

LXV. In libris præterea ecclesiasticis Græcorum plerique canones prosa oratione sub Joannis Damasceni, Joannis monachi, Joannis nomine prostant. Eos non esse omnes Damasceni, vel eo evinci poterit, quod plerique eo nomine, et Joannes ipse Mauropoda argumentum simile pertractarunt, quibus ex iis plerique, ne cuncta in unum conferri videantur, tribuendi sunt. Quinam porro Damasceno, et quinam aliis ascribendi sunt? Certo Damasceni sunt, quicumque sub ejus nomine in Octoecho, seu Paracletice leguntur: qui in hebdomadæ sacra et ipso die Paschatis, aliisque præcipuis solemnitatibus tum Christi, tum Virginis recitantur. De aliis non ita facile extrico me. Et forte similis conatus in tractatu meo, *De melodiis Græcorum*, in quo hæc accuratius examinabuntur, felicius succedet.

LXVI. *Nec Menologii auctor est Joannes Damascenus.* — Galatinus, lib. VII *De arcanis*, c. 5, asserit Martyrologium Græcorum a Joanne Damasceno editum fuisse. Galatino alii quoque subscribunt, nec ullum alium, quam Galatinum ipsum laudant auctorem: facileque illis non

(a) Scriptor Hodegi non est Anastasius Antiochenus; sed alter, qui sub Heraclio vixit. Caterum

mss. regii habent, *τεσσαρῶν συνόδων*, non ἐξ συνόδων.

* Falsus est hic numerus cum sequentibus, quos ideo non mutamus quia ad hanc qualem qualem numerorum seriem lector multoties iam notis et dissertationibus revocatur. Edit. PATA.

nemo acquiescit, cum aliunde constet Joannem Damascenum officiorum ecclesiasticorum bonum suo tempore formatorem fuisse, atque adeo fieri potuisse, ut dictum Martyrologium, seu Menologium, seu Calendarium (his enim nominibus opus illud appellant), vel primus conflaverit, vel saltem correxerit ac repurgaverit. Salazar, Pro immaculata conceptione, cap. 35, num. 21, affirmat quædam festa in Menologio haberi, quæ post Damascenum cœpta [XLII] sunt in Ecclesia celebrari. Nam undecimo die Octobris proponitur celebritas quædam his verbis : *Septimæ synodi Nicænæ adversus Iconomachos Copronymum, et episcopos, ac faventes execrabili cuidam conciliabulo*. Hæc autem synodus post Damasceni obitum celebrata fuit, ut ex temporum rationibus colligit Baronius, tom. VIII, et eodem die inscribitur : *Theophanes episcopus Nicææ, qui cæsus est flagellis Theophilo imperante, et deinceps sublato Theophilo creatus est episcopus Nicææ*. Et 3 Aprilis exhibetur Nicetas abbas, et hic etiam Damasceno minor, qui sub Leone Armeno passus est; Theodorus Studita, Nicephorus patriarcha Constantinopolitanus, 9 Martii et 2 Junii; Tarasius patriarcha Constantinopolitanus, 25 Februarii; Plato Studita, 4 Aprilis; Nico Myroblyta, qui a consueta sibi formula. *Pœnitentiam agite, τὸ Μετανοείτε*, cognomen adeptus est, et sub Joanne Zimisce, Basilio Juniore, et Constantino Porphyrogenetis circa annum Domini 985 floruit, 26 Novembris; Stephanus Neolampes tempore Methodii patriarchæ post Theophilum, 9 Decembris; Theophano Leonis Sapientis imperatoris uxor, 16 Decembris; Theodorus Graptus, 26 Decembris, et sexcenti alii in eodem Græcorum Menologio commemorantur, qui post Damascenum floruerunt, ne singulos recenseam. Hinc arguo non a Damasceno Menologium Græcorum concinnatum, vel reformatum, cum nullo id auctore dicatur. At potuit id facere, fateor. Potuerunt et Basilii, et Nazianzenus, et Tarasius, et innumeri alii. An ideo eos conflasse dicemus? Nugæ. Verumtamen cum varia sint Menologia sanctorum apud Græcos, dicant velim, si poterunt, cujusnam Damascenus conflator exstitit, vel corrector. In iis omnibus multa inserta sunt, quæ post Damasceni tempora contigerunt. Quare licet dixerim potuisse Damascenum illud ad sua usque tempora concinnare, subsequentes tamen alios alia atque alia pro opportunitate temporis addidisse; non tamen illius auctorem Damascenum agnosco : nec unquam dixerim illius, quod nunc præ manibus Græcorum est, auctorem fuisse. Tritum illud jurisconsultorum axioma : *Cum aliquid ex aliquo opere detrahimus, vel addimus*, etc., ideoque cum subsequitis temporibus faciem, formamque mutaverit, alius nobis illius auctor nescio an ita facilis inventu quærendus.

LXVII. Et ut id quoque adnotem, Salazar satis acute argutatur, quemadmodum sanctorum jam dictorum nomina in Calendario illo post Damascenum, quando jam illi post Damascenum functi sunt, esse inserta, ita etiam Conceptionis festum similem admodum inserere potuisse exploratum esse. Quare Conceptionis solemnitatem in Ecclesia Græca, neque Leone imperatore Sapiente dicto, neque Georgio Nicomediense, quorum orationes tradit Baronius in Sfortiana Bibliotheca conservari (a), quod est antiquissimum hujus festi monumentum apud Græcos. Leo vero circa annum nongentesimum floruit. Quo etiam tempore, vel paulo ante apud Latinos, hoc festum inchoatum esse videtur. Id postmodum idem ibidem latius probat.

LXVIII. Quando festum Conceptionis B. Virg. celebrari cœperit. — *Typicon a Damasceno instauratum, sed non solo*. — Quidquid tamen sit de eorum sententia, qui festum Conceptionis ab ipsis Ecclesiæ incunabulis in Ecclesia celebratum fuisse sibi autumant, aliisque suadere conantur, quos optime dictus Salazar, alique refellunt, ipse multo Leone, et Georgio antiquiorem in Ecclesia fuisse, evidentissima ratione me probaturum in gratiam φιλοπαρθένων existimo : cum et ante eosdem in Conceptionem Deiparæ orationem conscriptam compererim. Fuit illius scriptor Joannes, qui nunc presbyter, nunc Eubœæ episcopus, orationibus ab eo compositis præfigitur, cujus eas complures fuisse nullus dubito : tempus tamen nobis reliquas tantum tres fecit, quas cum eodem Damasceno in lucem Græce, Latineque profero. Quante ipse in Ecclesia fuerit auctoritatis, vel illud evincet, orationes illius in æstimatione fuisse, ut a multis sub Damasceni nomine vulgarentur. Eas tamen Damasceni non esse, character ipse dicendi, et rerum expositarum dispositio apertissime, ut nos supra adnotavimus, probant. Hic itaque oratione, quam de Conceptione Deiparæ habuit, cujus illud est principium, Ὁ μέγας ἀπόστολος Παῦλος, narrat sua ætate festum de Conceptione a multis celebratum fuisse, a nonnullis nulla habitum in [XLIII] consideratione, celebrandum tamen omnino esse, ut hinc videas illius celebrationem jam tum in ambiguo, postmodum ab omnibus avidis ulnis exceptam, approbatamque fuisse. Verba illius sunt : Ἐορτάσωμεν καὶ ἡμεῖς ἅπαντες, ἀγαπητοί, τὰς τῆς Θεοτόκου Μαρίας πανηγύρεις, πνευματικῶς εὐφραίνόμενοι, καὶ νοούντες τὸ τοῦ προφήτου λόγιον· « Ἐορτάζει γὰρ, φησὶν, Ἰουδα, τὰς εορτὰς σου· ἀνέβη γὰρ ὁ ἔμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. » Αὕτη οὖν ἐξ Ἰουδα, καὶ ὁ Κύριος ἐξ αὐτῆς τὸ κατὰ σάρκα. Αἱ οὖν ἐν ταῖς θείαις καὶ μεγάλαις εορταῖς, καὶ τὰς τῆς Θεοτόκου τῆς ἐλπίδος ἡμῶν πανηγυρίζειν. Ἐκτὸς οὖν τοῦ πληρώματος τῶν δώδεκα εορτῶν πανηγυρίζομεν καὶ τὴν ζωηφόρον αὐτῆς κοίμησιν. Αὕτη μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸν αὐτῆς ἀνοδὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος ἐπὶ τοὺς μακαρίους ἀποστόλους κάθοδον, τὴν καὶ εσχάτην καὶ μεγάλην ὀνομαζομένην εορτήν, πλήρωμα τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν οἰκονομίας, καὶ πάσης ὑστερον τὴν πάνσεπτον αὐτῆς κοίμησιν πανηγυρίζομεν. Τὰς δὲ ἀνωτέρω καὶ προμνημονευόμενας κατὰ τὴν δεκάλογον τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης. Τρεῖς γὰρ διαβογαὶ εἰσι τῶν δέκα λόγων, ἅπερ ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τῆς παναγίας ὁμοουσίου, καὶ ζωοποιοῦ, καὶ προσκυνητῆς Τριάδος. Ἡ πρώτη ἐκ τοῦ νόμου· « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετέπειτα

(a) Desunt hic voces aliquot, forte, vetustiore non esse censet.

ἐν τῇ Νεα, οἱ μακαρισμοὶ, καὶ αὐτοὶ δέκα ὁμοίως. Καὶ τὸ, « Πάτερ ἡμῶν, » δέκα λόγοι εἰσι· ταύτας δὲ τὰς δέκα πανηγύρεις γεναίροντες ἑορτάζομεν. Τὴν μὲν πρώτην, εἰ καὶ μὴ παρὰ τοῖς πᾶσι γνωρίζεται, ἐν ᾗ ἐδέξαντο οἱ μακάριοι Ἰωακείμ καὶ Ἄννη τὰ εὐαγγέλια τῆς γεννήσεως τῆς Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας τῇ ἐννάτῃ τοῦ Δεκεμβρίου μηνός· σημειοῦ νονεχῶς, ἀγαπητῆ, ὅτι οὐκ ἄσπονδον, οὐδὲ ἀνωφελές τὸ παρ' ἡμῶν γραφῆ παραδιδόμενον. Εἰ γὰρ καὶ ἐγκαινισμοὶ ἐκκλησιῶν ἐπαξίως ἐπιτελοῦνται, πόσω μᾶλλον ἡμεῖς ὀφείλομεν μυριονταπλασίονα μετὰ σπουδῆς, εὐλαβείας τε καὶ φόβου Θεοῦ ἐπιτελεῖν τὴν πανηγυριν ταύτην, ἐν ᾗ οὐκ ἐκ λίθων ὁ θεμέλιος ἐτέθη, οὐδὲ ἐκ χειρῶν ἀνθρώπων ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ὠκοδομήθη, τούτῃ ἐστιν, ἐν κοιλίᾳ συνελήφθη ἡ ἅγια Μαρία ἡ Θεοτόκος, ἀλλ' εὐδοκίᾳ Πατρὸς, καὶ συνεργίᾳ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος; Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ λίθος ὁ σκρογωνιαίος αὐτὸς ὠκοδομήσεν, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῇ κατεσκήνωσεν, ἵνα νόμον καὶ προφῆτας πληρώσῃ, ἐλθὼν εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς· *Celebremus et nos omnes, dilectissimi, Deiparæ Virginis solemnitates, spiritu exsultantes, et prophetæ ponderantes eloquium.* « *Celebra (namque, ait), Juda, solemnitates tuas; quippe ascendit inflans faciem tuam, et liberans te ex tribulatione.* » *Hæc itaque ex Juda est, et Dominus ex ea secundum carnem. Quare inter alios divinos, solemnisque dies festos, et Deiparæ omnium nostri spei festa celebranda sunt. Ideoque extra duodecim solemnitatum numerum, vivificam illius dormitionem celebramus. Nosque post in cælum ascensum Domini nostri Jesu Christi, et sanctissimi, ac vivificantis Spiritus in beatos apostolos descensum, postremum omnium, admirandumque festum, tanquam quod fuerit bonitatis Domini, et Dominicæ dispositionis universæ complementum, venerandæ illius dormitionis diem agimus festum: quas vero supra commemoravimus secundum Veteris Novique Testamenti Decalogum celebramus. Tres quippe decem sermonum, de quibus nos sanctissima, consubstantialis, vivifica, et adoranda Trinitas instruxit, successiones conspiciuntur. Prima est legis: « Adorabis Dominum Deum tuum, » etc. Deinceps in Novo, beatitudines numero similiter decem; et Pater item noster decem complectur sermonibus. Has porro decem solemnitates non sine honore et lætitia agimus. Primam quidem, licet ab omnibus non agnoscat, in qua beati Joachim et Anna natalium semper virginis et Deiparæ Mariæ, nono Decembris die, nuntium acceperunt. Notaque attente, dilectissime, non esse præter fidem, et frustra, quod nos scriptis mandamus: nam si templa, nec præter tantæ rei dignitatem dedicamus, quanto magis ferventiori studio, devotione infinita, ac Dei timore solemnitas hæc celebranda est, in qua non ex lapide fundamenta jaciuntur, nec manus hominum Dei templum exædificatur; sed in ventre Deiparæ ac sanctissima Maria Patris beneplacito, et sanctissimi et vivificantis Spiritus ope concepta est. Christus Dei Filius, qui lapis angularis eam exstruxit, in qua postea et ipse inhabitaverit, ut legem, et prophetas ad nos servandos adveniens adimpleret. Supra vero de iisdem solemnitatibus scripsérat: Πόλλας ἑορτάς ἑορτάζειν τὸν Ἰούδαν, ὡ προφῆτα, βοᾷς; « Εἶτα ὁ βλεπῶν, φησὶν, οὐ τὰς νομικὰς ἑορτάς Ἰούδας ἑορτάσει μοι οὗτος ἐν σαββατισμοῖς, καὶ νεομηνίαις, καὶ σάλκιξι. Καιρὸς γὰρ τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ διασκευάσαι τὸν νόμον σου. » Ἐορτάς δὲ φημι ἑορτάζειν τῆς χάριτος ἰλθούσης ἐν εὐσήμιας, ἑορτάς δέκα· πρώτων πασῶν τῶν εὐσήμων ἑορτῶν, ἐν ᾗ ἐδέξατο τὰ εὐαγγέλια Ἰωακείμ καὶ Ἄννα τῆς γεννήσεως τῆς παναγρᾶντου καὶ Θεοτόκου Μαρίας· καὶ μετὰ ταῦτα τὸ πάνσπετον αὐτῇ: γενέθλιον· ἐκεῖ στήλησις, ὡς γενέθλιον· μετὰ ταύτην ἑτέρα πανσεβάσμιος, καὶ προσκυνητῆ, ἐν ᾗ ὁ Γαβριὴλ ἀύλοις ποσὶ τῶν γῆν πατήσας, τὸ, *Χαῖρε, τῇ Παρθένω προσεφώνησεν.* Εἶτα ἡ σωσίκσμος ἐκ Παρθένου γενέσκει τοῦ παμθασαλίους Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Εἶθ' οὕτως ἡ πρὸς τὸν ναὸν ἄνοδος, καὶ ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ Συμεῶν δοχῆ· καὶ πάλιν ἡ φυτόφόρος ἐπιφάνεια· [XLIV] καὶ πάλιν ἡ ἐν τῷ Θαβουρίῳ ὄρει μεταμόρφωσις, καὶ τὸ ζωηφόρον πάθος τοῦ Πάσχα τῆς ζωηφόρου ἀναστάσεως· καὶ πάλιν τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνοδοῦ, καὶ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐν σαρρὶ καθέδρας, καὶ ἡ ἐσχάτη ἡμέρα, καὶ ἡ μεγάλη τῆς ἑορτῆς, ἐν ᾗ τὸ πανάγιον κατήλθε ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· « *Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἑορτάς σου.* » Ἄττοι οὖν εἰσι αἱ ἑορταί, ἃς ὁ προφῆτης ἑορτάζειν τὸν Ἰούδαν βοᾷ· *Quasnam porro solemnitates Judæ celebrandas esse, o propheta, exclamas? « Postmodum qui videt, ait, non legalia festa Judæ celebrabit mihi, non eas, quæ in Sabbatis, et neomeniis, et tubis sunt. Tempus enim faciendi Domino, dissipare legem tuam. » Festa vero agenda esse aio, cum gratia advenerit, insignia decem. Primumque ante alia solemnia, in quo Joachim, et Anna purissimæ, ac Deiparæ Mariæ natalium nuntium accepit. Postmodum summe venerandas ipsius natales. Ibi conceptio, hic natales. Postea maxime honorandum, adorandumque, in quo Gabriel pedibus materiæ expertibus terra calcata: Ave Virgini pronuntiavit. Deinceps qui mundum servavit ex Virgine omnium regis Christi Dei nostri ortus. Præterea in templum progressio, et in ulnis Simeonis acceptio. Rursum lucifera apparitio. Sequitur in monte Thabor transformatio: vivifica passio, Pascha vitæ afferentis resurrectionis: nec non in cælum ascensus, et a dextris Patris in carne cathedra. Tandem extremus, magnusque dies festus, in quo sanctissimus Spiritus in sanctos apostolos Domini nostri Jesu Christi descendit. « Celebra, Juda, solemnitates tuas. » Hi itaque sunt dies festi, quos propheta a Juda agendos esse proclamat. Vides itaque anno a Nativitate Christi 744, ante Leonem imperatorem (quando de Georgii Nicomediensis ætate non constat) annis 156, Conceptionem Virginis, non quæ Christi Domini in ipsius Mariæ utero, sed quæ Mariæ ipsius in visceribus Annæ conceptum infert, licet apud aliquos non adeo innotuerat, a plerisque tamen celebratam, ejusque solemnitatem ab hoc scriptore enixe admodum fidelibus inculcatam, et felici postmodum, ut jam videmus, cum in omnium usu sit, eventum receptam. Habesque jam ex me, φιλοτάρβενε, conceptionis diem festum, multo quam alii asseverarint, antiquiorem. Cum itaque Damasceni ætate Conceptionis festum celebraretur, potuit ille absque dubio in Menologio, in quo reliquas solemnitates sanctorum, et Deiparæ potissimum enumerabat, dictam Conceptionem, ni in Virginem injurius esse vellet, commemorare. Quare licet ob alias causas Menologium illud nec male Damasceno abjudicatur; ob hanc**

¹ Nahum. 1, 15. ² Deut. vi, 45. ³ Osee. 11, 11.

præscripta non fuerint, sed aliorum, a quibus plus ipsis auctoritatis posse accedere existimatum fuit. Vel forte etiam hoc respexit Billius, quod primum caput illius Physicæ in Damasceni Logica bis repetitur, ordine nimum et tertium, et sexagesimum quintum : unde existimavit ejusdem fore auctoris etiam sequentia capita sexdecim, Damasceni nimirum. Sed nec hoc adeo firmum argumentum est. Videtur enim caput istud primum, [XLVI] non ab auctore Physicæ, sed ab aliquo alio librario, vel lectore, prolegomenorum vice præpositum : quippe manifestam connexionem cum sequentibus capitibus primum illud caput in textu non habet; quemadmodum etiam nostra Physica omisso eo, statim a capite incipit, quod in illa secundum est. Quod autem hæc Physica Blemmidæ sit, nec alterius auctoris, non tantum ex eo confirmatur, quod in manuscriptis codicibus nomen Blemmidæ expresse præfixum habet : sed quod auctor illius capite 4, pag. 46, v. 5, Logicæ Blemmidæ Epitomen, et caput illius vicesimum quartum allegat, sibi que tribuit; quam quidem Logicam Blemmidæ, non Damasceni esse ex manifesta utriusque differentia, cujus liquido constare potest. Quin sicut auctor hujus Physicæ Logicam Blemmidæ allegat, ita et Blemmides in Logica ad hanc ipsam Physicam duobus in locis, nimirum, pag. 118, ad caput primum *De principiis naturalibus* : et pag. 136, ad 4 et 5 caput *De motu et quiete* lectorem remittit; ubi plura hisce de rebus dicere proposuerat. Et sane etiam congruunt, ut nullum dubium relinquatur, quin uni auctori, Nicephoro nimirum Blemmidæ, utramque Epitomen, et Logicam priorem, et Physicam posteriorem tribuere, et acceptam referre debeamus. Conjecturas Wegelini, licet responsio in promptu sit, cum fere omnes manuscripti codices, et qui apud me est elegantissime in pergamena exaratus. Blemmidæ tum Logicam Epitomen, tum compendium Physicum adjudicant, libentissime exosculor, et uti veras evulgo. Quantum vero recentiores Græci in exscribendis aliorum operibus, et philosophicis potissimum, sibi que vindicandis insanierint, fuse alibi diximus.

LXXIV. *Homilia de sacra Synaxi.* — In codice Palatino 248, habetur oratio sub nomine Joannis Damasceni de sacra synaxi, et non judicando : Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, περὶ τῆς ἁγίας Συνάξεως, τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, περὶ τοῦ μὴ κρῖνεῖν, μηδὲ μνηστεικῶν. *Sancti Patris nostri humilis Joannis Damasceni, de sancta Synaxi, resurrectione Domini, de non judicando, neque reminiscendo injuriæ.* Cum principio : Ἀεὶ μὲν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάρις διὰ πάσης τῆς τοῦ Θεοῦ Γραφῆς. Eadem edita est Græce, et Latine a Canisio t. III *Antiquarum lectionum*, sub Anastasii Antiocheni nomine (a). Differunt, quod Anastasii prolixior est, et verbis abundantior, Damasceni manuscripta, multis detractis, compressor. Et forte Anastasii est, a Joanne tamen Damasceno in eam formam contracta : ex Anastasio namque multa in sua commentaria transfudisse, demptis, quæ sibi videbantur, Damascenus deprehenditur.

LXXV. *Homilia de S. Barbara.* — Antonius Verderius in supplemento Bibliothecæ Gesnerianæ notat, Petrum Galesinum sanctæ Barbaræ Virginis et Martyris Vitam a Damasceno, et Arsenio Græce conscriptam, Latine reddidisse, quam deinde breviter explicatam Surius retulit in volumine sextum de Vitis sanctorum. Versionis suæ meminit Galesinus in Martyrologio (b), actorum sanctæ Barbaræ a Damasceno conscriptorum, quæ aliis fideliora videri, ut quæ feruntur nomine Joannis Damasceni, scribit Baronius in Martyrologio 4 Decembris. Græca Damasceni cum anxius conquisivissem, tandem in Vaticano codice 679, ipso initio vidi Arsenii Corcyrensis et Joannis Damasceni, neque indoctas, neque inelegantis orationes in eandem sanctam. Arsenianæ, illud principium est : Ἐπειδὴ μάρτυρος σήμερον ἐπέστη πανήγυρις, καὶ τοσαύτη γέγονεν ἡ συνάθροισις. Damascenicæ : Ἐπέκκεται μὲν ὁμολογουμένως ἅπασαν ἐγκωμίων σύνθεσιν. Ex quibus sua hausisse Galesinum verosimile est.

LXXVI. *Synopsis Veteris Testamenti.* — In Indice manuscripto bibliothecæ Medicæ habetur, Joannis Damasceni Σύνοψις εἰς τὴν Παλαιὰν Γραφὴν διασαφειθέισα φιλοσοφικῶς. *Synopsis in Vetus Testamentum modo philosophico exposita.* Interesset reipublicæ, ut inde opus eruere, edereturque publicæ commoditati : cum calamus tanti Patris nunquam ineptiat, et magnum semper aliquid molliatur.

LXXVII. *De libro de vita et moribus Salvatoris.* — Petrus Equilinus lib. iv, cap. 135, inter alia opera Damasceni illa quoque connumerat : *Librum etiam compilavit de vita, et moribus Salvatoris, et omnia Christi et Genetricis gesta ab incarnatione usque ad ascensionem seriose, et particulariter continentem.* Quidnam hic liber sit, cum ipse non viderim, fateor me ignorare. Dolendum [XLVII] tamen esset nobis, si nos non ludit Petrus, opus tam insigne ac singulare, et argumenti præcipui in rebus fidei. Neque enim aliter de eo statuendum est : si ex Damasceni calamo, cujus omnia præclarissima sunt, venit, injuria temporis amissum fuisse, vel incuriosorum negligentia adhuc in tenebris et bibliothecis latere.

LXXVII. Subdit Equilinus, *Librum de laude Virginis rhythmico stylo Latine compositum.* In laudem Virginis et carmine et soluta oratione multa scripsisse Damascenum verum est; sed Græce. Latine ipse scripsit, sicut ego modo scribo Arabice. Eum vero aliquid Arabice scripsisse multo verosimilius est. Et forte scripsit, et nos ignoramus. Sed La-

(a) Homiliam hanc edidit Combefisius Græce et Latine, cum præfixo Anastasii Antioch. nomine

tom. I Auct., p. 682

(b) Quædam hic desunt, unde sensus obscurior.

tine aliquid eum scripsisse credat qui volet. Ego fidem Equilini fluxam sæpissime deprehendi.

LXXVIII. *De dramate de Susanna.* — Gyraldus de poetarum historia Dialogo, in Joanne Damasceno scribit: *Eustathius quoque in comment. in Dionysium Afrum, Susannæ ait drama a Damasceno compositum.* An ideo a Damasceno Joanne? licet id asserant epitomatores Gesneriani in Damasceno, ipse non puto. Quamvis enim probe teneam Damascenum Joannem in compingendis carminibus εὐφροστάτων, multaque præterea carmine conscripsisse, cum eum comedias sive tragœdias composuisse, qui ejus monumenta recensent scriptores non dicant, neque ipse dixero. Sed drama illud Susannæ, quod ait Eustathius in Dionysium γ. 987, de Tigridis declinatione edisserens: Ὁ μέντοι Ἀρριανὸς διὰ τοῦ δ κλίνει Τίγριδος, καθὼς καὶ ὁ γράζας τὸ δράμα τῆς Σωσάννης, οἶμαι, ὁ Δαμασκηνός, ὡς ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται. *Arrianus quidem per d declinat Tigridis, quemadmodum et qui Susannæ drama conscripsit Damascenus, ut ex inscriptione apparet.* Nicolao Damasceno scriptori atque poetæ celebri ascripsero. De eo namque apud Suidam legi: Γραμματικῆς γὰρ οὐδενὸς ἦτον ἐπισμεμέλητο. καὶ δι' αὐτῆς ποιητικῆς πάσης, αἰσῶς τε τραγῳδίας ἔποιε καὶ κωμῳδίας εὐδοκίμους. *Namque in navanda grammaticæ opera et per eam poetica universæ a nullo superabatur: et ipse tragœdias scribebat, et comedias non contemnendas.* Hæc dum scriberem, incidi in Notas Henrici Valesii in Excerpta Nicolai Damasceni, mihi que summopere gratulatus sum in hac re cum viro doctissimo unum atque idem sensisse. *Scriptis, inquit, Nicolaus tragœdiam titulo Susannam, cujus meminit Eustathius in Dionysium Periegetam, ubi de Tigride.* Attamen, ut ingenue fatear, non alium, quam Damascenum Joannem Susannæ dramatis auctorem innuere se Eustathius ipse in commentario satis prolixo et docto in iambos in Pentecosten testis est. A nullo namque melius, quam Eustathio ipso Eustathii mens expiscanda est. Hic itaque de Damasceno Joanne sermonem habens, et de eo dramate illa enuntiat: Ὅτι ὁ μέγας ἐκείνος οὐ λέληθεν, οὐδὲ ὅποιος ἦν τὴν ἔποικον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς μετρητὰς ἀφῆκε σελίδας ἐπόν, ἀλλὰ καὶ ἔδραματούργησεν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἢ πατέρα εἰδὼσιν περιτετυχηκότας δράματι ἐκείνου, παποιημένῳ μὲν εἰς τὰ κατὰ τὴν μακαρίαν σὺφφωνα Σωσάνναν, παρασσημειωμένῳ δὲ ἐκ πλαγίων ποιήμα εἶναι Ἰωάννου Μανσοῦρ· ἦν δὲ ὁ Μανσοῦρ ἐπώνυμον, ὃ δὲ ὁ ἐκάρτος Κοπρώνυμος ἐκακλόγει σκώπτων ἐκείνον, οἷα γένους ὠρμημένον Συριακοῦ, καὶ ἐσκευύρει τὴν διάθεσιν ἐκείνου τοῦ δράματος Εὐριπίδειος αὐτόχρημα μέθοδος. Ἐγενεαλόγει γὰρ ἑαυτὴν ἢ Σωσάννα, καὶ ἀπεκλάστο εἰ περιπέσοι κακῶς τηλικούτῳ ἐντὸς κήπου, καὶ βιασθεῖν ἔνθα, καὶ παραδείσῳ τὸν τόπον εἰκάζουσα, ἐν ᾧ ἢ ἡ προμήτωρ ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἀπατηθεῖν, φράζει γλυκίως, ὡς ἀρχέκακος δράκων πάλιν κλωνῆν ἔσπαυε τὴν Ἐβαν ἡμέ· οὕτως ἀστόμφαστος καὶ ἡ ἔποικον, καὶ φωνὴ σαφηνείας διάλευκος, καὶ ἀνεπισκόπητος φράσει σκληρᾷ τῷ λαμπρῷ Δαμασκηνῷ. *Qualis ac quantus fuerit in pangendis carminibus manifesto liquet. Neque enim exiguas et quæ facile numerari possunt, paginas carminum reliquit, sed dramata etiam composuit quemadmodum nos experientia ipsa docuit, qui drama ab eo in beatæ et castæ Susannæ res gestas confectum comperimus, in vitis lateribus Joannis Mansur opus illud esse adnotabatur. Mansur vero cognomen illius erat. Sic enim execrandus Copronymus maledictis incessans eum, tanquam genere ex Syria oriundum nuncupabat. Et dramatis illius tractatio Euripidea, ut plene dicam, methodo contextebatur. Quippe suos Susanna in eo progenitores enumerabat et lamentabatur, si in tantum infortunii intra hortum proveniret, violareturque: ubi et paradiso locum assimilans, in quo prima omnium mater a demone est decepta, suaviter explicat: quam ratione malorum origo serpens rursus fallere nitebatur me Evam. Ita carminum ea pangendi ratio mollis, suavisque, et [XLVIII] perspicuitatis lumine splendida, et forma dicendi dura, haud obscura illustri Damasceno conspicitur.* Quare Eustathio ipso id asserente, qui nobis ex Periegetæ scholiis Damascenus apponitur, Joannes est Damascenus, non Nicolaus. Ita est, non vendimus nugas. At potuit falli Eustathius, et quod Nicolao Damasceno tribuendum erat, Joanni appinxit, quemadmodum et alii ante eum. Non nego. Ex his quæ recitat Eustathius, auctorem illius dramatis rerum Hebraicarum cognitione scientissimum fuisse, non a Christo aversum notat. Disceret nescio quis et Nicolaum Damascenum a rebus Hebraicis minime alienum fuisse, eorum librorum lectione summopere delectatum, cum in Susannæ dramatis constructione de Judaicis ageret, e Judæorum quoque penu, ut mores Judæorum ad amussim repræsentaret, multa in illud drama, qualia sunt, quæ de serpente et Eva referuntur, corrivasse. Dubium quoque auget, cum nomen Joannis non in fronte aut in fine operis, ut fieri sueverat, sed in margine et lateribus adnotatum fuisse scribat Eustathius: et forte etiam charactero litterarum a reliquo dramate diverso, quod tacuit Eustathius. Annon id notamentum ex scioli ejusjasm capite, nihil certi asserentis, sed ex ingenio temere effutientis promanasse potuerat: ad quod parum animadvertens Eustathius, neque cætera examinans, quale quale illud fuerit, cum sententiam suam comprobaret, Joanni Damasceno attribuit? sed quis nodum nullo in nodo, cum nullum illud drama sit, extricet?

LXXIX. *Quorum Canonum auctor Damascenus.* — Carmine præterea scripti, eoque iambico, Canones in Christi Nativitatem, Baptisma et tertius in Pentecosten habentur. Græci fere omnes eos nihil ultra disquirentes communi voto Damasceno dant. Non nemo de tertio dubitavit, quem Joanni tamen, sed Arclæ exhibuit. Gregorius Pardus Corinthi episcopus in Expositione ejusdem Canonis: Ἐτερος κανὼν εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ποιήμα Ἰωάννου μοναχοῦ, ὃς φησι, τοῦ Ἀρχλά· *Canon alius in eadem Pentecosten opus Joannis, ut tradunt, Arclæ.* Et Marcus Eugenicus Expositione in dictum Canonem: Ἐτερος κανὼν ὁμοιος, ὡς τινες λέγουσι, τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ· ἕτεροι δὲ, Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ἀρχλά, ὃς καὶ ἐγὼ συνείθεμαι, φέρων τὴν ἀποστιχθεῖσα· *Alius Canon similis, ut quidem referunt, S. Joannis Damasceni. Alii Joannis*

*monachi Arclæ nuncupati; quibus et ipse assensum præsto, habens acrostichidem. Et in Typico Vaticano ms. sub num. 782, Dominica sanctissimæ Pentecostes, cum sermo est de hoc eodem Canone, qui illo die cani solet, in margine adnotatur, οὐ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀλλὰ ἐτέρου εἶναι φασιν ἐπιλεγόμενου Ἀρχλα· Non Damasceni, sed alterius esse tradunt, qui cognominatur Arclæ. Vidique ipse in antiquissimis mss. codicibus illi Canoni nomen Joannis Arclæ præfigi. Quare si communi Græcorum sententia auctor hujus Canonis Damascenus est, qui sub Arclæ etiam nomine innotescit, jam familiam et genus Damasceni tenemus, qui erit Joannes Arclæ Damascenus, cognomento illi ab imaginum hostibus tributo Mansur. Sed ego non ita facile pronuntio. Eustathius Thessalonicensis, qui dictum Canonem elegantissimo ac eruditissimo, satisque prolixo commentario illustravit, tres jam dictos Canones, sed hunc potissimum Damasceno abdicat. Rationes illius comptis verborum flosculis circumvestitas ab eodem, ne sæpius unum ipse agere videar, audiamus. Ille namque de auctore Canonis disputans scribit: Ἐνάρξομαι δ' οὐπερ ἐζήτησας· καὶ δὴ ἐν πρώτοις παρασημαίνομαι, ὅτι πολλῶν ὑπαγόντων τὸ τοῦ προκειμένου ἡμῖν σκέμμα κανόνος εἰς τὸ ἐκθέμενον τοὺς Δεσποτικούς λαμβάνουσιν, τὸν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, καὶ τὸν εἰς τὸ βάπτισμα· ἐκείνους δὲ αὐτὸς εἰς τὸν πάμμεγαν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν· ἐγὼ οὐκ ἔχων γενέσθαι βραδίας τῆς τοῖσδε γνώμης διὰ τὸ μὴ ἐξακριβώσασθαι τοῦτον τε κανόνα, τῇ φράσει τεκμαιρόμενος ἀποδιστῶ ἐκείνων τῶν δύο ἰαμβικών, καὶ ἄλλων τεχνίτην ἐκείνους ἰδιάζων, ἐτέρῳ τινὶ τοῦτον περαπύηνυμι, ὅστις ἂν εἴη ἐκείνος, καὶ οὐδὲ ἐκείνου τῷ μεγάλῳ Δαμασκηνῷ ἔγω προσέμειν κατ' αἰτίαν τοιάνδε· Φίως εἰς τὰς θείας Γραφὰς ἐλθεῖν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸν λαμπρὸν τοῦτον Δαμασκηνὸν λέγω. Τὴν δὲ σαφῆναι αὐτοῦ τίς ἐκμάξεται μισησάμενος τὸν ἐν ἅπασιν, οἷς γράφει· τοιαύτης δὲ ἰδέας οἱ εἰρημένοι κανόνες πάντω μακρὰν εἰσὶν· εἰ δέ τις εἴποι· ἐκείνους ἐπίτηδες ἀλλάξει τὸν οἰκτεῖον χαρακτῆρα, ἐν οἷς ἰαμβίαι, πρῶτα μὲν ἀκούσεται, ὅτι ὁ σαφὴς ῥήτωρ πανταχοῦ τοιοῦτος ἐμβαίνει, σχεδὸν τὴν καὶ ἄκων τυραννοῦσης αὐτὸν τῆς εἰς τὸ γράφειν φύσεως, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἔπεισι τοιοῦτος ἐκείνους, διὰ τὸ τὴν ποιητικὴν ἡδονὴν εἰς τὸ πλέον στογάζεσθαι, καὶ οὕτως αὐχεῖν μάλιστα τὸ ἐφοκλόν· ἡδὺ δὲ τὸ σαφές, οὐ [XLIX] τὸ μὴ σαφές. Ὁ γοῦν Πλάτων ὅτε πρὸς μέτρον γράφει, σφρέστερός ἐστιν ἑαυτοῦ καὶ γλυκύτερος, εἴτα ἐπακούσεται ὅτι ὁ μέγας ἐκείνος οὐ λέληθεν, οὐδὲ ὁποῖός ἦν τὴν ἐποποιίαν· καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ: Ἔνα γὰρ μὴ πειστημένη περιέπειν ἐγκληθῶμεν ἐφ' οἷς οὐκ ἐγρήν, διδόμεν ἀλλάξει καὶ τὸν ἅγιον Δαμασκηνὸν μελῶδον τὸν οἰκτεῖον φθόγγον, οἷα καὶ τινα φωνώμιμον πρὸς μίμησιν, οὐ τὴν ἀπλῶς παρὰ τοῖς πολλοῖς μελετωμένην, ὅτε καιρὸς, οὐδὲ κατὰ τὸ ἀξιαρέτως ἰσότηρημα περὶ τινος ἡρωϊκοῦ προσώπου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ μεμελισμένην πολυφθογγῶν ἁρμονίαν γλωσσῶν, ἵνα πρὸς τέχνην εἴη καὶ αὐτὸς ποικιλόφωνος καὶ ἐκ θείας ἐπιπνοίας πολύγλωσσος. Τόινυν, ὦ ἁγιώτατε Δαμασκηνέ, χρεώσεται χάριτας τοῖς παραλείψαι ἐπὶ σὲ τοὺς τοιοῦτους κανόνας, καὶ εἰσποιησάμενος τοὺς λόγους τούτους, ὡς οἷα καὶ γεννησάμενος αὐτοῦς, καὶ οὕτω πληθύνεις τὰ τέκνα σου, δέξει καὶ τρίτον κανόνα τὸν εἰς τὸ ἁγιώτατον Πνεῦμα· τί γὰρ κωλύει ἐπιγράψεσθαι σοὶ καὶ αὐτὸν κατ' ἐκείνους, ἵνα πανάριον, ὅ ἐστι θῆρη ἢ ἀρχαῖον, ἦγον κιδώτιον, χαρισώμεθά σοι τῷ μεγάλῳ Ἰωάννῃ τὸ πόνημα τοῦτο, ὡς φασιν οἱ Ἰθμονες Ἰωάννου Ἀρχλα· καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ: Εἰ καὶ γέγονεν ἐθειλάσαντι καὶ τῷ ἐκ Δαμασκηνοῦ φωστῆρι τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ἀλλαξαμένη τὴν φιλόσοπον διάθεσιν λαμβάνει καὶ τοῦτο, οὐ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, τὴν, ὡς οὕτως εἶπειν, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι φασίμβροτον, ἀλλὰ πρὸς μίμησιν χαρακτῆρος ποιητικοῦ, ἄλλως μὲν κατ' ἐνοίαν εσμονοτάτου, οἷς δὲ φράζει αὐτήρητος, εἴτε καὶ ἀτήρητος, κατὰ τὸν οὕτως ἐρούνητα, καθ' ὃν χαρακτῆρα καὶ αὐτὸς ἄλλοις φαίνεται ἢ πάροικεν ἢ δασυπρόσιτος, καὶ μαρτυρεῖται πῶθεν τοῦτο εἰς ἀναμνήριστον· τίθημι βιβλεῖν προσκύνῃσιν καὶ δέχομαι πρὸς ὁμολογίαν τὸ μαρτυρηθέν· πεισόμενος μὲν εὐ οἶδα μέμψιν, εἰ γέρων ἀνθρωπος ἐς βαθύ, οὕτω ἑμαδὸν ἰσότησας πράξων οὕτω καλόν· ἀνεξόμενος δὲ διὰ τὸ μὴ ἀμφιγνοεῖν, ὡς οὕτω πᾶσα διδόμεν ταῦτα διδόμεν Θεός, οὐδὲ μὴ ὁ μακρὸς χρόνος, δι' οὗ ἀθροίζεται πολυπειρία, πάντων ἅπασιν πειραν ἐντίθησιν. Ἐάν δὲ οἱ μαρτυρησόντες καὶ πιστωσόμενοι τὸ ζητούμενον οὐχ εὐρίσκοντο, προσκυνῶ καὶ οὕτως καὶ τίθεμαι τῇ φήμῃ τῶν πολλῶν, καὶ τοῦ λοιποῦ γίνωμαι· τοῦ φιλικῶ ἐπιτάγματος *Ab eo vero quod postulasti initium sumam, et ante omnia illud in primis noto. Licet multi propositum nobis Canonem, in eum, qui in Heriles solemnitates, Natalem nempe Christi Servatoris, et Baptismum, carmina iambica digessit, et ea in maximum Joannem Damascenum referunt; ipse tamen illis haud facile assentiri valens, cum non exquisite Canonem illum examinarem, indicio tamen a forma dicendi desumpto, ab iambicis illis duobus sejungo, et artificem alium illis dedens, alteri cuidam hunc appingo, quisquis ille fuerit. Sed nec illos magno Damasceno tribuo ob hanc rationem. Lumen in divinas Litteras ex Deo advenisse clarissimum hunc Damascenum assero; illius vero quis imitatione expresserit perspicuitatem, quam in omnibus suis scriptis conservat? Ab hac forma laudati Canones quam longissime absunt. Si quis autem dixerit eum, data opera, propriam dicendi formam in iis, quæ iambicis carminibus extulit, in aliam immutasse, equidem illud audiat, oratorem perspicuum locis in omnibus fere, etiam involutum, eumdem esse, compellente eum et quasi cogente, quæ ad scribendum prona est natura, et præcipue in carminibus eum talem esse, cum poesis ipsa suavitate ut plurimum delectetur, eamque sibi procurget, et sit quod impellit potissimum conspici; et perspicuitas, non autem obscuritas, suavitatem gignit. Plato igitur cum carmine ludit, magis est seipso perspicuus ac suavior. Postmodum et illud quoque audiat, magnum illum Damascenum qualis ac quantus fuerit in pangendis carminibus, manifesto liquere, etc. Nam ne quis nos uti pertinaces redarguat in his, quibus minime opus est, concedamus et sanctum Damascenum, dum melodie operam dat, propriam dictionem veluti quempiam vocum imitatore ad æmulationem, non quæ apud multos communi in usu ac studio est, cum occasio fuerit, neque secundum celeberrimam de aliqua heroica persona narrationem, sed secundum ab ipso decantatam apostolicam et multisonam linguarum harmoniam immutasse: ut ante et ipse vario sermone et numinis instinctu multis linguis celebraretur. Igitur, sanctissime Damascene, habeto gratias iis qui ad te similes Canones demandant: et excipiens hos sermones, ac si eos progenerans filiorum tuorum numerum auxisses, habeto et tertium Canonem, qui in Spiritum sanctum effusus est. Quid enim impedit et eum tibi ascribi illorum sententia, ut te Panario, quod est scriinium seu arcula, sanctissimum Joannem hoc opere donemus, ut scientes scrunt Joannem**

Arche, etc. Et : *Factum est ut vellet Damascenus Dei Ecclesiæ luminare, philosophica conditione permutata, iambico carmine scribere, idque non secundum sui naturam in sancto Spiritu, ut ita dicam, lumen præbente sententiis gravissimum et dulcissimum, dictione tamen, ac dicendi forma austerum, vel quod alius dixerit, intractabilem, quo et ipse alius, quam antea [L] videtur, tanquam qui pertingi non potest. Et hoc quod nonnullorum testimonio veluti certissimum affirmatur submisce revereor, et quod aliorum testimonio comprobatur, pronus exosculator. Quamvis redarguentes non effugiam, si senex homo et effeta jam ætate adhuc mihi rem adeo pulchram non acquisierim, neque didicerim; quos tamen non æque sustinuerim, cum certum id habeam, non omnia hæc Deum omnibus exhibere, neque longum temporis tractum, per quem experientia multarum rerum comparatur, non omnibus omnium experimentum impertiri. Quod si non adfuerint qui testimonio suo comprobent, fidemque rei faciant, hac quoque ratione veneror, multorumque sententiæ manus do, si que in posterum unus ex amicorum cætu obediens.*

LXXX. *Eustathii iudicium de canone in Pentecosten infirmatur.* — Hunc itaque in modum argutatur Eustathius, homo in aliis satis circumspectus; at in his quantum ponderis habeat, iudicent alii. Mihi sane responsio in promptu est, si quæ ipse adeo asseveranter pronuntiat, unica negatione de medio tollam. Quis enim vel tenuiter in oratoria arte imbutus concedet, poesim oratione ipsa soluta dilucidiorē esse? et oblectationem, quam ex carminibus consequimur, et suavitatem a nullo alio, quam a perspicuitate gigni? Platonem in carmine suaviorem et dilucidiorē? et quænam ipse Platonis carmina præter pauca epigrammata ob sui suavitatem ab aliis in monumentis relata, ex quibus de carminibus Platonis nullum iudicium fieri potest, et pleraque alia. Diceres puerum et in oratoria palæstra sese experientem effuisse. Verum se senem, et jam ætate effeta scribere ipse dicit, et tu, lector, vides. Esto, non miror, ne pejora de tanto viro, cujus lectionem et eruditionem suspicio, dicam. Et concludo Canonem hunc optime Damascenum potuisse scribere, et omnino in eo conscribendo pro argumenti dignitate, pro natura carminum et alligatioribus dicendi formulis dictionem suam apertam ac dilucidam in obscuriorē et tenebrosiorē immulasse. Damascenus namque cum docet, fonticulis ipsis limpidior fluit, cum pro suggestu sanctorum laudes prosequitur, assurgit tumidior, et in concitatione illa sua paululum de claritate deperdit. Nihil itaque mirum in rebus obscurissimis exponendis e terra sublato æquitare, complicatisque calcaribus impetu prona et dilucida confundere et dithyrambicis assurgentem modulis, raptuque celeriori omnia confundere obtenebrareque. Quod et in aliis etiam adnotabamus. Quis non videt Thucydidem narrantem alium esse ab eodem concionante? Apis illa Attica mella nobis narrando construit, dum concionatur aculeos quoque relinquunt, et nervis orationis subsultat. Poetam tibi Damascenum exhibe, furoreque non tantum numinis, sed poesim etiam ipsius concitatum, non dices eum tantummodo dicendi formulis immulasse et factum obscuriorē, sed quasi alia lingua æque ac alios poetas Græcos, si Ciceroni credimus *De oratore*, locutum. Potuit itaque scribere: num scripsit? communi omnium voce, re tamen non æqua lance pendentium scripsit. Eustathius, sed nimis anxie, negat. Ipse, ut ingenue dicam, penitus ignoro. Joannes Arche, quem manuscripti codices antiquissimi et optimæ notæ Canonis illius scriptorem præferunt, assensum detinet. Archeam enim alium a Damasceno, cum nullam illius inter Damascenica lineamenta mentionem inveniam, suspicor, quem et optimum scriptorem fuisse, licet notum tantum de nomine, vel iste solummodo Canon commonstrat, qui ex se solo, et si nullum profiteretur auctorem, tantus est, ut dignus existimatus sit inter ecclesiastica officia locum habere, et Damasceno a plerisque appingi. De eo optima est sententia Eustathii: Ἐξεῖνο καλῶς ἐπιλογισάμενος, ὅτι τὸ ἐκκλησιαζόμενον ἱερῶς, ὡς ἦδη καὶ ἐμφανισθὲν καὶ δοκιμασθὲν, καὶ ἐγκριθὲν, καὶ εἰς θαλαμῶδιαν παρρησιαζόμενον οὐκ ἔστιν ὡσπερ οὐκ ἐξαθερίσαι, οὕτως οὐδὲ ἀμφιβαλεῖν μὴ οὐχὶ ἀγαθοῦ πατρὸς νόθῳ; δηλαδὴ ἔχγονον εἶναι· διὸ οὐδὲ χρῆται παραδλεπίζεσθαι ὡς νόθον καὶ ὑποβολιμαῖον, καὶ δι' αὐτὸ ἐπιβλητόν, ἢ ἀπόβλητόν, ἀλλ' εἰσποιεῖσθαι καὶ ἐν λόγῳ τίθεσθαι πολλῶν. Ἡ πῶς οὐκ ἂν εἴη μεμπτόν, μάργυρον γὰρ λίθον κρηπίδος ἐκκλησιαστικῆς ἢ ψηφίδος, ἢ ἐπίπλασμα τιτάνου μὴ περιορᾶν, ὡς παραπαιεῖν, ἐπὶ τύχοι, θεολογίας δὲ Τριαδικῆς τοιαύτας καὶ λόγους μυστηρίων θειοτάτων ἐκγράφοντας, οἷς καὶ ἄγιοι Θεοῦ ἱεράποντες ὑμνεύονται παραπλεχόμενοι, μὴ προσκυνητῶς καὶ λαλεῖσθαι καὶ ψάλλεσθαι καὶ γράφεσθαι εἰς ὄρθον, καὶ ἀνοποστολῶς; ἐπὶ σαφηνείᾳ [L] ἐρμηνεύεσθαι, ὡς οὕτως ἀγιάζεσθαι καὶ ὀφθαλμοῦς, καὶ στόμα, καὶ χεῖρας, καὶ περιοχὴν ὅλην σώματος, καὶ ψυχὴν αὐτῆς; *Perbene considera quod inter res sacras tanquam sacrum locum habuit, cum jam notificatum sit, et plane exceptum, et inter alia connumeratum, et cantu et solemnitate omnibus propositum, illud condemnari non posse: sic nec dubitare nos non esse parentis optimi, mentis scilicet prolem, proptereaque tanquam spurium et supposititium despiciendum, ideoque ejiciendum et expellendum, sed adoptandum, multaque habendum in consideratione. Vel quanam ratione redarguendum non esset: pretiosum quidem lapidem ecclesiasticæ basis aut lapillum aut cæmentum, quocunque illa modo cadant, non aspernare. Similes vero de Triade tractationes, divinissimorumque arcanorum sermones interpretes, quibuscum una et sancti Dei servi complicati laudantur, non reverenter et dici et concini, recteque scribi, secureque in patientiorem sententiam trahi, ut ea ratione et oculi, et os, et manus, et reliqua corporis structura, et animus tandem ipse sancta fiant.*

LXXXI. *Auctor Vitæ S. Nili Junioris scribit Joannem Damascenum in sanctos Apostolos laudationem carminibus iambicis conscripsisse; Παρακαλεῖ ὁ μέγας Φανένιος τὸν ὅσιον Νεῖλον ἐκαστῆναι καὶ ἀναγνῶναι ἐγώμιον εἰς τοὺς ἀποστόλους συγγραφὲν παρὰ τοῦ ἐν ἁγίοις Διαμασκηνοῦ Ἰωάννου*

λαμβιχοῦς καὶ ἐμμέτροις στίχοις καταπεποικλιμένον. Ὁ δὲ μακάριος Νεῖλος μηδέποτε παρακούσαι γινώσκων, καίτοι σχεδὸν ὡς ἡμίλητος τυγχάνων, ἀνέστη μετὰ πάσης χαρῆς καὶ προθυμίας αὐτός τε τῆς ἀναγνώσεως τὴν ἀρχὴν ἐποιεῖτο, καὶ ἡ πονηρὰ ἐκείνη νόσος κατὰ μικρὸν τοῦ σώματος ὑπέβη. *Hortatur Magnus Fantinus sanctum Nilum, ut surgeret et legeret encomium in apostolos S. Joannis Damasceni iambis et metris satis ornatum. B. Nilus, qui nunquam non obedire noverat, licet jam esset pene aridus, cum gaudio et alacritate surrexit, utque primum aggressus lectionem est, acerba illa ægrotatio paulatim e corpore defluebat.* Incertum est an solis carminibus laudatio illa constaret, an similia carmina in eam, ubi et ubi visum est, ab auctore inserta, uti factum est in oratione de mortuis sub nomine ejusdem Damasceni vulgata. Sic enim ἐμμέτροις καταποικιλλεσθαι dicitur. Quod frustra poneretur si tota illa ex carminibus esset: et innueret συγγραφεὺν λαμβιχοῦς καὶ ἐμμέτροις στίχοις. An adhuc exstet, mihi equidem ignoratum est. Utinam monasteriorum, quæ Fantinus et Nilus extruxerant, Patres id unum satagerent, ut quidquid in illis Damasceni latet, publicæ commoditati ederetur. Forte una cum iis et carmina ejusdem in apostolos lucem aspicerent.

LXXXII. *Oratio de Sabbato sancto.* — Addo præterea in indice mss. codicum Bibliothecæ Urbinatis Inter alia legi, *S. Joannis Damasceni Oratio de S. Saba*: quod diu me anxium tenuit. Potuit namque Damascenus ætate posterior in Sabam sanctissimum anachoretarum patrem orationem habere. At errorem inesse indici subodorabam, et *Sabbatum sanctum* esse de quo ageretur; quod cum non deprehendisset indicis scriptor, *Sabbum* supposuisse. Consului de hoc rebus in hisce consultissimum Holstenium, qui eo temporis Urbini immorabatur. Is dedit titulum ut in codice exstat: Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος εἰς τὸ ἅγιον Σάββατον. *Sancti et Deiferi Patris nostri Joannis Damasceni oratio in Sabbatum.* P. « Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου; Ἀκουστάς ποιήσει. Et est illa eadem quam ex bibliotheca Antonii Covarruvie edidit Græce et Latine Petrus Pantinus. Codex tamen hic multo Covarruviano videtur correctior, ut ex postremis illius verbis colligo. Nam ubi Covarruvianus legit: Ἐπειτα δὲ φαιδραῖς ταῖς λαμπάσι τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου τῷ ἀθανάτῳ νυμφίῳ ἡμᾶς ὁ ἄχραντος ὑποδέξεται, corrupte et inutile; Urbinas habet: Ἐπειτα δὲ φαιδραῖς ταῖς λαμπάσι τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου τῷ ἀθανάτῳ νυμφίῳ λαμπρῶς ὑπαντήσομεν, καὶ ὁ νυμφίων ἡμᾶς ὁ ἄχραντος ὑποδέξεται. Optima omnia.

LXXXIII. *Dissertatio contra Nestorianos.*—Nec illud silentio prætereundum est, quem nunc primum transmittimus doctissimo domino Auberto ex Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, ut cum aliis ejusdem Damasceni operibus ederetur et incipit: Πρὸς τοὺς Νεστοριῶν ὁμόφρονες, sub alio titulo laudari a Gregorio Protosyncello contra epistolam Marci Ephesii, nempe, Ἐπος ἀκριβέστατον κατὰ τῆς θεοσωτοῦς αἰρέσεως τῶν Νεστοριανῶν. *Sermo exactissimus contra Deo invisam hæresim Nestorianorum.*

LXXXIV. Memorantur item [LII] Joannis Damasceni orationes contra Judæos, inter libros exhibitos a Grammatico apud Antonium Verderium.

LXXXV. De ipsius libro Paracletico in laudem Virginis instar Octoechi in octo tomos diviso, diverso tamen ab Octoecho, quod Octoechus dierum Dominicorum canones et troparia, Paracleticus singularum etiam feriarum, exhibet: et qui apud me est, volumen ingens et rarum. De quo et aliis similibus Damasceni operibus opportuniori tempore dicemus alibi in tractatu nostro *De melodis Græcorum.* Et hæc jam satis sint de sancti Joannis Damasceni scriptis.

His omnibus quæ Leo Allatius de sancto Joanne Damasceno ejusque operibus, copiose admodum et erudite congegit, plura quæ modo subjiciam non habeo. Nam quæ vel addenda vel denuo tractanda mihi visa sunt, omnia exsecutus sum, tum in adnotationibus ad vitam sanctissimi auctoris, et ad varia ejus operum loca, tum in admonitionibus quas singulis pene lucubrationibus ejus præmisi. Etenim præter Canones illos et hymnos, de quibus vir doctissimus se alibi, in tractatu De melodis Græcorum, dicturum pollicitus erat, nullum de multis aliis sancti doctoris dissertationibus orationibusve quas ipse repererat, et Cl. Joanni Auberto typis edendas miserat, aut missurus erat, judicium tulit. Quin tametsi eximiam ejus et pene immanem eruditionem impense colo et suspicio, meque multis nominibus illius debitorem sentio, ab ejus nihilominus judicio et sententia aliquoties discrepare me veritatis amor coegit. Quam tamen utrum assecutus sim, æquis lector, ponderatis utriusque partis rationum momentis, judicabit. Cæterum quia in præmonitionibus et notis omnia quæ ad præcipuorum quorundam capitum elucidationem observatione digna putabam, expedire non potui, operæ præmium me facturum existimavi, si de his seorsim et fusius tractarem, in specialibus aliquo dissertationibus, quæ cum Allatii Diatriba prolegomenorum instar toti editioni præirent.

DISSERTATIONES DAMASCENICÆ.

DISSERTATIO I.

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

L. Tametsi in libris sancti Joannis Damasceni multa loca occurrunt, propter quæ disputatum est de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio: attamen adnotatiuncularum brevitatis impedimento fuit, quin omnia quæ ad præcipuum hoc theologicæ orientalis momentum spectant, accurate satis enarrata sint. Ut ergo quæ de hoc argumento dicenda sunt, melius perspiciantur, dissertationem critico-historicam aggredior; quippe cum hac methodo aptius nihil atque utilius videatur, ad orthodoxæ traditionis defendenda explicandaque capita.

II. *Status questionis.*— Medio sæculo Ecclesiæ quarto sanctus Hilarius (a) pronuntiavit, et absque ulla calumnia, sive injuria, intelligentiæ libertatem adimi Arianis, utrum ex Patre, an ex Filio Spiritum Paracletum putent esse. Non enim in incerto id Dominum reliquisse, qui ita locutus sit: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare illa modo. Cum venerit ille Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem. Non enim loquitur a semetipso, sed quæcumque audierit loquetur, et futura annuntiabit vobis. Ille me honorificabit, quis de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis*¹. A Filio igitur Spiritus accipit (pergit Hilarius) qui ab eo mittitur, et a Patre procedit. Atqui nihil differre creditur, inter accipere a Filio, et a Patre procedere, et idipsum atque unum esse existimabitur accipere a Filio, quod sit accipere a Patre. Hoc quod accipit, sive potestas est, sive virtus, sive doctrina, Filius a se cum dixerit accipiendum, a se rursus hoc ipsum significavit accipiendum a Patre, cum ait, omnia quæ Patris sunt, sua esse. Tandem concludit, et hoc ita fieri propter naturæ ejusdem unitatem, nec permittendam ad impiæ intelligentiæ libertatem, hæreticam hanc perversitatem esse, quod, quia omnia quæ Patris sunt, idcirco accipiet a se Spiritus veritatis, non ad unitatem confiteatur esse naturæ. Hoc pacto Hilarius exponit id quod alibi dixerat (b), nedum

Filius esse largitorem Spiritus sancti, verum et auctorem: Spiritum esse ex Patre et Filio auctoribus; tanquam scilicet ab uno principio, ob unam amborum naturam: adeoque Spiritum accipere, et mitti a Filio, quia ex eo uti ex Patre procedit. Hæc in Occidente docuit adversus Arianos, qui Spiritum esse Filii creaturam aiebant, quos subinde Macedoniani imitati sunt; imo et Marcellus Ancyranus, qui Filium, seu Verbum, extensionem esse aiebat substantiæ Patris; Spiritum vero extensionis ulteriorem extensionem. Hæc omnes isti docuerunt cum præconceptam Ecclesiæ fidem impie interpretarentur. Quam Hilarius theologiam explicavit, quæque genuina est hodiernæ Ecclesiæ Latinæ fides, hanc confirmavit Epiphanius, affirmans idcirco Spiritum sanctum dici non debere filium Filii, nec nepotem Patris, quia ex Patre et Filio simul procedit. Et quemadmodum Hilarius rursus in alio loco Spiritum per Filium ex Patre procedere, modo relato sensu professus est: sic quoque idem a Basilio, Nysseno et aliis (c) asseritur, qui addunt Spiritum esse $\rho\eta\mu\alpha$, verbum, $\epsilon\lambda\chi\acute{o}\nu\alpha$, imaginem Filii. Quid plura? Filium esse fontem Spiritus sancti, et alia horum similia. Nimirum hoc ratum certumque erat, sic se Spiritum sanctum habere ad Filium, uti Filium ad Patrem; Spiritum sanctum $\epsilon\chi\eta\rho\tau\eta\sigma\theta\alpha\iota$, pendere a Filio, Spiritum esse Filii, quia spiratur, ut ita dicam, a Filio: Omnia denique, quæ habet, a Filio accipere. Sexcentas omitto priscorum Patrum consimiles locutiones, quibus innuitur processio Spiritus sancti, cum ex Patre, tum ex Filio.

III. *Cyrelli Alex. sententia.*— Receptissimam hanc in universa Ecclesia doctrinam Cyrillus Alexandrinus passim in suis operibus docuit. In epistola synodica ad Nestorium Constantinopolitanum, sui sæque Ecclesiæ Ægyptiacæ nomine hæc habet: *Spiritus intelligitur, secundum quod Spiritus est, et non Filius, sed tamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis nominatur, et Christus est veritas, καὶ προχέεται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, et profuit*

¹ Joan. xv, 12-15.

(a) Hil. lib. viii *De Trin.*, § 20.

(b) Idem ibid. lib. ii, § 4 et 29.

(c) Idem lib. xii, § 56; Epiph. *Ancor. et Hæc.*,

p. 745; Basil. lib. v *cont. Eunom.*, p. 120 seqq. et 131; Nyss. *epist. ad Abl.*; Athan. *ad Serap.*; Bas. l. v *cont. Eunom.*, et c. 17 *ad Amphilocho.*

ab eo, sicut et ex Deo et Patre. Cyrillus nimirum sic præludebat anathematismo suo mono, quo definivit contra Nestorium: *Si quis unum Dominum Jesum Christum a Spiritu sancto clarificatum dixerit, propria virtute ipsius tanquam aliena utentem, et vim et efficaciam ab eodem accepisse, qua contra immundos spiritus operaretur, et divina inter homines miracula patraret, ac non potius ipsum Spiritum, per quem divina signa edidit, illius proprium esse confessus fuerit, anathema sit.* Anathematismum hunc pari ac alios morositate Theodoretus excepit, atque Alexandrino præsulī vitio vertit, quod dicendo Spiritum sanctum esse proprium Christi, eundem, seu ex Filio, seu per Filium existere intelligeret. *Proprium autem Spiritum Filii, inquit [II], siquidem ejusdem cum eo naturæ et ex Patre procedentem dixit, simul confitebimur, et tanquam piam excipiemus hanc vocem, et δὲ ὡς ἐξ Υἱοῦ, δὲ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, sin vere tanquam ex Filio, aut per Filium existentiam habentem, hoc ut blasphemum et impium rejicimus.* Theodoretus itaque anathematismi prædicti sensum colligebat, ex synodica epistola, cui Cyrillus anathematismos velut appendices adjunxerat: nisi forte traditam a Cyrillo in Ephesina synodo ejusdem anathematismi noni declarationem legerat, in qua disertis verbis habetur, Filium proprium sui Spiritum sanctum habere, ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ, qui ex ipso sit, ipsique essentialiter insitum. Quid vero causæ Theodoretus obtenderit, ut contra hoc Cyrilli doctrinæ caput insurgeret, ipsemet aperit epistola quam scripsit adversus illius anathematismos ad monasteria, quæque recitata est in quinta synodo generali (a). *Blasphemat vero (Cyrillus) in Spiritum sanctum, inquit, non ex Patre ipsum procedere dicens, secundum Domini vocem, sed ex Filio esse. Iste vero Apollinarii seminum fructus: propinquat vero et Macedonii malignæ culturæ.* Ex quo manifestum est Theodoretum Cyrilli dicta de Spiritu sancti processione ex Filio eatenus improbasse, quatenus Macedonii atque Apollinarii impietates iis exprimi arbitrabatur. Quorsum vero in primis dixerit, *istum esse Apollinarii seminum fructum*, colligere quispiam possit, ex eo quod Apollinarius, adducto exemplo solis, radii et splendoris, qui a sole per radium emititur, Spiritum sanctum magnum, Filium majorem, Patrem maximum, gradus in Trinitate statuendo effutierit; ut sicut Filius minor esset Patre, quia natus esset ex Patre, ita quoque Spiritus sanctus esset Filio minor, quia procreatus ex Filio. Theodoretus etiam alio in loco (b) narrat Apollinarium personarum divinarum proprietates invertisse: qua vero ratione, non explicat. Exstat expositio fidei κατὰ μέρος, quæ sancti Gregorii Thaumaturgi nomine insignita est, sed genuinum parentem habuit Apollinarium, quemadmodum sub

(a) Coll. v, p. 304

Leone primo imperatore Palæstini monachi et alii Chalcedonensis concilii propugnatores comprobarent, prolato operum hujus hæresiarchæ indice, quem Timotheus ejus discipulus olim contempserat. Ea in expositione legimus: *Τοῦ τε Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, δὲ Υἱοῦ ἀδίδως ἐκπεφυκέντος. Et Spiritu sancto ex substantia Patris per Filium æternæ emissio.* Illis alijsve de causis Theodoretus delinibat, blasphemiam esse, et Apollinarii seminum fructum, confiteri Spiritum sanctum sive ex Filio, sive per Filium existentiam habere. Quo nimirum livoris æstu erga præstantissimum doctorem agebatur, nequaquam animadvertēbat familiarem Patrum tertii et quarti sæculorum assertionem fuisse, *ex Patre per Filium Spiritum sanctum exsplendescere.* Id passim clamant magnus Basilius et Gregorius Nyssenus, necundum veram illam et sinceram fidei formulam, quam Thaumaturgo divinitus traditam acceperant. *Unus Spiritus sanctus ex Deo existentiam habens* (verba istius formulæ sunt) καὶ δὲ Υἱοῦ πεφυκός, et qui per Filium effulsit. In codicibus Græcis, in quos hactenus incidi, additur, *δηλωθὲν τοῖς ἀνθρώποις, scilicet hominibus.* Quas voculas Gregorianæ istius confessionis simplicitas pati non videtur, atque temeritatem sapiunt Græculi schismatici, qui hac interpretatione voluerit significare ea duntaxat ratione Spiritum sanctum per Filium exsplendescere, qua per Filium hominibus conceditur. At vero Patribus Græcis tritissimum est, quamlibet personæ divinæ processionem ἐκφάνσεως, et ἐκλάμψεως, *effulsionis* vocabulo enuntiare. Quocirca Gregorius Theologus alicubi ait divinas personas ab invicem discriminari ratione τῆς ἐκφάνσεως, ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως, *effulsionis, sive mutuæ inter ipsas relationis.* Quibus verbis diserte docet relationes divinas in processione alius ab alia fundari, ut suo loco monuimus. Porro falsatam Thaumaturgi expositionem coarguit vetus interpretatio Latina *Historiæ ecclesiasticæ* Eusebii, quam Rufinus Aquilegiensis adornavit, et in quam, cum alia non pauca, tum hancce Gregorii formulam inseruit, absque his vocibus, *scilicet hominibus.* Eas etiam non legebat Adrianus I, qui in epistola *Ad Carolum Magnum* ejusdem expositionis fidei auctoritate pugnat, in septima synodo recte dictum a Tharasio Constantinopolitano fuisse, *Spiritum ex Patre per Filium procedere.* Enimvero omnes Græci, qui de theologia deinceps scripsere, posthabitis Theodoretī obtrectationibus, incunctanter asseverarunt, procedere Spiritum sanctum ex Patre per Filium. Sed et nimiam rixandi pruriginem prodit Theodoretus, cum ait epistola superius laudata, *Cyrillum in Spiritum sanctum blasphemare, qui non ex Patre ipsum procedere dicat, secundum Domini vocem.* Etenim Cyrillus diserte in synodica scripserat,

(b) Lib. iv *hæc. fabul.*

Profuit ab ipso (Filio), καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ θεοῦ καὶ Πατρὸς, quemadmodum ex Deo et Patre. Satis vero duxit hoc de Spiritus processione momentum silentio transigere, quo præcipuum quod sibi adversus Nestorium incumberebat, negotium conficeret, molestam illam criminationem depellendo, qua de incarnationis mysterio cum Apollinario sentire ferebatur.

IV. *Synodus Ephesina Spiritus sancti ex Patre et Filio processionem agnoscit.* — Interim, dum Ephesi synodus anno 431, Cyrillo præside, celebrabatur, Charisius presbyter Philadelphiensis in Lydia, symbolum quoddam fidei ad Patres detulit, quod Nestorius ejusque emissarii hæreticis qui ad Ecclesiam reverterentur, profitendum tradebant. Hujus genuinum auctorem fuisse Theodorum Mopsuestenum constat. In eo de Spiritu sancto dicebatur, *Sed nec Filium illum putamus, neque per Filium existentiam accepisse, οὐτε δὲ Υἱοῦ τῆς ὑπαρχῆς ἀληθῆς* : tum deinde in subsequentibus Nestorianus error de Christi persona diserte enuntiabatur. Quamobrem synodus decretum tulit, quod integrum hic referre operæ pretium est. *His perfectis, statuit sancta synodus alteram nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus qui in Nicæa cum Spiritu sancto [III] congregati sunt. Qui vero ausi fuerint, aut componere fidem alteram, aut proferre vel offerre converti volentibus ad agnitionem veritatis, sive ex gentilitate, sive ex Judaismo, sive ex qualicunque hæresi; hos quidem, si sunt episcopi aut clerici, alienos esse, episcopos ab episcopatu, et clericos a clericatu decrevit : si vero laici fuerint, anathemati subjicit. Simili etiam modo, si qui inventi fuerint, vel episcopi, vel clerici, vel laici, sive sentire, sive docere ea quæ continentur in oblata expositione a Charisio presbytero, de unigeniti Filii incarnatione, sive perversa Nestorii dogmata, quæ et subneza smat, subjaceant sententiæ sanctæ hujus et universalis synodi : ut videlicet episcopus quidem removeatur ab episcopatu, et sit depositus : clericus vero similiter excidat a clericatu : si vero laicus sit, et ipse anathematizetur.* Hoc statuto, de quo recurret sensus dicendi locus, multi arbitrati sunt ab Ephesiis Patribus damnatum esse symbolum illud, etiam propter ea quæ adversus Spiritus sancti processionem ex Filio continet. Quod tamen non constat, cum hoc solum exprimat anathemati subjectos fore, qui reperti fuerint sentire vel docere ea quæ continentur in oblata expositione a Charisio presbytero τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, de incarnatione ἡγούσ, seu scelerata et perversa Nestorii dogmata. Nestorius itaque Spiritum ex Filio, seu potius δὲ Υἱοῦ, per Filium existere ne-

gabatur, eadem quæ Theodoretus ratione; exploso scilicet Eunomiano, aut Macedoniano, aut etiam Apollinario errore. Enimvero Rusticus Eccl. Rom. diaconus, qui sub Justiniano I et Vigilio papa Dialogum contra Acephalos Constantinopoli evulgavit, haud ita Ecclesiæ decretorum imperitus fuerit, ut fide certum esse inficiaretur, Spiritum ex Filio perinde atque ex Patre procedere, si id Ephesi contra Nestorium definitum esset. *Pater genuit, et non genitus est, verba sunt Rustici, et ab aliquo alio non est, sicut ex eo sunt alii. Filius vero genitus est, et nihil consempternum genuit : et Spiritus sanctus a Patre procedit, nihil consempternum procedit, vel genitum est ab eo. Quidam vero antiquorum, et hoc proprietatibus adjecerunt, quia sicut Spiritus sanctus cum Patre Filium sempiternum non genuit, sic nec procedit Spiritus a Filio sicut a Patre. Ego vero quia Spiritus quidem non genuit sempiternum, profiteor (nec enim duos dicimus Patres), utrum vero a Filio eodem modo quo ex Patre procedat, non perfecte habeo satisfactum.* Quinam fuerint illi antiqui, haud indicat Rusticus. Nusquam vero Theodoretus sic disputavit. Cæterum, esto Rusticus arbitratus sit Theodoretum suum negasse omnino, Spiritum sanctum ex Filio procedere; Hilarium tamen libertatem olim ademisse diximus dubitandi, quin ex Patre, et ex Filio Spiritus procederet; id quippe Dominum non in incerto reliquisset. Ipsomet Rustici ævo, imo antequam Rusticus libros istos scripisset, Gennadius in lib. *De dogmatis*, confessus erat Spiritum sanctum esse ex Patre Filioque procedentem : et rursum, *ex Deo Patre, et ex Deo Filio procedere.* Avitus Viennensis, lib. *De divinitate Spiritus sancti*, postquam dixit : *De divinitate Spiritus sancti, quem nec factum legimus, nec genitum, nec creatum, Apostolus ait Deus est,*¹ etc. (ubi symbolum quod Athanasii vocatur videtur innuere), subjungit : *Nos vero Spiritum sanctum dicimus a Filio et Patre procedere.* Ac rursum ait in *caholicæ fidei et disciplinæ regula* non esse omissum proprium Spiritui sancto esse a Patre Filioque procedere. Fulgentius : *Quod Spiritus sanctus de natura Patris Filiique procedit.* Itemque : *Firmissime tene, et nullatenus dubites, eundem Spiritum sanctum, qui Patris et Filii unus est spiritus, de Patre et Filio procedere.* Paschasius diaconus (b) : *Ecce hic Spiritus sanctus merito procedere ex utroque dignoscitur.* Rursum, *Mitti a Patre et Filio dicitur, et de ipsorum substantia procedere.* Eucherium, Vigilium Tapsensem, aliosque antiquiores omitto. Sed et Ephesina synodus Spiritus sancti processionem ex Filio concessit, ubi Cyrilli synodicam cum anathematismis approbavit. Atqui anathematismos illos non temere admisit, sed postulata ab ipso-

¹ Philipp. II, 13.

(a) Lib. *De fide*, c. 1, 2.

(b) Lib. I *De Spiritu sancto* c. 10, 11

met Cyrillo eorundem declaratione explicatori, in qua processionem hanc disertius itidem professus est, ut supra ostensum fuit. Id contestatur titulus anathematismorum expositioni præmissus in hunc modum: *Explicatio duodecim capitum, Ephesi pronuntiata a Cyrillo Alexandrino, τῆς ἀγίας συνόδου ἀξιώσεως αὐτὸν σαφέστερον αὐτοῖς ἐκτραπωθῆναι τὴν τούτων διάλυσιν, sancta synodo clariorum istorum declarationem exigente.*

V. *Cyrillus sententiam non mutavit.* — Græci schismatici obtendunt Cyrillum ob Theodoretum querelas, tum dictum, tum sententiam mutasse, afferuntque Theodoretum ad Joannem Antiochenum epistolam, qua narrat se legisse litteras Ægyptiorum, quibus prædicarent Spiritum sanctum *neque ex Filio, aut per Filium exstantiam habere, sed a Patre procedere, propriumque Filii dici, quia consubstantialis est.* Epistolam hanc spuriam esse multis contendit Allatius (a), cui tamen penitus non assentior; quia Latine ex vetustissima translatione reperitur cap. 95 Tragediæ Irenæi. Sed Theodoretus inde convincitur non alio sensu negasse Spiritum ex Filio aut per Filium existere, nisi quoad res per Filium a Deo creatas amandaretur. Loquitur enim de litteris communionis quas Alexandrinus pontifex Antiocheno per Paulum Emesenum remiseraat, in quibus hoc solum legere sit, quod ad Spiritum sanctum pertineat: *Non enim Patres ipsi locuti sunt, sed Spiritus Dei et Patres:* Ὁὐκ πορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. *Qui procedit quidem ex ipso, nec vero extraneus est Filio, secundum essentialis rationem.* Ubi Cyrillus non abnegat ex Filio quoque Spiritum procedere; sed consubstantialem eum esse Filio, seu Christo, confirmat; quod ipsi tunc sufficiebat, atque Theodoretum querelas compescuit.

VI. Cæterum sanctus doctor in posterioribus suis operibus perinde tenuit Spiritus ex Filio processionem. Sicut enim doctrinam hanc in *Thesaurum* quem Nemesino cuidam nuncupavit, sæpe astruxerat, præsertim assertionem 34, ita et in dialogis de Trinitate in quibus præcipua momenta et capita quæ tractaverat in *Thesaurum* summam re-sumpsit, eandem denuo inculcavit. Dialogo 6, ubi de Spiritu sancti Deitate disputat, asserit eum efficientiam actionemque omnem habere a Filio; καὶ οὐχὶ μᾶλλον ὡς αὐτὴς τε καὶ παρ' αὐτοῦ ὅλην ἔχον αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. Dialogo 7, propter hæc Scripturæ verba: *In hoc cognoscimus, quoniam in nobis est, ex Spiritu quem dedit nobis*¹, infert Spiritum non esse alienum substantiave sejunctum a Filio, quippe quod ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιόν ἐστιν αὐτοῦ, *ex ipso, et in ipso, et ipsius proprius sit;* id quod in iis quæ subsequuntur repetit. Atqui dialogos [IV] istos de Trinitate, quos etiam Neme-

sino inscripsit, cum *Hennia habitos Alexandriæ* fuisse aliquanto post sancitam pacem cum Orientalibus (quando nempe jam in Christo duas naturas palam tuebatur), ex hinc colligero, quod in eis οὐσίαν et φύσιν ad significandam *essentialiam* et *naturam* multis communem usurpet, et ὑπόστασιν, ad exprimendam *personam, individuum et singulare*; cum antehac φύσιν et ὑπόστασιν, pro eodem accepisset in anathematismis, imo et in epistola ad Valerianum. Quidquid id est, in postremis duobus dialogis qui sunt de incarnatione, *Quod unus sit Christus, et in quibus omnia strictim, sed eleganter regressit* quæ pro fide contra Nestorium ejusque fautores in variis lucubrationibus protulerat; in his, inquam, dialogis docere pergit Spiritum sanctum ex Filio procedere. Nam dialogo 8, iisdem totidemque verbis quibus ipse quondam in epistola *De recta fide* ad Theodosium imperatorem, ita loquitur: *Hunc (Joannes) dixit in igne et Spiritu baptizare, οὐτε ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνίεντα Πνεῦμα, δουλοπρεπῶς καὶ ὑπουργικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν, μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω, τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἴδιον αὐτῷ, neque alienum baptizatis Spiritum immittere servi et ministrantis more; sed tanquam natura suapte Deum cum suprema potestate, eum qui ex ipso est, et proprius ipsius est.* Quæ quidem in utroque loco anathematismi 9 declarationem exhibent, similem prorsus illius quam Ephesi traderat. Ex dialogo 9 apparet utrumque scriptum fuisse post Ephesinam synodum; quia Nestorium in eo *venenatum draconem* appellat, quod rite non fecisset, nisi hæretico concillii sententia damnato. Quinimo, cum in his dialogis naturarum distinctionem tueri satagat, hinc colligo eos editos fuisse post annum 433, et post scriptam epistolam ad Successum, qui ex eo *sciscitatus erat, an tandem in Christo duas naturas dicere oporteret*: quod quidem, exploso, primum Diodori Tarsensis dnos illos ponentis sensu, quem Nestorius secutus erat, prædicandum respondet. Quamobrem nullus dubito quin vel Diodori vel Theodori Mopsuesteni voces sint, quæ initio prioris dialogi leguntur, omisso auctoris nomine. Cyrillum adversus utramque, præsertim Mopsuestenum, scripsisse volumen aliud, *Quod unus Christus sit*, illudque a Theodoro confutatum, quintæ synodi acta testantur. Theodori autem errores propalari expugnarique cœperunt circa annum 435, biennio a reconciliatione Cyrilli cum Antiochenis. Quorum animi ne rursus offenderentur, consilium Cyrilli et Procli Constantinopolitani primum fuit, Theodori nomini parcendum esse, modo impia ejus dicta proscriberentur.

VII. Quod Latinos Patres spectat, omnes uno consensu docuerunt, Spiritum ex Patre Filioque

¹ Joan. iv, 13.

(a) *Vindic. syn. Ephes.*, cap. 29.

procedere; quanquam non omnimoda prorsus ratione ex Filio qua ex Patre, cum unum censerent primordiale Spiritus sancti fontem, Patrem scilicet, a quo tota deitas in Filium et Spiritum scaturiat: tametsi Pater et Filius vi eadem, nimirum divina natura Spiritum producant. Unde Augustinus ait (a), *ex Patre principaliter Spiritum procedere. Ideo autem addidi « principaliter », inquit, quia a de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur: sed hoc illi Pater dedit, non jam existenti et non habenti, sed quidquid Unigenito dedit, gignendo dedit.* Sic lib. III *Cont. Maxim.* de Patre Spiritum proprie procedere dicit, *quoniam Pater processionis ipsius est auctor; hoc est primordiale principium.* Unde non immerito veteres illi, de quibus Rusticus loquebatur, inficisci fuerint, Spiritum ex Filio omnimodo quo ex Patre procedere. Præter Hilarium, et Augustinum, quæ nostrates theologi imitati sunt: præter scriptores Rustico æquales, quorum loca modo ante attuli, Ambrosius etiam sæpe docuit processionem Spiritus ex Patre et Filio, ut puta lib. *De Symbolo*, cap. 1, 3 et 4, et alibi; Marius Victorinus lib. I *Cont. Arian.*: *Spiritus, inquit, ex Filio, et idcirco ex utroque.* Omitto veterem Symboli declarationem ad Damasum, et Damasi Symbolum, quæ exstant inter opera Hieronymi; quippe quæ licet a scriptoribus sæculi octavi laudata sint, nec Damasi, nec Hieronymi esse æstimantur. Sincerior forsitan est, *Confessio fidei catholica, quam papa Damasus scripsit ad Paulinum Antiochenum episcopum*, quæque laudata fuit in Florentina synodo, *ex originali antiquissimo: in qua bis dicitur, Spiritus Paracletus a Patre procedere et Filio.* Leo Magnus, cujus voces ipsinet Græci in synodico *orthodoxiæ*, quotannis Dominica prima Quadragesimæ, æqualis momenti esse prædicant ac conciliorum generalium, epistola ad Turribium Asturicensem de Priscillianistis sic scribit: *Qui Patris et Filii et Spiritus sancti unam atque eandem asserunt esse personam, tanquam idem Deus, nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus sanctus nominetur, nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius « qui de utroque processit. »* Hæc schismatici non legerant, qui Leonem totum esse suum jactitaverunt. Turribius vicissim accepta pontificis epistola in frequenti Hispaniæ totius synodo anno 447, assertionem fidei edixit, in qua bis Spiritus sanctus dicitur *a Patre Filioque procedens.* Idem deinceps synodus Toletana tertia, anno 589, sub Recaredo rege, adversus Arianos definiunt, ne Spiritus sanctus putaretur exsors illius substantiæ quæ est Patris et Filii.

VIII. *Augustinus auctor non est Spiritum sanctum ex Filio procedere.* — Quia vero hoc doctrinæ caput Augustinus præ cæteris inculcavit, hinc ejus architectum ipsum fuisse Græci recentiores affirmarunt, nihilque non moverunt, quo tanti viri

auctoritatem pessumdarent: quam tamen, ut et aliorum doctorum, concilia generalia, quintum et sextum, commendavere. Georgius Scholarius, lib. I *De processione Spiritus sancti*, sect. 4, cap. 5, contentiosius asserit Augustinum, animo Nestorium quaquaversum expugnandi, systema processionis Spiritus sancti ex Patre et Filio composuisse. Sed hoc gratis: nam Augustinus lib. xv *De Trinitate*, itemque tres alios castigatores *Contra Maximum Arianum* prius ediderat, quam Nestorius hæresim suam declararet: in quibus tamen omnibus de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio disputat. In libris quidem *De Trinitate*, quos scripsit cum junior esset, ex Platonicorum, ut Claudianus Mamertus (b) prodit, principiis Spiritum sanctum amorem esse mutuum Patris et Filii vulgo asserit: ex quo cum ipse, tum Latini deinceps theologi Spiritum ex utroque procedere confirmarunt. In libris vero *Contra Maximum* quos provectori ætate composuit, omisso illo amore mutuo, Ecclesiæ dogma propugnare pergit. Non novam igitur doctrinam cudit Augustinus, asserendo Spiritum procedere ex Filio, etsi [V] forte veterem novis argumentorum momentis stabilivit et illustravit, quæ Latini postmodum amplexi sint.

IX. *Græci PP. Spiritum per Filium procedere interim docent.* — Ad Græcos doctores quod atinet, posthabitis, ut dictum est, Theodoretici adversus Cyrilli voces querimonias, Spiritum ex Patre *per Filium* procedere consiteri perrexerunt, quantumvis dicendo, *per Filium*, Eunomianus Macedonianusve sensus menti potius objiceretur quam catholicus. Nam sacræ paginæ, ubi de rerum officio loquuntur, eas *per Filium* esse conditas affirmant, parcius ex Filio: *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt; omnia per ipsum constant; per quem fecit et sæcula, etc.* At vero cum Spiritus dicitur esse ex Patre et Filio, statim intelligitur esse de substantia Patris et Filii, et utriusque consubstantialis, quemadmodum scilicet Nicæna synodus dicendo, *Filium ex Patre natum esse*, intelligendum significavit, eum esse *ex substantia Patris*, τὸυτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Neque ex Latinorum loquendi more consequitur, Spiritum ex duobus principiis fore. Nam, ut monet Augustinus (c): *Sicut Pater et Filius unus Deus, et ad creaturam relative, unus Creator, et unus Dominus, sic relative ad Spiritum sanctum, unum principium.* Quocirca Anselmus (d) definiit *Spiritum sanctum non esse de hoc, unde alii ab invicem sunt Pater et Filius, sed de divina essentia, in qua unum sunt*: id est, non qua ratione personæ et hypostases sunt Pater et Filius, Spiritum producant, sed qua sunt unum in natura divina.

X. *Locutiones variæ Ecclesias non scindebant. Monothelitæ primi jurgiorum auctores.* — Propæt

(a) *De Trin.*, l. xv, c. 17.

(b) *Lib. II De stat. anim.*, c. 7.

(c) *Lib. v De Trin.*, c. 14.

(d) *De proc. Spir. sancti*, c. 17.

diversos istos utriusque gentis loquendi modos nihil paci et concordiæ derogatum fuit, quantumvis Latini, atque in primis Romani pontifices Spiritum ex Patre et Filio procedere palam profiterentur. Hormisdas, epistola decretali (a) ad Justinum seniore Augustum, diserte et impune scripsit: *Proprium est Patris ut generaret Filium: proprium Filii Dei, ut ex Patre. Patri nasceretur æqualis: proprium Spiritus sancti ut de Patre et Filio procederet sub una substantia deitatis.* Nullus Græcorum totis hæc sæculis in Latinos mussabat. Primi omnium Romanis dicam impegerunt Constantinopolitani Monothelitæ, cum in quibusdam Martini papæ synodici litteris perinde legissent Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut exinde prætextum haberent Romanam Ecclesiam, a qua suus error damnatus erat, criminandi. Id docet sanctus Maximus Homologeta, epistola ad Marinum Cypri presbyterum, ubi refert Romanos, cum mentem ipsorum diligenter scrutatus esset, *consonantia protulisse testimonia Latinorum Patrum, necnon et Cyrilli Alexandrini de sacro ejus opere quod in sanctum evangelistam fecit Joannem: ex quibus non causam Spiritus sancti se facere monstraverunt. Unam enim norunt causam Filii et Spiritus sancti esse Patrem alterius quidem secundum generationem, alterius vero secundum emissionem: sed ut hunc per eum prodire insinuant, et hac (voce nimirum Filioque) substantiæ communionem et indissimilitudinem demonstrarent.* Nonnullis interjectis isthæc addit, quæ interest hic recitare: *Porro secundum inquisitionem vestram rogavi Romanos interpretari propria dicta, causa adversantium (Monothelitarum scilicet) subreptiones effugiendi. Verumtamen more obtinente ita faciendi atque mittendi, nescio utrum consentiant. Alias autem non valent in aliena dictione et voce sensum suum sicut in propria vel alumna subtili (accuratave) exprimere intelligentia, vel etiam quemadmodum nos in nostra nostrum. Maximi locum Latine describo ex translatione Anastasii Bibliothecarii; de qua ipse sic loquitur epistola ad Joannem Diaconum: Præterea interpretati sumus ex epistola sancti Maximi ad Marinum scripta presbyterum, circumstantiam de Spiritus sancti processione, ubi frustra causari contra nos innuit Græcos, cum nos non causam vel principium Filium dicamus Spiritus sancti, ut autumant, sed unitatem substantiæ Patris et Filii non nescientes, sicut procedit ex Patre, ita eum procedere fateamur ex Filio, missionem (forte legendum emissionem, ut in interpretatione ipsiusmet Anastasii), nimirum processionem intelligentes: pie interpretans, et utriusque linguæ gnarus ad pacem erudiens; dum scilicet nos et Græcos edocet, secundum quiddam procedere, et secundum quiddam non procedere Spiritum sanctum ex Filio; difficultatem exprimendi de al-*

terius in alterius linguæ proprietatem significans. Siquidem et ejusmodi pia interpretatione sanctus olim Athanasius Orientales et Occidentales substantiæ vel personæ nomine dissidentes univit, dum unum idemque utrosque credere sensuque retinere perdocuit; licet ob linguæ varietatem aliter atque aliter confiterentur, atque importunis contentionibus desævirent.

XI. *Sincera est Maximi ad Marinum epistola.* — Hactenus S. R. E. cardinalis bibliothecarius, qui apostolicæ sedis apocrisarius diu Constantinopoli hæsit. Hujus porro testimonio astruitur sinceritas epistolæ Maximi, quam e Latinis quidam in concilio Florentino uti spuriam rejiciebant. Nec sane a Latinis solis, nec itidem a Græcis solis, epistola hæc conficta esset, quæ utrisque favere videatur, ut apposite argumentatur Georgius Scholarius (b). Cæterum ex eadem epistola apparet quam iniqui dogmatum æstimatores essent illi, qui Latinis vitio verterunt processionis Spiritus sancti ex Filio fidem: *Non in tot hujus sanctissimi papæ synodicæ, quot scripsistis, capitulis Constantinopolitani reprehenderunt, inquit Maximus, sed in duobus tantum, quorum alterum est de divinitatis ratione; quia dixit, aiunt, procedere etiam ex Filio Spiritum sanctum: alterum est de divini incarnatione; quoniam scripsit, inquit, absque originali et actuali peccato Dominum esse.* Quis citra blasphemiam doceat absque originali et actuali peccato Dominum non fuisse? Hæc porro Græcorum adversus Romanos criminationes diuturnam non fuerunt, nec dubium quih sancti Maximi litteris sedatæ.

XII. *Iconomachi Latinorum dogmatis impugnatores alii.* — Litem vero de Spiritus sancti processione movit iterum Constantinus Copronymus cum suis Iconomachis, cum sese proscriptum ab apostolica sede accepisset. Quocirca de hoc articulo Genethliaci haud procul Lutetia Parisiorum, in synodo episcoporum Galliæ coram rege Francorum Pipino disputatum est. *Facta est tunc temporis synodus, inquit Ado Viennensis in Chronico, et quæstio ventilata est inter [VI] Græcos et Romanos de Trinitate, et utrum Spiritus sanctus, sicut procedit a Patre, ita procedat a Filio et de sanctorum imaginibus, utrumne fingendæ, an pingendæ essent in ecclesiis.* Paulus Æmilius addit, quo auctore nescio, *Græcos oratores Cæsarem suum admonere jussos, ut cum cæteris piis sentiret.* Quod de capite processionis Spiritus sancti præsertim intellexero, cum nostrates Galli his temporibus cultui sacrum imaginum haud admodum faverent. Pro Latinorum sententia summo posthac studio pugnavit Carolus Magnus Pipini filius: qui cum acta

(a) Epist. 89.

(b) Lib. 1 contra Latinos. sect. 4, cap. 13.

septimæ synodi legisset, reperissetque in professione Tharasio (a) Constantinopolitani Spiritum ex Patre per Filium procedere, articulum hunc, ut et alios bene multos, ceu pietati minus consonum, censoria nota dignum putavit; eo quod Spiritum ex Filio procedere Tharasio diserte non dixisset. Nihilominus Adrianus I, papa, epistola ad Carolum responsoria (b), quæ exstat hodie, Tharasio et synodum tuetur, ostenditque recte dici Spiritum sanctum per Filium procedere, congestis in hanc rem sanctorum Patrum testimoniis non paucis: quæ tamen si attente considerentur, nihil aliud pro majori parte enuntiant, nisi Spiritum sanctum a Patre per Filium hominibus concedi.

XIII. Hierosolymis iterum de processione Spiritus sancti disputatur contra Latinos. — Hos hæcenus defensores, Græcorum sententia nacta erat, Theodoretum acerrimum Nestorii patronum et infensissimum magni Cyrilli hostem, Monothelitas, et Iconoclastas hæreticos. Hac eadem circiter ætate monachus quidam Hierosolymitanus, cujus nomen Joannes erat, cum alterius erroris reus non esset, monachos quosdam Latinos, qui in monte Oliveti morabantur, hæresis taxare cœpit, quia crederent eam ex Filio procedere Spiritum sanctum. Atque hæc in causa fuit, ut anno Dom. 809, mense Decembri, concilium Aquisgrani celebratum sit coram Carolo Magno imperatore (c), qui priscum Ecclesiæ dogma, missa Romanæ legatione, in epistola ad Leonem III erudite comprobavit. Petrus Pithæus (d) existimavit Joannem illum Hierosolymitanum alium non fuisse a Joanne nostro Damasceno, qui Hierosolymitanæ Ecclesiæ ἑπομύναχος presbyter et monachus fuit: ut nempe quæstioni movendæ auctor fuerit in libro *De fide orthodoxa*, in quo legimus, *ex Filio autem Spiritum non dicimus; necnon in oratione in Sabbatum sanctum, in qua itidem planius dicitur Spiritus sanctus ex Filio existentiam non habere, οὐκ ἐξ ἀποῦ ἔχον τὴν ὑπαρξίν*. In Pithæi conjectationem Joannes Gerardus Vossius (e) pene concessit. Leo Allatus respiciatur (f) Joannem alterum, qui Hierosolymitanus patriarcha fuit, et multa scripsit adversus Latinos, rixarum illarum facem exstitisse. At hic patriarcha recentioris ævi fuit, et quantum conjicio, ille ipse est, qui anno 1156 intererat synodo quæ Constantinopoli celebrata est, ad profligandos errores Soterichi Panteugeni, qui nuper electus fuerat in patriarcham Antiochenum, ejusque sequacium. Hos omnes ob nominis conformitatem deceptos nullus dubito. Quod ut magis perspicuum fiat, juvat hic afferre quædam fragmenta epistolæ monachorum Latinorum, quos Joannes accessiverat, ad Leonem III papam, quæ ex sche-

dis suis pro consueta humanitate sua describendi mihi copiam fecit vir eximie doctus et clarissimus Baluzius.

EPISTOLA PEREGRINORUM MONACHORUM, IN MONTE OLIVETI HABITANTIUM, AD LEONEM PAPAM (g).

Sanctissimo ac reverentissimo Domino in Christo Patri Leoni summo pontifici et universali papæ sedis sanctæ apostolicæ urbis Romæ, congregati montis Oliveti. Domine Pater, te dignatus est Dominus exaltare super omnes sedes Christianorum, quia suo ore dignatus est Christus dicere: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ». *Benignissime pater, nos qui sumus hic in sancta civitate Jerusalem peregrini, nullum hominem super terram amamus plusquam vos, et in quantum valemus, in istis sanctis locis die noctuque Domino fundimus preces, prostrati omnes servi tui super terram cum lacrymis. Itaque notam facimus tibi tribulationem nostram quam hic patimur. Joannes qui fuit de monasterio Sancti Sabæ, quem Theodulus Iguvæ servus vester scit, ipse levatus est super nos dicendo, quod Franci qui sunt in monte Oliveti, hæretici sunt: et dixit nobis, quia omnes Franci hæretici estis: et reprobatur fidem nostram dicendo, quia non est major hæresis. Et nos ei diximus: Frater noster, sile. Quod si nos dicis hæreticos, de sede sancta apostolica dicis. Et in tantum nos conturbavit, ut in die Natalis Domini in sanctam Bethleem in sancto præsepio, ubi Dominus noster redemptor humani generis pro mundi salute nasci dignatus est, submitteret laicos homines, qui nos foras projicere vellet, dicendo quod hæretici estis, et libri quos habetis hæretici sunt: sed per vestram sanctam orationem et fidem confortavit nos Dominus. Non enim potuerunt nos ejicere. Diximus omnes: « Hic volumus mori. Nam foras nos non ejicietis. » Unde et fecimus vocem nostram omnes vos servi vestri pariter dicendo ad sacerdotes qui sunt in sancta civitate: videte, Patres et fratres, de isto homine, qui contra nos tanta et talia loquitur, et contra fidem sanctam Romanam, quia talia nunquam audivimus de gente nostra. Posthæc die sancto Dominico congregati sunt sacerdotes cum clero et populo contra sepulcrum Domini, et inter sanctum Calvariæ locum, et interrogaverunt nos de fide nostra ipsi sacerdotes, et qualiter crederemus Symbolum. Nos autem dicendo, quod sic credimus sicut sancta Ecclesia Romana, diximus: et dicimus in lingua nostra quod vos non dicitis in Græca. Et in « Gloria Patri » non dicitis « Sicut erat in principio: » et in « Gloria in excelsis, » non dicitis, « Tu solus altissimus; » et « Pater noster » alio modo dicitis, et in Symbolo nos dicimus plusquam vos, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Unde dicit iste Joannes, inimicus ani-*

^b Matth. xvi, 16.

(a) In act. vii syn., act. 1.

(b) Tom. VII Conc. gener.

(c) Eginh. in Annal.

(d) De processione Spiritus sancti.

(e) De tribus Symb., c. 15.

(f) Cont. Hotting., c. 19 et 20. Id. Vindic. conc. Ephes., cap. 73.

(g) Ex veteri codice S. Martialis Lemovicensis.

mae suæ, propter hunc sermonem, [VII] eo quod hæretici sumus. Quos Hierosolymitas rogavimus, dicentes : Nolite audire hunc hominem, neque dicatis de nobis hæreses. Quod si non dicitis hæreticos, de throno beati Petri dicitis hæresim. Et si hoc dicitis, peccatum inducitis super vos. Et sacerdotes scripserunt nobis chartam de fide nostra, quam licet crederemus, dicendo nobis : Creditisne sicut sancta resurrectio (id est Ecclesia Hierosolymitana)? Nos autem diximus, quod sic credimus, quomodo sancta sedes apostolica Romana. Posthæc ipse archidiaconus in sancto Constantino una nobiscum ascendit in pergo, et legit ipsam chartam in populo, et nos servi vestri anathematizavimus omnem hæresim, et omnes qui de sancta sede apostolica Romana dixerint hæresim. Et nunc, domne Pater benignissime, cogitare digneris de nobis servis tuis, qui etai de longinquo simus, oves tuæ sumus, et tibi commissus est omnis mundus, sicut vestra sanctitas scit, sicut ait Dominus Petro, « Si diligis me, Petro, pasce oves meas. » Benignissime pater, dum essem ego Leo servus vester ad sancta vestigia vestra, et ad pia vestigia domni Caroli piissimi imperatoris, filiique vestri, audivimus in capella ejus dici in Symbolo fidei, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Et in homilia sancti Gregorii, quam nobis filius vester domnus Carolus imperator dedit in parabola Octavarum Paschæ, ubi dixit : « Sed ejus missio ipsa processio est, qui de Patre procedit et Filio. » Et in Regula sancti Benedicti, quam nobis dedit filius vester domnus Carolus, quæ habet fidem scriptam de sancta et inseparabili Trinitate : « Credo Spiritum sanctum Deum verum ex Patre procedentem et Filio : » et in Dialogo quem nobis vestra sanctitas dare dignata est, similiter dicit. Et in fide sancti Athanasii eodem modo dicit. Itaque per ipsum Joannem facta est nobis grandis confusio in sancta civitate ; quoniam dicit : Spiritus sanctus non procedit de Patre et Filio. Et de hoc misit grandem errorem per omnia monasteria : et requirebat fidem nostram, et libros nostros. Et de domino Gregorio dicit, quod non sint recipiendi ejus libri. Unde iterum atque iterum, sancte Pater, in terram prostrati cum lacrymis postulamus et rogamus te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, qui Trinitas et inseparabiliter unus dicitur, ut digneris inquirere, tam in Græco, quam in Latino de sanctis Patribus, qui Symbolum composuerunt, istum sermonem, ubi, « Ex Patre Filioque procedit : » et in Græco non dicunt sicut nos, sed dicunt : « Qui ex Patre procedit. » Et vident istum sermonem gravem, quem nos dicimus in Latino. Et mandare digneris domno Carolo imperatori filio vestro, quod nos istum sermonem audivimus in ejus capella, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Et nos hic servos vestros certos facere digneris, quia nulla species sacramenti hujus tam nobis amabilis videatur, quam sanctus vester vultus, et sancta deprecatio, seu memoria vestra. Unde poscimus, benignissime Pater, vestram sanctissimam pietatem, ut hos servos [deest hic vox

aliqua, fortasse copula, et] Joannem presbyterum, quando Deo gubernante ad sacrosanciam vestram gravitatem perenerint, benigne suscipere dignemini, et nobis servis vestris certissimum mandatum dirigere. Commendamus nos Dominicus, Theodorus, Arimundus, Gregorius, Joannes, Leo, et omnis congregatio de monte sancto Oliveti, humiles servi vestri, vestris sacris et Deo dignis orationibus. Deus et Dominus noster, te sanctissime Pater, cum omnibus tuis ad exaltationem sanctæ Ecclesiæ, et ad salutem animæ tuæ, et ad gaudium nostrum regere et protegere, et pia miseratione in omnibus et per omnia custodire dignetur, qui dicitur benedictus in sæcula.

XIV. Monachos Latinos Caroli Magni nutu in monte Oliveti mansisse narrat monachus Engolismensis in Vita hujus imperatoris. Qui vero a sancta hac congregatione Romam hac vice missi sunt, litteras commendatitias Thomæ patriarchæ ad Leonem papam detulerunt, quibus manifestum sit, nec sanctum illum antistitem, nec Hierosolymorum Ecclesiæ presbyteros Joannis monachi criminationi consensisse. Hoc Leo ipse testatur in epistola ad Carolum, quam itidem exhibeo ex schedis viri doctissimi D. Stephani Baluzii.

Domino piissimo ac serenissimo victori ac triumphatori filio, amatori Dei et Domini nostri Jesu Christi, Carolo Augusto, Leo episcopus, servus servorum Dei. Omnia quæ de singulis partibus nobis accidunt, necesse est ut vestræ intimemus imperiali potestati. Præsenti siquidem anno direxerunt nobis epistolam monachi, qui in sancto monte Oliveti morantur, fides contentionem continentem, quam inter se habebant. Nos vero Symbolum orthodoxæ fidei illis misimus, quatenus secundum nostram hanc sanctam catholicam Ecclesiam, rectam et immobilem teneant fidem. Quam vero epistolam vestræ imperiali potestati misimus relegendam. Interea reverentes præsentibus fideles vestri, Agamus videlicet et Rocalphus, ab Hierosolymis detulerunt nobis epistolam Thomæ Hierosolymorum patriarchæ, quam relegentes reperimus, ut per nostram precatorem epistolam vestræ pietati commendarem. Qua de re precamur vestram imperialem potentiam, ut sicuti estis super omnes fideles vestros impertire suffragium, ita cum eis misericordiam facere jubeatis. Ipsam vero epistolam, quam nobis prædicti fideles nostri detulerunt, vestræ serenitati misimus. His prælibatis, omnipotens Deus sua vos protectione custodiat, atque a perfidis omnibus regnum vestrum sui extensione brachii defendat, vosque post longa annorum curricula ad gaudia æterna perducatur. Pristinum Domini Caroli imperium gratia semper custodiat, sique omnium gentium colla substernat.

SEQUITUR SYMBOLUM ORTHODOXÆ FIDEI LEONIS PAPÆ.

Leo episcopus, servus servorum Dei, omnibus Orientalibus Ecclesiis. Hoc symbolum orthodoxæ fidei vobis mittimus, ut tam [VIII] vos, quam omnis

mundus secundum Romanæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ rectam et inviolatum teneatis fidem. Credimus sanctam Trinitatem, id est Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius substantiæ, unius essentiæ, unius potestatis, creatorem omnium creaturarum, a quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: Patrem in ipso, non ab alio, Filium a Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non tamen duo lumina, sed unum lumen, Spiritum sanctum a Patre et Filio æqualiter procedentem, consubstantialem cæterum Patri et Filio: Pater plenus Deus in se, Filius plenus Deus a Patre genitus, Spiritus sanctus plenus Deus, a Patre et Filio procedens... Inde venturus est iudicare vivos et mortuos: quem impii iudicantem videbunt, in ea forma qua crucifixus est; non in ea humilitate qua injuste iudicatus est, sed in ea claritate qua iuste iudicaturus est mundum: cujus majestatis visio æterna est omnium sanctorum beatitudo. Qui secundam hanc fidem non crediderit, hunc damnat sancta catholica et apostolica Ecclesia, quæ fundata est ab ipso Jesu Christo Domino nostro, cui est gloria in sæcula.

XV. Carolus, acceptis Leonis papæ litteris, concilium episcoporum, cujus ante meminimus Aquisgrani habuit anno 809, in quo de Spiritu sancti processione actum est. Missi sunt Romam Bernarius Warmaciensis episcopus, et Adalardus monasterii Corbeiensis abbas, qui a pontifice obtinerent inseri Symbolo Constantinopolitano vocem *Filioque*. Legatorum cum Leone colloquium descripsit Smaragdus abbas Sancti Michaelis in Lotharingia; cujus hæc summa est. Ipsorum postulationi Leo abnuit, potiorumque esse dixit sanctorum Patrum, qui Symbolum illud ediderunt, auctoritatem. *Nam et ego me illis non dico præferam, inquit æquissimus pontifex, sed etiam illud absit mihi, ut coaquare pontificem, sed etiam illud salutare est credere, et periculosum non credere, Spiritum sanctum a Filio sicut a Patre procedere, quam Filium sapientiam Deum a sapientia Deo, veritatem Deum a veritate Deo genitum esse, et tamen utrumque unam sapientiam, unam veritatem essentialiter Deum esse; cum tamen constet id a sanctis Patribus idem Symbolo indictum non esse.* Porro dogma de processione Spiritus sancti ex Filio ejusmodi generis esse ait, ut non omnes illud assequi valeant. Licentiam quidem se dedisse cantandi Symbolum, non autem cantando aliquid addendi, minuendi, seu mutandi. Nos enim id ipsum non cantamus, inquit, sed legimus, et legendo docere, nec tamen legendo addere, quidpiam eidem Symbolo inserendo, præsumimus. Quærentibus vero legatis, num illud de quo agebatur, de sæpe fato Symbolo tolleretur, ac tum demum a quolibet licite aut libere, seu cantando, seu tradendo disceretur et doceretur, respondit papa: *Ita procul dubio a nostra parte decer-*

nitur: ita quoque ut a vestra assentiat, a nobis omnibus modis suadetur. Id quod ita demum factum iri ait, si primum in palatio cantandi Symboli consuetudo intermittatur: *Tunc enim dimitendum ab omnibus.* Quod suum responsum ut firmaret magis pontifex Leo, Symbolum sine adjectione purum in tabulis argenteis duabus Græce et Latine exaravit (a), atque ad confessionem sancti Petri in ejus basilica affixit, ut omnibus innotesceret Ecclesiam Romanam illis non assentire, qui communem hanc fidei formulam quovis additamento seu declaratione immutarent. Verum ne rectum de Spiritu sancto ex Patre Filioque processione dogma pessundaretur, hoc diserte satis enuntiaverat in expositione fidei ad episcopos Orientales, quam modo ante retulimus: nec propter hanc fidem ulla sedes Orientis a Romana divulsa est. Ex quibus falsi convincuntur Photius et alii schismatici, qui Leonem III, perinde ac Leonem Magnum, processionem Spiritus sancti ex Filio abnegasse asseverarunt, cum eadem utriusque pontificis et aliorum decretalibus epistolis assertam constet.

XVI. Ex his rursus omnibus evincitur, vana prorsus conjectatione viros aliquot eruditos sibi finxisse, *Joannem quemdam Hierosolymitanum monachum ex Oriente missum ad Carolam, disceptationem de processione Spiritus sancti eo tempore excitasse, audito additamento filioque quod Aquisgrani in capella regia prolatum audierat. Arguisse illum hoc additamentum, indeque arrepta occasione ad rem ipsam venisse. Prolata hinc inde, cum a Gallis, tum ab ipso Joanne, ut fit, argumenta utriusque partis sententia.* Plane monachus Engolismensis qui Caroli Vitam scripsit, diserte refert litem, non Aquisgrani, non in Galliis, sed Hierosolymis motam fuisse. *His ita gestis (inquit ad annum 809), imperator de Ardenna Aquis reversus, mense Novembri concilium habuit de Spiritu sancto procedente a Patre et Filio. Quam questionem Joannes quidam monachus Hierosolymis primo movit. Idem habent illius ætatis Annalium excerptores. Quinimo anonymus Engolismensis monachorum montis Oliveti mentionem facit ad annum 807, his verbis: Legatus, regis Persarum (seu potius Arabum), nomine Abdella, cum monachis de Jerusalem, qui legati erant Thomæ patriarchæ, id est Georgius et Felix (quorum Georgius abbas de monte Oliveti, patria Germanus, proprio nomine Engelbaldus dicebatur), pervenerunt ad imperatorem, munera deferentes... Imperator legatum et monachos per aliquantum tempus secum retinens in Italiam direxit, ibique eos tempus navigationis expectare jussit.* Quæ cum ita sint, horum tumultuum Joannes Damascenus auctor non fuit, uti Pithæus et Vossius existimarunt. Hæc enim omnia gesta sunt annis 808, 809 et 810, sub Leone III, postremis

(a) Phot. epist. ad episc. Aquil. et tract. *De proc. Spir. sancti*, et alii.

λαμβικός καὶ ἑμμέτροις στίχοις καταπεποικλιμένον. Ὁ δὲ μακάριος Νεῖλος μὲν ποτε παρακοῦσαι γινώσκων, καίτοι σχεδὸν ὡς ἡμίξηρος τυγχάνων, ἀνέστη μετὰ πάσης χαρᾶς καὶ προθυμίας αὐτός τε τῆς ἀναγνώσεως τὴν ἀρχὴν ἐποιεῖτο, καὶ ἡ πονηρὰ ἐκέλην νόσος κατὰ μικρὸν τοῦ σώματος ὑπέβη. *Hortatur Magnus Fantinus sanctum Nilum, ut surgeret et legeret encomium in apostolos S. Joannis Damasceni iambis et metris satis ornatum. B. Nilus, qui nunquam non obedire noverat, licet jam esset pene aridus, cum gaudio et alacritate surrexit, utque primum aggressus lectionem est, acerba illa ægrotatio paulatim e corpore defluebat.* Incertum est an solis carminibus laudatio illa constaret, an similia carmina in eam, ubi et ubi visum est, ab auctore inserta, uti factum est in oratione de mortuis sub nomine ejusdem Damasceni vulgata. Sic enim ἑμμέτροις καταποικλιθεσθαι dicitur. Quod frustra poneretur si tota illa ex carminibus esset: et innueret συγγραφὴν λαμβικός καὶ ἑμμέτροις στίχοις. An adhuc exstet, mihi equidem ignoratum est. Utinam monasteriorum, quæ Fantinus et Nilus extruxerant, Patres id unum satagerent, ut quidquid in illis Damasceni latet, publicæ commoditati ederetur. Forte una cum iis et earmina ejusdem in apostolos lucem aspicerent.

LXXXII. *Oratio de Sabbato sancto.* — Addo præterea in indice mss. codicum Bibliothecæ Urbinatis inter alia legi, *S. Joannis Damasceni Oratio de S. Saba*: quod diu me anxium tenuit. Potuit namque Damascenus ætate posterior in Sabam sanctissimum anachoretarum patrem orationem habere. At errorem inesse indicii subodorabam, et *Sabbatum sanctum* esse de quo ageretur; quod cum non deprehendisset indicis scriptor, *Sabbam* supposuisse. Consului de hoc rebus in hisce consultissimum Holstenium, qui eo temporis Urbini inmorabatur. Is dedit titulum ut in codice exstat: Τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνῶ λόγος εἰς τὸ ἅγιον Σάββατον. *Sancti et Deiferi Patris nostri Joannis Damasceni oratio in Sabbatum.* P. α Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου; Ἄκουστάς ποιήσει. Et est illa eadem quam ex bibliotheca Antonii Covarruviæ edidit Græce et Latine Petrus Pantinus. Codex tamen hic multo Covarruviano videtur correctior, ut ex postremis illius verbis colligo. Nam ubi Covarruvianus legit: Ἐπειτα δὲ φαιδραῖς ταῖς λαμπάσι τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου τῷ ἀθανάτῳ νυμφίῳ ἡμᾶς ὁ ἄχραντος ὑποδέξεται, corrupte et inutile; Urbinas habet: Ἐπειτα δὲ φαιδραῖς ταῖς λαμπάσι τῷ νικητῇ τοῦ θανάτου τῷ ἀθανάτῳ νυμφίῳ λαμπρῶς ὑπαντήσομεν, καὶ ὁ νυμφῶν ἡμᾶς ὁ ἄχραντος ὑποδέξεται. Optima omnia.

LXXXIII. *Dissertatio contra Nestorianos.*—Nec illud silentio prætereundum est, quem nunc primum transmissimus doctissimo domino Auberto ex Vaticanæ Bibliothecæ codicibus, ut cum aliis ejusdem Damasceni operibus ederetur et incipit: Πρὸς τοὺς Νεστορίου ὁμόφρονες, sub alio titulo laudari a Gregorio Protosyncello contra epistolam Marci Ephesii, nempe, Ἐπος ἀκριβέστατον κατὰ τῆς θεοσευγούς αἰρέσεως τῶν Νεστοριανῶν. *Sermo exactissimus contra Deo invisam hæresim Nestorianorum.*

LXXXIV. Memorantur item [LII] Joannis Damasceni orationes contra Judæos, inter libros exhibitos a Grammatico apud Antonium Verderium.

LXXXV. De ipsius libro Paracletico in laudem Virginis instar Octoechi in octo tomos diviso, diverso tamen ab Octoecho, quod Octoechus dierum Dominicorum canones et troparia, Paracleticus singularum etiam feriarum, exhibet: et qui apud me est, volumen ingens et rarum. De quo et aliis similibus Damasceni operibus opportuniore tempore dicemus alibi in tractatu nostro *De melodis Græcorum.* Et hæc jam satis sint de sancti Joannis Damasceni scriptis.

His omnibus quæ Leo Allatius de sancto Joanne Damasceno ejusque operibus, copiose admodum et erudite congescit, plura quæ modo subjiciam non habeo. Nam quæ vel addenda vel denuo tractanda mihi visa sunt, omnia exsecutus sum, tum in adnotationibus ad vitam sanctissimi auctoris, et ad varia ejus operum loca, tum in admonitionibus quas singulis pene lucubrationibus ejus præmisi. Etenim præter Canones illos et hymnos, de quibus vir doctissimus se alibi, in tractatu De melodis Græcorum, dicturum pollicitus erat, nullum de multis aliis sancti doctoris dissertationibus orationibusve quas ipse repererat, et Cl. Joanni Auberto typis edendas miserat, aut missurus erat, judicium tulit. Quin tametsi eximiam ejus et pene immanem eruditionem impense colo et auspicio, meque multis nominibus illius debitorem sentio, ab ejus nihilominus judicio et sententia aliquoties discrepare me veritatis amor coegit. Quam tamen utrum assecutus sim, æquis lector, ponderatis utriusque partis rationum momentis, judicabit. Cæterum quia in præmonitionibus et notis omnia quæ ad præcipuorum quorumdam capitum elucidationem observatione digna putabam, expedire non potui, operæ pretium me facturum existimavi, si de his seorsim et fusius tractarem, in specialibus aliquo dissertationibus, quæ cum Allatii Diatriba prolegomenorum instar toti editioni præirent.

DISSERTATIONES DAMASCENICÆ.

DISSERTATIO I.

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

I. Tametsi in libris sancti Joannis Damasceni multa loca occurrunt, propter quæ disputatum est de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio: attamen adnotatiuncularum brevitatis impedimento fuit, quin omnia quæ ad præcipuum hoc theologicæ orientalis momentum spectant, accurate satis enarrata sint. Ut ergo quæ de hoc argumento dicenda sunt, melius perspiciantur, dissertationem critico-historicam aggredior; quippe cum hac methodo aptius nihil atque utilius videatur, ad orthodoxæ traditionis defendenda explicandaque capita.

II. *Status questionis.* — Medio sæculo Ecclesie quarto sanctus Hilarius (a) pronuntiavit, et absque ulla calumnia, sive injuria, intelligentiæ libertatem adimi Arianis, utrum ex Patre, an ex Filio Spiritum Paracletum putent esse. Non enim in incerto id Dominum reliquisse, qui ita locutus sit: *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare illa modo. Cum venerit ille Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audierit loquetur, et futura annuntiabit vobis. Ille me honorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet mea sunt: propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis*¹. A Filio igitur Spiritus accipit (pergit Hilarius) qui ab eo mittitur, et a Patre procedit. Atqui nihil differre creditur, inter accipere a Filio, et a Patre procedere, et idipsum atque unum esse existimabitur accipere a Filio, quod sit accipere a Patre. Hoc quod accipit, sive potestas est, sive virtus, sive doctrina, Filius a se cum dixerit accipiendum, a se rursus hoc ipsum significavit accipiendum a Patre, cum ait, omnia quæ Patris sunt, sua esse. Tandem concludit, hoc ita fieri propter naturæ ejusdem unitatem, nec permittendam ad impiæ intelligentiæ libertatem, hæreticam hanc pervertitatem esse, quod, quia omnia quæ Patris sunt, idcirco accipiet a se Spiritus veritatis, non ad unitatem confiteatur esse naturæ. Hoc pacto Hilarius exponit id quod alibi dixerat (b), nedum

Filium esse largitorem Spiritus sancti, verum et auctorem: Spiritum esse ex Patre et Filio auctoribus; tanquam scilicet ab uno principio, ob unam amborum naturam: adeoque Spiritum accipere, et mitti a Filio, quia ex eo uti ex Patre procedit. Hæc in Occidente docuit adversus Arianos, qui Spiritum esse Filii creaturam aiebant, quos subinde Macedoniani imitati sunt; imo et Marcellus Ancyranus, qui Filium, seu Verbum, extensionem esse aiebat substantiæ Patris; Spiritum vero extensionis ulteriorem extensionem. Hæc omnes isti docuerunt cum præconceptam Ecclesie fidem impie interpretarentur. Quam Hilarius theologiam explicavit, quæque genuina est hodiernæ Ecclesie Latinæ fides, hanc confirmavit Epiphanius, affirmans idcirco Spiritum sanctum dici non debere filium Filii, nec nepotem Patris, quia ex Patre et Filio simul procedit. Et quemadmodum Hilarius rursus in alio loco Spiritum per Filium ex Patre procedere, modo relato sensu professus est: sic quoque idem a Basilio, Nysseno et aliis (c) asseritur, qui addunt Spiritum esse $\rho\eta\mu\alpha$, verbum, $\epsilon\lambda\chi\theta\epsilon\alpha$, imaginem Filii. Quid plura? Filium esse fontem Spiritus sancti, et alia horum similia. Nimirum hoc ratum certumque erat, sic se Spiritum sanctum habere ad Filium, uti Filium ad Patrem; Spiritum sanctum $\epsilon\lambda\eta\rho\tau\eta\sigma\theta\alpha\iota$, pendere a Filio, Spiritum esse Filii, quia spiratur, ut ita dicam, a Filio: Omnia denique, quæ habet, a Filio accipere. Sexcentas omitto priscorum Patrum consimiles locutiones, quibus innuitur processio Spiritus sancti, cum ex Patre, tum ex Filio.

III. *Cyrilli Alex. sententia.* — Receptissimam hanc in universa Ecclesia doctrinam Cyrillus Alexandrinus passim in suis operibus docuit. In epistola synodica ad Nestorium Constantinopolitanum, sui sæque Ecclesie Ægyptiacæ nomine hæc habet: *Spiritus intelligitur, secundum quod Spiritus est, et non Filius, sed tamen non est alienus ab eo. Spiritus enim veritatis nominatur, et Christus est veritas, καὶ προχέεται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, et profuit*

¹ Joan. xv, 12-15.

(a) Hil. lib. viii *De Trin.*, § 20.

(b) Idem ibid. lib. ii, § 4 et 29.

(c) Idem lib. xii, § 56; Epiph. *Ancor. et Har.*,

p. 743; Basil. lib. v *cont. Eunom.*, p. 120 seqq. et 131; Nyss. *epist. ad Abl.*; Athan. *ad Serap.*; Bas. I. v *cont. Eunom.*, et c. 17 *ad Amphilocho.*

ab eo, sicut et ex Deo et Patre. Cyrillus nimirum sic præludebat anathematismo suo nono, quo definivit contra Nestorium: *Si quis unum Dominum Jesum Christum a Spiritu sancto clarificatum dixerit, propria virtute ipsius tanquam aliena utentem, et vim et efficaciam ab eodem accepisse, qua contra immundos spiritus operaretur, et divina inter homines miracula patraret, ac non potius ipsum Spiritum, per quem divina signa edidit, illius proprium esse confessus fuerit, anathema sit.* Anathematismum hunc pari ac alios morositate Theodoretus excepit, atque Alexandrino præsuli vitio vertit, quod dicendo Spiritum sanctum esse proprium Christi, eundem, seu ex Filio, seu per Filium existere intelligeret. *Proprium autem Spiritum Filii, inquit [II], siquidem ejusdem cum eo naturæ et ex Patre procedentem dixit, simul confitebimur, et tanquam piam excipiemus hanc vocem, et δὲ ὡς ἐξ Υἱοῦ, δὲ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, sin vere tanquam ex Filio, aut per Filium existentiam habentem, hoc ut blasphemum et impium rejicimus.* Theodoretus itaque anathematismi prædicti sensum colligebat, ex synodica epistola, cui Cyrillus anathematismos velut appendices adjunxerat: nisi forte traditam a Cyrillo in Ephesina synodo ejusdem anathematismi noni declarationem legerat, in qua disertis verbis habetur, Filium proprium sui Spiritum sanctum habere, ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ, *qui ex ipso sit, ipsique essentialiter insitum.* Quid vero causæ Theodoretus obtenderit, ut contra hoc Cyrilli doctrinæ caput insurgeret, ipsemet aperit epistola quam scripsit adversus illius anathematismos ad monasteria, quæque recitata est in quinta synodo generalli (a). *Blasphemat vero (Cyrillus) in Spiritum sanctum, inquit, non ex Patre ipsum procedere dicens, secundum Domini vocem, sed ex Filio esse. Iste vero Apollinarii seminum fructus: propinquat vero et Macedonii malignæ culturæ.* Ex quo manifestum est Theodoretum Cyrilli dicta de Spiritu sancti processione ex Filio eatenus improbasse, quatenus Macedonii atque Apollinarii impietates iis exprimi arbitrabatur. Quorsum vero in primis dixerit, *istum esse Apollinarii seminum fructum,* colligere quispiam possit, ex eo quod Apollinarius, adducto exemplo solis, radii et splendoris, qui a sole per radium emittitur, Spiritum sanctum magnum, Filium majorem, Patrem maximum, gradus in Trinitate statuendo effutierit; ut sicut Filius minor esset Patre, quia natus esset ex Patre, ita quoque Spiritus sanctus esset Filio minor, quia procreatus ex Filio. Theodoretus etiam alio in loco (b) narrat Apollinarianum personarum divinarum proprietates invertisse: qua vero ratione, non explicat. Exstat expositio fidei κατὰ μέρος, quæ sancti Gregorii Thaumaturgi nomine insignita est, sed genuinum parentem habuit Apollinarianum, quemadmodum sub

(a) Coll. v, p. 504

Leone primo imperatore Palæstini monachi et alii Chalcedonensis concilii propugnatores comprobant, prolato operum hujus hæresiarchæ indice, quem Timotheus ejus discipulus olim contexerat. Ea in expositione legimus: *Τοῦ τε Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, δὲ Υἱοῦ ἀδίως ἐκπεμφθέντος. Et Spiritu sancto ex substantia Patris per Filium æterne emisso.* His alijsve de causis Theodoretus definiebat, *blasphemiam esse, et Apollinarii seminum fructum,* consisti Spiritum sanctum sive ex Filio, sive per Filium existentiam habere. Quo nimirum livoris æstu erga præstantissimum doctorem agebatur, nequaquam animadvertibat familiarem Patrum tertii et quarti sæculorum assertionem fuisse, *ex Patre per Filium Spiritum sanctum exsplendescere.* Id passim clamant magnus Basilius et Gregorius Nyssenus, secundum veram illam et sinceram fidei formulam, quam Thaumaturgo divinitus traditam acceperant. *Unus Spiritus sanctus ex Deo existentiam habens* (verba istius formulæ sunt) καὶ δὲ Υἱοῦ πεφυκός, *et qui per Filium effulsit.* In codicibus Græcis, in quos hactenus incidi, additur, *δηλαθῆ τοῖς ἀνθρώποις, scilicet hominibus.* Quas voculas Gregorianæ istius confessionis simplicitas pati non videtur, atque temeritatem sapiunt Græcū schismatici, qui hac interpretatione voluerit significare ea duntaxat ratione Spiritum sanctum per Filium exsplendescere, qua per Filium hominibus conceditur. At vero Patribus Græcis tritisimum est, quamlibet personæ divinæ processionem ἐκφάνσεως, et ἐκλάμψεως, *effulsionis vocabulo enuntiare.* Quocirca Gregorius Theologus alicubi ait divinas personas ab invicem discriminari ratione τῆς ἐκφάνσεως, ἢ τῆς πρὸς ἄλλα σχέσεως, *effulsionis, sive mutæ inter ipsas relationis.* Quibus verbis diserte docet relationes divinas in processione alius ab alia fundari, ut suo loco monuimus. Porro falsatam Thaumaturgi expositionem coarguit vetus interpretatio Latina *Historiæ ecclesiasticæ* Eusebii, quam Rufinus Aquilegiensis adornavit, et in quam, cum alia non pauca, tum hancce Gregorii formulam inseruit, absque his vocibus, *scilicet hominibus.* Eas etiam non legebat Adrianus I, qui in epistola *Ad Carolum Magnum* ejusdem expositionis fidei auctoritate pugnat, in septima synodo recte dictum a Tharasio Constantinopolitano fuisse, *Spiritum ex Patre per Filium procedere.* Eninvero omnes Græci, qui de theologia deinceps scripsere, posthabitis Theodreti obtrectationibus, incunctanter asseverarunt, procedere Spiritum sanctum ex Patre per Filium. Sed et nimiam rixandi pruriginem prodit Theodoretus, cum ait epistola superius laudata, Cyrillum in *Spiritum sanctum blasphemare, qui non ex Patre ipsum procedere dicat, secundum Domini vocem.* Etenim Cyrillus diserte in synodica scripserat.

(b) Lib. iv hæc. fabul.

Profuit ab ipso (Filio), καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ θεοῦ καὶ Πατρὸς, quemadmodum ex Deo et Patre. Satius vero duxit hoc de Spiritus processione momentum silentio transigere, quo præcipuum quod sibi adversus Nestorium incumbabat, negotium conficeret, molestam illam criminationem depellendo, qua de incarnationis mysterio cum Apollinario sentire ferebatur.

IV. *Synodus Ephesina Spiritus sancti ex Patre et Filio processionem agnoscit.* — Interim, dum Ephesi synodus anno 431, Cyrillo præside, celebrabatur, Charisius presbyter Philadelphiensis in Lydia, symbolum quoddam fidei ad Patres detulit, quod Nestorius ejusque emissarii hæreticis qui ad Ecclesiam reverterentur, profitendum tradebant. Hujus genuinum auctorem fuisse Theodorum Mopsuestenum constat. In eo de Spiritu sancto dicebatur, *Sed nec Filium illum putamus, neque per Filium existentiam accepisse, οὐτε δὲ Υἱοῦ τῆν ὑπαρξιν εἰληφός* tum deinde in subsequentibus Nestorianus error de Christi persona diserte enuntiabatur. Quamobrem synodus decretum tulit, quod integrum hic referre operæ pretium est. *His perfectis, statuit sancta synodus alteram nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus qui in Nicæa cum Spiritu sancto [III] congregati sunt. Qui vero ausi fuerint, aut componere fidem alteram, aut proferre vel offerre converti volentibus ad agnitionem veritatis, sive ex gentilitate, sive ex Judaismo, sive ex qualicunque hæresi; hos quidem, si sunt episcopi aut clerici, alienos esse, episcopos ab episcopatu, et clericos a clericatu decrevit: si vero laici fuerint, anathemati subjicit. Simili etiam modo, si qui inventi fuerint, vel episcopi, vel clerici, vel laici, sive sentire, sive docere ea quæ continentur in oblata expositione a Charisio presbytero, de unigeniti Filii incarnatione, sive perversa Nestorii dogmata, quæ et subnexa sunt, subjaceant sententiæ sanctæ hujus et universalis synodi: ut videlicet episcopus quidem remouatur ab episcopatu, et sui depositus: clericus vero similiter excidat a clericatu: si vero laicus sit, et ipse anathematizetur.* Hoc statuto, de quo recurret saus dicendi locus, multi arbitrati sunt ab Ephesiis Patribus damnatum esse symbolum illud, etiam propter ea quæ adversus Spiritus sancti processionem ex Filio continet. Quod tamen non constat, cum hoc solum exprimat anathematis subjectos fore, qui reperti fuerint sentire vel docere ea quæ continentur in oblata expositione a Charisio presbytero τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, de incarnatione ἡγούσ, seu scelerata et perversa Nestorii dogmata. Nestorius itaque Spiritum ex Filio, seu potius δὲ Υἱοῦ, per Filium existere ne-

gabatur, eadem quæ Theodoretus ratione; exploso scilicet Eunomiano, aut Macedoniano, aut etiam Apollinario errore. Enimvero Rusticus Eccl. Rom. diaconus, qui sub Justiniano I et Vigilio papa Dialogum contra Acephalos Constantinopoli evulgavit, haud ita Ecclesiæ decretorum imperitus fuerit, ut fide certum esse inficiaretur, Spiritum ex Filio perinde atque ex Patre procedere, si id Ephesi contra Nestorium definitum esset. *Pater genuit, et non genitus est, verba sunt Rustici, et ab aliquo alio non est, sicut ex eo sunt alii. Filius vero genitus est, et nihil consempternum genuit: et Spiritus sanctus a Patre procedit, nihil consempternum procedit, vel genitum est ab eo. Quidam vero antiquorum, et hoc proprietatibus adjecerunt, quia sicut Spiritus sanctus cum Patre Filium sempiternum non genuit, sic nec procedit Spiritus a Filio sicut a Patre. Ego vero quia Spiritus quidem non genuit sempiternum, profiteor (nec enim duos dicimus Patres), utrum vero a Filio eodem modo quo ex Patre procedat, non perfecte habeo satisfactum. Quinam fuerint illi antiqui, haud indicat Rusticus. Nusquam vero Theodoretus sic disputavit. Cæterum, esto Rusticus arbitratus sit Theodoretum suum negasse omnino, Spiritum sanctum ex Filio procedere; Hilarium tamen libertatem olim ademisse diximus dubitandi, quin ex Patre, et ex Filio Spiritus procederet; id quippe Dominum non in incerto reliquisse. Ipsomet Rustici ævo, imo antequam Rusticus libros istos scripsisset, Gennadius in lib. *De dogmatis*, confessus erat Spiritum sanctum esse ex Patre Filioque procedentem: et rursum, *ex Deo Patre, et ex Deo Filio procedere.* Avitus Viennensis, lib. *De divinitate Spiritus sancti*, postquam dixit: *De divinitate Spiritus sancti, quem nec factum legimus, nec genitum, nec creatum, Apostolus ait Deus est,*³ etc. (ubi symbolum quod Athanasii vocatur videtur innuere), subjungit: *Nos vero Spiritum sanctum dicimus a Filio et Patre procedere.* Ac rursum ait in *atholicæ fidei et disciplinæ regula* non esse omissum proprium Spiritui sancto esse a Patre Filioque procedere. Fulgentius: *Quod Spiritus sanctus de natura Patris Filiique procedit.* Itemque: *Firmissime tene, et nullatenus dubites, eundem Spiritum sanctum, qui Patris et Filii unus est spiritus, de Patre et Filio procedere.* Paschasius diaconus (b): *Ecce hic Spiritus sanctus merito procedere ex utroque dignoscitur.* Rursum, *Mitti a Patre et Filio dicitur, et de ipsorum substantia procedere.* Eucherium, Vigilium Tapsensem, aliosque antiquiores omitto. Sed et Ephesina synodus Spiritus sancti processionem ex Filio concessit, ubi Cyrilli synodicam cum anathematismis approbavit. Atqui anathematismos illos non temere admisit, sed postulata ab ipso-*

³ Philipp. II, 13.

(a) Lib. *De fide*, c. 1, 2.

(b) Lib. I *De Spiritu sancto* c. 10, 11

met Cyrillo eorundem declaratione explicatori, in qua processionem hanc disertius itidem professus est, ut supra ostensum fuit. Id contestatur titulus anathematismorum expositioni præmissus in hunc modum: *Explicatio duodecim capitum, Ephesi pronuntiata a Cyrillo Alexandrino, τῆς ἀγίας συνόδου ἀξιωματικῶς αὐτὸν σαφέστερον αὐτοῖς ἐκτραπωθῆναι τὴν τούτων διάλυσιν, sancta synodo clario-rem istorum declarationem exigente.*

V. *Cyrillus sententiam non mutavit.* — Græci schismatici obtendunt Cyrillum ob Theodoretī querelas, tum dictum, tum sententiam mutasse, afferuntque Theodoretī ad Joannem Antiochenum epistolam, qua narrat se legisse litteras Ægyptiorum, quibus prædicarent Spiritum sanctum *neque ex Filio, aut per Filium exstantiam habere, sed a Patre procedere, propriumque Filii dici, quia consubstantialis est.* Epistolam hanc spuriam esse multis contendit Allatius (a), cui tamen penitus non assentit; quia Latine ex vetustissima translatione reperitur cap. 95 Tragediæ Irenæi. Sed Theodoretus inde convincitur non alio sensu negasse Spiritum ex Filio aut per Filium existere, nisi quoad res per Filium a Deo creatas amandaretur. Loquitur enim de litteris communionis quas Alexandrinus pontifex Antiocheno per Paulum Emesenum remisera, in quibus hoc solum legere sit, quod ad Spiritum sanctum pertineat: *Non enim Patres ipsi locuti sunt, sed Spiritus Dei et Patres:* Ὁ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἄλλοτριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. *Qui procedit quidem ex ipso, nec vero extraneus est Filio, secundum essentiae rationem.* Ubi Cyrillus non abnegat ex Filio quoque Spiritum procedere; sed consubstantialem eum esse Filio, seu Christo, confirmat; quod ipsi tunc sufficiebat, atque Theodoretī querelas compescuit.

VI. Cæterum sanctus doctor in posterioribus suis operibus perinde tenuit Spiritus ex Filio processionem. Sicut enim doctrinam hanc in *Thesauro* quem Nemesino cuidam nuncupavit, sæpe astruxerat, præsertim assertione 34, ita et in dialogis de Trinitate in quibus præcipua momenta et capita quæ tractaverat in *Thesauro* summam re-sumpsit, eandem denuo inculcavit. Dialogo 6, ubi de Spiritus sancti Deitate disputat, asserit eum efficientiam actionemque omnem habere a Filio; καὶ οὐχὶ μᾶλλον ὡς αὐτὸς τε καὶ παρ' αὐτοῦ ὄλην ἔχον αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. Dialogo 7, propter hæc Scripturæ verba: *In hoc cognoscimus, quoniam in nobis est, ex Spiritu quem dedit nobis*¹, infert Spiritum non esse alienum substantiæ sejunctum a Filio, quippe quod ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον ἔστιν αὐτοῦ, *ex ipso, et in ipso, et ipsius proprius sit;* id quod in iis quæ subsequuntur repetit. Atqui dialogos [IV] istos de Trinitate, quos etiam Neme-

sino inscripsit, cum Hernia habitos Alexandriae fuisse aliquanto post sancitam pacem cum Orientalibus (quando nempe jam in Christo duas naturas palam tuebatur), exhinc colligero, quod in eis οὐσίαν et φύσιν ad significandam *essentiam* et *naturam* multis communem usurpet, et ὑπόστασιν, ad exprimendam *personam, individuum et singulare*; cum antehac φύσιν et ὑπόστασιν, pro eodem accepisset in anathematismis, imo et in epistola ad Valerianum. Quidquid id est, in postremis duobus dialogis qui sunt de incarnatione, *Quod unus sit Christus*, et in quibus omnia strictim, sed eleganter regressit quæ pro fide contra Nestorium ejusque fautores in variis lucubrationibus protulerat; in his, inquam, dialogis docere pergit Spiritum sanctum ex Filio procedere. Nam dialogo 8, iisdem totidemque verbis quibus ipse quondam in epistola *De recta fide* ad Theodosium imperatorem, ita loquitur: *Hunc (Joannes) dixit in igne et Spiritu baptizare, οὐτε ἄλλοτριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνίεντα Πνεῦμα, δουλοπρεπῶς καὶ ὑπουργικῶς, ἀλλ' ὡς Θεὸν κατὰ φύσιν, μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω, τὸ ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἴδιον αὐτῷ, neque alienum baptizatis Spiritum immittere servi et ministrantis more; sed tanquam natura snapte Deum cum suprema potestate, eum qui ex ipso est, et proprius ipsius est.* Quæ quidem in utroque loco anathematismi 9 declarationem exhibent, similem prorsus illius quam Ephesi traderat. Ex dialogo 9 apparet utrumque scriptum fuisse post Ephesinam synodum; quia Nestorium in eo *venenatum draconem* appellat, quod rite non fecisset, nisi hæretico concilii sententia damnato. Quinimo, cum in his dialogis naturarum distinctionem tueri satagat, hinc colligo eos editos fuisse post annum 433, et post scriptam epistolam ad Successum, qui ex eo *exsciscitatus erat, an tandem in Christo duas naturas dicere oporteret*: quod quidem, exploso, primum Diodori Tarsensis dnos filios ponentis sensu, quem Nestorius secutus erat, prædicandum respondet. Quamobrem nullus dubito quin vel Diodori vel Theodori Mopsuesteni voces sint, quæ initio prioris dialogi leguntur, omisso auctoris nomine. Cyrillum adversus utrumque, præsertim Mopsuestenum, scripsisse volumen aliud, *Quod unus Christus sit*, illudque a Theodoreto confutatum, quintæ synodi acta testantur. Theodori autem errores propalari expugnarique cœperunt circa annum 435, biennio a reconciliatione Cyrilli cum Antiochenis. Quorum animi ne rursus offenderentur, consilium Cyrilli et Procli Constantinopolitani primum fuit, Theodori nomini parcendum esse, modo impia ejus dicta prosciberentur.

VII. Quod Latinos Patres spectat, omnes uno consensu docuerunt, Spiritum ex Patre Filioque

¹ Joan. iv, 13.

(a) *Vindic. syn. Ephes.*, cap. 29.

procedere; quanquam non omnimoda prorsus ratione ex Filio qua ex Patre, cum unum censerent primordiale Spiritus sancti fontem, Patrem scilicet, a quo tota deitas in Filium et Spiritum scaturiat: tametsi Pater et Filius vi eadem, nimirum divina natura Spiritum producant. Unde Augustinus ait (a), *ex Patre principaliter Spiritum procedere. Ideo autem addidi principaliter*, inquit, *quia a de Filio Spiritus sanctus procedere reperitur: sed hoc illi Pater dedit, non jam existenti et non habenti, sed quidquid Unigenito dedit, gignendo dedit.* Sic lib. III *Cont. Maxim.* de Patre Spiritum proprie procedere dicit, *quoniam Pater processionis ipsius est auctor; hoc est primordiale principium.* Unde non immerito veteres illi, de quibus Rusticus loquebatur, inficiati fuerint, Spiritum ex Filio omni modo quo ex Patre procedere. Præter Hilarium, et Augustinum, quem nostrates theologi imitati sunt: præter scriptores Rustico æquales, quorum loca modo antea citavi, Ambrosius etiam sæpe docuit processionem Spiritus ex Patre et Filio, ut puta lib. *De Symbolo*, cap. 1, 3 et 4, et alibi; Marius Victorinus lib. I *Cont. Arian.*: *Spiritus, inquit, ex Filio, et idcirco ex utroque.* Omitto veterem Symboli declarationem ad Damasum, et Damasi Symbolum, quæ exstant inter opera Hieronymi; quippe quæ licet a scriptoribus sæculi octavi laudata sint, nec Damasi, nec Hieronymi esse æstimantur. Sincerior forsitan est, *Confessio fidei catholicæ, quam papa Damasus scripsit ad Paulinum Antiochenum episcopum*, quæque laudata fuit in Florentina synodo, *ex originali antiquissimo: in qua bis dicitur, Spiritus Paracletus a Patre procedere et Filio.* Léo Magnus, cujus voces ipsimet Græci in synodico *orthodoxiæ*, quotannis Dominica prima Quadragesimæ, æqualis momenti esse prædicant ac conciliorum generalium, epistola ad Turribium Asturicensem de Priscillianistis sic scribit: *Qui Patris et Filii et Spiritus sancti unam atque eandem asserunt esse personam, tanquam idem Deus, nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus sanctus nominetur, nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius (qui de utroque processit.)* Hæc schismatici non legerant, qui Leonem totum esse suum factitaverunt. Turribius vicissim accepta pontificis epistola in frequenti Hispaniæ totius synodo anno 447, assertionem fidei edixit, in qua bis Spiritus sanctus dicitur *a Patre Filioque procedens.* Idem deinceps synodus Toletana tertia, anno 589, sub Recaredo rege, adversus Arianos definiunt, ne Spiritus sanctus putaretur exorsus illius substantiæ quæ est Patris et Filii.

VIII. *Augustinus auctor non est Spiritum sanctum ex Filio procedere.* — Quia vero hoc doctrinæ caput Augustinus præ cæteris inculcavit, hinc ejus architectum ipsum fuisse Græci recentiores affirmarunt, nihilque non moverunt, quo tanti viri

auctoritatem pessumdarent: quam tamen, ut et aliorum doctorum, concilia generalia, quintum et sextum, commendavere. Georgius Scholarius, lib. I *De processione Spiritus sancti*, sect. 4, cap. 5, contentiosius asserit Augustinum, animo Nestorium quaquaversum expugnandi, systema processionis Spiritus sancti ex Patre et Filio composuisse. Sed hoc gratis: nam Augustinus lib. xv *De Trinitate*, itemque tres alios castigatores *Contra Maximum Arianum* prius ediderat, quam Nestorius hæresim suam declararet: in quibus tamen omnibus de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio disputat. In libris quidem *De Trinitate*, quos scripsit cum junior esset, ex Platonicorum, ut Claudianus Mamertus (b) prodit, principiis Spiritum sanctum amorem esse mutuum Patris et Filii vulgo asserit: ex quo cum ipse, tum Latini deinceps theologi Spiritum ex utroque procedere confirmarunt. In libris vero *Contra Maximum* quos provectori ætate composuit, omisso illo amore mutuo, Ecclesiæ dogma propugnare pergit. Non novam igitur doctrinam cudit Augustinus, asserendo Spiritum procedere ex Filio, etsi [V] forte veterem novis argumentorum momentis stabilivit et illustravit, quæ Latini postmodum amplexi sint.

IX. *Græci PP. Spiritum per Filium procedere interim docent.* — Ad Græcos doctores quod atinet, posthabitis, ut dictum est, Theodoretici adversus Cyrilli voces querimoniis, Spiritum ex Patre *per Filium* procedere confiteri perrexerunt, quantumvis dicendo, *per Filium*, Eunomianus Macedonianusve sensus menti potius objiceretur quam catholicus. Nam sacræ paginæ, ubi de rerum officio loquuntur, eas *per Filium* esse conditas affirmant, parcius ex Filio: *Omnia, inquit, per ipsum facta sunt; omnia per ipsum constant; per quem fecit et sæcula, etc.* At vero cum Spiritus dicitur esse ex Patre et Filio, statim intelligitur esse de substantia Patris et Filii, et utriusque consubstantialis, quemadmodum scilicet Nicæna synodus dicendo, *Filium ex Patre natum esse*, intelligendum significavit, eum esse *ex substantia Patris*, τὸυτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς. Neque ex Latinorum loquendi more consequitur, Spiritum ex duobus principiis fore. Nam, ut monet Augustinus (c): *Sicut Pater et Filius unus Deus, et ad creaturam relative, unus Creator, et unus Dominus, sic relative ad Spiritum sanctum, unum principium.* Quocirca Anselmus (d) definiit *Spiritum sanctum non esse de hoc, unde alii ab invicem sunt Pater et Filius, sed de divina essentia, in qua unum sunt: id est, non qua ratione personæ et hypostases sunt Pater et Filius, Spiritum producent, sed qua sunt unum in natura divina.*

X. *Locutiones variæ Ecclesias non scindebant. Monothelitæ primi jurgiorum auctores.* — Propri-

(a) *De Trin.* l. xv, c. 17.

(b) *Lib. II De stat. anim.*, c. 7.

PATROL. GR. XCIV.

(c) *Lib. v De Trin.*, c. 14.

(d) *De proc. Spir. sancti*, c. 17.

diversos istos utriusque gentis loquendi modos nihil paci et concordiæ derogatum fuit, quantumvis Latini, atque in primis Romani pontifices Spiritum ex Patre et Filio procedere palam profiterentur. Hormisdas, epistola decretali (a) ad Justinum seniore Augustum, diserte et impune scripsit: *Proprium est Patris ut generaret Filium: proprium Filii Dei, ut ex Patre Patri nasceretur æqualis: proprium Spiritus sancti ut de Patre et Filio procederet sub una substantia deitatis.* Nullus Græcorum totis hisce sæculis in Latinos mussabat. Primi omnium Romanis dicam impeerunt Constantinopolitani Monothelitæ, cum in quibusdam Martini papæ synodice litteris perinde legissent Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut exinde prætextum haberent Romanam Ecclesiam, a qua suus error damnatus erat, criminandi. Id docet sanctus Maximus Homologeta, epistola ad Marinum Cypri presbyterum, ubi refert Romanos, cum mentem ipsorum diligenter scrutatus esset, *consonantia protulisse testimonia Latinorum Patrum, necnon et Cyrilli Alexandrini de sacro ejus opere quod in sanctum evangelistam fecit Joannem: ex quibus non causam Spiritus sancti se facere monstraverunt. Unam enim norunt causam Filii et Spiritus sancti esse Patrem alterius quidem secundum generationem, alterius vero secundum emissionem: sed ut hunc per eum prodire insinuarent, et hac (voce nimirum Filioque) substantiæ communionem et indissimilitudinem demonstrarent.* Nonnullis interjectis isthac addit, quæ interest hic recitare: *Porro secundum iussuionem vestram rogavi Romanos interpretari propria dicta, causa adversantium (Monothelitarum scilicet) subreptiones effugiendi. Veruntamen more obtinente ita faciendi atque mittendi, nescio utrum consentiant. Alias autem non valent in aliena dictione et voce sensum suum sicut in propria vel alumna subtili (accuratave) exprimere intelligentia, vel etiam quemadmodum nos in nostra nostrum.* Maximi locum Latine describo ex translatione Anastasii Bibliothecarii; de qua ipse sic loquitur epistola ad Joannem Diaconum: *Præterea interpretati sumus ex epistola sancti Maximi ad Marinum scripta presbyterum, circumstantiam de Spiritus sancti processione, ubi frustra causari contra nos innuit Græcos, cum nos non causam vel principium Filium dicamus Spiritus sancti, ut autumant, sed unitatem substantiæ Patris et Filii non nescientes, sicut procedit ex Patre, ita eum procedere fateamur ex Filio, missionem (forte legendum emissionem, ut in interpretatione ipsiusmet Anastasii), nimirum processionem intelligentes: pie interpretans, et utriusque linguæ gnarus ad pacem erudiens; dum scilicet nos et Græcos edocet, secundum quiddam procedere, et secundum quiddam non procedere Spiritum sanctum ex Filio; difficultatem exprimendi de al-*

(a) Epist. 89.

terius in alterius linguæ proprietatem significans. Siquidem et ejusmodi pia interpretatione sanctus olim Athanasius Orientales et Occidentales substantiæ vel personæ nomine dissidentes univit, dum unum idemque utrosque credere sensuque retinere perdocuit; licet ob linguæ varietatem aliter atque aliter confiterentur, atque importunis contentionibus desævirent.

XI. *Sincera est Maximi ad Marinum epistola.* — Hactenus S. R. E. cardinalis bibliothecarius, qui apostolicæ sedis apocrisarius diu Constantinopoli hæsit. Hujus porro testimonio astruitur sinceritas epistolæ Maximi, quam e Latinis quidam in concilio Florentino uti spuriam rejiciebant. Nec sane a Latinis solis, nec itidem a Græcis solis, epistola hæc conficta esset, quæ utrisque favere videatur, ut apposite argumentatur Georgius Scholarius (b). Cæterum ex eadem epistola apparet quam iniqui dogmatum æstimatores essent illi, qui Latinis vitio verterunt processionis Spiritus sancti ex Filio fidem: *Non in tot hujus sanctissimi papæ synodicæ, quot scripsistis, capitulis Constantinopolitani reprehenderunt, inquit Maximus, sed in duobus tantum, quorum alterum est de divinitatis ratione; quia dixit, aiunt, procedere etiam ex Filio Spiritum sanctum: alterum est de divini incarnatione; quoniam scripsit, inquit, absque originali et actuali peccato Dominum esse.* Quis citra blasphemiam doceat absque originali et actuali peccato Dominum non fuisse? Hæc porro Græcorum adversus Romanos criminationes diuturnæ non fuerunt, nec dubium quih sancti Maximi litteris sedatæ.

XII. *Iconomachi Latinorum dogmatis impugnatores alii.* — Litem vero de Spiritus sancti processione movit iterum Constantinus Copronymus cum suis Iconomachis, cum sese proscriptum ab apostolica sede accepisset. Quocirca de hoc articulo Genethliaci haud procul Lutetia Parisiorum, in synodo episcoporum Galliæ coram rege Francorum Pipino disputatum est. *Facta est tunc temporis synodus, inquit Ado Viennensis in Chronico, et quæstio ventilata est inter [VI] Græcos et Romanos de Trinitate, et utrum Spiritus sanctus, sicut procedit a Patre, ita procedat a Filio et de sanctorum imaginibus, utrumne fingendæ, an pingendæ essent in ecclesiis.* Paulus Æmilius addit, quo auctore nescio, *Græcos oratores Cæsarem suum admonere jussos, ut cum cæteris piis sentiret.* Quod de capite processionis Spiritus sancti præsertim intellexero, cum nostrates Galli bis temporibus cultui sacram imaginum haud admodum faverent. Pro Latinorum sententia summo posthac studio pugnavit Carolus Magnus Pipini filius: qui cum acta

(b) Lib. 1 contra Latinos. sect. 4, cap. 14.

septimæ synodi legisset, reperissetque in professione Tharasia (a) Constantinopolitani Spiritum ex Patre per Filium procedere, articulum hunc, ut et alios bene multos, ceu pietati minus consonum, censoria nota dignum putavit; eo quod Spiritum ex Filio procedere Tharasia diserte non dixisset. Nihilominus Adrianus I, papa, epistola ad Carolam responsoria (b), quæ exstat hodie, Tharasia et synodum tuetur, ostenditque recte dici Spiritum sanctum per Filium procedere, congestis in hanc rem sanctorum Patrum testimoniis non paucis: quæ tamen si attente considerentur, nihil aliud pro majori parte enuntiant, nisi Spiritum sanctum a Patre per Filium hominibus concedi.

XIII. Hierosolymis iterum de processione Spiritus sancti disputatur contra Latinos. — Hos hactenus defensores, Græcorum sententia nacta erat, Theodoretum acerrimum Nestorii patronum et infensissimum magni Cyrilli hostem, Monothelitas, et Iconoclastas hæreticos. Hac eadem circiter ætate monachus quidam Hierosolymitanus, cujus nomen Joannes erat, cum alterius erroris reus non esset, monachos quosdam Latinos, qui in monte Oliveti morabantur, hæresis taxare cœpit, quia crederent etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum. Atque hoc in causa fuit, ut anno Dom. 809, mense Decembri, concilium Aquisgrani celebratum sit coram Carolo Magno imperatore (c), qui priscum Ecclesiæ dogma, missa Romam legatione, in epistola ad Leonem III erudite comprobavit. Petrus Pithæus (d) existimavit Joannem illum Hierosolymitanum alium non fuisse a Joanne nostro Damasceno, qui Hierosolymitanæ Ecclesiæ ἱεροσόλυμος presbyter et monachus fuit: ut nempe quæstioni movendæ auctor fuerit in libro *De fide orthodoxa*, in quo legimus, ex Filio autem Spiritum non dicimus; necnon in oratione in Sabbatum sanctum, in qua itidem planius dicitur Spiritus sanctus ex Filio existentiam non habere, οὐκ ἐξ ἀποῦ ἔχον τὴν ὑπαρξίν. In Pithæi conjectationem Joannes Gerardus Vossius (e) pene concessit. Leo Allatius suspicatur (f) Joannem alterum, qui Hierosolymitanus patriarcha fuit, et multa scripsit adversus Latinos, rixarum illarum facem exstitisse. At hic patriarcha recentioris ævi fuit, et quantum conjicio, ille ipse est, qui anno 1156 intererat synodo quæ Constantinopoli celebrata est, ad profligandos errores Soterichi Panteugeni, qui nuper electus fuerat in patriarcham Antiochenum, ejusque sequacium. Hos omnes ob nominis conformitatem deceptos nullus dubito. Quod ut magis perspicuum fiat, jurat hic afferre quædam fragmenta epistolæ monachorum Latinorum, quos Joannes accessiverat, ad Leonem III papam, quæ ex sche-

dis suis pro consueta humanitate sua describendi mihi copiam fecit vir eximie doctus et clarissimus Baluzius.

EPISTOLA PEREGRINORUM MONACHORUM, IN MONTE OLIVETI HABITANTIUM, AD LEONEM PAPAM (g).

Sanctissimo ac reverentissimo Domino in Christo Patri Leoni summo pontifici et universali papæ sedis sanctæ apostolicæ urbis Romæ, congregati montis Oliveti. Domine Pater, te dignatus est Dominus exaltare super omnes sedes Christianorum, quia suo ore dignatus est Christus dicere: « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ». Benignissime pater, nos qui sumus hic in sancta civitate Jerusalem peregrini, nullum hominem super terram amamus plusquam vos, et in quantum valemus, in istis sanctis locis die noctuque Domino fundimus preces, prostrati omnes servi tui super terram cum lacrymis. Itaque notam facimus tibi tribulationem nostram quam hic patimur. Joannes qui fuit de monasterio Sancti Sabæ, quem Theodulus Iguenus servus vester scit, ipse levatus est super nos dicendo, quod Franci qui sunt in monte Oliveti, hæretici sunt: et dixit nobis, quia omnes Franci hæretici estis: et reprobatur fidem nostram dicendo, quia non est major hæresis. Et nos ei diximus: Frater noster, sile. Quod si nos dicis hæreticos, de sede sancta apostolica dicis. Et in tantum nos conturbavit, ut in die Natalis Domini in sanctam Bethleem in sancto præsepio, ubi Dominus noster redemptor humani generis pro mundi salute nasci dignatus est, submitteret laicos homines, qui nos foras projicere vellent, dicendo quod hæretici estis, et libri quos habetis hæretici sunt: sed per vestram sanctam orationem et fidem confortavit nos Dominus. Non enim potuerunt nos ejicere. Diximus omnes: « Hic volumus mori. Nam foras nos non ejicietis. » Unde et fecimus vocem nostram omnes vos servi vestri pariter dicendo ad sacerdotes qui sunt in sancta civitate: videte, Patres et fratres, de isto homine, qui contra nos tanta et talia loquitur, et contra fidem sanctam Romanam, quia talia nunquam audivimus de gente nostra. Posthæc die sancto Dominico congregati sunt sacerdotes cum clero et populo contra sepulcrum Domini, et inter sanctum Calvariæ locum, et interrogaverunt nos de fide nostra ipsi sacerdotes, et qualiter crederemus Symbolum. Nos autem dicendo, quod sic credimus sicut sancta Ecclesia Romana, diximus: et dicimus in lingua nostra quod vos non dicitis in Græca. Et in « Gloria Patri » non dicitis « Sicut erat in principio: » et in « Gloria in excelsis, » non dicitis, « Tu solus altissimus; » et « Pater noster » alio modo dicitis, et in Symbolo nos dicimus plusquam vos, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Unde dicit iste Joannes, inimicus ani-

⁂ Matth. xvi, 16.

(a) In act. vii syn., act. 1.

(b) Tom. VII Conc. gener.

(c) Eginb. in Annal.

(d) De processione Spiritus sancti.

(e) De tribus Symb., c. 15.

(f) Cont. Hotting., c. 19 et 20. Id. Vindic. conc. Ephes., cap. 75.

(g) Ex veteri codice S. Martialis Lemovicensis.

mae suae, propter hunc sermonem, [VII] eo quod hæretici sumus. Quos Hierosolymitas rogavimus, dicentes: Nolite audire hunc hominem, neque dicatis de nobis hæreses. Quod si nos dicitis hæreticos, de throno beati Petri dicitis hæresim. Et si hoc dicitis, peccatum inducitis super vos. Et sacerdotes scripserunt nobis chartam de fide nostra, quam licet crederemus, dicendo nobis: Creditisne sicut sancta resurrectio (id est Ecclesia Hierosolymitana)? Nos autem diximus, quod sic credimus, quomodo sancta sedes apostolica Romana. Posthæc ipse archidiaconus in sancto Constantino una nobiscum ascendit in pergo, et legit ipsam chartam in populo, et nos servi vestri anathematizavimus omnem hæresim, et omnes qui de sancta sede apostolica Romana dixerint hæresim. Et nunc, domne Pater benignissime, cogitare digneris de nobis servis tuis, qui etsi de longinquo simus, oves tuæ sumus, et tibi commissus est omnis mundus, sicut vestra sanctitas scit, sicut ait Dominus Petro, « Si diligis me, Petro, pasce oves meas. » Benignissime pater, dum essem ego Leo servus vester ad sancta vestigia vestra, et ad pia vestigia domni Caroli piissimi imperatoris, filiique vestri, audivimus in capella ejus dici in Symbolo fidei, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Et in homilia sancti Gregorii, quam nobis filius vester domnus Carolus imperator dedit in parabola Octavarum Paschæ, ubi dixit: « Sed ejus missio ipsa processio est, qui de Patre procedit et Filio. » Et in Regula sancti Benedicti, quam nobis dedit filius vester domnus Carolus, quæ habet fidem scriptam de sancta et inseparabili Trinitate: « Credo Spiritum sanctum Deum verum ex Patre procedentem et Filio: » et in Dialogo quem nobis vestra sanctitas dare dignata est, similiter dicit. Et in fide sancti Athanasii eodem modo dicit. Itaque per ipsum Joannem facta est nobis grandis confusio in sancta civitate; quoniam dicit: Spiritus sanctus non procedit de Patre et Filio. Et de hoc misit grandem errorem per omnia monasteria: et requirebat fidem nostram, et libros nostros. Et de domino Gregorio dicit, quod non sint recipiendi ejus libri. Unde iterum atque iterum, sancte Pater, in terram prostrati cum lacrymis postulamus et rogamus te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, qui Trinitas et inseparabiliter unus dicitur, ut digneris inquirere, tam in Græco, quam in Latino de sanctis Patribus, qui Symbolum composuerunt, istum sermonem, ubi, « Ex Patre Filioque procedit: » et in Græco non dicunt sicut nos, sed dicunt: « Qui ex Patre procedit. » Et vident istum sermonem gravem, quem nos dicimus in Latino. Et mandare digneris domno Carolo imperatori filio vestro, quod nos istum sermonem audivimus in ejus capella, « Qui ex Patre Filioque procedit. » Et nos hic servos vestros certos facere digneris, quia nulla species sacramenti hujus tam nobis amabilis videatur, quam sanctus vester vultus, et sancta deprecatio, seu memoria vestra. Unde poscimus, benignissime Pater, vestram sanctissimam pietatem, ut hos servos [deest hic vox

alliqua, fortasse copula, et] Joannem presbyterum, quando Deo gubernante ad sacrosanctam vestram gravitatem pervenerint, benigne suscipere dignemini, et nobis servis vestris certissimum mandatum dirigere. Commendamus nos Dominicus, Theodorus, Arimundus, Gregorius, Joannes, Leo, et omnis congregatio de monte sancto Oliveti, humiles servi vestri, vestris sacris et Deo dignis orationibus. Deus et Dominus noster, te sanctissime Pater, cum omnibus tuis ad exaltationem sanctæ Ecclesiæ, et ad salutem animæ tuæ, et ad gaudium nostrum regere et protegere, et pia miseratione in omnibus et per omnia custodire dignetur, qui dicitur benedictus in sæcula.

XIV. Monachos Latinos Caroli Magni nutu in monte Oliveti mansisse narrat monachus Engolismensis in Vita hujus imperatoris. Qui vero a sancta hac congregatione Romam hac vice missi sunt, litteras commendatitias Thomæ patriarchæ ad Leonem papam detulerunt, quibus manifestum sit, nec sanctum illum antistitem, nec Hierosolymorum Ecclesiæ presbyteros Joannis monachi criminationi consensisse. Hoc Leo ipse testatur in epistola ad Carolum, quam itidem exhibeo ex schedis viri doctissimi D. Stephani Baluzii.

Domino piissimo ac serenissimo victori ac triumphatori filio, amatori Dei et Domini nostri Jesu Christi, Carolo Augusto, Leo episcopus, servus servorum Dei. Omnia quæ de singulis partibus nobis accidunt, necesse est ut vestræ intimemus imperiali potestati. Præsentem siquidem anno direxerunt nobis epistolam monachi, qui in sancto monte Oliveti morantur, fidei contentionem continentem, quam inter se habebant. Nos vero Symbolum orthodoxæ fidei illis misimus, quatenus secundum nostram hanc sanctam catholicam Ecclesiam, rectam et immobilem teneant fidem. Quam vero epistolam vestræ imperiali potestati misimus relegendam. Interea revertentes præsentem fideles vestri, Agamus videlicet et Rocalphus, ab Hierosolymis detulerunt nobis epistolam Thomæ Hierosolymorum patriarchæ, quam relegentes reperimus, ut per nostram precatoriam epistolam vestræ pietati commendarem. Qua de re precamur vestram imperialem potentiam, ut sicuti estis super omnes fideles vestros impertire suffragium, ita cum eis misericordiam facere jubeatis. Ipsam vero epistolam, quam nobis prædicti fideles nostri detulerunt, vestræ serenitati misimus. His prælibatis, omnipotens Deus sua vos protectione custodiat, atque a perfidis omnibus regnum vestrum sui extensione brachii defendat, vosque post longa annorum curricula ad gaudia æterna perducatur. Pristinum Domini Caroli imperium gratia semper custodiat, eique omnium gentium colla substernat.

SEQUITUR SYMBOLUM ORTHODOXÆ FIDEI LEONIS PAPÆ.

Leo episcopus, servus servorum Dei, omnibus Orientalibus Ecclesiis. Hoc symbolum orthodoxæ fidei vobis mittimus, ut tam [VIII] vos, quam omnis

mundus secundum Romanæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ rectam et inviolatam teneatis fidem. Credimus sanctam Trinitatem, id est Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius substantiæ, unius essentiæ, unius potestatis, creatorem omnium creaturarum, a quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: Patrem in ipso, non ab alio, Filiam a Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non tamen duo lumina, sed unum lumen, Spiritum sanctum a Patre et Filio æqualiter procedentem, consubstantialem cæterum Patri et Filio: Pater plenus Deus in se, Filius plenus Deus a Patre genitus, Spiritus sanctus plenus Deus, a Patre et Filio procedens... Inde venturus est iudicare vivos et mortuos: quem impii iudicantem videbunt, in ea forma qua crucifixus est; non in ea humilitate qua injuste iudicatus est, sed in ea claritate qua iuste iudicaturus est mundum: cujus majestatis visio æterna est omnium sanctorum beatitudo. Qui secundam hanc fidem non crediderit, hunc damnat sancta catholica et apostolica Ecclesia, quæ fundata est ab ipso Jesu Christo Domino nostro, cui est gloria in sæcula.

XV. Carolus, acceptis Leonis papæ litteris, concilium episcoporum, cujus ante meminimus Aquisgrani habuit anno 809, in quo de Spiritus sancti processione actum est. Missi sunt Romam Bernarius Warmaciensis episcopus, et Adalardus monasterii Corbeiensis abbas, qui a pontifice obtinerent inseri Symbolo Constantinopolitano vocem *Filioque*. Legatorum cum Leone colloquium descripsit Smaragdus abbas Sancti Michaelis in Lotharingia; cujus hæc summa est. Ipsorum postulationi Leo abnuit, potiorumque esse dixit sanctorum Patrum, qui Symbolum illud ediderunt, auctoritatem. Nam et ego me illis non dico præferam, inquit æquissimus pontifex, sed etiam illud absit mihi, ut conquare præsumam. Nunquid magis salutare est credere, et periculosum non credere, Spiritum sanctum a Filio sicut a Patre procedere, quam Filium sapientiam Deum a sapientia Deo, veritatem Deum a veritate Deo genitum esse, et tamen utrumque unam sapientiam, unam veritatem essentialiter Deum esse; cum tamen constet id a sanctis Patribus idem Symbolo indictum non esse. Porro dogma de processione Spiritus sancti ex Filio ejusmodi generis esse ait, ut non omnes illud assequi valeant. Licentiam quidem se dedisse cantandi Symbolum, non autem cantando aliquid addendi, minuendi, seu mutandi. Nos enim id ipsum non cantamus, inquit, sed legimus, et legendo docere, nec tamen legendo addere, quidpiam eidem Symbolo inserendo, præsumimus. Quærentibus vero legatis, num illud de quo agebatur, de sæpe fato Symbolo tolleretur, ac tum demum a quolibet licite aut libere, seu cantando, seu tradendo discerneretur et doceretur, respondit papa: Ita procul dubio a nostra parte decer-

nitur: ita quoque ut a vestra assentiat, a nobis omnibus modis suadet. Id quod ita demum factum iri ait, si primum in palatio cantandi Symboli consuetudo intermittatur: Tunc enim dimitendum ab omnibus. Quod suum responsum ut firmaret magis pontifex Leo, Symbolum sine adjectione purum in tabulis argenteis duabus Græce et Latine exaravit (a), atque ad confessionem sancti Petri in ejus basilica affixit, ut omnibus inuolensceret Ecclesiam Romanam illis non assentire, qui communem hanc fidei formulam quovis additamento seu declaratione immutarent. Verum ne rectum de Spiritu sancto ex Patre Filioque processione dogma pessundaretur, hoc diserte satis enuntiaverat in expositione fidei ad episcopos Orientales, quam modo ante retulimus: nec propter hanc fidem ulla sedes Orientis a Romana divulsa est. Ex quibus falsi convincuntur Photius et alii schismatici, qui Leodem III, perinde ac Leonem Magnum, processionem Spiritus sancti ex Filio abnegasse asseverarunt, cum eadem utriusque pontificis et aliorum decretalibus epistolis assertam constet.

XVI. Ex his rursus omnibus evincitur, vana prorsus conjectatione vires aliquot eruditos sibi finxisse, Joannem quemdam Hierosolymitanum monachum ex Oriente missum ad Carolum, disceptationem de processione Spiritus sancti eo tempore excitasse, audito additamento filioque quod Aquisgrani in capella regia prolatum audierat. Arguisse illum hoc additamentum, indeque arrepta occasione ad rem ipsam venisse. Prolata hinc inde, cum a Gallis, tum ab ipso Joanne, ut fit, argumenta pro utriusque partis sententia. Plane monachus Engolismensis qui Caroli Vitam scripsit, diserte refert litem, non Aquisgrani, non in Galliis, sed Hierosolymis motam fuisse. His ita gestis (inquit ad annum 809), imperator de Ardena Aquis reversus, mense Novembri concilium habuit de Spiritu sancto procedente a Patre et Filio. Quam quæstionem Joannes quidam monachus Hierosolymis primo movit. Idem habent illius ætatis Annalium excerptores. Quinimo anonymus Engolismensis monachorum montis Oliveti mentionem facit ad annum 807, his verbis: Legatus, regis Persarum (seu potius Arabum), nomine Abdella, cum monachis de Jerusalem, qui legati erant Thomæ patriarchæ, id est Georgius et Felix (quorum Georgius abbas de monte Oliveti, patria Germanus, proprio nomine Engelbaldus dicebatur), pervenerunt ad imperatorem, munera deferentes... Imperator legatum et monachos per aliquantum tempus secum retinens in Italiam direxit, ibique eos tempus navigationis expectare jussit. Quæ cum ita sint, horum tumultuum Joannes Damascenus auctor non fuit, uti Pithœus et Vossius existimarunt. Hæc enim omnia gesta sunt annis 808, 809 et 810, sub Leone III, postremis

(a) Phot. epist. ad episc. Aquil. et tract. De proc. Spir. sancti, et alii.

Caroli Magni temporibus, Thoma Hierosolymitanam sedem tenente : Damascenus vero noster obiit ante septimam synodum, quæ anno Christi 787 celebrata est, 16° Adriani decessoris Leonis III, cum Theodorus Hierosolymitanæ Ecclesiæ præses. Quis autem fuerit Joannes iste monachus et presbyter, definire non ausim. Hoc tantummodo observavero, ea ætate Joannem quemdam Hierosolymitanum monachum et presbyterum in septima synodo locum tenuisse trium patriarcharum Orientis, et eam Iconoclasticæ hæresis [IX] præludiorum narrationem coram Patribus recitasse, quam Combesisius edidit inter continuatores Historiæ Byzantiæ post Theophanem.

XVII. De Symbolo Athanasiano. — Insuper Theodulpho Aureliensi, Rathramno Corbeiensi, Æneæ Parisiensi, et aliis qui octavo et nono sæculis, Symboli, seu, ut loqui solebant, *Fidei Athanasii*, auctoritate pro vindicanda Spiritus ex Patre et Filio processione pugnarunt adversus Græcos, adiungendi sunt monachi illi de monte Oliveti, qui in epistola ad Leonem hoc quoque contra Joannis Hierosolymitani criminationem addiderunt : *Et in fide sancti Athanasii eodem modo dicit. Innuebant nimirum verba hæc : Spiritus sanctus a Patre et Filio, nec factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* Hanc quidem fidem Athanasii Magni Alexandrini non esse certo certius est, tametsi ab ejus doctrina non discrepet : attamen mihi hactenus visa est ad ejus ætatem quam proxime accedere. Joannes Beletus in Explicatione divinorum officiorum, cum fateatur illam ab Athanasio compositam fuisse, subjungit tamen *plerosque eum Anastasium fuisse falso arbitrari.* In Bodeiano codice 1204, inscribitur : *Anastasio exposito Symboli apostolorum* : in Lipsiensi vero, quem Tenzelius ex Felleri testimonio citavit : *Fides Anastasio papa.* Doctissimus reverendusque admodum P. D. Bernardus de Montfaucon versionem ejusdem veteri idiomate Gallico edidit, cum inscriptione simili : *Ce chant fust saint Anaistaise Apostoilles de Rome.* Verum affirmare non ausim Anastasium I papam, qui sæculo quarto labente Romanam sedem tenuit, illam condidisse ; veritus in primis ne pro *Athanasii*, nomen *Anastasio* errore librorum scriptum fuerit, unde posthac attributa sit *Anastasio papa*, seu *apostolico Romano.* Nam hi codices recentis nimirum ætatis sunt, cum vetustiores, aut Athanasium duntaxat, aut nullum auctorem præferant. Usserius antiquissimum laudat, quem Gregorii Magni ævo exaratum putat, in quo hic duntaxat titulus præfigitur, *Fides catholica.* Sunt qui suspicentur expositionem istam fidei fuisse concinnatam a Vigilio Tapsensi, qui scripsisse existimatur libros tres contra Variadum Arianum : sed ab illorum opinione me deterruit versus iste, *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* Nam Vigilius in libris quinque *Contra Eutychem*, nusquam unitatem personæ dicit, sed passim et

frequentissime *unionem personæ.* Quam sane locutionem singularem prorsus, sibi que familiarem, in formula fidei, si quam edidisset, fuisse illum immutaturum non credo. Cumque variæ supersint hodie Vigilii Tapsensis confessiones fidei de Trinitate et incarnatione, nulla earum similitudo et convenientia cum Symbolo Athanasiano, quoad stylum animadvertitur. Quod si multæ apud Vigilium occurrunt locutiones et periodi similes prorsus earum quæ in prætensi Athanasii Symbolo leguntur, non minus expressæ reprehenduntur in libris quos sanctus Augustinus contra Arianos scripsit. Omitto loca quæ proferri possunt ex libris *De Trinitate*, ac potissimum quinto, ne prolixitate nimia fastidiosus accidam. Alterum duntaxat producam ex libro III *Contra Maximinum Arianum.* Dixerat prius : *Quia Pater et Filius et Spiritus sanctus, non tres dii, sed unus Deus : nec tres Domini, sed unus Dominus :* Et paulo post : *In illa quippe Trinitate quæ Deus est, unus est Pater, non duo vel tres ; et unus Filius, non duo vel tres ; et unus amborum Spiritus, non duo vel tres. Sic et Dominum si quæras, singulum quoque respondeo, sed simul omnes, non tres Dominos Deos, sed unum Dominum Deum dico.* Ad eundem modum in Symbolo dicimus : *Unus ergo Pater, non tres Patres ; unus Filius, non tres Filii ; unus Spiritus sanctus, non tres Spiritus sancti.* Et rursum : *Quia sicut sigillatim unamquamque personam Deum et Dominum confiteri Christiana veritate compellimur, ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur.* Mox deinde subjungitur ab Augustino : *Hæc est fides nostra, quoniam hæc est FIDES RECTA, quæ FIDES ETIAM CATHOLICA nuncupatur.* Quibus postremis verbis annuere prorsus videtur expositionem illam fidei, quam in codice citato ab Usserio hoc titulo insigniri diximus, *Fides catholica* ; aut alludere ad illa ejusdem Symboli : *Oportet ut teneat catholicam fidem. Fides autem catholica hæc est. Est autem fides recta. Hæc est fides catholica.* Dum hæc confero cum similibus aliis, quæ Vincentius Lirinensis contra Arianos et Nestorianos recitat, cap. 18 et 19 Commonitorii, et propter quæ doctissimus Jos. Anthelmus formulam istam eidem Vincentio ascribendam censuit, necnon cum excerptis ex Vigilio Tapsensi ; quorum auctorum, ille Augustini æqualis fuit nec nisi quarto ad summum ab ejus obitu anno libros suos composuit, alter vero suppar ; omnino fateri cogor Augustini, Vincentii et Vigilii ætate existitisse expositionem Latinam fidei, quæ postmodum Athanasio magno attribui meruerit : quemadmodum utique eandem sæculo saltem septimo innotuisse nobiles critici intulerunt, quia ejus locutiones et periculos synodus Toletana prior, Romanique pontifices in professionibus fidei æmulati sunt ; et nonnisi ex eodem Symbolo quod jam ante receptum esset, Avitus Viennensis, Vigilii æqualis, alicubi scribebat : *De divinitate Spiritus sancti,*

quem nec factum legimus, nec genitum, nec creatum, Deus est, etc. (a). Nec cuiquam negotium facessat, quod Nestorii et Eutyctis hæreses ea prius pessundatæ essent, quam ipsarum auctores emergent. Alibi siquidem ostensum fuit sanctos Patres, qui contra Apollinarium calamum strinxerant, disertissimis etiam verbis amborum impietates proscriptissæ. Præter Nazianzeni epistolas ad Cleodonium, quæ hoc diserte testantur, juvat hic doctoris Latini testimonium afferre, Ambrosii scilicet, qui lib. *De incarn. Dom. sacram.*, cap. 6, ita loquitur: *Et hæc igitur, qui in phantasmate Dominum venisse prædicant, et illos condemnare debemus, qui adversa erroris linea non unum eundemque Filium Dei dicunt: sed alium esse qui ex Deo Patre natus sit, alium qui sit generatus ex Virgine; cum evangelista dicat, « Quia Verbum caro factum est, » ut unum Dominum Jesum, non duos crederes.* Paucis interjectis: *Emergunt alii, inquit, qui carnem Domini et divinitatem dicant unius esse naturam....* Deinde cum isti dicant, quia Verbum in carnem, capillos, sanguinem et ossa conversum est, et a propria natura [X] mutatum est, datur illis locus, ut infirmitatem carnis ad infirmitatem divinitatis quædam facta divinæ naturæ mutatione detorqueant. Propter primum itaque errorem dicitur in Symbolo: *Qui licet Deus sit et homo; non duo tamen, sed unus est Christus.* Propter secundum: *Unus autem non conversione divinitatis in carnem; sed assumptione humanitatis in Deum: unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* In hæresi Apollinaristarum observavi frustra Petavium ex quodam Theodoretii loco sibi finxisse Apollinarium utramque illam impietatem docuisse: sed illum potius priorem attribuisse Catholicis, ac si duarum naturarum integrarum professione duplicem Christum facerent. Hic addo perquam verisimile esse criminationi huic ansam præbuisse Diodorum Tarsensem, qui hæreticum hunc ardentius aliis impugnavit, ita ut supersint hodie fragmenta non pauca librorum Apollinarii contra Diodorum. Atqui nemo ignorat Diodorum Tarsensem a quinta synodo damnatum fuisse tanquam Nestorii præcursorem. Propter hanc autem Apollinarii obreccationem in Symbolo subjungitur: *Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo; ita Deus et homo unus est Christus.* Eodem modo disputat Augustinus epistola 137, *Ad Volusianum*, cap. 3: *Nam sicut in unitate personæ anima unitur corpori, ut homo sit; ita in unitate personæ Deus unitur homini, ut Christus sit.* Imprimis vero sanctus doctor exemplum hoc adhibet in *Enchiridio*, ubi incarnationem Domini adversus quascunque hæreses edisserit. Quod quidem simile, quo Theologus etiam aliique Patres Apollinaristas confutabant, tanti posthac non fecerunt insequentis, seu

^a Joan. 1, 14.

(a) Vide Baluzii *Miscell.* t. 1, p. 361.

quinti sæculi desinentis doctores, ut illud in expositione fidei insererent, cum Monophysitæ, ex vero præsertim duce, eo vehementius contra Catholicos pugnarent, ut unam in Christo naturam esse ex deitate et humanitate compositam evincerent. Quinimo omnes ingenii vires explicare coacti sunt, ut varias discrepantias reperirent inter unionem deitatis cum humanitate in Christo, et unionem animæ cum corpore in homine. Symbolum porro, quod *Athanasii* dicitur, Græci tandem ob præfixum tanti doctoris nomen a Latinis accipere non dubitarunt, sed ab interprete Græco corruptum fuit, vel postmodum saltem abrasum, ubi de Spiritu sancti processione sermo est. Nam pro his verbis, quæ tritam Ecclesiarum nostrarum doctrinam referunt, *Filius a Patre solo est: et, Spiritus sanctus a Patre et Filio*, etc., ita legunt: *Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστιν· Filius a Patre est, etc., τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐστιν· Spiritus sanctus a Patre est.* Interpretis audacia, vel falsimonium satis superque arguitur, ex eo quod expositionem hanc fidei acceperit a Latinis solis, apud quas dudum ante in usu fuerat, quam Græcis innotesceret; adeo ut nostrates adversus ipsos ejus auctoritate certaverint, ubi primum de Spiritu sancti processione inter utramque gentem disputari cœpit.

XVIII. Monachi de monte Oliveti præter *Fidem sancti Athanasii*, homiliam laudant *sancti Gregorii*, quam nobis, inquit, *filius vester dominus Carolus imperator dedit, in parabola Octavarum Paschæ.* Quibus verbis nullus dubito, quin significant sibi traditam a Carolo fuisse collectionem homiliarum, certis quibusdam anni diebus et celebritatibus recitandarum, quam Paulus Diaconus ipsiusmet imperatoris jussu congresserat. Nam in hac Collectione homilia illa Gregorii quam citant, reperitur pro die octava Paschæ. Addunt: *Et in Regula sancti Benedicti, quam nobis dedit filius vester dominus Carolus, quæ habet fidem scriptam de sancta et inseparabili Trinitate: « Credo in Spiritum sanctum verum Deum ex Patre procedentem et Filio.* Nihil ejusmodi habetur hodie in Regula sancti Benedicti. Arbitror professionem hanc fidei appendix ejusdam instar fuisse, quæ postmodum regulæ subnexa sit, a monachis recitanda. De Dialogo, utique Gregorii Magni quem subinde proferunt, suus brevi dicendi locus erit.

XIX. *Jurgium Photius instaurat.*—Sopitam litem pervicaciori postea furore Constantinopoli Photius excitavit, ubi primum accepit se proscriptum Romæ a Nicolao I fuisse tanquam sedis alterius, Ignatii scilicet, invasorem. Classicum hic cecinit data epistola ad Orientis patriarchas. Tractatum etiam edidit adversus Latinorum dogma aliosque eorum mores, cujus nonnulla fragmenta passim

exstant in operibus Leonis Allatii. In primis vero Michaeli imperatori et Basilio Cæsari persuasit, ut decretum de fide emitterent, quo Latinorum de Spiritu sancti processione doctrina, presbyterorum Romanorum vita cælebs, jejunium Sabbati, et alia ejusmodi disciplinæ nostræ capita, acriter perstringerentur. Nulla quidem hujus decreti memoria superest apud Græcos, solusque Rathramnus Corbeiensis monachus, testis locuples est, datum illud esse ab imperatoribus Michaelē et Basilio; quippe quod quatuor libris dedita opera confutaverit: *Oppositorum, quibus Michael et Basilius Græcorum imperatores Romanam Ecclesiam infamare conantur* (inquit Rathramnus initio libri primi) *vel falsa, vel hæretica, vel irreligiosa fore cognoscuntur.* Libro II, de iisdem ait: *Videmus laicos contra cunctas ecclesiasticas regulas venire, decreta fidei fidelibus imponere, et quibus licitum non est ullo super ecclesiastico jure præter episcoporum consultum statuta constituere, leges ipsi fidei condere, et secundum sua decreta alii in communionem recipiantur, alii remouentur.* Decretum hoc a Nicolao ad Galliarum episcopos missum esse colligere licet ex epistola Hincmari ad Odonem Belvacensem: *Domnus Apostolicus, inquit, communiter nobis et aliis episcopis regni domni nostri Caroli, epistolam misit, in qua continetur quod Græci tam Ecclesiam Romanam specialiter, quam omnem generaliter, quæ lingua Latina utitur, conantur reprehendere, quia jejunamus in Sabbatis, quod Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere dicamus, cum ipsi hunc tantum ex Patre procedere fateantur. Dicunt præterea nos abominari nuptias, quia presbyteros sortiri conjuges inhihemus: quod tamen chrisma nos ex aqua fluminis conficere fallaciter arbitrantur, reprehendere nihilominus moliuntur: eo quod octo hebdomadibus ante Pascha a carnium, et septem hebdomadibus a casei et ororum esu more suo non cessamus, etc.* Atqui hæc ipsa capita sunt, propter quæ Rathramnus narrat, imperatores Græcos conatos esse Romanam Ecclesiam infamare. [XI] Addit uterque, quod legatos Sedis apostolicæ recipere noluerant.

XX. Quod vero ad Photium attinet, in libris in quibus de Spiritu sancti processione disputat, vix unius Ecclesiæ doctoris sententiam profert; tametsi plurimos, imo omnes, pro se stare affirmet: sed immania convicia merosque paralogismos contexit, qui perinde recta feriant æternam Spiritu sancti per Filium processionem, quam Joannes Damascenus multis in locis agnoscit secundum priscorum Patrum traditionem. Nesciebat vir eruditissimus, sive Spiritu sanctus ex Patre solo procederet, sive ex Patre et Filio, perinde perfectam fore ejus productionem, perinde simplicem ejus hypostasim; quia una Patris et Filii indivulsa et simplicissima essentia, substantia, virtute, vitalique actione producitur, absque successione ulla: minime absonum esse proprietatem eamdem, ex iis quas *notionales* vocant, duabus personis conve-

nire) quandoquidem Pater et Filius Spiritum sanctum mittant, non vero Spiritus Patrem et Filium. Diximus supra, secundum sancti Gregorii Theologi doctrinam, eatenus distingui Spiritum a Patre et Filio, quatenus ad utrumque refertur; eam vero relationem in processione fundari. Cum igitur distinguatur ab utroque, oportet ut utrumque auctorem sui agnoscat. Utrumque Photii librum contra Latinos cum aliis quatuor contra Manichæos, ipsi Photio tribuit et vindicat Colbertinus codex nongentorum annorum, ut et Euthymius in Panoplia, cum in quibusdam mss. non sine Græculorum fraude, Metrophanis Smyrnæi, hominis catholicæ unitatis, et ut Ignatianæ causæ defensoris invictissimi nomen præferat. Confutationes vero argumentationum Photii legis apud Joannem Beccum l. I. *De unione, t. I Græc. orthod.* Georgius Scholarius in opere priori *De processione Spiritu sancti contra Latinos*, cap. 4, ingenue fatetur Photium non catholicæ fidei studio, sed animo scindendi Ecclesias, disceptationem hanc iniisse: *Ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ διελεῖν τὰς Ἐκκλησίας προήχθη, χρώματι τῆ διαφορᾷ τῆς ὁδοῦ χρησάμενος, καὶ πάλιν τὰς τῶν Ἐκκλησιῶν συμβάσεις μισθὸν ἀπέδωκε τῶν ἰδιᾶ συμφερόντων αὐτῆ. Hic enim et dividere Ecclesias aggressus, prætextu differentiæ dogmatis, rursus Ecclesiarum confæderationes ob sua propria commoda pretio nundinatus est, ut majori malo minus sibi mercaretur.*

XXI. *Epistola Joannis VIII papæ conficta a Photio.* — Eninvero Photius recuperata sede ex qua detrusus a concilio viii fuerat, ne injuria Romanam Ecclesiam lacerasse putaretur, tantum potuit apud populares suos, ut eis persuaderet, a Pontifice Romano Joanne VIII, non modo vocem *Filioque* repudiari, verum et ipsummet dogma. Epistolam composuit tanquam ad se scriptam a Joanne papa, in qua uti divinæ fidei et paternarum traditionum eversores condemnantur qui Symbolo hoc verbum addiderunt: *Παραδάτας τῶν θεῶν λόγων κληόμεν, καὶ μεταποιητὰς τὰς θεολογίας τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων.* Atque in subsequentibus ita loquens pontifex inducitur: *Rationi congruere nobis visum est, ne violenter aliquis a nobis additamentum illud omittere cogatur, quo Symbolum auctum fuit, sed potius prudentia et mansuetudine præparare illos, paulatim admonentes ut a blasphemia recedant, ἀποστῆναι τῆς βλασφημίας.* Quis sanus concedat pontificem, blasphemum censuisse, quod ipse in ordinatione sua semel iterumque confessus fuerat, secundum pristinum morem, cujus certiores facti sumus ex quo liber diurnus Romanorum pontificum a Garnerio editus fuit? Hæc plane vaferrimi illius falsatoris Photii stylium et calamum referunt. Esto enim tunc temporis nondum Romæ admissa sit vox *Filioque* in Symbolo: nunquam tamen hujus additionis auctores, ceu *veræ theologiæ* et fidei subversores Romani pontifices judicarunt: quippe

qui apprime noverant, Latinos doctores omnes et theologos, ut de Græcis taceam, id quod vocula ista efferretur, uno consensu confirmasse. Quapropter Photius litteras istas non citavit in epistola ad episcopum Aquilegiensem, in qua sibi valde adblanditur, quod Joannes pontifex per legatos in synodo Constantinopolitana communionem suam ambierit. Verebatur enim ne fraudes suas Latinus pæsul tandem agnosceret. Nec vero hominis versutia et malæ artes pontifici ex toto latuerunt. Auditus enim quæ legati sui in Photii favorem Constantinopoli transegerant, falsatasque litteras suas fuisse, universa rescidit quæ gesta erant, et pseudo-patriarcham in perpetuum Ecclesiæ communionem privavit.

XXII. *Dialogi S. Gregorii PP. non sunt a Græcis corrupti.* — Ut autem evincatur magis Joannem papam non in ea sententia fuisse, sine blasphemia non pronuntiari Spiritum sanctum esse ex Patre et Filio, addam Joannem Diaconum lib. iv. v. l. S. Gregorii, § 75, ubi sermonem habet de dialogis sancti hujus pontificis, quos Zacharias item papa e Latino in Græcam linguam transtulerat, hoc observasse, quod astuta Græcorum perversitas, in commemoratione Spiritus ex Patre procedentis, nomen Filii suaptim radens abstulerit. At qui Joannes Diaconus, ita loquitur in opere quod Joanni VIII nuncupabat; Romanam utique Ecclesiam secutus, cum Photius Latinis objecisset in singulari de Spiritus sancti processione lucubræcula, Gregorium in Dialogis, ejusque successorem et interpretem Zachariam, ex Patre solo Spiritum prodire censuisse. Hæc Joannes Diaconus scribere ausus non fuisset coram papa Joanne, ipsique dedicare, si pontifex opinioni Photii speciali epistola esset astipulatus. Quod vero spectat ad Gregorii locum, qui habetur lib. II *Dialog.*, cap. 38, sincerus dicam, magis arridere lectionem quam præfert Græca translatio. Latinus contextus habet: *Cum enim constet quia Paracletus Spiritus a Patre semper procedat et Filio, cur se Filius recessurum dicit, ut ille veniat, qui a Filio nunquam recedit.* Græca vero translatio: *Φανερόν οὖν ὑπάρχει, ὅτι τὸ Παράκλητον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ διαμένει.* Constat igitur quod Spiritus Paracletus ex Patre procedat, [XI] et in Filio maneat. Cum Gregorius mox inlerendo subjungat Spiritum a Filio nunquam recedere, ut consentanea sit illatio, videtur omnino dixisse Spiritum manere in Filio: velut nimirum lib. III *Moral.*, n. 92, ubi loquitur de modo quo Spiritus sanctus in justis habitat, concludendo ait: *Dissimiliter ergo Spiritus in illo (Filio) manet, a quo per naturam non recedit.* Cæterum sanctus pontifex processionem Spiritus sancti ex Filio prolietur lib. I *Moral.*, n. 30, his verbis: *Patrem Redemptor exoravit: bene autem mittendo Spiritum sanctum, qui a se (multi codd. ex se) procedit, discipulorum cordibus tribuit.* Et homil. 26 in

Evangelia, n. 2. *Si mitti solummodo incarnari deberet intelligi*, inquit, *sanctus procul dubio Spiritus mitti nullo modo diceretur, qui nequaquam incarnatus est. Sed ejus missio ipsa processio est, qua de Patre procedit et Filio. Sicut itaque Spiritus mitti dicitur, quia procedit, ita et Filius congrue mitti dicitur, quia generatur.* Hæc Gregorius, quibus nihil conformius dici possit cum theologia Latinorum. Non enim accipi queunt de processione, quam vocant *ad extra*; quandoquidem componitur cum generatione Verbi quæ prorsus intranea est. Quocirca dicendo in *Dialogis Spiritum ex Patre procedere, et in Filio manere*, nullatenus dissenserit a Vigilio Tapsensi, qui lib. XI *De Trinitate* hæc omnia complexus fuerat: *Ego credo Filium in Patre, inquit, et Patrem in Filio, Spiritum quoque sanctum Paracletum qui procedit a Patre, et Filii esse et Patris, quia et a Filio procedit.* Et Paulo post: *Quod idem Spiritus Filii sit, multis Scripturarum testimoniis probavimus, et quod totus maneat in Filio: et sicut procedit a Deo Patre, ita procedit a Filio, ut tota Trinitas unus credatur Deus.* Illa itaque Joannis papæ ad Photium epistola, qua blasphemiam taxatur dogma Latinorum, quamque adeo tantopere jactitant Græci ab hoc nebulone schismatico conficta est una cum actis illius synodi, quorum suppositionem et falsinoniam erudite prorsus et invictè Leo Allatius singulari opere demonstravit. Nemini jam non compertum est Photium, virum alioqui eximie doctum, et incredibilis ingenii, falsarios omnes artibus et impudentia superasse.

XXIII. Photio in ordinem redacto a Leone imperatore, qui Basilio Macedoni parenti suo successit, inter ambas Ecclesias, Græcam scilicet et Latinam, pax et concordia perseveravit usque ad tempora Sisinnii II patriarchæ, qui ab anno 996 ad 999 sedit. Hunc aiunt misisse suo nomine epistolam encyclicam Photii ad patriarchas Orientis, adversus Latinorum de Spiritus sancti processione sententiam: nec tamen vinculum communionis idcirco abruptum fuit. Nam Græci schismatici communiter tradunt pacem inter Ecclesias permansisse saltem usque ad Sergium Sisinnii successorem. Hic nimirum cum ejusdem ac Photius generis esset, ipsius quoque erga Romanam Ecclesiam invidentiæ hæredem se præbuisse non negavero. Verum quod narrant Sergium a Romanorum communionem tum descivisse, cum a Christophoro papa Symbolum accepisset adjectione vocis *Filioque* adulteratum, ipsi se deridendos propinant: quippe cum Christophorus Sergium totis octoginta sex annis antecesserit. Nam Christophorus sedem invasit anno 903, mense Novembri, eaque detrusus fuit mense Maio insequentis anni 904.

XXIV. *Cur Græci Christophorum papam corrupti Symboli accusarint.* — Ut vero sequioribus Græcis persuasum sit, a Christophoro nequissimo

papa interpolatum fuisse Symbolum, hanc afferre causam possim, quod sub Sergio III, qui Christophoro ad ordinem redacto successit, disceptatum denuo Romanos inter et Græcos aliquot fuerit de processione Spiritus sancti. Hoc enim testatum habemus ab Herveo Rhemensi archiepiscopo, in concilio suæ provinciæ, quod Trosleſ prope Suesiones in Galliis sub eodem pontifice Sergio celebravit anno 909: *Sane quia nobis innotuit sancta sedes apostolica* (inquit cap. 14) *adhuc errores blasphemiasque cujusdam vigere Photii in partibus Orientis in Spiritum sanctum, quod non a Filio, nisi a Patre tantum procedat blasphemantis hortamur vestram fraternitatem una mecum, ut secundum admonitionem Domini Romanæ sedis singuli nostrum perspectis Patrum catholicorum sententiis, de divinæ Scripturæ pharetris acutas proferamus sagittas potentis, ad confodiendam belluam monstri renascentis, et ad conterendum caput nequissimi serpentis.* An Photiani isti litem instaurarint propter vocem *Filioque* Symbolo adjectam a Romano pontifice, id certo definiri non potest. Quod si ita est, perperam Græci causantur, ob additamentum istud Orientalem Ecclesiam a Romana descivisse; quandoquidem hoc ipso tempore, imperante scilicet Leone Sapiente, et deinceps ambæ Ecclesiæ conjunctissimæ manserunt. Nec Sergius Photii consanguineus pacem frangere debuit additamenti illius colore, quod decessorum suorum silentio et assensu a centum fere annis jam firmatum nosset.

XXV. Sed neque Sergius Constantinopolitanus hoc facinus admittere potuit, nisi saltem transacto medio patriarchatus sui tempore. Nam Petrus Antiochenus circa annum 1054 Michaeli Cerulario asseveranter in hunc modum scribebat: *Ipsæ quoque testis sum irrefragabilis, et alii mecum plerique ex ecclesiasticis primatibus, sub beatissimo patriarcha Antiochæno Joanne, pontificem Romanum, et ipsum Joannem nuncupatum, in sacris diptychis commemorari. Et ante annos quadraginta et quinque Constantinopolim cum appulissem sub beatæ memoriæ patriarcha Sergio jam dictum papam inter sacra missarum solemniam cum aliis patriarchis commemorari audiri. Quomodo vero postea ejus commemoratio erasa sit, et quam ob causam ignoro.* Nicetas Nicænus Chartophylax, quem Allatius (a) Georgio Scholario longe antiquiorem fuisse ait, Sergiani schismatis causam sibi minime compertam fatetur: *Licet sub Sergio, qui Basilio Bulgaricida imperatore patriarchatum tenuit, schisma dicatur renovatum: πολὺν δὲ αἰτῶν ἄγνων· δοξεῖ μέντοι διὰ τοὺς ὁρθοὺς, quam vero ob causam: sed opinor, causa sedium.* Alium profert Allatius auctorem anonymum, qui perinde dicit se nescire, num Sergius a Romanis [XIII] defecerit, propter errores, an propter jurium et privilegiorum subreptio-

nem. Nequaquam vero mentitum esse Michaelæm Cerularium reor, cum Petro Antiochæno scriberet jam pridem oblitteratum fuisse apud Byzantinos e diptychis Romani pontificis nomen. Quinimo firmum satis mihi videtur Euthymii Zygabeni testimonium, ubi affirmat episcopos Romanos usque ad Sergii Constantinopolitani tempora misisse Symbolum ad patriarchas Orientis nulla admistum interpolatione, ut scilicet innuat discidium sub Sergio incepisse propter adjectam vocem *Filioque*. Hoc in Panoplia scripsit Euthymius titulo 13, qui est contra Latinos de processione Spiritus sancti, ubi Photii et aliorum paralogismos recitat: *sed in editione Latina consulto totum hoc caput omisum fuit.* Vivebat Euthymius initio duodecimi, centesimo circiter anno ab obitu Sergii. Nihilominus Leo Allatius addubitat num Sergianum schisma duraverit usque ad Cerularii pontificatum, assertique auctorem anonymum libelli *De translationibus episcoporum*, affirmantem septemdecim patriarchas, qui Photio usque ad Michaelæm Cerularium successere, cum Italici communionem habuisse. Ὅτι πάντες οὗτοι, χωρὶς Κηρουλαρίου, κοινωνοὺς εἶχον τοῦς Ἱερολοῦς. Narrat insuper ex Glabro Radulpho monacho Cluniacensi, qui hac ipsa ætate scribebat Eustathium archipresbyterum Magnæ ecclesiæ, qui post Sergium patriarchatu ab imperatore Basilio Bulgaricida donatus fuit, et alios Græcos Romæ missos cum muneribus, atque a Pontifice Joanne XIX postulasse, ut liceret Constantinopolitanam Ecclesiam in suo orbe, veluti Romanam in universo, *universalem* appellari: Joannem perpensasse clanculum concedere quod petebatur: fuisse vero deterritum gravissimis litteris Willelmi abbatis monasterii Sancti Benigni Divionensis. Quod si ita est, colorem tantum interpolati Symboli Sergius obtulerit, ut Ecclesiarum pacem rumperet; reipsa autem propter jura et privilegia desciverit, uti recte anonymus schismaticus, quem ex Allatio supra citavi, suspicatus est. Quidquid id est, certissimum est, dudum ante quam Humbertus et Fredericus cardinales, ac Petrus Amalphitanus legati a Leone IX missi essent Constantinopolim ad schisma compescendum, additam in Symbolo Romæ fuisse vocem *Filioque*. Ipsi namque in *charta excommunicatoria*, de Michaelæ Cerulario, ejusque sequacibus scripserunt: *Sicut Pneumatomachi et Theomachi abscederunt a Symbolo Spiritus sancti processionem.* Quibus plane verbis indicatur nequaquam recentem fuisse adjectionem; quin potius vix ullam tunc temporis superfuisse memoriam, a quonam pontifice recepta esset. Quocirca de hujus interpolationis auctoribus nobis est pensiculatius inquirendum.

XXVI. *De adjecta Symbolo voce Filioque quando facta sit.* — S. Thomas in *Summa theologica* (b), vocem *Filioque* Symbolo censet additam

(a) *De synod Phot., cap. 10.*

(b) Part. 1.

in quodam concilio generali. Non defuerunt ex recentioribus, cum Latinis, tum Græcis minime schismaticis, qui a Patribus concilii secundi, quod Constantinopoli celebratum est, Symbolum editum esse asseverarent, cum hoc membro, *Qui ex Patre Filioque procedit*. Hujus opinionis fuisse videtur Humbertus cardinalis cum sociis, qui Græcos insularint labefactati Symboli abscissa processione Spiritus sancti. Josephus Melbonensis episcopus et Simeon, qui post captam urbem a Turcis Constantinopolitanus patriarcha fuit, propter auctoritatem Alexii ejusdem, vel, ut alii volunt, Georgii Aristenii, existimarunt additionem esse factam a Damaso papa in synodo Romana. Allatus Aristenium hunc esse putat, cujus exstant commentarii in canones, quique sub Alexio Comneno claruit. Verum Aristenus, quem Josephus et Simeon citant, erga Latinos se canonista illo propensioris prodiit. Emmanuel Calecas, tum subinde Julianus cardinalis, et Andreas Colossensis in concilio Florentino, ex epistola sancti Maximi ad Marinam presbyterum intulerunt, ante sextam synodum insertam fuisse Symbolo vocem *Filioque*. Quod tamen nec annuit sanctus confessor, sed solummodo in synodicis Romani pontificis expressum fuisse processionem Spiritus sancti ex Filio. Nam ex libro diurno Romanorum pontificum appret eos in duplici professione fidei, processionem Spiritus sancti tam ex Patre, quam ex Filio, tunc temporis in ordinatione sua prædicasse; licet Symbolum Constantinopolitanum ab omni additamento purum servarent. Quinimo in litteris communionis quæ supersunt hodie, usque ad tempora Leonis IX, tam Romani papæ, quam alii patriarchæ Symbolum illud omiserunt, aliasque fidei expositiones et formulas verbis tenus diversas ejus hoc contexerunt. Illis tamen Bellarminus favet lib. II *De Christo*, cap. 22. Martinus Polonus in Chronico ubi de imperio Constantini et Irenes, ait: *Horum imperii anno octavo facta est secunda synodus in Nicæa, ubi adsuerunt trecenti et quinquaginta Patres, in qua affirmatum est Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere*. Locum hunc *Historiæ Martinianæ* citavit Julianus cardinalis in concilio Ferrariensi, quando protulit codicem antiquissimum auctorum septimæ synodi, in quo Symbolum cum articulo processionis Spiritus sancti ex Patre et Filio legebatur. Pithæus vero potioris esse judicat auctoritatem translationis Actorum istius synodi Nicænæ, quam Anastasius Bibliothecarius sub Joanne VIII adornavit, cujus translationis codex apud nos antiquissimus, inquit, nihil tale continet. Et merito plane, quia nec sub Leone III, decessore Adriani I, sub quo concilium septimum concitum est, istæc additio recepta erat, veluti in superioribus ostensum fuit; imo nec Photii ævo Romani pontifices eam approbaverant. In actis enim pseudosynodi Photianæ narratur apocriphos Romanæ sedis omnino alienos fuisse a susci-

pienda adjectione in eo Symboli loco, ubi processio sancti Spiritus ex Patre declaratur, μή παραβλαθέντων εις τὸ, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Insuper Joannes VIII, epistola, quam, velut ad se datam, Photium [XIV] confinxisse diximus, inducitur asseverans, nequaquam Romanis interpolationem hanc probari, seque daturum operam, ut Occidentales alii eam ex Symbolo auferant. Ad hæc ipse rursus Photius tractatu quem de processione Spiritus sancti scripsit contra Latinos, tempore Nicolai I, papæ, haud obscure indicavit nondum tunc receptam adjectionem a Romano pontifice, tametsi dogma teneretur. Verba ejus exscribo, uti referuntur apud Leonem Allatum in Exercitationibus contra Creyghtonum: Οὐ γὰρ ἐθάρρει γυμνῇ τῇ κεφαλῇ πρὸς τὰ κάλλιστα παρατάττεσθαι· ἀλλ' οὐδὲ τὸ φρικτὸν τῆς πίστεως ἀνὰ χειλέων ἀπάντων περιφέρεισθαι, προχάλυμμα τῆς γνώμης θέμενος τὸ ῥηθὲν θεοσεβέστατον καὶ φιλοτιμώτατον ἔργον τῶν Ἐκκλησιῶν, περιχειρῆτε καὶ ἐλυμήνατο· *Neque enim aperto capite contra optima, Deoque gratissima niti audebat* (papa Nicolaus), *sed nec tremendum fidei* (Symbolum) *quod in ore omnium circumfertur, sententiæ suæ tegumentum prætexens, prædictum illud piissimum et maxime honorandum opus attondit aut laxit*. Hoc est intactum et integrum servavit, quemadmodum sui decessores Leo III et Benedictus. Denique in epistola ad episcopum Aquilegiensem, quam scripsit postquam Constantinopolitanum thronum denuo occupavit, testis est locupletissimus, non pontifices Romanos, sed quosdam duntaxat ex Occidentalibus interpolationi fuisse, τινὲς τῶν κατὰ Δύσιν, affirmatque sedem apostolicam hujus criminis ream non esse.

XXVII. *Adjecta vox Filioque primum ab Hispanis*. — In Occidente quidem multis in provinciis et regnis jam pridem usus invaluerat, canendi in missa Symboli cum vocula *Filioque*: hujusque additamenti primos auctores fuisse Hispanos ferunt, quo tempore Gothi ejurata hæresi Ariana catholicam fidem professi sunt. Regnante Recaredo celebrata est synodus Toletana tertia anno 589, in qua rex in allocutione ad Patres concilii, de Spiritu sancto dixit: *Spiritus æque sanctus confitendus a nobis et prædicandus est a Patre et Filio procedere, et cum Patre et Filio unius esse substantiæ*. Deinde recitavit fidei formulam Nicænam, moxque Constantinopolitanam cum his verbis, *Qui ex Patre Filioque procedit*. Patres vero anathematismos edixerunt, quorum hic tertius fuit: *Si quis Spiritum sanctum non credit, aut non crediderit a Patre et Filio procedere, eumque non dixerit coæternum esse Patri et Filio et coæqualem, anathema sit*. Denique, ut Gothica gens sanctæ Trinitatis fidem veram firmiter retineret, sancitum fuit, *Ut omnes Hispaniarum et Galliæ (lege Gallaciæ) Ecclesiæ regulam hanc servant, ut omni sacrificii tempore (ad) communicationem corporis Christi vel sanguinis juxta Orientalium Patrum morem unanimiter clara voce*

scrutissimum recenseant Symbolum; Constantino-politanum utique, et cum vocula *Filioque*, quam decretis suis confirmarant. Idem Symbolum perinde recitatum fuit in conciliis, Toletano octavo, anno 653; Emeritano, anno 666; Toletano duodecimo ac decimo tertio; Bracarensi quarto, et Toletano decimo quinto. Hispanos Galli nostri æmulati sunt: qua vero ætate, haud satis liquet. Doctissimus Pithæus ex auctoritate Walafridi Strabonis ostendit, anno 794, in concilio Francofordiensi fuisse præceptum ut Symbolum in missa caneretur, propter Felicis et Elipandi episcoporum Hispanorum errores Nestorianis admodum affines. Verum aliquot annis antequam hæc synodus cogeretur, Paulinus Aquileiensis in Foro-Julieni concilio anno scilicet 791, dixerat: *Propter eos qui susurrant Spiritum sanctum solius esse Patris, et a solo Patre procedere, additum est: « Qui ex Patre Filioque procedit. »* Ex quibus verbis colligi potest adjectam Symbolo vocem hanc in Galliis fuisse, postquam auditum est Græcos negare Spiritum sanctum ex Filio procedere; ac proinde forsitan in concilio Genethiacensi, de quo antehac dictum est. Nam præter Græcos, seu Monothelitas, seu potius Iconomachos, ab aliis nusquam assertum erat ex solo Patre secluso Filio Spiritum sanctum ortum habere. Fratres Prædicatores, qui tractatum *De causis schismatis Græcorum*, quem Stevartius in Collectaneis edidit, conscripsere, hunc quoque discidium prætextum Græcos obtendere solitos referunt, quod non fuerint vocati ad concilium Ultramontanum, quando illa dictio fuit appositæ. Atqui nomine *concilii Ultramontani* quispiam fortassis intellexerit plenarium aliquod concilium, quod fuerit in Galliis celebratum. Quidni vero Græci, aut etiam Prædicatores Ultramontanum concilium appellarint quodvis aliud in Italia habitum, in quo toties decantatam dictionem approbatam adjectamque Symbolo fuisse autumarent. Porro non solum Galli sæculo nono, verum etiam Hispani, Germani, et cæteræ nationes quæ Regibus Francorum parebant, Symbolum eo additamento auctum acceperunt. Cum itaque ex iis gentibus episcopi et presbyteri quidam ad Bulgaros erudiendos perrexissent, hi neophytis suis Symbolum sic interpolatum tradidere. Nam Photius ipse in epistola ad patriarchas testatur (a) immutationem hanc sibi innotuisse ex iis quæ Latini episcopi Bulgaros edocuerant: *Hanc impietatem illi tenebrarum episcopi, una cum illicitis aliis apud gentes disseminabant.* Ἡθὲν ἡ τοῦτων φήμη πρὸς τὰς ἡμετέρας ἀκοὰς. *Harum rerum fama pervenit ad aures nostras.* Ex iis itaque quæ apud Bulgaros geri acceperat, intulit eadem Romæ usu recepta esse, deque universi indiscriminatim Occidentis Ecclesiis affirmavit, *Sacrosanctum Symbolum, quod ab omnibus œcumenicorum conciliorum calculis confirmatur, et vim obtinet irresistibilem,*

(a) Epist. 2.

sensibus spuris et verbis ascitiis, summa temeritate fuisse ab ipsis adulteratum. Postea vero sub Joanne VIII dictum mutavit, ut in anterioribus ostensum fuit.

XXVIII. *Quando adjecta vox Filioque fuerit a Romanis.* — At vero adjectam Symbolo voculam *Filioque* eo annorum spatio, quod a Photio ad Michaellem usque Cerularium effluxit, minime dubium esse debet, propter criminationem Humberti cardinalis et sociorum ejus legatorum, qua, ut supra retulimus, Græcos insinulavit abscessæ ex Symbolo processionis [XV] Spiritus sancti. Verum obscurum est, quisnam ex Romanis pontificibus adjectionem toties decantatam admiserit. Id doctissimus Pagius aliique viri eruditi non credunt ante contigisse, quam Symbolum Romæ cani cœptum sit: hoc est ante annum 1014, quo Henricus imperator apud Benedictum VIII papam egit, ut ad publicam Missam in ecclesia Romana Symbolum concineretur, quemadmodum in Germania jam pridem solitum erat (b). Id non nisi agre imperator obtinuit Romanis presbyteris nimine probantibus concilium Symbolum fidei in Ecclesia sua, quæ in nullius erroris suspicionem hactenus venerat. Quocirca Baronius et Spondanus aiunt: *Placent ista: sed nobis gratius, si venerandæ antiquitati annorum mille magis delatum esset, quam novitati.* Hæc Romæ gesta sunt postremis annis Sergii Constantinopolitani, qui sedit ab anno 999 ad 1019. Quamobrem si verum est quod Græci tradunt, tempore Sergii admissam Romæ fuisse interpolationem Symboli, satis probabile fuerit Benedictum papam, admittendo ritum recitandi in missa Symboli, quem Galli et Germani servabant, hoc ipsum symbolum cum declaratione quam illi Symbolo addiderant, perinde admisisse. Huic tamen conjectationi videtur obesse, quod ab anno 1014 qui Benedicti Octavi tertius fuit, usque ad annum 1019, quo Sergius Constantinopolitanus obiit, nullus alter Romanum thronum conscendit. A nullo igitur hujus temporis Romano papa initio sui pontificatus Symbolum Roma in Orientem mitti potuit. Difficultatem auget presbyterorum Romanorum Henrico imperatori responsio, qua Symbolum apud se cani non posse causabantur, quod intemeratam fidem Ecclesia sua conservasset: quanto magis obsistere debuerunt, ne Symbolum ipsum vel unica vocula, quamlibet pia et rectæ fidei declaratoria, augetur, juxta ac Leo III sanxerat. Idque eo magis quod Rufinus testatur Symbolum apostolicum Romæ olim perseverasse sincerum absque ulla additione, quia *neque hæresis ulla ibi sumpsit exordium*, inquit, *et mos ibi servatur antiquus.* Quæ quidem ipsissima ratio est, propter quam Ecclesiæ Romanæ sacerdotes sub Benedicto VIII alienissimi quoque fuissent ab admittendo additamento vocis *Filioque*. Nihilominus concedendum est quempiam saltem e pontificibus, qui Be-

(b) Berno Aug. lib. *De reb. ad miss. spectantibus*

edicto VIII usque ad Leonem IX successere, adjectioni tandem consensisse. Hugo Etherianus (a), qui sæculo sequenti pro Ecclesia Latina contra Græcos scripsit, id factum esse ait in frequenti episcoporum et cardinalium cœtu. Itaque si *Constantinopolitana*, inquit, *Nicæno adjecit Symbolo* « in Spiritum Dominum et vivificantem, et ex Patre procedentem; » si *Chalcedonensis synodus quoque Constantinopolitanæ adjecit Symbolo*, « perfectum in divinitate, et perfectum in humanitate, et consubstantialiæ matri secundum humanitatem, et consubstantialiæ Patri secundum divinitatem, » et alia quædam, ut dictum est, nulla insimulatione, nulla reprehensione, nulla calumnia notandus est antiquioris Romæ antistes, quod causa interpretationis dictionem unam (dico autem, « ex Filio procedere Spiritum sanctum ») sanctorum quamplurimum episcoporum, scientissimorumque cardinalium consensu habito apposuerit. Cujus rei fides sit penes auctorem.

XXIX. *Additamentum Symbolo factum schismatis prætextus, non causa.* — Nihilominus hæc additio, occasio, seu prætextus fuit firmandi perpetui illius schismatis, quod Michaelis Cerularii artibus alias ob causas sancitum fuerat. In eis vero quæ tum ipse Cerularius, et Leo Acridanus, tum etiam Nicetas, ἱερόθεος, *Stethatus* (Pectoratum nostrates dicunt) adversus Ecclesiam Romanam scripsisse feruntur in epistolis Leonis IX, et in libris Humberti cardinalis, ne verbum quidem reperire est de processione Spiritus sancti: sed Cerularium aiunt, cum nova molitione tentasset Romani pontificis assensum trahere (b), ut ratus sibi in posterum esset patriarchæ œcumenici titulus, sibi que alii patriarchæ Orientis Alexandrinus et Antiocheus subjicerentur, aperta persecutione sic in Latinorum Ecclesiam incursasse, ut anathematizare non timuerit omnes qui sacramenta attractant ex azymis. Atque id perspicuum fit ex epistola Petri Antiocheni ad Dominicum Gradensem, ubi ait: *Non adeo præfracte, ut scripsisti, sanctissimus patriarcha Constantinopolitanus vestram existimationem invadit, vosque appellat κακοδόξους, malæ sententiæ homines, sed in hoc solo, ἐν δὲ μόνῳ τούτῳ, vos cæspitare, nimirum in azymorum oblatione, graviter fert.* Postea vero, cum Michael Cerularius denuo ad Antiocheum scriberet, eum adhortatus est, ut perinde decerneret a Romanis, ac prima vice ceu grave crimen allegavit additam Symbolo vocem *Filioque*: quod quidem additamentum Petrus etiam improbat. Hoc etiam tempore Pectoratus sermonem contra Latinos edidit de processione Spiritus sancti, cujus fragmenta refert passim Allatius. Putaverim ego, idcirco Michael, Leonem et Stethatum non statim impegisse Romanis dicam propter hoc dogma, quia Constantinopoli nondum constituerat summos pontifices permisisse tandem ut in

Symbolo diceretur, *Qui ex Patre Filioque procedit*: donec legati Leonis in libello excommunicationis Græcos accusaverunt abscissi e Symbolo hujus articuli: adeoque tractatum Pectorati *De Spiritus sancti processione*, editum fuisse post discessum Humberti aliorumque legatorum. Atqui certum est epistolam ad Petrum Antiocheum a Cerulario scriptam fuisse post obitum Leonis papæ.

XXX. *Vera schismatis Græcorum causa disquiritur.* — Pudet hic refellere quosdam schismaticos, qui synodum universalem Constantinopoli coactam fuisse finxerunt, in qua Romanus pontifex a communione extorris factus sit. Nulla siquidem apud ullum hujus ævi scriptorem ejusmodi concilii mentio est. Petrum Antiocheum in responsoriis ad Cerularium litteris adjectionem Symbolo factam a Latinis improbase novimus: ipsum vero Byzantium ad generale concilium convenisse merum mendacium est. Synodum quidem adversus Humbertum et alios sedis apostolicæ legatos convocavit Cerularius; at particularem, cujus [XVI] decretum cum nominibus episcoporum viginti qui adfuerunt, Leo Allatius edidit dissertatione secunda *De libris ecclesiasticis Græcorum*. Constantinus Monomachus, qui tunc temporis imperitabat, firmando schismati haud parum favit. Licet enim legatos Romanos benevole exceperit, defenderitque ab insidiis schismaticorum, et librum quem Nicetas contra Latinos scripserat de azymo, de Sabbato, et de nuptiis sacerdotum, ignibus addixerit; attamen ubi, auxilio quod contra Francos sive Normannos qui Calabriam debellabant, a pontifice postularat, se frustratum intellexit, patriarchæ defectionem approbavit. Id tradit Georgius Metochita, vir plane doctissimus, Oratione prima historica de dissidio, cujus hoc fragmentum Leo Allatius (c) recitat, quod, omisso brevitate causa contextu Græco, describere operæ pretium duxi. Constantinus imperator *ad senioris Romæ Pontificem mittit, injuriam (Roberti Comitis) accusans, qui sua tyrannorum more occupasset, et ab eo quoquo modo vindictam exposcens, tanquam et qui proximus illi esset, qui injuriam fecerat, genere Italo, et a quo ad omnia obedientiam exigere posset. Et hæc quidem Ausonii imperii moderator. Qui vero eo tempore Ecclesiæ Romanæ præerat, cum circa postulata, quam ut par erat segnior dilaticibus uteretur, et, ut mihi suadeor, ob quasdam quæ præcesserant causas, uti inter præsules et imperatores evenire solet, et inter eos potissimum, quibus alterius dominatus in suspicione est, et pluribus interdistinguntur consuetudinibus, et quos locorum intervalla discriminant, furorem imperatoris succendit, qui rebus suis auxilia poscebat, et ope quam nihil hæsitans expectabat, prorsus frustrabatur. Quare rursus unius Christi corporis Ecclesiæ sectiones agitantur, et populorum Christianorum separatio denuo constituitur,*

(a) Lib. III, cap. 16.

(b) Leo IX, 1. 6. 7.

(c) Lib. adv. Hotting., p. 457.

ac præ aliis, qui tum patriarchale solium tenebat, Michael cognomento Cerularius, operi manus dat, qui et multum ante tempus a papa sese abscindere meditabatur, ut ipse sibi soli primatum usurparet, qui uti optabat non concedebatur, dum una cum illo communio procederet, et quoquo modo ab alio judicari agre ferebat, atque intolerabile ducebat. Circumfertur etiam sermo, eum stultis imaginationibus fretum, in id facinoris adductum, cum vellet æque ac ille rubris indumentis uti. Tum vero quod animo conceperat parturiens, vix oblata sibi occasione, ut in lucem setum ederet, cum et imperatoris adversus papam indignatio exorta esset, tumens impetu ferebatur in unione utriusque Ecclesiæ dissolvenda, et quæ synodatus, ut dictum est, tot præsulum congressu celebrata, dum primum locum obtineret Photius, non firmavit, astruens et corroborans omneque enatum inter eos scandalum dirimens canonicis decretis: hæc commemoratus Cerularius jure patriarchali præsidens, et occasionem arripiens, innovavit et confudit, non examine, non tribunalibus, non sermonibus, non congregationibus, sed solo mandato principis, cum reliquis qui sub se erant præsulibus, numero equidem pusillo restrictis, nomen papæ ipso facto erasit, inde dissensionem molitus.

XXXI. Monomachum a Leone IX auxilium contra Francos, seu Robertum comitem postulasse, nec obtinuisse, scribit Cerularius in epistola ad Petrum Antiochenum. Verum, dum Argyrum ducem exercitus imperatoris perduellionis reum gratis peragit, consulto reticet Leonem ab Argyro sollicitatum cum exercitu ex adverso Gallorum seu Normannorum stetisse (a), ut libertatem Italiæ conciliaret, et Græcis pristina ditiones resisterentur, papanique bello captum esse a Normannis an. 1053, atque adeo pence ipsum non fuisse quod profligatis Græcorum rebus opem ferret. Ad Argyrum quod spectat, Guillelmus Apuliensis testis est locuples eum nihil non tentasse ut pontificem ad bellum redintegrandum adduceret. Imperatorem auxilio non impetrato, Ecclesiarum discidio quod Michael Cerularius molitus erat, tandem favissee exinde rursum probavero, quod Michael Psellus qui ab omnibus ejus successorumque ipsius consiliis fuit, non solum in capitibus theologis, quæ Joannes Gerardus Vossius (b) citat, Latinorum dogma de processione Spiritus sancti reprobavit: verum et in oratione quam in laudem demortui Cerularii pronuntiavit, infestum hunc patriarcham laudavit, quod propter hoc theologiæ caput a Romanis desciverat. Exstat hæc Pselli oratio in Regia bibliotheca, hancque tandem cum aliis ejusdem auctoris lucubrationibus typis Regiis edendam spero. Quid plura? Ex Cerularianæ synodi decreto, de quo antehac dictum a nobis est, constat, Monomacho annuente, anathema prolatum esse legatis apostolicæ sedis, nec alia ratione imperatorem hunc eis se favorabilem

(a) Guil. Apul. *Rerum Norman.* lib. II.

(b) *De tribus Symb.*, lib. III, c. 45.

præbuisse, nisi qua cavit ne in violati gentium juris crimen incurreret.

XXXII. Ad hæc Græcorum monumenta tradunt Cerularium patriarcham calceos coccineos mox induisse, quæ quidem cum Romanæ Ecclesiæ presbyterorum atque ipsius pontificis, tum imperatorum ornamenta essent. Quanquam Matthæus Monachus et Georgius Phranza (c) testantur, quod in imperatorum et Cæsarum calceamentis aquilæ aureæ depictæ visebantur: adeoque verisimile non est Michaellem istiusmodi insigne regium ambiisse. Atqui hoc ipsius facinus referunt ad tempora Isaaci Comneni, a quo propter nimirum ambitum et proterviam patriarchatu ejectus est. Qua de re audientus est Joannes Scylitzes Curopalata in Breviario historico: *Patriarcha autem, inquit, inexplorabili benevolentia fretus imperatoris, contra ipsum elatus est, non petitionibus modo vel admonitionibus utens, sicubi aliqua re et pro aliquo indigeret; rerum sæpe minime voti compos propter frequentes et odiosas petitiones, minas et absurdas increpationes adhibebat, ac, nisi pareret, imperii amissionem minabatur, vulgare et tritum hoc dictum proferens: Ego te condidi, Furne, ego quoque te dejiciam. Aggressus est etiam cocco tincta induere calceamenta, antiqui sacerdotii morem hunc asserens, oportere his uti novum pontificem. Nam inter sacerdotium et regnum nihil interesse, vel admodum parum, et in rebus majoris momenti amplius forsitan colendum. Integram hunc locum adduxi in specimen immoderati superbique animi illius patriarchæ, qui nefando schismate Ecclesias divisit. [XVII] Cæterum Michael Psellus in altera oratione quam ad episcoporum concilium pro ejus amotione habuerat, nusquam meminit calceorum illorum coccineorum, cum alia crimina eidem impingat, quibus ipsum multiplicis perduellionis et affectatæ plus una vice tyrannidis reum peragat. Quodcirca cum Metochita affirmavero Michaellem Cerularium sub Monomacho rubros calceos induere cœpisse, ut se Romano pontifici æqualem significaret: cum tamen revera alienus non esset a tentanda patriarchatus cum imperio conjunctione. Non ergo propter admissam Symbolo voculam unam, non propter azyma, aliasve consuetudines avulsi sunt Græci ab apostolica sede Romana, sed magis propter momenta sæcularia, quæ principes et patriarchas ipsorum ad hoc facinus perpetrandum adduxerint. Verumenimvero qui cordatiores, nec sublestæ fidei apud ipsos existerunt, sincere fassi sunt Latinorum de Spiritu sancti processione sententiam, quæ dissidendi prætextus fuit, minime hæreticam esse, imo solam interpolationem Symboli culpandam. Atque id probat sæpe inita concordia, ex quo Photius a Basilio Macedone in ordinem redactus primum fuit. Nihil quippe de dogmatis actum est: cum tamen a sextæ saltem synodi temporibus Græcis compertum*

(c) Codin. p. 32; Phranz. lib. III *Hist.*, 48.

ar Romanæ fidei capita esse, Spiritum sanctum et Filioque procedere. Id profecto probe Photius, vir immanis eruditionis, qui nihilo: hoc articulo item ante non movit, quam se in I damnatum accepisset. Quamobrem sub prelo pax inter Ecclesias, detruso Photio, facta est, absque ulla circa res theologicas controversatione; quamvis Stephanus VI papa legatis accessisset, foedus cum Græcis prius non parvum ἐξισταζομένης πάσης ἀμφιβολοῦτας, καὶ τῶν μέρων τῆς ἀληθείας πεφανερωμένης, *cessante dubitatione, et veritate ex omnibus explorata. Etenim sancta Romana Ecclesia, sicut speculum quoddam exemplar Ecclesiis reposita est; si quid defuerit, id omnibus et inconcussum manet.* Petrus Antiochenus et ad Cerialium, additamentum in Synodum improbat quidem; at non ut hæreticæ propter quod continuo scindenda foret. Exstat inter sanctiones juris Græco-Romanæ Basilio archiepiscopi Bulgarorum et ad Adrianum II papam in qua parvi momenti *fundicula* fatetur βραχέα τινὰ προσκόμματα, quæ scissio Ecclesiarum acciderit.

I. *Theophylacti aliorumque Græcorum sen-*
-Quæcirca Theophylactus Basillii decessor, nomen Veccum (a), aiebat: 'Ἐν μὲν τοῖς ἰσχυρῆσω χρησθαί σε τῆ λέξει τῆς τοῦ Πνεύματος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύσεως, καὶ σοὶ διδάσκων ἐν κοινῶς λέγω λόγοις καὶ ἐκκλησιαστικαῖς, εἰ βούλει ἐν δὲ τῷ Συμβόλιῳ οὐ συγχωρήσω σοι. In aliis quidem tibi usurpandam vocem, Spiritus ex Patre et processio, ut feret lingua; in communibus sermonibus, et in colloquiis, si libet, ecclesiasticis Symbolo vero duntaxat non concedam tibi. Conpropterea vocem Marcus Ephesus metropolitae Basilio Ferrariensi edidit, cum nondum ex aede mentis esset. Demum, ut alios tamen Demetrius Chomatenus Bulgarie itidem hæcopus, quæsitus (b) utrum ingredi Latino-Ecclesias liceat, et cum eis adorare, aut panis antidoti, seu panis benedicti, segmenta sere, nihil hæsitans respondet id licere; s minime cum eis consentire fas esse putet iam de processione Spiritus sancti. Cæterum traditione insignes viros, πολλοὶ τῶν ἐλλογιμῶν, contrariæ Theodori Balsamonis definitionis suffragatos asserit: ut quæ multum duritia illius præferret, quod non conveniret representacionum rituum et morum: et quoniam, aut illi, οὐκ ἀνεγνώσθησαν ταῦτα συνοδικῶς, ἢ οὐ ὡς ἀπρεσβῶται δημοσίᾳ ἀπόλυτοι γεγόνηκε synodice decreta non sunt, neque ipsi ut publice rejecti sunt, sed simul nobiscum cunctis et precentur. Hæc aliaque id genus legi

possunt in jure Orientali, seu Græco-Romano, quod ex variis imperatorum, patriarcharum, et præsulorum decretis coalitum est, typisque semel atque iterum excusum fuit, ab Emmundo Bonafidio primum, et postmodum a Marquardo Frehero, ex recensione Joannis Leunclavii.

XXXIV. *De canone synodi Ephesinæ quo prohibetur fidem alteram a Nicæna seu Constantinopolitana scribi.* — Græci propter adjectam Symbolo vocem Filioque hoc uno adversus Latinos argumento pugnant, puta sancitum olim fuisse canone speciali synodi Ephesinæ, licere nemini fidem alteram profarre, vel conscribere, vel componere, præter eam quæ a sanctis Patribus Nicææ congregatis definita est. Hoc ipso canone perinde pugnaverant olim Monophysitæ contra synodum Chalcedonensem, eo quod Symbolo attestaverit appendicem, qua Christus affirmaretur, perfectus in divinitate, et perfectus in humanitate, consubstantialis Patri secundum divinitatem, et consubstantialis matri et nobis secundum humanitatem. Eulogius Alexandrinus, Ephræmius Antiochenus (c), cæterique Catholici nihil aliud hæreticis istis responderunt (d), nisi Ephesino decreto prohiberi, ne altera fides conscribatur, ἥς τὰ ἐναντία λόγια πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ καθέστηκε, *cujus dogmata synodo Nicæna adversa sint: iis vero quæ ab illa definita sunt, puris inviolabilibusque servatis, apponenda, quæ rerum et temporum occasio postulerit, sicut ipsamet apposuit. Atque hoc et rerum magistra natura docet, et Ecclesiæ usus non videtur rejecisse, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁρᾶται τοῦτο στέργουσα διὰ παντὸς ἡ παράδοσις.*

XXXV. *Ephesinus canon ex Cyrillo expositus.* — Quid vero sequioris ævi Patrum sententias affero, quando Cyrillus ipse sui canonis Ephesini sensum enarravit in epistola ad Acacium Melitensem, occasione cujusdam explicatoris professionis fidei quam Phœnicis episcopi conscripserant, ad eluendam Nestorianismi labem, quæ ipsis inurebatur? Declarat Nestorium, si eo tempore quo sibi ab omnibus proponebatur ut errorem suum ejuraret, ejusmodi confessionem exhibuisset, minime [XVIII] censitum fuisse novum fidei Symbolum condidisse. Perperam igitur Phœnicis præsules conviciis onerari, ac si novum Symbolum protulissent, perutili et necessaria fidei suæ expositione edita, ut se purgarent apud eos qui ipsos Nestorianam vocum novitatem approbare sibi persuaserant. Sancta quippe et œcumenica synodus, inquit, quæ Ephesi convenerat, necessario providit, non oportere aliam fidei expositionem in Ecclesiis Dei inferre, præter eam quæ jam exstabat, quam beatissimi Patres nostri Spiritu sancto locuti definerant. Illi autem ab hac semel, nescio quomodo, dissentire visi, et quod neque recte sentirent, neque apostolicis et evangelicis dogmatibus adhererent, in suspicionem adducti,

(a) Vecc. orat. 1 De unione Eccl.
 (b) Græco Rom. in resp. part.

(c) Eulog. ap. Phot. cod. 227; Ephr. ib. cod. 228.
 (d) Maximi Opp. t. II, p. 140.

ἄρα σωπῶντες ἀπὸ ἀλλήλων ἂν τῆς ἐπὶ τούτῳ διδασκαλίας, ἢ μᾶλλον ἀπολογούμενοι, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς δόξης τὴν δύναμιν ἐμφανίζοντες; *nunquid latendo ab hac ignominia nota se liberassent, an plena potius satisfactioe, suæque sententiæ declaratione?.... qui ergo vult hoc facere καινοουργῶν μὲν οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ πίστει ἐκθεσιν ὀρᾷται καινοτομῶν, nihil utique novi molitur, nec fidei expositionem innovare reprehenditur, sed potius eam, quam de Christo habet fidem, interrogantibus perspicuam reddit.* Quamobrem concludit hos episcopos nihil sua professione innovasse, καινοτομοῦντες ἢ ὡς προσεπάγοντες τοῖς πάλαι διωρισμένοις τὸ σύμπαν οὐδὲν, nihil prorsus ad ea quæ olim sancita sunt adiecisse, sed potius inculpatæ Patrum doctrinæ adhæsisse. Hæc Cyrillus. Itaque formula fidei veris declarationibus auctior, non nova, aut altera fides censeuda est, nec ejusmodi declarationes proprie dicta ad fidem additamenta sunt.

XXXVI. Quando et a quibus vox Filioque adjecta primum sit Symbolo.—Atqui vox Filioque in Symbolo adjecta primum legitur in actis synodi Toletanæ tertię : cum jampridem in totius Hispaniæ concilio plenario adversus Arianos, Macedonianos et Priscillianistas secundum tritam Patribus Latinis assertionem definitum esset, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut significaretur eum esse de essentia utriusque et utriusque perinde consubstantialem, atque alteram esse personam ab utraque distinctam. Nam secundum Athanasii et Cyrilli theologiam, ratio propter quam spiritus sanctus substantiæ ejusdem est ac Pater et Filius, hæc est, quod nedum a Patre, verum etiam a Filio naturaliter procedat. Sicut enim Filius et Spiritus sanctus individue eatenus cum Patre conjunguntur, quatenus ex ipso absque divisione existunt : sic quoque Spiritus sanctus conjungitur cum Filio, quia procedit ex illo. Ac rursus Filius et Spiritus sanctus idcirco distinguuntur a Patre, quia ex ipso existentiam habent ; ita Spiritum a Filio distingui necessum est, quia procedit ex ipso. Nam, ut antehac dictum est ex Nazianzeno, *mutuæ relationis diversitas diversam ipsorum fecit appellationem*, atque diversæ illius relationis ratio altera non est præter ἑκφαστιν, hoc est personæ unius ab alia effulsionem sive processionem : nec alia ratione tres personæ differunt, ex Gregorii Nysseni doctrina, nisi κατὰ τὸ ἀκτίαν καὶ ἀκτιανὸν εἶναι, *quatenus alter causa est, et alter est ex causa*. Declarationis igitur gratia est addita Symbolo vox Filioque, non ut dogma novum astrueretur.

XXXVII. Ecclesia Romana criminationibus Græcorum purgata.—Quapropter nequaquam Ecclesia Romana peccaverit, quando vocolam unam Symbolo interseri ægre tandem indulsit ; quam nempe ad fidei confirmationem explicationemque aliæ Occidentis Ecclesiæ jam olim censuerant admittendam. Hic

porro e re nostra est observare, Ephesino canone prohiberi fidem alteram conscribere præter Nicænam, ac nihilominus ab eadem synodo admissam esse formulam in concilio generali Constantinopoli editam, hoc est Nicænam declarationibus variis, imo non paucis articulis auctam. Ex quo deduci potest alterius fidei vocabulo, non formulam, quæ explicatiorem Christianæ doctrinæ normam doceat, prohiberi ; sed quæ spuria et peregrina dogmata complectatur. Enimvero hoc decretum synodus edixit propter formulam quamdam Nestorianam, quam Charisius presbyter Patribus detulerat. Atqui non solum œcumenica synodus Chalcedonensis Nicæno, seu Constantinopolitano, Symbolo appendicem adiecit ; verum etiam in sexta synodo, reclamante nemine, Petrus Nicomediensis, Theodorus, et alii episcopi, clerici et monachi, qui hæretici Monotheliticæ consenserant, formulam Nicæna prolixiorum explicatioremque palam recitarunt (a) In septima quoque synodo (b) lecta est alia, a Theodoro Hierosolymitano conscripta ; itemque aliam rursus obtulerunt Basilius Ancyranus, et cæteri episcopi, qui Iconomachorum errores amplexati erant ; quantumvis Ephesinus canon ediceret, minime fas fore hæreticis qui converti voluerint ad Ecclesiam alteram fidem præter Nicænam porrigere. In hac eadem synodo lecta est professio fidei altera, quam Tharadius ad patriarchas Orientalium sedium miserat : cumque Nicænum, seu Constantinopolitanum Symbolum, variis modis auctum et interpolatum contineret, de Spiritu sancto hæc speciatim habet : Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Et in Spiritum sanctum, Dominum, vivificantem, qui ex Patre per Filium procedit. Quia vero Græci in concilio Ferrariensi, seu Florentino, dixerunt formulas istas fidei particulares fuisse, non communes ; en alias plane communes et solemnes, quæ in ipsorum ritualibus habentur. Hebræum, seu Judæum, ante non baptizant quam fidei Christianæ primum professionem pronuntiauerit, quæ omnino diversa est a Constantinopolitano Symbolo, ut videre est in Euchologio, pag. 344. In ordinatione episcopi, jubetur primus electus recitare Symbolum Constantinopolitanum, tum deinde, ac si hoc minime sufficiens sit, expositio altera, tertiæque ab eo postulatur, quarum postrema Symbolum illud prædictum exhibet variis declarationibus admistum : quinimo hujus interpolati Symboli auctor fuisse Photius ipse indicatur codice Cæsareo, cujus Lambecius meminit lib. VII, cod. 77, alias mitto formulas, quas Græci culerunt, pro iis qui ex diversis [XIX] hæresibus aut sectis ad Ecclesiam convertuntur ; tametsi feratur canone Ephesino fidem alteram licitum non esse porrigere iis qui vel ex paganismo, vel ex Judaismo, vel ex quacunque hæresi ad Ecclesiam converti voluerint,

(a) Sexta synodus gen., act. 10.

(b) Act. 2.

Aut ergo ipsi se violatæ hujus sanctionis reos agnoscant, aut adversum Latinos propter adjectam Symbolo declaratiunculam unam deblaterare desinant.

XXVIII. Photianorum objectio altera. — Objiciunt rursus cum suo Photio, Constantinopolitanæ synodi prioris Patres hunc articulum, *qui ex Patre procedit*, accepisse ex ipsismet Domini verbis, quæ in Evangelio leguntur, Joan. xv, 26, nec proinde debuisse Christi vocibus aliquid inseri (a). At vero hunc locum Patres nequaquam in Symbolo posuerunt, ut jacet apud evangelistam, sed præpositionem *παρὰ* in *ἐκ* transmutarunt. In Evangelio siquidem legimus, *ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, qui a Patre procedit*; in Symbolo vero dixerunt, *τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ex Patre procedentem*. Quidni etiam Romanæ Ecclesiæ fas fuerit, voculam unam interpretationis ergo subjicere, eo maxime cum septima synodus et totus Oriens hæc ipsa Domini verba vocibus duabus, *ἔκ τοῦ, per Filium*, a Tharasio interpolari concesserit? Quin et Epiphanius passim in *Panario* atque in *Ancorato* de Spiritu sancto profiteri non dubitat, *τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, qui ex Patre Filioque procedit*, nihil veritas, ne Christi voces, aut Symbolum adulterasse censeatur.

XXXIX. Romanus pontifex Latinis solum vocem Filioque Symbolo adicere concessit. — At saltem non debuit Romanus pontifex, inquit, prætermissis consilio cæterorum patriarcharum, qui cum ipso divisum habent regimen Ecclesiæ, communi Symbolo quiddam adicere. Ita fortasse quidem, si adjectionem istam ab universo orbe Christiano admittendam sanxisset ille. Verum hoc duntaxat Latinorum episcoporum urgentissimis votis annuit, ut in Occidentis Ecclesiis vox *Filioque* recitaretur in Symbolo, nec ullo decreto Orientales ad idem faciendum astrinxit: quin potius licet in concilio *Lugdunensi* a Græcis et Latinis cantatum sit intra missæ solemniam, *qui ex Patre Filioque procedit*, nequaquam exinde Græci ad Symbolum cum additamento deinceps et perpetuo recitandum obligati fuerunt. Immo vero hac conditione sœdus iniri Michael *Palæologus* postulavit, ut *Ecclesia sua Symbolum semper dicat, prout dicebat illud ante schisma usque in hodiernum diem*. Id quod a pontifice et episcopis Latinis approbatum fuit. Consimiliter in synodo *Florentina* (b) Græci, nemine ex Latinis repugnante, dixerunt, *τὸ τῆς προσθήκης ἡμεῖς οὐ δεχόμεθα πῶποτε, additionem nequaquam omnino nos recipimus: sed concedimus vobis ut eam habeatis in Ecclesiis vestris*. Quid plura? *Clemens VIII*, bulla 33, § 6, decrevit ut *Græci credere teneantur Spiritum sanctum ex Filio procedere, sed non teneantur pronuntiare, nisi subesset scandalum*. Quamobrem Græci qui Romanam Ecclesiam colunt, Symbolum libere recitant

sine additamento. Cæterum pari jure fas fuerat Occidentali Ecclesiæ voculam unam *Constantinopolitano* Symbolo inserere, quo centum et quinquaginta illis episcopis Orientalibus qui, in concilio *Constantinopolitano* primo convenere, inconsultis sedē apostolica et Occidentis episcopis editam *Nicææ* formulam immutare, propter varias quæ exortæ erant hæreses: cum tamen, *Athanasio* in epistola ad *Jovianum Augustum* contestante, minime gentium liceret quidpiam eidem adicere, aut detrahere. Sed quantumvis obtendant schismatici, adjectam Symbolo vocem discidii causam fuisse, ut et intolerabilem legatorum Romanorum fastum et quæstum, prima mali labe petenda verius fuerit, a patriarcharum *Byzantinorum* ambizioso conatu, quo propter prætentum et informem quemdam *Chalcedonenis* concilii canonem jura sibi arrogabant æqualia iis quibus *Romana* et apostolica sedes potiebatur (c), ut *οἰκουμένην*, id est *orbis patriarchæ*, appellari vellent. Illis dudum pontifices *Romani* restitere usque ad *Sergium* et *Michaelem Cerularium*, qui, cum tyrannidem olim affectasset et postmodum factus episcopus, imperatores ipsos deludere et instituire moliretur, nec proinde apostolicæ sedi subesse sustinebat. Insuper imperatores *Græcorum* moleste atque indigne ferebant, imperium *Orientis* regibus *Francorum* ab episcopo *Romano* delatum esse. Auxerunt schisma partæ simulatas occasione belli sacri, quod Latini in *Sarracenos* susceperunt, ac tandem expugnatio urbis *Constantinopolitane*, quam *Franci* nostri, invito pontifice *Innocentio III*, Græcis abstulerunt anno 1204, tenueruntque usque ad annum 1260. Post obitum *Cerularii* sæpe actum est de reconciliatione *amborum Ecclesiarum*, juxta atque *Byzantini* imperatores rebus suis eam conducere persentiscerent, variaque idcirco concilia hinc inde habita sunt, in quibus præcipue disputatum est de processione *Spiritus sancti*, ac si pax et unio *Ecclesiarum* ab hoc uno capite penderet.

XL. Concilium Barensē, et S. Anselmi de Spiritus sancti processione tractatus. — Anno Domini 1098, *Bari* in *Apulia* concilium sat numerosum ab *Urbano II*, mense *Octobri*, celebratum est, in quo condecorunt episcopi 185, ut narrat *Lupus Protospata*. Illuc quoque Græci accesserunt, ac tanta vi de processione *Spiritus sancti* disputarunt, ut Latini causa cecidisse putarentur; quantumvis plura ab apostolico (seu *Papa Urbano II*) *facunda ratione disertate esse*, serantur. a *Simeone Dunelmensi*. Quocirca pontifex *Anselmum*, qui ibi aderat, clamoribus advocat, ut *Ecclesiæ causam* sustineat; id quod egregie præstitit *Cantuariensis* præsul. Finito concilio, quæ contra Græcos sanctus dixerat, amicorum precibus pulsatus, scripto commendavit. Superest hodie *Anselmi* liber *De processione Spiritus*

(a) Phot. ep. encycl. ad patriarch.

(b) Sess. 25, pag. 498.

(c) Leo IX ep. 1, § ix

sancti, in quo posthabitus quæ in aliis voluminibus olim statuerat, de modo quo Spiritus sanctus procedat a Patre; eo quod nimirum esset mutuus amor utriusque (quod quidem ex Orientalium Patrum theologia [XX] non constare, in Barensi colloquio compererat) ipsismet Græcorum principiis sic adhærescit, ut ex eis illud evincat quod contra nostros inficiabantur. Hujus operis sui hanc summam esse ipsemet Anselmus docet: *Constat inexpugnabili ratione Spiritum sanctum esse de Filio sicut ex Patre: nec tamen esse quasi de duobus diversis, sed quasi de uno. Ex eo enim quo Pater et Filius unum sunt, id est ex Deo, est Spiritus sanctus, non ex eo unde alii sunt ab invicem. Sed quoniam Deus de quo est Spiritus sanctus, est Pater et Filius, idcirco vere dicitur esse de Patre et Filio, qui duo sunt. Atqui hoc ipsum est, ni fallor, quod sibi concedi postulavit Græci, ne duo principia admitti videantur; scilicet ex Patre et Filio non procedere Spiritum sanctum, qua duo sunt, sive qua duæ sunt hypostases, sed qua unum sunt secundum naturam divinam: Spiritus sanctus procedit de Deo, qui est Pater et Filius, inquit Anselmus, sive de essentia divina, in qua sunt unum Pater et Filius, non de eo in quo alii sunt ab invicem. Quemadmodum lacus non est de hoc unde diversi sunt ab invicem fons et rivus, sed de aqua in qua unum sunt. Sic exemplo Græcis familiari Latinorum causam tuetur et explicat.*

XLl. *De Petro Mediolanensi, ejusque lucubratiuncula.* — Circa annum 1113, Petrus Grosulanus (Græci *Chrysolanum* dicunt), qui ex Savonensi episcopo, Mediolanensis archiepiscopus renuntiatus fuerat, non sine Simoniacæ labis suspitione, cum Mediolani quietus agere prohiberetur, profectio Hierosolymitana suscepta, Constantinopolim venit, ubi coram Alexio Comneno de Spiritus sancti processione disputationem habuit, imo et cum ipsomet imperatore, ut colligitur ex Nicolao Hydruntino, lib. 1 *De proc. Spiritus sancti*, quem Leo Allatus citat lib. 11 *De consens. Occid. et Orient. Eccl.*, cap. 10. Ejus tractatus, qui in multis bibliothecis manu exaratus Græcæ exstat, ab eodem Leone Allatio editus est, t. 1 *Græciæ orthodoxæ*. Atque ex titulo quem codex Reg., n. 3327, præfert, apparet adversarium Petri fuisse Joannem Phurnem, monachum montis Gani, cujus potiora momenta Joannes Bercus patriarcha postmodum confutavit, orat. 4 *De unione Ecclesiarum*. Contra Grosulanum calumiam strinxerunt, in primis Nicolaus Methonensis et Eustratinus Nicænus.

XLII. *Dialogi Anselmi Havelbergensis cum Græcis.* — Paucis post annis Anselmus alter, episcopus Havelbergensis, cum Constantinopoli Lotharii II imperatoris legatus ageret apud Joannem Comnenum, qui Alexio proxime successerat, solenne et publicum colloquium habuit de Spiritus sancti

processione, coram Imperatore Byzantino, patriarcha, et quotquot in urbe Megia morabantur viri eruditione conspicui. *Aderant quoque non pauci Latini, inquit (a), inter quos fuerunt tres viri sapientes in utraque lingua periti et litterarum doctissimi, Jacobus nomine, Veneticus natione, Burgundio nomine, Pisanus natione. Tertius inter alios præcipuus Græcarum et Latinarum litterarum doctrina apud utramque gentem clarissimus, Moyses, Italus natione, ex civitate Pergamo. Iste ab universis electus est ut utrinque esset fidissimus interpres. Græcorum causam tutabatur Nichites, sive Nicetas, Nicomediensis, quem fuisse ait præcipuum inter duodecim didascalos, qui juxta morem sapientum Græcorum et liberalium artium et divinarum Scripturarum studia regunt, et cæteris sapientibus tanquam omnibus præminentes in doctrina præstant, et ad quos omnes quæstiones difficillimæ referuntur, et ab eis solutæ d'inceps sine retractatione, et pro confirmata sententia tenentur et scribuntur.* Horum διδασκάλων, seu doctorum, quorum munia eleganter Anselmus hic describit, mentionem habes apud Zonaram lib. xv *Annal.*, n. 4, qui que eis prælicebatur, non solum διδάσκαλος Εὐαγγελίου, doctor Evangelii, verum et διδάσκαλος οἰκουµενικῆς doctor universalis, appellabatur. Nec dubium quin primum hunc locum Nicetas ille Nicomediensis obtineret, qui præcipuus magistrorum fuisse dicitur ab Anselmo. Post multa hinc inde objecta et responsa absque cavillis aut rixandi prurugine, Nechites, seu Nicetas concludit, Latinorum dogma haud absolum esse; verum *non esse dicendum, Spiritus sanctus procedit a Filio*, hoc est minime apponendum esse Symbolo, citra universalis synodi decretum. Collatione altera disputatum est de azymis et prinatu papæ, eaque exitum eundem nacta est. Tum Nicetas (b) scandala propter quæ scissæ sunt Ecclesiæ orta esse dixit, *ex quo Carolus quidam rex Francorum violenter Romanorum imperium invasit, et se patricium Romanæ urbis appellari fecit. Cujus tempore contra majestatem imperii monarchia divisa vel potius scissa est: unde non pauca scandala inter Latinos et Græcos orta sunt, non solum in imperialium institutionum varietate, verum etiam in ecclesiasticarum regularum diversitate.* Hæc quidem, aliaque his consimilia jamdudum causantur Græci, quæ hujus instituti nostri non est refellere. Anselmus porro Havelbergensis collationes suas scripto mandavit, ad diluenda objecta episcopi cujusdam schismatici, qui ab imperatore suo Romam ad Eugenium III missus fuerat.

XLIII. *De Hugone Etheriano.* — Sub Manuele Joannis Comneni successore, Hugo Etherianus, ipsomet principe annuente, tres libros pro dogmate Latinorum conscripsit, in quibus præcipuos e schismaticis auctores copiose et erudite confutavit, puta

(a) Lib. 11, cont. Græc. cap. 2, t. 1 *Spicil.*

(b) Lib. III, c. 14.

Nicomensæ antistitem, Nicolaum Methonensem, Nicetam Byzantium, quem Philosophum appellat, Theophylactum, et Photium. Bessarion in epistola ad Alexium Philantropenum, cujus fragmentum recitat Allatius lib. II *De consensu*, cap. 28, n. 5, narrat se legisse librum Nicetæ illius Byzantini qui Thessalonicensis metropolita postea fuerit, in quo se Latinorum sententiam approbare significaret, hoc uno dempto quod voculam *Filioque*, quamlibet veram, Symbolo male adjectam ceuseret: *Κατω δ Θεσσαλονίκης ούτος τῷ Λατίνων προσέχειτο ἄγματι. Τὸ γὰρ συμπέρασμα ἀληθές εἶναι ἐδίδαξεν, ἐμάχετο δὲ, τοῦτο δὴ λεγόμενον, ὑπὲρ θνοῦ σκιᾶς, μὴ δεῖν μηδὲ τάληθῆ τῷ Συμβόλῳ προσθῆναι.* In hujus librum cum Joannes Beccus incidisset eumque legisset, mox ejurato schismate Romanam fidem partesque amplexus est, teste Pachymere lib. VI *Hist.*, cap. 6, qui insuper Nicetani illum, cui *Μακρονία* cognomen erat, ævo suo in magno pretio fuisse et in majori ecclesia chartophylacem narrat: *Ὅν ἡ μὲν μεγάλη Ἐκκλησία ἐν τιμῆσι εἶχε καὶ χρονοῦλάα.*

XLIV. Laurentius Surius in Præfatiuncula ad concilium Lateranense IV, quod sub Innocentio III celebratum est, illud œcumenicum fuisse ait: *quippe in qua de negotiis religionis, de Græcæ et Latinæ Ecclesiæ concordia tractatum est: cui interfuere patriarchæ Constantinopolitanus et Hierosolymitanus, archiepiscopi tum Latini, tum Græci septuaginta, episcopi quadringenti undecim..... Nec defuere legati Græci et Romani imperatoris, regum Jerusalem, etc.* Undenam istæc hauserit Carthusianus eruditissimus, incompertum. Adfuisse concilio Lateranensi IV Latinorum Orientalium patriarchas, Constantinopolitanum et Hierosolymitanum, quin etiam Antiochenum non nisi propter valetudinem accedere [XXI] non potuisse, Surio, aliisque concessero. Tunc enim illæ civitates Latinis principibus parebant. Nec etiam negavero episcopos Græcos diversarum regionum, quas Latini itidem subegerant, illuc convenisse. Eos vero quorum imperator, capta a nostris Byzantio, Nicæam concesserat, ne verisimile quidem puto: eo magis quod canon quartus hujus concilii contra Græcos conditus est, qui tunc temporis vehementius in Romanam Ecclesiam fredebant. Quapropter nullatenus existimo, in ista synodo actum esse de processione Spiritus sancti. Sunt qui id gestum referant ad concilium Lateranense tertium, quod anno 1179, Alexandro III pontifice celebratum fuerat, Manuele Comneno Græcis imperante. Verum hoc non testantur concilii istius acta, quæ nulla fere supersunt præter canones, cum quibus cetera est epistola Georgii metropolitæ Corcyrensis ad Nectarium monasterii Casulorum præpositum (a), in qua ipsi gratulatur, quod Roma victor e prælio

redierit. Tomo XII Spicilegii visitur indiculus trecentorum et duorum episcoporum, qui huic synodo interfuerunt, nec Græcorum ullus compareret, præter unum aut alterum de Calabria. Hoc itaque duntaxat certum est Manuelem aliquando Romani pontificis benevolentiam captare tentasse, promissa Ecclesiarum unione, modo Occidentis imperium sibi restitueretur, atque Hugoni Eucheriano coram se disputanti benigne satis favisse.

XLV. Anno 1252, Græci ærumnarum suarum peræsi, quorundam fratrum Minorum opera (b), de pangenda pace cogitarunt, et Germanus III, patriarcha, Joanne Duca imperatore suo annuente, ad Gregorium nonum, necnon ad cardinales epistolas Nicæa scripsit, quæ multoties jam editæ sunt. Roma Nicæam missi sunt ex fratrum Prædicatorum ordine duo, totidemque ex Minorum, qui cum Græcis paciscerentur, habitaque Nymphææ in Bithynia synodo (c), qui cum Byzantino Antiochenus patriarcha interfuit, litteras ad instar professionis fidei ad papam Græci dedere, in quibus, quamplurimis Patrum sententiis intextis, errorem suum de Spiritu sancto diserte enuntiarunt, sicque malis artibus Antiocheni, cœptum opus pro votis non cessit. Germanus, qui Romanarum partium se studiosum præstiterat, postmodum exactoratus fuit, inque ejus locum Josephus ex Galestii montis monacho ordiuatus. Nihilominus Joannes imperator pro viribus egit, uti pax redintegraretur. Id quod testantur litteræ Alexandri IV, datæ anno 1256, ad episcopum Urbevetanum, quem pontifex legatum ad Theodorum Lascarum juniorem mittebat (d): in quibus recitat articulos ineundæ pacis, quos archiepiscopi Cyzicenus et Sardensis, et alii Calo-Joannis oratores Innocentio IV decessori suo obtulerant. *Videlicet 1º Romanæ sedi ejusque summo pontifici, præ cæteris patriarchalibus sedibus, summi recognitionem et professionem principatus; 2º canonicam obedientiam præfato prædecessori, ejusque successoribus canonicè intrantibus exhibendam; 3º prærogativam appellandi Romanam Ecclesiam, cum sacræ personæ ecclesiasticæ Græcorum a superioribus suis crediderint se gravari; 4º liberum recursum ad sedem Romanam in quæstionibus, quas inter prælatos et alios ecclesiasticas personas Græcas contigerit suboriri; 5º obedientiam quoque in sententiis, quas Romanus pontifex sacris non adversas canonibus promulgabit; 6º in conciliis insuper eidem pontifici primam sedem, et primam conscribendi vicem, cum subscriptiones fuerint faciendæ; 7º in quæstionibus fidei, si quæ ibidem fortassis emeruerint, præ aliis dare sententiam, suæque voluntatis proferre judicium, quod, dummodo evangelicis et canonicis non obviet testimoniis, obedienter cæteri suscipient et sequentur; 8º in aliis vero ecclesiasticarum personarum causis et nego-*

(a) Vide Baron. ad ann. 1179, n. 9.

(b) Wadding *Ann. Min.*, t. I; *Conc. gen.* part. 1, p. 460, t. XI.

(c) An. 1255.

(d) Wadding. t. I, p. 147; *Regest.* lib. II, epist. 325.

tiis, qua in conciliis tractabuntur, sententiis quas Romani pontificis dictabit auctoritas, dummodo sacrarum non adversentur conciliorum decretis, cæteri acquiescent. Narrat pontifex nuntios illos postulasse ut Constantinopolis imperatori Græco redderetur, et patriarcha Latinus inde anioveretur, moxque subjungit: Sane oblationem professionemque præmissas, felicis recordationis Innocentius papa prædecessor noster de fratrum suorum consilio nobis, tunc in minori officio constitutis, ut per hujusmodi benignitatis assensum, tantæ reconciliationis incremento tota lætaretur fidelium universitas approbavit. Addit denique, quod in rem nostram facit: Idem prædecessor satis absonum reputavit, quod in concilio celebrando ille solus articulus Symboli Nicænæ synodi, in quo de processione Spiritus sancti Græca Ecclesia aliquantulum a Romana dissonare videtur, per præfatos nuntios a Romani pontificis excipiebatur judicio, adjicientes, quod diffinitioni ejus in concilio Græca non acquiesceret Ecclesia, nisi quod definitum esset per Scripturæ authenticæ testimonium, vel divinum oraculum comprobaret.... Verumtamen ne aliquod ex hoc reconciliationem ipsius Ecclesiæ impedimentum vel obstaculum impederet, prædecessor ipse concessit, in concilio immuniti tenorem prædicti Symboli adjectione qualibet, nisi forte de mutua conniventia, quam sicut confidimus, reconciliationis inducet concordia, non mutari: sed in ea forma penes Græcam Ecclesiam remanere, quam dicta synodus promulgavit, dummodo de sanctæ Trinitatis fide Græca Ecclesia in omnibus catholice consentiat cum Romana. Hæc quidem ambo pontifices Græcorum votis annuerunt. Nihilominus haudquaquam sædus sancitum fuit, Constantinopoli imperatori Græco non restituta.

XLVI. Græci Romanæ Ecclesiæ junguntur in concilio Lugdunensi II.— Ea vero paulo post urbe recepta, anno 1261, cum Michael Palæologus imperator ingruentem sibi cum exercitu Carolum Siciliæ regem extimesceret, Romanum pontificem sibi conciliandum duxit, adeoque Ecclesiarum copulam promovendam. Quocirca, cum Gregorius X generale concilium Lugdunum convocaret, oratores illuc destinavit, quorum præcipui erant Germanus quondam patriarcha, Theophanes Nicænus, Joannes imperatoris frater, et Georgius Acropolita. In synodo nullæ de Spiritu sancto, aut aliis controversis capitibus disputationes habitæ feruntur; quippe quod de iis sat tractatum erat Constantinopoli a fratribus Minoribus, quos pontifex [XII] illuc delegaverat. Itaque proxima post Græcorum legatorum adventum sessione, Germanus cum suis, necnon cum præsulibus de Calabria, et Willelmo de Morbecca Symbolum Græce cantillarunt, cum terna repetitione versiculi, qui ex Patre Filioque procedit. Quarta vero sessione pax et unio sacramento sancita est, lectis imperatoris multorumque Græcorum præsulum litteris: deinde intra missarum solemniam Symbolum a Græcis et Latinis vicissim

decantatum est, bisque versiculus, Qui ex Patre Filioque procedit, repetitus. Imperatoris litteræ amplam fidei professionem continebant: in hæc autem postulabat, ut Symbolum a Græcis, adjecta voce Filioque, immutari non juberetur, hæc ἡ ἑμετέρα Ἐκκλησία λέγει τὸ ἅγιον Σύμβολον, ὡς ἔλεγε πρὸ τοῦ σχίσματος, ut Ecclesia nostra dicat Symbolum, inquit, prout dicebat ante schisma, usque in hodiernum diem. Huic concordiæ consensum Josephus patriarcha denegavit; unde ad ordinem radductus est a Michael, inque ejus locum Joannes Beccus eximie vir integritatis et eruditionis subrogatus. Hic, coacta frequenti episcoporum synodo, quæ Lugduni gesta erat confirmavit, ac synodicam ad Joannem XIX papam misit, in qua dogma Latinorum pererudite et eleganter enuntiabatur. Complures Græcorum reconciliationem cum Latinis obstinatius detestati, carceribus, plagis et exsiliis, ac tandem in synodo altera communionis privatione multati sunt.

XLVII. Audax Græculi manus in quendam Gregorii Nysseni locum.— Interim Joannes Beccus patriarcha, de Ecclesiarum unione assidue sollicitus, habito iterum de more concilio, quæstionem habuit de quodam Gregorii Nysseni loco, qui cum Spiritus sancti ex Filio quoque ex τοῦ Υἱοῦ, existentiam enuntiaret, a referendario Magnæ Ecclesiæ, cui Enscammatismeno nomen erat, gladiolo corruptus esset, crasa præpositione ἐξ· cuius facinoris veniam a Patribus humillime poposcit. Hæc testantur acta synodi apud Leon. Allat. lib. III De cons. n. s. cap. 1; et t. I. Græc. orthod. Codicem quem Enscammatismenus labefactarat, vetustissimum fuisse aiunt, et ad Xiphilinum quondam œconomum pertinuisse. Locus Nysseni sumptus ferebatur ex ejus sermone in Orationem Dominicam, qui incipit, ὅτε προῆγεν ὁ μέγας Μωϋσῆς. cum magnus Moyses, etc. At vero in nullo ejusdem doctoris sermone in Dominicam Orationem comparat; imo neque in sermone qui in editis censetur tertius, in cuius tamen fine de Spiritu sancti deitate et consubstantialitate disputatur. Verum tanquam a Nysseno acceptus citatur ab Hngone Etheriano, lib. I, cap. 3. Quocirca juvat eum integrum, tam Græce, quam Latine recitare: Ὁ τε γὰρ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθεν, καθὼς γέγραπται ἐν τῇ Γραφῇ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἀλλ' ὡσπερ τὸ ἀνεύχεται εἶναι, μόνου τοῦ Πατρὸς ὄν, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι ἐγκραμοσθῆναι οὐ δύναται, οὔτω τὸ ἐμπάλιν τὸ ἐξ αἰτίας εἶναι, ὅπερ ἴδιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ Πατρὶ ἐπιθεωρηθῆναι φύσιν οὐκ ἔχει. Κοινοῦ δὲ ὄντος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ μὴ ἀγενήτως εἶναι, ὡς ἂν μὴ τις σύγχυσις περὶ τὸ ὑποκειμένον θεωρηθῆι, πάλιν ἐστὶν, ἀμικτον τὴν ἐν τοῖς ἰδιώμασιν αὐτῶν διαφορὰν ἐξευρεῖν, ὡς ἂν καὶ τὸ κοινὸν φυλαχθεῖη, καὶ τὸ ἴδιον μὴ συγχυθεῖη. Ὁ γὰρ μοιγενὴς Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ὀνομάζεται, καὶ μέχρι τούτου ὁ λόγος ἵστασιν αὐτῷ τὸ ἴδιωμα. Τὸ δὲ

ἕνον Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, ΚΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΕΙΝΑΙ προσμαρτυρεῖται. « El γὰρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, φησὶν, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » (Ὁμοῦν τὸ μὲν Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ Πνεῦμά ἐστιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ Θεοῦ ὢν, οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος, οὕτε ἔστιν, οὕτε λέγεται. Οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθεῖα αὐτῆ. *Nam a Filio exiit a Patre, ut ait Scriptura, et Spiritus ex Deo et Patre procedit. Sed quemadmodum sine principio esse, cum sit Patris solius, Filio et Spiritui sancto convenire non potest; sic contra a principio esse, quod est proprium Filii et Spiritus, in Patre considerari natura non patitur. Jam cum Filio et Spiritui sancto commune sit, ut non ingenuo modo existant, ne qua in subjecto confusio specietur, rursus incommunicabilem in eorum proprietatibus differentiam invenire possumus, ut et quod commune est seruetur, et quod proprium est non confundatur. Etenim unigenitus Filius ex Patre in Scriptura sacra dicitur, et hactenus ejus proprietatem illius doctrina definit. At Spiritus sanctus et ex Patre dicitur, ET EX FILIO ESSE perhibetur. « Si quis enim Spiritum Christi non habet, hic non est ipsius »; igitur Spiritus, qui ex Deo est, etiam Dei Spiritus est. At Filius, cum ex Deo sit, non jam inueni Filius Spiritus aut est, aut dicitur: neque hac relatione consecutio convertitur. Petavius de hoc loco disputans, ait se in eam opinionem adductum, alienam ab isto esse propositionem ex, scripsisseque Gregorium: Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται. Ita cum consequentem orationem postulare, cum e contrario Filium dicit sic ex Patre esse, ut non dicitur Spiritus: Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκέτι καὶ τοῦ Πνεύματος οὕτε ἔστιν, οὕτε λέγεται. Non dicit ἐκ τοῦ Πνεύματος, quod consentaneum erat, siquidem ante scripsisset Spiritum et esse ex Deo, et esse ex Filio. Scripsit ergo Spiritum et esse ex Deo, et esse Filii, ut ei respondeat ex adverso, Filium et esse ex Deo, et non esse Spiritus. Subnotare quoque mihi liceat auctorem ex Scripturæ variis locis argumentari, in quibus Spiritus sanctus ex Patre procedere legitur, atque insuper perhibetur esse Spiritus Filii; nusquam autem ex Filio esse. Quanquam, ut subjungit vir supra modum doctus, hæc sermonis formula, quæ Spiritum Filii nominat, idem valet atque, ex Filio, ut alibi docetur. Ad locum vero Nysseni integrum quod spectat, ex Euthymio, part. II Panopl., tit. 12, certum sit generis eum esse, transumptumque ex ea sermone in Orationem Dominicam parte, quæ homilia tertia censetur. Postquam enim protulit tres hujus homiliæ [XXIII] lacinias, addit et istam: *Ex eadem oratione; Spiritus sanctus et ex Deo, et Christi Spiritus est, atque dicitur; Filius autem cum ex Deo sit, non**

Spiritus etiam est, neque dicitur. Hæc enim ordinis series non sequitur, ut ex a quo per resolutionem sibi vicissim ratio respondeat, et quemadmodum Christi Spiritum dicimus, sic etiam ipsius Spiritus Christum appellemus. Enimvero hac in oratione se de consubstantialitate Patris et Filii disputasse testatur Nyssenus, cum subjungit: Ἀλλὰ νῦν προαποδέδεικται ταῖς τῶν εὐσεβῶν δόξαις, αὐτὴν ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ φύσιν εἶναι. Jam vero demonstratum est piorum sententiis, eandem esse in Patre et Filio naturam, neque fieri posse, ut quæ diversi sunt generis, Dei nomine appellentur..... Eandem porro Spiritum habere naturam ex operationibus ostensum est, etc. Id quod verum esse non possit, nisi fragmentum quod ante descripsi, et alia nonnulla suppleantur, quæ librorum vicio exciderunt. Sed ad propositum revertamur.

XLVIII. Joannis Becci exauctoratio, laudes et congressus cum schismaticis; processio temporalis Spiritus per Filium, Monothetarum commentum. — Illa utriusque Ecclesiæ qualiscunque unio usque ad Michaelis Palæologi obitum perdurasse fertur. At eo defuncto, Joannes Beccus ab Andronico Michaelis filio et successore, patriarchali solio detrusus est: ejus tamen egregias laudes Nicephorus Gregoras his verbis contexit: *His temporibus Magnæ Ecclesiæ chartophylax erat Joannes Beccus, vir excellentis ingenii, et doctrinarum studiis ab ineunte ætate institutus: præterea tantis naturæ donis ornatus erat, quantis quisquam alter illius avi. Nam et proceritate corporis, et majestate vultus, et facundia, atque acumine ingenii ad omnes res idonei. aliisque dotibus præstabat. Qui cum imperatoris decreto (de pace cum Latinis ineunda) acriter adversaretur, imperator nihil non tentavit, tam per se, quam per alios eruditione conspicuos, ut legitimis rationibus eum adduceret ad assentiendum... Ea spe frustratus imperator, eum omneque ferme genus in terribiles carceres conjecit. Tum Nicephori Blemmidæ scripta ad Beccum misit. Quibus ille perlectis, sanctorum libros, e quibus Blemmidas sua collegerat, ultro postulavit. Itaque brevi tempore testimoniorum acervum collegit, quæ integra volumina implere possent, et qui dudum Latinis adversatus erat, mutata sententia, victoriam alio transtulit. Quamobrem patriarcha sede conscensa imperatori unus fuit omnia, et lingua, et manus et velocis scribæ calamus, docendo, scribendo et dogmata finiendo; ejus certaminis adiutoribus Melitiniota et Melochita, imperatorii cleri archidiaconis, et Georgio Cyprio. Hæc Gregoras, necnon Pachymeres (a), neuter in rem catholicam optime affectus: qui nec sociorum Joannis Becci, nimirum Constantini Melitiniotæ et Georgii Melochitæ, laudes omisere. Nicephorus quoque Blemmidas elegantiores suæ ætatis scriptores laudatores habuit, ut qui vir*

^a Rom. VIII, 9.

(a) Nic. Greg. Hist. Pachym. lib. v, cap. 24.

fluorati spectatissimæ pietatis et doctrinæ, et qui delatum sibi ab imperatore patriarchatum generose respuerat. Hujus nonnullæ lucubrationes ad specimen exstant, quæ Allatius Latio donavit, ediditque t. I *Græciæ orthodoxæ*. Atqui ex his addiscimus schismaticos ex frequentibus cum Catholicis velitationibus, ad has angustias redactos fuisse, ut, cum Spiritum ex Patre solo procedere contenderent, non modo eum ex Patre et Filio negarent existere, verum etiam ex Patre per Filium, contra familiarem priscorum Patrum theologiam. *Libere aperteque de proposita questione edisseram* (inquit Blemmidas epistola 1 | a); *quæ erit, an per Filium Spiritus sanctus a Patre procedat; an vero ex Patre absque medio, et non per Filium. Et primum quidem a multis sanctis doctoribus traditum fuisse; secundum a nemine, existimo omnes homines, qui in sacris Litteris exercitati sunt, et æquitate diriguntur, comproburos. Quod vero in Evangeliiis vox illa inserta non sit, τούτο δὴ τὸ πρόχειρον εἰς ἀντιλογίαν πολλοῖς, hoc plerique vulgo ad contradicendum arripunt.* Quocirca tota hæc epistola ex sanctorum synodorumque sententiis confirmat ex Patre per Filium existere Spiritum sanctum, atque obiter ostendit nihil differre si quis dicat ex Patre Filioque ipsum esse, aut ex Patre per Filium. Epistola altera, quam ad Theodorum Ducam imp. dedit: *Verum enimvero, inquit, Spiritus sancti processionem ex Patre per Filium esse multo jam antea in confessis erat, et usque ad hæc nostra tempora a piis hominibus asseritur, et veluti commune dogma Ecclesie recipitur: Καίρως δὲ οὐ πολὺς, ἐξ οὗ τινες ἐπαθόν τι χειρότερον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀθλιώτερον· βουλομένοι γὰρ ἐκ περιστάσεως ἀνελεῖν τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, συνανέλιον αὐτῷ καὶ τὸ, δι' Υἱοῦ. Sed non diu est, ex quo nonnulli ridicule, seu melius dicam, miserime affecti, dum vellent penitus ex Filio tollere, una cum eo sustulerunt et per Filium; et tot tantorumque Patrum documenta, si qua captionis ansa dabatur, perverterunt; sin' vero nulla, ea tanquam quæ cum multis aliis non convenirent, rejecerunt. Et ubicunque erat, ex Patre sive effundi, sive emanare Spiritum sanctum, de processione voces acciperunt: ubicunque vero per Filium annexum erat, effusionem ibi et emanationem, et si quid aliud simile, pro dono et munere dici contenderunt.* Eodem sensu voces φανεροῦσθαι promicare, ἐκλάμπειν explendescere, ἐμφαίνειν effulgere, interpretatos illos esse tradit in epistola priore. Dum vero in hujus interpretamenti pristinos auctores inquiri, occurrit mihi in actis sextæ synodi (b) confessio Macarii Antiocheni hæretici Monothelitæ, in qua de Spiritu sancto sic ait: *Et in Spiritum sanctum ex Patre procedentem, καὶ δι' Υἱοῦ παφρηδός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, et per Filium micantem, scilicet homi-*

nibus. Quæ similia sunt eorum quæ legimus hodie in Expositione fidei Gregorii Thaumaturgi, uti a Græcis adulterata fuit. Unde collegero Monothelitas, qui omnium primi invidiam Latinis creaverant propter dogma de processione Spiritus sancti ex Patre et Filio, hoc sensu processionem Spiritus per Filium intellexisse, quod per Filium hominibus innotesceret. Quidni etiam ab eis falsata sit Expositio Gregoriana, adjectis duabus istis vocibus, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, scilicet hominibus, quæ in prisca Rufini translatione nunquam comparuerunt? Quidquid id est. Tametsi Joannes Damascenus, ad quem schismatici hactenus provocarunt, multis in locis (c) ex recepta Græcis Patribus doctrina, Spiritum ex Patre per Filium æterna processione existere dixerit; nihilominus quotquot a tempore Cerularii usque ad Beccum pro schismate scripserunt, uno fere pectore nullam ex Patre per Filium Spiritus [XXIV] sancti processionem astruxerunt, præter temporalem illam manifestationem, concessionemve donorum spiritualium. Sic Michael Psellus, quem schismati Cerularii favisse diximus, primo capite theologico, Spiritum ex Patre quidem procedere ait, per Filium vero communicari et percipi ab omni re creata, δι' Υἱοῦ δὲ μεταδιδόμενον, καὶ μεταλαμβάνόμενον ὑπὸ πάσης κτίσεως. Sic Nicomediensis antistes Nicetas Anselmo Hæbergensi (d) respondit eum a Patre per Filium procedere, quoniam daretur per Filium ad sanctificandam creaturam, vel, juxta alios, quia transiret a Patre per Filium ad sanctificandos homines. Hugo Etherianus perinde scribit (e) Nicomediæ antistitem (sive is Nicetas ille sit, sive aliquis alius) docuisse Spiritum per Filium procedere idem esse ac per Filium mitti vel dari. Sic quoque Andronicus Camaterus in famosa illa *Hoploteca* sua, seu *Armamentario sacro*, cujus maxima fuit apud Græcos auctoritas, Cyrilli Alexandrini in Joielem prophetam locum (f), in quo Spiritus propius Filii, et in ipso, et ex ipso esse dicitur, hunc in sensum transferre conatus est: *Ne te turbet, quod hic astruitur, ex ipso, neque illud de processione accipito, sed de missione, datione et suppeditatione. Satis enim id probaverint explicaverintque tot aliæ ejusdem sancti doctrinæ, quodque omnes sancti præpositionem ex in Filio, loco illius per acciperent.* Scribebat Camaterus, viglæ drungarius, seu vigiliarum præfectus, Manuele Comnenæ imperatore.

XLIX. *Concertatio Joannis Becci et sociorum cum schismaticis. Insulsa Greg. Cyprii opinio effusionem æternam a processione secernentis.* — Itaque sub Joanne Becco hic erat contentionum cardo, an Spiritus a Patre per Filium substantialiter procederet; nec quidquam aliud inculcare Beccus satagebat (g), nisi æternam et hypostaticam Spiritus sancti per

(a) Ad sac. Bulgaricæ.

(b) Act. viii.

(c) Lib. 1 *De fide*, 443; *Dial. cont. Manich.* p. 432; *Epist. de hymn. Tris.*, p. 497.

(d) Lib. II, c. 26.

(e) L. III, c. 11.

(f) Apud Joan. Becc. *Græc. orth.*

(g) Pachym. lib. XI, cap. 55.

Filium a Patre productionem. Is, cum ab Andronico seniore patriarchatu ejectus esset, nec exsiliis, nec carceribus, nec ullis cruciatibus ac pœnis deterreri potuit, quin ad extremum usque spiritum hoc ipsum profiteretur. In primis vero convocat propter quasdam ejus de Gregorio Cyprio patriarcha expostulationes episcoporum, et clericorum, necnon imperii procerum coram imperatore conversu, cujus Gregorius Constantinopolitanus et Albanus Alexander præsides erant, accersiti Beccus ejusque socii Melitiniota et Metochita, de Spiritus processione disputaverunt. Cumque præter quendam Nysseni locum (a), quo Spiritus per illum qui contigue est ex Patre, διὰ τοῦ προσεχῶς, procedere dicitur, alterum ex Damasceno (b) protulissent, quo perinde asseritur Pater esse per Verbum manifestantis Spiritus productor, προβολεὺς διὰ Λόγου ἐκφαντοῦ τοῦ Πνεύματος, hicque textus, nequidquam reclamante Georgio Moschabar magno chartophylæce, genuinus agnitus esset, utpote in Andronici Camateri Hophlothea sacra citatus, neque de processione alia, nisi de sempiterna intelligendus veniret, conventu soluto, patriarchæ Gregorio data provincia est libelli condendi quo Damasceni dictum exponeretur, conciliareturque cum aliis istis ejusdem doctoris verbis (c), ἐκ δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ ἔργον, ex Filio autem Spiritum non dicimus. Scripserat tomus in ecclesia palam lectus fuit, quem imperator ipse, patriarcha aliique nonnulli subscriptionibus suis munierunt; multis tamen ideo reclamantibus, quod in libello enuntiaretur priore in Damasceni loco significari Patrem esse Spiritum per Verbum productorem, non ut Spiritus per Verbum existat, sed ut per illud effulgeat: Et καὶ διὰ τῷ Υἱῷ παρὰ τισι τῶν ἁγίων ἐκπορεύεσθαι τὸ ἅγιον ἔργον, τὴν εἰς ἄβδιον ἔκφασιν ἢ λέξιν ἐνταῦθα οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνειν βούλεται. Licet quod sanctos quosdam per Filium Spiritus procedere affirmetur, dictio hæc progressum ad effulsionem, non ad esse, proprie et pure significat. Verba hæc tomici recitat Allatius (d) ex oratione iv Josephi Bryennii De Trinitate, aliaque refert post Bryennium in eundem sensum convenientia: plura vero Beccus in libris duobus quibus tomum confutavit. Non capiunt igitur, inquit Pachymeres, quid tandem esset discrimine inter productionem Spiritus ad existentiam, et processionem ad sempiternam effulgentiam; eo maxime quod Ecclesiæ doctores divinarum personarum Filii et Spiritus sancti emanationes ex Patre ἐκφαντικῶς, effulgentias plerumque appellarent.

L. Gregorius Cyprius in crimen a compluribus et schismaticis vocatur; Palamitarum hæresim præformavit.— Adversus Cyprii tomum Joannes Beccus calumniam strinxit, tantamque patriarchæ schismate conflavit invidiam, ut omnes illum in Becci sententiam conspirasse arbitrarentur. Nec ab

re: quippe cum præter ea quæ modo ante citavi, alium sensum non reddant altera istæ tomici verba quæ Beccus orat. I, recitat: Ἀλλὰ δι' Υἱοῦ φυσικῶς ὑπάρχειν, οὐ μὲν οὖν δι' Υἱοῦ, καὶ ἐξ Υἱοῦ, τὴν ὑπαρξίν ἔχειν οἱ εἰρηκότες Πατέρες τὸ Πνεῦμα ἔφησαν. Sed Patres docuerunt Spiritum per Filium, et ex Filio naturaliter existere, non item per Filium et ex Filio existentiam habere. Quasi vero per Filium et ex Filio existere, et per Filium, et ex Filio existentiam habere, non idem sonent? Legatur Beccus t. II Græc. orthodox., p. 252. Alia ex eodem libello erroris plena idem Beccus carpit, in primis quod assereret, Μηδὲν καινὸν εἶναι, μηδὲ τῆς τῶν Γραφῶν συνηθείας ἀλλότριον, ἐὰν τὸ πνευματικὸν χάρισμα ἅγιον ὁμωλύμως Πνεῦμα καλεῖται· καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔστιν ὅτε οἰκειοῦται τὴν τοῦ ἐνεργούντος κλήσιν, ὡς ἡ τοῦ ἡλίου καὶ λαμπάδων αὐγὴ πολλάκις τὴν τοῦ ἡλίου· Nihil esse novi, neque a Scripturæ consuetudine alieni, ut spirituale donum Spiritus sanctus appelletur: quinimo actionem aliquanda nomen sibi agentis asciscere, veluti solis splendor et radius solis nomen sæpenumero obtinet. Quibus utique verbis significabat æternam Dei actionem quæ personis tribus communis est, Spiritum sanctum quandoque vocitari. Id quod subinde amplius declaravit, in opere altero quo tomum suum contra Beccum defendebat, cujus fragmentum amplum reperi in Regio cod. 2955, cum hoc titulo: Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου πρὸς Βέκκον Λατινόφρονα· ὅτι ἡ θεὰ χάρις, καὶ ἡ ἑλλαμψίς, καὶ ἡ ἐνέργεια συναβδιῶς ἔστι τῷ Υἱῷ, καὶ πηγάζεται ἐξ αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἐκ Πατρὸς, καὶ αὐτοῦ τοῦ παρακλήτου Θεοῦ Gregorii Cyprii in Beccum Latinorum opinionis vindicem. Quod divina gratia, effulgentiaque, et operatio, coæterna Filio sit, et ex ipso scaturiat velut [XXV] etiam ex Patre et ipsomet Paraclete. Hæc vero nihil nisi impietatem innunt, quam Gregorius Palamas paulo post docuit, nempe divinam operationem, quam θεότητα deitatem nuncupabant, revera ab ipsa Dei natura distinctam, ac Deo tribusque personis coæternam esse. Quocirca Beccus erratum istud adversarii sui redarguit allato capite integro Theodori Abucaræ vicesimo septimo.

Cyprius Palamitis præsit. — Cæterum perversam hanc opinionem tum primum auctore Cyprio prolata fuisse disertis hisce verbis significat: At veritatis qualem se esse dicit præclarus vindex, qui nos calumniatores et sanctorum apostolorum conviciatores vocat, qui hac ratione res theologicas tractamus, quinam a nobis ipse compellabitur, ὁ οἰκῶθεν καὶ ἀπὸ κοιλίας νέας ἄρτι δογμάτων φωνὰς τῆ τοῦ Θεοῦ εἰσηγούμενος Ἐκκλησίᾳ, qui ex propriis suis et nunc primum e ventre novellas placitorum voces in Ecclesiam Dei introduxit. Quo Becci testimonio evincitur, nequaquam ab ipso, dum patriarcha ageret, proscripsum fuisse Palamam ac ipsius errores, tametsi Combefisius

(a) In epist. ad Ablab.

(b) Vid. lib. I, De fide, p. 145.

(c) Lib. I De fide, p. 241.

(d) Vindic. conc. Ephes., cap. 60.

noster in adnotationibus ad secundam Auctarii sui novissimi partem id affirmaverit : quin potius Palamæ Cyprium prævisse, ejusque erraticum dogma præformasse. Quamobrem Joannes ille patriarcha, qui Gregorium Palamam primum damnavit, aut Sozopolita fuit, aut, quod verius est, Glycys, qui circa annum 1316 Constantinopolitanum thronum tenuit, usque ad 1320.

Gregorii Cyprii expositio explosa. — Becci in totum lucubrations adversariis Gregorii animos addiderunt. Horum præcipui erant Joannes Chilas metropolitā Ephesius, Daniel Cyzicenus, et Theoleptus Philadelphiensis, quibus se Muzalo magnus logotheta socium dedit. Exstat apud Allatum, lib. II *De consensu*, cap. 2, col. 513, Joannis Chilæ libellus quem imperatori obtulit : isque in causa fuit ut Cyprius tomī sui expositionem scriberet. Theoleptus patriarchæ objiciebat in tomo vestigia reperiri impiæ nescio cuius doctrinæ Marci monachi, qui nomen *προβολεύς productor* ambiguo perinde sensu usurpaverat, ὅς καὶ αὐτὸς ἠμωνυμᾶζει τὴν λέξιν *προβολεύς*, inquit Pachymeres. Interim qui a Gregorio stabant, Athanasium Alexandrinum arguent ut tomo subscribat. Ille vero, sibi satis otii et facultatis non esse ad singulas ejus voces explorandas causatur ; eo maxime quod Constantinopolitanorum mores sensusque compertos non haberet. Gregorio publicum colloquium exoranti, in quo mentem planius suam explicaret, annuit statim Andronicus, mox vero mutavit mentem, veritus ne idem accideret quod in altera cum Becco concertatione, ex qua res Ecclesiæ nihilo pacatiores evaserant. Verum, ne patriarcha inauditus damnaretur, confessionem fidei quam ille conscripserat, in publico conventu legendam dedit, eaque ab omni erroris suspitione immunis judicata est : cui tamen sententiæ Ephesius et Cyzicenus refragati sunt : unde Gregorius patriarchatu cedendum censuit.

Tum imperator, collectis iterum synodis, totum omnino emendandum atque exponendum decrevit : quod tamen viri ad hoc operis exsequendum selecti non præstiterunt, cum de assignando germano Damasceni sensu inter eos non conveniret (a). Ac consulto prorsus : nam Cyprius in Apologia sui tomī illos et suis adversariis egregie refellit, qui Damascenum dicentem *a Patre Spiritum per Verbum produci* sic interpretarentur, ac si διὰ Λόγου, *per Verbum*, καὶ δι' Υἱοῦ, *per Filium* idem esset ac σὺν τῷ Λόγῳ, *cum Verbo* μετὰ τοῦ Υἱοῦ, *cum Filio*, et ἅμα τῷ Υἱῷ, *una cum Filio*. Quam quidem interpretatione r, tum Patrum sententiis, tum grammaticæ legibus contrariam esse pluribus ostendit et evineit. Ex quibus omnibus sincerus lector agnoscat, quam alienus Joannes noster Damascenus fuerit a Photii et schismaticorum errore, et quam Latinorum sensui et doctrinæ consentaneus.

LI. *Pachymeres schismaticorum sensus improbat.* — Eodem quoque modo Pachymeres ipse, quo præsertim auctore hæc omnia retuli, uti minime probavit Cyprii expositionem qua Joannis Damasceni dictum accipiebatur de productione Spiritus per Filium non ad existendum, sed ad effulgendum ; ita nec illis assensus fuit, qui contenderent *ideo Spiritum Filii* dici, quod naturam eandem ac Filius habeat, vel quod dignis ab eodem suppeditetur : Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι διὰ τοῦτο λέγεται Πνεῦμα Υἱοῦ, διὰ τὸ ἁμοούσιον, ἢ διὰ τὸ χορηγεῖσθαι ὑπ' αὐτοῦ τοῖς ἄξιοις. Id in opusculo ostendit, quod Leo Allatus bis edere non dubitavit (b). Ubi subinde infert, si *suppeditari Spiritum a Filio* iis qui digni sunt, non est causa cur ille sit et dicatur *Spiritus Filii, quemadmodum et Patris, aliam hujusce rei causam inquirendam esse*. Cæterum εἰ δεῖ τι τολμῆν, δεῖ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς προδικῶς ἔσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ διὰ τὴν μετῆλειαν τοῦ Υἱοῦ, δι' ἧς τὸ τε Μονογενὲς φυλάττεται οἱ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ αἰτίου τοῦ Πατρὸς εἶναι οὐκ ἀπαίρηται. *Si quid audere liceat, hoc affirmari possit, quod per Filium ex Patre Spiritus progrediatur, et per naturalem Filii interventum ; quo et Unigeniti ratio illi conservetur, et Spiritus a Patre tanquam a causa esse non impediatur.* Sic Pachymeres communi suorum doctrinæ refragari non dubitavit, quemadmodum et novo Cyprii figmento, quod tamen schismatici supinis manibus Palama duce amplexi sunt.

LII. *Tentata sub Andronico juniore reconciliatio. Palamitarum hæresis unioni infensa. Verus ejus ac primus parens. Nona synodus generalis Græcis schismaticis.* — Ab Andronici senioris imperio ad Joannis Palæologi temporum nihil quod ad propositum nostrum atineat, memoratu dignum occurrit. Narrat quidem Gregoras sub Andronico Juniore tentatam esse reconciliationem ab episcopis Latinis duobus qui CP. venerant, se vero Græcos suos, habita oratione quam recitat, deteruisse variis de causis, ac præsertim quod Romani omnia sedis suæ arbitrio finire vellent, ac Latini dialecticis cavillis nimium indulgerent, qui ad dogmata sancienda nocivi essent. Alia quorundam e nostris tentamenta omitto nihilo feliciora. Interim Orientalem Ecclesiam Palamitica lues invasit, ex quo robur novum schismati accessit. Hujus olim parens fuerat Simeon quidem monasterii Xyloxi præpositus, quem *juniores Theologum* appellant, cujus se socium et vindicem præbuit Nicetas ille Stethatus, quem cum Michaelæ Cerulario et Michaelæ Achridano schismatis auctorem fuisse diximus. Eandem hæresim cum [XXVI] Gregorius Palamas suscitasset, bellum quoque in Latinos cum suis, atque in primis utroque Cabasila, Nilo et Nicolao vehementius indixit, ita ut hoc præsertim nomine in

(a) Pachym. lib. II, cap. 11.

(b) Lib. II *De consensu*, p. 517; et I *Græc. orth.* p. 390.

schismaticorum Synaxario hodieque celebretur. Omnes deinceps patriarchæ et episcopi Græci ad Palamæ deliria statuminanda concurrerunt; ex quo præsertim Joannes XIII, patriarcha, ea approbavit, exacta Constantinopoli synodo, cui Lazarus Hierosolymitanus cum Alexandrini et Antiocheni legatis adfuisse fertur, quæque idcirco nona generalis et œcumenica apud Græcos audiit. Idem præstitit Joannis successor Callistus, ac Philotheus in ejus locum subrogatus, qui Palamam velut avitæ fidei defensorem in sanctos retulit. Hac igitur hæresis grassante, de unione Ecclesiarum sarcienda parum cogitabatur, quamvis imperium Byzantinum in dies collaberetur. Obstabat etiam diutinum inter Latinos dissidium, quo tres pontifices Romanam sedem sibi vindicarent.

LII. *Concilium Florentinum, Ferrariæ inchoatum.* — Post Constantiense concilium, Martino V pontifice, de utriusque Ecclesiæ pace iterum tractatum est, ac sub Eugenio IV, generali synodo Ferrariam convocata, Joannes imperator cum patriarcha aliisque præsulibus Græcis, quorum aliqui patriarcharum Orientis vices gererent, illuc accessere. Post nonnullas velitationes de purgatorio, in quibus Marcus Eugenicus metropolita Ephesius, tumetis multa adversus dogma nostrum protulerat (a), ultro fassus est, levi discrimine utramque Ecclesiam hac in parte dissidere; inchoata tandem synodo, de adjecta Symbolo voce *Filioque* diu disputatum est, affirmantibus scilicet Græcis hanc vel unicam fuisse schismatis causam. Ephesiæ subsequentiumque synodorum decreta Græci recitarunt, quæ Latini sic interpretati sunt, ut iis solummodo vitium fuerit alteram fidem seu formulam conscribi, quæ minus consona foret Christianæ doctrinæ, non quæ eam explicatius enuntiaret. Symbolum quippe Constantinopolitanum, etsi perfectum erat quoad capita, at non quoad explanationem, propter hæreses quæ essent emersuræ: quin et illud hodie recitari cum his vocibus, *Deum de Deo, de cælis, secundam Scripturas*, quæ veterum scripta non habent. Quæ omnia multis exemplis confirmabant Andreas Colossensis seu Rhodius archiepiscopus, ex ordine Prædicatorum, Joannes Foro Juliensis ex ordine Minorum, et Julianus cardinalis. Andreas adjectam ante sextam synodo Symbolo fuisse vocem *Filioque* concludebat ex epistola sancti Maximi ad Marinum, quam tamen alii uti mutilam non censerent admittebant: quia nempe in ea negaretur Filius esse Spiritus sancti causa. Julianus vetustum codicem Latinæ interpretationis septimi concilii objecit, in quo Symbolum cum voce *Filioque* legeretur. Codicis vero auctoritatem Gemistus Pletho exsufflavit, quippe cum nunquam Romani affirmassent additamento favisse septimam synodum. Alia urgentissima cardinalis erudite et copiose dixit, quæ canonis

Ephesini sensum liquido exponerent. Nihil tamen confectum est, ita ut ambæ partes victoriam sibi arrogarent. Illic minime prætermittendam puto Marci Ephesini vocem, quæ in actis Græcis Florentini concilii legitur, recitaturque a Michaelae Inca (b) in hunc modum: Ἀπαλείψατε αὐτὴν ἐκ τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, καὶ ἔπου ἂν βούλησθε τιθέσθω, καὶ φέσθω ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις τὸ (c), ἢ Ὁ μονογενῆς Λόγος Θεοῦ ἀθάνατος ὑπάρχων. Expungite dictionem hanc ex fidei Symbolo et ubicunque liberit, apponatur, canteturque in ecclesiis, sicut et hoc aliud canticum, ἢ Unigenitus Filius, Verbum Dei, immortale existens, etc. Nondum cogitarat Ephesius vocem *Filioque*, uti posthac ausus est, blasphemix et hæresis insimulare. Post collationes tredecim, Latini tandem obtinuerunt, ut dimissis de additamento concertationibus, de significatione vocis, seu de ipsomet dogmate tractaretur: ita tamen ut si opus foret, hoc caput revocaretur ad examen.

LIV. *Marcus Ephesius cum provinciali disputat.* — Translato itaque Florentiam concilio, de processione Spiritus sancti statim egerunt. Disputationem auspiciatus est Joannes de Monte Nigro, provincialis provinciæ Lombardiæ ordinis Prædicatorum: atque explicato ab Ephesio verbi *procedere* genuino sensu, Joannes allegavit Epiphaniî locum (d) quo Spiritus a Patre et Filio esse dicitur. Negavit Ephesius perinde esse, accipere Spiritum a Patre et Filio ut sit et existat, atque a Patre et Filio esse: quin etsi Spiritus dicatur esse a Patre et Filio, non tamen ex hypostasibus sive subsistentiis Patris et Filii. Quasi vero Patris nomine persona Patris, et Filii nomine persona Filii non indicentur: quamvis, ut docet Anselmus, Spiritus sanctus a Patre et Filio non progrediatur, quia duæ personæ sunt, sed qua unum substantia sunt. Sessione 20, provincialis testimonium istud Basilii objecit ex lib. III *Contra Eunomium*: *Cur enim necesse sit, si dignitate et ordine tertius est Spiritus, tertium quoque natura ipsum esse?* Ἀξιώματι μὲν γὰρ δεύτερον τοῦ Υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅπως ἐξ αἰτίας ἐκείνης ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος. Nam dignitate esse secundum a Filio, cum habeat esse ab ipso, atque ab ipso accipiat, et annuntiet nobis, atque omnino ab illa causa dependeat, sermo pietatis tradit. Ephesius codicem ex quo locus iste excerptus erat, depravatam contendit, ut et alios quatuor, quos Constantinopoli exstare noverat, in quibus hæc eadem verba legerentur. His porro mille alios antiquitate spectabiles adversari aiebat, qui nequaquam habent: *Spiritum accipere a Filio ut existat, et ex eoque tanquam ex causa pendere.* Quocirca Josephus Methonensis Marco exprobrat, quod quasvis Patrum sententias auctoritatesve quæ Latinis faverent, perinde aut corruptas, aut confli-

(a) Syrop. *Hist. conc. Flor.*, sect. 5, cap. 15.

(b) *Hist. c.* 32.

(c) De isto cantico vide Niceph. Call. lib. xvii.

Hist., c. 18, et *Horolog. Græc.* p. 182.

(d) In *Ancorato*.

cius esse, non sine conviciis, effutiret. Caterum Basilii locus, ut a Joanne citatus fuit, non legitur in editis, nec Combefisius codicem ullum indicat, in quo habeatur velut in Florentino concilio citatus fuit. Verum Hugo Etherianus (a) ante trecentos circiter annos hunc eundem Basilii locum Constantinopoli Græcis objecerat. Joannes Beccus in quibusdam codicibus eum repererat integrum (b), in nonnullis abrasum. Εὐρηγται γὰρ τινες βίβλοι, ἐξ ὧν διαγράφεται τὸ παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, κ. τ. λ. Codex ille quem Joannes de Monte Nigro præmanibus habebat, ante sexcentos annos, adeoque ante Cerularianum schisma, fuisse exaratus dicebatur. Alterum ejusdem ætatis [XXVII] a Latinis citatum acta synodi testantur, Manuel quoque Calecas (c), dudum ante Florentinam synodum eundem locum Basilio perinde vindicarat, auctoritate vetustissimorum codicum, quos ante schisma scriptos esse nullus posset ambigere; quorum nonnulli oblitterati cernerentur; ferro contra scripturam adhibito ab iis, qui dictum hoc doctoris, ceu spurium rejicerent. Inter multa quæ hic auctor subjungit, ut evincat genuinam esse lectionem quam vetusti illi codices præferabant, hoc mihi urgentissimum visum fuit. Si ex Patre solo Spiritum esse Basilius credidisset, quid prohibebat dicere, quia sicut Filius ordine et dignitate secundus est a Patre, quoniam ab eo habet esse: ita et sanctus Spiritus ordine et dignitate secundus itidem a Patre est? Hoc enim præstituito, efficacissime concludere poterat adversus Eunomium, Spiritum non esse facturam Filii, quia Filius nihil ad ejus existentiam conferret.

LV. Quantum vero schismaticorum causæ incommodaret ille, de quo nunc agimus, Basilii locus, haud vane colliget quis ex facinore ministri cujusdam archiepiscopi Nicomediensis, quod Josephus Methonensis refert in responsione ad libellum Marci Ephesii: *Quando misistis*, inquit, *Nicomediensis præsulis ministrum, ut afferret codicem S. Basilii, in quo dictum illud habetur, τὸ γὰρ ἀνάγκη; καὶ τὰ ἐξῆς.* Cur enim necesse est, etc. Ille vero, sive malitia sua permotus, sive etiam a vobis admonitus, voluit oculere veritatem, atque accepto codice venit ad fenestram, cogitans dictum illud abraderе, signatoque folio, in quo sententia habebatur, cultellum quærebat, quo illam eraderet. At vero Spiritus veritatis non permisit id fieri, ne veritas exstingueretur. Excitat ergo stantem auram per quam factum est, ut folio in quo dictum inerat, mutato, aliud se offerret. Ille festinans aliud expunxit pro alio. Deinde celeri gressu reversus ad synodum, auctacter ibat ad convincendos Latinos. Ut vero Pater ejus librum aperuit, et integram sententiam vidit, torve in ministrum intuens, rem commonstrabat. At ille tremebundus clamavit: *Ita mihi, Domine, prosit tua benedictio, derasi illam. Quomodo autem rursus integrum sit ignoro.* Ita cum

intenta esset sententia, confusi recessistis: et jam non te pudet dicere, Latinorum dogma abs te demonstratum esse absurdum?

LVI. Post multas hinc inde concertationes eodem tandem ventum est, ut provincialis declarationem ejusmodi pronuntiaret: *Nos sequimur apostolicam sedem, unam novimus causam Filii et Spiritus sancti, Patrem.... Idcirco Romana Ecclesia non credit duo principia, vel duas causas, sed unum principium et unam causam. Eos vero qui asserunt duo principia, et duas causas, anathematizamus.* Hoc Joannis dictum Græcis admodum placuit, atque, imperatore ita postulante, scripto affirmavit, hanc esse suam fidem, *unam esse Filii et Spiritus sancti causam, Patrem.* Tum petierunt, ut epistolam sancti Maximi ad Marinum nostri admitterent, in qua non modo affirmatur *unam esse Filii et Spiritus sancti causam, Patrem scilicet*, verum etiam additur, *non quod* (Romani) *Filium Spiritus sancti causam faciant.* Latini vero Maximi verba sic interpretanda censuerunt: *Neque ipsi dicimus Filium primordiale Spiritus causam: unam quippe asserimus Filii et Spiritus causam, Patrem, illius quidem secundum generationem, hujus vero secundum processionem: sed ut communionem identitatemque essentialis nos quoque significemus, et Spiritum sanctum procedere per Filium asserimus, et inseparabile esse ab hypostasibus substantiam aperte fateamur.* Deinde convenientibus iterum Græcis et Latinis, illi propter confessionem Tharasi, in qua dicitur *Spiritus ex Patre per Filium procedere*, contendebant ut nostri iisdem verbis fidem suam enuntiarent. At Latini bene exposuerunt illud, per, sicut volebant, inquit Græcus actorum synodi scriptor, dicentes: *Vox ista, διὰ, per, estne diversa ab ἐκ, ex, annon? Respondent Græci: Diversa est. Dicunt Latini: Si ergo alia est actio præpositionis, ex, et alia actio præpositionis, per, erunt juxta responsonem duæ actiones, altera Patris altera Filii: at hoc inconveniens est; verum præpositionem per nulla ratione admittimus, timentes ne per canalem et per instrumentum dicatur.* Quocirca Latini sententiam suam, duobus in scriptis tradiderunt, quæ a Græcis rejecta sunt, eo quod in utroque Filius esse Spiritus sancti causa enuntiaretur. Tum vicissim Græci schedulam exhibere in qua dicebant *Filium emittere Spiritum sanctum, et ex se scaturientem effundere: Spiritum a Filio emitti, profuere, effundi.* Sic strictim summam formulæ eorum refert Græcus scriptor actorum synodi, additque hanc admissam a Latinis non fuisse: quoniam ipsis minime compertum erat, quo sensu Spiritus effundi, scaturire, emitti, profuere affirmaretur. Audimus enim, inquit Julianus cardinalis, hæc secundæ cujusdam et temporalis esse processionis: nos autem dicimus sanctos Patres unam tantum asserere processionem in productione

(a) Lib. III, c. 13.

(b) Becc. orat. 1, de unione Eccl., et lib. II ad

Theod.

(c) Lib. I cont. Græc.

Spiritus sancti. Hanc autem effusionem ex Filio esse non secundam. Verum libet potius integram ipsam Græcorum formulam transcribere, uti refertur a Syropulo, sect. 8, a quo insuper addiscimus ejus auctorem fuisse doctorem Georgium Scholarium, de quo suus erit dicendi locus. Quoniam nos Græci antehac arbitrabamur Latinos affirmare Spiritum sanctum a Patre et a Filio procedere tanquam a duobus principiis aut spiramentis duobus, et præterea non affirmare Patrem esse principium et fontem totius deitatis, Filii nempe et Spiritus sancti; propterea nos et ab additamento, seu a vocula quam Symbolo explicationis causa adjiciunt, pariter et ab eorum communione cavimus. Nunc autem in hanc sacram et æcumenicam synodum congregati, singulari Dei gratia, ut sancta inter nos unio procureretur, post multas hac illac ventilatas questiones, et disputationes, productaque in medium quam plurima testimonia, et sacris Litteris simul et e sanctis Ecclesiæ doctoribus: nos quidem Latini profiteamur, id quod nos dicimus, Spiritum a Patre et Filio procedere, non eo sensu dicere, quasi aut Patrem excludamus, quominus sit principium et fons totius Deitatis Filii et Spiritus sancti, aut quasi credamus illud, Spiritum sanctum ex Filio procedere; non accepisse Filium a Patre: aut quasi duo principia, aut duas productiones Spiritus sancti exhibeamus: sed confitemur Spiritum sanctum a Patre et Filio tanquam ab uno principio, et una [XXVIII] singulari productione, ab æterno profufluxisse: similiter et nos Græci asserimus Spiritum sanctum a Patre procedere, proprium autem esse Filii et ab illo promanare, et ab utroque, scilicet a Patre per Filium, secundum substantiam profundi profitebamur et credebamus. Et nunc in mutam unionem coalescimus, et charitatis divina conjungimus. Quin et hoc ut specimen damus invicem propriæ fidei et confessionis, et ut nemo ab alterutrici communione abstinere in postremum debeat dijudicamus: sed rursus mutuo paciscimur et unum sensum amplectimur, atque in unam Ecclesiam Dei favente gratia, omnes redivivimus. Formula hæc scholarii, patriarchæ et majori Græcorum parti arridebat, atque in primis Bessarioni et Isidoro Ruthenorum metropolitæ, nonnullis tamen refragantibus. Quæ porro in ea nostri carperant, Syropulus ex ipsorum scripto recitat. 1° Quærebant an ulterius ab additamento, seu explicatione refugere deberent, cum pro comperto haberent Latinos principia duo non profiteri. 2° An veram esse crederent fidem Latinorum, et in eam desiderarent fœdus pangere. 3° An Spiritum a Patre solo procedere profiterentur, et non perinde a Filio. 4° An dicendo Spiritum esse proprium Filii, nudam consubstantialitatem amborum intelligerent: an eum a Filio æque ac a Patre æternum esse trahere. 5° An dicendo ab eo scaturire, illud, ab eo, ad Patrem, an ad Filium referretur. 6° Si ad Filium, utrum scaturire

(a) Syrop. sect. 9, c. 11.

ab æterno secundum substantiam et personam intelligerent, nec ne. 7° Quid verbum *scaturire* significarent, an substantiam divinam et subsistentiam personalem a Filio trahere: an idem quod *procedere*, vel aliquo sensu differat, et in quoniam sensu. 8° An dicendo Spiritum ab utroque, nempe a Patre per Filium, substantialiter etiam et æterne hoc intelligerent. 9° Quid sibi vellet illud, substantialiter ab utroque profundi: an habere et sumere substantialiter ab utroque: an differant, et in quo sensu differant *profundi*, et, *procedere*. 10° An absolute et sine commentario vera sit hæc propositio: Spiritus sanctus procedit ac profunditur æternum a Patre et Filio, sine hac declaratione, a Patre per Filium. An, *per*, significaret Filium esse Spiritus sancti causam et principium. 11° An dicendo, *unimur*, Latinorum doctrinam et confessionem amplecterentur. Istæc dubia Græcis admodum displicuere, atque, ut opinor, in causa fuisse ut Georgius Scholarius, qui promovendam unioni naviter operam hactenus posuerat, retrorsum paulatim abierit, et antequam utriusque Ecclesiæ concordia sanciretur, Venetias cum Demetrio despota imperatoris fratre et Gemisto Phlethone decesserit, quemadmodum narratur a Syropulo (a). Sed non infestiorum alium Florentinæ pacis adversarium Ecclesia posthac experta est.

LVII. Mussantibus ob Latinorum responsonem Græcis, etque Patrum voces reprobatas causantibus, cum nihil conficeretur, nostri tandem obtinuerunt, Occidentalium doctorum sententias et dicta maturius expendi; quod ubi præstitum fuit, patriarcha, qui averso antehac animo fuerat a dogmate Latinorum, coacto suorum cœtu suffragium hoc in scriptis dedit, quod Syropulus refert (b): Ἐπειδὴ ἡχοῦσαμεν τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν Ἀνατολικῶν, καὶ Δυτικῶν, τὰ μὲν λέγοντα, ὡς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὰ δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, εἰ καὶ ἔστι τὸ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, ταυτὸν τῷ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ταυτὸν τῷ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὅμως ἡμεῖς τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀφέντες λέγομεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀδίδως καὶ οὐσιωδῶς, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ αἰτίας τῆς, διὰ, ἐν ταῦθα σημειούσης αἰτίας ἐπὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Quandoquidem dicta audivimus SS. Patrum Ecclesiæ tantum Orientalis quam Occidentalis quorum hi Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere asseverant, illi a Patre per Filium: quanquam idem est, a Filio, quod, per Filium; et per Filium; quod, ex Filio: nos tamen dimissa voce hac, ex Filio, profiteamur Spiritum sanctum procedere a Patre per Filium, ab æternitate et secundum substantiam tanquam ab uno principio et causa, præpositione, per, illic causam significante in processione Spiritus sancti. Patriarchæ assensi sunt præsules alii, præter quinque, in quibus erat Ephesius. Tum subinde imperator

(b) Sect. 9, cap. 9.

sermone ad omnes habuit de unione, ea tamen conditione, et lege, ut a Latinis sui non cogerentur additamentum Symbolo apponere: Ὑποκειμένου τοῦ μήτε ἀναγκάσαι ἡμᾶς τοὺς Λατίνους προσθεῖναι ἐν τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ ἡμῶν τὴν προσθήκην αὐτῶν, nec Ecclesiæ suæ ritus immutare. Narrat Syropulus, quæ sibi patriarcha dixerit, ut se ad suscribendum unioni pelliceret; scilicet genuina esse Occidentalium Patrum scripta: se legisse Athanasium idem affirmantem; Cyrillum item varis in locis; Epiphanium quoque, cujus expressæ adeo voces essent, ut Joseph, monachus et didascalus (sive doctor), ingenue aliquando fassus esset, habere se quid ad aliorum Patrum loca responderet; ad Epiphanium vero, nihil, εἰς αὐτὸν δὲ τὸν ἄγιόν μου οὐκ ἔχω τι εἰπεῖν: ita ut qualibet Patris illius sententiæ non astipularetur, consentaneum tamen esset quæ ille doceret sequi. Interim vero patriarcha, dum duorum triumve episcoporum assensionem obtinere studet et expectat, senio tandem confectus moritur, relicta schedula, qua significabat, et dejerabat, se omnia sentire, quæ sentit et docet catholica et apostolica Ecclesia Domini nostri Jesu Christi, senioris Romæ: Πάντα οὖν ἄτινα νοεῖ καὶ ἄτινα δογματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, καὶ αὐτὸς ἐγὼ νοῶ καὶ ἐπὶ τούτοις με συμπειθόμενον ἀπεπρώνω. Post ejus obitum omnes demum de clero unioni consenserunt, præter unum Ephesium, qui Latinorum Patrum auctoritates a nostris corruptas et falsatas affirmaret, Græcorum vero, quæ per Filium Spiritum sanctum procedere efferrent, ita interpretandas duceret, ac si, per Filium, idem esset atque una cum Filio, et veluti Filius, licet una generatione, [XXIX] τούτεστι [μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὡς ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ οὐ γεννητῶς, necnon quia per Filium effulget, donaturque hominibus. Quemadmodum etiam ipse rursum declaravit in confessione suæ qualiscunque fidei, quam contra synodum edidit. Quasi vero grammaticis ullis unquam auditum sit, præpositionem διὰ, per, si componatur cum patrio casu, idem aliquando sonare quod μετὰ, cum. Quinimo omnes agnoscunt ea significari idem quod Latinis per, ex, inter, atque adeo vel causam vel medium exprimi. Διὰ, ὅτε συντάσσεται τῇ γενικῇ, inquit Phavorinus, μεσιτεύοντός ἐστι. Quapropter Damascenus, cap. 13, lib. 1 De fide orth., postquam ex Basilio dixit Spiritum esse imaginem Filii, veluti Filius, Patris (quo nempe docemur Spiritum ex Filio derivari) mox subjungit: Deus est Spiritus sanctus, δι' Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον, qui per Filium Patri connectitur. Id quod ante illum Basilius magnus pronuntiarat (a). Unus autem Spiritus sanctus, δι' ἐνός Υἱοῦ τῷ ἐνὶ Πατρὶ συναπτόμενον, qui per unum Filium uni Patri connectitur. Et rursum: Ἡ φυσικὴ ἀγαθότης, καὶ ὁ κατὰ φύσιν

(a) De Spir. sancto, c. 18.

ἀγασμός, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήκει· Bonitas, sanctitasque naturalis, et regia dignitas ex Patre per Filium et Spiritum pertransit. Quæ profecto omnia, velint nolint schismatici, nonnullam, cum mediani, tum causæ principii rationem inveniunt, ut Spiritum sanctum Filius cum Patre principio una producat et emittat. Nec oboli æstimandum est quod subjungit Marcus, secundum Damascenum Spiritum esse Filii comitem συμπαραρτέον. Nam hoc verbo nihil aliud significatur, nisi Filium, nec tempore, nec natura esse Spiritu anteriorem. Quo sensu Basilius negat Spiritum sanctum ὑπεριθμεῖσθαι subnumerari Filio. Non minus insulsum est id quod in prædicto illo libello suo suggerebat Ephesius, Spiritum aliam relationem ad Filium non habere, nisi quatenus cum Filio innotescit: Οὐκ ἄρα σχέσιν ἑτέραν πρὸς Υἱὸν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι. Nam relativa simul cognosci, relationis proprietatis solum est, non ipsa relatio, quæ aliud fundamentum habet. Unde ut simul cognoscantur, oportet ut unum ex alio originem habeat: Gregorio Nysseno docente, personas divinas ad se mutuo referri et distingui, κατὰ τὸ αἰτιῶν καὶ τὸ αἰτιατόν.

LVIII. *Definitio synodi Florentinæ.* — Synodus itaque, finitis controversiis, de processione Spiritus sancti hoc decretum dedit: *Definimus Spiritum sanctum ex Patre et Filio æternaliter esse, et essentialiam suam suumque esse subsistens habere ex Patre simul et Filio, et ex utroque æternaliter nunquam ab uno principio et una spiratione procedere: declarantes, quod id quod sancti doctores et Patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur, Filium quoque esse, secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti, sicut et Patrem. Et quoniam omnia quæ Patris sunt, Pater ipse Filio suo unigenito gignendo dedit præter esse Patrem. hoc ipsum quod Spiritus sanctus procedit ex Filio ipse Filius æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est. Definimus insuper explicationem verborum illorum Filioque, veritatis declarandæ gratia, et imminente tunc necessitate, licite et rationally Symbolo fuisse appositam. Is fuit Florentinæ synodi exitus, cujus definitionibus utinam Græci stetissent. Verum artibus suasionibusque Marci præsertim Ephesii factum est (b), ut non modo Byzantinum vulgus, sed et tres Orientalium sedium patriarchæ sanctiæ unioni repugnarent, dato synodali decreto, quo Metrophanem Josephi Constantinopolitani, qui Florentiæ diem obierat, successorem, pacis et icti fœderis observantissimum, et Florentinos Patres diris devoverunt, atque imperatorem acerbo perstrinxerunt. Quam-*

(b) Apud Allat. lib. III. De consensu. c. 4.

obrem Eugenius papa viros quosdam Byzantium ad Græcos misit, inquit Laonicus Chalcocondylas, lib. vi, ut cum his in colloquium venirent, qui synodum et concordiam in Italia factam non admittent. Nam Marcus Ephesi episcopus, et Scholarius Græcorum doctissimus, nequidem ab initio Latinorum dogmati consentire voluerunt. Ubi ad colloquium tentum est, Romani nihil efficere potuerunt, ac, re infecta, domum reversi sunt. Superest hodie Georgii Scholarij liber: *De processione Spiritus sancti*, in quo momenta omnia tractat, de quibus per dies quindecim, ut ipse ait, μετὰ διαλέξεις τίνες καὶ ἕκκα, in palatio disputat cum apostolico nuntio, episcopo Cortonensi, et quodam theologiae magistro coram imperatore Joanne, Theodoro despota, patriarcha Gregorio (qui Metrophani successerat) cardinale item, aliisque cum Græcis, tum Latinis: cum nempe ipse tunc temporis esset, καθολικὸς σερκετάριος τοῦ βασιλέως, ab universis uereitis, seu secretariis universalis imperatoris, et καθολικὸς κριτής τῶν Ῥωμαίων, universalis iudex imperiū, καὶ διδάσκειν ἐν τῷ τρικλίνῳ τοῦ βασιλέως κατὰ παρασκευὴν ἐκάστην, παρουσίας τῆς συγκλήτου, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, et quibuslibet sextis feriis in triclinio imperatoris coram senatu, de rebus divinis sermonem haberet. Hæc de se suoque opere propria manu scripsit, testatusque est Scholarius, ut legere est in capite codicis Regii, n. 2956, in quo hic ipsius liber accuratior exstat, et magis integer, quam in editione Londineusi.

LIX. *De Georgio Scholario.* — Ex his quæ hactenus de Georgio Scholario diximus, refelli possunt Leo Allatius, aliique viri eruditi (a); ubi pugnant Scholarium hunc diversum esse ab illo Georgio Scholario, qui Florentinæ synodo interfuit, et pacis ineundæ sequestrum se præbuit. Quod ut conficiant, Scholarium schismaticum in Italiam ad synodum convenisse negant. Ipse tamen Scholarius schismaticus multis in locis operum suorum, quæ manu exarata in bibliothecis asservantur, testatur se Florentiam in Italiam ad synodum cum aliis perrexisse. Insuper ex Syropulo constat Georgium illum Scholarium, qui Florentiam cum aliis accesserat, quique egregiam aliquandiu unioni promovendæ operam navarat, eandem postea deseruisse, et [XXX] Venetias cum Demetrio despota et Gemisto Phlethone ante profugisse, quam pacis decretum conderetur. Verba Syropuli hæc sunt; *Despota post quatrimum a morte (Josephi patriarchæ) Venetias abscessit, annonæ stipendio posthabito, ne subscriptioni, aut unioni interesse cogeretur; ἀπήλθεν δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ αἱ σοφώτατοι διδάσκαλοι; ὃ τε Γεμιστὸς, καὶ ὁ Σχολάριος, μηδὲ αὐτοὶ παρεῖναι βουλόμενοι· οὐκ οὖν συνουσίᾳ sunt doctorum sapientissimi Gemistus et*

*Scholarius, nec ipsi tunc adesse cupientes. Quam addictus deinceps schismati fuerit, scripta ipsius quæ adversus Latinos edidit, satis superque ostendunt. Michael Ducas clare etiam indicat (b), Georgium Scholarium, qui Florentiam petiit, alium non fuisse a schismatico. Adfuerunt e senatoribus, inquit, Gemistus Lacedæmonius, Γεώργιος ὁ Σχολάριος καὶ καθολικὸς κριτής, Georgius Scholarius et universalis iudex. Atqui Georgium schismaticum universalis iudicis munere functum esse, ipsomet teste superius observavimus. Hic etiam obiter notandum articulum ὁ, et præpositionem καὶ, et, apud Ducam innuere, scholarii nuncupatione, non familiæ cognomen, sed dignitatem significari, contra ac contendit Allatius. Post reditum in patriam, aliquandiu rursus Georgius, ut imperatori morem gereret, unioni consentire visus fuit, atque huic ætati consignari possunt quæ adversus Phlethonem scripsit de Spiritus sancti processione ex Filio, quam Gemistus philosophicis argumentis impugnaverat. Verum statim ad schisma revocatus est, epistola, ut antumo, Marei Ephesii, quæ multis in bibliothecis visitur, editaque est a Leone Allatio in Exercitationibus adversus Creyghtonum. exerc. 7. *Quantum voluptatis et lætitiæ nobis attulisti, cum rectam fidem et piam patriamque sententiam amplexus es, et condemnatæ ab injustis iudicibus patrociniū suscepisti, inquit Eugenicus, tantum e contrario tristitia et mœrore repleti sumus, cum ad aures nostras pervenit, te rursus alterata facie pugnantia tenere et loqui, et cum pessimis œconomis una conflueres ad procuranda media unionis et sæderis. Totis hisce litteris probus ille magister discipulum adhortatur, ut synodum, quæ Florentini decreti firmandi causa, Constantinopoli cogeretur, veluti Caiphæ consessum vitet, et, posthabitis sæculi vanis, secedat in desertum. Præceptoris votis obsecutus est Scholarius, et schisma verbo scriptisque palam propugnavit: cumque conatus sui haud satis pro voluntate procederent, in monasterium Pantocratoris (q. d. Omnipotentis Dei) assumpto Gennadii nomine, secessit (c). Cum autem sub Constantino, postremo Græcorum imperatore, pro instauranda unione colloquia iterum haberentur, e cella, in quo reclusus agebat, adversus Florentinum decretum, cum sermone, tum scriptis certabat. Gennadium hunc, seu Georgium Scholarium, sacris ordinibus ea tempestate fuisse initiatum, nullo monumento constat. Quamobrem per quam commode de ipso intelligendus venit Georgius Phranza, cum narrat (d), expugnata Constantinopoli, sultano Mahumeto sic amaueno, episcopus, qui forte uderant, paucosque de clericis et laicis, sapientissimum doctissimumque Georgium Scholarium, etiam-**

(a) Leo Allat. lib. iii *De cons.*, c. 5, 6; ejusdem *Diatrib. de Georgiis, et Exerc. adv. Creygh.* 7; *Syrac. Hist. conc. Flor.*, sect. 9.

(b) *Hist.* c. 31.

(c) Duc. Mich. cap. 33.

(d) Lib. iii, c. 19.

num laicum, elegisse, quem et Gennadium mutato nomine nuncuparunt. Ubi etiam notatu dignissimum est illud epithetum, doctissimum, sapientissimumque, quod a scriptoribus Græcis vulgo attributum est Georgio schismatico; quemadmodum ex supracitatis eorum testimoniis colligi potest. Hæc si ita sunt, Gennadius ille Phranzæ perperam ab Allatio confunditur cum altero Gennadio, qui postulatus fuerat successor Josephi patriarchæ. Nam Syropulus testis est loeuples, Gennadium istum tunc temporis, sive quando Græci ex Italia regressi sunt laicum nequaquam fuisse, sed monasterii Batopædii præpositum et presbyterum. In hæc tria nomina consenserunt, in Trapezuntium, Cyzicenum, καὶ τὸν προηγούμενον τοῦ Βατοπαίδιου τὸν ἱερομόναχον κῆρον Γεννάδιον, et Batopædii præfectum hieromonachum dominum Gennadium. Sed neque hoc tempore Scholarium Gennadii nomen assumpserat. Cæterum quo animo tanto studio Georgius Scholarium ictum Florentiæ, et Constantinopoli semel atque iterum firmatum sædus ex transverso petere aggressus sit, aperit nobis Leonardus Chiensis, archiepiscopus Mitylenæus, epistola ad Nicolaum V, de urbis Constantinopoleos jactura et captivitate: *Aiebant quidem magnates, inquit, quorum cruor hostili gladio jam irrigat terram: detur summo pontifici commemorationis honos: sed decretum Florentinæ synodi non legatur. Cur hoc hypocrita? Ut deleatur, inquit, ex decreto, quod Spiritus sanctus æque ex Filio, quemadmodum ex Patre procedit. Cur item hypocrita? ne errasse videantur Græci, si dicant (id est objiciant Latinis) duos Spiritus sancti productores. Sed cur hoc item oro, hypocrita? Ne detur ei, qui totam sibi ex officio captare cupit gloriam (Isidoro scilicet Rutheno, cardinali et legato). Intendebat ex una parte Scholarium, ex altera Chirtuca, quandoque ad præsentiam semet apostolicam (seu pontificis Romani) transferre, ut hi essent, qui soli rem intellexisse viderentur, quique primi laudarentur tantæ unionis auctores. Adversus enim legatum multi invidia clanculum torquebantur. Ita profecto affectum fuisse Scholarium, nullo negotio deprehendat, quisquis libros duos, quos de Spiritus sancti processione adversus Latinos scripsit, attentè perlegerit. In priore siquidem (a) de quo superius facta est mentio, post multa de mente Cyrilli, Theodoretii, et Ephesinorum Patrum, deque auctoritate Augustini disputata: postquam varia Græcorum doctorum dicta expendit, quibus Latinorum fides astrui videtur; concedit tandem Ecclesiæ Patres, quando Spiritum sanctum per Filium procedere dixerunt, non temporalem solum et secundariam quamdam significasse, missionemve ad homines, aut largitionem donorum; sed elocutione hac indicare voluisse: 1° indivulsam Spiritus sancti cum Filio conjunctionem: Βούλονται γὰρ οἱ τῆς θεολογίας νόμοι, inquit, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν*

(a) Sect. 5, c. 4.

Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, μὴ μόνον ἐνοῦσθαι, τῷ ἐκ τῆς ἀρχῆς προΐέναι, μηδὲ ταύτη μόνον τὴν [XXXI] Τριάδα συνάπτεισθαι, ἀλλὰ τῷ διὰ θατέρου προΐέναι θατέρον. *Volunt siquidem theologicæ leges, ut Spiritus sanctus et Dei Filius uniantur, non modo qua ex principio eodem procedunt, neque hac ratione solum Trinitatem copulari; verum etiam qua alterum per alterum producitur, et, ut ita dicam, ordine minime perturbato commiscetur.* Hoc sensu præpositionem ex, quam Europæi Patres usurpare amant, ἰσοδυναμεῖν τῇ, διὰ, æqualis esse virtutis et significantiæ ac præpositionem, per. — Id quod exemplo, rudi quidem et corporeo, non tamen admodum inepto, quod sancti Patres, Græci præsertim, frequenter adhibuerunt, conatur edisserere: puta oculi seu scatebræ, fontis, et fluvii; itemque radicis, rami et fructus, ut nempe quemadmodum fluvius ex scatebra per fontem profluit, ut fructus a radice per ramum indijunctim protruditur, sic Spiritus absque ulla interapedine vel naturæ vel loci vel temporis, ex Patre per Filium procedat, atque hujus processiois ergo, cum Patri, tum Filio jungatur. Ex quo sequitur, et quemadmodum ramus fecunditatem suam accepit a radice, ut fructus ex ipso protrudatur: sic quoque Pater fecunditatem Filio communicet, ut ex eo, aut per eum Spiritus producat, atque adeo Filius suo modo principium sit Spiritus sancti, tametsi non primordiale. 2° Scholarium (b) concedit sanctos Patres, quando dixerunt per Filium procedere Spiritum, processionem quamdam ex Filio innuisse; at non qua Spiritus in se subsistat, sed qua distinguatur secernaturque a Filio, ἐν τῷ δι' Υἱοῦ ἐκπερεύεσθαι Πνεῦμα, νοεῖται πρόδοξος τις ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ἕνεκα τοῦ ὑποστῆναι, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ διακριθῆναι καὶ χωρισθῆναι μόνον. *Spiritus sanctus, inquit, in Patre est et in Filio suapte natura, καὶ διακρίνεται αὐτῶν κατὰ τὴν ὑπόστασιν, τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ προΐέναι· ἀλλ' ἢ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς πρόδοξος, τῆς αἰτίας ἐστίν, ὡς εἶρηται, ἢ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, διακρίσεως μόνον ἐστίν, et discernitur ab eis secundam hypostasim quatenus ex Patre per Filium procedit. Verum 'processus ex Patre, causam significat, ut dictum est; per Filium autem discrimen solum.* Quasi vero non idem sit, ut omnes philosophi docent, id quo aliquid constituitur, atque id quo distinguitur a cæteris. Ac proinde si Spiritus est ex Filio aut per Filium, quia distinguitur a Filio, eandem ob rationem per Filium, seu etiam ex Filio habet, ut constituitur, seu hypostasis quamdam sit.

LXI. *Georgius Scholarium patriarcha Latinorum dogma proficitur.* — Enimvero Georgius ipse Scholarium ejusmodi cavillos tandem flocci fecit, nec a Latinorum Patrum theologia discedendum putavit, quando quesitus a sultano Mahumeto, quæ esset Christianorum de Trinitate doctrina, respondit

(b) Sect. 5, c. 6.

Deum non solum res creatas intelligere, verum etiam seipsum : atque idcirco verbum et sapientiam habere, qua seipsum proprio suo modo intelligat : consimiliter non solum eum velle et amare res quas condidit, sed et a fortiori seipsum diligere : adeoque sempiternæ ex Deo prodire Verbum et Spiritum ipsius, absque divinæ unitatis dispendio. Atqui hoc est ipsummet principium, ex quo theologi nostri post Augustinum concludunt, Spiritum sanctum ex Filio procedere, quia nempe ex Verbo producit amor. Quamobrem Scholarius ipse libro antehac citato (a), illud data opera convellere conatus fuerat tanquam ineptum, aut ad astruendam fidem minus efficax. Quinimo idem patriarcha lucubratione sua altera, quam de Christianorum dogmatis in modum dialogi jussu titidem sultani conscripsit : *Si interrogatus fueris, inquit, in divinis quæ sunt personæ producentes, responde, duæ. Nam Pater generat Filium, et Pater et Filius Spiritum sanctum.* Ex quibus apparet

Georgium Scholarium ex animo schismatis causam tutatum non esse, sed propter simultates quasdam, necnon ex latente animi superbia, qua primas partes in unione procuranda sibi minime concedi iniquo animo sustineret. Ille itaque Georgius Scholarius, qui Gennadii cognomen sumpsit, ille ipse est, qui laudatam a Meletio Syrico, apud doctissimum Richardum Simonium (b), concionem in die Parasceves habuit, in qua disertè mysterium transsubstantiationis, nequaquam prætermissa voce, μεταστώσεως, enuntiavit : eo scilicet tempore quo Judex catholicus erat, et quibuslibet sextijs scrijs, ut ipse testatur loco supra laudato, de rebus divinis in triclinio imperatorio coram senatoribus verba faciebat. In quo quidem triclinio, schismaticorum partes aliquando defendit, adversus nuntium apostolicum et Latinos, qui Constantinopoli morabantur. Unde procul aberat a procedenda Græcorum suorum fide de Eucharistiæ sacramento, ut Latinorum dogma confirmaret.

(a) Lib. 1, Cont. Lat. sect. 2, c. 7 et 8.

(b) *La créance de l'Eglise orientale sur la Transsubstantiation*, p. 184.

DISSERTATIO SECUNDA.

[XXXII] *De quibusdam auctoritatibus, quibus Eutyches, alique unius in Christo naturæ assertores hæresim suam tuebantur.*

I. Quia sæpe Joannes Damascenus tam in libro *de fide orthodoxa*, quam in tractatibus aliis polemici, sermonem movit de placitis Eutychianorum, et Monophysitarum, deque præcipuis momentis quibus hæresim suam tuebantur, operæ pretium me facturum existimavi, si singulari capite quasdam auctoritates aut testimonia, quæ Catholicis objectabant, ad examen revocavero. Athanasium porro, Julium et Felicem Romanos pontifices, Gregorium Thaumaturgum laudabant, ceu Christo naturam unam illi vindicaverint ; quorum loca primum recitabo, tum postea judicium qualecunque meum feram, nam horum auctorum censi debeant, quorum præclaris nominibus insigniebantur : Athanasii locus hic erat : *Ἐκ τοῦ περὶ σαρκώσεως λόγου, Ἐξ ἑρμῆνης ἐν τῇ ἐκφράσει. Ὁμολογοῦμεν καὶ εἶναι εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸν κατὰ Πνεῦμα, Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου κατὰ σάρκα. οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην. οὐδὲ δύο υἱοὺς, ἄλλον μὲν Υἱὸν Θεοῦ ἀληθινόν, καὶ προσκυνούμενον, ἄλλον δὲ ἐκ Μαρίας, ἀνθρώπων μὴ προσκυνούμενον, κατὰ χάριν Υἱὸν Θεοῦ γένομενον. ἀλλὰ εἷς ἐκ Θεοῦ, ὡς ἔφη, ἕνα Υἱὸν Θεοῦ, καὶ Θεὸν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἄλλον. Confitemur illum et Dei Filium et Deum esse secundum Spiritum, Filium autem homi-*

nis secundum carnem ; non duas naturas unum Filium, unam adorandam, alteram non adorandam ; sed unam Dei Verbi naturam incarnatam, quæ simul cum carne ipsius adoratione una adoratur, neque rursus duos filios, alterum verum Dei Filium et adorandum, alterum ex Maria hominem non adorandum, sed per gratiam perinde atque alii homines factum Dei Filium ; sed unum, ut dixi, Filium, et ipsum Deum, et non alium.

Julius Romanus, epistola ad Dionysium Corinthi episcopum, cujus initium erat, *Θαυμάζω πυνθανόμενος περὶ τινῶν. Mirabundus hæreo, cum de quibusdam audio*, sic loqui ferebatur : *Ἀνάγκη γὰρ δύο λέγοντες αὐτοὺς φύσεις, τὴν μὲν προσκυνεῖν, καὶ εἰς μὲν τὴν θεϊκὴν βαπτίζεσθαι, εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην μὴ βαπτίζεσθαι. Εἰ δὲ καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ βαπτίζομεθα, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν, ἀπαθοῦς Θεότητος, καὶ παθητῆς ἀνθρωπότητος. Necessè namque est eos, cum duas naturas dicunt, unam adorare, alteram non adorare, atque in divinam quidem baptizari, in humanam vero non baptizari. Etsi enim in Christi mortem baptizamur, unam tamen confitemur naturam impassibilis deitatis, et passibilis humanitatis.*

Felicem Romanum papam in testimonium unius in Christo naturæ adductum a Monophysitis fuisse

legimus, præsertim in collatione Constantinopoli habita Catholicos inter et Severianos sub Justiniano imperatore anno 552, et apud Liberatum in Breviario, cap. 10.

Quod vero protulerunt *ex expositione fidei κατὰ μέρος particulatim*, quæ Gregorio Neocæsariensi, seu Thaumaturgo, attributa fuit, illud refero ex Latina translatione Francisci Torrensis, quando Græca desiderantur, præter pauca verba quæ interseram, uti leguntur apud Leontium Byzantinum, lib. *De sect.*, act. 8 : *Et quia nonnulli turbas nobis excitarunt, nitentes evertere fidem nostram in Christum Dominum nostrum, non confitentes Deum esse incarnatum, sed hominem Deo copulatum: idcirco confessionem edimus de fide, quam diximus, rejicientes contradicentium perfidiam. Deus enim humana carne incarnatus, puram habet operationem, cum sit mens passionibus animæ et corporis invicta, et carnem, et motus carnis divine et sine peccato moderans; qui non solum teneri a morte non potuit; sed etiam mortem delevit: et est Deus verus, qui carnis expertus in carne apparuit, perfectus vera et divina perfectione: οὐ δύο πρόσωπα, οὐ δύο φύσεις. Οὐ γὰρ ἐστὶν τέσσαρα προσκυνεῖν λέγομεν. Non duæ personæ, non duæ naturæ. Nec enim quatuor adorari oportere dicimus, Deum et Filium Dei, et hominem, et Spiritum sanctum.*

II. *De confessione fidei ad Jovianum de Incarnatione.* — Primum locum Athanasio quidem concesserunt Ephraemius Antiochenus, et Eulogius Alexandrinus, apud Photium codd. 229 et 250, Joannes itidem Damascenus, et alii orthodoxi. Insignes vero ævi nostri critici, inter quos primas tenet vir percruditus R. P. D. Bernardus de Montfaucon, uno velut obtutu confessionem illam fidei genuinum Athanasii fetum non esse agnoverunt: deterriti vero magni Cyrilli Alexandrini auctoritate, ad dubia illius opera amandanda saltem judicaverunt. Cyrillus siquidem libro *De recta fide ad imperatrices*, n. 9. libellum istum fidei citat adversus Nestorium: *Ἐφη τοίνυν ὡς ἀληθῶς, inquit, ὁ τρισμακάριος καὶ διαδόχτος εἰς εὐσέβειαν Ἀθανάσιος, ὁ γενόμενος κατὰ καιροῦς τῶν Ἀλεξανδρίων Ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, ἐν τῇ περὶ σαρκώσεως λόγῳ, περὶ Χριστοῦ τάδε Ὁμολογοῦμεν γὰρ, κ. τ. ε. Igitur beatissimus, et pietatis fama celeberrimus apud omnes Athanasius, qui superiori ævo Alexandrinæ Ecclesie episcopatum tenuit, libro de incarnatione, sic de Christo locutus est, Confitemur enim illum, etc. Integra serme confessione hac recitata, ut exstat in editionibus Athanasianis, subjungit: Ἄστιμο [XXXIII] autem aliorum quoque sanctorum episcoporum sententias, quibus idem docere propositum fuit, neutiquam hic omittendas esse. Nec deinceps testimonium aliud allegat Athanasii, cum plura ex genuinis ejus lucubrationibus suppetent; sed Attici Constantinopolitani, Antiochi Ptolemaidis, Amphilochii, Ammonii Adrianopolitani, Joannis Chrysostomi, Severiani Gabalorum, Theophili avunculi sui Alexandrini, et, quod animad-*

versione dignum est, Vitalis illius episcopi, qui ut posthac ostendetur, Apollinarii sectator fuit. Præterea vero in defensione anathematismi sui 8 contra Orientales, eandem Expositionem fidei, tanquam Athanasii sit, adversariis suis apponit ejusque proluxus textus perinde recitat. Quamobrem recte Eustathius Berytensis in conciliabulo Ephesino pronuntiavit, Cyrillum Athanasii testimonio confirmasse, *unam Dei Verbi naturam incarnatam* debere dici; hoc est ea professione fidei, de qua hic quæstio est: καὶ ταύτην αὐτοῦ φωνὴν τῆ τοῦ μακαριωτάτου Ἀθανασίου ἐβεβαίωσε μαρτυρεῖ. Hæc Hypatius Ephesius, aliique præsules catholici non legerant, qui in illa collatione Constantinopolitana cum Severianis, cum ipsis objiceretur Cyrillum in libris contra Diodorum Tarsensem et Theodorum Mopsuestenum laudasse fidei confessionem ad Jovianum cum memoratis prius Julii, Felicis, Gregorii, necnon Dionysii Areopagite operibus, incunctanter negaverunt, ejusmodi citationes usquam apud Cyrillum reperiri; nec proinde attribuendos esse Cyrillo libros qui contra Diodorum Theodorumque, et *De incarnatione*, ab ipso editi ferebantur. Addunt insuper omnes illas auctoritates nominis ex Apollinaristarum officina proditisse, sibique in libris Cyrilli a Dioscoro si vere Cyrilli sunt, insertas videri. Ad eundem sensum Leontius, lib. *De sect.*, act. 8, ait: *Aliam auctoritatem proferunt sancti Athanasii ex Oratione de incarnatione, quæ quidem hujusmodi est: Eundem esse Dei Filium ratione Spiritus, et hominis Filium ratione carnis: non duas naturas unum illum Filium, quorum una sit adoranda, adoranda non sit altera; sed unam naturam Dei Verbi incarnatam.* Respondemus primum hoc nobis non adversari: *Non enim duas naturas ita tradimus, ut adoretur una, non adoretur altera: sed unam statuimus esse naturam Dei Verbi incarnatam. Deinde nequidem est Athanasii. Nam cum a nobis interrogantur, ubi hoc dictum exstat, nec ejus ostendendi copiam habent: in arcum vero coacti pusillam quamdam orationem proferunt, quasi duorum foliorum, in qua dictum hoc legitur. At notum est universis omnia sancti Athanasii opera valde magna esse. Quid autem ad hoc respondebimus, quod beatum Cyrillum producant citantem hoc dictum in libro adversus Theodorum, quasi profectum ab Athanasio? Nimirum dicimus reapse quidem illud in beati Cyrilli contra Theodorum inventivis legi, sed mendum esse priscum. Dioscorus enim successor B. Cyrilli factus, cujus opera reperisset, forte veritus non est inserere nonnulla quæ ipsi libitum fuit. Neque vero conjecturis nos modo uti, quod beatus Cyrillus illud contra Theodorum non produxerit, ex eo quoque manifestum est. Nam Theodoretus, qui Theodorum defendebat, universas auctoritates excutiens quascunque sanctus Cyrillus contra Theodorum de sanctis Patribus protulerat, nusquam hujus dicti meminit. Etenim isti reponunt, a Theodoro callide omissum: quod enim adversus eam au-*

claritatem oculis aspicere non posset, adeo planam et apertam, idcirco sponte ab ipso prætermittam? Respondemus tantum abesse ut eam Theodoretus ibi positam præterire voluerit, ut cum beatus ille Cyrillus alibi dixisset unam Verbi naturam incarnatam, quemadmodum Patres pronuntiant, ὡς οἱ Πατέρες εἰρήμασιν· ἐπιλαμβανόμενος αὐτοῦ Θεοδώρητός φησιν, ὅτι Τίς σοι τῶν Πατέρων εἶρηξε τὸ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκωμένην; Theodoretus eum reprehendens his verbis: *Ecquis Patrum tibi dixit unam Dei Verbi naturam incarnatam? Siquidem scivisset Theodoretus verbum istud quod apud Cyrillum exstat ex sancto Athanasio citatum, nequaquam adeo temere dicturus fuerit: Quis tibi Patrum dixit unam Dei Verbi naturam incarnatam? Vicissim impertunt tam certum esse, scivisse sic locutum Athanasium, ut etiam dixerit, quemadmodum Patres locuti sunt. Nos contra, omni quemque dicimus, ut ostendat ex Patribus esse prolata quæ ipse tradit, si non eisdem, saltem vi verborum. Pucusque Leontii, qui, ut apparet, nec ipse Cyrilli librum quem citamus *De recta fide ad imperatrices* legerat. Quinimo, cum eisdem locutionibus verbis expressis, in Confessione fidei ad Jovianum, quæ Athanasio supposita est, habeatur, una Dei Verbi natura incarnata; nec ullus Patrum Cyrillo anteriorum id pronuntiasse reperitur, omnino concedendum est hoc cum esse mutuatum ex spurio illo libello. Nec quemquam moveat alterum Leontii argumentum, nihil scilicet Theodoretum de illa Confessione fidei dixisse, cum alias auctoritates excuteret, quas Cyrillus in libris contra Theodorum produxit. Nam Theodoretum tres priores ejus libros, quibus Diodorus Theodorusque exagitabantur, conclusionem certam quidem est: at non item quartum, qui appendicis instar *De incarnatione* erat, et in quo Athanasii aliorumque loca congesta erant. Neque id temere conjecisse mihi videor; quandoquidem Eustathius Berytensis, quem paulo antehac citabam, discrete dixit in concilio Ephesino, Cyrillum hocce dictum, unam Dei Verbi naturam incarnatam, Athanasii testimonio confirmasse. Atqui confirmatio vocis istius auctoritate Athanasii nusquam alibi occurrit in libris vel epistolis Cyrilli. Ex quibus concludo illum hoc præstitisse in quarto illo libro, qui de incarnatione totus erat. Neminem ergo pigeat fateri sanctum doctorem deceptum fuisse falsa operis hujus inscriptione; idque eo potiori jure, quod ipsomet annuente, actione 1 synodi Ephesinæ laudata adversus Nestorium fuerit epistola ad Prodocium, tanquam Julii Romani, quam ipse rursus protulit in defensione anathematismi sui sexti contra Orientales, quamquo luce clarius sum ostensurus Apollinario auctore prodidisse, ut et adulterinam alteram, quam hoc etiam postremo loco citavit, veluti Felicis Romani.*

III. Leontius in alio opere, cujus hic Latine titulus est: *In eos qui proferunt nobis quædam Apollinarii, falso inscripta nomine sanctorum Patrum,*

PATROL. GR. XCIV.

libellum illum fidei ad Jovianum, ut et epistolam ad Dionysium Corinthi episcopum, [XXXIV] necnon Expositionem fidei κατὰ μέρος, ab Apollinario edita esse evincit. Sic porro ipso statim initio loquitur: *Quidam ex hærest Apollinarii, vel Eutychis, vel Dioscori, cum vellent hæresim suam confirmare, quasdam orationes Apollinarii, Gregorio Thaumaturgo, aut Athanasio, aut Julio inscripserunt, ut simpliciores fallerent; quod quidem perfecerunt. Auctoritate enim ejusmodi personarum fide digna multos Ecclesiæ catholicæ capere potuerunt, et apud multos ex recte credentibus reperire poteris librum, cui titulus, Ἡ κατὰ μέρος πίστις; (Fides particulatim digesta), inscriptum Gregorio, et quasdam ejus epistolas, quæ Julio Romano inscriptæ sunt, et alias ejus de incarnationis orationes et expositiones ascriptas Athanasio. Fiet autem tibi hoc manifestum, et cuius veritatis studioso, ex iis quæ in medium afferemus, tum ipsius Apollinarii, tum discipulorum ejus, ex quibus est cum aliis Valentinus. Adductis deinde fragmentis plurimis operum Apollinarii, ejusque discipulorum Valentini, Polemii, Timothei, et Jobii, quæ omnino conveniunt ad fidei de incarnatione confessionem de qua disputamus, necnon ad epistolam, et ad expositionem, quæ Julio Romano et Gregorio Thaumaturgo attributæ sunt, tandem hoc modo concludit: *Arbitror eum qui non fuerit nimis contentiosus, non posse his cum ratione adversari et contradicere; quin potius futuram esse, ut continuo, et, ut ita dicam, non violenter veritati assentiat, et omnibus suffragiis fateatur, Apollinarii esse epistolas vel sermones de incarnatione, quæ Julii, Gregorii, et Athanasii esse falso servantur, etc. Verum multis annis ante Leontium hoc ipsum evicerant Catholici contra Eutychianos et Monophysitas, ut testantur monachi Palæstinæ epistola ad Alciso-nem, quæ scripta est sub Anastasio imperatore, anno scilicet 511, referturque ab Evagrio lib. III *Hist.* cap. 31. Hæreticos istos narrant sanctorum Patrum libros sæpe depravasse, πολλοὺς δὲ Ἀπολλινάριου λόγους Ἀθανασίῳ καὶ Γρηγορίῳ τῷ θαυματουργῷ καὶ Ἰουλίῳ, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀνατεθεί-χασι, multosque Apollinarii libros Athanasio, Gregorio Thaumaturgo, et Julio inscriptionibus immutatis attribuisse; qua fraude plurimos impietatis suæ socios fecerint. Quapropter sanctus Maximus, cum Theodosius episcopus Cæsariensis, Monothelæta, objecisset, τὰς ψευδωνύμως περιφερομένας Ἰουλίῳ τοῦ Ῥώμης, καὶ τοῦ θαυματουργοῦ Γρηγορίου, καὶ Ἀθανασίου τῶν ἀγίων χρήσεις, auctoritates quæ circumferuntur, SS. Julii Romani, Gregorii Thaumaturgi et Athanasii nominibus falso inscriptas, respondit neminem esse qui nesciat eas esse impii Apollinarii: Οὐδεὶς ἄγνοεὶ ταύτας εἶναι τοῦ δυσσεβοῦς Ἀπολλινάριου. In his enim uti naturæ dux, ita quoque operationes duxæ Christo donegantur.**

Similia postmodum scripsit etiam Nicephorus Constantinopolitanus, initio dissertationis κατὰ Ἐπιφάνιδου, contra Epiphaniem: Καὶ γὰρ οὖν οἱ

τε ἀπὸ παράφρονος καὶ ἀνουστάτου καὶ Ἀπολιναρίου, καὶ μὴν δὴ, καὶ οἱ τε τοῦ Θεοστυχοῦς Εὐτυχοῦς, οὕτω τινὲς τῶν ἁγίων Πατέρων φωνᾶς παραποιήσαντες, πρὸς σύστασιν τοῦ βδελυκτοῦ αὐτῶν δόγματος ἐπικυμίζονται ὅποια δὴ ἔστι τοῦ μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, Ἀθανασίου τε τοῦ αἰοιδίμου, καὶ μέντοι καὶ Ἰουλλοῦ τοῦ τῆς Ῥωμαίων τὴν ἱεραρχίαν ἔχοντος · *Etenim insani amentissimisque Apollinarii atque inuisi Deo Eutychis sectatores, eodem modo quasdam sanctorum Patrum auctoritates ementitas producunt, quibus detestandum dogma sumum astruant : videlicet magni Gregorii Thaumaturgi, celebratissimique Athanasii, necnon Julii, qui Romanæ urbis Ecclesiæ antistes fuit.*

IV. Hæc verò declarantur magis in collectancis contra Severianos, quæ manu exarata asservantur in Bibliotheca collegii Parisiensis Societatis Jesu cap. 9, ea ipsa parte quæ Latine prodiit t. IV *Antiq. lect.* Henrici Canisii, ubi Anastasii eujusdam, non forsân Sinaitæ, eruditum hoc scholium legitur : *Ἐδκαίρον ἔστιν παραθέσθαι καὶ ἃ προφέρουσιν οἱ ἀντιτεταγμένοι, ψευδογραφήσαντες τὸν λόγον Ἀθανασίου, προδῆλως Ἀπολιναρίου ὄντα, ὡς μαρτυρεῖ Τιμόθεος, ὁ τὸν πίνακα τῶν λόγων Ἀπολιναρίου συντάξας, ἐν οἷς καὶ τὸν προφερόμενον ὡς Ἀθανασίου ἐνέταξε, καὶ μὴν καὶ ὃν περιγράφουσιν Ἰουλλοῦ, ἵνα ἐκ τῆς τῶν λόγων συγγενείας ἐπιγνωσθῆ τοῦτων ὁ γνήσιος πατήρ. Προφέρουσι τοίνυν ὡς Ἀθανασίου λόγον, ἐξ οὗ περιβάλλονται μαρτυρίαν ἔχουσαν ὕδα · « Ἀπολιναρίου ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς Ἰοβιανὸν τὴν βασιλέα » · *Ὅτε δὲ ἦλθε τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, γεννώμενον ἐκ γυναικός.* Ὁμολογοῦμεν καὶ εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸν κατὰ Πνεῦμα, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου κατὰ σάρκα · οὐ δύο φύσεις τὸν ἕνα Υἱὸν, μίαν προσκυνητὴν, καὶ μίαν ἀπροσκύνητον, ἀλλὰ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην · » *Tempus opportunum est comparandi quæ adversarii proferunt ex ægionis inscripto perperam Athanasio, cum manifeste sit Apollinarii, ut testatur Timotheus, qui indicem contexit librorum Apollinarii, inter quos et hæc quem velut Athanasii sit, proferunt, reconavit, ut et illum quem Julio ascribunt ; ut ex orationum cognatione et affinitate dignoscatur genuinus horum parens. Itaque tanquam Apollinarii libellum produciunt, ex quo testimonium hoc afferunt : « Apollinarius ex epistola ad Jovianum imperatorem. Quando autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, natum ex muliere, » etc. Confitemur etiam esse ipsum Dei Filium, et Deum secundum Spiritum, et Filium hominis secundum carnem ; non duas naturas unum Filium, unam adorandam, et unam non adorandam : sed unam naturam Dei Verbi incarnatam, et adoratam cum carne sua una adoratione.* » Pergit Anastasius, atque ex dogmatum, quæ hæc in epistola continentur, discrimine ab Athanasii doctrina, ut ex Timothei Apollinaristæ indice*

demonstrat, eam non esse Athanasii, sed Apollinarii. Eadem, tanquam ex Anastasii scholiis, compendio refert Euthymius in Panoplia, pag. 543, ubi epistolam illam ad Jovianum perinde scriptam Iogimus, nōn ad Julianum, ut non sine librorum errore editum videmus apud Photium cod. 229, πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν βασιλέα · quod Andreas Schottus sic belle reddidit, ad Julianum Apostatam. Ibidem etiam a Photio refertur epistola Julii πρὸς Δόκιον, quod in Latina translatione sic legitur, ad Decium. Verum emendandum est, πρὸς Προσδόκιον, ad Prosdocium. Quæ per transennam dicta sunt.

V. Anastasius subinde testatur epistolam Neram, quæ Julii Romani nomen præferebat, in Timotheano librorum Apollinarii indice censitam fuisse, cum hac inscriptione, *Τῷ δεσπότη μου, τῷ κοθεινοτάτῳ συλλαειτουργῷ Διονυσίῳ, Ἀπολιναρίου · Domino meo desideratissimo [XXXV] et comministræ, Apollinarius.* Observat insuper non ex inscriptione sola mendacium argui ; verum et ex ipsomet descriptionis genere. *Non enim Romani ejusmodi descriptionibus soliti uti, cum ad aliquem episcopum scribunt, quamvis sit ex primariis ; multo minus ad presbyterum : phrasim porro nimiam Græcam esse, ut conversa putetur ex Latino : Οὔτε γὰρ τοιαύτην ποτὲ ποιοῦνται πρὸς τινα ἐπιγραφὴν οἱ Ῥωμαῖοι, οὔτε πρὸς ἐπίσκοπον, εἰ καὶ πάντων εἴη ἐξοχώτατος, μήτι γε μὴν πρὸς πρεσβύτερον. Οὔτε μὴν ἡ φράσις, ὡς ἐξ ἑρμηνείας ἔστι μεταβλημένη Ῥωμαϊκῶν, λίαν ἐξηλληνισμένη τυγχάνουσα. Demum conspiciat, eam Apollinarii esse, ex collatione verborum et placitorum quæ continet, cum aliis Apollinarii dictis, quæ subiungit. Nimirum, Ἀπολιναρίου πρὸς Διδώρον, Apollinarii ad Diodorum. Πῶς τὸ πρότερον οὐ δυσσεβὲς, ἄλλην οὐσίαν χριστὴν καὶ δουλικὴν, μίαν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν προσκύνησιν τῷ Κτίστῃ καὶ Δεσπότη · Quomodo non impia res fuerit, substantiæ alteri, creatæ et servæ eandem adhibere adorationem, ac creatori et Domino ? Καὶ πάλιν ἐν τῷ περὶ σαρκώσεως λόγῳ φησὶν · Et iterum in libro de incarnatione ait : Ἀδύνατον τὸν αὐτὸν καὶ προσκυνητὸν ἐν ταυτῷ εἶδέναι, καὶ μὴ ἄδύνατον ἄρα τὸν αὐτὸν εἶναι Θεὸν τε καὶ ἀνθρώπον ἐξ ὁμοκλήρου, ἀλλ' ἐν μονότητι συγκράτου φύσεως ὁμοκλήτης σεσαρκωμένης · Impossibile est eundem adorabilem esse, et non adorabilem : ergo impossibile est eundem esse Deum et hominem ex omni parte perfectum, sed in unitate commistæ naturæ divinæ incarnatæ. Anastasius subiungit : Ταῦτα τοῦ Ἀπολιναρίου τὰ ἀετιάγαστα, καθὰ Πολέμων ὁ μαθητὴς αὐτοῦ φησὶ · ταῦτα πλείστην ἔχει τὴν οικειότητα πρὸς τὰ παρ' αὐτῶν κεκλασμένα, ὡς Ἀθανασίου καὶ Ἰουλλοῦ · Hæc sunt Apollinarii mirifica, sicut Polemon ejus discipulus ait ; hæc mirificam similitudinem habent cum iis quæ ab ipsis confecta sunt, tanquam Athanasii et Julii essent.*

VI. Ex his manifestum sit epistolam illam ad Dionysium Apollinario reddendam esse, non Julio

⁷ Galat. iv, 4.

1. Sed ea de re iterum audiendus venit s. lib. *De sect.*, act. 8 : *Afferunt aliud dictum, inquit, velut a Julio profectum, quod in epistola scripta ad Dionysium Corinthiense, cujus initium est : « Miror de quibusdam, estque dictum hujusmodi. Necesse est cum veras dicunt, unam adorare, et alteram non ; ac in divinam quidem baptizari, in humana non baptizari : » aliaque plura istæc epistulam non esse B. Julii, sed Apollinariæ. Ex eo quod, si quis eam accurate consideret Julii nomine dignum habeat. Ἄλλὰ καὶ αἱ ἐπιστολαὶ, ἃς λέγουσιν εἶναι αὐτοῦ, quin et seipso, quas ejus esse dicunt, hæc sunt Apollinariæ. Deinde, quod in eadem epistola, corporis factione, nusquam illud mente præditum vel unum dixerit. Erat autem in more positum Patrum sæculi, ut, sicubi corporis mentionem, id ipsum mente præditum, animatumque. Quod quidem usque adeo rerum est, ut remissibus eis hoc crimen, ideoque deinceps illas mente præditum et animatum, adjicientibus, veteriorum libri reperiantur, qui hanc appensionem habeant. Præterea inde etiam non B. Julii Apollinariæ esse demonstratur, quod Gregorius in libro contra Apollinarianum aperte mulctat, quæ hac epistola continentur, eaque ceu refutes. Potest et aliunde convinci, quod B. Julii. Atque enim actis synodi Ephesinæ a Cyrillo usertam : quod quidem aperte mentiuntur. Nihil tale in textu reperitur : sed alia quæserita est epistola velut a Julio scripta, nec ulli, sed Timothei (Apollinariæ scilicet), modum ex multis exemplaribus intelligi possunt hoc postremo loco loquitur de epistola Prosdocium, quam, ac si Julii Romani a Cyrillo in defensione Anathematismorum contra Orientales, et act. 1 synodi Ephesinæ dixit. Hanc Græcè integram habeo : conferatur cum aliis Apollinariæ Apollinariæ libellis omnino reperietur ab istis pronon a rectæ fidei alumnis. Sic porro postquam confessionem fidei Trinitatis, incarnati explicat : Κηρύσσεται δὲ εἰς συμπλήρωσιν ἰστωῶς, καὶ σαρκωθεὶς ἐκ Παρθένου, ὁ τοῦ Πάτρως, καὶ σκηνώσας ἐν ἀνθρώποις, οὐκ ἐν ἀνεργήσας (τοῦτο γὰρ ἐπὶ προφητῶν ἐστὶ ποικίλων), τέλειος Θεὸς ἐν σαρκί, καὶ τέλειος παῖς ἐν Πνεύματι. Ad plenitudinem fidei Fidei : Maria Virgine incarnatus prædicatur, et qui homines habitaverit, non in homine operatus sit quidem in prophetis et apostolis contingit) per Deum in carne, perfectus homo in Spiritu. His sunt quæ apud Gregorium Nyssenum in hætico, tanquam ab Apollinario dicta referuntur. 7 : Ἄλλὰ Θεὸς μὲν τῷ Πνεύματι τῷ σαρκω-*

θέντι, ἄνθρωπος δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθεῖσθαι σαρκί. Sed Deus quidem est, incarnato Spiritu, homo autem, assumpta carne a Deo. Ad eundem modum in libello ad Jovianum, de quo primo loco diximus, profertur Christum esse, Θεὸν κατὰ Πνεῦμα, καὶ ἄνθρωπον κατὰ σάρκα, Deum ratione spiritus et hominem ratione carnis. Hoc nempe præstituerat, quod Nyssenus refert n. 13, ὅτι ὁ Κύριος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει θεὸν Πνεῦμα ἦν. Dominus in Dei hominis natura divinus Spiritus erat, sive divina mens, quæ humanæ omnes vias explet. Dicitur in epistola ad Prosdocium, Verbum non habitasse in homine de terra terreno, sed esse secundum illum Adamum cælestem, quia cæleste Verbum est quod carnem habet ex Maria ; nosque terreni cum simus, cælestes facturum ad similitudinem suam, per id quod cæleste est : Οὐδὲ καταρχηκῆναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἐν ἀνθρώπῳ τῷ ἐκ γῆς χοικῶν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἐπουράνιον εἶναι, ὅτι ἐπουράνιος ἐστὶν ὁ Λόγος, ὁ τὴν σάρκα ἔχων ἐκ Μαρίας, καὶ ἡμᾶς δὲ διὰ τοῦ ἐπουρανοῦ ἐπουράνιους κατ' ὁμοίωσιν ποιῶν ὄντας χοικῶς. Consimili modo Apollinarius in Antirrhético Gregorii Nysseni citatus, hoc inculcat, Christum esse hominem cælestem, qui humano spiritu careat. [XXXVI] Εἰ ἐκ πάντων τῶν ἰσῶν ἡμῶν ἐστὶ τοῖς χοικῶς ὁ ἐπουράνιος ἄνθρωπος, inquit (n. 48), ὥστε καὶ τὸ Πνεῦμα ἴσον ἔχειν τοῖς χοικῶς, οὐκ ἐπουράνιος, ἀλλ' ἐπουράνιος Θεοῦ δοχεῖον. Si ex illis omnibus rebus (a), quæ in nobis qui terreni sumus, peraxque reperiuntur, cælestis homo constat, ita ut spiritum quoque ejusdem generis atque terreni homines habeat ; non cælestis erit, sed tantummodo cælestis Dei conceptaculum. Sic rursus apud Leontium ait : Verbum ita factus est homo, quia caro et spiritus homo est, secundum Apostolum : et hoc est Verbum carnem factum esse, unitum esse carni, ut humanus spiritus. Vocatur autem homo similis nostri, caro : Dominus vero est supra nos homo. Quamobrem et cælestis est propter proprium spiritum cælestem, cui prudentia carnis non adversatur : atque ita destruebatur in Christo peccatum. Ac dissoluta est mors ex peccato, nosque participes facti hujus operis, fide salvamur, et cum simus a patre terreno, efficiamur similes cælesti. Subjunguntur hi anathematismi, in epistola ad Prosdocium : Ἀνάθεμα ἔστω πᾶς ὁ τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον μὴ λέγων ἑσαρκῶν Θεόν. Anathema sit, qui hominem ex Maria natum esse Deum in carne non confitetur. Ἀνάθεμα ἔστω, ὁ τὴν σάρκα τοῦ Σωτῆρος μὴ λέγων ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἀκτιστον τῇ φύσει τὴν κτίσιν. Anathema sit ille, qui dicit carnem Salvatoris non ex Maria, sed de caelo esse, sive creaturam naturam increatam. Sic perinde loco citato apud Leontium Apollinarius : Anathema igitur sit, inquit, qui non dicit carnem ex Maria, et qui dicit eam carnem esse naturæ increatæ et consubstantialiam Deo. Et hoc est quod in primis cavet in fragmentis, quæ ex ejus lucubra-

tionibus variis Leontius collegit. Sic quoque in confessione ad Jovianum ait: *Si quis Domini carnem dicit desursum esse, et non ex Maria, etc.* Ejusmodi scilicet crebris anathematismis Apollinaristæ amoliri satagebant impias consequentias, quæ ex ipsorum erratico dogmate deducebantur, cum carnem cum deitate substantiam unam explere fingerent. Tandem concludit: *Ὁ λέγων θεῖόν τὸ σῶμα, καὶ προσκυνῶν κατὰ τὸ συναμφοτέρον, ὡς ἓνα ἀκτιστον Θεὸν μακάριος ἔσται. Μὴ ἀκανθάλισθῆς ἐν τῇ σαρκὶ καὶ τοῖς πάθεισιν αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἀσωμάτως προσκύνει τὸν μετὰ τοῦ ἰδίου σώματος προσκυνούμενον. Qui dicit divinum esse corpus, et utrumque perinde adorat velut unum increatum Deum, hic beatus erit. Nec offendaris in carne et passionibus ejus, sed ipsum sine corpore adora, qui cum proprio corpore adoratur.* Quibus verbis nihil est quod disertius esset perversam Apollinarianam sententiam, Christi humanitatem in unam naturam divinam confundentis. Hoc quoque perpetuo sermone versabat, Verbum eum propria carne, sive corpore, adoratione una adorandum esse, ut videre est in libello fidei ad Jovianum, multisque in excerptis apud Leontium. Imo apud Nyssenum quoque ait: *Οὐδὲν δὲ οὕτως προσκυνητὸν, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ. Nulla res sic adoranda est ut caro Christi; ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου προσκυνεῖται, καθὼς ἐν ἔστι τὸ πρόσωπον, καὶ ἐν ζῶον μετ' αὐτοῦ. Caro Domini adoratur, quatenus una persona est, et animal unum cum ipso.* Nihil tam Catholicis Apollinarius objiciebat, quam quod hominem adorarent, aut aliam naturam adorando, aliam non adorando, eundem adorarent simul, et non adorarent, aut Christum in duos dividerent: adeoque indesinenter inculcabat, Verbum cum sua carne adoratione una colendum esse. Denique, quemadmodum postremo loco epistolæ ad Prosdocium legitur, ἀλλ' αὐτὸν ἀσωμάτως προσκύνει, τὸν μετὰ τοῦ ἰδίου σώματος προσκυνούμενον, *sed ipsum citra corpus adora, qui cum proprio corpore adoratur*: ita etiam in expositione fidei ex parte apud Leontium, Deum *sine carne in carne apparuisse* scripsit Apollinarius. Ex hac igitur sat diligenti collatione perspicuum fit, et extra dubium ponitur epistolam ad Prosdocium, quam Cyrillus semel atque iterum laudavit, Apollinaristam saltem auctorem habuisse. Cæterum mirari subit Leontium in lib. *De sect.*, act. 8, mendacii accusasse Monophysitas qui epistolam hanc in concilio Ephesino laudatam dixerant. Profecto vel oscitantius hujus synodi acta consuluerat Leontius, aut truncata præ manibus habuerat. Marius siquidem Mercator in fragmentis Ephesinæ synodi, *Julii sanctissimi episcopi Romani epistolam ad Prosdocium* citatam refert, ut et *Felicis episcopi sanctissimi Romæ et martyris epistolam ad Maximinum episcopum et ad clerum Alexandria Ecclésiæ*, de qua modo dicturi sumus. Consimiliter Vincentius Lirinensis post triennium a celebrata synodo Ephesina scripsit cap. 42 Commonitorii, *in ca lectus esse quasdam ad quosdam epistolas sancti Felicis*

martyris, et sancti Julii, urbis Romæ episcoporum.

VII. *De epistola Felicis papæ nomine inscripta.*

— Epistola quæ sub Felicis Romani nomine ferebatur, unam naturam assertam fuisse, testantur Hypatius et Liberatus; nec proinde dubitandi locus superest, quin ex eodem ac cæteræ, quas memoravi, fonte prodierit. Nec quemquam deterreat pauculæ voces istæ, quæ leguntur in fragmento, quod citavit Cyrillus in defensione anathematismi sui sexti: *Sed cum esses perfectus Deus γέγονεν ἄμα καὶ τέλειος ἄνθρωπος, σαρκωθεὶς ἐκ Παρθένου, factus est simul et homo perfectus, incarnatus ex Virgine.* Apollinarius siquidem Christum esse perfectum hominem concedebat, non ut omnes naturæ nostræ partes habuerit, adeoque mentem, sensumve et spiritum humanum, sed ut Verbum, facultatis intelligentis vices supplendo, perfectum hominem constituerit. Hoc subdolo sensu Vitalis episcopus Apollinarianæ ab Epiphonio hæres. 77, num. 23, refertur incunctanter dixisse, *Christum esse hominem perfectum, καὶ τέλειος ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός. Ita tamen ut eatenus hominem fuisse perfectum dicamus*, inquit, *εἰ τὴν θεότητα ποιήσομεν ἀντὶ τοῦ νοῦ, καὶ τὴν σάρκα, καὶ τὴν ψυχὴν ὡς εἶναι ἄνθρωπον ἐκ σαρκὸς καὶ ψυχῆς καὶ θεότητος ἀντὶ τοῦ νοῦ, si divinitatem illi loco mentis ascribamus, adjuncta carne et anima; sic ut perfectus homo ex carne, anima, et divinitate, quæ sit vice mentis, existat.* Unde quando in [XXXVI] fragmento Vitalis episcopi, *Περὶ πίστεως, De fide*, quod contra Nestorium Cyrillus citavit *De recta fide*, legimus, *Estque unus et idem secundum divinitatem perfectus Filius, et consubstantialis Patri, et idem secundum generationem ex Virgine perfectus homo, etc.*, hoc postremum catholicæ sensu intelligendum non est, sed Apollinariano, ut perfectione humana Christus perfectus homo non fuerit, sed perfectione divina, velut semel atque iterum Apollinarius ipse apud Leontium declarat. Sic quando Vitalis anathemati devovit illum qui dixerit *Dominum et Salvatorem nostrum, qui de Spiritu sancto et ex Maria Virgine secundum carnem natus est, anima, aut sensu, aut ratione, aut mente destitutum esse*, nihil sibi voluit aliud, nisi Verbum, omissæ mentis humanæ vices omnes gessisse.

Vitalis et aliorum Apollinaristarum doli.—Isthec igitur professio fidei, quam Cyrillus incautus allegavit, illa ipsa est, qua Vitalis Damasco papæ aliquando fucum fecerat; quam Nazianzenus, alique Orientis episcopi, cum probassent primum, posthac tandem repudiarunt: *Isti enim* (ait de Vitali ejusque asseculis Theologus epist. 2, *Ad Cleodon.*), *cum apud fidos discipulos et arcanorum conscios, quemadmodum Manichæi apud eos quos electos vocant, de divinitate disputant, totum morbum delegentes, vix etiam carnem Salvatoris tribuant. Cum autem communibus de humanitatis assumptione sententiis, quas Scriptura exhibet, convinci se et premi vident, τὰς μὲν εὐσεβεῖς λέξεις ὁμολογοῦσι, περιδὲ τὸν νεῖον κακουργοῦσιν, ὡς ἀψυχον μὲν οὐδὲ ἀνεψυχον οὐδὲ ἄνεσον, οὐδὲ ἀτελεῖ ὁμολογοῦντες τὸν*

ἐλθόντων, ψυχὴν δὲ, καὶ λόγον, καὶ οὖν, αὐτῆν, ἐλάττωντας τῆν θεότητα, ὡς αὐτῆς τῆ σαρκὶ συγ-
 γαμίας μόνως. *Pias quasdam voces profitentur;*
verum circa mentem fraudulenter agunt, non quid-
am ut Christum animam, rationis ac mentis exper-
tem fateantur; sed animam, et rationis, et mentis loco
diminuatem introducunt, cum ipsa sola cum mente
imperata commistaque fuerit. Quæ cum ita sint,
 omnino concedendum est, laud vanum prorsus
 fuisse Nestorium, cum de Vitalis quæ sibi obje-
 ctatur auctoritate hunc in modum scriberet
 Scholastico eunucho Theodosii (a): *Est Vitalis,*
qui orthodoxorum episcopus fuit; est et alius Vita-
lis, qui ab impio est Apollinario consecratus. Sunt
et aliorum multorum similia nomina. Quis alter
 Patrum fuerit Vitalis nomine, me equidem latet,
 nisi forte Nestorius Vitalem Antiochenum antisti-
 tum significaverit, cujus meminorunt Theodorus,
 lib. 1 *Hist. eccles.*, cap. 3, et Antiochenorum
 episcoporum catalogi. At Vitalis hæretici esse
 confessionem, seu librum *De fide*, de quo dis-
 putamus, neminem jam fore arbitror qui inficias
 eat. Pari jure et ratione Nestorius Basilii Magni
 et Melitonis auctoritates explodi posse arbitratus
 est. Verum genuina sinceraque erant Basilii loca,
 quibus ejus hæresis præfocabatur. Ad Melitonem
 quod spectat, in iis quæ citat Anastasius Sinaita
 in Ὁμολογίᾳ, pag. 21 et 28, apparet scriptorem il-
 lum sic affirmasse *Deum Israelitica manu passum,*
 ut deus itidem in Christo naturas et substantias
 agnosceret, atque adeo remotissimum ab Appollina-
 ri errore fuisse, qui unam duntaxat statneret:
 Θεὸς γὰρ ὢν ἑμοῦ τε καὶ ἀνθρώπου τέλειος ὁ αὐτός,
 τῆς δύο αὐτοῦ οὐσίας ἐπιστάσαντο ἡμῖν (inquit
 lib. *Contra Marcion.*). Nam cum idem ipse Deus si-
 mul esset, et perfectus homo, de duobus substantiis
 nos certiores fecit, etc. Cæterum hæc Melitonis
 Sardensis fuisse præfractæ non asseruero.

VIII. *De expositione fidei, κατὰ μέρος, quæ Gre-*
gorio Thaumaturgo attributa est. — De exposi-
 tione fidei κατὰ μέρος, ex parte, seu particulatim,
 quam Gregorio Thaumaturgo ascripserunt, Leon-
 tius hæc habet, lib. *De sectis*, act. 8. *Ad hoc quo-*
que respondemus primum de hac itidem dubitatum
esse apud antiquiores, an esset Gregorii. Deinde
Gregorius Nysenus orationem de illo prodigiorum
effectore scribens, nullum ait opus ipsius in manibus
esse, præter solam fidem quam in visione conspece-
rit. Eulogius Alexandrinus apud Photium, cod.
 250, censet Expositionem istam fidei Apollinario
 reddendam esse. Ita quoque Leontius in libro suo
Adversus eos qui proferunt nobis quædam Apollina-
rii, etc., ubi fragmenta duo recitat libelli hujus
De fide ex parte, quam repertam fuisse ait in an-
 tiquo exemplari bibliothecæ Andreæ episcopi Sidonio-
 rum, cum præfixo Apollinariii nomine. Quamobrem
 Combefisius legitimum ejus parentem assecutus

(a) *Synodic. Iren.*, c. 15.

non est, qui in notis ad hanc exθεσιν, *expositio-*
nem, quas prelo destinaverat, conjecit auctorem
 illius esse forte unum ex illis qui in Ponto vici-
 naque Armenia sic concilio Chalcedonensi adver-
 sati sunt, ut supposuerint Gregorio Thaumaturgo
 spurium fetum, alias excultum satis et theologi-
 cum. At vero, præter illa verba, *non duæ naturæ*
perfectæ, Apollinarium aut Apollinaristam produunt
 istæc alia: *Adhuc constemur Filium Dei factum*
esse Filium hominis, qui non nomine, sed veritate
carnem ex Maria Virgine assumpsit: et esse unum
perfectum, non duo perfecta. Eodem quippe modo
 Apollinarius arguitur apud Nysenum (b): *Et ἐκ*
δύο τελείων, οὐτε ἐν ᾧ θεός, ἐν τούτῳ ἀνθρωπῶς ἐστῖ,
οὐτε ἐν ᾧ ἀνθρώπος, ἐν τούτῳ θεός. Si ex duobus
perfectis constat, nec in quo Deus est, in hoc homo
est: neque in quo homo est, in hoc est Deus. Sed et in
 eadem expositione subsequitur: *Unam adorationem*
Verbi et carnis, quam assumpsit. Et anathematiza-
mus eos, qui differentes adorationes faciunt, unam
divinam, et unam humanam; et adorantes homi-
nem ex Maria, tanquam alterum præter Deum ex
Deo. Quo nihil tritum magis Apollinaristis fuisse,
 ex his quæ hactenus dicta sunt, constat.

IX. *De anathematismis eidem Gregorio suppositis.*
 — Quinino ejusdem plane furturis sunt anathema-
 tismi illi duodecim cum eorum interpretationibus,
 quæ Thaumaturgi nomen perinde præfixum habent.
 Etsi enim una natura in eis discrete non ex-
 primitur, latentem tamen dotum indicant con-
 ductæ Apollinaristis locutiones, quibus male sanas
 Diodori Tarsensis de Christi persona et naturis
 voces expugnabant, seque adeo catholicæ fidei
 professores obtendebant. Sed et in primis ex
 iisdem capitulis addiscimus, quonam pacto Scri-
 pturæ sacræ loca varia, quibus Christus, ut divi-
 nitate, ita et humanitate perfectus significatur, ad
 suum sensum torquerent. Nec factum faciat, ubi
 animam Domini ἀνόητον, *mentis expertem* esse vi-
 detur inficiari. Non enim humana nativæque homi-
 nis mente præditam [XXXVII °] intelligit, sed
 divino Verbi, ut ait, *spiritu*, quo factam sit, ut
 ἀνόητος, *mentis expertis*, absolute dici non debuerit.
 Quamobrem ejusmodi formulæ fidei et anathema-
 tismi, ad illum lapidem lydium revocanda sunt,
 quem paulo ante ex Gregorio Nazianzeno propter
 Vitalis Apollinaristæ similem confessionem pro-
 tulimus.

X. *De libris qui Dionysio Areopagite ascribun-*
tur. — Quod ad libros attinet quos Dionysii Areo-
 pagite nomine insignitos habemus, jam quidem
 inter selectioris et accuratioris eruditionis criticos
 confecta res est, eos sinceros ac germanos non
 esse. Fraudem olim præsci omunctæ naris scripto-
 res odorati sunt. Nam Photius in *Bibliotheca*, cod.
 1, Theodori cujusdam lueubrationem recitat, qua
 is auctorem alterum confutare aggressus erat,

(b) *Antirr. cont. Apoll.*, n. 5.

quatuor iisdem, quibus recentiores nostri, argumentis contendentes, volumina ista ab Arcopagita Pauli discipulo, et primo Atheniensium præsule, nequaquam fuisse elaborata: nimirum ex vetustiorum Patrum scriptorumve ecclesiasticorum silentio, ac præsertim Eusebii Cæsariensis, qui nulla Dionysii Atheniensis scripta recensuit: quod rursum in iis libris, recentioris apostolorum ævo disciplinæ mores enarrantur; ac demum quod horum auctor Ignatii Antiocheni vocem retulerit, quam sanctus hic martyr postrema, quam paulo ante obitum ad Romanos scripsit, epistola consignavit: cum tamen Dionysius Arcopagita, qui in aetate paulo Athenis primum prædicante nomen Christo dederat, vix ad imperii Trajani, sub quo martyrium Ignatius obiit, primordia prorogare ætatem potuerit. Atqui Photius ipse felicem omnino non fuisse Theodori sui conatum videtur insinuare, cum ait eum adversus quatuor anonymi momenta pugnare, τὸ γὰρ ἐπ' αὐτῶν, *quantum penes ipsum est*, genuinos esse magnum Dionysii libros. Theodorum istum pene crediderim non fuisse alium ab illo Theodoro Severi Monophysitarum antesignano sectario, cujus idem Photius opusculum seu libellum adversus Themistium hæresis Agnoetarum principem recitat, cod. 108, seu cui Joannes Philoponus amplum illud volumen nuncupavit, cujus item sit apud Photium mentio, cod. 116, Severianorum quippe magis, quam Catholicorum intererat subjectas Dionysio lucubrationes tueri, quas ipsi vulgo, Severo duce, hæresi suæ admodum favere facillabant, omniumque primi Christiano orbi obstruserant. Ex collat. 4 synodi Lateranensis sub Martino I, apparet Themistium ipsum Agnoetam multi fecisse larvati Dionysii libros, quos Colluthus alterius sectæ Monophysita corrumpere tentaverat. Fuit alter Theodorus Pharanitanus Monotheleticæ hæresis cum Cyro Alexandrino architectus, cujus perinde intererat Dionysii librorum auctoritatem propugnare, uti ex infra dicendis manifestum fiet.

XI. *Apollinarii non sunt.* — In Scholiis Græcis, quæ sancto Maximo attribui solent, ac Joanni Scythopolis in Palæstina episcopo, paucis demptis, reddenda esse ostensus sum, hinc inde refelluntur alii, qui catholicæ fidei contra Monophysitas defendendæ studio, libros istos omnes ex Apollinarii prodiisse officina asserabant; ex qua nimirum alios non paucos excusos esse non ita pridem evicerant, quibus præsertim illi hæretici

perinde innitebantur. Plane Dionysii nomen non forte fortuna, librariive alicujus oscitantia vel ignorantia (quod quidem sæpissime alias accidit) præscriptum illis fuit, sed eorum parens, non sine immani fallacia lectoribus imposuit, ut ipse Arcopagita fuisse crederetur. Nam se sanctorum Timothei, Thèi, Clementis Romani, Jacobi fratris Domini, Joannis evangelistæ, Petri, Pauli, Bartholomæi, apostolorumque cæterorum, imo Christi ac Deiparæ æqualem finxit. Qua vero de causa illudere Christianis voluerit, nondum satis assecuti sunt eruditi, hocque ipsum est quod operosius inquirendam suscepi.

Guillelmus Cavius in Historia sua Literaria, inter omnes variasque de librorum istorum auctore opiniones, potiorem illam esse censet, quæ eos Apollinario Laodiceo assignat. Cæterum eruditis dispiciendum relinquit, annon Apollinario parenti potius, quam filio sint concedendi. Filium siquidem, ut in aliis hæreticis, ita et in Irenæi Christi regni terrestris propugnatorem fuisse: qui tamen error a Pseudo-Dionysio cap. 7 *De eccl. hierarch.*, diserte proscribitur. Quisimo hic auctor passim præcepto Apollinaristarum hæresis capiti adversatur, ubi plenam et integram humanitatem a Christo assumptam docet et inculcat. Exempli gratia, cap. 9 *De eccl. hier.*, scribit Jesum Christum, qui nostra vita est, ex divinis latetris prodeuntem, speciem et formam ex nobis accepisse, τῇ παντελεῖ καὶ ἀσυγχύτῳ καθ' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει, *Integra sive absoluta et inconfusa secundum nos inhumanatione.* Cap. 4, Christum divino unguento seu chrismate significari censet, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐλικτῇ πρὸς ἀλήθειαν ἐνανθρωπήσει, *in totali et omnimoda secundum veritatem humanitatis assumptione.* Itemque cap. 2 *De div. nom.*, καὶ τῇ παντελεῖ τῶν ἡμετέρων προσλήψει, τὴν τελειωτάτην τῶν οὐραίων μετέδοσιν αὐτοῦ γῆσαι, *et perfectissimam rerum nostrarum assumptione communicationem suorum peregrisse.* Quibus in locis aliisque a quibus recitandis abstinere, a se amolitur auctor invidiam hæresis Apollinaristarum, qui humanitatem Domini nobiliori sua parte, humana mente, mutilabant. Unde merito Scythopolitanus cum ab hoc illorum errore exemit et absolvit.

Scholia in Dionysium Arcopagitam Dionysio Alexandrino perperam ascripta. — Eos non libet refellere, qui existimarunt (a) Dionysium Alexandrinum Arcopagiticæ Scholiis ac Commentariis

(a) In Ὁδηγῷ Anastasii Sinaitæ adversus Acephalos, p. 340, perinde legitimus Dionysium Alexandrinum scripsisse scholia in Dionysium Arcopagitam: Πάλιν τε μίαν οὐσαν λεγούσης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πάντας τοὺς ἁγίους ἀγγέλους, ὁ αὐτὸς θεὸς καὶ ἀποστολικῶς Διονύσιος πολλὰς οὐσίας ὀνομάζει τὰς ἀνω δυνάμεις. Ὁ γοῦν μέγας Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπίσκοπος, ὁ ἀπὸ ρητόρων, ἐν τοῖς Σχολίοις, οὗς πεποίηκεν εἰς τὸν μακάριον συνώνυμον αὐτοῦ Διονύσιον, οὕτω λέγει, ὅτι Ἀγγέλων ἐπιθεὶν καλεῖν

ἡ ἔξω φιλοσοφία, πᾶσαν ἄρατον φύσιν ὁμοίως καὶ οὐσίας τὰς ὑποστάσεις· καὶ τοῦτου φησὶ κατὰ τοὺς ἔξω εἰρηται τῷ ἁγίῳ Διονυσίῳ αἱ τοιαῦται φωναὶ καταχρηστικῶς. Rursus cum Ecclesia doceat unam esse angelorum essentiam, idem divinus et apostolicus Dionysius nominat supernas virtutes, nullas substantias. At magnus Dionysius Alexandrinus, qui ex rhetore factus est episcopus, in Scholiis quæ scripsit in cognominem suum Dionysium hæc habet: *Externa philosophia ingenitam appellare solet omnem*

illustrasse. Qui enim Dionysius Alexandrinus, qui, annum Christi 260, diem postremum obiit, libros vidisset, quorum auctor, ut Joannes ipse Scythopolitanus, vetustissimus [XXXVIII] prætensi Areopagitæ Scholiastes, bene persensit, Manichæorum impietatem, cap. 4 *De divin. nominib.*, dedita opera Hierothei sui nomine ad longum exagitat; cum hæc hæresis, ante annum saltem 277, Christiano ac Romano orbi non Innotuerit, imo quorum theologica loquela ac dictio hominem Nicænis temporibus longe posteriorem certo certius indicat? Atqui Usserius Armachanus in Observationibus mss. quarum sua iterum recurret mentio, post diligentem hujus scrupuli disquisitionem agnovit Joanni Scythopolitano reddenda esse scholia, quæ a Joanne Cyparissiota et aliis Dionysio Alexandrino perperam attributa erant. *Quod ex sententia a Cyparissioti ex Dionysii scholiis citata patet*, inquit, *quæ in scholiis istis totidem verbis reperitur, ut liquet ex Latina translatione scholiorum Scythopolitani, a Roberto Lincolnensi episcopo facta, et in bibliotheca collegii Corporis Christi apud Oxonienses asservata.*

Gregorius Nazianzenus Dionysii libros non laudat. — Neque vero rursus Joanni Pearsonio assentior, asserenti Pseudo-Dionysium laudatum fuisse a Gregorio Theologo, orat. 38, ut inde inferat illum scripsisse saltem circa postrema Eusebii Cæsariensis tempora. Gregorii quidem hæc verba sunt: *Sic Sancta sanctorum etiam a Seraphim obtinguntur, et tribus sanctificationibus celebrantur in unam dominationem deitatemque coeuntibus, ὡς ἄλλοι τῶν τῶν πρὸς ἡμῶν περιουσίωται κάλλιστα τε καὶ ὑψηλότερα, quemadmodum et alius quidem ante nos pulcherrime sublimissimeque disseruit.* Nicetas vero alique subinde Gregorii commentatores Græci, etsi libros Dionysii assidue triverant, quos pro germanis haberent, in utroque nihilominus loco, non alium nisi Athanasium designari agnoverunt. Scholiastes iam Græcus quem Ambrosius retulit in adversariis, ait: *Οἱμαὶ τὸν Ἀθανάσιον λέγειν ἐν τῷ ὁ πρὸς ἀλεξάνδρου λόγῳ, ἦγονν πρὸς Ἀρειανούς.* *Mea sententia est, hæc de Athanasio dicta esse, in ejus oratione 4 contra hæreses, sive contra Arianos.* Ubi magni Athanasii oratio *De incarnatione Dei Verbi* insuitur, in qua itidem sanctus doctor de ejus deitate contra Arianos disputavit. Atqui in hac profecto oratione longe explicatius enarratur canticum Seraphinorum, quam apud Dionysium, qui cap. 7 *De caelest. hierarch.*, paucissimis verbis illo Trinitatem laudari obiter monuit. Et certe cum Nazianzenus, orat. 34, non eosdem quos

cœmentitus ille Dionysius, angelorum ordines numeret, ita ut Seraphim et Cherubim amiserit, vel potius, ut alii ævi sui Patres, a Thronis non discreverit, id argumento est eum nequiquam vidisse libros *De caelesti hierarchia*, quos vere Dionysii esse censuerit. Nec refert, quod eadem oratione 34 et 41, Gregorius doceat caelestium virtutum ordines inferiores a superioribus illustrari eo quo Dionysius exponit modo. Quidni enim ex paucis illis quæ Theologus identidem protulit, auctor iste suum de angelis tractatum composuerit aut adornaverit? Plane falsum hunc Areopagitam eximii hujus doctoris sententias ac voces ipsas unquam esse pro certo habeo. Sed et Cyrillus Alexandrinus similia de collustratione angelicarum classium scripsit in *Thesouro*, assert. 31. Sed, cum varios ordines nominet ac recenseat, nullam Cherubim mentionem facit, quæ proinde a Seraphim vel Thronis diversa esse non putaverit. Quia tamen non deest suspicio ignotos ei non fuisse libros Areopagiticos, inquirere pergo quæ hujus causa fuerit.

XII. *Proferuntur a Monophysitis.* — Monophysitæ Eutychianorum successores inter præcipuos hæresis suæ patronos, Dionysium quoque Areopagitam obtulerunt. Id quod quidem eos fecisse constat in celebri collatione, quam Constantinopoli cum orthodoxis habuerunt anno 632, sub Justiniano imperatore, in qua Severiani sic loquuntur: *Beato Cyrillo, et beato Athanasio Alexandrino Ecclesie episcopis, Felice etiam et Julio Romano Ecclesie, Gregorio quinetiam mirabilium factore, et Dionysio Areopagita, unam naturam Dei Verbi decernentibus post unionem, hos omnes transgressi illi (Chalcedonensis synodi Patres) post unionem præsumperunt dicere duas naturas.* Imo hæretici illi ostendere se posse asseveraverunt, *Quia B. Cyrillus usus est istis testimoniis in libris adversus Diodorum et Theodorum editis.* Libros nempe quatuor illos, quorum occasione hæc tractatus, innuebant, quibus Cyrillus postremis vitæ annis confutaverat Apologiam, quam Theodoretus pro Diodoro Tarsensi et Theodoro Mopsuesteno, ediderat. Reclamavit Hypathius Cyrillum libros istos non scripsisse: verum in quinta synodo generali pro genuinis admissi lectique fuerunt: id quod rursus agnoverunt Leontius Byzantinus, lib. vii *De sectis*, act. 8, et Eulogius Alexandrinus, ut ferunt ejus Excerpta apud Photium. Ac magnus profecto Petavius, t. IV *Theolog. dogm.*, lib. 1, c. 10, § 8, hoc de lucubrationibus istis iudicium tulit. « Quod ad libros Cyrilli spectat, inquit, Liberatus diaconus in Breviario, cap. 10, refert quatuor illos ab eo

naturam inaspectabilem: similiter et hypostases substantias. Ex cujus more sanctus Dionysius his locis est locutus, improprie nimirum has voces usurpans. Hæc apud Sinaitam, qui in his quæ ad criticam spectant se passim rudem et imperitum prodidit. Ceterum inde discimus scholia quedam in Dionysium Areopagitam, ab Alexandrinis, ut reor,

conficta olim fuisse tanquam a Dionysio Alexandrino elaborata essent. Hæc porro Anastasii observatio integra etiam legitur inter scholia in cap. 5 *De caelesti hierarchia*; cum tamen in vetustis codicibus non exsistat, sed in recentissimis et editis tantum, ut proinde ex cap. 22 *Ὁδηγοῦ* transumpta sit.

scriptos esse, tres adversus Diodorum et Theodorum, quasi Nestoriani dogmatis auctores, et alium *De incarnatione* librum, in quibus inter cetera *Dionysii Areopagitæ Corinthiorum episcopi* testimonia posita esse demonstrat. Verum Catholicos ait, Acephalis, qui libris istis abutebantur, respondisse non eos esse Cyrilli. Quod sane verum non puto: non solum quia synodus quinta pro germanis illos habuit, sed etiam quia Cyrilli stylus et character in fragmentis apparet istis, quæ in Actis Ephesinis sunt Latine reddita. Cæterum Liberati, vel saltem amanuensis error est, ubi legimus, *Dionysii Areopagitæ Corinthiorum episcopi*, nec Garnerius hunc locum sanavit, dempta voce *Areopagitæ*, ac si Dionysius Corinthi episcopus, qui secundo sæculo floruit, laudatus potius a Cyrillo credi posset. Nam Liberatum hic paucis narrare constat, quid in collatione Constantinopolitana gestum sit cum Severianis; ex cuius proinde actis *Areopagitæ* nuncupationem retinendam [XXXVIII*] docemur. Hunc vero scriptorem memoriæ lapsu *Corinthiorum episcopum* pro *Atheniensium* posuisse parum refert. Quamquam ejus textus sic forsitan restitui possit: *In quibus continentur antiquorum Patrum incorrupta testimonia, id est Felicis papæ Romani, Julii ad Dionysium Corinthi episcopum, Dionysii Areopagitæ, et Gregorii mirabilis, etc.* Dionysium etenim illum ad quem Julii papæ data epistola ferebatur, *Corinthi episcopum* appellat Leontius, act. 8 *De sectis*, ὡς ἀπὸ τοῦ μακαρίου Ἰουλλοῦ ἐν τῇ πρὸς Διονύσιον τὸν Κορινθίου ἐπισκοπὸν ἐπιστολῇ. Aliam vero præterea responsionem Hypatius ejusque socii Severianis dederunt in illa collatione: nimirum *videri, quoniam et in illis libris hæretici falsantes addiderunt ea testimonia.* Reponentibus subinde Severianis, ex antiquis exemplaribus, maxime si ex Alexandria archivis eruantur, posse comprobari a Cyrillo vere allatas esse auctoritates Dionysii et aliorum, Hypatius regessit, indubitata fore duntaxat exemplaria, quæ sub Proterio vel Timotheo Solofaciolo descripta esse ostenderentur. Cum enim illa a multis, qui rectæ duarum naturarum confessioni adversabantur, jam pridem retinerentur, nequaquam a Catholicis exigi posse, ut adversariorum suorum testimonia suscipiant. *Nam et beati Julii famosam illam epistolam, inquit, manifeste Apollinaris fuisse, scriptam ad Dionysium, etc.* Mox et hoc in primis subjungunt: *Quod autem prius dici debuit, hoc in ultimo dicimus. Illa enim testimonia, quæ vos Dionysii Areopagitæ dicitis, unde potestis ostendere vera esse sicut suspicamini? Si enim ejus erant, non potuissent latere B. Cyrillum. Quid autem de beato Cyrillo dico? Quando et beatus Athanasius, si pro certo scisset ejus fuisse, ante omnia in Nicæno concilio de consubstantiali Trinitate eadem testimonia protulisset adversus Arianos diversæ substantiæ blasphemias. Si autem nullus ex antiquis recordatus est ea; unde potestis ostendere quia illius sint, nescio.* Hæc Hypatius, quibus inter

alia significat se ante illam collationem legis novisse libros ementiti Dionysii, in quibus Arianae hæresi adversaria assidua lectione deprehendisset. Unde recte eos novitatis ac cum neque ab Athanasio, neque ab ullo vel adversus Arianos allegati essent.

Citati olim a Severo Antiocheno. — Sic | Catholici Constantinopoli argumentabantur, apprime scirent quid in illis libris fidei consistesset, et quid ab ea dissentaneum apparere primis vero testantur hæreticos qui duas naturas inficiabantur, libros illos Dionysii vindicasse, quibus errore suum propugnavit. Et certe, Severum Antiochenæ sedis pervas hæreticum, jam pridem epistolam quartam Patris Dionysii ad Calum multoties laudasse compertum fragmento epistolæ ejus tertiæ ad Joannem Emenum, ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν ἡγούμενον ἐπιστολῆς, quod in collectaneis contra Severi manu exaratis exstat cap. 36, ubi pro Christo assignenda natura hunc in modum dicit: *Ἡμεῖς, καθὼς ἔδει φθάσαντες ἐν ἄλλοις διὰ τὴν γεγραφήκαμεν, τὴν φωνὴν τοῦ πανσόφου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὴν λέγουσαν, ἄλλ' ἀνθρώπος Θεοῦ καινὴν τινα τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν πεπολιτευμένος, μίαν ἐνοήσαμεν σύνθετον φωνὴν καὶ νοοῦμεν, ἐτέρως ἡμῖν, νοηθῆναι μὴ δυνατὴν ὡς πάσης ἔχουσαν δυάδος ἀπόφασιν, καὶ τὸν ἀπὸ πάντα Θεόν, τὸν ταύτην καινοπρεπῶς πεπολιτευμένον, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν ἰσοδρικὴν, ὡς περ καὶ τὴν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ ἰσοσαρκωμένην. Ὁ γὰρ τῆς οἰκονομίας λόγος κτητομήσας τὰς φύσεις, συνεχαινοτόμησεν αὐτὰς τὰς προσηγορίας. Ἐὖς ἀνεῖς ἔστιν ὁ Χριστός, ὡς ἐνὸς αὐτοῦ τὴν τε φύσιν, καὶ τὴν ὑπόστασιν, τὴν ἐνέργειαν σύνθετον, ἐπ' ἄρους ὑψηλοτάτου, λεγόμενον, ἀναβάντας κηρύττομεν, ἀναθεματίζοντες καὶ πάντας τοὺς ἐπ' αὐτοῦ μετὰ τὴν ἐνωσιν ἐφύσεων καὶ ἐνεργειῶν δογματίζοντες. Nos φ* *admodum in aliis operibus ad longum scriptum sapientissimi Dionysii Areopagitæ vocem istam, Dei facti viri, novam quamdam Dei virilem actionem nobis gerens, unam compositam naturam dicare intelleximus atque intelligimus, quæ a* *aliter intelligi non possit ut quæ qualitatis a negationem inferat. Quocirca Deum factum a* *nem, qui hanc novo modo gessit, unam esse naturam hypostasimque Deivirilem confitemur, unamque Verbi naturam incarnatam. Nam dispensationis minicæ ratio, uti naturas innovavit, sic et actiones novas fecit. Quando ergo unus est Christus unam ejus tanquam unum, tum naturam, tum sensationem, tum denique operationem compositam, a montem, ut Scriptura loquitur, excelsum ascendimus prædicamus; anathemati devotentes illos qui post unionem duarum naturarum atque operatum binarium numerum docent.*

Hæc igitur in epistola testatur hæreticus se

alias allata Dionysii auctoritate pro una Christi natura et operatione pugnassee. Verumenimvero Monophysitæ libros illos primi omnium laudasse reperiuntur. Unde Catholici theologi, qui contra illos jam evicerant, complures alias quas sectarii isti obtendebant lucubrations, præclaris Athanasii, Gregorii Thaumaturgi, Julii quoque et Felicis Romanorum pontificum nominibus insignitas, genuinos esse Apollinarii fetus, falsi Dionysii perinde volumina eidem Apollinario attribuerunt. Hancque fuisse Hypatii Ephesini aliorumque Byzantinorum orthodoxorum sententiam superius vidimus. Dum vero antehac idem iudicium fuerat illorum, quos Joannes Scythopolitanus in suis in Dionysium Scholiis ab hac opinione revocare passim satagit, cum ipse persuasum haberet, nihil in illis libris occurrere, quod rectæ fidei contrarium esset.

Joannes Scythopolitanus scholiorum in Dionysium germanus auctor. — Atqui Joannem Scythopolitanum, ardentissimum Christianæ doctrinæ sæculo quinto labente et sexto ineunte propugnatorem, melioris saltem partis Scholiorum Græcorum in Pseudo-Dionysium auctorem esse operæ pretium erit ostendere: quamlibet sancto Maximo omnia nullo discrimine tribui vulgo soleant. Anastasius Bibliothecarius in epistola ad regem Carolum Calvum de sua Areopagiticorum translatione Latina, locetiam de Scholiis Græcis quæ una interpretatus erat, testatur: *Ipsorum autem [XXXIX] scholiorum in peratheseon, quæcunque in calce sui signum vivificæ crucis habent, a B. Maximo confessore et monacho inventa narrantur. Cætera sancti Joannis Scythopolitani antiistitii esse narrantur.* Nondum hætenus incidi in exemplar vetus Anastasianæ translationis, in quo Maximi Scholia a Joannis discreta essent. Usserius vero Armachanus, in *Bibliotheca theologica*, manu exarata, cujus fragmentum recitat Guillelmus Cave in *Joanne Mazentio* (quem necio quo stupore, quia monachorum Scytharum in Occidente causam egit, pro Joanne Scythopolitano accepit), de Scholiis Maximi et Joannis hæc reliquit observanda: « Joannes Scythopolitanus scripsit in Dionysium Areopagitam Scholia pariter ac Maximus. Verum in libris Dionysii ab anno 1562, inclusive editis, simul confusa sunt Joannis et Maximi Scholia; quæ non in antiquioribus solum, quæ Cyparissioti tempore ferebantur, editionibus fuerunt distincta, sed etiam in utroque quo usus est Morellius codice: in quorum altero ad marginem apposita sunt Joannis Scythopolitani sine nomine Scholia; in altero vero seorsim (post absolutum textum integrum Dionysii) Maximi nomine insignita Scholia; eo breviora, quod ab amplioribus Joannis, cum quibus ea conjunxit Morellius, separata fuerant. Porro vulgata illa Scythopolitani Scholia eadem illa ipsa sunt, quæ Dionysio Alexandrino ab aliis sunt attributa. Quod ex sententia a Cyparissioti ex Dionysii Scholiis citata patet, quæ in Scholiis istis totidem verbis reperitur. Istam vero sententiam

Scythopolitani, non Maximi esse liquet ex Latina versione Scholiorum Scythopolitani a Roberto episcopo Lincolnensi facta, et in bibliotheca collegii Corporis Christi apud Lincolnenses asservata, in qua reperitur. » Hæc Usserii accurati satis critici, ex quibus certo certius sit hodieque superesse Scholia Scythopolitani in Dionysium, eaque illa esse quæ S. Maximo indiscriminatim assignantur; cum perpauca et perexigua sint quorum Maximus parens fuit. Hæcque, interjectis ejusmodi vocibus, ἄλλως, εἰς τὸ αὐτό, a Morellio sæpe ab aliis secerni animadverti. Quinimo in multis codicibus Regiis et Colbertinis operum sanctissimi confessoris commentarium ipsius, seu Scholia in quartam Dionysii epistolam ad Caium habentur, toto cælo ab editis diversissima.

Ex ipsismet Scholiis id evincitur. — Joannem vero Scythopolitanum verum auctorem aliorum illorum in Dionysium Scholiorum censeri debere evincitur ex multis eorum locis, quæ ipsum veluti digito monstrant. Omitto inscriptionem eorum prologi, ut in editis jacet: Πρόλογος τοῦ ἁγίου Μαξιμου, ἢ κατὰ τινὰς Ἰωάννου τοῦ Σκυθοπολίτου. *Prologus sancti Maximi, vel secundum quosdam Joannis Scythopolitæ.* Ad ea pergo, quæ hominem indicant in Palestina agentem, qui sæculo sexto ineunte scriberet; imo quæ non nisi a Joanne nostro litteris potuisse mandari videntur. In interpretatione vocum obscurarum Dionysii, ad vocem Παλαιός, observat hanc similem esse vocabulo θαλιός; quod quidem εἰρηται, inquit, ἐπὶ ποίοις ὄρεσι τοῖς κατὰ Ἱερικὴν μάλιστα εὐρισχομένοις, ἐξ ὧν ἱατροὶ ὡς τὰ πολλὰ τὴν θηριακὴν σκευάζουσιν. *Usurpatur de quodam serpentum genere, qui in Jericunthina regione præsertim reperiuntur, ex quibus medici ut plurimum theriaca conficiunt.* Quæ profecto Palestinæ incolam mihi videntur indicare, qui serpentes istos consueto et communi apud Græcos alios nomine διψάδας non appellet, sed διψαλέους, de Palestinorum more. Sed in primis se ea ætate, inque ea regione vixisse significat, in quibus Origenistarum hæresis invalesceret. Nam in cap. 7 lib. *De eccl. hier.*, recensitis vetustioribus hæreticis, Simone Mago, Menandro, Valentino, Marcione, et Manete, de Origenianis subjungit, καὶ νῦν δὲ οὐ ἀπὸ τῶν Ὀριγένους προερχόμενοι μύθων, *et nunc vero qui prodeunt fabularum Origenis sectatores.* Atqui sancti Maximi ævo exsoleverant prorsus Origenistæ, ex quo Origenes cum Didymo, Evagrio, aliisque horum sociis a quinta synodo proscripti fuerant, adeo ut sæculo septimo quo Maximus florebat, nuda eorum superesset memoria. Ætate vero Joannis Scythopolitani, eorum errores per monasteria Palestinæ grassabantur, Leontio quodam Byzantino, Joanne, Isidoro, et Nonno auctoribus: unde gravissimæ turbæ ac tumultus per eam omnem excitati sunt: quemadmodum fuse narratur in Vitis SS. Euthymii, Sabæ, Theodosii, et Cyriaci monachorum, qui pro fidei causa adversus novos istos

hæreticos, et eorum asseclas, labores multos diu tolerarunt. Harum porro concertationum hic exitus fuit, ut, Justiniani et concilii quod sub Menna habitum est, necnon quinti generalis, repetitis decretis, damnato cum suis sectatoribus Origene, Anastasii ducis opera tota Palæstinæ provincia ab ea peste liberata sit.

Sed manifestius adhuc Joannes Scythopolitanus seipsum prodit, in altero in cap. 7 *De celest. hier.* scholio, in quo sic loquitur Σημελωσαι κατὰ Βασιλειανῶν, ἤτοι Νεστοριανῶν: *Observa contra Basilianos sive Nestorianos, Jesum Christum, qui ea parte qua homo est, assumptus fuit, Dominum esse omnium spiritualium, et Regem gloriæ, etc.* Itemque in c. 7 *De eccles. hierarch.* ubi sacra theologiæ nomine a Dionysio significari ait voces istas, *Τὸ ἐκ Χριστοῦ Φίλιος τοῦ Θεοῦ ζῶντος, καὶ Νεστοριανῶν, καὶ Παυλιανιστῶν, καὶ τῶν ὁμοίων*. Quod observatione dignum est, contra Basilianos et Nestorianos, Paulianistasque, et similes. Atqui nusquam alibi reperias Nestorianos appellari Basilianos. Hæc autem appellatio ab alio auctore indita eis esse non potuit, præterquam a Joanne Scythopolitano, qui, variis scriptis a Basilio Cilicæ Antiochenæ Ecclesiæ presbytero lacescitus, eundem Basilium tanquam versutissimum Nestorianæ impietatis propagatorem antirrheticis dissertationibus traduxerat, veluti narrat Photius in *Bibliotheca*, cod. 95 et 107. Cum enim Basilius Petrum Mongum, aliosque Chalcedonensis fidei hostes se detestari profferetur, Nestorianorum interim hæresim astruebat; suppresso quidem Nestorii nomine, præsentia vero Diodori Tarsensis et Theodori Mopsuesteni, tanquam Ecclesiæ Patrum, auctoritate. Hæ similitates Basilium inter et Joannem Scythopolitanum acciderunt Anastasio imperatore [XXXIX] et Flaviano Antiochenæ Ecclesiæ antistite. Posthac autem Joannes contra Severum Monophysitam, qui Antiochenam sedem expulso Flaviano occupaverat, calanum strinxit, octoque saltem volumina adversus eum scripsit, quandoquidem tam in actis sextæ synodi, quam in sæpe laudatis collectaneis contra Monophysitas, cap. 13 libri ejus contra Severum octavi, fragmentum sat amplum visitur.

Unde Joannes Scythopol. sinceros esse Dionysii libros putaverit. — Joannes itaque Scythopolitanus falsa librorum qui Dionysii Arcopagitæ nomen præferabant, inscriptione deceptus, itemque vocibus variis et locutionibus Atticis quæ in illis passim occurrunt, ac multis deum hinc inde ad veteris ætatis et disciplinæ normam compositis locis, satius duxit eos pro genuinis admittere; quod eo fidentius affirmavit, ob Petri, nescio enjus, diaconi Romani testimonium, asseverantis in Romanæ Ecclesiæ scriniis longe plura asservari Dionysii opera, quam in Oriente circumferrentur: at non sine vanissimo mendacio, quandoquidem sexto sæculo jam affecto, Gregorius Magnus ex

auditu solo ulla exstare noverat; cum hom. 31 in *Lucam* ad hunc modum loqueretur: *Fertur Dionysius Arcopagita, antiquus et venerabilis Pater, dicere quod ex nimirum angelorum agminibus, etc.* Dicendo, *fertur Dionysius Arcopagita*, nobis satis annuit Romæ non ita notos fuisse falsi Dionysii libros. Et sane si Romani eos omnes apud se habuissent, quos Arcopagitæ esse arbitrarentur, non illos qui latebant, interire passi essent, sed in publicum emisissent. Scythopolitanus itaque illis quas dixi suasionibus inductus, ea omnia loca quibus Monophysitæ nitebantur, benignissimis interpretamentis ad sanum sensum traduxit. Cæterum paucos e Catholicis, qui suæ statim sententiæ suffragarentur, habuit; aliis ad annum usque 533, quo Constantinopoli collatio cum Severianis habita est, ex adverso reclamantibus, spuria arcopagitica esse, et ab hæreticis atque Apollinaristis confecta et supposita. Cæterum Joannes in Palæstina et Syria magni nominis aliquos sibi conciliavit, in quibus præsertim fuit Ephræmius Antiochenus, ut colligitur ex his quæ Photius refert, cod. 223, ex quibus constat patriarcham istum Orientis, volumina illa de quibus disputamus, pro sinceris et genuinis admisisse. Hinc post quintam synodum, dissipatis paulatim propter favorabiles quas dixi interpretationes terculamentis, qui deinceps secuti sunt Patres, ob affectatam ab auctore doctrinæ ac sensuum sublimitatem velut attoniti, minime dubitarunt eadem tanquam germana et orthodoxa recipere. Hoc nimirum, tam Pseudo-Arcopagiticis quam monumentis aliis quæ speciosis perinde titulis et nominibus insignita fuerant, sancti Patres sexti septimique ac sequiorum sæculorum, cum essent criticæ artis incuriosi, bona, ut dicitur, fide indulserunt, ubi catholicæ fidei causam illis etiam libris admissis sartam tectam fore intellexerunt. Quia vero, salva semper quæ sanctissimis Ecclesiæ magistris debetur reverentia, inter eruditos hodie convenit libros, qui Dionysii Arcopagitæ nomine inscribuntur, ab impostore quodam compositos esse, operæ pretium me facturam existimavi, si in horum auctorem audaciuscule inquirerem.

XIV. Num Pseudo-Dionysius hæreticus fuerit. — Ex his quæ a me dicta sunt, jam extra dubium est prætensa arcopagitica a Severo et Monophysitis fuisse primum producta ad unam Christæ naturam affingendam, adversus Chalcedonensem de duplici ejus natura confessionem. Catholicos vero ea statim tanquam adulterina rejecisse, et cum multa alia testimonia, quæ Athanasii, Gregorii Thaumaturgi, Julii ac Felicis præclara nomina præferbant, Apollinario hæretico reddenda esse non ita pridem comprobassent, de arcopagiticis idem judicium tulisse. Cum vero Pseudo-Dionysium ab Apollinaristarum hæresi vindicaverim, inspiciendum nihilominus superest mihi, num recentiorum Apollinario Monophysitarum, sive Eutychianorum, sive

Dioscoritarum, sive **Acephalorum** ac **Severiano-**
rum error in eis contineatur. Quod ut melius
succedat, paucis exponam quid Eutyches, quid
Dioscorus, quid alii subinde de Verbi incarnati
mysterio tenuerint.

Eutycheis error. — In Actis concilii Constantino-
politani, Eutyches suam de incarnatione Verbi fidem
coram antistite suo Flaviano et Patribus qui conve-
nerant, ex animo, invocata Trinitate, sic professus
legitur: *Confiteor adventum ejus in carne factum esse
ex carne sanctæ Virginis, atque integre inhumana-*
tum esse pro nostra salute. Confessio hæc, cum re-
citata esset in conciliabulo Ephesino, Dioscorus
Alexandrinus respondit: *Admittimus hanc fidem.*
Synodus adjecit, *hanc esse Patrum fidem.* Flaviano
rursum in concilio suo Eutychem urgenti, uti Chri-
stum, non solum Patri consubstantialem secundum
divinitatem, verum etiam Matri ac nobis secundum
humanitatem fateretur, iterum atque iterum ille
reposuit *sui non esse Dei et Domini cæli et terræ
naturam edisserere, Æως σήμερον φυσιολογεῖν ἑμαυτῷ
ὡς ἐπιτρέπω· se nunquam dixisse corpus Domini
et Dei nostri esse consubstantiale nobis. Cæterum se
confiteri consubstantialem nobis esse sanctam Virgi-*
nam, et quia ex ipsa incarnatus est Deus noster. Ad-
jecit se non dicere *Dei corpus esse corpus hominis,*
hæc vero corpus humanum, οὐκ εἶπον σῶμα ἀνθρώ-
που τὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα. Quasi nempe Dominus
proprie homo non fuerit, cum Deus esset. Tandem
cum instaretur, ut Christum consubstantialem
nobis, duasque in eo naturas agnosceret, protesta-
tus est *se unam naturam post unionem et incar-*
nationem confiteri, μίαν φύσιν ὁμολογῶ, quanquam,
ut ante factus erat, *incarnatam*: quæ omnia Dio-
scorus approbavit in sua synodo.

Ex hac repetita Eutycheis confessione apparet
eum hæcenus quidem ab Apollinarii impietate
evasisse, quatenus Deum integre factum hominem
presumptiavit, neque in ea fuisse opinione, quam
mali veterum ei, non nisi per consecutionem,
affixere, Christi carnem de celo lapsam, per Vir-
ginis uterum tanquam per canalem transivisse.
Quamobrem potius cum Combessio dicendum Eu-
tychem non eo sensu negasse Christum esse con-
substantialem nobis humanitate, ac duas habuisse
naturas, quasi caro sive humanitas ex Virgine
procreata non sit, aut Christo defuerit, vel per
mutationem [XL] sive conversionem, vel per absorp-
tionem aut deperditionem; sed ut natura divina sola
proprie natura sit et dicatur, quæ primas in incar-
natione partes habeat, non humana, quæ secundas
tantum: illa, inquam, quæ aliam habeat, non quæ
habentur, et superioris habentis sit; tanquam il-
lius videlicet appendix, eique pene immersa.

Dioscori. — Dioscorus hanc eandem doctrinam,
quam in sua synodo approbaverat, etiam post
Chalcedonense concilium propugnavit. Cum enim

Gaugras relegatus esset, epistolam ad Alexandri-
nos suos scripsit, ex cujus fragmento quod Nice-
phorus Constantinopolitanus ad calcem *Antirrhæti*
adversus Epiphaniem subjecit, apparet eum
nullatenus ab Eutycheis errore declinasse: Et τὸ
αἷμα Χριστοῦ κατὰ φύσιν Θεοῦ ἐστίν, inquit, καὶ
οὐκ ἀνθρώπου, τί διαφέρει τοῦ αἵματος τῶν τράγων
καὶ τῶν μόσχων, καὶ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως; καὶ
τοῦτο γὰρ γῆινον καὶ φθαρτόν. Ἄλλὰ μὴ γένοιτο ἐνδὲς
τῶν κατὰ φύσιν φθαρτῶν λέγειν ἡμᾶς ὁμοούσιον τὸ
αἷμα Χριστοῦ· *Nisi Christi sanguis suapte natura
Dei ac non hominis sit, quomodo nihil discrepat a
sanguine hircorum et vitulorum, et a cinere vitulæ?
hoc quippe terrenum et corruptibile est. Verum aver-*
*tat Deus, ne Christi sanguinem ejusdem essentia seu
naturæ esse dicamus, ac quemlibet aliam qui natura
corruptibilis sit.* Existimavit ergo Dioscorus, quem-
admodum Eutyches, Christi sanguinem ejusque
adeo carnem, abjecta humilis naturæ nostræ pro-
prietate, divina evasisse, ut alterius a cæterorum
hominum sanguine et carne generis et naturæ, et
veluti sanguis et caro Dei, facta sint, ne hominis
caro et sanguis esse diceret.

Timothei Æluri. — Atqui Timotheus Ælurus ejus
successor, quamlibet Eutychei, quia Christum con-
substantialem nobis secundum carnem et humani-
tatem esse negaverat, anathema dixerit, in eum-
dem tamen errorem reciderat, cum in lucubra-
tione, qua Leonis Magni ad Flavianum epistolam
vellicabat, pronuntiare non dubitaverit *solan*
divinitatem esse Christi naturam, etiam incarnatam:
φύσις γὰρ τοῦ Χριστοῦ μόνῃ θεότης, εἰ καὶ σεσάρ-
κωται. Quibus verbis celebratissimum illud di-
ctum, quod Cyrillus recto sensu usurpaverat,
unam Dei Verbi naturam incarnatam, pessime in-
terpretabatur, ac si per incarnationem humanitas
tota ad deitatis naturam pertinisset, in qua com-
prehenderetur; sed sine ulla, ut interim dicitabat,
permixtione, vel absorptione, vel conversione.
Hinc subinde contra Leonem Magnum contende-
bat humanitatem Christi omni actione propria
caruisse, nec operationes alias nisi divinas per
eam exsertas esse, atque adeo, quæ humanitatis
operationes censebantur, πάθη πάσσιονες potius, et
meras executiones, πράξεις, esse nuncupandas.

Severi Antiocheni. — Ab his nullatenus dissensit
Severus Antiochenus, tametsi ab Eutycheis sensu
plus aliis recedendo apud Theodorum Rhythensem,
ψευδοζηθῆς, η. δ. *Falsivus* audiat. Is, cum duas
naturas perinde abnegaret (a), sed unam compo-
sitam statueret, servatis utriusque proprietatibus,
humanitatem *transformatam docuit ad deitatis glo-*
*riam et operationem, μεταστοιχεῖωσεν ὁ Λόγος
ἢ ἠνωσεν ἑαυτῷ κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἀνθρωπότητα,
εἰς τὴν ἑαυτοῦ δόξαν καὶ ἐνέργειαν,* ita ut, sive di-
vina ageret, puta miracula patrando, sive humana,
gradiendo, *mutando locum* (id quod suapte natura

(a) Sev. epist. ad Œcum. comit. act. x sextæ syn.

prorsus humanum est) οὐ τὸ μὲν τῆσδε, τὸ δὲ τῆσδε φύσεως, non illud illius naturæ esset, nec istud istius, sed unius et ejusdem, nempe divinitatis; quia θεϊκῶς τὰς θεοσημείας ἐργάζατο καὶ ἀνθρώπινα, divina ratione tum prodigia, tum humana opera efficiebat. Hæc porro Eutychianorum, Acephalorum, et cæterorum Monophysitarum erronea doctrina fuit, quam sexcentis aliis illorum testimoniis liberet amplius ostendere, nisi brevitati studendum esset.

Catholica de incarnatione Verbi fides. — Catholicam vero fidem Leo Magnus ita descripsit in celebratissima sua ad Flavianum Constantinopolitanum epistola: *Assumpta est, inquit, de matre Domini natura, non culpa: nec in Domino Jesu Christo in utero Virginis genito, quia natiuitas est mirabilis, ideo nostri est natura dissimilis. Tenet sine defectu proprietatem suam utraque natura, et sicut formam servi Dei forma non admittit, ita et formam Dei servi forma non minuit. Agit utraque forma cum alterius communiōne quod proprium est, Verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exsequente quod carnis est. Unum cornuscat miraculis, aliud succumbit injuriis. Sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recessit, ita caro naturam nostri generis non reliquit. Esurire, sitire, lassescere atque dormire, evidenter humanum est: sed de quinque panibus quinque millia hominum saturare, supra dorsum maris plantis non subsidentibus deambulare, et elationes fluctuum increpata tempestate consternere, sine ambiguitate divinum est.* Ubi sanctissimus pontifex humanam naturam, cum assumpta a Verbo fuit, conditionis suæ metas non excessisse declarat, et utrique formæ seu naturæ proprios actus operationesve assignat, ut natiuitas ex Virgine, incessio super mare plantis non subsidentibus, aliaque id genus prodigia, solius divinitatis effecta fuerint; lassescere vero, esurire, sitire, comedere, et aliæ humilis nostræ conditionis actiones, humanitatis. Quia nimirum, ut idem pontifex ait in epistola ad episcopos Palestine: *Ea ipsa quæ inseparabiliter gesta sunt, nulla permixtione confundimus, sed quid cuiusque formæ sit, ex operum qualitate pensamus.* Quod quidem postremum doctrinæ Leonis de duabus Christi operationibus caput admodum displicuit Eutychianistis et Monophysitis aliis, impugnatumque in primis est a Timotheo Æluro, ut constat ex fragmento quod apud me habeo, Apologix, quam Eustathius Berytensis pro sancti pontificis ad Flavianum epistola adversus hunc hæreticæ Dioscori successorem conscripsit. Quam litem Severus aliique Monophysitæ ardentius sunt persecuti, ut duarum naturarum fidem facilius labefactarent.

XV. *Pseudo-Dionysius humanitatem in Christo conditionem suam excessisse censet.* — Modo dispiciamus num Pseudo-Dionysio, quem Monophysitæ in medium producerunt cum Leone Magno, an cum illis hæreticis conveniat, et utrisnam con-

sententia scripserit. Capite 2, *De divinis nominibus*, excerptum affert theologicarum institutionum, quas sanctissimo nescio cui Hierotheo suo ascribit [XLII] (non sine apertissimo mendacio, quando verba, dictio, phrasis et loquela eundem prorsus atque ipsummet pratensorem Arcopagiticorum auctorem produunt). In his porro legitur: *Dominum Jesum, ὑπερφυσὲς καὶ ὑπερούσιον, quod supernaturalis et supersubstantialis est, quando factus fuit homo, servasse; non solum quatenus nostra participavit sine alteratione et confusione, nihil ex inexplicabili sua inanitione quoad immensam plenitudinem suam perpersus: ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ πάντων καινὸν καινότητων, ἐν τοῖς φυσικοῖς ἡμῶν ὑπερφυσῆ; ἦν, καὶ ἐν τοῖς κατ' οὐσίαν ὑπερούσιος, πάντα τὰ ἡμῶν ἐξ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ὑπερέχων.* Sed, quod omnium novorum perquam novum est, in nostris naturalibus supernaturalis erat, et in iis quæ substantiæ sunt, supersubstantialis, quoad omnia nostra ex nobis supra nos eximie supereminens. Ut hujus loci sensus visque percipiatur, attinet observare, vocibus ὑπερούσιος et ὑπερφυσῆς, apud istum auctorem non significari eximium quemdam statum, qui tamen naturæ creatæ terminos ex toto non excedat, sed divinam omnem præcellentiam, quæ ab omni creatoræ substantiæ quantalibet perfectione infinite discrepet. Jam vero, si Dominus Jesus supernaturalem supersubstantialemque statum suum servavit, non solum quatenus, cum Deus esset, sine cui demutatione aut confusione nostrarum rerum particeps fuit, sed etiam quatenus humana nostra, seu nostræ substantiæ ac naturæ propria, supernaturali supersubstantialique ratione gessit et habuit; quid aliud restat, nisi Christum divinæ humana quæque nostra gessisse, ejusque adeo humanitatem ad divinitatis naturam pertinuisse, velut ejus appendicem? qui quidem parus parus Monophysitarum error fuit: quemadmodum olim Apollinarii, quem Leontius Byzantinus docuisse refert, *Dominum hominem fuisse supra nos, consimili prorsus modo Anastasius Sinaita, pag. 267, τοῦ Ὁδηγοῦ, Severianum et Galanitæ suam, seu novum Bataneotem, sive Porphyriam aliorum, perstringit, quod Christum assereret voluisse videri hominem supra hominem, μᾶλλον δὲ, ὡς φησιν ὁ Βατανεώτης ὁ νεαρὸς, εἰ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνθρώπος πιστευθῆναι ἠβούλετο ὁ Ἰησοῦς.*

Atqui Monophysitas illo Dionysii loco contra Catholicos pugnasse, Anastasius Sinaita testatur in Ὁδηγῷ, pag. 240, ubi reponit Dionysium hoc ipsomet loci satis ostendere se naturam humanam in Christo agnovisse, cum paulo ante dixerit Dominum ex Virginis sanguinibus carnem sibi compegisse. Unde infert hunc auctorem credidisse Christi corpus ejusdem nobiscum fuisse substantiæ et naturæ. At hoc etiam Monophysitæ Timotheo Æluro doctore confitebantur, ne præsertim a Cyrilli Magni confessione dissidere putarentur: ideoque *Semicutychiani* dicti sunt a Facundo Hermianensi,

ει ψευδοαληθείς, *Falsiveri*, a Theodoro Raythen-
si; quia hac in parte ab Eutyche discesserant, ut
nihilominus divinitatem solam proprie naturam esse
Christi, etiam incarnati asseverarent: φύσις τοῦ
Χριστοῦ μόνῃ Θεότης, εἰ καὶ σεσάρκωται. Quinimo
Eutyches ipse, ut antehac ostensum est, etsi Chri-
stiana nobis esse consubstantialem ratione humanita-
tis inflictabatur, nihil sibi satis constans, integram
humanitatem a Christo de Virginis carne acceptam
agnoscebat: id quod de Dioscoro peræque affirmare
multa suadent. Catholicæ vero Ecclesiæ alia do-
ctrina fuit: nimirum, ejus humanitatem, tametsi
Dei Verbi hypostasi subsisteret, naturam nostri
generis non reliquisse, nec ejus conditionis carce-
res prætergressam esse, sed nostræ prorsus simi-
lem existisse, præter peccatum; uti Paulus docuit,
et Leo Magnus declaravit.

*Deitatem esse incarnatam docet. Hypostasim a
natura non distinguit.*—Verum Dionysius ille emen-
tissimus eodem in loco Hierothei sui nomine de in-
carnatione Verbi ita disserere cœperat, ut vix du-
bium ullum reliquerit, quin crederet, humanita-
tem ad divinam naturam evectam esse, ad quam
velut appendix spectaret: Ἡ πάντων ἀρχή, ἰνὸν
καὶ ἀποπληρωτικὴ τοῦ Ἰησοῦ θεότης, ἀρρήτος,
ἐξουσιαστικὸς, ὑπὲρ νοῦν, ὑπὲρ ζῶην, ὑπὲρ οὐσίαν,
ὑπερφυσικῶς ἔχει τὸ ὑπερφυσικόν, καὶ ὑπερουσίως τὸ
ὑπερούσιον. Ὅθεν ἐπειδὴ καὶ ἕως φύσεως ὑπὸ φι-
λοθερίας ἐλήλυθε, καὶ ἀληθῶς οὐσιώθη, καὶ ἀνὴρ
ὁ ὑπερφυσικῶς κεχηρημάτικον, καὶ τούτοις ἔχει τὸ
ὑπερφυσικόν καὶ ὑπερούσιον. *Universorum causa, ex-
plettrique Jesu deitas, ineffabilis, inenarrabilis,
mente, vita, substantia sublimior, supernaturali modo
habet, quod supra naturam sit, ac supersubstantiali,
quod supra substantiam: unde quia ad naturam usque
descendit, et vere substantiata est, virque factus est,
qui eximie Deus erat; in his quoque habet quod su-
pernaturale et supersubstantiali est.* Atqui Severia-
norum more, contra quam inter Catholicos, post
synodum præsertim Chæcedonensem, ratum fixum-
que erat, *deitatem*, seu naturam divinam hic mi-
nime secernit ille ab hypostasi, ut eam esse incar-
natam censcat. Verum *Divina natura seu deitas
nequaquam incarnata est*, inquit Damascenus in
tractata contra Jacobitas, n. 53, et alibi. Quinimo,
si ipsamet natura divina humanam sibi intime co-
pulavit, ut ejus assumptione substantiata fuerit,
omnino consequitur, ex utraque unam evasisse
naturam compositam; quia unio facta esset in na-
tura: quemadmodum invicte demonstrat sanctus
Thomas III part., quæst. 11, art. 2.

Neque vero Dionysius ille Hierothei duntaxat sui
nomine deitatem ipsam incarnatam esse professus
est, sed et idem diserte pronuntiaverat, capite
primo ejusdem tractatus *De div. nom. : Deitas,*
θεότης, inquit, *humanissimam se præbuit*, ὅτι τοῖς
καθ' ἡμᾶς πρὸς ἀλήθειαν ὀλιγωρῶς ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς
ὑποστάσεων ἐκοινωνήσεν, ἀνακαλουμένη πρὸς ἐκυ-
τήν, καὶ ἀνατιθεῖσα τὴν ἀνθρωπίνην ἐσχάτην, ἐξ

ἧς ἀρρήτως ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη, καὶ παρό-
τασιν εἴληψε χρονικὴν ὁ ἀίδιος; *Quin nostris secun-
dum veritatem integre in una suarum hypostasium
communicavit, ad seipsam referens, sibi que vindic-
ans humanam vilitatem, ex qua ineffabili modo sim-
plex Jesus compositus est, ac temporariam extensio-
nem sempiternus admisit.* Hoc in loco humanitatem
sic a deitate assumptam censet, ut ipsamet divi-
na natura propria sibi fecerit quæ humanitatis
sunt, ac non solum divina Verbi persona; ut,
inquam, non modo divina personæ Verbi, secun-
dum accuratas mutue [XLI] communicationis
proprietas regulas, humanitatis dotes ascribat,
verum et ipsimet deitati. Quo dato, deitas ipsa de
Virgine nata, passa, et crucifixæ erit, aliaque
portenta impune proferentur, quæ Eutychanis et
Severianis familiarissima fuere, cum naturam ab
hypostasi non distinguerent, ubi de Dei Verbi in-
carnatione disputabant, quemadmodum in notis
ad cap. 3 lib. III *De fide*, enarratum fuit. Quin
et vox ista ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη, *simplex Je-
sus compositus est*, nescio quid veræ theologiæ mi-
nime consentaneum sonat. Vox quippe *Jesus* per-
sonam compositam ex deitate et humanitate signi-
ficat, non simplicem ac pure divinam, quæ compo-
sitionem subinde admisit. Sed de hoc iterum.
Infra.

Epistola 4, ad Caium, Monophysitici erroris plena.
— Epistola quarta, quæ *Caius Therapeutæ* inscribitur,
etsi Christum vere fuisse hominem concedit,
quippe cum Verbum caro factum sit, et *homo Chri-
stus Jesus* in Scripturis dicatur; attamen eum su-
pra quam hominum conditio ferat, hominem fuisse
iterum docet Monophysitarum more: Ὑπὲρ ἀνθρώ-
πους, καὶ κατὰ ἀνθρώπους ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων
οὐσίας ὁ ὑπερούσιος οὐσιωμένος. Pergit, aitque: *Qui
supra substantiam existit, eis τὴν οὐσίαν ἀληθῶς ἐλ-
θὼν, ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐνήργει
τὰ ἀνθρώπου. Ad substantiam vere veniens, supra quam
substantia ferat, substantiatus est, et supra hominem
operabatur quæ hominis sunt.* Id quod probat, ex
ejus in utero Virginis conceptione, et incessione
super aquas: quæ quidem exempla ipsissima sunt,
quæ Leo Magnus in epistola ad Flavianum attribue-
rat, ut ostenderet deitatem Christi peculiare suas
operationes divinas ab humanis distinctas exercuisse,
quemadmodum humanitas, suas, absque utrarumque
confusione aut divisione: cum alioqui Monophysitæ
adversus ipsum ex iisdem miraculis operibus uni-
cum operationis genus, subindeque naturam unam
deitatis scilicet, in Christo fuisse inferrent. *Si Chri-
stus non erat deitas* (inquit apud Sinaitam in
Ὁδηγῶ), *quomodo sputum ejus cæco medicinam fecit?
quomodo lacrymæ ejus Lazarum excitavit? Sed
neque dormisse nisi semel in navi, legimus: sed ne-
que in Evangelio constat eum, ut sors ferebat, bibisse.*
*Quæ omnia argumento sunt, carnem Christi divinam
evasisse, nec humanis proprietatibus obnoxium fuisse.*
Quamobrem una tantum Christus natura est. Quo

suorum sensu Severus, cap. 113 *Apologiæ Philalethis* sui, *carnem puri cum Verbo virtute polluisse*, aiebat, *in patrandis miraculis*, εἴτε τὸ ἰσοδυναμεῖν τῷ Ἀδῶφ κατὰ τὴν ἐν πάσαις θεοσημεταῖς ἐνέργειαν. At vero proprietates illas humanitatis Christo non prorsus denegabant, quæ eam constituerent, et propter quas homo vere diceretur. Nam, ut sanctus Maximus, epist. 2 ad Marinum, refert, qualitatum naturalium discrimen Severus in Christo agnoscebat, quæ cogitatione sola aspererentur: Ταύτην φύσιν εἶναι ἐπὶ τῆς οἰκονομίας τῆ φύσει τὴν ὑπόστασιν, καὶ ἐν τῇ ποιότητι φυσικῆ διαφορὰν. *In incarnationis dispensatione, idem esse asserens hypostasim ac naturam, unaque in qualitate naturali distinctionem*, κατὰ μὲν τὴν ἐπινοίαν εἶναι φρονεῖ τῶν διαφερόντων τὴν ὑπαρξίν, *secundum cogitationem discrepantium rerum existentiam agnoscit, recta vero confusionem ponit*. Quia nempe proprietates humanas ad divinam naturam revocabat et transferebat, ac præsertim operationes quascunque, ut caro deitatis dotibus inbueretur. Unde in variis ejus librorum et epistolarum locis, quæ in sexta synodo recitata sunt, humanas ἐνεργείας ἢ ἰδιότητας, *actus sive proprietates*, infliciebatur, eorum deitatis ipsius actiones fuerint, quascunque Christus humano more exseruisset.

Humanitati deitatis condiciones attribuit.—Pseudo-Dionysii sensum ab hoc Severianorum figmento nihil discrepasse confirmatur magis ex his quæ mox subjungit, scilicet, ea quæ de humanitate Christi asacverando dicuntur, *καταφασκόμενα*, vim habere eximie negationis, *ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα* eo nimirum modo, quo ipse cap. 5 *Myst. theolog.*, alique Patres vulgo docent, de Deo propter infinitam nature ipsius sublimitatem melius ac potius enuntiarī quid nonsit, quam quid sit. Unde censet humanitatem Christi, posita quæ nature nostræ cogenita est humilitate, divinæ nature factam fuisse inque eam transiisse, ejus inexplicabilibus dotibus et prærogativis donata fuerit, ut, quemadmodum Ælurus sentiebat, *sola Christi natura fuerit divinitas, etiam incarnata*, seu carne ipsius quamlibet persistente, nec positus absorpta. Quam quidem assertionem suam Dionysius ille ad hunc modum probat: Καὶ γὰρ, ἵνα συνελόντες εἰπωμεν, οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν, οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀληθῶς ἀνθρώπος γενόμενος. *Ut enim* (observa particulam causalem probandi γὰρ, enim) *ut enim compendio dicamus, neque homo erat, non ut prorsus non fuerit homo, sed ut qui ex hominibus cum esset, ab hominibus longe distabat, vere factus supra hominem homo*. Quibus verbis Apollinarii vocem quam ante retuli, imitatur, ac Christum absolute dici hominem inficiatur, veluti fere quondam Eutyches corpus ejus *humanum esse corpus* effutierat, *non corpus hominis*. Dictum insuper Gregorii Theologi voluit imitari, qui orat. 40 *De baptismo*, ut significaret Domini corpus post resurrectionem, exuta pristina crassitie, divinius quodammodo evasisse, hyperboles figura,

rhetorum more, ac propter quamdam Apostoli vocem, dixerat illud jam non esse carnem, οὐκέτι μὲν σάρκα οὐκ ἄσωματον δὲ οἷς οἶδεν αὐτὸς λόγοις, θεοειθεστέρου σώματος. Sic prætensus Areopagita humanitatem Domini, non post resurrectionem ex mortuis, sed a prima sua existentia ejusmodi fuisse Monophysitico errore censuit, ut deitalis dotes, superatis humilis nature conditionibus, induerit, et quæcunque humana viderentur, divine potius quam humano gesserit. Antehac dixi complura in ejus libris occurrere, quæ a Theologo mutuas est: sed nec omnia Jacobus Billius, cap. 25 *Observ. sacr.*, con-

gossit. *Compositam ex deitate et humanitate naturam docet.* — *Operationem Deivirilem non recto sensu fingit; Catholicis imposuit.* — Pergit eiventitus auctor, statimque subdit, quæ magis adhuc unam Deitatis humanitatisque naturam compositam astruunt, propter mixtæ unius ac Deivirilis operationis vocem, quam ipse omnium primus invenit. Τὸ λοιπὸν, inquit, οὐ κατὰ θεὸν τὰ θεῖα δρᾶσας, οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια [XLI.] κατὰ ἄνθρωπον, ἀλλὰ ἀνθρωθέντος θεοῦ καινὴν τινα τὴν θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν πεπολιτισμένους. *Tum ex consequenti, non divino more divina agens, non humano humana; sed Dei facti hominis novam quandam Deivirilem operationem nobis gerens*. Quod quidem postremum epistolæ membrum, licet sequioris ævi Patrum complures post Scythopolitanum Joannem, alique subinde theologi, qui Areopagitica pro genuinis habebant, ad sanum sensum varis interpretamentis transferre conati sint, ita ut jam Domino Jesu θεανδρικῆ ἐνέργειᾳ, *Deivirilis operatio*, quædam absque fidei detrimento attribuat: nihilominus obvia totius periodi, maxime ubi cum illis quæ præcesserunt comparatur, significantia, nihil præter nature unius compositæ, in qua tamen potior sit, humanamque involvat divinitas, assertionem repræsentet. Interdum alias accidit, ut Ecclesiæ doctores, ommissa arte critica, speciosis anteriorum Patrum, quæ libris quibusdam hæreticorum præfixa fuerant nominibus decepti, locutiones aliquot, quibus auctorum errores efferebantur aut insinuantur, catholico sensu interpretati sint: unde alii deinceps eas tanquam rectæ fidei consentaneas sibi vindicaverint. Cujus generis fuit illa vox Apollinarii, *una Dei Verbi natura incarnata*, quam cum Cyrillus Alexandrinus reperisset in germana ejusdem hæretici confessione, quæ, nescio quo fato, sancti Athanasii nomine inscribatur, nihil cunctatus ad rectum catholicæ Ecclesiæ sensum traduxit, ut alii postmodum theologi eam usurpare non dubitaverint, eorum qua naturarum duarum sine alterius peremptione perfecta unio exprimeretur. Eo facilius autem supposititii Dionysii de incarnatione Verbi enormia dicta, quamlibet Severianorum hæresim spirarent, sano sensu accipi poterant, quod Monophysitarum, Eutyches præsertim posteriorum, si Gaianitas exercearis, confessiones, præter inconsonas voces vanasque subtilitates ab Ecclesiæ do-

erina non admodum discrepare visæ sint : quod in causa fuit, cur *Semientychiani*, et ψευδοαληθεῖς *Falsiviri* appellarentur.

Ex operatione Deivirili Severus compositam naturam inferi. — Cæterum θεανδρικῆς ἐνεργείας, *Deivirilis operationis*, vocabulum quod spectat, Severus cum suis locum hunc epistolæ ad Caium, ut ante retuli, mire jectitavit : ex quo validissimum argumentum conficerent, ad naturam unam compositam statuminandam, propter mistam quæ hic obtruditur, divino-humanam operationem. Aliunde vero Catholici in hujus nodi solutione laborantes, in varias interpretationes distracti sunt, cum, ut etiam vir pereruditus Lupus Augustinianus suggerit (a) ea omnino præscriptione uti potuissent, libros Dionysii subjectivos esse, et ab hæreticis recontaminatos productos, cum nulla eorum anterioribus sæculis mentio facta esset. Sed accuratioris criticæ regulam esse nesciebant, ut cujusvis scriptoris, ignoti præsertim, ac multo magis omentiti et impostoris, quodcumque dictum, de quo ferendum iudicium sit, obvio nativoque quem voces offerunt sensu, non benigniori altero accipiendum esse, nisi ex apertissimis ejusdem locis aliis de genuina sinceræque ejus sententia sit certum.

Præjudicium grave adversus Pseudo-Dionysium. — Sed forma favorabiles illas falsi Dionysii locutionum translationes seu expositiones liberet admittere, nisi aliqui consertum haberemus, libros ejus ab hæreticis naturæ unius in Christo assertionibus ac Severianis productos primum fuisse, quibus illi suos errores tuerentur ; in primis vero epistolam hanc quartam ad Caium. Quinimo huic auctori, quicumque tandem illesit, minime condonandum erit, quod in lucubrationibus suis, quas eo tempore commentus est, quo de una vel duabus naturis Domini ; acerrime Christiani in Oriente dissidebant, nihil usquam apposuerit aut scripserit, unde persuadere posset, Dionysium Areopagitam, cujus personam ludabat, Ecclesiæ catholicæ doctrinam tenuisse ; cum se interim priscaurum traditionum tenacem expresso fingeret. Plane, cum de Deo ac Trinitatis mysterio, aliis capitibus accuratissimam fidem, imo castigatissimam theologiam præferat, ut dedita opera Nicænanæ, Constantinopolitanæ, et Ephesinæ enarrare et confirmare satagat, per mirum est, nihil ab eo perspicui allatum esse quo Chalcedonensis synodi de duabus Christi naturis definitio vindicaretur ; sed in tradendo incarnati Verbi mysterio ubique cæspitare : nisi proinde Eutychnorum, aut sequiorum Monophysitarum imbutus pæcitis et artibus instructus fuerit.

Cur tandem acceptum a Catholicis Deivirilis operationis vocabulum. — Ut porro vox ista, θεανδρικῆς ἐνεργεία, *Deivirilis operatio*, ab erroris suspicione libera tandem evaderet, duo contulerunt : quorum

^a Joan. xiv, 10.

(a) Schol. in can. 6 concil. Lateran.

primum est, quod Cyrus Alexandrinus anathematismo 7, et Sergius Constantinopolitanus epistola ad eundem Cyrum, ambo Monothelitarum hæresis actores præcipi, ut virus suum melius infunderent, Dionysii ipsius verba labefactare non dubitassent, ut quasi non eis sufficeret, auctorem istum καινήν τινα θεανδρικῆν ἐνεργείαν, *novam quamdam Deivirilem operationem protulisse* ; pro, *novam quamdam μίαν θεανδρικῆν ἐνεργείαν, unam Deivirilem operationem* ponerent : ac si germanus iste Dionysii contextus opinionibus suis non satis faveret. Alterum, quod Colluthus Monophysita Alexandrinus, cum Theodosii patriarchæ sui partes defenderet adversus Themistium Monophysitam alium, sed Agnoetarum parentem, qui ex isto Dionysii loco Christum alia divine egisse, et alia humane, absque operationis unius dispendio contendebat, θεανδρικῆς ἐνεργείας *Deivirilis operationis* vocabulum non probasset, seu operationes duæ eo significarentur, ejusdem loco *operationem θεοπραπῆ Deo congruentem* substituisset. De quibus videsis concil. Lateran., act. 3. Atqui præter Colluthum nullus alter e Monophysitarum grege occurrit, qui θεανδρικῆν ἐνεργείαν abjecerit. Quinimo Themistius in libro adversus ipsum, cujus fragmenta in eadem actione tertia synodi Lateranensis recitata sunt, locatur *beatissimum suum Severum* operam in primis posuisse, ut Christo *Deivirilis* operatio assereretur, ac non ea solum quæ Deum deceret, θεοπραπῆς, utpote cum alia divino, humane alia gessisset : "Ὅτι γάρ τοι καὶ ὁ μακάριος Σευῆρος περὶ Χριστοῦ λέγων, ὡς τὰ μὲν θειῶς, τὰ δὲ ἀνθρωπίνως ὁ αὐτὸς [XLIII] ἐνήργησε, τὸ τῆς ἐνεργείας θεανδρικόν, οὐ μόνον μέντοι θεοπραπῆς, ὁμοίως προήρητο, καταθέσασθαι βῆρον. Idem sentiebant etiam Theodosiani, cæterique Severiani, quibus Cyrus Monothelota, Sergiusque, et alii hoc indulgendum censuerant, unam in Christo voluntatem atque operationem θεανδρικῆν *Deivirilem* dici, propter Dionysii auctoritatem.

Opera mirifica Christi tribus personis divinis communia. — Sed alia mihi expendenda supersunt auctoris hujus loca, in quibus male sanam de una illa Domini Jesu operatione composita sententiam suam vocibus aliis iterum suggerit. Ecclesiæ Doctrina inviolabilis est, externa quævis deitatis opera tribus personis perinde communia esse, ut quæcumque miracula Christus, etiam adhibita carne ediderit, eadem Pater et Spiritus sanctus simul et ex æquo perfecerint. Cujus hæc ratio est, quod divina essentia et natura, quæ in tribus personis indivisis una eademque est, principium sit illius unius et communis operationis, a qua patrantur et eduntur. Quocirca Dominus in Evangelio dicebat : *Pater autem in me manens ipse facit opera*^b. Quamobrem in ejusmodi operi-

bus divina Verbi persona nihil sibi proprium vindicabat : sed neque humanis actionibus quibuscunque suis aliud addebat, nisi infinitam dignitatem, immensaque prelii ac meriti valorem, quatenus ipsa carum erat, ut nostri de schola loquuntur, *principium quod*. Subjectivus vero Dionysius Domino Jesu, præter *θεουργίαν, divinam efficientiam* (seu ut Damascenus noster, lib 1 *De fide*, c. 10, vertit, *θαυματουργίαν, rerum mirabilium effectiorem*) qua seipse, utpote Deus Verbum cum Patre et Spiritu sancto beneficentissimum erga homines præbuit, *ἀνθρωπική θεουργία*, sive *ἀνθρωπικὴς θεουργίας* multis in locis affligit, quæ ipsius duntaxat, non Patris ac Spiritus sancti, propriæ sint. Atqui *ἀνθρωπική* vel *ἀνθρωπικῆς θεουργίας* vocabulo, ejus interpretes orthodoxi, Joannes Scythopolitanus, et alii, prodigiosa ac divina opera, *θεοσημείας* intelligunt, quæ per humanitatem Salvator gessit : a quibus non prorsus dissentit Pachymeres, cum in cap. 6, lib. *De cælest. hierarch.*, ait, *ἀνθρωπικήν θεουργίαν, τὴν οἰκονομίαν λέγει, καθ' ἣν Θεὸς ὡν εἰργάζετο. Humanam theurgiam incarnationis dispensationem appellat, qua Deus cum esset, divina operabatur*. Quinimo Combefissius in annotatione 25 ad Opuscula polemica sancti Maximi, ex Budæo confirmat, *θεουργίας* vocata esse Christi opera, quæ deitatem ipsis significabant, et vocem istam non nudam unionem, sed activum quid sonare, vimque divinorum operum et miraculorum, quam Verbum per humanitatem exercuerit.

Dionysius censet sine Patre et Spiritu sancto Christum divina opera edidisse. Monophysitarum hic error fuit. — Capite igitur 2 *De div. nom.*, *ἀνθρωπική* ejusmodi *θεουργία* sic propria esse Deo Verbo asseritur, ut nihil ad Patrem et Filium pertinuerit, nec ambæ istæ personæ ad eum ullatenus contribuerint præter benignissimum consensum : *Διακρίεται δὲ τῆς ἀγαθοπραπέως εἰς ἡμᾶς θεουργίας, τὸ καὸ' ἡμᾶς ἐξ ἡμῶν ὀλικῶς καὶ ἀληθῶς οὐσιωθῆναι τὸν ὑπερούσιον Λόγον, καὶ δρᾶσαι, καὶ παθεῖν, ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας ἔκκριτα καὶ ἐξάρτητα. Porro a benignissima erga nos efficientia divina secernitur, quod ipse Deus Verbum, qui supra substantiam est, integre et vere, juxta ac nos, atque ex nobis substantiatus fuerit, egeritque, et perpersus sit eximia quæque et excellentia humano-divinæ efficientiæ opera*. Addit statim : *Τούτοις γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα κατ' οὐδένα κεκοινωνήκα λόγον. In his nihil commune habuit Pater ac Spiritus sanctus, nisi quis dicat secundum benignissimam voluntatem*. Quod si Christus, seu Verbum incarnatum, præter efficientiam suam mere divinam, quam cum Patre et Spiritu sancto communem habet, erga nos beneficentissimam, altera insuper divino-humana, quæ nec Patre, nec Spiritui sancto communis esset ; ita ut ipse Filius per eam quoque ab utroque secerneretur ac distingueretur, eximia opera seu miracula edidit, quid aliud

hinc consequitur, nisi auctorem istum, qui hæc effudit, eo in errore versatum esse, Deum Verbum assumpta humanitate mistum quoddam naturæ genus nactum esse, seu naturam compositam, quæ hujus efficientiæ veluti *formale*, ut scholastici loquuntur, principium esset, quæque nec Patris, nec Spiritus sancti existeret ? Atqui sancti Patres, ut puta Leontius Byzantinus, Eulogius Alexandrinus, Maximus Joannes Damasceni, aliique ostenderunt hanc esse mentem Monophysitarum, Accephalorumve, ac Severianorum, qui, dum de incarnatione sermo erat, nihil discriminis statuentes hypostasim inter et naturam seu substantiam aut essentiam, incarnato Verbo, non solum hypostasim compositam, verum et compositam quoque naturam, subindeque compositam operationem et efficientiam, a natura et operatione Patris et Spiritus sancti discretam, assignarent.

Ab hoc errore qui recederent, Sabellianæ impietatis rei. — Quas ambages, quibus vel quaternitas pro Trinitate, vel etiam tritheismus, ascribebatur, cum Theodosianorum (Severianorum secula peculiaris erat) aliqui in Ægypto perentiscerent, ut ab his sese expedirent, ultro concesserunt ; omnia prorsus quæ de Christo, seu Verbo carne facti, prædicantur, eadem Patri et Spiritui sancto esse ascribenda. Quod quidem Theodosianorum præulem Alexandrinum in sexta epistola festali sua de cuius tradit Anastasius Sinaita in Ὁδηγῷ, cap. 15. Hujus autem bellæ solutionis parentem fuisse Damianum patriarcham Alexandrinum Monophysitam colligo ex Timothei Constantinopolitani opusculo *De receptione hæreticorum*, ubi narrat sententiam istam propriam Damianitarum fuisse, qui idcirco ab aliis qui eam non proliarent, Sabelliani vocati sint, ac si tres personas deitatis in unam constringerent, unaque Patrem et Spiritum sanctum cum Filio crucifigerent, et passionibus addicerent. Sophronius quoque in epistola ad Sergium, *Δαμιανός*, inquit, *τούτων μὲν ὑπερβαλλόντως ἀντίπαλος, νόος δὲ φανεὶς ἐν ἡμετέροις χρόνοις Σαβῆλλιος. Damianus horum (Tritheitarum) eximie adversarius novus vero nostris temporibus Sabellius, etc.*

Illi ergo sectarii a genuino Pseudo-Dionysii sensu discrepabant, cujus commento tota incarnationis Verbi ratio ac series *ἀνθρωπική*, vel *ἀνθρώπινη* [XLII] *θεουργία*, *Divino-humana efficacitas seu activitas* esset, ad quam Pater et Spiritus sanctus non concurrerent ; ut Christus ex deitatis cum humanitate penitissima unione, mistæ illius actionis genus sibi proprium, ac non personis aliis commune, exserere, eaque divina opera patrare natus esset. Quæ quidem aliorum Monophysitarum erronea sententia erat. Quanquam in ea non ego sum opinione, ut Dominum Jesum, qua parte homo est, divino nutu et motione caruisse inficer (totum quippe *θεουργὸν* fuisse ultro cum Maximo fateor), sed motionem illam qua humanitas ad divina efficienda, adhibebatur, perinde a Patre san-

cloque Spiritu, atque Verbo profectam esse, Catholicorum nemo negare ausus fuerit. Tres quippe divini et perpetui illius ductus et efficientiæ unus auctor erant.

Errorem sentiunt Dionysii interpretes.—Quam autem isthæc a recta fide dissideant, persensisse videntur recentiores Dionysii operum interpretes Latini, Ambrosius Camaldulensis, Joachimus Perionius, et Corderius, qui vocem θεουργίας minime transulerunt. Præius locum istum ita reddidit: *Discretum est autem a divinis operibus in nos benigne manentibus, quod secundum nos atque ex nobis integre et vere sumpsit supersubstantiale Verbum, atque et gessit, et pertulit, quæ sunt humanæ ipsius assumptionis electa atque præcipua.* Secundus: *Distinctum est autem a divinitate, cujus in nos beneficia existiterunt, quod ex nobis omnino et vere essentiam divinum Verbum assumpsit, fecitque, et passus est omnia quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia.* Tertius: *Porro in benefica nostri reparatione munus hoc a deitate distinctum est, quod propter nos ex nobis Verbum quod supra substantiam est, integram veramque nostram substantiam assumpsit, eaque gesserit, tuleritque, quæ humanæ ipsius actionis præcipua sunt et singularia.* Interpres aliter, cujus translatione usus est sanctus Thomas, pro ἀνδρικῆς θεουργίας legisse videtur ἀνδρικῆς θεωρίας. Sic enim vertit: *Quæcumque humanæ ipsius contemplationis sunt electa et semota.* Unde non mirum quod errorem non adverterit sanctus doctor. At vero Joannes Scythopolitanus, sanctus Maximus, Pachymeres, aliique tam Græci, quam Latini testes sunt, scriptum ab initio fuisse ἀνδρικῆς θεωρίας. Sanctus Joannes Damascenus lib. 1 *De fide*, cap. 10, ubi locum istum capituli 2, *De div. nom.*, paucis demptis verbum fere e verbo exscribit, ἀνδρικὴν θεουργίαν omisit, posuitque, *κατακρίεται δὲ καὶ ὅσα τῆς θείας καὶ φιλανθρώπου πρὸς Θεοῦ Λόγου σαρκώσεως. Discreta sunt autem et quæcumque divine humanissimæque incarnationis Verbi Dei sunt.* Adeoque cavet ab eo sensum quem pseudo-Dionysii voces præ se ferunt.

Quæ omnia quo attentius considerantur et expendantur, unaque cum aliis quæ ante attuli, comparantur, magis ac magis suadent, manifestumque faciunt, hunc auctorem, illo ἀνδρικῆς ἐνεργείας *Deivirilis operationis*, quod primus ipse pronuntiavit, vocabulo, significare voluisse compositam actionem, quæ a composita, non hypostasi solum, verum et natura proficeretur; quam proinde naturæ divino-humanæ compositionem in eodem cap. 11 *De div. nom.*, alibi quoque θεοπλάστια nomine significavit, ἡ καθ' ἑμῆς Ἰησοῦ θεοπλάστια. Ex quo ulterius inferitur, cum ibidem rursus ait miracula quæ Christus per carnem edidit, puta partum ex Virgine, incessionem super aquas, et reliqua ejusmodi, ad supernaturalem ejus naturam pertinere, καὶ τὰ ἄλλα

ὅσα τῆς ὑπερφυσιοῦς ἐστίν Ἰησοῦ φυσιολογίας, non naturam mere divinam personis tribus communem, sed divino-humanam soli Verbo propriam eum intendisse.

Severiani ex aliis etiam minoris momenti locis librorum eminenti Dionysii erraticum parumque sibi constans dogma suum communire poterant, ut puta cum nomine *Jesu* nudam et simplicem deitatis personam designat, illis verbis quorum antehac mentionem feci, ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη, *simplex Jesus compositus fuit*: ac si sanctissimum istud vocabulum nudam et simplicem divinæ naturæ personam secundam, seu Verbum, etiam humanitatis expertem exprimeret. Plane nomen *Jesus* compositæ hypostasis et personæ proprium est, velut nomen Christi, non simplicis solaque natura divina constantis, uti contra Monophysitas Maximus, Leontius, aliique Patres statuerunt. Eodem modo cap. 2 *De div. nom.*, ait Patrem esse fontalem deitatem, πηγὰ θεότης, cujus germina sunt Ἰησοῦς καὶ τὸ Πνεῦμα. Simile quid apud Nazianzenum fateor roperias orat. 45, seu epistola ad Evagrium, ubi ait: Οἶονε ἀκτίνες τοῦ Πατρὸς ἀπεστάλησαν ἐφ' ἡμᾶς, ὃ τε φεγγώδης Ἰησοῦς καὶ τὸ Πνεῦμα. *Tanquam radii quidam Patris ad nos missi sunt splendescens Jesus et Spiritus.* Hic vero theologus missionem exprimendo, incarnatum Verbum nomine Jesu significavit; non uti Dionysius passim, Nestorianæ quidem, ut apparet, impietatis proscribendæ gratia, at Monophysitarum sensu, non sine rectæ de proprietatum communicatione doctrinæ abusu. Scilicet larvatus hic auctor, eo tempore lucubrations adornabat suas, quo Monophysitæ, Petro præsertim Fullone duce, ad hoc contendebant, ut *Deus Verbum*, et *unus de Trinitate passus* diceretur, in hanc rem interpolato celebratissimo hymno Trisagio: quod, licet cum fide catholica prima fronte non repugnaret, illorum tamen sensu hæreticum erat. Quamobrem ejusmodi voces plerique fidelium adhuc refugiebant, ne sub iis Theopaschitarum hæresis venenum instillaretur.

Theopaschitis favet pseudo-Dionysius.—A pluribus locis istorum similibus congerendis modo supersedeo, ut alterum illum resumam, in quo auctor dicit Verbum divinum, qua parte discernitur etiam a Patre et Spiritu sancto, *operatum passumque esse eximia quæcumque et excellentia divino-humanæ efficientiæ opera, καὶ δράσαι καὶ παθεῖν ὅσα τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θεουργίας ἐκκριτα καὶ ἐξάρτητα.* Ubi, ni fallor, significat (quod quidem ex Monophysitico dogmate deducitur) Christum, non modo qua homo exstabat, verum etiam ipsa deitate cum humanitate composita propter nos sublimiori quadam ratione esse passum: illumque adeo quem dixi Theopaschitarum errorem aperte insinuat. Id quod ex prava duodecimi anathematis Cyrilli [XLII°] interpretatione Euty-

chianistæ, Acephali et Severiani omnes semper tenuerunt, atque etiamnum tenent, Nestorianismi illos insimulantes, qui hoc negaverint.

XVI. *Pseudo-Dionysii libri circa tempora Petri Fullonis elaborati, ac forsitan ab ipsomet Petro, et juve sociis.* — Et certe cum inter impiæ hujus doctrinæ patronos Petrus Cnapheus seu Fullo, Ecclesiæ Antiochenæ pervasor et tyrannus, primas tulerit, hic omittere non possum, pessimum hunc hominem, aut quemdam saltem ex ejus asseclis, genuinum fuisse videri parentem librorum, qui Areopagitici audierant. Cujus meæ suspicionis hæc ratio est, quod cap. 3 *De hierarshia ecclesiast.*, ubi strictim primum refert, moxque subinde enarrat divinæ liturgiæ partes, quas ab apostoli traditas esse persuadere lectoribus voluit, mentionem etiam fecerit recitationis Symboli (a), προομολογηθείσης ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος; τῆς καθολικῆς ὑμολογίας. *Cum omnis Ecclesiæ costus confessus ante fuerit catholicam laudationem*: hoc est, ut ipse in theoria mysterii exponit, τῆς θρησκείας; τὸ σύμβολον, religionis symbolum: quod nempe recitandum statim ab egressu catechumenorum et energumenorum ait; uti postea fieri consuevit in Ecclesiis Græci ritus, quarum etiam morem Latini deinceps imitati sunt. Atqui ecclesiasticæ historiæ monumenta perhibent, paucis annis antequam supposititia Dionysii volumina prodirent, Petrum Cnapheum, cum Antiochenum thronum denuo occupasset, instituisse, ut Symbolum fidei in omnibus missis recitaretur, καὶ ἐν πάσῃ συνάξει τὸ σύμβολον λέγεσθαι, inquit libro II Theodorus Lector. Quem ritum paulo post sub Anastasio imperatore Timotheus Constantinopolitanus antistes Monophysita, Chalcedonensisque synodo infensus, in urbe regia observari sanxit, eodem Theodoro Lectore teste. A qua nequissimi alias viri institutione, nec cæteræ Orientis Ecclesiæ, nec postmodum Latinæ et Occidentales, ut diximus, abhorruerunt. Ex quo capite compertiorum habemus ætatem, qua spuria Areopagitica conscripta sunt.

Ad hæc, quemadmodum Cnapheus iterum excoGITAVIT, ut unguentum sanctum, seu chrisma, palam in ecclesia, astante populo, sacraretur (b), τὸ μύρον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ παντὸς λαοῦ ἀγιάζεσθαι: quæ proinde consecratio prius clam, et extra divinam liturgiam fiebat: ita quoque lib. *De eccl. hierarch.*, cap. 4, legitur, statim valere jussis catechumenis et aliis qui a sacrificio de more arcebantur, auspicandam esse intra missarum solemniam, ac proinde Christiana plebe præsentem, divini unguentum consecrationem. Quinimo ritus alter, qui ibidem subjungitur, quemque hodieque observant Græci, ut unguentum super altare depositum seraphicis figuris duabus contegatur, quo significetur Christum, qui unguento representatur, perpe-

tuo Seraphim cantico, quod Trisagium, seu ter sanctum dicitur, celebrari, annon hoc etiam Cnaphei et Severianorum mentem et ingenium redolet, qui trisagia cantica modo toti Trinitati accinunt, modo soli Filio ac Christo, quemadmodum ecclesiasticum illud: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis*, adjuncta interdum voce *qui crucifixus est pro nobis*, ut ad Christum referri significetur? Hujus additamenti, quo Filius ter proclametur *Sanctus* auctorem fuisse Fullonem vel pueri norunt.

Horum auctor Atticus videtur fuisse. — Priori illi conjectationi meæ, qua Fullonem, ejusve partium aut consiliorum socium aliquem ementiti Dionysii libros cudisse sum suspicatus, alteram hanc juvat addere, eos ab homine Atheniensi, seu qui Athenis educatus esset, elaboratos videri, qui primi sanctissimique Athenarum præsulis assumpta persona, summam lucubrationibus suis ac traditionibus suas velut apostolicas obtrudebat, auctoritatem conciliatum iri est arbitratus. Atticum profecto scriptorem indignant frequentes Atticismi, quibus illos libros scaturere Joannes Scythopolitanus aliique Græci observare: ut, quemadmodum a Scythopolitano Ἰβαν Ἀττικὸς, *maximopere Atticus* dictus est, sic et a Michaelæ Syncello ejus laudatore, τῶν ἀττικίζόντων καὶ γραμματευσόντων ἀττικώτατος; τε καὶ τεχνικώτατος. *Atticizantium Atticissimus, et grammaticorum peritissimus et ingeniosissimus.* Indicat etiam singularis ille modus Christianæ religionis mysteria et ritus tractandi, usurpatis vulgo vocibus quæ Atheniensibus familiares fuerant, dum præsertim de sacris ipsorum Eleusiniis agebatur, quasque Platonicæ philosophiæ alumni, quorum scholæ ad sextum usque a Christo nato sæculum Athenis celebres fuerunt, apud se servaverant et usu habere solebant. Tales erant istæ θεολογία (ad vatum prophetarumve oracula significanda) *ιεράρχης, ιεροτελεστής, θεωρὸς, ἐκφάντωρ, ὑποφήτης, μυσὶν, μύσται, μυσταγωγοί, κάθαρσις, καθάρται, τελεῖν, τετελεσμένοι, τελέται, προτέλειοι εὐχῶν, ἐπόπται τελετῶν, ἐποψία, θεραπευταί, λειτουργοί, σύμβολα, θιασῶται, θεωργία, ιεροουργία, ἀνάκτορον, ἡ τῶν ἀνιέρων διάκρισις, ἰλάριοι ἡμέραι, etc.* Episcopus insuper ἀρμοστήν et ἐφορον appellat, vultu Lacedæmonii Atheniensium vicini magistratus suos. Monet Scythopolitanus Dionysium suum Romanorum interdum ritus potius quam Orientalium descripsisse: quia, ut conjicio, cum Ecclesiæ Achaïæ, Thessaliæ, et Illyrici Romano primati ab ipso apostolorum ævo addictæ essent, Romanæ Ecclesiæ cæremônias aliquot usurpabant, quas aliæ idiomatis Græci non haberent. Sic sacram unctionem, quam nos *confirmationem* appellamus, non a presbyteris fieri concedit, ceu qui perficiendū potestate careant, sed a pontifice, ἐπὶ τὸν ἱεράρχην αὐτὸν ἀνάγουσιν. Qui locus argumento

(a) Vide schol. Scythopol.

(b) Theod. Lect. lib. II.

erit, larvatum hunc Dionysium non fuisse Alexandriæ Ecclesiæ obnoxium, in qua penes etiam presbyteros jam olim esset hujus unctionis peragendæ officium.

Atqui in Achaia complures identidem existerant, qui unam Domino naturam assignarent. Athanasius olim ad Epictetum Corinthi episcopum scripserat adversus aliquos qui in Attica regione doctrinam Apollinaristicæ non prorsus absimilem insusurrabant, naturam aliam præter divinam in Christo non agnoscentes. Exstant, ut sæpe dixi, apud Leontium et alios fragmenta epistolarum Apollinarii ad Dionysium Corinthi episcopum, in quibus errorem suum defendere nititur. In lætrocio Ephesino ac postea, Illyriciani præsules Dioscorum secuti [XLII°] sunt, vixque tandem Leonis Magni epistolam ad Flavianum contra Eutychem scriptam admiserunt in concilio Chalcedonensi. Multos rursus Illyrici episcoporum Acacius Constantinopolitanus in perduellionem suam erga sanctam hanc synodum traxit. Petrus vero Caspæus, patria Antiochenus fuisse non videtur, sed ex Europæ partibus oriundus : qui, cum in monasterio Acœmetorum Constantinopoli monasticam vitam auspicatus esset, inde ob infensum catholicæ doctrinæ animum pulsus, Chalcedonem se recepit, donec Antiochiam profectus, ejusdem urbis sedem occupare aggressus est.

XVII. Cyrillus ex pseudo-Dionysii libris non accepit « unam esse Dei Verbi naturam incarnatam, » sed ex subjectis Athanasio et aliis Apollinarii lucubrationibus. Male a quibusdam intellectus Cyrilli sensus. — Ex illis itaque de quibus ante disputavi, lucubrationibus variis, ac non ex Dionysii libris, Cyrillus intulit, unam dicendam esse Christi Domini naturam, propter arctissimam unionem divinitatis cum humanitate, unam itidem Dei Verbi naturam incarnatam. Primum dixit expressis istis verbis in Commitorio ad Eulogium apocrisiarium suum, unitione concessa, non distant amplius ab invicem quæ unita sunt, sed deinceps Filius est, πᾶ φύσις αὐτοῦ ὡς σαρκωθέντος Λόγου, una ipsius natura, Verbo utique carne facta. Alterum dixerat lib. II *Contra Nestorium*, p. 31, in epistola ad Acacium Melitinsensem, inque eodem Commitorio : explicavit autem in epistolis ad Successum, cum propter dictum hoc in suspicionem venisset Apollinarismi hæresis. Verum alio sensu Apollinarius naturæ nomen assumpserat, et alio Cyrillus : Apollinarius Asianorum more pro *essentia*, seu *substantia* ; Cyrillus verò subtiliori notione, pro ipsa re una et individua, sive *essentia*, sive *hypostasis* aut *persona* esset, quemadmodum exposuimus in dialecticis adnotationibus. Quinimo Theodoretus ipse Cyrilliano plane sensu, Athanasii, ut reor nomen reveritus, unam

naturam incarnatam fassus est dial. 2, cum Erynista. Quod cum multi Catholicorum illius ævi non perspexissent, existimarunt, contra Nestorium proflendum esse unam in Christo naturam conflata ex duabus, ea voce sumpta secundum commune significatum ipsius. Unde cum in locum Dorothei, qui Nestorio fuerat addictior, Saturninus quidam Marcianopolim missus fuisset episcopus ab imperatore Theodosio, plebs hunc admittere noluit, *maxime cognoscentes, quia unam Domini et Salvatoris nostri naturam prodigiose denuntiaret, alteram negans*, inquit Dorotheus ipse epist. 46 collectionis editæ a Lupo Augustiniano. Sed in primis Acacius Melitinsensis in Armenia minori, cum probe nosset quid suis Orientalibus naturæ vocabulo significaretur, Cyrillo nihilominus scribebat (a) Joannem Antiochenum cum suis communionem donari non debere, *nisi anathematizarent eos, qui dicunt duas naturas post unitiorem, proprie unamquamque operantem, ut hæc quidem suscepit passiones, illa vero impassibilis manserit : nihil quippe hoc esse aliud nisi duos filios confiteri, duasque introducere personas*. Quamobrem mendacii rei non sunt Orientales illi episcopi, qui præsulibus aliis scripserunt (b), se convicisse Acacium, qui inter gesta deitatem confessus est esse passibilem : quibus adeo motus sit piissimus imperator, ut blatteam chlamydem qua induebatur, excuteret, sequæ retro subduceret præ magnitudine blasphemiæ. Vere, inquam, Alexander Hierapolitanus Acacio Berrhœensi narrabat, Melitinsensem cura Ephesi esset, sequendo Cyrilli capitula et ejus sensum, sic in scripto deposuisse (c) : *Mentitus est divinam Scripturam Nestorius, tanquam nativitatem mortemque, non divinitatis, sed humanitatis edoceat*. Omitto Theodotum Ancyranum, qui in expositione Symboli Nicæni adversus Nestorium, quamvis deitatem doloribus affectam passim neget, improbat tamen Christi nomine *substantias duas significari, et λέγεις . . . ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦτου οὐσίας διαφόρους σημαίνεσθαι, οὐ συμφωνεῖς τοῖς Πατράσι*. Imo res duas eo exprimi non vult. Τοῦτο σὺ ὡς ὄνομα ἐν πλείονων πραγμάτων ἐκτίθης σημαντικόν. Et rursum : *Ἄδειαν δέδωκεν ἑαυτῷ πλείονων φύσεων τὸ Χριστὸς ὄνομα κοινὸν λέγειν, sibi ipse licentiam fecit, ut Christi nomen pluribus naturis commune assereret*. Liberatus quoque refert (d), quosdam de palatio per Eulogium presbyterum et apocrisiarium Alexandriæ Ecclesiæ culpasse Cyrillum, cur suscepit ab Orientalibus episcopis duarum confessionem naturarum, quod Nestorius dixit et docuit. Sed Cyrillo compertum erat, quam sanus esset Joannis et Antiochenorum sensus. Quapropter, probata ipsorum fidei professione, eandem iisdem vocibus reddere non dubitavit ; scilicet *Dominum nostrum Je-*

(a) Collect. Lupi, cap. 85.

(b) Ibid. cap. 27.

(c) Ibid. cap. 57.

(d) Brevarii cap. 8.

sum Christum Filium Dei unigenitum, Deum esse perfectum, et hominem perfectum ex anima rationali et corpore. . . . ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα : δύο γὰρ φύσεων ἕνωσις γέγονεν, eundem Patri consubstantialem secundum divinitatem; nobis item consubstantialem secundum humanitatem : siquidem duarum naturarum unio facta est. Et propterea unum Christum, unum Filium, unum Dominum confitemur : secundum hunc inconfusæ unitatis intellectum, sanctam Virginem esse Dei genitricem, eo quod Verbum incarnatum sit, et homo factum, atque ex ipsa conceptum templum sibi ex illa sumptum univerit. Evangelicas autem et apostolicas de Domino voces scimus theologos, alias quidem tanquam ad unam pertinentes, communes facere; τὰς δὲ διακριντάς, ὡς ἐπὶ δύο φύσεων, alias vero tanquam in duabus naturis divisim usurpare; et illas quidem quæ Deum decent, secundum Christi divinitatem, alias autem humiles, secundum humanitatem habere. Quinimo ante concordiam initam Joannes ipse Antiochenus in epistola ad Alexandrum fassus erat, Cyrillum nunquam illos damnasse qui duas naturas dicerent. Insuper in Dialogis ad Hermiam de Trinitate et Incarnatione, quos diu post proscriptum Nestorium edidit Cyrillus, voce οὐσίας φύσεως, et ὑποστάσεως, eodem ac Orientales sensu accipiuntur, non eo speciali, quo in anterioribus contra Nestorium scriptis eandem usurpaverat.

XVIII. A Cyrillo dissensit Eutyches, et pseudo-Athanasii aliorumque libros ceu germanos jactat. — Hæc nihil curavit Eutyches, sed tenendam esse putavit unam Christi naturam et substantiam, non duas; atque ex consequenti negavit Christum, qui propter divinam naturam Patri sit consubstantialis, ejusdem ac nos essentiae et naturæ esse secundum humanitatem. Tum subinde præclaros illos viros de Palatio, quos Liberatus memorat, sibi faventes nactus est; velut rerum, quæ ipsius hæresis occasione acciderunt, series confirmavit. Atqui in epistola [XLIII] quam ad Leonem papam scripsit (a), cum in duplici concilio Constantinopoli damnatus esset, hoc presertim causatur : Ego metuens definitionem a synodo, nec adimere, nec addere verbum contra expositam fidem a sancta synodo Nicæna : sciens vero sanctos et beatos Patres, Julium, Felicem, Athanasium, Gregorium, sanctos episcopos, refutantes duarum naturarum vocabulum, et non audens de natura tracture Dei Verbi, qui in carnem venit ultimis diebus in utero sanctæ Virginis Mariæ immutabiliter, quomodo voluit et scit, in veritate et non in phantasmate factus homo, aut anathematizare supradictos sanctos Patres nostros, rogabam, ut innotescerent ista sanctitati vestræ, et quod vobis videretur, judicaretis. Ex quibus apparet deceptum quoque

Eutychem fuisse ob falsas inscriptiones opusculorum, quæ Gregorii Thaumaturgi, Athanasii, Julii et Felicis nomina præferebant, adeoque prius quam a Dioscoro subijci potuissent. Cæterum orthodoxi fraudem paulo post subodoravere, ut colligitur ex epistola penultima synodici contra Irenæum, quæ non ita pridem a coacto latrocino Ephesino, vivente adhuc Eutyches, scripta est : Ad senem cupientem scire, quid contrarium catholicæ fidei senserit Eutyches. Auctor siquidem epistolæ, de ea quæ a Julio ad Dionysium episcopum data ferebatur, sic loquitur : Nam denique epistola, quam dicit Eutyches Julii quondam episcopi urbis Romæ esse, quam et ad solatium suæ perfidiæ, ἢ: oro an forsitan falsam, protulit, cujus et pravo sensu duci cognoscitur, in ipso ultimo textu sui ita proficitur, dicens : Qui igitur sic sentiunt, et reliqua, ut in prætensa Julii epistola, quæ cap. 234 dicti synodici integra Latine exstat cum hoc titulo : Exemplar Julii episcopi urbis Romæ, ut asserunt Eutychis scripta, ad Dionysium episcopum, cujus sensu ductus ipse Eutyches incidit in errorem. E Catholicis quidem Gennadius Massiliensis in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, epistolam hanc Julio Romano concessit : sed hoc homini Latino condonandum erit. Cæterum monet illam perniciosam probatam esse. Fomentum enim est, inquit, Eutychianæ et Timotheanæ impietatis.

XIX. De oratione Quod unus est Christus, inter opera Athanasii. — Non solum autem Julio, Felici, Gregorio et Athanasio per summam fraudem assignati fuerunt libelli illi de quibus hucusque disputavi: verum et inter opera Athanasii orationes quoque duæ censitæ fuerunt, quæ vel Apollinario, vel Apollinaristis quibusdam restituendæ sunt. Prima sic inscribitur, Ὅτι εἷς ὁ Χριστός. Quod Christus unus sit, citataque jam olim est a Paulo Diacono libro De incarn. et grat., c. 3, tanquam Athanasii. Nihilominus a nobilioribus criticis sancto huic doctori jure substracta est et ad dubia illius opera relegata. Auctorem vero loquela ipsius manifestum facit. Nam, veluti Apollinarius cujus verba Gregorius Nysenus Antirrhético contra ipsum recitat, sibi rem esse ait istæ, adversus eos qui gentilium more creaturam uti Deum haberent et adorarent, quidque Judaica perfidia Christum nudum esse hominem sentirent, nihil a Paulo Samosateno et Marcello Ancyrano recedentes. Tum assumit probandum et inculcat, adorationem unam carni et Verbo adhibendam esse. Duas quidem hypostases, duas personæ, duasque adorationes abnegat : nusquam vero naturas duas dicit, nusquam naturam unam inficiatur, eoque prorsus modo quo Jobinus episcopus Apollinarista apud Leontium, solam inevitabilem naturam enuntiat, quæ ex habitu exteriori non definiatur μηδὲ κατὰ τὸ δρώμενον σχῆμα τὴν ἀόρατον αὐτοῦ φύσιν ὁρίσκειν. Et rursum ait : Δούλος

(a) Synod. adv. Iren. cap. 2.

κατὰ τὴν μορφήν ὁ τῆ φύσε: Θεός: *Specie servus, qui natura Deus.* Adversarios accusat, veluti sæpe Catholicos Apollinarius, in vectæ pro Trinitate quaternitatis. Apollinarii more dicit: *Agnosco ipsum Θεὸν ἀληθῶς ἐξ οὐρανοῦ ἀπαθῆ, revera Deum e caelo impassibilem: agnosco ipsum ex semine David κατὰ σάρκα ἐκ γῆς παθῆν, secundum carnem de terra passibilem: tum subjungit: Οὐ ζητῶ, πῶς παθῆς καὶ ἀπαθῆ; ὁ αὐτὸς, non disquiro quinam ipse idem tum passibilis, tum impassibilis sit: πῶς θεὸς καὶ ἄνθρωπος, qui Deus et homo: ne illud, quomodo, curiosius rimando, boni quod nobis propositum est, jacturam faciam.* Qui sane communis et consuetus hæreticorum prætextus fuit, nec homini naturas duas sincere profitenti negotium adeo facessiverit. Verum jam ante dixerat, Judaicam perhædiam esse, asserere Christum, ὡς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς παθῆν, *velut unum aliquem ex nostris passibilem esse, carnem, seu corpus assumptum a Verbo passim docet, uti vulgo Apollinaristæ, humanam animam, ψυχὴν ἀνθρωπίνην semel, velut apud Nyssenum Apollinarius: nusquam ψυχὴν λογίχην καὶ νοεράν, animam ratione et intelligentia præditam, quod Catholicorum contra Apollinaristarum artes tessera fuit. Censet Redemptorem Adami esse non accepisse οὐ τοῦ Ἀδάμ τὸ εἶναι λαβῶν, sed figuram ex Adam, ἐκ τοῦ Ἀδάμ.* Quidnam porro est illud esse Adami, nisi essentia et natura Adami, quam Dominus reapse integram habuit? Denique hæresim suam haud obscure his verbis indicat, *corpus divinam hypostasim non complevit; ἀλλ' ὁ ἀληθῶς τέλειος τὸ ἀτελὲς ἐτελείωσεν, sed qui vere perfectus est, id quod imperfectum erat, absolvit.* Nam hi sectarii, ut sæpe jam dictum est, humanitatem Christi nobiliori parte, mente nimirum, mutilam esse volebant, ac si vices ejus deitas absolveret. Hujus profecto orationis parens seu Apollinarius ipse, seu quivis alius ex illius asseclis fuerit, hoc sibi videtur proposuisse, ut Athanasium, omisso ejus nomine, refelleret, qui in libris contra hunc hæreticum, cum φύσιν, ὑπόστασιν et πρόσωπον, pro eodem acciperet, πρόσωπα δύο, *personas duas, κατὰ φύσιν, et καθ' ὑπόστασιν, hoc est, ut ipse et Cyrillus aiunt, unione proprie dicta et reali indivulse conjunctas esse, ἀδιάρετα, docuit.* Alioqui hoc opusculum scriptum esse affirmavero adversus Diodorum Tarsensem qui Apollinarium impugnando in errorem oppositum impexit, ut veluti naturas duas, ita et personas sive hypostases duas Christo tribueret; unde sequebatur unum non esse Christum. Supersunt hodie fragmenta aliquot operum aliorum Apollinarii contra hunc Diodorum, a quo Nestorianam hæresim fuisse præformata omnes norunt.

XX. *De oratione altera de Incarnatione Verbi Dei contra Paulum Samosatenum.* — Eiusdem sectæ a fortiori scriptoris erit orationcula altera de incarnatione Verbi Dei, contra Paulum Samosatenum, quæ perinde inter dubia [XLIV] Athanasii opera censita est. Nihil quippe auctor agnoscit in Christo

præter unionem Verbi cum carne, ut sicut homo una persona est, et ζῶον ἐν ἀπό τῆ Πνεύματος καὶ σαρκὸς, *animal unum ex spiritu et carne, ita Verbum et caro una persona sunt, et animal unum, quemadmodum Apollinarius apud Nyssenum loquitur, ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐν ἑστὶ πρόσωπον, καὶ ἐν ζῶον μετ' αὐτοῦ.* Veretur dicere *Dominum virtutum ejusmodi hominem factum esse, qui eandem a nos naturam habeat* Φοβούμενοι λέγειν ἄνθρωπον τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχοντα φύσιν. Conser velim, Lector, hoc dictum, τῷ πνεύματι Θεῶν, καὶ ἄνθρωπον τῆ σαρκὶ τὸν Κύριον εἶναι πιστεύομεν. *Dominum spiritum Deum, et carne hominem esse credimus, cum aliis illis quæ ex libello fidei ad Jovianum imperatorem retulimus, Confitemur eundem esse Dei Filium, et Deum secundum Spiritum, et Filium hominis secundum carnem: quorum similia quoque multa recitant Nyssenus et Leontius; ut nempe ex Apollinarii sententia Christus homo mere spiritualis dictus sit, qui exploso spiritu humano, seu mente, alium a divino spiritum non haberet, pravis affectionibus et peccato obnoxius esset: profecto fateri, eundem, aut saltem opiniois ejusdem, harum lucubrationum auctorem fuisse. Sed et in oratione de incarnatione subjungitur: *Etsi gannunt increduli generationem ex muliere, carnis esse, non deitatis τῆς σαρκὸς ταύτην, καὶ οὐ θεότητος: quo nihil expressius sit ad Apollinarii errorem significandum qui deitatem ex Maria natam passamque per carnem affirmabat, propter unitatem naturæ, quæ divina solummodo esset. Ambas istas orationes, de quibus dicere institui, quæque Athanasii Magni nomine inscriptæ prodierunt, Apollinarii ipsius esse pene asseveravero propter stylum contiorem, et elegantem, quem critici doctiores in iis observaverunt. Fuit enim Apollinarius sophistarum sui temporis disertissimus et castigatissimus.**

XXI. *Cur præfixum his libris Athanasii nomen fuerit.* — Apollinaristæ igitur, cum venerandum ingentisque apud rectæ fidei alumnos momenti Athanasii nomen esse intelligerent, molestique ferrent errores suos a tanto viro, tamque de Ecclesia catholica bene merito, variis editis orationibus exagitatos proscriptosque esse, haud alio modo, quantum conjiciendum datur, auctoritatem hanc aut elevari, aut evitari posse existimarunt, nisi libros alios suis erroribus infartos, præfixo illis ejusdem doctoris nomine, in vulgus spargendo, quo simplicibus saltem persuaderent Athanasium, re diligentius inspecta et examinata, procul non abfuisse ab illa sententia, quam prius expugnaverat: quin potius eam tandem ecu veritati consonam amplexum esse et defendisse. Nam ex multoties laudatis fragmentis Apollinarii et Apollinaristarum quæ apud Leontium leguntur, apparet eos magnis laudibus, si non sincere, at saltem voce tenui, eximium illum fidei propugnatores onerasse. Polemius vero, seu Polemon, magister defuncto, Athanasium, qui diu ante, ut liquet,

obierat, contumeliis tandem proscindere aggressus est, quem probe nosset infensum infestumque suis semper fuisse. Hujus verba juvat hic recitare ex ipsius opere contra Timotheum condiscipulum suum, ut habentur cap. 9, Collectan. contra Severianos: et apud Photium, cod. 230, referente Eulogio Alexandrino: Οὐδὲν χεῖρον ἐννοῆσαι κάκεινο· Θεὸν γὰρ λέγοντες καὶ ἄνθρωπον τὸν αὐτῶν, οὐκ αἰσχύνονται μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, καθάπερ μίαν σύνθετον, ὁμολογοῦντες. Εἰ γὰρ Θεὸς τέλειος, καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ αὐτὸς, δύο φύσεις ἄρα αὐτὸς, καθάπερ ἡ τῶν Καππαδοκῶν εἰσηγείται καινοτομία, καὶ Ἀθανασίου ἡ οἰσις, καὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ὁ τύφος. Καὶ σχηματίζονται μὲν, ὡς δῆθεν ἡμετέροι, φρονεῖν τὰ τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀπολλινάριου· κηρύττουσι δὲ, καθάπερ οἱ Γρηγόριοι, τὴν τῶν φύσεων δυάδα, οὐθενὸς ὡς ἔοικεν ἐρασθέντες, ἢ μόνης τῆς ἐν τῷ βίῳ φθαρτῆς δόξης, τῇ πρὸς κεραιούνην ἐλπίδι δελεασθέντες. Τί οὖν αὐτοῖς καὶ ἡμῖν; Τί δὲ σημαίνειν περῶνται τῇ ἀξιαγάτῳ φωνῇ; Τί δὲ Ἀπολλινάριῳ τῷ θεῷ μαθητιᾶν σχηματίζονται; Ταύτην γὰρ ἐπ' ἀναίρεσει τῆς τῶν φύσεων δυάδος τὴν φωνὴν μόνος αὐτὸς ἀπεικύσεν. Φύσει μὲν Θεὸν, καὶ φύσει ἄνθρωπον τὸν Κύριον λέγομεν, μὴ δὲ συγκράτῳ τῇ φύσει, σαρκικῇ τε καὶ θεϊκῇ. *Nihil deterius est, quam et illud mente cogitare. Nam quando dicunt eundem Deum et hominem esse, non eos pudet unam Verbi naturam incarnatam, ceu natura una composita fore, confiteri. Nam si idem ipse est perfectus Deus et perfectus homo, ergo ipse duæ naturæ est, quemadmodum novello Cappadocum dogmate traditur, Athanasii itidem opinione, et Italorum arrogantia. Et quidem simulant, quasi ex nostris sint, eadem quæ sanctus Pater noster Apollinarius sentire: sed, haud secus atque Gregorii illi, binarium naturarum prædicant; qui nihil aliud consequi studeant, nisi corruptibilem hujus ævi gloriolam, spe sacerdotii nimirum inescati. Quid igitur illis ac nobis? Quid vero admirabili illa voce significari gestiant? Cur, inquam, divini Apollinarii se discipulos fingunt? Hanc quippe solus ipse vocem parturivit, ut binarium naturarum numerum supprimeret. Natura quidem Deum, et natura hominem Christum dicimus; ast una contempterata natura quæ divina simul et humana sit.* Postrema verba hæc Apollinarii sunt, desumpta ex aliquo ejus opere ad Petrum quemdam, ut notatur in margine Collectaneorum: Ἀπολλινάρτου πρὸς Πέτρον. Ex hoc autem Polemii testimonio firmatur magis, Apollinarium auctorem fuisse dicti hujus, *Unam Dei Verbi naturam incarnatam*, atque insuper colligitur nonnullos ex Apollinaristis Athanasii, Gregoriorumque Nazianzeni et Nysæni Cappadocum, locutiones imitatos esse, quibus ad catholicam fidem accedere putarentur. Sanctos eodem doctores, ac Damasum item papam perinde rursum perstringebat Eumenius Berrhæensis in Thracia, seu potius Macedonia, Apollinaristarum alter, in fragmento quod

ex cap. 36 Collectaneorum juvat hic etiam recitare. Fragmenti titulus est: Εὐνομίου Βερρῆος Θρακῆς, ἐκ τῆς πρὸς Ζώσιμον μεδερᾶτορα ἐπιστολῆς· *Eumenii Berrhæe Thraciæ ex epistola ad Zosimum moderatorem.* [XLV]— Οὐ γέγονε διφυῆς ἡ θέλησις τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, κατὰ τὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ Καππαδοκῶν καὶ Ῥωμαίων ταυτωνυμίαν, ἀλλὰ σύνθετος. Οὐ γὰρ ποσότητι φύσεων ἐπηυξήθη σαρκωθεὶς, ἀλλ' ἐξ ἀπλοῦ γέγονε σύνθετος, τῆς οἰκίας φυσικῆς κατ' οὐδένα τρόπον μονάδος, (*deest hic aliquid*) ἐκστᾶσει δὲ ταύτης, οὐχ ὑπέμεινεν ἔκστασιν· μίαν αὐτοῦ δὴ σαφῶς ὡς ἐνὸς τὴν τε φύσιν, καὶ ἐνέργειαν μεγάλην κηρύττομεν τῇ φωνῇ. *Duplicis naturæ non fuit incarnati Verbi voluntas, secundum consonas Ægyptiorum, Cappadocum, et Romanorum voces, sed composita. Non enim per incarnationem naturarum quantitate adauctum fuit, sed ex simplice compositum evasit, nulla ratione ex naturali sua unitate excedens, ut in excessu suo excessum nullum passum sit. Unam porro ipsius naturam, voluntatemque et operationem clare et diserte, magna voce prædicamus.* Alqui hunc locum Eumenii testimonio Polemii, quem refellit, subjunxi, ut ostenderem, non in Syria solum, verum et in vicinis Græciæ regionibus Apollinarianum errorem propagatum fuisse post hæresiarchæ decessum, a sæculo utique quarto desinente et insequentis initio: quemadmodum illic postea eodem sæculo quinto tantillos etiam radices egit Eutychnianus, seu Monophysiticus, ut discimus ex variis pontificum Romanorum litteris. Quin Liberatus Diaconus, cap. 13 Breviarii, narrat Palæstinos, Thracas, et Ægyptios post latrocinium Ephesinum Dioscoro adhaesisse. Id quod certo constat ex hujus conciliabuli actis: ex quorum inspectione colligitur Liberatum Thracum nomine significasse episcopos etiam Illyrici ac Macedoniæ, necnon et Græciæ. Nam e præcipuis Dioscori partium adiutoribus, qui contra sanctum Flavianum pro Eutyche steterunt, fuisse Erasistratus Corinthi, Quintillus Heracleæ, Vigilantius Lerissæ, Atticus Nicopolis, Lucas Dyrrachii, Basilius Trajanopolis, Solon Philippi, Maximinus Serrensis, Hermogenes Cassandriæ, Lucas Berrhææ, Joannes Messenæ, Athanasius Opuntis, Dominus Platæarum, Eusebius Topiritanus, Lucas Dyrrachii, Antonius Lychnidi, Marcus Eurix, Claudius Anchiali, Eutychnus Hadrianopolis, Docimasius Maroniæ, cum cæteris de Palæstina et Ægypto, et paucis de Asia.

XXII. *De Erechthio.* — Præter auctoritates, de quibus in primis dicere proposui, ceu a Monophysitis adversus orthodoxos productas, Erechthium nescio quem, Timotheus Ælurus, Alexandrinorum spurius patriarcha, in libro contra synodum Chalcedonensem edito, citaverat. At Leonius lib. *De sectis*, act. 8, narrat, Cyrum qui presbyteri gradum apud Timotheum obtinebat, his ad eum verbis de Erechthii testimonio scripsisse: Ἦθελον σὲ διορθώσασθαι τοῦτο. Ὁ γὰρ Ἐρέχθιος οὐδέποτε ἠκού-

ὅτι εἰς Πατρῶς. *Mallet hoc te corrigere. Nam Erechthii nomen inter Patres auditum nunquam fuit.* Ephræmius Antiochenus apud Photium, cod. 229, Erechthium adjungit illis, qui *unam Dei Verbi naturam incarnatam* dixerant. Verum multos viros iactantia insignes animadvertisse ait hunc virum Eutychno morbo laborasse: *Εἰς γὰρ τὴν Εὐτυχοῦς νόσον πολλοὶ τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν τοῦτον ἐφώρασαν καί μενον.* Quis vero fuerit hic Erechthius, et quandonam vixerit, discimus ex segmento cujusdam sermonis ipsius in Theophaniam, quod Latine editum est in collectione Canisiana, subindeque in Bibliothecis Patrum post opera Leontii et Collectanea sæpe laudata contra Severianos. Illic porro docemur primum Erechthium fuisse episcopum Antiochiæ Pidiæ, huncque sermonem habuisse Constantino- poli coram Proclo urbis regiæ antistite. Fragmentum vero illud ipsum est quod vulgo citabant Monophysitæ, ut constat ex Ephræmio Antiocheno, in cujus excerptis apud Photium, postrema ejus pars refertur. Sic autem locus habet secundum Turriani translationem: *Ex magno propheta Isaia audivimus, cum ait: « Puer natus est nobis, et Filius datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus, et vocatur nomen ejus, magni consilii angelus, admirabilis, consiliarius, princeps pacis, Pater futuri sæculi ». » Ne igitur aliquis Judaicus surculus vos decipiat. Sicut enim appellandi sunt, qui hæreticos sectantur, quasi alius sit, qui natus est, et alius qui in eo habitavit Deus; et quasi duæ sint ejus qui natus est naturæ. Si quis enim hoc de Emmanuele dicere ausus fuerit, appone ei hoc solum nomen. Memoria hujus nominis erit ei in frenum silentii. Non enim duæ naturas, sed Deum incarnatum Virgo mystice peperit, cum Spiritus sanctus in eam supervenisset.* *Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνης σπορᾶς ἦν βλάστημα ὁ Χριστός, συνετιθέμην ἂν τὸν καρπὸν εἶναι κατὰ τὴν μέτρην. εἰ δὲ ἐκ Πνεύματος ἁγίου, κατὰ τὸν ἀρχαγγέλου φωνὴν, Θεὸς ἐτέθη. ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς τῆς γενέσεως πρόξενος. Etenim si Christus esset fetus seminis humani, concederem fructum secundum naturam imitari radicem: sin vero est ex Spiritu sancto secundum archangeli vocem, Deus est ille qui natus est; quia Deus est ortus causa.* Hæc Erechthius, quibus Eutychni prælusit, quemadmodum Saturninus Marcianopolitanus, Acacius Melitincensis, Theodotus Ancyranus, Antonius Chalcedensis in Syria, et alii cum quibusdam illis de palatio Theodosii, quorum meminit Liberatus; quibus etiam liberet Amphiloichium Sidensem adjungere, qui cum veterique synodo Ephesinæ interfuisset subscripsissetque nihilominus Chalcedonensi cui perinde adfuerat, subscriptionem suam postmodum sub Leone imperatore ratam habere volebat, uti ex Zacharia rhetore narrat Evagrius (a), datis ad Leonem litteris

quibus concilium hoc postremam reprobabat. Quamquam Photius in *Bibliotheca*, cod. 230, affirmat eum tandem resipuisse: *ὅς μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς δι' ὑπογραφῆς συναφώνησεν.* Hi omnes in scopolium hunc impeggerant, ejusmodi locutiones usurpando, tanquam Athanasio aliisque Patribus familiares, quarum auctores genuinos Apollinaristas fuisse nescirent. Ex quo rursus evenit ut Nestorianorum factioni magnæ vires accesserint [XLVI], cum impugnatores suos Apollinarii hæretici vocibus et sententiis contra se uti intelligerent. Verum postquam Cyrillus in epistola ad Successum secunda exposuit, quo sensu dixerat, *unam Dei Verbi naturam incarnatam*, ostenditque alienum se esse ab errore Apollinaristico, nec duas in Christo naturas inficiari, Chalcedonensis synodus, ac subinde quinta generalis dictum hoc approbarunt, non ut ab Apollinario profectum erat, sed ut adhibitum ab eximio fidei propugnatore.

XXIII. *De epistola ad Paulum Samosatenum, quæ Dionysii Alexandrini nomen præfert.* — Ad eam quæ a me dicta sunt de libris variis, qui cum ab hæreticis cusi essent, nominibus summorum virorum insigniti fuere; hic quædam subjungam de epistola ad Paulum Samosatenum, quæ Dionysii Alexandrini vulgo nomen præfert in Bibliothecis Patrum idque a multis jam sæculis, at colligitur ex vetusta satis ejusdem translatione Latina, quam vir pereruditus R. P. D. Bernardus de Montfaucon edidit, t. II Operum sancti Athanasii. Hanc epistolam cum attente perlegerem, observavi, non ab orthodoxo homine scriptam fuisse, sed a putidissimo Monophysita, ex Aphthartodocetarum seu Incorruplicularum grege, qui naturam aliam in Christo proprie non nosset præter divinam. Hoc ostendam paucis, adductis in medium locis aliquibus, quæ nihil nisi impium istud dogma legentibus objiciant.

XXIV. *Ab Incorruplicola fuisse scriptam ostenditur.* — Contendit diversam Christi justitiam fuisse a justitia Joannis Baptistæ, ὅτι Ἰωάννης ἔργον ἦν δικαιοσύνης. Ἰησοῦς δὲ φύσις. eo quod Joannes justitiæ opus esset: *Jesus autem natura.* Ex quo infert ὅθεν ἀποτόν ἐστι τὸ λέγειν ἀνθρώπων τὸν Χριστόν, *absolum est dicere Christum esse hominem μορφήν ἀνθρώπου.* Omitto loca omnia in quibus τὴν μορφήν καὶ σχῆμα, *formam hominis*, quam Verbum accepit, non naturam essentialve hominis interpretatur, sed nudam speciem et figuram τὴν μορφήν καὶ σχῆμα, *quæ non subsistat, οὐκ ἐνυπόστατον.* Verum hæreticum hominem rursus produunt istæc alia: *Deus enim est natura, qui universorum dominatur, qui resurrexit, agnusque est ex vibicibus Deus verus esse, cum crucifixus esset et resurrexisset, Deusque adeo et Dominus a Thoma est prædicatus. Dominus quippe Deus, qui in ma-*

^a Isa. ix, 6.

(a) Lib. II, Hist. c. 9.

nibus vulnerum notas gerebat, resurrexit, qui vulneratus erat nostra causa Θεός γὰρ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ψηλαφηθείς, οὐ φύσει ἄνθρωπος, ἀλλὰ φύσει Θεός. *Deus enim, qui ab apostolis est contractatus, non natura homo, sed natura Deus erat.* Ubi Samosatenus rogans inducitur, num Dei animam turbari ¹⁰, hoc Dei naturam significet, respondet vocem hanc fuisse Dei, non hominis similis nobis, concluditque, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἐστὶν ὁ σταυρωθείς, ἀλλὰ εἰς ἄγιος, εἰς μονογενῆς Χριστός, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος, *Hominem non esse illum qui crucifixus est, sed unum sanctum, unum unigenitum Christum Dei Filium et Verbum*; ac si humanæ naturæ conjunctio cum Verbo unitatem personæ destrueret. Ubi objicitur Christum contristatum fuisse mœstum ¹¹, id negat dici de homine, sed de Deo ipso; veluti Spiritus sanctus contristari dicitur ¹², Deus odisse Sabbata Judæorum ¹³. Illud Christi dictum ad Judæos, *Solvite templum hoc* ¹⁴, de sanctis apostolis intelligendum ait, non de humano corpore quod Christus habuerit.

In sua responsione ad quartam questionem, totus est in astruenda incorruptibilitate corporis et sanguinis Domini, cum in terris ante resurrectionem ægeret. Nimirum respondet objectioni petitiæ ab his Domini verbis sanguinem suum apostolis distribuentis : *Accipite et bibite inter vos* ¹⁵; quia corporis proprium sit dividi, atque ex divisione sequatur corruptio. Hoc et similibus argumentis ex Eucharistiæ mysterio acceptis dudum pugnaverunt Catholici adversus Eutychianos et Incorruptolicas : ut videri potest apud Theodoretum, dial. 2, et Anastasium Sinaitam, præsertim cap. 14, ubi Ammonii philosophi momenta adversus Julianum Halicarnassensem Incorruptolicarum parentem explicat et persequitur.

Ille Lucæ loca, quo Christus profecisse sapientia et ætate dicitur ¹⁶, nihil nisi incrementa Ecclesiæ, quæ est corpus Christi, significari arbitratur. *Christum quippe mutationi obnoxium non fuisse qui Deus Verbum esset* : Ἀναλλοίωτος γὰρ ὁ Χριστός, ὡς Θεὸς Λόγος.

In responsione ad articulum 7, negat formas ambas fuisse in Christo perinde subsistentes, ἐνυποστάτοις, probatque ex transfiguratione subsistentem non fuisse formam servi.

Questioni quartæ, quomodo remanserit puer Jesus in Jerusalem, eumque requisierint parentes inter cognatos et notos ¹⁷, respondet Thomam manibus suis enim exquisivisse, nec esse deceptum, *carnem Verbum contractando, σάρκα τὸν Λόγον ψηλαφηθῶν*; carnis utique naturam confundens cum Verbo.

Ad objectum nonum nihil reponit aliud, nisi Christum esuriisse eodem modo quo pransus est Deus cum Abraham. Hæc aliaque id genus, quæ tediousum

foret afferre, in illa epistola ejusque appendicæ reperuntur, quæ Monophysitam ex Aphthartodocetarum cœtu indicant. Omitto quod de Spiritus sancti deitate disputat eo prorsus modo quo Post-Nicæni Patres : quod sæpe dedita opera neget, naturam Dei consistere in eo quod ἀγέννητος, ingenitus sit, idque exemplo Adami, Evæ, et Seth declaret, quemadmodum Nazianzenus et alii contra Eunoium, cujus similis hæresis suspicionem abs se procul amoliri simulat.

XXV. *Cur Dionysio Alexandrino abjudicanda.* —

Sed ab re non fore puto fusius demonstrare epistolam istam Dionysii Alexandrini non esse; id quod nonnulli perperam intulerunt, ex eo quod Verbum esse consubstantiale Patri de majorum sententia auctor affirmet. Siquidem ipse Dionysius hanc esse suam fidem apud Dionysium Romanum papam professus fuerat, ut ex multis genuinæ, [XLVII] ipsius epistolæ fragmentis evicit Athanasius singulari opere quod de sincera Dionysii Alexandrini decessoris sui mente edidit. Gravioris momenti est quod addunt hypostasim a pseudo-Dionysio isto accipi pro persona; quod sane tritum adhuc non erat tertio Ecclesiæ sæculo, imo nec quarta apud Ægyptios. Sed spuria hujus, de qua disputamus, epistolæ initium falsi convincitur. *Rescripsimus ad ea quæ prius scripsisti*, inquit, *ut eliceremus te ad dicendum aperte quodvis dicere, et nunc pro viribus scribimus, de quibus iterum dixisti, ostendentes singula verba, quæ a te rursus collecta sunt, frivola et vitiosa esse*, etc. Enimvero tantum abest ut Dionysius Alexandrinus iterum atque iterum Paulo Samosateni ad eum confutandum scripserit, ut Patres qui eum tandem Antiocheno solio deturbarunt, epistola ad Dionysium Romanum, et Maximum Alexandrinum diserte testentur, Dionysium Alexandrinum nunquam dignatum esse Paulo nominatim litteras ulla dare, τὸν ἡγεμόνα τῆς πλάνης οὐδὲ προσρήσεως ἀξιώσας, οὐδὲ πρόσωπον γράψας αὐτῷ, ἀλλὰ τῇ παροικίᾳ πάση. Ad hæc nihil falsum magis est, quam illud quod subjungitur, ut nempe Paulus Samosatenus temere præcipitanterque dixerit, *duas esse hypostases, duasque naturas unius Christi nostri, et duos Christos et duos Filios : unum natura Dei Filium, qui fuit ante sæcula, et unum æquivoce Christum et filium David, qui non fuit ante et fuit in tempore, et secundum beneplacitum Dei accepit.* Hæc docuerit Nestorius : at non profecto Paulus Samosatenus, qui unam, non plures in Deo hypostases agnovit, qui Verbum subsistentia omni spoliavit, et Christum nuda Dei Patris essentia, quæ Verbum appellaretur, affusum fuisse docuit. Quanquam non diffitebor auctores aliquos recentiores scripsisse Paulum duos Filios posuisse, duasque personas et hypostases; quia audierant accusatum fuisse

¹⁰ Joan. xii, 2 ¹¹ Matth. xxvi, 57. Marc. xiv, 55. ¹² Ephes. iv, 30. ¹³ Isa. i, 15. ¹⁴ Joan. ii, 19. ¹⁵ Matth. xxvi, 26, 27. ¹⁶ Luc. ii, 52. ¹⁷ ibid. 43.

Nestorium instaurati erroris Samosatemi, eo quod Christum merum esse hominem poneret. Præterea in hac epistola passim carpitur Samosatenus, quod in hoc Apostoli effato ad Philipp. II, 6, 7 : *Qui cum in forma Dei esset, exinanivit semetipsum formam servi accipiens, per formam Dei, et per formam servi, naturas duas, Dei et hominis, significari cense- ret; contenditque formam servi, speciem duntaxat exteriorum hominis indicari.* Chrysostomus vero, homil. 7 in *Epistolam ad Philipp.* in hunc Apostoli locum, observat Samosatensem eodem promissu quo Marcionitas sensu *formam servi* intellexisse, de servilibus quibusdam actionibus, quas Christus patraverit, puta lavando pedes discipulorum, adeoque adversus illos ostendit formam Dei et formam hominis, deitatis et humanitatis esse naturas. *Neatiquam forma servi est (lotio pedum, inquit), sed opus servi. Alterum naturæ est, functionis alterum, muneris et operationis. Si incorporea illa natura in carne non apparuit, nec in corpore fuit, quis igitur discipulos lavit? Τι οὖν πάλιν πρὸς Παύλον τὸν Σαμοσατέα ἐρωῶμεν; καὶ τί ἐκαίνοσ εἶπεν; αὐτῶ; ἐδ' αὐτὸ φησιν.* Quid ergo adversus Paulum Samosatenum offeremus? Quidnam ille dicit? Idem plene, quod Marcionitæ. Nos vero istud tenemus, non hoc esse exinanitionem, ut qui naturam humanam habeat, priusque homo sit, is servos la- vet.

XXVI. *Epistolæ auctor genuinus fuisse videtur aut Julianus Halicarnussensis, aut Gaianus.* — Vtamenimvero articuli quos pseudo-Dionysius Alexandrinus refellendos suscipit, a Paulo Samosatense scripti non fuere, sed ejus nomine suppositi. Mihi quidem verisimile admodum videtur, Anthonio Alexandrino doctore et interpreti, viro ap- pte catholico ascribendos illos esse. Hic enim, vult apud Anastasium Sinaitam in *Ὁδηγῶ*, cap. 14, fertur ut Julianum Halicarnassensem erratæ dogmatis convinceret, Pauli Samosatensis personam sagaci arte indult, eadem proponens, quæ feruntur in articulis, quos prætensus ille Dionysius confutare conatur. Hunc proinde ut Julianus, Gaianusve ejus socius, refelleret, Dionysii Alexandrini, Pauli quondam æqualis et adversarii, nomine librum inscripsisse haud absurda, ni fallor, conjectatione putari possit, aut saltem Gaianita seu Julianita alter, ut orthodoxo cuidam, qui Samosatemi perinde larva assumpta, adortus etiam fuerit in corrupticolas, responderet. Quam certe methodum Monophysitas impugnandi valde approbat Sinaita, sectandamque suadet, cap. 1, quippe qua Ammonius Halicarnassensem fuderit et enecarit, θανάτωσεν.

XXVII. *Ammonii Alexandrini Scripturæ sacræ interpretis ætas. Olympiodori ætas.* — Hic porro

Ammonius, qui Gaianitas sub Justiniano imperatore profligavit, Alexandrinæ scholæ præfectus cum esset, lucubrationes varias in Scripturam sacram reliquit, quarum fragmenta complura leguntur in catenis Græcis. Anastasius secundus Antiochenorum patriarcha Ammonii hujus meminit, ejusque enarrationum in opus sex dierum, in prologo contemplationum seu homiliarum Anagogicarum suarum in prima Genesis capita, quæ Latine duntaxat hæctenus excusæ sunt, dempta ultima, quæ tandem cum Græco contextu Londini prodit. Testatur porro Anastasius Ammonium Cyrilli magni sensus in commentario suo secutum esse. Meminit etiam homilia 6, et alibi Olympiodori Alexandrini, qui eadem in Ecclesia perinde ἐξηγητής, magister et interpretes fuerat, ipsoque proinde Anastasio antiquior. Hujus Olympiodori Commentarius exstat in *Ecclesiasten*, aliaque operum ejus excerpta in catenis frequentia sunt: atque ex testimonio Anastasii colligitur, utrumque auctorem non sæculo III, aut X, ut multi conjecere, sed quinto et sexto floruisse.

XXVIII. *Anastasius II Antiochenus auctor homiliarum in Hexaameron.* — Anastasium autem II, Antiochenum, homiliarum illarum de opere sex dierum esse parentem dixi, in primis propter hæc duo momenta. Anastasius secundus Gregorii Magni papæ, *Pastoralem* librum, ut Mauritiū imperat. votis faceret satis, e Latino idiomate in Græcam linguam transtulit, adeoque Latine peritus erat. Auctor vero homiliarum in Hexaameron Latinæ quoque linguæ se fuisse intelligentem significat, ubi Catonis et Labeonis Romanorum scriptorum libros allegat; [XLVIII] ubi rursus excerpta librorum sancti Ambrosii Mediolanensis de opere itidem sex dierum refert. Ad hæc Anastasius junior Antiochenus sic Judæorum erga se odium extimularat, ut ab eis crudelissima tandem necesse interfecti meritis sit: sic quoque *Contemplationum anagogicarum* scriptor nusquam non dedita opera Judæos adoritur, carpit et lacessit: se frequentes cum eis habuisse disceptationes ait quas ediderat: πολλὰκις γὰρ καὶ πολλὰκις τὰς κατὰ γένους αὐτῶν συνησάμεθα τὰς ἀντιρρήσεις, ἃς ἐσχεδιάσαμεν, inquit lib. VI. Subinde narrat se duos libros contra Judæos scripsisse: ταῦτα ἡμῶν καὶ τῆ δευτέρῃ βίβλῳ τῆ κατὰ Ἰουδαίων ἐιρηχότων πλατύτερον. Cæterum Anastasio huic Antiocheno tribuendus non est liber contra Judæos, qui habetur etiam in Collectaneis Canisii et in Bibliothecis Patrum. Recentioris quippe Anastasii est, qui post annum octogesimum ab excidio Hierosolymitano scribere se disertissime testatur. Nec proinde idem censendus est, ac Anastasius ille cujus causa Joannes Damascenus epistolam de hymno Trisagio scripsit ad Jordanem archimandritam.

DISSERTATIO TERTIA.

De epistola ad Cæsarium monachum, quæ S. Joannis Chrysostomi nomine insignita est, deque libris quibusdam aliis qui a Joanne Damasceno laudati primum reperiuntur.

In fine dissertationis sancti Joannis Damasceni contra Jacobitas subnectuntur complures auctoritates Patrum, qui duas in Christo naturas agnoverunt professique sunt, harumque postrema laudatur epistola ad Cæsarium monachum cum hæc inscriptione, τοῦ αὐτοῦ (Χρυσόστομου) ἐκ τῆς πρὸς Καίσαριον τὸν μονάζοντα ἐπιστολῆς, *Ejusdem* (Joannis Chrysostomi) *ex epistola ad Cæsarium monachum.* Hanc subinde laudarunt Nicephorus Constantinopolitanus in *Antirrheticis* contra Iconomachos, alique, qui de duabus Domini naturis disputarunt. Vetusissimam epistolæ istius translationem Latinam, quam Petrus martyr olim adversus transsubstantiationis fidem objecerat, cum vir clarissimus Emericus Bigotius in bibliotheca Florentina Sancti Laurentii reperisset, edidissetque ad calcem Vitæ sancti Joannis Chrysostomi a Palladio scriptæ, multiplici subinde prelo Protestantes in Anglia et Batavia excuderunt. Mox vir pereruditus Joannes Harduinus collegii Parisiensis Soc. Jesu bibliothecæ præfectus editionem alteram locupletionem adornavit, sagacissimis observationibus illustratam, quibus obtrequantium ora obstrueret. Dum vero fragmentum quod Damascenus meus citavit, attente legerem, singulasque voces pensarem, in animum subit epistolam magno Chrysostomo ascriptam fuisse, esseque scriptoris aliquantum saltem recentioris fetum, quamlibet a sancto doctore scripta feratur in titulo, *Tempore secundi exilii sui, μετὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ ἐξορίαν.* Quo circa operæ pretium me facturum existimavi, si momenta hic afferam, quibus adducor ad epistolam hanc magno Chrysostomo abjudicandam.

Omitto neminem Damasceno antiquiorem eam laudasse reperiri, cum tamen expressissima habeat adversus Eutychianos aliosque unius in Christo naturæ, necnon unius voluntatis et operationis assertores: non Chalcedonensem, non sextam synodos generales, non Lateranensem sub Martino I, non Theodoretum, non Leontium Byzantinum, non Anastasium Sinaitam, non Maximum confessorem, non Nestorii vindices, non cæteros denique qui alia Chrysostomi testimonia non sic diserta protulerunt. Hæc plane epistola scripta non est contra Apollinaristas, sed contra alios, Eutychianos puta, qui ab errore Apollinarii non satis recederent, duas

scilicet Christo naturas perinde denegando. Unde Cæsarium monet auctor, ut ab hæretica doctrina desciscat, quæ nihil discreparet ab Apollinarii contemperatione et συναλοφῆ contractione, nec ab abominabili opinione, quæ est Apollinarii, et eorum qui *Synusiastæ* dicuntur. Esto subjungat librum quæ seductus ille fuerat, Apollinarii esse. Nam id ea sola conjectatione asseverabat. Nusquam enim ille hæresiarcha, aut alter ex ejus discipulis, sive in fragmentis librorum ipsorum quæ supersunt, sive in operibus quæ Gregorii Thaumaturgi, Julii, et Felicis Romanorum pontificum nominibus insigni-vere, ita locuti inveniuntur, *ex deitate et humanitate, seu ex duabus naturis unam factam esse naturam post unionem.* Quod tamen tenuisse illos, qui Cæsarium deceperant, prodit epistola. Notatu profecto digna sunt hæc verba, *κοτος ἕδης ἔξεπαύξασθαι ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν φύσιν, μετὰ τὴν ἕνωσιν.* *Quod ergo infernum evomuit in Christo dicere unam naturam post unionem? Et: Iterum dicunt: Post unionem non oportet dicere duas naturas. Et in fine: Fugiamus eos qui unam naturam post unionem prodigialiter fingunt.* Ita quidem loqui coepit est, postquam Cyrillus Alexandrinus in suis adversus Nestorii hæresim libris scripsit, *ex duabus naturis unionem ineffabilem [XLIX] esse factam; dividendas non esse substantias post unionem; unam post unionem esse Dei Verbi naturam incarnatam, aliaque horum similia.* Quæ Nestorii fautores sic exceperunt (a), ut dicendo *unam naturam incarnatam, censeret quasi unam per unionis compositionem factam esse; unam item naturam post unionem ab eo dici compositam ad negationem duorum.* Atqui ut ejusmodi sensus sancto doctore affigeretur, admodum contulerunt (b) nonnulli qui, cum ejus se studiosos præberent, ex ipais dictis obstinatius inferebant, unam dici debere naturam in Christo, non duas, ita ut non dubitarent in deitatem ipsam ob arcissimam ejus cum humanitate conjunctionem perpeccionem carnis refundere. Hujus opinionis fuisse legimus Saturninum (c), qui idcirco, cum in Dorothei Nestoriani locum Martiniopolis in Mæsia episcopus creatus esset, ea urbe a civibus exactus fuit. Sic Acacius Melitenensis in Armenia (d), nedum naturam unam, explosis duabus, palam docebat, sed et passam deitatem co-

(a) *Synod. Iren.*, cap. 84.

(b) *Ibid.*, cap. 117.

(c) *Ibid.*, cap. 46.

(d) *Ibid.*, cap. 27, 57, 83.

ram imperatore et alibi professus erat. Sic Erebthius Antiochiæ Pisiidæ metropolita, in sermone coram Proclo patriarcha naturam unam, et nequam duas esse prædicavit. Sic forsitan Amphilo- chus Sidensis, unus ex Patribus synodi utriusque Ephesinæ, qui, ut alibi dictum fuit, Evagrio teste (a), ut Timothei Æluri iniquam ordinationem, et alia facinora, ita et Chalcedonense concilium, cui tamen interfuerat, subscripseratque, postmodum improbat. Sic vero Pontici præsules, quos Joannes Antiochenus memorat in epistola ad Acacium Berrhobensem. Sic, inquam, omnes illi, quos Isidorus Pelusiota epistola ad Dorotheum comitem (b), perstringit, ceu Theopaschitarum Deipassionumve sensu possum esse Deum fingerent. Sic complures in e Theodosii imperatoris palatio, quos Liberatus diaconus, cap. 7 Breviarii narrat, ægre tulisse, quod Cyrillus ab Orientalibus naturarum duarum unificationem suscepisset. Hi erant scilicet, de quibus Joannes Antiochenus ad Alexandrum Hierapo- litanum scribebat (c) : *Nunc autem qui potestatem obtinuerunt, inimici Dei, proponunt anathematizan- dos esse hos qui dicunt duas naturas : quod nec ipse qui primus exstat illorum, dicere clare præsumpsit* : Cyrillum scilicet innuebat, quem proinde etiam antequam cum ipso reconciliaretur, alienum esse fa- tebatur ab eorum errore qui naturas duas negant. Sic demum Eutyches ejusmodi patronos nat- ans, expressius coram episcopis pluribus et syno- dis affirmavit, *ex duabus naturis factam esse natu- ram unam post unionem*. Cumque hac voce varii varias hæreses astrui comminiscerentur, usurpa- tum tamen ab Apollinaristis non dixerunt, sed in sensum duntaxat eorum recidere.

Auctor epistolæ ad Cæsarium Nestorianæ factionis patronus fuit. — Hæc Cyrilli ætate capita non præcedita sunt, ceu totidem dissertationes, quibus Athanasii nomen librarii præfixerunt, quod in causa fuit, ut t. II Operum illius excusa sint. Photius quidem ea Theodoro assignat, et viginti septem numerat, cum septemdecim duntaxat supersint hodie: esse vero Eutherii Tyanensis, Nestorianarum partium acerrimi defensoris, Marius Mercator ejus æqualis testatur. Imo, quantum ex præfatione evajicio, pertinuisse videntur ad Irænei Tyrii Tra- gœdiam, qua narrabantur quæ auctoritate principum gesta essent adversus Nestorium ejusque fautores, qui pacem inire cum Cyrillo nolissent, et cujus monumenta complura Christianus Lupus ex codice Casinensi, aliique subinde viri docti in vulgus emiserunt. In istis porro dissertatiunculis, eadem prorsus doctrinæ capita impugnantur, quæ in epi- stola ad Cæsarium, puta *Deum esse passum carne, Deum pertulisse et non pertulisse, seu nihil pati- endo pertulisse : passum esse Deum quomodo voluit (d)*, etc. In eandem sententiam collineabat Eranista ille,

quem Theodoretus tribus dialogis refellit, in quibus eadem quoque capita in eundem sensum tractan- tur atque in epistola ad Cæsarium. Neque putan- dus est Theodoretus dialogos istos composuisse adversus meros Apollinaristas, ut quidam conjecere, sed adversus illos quos ex Apollinari radice pro- gnatos, *unam carnis et deitatis naturam asseverasse* narrat, *atque divinitati Unigeniti passionem affixisse ; unde graves in populis et inter sacerdotes discordiæ exortæ erant : εκ τῆς δὲ βίβλης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐβλάστησεν ἡ μία τῆς σαρκὸς καὶ τῆς θεότητος φύσις, καὶ τὸ τῆ θεότητι τοῦ Μονογενοῦς προάπτειν τὸ πάθος, καὶ τὰλλα ὅσα τε τοῖς λαοῖς καὶ τοῖς ἱερεῦσι τὴν διαμάχην γεγέννηκεν. Ἄλλα ταῦτα μὲν, inquit, ὑστερον γέγονηται, sed ista quid- em posthac contigerunt ; hoc est sua ipsius ætate, quando hæc scribebat contra illos quos dixi disci- pulos Cyrilli, vel contra Eutychem ipsum, quem lib. IV Hæret. fab., cap. ult. refert docuisse nihil hu- mani Verbum de Virgine sumpsisse ἀλλ' ἀτρέπτως τραπέντα, καὶ σάρκα γενόμενον, sed sine mutatione mutatam, et carnem factum esse, a qua doctrina in fine cujusque dialogi alienum fuisse Apollinarium ostendit. Quapropter testatur in prologo adversa- rium abs se nuncupatum iri Ἐρανοστὴν, Eranistam, quia ex diversis hæresibus, Simonis, Cerdonis, Marcionis, Valentini, Bardesanis, Apollinarij, Arii et Eunomii dogma suum compegerat. Dialogo vero secundo inficiatur Eranista se Apollinarium sequi ; seque confiteri ait Verbum accepisse carnem et animam ratione præditam, nec animam in duas partes dividere : qui palmaris specialisque Apolli- naristarum error fuerat. Quid multa ? Theodoretus ipse, dialog. 2 contra Eranistam suum auctoritate Cyrilli Alex. pugnat, quem proinde hæreticus iste ceu rectæ fidei doctorem agnosceret et coleret ; quod certo argumento est hunc Eutychianarum partium alumnum fuisse, quibus Cyrillus instar cæterorum Ecclesiæ magistrorum esset.*

Scriptis post synodum Chalcedonensem. Non solum vero ex his quæ attuli apparet, epistolam ad Cæsarium monachum Chrysostomi obitu, imo et Nestorianæ hæresis exortu recentiorem esse : ve- rum et scriptam ausim affirmare post concilium Chalcedonense. Antehæc siquidem auditum non erat apud sanctos Patres, Christum non modo *ex duabus naturis, sed et in duabus existere*. Primum Cyrillus docuerat : utrumque vero synodus definivit contra Eutychem, juxta atque ferebatur in celebri illa Leonis papæ epistola ad Flavianum. Mussantibus, imo reclamantibus ob vocis novitatem Eutychianis et Dioscoritis, nihil aliud responsi datum est, nisi satis esse quod ea enuntiaretur veteris Ecclesiæ et Patrum fides sensusque, ac præsertim magni Cy- rilli, qui pacem cum Joanne Antiochæno Orienta- libusque [L] pangendo, professus esset Christum

(a) Lib. II Hist., c. 20.

(b) Isid. Pclus. lib. I, epist. 124.

(c) Synod. Iren. c. 50.

(d) Theodor. lib. V Hist., c. 5.

nedum ex duabus naturis constare, verum etiam perfectum esse in divinitate et perfectum in humanitate. Alium alterius Patris locum non repererunt orthodoxi, qui ad synodi definitionem propius accessisset. At in epistola ad Cæsarium indubie statuitur, agnoscendum tamen esse Filium unum, personam unam, secundum inconfusam et indivisibilem rationem, οὐκ ἐν μιᾷ φύσει, ἀλλ' ἐν δυοῖς τελευταῖς. non in una solum natura, sed in duabus perfectis. Hæc sane particula in duabus excogitata nondum erat, quando Theodoretus, Chrysostomi, ejusque librorum studiosissimus, in epistola ad prophetam nescio quem (a) hoc Cyrilli dictum de differentia naturarum carpebat, ex quibus unitionem dicimus ineffabilem factam. Proclive siquidem ei fuisset corrigere ad significandam naturarum permanentiam, in quibus unitionem, etc.; at vero dicendum potius fuisse ait: Quarum unitionem dicimus, etc. Non enim ex naturis, sed naturarum factam esse unitionem. Sed mihi valde displicet auctorem epistolæ ad Cæsarium hoc præsertim sibi proposuisse impugnandum, Deum Verbum propria sibi fecisse quæ carnis sunt, atque adeo vere passum dici posse. Sic porro mentem suam paulo ante medium epistolæ explicat: Christum autem quando dicis, conjungis utrumque (Deum et hominem), unde et passibilis dicatur ipse et impassibilis; passibilis quidem carne, impassibilis autem deitate. Eadem ipsa et de Filio, et Christo, et Jesu et Domino prædicantur, communia enim ista et susceptibilia duarum essentialium nomina sunt: quarum conjunctio in hæreticis quidem errorem facit, proprio pro communi utentes nomine Christi uno. Si enim Deum dixeris pertulisse, qualicunque cogitatione, quod impossibile est dixisti, id quod blasphemum est, et in Manetis et in altiarum hæresum declinasti impietatem. Si iterum hominem dixeris qui portavit, invenis purum (seu divinitatis vacuum) ædificans templum. Templum carnis extra inhabitantem nunquam dicitur, quia jam non est templum. Locum hunc ad longum recitavi, quem comparare interit cum similibus prorsus quæ occurrant in libris Nestorii vindicem, imo ipsismet Nestorii, ubi impietatis suæ invictam minuere conabatur. Sic itaque hæreticus iste loquitur in epistola ad Scholasticum ennuum Theodosii imperatoris. Quando enim dicimus Christus, et Jesus, et Filius, et Unigenitus, et Dominus, ambo hæc appellatio ista significat (Deum puta et hominem) tanquam duarum naturarum, id est divinitatis et humanitatis significativum Dei-genitricis atque hominis-genitricis protulimus nomen, ut latere neminem posset, quia nec Manichæi errorem, nec Pauli (Samosateni, qui Christum purum esse hominem ponebat) possumus incurrere, undique præmuniti. Et infra: Quod vero est deterius, et

maxime nunc, et multam Domini Christi indignationem provocat, dignumque est mille fulminibus atque fulguribus, violabilem dicere Unigeniti deitatem, mortuum Domini Verbum, et in sepulcro indignissimè solatio, et resurrectionem meruisse cum carne. Alexander quoque Hieropolitanus, epistola ad Acacium Berrhœensem de Cyrillo hæc habet: Confiteatur, quia Christus, qui ex sancta Virgine genitus est (Deus namque homo, unus Filius, unus Christus, unus Dominus), passus secundum humanitatem, crucifixus secundum humanitatem, et resuscitatus fuerit a mortuis per Verbi divinitatem, quæ dicit: Solvite templum hoc, et in tribus diebus resuscitabo illud¹⁶. Et rursus: Dicit igitur, quia Christus mortuus est, Filius passus est, Unigenitus passus est. Cur addit, quod Verbum carne passum sit? Paucis item interjectis subjungit: In divinis Scripturis reperimus, quia Christus mortuus est, Filius mortuus est, Unigenitus mortuus est, sanctus mortuus est, justus mortuus est. Hæc nempe appellationes universæ utrasque naturas ostendunt: Vox autem Dei Verbi, unam naturam sonat. Plura legi possunt istis conformia in aliis epistolis excerptis olim ex Tragedia Irenæi, in quibus Cyrillus haud alio fere nomine culpatur, nisi quod Deo carne natum ex Virgine, mortuum et crucifixum protulisset: quibus addi possunt confutationes ejus anathematismorum, ac præsertim duodecimi, quas Andreas Samosatensis Orientalium nomine, et Theodoretus Joannis Antiocheni jussu, ediderunt. Cæterum hic obiter monebo perperam hodie in contextu Theodoretii legi, οὐκοῦν οὐχ ὁ Χριστὸς παθὼν, ἀλλ' ὁ ὑπὸ Θεοῦ Λόγου ληφθεὶς ἐνθρῶνας. Non igitur Christus passus est, sed homo quem Deus Verbum assumpsit: sed emendandum esse, οὐκοῦν οὐχ ὁ Θεὸς παθὼν. Non igitur Deus passus est, etc. Impugnat enim quod Cyrillus, anathem. 12, dixerat: εἰ τις οὐχ ὁμολογᾷ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον παθόντα σαρκί. Si quis non confitetur Dei Verbum carne passum esse. Nec Christum pertulisse unquam negavit Theodoretus. Omitto Eutherium Thyanensem quinque capitulis disputare adversus eos, qui qualicunque ratione Deum passum esse affirmarent.

Dissentit a S. Joanne Chrysostomo.— Verum alii prorsus sancti Joannis Chrysostomi sententia fuit, et procul aberat, ut blasphemum putaret dicere Deum pro nobis pertulisse. Ipse siquidem hominibus 26 (vel potius 27) in Joannem, exponendo hoc Domini effatum: Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo¹⁷, propter hæc ultima verba observat consuesse Christum modo a deitate, modo ab humanitate se totum nuncupare, καὶ γὰρ τοῦτο ἔθος αὐτοῦ, πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος, πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ πᾶν καλεῖν, hoc est aliquando homini di-

¹⁶ Joan. II, 19. ¹⁷ Joan. III, 13.

(a) Synod. Iren. cap. 131.

vina ascribere, aliquando humana Deo ipsi : quod sane idem est, ac *Deum ea quæ carnis sunt, sibi propria facere*. Ut quemadmodum aiebat Christus, hominem qui in terris agebat, in cælo esse, sic Deus qui immortalis est et pati nescius, nihilominus passus dicatur, assumpta carne scilicet. Quamobrem in aliis hominibus regulam hanc secutus, docere non dubitavit Deum ex Virgine generatum esse. Homilia 36 in Epist. I ad Corinth. : *Nunc scimus Deum esse ubique, inquit; sed quomodo sit, nescimus. Quod quæ sunt ex nihilo fecerit, scimus; modum autem ignoramus; ὅτι ἐκ Παρθένου ἐτέχθη, πῶς [L] ἔκ, οὐκ ἔτι. Quod ex Virgine sit natus scimus; quomodo autem nequaquam*. Eodem modo loquitur semel atque iterum in homilia in Christi Nativ. quæ incipit ab his verbis : *Ἡ πάλαι πατριάρχαι, quæ olim patriarchæ : et post orationis medium gentiles adoritur, qui audientes ex Catholicorum confessione Deum esse natum carne, doctrinam hanc cum ridiculam dicacitatibus exciperent, non sine simpliciorum scandalo. Ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων ἀκούοντες, ὅτι ὁ Θεὸς ἐτέχθη ἐν σαρκί, κατηύλατο διαλύροντες*. Quocirca eos similes esse ait pueris graves homines seriis necessariisque rebus vacantes irridentibus (a). Qui vero *Deum in carne et ex Virgine natum* profitebatur, is ex consequente *Deum carne passum*, aliaque ejusmodi dici debere agnoscebat. Et certe sanctus idem doctor oratione contra Judæos, eos deicidii taxare non dubitat, ex quo Christum cruci affixerunt, μετὰ τὴν Θεοτοκίαν. Alium locum omitto quem Cyrillus, lib. *De recta fide ad reginas*, et act. I syn. Ephes. citavit, et alia quæ etiamnum exstat homilia in Christi Nativitatem, transumptum. Nam hæc homilia, quamlibet a Cyrillo, seu Chrysostomi, qui nuper decesserat, laudata fuerit, hujus sancti doctoris non esse deprehensa est a Savilio, aut saltem dubiæ fidei esse. Ac merito quidem : quia nec dictionem, nec stylum, nec ingenium refert Chrysostomi, cujus orationes elegantius et aquabilius fluunt, morandisque ad pietatem animis accommodatiores sunt. Cæterum dogma fidei, quod scriptor epistolæ ad Cæsarium impugnat, ab aliis Patribus fuisse traditum ostendit Cyrillus in defensione duodecimi anathematis. Sed nec plurium auctoritates, Cyrillo antiquiorum, qui idem asserant, congerere difficile esset, sed brevitati studere satius est. Contra vero Acemetae monachi, aliique nonnulli, qui Nestorianismi sordes ex toto non elueant, seu Apollinaristicum errorem refugebant præfieri, *Deum Verbum, aut unum de Trinitate passum, quamlibet carne* adderetur; hoc est, *qualicunque cogitatione*, velut in epistola ad Cæsarium dicitur : cum nempe synodum Chalcedonensem non admitterent nisi propter duarum naturarum confessionem. Illudque in causa fuit, ut, cum monachos Scythas ardentius insectarentur, quia

unum de Trinitate passum prædicarent, a Romanis tandem pontificibus primum, tum deinde a synodo quinta generali damnati sint. Quidni ergo apud Acemetas conficta sit Joannis Chrysostomi nomine epistola hæc ad Cæsarium, apud quos aliarum supposititiarum reperitæ sint, quibus Nestorii causa defensaretur. Enimvero inter monumenta quæ ex Irenæi Tragedia feruntur, excerpta, nonnullas passim spurias esse subodoratus est Latinus interpres et compiler. In primis vero ea quæ ad Hypatiam data dicitur capite 216, ab omnibus excepto Christiano Lupo, adulterina censetur; quippe quæ Nestorii exsulantem mentionem objiciat, quod ante annum 456 non contigit : cum Hypatia, Socrate teste lib. vii *Hist. eccl.*, cap. 15, Alexandriae perierit, Honorio coss. X et Theodosio VII, hoc est anno 415, seu annis 21 antequam Nestorius in exsilium ageretur.

In adnotationibus ad cap. 13, lib. iv *De fide orthodoxorum*, explicavi, quo sensu hujus epistolæ ad Cæsarium auctor dixerit, in eucharistico pane sanctificato seu consecrato, *panis naturam manere*; et ubi subjungit, *et non duo corpora, sed unum corpus Filii nuncupatur*, occasionem Joanni Damasceno, Theodoro Grapto, seu potius Nicephoro Constantinopolitano præbuisse, ut pari modo scriberent panem et vinum in corpus et sanguinem Christi ita converti, ut jam non duo corpora sint, sed unum. Καὶ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτό : sive καὶ οὐ δύο ταῦτα νοοῦμεν, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτὸ νοοῦμεν. Quod plane efficacissimum est ad transubstantiationis mysterium confirmandum.

II. *De Joanne Malala et Joanne qui ὁ διακρινόμενος; cognominatus fuit.*—Speciali adnotatione ad orat. 3 *De imaginibus*, probavi Joannem Malalam, qui citatus ad calcem hujus disputationis cum aliis scriptoribus reperitur, Joanne Damasceno recentiorum non esse. Quia vero Græculi quidam Joannem Malalam a Joanne, qui ὁ διακρινόμενος, q. d. *hasitans*, aut *segregatus*, nuncupatus fuit, non discreverunt, de hoc posteriore libet hic quædam dissertatione singulari dicere.

Joannes Hæsitans et Joannes Rhetor idem. Diversus a Joanne Egeata.—Photius in *Bibliotheca*, cod. 41, Joannis cujusdam *Ecclesiasticam historiam* refert, cujus quinque libros se legisse ait, quibus res gestæ ab imperio Theodosii Junioris, et ortu Nestorianæ blasphemæ, usque ad Zenonem imperatorem, necnon ad Petri ἁγίου, *impii*, sive Fullonis ex Antiochena sede ejectionem, continentur; addidit Joannem pollicitum esse historiam exporrecturam ad decem libros. Evagrius in *Historia sua* sparsim citat Joannem Rhetorem quem clariss. Henricus Valesius in adnotationibus ad lib. 1, cap. 16, ejusdem Evagrii, Antiochenum fuisse colligit, perindeque res Theodosii Junioris, Marciani, Leonis et Zenonis principatu

(a) Videsis etiam hom. 11 in Matth.

gestas exposuisse. Liberatus vero diaconus, cap. 49 Breviarii, tanquam ex Joanne Rhetore narrat Macedonium Constantinopolitanum patriarcham, impulsore Severo monacho, qui Antiochenam Ecclesiam paulo post occupavit, deturbatum ab Anastasio imperatore, veluti Nestorianum; non quod additamentum a Petro Cnaphæo seu Fullone trisagio hymno injectum nolisset admittere, ut vulgo tradunt scriptores catholici; sed quod Evangelia falsasset, maximeque illud Apostoli dictum I ad Timoth. III, § 16: *Justificatum est spiritu, littera o mutata in ω, et fecisse ως, id est, ut esset Deus qui apparuit per carnem.* Quæ cum Anastasii, qui Zenoni successit, anno 51 contigerint, extra dubium est, ultra Zenonis imperium rhetorem Historiam produxisse. At certe miror Valesium fugisse quod Evagrius scribit, Joannem historiciæ finem imposuisse, narrato terræ motu, quo Antiochia corruit anno septimo Justinî. Hic porro Joannes Rhetor, quia iniquiorem se præbuit erga Macedonium, quem Catholici seu virum sanctum venerati sunt, ideo censi debet ex eorum caterva, qui Chalcedonensem synodum pessumdare nitentur, haud secus atque [LII] Zacharias, rhetor alter, quem frequenter itidem citat Evagrius. Atqui Joannes, cujus Photius meminit, ejusdem factionis erat; qui nempe Ephesinam synodum summa diligentia et particularim λεπτομερῶς, descripsisse memoratur, ut et ea quæ gesta essent in prædatrice Ephesina, ἢν ὄστος ἐχθειάζει, quam ceu divinam extolleret, καὶ τὸν ταύτης ἡγεμόνα Διόσκοπον, illiusque principem Dioscorum cum ejus asseclis; Chalcedonense vero concilium laceraret, διασύρων. Unde colligo Joannem hunc Photianum diversum a rhetore censendum non esse. Quæ si ita sunt, stupenda nimis oscitantia Photius intulit Joannem hunc esse τὸν πρεσβύτερον, presbyterum Ægeatem. Enimvero Joannes Ægeates, seu Ægeota (ab Ægis civitate maritima Ciliciæ), ipso fatente Photio, cod. 52, Nestorii sectæ addictus erat, τὴν θρησκείαν Nestοριανὸς non Dioscoro, infenso Nestorianorum, ut et Catholicorum hosti. Id etiam testantur episcopi Syriæ in libello ad Justinum seniore Augustum tom IV Conc., col. 1544, itemque Leontius, lib. De sectis, act. 9, ubi Joannem Ægeatem, πρεσβύτερον Nestοριανόν, presbyterum Nestorianum vocat. Cyrus Alexandrinus antistes Monotheleta, anathematismo 8, Cyrum et Joannem Ægeotas cum reliquis Nestorianis execratur. Sophronius quoque Hierosolymitanus epistola ad Sergium Constantinopolitanum, Cyrum et Joannem Cilices Nestorianæ impietatis propagatores προβάλλουσι, fuisse ait. Ante hos omnes monachi Palæstinæ epistola ad Alcisonem, quam Evagrius refert lib. III Hist., cap. 31, circa annum 51 Anastasii imperatoris scripserant, Xenaiam seu Philoxenum Hierapolitanum, insignem concilii Chalcedonensis criminatorem, Flavianum Antio-

chenum adegisse, ut non solum Nestorio, Diodoro Tarsensi, Theodoro Mopsuesteno, doreto, et Ibæ Edesseno, Cyro item et Eusebio (Tyanensi utique, non Eleutherio, ut male Græce Latine editum est) Joannique et aliis, cum Nestorianis, vel saltem Nestorianæ labis seu anathema dicerent. Illud etiam hoc modo: Victor Tununensis ejusdem pene ætatis et graphus, qui propter tria capitula in Ægypto bique diu exsulavit. Joanne Gibbo cos., inquit, stasius imperator Flaviano Antiocheno, et Philastio Hieropolitano præsulibus, Constantinopolim dum congregat, et contra Diodorum Tarsensem Theodorum Mopsuestenum, Theodoretum Cyri, Edessenum, Andream (utique Samosatensem cherium (emenda Eutherium), Quirum (sive Quirum) et Joannem episcopos cæterosque alios, qui tunc duas prædicabant naturas, duasque formas, et confitentur unum de Trinitate crucifixum, in Leone Romano, et ejus tomo, atque Chalcedonensi synodo, inferre anathema persuasit. Ex quibus duci potest Cyrum, et Joannem Ægeotas et Andreæ Samosatensi, Etherio Tyanensi, Theodoro, et Ibæ fuisse. Eruditissimus quidem Theodoretus Cyrum, et Joannem, quorum monachi stinæ, et Victor meminere, censet esse Cyrum Lesbi insulæ monachum, ad quem Theodoretus epistolam 13 dedit, et Joannem Germaniciensis synodum: atque ex epistola illa 13, necnon et 125, perhiberi utrumque acrius quam per Theodoretum causam defendisse. Verum ne in litteris, neque in aliis vestigium ullum vehementis illius utriusque erga Theodoretum studii. Non in 13, qua Theodoretus Cyrum modo gratius agat de missis sibi e Lesbo munusculis: non etiam in duabus aliis, in quibus nulla Cyri, aut Joannis Germaniciensis mentione per somnium quidem, apparuerit: in epistola 135, quæ sola est ad Joannem Germaniciensem prætensum illud insigne patrocinium inferre possit (a). De Joanne igitur et Cyro Ægeatibus illi locuti sunt. Omiseram facundam Hieronymum, qui lib. III, De trium capitulorumensione ad Justinianum, cap. 2, queritur contra Theodorum Mopsuestenum perinde exhorret Nestorium, Cyrum et Joannem.

Jam vero qui fieri potuerit, ut Joannes presbyter Nestorianus historiam hanc scripserit, in qua Dioscorum ejusque cum Nestorio, Nestorianisque, ut dictum est, in simos eximiis laudibus, ceu divinos homines secutus sit, synodumque Chalcedonensem Ephesinam, a qua Nestorius proscriptus est, rarit. Photium nihilominus errantem esse Carolum Joannes Vossius, et Guillelmus Cave secuti sunt, quorum tamen hic postremus non male a Joannem, de quo Photius sermonem in

(a) Vide præfationem, num. XX, ubi hæc iterum ad examen revocantur.

ie, ac τὸν διακρινόμενον, *hesitantem* a a Theodoro lectore ejusdem ævi b. ii citatum reperimus, et cujus historiam aliud legitur actione 5 septimæ 270, quo refertur quanto studio X-

Philoxenus Hieropolitanus imagines victorum suppressere sategerit. Atqui Byzantino libro *De sectis*, passim, ex P. presbytero de recept. hæreticorum, cod. 24, διακρινόμενοι (quod sive *se hæsitantes* interpretaris), post sæculum appellati sunt, qui errore non Nestoriano seu Dioscoriano, synodum isem proscinderent. Quanquam non Nestorians qui Nestorii partes olim sectabantur, hæresin, sanctique Cyrilli Alexandrini sectam, aliquando διακρινόμενοι, *segrèstantes* fuisse vocitatos propter schismam suam. Verum post concilium Nicaenum nuncupatio hæc ad solos Monophysitas translata fuit, qui etiam τὸν Ἀποσχίσταί, fuerunt appellati, uti

Joannem rhetorem, vel τὸν διακρινόμενον, Joannes alter Antiochenus exiit ab orbe condito ad suam usque ætatem: est sexti sæculi finem, quorum fragmenta Valesius edidit. Hujus, ut et Agathæ Angrius cognatus [LIII] ipsius meminit, in libro v; addit vero utriusque historias, describeret, in lucem nondum editas proinde citare ullam potuit. Quanto Liberatus, Latinus scriptor, et Evagrius antiquior! Quanto minus rursus lector, qui tamen cum sub Justinio oriam texeret, Joannem τὸν διακρινόμενον modo citavit! Quamobrem Joannem omnino diversus est a Joanne Antiochense catholico, et Evagrii cognato. Insuper Anglia Græce ac Latine excuderunt illud, cujus occasione hæc de Joanne Hæserii; Joannis nimirum Antiocheni, Syrum nomen fuit, quod in *rhetorem* transtuleris: sed de cujus ætate vix id statuminetur: attamen diversum fore, τῷ διακρινόμενῳ fuisse ipsa utriusque ratio evincit. Malatæ siquidem incipiebat, ab ipsomet initio mundi nem vitæ Justiniani Senioris protendebat et insuper magna parte mera farrago illis assumentis hinc inde nullo judicio

Ægeates contra synodum Chalcedonensem. — Cod. 52, Photius, postquam dixit Joannis Philoponi Tritheitæ adversus quartam Chalcedonensem synodum, pauca suble contra idem concilium, quem eodem loco repererat, aitque eum esse Joannis secta Nestorii, τὴν ἠρηστικὴν Nesto-

ριανοῦ, hic est Joannes Ægeates, οὗτος; ἔστιν ὁ Ἀγεάτης. In dubium plane non ausim revocare, quin Joannes ille Ægeates libellum evulgarit adversus synodum Chalcedonensem; quando Leontius, lib. ix *De sectis*, testatur illum ei detraxisse, ceu *tota Cyrilliana* esset, et a Cyrilli sententia et placitis staret ὅτι αὕτη σύνοδος Κυριλλιανή ἐστὶ, καὶ τὰ ἑκείνου φρονεῖ. Sed et episcopi Syriæ in libello ad Justinum Augustum, Joannem blasphemias in istam synodum evomuisse perindearrant. Tandem Facundus Hermianensis lib. v, cap. 4, quædam recitat ex opere quod Joannes Ægeates adversus sanctum hoc concilium ediderat. Ex cod. vero 229, apud Photium colligitur, tempore sancti Ephræmii Antiocheni, hoc est post initium sæculi sexti, Cilices alios eandem synodum scriptis impugnasse, quorum præcipui erant, ut videtur, Dominus et Joannes monachi, ad quos sanctissimus patriarcha pro hujus concilii defensione scripsit, ostendens illud, definiendo secundum Cyrilli dogma *hypostasim et personam unam Dei Verbi incarnatam*, duas ex consequenti profiteri naturas, ex quibus unus Christus constitutus sit ἀπεταλίσθη (non conditus, ut non castigate satis vertit Schottus); sed prudentiores alii, seu astutiores, satius duxerunt Chalcedonensem synodum simulate saltem admittere, velut Theodori sui Mopsuesteni doctrinis satis conformem, ut eo nomine Nestorianum virus simplicioribus insinuarent. Hoc testatur e multis Leontius Byzantinus initio præfationis libri contra Nestorianam impietatem, quæ quidem necdum Latine prodit, sed Græce reperitur in Regio cod. 2505: Οὗτος ὁ λόγος ἀναφορὰν ἔχει, inquit, κατὰ τῶν ὑποκρινόμενων τὴν μεγάλην καὶ οἰκουμένην σύνοδον, τὴν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ τὰ Nestορίου πρεσβεύοντων. *Hic liber ad eos spectat qui magnam et universalem synodum Chalcedone celebratam se recipere fingunt, simulque Nestorii errores tumentur.* Hujus consilii fuerat Basilius Cilix presbyter Antiochenus, sub Flaviano II, quem ex Suida Irenopolis episcopum fuisse deducunt. De eo siquidem Photius ait, cod. 187: *Etsi vero Nestoriana labe infectus est, Nestorium tamen sibi nequaquam vindicat, sed Dioscororum et Theodorum Patres laudat.* Addit eum haud alia de causa Joannem Scythopolitanum impugnasse, nisi quia hic duodecim capitula Cyrilli defenderat, et maxime 12, quo Deus passus subintroducitur. Ex quo factum est ut Joannes Scythopolita in adnotationibus, seu Scholiis ad cap. 7 lib. Dionysii *De cælesti hier.*, Nestorianos nuncuparet etiam *Basilianos*, Βασιλειανῶν, ἔτοι Nestοριανῶν. Hunc postmodum Acæmetarum cœnobii monachi æmulati sunt; qui, cum indigne ferrent Scythas (alii ascetæ erant) ad eliminandas Nestoriani erroris reliquias prædicare unum de Trinitate passum carne, et crucifixum, juxta ac Cyrillus Alexandrinus jam olim definierat, quosdam e suis Romam miscrunt, qui propositionem hanc a pon-

tifice Romano damnari obtinerent. Ex Liberati Breviario cap. 20, et ex Joannis II papa ad Justinianum imper., litteris discimus hæc legatorum nomina fuisse, Cyrum, et Eulogium, quos rursus Agapetus Joannis successor epistola ad imperatorem, ob hæresim et pertinaciam anathemate proscriptos testatur. Hunc porro Cyrum acœmetam a Cyro Ægeata fuisse diversum, rerum gestarum et temporum series evincit. Jampridem enim, ut ostensum est, Cyrus et Joannes Ægeatæ inter Nestorianorum primi avi insignes censebantur: cum Cyrus acœmeta cum suis Nestorianus ante deprehensus non sit, quam obstinatum nimis animum ostendisset in perseguenda damnatione illorum, qui *unum de Trinitate crucifixum* confiterentur. Sed eorum ardentius in hanc rem studium animos adiecit ipsorum adversariis, ut vicissim trium capitulorum damnationi instarent: quod tandem quinta synodus generalis sic præstitit, ut insuper definitum rectæ fidei propositionem esse, Dei Filium, unum de Trinitate, assumpta carne passum, et crucifixum esse.

De Basilio Cilice, altera Photii oscitantia. — Quia in sermonem incidimus de Basilio Cilice, aliam hic Photii oscitantiam indicabo, quam admisit ad cod. 95, ubi de scriptis agit Joannis Scythopolitani, κατὰ Ἀποσχιστῶν. *Adversus Aposchistas*, ἤτοι κατὰ Εὐτυχίου καὶ Διοσκόρου, inquit, sive *adversus Eutychem et Dioscorum*. Quinto nempe sæculo labente, et sexto ineunte, in Syria et Palæstina præsertim, Monophysitæ et Dioscoriani ut plurimum Ἀποσχισταί, *Aposchistæ* (q. d. *schismatici*) nuncupabantur, uti constat ex Theodoro lectore, lib. xi *Hist.*; Ephræmi Antiocheno apud Phot., cod. 228; ex Vitis sanctorum Euthymii, Sabæ, et Theodosii, aliisque horum temporum monumentis: addit [LIV] Photius, Joannem duodecim libris auctorem quemdam impugnare, qui non sine dolo lucubrationi suæ ejusmodi titulum præfixerat, Κατὰ Νεστορίου, *Contra Nestorium*, ut inscriptione operis simpliciores ad illud legendum audiendumve pelliceret. Demum conjectatione hæc concludit: Ἰσως δὲ Βασίλειός ἐστιν ὁ Κίλιξ, ὁ καὶ ὕστερον δραματικὸν, καὶ τῆς ἐαυτοῦ ὀρθοσείας ἐπάξιον κατὰ τοῦ Ἰωάννου διάλογον συμπλάσας. *Forsitan ille est Basilius Cilix, qui fabulam seu dialogum sectæ suæ dignum adversus Joannem composuit.* Hæc Photius: quibus nihil absoum magis. Nam ex ipso inæst constat Basilium Cilicem Nestorianum fuisse, non Eutychianum, aut Dioscoritam, τὴν αἵρεσιν Νεστορίου νοσῶν, *Nestoriana hæresi infectus*, inquit ipse infra, cod. 107. Quomodo igitur Joannes contra Aposchistas, sive Eutychis aut Dioscori gregales calamum stringens, Basilium Nestorianum his libris impugnasse censendus sit? Longe itaque verisimilius est auctorem illum quem Scythopolitanus duodecim libris expugnabat, qui que fidem catholicam Nestorianæ hæresis invidia aspergebat, haud alium fuisse a Severo qui Acephalorum an-

tesignanus et posthæc Antiochenus antistes spurius fuit. Nam actione 15 synodi vi generalis et in Collectaneis contra Severianos, cap. 13, fragmentum legitur sat amplum Ἰωάννου ἐπισκόπου Σκυθοπόλεως ἐκ τοῦ ἡ' λόγου κατὰ Σεύρου, Joannis episcopi Scythopolis ex lib. viii *contra Severum*.

III. *De quæstionibus Athanasii ad Antiochum. Athanasius junior octavo sæculo ineunte scribebat.* — Ut epistolam ad Cæsarium monachum et Joannis Malalæ Chronicæ, sic Athanasii quæstiones responsionesque ad Antiochum, nullus scriptor Joanno nostro Damasceno anterior citasse reperit. Nimirum ad calcem orationis 3 *De imaginibus* semel atque iterum allegavit responsionem ad quæstionem 39, in qua mentio fit monachi illius inclusi in monte Oliveti, quem scortationis dæmon vexaret, quia imaginem Dei Genitricis veneretur. Atqui narratiunculam hanc Athanasius acceperat ex cap. 45 *Præti spiritualis* Joannis Eueratis, seu Moschi, quod Sophronius Hierosolymorum patriarcha evulgavit. Unde colligo Athanasium istum Sophronio saltem recentiorem esse. At vero inter quæstiones et responsiones 152, quæ a Jacobo Gretsero Anastasii Sinaitæ nomine inscriptæ in publicum missæ sunt, non pauca occurrunt quæ iisdem sensibus, iisdemque sæpe verbis habentur inter quæstiones illas ad Antiochum ducem, quæ magno Athanasio perperam fuerunt attributæ. Propter hanc consonantiam investigandum tandem putavi, uter horum auctorum alterum exscriperit. Quam difficultatem posse solvi arbitror ex collatione quæstionis 117 Anastasianæ cum Athanasiana 44. Quæritur apud Anastasium: *An sit aliqua compendiosa ratio, qua homo rudis instructus hæretico occurrere possit?* Apud Athanasium: *Quo pacto homo rudis et barbarus convinci queat, Ecclesiam catholicam præsectis aliis rectam habere fidem, nec falli?* Anastasius Gretseri sic respondet: *De hoc accipe brevem disputatiunculam non ita pridem Alexandriae institutam. Congregati enim Sceriani, Gajanite et Barsanuphiani, apud quemdam indoctum quidem sermone, prudentem vero in Domino, catholicæ fidei sectatorem, cum eodem de fide disceptaturi. Interrogavit igitur illos, si quis rex haberet conclavia, domosque pretiosas, ubi peragerentur omnia ipsius arcana consilia, quibus ea credit? num sibi fides, an infidis? Responderunt illi manifestum esse cujusmodi loca non nisi fidelibus a rege conceditum iri. Tunc ad illos orthodoxos: « Discite ergo nullam in terris reperiri veram fidem, nisi illam quam catholica Ecclesia profitetur. Eapropter commisit nobis Deus omnia loca sancta et domicilia necessaria, in quibus tempore peregrinationis suæ mysteria sua peregit, hoc est Nazareth, montem Thabor, Bethleem, Jordanem, montem Sion, Golgotham, Resurrectionem, neque hæc tantum, sed et montem Sina. Uno verbo, omnia alia loca Novi et Veteris Testamenti, nos qui catholicam Ecclesiam sequimur, possidemus. Si igitur nos male de rebus divinis*

sentimus, vos autem bene, haud recte egit Deus, qui sancta sua loca nobis tradidit. Si oggeratis nos manu regia et vi tyrannica hæc loca obtinere, nullius negotii erit vos falsitatis redarguere. Ecce enim cum Barbari regionem in qua loca sancta sunt, occupent, haud Deus a nobis ea auferri passus est. Si vero, ut probabile est, dicturi estis, Arianos non ita pridem loca sancta tenuisse, respondemus hoc plane violentia tyrannorum contigisse : sed frustra fuere. Continuo enim a Deo nobis orthodoxis loca sancta restituta sunt. Hæc Anastasius. Athanasii vero responsio hæc est : Quo Scripturarum et dogmatum accuratam et profundam explanationem audire non possunt, inde persuasi debent esse de integritate et veritate catholicæ Christi Ecclesiæ; nempe ex hoc capite, quod salutaria et veneranda Christi passionum loca catholicæ et orthodoxæ nostræ fidei et Ecclesiæ a Deo donata sint et credita : nempe Nazareth ubi Christus habitavit in nobis; Bethleem, ubi secundum carnem natus est; Sion ubi salutem mundo operatus est; Jordanes, ubi Adamum renouavit; Thabor, ubi cælorum regnum præfiguravit; mons Olivarum, unde in cælos ad Patrem a nobis ascendit. Quæ omnia sancta et veneranda ejus loca non temere nec frustra catholicæ Ecclesiæ concedidit, sed et ut omni alia fide et Ecclesia inter Christianos nuncupata, piæ magis et honoratori. Ac quemadmodum imperator pretiosa palatii sui cubicula, thesaurosque committit et credit omnium eorum ministrorum fidelioribus; ita et Christus ab initio adventus sui, veneranda ejus scilicet loca, catholicæ Ecclesiæ concedidit. Quod si adversarius respondeat nos potestate tyrannica illa possidere, dicat ille quod etiamsi Palæstinam sæpe Barbari occupaverint, non permisit Christus sua loca tradi hereticis. Quod etsi id ad breve tempus tentaverunt, tunc rursus catholica Ecclesia ipsos abegit, non secus ac porcos, a sanctis Christi Dei nostri ædibus et locis. Ambæ responsiones idem canunt : at ex utriusque textus comparatione nemo est, qui non sentiat Anastasium primum auctorem esse, quem alter exscripserit, et per metaphrasim reddiderit; adeoque responsiones ad quæsitæ Antiochi recentiores esse responsionibus illis Athanasianis. Quorum auctor cum subjungit, septingentesimum jam annum esse, ex quo loca sancta Hierosolymitana Catholici tenerent, intelligendum est de septingentesimo circiter a nativitate

Domini anno. Qui loquendi modus per synecdochem, quando de chronologica quadam supputatione agitur, haud infrequens est apud auctores; ut similia Scripturæ loca omittam. Neque audiendus est Gretserus, qui septingentos hodie annos incepisse putavit a tempore Constantini Magni, adeoque ad millesimum usque annum incarnationis Dominicæ pertinere. Non solum enim refellitur, ex eo quod quæstiones [LV] et responsiones ad Antiochum a sæculi octavi, et noni auctoribus citantur, et ex consequenti antehac vixisse debuit Anastasius, quem Athanasius junior sequebatur, et exscribebat; verum etiam, quia in responsione Anastasii mentio sit Barsanuphianorum, quorum secta defecit prorsus circa sæculi noni initium, sub Marco patriarcha Jacobitarum Alexandrino, sub quo ad Jacobiticam Ecclesiam cum suis episcopis redierunt : quemadmodum refertur ab Elmakino lib. II *Hist. Sarrac.*, p. 122, et in Chronico patriarcharum Alexandrinorum, quod Abraham Echellensis Latine edidit. Vivebat plane Anastasius iste post annum Chr. 647, quo capta est Cyprus insula a Sarracenis, anno 7 Constantii imperatoris. Cyprium fuisse pene collegerim ex responsione ad quæst. 96, sed in Palæstina ut plurimum egisse, multa passim ostendunt. Athanasius vero, qui Antiochi quæstionibus respondit, *Ἐξίγος*, *Exiguus*, cognominatur in cod. 503 Cæsareo, in quo quæstio 69 cum responsione habetur, cum hac inscriptione, *Ἀθανασίου Ἐξίγου ἐρμηνεία*, *Athanasii Exigui interpretatio*. Quocirca Lambecius, cum historiam imaginis crucifixi Berytensis, quæ magno Athanasio Alexandrino ab audacioribus librariis attributa fuit, a septimo concilio laudatam primum allegatamve agnosceret, non levi conjectura Athanasio nostro *Exiguo*, seu, ut ait, *Juniori* hanc quoque reddendam esse multis in locis pronuntiavit. Cæterum Quæstiones Responsionesque, quas Gretserus edidit, unius non esse auctoris agnoverunt eruditi. Gentianus Hervetus prima editione quæstiones duntaxat 93 evulgavit, *Anastasio Nicæni* nomine inscriptas : quo etiam nomine insigniuntur in codice Barociano bibliothecæ Bodleianæ, n. 206; in Regiis *Anastasio monachi*; in Colb. 1450, *Anastasio* duntaxat. Atqui harum auctor Phoca saltem imperatore se recentiore sæpe significat; ut omnes sæculo septimo, ac deinceps, quamlibet a variis, scriptæ fuerint.

ansis Theodorique Mopsuesteni se-
mittentur : ac neque Chalcedonensem
intuebant, nisi qua parte naturas duas
in Christo statuisset, ejusque de-
i Theodori sui doctrina convenire ja-
rum omnium testem habeo Leontium
libro *De nefanda et infami Nestoria-
ste*, qui in præfatione hæc ait : Οὗτος
ἔχει κατὰ τῶν ὑποκρινομένων τὴν
ἁποστολικὴν σύνοδον τὴν ἐν Χαλκηδόνι,
ἢ οὐ φρονοῦντων. *Hic sermo illos spe-
iam et œcumenicam synodum Chalcedone
dimittere simulant, una vero Nestorii
est.* Rursum cap. 1 : Καὶ μὴν ὅτι τὴν
πολυάνθρωπον σύνοδον καὶ ἀντ' ἄλλου
ἰατος τοῖς ἀπλουστέροις προτείνουσιν,
; μὲν κατ' αὐτὴν. *Simplicibus porro,
ur, magnam et numerosissimam illam
tendunt, cum ejus sensum non sequan-
am interjectis subjungit : Θεωρήσαντες
ἡμέραι τὰ κατὰ τῶν ἀθέων αὐτῶν δο-
κοῦ πρώταρχου τῆς ἀσεβείας ἐν τοῖς πι-
νον δίκαιον μίσος, ὡς πικρόν τι διανο-
ῆς αὐτῶν ζωῆς. Γράμματι γὰρ δὴ φασί,
ἢ ἡμῖν ἐβρέτω Nestόριος, δογμάτων δὲ
ται πατὴρ, ὃ καλεῖται πατὴρ γεγωνός. *Hi
antes in fidelibus in dies augeri iniquum
sus impia sua dogmata et primum im-
rem, exitiosum quid contra vitam suam**

*Velut enim in scena et larva, Valeat,
bis Nestorius. Is vero nobis parens sit
natus fuit Theodorus.* Hi proinde sunt,
lus Hermianensis (a) *Catholicos cense-
videbatur quod dici non debeat unum
pro nobis crucifixum, sed potius unam
personam : qui, inquam, communicantes
adant non debere suscipi hanc quoque
qua beatam Mariam vere et proprie
rem Dei, cum Nestorium faterentur,
eam Dei matrem negabat, debuisse dam-
im vere Nestorianos esse putabat di-
odori, pro cujus honore tuendo scri-
llia contestatur Anastasius Synaita,
lucis.*

anc Nestorianorum fraudem quinta
abrata fuit, ut canone quinto sextoque
*Si quis unam hypostasim subsistentiam-
estri Jesu Christi sic intelligit, tanquam
plurium hypostasium significationem,
re conatur in Christi mysterio duas hypo-
las personas, et duarum personarum
icit, unam personam dicit, secundum di-
ionem et adorationem, sicut Theodorus
is dixerunt, καὶ συκοφαντεῖ τὴν ἁγίαν ἐν
σύνοδον, et sanctam Chalcedonensem sy-
mniatur, tanquam secundum hunc impium*

*intellectum, unius hypostasis usa sit vocabulo, etc.
anathema sit.* Et rursum : *Si quis abusive et non
vere Dei Genitricem dici sanctam gloriosam semper
Virginem Mariam, vel κατὰ ἀναφορὰν secundum
relationem, referendo sicut illi dicunt, nativitatem
hominis ad Deum Verbum, eo quod cum homine na-
scente erat, καὶ συκοφαντεῖ τὴν ἁγίαν ἐν Χαλκηδόνι
σύνοδον, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀσεβῆ ἐπινοηθεῖσαι
παρὰ Θεοδώρου ἔννοιαν Θεοτόκον τὴν παρθένον εἰποῦ-
σαν, et calumniatur sanctam Chalcedonensem syno-
dum, tanquam secundum istum impium intellectum
quem Theodorus excogitavit, Dei Genitricem dixe-
rit..... et non proprie et vere Dei Genitricem confite-
tur, et sic pie sanctam Chalcedonensem synodum eam
esse confessam, talis anathema sit.* Atqui ejusmodi
simulationis rei erant Acœmetæ monachi, quorum,
ut paulo ante dicebam, obliquus sensus agnitus
non ita pridem fuerat a Joanne II, Romano pontifice,
cum importunius instarent, ut hæc monachorum
Scytharum propositio, *Unus de Trinitate passus
est*, ab apostolica sede proscriberetur. Quocirca
canone 10 prædictæ synodi anathema rursus illis
dictum est, *qui non confitentur Dominum Jesum
Christum, qui crucifixus est carne, esse verum Deum
et Dominum gloriæ, καὶ ἓνα τῆς ἁγίας Τριά-
δος, et unum de sancta Trinitate.* Unde conjicio non
alios præter Acœmetas monachos, quorum cœno-
bio Cnaphens quondam præfuerat, quosque ob sua
scelera relinquare coactus fuerat, epistolas illas de
quibus dixi Felicis et aliorum episcoporum noni-
nibus insignitas confluisse. Non enim ascribi pos-
sint Nestorianis aliis Chalcedonensis perinde at-
que Ephesinæ synodi hostibus, e quorum primariis
erat Joannes ille Ægeates, quem, ut Leontius By-
zantinus (b), ita et Facundus Hermianensis (c),
contra Chalcedonensem, ceu tota Cyrilliana suis-
set, et epistolam Ibæ ad Marim Persam, Theodo-
rumque Mopsuestenum damnasset, strinxisse cala-
mum refert. Mea quoque suspicio hæc altera fuit,
nec forsitan vana, excerptas epistolas esse ex *Histo-
ria ecclesiastica* Basilii Cilicis, presbyteri Antiocheni,
quam Photius, cod. 42, narrat complexam esse
res gestas ab imperio Marciani usque ad initia
Justini I : sed oratione inconcinna prorsus, quæ-
que lædium afferret propter variorum episcopo-
rum epistolas quibus intertextæ esset. Basilium hunc
Photius, cod. 107, narrat *Nestoriano dogmati potius
quam Nestorio fuisse addictum, cum interim Diodo-
rum et Theodorum uti Patres coleret : τὴν ἀίρ-
σιν Nestορίου νοσῶν, Nestόριον μὲν οὐκ οἰκειοῦται,
Διδώρον δὲ καὶ Θεόδωρον ἐπιγράφεται πατέρας.*
Quin nec eum τοῦ θεοσκεπίου Κυρίλλου εἰς πρῶ-
ωπον οὕτως ἀναισχύτως βλασφημεῖν, *Cyrrillum non
sic pudore posito convitiis palam onerare : attamen
in iis quæ contra Joannem Scythopolitam scripsit,
duodecimum Cyrilli anathematismum adversus*

1. cap. 5. 4.
actis, act. 9.

(c) Lib. v, cap. 1.

Nestorium ita habuisse, *ceu Dei passionem introduceret*, ὃ εἰσάγει θεοπάθειαν. Nimirum quia speciali synodi Chalcedonensis decreto capitula Cyrilli quibus Eutyches abusus fuerat, approbata non erant, Basilius ea vel pessumdata [LIX], vel antiquata existimavit, quæ sibi licitum esset impugnare. Verum quinta synodus fucatorum Nestorianorum proterviam ut compesceret, non solum, actione 6, epistolam Cyrilli synodicam, cum annexis eidem anathematismis admisit, verum et epistolam Ibx ad Marim eo etiam nomine proscripsit, quod *hic duodecim capitula sancti Cyrilli impia rectæque fidei contraria vocarit, subindeque anathemati eam ejusque defensores subjecit, et eos qui dicunt eam rectam esse, vel partem ejus, et præsumunt eam defendere, vel insertam ei impietatem nomine sanctorum Patrum ἢ τῆς ἀγίας ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, vel sanctæ synodi Chalcedonensis.*

Tametsi me demonstrasse arbitror, epistolas illas ad Fullonem commentitias esse; solvenda tamen objectio est, quæ sumi potest ex Laudatione Alexandri monachi Cyprii in sanctum Barnabam. Nimirum auctor compendii refert, Petrum Cnaphæum, relicto Acœmetarum monasterio, Chalcedonem primum se recepisse, tum deinde Antiochiam, cujus sedem captata Zenonis comitis patricii benevolentia rapere tentaverit, sed prohibitum ne rem patraret a Leone imperatore catholico: cui cum Zeno successisset, votorum invasione Ecclesiæ Antiochenæ compotem factum, statim Chalcedonensi synodo anathema dixisse, et Trisagium carmen adulterasse. Quod postremum cum episcopi rescissent, *generose illos adversum ejus κακοδοξίαν pravam sententiam insurrexisse; καὶ πρῶτον μὲν ἐπειράθησαν διὰ παραινετικῶν γράμμάτων ἀνακαλέσασθαι αὐτὸν ἐκ τοῦ βαρᾶθρου τῆς ἀσεβείας, atque adhortatoriis litteris conatos esse eum ab impietatis barathro revocare; ut vero repugnantem refractariumque contra fidem orthodoxam viderunt, sententiam contra ipsum tulisse, anathemaque dixisse universos per orbem episcopos.* Deinde paucis narrat, sub Proclo patriarcha, medio lucente die Constantinopolitanis civibus supplicationes sacras habentibus, ter sanctum hymnum traditum ab angelis fuisse. Subjungit Petrum, cum proscripsum jam esset ab episcopis, exactorato Zenone a Basilisco tyranno, fugam ad incognita loca maturasse: cæterum Zenonem recepto imperio, quæsitum statim reperitque Cnaphæum Antiochenæ Ecclesiæ reddidisse, expulso missoque in Oasim Calendione legitimo præsule sinceræque fidei alumno. Hæc Alexander, quem vix liceat inficiari epistolas alias episcoporum ad Fullonem de Trisagio interpolato intellexisse, præter quam illas de quibus nunc est quæstio. Eum porro viri spectatissimæ eruditionis Zenonis æqualem aut supparem faciunt; eo quod, inquirunt, in clausulam a Fullone introductam velut *in novitatem nuper excogitam* invehatur. Verum tota auctoris istius narratio quam modo recitavi, certissi-

mis quæ ante attuli regessique ecclesiasticæ historiæ monumentis, probatorumque auctorum testimoniis adeo adversatur, ut affirmare non dubitem, eam ab auctore rebus gestis longe recentiore fuisse scriptam. Certum quippe est Antiochenam sedem Martyrio patriarchæ a Petro præreptam fuisse sub Leone, quam tamen paucis mensibus tenuit. Non Zenonis opera, sed patricii Asparis filio Cæsare qui Leontiam Leonis filiam duxerat, facinus istud ab eo patratum contendit et probat Cl. Pagius ad annum Baron. 471. Ac profecto quidem: nequam enim ut sibi sinxit Alexander, a Zenone restitutus fuit, cum is Leoni II successisset, sed a Basilisco a quo Zeno exactoratus erat: atque, ad ordinem redacto Basilisco, expulsus denuo a Zenone Petrus fuit, qui non nisi postquam Acacius communionem et gradu privatus fuit a Felice Romano, faventem sibi Zenonem sensit, ut Antiochenam sedem tertium reciperet. Quod autem Baronius alique dicunt, invectam Trisagii hymno interpolationem ab Alexandro vocari *novitatem nuper excogitam*, error ipsorum est, in quem impeerunt ob interpretis Latini oscitantiam. Nam voces istæ *καυτομύαν κακίστην ἐπέσῃσεν*, nihil aliud significant, nisi Petrum *pessimam novitatem excogitasse*. Quod scriptor omnis sæculi cujuscunque posterioris, etiam decimi octavi, de vetustioribus hæreticorum dogmatis perinde pronuntiaverit. Alexander ergo Cyprius, non quinti sæculi scriptor est, non Zenonis imperatoris æqualis, sed sequioris ævi; ut ejus testimonio nec epistolarum illarum ad Fullonem sinceritas, nec traditi puero Trisagii cantici historiæ veritas firmari prorsus possint. Combefsius Alexandrum hunc illum esse conjicit, cujus exstat homilia de cruce, quemque Heraclio imperatore superiorem judicat. Sexto autem sæculo labente eum vixisse nihil vetat, atque adeo Basilio Cilice recentior fuit. Quin eadem etiam ætate Cyrillus Scythopolitanus monachus Vitam sancti Sabæ, necnon sancti Cyriaci scribebat; nimirum, ut ipse testatur circa utriusque operis finem, post celebratum concilium generale quintum. Hic in Vita sancti Sabæ, n. 32, perinde narrat, Cnaphæum ὑπὸ τοῦ πάππ Φήλικος ἀναθεματισθῆναι διὰ τὴν ἑτεροδοξίαν, καὶ τὴν εἰρημένην ἐν τῷ Τρισάγιῳ προσθήκην, *Felice papa anathemate percussum, propter pravam alienamque doctrinam et memoratum in Trisagio additamentum; quod nempe Cyrillus perinde atque Alexander, καυτομύαν innovationem, modo ante vocaverat. Atqui isto Cyrilli testimonio, ut et Alexandri, hoc duntaxat evincitur, epistolas illas de quibus egimus, confectas jam fuisse ante sæculi sexti medium; nihilque adeo prohibere quin Acœmetis auctoribus eorumve erroris sociis eas ascribamus, atque a Basilio Cilice in historia recitata existimemus. Cæterum abs re erit hic observare Evagrium Scholasticum, virum apprime catholicum et rectæ fidei tenacem, earum nusquam vel mentionem insinuare in Historia sua ecclesia-*

stica, uti nec historiarum Basilio Cilicis; qui tamen, ut dixi, Antiochenæ Ecclesiæ presbyter fuerat : cum tamen alios quos legerat scriptores non paucos citet. Ex præfatione vero Nicephori Callisti ad Historiam suam colligi possit, ejus ætate, hoc est sæculo decimo quarto, exemplaria superfuisse Annotatum illorum Basilio.

II. *De Expositione fidei quæ exstat inter opera sancti Justiniani.* — Quando jam ostensum est epistolas omnes de quibus judicium ferre proposueram, a Nestorianarum partium vindicibus confictas esse, posthabita conjectatione criticorum quorundam, qui Expositionem fidei quæ exstat inter opera Justiniani martyris, Justino illi episcopo Siciliae posse ascribi opinati sunt, nihilominus inquirendum censui, [LX] quænam de incarnati Verbi mysterio genuina esset fides ejus auctoris, quem a Joanne Damasceno, Leontio, et aliis Patribus citatum reperimus.

In adnotatiunculis ad librum Joannis Damasceni contra Jacobitas recentiore eam dixi Nestorii et Eutychis hæresum exortu : quod quidem eruditi agnoverunt, quia auctor disputat adversus hæreticos Eutychianis non absimiles, cumque Christum unum esse Filium profiteatur, duas in eo naturas tuetur, adversariosque suos accusat tanquam *κράσεως temperationis et confusionis* introductores, ceu deceret in *Verbum esse versum in carnem, modo carnem in Verbi substantiam transiisse, postquam enim ab æthere dōgōn τετραφθαί λέγοντες, ποτὲ μὲν ἕως ἀφρακτῶν τὸν Λόγον οὐσωθῆναι.* Cæterum unionis utriusque naturæ modum incompertum esse et abstrusum sæpe repetit. Non enim per omnia convenire exemplum unionis animæ cum corpore, quod quidam adhibebant, sed secundum aliquid duntaxat : id quod alio modo non ediderit, nisi quo Theodorus Mopsuestenus apud Facundum Hermianensem (a) : nimirum ut quemadmodum unus homo est, licet naturas duas diversas habeat, quarum una cogitat et ratiocinatur, altera quod cogitatum est exsequitur, ita unus Filius sit, duas naturas possidens, quarum una miracula faciat, altera humilia admittat. Miracula siquidem eum patrasse qua ex Patre et Deus est; qua vero ex Virgine et homo est, passionem aliasque similia tolerasse. Atque hæc tamen exemplum illud convenire censet. Non enim ex deitate et humanitate tertium aliquid existere, ut sit in homine, qui tertium est aliquid præter corpus et animam post horum unionem; quandoquidem nec corpus homo est, nec anima rursus homo : sed Christum nihil esse aliud præter ambas naturas, *ὅτι ἄλλος ὢν παρὰ τὰ δύο.* Insuper animam patiente corpore, imo sæpe nondum patiente, dolore effici : extremam vero insaniam fore deitatem doloribus subicere. At hic color erat Ne-

storianorum e quorum cœtu eminentissimus iste Justinus fuit.

Expositionis auctor Nestorianus est. — Cum enim modum unionis utriusque naturæ, diviniæ et humanæ, velut arcanum occultumque nobis edicere identidem refugiat, non alium tamen ubique exprimit, nisi qui in sola Verbi in Christo homine velut in templo habitatione consistat. In ipso secundæ partis Expositionis suæ initio ait, *Verbum finxisse sibi proprium templum, perfectum hominem, πλάττει ναὸν αὐτοῦ, τὸν τέλειον ἄνθρωπον, atque acceptam naturæ nostræ partem in substantiam templi sui compegisse, εἰς τὴν τοῦ ναοῦ διάπλασιν οὐσιώσας : tum vero illud per summam unionem subeundo, εἰσδύς δὲ αὐτὸν κατ' ἄκραν ἔνωσιν, Dei Filium secundum ambas naturas produxisse.* Ἐξ ἐκείνου γὰρ ὁ Υἱὸς, καὶ Θεὸς, καὶ ἄνθρωπος. Exinde siquidem factum esse, ut Filius, tum Deus, tum homo esset, qui rerum nostrarum dispensationem agens, *Adami lapsum reparavit : qui post vitam, quatenus homo erat, sine vitio institutam, ἀμείπτως πολιτεύεται, sponte mortem sustinuit, labem nostram supprimens et delens per exactissimam optimæ vitæ rationem (b), διὰ ἀκρας πολιτείας ἀφανίζων τὸ παράπτωμα : quatenus vero Deus, templum excitans quod solutum fuit, ἢ δὲ Θεὸς, καὶ τὸ λυθὲν ἀνιστῆ.* Unde concludit unum esse Filium, et illum qui solutus fuit, et illum qui solutum excitavit, *ὃ τε λυθείς, ὃ τε τὸ λυθὲν ἀναστήσας.* Quibus profecto verbis ultimis diserte satis duos filios ponit, qui tamen unus Filius sint aut dicantur : quo nempe sensu Theodorus in symbolo quod lectum proscriptumque fuit in synodo Ephesina act. 6, et in quinta generali collat. 4 : *Filium unum constebatur : ὅτι δύο φαμὲν υἱοὺς, ὅτι δύο κυριούς. Neque duos filios, neque duos dominos dicimus, quia unus tantum est per essentialiam Filius, nempe Deus Verbum, Filius Patris unigenitus, ὡπαρ ὁτός συνημμένος τε καὶ μετέχων θεότητος, κοινῶν τε τῆς τοῦ υἱοῦ προσσηγορίας τε καὶ τιμῆς, cui conjunctionis iste participæque factus divinitatis, appellatiōnis etiam Filii et honoris est consors. Unde licet secundum beatum Paulum multi filii dicantur, solus tamen ipse eximium hoc habet, propter societatem conjunctionemque cum Deo Verbo, τῆς τε υἰότητος καὶ κυριότητος μετέχων, ἀναιρεῖ μὲν πᾶσαν ἔννοιαν δυάδος υἱῶν τε καὶ κυριῶν, ac filiationem dominationemque participando, omnem dualitatis Filiorum et Dominorum cogitationem aufert.* Plura non addo quæ sequuntur, his prorsus similia; nec alia rursus quæ tam in actis prædictæ synodi quintæ, quam apud Leontium Byzantinum occurrunt, ne quod multoties jam actum sit agere videar. Nestoriani cujusdam, imo Theodori ipsius aut etiam Diodori voces sunt istæ, quas Cyrillus recitat initio dialog. 8 *Ad Hermiam, 'Ὁ μὲν γὰρ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸς*

(a) Lib. ix, c. 4.

(b) Apage vocem Theodorianam. Christus non vitæ solummodo innoxie merito cultum Adami

delevit, sed pro diviniæ personæ suæ suprema dignitate.

ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Ἀλόγος ἐστίν· ἔ δὲ ὁμωλύτως τῷ Υἱῷ Υἱός· *Hic enim naturaliter et vere Filius, Verbum ex Deo Patre est : hic vero, eadem cum Filio nuncupatione Filius.*

Verbum carni conjunctum per complacitum censeat auctor Expositionis. — Personatus Justinus nihil subinde inculcat magis, aut stabilire nititur, quam illam Dei Verbi in humana natura tanquam in templo inhabitationem; quod etsi Catholici identidem dixerunt, certum tamen Nestoriani erroris specimen factum fuit. Quamobrem suppressa unione quam Theologus οὐσιώδη *substantialem* olim dixerat, Cyrillus φυσικὴν *naturalem*, sive ut nostri loquuntur, *realem*, et καθ' ὑπόστασιν, alii, quos quinta synodus canone 4, perinde approbat, κατὰ σύνθεσιν, *per compositionem*; non aliam se nosse significat, nisi quam Cyrillus in synodica ad Nestorium et anathematismo 11, ceu recens inveciam et impiam proscripserat, qua humanæ naturæ communicata divinæ dignitas fuerit pro bona propensaque Dei Verbi voluntate et complacencia. Si enim, inquit, *corpus mansit (non enim Deus est corpus) μετέληψε μὲν θείας ἀξίας, οὐ φύσεως, εὐδοκίας τοῦ Λόγου, particeps plane divinæ dignitatis fuit, non naturæ, per complacenciam Verbi.* Sanctus Maximus lib. *De duabus voluntatibus*, Theodori locum affert ex libro xi *De miraculis*, ἐς τὰ θαύματα, quo aiebat Salvatorem leproso ostendisse *unam voluntatem, unam operationem, procedentem secundum unam eandemque [LXI] potestatem, οὐ λέγω φύσεως, ἀλλ' εὐδοκίας, non naturæ, inquam, sed complaciti.* Sed de hac per complacitum conjunctione plura statim ex Theodoro. Seiscitantibus adversariis, quo tandem modo speciali Deus, qui omnibus præsens est κατ' οὐσίαν, *per essentiam*, in illo præ cæteris templo existat præsens, Expositionis fidei auctor exemplum objicit solis, cujus ἄρα, tametsi ubique effundatur, non tamen peræque ab omnibus percipitur, sed a diversis diverse juxta atque oculi eorum affecti sunt: sicque templum, quod Deus Verbum sibi struxit, fulgorem totum excepisse divinitatis, quia a Spiritu sancto formatum erat, *et segregatum a peccato.* Atqui Theodorus Dei Verbi incarnationem non aliter intellexerat (a), propter illud Pauli effatum: *In ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare* 99. Nam primo ejus operum loco, quem Leontius Byzantinus lib. iii *Contra Nestor. et Eutychem* citat, docet, Deum, etsi rebus omnibus τῇ οὐσίᾳ *per essentiam substantiamve* adest, non tamen in singulis habitare: *Dei quippe inhabitationem complacito ipsius fieri, τῇ εὐδοκίᾳ ἢ ἐνοικησις γίνεται, et ex complacito Dei diversam esse inhabitationem: ἢ εὐδοκία καὶ τὸν τῆς ἐνοικησιως τρόπον ἐναλλάττει. Quocirca singulari ratione quadam Verbum in Christo habi-*

lasse, ut is Filius fieret. Οὕτω γὰρ εὐδοκίᾳ ἐν-
 ὤκησεν, inquit, *sic enim per complacitum inhabitavit, quia totum quod assumpserat, inhabitando unpti sibi.* Παρεσκευάσατο δὲ αὐτὸν συμμετασχεῖν αὐτῷ τι-
 μῆς ἧς αὐτὸς ὁ ἐνοικῶν, Υἱὸς ὢν φύσει μετέχει·
Effecit enim ut particeps honoris fieret, cujus ipse compos est qui inhabitat, ut qui natura Filius sit. Quinimo *Dei Verbi inhabitationem fieri non posse statuerat, neque substantia, neque operatione, sed solo complacito, δῆλον οὖν ὡς εὐδοκίᾳ.* Ab aliis Theodori operum excerptis compluribus congerendis abstineo, uno quod hic addam contentus, ex ipsius ad Dominum epistola, quod cum duobus aliis reperi, cap. 36 *Collect. contra Severianos.* Secundo itaque loco, explosa primum unione κατ' οὐσίαν, *secundum essentiam*, cum potiore dixerat eam quæ ex complacito sit, subinde ait: Κατὰ γὰρ τὸν τῆς εὐδοκίας τρόπον τῷ Θεῷ Λόγῳ συναφθεῖς, ὡς ἐφαμεν, ἐξ αὐτῆς τῆς μήτρας ὁ τεχθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου ναδς, μεμὲνηκεν ἀδίαίρετος, τὴν ἐν πᾶσιν αὐτῷ ταυτοθυλίαν καὶ ταυτοργίαν ἐσχηκώς· ὢν οὐδὲν συναφέστερον. *Templum quippe, quod ex visceribus Virginis natum est, secundum complaciti rationem Deo Verbo, ut dicebamus, computatum, sine divisione mansit, eandem in omnibus cum eo voluntatem et actionem habens: quibus nihil conjunctius sit.* Similia Nestorii, quem omnes Theodori discipulum et alumnum fuisse norunt, dicta liberet hic afferre, nisi tritissima vulgatissimaque essent, et ut cætorum Nestorianorum. Recte igitur Theodorus Raythensis scripsit, Mopsuesteni errorem fuisse, *Deum Verbum in Christo propter eminentem ejus virtutem κατ' εὐδοκίαν ἐνοικῆσαντα, per complacitum inhabitando participem eam divinæ dignitatis et adorationis fecisse.* Cæterum unionem istam κατ' εὐδοκίαν Nemesius Emesenus Diodoro Tarsensi et Theodoro Mopsuesteno æqualis exploserat, cap. 3 *De homine*, cum magis ipsi arrideret, eam φυσικὴν *naturalem*, sive *realem* dici, uti postea Cyrillo. Οὐκ εὐδοκία τοίνυν ὁ τρόπος τῆς ἐνώσεως, ὡς τισι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δοκεῖ, ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία. *Unionis ergo modus ex complacito non est, ut viris quibusdam illustribus placet, sed naturam causam habet.* Ap-
 prime siquidem intelligebat, ea duas personas Verbi et hominis, duosque filios poni: quod etiam Gregorius Nyssenus in epistola ad Theophilum Alexandrinum, et Hieronymus ad cap. lv *Isaiæ*, significarunt: ut inde omnes agnoscant Diodori et Theodori profanos sensus sinceris ipsorum doctoribus Ecclesiæ exosos fuisse. Unde Patribus quintæ synodi displicuit etiam quod Ibas Edessenus in epistola ad Marim repetere amaverit, Christum esse Dei Verbi *templum*, ὡν ναὸν ἀποκαλεῖται. *Hæc enim, ut ante dicebam, Nestorianorum veluti symbolum ac tessera fuit, propter illa Domini Verba,*

99 Coloss. 1, 9.

(a) Ob morum innocentiam, ἀμαρτίας δὲ καθύπαξ κερχωρισμένος.

Solite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud ¹¹: ex quibus post Theodorum suum prætexebant, *aliam esse templi naturam, et aliam habitantis in templo; aliam item soluti templi, et aliam ejus qui solutum excitavit*. Nihil etiamnum Nestorianis qui supersunt in Oriente familiaris est, quam ut Christum hominem Dei templum vocitent.

Falsus equidem Justinus ἄρραν ἔνωσιν summam *unionem* prædicat. At Theodorum nihil illa secundum complacitum inhabitatione conjunctius agnovisse vidimus, propter eandem Dei et hominis voluntatem et actionem, ὧν οὐδὲν συναφέστειρον. Hanc porro voluntatis et operationis unitatem, qua Deus Christo homine tanquam mero instrumento usus sit, non usquequaque improbavit factus noster Justinus: neque deinceps, ut olim, affirmavero, eum identidem imitatum esse hoc Magi Leonis dictum (a), *Agit utraque forma cum alterius communione quod proprium est*; quo nempe duplex actio, divina et humana significatur: sed actionem Deo soli tribuit, nec nisi passiones homini, ut altera natura miracula facta sint, altera tolerat passiones. Nec enim in illo loco quem præ cæteris Catholici Monotheetis aliquando objecerunt, videre mihi videor duplicem Christi actionem, sed solam divinæ operationis Verbi communicationem. Nimirum unionem utriusque naturæ declarat auctor exemplo corporis solaris, cui lux quæ primo die facta erat, die tertio indita applicataque fuit a Deo: ac subdit: *Velut lux qua lux una est, operationem indivulsam habet a corpore quod illam excepit, quamvis per rationis considerationem discernatur natura, cujus propria operatio est: ita in xpo Dei Filio, operationem ejus omnem ab una filiatione nemo secreverit; cum alioqui ex qua natura profisciscatur id quod præstatur, per rationem agnoscat*. Verba Græca sunt quæ lectori erudito expendenda relinquo: Καὶ αὐθις ὡσπερ τοῦ φωτός, ἡ φῶς ἐστὶν ἐν, τὴν ἐνέργειαν οὐκ ἂν τις χωρίσει τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ δεξιτικοῦ, τῷ λόγῳ δὲ γνωρίσει τὴν φύσιν, ἥς ἐστὶν ἰδέα ἡ ἐνέργεια· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἐνδὲς τοῦ τοῦ Θεοῦ, πᾶσαν μὲν ἐνέργειαν οὐκ ἂν τις χωρίσει τῆς μιᾶς υἰότητος, τῆς δὲ φύσεως, ἥς ἐστὶν οὐκ ἔστιν τὸ γινόμενον, τῷ λόγῳ γνωρίσειεν. Cæterum dum [LXII] Pseudo-Justinus se sollicitum præbet, ut Scripturarum voces, quibus Christi, tum divinitas, tum humanitas exprimuntur, utrique naturæ distribuantur, καταλλήλως μέριζε ταῖς φύσεις ἀλεγόμενα, Nestorianorum illud ingenium prodit: ut nempe hoc colore quædam Cyrilli anathematismum impugnet, quo nihil nisi receptissima semper apud Christianos *idiomatum*, quam nostri vocant, *communicatio* vindicabatur, quamque adeo *verbum inconsonantiam* appellare amat, τὰ τῶν φω-

τῶν ἀσύμφωνον. Rursum quando allato corporis solaris cum lumine conjunctionis exemplo, infert, sicut nec sol, nec lux seorsim dicitur, sed lux unus sol appellatur, cum tamen una lux, et sol unus, naturæ duæ sint; ita quoque *unum quidem esse Filium, et Dominum, et Christum, et unigenitum, naturas vero duas*, ὡσαύτα αὐτὰ εἰς μὲν ὁ Υἱὸς, καὶ Κύριος, καὶ Χριστὸς, καὶ Μονογενὴς, φύσεις δὲ δύο· id Nestorianam affectationem sapit; cum hujus sectæ homines miris subtilitatibus et artibus pravos suos sensus occultando, quatuor istas voces Jesu Christo libentissime et vulgo attribuerent, quem tamen vere, proprie, simpliciter et absolute natura Deum esse aut dici debere insciebantur. Et cum concederent Virginem beatam matrem esse *Filii, Christi, Domini, Unigeniti*, ceu vocabulis istis naturarum conjunctio enuntiaretur, hanc Dei et Verbi proprie Genitricem esse pernegabant. *Quando dicimus, Christus, et Jesus, et Unigenitus, et Dominus* (inquietabat ipse Nestorius (b), *ambo hæc* (Deum et hominem) *appellatio ista significat*. Imo in secunda ad Cyrillum epistola, Symbolum Nicænum sic erat interpretatus: *Credimus, inquit* (Patres), *in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum. Observa quomodo τὸ, Κύριος, Ἰησοῦς, Χριστὸς, καὶ Μονογενὴς, καὶ Υἱὸς πρότερον θέντας, Dominum, Jesu, Christi, Unigeniti, et filii, prius nomina communia deitatis et humanitatis tanquam fundamenta ponentes, tunc suscepti hominis, et resurrectionis, et passionis superædificant traditionem*. Eodem modo dixerat in sermone 2: *Apud novam Scripturam nusquam invenies mortem Dei esse, sed aut Filio, aut Christo, aut Domino assignari. Christus enim, et Filius, et Dominus, et Unigenitus* (ita logo ut series orationis postulat, et meliori sensu, quam in Unigenito, ut habent edita) in *Scripturis acceptus, duarum significatio est naturarum*. Post adducta hæc in rem Scripturæ loca varia: *Vidisti, inquit, quemadmodum Christus et Filius et Dominus est: quando de Unigenito meminit Scriptura, modo etiam humanitatis, modo divinitatis, modo autem utriusque vult esse significantia vocabula*. Alexander Hierapolitanus (c), *Dicat igitur Cyrillus, inquit, quia Christus mortuus est, Filius passus est, Unigenitus passus est: cur addit quod Verbum passum sit?* Theodoretus (d) quoque pro causa Nestorii perinde scribebat: *Templum vocavit sumptam naturam, differentiam illius qui accipit, ad id quod assumpsit ostendens; quod hoc quidem sit Deus, illud vero templum. Cæterum unus est Christus, unus Dominus, unus Filius, unigenitus idem et primogenitus*. Similes locutiones observavi in epistola ad Cæsarium monachum, ac frequentes sunt in Nestorianorum quæ supersunt monumentis. Quamobrem Cy-

¹¹ Joan. 11, 19.

(a) Epist. ad Flavianum.

(b) Ep. ad Schol.

(c) Epist. ad Acacium Berrhoens.

(d) Epist. ad populum Constant.

rillus in synodica, explosa prius inhabitatione illa Dei Verbi in homine, dolum sub vocibus istis latentem hoc modo cavendum monet: *Εἰς οὖν ἄρα Χριστός, καὶ Υἱός, καὶ Κύριος, οὐχ ὡς συνάφειαν ἀπλῶς τὴν ὡς Θεόν, ἐνότητι ἀξίας, ἤγουν αὐθεντίας, ἔχοντος ἀνθρώπου πρὸς Θεόν. Unus itaque est Christus et Filius et Dominus, non velut homine conjunctionem simpliciter habente cum Deo per unitatem dignitatis sive auctoritatis. Non enim honoris æqualitas unit naturas, etc.* Sic ergo auctor Expositionis fidei, dum eximiam sæpe modestiam profitetur sincerumque rectæ fidei studium, iatricatis verborum ambagibus Nestorianorum se partibus addictum ostendit. Animadversione dignum puto, quod, cum Catholici cum Proclo Constantinopolitano saltem *unam incarnati Verbi hypostasim, μίαν τοῦ σαρκωθέντος Λόγου ὑπόστασιν*, Chalcedonensi sacra synodo approbante confisterent, imo Nestoriani *ἐν πρόσωπον, personam unam* identidem dicerent, neutrum in Expositione fidei occurrat. Maximus vero lib. *De duabus voluntatibus*, excerptum affert sermonis Pauli Persæ Nestorianæ sectæ diaconi, *de iudicio*, in quo hæreticus sic argutabatur: *Εἰ μία φύσις οὐ γέγονεν, μία μονοπρόσωπος δὲ Χριστός οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Sin autem non una natura facta est, non una Christus est personæ unius hypostasis.* Ex quo ulterius concludebat, *unionem esse ἀνωτάτην ex complacito, οὐκ οὖν κατ' εὐδοκίαν ἢ ἔνωσις, quæ uno eodemque consilio et voluntate stringatur.* Quo sensu Nestorius cum suis *ἐν πρόσωπον, personam unam* sit professus, theologis compertum est: eumque a Theodoro magistro suo acceperat, quem Leontius refert ita locutum lib. viii *De incarnatione*: *Ὅταν τὰς φύσεις διακρίνωμεν, τελείαν τὴν φύσιν τοῦ Λόγου φαρὲν καὶ τέλειον πρόσωπον. Οὐ δὲ γὰρ πρόσωπον ὑπόστασιν εἶπελν, τελείαν δὲ καὶ τὴν τοῦ προσώπου φύσιν, καὶ τὸ πρόσωπον ὁμοίως· ὅταν μόντοι ἐπὶ τὴν συνάφειαν ἀπίδωμεν, ἐν πρόσωπον τότε φαρμὲν. Cum naturas duas discernimus, naturam Verbi perfectamque personam prædicamus. Non enim licet hypostasim dicere personæ expertem: perfectam vero etiam hominis naturam et personam similiter; cum autem ad conjunctionem respicimus, tunc unam personam pronuntiamus.* Ab aliis locis quæ idem repetunt recitandis supersedeo. Secundum prazos istos Theodori sensus quinti concilii generalis Patres verba hæc epistolæ libæ ad Marim Persam intellexerunt: *Δύο φύσεις, μία δύναμις, ἐν πρόσωπον· ἕπær ἔστιν εἰς Υἱός ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός· Duæ naturæ, una virtus (efficientiæ et operatio), una persona, quod est unus Filius Dominus Jesus Christus.* Sic igitur in Expositione fidei multa Nestoriani veneni indicia atque argumenta sunt; nulla vero sinceræ et catholicæ doctrinæ. Nec enim prosit objicere, in ea saltem legi, post naturarum unionem non seorsim amplius *Filium esse, scilicet Dei Verbum, et seorsim Filium hominem; sed unum et eundem utrumque simul intelligi, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐκάτερα νοήσει*, velut ex

corpore solari eique affixa luce, sol unus et lux una concipitur. Sic namque Nestoriani vulgo loquebantur, propter symbolum Nicænum, quod credendum docet, *Unum Dominum Jesum [LXIII] Christum, Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia sæcula, incarnatum, passum, etc.* Quocirca Nestorius epistola ad Cyrillum quam superius citavi, Christum unum et eundem, Deum simul et hominem esse dicebat, *qui una impatibilis et patibilis intelligeretur, νοῦτο.* Alexander quoque Hieropolitanus Joanni Antiocheno scribebat, oportere credere, *Christum esse Deum et hominem, eundem sine dubio et Filium hominis propter naturam quæ est ex semine Abraham et David, et ipsum procul dubio dominum David secundum divinitatem.* Imo Theodorus ipse in symbolo quod in Ephesina synodo proscriptum fuit, siebat: *Unum igitur Filium et Dominum Jesum Christum, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, per quem omnia facta sunt, primo quidem et præcipue Deum Verbum, qui secundum essentiam Dei Filius et Dominus est, intelligentes; simul vero etiam quod assumptum est, Jesum a Nazareth, animo complectentes, συνεπινοοῦντες.* Ut nempe illa unitas sola mente conciperetur, reapse vero non exstaret. Quanto magis igitur Acometæ et Basiliani, fucatique alii Nestoriani post Chalcedonense concilium quod se defendere jactitarent, idem ore tenus prædicabant, subauditio Mopsuesteni sui sensu, quem miris ambagibus obvolvebant?

Hic subjiciam quod alio jam in loco adnotavi, huicce Expositioni fidei præmissam fuisse ab auctore unam aut alteram dissertationem contra gentiles et Judæos: quod quidem prima hæc Expositionis verba diserte significant: *Ἰκανῶς τὸν κατὰ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων λέξαντας Ἐλεγγον. Cum satis superque Judæos et gentiles confutaverimus.* Libri contra gentiles seu paganos fragmentum habemus actione 5 concilii Lateranensis sub Martino I. Aliud etiam affert Leontius in fine Dialogi contra Aphthartodocetas seu Incorrupticolæ, quod vir doctissimus meique amantissimus D. Joannes Ernestus Græce et Latine edidit, t. II Spicilegii PP. secundi sæculi, p. 172. Nullus dubito quin hoc triplex opus personati Justini, ipsomet sit cujus fragmenta quedam edita quoque sunt inter opera sancti Martini, t. XI, p. 154, cum hac inscriptione: *Τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου Φιλοσόφου καὶ τέλους μάρτυρος, ἐκ τοῦ πρὸς Εὐφράσιον σοριστὴν περὶ προνοίας καὶ κίστεως λόγου, οὗ ἡ ἀρχή· Ἐχραπτος ὁ λόγος· Sancti Justinii philosophi et demum martyris, ex libro Adversus Euphrasium Sophistam, De Providentia et fide; casus principium est, Intemeratum verbum: ut nempe auctor, evicta demonstrataque in disputationibus contra gentiles et Judæos Providentia, Expositionem fidei de Trinitate et incarnatione appendicis instar subjecerit. Atqui expositionis hujus tres partes sunt. Prima est de Trinitate: in secunda mysterium incarnationis enarratur, incipitque ab his verbis, pag. 381, A.: *Ὅπω καὶ περὶ τῆς μακαρίας**

καὶ θείας Τριάδος δοξάζοντες · Ejusmodi de beata et divina Trinitate sententiam tenentes. In tertia denique adversariorum objecta solvuntur ab his verbis, pag. 385 : Ἀποχρώντως τοίνυν εἰς δύναμιν

τὴν ὀρθὴν ὁμολογίαν ἐκθέμενοι · Cæterum cum abunde satis pro virili nostra professionem fidei rectam exposuerimus, etc.

DISSERTATIO QUINTA.

De oratione cui titulus : « De iis qui in fide obdormierunt, » et de purgatorio secundum Orientalis Ecclesiæ sensum.

I. Communis Græcorum sententia est, orationem, *De iis qui in fide obdormierunt*, Joannis Damasceni factam esse. Ita tenent et affirmant Philippus Solitarius undecimi sæculi scriptor in Dioptra, Zonaras, Glycas passim in epistolis, Theodorus Balsamon in can. 4 apostolorum, et alii Græci sequioris ætatis, in quorum libris ecclesiasticis legitur cum auctoris nostri præfixo nomine. Arcudius in libro *De purgatorio contra Barlaamum*, anceps hæsit, quodnam de ea judicium ferret. Verum Allatius in diatriba *De scriptis Joannis Damasceni*, libens fatetur hoc opus fuisse illi subjectum : id quod ipse jam asseruerat in secunda dissertatione de libris ecclesiasticis Græcorum. Quia vero Combessius in *Bibliotheca concionatoria* ad diem 2 Novembris, ubi orationem istam perinde cum aliis Latine edidit, ab eo videtur discrepare, ejus præfationem integram juvat hic recitare.

II. Hæsi tantisper animo, num hanc orationem, seu librum hic loci repræsentarem. Conjectura pridem insedit (at conjectura) auctorem esse Damasceno recentiorum, ac qui vixerit, sciamque hunc suum supposuerit, Theodora circier ac Michaele ejus filio imperatoribus ; cum in gratiam piæ Augustæ certatum, ut Theophilus ejus maritus defunctus, efflagitantibus sanctis et confessoribus, pœnis exsolveretur, ipse alioqui minime malus, ac recti justique tenacissimus : hoc uno duntaxat dementatus, quod sacras imagines proscriberet, earumque cultores diris tormentis et morte afficeret. Displicebat ipsa, quasi per saturam in re gravissima iamborum fusa prolusio : quibus accuratior Damascenus in iis quæ ejus metro edita non pauca exstant, appareat. Leo Allatius diatriba *De scriptis Joannis Damasceni*, multorum discussis rationibus, quibus hoc opus abdicare se putant Damasceno, quod libris ejus de fide in doctrina non satis conveniat, Machabæorum historię plurimum imputatur, cujus fidem canonicam iis in libris non agnoscit, fabellas liberatorum infidelium Falconille et Trajani, ac Macarii cranium inducat ; quæ tamen omnia Græci libris suis ritualibus inseruerunt, sive prævit illis hic auctor, sive illi ipsi. His, inquam, discussis, partimque so-

lutis rationibus, num sit Damasceni fetus, in re incerta frustra quæri decernit. Adducta tamen quam ediderat, severiori suo censura in examine Græcorum librorum ecclesiasticorum, quam nimum [LXIV] forte auctorem opusque deprimit, cum Græciæ tanta lumina suspexerint, ipsique orthodoxi pie venerati sint, nullaque controversia apud eos legatur ubique antiquissimis perscriptum libris, nec usquam notatum, uti solent alii libri apocryphi ; legique ipse, et notavi in antiquis quibusdam codicibus. Latini item jam tertio (imo, quarto) redditum summisque viris dicatum, non male omnino habuerunt. Potuit ipsum rei argumentum, iambos, quasi nœniam seu monodiam excutere, quod sibi Græci facilius indulgent in ἐπιταφίαις, putantque se non nebulones agere, sed affectui et dolori pro re nata stylum inclinare. Veniebat in mentem Michaelis Syngelli, qui ipse Machabaicis multum nititur in amplissima illa oratione in sanctos angelos, quam repræsentat iterum in festo sancti Michaelis. Sed nec illi forsitan stylus satis conveniat. Saliva Allatio quam mihi subtilior, ut non tanta quanta illi vitia deprehendam : nec sic hinc temere assurgens (nisi forte cum Dionysii verba) nihil colærens ac conficiens oratio. Multos etiam nœvos ab interpretibus male officiosis, inque illis Billio, viro alioqui doctissimo, accessisse adverti, et quoad licuit sustuli, quibusdam etiam locis notavi. Nec in aliis Damasceni Latinis auctoribus fundendis lima superflua, exemplariumque collatio, quibus fere destitutus Billius, quem et putem in Damasceno magis tirocinium posuisse. Utinam suppetent tanta illa Allatianis curis Roma submissa, suppetias scilicet novum vulgandis libris viri sic scholastici operibus ; ac vel Aubertus rem exsecutus esset vel quibus animo erat, sollicitante bonæ memoriæ illustrissimo ac reverendissimo archiepiscopo Tolosano Carolo de Montchal, ac bibliopola sumptus offerente, non invidisset. Nec illorum naufragio, vel suppressione (cujuscunque tandem illa sit) tantam res litteraria ac sacra passa esset jacturam.

III. Leonis Allatii judicium præfertur, et firmatur

magis. — Ex his liquet doctissimum virum in oppositam Allatianæ sententiam propensum fuisse. Verum non uni Allatio iambi qui istac in oratione leguntur a Damascenicis discrepare visi sunt. Jacobus Pontanus Soc. Jesu in suo codice Græco Dioptræ Philippi solitarii scholium se reperisse ait ad cap. 12, lib. 11, quo sermo iste Joanni nostro abjudicatur. *Sermonem hunc non esse Damasceni, inquit, propter characterem iamborum : hoc est quia iambis scriptus est, affirmat in margine scholium, quanquam in illis iambis non dimensionis syllabarum sed pedum ratio habita est potius. Est autem sermo, seu oratio pro defunctis cum hac inscriptione : « Quod ii qui cum fide ex hac vita decesserunt, vivorum missis et beneficiis juvantur. »* Atqui tale fuit critici Græci hoc de sermone iudicium. Scrupulus insuper alter hæret animo, qui tandem fieri potuerit, ut Joannes Damascenus medio sæculo octavo fabulam de Trajano Gregorii Magni precibus ab inferis liberato, velut in Oriente et Occidente celebrem laudavit, quam nono tantum sæculo Joannes diaconus ejusdem sanctissimi pontificis Vitæ scriptor, non ex scriniis Romanis, aliisque quæ Romæ superfuissent monumentis, vel saltem ex Romanorum traditione, sed ab Anglis solis se testatur accepisse (a). Allatius in diatriba *De scriptis Joannis Damasceni*, insinuat, historiolas de Trajano et Falconilla theologicum axioma istud illius (b) evertere, ὅτι ἔπειτα τοῖς ἀνθρώποις ὁ θάνατος, τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις ἡ ἔκπτωσις. Μετὰ γὰρ τὴν ἔκπτωσιν οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια, ὡσπερ οὐδὲ μετὰ τὸν θάνατον, quoniam quod hominibus mors, hoc angelis est lapsus. Post lapsum enim non est illis pœnitentiæ locus, uti neque post mortem hominibus. Id quod quidem olim Noster perinde statuerat in Dialogo contra Manichæos, ex quo verba hæc aliis libet adjicere : Μετὰ θάνατον οὐκέτι τροπή, οὐκέτι μετάνοια. Post mortem nec conversionis, nec pœnitentiæ locus est : non quod Deus pœnitentiam non recipiat (neque enim negare seipsum potest : neque miserationem suam deponit), ἀλλ' ἡ ψυχὴ οὐκέτι τρέπεται. Sed anima non mutatur amplius. Sicut enim dæmones post lapsum non resipiscunt, neque etiam angeli nunc peccant, sed utrique hoc habent, ut mutari non possint, οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι μετὰ θάνατον τὸ ἀτρέπτον ἔχουσι, sic homines post mortem habent, ut immutabiles sint. Quomodo hæc cum placitis auctoris homiliæ *De defunctis* cohæreant, non capio : nisi forsan ad absolutam Dei potentiam confugiatur. His addo quæcumque alia Cl. Allatius, sagacissimo prorsus critico, a Damasceni stylo, dictione, methodo, et ingenio in ea discrepare observavit, ut parentis alterius fetus injuria nulla censeatur. Quod quidem a Combefisio olim appro-

batum observavi in præmonitionibus ad eartionem. Cæterum hic auctor, quicumque sit, ab erroris suspitione liberari possit, p illa quæ sanctus Thomas (c) pro ejus defescripsit, cui astipulati sunt alii theologi præ qui beatæ Brigittæ revelationes Basileensi præcipiente examinarunt; in quibus nempe T ab inferis exemptio perinde affirmatur.

IV. *De quibusdam auctoris epistolæ placitis de Trajani et Falconillæ liberatione,* in iambis subjungit complures non ex modo, verum et ex gentibus a Christo, quam scendit ad inferna, liberatos esse, qui ei illi dicanti crediderunt. At non ἀποφαντικῶς esse hæc se scribere ait, sed συλλογιστικῶς, διὰ τὸ ἀδελφόν, ex mera conjectatione et charitatis nec non propter Patrum quorumdam piorum virorum opinionem. Sed quosnam, velim, isto ereptos ab inferis auctor arbitratur? N procul dubio, qui idololatriæ aliorumve scilicet conscii ex hac vita migraverant, quos tanto ficio affectos verbis expressis negat; sed illi etsi perfectam, sive, ut dicitur, explicitam nemine ipsos docente, non habuerunt, unius Dei sincero cultu et vitæ munditia, non singulari ipsius munere et gratis, præcelluerunt nonnulli, inquit, Trinitatis mysterium quatenus agnoverunt, incarnationem alii et gesta prænuntiarunt. Sibyllas nimirum I Trismegistum, Hydaspem, et alios, quorum nibus opera varia a Gnosticis et Montanis signata sunt, quæ Patrum aliqui bona genuina sæpe laudaverunt. Hos omnes esse fuisse fidei dono instructos censeo, quod ille paucis hisce verbis explicat : *Accedenti Deum oportet credere quia est, et inquirenti remunerator est*²². Atque tales viros inter aliquando existisse nequaquam negavero. enim abbreviata est manus [LXV] Domini, que terrarum selectos quosdam non servitujus generis fuere Job, ejusque amici, N Syrus et alii. Hoc profecto sanctus Thomas disertis verbis ultro concedit. Absit tamen, gratia fuisse dignatos asseram, Socratem, nem, et alios philosophos, quos Justinus in Apologia prima, ceu veræ religionis celebrat. Horum siquidem mores cum recte de Deo acceperant doctrina non congruissimè perditissimos fuisse, narrat Apostolus cap. stolæ ad Romanos, ipsosque adeo in regensensum traditos. Dixi in adnotationibus ad libri *De fide orthodoxa*, quid Græci Patres rint de Christi descensu ad inferos, ejusque in locis prædicatione, et de iis qui ab ipse

²² Hebr. xi, 6.

(a) Vide præfationem num. xx.

(b) Lib. 11 *De fide*, c. 1.

(c) *Suppl.* q. 75, a. 5 ad 5.

(d) 2-2, 2. q., a. 7 ad 3.

liberati sunt. Hic non omitam in quæstionibus quas Greiserus Anastasii Sinaitæ nomine edidit, affirmari (a) Christum ab inferis illos quidem eduxisse, qui ipsi prædicanti auscullarunt et crediderunt, in quibus fuisse Platonem refert, ex nescio qua scholastici ejusdem visione : nullum vero posthac deinceps inde esse liberatum. Quo saltem recentiorum aliquot Græcorum error eliminatur, asserentium animas peccatorum, quas tenet infernus, quia pœnitentiam agere recusarunt, precibus nihilominus fidelium identidem eripi. Cujus opinationis patroni feruntur ab Allatio in primis Triodii adulteratores, Glycas, Gabriel Philadelphiensis, et Georgius Coresius, quorum testimonia citat disert. 2 *De lib. Eccl. Græc.*, ubi insuper varios scriptores laudat, qui profanas ejusmodi nœnias, nihil ab Origenianis absimiles confutarunt.

V. Cæterum in ipsomet orationis de qua nunc sermo est titulo, propositum auctoris declaratur; puta missis, precibus, elemosynis, aliisque vivorum operibus defunctorum fidelium animas levare. hæumera passim tum vetustiora, tum recentiora nobis monumenta suppetunt, quibus hanc perpetuo fuisse fidem Orientalis atque Occidentalis Ecclesiæ confirmatur. Ante collationem Constantinopoli habitam anno 1252, quam Stevartius in Collectaneis suis evulgavit, de purgatorio disputatum esse non reperi inter utriusque Ecclesiæ alumnos. Sed cum hæstri qui inter Græcos versabantur, animadvertissent, nihil ab illis de igne quo aliquandiu post mortem expurgentur animæ, doceri tritis scholarum placitis indulgentes, erroris etiam quoad hoc caput eos taxare non dubitarunt. Unde factum est ut vicissim schismatici, audita Latinorum de purgatorio igne sententia, illis instauratæ hæresis Origenianæ crimen impeerint. Nihil certe apud Græcos reperire est, quo pœnarum genus, atque in primis purgatorius ignis Latinorum quo mundenar animæ, definiatur aut designetur : at neutrum definiit Florentina synodus, imo nec Tridentina; quæ vetuit, ne quisquam hoc de capite aliud doceret, aut prædicet, quod non in Scriptura ex Patribus diserte enuntietur. Qua de re legendus in primis libellus plane aureus illustrissimi Meldensis antistitis, quem *De expositione doctrinæ Ecclesiæ catholicæ* Gallico idiomate edidit, ne Romanæ Ecclesiæ dogmata fidei attribuantur, quæ ipsa nunquam fide tenenda docuit.

VI. *Orientalium de purgatorio doctrina.* — Verum enarrare licet, quæ sit Ecclesiæ Orientalis hac in parte doctrina : quod ut conficiam, unum e multis auctorem seligo, Marcum Eugenicum Metropolitanam Ephesiam, qui orationes duas Ferrariæ hoc de argumento in synodo habuit, in quibus, uti purga-

torium ignem theologorum nostratium exclusit, ita et professus est animas fidelium liturgiis, aliisque piis operibus juvari post mortem, quando non absoluta penitus pro peccatis gravioribus pœnitentia, vel levioribus nondum satis expiatis, ex hac vita excessere. Quod a plurimis utriusque Ecclesiæ Patribus traditum, et antiqua consuetudine confirmatum tradit : Τὸ διὰ τῶν τοιοῦτων βοθημάτων, inquit oratione 1, καθαρτικῶν τιμωριῶν ἀπαλλάττεσθαι τὰς ψυχὰς, καὶ πρὸς προσαίρου τοιαύτην δύναμιν ἔχοντος, οὐκέτι ῥητῶς γεγραμμένον εὐρίσχομεν. *Eas autem per ejusmodi subsidia ab expurgantibus suppliciis et igne aliquo temporaneo, qui virtutem hanc habeat, liberari, nullibi hactenus expresse scriptum invenimus.* Idem reperit in oratione altera. Cæterum in utraque asserit, peccatorum animas quæ æternis suppliciis addictæ sunt, tantillum quandoque relaxationis ex fidelium precibus percipere. Quo plane sensu Augustinus ipse in *Enchiridio*, cap. 110, ait, supplicationes et sacrificia defunctis prodesse, illis quidem qui, cum valde mali non essent, mortem obierunt, *ut sit plena remissio*, et valde malis, *ut tolerabilior fiat ipsa damnatio.* Quocirca, cap. 112, exploso primum Origenis errore, qui vel insano commiserationis affectu, vel quod creaturam rationalem suoapte libero arbitrio in quolibet exsistat statu sententiam mutare posse crediderit, cruciatuum metas fore sinxerat, nihilominus hunc psalmi LXXVI versum : *Num obliviscetur misereri Deus; aut continebit in ira misericordias suas* ²² ? ita enarrat, ut, si ad defunctos omnes hæc verba pertinere existimentur, *pœnæ damnatorum certis temporum intervallis aliquatenus mitigari putentur, quippe sic etiam intelligi posse manere in illis iram Dei, hoc est ipsam damnationem.* Hæc enim vocatur ira Dei, inquit, non animi perturbatio : *ut in ira sua, hoc est manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas; non æterno supplicio finem dando, sed levamen adhibendo cruciatibus.* Hæc quidem homines suspicari permittit Augustinus. Marcus vero eadem probare nititur quodam magni Basilii, ut putat, loco ex homilia quam Græci legunt in officio paschali Pentecostes; quo nempe Christus ad hunc modum interpellatur : Ἐν ταύτῃ τῇ παντελείῳ ἑορτῇ καὶ σωτηριώδει, ἰλασμοὺς μὲν ἰκετοὺς ὑπὲρ τῶν κατεχομένων ἐν ἡδου καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας δὲ παρέχων ἐλπίδας ἀνεσιν τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνταρῶν, καὶ παραψυχὴν παρὰ σοῦ καταπέμπεσθαι. *Quin et in ista omnium solemnissima et salutarī festivitate, expiationes quidem deprecatorias pro iis qui in inferno distinentur, dignaris suscipere : magnam vero spem præbes, relaxationem eorum quibus plectuntur suppliciorum, et refrigerium quoddam eis concessum iri.* Quibus si

²² Psal. LXXVI, 10.

damnatorum animas innunt, consentanei sunt hi Prudentii poetæ versus (a) :

*Sunt et spiritibus saepe nocentibus,
Pœnarum celebres sub Styge seriæ,
Illa nocte sera qua rediit Deus,
Stagnis ad superos ex Acheroniis.
Marcent suppliciiis Tartara mitibus,
[LXVI] Exsultatque sui corporis otio
Umbrarum populus, liber ab ignibus.
Nec seruent solito flumina sulphure.*

VII. Pergit Eugenius, et eorum qui leviorum duntaxat delictorum aspersi decesserunt animas, solo pavorè purgari affirmat ex Gregorio Dialogo, δι' αὐτοῦ καὶ μόνου φόβου, καθὼς ὁ ἄγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ῥητῶς ἀποφαίνεται. Alias vero, quæ cœptæ pœnitentiæ fructus dignos vel incuria, vel propter inexpectatam mortem non tulerunt, ad inferna detrudi, non suppliciiis cruciandas, uti sceleratorum animas, sed veluti carcere detinendas, et conscientiæ angoribus compungendas, vel etiam in locis terræ vicinis exsulare, secundum majorem vel minorem culpæ quam admiserint gravitatem : Τὰς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον, ἢ μενούσας ἐν τῷδε τῷ περιγίρει χώρῳ πρὶν εἰς προσκύνῃσιν τοῦ Θεοῦ ἀφικέσθαι, καὶ τῆς μακαρίας λήξεως ἀξιοθῆναι, ἢ καὶ αὐτὰς ἐν ἄδη κατεχομένας, οὐκ ἐν πυρὶ καὶ κολάσει πάντως, ἀλλ' ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ καὶ φυλακῇ καθειργμένας, εἰ μείζους αἰ ἀμαρτίαι, καὶ πλεονος χρόνου δεόμεναι. Cæterum specialem illum locum quo detineantur animæ, quem purgatorium appellamus, recusat agnoscere : quippe quem Scriptura non indicaverit, inquit orat. 9, εἰ οὐν τις καὶ τρίτος ἦν τόπος, οὐκ ἂν σωπῆ παρεδόθη, nihilque statuerit medium inter beatorum et damnatorum sedem, nisi chaos ingens. At vero pro defunctis illis multum prodesse sacrificia et preces in Ecclesia quæ exsolvuntur, unanimi Patrum, tum Latinorum, tum Græcorum doctrina constare testatur ; ut nimirum benignissimus Deus quibusdam peccata nonnulla quæ humana fragilitate admissa sunt, statim ab obitu condonet, quemadmodum Dionysius ait in speculatione mysterii, quod pro mortuis agitur : aliis post aliquod tempus secundum justitiæ leges, aliis denique, quibus licet non ante extremum iudicii diem parcere decreverit, levaminis aliquid impertiatur. Verum, in his omnibus, inquit, οὐδεμίαν ἀνάγκην ἑτέρας κολάσεως, καὶ διὰ πυρὸς καθάρσεως βλέπομεν, nullam ignis expurgantis alteriusve supplicii necessitatem videmus. Siquidem illas pavor purificat, illas conscientiæ stimuli igne ipso voraciores, cæteros tandem exsiliū a divina gloria et obscuritas futuri, num aliquando forte (vel, ut in alio opere posterius hoc dictum explicavit) quandonam inde sint evasuræ, τὴν ἀδηλίαν ὁπότε τῶν τιμωριῶν ἐκείνων ῥυσθήσονται. Quæ circa experientia ipsa ostendit hæc et similia supplicia omni altero esse acerbiora, atque animis torquendis magis idonea : quod quidem tum Chry-

sostomum variis in homiliis, tum Dorothei nachum in sermone *De conscientia*, testatos imo et Nazianzenum, qui asserat, omnibus tibus acriorem pœnam animis esse, a Deo 7 deturbari ; Τοῖς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων βάσανον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων, ἀπερρίφθαι Θεοῦ. Hi vocat ad varias sanctorum atque in primis phanis Grapti preces, in quibus nulla ig crucientur animæ mentio est, sed *solummodo crymarum et gemituum, δακρῶν καὶ ὄσων τῶν ἐν τῷ ἄδη*. Sin ignis aliquis iisdem i exprimatur, hunc non esse alium ab illo p qui diabolo et improbis paratus est, et ex q sancti exuberanti charitatis et commiæ affectu defunctos fideles eximi desiderant, stulantes, quod nulla alioqui ratione conee esse norunt. In exemplum adducit preces paria seu versiculi Theodori Studite, qui titur, non ab igne purgatorio, sed a perpet mas eripi ; eodem prorsus modo quo nos i pro defunctis dicimus : *Libera animas omni delium defunctorum de manu inferni et de p lacu, libera eas de ore leonis*, aliaque id Sanctos quippe a Domino doctos esse pro bus, proque ipsis iniunicis deprecari. Ac dicat ejusmodi preces non exaudiri, *Esto, Marcus ; sed id omne quod penes nos est, ex ἄλλ' ὁμως τὸ ἡμέτερον ἅπαν ἀποκληροῦμεν. (sanctorum nonnulli pro impiis cum oras æterno eos supplicio exemerunt ; Trajanum Gregorius, et Falconillam Tecla. Alios n uti Mauritium et Theophilum imperatores sanctorum virorum precibus ab inferis i sinxit Græcorum nimia credulitas. Cum ve tionem *De iis qui dormierunt*, cujus causa i disputamus, præsertim sequeretur (cujus auctorem esse Damascenum putabat) hiat cranii seu calvariæ cujusdam sacrificuli id quæ cum Macario abbate collocuta fuisset non omisit. Hæc sane habetur in Apoththe PP. quæ Cotelerius edidit, t. I, *Monum. Eccl.* p. 546, totiusque colloqui summa hæc est, eos qui in inferno sunt, precibus sanctorum nonnihil identidem levare, et solatium i Cæterum paganorum qui Deum ignoraveru viorem esse pœnam, quam eorum qui cum cognoscent, ipsum negavere. Narratiuncul Marcus cum in duobus sermonibus suis cora cilio recitasset, id indigne tulit Joannes i tor, vetuitque ne deinceps coram Latinis qti fabulas afferret : quod quidem sincere satis e Syropulus (b) in Historia concilii Florenti his itaque Eugenius intulit, pro defunctis bus, nullis prorsus exceptis, sacrificia et ab Ecclesia fieri : pro sanctis quidem, non u quibus nunc affluunt, eis adprececur, i gratiarum actiones Deo pendamus, qui :*

(a) Hymn. 5 τῶν Κατημεριῶν.

(b) Sect. 5, cap. 14.

eorum remuneratus est : atque hoc pacto sacrificiam in eorum etiam utilitatem cedere, καὶ οὕτω τρέπον τινὰ καὶ ὅτι αὐτῶν ἡ θυσία γίνεται, καὶ τῆς αὐτοῦ διαβαίνει. Pro aliis vero ut vel remissionem plenam, vel quaecunque tandem levamen impetremus.

VIII. Deinde momenta solvit, quibus nostrates theologi purgatorium ignem astruebant. Ex libro II Machabæorum, cap. XII, hoc duntaxat colligit docet, sacrificia, preces, bonaque opera defunctis prodesse. Hoc rursus Christi oraculo : *Qui autem dixerit blasphemiam contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in alio*²⁶, id nempe modo innui, post mortem peccata quædam dimitti, non ejusmodi purgationis quæ per ignem fit, relaxationem. Τί γὰρ κοινὸν ἀπέσει τα καὶ κήρυξι διὰ πυρὸς καὶ κολάσεως ; *Ecquid enim commune est indulgentiæ, et expurgationi per ignem et applicium.* Tum objicit sibi istæc [LXVII] Apostoli verba : *Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos ligna, fenum, stipulam : uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur : et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. Ipse autem salvus erit : sic tamen quasi per ignem*²⁷. Ex his ultimis verbis Augustinus (a) colligerat, nonnullos fideles per ignem purgandum purgatorium, quanto magis minusve bona presentia dilexerunt, tanto citius tardiusve salvari. Et rursus Gregorius propter eadem Apostoli verba idem approbaverat. Verum Ephesius cum suis Græcis Chrysostomi potius expositionem amplectitur ; ut ignis ille, de quo Paulus loquitur, *probandi, non purgandi vim habeat, δοκιμαστικὸν, ἀλλ' οὐ καθαρτικὸν.* Per hunc siquidem opera bona esse transitura, quæ purgatione non indigent. Dicim quippe, quæ in igne revelabitur, supremam illam fore, post quam purgatorium ignem astruere absurdum esset. Quapropter ignem alium non auferit Apostolus ab igne extremæ conflagrationis, de quo alibi dicitur : *Ignis in conspectu ejus exardescet*²⁸, etc. *Ignis ante ipsum præcedet*²⁹. Qui quidem ignis sanctos reddet splendidiore : sic vero peccatores incendet, voluntatemque et actionem omnem eorum malam ad nihilum redigat, ut ipsi nihilominus salvi mansuri sint : hoc est, eos incorruptos et integros servabit, ne cum sua malitia quæ stipula, fenum, lignumque nuncupatur, simul dispereant. Istæc, inquit, tradit Chrysostomus, qui Pauli os, στόμα, exstitit, quemadmodum Paulus στόμα Χριστοῦ, os Christi. Hunc profecto sensum omnes propemodum amplexi sunt, quotquot Chrysostomo posteriores fuerint

Græciæ tractatores, quo magis ab Origeniano de instauratione universi per ignem errore recederent. Quinimo expositionem eandem ante Chrysostomum Theologus oratione 43, insinuaverat, ubi Novatianos perstringendo dixit : *Forſitan illic igne baptizabuntur, extremo scilicet illo, ac longe molestiore ac diuturniore baptismo, ὁ ὁσίων τὸν χόρον τὴν ὕλην, καὶ δαπανᾷ πάσης κακίας κουφότητα, quod subjectam materiam ceu fenum comburet, et universæ malitiæ levitatem : quam utique stipulæ nomine significaverat Apostolus.* Quocirca ad Chrysostomi sensum esse revocandas ait Marcus Ambrosii, Augustini, Gregorii Magni, aliorumque Latinorum auctoritates. Sed clariora sunt Gregorii verba, quam ut ejusmodi interpretationem patientur.

IX. Quia vero defuncti fideles qui culpis quibusdam obnoxii adhuc erant, mediis in ignibus visi esse referuntur, hæc figurato sensu, non proprio, accipienda censeat. Tandem expostulat de theologis Latinis, quod Gregorii Nysseni famæ parum consuluerint, ejus locum quemdam allegando, quo non suum, sed Origenis potius purgatorium ignem inducerent, hoc est integram universi expurgationem et instaurationem ; ita ut dæmones et impii meliores demum fiant, evadantque compotes salutis. Addit Maximum et alios Ecclesiæ Orientalis doctores, ut sanctissimum præsulem excusarent, obtendisse, vel his in locis ejus opera corrupta ab hæreticis fuisse, vel eum, homo cum esset, in hunc errorem prius impegisse, quam Ecclesia de eo capite judicium ferret : quod quidem Patribus aliis, puta Irenæo, et Dionysio Alexandrino accidisset. Hæc Marcus Ephesius metropolitā in utraque ad synodum oratione, cum sese nondum perpetuo dissidio ab Ecclesia Romana et catholica relegare proposuisset.

X. Ex his multa colligo ; quorum primum est, cum Latinis Græcos convenire in statuendo quodam purgandis post mortem animis loco. Utrique inferna loca vel etiam terræ vicina, decernunt. Nam licet Græci solum infernum dicant, attamen in eo alios atque alios esse recessus pro singulorum meritis agnoscunt. Sic namque Gabriel Philadelphienſis, apud Allatium, lib. *De consensione utriusque Ecclesiæ in dogmate de purgatorio*, in opere de eodem argumento loquitur (pag. 216.) : *Ex ante dictis itaque apparet, inquit, unum esse locum in quo animæ cruciantur, et non multos : Πλὴν ὁ τόπος οὗτος ἔχει πολλὰς καὶ διαφόρους μονὰς, καὶ πολλὰ εἶδη τιμωριῶν. Attamen locus hic multas habet, variasque mansiones, et multa tormentorum genera, quæ diversitati peccatorum respondent. In hæc tormentorum genera injiciuntur animæ, tum impiorum, tum hæreticorum, quemadmodum et*

²⁶ Matth. XII, 31. ²⁷ I Cor. III, 12-15. ²⁸ Psal. XLIX, 3. ²⁹ Psal. XCVI, 5.

Christianorum, qui non pœnituerint, καὶ τῶν Χριστιανῶν τῶν ἐχόντων ἐλπίδα διὰ τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν ἐλεημοσυνῶν καὶ προσευχῶν τῶν ὑπὲρ αὐτῶν γενομένων, ἵνα λάβωσιν ἄνεσιν καὶ ἐλευθερίαν τῆς κολάσεως, ὅπερ ὁ Θεὸς εὐσπλαγχνισθεὶς νεύσει, πρὸς ἔλεον, nec non Christianorum qui spe aluntur, per sacrificium missæ, et eleemosynas, et orationes, quæ pro ipsis fiunt, accipiendi remissionem et libertatem tormentorum, cum Deus miserescens in misericordiam declinaverit. Hæc porro loca ad quæ mittuntur animæ, ut peculiare pœnas luant pro mensura delictorum, et in quibus experiantur misericordiam et humanitatem Dei; hæc, inquam, loca, auctor quidem iste non *Purgatorium abs se vocari ait, ne quis existimet se concordare Platoni, qui in Phædone expurgari peccatorum animas dicit, sed satisfactiva vel idoneos redditia appellat: hoc est locum, in quo cruciantur animæ in quantum pœnae dignæ sunt, et in quantum misericordia Dei voluerit*: Τούτους λέγω τοὺς τόπους δὲν οὐ καλῶ καθαρήριον, δια νὰ μὴ νομίση τις, ὅτι συμφωνοῦμεν κατὰ τοῦτο τῷ Πλάτῳ· ὁ ὅποιος λέγει εἰς τὸν Φαίδωνα, ὅτι καθαρίζονται αἱ ψυχὰς τῶν ἁμαρτωλῶν· ἀλλὰ τοὺς ὀνομάζω τόπους Ἰκανοποιούς. Alioquin enim Græci longe potiori jure Origeniani erroris rei agendi forent, qui animas saltem aliquot defunctorum ex ipsamet inferni voragine, qua impiorum animæ detinentur, liberari docuerint.

XI. Secundum est, Orientales varia expurgationis animorum genera agnoscere, quæ tamen non definiant, propter Scripturæ silentium, et quia de iis nihil traditione constat. Tertium, Ecclesiam utramque uno semper ore docuisse, sacrificia, orationes, vigiliæ, eleemosynas, aliaque id genus officia pietatis defunctis admodum prodesse, eosque subsidiis istis vel levare, vel ex toto liberari: quod quidem perpetuo ab ipsis Ecclesiæ [LXVIII] primordiis certissimum fuisse Christianæ fidei caput perspicuis invictisque omnium sæculorum testimoniis confirmatur,

XII. Hæc cum Ephesius duplici sermone in synodo, velut Orientalis Ecclesiæ nomine, perorasset, adjecissetque, ut postulatus fuerat, quorundam utriusque orationis locorum expositionem, Latini ultro comprobarunt: illis duntaxat exceptis, quibus tum damnatorum impiorumve pœnas et supplicia, tum beatorum coronas in diem iudicii differri asseverarat, negaratque sanctos Deum Deive essentiam posse contueri. Quamobrem, nulla facta ignis expurgantis mentione, eodem prorsus sensu quo postmodum in Tridentina synodo, definitum est in decreto unionis: *Item si vere pœnitentes in Dei charitate decesserint, antequam dignis pœnitentiæ fructibus de commissis satisfecerint, et omissis, eorum animas pœnis purgatoriis post mortem purgari: et ut a penis hujusmodi releventur, prodesse eis fidelium vivorum suffragia, missa-*

rum scilicet sacrificia, orationes, eleemosynas alia pietatis officia, quæ a fidelibus pro alibi fieri consueverint, secundum Ecclesiasticam. Quanquam omittendum non est, purgatorium ignem, quem theologi Latini defendunt admodum displicuisse cordatioribus Græcis briel Philadelphiensis antistes schismaticum tim post verba quæ modo ante ex ejus libro *Purgatorio* recitavi, subjungit: Ἀρέσκει μοι ὅμη ἡ γνώμη τινῶν διδασκάλων τῆς δουτικῆς Ἐκκλησίας ὅτινες λέγουσιν, ὅτι τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον εἶναι εἰς τὸ ὅποιον πηγέουσιν αἱ ψυχὰς καὶ τιμῶν πρὸς καιρὸν· τὸ ὅποιον ἔσον εἰς τὴν αὐτοῦ εἶναι αἰώνιον, οὕτω ὑπὸ Θεοῦ κτισθὲν, πλὴν καὶ πρόσκαιρον, οὐ κατὰ τὴν φύσιν του, ἀλλὰ ψυχὰς ἐκείνας, αἱ ὅποιαι λυτρώνονται ἀπ' ἐκείνου διὰ δὲ τὰς ψυχὰς τῶν αἰώνως ἐκεῖ κολαζόμεναι λέγεται αἰώνιον καὶ παντοτινόν. *Placet nihil minus sententia nonnullorum doctorum Orientalis Ecclesiæ, qui asserunt ignem hunc æternum esse, in quem animæ immisæ purgantur tempore, sui natura æternum, sic a Deo si dici vero temporarium, non sui natura, sed omissis, quæ liberantur; propter eas autem, eo absque ullo fine cruciantur, æternum et tantum.* Ne quis vero sibi fingat Gabrielem scripsisse, cum erga Latinæ Ecclesiæ demoresque bene affectus esset, et contra Græcorum suorum sententiam, testem hic nemini ut spero suspicium, Marcum scilicet sium, quem Syropulus narrat (a), auditis quilianus cardinalis de purgatorio igne sec Latinorum sensum pronuntiat, sincere rasse: Ἡμεῖς γὰρ ἄλλως ἠκούσαμεν, ὅτι δοξασθεὶς περὶ τοῦ πουργατορίου ἡ ὑμετέρα Ἐκκλησία ἐτέρως νῦν ἠκούσαμεν τοῦτο. Ἀπὸ γὰρ τῆς σωστικῆς τῆς σῆς αἰδεσιμότητος, ἀλίγην εὐρύτητα μεταταξὺ ἡμῶν διαφορὰν ἐν τῷ κεφαλαίῳ. *Nos aliter audivimus Romanam Ecclesiam de purgatorio, quam vos nunc explicuistis ex quo reverentia tua hunc articulum enarratum inter nos discrimen reperio.* Hic porro lectorem monebo, Marcum, aliosque schismatis auctores, quorum concertationes adversus purgatorium legi, una sententia tenere resurrectionem extremumque iudicium verum torquenda esse impiorum corpora; nec mirum duntaxat ignem illic admittere, qualem Damascenus noster passim innuit in Dialogo Manichæos: ut fidem potius adhibendam erint expressioribus Chrysostomi aliorumque corum testimoniis.

XIII. Demum, ut magis comperta sit verum fides de fidelium animis qui purgationem gent, responsionem addam Manuelis rhetorici Franciscum quemdam ordinis Prædicatorum partem priorem, quæ beatorum spirituum

(a) Sect. v, n. XIII.

spectat, Leo Allatius olim edidit in dissertatione ad Dominum Joannem de Boineburg. Posterior pars quæ ad propositum nostrum attinet, hæc est: Τῶν δὲ μέσθην ἐχόντων πως τάξιν ἀνθρώπων αἱ ψυχαι, τῶν μῆτε θανασίμοις συναποθανόντων ἀναθήμασι, μῆτε παντελῶς ἐνοχῆς τινοῦ ἀπηλλαγμένων, ἐν τῷ πρῶτῳ φέρονται ὅν ὁ Κύριος οἶδεν. Τὸν θεῖον δὲ εἶπον διὰ τῶν γινόμενων εὐχῶν καὶ θυσιῶν τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας καὶ ἐλεημοσυνῶν εὐρίσκουσαι ἐκ τοῦ μόνου ἐλεῖμονος Θεοῦ, εἰς οὐρανὸν καὶ αὐτὰ ἀνέρχονται καὶ οὕτως εἰς οὐρανὸν ἀνιέναι, τὰς μὲν ταχύτερον, τὰς δὲ τελείως δηλονότι κεκαθαρμένας, τὰς δὲ βραδέως, συνεργουσῶν τῶν τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας ἱερουργῶν καὶ εὐχῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν, ὡς ἔφημεν· *Animæ vero hominum qui locum mediæ tenent, quique mortiferis peccatis obnoxii mortui non sunt, neque ab omni reatu absoluti sunt, feruntur in locum quem ipse Dominus novit. Cæterum divinam miserationem pactæ ab eo qui solus misericors Deus est, per supplicationes et sacrificia sacrosanctæ Ecclesiæ, ne non per eleemosynam in cælum ipsæ quoque pergant; atque ita in cælum conscendant, hæc quidem citius, quæ nimirum perfecte sunt expurgatæ, illæ vero tardius, conferunt sanctæ Ecclesiæ sacra, precatæque et eleemosynæ, ut diximus.* Quam hæc cum Synodi Tridentinæ definitione consentanea sint nemo qui sanus sit, non sentiet.

XIV. *Quibus diebus et quibus ritibus Græci pro defunctis precentur.* — Ad preces pro mortuis quod attinet præter consuetam defunctorum commemorationem, quæ recitatur in sacra liturgia, primam obitus diem, tertiam, nonam, et quadragesimam, ac tandem annuam, fundendis pro defuncto quodlibet precibus, aliisque piis operibus exsequendis impendant, quemadmodum et in Constitutionibus, quæ apostolis ascriptæ sunt, sancitum fertur. Quem sane ritum sæculo saltem sexto medio usitatum fuisse testatur Eustratius Magnæ ecclesiæ Constantinopolitanæ presbyter in libro cujus titulus est: *Refutatio eorum, qui dicunt animas corporibus suis solutas non operari, nec precibus sacrificiisque quæ pro eis offeruntur adjuvari*; quem Leo Allatius Græce Latineque edidit, post tractatum de Purgatorio, utinam non in sine mutilum. Imo Palladius, qui, sæculo quinto ineunte, Historiam suam ad Lausum scripsit, in *Palladio* meminit commemorationis quæ tertio et quadragesimo die ab obitu defuncti fiebat. Ad hæc, quotannis Sabbato ante Dominicam quam vocant τῆς ἀπόκρως, q. d. *carnisprivii*, seu Septuagesimæ nostræ, solemnem agunt fidelium omnium memoriam: quod officium inchoatur a Vesperis præcedentis sextæ feriæ. Totam noctem illam ac Sabbatum, tam in Martire Ecclesiæ ac cœmeteriis, [LXIX] quam ad altare orando transigunt. Consimilem fere commemorationem denno celebrant in vigilia Pentecostes. Quovis etiam Sabbato in officio nocturno τὰ βραδύματα, pro defunctis recitant: cujus quidem ritus

(a) *De Script. eccles.*

PATROL. GR. XCIV.

tus mentionem Damascenus facit in epistola ad Cometam *De sanctis jejuniis*. In tertia, nona, et quadragesima ab obitu defuncti die Colyborum oblationem faciunt, cujus officium Leo Allatius edidit lib. iii *De Ecclesiæ Occid. et Orient. consensione*, cap. 18. Sic vero Colyba confici Goarius noster narrat in Euchologio: *Excoquant leviter frumentum Græci, lancibusque acervatim impositum frugibus variis, pisis puta tuis, avellanis, cortice nudatis amygdalis, nucibus minutim sectis, corinthiacæ uvæ, et malogranatorum grants in distinctas petroselini foliis veluti radiis areolas et figuras ordinatis respergunt, acervumque hujusmodi præfata arte elaboratum κλόβα vocant; quæ quidem vel in sancti alicujus honorem, vel in defunctorum animarum memoriam, aut cum instante magnæ quadragesimæ initio communes suas pro mortuorum animabus preces renovunt, propinquorum sepulcris imposita, in sacerdotis et ministrorum usus postmodum cessura solent offerri.* Omisit vir doctus mensuram vini, cujus tamen meminit Simeon Thessalonicensis, cap. 374. Deinde vero Goarius observat istæc offerri ad instar antiquæ Christianorum consuetudinibus, qui defunctorum tumulis dapes ad alendos pauperes apponebant: quin et lautiori convivio egenos atque Ecclesiæ ministros a divitiis solere excipi. *Sed nec humilioris fortunæ viri, inquit, a simili erga mortuos debito immunes se constituunt. Panem enim in fragmenta longiora concisum, vinoque tinctum transeunti cuilibet et degustare non detrectanti offerunt; ut eo sumpto repensam orationis vicem parentibus suis accipiant, desiderata hac voce audita, ὁ Θεὸς μακαρίστη τοῦ αὐτοῦ, hoc est, Deus beatos illos faciat.* In Syria et Oriente, Melchitæ, Jacobitæ, Nestoriani et Maronitæ tertiam quidem et nonam ab obitu celebrant, pro quadragesima vero tricesimam agunt, quia filii Israel super Moysen luxerunt triginta diebus; quem etiam morem a Gregorio Magno Latini feruntur accepisse.

XV. *De Cyrilli Hierosol. Catechesibus.* — Quia paulo ante facta est a me mentio libri Eustratii Constantinopolitani *De defunctorum animis*, ab re non erit hic subnotare, auctorem Cyrilli quoque Hierosolymitani testimonium adhibuisse ex ejus Catechesi mystagogica quinta, quo ostenderet priscum receptissimumque morem fuisse preces pro defunctis fidelibus fundendi inter divinorum mysteriorum celebrationem: Συμφῶς δὲ τούτοις καὶ Κύριλλος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, inquit, ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ, ἥς ἡ ἀρχὴ, Τοῦ Θεοῦ ἡ φιλαρθρωπία, τάδε φησὶν· *Εἶτα μνημονεύομεν καὶ τῶν προκεκοιμημένων, κ. τ. ε.* His consona sunt, quæ Cyrillus Hierosolymitanus episcopus in quinta mystagogia, cujus principium est: « Dei humanitas, » hisce verbis pronuntiat: « Deinde memoriam facimus eorum qui ante nos dormierunt, » etc. Quemadmodum itaque Hieronymi testimonio (a) constat,

Cyrillum *Catecheses in adolescentia composuisse*, nec non Theodoretii et Joannis Damasceni (a), genuinas ejus esse priores, seu τῶν φωτισομένων, *Illuminatorum*; quippe cum ille ex quarta fragmentum afferat, hic vero ex quinta (quibus ad jungi potest Leontius Byzantinus opere nondum edito adversus hæreses) ita ex Eustratio compertum sit eundem esse mystagogicarum parentem. Id quod insuper testantur mss. codd. Bodleianus, n. 142, Memmianus, ex quo Guillelmus Morellius septem catecheses τῶν φωτισομένων, et quinque mystagogicas excudit; Vaticanus, ex quo Joannes Grodecus editionem suam adornavit; monasterii item Græcorum B. Mariæ τῆς ὁδηγητρίας in Calabria, quem Sirletus cardinalis in epistola ad Joannem a Sancto Andrea Parisiensis Ecclesiæ canonicam liturgiæ sancti Marci præfixa ab se visum asserit, et alii aliarum orbis bibliothecarum. Denique post responsionem 3 Anastasii, tam in mss. codicibus antiquis, quam in editionibus Herveti et Greseri, fragmentum legitur catechesis mystagogicæ primæ cum hac inscriptione, Κυριλλου Ἱεροσολύμων, ἐκ τῶν κατηχησέων *Cyrilli Hierosolymitani, ex Catechesibus*. Nihilominus Combefsius nostro fucum fecit Simlerus, in sua Bibliothecæ Gesneri epitome ita scribens: *In indice librorum quos Augustana respublica emit ab Antonio eparcho Coreyro, nominantur Joannis episcopi Hierosolymitani Catecheses τῶν φωτισομένων, et Mystagogicæ quinque*: eoque vir cæteroqui commendatissimæ eruditionis adductus est, ut in recensitis auctoribus *Bibliothecæ PP. concionatoriæ in Cyrillo Hierosolymitano*, Mystagogicas ei abjudicandas conjecerit. *Non unius auctoris videantur*, inquit, *Catecheses τῶν φωτισομένων, cum Mystagogicis, quarum nec veteres meminerunt. Simlerus habet tribui in mss. Augustano illas Illuminatorum Joanni Hierosolymitano, qui Cyrilli proximus successor fuit, Epiphano, Hieronymo, Augustino æqualis, nec Cyrillo admodum imparis auctoritatis*. Obstupui judicio clarissimi critici, qui animum non attenderit ad locum quem attuli ex Eustratii oratione, quam ipse tamen cum aliis ediderat in ipsamet Bibliotheca sua concionatoria ad diem 2 Novembris, appositis insuper his in margine vocibus, *Cyrillus Hierosolymitanus*. An vero veteribus accensendus non erit Eustratius, quem Combefsius ipse in sua Recensione auctorum illius Bibliothecæ sub Justiniano imperatore vixisse agnovit? Id quod alioqui planum sit ex altero Eustratii orationis loco, quo se cum Eutychio Constantinopolitano antistite arctissima necessitudine fuisse conjunctum significat: Σαφέστερον δὲ καὶ ὁ μέγας Εὐτύχιος ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἢ τὰ πάντα ἐμοὶ τιμὰ καὶ ἱερὰ κεφαλὴ. *Plinius hoc ipsum magnus Euty chius archiepiscopus Constantinopolitanus, pretiosum mihi per omnia et sacrum caput, etc.*

(a) Theod. dial. 2; Joan. Dam. or. 3, *De Imag.*

Omitto jam Photium Eustratii ejusque serr defunctorum animis mentionem fecisse. Et itaque res est veteres meminisse utrarumque rilli Hierosolymitani Catechesium. Quinimodum Simlerus fuit ab architecto indicis Augustini (hic Marcus Welserus erat, cujus catalogus seivius Apparatus suo cum aliis attextuit) et Catecheses Cyrilli sine auctoris nomine in manu exarato reperisset, Joanni Hierosolymitano eas tribuendas existimarit. Rem porro ita esse comperi ex duobus aliis ejusdem Bibliothecæ manuscriptorum catalogis, quorum rem David Hoeschelius Augustæ edidit acceritum anno 1605, alterum Antonius Reiserus 1675. In indice Hoeschelii ad cod. 23 legitur *techetice institutiones episcopi Hierosolymitani quem esse Cyrillum puto*. Post priorum Catechesium inscriptiones, subjungit: *Ejusdem auctoris et has quæ sequuntur existimo. viginti Catecheses quinque*. Reiserus vero, pag. 13, libet: *Joannis Hierosolymitani institutiones mystagogicæ illuminatorum et mystagogicæ. David Julius ascribit Cyrillo: qui vero primum edidit eam manuscriptorum bibliothecæ hujus ante annos, Joanni ascribit, et exinde Ehinger quibus luce, ni fallor, meridiana clarius apud codicem Augustano appositum a librario non auctoris nomen, aut forsitan evanuisse: ut Cyrillo Catecheses tribuendas duxerint, alii divinarint.*

XVI. Joannem vero, aut quemvis alium recentiorem Catecheses Illuminatorum non sive deducitur ex eo catechesis sextæ loco auctor septuaginta annos exactos esse di quo Manichæorum hæresis emergerat, sub nimirum imperatore, τὸν πρώην ἐπὶ Πρόβου λέως ἀρξάμενον. Πρὸ γὰρ ὄλων ἑβδομήκοντα ἢ πλάνη. Illic porro septuagesimus annus in Christi circiter 347, quo tempore Cyrillus episcopus sanctæ civitatis erat, sed presbyter Maximo pontifice, imperante tunc temporis Constantino Augusti filio. Catechesis prima ubi de mundi fine perorat, temporum scandala sic explicat, ut de rebus in Constantio imp. Ariano gestis ipsum loqui cum sit: *Si audis quod episcopi contra episcopos clericos, populi contra populos ad sanguinem certant, inquit, ne perturberis. stolis inventa est proditio, et miraris si et in pis fraternalia odium reperiat. Nunc vero runt homines a recta fide, ita ut alii quidem cellas scilicet Ancyranas post Sabellium) τοπλαν (q. d. filiopatritatem) prædicent: et Christum ex non exstantibus ad esse fuisse ctum dicant (Arius nimirum cum suis) Jam tur mysterium iniquitatis. Terrent me bella ge terrent me scissiones Ecclesiarum: terret me*

fratrum. Absit autem ut tempore suo impleantur. Præterea observandum venit, in istis Catechesibus, ubi de Filio ejusque æterna generatione sermo est, nusquam diserte pronuntiari eum esse *ὁμοούσιον consubstantialem* Patri; quamvis Christianam fidem sæpe multis enuntiet, quibus vocis hujus sensus exprimat, explodaturque impietas Ariana: ubi nempe (*catech. 4*) profitemdum docet, *Domini Jesum Christum esse, τὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν γεννηθέντα τὸν ἐκ φωτὸς φῶς γεννηθέντα, τὸν ὅμοιον κατὰ πάντα τῷ γεννήσαντι, Deum de Deo genitum, qui lumine de lumine genitus est, similem per omnia illi qui se genuit, non in temporibus habentem quod sit, sed ante cuncta sæcula æδίδως καὶ ἀκαταλήπτως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, æternæ (cat. 7) et incomprehensibili ratione generatum ex Patre Deo, qui maliorum quidem abusione sit Pater, ἐνδὸς δὲ μόρου εἶπαι καὶ ἀληθείᾳ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, unius vero (cat. 12) et solius natura et veritate unigeniti Filii; ut perfectus Pater perfectum Filium genuerit, Πατὴρ τίμιος τέλειον Υἱὸν γεννήσας, οὐδὲ σκεψάμενος, ὅσπερον ἐτήρησεν, ἀλλ' ἀδίδως ἐγέννησε. Neque deliberans (cat. 16) subinde genuit, sed perpetuo et æternæ generavit. Non enim, inquit alibi, *Trinitatem separamus ut quidam* (Ariani scilicet quos nominare cavet) *οὗ χωρίζομεν τὴν Τριάδα, ὡς τινες, neque contrahimus, ut Sabellius*. Scilicet ergo tempore Constantii imperatoris, Marcelli Ancyranus erroris declinandi causa, in Palæstina et in Oriente liberum non erat consubstantialem Patri Filium affirmare. Quin Cyrillus ab Acacio Cæsariense ad Hierosolymitanam sedem promotus fuit, quia non putabatur fidei Nicænae favere. Deinceps vero usque ad Seleuciensem synodum communionem semper fovit eorum qui *Semi-Ariani* audiebant, et Filium substantiæ similis esse paternæ profitebantur, Κύριλλος δὲ τοῖς ὁμοιοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἰσηγουμένους ἐπόμηνος, inquit Sozomenus (a); nec nisi imperatore Theodosio Magno consubstantialitatem Verbi libere propalam confessus est: quando nimirum hæc Catholicorum certa esse et inviolabilis tessera cœpit, quæ idcirco catechumenis competentibus summo studio tradebatur et exponebatur. Quamobrem in fine epistolæ ejusdem Cyrilli ad Constantium Augustum de signo crucis in cæcio ex lumine Hierosolymis apparente, ubi legitur, *δοξάζοντα δὲ τὴν ἀγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα, laudantem semper sanctam et consubstantialem Trinitatem*; omnino delenda est vox, καὶ ὁμοούσιον, et *consubstantialem*, quam nec Cyrillus epistolæ ad Constantium apponere potuerit, nec Constantius Arianorum partibus addictior, tolerare. Eui enim Cyrillus ab Acacio postea et ab Arianis varie exagitatus ac sede pulsus fuit; at non propter expressam fidem *consubstantialitatis*: sed quod ad eam quam maxime accederet. Hæc historiarum ecclesiasticarum peritis compertissima sunt, neque tunc insulse repetenda.*

XVII. Mystagogicas Catecheses quod spectat; in

(a) Lib. iv, c. 24.

postrema ad Illuminatos pollicitus erat se ad eos transacto Paschatis seu Resurrectionis die per hebdomadam ejusmodi catecheses habiturum, quibus de mysteriis seu sacramentis quæ accepissent, eorumque ritibus erudirentur, sumptis demonstrationibus ex utriusque Testamenti paginis: quod quidem in mystagogicis præstitum licet observare. Ita vicissim in istarum prima ad hæc verba confessionis baptizandorum: *Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et in baptismum penitentiae*, ait se de his in superioribus fuse lateque disse-ruisse. Insuper in prima ista catechesi mystagogica significat auctor se eo tempore vivere, cum falsis numinibus celebritates festivæ et solennes, πανηγύρεις, palam agerentur, mactarentur hostiæ, et omnis cultus idololatricæ superstitionis vigeret adhuc: quæ profecto omnia ad Constantii ætatem pertinent potius, quam Theodosii, cujus eximia sollicitudine proscrip-ta extinctaque sunt. Adhæc, quemadmodum in catechesi 3 Illuminatorum ita disputarat de baptismi lavacro: *Nam ut illa quæ aris offeruntur, cum natura sint pura, invocatione dæmonum impura efficiuntur; sic contra simplex aqua, per sancti Spiritus et Christi invocationem accepta [LXXI] virtute, sanctitatem obtinet*: consimili argumentandi ratione in mystagogica prima utitur adversus dapes idolis oblatas, quas esse Satanæ pompas censet: *Velut enim panis et vinum Eucharistiæ, inquit, ante sacram invocationem adorandæ Trinitatis, panis erat et vinum merum; peracta vero invocatione, panis fit corpus Christi et vinum sanguis Christi: ita et cibi ejusmodi pompæ satanicæ, suapte quidem natura puri sunt; invocatione autem dæmonum impuri efficiuntur*. Quis non jam eundem utrobique auctorem sentiat, ut nullus supersit locus de styli diversitate vitiligandi? Complures alias, locutiones omitto, quæ in utrisque catechesibus perinde occurrunt. His adde mystagogicarum titulos nihil discrepare ab aliarum inscriptionibus. Esto breviores prioribus istæ sint: at longa oratione opus non erat ad enarrandum quæ de mysteriis præcipuisque eorum ritibus tenenda essent. Catecheses aliæ quæ nobis supersunt Patrum, nihilo prolixiores sunt. Tandem, ne tempus terere actum agendo videar, in mystagogica quinta alia liturgia non explicatur, nisi quæ sancti Jacobi dicitur, seu Hierosolymitana: et ex his verbis quæ catechesis initio leguntur de lotionem manuum presbyterorum fundente aquam diacono, οὕτε γὰρ ῥύπον σώματος ἔχοντος τὴν ἀρχὴν εἰσθεμεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν: non enim sordido corpore Ecclesiam primum ingressi sumus; haud obscure, ni fallor, significat se tunc inter presbyteros cooptatum fuisse. Hæc porro ut de Cyrilli catechesibus alicubi subnotarem, compulerunt viri spectatissimæ eruditionis, quibus a re mea esse visum est, ut ipse, non extraneus quispiam, fratris erratum corrigerem, ne quid ex eo roboris male sanæ Coci et Riveti criticæ accederet.

DISSERTATIO SEXTA.

De azymis, in qua etiam de postremo Domini nostri Jesu Christi Paschal

I. Quæ in hac nostra editione Operum sancti Joannis Damasceni ipsius inscripta nomine procedunt opuscula de azymis, horum alterum exstat in codice Regio 2982, necnon in Segueriano, alterum quod prolixioris istius instar compendii est, in codice ms. bibliothecæ monasterii Sancti Remigii Remensis, cujus mihi copiam fecit R. P. D. Bernardus de Montfaucon. Ad primum quod attinet, regius codex alter n. 2935, illud exhibet, cum præfatiuncula, quæ genuinum ejus auctorem indicat, Meletium quemdam scilicet. Ac sane, quidem, ubi negatur in utroque opusculo Dominum Jesum Mosaicum Pascha comedisse ipso pridie quam pro nobis pateretur, nihil sinceræ Joannis Damasceni sententiæ contrarium magis. Nam in libro *De fide orthodoxa* [c. 13] verbis expressis legimus Dominum, cum *vetus Pascha cum discipulis suis comedisset*, τὸ παλαιὸν Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φαγὼν, mox Eucharistiæ sacramentum instituisse. Et libro *De duabus voluntatibus*, operationem humanam cum sancto Maximo infert ex eo quod *dentes ejus Pascha comminuerunt, et guttur illud in stomachum transmisit, hepar denique in sanguinem vertit, ut ὀδόντες, ut τεμόντες τὸ Πάσχα, καὶ ἡ φάρυγξ ἡ τῷ στομάχῳ παραπέψασα τούτο, τὸ τε ἥπαρ τὸ ἐξαιματώσαν*. Ubi apparet Damascenum postremam Christi cœnam innuere, quam evangelistæ referunt. Adhæc, auctor opusculi *De azymis* synodum Trullanam quæ sub Justiniano II celebrata fertur, confundit cum sexta generali quæ coacta fuit Constantino Pogonato imp. cum Noster utramque optime discreverit in Expositione fidei, quam ex Arabica translatione Latinam dedi, in libello *De recta fidei sententia*, et in fine orationis tertiæ *De imaginibus*. Has ob causas utrumque opus eidem sancto Doctori adjudicandum est; atque eo magis quod in eis temere rursus affirmetur, paschalem agnum comedi solitum a Judæis absque panibus fermenti expertibus, nec ejusmodi panes ad mensam adhibitos fuisse ante decimam quintam diem mensis primi: id quod a sanctorum Patrum, ac proinde Damasceni nostri doctrina abhorret, nec cum Mosaicæ legis præscripto vel contextu convenire

possit. Quanquam, per summum stuporem hanc astruit Petrus Antioche ad Dominicum patriarcham Gradens Lucas, inquit, *pariter Christum panem dicit, non azymum. Non enim jam tu aderat, cum esset quinta dies (hebdæ quidem per quintam illam decima tertii adhuc, nec azymum comparebat, quia in latio panis contigerat. Τὰ γὰρ ἄζυμα σελήνης γίνεσθαι νενομοθετημένον ἔν, ὃν καὶ μόνον θύεσθαι. Nam lege præ ut decima quinta luna azyma fierent quarta agnus duntaxat mactaretur. Us quartam lunæ primi mensis lex; Pasch decimam quintam vero nominat πρώτη; morum. Mox sequitur hæc exclamatio ἀνολας τοῦ ἀγραμμάτου! heu demerati! Quam quidem una serie in eo Antiocheni edidit Cotelerius, in a codice deesse admonet. Enimvero nisi nota marginalis Græculi cujusdam sagacis, quæ librariorum imprudens solet, in textum translata est. Nam triarcha ex ipsomet Lucæ Evangelio, verbis scribit, postremam hanc Duperactam fuisse, ipsa die Azymorum *erat occidi Pascha: Ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα*¹⁶. Rursum sua sancitum erat, idque perpetuo a Judæis fuit, ut Paschalis agnus nisi cum panibus minime fermentatis τὰ κρέα τῆ νυκτὶ ταύτῃ ὅπτα πῦ μετὰ πικρῶν ἔδονται. Quin etiam, [LXXII] quarta exeunte, seu decima quæ auspicante, inciperentur comedi azymorum ad vicesimam diem inclusive (a): τῆ τεσσαρασκαδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς ἀφ' ἐσπέρας, ἕως ἡμέρας μιᾶς καὶ εἰκάδι ἕως ἐσπέρας.*

II. Quando igitur de azymis dicemus, libet operosius argumentum propter Græcorum criminationes, quæ sicut Romanam et Occidentalem one

¹⁶ Luc. xii, 7.

(a) Exod. xii, 13. Vid. Joseph. lib. iii Antiq., c. 10.

tempore se sejunxisse obtendant, quod panem absque fermento ad missarum sacrificium adhibeat. Ritus suum Romani tuerentur exemplo Christi, qui, postquam agnum Paschalem secundum legis antiquæ præscriptum cum panibus non fermentatis ederat, sub ejusmodi subinde panis specie, corpus suum discipulis tradiderit. Græci vero e schismaticis complures, ut argumenti hujus, quod firmissimum est, vim elevent, præfracte negaverunt Dominum in extrema illa cœna pascha legitimum manducasse. Suxæ quidem assertionis patres habuerunt binos illos auctores quorum Photius meminit in *Bibliotheca*, cod. 115: verum anonymi sunt et obscuri, quorum unus forsitan fuit Joannes ille Philoponus, Tritheitarum quondam hæresis architectus, qui peculiari libello, quem Baltazar Corderius cum ejus expositione opusculi sex dierum in lucem protulit, idem commentum propugnavit. Photius vero iis nequaquam assentiendum putavit: quinimo subnotavit, horum scriptorum opinionem, cum Joannis Chrysostomi, tum Ecclesiæ totius traditioni contrariam esse: Ὁ γὰρ Χρυσόστομος, inquit, καὶ ἡ Ἐκκλησία πάντα ἐποίησαν αὐτὸν ἐπιτελεῖσαι τὸ νομικὸν πρὸ τοῦ μυστικῆς δεῖπνου. Profecto præter Chrysostomum, et Græcis Patribus Irenæus, Epiphanius, Theophilus et Cyrillus Alexandrini, Theodoretus, Anastasius II, Antiochenus, Damascenus noster Joannes, et alii (ut Hieronymum Græcorum exscriptorem et Latinos nostros omittam) idem tradunt. Nostra quidem ætate inter eruditos aliquot in Galiliis nostris, variis hinc inde dissertationibus, incertatum est de Domini nostri Jesu Christi postremo Paschate, aliis affirmantibus paschalem æquum ab eo in ultima cœna comestum fuisse, negantibus aliis. Expendenti vero partis utriusque momenta, disertiora mihi visa sunt divinæ Scripturæ testimonia, quibus prima vetustiorque sententia astringitur.

III. Joannes siquidem cap. xii, v 1, narrat, *Ante sex dies Paschæ Jesus venisse Bethaniam, ubi fecerunt ei cœnam.* In textu Græco pro *cœna* legitur δεῖπνον, quod *prandium* quoque significat, seu quodvis *convivium*. Unde Matth. xxiii, v. 6, de Pharisæis Dominus ait: *Amant primos accubitus in cœnis, ἐν δεῖπνοις*, id est, *in conviviis*; Marc. vi, v. 21, Herodes in die natalis sui *cœnam δεῖπνον*, id est, *convivium, fecit principibus Galilææ*, etc. Sin vero cœna proprie dicta fuerit, hæc Sabbato exeunte facta est. Nam sexta dies ista ante Pascha Sabbatum erat, ipsumque magnum, quod festivius cæteris agere Judæi consueverunt, propter nescio quod miraculum, quod in Ægypto hac ipsa die patribus suis contigisse ferunt. Instante porro Sabbati sine, priusquam sol

occiderit, tertium epulum solent auspicari. Ter quippe Sabbato epulari districtissime tenentur. Nec putandum est Mariam ungendo caput et pedes Christi, scrupulosam contribulium suorum servandi Sabbati legem violaturam fuisse. Nam, præterquam quod Judæi in tertio epulo sabbatico pixides aromaticas naribus solent admovere oblectationis causa, in Thalmude Hierosolymitano (a) unctio hominis viventis Sabbato conceditur, non mortui; quippe quæ deliciandi gratia אֵי זֶה דְּבַר שׂוּדָא כּוֹדֵד לְהִי וְאִמְרִי לְמַת הִי אִמְרִי שֶׁל הַעֲבֵת שׂוּדָא כּוֹדֵד לְהִי וְאִמְרִי לְמַת הִי אִמְרִי שֶׁל הַעֲבֵת. *Quidnam hoc est quod viventi præstare promittitur, non mortuo? est unctio.* Quamquam et Sabbati initio (b) mortui cadaver ungere licitum erat, dummodo non moveretur. Nec fractione alabastrum posthabitu Sabbatum fuit, uti nec violatur effractione dolioli vel utris, cujus partes nulli usui futuræ sint. Quinimo alabastrum fregit Maria, ne obturamentum extrahendo, tantilla ejusmodi vi adhibita, contra Sabbati legem peccasse censeretur. Quanto minus vero hanc violavit, Domini pedes capillis abstergendo. Nam comæ unctio, ut viris, sic feminis Sabbato permissa erat. Potest etiam mulier vicina comam die Sabbati inungere quam periclitanti puerperæ offerat, si sat unguenti in vola manus ferre non possit. Sabbatum autem (c) fuisse, quando Jesus (utique ex loco non admodum distante) Bethaniam cum venisset, exceptus isto convivio fuit, hæc quas dixi circumstantiæ conviviit innuunt, tum etiam ex subsequentium dierum recensione evincitur. Joannes enim Evangelista, postquam narravit complures ex Judæis, cum audissent Jesum Bethaniam advenisse, et apud Martham et Mariam epulari, illuc accessisse, non *propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent*, etc., mox subjungit, v, 12. *In crastinum cum Hierosolymam triumphantis more, turmis ovantibus ingressus esse: id quod de perpetua cunctarum orbis Ecclesiarum consensione gestum fuit feria 1, seu Dominica, quam Græci idcirco vocant, τῶν Παλῶν; Latini, Palmarum; Ægyptii et Syri, Dominicam Osanna.* Enimvero illa ipsa die triumpho sui, cum vespera esset hora, inquit Marcus, *exiit Bethaniam, cum discipulis suis*²⁹; *ubi mansit*³⁰, sive pernoctavit. *Alia die* (insequenti scilicet) *mane revertens in civitatem esuriit, ficui maledixit*³¹, Judæorum perfidiam arguit, etc. Et cum vespera facta esset, egredienti de civitate discipuli ostenderunt ei ficum arefactam³². Sequenti die venit rursus Hierosolymam, ubi Dominus multis sermonibus congressus est cum sacerdotibus, Scribis quoque et Pharisæis³³; quod in causa fuit, ut hi feria 4, quæ proxime succedebat, de eo capiendo deliberarent: unde per omnes fere Ecclesias, Romana duntaxat ex-

²⁹ Marc. xi, 11. ³⁰ Matth. xxi, 19. ³¹ Marc. xi, 12-14. ³² ibid. 19, 90. ³³ ibid. 27 seq.

(a) *Tract. sabb.* fol. 12, col. 12.

(b) *Mish. tract. sabb.* c. 23, n. , et c. 23, n. 1. (c) *Ibid.*

cepta, constitutum erat ut feriis quartis jejunaretur. Exeunsi Jesu de templo ostendunt discipuli ædis sacræ structuram. Quibus respondet breve fore ut non relinquatur istic lapis super lapidem. Tum relicta civitate, *sedente Jesu in monte Olivæ contra templum, interrogabant eum Petrus et Jacobus et Juannes et Andreas: Dic nobis quando hæc erunt*²⁴. Quocirca multa de excidio Hierosolymitano, extremoque judicio, et vigilandi necessitate dixit, quæ fuse recitant Matthæus, Lucas et Marcus. Quibus ex ordine renuntialis Matthæus subiungit: *Et factum est cum consummasset Jesus hos sermones, dixit discipulis suis: Scitis quia post biduum Pascha fiet et Filius hominis tradetur, [LXXIII] ut crucifigatur*²⁵, Marcus vero: *Erat pascha et Azyma post biduum; et querebant summi Sacerdotes*²⁶, etc. Secunde igitur ab hinc die Christus Judæis tradendus erat. Qui cum feria quinta finem habente traditus fuerit, extra dubium est, hoc ab ipso prænuntiatum fuisse, vespere tertiæ feriæ, adeoque feria secunda scilicet maledixisse, ac feria prima seu Dominica Hierosolymis triumphasse. Cum vero pridie triumphi sui Bethaniam advenerit, exceptusque convivio fuerit, *ante sex dies Paschæ; et, post biduum ab ea vespera, qua Hierosolymorum excidium prædixerat, apprehensus fuerit, omnino sequitur illo anno festum Paschatis et Azymorum auspicandum fuisse ipsa feriæ quintæ vespera, qua traditus Judæis fuit.*

IV. Quæ cum ita sint, ubi apud Matthæum et Marcum legitur, τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν Ἀζύμων, ipsa prima dies azymorum quam naturalem dicunt, non anterior altera significatur: ipsa, inquam, quarta decima mensis primi seu Nisan, quam lex mactando agno, vergente ad occasum sole, præscripserat, ut ineunte vespere Pascha immolatum cum azymis ederetur. Quocirca Lucas, qui initio cap. xii, dixerat, ἤγγιζεν ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, *appropinquabat dies Azymorum, qui dicitur Pascha;* narratis subinde pontificum consilio de Christo neci dando, et pactione Judæ, statim scribit: Ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα. *Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi pascha.* Non, ut ante, in proclinctu erat, seu proxima, sed jam venerat; dies, inquam, illa naturalis, in cujus horis promeridianis pascha occidendum erat, et vespertinis post occasum solis comedendum cum azymis panibus, proscripto jam a meridie fermentato; ita ut dies azymorum, seu decima quinta secundum legem, ipsa decima quarta naturali desinente inciperet. Pergit Lucas: *Et misit Jacobum et Joannem dicens: Euntes parate nobis pascha ut manducemus. At illi dixerunt: Ubi vis paremus*²⁷? Non præmouetur a discipulis, ut

de Paschate præparando cogitent (quod forsâ qui ex sola Matthæi, et Marci textuum insper inferrent) sed ipse discipulos antevertit, mand ut diversorii Domino dicant: *Ubi est refectio ubi pascha cum discipulis meis manducem*²⁸? in animo habebat Pascha edere. Unde L postquam scripsit, *Euntes autem invenerunt dixit illis, et paraverunt pascha,* addit statim *cum facta esset hora, utique cœnæ paschalis a candæ, discubuit, et duodecim apostoli cum.* ait illis: *Desiderio desideravi hoc Pascha manducem vobiscum, antequam patiar*²⁹. Aliis namque diebus annis a baptismo suo cum apostolis Pascha celebrat. Nam primo prædicationis anno nondum selegerat. Secundo anno, ipso ten solemnitatis Paschalis, in Galilæa morabatur testatur Joannes, ubi narrat miraculum quod contigit Dominus trans mare Galilææ, quod est triaridis, quinque panes multiplicando: *Erat autem inquit, proximum Pascha dies festus Judæorum.* Unde Sabbato δευτεροπρωτων, secundo primo, Sabbato magno proxime succedebat, incidebat in hebdomadem azymorum, Jesus in eadem re per sata cum discipulis ambulabat.

Lucas mox refert Jesum, ubi primum discipulis accepisse præ manibus calicem, et cum benedictis, bibendum illum discipulis propinasse, a quo modo cœnam absolvisse; eo utique ritu Judæi observant in cœna paschali (a). De Matthæus et Marcus addunt: *et hymno dicto exitu* Hymnum hic vocant psalmum, *In exitu Israëli* cum aliis quibusdam qui subsequuntur, quos post cœnam Paschatis recitare consueverunt.

His argumentis me victum fateor, ut illis pularer, qui cum priscis Ecclesiæ Patribus et gistris affirmant, Dominum Jesum Pascha Mactatum cum discipulis celebrasse ipsa vespere traditus Judæis fuit. Modo necesse est ut mentis eorum qui opinionem adversariam tue faciam satis.

V. *Adversæ opinionis objectiones.* — Tertium solent objectare, quorum hoc primum Joannem de postrema Domini cœna dictum incipere: *Ante diem festum Paschæ, sciens quia venit hora ejus*³⁰, etc. At festum Paschæ cœna inchoabatur: nondum ergo Paschæ vespere advenerat.

Deinde, cum Dominus Judæ exeunsi dixit *Quod facis, fac citius*³¹, quidam dispulorum trati sunt injunctum illi fuisse, *ut emeret necessaria erant ad diem festum*³². Nondum inquit iniquiunt, paschalem solemnitatem erant auspici in cujus die prima velutum erat quamcumque emere vel vendere.

²⁴ Matth. xxiv, 1-3; Marc. xi, 1-3. ²⁵ Matth. xxvi, 1, 2. ²⁶ Marc. xiv, 1. ²⁷ Luc. xxii, 8, 9. ²⁸ ibid. 11. ²⁹ ibid. 13-15. ³⁰ Joan. vi, 4. ³¹ Psal. cxiii, 1 seqq. ³² Joan. xiii, 1. ³³ ibid. 27. ³⁴ ibid.

Insuper testimonium aliud afferunt Joannis evangelistæ, narrantis eos qui Jesum ad Pilatum adduxerant, *ingressos non esse in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha* ⁴⁵: unde concludunt paschalem agnum vespera quæ præcesserat comestum a Judæis non fuisse, nec proinde a Domino. Id quod altero loco confirmant, quo Joannes dicit ægre tulisse Judæos ut remaneret corpora in cruce Sabbato, quia *magnus erat dies ille Sabbati* ⁴⁶; hoc est ipsa paschalis diei festivitas, seu sanctissima illa solemnitas altissimo Domino. Nam Judæi Hellenistæ præcipuas ejusmodi solemnitates, *μεγάλας ἡμέρας*, *magnos dies* appellabant, ut ex multis locis constat Evangeliorum et versionis Græcæ, quæ septuaginta interpretum esse vulgo traditur.

VI. *Theologorum trita responsio.* — Postremum hoc argumentum cæteris valentius est, quo soluto vit ulla difficultas alia supererit. Illud Joannis locum: *Ipsi vero non ingressi sunt in prætorium, ut non contaminarentur; sed ut manducarent pascha*, theologi in scholis sic interpretantur, ut evangelista Paschatis nomine istuc significarit non festivum agnum, qui pridie inter cœnandum esus fuerat, sed victimas, quæ primo die azymorum offerbantur in templo. Moysen quippe hostias istas perinde atque agnum paschalem, Pascha nominasse, *Deut. xvi, 2*, ubi legitur: *Immolabis Phase Domino Deo tuo de ovibus et de bobus*, etc. Porro ad cœnam paschalem non bovina caro, sed ovina parabatur, aut hœdina. Hæc vero responsio nodum non solvit: quippe cum nihil tale offerat Hebræus Scripturæ textus, uti nec septuaginta interpretum translatio; sed nude tantum: *Immolabis Phase (seu Pascha Domino) Deo tuo, oves et boves in loco quem elegerit Dominus*. Quibus verbis nihil aliud innuitur, nisi in illo loco quem Deus elegisset, et non in alio, immolandos esse in festivitate mensis *Abib*, agnos primum, [LXXIV] qui vocabulo *Pascha* significantur, subindeque oves et boves in hostias pacificas, et holocausta, per septem dies Azymorum. Quinimo Judæi, Mishnici tradunt præter carnes immolati agni vel hœdi, licitum fuisse alias, seu vitulinas, seu quascunque mundas Deoque macatas mensæ ad cœnam adhibere, si convivantium fami eximendæ agnina vel hœdina non sufficeret.

VII. *Doctissimi Petavii judicium de ultimo Christi Paschate.* — Dionysius Petavius, vir eximie doctus, in animadversionibus suis in Epiphanii Panarium ad hæresin 51, quæ est Alogorum, auctoris sui assertionem amplectitur; puta illo anno quo Dominus noster perpressus est, duobus diebus ab aliis atque aliis celebratum Pascha fuisse: quia cyclus quatuordecim annorum, quem

apud Judæos tunc in usu fuisse ex Epiphanio post Keplerum observat, omnino accuratus non erat: *Ἐνεκεν τοίνυν τούτου, inquit Epiphanius, τότε σφαλέντες, οὐ μόνον προύλαβον θοροβούμενοι, τὰς δύο ἡμέρας βεβρωκότες τὸ Πάσχα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπέρβατον προσθέντες μίαν ἡμέραν, κατὰ πάντα σφαλέντες. Hujus itaque gratia tunc offenderunt, ut perturbato ordine duos dies Pascha ederent: sed insuper diem unam adjicerent, omnibus modis offendentes*. Judæos unam diem adjecisse affirmat, quia, cum Ecclesiæ traditio esset pontifices et concilium Judæorum feria quarta, de Christo occidendo decretum tulisse, idcirco sibi sinxerat Christum, non feria quinta, sed quarta prehensum judicatumque fuisse, nec insequenti die, sed sexta occisum. Quem errorem Petavius corrigere non dubitavit. Cæterum propter cycli labem et vitium Judæos interdum aberrasse observat vir pereruditus (a), idque exemplo Christianorum posse declarari. « Nam, ut isti, cum Paschatis celebritatem ad lunæ *ὑπερφισμούς*, quantum civilis usus patitur, exigere conarentur, idque in Nicæno concilio decretum esset, in tanta astronomicarum rerum luce et peritiâ, tamen effugere non valuerunt, quin collectam aliquot sæculis labem annorum, ad hæc nostra tempora propagarent, ut in solis motu totos decem dies, a lunari quatuor aberrarent. Quocirca idem Judæis evenisse non dubito, ut eorum Neomeniæ biduo, ac triduo, nonnunquam a mediis lunæ motibus et veris etiam deflecterent. De cyclo et annorum orbe, in quem Neomenias incluserint, etsi nihil admodum definitio, verisimile tamen arbitror, quod in hac hæresi Epiphanius exponit, usos esse Christi tempore Judæos periodo quadam annorum XIV, seu LXXXIV potius. » His aliisque quæ eodem spectant præstitutis, vir magnus, p. 172 *De anno quo Christus mortem obiit*, ad hunc modum loqui pergit: « Per idem tempus Judæi certam ob causam, de qua paulo post agetur, Pascha in sequentem a legitimo diem, hoc est in Sabbatum, sive xxxi Martii transtulerunt, nec eodem quo Christus die celebrarunt. Hic enim ἐν τῇ ἑδῆι θύειν ἡμέρᾳ (in qua die oportebat immolari) hoc est XIV luna civili et politica, celebravit, non utique cœlesti, utque ex medio et astronomico siderum ratiocinio deprompta, de qua nihil a legislatore præscriptum. At Judæi luna sequente Pascha peregerunt. Neque vero solus id Christus fecisse videtur, ut legitimum tempus et a Deo constitutum cæteris anteferet; sed et alii plerique patrii instituti tenaciores et ritus: unde *θόρυβος*, et perturbatio in celebritate ipsa Paschatis exorta. Non aliam Epiphanii, cum hæc scriberet, mentem esse debuisse, verba ipsius demonstrant. » Deinde postquam Epiphanii errata Petavius notavit, *Diagramma seu laterculum* subjicit, *lunarum et feriarum anno*

⁴⁵ Joan. xviii, 28. ⁴⁶ Joan. xix, 31.

(a) Annot. in Epiphani. p. 156.

Dominicæ Passionis, unde colligatur quemnam errorem Judæi tunc temporis potuerint admittere. Tandem, pag. 183, perpensis variarum opinionum de postremo Domini Paschate momentis, concludit: « Extraordinariam quamdam et singularem perturbationem extitisse verisimile est, quæ conduntaxat mense contigerit, quo Christus passus est: adeo ut non ipse solum cum apostolis, sed et alii diverso a cæteris die celebrarint. Nam et illud Epiphanii verba ipsa declarant, cum ἑρπυλον et dissensionem in obeunda celebritate incidisse significent. Hunc in modum explicata a nobis ac defensa communis sententia multo probabilior videtur, propter diserta et expressa Joannis testimonia, quæ nulla cavillatio possit eludere. »

VIII. Nimirum doctissimus auctor exploserat sententiam illorum, qui Pascha feriis 2^a 4^a et 6^a, nunquam celebratum affirmarent, itemque aliorum, qui arbitrarentur in more priscorum Judæorum fuisse, ut quemadmodum hodie, duobus diebus continuis Neomenias et majora ejusmodi festa agerent. Ac illorum quidem quia, ipsismet Hebræis fatentibus, in primis R. Mose Majemonide, inventum istud Christo longe recentius: et quia, si rejiciendarum asciscendarumque feriarum ordinaria fuisset illa ratio, atque ab universis recepta, neque Dominus, neque ulli omnino Judæi Neomenias festosque dies aliter quam ex præscripto legis una die celebrassent. Aliorum autem, quia consuetudo Neomenias et festa duobus diebus celebrandi, Judæorum duntaxat illorum erat, qui procul Hierosolymis, et in dispersione agerent, ad quos advenire non potuissent nuntii, seu cursores, qui ad significandum novilunium a Synedrio magno mittebantur. Judæorum quippe traditionem esse, majores suos, dum templum staret, primum ejusque mensis diem habuisse illum, in ejus vespera lunæ renascentis cornua apparuissent, visaque essent a viris huicce speculationi destinatis; ut auditis approbatisque testibus saltem duobus, qui se nascentem lunam vidisse confirmassent, Neomenia sanctificaretur, primoque ipso die egressi nuntii per Palæstinam eam indicerent. Insuper penes pontifices senatumque stetisse potestatem primi mensis differendi facta intercalatione decimi tertii mensis qui *Veadar*, seu secundus Adar nuncuparetur; idque variis de causis quas Majemonides refert in tract. *Kiddush hakkodesh*. Quamobrem in remotioribus regionibus Neomenias biduo celebrari solitas; quia his in locis incerti Judæi erant, quemnam diem Synedrium Hierosolymitanum ex visione lunæ præscripsisset. Eandem istius bidui causam affert *Leone de Modena*, Venetæ synagogæ quondam Rabbini, in libello quem de ritibus Hebræorum Italice edidit part. III, cap. 2. Obiter tamen dicam Judæos, qui in dispersionibus morabantur, duorum dierum consecratione

discrimini illi alteri, quod ex arbitraria post intercalatione natum esset, [LXXV] moderi modo potuisse. Quanquam Paulus Middelbuis ex cognomine suo Burgensis traditione dæorum diversam esse ait; nimirum Esdras instituisse, ut duobus diebus præcipua festarentur, atque idcirco R. Raba Judæos suse adhortatum, ne majorum consuetudinem Esdras ipse præceperat, omitterent.

IX. Quidquid vero sit de illo Esdræ mai Judæorum gentem a sola phasi lunæ mensuræ initia statuisse, nulla supputationis astronomia habita ratione, penesque seniorum arbitrium intercalationes annorum, mihi prorsus perspicua non est; imo nec Judæorum cordatioribus, quibusdam etiam Scripturæ divinæ locis celebrantur, in ipsismet remotioribus sæculis ætate temporum, seu chronologiam, ad dies solè statuendos exscultam a majoribus suis fultor porro muneris in primis impositum tradunt charidis, quibus Moyses cum morti præbenediceret, hoc prænuntiavit: *באולקין* - *Et Isaac tabernaculis tuis. Populos ad montem vocabunt immolabunt victimas justitiæ* 47. Quæ Onkelo balistica licentia legens *באלקין*, ita reddidit: *et Isaac profectio tua ad statuenda festa in Jeru* Isthæc autem interpretatio nititur illo loco *יששכר יודעי בינה לעתים לדעת כזה: 32, 33, 34* *Et de filiis Issachar (venere David) periti scientia temporum, ad cognoscere quid deberet facere Israel.* Paraphrastes Chiversum istum fusiori sermone hunc in modum transtulit: *Ex Issachar periti scientiæ tempore docti in figendis initiis annorum et mensis intercalandis mense et annis; sophistæ in usu ad definienda figendaque festa in tempore ברוקפוא: ושמשא אצלגין בחוליא וטכביא exercitatu quoque in revolutione solis, et astrosiderum stellarumque notitia.* Quamobrem Deuteronomii versum quem citavi, ex isto Paralip. loco, eodem sensu sic exponit: *Et prosperabitur sedendo in tabernaculis suis, studeat לקבוע חדשים לעבר שנים: intercalationum dans operam, figendisque Neomeniis, atque dicitur (I Paral. XI): Et de filiis Issachar scientiæ temporum, principes familiarum dantes operam בן ועל פי קבעתו שנים: principes synedrui fuerunt פירשו שידעו לעבר שנים, inquit, חדשים וחדו שאמר לדעת כזה יעשה ישראל יודעי בינה לעתים כלומר לזמני העולם שהיו*

47 Deut. xxxiii, 18.

מדעין לחשב ברוקחות האלה. *Magistri nostri interpretati sunt, ut Issacharidæ periti fuerint scientia intercalandorum annorum, figendarumque Neomeniarum. Unde subjungitur: Ad sciendum quid agere debeat Israel; ut nempe scientia temporum instructi, chronologica utique, mundi tempestatum immutationes revolutionesque siderum noverint supputare.* Bekius, qui paraphrasim Chaldaicam Pappipomenon primus edidit, rabbinos alios in notis habet, qui in eandem expositionem consensere. Quinigo Seldenus lib. *De anno Judæorum*, Majemonidem in tract. *Kiddush hakkodesh*. 17, § 25, fuisse refert, *Majores suos, maxime Issacharidas habuisse cognitionem temporum, scientes quid faciendum esset Israelitis.* Insuper illud quoque R. Samuelis, apud Abraham Zacuth in *Juchasin* fol. 40, כי ישכר עולה לרקיע הביא רתן מן חלקת *Issacharum ascendisse in firmamentum, et secum deduxisse (in mortalium usum) partes seu scrupulos 1080.* « Illas nempe, inquit Seldenus, non minus celebres, quam sexagenas apud Græcos et Latinos. Hyperbole est manifesta de singulari tribu illius in re astronomica peritia. » Hanc vero Issacharidæ non habuissent, si de sola speculatione phasis seu cornuum lunæ se sollicitos præstitissent. Quasi vero eximia quadam scientia opus esset ad lunæ phases specularandas, quando pinguioris Minervæ homines ad hoc fuisse adhibitos fatentur ipsimet Thalmudistæ.

X. Recentioribus his Judæis Josephum historicum adjungam, qui lib. III *Ant. Jud.* cap. 4, narrat a Moysæ constitutum esse ut festum Tabernaculorum ageretur quinta decima septimi mensis, τρετομένου του καιρού προς χειμερινήν ὥραν, *vergens anno versus hibernam tempestatem; hoc est post æquinoctium autumnale, Pascha vero immolaretur τρισαρσεκαίδεκάτη κατά σελήνην, ἐν Κριῶν τοῦ ἔτους καθ' ἑστώτος, decima quarta mensis (Nisan) Sole consistente in Ariete.* Atqui fieri nequaquam poterat, ut ex sola lunæ cornuum speculatione, cum arbitraria nescio qua intercalatione, nulla cursus lunaris ad solarem per calculos astronomicos comparatione, Pascha quotannis celebraretur quando sed in ariete consisteret. Præter Philonem et Mutianum, nescio quem, qui idem quod Josephus statuerant, Anatolius Laodicensis in canonibus paschalibus, apud Eusebium (a). vetustiores alios Judæos citabat, Agathobulos nempe, et Aristobulos, qui omnes certissimis demonstrationibus evicerant, ἵν' ἐν τῷ Πάσχα ἑορτὴν δεῖν πάντως μετ' ἰσημερίαν ἔγινετο. *Paschæ festum omnino debere post æquinoctium celebrari.* Quamobrem Petavius loco jam a me laudato (183), postquam retulit ex Majemonide quomodo se synedrium gereret erga testes qui phasim lunæ reuuntiabant, subinde infert: *Manifestum esse ex hoc loco, Christi Domini nostri tempore, Neomenias non tam certo constitutas esse, ut*

*non, vel affecto jam mense retere, ac retractare licitum esset, adeoque solemnitates ipsas, quæ a mensis capite penderent, in alios dies incidisse. Quare cum totum hoc negotium perperam a stolidissimis magistratibus, et contra majorum ritus administraretur, gassante jam superstitione, corruptissimisque temporibus, verisimile est aliquos reptos, qui hanc cæremoniæ rituumque perturbationem, quatenus in ipsis erat, emendare studerent, et quæ privatim obire poterant sacra legitimis temporibus perficerent. Cujusmodi Paschalis agni cæna fuit; quam anno suæ passionis Christus cum apostolis, atque aliis etiam fortasse Judæis, pridie quam cæteri præpostere id facerent, usurpare maluit. Neque hoc unius alteriusve diei discrimen admirabilius esse debet, quam quod Christianis ipsis ante Victoris papæ decretum, aut Nicænum concilium, verum etiam aliquot postea sæculis accidit in religiosissima Paschatis celebritate, uno plerumque mense, nonnunquam diebus VII a se differrent, de quo nonnulla ad Nicephori [LXXV] *Breviarium in ποθεωπλῆ, olim adnotavimus, etc.* Prolixus hic exscribere non piguit magni Petavii textus, cujus quoad res chronologicas maxima semper erit apud eruditos auctoritas, et cujus vanam suspensionem non fuisse mox ostendam.*

XI. « Ast, inquit recentior aliquis, cyclorum et usum et inventionem, qui aliis quam Græcis tribuerit, hic sane multum hallucinabitur. Græcarum autem et gentilium omnium disciplinarum non solum parum studiosi, sed et osiores fuere semper maximi Judæi, quandiu res Judæica stetit incolumis. Nec certe nisi pluribus post suam inter gentes dispersionem sæculis usum hujusmodi gentilium artium habere cœperunt, ut facile apud eos omnes convenit, qui gentis mores et ritus attentius scrutati sunt. »

XII. Itane vero Judæi a Græcis calculos astronomicos discere debuerunt, ac non potius ab Ægyptiis et Chaldæis, qui Græcorum magistri fuerunt, et quibuscum Judæi frequentiore consuetudinem habuerunt? Sed nec Græcos consuluit Cæsar, ut Romanum annum statueret, non Sosigenes, non Augustus, non Patres Nicæni, non Ecclesia Romana et Catholica; verum Ægyptios et Orientales. Annon vero Judæus erat Aristobulus *Magister Ptolemæi regis de genere Christorum sacerdotum*, ad quem exstat epistola synedrii Hierosolymitani, c. 4, lib. II *Machabæorum*? Illic sane gentilium artes non oderat, qui regi gentili erudiendo præfectus esset. Nec dubium est quin ipse sit Aristobulus ille, quem ut Peripateticæ Philosophiæ, ita astronomicæ scientiæ peritum fuisse asserit Anatolius apud Eusebium; cui socios adjungit ejusdem gentis duos Agathobulos. Annon Judæus erat Jesus filius Sirach, qui cap. xxxix *Ecclesiastici*, sapientem suum ait. non veterum modo, prophetarumque libris legendis vacaturum, sed et in terram alieni-

(a) Lib. VII, c. 32.

genarum gentiam transiturum, ut eorum quæ apud eas geruntur periculum faciat? Philonem, Josephum, Musæum, et alios omitto, qui litteris et philosophiæ Græcorum insudarunt. Epiphanius narrat Phariseos, qui fato cuncta ascriberent, astronomiæ operam in primis posuisse. Diu ante cyclum Hillelianum quo nunc universi per orbem Judæi utuntur, R. Samuel, scholæ Nahardeensis caput, Periodum astronomicam in Babylonia vulgavit, quam sui relicta veteri sequerentur: unde cognominatus fuit, *Jarchiani*, sive *Lunista*. Florebat post sæculi tertii a Christi nativitate initium. Eodem circiter sæculo labente calculum alium in Palæstina protulit R. Adda filius Ahabæ nonnihil emendatorem. Origenes horum temporum scriptor, hom. 23 in *Num.*, ubi varias Judæorum festivitates exponit, testatur eos ad solis cursum lunarem exegisse: *Tertia*, inquit, *festivitas ponitur Neomeniæ dies, in qua offertur et hostia. Neomenia autem dicitur nova luna, cum luna innovatur. Nova autem fit, cum soli proxima fuerit effecta, et valde ei conjuncta, ita ut sub claritate ejus lateat.* Et paucis interjectis, quærit: *Quid enim religioni conducit novæ lunæ, id est, cum conjungitur soli, et adhæret ei, observare festivitatem?* Ptolemæus, nobilis ille astronomus Alexandrinus qui Marco Aurelio imp. sæculo Ecclesiæ secundo et centum fere annis ante R. Samuelem scribebat, Judæorum periodum decemnovennalem intercalationum mirum quantum extulit, ceu a viris divino Spiritu afflatis et prophetis excogitata traditaque esset; quod vetustissimam eam esse, non recentem indicat. Sed cur testes alios quærimus astronomicæ eruditionis veterum Hebræorum, quando Mishna, cap. 1, tract. *Rosh hasshana*, non pauca nobis suppeditat argumenta, Gamalielē magnum eam coluisse. Ejus calculos et periodos varias refert liber qui de generi ejus nomine, פירקי אליעזר *Pirkei Eliezer*; id est, *Capita Eliezer*, filii scilicet R. Hyrcani, inscriptus fuit. Cap. 6, cyclum solarem statuit viginti octo annorum, septem minoribus cyclis quatuor annorum, seu bis quatuordecim annorum periodis constantem. Cap. 7, Johanna, Gamaliel, et alii cum Eliezere lunarem periodum magnam ex annis viginti et uno componi aiunt; idque pluribus edisserunt. Ac tandem agnoscunt maximum circulum solis octoginta et octo annis solaribus absolvi; hoc est tribus cyclis solaribus, et quatuor lunaribus. Ad hæc circulum embolismorum, quem a Ptolemæo laudatum celebratumque diximus, haud prorsus diverso modo recitant, atque Gamaliel ipse in Mishna, tract. *Rosh hasshanah*, cap. 1, ut xix annorum sit, septemque circulos minores habeat, quorum alii tribus, alii duobus annis constant. Quæ omnia sic per calculos astronomicos ita explicant, ut ad Calippicam periodum propius accedere visi sint clarissimo Morino, qui primus veterem hanc Judæorum ex eodem libro litterario orbi indicavit, exercit. 1 in Pentateuch. Samari-

tanum, cap. 3, et in epistola ad Godofredum delinum, tredecim annis antequam Guf Henricus Vorstius *Capita Eliezer* Latine Quocirca vir doctus insuper observavit per hanc ipsam esse quam Epiphanius usque Judæis tempore Christi fuisse scripserat, hæc Quamlibet igitur capita Eliezeris a posteris scriptore consarcinata vel aucta videantur putus ille quem exhibent, propter suam cum phaniano, nec non cum Mishnicis epilogram formitatem, eo antiquior haberi debet, quam mucliano et Addano, multoque magis Hilleli imperfectior et deficientior est, ac pinguis nerva structus, ut prisca illa ætas ferebat. vere concludo non male conjecisse Petavium ævo quo Christus in terris agebat, mori obiit, non defuisse apud Judæos, qui a aliam ex solo lunæ cornuum aspectu mensuram putandorum rationem emendare et explodi duerint: ex quo etiam inter ipsos ὁμοῦς diumve quod refert Epiphanius, natum esse modum mihi simile vero apparet. Petavio tribuit chronologus alter haud incelebris ex eadem cietate Bucherius tractatus *De veteri Judaico cyclo*, capitibus præsertim 5 et 6.

XIV. Neque vero prosit objicere Gamaliel decreto solemnī quod aliquando nomine syri anno intercalando dedit, nullam fieri supputationem astronomicam mentionem: sed pontium fractionum nec instauratorum, segetum non maturese tenerorumque nimis agnorum, et pullorum barum, quam ut Deo offerri possent. Siquid prisca formula erat, qua præsertim allegata quædam indicia, quibus [LXXVII] conretur necessitas intercalationis, non ejus ratio. Fractio quippe pontium vigere adhuc propter imbres et torrentium exundationem sicabat, nec proxime ver imminere quando nubibus cælo, non modo pontes rescindend sed et metendæ segetes, agnique ad sacrificii futuri, integro anno transacto ab alio Quocirca Eliezer, cap. 8, ait, propter tria intercalari annum, propter arbores, propter et propter solstitia, ut præter rationes et populares, potior semper illa esset quæ ratione astronomica nitebatur.

XV. R. Abarbanel *supputationum astronomicarum auctoritatem tuctur contra Karairas*. Abarbanel, quem Judæorum doctissimus omnes norunt, in commentario in cap. x dedita opera fuse refellit contribules suos Karairas sive Karrei, vulgo audiunt, ostendit Israelitas, dum Hierosolyma stabant, primum nequaquam esse auspiciatos ab eadem vespera qua lunæ prima phasis appareret ejus cum sole coitu, secundum calculos astronomicos. Excussis itaque variorum sententiis primo anni principio naturali, postquam primum mensem secundum solis motum

isæ Tisri; arbitrarium vero et ex instituto isan, ut Israelitæ Dei liberatoris sui recurre: pergit, fateturque penes synedrium in fuisse, mensium initia statuere, et annos dare. Legem porro cavisse, ut Nisan primus foret, sole exstante in signo arietis, sicut: *Observa mensem Abib*⁵⁰ (seu maturescentium), quod cum dependeat a sole, idcirco notus ad solis cursum exigi debere. Quam-menses lunares, quandoque duodecim esse, que tredecim, quia solaris annus lunarem circiter diebus superat. Unde anno ad mensis intercalaris fuit: ut singulis 19 septem fuerint intercalandi; nempe 3, 6, 14, 17 et 19. Ideo vero sapientes synedrii, testes de lunæ phasi varie sciscitatos esse, æonomicas computationes suas magis comment. Tum Karæorum, qui menses in Palæa phasibus inchoare debuisse contendunt, argumentum afferit: *In lege præcipi ut menses fiantur secundum aspectum primum lunæ. rei causa dicitur: הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי מֵאֵתְּ הַיָּמִים הַשְּׁלֹשִׁים וְשֵׁשׁ וְעוֹשִׁים וְיִמֵּי לַקֹּדֶשׁ בְּזִמְנֵהוּ* *caput mensis duobus diebus constabat, quia præteritus mensis plenus fuerat (scil. 30 dierum), eo modo quo nos supputationem facientes, caput mensis biduo sanctificamus, ut sanctificetur tempore suo.* Etenim persæpe fit ut, propter coitum lunæ cum sole, caput mensis ad duos veluti dies pertineat, nimirum ad finem præcedentis, et ad initium insequentis. Id quod Leo Mutinensis non omisit, part. III, cap. 2, n. 3. Hoc porro non illis accidebat qui mensem a phasi putarent; quippe cum nascentis lunæ cornua non nisi post meridiem cerui queant: adeoque phasis unius duntaxat diei Judaici principium esse poterat. Addiderim ego, quæ in libro Job⁵¹, in quo omnigenæ cruditionis specimina passim micant, de variis cosli signis et sideribus leguntur, argumento esse priscos Hebræos astronomicarum rerum imperitos prorsus non fuisse: uti etiam quæ refert Scriptura, IV Reg. xxxi, 11, de horologio Achaz regis Juda ad solis motum delineato. Tandem anni Judaici nunquam, etiam primæva illa ætate mere lunares fuerunt et vagi, sed qui ad solares, interjecto identidem decimo tertio mense Embolismo, reducerentur. Hæc autem intercalatio rite fieri non poterat absque calculis astronomicis, ex solo magni senatus et principis arbitrio.

XVI. « Abarbanel itaque concludit priscos omnes Israelitas, כל ישראל, consuesse Neomenias statuere ex supputatione, cum quæ visionem conciliarent, cum supputatio primaria esset. Quocirca diserte scriptum legi I Paral. xii, 32: *De filiis Issachar, periti intelligentia temporum, ita ut scirent quid agendum esset Israeli, etc.* Nulla autem scientia et intelligentia opus est (inquit) ad solemnitates [LXXVIII] figendas sine supputatione; quæ est æcanum intercalationis. Nam visio lunæ

figenda fuisset Neomenia. Imo ex eodem loco insuper arguitur, quod duos dies statuerint pro Neomenia, cum dicitur: *Et abscondit se David in agro, et fuit Neomenia, et accubuit rex ad vesendum*⁵², etc. Accedit autem כַּמְחֵרֵת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי post-die Neomeniæ secunda, ut vacaret locus David. Ubi intelligi non potest alia Neomenia. Quin addit Scriptura dixisse Saul: *Quare non venit filius Isai, neque heri, neque hodie ad vesendum*⁵³? Tum subinde: *Surrexit Jonathas a mensa in ira furoris, et non comedit panem in die (a) Neomeniæ secunda.* Nunquid hoc non perspicue ostendit, duos tunc illius Neomeniæ dies feriatos fuisse in principio mensis, ut hodie fieri solet? שְׁנֵי יָמִים שֶׁל רֵאשׁ כַּמְחֵרֵת הָאֵל חֻדְשׁ מִכִּיחַ שְׁהָיוּ כְּאִתּוֹ הַחֹדֶשׁ Idem plane R. Isaias ad hunc eundem locum observat. שְׁנֵי יָמִים הָיָה רֵאשׁ הַחֹדֶשׁ שֶׁעָבַר הָיָה מֵרֵאשׁ הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְיִמֵּי לַקֹּדֶשׁ בְּזִמְנֵהוּ *Caput mensis duobus diebus constabat, quia præteritus mensis plenus fuerat (scil. 30 dierum), eo modo quo nos supputationem facientes, caput mensis biduo sanctificamus, ut sanctificetur tempore suo.* Etenim persæpe fit ut, propter coitum lunæ cum sole, caput mensis ad duos veluti dies pertineat, nimirum ad finem præcedentis, et ad initium insequentis. Id quod Leo Mutinensis non omisit, part. III, cap. 2, n. 3. Hoc porro non illis accidebat qui mensem a phasi putarent; quippe cum nascentis lunæ cornua non nisi post meridiem cerui queant: adeoque phasis unius duntaxat diei Judaici principium esse poterat. Addiderim ego, quæ in libro Job⁵¹, in quo omnigenæ cruditionis specimina passim micant, de variis cosli signis et sideribus leguntur, argumento esse priscos Hebræos astronomicarum rerum imperitos prorsus non fuisse: uti etiam quæ refert Scriptura, IV Reg. xxxi, 11, de horologio Achaz regis Juda ad solis motum delineato. Tandem anni Judaici nunquam, etiam primæva illa ætate mere lunares fuerunt et vagi, sed qui ad solares, interjecto identidem decimo tertio mense Embolismo, reducerentur. Hæc autem intercalatio rite fieri non poterat absque calculis astronomicis, ex solo magni senatus et principis arbitrio.

XVI. « Abarbanel itaque concludit priscos omnes Israelitas, כל ישראל, consuesse Neomenias statuere ex supputatione, cum quæ visionem conciliarent, cum supputatio primaria esset. Quocirca diserte scriptum legi I Paral. xii, 32: *De filiis Issachar, periti intelligentia temporum, ita ut scirent quid agendum esset Israeli, etc.* Nulla autem scientia et intelligentia opus est (inquit) ad solemnitates [LXXVIII] figendas sine supputatione; quæ est æcanum intercalationis. Nam visio lunæ

lum. xvi, 1. ⁵⁰ I Reg. xx, 18. ⁵¹ ibid. 24. ⁵² ibid. 27. ⁵³ ibid. 34. ⁵⁴ Job ix, 9; xxxvii, 9; m. 31, 32.

† Roster interpres vulg. vertit, in die Calendarum secunda. Optime prorsus.

res est perspicua, et perceptu facillima : cum supputatio sit tantummodo sapientium : *Quamobrem Israelitæ ita facere consueverunt, usque ad Antigonum Æchmatotarcham principem Synedrîi; cujus discipuli fuerunt, Sadock et (a) Boethus.*

Quia igitur sapientes Israel perfecte callebant artem intercalandi, quam præclaram scientiam per traditionem acceperant, cœperunt degeneres illi discipuli excutere a se jugum traditionis oralis, et se opponere fixationi mensium, seu noviluniorum, dicentes, sensum præcepti non esse, ut figatur novilunium secundum supputationem, nec tam sublimibus opus esse disciplinis, sed secundum visionem lunæ, ex ore duorum testium, sive illi docti fuerint, sive indocti. Unde sapientes illius ævi necesse habuerunt rationes illorum frivolas solidis argumentis refellere; e quibus R. Gamaliel dixit: *אל תחדש לדעת הירח כי זה שבחן: הוא עיקר כך מקבלת מבית אבי אבא שאין חדשה של לבנה פחדת מיניש יום ומחזה חדש "עג תלקים Nolite curare visionem lunæ. Supputatio enim potior est. Hoc ego sum edoctus per traditionem nostram a domo a patris mei Abba, mensem lunarem non habere pauciores, quam 29 dies cum dimidio et 793 scrupulis.* Id quod docet nos Rabban Gamaliel non fuisse phasi lunæ. Hoc amplius confirmat ex duobus textibus Mishnæ tract. *Bosh hasshanah*, cap. 3, in quorum altero legitur: *באו שנים יאמרו ראינחד בזבטו והוא אור שלשים ובליל עיבחד שהוא מחנאי יום שלשים לא נראה וקבלם רבן גמליאל Venerunt aliquando duo et dixerunt: Vidimus eam suo tempore, die nimirum tricesima. Nocte autem intercalationis ejus, sub egressum scilicet diei tricesimi, non apparuit, et acceptavit eos Rabban Gamaliel.* Ex quo loco concludit, Gamaliel, qui testes istos mendacii non arguit, posthabito horum testimonio, supputationi potius adhasisse ad annum intercalandum. Addit insuper in eodem Mishnæ capite legi: *דמחז צירחד לבחז: היה לי לרבן גמליאל בעליתו על מבלא בחחל שבן Gamaliel figuras lunarum habuit in cœnaculo super tabula in pariete, quas monstraret imperitis: ut nempe Sadducæos Boethusæusque convinceret sibi notos esse lunæ motus, ejusque dum renasceretur figuras pro quolibet mense, quas discipulis ea in tabula ostenderet.* Tertium istis addere textum Mishnæ poterat, quo narratur sanctificatum novilunium fuisse, sive luna tempore suo visa esset, sive non. *בין שראה במונו וכן שלא נראה במונו מקדשו אחד R. Eliezere illo Sadock nequidquam refragante: Quamobrem manifestum est, inquit Abarbanel, fundamentum hujus rei non consistere in visione, sed in supputatione: quodque simul refutarentur, quæ ad-*

versarii contra objicerent. Hæc aliaque parti Abarbanel, quem tamen permirum est, vel mum Eliezeris canonem, imo et Gamaliel culos, quos citat Eliezer, omisisse. Cæterum hac disputatione multa colligo.

XVII. Primum est, quo magis ac magis tur, non inanem doctissimi Petavii conjecturam fuisse, illo tempore quo Dominus in Judæam obiit, non convenisse inter Judæos: tunc Paschatis die statuendo, nec defuit non probarent ex sola lunæ phasi, ac, non rum testium relatione, menses definiti, p- tisque calculis astronomicis annum insup- calari: quando, vel ipsismet Karreis su- certum sit Gamaliel cum suis Pharisæ- rum Mishnici ritus et mores collegerunt supputatione stetisse. Hic enim R. Gamaliel est cujus Lucas meminit Act. v, 34, *honorabilis universæ plebi*, et quo magistro Paulus usus est. Thalmudistæ tradunt, a privilegio fuisse illi concessum, ut filios que suos Græcorum lingua et disciplinis ret. Adduntque insuper R. Simeonem eju- a synedrîo tandem obtinuisse, ut ex calculi nomico Neomeniæ deinceps statuerentur: plane anterioris dissidii aliud argumentum

Alterum est, a primæva ætate astronomicæ supputationes in usu apud Israelitas fuisse refragati non sunt nisi Sadducæi, qui tarum parentes exstiterunt.

XVIII. Sed et hoc præsertim iterum de- cum tempore Christi inter Judæos non eor- de assignandis noviluniis, statisque solen- diebus, Sadducæis a phasi lunæ menses at- tibus, et Pharisæis, Gamaliel duce, a co- sole, hinc factum esse, ut Sadducæi non- tera, imo quandoque tertia post Pharis- Pascha celebrarent. Quamobrem haud- prorsus Epiphanius scripsit, illo anno, qu- nus passus est, *θόρυβον dissensionem*, de- Paschæ die consignando accidisse; ut deo- bus Pascha immolatum comestumque fuer-

XIX. *Sadducæorum conatus et doli ut sabbato ineunte agatur.* — Ut vero Epiphanius magis magisque hac in parte concilietur paucis, quid thalmudistæ ipsimet Hieroso- rursum tradant in tract. *Rosh hasshanah*, § 4, ubi exponunt hunc Mishnæ textum, *ין עזחחד החדש מכל אדם משקלקדו דבינים* *הבייתים* Mishna Babylica habetur *התבטו שלא יהו מסכלין אלא מן המכירין A receperunt testimonium de novilunio a qu- mine. Posthac autem Boethusæis fallacibus, statutum est, ut non acciperent*

(a) Dico, Boethus potius quam Baithus vel Baithos. Cognominis siquidem hic erat, aut forsitan idem cum Boetho illo Alexandrino, cujus neplim Herodes Ascalonita uxorem duxit; de quo vide Joseph. An-

tiq. Jud. lib. xv, c. 12. Thalmud Hierosolytæ habet בוייתים et בוייתים Boethus et Bo- — הוייתים sunt sectarii, nec alii a Sadducæis Boethusæis.

. Quam fallaciam ejusmodi fuisse Gemara Talmudica narrat: *Tradunt magistri nostri esse Boethusæos in errorem inducere sædredii) et conduxisse quadringentis zuzim de nostris, et alterum de suis, ut falso dicitur de novilunio.* Cur autem fraudem hanc liti essent, causam istam afferunt Glossæ שׂאִירֵצוּ יוֹם שֶׁל אֶדְר בְּשַׁבָּת וְלֹא נִרְאָה הַחֹדֶשׁ בְּיָמֵינוּ הַבְּיָתוּסִים מִתַּיִן שֶׁיֵּשׁ רֵאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח כִּי שִׁיחָא הַנֶּפֶת הַעֲסוֹר בְּאֶחָד בְּשַׁבָּת תַּנְחַד. *Ut, cum incideret tricesimus Adar in Sabbatum, nec appareret novilunium tempore suo, ambierint Boethusæi ut prius sæcæ incideret in Sabbatum, quo oblatio fieret, prima die hebdomadis: vocem Sabbatum habetur, Levit. xxxiii, 11 et 15, accipiens Sabbato proprie dicto, ut cap. 11 Genesis (non festivo et feriatico) et [LXXIX] Pentecostes a hebdomadis die.* Atqui hoc ipsum est, Ipphanianus anno Dominicæ passionis accersit, ut nempe alio die Christus cum Judæis plurimis Pascha comederit; alii vero contumaciter ineunte, ut ita feria prima proest Sabbatum sequente manipulus oblatus eo anno festum Pentecostes in similem seu Dominicam, inciderit. Porro Boethusæos eandem sectam cum Sadducæis coaluisse et Judæi omnes. Quidni ii sint qui Masboretica voce vocantur apud Eusebium ex quo, quosque Sadducæorum fuisse socios et ex *Const. apost.* lib. vi, c. 6, quippe qui avaritiam animarum et Providentiam abnegant. Quæ cum ita sint, nulla brevi supererit via ad conciliandum Joannem cum Matthæo, et Luca.

Quando Joannes scripsit, cap. xix, 28, I Jesum adduxerant ad Pilatum, non ingressi prætorium, ut non contaminarentur, sed starent pascha; Pontifices senatoresque non significavit. Hi porro magna parte non erant, quemadmodum sanctus Lucas testatur, Act. v, 17, his verbis: *Exsurgens princeps sacerdotum, et omnes qui cum illo quæ est hæresis Sadducæorum) repleti sunt* certe princeps iste sacerdotum Annas erat legere licet ex cap. iv, 6), aut saltem gerdas Caiphas. Annam porro Sadducæum impertum habeo ex Josepho, lib. xx *Antiq.* ubi narrat Ananum juniorem magni hujusmodi Annæ filium, qui Jacobum Jesu Christi neci tradidit, secta fuisse Sadducæum, ἄμαρτητος τῆς Σαδδουκαίων. Id quod etiam non potest in his quæ ab hoc eodem Anano adversus Paulum gesta esse referuntur, cap. xxi et xxiv. Josephus quoque non uno in libro Sadducæos fuisse quotquot generis inter Judæos præcellabant. Thalmudistæ circa hæc ipsa tempora contigisse, ut filia illa quæ scortata fuerat, synedrii sententia

combureretur, fasciculis surculorum circum appositis contra sancitam a majoribus legem, secundum quam vivicomburium haud aliter fiebat, quam injecto et eliquato in os damnati filo plumbi candentis: cujus severi judicii hanc fuisse causam ferunt, quod ea ætate synedrium rude et imperitum statutorum pristinorumque morum esset: id est, uti rabbi Joseph interpretatur, בית דין של צדקים ודוה, *Sadducæis totum constabat.* Enimvero Josephus loco modo ante citato hanc fuisse refert indolem istius sectæ, ut præ cæteris Judæis crudeles essent οὐκ ἔπειστοι περὶ τὰς κτήσεις ὡμοὶ παρὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους. Cum igitur pontifices et primores Judaicæ gentis Sadducæi essent, idcirco pascha, quod alii vespere præcedenti comederant, ad diem insequentem distulerunt, quæ, tum Sabbati, tum decimæ quintæ diei mensis initium ipsis foret, mensem auspiciatis a phasi seu visione lunæ.

XXI. Nec est quod quisquam, recentiore auctorem evangelicæ historiæ peritissimum secutus, inficietur, pontifices ipsos ad Pilatum cum ministris suis et cohorte Romana Jesum vinctum adduxisse. Nam Matthæus, cap. xxvii, 1, scripsit: *Mane autem facto, consilium inierunt Principes sacerdotum, et principes populi adversus Jesum, ut eum morti traderent, et vinctum tradiderunt Pontio Pilato præsidi.* Sic Marcus, c. xv, 1: *Et confestim mane consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus et scribis et universo concilio, vincientes Jesum, duxerunt et tradiderunt Pilato.* Matthæus item, 11 Jesum stetit ante præsidem ait, nihilque respondiisse eum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus. Marcus, cap. xv, 3: *Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.* Matthæus rursus, cap. xxvii, 20: *Principes sacerdotum et seniores persuaserunt populis, ut peterent Barabbam.* Marcus, cap. xv, 11: *Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.* Domino pendente in cruce, illic aderant principes sacerdotum cum senioribus conviciantes ei (Matth. xxvii, 41). Cousimili modo Lucas cap. xxiii, 1 de toto synedrio cui pontifex præfuerat, ait: *Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.* Quando nissus est Christus ad Herodem, § 10: *Stabant principes sacerdotum et scribæ constanter accusantes eum.* Redeunt et ipsi ad Pilatum: *Nam (§ 15) Pilatus, convocatis principibus sacerdotum et plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hominem, etc.* Sed neque Joannes illud tacuit, cap. xix, 6, quando Dominus adductus a Pilato exivit foras cum corona spinea et purpureo vestimento, cum viderent eum pontifices et ministri (synedrii) clamabant dicentes: *Crucifige eum.* § 15: *Neganti Pilato se regem ipsorum crucifixurum, responderunt pontifices: Non habemus regem nisi Cæsarem.* § 12, obsistunt pontifices Judaicæ gentis, ne Pilatus in titulo crucis scribat, *Rex Judæorum.* Ad prætorium igitur pontifices perrexerant, iudicio Christum persecuturi.

XXII. Ad eundem modum occurri posset alteri

difficultati, quam obijciunt adversarii, Apostolos existimasse a Domino fuisse injunctum Judæ in ultima cœna, *ut emeret quæ necessaria erant ad diem festum*²¹: id quod in mentem ipsorum cadere non poterat, si paschalis solemnitas incepta jam esset, quia Sabbatis, festisque diebus quidquam aut emere, aut vendere vetitum erat. Possent enim respondere licitum fuisse Judæ hostias offerendas emere ipsa vespera, quæ solemnitas a cunctis Judæis non haberetur; eo maxime quod pontifices in aliam diem sive Sabbatum statutas lege victimas ornatori pompa et ceremoniarum ritu sacrificare distulerant, ut non nisi postridie Sabbati primitiarum manipulum oblaturi essent.

XXIII. Sed responsionem aliam mihi suggerunt Misbnici sapientes, tract. *Sabb. c. 23, § 1*, ubi aiunt שאל אדם מחבירו כדי יין וכדי שכן שלא יאמר לו הלאני וכך האשה מחבירתה ככרת ואם אינו מאמינו מניה מליתו אצלו ועשה עמו השבון לאחד שבת וכן ערב פסח בירושלם שחל להיות בשבת מניה מליתו אצלו ונוטל את פסחו ועושה עמו השבון לאחד יום כדב *Quilibet potest petere a socio suo cados vini aut cados olei, dum non dixerit: Commoda vihi. Sic mulier a vicina placentas. Quod si ei non crediderit, potest apud eum pallium thaletumve suum relinquere, et post Sabbatum rationem cum eo inire. Sic in vespera Paschatis, quod in Sabbatum incidit, Hierosolymis relinquit pallium suum apud eum, et suum Pascha suum* (seu paschalem agnum) *rationem autem cum illo inquit post diem festum.* Quod si [LXXX] quivis Israelita Hierosolymis ipso die Sabbati hoc modo emere, seu comparare sibi poterat paschalem agnum; profecto poterat et quamlibet aliam hostiam, quam oblaturus esset sistendo se coram Domino secundum legis præscriptum. Lege siquidem cautum erat, ut nullus in paschali celebritate, aliisque duabus *appareret in conspectu Dei vacuus*²²; id est sine munere. Quinimo istiusmodi hostiæ in templo seu templi atrio, quod templi pars censebatur, vulgo vænibant et emebantur, ut ex multiplici Evangeliorum textu, ipsisque Thalmudistis constat. Atqui in tract. *Korban Pesach* seu oblationis paschalis, cap. 4, § 16: *Eadem opera quæ in templo exercebantur præstabanturque diebus profestis, agebantur etiam in sabbato* (et a fortiore festivis diebus) *כמעשה כדל כן כמעשה בשבת* Ita ut si decima quarta Nisan incidisset in Sabbatum, egressis tribus Israelitarum turmis cum suis paschatibus, *lavaretur atrium ipso Sabbato quia Sabbati lex non obligat in templo שאין בשבת שאין העזרה את העזרה בשבת שאין במקדש* *Nisi forte in rebus quas prorsus non esset necessarium operari.* Unde, quia concedebatur ut boves, pecora, columbæ, aliaque sacrificiis necessaria venunirent in atrii templi cæteris hebdomadis diebus, utque nummularii seu mensarii a 25 mensis Adar singulis diebus usque ad Pascha sederent, a quibusvis Israelitis mascu-

lis semicyclos non sine quæstu recepturi etiam per pontifices licebat diebus solis quando longe plures victimæ mactandæ essent a singulis masculis, tum ab iis quibus vendenda erant, aut offerendæ hostiæ pro ænibus, necnon primitivorum vicariæ. Ad hi dies festivos hujusmodi oblationes reservando omnes Hierosolymis adesse tenuti traditur in Thalmude Babyonico ad *tr hedrin*, fol. 11, col. 4, et Hierosol. ad *tri hasshanah*, fol. 56, col. 2. Quamobrem nec ut his diebus præsto et ad manum in ten hostiæ essent, quas secum afferre non qui ex remotiori regione frequentissime bant. Et certe violati Sabbati non erant ipsomet Sabbato quod postridie primi diei rum accidisset, fasciculum primitiarum offerendum in agris metere: uti nec longiorem viam quam Sabbato permittere die septima emensi essent ad annuntiandam diem Lunæ. Alia item non pauca diebus h erant, quæ ad Dei cultum aut servandam cederent.

XXIV. Quod si quis objiceret fas Jæ fuisse diebus solemnibus *judicia ferre*, mortem quempiam lata sententia multare ret forsan hæc responsio Jesum reum me ab aliis pronuntiatum fuisse, quam a pot gentis magistratibus, qui cum magna potestati essent, Pascha nondum comedere diem hanc sanctam haberent. Cæterum Liq in *Horis Hebraicis*, ad cap. xxvii Matthæi, affert ad Gemaram Babylon., cap. 4 tract. fol. 35, qua declaratur *judicia capitalia potuisse in vesperis Sabbatorum, quæ in die cœpta essent, ubi nullæ scriptiones e solvendæ.* Sic autem pontifices qui Christum quarta morti adjudicandum statuerant, scriptionibus incepte festivitatem ratum fecerunt.

XXV. Omitto Drusium in cap. xxvii *N Pes'cha*, fol. 75, col. 4, traditionem hanc rum Judæorum afferre: *Cum aliqui damnati ad mortem, velut senex rebellis, et imposito bant eum, differendo supplicium usque ad solemne festum, quod רב'ל vocant* (seu tribus, in quibus omnes undique Hierosolymis *tunc occidebant eos quo tempore Israel cœpta erat; ad statuendum illud, quod et omnes audient et timebunt.* Sane R. Salomon ad i cum, Deut. xxvii, 13, eadem habet: *בדנין: הריגו למועד הרגל ומצותיך אחת ברגל hinc est spectabant diem festum הרגל, ut occiderent die festo הרגל.* Hæc, inquam, omitto, quia non an in ipsismet solemnibus diebus, an postridie vel postridie impostores et blasphemos plecterentur, quando populus civitate non cessisset. Nam Thalmudistæ ferunt Jesum

²¹ Joan. xii, 8. ²² Deut. vi, 17.

a synedrii judicio Lyddæ Diospoli neci pridie Paschatis. Imo Jacobus apocryphus ante solemnitatem Paschavit ab Herode: et postridie post Paudentis erat Petrus, nisi e carcere ab us fuisset⁵⁵.

ero observatu dignissimum est, iudicium pontifices contra Jesum nostrum etorium non fuisse, sed mere declatione a Marco, et a vetustissimo Mattheo συμβολιον, consilium, deliberationem κριμα aut κρισις⁵⁷. Putarunt Ecclesiarum Pontifices, qui Jesum ad Piterant, præsidi dicenti, ut eum ipsi secundum legem suam judicarent, respondisse, Non licet nobis interficere, etiam si adempta ipsis potestas a Romanis sotes morte plectendi. Plane in Antiq. c. 8, narrat quosdam ex Romanis advenisse Albino præsidi Alexandriae advenienti, expostulatueros apud ip-

Ananum pontificem, Ananæ majoris contra illius sententiam coacto synedrio Christi fratrem aliosque lapidandos: οὐκ ἐξὸν ἦν Ἀνάει, quod Anano non licuit alius fortassis rerum status erat quandoquidem paulo post Domini necis Stephanus fuit in synedrio consi-

itaque illius responsionis pontificum ex Thalmudistis. Nimirum aiunt quod ante templi urbisque excidium propter homicidia et latrocinia, desissee carceri a synedrio, nisi forte reus sceleris atrocis non haberet, a quibus foret periculus. Idcirco enim synedrium migraverat a Bethaniam (ita nuncupato a lapidibus sectis et constabat) in quo solo, quia juxta exstructum erat, judicia capitalia fieri. Quod quidem contigisse oportet quibus annis plus minus ante passionem Pontifices itaque et senatus, veriti ne quam maxime Galilæi, seditionem excitarent causam ad Pilatum hoc obtentu detulerunt, ut Romanus præses definitivam sententiam pronuntiando, tumultum r, auctoritate sua compesceret. Nove- [XI] Pilatus penes ipsos adhuc fuisse eorum capitalium potestatem, cum declatando nihil sollicitum significavit: respondisse, inquit, et secundum legem vestram. Quin dicendo judicate, hoc innuente morte dignum a synedrio declaratum, non decretorie judicatum. Stephanus annos aliquot impune lapidarunt, tunc non extimescerent: quanquam

id facinus impetu potius eorum qui astabant paratum Scriptura significat, quam pronuntiatum prius solemniter senatus judicio. Eodem circiter tempore sacerdotis de qua jam diximus filia, ob scortationem synedrii sententia combusta est. Cæterum in illo judicio quo Jesus noster a pontificibus senioribusque mortis reus dictus fuit, nihil reperias quod solemnitatis ferias vel tantillum violaverit. Comprehensus quidem est, sed a cohorte Romana. Et si vere ministri pontificum et senatus una aderam, lege non prohibebatur hominem qui blasphemus et impius haberetur, die festo apprehendere. Nam Moyses olim hominem illum qui pauca ligna Sabbato collegerat⁵⁸, ipso die in custodiam tradi jussit, imo forsitan ex divino responso nulla mora ante solis occasum lapidari. Quinimo non ita pridem Ultimo die magno festivitatis Scenopægiæ, quem Osanna rabba vocitant, et perinde atque paschalem primum solemnem habeant, pontifices et Pharisei ministros miserunt, non milites Romanos, ut Jesum apprehenderent⁵⁹. Sic Herodes Agrippa⁶⁰, quo studiosiorem legis nemo se præbuit, ipso die azymorum Petrum in carcerem misit, Paschate transacto, populo producendum in profesto. Seniores porro cum a cohorte Romana Jesus ad Pilatum duci curassent, non tanquam judices, qui decretum mortis jam tulissent, sed tanquam delatores sece gesserunt, nec subinde præter clamores quidquam illud præstiterunt.

XXVII. Nemini negotium facessat, quod Domini corpus ipso die Paschæ de cruce depositum, unctum, et tumulatum fuit. Istæ enim in totum vetita non erant, quando Sabbatum proxime succedebat, cujus feriæ Judæis semper sanctiores fuerunt. Quidni vero a Romanis militibus, adeoque gentilibus, qui præsto aderant, de cruce depositum sit? Judæi quippe alienigenas, quos גרים appellitant, inconstanter adhibent ad ea gerenda quæ sibi permessa non esse arbitrantur. Ad unctiorem quod attinet, in tract. Sabb. cap. 25, § 5, hæc habentur: ערשים כל צרכיהם סכין ומדחין אחד: ומלבד שלא יזיזו בו אבר שרומימן את הכר מתדחין ומפולין אותו על הדל בשביל שימתין קשרין את דלהי לא שיעלה אלא שלא יוםף Omnia necessaria mortua peragunt (die Sabbato) unguunt eum et ablucunt, dummodo membrum in eo non moveant. Subtrahunt pulvinar quod sub eo est, eumque in arenam deponunt, ut exspectet (exitum Sabbati) alligant mazillam, non ut ascendat, sed ne addat (aperiri). Tandem Judæi, quando Sabbatum diei solemniter succedit, ipso die festo mortuum sepeliunt, et tumulant. Hoc solum cavent, ut a גרי seu viro gentili sepulcrum aperiatur et operiatur. Quæ proinde circa Dominum peragi nulla consuetudinum violatione potuerunt

XXVIII. Dicendum modo superest de illo Joann-

2-4. ⁵⁷ Matth. xxvii, 3; Marc. xv, 1. ⁵⁸ Joan. xviii, 31. ⁵⁹ Num. xv, 35. ⁶⁰ Joan. xi, vii, 3.

Us orthodoxo quopiam lingua patria quo legitur, cap. 17, Joannem Ozniennum, seu patriarcham, jussu Honoris a principis, coacta episcoporum Assyriorum synodo in urbe Mananivisse unam in Christo esse naturam, unam, operationem unam, fuisseque e fermentum et aquam. Ex quibus deduci nos perinde atque Græcos fermentatos lum obtulisse, quandiu pax et unio, quam sub Heraclio imperatore cum politanis pepigerant.

his post annis, Quinisextæ synodi anno 52, prætermittis azymis, hoc notat Armenos culpant, quod vinum ulla aquæ mixture in missis offerendam indicio fuerit, nequaquam Trinitatibus constituisse, eos ad hæresim fermentum ex Eucharistia exclusisse. Item 11, cavetur ne fideles azyma cœcum Judæis, ac Judaica mente et ritu, qui in sacro canone censentur, inesse, aut laicus Judæorum azyma comestum cum eis familiaritatem habeat, vel se accersat. Quocirca mirari subit quasi schismatici, non solum Armenis, ut aster, verum etiam Latinis canonem, ut vocant, synodi audeant objicere, ere velint, norint alienissimos esse a cœremoniis Judæorum. Nullus auctor os ob azymorum usum culpaverit, rediit antiquior illo qui superius lau-

De rebus Armenorum scripsit, sæculoavo, aut nono. Cotelerius in notis ad *institutionum apost.* p. 237, fidei præteream edidit, ab Armenis qui hærent recitandam, in qua ejusmodi anathematis visitur: εἰ τις οὐ βάλλει εἰς τὴν προσευχὴν καὶ ἄλας, si quis in panem oblationis: fermentum et sal, nec aquam cum vino calicem, anathema esto. Formula hæc, imæ synodi mentionem exhibeat, haud mensenda fuerit esse condita posteaquam rulario auctore Orientalis Ecclesia ab divulsa est, uti nuper argumentabatur itas. Nam intra spatium ducentorum lata annorum, qui a septima synodo nam usque discidium effluxere, Armenis non fermentatos Græci palam pro-

Hujus rei testem, præter scriptorem multoties jam citatæ, sanctum Niconem more Armenum, qui cum in Creta rebum induisset, populares suos tan- s reos sæculo decimo peragebat, quod tise azymis uterentur, nec in sanctum am infunderent. Nihil quoque recen- e putavero Meletium illum, cujus opus

De azymis sancto Joanni Damasceno attributum est. Nam cum Armenos et Jacobitas nominet, qui panibus absque fermento sacra facerent, Latinos omisit: id quod sane non cadit in hominem Græcum, qui post firmatum a Cerulario schisma scripserit.

XXXII. Vir quidam nostri ævi longe doctissimus in quadam lucubratione quam de azymis exaravit, monet observandum Armenos in Eutythianorum hæresim Theodosio imperante prolapsos fuisse, ut docent nos epistolæ Procli Constantinopolitani episcopi, et Dionysii Exigui, qui Procli epistolam Latinam fecit. Additque, Ab eo tempore azymo panes et solo vino usi videntur in re sacra, uti tradunt Armeni. Proclus quidem sub Theodosio (Juniori scilicet, non Seniore) Constantinopolitanam sedem tenuit: at sub Proclo Eutythiana hæresis non exstabat: quippe quam Eutythes non parturjerit, nisi sub Flaviano Procli successore. Neque rursum Proclus ad Armenos epistolam scripsit: ut ab aliquo errore qui Eutythiano similis esset, caverent, sed ne Nestorianum admitterent, quem nonnulli, translatis in Persicam et Armenicam linguam Theodori Mopsuesteni libris, ipsis insinuare satagerent. Armeni non nisi sub Justiniano Seniore Eutythiana lue polluti fuerunt, nimirum a discipulis Juliani Halicarnassensis, ut supra dictum est. Denique nusquam Armeni tradidere azymorum usum a temporibus Procli aut Theodosii Junioris apud ipsos incepisse; quandoquidem hunc acceptum ferunt a Gregorio, quem cœu suæ gentis apostolum colunt, quique sub Diocletiano, Maximiano, et Constantino Magno Augustis florebant.

XXXIII. Meletius noster nedum Armenos, [LXXXIII] sed et Jacobitas ait panibus azymis sacra facere solitos. Porro Jacobitæ, alii Syri, alii Ægyptii sunt. Ad Ægyptios quod attinet, Joannes Philoponus Alexandrinus, ipse Severianus seu Jacobita, testis locuples est Ecclesias omnes, atque adeo Ægyptiacas, suo sæculo fermentatos panes ad liturgiam adhibuisse. Michael Wanslebicus, qui Jacobitarum Coptitarum seu Ægyptiorum mores et cœremonias accurate lustravit, rimatusque est, perinde testatur nonnisi ex panibus fermentatis oblationes eorum constare: ubi nempe recitat ritum pinsendi panis offerendi. Il doit y avoir du levain, inquit ille auctor, excepté un seul jour de l'année, qui est le 12 de leur mois de Juin, la nuit duquel il tombe la goutte, qui fait le même effet, que fait le levain. Abessini, qui Jacobitarum patriarchæ Alexandrino morem gerunt, per totum annum panes fermentatos quoque panes offerunt, excepta feria quinta majoris hebdomadæ, ut expresso testatur cl. Jobus Ludolfus (a). Jacobitas Syros fermentatos etiam panes adhibere colligitur ex Demetrio Cyziceno, cujus opusculum de Jacobitis,

et Charzizariis Combelsius edidit, t. II Auctarii. Cum enim ab utrisque vinum merum sine aqua offerri asserat, ubi de Charzizariis seu Armenis sermonem instituit, observat eos azymis panibus uti, atque Jacobitarum more aquam vino non admiscere, ut significet Armenos in iis quæ ad liturgiam attinent, eatenus solummodo cum Jacobitis convenire, quatenus vinum neutiquam temperatum offerunt, non item fermentati panis consecratione. Abrahamus Echellensis epistola ad Joannem Morinum (a) scribit in canone Jacobitarum et Nestorianorum hæc verba peræque legi, *et accipit ex illo pane fermentato*. Idem Echellensis tractatu *De origine nominis papæ* (p. 477), iterum Jacobitas et Coptitas illis accenset, qui fermentum ponunt in pane eucharistico. Imo Jacobitas, ut et Nestorianos salem et oleum veluti Græcos addere subjungit, ac tandem Latinos, Melchitas, Maronitas, Jacobitas et Coptitas testatur vinum in calice temperare, solosque Armenos aquam excludere. Quod autem nonnulli aiunt Nestorianos regionis Malabaricæ incolæ azymis sacrificare, testibus haud satis fide dignis astruitur. Maronitas azymos panes offerre certum est, ex quo cum Ecclesia Romana conjuncti sunt: an vero a priscis temporibus sic fieri solitum fuerit apud eos, res adhuc in ambiguo est. Nam suspectæ, imo sublestæ fidei sunt, quotquot variorum auctorum nominibus inscripta volumina Maronitæ recentiores proferunt.

XXXIV. Leo Bulgariae archiepiscopus, Achridanus videlicet, in epistola cujus fragmenta Allatius libro III, *De consens.* cap. 14 recitat, Italos Armenos et Ægyptios cum Judæis convenire ait, *propter oblationem azymorum*, adeoque se suosque Græcos fugere, τὸ δυσωδὲς ἄμα καὶ δυσειδὲς τῆς Αἰγυπτιακῆς κολίας ἄθεον φάραμα, *graveolentem deformemque Ægyptiacæ nequitiae massam impiam*. Putaverit aliquis Ægyptios illos in quos Leo tam vehementer invehitur, non orthodoxos Melchitasve fuisse, sed Jacobitas seu Coptitas hæreticos. Verum Michael Cerularius, cujus se socium in schismate hic præsul Achridanus præbuit, diserte satis declarat Ægyptios illos alios non fuisse a rectæ fidei professoribus. Sic enim loquitur epist. ad Petrum Antiochenum, n. 10: *Neque vero hoc duntaxat ad nostras aures porcenit* (puta Alexandrinum et Hierosolymitanum patriarchas Romani pontificis nomen descriptum in diptychis habere), *sed etiam quod duo memorati pontifices, non modo homines alios azymaedentes recipiunt, ἀλλ' ἔστιν ἕτε καὶ αὐτοὶ δι' ἀζύμων ἐκτελοῦσι μυσταγωγίαν, sed et ipsi quoque interdum in azymis divina mysteria exsequuntur*. Rumor iste verusne, an falsus fuerit, certo non aulam edicere. Sunt equidem qui asserant Humbertum a Silva candida, qui tunc temporis, quando Michael et Leo adversus Ecclesiam

Romanam propter azyma deblaterabant, licæ sedis legatus agebat Constantinopoli, li turrhetico adversus objecta Nicetæ Stethati, vulgo vertunt, Pectorati, scripsisse hanc Ecclesie Hierosolymitanæ consuetudinem. At vero, si Humberti verba attentius intur, aliud quidpiam innuere deprehendens circa locum integrum hic asserre juvat, ut actoris sensu lector eruditus possit melius judicare. *Date quoque evidentem causam* (ait Græcobortus) *illius circumcisionis, qua coronam ad sacrificium ferro levatis, cum immaculata immaculatum corpus Domini aptius significare, et integritas panis integritatem signat. Denique quod sanctum panem, vitæ et calice intritum cum cochleari sumere con quid opponitis? Neque enim ipse Dominus in calice vini intrivit, et sic apostolis dedit. Accipite, et cum cochleari comedite. Hoc corpus meum.* Quibus postquam cœnatum cœnem porrexit dicens, *Accipite, et cum cochleari comedite. Hoc corpus meum.* Quibus postquam cœnatum cœnem porrexit dicens, *Bibite ex eo omnes. reverendam angelis et hominibus institutionem sancta Sion, prima scilicet Ecclesia usque moderna tempora, sicut ab apostolis accepta ter retinuit: adeo ut quidam Hierosolym pontificum datis epistolis significarint, quantum institutio discrepet a Græcis. Sic enim reliquerunt: Ex sancta civitate Jerusalem ipsa quoque sancta Sion et sancta resurrectio Ecclesie dicuntur, et veraciter habentur, sancto et venerabili loco adimpletur divina culata oblatio Domini nostri Jesu Christi, sicut per ordinem.* Et puto quia bene facium non nisi integras et sanas ponunt ipsas oblatio sanctas patinas, nec quomodo Græci, habent eam ferream, qua scindant in modum cruciacionem, id est proscomitiam (Græce προσκομιτή). Porro in præfatis sanctis Ecclesiis, cum ipsa patina sanctam anasoram, id est oblationem tant. Etenim veræ et aptæ sunt ipsæ oblationesque ex simila, lanceam vero ferream in Nullus hic de azymis sermo est, sed Hunc Græcorum ritum exagitat, quo segmentum dam quadratæ formæ lancea, ut aiunt, sem sacro, ex pane satis amplo auferunt, et er gnant in oblationem Deo: cum Hierosoly Ecclesie sacerdotes hostiam integram, seu tenuem et sanum offerrent, quemadmodum Hunc porro panem fermento caruisse non Humbertus: quinimo fuisse fermentatum e licet ex Alexandrinorum, seu Melchitaru Jacobitarum more, qui perinde atque J Syriæ rotundas ex fermento placentulas cons Atqui ejusmodi [LXXXIV] erant hostiæ u sancti Epiphani, qui externam eucharistic figuram fuisse rotundam tradit (b): Τὸ μὲν γ

(a) Inter Morin epist. 85.

(b) Ancor. n. 57.

σπογγολοειδής, inquit : *Nam rotunditas illa, et quod sensus non percipitur, etc.* Quidni Leo Achridanus et Michael Cerularius propter placentularum fibrarum tenuium et rotundarum oblationem perinde intulerint Alexandrinos Hierosolymitanosque haud secus ac Latinos azyma consecrare? Profecto certum est chartophylacem, seu illum qui ab epistolis scribendis Cerulario patriarchæ erat, passim in illa ad Petrum Antiochenum epistola stuporem suum, inscitiamque suam eximie prodere, et nusquam non turpiter cespitare. Id quod satis superque Antiochenus ipse indicat in responsoriis suis literis ad Constantinopolitanum. Sin vero : nequaquam inficias iero Alexandrinos sive Melchitas, sive Jacobitas, peculiari quadam anni die, puta feria quinta in Cœna Domini, azymis quandoque sacra fecisse; in memoriam scilicet azymorum panem, quibus Salvator hac ipsa die Eucharistiam instituit, quemadmodum Abessinios consuevisse post cl. Ludolfum diximus : quippe cum Æthiopes isti fidem ritusque sacros ab Alexandrinis accepissent. Quid etiam, si Græci non concesserint Ægyptiis aquam illam duodecima Junii decemtem fermenti virtutem habere, adeoque consecratam ea hostiam nibilosecius azymam esse censerint? His aliisve consimilibus interpretamentis seu conjectationibus ratio reddi possit, cur Michael Cerularius et Leo Achridanus Ægyptios et Palestinos non fermentatis panibus rem divinam celebrare putaverint.

XXXV. Modo vero de azymorum apud Latinos antiquitate dicendum est. Leo Nonus adversus Michaelis Cerularii ejusque asseclarum criminatio-
nes incunctanter affirmavit eorum usum in Ecclesia Romana viguisse ab ipsismet Christianæ religionis primordiis : *Quis non stupeat, inquit, quod per sanctos et orthodoxos Patres per mille et viginti a passione Salvatoris annos novus calumniator Ecclesie Latinorum emerisisti, anathematizans omnem, quicumque participarentur in azymis.* Idem tenuit Humbertus legatus Leonis, in iis quæ contra eundem Cerularium et Nicetam Pectoratum traxit. Idem rursum Hugo Etherianus, lib. II, cap. 27, et alii sæculorum XI et XII tractatores.

XXXVI. Martinus Polonus in Chronico, ubi de Alexandro I pontifice Romano hæc habet : *Nicetiam statuit, ut vino aqua misceretur ad designandam unionem Christi cum Ecclesia, et ut oblatio fieret in azymo, et in modica quantitate, dicens : Hæc oblatio quanto potior, tanto rarior.* Epistola prima quæ ab Isidoro Mercatore hujus pontificis nomine supposita est, jubetur ut aqua vino admisceratur; de azymis vero nihil in ea, nec in duabus aliis legitur. Unde hæc Martinus hauserit, incompertum est. Platina vero addit hoc ab Alexandro

statutum, ut Ebionitis hæreticis calumniandi occasio auferretur. Quem quidem hujus historici locum Nectarius nuperus patriarcha Hierosolymitanus perquam avide exceperit, ut inde Romanam Ecclesiam in jus vocaret, tanquam hæreticis, imo et Judæis, azyma usurpando adblandita esset. Quis vero a schismaticis Græcis Ecclesiam Romanam Judaismi ream propter azyma peragi ferat, quando ipsi Judaico prorsus more caverunt, ne in sacrificio eucharistico sal deesset. Paucem siquidem, quem in divina liturgia offerunt, non fermentatum modo, verum et sale conditum esse volunt, juxta ac statuitur in lege Moysis : *Καὶ πᾶν δῶρον θυσίας ὑμῶν ἀλλ' ἀλισθήσεται. Οὐ διαπαύσατε ἄλας διαθήκης Κυρίου ἀπὸ θυσιασμάτων ὑμῶν. Ἐπὶ παντός δῶρου ὑμῶν προσοίσατε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὑμῶν ἄλας*⁶². Aut igitur sal eliminat ab oblatione Domini, aut parcerent Latinis, qui alieno prorsus a Judaicis ritibus animo panes sine fermento consecrandos offerunt.

XXXVII. Doctores scholastici primævæ illius ætatis, puta Alexander Alensis, S. Bonaventura, Durandus, et S. Thomas in commentariis ad lib. IV. *Sentent.* dist. XI. nescio quo auctore, tradunt Leonem papam narrasse : Grassante Ebionitarum hæresi intermissum aliquandiu a sanctis Patribus azymorum consecrandorum morem. Quisnam hic Leo papa fuerit, nullus indicat, nec quidquam ejusmodi legitur in scriptis ullius pontificis Romani, qui Leonis nomen sortitus sit. Altum ea de re in epistolis Leonis IX silentium. Sed plus aliis et perspicacius vidit subtilis doctor (a), cujus verba libet hic recitare. *Sub Leone papa*, inquit, *fuit hæresis servans legem cum Evangelio. Et tunc ne viderentur Latini servare legem Judæorum, præceptum fuit conficere in pane fermentato. Sed quando rediit fides et invaluit, usi sunt Latini pane azymo.* Has ineptias recitasse, refutasse est.

XXXVIII. Aliorsum Græci schismatici azymorum usum Carolo Magno esse vetustiore ut plurimum negant, cumque a Francis in Romanam Ecclesiam invectum garrunt. Sic Epiphanius Constantinopolitanus lib. *De dissidio inter Græcos et Latinos*. Sic Nicetas Seidus, qui sub Alexio Comneno scribebat. Sic alii auctores quos Leo Allatus citat exercitatione 28, *Adversus Creygonum*. Sic Germanus ille Constantinopolitanus patriarcha in epistola (ut fert titulus) *Ad sanctum Theodorum Studitam*. Qui quidem Germanus, diversus omnino censendus est a sanctissimo pontifice Germano I, qui primos ignes Iconoclastici furoris Leone Isauro rugiente olim expertus est. Vix quippe natus erat sanctus Theodorus Studita, quando divinus hic Germanus excessit e vita. Quapropter epistola hæc quæ manu exarata reperitur in variis Europæ bibliothecis, ac præsertim

⁶² Levit. II, 13, 14.

(a) In IV *Sent.*, dist. XI, q. 5.

in Regia cod. 2982 attribuenda venit Germano II, Romanæ Ecclesiæ infensissimo hoste, qui eam ad Theodorum quemdam monasterii Studii perscripserit. Nisi forte pro Theodoro Studita legamus, Θεόδωρον τὸν Στῆλαθην, *Theodorum Stilben*, qui sub eodem Germano II patriarcha, circa annum 1255, Magnæ ecclesiæ chartophylax erat, ut videre est tom. II *Monumentorum Eccl. Græc.*, p. 474. Eidem etiam Germano reddenda est illa divinæ liturgiæ seu missæ expositio, quæ legitur tom. II *Bibl. PP. Græc.* et alibi. Erraticam illam suorum opinionem Græculi alii novo delirio auxisse leguntur in eadem quam laudavimus Allatii exercitatione. Finxerunt enim Vandalos cum Arii et Apollinarii impietatibus imbuti essent, Romanis azyma tradidisse, quando civitatem ipsorum, rege suo Carolo duce, diripuerunt, illisque admodum favisse Felicem tunc temporis papam, qui originem traheret ex Judæis. Simon vero Hierosolymitanus patriarcha, quem [LXXXV] ibidem citat Allatius, perinde scripsit, *Lucium papam, seu potius Felicem, Ασύχιος τοῦνομα, μᾶλλον δὲ Φῆλιξ*, cum errore Apollinarii laboraret, rationalemque adeo animam Christo adimeret, fermentum ab eucharistica oblatione sustulisse. Cujus postremi delirii hanc fuisse causam arbitraret, quod, ut ostendimus dissertat. 2, epistola quædam, seu Apollinarii, seu Apollinaristæ alicujus, olim prodierit *Felicis papæ et martyris* nomine inscripta. Cæterum Græculorum nugæ et commenta recitasse sufficiat, refellere pudet. Illic duntaxat observabimus Michaellem Cerularium, Leonem Achridanum, Nicetam Stethatum, et Petrum Antiochenum, qui contra Latinorum azyma in ipsismet schismatis primordiis disputarunt, nihil tale objecisse, cum Leo IX aliique e nostris apostolicam e contrario traditionem obtenderent. Nicetas metropolitæ Nicomediensis, cum Ecclesiæ causam tueretur in colloquio quod Constantinopoli habuit cum Anselmo Havelbergensi episcopo (a), concessit ingenue, apostolos nec fermentum nec azymum studiose nimis quæsisse, et quidquid ad manus inveniebatur, sive hoc, sive illud indifferenter cum devotione obtulisse: Romanam Ecclesiam paulatim alterum deposuisse, videlicet fermentatum, alterum tantum assumpsisse, scilicet azymum: Orientalem quoque Ecclesiam azymum dimisisse et fermentatum elegisse, ut tamen propter hoc, nec antiqui Græci sapientes, nec antiqui Latini sapientes se invicem contemnendos putarent. Atqui hæc scandala emerserunt, inquit: *Ex quo surrexit quidem Carolus rex Francorum, qui violenter Romanum invasit imperium, et se patricium Romanæ urbis appellari fecit. Inde est quod cum Latini nostrum fermentum blasphemant, et sacrificium altaris indignum judicant, et nos potius ex fastu elationis suæ*

quam assertionem veritatis hæreticos vocant; nique ab eis irritati, et ex æquo eis respondentium quoque eorum nequaquam curamus, in sacrificio sacri altaris judicamus, eos non superbiam, sed justæ retributionis nomine hæreticos appellamus. Sic protervas suorum Latinorum criminationes emollire Nicetas batur. At pace œcumenici hujus *Didascali* nostrates longe æquiores se præbuisse eorum fermentum. Dominicus Gradensis episcopus Petrum Antiochenum utramque oblationem bat. Et quamvis Wiberto præsertim teste Leonis IX, e Latinis quidam Græcos *Ferme* appellariunt, cum ab illis renuntiarentur h ob azymorum usum; attamen Humbertus ip sociis legatis in libello excommunicationis super altare Sanctæ Sophiæ reliquit, hoc duntaxat Michaellem ejusque consortes culpa Latinorum ecclesiam clausisset, eosque *A* nuncupando, verbis et factis ubique inas esset: quod denique Nicephorus patriarchæ larius Latinorum sacrificium in conspectu e impie conculcasset. Hinc Gregorius VII (b) Leo IX cardinalem diaconum creaverat, ad archiepiscopum Synadensem Armenum narratas Græcorum adversum nos crimines subjungit: *Nos vero azymum nostrum inebili secundum Dominum ratione defendentes, i fermentatum nec vituperamus, nec reprobantes Apostolum dicentem***, *mundis eas munda.*

XXXIX. Jacobus Sirmundus eximie eruditus, singulari quod *De azymis* edidit opus probandum suscepit, Romanam Ecclesiam aliquandiu ab obitu Photii azymis panibus misso fermento, rem divinam facere eodique intulit ex silentio Photii, qui cum eorum Latinorum ritus et mores maligne carperet, propter azyma eis litem moverit. Viro hoc opponet forsitan aliquis auctoritatem Nicotianæ, hominis schismatici, qui in *Thesoure* finem ultro fassus est perantiquam esse azymos panum azymorum traditionem, nec inter utramque Ecclesiam jurgium circa hostiæ caput existitisse usque ad tempora qui exortis inter ipsum et Nicolaum papam tantibus, ut ex abundantia se superiorem ostret, cum articulum de Spiritu sancti propositum azymorum usum, cœlibem sacerdotum aliaque similia prætexerit. Illic Nicetæ locum comparet in translatione Latina ejus *Thesoure Christianæ*, atque idcirco integer Græce editus est a Leone Allatio in dissertatione a nem Christianum de Boinebourg. Falsum voboniam coarguunt quæcunque ab erudit

** Tit. 1, 15.

(a) Lib. III, c. 14.

(b) Lib. VIII, ep. 1.

tenus lecta sunt Photiani dissidii monumenta, tum Græca, tum Latina, sive typis mandata essent, sive manu exarata, in quibus ne γρβ quidem de azymis occurrat. Photius nimirum apprime novet azymorum offerendorum ritum ipsa divinæ Eucharistiæ institutione comprobari, quam sine fermento peractam a Christo esse, ex totius Ecclesiæ traditione scribit in *Bibliotheca*. Nondum enim ænigmatum effugium erat desperantium illorum Græcorum, qui sciscitante Humberto cardinale, *unde Dominus Jesus fermentatum in cæna habuerit, cum in omnibus finibus Israel non inveniretur, respondebant, Si creditur omnipotens, potuit subito undecunque fermentatum exhibere, aut certe ipsum caput benedicendo fermentare.* Nec rursum istud alterum quod Euthymius Zygabenus pro suorum modo fermento postea tandem commentus est; puta Christum ejusque discipulos uno die Pascha Judaicum antevertisse, et decimo tertio die, non decimo quarto, vespere paschalem agnum cum lactacis agrestibus et azymis, stando et baculos per manus tenendo comedisse, tum cæna hac cum cæremoniis lege Moysis sancitis peracta, allatum denuo panem communem, proprie dictum sen fermentatum, et jusculum; ex quo pane corpus suum confecerit, deditque discipulis suis. Non enim fuisse vetitum paschalem cænam prævertere, cumque decimi quarti diel vespera nondum adesset, fermentatis rursum panibus veeci. Quæ quam vetæ sint, nullo negotio deprehendet quisquis Judæorum leges consuetudinesque, quibus ad mortem usque Dominus obsecutus est, diligenter scrutatus erit. Quinam ergo Christus Pascha anteverterit, quod die mensis altero a decimo quinto manduci neutiquam fas erat; ita ut qui forte fortima propter immunditiam ex funere admissam incense die decimo quinto mensis illud non ediderit, nonnisi altero decimo quinto die mensis secundi hoc [LXXXVI] possent celebrare? Quorsum etiam illi baculi? ac si tunc Christus ejusque discipuli stantes et baculos tenentes cœnaverint, cum ejusmodi cæremonia, Judæis ipsis attestantibus, ea duntaxat nocte qua filii Israel ex Ægypto profecturi erant, observata fuerit, subsecutis vero temporibus, vel recumbendo priscorum, seu Græcorum, seu Romanorum more, vel sedendo peregrini, atque etiamnum hodie peragant. Nihil quippe a pristino paschalis cænae edendæ ritu Judæi desceverunt, etsi agnum integrum manducare non audent, lege Mosæica prohibente ne edatur nisi in loco quem elegerit Dominus, hoc est Hierosolymis. Sed et Matthæus, Marcus, et Lucas evangelistæ Dominum Jesum aiunt primo die azymorum facta vespere⁶⁶, Pascha celebraturum discubuisse. Idem Joannes annuit, ubi legimus Christum a cæna sur-

rezisse, ut discipulorum pedes lavaret, et iterum recubuisse⁶⁶. Undenam etiam Euthymius habuit, quod ipse subinde suggerit, diebus azymorum, jus apponi non licuisse mensis Hebræorum? Leo Maitinensis, lib. III *De cæremoniis Judæorum*, cap. 3, vas cum jusculo aut eliquamine ad paschalem cœnam adhiberi solitum testis est locupletissimus. Sic Buxtorflus, *Synagoga Judaicæ* cap. 13: *Apponunt patellam aliam aceto plenam*, inquit. In ejusmodi itaque patella Dominus buccellam intinxit, quam Judæ Iscariote tradidit. Nec quisquam objiciat Judæos uno die decimum quintum paschali cœna etiamnum quotannis prævertere, atque duobus diebus Pascha μνημόσυον suum vespere agere. Nequaquam enim illi censeri debent Paschatis vesperam antevertere: sed cum lex jubeat ut agnus die decimo quarto mensis primi, ad vesperam declinante sole, immoletur, et decimo quinto ejusmodi mensis edatur, nec alioqui satis constet, quis decimus quintus habendus sit, an qui a concursu solis et lunæ numeretur, an qui a prima lunæ phasi, seu apparitione; ut scrupulus omnis auferretur, duobus diebus qui decimi quinti perinde censerentur, Pascha celebrandum duxerunt. Iuanes igitur prorsus Euthymii conjectationes sunt, quas tamen Simeon Thessalonicensis (a), aliique Græci avidius sunt amplexati.

XL. *Azyymi panes ante Photium a Romanis ad aram oblati.* — Illic non disputo, nam ab Ecclesiâ Occidentali sic perpetuo feru entum omissum fuerit, ut nonnisi panes azyymi unquam oblati sint. Absit ut difficilis hujus questionis quæ inter eruditos primi subsellii agitata est, arbiter seceam. Auctor librorum *De sacramentis*, qui Ambrosius Magnus Mediolanensis fuisse putatus est, ac saltem sæculo sexto, imo quinto, ac forsân quarto vixit in provincia, quæ mores diversos a Romanis sectabatur, *usitatum panem* adeoque fermentatum ad Eucharistiam adhiberi solitum testatur (b): *Tu forte dicis: Panis meus, panis usitatus.* Sufficiat vero mihi Ecclesiæ Romanæ morem inquirere, qui Photiani dissidii tempore vigeat. Leo nonus in responsoria epistola ad criminationes Michaelis Cerularii et Leonis Achridani diserte satis innuit neminem ante patriarcham Cerularium Latinis negotium facessivisse propter oblationes non fermentatas, imo hunc Romanæ Ecclesiæ ritum adeo recentiorem ævo suo non fuisse, ut a tempore Photii, hoc cet, cum ducenti anni elapsi nondum essent, inceperit. Leonis verba, quæ superius jam attuli, hic repetere non displicebit: *Quis non stupeat, inquit, quod post tot sanctos et orthodoxos Patres per mille et viginti a passione Salvatoris annos, novus calumniantor Ecclesiæ Latinorum emerisisti, anathematizans omnes quicumque participarent ex azymis.* Sed et panes azy-

⁶⁶ Matth. xxvi, 20; Marc. xiv, 1, 17; Luc. xxii, 14. ⁶⁶ Joan. xiii, 4, 17.

(a) Lib. contra hæc., c. 8, 9.

(b) Lib. iv, cap. 1.

mos in missa a Romanis consecrari solitos ante Photii ætatem, testatus est Rabanus Maurus, lib. 1 *De institutione clericorum*, cap. 31, ubi statuit in sacramentis aliud non offerendum, nisi quod Dominus ipse exemplo suo præscripserit; deinde subiungit: *Ergo panem infermentatum et vinum aquamiatum in sacramentum corporis et sanguinis Christi sanctificari oportet.* Atqui Rabanus, cap. 33 ejusdem libri declarat se missæ ordinem descripsisse, quem Romana aliæque fere omnes per Occidentem Ecclesiæ servarent. Libros autem *De institutione clericorum* ediderat circa annum 820, dum Fuldis adhuc monachus ageret, ante quadraginta et septem circiter annos, quam Photius in Romanam Ecclesiam jaceret convivia cœpisset. Alcuinus sub Carolo Magno, initio nascentis hæresis Felicis Urgelitani et Elipandii, hoc est ante synodum Francofordiensem, epistolam ad Lugdunenses scripsit (a), in qua consuetudinem improbat Hispanorum quorundam, qui sal in panem oblationis mittebant, *quod nec universa Ecclesia observat, inquit, nec Romana custodit auctoritas.* Tum subinde pergit: *Tria sunt, quæ in sacrificio hujus testimonii offerenda sunt, panis, aqua, et vinum. Panis, qui in corpus Domini consecratur, absque fermento ullius alterius infectionis debet esse mundissimus.* Ex quibus verbis perspicuum fit, panem duntaxat azymum, non fermentatum, tempore Albi Flacci seu Alcuini adhibitum a Romana Ecclesia ad aram fuisse. Permirum est, quod quidam contendunt, Albinum Ecclesiæ Gallicanæ, vel Anglicanæ suæ potius, quam Romanæ ritum significare voluisse, quando ipse diserte nominat *Ecclesiæ Romanæ auctoritatem*, cujus caeremoniarum callentissimus juxta et tenacissimus erat, ut patet ex ejus opere *De ritibus Ecclesiæ.*

XLl. *Imo ante sextam synodum oblati.* — Romanam Ecclesiam fermentatos panes in sacrificio jam olim exhibuisse probare conabantur Nicetas alique Græci auctoritate canonis Trullani undecimi, quo vetatur ne Christiani cum Judæis azyma comedant: hunc enim canonem annuente Agathone papa sanctum fuisse post Meletium nostrum aiebant. Scilicet canones synodi illius, quæ Quinisexta appellata est, sextæ synodo generali quæ sub Agathone papa celebrata erat, ascripserunt, quanvis multis annis sint recentiores. E contrario autem cardinalis Humbertus huc commento historiam sextæ synodi opponit, qua ferebatur legatos Agathonis eum a Constantino Pogonato imperatore rogati esse, quemnam Romana Ecclesia ordinem teneret circa sacrificium corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi, respondisse: *In calice Domini non debet solum offerri vinum, sed aqua mistum.* Nam si solum vinum offertur, sanguis Christi incipit esse sine nobis. Et si aqua pura offertur, sola plebs incipit esse sine Christo. Quando utrumque admiscetur, id est vinum et aqua, tunc

*sacramentum spirituale perficitur. Oblatio in sacrificium altaris offertur, nullam comm[un]em [LXXXVII] aut corruptionem fermentati debet sicut B. Virgo Maria absque omni corruptio stum concepit et peperit. Hinc in Ecclesiis n[on] n[on]uit, ut sacrificium altaris non in serico aut tincto, sed in lino terreno celebretur, sicut Domini fuit in sindone munda sepultum. Sic munda debet esse fermento, juxta quod in g[ra]tificationibus a beato Silvestro legimus esse et hæc refert Humbertus libro *Contra Nice* profecto esse accepta videntur ex eodem et libro, quem Paulus diaconus præ oculi cum caput 4 libri VI *Historiæ Longobardor* beret. Nam Humbertus ea quæ proxime H[er]rent quæ modo retuli, iisdem mox verbis pergit quibus Paulus diaconus. Atqui Paulus sæculo labente florebat; hoc est centum p[ro] celebratione sexti concilii generalis, et antequam Photius schisma Ecclesiarum retur.*

XLl. Sanctus Thomas in *Catena aurea* thæum, c. xxvi, et alibi (b) azymorum ut firmare nititur testimonio beati Gregorii *Registro* docuerit, perinde licere offerre panes et fermentatos. Idem paulo fusius tractatu *Contra Græcos*, qui habitus est C[on]nopoli in ædibus fratrum Prædicatorum Dom. 1252, editusque est a Stewartio. Ne in hoc tractatu locus sumptus dicitur ex *Gregorii*, sed ex *ejus Vita Græco sermone* et Ad hunc itaque modum tractatus auctore rii verba afferunt. *Audiant Græci, inquit hoc B. Gregorium in Dialogis* (lege *Dialogi* Græci loquuntur, aut simile quidpiam, ut series cohæreat) *quæ et qualia, sacramentum trahentibus responderit Græco sermone, cum cia trans legationeungeretur. Dicit enim moveri quæstio, quod in Ecclesia alii feri offerunt, alii panes azymos. Esse namque distinctam quatuor ordinibus novimus, scilicet maiorum, Alexandrinorum, Hierosolymitanorum, Antiochenorum; quæ Ecclesiæ generaliter m[un]tur, cum unam teneant catholicam fidem. tamen utuntur officiorum mysteriis. Unde j[er]mana Ecclesia offerat panes azymos, pro[ter] Deus sine ulla commistione carnem susceptum est: « Verbum caro factum est, et ha nobis, » Sic ergo pane azymo efficitur corpus. Nam cæteræ supradictæ Ecclesiæ offerunt j[er]tum, pro eo quod Verbum Patris indutum est et est verus homo: ita quod fermentatum scatur farina, et efficiatur corpus Domini Christi (c). Sed tam Romana Ecclesia, quæ cæteræ pro ineffabili mysterio, tam fermentati azymum dum sumimus, unum corpus Salvatoris efficiuntur. Hæc sunt verba Gregorii quæ in V*

(a) Epist. 69.

(b) Lib. II, *Contra errores Græcor.*, et 5, p. 74, a. 4

(c) Deest hic vocula aliqua aut legendum corpus Salvatoris nostri efficitur.

Græco sermone reperiuntur. An hi revera Gregorii Magni sermones fuerint criticorum iudicio relinquo. Profecto Photius, cod. 252 excerpta refert Vitæ sancti huius pontificis Romani, ex qua forsitan hæc quæ modo recitavi, accepta sunt. Sufficiat vero mihi locum integrum recitasse, ad quem Græci illi videntur respexisse, qui fermentatum panem in Ecclesia Romana usque ad tempora Gregorii dialogi oblatum esse scripserunt. Ex his citantur Gregorius Corynensis, apud Allatum opere *De Gregoriis*, et Synonym Thessalonicensis, lib. *De templo*, n. 5, quibus etiam Theorianus philosophus jungi possit, ut mox ostendemus. Statim igitur in illo eodem Prædicationum nostrorum contra Græcos tractatu apud Stewartium additur: *Sed et Joannes Chrysostomus, cum huiusmodi litem vellet de medio remove, in quadam epistola sua, quam Græcis de sacramento et eius consuetudinibus Latinorum dubitantibus de Constantinopoli transmisit, ita dicit: « Volentibus nobis, etc. Citant nimirum, ac si sancti Joannis Chrysostomi esset, epistolam, quæ Theoriano philosopho adjudicanda est, ut colligitur ex fragmentis quibusdam, quæ Leo Allatius protulit in dissertatione ad D. de Boinebourg, p. 690. Quocirca operæ prelium me facturum existimavi, si ex utroque opere symbolum huius epistolæ tum Latinas, tum Græcas, colligerem simulque jungerem, donec integra tantum ex aliqua Europæ Bibliotheca eruatur.*

Theoriani philosophide Latinorum azymis iudicium. — Leo Allatius et Turrianus testantur epistolam hanc Theoriani scriptam esse ad sacerdotes in montibus degentes. Auctores vero tractatus contra Græcos sic eam Latine recitant. Volentibus nobis aliquid dicere de sacra communione, utrum ex azymo vel fermentato in sacra Domini cæna factum fuerit, longioris temporis, et etiam perfectioris scriptoris (forte, scriptoris) indigemus spatio. Sed nullis omissis, id quod utile et pacificum est, imo, ut in dicam, quod magis est secundum dispensationem, et necessarium, et quod magis continet veritatem dicendum est. Divinus

ὁ θεὸς ἄρτος πρὸ μὲν τοῦ
ἐπιθεῖναι, εἴτ' ἄζυμος,
εἴτ' ἐζυμος ἦν. ἀδιαφό-
ρος ἄρτος ἐστὶ τε καὶ
ἕρως πρὸς τῶν θεῶν
ἐπιθεῖν, ὡς ὑπερὸν δε-
δοκῆν. Μετὰ δὲ τὸ ἀγία-
σθαι, οὐτε ἐζυμος,
εἴτ' ἄζυμος, ἀλλὰ σῶμα
καὶ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἢ
ἐπιθεῖν, καὶ οὐκ ἕλλη ἀνε-
πίστου· μία γὰρ ἐστὶ καὶ
[1] αὐτῆ ἐκ τῆς ἀφόδου
ἐπιθεῖν καὶ Θεοτόκου

panis, antequam consecratur, sive azymus, sive fermentatus fuerit, indifferenter panis est, et dicitur a sacris eloquiis, ut postmodum ostendemus. Postquam vero consecratus est, neque azymus neque fermentatus dicitur vel est, sed corpus et caro Domini, eadem ipsa, nec alia pro alia: una siquidem est et ipsa, quæ ex incorrupta Virgine et Dei

ὁπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου λε-
φθεῖσα, καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ
Πατρὸς καθημένη, καὶ
ὕψ' ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων
μυστικῶς μεταλαμβάνου-
μένη· διὸ καὶ μυστήριον
λέγεται, ὡς κρύφιον, ὡς
τοῖς πολλοῖς οὐ καταλη-
πτόν.

Genitrice a Verbo Deo assumpta est, et in dextera Patris sedet, atque a nobis orthodoxis [et Catholicis] mystice sumitur. Propter quod et mysterium dicitur vel secretum aliquod et occultum, ut quod a multis non comprehenditur. Transmutatur autem divina virtute a Spiritu sancto in corpus et sanguinem Jesu Christi, secundum quod ipsa sancta secreta indicat, et etiam manifestat. Dicimus enim: « Te rogamus (a), Sancte sanctorum, ut beneplacito tuæ bonitatis veniat Spiritus sanctus super nos et super omnia hæc tua dona sive munera, et benedicat, et sanctificet, et ostendat quidem hunc panem, ipsum pretiosum corpus Domini et Dei Salvatoris nostri » (omiserunt hæc verba quæ orationis series exigit, Transmutans Spiritu tuo sancto, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ).

[XXXVIII] Καὶ πάλιν· Εἰ
οὖν τὸ Θεῖον μεταβάλλει
τὰ προκειμένα δῶρα εἰς
σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ,
περισσὸν λοιπὸν τὸ φιλο-
νεικεῖν, ἢ ἐξ ἀζύμων, ἢ
ἐνζύμων ἦν, ἢ λευκοῦ, ἢ
ἐρυθροῦ τυχὸν οἴνου, καὶ
τοιαύτας τινὰς περιερ-
γελὰς μωρὰς περὶ τῶν
φιρικτῶν μυστηρίων δι-
ερευνηθῆναι.

Et rursus: Si igitur divina virtus, sive divinum numen transmutat proposita dona in corpus et sanguinem Jesu Christi, superfluum est contendere, utrum ex azymis, an ex fermentatis fuerit, aut albo, aut rubeo vino, aut huiusmodi stultas et ineptas curiositates, de tremendis mysteriis agitare.

Quia vero quidam eorum volunt ostendere ex sola etymologia nominis azymum non esse ἄρτον, id est panem, eiu de hoc breviter disputabimus. Dicitur enim ἄρτος ad ἄρθωος (logos ἄρτιος) id est a perfectione. Azymus autem non est perfectus, quia caret fermento: ergo non est ἄρτος. Dominus autem ἄρτον benedixit. Ta'is est mirabilis eorum syllogismus. Nos vero ad syllogismi huius machinamentum, cum sit nullius valoris, infirmum et debile, nullam faciamus responsionem, ne videamur ad ostensionem ejus quæ in nobis rationalis scientiæ (b) multa loqui et inutiliter. A sanctis tamen Evangeliiis ἄρτον vocatum esse azymum probabimus sive ostendemus, et mendax istorum etymologia apparebit. In Luca enim est scriptum: « Et factum est discumbente eo cum eis⁴⁷. » Et post pauca: « Cognoverunt eum in fractione ἄρτου⁴⁸. » Ecce ibi azymum ἄρτον nominavit. Quod autem azymus fuerit ille qui tunc in Emmaus Cleopha et concomitanti sibi datus est, hinc est manifestum. Post oblationem agni septem diebus comedebant Judæi azyma, quibus diebus fermentatus panis non inveniebatur apud eos. Infra autem septem dies bene-

⁴⁷ Luc. xxiv, 30. ⁴⁸ Ibid. 35.

(a) Ex missa Basilii.

(b) τῆς ἐν κρῖνι λογικῆς ἐπιπέτης. Logica nostræ scientiæ.

dixit Dominus panem istum, de quo memorium fecimus, in Emmaus, sicut indicant sacra eloquia : « Sed super his omnibus tertia dies est, ex quo hæc facta sunt »⁶⁹. » Infra autem septem dies erat dies illa.

Καί πάλιν Ἄρτος ἄρα καλείται, ὡς δέδεικται, ὁ ἄζυμος. Τὸ γὰρ ἄρτος ὄνομα γένους ὄν, τοῦ τε ἐνζύμου καὶ ἀζύμου ἐπίσης κατηγορεῖται, εἰδῶν ὄντων αὐτοῦ. Ταῦτα πρὸς τοὺς ἡμετέρους τοὺς λέγοντας, ὅτι ὁ ἄζυμος ἄρτος, ἄρτος οὐ λέγεται. Περὶ δὲ τῶν Λατίνων σφόδρα θαυμάζω, εἰ γε ἔστι τις τῶν ἐλλογιμῶν τὴν ἐνζύμον ἄρτον διαβαλλόμενος. Ἐγὼ γὰρ συνωμίθησα περὶ τῆς θείας κοινωνίας τοῖς ἁρίστοις τῶν Λατίνων, καὶ μέρους οὐ μικροῦ φιλοσοφίας τε καὶ θεολογίας μετέχουσι, καὶ αὐτῷ τῷ ἀγιοτάτῳ πατριάρχῃ Βενετίας Ἐρβρίκῳ τῷ φιλοσοφωτάτῳ, ἅτε σπουδὴν οὐκ ὀλίγην περὶ τῶν θείων καὶ ἐπιμέλειαν κεκτημένῳ· ἀλλ' οὐδέποτε τινος ἤκουσα γλώσσαν ἀφιέντος κατὰ τῆς κοινωνίας ἡμῶν. Πῶς γὰρ τις τῶν σοφῶν τοιμήσει κατὰ τῆς πανιέρου κοινωνίας βλασφημίαν εἰπεῖν, ἀκούων τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, τοῦ πεποιηκότος τὸν διάλογον ἐν τῷ περὶ τῆς θείας κοινωνίας λόγῳ;

Gregorii Magni pronuntiatum omisit Allatius : at vanus conjectator sim, nisi Theorianus sanctissimum pontificem ad testimonium citaverit, propter amplum illum locum nostri prædicatores tanquam Gregorii esse, et ex ejus Vita transsumptum in tractatu contra Græcos allegarunt, quemque jam ante integrum retulimus. Quando vero magnam partem epistolæ Theoriani recitavi, haud ingratum lectoribus fore arbitror, si ejus epilogum, (ut autumo [b]), hic adjecero, quem idem Allatius circa dissertationis suæ finem edidit.

⁶⁹ Luc. xxiv, 21. ⁷⁰ Ephes. ii, 14.

(a) Hucusque in tractatu ad Græcos; quæ sequuntur habentur apud Allatium.

Καὶ πρῶτον παρακαλοῦμεν ὑμᾶς φιλονεικίας μὴ καταδέχεσθαι. Ἡμεῖς γὰρ τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὔτε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἰρήνην μετὰ πάντων διώκειν, ἔχοντες εἰρήνην Χριστῶν τὴν ποιούντα ἀμφοτέροισιν ἐν καὶ ἀγαπᾶτε Λατίνους αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς. Ὁρθόδοξοι γὰρ εἰσι, καὶ τέκνα τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ὡσπερ ὑμεῖς. Αἱ γὰρ ζητήσεις αὐτῶν συνήθειαι τινές εἰσι, τῆς πίστεως μηδαμῶς καθαπτόμεναι. Πάντα γὰρ καλὰ, ἐὰν εἰς δόξαν Θεοῦ ποιοῦμεν αὐτά· οὐδὲν γὰρ οὔτε τῶν Λατίνων ἐκκλησιαστικῆ συνήθεια, οὔτε ἡμετέρα ἔξω τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος εἴληφεν καὶ κρατεῖ. Ἀλλὰ θειοτέρου ἔχονται σκοποῦ καὶ νοήματος. Τοῖς οὖν ἐχέφροσι πάντα ὀρθά, τοῖς δὲ μὴ τοιοῦτοις σκάνδαλόν τε καὶ πρόσκομμα.

Ultima hæc Theoriani epistolæ verba cum Græce, tum Latine recitat in sua tione in Canones apostolorum, p. 70, ubi nec, secundum hujus auctoris opinionem Græcos non jejulare Sabbato, quia ea die animæ justorum, cum ad illos Dominus feros descendisset, inde liberatæ fuerunt. Hic enim de azymis Theorianus ad sac monachos montium incolas scripserat, [verum etiam de jejuniis et aliis Latinibus, quos schismatici Græci carpebant, modum Turrianus et Allatius testificati in fragmentis illius epistolæ quæ protulim advertere licuit, non modo sapientis æquissimum scriptoris judicium de azymis; verum etiam de eucharistica trans tione testimonium elegans, quo obstreperantiorum hæreticorum, qui Orientalem a Romanorum fide hoc in capite quondam passe affirmarunt. Hic porro Theorianus plus, nequaquam censendus est alter illo, cujus exstat Legatio ad Armenos, missus fuit ab imperatore Manuele Comneni.

(b) Recole præfationis num. XX, ubi epistolæ exordium Latine exhibetur.

Legatione ad Armenos Theorianus non *diocopi*, perinde nuncupatione insignitur. Henricus ille Venetorum patriarcha, quilianus philosophus in colloquium se venit, Henricus est Dandolus, qui, ut narrat (a), Gradensem tenuit sedem ab anno 1182, quo tempore Manuel Græcis imperator Theorianus itaque, cum erga Latinorum ymos bene affectus esset, idcirco pangendo ymo Armenis, de eorum azymis minime dum censuit. Unde contra novellam, et receptissimam, Græcorum suorum, agnoscit Christum Pascha legale in cœna parari iussisse et comedisse, officaret se subjectum esse legi, quatenus al. Et ἡ θρωσκίς τοῦ Πάσχα, inquit, τῶν πρῶτων ἐστὶν. Si manducatio Paschæ, ad eos qui erant essent, spectabat: Dominus autem quomodo erat, non quatenus Deus, subjectus fuit, quatenus homo erat, edere voluit Pascha. idem argumentum mutuatus est hic auctor go sancti Maximi cum Pyrrho. Ex quo colligi potest, eum ultro concessurum Aris, Dominum azymo pane, non fermentariam confecisse. Sed catholicus Niers de fide quam de ritibus his in colloquio pronuntiavit. Cæterum sæculo insequenti, Silensis Catholicus alter Armenorum, ad Gaytonem (b), qui, dimisso regno, mox vitam elegerat, refert præceptum Niers in Theorianus de paciscenda unione egerat) batur miscendam esse cum vino aquam in itque eadem lege servari debere azymum inveteratam consuetudinem; ut tamen im reprehenderentur, qui fermentum adhi- Enimvero septem annis a legatione Theo- oc est anno 1177, in concilio Tarsensi, Galanus edidit, cum Græci art. 6, Ar- roposuisent (c), ut pane fermentato et vino ista esset aqua, deinceps apud eos Eucha- eret, ab illis responsum est: Circa hunc Reverentiæ vestræ suademus, ut nimirum istolica sede Petri, et cum nostra humilitate efficiamini, atque ita submitti legem cha- istauretis. Sunt enim illi, non secus ac nos, eus hujus traditionis discipuli, cum quibus azymum panem in Christi sacrificio conse- Quod si tantam vobis humilitatem conces- us, ut hac in re nobiscum conveniat, debi- tis erit, ne quid obstaculi Ecclesiæ unitati ur, aquam vino puro miscendo ad gloriam

l. Dndum ante Theorianum Theophylactus, modum Demetrius Chomatenus, Bulgaro- thiepiscopei et metropolitæ, ultro fassi sunt

azymorum panum consecrationem tanti non esse momenti, ut ob eum ritum Orientalis Ecclesia abscindi ab Occidentali debuisset. Amborum testimonia communia et trita sunt, exstantque in jure Græco-Romano, ubi legi possunt. Quando vero de mente Theophylacti circa azyma Latinorum sermo incidit, hic prætermittere non possum Græculi cujusdam librarii fraudem, qui commentarium ejus in Evangelium Matthæi fæde corruptit, ubi de supremo Christi Paschate agebatur. Hæc depravatio in editis compareret ad cap. xxvi Matth., ubi sic legimus: Πρώτην τῶν Ἀζύμων τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων φησὶν ἡμέραν. Οἶόν τι λέγω· Τῇ Παρασκευῇ ἐσπέρας ἐμελλον ἐκεῖνοι φαγεῖν τὸ Πάσχα· καὶ αὕτη ἐκαλεῖτο τῶν Ἀζύμων. Ὁ γοῦν Κύριος πέμπει τοὺς μαθητὰς τῇ πέμπτῃ ἣν ὀνομάζει δ εὐ- αγγελιστῆς πρώτην τῶν Ἀζύμων, ὡς πρὸ τῆς ἐσπέρας οὖσαν καθ' ἣν ἐσπέραν ἡσθίον τὸ Πάσχα· Primam azymorum vocat eam diem quæ antecedit azyma. Ut si dicam: Parasceve vespera comesturi erant Pascha, et ipsa vocabatur Azymorum. Dominus igitur mittit discipulos feria quinta, quam nominat evangelista primam Azymorum, quia ante Parasceven erat, qua Parasceve vespere comedebant Pascha. Ac si Theophylactus censuerit, non feria quinta vespera azyma comedi a Judæis carpsisse, sed feria sexta duntaxat: quod tamen nequaquam verum est. Nam in expositione, cap. xxii, secundum Lucam diserte scribit: Ἡμέραν οὖν Ἀζύμων λέγει τὴν πέμπτην ἕως τῆς ἐσπέρας ἐμελλον θύειν τὸ Πάσχα. Ὁ τοίνυν Κύριος τῇ πέμπτῃ πρώτως τυχὸν ἀποστέλλει τοὺς μαθητὰς Πέτρον καὶ Ἰωάννην· Diem igitur Azymorum dicit quintam, ad cujus vesperam Pascha immolandum erat. Igitur Dominus quinta, mane scilicet, mittit discipulos Petrum et Joannem. Quocirca Arcudlus utriusque loci facta collatione cum manuscriptis codicibus deprehendit Theophylacti commentarium fuisse vitiatum. Enimvero in codicibus Regiis, quorum unus ad auctoris ætatem quam proxime accedit, eodem modo atque Arcudlus in suo, scriptum reperi, nimirum: Πρώτην τῶν Ἀζύμων τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων φησὶν ἡμέραν. Οἶόν τι λέγω· Πέμπτῃ ἐσπέρας ἐμελλον ἐκεῖνοι φαγεῖν τὸ Πάσχα, μεθ' ἣν ἐπιφώσκουσα ἡ Παρασκευῇ, πρώτη τῶν Ἀζύμων ἐκαλεῖτο παρὰ τῷ νόμῳ· οὐα δὲ τῆς ἑορτῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῆς ἐσπέρας, καθ' ἣν ἡσθίοντο τὰ ἀζύμα. Ὁ γοῦν Κύριος πέμπει τοὺς μαθητὰς τῇ πέμπτῃ, ἣν ὀνομάζει δ εὐαγγελιστῆς πρώτην τῶν Ἀζύμων, ὡς πρὸ τῆς ἐσπέρας οὖσης, καθ' ἣν ἡσθίοντο τὰ ἀζύμα· Primam Azymorum vocat, quæ diem azymorum præcedit. Scilicet quinta feria manducaturi erant Pascha, postquam lucescisset Parasceve. Prima Azymorum vocabatur in lege, quia festum incipiebatur a vespera illius qua vescebantur azymis. Dominus igitur discipulos mittit quinta feria, quam evangelista primam Azymorum

Italia sacra, t. V, p. 1192.
italan. De reb. Eccl. Arm., p. 449.

(c) Ibid., pag. 358.

nominat, quia vesperam præcedebat, qua comedebant azyma. Theophylactus igitur non modo Latinis permittendum æstimavit, ut azymis sacra facerent, verum nec a sancti Joannis Chrysostomi priscorumque Patrum sententia de extremo Domini [XC] Paschate Judaico discessit, sed docuit Christum eadem qua Judæi die paschalem cœnam Mosaico ritu celebrasse. In eadem bibliotheca, cod. 1945, asservatur explanatio Græca altera Evangelii secundum Matthæum, quam Theophylacto attribuant, tametsi priores et postremæ paginae interierint. Verum nihil in hoc commentario reperire est, quod non Latinis nostris faveat. Sic namque legitur ad hæc Matthæi verba: *Prima Azymorum.* Πρώτην τῶν Ἀζύμων τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων φησίν. Εὐλόησαι γὰρ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἀεὶ ἀριθμεῖν τὴν ἡμέραν. Καὶ ταύτης προηγουμένη καὶ ἦν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τὸ Πάσχα ἐμελλεν οὕεσθαι· τῇ γὰρ πέμπτῃ τοῦ Σαββάτου προσήλθον, καὶ ταύτην ὁ μὲν τὴν πρὸ τῶν Ἀζύμων καλεῖ, καί τὸν λέγων καὶ ὅτι προσήλθον. Ὁ δὲ οὕτω λέγει· « Πλὴν ἡ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ἣ ἔδει οὕεσθαι τὸ Πάσχα. » Τὸ ἡ. ὡς τοῦτο λέγων, ἐγγύς ἦν, ἐπὶ οὐραϊς ἦν· τῆς ἑσπέρας δηλονότι μεμνημένος ἐκείνης. Ἀπὸ γὰρ ἑσπέρας ἤρχοντο. Διὸ ἕκαστος προστίθησι λέγων· Ὅτι ἐθύετο τὸ Πάσχα· *Primum Azymorum dicit eam quæ azyma præcedebat.* Solebant enim semper a vespera diem numerare. Atqui eam memorat evangelista, in qua vespere Pascha erat immolandum. Nam quinta Sabbati, seu hebdomadis, accesserunt: hancque Matthæus quidem vocat illam quæ azyma antecedebat, ubi tempus indicat quo discipuli venerunt ad eum. Alter vero (Lucas scilicet) sic ait: « Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha ⁷¹. » Quod dicit, venit, idem est ac, proxima erat, in qua aderat. Ubi nimirum vesperam illam memorat. Nam a vesperi incipiebant: quapropter unusquisque eorum adjicit, quando pascha mactabatur. Hujus commentarii auctor Joannem etiam Chrysostomum sequebatur et exscribebat. Primus interpretum Euthymius Zygabenus a trita et communi sententia descivit (a), ut facilius azyma Latinorum et Armenorum expugnaret. Id quod præstare conatus est in Panoplia, in qua inter varia capita hæresis Armenorum hoc etiam posuit, quod azymis sacra facerent. Qui vero librum hunc Euthymii Latine ediderunt, istæc omiserunt, ut et quæ contra Latinos de processione Spiritus sancti ex Photio et aliis auctoribus collegerat. Cæterum quæ contra azyma Armenorum scripsit, nihil nisi recoctam multoties cramben exhibent: alioqui non modo piguisset ea hoc in tractatu recitare. Sed et quæcumque Græci schismatici, hac in causa Latinis objecerunt, futilia adeo tenuiaque visa sunt cordatioribus, ut quoties de unione Ecclesiarum instauranda actum est, nulla aut exigua admodum de azymis quæstio mota sit. In concilio Florentino.

⁷¹ Luc. xxii, 7, .

(a) In c. xxiii, Matth.

tametsi Marcus Ephesius pronuntiaverat sacri cum Romanis unionem posse, atque a Symbolo fidei voce *Filioque*, et a sacrificiis panibus non fermentatis, nihilominus et Græcis laboratum est de posteriore hoc. Nec nisi infimæ plebis desperatorumque dicta fuere, quibus nos *Azymitarum* sectati sunt. Hos Georgius Scholarius qui prætermissa de moribus ritibusque velitatione, de Spiritus sancti processione illis disputare, βέλτιον καὶ ἑκνώτερον, et *consultius* fore existimavit in Præfatione libri contra Latinos.

XLIV. Pro dissertationis hujus coronam aliqua subjicere de forma seu figura per illius oblationis quam Græci sacerdotes et pane excisam in sacro disco reponunt eadem. Viri quidam eruditi, quos nominare fert, decerptum frustum esse aiunt in *ma rollæ*, esse coronulam demptam ex crasso pane, adeoque rotundam et orbicularem. nantur profecto, nec Græcorum ritus ea fuisset, diligentia inquisierunt. Errandinem præbuisse puto Humbertum a Sylva Leonis IX legatum, ubi respondens objectorum, causam postulat illius *circumcisionis coronulam panis ad sanctum sacrificium ferent, cum immaculata hostia immaculatum Domini aptius videatur significare, et integritatis integritatem Ecclesiæ.* Verum aut *coronulæ* vocem minus proprie usurpaverit, aut diligenter satis scrutatus non sit præparandæ apud Græcos Constantinopolitani ritum: nisi forte quispiam affirmare aut priscorum usu et cæremonia postmodum visse; quod tamen facili negotio non Simeon quippe Thessalonicensis libro *Compos*, cap. 87, ubi de Ecclesiæ suæ rubricis disputat, reprehendit acriter Latini non quadratam, sed rotundam hostiam erent: quadrata quippe forma Domini corporis ex quatuor elementis constat, necnon hanc integram designari, orbiculari veritate. Itemque Goarius noster, pag. 117 logii, ubi specimen exhibet, tum integri quo hostia consecranda demitur, tum hanc hostiæ, sic diserte scribit: *Quæcumque a panis figura, sive circularis, sive quadratum quadratum semper lancea excavatur et extolli vir Græcorum rituum peritissimus testis dem, integrum et crassum, ut aiunt, panem allubuerit, seu rotundum seu quadratum segmentum vero quod eo aufertur consecratur semper esse quadrangulum, ut videri potest cimine quod incidit in ære curavit. Nec quod aliud sonant Leonis Allatii verba, quæ a veteris ex contrario objiciuntur. Quanquam*

adum forsā ante tempora Cerularii orbis aliquando eucharistici panis formam apud nos fuisse, hoc est sæculo Ecclesiæ septimo certum sit et indubitatam, voce τὸ πατριῶσαν sanctus Maximus confessor usurpat æterna Eucharistiæ specie loquitur, rotundum per aliquid significari (a).

Ad Orientales vero hæreticos, ac præsertim quod attinet, ultro concessero eorum quadratas non esse, sed rotundas. Nihil enim afferre mihi videtur vox מַרְבָּב in liturgiis Severi nomine inscribitur, nisi circulum, ævis monetæ formam, non autem segmentumque cui crucis signum impressum sit. In hac in editione Latina, Severi *Alexandriarchæ* falso nomen præferre hic non abest admonere. Non enim in textu Syriaco *hæri* vocabulum legitur, sed duntaxat *Severus sanctus patriarchæ* quod nullus Severus inter patriarchas hinc cum orthodoxos et Melchitas [XCI] nobilitas reperitur. Itaque Severus iste alius sit ab impio illo Acephalorum et Monophysinorum, qui Antiochenam sedem Anastasio imperatore invasit, ac tandem sub Justinianandriam et Ægyptum profugus petiit. Sed eandem liturgiā non a Catholicis, sed a Theopaschitis usurpatam colligi nullo possit, ex precibus quæ ei adjunctæ visum inter alias habetur Trisagius hymnus diadema Petri Fullonis, ad hunc modum: *utio angelorum dum crucifigeretur Dominus Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus im-* Joseph et Nicodemus dixerunt: *Qui crucifixus es pro nobis, nobis.* Nonnulla hæc obiter adnotanda sunt a paucis videantur deprehensa. Quod institutum nostrum spectat, libet hic ad am revocare Epiphanium discrete admodum de eucharisticis hostiis, saltem apud Cyprios, aut etiam in Palæstina, rotundas suas esse: Τὸ γὰρ στρογγυλοειδές · Nam id quod est, etc. inquit ille in Anchorato.

L. *Opuscula atia de azymis Joanni Damascensita.* — Dissertationem hanc de azymis re absolvebam, quando incidi in codicem in bibliothecæ Coislinianæ, n. 82, in quo relictatum integrum Joannis Philoponi *Tri-De Paschate* Joannis Damasceni nomine hoc insignitum: Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ λόγος ἕμων, *Joannis Damasceni sermo de azymis: tui περι δελίνου Δεσποτικού πολλοῖς.* A multum est de cæna Dominica, etc. Ex quo tanquam unde factum sit, ut duo illi de azymis illi quos edidi, et quibus in summa perstrinomia Trinitatis de postremo Christi Pamentis, Joannis Damasceni nomen in

quibusdam codicibus sat recentibus præferrent. Quam procul Damascenus noster abfuerit, ut crederet Christum cum discipulis Judaicum typicumque Pascha pridie quam moreretur non comedisse, duobus genuinorum ejus operum locis comprobavi dissertationis hujus initio. Quibus nunc tertium addam ex ejus oratione secunda in dormitionem beatæ Virginis: Σίων φημι,.... ἐν ἧ τὸ Πάσχα τὸ τυπικὸν ὁ νομοδότης Χριστὸς ἐκτετέλεξε, καὶ Πάσχα τὸ ἀληθὲς ὁ Παλιῆς καὶ Νέας Διαθήκης Θεὸς παραδέδωκεν · Sion, inquam... in qua legislator Christus typicum Pascha peregit, ac veteris ipse novique testamenti Deus verum Pascha tradidit. Fragmentum item aliud in eodem codice exstat ejusdem Joannis Damasceni nomine perinde inscriptum, in quo etiam, alio modo atque in opusculis quæ edidimus, de azymis, schismatico more, sensu, atque nugacitate disputatur, sicque habet: Τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ · *Sancti Joannis Damasceni.* Ἐν τρισὶν ὕλαις ἐτέλουν οἱ Ἰουδαῖοι τὸ Πάσχα, καὶ ἐν τρισὶ μάρτυρσιν κατὰ τὴν τάξιν τοῦ νόμου · καὶ αἱ μὲν τρεῖς ὕλαι ὁ ἀμνὸς ἦσαν, τὸ ἄζυμον, καὶ ἡ πικρὶς · αἱ δὲ τρεῖς ἄρται, περιζωσμένοι, καὶ ὑπόδημα εἰς τοὺς πόδας, καὶ αἱ βακτηρίαι ἐν ταῖς χερσίν. Οἱ δὲ μάρτυρες, τρεῖς περὶ τὴν τράπεζαν ἐστῶτες, καὶ ἀκριβῶς γινώσκοντες τὴν τοῦ φέγγους (sunt. φθέγγους) ὥραν διὰ ποτηρίου τινὸς σαλευομένου, καὶ σημαυνομένου, καὶ σαλπίζοντος εὐθὺς τοῦ ἱερέως ὅτι Πάσχα ἐστὶ Κυρίου, καὶ λοιπὸν μετὰ τὸ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, ἐποιοῦν τὴν ζύμην (lego τῆς ζύμης) ἀνευ ἄρτον ἡμέρας ἑπτὰ · πρὸ δὲ τοῦ σημείου τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς σάλπιγγος οὐκ εἶχον ἐξουσίαν εὐτρεπίσαι τὸν ἀμνὸν, ἢ ἄζυμον, ἢ πικρῖδας. Οὕτως γὰρ φησιν καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ · « Σαλπίζσατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι. » Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ πέμπτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν τὸ δεῖπνον τὸ μυστικὸν, καὶ τὴν ὕλην θείων μυστηρίων παράδοσιν, ὥρα νυκτὸς ἕκτη. Ἦ δὲ τῶν ἄζυμων εἰσόδος ἐγένετο τῇ παρασκευῇ ἑσπέρας μετὰ τὸ ταφῆναι τὸν Κύριον. Διὰ τοῦτο οἱ τέσσαρες εὐαγγελισταὶ ἄρτον τέλειον λέγουσιν παραδοῦναι ἐν τοῖς μυστηρίοις, καὶ οὐκ ἄζυμον, καὶ ἵνα πιστώσῃται ὅτι τέλειον τὸν ἄνθρωπον προσελάβετο ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου · λέγω δὲ ἐμψυχον καὶ ἔνουν, καὶ οὐχ ὡς ὁ Λαοδικεὺς Ἀπολιναριὸς ἀσεβῶς ἐδογματίσεν, ὅτι σῶμα μόνον ἄνου καὶ ἄψυχον · καὶ ἄρτον τέλειον φαμεν, τὸν δι' ἀλεύρου καὶ ζύμης καὶ ἄλατος συνεστηκότα, καθάπερ σῶματι ψυχὴ καὶ νοῦς. Σῶμα γὰρ χωρὶς ψυχῆς, νεκρὸν. Καὶ τὸ ἄζυμον διὰ τὸ ἐστερηθῆναι τῆς ζύμης, νεκρὸν ἐστίν, καὶ οὐ ζωτικὸς ἄρτος · ἐπειδὴ ἡ ζύμη ζῶν δίδωσι τῷ φυράματι καὶ ἔνωσιν, καθάπερ τὸ πνεῦμα τῷ σῶματι (hic deest aliquid), καὶ τὸ ἄλας τῷ νῦ καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτελοῦμεν τὰ θεῖα μυστήρια διὰ τοῦ τέλειου ἄρτου, ἵνα μὴ τῇ δυσσεβείᾳ τοῦ βεβήλου Ἀπολιναρίου ἐμπέσωμεν. Γίνεται οὖν ἡ τῆς σελήνης ἀπόχυσις ἐν ἡμέραις τέσσαρα: ἡμέραι καὶ ὥραις τρισίν · εἰς δὲ τὸ πᾶν τοῦ

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπερέβη εἰς ἕκτην καὶ δεκάτην ἡμέραν, ἵνα μαρτυρήσῃ τὸν σταυρωθέντα, ὅτι ἀληθινὸς Θεὸς ἐστίν, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Triplici materia Judæi Pascha peragebant, tribusque testibus, juxta ac lege constitutum erat. Materia porro triplex erat, agnus, panis minime fermentatus, et amaræ herbæ: tres vero virtutes erant, ut nempe accincti essent, ut calcantis pedibus, ut baculos manibus tenerent. Testes autem ad mensam stantes qui diligenter observarent tempus fulgoris per calicem qui movebatur, et signum dabat, sacerdote tuba canente, Pascha Domini esse. Deinceps itaque, audita voce tubæ, panem absque fermento conficiebant diebus septem. Cæterum ante signum calicis et tubæ nequam panem licitum eis erat, neque agnum, neque azymum panem parare, neque herbas amaras. Sic enim divinus David ait: « Buccinate in neomenia tuba ⁷². » Atqui Dominus noster Jesus Christus feria quinta mysticam cœnam egit, divinaque mysteria tradidit, hora nobis sexta. Azymorum autem initium fuit in Parasceve ad vesperam, cum Dominus jam sepultus

⁷² Psal. LXXX, 4.

esset. Quocirca evangelistæ quatuor aiunt eum panem perfectum in mysteriis dedisse, ac non azymum, ut fidem quoque faceret, se perfectum hominem assumpsisse ex sancta Virgine, anima, inquam, et mente præditum, ac non ut Laodicenus Apollinarius impie docuit, corpus duntaxat sine mente et anima. Panem itaque perfectum dicimus, qui farina, fermento, et sale constat, uti corpori anima mensque copulata sunt. Nam corpus quod anima caret, mortuum est. Atque azymum, quia fermenti est expert, mortuum est, ac non panis vividus; quippe cum fermentum vitæ massæ tribuat et unionem, quemadmodum spiritus corpori, et sal menti. Et idcirco divina mysteria perfecto pane conficimus, ne in impietatem profani Apollinaris incidamus. Fuit autem effusio lunæ quatuordecim diebus cum dimidio, et horis tribus. In passione vero Domini nostri Jesu Christi decimam sextam curam superavit, ut eum qui crucifixus erat, verum Deum et vitam æternam esse testificaretur. Has nœnias confutare non vacat, et prælixam satis dissertationem longius producere.

DISSERTATIO SEPTIMA.

De Christianis Nazarenis, et eorum fide, necnon de Ebionitis.

[XGII] I. Cum in adnotationibus ad librum sancti Joannis Damasceni *De hæresibus* pauca strictim de fide et moribus Christianorum Nazarenorum dixerim, plura quæ de hoc argumento edisserenda suppetere, operosius ac singulari dissertatione enarrare mihi injunctum est a viris, qua doctrina, qua religionis catholicæ studio spectatissimis, quorum consiliis ac nutibus repugnare nefas fuisset.

II. *Prisci de Judæa Christiani Nazarenæ appellati.* — Epiphanius in libris *De hæresibus* Nassaræos consulto secernit a Nazaræis seu Nazarenis, quorum illi puri puti Judæi fuerint, ac Christi forsitan ætate vetustiores, alii ex Judæis Christiani. Prisci siquidem de Judæa Christiani, qui ad apostolorum prædicationem Christo nomen dederunt, *Nazarenæ* primum a contribulibus suis appellati sunt, quia Dominus Jesus in oppido *Nazareth* erat enutritus, magnamque vitæ partem transegerat, unde et Nazarenus cognominatus fuit. Quocirca Tertullus Judæorum orator et advocatus, coram Felice Judææ præside verba adversus Paulum apostolum facturum, eum esse dicebat *auctorem seditionis sectæ Nazarenorum* ⁷³. Hos Christianos Moisaicæ legis cæremoniis fuisse addictissimos sacræ Actuum apostolorum paginæ perhibent; non solum

cap. xv, § 1, ubi narratur quosdam eorum cum Antiochiam venissent, persuadere conatos esse illis, qui ex gentibus in Christum crederent, salutem obtineri non posse omnia præsertim circumcissione; sed in primis etiam cap. xxi, § 20 seqq., ubi legimus Jacobum Domini fratrem, Hierosolymorum antistitem, necnon seniores Ecclesiæ sic Paulum esse allocutos: *Vides, frater, quot milia sunt in Judæis, qui crediderunt et omnes amulatores sunt legis. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas a Moyse eorum qui per gentes sunt Judæorum, dicens, non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem legis ingredi. Quid ergo est? utique oportet convenire multitudinem: audient enim te supervenisse. Hoc ergo scæ quod tibi dicimus. Sunt nobis riri quatuor votum habentes super se: his assumptis, sanctifica te cum illis, et impende in illis ut radant capita sua: ut scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt: sed ambulas et ipse custodiens legem.* Mox vero subjungunt, quæ hic afferre non pigeat: *De his autem qui crediderunt ex gentibus, nos scripsimus judicantes, ut abstineant se ab idolis immolato, et sanguine, et suffocato, et fornicatione.*

III. *Trans Jordanem ante Hierosolymorum obsi-*

⁷³ Act. xxiv, 5.

recesserunt. — Illi porro omnes ex Judæis facti, cum urbem sanctam ab exercitu Romanorum quamprimum cinctum atque obsessum non intelligerent, ex Judæa, uti præmoniti prius Domino fuerant⁷⁴, ad montes fugerunt, seu ad trajecto, in Decapoli, ac Pellam in primis adierunt, ubi tranquilli egerunt, et immunes a hostibus quibus Judæi cæteri occupati afflictissimi. Tunc porro sanctissimus Jacobus maritimus obiit, quod refert Josephus, inque locum ipsius Cleophae filius, Dominique itidem commendatogatus erat. Quorum successores tres solent, ex circumcissione omnes, ex τῆς περιτομῆς, narrant, ex Hegesippo, ni fallor, Eusebius Ierosolymitanus, Cyrillus Hierosolymitanus, Epiphanius alii. Cæterum Epiphanius, hæresi 66, quæ nichiorum, successione istam Judæorum partem ad annum decimum Antonini Pii pertinere tradit. Eusebius vero eam ultra Adriam non extendit; quod plane verius esse debet: ut neque Hierosolymitana illa Ecclesie solis Judæis cõstituerit, usque ad bellum, contribules eorum, uti Christo, ita et auri perduelles, Barchocheba suo duce ad Romanos gesserunt. Quo patrato Adriam expulsis patrio solo quibuscumque Judæis, in urbem novam, quam de suo prænomine appellaverat, deduxit. Quo factum est, ut ipsi Hierosolymitani deinceps ex gentilibus ac sicut qui Christi fidem amplexi erant, et novæ legis Ecclesiam constabant, assumpti fuerint, non amplius ex circumcissione.

Epiphanius de instaurata Hierosolymorum ecclesia. — Epiphanius in libro *De ponderibus et mensuris*, scribit iusuper Christianos illos verum ex Judæis discipulos, ad sanctæ urbis vestigia reversos, cœnaculi illius, in quodam quondam post ascensionem Domini constructi, parietinas et tuguria in monte Sion occupasse, illicque, exstructa ecclesiæ arcula, ad eam perire atque antea docuisse. Vetus huic narrationi parcam quæ viris dominis ad fabulas amanda visa est, maximam a illo ex Hebræa gente Christianorum, Jordanem in Decapoli et Basanide, quin in Coelestria oppidis quibusdam hæsisse ut ipsemet Epiphanius, hæresi 29.

Thebutes Hierosolymorum Ecclesiam inficere. — Interim vero, Simoone post Jacobi necem partem gerente, Thebutes nescio quis Ecclesiam, quæ cum nulla perversæ doctrinæ labe præterita esset, Virgo nuncupabatur, in petitione gratiæ repulsam passus, erroribus inficere non potuit. Is, Hegesippo apud Eusebium teste, de septem sectis quæ in Judæa seminatae, nomen dedit; Simonianorum scilicet, Cleonorum, Dositheanorum, et aliorum ex quibus

Menandriani, Saturniani, Carpocratiani, Valentiniiani et Basilidiani prognati sunt. Thebutes istum eundem fuisse ac Ebionem a quo Ebionitæ nomen traxerunt, affirmare non ausim. Cæterum Ebionitas Gnosticorum placita quædam tenuisse inferius dicam. Quinimo Justinus martyr, in fragmentis operis sui *De resurrectione*, quæ tomo II damus ex Parallelis Rupefucaldinia, locupletissimus [XCIII] testis est pristinos hæreticos, qui a fide catholica defecerunt, non ex Samaritanis solum, uti Simoniani, Dositheani, Menandriani et Saturnitiani, prodiisse, sed præsertim ex Judæis qui Christiani audiebant: Ὁ τῆς πονηρίας ἀρχῶν ἐξέπεμψε τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ κακοὺς, καὶ λοιμώδεις διδασκαλίας εἰσάγοντας, ἐκλεξάμενος αὐτοὺς ἐκ [τῶν] σταυρωσάντων τὸν Σωτῆρα ἡμῶν, οἵτινες, τὸ μὲν ὄνομα τοῦ Σωτῆρος ἔφερον, τὰ δὲ ἔργα τοῦ πέμψαντος αὐτοὺς ἐποίουν. *Nequitia princeps emisit improbes suos apostolos, et pestilentis doctrinæ inductores, electos ex iis qui Salvatorem nostrum crucifixerunt, qui nomen quidem Salvatoris ferebant, opera vero ejus qui ipsos miserat, faciebant.* Atqui Corinthum et Ebionem ex his fuisse non iero inficias.

VI. *Ebionitæ a quoniam hoc nomen habuerint.* — Origenes libri secundi contra Celsum initio observat nomen *Ebion* Hebræis idem sonare atque *pauperem et egenum*, et illos ex Judæis qui Jesum tanquam Christum recepissent, Ebionitas a contribulibus suis vocatos esse: quia nimirum, ut viri quidam non prorsus inducti conjecere, secundum divini præceptoris sui instituta, facultatem suarum abjecto dominio, paupertatem in primis colerent. Ex quo suspicari quispiam possit nomen *Ebion* proprium viri cuiusdam non fuisse, sed cognomen et epithetum. Id quod tamen Origenes non satis innuit; sed duntaxat illos, qui, cum Christum se suscipere dicerent, nihilominus cæronomiarum legis observantes essent, ob sensus sui pusillitatem et inopiam, consentaneè prorsus et apposite Ebionitas aut Ebionæos fuisse vocatos. *Non intellexit Celsus*, inquit, *quod Judæi qui in Christum crediderunt, non desciverint a patriis legibus: Βιοῦσι γὰρ κατ' αὐτὸν, ἐπώνυμοι τῆς κατὰ τὴν ἐκδοχὴν πτωχείας τοῦ νόμου γεγενημένοι. Ἐβίων τα γὰρ ὁ πτωχὸς παρὰ Ἰουδαίους καλεῖται. Vivunt enim ex eorum præscripto, a paupertate legis cognomen per successionem trahentes. Nam Ebion Judaica lingua pauper nominatur, et Ebionæi dicuntur a cæteris Judæis, ut qui Jesum pro Christo receperint.* Tertullianus vero et auctor Appendicis ad ejus librum *De præscriptionibus*, Epiphanius item, Hieronymus, Theodoretus, et alii Ebionem quemdam Ebionitarum sectæ fuisse parentem tenent.

VII. *Duplicis generis Ebionitæ.* — Atqui Ebionæos duum generum esse rursus scribit Origenes, lib. V *Contra Celsum*, quorum alii Jesum de Virgino natum faterentur, negarent alii: Ὅμοιοι δὲ εἰσιν οἱ

διετοὶ Ἐβωναῖοι, ἦτοι οἱ ἐκ Παρθένου ἐμολογούντες ὁμοίως ἡμῖν τὸν Ἰησοῦν· οἱ δὲ οὐχ οὕτω γεγενῆσθαι. In fine demum ejusdem libri subdit, *utriusque generis Ebionæos Epistolas Pauli periinde atque Eucratitas repudiare* : Εἰσὶ γὰρ αἰρέσεις τὰς Παύλου ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου μὴ προσέμενοι, ὥσπερ Ἐβωναῖοι ἀμφοτέρω καὶ οἱ καλούμενοι Ἐγκρατῆται· Quem Origenis locum exscripsit Eusebius Cæsariensis (a), et fuscè multis edisseruit. Mane utriusque generis Ebionæos apostolum Paulum veluti patriarum legum desertorem ἀποστάτην exhorruisse, Irenæus, Epiphanius, Theodorotus, et alii perinde asseverarunt. Addunt insuper eos in conventibus suis solum Matthæi Evangelium Hebraice scriptum lectitare solitos, sed mutilatum vitiatumque, ea præsertim parte qua Christi de Virgine natiuitas enuntiatur. Ad hæc Epiphanius testatur Ebionæos omnes Pharisæicis lotionibus, mersitationibusque, ac proinde traditiunculis fuisse addictissimos. Tandem multis in locis asserit illos ad Elcesæos Samæosve hæreticos transivisse, ut in unam sectam omnes coaluerint. Cujus rei argumento sit, quod ad Eucharistiam, panem quidem azymum, aquam vero nudam, Eucratitarum more, adhiberent.

Samsæi hæretici a loco Samsa vocati.— Ubi obiter commonebo me, dum adnotationes in librum *De hæresibus* scriberem, non perspectum habuisse undenam *Samsæorum* vocabulum acceptum esset aut impositum. Posthæc vero ex cap. 1, 2, et 170 *Præti spiritualis* Joannis Moschi Eucratitis comperi, in regione trans Jordanem sita, in qua Samsæi morabantur, fuisse locum cui nomen *Sapsæ*, seu *Samsæ* esset, a quo proinde, non a sole qui *Samsa* Syrlace dicitur, Samsæi nominati erunt: Ἔστιν δὲ ὁ τόπος ὁ ἐπιλεγόμενος Σάψας. Τούτου δὲ ἐξ εὐωνύμων προπαράκενται ὁ χειμαρρὸς Χωρὰθ, εἰς ὃν ἀπεστάλη Ἰλλίας ὁ Θεσβίτης ἐν καιρῷ τῆς ἀβροχίας ἐπὶ πρόσωπον τοῦ Ἰορδάνου· *Appellatur autem locus ipse Samsas : ante quem ad lævā jacet torrentis Chorath, ad quem missus est Elias Thesbites tempore siccitatis, contra Jordanem.* Torrentem Chorath, seu Charith, ut in Vulgata ex Hebræo legimus, ultra Jordanem fuisse testes sunt etiam Eusebius et Hieronymus, ut mirum sit recentiores quosdam geographos ab his dissensisse. Eo magis quod longe verisimilius sit prophetam in asperissima regione trans Jordanem latitasse⁷⁵, cujus magna pars a regibus Syriæ occupata esset, quam in Chananæa, imo in ipsa nec tribu Ephraim, haud procul Samaria, ubi eruditi illi torrentem Charith collocant. Sed de his satis : ad propositum revertor.

VIII. *Ebionitarum dogma præcipuum.* — Præcipuum Ebionitarum doctrinæ seu impietatis caput

fuit, Dominum Jesum ante Mariam non fuisse, nec proinde verum esse Deum, sed hœduntaxat eximium. Quamobrem nostra aetate ciniani et Antitrinitarii illos tanquam patri suos habent, quibus Nazarenos adjungere nitarunt. Ipsis porro hæc in parte favorunt Grotius, Joannes Gerardus Vossius, aliique testantium, non satis reluctantibus eorum scriptoribus, si unum exceptoris illustris vereque doctissimum præsulem Abricorniensem Huetium, qui in suis olim ad Græcæ Latineque edidit opera adnotationibus Nazarenos et Ebionitas in hoc solummodo fuisse monuit, quod Mosaicæ legis præcepta observantes essent, non autem in neganda Domini nostri Jesu Christi deitatem.

IX. *Nazarenorum fides ex Hieronymo dicitur.* Nazareni itaque, uti circumcisionem alioque suis mores aliquot retinuerunt, quemadmodum indultum eis olim fuerat ab apostolis, sic et rectam Domino Jesu fidem quam ab ipsis ceperant. Id quod certe nullo meliore teste confirmari potest, quam Hieronymo, qui illis famissime usus est, ipsosque de variorum divinitus locorum sensu consuluit. [XCIV] *Hæc quædam itaque enarrationibus, quas sanctus Nazarenis acceptas refert in suis in Isaiam mentariis, discimus primum, illos, contra Ebionitis placet, novellas Pharisæorum traditionem habuisse ac in totum respuisse. In erga apostolum Paulum optime affectos necnon erga gentium cæterarum Christianos; adeo toto cælo Nazarenos ab Ebionitis discerni. Quod ubi demonstravero, et illud evincere quaquam a Nazarenis vocatum in dubium catholicæ Ecclesiæ doctrinam de vera sublimique Domini nostri Jesu Christi divinitate.*

X. *Scribarum traditionibus insens erant.* — Hieronymus igitur in cap. viii Isaiæ, § 9, ad prophetæ verba, *Et cum dixerint ad vos, quare explanationi suæ hanc subjungit, tanquam acceptum : Cæterum Nazaræi locum istum tenent : Cum dixerint ad vos Scribæ et Pharisæi ut eos audiatis, quoniam ventris causa faciem morem magorum stridunt incantationibus suâ decipiant, hoc eis respondere debetis : Non mihi vestras traditiones sequamini, cum unaquæque sua consulat idola. Ergo nos a vobis mortuorum ventibus consulere non debemus. Magis Deus legem dedit, et testimonia Scripturarum, sequi nolueritis, non habebitis lucem, sed caligo vos opprimet, quæ transibit per terram et atque doctrinam : ut eum decepti a vobis se sentire perspexerint, et sustinere famem veritatis, tristrentur, sive irascantur vobis quos quasi de*

⁷⁵ III Reg. xvii, 5.

(a) *Hist. Eccl.*, lib. iii, cap. 27.

tabant, et frustra ad cælum terranque
*rum semper in tenebris sint, et non possint
 volare insidiis.* Hæc plane probrosissima
 sus Scribas et Phariseos, nec ab ejus-
 inibus profecta, qui Scribarum et Phari-
 zas traditionesve, ut Ebionitæ, magni
 observarent, quin potius execerarentur,
 Molorum cultu nihil aut parum discre-

generis atque ingenii sunt quæ idem
 recitat ad hæc Isaïæ verba, cap. xxix,
ignormatus est illator, etc. Quæ nos super
 angelis ejus intelleximus, inquit sanctus
 Nazaræi contra Scribas et Phariseos dicta
 r, quod defecerint *Δευτερωταλ*, qui prius
 populo traditionibus pessimis, et ad deci-
 plices diu nocturne vigilabant, qui peccare
 omnes in verbo Dei, ut Christum Dei Fi-
 unt. Ad eundem sensum interpretari
 altera hæc prophetæ verba cap. xxxi,
revertimini, sicut in profundum recesseratis,
 etc. Nazaræi, inquit iterum Hierony-
 m istum sic intelligunt : *O filii Israel, qui
 natino Dei Filium denegastis, revertimini
 ad apostolos ejus. Si enim hoc feceritis,
 scietis idola, quæ vobis prius fuerunt in
 et cadet ex vobis diabolus, non vestris
 ad misericordia Dei : et juvenes ejus qui
 pro illo pugnauerunt, erunt Ecclesiæ vecti-
 tisque fortitudo et petra illius pertransibit.*
 i quoque, et dogma perversum ad crucis
 rga convertent. Domini quippe sententia
 ignis sive lumen in Sion, et clibanus Jeru-

num fidem magni faciebant. — Hæc rur-
 produnt, quanto odio Nazareni Chri-
 scribarum et Phariseorum traditionibus
 omnis abhorrent; gentium vero insuper
 Christum Dei Filium ac Deum commen-
 lanis Græcorum philosophia cruci jugo
 sui. Sed quam benevolò animo erga reli-
 giosos Christianos affecti essent, et quanto
 vultum gentium apostolum ac doctorem
 ventur, disertius esserunt in duabus aliis
 nibus in priores versus capituli ix ejusdem
 , quas perinde refert Hieronymus ad
 lum : *Hebræi credentes in Christum hunc
 edisserunt. Primo tempore hæc duæ tribus,
 et Nephthali ab Assyriis captæ sunt, et ductæ
 u terram, et Galilæa deserta est, quam
 delta dicit alleviatam esse, eo quod peccata
 stineret. Postea non solum duæ tribus, sed
 quæ habitabant trans Jordanem, et in
 tinctæ sunt in captivitate. Et hoc, inquit,
 nunc dicit, quod regio cujus populus pri-
 us est in captivitate, et Babylonis scribere
 que prius in tenebris versabatur erroris,
 nam lucem predicantis viderit Christi et ex
 versas gentes Evangelium seminatam. Hæc*

quidem ad vocationem gentium eorumque fidem
 laudandam spectant; quæ vero mox subjungit, ex-
 pressiora sunt et validiora : *Nazaræi quorum opi-
 nionem supra posui, hunc locum ita explanare co-
 nantur. Adveniente Christo, et prædicatione illius
 coruscante, prima terra Zabulon et terra Nephthali
 Scribarum et Phariseorum est erroribus liberata,
 et gravissimum traditionum Judaicarum jugum ex-
 cussit de cervicibus suis. Postea autem per Evange-
 lium apostoli Pauli, qui nobissimus apostolorum
 fuit, ingravata est, id est, multiplicata prædicatio,
 et ad terminos gentium, et viam universi maris,
 Christi Evangelium splenduit. Denique omnis orbis
 qui ante ambulabat, vel sedebat in tenebris, et ido-
 lolatricæ et mortis vinculis tenebatur, clarum Evan-
 geliorum lumen aspexit.*

XII. Christum uti Deum coluerunt. — Altera ista
 Nazarenorum expositione, qua apostoli Pauli præ-
 dicatio, a qua Ebionitæ et Cerinthiani, perinde
 abhorrebant ac Judæi, unaque gentium fides miri-
 ficæ extolluntur, hoc dubio procul significabant,
 se totius Ecclesiæ quæ per universum orbem dif-
 fusa erat, doctrinam approbare, nec ad instar
 Ebionitarum et perfidorum contribulium suorum,
 Christianos ex gentibus, a quibus Christus uti verus
 Deus Patri consubstantialis (extinctis Samosateni
 et Photini hæresibus, suppressaque nuper Ariana),
 secundum traditam ab apostolis ac præsertim a
 Paulo fidem colebatur, tanquam idololatras aut
 Anthropolatras taxare, nec proinde ipsum deitate
 sua spoliare. Id quod manifestus adhuc deducitur
 ex Expositione ipsorum altera quam Hieronymus
 inserendam censuit in commentario suo in cap. viii
 Isaïæ, ad hæc verba § 13 : *Dominum exercituum,
 ipsum sanctificate, et erit vobis in sanctificationem ;
 in lapidem autem offensionis, et in petram scandali
 duabus domibus Israel.* Quæ quidem, cum de su-
 premo universorum Deo יְהוָה צְבָאוֹת *Domino exer-
 cituum* a propheta pronuntiata sint, de Domino
 Jesu Christo Nazareni incunctanter accipiebant, et
 interpretabantur [XCV] *Duas domus, ait doctor
 sanctus, Nazareni qui Christum ita recipiunt, ut
 observationes legis veteris non amittant. duas fami-
 lias interpretantur. Sammai et Hillel, ex quibus orti
 sunt Scribæ et Pharisei, quorum suscepit scholam
 Akibas, quem magistrum Aquilæ proselyti autu-
 mant... Sammai igitur et Hillel, non multo prius
 quam Dominus nasceretur, orti sunt in Judæa, quo-
 rum prior dissipator interpretatur, alter profanus ;
 eo quod per traditiones et δευτερωταλ suas legis
 præcepta dissipaverint, et maculaverint. Et hæc esse
 duas domus quæ Salvatorem non receperunt, qui
 factus sit eis in ruinam et in scandalum. En de mente
 Nazarenorum, ut et cæterorum Christianorum, Do-
 minus Jesus Salvator noster, ipse Dominus exerci-
 tum est, non nudus homo ac simplex creatura.*

XIV. Idem ex eorum Evangelio probatur. — Et
 certe in ipsorum Evangelio Christi deitatem di-
 sertissime expressam fuisse discimus ex fragmen-

to, quod Hieronymus, qui Evangelium illud ex Hebræo seu Syriaco idiomate in Latinum transtulerat, in eodem commentario in caput xi Isaïæ recitat in hunc modum : *Factum est, cum ascendisset Dominus de aqua, descendit fons omnis Spiritus sancti, et requievit super eum, et dixit illi : Filii mi, in omnibus prophetis expectabam te ut venires, et requiescerem in te. Tu es enim requies mea. Tu es Filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum.* Secundum tritam in Scripturis et apud Judæos loquendi normam, ejusmodi clausulæ, qui regnas in sempiternum, qui es benedictus in sæcula, soli Deo vero, nec ulli creatæ substantiæ conveniunt. Unde in eodem Evangelio ut ab Ebionitis legebatur, nihil tale illo loci reperiebatur, ut compertum sit ex excerpto quod Epiphanius recitat hæresi 30 § 15.

XV. *Ex aliis item ipsorum expositionibus.* — Ad hæc, idem Hieronymus in caput xiii Habacuc, verborum istorum, *Deus ab austro veniet, etc.*, expositionem affert, quam se ab Hebræo, utique Nazareno, non puro puto Judæo et Christianæ fidei infenso, accepisse testatur, qua Christi divinitas apertissime enuntiatur, ejusque antequam carne nasceretur, existentia : *Audiri ego Hebræum, inquit, istum locum ita edisserere : quod Bethleem sita sit ad austrum, in qua natus est Dominus et Salvator, et ipsum esse de quo nunc dicitur : « Dominus ab austro veniet ; » hoc est, nascetur in Bethleem, et inde consurget : et quia ipse qui natus est in Bethleem, legem quandam dedit in monte Sinai, ipse est sanctus qui venit de monte Pharan. Pharan quippe est locus montis Sina. Plane, ut interpretatio prima in illi capitis ix Isaïæ, quæ ab Hebræis accepta dicitur, Nazarenorum est qui in Christum crederent ; rursumque ubi Hieronymus ait, in cap. xi, *eruditio Hebræorum*, illud quod in Matthæi Evangelio scriptum est, *quia Nazaræus vocabitur*, ex initio istius capitis *assumptum putare*, illic Nazarenos significatos voluit ; sic quoque Hebræus ille qui ex Habacuc verbis *Deus ab austro veniet*, supremam Christi deitatem prædicabat, e Nazareniis fuisse omnino censendus est, a quorum Scripturas interpretandi methodo nullatenus discreparet, ut ex collatione perspicuum fiet. Hujus etiam generis erant Hebræi illi, quorum expositionem septuaginta hebdomadam Danielis sanctissimus idem librorum sacrorum interpres affert in cap. ix hujus alterius prophetæ. Illi enim Christiani erant, non Domino Jesu Christo infensi.*

XVI. *Ex alio Hieronymi loco.* — Denique, cum Hieronymus ubi de Ebionitis loquitur, vulgo solet interjicere, eos Christum Maria anteriorem non agnoscere, nusquam hoc de Nazareniis insinuvavit, sed eos credere Jesum esse Filium Dei : ita ut alios de gente sua dure perstringerent, quod Dei Filium denegassent, velut ex ipsorum adnotationibus quas ante recitavi, compertum sit : huncque duntaxat nævum in eis reprehendit, quod cum

crederent in Christum, legis cæremoniæ secius retinerent. Horum porro de Christo sic rursus paucis enuntiat epist. 80, quæ Augustinum, postquam de Ebionitis di Christianos esse se simularent, de Nazarenis jicit : *Usque hodie per totas Orientis synagoga Judæos hæresis quæ dicitur Minæorum Pharisæis est, usque nunc damnatur, quæ Nazaræos nuncupant, qui credunt in Christum Dei, natum de Virgine Maria, et eum esse qui sub Pontio Pilato passus est, et resurrexerunt quem et nos credimus : sed dum volunt et Judæi et Christiani, nec Judæi sunt, nec Christiani propter circumcisionem scilicet et Judæorum quosdam quibus plus æquo adhærescunt secundum simpliciorum Christianorum fidei professionem, quam Nazareni, cum Christianis, tum regione, tum moribus sequuntur, ab apostolis acceptam apud se servant qualem Symbolum apostolicum exhibet, et Christum Dei Filium, idem prorsus esse, et Christum vere et proprie Deum esse, ex Igitur genitum. Unde Hieronymus subdit, in quo credimus, ut significet eandem esse Nazarenorum nostrorum Catholicorum fidem : eo quod, ut ante ex ipsomet sancto doctorum est, Nazareni fidem gentium, a quibus uti verus Deus colitur et adoratur, dignis tanquam ab idololatriæ crimine immunem darent.*

XVII. *A Judæorum synagogis alieni erant.* — Cæterum, quod Hieronymus in ad Augustinum de Nazarenis nostris dicit verbis exorsus sit : *Usque hodie per totas synagoga inter Judæos hæresis est quæ de Nazarenorum, etc.*, nequaquam significare voluit tantus est Nazarenos cum Judæis in synagoga convenire solitos, unaque cum perfidis profuisse, ita ut ab eis sese non sejunxerint admodum recentiores quidam Hieronymi intellexerunt : sed sancti doctoris germanus sensus iste est, Nazarenos per Orientem a Scribis et Pharisæis ac reliquis Judæis fuisse adeoque proscriptos tanquam hæreticos Minæos. מין Minin enim idem apud rabbinat, quod hæretici Græcis ac Latinis. Quis factio Nazareni in synagoga ad preces cum aliis convenissent, quos tanquam Domini toris sui Christi infensissimos hostes agere et exhorrerent? Qui rursus fieri potuissent inter et Nazarenos commercium ullum quoad rem divinam ac religionem, cum Judæi Pharisæique ipsomet Hieronymus [XCVI] illios tanquam hæreticos et profanos narent et execrarentur? *Usque hodie, cap. v Isaïæ, Judæi perseverant in blasphemate per singulos dies in omnibus synagogis mine Nazarenorum anathematizant vocabul stianum.* Quod in cap. lvi iterum tenta

nomine, ut sæpe dixi, Nazarenorum, ter in die in Christianos congerunt maledicta. Epiphanius etiam Nazarenos inimicissimos Judæorum fuisse perhibet: πάντες δὲ οὗτοι ἐχθροὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὑπάρχουσιν: ita ut illi mane dum surgerent, meridie ac vespere, ἢε εὐχὰς ἐπιτελοῦσιν ἐν ταῖς αὐτῶν συναγωγαῖς, quando preces in synagogis persolvunt, maledicta in eos conficiant. Quod certissimo argumento est Nazarenos cum Judæis ad orandum una non convenisse.

XVIII. *Theodoretus Nazarenos non satis dispunxit ab Ebionitis.* — Ex his omnibus solutum manet Epiphaniū dubium, qui sibi incompetum fuisse scripserat, num Christiani Nazareni Dominum Jesum pro vero, proprio, naturalique Dei Filio haberent. Et cum Theodoretus illos Christum, uti justum duntaxat hominem veneratos esse scripserit, apparet eum Nazarenis ejusmodi errores imputasse, qui Ebionitarum solummodo proprii essent. Ac certe ipse, vir alias doctissimus, subjungit Nazarenos Evangelium Petri legere solitos. Atqui ex fragmento cujusdam epistolæ Serapionis Antiocheni quod refert Eusebius, lib. vi, cap. 12, discimus Evangelium Petri usurpatum fuisse in Syria a nonnullis qui Docetarum dogmatis imbuti erant. Docetæ porro jungebantur Encratitis, quorum mores Ebionitæ æmulabantur, maxime ex quo ad Elxaitas Samsæosve transierant. Sunt qui putant Evangelium istud idem fuisse ac quod secundum Hebræos dicebatur; quo nempe, ut jam a me dictum est, Ebionitæ utebantur, sed ea ipsa parte mutilato quæ in Monotessaro Tatiani Encratitarum antesignani ommissa erat. Alii rursus, quibus tamen vix assentire, idem esse ac Κήρυγμα Πέτρου *Predicationem Petri*, quæ perinde ab Ebionitis, vel conficta, vel corrupta fuit, ut viri cruditissimi intulerunt ex quodam ejus loco, quem auctor tractatus *De baptismo* inter opera Cypriani protulit: *In quo libro*, inquit, *contra omnes Scripturas, et de peccato proprio confitentem invenies Christum, qui solus omnino nihil deliquit, et ad accipiendum Joannis baptismi pene invitum a matre sua esse compulsam: item cum baptizaretur, ignem super aquam esse visum.* Quæ pravum Ebionitarum de Jesu Christo sensum, non Nazarenorum indicant. Idem auctor eadem prædicatione subjungit, *Post tanta tempora Petrum et Paulum, post collationem Evangelii in Jerusalem, et mutuam altercationem, et rerum agendarum dispositionem, postremo in urbe (Roma) quasi tum primum invicem sibi esse cognitos, et quædam alia hujusmodi absurde et turpiter conficta, secundum mentem, ut apparet, Ebionitarum.* Epiphanius vero perinde narrat Ebionitas magni fuisse librum cui titulus Ἐπιτόδιον Πέτρου, *Circumtionem Petri*, sive *Itinerarium Petri*, quod hæcque existit, et ab Ebionitis vel scriptum, vel habefactatum esse una cum Pseudo-Petri ad

Jacobum epistola viri docti perinde animadvertent. Quia de re in primis legenda sunt quæ vir eruditissimus meique amatissimus Cl. D. Joannes Ernestus Grabe scripsit in Spicilegio Patrum primum sæculi, pag. 60. Ad hæc, cum Theodoretus addat hæreses Ebionitarum et Nazarenorum, de quibus locutus est, exortas esse, Domitiano imperatore, deque illis scripsisse Eusebium Cæsariensem, et confutatas fuisse a Justino Martyre, Irenæo et Origene, satis superque significat, se nequaquam discevisse Nazarenos ab Ebionitis: quamvis, ut luce clarius me ostendisse arbitror, toto cælo ab invicem discreparent.

XIX. *Dispunxit Eusebius.* — Eusebius quidem Nazarenos indicare videtur, ubi disputat de evangelistarum Matthæi et Lucæ in enarranda stirpe ac genere Salvatoris discussione (a), atque ex eorum relatione et testimonio confirmat, Joseph filium fuisse naturalem Nathanis, et secundum legem, Heli. Subdit deinde hoc se didicisse ab his qui ob propinquitatem generis, qua cum Domino nostro conjuncti erant. δεσπότην τοι ἀποκαλεῖται (b), qui Nazaris (forte est Nazareth) et Cochaba Judææ vicis, in reliquam regionem dispersi, supra dictam generis sertem ex Ephemeridum libro quam fidelissime exposuerunt: ἀπό τε Ναζάρων καὶ Κωχαβά κομῶν Ἰουδαϊκῶν τῆ λοιπῆ γῆ ἐπιφοιτήσαντες, καὶ τὴν προειρημένην γενεαλογίαν ἐκ τε τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν εἰς ὅσον ἐφικνοῦντο ἐξηγησάμενοι. Hi autem Ebionitæ non erant, qui sane Evangelium Lucæ discipuli Pauli nihil curassent ut ipsum conciliarent cum Matthæi quod legebant Evangelio. Meminit etiam Eusebius eorum quæ Hegesippus accidisse narrabat propinquis et consanguineis Salvatoris nostri sub Domitiano et Trajano imperatore, quos proinde Nazarenos fuisse dubium non est: rectam vero fidem Christo servasse certissimum est ex eo Jem Hegesippo. Nusquam alias Eusebius, nusquam prorsus Irenæus, nusquam Origenes Nazarenorum meminere: imo nusquam Justinus, ut ex eorum quæ supersunt, et aliorum scriptorum Epiphaniō antiquiorum libris audax infero. Nec alio proinde modo veteres isti Nazarenos confutasse dicti sunt a Theodoro, nisi quatenus Ebionitas propter Judaicas observationes coarguerunt.

XX. *Ebionitæ Symmachiani.* — Eodem etiam quo Theodoretus errore Nazarenos ab Ebionitis non dispungebant illi, qui eos, Augustino teste libro *Contra Cresconium*, cap. 51, *Symmachianos* appellabant, a *Symmacho*, ni fallor, Ebionita Scripturarum interprete. Cæterum Symmachiani alii dicti sunt a Symmacho quodam patricii hæretici Priscillianistæ filio: sed cum hi puri puti Gnostici essent, nequaquam legis ritibus scrupulosa, ut Ebionitæ, substitutione obtemperabant.

XXI. *Alia mente Nazareni, alia Ebionitæ ritus legis sectati sunt.* — At vero alia mente Ebionitæ

(a) Lib. I *Hist.*, c. 7.

(b) Confer cum Epiph. hæc. 29, n. 7.

Mosaicæ legis cæremonias sectabantur, alia Nazareni. Illi siquidem earum observationem necessariam omnibus ad salutem adipiscendam censebant, ita ut Apostolum, qui gentiles Christianos ab hoc iugo eximendos docuerat, velut ἀποστάτην et perduellem exsecrarentur: Nazareni vero, cum eundem Paulum magni faciebant et commendabant, tum gentiles, qui nomen Christo dederant, sincero amore complectebantur, tametsi circumcisionem carnis aliaque legis [XCVII] præcepta illi non admitterent. Quamobrem nequaquam eorum observantes erant Nazareni, ceu sine illis obtineri salus non posset; sed quibus profiterentur se esse de Abrahami progenie, adeoque Domini Jesu fratres et cognatos secundum carnem.

XXII. *Justinus de circumcisionis et rituum Mosaicorum observatione sententia.* — Atqui ejusmodi observatores rituum Mosaicorum Justinus martyr venia dignos existimat in dialogo cum Judæo Tryphone paulo ante medium. Tryphoni quærenti, num, si quis in Christum credat, unaque præcepta legis observet, salvus esse possit, Justinus respondet: Κάγω, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὦ Τρύφων, λέγω ὅτι σωθήσεται ὁ τοιοῦτος, ἐάν μὴ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, λέγω δὴ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ Χριστοῦ ἀπὸ τῆς πλάνης περιτμηθέντας, ἐκ παντὸς πείθειν ἀγωνίζηται ταῦτα αὐτοῖς φυλάσσειν, λέγων οὐ σωθήσονται, ἐάν μὴ φυλάξωσιν· ὅπου καὶ ἐν ἀρχῇ τῶν λόγων καὶ σὺ ἔπραττες, ἀποφαινόμενος οὐ σωθήσονται με, ἐάν μὴ ταῦτα φυλάξω· *Ut mihi videtur, mi Trypho, aio fore ut servetur quisquis talis est; modo ne cæteris, hoc est illis qui per Christum a gentium errore circumcisi sunt, omnino persuadere contendat, nullam salutem sperandam ista non observantibus: quod tu conabaris initio nostri colloqui, pernegans me salutem assecuturum, ni ista servavero.* Mox Trypho resumens quod Justinus dixerat, sibi videri salvum fore illum, quisquis legem custodiendo ita affectus esset, ut eos non criminetur, qui illam omittent, rogavit, num essent ex nobis qui tales salvandos negarent. Justinus ad hæc, *Sunt, ait, mi Trypho:* Εἶσιν, ὦ Τρύφων, καὶ μηδὲ κοινῶναι ὁμιλίας ἢ ἐστίας τοῖς τοιοῦτοις τολμῶντες· οἷς ἐγὼ οὐ συναινός εἰμι· ἀλλ' ἐάν οὗτοι διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς γνώμης, καὶ τὰ ὅσα δύναται νῦν ἐκ τῶν Μωσαίων, ἀ διὰ τὸ σκληροκάρδιον τοῦ λαοῦ νοοῦμεν διατετάχθαι, μετὰ τοῦ ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν ἐπίττειν, καὶ τὰς αἰωνίους καὶ φύσει δικαιοπραξίας καὶ εὐσεβείας φυλάσσειν βούλωνται, καὶ αἰρῶνται συζῆν τοῖς Χριστιανοῖς καὶ πιστοῖς, ὡς προσεῖπον, μὴ πείθοντες αὐτοὺς μήτε περιτέμνεσθαι, μήτε σαββατίζειν, μήτε ἄλλα ὅσα τοιαῦτά ἐστι τηρεῖν, καὶ προσλαμβάνεσθαι, καὶ κοινῶναι, ἀπάντων ὡς ὁμοπλάγχοις ἀδελφοῖς δεῖν ἀποφαινέσθαι. Ἐάν δὲ οἱ ἀπὸ τοῦ γένους τοῦ ὑμετέρου, πιστεύειν λέγοντες ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν, ὦ Τρύφων, ἔλεγον, ἐκ παντὸς κατὰ τὸν διὰ Μωσαίων διαταχθέντα νόμον ἀναγκάσσει ζῆν τοὺς ἐξ ἐθνῶν

πιστεύοντας ἐπὶ τοῦτον τὸν Χριστὸν, ἢ μὴ κοινῶναι αὐτοῖς τῆς τοιαύτης τῆς συνδιαγωγῆς αἰρῶνται, ὁμοίως καὶ τοὺς οὐκ ἀποδέχομαι. *Sunt qui talibus, neque consortii, neque hospitii communionem habere voluerunt, quos ego neutiquam probo: sed si ipsi propter animi infirmitatem, quantum possunt ex Mosaicis præceptis servando, quæ nos propter duritiam cordis populo data intelligimus, volunt in Christum credere, sempiternumque illud naturæ jus pietatemque custodire, nec fastidiunt cum Christianis et fidelibus consuetudinem, non circumcisionem, non Sabbata, et similes observationes ab eis exigendo; tales censeo complectendos, et exhibenda illis esse omnia humanitatis officia, tanquam veterinis germanisque fratribus. Quod si qui de genere vestro sint hunc esse Christum confessi, ex gentibus ad fidem ipsius conversos cogant observare quidquid Mosaicæ lex præcipit, aut ab iis qui id præstare recusant, sese abalienent, et ipsos pariter improbo.*

XXIII. Hoc in loco Justinus, ni fallor, tum Ebionitas gentium perosores indicat, tum etiam Nazarenos, qui cum non malo prorsus animo, sed pusillo potius, legis observationes retinerent, nihilominus ab aliis Christianis non admitterentur. Id quod fieri cœpisse existimo ipsa Justinus ætate, post confectum a Romanis bellum, quod Judæi Barchocheba suo duce contra ipsos moverant. Ab hinc enim, cum Hierosolymorum Ecclesia, imo totius Palæstinæ, ex gentilibus tota constaret, præcis illis Christianis qui ex circumcisione erant, circumcisionemque admittere pergebant, rejecti fuerunt, nec ipsorum communionem digni habiti. Hos porro quia fidem Christi rectam tenerent, venia dignos censet Justinus, multo minus redarguit: nec salutis extorres futuros arbitratur, nisi illos, qui Ebionitarum more gentiles circumcidi et legis præceptis astringi vellent.

XXIV. Tandem ut inculcet amplius quæ de isto capite hactenus statuerat, iterum subjungit: Τοὺς δὲ πειθομένους αὐτοῖς ἐπὶ τὴν ἔνομον πολιτείαν, μετὰ τοῦ φυλάσσειν τὴν εἰς τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ ὁμολογίαν, καὶ σωθήσονται ἰσως ὑπολαμβάνω. *Cæterum illos, qui sic illis obsequuntur, ut ex legis præscripto vitæ rationem instituentes, Christi nihilominus confessionem simul conservent, hos salutem adepturos existimo.* A qua nempe eos excidere putat, qui, cum Christum agnovissent, confessique sint, qualicumque demum ex causâ ad legem Mosaicam, hunc esse Christum abnegantes, desciverint, nisi eos ante mortem poeniteat. Mox declarat Judæos, quamlibet ex Abraham semine prognati sint, ac secundum legis præcepta vitam agant, æterna salute nunquam potituros, nisi in Christum credant: *Sed illos in primis qui in synagogis suis Christum Dei diris devoverunt, ac devoverunt: καὶ μάλιστα τοὺς ἐν ταῖς συναγωγαῖς καταναθεματίσαντας καὶ καταναθεματίζοντας ἐπ' αὐτὸν τὸν*

(a) Hieron. in cap. 1 *Isaie.*

Χριστόν. Quibus verbis significat etiam maledicta quæ. Hieronymo et Epiphanio testibus, Judæi ter in die, ut in Dominum Jesum, ita et in Christianos ac præsertim Nazarenos in synagogis suis pronuntiabant. Hæc porro Justinus effatus est in dialogo, postquam præcepta ac cæremonias veteris legis per

Christi mortem antiquata suppressaque fuisse firmis argumentis adversus Tryphonein Judæum evicerat. Cæterum Hieronymus *Ebionitarum socios* refutat, *qui Judæis tantum, et de stirpe Israelitici generis, hæc custodienda decernunt* (a) : ubi, ni fallor, Nazarenos significat.

ΒΙΟΣ

ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΠΑΡΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ.

VITA

S. P. N. JOANNIS DAMASCENI

A JOANNE PATRIARCHA HIEROSOLYMITANO CONSCRIPTA.

Α. Τοῖς τετηρήχασι τὸ κατ' εἰκόνα ἀρρύπτωτον καὶ ἀδιαλώδητον, διηρθρωμένον τε, καὶ ὡς ἀρχῆθεν εἶχον, ἢ καὶ διαχυθὲν πολλάκις, ἢ ρυπωθὲν ἀνακαταμένοις, εἰς τιμὴν ποιησθαι εἰώθασιν οἱ ἀνθρώποι τὰ θεῖα τούτων μορφώματα. Ὅσοι δὲ φιλοτιμώτερον τὸ σέβας ἐνδείκνυνται, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῖς ἐν τῷ πλουτεῖν μεγαλοπρεπῆς περιφανεστέραις ταῖς ὑλαῖς κέχρηται καὶ λαμπραῖς, καὶ ταύταις τοῦς αὐτῶν χαρακτῆρας ἐντυποῦσι, μεζῶ τὴν τιμὴν

I. *Virorum sanctorum gesta posteris commendanda, maxime doctorum Ecclesiæ.* — In more hominum positum est, ut iis qui Dei imaginem ab omni labe et macula puram tenuerunt, seu in primigenia integritate et elegancia eam conservarunt, seu eam obliterata esset, et sordibus conspurcata, eandem instauravere, divinas ipsorum effigies, honoris causa, conficiant. Quin etiam qui augustioris cujusdam cultus amantes videri ge-

NOTÆ.

* *Παρὰ Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων.* Joannes iste Hierosolymorum patriarcha dudum ab obitu sancti Joannis Damasceni vixisse se significat, ubi scribit, *æquum non fuisse tanti viri vitam, rustico more, imo lingua et litteris Arabicis utcunque conscriptam negligere.* Nec proinde censendus idem est, ac Joannes ille IV, qui Leonem Isaurum et Iconoclastas anathemate feruit, et quicum noster amicitia conjunctissimus fuit. Nam in Epistola ad Jordanem Archimandritam de hymno Trisagio, Damascenus Joannis ejusdem uti jam defuncti, quique adeo defendere se non valeret, meminit. Joanni quarto Joannem alterum successisse fingere quæpiam possit, eo quod epistola ad Constantinum Caballinum seu Copronymum, quæ Joannis Damasceni nomen præfert, in quibusdam codicibus manu exaratis, Joanni patriarchæ Hierosolymitano tribuatur : verum suo loco ostendimus epistolam hanc scriptam fuisse, cum, vel Theodorus, vel Elias, Ecclesiam Hierosolymitanam regeret. Euty chius Alexandrinus, t. II, p. 441, scribit, anno septimo Chalifatus Almotasemi, imperante Græciis Theophilo, *constitutum esse Joannem patriarcham Hierosolymitanum, contra quem assurgentes Hiero-*

solymitani, de ipso omnia mala dixerint : quare ab ipsis metuens, scriptoque ipsis obsignato, cathedram reliquit. Verum nec istam Joannem Damasceni Vitæ fuisse scriptorem puto. Nam qui Joannis Damasceni vitam contexit, ea se ætate vixisse innuit, qua Iconoclastarum furor penitus extinctus erat : Theophilus vero imperator, imaginum sacrarum perpetuus hostis fuit, et sanctissimos viros, qui eas defenderent, acerbissimis suppliciis et exiliis exagitavit, Quamobrem Vitam Joannis Damasceni, ceu genuino auctori, ascribendam censeo Joanni illi patriarchæ Hierosolymitano, qui, ut Joannes Scylitzes Curopalates narrat, postremis Nicephori Phocæ temporibus vivus a Saracenis combustus est, cum illi putarent monitis ejus fore, ut Nicephorus, occupata Antiochia et Syria, ipsos tandem invaderet. Cæterum hæc quam præ manibus teneo de Vita Joannis Damasceni narratio, quamlibet oratoria arte paraphrastico more enarrata sit a Constantino Acropolita, multis tamen nævis laborare mihi videtur, quos in istis adnotationibus meis ostendere et castigare non dubitabo.

stunt, horum manus opulenta in magnificentiam A
proclivis, præstantiores materias adhibet, in quibus illorum insculpant imagines, cum se majore erga viros sanctos honore hoc modo defungi arbitrentur. Quando itaque illi in eorum formis exprimendis ita se magnificos et splendidos præbent, nunquid æquum fuerit, ut in narrandis rebus quas gesserunt, incultos omnique ornatu vacuos sermones relinquamus? Nequaquam sane. Rusticiores siquidem venia digni sunt, cum pro ea qua pollent facultate, rudi stylo recitant res gestas eorum qui Christo placere: iis vero qui eloquentiæ studium suum dederunt minime condonandum erit, ubi tumultuaria utcumque opera sanctorum vitas conscripserint, ac præsertim virorum quorum spiritus hic et vita fuit, ut litteris incumberent, subindeque, cum mentem ab ignorantia et oblivione, tum animum ab omni turbulento motu expurgarent; illorum, inquam, virorum, a quibus terrarum orbis collustrarunt, non nuda extraneæ [II] sapientiæ elegantia, sed et jam Paracleti lumen copiose i

II. *Joannes Damascenus inter primos Ecclesiæ doctores censendus. Floruit cum hæresis Iconoclastarum emergeret. Leo Isauricus hæresis auctor.* — Unus eorum et quidem inter primos censendus est magnus et inclytus Joannes, qui a Damasco patre suo cognomentum habuit. Is enim haud exiguum Ecclesiæ firmamenti sidus exstitit, sed maximum plane et fulgentissimum, ut quod non modo luxerit, quando hæresis ubique passim tenebras spargebat, verum et omnem perversæ doctrinæ noctem lucubrationum suarum emicante claritate dispulerit. Nam nox quidem universo orbi insederat, qua præclaræ venerandarum imaginum figuræ obscurabantur, profundaque prorsus caligo erat: ille vero qui eam effundebat, operabaturque, non de vulgo quispiam homo erat, qui in aliqua parte malum sereret, sed qui suis, ut ita loquar, manibus, orbis terrarum fines capiebat: quippe qui teneret sceptrum imperii Romani. Quo flebat, ut quoquo versum spirans, cum ingenti impetu venerandas imagines deturbaret, eorum a quibus illæ colerentur, alios quidem, ut erat nomine atque animi inductione Leo, sicut leo rapiens et rugiens devoraret, alios vero qui rectæ fidei tenaces essent, alio atque alio dispergeret compelleretque in subterraneis recessibus occultari. Ac multi quidem cum leonibus et draconibus, quam cum ipso ejusque ministris commorari maluerunt: alii autem quo

ἐντεῦθεν ἀφοσιῶσθαι τοῖς ἁγίοις οἰόμενοι. Ἐπερὶ τὴν ἐκείνων μορφὴν οὕτως τὸ λαμπρὸν σπεύδουσι, τί ἄρα δέον περὶ τῆς ἱστορίας τῶν πράξεων ἡμελημένους ἔβην τοὺς λόγους ἀκαλλεῖς; Οὐ μένου. Τοῖς γὰρ ἀγροικότεροις γνώμη, ὡς ἔχουσι, σχεδιάζουσι λόγους τὰς περὶ ἐξιστορούντας τῶν εὐαρεστησάντων Χριστῷ· λόγος τὸ σπουδαζόμενον γέγονεν, οὐ συγγνωβίους ἁγίων παρεωραμένοις ἐσχεδιασμένου ἔτυχεν, καὶ μᾶλλον ἀνδρῶν τοιούτων, οἷς περὶ τὴν ζῶν τὴν λόγους ἐπαγρυπνεῖν ἐχρημάτισεν, καὶ καθηραμένοις, τὸν νοῦν μὲν ἐξ ἀγνοίας καὶ τὴν δὲ ψυχὴν ἐξ ἐμπαθοῦς ἀπάσης κινήσεως παρ' ὧν κατακεκόσμηται τὸ περιγέιον, καὶ διαπεφώτισται νοῦς, λόγοις, εἰς οὓς ἐκεῖνοι ἴσαν, οὐ τῆς θύραθεν σοφίας ἃ τὸ χάριεν μόνον σιν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ παρακλήτου φῶς σαφῶς πέμπουσιν.

honestatus est, et quorum libri mentes os

B'. Τούτων εἷς καὶ τῶν ἐν πρώτοις τεταγέστιν ὁ πολὺς Ἰωάννης^b, ᾧ τὸ ἐπώνυμον πατρίδος τῆς Δαμασκῆς πόλεως ἐπισυνήθηται φανῶς. Οὗτος γὰρ οὐκ ἐλάσων φωστὴρ τοῦ σιαστικοῦ στερεώματος ἐχρημάτισεν, ἀλλὰ πάμμεγας καὶ λαμπρότατος· οὐκ ἐν νυκτὶ μόνον αἰρέσεως διεσκέδαμένης ἀπανταχοῦ, καὶ λύων πᾶσαν νύκτα κακὸδόξον, ταῖς τῶν ἐπιτολαῖς. Νῦξ μὲν γὰρ διεσκέδατο (1) πατῆρας τῶν σεβασμίων εἰκόνων, καὶ βαθεῖ σκοτόμαινα· ὁ δὲ ταύτην διαχέων τε καὶ ποιοῦ οὐχ ὁ τυχὼν ἐτύγχανεν ἄνθρωπος, ἵνα καὶ μέρος τῆς οἰκουμένης διασπείρῃ τὸ κακὸν ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐν χειρὶ κατέχων, ἵνα οὕτως τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα, διὰ τὴν σκηπτὴ ἐπέχειν τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς. Ἐντεῦθι πολὺς ἦν ὁ πνέων πανταχοῦ, καὶ βίξ ποσεβάσματα καθαιρούμενος ἐκτυπώματα, κασεβομένων αὐτὰ, οὓς μὲν κατάθρομα ἐποιελεοντόνυμός τε καὶ λεοντόγνωμος, ὡς λέων ζων καὶ ὠρυόμενος, οὓς δὲ τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλαγῶς διέσπειρε τῷ βρυχήματι, καὶ ὑπεμυχοῖς ἀνέπεισε κρύπτεσθαι. Καὶ πολλοὶ συνοικεῖν καὶ δράκουσιν ἠρετίσαντο, ἢ τὴ αὐλίαν ποιεῖσθαι μετ' ἐκείνου καὶ τῶν θεραπυεῶν· ἄλλοι τῷ φῶσι εἰς τὰ μακρὰ οἰκουμένης ἀπέτρεχον τέρματα· λέων γὰρ ἐπι

VARIÆ LECTIONES.

^a Edit. τὴν χάριν μόνην. ^b R. ὦν εἷς.

NOTÆ.

(1) Νῦξ μὲν γὰρ διεσκέδατο, κ. τ. ε. Ex toto isto capite, ut ex aliis monumentis quæ congregavit Allatius in opere *De Joanne Damasceno*, profligatur error eorum, qui sub Theodosio seu seniore, seu

juniore Nostrum claruisse somniant; quæ men alii emendari posse putarunt, si Theod III Leonis Isauri decessor intelligeretur.

καὶ τις οὐ φοβηθήσεται, καὶ αὐτοῦ ἀπέφευγον ὡς ἄ
ἐν προσώπου θραύσας.

Γ. Ὁ δὲ χαριτώνυμος οὗτος ἀνὴρ καὶ πλήρης
πνευματικῆς χάριτος, τῷ θυμῷ ζήσας κατὰ μόνου
τῷ θραύσας· ἵνα καὶ ζῆλος εἴη καὶ ἀρετὴ ὁ θυμὸς·
ὡς τὴν Θράκην τότε οἰκῶν, εἰς Σαυρομάτας ἀπ-
ἴτραγεν, οὐδ' ἐκ Βύζαντος (2) εἰς Ἡρακλεῖους στή-
λας ἀπέφευγεν, οὔτε μὴν ἐξ ἀνακτόρων εἰς ἐρήμους
διέβαινε διὰ τὸν τοῦ λέοντος βρυχηθῆναι, ἀλλ' ἐν
Δαμασκῷ τὸ πρότερον, ἐν Παλαιστίνῃ δὲ ὕστερον
πυκνόμενος τὰς διατριβὰς, καὶ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ
ἀποκείμενος, ἀντεπαλαμῆτο πρὸς τὸν Λέοντα γεν-
ναϊότητα, καὶ τὴν καρδίαν ἐκείνου ἐκ τηλικούτου
δυσστηματος λόγοις χαλκνευθεῖσι τῷ τοῦ παρακλήτου
κυρι καὶ στομωθεῖσι τῷ ζωηρῷ ὕδατι, ὡς τρι-
λόγους ἔδρασαν, ὁ ἐμὸς διέπειρε τρισαριστεύς. Ἀλλὰ
ταῦτα μὲν ἐν τῷ καθήκοντι τόπῳ λαμπρότερον ὁ
λόγος ἐμπλατυνεῖ. Τοῦτου τοίνυν τὸν βίον, ὡς ἔτυχεν,
ἐσημασμένον ἀγορεύοισι, παρορατέον, καὶ μᾶλλον
μόνον διαλέκτῳ καὶ γράμμασι τοῖς Ἀραβικοῖς;
ὁμιλοῦν. Διὸ διηγητέον οἷας ῥίζης εὐγενοῦς ὁ εὐ-
θαδέτατος βλαστὸς ἀνατέθηλε, καὶ οἷα πατρὶς αὐτὸν
ἐκδύναμι αὐχεῖ.

scriptam, idcirco contemptim negligere? Non profecto. Quocirca enarrandum modo est, ex qua
quamque nobili radice florentissimum hoc germen prodierit, quæ patria tellus illud se protulisse glo-
rietur.

Δ. Δαμασκὸς πόλις αὕτη ἐστίν· ὡς γὰρ ἐπὶ
Ἡεῖλου μέγα φρονεῖ, πρώτη τὸν οὐρανοδρόμον
Ἡοῦσα μετὰθέμενον τὴν δυσσέθειαν, καὶ ἀντὶ μισο-
χριστοῦ γεγονότα φιλόχριστον, οὕτω κατὰ τῷ ἀνδρὶ
πῶτε ἀγερωχεῖ κόσμιόν τι καὶ σεμνόν, οὐκ ἐξ ἐτέ-
ρωθεν ἤκοντι, οὐδ' ἐξ ἐτέρας θρησκείας μεταθεμένῳ
εἰς τὴν ὀρθόδομον, ἀλλ' ὡς αὕτη τοῦτον προνεγε-
ποίησε ῥιζοθεν, καὶ μαιεύσασα πλέον τὰ πρὸς εὐσέ-
θειαν, ἢ τὴν σωματικὴν ὑπαρξίν, καὶ τοῖς λόγοις
ἐπαρέψασα, μέγα κομπάζει ἐπὶ τῷ οἰκείῳ βλαστῷ.
Ἐπιθῆναι τε καὶ γέγηθε πλέον ἐπ' αὐτῷ, ἢ ἐφ'
ὡς ἄλλοις ἔχει λαμπροῖς πρὸς περιφάνειαν, καὶ
ἄλλων εὐκρασίας ἔρεις, καὶ ὕδατων γλυκεῶν καὶ
ἡδύων ἐπιρροίας, οἷς πολλοὶς κατακλύζεται. Οὐ
ἀρπῶν εὐγενῶν θαψίλεια τὴν πόλιν ταύτην ἐπαίρει
καὶ ἀνυψοῖ, ὡς τὸ ἐκ ταύτης ἀναθηλῆσαι τὸ καλὸν
τῷτο δένδρον καὶ εὐγενές, τὸ παρὰ τὰς διεξόδους

¹ Amos III, 8. ² II Reg. x, III, 11

VARIÆ LECTIONES.

¹ Edit. τὸ δεύτερον.

NOTÆ.

(2) Οὐδ' ἐκ Βύζαντος, κ. τ. ε. Contraria hæc
sunt illis quæ refert auctor sermonis *De philoco-*
niis, quem mox subjiciemus, ubi ait, Joannem
nostrum Constantinopolitanum fuisse, et patria
pulsam, Damascus secessisse. Hunc Damasci na-
tum evincit cognomen Arabicum *Mansur*, quod
ejus progenitoribus ac toti familie proprium fuit,
κατακλύδον ὄνομα, inquit Theophanes. Et Synaxa-
riam Basilii in codice Sirletano, B. *Joannes, ante*

perculsi timore erant, ad remotiores orbis terræ
fines contenderunt (leo enim rugiet, et quis non
pavebit ¹?) atque ab eo tanquam a facie colubri
profugerunt.

III. *Joannis nomen Hebraice GRATIA DEI exprimi-*
tur. Vita sancti Joannis Damasceni arabice primum
scripta. — At vero vir iste, spirituali, cujus no-
men gerebat, gratia perfusus, cum adversus ser-
pentem solum ira effervesceret, ita ut irascendi
affectus in animi boni studium et virtutem evasis-
set, non e Thracia quam ipse tunc temporis inco-
leret, ad Sarmatas aufugit; non Byzantio ad colu-
mnas Herculeas tutandæ salutis causa se præri-
puit; non denique propter rugitum Leonis ex aula
in solitudinem concessit: sed, cum Damasci pri-
mum, tum deinde in Palæstina degeret, atque in
solitudine monasticam vitam ageret, adversus Leo-
nem strenue admodum depugnavit. Quanquam
enim ingenti locorum intervallo ter fortis hic meus
athleta ab illo distabat, libris tamen igne Paracleti
fabricatis, et vitali unda temperatis, obduratisque,
veluti triplici lancea cor ejus transfodit². Verum
hæc suo loco luculentius oratio declarabit. An
igitur in rem nostram erit tanti viri vitam rusti-
cano more, imo lingua et litteris Arabicis con-

IV. *Damascus.* — Ea ipsa est Damascus civitas.
Nam [III] quemadmodum ipsa Paulo magnifice
effertur, quod nempe prima cœlipetam illum vi-
derit, cum impietatem ille abjecisset, et ex Christi
inimico amicus Christi factus esset, sic ob hunc
quoque virum honeste et graviter intumescent; non
quasi is aliunde venerit, aut ex altera religione
quapiam ad rectam transierit, sed quoniam illum
ex prima radice protulit, et pietate magis, quam
editione corporis emisit in lucem, docendoque
nutrivit, ob hoc germen suum admodum gloriatur
et gestit, et majorem ex eo voluptatem percipit,
quam ex aliis ornamentis quæ splendorem ipsi
conciliant, sive temperaturam anni dixeris, sive
prædulcium pellucidarumque aquarum fluentia plu-
rima quibus irrigatur. Quin nec optimorum fru-
ctuum copia huicce urbi tantum claritatis adjicit,

Mansur appellatus: quo vocabulo et ipsius parentes
appellabantur. Damasci, utpote quæ Arabiæ con-
termina erat, et Chalipharum Mohammedanorum
sedes, lingua Arabica familiaris a prisca ætate fuit.
Ex eadem gente Mansurorum fuerunt patriarchæ
duo, Sergius et Elias, quorum primus sub Theo-
philo imperatore, alter sub Basilio Macedone, Hie-
rosolymitanæ Ecclesiæ præfuerunt, ut fert Euty-
chii Alexandrini Chronologia.

quantum quod pulchra hæc et nobilis arbor, ex ipsa nata sit, quæ secus decursus aquarum enutrita, fructus spiritus edidit in tempore suo³; quorum aliqui perpetuo recentes sunt apud nos, tamque aspectui pulchri, quam gustui suaves, ac demum ejusmodi, ut illos a quibus tanguntur delibanturque, non modo efficiant voluptate, sed edentem in primis saginent et augeant, inque virum perfectum spiritu provebendo cunctis dotibus consummatum reddant. Ad hunc itaque modum Damascus civitas ob istum partum suum majore gloria præstat, quam ob alia bona quibus affatim abundat. Hæc itaque civitas est, quæ virum istum tulit.

V. *Joannis parentes religiosi.* — Progenitores vero ipse habuit viros religiosos, quique pietatis florem et Christianæ scientiæ fragrantiam in medio spinarum soli conservare. Nam hi soli nomen Christianum uti præclarum quamdam, nec ulla vi extorquendam hæreditatem retinuerunt, ut, ex quo

³ Psal. 1, 3.

τῶν ὑδάτων ἐτραφέν, καὶ τοὺς καρποὺς ἀποδεδομένους τοῦ πνεύματος κατὰ καιρὸν, οὐ οἱ καρποὶ, δὲ παντὸς νεαρὸί τινές εἰσι παρ' ἡμῖν, καὶ ὠρατοὶ τοῦ ἰδεῖν, καὶ γλυκεῖς εἰς τὸ γεύσασθαι, καὶ τοὺς ἀπομένους καὶ γενομένους οὐκ εὐφραίνουσι μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ πιαίνουσι τε καὶ αὐξοῦσι τὸν ἐσθίοντα, καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον τὸν ἐν πνεύματι ἀνάγουσι καὶ τελειοῦσιν. Οὕτω δεδόξαται καὶ ἡ πόλις Δαμασκός ἐπὶ τούτῳ αὐτῆς τῷ γεννήματι, ἡ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἄπασιν, οἷς πεπλούτηκεν ἀγαθοῖς καὶ τερπνοῖς. Αὕτη μὲν ἡ ἐνεγκαμένη τὸν ἄνδρα τούτον.

E'. Πρόγονοι δ' εὐσεβεῖς (3), καὶ μόνοι τετηρηχότες τὴν τῆς εὐσεβείας ἄνοιαν καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν. Οὗτοι γὰρ καὶ μόνοι διεσώσαντο τὴν χριστεπώνυμον κλήσιν, ὡς κλήρον λαμπρὸν τε καὶ ἀναφαίρετον, μηδὲν λυμηνάμενοι τὸ ὀρθόδοξον, ἀφ' οὐπερ οἱ τῆς Ἄγαρ

NOTÆ.

(3) *Πρόγονοι δ' εὐσεβεῖς.* Admodum verisimile est, Joannis Damasceni parentem fuisse Sergium illum τὸν τοῦ Μανσοῦρ, *Mansuri*, cujus Theophanes meminit ad annum 6 Justiniani Rhinotmeti. Hic vir fuit Χριστιανικώτατος, *Christianæ religionis amantiſsimus*, inquit ille auctor, γενικὸς λογοθέτης, *quæstor generalis* principibus Saracenorum, καὶ λίαν ὠκειωμένους τῷ αὐτῷ Ἀβιμηλέχ, *et Abimeleco* (emenda *Abdolmeleco*) *Chalifæ familiarissimus*. Ita ut ab eo obtinuerit, ne Gethsemanicæ ecclesiæ columnæ in delubrum Meechanum asportarentur. Ante Sergium vero, Mansur alter inter Damascenæ urbis Christianos celebris fuit, eo tempore quo ea civitas capta est a Saracenis. Hunc quidem perduellionis reum Eutychius Alexandrinus (*Annal.* II pag. 274) peragit, atque eum, quod non ita pridem ab Heraclio male multatus esset, illate injuriæ memorem, Christiani nominis hostibus urbem prodidisse, et idcirco a Patribus et episcopis universi orbis subjectum fuisse anathemati. Undenam hæc Alexandrinus annalista hauserit, non satis liquet. Hujus criminationis auctores explodere videtur Constantinus Acropolitæ in oratione sua laudatoria S. Joannis Damasceni, ubi ait: Μὴ γὰρ δὴ δεξιόμεθ' αὐτὸν, ἐπεὶ οἱ περὶ αὐτῶν ἰστορηκότας, ἀπειρηκώτως οἶμαι τὰ κατ' αὐτοὺς ἀκηκόετας, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τῶν ἁγίων προγόνων μὴ διεκτριβήκοτας· καὶ γὰρ ἀληθῶς ἅγιοι, μέσον ἀσεβῶν εὐκρινῆ τὴν πίστιν τηρήσαντες, τῶν ἁγίων τε φωτισμένων· τοῦ ἁγιωτάτου τοῦδε καὶ θειοτάτου καταψευδομένου ἀνδρός, καὶ οἷον ὑπερ' αὐτοῦ τοὺς ἐξ ὧν προσήλυθε στηλιτεύοντες· *Nec enim recipiendos putamus eos, qui diversa quædam de ipsis* (progenitoribus Joannis) *narrarunt, eo quod res eorum absque examine audiverint, ut existimo, neque de exquirenda accuratius veritate, et quinam sancti illi progenitores essent, admodum solliciti fuerint* (sancti namque et ex sanctis prognati credi debent, qui in medio impiorum constituti, fidem interemeratam servare potuerint) *sanctissimo et divinissimo viro calumniam plane impingunt, et veluti ex ipsius odio illos, a quibus mendaciorum architectos fuisse. Sed purgari amplius Mansur potest, adductis in medium quæ Theophanes et Elmakinus narrant de expugnatione*

Damasci. Theophanes ad annum 25 Heraclii, Baanem ait una cum Theodoro sacellario legatum ab imperatore, ut auxilio Damascenis essent: Arabes, commisso prope Emessam prælio, die 25 Julii feria tertia, sacellarii copias fudisse: tum cæteras quibus Baanes præerat, spreto habitu Heraclio, ducentium suum Baanem imperatorem renuntiasse; quo subinde a Saracenis non multo post superato, expugnatam Damascum esse. Elmakinus vero, perinde atque Eutychius, refert Mahanem seu Baanem præfectum exercitus Romani a Mansuro pecunias expetiisse, quo adversus Arabes contenderet; negasse Mansurum ullas esse Damasci opes, nec adversus hostes tanto opus esse exercitu: tandem quas colligere potuit, Mahani noctu detulisse cum Damascenorum turma, qui cum tubas et tympana pulsarent, in causa fuerunt ut Romani, audito strepitu visisque procul lucernis, versi sint in fugam, existimantes eos esse Arabes: quamobrem Mansurum, cum nulla spes auxilii superesset, de tradenda urbe Saracenis pactum esse. Hoc quidem totum mala fraude gestum a Mansuro Eutychius affirmat: quod vero Elmakinus subjungit, Mansurum collectis Romanarum copiarum reliquiis, eas duxisse Antiochiam ad Heraclium, satis superque suadet insontem fuisse Mansurum, et ad extremum usque fidem servasse Heraclio. E contrario Eutychius ipse, ut et Elmakinus, tradit, Mahanem cum reverti ad imperatorem vereretur, ad montem Sinai profugisse, assumptoque Anastasii nomine, monasticam vitam professum esse. Addit eum scripsisse explanationem psalmi sexti; eam utique quam Græce et Latine Combesisius edidit, t. I Auctarii Bibl. PP. Nam ejus auctor agnoscit se vixisse sub imperatore Maurilio, ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς ἐπὶ Μαρτυρίου. Ex his tandem omnibus ulterius inferitur quam insulse anonymus nescio quis, scriptor Vitæ sancti Cosimæ Melodi, patrem Joannis nostri Damasceni Mohammedicæ sectæ ad obitum usque addictum vixisse, adeoque Leonem Allatium perperam nos in dissertatione de Joanne Damasceno et ejus operibus, ad hunc fabulatorem ablegare, ad expiscandas vitæ Damasceni circumstantias, quas patriarcha Hierosolymitanus ignoraverit.

τῆς πλεως κατεκράτησαν. Ἐνθεν τοι ἡ ἀρετὴ αὐτοῦς ἄπο
ἐπισημοῦ πεποιήκεν ἐν μέσοις τοῖς ἀσεβέσιν, ὡς
εἰδουμένων αὐτῆν καὶ τῶν πολεμίων αὐτῶν· ἢ
μᾶλλον, ὡς Δανιὴλ ἐδόξασε Θεὸς παρὰ τοῖς Ἀσσυ-
ρίοις, δι' ἣν εὐσέβειαν ἀνεδείξατο, καὶ Ἰωσήφ ἐν
Αἴγυπτῳ, ἐπιτρόπους καὶ κυρίους ἐν ἀλλοτρίοις
καὶ ἔθροισι τοὺς αἰχμαλώτους καταστησάμενος.
Οὕτω κἀνταῦθα τοὺς τοῦ Ἰωάννου προπάτορας πρα-
γμάτων καθίστησιν ἐπιτρόπους ἐν αὐτοῖς τοῖς Σαρα-
κηνοῖς· καὶ κρατοῦσι κἀνταῦθα οἱ εὐσεβεῖς^d αἰχμά-
λωτοι τῶν αἰχμαλωτισάντων αὐτοὺς ἀσεβῶν. Ὁ
θαυμασιῶν Θεοῦ μεγάλων, καὶ τεραστίων τῶν ἐξαι-
σιῶν! Οὐδὲν ἀρετῆς ὑψηλότερον· οὐδὲν εὐσεβείας
ἐπι τιμώτερον, ἢ μετεωρότερον. Ὡς γὰρ σημαῖα
ἐπὶ θουνοῦ, μᾶλλον δ' ὡς λύχνος ἐν νυκτὶ, καὶ ὡσπερ
στέμμα τῷ Ἰσραὴλ, καὶ οἶον σπινθήρ ἐν σποδιᾷ,
τῶν προπατόρων γένος τοῦ Ἰωάννου ἐν Δαμασκῷ
καταλείπεται·, ἵνα τὸν λαμπρὸν τοῦτον προ-
εφήκη πυροδόν, ὃ δὲ φωτισῆ πάντα τὰ πέρατα.
Τοιοῦτοι μὲν τῷ εὐφημουμένῳ ὑπῆρξαν οἱ προπά-
τορες.

Γ. Ὁ πατὴρ δὲ, ὡς ῥίζης ἀγαθῆς τοιαύτης ἀνα-
δοθῆς, ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς τοὺς
τεκνίας ὑπερβάλλεσθαι φιλονεικῶν, μείζω τὴν
θεοφιλίαν^f ἐπεδείξατο. Ἔδει γὰρ τῷ οὕτω λαμπρῷ
καὶ εἰς ἀκραν ἀρετῆς περιωπῆν πεφθακέναι μέλ-
λιον, τὸν προσεχέστερον τῆς γενέσεως αἴτιον, περι-
φνέστερον τῶν πρὸ αὐτοῦ^g γενέσθαι, ἵν' ὡσπερ
ἐκ τῆς καθ' εἰρμὸν προδόσεως, ἢ πρὸς τὸ ὕψος
ἐπαύρομῃ γένηται κατὰ λόγον εὐτακτον, ὡς δόξαι
παρὰ τῆς θείας προνοίας ἀνωθεν οικονομῆσθαι τὰ
κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον καὶ μεγαλύνωμον, οἶον ἀρα
εὐμείδῃκε κατὰ^h τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Ἐπεὶ
γὰρ μείζων τῶν πρὸ τούτου προφητῶν ἀναλάμψειν
ἔμελλε, καὶ πάσης ἱερωσύνης ἐπέκεινα ἐνεργῆσαι
μυστήριον, τὸ τοῦ Δεσπότη μου βάπτισμα ὑπὸ τῆς
προνοίας προωκονήμητο, οὐκ ἐκ τῶν τυχόντων προ-
βήσασθαι, ἀκ ἱερατικῆς δὲ φύλης, καὶ προφήτην
ἵνα τὸν φύσαντα. Οὕτω γούν κἀνταῦθα, ὃ τοῦ
Ἰωάννου πατὴρ, ἀνὴρ ὑπὸ τῆς προνοίας τάττεται
τὸ μάλιστα εὐσεβὴς καὶ φιλόανθρωπος. Διοικητὴς
γὰρ τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἀνά τὴν χώραν
ἐταῖον καταστάς διὰ τὸ περίον αὐτῷ τῆς τε ἀρετῆς
καὶ τῆς ἄλλης τοῦ βίου περιφανείας, καὶ ἐφ' οἷς
ἐταῖον πλοῦτον συγχῶν, οὐκ εἰς κώμους, καὶ μέθας,
καὶ δαπάνας ἀκαίρους ἐχρηῖστο τοῖς χρήμασιν, ἀλλ'
ἴσων ἐν χρυσῷ ἦν αὐτῷ καὶ ὕλαις ἐτέραις ῥᾶστα
κυομέναις, ὧνιον ἐποιεῖτο τῶν εἰς αἰχμαλωσίαν
ἀγομένων Χριστιανῶν· ἦν δὲ ἄλλην εἶχε κτήσιν
ἀκίνητονⁱ· κλειστόν δὲ τοῦτω ἐτύγγανεν κατὰ τὴν
Ἰουδαίαν καὶ Παλαιστίνην· εἰς ἀνάπαυσιν ἐδίδου,

^d Dan. II, 48. ^e Gen. xli, 41. ^f Isa. xix, 17. ^g Prov. xxxi, 18. ^h Isa. I, 31. ⁱ Eccli. xliii, 28.

VARIÆ LECTIONES.

^d R. εὐσεβοῦντες. ^e καταλείπειν. ^f R. θεοφιλίαν. ^g Edit. R. πρὸ τοῦ. ^h R. περι. ⁱ Edit. κινή-
θην : at Basil. iuterpr. possessiones alia immobilis.

A tempore Agaris nepotes urbem ceperunt, ortho-
doxam fidem nullo prorsus modo labefactarint.
Quo etiam factum est, ut inter medias impiorum
calervas virtus eos insignes reddiderit, vel ipsismet
fidelibus eam venerantibus : seu potius [IV], quem-
admodum Daniele apud Assyrios propter edita
pietatis specimina^d, et apud Ægyptios Josephum
Deus illustravit^e, adeo ut eos, tametsi captivi
erant in terra extranea et hostili, moderatores
dominosque constituerit; sic quoque Joannis ma-
jores negotiorum publicorum administratores inter
Saracenos ipsos præfecerit, atque illic etiam pii
captivi impiis, in quorum potestatem venerant,
imperitarint. O ingentia Dei miracula, stupendaque
prodigia! Nihil profecto virtute sublimius, nihil
pietate præstantius est et excelsius. Nam quasi
vexillum super collem^f, aut potius veluti lucerna
in nocte^g, et quasi semen in Israel, et sicut scintilla
in cinere^h, sic majorum Joannis genus relictum
Damasci fuit, ut præclaram hanc facem proferret,
quæ cunctis terræ finibus præluceretⁱ. Atqui
ejusmodi fuere majores illius quem laudandum
suscepimus.

VI. *Patrem habuit virtutis studiosum.* — At ipse
pater, ut qui esset ex tam bona radice propagatus,
cum pietate cæterisque virtutibus parentes antecellere
contenderet, impensiores quoque Dei dilectionem
præ se tulit. Et sane consentaneum erat, ut viro
tam claro, quique ad summum virtutis fastigium
perventurus esset, is propinquior vitæ auctor obtin-
geret, qui majores quoque suos claritate anteiret,
quod velut continuato quodam progressu, recta et
composita ratione strueretur in altum ascensus :
ita plane ut præclari hujus et illustris viri res di-
vina olim providentia gubernari haud aliter vide-
rentur, atque in Joanne Baptista contigit. Nam,
quia futurum erat ut cunctis retro prophetis major
eluceret, et mysterium omni sacerdotali munere
præstantius perageret, Domini nempe baptismum;
idecirco a divina Providentia procuratum erat, ne de
vulgi ordine, sed e sacerdotali prodiret tribu, et
parentem prophetam haberet : pari modo divinitus
quoque provisum est ut Joannis pater, vir cum pri-
mis pius et humanissimus existeret. Cum enim
publicorum negotiorum curæ et administrationi
præfectus esset, tum propter eximiam virtutem
suam, tum ob reliquum vitæ splendorem, divitiis
quibus florebat plurimum, non ad comessationes
perpotationesque et inanes expensas abutebatur,
sed quidquid in auro aliisque bonis mobilibus facul-
tatum haberet, id totum in Christianorum captivo-
rum redemptionem et pretium impendebat : im-
mobilia vero bona, quæ per omnem Judæam et

Palæstinam multa possidebat, hæc redemptis Christianis qui iis locis sedem sibi delegissent, ad requiem et sufficiens vitæ subsidium clargiebatur, tum aliis sub cælo libero, et pede soluto, quocunque luberet proficisci permittebat. Ea erat hujus viri virtus et humanitas. Sic enim multa habuit tanquam qui possideret nihil, sed suas opes Deo noctu diuque rependeret.

VII. *Joannes nascitur et baptizatur. Ejus educatio.* — Hic talis cum esset, non hospitalitatis, ut Abraham, sed humanitatis mercedem accepit, admirandam utique prolem, sinon ex promissione, certe ex præcognitione et præfinitione divina. Prænoverat siquidem Deus qualis esset Joannes evasurus, cumque ex tanto viro procreandum [V] præstituit; quo nempe pro humanitate, quam in eos qui libertatem cum dura captivitate commutabant, istud præmii referret. Nascitur itaque ei puer hic egregius, cumque cum tenero adhuc corpusculo esset, per spiritualis matris regenerationem lucis filium facit: rem executus tunc sane non facili, et quam multi inter medias illas gentes vix ausuri fuissent. Deinceps in eam de puero pater curam incubuit, non ut agitare equos condisceret, non dextere hastam vibrare, non arcu sagittam collineando mittere, non pugnare cum feris, et naturalem mansuetudinem in belluinam crudelitatem immutare, ceu multis contingit, qui frequenter ira perturbantur, et furiosum quemdam immanemque in modum exsiliunt: ad has artes non quærebatur a patre Joannis Chiron alter, in montibus enutritus, qui cervorum medullis discipulum aleret: sed vir investigabatur nulla non eruditione excultus, qui omni genere doctrinæ et scientiæ peritus esset, et ex animi corde verbum bonum eruclaret, ut suum quoque filium talibus cibis et condimentis aleret. Hoc porro tam sanctum desiderium Deus ipsi explevit, et a quærente repertus est qui quærebatur. Modus vero quo is quærebatur inventus est, talis fuit.

VIII. *Cosmas senior captivus Damascus adductus. Sacerdos et monachus erat.* — Barbari Damasceni facta, ut assolebant, excursionem ad maris littora, multam Christianorum hominum prædam tulerant, descendentesque mare in navibus, captivos pluri-

A και τὴν τοῦ βίου αὐτάρχειαν τοῖς, ὅσοι τῶν ἐξωνημένων Χριστιανῶν, τὴν ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις προήρηντο κατοικῆσιν, τοὺς δ' ἄλλους, ἐλευθέρῳ φωτὶ καὶ ποδὶ, ὅπη βούλοιντο, συνεχῶρει πορεύεσθαι. Τοιαύτη τοῦ ἀνδρός ἡ φιλόανθρωπος ἀρετὴ. Πολλὰ γὰρ ἔχων, ὡς μὴδὲν ἔχων ἐτύγγανε, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὰ προσόντα Θεῷ ἀποκτώμενος.

Z'. Οὕτως ἔχων, οὐ φιλοξενίας, ὡς Ἄβραάμ, ἀλλὰ φιλοανθρωπίας λαμβάνει μισθόν, τόνου θαυμαστὸν, εἰ καὶ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας, ἀλλὰ θείας προγνώσεως καὶ προορίσεως. Προέγνω γὰρ ὁ Θεὸς τὸν Ἰωάννην ὅποιος ἔσται, καὶ προώρισε τοῦτον ἐκ τοῦδε γενήσεσθαι τοῦ ἀνδρός, εἰς μισθὸν αὐτῷ, ἧς φιλοανθρωπίας ποιεῖν ἐνεθίστο, εἰς τοὺς τῆς ἐλευθερίας ἀντικληρωσαμένους αἰχμαλωσίαν δεινὴν. Τίττεται οὖν αὐτῷ παῖς οὗτος (4) ὁ λαμπρὸς, καὶ ἀπαλῶ τῷ σώματι ἔτι, τῇ διὰ τῆς πνευματικῆς μητρὸς ἀναγεννησεί, τέκνον φωτὸς ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν ἀπεργάζεται, πρᾶγμα ποιῶν, οὐ τότε βῆρον, οὐδ' ἐν μέσοις ἐκείνοις τοῖς ἔθνεσιν εὐκατατόλητον τοῖς πολλοῖς. Ἐῖτα φροντὶς τῷ πατρὶ τοῦ παιδὸς, οὐ κελητίζειν αὐτὸν μαθεῖν, οὐδὲ δόρυ κινεῖν δεξιῶς, οὐκ ἐκ τύξου βάλλειν δίστον εὐστοχώτατα, ἢ θηρίοις μάχεσθαι, καὶ συναμείδειν τὴν φυσικὴν ἡμερότητα εἰς θηριώδη ὠμότητα, ὅσα γίνεται τοῖς πολλοῖς τὸν θυμὸν παρασσομένοις συχνῶς, καὶ μανιώδες φττουσι, καὶ παράπληκτον· ἐφ' οἷς οὐκ ἐζητεῖτο τῷ τοῦ Ἰωάννου πατρὶ Χείρων ἄλλος τις ὀρεσίτροφος, μυελὸς ἐλάφων ἐκτρέφειν τὸν διδασκόμενον, ἀλλ' ἀνὴρ ἀνηρευῆτο πᾶσαν παιδείαν ἐξησχημένος, ἐν ἐπιστήμῃ τυγχάνων λόγου παντοῦ, καὶ λόγου ἀγαθοῦς τῆς ψυχικῆς καρδίας ἐξερευγόμενος, ἵνα καὶ τὸν αὐτοῦ παῖδα τοιοῦτοις ἐκθρέψῃ τοῖς ἐδωδίοις καὶ καρυκεύμασι· καὶ τὴν ἱερὰν ἐπιθυμίαν ὁ Θεὸς ἀποπληροῖ τῷ ἀνδρὶ, καὶ τῷ ζητοῦντι εὐρηται ὁ ζητούμενος. Ὁ δὲ τρόπος τῆς τοῦ ζητουμένου εὐρήσεως τοιοσδὲ ἔ.

H'. Οἱ ἐκ Δαμασκοῦ βάρβαροι (5), τὴν κατὰ θέλασσαν ποιούμενοι ἐφοδὸν ὡς αὐτοῖς ἐθίστο, πολλοὺς τότε Χριστιανοὺς ἐλήϊσαντο, καὶ καταβάτες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις, ἠχμαλώτευσαν αἰχμαλωσίαν πολλήν, καὶ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν ἀγαγόμενοι, οὓς μὲν τοῖς ὠνούμενοις προέθεντο, οὓς δὲ μαχαίρας εἶλκον ποιήσασθαι ἀνάλωμα. Τοῦτοις καὶ τις συναπεκλήρωθη ἀνὴρ σχῆμα ἡμφιεσμένος μοναδικόν.

VARIÆ LECTIONES.

† Reg. τῶν ἐξωθεν ὄντων, qui ex regionibus aliis adventarant. † R. τοιουτοσδὲ.

NOTÆ.

(4) Τίττεται οὖν αὐτῷ ὁ παῖς οὗτος. Quo anno Joannes Damascenus natus sit, quove anno obierit, obscurum prorsus est, quod vel conjectura assequi nullus possit. Certum tamen videtur natum cum esse ante exitum sæculi septimi. Nam si Vitæ ejus auctori fides adhibenda est, ante annum 750, ea ætate erat, ut publica Saracenorum principis negotia administraret, et de fide adversus hæretici-

cos scriberet. Quinimo, paulo post in adnotationibus istis ostendam, cum monasticæ vitæ nomen dedisse, atque in clerum Hierosolymitanum accessitum fuisse, sub primis temporibus Leonis Isauri imperatoris.

(5) Οἱ ἐκ τοῦ Δαμασκοῦ βάρβαροι. Hoc forte contigit circa an. 699, quo Arabes, Africa subacta, Mediterraneum mare infestaverunt.

ίας ὀρμώμενος (6), κόσμιος τὴν ὄψιν, κο-
 ρος τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν κλῆσιν Κοσμᾶς (7).
 ; σαμνότης αὐτοῦ τῷ προσώπῳ ἐπέπρεπε
 ὄνουςα τὴν ἐντὸς κατάστασιν. Τούτου προσ-
 τοὺς ποσὶν οἱ ἐλκόμενοι πρὸς σφαγὴν, ἐλι-
 Δωων αὐτοῖς τὸν θεὸν ποιήσασθαι, καὶ ὑπὲρ
 ρηῆχασιν, ἀφρασιν εὐρεῖν τῷ φιλανθρώπῳ
 θαι. Οἱ οὖν βάρβαροι τὴν τῶν τεθηγομένων
 δυσωπίαν ὀρώντες, ἦν ἐποιοῦντο πρὸς τὸν
 ἡ ἐκεῖνον, προσιόντες ἐπυνοθάνοντο τοῦ ἀν-
 ἰς τε εἶη τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀξίαν, καὶ ποῖος
 μάρτυριαν ἐν Χριστιανοῖς. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο,
 Ὑδθενὸς ἀξιώματος ἄλλου τῶν κατὰ κόσμον¹,
 ἦν δὲ χρίσμα περικείμενον κέκτρημαι.
 κ δὲ τίς εἰμι, μονότροπος, καὶ φιλοσοφίαν
 πῶς, οὐ μόνον τὴν καθ' ἡμᾶς καὶ φιλόθεον,
 καὶ οἱ θύραθεν σοφῶν διετάξαντο, ὡς δὲ
 ἔφησε, δακρῦων ὑπεπλήσθη τοὺς ὀφθαλ-

ἢ μακρὴν δὲ ὁ τοῦ Ἰωάννου πατὴρ ἐστηκώς,
 πῶς ἐνδρακρυν τὸν ἄνδρα ἐωρακῶς, προσήει
 ἰλέτων τῆς συμφορᾶς, καὶ φησιν· « Ἴνα τί,
 ὡπα τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ κόσμου στέρησιν
 αἰαίς, ὁ πάλαι τούτῳ ἀποταξάμενος, καὶ
 εἰς, ὡς ὀρῶ ἐκ τοῦ σχήματος; » Καὶ ὁ μο-
 ἰκακρίνατο· « Οὐ ταύτης τῆς ζωῆς ἐπὶ στέ-
 κποδύρομαι· ἐγὼ γὰρ, ὡς εἰρηκας, τῷ κόσμῳ
 σμαι. Τοῦτο δὲ με ἀνίξ, ὅτι πᾶσαν μετήειν
 ἀνῆν σοφίαν, καὶ τὴν ἐγκύκλιον προὔπεθέ-
 κπερ θεμέλιον. Τῇ ρητορικῇ τὴν γλῶσσαν
 ρμαι· ταῖς διαλεκτικαῖς μεθόδοις καὶ ἀποδει-
 κν λόγον πεπαλθευμαι· τὴν ἠθικὴν μετήειν
 Σταγειρίτης, καὶ ὅσῃν ὁ τοῦ Ἀρίστωνος (8)
 ἔωκε· τὰ περὶ τὴν φυσικὴν θεωρίαν ἅπασαν,
 ὡν ἀνθρώπῳ ἐντεθεώρηκα· ἀριθμητικῆς δὲ
 ἔγους μεμάθηκα· γεωμετρίαν εἰς ἄκρον ἐξ-
 κ· ἀρμολογίας δὲ μουσικῆς καὶ ἀναλογίας
 σος σεμνοπρεπῶς κατώρθωκα· ὅσα τε περὶ
 κῆτων κίνησιν, τὴν τῶν ἀστέρων περιφορὰν
 κλιπτον, ἴν' ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς τῶν
 κων ἀναλόγως τῇ περὶ τούτων μου γνώσει,
 κ περὶ τοῦ κτίστου θεωρίαν ἀνάλογον ἔξοιμι.

A et socius fuit vir monachi vestem indutus, oriundus
 ex Italia, venustus facie, sed venustiori animo,
 Cosmas et ipse nomine, in cujus ore gravitas quæ-
 dam elucebat, quæ interiorum hominis composi-
 tionem indicaret. Ad pedes ejus illi se projiciebant qui
 trahebantur ad necem : ipsum obsecrabant, ut Deum
 sibi propitiū redderet, et scelerum veniam enixis
 precibus ab ejus erga homines propensa bonitate
 ipsis impetraret. Quocirca barbari, observata reve-
 rentia qua sese illi jamjam morituri ad virum tanta
 morum gravitate ornatum convertebant, ad eum
 accedentes sciscitabantur, quam in mundo dignita-
 tem gereret, quove inter Christianos honore splen-
 desceret. Ille vero respondens ait : Nulla quidem
 alia mundana, sacerdotali autem duntaxat dignitate
 polleo. Alioqui inutilis quidam monachus sum, qui
 philosophiæ operam dedi, non nostræ solum, ac
 quæ amando Deo vacet, verum et illi quæ externos
 sapientes habet auctores. Hæc ubi pronuntiavit,
 obortis lacrymis oculi ejus perfusi sunt.

[VI] IX. Haud procul inde constiterat Joannis
 nostri parens, qui virum illacrymantem contuitus,
 accessit, tristem ejus casum solaturus : « Equid
 tandem causæ est, homo Dei, inquit, cur tu mundi
 jacturam fleas, cui jampridem nuntium remiseris,
 atque, ut ex hac veste conjicio, jamdudum mortuus
 sis? » Tum vero monachus : « Jacturam hujus vitæ
 nequaquam lugeo. Ego siquidem, ut modo aiebas,
 mortuus sum mundo. Hoc solum moleste fero,
 quod omnem sapientiam humanam frustra sim
 persecutus, substructo eis veluti fundamento illo
 circulo, quem vocant, scientiarum. Rhetorica lin-
 guam exercui ; dialecticis præceptis demonstratio-
 nibusque rationem excolui ; quidquid ad scientiam
 morum pertinet, seu a Stagirite, seu ab Aristonis
 filio traditum sit, id accurate pervestigavi ; rerum
 naturam universam, quantum homini pervium est,
 inspexi ; arithmeticæ rationes didici ; geometriam
 adamussim teneo ; musices concentus proportio-
 nesque probe satis sum assecutus : ad cœli motum
 et conversionem siderum quæcunque attinent, non
 prætermisi, ut ex magnitudine et pulchritudine
 rerum creaturarum, parem juxta ac capere possem,

VARIÆ LECTIONES.

11. ἀξιώματος ἱερατικοῦ χρίσμα.

NOTÆ.

11. Ἐξ Ἰταλίας ὀρμώμενος. Ex Calabria, ni
 quæ monachis Græcis plena erat. Theo-
 ad annum 22 Constantis II imperatoris
 abet : Τούτῳ τῷ ἔτει ἡχμαλωτισθὴ μέρος τῆς
 κς, καὶ φησίσθησαν ἐν Δαμασκῷ θελήσει αὐ-
 ἴας anno Siciliæ bona pars captivitate op-
 est, ac cives hinc adducti, sponte sua Dama-
 scum fixerunt. Hinc proclivi Arabibus fuit, ut
 vicinas regiones, Calabriam scilicet, identi-
 ficarentur.
 καὶ τὴν κλῆσιν Κοσμᾶς. Menæa addunt,
 homo Asyncrites (inquit Henschenius) id est
 casus, nihil dijudicans, vel incomparabilis,
 et doctrinæ excellentiam. In Menæis quidem

D editis legitur, καὶ ἀσυγκρίτως ἐπιλεγόμενος : ut
 vero doctissimi Henschenii interpretatio staret,
 scribendum fuisset, καὶ ἀσυγκρίτου ἐπιλεγόμενος.
 At mendum typographicum corrigi sic debet ex
 codicibus mss. quos etiam Combefisius legit, καὶ
 ἀσυγκρίτως ἐπιλεγόμενος, quique citra ullam cum
 quovis altero comparationem allectus fuit. Sive quo-
 Joannis Damasceni pater sapienterem alium inqui-
 rendum sibi non putarit, sive quod ea incompara-
 bili doctrina præditus esse ex eventu comproba-
 tus sit.

(8) Aristoteles nimirum, a Stagira patria, et
 Plato, Aristonis filius, Academiæ princeps.

Creatoris subinde contemplationem adipiscerer. A Nam quisquis conditarum rerum perspicuam magis cognitionem comparavit, is earumdem auctorem, et cognoscit clarius, et amplius admiratur. Inde ad arcana theologiæ progressus sum, tam illius quam Græci seu gentiles tradidere, quam ejus quæ a nostris theologis certissima ratione est explicata. Illis ergo scientiis plenus, utilitatem quæ hinc percipitur, nondum cuiquam impertivi, neque per philosophiam filium parenti similem procreavi. Nam, quemadmodum plerique gestiunt naturales liberos suscipere, quo suum genus propagare queant, sic qui philosophiæ operam dederunt, doctrina et arcana institutione gignere filios ambiunt, ut aureum philosophorum genus in vivis perpetuo conservetur : sed et qui admirabilis istius sobolis auctores exstiterint, immortalẽ famam et laudem sortiuntur. Insuper bonitatis hoc proprium est, ut quisquis bonis abundat, ea quoque aliis elargiatur. Proinde qui non sic animo et voluntate comparatus est, nequaquam in bono versatur, sed in malo, utpote superbia plenus et invidentia, quibus fit, ut cum aliis nolit communicare, si quid boni beneficio numinis consecutus est. Quapropter et id quod sibi videtur habere, auferetur ab eo, uti contigit servo qui talentum acceptum non collocarat apud nummularios ¹⁰. Ast ego qui bonam partem elegi, vehementer volueram doctrinam mihi comparatam aliis contradere : quando vero votorum compos non fui, ut inter fideles servos, qui accepta talenta apud alios committendo conduplicarunt, censeret, neque per philosophiam sobolem ullam peperit, sed, ut ita loquar, sine liberis vado, idcirco misellus ego vultum, ut vides, lacrymis perfundo, gravique tristitia dejecior. »

X. Hæc verba cum ille audisset, qui talem thesaurum cupiebat, respondit: « Desine, vir beate, animumque tuum attolle tantisper : [VII] fortassis enim Dominus dabit tibi petitiones cordis tui. » Hæc ait Joannis pater, mox quanta potuit celeritate ad Saracenorum principem cucurrit, ejusque pedibus advolutus, ornatissimum Cosmam sibi dari poposcit. Neque repulsam retulit petitionis ; sed donum retulit, ingentis pretii virum Cosmam utique, quem in suas ædes adductum solabatur, diuturnisque æriumnis confectum recreabat. Tum et ejusmodi quædam adjiciens, « Non modo, inquit, in posterum liber es, sed et domus meæ te consortem,

¹⁰ Matth. xxv, 28.

Ο γάρ τρανότεραν τὴν τῶν κτισμάτων ἐσχηκὼς γινῶσιν, τρανότερόν τε κατανοεῖ, καὶ διὰ θαύματος ποιεῖται πλείονος τὸν ταῦτα δημιουργήσαντα. Ἐντεῦθεν εἰς τὰ τῆς θεολογίας μετέβην μυστήρια, ἣν τε παῖδες Ἑλλήνων παρέδωκαν, καὶ ἣν οἱ καθ' ἡμᾶς θεολόγοι διεσάφησαν ἀπλανέστατα. Τούτων οὖν μεστός γεγονὼς, οὐπω καὶ ἄλλῃ μεταδοῦναι τῆς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας πέφθακα, οὐδὲ παῖδα τεκεῖν διὰ φιλοσοφίας πατρώμοιον. Φιλοῦσι γάρ, ὡς περ ἐπὶ πολλοῖ, φυσικοὺς παῖδας τεκεῖν, ἐντεῦθεν τὴν τοῦ γένους διαδοχὴν διαμένειν ὀφρμενοι· οὕτω καὶ ἐφίλοσοφίαν ἐκμελετήσαντες, τέκνα διατεκεῖν διὰ διδασκαλίας καὶ μυστικῆς ποθοῦσιν, ἵνα τὸ κατὰ φιλοσοφίαν γένος χρυσοῦν ἐν βίῃ μέχρι παντός διασώζηται· οἱ δὲ τοῦ τόκου τούτου θαυμασίῳ παρ- αἰτιοι, ἀθάνατον κληροῦνται τὴν εὐκλείαν. Ἄλλως τε τοῦτο τῆς ἀγαθότητος ἴδιον, τὸ μεταδίδοναι καὶ ἄλλοις, ὧν πεπλοῦτήκε τις χρηστῶν. Ὁ γοῦν μη οὕτως ἔχων, μηδ' οὕτως θέλων, οὐκ ἐν τῷ ἀγαθῷ κεῖται, ἀλλ' ἐν τῷ πονηρῷ, ὡς ὑπερηφανίας καὶ φθόνου μεστός, ἐφ' οἷς ἂν ἄλλοις μεταδοῦναι μη βούλεται, εἰ τις οὐμοιρησὲν ἀγαθοῦ. Διὸ καὶ εἰδοκεῖ ἔχειν, ἀφρεται ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ δοῦλου ἐκείνου, τοῦ μὴ καταβαλόντος τοῖς τραπεζίταις τὸ τάλαντον. Ἐγὼ δὲ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐκλελεγμαι καὶ σφόδρα ἠρούμην τῆς προσούσης μοι σοφίας ἄλλοις γενέσθαι μεταδοτικός. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔτυχον τοῦ ποθομένου, ἵνα τοῖς πιστοῖς ἐκείνοις δοῦλοις συνταχθῶ, τοῖς τάλαντα ποιησαμένοις ἐν δικλῇ διὰ τῆς πρὸς ἑτέρους χρήσεως, οὔτε μὴν τέκνον διὰ φιλοσοφίας ἀπέτεκον, καὶ ἀπειμι, ὡς ἂν τις εἶποι, ἀπαις, καὶ ἄθλιος, ὡς ὄρξ, κατονοῦμαι τὸ πρόσωπον, καὶ σκυθρωπάζω δεινῶς. »

I. Τούτων ἀκηκὼς τῶν ῥημάτων, ὁ ἐρῶν τοιοῦτε ὀθησαυροῦ, ἀπεκρίνατο· « Ἐα, ὦ μακάριε ἄνθρωπε, καὶ τὴν ψυχὴν παρηγόρησον· ἴσως γὰρ δὴ σε Κύριος τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. » Ταῦτα εἰπὼν ὁ τοῦ Ἰωάννου πατήρ, ὡς εἶχε ποδῶν, εἰς τὰ τῶν Σαρακηνῶν ἀπέτρεχεν ἄρχοντα (9), καὶ ποδῶν ἐκείνου προσέπιπτε, τὸν κόσμιον Κοσμάδν ἐξαιτούμενος, καὶ τῆς αἰτήσεως οὐκ ἐκπέπτωκε· λαμβάνων δὲ δῶρον τὸν πολλοῦ θνητῶς ἀξίον, καὶ ἀπαγαγὼν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, παρηγόρει τὸν ἄνδρα, καὶ τῆς μακρᾶς κακοπαθείας ἀνέψυχε, καὶ τοιαῦτα λέγων προσέθετο· « Οὐκ εἰ μόνον ἐλεύθερος τοῦ λοιποῦ, ἀλλὰ καὶ κοινωνὸν σε τοῦ οἴκου μου τίθημι, καὶ

NOTÆ.

(9) *Εἰς τῶν Σαρακηνῶν ἄρχοντα*. Theophanes ad annum 18 Constantis imp. refert Maviam Damasci regiam suam statuisse extincto Ali, qui cum de imperio contenderat. Μονοκρατορεῖ ὁ Μάβιας βασιλικῶς κατοικήσας ἐν Δαμασκῷ, ὀθησαυροῦς ἐκεῖ ἀποθήμενος χρημάτων. Is vero princeps, de quo patriarcha Hierosolymitanus loquitur, quantum capio, aut Abdelmelicus erat, aut filius ipsius Walid, qui defuncto patre, regnavit usque ad an-

num Hegiræ 96, Christi 714. Valido autem Solyman frater ejus successit, annisque duobus mensibus octo imperavit. Post eum Omar Abdolmelic haziz annis duobus, deinde Jezid filius Abdolmelicæ, ac tandem Hesham filius ejusdem Abdolmelicæ usque ad annum Christi 742; sub hoc Hesham deinceps claruisse Damascenum nostrum dicemus. Sub Walido autem Sarrazeni Hispanias invaserunt.

κατ' ἐμὴν, συμμετόχον μοι πάσης χαρᾶς Δ et una mecum ex æquo dominum constituo, meaque. Τοῦτο δὲ μόνον πρὸς τῆς σῆς αἰτῶνα τοῦτον δὴ μοι τὸν ἐκ φύσεως υἱὸν αἰ τοῦτον δῆτα τὸν ἕτερον τὸν ὁμωνύθον καὶ εἰς υἱὸν ἐποισάμην πνευματισσαλῶμων ὁρμώμενον, καὶ ἀφ' ἀπαλῶν ντα τῷ σώματι, πᾶσαν, ἦν οἶδας, παισοφίαν, τὴν θύραθεν, καὶ ἡ τοῦ πνεύτους ἀξίους ἐμυσταγωγῆσεν, ἐκπαιδεύτηξ ἐπιμελέστατα. » Ὁ δὲ φιλόσοφος, κήκοεν, ἵππος ἦν ἐθὺς δεσμὸν ἀπορῆκαίων κατὰ πεδίου· ἢ ἑλαφὸς τις διρὸς πηγᾶς ὑδάτων ἐκπεπομένη. Ἐἶπες ἴδὼν τινα Μίδαυ μὲγάλους ἐντετυχέναι π χρυσοῦ. Τοιοῦτον ἔχων πρὸς τὸ πρᾶ- B ἡμον, τοὺς νέους ἀναλαμβάνεται, καὶ αὔταιν διδάσκαλος.

Ἰωάννης ἀετὸς ἦν ἀέρα διαπετώμενος, χρώμενος, εὐφυῆ φύσεως καὶ σπουδῆ. Ὁ δὲ κατὰ πνεῦμα τοῦτου ἀδελφὸς τῆς αὐτοῦ Κοσμᾶς =, ναῦς ἦν ἱστίους η (10), καὶ φορτὶς φερομένη καθ' ὑδάματι ἐξουρίας αὐτῷ τε πνέοντι, καὶ πρὸ πρύμνης φυσῶντι. Οὕτως τάχει σπουδῆς συντονίᾳ διὰ βραχέων συνελέγη σπουδαιότατον μάθημα, ὅσον γραμμαδειαλεκτικῆς τε καὶ ἀποδεικτικῆς. Ἐἰσοφία οὐ τὸν νοῦν μόνον ἐκόσμου διὰ ἴτην μαθήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς C ἀπέστειλλον. Καὶ ὡς ἀετὸς δὲ βλέπων ἦσαν ἐκεῖνοι πρὸς τοὺς τῶν φύσεων ρδαμυτὶ ἀτενίζοντες. Ἀναλογίας δὲ καὶ οὕτως ἐξησχῆχασιν εὐφῶς, ὡς Πυφάνται (11). Γεωμετρίας δὲ τὴν ἀποδειπαιδεύθησαν, ὡς Εὐκλείδης τινὰς τοῦκαὶ οὔτινες ἄλλοι παρόμοιοι. Περὶ δὲ π (12) τοιοῦτοι γεγονᾶσιν, ὅποιοι ἀρα τουργήσασαν θείων μελισμάτων τοὺς φαίνονται. Περὶ δὲ ἀστρονομίας (13),

que tum lætitiæ tum afflictionum participem. Hoc autem unum te rogo, vir honorande, ut meum hunc quem a natura suscepi filium, istumque alterum, cui idem ac tibi nomen est quemque Hierosolymis oriundum, et tenera adhuc ætate parentibus orbatum, in filium spiritualem adoptavi, omni tam peregrina, quam ea qua Spiritus sancti gratia dignos imbuit, eruditione omni et philosophia, cujus scientiam tenes, perquam diligenter instituas. » His auditis, philosophus statim equo per campum vinculis confractis currenti, aut cervo sitienti, et ad fontes aquarum ire permissio consimilis erat. Dixisses eum instar Midæ cujusdam in magnos auri thesauros incidisse. Qua igitur animi alacritate ad opus aggrediendum ferebatur, tum adulescentes suscipit, et amborum magister præficitur.

XI. *Joannis et Cosmæ Junioris ingenium, progressus, theologiæ peritia.* — Joannes porro egregia sua indole, necnon promptæ voluntatis studio, seu pennis et alis quibusdam instructus, ad instar aquilæ cælum pervolabat; Cosmas autem illius secundum spiritum frater et condiscipulus navem referebat passis undique velis alatam, aut onerariam aliquam, quæ secundis auris aspirantibus et zephyris a puppi flantibus, per undas ageretur. Unde factum est, ut ingenii pernicitate et contentione studii brevi tempore collectum ab illis fuerit, quidquid in grammatica et dialectica atque in ipsa demonstrandi arte continetur: morali vero disciplina sic mentem excolebant, ut turbulentos etiam animi motus compescerent, et quam acutus in solem aquila, tam illi irretortos in rerum naturalium rationes oculos defigebant. Ad hæc proportionibus arithmeticas non minori dexteritate et diligentia discussissent, atque Pythagoræ et Diophanti. Geometriam autem ita perdiderunt, ut novi quidam Euclidæ viderentur, aut si qui alii similes ejus fuerunt. In harmonico tales evaserunt,

VARIÆ LECTIONES.

hæc in edit., habentur in R.

NOTÆ.

δὲ κατὰ πνεῦμα τοῦτου ἀδελφὸς D inam istum, quem Græci a divinorum lesiis ipsorum canuntur hymnorum, Μελωδὸν vocant, adoptitium fuisse mæceni fratrem, perinde narrat Coneropolita, in paraphrastico sermone πρὸ αὐτοῦ θεοῖς εἰς υἱὸν γενεῖου στεατος, ὁ θαυμάσιος κλησὶν τε καὶ τρόπον vero sanctissimo doctore germanum esse fratrem colligo ex Vita sancti haitæ, qui hujus filius fuisse fertur. Πυθαγόρῃ καὶ Διοφάνται. Legendum, Διόφαντοι. Suidas. Διόφαντος ὄνομα φησιν nomen proprium, cum multi is existerint, in primis arithmeticæ ade inclaruit Diophantus Alexandri- sex De arithmetica libri editi sunt a ipare Racheo Mazirico Subisiano, . Tredecim vero asservari aiunt in

bibliotheca Vaticana. Hic eam arithmetices partem, quæ Arabica voce *Algebra* hodie vocitatur, adinvenit, ante sæculum Ecclesiæ quintum. Nam ipse putatur esse, in quem Hypatia virgo Alexandrina eximie docta, commentarios scripsisse Suidas narrat.

(12) Περὶ δὲ τὴν ἀρμονικῆν. Eximios fuisse poetas et musicos Cosmam et Joannem testantur quæ supersunt hodie, sacra ipsorum carmina, quæ Canones vocitari solent, quæque Suidas sit tantæ elegantiae esse, ut cum iis nulla altera comparari queant, ὥστε σύγκρισιν οὐκ ἐδέξαντο.

(13) Περὶ δὲ ἀστρονομίας. De astronomiis Noster agit lib. II De fide orthodoxa, cap. 7, ubi de cælo et astris. Superest etiam hodie Laterculus inveniendi Paschalis sat exactus, quem ipso composuit, itemque fragmentum prolixioris operis, in que de cursu planetarum tractabat.

quales a viris peritis probati fuere ex carminibus et canticis quæ modulati sunt. [VIII] Sed quod attinet ad astronomiam, quamquam pauca de intervallis, figuris, et recessuum æquabili ratione ad brevem rudiorum eruditionem edisseruit: quantus tamen in ea Joannes exstiterit, ejus scripta satis superque significant. Talis equidem et Cosmas erat: sed de laudibus ejus sermonem relinquo.

XII. *Theologicis præsertim student. Humilitas Joannis.*—Quis porro exactam illius theologicorum placitorum scientiam et accuratorem non agnoscat et admiraretur ex elementari ejus, vel, ut melius dicam, absolutissimo in dogmaticis libro, quem si quis totius rectæ doctrinæ sanctionem et Mosaicæ tabulas appellet, a vero nequitiam aberraverit. Quamquam non ignoro, olim me hujusce libri laudem, non hoc in loco, texere debuisse: verum hæc ea de causa commemoravi, ut qua doctrina institutus fuerit, palam fieret, et quanta eruditione et diligentia universam hanc sit consecratus. Illud autem admiratione dignum, ut ejus animus nihil a scientia inflatus sit; quin potius, quemadmodum generosi arboris rami exuberanti fructuum copia prægravati, deorsum in terram vergunt, sic et inclytus Joannes, cum illi multiplex litterarum et doctrinæ fructus accrevisset, propendebat deorsum: non ita quidem ut in terram defixis oculis hæreret, sed magis in altissimum philosophiæ pelagus conlueretur, per quod cum humanis adhuc affectibus, ceu navi quadam ferretur, optabat tamen et navigium ipsum mundo hoc exonerare, et corporalis affectionis vestimentis penitus, nuda mente pelagus pernatere, fundumque subire, ut conditam inibi magni pretii margaritam inveniret. Hoc igitur cum illi in votis esset, illudque spectaret, ad imum usque gurgitem descendebat, neque sua illa eruditione superbius efferebatur, sed arcanioris cujusdam sapientiæ desiderio demissior erat. Sic igitur ejus animi lucerna intellectualis mundanæ sapientiæ oleo abundabat, ut ad illius pariter lampadis, quam corporale pabulum non alit, accensum superne

XIII. *Patri restituuntur a magistro qui in monasterium secedit. Joannes fit protosymbulus.*—Tandem magister ejus, a discipulo ut verisimile est, in hoc desiderium inductus, ad pueri patrem

ἄσων ἐν διαστήμασι καὶ σχηματισμοῖς τῶν ἀποστάσεων, καὶ μικρὰ διεξῆλθ' εἰς βραχίαιαν τῶν ἰδιωτῶν εἰδήσιν, ἐξ ὧν γέγραφε καταφαίνεται· τοιοῦτο καὶ ὁ Κοσμάς. Ἄλλ' ὁ περὶ τούτου κελίσθω· ὁ Ἰωάννης γὰρ ἡμῖν τῶν θεοσις.

Hoc enim mihi propositum est ut J

IB'. Τὸ δὲ ἐν θεολογίαις αὐτοῦ δογμάτων τις οὐκ ἐπιγνώσεται καὶ τῆς στοιχειωτικῆς αὐτοῦ βίβλου (ἰπαντελείου ἐν δόγματι, ἦν ἂν τις ὀρθοῦ νομοθεσίας ἔρει, καὶ πλάκας ἀμαρτήσῃ τοῦ ἀληθοῦς; Ἄλλ' οἷδα προσθεῖν ἔδει με τὰ τῆς βίβλου ἐκ ἐγκώμια, καὶ οὐκ ἐν τοῖς νῦν. Ἰταῦτα πρὸς ἀπέδειξιν ἧς ἐπαιδεύθῃ ὅπως ταύτην μετῆι ἅπασαν μετ' ἀκριθείας· καὶ τὸ θαυμάσιον, ὅτι ὁ γνώσει, ἀλλ' ὡς περὶ τὰ τῶν φωτῶν ματα, ἐπιπληθύνοντι τῷ καρπῷ βανεύει πρὸς τὴν γῆν, οὕτω δὴ καὶ ὁ ἐπιπληθυσμένης αὐτῷ τῆς τῶν λόγῳ κάτω νεύων ἐτύγγανεν· οὐ πρὸς γῆ τὸ βυθιώτερον τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν σκοπῶν, ἐτι ἐπιπλέων αὐτῷ, ὡς μὴ τῆς κοσμικῆς προσπαθείας. Ἐποπλοῖον τοῦ κόσμου τούτου ἀποσκευιμάτια τῆς σωματικῆς προσπαθείας σαθρῆ, καὶ οὕτω γυμνῷ τῷ νοῦ ἐδξασθῆναι, καὶ εἰσεῖναι κατὰ βυθοῦ, ἀποκειμένον ἐκεῖ μαργαρίτην τὸν ποτείνον ποθῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ὁ πρὸς τὸν πυθμένα τοῦ βάθους ὑποκαὶ οὐκ ἐφυστοῦτο τῇ γνώσει, ἀλλ' ἔρωτι τῆς μυστικωτέρας σοφίας. Οἶτῃν αὐτῷ ἡ νοητὴ λαμπὰς τῆς ψυχῆς κῆς σοφίας ῥέλαιου, ἵνα καὶ τὸ δὴ καταπτὰν ἐπὶ τὴν λαμπάδα ταῦτι πυρσοειδῆς ὁ Ἰωάννης ἀναφανῆ.

lumen eam admoveret, totusque faci

D II'. Ἐπὶ τούτοις, ὁ τούτου διδασκαλοῦ, ὡς ἔοικεν· ὀδηγηθεὶς ἰερωτά, πρόσεισι τῷ πατρὶ τοῦ πατρὸς Ἰδοῦ σοι τὰ τῆς ἐπιθυμίας ται

VARIAE LECTIONES.

ῃ Mss. R. πολυτίμητον. ° Edit. ἀποκλινόμε. ῥ R. ἔλαου σοφίας. ῥ Mss. R. ἐφάψη.

NOTÆ.

(14) Ἐκ τῆς στοιχειωτικῆς αὐτοῦ βίβλου. Incertum est, an hujus Vitæ scriptor, *Elementarem institutionem ad Joannem Laodiceæ episcopum*, cum illis quibus præmittitur tractatibus adversus Nestorianos, Aephalos et Monotheletas, significare voluerit: an tripartitum opus de dialectica, hæresibus, et de fide orthodoxa: in quibus nempe omnibus Damascenus noster de rebus divinis decem opera accurate satis disputat. De parallelis

sermonem esse existimat Henec quæ secundum alphabeti elementa sint: pauca tamen in eis theol. pleraque de moribus: nec tam sui aliena, Patrum scilicet et Script. gessit. Plane quod auctor ait, du libro fuisse comprehensa, *παντασιν*, librum *De orthodoxa fide* in videtur indicare.

μου κατὰ σοφίαν ὑπέρκεινται. Οὐ γὰρ ἤρκε-
 νος γενέσθαι ὡς ὁ διδάσκαλος, ἀλλὰ μεγέθει
 καὶ ἀνεκδότοις πόνοις, ἰσως καὶ τοῦ Θεοῦ
 τούτοις τὸ τῆς σοφίας χάρισμα, ὑψι-
 κει μου πρὸς ὕψος φιλοσοφίας γεγόνασιν.
 Ἐπεὶ τοίνυν αὐτοῖς εἰμι τοῦ λοιποῦ. Ἦτω
 μου μισθός, τὸ παρὰ σοῦ ἐαθῆναι με εἰς
 ἑκατητήριον ἀπελθεῖν, κάκει ἐπιστημόνως
 τὴν ἀνωτάτω σοφίαν. Ἢ γὰρ φιλοσοφία,
 κατακλιθεὶς, πρὸς ἐλείνην με παραπέμ-
 νει ἡμῖν κάλλιον καταπλουτισθῆναι με τοῖν
 καὶ προσεπικτήσασθαι τῇ πρότερον σοφίᾳ,
 ἡλικίᾳ, καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν, καὶ ἦν ὁ γυμνός
 ἐντὶ ἀπληλαγμένους τοῦ σώματος, μείσθαι
 εἰς ἡλίαν. Ἢ γὰρ ἡλίαν ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ φιλοσόφου
 οὐ κατὰ. Πλὴν οὐκ εἶχε κατασχέειν, ἵνα
 φῶμαι τὰ μισθώματα τῆς τῶν λόγων διδα-
 σκῆς ἀποδίδοσθαι. Ἐφοδισάμενος δὲ αὐτὸν
 ἴσως πρὸς τὴν χρεῖαν ἐφοδίοις, ἐν εἰρήνῃ
 ἡ δὲ πρὸς τὴν ἐν ἐρήμῳ τοῦ ἁγίου Σάββα
 ἡ ἀπῶν, καὶ ἔως τελευταίῳ μεμενηκώς,
 ἡ ἀποσοφίαν Θεὸν μεταχειρώμενος. Συνεξε-
 ἡ δὲ θανάτου καὶ ὁ τοῦ Ἰωάννου πατῆρος.
 ἡ Σαρακηνῶν ἀρχηγός (16) τὸν Ἰωάννην
 ἡ μόνος, προχειρίζετο πρωτοσύμβουλον (17).
 ἡ τῶν, ἀλλάχουσε προσανενοχυτῶν ἔχων τὴν
 ἡ μόνος ἰκανῶς βιασθεῖς, ἀντιτείνων ἔτι οὐκ
 ἡ καθίσταται οὗτος ἐν μελίζονι ἀρχῇ παρὰ
 ἡ πάντα.

udia alio advocarent : verum vi demum
 quam suus pater munere constituitur.

δὲ τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς διυθύνων
 ὁ Ἰσαυρός (18), ὅς κατὰ τῶν σεβασμῶν

A accedens, « En, inquit, quod cupieras, plene con-
 secutus es. Isti pueri sapientia me anteverunt.
 Neque enim satis eis fuit magistrum æquasse, sed
 ingenii magnitudine, contento labore et conatu,
 Deo utique sapientiæ donum ipsis adaugente, ad
 philosophiæ fastigium altius me evolarunt. Posthac
 igitur mea opera utilis eis esse non potest. Quam-
 obrem hæc mihi merces laborum sit, ut per te liceat
 in solitariæ vitæ institutum concedere, in quo su-
 premam illam sapientiam certis regulis queam
 [IX] investigare. Quam enim ante philosophiam
 sum edoctus, ea me ad istam transmittit : atque
 duobus bonis ditescere mihi beatius est, et ad pri-
 oris sapientiæ possessionem adjicere eam quæ a
 materia sejunctissima est, omnemque cogitationem
 superat, quali mens nuda duntaxat et a corpore
 segregata initiari potest. » Gravis quidem accidit
 Joannis parenti iste philosophi hominis sermo :
 cæterum retinere virum non poterat, ne aliqui
 de instituto ad scientiæ filio iniquam mercedem
 ei restituisse videretur : quapropter copiosissimo
 vaticio ad usus necessarios instructum cum bona
 gratia dimisit. Ille autem ad lauram sancti Sabæ,
 quæ in solitudine sita est, perrexit, illicque ad
 mortem usque commoratus, ad Deum qui ipsamet
 sapientia est migravit. Perinde quoque e vivis
 Joannis parens excessit. Quocirca Saracenorum
 princeps accessitum ad se Joannem primi a consi-
 lio dignitate ornavit. Et ille quidem recusabat,

multa adactus repugnare amplius non potuit, atque

XIV. Leonis Isauri contra imagines insania.
 Joannes contra illum scribit. — Eo porro tempore

VARIÆ LECTIONES.

ρῆμαδός. * μοναστήριον ἀσκητῶν. † R. deest ἐφοδίοις. ‡ Reg. προσμεμενηκώς et paulo post
 εν.

VARIÆ LECTIONES.

ὅς τὴν ἐν ἐρήμῳ τοῦ ἁγίου Σάββα C
 Laura sancti Sabæ, in qua Joannes quo-
 nicenus monasticam postea vitam egit,
 in sita erat, octoginta stadiis ab urbe
 isalem versus meridiem, κατὰ μεσημ-
 βριαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἀπὸ στα-
 testatur codex ms. 73 apud Lambecium
 240. Hic obiter dicam, monasteria quæ
 ab invicem ædiculis tuguriolisve ad in-
 vicem constarent Lauras fuisse vocitatas.
 πε vicos cognominant Lauras, inquit,
 lib. iii Contra gentes, non ita longe a
 τῶν ex inscriptione orationis Joannis
 dormitionem B. V. ut jacet in codice
 celmus eum monasticæ exercitationi et
 pereram dedisse in veteri Laura sancti
 αλαῖα Λαύρα, non in nova, quam sexa-
 flam monachi, cum a sanctissimo Saba
 , ad torrentem ad austrum oppidi The-
 iserunt : de quo plura in Vita sancti
 i. III Monum. Eccl. Græc. p. 271 et

ἡ τῶν Σαρακηνῶν ἀρχηγός. Hic plane
 ἡ, non civitatis duntaxat Damascenæ
 uti perperam putavit passim Joannes
 de Rubeis in translatione Latina ser-
 tantini Acropolitæ in sanctum Joannem
 m. Pergit auctor : προχειρίζετο.

(17) Προχειρίζετο πρωτοσύμβουλον. Πρωτο-
 σύμβουλος est primus a consiliis, consiliorum præ-
 ses : wezirium pene dixissem. Sed Damascenus
 noster Christianus erat. Quanquam vox πρωτοσύμ-
 βουλος in Vita Stephani Sabaitæ, cuius infra recur-
 ret mentio, omnino wezirium caliphæ Saraceni
 significat, ubi nempe refertur, quid Theodorus
 quidam egerit ad invadendum Hierosolymitanæ
 thronum. Cæterum quanta auctoritate Damascenus
 noster valuerit in Saraceni imperatoris aula,
 actione 6 synodi septimæ generalis declaratur, ubi
 legitimus eum omnia dimisisse, qui ut Mathæum
 apostolum et evangelistam æmularetur, Christumque
 sequeretur, μεζζονα πλοῦτον ἡγήσάμενος τῶν ἐν
 ἡ Ἀραβίᾳ θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ,
 majores divitias thesauris Arabiæ æstimans impro-
 perium, etc. Quæ tamen cum evangelista Mathæo
 comparatio hoc videtur innuere, Joannem nostrum,
 uti Sergium patrem suum, fuisse duntaxat quæ-
 storem generalem. Atqui Saracenorum princeps,
 qui Joannem Damascenum eo aliove honore auxit,
 qui Joannem Damascenum eo aliove honore auxit,
 ut primarius consiliarius suus esset, nequaquam
 Jesidum fuisse putaverim, qui pessimo Judæastri
 cujusdam consilio bellum movit adversus imagines
 sacras, quemadmodum historiæ Ecclesiasticæ
 auctores tradunt.

(18) Ἦν δὲ τὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς διυθύνων
 τότε Λέων ὁ Ἰσαυρός. Leo Isauricus, labente

Leo Isauricus imperium Romanum gubernabat, qui adversus venerandas imagines, et orthodoxum Ecclesiae cœtum uti leo rapiens rugiensque debacchabatur, atque illas quidem furoris igne comburebat, ipsarum vero cultores corripiens, impietatis tyrannicæ dentibus miserabilem in modum discerptos perdebat. Hæc ubi primum ad Joannis aures pervenere, tum Eliae zelum, cognominisque sui Baptistæ in reprehendendo libertatem imitatus (utpote quem jam ante unctionem ad resistendum impietati destinatum, spiritus invisibiliter inungeret) sermonem ceu gladium spiritus strinxit, quo ad cædendum exa-

αἰκόνων, καὶ τοῦ ὀρθοδόξου τῆς Ἐκκλησίας ματος, ὡς λέων ἀρπάζων καὶ ὠροῦμενος ἦν, μὲν κατακαίων τῷ πυρὶ τῆς θηριώδους τοῦς δ' αὐτῶν προσκυνητὰς ἀρπάζων, καὶ δι καὶ δοῦσαι τυραννικῆς δυσσεβείας διασπῆ ἐλεινῶς. Ταῦτα εἰς ἀκοὰς τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν ζῆλον μεμεῖται τοῦ Ἥλιου, καὶ τοῦ μούντος τὸν ἐλεγχον, οἶα τοῦ πνεύματος τος αὐτὸν ἀοράτως, καὶ πρὸ τῆς χρίσεως τῆς βείας ἀντίπαλον, καὶ τὸν λόγον προβάλλει τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ὅπλον τμητικὸν τὸ τοῦ θηριογνώμονος δόγμα ὡς κεφαλῆν. ἱμαίους τοῖνον λόγους (19) ὑπὲρ τῆς τῶν ἐπι

¹¹ Psal. xxi, 14.

NOTÆ.

anno 726, de proscribendis imaginibus Christi sanctorumque tractare cœpit. Hinc insequenti anno populi in Græcia et Cycladibus rebellaverunt, quos cum repressisset Leo, mentem non mutavit: sed in primis Gregorium pontificem Romanum et præcipuos ex Ecclesiæ pastoribus sibi conciliare tentavit. Atque adeo hoc anno 727, aut subsequenti 728, Joannem nostrum pro tuendis imaginibus scribere incepisse censeo.

(19) Ἐπιστολιμαίους τοῖνον λόγους, κ. τ. ἔ. *Utinam epistolæ illæ exstarent*, inquit Bollandianæ collectionis continuatores. Atqui cæ profecto exstant hodie. Nam e tribus orationibus quæ multoties jam cum Græce, tum Latine prodierunt, prima quidem a Joanne Damasceno ad Byzantinos orthodoxos scripta est, cum nihil ante pro Ecclesiæ causa tuenda parturivisset, quemadmodum ex toto illius exordio apertum sit. Hanc scripsit quando Germanus Ecclesiam Constantinopolitanam patriarchico jure administrabat. Id enim disertè significat, ubi ait: *Precor universum populum Dei, σὺν τῷ καλῷ ποιμένι τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποίμνης, τῷ τῆν Χριστοῦ ἱεραρχίαν ἐν ἑαυτῷ ὑπογράφοντι, una cum bono rationalis gregis Christi pastore, qui summum Christi sacerdotium in seipso exprimit.* Alteram posthac composuit, amicorum gratia, qui obscuritatis aliquid in priori repererant. Quod quidem præstitit anno Christi 730, quo Germanus solio detrusus est a Leone. De hoc siquidem facinore noster conqueritur his verbis: *Nunc quoque B. Germanus cum vita, tum doctrina resurgens, affectus plagis est, καὶ ἐξόριστος γέγονε, inque exsilium pulsus: multi quin etiam alii episcopi et Patres.* Scripta nimirum est hæc oratio, cum primus rumor in Palæstina percubisset depositionis Germani patriarchæ, nec adhuc illic innotuisset, ejus in locum intrusum fuisse Anastasium; quod alterum facinus nonnisi post dies quindecim ab expulso Germano patratum est. Nam Damascenus hoc quoque silentio non prætermisisset. Præterea orationes istæ ea editæ sunt ætate, cum ab anathemate contra Leonem pronuntiando hactenus abstinerant Orientis episcopi. In tribus siquidem illis comminationem hanc Leoni peræque intentat. *Licet nos*, inquit, *Paulus apostolus, vel angelus evangelizet propter id quod accepistis, id quod sequitur, tacebimus modo, parcentes illis quorum conversionem speramus. Sin autem, quod Deus avertit, in perversa sententia obstatos viderimus, tunc illud pronuntiabimus, quod sequitur; nimirum, anathema sit.* Idem quoque insinuat in serie secundi et tertii tractatus, ubi idem Apostoli dictum sic emollitur: *Licet angelus, licet imperator evangelizet vobis præter id quod ac-*

cepistis, aures occludite: eo quippe abstineret quod subjungit Apostolus (puta anathema sit) diu sperandæ emendationis locus est. Ejusmodi minationibus non usus est, tam suo, quam fidei Hierosolymitani Joannis nomine, quibus per amicitia conjunctissimus fuit. Id enim isto significant hæc alia verba, quæ in fine num primæ et secundæ habentur: *Ὁὐκ ἐν νεῖαν πίστιν διδάσκεισθαι . . . ἐκ γὰρ Σιών ἐξίται νόμος: προφητικῶς ἔφη τὸ πνεῦμα εἰ καὶ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ ὀδυμεθα, κ. τ. ἔ. Novam fidem doceri non potest. Nam ex Sion exhibit lex et verbum Domini rusalem, ut propheticò more pronuntiavit sanctus. Non commitemus ut etc.* Porro Damascus ad patriarcham Antiochenum episcopi Hierosolymitanæ Ecclesiæ nomine anathematis intentionem intentavit Iconoclastis, cum ingentes sessiones in Palæstina haberet, propter sanctæ civitatis throno quadantenus adductum seret. Quin etiam vixdum ullus Antiochiæ cha erat præter Jacobitam, uti nec Alexam cum ambæ istæ Ecclesiæ non nisi sub Hesham Chaliphæ annis, post diutinam videntur antistites suos habendi potestatem recuperari ut discimus ex Theophane ad annum 730 tertii pronymi, quo Heshamus diem obiit. Quod idem chronographus ad annum 730 Leonis refert, Joannem Hierosolymitanum cum Orientis, utriusque nimirum diocæsibus, et Palæstina, anathemate imperatorem impium percussisse, καὶ Ἰωάννης σὺν τῇ ἀνατολῆς ἐπισκόποις τοῖς ἀναθέμασι τὸν αὐτὸν ἐβάλλει: uti nempe in orationibus Damasceni noster præmonuerat. Ubi Theophanes nullam utriusque patriarchæ, Antiocheni aut Alexandrinæ mentionem facit. Atqui integrum pene elapsum erat, ex quo post Sophronii Hierosolymitani obitum, Palæstina fideles, cum per principes nullatenus licitum esset eligere, Romani, veluti fuerant a Sophronio moniti, pontificis potestati sese dederant; Theodorus papa ejusque successor Martinopolitam Philadelphiensem præfecerunt, quibus illis temporibus, non Palæstina verum et Orientis totius curam gereret, Macedonium Antiochenum, ejusque successores Monotheletarum hæresis ardentissimos per Quocircæ, cum Hierosolymitanis primis alios, reddita facultas esset eligendi patris nec summi adhuc Antiocheni haberent, in Ecclesia Hierosolymitano antistiti modo mansit obnoxia, donec Heshamus erum

τιμῆς, τοὺς εἰδόσιν αὐτὸν ὀρθοδόξοις ἐξ-
 ἠσαν δεικνύς ἐμφιλοσοφώτατα, ἀναγκαίαν
 ἦν τῶν θείων ἐκτυπωμάτων προσκύνησιν.
 ἡς παρήγγειλε πρὸς ἄλλους λέγειν τὰ ὅμοια,
 αὐτοῦ δεικνύειν πᾶσιν ἐπιστολάς. Καὶ διὰ
 Ἰσκαυδὲν ὁ τῆς ἀληθείας νέος ἀθλητῆς, ὡς
 ἴδω τινὸς τὰς οἰκείας ἐπιστολάς ἀπὸ χειρῶν
 ἡς διαβαίνειν τοῖς πιστοῖς, καὶ κρατύνεσθαι
 ἄξον· καὶ κατὰ Παῦλον ἠπαίγετο κύκλω
 ἢ ἐν περιγείον, εἰ καὶ μὴ τῷ ποδὶ, ἀλλὰ δι'
 ἦν τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι.

ἡς exemplo Pauli connumeratur terrarum
 et veritate, peragrarē.
 Ἐπιστολαὶ ταῦτα τῷ βασιλεῖ Λέοντι, καὶ τινὰς
 γνωμόνων εἰσκαλεσάμενος, ἐπεὶ μὴ ἔφερε
 ἀσεβείας αὐτοῦ στηλίτευσιν, ἦν τρανώς
 πῶν τὰ τοῦ Ἰωάννου γράμματα, παρήγγει-
 ἡς, τὸ τῆς εὐσεβείας προσωπεῖον περιθεμέ-
 ἡς σπουδῆς ποιήσασθαι καὶ διαλαλιὰν θέσθαι,
 ἡς ἐύρεσθαι τοῦ Ἰωάννου ἐπιστολήν. Οἱ
 κείας ὑπασπισταί, οὐκ ἀνήκαν πάντα κάλων
 ἡς, τὸν δόλον ὑποκρυψάμενοι, καὶ ἀναζη-
 ἡς προσετάγησαν, ἔως ἐρόντες, τῷ βασιλεῖ
 ἡς. Καὶ οὗτος δὲ προσκεκληκώς τινὰς τῶν
 ἡς αὐτοῦ, τῶν τοῦ Ἰωάννου γραμμάτων
 ἡς τοὺς τύπους εἰς μίμησιν, τὸν τε τῆς γρα-
 ἡς τῆρα, ὅσον ἐν διανοίᾳ, καὶ ὅσον ἐν λέξε-
 ἡς οὖν ἐν τούτῳ ὑπηρετήσοντας ἰκανοὺς·
 ἡς καλεῖται ὡς ἐκ τοῦ Ἰωάννου πρὸς αὐτὸν δὴ
 ἡς ἡνυμον βασιλεία, ἐγγαράξαι γραμμάτων
 ἡς ἡσοκοποῦ ἐχόμενον· εἰ Καίρει, ὡ βασιλεῦ·
 ἡς γχαίρω τῷ κράτει σου διὰ τὴν ταυτότητα
 ἡς πιστεύω. Εὐγνωμοσύνην τε καὶ σέβας
 ἡς ἡσαν ἀπονέμω τῇ βασιλικῇ σου ὑπεροχῇ,
 ἡς ἡ ταῦτα ποιῶ πρὸς γνῶσιν σου. Ὅς ἡ καθ'
 ἡς αὐτῆ περὶ τὴν φυλακὴν ἡμελημένη πάντη
 ἡς, τὸ ἐνταῦθά τε στρατιωτικῶν τῶν Ἀγαρη-
 ἡς ἡνὸς καὶ εὐαρίθμητον. Φεῖσαι οὖν, πρὸς
 ἡς τῆς πόλεως ταύτης, καὶ παρ' ἐλπίδα πᾶσαν
 ἡς ἡσαν, καὶ πολυπληθῆ πεπομφῶς, ἀλλαχοῦ
 ἡς ἡμένην ἡς πορεύεσθαι, ἔξεις τὴν πόλιν ἀκο-

A cuto, scrini illius ingenii dōgma veluti caput
 resecaret. Quamobrem rectæ fidei alumnos, qui-
 bus motus erat, epistolicas orationes pro venera-
 bilium imaginum tutando honore, misit [X] quibus
 operose juxta ac pererudite demonstrabat neces-
 sariam esse divinarum formarum adorationem.
 Illos insuper adhortabatnr, ut et ipsi eadem aliis
 suggererent, et epistolas suas omnibus ostentarent.
 Sic porro athleta veritatis omni ratione satage-
 bat ut litteris suis de manibus in manus inter
 fideles traductis, rectæ doctrinæ robur accres-
 orbem, si non pedibus, certe promulgata per

B XV. Leonis in Joannem dolus. Conficta tanquam
 ex Damasceni persona ad Leonem epistola. — Quæ
 ubi Leo imperator agnovit, quosdam errori suo
 deditos accersens, cum impietatem suam, quam
 Joannis litteræ promulgabant, configi non ferret,
 negotium eis dat, assumpta pietatis persona omni
 mistoque hinc inde colloquio, epistolam ipsiusmet
 Joannis exaratam manu interciperent. Hi porro
 improbitatis satellites, dissimulato dolo, nullum
 non funem lapidemve moverunt, quodque jussi
 erant anxie quæsierunt, quoad inventam epistolam
 imperatori traderent in manus. Tum ille, accitis
 notariis quibusdam, epistolæ exemplum ipsis ad
 imitandum proponit, ut tam epistolæ characterem,
 quam sententias locutionesque repræsentarent.
 C Reperit igitur multorum copiam qui sibi morem
 gererent, quibus subinde mandat, ut litteras tan-
 quam ad seipsum probrosi nominis imperatorem
 scriptas exarent, cujus hæc sententia esset : «Salve
 sis, imperator. Majestati tuæ hoc nomine gratulo-
 lor, quod eandem ac nos fidem teneas, tuamque
 regiam præcellentiam eo quo par est propensi
 animi affectu et veneratione prosequor, qua sit ut
 certiozem te faciam [XI] urbem hanc nostram per-
 quam negligenter custodiri, et Agarenorum mili-
 tum præsidium esse perexiguum et infirmum. Quo-
 circa te per Deum obtestor, civitatis hujus ut misce-
 reare, missaque ex improvise strenua et nume-

VARIÆ LECTIONES.

NOTÆ.

am ope et consilio Melchitis Christianis D
 quo induisit, ut suos deinceps pastores
 occupataque a Jacobitis templa recipe-
 quo vide, præter Theophanem, Eulychii
 tom. II, pag. 386. Joannes itaque Hiero-
 nis, Damasceni nostri opera et consilio,
 perisset. Germano antistite Constantino-
 amoto, in ejus locum Anastasium esse
 nisi, nullamque adeo spem affulgere Leo-
 nis evascescendi, Imperatorem impium ana-
 stasposuit. Id quod non nisi post an-
 gestum fuisse arbitror, postquam tertium
 latum suum Damascenus noster emiserat.
 gravis me incessit suspicio, Joannem Da-
 ma jam tunc in clerum Hierosolymitanum
 optatum, antequam Leo imaginibus sacris
 edixerit, atque adeo monasticæ vitæ du-
 ctæ nomen dedisse. Siquidem orationem
 : Virginis Deiparæ annuntiatione, quam

Græce Latineque edidi, eo tempore pronuntiavit,
 quo imperium Græco-Romanum, sanctissimæ, ut
 ait, Virginis ope, læta pace fruebatur : Καίρει, δι' ἡς
 εἰρηνοποιεῖται ἡ τῶν Ῥωμαίων βασιλεία : quo item
 Saraceni crebris præliis a Christianis vincebantur.
 Atqui non ita locutus esset ea ætate, qua Romani
 imperatores ditonum suarum fideles infestissima
 dirissimaque persecutione ob imaginum veneratio-
 nem vexabant. Quinimo post decimum Leonis an-
 num, ac sub ejus filio Constantino, vix ullam de
 Saracenis victoriam ab illis reportatam Annales
 Theophanis memorent. Quod si ita est, pro imagi-
 nibus Damascenus noster scripserit, cum jam mo-
 nachum induisset. essetque Hierosolymitanæ
 Ecclesiæ presbyter. Quamquam orationem iham de
 Annuntiatione sub Leone Copronymi filio, qui non
 sic uti pater impius fuit, dictam, suspicari pos-
 sim.

rosa manu, quæ alio pergere simulet, civitatem A νιτὶ· οὐ μετρίως γὰρ * κἀγὼ πρὸς τοῦτον σι
nullo labore occupabis. Ad hanc enim expeditio-
nem ego quoque operam meam conferam, quando
tota regio urbsque ipsa meæ potestati subest.)
μαί σοι τὸν σκοπὸν, διὰ καὶ ὑπὸ χεῖρα ἐμήν·
χώρα γ, καὶ ἡ πόλις ἐπιτελεῖ.

XVI. *Epistola Leonis ad calipham.* — Adornata
hac epistola, alteram impius ille pari malignitate
scribit ad Saracenorum, qui Damascum obtinebant,
principem, in hunc sensum : « Quemadmodum
nihil pace beatius novi, nihilque fortunatus ami-
cicia, sic pacis foedera servare, cum laude dignum,
tum Deo gratum censeo. Eapropter nihil mihi
potius et antiquius est, quam ut quæ pepigi cum
tua serenitate pacis conventa, in violenta tuear,
tametsi ad ea clandestine solvenda et astute fran-
gendam fidem a quodam e Christianis qui sub
imperio tuo degunt, crebris litteris inciter, quibus
ille certo affirmat, multam se mihi opem præstiu-
rum, quo tuam urbem occupem, modo copiosum
exercitum illuc misero. Quapropter unam ex ejus
epistolis quas ad me scripsit tibi remisi, quæ fi-
dem adstruat iis de quibus ad te scribo, simulque
ut intelligas quis sim ego, quam in tenendis ami-
citiis verax atque integer, insuper et ejus qui au-
sus est hæc ad me scribere, malevolentiam fraudu-
lentiamque perspectam habeas. »

XVII. *Dextera Joanni manus amputatur.* — Am-
bas epistolas istas qui Leo perinde nominabatur,
ac versuta serpentina instructus erat, per quem-
dam e suis ad barbarum mittit. Quibus hic acce-
ptis, ad se Joannem vocat, confictam dolo ei epis-
tolam porrigit : quam Joannes cum percurrisset,
litterarum quidem typos et formas suis esse si-
miles fassus est, quæ vero iis continerentur, ea
se prorsus nescire, nec sibi unquam in mentem
venisse. Nequaquam vero epistolam legenti, la-
tuere doli et insidiæ quæ sibi struerentur ab im-
peratore. At princeps ille, cum Christi inimicus
esset, ad ea quæ a Joanne afferbantur, perinde
se, ut fert adagium, habebat, atque asinus ad ly-
ram : sicut a bonis verisque sermonibus ; at non
item obmutuit, quin iniquum facinus imperaret,
sed e vestigio dexteram Joannis jubet amputari.
Cumque is breve tempus aliquod concedi sibi ro-
garet, ad se purgandum, exponendumque nefandi
imperatoris adversum se furorem, abnuit barba-
rus, nec permisit, quippe qui percitus ira sui jam
compos non erat. Præcisa igitur illi dextera est,
quæ homines odio Dominum habentes incessebat,
et pro atramento quo ante tincta fuerat, quando
cultum imaginum litteris propugnabat, proprio
cruore tingitur. Atqui excisam hanc Domini, si
ita loqui fas est, dexteram in foro suspenderunt.

XVIII. — *Obsecratio Joannis ad sanctam Dei
Genitricem ut manus sibi restitatur, versibus Ana-*

IG'. Τούτου γενομένου τοῦ γράμματος, ἡ
ἕτερον διαχαράττει ἐκ τῆς αὐτοῦ δυσμανε
δυσσεθῆς πρὸς τὸν ἀρχοντα τῶν ἐν Δαμασκῷ
κηνῶν, οὕτως ἔχων τοῦ σκοποῦ· ε Ὡς οὐδὲ
τῆς εἰρήνης μακαριώτερον, οὐδὲ τῆς φιλίας ἐι-
νέστερον, καὶ τὸ τηρεῖν τὰς εἰρηνικὰς συνθήκας
νετὸν καὶ φιλόθεον, διὰ ταῦτα παντὸς ἄλλου
θεμαί, ἀδιαλύτους φυλάττειν, ἅς διεθέμην ἐμῆ
φιλίας πρὸς τὴν σὴν εὐγένειαν *· καίτοι πρὸς τὴν
διαλύσαι κρυφίως, καὶ παρασπονδῆσαι δολοφί-
νιος τῶν ὑπὸ σὲ τελούσων Χριστιανῶν πολλὴ
καλούμενος διὰ γραμμάτων αὐτοῦ πολλῶν, δια-
μένων ἀσφαλῶς, καὶ πλείστα μοι συμβαλέσθαι
τὴν ὑπὸ σὲ χειρῶσασθαι πόλιν, ἂν πολυπληθὴς
κατ' αὐτῆς * στράτευμα. Ἐνθεν τοι καὶ μέλαν·
ἐκείνου μοι πεμπομένου ἐπιστολῶν ἀντεξῆσαι
σοι, βέβαια παριστῶν, ἅπερ σοι ἔγραψα, ἐν
οἷος ἐγὼ περὶ τὰς φιλίας ἀληθῆς τε καὶ ἀπει-
δος, ἐπιγνοίης δὲ καὶ τὸ δυσνοῦν καὶ δολοφί-
ταῦτα γράφαι πρὸς με τοιμήσαντος.

IZ'. Ταῦτα οὖν ἀμφὺ τὰ γράμματα ὁ Λεωντὶς
καὶ ὀφιογῶμων τὸν δόλον, διὰ τινος ἐξῆσαι
πρὸς τὸν βάρβαρον. Ὁ δὲ ταῦτα δεξιόμενος ἡ,
λεῖται τὸν Ἰωάννην καὶ τὸ δολερὸν ἐκείνου γρ-
τιον αὐτῷ ὑποδεικνύων. Ὁ δὲ Ἰωάννης τοῦτο θ
τοὺς τῶν γραμμάτων τύπους τοῖς ἑαυτοῦ πα-
ξεσθαι συγκατέθετο· τὰ δὲ αὐτοῖς ἐμπερόμε-
τὸ παράπαν εἶδέναι, μηδεὶς εἰς νοῦν βαλέσθαι
προτέθετο. Οὐκ ἠγνόησε δὲ τὸν δόλον, καὶ τ
βασιλέως ἐπιβουλήν, ἀναγνοῦς. Ἄλλ' ὁ μισθὸς
ἐκείνος ἀρχων πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου λεχ-
θῆνος ἦν λύρας ἀκούων, τοῦτο δὲ φάναι τὸ τῆ
οιμίας· καὶ ἐκωζώθη μὲν ἐξ ἀγαθῶν ῥημάτων
ἀληθῶν. Οὐκ εἰσῆγεσε δὲ τοῦ μὴ ἀδικῶν ἀποφθέγγ
πρῶσταγμα, ἀλλ' εὐθύς κελεύει τὴν δεξιάν *
τοῦ Ἰωάννου. Καὶ δεομένου βραχὺν χρόνον θ
οἱ πρὸς ἀπολογίαν τε καὶ ἀφήγησιν τῆς κατ'
μανίας τοῦ δυσσεβοῦς ἡ, οὐκ ἀνήκεν, οὐδὲ ἠμ
ὄλος ὑπὸ τῆς μανίας ἐκστὰς ὁ βάρβαρος· ἡ
ἐκκέκοπται δεξιὰ, ἡ ποιήσασα δύναμιν τοῖς ἡ
ξοῖς ἐν Θεῷ, δι' ὧν γέγραφεν· ἡ ἐκκέκοπται,
ἡ ἐλέγχουσα τοὺς μισοῦντας τὸν Κύριον, καὶ
μέλανος ᾧ ἐθάπτετο πρότερον λογογραφῶν
τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, οἰκείῃ αἵματι βάν
Ἐκκοπέσαν τοῖσιν ἐκείνην τὴν δεξιάν Κυ-
Ἰν' οὕτως εἶπω, ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐμετεώρισαν ἡ

IH'. Ἐσπέρας οὖν καταλαβούσης, καὶ εἰς
λῆξαι τοὺς θυμῶν τοῦ τυράννου ἡ ὑποτακ-

VARIÆ LECTIONES.

* Edit. μετρίως γὰρ. γ Mss. R. δυσνοίας. * Edit. εὐσέβειαν. ἡ Mss. R. δεξι-
• Edit. βάλλεσθαι. ἡ Mss. R. δυσωνύμου. ἡ Mss. R. ἔγραφεν. ἡ Ms. Henschenii vocem
omisit, quam auctor annuit satis, ubi subjungit, Ἰν' οὕτως εἶπω, καὶ ita dicam. Edita male, ὑπὸ τοῦ γ
quam tamen lectionem alii secuti sunt. ἡ Mss. ἀπὸ ῥορσαν. ἡ Edit. τῶν τυράννων.

πρὸς ἐκεῖνον ἐστελλάτω, δυσ-
 τοιαῦτα φθεγγόμενος· « Τὰ τῆς δόξης μοι
 α, καὶ οὐ φορητά μοι καθέστηκε, καὶ οὐκ
 μοι ἡ τῆς ἀλγηδόνος ἀκίς, ἕως ἐπ' ἀέρος
 οὐ ἐκκοπίσῃ ἐκκρέματα· κλείουσιν οὖν
 ἰσθῆναί μοι, ὡς ἂν ὑπὸ γῆν κατακρούψω,
 ἐμάση τὸ πολυώδυνον. » Εἶπεν οὖν εὐθύς ὁ
 πρὸς τὴν δέησιν, καὶ δίδεται τῷ δικαίῳ ἡ
 ἢ ταύτην εὐληφώς, εἰς τὸ κατ' οἶκον αὐτοῦ
 εἰσεῖσι, καὶ ὅλος πρηγῆς πεσὼν πρὸς τινοσ
 ἕως τὸν θεῖον χαρακτῆρα φερούσης τῆς
 ας, καὶ τὴν ἐκκοπίσαν δεξιάν τῆ περι-
 παραθείς, ἐκ βάθους καρδίας τῆς φίλου
 α εἶδειτο, στεναγμοῖς καὶ δάκρυσιν ἐκδω-

A *creonticis*. — Vesperascente itaque die, quando
 jam sedatos tyranni spiritus Joannes conjectaba-
 tur, [XII] legationem supplex ad eum misit in hæc
 verba : « Ingravescunt mihi dolores, neque in-
 tolerabilem in modum discruciant, neque acuta vis
 mali remittet, quandiu amputata manus in aere
 pendeat : quare hæc mihi donari, precor, jubeas
 ut ea humo condita sævire dolor desinat. » Cessit
 confestim precibus tyrannus, et manus justo
 conceditur. Qua is accepta, in sacellum domesti-
 cum ingreditur, totoque corpore pronus ante di-
 vinam quamdam Dei Genitricis imaginem provol-
 vitur, admotaque dextera quæ abscissa fuerat, ad
 pristinam ejus commissuram, imo de pectore
 misericordissimam illam gemitibus et lacrymis
 B interpellabat :

ἡ πᾶναγνε μητερ, ἡ τὸν θεόν μου τεκοῦσα,
 ἑλπίς ἰ εἰκόνας, ἡ δεξιὰ μου ἐκόπη·
 αἷς τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμάνη ὁ Λέων.
 ον τοίνυν ὡς τάχος, καὶ ἰσάταί μου τὴν
 [χειρά.
 τοῦ Ὑψίστου, ἡ ἀπὸ σοῦ σαρκωθεῖσα,
 τοῖσι τὰς δυνάμεις, διὰ τῆς σῆς μεσσιτίας·
 ἀν μου καὶ ταύτην νῦν ἰσάσθω λιταῖς
 [σου,
 οὐς ὕμνους, οὐς δόξης, καὶ τοῦ ἐκ σοῦ
 [σαρκωθέντος,
 καὶς ἁρμονίαις συγγράφεται, θεοτόκε,
 ρηδὸς χρηματίστη τῆς ὀρθοδόξου λατρίας.
 ἰ γὰρ ὅσα θέλει, ὡς τοῦ θεοῦ μήτηρ οὐσα.

Domina castissima mater, Deum meum quæ pepe-
rixi,
Propter imagines sacras, dextra manus mea præ-
cisa est,
Causam haud ignoras furoris, quo Leo sæviit.
Succurrens ergo quam ciliissime, et meam manum
[sana.
Ille Excelsi dextera, quæ ex te carnem sumpsit,
Multas facit virtutes, intercessione tua.
Hanc quoque manum meam tuas nunc ad preces
[sanel,
Quo tuas, ut dederis, Filii que ex te incarnati lum-
[des
Modulato concentu, o Deipara, conscribat!
Et recte fidei cultui, opitulator adsit.
Potes enim quidquid libet, ut quæ sis Dei Mater.

λέγων ὁ Ἰωάννης σὺν δάκρυσιν, εἰς ὕπνον
 α, ὁρᾷ τὴν τῆς Θεομήτορος ἁγίαν εἰκόνα δμ-
 πλάγχοις καὶ ἰλαροῖς πρὸς αὐτὸν ἀποβλέ-
 ε καὶ λέγουσαν· « Ἴδε ὕγιης γέγονέ σου
 μὴ μέλλε λοιπὸν, ἀλλὰ νάλαμον ταύτην
 ἰως ποίησον ὀξυγράφου, ὡς ἐπηγγείλω μοι

C *Curatur Maria precibus abscissa Joannis manus.*
 — Hæc Joannes cum lacrymis recitans, somno
 corripitur, et sacram Dei Genitricis imaginem vi-
 det oculos commiseratione et hilaritate plenos in
 se convertere atque affari : « En tibi manus sanata
 est : de cætero ne cessa, sed, sicut modo polliciti-
 citus es, fac eam calamum esse scribæ velociter
 scribentis 18. »

φωτισθείς οὖν, καὶ ἰαθείς, εἶτα περιεργα-
 ῖην κεκομμένην, καὶ ἰαθείσαν ταύτην ἰδὼν,
 κτο τῷ πνεύματι ἐπὶ Θεῷ τῷ Σωτῆρι αὐτοῦ,
 ὅπου μητρὶ, ὅτι ἐποίησεν αὐτῷ μεγαλεῖα ὁ
 Καὶ στάς ἐπὶ τοῦσ πόδας, τὰς χεῖρας αὐτοῦ
 ἐνέτεινε, καὶ μέλος ἦσε θεῖκόν ἢ τὸ τῷ καιρῷ
 ἴστανον. Καὶ ἦν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς πανοικί-
 αενος καὶ ἄδων ἕσμα καινὸν Θεῷ εὐχαρι-
 α ἢ δεξιὰ σου χεῖρ, λέγων, Κύριε, δεδό-
 α ἰσχύϊ, ἡ δεξιὰ σου χεῖρ τὴν θραυσθεῖσάν
 α ἰάσατο, καὶ διὰ ταύτης θραύσῃ ἐχθροῦς,
 πικρῶντας τὴν σεβασμίαν εἰκόνα σου, καὶ
 κρούσας σε. Καὶ τῷ πληθῆι τῆς δόξης σου
 κεντύουσ εἰκονοθραύστας συντριβῆεις διὰ τῆς
 α. » Ἦν οὖν νῦν ἐκεῖνη ἐκεῖνη ἡμέρα, καὶ
 σπύρος, καὶ ἰν' οὕτως ἐρῶ τὸ προφητικόν

D XIX. *Eucharisticos hymnos Deo canit.* — Evigi-
 lans igitur et sanatus, tum manum abscissam re-
 stitutamque curiose contemplatus, exsultavit spi-
 ritu in Deo salutari suo, necnon in ejus Matre,
 quia fecisset sibi magna qui potens est 18. Tum in
 pedes se erigens, sublatis ad cælum manibus,
 carmen cecinit divinum in id temporis perquam
 belle conveniens : totamque noctem cum omni
 familia lætam agens, in grati animi significationem
 canticum novum Deo modulatus est : « Dextera
 tua, Domine, glorificata est in fortitudine : dextera
 manus tua confractam manum meam sanavit,
 perque eam confringes inimicos, qui venerandam
 tuam tuæque Matris imaginem asperrantur. In
 multitudine gloriæ tuæ adversarios effracto-
 rum imaginum conteres per manum meam. » Ea ne x

l. XLIV. 2. 18 Luc. 1, 47.

VARIE LECTIONES.

ς καὶ, male. ἰ Abest hic versus in R. ἢ Edit. deest θεῖκόν.

itaque dies illi erat, et nullatenus nox; lumen **A** plaue, et non tenebræ¹⁴, et, ut propheticam vocem per hypallages figuram usurpem, purus illi tabernaculo viri justī¹⁵.

Hæc non occulte, neque silentio gesta sunt, verum admirabilis ille sonus concinnaque jubilatio ad totam circum viciniam diffundebatur. Mox de Saracenis Christi hostibus nonnulli principem suum adeunt, affirmantes Joanni dexteram minime amputatam fuisse, sed alteri cuiuspiam, ut puta servo aut ministrorum ejus alicui, [XIII] qui se pro sua erga Dominum benevolentia dederit; ac eos quibus præsectio manus imperata erat pecuniis pœnam commutasse, Joannes enim, aiebant illi, domi considens perinde canit et oblectatur, ut eum nuptiale festum putares celebrare, et epithalamii canticum aliquod edere. Quid quod et **B** ejusmodi lætitiis ejus exsultatio videtur major.

XX. Miraculum agnoscit barbarus. — His renuntiatis, Joannes accersitur; qui cum venisset, refectam manum jubetur proferre. Hanc cum ostenderet, lineola quædam, Dei matre ita comparante, subapparebat, quæ manifestum esset verissimæ excisionis indicium. Quocirca barbarus: « Ecquis te medicus, Joannes, sanavit? » inquit. « Quæ adhibita vulneri medicamenta? » Tum ille clara et alta voce miraculum prædicare: « Meus, ait, Dominus, omnipotentissimus medicus, cujus vis et potentia pari gradu voluntatem comitatur. » Ad hæc barbarus: « Quantum igitur conjicio, o homo, id quod es passus, nullo tuo crimine passus es. Cæterum ignoscas nobis, quod inconsulta præcipitque sententia supplicium intulerimus tibi. Modo vero pristinum munus deinceps administrabis, et principem inter consiliarios nostros locum tenebis. Nihil enim quidquam posthac nisi de consilio tuo et sententia summus facturi. »

XXI. Joannes facultatem ægre obtinet secedendi in monasterium. — Joannes vero humi procidens adoravit, pronusque perditu jacens obtestabatur, ut copiam sibi princeps faceret viam aliam multo optabiliorem incundi, et sequendi illum qui dixit: *Ego sum via*¹⁶. Barbarus contra facultatem secedendi abnuebat, eratque videre duello, ut sic loquar, certantes ambos, barbaram hunc et justum illum. Hic enim multis contendere, quo Joannem mundi funibus irretiret ac retineret: ille e contrario vim omnem et conatum adhibere, ut eos rumperet et angelicis alis avolaret. Ingens tunc campus patebat, in quo cum certaminis arbiter Christus sedebat, tum angeli spectatores erant. Quin nec immerito quispiam dixerit, malos a sinistro latere spiritus barbari animum obfirmasse et

A μεθ' ὑπάλλαγης, ἤχος ἦν ἐκεῖ καθαρός ἔορτα καὶ φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως ἐν σκηπῇ δικαίου ἀνδρός. ἔρατ ἐπυλλάντιον σὸνος, ἐτ φωνὴ ἐξυλλάντιου

Ταῦτα οὐκ ἐν χρυπτῷ, οὐδ' ἡσυχῇ τε ἀλλὰ δίδεικνεν ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος φθόγγος ἐναρμόνιος ἀλαλαγμὸς εἰς τοὺς ἐκ γειτόνων, κλόσε. Καὶ εὐθύς ἀπήσσαν τινες τῶν μισοσαρακηνῶν παρὰ τὸν οἰκεῖον ἄρχοντα, μὴ ἐκκατῶν Ἰωάννη τὴν δεξιὰν λέγοντες, ἄλλου ἰδοῦλου τυχόν, ἢ ἄλλως ὑπηρετουμένου αὐτῷ δι' εὐνοίαν προδεδικωτός ἑαυτὸν ἀντὶ τοῦ δαυτοῦ. Τοὺς δὲ τὴν ἐκκοπήν προσταχθέντες μασὶν ἀνταλλάξασθαι τὴν ποιήν. Ὁ γὰρ οἰκοὶ καθήμενος, οὕτως ἄδει καὶ τέρπεται, μήλια εἴποις πανηγυρίζειν αὐτὸν, καὶ ἐπιθαλοποιεῖσθαι τῶν ὑμεταίων ἡχῆ· μᾶλλον δὲ ὑπερῆ τούτου ἔοικεν ἀγαλλίσει.

K'. Τούτων οὕτω προαγγελθέντων, προσκαί ὁ Ἰωάννης· ὁ δὲ ἀφικόμενος ἐκελεύετο αὐτὴν ἐκκοπεῖσαν δεξιὰν, ἧς ἐμφανισθείσης ἰνετο^m καὶ τις γραμμὴ τῆς διακοπῆς, τοῦτο μούσης τῆς Θεομήτορος, τὴν ἐκκοπήν ἀφειδὴ καταμηνύουσα. Ἐφ' οἷς ὁ βάρβαρος ἐφησε· ἐξισάμενός σε ἰατρός, Ἰωάννη, καὶ τίνα τὰ θέντα σοι φάρμακα; Ὁ δὲ λαμπρῶ τῇ φωνῇ μεγάλη κήρυξ τοῦ θαύματος γίνετα· « Καὶ ὁ μου, φησὶν, ὁ παντοδυνατώτατος ἰατρός, ὅς ὑπερῆριζουσαν ἔχει τὴν δύναμιν πρὸς τὴν θείην. Καὶ ὁ βάρβαρος ἀπεκρίνατο· « Ὅς εἰκασμὸς ὄρωπε, ἐπ' ἀνευθύνους δὲ πέπονθας, πέπονθε λοιπὸν ἡμῖν σύγγνωθι, ἐφ' οἷς ἀπερισκέπτως ἀλογίστοις ταῖς ἀποφάσεσιν ἐπιηρέγκαμέν· τιμωρίαν. Ἰθὶ τοίνυν τὴν προτέραν ἐπέπαν· καὶ πρῶτος ἔση ἐν τοῖς ἡμετέροις συμβολῇ γὰρ πρόξαιμέν· τι πῶποτε τοῦ λοιποῦ ἐπιπαραίνεσέως· τε καὶ συμβουλής. »

KA'. Ὁ δὲ πεσὼν χαμαὶ, προσεκύνησε· καὶ νῆς κείμενος ἐδέετο ἐκεῖνον ἐπ' ὤραν ἰκανὴν, ρηθῆναι οἱ, καὶ ἄλλην ἐάσαι τοῦτον ὄδον εἰ σμικτέραν ὀδεῦσαι, καὶ ἀκολουθεῖσαι τῇ λ' Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ὁ δὲ βάρβαρος οὐκ ἔδωκε συγχώρησιν. Καὶ ἦν ἰδεῖν μονομάχους, ὡς εἴποι, τὸν βάρβαρον, καὶ τὸν δικαίον. Ὁ μὲν δὲ ἡγωνίζετο ἐπέχειν τὸν Ἰωάννην τοῖς τοῦ κοῦσμοῖς· ὁ δὲ βίαιός τις ἦν ταῦτα ἀπορρήξει σπουδῆς, καὶ ἀγγελικαῖς πετάσαι τοῖς πτέρυστάδιον τότε ἠνεωγμένον μέγα ἐτύγγανεν, αὐτῆς δὲ Χριστὸς προσεκάθητο, καὶ τὸ θεάτρον ἦν ἰδοῦ. Ἐρεῖ δὲ τις δικαίως, καὶ τοὺς πονηροὺς στερωὶν παραθαρρύνειν τὸν βάρβαρον, καὶ ἐπιπρὸς πιθανότητας. Νικᾷ δὲ μετὰ πολλῆς ἀναμῆς ὁ ἐμὸς μονομάχος, καὶ πιθανὰ πάντα τοῦ ἀν

¹⁴ Amos v, 18. ¹⁵ Psal. xli, 5. ¹⁶ Joan. xiv, 6.

VARIÆ LECTIONES.

¹ ἐπιθαλοποιεῖσθαι. ^m ἐπεφαίνετο. ⁿ Edit. δέξιν. • Edit. πραινέσεως. ^p R. deest of.

νηπίων λελόγισται. Καὶ νικητῆς ἀπεισιν (20), ἄνθρωπος τὴν κεφαλὴν ταίνει, περιφανεῖ, καὶ ἡ εἴσεισι φαιδρωπὸς, ὁ πρὶν ἐξῶν αὐτὸν ὄς.

Καὶ δύο προκειμένων αὐτῷ τῶν Δεσποτικῶν πον. τῆς μὲν, πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα, καὶ διανεμεῖν ὀριζομένης · τῆς δὲ, καταλιμπάσας, καὶ ἀγρούς, καὶ τᾶλλα πάντα, ἔνεκεν τοῦ τοῦ Δεσπότη, οὔτε περὶ τὴν προτέραν τὴν σχολὴν, ἢ ἴσως μὴ ἐμβραδύνη · οὔτε δευτέραν ποιεῖ, ἴσο ὡς ἔτυχε ταῦτα ελαχρότερος προβαλεῖν, καὶ διαμάχαι πολλὰ τῶν ἠφκειωμένων αὐτῷ, ἄλλων ἄλλο προβεδλησὺ κληρονομεῖν δίκαιον, ἀλλὰ μέσος ἀμφοτέ-
 ρων, καὶ ὡς εἶχε τὰ ὑπάρχοντα διανεμάμενος, αἰχμαλώτοις, δούλοις τοῖς ἑαυτοῦ · οὗς δὴ θερίας ἤξιωτε · συγγενέσι καὶ τοῖς θεοῖς σπασ ναοῖς · ὡς ἐξῆλθε γυμνὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς, οὕτω γυμνὸς ἐξῆλθε τοῦ κόσμου, πλὴν τῶν ἰσων ἐπιδημάτων, καὶ ἀπίων εἰς Ἱερουσόλυμα, προσήκουσαν προσκύνησιν ποιησάμενος ἐν αὐτοῖς τοῖς σεβασμοῖς, ὡς ἐλαφὸς διψῶσα τὸν τὴν ἔρημον ἐξεῖσι, καὶ τὴν τοῦ θεοφόρου πύραν καταλαμβάνει (21), ἔχων ὀπαδὸν, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σκοποῦ κοινῶν, Κο-
 ρῆ) τὸν αὐτῷ συμμετασχόντα καὶ ἀναγωγῆς εἰσεως. Εἶπερ ἂν αὐτοὺς ζευγὸς ἱερὸν εἶναι, τὸν ζυγὸν τρέχειν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἂν
 αὐτὸν ἐπαυχένιον.

Ὁ γοῦν Ἰωάννης, ὃς τοῦ λόγου ἐστὶν ὑπόθε-
 θεῖαν ἐκείνην μάνδραν εἰσιῶν, τοῦ ποιμένου παρὰ τοὺς πόδας, λιπαρῶς ἐξαιτούμενος, ὡς κατὰ προβάτων ταγῆναι, ἀπολωδὸς ἑαυτὸν καὶ ἐξ ἐρήμων ὀρέων ἀρεῖ ἐπιστρέφοντα πρὸς

nl. cxiii, 9. ¹⁸ Matth. xix, 21; Luc. xviii, 22. ¹⁹ Matth. xix, 29.

VARIE LECTIONES.

L. ἴσο μὴ ὡς ἔτυχε ταῦτα εἰάσαι. r. Als. ἐπὶ. OEcclamp. ad Christi jugum transtulit.

NOTÆ.

καὶ νικητῆς ἀπεισιν. Postquam Joannes pri-
 onis dignitatem aliaque munera, quid-
 d chalisam fungebatur, reliquit, suffectus,
 r in ejus locum fuit, Theodorus Mansuri,
 roemiliter patruelis; barbaro hanc saltem
 facere volente, ut in honestissima illa
 continuaretur dimissa ab Joanne dignitas.
 mus felix iste fuit: siquidem Theophanes
 a 18 anno Isauri, id est Christianæ æræ
 156, ad deserti regionem esse relegatum:
 sum forte Leonis machinatione factum esse,
 amicos Joannis persequentis, ominatur
 mius.

Καὶ τὴν τοῦ θεοφόρου Σάβα Λαύραν κατα-
 ει. Ad quam nempe Cosmas præceptor suus
 rat. Anonymus Græco-barbarus, de locis
 lymitanis, ab Allatio editus inter Symmicta,
 et ubi de Laura Sancti Sabæ: Supraque,
 Jerusalem, inter colles, est monasterium seu

instruxisse ad demulcendum Joannem. Vicit ta-
 men multa cum laude duellator meus; cunctaque
 adversarii ad persuadendum momenta tanquam
 sagittæ parvulorum habita sunt ¹⁷. Victor discessit
 illustri vitta redimitus caput, et hilari vultu domum
 ingreditur, qui mæstus ante et tristis exierat.

XXII. *Facultates et bona distribuit.* — Cæterum
 cum duæ Domini sententiæ ipsi propositæ essent,
 altera qua facultates suas vendere et dare pauperi-
 bus jussum est ¹⁸, altera quæ domos et agros,
 cæteraque omnia propter Dominum relinquere præ-
 scribit ¹⁹, circa primam nullum tempus contri-
 vit, ne forte diuturniore mora distraheretur; alte-
 rius vero præscriptum non ita gessit, ut; relictis
 temere possessionibus, inter eos qui sibi conjuncti
 essent, lites orirentur et jurgia plurima, aliis
 aliud jus adeundæ hæreditatis obtendentibus: ve-
 rum medius inter utrumque incedens, [XIV] bona sua
 partitus est in pauperes et captivos, inque servos
 quos libertate donavit, ac tandem in consanguineos,
 ita tamen ut pars quoque sua templis consecrata
 esset. Quemadmodum nudus e materno utero ex-
 ierat, sic excessit e mundo, necessariis duntaxat
 vestibus retentis. Talis Hierosolymam petiit, ubi
 adorata, quo par erat cultu, eorum locorum ma-
 jestate, Deum ipsum ad instar cervi siliens, in
 solitudinem contendit, et divini Sabæ lauram asse-
 quitur, comitem et socium habens cum itineris,
 tum propositi, Cosmam illum, quem ejusdem edu-
 cationis ac institutionis habuerat participem.
 Dixisses eus par sacrum esse, quod ad Christi
 jugum una curreret, ut illi colla submitterent.

XXIII. *Joannes a pastore monasterii excipitur.* —
 Joannes itaque, qui unus narrationis meæ argumen-
 tum est, divinum illud ovile ingressus, pedibus
 pastoris advolvitur, enixe rogans ut inter oves
 quæ illic versabantur, admitteretur; ovem scire

D Laura S. Sabæ, et illius sepulcrum. Monasterium
 exædificatum est juxta torrentes. Sub monasterio
 fons scaturit, quem ille precibus a Deo impetravit.
 Templum trulla erigitur, eaque cæruleo imbuta:
 Αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸ κέλλην τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ
 Δαμασκηνοῦ· αὐτοῦ ἔγραψεν τὸ, « Ἀξίον ἐστὶν ὡς
 ἀληθῶς, » καὶ τὴν Ὀκτώηχον. Prope est cella S. Jo-
 annis Damasceni, in qua composuit Troparium, « Di-
 gnum est vere, » et Octoechum. Porro Tro-
 parium istud, Ἀξίον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς, quotidie
 apud Græcos in honorem Dei Genitricis canitur in-
 ter sacra Missarum solemnia, post peractam con-
 secrationem.

(22) Ἀλλὰ καὶ τοῦ σκοποῦ κοινῶν Κοσμῶν.
 Cosmas hic est melodus, seu canonum carminumve
 ecclesiasticorum auctor præcipuus, Damasceni
 condiscipulus et adoptivus frater, de quo jam
 facta est mentio, ac rursus amplius infra di-
 ceturi.

perditam appellans, quæ ex desertis montibus ad Christum pastorem rediret. Gavius est ea re sacri gregis præfectus, eumque isto consilio beatum pronuntiavit. Operæ autem pretium esse duxit, novitium, tum vitæ splendore, tum eximia scientia illustrem, uni cuiquam e præcipuis senioribus committere, ut ille sub tanto duce in vita Dei sine erroris periculo graderetur. Quem itaque unum ex alumnis monasterii omni virtutum genere illustrem æstimabat, hunc primum accersit, cui Joannem concedere nititur. Verum ille abnuvit, causatus haudquaquam se parem esse tanto viro regendo, qui magnam sibi opinionem sapientiæ paraverat. Ex misso, alterum præfectus vocat. At secundus ille eadem quæ prior locutus est. Tertius deinde post illos adductus cum esset, alique rursus non pauci; una omnes voce deprecari a se cœperunt Joannis instituendi curam.

XXIV. *Seni traditur instituendus.* — Post multos tandem eorum senex alius accersitur, moribus simplex, sed plurima scientia ornatus, qui prompto animo promptum Joannem excipiens, in cellam suam una cum eo pergit. Quocirca præclarum illud fundamentum substruit, ne arbitrato suo quidquam gerat, ut partos per orationum contentionem sudores victimæ instar Deo offerat, ut oculis lacrymas exprimat, quibus vitæ prioris maculæ eluantur: eas quippe sacrificium purum apud Christum censeri, omni alio suffimento suavius. Atque hoc primum de iis rebus ei præceptum est, quæ corporis adminiculo peraguntur. Circa illa vero quæ ad animum spectant, indixit ei ne mundanam ullam intra se pingoret imaginem, aut rerum minime convenientium formas adumbraret; mentem ab omni vano tumore integram servaret; ac ne amplitudine doctrinæ efferreretur, existimaret se [XV] nondum quibuscunque studuerat assecutum; visiones, arcanasve manifestationes non appeteret; eo usque non superbi-ret, ut nimia fiducia in hac versetur opinione, adeptum se ejusmodi scientiam, quæ nulli sit errori obnoxia, donec animæ a corpore divisio fiat; sed contra reputet timidus et anticipites cogitationes esse, incertasque providentias et rationes ²⁹. Quocirca in id contendere eum monuit, ne cogitatio sua dispergeretur, sed summa cura eam colligeret, ut hoc pacto divina luce mens perfundatur, purgetur animus, et corpus mundum evadat, tum denique corpus cum anima sic cum mente copuletur, ut triplex ea res propter conjunctionem cum simplicissima Trinitate simplex subinde efficiatur, et homo non jam carnalis, nec animalis, sed ex toto spiritualis transformatis nimirum voluntatis inductione duobus

τὸν ποιμένα Χριστόν. Ἦσθη τοίνυν ὁ τῆς πρὸς αὐτῷ, καὶ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν. Καὶ δόξαν αὐτῷ διὰ τοῦ βίου περιφανὲς καὶ τησεως τὸ περιόν, ἐνὶ τῶν μεγάλων παραδοῦναι· τῶν τὸν νήλυν, ὡς ἂν ὑπ' ἐκείνῳ καθηγεμόνι· μενος, ἀπλανῶς ἐπιπορεύεται τὴν ὁδόν, τῆς Θεοῦ· ὃν φέτο ἐκ τῶν τῆς μονῆς μοναχῶν ἐκκαλοῖς ἐπίσημον εἰσκαλεῖται πρῶτον, καὶ ἔγχε αὐτῷ τὸν Ἰωάννην ἐπιχειρεῖ· ὁ δὲ ἀπανταν ἦν, οὐχ ἱκανὸν εἶναι ἑαυτὸν φάσκων εἰς ποιμα ἀνδρὸς τοιοῦτου, μέγα τὸ κλέος ἀραμένου ἐπιφία. Παρήκε τυτονὶ τὸν γέροντα ὁ ποιμα καὶ μετ' αὐτὸν ἔτερον εἰσκαλεῖται. Καὶ ὁ δετὰ ὁμοία τῷ προτέρῳ ἔλεγε. Τρίτος μετ' ἑ ἄλλος εἰσήγετο, μετὰ δὲ τούτους οὐκ ὄλγοι·

B Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι ἀπαντι προστάσιαν τοῦ Ἰωάννου.

ΚΔ'. Μετὰ δὲ τοὺς πολλοὺς, ἄλλος εἰσήγετο ἡ τῆς ἀπλοῦς, τὴν γῶσιν πολλὸς, καὶ πρὸς πρῶτον τὸν Ἰωάννην δεξάμενος, εἰς τὸ καλὸν ἴδιον ἀπεισι σὺν αὐτῷ. Καὶ τὸ καλὸν θαμέλει τον αὐτῷ ὑποτίθησι, τὸ μὴδὲν πράττειν ἰδίῳ ματι, θύειν δὲ Θεῷ ἰδρώτας, ἐν προσευχαίς τούτων ἔκτενὲς καὶ ἐπίπονον, καὶ ἐξ ὀφθαλμοῦ κρύειν ἐπιέμενον τῆς ἐπὶ τῷ προτέρῳ βίῳ· σεως ^a, ἡ θυσία καθαρὰ λελογίσται τῷ Χριστῷ πᾶν ἄλλο θυμίαμα. Καὶ τοῦτο μὲν πρῶτον, καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐνεργούμενα· εἰς τὰ κατὰ φύσιν μὴδεμίαν ζωγραφεῖν κοσμικὴν φαντασίαν, ἢ κονίζειν ἐν αὐτῇ τύπους πραγμάτων οὐ καθῆται τὸν νοῦν ἐξ ἀπὸ παντὸς φυσήματος διακένου ρεῖν· μήτε μὴν τῶ τῶν μαθημάτων πλήθει ἐσθαι, καὶ ἐν οἷς μεμάθηκε, τὸ πᾶν καταλαβῆ ολεσθαι· μήτε ἐφῆσιν ἔχειν ὀπτασιῶν τινα ἀποκρύφων ἀποκαλύψεων, μήτ' ἐκπαρθήσεσθαι· νοῦν· ἑαυτῷ τεθαβῆρῆκεναι· ποτὲ ἡ δόξα σκεῖσιν ἀνεπισφαλῆ, ἕως ἂν διχάζηται, ἀλλ' εἰδέναι τοὺς οἰκείους λογισμοὺς, καὶ τὰς αὐτοῦ ἐπισφαλεῖς· σπεύδειν δὲ μὴ ἔφιν σχεδίνυσεθ δianoian, ἀλλ' ἐπειγῆσθαι ταύτην συνάγειν ἐστατα, ἐν οὗτω δὲ, ὁ μὲν νοῦς αὐτῷ φωτισθαι Θεοῦ, καθαρθεῖν γ δὲ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα κασθεῖν, καὶ τέλος, τὸ σῶμα σὺν τῇ ψυχῇ ἐπισυ τῷ νοῖ, καὶ τὸ τριπλοῦν ἀπλοῦν γένηται· εἰ πρὸς τὴν ἀπλουστάτην Τριάδα ἕνωσιν, καὶ ἀνθρωπος, οὐ σαρκικός, οὐδὲ ψυχικός. ἀλλὰ πνευματικός, μεταστοιχειωθέντων τῶν δύο γ προαιρέσει εἰς τὸ τρίτον καὶ πρῶτον· λέγο τὸν νοῦν. Οὕτω δὲ ὁ πατὴρ τῷ παιδί, τῷ μηδιδάσκαλος ὑποθέμενος, προσυπέθετο αὐτῷ καεῖπών· «Μὴ πρὸς τινὰς ἐπιστείλης ἐπιστω τὸ παράπαν φθέγγῃ τι τῶν τῆς ἐξω παιδείας.

²⁹ Sap. ix, 14.

VARIÆ LECTIONES.

^a R. deest τὴν. ^t R. περι, male. ^u Mss. R. ἐπὶ τὰ πρόσω καθάρ. ^v Edit. deest ἔχειν. AI. εἰς ἔλθῃν. ^x R. μήτε κειθήσεσθαι. ^y R. καθαρῶν.

δε ἄσκει μετὰ συνέσεως· οἶδας γὰρ τοῦτο μὴ μόνον τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων εἶναι παράγγελμα, ἀλλὰ καὶ Πυθαγόρας ἐκεῖνος ὁ Σάμιος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἔρει μυστούμενοις, αὐτῶ τὰ τῆς φιλοσοφίας μυστήρια, πολυετῆ παρήγγελλε τὴν σιγήν. Καὶ μὴ δόξης καλὸν εἶναι, τὸ τὰ καλὰ παρὰ καιρὸν φθέγγεσθαι· εἰς αὐτοῦ γὰρ ὁ Δαβὶδ δὴγγείτω σε, ὅς φησιν, *ὄτι Ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν*. Εἶτα τί ἐντεῦθεν αὐτῶ συμβέβηκε, λέγοντος ἀκουσον. *Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου, τῶ πυρὶ πάντως τοῦ πρὸς Θεὸν ἔρωτος, ἐν τῇ κατὰ δianoian δὲ μελέτῃ τὸ πῦρ ἐκείνο τῶ προφήτῃ ἐξήφθη.* »

domis ²¹. Quid autem hinc ei contigerit, audi narrantem : *Concaluit cor meum intra me* ²²; igne nique divini amoris. Porro ignis assidua meditatione in Propheta succensus fuit. »

ΚΕ. Ταῦτα τῶ Ἰωάννῃ ὁ γέρον (23) παρήγγελλε, καὶ οὐκ ἦν καθ' ὁδάτωθ γράφων, οὐδὲ κατὰ πετρῶν σπάρων, ἀλλ' εἰς γῆν ἀγαθὴν. Χρόνος οὖν παρηλθεν βελός, καὶ ὁ Ἰωάννης ἦν διὰ πάσης πείρας τῶ γέροντι παιδοτριβοῦμενος, καὶ κατὰ πάντα τὴν ὑπακοὴν ἀκραιφλεῖ ἐνδεικνύμενος. Καὶ οὐκ ἦν ἀντιλογία τῶ Ἰωάννῃ ἐν οἷς προσετάττετο. Οὐκ ἦν γογγυσμὸς ἐν γνώσει, οὐδὲ διαλογισμὸς ἐν καρδίᾳ, ὅπως ἀνακρίνων ἐπὶ, ἄπερ ὁ ἐπιστάτης αὐτῶ διορίζετο. Ἄλλὰ αὐτοῦ μόνον ἐν μέσῃ διανοίᾳ ἐγκεκολαμένον εἶχεν, πλεῖν ἕως βάθους, ἐπὶ παντός ἔργου καὶ προστάγματος, τὸ ποιεῖν, ὡς Παῦλος παρακαλεῖται, τὸ ἐπιταγμένον χωρὶς γογγυσμοῦ καὶ διαλογισμῶν. Τί γὰρ κέρδος τῶ ποιῶντι χρηστὸν οἶον δήποτε, ἂν ἐπιπέθῃται οἱ τοῖς χεῖλεσι γογγυσμὸς, ἢ τῇ καρδίᾳ ἐμφωλεῖται, ὡς ἔρις, διαλογισμὸς πονηρός; Πότε βελτιώσεται ἡ ψυχὴ τῶ οὕτω διακονοῦντι; Πότε τὴν ἐπὶ τὸ πρῶτον σχολίᾳ προκοπήν; Διὰ τοῦτο πονοῦσιν [οἱ πολλοὶ τάχα τὸ δοκεῖν, περὶ τὰ τῆς ἀρετῆς, καὶ πονοῦσιν] ἐκτὴ πρὸς τὰ ἐμπροσθεν οὐ προσκόποντας.

ΚΓ. Εἶτα τοῖς μείζονσι τῆς ὑπακοῆς ἀγωνισμασιν ἡγυμνάζων ὁ γέρον τὸν ἀθλητὴν, τί μηχανάται; Σπυρίδας ὅς εἶχον ἐργόχειρον, πολλὰς συναγχοῦς, ἐπέρασιν προβάλλεται τοιανθῶ, εἰρηκῶς τῶ Ἰωάννῃ οὕτως· « Ὡς ἤκουσται μοι, τέκνον, ἐν Δαμασκῶ πολλοῦ κωλεῖσθαι τὰς σπυρίδας, ἢπερ ἐν τοῖς τῆς Παλαιστίνης μέρεσι, καὶ χρεῖων, ὡς οἶδας, πολλῶν ἡμῶν δεῖ· ἀνελόμενος οὖν ἀπάσας, ἐκεῖ, ὡς τάχους ἔχεις, πορεύου, καὶ μὴ ἄλλως ταύτας πωλήσης, μηδὲ παρὰ μικρὸν, εἰ μὴ ὡςπερ σοι ἐντέλλομαι· » ὑπὲρ τὸ διπλάσιον τοῦ ἀξίου τὸ τίμημα ὀρυσάμενος. Οὐκ ἀντίειπεν δὲ, οὐδὲ τὸν ἐπιτάξαντος λόγον ἀνέκρινεν,

²¹ Psal. xxxviii, 3. ²² ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES.

« R. ἐπιτάγματος. » Desunt in edit.

NOTÆ.

(23) Ταῦτα τῶ Ἰωάννῃ ὁ γέρον. Hic ad longum edisserere non vacat, quam felicem virtutibus excolendis operam dederit. Quarum certa nobis specimina ex ipsius quæ supersunt operibus licet eruere : præsertim vero ex homilibus quatuor asceticis, quas in illustrissimi Metensis episcopi bibliothecæ codice nuper reperi, et in appendix operum illius Græce Latineque sum, si Deus concesserit, editu-

illis prioribus in tertium illud et primum, mentem scilicet. Atque talia quidem præcepta pater filio, et magister discipulo dedit, sed et illud quoque subiecit : « Ne ad ullos miseris epistolam : nihil prorsus externarum disciplinarum eloquaris. Silentium prudenter cole. Nosti siquidem istud non nostrorum modo philosophorum præceptum esse : sed et Pythagoras Samius discipulis suis quos arcanis philosophiæ imbueret, multorum annorum silentium indicabat. Neu arbitreris bonum esse bona intempestive loqui ; quin potius David hujus tibi documentum auctor sit, ubi ait : *Silui a*

XXV. Hæc Joanni senex denuntians, non in aquis scribebat, non super petram serebat, sed in terra bona. Aliquantum igitur temporis elapsum est, cum Joannes a senes omni periclitationis genere institueretur, eique exactam in re quavis obedientiam exhiberet. Nulla ejus erat ad imperata detrectatio, nulla in lingua murmuratio, disceptatio in corde nulla, qua magistri jussa intus dijudicaret; sed hoc unum in media mente tanquam in tabulis inculptum habebat, ut secundum Pauli consilium, quidquid ageret aut agere juberetur, hoc sine querimonia et disceptationibus perficeret. Nam quid illum juvat bene agere, cujus in labiis insideat murmuratio, aut mala discussio in corde quasi serpens delitescat? Quando nam futurum sit, ut melior fiat animus illius qui sic obsequitur? Quando nam ulterius ad meliora provehetur? Nimirum id in causa est, ut multi forte exercitatione virtutis laborent, ac incassum laborent, nihil ad ea quæ priora seu anteriora sunt, proficientes.

XXVI. Joannes Damascus mittitur ad sportas vendendas. — Post hæc autem, cum senex pugilem suum majoribus obedientiæ certaminibus assuefaceret, quid tandem commiscitur? Sportas, quas suis manibus contexuerant, multas colligens, [XVI] ejusmodi prætextu utitur, his verbis Joannem alloquens : « Audi, fili, sportas Damasci carius, quam in Palæstinæ partibus, vendi; multis porro, ut ipse noeti, rebus indigemus; his ergo omnibus acceptis, eo proficiscere quam celerrime poteris, neque vel tantillo quidem quam tibi constituo, minoris eas vendideris. » Tum simul pretium

rus. Hoc unum monebo ex his orationibus comperitum fore, sanctissimum virum ad summum perfectionis apicem subisse, tum profunda sui demissione atque humilitate, tum singulari erga divinam Eucharistiam reverentia ac devotione : quibus addendum ardentissimum erga Deiparam studium, quod in aliis passim homilibus significato gesit.

duplo quam par erat majus desinit. Illa vero relictis non est, nec præcipientis sermonem discussit, cum factus obediens esset usque ad mortem²²; sed obedientia velut alis quibusdam instructus, sarcina in humeros imposita, Damascum pesit, indutus centones squalore et alluvio obritos, qui prius in ea illustris splendidusque egerat, forumque peragrabat ut sportas suas venderet. Cum autem carius supra modum eas æstimaret, risum sui movebat, omniumque convitiis et contumeliis exagitabatur. Tandem unus quidam ex his quos habuerat in famulatio, dum clarus esset in ea civitate, haud procul stans, vultumque ejus in animum revocans, virum ita abjectum ac pannosum, quis esset, quisque fuisset olim, agnovit. Mox corde punctus accessit, tanquam eum ignoraret quem apprime noverat, sportas tanti emit, quanti postulabatur. Accepta pretio Joannes ad eum qui se miserat regreditur, humi prostrato

Α ὁ μέχρι θανάτου ὑπήκοος, ἐπιωρίζεται δὲ τὸν φ ὁ περὶ τὴν ὑπακοήν, καὶ εἰς δαμασκὸν ἐπι ὁ πρὶν περίοπτος ἐν αὐτῇ, βακενδυτῶν, αὐχὴ καὶ βυτῶν. Καὶ περιεῖη τὴν ἀγορὰν τὴν τῶν ἐ δων ποιούμενος διαπώλησιν. Ὡς οὖν πολλοῦ τι ἐποιεῖτο τιμήματος, γέλωτα παρείχε, καὶ δὲ δους καὶ ὕδρων τοῖς πᾶσιν ἐγένετο. Εἰς τοῖσι ἐξυπηρετουμένων ὁ αὐτῷ, ὅτε περιφανὴς ἐν τῇ διέπρεπε, κατὰ πρόσωπον στάς, καὶ τὴν ὄψιν ἐ εἰς διάνοιαν ἐμβαλλόμενος, ἐγνώρισεν τὸν οὐτι πεῖνόν, τὸν οὕτω δυσεῖμονα, ὅστις εἶπεν, καὶ ὄσος χανε. Καὶ συντριβείς τὴν καρδίαν, πρόσπεισεν μὲν εἰδώς ὁ εἰδώς, καὶ τὴν στυριβῶν ἐξέ ἐποιήσατο, δούς αὐτῷ ὅσον ἐπεζητήθη τὸ τίμημα δὲ τοῦτο λαθῶν, παλινοδίαν ποιεῖται πρὸς τὸν Β λάμενον, καὶ οἷά τις νικηφόρος ἐπάνεισι, γεν εἰς τοῦδαφος καταβαλὼν τὸν ἀντίπαλον ἑ, ὅς τῆς κενῆς δόξης καὶ ὑπερηφανίας γεννήτωρ. fortiter adversario, inanis gloriæ et superbis

XXVII. *Funebre canticum edere rogatur.* — Forte ex vicinis præfecti Joannis monachus quidam, terrestri peregrinatione cum coelesti domicilio commutata, ad Deum concesserat. Habebat is fratrem germanum, qui tristi hoc casu victus, fraterni funeris acerbiter celare nequaquam valebat. Quamobrem Joannes ei solatium afferre nitebatur, et quibus verbis poterat, a mœstitia revocare. Ille vero enixe eum rogare cœpit ut levandi doloris, animique sui excitandi gratia modulum aliquem conderet. At Joannes præceptum senis reveritus, haud se postulatis facilem præbuit. Ille contra importunior ingruens, nullum precibus finem facere. « Quidni enim, inquebat, dolentis animi miserere? Quidni tenue illi medicamentum admoves, quod dolorem arceat? Si corporum medicus esses, meque corporalis dolor conficeret, annon mihi pro viribus remedium afferres? Sed et si gravi aut forte etiam letali morbo laborarem, nunquid non hujusce neglectus et incuriæ Deo pœnas dares? Sin vero senis præceptum vereris, scito me rem istam tanto secreto celaturum, ut ad nullius aures perferatur. » Flecitur demum his sermonibus Joannes, concinnumque ei de mortuo modulum componit, qui etiamnum hodie omnium ore canitur, illum scilicet: *Humana cuncta vanitas*, etc.

²² Philipp. II, 8.

VARIAE LECTIONES.

^b R. ἐξυπηρετούντων. ^c Mss. R. τὸν πολέμιον. ^d Ita Reg. Edita non habent, nec legisse videtur stant. Acropol. ^e Mss. R. εἰ τις ὀδύνη με.

NOTÆ.

(24) Ὁ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τοῖς πάντων στόμασιν ᾄδεται. Damasceni carmen, cujus prima verba Joannes Hierosolymitanus recitat, integrum hic afferre juvat ex Constantini Acropolitæ sermone.

Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα,
ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον.

Ὁδὲ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει δὲ ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος ταῦτα πάντα ἐξῆς διὰ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βοηθῶμεν·
Τούτῳ μεταστάντας ἐξ ἡμῶν ἀνάκυσσον,
Ἐνθα πάντων ἐστὶν ἡ σωτηρία.

Horum versuum hic sensus est :
Humana omnia vanitas,

ΚΗ'. Ἀπὴν δὲ ποτε τοῦ καλλίου ὁ τοῦ Ἰωάννου Ἀ καθητούμενος ὁ δὲ ἐντὸς τῆς κέλλης ἐναρμενίως ὑπῆδε τὸ εἰρημένον τροπάριον, καὶ ὁ γέρων ἐκτὸς περθεαῶς, τὴν μελουρικήν φθογγὴν ἐκείνην ἐνωτί- ζεται, καὶ μετ' ὀργῆς οὐ πολλῆς τῷ Ἰωάννῃ φησὶν· Ἐὐταῦς ἐπιλέλῃσαι τῶν ἀρχῆθ' ἐν σου ὑποσχέσεων; καὶ ἀντὶ πενθοῦντος καὶ σκυθρωπάζοντος, διαχει- ρένος κάθη, καὶ θρυπτόμενος τοῖς μελίσμασιν. Ὁ δὲ τὴν αἰτίαν ἐξεῖπε τῷ γέροντι, καὶ τὸ τοῦ βια- ζομένου ἰκύνθος προῦδάλλετο, καὶ πρηγῆς πεσὼν, ἐξήτατο συγγνώμην. Καὶ ὁ γέρων, οἷα λίθος, καὶ ὡς ἄκμων ἴστατο, μηδ' ὄλωσ τῷ ἰκετεύοντι ἐνδοῦς, καὶ ἐξίβαλεν αὐτὸν τῆς κέλλης εὐθύς.

ΚΘ'. Ὁ δὲ θαυμαστὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ εἰς μνήμην αὐτοῦ τῆς προγονικῆς παρακοῆς γίνεται, καὶ τῆς ἐκ τοῦ παραδείσου διὰ ταύτην ἐκπτώσεως. Καὶ οὐκ εἶχεν ἴσα καὶ γέννηται, ἢ ποῖ ἔ τράπηται. Καὶ πλέον ἦν κινῶν ὑπὲρ τὸν ἀποδαλόντα τὸν ἀδελφὸν, τοῖα δὲ Δαγὶ καθ' ἑαυτὸν, ὡς Ἐκεῖνος μὲν ἀδελφὸν ἀπεδά- λετο, ἐγὼ δὲ τὴν ἐμὴν ψυχὴν διὰ τῆς παρακοῆς ἀπ- ολώλεκα. Τέλος ἐτέροις γέρονσι πρόσκειται, οὐς τῶν ἄλλων ἦδει ἐξαιρέτους πρὸς ἀρετὴν, καὶ πρέσβεις προβάλλεται πρὸς τὸν γέροντα δυσωπῆσαι καὶ ἀεθῆναι, ὡς ἂν παρακληθεῖται, καὶ συγγνώμῃ τῷ Ἰωάννῃ τὸ ἐγκλημα. Ἀπῆλθον οὖν ἐκεῖνοι, καὶ ἐβυσσώπησαν ὁ δὲ οὐκ ἐνεδίδου, ὡς ἀνδρείας, οὐδὲ παρεχώρει ἢ τῷ μαθητῇ τῆς εἰς τὸ κέλλιον εἰσ- ἔδου.

Α'. Καὶ τις τῶν μοναχῶν ἐκεῖνων ἀποκρινάμενος εἶ- ρπεν· Ἐξὸν ἄλλην ἐντολὴν δοθῆναι τῷ ἁμαρτήσαντι, καὶ μὴ ἐκπαιεῖν τῆς συναυλίας τῆς μετὰ σοῦ. Καὶ ὁ θαυματούμενος ἐφησε· Ταύτην τῷ Ἰωάννῃ ἐντολὴν ἐφόμαί, εἴγα βούλεται συγγνωμονηθῆναι αὐτῷ τὴν παρακοῆν, πᾶσαν διελθεῖν τὴν τῆς λαύρας περιοχὴν, καὶ δι' ἑαυτοῦ ἐκκαθάραι τὰ ἐν ταῖς κέλλαις τῶν μοναχῶν τῶν ῥυπασμάτων οἰκίδια. Ὁι δὲ ἀκούσαν- τας, ἐπὶ τῷ λόγῳ ἐγκαλυψάμενοι, κατηφείς ἀπήσαν, καὶ τὸ τοῦ γέροντος ἀνένδοτον ἐκπλητόμενοι. Οὐς προσυπαντήσας ὁ Ἰωάννης, καὶ τὴν συνήθη βαλὼν βράχον, ἤραιο περὶ τῆς πατρικῆς αὐτῷ ἀποφά- σεως. Οἱ δὲ τὴν αὐστηρίαν τοῦ γέροντος ἐκπλή- τισθαι ἀπεκρίναντο, καὶ τὴν ἀπόφασιν δι' αἰδοῦς εἶχον ἐξεῖπειν ὁ δὲ καὶ λίαν αὐτοὺς ἀνακαλύψασθαι προσδυσωπῶν ἦν. Πεισθέντες οὖν τὴν ἀσχήμονα λεῖπὴν ἀνακάθαρσιν λέγουσιν. Ὁ δ' ἀκηχοῦς ἤσθη μᾶλλον παρ' ἐλπίδα πᾶσαν αὐτῶν, καὶ ῥῆθον εἶναι μοι τοῦτό φησι, καὶ πρὸς ἡδονὴν μάλιστα. Εὐθύς οὖν ἔπεισι, καὶ τὰ τῆς καθάρσεως ἐργαλεῖα ἐζητηκῶς, καὶ λαβῶν πρόσκειται τῇ κέλλῃ τοῦ ἐκεῖ γειτονοῦντος τῷ γέροντι, καὶ εἰσιῶν ἐν αὐτῇ, χεῖρας μολύνειν

²¹ Gen. iii, 23.

VARIÆ LECTIONES.

¹ R. βιασαμένου. ² R. ὁ τι καλ... ἢ πῆ. ³ Edit. οὐ παραχ.

NOTÆ.

*Quæ non existunt post mortem.
Non manent opes, non comitatur gloria.
Ingruens enim mors cuncta hæc evanescere facit.*

*Immortali igitur Christo clamemus :
Translati hinc præsta requiem,
Ubi omnium salus est.*

[XVII] XXVII. *Joannes a magistro ejicitur.* — Aberat forte a cella magister Joannis, qui interea prædictum carmen intra cellamad harmoniam succinebat, cum senex foris adveniens, anavem hunc sonum excipit multaque ira commotus, ad Joannem ait : « Ilane prima promissa exciderunt e memoria, proque luctu ac mœrore lætitia diffusus sedes, et delicias canendo captas? » Tum ille seni causam exponere, ejus a quo sibi vis esset illata, luctum obtendere, ac pronus in terram corruens veniam efflagitare. Senex vero ad modum lapidis aut incudis consistens, nihil precibus ejus annuebat, quinimo eum statim cella ejecit.

XXIX. Continuo itaque admirabili viro in mentem venit primorum parentum inobedientia ²¹ eorumque propter illam expulsio e paradiso. Nec quid ageret sciebat, aut quo se verteret : graviorique luctu premebatur, quam qui fratrem amiserat. Aiebat nimirum apud se : Ille quidem fratrem amisit : ast ego per inobedientiam animam meam perdiidi. Demum alios senes, quos virtute eximios noverat, convenit, intercessores illos apud senem adhibens, qui ipsum rogitent et deprecantur, ut demulceri se patiat et reatus veniam Joanni concedat. Illi igitur abeuntes, onix eum obsecrabant : hic vero in morem statux immotus manens, Ingressu cellæ discipulum arcebat.

XXX. Quocirca monachorum quispiam, « Potes ei qui peccavit, inquit, mandatum aliud edicere, eum vero a contubernio tuo in totum excidere, hoc nullum habet æquitatem. » Tum ille tandem exoratus ait : « Hoc itaque Joanni mandatum impono, si sibi velit inobsequentiam suam condonari, universum lauræ ambitum obeat, omniaque excrementorum et sordium loca suis ipse manibus expurget. » Istæc ubi audierunt monachi, pudore suffusi, tristisque vultu propter tantum senis rigorem obstupefacti recedebant. Occurrens autem Joannes, facta pro more reverentia sciscitabatur, quænam a Patre lata esset de se sententia. Cui illi, senis se austeritatem admirari, cujus responsum præ verecundia vix auferent enuntiare. Hic vero etiam atque etiam efflagitare ut illud aperiant : cujus denique precibus victi spurcam hanc expurgationem eloquuntur. Quod cum Joannes audisset, majorem in modum gavisus, ac supra quam illi sperassent, rem factu facilem sibi que per jucundam accidere ait. Confestimque, quæsitis instrumentis ad ejusmodi sordes abstergendas

idoneis, iisque sumptis in manus, ad cellam pergit illius qui seni vicinus erat, quam cum ingressus esset, manus illas quas multis olim unguentis persud-rat, inquinare cœpit, ipsammet, inquam, dexteram manum (proh ingentem viri abjectionem!) dare non dubitat.

XXXI. *Senior obedientiam et humilitatem Joannis admiratur.* — Verum senex, quamprimum prom-puissimam illam obedientiam, sinceramque et pro-fundam, imo sublimem humilitatem Joannis au-divit, accurrens, eum complexus est, seque ejus collo implicuit, manus, oculos, humeros exosc-ulsans. « O qualem et quantum, siebat [XVIII] ille, beatæ obedientiæ athletam et pugilem genui in Christo! » At Joannes ad has senis voces amplius erubescens, pronus in terram corruere, ac, velut ad Dei pedes sese abjiceret, lacrymarum imbre pavimentum rigare: tantumque abest ut ad Patris sermones inflaretur, aut ad senis laudes intumesceret; ut magis deprimeretur, ejusque animus quam qui maxime contereretur. Ita scilicet vi-ros sapientes et cordatos novi comparatos, ut ad sui commendationem sese dejiciant, atque lau-dari moleste ferant, cum interim ad Deum sese attollant. Quocirca Pater illum erigit, ejusque prehensa manu, cellam lætus ingreditur. Dixisses plane, si Joannem observasses, in paradisum Edea postliminio eum restitui. Qui enim veteris Adam figuram transgressione prius expresserat, novum postea, Christum scilicet, per singularem referebat.

XXXI. *Senem per insomnium monet Deipara, ut Joanni permittat litteris operum dare.* — Non multum temporis intercessit, cum nullis non laudibus ce-lebranda purissimaque (Virgo Maria) seni se per insomnium offert. « Ecce fontem illum, ait, qui tam suaves profundere latices, tamque limpidos, tam copiosos ac prorsus nectareos potest, obstru-xisti? daturum, inquam, aquas recreandis animis idoneas; aquas præstantiores iis, quæ novo et inu-sitato modo e petra fluxerunt in solitudine: aquas, quarum desiderio captus fuit David; aquas illas, quas Christus Samaritanæ mulieri pollicitus est? Sine fontem manare. Manabit enim uberrime, eaque copia universum orbem pervadet, ut ingenti fluctu ipsanet hæresium maria superet operiatque, et in admirabilem dulcedinem convertat. Qui sitiunt, ad aquam istam cito gressu convenient, et qui vitæ puræ argentum non habent²², affectionibus suis divenditis, mercentur a Joanne doctrinæ operum-

²² Isa. LV, 2.

Α εκείνας ἤρξατο, ἅς πολλὰς πρότερον εὐωδίαζε τοῖς ἀρώμασι, καὶ τὴν χρυσοθεράπευτον δεξιάν· ὡς τῆς πολλῆς τοῦ ἀνδρὸς ταπεινώσεως· κοπροπηλόφυρτον ἔθετο.

quam Christus curaverat, cœno et stercore læ-

ΑΔ'. Πυθόμενος δ' ὁ γέροντὴν τὴν εἰς ὑπακοὴν τοῦ Ἰωάννου προθυμίαν πολλήν, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς καὶ πολλῆς ἐκείνου ταπεινώσεως βάθος, μᾶλλον καὶ ὕψωμα, ἐπιδραμὸν περιέβαλλεν αὐτόν, καὶ περιεπλέκετο τῷ τραχήλῳ, τὰς δὲ χεῖρας περιεπτύσσατο, τὰ ὄμματα κατησπάζετο, κατεφίλει τοὺς ὤμους. « Ὡ οἶον, » ἔλεγεν, « ἀθλητὴν τῆς μακαρίας ὑπακοῆς ἐγὼ ἀπέτεχον ἐν Χριστῷ. » Ὁ δὲ Ἰωάννης πλέον αἰδούμενος τοὺς λόγους τοῦ γέροντος, πρῆνῆς ἐπιπτε, καὶ τὸ ἔδαφος τοῖς δάκρυσιν ἐβρεχεν, ὡς θεοῦ προσπίπτων ἐνώπιον. Οὐ γὰρ ἐφυσιώθη τοῖς λόγοις τοῖς πατρικοῖς, οὐδὲ ἐξωγκώθη τοῖς ἐγκωμίοις τοῦ γέροντος, ἀλλ' ἐταπεινούτο πλέον, καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ μάλιστα συνετριβέτο. Οὕτως οἶδα τοὺς συνετοὺς τοῖς ἐπαίνοις ταπεινουμένους, καὶ συνετριβομένους τοῖς ἐγκωμίοις, καὶ ἀνυψουμένους πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπὶ τούτοις ἀνίστησιν ὁ Πατήρ τὸν υἱόν, καὶ λαβόμενος τῆς χειρὸς, εἰς τὸ κελλῖον αὐτοῦ μετὰ χαρᾶς εἰσε-sιν. Εἶπες ἂν τὸν Ἰωάννην ἰδὼν, ὡς εἰς τὸν ἐν Ἐδέᾳ παράδεισον πάλιν ἀποκαθίσταται νῦν. Ἐν ἑαυτῷ ἔτι τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ διὰ τῆς παρακοῆς τυπώσας τὸ πρότερον, τὸν νέον ἐτύπου Χριστόν, καὶ αὖθις ἐν ἑαυτῷ διὰ τῆς ἀκρας ἐκείνης ὑπακοῆς.

extremamque illam obedientiam, idem ipse iterum

ΑΔ'. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, ὅραρ τῷ γέροντι ἐπιφαίνε-ται (25), ἡ πανύμνητος καὶ πανάμωμος, καὶ φησιν· « Ἴνα τί πηγὴν ἐνέφραξας, οὕτω μὲν ἡδὺ τὸ νῆμα προχέειν ἔχουσαν, οὕτω δὲ διεϊδῆς, οὕτω δὲ θαψιλῆ τε καὶ νεκταρῶδες; ὕδωρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν; ὕδωρ ὑπὲρ τὸ ἐκ πέτρας ἐν ἐρήμῳ βλύσαν ἔξοχε-πῶς; ὕδωρ, οὐ πιεῖν Δαβὶδ ἐπεθύμησεν; ὕδωρ, διτῆ Σαμαρείτιδι Χριστὸς ἐπηγγεῖατο; ἕα φέρεσθαι τὴν πηγὴν. Δραμεῖται πολλή, καὶ πᾶσαν διαλεύσεται τὴν οἰκουμένην, ὡς ὕδωρ πολὺ κατακαλύψει θαλάσσεως αἰρέσεων. Μεταβαλεῖ δὲ ταύτας πρὸς θαυμασίαν γλυκύτητα. Οἱ διψῶντες, ἐπὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο ἰ μετὰ σπουδῆς πορευέσθωσαν· καὶ ὅσοι μὴ ἔχουσιν ἀργύ-ριον βίου καθαροῦ, πωλήσαντες τὰς ἐμποθείας, ἐκ τοῦ Ἰωάννου ἀγορασάτωσαν ἐν δόγμασι καὶ ἔργοις ἀκραίφνῃ καθαρότητι. Οὗτος εἰλήφει τὴν προφη-τικὴν κιθάραν, καὶ ἰ τὸ Δαυϊτικὸν ἐκεῖνο ψαλτήριον, καὶ ἄσει ἕσματα καινὰ, ἕσματα Κυρίῳ τῷ Θεῷ. Ὑπερβαλεῖται τὴν Μωσείως ὄδην τοῖς μελουρη-

VARIÆ LECTIONES.

{ ¹ Edit. deest, τοῦτο. } R. deest, καί.

NOTÆ.

(25) Μετ' οὐ πολὺ δὲ, ὅραρ τῷ γέροντι ἐπι-φαίνεται. Visum hoc sic Menea recitant, ac si Cosmæ pristino Joannis institutori acciderit, cum

e contrario seniori illi alteri tribuendum sit, cui sanctus Joannes Damascenus de monasticæ vitæ legibus erudiendus traditus fuit.

ἃ τὴν χοραυλίαν Μαρίας. Μῦθος ἐλεγχθή-
 εἰ τοῦ Ὀρφῆως ἀνόνητα μελωδήματα. Τὴν
 κτὴν καὶ οὐράνιον μελουργίαν οὗτος ἔσεται.
 Χερουβικούς ὕμνους οὗτος μιμῆσεται, καὶ
 ἐκ Ἐκκλησίας, τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλήμ,
 ἀνιδεας τυμπανιστρίας ποιήσεται, φθούσας
 πᾶν Θεῷ, τὴν νέκρωσιν Χριστοῦ ἀπαγγέλλων,
 ἀνάστασιν. Οὗτος ὀρθοτομήσει τὰ τῆς πί-
 γματα, καὶ στηλιτεύσει πάσης αἰρέσεως (26)
 ῥῆν, καὶ λοξότητα. Καὶ ἐκ καρδίας αὐτοῦ
 παῖ λόγους ἀγαθούς, καὶ ἔραϊ τὰ τοῦ βασι-
 ρε τὰ ὑπερθαύμαστα. »

Ἱερὶ δὲ τὴν ζω εἰσκαλεῖται τὸν Ἰωάννην ὁ
 τὰ ἀπόβρῆτα, καὶ φησιν· « Ὁ τέκνον τῆς
 τοῦ Χριστοῦ! Ἄνοιξόν σου τὸ στόμα, ἵν'
 τὸ πνεῦμα· μάλλον δὲ ὁ προειλήφεις ἐν τῇ
 σου, ἐξερεύγου διὰ τοῦ στόματος. Τὸ στόμα
 λαλήσει σοφίαν, ὅτι μελέτην ἔσχες ἐν τῇ
 ἧς συνέσεως πολλήν. Ἄνοιξόν σου τὸ στόμα,
 παραβολαῖς, ἀλλ' ἐν ἀληθείαις· οὐκ ἐν αἰνίγ-
 ἰλλ' ἐν δόγμασιν. Ἀάλησον εἰς τῆς ὁρώσης
 ἡμῶν Θεὸν ἰ, τῆς εἰρηνικῆς Ἐκκλησίας αὐ-
 ὄνους εἰκῆ, καὶ εἰς ἀέρα βέοντα, ἀλλ' οὐκ
 ὁ Πνεῦμα ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Ἀνῆλθες ἰ εἰς
 τὸ Σῖναιον τῶν ὀπτασιῶν Θεοῦ καὶ ἀπο-
 ν, πᾶν ἐταπεινώσας ἑαυτὸν ἕως τῶν ἀθύσ-
 πολλῆς ταπεινώσεως. Νῦν ἀνελθε εἰς τὸ
 λησίας ὄρος, καὶ κήρυξον εὐαγγελιζόμενος
 σαλήμ, ἐν ἰσχυρῇ ὑψώσον τὴν φωνήν. Δεδο-
 γὰρ μοι ἐλαλήθη περὶ σοῦ παρὰ τῆς Θεο-
 Σῶγγνωθὶ μοι δὲ καὶ ὅσα σοι γέγονα ἐμ-
 ἐξ ἀγροικίας μου τοῦτο πραττόμενος. »

Ἐξ αὐτῆς οὖν ὁ Ἰωάννης τῶν θείων μελισμά-
 ρη ποιησάμενος, ἦσε τὰ μελίβρυτα ἄσματα, ἃ
 Ἐκκλησίαν ἐφαίβρυναν, καὶ τόπον σκηπῆς τοῦ
 κῆσα, ἐνθα ἦχος καθαρὸς τῶν ἑορταζόντων

l. xcviij, 1. ²⁷ Exod. xv, 1-21. ²⁸ Psal. lxxvii, 26. ²⁹ Psal. xliij, 2. ³⁰ Psal. cxviii, 131.
 lxxviii, 4. ³¹ Psal. lxxviii, 2. ³² Isa. xl, 9.

VARIÆ LECTIONES.

. deest, ἔσεται τούς. ἰ Hensch. emendat : λαλήσον εἰς ὧτα Ἱερουσαλήμ τῆς ὁρώσης Θεόν. ἰ Male
 Ἀνῆλθε, x. τ. ἐ. ἰ Perperam Hensch. ἐμπόδιον.

NOTÆ.

ἰ στηλιτεύσει πάσης αἰρέσεως. Quam
 ἰd Joannes præstitit, ea quæ contra
 ereses monumenta supersunt, testificantur.
 eccl̄ in ejus festo canunt : Τῷ ζῆλῳ πυρού-
 ῶν θεομάχων αἰρέσεων ἅπασαν κακόνειαν
 αἰς συντόμως συγγράμμασι, λυκανάνας πᾶσι
 κῆλαι τὰ σποράδην τοῖς σοφοῖς, ὡ Ἰωάννη,
 ἀμμένα ἰσχυρῶς· Succensus zelo adversaria-
 ἰ hæresium nequitiam omnem data opera
 exertisti, omniibus peraripua faciens quæ-
 eripientes olim, o Joannes, subtiliter conscri-
 pturumque : Θερμῶς ἰστηλιτεύσας τῶν δυσ-
 τροφίμων Μάνεντος τὴν βλάσφημον ἀσε-
 θεύσαι πεπράσασαν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ,

A que sinceram puritatem. Hic propheticam citharam
 assumpsit, Davidisque psalterium, quo canet can-
 tica nova, cantica Domino Deo nostro ²⁶. Moysis
 carmen vincet musicis modulibus suis, vincet et Ma-
 riæ tripudium ²⁷. Ad fabulas relegabuntur vana
 Orphei modulamina. Spiritualem ille cœlestemque
 melodiam concinet. Hymnos Cherubicos imitabitur.
 Ecclesias omnes, filias utique Jerusalem, adole-
 scentulas esse tympanistrias faciet ²⁸, quæ canant
 novum Deo carmen, annuntians eis Christi mortem
 et resurrectionem. Hic dogmata fidei perquam
 recte tradet, omnisque hæresis configet pravitatem
 et obliquitatem. Eructabit ex ore suo verba bona,
 et dicet opera Regis ²⁹ omni admiratione majora. »

B XXXII. Senex porro arcena hæc eductus, mane
 [XIX] Joannem vocat, hisque eum verbis affatur :
 « O filii obedientiæ Christi ! Os tuum modo aperi,
 ut attrahas spiritum ³⁰ ; imo quem in corde tuo ex-
 cepisti, hunc ore eructa. Os quippe tuum loquetur
 deinceps sapientiam, postquam in corde tuo medi-
 tatione tua prudentiam ³¹ multam fovisti. Aperi os
 tuum, non in parabolis ³², sed in veritatibus : non
 in ænigmatibus, sed in dogmatis. Loquere intra Je-
 rusalem, quæ Deum videt, pacificam Ecclesiam
 dico, verba non vana neque futilia, quæ per auras
 diffuant, sed quæ Spiritus exaravit in corde tuo.
 Conscendisti in montem Sinai, ubi Dei visiones
 revelationesque perciperes, quamlibet te ad aby-
 sum usque summæ humilitatis demiseris. Nunc
 C vero ascende super montem Ecclesiæ, et prædica,
 evangelizans Jerusalem : exalta in fortitudine vo-
 cem tuam ³³. Gloriosa quippe dicta sunt de te a
 Dei Genitrice. Cæterum illud quoque mihi igno-
 scas velim, quidquid a me tibi impedimenti obvæ-
 nit, cum rusticitate mea hoc tibi nimia præstite-
 rim. »

XXXIII. Joannis cantica varia. Sermones. Liber de
 dialectica, de hæresibus et de fide orthodoxa. Tra-
 ctatus alii. — Sub hoc tempore igitur divinos cantus
 Joannes auspicatus, melliflua carmina cecinit, quæ

D λόγοις τε καὶ δόγμασιν ὀρθοῖς, ὡ Ἰωάννη, οὐσπερ
 συντέθεικας· Fervido stylo detestandorum Manetis
 alumnorum blasphemum impietatem traduxisti, quæ
 Ecclesiam Christi adulterari conabatur, sermonibus
 atque dogmatis rectis, o Joannes, quæ conscripsisti.
 Et rursus : Ἐλέγξας σαφῶς ἐγγράφως, Ἰωάννη, τοῦ
 Νεστορίου τὴν διαίρεσιν, Σεβήρου τὴν σύγχυσιν,
 Μονοθελητῶν παράνομιαν, καὶ πίστιν μονοεργητον,
 φθέγγος ὀρθοδοξίας, πᾶσιν ἀπαστρέφας τοῖς πέ-
 ρασιν· Luculentior scriptis redarguisti, o Joannes,
 diremptionem Nestorii, Severi confusionem, Mono-
 theletarum amentiam, et fidem de unica ejusdem
 operatione, orthodoxiæ splendor, finibus ex omnibus
 refulgens.

, καὶ αὐθις περὶ τῆς τῶν θεῶν εἰκόνων ἄλλως προσκυνήσεως· καὶ ὅσον τὸ ἐν αὐτῷ, εἰκόνας κάλλος τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐμορφώσατο τοσοῦτον καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν σεβασμῶν τιμῆς ἀνετάξατο ὑψηλότερον καὶ φαιδρό-

isputabat. Et quo divinæ imaginis pulchritudinem in se perfectius jam ab initio expresserat, nius et elegantius de venerabilium imaginum cultu et honore disseruit.

Ἦγε δὲ πρὸς τοὺς τοιοῦτους πόνους ἀδελ-
καλεῖφοντα, ὃν ἐν πνεύματι θεῷ ἐσχηκεν
Κοσμᾶν τὸν καὶ κόσμιον, τὸν καὶ κοινω-
αὐτῷ, καὶ λόγων, καὶ ἀναγωγῆς, καὶ
ς, Ὅς δὴ καὶ οὗτος τοῖς ἐν ἔσρασι πνευ-
πῶνις, τὸν Ἰωάννην ἐμιμήσατο συνετῶς,
καὶ λιγυρὰς τῆ Ἐκκλησίᾳ ἀρμονίας ἐν κιθάρῃ
ἢ ψαλμοῦ, τὸ οἰκεῖον σῶμα τύμπανον παρα-
B
νος τῷ Θεῷ διὰ τὴν τῶν παθῶν νέκρωσιν,
ἤριον ἄλλο δεκάχορδον καταστήσας, ἔλον
τὴν πενταπλῆν τοῦ σώματος αἰσθησιν, καὶ
θμούς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἐντέχνως καὶ
ταινόμενος. Ἄλλ' ὁ μὲν Κοσμᾶς ἐπίσκοπος
καμᾶ (29) ὑπὸ τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων πα-

A cœlum istud non contuetur, nec illius pulchri-
tudine delectatur, hic vel cæcus fuerit, aut tene-
bris obsitus, sed et infelicem dicere non dubitem,
qui ad divinum hunc splendorem cæcutiat. Ad hæc
rursum bene prolixos tractatus alios Joannes con-
textuit, quibus de divinarum imaginum adoratione

XXXIV. In libris conscribendis adhortatorem Co-
smam habuit : in canticis edendis socium. Cosmas
Majomæ episcopus renuntiat. Joannes fit Ecclesiæ
Hierosolymitanæ presbyter. — Porro ad ejusmodi
labores arripiendos fraterno more adhortatorem,
habuit quem in spiritu Dei fratrem acceperat, Co-
smam scilicet virum illum ornatissimum, sermo-
num suorum, institutionisque et religiosæ exerci-
tationis participem : qui et ipse spirituales Joannis
in condendis carminibus labores ingeniose imi-
tando concinos concentus in cithara et voce psalmi
Ecclesiæ succinit. Proprium siquidem corpus per
affectionum compressionem ad instar tympani Deo
exhibuerat, seque totum uti novum aliquod deca-

VARIE LECTIONES.

. R. αὐθις δέ.

NOTÆ.

synodus Copronymiana coacta est, quem
illus esse setum nonnulli inficiantur. At
phanus diaconus in Vita S. Stephani Ju-
actatus alios a Joanne Damasceno contra
mum editos esse indicat, ubi sanctum hunc
m sic loquentem refert : *Sed et honora-
et sapientissimus Damascenus presbyter,*
: *tyrannus Mansur cognominabat (nos autem
ei daiferum appellamus) οὐκ ἐπαύσατο τοῦ
αὐτῷ, καὶ ἀποκαλεῖν αἰρεσελεῖ (lege ἐρε-
αλ Μάμεθ, εἰκονοκαύστην τε καὶ μισάγον·
δὲ αὐτὸν ἐπισκόπους, ἐπισκότους, κοιλιο-
ε καὶ γαστροφρονας· μάλιστα τοὺς ἵππο-
ς, φιλόγωνα, καὶ φιλοθεάμονας, Πασίλαν,
ἀκαθον, Νικολάτην (als. Νακολάτην) τε καὶ
ανα Ἀτζύπιον, ὡς νέους Ὀρθῆ, Ζηῆ, Ζηδαῆ,
ν τε καὶ Δαθάν, καὶ τοὺς ὕπ' αὐτοὺς ὡς
τὴν Ἀδειρῶν ἀπεκάλειν· Eidem scribere
idit, eumque blateronem, Mamethum, Icono-
et sanctorum hostem nuncupare ; subjectos
episcopos, ἐπισκότους (i. e. tenebricosos)
mancipia et helluones : in primis vero cir-
certaminumque et spectaculorum studiosos,
n, Tricacubum, Nacoliatam, et dæmonum am-
yppium, novos Oreb, Zeb, Zeebe, et Salmana,
m, hisque subditam catervam, congregatio-
iron. Hæc servidi fidei defensoris adversus
s dicitæria omnia non leguntur in iis quæ
at hodie, lucubrationibus ipsius. In homilia
t ejus secunda in Nativitatem B. Mariæ Vir-
opronymi novellum illum alterum errorem
git paucis, quo is cum factionis suæ epi-
nosverabat, Christum qua ratione homo est,
picturis posse delineari, quippe qui cir-
pictus non esset. Quam impietatem etiam
synodus confutavit, tum subinde S. Nice-
CP. variis antirrheticis, quæ R. ac doctis-
ater D. Anselmus Bandurium cum aliis ejus-
ctoris operibus prelo parat. Vicissim vero
en Daniasceni nostri Arabicum Mansur
heophanes λελυτρωμένον, redemptum, signi-
it, defensum alii, nobilem et victoriis incly-
er sannam et ludibrium impius ei impro-
Quamobrem in profana ejus synodo aua-*

thema quater dictum est *Mansuro nefandi nomi-
nis, et Saracenorum opinionibus imbuto : iconolatæ
et falsario Mansuro ; contumelioso Christi adver-
sario, et imperii insidiatori, Mansuro : doctori impie-
tatis, et perverso interpreti divinæ Scripturæ Man-
suro.* Rursum etiam ipse alias, quemadmodum olim
pater suus Leo, Joannem paululum mutato nomine
Μανζῆρ Manzerum (i. e. nothum) appellare ma-
luit. Verum postea synodus septima generalis hoc
modo sanctissimi doctoris honorem sarcita est
Epiphaniî Cubuclesii diaconi voce : *Joannes vero qui
injuriose ab eis Mansur appellatus est, quique dimissis
omnibus Malthæum evangelistam æmulatus, Christum
secutus est, majores divitias thesauris Arabiæ arbi-
tratus opprobrium Christi, et elegit potius affligi cum
populo Dei quam temporalem habere peccati juncun-
ditatem.* Αὐτὸς οὖν σταυρὸν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ
αἰροβμένος, καὶ ἀκολουθήσας αὐτῷ, ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ
τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἀνατολῆς διὰ Χριστὸν ἐσάλ-
πισε· μὴ φορητὴν ἡγούμενος τὴν ἐν ἀλλοδαπῇ γεγο-
νυῖαν καινοφωνίαν, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ
καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀθεσμον συσκευὴν καὶ λυσ-
σώῃ μανίαν, ἀλλὰ ταύτην θριαμβεύσας, πάσας παρ-
αινετικῶς, καὶ νοθετικῶς ἠσφαλλίζετο, μὴ ἀπαχθῆ-
ναι μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν· ζητῶν ἐν
D Ἐκκλησίαις τὴν ἀρχαίαν θεσμοθεσίαν κρατεῖσθαι,
καὶ τὴν εἰρηναίαν κατάστασιν, ἣν ὁ Κύριος τοῖς μα-
θηταῖς αὐτοῦ ὡς γνώριμον τῶν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ
κεκλημένων ἐδωρήσατο, λέγων· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν
δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν· » Ipse
itaque crucem suam et Christi portans et secutus
ipsum, pro Christo ab oriente per Christum tuba
insonuit : non tolerabilem ducens vocum novitatem
quæ in aliena regione fuerat inventa, et iniquam
factionem rabidamque insaniam, quæ adversus san-
ctiam Dei catholicam Ecclesiam armata erat ; sed
hanc publice traducens, omnes exhortando, et admo-
nendo cautos reddebat, ne abduci se sinerent cum
operantibus iniquitatem, quærens in Ecclesiis statu-
tas ab initio leges, et tranquillum statum, quem Do-
minus suis tanquam insigne donavit, dicens : « Pa-
cem meam do vobis : pacem meam relinquo vobis. »
(29) Ἄλλ' ὁ μὲν Κοσμᾶς ἐπίσκοπος τοῦ Μαου-
καμᾶ. Theophanes ad annum primum Walid Cha-

chordum psalterium aptarat, quintuplicem sensum, et totidem animi facultates multa arte et sapientia intendendo. Verum Cosmas quidem ab Hierosolymarum patriarcha Majumæ episcopus ordinatur, non sponte, sed vi adactus ut cederet: qui cum gregem

τριαρχεύοντος, οὐχ ἐκουσίως χειροτονεῖται, τῇ βίᾳ δὲ ὑπενδούς, καὶ καλῶς ποιμάννας τὸ ποιμνιον, καὶ ὡς φίλον θεῶν, εἶτα καὶ τραφεὶς ἐν γῆρᾳ καλῶ πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ ἀπελήλυθε, μᾶλλον δὲ πρὸς θεὸν ἐξεδήμησε. Τὸν Ἰωάννην δὲ, ὁ τῶν Ἱεροσολύμων

NOTÆ.

lifæ filii Hesham, qui est Christi 745, narrat, primo Walidum linguam amputasse sanctissimo metropolitæ Damasci Petro; quia pravas Mohammedanorum et Manichæorum opiniones redarguerat, multatumque exsilio in Arabiam felicem, martyrem Christi fecisse: Petrum nihilominus diserte liturgiam sacram celebrare solitum, juxta ac fide digni testes narrabant. Addit deinde narrationem alteram de Petro Majumensi episcopo, quam Græce et Latine hic recitare juvat, quippe nonnihil spectat ad vitam S. Joannis Damasceni: Τοῦτου ζηλωτῆς καὶ ὁμώνυμος Πέτρος ὁ κατὰ τὴν Μαιουμᾶν, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀνεδείχθη χρόνοις μάρτυς ὑπὲρ Χριστοῦ αὐτομόλως. Νόσῳ γὰρ συσχεθεὶς προσεκαλέσατο τοὺς τῶν Ἀράβων ἀρχοντας, ἅτε συνθηεὶς αὐτῷ ὄντας, Χαρτουλαρίῳ τελούντι τῶν δημοσίων φόρων, καὶ φησὶ πρὸς αὐτούς· Τὸν μὲν ὑπὲρ τῆς ἐπισκάψεως μισθὸν παρὰ Θεοῦ λάβοιτε, κἄν ἀπιστοὶ τυγχάνητε φίλοι, τῆς διαθήκης δὲ μου μάρτυρας ὕμεις εἶναι βούλομαι, τοιαύτης ὁσῆς· Πᾶς ὁ μὴ πιστεύων εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, τὴν ὁμοούσιον καὶ ζωαρχικὴν ἐν μονάδι Τριάδα, πεπήρωται τὴν ψυχὴν, καὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως ἀξιός ἐστιν, καὶ ὁ Μουάμεδ ὁ ψευδοπροφήτης ὕμῶν, καὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ πρόδρομος. Ἀπόστητε οὖν, εἰ ἐμοὶ πείθεσθε μαρτυρομένῳ ὑμῖν σήμερον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τῆς ἐκείνου μυθολογίας. Εὐνοῶ γὰρ ὑμῖν σήμερον, ἵνα μὴ σὺν ἐκείνῳ κολασθῆτε. Ταῦτα καὶ ἄλλα πλείστα θεολογούντος αὐτοῦ ἀκούσαντες, θάμβει τε καὶ μανίᾳ συσχεθέντες μακροθυμεῖν ἐδόκουν, ὡς ἐκ τῆς νόσου παραφρονούντα τοῦτον οἰόμενοι· Μετὰ δὲ τὸ διαγενέσθαι αὐτὸν ἐκ τῆς νόσου, ἤρξατο μεγαλοφρονέστερον ἀνακράζειν, Ἀνάθεμα Μουάμεδ, καὶ τῇ μυθογραφίᾳ αὐτοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν αὐτῇ. Τότε τὴν διὰ ξίφους τιμωρίαν ὑποστὰς, μάρτυς ἀνεδείχθη. Τοῦτον ἐγκωμίοις λόγων τετιμῆκεν ὁ ὄσιος Πατὴρ ἡμῶν Ἰωάννης ὁ καλῶς ἐπικληθεὶς χρυσοβόρος, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἐν αὐτῷ ὀρθοδοξίαν· καὶ ἀντὶ παππικοῦ ὀνόματος αὐτοῦ Μανσοῦρ, ὃ ἐρμηνεύεται λευκωρῶμένος, Μανζῆρον Ἰουδαϊκῶ φρονήματι μετονομάσας τὸν νέον τῆς ἡλικίας διδάσκαλον. *Ejus amulatur ejusdemque nominis consors Petrus apud Majumam ea ætate inclauit, ultroneus factus Christi martyr. In morbum quippe cum incidisset, vocatis ad se Arabum proceribus, quibuscum familiariter agebat, ceu qui Chartularii publicorum vectigalium munere fungebatur, his eos verbis compellavit: Vestræ hujus ad me visitandum projectionis mercedem utinam a Deo recipiatis, licet ejusmodi amici sitis, qui lumine fidei careatis. Testamenti itaque mei vos esse participes volo, quod quidem tale est: Qui non credit in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, consubstantialem, et primum vitæ principium, in unitate Trinitatem, et animi oculis obcæcatus est, et æterno supplicio dignus. Moamed falsus vates vester, et Antichristi præcursor, hujusmodi existit. Quamobrem si mihi nunc cælum et terram obtestanti, fidem adhibetis, fabulosam ejus doctrinam ejurate. Hoc meæ erga vos necessitudinis argumentum, benevolam hoc admittite consilium: ne parem cum eo cruciatum sustineatis. Arabes his consimilibusque sermonibus auditis, stupore et amentia attoniti, dissimulandum duxerunt, delirio eum laborare arbitrati. Ubi autem vires ex infirmitate recipit, valida voce clamat, Anathema Moamed,*

ejusque fabulosæ scripturæ, omnibusque in eam credentibus. Extemplo gladii pœnæ suppositus, martyr declaratur. Hunc sanctus pater noster Joannes, qui propter micantem in ipso Spiritus verbo vitæque auri instar gratiam Chrysoorhoas apprimè rectè cognominatus est, laudatoris sermonibus celebravit: Joannes inquam, quem Constantinus impius imperator repetitis annuatim execrationibus ob eminentem illius in recta fide doctrinam subjicere solebat; et pro avito nomine Mansur, Manzerum novum hunc Ecclesiæ et avi sui doctorem Judaica indola sociabat. Huic porro ad Ecclesiæ Majumensis regimen Cosmam Melodium successisse, indubitatum videtur. Nemini negotium facessat paululum liberior, quam posthac hodieque permessa sit, utriusque Petri, itemque Damasceni nostri, aliorumque hujus ætatis insignium virorum audacia disputandi adversus Mohammedanos. Nam ex Theophane ad unum colligi potest, illa ætate nondum severissima lege prohibitum Christianis fuisse. Verum sub Abdela, sive Abujasar Almansur, filio Mohammeda, ejusmodi legem qua pœna capitis decreta sibi promulgatam primum fuisse a Salemo Syriæ prefecto. Sic quoque Mohdi filius Abujasar et successor altero edicto sanxit, ut quicumque suscepta Arabum religione ad Christianos transirent, non redirent, nisi a Christi fide discessissent, morerentur. Id narrat auctor Vitæ S. Eliæ Junioris martyris. Quando de Petro metropolitæ Damasci dicere incepti, hic addam eum arctissima necessitudine conjunctum fuisse cum Joanne nostro. Opuscula duo damus quæ sanctus doctor Petrus metropolitæ quondam sui jussu elaboravit, quorum alterum est, *Libellus de repta sententia*, qui professio fidei est, quem Elias nescio quis episcopus, Petro Damasci metropolitæ traditurus erat. Monophysitam antehac fuisse Eliam, atque ex Maronitarum grege, haud levis mihi suspicio est. Quid si hic Elias episcopus ille fuerit, qui Antiochenam Ecclesiam Jacobiticam administrandam suscepit sub Heshamo Chalifa, quando Jacobitis Antiochenis interdictum erat ne patriarcham eligerent? Quam prohibitionem Elmakinus refert pag. 82. *Hist. Saracen.* cuius auctoritas mentem Cl. Antonius Pagi ad ann. 749. n. II, perperam intellexit, ac si orthodoxis patriarchæ electio vetita esset: cum e contrario sub isto Arabum principe Antiocheni fideles patriarcham suam habere cœperint, quo per quadraginta et amplius annos caruerant. Opus aliud noster, Petro Damasceno jubente, conscripsit contra hæresim Jacobitarum, ut episcopum Darzæ vel Daræ, vel suum vel potius Petri affinem et consanguineum ab eorum errore revocaret. Eo tempore quo Petrus metropolitæ in exsilium exsecta lingua actus est, Joannem nostrum scripsisse dialogum contra Manichæos admodum verisimile est. Quidni etiam ipsius et Petri jussu ac nomine, ut hæc ipse lucubratio sanctissimo antistiti obeundi martyris occasionem præbuerit? Quod ut suspicarer, in causa fuit ille dialogi locus, ubi legitur: Τοῦτους ὁμιλήσομεν; τοῦτους εἰς κοινωνίαν δεξόμεθα; ἀλλήφοι, κοινωνία λίγεται; ἀποθάνωμεν, καὶ μὴ δεξόμεθα εἰς κοινωνίαν τοὺς Μανιχαίους· ἀποθάνωμεν, ἵνα ζήσωμεν. Ὁ δεχόμενος αὐτοὺς εἰς κοινωνίαν, Μανιχαῖός ἐστιν, ὁμοίος αὐτῶν. Κρεῖττον ἐστὶ Ἰουδαῖσαι, καὶ Ἰουδαῖον ἀποθανεῖν, ἢ περ κοινωνήσαι τοῖς Μανιχαίοις. *Cum Manichæis versabimur? ad*

κακας (30), ἐκ θεοπνευστίας μεταστειλάμε-
καθέδρα πρεσβυτέρων αἰνεῖν τὸν Κύριον,
πρεσβυτέρων.

ecclesie Hierosolymitanæ gubernator divino
in cathedra seniorum Deum laudaret ²⁰.

Ὁ δὲ πρὸς τὴν τοῦ θεοφόρου Σάβα λαύραν
καιῶν, καὶ αὔθις τὴν οἰκείαν, ὡς εἶπεῖν,
θεπισιῶν ὁ ὑψιπέτης ἀετὸς, οὐκ εἰς τὸν νοῦν
τοῦ Ἀποστόλου ἐκεῖνο παράγγελμα, τὸ τοὺς
ἔρους διπλῆς ἀξιοῦσθαι τιμῆς, ἀλλ' ὅσον με-
μενος τὸ βῆτὸν καθ' ἑαυτὸν ἔστρεψε, λέγων
; πρεσβυτέρους διπλῆς ἐπιμελεῖσθαι ταπει-
τὸ. τοὺς πρεσβυτέρους διπλῆν ἐπιποιεῖσθαι
ml. cvi, 32. ²¹ | Tim. v, 17.

A suum præclare, utque Deo gratum erat, rexisset,
in senectute bona [XXI] migravit ad patres suos ;
imo potius concessit ad Deum. Joannem vero ille
instinctu ad se accersitum, presbyterum consti-

XXXV. Ille nihilominus ad divini Sabæ lau-
ram in solitudinem regressus, rursumque nidu-
lum suum, ut sic loquar, hæc sublime volans
aquila subiens, nequaquam sibi in animum induxit
illud Apostoli effatum duplici honore dignos
[XXII] esse presbyteros ²², sed in aliam partem
illud convertendo, intra se aiebat, presbyteris in-
cumbere ut duplici humilitati studeant : debere

NOTÆ.

nonem eos admittemus? fratres, communio B
vobis indicitur? moriamur; ad communio-
nichæos non suscipiamus. Moriamur ut viva-
mus illos ad communionem excipit. Manichæus
Hs eorum. Satius est Judæizare, et Judæum
sam communicare cum Manichæis. Hæc pro-
o scripta sunt, quando Manichæi Paulicia-
recens in Syria emergerant, tantumdem
shammedanos principes valuerunt, ut fide-
mianos secum communicare cogèrent : quod
i fuerit, ut Petrus, vel sua, vel, uti solebat,
nostri manu impietatem ipsorum traduxe-
confutaverit. Damascenum dialogos alios
shammedanos ejusdem perinde Petri jussu
se, non sic ausim allirmare aut opinari.
Ἰδὲ Ἰωάννην δὲ ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἰού-
κας. Joannem Damascenum ordinavit in
rum Hierosolymitanæ Ecclesie Joannes
harcha, cujus se amicitia conjunctissimum
n epistola de hymno Trisagio. Τίς γὰρ οἶδε C
ἰαρωτάτου πατριάρχου νόημα ἐμοῦ πλέον ;
ἔς, ἵνα τάληθῆς εἶπω, οὐκ ἀνέπνευσε πνοὴν
ἐν πώποτε, ἔν ἐμοί ὡς μαθητῆ οὐκ ἀνέθετο.
ἰμῶν beatissimi patriarchæ Joannis cogitatio-
nelius novi? nullus plane : quippe qui, ut vera
nullum unquam dogmaticum flatum spiravit,
ibi ceu discipulo suo non commendavit. Sic
D Hierosolymitanam Ecclesiam exiit, et anno
755 diem extremum clausit, si chronologicis
m Theophanis sit fides. Atqui Theophanem
hujus Hierosolymitani meminisse, a me
servatum est, quod doctissimum Hensche-
jusque socios fugit, dum sanctæ civilis
m chronologiam conderent. Incertum vero
anam ejus successor fuerit, quove nomine
; ait. Hoc duntaxat Theophanes perhibet,
B Copronymi Theodorum Antiochenum,
rum Hierosolymitanum, et Cosmam Alexan-
; unumquemque seorsum in Ecclesiis suis
; Pentecostes cum suffraganeis suis episco-
pbema dixisse Cosmæ Epiphaniæ episcopo,
; hæresim in primis Iconoclasticam quam
us erat. Plane Theodorum Hierosolymorum
am contra Iconomachos concilium cele-
libellus Synodicus, qui sub Basilio Mace-
riptus fuit, testificatur his verbis : Ὁμοίως
θεόδωρος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος
ς θεοστῆλεκτον σύνθεον, τὰς ἀγίας ἑοικου-
; συνόδους ἀριθμῶ καὶ διπτύχοις ἐκήρυξε, καὶ
φωτίζαν τῶν εἰκονοκαστῶν αἵρεσιν ἀναθέ-
συνέβαλεν. Consimiliter Theodorus Hieroso-
a episcopus, collecta Deo aspirante synodo,
ms œcumenica concilia, expresso numero et
is prædicavit, et emergentem nuper Iconocau-
hæresim anathemate perculit. Nemini dubium
bet, quin Joannes Damascenus hujus alte-
Theodoro synodi magna pars fuerit ; quippe

qui ad obitum usque pro sacrarum imaginum de-
fensione pugnaverit. Atqui Theodorus iste Hieroso-
lymitanus, alius non est a Theodoro, illo sanctæ
memoriæ patriarcha, cujus epistola encyclica lecta
fuit actione 2 septimæ synodi. Hoc quippe disertis-
sime testatur Adrianus I papa in epistola ad Caro-
lum Magnum de septima synodo cap. 2. Nullo
quippe jure epistola illa Theodori, attribui possit
Theodoro alteri, viro nequissimo, qui Hierosolymita-
nam sedem sanctissimo patriarchæ Eliæ pessimis
artibus aliquandiu eripuit et occupavit. Hujus enim
Theodori memoria, non sancta, sed execrabilis
fidelibus propter hoc flagitium fuit, uti narrat,
testaturque Leontius monachus, Vitæ sancti Ste-
phani Sabaitæ scriptor, rerum gestarum æqualis :
Ὁ ἀλαζὼν καὶ αὐθάδης θεόδωρος δικαίαις καθυπο-
βληθεὶς κατάραις καὶ ἀναθέμασι. Ambitiosus et te-
merarie audax Theodorus justis execrationibus di-
risque subjectus fuit. Quæ omnia fusius juvaret alibi
enarrare, quibus maxima lux ingens affulgeret ec-
clesiasticæ horum temporum, ac præsertim septi-
mæ synodi, historiæ. Quod vero Joannis Damasceni
ordinationem spectat, presbyter etiam appellatur a
Stephano Byzantino, in Vita S. Stephani Junioris
martyris, Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δα-
μασκηνὸς πρεσβύτερος. Inter eos et celeberrimus
Joannes Damascenus presbyter fuit. In omni fere
quorumvis operum ipsius inscriptione codices manu
exarati et editi presbyterum eum fuisse clamant.
In quibusdam etiam nuncupatur sanctæ Ecclesie
Christi resurrectionis Hierosolymitanæ presbyter,
sive Hieromonachus. Πρεσβυτέρου τῆς ἁγίας Χρι-
στοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀναστάσεως. Ex quibus refellitur
Possevinus, qui in Apparatu negavit eum unquam
sacerdotem seu presbyterum fuisse. Insuper edita
a me est fidei expositio proluxa satis et elegans,
quam habuit, quando a patriarcha suo Ecclesie
cuidam, ut reor, peculiari (ceu forsitan nos paro-
chiam dicimus) præfectus fuit. Quinimo homiliæ
ejus quæ supersunt complures, argumento sunt,
eum presbyterii gradu ornatum fuisse ; quippe cum
ad solos presbyteros et episcopos spectaret in ec-
clesiis concionari. Quod vero Joannes Hierosoly-
mitanus postea scribit, Joannem nostrum, defuncto
Joanne patriarcha, ad lauram suam reliisse, ut
religiosæ vitæ exercitationibus totus vacaret, hoc
quodantenus fide laborat. Nam ex sanctissimi viri
homilia 2 in Dormitionem Deiparæ appareat, tres
istas homilias ab ipso pronuntiatas esse, quando
jam senior et affecta ætate erat. Hoc enim signifi-
cat, ubi ait : Καὶ ἡμεῖς ἐν χειμῶνι τῶν ἐτῶν τὰ
ἀνθη τῆ βασιλίδι προσάγοντες, καὶ γεγηρακότα λόγον
πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐγκωμίων ὀπλιζόντες. Nos
vero in dicendi hieme flores reginæ offerentes, et se-
nescentes loquelam ad laudationem certamina in-
struentes, etc.

presbyteros religiosæ vitæ exercitatione duplo quam ante majore perfungi, duplicia presbyteris obeunda certamina, non solum adversus affectiones corporis, sed etiam contra turbulentos et occultos animi motus; qui quidem asceticæ vitæ deditos viros persæpe fugiunt, nisi magna contentione vigilaverint. Ex quo fit, ut internus eorum homo sordescat, ipsis minime sentientibus. At qui affectus ejusmodi sunt, dolus, invidentia, vana sui opinio, latens arrogantia, inanis gloriæ studium sub specie humilitatis, rerum alienarum curiosa scrutatio, ad quam complura linguæ vitia referuntur, elatio, animi evagatio, vafrities morum, fastus demissione corporis fucatus, continentia cum mollitie et deliciis conjuncta, propriæ voluntatis vindicatio, vitiosa ad res nullius momenti pecuniæ cupiditas, vestis extra præscriptum morem quæsitus, unde a fratribus discrepantia, et occulta superbix illecebra nascitur.

XXXVI. *Joannes lucubrationes suas et libros recognoscit et castigat.* — Hæc Joannes radicitus ex animo evellere studens, labores laboribus cum primis addebat, mentemque ipsam undequaque in se cogens, libros quos elaborarat, collectos recognoscebat, ornando, perpoliendoque, et castigando accuratissime dictionem, sensum, numerum, et constructionem, et sicubi pulchritudo flosculis luxuriaret, aut modum excedere videretur, eam prudenti judicio reducebat ad gravitatem, ne quid seu ostentationis, seu levitatis et vililitatis libri sui secum traherent. Sane quisquis in ejusmodi lucubrationes illius cum judicio animum attenderit, sensorum altitudinem et dictionis elegantiam cum majestate conjunctam admirabitur. Quis vero ardens illius pro pietate et religione studium ex libris ejus divinis laudibus non extollat? utque sapientiæ divitias in omnes distribuerit, ex quo talentum, quod acceperat, non in duplum, sed magis in decuplum amplificavit? Nam augere numerum verborum, ne terminos evangelicos prætergressus existimer; et magis quod immodica modice enuntiare non sit appositum.

XXXVII. *Stephanus Junior Joannis Damasceni laudator.* — Joannem porro divinus zelus eo etiam pepulit, ut pro Dei legibus dimicando, Damasco primum, tum subinde ex Palæstina, eos qui co-

την ἀσκησιν ὑπὲρ τὴν πρὶν· τὸς, τοὺς πρεσβυτέρους διπλοὺς ἀγῶνας ἐνδείκνυσθαι, οὐ πρὸς τὰ πάθη τοῦ σώματος μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὰ κρύφια, ἃ διαλανθάνει τοὺς ἀσκουμένους πολλάκι, εἰ μὴ σφόδρα νήφουσι, καὶ ὁ ἐντὸς αὐτῶν μαινετῆς ἀνθρώπου, καὶ οὐκ ἐπαισθάνονται. Τὰ δὲ ἐστὶ, ὄλιος, φθόνος, οἰησις, ἀλαζονεῖα λανθάνουσα, κενοδοξία ταπεινώσεως σχήματι, πολυπραγμοσύνη ἀλλότρου, ὕψ' ἦν πολλὰ τὰ ἐκ τῆς γλώττης ἀνάγεται κακῆς μεταωρισμοῦ, ρεμβασμοῦ, ὑπουλον ἦθος, τύφος ἐπὶ ταπεινώσει τοῦ σώματος, μεθ' ἡδυπαθείας ἐγκράτειας, ἀντιποιήσις τοῦ οικείου θελήματος, ἢ ἐν τοῖς οὐδαμινούτοις τῶν χρημάτων προσπάθεια, ἢ παρὰ τοὺς κειμένους ὅρους ἀμφισβησις, ἐξ ἧς τὸ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀνόμοιον, καὶ τὸ λεληθὸς τῆς ὑπερηφανίας δέλεαρ.

ΛΖ'. Ταῦτα ὁ Ἰωάννης ῥιζοθεν σπεύδων ἐπιτελεῖ τῆς οικείας ψυχῆς, τοῖς πόνους πόνους προσθέτω καὶ μᾶλλον ψυχικῶς· καὶ τὸν νοῦν συστειλάς πενηχόθεν τέλειον, ἃ πεπύνηκε πρότερον (31), ἐπισυναγχοῦς, ἐποιεῖτο τούτων ἐπισκεψίν, ἐπισκομῶν, ἐπικαλλῶν, ἐπιδιορθοῦμενος πρὸς ἀκρίθειαν, καὶ ἄξιον, καὶ νοῦν, καὶ ρυθμὸν, καὶ συνθήκην. Καὶ ὅπου τὸ κάλλος ἀνθηρὸν ἄγαν, καὶ οἶον ἀμετρον, ἐπαμύνων διὰ τὸ σῶφρονος, ἵνα γένοιτο αὐτῷ οἱ λόγοι, μηδὲν ἐπιδεικτικὸν καὶ φαῦλον ἐπισυρόμενοι. Τῶν οὖν ἐπιστημόνων αὐτοῦ ἐγκύψῃ τοῖς τοιοῦτοις ποιήμασιν, βῆται τῶν θεωρημάτων τὸ ὕψος καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου μετὰ σεμνότητος. Τὸν δὲ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ζῆλον τούτου, τίς ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ μὴ ἐκθειάσεται; Τὸν τε τῆς σοφίας πλοῦτον, πῶς πᾶσι διένειμεν, ἐξ οὗ τὸ τῆς γνώσεως ὃ εἰλῆφαι τέλαντον, οὐκ εἰς διπλοῦν ἐπολλαπλασιάσεν, ἀλλ' εἰς δεκαπλάσιον; Φεῖδομαι γὰρ ἐπαυξῆσαι τὸν ἀριθμὸν ἵνα μὴ δόξαιμι τοὺς εὐαγγελικοὺς ὅρους ὑπερβάλλεσθαι· Ὅ γὰρ καλὸν ἀπλῶς τὰ ὑπερῶρια φεῖγεσθαι.

ΛΖ'. Ἐκεῖνον ὃ ἐκ καὶ εἰς τοῦτο πέπεικεν ὁ ζῆλος ὁ ἐνθεος, ὡς ὑπὲρ τοὺς θεῖους νόμους ἀγωνισάμενος, ἐκ Δαμασκοῦ μὲν πρότερον, ἐκ δὲ Παλαιστίνης τὸ δεύτερον (32), βαλεῖν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει·

VARIÆ LECTIONES.

¶ Mss. R. ἐκθειάσεται. Edit. R. ἐκθίσθηται. Bill. legebat, ἐκθειάσεται. ¶ Ms. R. ὑπερβάλλεσθαι. ¶ Edit. et Hensch. ἐκεῖνος. ¶ R Κωνσταντινίου.

NOTÆ.

(31) Ἡ πεπύνηκε πρότερον, κ. τ. ε. Quod Joannem opera sua denuo recensuisse auctor ejus Vitæ ait, id colligi potest ex codicum manu exaratorum discrepantia, quod ad aliquot ex ejus libris attinet: nam dialecticam ejus alio et alio modo, alii et alii codices exhibent, ut suo loco ostendetur, consimili modo ejus orationes de imaginibus.

(32) Ἐκ δὲ Παλαιστίνης τὸ δεύτερον. Doctissimi continuatores Bollandi arbitrati sunt Joannem Damascenum, dimissa tandem laura Sancti Sabæ et Palæstina, extremam vitæ partem peregre trans-

egisse, idque duplici argumento probant. Primum est quod Menologium Basilii, ut putant imperatoris, narret sanctum ab imperatoribus hæreticis variis relegatum, et carceribus traditum, in pulchra confessione consummatum esse, sepultumque fuisse a diacono suo: Ὅθεν καὶ διαφόρως ἐξορισθεὶς παρὰ τῶν αἰρετικῶν βασιλέων καὶ φυλακαῖς παραδοθεὶς, ἐν καλῇ ὁμολογίᾳ ἐτελειώθη, ταπεινὸς ὑπὸ τοῦ μαθητῆ αὐτοῦ. Secundum est, quod Palæstini nihil de ejus ætate et sepultura sciverunt, quod indicio est eum ea in regione fato functum non esse. Ad primum

των εικώνων καθαιρετάς καὶ ὕβριστάς. "Ev- A lendas imagines Constantinopoli, pessumdabant et
 ἡ τῆς μεγαλοπόλεως θρέμμα, ὁ τῷ πρωτο- contumeliose habebant, adoriretur. [XXIII] Quo-

NOTÆ.

ctat, sublestæ nimis fidei Menologiorum orumve narrationes sunt, quam ut eis sine æ fidem habeamus. Copronymum convitia : Joannem scripsisse, dirisqum eum devonodus septima, Theophanes, et Stephani Vitæ auctor testantur, de ejus exsiliis alte et et Menæa ipsa Græcorum, quæ etiam iscipulo seorsim sepultum fuisse nequidem. Hoc habent duntaxat, eum in senectate anno ætatis centesimo quinto vivere desiis- ἡρα πλονι καταλύει τὸν βίον, ζήσας ἐτη ἑκα- τοὺς τέσσαρασι. At vero Joannem in Palæ- in laura Sancti Sabæ supremum diem atque in eadem sepultum fuisse, teste longo iori constat, Joanne Phoca scilicet, in com- a descriptione Palestine edita a Leone Al- Symmictis. Nam hic auctor, qui sæculo xii ucle Comneno vivebat, asserit ævo suo ri solitum in monasterio Sancti Sabæ in trio sepulcrum Joannis nostri Damasceni, pulcrum ipsius Sancti Sabæ : Πρόσεγγυς δὲ καὶ γυρῶθεν ἐστὶ τε καὶ ὑπὸ τὴν γῆν τῶν ἐν ἀμφάντων ἁγίων Πατέρων ὄρωνται τὰ μνη- ιεθ' ὧν καὶ τῶν ἁγίων Κοσμά καὶ Ἰωάννου τὰ μνηματὰ τῶν παλαι ποιητῶν. Prope pulcrum magni Sabæ circumquæ, necnon s sanctorum Patrum, qui solitariam vitam illustres habitii sunt, unaque cum iis sancto- πᾶς et Joannis sepulcra spectantur. Quid quinquam sancti illi poetæ Cosmas et Joan- i Cosmas Majumensis et Joannes Damascen- rum carminibus et canticis Orientales Ec- cersonant? Jam insuper ostensum est, Da- im nostrum affecta jam ætate orationes de one Virginis Hierosolymis habuisse : ut ex m colligi possit, eum in Palestine diem um obiisse. Nec refert quod de ejus sepul- tio non fiat, in Vita Stephani Sabaitæ. Non ea Vita aliorum præclarissimorum virorum, eadem laura defuncti sunt, sepulcra com- untur, præter quam Joannis episcopi et He- e, qui ipsius Sabæ ætate florebat. Sepultus iuit Leontius Vitæ Stephani scriptor : "Ev ιαις τῶν ὁσίων Πατέρων ἡμῶν, ἐνθα κατὰ ἀξιώσεπτα λείψανα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ου καὶ ἡσυχαστοῦ. In thecis piissimorum nostorum, ubi depositæ sunt venerandæ re- anctii Joannis episcopi et solitarii. Cæterum iiv, sub Andronico seniore Palæologo, san- nis Damasceni corpus Constantinopoli ag- m esse testatur Georgius Pachymeres in ico lib. 1, cap. 13, ubi refert eos qui a parti- senii quondam patriarchæ adversus Jose- stabant, pacisci voluisse cum adversariis D et quorum schedula sub corpore sancti deposita, in manu illius crastina die inve- horum causa justa censeretur : Αὐτοὶ ἐπὶ κερσῆσαντες, πρὸς τὰ ἐν Χαλκηδόνι πάλαι ντα, ὡς ὁ λόγος αἰρεῖ, ἐπὶ τῷ τῆς καλλιπαρ- ιε μάρτυρος Εὐφημίας σώματι ἀνάγουσι τὴν πιν. Καὶ γε καὶ αὐτοὶ ὑπὸ σώματι ἁγίῳ πάλαι νεώτερος νεκρῷ τὰ καθ' αὐτούς, ὡς ἀρσεκείας να θείας, δεῖκνύειν ἤθελον, καὶ ἅμα τῷ δεῖξαι ζῶν, σφίσι προσέχεν ἡξίουν τοὺς ἄλλους, καὶ αι, κἄν ὁ τι λέγοιεν τε καὶ πράττειεν Παί- κνον ὁ βασιλεὺς, καὶ σῶμα μὲν τοῦ Δαμα- καὶ θείου Πατρὸς Ἰωάννου, αὐτοῖς αἰτήσασι , ὡς ἂν δὲ μή τι καὶ βραδουργηθῆι ἐπὶ τοῖς πομένοις τέρασιν, ἡ μὴν καὶ ὑποπτευθεῖη βᾶ- ἴδην (τόμοις γὰρ ἐπιτεθησομένοις τῷ σώματι, αὐτοῖς ἐπιτρέπειν ἡθούλοντο), ἐξ αὐτῆς βα- κροστέσσει, ἐπιποχευσθῆναι μὲν ἕτεραν με-

ζονα θήκην, καὶ σῶμα καὶ θήκην αὐτῆν ἐν ἡ τῷ σῶμα, χωρήσουσαν. Οὕτω δὲ ταύτην ὄλαν τ' εἶναι ἀσφαλι- σθῆναι, καὶ κλεισθί, καὶ σφραγίσιν, ὡς μὴδὲ τὸν ἐντε- χνότατον κατὰ Δαίδαλον παρεγγχεῖν μηδοτιοῦν δύ- νασθαι. Αὐτὸν μὲντοι παρῆχεν ἔτοιμον, εἰ προσλη- φθῆι ταῖς τοῦ ἁγίου χερσίν ὁ τόμος πρὸς ποσὶ τεθεῖς, τὰ γεγραμμένα πράττειν ἀναμφιβόλως. "Ev ὅσῳ οὖν μὲν ταῦτ' ἐπράττετο, κἀκεῖνοι νηστείας καὶ προσευ- χαῖς παντοίαις προτελοῦντο, καὶ πανυχίαις ὑμ- νωδίας ἐσχόλαζον, ὁ βασιλεὺς κἄν αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ, κἄν ἄλλου γε ὑπομνήσαντος, περὶ ἑαυτῷ, ὡς ἔδοξεν, ὑπο- νοήσας, μὴ πως καὶ ἐπ' αὐτῇ βασιλείᾳ, καὶ τῇ περὶ ταύτης ζητήσῃ (καὶ ταῦτα γὰρ ἐλέγετο ζητεῖν ἐκεῖ- νους), ἀμφισθητεῖν προαχθεῖεν, καὶ γ' ἐπὶ τούτῳ ἀδο- ξήσας, ἀναλαμβάνει τε τὰς ὁμολογίας ἐξαιφνης, καὶ πέμψας, ὁστράχου φασὶ μεταπεσόντος, διακωλύει τοῦγγέλημα. Inde illi (Arseniani) aucti animis, polliceri ausi sunt se miraculo ejus simili, quod olim apud Chalcedonem in corpore sanctæ virginis et mar- tyris Euphemiæ ostensum fuisse fama fert, et verita- tem suæ doctrinæ justitiamque sectæ suæ probatu- ros. Petebant igitur dari sibi corpus aliquod sancti dudum mortui, certo confidere se aientes, demonst- raturum per illud Deum, quidquid ipsi egissent, ipso hac tenus volente et jubente factum : quo viso deinde par esset adversarios ipsorum divinæ auctoritati ce- dere et sibi morem gerere. Assensit et his Augustus, divinique Patris Joannis Damasceni sacrum ad hoc experiendum corpus illis tradidit. Sollicitus vero ne fraus interveniret in eo quæpiani, ac, quod suspicatu pronum erat, res dolo gesta putaretur (volebant enim ut libellis corpori impositis, causa sua miraculo per- riculo committeretur) mox jubet, ut præter thecam in qua sancti reliquiæ servabantur, major alia pare- tur arca, qua eadem theca contineretur. Arcani porro exteriorem seris clavibusque et sigillis facile muniri posse, ut ne Dædalus quidem fraudem in eo moliri ullum queat. Se autem ita comparatum esse, ut si alteruter libellorum qui ad pedes sancti positus esset, ejusdem manu teneretur, iis quæ scripta forent, staret. Dum hæc gererentur, Arseniani, jejuniis, pre- cationibus, pervigiliandis in hymnodia noctibus ope- ram dabant : quando imperator, vel per sese veritus cæpti ancipitis exitum, vel ab aliquo monitus, apud se versans, ne quid tam de imperio suo, quam de Arsenii promotione in controversiam vocaretur (fere- bantur enim de utroque quæstiones movere) a sententia desiscens, confessiones ambas corripit, inversa- que, ut aiunt, testula, mittit qui rem essequi prohi- berent. Ex hac narratione colligendum datur Joan- nis nostri corpus incorruptum integrumque ad eum usque diem Constantinopoli servatum fuisse. Hinc est, quod in quibusdam Martyrologiis Latinorum, quos doctissimi Bollandi continuatores ad diem 6 Maii protulerunt, legitur : Constantinopoli depositio sanctæ memoriæ Joannis Damasceni, doctoris egre- gii, nec minus vita, quam miraculis clari. Itemque : Constantinopoli sancti Joannis Damasceni presby- teri, moribus et doctrina clarissimi, tempore Theodo- sii tertii. Hujus vero festum annualim celebrant Græci die 4 Decembris, quæ ipsis est etiam festo sanctæ Barbaræ virginis sacra, cujus ipse Dama- scenus laudes oratione speciali celebraverat. In quibusdam Menologiis seu Synaxariis ejus comme- moratio reperitur ad diem 29 Novembris, ut videre est apud Ughellum in Italia sacra, t. VI, sive quod idem est, in Synaxario Basilii imperatoris. In Martyrologio Romano ejusdem mentio fit die 6 Maii.

Joannem Damascenum ultra pseudo-synodum Co- pronymi, quæ anno Christi 784 habita est, ætatem exporrexisset certo certius habemus ex ejus quæ in Vita Stephani Junioris martyris memorantur, scri-

circa magnæ hujus urbis alumnus, qui martyrum A antesignano cognominis cum esset, ut ille Christi causa, ita et ipse propter ipsius imaginem, lapidibus petitus obrutusque ad cælum evasit, tum librorum Joannis meminit, tum ejus eminus adversus impios dimicationum, virum eum venerabilem et Deo plenum nuncupans; quælibet summi sacerdotii oleo unctus non esset. At vero quando veritas dissimulanda non est, ipsum quoque suspiciens martyrii corona redimitum. Quippe cum ea viro apprime religioso propter pietatis sectio subsecuta sit.

[XXIV] XXXVIII. Postquam ejusmodi vitæ et monasticæ exercitationis cursum peregerat, cum fidem servasset, imo cum libris suis, suæque doctrina eam propagasset ac stabilivisset, quam itidem ad hoc usque tempus per ea quæ ipse elaboravit, confirmare, fovere, et tueri non cessat, ad Christum quem dilexerat, ire properavit. Ac nunc quidem eum non jam in imagine contemplatur, nec adorat in effigie, sed facie ad faciem contuetur, revelata facie gloriam spectans beatæ Trinitatis. Ob eas causas athletam hunc religiosæ

μάρτυρι δμωνυμῶν (33), καὶ λθεις ὡς ἐκεῖν Χριστοῦ, οὕτως ὑπὲρ τῆς εἰκόνης ἐκείνου βλ εἰς οὐρανοῦς ἀναδραμῶν, μέμνηται τῶν τοῦ νοῦ λόγων, καὶ τῶν πόρθωθεν [ἀφεμάτων = τῶν δυσσεβῶν, καὶ θεοφόρον ὡς τὸν ἄνδρα καὶ μὴ κεχρισμένος ἦν ἀρχιερωσύνης χρίσμα χρῆ οὖν ἀρνήσασθαι τὴν * ἀλήθειαν, καὶ μεταίνεζ ἔψει τὸν ἄνδρα τὴν κεφαλὴν ἐσταμμέν γάρ τὸν τῆς εὐσεβείας ζῆλον ἢ συκοφαντία π θεῖ, ἐξ ἧς ἡ τῆς χειρὸς ἐκτομή.

zelum calumnia structa fuerit, ex qua man

ΛΗ'. Οὕτω βιοῦς, καὶ οὕτω τὸν δρόμον τῆς ἀσκήσεως, καὶ τὴν πίστιν τετηρηκῶς, καὶ πλατύνας λόγοις, καὶ κρατύνας ἵ τοῖς θεοῖς καὶ ἐς δεῦρο τοῦ χρόνου οἷς ἐτόνησε, βαθεῶς ἔχων, συντηρῶν, πρὸς Χριστὸν ἀνέδραμεν, ἵ πησε. Καὶ νῦν οὐκ ἐν εἰκόνι τοῦτον ὁρᾷ, οὐκ ἐ πώματι προσκυνεῖ, ἀλλ' αὐτὸν ὀπτάνεται κατὰ ὠπον, ἀνακεκαλυμμένῃ προσώπῳ βλέπων τῆ τῆς μακαρίας Τριάδος. Ἐπὶ τούτοις εἶδει πὴν τὴν *, εἶδει τὸν ἀσκητὴν, τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἵ τορα, τὸν τῆς ἀληθείας σημάτωρα, τὸν ἀδελ

VARIÆ LECTIONES.

* Sic R. Vox ista deest in editis. Henschenius ballόμενος posuit, quo auctore, non dixit. * Deo vox aut similis altera in editis. Henschenius posuit, γεγραμμένων. ὡ Ms. R. τιμιον, ita legebat Osi radius, qui Latine posuit venerabilem. Ex Stephano Byzantino, qui Stephani Junioris vitam omnium mus edidit, discimus Stephanum Juniores appellasse Damascenum, venerabilem admodum virum cium et Deiferum, ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός... ὅσιος καὶ θεοφόρος. * Ms. R. εἰ χρῆ οὖν νῆσασθαι τῆν. ὡ Ms. R. στηρίξας. * Edit. διττὸν ἀθλ.

NOTÆ.

ptis adversus bellam hanc synodum, illiusque du- C cea. Ante septimum vero synodum generalem ipsum obiisse, ejusdem sacræ synodi aclamationes in- nuunt : quoto vero anno, obscura res est. Nullum quippe monumentum exstat, unde id possimus expiscari. Leontius monachus in Vita Stephani Sabaitæ, qui Joannis nostri fratris fuisse filius fertur, hoc reperi, sanctum hunc eremi incolam ad Christum migrasse die prima Aprilis anni mundi 6286, secundum computum utique Alexandrinum, hoc est Christi 794, cum ætatis anno decimo ad lauram Sancti Sabæ a sanctissimo patre suo ductus esset; hoc est, dum annum agebat 735, ac quindecim subinde annos sub ejus ducatu et institutione omni obsequentia transegisset, nimirum usque ad annum 750, sive 10 Constantini Copronymi : Δεκαετῆς δὲ παρεγένετο εἰς τὴν μεγίστην λαύραν σὺν τῷ αὐτοῦ πατρὸς ἀδελφῷ, μεθ' οὗ δεκαπέντε ἐνιαυτοῦς ἐν πάσῃ ὑπακοῇ καὶ ὑποταγῇ διῆξεν. Quæ nihil certi offerunt de anno quo Joannes vivere in terris desierit, quandoquidem vixit adhuc post annum 754.

(33) Ὁ τῷ πρώτῳ μάρτυρι δμωνυμῶν. Stephanum Juniores indicat, qui sub Copronymo egregium pro defensione sacrarum imaginum martyrium obiit, et ejus supra meminimus. Testatur Stephanus diaconus in ejus Vita, ipsum habuisse Joannem Damascenum instar viri sancti et Deopleni, ubi præclarum martyrem sic loquentem inducit : Ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος καὶ σοφώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός πρεσβύτερος, ὁ παρὰ τοῦ τυράννου τούτου Μανσοῦρ ἐπονομασθεὶς, παρ' ἡμῶν δὲ ὅσιος καὶ θεοφόρος. Inter quos etiam honoratissimus et sapientissimus Joannes Damascenus presbyter, quem hic tyrannus Mansour nominabat, nos autem sanctitate venerabilem et Deoplenum. Etsi Stephanus Junior Joannem Damascenum et ejus libros aliquando perlegerit, laudaveritque, vix tamen concessero utrum-

que sanctum ipsi mutuo de facie notum ut fuisse. Alios vero ætatis suæ præclaros viros citia conjunctissimos habuit, Cosmam scilicet lodum, Joannem IV, patriarcham Hierosolymum, Petrum Majumensem, et Petrum Damascenum, Joannem Laodicenum, Theodorum Abus seu Carorum episcopum, Stephanum quoque rosolymitanæ Ecclesiæ presbyterum et Synodum quos tres Damasceni nostri discipulos fuisse habuit quæ exstant lucubrations, quas ex se susceperunt, Anastasium monasterii Sancti Iuliani præpositum, qui haud immerito censetur libri contra Judæos, qui Latine prodit, t. I lectaneorum Canisii, et t. XIII Biblioth. Patrum. Nam Anastasius, qui librum hunc edidit, in Syria sub Saracenis principibus sæculo octavo vixisse testatur. Hoc ipso tempore floruit Anastasius metropolitani in Syria, Damasci forsitan, inde Petri illius, cujus pro fidei confessione abscissa fuerat, successor; quem Salem sub far Abdolla, Syriæ prætor, ex sacro altari pium cum in die sancto Paschæ sacra fide male multare voluit, mox tamen blandis ejus monibus mitigatus, dimisit. In ejus porro liturgia sancti Jacobi sui Hierosolymitanæ habetur, ut colligitur ex eo quod Theophane hac observat, Salemm manus tunc in metropoli injecisse, dum is elata voce hæc verba retulit, Ὁ γὰρ λαὸς σου εὐσωτεῖ σε καὶ ἔκτε. Nam populus tuus te rogat et supplicat precatur quidem non occurrunt in ceteris liturgiis, quam in illa quæ Jacobi fratris Domini nomina scripta est. Ex isto loco Vitæ sancti Joannis sceni apparet, Joannem Hierosolymitanum, quem composuit, recentiorum esse Stephano Byzantino qui Vitam sancti Stephani Junioris post 429 ab ipsius obitu ediderat.

δογματικῶν, τὸν συνετιστὴν τῶν ἀσυνέτων, ἅμα καὶ πιστὸν τῶν ἀμυήτων, λόγους ἐγκωμισασθῆ-
κατὰ δύναμιν παρ' ἡμῶν. ^a Οὐχ ἵνα δόξης
ἦν ἐκεῖνο περιποιησώμεθα, ἀλλ' ἵν' ἐκεῖνος
! οὐρανοῖς ἀντιμνημονεύσῃ, καὶ τῆς ἐκεῖνου
μπλησθῶμεν τῆς οὐρανοῦ, ἔτι ἐνδημοῦντες
καίτης λέγω τῆς δόξης, ἣν Δαβὶδ ἐπιμαρτυ-
ρῶ βασιλείας θυγατρὶ καὶ ψυχῇ βασιλικῇ ἐνι-
ε^b, Πᾶσα, λέγων, ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς

ἐγγνωθῆ μοι, τρισμάκαρ, καὶ ἐκείτης γένοιο
πρὸς Θεὸν θερμότατος καὶ ἀνένδοτος, ἐφ' οἷς
καλὸν ἔρανον ἄλλου πεποιηκότος, ὡς εἶχεν ὁ
ος, ἀφελῶς αὐτὸς εὐρηκῶς, καὶ διαλέκτω
καὶ γράμμασι κείμενον, ὁ ὁμνυμῶν σοι,
υ εἰς τοῦτο λόγου καὶ ἐπιμελείας τῆς κατὰ
ι, διὰ τῶν μετέβαλον ἐπισκέψωμαι, ἣ ἂν οὕτω
ἐπισκέψωμαι καὶ τῆς Τριάδος ποιησον κάμῃ
νητὴν αὐλοῦ, ὅλον τοῦ σώματος ἐξιστάμενον,
δημιον ταῖς θεωρίαις, ὅλον ἱερωμένον τῇ ὁλο-
ει τοῦ θεοῦ ἔρωτος, ἔτι ἐνδημοῦντα τῷ σώ-
μα μετὰ ἀπάθειας ἐκδημήσας τῆς σαρκὸς,
παθήσας σὺν σοὶ τῷ Θεῷ παραστήσωμαι.
δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τοῦ βίου τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Ἰωάννου
λαμοσκηνοῦ. Καὶ τοῦτο ἐξιστάθη μετὰ τὸν
ἥς ἀντίγραφον.

sal: XLIV, 14.

VARIÆ LECTIONES.

a desunt in Ms. b R. ἔστηκεν ἐνιζάνεσθαι.

V] *Post Vitam sancti Joannis Damasceni a Joanne Hierosolymitano patriarcha descriptam, Iovæ et synaxaria, narrationem alteram subijcio de vita et conversatione ejusdem Joannis Damasceni, quam Henricus noster Gravius perinde edidit, atque in codice Latino 3966 reperi. Narrationem istam Græcè primum, non Latine scriptam suadet phrasibus: locutio quæ tota Græca est, non Latina, quemadmodum sexcentæ voces passim quæ præter Græcæ sunt, indicant. Ex hujus alterius lucubrationis inspectione apparebit, quam in Oriente de Joanne nostro Damasceno venditata sunt: quibus etiam alia longe ab istis, a addam ex Speculo historiali Vincentii Bellovacensis, et ex sancto Antonino quibusdam excipit.*

t Prologus translatorius in libros Joannis Damasceni, capitibus xi, id est, Sermo de locosmis, id est, amatoribus mundi, et philotheis, id est, amatoribus Dei: et quoniam et et cum diligenti labore et intellectus intentione libros pertransire: in quo et de ex-
na humiliatione Salvatoris nostri, et paupertate et crucifixione: et de sancti Patris tri Joannis Damasceni in Damasco conversatione, et ea quæ in monachali vita, parva ratio, et qualiter compositus est ab ipso liber ipsius.

CAP. I.

Philocosmorum voluptates.

madmodum dulce philocosmis existit sen-
m paradisorum (id est hortorum) lætitia,
philotheis intellectualis paradisi divinarum
ararum desiderabilis meditatio assimilata
i sensibilibus quidem philocosmi, florum multa

C varietate, et frondium pulchritudine, et foliis ce-
matarum arborum respiratione delectantur, et vo-
lucrum clangoribus, et crystalli specie aquarum
fluxibus, et musicorum bene sonantibus vocibus
lætantur: quorum optimum, inutilitas; quoniam
finem lætitiæ ipsorum in ebrietatibus et luxuriis
terminant; et quod utique difficilis, in veritate

sui ipsorum vitam compleverunt, et in sine corpus A
lætificantes et pulchrificantes, miseram animam
nigrificaverunt et obscuraverunt, et a primordiali
pulchritudine expulerunt, et tormentis tradiderunt,
et peregrinam a Deo, miseram perfecerunt. Papæ
deceptionis ! quales malas retributiones philocosmi
ex mundi deliciis carpunt ? Non tamen oportet has
vocare læticias, sed tristitias, quoniam dominam
animam interficiunt. In hoc quidem philocosmi,
id est, amatores mundi : in intelligibili autem
paradiso divinarum Scripturarum, philothei id est,
amatores Dei, exercitationi seipsos tradentes, et
in divina meditatione perseverantes, et vigiliis,
et orationibus et lacrymis Deo approximantes,
habent pro sensibilibus arboribus venerabiles pa-
tres, foliis comatos et florentes divinis virtutibus : B
hunc quidem ut olivam fructiferam ; hanc autem
ut palmam florentem ; alium ut cedrum, et alterum
ut cypressum : alios ut lilia agri florentes, et ut
lignum plantatum secus aquarum decursus²²; alteros
et divinos modos ipsorum, et virtuosas commen-
dationes, et delectabilissimam ad nos et mansuetam
pædagogiam cum diligentis labore, et perseveranter
et bene compuncte immeditantes, bono odore et
bona resonatione dogmatum ut floribus pulchri-
ficantur, et divina eloquia, et dulciora super mel
et favum²³, ut arborum fructus comedentes, et ex
incoluquatis et super crystalli speciem aquis
bibentes, scilicet charismatibus spiritus, Deo ap-
proximant irrequiescibiliter, et ipsam læticiam et
exultationem interminabilem possident. Finis au-
tem ipsorum, vita æterna²⁴, gaudium indeficiens,
læticia sine tristitia, requies interminabilis. Dere-
linquentes enim terrena, in cælos abierunt, con-
cives angelorum existentes, Dei gloria vere, scilicet
intelligibili paradiso, dignificati sunt : et bonis
quæ præparavit Dominus diligentibus ipsum, effecti
sunt participes : quod autem utique jucundius,
filii Dei et hæredes effecti sunt, et nequaquam a
Dei gloria separabuntur, sed cum ipso in intermi-
nabilia sæcula regnabunt, ut bene viventes, bene
et fruentes, digna laboribus referentes²⁵.

CAP. II.

De incenditibus Scripturæ sacræ.

Pulsemus igitur et nos, dilectissimi, ad optimum D
paradisum divinarum Scripturarum, bene olentem,
dulcissimum, speciosissimum, omnino delectabilem,
aures nostras circumsonantem omnimodis intelli-
gibilem deiferarum avium cantibus, accendentem
corda nostra, et gaudio æterno adimplentem, et
tristatum quidem consolantem, iratum autem
pacificantem, et divino timore firmantem et men-
tem nostram ad auro lucentia dorsa divinæ columbæ
ascendere facientem, et manifestissimis ipsius alis
ad unigenitum Filium et hæredem plantatorem
intelligibilis vineæ reducentem, et per ipsum Patri

et inutiliter, sed prompte magis et persever
neque fatigemur pulsantes : sic enim nobis ap
Qui enim petit, accipit ; et qui querit, in
pulsanti aperietur²⁶. Delicemur igitur insati
in divinis eloquiis, et superdelectemur in
conversatione sanctorum Patrum. Gratiam [
enim divina gratia inconsumptibilem po
et in eos qui sincere ipsam desiderant sine
ingreditur. Si igitur legamus semel et bis,
intelligamus quæ legimus, non segnes esse
neque negligamus, sed perseveremus, exerc
interrogemus. *Interroga enim patrem tu
annuntiabit tibi ; seniores tuos, et dicent tibi*
enim omnium est cognitio. Haeremus aut
semper fluentes aquas, ex paradisi hujus
salientes in vitam æternam²⁷. et sordes
peccatorum expurgantes, et carnalis delect
sitim sedantes, et obtenebratos oculos m
delictis nostris abluentes, et apud divinam
pure speculari operantes, et si sic præp
omnino, et salute potemur, et gaudio sine
implebimur, et vitam æternam sortiemur.

CAP. III.

De divinitate Salvatoris.

Potentia et misericordia philanthropi et i
cordis Dei nostri, qui propter nostram s
humiliavit inhumiliabilem ipsius celatitudin
carnem mortalem indutus est, et secundum
factus est nobis similis sine peccato, quo
erat assumens, et quod erat non deponens,
tum seipsum extremæ humiliationi tradidit
nimiam ipsius ad nos dilectionem : magis
pædagogiam ejus, quod est, non alta sapere
etiam domicilium aliquod vile non habuit ad
tationem, ut ipse testatur dicens : *Vulpes
habent, et volucres cæli nidos, Filius autem h
non habet ubi caput reclinat*²⁸. Neque palm
bilis terræ erat ipsi, non germen unum
non tunica superflua, sed qua induebatur soli
quid utique erat majus hac humiliatione et vi
Ut enim unus pauperum secundum omnia e
satus est, et quos amicos et fratres pauperes
vit, his et cohabitavit, humilia semper eligen
o ineffabilis ipsius sustinentiæ et longanin
magis autem incomparabilis sapientiæ ! In
enim miserabili figura dolosum decepit ? neq
occasione dans ipsi consolationem gloriati
dicendum, quoniam et a nudo homine victus
sed ab inope vili et paupere. Ostendere igitur
perfectum ejus quæ ad nos ipsius dilectionem
tinuit a propriis servis tradi et flagellari, e
et alapis cædi, et conspui, et ut malefactor li
Ligantes enim fune manus ipsius et coll
malefactorem extra civitatem duxerunt, et
afferunt. Ipse autem ut agnus innocens,

²² Psal. i, 3. ²³ Psal. xviii, 41. ²⁴ Rom. ²⁵ Rom. viii, 16, 17. ²⁶ Apoc. xiv, 13. ²⁷ Matth.
8. ²⁸ Dent. xxxii, 7. ²⁹ Joan. xii, 14. ³⁰ Luc. iv, 58. ³¹ Matth. xxvi, et xxvii. ³² Isa. l

la coram tonde[n]te ipsam ⁴⁸, sic exibat in caput, et neque verbum sonans: quem immaculata agna secundum viscera vulnerum dilanians, cum alteris mulieribus et agnum sequens a longe, caput huc et vens, lugubriter loquebatur.

CAP. IV.

De planctu B. Virginis.

o, Fili dulcissime, heu me, peregrinæ matris unice Fili, et inter peregrinos ut peregrinæ interfecte: propter quid et ego ante mortem non mortua sum? et non moriens sic tacens pertransis me, et neque verbum peperit te loqueris? Viscera mea intra erantur, videntem te sine causa, ut male ligatum et crucifixum. Cujus gratia velox perficis, et ei quæ sine tristitia peperit loqueris? Sed, o meæ carentiæ prolis et portabilis inopiæ! Meæ enim peregrinationis solatorem perdo, et sola et inops inter ceteros derelinquor. Sed, o Fili et Deus meus elinquo me. Et alia verba ipsa Domina igna cum lacrymis loquens, tristitia contrita. A sepulcro autem misericors Deus noster resurgens, et manuum facturam ex inimiculis avellens, omnibus nobis resurrexerunt.

CAP. V.

De Joanne Damasceno.

igitur transferam sermonem, et revertar ad doctorem nostrum et patrem, et magistrum verarum superutilem narratorem, Damascenum. Et secundum angustum meæ mentis et meæ linguæ, largita mihi de ipso, ipsius hinc enarrabo. Iste erat quidem in civitate Sinopoli prius conversans. Invidetur autem propter summum ipsius amorem disciplinæ a Sinopoli, in exilium recessit in Damascum: et Agarenorum litteras edoctus optime, ipsius multam disciplinam et humilitatis amorem, et eam quæ ad omnes mansuetam et colloquutionem, manifestus regi effectus est, re maximo ab ipso dignificatus est, et cum ibat ut dilectus ad ipsius Moameth foveam, dicam sepulcrum. Et omnia quæ illic conatione digna conspiciens, et in nihilum repositis corde ipsius conservabat omnia ad redarum et confusionem hæc venerantium, ex et in centesima hæresi Ismaelitarum parum rit. Coactus est autem illic a rege adorare ipsius venerabile, et lapidi acclinari, et Moameth prædicare, qui propter timorem magis autem propter desiderium enarrandi ipse illic, lapidem inclinans conspuit, et foveam adoravit, et ad prædicationem ascendens: et Dominus ⁴⁹, dixit, et non est Deus præter

mal. 3. ⁵⁰ Psal. xvii, 32.

Deum nostrum ⁵⁰. Ipsius autem Moameth testimonium non dixit, quoniam est propheta: sed alta voce quidem dixit, testificatus est, obscuri quem isti dicunt (34): magna voce autem, quoniam apostolus Dei est. Et in reliquum iis convicians, descendit a prædicatione, nullo intelligente quod dixit. Revertentibus autem ipsis in Damascum, honoratus est a rege et a magnatibus ipsius magnifice, velut prædicans omnino inquinatum, magis autem et sermones plurimos exponens ipsis sapientissimos, et ex grammatica, et medicinali, et reliqua alia simplici sapientia. Non enim sancta canibus tradidit, neque puram fidem inquinavit vel transmutavit, sed ut lapis adamas in medio lapidum tenebrosorum et inquinatorum habitans, substantiam non transmutavit. Non multum autem post invidens ipsi hujus pædagogus, cui et successit, propter transcendere ipsum in omni sapientia, et non ferens respicere ipsum in proprio ordine proficentem et laudatum ab omnibus, misit ut ex persona ipsius ad alterum regem litteras plenas scandalo velut volentis tradere proprium dominum ad [XXVII] illum et ipsius regnum transferre ad ipsum. Legens autem litteras rex, rescribit ad Damasci regem amicitiae gratia, et vituperativos ad Joannem, ut ad proditorem et dolosum, simul autem ad redargutionem ipsius misit missas ad ipsum litteras. Ut igitur vidit has rex, et in extasi effectus, confestim advocat Joannem, et ostendit ipsi dolose emissas adversus ipsum litteras, et legens obstupuit: litteræ quidem, dicens, ut meæ; sermones autem non mei. Valde enim sum et magistri assimilabantur litteræ. Et, ut breviter dicam, propter eam quæ regis et magnatum ad ipsam dilectionem et amicitiam, præcepit dexteræ manus pollicem abscidi. Quo facto, tristitia maxima comprehendit inter peregrinos Joannem: et accurrens abibat ad Domine imaginem quam secreto possidebat, habens secum abscissum digitum: et genua flectens, deprecabatur ipsam cum lacrymis et profundissimo gemitu, ut daret ipsi sanitatem. Hoc autem faciebat per tres dies, quando solus permanebat.

CAP. VI.

De restitutione pollicis.

Inflexa igitur ipsius deprecationibus immaculata Domina, fidelium velocissima protectio, adhærere fecit ipsius digitum unde abscissus est, et in nomine ipsius immaculatæ, et ex ipsa geniti Domini nostri Jesu Christi restitutus est sanus ut alius. Cognoscens autem hæc rex, ut sanus et gaudens effectus, quererebat ab ipso quis utique est, et qui ipsum sanaverat. Quod et discens obstupescerebat de glorioso et inopinabili miraculo. Posterius quidem parum discens, quoniam hujus pædagogus dolum adversus eum machinatus est, pessime cum pœnis

NOTÆ.

Reg. cod. obscure autem quoniam iste.

multis in exilium ipsum misit : sicque adimple-
tum est et in ipso quod scriptum est : *Lacum ape-*
*ruit et effudit eum, et incidit in foveam quam fecit*¹¹.
Et de justo : *Custodit Dominus omnes diligentes*
*se*¹². Et : *Non dabis Sanctum tuum videre corrup-*
*tionem*¹³. Rursus igitur excelsius honoratus est a
rege Joannes, et ab omnibus principibus, et ab
omnibus ut conregnator cum rege venerabatur et
glorificabatur.

CAP. VII.

De perfecta conversione Joannis Damasceni.

Ipse autem omnia quæ vanæ vitæ hujus velut
somnia et in nihilum reputans, et parvam glo-
riunculam amovens, et futurum æternum et immor-
talem mundum contemplans, post regis mortem
dans omnia pauperibus quæ possidebat, et dere-
linquens cœnosa hujus vitæ delectabilia, Christum
secutus est : et in exercitatorium abiens, mona-
chus effectus est, comam rescindens et attendens.
vita venerabili et conversatione virtuosa adornatus.
Dans enim seipsum meditationi divinarum Scriptu-
rarum, et cum diligenti labore vacans jejuniis, et
vigiliis, et ad terram prostrationibus et orationi-
bus irremissis perseverans, Deum deprecabatur.
Et hujus quidem Patrum studium imitatur, hu-
jus autem mansuetudinem, hujus vero sustinen-
tiam, alius pædagogiam, alterius doctrinam. Et
quid ad hæc dico? Tantum seipsum extremæ ab-
sinentiæ dedit, et omnino laborioso amoris disci-
plinæ, quod dignificatus est potiri sancti Spiritus
gratia, et minister divinorum Christi mysterio-
rum constitutus est, et factus est alius ex alio se-
cundus theologus : et hoc expositorum ab ipso ser-
monum summa rectitudo ostendit, qualiterque
optime nobis puram et incoquinatam fidem ma-
nifestavit, et inenarrabilem multis quæsitorem
manifeste solutionem tradidit.

CAP. VIII.

Modus libri editi a Joanne.

Incipiam autem hinc modum ab ipso editi istius
libri enarrare. Existente enim ipso in mansione
in qua condebatur, omnibus comato virtutibus, et
sermonibus doctrinæ inspirato, erant inter orthodoxos
et hæreticos quæstiones omnino gravissimæ et plu-
rimæ, in quibus et multi orthodoxorum dubita-
bant. In gravissimis quæstionibus et in dubita-
tione existentes, Dei omnipotentis nutu nequa-
quam permittentis in ipsum sperantes vinci, au-
dierunt de optimo viro isto, et de ipsius philoso-
phia et multa disciplina, et qualiter obstruebat hæ-
reticorum ora sancti Spiritus gratia, qualiterque
ad ipsum veniebant plurimi hæreticorum, occasione

¹¹Psal. vii, 16. ¹²Psal. cxli, 20. ¹³Psal. xv, 10. ¹⁴Joan. i, 18. ¹⁵ibid.

NOTÆ.

(35) Gravius [in margine heuresilogias. Diodo-
rus lib. xiii, εὐρησιλογίας κατασοφίζομένους]. Ne-
quaquam : nam codex Reginus perinde hæresilogias

A quæstionum gravium vincere hunc existit
Ipse autem beneplacito Patris et potentia
cooperatione sancti Spiritus sanctæ et in
Trinitatis, moderate et mansuete hos obstr
ad eam quæ in Christum fidem transduxit.
tificati de ipso amatores Dei, simul autem
ipsius intellectu, rogaverunt sanctum epi
Majumæ, Cosmam dictum, ut mitteret ad
nuntios, annuntiantes ipsi pullulantium ziza
in immaculata Ecclesia hæresilogias (35),
sancti Spiritus gratia mitteret ipsis quæ
omnium manifestationem. Inclinator autem
cationi populi sanctus episcopus, misit ad
quæ quæstionum, subtiliter omnia, et ab ip
nifestationem quærens. Recipiens autem
B omnino sanctus Joannes et legens, et quæ
magnitudinem agnoscens, non incepit
C scribere, sed ad orationem extensam et p
dedit seipsum : simul autem et a Deo eo
collegium fratrum et sanctissimum epi
eos qui sub ipso honorabiles viros, his p
ptam epistolam rescribens, deprecatus est
ipso orarent, ut daret ipsi Dominus intelloc
omnibus, et sermonem in apertione oris in
Spiritu sancto. Parvo igitur tempore pers
in oratione, incepit scribere hunc librum si

CAP. IX.

*Quomodo composuit integrum librum, ex
scilicet et centum hæresibus et sententiis*

C Primum quidem ab ente incipiens, eas qu
Græcos optimas et utiles quæstiones et
Consequenter autem scripsit hæreticorum
tates, ut mendacium cognoscentes, veritati
mus. Posterius autem edidit tertium librum
sapientiæ et intellectus et fidei puræ hæ
habentem veritatem. Dein igitur conscripto
pter tertii libri magnitudinem, et propter
in ipso fidei perfectionem, ex hoc scilicet
nemo vidit unquam¹⁶, inceperunt, et teste
lem factor libri nobis [XXVIII], induxit, et
Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ip
*enarravit*¹⁷. Et quis non admiretur sapient
bros ipsius pertranseuntium cum diligent
summam ipsius philosophiam, et intellectus
D tudinem et puritatem, qualiter incepit
quæstiones?

CAP. X.

Materia libri sententiarum.

Primum quidem dicens nobis, quoniam non
quærere et perscrutari non tradita nobis a san
phetis, et apostolis, et evangelistis, docens, q
omnia effabilia, neque omnia ineffabilia. Dein

habet, et sermo est de hæresibus quas Do-
nus noster confutavit.

deus quoniam est Deus, et inconfusam et inseparabilem inprincipiatamque, et interminabilem, et per viventem, et immortalem sanctam Trinitatem confirmans, et ad hanc nos fidem confirmans, consequenter incepit enarrare de angelis et dæmonibus, celoque et luminaribus, terraque et æqua, aere et igne. Simul autem et omnino delectabilis paradisi plantationem, et duplicem hunc ostendens, et hominis præparationem et compositionem scribens, naturalia hujus subtiliter enarravit, et post mandati transgressionem, et generis augmentationem, et cataclysmi abluitionem, et in perditione secundi generis captivitatem, annuntiationem incepit, et quæ de Christo manifeste et diligenter enarravit, et incarnationem, et naturarum unionem, et ætatis augmentationem. Simul autem et sapientie, et gratiæ, et operationum, et voluntatum duplicitatem, et eam quæ in cruce, et passione, et morte, animæ et corporis et divinitatis copulationem. Impassibilis enim existens divinitas, etsi caro patiebatur, ipsa impassibilis permansit. Passibilis autem, ab utrisque divinitate neque cum ipsis patiente. Illuminata enim arbore a sole et per securium cæsa, arbor quidem, quæ nata est pati, scinditur; solaris autem radius non scinditur, sed illæsus permanet. Etsi hoc in creaturis possibile videtur, quanto magis facilius in increata et impassibili natura? Post eam autem quæ de resurrectione et discipulis apparitione et in cælos ascensione enarrationem extendit, et sermonem, et ad Dei Genitricis genealogiam, et assumptionem in-

maculatorum mysteriorum, et sanctarum reliquiarum honorem, et plurima alia apponens, et Antichristi adventum enarrans, in secundum adventum pervenit, in quo et finem libri posuit.

CAP. XI.

De aliis operationibus Joannis.

Et plures regulas bene sonantes composuit, post hoc et εὐχαρίσματα, id est, bene compunctiva et dulcia cantica, et bene sonantes melodias, et peccatorum, et ignorantiarum dissolutiones, et dicta hagiopolitica, id est, sanctorum conversationes edidit: et alia multa apponens omnino optimus noster pater, bene loquax hirundo, et benesonans philomela, irreprehensibilis turtur, et simplex columba, Ecclesiæ omnino delectabilis perdix, fidelium non inclinabilis columna, et gloria, et firmamentum: hæreticorum autem obstructio, et subversio, et obstaculum. Derelinquens igitur nobis ab ipso editas dulces et delectabiles enarrationes, et opera plena gratia, fide et sapientia existentia, et ipsius virtuosam vitam, imitatio nobis et ductor effectus, in profundissima senectute migravit ad Dominum: derelinquens terrena ad cælos recurrit, ad desideratum Dominatorem pervenit, ad interminabilem splendorem, ad desiderabilium supremum, ad vere cælorum regnum, consors angelis effectus est, cohabitator Patrum, concertator justorum, quorum vitas et modum zelatus est, irrequiescibiliter Dei gloriam aspiciens, et ineffabili gaudio astans.

Colonisæ ex officina Petri Quinteli, anno Christi nati MDXLVI, mense Januario.

Narrationem alteram de vita sancti Joannis Damasceni ex Vincentii Bellovacensis Speculo historiali subijcere cogor; quippe quæ diversa sit a prioribus duabus: licet a secunda non tantopere discrepet.

De Joanne Damasceno.

Ex gestis ejus 26. Eo quoque tempore floruit Joannes presbyter Damascenus. Hic ab infantia Græcis litteris eruditus, infra duodecim annos omnium liberatum artium scientiam apprehendit: in amore Dei, ac gloriosæ Matris ejus se exerecens, monachalem habitum assumpsit, virgoque permanens Reginæ virginum horas quotidie studiosissime decantabat: factusque presbyter in ejus honorem missas devotissime ac frequentissime celebrabat. Insuper etiam orationes, antiphonas, responsoria, processusque facere consueverat, quas in ejus solemnitatibus ad ipsius laudem dulcissime decantabat. Tradebant ei nobiles viri proprios filios crudientes, quos ille non solum litteris studiosissime instruebat, sed etiam ad timorem Dei et amorem, in omni morum honestate diligenter informabat. Qua-

dam die cum egressus civitatis muros cum scholaribus suis paulisper spatiaretur, Saraceni subito irruentes more solito, cum hominum et animalium multitudine, ipsum quoque rapuerunt, ac secum in Persidem detulerunt. Et cum inter prædones prædæ divisio fieret, contigit, ut cuidam inter eos ditissimo, Joannes in partem veniret; qui, cæteris ad servitutis opera deputatis, nutu divino meritis beatæ Virginis erga ipsum mitius ageret. Captivus namque, servitutis pensum solitum reddere non negligebat, sed et jejuniis ac vigiliis insistens orationes ad beatam Virginem devotissimas quotidie dirigebat. Quod ille gentilis animadvertens, ejus bona conversatione tanquam spiritali prædicatione convictus, ipsum ire ac redire liberum quo vellet infra palatii spatia permittebat: D et die quadam sic est cum allocutus: *Mi Joannes*

NOTÆ.

(36) Eadem habet sanctus Antoninus ex eodem Vincentio.

charissime, miratus sum prudentiam tuam, dictandi curialitatem, scribendi utilitatem, cantandi et organizandi suavitatem, sanctum quoque propositum, et conversationem. Habeo filiolum non minus meipso mihi charum, quem [XXIX] precor, ut in artibus liberalibus erudias, et in dictando, scribendo, legendo, cantando, sic eum tibi conformare studeas, ut si forte aliquando liber a nobis recesseris, in ipso tamen apud nos quodammodo totus remaneas. Qui puerum obedienter humiliterque suscipiens, et a primis elementis erudire incipiens, intra paucos annos in omnibus artibus liberalibus instructum adeo reddidit, ut si magistri ac discipuli rhetoricum dictandi genus attenderent, si litteræ formam aspiceres, si vocis melodiam audires, nullam esse differentiam inter utrumque clamares.

Porro cum imperatori Theodosio pro vitæ merito, et morum honestate, necnon et pro eloquentiæ nitore, in quibusdam causis necessarius videretur, missa legatione sub pœna capitis domino mandat, ut ei quantocius mitteretur. Qui præcepto imperiali contradicere non ausus, Joannem Constantinopolim ad ipsum honorifice deduci fecit: imperator eum cum honore suscepit, et ei monasterium in quo cum fratribus Deo quiete serviret, in urbe dedit; ubi et ipse sæpius veniebat, ac de statu regni, et salute animæ suæ, familiariter cum eo tractabat.

De falso crimine in eo punito.

Ut autem bonus Joannes ad meritum augmentum probaretur, adhuc in camino tribulationis: juvenis ille quem in Perside docuerat, suum genus dictandi, et propriam manum scribendi, nequitæ spiritu exagitatus, epistolam proprio ingenioque dictavit, scriptamque Constantinopolim furtivo direxit, et in palatii loco ubi citius a ministris imperialibus inveniri posset, jactari præcepit. Eratque talis: *Dilectis amicis, qui sunt in Perside, Damascenus Joannes, monachorum minimus, salutem. Noveritis, imperatorem robur exercitus ad diversa bella in nationes extremas misisse, urbemque regiam, et finitimas, hominibus vacuas remansisse. Quoniam ergo sapientes estis, securi venite, et victoriam vobis paratam absque mora viriliter obtinete.*

Inventa est igitur a ministris epistola, et coram imperatore perlecta. Traditio ab omnibus exclamatur, et quis hujus proditionis auctor esset, inquiritur: forma litteræ, ingeniumque scribendi respicitur, et Joannes esse imperatori nuntiatur. Statim Joannes quaeritur, et cum injuria multa ad imperatoris præsentiam trahitur, ipso mirante, unde tam subito talis tumultus et contra se conspiratio oriretur: populus universus intorquens convitia mille, non sacerdotem, sed proditorem; non monachum, sed apostatam proclamabat, et furibundus vix manus ab ejus oculis continebat. Tunc imperator, facto silentio, suspirans, ait: *O nequissime Joannes, beneficiis meis ingratus, malum mihi*

A pro bono reddidisti: Sarabaita pessimo, quam in te, patriam prodidisti, mihique ac meis a libertatem, in captivitatem pessimam nos vos Ostensaque illi epistola respondit ita: Vere, et formam scribendi ac dictandi, genus meum a cognovi; sed testis est mihi Deus quod eam non feci. Dumque omnes in eum perstreper quod veritatem occultare velle videretur, et proclamabant, ut absque dilatione morte jatur. Judices, facto consilio, pari assensu ipsum, quia specialis amicus imperatoris non debere occidi, sed manum qua tantum perpetraverat abscindi. Quo facto, Joannes lore vulneris, ac diminutione corporis, De tias egit, et quod in ejus honorem amplius sacrificium non posset, paulisper condolu scissa itaque manu officio spiculatoris, Jus peratoris ad testimonium tanti sceleris su est in monasterio ipsius Joannes.

De miraculo per beatam Virginem in eo de strato.

Ille mox ante imaginem specialis Domini mancus adveniens, discooperito vulnere, et brachio, cum ea pie rixabatur, inqniens: *ne, Domina, nostrorum præmia sunt meri Hæccine tuorum beatitudo servorum? Esto, mea, digne pro meritis peccatorum me flagelluisti: sed, ut quid instrumentum officii tui sisti penitus abscindi? Hæc quippe manus hyn laudis tuæ cantica sapius scribendo parabat, Patri sacratissimum corpus, et sanguinem F. multoties in honore tuo ad omnium peccatorum tem offerebat.*

Cumque talia sæpius ibi lamentando percontigit nocte quadam, ut post hujusmodi tationem in lectulo fessus, nec dormiens, gilans ex toto pausarat: et ecce Regina v adfuit cum ingenti lumine, hirsuti facie, tallans eum affamine: *Quid agis, inquit, pus fidelissime? — Heu! inquit ille, Domina, q interrogas? — Quinimo interrogo te ego: Cu paterer, ubi eras? Ecce ad meum, imo a dedecus in ecclesia pendet abocissa clientis tui At illa: Confortare, inquit, fili in Domino, tuam tibi restaurare potest, qui totum h plasmavit ex nihilo. His dictis, eo vidente, illiam petiit, delataque inde manum, ejus cum mira benignitate in momento restituit ille gratias ineffabiles agens, reddita diei ligit, fratribus convocatis, manum ostendit, secum ad magnalia Dei glorificandum an Mox solemniter indutus, alta voce missam tissima Virgine celebravit. Imperator, audi raculo, pedes ad eum venit, et ore proprio deosculans, post Dei laudem et gloriæ V ab ipso diligenter inquirat, si quem alicubi secret, qui suum dictandi genus, ac scriber mam haberet. Quod ille quidem ei retulit rei veritas inquisita diligentius innotuit.*

ΕΚ ΤΟΥ ΜΗΝΟΛΟΓΙΟΥ

τῆ 8 Δεκεμβρίου.

*Πλήσας μελῶν γῆν ἠδὲων Ἰωάννης,
Κἄν σφρανοῖς ἀνεῖσι, συνθῆναι μέλη.*

Οὗτος ἦν ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, αὐτοῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐκ Δαμασκοῦ τῆς πόλεως, ἐκ γένους περιφανοῦς, καὶ τῆ ὀρθοδόξῳ ἡσπρόντος πίστει. Τυχῶν δὲ καὶ φιλαρέτου πατρὸς, ἐκπαυθεὶς πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν ἐγκύκλιον παιδείαν, καὶ τὸν βυθὸν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς πᾶσις ἐξερεύνησε· τὸν μονήρῃ δὲ βίον κατὰ Κοσμᾶ πῶ μακαριωτάτου τοῦ συνανατραφέντος αὐτῷ, γνησῆτος δὲ ὑστερον ἐπισκόπου Μαλοῦμᾶ, ὑπελθὼν. ὅπου ὄν καὶ ἀμφω παρ' ἐνὸς διδασκάλου ἐκπαιδευθέντες, Κοσμᾶ κάκεινου τὸνομα, καὶ ἀσυγκρίτως ἐπλεγομένου, ἐξωνηθέντος παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πρὸ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων· εἰς ἄκρον δὲ σοφίας ἐληλάτισαν, τοιοῦτου διδασκάλου τυχόντες. Ἡ καὶ ἐμφανῆσαι κατ' ὄναρ τὴν ὑπεραγίαν θεοτόκον λέγεται, [καὶ] εἰπεῖν, Ἐν ὄσφεις ἐτι ὁ Ἰωάννης συνεῖναι τῷ διδασκάλῳ; ἢ μᾶλλον ἐντελασθαὶ αὐτῷ μαθητῆ Ἰωάννη, ὁμοῦς ἐκθεῖναι εἰς δόξαν τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχθέντος ἁπτότως, καὶ καύχημα τῶν ἐκ μέσης καρδίας ὀφειλόντων ταύτην γεραίρειν· ὃ δὲ καὶ πεποίηκε, τὴν ἐκθεῖναι ταύτην λογογραφίας θέμενος. Ἐπίσης ὄν τὴν ἀσκησιν μετελθόντες, ὁ μὲν μακάριος Κοσμᾶς, πολλὰ συγγράμματα τῆ Ἐκκλησίᾳ καταλειπὼς, ἐν εἰρήνῃ κατεπαύσατο· ὃ δὲ ἀοιδίμος Ἰωάννης, καὶ αὐτὸς τὰ ὁμοία καὶ πλεῖστα διαπραξάμενος, καὶ τῆ τῶν λόγων αὐτοῦ δυνάμει, καὶ τῶν Γραφῶν σφαιρᾶς ἀποδείξει, πλεῖστα στήλιτευσας τὴν δυσσεθεὶ τῶν εἰκονομάχων ἀφρῆσιν, καὶ πολλὰ συγγράμματα τῆ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ καταλειπὼς, δι' ὄν σχεδὸν παντὸς τοῦ ζητουμένου γνώσις ἐναργῆς εὐρίσκειται, ἐν γῆρᾳ πῶνι καταλείπει τὸν βίον, ζήσας ἑκ ἐκαστὸν πρὸς τοὺς τέσσαρσι.

ὁμομαχῶν, qui sacras imagines oppugnabant, hæresim plurimum impugnavit, quin et multa queque reliquit Ecclesie Dei monumenta, quorum ope ac subsidio accurata cujuscunque rei, quæ in questionem cadit, cognitio comparatur, in uberi demum senectute vitam absolvit, quam centum et quatuor annos egerat.

A

EX MENOLOGIO

4 Decembris.

*[XXX] Suavi Joannes terram ubi implevit sono,
Pergit novos daturus in caelis modos.*

Fuit hic sub Leonis Isaurici et Constantini filii ejus imperio, ex urbe Damasco, et illustri genere, fideque orthodoxa claro progenitus. Cum vero et studiosum, amantemque virtutis patrem nactus esset, Græcam omnem encyclopædiam, seu liberalium artium disciplinam et institutionem universam edoctus est, ac Scripturæ divinitus inspiratæ profunditatem et abyssum pulchre probeque perscrutatus. Monachi quoque institutum una cum illo beatissimo Cosma subiit, qui primum cum eo simul educatus, in Majumæ postea episcopatum evectus est. Ambo igitur illi eruditore unum ac præceptorem habuerunt, et eum quidem Cosmam sine ullo alterius discrimine appellatum, quem ipsius pater cum aliis captivis redemptum liberavit. Ipsum porro sapientiæ apicem uterque attigerunt, talem ac tantum nacti a quo erudirentur, præceptorem. Cui et sanctissimam Deiparam apparuisse in somnis ferunt, ac dixisse: *Quorsum adhuc Joannes sub magistro versatur?* aut potius ipsi Joanni discipulo præcepisse, ut in illius gloriam qui ex ea sine semine conceptus prodierat, ac illorum qui eam ex imo corde veneraturi essent, gloriationem, hymnos, canticaque componeret; quod et præstitit, atque hanc sibi suæ scriptionis materiam argumentumque constituit. Transacto ergo pariter vitæ monasticæ instituto, beatus quidem Cosmas post multa Ecclesie relicta scriptorum monumenta, in pace tandem quævit; inclytus vero Joannes, postquam et ipse multa id genus, aliaque plura perfecit, ac tum suarum rationum vi, tum Scripturarum demonstrationibus erudiitiæ impiam

EX MS. SYNAXARIO BASILII IMPERATORIS

Apud Cryptam-Ferratam, ad diem 29 Novembris.

Ἐπίσημη τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Οὗτος ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαυροῦ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πόλεως Δαμασκοῦ, γένους περιφανοῦς, καὶ ἐνδόξου, καὶ πιστοῦ. Ἐτυχῆ δὲ φιλαρέτου πατρὸς, καὶ ἐκπαυθεὶς πᾶσαν τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν θείαν Γραφήν. Διὰ δὲ τὴν εἰς Χριστὸν τὸν πατρικῶν πλοῦτον καταλιπὼν, γέγονε μοναχὸς μετὰ καὶ Κοσμᾶ, οὗ τινος πολὺς ὁ λόγος τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἑορταῖς ποιημάτων καὶ μελωδιῶν, καὶ μάλιστα ἐν τῇ μεγάλῃ ἐβδομάδι τοῦ Πάσχα. Ὁ οὖν ἦσας Ἰωάννης τῆ τῶν λόγων αὐτοῦ δυνάμει, καὶ

D *Commemoratio S. P. N. Joannis monachi et presbyteri Damasceni.*

Hic fuit sub imperio Leonis Isaurici et filii ejus Constantini, ex urbe Damasco, genere illustri, honorato, et fidei. Patrem autem habuit virtutis amantem, et eruditus est omni Græcorum disciplina, insuper etiam divinis Litteris. Pro amore deinde Christi paternas divitias deserens, factus est monachus una cum Cosma, [XXXI] eo qui celebratissimus ob sua poemata et cantica in sanctas solemnitates, ac magnæ præsertim hebdomadæ paschalis. Joannes porro orationum suarum ac demonstrationum e Scripturis sumptarum efficaciam

Iconomachorum hæresim confudit. Unde ab hæreticis imperatoribus varie relegatus, et carceribus traditus, in pulchra confessione consummatus est, sepultusque est a discipulo suo.

Α ταῖς ἐκ τῶν Γραφῶν ἀποδείξεσιν πατήσχυον τὴν τῶν Εἰκονομαχῶν αἵρεσιν (36). Ὅθεν καὶ διαφόρως ἐξορισθεὶς παρὰ τῶν αἱρετικῶν βασιλέων, καὶ φυλακαῖς παραδοθεὶς, ἐν πάσῃ ὁμολογίᾳ ἐταλαιώθη, ταφείς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ.

Eodem die commemoratio sancti Patris nostri Joannis Damasceni.

Hic fuit sub imperatore Leone Isaurico, et Constantino ejus filio, ex urbe Damasco, illustribus ortus parentibus, et orthodoxæ fidei observantia excellens. Cum vero parentem haberet virtutis admodum studiosum, ejus cura et diligentia omnem encyclopædiam edoctus est, et divinitus inspiratas Scripturas didicit bene perscrutari. Itaque Christianæ fidei studio accensus, relictis patriis opibus, B monasticam vitam amplexus est una cum Cosma, cujus laus est celeberrima in his melodiis et causticis, quæ de diebus festis conscripsit. Erat enim

omnis eruditionis et monasticæ institutionis particeps, quemadmodum et sanctus Joannes, qui orationis facultate, et sanctarum Scripturarum testimoniis impiam hæresim eorum qui sacras imagines impugnabant, vehementer confutans ac redarguens, multa erudite et accurate scripta reliquit: in quibus omnium fere quæstionum solutio invenitur. Cum vero ad multam et laudabilem senectutem pervenisset, excessit e vita beatus Joannes, antea Mansur appellatus, quo vocabulo et ipsius parentes appellabantur.

NOTÆ.

(36) Menologium Sirlctanum quod Basiliano subjicio, nihil habet de exiliis et carceribus, quæ Joannes Damascenus ab imperatoribus Iconomachis

perpressus sit. Menologium istud Sirlctanum, quod Latine editum est tom. II editionis Henrici Canisii, ad diem 29 Novembris, habet ut mox sequitur.

TESTIMONIA SELECTA

VETERUM

DE JOANNE DAMASCENO ET EJUS SCRIPTIS.

Synodus septima generalis quæ Nicææ in Bithynia celebrata est. Act. 6. Epiphanius contra anathematismos pseudo-synodi de Joanne.

Atqui Joannes, qui ab eis proprii loco Mansur C appellatus est, quiq; divisis omnibus, Matthæum evangelistam æmulatus, Christum secutus est, majores divitias arbitratus thesauro omni Arabum, opprobrium Christi, et elegit potius affligi cum plebe Dei, quam temporalem habere jucunditatem peccati. Ipse itaque crucem suam et Christi portans, eumque secutus, pro Christo, ab Oriente per Christum tuba cecinit; non tolerabilem ducens vocum novitatem quæ in aliena regione facta erat, seu prævariatricem passionem ravidamque insaniam, quæ adversus sanctam Dei catholicam Ecclesiam erat armata. Sed hanc publicans, omnes exhortando et admonendo cautos reddebat, ne adducerentur cum operantibus iniquitatem; quærens in Ecclesiis antiquam legislationem teneri et pacificam constitutionem, quam Domianus discipulis suis tanquam insigne eorum qui de nomine ipsius appellantur, donavit, dicens: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis* 16. His ergo reve-

Ἰωάννης δὲ, ὃς παρ' αὐτῶν ὕβριστικῶς Μανσοῦρ προσηγόρευται, ἀρεὶς πάντα, Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν ζηλώσας, Χριστῷ ἠκολούθησας, μαζὼνα πλοῦτον ἠγησάμενος τῶν ἐν Ἀραβίᾳ θησαυρῶν τὸν ἀνεδεισμὸν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εὐλοτο μᾶλλον συγκαταχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπλάουσιν. Αὐτὸς οὖν σταυρὸν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ ἀράμενος, καὶ ἀκολούθησας αὐτῷ, ὑπὲρ Χριστοῦ, καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἀνατολῆς διὰ Χριστοῦ ἐσάλπισε, μὴ φορητὴν ἠγούμενος τὴν ἐν ἄλλοδαπῇ γενομένην καινοφωνίαν καὶ τὴν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἄθεσμον συσκευὴν καὶ λυσσοῦσιν μανίαν· ἀλλὰ ταύτην θριαμβεύσας, πάντας παραινετικῶς καὶ νοουθετικῶς ἠσφαλίετο, μὴ ἀπαχθῆναι μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν, ζητῶν ἐν Ἐκκλησίαις τὴν ἀρχαίαν θεσμοθεσίαν κρατεῖσθαι, καὶ τὴν εἰρηναίαν κατάστασιν, ἣν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὡς γνώρισμα τῶν τῷ ὄνομαι αὐτῷ κεκλημένων ἐδώρησατο, λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν*. Τοῦτων οὖν

16 Joan. xiv, 27.

ἰσταν ἀνδρῶν, καὶ ἀξίων πίστεως οὕτως ἄντων ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, (Γεωργίου τῆς Κύπρου, καὶ Ἰωάννου τοῦ νοῦ), τίς ἢ πρὸς αὐτοὺς ἐπαναστατικῆ συκοαλ οἶον φρικωδέστατη, ἦν καὶ φέρειν τις οὐ ὄντως ἀγνόημα ἠγνόησαν οἱ ταλαίπωροι, ἐν γλῶσσᾳ ἀσχημῶν ἀπογυμνώσαντες, τὸν μυστηπῶλον θύτην, καὶ ἱερέα Χριστοῦ, καὶ ξυλολάτρην ὀνομάσαντες, ὡσαύτως καὶ καὶ Μανσοῦρ.

A *rendis viris et fide dignis taliter in Ecclesia catholica demonstratis, quæ est adversus eos ingens accusatio, et quam hæc est horrenda, quam etiam ferre quis omnino non poterit? Vere ignorantiam ignoraverunt miseri, propriam linguam inhoneste denudantes, Germanumque antistitem sacrificatorum, et sacerdotem Christi, duplicis sensus hominem, et ligni cultorem nominantes, similiter et Georgium, et Mansur, etc.*

Actione septima ejusdem synodi.

τοῦ τοῦ Ὀρθοδόξου αἰωνία ἡ μνήμη.
 οὐ καὶ Γεωργίου αἰωνία ἡ μνήμη.
 ἰστικῶν τῆς ἀληθείας αἰωνία ἡ μνήμη.
 ἄς τοὺς τρεῖς ἐδόξασεν, ὧν ταῖς διαλογαῖς
 οὐθεῖν ἀξιοθεύμεν, οἰκτιρμοῖς τε καὶ χάριτι
 οὐ καὶ μεγάλῳ ἀρχιερέως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ
 κερδουσίσης τῆς ἀχράντου δεσπολῆς ἡμῶν
 Θεοτόκου, καὶ πάντων τῶν ἁγίων· γένοιτο.

Germani Orthodoxi æterna memoria sit.

Joannis et Georgii æterna memoria sit.

Prædicatorum veritatis, æterna memoria sit.

B *Trinitas tres clarificavit, quorum disputationes sequi mereamur, miserationibus et gratia primi et magni pontificis [XXXII] Christi Dei nostri, intercedente intemerata Domina nostra sancta Dei Genitrice, et omnibus sanctis : fiat. Amen.*

s monachus Byzantinus auctor Vitæ S. Stephani junioris martyris, Stephanum de Joanne Damasceno sic locutum refert.

καὶ ὁ τιμιώτατος, καὶ σοφώτατος Ἰωάννης
 πρὸς πρεσβύτερος, ὁ παρὰ τοῦ τυράννου
 Ἰανσοῦρ ἐπονομασθεὶς, παρ' ἡμῶν δὲ ὁσιος
 ἱεροῦ, οὐκ ἐπαύσατο τοῦ γράφειν αὐτῷ, καὶ
 ἐρεσχελῆ, καὶ Μάμεθ, εἰκονοκαύστην τε
 γων· καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους, ἐπι-
 κολιοδούλους τε καὶ γαστρόφρονας· μάλι-
 σκωδορικούς φιλάγωνας, καὶ φιλοθεάμονας
 καὶ Τριχάκαθον, καὶ Νικολαίτην τε καὶ
 κα' Ἀρτζύπινον, ὡς νέους Ὀρθῆ, Ζηβ, Ζεβεῖ,
 κενάαν τε, καὶ Δαθάν, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦς
 παγωγγὴν Ἀβειρῶν ἀπεκάλεσαν.

C *Inter quas etiam honoratissimus et sapientissimus Joannes Damascenus presbyter (quem hic tyrannus Mansur nominat, nos autem sanctum et deiferum appellamus) eidem scribere, eumque hæreticum blateronem, Mahomet, Iconocaustam et sanctorum hostem nuncupare non destitit : subjectos vero ipsi episcopus, ἐπιτιχότους, id est tenebri- cosos, ventis mancipia et helluones vocabat. In primis vero circorum et spectaculorum amatores Pastilam et Tricacabum, Nicolaitam et dæmonum amicam Atzypium, novos Oreb, Zeb, Zebec, et Salmana, et Dathan, hisque subditam plebem congregationem Abiron nominabat.*

Isophorus Constantinopolitanus in historia, ubi de conciliabulo Constantini Copronymi imp.

ἡ πίστεως ἐκτίθενται, ἐν ᾧ ὕπεσημήναντο
 πακῶς καὶ δυσσεθῶς συμφρονήσαντες, τὴν
 ἐν εἰκονισμάτων καθάρσειν ἐκφωνήσαντες.
 ἐν νηπιωδῶς ἐπ' ἀγορᾶς ταῦτα ἀνεθεμάτι-
 οῦ καὶ Γερμανὸν τὸν ἀρχιερέα Βυζαντίου
 Γεωργιὸν τε τὸν ἐκ Κύπρου τῆς νήσου
 οὐ, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀπὸ Δαμασκηνοῦ τῆς
 ὁ ἐπικλητὴν Μανσοῦρ.

D *In eo conciliabulo fidei canonem condiderunt de sacris imaginibus evertendis, cui ab omnibus impio consensu ac nefario subscriptum est, eæque pueriliter in foro anathemate damnatæ. Eadem et in Germanum Constantinopolitanum patriarcham dicta sententia est, et Georgium Cyprium et Joannem Damascenum cognomento Mansur.*

Theophanes in Chronographia ad annum 45 Leonis Isauri.

τῇ κατὰ Συρίαν Δαμασκηνῶ Ἰωάννης ὁ
 οὐς πρεσβύτερος καὶ μοναχός, ὁ τοῦ Μαν-
 σκαλος ἄριστος, καὶ βίω, καὶ λόγῳ προ-

Tum vero Damasci Syriæ Joannes Chrysorrhœos, Mansur filius, doctor egregius, sanctitate vitæ æque ac doctrina fulgebat.

Item ad annum 49 Leonis, ubi de Petro Majumensi.

ἐγκωμίοις λόγων τετίμηκεν ὁ ὁσιος πατήρ
 ἄννης, ὁ καλῶς ἐπικληθεὶς Χρυσορρόδος διὰ
 τοῦσαν αὐτῷ τοῦ πνεύματος ἐν τε λόγῳ καὶ
 αὐγῇ χάριν, ὃν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεθῆς
 ἐτησίω καθυπέβαλεν ἀναθέματι, διὰ τὴν
 ἰουσαν ἐν αὐτῷ ὀρθοδοξίαν, καὶ ἀντὶ παπτι-
 σματος αὐτοῦ Μανσοῦρ, ὁ ἐρμηνεύεται ἁλυ-

Hunc sermonem encomiis honestavit sanctus Pater noster Joannes, qui rite cognominatus est Chrysorrhœos propter florescentem in ipso, tam quoad doctrinam, quam mores auri instar micantem spiritus gratiam. Quem Constantinus impius imperator annuo submittebat anathemati propter eximiam ejus de recta fide sententiam;

cum aucto nomine Mansur appellaretur, quod redemptum significat, Judaico anino Manserum vocitatur, novum suae aetatis praeceptorem.

Α τρωμένος, Μανζήρον Ἰουδαϊκῶ φρονήματι μάσας, τὸν νέον τῆς ἑλικίας διδάσκαλον.

Anastasius Bibliothecarius Theophanis interpres ambo ista de Joanne Damasceno testimonia ad hunc Latine reddidit.

Porro in Syria pene Damascus Joannes presbyter et monachus, cognomento Chrysorroas, Mansur filius, doctor optimus, vita et verbo praefulsit.

Hunc declamationibus sermonum oravit sanctus noster Joannes, qui cognominatus est Chrysorroas, propter auream et fulgidam spiritus gratiam, quae in ipso, tam verbo, quam in vitae actu floruit: quem videlicet Constantinus impius imperator annuo

propter eminentem orthodoxiam ejus ante submittebat, et pro Mansur, quod ejus avium est, quodque redemptus interpretatur Judaico novum Ecclesiae magistrum Mutato nomine vocitabat.

Haec eadem, ut caetera, ex Anastasii Biblii translatione operum Theophanis habet Paul conus in Historia miscella.

Joannes Zonaras lib. XV, § 6, ubi de conciliabulo Copronymi.

Post paucos dies tyrannus in forum venit cum patriarcha suo et sectatoribus episcopis, qui coram omni populo venerandarum imaginum venerationem interdixerunt, idololatrias illis appellatis qui eas colerent: et anathemate notarunt inclytum Germanum, qui Constantinopolitanus patriarcha fuerat, et Georgium Cyprium, et doctrina virtuteque magnum Joannem Damascenum, qui hunc Delhostem et patrem ejus per litteras saepe impietatis arguit.

Β Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐν τῷ Φώρῳ παμμενος ὁ τύραννος οὗτος μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ὁμογνωμονούντων αὐτῷ ἐπισκόπων, παντὸς τοῦ λαοῦ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων πρὸς αὐτῶν ἀπηγόρευσαν, εἰδωλολάτραις τοὺς ταύτας νομίζοντες, καὶ ἀναθέματι καθυπέβαλε ἀσπίδιμον Γερμανὸν, πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸν ἐκ Κύπρου Γεώργιον, καὶ τὸν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, ὃς πολλάκις τὸν θεομάχον ἠλεγξε τοῦτον καὶ τοῦ πατέρα δι' ἐπιστολῶν ἀσθεῖν.

Cedrenus in compendio historiarum ad annum decimum Leonis Isauri.

Damasci Syriae fuit Joannes monachus et presbyter Chrysorroas cognomento, Mansuris filius, quod Graece sonat Lentrabum, quem impius Judaico sensu Manzerum appellavit. Hic sanctus Joannes una cum Cosma Majumensi episcopo, et Theophane, fratre Theodori Graptorum, melodi sive cantores sunt agnominati, eo quod melodiis comprehendissent eas cantilenas quae in ecclesiis Christianorum canuntur. Erat enim sanctus hic Joannes et vita et sermone magister optimus, omni divina humanaque cognitione repletus.

Γ Ἐν δὲ τῇ κατὰ Συρίαν Δαμασκῶ Ἰωάννης καὶ πρεσβύτερος ὁ Χρυσορρόας, ὁ τοῦ Μανζήρου υἱὸς, ἐρμηνεύεται Λέντραβος, ὃν πρὸς Ἰουδαϊκῶ φρονήματι μετωνόμασεν. Οὗτος Ἰωάννης καὶ μελωδὸς ὠνομάσθη μετὰ Κοσμάου τοῦ Μαΐουμα, καὶ Θεοφάνου ἀδελφοῦ αὐτοῦ τῶν γραπτῶν, διὰ τὸ αὐτοὺς μελωδῆταις Ἐκκλησίαις τῶν Χριστιανῶν τετυπωμῆσαι. Ἦν γὰρ ὁ ἅγιος Ἰωάννης οὗτος καὶ τῷ λόγῳ διδάσκαλος ἀριστος, πάσης θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης ἐμπειρησμένος.

Suidas in Joanne Damasceno.

Joannes Damascenus cognomento Mansur, vir erat [XXXIII] illustrissimus, aetatis suae nulli eorum qui doctrina illustres fuerunt, secundus. Ejus scripta permulta sunt, et praecipue philosophica, necnon in sacram Scripturam parallela selecta, et canticorum canones iambici et oratione soluta. Eodem etiam tempore Cosmas Hierosolymitanus floruit, vir ingeniosissimus, et omnino spirans illam suavem modulationem musicam. Illi autem canticorum canones Joannis et Cosmae nullam cum aliorum carminibus comparationem admiserunt, nec admittent usque ad hujus aevi finem.

Δ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁ ἐπικληθεὶς Ἰωάννης ἄνθρωπος ἦν ἰλλογιμώτατος, οὐδενὸς δευτέρου αὐτὸν ἐν παιδείᾳ λαμβάντων. Συγγράματα πάντων πολλὰ καὶ μάλιστα φιλόσοφα, εἰς τὴν Γραφήν παράλληλοι κατ' ἐκλογὴν, καὶ οἱ ἄλλοι κανόνες ἰαμβικοὶ τε καὶ καταλογόδη. Συνήκατο αὐτῷ καὶ Κοσμάς, ὁ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἀνήστατος, καὶ πνεύματι μουσικῆν ὄλως τὴν ἐπινοήσας. Οἱ γοῦν ἁσματικοὶ κανόνες Ἰωάννου τε καὶ Κοσμάου οὐκ ἐδέξαντο, οὐδὲ δέξαιτο μὴ καθ' ἡμᾶς βίος παραιωθῆσεται.

Ex Menæis ad diem 4 Decembris.

Quem te nominabimus, o sancte? Theologum Joannem, an Davidem carmina canentem? citharam spiritu resonantem, an tibia pastoralem, dum aures simul et mentem mulces, dum Ecclesiae or-

τί σε ὀνομάσομεν, ἕγιε; θεολόγον Ἰωάννην διδόντα τὸν μελωδόν; πνευματέμφορον κινύρα λδὸν σημαντικόν; γλυκαίων ἀκοήν τε καὶ εὐφραίων Ἐκκλησίας τὰ συστήματα, τοῖς

φθέρμασι καταγλαΐζων τὰ πέρατα· ἰκέτευσ ἄ
ἵναί τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

ὀνομάσω, θεσπέσιε Ἰωάννη, γλυκύρρομον;
πᾶσθηρ, ὁ τῆ ἀγλή τῆς Τριάδος ἔλλαμ-
θεῖον, ἐμυήθης τὰ ἀπόρρητα ὡς Μωσῆς
αὖς τὴν μουσικὴν καλλιπέπειαν, ἰκέτευσ τοῦ
τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

ὀνομάσω, δοῖδιμε; δεδοῦλον φαεσφόρον, εὐ-
ρητήν, λειτουργὸν ἢ θεορῶν τῶν μυστηρίων
ἰ, ἀστέρα Ἐκκλησίαν ἀγλαΐζοντα, λυχνίαν
πᾶσαι καταλάμποντα, ἢ ὄργανον εὐχέλστα-
ἀπιγγα καλλικέλαδον; ἰκέτευσ τοῦ σωθῆναι
ἰς ἡμῶν.

Ἰωάννη πάνσοφε, τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ
ρνας ἄσματος ἐνθεαστικώτατα, μελωδῶν
α, τῆ ἐνεργείᾳ πάτερ τοῦ Πνεύματος τὴν
ὄραν ἀνακρυόμενος, τὴν παναρμόνιον τοῦ
λούμενος, ἦν ἐνηχῶν θεοῖς μελωδήμασι πάν-
κλεξας.

Ex Martyrologio Romano, ad diem 6 Maii.

ei natalis beati Joannis Damasceni sancti-
petrina celebris, qui pro cultu sanctarum
a verbo et scriptis adversus Leonem Isau-
renne decertavit : cujus jussu cum ei

dines omnes exhilaras, mellifluis tuis vocibus ? O
qui fines orbis terrarum illuminas, ora ut salventur
animæ nostræ.

Quem te nominabo, divine Joannes et dulciloque ?
astrum lucidissimum es deitatis fulgore radians ;
spirituales caligines perspicaci virtute pervadiasti :
qui ineffabilibus deitatis mysteriis initiatus, tan-
quam Moyses alter explicasti musicam artem tuam :
ora ut salventur animæ nostræ.

Quem te nominabo, inclyte ? an lucentis facis
portitorem, illustrem ducem, ministrum et specta-
torem mysteriorum Dei, sidus illuminans Eccle-
siam, lampadem fulgentem iis qui in tenebris
sunt ; an organum perquam sonorum ; aut fistulam
suavissimam ? ora ut salventur animæ nostræ.

Joannes, Pater sapientissime, Ecclesiam Christi
canticis tuis divinissimo instinctu exhilarasti, can-
torum inclytissime, efficientia spiritus, o Pater,
cinnynam tuam pulsans, modulatissimam illam
Davidis æmulatus, cujus divinorum modulorum sono
omnes permulsisti.

In additionibus Carthusianorum Coloniensium ad Usuardi Martyrologium.

antinopoli depositio sanctæ memoriæ Joannis Damasceni, doctoris egregii, nec minus vita et
clari.

Ex Martyrologio Maurolyci annis 1564, 1570 et 1578, Venetiis edito.

antinopoli sancti Joannis Damasceni presbyteri, moribus et doctrina clarissimi tempore
ii tertii.

Sigebertus Gemblacensis libro de viris illustribus cap. 75.

presbyter et monachus, de Damasco C impugnabat impietatem Leonis imperatoris, scri-
pta et doctrina clarus, cognomento Chry-
psit et ipse Græcis Græce contra Leonem impera-
torem.

Hugo Etherianus, de hæresibus quas Græci Latinis devolvunt, lib. III, cap. 7.

quoque Damascenus similiter Patrum vestigia dum imitatur, scribit hæc : Imago Patris
et, et Filii Spiritus.

Item libro III, cap. 12.

est in Trinitate ordo, etsi ab homine
non sit sciri qualis sit. Et immediate qui-
bus, mediate vero Spiritus a Patre prove-

niunt. Ait enim Damascenus : Per Filium datur
Spiritus, et ab omni creatura participatur.

Rursum, cap. 12.

vero Damascenus Joannes dissidere a
Cyrillo aliisque sanctis Patribus videtur,
ita scribit : Spiritum ex Patre dicimus,
tum Patris nominamus : ex Filio autem
non dicimus, Spiritum vero Filii nomina-
mus tamen Scriptura sic habente, non
est hic sanctus a Latina veritate, hoc ad

consuetudinem Ecclesiæ Græcorum referendo, quæ
non esse Spiritum ex Filio constitetur usque in
hodiernum. Quippe si Spiritum Patris et Filii
nominamus, ut sanctus iste vir asseverat, aut
æqualiter et similiter constitendum est, Spiritum
esse utriusque, aut inæqualiter, aut dissimili-
ter, etc.

us Lucensis ordinis Prædicatorum, Torcellensis episcopus, in Historia ecclesiastica ms., ubi de Eu-
genio III, pontifice.

a tempore Joannes Damascenus de Græco in Latinum est translatus **.

NOTÆ.

Magister Sententiarum, sanctus Thomas, passim in theologicis tractatibus citant, quorum
de schola theologi, Joannem Damascenu loca contexere nimis longum foret.

Ex libro Joannis Becci patriarchæ Constantinopolitani de processione Spiritus sancti, cap. 12, n. 19, Græciæ orthodoxæ.

Quod si laudatis expositionibus, et mutuam dictorum [XXXIV] Scripturæ conciliationem examines, neque dictum a Damasceno theologo, *ex Filio vero Spiritum non dicimus*, turbas ciebat. Namque ab iis, qui, ex solo Patre, vocem in sententiam Basilianæ expositionis accipiunt, dignoscetur, quemadmodum etiam initio orationis fassi sumus, qua ratione et hic Damascenus theologus non tanquam ex ipso sed tanquam per ipsum procedentem Spiritum asseruit, et quomodo aliis in locis, *ex Filio autem Spiritum sanctum non dicimus*, declaravit. Namque, cum ad Patrem universa causalitas deferatur, prima causa Pater asseritur, et cum prima causa sit, propterea et sola causa ab æquis cognitoribus qui fidei decreta præscribunt, creditur. Nullus itaque locus dubitandi relinquatur, ne cognoscamus, propterea, *ex Filio Spiritum non dicimus*, Damascenum dixisse, ne quis primam causam et principium Spiritus Filium existimaret. Etsi enim, ut nonnulli opinantur, propterea sanctus dixit, *ex Filio autem Spiritum non dicimus*, ut Filium a Patre sejungeret, nunquam dixisset, *non tanquam ex ipso, sed veluti per ipsum procedens*. Nam a Patre Filii sejunctio, quemadmodum a me dictum est, nunquam in Spiritu a Patre existentia illud *per Filium*, admittet.

Ex ejusdem Joannis Becci oratione II, in totum Cyprii. Græc. orthod. T. II.

Verumtamen Damascenus, qui terrarum orbem propria theologia replevit, hæc minime approbaverit: Productor enim, ait, per Verbum Pater: et ubinam suum locum obtinebit illud, *contiguo*, in eo quod producitur?

Ex Volaterano.

Joannes Damascenus, Damasci natus, Hebræus, puer Constantinopolim venit, ubi liberalibus artibus legitime imbutus, et ad Christum conversus, monachi habitum sumpsit, simul et docebat. Captus deinde in littore maris a piratis Saracenis, postea a Theodosio redemptus, magister ejus epistolarum fuit. In suspicionem proditoris ve-

Ex Joannis Trithemii De scriptoribus ecclesiasticis libro.

Joannes monachus et presbyter Damascenus, vir doctus et sanctus, de quo miranda narrantur, propter excellentiam doctrinæ et vitæ sinceritatem, in magno pretio habitus apud Constantinopolim, prælatus monachorum constitutus, multos ab iniquitate avertit. Scripsit Græco sermone non pauca profundissimi sensus opuscula, sed pauca eorum ad nostras

Et aliquanto inferius ex eodem ejus libro.

Joannes monachus et presbyter, cognomento Chrysorrhœas, natione Damascenus ex Syria, vir

⁹⁷ Joan 1, 18.

Εἰ γὰρ ταῖς ῥηθείαις προτίχειν ἐπιστατικῶς ἐξηγήσασσι, καὶ τὸν πρὸς ἄλληλα συμβιβασμὸν Γραφικῶν ῥήσεων ἐρευνᾶς, οὐδὲ τὸ ῥητὸν ὑπερ ὅ ἐκ τῆς Δαμασκού θεολόγος ἔφη, τὸ, Ἐξ Ἰϋοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, παραγμὸν ποιήσει τινά. Τοῖς γὰρ τὴν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς νῆν εἰς τὴν ἔννοϊαν προσημενίους τῆς ῥηθείας τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου ἐξηγήσεως, συνδιαγινώσκονται, ὡς καὶ ἐν καταρχαῖς τοῦ λόγου εἰρήσῃ ὁπως καὶ οὗτος ὁ ἐκ τῆς Δαμασκού θεολόγος, ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον ἔφη ὁπως ἐκ τοῦ Ἰϋοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν ἄλλοις ἐθεολόγησεν. Ἐπεὶ γὰρ διὰ τὸ εἰς τὸν Πατέρα τείνεσθαι τὸ πᾶν τῆς αἰτίας, πρῶτον αἰτιον ἢ ὁ Πατήρ, καὶ διότι πρῶτον αἰτιον, διὰ τούτου πρῶτον τοῖς εὐθουγνώμοσι πιστεύεται τῶν δογματικῶν οὐδεμίαν λοιπὴν ἀμφιβολίαν πρόφρασις λείπειν διαγιγνώσκειν, ὡς διὰ τούτο ἐκ τοῦ Ἰϋοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, ὁ Δαμασκηνὸς ἔφη, ἵνα μὴ ἐκ πρώτης καὶ ἀρχῆς τοῦ Πνεύματος τὸν Ἰϋὸν ἐξέσῃ. Εἰ γὰρ, ὡς τινες ὑπαίληφασιν, διὰ τούτου ἔφη, Ἐκ τοῦ Ἰϋοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν διασταίη τὸν Ἰϋὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἂν εἴποιτο Οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. Ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διαστολή τοῦ ὡσπερ μοι καὶ προεῖρηται, οὐκ ἂν ποτε ἐν τῷ Πατρὶ ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος παραδέξαιτο τοῦ Ἰϋοῦ.

Ἄλλ' ὁ ἐκ Δαμασκού, τὴν οἰκουμένην τῆς πληρώσεως θεολογίας, οὐ ταῦτα βούλεται. Πρῶτον γὰρ, φησὶ, διὰ λόγου, τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ τοῦ τὴν οἰκίαν χώραν ἔξει τὸ, προσεχῶς, ἐκ προβολῆματος;

niens, dextera ei ablata est. Verum postquam prehensus, qui litteras proditorias stylo dæmoni probe assimilaverat, in honore apud imperatorem fuit. At ille in cœnobium regressus, ibi mansit. Scripta ejus utilia ab utraque parte Ecclesia.

manus pervenerunt. Legi tantum opus illud in Traditionis Orthodoxæ fidei, libros IV, *non vidit unquam* ⁹⁷.

Historiæ Barlaam et Josaphat, librum unum De cæteris nihil vidi.

Claruit sub Theodosio devotissimo imperatore anno Domini cccxc.

in divinis Scripturis et in sæcularibus litteris, et non minus vita quam scientia

et provocatus scriptis Gregorii papæ III, A
spugnabat errorem Leonis imperatoris,
t ipse Græcis suis Græco sermone (28).

la Joannis Canonis Norimontani, ordinis Prædicatorum, ad beatum Rhenanum Selestensem de
libro Gregorii Nysseni De creatione hominis.

x Basillii Magni Hexaemero Græco emen-
telia Cretensi, et Joanne Damasceno, qui
etiam multa capita Gregorii Nysseni tan-
longe posteriori suis sententiis interse-
m præceptor tuus Jacobus Faber, nuper

Rursum, circa finem epistolæ.

Damascenus præclarissimus philosophus
us, tanto hunc prosecutus est honore et
ne, ut inter scribendum theologicas
a Patrum sententias qui ante se fuerunt,

Ex beati Rhenani epistola ad Jacobum Fabrum Stapulensem præceptorem suum.

on philosophiam vel maxime laudavit, B
hominem in suiipsius cognitionem addu-
abiliorem tamen censeo, quæ a Christianis
, eorum quæ ad hominis salutem atti-
ul admonet, velut hæc subtilissima di-
orii Nysseni doctrina, quæ cum multorum
arguat, solidæ veritati innititur. E cujus
tissimus Pater Joannes Damascenus, non

Contra Leonem imperatorem libros II.
Et quædam alia.

Claruit sub Leone imperatore, anno dcccxxx.

Latinitate cultiori decoravit: utinam tamen non
inter aulicorum (ut ipse ait) tumultus, et diverso-
riorum angulos: nihilominus majorem Burgundione
laudem faciliiori opera commervit.

multos versus sæpenumero, imo integra capita ex
hoc libro nostro excerpere, et suo textui inserere
minime dubitaverit.

NOTÆ.

æc bene Trithemius, qui tamen duos
Damascenos imperite ponit. Nugas ejus
necnon Volaterrani, quæ ex Vincentii
nis Speculo accepta sunt, erudite con-

futat Leo Allatius in opere de Joanne Damasceno
et ejus operibus, quod Prolegomenon loco editioni
nostræ præmittimus.

EPISTOLÆ

imorum atque doctissimorum præsulum DD. Caroli Monchal, archiepiscopi Tolosani
et Josephi Mariæ Suarez, episcopi Vasionensis, de edendis operibus
sancti Joannis Damasceni.

rima, quæ, ni fallor, scripta est ad claris-
simum Leonem Allatium Barberinæ biblio-
tastodem ac præfectum. Hujus mihi copiam
admodum P. Bernardus de Montefalconis.

mihi fuerunt vi Id. Augusti duo codices
iv Origenis in Matthæum et Joannem ex
a Barberina ad nos per te transmissi:
ime plurimum tibi debeo, qui eminentis-
imalis mandatum tanto studio ac diligen-
isti, ut illud occupasse videaris, nedum
æc. Addidisti penes te esse librum ejus
inum *Περὶ τῶν φιλοσοφουμένων*, quem
æc merito suspicaris eorum quos scri-
as hæreses; ac præterea habere te alia
m Græca monumenta nondum edita, quæ
te continuo recipis, si consilium nostrum
as eorum excudendis significavero. Scito
eri Gallicani cura et impensis parari edi-
S. Ephræm, Maximi, Joannis Damasceni,
nis: sed hujus pauca admodum Græca
æc mutila. Verum spem nobis injectam
quæ quæ misisti, integerrima repertum
quam ex iis quæ jam delibavimus, hiulea
nobis visa sunt, nec multo his quæ Re-
ce continentur saniora nescio an adhuc

ampliora. Tuam itaque opem, V. Cl., quo in
genere nulla est uspiam præsentior atque cer-
tior, merito petimus ac speramus, ut sicubi
scriptoris hujus inedita quædam latere nosti,
ea nobis indicare non graveris. Quæ vero penes
te jam sunt, sive ea sint Origenis, seu vetusti cu-
jusdam Patris, quando tam prolixè et benigne no-
biscum agis, quæso, trans mitte. Quod monuisti
remittendos esse codices, editione peracta, sedulo
id quidem ac studiose perficiam, et si quibus officiis
remunerari possum, præsto me tibi semper fore
persuadeas velim. Lutetiæ Parisiorum etc.

EPISTOLA EJUSDEM ILLUSTRISSIMI ARCHIEPISCOPI AD
R. P. FRANCISCUM COMBESII ORDINIS PRÆDICATORUM.

R. P. La lettre que vous avez pris la peine de m'é-
crire du dernier Juillet, fait mention d'une précédente
qui ne m'a pas été rendue. Quand vous prendrez la
peine de m'écrire, vous n'avez qu'à bien envelopper
vos lettres, et les envoyer au Courrier de Tolose, ou
à Monsieur de la Mare, Bourgeois de Paris, demeu-
rant rue S. André des Arcs, au cheval noir, qui me
les fera tenir. J'ay été bien aise d'avoir vu dans celle
que j'ay reçue, vos louables desseins, auxquels je
n'ay qu'à vous encourager, et vous offrir tout ce qui

pourra dépendre de moy pour les favoriser. Je m'assure que Monsieur Aubert, qui a beaucoup de mérite et de bonté, vous communiquera facilement ce qu'il aura et sera bien aise que vous ayez part à la gloire de donner au Public tout le S. Jean Damascene Grec et Latin. Il y a encore l'Origène, le S. Ephrem, Maximus, et plusieurs autres Peres qui attendent quelques mains secourables qui leur face voir le jour. J'attens avec impatience que vous donniez ce que vous avez de S. Amphilochius. Les chaînes des Grecs nous en ont conservé des fragmens qui font désirer ses Ouvrages entiers. Le P. Poussines de la Compagnie de Jesus, a transcrit de ma librairie ces jours passez une chaîne sur S. Matthieu et S. Marc, pour la donner bien-tôt au jour, et il y a des fragmens de ce Pere : mais c'est tout ce que j'ay. Pour le Simeon Thessalonicensis je ne l'ay jamais veu imprimé, quoique plusieurs personnes de savoir le citent. Casaubon en fait mention en quelque lieu, comme étant écrit à la main dans la librairie du Roy, et Arcudius en rapporte de longs passages qui font désirer de le voir tout entier. Pour S. Jean Chrysostome, le P. Fronton du Duc croit aussi avoir traduit tout ce que nous avons imprimé de luy, et que ce qui reste dans l'édition de Savile étoit de quelques autres auteurs, comme de Severianus et quelques autres. Toujours seroit-il bon de les faire imprimer séparément avec les traductions. J'ay vu autrefois le P. Sirmond en quelque pensée de faire un corps de tout ce qui se treuvoit de Severianus, duquel même je crois qu'il a quelque piece, outre celles qui sont dans l'édition de saint Jean Chrysostome de Savile. Si quelqu'un songeoit à donner de nouveau toutes les œuvres de S. Jean Chrysostome pour les faire imprimer un volume après l'autre, à mesur qu'ils seroient achevez de debiter. Car j'apprens que des six premiers volumes du P. Fronton, il n'y en a que fort peu d'exemplaires, et que Cramoisi les réimprimera l'un après l'autre, pour parfaire les œuvres qui lui en resteront. Il s'en pourroit faire une édition meilleure que tout ce que nous en avons. J'en ay deux grands volumes mss. dans lesquels il se pourroit trouver quelque chose pour meliorer l'édition, et par les quatorze volumes, le Grec se pourroit rendre meilleur en le prenant dans l'édition d'Angleterre qui est plus entier que celle de Commelin, et les versions en les refaisant entierement. Mais Morcl ne s'est pas soucié de la bonté. Il les a fait imprimer sur l'édition de Commelin, à laquelle il a ajouté beaucoup de fautes. Je m'en suis plaint autrefois ; et cela est digne d'une publique animadversion. Si je n'étois pas si éloigné de vous, je prendrois plaisir à fomentor vos études : mais je n'y puis qu'applaudir de loin. Je voudrois avoir quelque exemplaire ms. de l'Euchologe, pour ayder le P. Goar en son dessein ; mais je n'en ay que quelques Oraisons de main fort recente. Il seroit aussi à désirer que quelqu'un recueillit, et donna tout en corps ce qu'a fait Procope sur l'Ecriture. Je l'ay vu Grec ms. à Paris sur le Pentateuque, dont nous n'avons que le Latin imprimé. Il se trouve sur les Roys et sur Isaïe. J'en ay un ms. sur le Cantique. Il s'en pourroit trouver encore quelque chose. J'ay plusieurs traités de plusieurs Peres Grecs que je donnerois librement pour le Public, si nous avions ici des personnes qui voulussent les traduire. Il se trouve peu de personnes qui en soient capables, et moins qui veullent travailler. Je prie Dieu qu'il vous donne santé et courage pour cela, qui suis, R. P.

De Tolose ce 12
d'Avoust 1612.

Votre très affectionné serviteur en N. S.
Charles, Arch. de Tolose.

EJUSDEM EPISTOLA TERTIA AD EUMDEM

R. P. J'ay un grand contentement des lettres que vous prenez la peine de m'écrire ; car il y a toujours

à profiter : puisque des observations que vous faites en la lecture des Conciles et des Peres, il en coule toujours quelqu'une de votre plume. Je crois que vous serez bien de joindre Methodius à votre Amphilochius, afin de faire un juste volume. Pour le volume nouveau des pieces de S. Jean Chrysostome, ou qui se treuvent sous son nom dans les mss. et qui n'ont pas encore veu le jour, vous pourrez les preparer à loisir. Pour l'Origene, encore que celui qui dit le preparer, m'ait écrit, qu'il en aura un volume prest dans la fin de cette année, j'ay peine à le croire. Les fautes que vous remarquez aux versions des anciens Conciles Grecs, sont bonnes à être observées. Mais pour cela, il n'est pas à propos de faire de nouvelles versions, à cause que l'Eglise qui s'est servie des anciennes, les a insérées dans ses compilations des Canons, quoique dans les anciens Manuscrits il se trouve des versions différentes de celles que nous avons. Et il me souvient d'en avoir fait voir au R. P. Sirmond une fort ancienne du Concile de Sardique, et de quelques autres. Les Livres qui meritoient maintenant une édition Grecque et Latine, sont le Maximus, et le S. Jean Damascene, et l'Origene. Monsieur Aubert travaille aux deux premières : et si vous pouvez luy ayder, vous obligerez bien fort le Public. [XXXVI] Pour le P. Goar, Monsieur de Beauvais luy pense fournir un petit traité imprimé, de Græce et Latine Missæ consensu : et j'ay treuvé parmi des vieux recueils de pieces Mss. un office εὐχολογόν, et un office de la Vierge Marie. Si cela peut servir, je les fourniray, qui suis,

R. P.

De Tolose, ce 9.
de Sept. 1614.

Votre très affectionné serviteur,
CHARLES, Arch. de Tolose.

EJUSDEM AD EUMDEM.

R. P. Votre Lettre du vingt-quatrième Juin, me m'a été renduë que le 6. de ce mois. J'en avois reçu l'hyper dernier deux autres, qui me furent portées à Montpellier, où j'étois assistant aux Etats de notre Province : et comme j'étois fort occupé, et envelopé dans les papiers de chicane, concernant les affaires publiques, elle se treuverent écartées, en sorte que je ne les pus avoir pour y faire réponse, à quoi sans cela je n'eusse pas manqué. J'ay appris le decedé de feu M. Aubert que Dieu absolve. Il avoit de belles qualitez ; mais sa paresse a beaucoup retardé l'utilité publique, et la satisfaction du Clergé en l'édition des Peres Grecs, dont il avoit pris le soin sous ma direction. Il a tiré trois mille écus sans rien faire, si ce n'est quelques copies que nous avons peine à retirer ; encore ay-je fait les frais de la plus part de ces copies, qui ont été faites à Rome. Maintenant il faut travailler à retirer ces copies ; à quoi je ray donner ordre. Déjà j'écris à quelques-uns de mes amis de l'Assemblée, pour preparer ce qu'il faudra en donner. Si mes avis sont considerez, on partagera les Ouvrages. Le P. Goar et vous, y aurez bonne part, et on donnera à quelqu'autre qui demande l'Origene, ce que nous en avons. Les préparatifs que vous avez pour S. Jean Damascene, pourront bien l'illustrer, et le S. Maxime aussi. Le P. Goar pourroit prendre le S. Ephrem : et pour le S. Nicephore Patriarche, je ne scais pas ce qui se treuve de luy, ni de quelle importance il est. Devant que l'Assemblée finisse, elle ordonnera de ces choses, et si elle continuë d'en avoir confiance en moy, vous y aurez bonne part. Car j'estime votre mérite, et celui du P. Goar, que je salue avec vous, et me recomande à vos saints sacrifices, qui suis de bon cœur,

Rd. PERE,

De Tolose ce 12
d'Avoust 1650.

Votre très affectionné serviteur en
N. S. CHARLES, Arch. de Tolose.

A ILLUSTRISSIMI AC ERUDITISSIMI D. JOSEPHI
E SUAREZ EPISCOPI VASIONENSIS AD R. P. FRAN-
SCOMBEFIS ORD. PRÆDICATORUM.

Reverend Pere,

Je prendrai donc le retour de ce bon pere d'Arme-
si vous me communiquez ce qu'avez retrouvé
de fragments d'Eusebe de Pamphile des deux
liens, je le tiendray à grand faveur. S. Cy-
commentariis ad Evangelium S. Joannis
diacourit au long des deux Magdeleines. Je
Latin, et de la version de George de Trebi-
édition de Paris par Hopylus l'an 1520. et
re de ce 8. livre, il y a, Commentariorum
adjectorum liber octavus. J'ay vu l'édition
Latins de M. Aubert, et n'ay retrouvé ce
en Grec. J'ay donc douté que ce ne fut quel-
que d'un autre attribué à S. Cyrille. En effet
l'abbé Bellarmin dans son livre de Scriptor.
remarque que les livres 5. 6. 7. 8. ont été
par Clitoveus, et que ceux de S. Cyrille
sont. Je rechercherai par tous ces quartiers
servir à l'édition de S. Jean Damascene, et
de cet illustre employ, et du choix qu'ont
messieurs de l'Assemblée de votre personne, à
souhaittant mille benedictions, je m'offre de
entièrement pour être à jamais,

Reverend Pere

Vaison ce
octobre 1646.

Votre très affectionné serviteur.
JOSEPH MARIE, Ev. de Vaison.

EJUSDEM AD EUNDEM EPISTOLA ALTERA.

Reverend Pere,

Je tardé si longuement de répondre à la vôtre

parce que j'étois dans la confusion, me voyant fa-
vorisé de ce fragment sur les saintes Magdeleines tiré
du manuserit du Roy, que je crois être une chaîne plus
ample, et j'étois dans une forte passion de m'en re-
vancher en quelque façon. J'ay soigneusement re-
cherché les moyens, et puisque vous m'avez com-
munié vos desseins sur S. Jean Damascene, quoy
que traversé, je vous adresse ces memoires, lesquels je
reçois il y a dix ans de Mons. Sommaja Gentilhomme
Florentin. Je l'avois prié de m'envoyer ce qui se
trouvoit de Burgundio, juge et citoyen de Pise, qui
flourit sous Eugene III. et traduisit de Grec en
Latin 4. livres de Fide Orthodoxa de S. Jean de
Damas, et la plupart des œuvres de S. Jean Chry-
sostome selon S. Antonin, Naucler, et Gesner. Car
dans la Bibliothèque de monseigneur le Cardinal
Barberin, j'avois vu un manuserit des livres dudit S.
Jean de Damas, interprété par ce Burgundio, il m'en-
voya ces remarques que je vous adresse. Quant aux
diverses pieces Grecques de sermons, en voici diverses
que j'ay lues à Rome, dans la Bibliothèque Barbe-
rine, et chez Monsieur Holstenius. Je suis bien dé-
plaisant de ne pouvoir vous communiquer les Ho-
melies entieres : mais son Eminence se trouvant à Paris
comme elle contribué volontiers et liberalement ce
qu'elle peut pour le Public, si vous la priez, les vous
accordera. Cependant je vous rends mille graces de
la faveur de laquelle vous m'avez prévenu, et attends
celle du bon Pere Armenien, mais sur tout vos com-
mandements, aux fins que je puisse vous temoigner
par mes services que je suis verit ablement,

Mon Reverend Pere,

De Vaison ce
21 Juin 1647.

Votre très affectionné serviteur.
JOSEPH MARIE Ev. de Vaison.

SANCTI JOANNIS DAMASCENI OPERA PHILOSOPHICA ET THEOLOGICA

AD DIALECTICAM PRÆFATIO.

LECTICAM S. Joannis Damasceni damus primo loco, tum deinde tractatum *De hære-*
æ postea librum *De fide orthodoxa*; ordinem secuti, quem ipse statuit in nuncu-
sua ad Cosmam Majumæ præsulem epistola, quam tripartito huic operi præposuit.
ἵστον μὲν τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθήσομαι, inquit, εἶτα τούτων ἐχόμενα τῶν θεο-
ἀληθῶν φηναφήματα . . . εἶτα τὴν τῆς πλάνης ἀλέττειραν, καὶ ψεύδους ἐλάττειραν, ὡς περ κρο-
χρυσοῖς, τοῖς τῶν θεοπνευστῶν προφητῶν, καὶ θεοδιδάκτων ἀλιέων, καὶ θεοφόρων ποιμένων τε, καὶ
ἰσὺν λόγοις κεκαλλωπισμένην καὶ περικεκοσμημένην ἀλήθειαν, σὺν θεῷ καὶ τῇ αὐτοῦ ἐκθήσομαι
Primum itaque eorum qui apud gentiles sapientiæ laude insignes fuerunt, optima
e proponam . . . mox infensarum Deo hæresum nœnias altero pariter volumine conte-
atque ita demum veritatem erroris interemptricem et eliminatricem mendacii, afflu-
divinitus prophetarum, necnon eruditorum a Deo piscatorum, divinatorum quoque
um et doctorum sermonibus, veluti fimbriis aureis exornatam decoratamque, aspirante
jusque gratia, explicabo. Quæ cum illa sint, mirari subit, quid causæ fuerit, cur

summi illi viri, qui Joannis Damasceni operibus multiplici prelo edendis præfuerunt, seriem hanc inverterint, connexosque ab ipsomet tractatus distraxerint. Quia jam olim id etiam admiserant librarii Græci, hinc factum est ut genuina tripartiti operis inscriptio pene interierit. Colligitur tamen ex capite 2 *Dialectices*, necnon ex Vita auctoris per Joannem Hierosolymitanum scripta, itemque ex codice Vaticano, quem Leo Allatius in *Diatriba* citavit; ubi triplicis hujus operis titulum hunc fuisse docemur, ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ, *FONS SCIENTIÆ*. Has quidem lucubrationes tres, omnium fere postrenias a Damasceno conscriptas fuisse admodum verisimile est; at cæteris omnibus præmittendas eas censui, in primis propter excellentiam libri *De fide orthodoxa*, qui multis titulis apud utriusque gentis theologos summo semper in pretio fuit. Sed et ipsa nostri Auctoris *Dialectica* tanti momenti esse videtur, ut affirmare non dubitem, eum qui illam legere contempserit, nondum in Damasceni, sed in aliorum quoque Orientalis Ecclesiæ magistrorum theologia hospitem prorsus fore. In ea quippe, tametsi vel plusculum fortassis prolixa videatur, expositionem collegit vocum omnium quas sancti Patres Græci sive disputando adversum hæreticos, sive apud Catholicos fidei doctrinam enucleando, adhucuerunt; atque eas insuper quibus hæretici gentilium philosophorum placitis imbuti, in suam simpliciorumque perniciem abutebantur; quæ omnia necessariis notis exponentur.

E veteribus philosophis, Porphyrium in quinque vocum, sive universalium, et Aristotelem in categoriarum, cæterorumque, de quibus logici disputant, enarratione secutus est. Quorum tamen sententias peculiare quasdam, mysteriis fidei tradendis, parum idoneas, aut etiam eisdem contrarias, ex ecclesiasticis auctoribus emendare satagit. Ut puta minime probavit, juxta sensum Aristotelis *ὀντων*, id est *substantiam*, in primam et secundam dividi, propter Philoponi Tritheitæ hæresim, qui cum individuum, quod *prima substantia* a Philosopho nuncupatur, ab hypostasi nihil differre apud Græcos Patres loqueret, inde concludebat, tres in Trinitate substantias particulares dici posse.

Cæterum dialecticum opus Joannis Damasceni non eodem modo referunt codices manuscripti: atque, tum in numero capitum, tum in ipsomet capitum aliquorum contextu tanta diversitas occurrit, aliis inter se convenientibus et discrepantibus a cæteris, ut in eam mentem abeam, librum hunc, cum ab Auctore fuisse prius editus fuisset, ab ipso, aut saltem a suppare quopiam, in breviorum formam redactum esse, demptis pluribus quæ minus necessaria videbantur; aut etiam brevem hanc *Logicam* sub Damasceni ipsius, opera sua recensentis manu crevisse: id quod aliis sanctorum Patrum lucubrationibus accidisse norunt eruditi.

Logicam prolixiorum exhibent Regii codices quinque; in quorum tamen uno, qui n. 1986 notatur, caput secundum atque tertium abest. Breviorum vero reperi in vetustissimo Colbertino codice n. 4730, ante 800 annos exarato, et in codice bibliothecæ nostræ, qui S. Hilarii Pictaviensis quondam fuit, itemque in Regiis aliis plurimis n. 2427, 2925, 2926, 2928, 2929, 2930, 3109 et 3379. Eandem epitomen translatio Arabica representat; sed et vetustus interpret Latinus operum S. Joannis Damasceni, quem ipsummet fuisse Burgundionem Pisanum autumo, qui Eugenio III pontifici Romano translationem libri *De orthodoxa fide* nuncuparat: nec ab illa multum discrepat Latina interpretatio quæ exstat in editione Basileensi posteriore an. 1575, tametsi variis in locis fuerit interpolata, atque ad Græcum *Dialecticæ* fusioris contextum imperite prorsus et insulse accommodata. In altero bibliothecæ nostræ codice, qui quingentorum fere annorum vetustatem præfert, et charta bombycina constat, *Logica* utraque Damasceni, brevis et prolixa, magna parte permiscetur: desunt nihilominus capita priora, *De cognitione*, *De fine operis* et *De philosophia*; vicissim vero alia quædam præmittuntur, quæ in cæteris mss. non comparent; sed quæ nihil aliud sunt, nisi Ammonii philosophi, seu Hermiæ ejus parentis, contractiora prolegomena in *Isagogen* Porphyrii, demptis parum necessariis, quæque, seu Ammonius, seu Hermias, scripserat de origine animæ ejusque conjunctione cum corpore, secundum sensum Platonis, unde Origenes profana sua dogmata accepit.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ.

§. P. N. JOANNIS DAMASCENI
FONS SCIENTIÆ.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

ἠγαθῶ καὶ θεοτιμητῶ Πατρὶ Κοσμῶ,
ἐπισκόπῳ τοῦ Μαιουμᾶ, ἐλάχιστος
καὶ πρεσβύτερος, ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ἰστανὸν τῆς διανοίας, καὶ τὸ ἄπορον τῆς
τῆς ἑαυτοῦ ἐπιστάμενος, ὠκνοῦν, ὡ μα-
ζ ὑπὲρ δύνανται ἐγχεῖσθαι, καὶ τῶν ἀδύ-
τατομῶν, ὡσπερ τις αὐθάδης καὶ τολμη-
ἐκρηκτικὸν τοῖς τὰ τοιαῦτα τολμῶσιν
σοὺς κίνδυνον. Εἰ γὰρ Μωϋσῆς ὁ θεοῦ ἐκεί-
μεθέτης, ὁ πάσης ἀνθρωπίνης θέας ἀπο-
καὶ τοῦ βίου τῆς τρικυμίας καταλιπὼν,
ἐν ὕλην ἀποσηξάμενος ἔμφρασι, καὶ τὸ
ἦς ὅπτικὸν καθηράμενος, κἀντεῦθεν πρὸς
ἔγενόμενος ἐπιτήδειος ὁ τὴν πρὸς ἡμᾶς
λόγου φιλόανθρωπον συγκατάβασιν, καὶ τὴν
ἐρρωδῆ ὁ σάρκωσιν ἐν βᾶτῳ καὶ ἀύλῳ πυρὶ
ἤβρωμένος, φλέγοντι μὲν καὶ ἐκπυροῦντι
θαν, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ λαμπρότητα,
σντι μὲν, οὐ καταφλέγοντι δὲ, οὐδὲ ἀφανί-
τα μὲν τῆς οικείας αὐτῆν ἐξιστῶντι φύ-
ερῶτος τοῦ ὄντος, καὶ ἀληθῶς ὑπὲρ οὐσίαν
μνημένος ὄνομα, τῶν οικείων καὶ συμφυ-
ρ προστασίαν παρὰ Θεοῦ ἐγχειριζόμενος,
ὄν ἐκάλει ἑαυτὸν καὶ βραδύγλωσσον, ὡς οὐ
; τῶ θεῷ ἐξυπηρετεῖσθαι βουλήματι^d, καὶ
ς τοῦ μφανῆς ἀγεῖν καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ
; καθίσταται ὡς ἐγὼ ὁ ἐρρωπωμένος,
ἀμαρτίᾳ κατεστιγμένος^e, φέρων δὲ τῶν
ἐν ἑμαυτῶ τὸν πολυτάραχον κλύδωνα, καὶ

A

1-3 PROLOGUS.

*Religiosissimo et venerabili in Deo Patri Cosmæ,
sanctissimo episcopo Majumæ, Joannes minimus
monachus et presbyter, in Domino salutem.*

Cunctabar quidem, o beate, exilitatis ingenii
mei et linguæ difficultatis conscius, iis quæ vires
meas excederent manum admovere, et, confiden-
tioris cujusdam instar ac temerarii, adytorum
recessus penetrare; periculum videlicet extime-
scens, quod illis qui ejusmodi res auderent, impen-
det. Nam si divinus ille legislator Moyses, qui ab
omni rerum humanarum aspectu secedens, crebre-
scentibus sæculi fructibus relictis, ab omni specie
corporali mentis oculum expurgaverat, et idoneus
inde ad Dei ipsius intuitum evaserat; si ille,
inquam, qui hoc consecutus erat, ut benignissi-
mam ad nos usque Dei Verbi demissionem, incar-
nationemque naturæ vires superantem conspiceret
in rubo, et in igne pabuli corporalis experte, a
quo incensus rubus, sic in ejus splendorem immu-
taretur, ut tamen combustione nulla consumere-
tur, nec a propria natura descisceret; si ille de-
mum qui omnium primus, ejus qui est, ipsaque
essentia vere sublimior est, edoctus nomen fuerat,
quique contribulium suorum principatum a Deo
acceperat, impeditiorem nihilominus loquelam,
et tardiozem linguam causabatur, quam ut, consi-
lii divini minister factus, ipsum palam efferret,
et Dei hominumque sequer sequester fieret: quinam
contaminatus ego, nullisque non peccati maculis

VARIÆ LECTIONES.

Ἰομβεφ. emendavit ex cod. S. Hil. et aliis codd. Edita et cæteri, ἀδυνάτων. Interpretes alii, et
his audere. Lectionem priorem asserunt, quæ de Moyse sequuntur; atque hæc omnia ex Grego-
riat. 34, mutuata videntur. ^b R. 2930, θεογνωστῶν. ^c Edit. ὑπερφύως. ^d R. 2950, θελήματι.
ἰμι βουλευματι. Cod. S. Hil. ex emendat. et cæteri, βουλήματι. Vetus interp. voluntati. ^e Multi
ἐρρωπωμένος καὶ πάσης ἀμαρτίας κατεστιγμ. Edita et codd. aliqui ἐρρωπωμένος πάση ἀμαρτία
. Reg. 2950, ὁ ῥύπω μὲν πάσης ἀμαρτίας κατεστιγμ. Colb. 4783, ὁ ῥύπω μὲν παντὶ καταστιγόμε-
I. int. qui sorde quidem omnis peccati inquinatus sum.

PATROL. GR. XCIV.

aspersus, qui perturbatissimos in meipso conscientiae fluctus gero; qui nec mentis, nec cogitationis labes elui, quo Dei divinarumque formarum speculum esse valeam; cui tandem deest oratio, quæ ad res animo comprehensas explicandas sufficiat, quam ratione divinas abstrusasque res, et quæ rationalis omnis creaturæ captum excedunt, edisseram? Hæc itaque cum ipse mecum considerarem, tentare sermonem pigebat: tum vero etiam obsequi mandatis verebar (dicam enim quod res est) ne deridendam me duplici nomine propinarem, ignorantiae nimirum, et, quod gravissimum est, temeritatis et dementiae. Nam ignorantiae quidem culpa veniam meretur, quando aliunde atque ex socordia nascitur. At scientiae opinionem cum inscitia conjunctum habere, id profecto grave et vituperio potius quam venia dignum fuerit; quinimo ignorantiae crassioris, ne dicam extremæ, argumentum est. Cæterum inobedientiae fructus mors est, qui vero humilitatem et obedientiam colit, cum sese imitatore Christi in finem usque præbeat, is in altum subvectus, a Deo gratiam lucis administram reportat, apertoque ore, impletur Spiritu, pectore purgatur, illustratur animo, sermonem accipit in apertione oris, et, cum non cogitet quid loqui debeat, loquentis potius in se spiritus organum existit. Quamobrem per vos obediens Christo, qui pontificis in vobis munus exercet, mandatis obtempero, vestrisque precibus fretus, os aperio, spero ut spiritu impleatur, tumque ea eloquia proferam quæ non mei sensus fructus sunt, sed qui cæcos sagaces reddit. Ita ut, quæ daturus ille est, accipiam, eademque subinde pronuntiet

Tripartitum opus. 1. Dialectica. 2. Liber de hæresibus. 3. Liber de fide orthodoxa. Primum itaque eorum, qui apud gentiles sapientiæ laude insignes fuerunt, optima quæque edisseram: quippe cum compertum habeam, quidquid boni fuerit, Dei beneficio mortalibus concessum esse; « quoniam *Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a Patre luminum* (1): » quidquid autem veritati adversarium est, Satanic erroris tenebrosus inventus est, et perditæ mentis commentum; quemadmodum præstantissimus in Theologia Gregorius aiebat. Quamobrem ad instar apis ea colligam et componam, quæ affinia veritatis sunt, atque ab ipsismet hostibus salutem accipiam. Quidquid vero pravum, falsique nominis scientiæ conjunctum erit, rejiciam. Mox in lensarum Deo hæresum nænias altero pariter volumine contexam, quo, falsitate cognita, veritati ma-

A μήτε νοῦν, μήτε διάνοιαν κεκαθαρμένους, ὡς Θεοῦ καὶ τῶν θείων χρηματίζου ἐμφάσει λόγον ἔχων ἐπαρκέσαι τοῖς νοηθεῖσι δυνάθει καὶ ἀβρότητα φθέγγομαι, τὰ πάσης λογισμῶς ὑπερβαίνοντα τὴν κατάληψιν; ταῦτα ζόμενος, ὠκνοῦν τὸν λόγον, ἔδεδεικναι τε τὸ εἰρησεται γὰρ τάληθες, μήποτε διπλοῦν ὄψιν γέλωτα, τῆς ἀμαθίας ἅμα, καὶ τῆς ἀνοίας χαλεπώτατον. Σύγγνωστον γὰρ τῆς ἀμαθίας κλημα; εἰ μὴ ἐκ βραθυμίας προέρχεται. Τῇ ἀμαθίᾳ κεκτησθαι τὴν τῆς γνώσεως ὀλιπὸν, καὶ ἐπιμωμον, καὶ συγγνώμης ἀπέξιον, καὶ μελίζονος, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀκρας, τεκμηρίον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς παρακοῆς ἐθανάτωσ' ἡ δὲ ταπεινὴ καὶ ὑπήκοος, Χριστῆς ἡ καθιστάμενος, μέχρι τέλους πρὸς ἑσφεται, καὶ χάριν παρὰ Θεοῦ τὴν φωταγωγῆται, καὶ ἀνοίγων τὸ στόμα πληροῦται πνευκαὶ καρδίαν καθαίρεται, διάνοιαν τε φωτιζλαμβάνει λόγον ἐν ἀνοίξει· στόματος, οὐτί λαλήσει, ἔργανον δὲ χρηματίζων ἰ ἐν ἰλοῦντος τοῦ πνεύματος, δι' ὁμῶν τῶ ἐν ὄμοχούντι Χριστῶ πεπιθόμενος ὑποκύπτω τῶ ἐπι καὶ ἀνοίγω τὸ στόμα, θαρρῶν ταῖς ὑμετέροις ὡς πληρωθήσεται πνεύματος, καὶ λαλήσω τῆς διανοίας καρπὸν τῆς ἐμῆς, ἀλλὰ κατὸς τυφλοὺς σοφίζοντος ἡ πνεύματος, ὃ λαμβάνων, καὶ ταῦτα φεγγόμενος.

quæ non mei sensus fructus sunt, sed est, accipiam, eademque subinde pronuntiet

C Καὶ πρῶτον ἰ τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν τὰ παραθήσομαι, εἰδὼς, ὡς εἰ τι μὲν ἀγαθὸν παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δειδώρηται. ἰ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶρ δώρημα τέλεισθεστι, καταβαῖνον παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν; Εἰ τι δὲ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλον, τῆς Σπλάνης εὔρεμα σκοτεινὸν, καὶ διανοίας ἡκακοδαίμονος, ὡς ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ ἔφριος (1), τὸν τῆς μελίσσης τρόπον μιμούμ οἰκίσιοις τῆς ἀληθείας συνθήσομαι, καὶ πασωτηρίαν καρπώσομαι· ἀποπέμψομαι δὲ φαῦλον, καὶ τῆς ψευδωνύμου ἐχόμενον. Εἶτα τούτων ἐχόμενα τῶν θεοσυγῶν ἀπρέι τάξω τὰ φληναφήματα, ὡς ἂν τὸ ψεῦδος σκοντες, πλεον τῆς ἀληθείας ἐξώμεθα. ἰ D τῆς πλάνης ὀλέτειραν, καὶ τοῦ ψεύδους ἡ ὡσπερ κροσσωτοῖς χρυσοῖς, τοῖς τῶν θεοπροφρητῶν, καὶ θεοδιδάκτων ἀλιέων, καὶ

¹ Jac. 1, 17.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Reg. ἡ ἐνομήσεων. Ita scriptum supra lin. in cod. S. Hil., scholium est exponens vocem ἐ; ² Cod. S. Hil. τοὺς λόγους. ³ Edit. et Reg. 4, μαθητής. ⁴ Cod. S. Hil. et Reg. τοῦ πνεύμ. 2972, χρηματίζου. ⁵ Reg. 5, φωτιζόντος. Sic vet. Int. *illuminantis*. Alios cod. sequor, *favem* Illia Græca psal. cxlv, unde hæc mutuatus est auctor. ⁶ Reg. b. Colb. 1, πρότερον. ⁷ § 2920, τοῖς γρησίσις δηλονότι δόγμασι τῆς ἀληθείας συντάξω. Int. vet. *genuinis nimirum veritatis accensebo*. ⁸ S. Hil. τὰ φλυαρήματα. Scholium est quod in textum irrepsit.

NOTÆ.

(1) Greg. Naz. *Orat. in SS. Lumina*, init.

πράτων τε καὶ διδασκάλων λόγοις κεκαλλωπισμέ-
νη καὶ περικεκοσμημένην ἀλήθειαν, σὺν Θεῷ καὶ
ἢ αὐτοῦ ἐκθήσομαι χάριτι. Ἦς δόξα ἔσωθεν ἀπ-
ωπρέκτους, τοὺς ἐντυγχάνοντας μετὰ τῆς δεούσης
ἀσκήσεως, καὶ τῆς τῶν ταραχῶν λογισμῶν ἀπο-
κλίσεως, φωτίζει τοὺς ἀμαρύγματος. Ἐγὼ δὲ, ἐμὸν
μὲν, ὡς ἔφη, οὐδὲν· τὰ δὲ τοῖς ἐκκρίτοις τῶν διδα-
σάλων πεπονημένα εἰς ἓν συλλεξάμενος ὅση δύνα-
μις, συντεταγμένον τὸν λόγον ποιήσομαι, κατὰ
πάντα ὑπείκων* τῷ ὑμετέρῳ προστάγματι. Ἀλλὰ
καὶ συγγνώμονες γένοισθε, θεοτίμητοι, παρακαλῶ,
ὡς ὑμετέρας ἐντολαῖς πειθαρχήσαντι, καὶ λαμ-
βάνοντες τὸ ὑπήκουον, τὴν τῶν εὐχῶν χορηγίαν ἀν-
τιθετε.

is per omnia gerens morem. Quapropter obsecro vos, venerandi in Christo Patres, ut præ-
ceptis vestris obsecuto mihi veniam concedatis, benevolique faveatis, ac pro ea quam vobis
omnibet obedientia, vestras vicissim preces rependatis.

VARÆ LECTIONES.

* Edit. ὑπείκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ.

CAPITA PHILOSOPHICA.

Πίναξ ἀκριθῆς τῆς παρουσίας κυξίδος.

- α'. Περὶ γνώσεως
- β'. Τίς ὁ σκοπός.
- γ'. Περὶ φιλοσοφίας.
- δ'. Περὶ τοῦ ὄντος, οὐσίας τε καὶ συμβεβηκότος.
- ε'. Περὶ φωνῆς.
- ς'. Περὶ διαιρέσεως.
- ζ'. Περὶ τοῦ φύσει προτέρου.
- η'. Περὶ ὀρισμοῦ.
- θ'. Περὶ γένους.
- ι'. Περὶ εἶδους.
- ια'. Περὶ ἀτόμου.
- ιβ'. Περὶ διαφορᾶς.
- ιγ'. Περὶ συμβεβηκότος.
- ιδ'. Περὶ ἰδίου.
- ιε'. Περὶ κατηγορουμένων.
- ισ'. Περὶ συνωνύμου καὶ ὁμωνύμου κατηγορίας.
- ις'. Περὶ τῶν ἐν τῷ τί ἔστι, καὶ ἐν τῷ ὅποῦν τί
ἔστι κατηγορουμένων.
- ιγ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ τῶν πέντε φωνῶν.
- ιδ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ διαφο-
ρᾶς.
- ικ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ εἶδους.
- ικα'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ ἰδίου.
- ικβ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ συμβε-
βηκότος.
- ικγ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ εἶδους.
- ικδ'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ ἰδίου.
- ικε'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ συμβε-
βηκότος.
- ικς'. Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἶδους καὶ ἰδίου.

Index accuratus capitum hujusce voluminis.

1. De cognitione.
2. Quis hujus operis finis.
3. De philosophia.
4. De ente, substantia et accidente.
5. De voce.
6. De divisione.
7. De eo quod prius est natura.
8. De definitione.
9. De genere.
10. De specie.
11. De individuo.
12. De differentia.
13. De accidente.
14. De proprio.
15. De prædicatis.
16. De univoca et æquivoca prædicatione.
17. De prædicationibus in quid est et in quale
quid est.
18. In quibus quinque voces convenient et
discrepent.
19. In quibus genus et differentia convenient
inter se et differant.
20. In quibus genus et species convenient in-
ter se et differant.
21. In quibus genus et proprium inter se con-
venient et differant.
22. In quibus genus et accidens convenient
inter se et differant.
23. In quibus differentia et species convenient
inter se et differant.
24. In quibus differentia et proprium conve-
niant inter se et differant.
25. In quibus differentia et accidens inter se
convenient et differant.
26. In quibus species et proprium inter se
convenient et differant.

27. In quibus species et accidens inter se convenient et differant.
 28. In quibus proprium et accidens inseparabile tum convenient, tum differant.
 29. De hypostasi et enhypostato et anhypostato.
 30. De substantia, et natura, et forma; nec non de individuo, et persona et hypostasi.
 31. Ⓞ De æquivocis.
 32. De univocis.
 33. De polyonymis.
 34. De alteris et heteronymis.
 35. De denominativis.
 36. De decem supremis generibus.
 37. De homogeneis, et homoideis, et heterogeneis, et heteroideis ac numero differentibus.
 38. De in quo.
 39. De substantia.
 40. De natura.
 41. De forma.
 42. De hypostasi.
 43. De persona.
 44. De enhypostato.
 45. De anhypostato.
 46. Divisio entis.
 47. Divisio substantiæ.
 48. De homogeneis, et homoideis, et heteroideis et homohypostatis, et numero differentibus.
 49. De quanto et quantitate.
 50. De iis quæ ad aliquid.
 51. De qualitate et quali.
 52. De agere et pati.
 53. De situm esse.
 54. De ubi.
 55. De quando.
 56. De habere.
 57. De oppositis.
 58. De habitu et privatione.
 59. De priori et posteriori.
 60. De simul.
 61. De motu.
 62. De habere.
 63. De enuntiatione, affirmatione, et negatione.
 64. De termino, et propositione et syllogismo.
 65. De unione.
 66. De hypostatica unione.
 67. Philosophiæ definitiones sex.
 68. De quatuor methodis dialecticis.

Dialecticæ Damasceni capita ea modo exhibuimus serie, qua in editione Basiliensi, et in quinque a regis recensita reperiuntur, in quibus logica fusior continetur. Verum, ut utriusque editionis mina lector percipiat, indicem alium proferre lubet ex logicæ brevioris codicibus assumptum.

1. De ente, substantia et accidente.
 2. De genere et specie, illoque generalissimo, et ea specialissima, et subalternis.
 3. De individuo.
 4. De differentia.
 5. De accidente.
 6. De proprio.
 7. De prædicatis.
 8. De prædicatione synonyma, et æquivoca.
 9. 7 De prædicatione in quo quid est, et in quale quid est.
 10. De hypostasi, enhypostato, et anhypostato.
 11. De substantia, et natura, et forma, deque individuo, persona, et hypostasi.
 12. De divisione.
 13. De priori secundum naturam.
 14. De definitione.
 15. De æquivocis.

- κζ'. Κοινωνία και διαφορά ειδους και εκότος.
 κη'. Κοινωνία και διαφορά ιδίου και εσυμβεθηκότος.
 κθ'. Περί υποστάσεως, και ενυποστάτου υποστάτου.
 λ'. Περί ούσιας, και φύσεως, και μορφμου, και προσώπου, και υποστάσεως.
 λα'. Περί ὁμωνύμων.
 λβ'. Περί συνωνύμων.
 λγ'. Περί πολυωνύμων.
 λδ'. Περί ἐτέρων, και ἐτερονύμων.
 λε'. Περί παρωνύμων.
 λς'. Περί τῶν δέκα γενικωτάτων γενῶν.
 λζ'. Περί ὁμογενῶν, και ὁμοειδῶν, ἐτι τε και ἐτεροειδῶν, και ἀριθμῶν θιτων.
 λη'. Περί τοῦ ἐν τίνι.
 λθ'. Περί ούσιας.
 μ'. Περί φύσεως.
 μα'. Περί μορφῆς.
 μβ'. Περί υποστάσεως.
 μγ'. Περί προσώπου.
 μδ'. Περί ενυποστάτου.
 με'. Περί ανυποστάτου.
 μς'. Διαίρεσις τοῦ ὄντος.
 μζ'. Διαίρεσις τῆς ούσιας.
 μη'. Ἐτι περί ὁμογενῶν, και ὁμοειδῶν, γενῶν τε και ἐτεροειδῶν, και ὁμοῦτο και ἀριθμῶν διαφερόντων.
 μθ'. Περί ποσοῦ και ποσότητος.
 ν'. Περί τῶν πρός τι.
 να'. Περί ποιου και ποιότητος.
 νβ'. Περί τοῦ ποιεῖν και πάσχειν.
 νγ'. Περί τοῦ καίσθαι.
 νδ'. Περί τοῦ ποῦ.
 νε'. Περί τοῦ πότε.
 νς'. Περί τοῦ ἔχειν.
 νζ'. Περί τῶν ἀντικειμένων.
 νη'. Περί ἔξεως, και στερήσεως.
 νθ'. Περί προτέρου, και ὕστερου.
 ξ'. Περί τοῦ ἅμα.
 ξα'. Περί κινήσεως.
 ξβ'. Περί τοῦ ἔχειν.
 ξγ'. Περί ἀποφάνσεως, και ἀποφάσεως καταφάσεως.
 ξδ'. Περί ὄρου, και προτάσεως, και γισμου.
 ξε'. Περί ἐνώσεως.
 ξς'. Περί τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως.
 ξζ'. Ὅρισμοι φιλοσοφίας εἰσὶν ἔξι.
 ξη'. Περί τῶν τεσσάρων διαλεκτικῶν μεθ

- α'. Περί τοῦ ὄντος, ούσιας τε και συμβεθβ'. Περί γένους τοῦ γενικωτάτου, και εκάτάρτου, και τῶν ὑπαλλήλων.
 γ'. Περί ἀτόμου.
 δ'. Περί διαφορᾶς.
 ε'. Περί συμβεθηκότος.
 ς'. Περί ιδίου.
 ζ'. Περί κατηγορουμένων.
 η'. Περί συνωνύμου και ὁμωνύμου κατηθ'. Περί τῆς ἐν τῷ τί ἐστι, και ἐν τῷ ἐστι κατηγορίας.
 ι'. Περί υποστάσεως και ενυποστάτου, και ποστάτου.
 ια'. Περί ούσιας, και φύσεως, και μορφμου τε, και προσώπου, και υποστάσεως.
 ιβ'. Περί διαίρεσεως.
 ιγ'. Περί τοῦ φύσει προτέρου.
 ιδ'. Περί ὀρισμοῦ.
 ιε'. Περί ὁμωνύμων.

Reliqua capita eo sequuntur ordine, quo in priori indice.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ γνώσεως.

ἡ τῆς γνώσεως ἐστὶ τιμιώτερον· ἡ γὰρ γνώσις
 ψυχῆς λογικῆς· τὸ ἐμπαλιν, ἡ ἀγνοία, σκότος.
 ἡ φωτὸς στέρησις σκότος ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ
 ἰσως στέρησις λογισμοῦ σκότος ἐστίν· ἀλόγων
 ἢ ἀγνοία ἰσως· λογικῶν δὲ, ἡ γνώσις. Ἐπι-
 στὴν πάρεστι γνώσις, γνωστικῶν κατὰ φύσιν
 ἐπιστημονικῶν, οὗτος, κατὰ φύσιν ὧν λογι-
 ἀμελοῦς καὶ βρῦμου ψυχῆς ἀλόγων ἐστὶ
 γνώσις δὲ φημί, τὴν ἀληθῆ τῶν ὄντων γνώ-
 σιν γὰρ ὄντων αἱ γνώσεις. Ἡ ψευδὴς γνώσις α,
 μὴ ὄντος οὕσα γνώσις, ἀγνοία μᾶλλον, ἥπερ
 ἐστὶ. Τὸ γὰρ ψεῦδος ἕτερον οὐδὲν, ἢ τὸ μὴ
 ἴσθηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν οὐ γυμνῆ τῆ ψυχῆ
 ἀλλ' ὥσπερ ὑπὸ παραπετάσματος τῶ σαρκίω
 ὁρμῆν ἡμῶν ψυχῆ, νοῦν μὲν ὀρῶντα καὶ γνω-
 εῖον ὀφθαλμῶν κέκτηται, καὶ δεκτικὸν τῆς
 ὧν γνώσεως, καὶ ἐπιστήμης, οὐκ οἰκοθεν δὲ
 καὶ τὴν ἐπιστήμην ἔχει, ἀλλὰ δεῖται τοῦ
 πρὸς· προσέλωμεν τῶ ἀψευδεῖ διδασκάλῳ τῆ
 κ. Χριστὸς δὲ ἐστίν ἡ ἐνυπόστατος σοφία τε
 ἡθεῖα, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς
 οἱ ἀπόκρυφοι· ὅς ἐστίν ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ
 σοφία καὶ δύναμις, καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ
 θεῖων Γραφῶν ἀκούσωμεν, καὶ μάθωμεν
 ἰνῶν τῶν ὄντων γνώσιν τὴν ἀληθῆ· προσ-
 κει ἐπιμελῶς καὶ εὐκρινῶς προσιωμέν, μὴ
 ἴσθητες ἡμῶν τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ὄμμα τοῖς
 ὄμματις γὰρ ἂν καθαρωτάτῳ καὶ διειδεδάτῳ
 ᾧ τραπῶς ἀτενίσαι τις τῆ ἀληθείᾳ δυνήσεται·
 ἡ ἡμῶν φῶς, ἡ τοῦ νοῦς, σκότος, τὸ σκότος
 ὅλη ψυχῆ καὶ πάσῃ διανοίᾳ προσέλω-
 μεν. Ὡς γὰρ ἀδύνατον, ὀφθαλμῶν συχνῶς περι-
 ἰσιν καὶ περιαγόμενον, τραπῶς ἀτενίσαι τῶ
 ἀλλὰ δεῖ προσεχὲς τὸ ὄμμα ἐνεργῆσαι τῶ
 ἡμῶν, οὕτω πᾶσαν λογισμοῦ ζῆλον ἀποσεισά-
 ἰσθητες προσέλωμεν τῆ ἀληθείᾳ. Προσερχό-
 μεν μὲν πύλῃ φθάνοντες, μὴ ἀρκεσθῶμεν,
 ἡμῶν κρούσωμεν, ὡς ἂν ἀνοιχθείης ἡμῶν
 ἡ νυμφῶνος θύρας, καὶ ἴδωμεν τὰ ἐν αὐτῶν
 Πύλη μὲν οὖν ἐστὶ τὸ γράμμα· ὁ δὲ ἐντὸς
 ἡς νυμφῶν, τὸ κεκρυμμένον ὑπ' αὐτοῦ τῶν
 οὐ κάλλος, ἡ τοῦ τῆς ἀληθείας τὸ Πνεῦμα. Εὐ-
 κρούσωμεν, ἀνάγνωμεν ἅπασι, δις, πολλαίς·
 ἡς ὀρύσσοντες, τὸν θησαυρὸν τῆς γνώσεως
 ἡμῶν, καὶ τοῦ πλοῦτου κατατρυφήσομεν (2).
 ἡμῶν, ἐρευνήσωμεν, ἀνακρίνωμεν, ἐρωτή-
 ἡμῶν γὰρ ὁ αἰσῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν
 ἡμῶν, καὶ τῶ κρούοντι ἀνοιγίησεται. Καὶ,
 ἡμῶν τὸν πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι·

nos. 11, 5. ¹ I Cor. 1, 24. ² Matth. vi, 28.

VARIÆ LECTIONES.

nos cod. bibliothecæ nostræ in quo habentur hæc priora capita, διάγνωσιν. α R. 1986, τῶν γὰρ
 γνώσις· ἡ δὲ τῶν οὐκ ὄντων γνώσις. In mox laudato cod. nostro, ἡ καὶ τῶν παρόντων ἐπι-

NOTÆ.

mil. orat. in illud : Attende tibi ipsi.

(2) Clement. Alex. lib. viii Strom.

A

CAPUT PRIMUM.

De cognitione.

Scientia et cognitio animi lumen est. Falsa cog-
 nitio, vera est ignorantio. — Cognitione nihil excellen-
 tius est. Ea quippe rationalis animæ lumen est,
 quemadmodum e contra inscitia est caligo. Nam
 sicut privatio lucis tenebræ sunt, ita et cognitionis
 privatio rationis obscuritas est. Enimvero bruto-
 rum animantium proprium quoddam est ignora-
 tio: cognitio autem rebus quæ ratione præditæ
 sunt, convenit. Ille igitur qui, cum natura sua
 cognitionis et scientiæ capax sit, ea tamen caret,
 idem, quamlibet alioqui sit naturæ rationalis,
 propter animi desidiam socordiamque belluis de-
 terior efficitur. Atqui cognitionem dico, veram
 illam eorum quæ sunt notitiam. Scientiæ siquidem
 versantur circa ea quæ sunt; unde falsa cognitio,
 utpote notitia illius quod non est, ignorantio potius
 quam cognitio fuerit. Falsum enim nihil est aliud,
 nisi id quod non est. Quoniam ergo non solo animo
 vivimus, sed animus noster, carne ceu tegumento
 quodam coopertus, mentem velut oculum quem-
 dam nactus est, qui, cernendo cognoscendoque,
 rerum notitiam ac scientiam possit percipere, nec
 tamen a se, vel ex propriis, cognitionem et scien-
 tiam obtinet, sed opem magistri desiderat. Pro-
 inde magistrum illum adire nos oportet, qui ab
 omni mendacio alienus est; ipsam, inquam, veri-
 tatem, Christum, qui est ipsamet sapientia veri-
 tasque subsistens, in quo sunt omnes thesauri
 scientiæ absconditi¹; quique Dei et Patris sapien-
 tia et virtus existit², ut vocem ejus divinarum
 Scripturarum ope audiendo, veram rerum omnium
 scientiam addiscamus. Cæterum e re nostra est ut
 diligenter sinceroque animo accedamus, nec com-
 mittamus, ut animæ nostræ acies intelligendi per
 vitiosos affectus obtundatur. Vix enim fieri possit,
 ut quisquam vel purissimo, vel limpidissimo pro-
 sus oculo veritatem clare conspiciat. Quod si lumen
 quod in te est, hoc est mens nostra, tenebræ sint,
 ipsæ tenebræ quantæ erunt³? Properemus itaque
 toto animo totaque mente. Quemadmodum enim
 fieri nequit, ut oculus crebro circumactus, et hinc
 inde circumversatus, rem quæ sub aspectum ca-
 dit, perspicue contueatur: sed in illud quod cernitur,
 intentum esse obtutum oportet: sic etiam
 omni cogitationum tempestate depulsa, veritatem,
 relictis materiæ sæcibus, nos adire convenit: ita
 tamen ut non ad fores usque perrexisse satis sit
 nobis; sed fortiter pulsemus, quo thalami pate-
 facta janua, internam ejus elegantiam inspicia-

mus. Janua porro littera est ; thalamus vero intra A januam positus, pulchritudo sensuum sub illa delitescens, hoc est Spiritus veritatis. Strenue pulsemus, inquam, semel iterumque, ac sæpius legamus, atque hoc modo fodientes, thesaurum scientiæ inveniemus, et divitiis affluemus. Quæramus, investigemus, exploremus, sciscitemur. *Omnis enim qui petit, accipit, et qui quærit, invenit: et pulsanti aperietur* ⁹. Itemque: *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi; et majores tuos scientia, et dicent tibi* ¹⁰. Quapropter si discendi studiosus, multiplici quoque disciplina instructi erimus. Cuncta quippe diligenti studio et labore comparari nata sunt, in primis vero, et post omnia, largientis Dei gratia.

Porro, quandoquidem Apostolus monet, *ut omnia probantes, quod bonum est teneamus* ¹, gentili-um quoque sapientum libros juvat consulere. Fortassis enim apud illos etiam mercium aliquid nanciscemur, et nonnihil quod animæ utile sit, ex ipsis decerpemus. Omnis siquidem artifex aliquibus instrumentis indiget, quibus opera sua conficiat: sed et consentaneum est, ut ancillæ quædam regnæ serviant. Hanc igitur assumere doctrinam non pigeat, quæ veritati famuletur, quo propulsemus impietatem, quæ tyrannidem olim suam in eam exercuit. Absit vero ut eo, quod bonum est, male utamur, ac disserendi artem ad simpliciores decipiendos tractemus. Quinimo, quamvis veritas variis argumentationum captionibus non egeat, iis tamen adversus illos qui bellum improbum cient, abutamur.

Quid studiorum finis esse debeat. — Quamobrem ab his, velut ab elementis, et quæ idonea sunt iis, qui lacte adhuc opus habent, dicendi exordium sumamus, implorata ope et auxilio Christi, qui Dei subsistens Verbum est, *a quo omne datum optimum et omne donum perfectum* conceditur. Hunc autem finem sibi præstituant, qui hæc legerint, ut mentem suam ad beatam vitam tanquam ad portum applicent; hoc est, ut sensuum opera ad eum, qui sensu et comprehensione omni sublimior est, subvehantur; ad rerum utique omnium causam et opificem. Nam *ex pulchritudine creaturæ cum proportione creator perspicitur* ². Et, *invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* ³. Quocirca si animo ab inanis gloriæ cupiditate libero et humili scientiam appetamus, votorum plane compotes efficiemur: *Non enim, ait Christus veritas, potestis in me credere, cum gloriam ab hominibus accipiatis* ⁴. Ac rursus: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur* ⁵.

CAPUT II.

*Quisnam hujus operis finis.*FONS SCIENTIÆ, *triplex opus.* — Quandoquidem¹ Matth. vii, 8. ² Deut. xxxii, 7.³ I Thess. v, 21.⁴ Sap. xiii, 5.⁵ Rom. i, 20. ⁶ Joan. v, 4 —⁷ Luc. xiv, 11.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Lege, *πρὸς τὸν Θεόν* scilicet, tametsi omnes mss. codd. habeant *πρὸς τὴν*. ² In nostro cod. *λέγεται Περὶ σκοποῦ*. Sic etiam Basilenses verterunt, *De scopo*. In R. 3447 nullus titulus inspicitur, eadem serie hæc omnia continuantur.

NOTÆ.

(3) Isocr. ad Demonium.

τοὺς πρεσβυτέρους σου ἐν γνώσει, καὶ ἐροῦσι σοὶ Ἐάν οὖν ὤμεν φιλομαθεῖς, ἐσόμεθα καὶ πολυμαθεῖς (3). Ἄλωτὰ γὰρ ἐπιμελεῖς καὶ πόνη γίνεσθαι πέφυκεν ἅπαντα · καὶ πρὸ πάντων, καὶ μετὰ πάντα, τῆ τοῦ διδόντος Θεοῦ χάριτι.

Ἐπειδὴ δὲ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος · πάντα δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε, ἐρευνήσωμεν καὶ τῶν ἔξω σοφῶν τοὺς λόγους. Ἴσως τι καὶ παρ' αὐτοῖς τῶν ἀγωγίμων εὐρησομεν, καὶ τι ψυχωφελὲς καρπωσόμεθα. Πᾶς γὰρ τεχνίτης δεῖται καὶ τινῶν πρὸς τὴν τῶν ἀποτελουμένων κατασκευὴν. Πρεσβυτέρου δὲ καὶ τῆ βασιλίδι ἄθραις τισὶν ὑπηρετεῖσθαι. Ἄδωμεν τοίνυν τοὺς δούλους τῆς ἀληθείας λόγους, καὶ τὴν κακῶς αὐτῶν τυραννήσαν ἀπέθειαν ἀποσώμεθα · καὶ μὴ τῷ καλῷ κακῶς χρῆσώμεθα · μὴ πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπλουστέρων τὴν τέχνην τῶν λόγων μεταχειρισώμεθα · ἀλλὰ εἰ καὶ μὴ δεῖται ποιεῖν σοφισμάτων ἢ ἀλήθεια, πρὸς γε τὴν τῶν κακομέγιστων, καὶ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἀνατροπὴν τῶν ἀποχρησώμεθα.

Ἐκ τούτων τοίνυν τὴν ἀρχὴν ποιησώμεθα, ὡς στοιχείων, καὶ τοῖς ἐπι δεομένοις γάλακτος ἀρμολόγων, Χριστὸν, τὸν τοῦ Θεοῦ ἐνυπόστατον Λόγον, ἀγωγὸν ἐπικεκλημένοι, παρ' οὗ πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα δίδεται τέλειον. Ἔστι δὲ σκοπὸς τοῖς ἐντυγχάνουσι πρὸς τὸ μακάριον τῆς καθορισθῆναι τὸν νοῦν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀναβῆναι πρὸς τὴν ὑπὲρ πᾶσαν αἴσθησιν καὶ κατάληψιν · ὅς ἐστιν ὁ τῶν πάντων εἷς, καὶ ποιητὴς, καὶ δημιουργός. Ἐκ γὰρ καλλοπῆς οὐκείων κτισμάτων ἀναλότως ὁ γινεσίουργὸς κατοπτεύεται, καὶ τὰ ὄρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτιστοῦ κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται. Ἀκενοδόξῳ τοίνυν καὶ ταπεινῷ φρονήματι τῆς γνώσεως ἐπιέμενοι τοῦ ποδομένου τευξόμεθα. Οὐ γὰρ δύνασθε πιστεύειν εἰς ἐμὲ, ἐφη Χριστὸς ἢ ἀλήθεια, ὁδὲν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες. Καὶ, Πᾶς ὁ ψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ταπεινώσῃ ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Τίς ὁ σκοπός.

Ἐπειδὴ πᾶς ἀκόπως ἀναρχόμενος πράγματι

ὡς ἐν σκοτει διαπορεύεται· ὁ γὰρ ἀσκόπως κοπιῶν, ἀποβολικῶς πτωχεύει· φέρε τὴν προκειμένον τοῦ λόγου σκοπὸν πρότερον εἰπόμεν, ὡς ἂν εὐληπτα εἶη τὰ λεγόμενα. Σκοπὸς τοίνυν ἡμῖν ἐστὶ φιλοσοφίας ἀκέραιος, καὶ παντοδαπὴν γνῶσιν, ὅση δύναμις, συντεταγμένως τῇ πρὸς τὴν ἐνυπογράφασθαι δέλιτω. Δὲ ΠΗΓΗ ΓΝΩΣΕΩΣ ὀνομαζέσθω. Ἐρῶ τοιγαροῦν ἔμπρὸς οὐδέν· τὰ δὲ σκοπὰς θείους τε καὶ σοφοῦς ἀνθρώποις λελεγμένα, συλλήθδην ἐκθήσομαι. Ἄμεινον ὦν πρότερον γινῶναι αὐτόχρομα, τί ἐστὶ φιλοσοφία.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ φιλοσοφίας.

Φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα ἐστὶ· πᾶσι, γνῶσις τῆς τῶν ὄντων φύσεως. Καὶ πάλιν· φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· τουτέστιν ὁρατῶν τε, καὶ ἀοράτων. Φιλοσοφία πάλιν ἐστὶ μελέτη θανάτου, τοῦ προαιρετικοῦ, καὶ τοῦ φυσικοῦ (4). Διττὴ γὰρ ζωὴ, ἢ τε φυσικὴ, καθ' ἣν ζῶμεν· καὶ ἡ προαιρετικὴ, καθ' ἣν προσπαθῶς τῆς παρούσης ζωῆς ἀντεχόμεθα. Διττὸς καὶ θάνατος, ὁ τε φυσικὸς, ὃς ἐστὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος· καὶ ὁ προαιρετικὸς, καθ' ὃν τῆς παρούσης ζωῆς καταφρονούντες, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπιεργάζεσθαι. Φιλοσοφία αὐθις ἐστὶν ὁμοιοῦσθαι· ἴθι. Ὁμοιοῦμεθα δὲ Θεῷ κατὰ τὸ σοφόν, ἥτοι τὴν ἡγεθῶς γνῶσιν ἀληθῆ· καὶ κατὰ τὸ δίκαιον, ὃ ἐστὶ τὸ τοῦ Ἰσοῦ διανεμητικὸν καὶ ἀπροσωπώληπτον ἐν κρείται· καὶ κατὰ τὸ ὅσιον δὲ τὸ ὑπὲρ τὸ δίκαιον, ἥτοι τὸ ἀγαθόν, τὸ εὐεργετεῖν τοὺς ἀδικοῦντας. Φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν· ἡ γὰρ φιλοσοφία ἀρχὴ ἐστὶ πάσης τέχνης. Δι' αὐτῆς γὰρ εἴσα τέχνη εὐρησται, καὶ πᾶσα ἐπιστήμη· τέχνη οὖν ἴστιν ἡ ἐν τισὶ σφαλλομένη, κατὰ τινος. Ἐπιστήμη δὲ, ἢ ἐν μηδενὶ σφαλλομένη, μόνη δὲ φιλοσοφία οὐ σφαλலεται. Καθ' ἑτέρουσ δὲ, τέχνη ἢ διὰ χειρῶν ἐργαζομένη, ἐπιστήμη δὲ, πᾶσα λογικὴ τέχνη· γραμματικὴ, βητορικὴ, καὶ αἰ τοιαῦται. Φιλοσοφία πάλιν ἴστιν φίλια σοφίας. Σοφία δὲ ἀληθῆς, ὁ Θεὸς ἐστὶν, ἢ οὖν ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν αὐτὴ ἐστὶν ἀληθῆς φιλοσοφία.

rationem exercetur, ut sunt grammatica, rhetorica, et aliæ id genus. Denique philosophia est amor sapientiae. Porro vera sapientia Deus est, atque

Διαίρεται δὲ ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν· τὸ θεωρητικὴν, εἰς θεολογικὴν, φυσιο-
λογικὴν, καὶ μαθηματικὴν· τὸ δὲ πρακτικὴν, εἰς ἠθι-
κὴν, οἰκονομικὴν, πολιτικὴν (5). Θεωρητικὴν μὲν οὖν
ἐστὶ τὸ τῆν γνῶσιν κοσμοῦν. Ἔστιν οὖν θεολογικὴν τὸ
κατανοεῖν τὰ ἀσώματα καὶ αἴθλα. Πρῶτον μὲν Θεὸν
τὸν ὄντως αἴλον. Ἐπειτα δὲ καὶ ἀγγέλους καὶ ψυχάς.
Φυσιολογικὴν δὲ, ἡ τῶν ὕλικῶν, καὶ προχείρων ἡμῖν

A quicunque nullo sibi praestituto sine rem aliquam aggreditur, is velut in tenebris graditur: quia in extrema penuria ille est, qui nullam laborum metam spectat, age, quis harum incubrationum finis sit, ante declaremus, quo facile percipiantur, quae subinde dicemus. Nobis igitur itaque propositum est de philosophia tractare, atque omnis generis scientiam, quantum licet, hoc volumine complecti; quod idcirco SCIENTIAE FONDS jure sit appellandum. Quocirca nihil a meipso proferam, sed ea quae a viris sanctis eruditisque dicta sunt, in unum congesta exponam. Igitur ante omnia nosse convenit quid sit philosophia.

CAP. III.

De philosophia.

B *Sextuplex definitio philosophiae.*—Philosophia est cognitio rerum quae sunt, prout sunt; hoc est cognitio naturae illarum. Item, philosophia est divinarum humanarumque rerum scientia; id est earum quae tum sub aspectum cadunt, tum aciem oculi fugiunt. Rursum philosophia est meditatio mortis, sive naturalis, sive liberæ voluntatis sit. Duplex quippe est vita, naturalis nimirum qua vivimus, et altera quam libere eligimus, per quam huic praesenti vitae propensiore affectu adhaerescimus. Duplex item mors, naturalis, quae animam disjungit a corpore, et alia, quam animi inductione eligimus, qua pro nihilo vitam praesentem ducentes, ad futuram properamus. Ad haec philosophia est imitatio Dei. Porro Deum per sapientiam imitatur, hoc est, per veram boni cognitionem, nec non per justitiam, qua suum unicuique tribuitur, nulla personarum habita in judicando ratione, ac demum per sanctitatem, sive bonitatem, quae justitia potior est, quaque beneficiis devincimus eos a quibus injurias perpassi sumus. Philosophia est ars artium et scientia scientiarum. Nam philosophia primas in artibus tenet, per quam ars omnis scientiaque reperta sit. Atqui ars, juxta quosdam, ejusmodi est ut in aliquibus fallatur; scientia vero in nullis: philosophia autem sola nunquam fallitur. Vel etiam, ut aliis magis arridet, ars est quae manuum opera aliquid facit: at scientia est ars omnis quae per

adeo dilectio erga Deum, ipsa est vera philosophia.

D *Divisio philosophiae.*—Philosophia dividitur in speculatricem et practicam seu activam. Speculatrix subinde in theologiam, physiologiam et mathematicam. Practica itidem in ethicam, economicam et politicam. Speculatrix itaque cognitionem exornat. Quocirca theologiae proprium est ea considerare quae corpore et materia vacant; ac primum quidem Deum a materia alienissimum, tum deinde

VARIE LECTIONES.

¹ R. 2927 ὁμοίωσις, et in margine haec similitudo flori dicitur κατὰ τὸ δυνατόν, id est, quantum homini possibile est. Idem codex, τοὺς αὐτὸν ἀδικοῦντας.

NOTÆ.

(4) Ammon. Proleg. in Isagogen Porphyrii.

(5) Ammonius, ibid.

angelos et animas. Physiologia autem est cognitio rerum materia constantium, quæque in promptu nobis sunt, puta animantium, stirpium, lapidum, aliorumque ejusmodi. Mathematica tandem est scientia rerum, quæ quamvis ex se corpore careant, in corpore nihilominus considerantur, hoc est numerorum, concentuum, præterea figurarum, et motus astrorum. Atque illa speculatio quæ circa numeros occupatur, arithmetice scientiam constituit; quæ circa sonos, musicam; quæ circa figuras, geometriam; quæ demum circa sidera, astronomiam. Istæ omnia locum medium tenent inter corpora et res incorporeas. Numerus enim per se quidem corporeus non est, cæterum in materia consideratur, puta in tritico, aut vino, aut in re aliqua simili. At vero philosophiæ pars activa circa virtutes versatur. Mores enim expolit, docetque quemadmodum vita instituenda sit: ac si nuncupatur; sin vero toti familiæ, œconomica;

Philosophiam autem e medio tollere nonnulli conati sunt, illam ipsam, ullamve scientiam aut perceptionem negantes existere. Quos quidem ad hunc modum refellemus. Quonam pacto philosophiam, omnemque scientiam, et comprehensionem existere inficiamini? An quod hoc vobis notum compertumque est? Ac si quidem id vobis certo compertum est, ex hoc ipso sequitur cognitionem esse, et comprehensionem. Sin autem hoc minime assecuti estis, ecquis tandem erit, qui fidem vobis nequitiam percepistis?

Quia igitur philosophia est cognitio eorum quæ sunt, agendum de ente verba faciamus. Verum nosse attinet, ordiri nos ab ea philosophiæ parte, quæ circa ratiocinationem occupatur, quæque philosophiæ instrumentum potius est, quam pars; quippe cujus opera ad omnem demonstrationem utatur. Primum itaque de simplicibus nudisque vocibus disseremus, quarum simplici notione res simplices declarantur, atque ita demum de ratiocinatione tractabimus.

CAP. IV.

De ente, substantia et accidente.

Ens rerum omnium quæ sunt, commune nomen est: dividiturque in substantiam et accidens. Ac substantia quidem potior est, ut quæ in seipsa, et

γνώσις· ἦτοι ζώων, φυτῶν, λίθων, καὶ τῶν τοιοῦτων. Μαθηματικὸν δὲ ἡ τῶν καθ' αὐτὰ μὲν ἀσωμάτων, ἐν σώμασι δὲ θεωρουμένων, γνώσις· ἀριθμῶν, φημί, καὶ ἁρμονίας φθόγγων. Ἔτι δὲ σχημάτων, καὶ ἀστρων κινήσεως, ἡ μὲν οὖν περὶ ἀριθμῶν θεωρία τὴν ἀριθμητικὴν συνίστησιν ἐπιστήμην· ἡ δὲ περὶ φθόγγων, τὴν μουσικὴν, ἡ δὲ περὶ τὰ σχήματα, τὴν γεωμετρικὴν· ἡ δὲ περὶ τὰ ἀστρον, τὴν ἀστρονομικὴν. Ταῦτα δὲ μέσα σωμάτων καὶ ἀσωμάτων εἰσίν· ὁ γὰρ ἀριθμὸς, καθ' αὐτὸν μὲν ἀσωμάτος ἐστὶ· θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ὕλῃ, σίψω τυχόν, ἢ οἴνω, ἢ τινι τῶν τοιοῦτων· τὸ δὲ πρακτικὸν περὶ ἀρετὰς καταγίνεται. Ἦθος γὰρ κοσμεῖ, καὶ πῶς δεῖ πολιτεῦσθαι διδάσκει· καὶ εἰ μὲν ἐνὶ ἀνθρώπῳ νομοθετεῖ, λέγεται ἠθικόν· εἰ δὲ ἐν οἴκῳ, λέγεται οἰκονομικόν· εἰ δὲ πόλει καὶ χώραις, λέγεται πολιτικόν.

quidem uni duntaxat homini leges præscribit, ethica politica denique, si urbibus ipsis ac regionibus.

Ἄλλ' ἀναίρειν ἐπεχείρησάν τινες τὴν φιλοσοφίαν, φάσκοντες μὴ εἶναι ταύτην, μηδὲ γνῶσιν τινα, ἢ κατάληψιν. Πρὸς οὓς ἐροῦμεν. Ἡὼς φατε μὴ εἶναι φιλοσοφίαν, καὶ γνῶσιν, καὶ κατάληψιν; ἔγνωκότες καὶ κατεληφότες, ἢ μὴ ἔγνωκότες, μηδὲ κατεληφότες; εἰ μὲν οὖν κατεληφότες, ἰδοὺ ἐστὶ γνῶσις καὶ κατάληψις. Εἰ δὲ μὴ ἔγνωκότες, οὐδεὶς ὑμῖν πιστεύσει περὶ πράγματος διαλεγομένοις, οὗ τὴν γνῶσιν οὐ κατελήφατε.

adhibeat, quando ea de re disputatis, cujus cogi-

Ἐπεὶ τοίνυν ἐστὶ φιλοσοφία, καὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἐστὶ, περὶ τοῦ ὄντος εἴπωμεν. Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὡς τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας ἀρχόμεθα, ὅπερ ὄργανόν ἐστι (6) μᾶλλον τῆς φιλοσοφίας, ἢ περὶ μέρος. Αὐτῷ γὰρ πρὸς πᾶσαν ἀποδείξειν κέχρηται. Διαλέγομεθα οὖν περὶ ἀπλῶν φωνῶν τέως, δι' ἀπλῶν ἔννοιῶν ἀπλᾶ δηλουσῶν πράγματα· πρότερον γὰρ τὴν τῶν λέξεων σημασίαν δηλώσαντες, οὕτως καὶ περὶ λόγων διασκευώμεθα.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τοῦ ὄντος, οὐσίας τε καὶ συμβεβηκότος.

Τὸ ὄν κοινὸν ἕνομά ἐστι πάντων τῶν ὄντων· τοῦτο διαιρεῖται εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηχός. Οὐσία μὲν οὖν ἐστὶ τὸ κυριώτερον^α, ὡς ἐν ἑαυτῷ, καὶ μὴ ἐν

VARIÆ LECTIONES.

^α R. 1986 τὸ κυριώτατον. Mox edita habent ὡς ἐν αὐτῷ, mss. vero ut emendavimus et sensus postulat.

NOTÆ.

(6) Ὅπερ ὄργανον ἐστὶ, quæ quidem philosophiæ potius, etc. Hoc recentioribus placet magis, tametsi invariabiles sint dialecticæ seu logicæ leges. At dialecticam sumit Aristoteles lib. 1 Topic., c. 1, pro ea parte quæ in sola opinione consistit, ut a demonstratione secernitur. Verum hoc discrimen noster parum curavit, et cum Ammonio illud Platoniorum maxime approbat, dialecticam nedum circa opinandi argumenta versari, quin potius quatuor veluti partes complecti, divisionem, definitionem, demonstrationem et resolutionem. Ammonii verba in *Isagogen* Porphyrii ex cod. nostræ biblioth. afferre juvaret; sed ne tricis plus æquò

indulgere videar, observasse sufficiat Damascenum, post Platonicos dialecticam nuncupasse *organum seu instrumentum scientiæ*: cum e contra Peripateticorum dialectica ad opinionem potius spectet quam ad scientiam. Cæterum Philosophus jure suo uti potuit in muneribus assignandis dialecticæ, quando, eodem Ammonio in ejus Vita teste, cum argumentandi, tum demonstrandi regulas repererit. Οἱ μὲν γὰρ πάλαι, inquit, ἀποδείξαι μὲν ἤθεσαν, ἀποδείξεις δὲ ποιεῖν οὐκ ἠπίσταντο. *Veteres siquidem demonstrare quidem noveant, demonstrationum vero conficiendarum modos igno-*

ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Συμβεθεκός δὲ, τὸ μὴ ἄν ἑαυτῷ εἶναι, ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία ὑποκειμένη ἔστι, ὡς περὶ τῶν πραγμάτων· συμβεθεκός δὲ, τὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ, ὑποκειμένῳ θεωρούμενον· οἷον χαλκός, καὶ οὐσία; σχῆμα δὲ, καὶ μορφή καὶ χρῶμα, ἡκός. Καὶ σῶμα μὲν οὐσία· χρῶμα δὲ συμβεθεκὸν οὖν σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν τῷ χρώματι, ἀλλὰ ἐν τῷ σώματι. Οὐδὲ ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἢ ἐπιστήμῃ ἐν τῇ ψυχῇ. Οὐδὲ ὁ χαλκός, καὶ ὁ ἐν τῷ σχήματι, ἀλλὰ τὸ σχῆμα ἐν τῷ κηρῷ, ἢ χαλκῷ. Οὐδὲ λέγεται τὸ σῶμα τοῦ χρώματος, ἢ χρῶμα τοῦ σώματος· οὐδὲ ἡ ψυχὴ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ τὸ σχῆμα τῆς ψυχῆς· οὐδὲ κηρὸς ἡμματος, ἀλλὰ τὸ σχῆμα τοῦ κηροῦ. Καὶ τὸ σῶμα, καὶ ἡ ἐπιστήμη, καὶ τὸ σχῆμα ἀλλοιοῦται· ἡ οὐσία, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ ὁ κηρὸς τὰ αὐτὰ μένουσιν ἀλλοιουμένης τῆς οὐσίας. Καὶ ἡ μὲν οὐσία, ἓλη τοῦ σώματος μία, χρώματα δὲ πολλά. ἡ οὐσία καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν, τὸ μὲν ὑποκειμένη οὐσία ἔστι, τὸ δὲ ἐν ὑποκειμένῳ τῇ οὐσίᾳ ὄντων, συμβεθεκός.

Ἔχεται δὲ τὴν μὲν οὐσίαν οὕτως. Οὐσία ἔστι ἡ αὐτοῦπαρξον, καὶ μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς τὴν ὑπαρξιν. Συμβεθεκός δὲ ἔστι, τὸ μὴ δυνάμενον ἐν εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Οὐσία ἔστι θεός, καὶ πᾶν κτίσμα. Εἰ καὶ ὁ θεός (7) ἔστιν ὑπερούσιος. Εἰσὶ δὲ καὶ οὐσιώδεις ποιότητες ἐν ἑαυτοῖς.

Sunt autem insuper qualitates substantiales, de quibus dicemus :

In hoc caput quartum ea edidi serie qua in editione Basileensi legitur, necnon in Regii codicibus N. 2927, 2931 et 3447, qui prolixiorum Damasceni logicam continent. Verum quandoquidem in aliis codicibus Regii, in vetustissimo Colbertino, in cod. Sancti-Hilarii, in nostro altero, et in veteri translatione, atque in Arabica, omnino varius est contextus, fastidiosumque foret, imo perquam difficile, varias res colligere, et sigillatim adnotare, illud idem caput eo seorsim ordine edendum censui, quo in nostris codicibus reperitur; maxime cum, et approbante Combesio, longe nitidiorum sensum exhibeant. hancce methodum in logico Damasceni opere sequi iterum atque iterum cogemur.

τοῦ ὄντος, οὐσίας τε καὶ συμβεθεκός. Ἡ κοινὴ ὀνομασία ἔστι πάντων τῶν ὄντων. Τοῦτο ὀνομαζομένηται ἢ εἰς οὐσίαν καὶ συμβεθεκός. Ἡ μὲν οὖν ἔστι πρᾶγμα αὐτοῦπαρξον, μὴ δεόμενον πρὸς οὐσίαν· ἡ γοῦν τὸ ἐν ἑαυτῷ ὄν, ἢ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Συμβεθεκός μὲν δὲ δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία ὑποκειμένη ἔστι, ὡς περὶ τῶν πραγμάτων. Συμβεθεκός δὲ, οὐσίᾳ θεωρούμενον, οἷον τὸ σῶμα, καὶ τὸ

Ac color quidem, scientia, et figura mutationi obnoxia sunt, corpus autem, animus et cera eadem manent, quippe cum substantia mutationi nequaquam obnoxia sit. Itemque substantia quidem, et materia corporis una est : multi vero colores sunt. Pari modo in reliquis omnibus, subjectum quidem est substantia, quod autem in subjecto, substantia nempe, spectatur, accidens.

Definitiones substantiæ et accidentis. — Ad hunc porro modum substantiam definiunt : substantia est res per se existens, nec indigens altero ad existendum. Accidens vero est, quod in seipso esse nequit, sed est in alio. Quapropter Deus, et omnis res creata, substantiæ sunt : quanquam Deus

C ejusmodi substantia est, quæ substantiam omnem

De ente, substantia et accidente.

Ens rerum omnium commune est nomen. Quocirca dividitur in substantiam et accidens. Substantia est res per se existens, nec alio indigens ad subsistendum; sive id quod ita in se est, ut non existat in altero. Accidens vero illud est quod esse in seipso non potest, sed in alio habet ut existat. Substantia tanquam materia, subjecti rationem habet. at accidens in subjecto consideratur; ut puta corpus

VARIE LECTIONES.

in cod. Reg. τὸ κείμενον. ἢ Regii 2 τοῦτο οὖν τὸ ὄν τέμνεται. Vcl. int. Hoc igitur ens. ἢ Regii 2 οὐσίαν ἦτοι τὴν ὑπαρξιν.

NOTÆ.

Εἰ καὶ ὁ θεός οὐσία. Quanquam Deus, etc. Dionem diluit eorum, qui ex cap. 12 suæ M. ad Joan. Laodic. colligerent, Deum sub substantiæ censi. Unde infra cap. 46, ubi vidit in substantiam et accidens, et substantiam sua inferiora, divinam substantiam omisit. potius lib. 1 De fid. orth. c. 12, negat sine substantia affirmari posse, Deum non inijus simplicem esse, ut ab essentialibus differentiis immu-

nis sit. Quocirca Theodorus Abucaras, opusc. 2. eo maxime probat Deum et hominem duas in Christo naturas esse, quod homo sub genere ponatur, Deus non item : θεός οὐκ εἰς γένος ὑποταχθήσεται, ὡς ἔχει ἄνθρωπος. Διὸ κυριώτερόν ἐστιν ἀριθμῆσαι δύο φύσεις, καὶ δύο οὐσίας. Eadem olim ratione argumentatus fuerat Rusticus S. R. E. Diaconus, Disputat. contra Acephalus.

et color. Non enim corpus est in colore, sed color in corpore. Unde corpus est substantia, et color accidens. Consimiliter animus et prudentia. Non enim animus exstat in prudentia, sed prudentia in animo. Quo fit, ut non dicatur corpus coloris, sed color corporis; neque animus prudentiæ, sed prudentia animi. Animus ergo substantia est, prudentia vero accidens. 12 Dempto siquidem animo, prudentiam quoque tolli necessum est. Si enim desierit animus, in quonam prudentia reperietur? Verum sublata prudentia, non statim animus aufertur: quoniam absque prudentia permanere animus potest. Pari modo omnium entium illud substantia est, quod in seipso, et non in alio, habet existentiam: quod autem per se esse nequit, sed in alio exstat, hoc plane est accidens.

CAP. V.

De vocis.

Vox alia significans, alia quæ nihil significat.— Quandoquidem de omni prorsus philosophica voce dicere instituimus, operæ pretium est ut prius perspectum habeamus, circa quasnam voces philosophia versetur. Ab ipsa voce igitur sumpto sermonis exordio, hoc dicimus: vox aut significatione caret, aut significandi vim habet. Quæ significatione caret, ea est qua nihil significatur: quæ vero vim habet significandi, ea significatur aliquid. Rursum vox illa, quæ nihil significat, aut articulata est, aut non articulata. Non articulata est, quæ scribi nullatenus potest; articulata autem, quæ potest scribi. Itaque non articulata, quæ expers est significationis, vox illa est, quæ a saxo, v. gr. vel a ligno editur. Nec enim litteris exaratur, nec quidquam significat. Significationis expers, et articulata, velut scindapsus. Hoc enim scribitur, sed nihil significat. Non enim fuit, aut erit aliquando scindapsus. De voce igitur quæ significatione careat, sive articulata sit, sive non articulata, nulla philosophiæ cura est. Rursum autem vox significans, aut articulata est, aut non articulata. Vox non articulata, significandi vim habens, est, ut canum latratus. Ea quippe canis designatur, quia vox est canis. Insuper designat adesse aliquem. Cæterum non est articulata; non enim scribi potest. Quocirca neque hanc curat philosophia. At vero quæ significans, et articulata est, vel est universalis, vel particularis. Universalis, ut homo, patris, ut Petrus, Paulus. Sed ne particularis quidem

et articulata, et universalis.

Vox essentialis, vel adjectitia. — Hæc vero rursum vel substantialis est, vel substantiæ adjectitia. Substantialis seu essentialis est, quæ essentiam,

A χρώμα· οὐ γὰρ ἐστὶ σῶμα ἐν τῷ χρώματι, χρώμα ἐν τῷ σώματι. Ἔστιν οὖν, τὸ μὲν σῶμα τὸ δὲ χρώμα, συμβεβηκός. Ὁμοίως καὶ ἡ ψυχὴ φρόνησις. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἐν τῇ φρόνησι· ἡ φρόνησις ἐν τῇ ψυχῇ. Διὸ οὐδὲ λέγεται ἡ τοῦ χρώματος, ἀλλὰ τὸ χρώμα τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ τῆς φρόνησεως, ἀλλ' ἡ φρόνησις τῆς Ἔστιν οὖν, ἡ μὲν ψυχὴ οὐσία, ἡ δὲ φρόνησις βεβηκός. Τῆς μὲν γὰρ ψυχῆς ἀναιρεομένη ἀναιρεῖται καὶ ἡ φρόνησις. Μὴ οὐσις γὰρ ἐν τίνι· ἐστὶ φρόνησις; φρονήσεως δὲ ἀνενης, οὐ πάντως ἀναιρεῖται ἡ ψυχὴ· ἐνδέχεται ψυχὴν εἶναι ἐκτὸς φρονήσεως. Ὁμοίως ἐπὶ τῶν ὄντων, τὸ ἐν ἑαυτῷ, καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ εἶναι, οὐσία ἐστὶ· τὸ δὲ μὴ ἂν δυνάμενον καὶ εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξίν βεβηκός ἐστὶ β.

B

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Περὶ φωνῆς.

Ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς ἡμῖν ἐστὶ διαλαθεῖν περὶ ἀπλῶς ἂ φιλοσόφου φωνῆς, δεῖ ἡμᾶς πρότερον περὶ ποίας φωνῆς φιλοσοφία καταγίνεται. Ἐ τῆς φωνῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ποιούμενοι· ἡ φωνή, ἡ ἀσημῶς ἐστὶ, ἡ σημαντικὴ· καὶ ἀσημῶς ἐστὶν ἡ μὴ δὲν σημαίνουσα. Σημαντικὴ δὲ ἡ νοεῖσα τι. Εἶτα πάλιν, ἡ ἀσημῶς φωνή, ἡ δὲ ἐστὶν, ἡ ἐναρθρός. Ἐναρθρός μὲν οὖν ἐστὶ δυναμένη γραφῆναι. Ἐναρθρός δὲ, ἡ δυναμένη φῆναι. Ἔστιν οὖν ἀναρθρός καὶ ἀσημῶς φωνή ἡ γινομένη ὑπὸ λίθου τυχόν, ἡ ξύλου ἂ. Οἱ γράφεται, οὔτε σημαίνει τι. Ἀσημῶς δὲ καὶ θρός, οἷον σκίνδαφος. Τοῦτο γὰρ γράφεται, εἰ σημαίνει τι. Οὔτε γὰρ γέγονε σκίνδαφος, οὔτε περὶ μὲν οὖν τῆς ἀσημῶς φωνῆς, καὶ τῆς ἀσημῶς καὶ ἐναρθρου οὔδεις λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ σημαντικὴ φωνὴ πάλιν, ἡ ἐναρθρός ἐστὶν, ἡ δὲ ἔστιν ἀναρθρός μὲν οὖν σημαντικὴ φωνὴ ἐστὶ ὕλακῃ τῶν κυνῶν, αὕτη γὰρ σημαίνει τὸν κύνος φωνὴ ἐστὶ. Σημαίνει δὲ καὶ τινος κύνος ἀναρθρός δὲ ἐστὶ, διότι οὐ γράφεται. Οὔτε οἱ ταύτης λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ δὲ ἐναρθρός σημαντικὴ ἐστὶν, ἡ καθόλου, ἡ μερικὴ· καθόλου μὲν ἀνθρώπος. Μερικὴ δὲ, οἷον Πέτρος, Παῦλος οὖν περὶ τῆς μερικῆς ἐστὶ λόγος τῇ φιλοσοφίᾳ περὶ τῆς σημαντικῆς, καὶ ἐναρθρου, καὶ ἀσημῶς ἔχουν κοινῆς, καὶ ἐπὶ πολλῶν λεγομένης.

C

D Ἀὕτη δὲ πάλιν ἡ οὐσιώδης ἐστὶν, ἡ ἐποουσιώδης μὲν οὖν ἐστὶν, ἡ δηλωτικὴ τῆς ἔχουν φύσεως τῶν πραγμάτων. Ἐποουσιώδης

VARIÆ LECTIONES.

ἂ Noster ἡ μὴ οὐσις γὰρ ψυχῆς ἐν τίνι οὐδὲ φρόνησις. ἂ Noster idem, ἔχον τὴν ὑπαρξίν, ἡ εἶναι, οὐσία ἐστὶ· τὸ δὲ μὴ. ἂ In nostro additur οὐσία τοίνυν ἐστὶ θεὸς καὶ πᾶν κτίσμα. εἰ καὶ οὐσία ἐστὶν ὑπερούσιος· εἰσὶ δὲ καὶ οὐσιώδεις ποιότητες, quæ quidem ex prolixiori *Logica* intus videntur. ἂ Hoc caput in nostro ἡ præmittitur capiti præcedenti, περὶ ὄντος x. τ. ε., de ente, et accidentis. ἂ Deest ἀπλῶς; in nostro. ἂ Noster ἡ ξύλου ψόφος.

τὰ συμβεβηκότα· οἶον, ἀνθρωπός ἐστι ζῶον ἢ θνητόν. Ταῦτα ὅλα οὐσιώδη εἰσίν. Ἐάν γάρ τι τούτων ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔσται ἀνθρωπός ἑ. Καὶ ἐάν εἴπῃς, ὅτι οὐκ ἔστι ζῶον, οὐκ ἔστι θνητόν ἑ. Καὶ ἐάν εἴπῃς, ὅτι οὐκ ἔστι λογικόν, οὐκ ἔστι ἀνθρωπός ἑ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐάν εἴπῃς, ὅτι ἢ θνητόν, οὐκ ἔστι ἀνθρωπός ἑ. Πᾶς γὰρ ἀνθρώπος, καὶ ζῶον ἔστι, καὶ λογικόν, καὶ θνητόν. Διὰ τὸ ἢ λέγονται οὐσιώδεις, ὅτι αὐταὶ συμπληροῦσιν τὸν ἀνθρώπου, καὶ ἀδύνατον συστῆναι χωρὶς αὐτῶν. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ ἐκάστου τῶν τῶν συνιστῶντα τὴν φύσιν, οὐσιώδη λέγουσιν. Ἐποσιώδη δὲ τὰ συμβεβηκότα, ἃ τινὰ ἐνεῖναι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἀνθρώπῳ τυγχόν, ἢ ἐτέρῳ τοιοῦτῳ τινί, καὶ μὴ εἶναι· οἶον τὸ κἄν γάρ ἐστὶ τις λευκός, κἄν μέλας, οὐδὲν γὰρ ἀνθρωπός ἑ. Ταῦτα οὖν, καὶ τὰ τοιαῦτα ἢ εἰσίν, ἢ γοῦν συμβεβηκότα, ἃ τινὰ αὐτὰ μεθὰ ἔχειν, καὶ τὰ τούτων ἐναντία.

οἶον ἐρωτώμενοι, τί ἐστὶν ἀνθρωπός ἑ φάμεν, ἢ ἐρωτώμενοι, ὅποιον ζῶον, λέγομεν λογικόν. Ἡ οὖν οὐσιώδης φωνή, ἢ δηλοῦσα τὸ ἔστι, λέγεται διαφορά. Ἡ δὲ δηλοῦσα, τὸ τί ἐστὶ, πολλὰ εἶδη σημαίνει, καὶ ποιεῖ τὸ γένος· οἶον, τῷ ἀριθμῷ μὲν διαφέροντας ἀλλήλων, τῷ οὐδαμῶς, καὶ ποιεῖ τὸ εἶδος· τὸ μὲν πρότερον γένος, οἶον ἢ οὐσία· ἢ γὰρ οὐσία ση- καὶ ἀνθρώπου, καὶ ἵππου, καὶ βοῦν. Ἐκαστον ἢ οὐσία τε λέγεται, καὶ ἔστιν· ἄλλο δὲ καὶ ἢ ὑπάρχει ἑκαστον. Τὸ δὲ δεύτερον, ἢ γοῦν ἢ, οἶον ὁ ἀνθρωπός ἑ σημαίνει γὰρ πολλούς, ἢ ἄντας τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, ὃ τινες μὲν διαφέρουσιν ἀλλήλων. Ἄλλος γάρ ἐστιν ἢ, καὶ ἄλλος ὁ Παῦλος· καὶ οὐκ εἰσὶν εἷς, ἢ. Τῷ δὲ εἶδει οὐ διαφέρουσιν, ἢ γοῦν τῇ πάντες γὰρ ἀνθρώποι, καὶ λέγονται, καὶ

οὖν τὸ μὲν μερικώτερον, καὶ ἀριθμῷ δια- ἢ ἢ ὁ Πέτρος, ἄτομον, καὶ πρόσωπον, καὶ ἢ. Ὅπερ τὸν τινὰ σημαίνει. Ἐρωτώμενοι ἢ ἔστιν οὗτος, λέγομεν ὁ Πέτρος ἢ. Σημαίνει ἢ ἄλλος. Ἄλλος γάρ ἐστιν ὁ Πέτρος, καὶ ἄλλος ἢ καὶ αὐτός, καὶ οὗτος, καὶ ἐκεῖνος, ταῦτα ἢ ἄτομου λαμβάνεται, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἢ περὶ ἢ ὑφέστηκε ἢ. Τὸ δὲ περιέχον τὰ ἄτομα ἢ εἶδος, καὶ ἔστι καθολικώτερον τοῦ ἄτομου, ἢ ἄτομα περιέχει, οἶον ὁ ἀνθρωπός ἑ. Περιέχει ἢ Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ πάντας τοὺς κατὰ ἢ ἀνθρώπους. Ὅπερ λέγεται φύσις, καὶ οὐσία,

A hoc est, naturam rerum declarat; adiectitia, quæ accidentia indicat; v. gr. homo est animal rationale mortale. Omnia hæc essentialia sunt. Nam si quidpiam horum ex homine subtraxeris, homo esse desinet. Etenim si dixeris non esse animal, non est amplius homo. Si item, non esse ratione præditum, non est homo. Simili modo si mortale negaveris, jam neque homo erit. Quivis enim homo, et animal, et ratione præditum, et mortale est. Ob eam igitur causam voces dicuntur substantiales, quia naturam complectuntur, neque fieri potest, ut, his sublatis, persistat homo. Eodem modo in unaquaque re, substantia dicuntur quæ naturam constituunt. Quæ autem **13** adventitia, accidentia sunt, ut quæ in subjecto, puta in homine, vel equo, aut re altera ejusmodi, esse, vel non esse possint, velut candor. Quamlibet enim quisquam candidus, aut ater sit, nihilominus homo est. Hæc itaque et similia horum, adiectitia sunt, sive accidentia; quæ quidem, tum ipsa, tum ipsorum contraria, nobis possunt inesse.

Vocis substantialis significata. — Jam vero vox substantialis, aut quid res sit significat, aut quale quid sit. Ut si quis ex nobis sciscitetur, quidnam homo sit; respondemus, animal. Deinde si quærat, quale animal sit, dicimus, rationale mortale. Quapropter substantialis vox, quæ quale quid res sit indicat, differentia nuncupatur. Quæ vero quid sit declarat, vel illud multas species exprimit, ac tum genus efficit; vel multos qui numero, et non specie, differunt, ac tum speciem facit. Primum quidem genus est, ut substantia. Substantia enim significat, et hominem, et equum, et bovem, quorum quodlibet substantia dicitur et sit, unumquodque vero, species. Aliud autem, et aliud, unaquæque species est. Secundum autem est species, ut homo. Multos siquidem significat, id est omnes et singulos homines, qui quidem numero inter se differunt: alius enim Petrus et alius Paulus, nec unus sunt, sed duo: specie autem, id est natura non differunt. Omnes enim homines dicuntur, et revera sunt.

Particularia numero differunt — Igitur id quod specialius quidem et particulare est, numero differt, ut Petrus, individuum, et persona et hypostasis; quod quidem unum aliquem significat. Nam cum quis ex nobis percontatur, quisnam hic sit, respondemus, Petrus. Idem autem et vox, alius, significat. Alius enim est Petrus, et alius Paulus; item, ipse, et hic, et ille. Hæc et alia ejusmodi, quæ per se subsistunt, de individuo dicuntur. Porro quod complectitur individua, species appellatur, latiusque quam individuum patet; utpote quæ multa individua comprehendat,

·VARIE LECTIONES.

1. S. Hil. Noster ἢ πάλιν οὐκ ἔστι ἀνθρωπός ἑ. Καὶ ἐάν εἴπῃς, οὐκ ἔστι θνητόν, οὐδὲ οὕτως ἔσται ἢ. ἢ Noster καὶ λέγομεν τὸν Πέτρον. ἢ Noster, ὅπερ καθ' ἑαυτὸ ὑφέστηκε. Refertur ad ἄτομον, ἢ.

puta homo (quippe comprehendit Petrum, et Paulum, et omnes ac singulos homines) atque, ut sancti Patres sanxerunt, natura, et substantia, et forma nuncupatur, velut animal: continet enim hominem, bovem, equum, latiusque patet, quam species. Porro sancti Patres speciem, ac genus, naturam, et formam, et substantiam appellarunt. Cæterum species, hoc est natura, et substantia, et forma, non alium, aut diversum efficit, sed aliud. Aliud enim quantum ad naturam hominem esse dicimus, et aliud equum. Non autem alium et alium. Porro in specie dicitur, hoc, et ipsum, et illud, et alia id genus. Quæ quidem in quid est prædicantur. At vera differentia diversum facit (nam diversum est animal rationale, ab eo quod rationis expers est) et tale, et quale. Adventitia substantiæ autem vox, aut uni tantum speciei inest, aut multis. Si uni duntaxat, proprium dicitur; ut facultas ridendi, quæ inest soli homini; ac hinniendi, quæ soli equo. Quod si multis speciebus inest, efficit accidens, ut candor. Hic enim et homini, et equo et cani, et plerisque aliis speciebus inest. Atque hæc quinque 14 voces sunt, ad quas omnis vox philosophica redigitur. Quamobrem sciendum nobis est, quid quæque significet, et in quibus inter se convenient, aut discrepent: sunt autem hæc genus, species, differentia, proprium et accidens.

Brevis earum vocum expositio. — Genus est, quod de pluribus specie differentibus, in quid est prædicatur; id est dicitur, et nominatur. Prædicari enim idem est, ac de aliquo dici. Species est, quæ de pluribus numero differentibus, in quid est prædicatur. Differentia est, quæ de pluribus specie differentibus, in quale quid est prædicatur, atque in definitione ut substantialis assumitur. Hæc autem est, id quod non potest in eadem specie peræque, vel esse, vel non esse; verum prorsus necesse est ut in ea specie sit, cujus est differentia; quam etiam, cum adest, conservat, et cum abest, destruit. Neque fieri potest, ut et ipsa, et ipsius contrarium in eadem specie sit: v. g. fieri nequit, ut ratio homini non inest. Nam quod ratione caret, nusquam homo est. Hæc, cum adest, hominis naturam constituit, et cum abest, interimit. Neque enim quod rationis expers est, hominis rationem habet. Sciendum igitur, eam substantialem, et naturalem, et constituentem, et dividens, et specificam differentiam, et substantialem qualitatem et naturalem proprietatem appellari; quæ apud philosophos propriissime differentia dicitur, ut quæ maxime

A καὶ μορφή κατὰ τοὺς ἁγίους Πατέρας (8) πολλά εἶδη περιέχον, λέγεται γένος· οἶον τὸ Περιέχει γὰρ ἄνθρωπον, βούην, ἵππον, καὶ ἔστι λιγώτερον τοῦ εἶδους. Οἱ δὲ ἄγιοι Πατέρες εἰ καὶ τὸ γένος ἐκάλεσαν φύσιν, καὶ μορφήν, σίαν· ποιεῖ δὲ τὸ εἶδος, ἤγουν ἡ φύσις, καὶ ἡ καὶ ἡ μορφή, οὐκ ἄλλον, οὐδὲ ἄλλοιον, ἀλλὰ ἄλλο γὰρ, κατὰ φύσιν, λέγομεν τὸν ἄνθρωπον ἄλλο τὸν ἵππον, οὐχὶ ἄλλον, καὶ ἄλλον. Ἀπὸ ἐπὶ τοῦ εἶδους τοῦτο, καὶ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο, τοιαῦτα, ὅπερ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται διαφορὰ ἄλλοιον ποιεῖ. Ἄλλοιον γὰρ ζῶον εἰ κύν, καὶ ἄλλοιον τὸ ἄλογον· καὶ τοιοῦτον, καὶ καὶ ὅποιον. Ἡ ἐπουσιώδης φωνή, ἣ ἐνὶ ὑπέ πολλοῖς. Καὶ εἰ μὲν ἐνὶ, λέγεται ἴδιον, ὡς εἰ B στικόν, μόνῃ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον, καὶ τὸ στικόν, μόνῃ τῷ ἵππῳ. Εἰ δὲ πολλοῖς εἶδεσιν χεῖ, ποιεῖ τὸ συμβεβηχός· οἶον τὸ λευκόν. Τοῦ ὑπάρχει, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ, καὶ καὶ ἄλλοις πολλοῖς εἶδεσι, καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ πέν ναι, ὅφ' ἂς ἀνάγεται πᾶσα φιλόσοφος φωνή. Ἰ οὖν δεῖ ἡμᾶς γινῶναι, ἐκάστη τί σημαίνει, ἰ τίνι κοινωνοῦσιν ἀλλήλαις, καὶ ἐν τίνι διαφέρει. Εἰσὶ δὲ αὐταὶ, γένος, εἶδος, διαφορὰ, ἴδιον καὶ C βεβηχός.

C Γένος μὲν, τὸ κατὰ πλείονων, καὶ διαφερόντων εἶδει, ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον, τοῦτοσα μόνον, καὶ κατονομαζόμενον. Κατηγορεῖσθαι ἐστὶ τὸ κατὰ τινος λέγεσθαι. Εἶδος δὲ, εἰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ, ἐν τῷ κατὰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῷ εἶδει, ἐν τῷ ὅποιον τί ἐστὶ ηγορουμένη, καὶ ἐν τῷ ὀρισμῷ λαμβανομένη, ἰ σιῶδης. Αὕτη δὲ ἐστὶ, ὃ οὐκ ἐνδέχεται εἶναι, ἰ εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ εἶδει, καὶ ἀδύνατον μὴ εἶναι εἶδει οὐ ἐστὶν· ὃ καὶ παρὸν σώζει, καὶ ἀπὸν φ Καὶ ἀδύνατον αὐτὸ, καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ εἰ τῷ αὐτῷ εἶδει· οἶον τὸ λογικόν, ἀδύνατον μ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Τὸ γὰρ ἄλογον, οὐκ ἀνθ Τοῦτο παρὸν, συνιστᾷ τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸν, φθείρει. Τὸ γὰρ ἄλογον, οὐκ ἄνθρωπον οὖν γινώσκειν, ὅτι αὕτη λέγεται οὐσιώδης, ἰ σική, καὶ συστατική, καὶ διαιρητική, καὶ εἰ διαφορὰ, καὶ οὐσιώδης ποιότης, καὶ φυσικὸν φύσεως, ἣτις λέγεται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἴδι διαφορὰ, ἰδιωτάτη, καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως κα τική τῆς ἐχούσης αὐτήν. Ἰδιον δὲ ἐστὶ τὸ εἰ ὑπάρχον, καὶ παντὶ τῷ εἶδει, καὶ ἀεὶ, ὃ κα στρέφει [ἰ οἶον τὸ γελαστικόν.] Πᾶς γὰρ ἀνθ

VARIÆ LECTIONES.

1 Hæc subjicit Combefisius, nullo suffragante ms.; necessaria tamen esse series probat.

NOTÆ.

(8) Greg. Naz. epist. ad Cleodionum.

(9). Διαφορὰ δὲ ἡ κατὰ πλείονων, Differentia vero ea est, etc. Sic quidem Porphyrius differentiam definit. At differentia, quæ de multis specie diversis enuntiatur, mediam duntaxat speciem

constituit, non infimam; e. gr., rationale et natura, seu specie humana, ejusque iudii Petro, Paulo, Joanne, etc., qui nullatenus species, ipsomet auctore constituent.

ἰ, καὶ πᾶν γελαστικόν, ἀνθρώπος. Συμβε-
 ἵσται τὸ κατὰ πλείονων, καὶ διαφερόντων
 ἐν τῷ ὅποιον τί ἐστὶ κατηγορούμενον, καὶ
 νόμιμον ἐν τῷ ὀρισμῷ, ἀλλὰ δυνάμενον.
 ἤγειν ἰ, καὶ μὴ ὑπάρχειν· ὁ οὔτε παρὸν
 καὶ ἀπὸν φθείρει. Τοῦτο λέγεται ἰπουσιώδης
 καὶ ποιότης. Τοῦτο ἢ χωριστὸν ἐστίν, ἢ
 ἰ. Χωριστὸν μὲν, ὃ ποτε μὲν γίνεται, ποτὲ
 νύκται ἐν τῇ αὐτῇ ὑποστάσει, ὡς κάθισις,
 ἰστάσις, νόσος, ὑγίεια. Ἀχώριστον δὲ, ὅπερ
 ἰν οὐκ ἐστὶ συστατικόν, ὡς μὴ ἐν ὅλῳ τῷ
 προύμενον. Ὅμως ἠνίκα γένηται ἐν τι-
 ἰ, ἀδύνατον χωρισθῆναι αὐτῆς· οἷον ἢ σιμό-
 ρυκτότης, ἢ γλαυκότης, καὶ τὰ τοιαῦτα.
 ἀχώριστον συμβεβηκός, λέγεται χαρακτη-
 ἰδίωμα. Τοῦτο γὰρ ἀφορισμα ἀποτελεῖ τὴν
 ἰ, ἢ γινου δὲ ἀτομον. Ἀτομον δὲ ἐστὶ τὸ ἐξ
 ἰ ἀσυμβεβηκόντων καθ' αὐτὸ ὑφιστάμενον,
 ἰν ὁμοειδῶν καχωρισμένον, οὐ τὸ τί δηλοῦν,
 εἶνα· περὶ ὧν ἐν τοῖς ἐξῆς ἀκριθέστερον
 μαθησόμεθα.

stans singulare, id est individuum, constituit. Individuum denique est, quod ex substan-
 cidentibus per se subsistit, solaque numeri ratione ab iis, quæ ejusdem sunt speciei.
 ἰ; nec quid, sed quemdam, significat. De quibus accuratius deinceps, Deo dante, acturi

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ διαμέσεως.

εἰς ἐστὶν ἢ πρώτη τομὴ τοῦ πράγματος·
 ἰων διαίρεται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Ἐπι-
 ; ἐξ ἐστὶν ἢ δευτέρα τομὴ τοῦ αὐτοῦ πρά-
 ὄλον τὸ ζῶον ἐπιδιαιρεῖται εἰς ἀπουν, δίπουν,
 ἰν. Ἀπουν μὲν, ἰχθύν, δίπουν δὲ, ἀνθρώπων,
 ἰν, τετράπουν δὲ βούν, ἰππον, καὶ τὰ τοιαῦ-
 ὀδιαιρέσεις δὲ ἐστὶν, ἢ τοῦ τμηθέντος σκέλους
 ἰον τὸ ζῶον διαίρεται εἰς λογικὸν καὶ ἄλο-
 λογικὸν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον. Ἰδοὺ τὸ πρῶ-
 κεται εἰς δύο· σκέλη, εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον.
 ἰν ἔνδε τῶν σκελῶν διαίρεσεις, ἢ λέγουσα, τὸ
 διαίρεται εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον, ὑποδιαι-
 ἰν. Οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ γίνεται διαίρεσις
 ἰαιρέσεις. Ἄλλ' ὅτε μὴ πάντα περιέχονται
 πρώτην διαίρεσιν, οἷον, τὸ ζῶον διαιρούμε-
 ὀγικὸν καὶ ἄλογον, καὶ ἐν τοῖς λογικοῖς, καὶ
 ἰλόγοις θεωρεῖται τὸ δίπουν. Ἀναγκαίως οὖν
 οὔμεν, ἢ γινου δευτέραν διαίρεσιν τοῦ αὐτοῦ
 ἰος ποιούμεθα, ἢ γινου τοῦ ζῶου, καὶ φαμεν.
 διαίρεται εἰς ἀπουν, δίπουν, τετράπουν.

mur, hoc est secundam ejusdem rei divisionem facimus, ac dicimus : animal in pedum
 bipes, et quadrupes dividitur.

ἰτικοὶ δὲ τρόποι εἶσιν ὁκτώ, δι' αἰτίαν τοιαύ-
 ἰν γὰρ διαιρούμενον, ἢ καθ' αὐτὸ διαίρεται,
 ἰπ' οὐσίαν, ἢ κατὰ συμβεβηκός. Καὶ εἰ μὲν
 ἰδ, ἢ ὡς πρᾶγμα, ἢ ὡς φωνή· καὶ εἰ ὡς
 , ἢ ὡς γένος εἰς εἶδη, ὡς ὅταν διέλθῃ τὸ ζῶον
 ἰν καὶ ἄλογον. ἢ ὡς εἶδος εἰς ἀτομα, ὡς ὁ
 ἰς εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον, καὶ τοὺς λοιποὺς

A specialis sit, ac naturam cui inest, manifestam
 faciat. Proprium autem est quod uni, et omni
 speciei, semperque inest, ac cum ea converti-
 tur, [puta esse risibile]: omnis enim homo risi-
 bilis est, ac omne risibile est homo. Accidens
 vero est, quod de pluribus specie differentibus,
 in quale quid est prædicatur nec assumitur in
 definitione, sed vel adesse vel abesse potest :
 quod nec cum adest, subjectum conservat, nec
 cum abest, interimit. Atque istud adventitia dif-
 ferentia et qualitas dicitur. Hoc porro, vel sepa-
 rabile est, vel inseparabile. Separabile est, quod
 in eadem persona nunc accidit, nunc recedit, ut
 sedere, recumbere, stare, ægrotare, valere. In-
 separabile, quod licet substantiam minime con-
 stituat, utpote quod in universa specie non con-
 sideretur, tamen cum in aliqua persona existit,
 ab ea sejungi non potest, ut presso vel adunco
 naso, vel cæsis oculis esse, et similia. Hoc au-
 tem inseparabile accidens characteristicam proprie-
 tas dicitur. Illud namque discrimen hypostasim,
 B

15 CAP. VI.

De divisione.

Divisio quid; superdivisio. — Divisio est prima
 rei sectio; velut, animal dividitur in rationale
 et irrationale. Superdivisio autem est secunda
 ejusdem rei sectio, ut animal superdividitur in
 pedibus carens, bipes, et quadrupes: pedum ex-
 pers, ut piscem; bipes, ut hominem, et avem;
 quadrupes, ut bovem, equum et similia. Subdi-
 visio autem est partis sectæ sectio, velut ani-
 mali divisio in ratione præditum et rationis ex-
 pers; ratione præditum in mortale et immortale
 secatur. En primum dividitur in duas partes,
 nempe in rationale et irrationale. Unius partis
 divisio, hoc est quæ rationale in mortale et im-
 mortale dividit, subdivisio est. Cæterum divisio
 et superdivisio non in omnibus rebus locum ha-
 bent, sed cum omnia sub prima divisione non
 comprehenduntur: velut, cum animal dividitur
 in rationale et irrationale; atque in iis quæ ra-
 tione utuntur, et iis quæ ratione carent, bipes
 consideratur. Tunc igitur superdivisione necessa-

Modi octo divisionis. — Sunt autem octo divi-
 dendis modi, ejusmodi de causa. Quidquid enim
 dividitur, aut secundum se dividitur, aut per ac-
 cidens. Si in se; vel ut res, vel ut vox. Si ut res,
 vel ut genus in suas species, ut cum animal in
 rationale et irrationale divideris. Vel, ut species
 in individua, ut cum dividitur homo in Petrum et

VARIE LECTIONES.

ἰtri codices τινὶ ὑπάρχειν.

Paulum, ac reliquos singulos homines, vel ut totum in partes. Idque bifariam, nempe vel in ea quæ sunt similium partium, vel in ea quæ dissimilibus partibus constant. Illud autem est similitium partium, cujus segmenta, et nomen, et definitionem totius, ac partium suscipiunt: velut caro in multas carnes dividitur, et quævis carnis pars, caro dicitur, ac carnis recipit definitionem. Contra vero dissimilium partium est, cum id quod sectum est, nec nomen, nec definitionem totius, aut etiam partium, mutuo recipit: uti si Socratem divides in manus, pedes, et caput. Neque enim pes a Socrate abscissus Socrates dicitur, aut caput: neque Socratis, aut capitis definitionem recipit. Vel ut vox æquivoca in diversa significata; idque rursus bifariam. Aut enim totum quid per vocem significatur, aut pars. Totum nempe, ut canis vocabulum. Nam et de terrestri, et de sidereo, deque marino cane dicitur, quæ quidem totum aliquid sunt, ac non pars duntaxat animalis. Pars autem est, cum linguæ nomen de extremo calceamenti et tibie parte dicitur, nec non de ea animantium parte, in qua gustandi facultas sita est: quæ quidem partes tantummodo sunt, ac non tota quædam. Atque in hunc modum, quod est divisionis subjectum, per se dividitur. Per accidens autem, aut veluti substantia; ut cum dico, hominum alii candidi sunt alii nigri. Homines enim substantia sunt; candor autem et nigredo, accidentia. Aut sicut accidens in substantias; ut cum dico: candidorum alia sunt animata, alia inanimata. Candor enim accidens est; animatum autem et inanimatum, substantiæ. Aut sicut accidens in accidentia; ut cum dico: frigidorum alia candida sunt et sicca; alia et siccum, et nigrum, et humidum, universa hæc

Divisio ab uno, et ad unum. — Est præterea alius dividendi modus, nempe ab uno et ad unum. Ab uno nimirum, ut a medicina, liber medicus, et instrumentum medicum. Ab uno enim, hoc est a medicina, medica nuncupata sunt. Ad unum autem, ut salubre medicamentum, et salubris cibus. Unam enim ac eandem rem, sanitatem scilicet, propositam habent. Eorum porro quæ ab uno sunt, quædam a causa aliqua dicuntur, ut imago hominis a vera causa, homine videlicet, dicitur: aliqua vero, ut ab aliquo inventa, ut medicum scapellum, et alia ejusmodi.

Octo divisionis modi recensentur. Non omnes probant divisionem speciei in individua. — Atque hæc generalis divisio est, per quam dividitur quidquid cadit in divisionem; vel ut genus in species; vel ut species in individua; vel ut totum in partes; vel ut vox æquivoca in diverso significata; vel ut substantia in accidentia; vel ut accidens in substantias; vel ut accidens in accidentia; vel ut ea quæ ab uno, et quæ ad unum. Quanquam nonnulli sunt, qui speciei in individua divisionem

κατὰ μέρος ἀνθρώπου. Ἡ ὡς ὅλον εἰς μὲν τοῦτο διχῶς, ἢ εἰς ὁμοιομερῆ, ἢ εἰς ἀνομοιομερῆς μὲν ἔστιν, ὅταν τὰ τμήματα ὄνομα, καὶ τὸν ὄρον τοῦ τε ὅλου, καὶ ἀλλήλων, οἷον ἡ σὰρξ διαιρεῖται εἰς πολλὰς καὶ ἕκαστον μέρος τῆς σαρκὸς σὰρξ λέγεται. ὁρισμὸν τῆς σαρκὸς ἐπιδέχεται. Ἀνομοιομερῆς ἐστὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὅταν τὸ τμηθὲν μὴ ἔπι μῆτε τὸ ὄνομα, μῆτε τὸν ὁρισμὸν, μῆτε τὴν ἀλλήλων ὡς ἵνα διέλης τὸν Σωκράτην, καὶ πόδας, καὶ κεφαλὴν· οὕτε γὰρ ὁ πούς ἀπὸ τοῦ Σωκράτους, Σωκράτης λέγεται κεφαλὴ, οὕτε τὸν ὁρισμὸν τοῦ Σωκράτους, λῆς ἐπιδέχεται. Ἡ ὡς ὁμόνομος φωνὴ εἰς σημαίνόμενα· καὶ τοῦτο πάλιν διχῶς. Ἡ ὅτι σημαίνεται ὑπὸ τῆς φωνῆς ἡ μέρος. Καὶ ὡς ἡ κύων φωνή. Φέρεται γὰρ κατὰ τε χερσὶν, καὶ ἀστρώου, καὶ θαλαττίου, ἅπερ ὅλα καὶ οὐ μέρος ζώου. Ὡς δὲ μέρος, ὅτε τὸ τίς τῆς ὄνομα φέρεται κατὰ τοῦ ἀκροῦ τοῦ ὀπίσθου καὶ τοῦ αὐλοῦ, καὶ τοῦ χευστικοῦ μορίου τίς τινὰ μέρη εἶσι, καὶ οὐχὶ ὅλα· καὶ οὕτως, αὐτὸ διαιρεῖται τὸ διαιρούμενον. Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ἡ ὡς οὐσία εἰς συμβεβηκότα, ὡς ὅταν εἰς ἀνθρώπων, οἱ μὲν εἶσι λευκοὶ, οἱ δὲ μέλανες. οἱ μὲν γὰρ, οὐσία. Λευκότης δὲ καὶ μελανότης συμβεβηκότα. Ἡ ὡς συμβεβηκὸς εἰς οὐσίας, εἴπω· τῶν λευκῶν, τὰ μὲν ἐμφύχα, τὰ δὲ ἀλλοτρίως λευκὸν μὲν γὰρ, συμβεβηκὸς· ἐμφύχον δὲ εἰς οὐσίας. Ἡ ὡς συμβεβηκὸς εἰς συμβεβηκότα εἴπω· τῶν ψυχρῶν, τὰ μὲν λευκὰ καὶ τὰ μέλανα καὶ ὑγρά. Τὸ τε γὰρ ψυχρὸν, καὶ τὸ μέλαν, καὶ τὸ ὑγρὸν, καὶ τὰ ἅπαντα συμβεβηκότα.

Nam et frigidum, et candidum, et nigrum, et humidum, universa hæc accidentia sunt.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος τρόπος, ὡς τὰ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἐν ἑνὸς μὲν, ὡς ἀπὸ τῆς λατρικῆς κὸν βιβλίον, λατρικὸν ἐργαλεῖον. Ἀπὸ γὰρ ἡ λατρικῆς, ὠνομάσθησαν λατρικά· πρὸς ἑνὸν φάρμακον, ὑγιεινὸν βρώμα· πρὸς ἑνὸν πούσι, τὴν ὑγείαν· τῶν δὲ ἀπὸ ἑνὸς, τὰ μὲν αἰτίου λέγεται· ὡς ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου, θινού αἰτίου τοῦ ἀνθρώπου λέγεται· τὰ δὲ ἀτιμῶν ἐξευρημένα, ὡς λατρικὸν σμῖλλον, καὶ αὐτὰ.

Καὶ αὕτη μὲν ἔστιν ἡ καθόλου διαίρεσις διαιρεῖται πᾶν διαιρούμενον, ἢ ὡς γένος εἰς εἶδος εἰς άτομα, ἢ ὡς ὅλον εἰς μέρη, ἢ ὡς φωνὴ εἰς διάφορα σημαίνόμενα, ἢ εἰς συμβεβηκότα, ἢ ὡς συμβεβηκὸς εἰς οὐσία συμβεβηκὸς εἰς συμβεβηκότα, ἢ ὡς τὰ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς. Τινὲς δὲ ἀπαγορεύουσι τὴν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς διαίρεσιν, μᾶλλον ἀπαρίθμησιν φέροντα γὰρ διαίρεσις εἰς δύο, ἢ τρία, ἢ ὅσα εἰς τέσσαρα γίνεται. Τὸ δὲ εἶδος εἰς ἀπειρον

αἵται· ἀπειροὶ γὰρ τῷ πλήθει· οἱ κατὰ μέρος **A** dicendam negent, enumerationemque id potius esse asserant : quod scilicet omnis res in duo,

, aut raro admodum in quatuor dividatur : species autem in infinitam multitudinem

itur : infinitam enim particularium hominum esse multitudinem.

γινώσκειν, ὡς οὐδενὶ τρόπῳ τῆς διαιρέσεως
ἐν τοῖς τμήμασι τὸ φύσει πρότερον καὶ
οὐδὲ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον. Ἐν δὲ τοῖς ἀφ'
πρὸ ἐν διαιρουμένοις, καὶ τὸ φύσει πρότε-
ροῦτερον θεωρεῖται, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥτ-
τον καὶ ἡ ὀνομασία.

Scire autem operæ pretium est, nullo omnino divisionis modo considerari in segmentis id, quod natura prius ac posterius est; nec item quod magis et minus : in illis tamen quæ ab uno, vel propter ordinem ad unum dividuntur, tum id quod natura prius ac posterius est considerari, tum quod magis et minus ; unde etiam denomina- tio oritur.

s caput de divisione secundum fusioem Damasceni Dialecticam; deinceps vero illud subjiciemus, ut in breviori continetur ubi proxime sequitur post caput 11.

Περὶ διαιρέσεως.

ἰσις ἐστὶν ἡ πρώτη τομὴ τοῦ πράγματος· **B** Divisio est prior rei sectio : exempli gratia, ὧν διαιρεῖται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Ὑπο- ; δὲ ἡ τοῦ ἐνὸς μέρους τῶν δύο τμημάτων αἱ διαιρέσεις. Ὅσον τοῦ ζώου διαιρεθέντος εἰς καὶ ἄλογον, τὸ ἐν μέρος, ἔχουν τὸ λογικόν, ἐν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον. Ἐπιδιαιρέσεις ποιήσαντες διαιρέσιν πράγματος, ποιήσωμεν ἄλλην διαιρέσιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Ὅσον μὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ· ἰδοὺ δια- ἰαὶ πάλιν διαιρεῖται ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν καὶ ἰδοὺ ἐπιδιαιρέσεις. Οὐ πάντοτε δὲ γίνεται ; καὶ ἐπιδιαιρέσεις, ἀλλ' ὅτε μὴ πάντα περι- ἰεθὸ τὴν πρώτην διαιρέσιν. Ἴδου γὰρ ἐν τῷ καὶ ἐν τῇ θηλείᾳ θεωρεῖται ψυχὴ καὶ σῶμα.

De divisione.

Divisio est prior rei sectio : exempli gratia, animal dividitur in rationale et irrationale. Sub- divisio autem est unius partis in duas alias partes sectio, uti divisio animali in rationale et ir- rationale, partem unam, rationale nimirum, dividi- mus in mortale, et immortale. Superdivisio au- tem est, quando, facta rei sectione, eandem rem iterum dividimus. Sic homo dividitur in marem et feminam. En divisionem. Rursum quoque divi- ditur homo in animam et corpus. En superdivi- sionem. At vero non in omnibus locum habent divisio et superdivisio, sed quando omnia sub prima divisione non continentur. Ecce enim in masculo et in femina considerantur anima et corpus.

ἐ γινώσκειν, ὅτι ἀντιδιαιρούμενα λέγονται **C** 17 Quæ sint contradividentia. — Sciendum est ἕτη, τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τμηθέντα· ὅσον διαιρεῖται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Τὸ οὖν καὶ ἄλογον ἀντιδιαιρούμενα λέγονται.

autem contradividentia dici duas species ex uno eodemque genere sectas, v. gr. Animal in ratio- nale et irrationale dividitur. Rationale et irratio- nale contradividentia appellantur.

ἐ διαιρετικὸν τρόποι ὀκτώ, ἢ ὡς γένος εἰς **D** Sunt autem octo divisionis modi. Dividitur enim ἄλλο, vel ut genus in suas species ; sic animal dividitur in rationale et irrationale : vel ut species in individua, ut homo in Petrum, et Paulum, et reliquos singulos homines : vel ut totum in par- tes ; et hoc dupliciter : vel similes sunt, vel dissi- miles. Partes similes eæ sunt quæ nomen et defini- tionem totius et sui invicem suscipiunt, ut cum carnem in plures carnes secamus, quælibet pars carnis caro dicitur, nomenque ac definitionem car- nis suscipit. Dissimiles vero partes sunt, quæ ne- que nomen, neque definitionem totius, nec com- partium admittunt ; ut dum Socratem dividimus in caput, manus, et pedes. Neque enim caput, neque manus, neque pedes, Socratis, ac sui invicem no- men et definitionem recipiunt. Vel ut vox æquivoca in diversa significata, hocque dupliciter ; nimirum vel ut totum, vel ut pars. Ut totum quidem, ut hæc vox canis. Dicitur enim de cane terrestri, ces- lesti, et marino, quæ totum quiddam sunt, non pars animalis. Ut pars vero, dum linguæ novem dicitur de extremitate calceamenti, de extremitate fistulæ, ac de membro quo animalia gustandi fa- cultatem habent ; quæ quidem partes sunt et novæ

aliquid, vel ut genus in suas species ; sic animal dividitur in rationale et irrationale : vel ut species in individua, ut homo in Petrum, et Paulum, et reliquos singulos homines : vel ut totum in par- tes ; et hoc dupliciter : vel similes sunt, vel dissi- miles. Partes similes eæ sunt quæ nomen et defini- tionem totius et sui invicem suscipiunt, ut cum carnem in plures carnes secamus, quælibet pars carnis caro dicitur, nomenque ac definitionem car- nis suscipit. Dissimiles vero partes sunt, quæ ne- que nomen, neque definitionem totius, nec com- partium admittunt ; ut dum Socratem dividimus in caput, manus, et pedes. Neque enim caput, neque manus, neque pedes, Socratis, ac sui invicem no- men et definitionem recipiunt. Vel ut vox æquivoca in diversa significata, hocque dupliciter ; nimirum vel ut totum, vel ut pars. Ut totum quidem, ut hæc vox canis. Dicitur enim de cane terrestri, ces- lesti, et marino, quæ totum quiddam sunt, non pars animalis. Ut pars vero, dum linguæ novem dicitur de extremitate calceamenti, de extremitate fistulæ, ac de membro quo animalia gustandi fa- cultatem habent ; quæ quidem partes sunt et novæ

tota. Vel ut substantia in accidentia, ut dum dico : A hominum alii quidem albi, alii vero nigri. Vel ut accidentia in substantias, ut dum aio : alborum alia animata, alia inanimata. Vel ut accidens in accidentia : ut si dicam, frigidorum hæc quidem sicca sunt, illa vero humida. Vel ut ea quæ ab uno sunt, et quæ ad unum. Ab uno quidem, ut a medicina, liber medicus, instrumentum medicum, nomen habent. Ad unum autem, ut salubre remedium, salubris cibus. Ad unum enim, sanitatem nimirum, respiciunt. Porro juxta hunc modum ens in substantiam et accidens dividitur.

Nosse autem oportet in nullo quidem divisionis modo considerari in divisibilibus quod natura prius est et posterius, nec magis et inius, nisi in iis quæ sunt ab uno, et ad unum.

CAP. VII.

De eo quod natura prius est.

Natura itaque prius illud est, quod infertur quidem simul, non tamen una secum infert : quodque una secum tollit, sed non simul tollitur. V. gr. animal natura prius est homine. Sublato enim ac non existente animali, hominem quoque non esse necessum est. Homo quippe animal est. Et non existente animali, necessario neque homo erit ; homo siquidem est animal. **¶** Contra, sublato homine, fieri potest ut animal sit. Erit enim equus, canis et similia ; quæ quidem animalia sunt. Rursus posito homine, etiam animal infertur : homo enim animal est. Ex illatione autem animalis, non propterea inferri hominem necesse est ; sed equum fortasse, aut canem, aut quidpiam simile. Nam et ipsa animalia sunt. Quapropter nec Petrus natura prior est Paulo, neque animal rationale, irrationali. Sublato enim et non existente Petro, erit Paulus ; et, Paulo posito, non simul infertur Petrus : ac neque illato Petro simul sequitur Paulus. Sed neque Petrus magis est, hoc est, amplius homo vel animal, quam Paulus : neque Paulus quam Petrus. At vero medicamentum alio medicamento salubrius ; et medicus liber alio libro ad sanandum aptior reperitur.

CAP. VIII.

De definitione.

Quid definitio. — Definitio est compendiosa oratio subjecti naturam declarans, seu oratio subjecti naturam paucis significans. Ut, homo est animal rationis particeps, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Ac multi quidem longas amplasque orationes de hominis natura habuerunt : sed quia minime breves et compendiosæ sunt, idcirco definitiones non sunt. Sunt rursus breves quidam sermones, ut apophthegmata, sed quia rei naturam non explicant, proinde nec definitiones quidem sunt. Quin

ὡς οὐσία εἰς συμβεβηκότα, ὡς ἔταν εἰπωσθὶ ὁρώπων, οἱ μὲν εἰσι λευκοὶ, οἱ δὲ μέλανες· συμβεβηκότα εἰς οὐσίαν, ὡς ἔταν εἰπω· τῶν τὰ μὲν ἐμψυχα, τὰ δὲ ἀψυχα. Ἡ ὡς συμβεβηθὶ συμβεβηκότα· ὡς ἔταν εἰπω τῶν ψυχρῶν, ξηρὰ, τὰ δὲ ὑγρά· ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἐνός, καὶ π' ἀφ' ἐνός μὲν, ὡς ἀπὸ τῆς λατρικῆς, λατρικῶν, λατρικῶν ἐργαλείων· πρὸς ἕν δὲ, ὡς ὑγιεινῶν, ὑγιεινῶν βρώμα· πρὸς ἕν γὰρ βλέπου ὑγίαιαν. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν τρόπον διαίρειται εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὡς οὐδὲ ἐν ἐνὶ τρόπῳ ἢ ῥέσεως θεωρεῖται ἐν τοῖς τμήμασι τῆ φύσει π' καὶ ὕστερον, οὐδὲ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, εἰ μὴ B ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἕν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τοῦ φύσει προτέρου.

Φύσει οὖν πρότερον ἐστὶ τὸ συνεισφερούμεν μὴ συνεισφέρειν, καὶ συναναίρουσιν, καὶ μὴ σρούμενον, οἷον τὸ ζῶον φύσει πρότερον ἐστὶ ἄνθρωπον. Ἄναιρουμένον γὰρ, καὶ μὴ ὄντος ζῆ ἀνάγκης οὐδὲ ἀνθρώπου· ἐστὶ· ζῶον γὰρ ἀνθρώπου. Ἄναιρουμένον γὰρ καὶ μὴ ὄντος ἐξ ἀνάγκης οὐδὲ ἀνθρώπου· ἐστὶ. Ζῶον γὰρ ἀνθρώπου· ἀνθρώπου δὲ ἀναιρουμένου, καὶ μ' δυνατὸν εἶναι ζῶον. Ἐστὶ γὰρ ἵππος, κύων, τοιαῦτα, ἃ τινὰ ζῶα εἰσὶ. Πάλιν εἰσφερομένη θρωπου, πάντως καὶ ζῶον συνεισφέρεται. Ζῶ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος. Ζῶον δὲ εἰσφερομένου, οὐ ε' συνεισφέρεται ὁ ἀνθρώπος, ἀλλ' ἢ ἵππος, ἢ κ' τι τῶν τοιούτων. ἢ Ζῶα γὰρ εἰσι καὶ αὐτά. Οἱ ὁ Πέτρος ἐστὶ φύσει πρότερος τοῦ Παύλου, ὁ λογικῶν τοῦ ἀλόγου ζῶου. Πέτρον γὰρ ἀναιρουσ καὶ μὴ ὄντος, ἐστὶ Παῦλος· καὶ Πέτρον εἰσφου, οὐ συνεισφέρεται Πέτρος, οὔτε Πέτρον εἰσφου, συνεισφέρεται Παῦλος. Καὶ οὔτε Πέτρον μᾶλλον, ἤγουν πλεον τοῦ Παύλου ἀνθρώπου ἢ οὐδὲ Παῦλος τοῦ Πέτρον. Εὐρίσκειται δὲ φή ὑγιεινότερον φαρμάκου, καὶ βιβλίον λατρικῶν βιβλίου ἄλλου.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ ὀρισμοῦ.

Ἄρισμός ἐστὶ λόγος σύντομος δηλωτικὸς ε' σεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος. Τουτέστιν ὀλίγου σημαίνων τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου γματος. Οἷον, ἀνθρώπος ἐστὶ ζῶον λογικῶν, ἢ νου καὶ ἐπιστήμης δεκτικῶν. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐπι περὶ φύσεως ἀνθρώπου λόγους κατεπεκτάθησαν¹ ἐκτεταμένους καὶ μεγάλους. Ἄλλ' οὐκ εἰσὶ μοι, διότι οὐκ εἰσὶν ὀρισμοί². Εἰσὶ δὲ καὶ α' λόγοι, ὡς τὰ ἀποφθίγματα, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ ε' φύσιν πράγματος, οὐκ εἰσὶν ὀρισμοί. Καὶ ε'

VARIAE LECTIONES.

¹ Hæc desunt in cod. R. 1986, 2927 et 3447; in nostro scriptum est : ζῶα γ τὰ τοιαῦτα. ² Brevioris logicæ codices ἤγουν. ³ Quidam cod. κατ' ἐπέκτασιν. Vet. interp. *see expectaden, id est extensos.* ⁴ Hæc verba desunt in Reg. 2927 et 3447, in aliis habetur διὸ οὐδὲ ε' εἰσιν.

αὐτὸς δηλοῖ τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου πρά-
· ἄλλ' οὐκ ἔστιν ὀρισμός. Τὸ γὰρ ὄνομα μί-
· λιν, ὃ δὲ ὀρισμός, λόγος ἔστι· λόγος δὲ ἐκ δύο
· τὸ ἐλάχιστον σύγκειται λέξεων. [Ἔστιν οὖν
· ἡ ὄνομα ἐξηπλωμένον, ὄνομα δὲ ὄρος κατὰ

· αἰται δὲ ὁ ὀρισμός ἐκ γένους καὶ συστατικῶν
· ἡ γούον οὐσιωδῶν. Ὡς ἐπὶ τοῦ ὄρου τοῦ
· ἰον γὰρ ἔστιν οὐσία ἐμφυχος αἰσθητικῆ. Ἰδοῦ
· σία γένος ἔστι· τὸ δὲ ἐμφυχον, καὶ τὸ αἰσθη-
· συστατικὰ διαφορά· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐξ
· εἶδους· οἶον, ἀνδρῆς ἔστιν ἐκ χαλκοῦ πε-
· ρς, ἀνδρῆς εἶδος· σημαίνων· ὃ μὲν οὖν χαλκός
· τὸ δὲ, τοῦ ἀνδρῆς εἶδος σημαίνων, τοῦ ἀν-
· εἶδος ρ. Ἀναλογεῖ δὲ, ἡ μὲν ὕλη τῶ γένει,
· κς τῆ διαφορά· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐξ ὑπο-
· και τέλους. Οἶον ἱατρικῆ ἔστι περὶ τὰ ἀν-
· σώματα καταγινομένη, ὑγεία· περιποιητι-
· ὶ, ὑποκειμένα εἰσι τῆ ἱατρικῆ τὰ ἀνθρώπινα
(10)· τέλος δὲ αὐτῆς, ὑγεία.

Ὑπογραφή ἐκ τῶν ἐπουσιωδῶν σύγκειται,
· ἰων καὶ συμβεβηχότων. Οἶον ἀνθρωπός· ἔστι
· αἰστικῶν, ὀρθοπεριπατητικῶν πλατυόνυχον.
· ἐρ ὅλα ἐπουσιώδη εἰσι. Διὸ καὶ ὑπογραφή
· ὡς ἡ σκιάζουσα, καὶ οὐ τὴν οὐσιώδη ὑπαρξίν
· ἄλλὰ τὰ παρεπόμενα. Ὁ δὲ ὑπογραφικὸς
· μικτός ἔστιν ἐξ οὐσιωδῶν καὶ ἐπουσιωδῶν·
· ἄνθρωπος ἔστι ζῶον λογικόν, ὀρθοπεριπατη-
· λατυόνυχον.

ex substantialibus et accidentalibus mixta
· pite incedens, habens latos unguis.

· κ δὲ ὀρισμός (11) ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν τῆς
· αἰῶν. Ὡς περὶ γὰρ τὸ ὀρθόκετον χωρίζει τὸ
· ἔστου ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, οὕτω καὶ ὁ ὀρι-
· φύσιν ἐκείνου χωρίζει τῆς τοῦ ἐτέρου φύ-

· κ δὲ ὀρισμοῦ ἔστι· τὸ μὴ ἐλλείπειν, μήτε
· ἰον ταῖς λέξεσι. Κακία δὲ τὸ τε ἐλλείπειν, καὶ
· ἄζειν ταῖς λέξεσι. Τέλεις δὲ ὀρισμός ἔστιν,
· μέφων πρὸς τὸ ὀριστὸν, ἀτελής δὲ, ὃ μὴ ἀν-
· σπ. Οὕτε οὖν, ὃ ἐλλείπων ταῖς λέξεσιν ἀντι-

· Ὅτε μὲν γὰρ πλεονάζει ταῖς λέξεσιν, λει-
· πράγμασιν. Ὅτε δὲ λεῖψῃ ταῖς λέξεσι, πλεον-

A nomen quoque subjectæ rei naturam sæpe demon-
· strati; nec tamen definitio est. Nomen enim dictio
· una est : definitio autem est oratio : oratio vero
· ex duabus ut minimum, iisque differentibus, di-
· ctionibus, constat. [Itaque terminus nomen est,
· explicatum; non vero terminus est in conjunctione.]

Definitio ex genere et differentiis constituentibus,
· — ex materia et forma, — ex subjecto et fine. —
· Constat autem definitio, ex genere et constituentibus,
· id est substantialibus, differentiis, ut in defini-
· tione animalis, animal est substantia animata
· sensu prædita. Ecce enim substantia genus est;
· animatum autem, et sensu præditum, constituentibus
· differentie. Sumitur autem ex materia et forma;
· velut, statua est, quæ sit ex ære, viri speciem re-
· præsentans. Æs enim, materia est : viri autem
· speciem præsentans, est statuæ forma. Porro
· materia generi; forma differentie respondet. Ad
· hæc, ex subjecto et fine sumitur; ut medicina est,
· ars quæ circa humana corpora versatur, et sani-
· tatem conciliat. Ecce medicinæ subjecta sunt hu-
· mana corpora : finis autem ipsius est sanitas.

19 Descriptio fit ex accidentibus. — Definitio
· describens. — At vero descriptio ex iis quæ ad-
· ventitia sunt, hoc est ex propriis et accidentibus
· conflatur; velut, Homo est, animal rationale risi-
· bile, erecto corpore incedens, habens latos un-
· guis. Nam hæc omnia essentiali adventitia sunt.
· Unde etiam ὑπογραφή dicitur, quasi adumbrans,
· non essentialem rei statum declarans; sed illa
· tantum quæ eam assectantur. Porro definitio de-
· est; exempli gratia, homo est animal rationale,

· Ὅρισμός autem, id est definitio, dicitur per me-
· taphoram ductam a terræ terminis. Ut enim ter-
· minus, id quod unicuique proprium est, ab alio
· dirimit : sic etiam definitio cuiusvis rei naturam
· ab alterius rei natura distinguit.

Definitionis bonitas. — Hominis definitio integra.
· — Definitionis sanitas, seu bonitas, in eo sita est,
· ut nec deficiatur dictionibus, nec redundet. Virium
· autem, ut in ea dictiones, vel desiderentur, vel re-
· dundent. Perfecta autem ea definitio est, quæ con-
· vertitur cum re definita; imperfecta vero quæ non
· D convertitur. Quocirca nec quæ dictionibus deficitur,

VARIÆ LECTIONES.

· sequuntur usque ad Συνίσταται δὲ, etc. absunt in mss. secundi generis, seu logicæ brevioris;
· in loco legitur : ὥστε ὁ ὀρισμός θέλει ἐκ διαφόρων συγκείσθαι λέξεων, καὶ σύντομος εἶναι, καὶ
· ἦν φύσιν τοῦ ὄν' αὐτοῦ ὀρισμένου πράγματος, sicque Latine reddi possunt, atque adeo definitio
· ne vocibus componi, brevis esse, et res definitæ naturam declarare postulat : quæ præ aliis textui
· re magis videntur. Quorsum enim hic de termino, terminique definitionem quasi per illationem,
· articula oñ, sermo esset; de quo nihil præmiserit auctor, procul dubio vox ὄρος, terminum
· licet, non definitionem. Hic enim nomen esse ait : definitionem autem nomine constare
· at. Ex his tamen, sive genuina sint, sive ascititia, colligitur terminum simplex nomen non
· ad nomen explicatum; ut nempe ex eo constans definitio, clara sit, non ambigua aut obscura.
· nomen terminum fieri in conjunctione; quia, ut aiunt logici, nomen extra propositionem
· terminus. Ἔ Regii duo τὸ δὲ τοῦ ἀνδρῆς σχῆμα, εἶδος. ἡ Ἔδιτα ὡς οἶον.

NOTÆ.

Ammon. Proleg. in Isag. Porphyrii.

(11) Ammonius, loc. cit.

nec quæ redundat, cum re definita convertitur. Nam cum dictionibus abundat, rebus deficitur; cum autem dictionibus deficitur, rebus redundat. [Itaque dictu mirum artificium natura excogitavit; nimirum opulentiam egestatem, et opes egestatem mentientes.] v. gr., perfecta hominis definitio, est animal rationale, mortale. Ecce convertitur. Nam omne animal rationale, mortale, homo est: omnisque homo, animal est rationale, mortale. Si igitur una aliqua dictio in ea desideretur, rebus redundat: velut, animal rationale. Vides enim eam una dictione defici (non enim dixi mortale) ac rebus abundare: non enim solus homo animal est ratione præditum, sed etiam angelus: nec convertitur cum re definita. Rursum si dixero, animal rationale, mortale, grammaticum; ne sic quidem convertitur. Una siquidem dictione redundat, eo quod dixerim, grammaticum: rebus autem deficitur. Non enim omnem hominem defluivit, sed grammaticos duntaxat. Etenim, animal qui omne ratione utens, mortale, grammaticum, ratione utens, mortale, grammaticum. Non enim

20 Perfectæ igitur definitiones hæc sunt, quæ cum re definita convertuntur. Sed quoniam proprium quoque, cum eo, cuius est proprium, convertitur (quidquid enim homo est, illud quoque risibile est, et quidquid est risibile, idem etiam homo est), distinctionis causa insuper adjiciendum dicendumque est; nimirum perfectas definitiones eas demum esse, quæ ex genere et constituentibus differentiis sumuntur; quæque nec dictionibus deficiuntur; nec redundant, ac denique cum re definita convertuntur. Eodem quoque modo, eas quæ ex utroque, hoc est ex subjecto et fine accipiuntur, perfectas

A ἄζει τοῖς πράγμασιν [ὥστε λέγειν ὅτι φυσίς ἐφεύρε μηχανήμα, ἐνδειαν πλουτοῦ πλοῦτον ὑποκρινόμενον ἐνδειαν.] Οἷον ὁ τῆς σμῆς τοῦ ἀνθρώπου, ζῶν ἐστὶ λογικὸν θνητὸν Ἰδοῦ ἀντιστρέφει· πᾶν γὰρ ζῶον λογικὸν ἀνθρωπὸς ἐστὶ· καὶ πᾶς ἀνθρωπὸς· ζῶον ἐκὸν, θνητὸν· ἐὰν οὖν λαίψῃ μίᾳ λέξει, τῶν τῶν πράγμασιν· οἷον, ζῶον λογικόν. Ἰδοῦ λέξει· οὐ γὰρ εἶπον, θνητὸν· καὶ ἐπλεονῶν πράγμασιν. Οὐ γὰρ μόνος ἀνθρωπὸς ζῶον ἀλλὰ καὶ ἄγγελος· καὶ οὐκ ἀντιστρέφει. εἶπω. Ζῶον λογικὸν, θνητὸν, γραμματικὸν οὐκ ἀντιστρέφει. Ἐπλεόνασος γὰρ τῆ λέξει, εἶπεν, γραμματικόν. Ἐλείπει δὲ τοῖς πράγμασιν πάντα γὰρ ἀνθρώπων ὤριστο, ἀλλ' ἢ μόνον γραμματικόν. Πᾶν γὰρ ζῶον λογικὸν, θνητὸν λογικόν, ἀνθρωπὸς ἐστὶν· οὐ πᾶς δὲ ἀνθρωπὸς λογικόν, θνητὸν, γραμματικὸν ἐστὶν. Οὐ γὰρ ἀνθρωπὸς γραμματικὸς ἐστὶν.

B homo est; ut non item omnis homo animalis homo grammaticus est.

Τέλειοι οὖν ὀρισμοὶ εἰσιν, οἱ ἀντιστρέφον τὸ ὀριστόν. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ τὸ ἴδιον ἀντιστρέφει τὸ οὐ ἐστὶν ἴδιον· εἴ τι γὰρ ἀνθρωπὸς, τοῦ στικόν· καὶ εἴ τι γελαστικόν, τοῦτο ἀνθρωπὸς ἡμᾶς προσδιορισμένους εἰπεῖν, ὅτι τέλειοι εἰσιν, οἱ ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφορῶν λαμβανόμενοι, καὶ μῆτε ἐλλείποντες τῆ λέξει πλεονάζοντες, καὶ ἀντιστρέφοντες πρὸς τὸ ὀριστόν. Ὁσαύτως δὲ οἱ λαμβανόμενοι ἐκ τοῦ συναμφοτέρου τοῦ τε ὑποκειμένου, καὶ τοῦ τέλους τέλειοι εἰσιν οἱ ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, τῆς τε ὕλης καὶ τοῦ ὀριστοῦ. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ οἱ ἐκ μόνου τοῦ ὑποκειμένου

VARIE LECTIONES.

* Hæc usque ad illa verba, οἷον, ὁ τέλειος ὀρισμός, non leguntur in codicibus secundæ; nec quid hic indicent capio: spuria crediderim e margine translata. * Edita μία λέξις etiam duo codd. Regii superioris *Logicæ*, sive primi generis. * Nonnulli Regii et Colb., ἀλλ' ἢ Reg. 2950, πλὴν μόνου. Alter: ἀλλὰ μόνου. In cod. S. Hilarii supra lineam emendatum est, ἀλλὰ γὰρ

NOTÆ.

(12) Ζῶν ἐστὶ λογικὸν θνητόν. Est animal rationale mortale. Non enim solus homo est animal rationale, inquit, sed etiam angelus. Nimirum in Dialectica sua congegit quæ philosophi, nemine Patrum refragante, docuerant. Post Platonem vero Nazianzenus, orat. 57 post med. et alii hominem definiunt animal rationale mortale: favet Aristoteles qui lib. 1, prior Analyt. c. 51, animal dividit in mortale et immortale; in mortale, puta hominem: aiunt subinde Porphyrius, et Ammonius, et immortale, sive angelum. Huius tum definitionis, tum divisionis rationem petendam arbitror, ex illa Platoniorum opinione, quam refert Plotinus Enn. 3, lib. v, c. 6, essentialiam dæmonis (ita vocabant angelos ordinis infimi) καὶ ὅσον δαίμων, qua dæmon est, una cum quodam corpore vel æreo vel igneo esse. Doctrinam hanc Marsilius Ficinus edisserit, ad hunc Plotini librum, cap. 5, ubi quinque ponit secundum Platonios animalium rationalium genera; alia vere ignea, alia ex igne et ære, alia ex ære et aqua subtili, alia aquea, alia ex aqua et subtili terra. Quinta hæc sunt, inquit, hominum, quasi infimorum dæmonum corpora. Hæc porro accepit non tantum ex Orphæo, verum et ex Apuleio, Jamblichæ, Porphyrio, aliisque Platoniceis, ut testatur, cap. 6,

Corpora dæmonum in superioribus explicita definitione quadam liberiore, per quam a Platonicis longe discederemus. Atqui secundum hæc prius hominem definiunt animal rationale, et immortale. Quam definitionem Noster utique non admittit nisi in Patrum libris sæpius occurreret. Quippe adversatur eius de angelorum incognitate sententiæ, quam in theologicis astraxit. tres Græci, dum majorum dicta vel placita mundi exciperent, sæpe pugnantia scripsere vero divisio animalis rationalis in mortale et immortale, illaque definitio hominis, ut sit rationale, mortale, nequaquam potest eo cum trita apud Damascenum divisione sui in corpoream et incorpoream, seu angelum. Nimirum ex his inferrique queat, sanctum hunc Deo eo loci quem expendimus, animalis et rationis vocabula latiori sensu accepisse, ac diffinitionem mortalis in definitione hominis admisisse, et tura hominis ab angelica omnifarie secerni eo maxime quod τὸ λογικὸν rationale, rationis vim, sive cum sensu conjunctam, sive semper pertem, Græcis significat; ex quo mortalis diffinitionem apponendum duxerint.

πρίν μὲν ἐκεῖνο οὐχ ὑπόκειται ἐτέρᾳ τέχνῃ. A item esse. Atque interdum etiam eas, quæ ex solo subjecto; cum scilicet subjectum illud alteri arti non subjicitur, ut vitrum arti vitrariæ. Interdum rursus ex solo fine; cum finis ille alterius artis esse finis non potest, ut in extruendarum navium arte. Quocirca ex his omnibus intelligendum est, definitionis perfectionem in hoc sitam esse, ut cum re definita convertatur.

ἴσα δὲ ὄρισμὸς ὅρου τῷ καθολικωτέρῳ καὶ ἰσῶν. Ὁ γὰρ ὀρος καθολικώτερός ἐστι τοῦ ὁ μὲν γὰρ ὀρος δηλοῖ τὸ ὁροῦστίον. Δηλοῖ ἀπόφρασιν· ὡς φησιν· Ὅρισεν ὁ βασιλεὺς. εἰ εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις, ὡς ἐν τοῖς θεῶν μαθησόμεθα. Δηλοῖ καὶ τὸν ὄρισμόν· σμῆν μόνον δηλοῖ τὸν λόγον τὴν σύντομον, στικὸν τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγμα- B mem etiam denotat. At vox ὄρισμὸς solummodo significat compendiosam orationem, quæ e rei naturam declaret.

γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ τῆς οὐσίας μόνῃ λαμβάνεται, καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς εἰδῶν, οὔτε δὲ οὔτε συμβεβηκότων (13) δυνάμεια ποιήσασθαι, ἀλλ' ὑπογραφῆν· διὰ τὸ τὸν ὄρισμόν ἐκαστοὶ καὶ συστατικῶν διαφορῶν συγκεῖσθαι, τὴν κειμένην τῶν ἐπουσιωδῶν.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Περὶ γένους.

ν ὡς ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων τρία δεῖ ζητεῖν· εἰ τῶν ὁμωνύμων, καὶ πόσα σημαίνει, καὶ ποῦ αὐτῶν ὁ λόγος. Δεῖ οὖν πρότερον εἰπεῖν, ὁμώνυμον. Ὁμώνυμα οὖν εἶσιν ὅταν δύο ἢ ἡ ὅσα ἐν ἑχούσιν ἑνὸν ὄνομα, ἑκαστοὶ δὲ αὐτῶν ἄλλο ἴσιν, καὶ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν, ἤγουν ἕτερον λέγεται, ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ γένους. Τὸ γὰρ C ἰσὺν ὁμωνύμων ἐστί. Λέγεται γὰρ γένος, πρῶτον ἀπὸ πατριδος, καὶ τοῦ τεκόντος· καὶ ἑκαστῶν διεχῶς· ἢ προσεχῶς, ἢ πόρρω. Ἄπὸ μὲν προσηλίου πατριδος, ὡς λέγεται τις ἀπὸ Ἰεροσολύμων, Ἰεροσολυμίτης. Ἄπὸ δὲ τῆς πόρρω, ὡς λαοστίνης, Παλαιστίνης. Ὁμοίως ἀπὸ τοῦ ἵσος τεκόντος, ὡς ὅταν ὁ Ἀχιλλεύς, υἱὸς ὦν Πηλεῖ, λέγεται Πηλειδῆς. Ἄπὸ δὲ τοῦ πόρρω, αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεύς ἀπὸ τοῦ πάππου Δίακου, ὡς ὅταν ὁ Πηλεὺς πατήρ· λέγεται Πηλεΐδης. Οὗτος γὰρ ἦν τοῦ Πηλεῖος πατήρ· λέγεται Πηλεΐδης, ἢ ἐνδὸς πρὸς πολλοὺς τοὺς ἐξ αὐτοῦ σφῆσι γένων οὐχ ἔστι λόγος τοῖς φιλοσόφοις. D ab eo ortum habent, ut cum omnes, qui ab Israele

descendunt, Israelitæ dicuntur. At de his duabus generis significationibus nulla philosophia

ἄσφατος ὁροῦστίον. Δηλοῖ ἀπόφρασιν· ὡς φησιν· Ὅρισεν ὁ βασιλεὺς. εἰ εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις, ὡς ἐν τοῖς θεῶν μαθησόμεθα. Δηλοῖ καὶ τὸν ὄρισμόν· σμῆν μόνον δηλοῖ τὸν λόγον τὴν σύντομον, στικὸν τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγμα- B mem etiam denotat. At vox ὄρισμὸς solummodo significat compendiosam orationem, quæ e rei naturam declaret.

Porro sciendum est definitionem in sola substantia accipi ac speciebus ejus; nec individua, nec accidentia defini posse, sed tantum describi: quia nimirum definitio conficitur ex genere et differentiis constituentibus: descriptio autem ex accidentalibus.

CAP. IX.

De genere.

Quid æquivoca. — Genus nomen æquivocum, et quintuplex. — In æquivocis tria quaerenda sunt: nimirum an vox æquivoca sit; quotnam significationes habeat; ac de quanam earum sermo sit. Prius itaque exponendum est quid sit æquivocum. Æquivoca sunt, cum duo vel plura idem nomen habent; quodvis autem eorum aliud quidpiam significat, atque diversæ substantiæ est; hoc est aliam definitionem recipit: quemadmodum etiam nunc in genere res se habet. Genus enim in æquivocorum numero est. Dicitur enim genus primum a patria, et parentibus; atque utrumque horum duplici modo, nempe propinque vel remote. A propinqua nimirum patria, ut ab Hierosolymis dicitur quis Hierosolymitanus: a remota, ut a Palestina provincia, Palestinus. Eodem modo a propinquo parente, ut cum Achilles Pelei filius, Peleides dicitur: a remoto, ut cum 21 idem ab avo Æaco Æacides appellatur. Nam Æacus Pelei pater erat. Genus rursus dicitur, habitudo unius erga multos, qui D ab eo ortum habent, ut cum omnes, qui ab Israele

VARIAE LECTIONES.

μὲν ὀρου. Emendo ὀρισμοῦ ex Regiis, n. 2927 et 3447. Hic enim de definitione sermo est, non de ἀποφρασί· quorum mox discrimen exponit auctor. ✓ In editis et Reg. 3447 deest ἀπὸ Ἰεροσολύμων nec non quæ paulo post sequuntur, ἀπὸ Παλαιστίνης.

NOTÆ.

ἴσα δὲ ὄρισμὸς ὅρου τῷ καθολικωτέρῳ καὶ ἰσῶν. Ὁ γὰρ ὀρος καθολικώτερός ἐστι τοῦ ὁ μὲν γὰρ ὀρος δηλοῖ τὸ ὁροῦστίον. Δηλοῖ ἀπόφρασιν· ὡς φησιν· Ὅρισεν ὁ βασιλεὺς. εἰ εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις, ὡς ἐν τοῖς θεῶν μαθησόμεθα. Δηλοῖ καὶ τὸν ὄρισμόν· σμῆν μόνον δηλοῖ τὸν λόγον τὴν σύντομον, στικὸν τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγμα- B mem etiam denotat. At vox ὄρισμὸς solummodo significat compendiosam orationem, quæ e rei naturam declaret.

fine et objecto; et cap. 37: συστατικὰς διαφορὰς constituentibus eorum differentias agnoscit. Eis tamen essentialiam proprie dictam denegat; quia substantiæ soli conveniat ut sit, ut docet cap. 38.

Genus philosophicum. — Genus rursus id dicitur A cui species subjicitur, v. gr., sub animali sunt, homo, equus, et aliæ species: itaque animal genus est. Ac de hoc genere tractant philosophi. Quod etiam ad hunc modum definimus: genus est quod de pluribus specie differentibus, in quid est prædicatur, ut animal genus est quod de homine, equo, et bove, aliisque pluribus, in quid est prædicatur; quæ quidem inter se specie discrepant. Alia enim hominis species, et alia equi, et alia bovis. In quid est autem prædicatur. Nam cum ex nobis quæritur, quid sit homo; dicimus, animal. Simili etiam modo cum quæritur, quid est equus; animal, dicimus. Itaque genus est id cui species subjicitur [est item genus, quod dividitur in species]. Nam genus in species dividitur, latiusque B patet quam species, ac species complectitur, iisque superius est.

Subjectum existentie et prædicationis.—Scire enim operæ pretium est, superius dici, quod generalius est; inferius autem ac subjectum ad prædicationem, id quod est minus generale. Est enim subjectum ad existentiam, ut substantia; supponitur enim accidenti, ut existat, quippe cum illud in ipsa subsistat: est item subjectum ad prædicationem, quod nimirum particulare est. Ut enim genus de specie, ita species prædicatur de individuis. Liqueat autem genus quidem esse specie generalius, ac speciem individuus. De quibus accuratius infra Deo favente disseremus. Nunc vero cum de genere verba fecerimus, de specie C quoque loquamur.

CAP. X.

De specie.

Quid species philosophica. — Quin species quoque in æquivocorum numero est, quæ duplici modo dicitur. Species enim ipsa etiam cujusque rei forma [et figura dicitur, uti v. gr. statusæ species] velut et a quodam dictum est: *Prima species digna imperio.* Species rursus, illud substantiale est quod collocatur sub genere. Ac rursus, species est id de quo genus in quid est prædicatur. Rursus denique species est id quod de pluribus numero differentibus in quid est prædicatur. Cæterum duæ priores species descriptiones habitudine sola et ordinis ratione inter se differunt, uti ascensus atque descensus, ac speciei omni accommodantur. Tertia autem ac postrema descriptio, infirmæ duntaxat speciei, quæ proxime individuus superior est, ac singulariter existentia, dicimus hominis speciem.

Diximus igitur genus triplici ratione dici, denominatione scilicet, a parentibus et a patria; atque

λέγεται πάλιν γένος, ᾧ ὑποτάσσεται τὸ εἶδος, οἷον ὑπὸ τὸ ζῶον ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ἵππος, καὶ ἑταρα εἶδη· τὸ οὖν ζῶον γένος ἐστὶ. Περὶ τούτου τοῦ γένους παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος· ὁ ὀριζόμενος λέγομεν γένος ἐστὶ τὸ κατὰ πλείων καὶ διαφερόντων τῶν εἶδει, ἐν τῶν τῶν ἐστὶ κατηγορούμενον. Ὡς περὶ τὸ ζῶον, γένος ἐν, κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἵππου, καὶ βοῦς, καὶ ἄλλων πλείων ἐν τῶν τῶν ἐστὶν, ἃ τινε τῶν εἶδει διαφέρουσιν ἀλλήλων. Ἐτερον γὰρ εἶδος ἀνθρώπου, καὶ ἄλλο ἵππου, καὶ ἄλλο βοῦς. Ἐν τῶν τῶν δὲ ἐστὶ, κατηγορεῖται. Ἐρωτώμενοι γὰρ τί ἐστὶν ἄνθρωπος; φησὶν, ζῶον, ὁμοίως δὲ καὶ ἵππος. Ἐρωτώμενοι γὰρ, τί ἐστὶν; λέγομεν, ζῶον. Ὡς τε γένος ἐστὶν, ᾧ ὑπόκειται τὸ εἶδος. [Ἐπὶ καὶ πάλιν γένος ἐστὶ τὸ διαιρούμενον εἰς εἶδη.] Τὸ γὰρ γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται, καὶ καθολικώτερον τοῦ εἶδους ἐστὶ, καὶ περιέχει τὰ εἶδη, καὶ ἐπάνω αὐτῶν ἐστὶν.

Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὡς ἐπάνω λέγεται τὸ καθολικώτερον. Ὑποκάτω δὲ, καὶ τὸ ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν, τὸ μερικώτερον. Ἐστὶ γὰρ ὑποκείμενον πρὸς ὑπαρξιν, ὡς ἡ οὐσία· ὑπόκειται γὰρ πρὸς ὑπαρξιν τῶν συμβεθηκότι· ἐν αὐτῇ γὰρ ὑφίσταται τὸ συμβεθηκός. Καὶ ἐστὶν ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν τὸ μερικόν· κατηγορεῖται γὰρ, τὸ μὲν γένος τῶν εἶδους, καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀτόμων· δῆλον δὲ ὡς καθολικώτερον ἐπὶ τὸ γένος τοῦ εἶδους, καὶ εἶδος τῶν ἀτόμων, περὶ ὧν ἀκριβέστερον ἐν τοῖς ἐξῆς σὺν θεῷ μαθησόμεθα. Νῦν δὲ περὶ τοῦ γένους εἰπόντες, εἰπόμεν καὶ περὶ τοῦ εἶδους.

ΚΕΦΑΛ. Ρ.

Περὶ εἶδους.

Καὶ τὸ εἶδος δὲ τῶν ὁμωνύμων ἐστὶν, διούσης λεγόμενον· λέγεται γὰρ εἶδος, καὶ ἡ ἐκάστου μερῆ, καὶ τὸ σχῆμα· οἷον τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος· καὶ ὁ καὶ εἴρηται (14)· πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος. Ἐστὶ πάλιν εἶδος, τὸ οὐσιώδες, τὸ ὑποτασσόμενον ὑπὸ τὸ γένος. Καὶ πάλιν εἶδος ἐστὶν, οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος ἐν τῶν τῶν ἐστὶ. Καὶ πάλιν· εἶδος ἐστὶ, ὃ κατὰ πλείων, καὶ διαφερόντων τῶν ἀριθμῶν ἐν τῶν τῶν ἐστὶν κατηγορούμενον. Ἄλλ' αἱ μὲν πρῶτα δύο ὑπογραφαὶ κατὰ τὴν σχέσιν μόνον· διαφέρουσιν, ὡς ἀνάβασις καὶ κατάβασις, καὶ ἀρμόζουσιν ἐπὶ παντὸς εἶδους. Ἡ δὲ τρίτη καὶ τελευταία ὑπογραφή μόνον ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου εἶδους, τοῦ προσήκουστος ἐπάνω τῶν ἀτόμων ὄντος, τοῦ περιέχοντος τὰς ὑποστάσεις, ὡς λέγομεν, τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου.

Εἴπομεν οὖν ὡς τὸ γένος τρισσῶς λέγεται· ἅπλοῦς τοῦ τεκόντος, καὶ ἀπὸ τῆς πατρίδος, καὶ καθ' ἑαυτὸν.

VARIAE LECTIONES.

* Hæc addo ex brevi logica, quia cap. seq. expresse testatur auctor se descriptionem hæc cum cæteris attulisse, cum de genere sermonem haberet. Favent ea, quæ proxime sequuntur. γ Regiō, μερικώτατον. * Deerat μόνον in editis.

NOTÆ.

(14) Euripides, ex quo Porphyrius.

. Καὶ κατὰ τρίτον τρόπον, ᾧ ὑποτάττεται· Καὶ τὸ εἶδος δὲ δισοῦς λέγεται. Ὡς ἡ ἀφή, καθ' ἓνα τρόπον. Κατὰ δεῦτερον δὲ κατηγορεῖται τὸ γένος, τὸ καὶ ὑπὸ τὸ γένον, ὡς ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενον. Περὶ τούτου, καὶ τοῦ εἶδους παρὰ τοῖς φιλοσόφοις

καὶ περὶ γένους διαλεγόμενοι, τοῦ εἶδους μὲν, εἰπόντες· Γένος ἐστὶ τὸ διαιρούμενον· καὶ πάλιν, περὶ τοῦ εἶδους διαλεγόμενος ἐμνημονεῖσαμην εἰπόντες· Εἶδος ἐστὶ διαιρούμενον, χρῆ γινώσκειν, ὅτι ὡσπερ λέγοντες, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ υἱοῦ μνησθέντος γὰρ ἐστὶ πατήρ ὁ ἔχων υἱόν· καὶ ἀλεγόμενοι, ἐξ ἀνάγκης καὶ πατρὸς μνησθέντος γὰρ ἐστὶν υἱός, ὁ ἔχων πατέρα· οὕτω ἄδύνατον περὶ τοῦ γένους διαλαβεῖν ἐκτός ἢ περὶ τοῦ εἶδους ἐκτός τοῦ γένους. Τὸ εἰς εἶδη διαιρεῖται πάντως, καὶ τὸ μὴ αὐτοῦ διαιρούμενα, οὐκ ἐστὶ γένος. Καὶ εἰ γένους διαιρῶνται, καὶ τὰ μὴ ἔχοντα εἰσὶν εἶδη.

ἢ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἦγουν ὁ Ἀδάμ, καὶ πατέρα οὐ λέγεται υἱός, λέγεται δὲ πατήρ υἱός· ὁ δὲ Σηθ, καὶ υἱός λέγεται τοῦ τόν· ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ· καὶ ταῦτο τοῦ τελευτήτος ἐξ αὐτοῦ ἐγέννησε ὡς· ὁ δὲ Ἀβελ υἱός μὲν λέγεται· ἔσχε καὶ τὸν Ἀδάμ· πατήρ δὲ οὐ λέγεται· οὐ υἱόν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ γένους, καὶ τοῦ πρώτου γένους, ὡσπερ οὐ διαιρεῖται ἀπὸ υἱοῦ, οὐδὲ ἔχει πρὸ αὐτοῦ γένος, γένος μόνον οὐκ ἐστὶν εἶδος, καὶ λέγεται γενικώτατα καὶ ὀριζόμενοι φαμέν· Γενικώτατον γένος ἐστὶν οὐκ ἐστὶν εἶδος, διὰ τὸ μὴ ἔχειν οὐ γένος. Τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα, ἢ ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα εἶδη, ἐξ αὐτῶν εἰσὶν εἶδη εἰσὶ τῶν πρὸ αὐτῶν, ἦγουν αὐτῶν, ἐξ ὧν τέμνονται, καὶ γένη τῶν μνομένων, ἦγουν τῶν ὑποκάτω· καὶ λέγονται γένη, καὶ εἶδη ὑπάλλλα. Τὰ δὲ εἶδη, τὰ κατώτερα, τὰ μὴ ἔχοντα ὑποκάτω αὐτῶν· ταῦτα μὴ περιέχοντα εἶδη, ἀλλὰ ἄτομα ὑποστάσεις, οὐ λέγεται γένος, ἀλλ' εἶδη τὰ μὴ ἔχειν ὑποκάτω αὐτῶν, ὡς εἶπον, ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα. Ἀδύνατον γὰρ ἢ τὸ μὴ περιέχον εἶδη, μήτε ἔχον ὑποκάτω ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα. Λέγεται οὖν τὸ γένος εἶδη, ἀλλ' ὑποστάσεις, εἰδικώτατον εἶδος ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ καὶ γένος· ὡσπερ τὸ εἶδος ἐστὶν εἶδος, λέγεται γενικώτατον γένος.

ἰδέσθαι, ὡς ἐξ ἀνάγκης τὰ εἶδη, καὶ τὸ τὸν ὀρισμὸν τοῦ γένους δέχονται, καὶ τὸ

A utroque modo bifariam: denique de eo cui species subijciuntur. Ad eundem itaque modum, species quoque duplici significatione accipitur. Una nimirum pro rei cuiusque forma; altera, pro eo de quo genus prædicatur, quodque generi subijciuntur, ut quod ex eo dividatur. Ac de hujusmodi genere et specie a philosophis disputatur.

B Explicatur genus per speciem et e contra. — Quia vero, cum de genere dissereremus, speciei mentionem fecimus, dicentes genus id esse quod dividitur in species: ac rursus cum de specie sermo esset, generis item mentionem fecimus, dicentes speciem id esse quod ex genere dividitur: scire operæ pretium est, ut quemadmodum loquentes de patre necessario quoque de filio sermonem habemus (nam ille dicitur pater qui filium habet): itemque de filio verba facientes, quia filius dicitur qui patrem habet, eodem modo hic quoque fieri non potest, ut quispiam de genere sine specie, aut de specie sine genere pertractet. Genus enim in species dividatur necesse est: et quod species ex se divisas non habet, genus non est. Consimili quoque ratione, species ex genere dividuntur: et quæ carent genere non sunt species.

C Scita generis, summi generis, ac media speciei et infimæ declaratio. — Quemadmodum autem primus parens Adamus, cum patre caruerit, non dicitur filius; dicitur vero pater, ut qui habuerit filios: Seth autem, cum parentis sui dicitur filius (quippe patrem habuit Adamum), tum pater ejus qui ab eo genitus est (siquidem genuit Enos); at Abel dicitur quidem filius, quia habuit Adamum patrem; haud item vero appellatur pater, quia filium non habuit: eodem quoque modo quod spectat ad genus ac speciem, primum genus quod non dividitur ab alio genere, nec genus ullum antèrius habet, genus tantum est, non autem etiam species, appellaturque generalissimum genus; cujus hæc definitio est: generalissimum genus est, quod cum genus sit, haud tamen species est, quia nullum se superius genus habet. Quæ autem ex ipso dividuntur, si alias infra se species habeant, quæ ex ipsis dividantur, tum priorum, hoc est superiorum, ex quibus secantur, species sunt; tum generum eorum quæ ex ipsis dividuntur, hoc est inferiorum; ac subalterna genera ac species vocantur. At extremæ infimæque species, quæ alias infra se species non habent; hoc est nullas species, sed sola individua, id est hypostases seu supposita continent, non dicuntur genera, sed species duntaxat: ea nimirum, uti dicebam, ratione, quod nullas species subjectas, quæ ex illis dividantur, obtineant. Neque enim id genus dici possit, quod ex ipso dividantur, habeat. Quocirca id quod nullas species dicitur specialissima, quia cum species sit, non etiam species est, generalissimum genus ap-

D Superiora omnia de inferioribus dicuntur: haud vero species de specie. — Substantia generalissimum

genus, non ens.—Homo species specialissima.—Discrimen inter speciem et individua.—Nec vero illud ignorandum est, species sui generis, nomen ac definitionem, genusque ejus generis quod superius habet, ad ipsum usque generalissimum genus, necessario recipere: species autem ipsas alteram alterius definitionem nequaquam **23** mutuo posse sumere. Ut autem dilucidius fiat quod dico, ad hunc modum agamus. Substantia primum ac generalissimum genus est. Quamquam enim cum substantia, tum accidens scindatur ab ente, haud tamen ens genus eorum est. Nam illa entis quidem nomen recipiunt; at non item definitionem. Ens quippe in hunc modum definiunt: Ens, aut est quod per se subsistit, nec re alia, ut existat, opus habet; vel est quod per se non potest esse, sed in altero suum esse habet. Substantia autem illud tantum est quod per se existit, nec alia re, ut subsistat, opus habet. En substantia totam entis definitionem non accepit; nec proinde ens genus est respectu substantiæ. Species enim integram generis sui definitionem absque ulla diminutione suscipit. At nec accidens entis species est: neque enim integram entis definitionem recipit, sed dimidiam partem duntaxat. Accidens quippe res est, quæ per se esse non potest, sed solum in altero suum esse habet. En quo pacto nec substantia integram entis definitionem suscipiat, nec accidens: verum substantia dimidiam tantum partem, accidens item dimidiam alteram partem. Quapropter licet ens in substantiam et accidens dividatur, eorum tamen genus non est. Substantia autem dividitur et in corpus et incorporeum. Corpus vero et incorporeum substantiæ species sunt; quandoquidem utrumque horum et nomen et definitionem substantiæ integram recipit. Constat itaque substantiam non esse speciem, cum non habeat supra se genus; verum esse ipsum primum et generalissimum genus. Rursus corpus, quod substantiæ species est animati et inanimati, genus est. Animatum rursus, in sensibile et in insensibile. Sensibile quidem animal est, quippe quod vitam et sensum habeat: insensibile autem est planta: nec enim ipsi sensus inest. Porro animata dicitur planta, quia vim eam habet, qua alatur, crescat, et generet. Dividitur rursus animal in rationale et irrationale: rationale, in mortale et immortale: mortale in hominem, equum, bovem ac similia; quæ quidem non jam in alias species, sed in individua, hoc est hypostases, dividuntur. Homo enim in Petrum, Paulum, Joannem, reliquosque singulos homines dividitur: qui quidem non species, sed hypostases, seu personæ et supposita sunt. Species enim, ut dictum est, aliarum rei incorporeæ definitionem non recipit; nec Petrus, et Paulus, et Joannes unam et eandem

A γένος, τοῦ γένους αὐτῶν, ἕως τοῦ γενικωτάτου. Ἀλλήλων δὲ τὰ εἶδη οὐ δύνανται τὸν ὀρισμὸν δέξασθαι. Ἴνα οὖν σαφέστερον ἢ τὸ λεγόμενον, οὕτως εἰπωμεν· Πρῶτον καὶ γενικώτατον γένος ἐστὶν ἡ οὐσία. Εἰ γὰρ καὶ τέμνεται ἐκ τοῦ ὄντος ἡ οὐσία καὶ τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ γένος αὐτῶν τὸ ὄν. Ἐπειδὴ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ὄντος δέχονται, τὸν δὲ ὀρισμὸν οὐ δέχονται. Ὅν ἐστὶ πρᾶγμα ἢ αὐθύπαρκτον, καὶ μὴ δεόμενον ἐτέρου πρὸς σύστασιν, ἢ τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι, ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Οὐσία δὲ ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον, καὶ μὴ δεόμενον ἐτέρου πρὸς σύστασιν μόνον. Ἰδοὺ οὐκ εἰδέξατο ἡ οὐσία ὄλον τὸν ὀρισμὸν τοῦ ὄντος. Ὅστε τὸ ὄν οὐκ ἐστὶ γένος τῆς οὐσίας, οὔτε ἡ οὐσία τοῦ ὄντος. Τὸ γὰρ εἶδος ὄλον ἀπαραλείπτως τὸν ὀρισμὸν τοῦ γένους αὐτοῦ δέχεται. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ συμβεβηκός ἐστὶν εἶδος τοῦ ὄντος. Οὐ γὰρ δέχεται ὄλον τὸν ὀρισμὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἦμισυ. Συμβεβηκός γὰρ ἐστὶ πρᾶγμα τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι, ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν μόνον. Ἰδοὺ οὐτε ἡ οὐσία δέχεται ὄλον τὸν ὀρισμὸν τοῦ ὄντος, οὐδὲ τὸ συμβεβηκός. Ἀλλ' ἡ μὲν οὐσία τὸ ἦμισυ, καὶ τὸ συμβεβηκός τὸ ἄλλο ἦμισυ. Ὅστε εἰ καὶ τέμνεται τὸ ὄν εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ γένος αὐτῶν. Οὐσία δὲ τέμνεται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον. Ἰδοὺ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον εἶδη εἰσὶ τῆς οὐσίας. Ἐκατὸν γὰρ αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα, καὶ τὸν ὀρισμὸν τῆς οὐσίας; καὶ δέχεται. Ὅστε ἡ οὐσία οὐκ ἐστὶν εἶδος, μὴ ἔχουσα ἐπάνω αὐτῆς γένος, ἀλλ' αὕτη ἐστὶ πρῶτον, καὶ γενικώτατον γένος. Πάλιν τὸ σῶμα τέμνεται εἰς ἐμφύχον καὶ ἀψύχον. Ἰδοὺ πάλιν τὸ σῶμα εἶδος ἐν τῆς οὐσίας, γένος ἐστὶ τοῦ ἐμφύχου καὶ τοῦ ἀψύχου. Τὸ ἐμφύχον πάλιν διαιρεῖται, εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον. Αἰσθητικὸν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ζῶον, τὸ ζῆμι, καὶ αἰσθησιν ἔχον· ἀναίσθητον δὲ τὸ φυτόν· οὐ γὰρ ἔχει αἰσθησιν. Ἐμφύχον δὲ λέγεται τὸ φυτόν διὰ τὸ ἔχειν θρεπτικὴν, καὶ αὐξητικὴν, καὶ γεννητικὴν δύναμιν. Τὸ ζῶον πάλιν τέμνεται εἰς λογικὸν καὶ ἀλογον. Τὸ λογικὸν, εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον· τὸ θνητὸν, εἰς ἀνθρώπον, ἵππον, βοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἃ τινὰ οὐκ ἐτι τέμνεται εἰς ἄλλα εἶδη. Ἀλλ' εἰς ἄτομα, ἤγουν ὑποστάσεις. Διαιρεῖται γὰρ ὁ ἀνθρώπος, εἰς Πέτρον, Παῦλον, Ἰωάννην, καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους, οἵτινες οὐκ εἰσὶν εἶδη, ἀλλ' ὑποστάσεις. Τὰ γὰρ εἶδη, ὡς εἶπομεν, οὐ δέχονται τὸν ὀρισμὸν ἀλλήλων· οἷον τὸ σῶμα οὐ δέχεται τὸν ὀρισμὸν τοῦ ἀσώματου· ὁ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὸν ὀρισμὸν τοῦ ἵππου. Ὁ δὲ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης ἓνα ὄρον δέχονται, τὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἀνθρώποι, ὡς οὐκ εἰσὶν εἶδη τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἄτομα, ἤγουν ὑποστάσεις.

aliarum definitionem non admittunt; v. gr., cor- etiam recipit homo definitionem equi. At vero definitionem accipiunt; itemque reliqui singuli

VARIÆ LECTIONES.

Liquet ergo ut illi hominis species non sint. Sed individua, id est hypostases et per-

ἃ εἶδος τεμνόμενον μεταδίδωσι τοῖς ὑπο-
κώ, καὶ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὄρου· ὁ δὲ Πέ-
τρου εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, οὔτε τῆ ψυχῆ,
ἵματι μεταδίδωσι τοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ
· γὰρ μόνῃ ἡ ψυχὴ Πέτρος, οὔτε μόνον τὸ
· τὸ συναμφότερον.

πᾶσα διαίρεσις ἀπὸ γένους εἰς εἶδη γινο-
ρε δύο, τριῶν, σπανίως δὲ τεσσάρων, ζθά-
ιτων γὰρ διαιρεθῆναι γένος εἰς πέντε εἶδη
· Ὁ δὲ ἄνθρωπος, εἰς πάντας τοὺς κατὰ
ἰρώπους διαιρεῖται, οἱ τινες ἀπειροὶ εἰσι
· Διὸ τινες οὐδέ φασι λέγεσθαι διαίρεσιν
· εἶδος εἰς ἄτομα, ἀλλ' ἀπαριθμησιν. Ὅθεν
· οὐκ ἔστιν ὁ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ
· εἶδη, ἀλλ' ἄτομα, ἕξου ὑποστάσεις. Οὔτε
· γένος Πέτρος, καὶ Παύλου, καὶ Ἰωάννου,
· πᾶν ὑποστάσεων, ἀλλ' εἶδος. Διὸ καὶ εἰ-
· εἶδος (15) ἔστιν ὁ ἄνθρωπος. Εἶδος γὰρ
· ἐπάνω, ὡς ὑπ' αὐτοῦ περιεχόμενον, καὶ
· ὑποκάτω, ὡς περιέχον αὐτά. Τό τε γὰρ
· περιεχόμενον εἶδος ἔστι· καὶ τὸ περιέχον
· τούτοστιν ὑποστάσεις, εἶδος ἔστι. Τοῦτο
· εἰδικώτατον εἶδος, τὸ προσεχῶς ἐπάνω
· ὄν ὑπάρχον, ὃ καὶ ὀρίζομενοι φασι· Εἶδος
· πρὸς πλειόνων καὶ διαφερόντων ἀριθμῶ ἐν
· κατηγορούμενον. Ὁμοίως καὶ ὁ ἴσπος,
· ν, καὶ τὰ τοιαῦτα εἶδη εἰσὶν εἰδικώτατα. Τὰ
· ὑπὸ γενικωτάτου γένους καὶ τῶν εἰδικωτά-
· τω, γένη εἰσὶν ὑπέλληλα καὶ εἶδη· εἶδη μὲν
· ὡ, γένη δὲ τῶν ὑποκάτω.

simium genus, et specialissimas species
npe species superiorum, inferiorum genera.

καὶ εἰσὶν αἱ οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ διαφο-
· ποσότητες· αἵτινες λέγονται διαιρετικαὶ καὶ
· αἰ· διαιρετικαὶ μὲν τῶν ἐπάνω, συστατικαὶ
· ὑποκάτω. Τὸ γὰρ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον
· τῆν οὐσίαν. Ὁμοίως τὸ ἐμφυχον καὶ τὸ
· αἰρούσι τὸ σῶμα. Ὁμοίως τὸ αἰσθητικὸν καὶ
· ἡσιν διαιροῦσι τὸ ἐμφυχον. Αὗται οὖν συν-
· ζῶον· λαμβάνω γὰρ οὐσίαν ἐμφυχον αἰσθη-
· τικῶν τὸ ζῶον· ζῶον γὰρ ἔστιν οὐσία ἐμφυ-
· τικῆ· λαμβάνω πάλιν οὐσίαν ἐψυχον ἀνα-
· εἰ ποιῶ τὸν λίθον. Πάλιν λαμβάνω οὐσίαν ἐμ-
· καίσθητον, καὶ ποιῶ φύτον· πάλιν τὸ λογικὸν
· λαγον, τὸ ζῶον διαιροῦσι· τὸ θνητὸν καὶ
· διαιροῦσι τὸ λογικὸν. Λαμβάνω οὖν τὸ
· ἡσιν ἐν τούτων, καὶ τὸ λογικὸν, καὶ τὸ θνη-
· σινιστῶ τὸν ἄνθρωπον· ἄνθρωπος γὰρ ἔστι

Rursus species cum dividitur, nomen suum ac
· definitionem iis quæ ipsi sunt inferiora, imper-
· tit : at vero Petrus, cum in animam ac corpus
· secatur, nec animæ, nec corpori nomen suum ac
· definitionem tribuit. Neque enim sola anima Pe-
· trus est, nec solum corpus, sed utrumque conjun-
· ctum.

Genus in paucas species dividitur. Quid species spe-
· cialissima.—Præterea omnis divisio quæ a genere in
· species fit, ad duo, vel tria, aut raro ad quatuor usque
· progreditur. 24 Neque enim genus in quinque
· aut plures species dividi potest. Homo contra in
· omnes singulos homines, qui quidem numero
· infiniti sunt, dividitur. Quo fit, ut nonnulli ne-
· gent eam quæ a specie ad individua est, dicen-
· dam esse divisionem, malintque appellari enume-
· rationem. Ex quo patet Petrum et Paulum et
· Joannem species non esse, sed individua, id est
· supposita sive personas : nec hominem genus
· esse Petri et Pauli et Joannis, hominumque reli-
· quorum, sed speciem. Ac proinde homo est spe-
· cies specialissima. Etenim species est superioris,
· ut sub eo contenta, speciesque nihilominus infe-
· riorum, ut ea continens. Tum enim quod conti-
· netur sub genere, species est ; tum quod indivi-
· dua, id est hypostases continet. Species igitur spe-
· cialissima ea est, quæ proxime superior individuis
· est ; quam etiam ita definiunt : Species est quæ
· de pluribus numero differentibus in quid est præ-
· dicatur. Eodem modo et equus et canis, et simi-
· lia, species sunt specialissimæ. Quæ autem inter
· interjecta sunt, subalterna genera sunt ac spo-

Differentiæ dividentes et constituentēs.—Hæ por-
· ro substantiales sunt et naturales differentiæ, ac
· qualitates, quæ dividentes dicuntur et consti-
· tuentes : nempe dividentes quidem superiora, ac
· inferiora constituentēs. Corpus quippe et incorpo-
· reum substantiam dividunt. Eodem modo animatum
· dividunt corpus et incorporeum : itemque sensibile
· et insensibile, animatum seu vivens dividunt. Hæc
· igitur constituunt animal. Sumo enim substantiam
· animatam sensibilem, atque animal efficio. Animal
· siquidem substantia est animata sentiens. Sumo
· rursum substantiam inanimatam et insensibilem,
· ac facio lapidem. Rursus, substantiam animatam
· non sentientem, et efficio arborem. Item rationale
· et irrationale animal dividunt : mortale quoque
· et immortale dividunt rationale : terrestre autem

NOTÆ.

ιδ καὶ εἰδικώτατον εἶδος. Ac proinde homo
· es specialissima. Assertionem hanc tribus
· illis propugnandam suscepisse mihi videtur,
· utandis Severianis, qui μερικὰς οὐσίας
· es essentialias ponebant, via pararetur. Οὐ-
· ππε Patribus idem vulgo et ac species, na-
· sentia. Quamobrem Abucaras, opusc. 2,

vocem hanc inter logicas ponit, quæ propter gene-
· ralitatem quam annunt, prædicari de individuis
· non possint : ut sicut non dicimus Petrum esse
· speciem, ita nec eum esse naturam vel essentialiam.
· Cujus consecarium est, ut quemadmodum indivi-
· dua humanæ naturæ species singulares non sunt,
· neque ea sint essentialis singulares vel nature.

et aquatile, quod est rationis expert. Sæmo itaque animal, quod horum genus est, et rationale, et mortale, et hominem constituo. Homo enim est animal, et rationale, mortale. Rursum accipio animal, et irrationale et mortale atque terrestre, equumque, v. gr., aut canem ac similia constituo. Denique accipio animal et rationale et mortale et aquatile; ac piscem constituo. Substantiales porro ac naturales differentie appellantur, eo quod substantia a substantia alia ac natura differat.

Quæ duobus hisce capitibus de genere et specie fusior Dialectica Damasceni complectitur ex 1 Isagoge collecta, eadem compendiosiori methodo exponit brevior Logica; ea nimirum, quæ præquantur serie, in unicum caput contracta.

25 De genere generalissimo, et specie specialissima Β *Περὶ γένους τοῦ γενικωτάτου, καὶ εἴδους δικωτάτου, καὶ τῶν ὑπαλλήλων (δ*

Generis nomen trifariam sumitur; æ primo quidem a parente, ut qui ex Israel progeniti sunt Israelitæ dicuntur. Alio modo a patria, ut ab Hierosolymis, Hierosolymitæ nomen habent, a Palæstina Palæstini. Tertio denique modo genus dicitur illud, quod in species dividitur; de quo apud philosophos sermo est, qui et illud ita definiunt: Genus est quod pluribus speciei differentibus in quid est prædicatur.

Similiter vox speciei duplicem habet significationem. Species enim dicitur figura et forma; ut species hominis statutz. Species item dicitur quod generi subjicitur, hoc est, quod ex genere dividitur: ac de ista acceptione speciei agunt philosophi.

Quandoquidem autem de genere sermonem habentes speciei meminimus, dicendo: Genus est id quod in species dividitur, operæ pretium est nosse quod veluti, dum de patre loquimur, necessario de filio quoque mentionem facimus (ille quippe pater est, qui habet filium); similiter dum de filio loquimur, patris item necessario meminimus (ille siquidem filius est, qui patrem habet). Sic et impræsentiarum, impossibile est de genere tractare, ommissa specie, vel de specie, tacita generis mentione. Genus etenim in species omnino dividitur; et id quod speciebus ex se divisio caret, genus non est. Species igitur ex genere dividuntur; atque ea quæ genus non agnoscunt, nequam sunt species. Eodem scilicet modo quo primus homo, seu Adam non dicitur filius; dicitur tamen pater (habuit enim filios); Seth vero, et parentis sui filius dicitur (pater enim hujus fuit Adam) et pater illius qui ex ipso natus est (genuit enim filium). At Abel, filius quidem appellatur, cum patrem habuerit Adamum; pater vero non dicitur, quia filium non habuit. Eadem ratione de genere et specie disserendum est.

Primum genus, quod ex alio genere non divi-

ζών, λογικόν, θνητόν · καὶ λαμβάνω τὸ ζῷον, καὶ τὸ θνητόν, καὶ τὸ χερσὶ συνιστῶ ἵππον, κύνά, καὶ τὰ τοιαῦτα. δάνω τὸ ζῷον, καὶ τὸ ἄλογον, καὶ τὸ θνητὸν ἐνυδρον, καὶ συνιστῶ ἰχθύν. Διαφοραὶ δὲ ται οὐσιώδεις καὶ φυσικαί, ὅτι αὐταὶ ποσ φέρειν εἶδος ἄλλου εἴδους · καὶ φύσιν καὶ ἄλλης οὐσίας καὶ φύσεως.

efficiant, ut species ab alia specie, et in

Τὸ γένος τρισῶς λέγεται · καθ' ἓνα μὲν ἀπὸ τοῦ τεκόντος, ὡσπερ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἰσ λέγονται · κατὰ δὲ ἕτερον, ἀπὸ τῆς πατρίδος οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων, Ἱεροσολυμίται λέγονται οἱ ἀπὸ Παλαιστίνης, Παλαιστινιαῖοι. Κατὰ δὲ τρίτον, γένος λέγεται τὸ διαιρούμενον εἰς οὐ πὰρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος · ὁ καὶ ἀρεζόγουςι · Γένος ἐστὶ τὸ κατὰ πλεόνων, καὶ διαί τῶ εἶδει, ἐν τῶ τί ἐστι κατηγορούμενον.

Τὸ εἶδος δὲ δύο σημαίνοντα ἔχει. Λέγε εἶδος τὸ σχῆμα καὶ μορφή · ὅλον τὸ εἶδος τοῦ ἰ τος. Λέγεται πάλιν εἶδος, τὸ τασσόμενον ὅπ νος, ἤγουν τὸ ἐκ γένους διαιρούμενον. Περ πὰρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος

Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ γένους διαλεγόμενος εἰρημονεύσαμεν εἰπόντες · Γένος ἐστὶ ρούμενον εἰς εἶδη. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ εἰ λεγόμενοι τοῦ γένους ἐρημονεύσαμεν εἰ Εἶδος ἐστὶ τὸ ἐκ γένους διαιρούμενον · χρήστ ὅτι ὡσπερ περὶ τοῦ πατρὸς διαλέγοντες εἰ καὶ τοῦ υἱοῦ μνημονεύομεν · οὗτος γὰρ ἐστ ὁ ἔχων υἱόν · καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ διαλέγη ἀνάγκης καὶ περὶ πατρὸς μνημονεύομεν · εἰ ἐστὶν υἱός, ὁ ἔχων πατέρα · οὕτω κἀναυθα, τον περὶ τοῦ γένους διαλαβεῖν ἐκτὸς τοῦ εἰ περὶ τοῦ εἴδους ἐκτὸς τοῦ γένους. Τὸ γὰρ η εἶδη διαίρεται πάντως. Καὶ τὸ μὴ ἔχον εἶδη τοῦ διαιρούμενα, οὐκ ἐστὶ γένος · καὶ τὰ εἰ γένους διαιροῦνται · καὶ τὰ μὴ ἔχοντα γένος σιν εἶδη. Καὶ ὡσπερ ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ρ κὼς πατέρα, ἤγουν ὁ Ἀδάμ, οὐ λέγεται υἱέ ται δὲ πατήρ · ἔσχε γὰρ υἱούς · ὁ δὲ Σῆθ, λέγεται τοῦ τεκόντος αὐτόν · ἔσχε γὰρ ππ Ἀδάμ · καὶ πατήρ λέγεται τοῦ τεκθέντος εἰ ἐγέννησε γὰρ υἱόν · ὁ δὲ Ἄβελ, υἱός μὲν ἔσχε γὰρ πατέρα τὸν Ἀδάμ · πατήρ δὲ οὐ οὐ γὰρ ἔσχε υἱόν · οὕτω καὶ ἐπὶ ^d τοῦ γ τοῦ εἴδους.

Τὸ πρῶτον γένος, ὅπερ οὐ διαίρεται ἀπὶ

VARIÆ LECTIONES.

^b Cod. S. Hil. et Regii quidam, περὶ γένους καὶ εἴδους τοῦ γενικωτάτου, καὶ τοῦ εἰδικωτάτου, ὑπαλλήλων. · Multi in utroque loco habent ἐρημονεύσαμεν. ^d Cod. S. Hil. et alii quidam π

ἢ ἔχει πρὸ αὐτοῦ γένος, γένος μόνον ἐστὶ, ἔστιν εἶδος, καὶ λέγεται γενικώτατον γένος, ἕξμενοι φασι· Γενικώτατον γένος ἐστὶν, ὃ οὐκ ἐστὶν εἶδος, διὰ τὸ ἔχειν ἐπάνω αὐτοῦ τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα εἶδη, ἐὰν ἔχωσιν αὐτῶν ἄλλα εἶδη ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα, ἢ εἰσὶ τῶν πρὸ αὐτῶν, ἢ τῶν ἐπάνω ἐξ αὐτῶν, καὶ γένη τῶν ἐξ αὐτῶν, ἢ τῶν ἑαυτῶν, καὶ λέγονται, καὶ γένη, καὶ εἶδη ὑπέλληλα. Ἔδη τὰ ἔσχατα καὶ κατώτερα, τὰ μὴ ἔχοντα αὐτῶν ἄλλα εἶδη, οὐ λέγονται γένη, ἀλλὰ ἔδη, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὑποκάτω αὐτῶν ἄλλα αὐτῶν διαιρούμενα. Ἀδύνατον γὰρ ῥηθῆναι ἢ μὴ ἔχει ὑποκάτω αὐτοῦ εἶδη ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα. Λέγεται οὖν τὸ εἶδος, τὸ μὴ ὂν εἶδος, εἰς ἓν γένος.

A ditur, nec aliud supra se agnoscit, genus est, dumtaxat, non species, vocaturque generalissimum genus. Quod sic definiant: generalissimum genus illud est, quod genus cum sit, rationem speciei non admittit, quia supra se nullum genus habet. Quæ vero ex ipso dividuntur species, si alias ex ipsis se divisas species habeant, species quidem sunt generum illorum ex quibus secantur; genera vero earum quæ ex ipsis dividuntur, id est inferiorum. Et huiusmodi genera ac species subalterna dicuntur. At vero infimæ species, quæ sub se species alias non habent, genera minime vocantur, sed tantum species, eo quod ex ipsis species aliæ non dividantur. Fieri enim non potest ut genus appelletur, quod ex se subdivisas species non habeat. Species itaque, genus non est, species specialissima dicitur.

ἢ γενώσκειν, ὅτι ἀνάγκη ἐστὶν, ἵνα τὰ εἶδη ὄνομα τοῦ γένους αὐτῶν, καὶ τὸν ὀρισμὸν ἔχωσιν, καὶ τὸ γένος ἀπὸ γένους, ἕως τοῦ ἴσου. Ἀλλήλων δὲ τὰ εἶδη οὐ δύναται τὸν ἀπέχουσαι. Πρῶτον καὶ γενικώτατον γένος ἢ οὐσία. Εἰ γὰρ καὶ τέμνεται ἐκ τοῦ ὄντος καὶ τὸ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ γένος αὐτό. Ἐπειδὴ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ὄντος δέχονται, ὄνομα οὐ δέχονται. Τὸ γὰρ ὂν οὕτως ὀρίζονται ἐστὶ πρᾶγμα ἢ αὐθύπαρκτον, καὶ μὴ δεόμενον πρὸς σύστασιν· ἢ τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ ὂν εἶναι, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξίν· ἢ πρᾶγμα ἐστὶν αὐθύπαρκτον, καὶ μὴ δεόμενον πρὸς σύστασιν, μόνον. Καὶ τὸ συμβεβηκός τὸ μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι, ἀλλ' ἔχον τὴν ὑπαρξίν, μόνον· ἰδοὺ οὔτε ἡ οὐκ ὄντων ὄντων τὸν ὄντος, οὔτε τὸ συμβεβηκός ἢ μὲν οὐσία τὸ ἡμῖς, καὶ τὸ συμβεβηκός ἄλλο ἡμῖς· τὰ δὲ εἶδη, καὶ τὸ ὄνομα, τὸν ὄντων τοῦ γένους τέλειον θέλουσι δέχεσθαι. καὶ τέμνεται τὸ ὂν εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός οὐκ ἐστὶ γένος αὐτῶν· οὔτε μὲν ἢ οὐκ ὄντων μὴ ἔχουσα ἐπάνω αὐτῆς γένος, ἀλλ' ἢ πρῶτον καὶ γενικώτατον γένος.

B Scire oportet, quod species et nomen ac definitionem generis sui necessario suscipiant: id quod etiam ei generi quod ex alio superiori derivatur, convenit, donec ad generalissimum genus ascenderit. Species tamen invicem sui definitionem admittere non possunt. Quod ut manifestius fiat, hac ratione rem consideremus. Primum generalissimum genus est substantia: etsi enim ex ente dividantur substantia et accidens, ens nihilominus eorum genus non est, cum tametsi entis nomen utrumque recipiat, non tamen entis definitionem. Nam ens sic vulgo definitur: Ens res est, tum per se existens, nec altero in quo subsistat indigena, tum quæ per se esse non valet, sed in alio existentiam habet. Substantia autem illud est tantum quod per se existit, nec alia re ut sit opus habet. At vero accidens sola ea res est, quæ per se non potest esse, sed in altero suum esse habet. En quo pacto nec substantia integram entis definitionem non receperit, neque accidens; verum substantia dimidiam tantum partem, accidens item dimidiam alteram partem. Attamen, cum ita comparatæ sint species, ut et nomen, et totam generis definitionem accipiant; eapropter licet, ens in substantiam et genus aliud sit superius; sed ipsa primum ac generalissimum genus est.

ὂν οὐσία τέμνεται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον. σῶμα καὶ ἀσώματον, εἶδη εἰσὶ τῆς οὐσίας. σῶμα τέμνεται εἰς ἐμφύχον καὶ ἀψύχον· ἰδοὺ σῶμα εἶδος ὂν, τῆς οὐσίας, γένος ἐστὶ τοῦ καὶ ἀψύχου. Τὸ ἐμφύχον πάλιν διαιρεῖται πικρὸν καὶ ἀναίσθητον. Αἰσθητικὸν μὲν οὖν ζῶον, τὸ ζῶον καὶ αἰσθητικὸν ἔχον· ἀναίσθητον οὖν φυτὸν· οὐ γὰρ ἔχει αἰσθησίν. Ἐμφύχον καὶ τὸ φυτὸν διὰ τὸ ἔχειν θρεπτικὴν καὶ ἰσχυρὰ καὶ γεννητικὴν δύναμιν. Τὸ ζῶον πάλιν εἰς τὸ λογικὸν καὶ ἀλογον. Τὸ λογικὸν ἄνθρωπος καὶ ἀθάνατον. Τὸ θνητὸν εἰς ἀνθρώπον

C Ipsa igitur substantia in corpus et incorporeum secatur: ac proinde corporeum et incorporeum substantiæ species sunt. Iterum corpus dividitur in animatum et inanimatum. Unde rursus colligitur, corpus cum substantiæ species sit, esse etiam genus animati et inanimati. Animatum seu vivens rursus dividitur in sensibile et insensibile. Sensibile itaque est animal quod vita et sensu præditum est. Insensibile vero est planta: sensu etenim caret. Planta autem vivens dicitur, quia nutriendi et augendi, et generandi virtute pollet. Animal rursus scinditur in rationale et irrationale. Ratio

VARLÆ LECTIONES.

dam eodd. hic addunt: ἵνα οὖν σαφέστερον ᾖ τὸ λεγόμενον, οὕτως εἰδόμεν, ut inferiori Logica, ἢ, ὀρίζεται· alii, λέγεται.

nale in mortale et immortale. Mortale in hominem ratione præditum, et in irrationalia, equum, canem et similia : quæ quidem in alias species minime se- cantur, sed in individua, id est hypostases, aut sup- posita. Dividitur siquidem homo in Petrum, Paulum, et cæteros singulos homines, qui non sunt species : quia species, ut jam diximus, aliæ aliarum defini- tiones non admittunt : exempli gratia, corpus non patitur definitionem incorporei, nec homo defini- tionem equi. At vero Petrus et Paulus et Joannes unam definitionem suscipiunt, hominis nimirum : sic etiam reliqui singuli homines ; proinde nec spe- cies hominis sunt, sed individua, hoc est hypo- stases et personæ.

Rursus species divisa, inferioribus suis, et no- men et definitionem suam impertit : verum Petrus in animam et corpus divisus, nec animæ corpori nomen et definitionem suam communicat. [Neque enim sola anima Petrus est, nec solum corpus.]

27 Deinde vero, divisio omnis generis in species, ad duo, vel tria, aut raro ad quatuor usque pro- greditur. Neque enim genus in quinque species et amplius dividi possit : at homo in omnes et singulos homines dividitur, qui quidem numero indefiniti sunt. Quapropter divisionem speciei in individua dicendam esse negant, sed potius enu- merationem. Patet ergo Petrum et Paulum et Joannem species non esse, sed individua, hoc est hypostases ; nec proinde homo Petri et reliqua- rum personarum genus est, sed species. Unde se- quitur hominem specialissimam esse speciem. Species enim est respectu superioris, et species respectu inferiorum. Eodem quoque modo equus et canis, et similia, species quidem sunt, non au- tem genera ; ex quo fit ut specialissimæ species sint. Quæ autem inter generalissimum genus, et specialissimas species medium occupant locum, et genera sunt simul, et species subalterne ;

potè quæ superiorum quidem species sint, inferiorum vero genera. Atque illæ ipsæ substantiales sunt ac naturales differentiæ et qualitates, quæ superiores quidem dividere, inferiores vero constituere, dicuntur. Nam corpus et incorporeum substantiam divi- dunt ; quemadmodum etiam animatum et inani- matum dividunt corpus. Eodem quoque modo sensibile et insensibile, vivens, seu animatum, di- vidunt ; quæ nempe animal constituunt. Accipio siquidem substantiam animatam, sensibilem, et animal efficio. Animal enim est substantia anima- ta sensibilibis. Rursus assumo substantiam anima- tum, insensibilem, et lapidem facio. Iterum sumo substantiam animatam, insensibilem, et plantam efficio. Insuper rationale et irrationale dividunt animal ; mortale item et immortale, rationale divi- dunt. Quapropter assumo animal, quod est gen- us, et rationale et mortale, et hominem consti-

A λογικὸν καὶ τὰ ἄλογα, ἵππον, κύναι καὶ τὰ τοιαῦτα ἄτινα οὐκ ἔτι τέμνεται εἰς ἄλλα εἶδη, ἀλλ' εἰς ἄτομα, ἕχουν ὑποστάσεις. Διαιρεῖται γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἰς Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἄνθρώπους, εἵτινες οὐκ εἰσὶν εἶδη· τὴ γὰρ εἶδη, ὡς εἴπομεν, οὐ δέχονται τὸν ὄρισμὸν ἀλλή- λων· οἷον τὸ σῶμα οὐ δέχεται τὸν ὄρισμὸν τοῦ σώ- ματος. Ὁ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὸν ὄρισμὸν τοῦ ἵππου. Ὁ δὲ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης ἕνα ὄρον δέχονται, τὸν τοῦ ἀνθρώπου· ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἄνθρωποι. Ὅστε οὐκ εἰσὶν εἶδη τοῦ ἀν- θρώπου, ἀλλ' ἄτομα, ἕχουν ὑποστάσεις.

B Πάλιν τὸ εἶδος τεμνόμενον μεταδίδωσι τοῖς ὑπε- κάτω αὐτοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὀρισμοῦ. Ὁ δὲ Πέτρος τεμνόμενος εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, οὐδὲ τῆ ψυχῆ μεταδίδωσι τοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὀρου αὐτοῦ, οὐδὲ τῷ σώματι. [Ὅστε γὰρ μόνῃ τῇ ψυχῇ Πέτρος, οὔτε μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον.]

Ἐτι πᾶσα διαίρεσις ἀπὸ γένους εἰς εἶδη γενεῆς, μέχρι δύο ἢ τριῶν, σπάντως δὲ ἐπὶ τεσσάρων, φέ- νει. Ἀδύνατον γὰρ ἔστι διαιρεθῆναι γένος εἰς πέντε εἶδη, καὶ ἐπάνω. Ὁ δὲ ἄνθρωπος εἰς πάντας τοὺς κατὰ μέρος ἄνθρώπους διαιρεῖται· οἵτινες ἀκριβῶς εἰσὶ τῷ ἀριθμῷ. Διὸ τινὲς οὐδὲ φασὶ διαίρειν λέγε- σθαι, ἀπὸ τοῦ εἶδους εἰς ἄτομα, ἀλλ' ἀπαριθμεῖν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐκ ἔστι ὁ Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ Ἰωάννης εἶδη, ἀλλ' ἄτομα, ἕχουν ὑποστάσεις. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος γένος ἔστι τοῦ Πέτρον, καὶ τῶν λοιπῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' εἶδος. Διὸ, εἰδικώτατον γένος ἔστι ὁ ἄνθρωπος. Εἶδος γὰρ ἔστι τοῦ ἐπάνω, καὶ εἰς τῶν ὑποκάτω. Ὅμοίως ἵππος, καὶ ὁ κύων, καὶ τὰ τοιαῦτα, εἶδη εἰσὶ καὶ οὐ γένη· διὸ εἰδικώτατά εἰσι. Τὰ δὲ μεταξὺ γενικωτάτου γένους, καὶ τὰ τῶν ἐ- δικωτάτων εἰδῶν, γένη εἰσὶ καὶ εἶδη ὑπάλληλα. Εἶδη δὲ τῶν ἐπάνω, γένη δὲ τῶν ὑποκάτω.

et genera sunt simul, et species subalterne ;

D Καὶ αὗται εἰσὶν αἱ οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ διαφο- ραὶ καὶ ποιότητες, αἵτινες λέγονται, διαιρετικαὶ μὴ τῶν ἐπάνω, συστατικαὶ δὲ τῶν ὑποκάτω. Τὸ γὰρ σῶμα καὶ ἀσώματον διαίρουσι τὴν οὐσίαν. Ὅμοίως καὶ τὸ ἐμφύχον, καὶ τὸ ἀψύχον διαίρουσι τὸ σῶμα· ὁμοίως καὶ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ ἀναίσθητον διαίρουσι τὸ ἐμφύχον. Αὗται μὲν συνιστῶσι τὸ ζῶον· λαμβάνω γὰρ οὐσίαν ἐμφύχον αἰσθητικὴν, καὶ ποιῶ τὸ ζῶον· ζῶον γὰρ ἔστιν οὐσία ἐμφύχως αἰσθητικὴ. Λαμβάνω πάλιν οὐσίαν ἀψύχον, ἀναίσθητον, καὶ ποιῶ λίθον. Πάλιν λαμβάνω οὐσίαν ἐμφύχον, ἀναίσθητον, καὶ ποιῶ φυτὸν· πάλιν τὸ λογικὸν, καὶ τὸ ἄλογον διαί- ρουσι τὸ ζῶον· τὸ θνητὸν καὶ ἀθάνατον διαίρουσι τὸ λογικόν. Λαμβάνω οὖν τὸ ζῶον, γένος ὄν, καὶ τὸ λογικὸν καὶ τὸ θνητὸν, καὶ συνιστῶ τὸν ἄνθρωπον. Ἀνθρώπος γὰρ ἔστι ζῶον λογικὸν θνητὸν· καὶ λαμ- βάνω τὸ ζῶον, καὶ τὸ ἄλογον, καὶ τὸ θνητὸν, καὶ

VARIÆ LECTIONES.

* Hæc desunt in Regg. 7, in Colb. S. Hil. et in vet. transl. : leguntur in fusiore Logica.

ο ἴππον τυχόν, ἢ κύνα, καὶ τὰ τοιαῦτα. A tuo. Rursusque assumo animal et irrationale et mortale, et constituo equum puta, aut canem, et similia. Substantiales autem et naturales dicuntur, eo quod per illas species una ab alia differt, natura et substantia ab altera natura ac substantia.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ΄.

Περὶ ἀτόμου.

ον τετραχῶς. Ἄτομον γὰρ λέγεται ἡ τὸ μὴ ἵ, καὶ μὴδὲ μεριζόμενον, ὡς ἡ σιγμῆ, ἢ ἡ μονάς· ἄτινα καὶ ἄποσα λέγονται, ἡ γὰρ ποσότητος.] Ἄτομον λέγεται, καὶ ἴππον· τουτέστι, τὸ δυσχερῶς τεμνόμενον, καὶ λίθος, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἄτομον λέγεται εἶδος, ὅπερ οὐκ ἔστι εἰς ἕτερα εἶδη τέμνεται· οὐδὲ εἰδικώτατον εἶδος, ὡς ἄνθρωπος, ἴππος, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἄτομον δὲ κυρίως λέγεται, ὅπερ ἴππον, οὐ σώζει δὲ μετὰ τὴν τομὴν τὸ πρῶτον· ὡς περὶ Πέτρος τέμνεται μὲν εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, ἢ Πέτρος τέλειος, οὐτὲ τὸ σῶμα. ἢ [τὸ ἀτόμου] παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ ἴππος καὶ τὸ σῶμα. 28 Ac de isto [individuo] philosophi loquuntur; quod quidem individuum hypostasim significat ac suppositum, seu persona.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

Περὶ διαφορᾶς.

, καὶ ποιότητος, καὶ ἰδιώμα, κατὰ μὲν τὸ ἴππον ἔστι. Κατὰ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἕτερον ἢ γὰρ λογικότητος λέγεται, καὶ ποιότητος καὶ ἰδιώμα, καὶ διαφορᾶ· ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἕτερον τρόπον. Ὡς μὲν γὰρ ποιούσα καὶ κρούουσα τὴν οὐσίαν, λέγεται ποιότητος. Ἐἴτα νομένη ταύτης τῆς οὐσίας, λέγεται ἰδιώμα. πρὸς τὸ ἄλογον συγκρίσει, βούν τυχόν, ἢ κύνα, λέγεται διαφορᾶ. Ἐν αὐτῇ γὰρ τῶν ἄλογων διαφέρει.

Ἐὶ τριχῶς λέγεται, κοινῶς τε καὶ ἰδίως ἴππον. Ἄδύνατον γὰρ εὐρεθῆναι δύο τινὰ μὴ ἢ ἀλλήλων κατὰ τι. Ἄλλοις οὖν διαφέρει ἴππον, καὶ ἄλλοις ὑπόστασις τῆς ὁμοειδοῦς καὶ ὑποστάσεως, καὶ ἄλλοις ὑπόστασις ἑαυτῆς. μὲν γὰρ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ εἶδους ἴππον, κατὰ τὸ λογικόν, καὶ ἄλογον. Καὶ λέγεται ἰδιώμα, καὶ τὸ ἄλογον οὐσιώδης διαφορᾶ. καὶ πάντα οἷς διαφέρει εἶδος εἶδους, φυσικῆ, ἴππον, καὶ συστατικῆ, καὶ εἰδοποιῆς διαφορᾶ, ἴππον λέγεται [καὶ φυσικὸν ἰδιώμα, ὅπερ ἴππον εἴτι ἐνυπάρχει ἀπαραλλάκτως], ἴππον κα-

CAP. XI.

De individuo.

Individuum quatuor modis accipitur.— Individuum sive ἄτομον quatuor modis dicitur. Est enim individuum, quod non secatur, aut dividitur in partes, ut punctum, nunc, seu momentum temporis, ac unitas: quæ quidem ἄποσα, id est non quantia appellantur. Dicitur quoque individuum, quod ægre dividi potest ac secari, ut adamas, lapis, et similia. Dicitur item individuum, species quæ in species alias scindi non potest, id est species specialissima, ut homo, equus, aliaque ejusmodi. Denique id individuum proprie dicitur, quod dividit quidem potest, verum, postea quam divisum est, primam speciem nequaquam retinet. v. gr., Petrus in animam et corpus dividitur: verum nec anima, si eam seorsim species, perfectus homo est,

CAP. XII.

De differentia.

Differentia, qualitas, ac proprietas, idem re.— Differentia, et qualitas, et proprietas, subjecti quidem ratione unum sunt: at si vim ac facultatem species, alterum atque alterum. Nam rationalitas tum qualitas hominis, tum proprietas, tum differentia dicitur; verum alia atque alia ratione. Ut enim substantiam veluti qualitate afficit, ac quasi format, qualitas dicitur. Ut rursus propria hujusce substantiæ facta est, proprietas vocatur. Ut denique cum bruto animali, puta bove, aut mulo, aut cane, comparatur homo, differentia nuncupatur. Per eam enim homo a brutis differt.

Differentia tribus modis.— Hæc porro triplici modo usurpatur; communiter nempe, et proprie, et maxime proprie. Neque enim duo aliqua inveniri possunt, quæ ratione quadam ab invicem non differant. Aliis igitur species a specie, hypostasis ab ejusdem speciei et substantiæ hypostasisibus, aliis hypostasis a seipsa differt. Etenim hominis species ab equi specie differt, quatenus alter ratione utitur, alter ratione caret. Diciturque ratione uti, et ratione carere, substantialis differentia. Eodemque modo quicquid illud est, per quod species a specie discrepat, naturalis, et substantialis, constituensque,

VARIÆ LECTIONES.

desunt in Reg. 2929, 3379, et in Colb. ¹ Edit. πρῶτον, ἄτομον γὰρ ἔστι. Ex codicibus quibusdam, λέγεται, dicitur, sicque verterunt vet. int. et Basil. Hic enim dictionis ἄτομον acceptiones Nysson explicat Damascenus. ² Hæc desunt in quibusdam codicibus. ³ Desunt hæc in breviori ⁴ In Logica breviori, demptis quæ præmissa sunt, hic incipit caput de differentia, ac pro αὐτῇ ⁵ ἢ διαφορᾶ τριχῶς, etc. ⁶ Hæc desunt in breviori Logica; imo spuria putaverim. Neque minus semivini generis ἴππον ad φυσικὸν ἰδιώμα referrî potest, sed ad voces διαφορᾶ καὶ ποιότητος.

et specificans, differentia ac qualitas nuncupatur, proprietatesque naturalis; quæ quidem universæ speciei incommutabiliter inest, ac maxime propria differentia, philosophorum usu, dici solet, ut quæ maxime propria sit, ac naturam declaret. Rursus hoc nomine homo ab homine, aut equus ab equo, vel canis a cane [hoc est individuum ab ejusdem speciei individuo differt]: quod ille magnus, hic parvus sit; ille senex, hic juvenis [ille pressis naribus, hic aduncis]; ille prudens, hic stolidus. Omnia hæc adventitiæ differentes qualitates dicuntur, quod est accidens; de quo

CAP. XIII.

De accidente.

Accidens est, quod adest et abest sine subjecti interitu. Ac rursus, accidens est, quod inesse et non inesse eidem contingit. Potest enim fieri ut homo albus sit, vel non albus: eodem modo, ut procera statura, ut prudens, ut simus [hoc, nec cum adest, speciem conservat (non enim ad ejus definitionem assumitur), nec cum abest eam labefactat. Quantumvis enim Æthiops candore careat, nihil hoc læserit, ut ne homo existat. Accedit igitur ac recedit; nec subinde subjectæ substantiæ rationem lædit. Diximus enim substantiam subjecti loco ac materiæ esse accidenti].

29 Hoc porro accidens bifariam dividitur: nempe in eam quæ communiter dicitur, differentiam, et in eam quæ proprie. Differentia communiter dicta, est accidens separabile, v. gr., sedet quispiam, ac alter stat. Quippe fieri potest, ut surgente illo qui sedebat, et sedente illo qui stabat, eorum differentia separetur, atque ut quisque aliam pro alia vicissim accipiat. Quin et a seipso dicitur quis differre, ratione accidentis separabilis. Et enim dum sedet ac surgit; dum floret ætate, ac senescit; dum adversa valetudine laborat, ac sanus est, aliisque ejusmodi, a seipso quivis differt. Propria quoque differentia est, accidens illud quod separari non potest. Ut si quis simus sit, non potest hæc simitas ab eo separari. Eodemque modo de cæciis oculis ac similibus. Per hæc itaque et inseparabilia accidentia, individuum ab individuo, hoc est hypostasis ab hypostasi differt. Nunquam tamen quisquam a seipso differt. Hæc porro nihil conferunt ad definitionem. Potest enim homo simus esse et non esse, ac recedente glaucitate, nihilosecius homo remanebit.

CAP. XIV.

De proprio.

Differentia communis et propria. — Proprium quatuor modis dicitur. Primum, quod soli speciei inest, sed non omni, ut homini geometram esse; solus enim homo geometra est, sed non

λείται παρά τοις φιλοσόφοις ἰδιαιτάτα διαφορῶν οἰκειότερα καὶ τῆς φύσεως παραστατικῆ. διαφέρει ἄνθρωπος ἀνθρώπου, ἢ ἵππος ἵππου, ἢ κύνος· [ἢ τοῦτέστιν ἀτομον τοῦ ὁμοιοῦς· ἢ καθὼς ὁ μὲν ἐστὶ μακρὸς, ὁ δὲ κολοβός· ὁ μὲν λαϊδός, ὁ δὲ νέος· ὁ δὲ μὲν σιμὸς, ὁ δὲ γρυμὸς μὲν φρόνιμος, ὁ δὲ μωρός. Ταῦτα πάντα ἔπου διαφορῶν καὶ ποιότητες λέγονται· ὅπερ ἐστὶ συμβεβηκός, περὶ οὗ ἀκολούθως ἐροῦμεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ συμβεβηκότος.

Συμβεβηκός ἐστίν, ὃ γίνεται, καὶ ἀπογίνεται· ἢ τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Καὶ πάλιν δέχεται τῷ αὐτῷ, καὶ εἶναι, καὶ μὴ εἶναι. Ἐνδέχεται, ἄνθρωπον καὶ λευκόν· ὁμοίως, ἢ κρὸν, καὶ φρόνιμον, καὶ σιμὸν. [Τοῦτο οὐδὲν ὁρίζεται τὸ εἶδος. Οὐ γὰρ λαμβάνεται εἰς τὸν ὅρον ὁρισμῶν, οὔτε ἀπὸν φθαίρει. Ἐὰν γὰρ ἢ Αἰθίοψ λευκός, οὐδὲν παραβλαβήσεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Γίνεται οὖν καὶ ἀπογίνεται, καὶ τῇ κειμένην οὐσίαν οὐ παραβλάπτει. Ἐφημεν γὰρ τὴν οὐσίαν ὑποκείμενον καὶ ὅλην τίς ἐστὶ τῶν αὐτῶν.]

Τοῦτο τὸ συμβεβηκός διαιρεῖται εἰς δύο· εἰ κοινῶς λεγομένην διαφορᾶν, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν· κοινῶς μὲν οὖν διαφορᾶ ἐστὶ τὸ χωριστῶς βεβηκός· οἷον κἀθηται τις, καὶ ἕτερος ἢ ἐνδέχεται γὰρ ἐν τῷ ἀναστῆναι τὸν καθήμενον καθίσει τὸν ἰστάμενον, χωρισθῆναι τὴν αὐτῶν, καὶ λαβεῖν αὐτοὺς ἄλληλῃ ἀντ' ἄλληλῃ ἑαυτοῦ δὲ τις λέγεται διαφέρειν, κατὰ τὸ πρὸς συμβεβηκός. Διαφέρει γὰρ ἑαυτοῦ ἐν τῷ περὶ καὶ ἀνίστασθαι· ἐν τῷ νεάζειν καὶ γηρῶν· νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν, καὶ τοῖς τοιοῦτοις. Ἡ διαφορᾶ ἐστὶ τὸ ἀχώριστον συμβεβηκός· οἷον, ἢ σιμὸς, ἀδύνατον χωρισθῆναι αὐτοῦ τὴν σιμῶν ὁμοίως καὶ τὴν γλαυκότητα, καὶ τὰ τοιαῦτα. ταῦτα οὖν τὰ ἀχώριστα συμβεβηκός, ἀτομον, τοῦτέστιν ὑπόστασις ὑποστάσεως διαφέρει τὸς δὲ ἑαυτοῦ διαφέρει οὐδέποτε. Ταῦτα δὲ ἐτελοῦσιν εἰς ὁρισμὸν [τῆς φύσεως] ἐνδέχεται ἄνθρωπον εἶναι σιμὸν, καὶ μὴ εἶναι. Καὶ ἡ μὲνης τῆς γλαυκότητος, οὐδὲν ἦτον ὃ εἶναι μένει ἄνθρωπος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ ἰδίου.

Τὸ ἴδιον τετραχῶς λέγεται. Πρῶτον, ὃ μὴ ὑπάρχει τῷ εἶδει, οὐ παντὶ δὲ· ὡς περὶ τὸ γενεῖ τῷ ἀνθρώπῳ· μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος γεωμετρίᾳ· ἄλλ' οὐ πᾶς ἄνθρωπος γεωμετρίας. Δεύτερον

VARIÆ LECTIONES.

Ἡ δὲ desunt etiam in breviori *Logica*. Ὁ δὲ quoque in compendiosiori absunt *Dialectica*. Ἔστω, καὶ σιμὸν, καὶ γρυμὸν. Quæ deinde sequuntur usque ad hæc verba, τοῦτο τὸ συμβεβηκός compendiosiori *Logica* absunt. Ἡ δὲ Desunt hæc in breviori *Logica*.

ν ὑπάρχει, οὐ μόνω δὲ, ὡς τὸ δίπουν. Πῆξ γὰρ ἄ
 ς δίπους, οὐ μόνος δὲ ἄνθρωπος δίπους, ἀλλὰ
 πτερὰ, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τρίτον, ὅπερ παντὶ μὲν,
 ρ, οὐκ ἀεὶ δὲ, ὡς τὸ πολιοῦσθαι τῷ ἀνθρώπῳ.
 ρ καὶ παντὶ μὲν, καὶ μόνω τῷ ἀνθρώπῳ ἀρμό-
 ζει δὲ, ἀλλ' ἐν τῷ γήρῳ. Τέταρτον, ὅπερ γίνεται
 ὦν πρώτων συνερχομένων · τούτέστι, παντὶ,
 ρ, καὶ ἀεὶ · ὅπερ καὶ ἀντιστρέφει · ὡς περ τὸ
 ἶν τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ χρεμετιστικὸν τῷ ἵππῳ,
 οιαῦτα. Μόνος γὰρ ἄνθρωπος ἔχει τὸ γελα-
 καὶ πᾶς ἄνθρωπος, καὶ ἀεὶ · εἰ καὶ μὴ ἀεὶ
 ε αὐτῷ. [† Εἰ τι γὰρ ἄνθρωπος, πάντως
 ἄν · καὶ εἰ τι γλαστικόν, πάντως ἄνθρωπος.
 ἔρ ἐστιν ἀντιστρέφειν. Περὶ τούτου τοῦ ση-
 σου παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος.] Ὁ καὶ
 οντες φημέν · Ἰδιόν ἐστιν [δ παντὶ καὶ μόνω
 , καὶ ἀεὶ, ὑπάρχει ·. Τοῦτο δὲ τριχῶς διαι-
 ἀπὸ τῆς διοργανώσεως, [† τούτέστι τῆς
 ως,] ὡς τὸ πλατυνύουον [καὶ τὸ ὀρθοπερι-
 ν] τῷ ἀνθρώπῳ · ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ὡς τῷ
 ἀνωτάτω φέρεσθαι · ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὡς
 τῷ πυρὶ ὑπάρχειν θερμαντικὴν δυνάμιν
 λουσαν τὰς τῶν ἄλλων σωμάτων θερμότητος.
 ἔτ τὸ ἴδιον ἐκπυσιῶδες ἢ ἐπεισυσυῶδες ·.
 i calefaciendi pollere dicimus, quæ corporum aliorum calores longe superet. Dicitur au-
 prium substantiæ adjectivum quid, seu essentiam consequens.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῶν κατηγορουμένων.

κατηγορία, ἢ ἐπὶ πλεόν γίνεται, ἢ ἐπίσης.
 πτον δὲ οὐδέποτε. Καὶ ἐπὶ πλεόν μὲν, ὅτε
 κώτερα κατηγοροῦνται τῶν μερικωτέρων ·
 ἴτερα οὖν εἰσι τὰ ἐπάνω · μερικώτερα δὲ,
 ἴτω. Καὶ καθολικώτερον μὲν πάντων ἐστὶ τὸ
 αὶ πάντων κατηγορεῖται. Καὶ γὰρ καὶ ἡ οὐ-
 λγεται, καὶ τὸ συμβεβηκὸς ὄν λέγεται. Οὐ
 α δὲ εἰπεῖν, ὅτι τὸ ὄν οὐσία ἐστίν. Οὐ μόνον
 α ἐστὶ τὸ ὄν, ἀλλὰ καὶ συμβεβηκός. Ὁμοίως
) κατηγοροῦνται τῶν εἰδῶν, ὡς καθολικώ-
 ἔτ εἶδη οὐ κατηγοροῦνται τῶν γενῶν αὐ-
 ἔτ εἶδη καθολικώτερα γενῶν εἰσι, κατηγο-
 ρήντων ἢ οὐσία τοῦ ζῶου, καὶ τὸ ζῶον τοῦ
 κ. Καὶ γὰρ τὸ ζῶον οὐσία ἐστὶ, καὶ
 κς ζῶόν ἐστιν. Οὐκ ἀντιστρέφει δὲ · πᾶς μὲν
 ραπος, ζῶον · οὐ πᾶν δὲ ζῶον, ἄνθρωπος.
 πκος γὰρ, καὶ ὁ κύων ζῴα εἰσιν · οὐ πᾶσα δὲ
 ὄν ἐστίν. Ὁ λίθος γὰρ καὶ τὸ ξύλον οὐσία
 πνα οὐκ εἰσι ζῴα. Ὁμοίως καὶ τὸ εἶδος
 εἴται τῶν ὑπ' αὐτοῦ περιεχομένων ἀτόμων,
 ; τῶν ὑποστάσεων ·, ὡς καθολικώτερον. Τὸ
 ον, ἤγουν ὑπόστασις, οὐ κατηγορεῖται τοῦ
 μερικωτέρα γὰρ ἐστὶ τοῦ εἶδους ἢ ὑπόστασις.
 ρος τοίνυν ἄνθρωπος ἐστὶ, καὶ Παῦλος ἄν-

A omnis homo est geometra. Secundo, quod omni
 quidem speciei inest, sed non soli; ut bipedem
 esse. Omnis quippe homo bipes est; at non so-
 lus homo est bipes, sed etiam columba, et simi-
 lia. Tertio, quod omni quidem ac soli, et non
 semper; quemadmodum homini canescere. Hoc
 enim omni et soli homini convenit, at non semper;
 verum in senectute tantum. Quarto denique, quod
 tribus primis in unum coeuntibus exurgit, hoc
 est, quod omni, ac soli, semperque convenit:
 quod item convertitur, uti risus homini, binnitus
 equo, aliaque id genus. Solus enim homo risibi-
 lis est, et omnis homo, et semper; tametsi ea
 facultate non semper utatur [nam si quidem est
 homo, risibilem esse necessum est, ac quidquid
 B risibile est, hominem esse oportet. Hoc est enim
 converti, ac reciprocari]. Ac de hoc proprii si-
 gnificato disserunt philosophi; inque hunc mo-
 dum describitur: Proprium est, quod omni, et
 soli speciei, ac semper inest. Hoc autem tri-
 fariam dividunt: ab organicarum partium effor-
 matione; sic homini convenit latos unguis ha-
 bere, et erecto corpore incedere: ab actu, ut
 igni vergere sursum: a potentia, et agendi vi, ut

30 CAP. XV.

De his quæ prædicantur.

Prædicatum omne, aut superius, aut æquale. —
 C Omne prædicatum, aut latius patet quam sub-
 jectum, aut æque; minus autem late, nunquam.
 Latius nimirum, cum quæ latius patent, de his
 quæ minus late patent, prædicantur. Latius porro
 patent superiora: minus late inferiora. Quare
 cum ens latius omnibus pateat, de omnibus quo-
 que proinde rebus prædicatur. Nam et substantia
 dicitur ens; et accidens item ens dicitur. Illud
 autem dicere non possumus, ens substantiam esse.
 Non enim ens substantia solum est, sed et acci-
 dens. Eodem modo genera de speciebus prædican-
 tur, ut quæ ampliora sunt. Contra species de
 suis generibus minime prædicantur; propterea
 quod species non tam late pateant. Quocirca sub-
 stantia de animalī prædicatur, atque animal de
 D homine: nam animal substantia est, et homo ani-
 mal, at non e converso. Quippe, omnis quidem
 homo animal est; at non omne animal est homo.
 Siquidem et equus et canis animalia sunt. Eodem
 modo omne animal substantia est; at non item
 omnis substantia, animal. Nam et lapis et lignum
 substantiæ sunt, nec tamen propterea sunt ani-
 malia. Sic etiam species ut latius patens de

VARIE LECTIONES.

: ommissa sunt in breviori *Logica*. * *Logica* brevioris codices δ... ὑπάρχον. † Hæc etiam in illis
 ut et quæ paulo post sequuntur τὸ ὀρθοπεριπ. Reg. 2927, ἦτοι διαπλάσεως, ὡς τὸ πλατυνύουον
 ὡπρ. ‡ Sic reperi scriptum in duobus brevioris *Logica* codicibus; legerunt que interpretes,
 †, et Basileensis. Prior, *superingressum* posuit; posterior, *adventitium*. Hæc ἐκπυσιῶδες, ἢ
 πῶδες, *substantiæ adjectivum quid*, etc., una voce exprimit Porphyrius, ubi proprium appellat id
 ἰμψυτον, *naturæ concretum est*. † *Logica* brevior, ἤγουν ὑπόστασις.

individuis prædicatur, hoc est de hypostasibus, quæ sub ipsa continentur : at individuum, hoc est hypostasis, de specie minime prædicatur : eo quod hypostasis, seu singulare subsistens minus late pateat quam species. Itaque et Petrus homo est, et Paulus homo est ; at non item omnis homo et Petrus, aut Paulus. Sunt enim aliæ quoque hypostases sub hominis specie. Quin differentia quoque de speciebus quibus insunt, ac de ipsarum individuis prædicantur : latius enim patent differentia quam species. Etenim ratione nam omnis quidem homo rationalis est ; at non rationalis est, nec tamen est homo. Atque hujusmodi sane est prædicatum, quod diffusus est.

Prædicatum æquale subjecto. — *Simia gestu solo ridet.* — Prædicatum autem quod subjecto est æquale, illud est quod cum subjecto convertitur. Prædicantur enim propria de speciebus, quarum propria sunt : atque item species de suis propriis prædicantur. Ut enim omnis homo risibilis est, ita omnis risibilis est homo. Nam quamvis simia quoque ridere dicatur, non ex animo tamen, sed gestu solo ridet. Est enim imitandum animal. Quapropter generum de speciebus, et differentiarum de speciebus, ac specierum de individuis prædicatio latior dicitur ; propriorum autem, æqua. Ea porro quæ æqualis prædicationis sunt, converti dicuntur, ac reciproca prædicata.

CAP. XVI.

De univoca et æquivoca prædicatione.

Quid univoca prædicatio et æquivoca. — Univoca prædicatio est, cum subjectum, et nomen, et definitionem ipsius nominis recipit ; ut animal de homine prædicatur ; accipitque homo, tum nomen, tum definitionem animalia. Animal enim est substantia vivens sensibilis, homoque item definitionem hanc suscipit. Nam homo etiam est substantia vivens sensibilis.

31 Æquivoca autem prædicatio est, cum nomen quidem suscipit ; definitionem vero non item : puta, imago hominis, nomen quidem hominis, non autem definitionem admittit. Hominis enim definitio hæc est : Animal rationale, mortale, intelligentiæ ac scientiæ capax. At imago nec animal est (neque enim est vivens), nec rationis particeps, nec intelligentiæ ac scientiæ capax.

Regula antepredicamentorum ab Aristote tradita.

VARIAE LECTIONES.

* Deest ἐστίν in editis et pluribus scriptis ; nec legisse videtur vetus interpres. † In *Logica* breviter abest τὸ ὑποκείμενον. ‡ *Logica* brevior αἰσθητική. Sic vetus int. et Basileensis, *animata et insensibilis*. Melius tamen αἰσθητικός. Sensus enim hic est : homo quippe est tum substantia, tum animalis, tum sensus præditus.

NOTE.

(16) Καθολικώτεραι γὰρ εἰσιν. Latius enim patent differentia. Hoc logici nostri non concesserint, si de differentiis propriissimis sermo sit, quæ cum speciebus quas constituunt reciprocentur. Neque enim rationale latius patet quam homo. In hanc vero sententiam abierunt Græci propter tritam

ἄνωγός ἐστιν ὁ πᾶς δὲ ἄνθρωπος, Πέτρος, καὶ Παῦλος· εἰσι γὰρ καὶ ἄλλαι ὑποστάσεις ὑπὸ τῷ εἶδει τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ αἱ διαφοραὶ δὲ κατηγοροῦντα τῶν εἰδῶν, οἷς ἐνυπάρχουσι, καὶ τῶν ἀτόμων αὐτῶν καθολικώτεραι γὰρ εἰσιν (16) αἱ διαφοραὶ τῶν εἰδῶν. Τῆ γὰρ λογικὴν καθολικώτερον ἐστὶ τοῦ εἶδους τοῦ ἀνθρώπου. Οὐ γὰρ πᾶς μὲν ἄνθρωπος, λογικὸς οὐ πᾶς δὲ λογικὸς, ἄνθρωπος. Καὶ ὁ ἄγγελος γὰρ λογικὸς ὢν, οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος. Καὶ αὕτη μὲν ἐστὶν ἡ ἐπὶ πλέον κατηγορία.

præditum esse latius patet quam hominis speciem, item omnis rationalis est homo : quippe angelus

Ἡ δὲ ἐπίσης κατηγορία ἐστὶν ὅτι ἀντιστρέφει. Κατηγοροῦνται γὰρ τὰ εἶδη τῶν εἰδῶν, ὡν ἐστὶν εἶδη· καὶ τὰ εἶδη κατηγοροῦνται τῶν εἰδῶν αὐτῶν. Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος, γελαστικὸς, καὶ πᾶς γελαστικὸς, ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ καὶ γελᾶν λέγεται πῆθιμος, ὁ γελᾶ τῇ καρδίᾳ, ἀλλὰ μόνον τοῖς σχήμασι· μιμητικὸν γὰρ ζῶον ἐστὶν. Ὡστε ἡ μὲν τῶν γενῶν κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορία, καὶ ἡ τῶν διαφορῶν κατὰ τῶν εἰδῶν, καὶ ἡ τῶν εἰδῶν κατὰ τῶν ἀτόμων, ἐπὶ πλέον λέγεται. Ἡ δὲ τῶν εἰδῶν, ἐπίσης. Ταῦτα δὲ τὰ ἐπίσης ἀντιστρέφοντα, καὶ ἀντικατηγορούμενα λέγεται.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ΄.

Περὶ συνώνυμου καὶ ὁμώνυμου κατηγορίας.

Συνώνυμος μὲν κατηγορία ἐστὶν, ὅτε καὶ τὸ ἄνομα καὶ τὸν ὄρον αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος δέχεται τὸ ὑποκείμενον. Ὁλον τὸ ζῶον κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου· καὶ δέχεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἄνομα, καὶ τὸν ὄρον τοῦ ζώου. Ζῶον γὰρ ἐστὶν οὐσία ἐμφυχός, αἰσθητική· καὶ ἄνθρωπος δὲ ἐπιδέχεται τὸν ὄρον τοῦ ζώου. Οὐσία γὰρ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐμφυχός καὶ αἰσθητικός.

Ὁμώνυμος δὲ ἐστὶ κατηγορία, ὅτε τὸ μὲν ἄνομα δέχεται. Τὸν δὲ ὄρον οὐδαμῶς, οἷον, ἡ εἰδὴν τοῦ ἀνθρώπου τὸ μὲν ἄνομα τοῦ ἀνθρώπου δέχεται· τὸν δὲ ὄρον τοῦ ἀνθρώπου οὐ δέχεται. Ὁ γὰρ ὄρος τοῦ ἀνθρώπου, ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἡ δὲ εἰδὴν, οὕτε ζῶον ἐστὶν (ὁ γὰρ ἐστὶν ἐμφυχός), οὕτε λογικόν, οὐ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ὅσα κατηγορεῖται κατὰ πᾶς,

illam definitionem qua hominem esse aiunt animal rationale, mortale. Hac enim admissa, ultima differentia, mortale scilicet, specie humana universalior est : quippe quæ cæteris animantium speciebus convenit.

ὑποκειμένου, ἤθουν συνωνύμως, καὶ τοῦ A
 ἐν αὐτῷ κατηγορηθῆσεται· οἷον τὸ ζῶον,
 ὑποκειμένου κατηγορεῖται τοῦ ἀνθρώπου,
 συνωνύμως, καὶ ὁ ἄνθρωπος, τοῦ Πέτρου.
 εἰ γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ Πέτρος. Κατηγορεῖ-
 καὶ τοῦ Πέτρου τὸ ζῶον· καὶ ὁ Πέτρος γὰρ
 εἰ.

πακείμενον δις αὖς λέγεται, τὸ μὲν πρὸς
 , τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν. Καὶ πρὸς ὑπαρξιν
 παρ' ὑπόκειται· ἡ οὐσία τοῖς συμβεβηκόσιν·
 γὰρ ἔχουσι τὸ εἶναι, καὶ ἐκτὸς αὐτῆς οὐχ
 εἰ. Τὸ δὲ πρὸς κατηγορίαν ὑποκείμενον
 μερικόν· ὑπόκειται γὰρ τὸ μερικόν τῷ καθ-
 κρ πρὸς κατηγορίαν. Ἐπειδὴ τὸ καθολικώτε-
 ροῦ μερικώτερον· ὡς τὸ ζῶον B
 εἶται τοῦ ἀνθρώπου. Λέγεται δὲ τὸ μὲν
 καθ' ὑποκείμενον· τὸ δὲ μερικώτερον,
 ἰσὺς κατηγορίαν. Λέγεται δὲ τὸ συμβε-
 βημένῳ τῇ οὐσίᾳ· ἡ δὲ οὐσία ὑποκείμε-
 νῷ ὑπαρξιν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

ἧς ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ἐν τῷ ὅποιόν τι
 ἐστι κατηγορίας.

ἐστίν, ἡ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορία, καὶ ἄλλο,
 ὅποιόν τι ἐστι· καὶ ἡ ἐν τῷ τί ἐστι μὲν, ὅτε
 νοί, τί ἐστίν ἄνθρωπος, λέγομεν· Ζῶον.
 ἢ ὅποιόν τι ἐστίν, ὅτε ἐρωτώμενοι, ὅποιον C
 ἰμὲν· Ἀστικόν, θνητόν· ὥστε τὸ μὲν γένος,
 εἶδος ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται. Ἡ δὲ
 (17), ἡ τε οὐσιώδης, καὶ ἡ ἐπουσιώδης,
 συμβεβηκός, καὶ τὸ ἴδιον ἐν τῷ ὅποιόν τι
 ἡγορεῖται· ἡ ὑπόστασις οὐδὲ τὸ τί ἐστι δη-
 ὅποιόν τι ἐστίν, ἀλλὰ τίς ἐστίν. Ἐρωτώμε-
 τίς ἐστίν οὗτος, λέγομεν, Πέτρος. Εἶτα
 νοί, ὁποῖος ἄνθρωπος, λέγομεν, Μακρὸς τυ-
 λωδός.

· γινώσκαι (18), ὅτι τὰ φύσει διαφέροντα,
 ἄλλο λέγονται. Λέγομεν γὰρ· Ἄλλο ἐστίν ἄν-
 ἄλλο ἵππος· ἄλλο δὲ κατὰ φύσιν. Καὶ γὰρ
 ἰσὺς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἄλλο τοῦ ἵππου. Τῷ δὲ D

— Illud autem nosse oportet, quæcumque de ali-
 quo prædicantur, ut de subjecto, hoc est, uni-
 voce, eadem de eo prædicari quod illi subjectum
 est. Exempli gratia, animal de homine prædica-
 tur tanquam de subjecto; hoc est univocæ, et
 homo de Petro. Petrus enim subicitur homini.
 Prædicatur itaque etiam de Petro animal: nam
 Petrus quoque animal.

De subjecto. — Subjectum porro duplici modo
 dicitur: nimirum, vel ad existentiam, vel ad
 prædicationem. Ad existentiam; quemadmodum
 substantia accidentibus subicitur: nam in ea
 sum esse habent, neque ea remota subsistunt.
 Subjectum autem ad prædicationem, particulare
 est: nam particulare universaliori ad prædica-
 tionem subicitur: Universalis siquidem de con-
 tractori prædicatur, uti animal de homine.
 Porro quod in universum sumitur, prædicatum
 dicitur; quod autem specialius est ac particula-
 rius, subjectum ad prædicationem appellatur.
 Dicitur autem accidens in substantia, tanquam
 in subjecto; substantia autem subjectum est ad
 existentiam.

CAP. XVII.

De prædicationibus in quid est, et in quale quid est.

Alia est prædicatio in quid est; et alia in quale
 quid est. In quid est, ut cum interroganti quid est
 homo, respondemus, animal. In quale quid est, ut
 cum quærenti, quale est animal, respondemus,
 rationale, mortale. Itaque genus et species in quid
 est prædicantur: differentia autem tam substan-
 tialis quam accidentalis, hoc est accidens, et
 proprium, in quale quid est prædicantur: at
 vero hypostasis, nec quid est, nec quale quid est
 ostendit, sed quis est. Nam si quis ex nobis scisci-
 tetur, quis hic sit; dicimus, Petrus: ac deinde
 si pergat quærerere, quid sit Petrus, dicimus,
 homo: quod si rursus quærat, qualis homo, di-
 cimus, v. gr., magnus, aut parvus.

Quid aliud, quid alius. — Illud porro sciendum
 est, ea quæ natura differunt, aliud dici, et aliud.
 Dicimus enim, aliud est homo, et aliud equus:
 aliud, inquam, quantum ad naturam attinet.

VARIE LECTIONES.

ms. ad modum tituli hic scriptum reperi πρὸς τοῦ ὑποκείμενου, id est, *de subjecto*, præterquam
 S. Hilarii: in quo tamen perinde ac in aliis a linea legitur. Δεῖ δὲ γινώσκαι ὅτι τὸ ὑποκείμενον
 ἢ, δι: τῶς. Favent et veteres translationes huic lectioni. Soli Regii 1986 et 2927, non habent
 ὡς κείν ἐστι. b Ita lego in multis codicibus, et veteribus interpretationibus. Edita et nonnulli
 πρὸς τῶν . . . κατηγοριῶν.

NOTÆ.

I δὲ διαφορά· Differentia autem. Hæc
 nus ex Porphyrio. Nostri vero accuratius,
 ce quale significari, prædicatum adjectivo
 enuntiarum, et adjuncto pronomine quid,
 d essentialis est indicari: proprium vero
 licari in quale quid, sed in quale necessa-
 riam attributum essentialiam necessario
 ns: accidens demum in quale contingen-

ter, quia adjectivo nomine velut id quod adesse
 possit, vel abesse, prædicatur.

(18) Χρὴ δὲ γινώσκαι· Illud porro sciendum
 est, etc. SS. Patres hoc sanxerunt adversus Aria-
 nos, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum non
 esse aliud et aliud et aliud, seu totidem naturas,
 sed aliud et aliud et aliud. Econtra in Christo
 agnoscunt aliud et aliud, sive naturas duas, non

Etenim alia est hominis species, alia equi. Quæ autem numero differunt, hoc est hypostases, alius et alius dicuntur. Dicimus enim : alius est Petrus, et alius Paulus. At dicere non possumus : aliud est Petrus, et aliud Paulus. Alioqui falso id dicemus. Natura enim unum sunt : non tamen sunt unus numero.

Ἄλλοιον quid. Quid ἕτερον. — Illud quoque scire operæ pretium est, substantiam quidem, atque item substantiales differentias, aliud vocari: accidens autem ἄλλοιον. (q. d. *alterius qualitatis*), propterea quod substantiales differentiæ circa ipsam speciem, hoc est circa naturam ipsam considerantur, eamque constituunt : accidens autem circa individuum. Etenim accidentia hypostasim constituunt. Aliud igitur est homo, et aliud equus : alius autem qualitate ac diversus Petrus; et alius ac diversus qualitate Paulus. Porro differentia omnis, tam substantialis, quam accidentalis ἕτερον facit. Siquidem τὸ ἕτερον, cum aliud, tum diversum in qualitate, significat. Ac naturam

ἀριθμῶ διαφέροντα, ἦγουν ὁποσάσεις, ἄλλ' ἄλλος λέγονται. Λέγομεν γάρ· ἄλλος ἐστὶν ὁ καὶ ἄλλος· ὁ Παῦλος. Οὐ δυνάμεθα δὲ εἶπειν, ἐστὶ Πέτρος, καὶ ἄλλο Παῦλος, ἐπεὶ φεῖ Τῆ γὰρ φύσει ἐν εἰσιν· οὐκ εἰσὶ δὲ ἀριθμῶ.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν οὐσία ἄλλοιαι. Ὁμοίως καὶ αἱ οὐσιώδεις διαφοραὶ τὸ βεθεδικός, ἄλλοιον· διότι αἱ μὲν οὐσιώδεις διὰ περὶ τὸ εἶδος, ἦγουν περὶ τὴν φύσιν θεωροῦν καὶ ταύτην συνιστῶσι· τὸ συμβεθεδικός, περὶ μὲν· συστατικὰ γὰρ τῆς ὑποστάσεως τὰ συκῶτα. Ἄλλο οὖν ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ ἄλλο ἄλλος ὁ Παῦλος. Πᾶσα δὲ διαφορὰ οὐσιώδης ἐπουσιώδης, ἕτερον ποιεῖ· τὸ γὰρ ἕτερον καὶ τὸ ἄλλο, καὶ τὸ ἄλλοιον. Καὶ ἡ μὲν φύσις σημαίνει. Ἡ δὲ ὑπόστασις, τὸν τίνα, καὶ πᾶσα οὖν διαφορὰ ὁποῖόν ἐστιν.

quidem, quid res est, significat; hypostasis vero differentia quale est.

CAP. XVIII.

In quibus quinque simplices voces convenient inter se, ac dissident.

Illud scire attinet, quinque voces in eo convenire, quod omnes de pluribus prædicentur. Differunt autem inter se quod genus de pluribus specie differentibus in quid est prædicetur; species item in quid est, de pluribus numero differentibus : differentia vero et accidens, in quale quid est, de pluribus differentibus specie : proprium denique et ipsum, in quale quid est de pluribus numero differentibus; hoc est de una specie ac subjectis ei individuis. Porro inter differentiam et accidens hoc interest discriminis, quod differentia substantialis sive essentialis est, hoc est pars substantiæ seu essentiæ subjecti : accidens autem, non ut pars substantiæ, sed adventitium est.

33 CAP. XIX.

In quibus genus et differentia inter se convenient, ac discrepent.

Inter genus et differentiam hoc commune est, quod utrumque species comprehendat : quodque univoce de speciebus ac individuis prædicetur. Illud autem scire convenit ; quæcumque de re aliqua tanquam de subjecto, hoc est univoce, prædicantur,

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ΄.

Κοινωνία καὶ διαφορὰ τῶν πέντε φωνῶν

Ἀεὶ γινώσκειν, ὅτι κοινωνοῦσιν αἱ πέντε ἀλλήλαις, κατὰ τὸ πάσας κατὰ πλειόνων καὶ σθαι. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων, ὅτι τὸ μὲν γένος πλειόνων, καὶ διαφερόντων τῶ εἶδει ἐν τῷ κατηγορεῖται· τὸ δὲ εἶδος κατὰ πλειόνων καὶ ρόντων τῷ ἀριθμῶ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται διαφορὰ καὶ τὸ συμβεθεδικός, κατὰ πλειόνων διαφερόντων τῶ εἶδει ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστι· ροῦνται· τὸ δὲ ἴδιον κατὰ πλειόνων καὶ ἑτων τῷ ἀριθμῶ, τοῦτέστι καθ' ἑνὸς εἶδους, ὑπ' αὐτὸ ἀτόμων ἐν τῷ ὁποῖον κατηγορεῖται φέρει δὲ ἡ διαφορὰ τοῦ συμβεθεδικός, ὅτι διαφορὰ οὐσιώδης ἐστὶν, ἦγουν μέρος τῆς τοῦ ὑποκειμένου· τὸ δὲ συμβεθεδικός, οὐχ ἡ τῆς οὐσίας, ἀλλ' ὡς ἐπουσιώδης.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ΄.

Κοινωνία καὶ διαφορὰ γένους καὶ διαφορᾶς

Κοινὰ δὲ γένους καὶ διαφορᾶς, τὸ περὶ εἶναι τῶν εἰδῶν ἀμφοτέρω, καὶ τὸ συν κατηγορεῖσθαι τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἀτόμων· γινώσκειν δὲ, ὅτι ὅσα κατηγορεῖται κατὰ τὸ καθ' ὑποκειμένου, ἦγουν συνωνύμως, καὶ τ

VARIE LECTIONES.

c Noster, κοινωνία . . . τὸ περιεκτικόν εἶναι τῶν εἰδῶν ἀμφοτέρω. d Noster et Reg. 3447

NOTÆ.

alium et alium, duasve personas. Ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Σωτήρ, inquit, Nazianzenus epist. (Ad Cledon.) Aliud quidem et aliud sunt illa e quibus Salvator ; οὐκ ἄλλο; καὶ ἄλλος, non alius et alius : et absit. λέγω δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο ἑμπαλιν ἢ ἐπὶ τῆς Τριάδος· ἔχει, aliud vero et aliud dico dis-

pari ratione atque ubi de Trinitate sermo a μὲν γὰρ ἄλλος καὶ ἄλλος. Illic siquidem alius dicitur, ne personas confundamus : aliud et aliud. Tria quippe unum idemque Trinitate.

αὐτῶ συνωνύμως κατηγορηθήσεται· ὅσα A
μας, οὐδαμῶς. Ἰδία δὲ τοῦ γένους πρὸς
· ὅτι τὸ γένος ἐπὶ πλεόν ἐστὶ τῶν ὑπ' αὐτὸ
, καὶ τῶν ἄλλων τριῶν φωνῶν· ὅτι τὸ γέ-
· ρει τὰς διαφορὰς δυνάμει· ὅτι τὸ γένος
· τερον τῶν διαφορῶν· ὅτι τὸ γένος ἐν τῷ τί
· δὲ διαφορὰ, ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστὶ κατηγο-
· τι τὸ προσεχὲς γένος ἐν· αἱ δὲ διαφοραὶ,
· ὅτι τὸ γένος ἀναλογεῖ ὕλη, μορφῇ δὲ ἡ

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

ἡμία καὶ διαφορὰ γένους καὶ εἶδους.

γένους καὶ εἶδους, καὶ κατὰ πλειόνων ἐν τῷ
· κατηγορεῖσθαι· τὸ φύσει πρότερα εἶναι τῶν
· τῶ, ὅλον τι εἶναι ἀμφοτέρω. Ἰδία δὲ γέ- B
· ἰδους· ὅτι τὸ γένος καθολικώτερον ἐστὶ τοῦ
· τι τὸ εἶδος περιτετεύει τοῦ γένους τὰς δια-
· ἴκει τὸ γένος συνωνύμως κατηγορεῖται τοῦ
· δὲ εἶδος οὐκ ἀντιστρέφει· ὅτι οὐτε τὸ γέ-
· ῖτατον, οὐτε τὸ εἶδος γενικώτατον, οὐτε
· τατον ἐστὶ γένος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

ἡμία καὶ διαφορὰ γένους καὶ ἰδίου.

γένους καὶ ἰδίου, ὅτι τὰ ἀμφοτέρω τοῖς
· πονται, ἤγουν κατηγοροῦνται· ὅτι ἐπίσης
· ὕνται, ὧν κατηγοροῦνται ἀμφοτέρω· ὅτι
· ας κατηγοροῦνται. Διαφορὰ δὲ τοῦ γένους, C
· , ὅτι φύσει πρότερον τὸ γένος τοῦ ἰδίου·
· νος κατὰ πλειόνων εἰδῶν κατηγορεῖται, τὸ
· ἐνός· ὅτι τὸ μὲν ἰδίον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ
· δὲ γένος οὐκέτι· ὅτι τὸ μὲν ἰδίον μόνω τῷ
· ρχει, τὸ δὲ γένος οὐ μόνω.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

ι, καὶ διαφορὰ γένους καὶ συμβεθη-
· κότητος.

γένους καὶ συμβεθηκότητος, τὸ κατὰ πλειό-
· γορεῖσθαι. Ἰδία δὲ γένους καὶ συμβεθηκό-
· τῶ γένος πρότερον ὑπάρχει τῶν εἰδῶν, οἷς
· τὰ συμβεθηκότητα, τὰ δὲ συμβεθηκότητα τῶν
· παρα· ὅτι τοῦ μὲν γένους, ἐπίσης ἡ μετοχῆ,
· συμβεθηκότητων οὐκέτι· ὅτι τὸ συμβεθηκός D
· ἐνός τοῖς ἀτόμοις ὑπάρχει, καὶ τότε τοῖς
· δὲ γένος ἀνάπαλιν· ὅτι τὰ γένη ἐν τῷ τί
· γγοροῦνται, τὰ δὲ συμβεθηκότητα ἐν τῷ ὁποῖόν
· ἡ πῶς ἔχον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

ἡμία καὶ διαφορὰ διαφορῶν, καὶ εἶδους.

διαφορῶν καὶ εἶδους, ὅτι ἐπίσης μετέχον-
· ἐκὶ πάρεσιον, οἷς μετέχονται. Ἰδία διαφορὰς
· ς, ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστὶ, τὸ
· ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται· ὅτι ἡ διαφορὰ

de ipsius quoque subjecto univoce prædicari : non
item quæ æquivoce. Hac autem ratione inter se
dissent, quod genus latius pateat, quam subjectæ
illi differentię, quamque aliæ tres voces ; quod
propterea genus potestate differentias complectatur·
quod natura differentias antecedit : quod in quid
est ; differentia contra, in quale quid est prædicetur :
quod propinquum genus unum sit, differentię
autem plures : quod denique genus materiæ ; diffe-
rentia autem formæ respondeat.

CAP. XX.

*In quibus genus et species inter se conveniant, ac
dissideant.*

Inter genus et speciem hoc commune est, quod
de pluribus in quid est prædicentur : quod natura
ea, quæ infra ipsa sunt, antecedant : quod utrum-
que totum quidpiam sit. Hæc autem generi ac spe-
ciei peculiaria sunt, quod genus universalis sit
quam species : quod species differentiis abundet
præ genere : quod genus univoce de specie præ-
dicetur, non item species de genere : quod neque
genus ullum specialissimum sit, neque item ulla
species generalissima ; nec quod specialissima
species genus esse possit.

CAP. XXI.

*In quibus genus et proprium inter se conveniant,
ac differant.*

Genus et proprium in hoc conveniunt, quod
ambo species sequantur, id est de iis prædicentur :
quod ambo, de iis de quibus prædicantur, æque
prædicentur : quod univoce prædicentur. Hoc au-
tem inter utrumque discriminis est, quod genus
natura prius est proprio : quod genus de pluribus
speciebus prædicetur ; proprium autem de una :
quod proprium cum specie convertatur ; genus
autem non item : quod denique soli speciei insit,
non item genus.

CAP. XXII.

*In quibus genus et accidens inter se conveniant, ac
differant.*

Hoc inter genus et accidens commune est, quod
utrumque de pluribus prædicetur. Hæc autem generi
et accidenti peculiaris sunt, quod genus sit prius
speciebus, quibus accidentia insunt ; accidentia
vero speciebus sint posteriora : quod participatio
generis peræque sit ; accidentium 34 non item :
quod accidens primo individuus insit, atque ita sub-
inde speciebus ; genus autem econtra : quod
denique genera in quid est prædicentur ; accidentia
vero in quale quid est, vel quomodo est.

CAP. XXIII.

*In quibus differentia et species inter se conveniant,
ac differant.*

Conveniunt differentia et species, quod peræque
participantur : quod iis semper adsint a quibus
participantur. Hæc autem inter utramque peculiaris
sunt, quod differentia in quale quid est ; species

VARIÆ LECTIONES.

ιερ, ὅτι οὐτε.

PATROL. GR. XCIV.

autem in quid est prædicetur : quod differentia A
plures species eorumque individua complectatur ;
species vero solum ea quæ sub ipsa continentur :
quod differentia prior natura sit speciebus : quod
differentia componatur cum differentia : species
autem nequaquam.

CAP. XXIV.

*In quibus convenient inter se ac differant differentia
et proprium.*

Inter differentiam et proprium hoc commune est,
quod peræque de his quibus insunt prædicentur :
quodque semper ac omni speciei insint. Hæc autem
ipsis peculiariora sunt, quod differentia species mul-
tas complectatur ; proprium autem, unam duntaxat,
quod differentia cum specie non convertatur ;
proprium vero convertatur.

CAP. XXV.

*In quibus differentia et accidens inter se convenient,
ac differant.*

Illud inter differentiam et accidens commune
est, quod utrumque de pluribus in quale quid præ-
dicetur : quia item differentia et accidens insepa-
rabile iis semper insint de quibus prædicantur.
Hæc autem ipsis peculiariora sunt, quod differentie
continentur, non continentur. Quamvis enim hæc
ambo species complectantur, ut quæ de pluribus
speciebus prædicentur : at differentia tamen non
continentur, quoniam eadem species contrarias diffe-
rentias non suscipit ; accidens contra continentur,
quia eadem species, ac idem individuum multa
accidentia, sæpe etiam inter se contraria, suscipit.
Huc accedit quod differentia non recipiat magis
aut minus ; secus vero accidens : atque item illud,
quod contrarie differentie misceri inter se ne-
queant ; contraria autem accidentia misceri pos-
sunt.

CAP. XXVI.

*In quibus species et proprium inter se convenient,
ac differant.*

Inter speciem et proprium illud commune est,
quod vicissim de se prædicentur, seu convertantur:
quod æque participantur ; ut individuum ipsa
participantium alteri magis, alteri minus se
35 impertiant. Inter ipsa vero hoc discriminis
est, quod species sit substantialis ; proprium
autem, adventitium et accidentale : quod species
semper sit actu ; proprium vero semper, potentia,
etsi non actu : quod quæ diversas habent defini-
tiones, ipsa quoque scilicet diversa existant.

CAP. XXVII.

*In quibus species et accidens inter se convenient, et
differant.*

Inter speciem et accidens hoc commune est,

VARIÆ LECTIONES.

† Edita et mss. καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ. Sed emendandum ut in textu posuimus : nec
hæc in parte discessit Damascenus a Porphyrio, qui cap. 15 Isagoges, de his in quibus con-
veniunt discrepant species et proprium, hæc habet : "Ἐτι τὸ μὲν εἶδος αἰεὶ ἐνεργείᾳ πίπτει τῷ ὑποκειμένῳ
ὡς ἴδιον, ποτὲ καὶ δυνάμει. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ αἰεὶ ἐνεργείᾳ ὁ Σωκράτης ἐστίν. Γεῶργον δὲ οὐκ αἰεὶ καὶ
πεφυκώς εἶναι γελαστικόν. Insuper species quidem semper adest actu subjecto ; at proprium aliquand
tentia duntaxat. Semper enim actu Socrates est homo ; verum non semper ex sua n
est visibilis.

πλείονα εἶδη περιέχει, καὶ τὰ τούτων ἀτομ
εἶδος μόνον τὰ ὑπὲρ ἀτομα· ὅτι ἡ διαφορὰ
προτέρα τῶν εἰδῶν· ὅτι διαφορὰ μετὰ διαφορ
τίθεται, εἶδος δὲ μετὰ εἶδους οὐδαμῶς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς, ἰδίᾳ

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ ἰδίου, τὸ ἐπίσης κατ
σθαι πᾶσι τοῖς μετέχουσιν· τὸ αἰεὶ καὶ παντὶ ἡ
παρεῖναι. Ἰδία διαφορᾶς καὶ ἰδίου, ὅτι ἡ μὲν ἡ
πολλὰ εἶδη περιέχει, τὸ δὲ ἴδιον, ἐν μόνον· ὅτι
φορὰ οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ ἡ
τιστρέφει.

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

*Κοινωνία καὶ διαφορὰ διαφορᾶς καὶ συ
κότος.*

Κοινὰ διαφορᾶς καὶ συμβεβηκότος, ὅτι ἀμ
κατὰ πλείονων ἐν τῷ ὅσῳ τὶ ἐστὶ κατηγορ
καὶ ὅτι διαφορὰ καὶ τὸ ἀχώριστον συμβεβηκός ἂ
εἰσιν, οἷς κατηγοροῦνται. Ἰδία διαφορᾶς καὶ συ
κότος, ὅτι αἱ διαφορὰ περιέχουσιν, οὐ περιέ
τὰ δὲ συμβεβηκότα περιέχονται. Περιέχουσι μ
τὰ εἶδη ἀμφοτέρω, ὡς πλείονων εἰδῶν κατηγορ
ἀλλ' ἡ διαφορὰ οὐ περιέχεται, διότι οὐ δέχ
αὐτὸ εἶδος τὰς ἐναντίας διαφορᾶς. Τὸ δὲ συμβ
περιέχεται, διότι τὸ αὐτὸ εἶδος, καὶ τὸ αὐτὸ δ
πολλὰ συμβεβηκότα δέχεται πολλάκις, καὶ τὸ
C τία. Ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἦτι
ἐπιδέχεται, ἀλλὰ τὰ συμβεβηκότα· ὅτι αἱ ἑ
διαφορὰ ἀμιγεῖς εἰσι, μίγνυνται δὲ τὰ ἐναντί
βεβηκότα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἶδους καὶ ἰδίου

Κοινὰ εἶδους καὶ ἰδίου, ὅτι ἀλλήλων ἀντικ
ροῦνται, ἤγουν ἀντιστρέφουσιν· ὅτι ἐπίσης
ἔχουσι ἐστὶ, τῷ μὴ ἐν μᾶλλον ἢ ἦττον τοῦ ἡ
μεταδιδόναι ἑαυτῶν τοῖς μετέχουσιν ἀτόμοις
φορὰ δὲ εἶδους καὶ ἰδίου, ὅτι τὸ μὲν εἶδος, οὐκ
τὸ δὲ ἴδιον, ἐπυσσιῶδες· ὅτι τὸ μὲν εἶδος αἰε
D γείᾳ, τὸ δὲ ἴδιον αἰεὶ δυνάμει, καὶ [μὴ αἰε]
γείᾳ· ὅτι τὰ διαφόρους ἔχοντα ὀρισμούς, καὶ
δηλονότι διάφορα καθεστῆκασιν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

*Κοινωνία καὶ διαφορὰ εἶδους καὶ συμ
κότος.*

Κοινὰ εἶδους καὶ συμβεβηκότος, τὸ κατὰ πλε

κατηγορεῖσθαι. Διαφορὰ δὲ εἰδους καὶ συμβεηκότος, ἅ ὅτι τὸ μὲν εἶδος ἐν τῷ τί ἐστι, τὸ δὲ συμβεηκός ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστι κατηγορεῖται· ὅτι τοῦ εἰδους ἡ μετοχὴ ἐνός ἐστι, τῶν δὲ συμβεηκότων καὶ πλειόων τις μετέχει· ὅτι τὸ εἶδος, φύσει πρότερον συμβεηκότων· ὅτι τοῦ εἰδους ἡ μετοχὴ ἐπίσης, τὰ δὲ συμβεηκότα τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον εἰ.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Κοινὴ καὶ διαφορὰ ἰδίου καὶ ἀχωρίστου συμβεηκότος.

Κοινὰ ἰδίου καὶ συμβεηκότος ἀχωρίστου, τὸ μὴ ἀνευαίτων συστήνα· ἐκεῖνα, οἷς ἐνυπάρχουσι· καὶ ὅτι ἐμπότερα αἰετὰ εἰσι. Διαφορὰ ἰδίου καὶ συμβεηκότος, ὅτι τὸ μὲν ἴδιον ἐν εἰδῷ ὑπάρχει, τὸ δὲ συμβεηκός, πλειόων· ὅτι τὸ μὲν ἴδιον ἀντιστρέφει πρὸς τὸ εἶδος, τὸ δὲ συμβεηκός οὐκέτι· ὅτι τὸ μὲν συμβεηκός ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον, τὸ δὲ ἴδιον οὐδαμῶς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ ὑποστάσεως, καὶ ἐνυποστάτου, καὶ ἀνυποστάτου.

Τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα δύο σημαίνει. Ἀπλῶς μὲν γὰρ λεγόμενον, σημαίνει τὴν ἀπλῶς οὐσίαν. Ἡ δὲ καθ' ἑαυτὴν ὑπόστασις τὸ ἄτομον σημαίνει ἡ, καὶ τὸ ἀφοριστικὸν πρόσωπον. Καὶ τὸ ἐνυπόστατον δὲ δύο σημαίνει. Σημαίνει γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς ὄν· καθ' ὅ σημαίνοντο, οὐ μόνον τὴν ἀπλῶς οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεηκός· ἐνυπόστατον καλοῦμεν. Σημαίνει δὲ καὶ τὴν καθ' αὐτὸ ὑπόστασιν, ἥγουν τὸ ἄτομον. Καὶ τὸ ἀνυπόστατον δὲ δις οὕτως λέγεται. Λέγεται γὰρ ἀνυπόστατον, καὶ τὸ μὴδαμῆ μὴδαμῶς ὄν· λέγεται καὶ ἀνυπόστατον καὶ ἰ τὸ συμβεηκός, διότι τὸ συμβεηκός οὐκ ἔχει ἴδιαν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐξίστηκεν.

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Περὶ οὐσίας, καὶ φύσεως, καὶ μορφῆς· ἀτόμου τε καὶ προσώπου καὶ ὑποστάσεως.

Οἱ μὲν ἔξω φιλόσοφοι, κατὰ τὸν προλεγόμενον λόγον, διαφορὰν εἶπον οὐσίας καὶ φύσεως. Οὐσίαν μὲν εἰπόντες (19) τὸ ἀπλῶς εἶναι· φύσιν δὲ οὐσίαν (20) εἰδοποιήθεισαν ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφο-

quod de pluribus prædicentur. Hoc autem discriminis est, quod species in quid est : accidens in quale quid est prædicetur : quod unius duntaxat speciei participatio sit : at multorum accidentium quispiam particeps esse possit : quod species sit prior natura accidentibus : quod species æque participetur ; accidentia autem magis et minus suscipiant.

CAP. XXVIII.

In quibus proprium et accidens inseparabile tum conveniant tum dissident.

Inter proprium et accidens inseparabile hoc commune est, quod ea quibus insunt, sine ipsis non consistant ; quodque utrumque simul insit. Hoc autem inter ipsa interest, quod proprium uni speciei insit ; accidens autem pluribus : quod proprium cum specie convertatur ; non item accidens. Denique, quod accidens magis et minus admittat ; proprium vero nequaquam.

CAP. XXIX.

De hypostasi, enhypostato, et anhypostato.

Hypostasis vocabulum duplicem significationem habet. Nam cum absolute usurpatur, id quod simpliciter existit significat : quæ autem per se est hypostasis, individuum significat ac personam peculiarem. Eodem modo vox enhypostaton duplicem habet significationem. Significat enim et quod absolute est : quo sensu nedum substantiam quæ est absolute, sed et accidens, enhypostaton appellamus. Designat quoque eam quæ per se est hypostasin, hoc est individuum. Quin et anhypostaton quoque duplici modo usurpatur. Nam et anhypostaton dicitur quod nusquam omnino est : ac rursus etiam accidens anhypostaton vocatur, quia accidens propriam ac peculiarem existentiam non habet, sed in substantia existit.

36 CAP. XXX.

De voce οὐσίας, de natura et forma, necnon de individuo, persona et hypostasi.

Usus varius terminorum philosophis ac Patribus.—

Externi philosophi eodem modo οὐσίας, et φύσεως, differentiam statuerunt. Οὐσίαν quidem usurparunt pro esse absolute et simpliciter : φύσιν vero, id

VARIÆ LECTIONES.

* Addo τὸ ἥττον ex uno Regio et nostro. Sic etiam Basil. interpres; sic Porphyrius, ut ostendat accidens inseparabile non æqualiter omnibus inesse, exemplum affert duorum Æthiopum, quorum alter alterum nigredine superat. Καὶ γὰρ Αἰθίοψ Αἰθίοπος ἔχει ἂν τὴν χροίαν, ἢ ἀνεμμένην, ἢ ἐπιτεταμένην κατὰ μελανίαν. ^b Reg. 2927, δηλοῖ. ⁱ Deest καὶ in multis codicibus.

NOTÆ.

(19) Οὐσίαν μὲν εἰπόντες· Atque οὐσίαν quidem, etc. Ammonius in Commentario in Categ. Arist. ubi de substantia, ait οὐσίαν ἢ πᾶσαν ὑπαρξιν, vel quamlibet existentiam significare, hocque sensu de accidentibus perinde enuntiare, ἢ τὴν μὴ ἐν ὑποκειμένῳ φύσιν, vel naturam, quæ non est in subiecto, seu quæ non sit accidens. Verum Aristoteles οὐσίαν proprie acceptam definit, quæ nec de subiecto illo dicatur, nec in aliquo subiecto fit, velut hic homo, hic equus. Quæ definitione inaudit individuum solum οὐσίαν esse proprie sumptam, quia individui solius est proprie esse. Quamobrem illud vocat πρώτῃν

D οὐσίαν, quam Latini primam substantiam interpretantur. Naturas vero communes, puta genera, et species, quæ in individuis considerantur, δευτέρας οὐσίας nuncupat; nostri substantias secundas dicunt. Quod si vero accurate loqui velimus, quando sermo erit de communi natura, οὐσία essentialis nomine exprimetur, quando de natura singulari, sive de individuo, οὐσίαν recte substantiam dicimus. Individuum enim est ὄφρατος πρᾶγμα, inquit Ammonius, res subsistens in se.

(20) Φύσιν δὲ οὐσίαν· Φύσιν vero, seu naturam, etc. Aristoteles, seu quisquis alius auctor est

est, naturam dixerunt esse *naiam* per essentialia differentias specificatam; atque cum eo quod absolute existat, etiam tali modo esse habet; ut sive rationalis sit, sive irrationalis; sive mortalis, sive immortalis. Hoc est, ipsam esse volunt, ut ita dicam, immutabilem atque ab omni variatione alienam originem, et causam, ac vim unicuique speciei a summo rerum opifice insitam, per quam moveri seu operari possit; angelis nempe ad intelligendum, cogitationesque suas sine sermonis prolatis ope sibi invicem communicandum; hominibus autem ad intelligendum et ratiocinandum, cogitationesque in pectore conditas, sermonis ore prolatis adjumento sibi invicem impertiendum; brutis item vivendi, et sentiendi, et respirandi motum: stirpibus vim eam, qua aluntur, crescunt et generant: saxis denique, eam vim, qua calore, aut frigore afficiantur, et qua e loco in locum, impresso motu ab alio, hoc est nequaquam vitali, transferantur. Hanc, inquam, *naturam* appellarunt; hoc est specialissimam speciem; puta, angelum, hominem, equum, canem et h'is similia; quæ veluti generaliora hypostases complectuntur, inque singulis hypostasibus, quæ sub ipsis continentur, peræque, ac sine ullo defectu existunt. Itaque quod particularius est, hypostasim vocarunt; quod autem generalius, ac hypostases comprehendit, simpliciter dictam, nominaverunt ούσταν, id est,

Forma et species idem quod essentia et natura. — At sancti Patres prolixas ac ineptas contentiones

ἁ ρών. καὶ μετὰ τοῦ ἀπλῶς εἶναι, καὶ τὸ τοιαῦτα εἶναι ἔχουσαν. εἴτε λογικὴν, εἴτε θλογον· εἴτε θνητὴν, εἴτε ἀθάνατον· ἤγουν αὐτὴν, ὡς φαρμεν, τὴν ἀμετάβλητον καὶ ἀμετάβλητον ἀρχὴν, καὶ αἰτίαν, καὶ δύναμιν, τὴν παρὰ τοῦ δημιουργοῦ ἐντελεῖσσαν ἐκάστῳ εἶδει πρὸς κίνησιν· τοῖς μὲν ἀγγέλοις, πρὸς τὸ νοεῖν, καὶ ἐκτὸς προφορικοῦ λόγου μεταδιδόναι ἀλλήλοις τὰ νοήματα· τοῖς δὲ ἀνθρώποις, πρὸς τὸ νοεῖν καὶ λογίζεσθαι καὶ διὰ προφορικοῦ λόγου μεταδιδόναι ἀλλήλοις τὰ ἐγκάρδια ἢ νοήματα· τοῖς δὲ ἀλόγοις τὴν ζωτικὴν, καὶ αἰσθητικὴν, καὶ ἀναπνευστικὴν κίνησιν· τοῖς δὲ φυτοῖς, τὴν θρεπτικὴν, καὶ αὐξητικὴν, καὶ γεννητικὴν δύναμιν· τοῖς δὲ λίθοις, τὴν τε τοῦ θερμαίνεσθαι, καὶ τοῦ φύχεσθαι, καὶ τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐτεροκίνητον διάδασιν, ἢ ἤγουν τὴν ἀψυχον. Ταύτην ἐκάλεσαν φύσιν, ἤγουν τὰ εἰδικώτατα εἶδη· οἶον, ἀγγελον, ἀνθρωπον, ἴππον, κύναν, βοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς καθολικώτερα καὶ περιεκτικὰ τῶν ὑποστάσεων, καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν ὑπ' αὐτῶν περιεχομένων ὑποστάσεων ὁμοίως καὶ ἀπαραλείπτως ὑπάρχοντα. Ὅσως τὴ μὲν μερικώτερον (21) ἐκάλεσαν ὑπόστασιν· τὸ δὲ καθολικώτερον καὶ περιέχον τὰς ὑποστάσεις, ἐκάλεσαν φύσιν· τὴ δὲ ἀπλῶς ὑπαρξιν, ἐκάλεσαν ούσταν.

quod particularius est, hypostasim vocarunt; quod autem generalius, ac hypostases comprehendit, simpliciter dictam, nominaverunt ούσταν, id est,

Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες (22), παρέσαντες τὰς πολλὰς ἐρεσχελίας, τὸ μὲν κοινὸν, καὶ κατὰ πολλῶν λεγόμενον

VARIÆ LECTIONES.

1) Deest ἐγκάρδια in tribus Regiis et in cod. S. Hil. Edita habent ἐν καρδίᾳ.

NOTÆ.

librorum *De metaphisicis*, nomen φύσις; sic explicat, λέγεται φύσις, ἢ τῶν φύσει ὄντων ούσταν, *natura dicitur essentia eorum quæ vere sunt: velut aiunt naturam esse primam compositionem.* Tum recensitis aliis φύσεως, id est *natura*, acceptis omnibus, sic concludit: Ἐξ δὴ τῶν εἰρημένων ἢ πρώτῃ φύσις, καὶ κυρίως λεγομένη, ἐστὶν ούσταν ἢ τῶν ἐχόντων ἀρχὴν κινήσεως ἐν αὐτοῖς, ἢ αὐτά· *Ex his quæ dicta sunt colligitur naturam primam et proprie acceptam, esse eorum essentiam quæ in seipsis habent principium motus, prout ipsa sunt.* Cæterum priscis philosophis φύσις; *natura* proprie non dicitur, nisi de iis, quæ materia et forma constant, vel etiam de ipsamet forma. Quamobrem Theologus, orat. 45, negat naturæ nomen Deo convenire.

(21) Ὅστε τὸ μὲν μερικώτερον. *Itaque quod particularius est.* Individuum enim philosopho est prima et proprie dicta substantia. Unde Hieronymus, epist. 57: *Tota sæcularium litterarum schola*, inquit, *nihil aliud hypostasim nisi usiam novit.* Et Theodoretus dialog. 1, *Secundum extraneam sapientiam ούσταν et ὑπόστασις non discrepant.* Ἡ τε γὰρ ούσταν τὸ ὄν σημαίνει, καὶ τὸ ὑπερῶς ἢ ὑπόστασις· *Usia enim id quod est significat, et hypostasis, id quod subsistit.* Id nempe Plutarcho, Plotino, Proclo, Porphyrio, et aliis fuisse familiare constat.

(22) Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες· *At sancti Patres*, etc. De vocibus ούστας, φύσεως; et ὑπόστασεως discretio nulla fuit apud Christianos priscis Ecclesie sæculis; atque ούσταν et ὑπόστασις pro eodem habebantur, ut res subsistens substantiave quælibet significaretur. Socrates, lib. v *Hist.*, c. 5, narrat Hosium, cum Alexandriam a Constantino ad com-

descenda dissidia quæ Arius excitarat, missus esset, auctorem fuisse ut ούσταν pro *essentia* vel et ὑπόστασις pro persona sumeretur ad cavendum Sabellii et Pauli Samosatani sensum. Hosii postea sententiam amplexati sunt illi, qui Meletii Antiocheni partes soverunt, propter indigestas Marcelli Ancyranii voces, qui tres Trinitatis personas in unam ούσταν *essentiam* et ὑπόστασιν unam coactare ferebatur. Vocum istarum discrimen Basilii, epist. 319, propugnat auctoritate Nicænzæ synodi, quæ in appendice Symboli anathema dicit illis, qui affirmarent Filium Dei, *vel ex nihilo vel ex ætæras ὑπόστασεως, ἢ ούστας, ex alia hypostasi aut essentia esse.* Frustraneas siquidem ambas has voces fore, ni diversas res significarent. Τίς χρεια τῶν ἐκατέρων, inquit? Athanasius vero, qui concilio interfuerat, nihilo æcius hypostasim et ούσταν, *essentiam, substantiamque* idem esse non uno loco declarat: in primis epist. synodica ad African. Ἡ δὲ ὑπόστασις ούσταν ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνονμενον ἔχει, ἢ αὐτὸ τὸ ὄν· *Hypostasis est essentia, nec aliud significat, nisi illud ipsum quod est.* Quod Hieremias *existentiam* nominat, dicens: *Ei non audierunt vocem ὑπάρξεως existentia. Nam ὑπόστασις et ούσταν idem est quod ὑπαρξίς existentia; quippe quæ est et existit.* Ad hæc Sardicensis synodus in qua primas tenuit Hosius, epistola quam Theodoretus recitat lib. 11 *Hist.*, c. 3, sic loquitur: *Quoniam hæreticorum cohors contendit diversas diremptasque Patris et Filii et Spiritus sancti ὑποστάσεις hypostases esse; nos contra hanc edocētis sumus traditionem, multum εἶναι ὑπόστασιν, ἢν αὐτοῖς οἱ αἰρετικοὶ ούσταν προσαγορεύουσι, τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, unam esse,*

μενον, ἤγουν τὸ εἰδικώτατον εἶδος, οὐσίαν, καὶ φύσιν, καὶ μορφήν ἐκάλεσαν· οἷον ἄγγελον, ἄνθρωπον, ἵππον, κύναν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ οὐσία παρὰ τὸ εἶναι λέγεται, καὶ ἡ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι· τὸ δὲ εἶναι καὶ πεφυκέναι ταυτόν ἐστι· καὶ ἡ μορφή καὶ τὸ εἶδος τὸ αὐτὸ σημαίνει τῇ φύσει. Τὸ δὲ μερικόν, ἐκάλεσαν ἄτομον, καὶ πρόσωπον, καὶ ὑπόστασιν, οἷον Πέτρον, Παῦλον. Ἡ δὲ ὑπόστασις (25) θέλει ἔχειν οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων, καὶ

A 37 missas facientes, id quod commune est, ac de multis dicitur; id est specialissimam speciem, substantiam, et naturam, ac formam appellarunt, ut angelum, equum, canem, et similia. Enimvero οὐσία, ab eo quod sit dicitur; et natura, ab eo quod aptum natum sit. Esse porro et natum esse, idem sunt. Atque etiam forma et species eandem ac natura habent significationem. Quod autem particulare est, individuum, et personam, et hypo-

NOTÆ.

Patris et Filii et Spiritus sancti hypostasim, quam ipsi hæretici usiam, id est substantiam, vocant. Quod si quærant quæna n si hypostasis Filii, hanc ipsam esse confitemur, quam solum Patris esse omnes norunt; hoc est essentiam, substantiamve personis tribus communem, ut edisserunt in orationis serie (a). Paulinus Antiochenus cum suis eundem sensum mordicus tenebat, quibus favebant Occidentales, quos Basilium loco citato, et Nazianzenus, orat. 21, aiunt propter Latinæ linguæ penuriam ὑποστάσεως nomen non nisi substantiæ vocabulo efferre valuisse, nec proinde hypostasim ab usia secernere. Quamobrem non tres hypostases, sed tres personas subsistentes pronuntiabant, more antiquo, quem Hippolytus Portuensis adversus Noeti hæresim expressit. Duos quidem (deos) non dicam, sed unum, inquit: Personas vero duas. Pater quidem unus, Filius unus, personæ duæ, tertia autem Spiritus sanctus. Cum vero Meletianis objicerent, positus in deitatis una natura tribus hypostasisibus, continuo tres deos fore, illi reponebant nullam inter hypostases divisionem sectionemve intercedere, adeoque unam esse substantiam, Deum unum. Athanasius in synodo Alexandr. utrorumque sincera fide perspecta, de verbis, non de rebus, eos litigare agnovit, et, ut ait Theologus, orat. 24, τὰ ὀνόματα συγχωρήσας nomina utriusque usi permissio, rebus eos constrinxit. Quasi vero, inquit in alio loco, circa voces, non circa res, religio nostra vertitur. Tandem usus in Oriente invaluit, ut οὐσία εἰφύσις, pro essentia et natura communi sumerentur, ὑπόστασις vero, et πρόσωπον pro persona et individuo, veluti Basilium epistola 43, ad Gregorium fratrem præscripserat. Huic consuetudini Cyrillus deum Alexandr. suffragatus est in Dialogis contra Arianos (pag. 408 et 409), cum antehac in libris contra Nestorium φύσιν et ὑπόστασιν pro eodem accepisset, non quidem pro essentia vel substantia, sed pro ipsa re, quæcunque tandem illa esset. Sub ista notione aliquando affirmavit in Commonit. ad Eulogium unam esse Christi naturam, ἀλλ' εἰς λογικὸν γένος, μία φύσις αὐτοῦ. Epist. 1, ad Success. et in Schol. de Incarn. inconfusas definit mansisse ὑποστάσεις, ἤγουν φύσεις, hypostases seu naturas: in defens. anath. 1 cont. Theod. factam esse unionem πραγμάτων, ἤγουν ὑποστάσεων, rerum sive hypostasium; adeoque hanc φύσιν ἡ naturalem esse, ποσέστι τὴν ἀληθῆ, i. e. veram, necnon καὶ ὑπόστασιν secundum hypostasim, id est κατ' ἀλήθειαν, secundum rei veritatem. Quinimo de ipsamet Verbi persona ait in defens. 2, anath. cont. Theod. ἡ τοῦ λόγου φύσις, ἤγουν ὑπόστασις, ὅ ἐστιν αὐτὸς ὁ λόγος, ipsa Verbi natura sive hypostasis, hoc est ipsummet Verbum. Atqui Cyrillo, non Athanasio modo, verum et Alexander itidem Alexandrinus præverat in epistola ad Alexandr. Byzantinum, quam refert Theodoretus, lib. 1 Hist. c. 4, ubi ex his Domini verbis, Ego et Pater unum sumus, demonstrari ait non unam esse Patris et Filii naturam, sed hypo-

stasi, seu reapse, duas: οὐδὲ τὰ; τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων. Consimiliter filiationem appellat ἰδιώμα φύσεως, proprietatem naturæ, et Filium ipsum μονογενῆ φύσιν, naturam unigenitam. Genuinam Cyrilli mentem acute assecutus est Anastasius Synaita in Ὁδηγῷ, cap. 2 et 8, ac forsitan melius, quam Acacius Melitiniensis in Armenia, qui cum probe nosset, quid natura, quid hypostasis apud suos Orientales significarent, nihilominus epistola ad Cyrillum cogendos esse omnes aiebat, anathematizare eos qui dicunt duas naturas post unionem, proprie unamquamque operantem; qui duos Filios dicere recusantes, duas naturas dicere non abnerent. Hæc scribebat dudum post initam pacem Cyrillum inter et Joannem Antiochenum. Quocirca mendacii accusandi non sunt Orientales episcopi, qui in epistola quadam ad alios præules testantur, se convicisse et Acacium, qui inter gesta deitatem confessus est esse passibilem. Quinimo Alexander Hierapolitanus epistola ad Acacium Berthæensem narrat eum juxta Cyrilli capitula sic mentem suam in scripto deposuisse: *Mentitus est divinam Scripturam Nestorius tanquam nativitatem, mortemque, non divinitatis, sed humanitatis esse doceat.* Hæc litteræ habentur in collectione P. Lupi. Neque vero hic solus Cyrilli sensum non intellexisse reperitur; sed et Liberatus Breviarium c. 8, scribit, quosdam de palatio culpasse Cyrillum, cur tandem susceperit ab Orientalibus episcopis duarum confessionem naturarum. Quamobrem Eutyches nihil horum errori addiderit, nisi Christum non esse consubstantialem nobis secundum humanitatem. Ut vero Cyrillus singulari illo sensu, quem retulimus, naturæ vocabulum usurparet, in causa suere lucubrationse alicujus, Gregorio Thaumaturgo, Athanasio, Julio et Felici Romanis pontificibus falso ascriptæ, in quibus Christo, ut una persona, sic una natura tribuebatur. Nesciebat enim hos libros Apollinarii esse, ut postea evictum fuit.

D (23) Ἡ δὲ ὑπόστασις. Porro hypostasis essentiam cum accidentibus exigit. Accidentia hæc Noster alibi nuncupat ὑποστατικὰς διαφορὰς, ποιότητας, personales differentias, qualitates, necnon χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα, characteristicas proprietates, quibus substantia velut sigilletur: idque muneris concedit accidentibus quæ inseparabilia dicuntur. Unus tamen Theodorus Abucaras communi huic philosophantium doctrinæ refragari opusculo non edito, quod Combefisius descripsit ex codice Tilliano, quodque hic, quia brevissimum est, recitabo: περὶ τῆς ἰδιαιτάτα διαφορᾶς. De differentia propriissima. Ἡ ἰδιαιτάτα διαφορὰ διχῶς λέγεται, ἡ τε εἰδοποιὸς διαφορὰ, οἷον τὸ λογικόν, τὸ θνητόν· καὶ ἡ ἀτομοποιὸς. Πᾶσα γὰρ ἰδιαιτάτη καὶ κυριωτάτη διαφορὰ ὑποστατικὴ ἐστὶν ὡς τινὸς λέγεται διαφορὰ. Εἰ μὲν οὖν ὑφίστατ' τὸ εἶδος, λέγεται εἰδοποιὸς διαφορὰ· εἰ δὲ ὑφίστατ' τὸ ἄτομον, λέγεται ἀτομοποιὸς· οἷον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον. Καὶ γὰρ τούτο ὑποστατικόν ἐστι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς. Ὁμοίως:

(a) Hæc locum vide secundis curis retractatum in Præfatione, num. XX.

atasim nuncuparunt, ut Petrum, Paulum. Porro A hypostasis essentiam cum accidentibus, et ut per se subsistat, exigit; ac etiam ut sensu, id est actu, consideretur existens. Nec vero fieri potest ut duæ hypostases inter se non differant ratione accidentium, numeroque inter se distinguantur. 38 Illud denique sciendum, characteristicas proprietates accidentia esse, quibus tanquam ce

Capita Aristotelis: Si est, quid est; quale quid est; propter quid est.

CAP. XXXI.

De æquivocis.

Quid æquivoca. — Æquivoca sunt, quæ nomine quidem inter se conveniunt; cæterum definitione aut descriptione differunt, ut canis nomen æquivocum est. Nam, et terrestrem, et marinum canem significat. Alteram porro definitionem habet terrestris canis, et alteram marinus: quandoquidem diversa utriusque natura est. Sic autem æquivoca describunt: Æquivoca sunt, quorum nomen duntaxat commune est, ratio autem substantiæ quæ nomine significatur, diversa est. Illic autem rationis nomine definitio intelligitur ac descriptio. Illis autem verbis secundum nomen, hoc indicatur, aliam esse definitionem ipsius nominis, cujus ratione æquivoca sunt v. gr. terrestris et marinus canis, ut canis nomine significantur, æquivoca sunt, si quis enim terrestris canis et marini, quatenus uterque ipsorum canis vocatur, definitionem asserre velit, alteram terrestri, alteram marino cani definitionem tribuet. Fieri autem potest ut et definitione et nomine inter se convenient; ambo enim animalia vocantur, et animalis definitionem recipiunt. Verum hujus nominis animalis ratione æquivoci non sunt, sed potius univoci. Porro in æquivocis tria investiganda sunt, nempe an sint æquivoca, tum de quot rebus dicantur, ac postremo de quo significato quæsitum sit.

Κεφάλαια τοῦ Ἀριστοτέλους· Εἰ ἔστι οὐσίον τι ἔστιν· διὰ τί ἔστιν ΚΕΦΑΛ. ΛΑ΄.

Περὶ ὁμωνύμων.

Ὁμώνυμα μὲν εἰσι τὰ τῷ ὀνόματι κατῷ δὲ ὀρισμῷ, ἢ τῇ ὑπογραφῇ διαφέροντα κύνων, ὄνομα ὁμώνυμόν ἐστι· δηλοῖ γὰρ τσαῖον, καὶ τὸν θαλάττιον κύνα. Ἔτερον ἔχει ὁ χερσαῖος, καὶ ἕτερον ὁ θαλάσσιος καὶ ἕτερα φύσις καὶ ἕτερα. Ὑπογράφω ὁμώνυμα οὕτως· Ὁμώνυμά εἰσιν, ὧν ἓν κοινὸν, ὃ δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας λόγον ἐνταῦθα τὸν ὀρισμὸν εἶπε, καὶ τῇ φήν· κατὰ τοῦνομα δὲ εἶπε, δηλῶν ἕτερον ὀρισμὸν αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, καθ' ὃ γίνεσθαι. Οὓν, ὁ χερσαῖος καὶ θαλάσσιος καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κυνός, εἰσὶν ὁμώνυμα. Εἰ γὰρ τις τὸν ὀρισμὸν τοῦ χερσαίου κυνός ἀποδοῦ τοῦ θαλάσσιου, καθ' ὃ κύων καλεῖται αὐτῶν, ἄλλον ὀρισμὸν ἀποδώσει τῷ χερσαίῳ θαλάσσιῳ ἕτερον. Ἐνδέχεται δὲ αὐτοῦ κατῷ ὀρισμῷ πάλιν, καὶ τῷ ὀνόματι. Ζῶα γὰρ ἀμφότερα, καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ ζῴου δέχονται οὐκ εἰσὶ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ ζῴου ὁμώνυμα ἄλλων συνωνυμοί. Ἐπὶ δὲ τῶν ὁμωνύμων ζητεῖν· εἰ ἔστι τῶν ὁμωνύμων, καὶ κτισματομένων φέρεται, καὶ περὶ τοῦ οἴου ἢ ἐρώτησις γέγονεν.

VARIÆ LECTIONES.

κ Hæc ad modum tituli leguntur in Reg. 2930, et in cod. S. Hil. et in nostro altero.

NOTÆ.

καὶ τὸ γεννητὸν ὑποστατικὸν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ ἐκπορευτὸν ὑποστατικὸν τοῦ Πνεύματος. Ἐπὶ δὲ ἡμῶν τὸ ἔχασαν τὴν δὲ ψυχὴν, τοῦτό ἐστι τὸ συστατικόν· τὸ δὲ γρυπὸν, ἢ ξανθόν, ἢ ὅσα ἀχώριστα συμβεβηκότα, ταῦτα οὐκ εἰσὶ ὑποστατικὰ κυρίως, ἀλλὰ καταχρηστικῶς. Περιαιρουμένων γὰρ τούτων ἀπάντων τῇ ἐπινοίᾳ, μένει ἡ ὑπόστασις. Ἄλλ' οὐκ ἔδει μένειν τὴν ὑπόστασιν, τούτων περιαιρουμένων, εἰ ἦσαν ὑποστατικὰ, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν ὑπόστασιν ἀνευ τούτων εἶναι· τῷ αὐτῷ λόγῳ ἔσσονται καὶ χωριστὰ συμβεβηκότα ὑποστατικὰ, ὅπερ ἀδύνατον. Οὐ γὰρ δύναται ἡ ὑπόστασις εἶναι ἀνευ κινήσεως, ἢ ἡρεμίας, ἢ ἀνευ τοῦ καθέζεσθαι, ἢ ἵστασθαι, ἢ τοῦ κείσθαι πως. Ἄλλ' οὔτε ἡ κίνησις, οὔτε ἡ ἡρεμία, οὔτε ἡ θέσις, οὔτε οὐδόλως τῶν χωριστῶν συμβεβηκότων ἐστὶν ὑποστατικόν. Ὡστε διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα εἰσὶν ὑποστατικὰ· Propriissima differentia dupliciter dicitur, nimirum quæ speciem constituit, puta rationale, mortale, et quæ individuum. Omnis enim propriissima et specialissima differentia illud constituit cujus differentia dicitur. Ac si speciem constituit, differentia specificans vocatur; sin autem

individuum, individuum faciens: cujus nascibilitas in Patre. Hac enim Patris pertinetur; genitum esse in Filio, Filii quoque constituit; demum processio, personæ sancti. Porro in nobis certam hanc animi id personam facit: esse autem aduncum capillitio, et similia accidentia inseparabilissimè personam proprie non consistunt. Nam quamlibet per cogitationem præscindantur, remanet tamen hypostasis alioqui iisdem abstractis nulla superstes foret: quia sine illis quibus constituitur, non potest. Quinimo ob eandem rationem rium foret, accidentia inseparabilia ad constitutionem pertinere, quod impossibile hypostasis sine separabilibus differentiis reputa Petrus sine motu vel quiete, vel quiete, aut quovis modo jaceat. Neque vero sive quies, sive situs, sive quodlibet aliud separabile constituit hypostasim. Nec igitur abilia accidentia constituere illam possunt.

((24) Ὁμοίτης, εἰ καὶ δοκεῖ τοῖς παλαιοῖς τετρα-
χῶς γίνεσθαι κατὰ τὴν ποιότητα μόνην, ἀλλὰ τοῖς
πρωτέροις ἔδοξεν, πρῶτον μὲν, ὡς ἐν κεφαλαίῳ καὶ
κατὰ οὐσίαν γίνεσθαι, καὶ κατὰ ποιότητα· κατ' οὐ-
σίαν μὲν, ὡς περ τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους ἀγγέλοις
λέγομεν, ἀντὶ τοῦ Ἰησοῦς, καὶ τοὶ ταῖς ποιότησιν
ἀλλήλων πάμπαν διαφέροντας, καὶ ἵππους ὁμοίως,
καὶ κύκνους, καὶ τὰ λοιπὰ. Ἐπεὶ δὲ ἡ ὁμοίτης αὕτη
ἐστὶ μὲν ἀπαράλλακτος ἐμφαίνεται, ποτὲ δὲ κατὰ τι
περηλλαγμένη· ὑποστέλλοντες οἱ αἰρετικοὶ τὸν Ὑδὸν,
ὁμοιον αὐτὸν ἔλεγον τοῦ Πατρὸς, διὰ μεσότητος τοῦ
σημανομένου, πρὸς τὸ χεῖρον συναρπάζοντες τοὺς
ἀφαιεστέρους. Διὸ καὶ ὁ μέγας Βασιλείος, « Εἰ προσ-
τίθεται, φησὶ, καὶ τὸ ἀπαράλλακτως, καὶ γὰρ δέχο-
μαι. » Ἀλλ' οὕτω μὲν κατ' οὐσίαν· κατὰ δὲ ποιό-
τητα, οὐχὶ τήνδε, ἢ τήνδε, ἀλλὰ πᾶσαν, ἕχουσαν σχῆμα,
καὶ μορφὴν, χρῶμα, τέχνην, ἀρετὴν, καὶ ἕφ' ὅσα δια-
τείνει τὸ τῆς ποιότητος.

Secundum qualitatem autem, non ad hanc, aut illam qualitatis speciem determinatur, sed in omnibus locum habet, puta figura, forma, colore, arte, virtute, et aliis, ad quæ genus qualitatis sese extendit. Ipsa autem qualitas quadrifariam dividitur. Aut enim in una specie, unaque qualitate simul conveniunt: sic illos qui ejusdem sunt speciei, sui invicem similes dicimus, puta Æthiopes propter nigredinem, cygnos ob albedinem; adeo videlicet ut duplici ratione conveniant, secundum substantiam et secundum apparentiam, sive colorem: aut etiam quatenus, tametsi specie differant, una tamen ipsis inest qualitas: ut piper album v. gr. et nigrum penes qualitatem similia sunt: aut dum unica quidem species est, diversæ vero qualitates, sic palumbus columbæ similis est secundum album,

VARIE LECTIONES.

¹ Lego ὁμοίτης, similitudo.

NOTE.

(24) Quæ uncinis clausa sunt, reperi in cod. nostro, suntque instar appendicis aut supplementi ad ea quæ hic passim tractantur. Omnino quippe de ὁμοιοῦσι dicendum erat. Docet hujus additamenti vel scholii scriptor (sive Damascenus sit, sive alius quispiam) similitudinem in qualitate fundari, et juxta quatuor duntaxat qualitatis species aliquid proprie dici simile alteri. Id quod adversus Arianos et Semiarianos Athanasius in fine lib. *De syn.*, Nazianzenus aliique adnotarunt; adeoque minus proprie similitudinem dici inter ea quæ ejusdem naturæ sunt et essentialiæ. In primis Basilium citat ex epist. ni fallor 41, Gregorius Nysæus, orat. 2 cont. Eunom., similitudinem perinde peti docet: 1° a variis qualitatis speciebus; 2° a proportione, velut homo dicitur ad similitudinem Dei creatus; 3° ab eadem natura, ut Seth ad similitudinem Adami genitum nariat Scriptura. Hoc quoque postremo sensu Verbum esse Patri similem concedit. Hilarius quoque lib. *De syn.*, lxxxii, Trinitatem societatemve personarum colligit ex perfecta similitudine secundum naturam: quam similitudinem hand satis esse ferri putat voce ὁμοιοῦσι consubstantialis. Homousion nescio, inquit, nisi ab similit essentiali confessione. Vicissim vero: Testor Deum cæli atque terræ, me cum neutrum, audissem, semper utrumque sensisse, quod per homousion homousion oportet intelligi, id est nihil simile secundum essentialium esse posse, nisi quod esset in eadem natura. Nimirum Basilium, Nyssæus et Hilarius,

De similitudine. — Quantumvis similitudo penes qualitatem solam ex quadruplici capite oriri veteribus visa sit, nihilominus tum secundum substantiam, tum secundum qualitatem perinde sumi solet a recentioribus: ac secundum substantiam quidem, ut dum homines angelis similes, hoc est æquales, dicimus, tametsi penes qualitatem inter se omnino diversi sint, equus quoque, ac cygnos, aliaque id genus. Verum quandoquidem ejusmodi similitudo, nullam aliquando disparitatem admittit, quandoque vero nonnullam patitur diversitatem; ut Filium a deitate subducerent hæretici, eundem Patri similem dixerunt, ac per ancipitem vocis hujus sensum in pejora simplices detraxerunt. Quapropter et magnus aiebat Basilium (25): « Si voci, similis, addatur absque ulla prorsus diversitate, ipsam quoque libens suscipio. » Atque hæc est similitudo secundum substantiam.

Ipsa autem qualitas quadrifariam dividitur. Aut enim in una specie, unaque qualitate simul conveniunt: sic illos qui ejusdem sunt speciei, sui invicem similes dicimus, puta Æthiopes propter nigredinem, cygnos ob albedinem; adeo videlicet ut duplici ratione conveniant, secundum substantiam et secundum apparentiam, sive colorem: aut etiam quatenus, tametsi specie differant, una tamen ipsis inest qualitas: ut piper album v. gr. et nigrum penes qualitatem similia sunt: aut dum unica quidem species est, diversæ vero qualitates, sic palumbus columbæ similis est secundum album,

Meletio Antiocheno, Eusebio Samosatensi et aliis favebant, qui ommissa voce ὁμοιοῦσι, verbum ὁμοιοῦσι simile secundum substantiam Patri professi erant in synodo Seleuciensi, ac postmodum vocem utramque admiserunt. Qua de re inter Athanasii opera exstat opusculum, ejus hic titulus est. *Adversus hypocrisim Meletii et Eusebii Samosatensis* quodque ab aliquo Paulini partium studioso scriptum esse nullatenus dubito. Doctissimus Cotelerius, t. II *Monument. Eccl. Græc.*, epistolam edidit Basilii ad Apollinarium, qua ipsum, dum junior esset, rogat quis tandem esset dictionis ὁμοιοῦσι genuinus sensus: sibi namque convenientius videri ut vox τοῦ ἀπαράλλακτως ὁμοιοῦσι, similis citra discrimen ullum substituatur. Hæc Basilium ad Apollinarium, qui hæresim suam nondum excuderat, scripsit, cum ipse Meletium sequeretur, qui Nicænam fidem hæcenus ex toto professus non erat. Non me fugit epistolam hanc a Cotelerio adjudicatam esse Basilio, ut a quopiam illius ævi in gratiam Apollinarii conflictata sit; quam tamen conjectationem æquam non esse reperiet, quisquis Basilii epistolas 59, 79, 82, 293, 345, 382, ex quibus hoc vir doctus aliique evincere conantur, ea qua par est attentione legerit. Non enim in illis litteris sanctus doctor negat epistolam hanc scripsisse ad Apollinarium, sed alteram qua illi, cum Sabellio pene convenienti, favisse visus fuerat.

(25) Basil., epist. 41, *Ad Maxim*

purpureum, nigrumque colorem, et alia, in quibus forte conveniunt. Quartum simile est, species quæ reperitur in imagine et exemplari, quale intercedit inter hominem pictum et vivum; qua ratione Deo similes dicimur; etsi rem diligentius investiganti immensa protinus apparet diversitas. Illa enim nomen duntaxat, solamque figuram participant; at homo reapse Dei particeps est, ejus, inquam, bonitatis, sapientiæ ac virtutis, quamvis non eadem ratione. Deus quippe hæc suapte natura habet, nos vero Dei concessione; quin et alius alio, et alio modo: adeo ut non immensa solum Deum inter et homines interest disparitas; verum et inter homines ipsos, secundum proportionem. Similitudo itaque valde ad ea accedit, quæ ab uno, vel propter ordinem ad unum denominata sunt.

CAP. XXXII.

De univocis.

Quid univoca. — Univoca sunt, quæ et nomine et ejusdem nominis definitione aut descriptione inter se conveniunt: velut, animal et hominem et equum significat, et juxta hoc nomen animalis scilicet, univoca sunt. Uterque enim horum et nomen et definitionem animalis suscipit. Sic autem univoca describuntur: univoca sunt, quorum nomen commune est, et per nomen significata ratio substantiæ eadem est.

40 CAP. XXXIII.

De polyonymis.

Polyonyma sunt, quæ definitione quidem inter se conveniunt, nomine autem differunt; hoc est, quando res eadem diversis nominibus appellatur, ut gladius, ensis, mucro. Hæc enim omnia nomina unam et eandem definitionem suscipiunt; nempe ferrum anceps, id est utraque parte acutum. Sic autem polyonyma describuntur: polyonyma sunt multa nomina, quæ de re eadem dicuntur.

CAP. XXXIV.

De alteris et heteronymis.

Quæ autem utroque modo, hoc est, nomine et definitione inter se discrepant; aut unum subjectum habent; et tum heteronyma dicuntur, ut ascensus et descensus (hæc enim subjectum unum, scilicet scalam nimirum, habent), aut non habent idem subjectum; et tum altera dicuntur, ut substantia et accidens. Nam hæc et nomen alterum, et alteram descriptionem habent. Utrorumque autem, hoc est, et heteronymorum et alterorum, hæc est descriptio: quorum nomen, et definitio diversa sunt.

Α Διάφορος δὲ ἡ τούτων ποιότης. Τέταρτον ὁμοίωμα τὸ εἶδος, τὸ ἐπὶ εἰκόνας καὶ τοῦ παραδείγματος· ὡσεὶ ἐπὶ τοῦ γεγραμμένου ζώου καὶ ζώντος. Καθ' ὃ λέγουσι καὶ ἡμᾶς ὁμοίους τῷ Θεῷ. Ἄλλ' ὡς ἔστιν εἶρεῖν τῷ ἀκριβῶς σκοποῦντι, πάμπλου διαφέρει. Τὸ μὲν γὰρ οὐδενὸς ἑτέρου μετέχουσι, πλὴν τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ σχήματος· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τὸ πρᾶγμα αὐτοῦ κοινῶναι τῷ Θεῷ· τῆς ἀγαθότητος φημι, καὶ σοφίας, ἢ καὶ δυνάμεως, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ταῦτα, ἡμεῖς δὲ κατὰ θέσιν, καὶ ἄλλος ἄλλως. Ὅστε οὐ πρὸς τὸν Θεὸν μόνον ἔκπερος ἢ διαφορά, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴν ἀναλογίαν. Ἔστιν οὖν ἡ ὁμοιότης, ὡς ἐν τοῖς ἐπ' ἐνός, καὶ πρὸς ἐν.]

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ.

Περὶ συνωνύμων.

Συνώνυμα δὲ εἰσιν, ὅσα καὶ τῷ ὀνόματι, καὶ τῷ ὀρισμῷ, ἢ τῇ ὑπογραφῇ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, κοινωοῦσιν· οἷον, τὸ ζῶον θηλοὶ καὶ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν ἵππον. Καὶ κατὰ τὸ ὄνομα τοῦτο, ἦγουν τοῦ ζώου, συνώνυμά = εἰσιν. Ἐκαστος γὰρ αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομα, καὶ τὸν ὀρισμὸν τοῦ ζώου δέχεται. Ἰππογράφοι δὲ τὰ συνώνυμα οὕτως· συνώνυμά εἰσιν, ἐν τῷ τε ὀνόματι κοινῶν, καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ.

Περὶ πολυωνύμων.

Πολυώνυμα δὲ εἰσιν, ὅσα τῷ μὲν ὀρισμῷ κοινωοῦσιν, τῷ δὲ ὀνόματι διαφέρουσιν· ἦγουν, ὅσα ἐπὶ αὐτῷ πρᾶγμα πολλοῖς καλεῖται ὀνόμασιν· οἷον, φάσανον, ἄορ, σπῆθη, μάχαιρα, ξίφος. Πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ὀνόματα ἓνα ὄρον ἐπιδέχονται· ἦγουν σιδηρὸς ἀμφήκης, τουτέστιν σιδηρὸς ἀμφοτέρωθεν ἠκονημένος. Ἰππογράφοι δὲ τὰ πολυώνυμα οὕτως· πλείστα ὀνόματα καθ' ἐνός πρᾶγματος· λεγόμενα.

ΚΕΦΑΛ. ΑΔ.

Περὶ ἑτέρων καὶ ἑτερονύμων.

Τὰ δὲ κατ' ἄμφω, ἦγουν τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ὀρισμῷ διαφέροντα, ἢ ἐν ἑ ὑποκείμενον ἔχουσι, καὶ λέγονται ἑτερόνομα, ὡς ἀνάβασις καὶ κατάβασις· ἔχουσι γὰρ ἐν ὑποκείμενον, τὴν κλίμακα· ἢ ὡς ἔχουσιν ἐν ὑποκείμενον, καὶ λέγονται ἕτερα, ὡς οὐσία καὶ συμβεβηχός. Ταῦτα γὰρ καὶ ἕτερον ὄνομα ἔχουσι, καὶ ἕτερον ὑπογραφὴν· καὶ οὐδὲ ἔχουσιν ἐν ὑποκείμενον. Τούτων δὲ ἀμφοτέρων, τῶν τε ἑτερονύμων, καὶ τῶν ἑτέρων, ὑπογραφὴ αὕτη· ὧν τὸ ὄνομα καὶ ὄρος ἕτερος.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Ita mss. omnes præter cod. S. Hil.; ita veteres translationes, *univoca sunt*. Edita συνωνύμοι. ἢ In marg. cod. 2928 legitur, μάλλον οὕτως· ἐν πρόσωπον πολλοῖς ὀνόμασι ὑποκείμενον. Imo potius sic: *una persona nullis nominibus designata*. Aptius scripsisset, ἐν πρᾶγμα, res una. ὁ Nonnulli codd. καθ' ἐνός κυρίου πρᾶγματος. ἢ In novem mss. Reg., in Colb. et in nostris, τὰ δὲ κατ' ἄμφω διαφέροντα, ἢ ἐν. Sic veteres interpretes, *Quæ autem secundum ambo differunt, vel unum, etc.*

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'

A

CAP. XXXV.

Περὶ παρωνύμων.

Ἕτινα μέσα εἰ τῶν ὀμωνύμων καὶ συνωνύμων ἴντα καὶ διαφέροντα τῷ τε ὀνόματι, καὶ τῷ πνε λέγονται παρόνυμα· ὡς ἀπὸ τῆς γραμμῆς γραμματικός. Κοινωνοῦσι γὰρ τῷ ὀνόματι· οὐδὲ κατὰ λῆξιν τοῦ ὀνόματος, ἧγουν τὴν ἑν συλλαβὴν· καὶ πάλιν τῷ ὄρω κοινωνοῦσί· ἡφέρουσι· ὅτι ἡ μὲν γραμματικὴ γινώσκεις ὁ δὲ γραμματικός, οὐσία ἐν ᾗ ἡ γινώσκεις. μα δὲ εἰσιν, ὅσα ἀπὸ τινος διαφέροντα τῆς ἧγουν τῆ ὀνόματος, τὴν προσηγορίαν

εἰ γινώσκεις, ὡς ἡ γραμματικὴ, καὶ ἡ μουσική· καὶ ἡ δικαιοσύνη οὐκ εἰσὶ παρόνυμα, ἀλλ' ὁ ἷ, καὶ ὁ γραμματικός, καὶ ὁ δίκαιος. Ὁ ἱματικός ἐκ τῆς γραμματικῆς παρωνο· καὶ ὁ μουσικός ἐκ τῆς μουσικῆς, καὶ ὁ δικ· τῆς δικαιοσύνης.

εἰ γινώσκεις, ὅτι τὰ παρόνυμα περιέχουσι τὰ παρωνομάθησαν· ὡς ὁ γραμματικός, τὴν τικήν, καὶ ὁ δίκαιος τὴν δικαιοσύνην. Τὰ δὲ οὐδαμῶς. Οὐ γὰρ περιέχει τὸ λατρικὸν ἐρ· τὴν λατρικήν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τῶν δέκα γενικωτάτων γενῶν.

εἰρημένων τὰ μὲν ἀπλῶς καὶ ἀνευ συμπλο· πται, ὡς οὐσία, συμθετικός, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ συμπλοκής, ὡς ἵππος τρέχει, Σωκράτης κ. Τῶν δὲ ἀπλῶς λεγομένων, καὶ ἀνευ συμ· τὸ μὲν οὐσίαν σημαίνει, ὅσον ἄνθρωπος, ἱπ· δὲ πόσον, ὅσον, δύο, τρία, δέπηχυ, τρίπηχυ. ρὸς τί, ὡς πατήρ, υἱός. Τὸ δὲ πόσον, ὡς λευ· εν. Τὸ δὲ ποῦ, ὡς ἐν ναῶ, ἐν ἀγορᾷ. Τὸ δὲ ; πέρσει, χθές, σήμερον. Τὸ δὲ καίθαι, ὡς θαι, καθῆσθαι. Τὸ δὲ ἔχειν, ὡς τὸ ἐνεδύσθαι, ἐδέσθαι. Τὸ δὲ ποιεῖν, ὡς τὸ καλεῖν, τέμνειν. ἀσχειν, ὡς τὸ καλεσθαι, τέμνεσθαι. Αὗται λέγονται κατηγοριαί, ὡς ἐκ τοῦ λέγεσθαι κεν. Τὸ γὰρ ἀγορεύειν, λέγειν ἐστί.

εἰ γινώσκεις, ὅτι ἕκαστον τούτων τῶν δέκα ὄων, γενικωτάτων γένος ἐστὶ· τούτων οὖν εἰκατοριῶν, τῶν καὶ γενικωτάτων γενῶν, ἡ οὐσία ἐστίν· αἱ δὲ ἑνέα, συμθετικά. Εἰσὶ δὲ ὄουσία, β' ποσόν, γ' πρὸς τί, δ' ποῖον, ε' πότε, ζ' καίθαι, η' ἔχειν, θ' ποιεῖν, ι' πάσχειν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

ιστηνῶν καὶ ὁμοειδῶν ἕτερογενῶν τε ἕτεροειδῶν, καὶ ἀριθμῶ διαφερόντων.

πῆ εἰσιν ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν

VARIÆ LECTIONES.

in et ms. nonnulli μέσον. * Nulla hic mentio *musicæ* in ms. quibusdam; in aliis nulla *justi*· utramque contextus series exigit. * Colb. cod S Hil. et Reg. unus ἐν ἀγορᾷ; et paulo post S. Hil. et Reg. 2930, σήμερον, ἀδριον.

De denominativis.

Sunt autem nonnulla, quæ inter univoca et æqui· voca medium locum tenent; atque et nomine et definitione partim conveniunt, partim dissident: quæ quidem denominativa dicuntur, ut a grammatica grammaticus. Nomine quippe conveniunt: verum nominis terminatione, hoc est extrema syllaba differunt. Ac rursus definitione conveniunt ac discrepant; quoniam grammatica scientia est: grammaticus autem, substantia in qua est scientia. Denominativa autem sunt, quæ ab aliquo, dissidentia casu, hoc est nominis inflexione, appellationem habent.

Sciendum autem quod nec grammatica, nec musica, nec justitia, denominativa sunt: sed grammaticus, musicus et justus. Nam grammaticus a grammatica denominatur, et musicus a musica, et justus a justitia.

Illud item nosse oportet, quod denominativa, ea a quibus denominata sunt, complectantur, ut grammaticus grammaticam, justus justitiam. Quæ autem ab uno dicuntur, nequaquam. Neque enim medicum instrumentum medicinam continet.

CAP. XXXVI.

De decem generibus generalissimis.

Ea quæ dicuntur, partim simpliciter et absque complexione dicuntur, ut substantia, et accidens, et similia: partim cum complexione, ut equus currit, Socrates philosophatur. Eorum autem quæ simpliciter et sine complexione dicuntur: 1° aliud substantiam significat, ut homo, equus; 2° aliud quantitatem, ut duo, tria, tricubitum, quadricubitum; 3° aliud ad aliquid, ut pater, filius; 4° aliud quale, ut album, nigrum; 5° aliud ubi, ut in templo, in foro; 6° aliud quando, ut anno superiori, heri, hodie, cras; 7° aliud situm esse, ut stare, sedere; 8° aliud habere, ut indutum esse, calceatum esse; 9° aliud agere, ut urere, secare; 10° aliud pati, ut uri, secari. Hæc decem prædicamenta dicuntur, quia de quibusdam prædicantur. Nam dicere et prædicare idem sunt.

Sciendum est autem unumquodque horum generum genus esse generalissimum. Horum porro decem prædicamentorum unum duntaxat substantia est; reliqua novem, accidentia. Sunt autem hæc substantia, quantitas, ad aliquid, qualitas, quando, ubi, situm esse, habere, agere, pati.

CAP. XXXVII.

De homogeneis, et homioideis; deque heterogeneis et heteroideis, ac numero differentibus.

Homogœna sunt quæ sub eodem prædicamento

collocantur (ut homo et equus). Heterogenea contra, quæ sub alio atque alio genere sunt (puta, animal et scientia) : hæc enim genere differunt. Rursum homioidea sunt, quæ sub eadem specie censentur, ac substantiæ ratione inter se conveniunt, ut Petrus et Paulus : heteroidea contra, quæ ab invicem specie differunt ; hoc est, quæ substantiæ ratione inter se discrepant ; ut homo, equus. Numero autem differunt, quæ accidentium congerie distinctam ac secretam hypostasis suæ proprietatem habent, suntque nacta peculiarem ac per se existentiam ; hoc est, individua, ut Petrus, Paulus, ac singuli homines.

Regula antepredicamentorum. — Eorum porro quæ prorsus heterogenea sunt, diversæ quoque specie differentiæ sunt, ut animalis et scientiæ. Animal enim sub substantia est, scientia sub qualitate. Atque animalis quidem differentiæ, constituentes nimirum, sunt animatum, sensible ; sin sermo est de dividendis, rationale, irrationale, volucre, terrestre, aquaticum. Scientiæ quidem differentiæ sunt, viventibus et rationalibus inesse, ac præterea mutationem ægre admittente : dividentes autem, grammatica, 42 philosophia. Cujus enim prædicamenti genus est, ejusdem etiam speciei est, atque ipsius speciei differentiæ. At nihil velat mediorum generum ac specierum eadem esse differentias ; tametsi non omnes velut animal, quod inanimatum efficere non potest. Differentias autem eo loci eas demum intelligo, quæ tuunt ejusmodi genera et species.

Etiã accidentia suas habent differentias, etc. — Scire autem oportet, excepta substantia, reliqua novem prædicamenta, etiamsi accidentia sint, habere tamen singula, tam constituentes, quam dividentes differentias, ac unumquodque genus generalissimum esse, pariterque species ac genera subalternatim posita, necnon specialissimas species habere. Etenim ubi genus est, illic species ac dividentes differentias necesse est esse. Nam hæc sunt quæ genera in species dividunt : itemque ubi sunt namque sunt quæ constituunt species.

Unum tribus modis dicitur. — Jam vero unum tribus modis dicitur ; nempe, aut genere, ut hominem et equum, unum ac idem genere dicimus : nam constituuntur sub eodem genere, animali scilicet : aut specie, ut Socratem ac Platonem, qui sub eadem specie sunt, hoc est sub homine, dicimus unum ac idem specie : aut denique numero : ut Socratem unum esse, seorsim a reliquis hominibus sejunctum, dicimus.

Α τάττεται [ἴ ὡς ἀνθρώπος καὶ ἵππος]. Ἐ δὲ εἰσιν, ὅσα ὑπὲρ ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορ [ὡς ζῶον καὶ ἐπιστήμη]. Ταῦτα ἕτερα εἰσὶν ὁμοειδῆ δὲ εἰσιν, ὅσα ὑπὲρ τὸ αὐτὸ εἶ τεται, καὶ κοινωνοῦσι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας τρος, καὶ Παῦλος. Ἐτεροειδῆ εἰσι, τὰ τῷ ε φέροντα ἄλλῃλων ἤγουν ὅσα τῷ λόγῳ εἶ διαφέρουσιν, ὡς ἀνθρώπος, ἵππος. Ἀριθμ φέρουσιν, ὅσα τῇ συμπλοκῇ τῶν συμβεθεῖται ἰδιότητα τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀφορίσας τὴν καθ' αὐτὸ ἐσχέχασιν ὑπαρξιν, ἤγουν εἶ ὡς Πέτρος, καὶ Παῦλος, καὶ ἕκαστος τῶν ἀν

Β Τῶν πάντων ἑτερογενῶν ἕτεραι τῷ εἶδει διαφοραὶ ὅσον, ζῶου καὶ ἐπιστήμης. Τὸ ζῶον ὑπὲρ τὴν οὐσίαν τέλει, ἡ δὲ ἐπιστήμη ποῖον. Τοῦ μὲν οὖν ζῶου διαφοραὶ, συστατ τὸ ἐμψυχον, τὸ αἰσθητικόν, διαιρετικαὶ δὲ, τὸ τὸ ἄλογον, τὸ πτηνόν, τὸ χερσαῖον, τὸ ἐνυδ δὲ ἐπιστήμης συστατικαὶ μὲν, τὸ τοῖς ἐμφί λογικοῖς ἐνυπάρχειν, εἶτι δὲ καὶ τὸ δυσμετ διαιρετικαὶ δὲ, γραμματικῆς, φιλοσοφίας. Ἡ κατηγορίας ὑπάρχει τὸ γένος, ἐκείνης καὶ καὶ αἱ τοῦ εἶδους διαφοραὶ τῶν δὲ ὑπὲρ ἄλλη τε καὶ εἰδῶν οὐδὲν κωλύει τὰς αὐτὰς εἶναι εἰ καὶ μὴ πάσας, ὅσον ἂ, τὸ ζῶον οὐ δύναται ἄζωον. Διαφορὰς δὲ ἐνταῦθα φημι τὰς συ αὐτά.

Γ Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι αἱ ἐννεα κατηγορίαι τὸς τῆς οὐσίας, ἔχουσιν ἐκάστη, εἰ καὶ συμμ εἰσι, συστατικὰς καὶ διαιρετικὰς διαφορ ἐκάστη αὐτῶν γενικώτατον γένος ἐστὶ, καὶ εἶδη, καὶ γένη ὑπάλληλα, καὶ εἰδικώτατα εἰ πως γὰρ ὅτι ἂ ἐνθα γένος, ἐκεῖ εἶδη καὶ διαιρετικαὶ εἰσιν ἄυται γὰρ εἰσιν αἱ διαίρ γένη εἰς εἶδη καὶ ἐνθα εἶδη, εἰσι καὶ συ διαφοραὶ ἄυται γὰρ εἰσιν αἱ συνιστώσαι τὰ species, illic sunt et differentiae constituen

Δ Τὸ ἐν τριγῶν λαμβάνεται ἡ γένει, ὅτι ἀνθρώπον καὶ ἵππον, ἐν τῷ γένει, καὶ ταυ ἐν γὰρ γένος εἰσιν, ὑπὲρ τὸ ζῶον ἡ εἶδος, ὡ την φαμέν, καὶ Πλάτωνα ὑφ' ἐν εἶδος ὄντας, ἀνθρώπον, ἐν εἶναι τῷ εἶδει καὶ ταυτὸν ἡ ὡς Σωκράτην φαμέν ἕνα εἶναι καθ' ἑκαυ λοιπῶν ἀνθρώπων κχωρισμένον.

VARIAE LECTIONES.

† Desunt hæc in editis et mas., supplevit vero Combesius ex verisimili conjectura, ut et illud ex alterum quod postea sequitur. † Movit me, inquit, ad utrumque exemplum inserendum, quos indicet textus illa præcessisse, cui statim subditur, hæc differunt genere : quodque ita doctri postulat. Uti enim nec in sequentibus desunt exempla, ita nec initio capitis defuerint. Sic e inferius exempli causa adductum, ὅσον, τὸ ζῶον οὐ δύναται ποιεῖν τὸ ἄζωον, plerique codices de nec legit vetus int., edita tamen bene representant. † Exemplum porro utrumque aliunde non quam ex auctoris contextu, ut series indicat. † Hæc exempla in multis codicibus absunt. † I in cod. S. Hil. et quibusdam aliis ; et paulo post in multis abest hæc.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

Περὶ τοῦ ἐν τινί.

Το ἐν τινί, ἑνδεκαχῶς [λέγεται *]. α' ὡς γένος ἐν εἴδει, ὡς τὸ ζῶον ἐν τῷ ὀρισμῷ τοῦ ἀνθρώπου· β' ὡς εἶδος ἐν γένει, ὡς ἀνθρώπος ἐν τῇ διαιρέσει τοῦ ζώου· γ' ἐν τόπῳ, ὡς ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ· δ' ἐν χρόνῳ, ὡς Νῶε ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κατακλυσμοῦ· ε' ἐν ἀγγείῳ, ὡς οἶνος ἐν κρατῆρι· ς' ὡς ὅλον ἐν μέρεσιν, ὡς Σωκράτης ἐν τοῖς οικείοις μέλεσι, κεφαλῇ τε καὶ χερσὶ, καὶ ποσί· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τινί, ἀλλ' ἐν τισίν· ζ' ὡς τὸ μέρος ἐν ὅλῳ, ὡς κεφαλὴ, χεὶρ ἐν Σωκράτει· η' ὡς εἶδος ἐν ὄλῳ, ὡς εἶδος τοῦ ἀνδριάντος ἐν τῷ χαλκῷ· θ' ὡς ἐν τῷ ποιητικῷ αἰτίῳ, ὡς τὰ πάντα ἐν τῷ Θεῷ· ι' ὡς ἐν τῷ τακτικῷ αἰτίῳ, ὡς ἡ κλίνη ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀναπαύσει· διὰ τὴν ἀνάπαυσιν γὰρ τῶν ἀνθρώπων γίνε-
ται κλίνη· ια' ὡς ἐν ὑποκειμένῳ, ὡς λευκὸν ἐν σώματι. Ἰστέον δὲ ὅτι μέρη ὅλου λέγονται· ὅλον δὲ μέ-
ρους οὐδαμῶς, ἀλλ' ὅλον ἐν μέρεσι.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Ἐπι περὶ οὐσίας.

Οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον, μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς οὐστασιν· καὶ πάλιν· οὐσία ἐστὶ πᾶν ὅτιπερ αὐθυπόστατόν ἐστι, καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι· ἤγουν τὸ μὴ δι' ἄλλο ὄν, μηδὲ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν, μὴ δεόμενον ἑτέρῳ πρὸς οὐστασιν· ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ ὄν, ἐν ᾧ καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἔχει τὴν ὑπαρξιν· τὸ γὰρ χρῶμα διὰ τὸ σῶμα γέγονεν, ἵνα
χρῶς ἦ αὐτὸ, οὐ τὸ σῶμα διὰ τὸ χρῶμα. Καὶ τὸ
χρῶμα ἐν τῷ σώματι ὑπάρχει, οὐ τὸ σῶμα ἐν τῷ
χρῶματι. Ὅθεν καὶ τὸ χρῶμα τοῦ σώματος λέγεται,
καὶ οὐ τὸ σῶμα τοῦ χρώματος. Πολλάκις τοιγαροῦν
ἀλλασσομένου τοῦ χρώματος, καὶ μεταβαλλομένου, ἡ
οὐσία οὐ μεταβάλλεται, ἤγουν τὸ σῶμα, ἀλλὰ μένει
τὸ αὐτό. Λέγεται δὲ οὐσία παρὰ τὸ εἶναι [ὑ κυρίως·
συμβεβηκὸς δὲ παρὰ τὸ συμβαίνειν, καὶ ποτὲ μὲν
εἶναι, ποτὲ δὲ μὴ εἶναι· ἢ παρὰ τὸ ἐνδέχεσθαι ἐν τῷ
αὐτῷ πράγματι, καὶ εἶναι τὸ αὐτὸ συμβεβηκὸς,
καὶ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἐναντιοῦν αὐτοῦ.]

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ φύσεως.

Φύσις ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἐκάστου τῶν ὄντων κινήσεως
τε καὶ ἡρεμίας· ὄλον, ἢ γῆ κινεῖται μὲν πρὸς τὸ
βλαστάνειν· ἡρεμεῖ δὲ, κατὰ τὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον
μετάβασιν. Οὐ γὰρ κινεῖται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.
Ἡ οὖν ἀρχὴ, καὶ ἡ αἰτία τῆς κινήσεως τε καὶ τῆς
ἡρεμίας αὐτῆς, καδ' ἦν πέφυκεν οὕτω κινεῖσθαι
καὶ ἡρεμεῖν οὐσιωδῶς, ἤγουν φυσικῶς, καὶ οὐ κατὰ
συμβεβηκὸς, φύσις λέγεται, παρὰ τὸ τοιῶσδε πεφυ-

Α

CAP. XXXVII.

De in aliquo.

In aliquo undecim modis dicitur : 1° ut genus in specie; velut animal in hominis definitione ; 2° ut species in genere, velut homo in animalis divisione ; 3° in loco, sicut sacerdos in templo ; 4° in tempore, uti Noe in diluvii tempore ; 5° in vase, quemadmodum vinum in poculo ; 6° ut totum in partibus, veluti Socrates in suis membris, nimirum in capite, in manibus ac pedibus : quanquam hoc non est in aliquo, sed in aliquibus esse ; 7° ut pars in toto, uti caput, manus in Socrate ; 8° ut forma in materia, velut statuæ forma in ære ; 9° ut in causa efficiente, quemadmodum in Deo sunt omnia ; 10° ut in causa finali, velut lectus in hominis requie : siquidem ut homines requiescant, lectus conficitur ; 11° ut in subjecto, sicut candor in corpore. Sciendum porro est, partem totius dici ; at non item totum partium, sed totum in partibus.

CAP. XXXIX.

De substantia iterum.

Substantia est res per se existens, nec ullo alio, ad hoc ut sit, opus habens. Rursus, substantia est quidquid per se subsistit, neque in alio suum esse habet ; id est, quod non est propter aliud, neque in altero suam existentiam habet, nullo alio ut consistat indigens. Quin potius in 43 seipso est ; inque eo accidens suum esse habet. Nam color propter corpus existit, ut ipsum imbuat et afficiat : non autem contra, corpus ob colorem. Estque color in corpore ; non item corpus in colore. Ac proinde dicitur corporis color, non autem corpus coloris. Itaque sæpenumero mutato colore, substantia tamen, hoc est corpus, nequaquam mutatur, sed statum suum retinet. Dicitur autem substantia οὐσία, eo quod ei (proprie) conveniat esse. [Ut econtra accidens dicitur eo quod accidat, ac sit quandoque et quandoque absit : sive quia contigit idem accidens eidem rei et inesse et non inesse ; imo et ejus contrarium.]

CAP. XL.

De natura.

Natura est principium motus et quietis ejus-
que rei : v. gr. terra, movetur, cum germen edit : quiescit autem, quod attinet ad transitum de loco in locum. Neque enim movetur de loco in locum. Quocirca principium et causa hujusce motus et quietis, per quam ita res quælibet substantialiter nata est, sive comparata est a natura, ac non ex accidenti, ut moveatur ac quiescat,

VARIÆ LECTIONES.

* Deest λέγεται in edit. et mss., in solo cod. S. Hil. supra lineam suppletum fuit correctoris manu. Ὡ in cod. S. Hilarii a correctore additum est κυρίως, et in margine quæ sequuntur, velut supplenda, ascripsit ; quæ tamen in nullo codice alio reperi. Horum loco in Colb. et Regiis nonnulli, hæc alia leguntur. Τί μὲν ἐστὶν οὐσία εἴρηται, καὶ τίς διαφορὰ οὐσίας πρὸς τὰ συμβεβηκῶτα, ὡς ἐν αὐτῇ ἐχόντων τῶν συμβεβηκῶτων τὴν ὑπαρξιν. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ διαιρέσεως αὐτῆς, καὶ τί διαφέρει οὐσία τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν· ὅτι δι' αὐτῶν οὐσία εἰδοποιουμένη, τοῖον εἶδος ἀποτελεῖ, καὶ τοιαῦτα γίνεται. Εἴρηται δὲ καὶ τί φύσις καὶ μορφή, καὶ τί ὑπόστασις καὶ πρόσωπον καὶ ἄτομον, κ. τ. ε.

natura nuncupatur; ab eo scilicet quod ita nata sit atque existat. Hæc porro nihil aliud est, quam essentia. Ab essentia namque ejusmodi vim habet, hoc est, motum et quietem; ipsaque ejus motus ac quietis causa est. Porro φύσις, id est natura, παρὰ τὸ πεφυκέναι, a natum esse, dicitur.

CAP. XLI.

De forma.

Forma est essentia a differentiis essentialibus velut informata, ac specificata; quæ quidem significat speciem specialissimam: v. gr. substantia, quæ a corpore animato ac sentiente formata ac specificata, animal absolvit; rursusque rationali ac mortali assumpto, hominis speciem efficit: ac cum sit species specialissima, dicitur forma, velut nempe substantia formata.

Porro sancti Patres, essentiæ, et naturæ, ac formæ nomen tribuunt speciei specialissimæ, idemque essentiam, et naturam, et formam, nempe specialissimam speciem esse, statuunt; atque adeo ejusdem essentiæ, et naturæ, et speciei, et generis, **ΚΑ** et formæ esse dicunt individua, quæ sub eadem specie specialissima constituta sunt:

(26) *Μορφή ἐστίν.* *Forma est essentia, etc.* Sic docuerunt Patres propter illud dictum Apostoli, ad Philipp. II, 6. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, etc., exinanivit semetipsum formam servi accipiens, etc.,* ubi forma pro natura significanda sumitur. Nebulo vero ille qui epistolam, ceu ad Paulum Samosatensem scriptam, Dionysio Alexandrino affinxit, ubique passim nihil adeo inculcat, nisi *Dei forma naturam perfectam αὐτοτελή, per se substantem, et personam significari; servi autem forma et hominis, nudam speciem sine consistentia; quemadmodum sermo, virtus et sapientia hominis consistentiæ sunt expertia: imo σχῆμα duntaxat esse, hoc est exteriorem quamdam figuram ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ μορφή, inquit, ὁ Λόγος αὐτοῦ, καὶ σοφία Υἱὸς Θεοῦ, καὶ Θεὸς αὐτὸς ὡμολόγηται, ὃν θεὸν καὶ μία ὑπόστασις προσώπου. Λόγος ἀνθρώπου, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ μορφή ἀνυπόστατα μέρη τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου θεωρεῖται.* Is nempe Monophysita fuit, non catholicus, qui naturam aliam in Christo non nosset, præter divinam: Ἰησοῦς δὲ φύσις ὁθεν ἀτοπὸν ἐστὶ τὸ λέγειν ἀνθρώπου τὸν Χριστόν· adeoque quamlibet natus, passus, vulneratus, contrectatus legatur, *natura Deum, non natura hominem, ipsum censeret.* Θεὸς γὰρ ὑπὸ ἀποστόλου ψηλαφηθεὶς, οὐ φύσει ἀνθρώπος, ἀλλὰ φύσει Θεός. Plura non addo quæ incorrupticolum auctorem produunt, ut mirari subeat viros doctissimos fraudem non animadvertisse.

(27) *Καὶ ὁμοούσια.* Atque adeo ejusdem essentiæ. Familiare philosophis erat, ea quæ ejusdem naturæ sunt, ὁμοούσια, q. d. *coessentialia seu consubstantialia*, nuncupare. Hoc sensu homo homini ὁμοούσιος, *consubstantialis* est. Alteram ὁμοούσιον *consubstantialis* acceptionem Paulus Samosatensis tulerat in synodo prima, quæ adversus ipsum celebrata est, ut ex Catholicorum doctrina Filius Patri consubstantialis foret, quia uterque ex anteriori quadam substantia enati essent. Ad ejusmodi cavillos declinandos tunc sancitum est, ut vox ὁμοούσιος *consubstantialis* prætermittetur. Verum Athanasius lib. *De decret. syn. Nic.* observat, ut aliquid alteri sit consubstantiale, necessum non esse ut ex tertio quopiam ea ambo proveniant, sed solummodo unum ex alio sit procreatum: atque

κέναι τε καὶ ὑπάρχειν. Αὕτη δὲ οὐδὲν ἑτερόν ἐστίν, εἰ μὴ οὐσία· ἐκ γὰρ τῆς οὐσίας ἔχει τὴν τοιαύτην δύναμιν, ἣγουν τὴν κίνησιν, καὶ ἡρεμίαν. Καὶ ἡ οὐσία ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς κινήσεως αὐτῆς καὶ ἡρεμίας. Λέγεται δὲ φύσις παρὰ τὸ πεφυκέναι.

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ μορφῆς.

Μορφή ἐστίν (26) ἡ ὑπὸ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν, οἰοεὶ μορφωθείσα, καὶ εἰδοποιηθεῖσα οὐσία, ἧς σημαίνει τὸ εἰδικώτατον εἶδος· οἷον ἡ οὐσία μορφωθείσα, καὶ εἰδοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ σώματος τοῦ ἐμφόχου καὶ αἰσθητικοῦ, καὶ ἀποτελέσασα τὸ ζῶον, πάλιν τε προσλαβοῦσα τὸ λογικὸν καὶ θνητὸν, ἀποτελεῖ τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος. Ὅπερ εἰδικώτατον εἶδος μορφή λέγεται, οἷον οὐσία μεμορφωμένη.

Οἱ οὖν ἅγιοι Πατέρες ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου εἶδους τὰς οὐσίας, καὶ φύσεως, καὶ μορφῆς, καὶ ὀνομα, καὶ ταυτὸν λέγουσιν, οὐσίαν, καὶ φύσιν, καὶ μορφήν, τὸ εἰδικώτατον εἶδος· καὶ ὁμοούσια (27), καὶ ὁμοφυῆ, καὶ ὁμοειδῆ, καὶ ὁμογενῆ, καὶ σύμμορφα λέγουσι, τὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἰδικώτατον εἶδος ὄντα. Ἐτεροούσια δὲ, καὶ ἑτεροφυῆ, καὶ ἑτεροειδῆ, καὶ

NOTÆ.

hoc modo Verbum esse Patri, ex quo genitum est, consubstantiale: sensum vero Samosatensi indignum esse Deo, cui corporum affectiones attribuat. Tertiam recitat ejusdem vocabuli notionem, ut nempe, non solum alius ab alio genitus sit, sed neuter ab altero distrahatur, et in se invicem maneat, sique adeo unum substantia sint. Hanc fuisse sententiam Nicænorum Patrum mentem. *Quandoquidem, inquit, nedum similis est Filius, sed etiam ἀδιακρίτος ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, a Patris substantia separari nequit, et sicut ipse ait, ille et Pater unum sunt, semperque in Patre Verbum, et Pater in Verbo est, veluti splendor ad lucem se habet.* Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ λέξις σημαίνει. *Nam hoc quoque vox ista significat. Eapropter synodus τοῦτο νοοῦσα καλῶς, ὁμοούσιον ἔγραψεν, hac re considerata, recte consubstantialium esse scripsit.* Synodi sensum Marcellus Ancyranus non percepisse fertur, sed errore Sabelliano consubstantiale sic defendisse ut personarum Trinitatem tolleret. Verum auctor dissertationis ad Sabellii gregales quæ exstat inter opera Athanasii, admonet, eam esse vim nominis ὁμοούσιον, *consubstantialis*, ut multorum secundum substantiam consortium efferat, et idcirco Sabellianos ei subrogasse τὸ ὁμοούσιον, quod unius substantiæ significat. Particula ὁμοῦ, *una, simul*, inquit Epiphanius. *hæc θθ, n. 70, οὐχ ἓνα, ἀλλὰ δύο σημαίνει τέλεια, non unum, sed duo perfecta indicat.* Atqui Ancyranæ hæresis in causa videtur fuisse, ut Orientales cum Basilio magno traditam a philosophis ὁμοούσιον acceptionem, ceu sola vera caset, Arianis objicerent. Nimirum sanctus ille doctor epistolâ præsertim **ΚΒ**, ad Gregor. fratrem statuit *Paulum Timotheum, Sylvanum, et Andream, consubstantialia esse, καὶ εἶναι ἀλλήλοισι ὁμοούσιοι, quia definitione conveniunt.* Id a synodo Alexandr. cui Athanasius præfuit, approbatum est, modo nulla sectio seu divisio inter personas divinas subsequeretur, sed Dei substantia vere et physice una crederetur. Juxta eundem sensum Chalcedonenensis synodus verbis iisdem adhibitis, quibus Athanasius, Cyrillusque antehac uterant, definiit Christum, non solum ὁμοούσιον *consubstantiale esse Patri secundum divinitatem, verum etiam ὁμοούσιον consubstantiale matri nobisque secundum humanitatem.*

ἢ, καὶ ἑτερόμορφα, τὰ εἰδικώτατα εἶδη λέ-
 ἄδύνατον γὰρ εἶδος ἄλλῃ εἶδει, ἢ φύσιν
 αὐτῆς, ἢ οὐσίᾳ, μὴ εἶναι ἑτεροούσιον καὶ ἑτερο-
 ἢ ἑτερόμορφον.

ἢ γινώσκειν, ὡς ἀδύνατον ἐστὶν ἐκ δύο οὐσιῶν,
 ὕψων, μίαν φύσιν σύνθετον γενέσθαι. Ἄδύ-
 νη ἐν τῷ αὐτῷ τὰς ἀντιδιηρημένας συστατι-
 κὰς διαφοράς. Ὑπόστασιν δὲ μίαν σύν-
 θετον διαφορῶν φύσεων δυνατόν γενέσθαι ὡς ὁ
 κς ἐκ ψυχῆς ἐστὶ συντεθειμένος καὶ σώματος.
 καὶ λέγεται (28) μία φύσις τῶν ἀνθρώπων,
 μὴ φύσεως ὁ ἀνθρώπος ἢ λέγεται ὁ καθ-

A diversæ autem essentialiæ, et naturæ, et speciei, et
 generis, et formæ esse specialissimas pronuntiant
 species. Fieri enim non potest quin species, cum
 alia specie collata, natura cum alia natura, es-
 sentiam alia essentialia, forma cum forma, diversæ prorsus ab alia essentialiæ, naturæ et formæ

Ex duabus naturis non efficitur una natura,
 bene autem una hypostasis. — Scire autem neces-
 sarium est, ex duabus substantiis, id est naturis,
 unam compositam naturam fieri non posse. Neque
 enim fieri potest, ut differentię constituentes, per
 oppositum modum divisæ, in uno ac eodem simul
 existant. At vero unam ex diversis naturis con-
 fici hypostasim compositam, nihil vetat; qua ra-

VARIÆ LECTIONES.

b. γρή οὖν. Sic vetus int. in mss. quos legi, oportet ergo. Regii duo γρή δέ, quam lectionem
 isis interpres secutus posuit, Sciendum autem. a Edita συστατικῶς. Interpretes, constitutive.
 duo, ἀλλ' οὐ μία φύσις λέγεται ὁ ἀνθρώπος ἢ ita etiam Colb. in quo tamen sequitur καθέ-

NOTÆ.

ἢ τῶν λέγεται. Quamquam enim natura di-
 c. Hæc vulgo Patres præstituerunt ad sol-
 argumentum, quod Monophysitæ objicie-
 aito in exemplum homine cuius natura unica
 etsi compositi ex corpore et anima veluti
 duabus: eo maxime quod Theologus, Cy-
 rillicque conjunctionem humanæ naturæ cum
 similitudine hæc declaraverunt. Anastasius
 episcopus in Fragmentis libri, κατὰ τοῦ δια-
 φανtra Arbitrium, seu Joannem Philoroum,
 suntur in Collectaneis, manu exaratis, con-
 merianus, quæ in Collegio societatis Jesu
 mi asseruntur, eodem quo Noster modo
 l. Kån μιά; εἶναι ποτε λέγεται φύσεως ὁ
 ρος, inquit, οὐχ ὁ καθέκαστον, ἀλλ' ὁ καθόλου,
 αὐτὸν τοῦ εἶδους, καὶ οὐ τὴν τῆς κατασκευῆς
 καὶ τῆς φύσεως ἀντὶ τοῦ κοινοῦ εἶδους, καὶ
 παρὰ τὴν φύσιν λαμβανομένης. Eist
 quis quandoque naturæ dicitur, non tamen
 singularis homo, sed homo universim sumptus
 unam eandemque speciem, et structuræ tenuis
 nitiam; natura utique accepta pro specie, et
 in consimili modo natum esse. His concinit
 s Alexandr. ibidem: Ὁ κοινῶς καὶ ἐν πολ-
 ῶρεται, οὐ τινι μὲν πλεον, τινὶ δὲ ἔλαττον
 ὄ, οὐσία ὀνομάζεται. Ἐπεὶ οὖν τῷ καθέκαστον
 ρὲξ ἰσοῦ πρόσεστι τὸ εἶναι σάρκα ἐμψυχωμένην
 γὰρ ἢ, ὁ ἐστὶν ἀνθρωπότης, κατὰ τοῦτο τὴν
 ἰσητα καὶ δύο οὐσιῶν ὑπάρχουσαν γνῶρισμα,
 ῶν οὐσίαν, ὡς κοινῶς ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις,
 σου θεωρουμένην. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως
 μανουήλ, οὐ φαμεν ποιῆσαι μίαν οὐσίαν τὴν
 ἢν θεότητος, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἢ ἐπὶ
 καὶ ἐν πολλοῖς θεωρεῖσθαι, ὡς ἀποδέδεικται.
 ἢν οὐσίαν φασὶ γενέσθαι τὰ δύο, πάντως που
 ὅτῃς οὐσίᾳ μετελήφασιν καὶ ἑτεροί, καὶ ἐξ
 Ἐμμανουήλ, ὅπερ οὐκ ἐστὶ. Μηδὲ τοσοῦτον
 νῆσειαν οἱ νῦν συκοφάνται, εἰ καὶ λίαν θεό-
 λῃ τῆς ἀληθείας ἔχθροί καθεστῆκασι. Omne
 ἢ ἢ in pluribus consideratur, ut nec
 ἢ, alii minus conveniat, οὐσία essentialia
 ἢ. Quandoquidem homini cuiilibet peræque
 , ut sit caro animala animæ rationali (nam
 nosisit humanitas) secundam hunc sensum
 aliam, qua natura duæ representantur, unam
 n. dicimus, quippe quæ communi ei æquali
 im omnibus hominibus consideratur. At in
 ἢ Emmanuelis unionem divinitatis cum hu-
 manitatem unam negamus constituisse; alio-
 quiam hujusmodi in multis perspicere necessa-

B rium foret. Natura enim, hoc est essentialia, in multis
 peræque spectatur, ut ostensum est. Si igitur natu-
 ram unam ambabus constitui affirmet, essentialia
 ejusdem ac Emmanuel alii consortes erunt, quod
 rerum non est. Nec isti sycophantæ, quamlibet Deo
 bellum inferant, eo amentia venerint, ut ei hoc
 astruant. Καὶ μὲθ' ἑτερα, et quibusdam interjectis:
 Τὴν ἀνθρωπότητα σύνθετον οὐσαν ἐξ ἀνομοίων
 πραγμάτων μίᾳς οὐσίας φαμέν, οὐ πρὸς τὴν διαφο-
 ράν τῆς ψυχῆς καὶ σώματος, ἀλλὰ πρὸς τὸ κοινὸν
 ἀφορῶντες ὅτι κοινῶς ἐν πᾶσι τοῖς ὄντ' αὐτὸ ἀνα-
 γομένοις θεωρεῖται. Οὗτος γὰρ ἐστὶ τῆς οὐσίας ὄρος,
 ὡς Βασίλειος ἐπαίθευσε λέγων, ὅτι Ὅν ἔχει λόγον τὸ
 κοινὸν πρὸς τὸ ἴδιον, τοῦτον ἔχει ἢ οὐσία πρὸς τὴν
 ὑπόστασιν. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν τῆς κοινότητος λό-
 γον, μίᾳς οὐσίας φαμέν τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀνθρωπώ-
 τητα ἢ κοινῶς ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις τοῖς καθ' ἑκα-
 στον καὶ ἐξ ἰσοῦ ὑπάρχει τὸ εἶναι ζῶον λογικὸν θνη-
 τὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δευτικόν ἢ οὗτος γὰρ ὁ ὄρος
 C τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπὶ δὲ τὰ ἐξ ὧν ἐστὶ λογισώ-
 μεθα, καὶ ψυχὴν ὀνομάσωμεν, καὶ σῶμα σκοπήσω-
 μεν, τὸ ἑτεροφυῆς καὶ τὰ ἴδια τῶν οὐσιῶν καὶ μετὰ
 τὴν ἔνωσιν οὐκ ἀρνηθεῖται. Ἐἰ γὰρ τῆς αὐτῆς οὐ-
 σίας τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, τῶν δὲ ὁμοουσίῶν ὁ αὐτὸς
 λόγος, φθαρτὸν δὲ τὸ σῶμα, οὐκοῦν ἄρα καὶ ἡ ψυχὴ
 διαφθεύεται, καὶ τὸ λέγειν ἀθάνατον εἶναι τὴν
 ψυχὴν, ψευδὲς ἀναδειχθήσεται διὰ τὰς ἑμῶν ἀνοήτους
 κνοφῶνας. Humanitatem, quia ex diversis rebus
 composita est, unius essentialiæ dicimus, non quidem
 habita ratione animæ et corporis, sed magis ejus
 quod commune est; quippe cum in omnibus quæ
 ejusdem speciei sunt, communiter consideretur. Nam
 essentialiæ definitio hæc est, quam Basilium tradidit
 dicendo: Quemadmodum commune se habet ad par-
 ticulari, sic essentialia ad hypostasim. Igitur ratione
 communitatis humanitatem, quæ in hominibus inspi-
 citur, unius esse essentialiæ dicimus: quia communi
 ratione omnibus et unicuique homini ex æquo conve-
 nit ut sit animal rationale, intelligentiæ et disciplinæ
 D capaz. Itæc enim humanitas definitio est. Ubi vero
 pensamus ea ex quibus constat, atque animam nomi-
 namus, et corpus consideramus, nequaquam inficia-
 mur utrumque diversæ naturæ esse, et quæ essentialia
 harum propria sunt, etiam post unionem ma-
 nere. Nam si corpus et anima sunt ejusdem essentialiæ,
 quandoquidem eadem ratio est eorum quæ coessen-
 tialia sunt (ulioqui vero corpus corruptibilem esse, et
 propter insanas nugacitates vestras falsi argueretur id
 quod asseritur, animam esse immortalem.

ione homo ex anima et corpore concretus est. Quamquam enim una hominum natura dicitur : taud tamen quisque singularis homo unius dicitur esse naturæ. Nam una quidem hominum natura composita dicitur, propterea quod omnes hominum hypostases ad unam speciem rediguntur : non tamen singuli homines unius dicuntur naturæ, eo quod unaquæque humana hypostasis ex duabus naturis constet, anima scilicet et corpore; easque ambas omnis expertes confusionis in seipsa servet. Cui rei argumento est ea divisio quæ ex morte oritur.

45 CAP. XLII.

De hypostasi.

Duplex nominis hypostasis acceptio. — Nomen hypostasis duplicem habet significationem. Interdum significat existentiam simplicem : quo sensu nihil inter substantiam et hypostasim refert. Unde etiam sanctorum Patrum nonnulli dixerunt, *naturas sive hypostases*. Interdum vero eam quæ per se est, ac seorsim subsistit, exstantiam : qua significatione individuum significat; illud, inquam, quod numero differt, ut Petrum, et Paulum, et certum aliquem equum.

Sola individua per se consistunt. — Illud enim nosse convenit, neque substantiam forma ac specie expertem per se consistere, neque differentiam substantialem, neque speciem, nec accidens; sed solas hypostases ac individua, in quibus cum substantiæ, tum substantiales differentiæ, speciesque et accidentia considerantur. Ac simplex quidem substantia in omnibus hypostasibus æque perspicitur : hoc est tam in animatis, quam in inanimatis; tum rationalibus, quam irrationalibus : tum denique in mortalibus, quam immortalibus. At substantiales differentiæ, aliæ in viventibus sunt, aliæ in animatis; aliæ in rationalibus, aliæ in brutis, eodemque modo aliæ in mortalibus,

ἕκαστα. Μία μὲν γὰρ φύσις τῶν ἀνθρώπων σύνθετος λέγεται, διότι ὑφ' ἐν εἶδος πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων σύνθετοι ὑποστάσεις. Μία δὲ φύσεως ὁ καθέκαστα ἄνθρωπος οὐ λέγεται, διότι ἕκαστη τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσις ἐκ δύο συνέστηκε φύσεων · ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος · καὶ ἀσυγγύτους ταύτας ἐν αὐτῇ φυλάττει · καὶ μάρτυς ἡ ἐκ τοῦ θανάτου γινομένη διαίρεσις.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Περὶ ὑποστάσεως.

Τὸ τῆς ὑποστάσεως ἔνομα δύο σημαίνει. Ποτὲ μὲν τὴν ἀπλῶς ὑπαρξίν (29) · καθὼδ σημαίνωμενον ταύτην ἔστιν οὐσία καὶ ὑπόστασις. Ὅθεν τινὲς τῶν ἁγίων Πατέρων εἶπον, *τὰς φύσεις, ἤγουν τὰς ὑποστάσεις*. Ποτὲ δὲ τὴν καθ' αὐτὸ καὶ ἰδιοῦστατον ὑπαρξίν · καθ' ὃ σημαίνωμενον τὸ ἄτομον δηλοῖ, τῷ ἁριθμῷ διαφέρον, ἤγουν τὸν Πέτρον καὶ Παῦλον, τὸν τινα ἵππον ε.

Χρὴ γὰρ γινώσκειν, ὡς οὐτε οὐσία ἀνείλεως ὑφέστηκε καθ' αὐτήν, οὐδὲ διαφορὰ οὐσιώδης, ὅτι εἶδος, οὐτε συμβεβηχὸς, ἀλλὰ μόναι αἱ ὑποστάσεις, ἦτα τὰ ἄτομα · καὶ ἐν αὐτοῖς αἱ τε οὐσίαι καὶ αἱ οὐσιώδεις διαφοραὶ, τὰ τε εἶδη καὶ τὰ συμβεβηχότα θεωροῦνται. Καὶ ἡ μὲν ἀπλή οὐσία ἐν πάσαις ταῖς ὑποστάσεσιν ὡσαύτως θεωρεῖται · ἐν τε ταῖς ἀψύχοις καὶ ἐμφύχοις, λογικαῖς τε καὶ ἀλόγοις, θνηταῖς τε καὶ ἀθανάτοις. Αἱ δὲ οὐσιώδεις διαφοραὶ, ἄλλαι ἐν ταῖς ἀψύχοις, καὶ ἐν ταῖς ἐμφύχοις ἕτεραι · ἐν ταῖς λογικαῖς ἄλλαι, καὶ ἐν ταῖς ἀλόγοις ἕτεραι · ὁμοίως ἐν ταῖς θνηταῖς ἄλλαι, καὶ ἐν ταῖς ἀθανάτοις ἕτεραι · καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἐν ταῖς ἐκάστου εἰδικωτάτου ἰδίου ὑποστάσεσιν, αἱ αὐταὶ συνάπτουσαι ἢ μὲν αὐτὰς

VARIE LECTIONES.

ε R. duo, ἤγουν τὸν τινα τὸν Πέτρον, ἢ τὸνδε τὸν ἵππον. ἔ Reg. duo, Colb. et N., συνάπτουσαι.

NOTÆ.

(29) Ποτὲ μὲν τὴν ἀπλῶς ὑπαρξίν. Interdum significat simplicem exstantiam. Id est non nudam speciem, sed ipsamet rei veritatem Ammonius philosophus varias enumerans acceptiones τῆς οὐσίας, ea interdum rem omnem quæ existat designari docet, atque idcirco accidentia etiam οὐσίας appellari, διὰ τὸ ὑποστάναι, eo quod subsistant. At Damascenus Leontium hic sequitur cujus hoc fragmentum legitur in Collectaneis inss. contra Severianos, cap. 27 : Ἡ ὑπόστασις κατὰ δύο σημαίνωμενων φέρεται. Σημαίνει γὰρ καὶ τὸ ἀπλῶς ἐν ὑπαρξίᾳ ὄν, ὅτι μάλιστα τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιωμάτων ἐστέρηται. Σημαίνει καὶ τὸ πρόσωπον τὸ καθ' αὐτὸ ὑφεστώσ. Ὅθεν ὁ ἅγιος Κύριλλος, ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ ἀπλῶς ὄντος, τῷ ὀνόματι τῆς ὑποστάσεως, χρησάμενος, φησὶν ὅτι δὴ ἀσύγγυτοι μεμνήρασιν αἱ ὑποστάσεις περὶ οὐσιῶν λέγων · καὶ πάλιν ὅτι πραγμάτων, ἤγουν ὑποστάσεων, γέγονε σύνθετος. Καὶ εἰ τις ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ διαίρει τὰς ὑποστάσεις · καὶ ἕτερα τοιαῦτα, περὶ τῶν οὐσιῶν λέγων. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἀφροὺς ἐπιστολῇ φησιν · Ἡ δὲ ὑπόστασις οὐσία

ἔστι, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνωμενον ἔχει ἢ οὐσία, ἢ ὄν. Ὡς ποτὲ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς Κύριλλος ἐπὶ τοῦ καθ' αὐτὸ ἰδιοῦστατου ὑφεστώστος προσώπου τὴν ὑπόστασιν λαμβάνων ἔρασκεν · εἰ τις ἐν προσώποις δυοῖν, ἤγουν ὑποστάσεσιν, τὰς ἐν Εὐαγγελίοις ἀποκρίματων ἀνάθεμα ἔστω · Hypostasis duo significanda habet. Nam significat, tum illud quod existentia simpliciter præiitum est, quando in primis a proprietatibus quibus sigillatur, abstractum est, tum et personam quæ secundum se subsistit. Unde sanctus Cyrillus interdum hypostasis nomen usurpat pro eo quod simpliciter est, cum ait, hypostases absque confusione mansisse; essentia utique annuens. Sed et Athanasius in epistola ad Africanos : εἰ Hypostasis, inquit, essentia est, neque ea significatur aliud præter essentiam, sive ens. Ὡς aliquando rursus idem Cyrillus hypostasim accipiendo pro persona, quæ seorsim et in seipsa subsistat, dicebat : εἰ Si quis personis duabus sive hypostasibus Evangelii voces distribuit. Ὡς Consinilia quædam habentur in Leontii libro de actis art. 7. Recolenda hic sunt, quæ diximus adnotat. 4 ad cap. 30. Cf. Cyrill. in schol. De incarnatione

ἢ λόγῳ τῆς οὐσίας · χωρίζουσαι δὲ αὐτὰς
προειδῶν ὑποστάσεων. Ὁμοίως καὶ τὰ
καὶ ἐν αὐταῖς, ἤτοι ταῖς ὑποστάσεσι, θεω-
ροῦντα ἐκάστην ὑπόστασιν ἐκ τῶν ὁμο-
εάσεων. Διὸ καὶ τὸ ἄτομον κυρίως τὸ τῆς
· ἐκληρώσατο ὄνομα· ἐν αὐτῇ γὰρ ἡ οὐσία
ἰφίσταται, προσλαβοῦσα τὰ συμβεθε-

A *aliae in immortalibus. Atque, uno verbo, in cu-
jusque speciei specialissimæ hypostasibus eadem
differentiæ sunt; ipsas quidem ratione substantiæ
inter se copulantes, easdemque rursum ab alter-
ius speciei hypostasibus sejungentes. Ad eum-
dem quoque modum accidentia in ipsis, sive in
hypostasibus, considerantur; quibus hypostasis
ab ejusdem speciei hypostasibus disjungatur. Eo-
que nomine individuum proprie hypostasis no-
men consecutum est; in qua nimirum substantia
cum accidentibus reapse consistat.*

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ΄.

Περὶ προσώπου.

ὅν ἐστιν (30) ὅπερ διὰ τῶν οικείων ἐνερ-
τα καὶ ἰδιωμάτων ἀρίθηνον, καὶ περι-
τῶν ὁμοφυῶν αὐτοῦ παρέχεται ἡμῖν τὴν
· οἶον, ὁ Γαβριὴλ τῇ ἀγίᾳ Θεοτόκῳ διαλε-
· ἰς τῶν ἀγγέλων ὑπάρχων, μόνος ἐκείσε
· ἴετο, κωχωρισμένος τῶν ὁμοουσιῶν ἀγ-
· τῆς ἐν τῷ τόπῳ παρουσίας καὶ διαλέξεως.
· ἰος ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν δημηγορῶν, εἰς
· πων ὦν, διὰ τῶν ἰδιωμάτων καὶ ἐνεργη-
· τοῦ, τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων διεστέλλετο.

· ἰνώσκειν, ὡς οἱ ἅγιοι Πατέρες ὑπόστασιν,
· πων, καὶ ἄτομον τὸ αὐτὸ ἐκάλεσαν· τὸ
· ἰσιουστάτως ἐξ οὐσίας καὶ συμβεθηκότων
· ν, καὶ ἀριθμῶν διαφέρον, καὶ τὸν τινα
· ν Πέτρον, καὶ Παῦλον, τόνδε τὸν ἴππον.
· ὑπόστασις παρὰ τὸ ὑφεστάναι.

1, 28. ¹³ Act. xxi, 40.

CAP. XLIII.

De persona.

B *Persona est, quæ per suas operationes et pro-
prietates, perspicuam, et ab iis, quæ ejusdem
cum ipsa naturæ sunt, discretam nobis 46 ex-
pressionem exhibet: v. gr. Gabriel cum sancta
Deipara disserens, cum unus angelorum esset,
solus illic præsens loquebatur, et a reliquis ejusdem
naturæ angelis, locali illa præsentia, ac sermone
quem miscbat, discretus ¹³. Paulus quoque, cum
in gradibus concionem haberet, unusque homi-
num esset, per suas proprietates et actiones ab
hominibus reliquis secernebatur ¹³.*

C *Sciendum autem sanctos Patres, hypostasim, et
individuum, et personam pro eodem usurpasse;
nempe pro eo quod per se atque in propria sub-
sistentia, ex substantia et accidentibus constat et
subsistit, numeroque differt, ac certum aliquem
significat, ut Petrum, Paulum, aliquem equum.
Hypostasis porro, παρὰ τὸ ὑφεστάναι, hoc est a
subsistendo dicta est.*

NOTE.

*ἰσωπὸν ἐστι. Persona est quæ per opera-
· Personæ nomen cum Latinis tum Græ-
uum est. Sæpe enim sumitur pro sola
· præsentatione, uti legatus personam prin-
· vel pro specie externa, quales in thea-
· tatur. Theologus vero hypostasim signi-
· per suas operationes innoscit. Cyrillus
· 4, contra Nestorium, quo vocis hujus
· gram vitaret, his verbis usus est: Εἰ
· ἰσθποις εὐσὴν, ἤγουν ὑποστάσει· Si quis
· iabus, sive hypostasibus, Evangelicas voces
· Athanasius libro De salutari adventu
· ἰσωπων personam videtur accipere pro
· si aut personas in Christo non dividi, οὐκ
· α προσώπων. Alterum neminem reperi,
· hanc ad significandam naturam vel es-
· sēdhibuerit. Magnus quidem Basilius, lib. v
· om., p. 132, fatetur scriptores sacros,
· ἰσῆταις scientes, in una persona tria præ-
· ἐν) προσώπων τρία κηρύσσοντες: sed eo
· ἰκ, unam divinitatis personam esse, ἐν
· Hoc enim duntaxat asserit, quæcun-
· præsertim Veteris, loca unam divinæ
· personam, utputa Patrem, expriment, alias
· personas indicare. Tantum vero abest ut
· ἰσωπων ad significandam substantiam vel
· asurparit, ut potius paucis ante lineis
· iostolum non permittere, ut ἐν πρόσω-
· ἰωνam unam esse deitatem vel suspicemur.
· nam objiciat Chrysostomum hom. 3 in*

*Epist. ad Hebr. dixisse duas esse in Christo perso-
· nas, ut duas naturas designaret, βάλλει... τοὺς
· ἰουδαίους δύο πρόσωπα δεκνύς, καὶ θεὸν καὶ ἀν-
· ἰρωπον· Judæos ferit duas personas ostendens, nec
· non Deum, et hominem. Nam genuinus ejus sensus
· hic est, Apostolum, hoc versiculo psalmi xliiv:
· Propterea unxit te Deus Deus tuus, etc. Judæos
· profligare, demonstrando plures esse personas
· divinas, quin et Messiam seu Christum, Deum si-
· mul et hominem esse. Quocirca paucis post lineis
· subjungit Apostolum contra Marcellum et alios
· qui, perinde atque Judæi, Trinitatem in unam per-
· sonam coarctabant, evincere Patrem et Filium re-
· vera omninoque distinctas esse personas, ἐτι δύο
· ἐστὶ ταῦτα πρόσωπα, διηρημένα κατὰ τὴν ὑπόστα-
· σιν. Unde plane πρόσωπον accipit non pro natura
· vel essentia, sed pro persona quæ per se subsistat.
· Quis enimvero concedat, seu Basillum, seu Chryso-
· stomum Meletii Antiocheni fervidos defensores, ὑπο-
· στάσει; et προσώπου vocibus indiscriminatim abu-
· sos esse, ut essentiam substantiantive, et naturam
· exprimerent, quando Meletiani omnes tanquam
· Sabellianos habebant eos, qui ὁσέων pro natura et
· essentia, ὑπόστασιν et πρόσωπον pro persona sub-
· sistente et individuo, non acciperent. Sed et su-
· perius dictum est epistolam Basillii ad Gregorium
· Nyssenum, de οὐσίᾳ et ὑποστάσει, receptam ab Ori-
· entalibus fuisse, uti certam indetrectabilemque regu-
· lam, qua vocum istarum sensus definiretur.*

CAP. XLIV.

A

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

De enhypostatō.

Quin enhypostatōn quoque nonnunquam simplicem existentiam significat, quo sensu, non modo substantiam absolute enhypostatōn dicimus, verum etiam accidens: tametsi illud non sit proprie enhypostatōn, sed heterohypostatōn (*hoc est, in alio existentiam habens*), nonnunquam vero separatam hypostasim, sive individuum, significat. Tametsi nec illud proprie enhypostatōn, sed hypostasis sit ac dicatur. Proprie autem enhypostatōn est, aut quod non per se et seorsim subsistit, sed consideratur in hypostasisibus (v. gr. species, sive hominum natura non consideratur in hypostasi propria, sed in Petro, Paulo) ac reliquis singulorum hominum hypostasisibus, aut quod cum alio, substantia diverso, ad totius cujusdam generationem componitur, unamque hypostasim compositam efficit: ut puta, homo ex anima et corpore constitutus est, nec vero anima sola dicitur hypostasis, nec item corpus, sed dicuntur ambo enhypostatata: id autem quod ex utrisque exurgit, utrumque hypostasis dicitur. Etenim hypostasis id proprie est ac dicitur, quod seorsim atque in propria subsistentia existit.

47 *Christi caro ut humanitas* ενυπόστατος.— Rursus autem enhypostatōn dicitur natura ea, quæ ab alia hypostasi assumpta, ut in illa existat, consecuta est. Unde etiam Domini caro, cum per se ac seorsim ne momento quidem temporis existerit, nec proinde hypostasis est, sed potius en-

Παρί ενυποστατου.

Και τὸ ενυπόστατον δὲ (31) ποτὲ μὲν τὴν ἀπλῶς ὑπαρξιν σημαίνει· καθ' ὃ σημαίνόμενον, οὐ μόνον τὴν ἀπλῶς οὐσίαν ενυπόστατον λέγομεν, ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηχός· ἕπερ κυρίως οὐκ ενυπόστατόν ἐστι, ἀλλ' ἑτεροπόστατον· ποτὲ δὲ καὶ τὴν καθ' ἑαυτὸν ὑπόστασιν, ἡγουν τὸ ἀτομον δηλοῖ· ἕπερ κυρίως οὐκ ενυπόστατον, ἀλλ' ὑπόστασις ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Κυρίως δὲ ενυπόστατόν ἐστιν, ἢ τὸ καθ' ἑαυτὸ μὴ ὑφιστάμενον, ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρούμενον· ὡσπερ τὸ εἶδος, ἡγουν ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει οὐ θεωρεῖται, ἀλλ' ἐν Πέτρῳ, καὶ Παύλῳ, καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεσιν· ἢ τὸ σὺν ἄλλῳ διαφόρῳ κατὰ τὴν οὐσίαν εἰς ἑαυτὸν γένεσιν συντιθέμενον, καὶ μίαν ἀποτελοῦν ὑπόστασιν σύνθετον· οἷον ὁ ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς ἐστὶ καὶ σώματος συνθεθεις, καὶ οὕτε ἡ ψυχὴ μόνῃ λέγεται ὑπόστασις, οὕτε τὸ σῶμα, ἀλλ' ενυπόστατα. Τὸ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων ἀποτελούμενον, ὑπόστασις ἀμφοτέρων· Ὑπόστασις γὰρ κυρίως τὸ καθ' ἑαυτὸ ἰδιουστῶς ὑφιστάμενον ἐστὶ τε καὶ λέγεται.

Λέγεται πάλιν (32) ενυπόστατον ἡ ὑφ' ἑτέρας ὑποστάσεως προσληφθεῖσα φύσις, καὶ ἐν ἑαυτῇ ἐσχηκυῖα τὴν ὑπαρξιν. Ὅθεν καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου μὴ ὑπόστασις καθ' ἑαυτὴν, μηδὲ πρὸς καιροῦ ῥοπήν, οὐκ ὑπόστασις, ἀλλὰ μᾶλλον ενυπόστατόν ἐστιν. Ἐν γὰρ τῇ ὑποστάσει τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπέστη, προσληφθεῖσα

VARIE LECTIONES.

• In cod. Reg. 2925, 2926, 2929, hæc in textu leguntur, quæ in Reg. 2930 margini ascripta fuerunt: ἀπὸ τὸ μῆτε τὴν ψυχὴν καθ' ἑαυτὴν ὑποστῆναι, μηδὲ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἀμφοτέρα βμα. Quæ quidem sic etiam vetus vetus interpres: *Propter neque animam secundum seipsam subsistere, neque corpus, sed utramque simul.* Item Basileensis: *Propterea quod nec sola anima (brui) neque corpus solum subsistere potest, sed utraque simul.*

NOTÆ.

(31) Καὶ τὸ ενυπόστατον δε. Quinto enhypostatōn, etc. Sic Leontius in Collectaneis, cap. 27: Ἰστέον, ὅτι τὸ ενυπόστατον διττόν ἐστι· σημαίνει γὰρ τὸ ἀπλῶς ἐν, καθ' ὃ σημαίνόμενον, οὐ μόνον τὴν οὐσίαν, ἢν αὐθύπαρκτον καὶ αὐθυπόστατον οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ ὑπογράφουσιν, ενυπόστατον καλούμεν, δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι ἀπλῶς καὶ ὑφιστάμενον, ἀλλὰ καὶ τὰ συμβεβηχότα ενυπόστατα λέγομεν, κἂν ἐν ἐτέρῳ ἔχωσι τὸ εἶναι, τούτεστιν ἐν τῇ οὐσίᾳ· καὶ εἰσι, κυριώτερος εἰπεῖν, ἑτεροπόστατα. Σημαίνει δὲ πάλιν καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ ἐν, τούτεστιν ἰδιουστῶς, καθ' ὃ σημαίνόμενον, καὶ τὰ ἀτομα ενυπόστατα λέγονται, τούτεστι καὶ ὁ Πέτρος, καὶ ὁ Ἰωάννης, ἕπερ κυρίως οὐκ ενυπόστατα, ἀλλ' ὑποστάσεις μᾶλλον εἰσι, καὶ γνωρίζονται. *Nosse oportet ενυπόστατον esse duplex. Nam significat ens simpliciter: quo sensu nedom substantiam, quam viri docti sic describunt, ut sit id quod seipso existit subsistitque, ενυπόστατον appellamus, utpote quæ simpliciter sit et existat. Verum et ipsa quoque accidentia ενυπόστατα dicimus, tametsi in alio, hoc est in substantia, esse habeant. At si proprie loqui velimus, ἑτεροπόστατα, h. e. extraneæ subsistentiæ, ea potius nominabimus. Rursum vero significat etiam id quod per seipsum est, hoc est in propria subsistentia: atque secundum hoc*

significatum individua proprie dicuntur ενυπόστατα, puta Petrus, Joannes, quæ tamen proprie non ενυπόστατα, sed magis hypostases sunt, et agnoscuntur. Profecto tertio et quarto sæculis ενυπόστατον significabat, id quod vere consisteret. Nam synodus Antiochena secunda adversus Paulum Samosatensem definierat, Patrem ab æterno Filium genuisse itaque quam viventem efficientiam et ενυπόστατον subsistentem, quæ omnia in omnibus operaretur. Hieronymus quoque epistola ad Damasum testatur adactum fuisse ab Orientalibus, ut tres hypostases, tres ενυπόστατα, id est tres subsistentes personas profiteretur, ne Verbum divinum esse putaretur nec oris sonus, aut flatus dictione in auras abiens, vel actio quædam præteriens, accidens aliquod, aut merum attributum. Cæterum Hilarius lib. 2 de Trin. 6, n. 21, et Rufinus in expositione Symboli pro Græca voce ενυπόστατον, Latinam substantiam adhibet.

(32) Λέγεται πάλιν. Rursus autem enhypostatōn, etc. In exemplum affert Domini carnem, sive humanitatem. Ejusmodi ενυπόστατα a Theodoris Abucara dial. 2 et 29, consimili vocabulo ὑποστατικά, hypostatica, dicuntur, quia pertinent ad hypostasim, cujus propria efficiantur.

ὕπτις, καὶ ταύτην, καὶ ἔσχε, καὶ ἔχει ὑπό- A hypostatōn quid. Quippe subsistit in Dei Verbi
hypostasi, a qua fuit assumpta, eamque pro hy-
postasi habuit, ac etiamnum habet.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ΄.

Περὶ ἀνυπόστατου.

τὸ μὲν ἀνυπόστατον δὲ δισσωῶς λέγεται. Ποτὲ
ἢ τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν σημαίνει ἰ, ἢ γούν
παρκατον. Ποτὲ δὲ τὸ μὴ ἐν ἑαυτῷ (33) ἔχον
π, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν, ἢ γούν τὸ
ἠκός.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ΄.

Διαίρεσις τοῦ ὄντος.

π διαίρεται (34) εἰς οὐσίαν καὶ συμβεθεκός
γένος εἰς εἶδη, ἀλλ' ὡς ὁμώνυμος φωνῆ, ἢ ὡς
ἐνός καὶ πρὸς ἕν.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ΄.

Διαίρεσις τῆς οὐσίας.

οὐσία γενικώτατον γένος ἐστίν. Αὕτη διαι-
μα, καὶ ἀσώματον. in corpus, et incorporeum :

CAP. XLV.

De anhypostato.

Sed et anhypostaton duplici modo dicitur. In-
terdum enim id, quod nusquam omnino est, si-
gnificat : interdum vero, id quod in se ipso esse
non habet, verum in alio existit, hoc est acci-
dens.

CAP. XLVI.

Divisio entis.

Dividitur ens in substantiam et accidens : non
ut genus in species, verum ut vox æquivoca, seu
B ut ea quæ sunt ab uno et ad unum.

CAP. XLVII.

48 Divisio substantiæ.

Substantia est genus generalissimum. Hæc
dividitur :

VARIÆ LECTIONES.

Reg. 2926, ὡς τὸ ψεῦδος, τὸ σκότος, καὶ τὰ τοιαῦτα ἀνυπόστατα ποτὲ δέ. Quæ hoc in
47 traduntur pro varietate codicum varie scripta reperi. Eum itaque ordinem sequor quem diges-
mbeffius, ac compositit ad accuratiores antiquioresque mss. colices, Quæ ad divisionem substan-
sque varias differentias attinent, eadem sunt quæ cap. De individuo Basileenses tradiderunt.

NOTÆ.

Ποτὲ δὲ τὸ μὴ ἐν ἑαυτῷ. Interdum vero
I id seipso, etc. Alterum hocce genus τοῦ
πέτου agnoscit auctor Epistolæ ad Paulum
aleum, quæ Dionysii Alexandrini nomen
I, ubi ostendit quam immane discrimen in-
t inter Verbum Dei et verbum hominis,
sapientiam, vim et formam. Hanc vero epi-
ab incorrupticōla quopiam monophysita
iptam monuimus. Leontius Byzantinus ἀνυπό-
dici posse concedit, quod, licet secundum
genus substantiæ pertineat, propria tamen
entia caret, veluti natura humana in Chri-
tqui hoc modo solvit illam Severianorum
onem, naturam nullam ἀνυπόστατον esse,
se subsistentia vel hypostasi subsistere,
aut duas hypostases, uti duas naturas fore,
una sit hypostasis, unam subinde naturam
bere. Leontio concinit Eulogius Alexandri-
defensionibus quarum segmentum ex Colle-
fferam in notis ad librum De fide ortho-
lthaus id quod Græci ἀνυπόστατον, insub-
am dicere non dubitat.

Τὸ ὄν διαίρεται. Ens dividitur in substan-
te. Cap. 5 et 10, affectionem hanc probat hoc
nto. Ens est aut illud quod per se subsistit,
in quo existit indiget, vel quod per se esse
nt, sed in altero existit. Porro substantia
e entis definitionem non recipit, nec etiam
nt; sed substantia mediam definitionis partem
accidens alteram : cum tamen ita compa-
nt, ut species, tum nomen, tum definitionem
accipiant. Verum definitio illa certam et
tam non ingenerat notionem entis, quod
nt, ἀπὸ τοῦ εἶναι, ab esse, dicitur. Melius
nt Ammonius in commentario mss. in Isa-
Porphyrii cap. De specie. Ens, inquit, non
nt in decem categoriis, neque ut genus in spe-
nt ut totum in partes; ergo ὡς ὁμώνυμος
eis διάφορα σημαίνοντα, ut vox æquivoca
analogiam dixerint in diversa significata.
nt διατρούμενον εἰς εἶδη πᾶσι τοῖς εἶδεσιν ἕξ

λου πάρεστιν, καὶ οὐ θεωρεῖται ἐν τοῖς εἶδεσι τὸ
πρῶτον καὶ τὸ ὕστερον μετὰ τὴν τοῦ γένους με-
οχήν. Οὐ γὰρ μᾶλλον ὁ ἀνθρώπος τοῦ ἴππου, ζῶν
ἐστι. Καὶ πάλιν ἀναιρεθέντος ἐνός εἶδους, οὐκ ἀνάγκη
τὰ λοιπὰ εἶδη ἀναιρεθῆναι. Ἀναιρεθέντος γὰρ ἀν-
θρώπου οὐκ ἀναιρεῖται τὸ ζῶον, οὐδὲ τὰ λοιπὰ εἶδη,
οἷον ἴππος, καὶ κύων, καὶ τὰ λοιπὰ. Εἰ οὖν ὄν δια-
ρεῖται εἰς τὰς δέκα κατηγορίας, ὡς γένος εἰς εἶδη,
οὐκ ἔδει εἶναι ἐν αὐτοῖς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον,
οὐδὲ τὸ μὲν αὐτῶν μᾶλλον τοῦ ὄντος μετέχειν, τὸ δὲ
ἥττον. Νῦν δὲ ἐστὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ ὕστερον. Πρῶ-
τον γὰρ λέγομεν οὐσίαν, καὶ τὰ λοιπὰ καθεξῆς, ἢ
γε ἀναιρουμένης συναναιρεῖται καὶ τὰ συμβεθεκῶτα.
Ἔθεν καὶ μᾶλλον αὐτὴν τοῦ ὄντος μετέχειν φαμὲν,
εἴπερ ἡ οὐσία τοῖς συμβεθεκῶσι τὴ εἶναι δίδωσιν.
Ἐν αὐτῇ γὰρ ὑφεστήκασι, καὶ αὕτη μὲν τῶν συμβε-
θεκῶτων εἰς τὸ εἶναι οὐ δεῖται : τὰ δὲ συμβεθεκῶτα
οὐκ ἂν εἴη, μὴ οὐσίας αὐτῆς ἢ συμβεθεκῆεν. Οὐκ ἄρα
τὸ ὄν ὡς γένος εἰς εἶδη διαίρεται εἰς τὰς δέκα κα-
τηγορίας. Genus quod in species dividitur, in omnibus
istis speciebus ex æquo reperitur; neque species inter,
alia prior, et posterior alia consideratur, quantum
ad participationem generis attinet. Nam homo non
est magis animal quam equus. Rursus si species una
dematur, non continuo species aliæ intereant oportet.
Homine quippe sublato non tollitur animal, nec spe-
cies aliæ, puta equus, canis et cætera. Quamobrem
si ens in decem categorias divideretur, seu genus in
species, nullum proculdubio inter illas esset prius aut
posterius, nec illa de ente magis participaret, et ista
minus. At vero inter eas posterius inspicitur. Sub-
stantiam dicimus primum, et alia deinceps : maxime
cum illa intereunte una pereant et accidentia. Quo
fuit, substantiam de ente magis participare, quam
alia, dicamus : quia substantia accidentibus præbet
ut existant. In ea siquidem subsistat, cum ipsa
accidentibus ut sit non egeat : quinimo accidentia
nusquam fuerint non exstante substantia eū acci-
dunt. Idcirco ens in decem categoriis non distribuitur,
ut genus in species. De analogis Græci non dispu-
tant, quæ haud satis secernant ab æquivocis.

in animatum, seu vivens,	Corpus,	A	Τὸ σῶμα,	καὶ ἄψυχον.
in sensibile,	Vivens,	et inanimatum :	εἰς ἔμψυχον,	
in rationale,	zoophytum,	et insensibile .	Τὸ ἔμψυχον,	καὶ ἀναίσθητον.
in mortale,	Sensibile,	et irrationale :	εἰς αἰσθητικὸν,	καὶ ἀναίσθητον.
	Rationale,	et immortale :	ζῶον,	καὶ δόλον.
in hominem, bovem, equum, et his similia :	Mortale,		εἰς λογικὸν,	καὶ ἀθάνατον.
	Homo,		Τὸ θνητὸν,	
in Petrum, Paulum, ceterosque singulos homines, qui quidem individua, et hypostases, ac personæ sunt.			εἰς ἄνθρωπον, βοῦν, ἵππον, κύναν, καὶ τὰ τοιαῦτα.	

Corpus substantiæ species est, ac genus animati; animatum, corporis species, ac genus sensibilis; sensibile, seu animal, species animati, ac genus rationalis; rationale, species animalis, ac mortalis genus; mortale, rationalis species ac genus hominis; homo denique, specialissima species; quippe est species mortalis; Petrique et Pauli nihilominus species; quæ quidem natura et forma ac substantia est, juxta quod senserunt sancti Patres.

Quæ medium obtinent locum inter generalissimum genus, id est, substantiam; ac species specialissimas, puta hominis, bovis, etc., subalterna genera, ac subalternæ species sunt. Dicuntur autem essentielles et naturales differentiæ et qualitates, quæ nimirum superiora dividant, ac constituent inferiora, formentque species specialissimas; ipsas utique constituendo, et dividendo naturam a natura. Natura porro de specialissima specie dicitur: ac quidem quid essentia, et natura, et forma sit, dictum est: quid item hypostasis, et individuum, et persona: quid etiam enhypostaton, et anhypostaton: quid præterea inter substantiam et accidens sit discriminis: quodque substantia accidentibus præstantior sit, quippe cum hæc suum esse in illa habeant. Dictum est insuper de ipsius divisione, quidque inter substantiam ac substantiales differentias intersit, ut nimirum substantia per eas informata certam speciem absolvat, ac certam contrahat qualitatem. Dictum quoque est quid sit natura, quid forma, quid hypostasis, quid persona, quid individuum: utque cum profani **49** auctores de iis censuerint, tum sancti Patres veritatis ac veræ philosophiæ discipuli pariter ac doctores recta tenuerint ac docuerint. Age igitur nunc quæ sunt substantiæ propria exponamus.

VARIÆ LECTIONES.

^h Quidam codd. πρὸς τὰ συμβεβηκότα, nec male. ⁱ Mss. plurimi, τοῖον εἶδος ἀποτελεῖ, καὶ τοιαύδε, καὶ τοιαῦτα γίνονται. Sic vetus interpres, *talem speciem perficit, et talis, et talis fit.*

NOTÆ.

(35) Ζωόφυτον. zoophytum. Ζωόφυτα dicuntur ea quibus inesse sensum ferunt, quæ, ut Plinius scribit lib. ix, *Nec animalium, nec fruticum, sed tertiam ex utroque naturam habent, urticæ puta marinæ et*

spongix. Nemesius cap. 1, *De nat. hom. ex Aristotele lib. viii De hist. animal., cap. 1, his addit pinas, ostreas, testas.*

B Ἔστιν οὖν ἡ οὐσία γένος γενικώτατον· τὸ σῶμα, εἶδος τῆς οὐσίας, καὶ γένος τοῦ ἐμψύχου· τὸ ἔμψυχον εἶδος τοῦ σώματος, καὶ γένος τοῦ αἰσθητικοῦ· τὸ αἰσθητικὸν ζῶον, εἶδος τοῦ ἐμψύχου, καὶ γένος τοῦ λογικοῦ· τὸ λογικὸν, εἶδος τοῦ ζώου, καὶ εἶδος τοῦ θνητοῦ· τὸ θνητὸν, εἶδος τοῦ λογικοῦ, καὶ γένος τοῦ ἀνθρώπου· ὁ ἀνθρώπος εἰδικώτατον εἶδος· εἶδος γὰρ ἐστὶ τοῦ θνητοῦ, καὶ εἶδος Πέτρου, καὶ Παύλου, ὅπερ ἐστὶ φύσις καὶ μορφή καὶ οὐσία κατὰ τοὺς ἀγίους Πατέρας.

C Ταῦτα τὰ μέσα τοῦ γενικωτάτου γένους, ἦτοι τῆς οὐσίας, καὶ τῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν, ἦτοι ἀνθρώπου, βοῦς, γένη εἰσὶ, καὶ εἶδη ὑπάλληλα. Ταῦτα δὲ ἰσχυρίζονται οὐσιώδεις καὶ φυσικαὶ διαφοραὶ, καὶ ποιότητες διαιρετικαὶ τῶν ἐπέων, καὶ συστατικαὶ τῶν ὑποκάτω, καὶ εἰδοποιῶν τῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν, συνιστῶσαι αὐτὰ, καὶ διαιροῦσαι φύσιν ἀπὸ φύσεως. Ἡ δὲ φύσις ἐπὶ τοῦ εἰδικωτάτου τάττεται. Τί μὲν οὖν ἐστὶ οὐσία, καὶ φύσις, καὶ μορφή εἴρηται· καὶ τί ὑπόστασις, καὶ ἄτομον, καὶ πρόσωπον, ἐνυπὸστατόν τι ἐπὶ ἀνυπόστατον· καὶ τίς διαφορὰ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων· καὶ ὡς κυριώτερα ἐστὶν ἡ οὐσία τῶν συμβεβηκότων, ὡς ἐν αὐτῇ ἐχόντων τῶν συμβεβηκότων τὴν ὑπαρξιν. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῆς διαιρέσεως αὐτῆς, καὶ τί διαφέρει οὐσία τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν· ἢ ἐπὶ αὐτῶν, ἡ οὐσία εἰδοποιουμένη τοιούτου εἶδος ἀποτελεῖ, καὶ τοιαύδε γίνεται· εἴρηται δὲ καὶ τί φύσις, καὶ εἰ μορφή, καὶ τί ὑπόστασις, καὶ πρόσωπον, καὶ ἄτομον· πῶς τε οἱ ἕξω περὶ τούτων ἐδύξασαν, καὶ τὰς αἰσθητικοῦ Πατέρας, οἱ τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς ὁντως φιλοσοφίας μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι ὠρθοτόμησαν. ἦμε δὲ νῦν τὰ ἴδια τῆς οὐσίας εἴπωμεν.

ἰ τῆς οὐσίας, τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι. **A** ἢ μᾶλλον ὑπόκειται τοῖς συμβεβηκόσιν εἰς, καὶ οὐχὶ αὐτῇ ἐν ἐτέρῳ ἔχει τὴν ὑπαρξιν. ἢ ἴδιον καὶ τῶν οὐσιωδῶν διαφορῶν ἐστίν. Τὸ ὑποκειμένῳ, οὕτε παρὸν σώζει, οὕτε ἀπὸν. Διὸ οὐδὲ ἐν τῇ ὀρισμῶ λαμβάνεται· συμβεβηκὸν πάντως ἐστίν· αἱ δὲ οὐσιωδεις διαφοραὶ συμβεβηκότα. Καὶ παρούσαι γὰρ σώζουσι, καὶ οὐσαὶ ἰ φθείρουσι. Διὸ καὶ ἐν τῷ ὀρισμῶ οὐται.

ἢ δὲ, καὶ τὸ συνωνύμως κατηγορεῖσθαι, ἤγουν ὄναι τοῦ ὀνόματος, καὶ τοῦ ὀρισμοῦ, καὶ τὸ ἰ τι ἐναντίον. Τῷ γὰρ λίθῳ, ἤγουν αὐτῇ οὐσίᾳ οὐ, οὐδὲν ἐναντίον· καὶ τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι ὄν καὶ τὸ ἦτον. Τοῦτο δὲ καὶ τῶν οὐσιωδῶν ἐστίν ἴδιον. Οὐδὲ γὰρ ἐστίν ὁ ἄνθρωπος μᾶλλον ἢ ζῷον, ἢ ζῷον· οὐδὲ ὁ ἵππος μᾶλλον ἢ ἄνθρωπος. Καὶ τὸ τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικόν, οὐ καθ' αὐτὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτῆς ἦν. Ἐναντίων δὲ λέγω, συμβεβηκότων, ἢ οὐσιωδῶν ἰ, οὐδαμῶς. Τὸ γὰρ λογικὸν οὐκ ἐπιδέχεται ἄλογον. Τὸ δὲ σῶμα θερμαίνεται, καὶ λόμενον ψύχεται· καὶ ψυχῇ, ποτὲ μὲν δέρεται, ποτὲ δὲ καὶ κακίαν.

calescit, et per mutationem frigescit; atque anima nonnunquam virtutem, nonnunquam et suscipit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

ἢ τῶν ὁμογενῶν καὶ ὁμοειδῶν, ἕτερογενεῖ καὶ ἕτεροειδῶν, καὶ ἑμοδοποστώτων, ἢ ἰδιῶν διαφορῶν.

ἢ τῆ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν εἰσιν· οἷον, ὅσα ὑπὸ τὴν οὐσίαν· ὁμοίως καὶ ἄλλων ἐννέα κατηγοριῶν. Δεῖ γὰρ ἢ γινώσκοντες δεκά εἰσιν αἱ πᾶσαι κατηγορίαι, ἦτοι τὰ ἑπτὰ γένη, ὑφ' ἃς ἀναφέρεται πᾶσα φωνὴ λεγομένη. Εἰσὶ δὲ αὗται· α', οὐσία· οἷον, ἦ, ποσόν· οἷον, δύο, τρία· γ', πρὸς τι· οἷον, υἷος· δ', ποῖον· οἷον, λευκόν, μέλαν· ε', ποῦ· Δαμασκῶν ἢ, τοῦτο δὲ τόπου ἐστὶ δηλωτικόν· χθές, αὔριον· τοῦτο χρόνου ἐστὶ δηλωτικόν· ἢ οἷον, ἰμάτιον φέρειν· ἦ, καίεσθαι· οἷον, ἢ, καθέζεσθαι· θ', ποιεῖν· οἷον, καίειν· ἰ, οἷον, καίεσθαι.

ἢ γενῆ δὲ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ ἄλλην κατηγορίαν εἰσιν ὁμογενῆ μὲν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἵππος. Ἐπὶ ἄλλων γὰρ εἰσιν ἀμφοτέρω. Ἐτερογενῆ δὲ ὅσα καὶ ἐπιστήμη. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἐστίν· ἢ ἐπιστήμη ὑπὸ τὴν ποιότητα.

ἢ εἰσιν, ὅσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τάσσονται οὐσίαι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· οἷον, Πέτρος, καὶ· ἀμφοτέροι· ὑφ' ἑν εἶδος εἰσιν, τὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἢ εἰσιν, ὅσα τῷ εἶδει διαφέρου-

Proprium substantiæ est, non esse in subjecto. Nam ipsa potius accidentibus subjicitur, ut existant; ac non ipsa in alio esse obtinet. Atque proprium hoc, ad substantiales quoque differentias pertinet. Nam quod est in subjecto, nec cum adest illud servat, nec interimit cum abest: unde nec assumitur in definitione (omnino quippe accidens est). At differentiæ substantiales, minime gentium accidentia sunt: atque et cum adsunt conservant subjectum, et cum absunt, perimunt: quo etiam nomine assumuntur in definitione.

Illud etiam substantiæ proprium est, quod univoce prædicetur; hoc est, et nomen, et definitionem impertit. Item, quod contrarium non habeat. Nam lapidi, hoc est, lapidis substantiæ nihil contrarium est. Illud præterea, quod nec magis, nec minus recipiat; quod etiam differentiarum substantialium proprium est. Nec enim homo magis est substantia, aut animal, quam equus; nec rursus, equus magis quam homo. Illud denique, quod sit capax contrariorum, idque divisim, non secundum idem, sed per sui mutationem. Contraria autem dico accidentia: nec enim substantialium capax est. Quod namque rationis particeps est, non admittit illud, quod ratione caret: at anima nonnunquam virtutem, nonnunquam et

CAP. XLVIII.

Iterum de homogeneis et homoideis, deque heterogeneis et heteroideis; necnon de homohypostatis ac de numero differentibus.

Homogenea sunt, quæ sub eodem prædicamento collocantur, ut omnia quæ sub substantia continentur: eodemque modo in aliis novem prædicamentis. Sciendum est enim esse omnino decem prædicamenta; hoc est universalissima genera, ad quæ vox omnis simplex refertur. Sunt autem hæc: 1. substantia, ut lapis; 2. quantitas, ut duo, tria; 3. ad aliquid, ut pater, filius; 4. qualitas, ut album, nigrum; 5. ubi, ut Damasci: hoc autem significat locum; 6. quando, ut heri, cras: quod quidem tempus indicat; 7. habere, ut vestem ferre; 8. situm esse, ut stare, sedere; 9. agere, ut urere; 10. pati, ut uri.

Heterogenea porro sunt, quæ sub alio et alio prædicamento continentur. Atque homogenea quidem sunt homo et equus; nam ambo sub substantia sunt: heterogenea autem; ut homo et scientia: nam homo sub substantia est; scientia autem sub qualitate.

50 Homoidea rursus sunt, quæ sub eadem specie locantur, ac essentiæ ratione inter se conveniunt, ut Petrus et Paulus. Ambo enim sub eadem hominis specie sunt. Heteroidea autem, quæ

VARIÆ LECTIONES.

· παρόντα. . . . ἀπόντα quibus consentiunt nonnulli codices. ^k Alii κατὰ ταύτῳ. Reg. 2925, 5. ^l Edita ἐπουσιωδῶν, sed falso, etsi faveant codices nonnulli. Cod. S. Hil. aliique habent, ὁδῶν, ex quo legendum datur, ἐπεὶ οὐσιωδῶν· unde alii interpretes verterunt, quia substantialem nam. ^m Collb. δεῖ δέ. ⁿ Collb. addit: ἐν Τύρῳ. Sic vetus interpres, *α'*: in Tyro in Damasco.

specie, hoc est essentiae ratione, dissident, ut A homo et equus. At vero sancti Patres, homogenea et homioidea, pro iis quae ομοούσια, seu coessentialia sunt, hoc est pro hypostasibus eidem speciei subjectis, accipiunt.

Quid homohypostata et heterohypostata. — Jam vero homohypostata sunt, cum duae naturae in una hypostasi copulantur, unamque compositam hypostasim ac personam efficiunt, ut anima et corpus. Heterohypostata autem ac numero differentia, quae per accidentium complexionem hypostasis suae proprietatem distinctam habent; hoc est, quae accidentium ratione inter se discrepant, ac seorsim et per se existunt, velut individua; puta Petrus et Paulus. Alius enim hic est, et alius ille.

CAP. XLIX.

De quanto et quantitate.

Quantitas est unitatum congeries. Nam unitatem nemo dicit esse quantitatem, verum quantitatis principium. Unitate igitur et unitate in unum coeuntibus duo fiunt. Ex quo perspicuum est quantitatem divisionem non esse, sed unitatum congeriem ac conjunctionem. Etenim duo in unum et unum seorsim dividere, hoc proprie divisio est: at unum et unum duo dicere, connexionis potius rationem habet.

Sciendum est autem quod quantitas est ipsa mensura et numerus (mensura utique metiens, et numerus numerans), quanta autem ea quae numero ac mensurae subiciuntur; hoc est, quae in numerum et mensuram cadunt. Quorum porro alia discreta sunt, alia continua. Continuum est, cum unum est quod metimur; v. gr., occurrit unum aliquod lignum bicubitum vel tricubitum; sive etiam lapis, aut quid simile: cumque id sit unum, metimur illud, et continuum dicitur. Discreta autem sunt, quae inter se sejuncta sunt: ut in decem saxis aut decem palmis: haec quippe ab invicem separata sunt. Talia igitur numerari dicuntur, nisi ob exiguam singulorum molem, ac multitudinem modio metiamur, aut re aliqua simili, velut triticum, aut quid simile.

Continua alia, alia discreta. — Continua porro definiunt, ea, quorum partes communi aliquo termino copulantur. Nam cum lignum aliquod bicubitum sit; hoc est, duos cubitus habeat; unius cubiti finis, et alterius cubiti principium, unum est. Cohærent enim inter se atque juncta sunt; non autem sunt ab invicem divisa. At vero discreta ea sunt, quorum partes non copulantur communi aliquo termino, ut in decem saxis. Nam si quinque et quinque numeros, communem terminum, qui copulet, nullum invenies. Etenim si aliquid dederis quod inter quinos et quinos medium interponatur, jam fiunt undecim, et non discreti id ipsum declarat.

VARIAE LECTIONES.

* Al. ἀφωρίσαστο. † Ita mss. omnes. Edit. γίνεταί.

σιν, ἡγουν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας· ὄλον, ἄνθρωπος, καὶ ἵππος. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες ὁμογενῆ καὶ ὁμοειδῆ ταυτὸν λέγουσι, τὰ ὁμοούσια, ἡγουν τὰς ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ὑποστάσεις.

Ὅμοῦπλάστατα εἰσιν, ὅτε δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑποστάσει ἐνωθῶσι, καὶ μίαν σχῶσιν ὑπόστασιν σύνθετον, καὶ ἐν πρόσωπον, ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα. Ἐτεροῦπλάστατα δὲ καὶ ἀριθμῶ διαφέροντα, ὅσα τῇ συμπλοκῇ τῶν συμβεβηκότων τὴν ιδιότητα τῆς οἰκείας ὑποστάσεως ἀφωρίσαντο· ἡγουν, ὅσα τοῖς συμβεβηκόσι διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ τὴν ἀναμέρος, καὶ καθ' αὐτὸ ἐσχηκεν ὑπαρξίν· ὄλον, τὰ ἄτομα, Πέτρος καὶ Παῦλος. Ἄλλος γάρ ἐστιν οὗτος, καὶ ἄλλος ἐκείνος.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Περὶ ποσῶν καὶ ποσότητος.

Ποσότης ἐστὶ σωρεία μονάδων. Τὴν γὰρ μονάδα οὐ φασι ποσότητα· μονάδος οὖν καὶ μονάδος συνεισέρχοντων γίνονται Ἕ δύο. Ὡστε οὐ διαίρεσις ἐστὶν ἡ ποσότης, ἀλλὰ σωρεία καὶ συνάφεια μονάδων. Τὸ μὲν γὰρ τὰ δύο διελεῖν εἰς ἐν ἀναμέρος, τοῦτο διαίρεσις ἐστὶ· τὸ δὲ τὸ ἐν, καὶ τὸ ἐν, δύο εἶπαι, τοῦτο μᾶλλον συνάφεια ἐστὶν.

Ἰστέον δὲ ὅτι ποσότης μὲν ἐστὶν αὐτὸ τὸ μέτρον καὶ ὁ ἀριθμὸς· τὸ μετροῦν, καὶ ὁ ἀριθμῶν· ποσὰ δὲ τὰ τῷ ἀριθμῷ, καὶ τῷ μέτρῳ ὑποκαίμενα· ἡγουν, τὰ μετρούμενα καὶ ἀριθμούμενα. Τῶν δὲ ποσῶν, τὰ μὲν εἰσι διωρισμένα, τὰ δὲ συνεχῆ. Συνεχὲς μὲν ὅν ἐστιν, ὅτε ἐν ἐστὶ τὸ μετρούμενον· ὡσπερ ἐν ἕλιω εὐρίσκεται δίπηχυ, τρίπηχυ, ἢ λίθος, ἢ τι τῶν τοιούτων. Καὶ ὑπάρχων μετρεῖται, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται συνεχὲς. Διωρισμένα δὲ εἰσι, τὰ ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα· ὡς ἐπὶ δέκα λίθων, ἢ δέκα φοινίκων ταῦτα γὰρ κεχωρισμένα εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων. Ταῦτα οὖν ἀριθμεῖσθαι λέγονται, εἰ μὴ διὰ μικρότητα καὶ πλῆθος μετρηθῶσι μοδίῳ, ἢ τινι τοιούτῳ· ὡσπερ σίτος, καὶ τι τοιούτον.

Ὅρίζονται δὲ τὰ μὲν συνεχῆ, ὧν τὰ μόρια πρὸς τίνα κοινὸν ὄρον συνάπτουσιν. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ ἐξήλου τοῦ διπήχεος, ἡγουν δύο πήχεις ἔχοντος, τὸ τέλος τοῦ ἐνὸς πήχεος, καὶ ἡ ἀρχὴ ἄλλου πήχεος μία ἐστὶ. Κεκολλημένα γάρ εἰσι καὶ συνημμένα, καὶ οὐκ εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων διηρημένα· τὰ δὲ διωρισμένα, ὧν τὰ μόρια πρὸς τίνα κοινὸν ὄρον οὐ συνάπτουσιν, ὡς ἐπὶ δέκα λίθων. Ἐάν γὰρ ἀριθμῆσθαι πέντε καὶ πέντε, οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὄρον τὸν συνάπτοντα αὐτούς. Εἰ γὰρ δύοσεως τι μεταξὺ τῶν πέντε, καὶ τῶν πέντε, γίνονται ἔνδεκα καὶ οὐ δέκα· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα δηλοῖ, τοῦ συνεχοῦς καὶ τοῦ διωρισμένου. Decem. Quin ipsum quoque nomen continui ac

μὲν οὖν τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀνάγεται ὁ Α' καὶ ὁ λόγος. Ἀριθμὸν ἐνταῦθα λέγομεν τὰ μεμενῆ. Τὰ γὰρ ἀριθμούμενα, πάντως διωρισθῆναι, ὡς δέδεικται. Καὶ ὁ λόγος δὲ διωρισμένον. Ὁ γὰρ λόγος ἀριθμούμενος ταῖς λέξεσιν, κοινὸν ὄρον τὸν συνάπτοντα τὰ μόρια αὐτοῦ. Ἐξ ἑξήδεκα λέξεις ὁ λόγος, καὶ διέλης αὐτὰς τε καὶ πέντε, οὐκ ἔχουσι κοινὸν ὄρον τὸν συνάπτοντα αὐτάς. Ἐάν γὰρ παρεντεθῆ τι ἐν τῷ ῥηθέντι ἔνδεκα, καὶ οὐ δέκα. Ὁμοίως καὶ ἡ ἀριθμούμενη τὰς συλλαβὰς, οὐκ ἔχει κοινὸν συνάπτοντα ὄριον, Σωκράτης· μεταξὺ τῆς, λαβῆς, καὶ τῆς κρά, συλλαβῆς, οὐκ ἔστι κοινὸν συνάπτοντα αὐτάς.

Ἡ δὲ ποσὰ πέντε, σῶμα, ἐπιφάνεια, γραμμὴ, χρόνος. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ στιγμή ἐστίν. Οὐ γὰρ μετρεῖται, οὐδὲ ἀριθμεῖται· οὐκ ἔχει οὐδεμίαν διάστασιν. Ἡ δὲ γραμμὴ ἐν διάστασιν· ἐστὶ γὰρ μῆκος ἀπλατές. Αὐτὴ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγεται. Μία γὰρ οὐσα αἰ, καὶ τὰ μόρια αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτά, τὴν μεταξὺ στιγμήν· ἐπιφάνεια δὲ ἐξω μέρος τοῦ σώματος, παρὰ τὸ φαίνεσθαι. Ἔστι δὲ δύο διαστάσεις, μῆκος καὶ πλάτος. Καὶ μία οὐσα, μετρεῖται, καὶ τὰ μόρια αὐτῆς κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτά, τὴν μεταξὺ ἴσην. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ὀμαλή καὶ ἐπιφάνεια ἐπίπεδος λέγεται· ἡ δὲ ἀνώμαλος καὶ ἀπλῶς ἐπιφάνεια. Τὸ δὲ σῶμα ἔχει τρεῖς διαστάσεις, μῆκος, πλάτος, βάθος, ἧγουν πάχος· ὑπάρχον, μετρεῖται· καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτά, τὴν ἐπιφάνειαν. Ὁ χρόνος δὲ ἐπιφάνεια ἐστὶ τοῦ αἵματος. Ὁ γὰρ χρόνος, ἐπιφάνεια, ἧγουν τὸ τέλος τοῦ περιέχοντος ἐστὶ, καὶ ὡς ἐπιφάνεια, ὑπὸ τὸ συνεχὲς ἀνάγεται. Καὶ ὁ χρόνος δὲ μετρεῖται εἰς τὸν λυθότα, καὶ εἰς τὸν μέλλοντα· καὶ ἔχουσι τὰ αὐτοῦ κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτά, τὸ νῦν. Ἐν ἀποσόν ἐστίν. Ἴδου οὖν τρία εἶσιν ἀποσόντα· ἡ στιγμή, καὶ τὸ νῦν. Καὶ κυρίως μὲν πάντα τὰ ἐπὶ λέγονται ποσὰ· α', ἀριθμὸς· β', γ', χρόνος· δ', τόπος· ε', γραμμὴ· ζ', ἐπιφάνεια, σῶμα.

Ἡ δὲ ποσὰ πέντε, σῶμα, ἐπιφάνεια, γραμμὴ, χρόνος. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ στιγμή ἐστίν. Οὐ γὰρ μετρεῖται, οὐδὲ ἀριθμεῖται· οὐκ ἔχει οὐδεμίαν διάστασιν. Ἡ δὲ γραμμὴ ἐν διάστασιν· ἐστὶ γὰρ μῆκος ἀπλατές. Αὐτὴ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγεται. Μία γὰρ οὐσα αἰ, καὶ τὰ μόρια αὐτῆς ἔχουσι κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτά, τὴν μεταξὺ ἴσην. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ὀμαλή καὶ ἐπιφάνεια ἐπίπεδος λέγεται· ἡ δὲ ἀνώμαλος καὶ ἀπλῶς ἐπιφάνεια. Τὸ δὲ σῶμα ἔχει τρεῖς διαστάσεις, μῆκος, πλάτος, βάθος, ἧγουν πάχος· ὑπάρχον, μετρεῖται· καὶ τὰ μόρια αὐτοῦ κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτά, τὴν ἐπιφάνειαν. Ὁ χρόνος δὲ ἐπιφάνεια ἐστὶ τοῦ αἵματος. Ὁ γὰρ χρόνος, ἐπιφάνεια, ἧγουν τὸ τέλος τοῦ περιέχοντος ἐστὶ, καὶ ὡς ἐπιφάνεια, ὑπὸ τὸ συνεχὲς ἀνάγεται. Καὶ ὁ χρόνος δὲ μετρεῖται εἰς τὸν λυθότα, καὶ εἰς τὸν μέλλοντα· καὶ ἔχουσι τὰ αὐτοῦ κοινὸν ὄρον συνάπτοντα αὐτά, τὸ νῦν. Ἐν ἀποσόν ἐστίν. Ἴδου οὖν τρία εἶσιν ἀποσόντα· ἡ στιγμή, καὶ τὸ νῦν. Καὶ κυρίως μὲν πάντα τὰ ἐπὶ λέγονται ποσὰ· α', ἀριθμὸς· β', γ', χρόνος· δ', τόπος· ε', γραμμὴ· ζ', ἐπιφάνεια, σῶμα.

τοῦ ποσού, τὸ μὲν ἐστὶν ὀρισμένον, τὸ δὲ

51 Species discretæ, numerus, oratio. — Ergo ad quantitatem discretam numerus ac oratio referuntur. Per numerum porro ea intelligimus, quæ in numerum cadunt. Quæ enim numerantur, plane discreta sunt, uti jam fuit ostensum. Ac item oratio discreta est. Nam cum per dictiones numeratur, nullum communem terminum, qui partes inter se connectat, habet. Etenim ut oratio decem dictiones complectatur, easque in quinque et quinque dividat, deest communis terminus, qui eas invicem connectat. Nam si quid medium interponatur, undecim fiunt, et non decem. Eodem modo dictio quoque, cum per se syllabas numeratur, communi termino quo ipsæ inter se connectantur, caret: ut in hac voce, *Socrates*, inter syllabas *So* et *cra*, nullus est communis terminus, qui eas copulet.

Species continuæ, linea, superficies, corpus, locus et tempus. — At vero continuæ quantitates quinque sunt: corpus, superficies, linea, locus, tempus. Scire quoque necessarium est punctum quantitatis expers esse. Nam nec in mensuram, nec in numerum cadit: caret siquidem omni dimensione. At linea unam habet dimensionem: est enim longitudo latitudinis expers; quapropter reducitur ad continuam quantitatem. Nam cum una sit, in mensuram cadit, ejusque partes communem terminum habent, quo inter se connectantur; nempe intermedium punctum. Superficies autem est exterior corporis pars, quæ dicitur ἐπιφάνεια, παρὰ τὸ φαίνεσθαι; hoc est, ab eo quod appareat. Habet porro duas dimensiones, longitudinem et latitudinem. Hæc quoque cum una sit, mensuræ idonea est: ejusque partes habent communem terminum, quo connectantur; nimirum intersectam lineam. Sciendum est autem quod æquabilis superficies, planities dicitur: inæquabilis autem et obliqua, superficies simpliciter. At corpus, triplici dimensione constat, nempe longitudine, latitudine ac profunditate; hoc est crassitie: cumque unum existat, sub mensuram cadit, ac partes ejus communem habent terminum, quo conjungantur; nimirum superficiem. Quin locus etiam, aeris superficies est. Nam locus tuus superficies est; hoc est extremum aeris ambientis se: atque ut superficies est, reducitur ad continuam quantitatem. Item quoque ipsius partes communem terminum quo conporro quantitate caret. En igitur tria sunt non proprie quidem septem hæc quanta dicuntur: numeratio, tempus, locus, linea, superficies, corpus.

Quanta per accidens. — Ea quoque quanta per accidens dicimus, quæ in illis considerantur; hoc est, actionem, motum, colorem, aliaque id genus: v. gr., si multo temporis spatio actio aliqua ac motus fiat, multam actionem dicimus, ac multum motum; contra, si exiguo temporis spatio, exiguan. Eodem modo, si est candor in multis partibus corporis, multum candorem dicimus; si in paucis, paucum.

Quantitas finita, et infinita, seu indefinita. —

Præterea quantitas partim finita est, partim infinita. Finita est, quam metiri possumus ac numerare : infinita, quæ ob exiuiam magnitudinem 52 mensuram omnem ac numerum excedit; diciturque magna et multa indefinite. Sic dicimus, multam Dei misericordiam; magnum Dei Verbi incarnationis mysterium.

Illud autem scire attinet, Aristotelem magnum et parvum, multum et paucum, majus et minus, amplius et paucius, duplum ac dimidium, aliaque ejusmodi, sub iis collocare quæ sunt ad aliquid. Dicimus itaque fieri posse ut eadem res, alia atque alia ratione, ad aliud atque aliud prædicamentum referatur. Etenim ea quæ modo recensuimus, ut numerum et mensuram indicant, ad quantitatem referuntur : ut autem habent inter se relationem, et ut ad invicem dicta, ad aliquid referuntur : siquidem magnum ratione parvi magnum dicitur, et duplum respectu dimidii; et reliqua eodem modo. Porro corpus, ut est naturale, ad substantiam spectat. Ut autem mathematicum, id est, sub mensuram cadens, ad quantitatem reducitur. Ad hæc, quantitas partim magnitudine, partim multitudine constat. Ac magnitudinem quidem metimur : numeramus autem multitudinem. Magnitudinem porro quantum sequitur; quotum autem, multitudinem.

Quantitas autem tria sunt propria, quæ quidem consecraria dicuntur. Primum, ut contrarium non habeat. Nam corpus, nihil ipsum per se contrarium habet. Quatenus autem album forte est, aliquid habet contrarium, nempe nigrum.

Illud porro intelligendum, binario nullum alium numerum contrarium esse : nam si sit, necesse est fore multos. Omnes quippe alii numeri contrarii erunt : injustaque natura reperietur, quæ in unum contraria multa instruxerit. Neque enim fieri potest, ut uni multa adversentur.

Secundum, ut nec magis nec minus recipiat : neque enim duæ palmæ magis duæ sunt, quam duo homines. Porro quod contrarium non habet, nec magis nec minus recipit.

Tertium denique, quod soli ac omni quanto convenit, æquale esse ac inæquale. Linea enim linearæ æqualis ac inæqualis est.

CAP. L.

De iis quæ ad aliquid, sive de relatione.

Quæ ratio eorum quæ ad aliquid. — Ad aliquid ea sunt, quæ id quod sunt, aliorum esse dicuntur, vel quovis alio modo ad alterum referuntur. Atque aliorum esse dicuntur, ut pater filii (pater enim omnino filii pater dicitur), ad aliud autem, ut magnum ad parvum, ac multum ad paucum : non enim dicitur pauci multum, sed multum ad paucum.

Scire autem operæ pretium est, cum quidpiam secundum se consideratur, non esse ad aliquid ;

ἄοριστον. Ὀρισμένον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ δυνάμενον μετρεῖσθαι ἢ ἀριθμεῖσθαι. Τὸ δὲ ἀόριστον, τὸ ὑπεροχῇ τινὶ ὑπερβάλλον πᾶν μέτρον, καὶ πάντα ἀριθμόν. Καὶ λέγεται μέγα καὶ πολὺ ἀόριστως, ὡς λέγομεν πολλὴν τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ, μέγα τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου οἰκονομίας.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης τὸ μέγα καὶ μικρόν, πολὺ τε καὶ ὀλίγον, τὸ μείζον, καὶ τὸ μικρότερον, καὶ τὸ ὀλιγώτερον, καὶ πλεῖον, καὶ διπλάσιον, καὶ ἡμισίον, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὑπὸ τὰ πρός τι τίθησι. Λέγομεν οὖν ὅτι δυνατόν τὸ αὐτὴν πράγμα κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον σκοπεῖν ὑπ' ἄλλην καὶ ἄλλην κατηγορίαν ἀνάγεσθαι. Ὡς μὲν γὰρ ἀριθμόν καὶ μέτρον δηλοῦντα τὰ προειρημένα, ὑπὸ τὸ πᾶσιν ἀνάγονται : ὡς δὲ σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα, καὶ ὡς πρὸς ἄλληλα λεγόμενα, ὑπὸ 9 πρὸς τι. Τὸ γὰρ μέγα, πρὸς τὸ μικρόν λέγεται μέγα : καὶ τὸ διπλάσιον, πρὸς τὸ ἡμισίον ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ. Τὸ δὲ σῶμα, καθὼ μὲν φυσικόν ἐστὶ, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγεται. Καθὼ δὲ μαθηματικόν, ἔχου μετρούμενον, ὑπὸ τὸ πᾶσιν. Ἐτι τοῦ ποσοῦ, τὸ μὲν μέγεθος, τὸ δὲ πλήθος. Τὸ μὲν οὖν μέγεθος μετρεῖται : τὸ δὲ πλήθος ἀριθμεῖται. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ πηλίκον τῷ μεγέθει : τὸ δὲ πᾶσιν, τῷ πλήθει.

Ἴδια δὲ εἶσι τοῦ ποσοῦ τρία. ἅτινα λέγονται παρακολουθήματα : πρῶτον, τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον κατ' αὐτό. Τὸ γὰρ σῶμα αὐτὸ κατ' αὐτὸ οὐκ ἔχει τι ἐναντίον. Καθὼ δὲ ἐστὶ τυχὸν λευκόν, ἔχει τι ἐναντίον, τὸ μέλαν.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῷ δύο ἀριθμῷ οὐκ ἔστιν ἐναντίος ἄλλος ἀριθμὸς : εἰ γὰρ ἔσται, πολλοὶ ἔσονται. Πάντες γὰρ οἱ ἄλλοι ἀριθμοὶ ἐναντίοι ἔσονται : καὶ εὐρίσκεται φύσις ἀδίκος, ἐν πολλὰ ἐναντία ἀντιτάξασα. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἐνὶ πολλὰ εἶναι ἐναντία.

Δεύτερον, τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον. Οὐ γὰρ οἱ δύο φοινίκεις εἰσι μᾶλλον δύο, ἢ πρὸς οἱ δύο ἀνθρωποι. Τὸ δὲ μὴ ἔχον ἐναντίον, οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον.

Τρίτον δὲ ὁ μόνος καὶ παντὶ τῷ ποσῷ, τὸ ἴσον καὶ ἄνισον. Γραμμὴ γὰρ ἴση ἴση ἐστὶ καὶ ἄνισος.

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

Περὶ τῶν πρὸς τι.

Πρὸς τι ταῦτά εἰσιν, ὅσα αὐτὰ ἄπερ ἐστὶν, ἐτέρων εἶναι λέγεται : ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς ἕτερον. Καὶ ἐτέρων μὲν εἶναι λέγεται : ὡς πατὴρ υἱοῦ. Ὁ γὰρ πατὴρ πάντως υἱοῦ λέγεται πατὴρ. Πρὸς ἕτερον δὲ ὡς μέγας πρὸς μικρόν, καὶ πολὺ πρὸς ὀλίγον. Θέ γὰρ λέγεται ὀλίγου πολὺ : ἀλλὰ πολὺ πρὸς ὀλίγον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ὅταν τι καθ' ἑαυτὸ θεωρηταί, οὐκ ἔστι πρὸς τι : ἤνικα δὲ σχῆ σχέσιν πρὸς

VARIÆ LECTIONES.

¶ Edit. ὑπὸ τὸ * Ita mss. omnes. edit. ἀντιτάξασα. * Alias, λέγονται. Deest in editis,

τότε λέγεται πρὸς τι. Ὅστε τοῦτό ἐστι τὸ ἄνω πρὸς τι, καὶ αὕτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ ὑπόστασις πρὸς ἕτερον λέγεσθαι, ἤγουν ἐν τῷ ἔχειν πρὸς ἕτερον. Ἡ γὰρ πρὸς ἄλληλα σχέσις τὰ ποιεῖ.

δὲ πρὸς τι (36), τὰ μὲν τῷ αὐτῷ ὀνόματι ἵκονται, ὡς φίλος, φίλου φίλος· ἐχθρὸς, ἐχθροῦ. Τὰ δὲ ἑτέρῳ ὀνόματι, ὡς πατήρ, υἱοῦ πατρός· μαθητοῦ διδάσκαλος.

ἐν τῶν πρὸς τι, τὰ μὲν καθ' ὑπεροχὴν, ὡς ἰσὺς, ἐλάττωτος μείζων. Τὰ δὲ κατὰ τὸ κρίνον ἰσόμενον, ὡς ἐπιστήμη, ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη. ἡ ἐπιστήμη κρίνει τὸ ἐπιστητόν· ἤγουν ἡ γνώμη τὸ γνωστόν. Καὶ αἰσθησις, αἰσθητοῦ αἰσθησις, καὶ θέσις, θεοῦ θέσις· καὶ στάσις, στατοῦ· καὶ ἀνάκλισις, ἀνακλιτοῦ ἀνάκλισις, καὶ τὰ παρὰ τὸ δύνανται καὶ ἀδυναμίας. Δύναμις, ὡς τὸ θερμαίνει καὶ θερμαινόμενον· ἀδυναμία, ὡς τὸ κατὰ στέρησιν τῆς δυνάμεως· ὡς ἀδυναμίας ἔχειν τὴν ὄψιν ὀφθαλμοῦ τὴν ἀσφαίραν. Τὰ δὲ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατόν, ὡς πατήρ, υἱοῦ πατρός.

ut cum dicimus impotentem esse oculum, vel orbem non stellatum contueatur. Alia denique

causæ, et ejus quod est ex causa, ut pater, filii pater. *Propria relationum.*—Hoc autem eorum quæ sunt ad aliquid proprium est, quod mutuo convertantur. Etenim amicus, amici amicus dicitur : magister, discipulismagister : itemque discipulus, magistri discipulus. Illud item, quod sint simul natura. Simul porro natura esse, est simul inferre ac simul inferri, simul tollere ac simul tolli. Nam si pater sit, filius quoque sit necesse est : ac si est filius, necesse est ut sit et pater. Econtra, si pater non est, ne filius quidem erit. Cujusnam enim erit filius, si non est pater? si item filius non est, ne pater quidem erit. Nec enim pater est, qui filio careat. Itaque filius simul cum patre tollitur, et pater simul cum filio. Simul autem tollitur, non ejus persona, sed relatio. Nam etsi remanet qui est filius; attamen non remanet filius. Qui enim patrem non habet, qui tandem filius esse queat? Quod si etiam defuncti hominis filium dicimus, id

vel non dicimus proprie, sed abusive; vel hoc ita intelligimus, quod ob animæ immortalitatem perierit pater, et in nihilum abierit.

ἢ εἰδέναι, ὅτι ἐκάστη κατηγορία γενικώτατος ἐστὶ, καὶ ἔχει, καὶ γένη, καὶ εἶδη ὑπάλληλα, καὶ διακριτικὰς τῶν γενῶν, καὶ συστατικὰς τῶν διαφορῶν, καὶ εἰδικώτατα εἶδη, καὶ ἄτομα.

VARIÆ LECTIONES.

a cod. S. Hilar. et Regg. tres : in multis vero non reperitur, nec etiam in editis. In Reg. 2927, tionis loco legitur, ἐχθρὸς, ἐχθροῦ ἐχθρὸς.

NOTÆ.

1) Τῶν δὲ πρὸς τι. Porro eorum quæ ad aliquid sunt. Damascenus aliique Græci, etiam recentiores, relationes proprie dictas, quas nostri prædicamentales appellant, a transcendentalibus, sive proprie sumptis, non satis distinguere; uti nec

cum autem ad alterum habet habitudinem, tum deum ad aliquid dici. Hoc itaque est ex eorum esse numero quæ sunt ad aliquid; estque hæc ipsorum essentia, ut ad alterum dicantur; hoc est, relationem ad alterum habeant. Mutua siquidem habitudo et relatio, ea quæ ad aliquid sunt, efficit.

53 Porro eorum quæ ad aliquid sunt, quædam eodem nomine efferuntur, ut amicus, amici amicus; inimicus, inimici inimicus: quædam autem diverso nomine, ut pater, filii pater; magister, discipuli magister.

Rationes quatuor relationum, seu fundamenta.—Rursum, eorum quæ ad aliquid, alia præcellentia ratione dicuntur, ut majus, minore majus. Alia, ratione judicantis et judicati; ut scientia est, ejus quod sciri potest, scientia. Etenim scientia judicat id quod in scientiam cadit; hoc est, cognitio judicat, id quod cognosci comparatum est. Sensus quoque, rei sensibilis sensus est; positio, rei positæ positio; statio item, rei stantis statio; ac recubitus, recumbentis recubitus; cæteraque ad eundem modum. Alia ratione potentia et impotentia: potentia nimirum, ut calefaciens, et quod calefit; impotentia vero, per potentia privationem, ut orbem non stellatum contueatur. Alia denique

Propria relationum.—Hoc autem eorum quæ sunt ad aliquid proprium est, quod mutuo convertantur. Etenim amicus, amici amicus dicitur: magister, discipulismagister: itemque discipulus, magistri discipulus. Illud item, quod sint simul natura. Simul porro natura esse, est simul inferre ac simul inferri, simul tollere ac simul tolli. Nam si pater sit, filius quoque sit necesse est: ac si est filius, necesse est ut sit et pater. Econtra, si pater non est, ne filius quidem erit. Cujusnam enim erit filius, si non est pater? si item filius non est, ne pater quidem erit. Nec enim pater est, qui filio careat. Itaque filius simul cum patre tollitur, et pater simul cum filio. Simul autem tollitur, non ejus persona, sed relatio. Nam etsi remanet qui est filius; attamen non remanet filius. Qui enim patrem non habet, qui tandem filius esse queat?

D Quod si etiam defuncti hominis filium dicimus, id hoc ita intelligimus, quod ob animæ immortalitatem perierit pater, et in nihilum abierit.

Differentiæ substantiales ac hypostases solius substantiæ.—Jam vero illud considerandum est, quodvis prædicamentum universalissimum genus esse; atque genera ac species subalternas habere, nec

ipse philosophus. Unde sub eodem genere relationis genere, ut relationem patris ad filium, et filii ad patrem, sic ordinem, seu potentia, seu scientia ad objecta statuunt, imo relationes, quæ sola mentis cogitatione finguntur.

non differentias, cum dividentes genus, tum constituentes species; ac denique specialissimas species, individuaque. Nec vero differentiam constituentes, substantiales dicuntur, præterquam solius substantiæ: nec rursus individua appellantur hypostases, nisi etiam solius substantiæ.

Ac neque illud ignorandum, ipsam quoque substantiam, ut quæ sit genus, et habitudinem ad alterum habeat, ad ea referri quæ sunt ad aliquid. Nam genus specierum est genus, et species sunt generi species, exque eorum numero, quæ ad aliquid dicuntur.

54 Explicatio alia fundamenti relationum. — Insuper, ea quæ sunt ad aliquid, et convertuntur, aut in iis, quæ per se stant, et consistent; hoc est, in substantiis habitudinem habent: aut in iis quæ per se firma et stabilia non sunt; nempe in accidentibus. Si in iis quæ per se consistent, aut eorum habitudo naturalis est, ut patris et filii: aut non naturalis. Si minime naturalis est; aut est a fortuna, ut servus et dominus: aut ab arte, ut discipulus et magister: aut ab et actione, ut amicus et amicus, inimicus et inimicus. Si autem in iis quæ non sunt per se firma, nempe accidentibus; aut est naturalis, ut duplum et dimidium: aut minime naturalis [ut magnum et parvum. Hoc enim sortis potius sit, quam naturæ. Cæterum sors et electio in iis locum non habent, quæ non sunt ferri ad aliud per se consistens et firmum, ac quod

Relationes in aliis categoriis fundantur. — Enimvero oportet, ut quæ ad aliquid dicuntur, ad aliud prædicamentum prius reducantur, tanquam ipsa per se considerata; ac tum demum, ut habentia respectum ad alterum, ad ea quæ ad aliquid sunt, referantur. Quippe prius aliquid necesse est sine in ipso considerare.

Habitudo autem, seu relatio, alicujus ad alterum affectio dicitur, ac tanquam appropriatio eorum quæ prædicantur, vel de substantia, vel de iis quæ substantiam afficiunt. Hæc autem, aut natura, aut fortuna, aut arte, aut voluntate constituuntur.

CAP. LI.

De quali et qualitate.

Qualitas est, per quam quales quidam nuncupantur. Ac rursus, qualitas est, per quam hi qui ea afficiuntur, denominatione dicuntur. Etenim, a prudentia dicitur prudens, qui habet prudentiam; et calidus dicitur, qui caloris particeps est.

Concreta abstractis latius patent. — Sciendum est

οὐδὲ αἱ συστατικά διαφορὰ λέγονται οὐσιώδεις, εἰ μὴ μόνης τῆς οὐσίας, οὐδὲ τὰ ἄτομα λέγονται ὁποστάσεις, εἰ μὴ τῆς οὐσίας μόνης.

Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ οὐσία, ὡς γένος καὶ σχέσιν ἔχουσα ἢ πρὸς ἕτερον, ὑπὸ τὰ πρὸς τι ἀνάγεται. Τὸ γὰρ γένος, εἰδὼν ἐστὶ γένος, καὶ τὰ εἶδη γένους εἰσὶν εἶδη, καὶ τῶν πρὸς τί εἰσιν.

Ἔτι τὰ πρὸς τι, καὶ πρὸς ἀντιστρέφοντα λεγόμενα, ἢ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἔχουσι τὴν σχέσιν, ἢ γινῶν οὐσίαι· ἢ οὐκ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἢ γινῶν συμβεθεκόσαι. Καὶ εἰ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἢ φυσικῆ αὐτῶν ἐστὶν ἡ σχέσις, ὡς πατὴρ καὶ υἱοῦ· ἢ οὐ φυσικῆ. Εἰ δὲ οὐ φυσικῆ, ἢ τυχαῖα, ὡς δοῦλος καὶ δεσπότης· ἢ τεχνικῆ, ὡς μαθητὴς καὶ διδάσκαλος· ἢ προαιρητικῆ, ὡς φίλος καὶ φίλος, ἐχθρὸς καὶ ἐχθρὸς. Εἰ δὲ οὐκ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἀλλ' ἐν τοῖς συμβεθεκόσαι, ἢ φυσικῆ, ὡς τὸ διπλάσιον, καὶ τὸ ἡμισυ· ἢ οὐ φυσικῆ [ὡς μέγα καὶ μικρόν· τοῦτο γὰρ τύχης μάλλον, ἢ φύσεως. Τύχη δὲ καὶ προαιρέσεις ἐν τοῖς οὐκ ἀθεδράστοις χώραν οὐκ ἔχουσιν, εἰ μὴ τί που φανεῖα πρὸς ἄλλο τὴν ἀναφορὰν ἔχον ἀθεδράστον, καὶ κατὰ συμβεθεκὸς [ὡς λεγόμενον ὧ].

per se firma; nisi quandoque aliquid videatur forsitan per accidens prædicetur].

Χρῆ δὲ τὰ πρὸς τι ἢ πρότερον ὑπ' ἄλλην κατηγορίαν ἀνάγεσθαι, ὡς καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, καὶ τότε ὡς σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἕτερον, ὑπὸ τὰ πρὸς τι· ἐὰν γὰρ πρότερον εἶναι τι ἀσχέτως, καὶ τότε θεωρεῖσθαι ἐν αὐτῷ σχέσιν.

habitudine ac relatione esse, ac tum habitudinem

Σχέσις δὲ ὧ λέγεται, ἢ τινὸς πρὸς ἕτερον, ἢ τῶν κατ' οὐσίαν, ἢ τῶν περὶ τὴν οὐσίαν κατ' οὐσίαν κατηγορουμένων διάθεσις, ἢ γινῶν οικειώσεις. Ταῦτα δὲ ἐστὶν, ἢ φύσει, ἢ τύχῃ, ἢ τέχνῃ, ἢ προαιρέσει.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

Περὶ ποιῶν καὶ ποιότητος.

Ποιότης ἐστὶ, καθ' ἣν ποιοὶ τινες ὀνομάζονται. Καὶ πάλιν, ποιότης ἐστὶ, καθ' ἣν παρωνύμως τὰ μετέχοντα αὐτῆς λέγεται. Ἐκ γὰρ τῆς φρονήσεως φρόνιμος λέγεται, ὁ ἔχων τὴν φρόνησιν, καὶ θερμὸς λέγεται, ὁ μετέχων θερμότητος.

Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὅτι τὸ ποῖον καθολικώτερόν ἐστι

VARIÆ LECTIONES.

Multi codices habent ἔχον, perinde ac edita: sed legendum cum cæteris, ἔχουσα. Combesisius: Desunt clausa hæc in Damasceni mss. omnibus, quos viderim, codicibus. Cum tamen deesse aliqua satis perspicuum sit, postulante ratione methodi, ut hoc quoque divisionis membrum exemplo aliquo illustraretur. Accepi ergo a Blemmyda apud quem tota illa doctrina περὶ ἀθεδράστον, καὶ οὐκ ἀθεδράστον, iisdem pene verbis, atque, ut videtur, ex eodem ipso Damasceno, exstabat. Potuit ille nancisci nostris integriorem codicem. Quidquid sit de hoc supplemento ex Blemmyda mutuato; neino negaverit nonnihil hic deesse, hiatumque animadvertit Gravius noster in veteri translatione, ac asterisco notavit, nec tamen supplevit. In multis codicibus in singulari legitur, τὸ πρὸς τι. ὡς καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, καὶ τότε ὡς σχέσιν ἔχον πρὸς ἕτερον. Hæc edita sola exhibent, nec aliud quam scholium margini olim appositum sapiunt.

ότητος. Τὸ γὰρ ποιὸν σημαίνει τὴν ποιότητα, ἢ ἀπὸ τοῦ ποιῶν, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπιπέδῳ· οἷον, οἱ ἔχοντες τὴν θερμότητα λέγονται. Καὶ οἱ μὲν θερμοὶ εἰσὶν ἢ δὲ θερμότητος. Λέγεται δὲ πολλάκις καὶ αὕτη ἡ ποιὸν ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ἰσότητος.

Ἐπιπέδων, αἱ μὲν τοῖς ἐμφύχοις καὶ λογισμοῖς ἀρχοῦσι σώμασιν, ὡς ἐπιστήμαι καὶ ἀρεταί, καὶ ὑγείαι. Καὶ λέγονται ἕξεις καὶ διαθέσεις· αἱ τοῖς ἐμφύχοις καὶ τοῖς ἀψύχοις, ὡς θερμὸς καὶ ψύξις. Μορφή καὶ σχῆμα, δύναμις καὶ ἰσότης. Τούτων δὲ αἱ μὲν εἰσὶ δυνάμεις, αἱ δὲ ἰσότητες· καὶ εἰ μὲν δυνάμεις, ποιῶσι δυνάμιν καὶ ἰσότητα. Εἰ δὲ ἐνεργείαι, ἢ διὰ βάθους κενωρῆσιν ἢ θερμότητος δι' ὅλου τοῦ πυρός· καὶ ἢ διὰ τοῦ ὅλου τοῦ γάλακτος, καὶ τῆς χιόνος, καὶ ἕξος καὶ παθητικὴν ποιότητα· ἢ ἐπιπέδων, ὡς σχῆμα καὶ μορφή· εἰσὶν οὖν τῆς ποιότητος τέσσαρα, ἕξεις καὶ διαθέσεις, δύναμις καὶ ἰσότης, πάθος καὶ παθητικὴ ποιότης, σχῆμα καὶ

ἰσότης δὲ ἕξις διαθέσεως, ὅτι ἢ μὲν ἕξις δυσμενὴς ἐστίν, καὶ χρονιωτέρα· οἷον ἡ φρόνησις· γὰρ μεταβάλλεται τις ἀπὸ φρονήσεως εἰς ἄφρονησιν. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὅτε ἀκριβῶς γινώσκεται, καὶ δυσμετάβλητος ἐστὶν ἐν αὐτῇ ἡ ἕξις ἐστὶ· καὶ ἡ ἀνδρεία, καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ καλοσύνη. Διαθέσεις δὲ εἰσὶ τὰ εὐκίνητα, καὶ μεταβάλλοντα· οἷον, θερμότης, ψύξις, νόσος, καὶ τὰ τοιαῦτα· διάκειται μὲν γὰρ κατὰ ταῦτα ἰσότης. Ταχέως δὲ μεταβάλλεται ἐκ θερμοῦ γενόμενος, καὶ ἐκ νόσου ὑγιής. Καὶ αὐτὰ δὲ οἷον, ἡ νόσος, καὶ ἡ ὑγεία, καὶ τὰ τοιαῦτα, μόνιμα καὶ δυσμετάβλητα, ἕξεις εἰσὶ· καθάρσις δὲ ἐστὶν ἡ διάθεσις ἀμφοτέροι μὲν γὰρ λέγονται· διάκειται γὰρ πῶς κατ' αὐτάς ἰσότης· ἀλλ' ἢ μὲν δυσμετάβλητος, διαθέσεις

ἢ ἀφῆται· ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπιπέδῳ· οἷον, οἱ ἔχοντες τὴν θερμότητα λέγονται. Καὶ οἱ μὲν θερμοὶ εἰσὶν ἢ δὲ θερμότητος. Λέγεται δὲ πολλάκις καὶ αὕτη ἡ ποιὸν ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τῆς ἰσότητος. Ἐπιπέδων, αἱ μὲν τοῖς ἐμφύχοις καὶ λογισμοῖς ἀρχοῦσι σώμασιν, ὡς ἐπιστήμαι καὶ ἀρεταί, καὶ ὑγείαι. Καὶ λέγονται ἕξεις καὶ διαθέσεις· αἱ τοῖς ἐμφύχοις καὶ τοῖς ἀψύχοις, ὡς θερμὸς καὶ ψύξις. Μορφή καὶ σχῆμα, δύναμις καὶ ἰσότης. Τούτων δὲ αἱ μὲν εἰσὶ δυνάμεις, αἱ δὲ ἰσότητες· καὶ εἰ μὲν δυνάμεις, ποιῶσι δυνάμιν καὶ ἰσότητα. Εἰ δὲ ἐνεργείαι, ἢ διὰ βάθους κενωρῆσιν ἢ θερμότητος δι' ὅλου τοῦ πυρός· καὶ ἢ διὰ τοῦ ὅλου τοῦ γάλακτος, καὶ τῆς χιόνος, καὶ ἕξος καὶ παθητικὴν ποιότητα· ἢ ἐπιπέδων, ὡς σχῆμα καὶ μορφή· εἰσὶν οὖν τῆς ποιότητος τέσσαρα, ἕξεις καὶ διαθέσεις, δύναμις καὶ ἰσότης, πάθος καὶ παθητικὴ ποιότης, σχῆμα καὶ

A autem quale latius patere quam qualitatem. Nam quale et qualitatem significat, et quod ejus particeps est, nempe qualitatis : ut calidum calorem, et quod calorem habet. Quales enim sunt, qui qualitatem habent : ut qui habent calorem, calidi dicuntur. Ita calidi, quales sunt : calor autem, qualitas. Quin persæpe etiam qualitas ipsa, quale dicitur : eodemque modo in quanto et quantitate.

Qualitatis species quatuor. — Porro qualitatium, aliarum in animatis, ac ratione præditis corporibus insunt, ut scientiæ et virtutes, morbi et sanitates ; dicunturque habitus et dispositiones. Aliarum autem, et in animatis, et iis quæ anima carent, ut calor, frigus, forma, 55 figura, potentia et impotentia. Atque hæc partim potestate, partim actu sunt. Si potestate, potentiam et impotentiam efficiunt. Sin autem actu, vel ad inum pervadunt, ut calor totum pervadit ignem : candor, lac totum et nivem ; tumque passionem et patibilem qualitatem faciunt : vel in superficie tantum ; ac tum figuram et formam efficiunt. Qualitatis igitur quatuor sunt species, habitus et dispositio ; potentia et impotentia ; passio et patibilis qualitas ; figura et forma.

Porro differt habitus a dispositione, quod habitus difficile mutari possit, ac sit diuturnior, ut prudentia. Non enim cito quis a prudentia ad imprudentiam mutatur. Eodem quoque modo in scientia ; ubi quis accurate sciverit. Nam et in eo cognitio vix potest mutari. Habitus etiam sunt, fortitudo, temperantia, justitia. Similiter quoque dispositiones sunt, quæ facile mobilia sunt, ac citius immutantur, ut calor, frigus, morbus, sanitas, et alia id genus. Ut enim per ea homo disponitur ac afficitur, ita cito quoque mutatur : nimirum, ex calido factus frigidus, et ex ægroto sanus. Quin hæc ipsa quoque, puta morbus, sanitas, ac similia, si diuturnæ et ægre mutabilia sunt, in habitum transeunt. Cæterum latius patet dispositio. Etenim ambo quidem dispositiones dicuntur : nam per eas homo certa quadam ratione affectio, quæ mutationem ægre suscipit, habitus ac affectio tantummodo dicitur.

D Secunda species qualitatis, potentia est, et impotentia : quæ quidem actu non sunt : verum naturalem aptitudinem ac potentiam, vel ineptitudinem habent. Quemadmodum dicimus puerum quidem potentiam musicum (quamvis enim musicam actu non habeat, sic tamen natura comparatus est, ut musicam suscipere possit) ; brutum vero appellamus immusicum ; quippe quod nec actu habeat musicam, nec eam possit recipere. Quin et durum potentiam habet, nec facile dividatur.

VARIÆ LECTIONES.

θερμότητος : « Mihi indulsit, ut sine codice pro θερμότητος, quod erat in editis et mss. ποιότητος m. Nec enim Damascenus adeo inaccuratus videri potest, ut loquens de genere, in exemplum speciem. Tum vero sequentia facile restitui, posita voce θερμὸν suo loco, quam affert ut quale ; et ostendit qualis et concretæ vocis amplitudinem supra qualitatem ac vocem concretam : quod formam ac qualitatem, ut ista, sed et subjectum significat, ac habens qualitatem. »

Tertia qualitatis species, est patibilis qualitas A et passio, ut calor, frigiditas, albedo, nigredo, et similia. Ac passio quidem facile abjici potest, uti dispositio: ut cum quispiam, vel præ pudore erubescit, aut præ timore pallescit. Patibilis autem qualitas ægre moveri ac mutari potest. Porro patibilia qualitatum quædam minime ortum a passione ducunt; hoc est, non aliunde, sed per essentialia insunt; velut igni, calor; ac dulcedo, mellis. Neque enim igni adventitius calor est, neque mellis dulcor. Haud enim, cum prius talia non essent, postmodum calorem ac dulcedinem accipere. Quod tamen ad humanum sensum attinet, eandem et illa passionem efficiunt. Etenim ignis, cum sit calidus, nos calore afficit: melque item, cum sit dulce, nobis dulcedinem facit: quædam item ab aliqua affectione, id est temperamento fiunt; eamque passionem nonnunquam efficiunt, qua sensus immutantur; quanquam non eam ipsam quam habent, passionem et qualitatem, ut sunt colores. Etenim albedo, quæ ex affectione quadam ac temperamento contingit, 56 passionem quidem circa visum efficit; hoc est, discretionem, et expansionem, et illuminationem: nec ideo tamen passione nos afficit. Patibilis ergo qualitas, quæ adventitia non est, aut in tota specie inest, quemadmodum calor in igne; aut non in tota, ut nigror in Æthiopicis. Neque enim omnes homines sunt nigri, verum etiam in anima.

Quarta denique species qualitatis, est figura et C forma. Ac figura quidem, tum in animatis, tum in inanimatis locum habet: forma autem in animatis duntaxat. Quod si de inanimatis etiam forma, aut formosum, dicitur; id non proprie, sed abusive dicitur. Quapropter latius patet figura. Nam et forma figura nuncupatur; contra autem inanimatorum figura, forma non dicitur. Porro rectitudo et curvitas ad qualitatem pertinent.

Jam vero sciendum est, qualia maxima parte a qualitibus denominative dici, ut a calore, calidum: quædam vero, etiam æquivore, ut musica scientia, et musica mulier: quædam denique, quanquam id rarius, diverso nomine, ut a virtute, studiosus. Nam qui virtute præditus est, etiam studiosus vocatur.

Passio in facto esse qualitas est. — Ne illud quidem ignorandum est, passionem duplicem esse. Aut enim eo quod jam passum quidpiam sit; tumque refertur ad qualitatem; quemadmodum vestis jam dealbata, alba dicitur: aut eo quod nunc patitur, et tum ad prædicamentum pati pertinet; ut datur.

Illud item nosse convenit; qualitates corpora non esse, sed corporis expertes. Nam si corpora essent, referrentur ad prædicamentum substantiæ. Quin etiam accidentia omnia corpore carent, nec per se existunt, nisi in substantia considerentur.

Qualitates eadem substantiales ac accidentales. — Sed et illud observandum, substantiales qualitates

Τρίτον εἶδος, παθητικῆ ποιότητος καὶ πάθος· οὖν θερμότης, ψύξις, λευκότης, μελανία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ μὲν οὖν πάθος εὐαπόβλητόν ἐστιν, ὡς ἡ διάθεσις ὡς δταν τις, ἢ δι' αἰδῶ ἐρυθρίαση, ἢ διὰ φόβον ὠχρίαση· ἡ δὲ παθητικῆ ποιότης δυσκίνητος καὶ δυσμετάβλητός ἐστι· τῶν δὲ παθητικῶν ποιότητων, τινὲς μὲν ἀπὸ πάθους οὐ γεγέννηται, ἔχουν οὐκ ἀλλαγθῆναι, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ὑπάρχουσιν· ὡς τῷ πυρὶ ἡ θερμότης, καὶ τῷ μέλιτι ἡ γλυκύτης. Ὅσα γὰρ τῷ πυρὶ ἐπίκτητος ἡ θερμότης, οὐδὲ τῷ μέλιτι ἡ γλυκύτης· οὕτε πρότερον μὴ ὄντα τοιαῦτα, ὑποτρον προσελάβοντο τὴν θερμότητα, καὶ τὴν γλυκύτητα· ὁμοίως δὲ, τὸ αὐτὸ πάθος ποιοῦσι κατὰ τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν. Τὸ μὲν γὰρ πῦρ θερμὸν ὄν, θερμαίνει ἡμᾶς· καὶ τὸ μέλι γλυκὺ ὄν, γλυκαίνει ἡμᾶς· τινὲς δὲ ἀπὸ τίνος πάθους, ἔχουν κράσεως, γεγόνασιν, καὶ ποιοῦσιν ἐνίοτε πάθος κατὰ τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν· ἀλλ' οὐ τοῦτο πάθος, καὶ τὴν αὐτὴν ποιότητα τὴν ἔχουσιν· οἳ εἰσι τὰ χρώματα. Τὸ γὰρ λευκὸν ἐκ τίνος πάθους καὶ κράσεως γεγόμενον, πάθος μὲν ποιεῖ περὶ τὴν ὄρασιν, ἔχουν τὴν διάκρισιν, καὶ τὴν ἐξάπλωσιν, καὶ φωτισμόν· οὐ λευκαίνει δὲ ἡμᾶς· ἡ οὖν παθητικῆ ποιότης, ἡ μὴ οὕσα ἐπίκτητος, ἢ παντὶ τῷ εἶδει ἐνυπάρχει, ὡς ἡ θερμότης ὄλω τῷ πυρὶ, ἢ οὐ παντὶ, ὡς μελανία τοῖς Αἰθίοψιν. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἄνθρωποι μέλανες. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον περὶ τὸ σῶμα θεωρεῖται, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ψυχὴν.

Cæterum hæc nedum in corpore considerantur;

Τέταρτον εἶδος ποιότητος, σχῆμα καὶ μορφή. Τὸ μὲν οὖν σχῆμα ἐπὶ τῶν ἐμφύχων καὶ ἐπὶ τῶν ἀψύχων φέρεται· ἡ δὲ μορφή ἐπὶ τῶν ἐμφύχων μόνον. Εἰ δὲ βηθεῖ ἐπὶ τῶν ἀψύχων μορφή, ἢ εὐμορφοῦ, οὐ κυρίως, ἀλλὰ καταχρηστικῶς λέγεται· καθὼς κώτερον οὖν ἐστὶ τὸ σχῆμα. Καὶ ἡ μορφή γὰρ καλεῖται σχῆμα. Τὸ δὲ τῶν ἀψύχων σχῆμα οὐ καλεῖται μορφή· ἡ δὲ εὐθύτης, ἔχουν ὀρθότης, καὶ ἡ καμπυλότης, ἔχουν στρεβλότης, τῆς ποιότητός εἰσι.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὰ ποιά, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον παρωνύμως ἀπὸ τῶν ποιότητων λέγεται· ὡς ἀπὸ τῆς θερμότητος θερμὸν· τινὰ δὲ καὶ ὁμωνύμως, ὡς μουσικὴ ἡ ἐπιστήμη, καὶ μουσικὴ ἡ γυνή, ἡ ἔχουσα τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην· τινὰ δὲ, εἰ καὶ σπανίως, ἑτερονύμως· ὡς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, σπουδαῖος. Ὁ γὰρ ἐνάρετος καὶ σπουδαῖος λέγεται.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ πάθος διττόν. Ἡ γὰρ ἐν τῷ ἦθι πεπονθέναι λέγεται, καὶ ἀνάγεται, ὑπὸ τὴν ποιότητα· ὡς τὸ ἦθι λελευκασμένον ἱμάτιον λέγεται λευκὸν ἢ ἐν τῷ νῦν πάσχειν, καὶ ἀνάγεται ὑπὸ τὴν πάσχειν κατηγορίαν· ὡς τὸ μήπω λευκανθὲν, ἀλλὰ νῦν λευκαίνόμενον, quod nondum dealbatum est, sed nunc deal-

Χρὴ γινώσκειν, ὡς οὐκ εἰσὶν αἱ ποιότητες σώματα, ἀλλ' ἀσώματα. Εἰ γὰρ ἦσαν σώματα, ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἂν ἦσαν· καὶ πάντα τὰ συμβεβηκότα ἀσώματά εἰσι, καὶ καθ' ἑαυτὰ ἀνύπαρκτα, εἰ μὴ ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρηθῶσι.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι αἱ οὐσιώδεις ποιότητες ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἀνάγονται. Μέρη γὰρ αὐτῆς διαίρουνται

ἢ εἰς τὸν ὀρισμὸν τῶν εἰδῶν αὐτῆς λαμβανόμενα· ἢ ἡν δὲ κατηγορίαν τὸ ἅλον, ὑπὸ ταύτην ἴση αὐτῆς ἀναχθήσονται. Τὸ βαρὺ καὶ τὸ ἐν ὄγκοις θεωρεῖται, ὡς ἐπὶ τῶν σταθμικῶν ἀνάγεται ὑπὸ τὸ ποσόν· ἢ ἐν οὐσίᾳ, στοιχείοις, ἤγουν πυρὶ, καὶ γῆ, καὶ ἀντὶ τὴν οὐσίαν, ὡς οὐσιώδεις διαφοραὶ· ἢ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ μακρὸν, ἤγουν ἀραιόν. Ὀστωδὲς (37) ἐν τοῖς στοιχείοις, καὶ ἀντὶ τὴν οὐσίαν· ἢ ἐπεισάκτως, ὡς ἐν ἱματίᾳ ἀνάγεται ὑπὸ τὴν κείσθαι κατηγορίαν· ἢ εἰς.

ἢ εἰσὶν ἴδια τῆς ποιότητος, ἤγουν παρὰ τὰς ἰσότητας. Πρῶτον, τὸ ἐναντιότητα ἐπιδέχεται. Ἐμφανὲς ἐναντίον τῷ ψυχρῷ, καὶ τὸ λευκὸν τῷ σκιδρῷ. Δεύτερον, τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἔνθα πᾶσι ἐστὶ, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον ἐστὶ. Τὸ δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἐπίτασις, καὶ τὸ ἥττον ἐστὶν ἀπότασις. Ἐνδέχεται οὖν εἰπεῖν, τότε τὸ εἶδος ἔνθα λευκὸν, καὶ ἥττον ψυχρὸν· τρίτον ὄγκον, τὸ καὶ ἰδιώτατον τοῦ ποιοῦ, τὸ ἐναντιοῦν. Δεῖ δὲ γινώσκον, ὅτι τὸ σχῆμα ἐναντίον.

ἢ εἰσὶν ἴδια τῆς ποιότητος, ἤγουν παρὰ τὰς ἰσότητας. Πρῶτον, τὸ ἐναντιότητα ἐπιδέχεται. Ἐμφανὲς ἐναντίον τῷ ψυχρῷ, καὶ τὸ λευκὸν τῷ σκιδρῷ. Δεύτερον, τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἔνθα πᾶσι ἐστὶ, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον ἐστὶ. Τὸ δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἐπίτασις, καὶ τὸ ἥττον ἐστὶν ἀπότασις. Ἐνδέχεται οὖν εἰπεῖν, τότε τὸ εἶδος ἔνθα λευκὸν, καὶ ἥττον ψυχρὸν· τρίτον ὄγκον, τὸ καὶ ἰδιώτατον τοῦ ποιοῦ, τὸ ἐναντιοῦν. Δεῖ δὲ γινώσκον, ὅτι τὸ σχῆμα ἐναντίον.

ἢ εἰσὶν ἴδια τῆς ποιότητος, ἤγουν παρὰ τὰς ἰσότητας. Πρῶτον, τὸ ἐναντιότητα ἐπιδέχεται. Ἐμφανὲς ἐναντίον τῷ ψυχρῷ, καὶ τὸ λευκὸν τῷ σκιδρῷ. Δεύτερον, τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἔνθα πᾶσι ἐστὶ, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον ἐστὶ. Τὸ δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἐπίτασις, καὶ τὸ ἥττον ἐστὶν ἀπότασις. Ἐνδέχεται οὖν εἰπεῖν, τότε τὸ εἶδος ἔνθα λευκὸν, καὶ ἥττον ψυχρὸν· τρίτον ὄγκον, τὸ καὶ ἰδιώτατον τοῦ ποιοῦ, τὸ ἐναντιοῦν. Δεῖ δὲ γινώσκον, ὅτι τὸ σχῆμα ἐναντίον.

VARIE LECTIONES.

a ex Ammonio, ἐν ἱματίᾳ. In corrigiis. Quæ dilatantur et constringuntur. b Sic Coll. et 50. Sic vetus interpres legit; positiones enim. Cod. S. Hil. διαθέσεις, Alii vero et edit. θέσει. necnis includuntur, etsi in edit. et mss. habentur, ad caput *De qualitate*, non pertinent: sed vel t *De oppositis*, vel ad caput *De privatione*; atque a contextu aliena sunt.

NOTÆ.

ἢ εἰς τὸν ὀρισμὸν τῶν εἰδῶν αὐτῆς λαμβανόμενα· ἢ ἡν δὲ κατηγορίαν τὸ ἅλον, ὑπὸ ταύτην ἴση αὐτῆς ἀναχθήσονται. Τὸ βαρὺ καὶ τὸ ἐν ὄγκοις θεωρεῖται, ὡς ἐπὶ τῶν σταθμικῶν ἀνάγεται ὑπὸ τὸ ποσόν· ἢ ἐν οὐσίᾳ, στοιχείοις, ἤγουν πυρὶ, καὶ γῆ, καὶ ἀντὶ τὴν οὐσίαν, ὡς οὐσιώδεις διαφοραὶ· ἢ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ μακρὸν, ἤγουν ἀραιόν. Ὀστωδὲς (37) ἐν τοῖς στοιχείοις, καὶ ἀντὶ τὴν οὐσίαν· ἢ ἐπεισάκτως, ὡς ἐν ἱματίᾳ ἀνάγεται ὑπὸ τὴν κείσθαι κατηγορίαν· ἢ εἰς.

ad substantiam referri. Nam sunt ejus partes; quippe quæ ipsam dividant, atque ad specierum ejus definitionem assumantur. Cui porro prædicamento totum subjicitur, ad illud quoque partes ipsius referuntur. Etenim grave et leve, aut in mole considerantur, ut in iis quæ appenduntur; ac tum ad quantitatem pertinent: aut in substantia, ut in elementis, puta igni, ac terra; ac tum ad substantiam pertinent, ut substantiales differentiæ. Eodemque modo in denso et raro res habet. Aut enim substantiæ ratione, ut in elementis; ac tum ad substantiam referuntur, aut adventitiæ, ut in

57 Tria autem sunt qualitatis propria seu consecraria. Primum, ut contrarietatem recipiat; quippe calidum frigido contrarium est, et album nigro. Secundum, ut magis ac minus admittat. Ubi enim contraria sunt, illic etiam magis ac minus reperitur. Magis porro, intentionem; minus remissionem significat. Itaque possumus dicere, hanc speciem illa candidiorem esse, et minus frigidam. Tertium qualitatis consecrarium, ac maxime proprium, est simile ac dissimile. Sciendum est autem figuram non habere contrarium.

[Illud notandum, non omnes privationes per modum negationis dici; verum esse nonnullas, quæ affirmatione efferuntur, ut cæcitas et surditas. Rursum, non omnem speciem affirmandi modo proferri, sed etiam negandi; ut intemperantia, quæ cum species sit, non tamen per affirmationis, sed per inficiationis modum appellata fuit. Nam positio, affirmatio dicitur; ut, pulcher est. Negatio autem, inficiatio; ut, non est pulcher. Cum enim dicimus, iniquus, syllaba in negationem significat, uti vox, non.]

Quod si hoc album illi albo æquale, atque hæc superficies illi superficiæ æqualis esse dicitur;

D partium continuitate, nulla earum in miniores disjunctione distendatur aut constringatur, ac demum in corpus aliud convertatur: ut puta cum aqua modica in vastam aeris copiam rarefactione transformatur, vel densatus aer in aquæ stillam coaretatur. At Noster, Blemmydas, et alii qui Aristotelem secuti sunt, non de hac raritate in categoriis disputant, sed de illa qua partes sic distenduntur, ut meatus corporis subtilioris capaces aperiant, quamque spongiositatem melius ex Damasceno dixeris, ἤγουν τὸ ἀραιόν· itemque de ejusmodi densitate, qua partes ad se mutuo accedunt propius, seque magis tangunt. Porro spongiositatem hanc, et densitatem ad situs categoriarum, nulla injuria revocant.

haud tamen id ratione qualitatis, sed ratione quantitatis : quemadmodum etiam in quanto, simile et dissimile consideratur ; non ut quantum est, sed ut qualitatem participat.

CAP. LII.

De agere et pati.

Sciendum est actionem et passionem, id est agendi vim et patiendi, sub qualitate contineri : agens vero et patiens substantiam quamdam esse, certo quodam modo operantem, aut patientem. Agere igitur est in seipso actionis causam habere : pati autem, in seipso, et in alio patiendi causam habere ; ut opifex, et illud quod efficitur. Nam opifex in se operis causam habet : opus autem in opifice quidem principium habet ; in seipso vero, aptitudinem ad patiendum. Per opificem autem hoc loco artificem intelligimus, puta fabrum : per opus vero, materiam artificii subjectam, ut lignum. Ligni siquidem materia fabro subjicitur.

Eorum porro quibus agere et pati convenit ; quædam simpliciter facere dicuntur, ut in artibus factivis, puta fabrili, araria, ac similibus, in quibus opus remanet, etiam postquam opifex ab opere cessaverit. Etenim postquam architectus sinem ædificandi fecit, remanet quod exstructum fuit. Quædam autem dicuntur agere, in quibus illud quod agitur non remanet, cessante eo qui agit. Ubi enim tibicen canendi sinem fecit, non manet tibiæ cantus, sed interit. Quædam denique dicuntur contemplari ; uti studere astronomiæ aut geometriæ, intelligere, hisque similia. Sunt aliæ insuper species, quæ in animatis considerantur ; ut in igne, lapide, ligno et similibus. Priora igitur in his quæ ratione utuntur, locum habent. Posteriora autem, in illis quæ anima et ratione carent. Non enim ea ratione agit, qua est animatum ; sed qua corpus admotum corpori.

58 Duplex autem categoriæ hujus proprietas : altera, ut contrarietatem admittat. Nam calefacere, ac frigefacere inter se pugnant. Altera, ut magis et minus suscipiat. Quippe contingit, cum magis calefacere, cum minus frigefacere ; itemque magis caleferi, et minus frigeferi.

Itaque in prædicamentis omnibus considerantur agere et pati : nimirum in substantia, gignere et gigni : in quantitate, numerare et numerari : in iis quæ ad aliquid, conduplicare et conduplicari : in qualitate, dealbare et dealbari : in situ collocare et collocari : in habere, ferre ac ferri : in ubi, continere et contineri : item in quando, continere et contineri ; in præsentī scilicet, et præterito, et futuro tempore.

Α καθὸ ποσότητος. Καὶ τὸ εἶναι τὴν ἐπιφάνειαν ἴσην ἐκείνῃ τῇ ἐπιφανείᾳ ὡς καὶ ἐν τῷ ὁμοίον καὶ ἀνόμοιον θεωρεῖται, οὐ κατὰ τὸ ἀλλὰ καθὸ μετέχει ποιότητος.

ΚΕΦΑΛ. ΝΒ.

Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ποιήσις καὶ ἡ παθῆσις ἢ ἡγοῦν ἢ ποιητικὴ δύναμις καὶ ἡ παθητικὴ. ποιότητά εἰσι· τὸ δὲ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχειν τίς ἐστὶ τοιῶσδε ἐνεργούσα· ποιεῖν οὖν ἐστὶ ἑαυτῷ ἔχειν αἰτίαν τῆς ἐνεργείας· πάσχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐν ἄλλῳ ἔχειν τὴν αἰτίαν τοῦ ὡς ὁ δημιουργός, καὶ τὸ δημιουργούμενον. γὰρ δημιουργός, ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν αἰτίαν δημιουργίας. Τὸ δὲ δημιουργούμενον, ἐν δημιουργῷ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, ἢ δὲ, τὴν ἐπιτηδεύουσα τῆς παθήσεως. ἀπὸ δὲ ἐνταῦθα, τὸν τεχνίτην λέγομεν, οἷον ἐ δημιουργούμενον δὲ, τὴν ὕλην τὴν ὑποκειμένην τεχνίτῃ· οἷον τὴν ξυλλικτήν. Αὕτη γὰρ ὁπία τέκτονι.

Τοῦ δὲ ποιεῖν καὶ τοῦ πάσχειν, τὰ μὴ λέγονται, ὡς ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν· οἷον νικῆς, χαλκευτικῆς, καὶ τῶν τοιούτων· ἐφ' ἑαυτῷ μετὰ τὸ παύσασθαι τὸν ποιοῦντα, διαμείνει. Τοῦ γὰρ οἰκοδόμου παυσασμένου τοῦ μείνει, διαμείνει τὸ οἰκοδομηθέν· τὰ δὲ λέγεται ποιεῖν, ἐφ' ὧν οὐ διαμείνει τὸ πραττόμενον καὶ τοῦ πράσσοντος. Παυσασμένου γὰρ τοῦ αὐτοῦ διαμείνει· ἀλλ' ἀπόλλυται ἡ αὐλήσις. Τὸ δὲ θεωρεῖν, ὡς τὸ ἀστρονομεῖν, γεωμετρεῖν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ θεωρούμενα εἶναι ἀψύχοις, οἷον, πῦρ, λίθος, ξύλον, καὶ τοῖς τι τὰ μὲν οὖν πρῶτα ἐπὶ τῶν λογικῶν εἶναι ἔσχατον ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀλόγων. Οὐ γὰρ ἐμψυχον ποιεῖ, ἀλλὰ καθὸ σῶμα πλησιάζει ματι.

Δύο δὲ ἔχει ἴδια· πρῶτον, τὸ ἐπιδέχειν ἐναντιότητα· τὸ γὰρ θερμαίνειν ἐναντίον ψύχειν· δεύτερον, τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον· ἢ γὰρ μᾶλλον θερμαίνειν, καὶ ἥττον ψύχειν καὶ θερμαίνεσθαι, καὶ ψύχεσθαι.

Ἐν πάσαις οὖν ταῖς κατηγορίαις θεωρεῖται ποιεῖν καὶ πάσχειν. Ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ, καὶ γενεᾷσθαι· ἐν δὲ τῷ ποσῷ, ἀριθμεῖν θμεῖσθαι· ἐν δὲ ταῖς πρὸς τι, διαπλασθεῖν διαπλαστιάζεσθαι· ἐν τῇ ποιότητι, λευκαίνεσθαι λευκαίνεσθαι· ἐν τῷ κείσθαι, καθίζεσθαι καὶ σθαι· ἐν τῷ ἔχειν, φορεῖν καὶ φορεῖσθαι· ἐν περιέχειν καὶ περιέχεσθαι· ἐν τῇ πόσει, καὶ περιέχεσθαι ἐν τῷ ἐνεστώτι, καὶ παρεῖναι καὶ μέλλοντι χρόνῳ.

VARIE LECTIONES.

ἃ Hæc habent mss. Regii quatuor : desunt in editis. In Reg. 3362, reperi : ἐν τῇ πόσει, καὶ προπέσει.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

A

Περὶ τοῦ κείσθαι.

ἢ ἐστι, τὸ ἔχειν θέσιν πρὸς ἕτερον· ὡμα τὸ κείμενόν πρὸς τὴν τοίνυδε ἢ πρὸς ἀνάκλισιν, ἢ καθέδραν, ἢ στάσιν. τοῦ κείσθαι τρία· τὸ ἴστασθαι, τὸ καθῆσθαι, ἴνεσθαι· τὸ μὲν γὰρ ὀρθὸν εἶναι, τὸ ἴστασθαι. Τὸ δὲ κατὰ μέρος μὲν κείσθαι, κατὰ ἴστασθαι, ποιεῖ τὸ καθῆσθαι· τὸ δὲ παντεσθαι, ποιεῖ τὸ ἀνακλίεσθαι. Οὐ δηλοῖ δὲ θαι, οὐδὲ τὸ κείμενον, οὐδὲ τὸν τόπον· τὴν τὴν θέσιν τοῦ κειμένου πρὸς τὸν

ἢ κειμένων, τὰ μὲν κατὰ φύσιν κείνται, ὡς πᾶσα ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις· οἶον, γῆ, ὕδωρ, ρ, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ κατὰ θέσιν καὶ ὡς ἀνδρίας, κίων, καὶ τὰ τοιαῦτα. Λοιπὸν αἰς ἢ λέγουσα, ὅτι τῶν κειμένων, τὰ μὲν ὡς γῆ· τὰ δὲ κινούμενα, ὡς τὰ οὐράνια· Ἐτι τῶν κειμένων, τὰ μὲν δυνάμει κείνται, ἢ δυνάμενα μετέρχεσθαι· τὰ δὲ ἐνεργείᾳ, κείνται.

ΚΕΦΑΛ. ΝΔ'.

Περὶ τοῦ ποῦ.

ποῦ, τόπον σημαίνει. Ἐρωτώμενοι γὰρ, πῶς ὁ δεῖνα, φαμέν, ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν τῇ ταῦτα δὲ τόπον σημαίνουσιν. Εἰδὼ δὲ τῆς κατηγορίας, κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν τόπων, κάτω, δεξιὰ, ἀριστερὰ, ἐμπροσθεν, καὶ

ΚΕΦΑΛ. ΝΕ'.

Περὶ τοῦ πότε.

πότε, χρόνον δηλοῖ· ἐρωτώμενοι γὰρ πότε τῶδε, λέγομεν· πέρουσι, προπέρουσι· χρόνον σημαίνουσιν. Εἰδὼ δὲ τῆς πότε κατεῖσαι τοσαῦτα, ὅσα αἱ τοῦ χρόνου διαφοραὶ. ἢ εἰσιν αὐταί· ἐνεστῶς, παρρηγημένως,

ΚΕΦΑΛ. ΝΖ'.

Περὶ τοῦ ἔχειν.

ἔχειν ἐστὶν οὐσία περὶ οὐσίαν¹. Δηλοῖ δὲ τὸ ἔχειν, ἢ περιέχεσθαι, καὶ μὴ εἶναι τι μέρος τοῦ πᾶτος. Καὶ περιέχει μὲν, χιτῶν, ὄπλα, καὶ τὰ περιέχεται δὲ δακτύλιος, καὶ εἴ τι ἕτερον ἢ μικρόν. Δεῖ δὲ καὶ τὸ περιέχον, καὶ τὸ μὲν οὐσίας εἶναι. Εἰ γὰρ, τὸ μὲν οὐσία εἶναι, ὡς ἐπιστήμη, καὶ ἐπιστήμων, καὶ τὸ ἔχειν ἀνάγεται· διαφοραὶ δὲ τοῦ ἔχειν κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν ὄντων. Ἡ γὰρ ἐμφύσιον, ἢ ἀψυχον· καὶ ἐμφυχον μὲν ἔχειν λεγόμενος παῖδα, ἵππον, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀψυχον δὲ, κῆλον², ὑπόδημα, καὶ τὰ τοιαῦτα· λέγεται δὲ

CAP. LIII.

De situ.

Situm esse, est quodammodo comparatione alterius positionem habere : velut corpus ita situm, ac talem habens positionem, ut vel recumbat, vel sedeat, vel stet. Porro situs, tres sunt species ; nempe stare, sedere et recumbere. Nam rectum esse, stare facit : deinceps autem, ex parte jacere, et ex parte stare, sedere efficit. At omnino jacere, recubitus facit. Porro situm esse, nec eum qui situs est, nec locum significat, sed ejus qui situs est, positionem in loco.

Eorum autem quæ sita sunt, alia naturali modo sunt sita, ut elementa in suis locis : v. gr., terra, aqua, aer, ignis et similia : alia per positionem et artem, ut statua, columna, aliaque id genus. Est et alia insuper divisio ; nempe quod eorum quæ sita sunt, alia firma sint et immota, ut terra : alia moveantur, ut cœlestia corpora. Ac præterea eorum quæ sita sunt, quædam potestate sunt sita ; quæ nimirum transmigrare possunt : quædam actu, ut ubicunque sita sint.

CAP. LIV.

De ubi.

Ubi locum significat. Nam cum quæritur ex nobis, ubinam sit talis : dicimus, domi, in urbe : hæc autem locum significant. Species porro prædicamenti ubi totidem sunt, quot locorum differentiarum : nempe, sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, ante, et post.

CAP. LV.

De quando.

Quando tempus designat. Nam cum ex nobis quispiam sciscitatur, quando illud contigerit, dicimus, anno superiori, duobus abhinc annis ; quæ quidem tempus significant. Species porro prædicamenti quando totidem sunt, quot tempora. Tria autem hæc sunt : nempe præsens, præteritum et futurum.

59 CAP. LVI.

De habitu.

Quid habitus, ac ejus modi. — Habitus est substantia circumstans substantiam. Significat autem, circumdare et circumdari, sive comprehendi, nec esse rei partem aliquam. Ac quidem active complectuntur et ambiunt tunica, arma, et alia id genus : passive autem, annulus, ac si quid ejusmodi exiguum est. Porro necesse est, ut et quod complectitur, quodque aliud se complectens habet, substantiæ sint. Si enim alterum quidem substantia sit, alterum autem accidens, uti scientia ac sciens, minime ad prædicamentum habere referuntur ; habere autem tot differentias habet,

VARIÆ LECTIONES.

1. S, et cod. S. Hil. et N. περὶ τῆς πότε, supple κατηγορίας· quod quidem expresse additum in Reg. 33791. 2. Edit. οὐσία· ἢ περὶ οὐσίαν, quod etsi maxime absonum, Billius reddidit· est οὐσία, vel aliquid adventitium.

quot rerum differentia sunt. Aut enim animata res est, aut inanimata. Atque rem quidem animatam habere dicimur, ut puerum, equum, et similia et alia id genus. Præterea dicitur habere multis fusius disseremus.

CAP. LVII.

De oppositis.

Oppositio sermonis est oppositio contradictionis. Rerum oppositio triplex. Relativa, contraria, privatio. — Quidquid opponitur, vel opponitur ut res, vel ut sermo. Si ut sermo sermoni, affirmationem et negationem efficit. Atque affirmatio quidem est cum dicimus aliquid inesse alicui, verbi gratia, est pulcher; negatio autem cum quidpiam non inesse dicimus; puta, non est pulcher. Utrumque porro enuntiatio dicitur. Si autem, ut res opponuntur, vel dicuntur ut ad ea in quibus est conversio, efficiuntque ea quæ ad aliquid; quæ quidem mutuo se inducunt ac perimunt: vel ut non ad ea in quibus conversioni locus est, ac quæ non habent relationem. Atque illa, aut in se mutuo migrant, atque interim tamen sunt naturæ consentanea; et hæc contraria efficiunt, ut calor et frigus: aut alterum quidem in alterum migrat, alterum autem non migrat in alterum; estque alterum quidem illorum naturale, alterum naturæ repugnat, ac tum illa efficiunt quæ invicem operatione privationis ac habitus, ut visus, et cæcitas. Visus siquidem habitus est, utpote ab habitus autem, habitus privatio, nempe visus.

Contraria sine medio et cum medio. — Contrariorum autem alia sine medio sunt, alia medium habent. Illa sine medio sunt, quorum alterum, seu unum, in eo quod est ipsorum subjectum, si in iis de quibus prædicantur, esse necesse est: ut morbus et sanitas, in subjecto animalis corpore. Quippe omnino necesse est, aut morbum, aut sanitatem ejusmodi inesse corpori. Per morbum autem intelligimus omnem naturæ distractionem. Illa autem medium habent, quorum alterum necesse non est inesse subjecto, seu iis de quibus prædicantur, ut album et nigrum. Sunt namque contraria, nec tamen propterea horum alterum omnino necesse est corpori inesse. Neque enim omne corpus, aut album esse, aut nigrum necessarium est (sunt enim corpora fusca et rufa): nisi forte alterum contrariorum alicui a natura determinate **60** insit; uti calor igni, ac frigus nivis. Porro contraria quæ medium admittunt, partim nomina habent; v. gr., quod est medium inter album et nigrum, fuscum dicitur: partim nominibus carent. Injustum non habet nomen; sed extremi utriusque justum, nec injustum.

Contrariorum quadruplex proprietas. — Contraria porro quatuor hæc proprietates comitantur. Prima est, ut bono quidem, malum contrarium sit: malo autem, quandoque bonum, quandoque aliud malum. Etenim temperantiæ intemperantia contraria

Α τὸ ἔχειν καὶ κατὰ πολλῶν ἐτέρων σημάτων ὁμωνύμως, περὶ ὧν ὕστερον ἐροῦμεν.

inanimatam vero, ut annullum, caloremque aliis modis æquivoce, de quibus

ΚΕΦΑΛ. ΝΖ΄.

Περὶ τῶν ἀντικειμένων.

Πᾶν ἀντικείμενον, ἢ ὡς πρᾶγμα ἀντικείμενον λόγος. Καὶ εἰ μὲν ὡς λόγος λόγῳ, ποιεῖ καὶ ἀπόφαναι. Κατὰφαναι μὲν οὖν ἔστι, τί τινη ὑπάρχει· οἷον, καλὸς ἔστιν. Ἀπόφασις εἶπεν τί τινη οὐχ ὑπάρχει· οἷον, οὐκ ἔστιν: γιντοὶ δὲ ἀμφοτέρω ἀπόφαναι. Εἰ δὲ ὡς ἀντικείμεται, ἢ ὡς πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγειται ποιεῖ τὰ πρὸς τι, ἅτινα καὶ συνανὰγουσι καὶ συναναιροῦσιν· ἢ οὐ πρὸς τὰ ἀντιστρέφοντα καὶ οὐκ ἔχουσι σχέσιν. Καὶ ταῦτα ἢ μεταστρέφει εἰς ἀλλήλα· ὁμῶς δὲ ἀμφοτέρω κατὰ φύσιν ποιεῖ τὰ ἐναντία, ὡς ἡ θερμότης καὶ ἡ ψυχρότης μὲν μεταβάλλει πρὸς ἕτερον, τὸ δὲ ἕτερον ἐβάλλει. Καὶ τὸ μὲν αὐτῶν ἔστι κατὰ φύσιν παρὰ φύσιν, καὶ ποιεῖ τὰ κατὰ στέρησιν ἀντικείμενα, ὡς ἕψις καὶ τυφλότης. Ἐξ ἕψις ἔστιν ἕψις, ὡς ἐκ τοῦ ἔχειν· στέρησις δὲ ἔχειν ἔχον τῆς ὁράσεως, ἡ τυφλότης.

Τῶν δὲ ἐναντίων, τὰ μὲν εἰσιν ἀμεσα, ἢ ἄμεσα. Ἄμεσα μὲν οὖν εἰσιν, ὧν ἀναγκαῖον τὸ ἔχειν τὸ ἐν, ὑπάρχειν τῷ ὑποκειμένῳ αὐτοῦ τοῖς ὧν κατηγοροῦνται· οἷον, νόσος, καὶ σῶματι ζῶου τῷ ὑποκειμένῳ· καὶ ἀνάγκη παρὰ τῷ σῶματι, ἢ νόσον εἶναι, ἢ ὑγείαν· νόσον εἶναι πᾶσαν τὴν παρατροπὴν τῆς φύσεως. Ἐμμεσα οὐκ ἀνάγκη τὸ ἕτερον ὑπάρχειν τῷ ὑποκειμένῳ· οὗτοι οὖν κατηγοροῦνται, ὡς τὸ λευκὸν παρὰ τῷ σῶματι· ἐναντία γὰρ εἰσιν, καὶ οὐ πάντως ἀναγκαῖον ὑπάρχειν τῷ σῶματι· οὐ γὰρ ἀνάγκη εἶναι λευκὸν εἶναι, ἢ μέλαν· εἰσὶ γὰρ φαιᾶ καὶ πυρρὰ· εἰ μὴ ἄρα τὸ ἐν τῶν ἀντικειμένων φύσει ὑπάρχει τινη, ὡς ἡ θερμότης παρὰ τῷ σῶματι, καὶ ἡ ψυχρότης τῇ χιόνι. Τῶν μὲν οὖν ἔμμεσων ἔχουσιν ὀνόματα· ὡς τὸ μέσον τοῦ λευκοῦ καὶ μέλανος λέγεται φαιόν· τὰ δὲ οὐκ ἔχουσιν ὀνόματα· ὡς τὸ μέσον τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδικουμένου, ἢ δνομα, ἀλλὰ τῇ ἀποφάσει ἐκατέρου, τὸ ἐκ τῆς γνῶριζέται· οἷον οὐδὲ δικαίον, οὐδὲ ἀδικαίον. Nam quod medium interponitur inter negationem medium ejusmodi significatur;

Ἀκολουθοῦσι δὲ τοῖς ἐναντίοις ἰδιώματα· οἷον: τῷ μὲν ἀγαθῷ ἐξ ἀνάγκης ἐναντίον τὸ κακῷ, ποτε δὲ κακῷ, ποτε μὲν ἀγαθὸν, ποτε δὲ ἀλλοτῆρῳ μὲν σωφροσύνη [ἐναντία ἐστὶν ἡ ἀκολασία· σ'α δὲ, ποτε μὲν σωφροσύνη ἔσ',] ποτε δὲ ἡ

VARIÆ LECTIOES.

* Edit. et mss. quidam, ταῦτα, ἢ οὐ μεταβάλλει· male. Ἕ' Uncinis inclusa supplivimus. Εστ

δέ ἐστι τὸ μὴ κραιψῆσαι, μηδὲ ἐγείρεσθαι. **A** est : intemperantiæ autem, interdum temperantiæ, interdum stupiditas. Est enim stupiditas, cum non moventur aut excitantur animæ affectiones. Quapropter intemperantia temperantiæ defectus est : stupiditas autem excessus. Porro defectus cum excessu pugnat. Secunda proprietas est, quod fieri non possit ut contraria simul sint in individuis secundum idem. Neque enim Socrates simul et valere et ægrotare potest ; aut membro eodem calleseri pariter ac frigeseri. Tertia, ut in eodem subjecto, aut genere, aut specie, aut numero sint. Genere quidem, ut in simplici corpore album et nigrum : specie autem, ut in animantis corpore sanitas et morbus : nam de numero est perspicuum. Idem enim corpus per sui mutationem capax **B** est contrariorum. Quarta denique proprietas, quod contraria, vel sub eodem genere sint, ut album et nigrum sub corpore : vel sub contrariis generibus, quidem contraria sunt : aut demum sunt ipsa contra, ut bonum et malum ; quæ quidem contraria genera sint.

ΚΕΦΑΛ. ΝΗ΄.

Περὶ ἔξεως καὶ στέρησεως.

ἔγεται ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐχομένου καὶ τοῦ ἔχοντος, καὶ τοῦ ὄπλου, καὶ τοῦ ὀπίσκειν, ἡ γούου, καὶ τοῦ ἐνδουμένου. Δεύτερον, αἱ ἐπεισυγχαίαι μόνιμοι οὔσαι, εἴτε φυσικαί, εἴτε καὶ φυσικαὶ μὲν, ὡς θερμότης ἐν τοῖς θερμασίαις, ψυχικαὶ δὲ, ὡς ἐπιστήμη. Τρίτον, ὅπερ ἔχει· ἔχει δὲ ἐπιτηδεύματα δέξασθαι, ὅπερ ὄν σημαίνονμενον τοῦ δυνάμει. Τέταρτον, ἡ ἰότης, ἡ γούου φυσικὴ ἔξις· ὡς ἡ θερμότης, καὶ τοῦ καθυδόντος ἡ ὄψις, ὅπερ ἐστὶ σημαίνονμενον τοῦ δυνάμει· δύναται γὰρ ἐνεργεῖν δὲ οὐ καίει· πρῶτον δὲ σημαίνονμενον ἐνεργεῖν. Πέμπτον, ὡς ἡ τελικὴ ἐνέργεια, ἡ ἡδὴ ὄρωσα, καὶ ἡ θερμότης ἡ ἡδὴ ὄρωσα.

ς δὲ ἡ τῆς ἔξεως ἀποβολή. Ἀντίκειται ἂν τῷ πρῶτῳ σημαίνονμένῳ τῆς ἔξεως, ἡ τοῦ ὄπλου, ἡ γούου τοῦ ἐνδύματος· τῷ δὲ ἡ ἀποβολὴ τῶν ἐπεισυγχαίων ἔξεων, ὅτε τὸ ψυχρανθῆ. Τῷ τρίτῳ, ὅπερ οὐδὲ ὄλωσ ἔχειν τὸ γένος· ὡς λέγομεν ἔχειν ἐπιτὶ τὸ βρέφος πρὸς μουσικήν, τὴν δὲ συκῆν ἔστέρηται οὖν ἡ συκὴ, ἐπειδὴ τὸ γένος οὐκ ἔχει ἐπιτηδεύματα δέξασθαι μουσικῶν, τὸ μὲν γένος ἔχει ἐπιτηδεύματα, εἰδῶν οὐκ ἔχει. Τὸ γὰρ ζῶον ἔχει ἐπιτηδεύματα ὄρωσ· ὁ δὲ ἀσπάλαξ, εἶδος τοῦ ζώου, ἐπιτηδεύματα τοῦ ὄρωσ. Τῷ δὲ τετάρτῳ, ἡ τῆς οὐνάμεως τῆς καθ' ἑξιν· τῷ δὲ ἡ ἀποβολὴ τῆς τελικῆς ἐνεργείας, ὅπερ εἰρηξάμεν τὴν κατὰ στέρησιν καὶ ἔξιν σημαίνοντων ἀντιθέσιν· ἡ γούου τῆς οὐνάμεως, ποιητικῆς, εἴτε τῆς παθητικῆς· αὐτὴ δὲ ἔζεται τοῖς τριπλῶν τούτοις· ὅπερ πέφυκεν ὄλωσ ἔχει, ἀλλὰ τελειῶσ ἔστέρηται· καὶ ἔξιν ἔχει, καὶ ἐνθα πέφυκεν ἔχειν· ὄλον.

CAP. LVIII.

De habitu et privatione.

Varii modi quibus dicitur habitus. — Habitus habiti et habentis actus dicitur : puta, armorum et armati ; sive induentis et induti. Secundo, adventitii actus existentes durabiles, sive illi naturales sint, sive ad animum spectent. Naturales nempe, ut calor in iis quæ calefiunt, animi autem, ut scientia. Tertio, quod nondum quidem habet, sic tamen comparatum est ut habere possit : quod quidem est primum significatum, ejus quod est potestate. Quarto, naturalis qualitas, id est habitus naturalis : ut calor ignis, dormientis visus : quod quidem secundum significatum est, ejus quod est potestate (quamvis enim urere possit ignis ; non tamen actu urit), primum autem ejus quod est actu. Quinto, ut actus perfectus : uti visus in actu visionis, et calor, qui jam calefacit.

Quibus item privatio. Privatio stricte negatio. — Privatio autem est habitus abjectio. Itaque opponitur primo habitus significato, armorum, sive vestitus privatio. Secundo, adventitiorum habituum abjectio ; ut cum id quod calefactum est, refrigeratur. Tertio, quod genus rei nullo modo habere comparatum est ; ut infantem natura comparatum ad musicam dicimus ; sicut autem nequaquam. Ficus itaque privata est, quod nimirum stirpium genus non sit aptum ut recipiat musicam : **61** quod item locum habet, cum genus quidem rei aptitudinem habet ; quædam autem species non item : v. gr., animal cernere aptum est ; et tamen talpa, quæ animalis species est, cernendi aptitudine caret. Quarto, potentiæ quæ secundum habitum est, abjectio. Quinto, finalis actus ac perfectus abjectio : quod quidem superius, eam quæ per privationem et habitum fit, contrarium oppositionem appellavimus ; hoc est, potentiæ, tam efficientis, quam patientis. Hæc porro tribus hisce notis insignitur ; ut sit, quod natura comparatum

est habere, nec ullo tamen pacto habet, verum prorsus privatum est : v. gr., non dicimus lapidem cæcum esse ; neque enim comparatus est ut cerentem habitu polleat. Nec canem recens natum cæcum appellamus ; aut nuper editum infantem, edentulum : quia eo tempore habere visum aut dentes minime comparati sunt. Neque item pedem cæcum esse dicimus : quandoquidem animal a natura non habet in pede videndi habitum. Cum igitur tamen habet, privatio dicitur.

CAP. LIX.

De priori et posteriori.

Modi prioris et posterioris. — Prioris significationes quatuor sunt. Primo enim ac potissimum, quod tempore antecedit. Ac proprie quidem in animatis, sensus dicitur ; in iis autem quæ anima carent, vetustius. Improprie tamen alterum pro altero usurpatur.

Secundo, id significat, quod natura prius est quod nimirum simul tollitur ; ut animal prius est homine. Quippe animali sublato, ne homo quidem erit (homo enim est animal), contra vero sublato homine, erit nihilominus animal. Nam et equus, et canis animalia sunt. Ac rursum, si homo sit, animal simul erit (homo enim est animal), contra autem si animal sit, non propterea hominem esse necessum est ; sed equum fortasse, et canem, et similia. Et hæc quidem, quod spectat ad secundum illud prioris genus.

Tertio id quod ordine prius est ; ut dicimus litteram *a* priorem esse, litteram *b* posteriorem, ac deinde syllabas, postea dictiones.

Quarto, id quod dignitate antecellit ; ut dicimus, primum episcopus, deinde presbyter. Quanquam nonnulli modum hunc submovent ; eo quod fieri possit ut qui ordine prior est, dignitate et merito posterior sit.

Quinto, uti dicimus causam et causatum ; velut Socrates imagine sua prior est ; quippe qui imaginis suæ causa sit. Sed et pater filio prior ac major est : pater namque est filii causa : quippe cum filius signatur ex patre. Eoque etiam beatus Gregorius sensu accepit, quod a Domino nostro in sacris Evangelii dictum est : *Pater major me est* ¹⁴.

62 Alii autem adjungunt id quod est cogitatione et intentione animi prius, ut paries est fundamentis prior. Cæterum reducitur illud ad quartum modum, quo aliquid dignitate prius est. Nam quod inten-

¹⁴ Joan. xiv, 29.

τὸν λίθον οὐ λέγομεν εἶναι τυφλόν (38)· οὐ κέφυκε γὰρ ἔχειν ἔξιν ὀράσεως. Οὐδὲ τὸν ἀρτιγέννητον κύνη λέγομεν εἶναι τυφλόν· οὐδὲ τὸ ἀρτιγέννητον βρέφος νωδόν· ἐπειδὴ οὐ πεφύκασι κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἔχειν. Οὐδὲ τὸν πόδα λέγομεν τυφλόν· οὐ γὰρ κέφυκε τὸ ζῶον ἐν τῷ ποδὶ ἔχειν τὴν ἔξιν τῆς ὀράσεως. Ὅτε οὖν καὶ τὰ τρία ταῦτα κέφυκεν ἔχειν, καὶ μὴ ἔχει, λέγεται στέρησις.

tribus his modis habere comparatum est, nec

ΚΕΦΑΛ. ΝΘ.

Περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου.

Τὸ δὲ πρότερον διαίρεται εἰς τέσσαρα σηµασιµενα· καὶ κυριώτατον μὲν ἐστὶ, τὸ τῷ χρόνῳ πρότερον. Λέγεται δὲ κυριώς, ἐπὶ μὲν ἐμφύχων, ἐπὶ πρὸς ὑπὸν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀψύχων, τὸ παλαιότερον· καταχρηστικῶς δὲ, καὶ ἀντ' ἄλλῃλων λαμβάνεται.

Δεύτερον δὲ, τὸ φύσει πρότερον· ὅπερ συνεισφέρεται μὲν, οὐ συνεισφέρει δέ· καὶ συναναιρεῖται, καὶ συναναιρεῖται· ὡς τὸ ζῶον πρότερον τοῦ ἀνθρώπου· ζῶον γὰρ ὄντος, οὐδὲ ἀνθρώπος ἐστὶ· ζῶον γὰρ ὁ ἀνθρώπος. Ἀνθρώπου δὲ μὴ ὄντος, ἐστὶ ζῶον· καὶ ἵππος γὰρ, καὶ κύων ζῴα εἰσι· καὶ ἀνθρώπου ὄντος, πάντως ἐστὶ ζῶον· ζῶον γὰρ ὁ ἀνθρώπος. Ζῶον δὲ μὴ ὄντος, οὐ πάντως ἀνθρώπος, ἀλλ' ἴσως ἵππος, κύων, καὶ τὰ τοιαῦτα· ταῦτα γὰρ ζῴα εἰσι· [καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ δευτέρου ἢ.]

Τρίτον, τὸ κατὰ τάξιν· ὡς περὶ φαµέν, πρῶτον τὸ ἀλφα· δεύτερον τὸ βήτα· εἶτα τὰ συλλάβια· εἶτα αὖ ψήφοι.

Τέταρτον, τὸ κατ' ἀξίαν· ὡς φαµεν, πρῶτον ἐπισκοπος, εἶτα πρεσβύτερος· ἐκβάλλουσι δὲ τοῦτον τὸν τρόπον τινές. Ἐνδέχεται γὰρ τὸν πρῶτον κατὰ τὴν ἔξιν, ὑστέρον εἶναι κατ' ἀξίαν.

Πέμπτον, ὡς φαµεν, τὸ αἰτιον καὶ τὸ αἰτιατόν· ὡς ὁ Σωκράτης πρότερος τῆς ἰδίας εἰκόνης· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν αἰτιος τῆς ἰδίας εἰκόνης. Καὶ ὁ πατήρ πρότερος, καὶ μεζῶν τοῦ υἱοῦ· ὁ γὰρ πατήρ αἰτιος τοῦ υἱοῦ. Ἐκ γὰρ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς γεννᾶται· διδὲ καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος (39) κατὰ τοῦτο τὸ σηµαινόμενον ἔλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡµῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ρηθέν· ὁ Πατήρ μου μεζῶν μὲν ἐστίν.

Ἄλλοι δὲ προστιθέασιν τὸ κατ' ἐπίνοιαν· ὡς πρότερον τῶν θεµελίων ὁ τοίχος. Τοῦτο δὲ ἀνάγεται ὑπὸ τὸν τέταρτον τρόπον, τὸν κατ' ἀξίαν. Τὸ γὰρ τῆ ἐπινοίας πρότερον, τοῦτο πράγματι ὑστέρον. Ὅσαυτὸς

VARIE LECTIONES.

^h Hæc supplenda censuit Combefisius ex nostro codice, legunturque in Reg. 2926.

NOTÆ.

(38) *Τέταρτον τὸ κατ' ἀξίαν. Quarto id quod antecellit dignitate. Hic omnium anterioritatis modorum pene alienissimus est, inquit Philosophus, σχεδὸν ἀλλοτρίωτατος. Nam, ut ait Ammonius, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ὑπήρχεν, ex libera institutione nostra, non ex ipsa rerum natura, ortum habuit.*

πρότερον, τοσαυταχῶς καὶ τὸ ὑστερον. Τὸ δὲ ἄ
 καὶ τὸ ὑστερον, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ
 οὐκ εἰσὶ τῶν ὁμωνύμων, ἀλλὰ τῶν ἀφ'

A tione prius est, hoc reipsa posterius est. Quot porro
 modis est prius, totidem quoque est posterius.
 Prius autem et posterius; majus item et minus,
 non inter æquivoca recensentur, sed inter ea quæ
 ab uno sunt.

CAP. LX.

De simul.

Modi quibus aliqua sunt simul. — Simul ea proprie dicuntur, quorum ortus est in eodem tempore, ut cum duo quidam eodem temporis puncto nati sunt. Atque hic primo modo significationum prioris opponitur. Secundo, ea simul esse dicuntur, quæ invicem coexistunt, ita tamen ut neutrum alterius causa sit, aut ab altero esse accipiat; ut duplum et dimidium. Simul enim coexistunt, æque mutuo inferunt, atque pariter tollunt. Hic porro modus secundo modo ac quinto prioris adversatur. Etenim in secundo, nec se simul inferunt, nec simul tollunt: in quinto autem, alterum causa est; alterum a causa profectum. Tertio simul esse dicuntur species illæ, quæ ex adverso genus dividunt; hoc est, quæ ex eadem divisione descendunt, velut rationale et irrationale ex animali. Hic porro modus primo et secundo, ac fere tribus aliis opponitur.

CAP. LXI.

De motu.

Quid motus. In quibus prædicamentis sit. Sex motus quoad locum. — Motus est actus ejus quod est in potentia, quatenus est in potentia, velut æs potentia statua est. Æs quippe statuae formam potest suscipere. Æris itaque, quod potentia statua est, in eo actus positus est, ut dissolvatur et formetur ac expoliatur: quæ omnia sunt motus. In omnibus ergo prædicamentis, in quibus consideratur id quod est potestate, in iisdem etiam motus considerabitur. E contra, in quibus non consideratur, id quod est potestate, nec motus quidem considerabitur. Consideratur itaque in substantia, in quantitate, in qualitate, et in prædicamento ubi. In substantia nempe, ortus et interitus: in quantitate, accretio et decretio: in qualitate, alteratio: in prædicamento ubi, hoc quod est in orbem agi (quod quidem circumactio dicitur) item a recta linea moveri, quod appellatur motus rectus. Porro motus illius qui in rectam est, sex sunt modi, supra, infra, intra, extra, dextrorsum, sinistrorsum. Quare adjuncta circulatione, septem sunt motus locales. Nam quidquid mutatur, aut

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Περὶ τοῦ ἄμα.

λέγεται κυρίως μὲν, ὧν ἡ γένεσις ἐν τῷ
 ἄμα· οἷον, δύο τινὲς ἐγεννήθησαν ἐν τῇ αὐτῇ
 ὕδατος ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ πρώτῳ τῶν
 ἡμῶν τοῦ προτέρου. Δεύτερον σημαίνονμε-
 ἄμα, τὰ ἀλλήλοις συνυπάρχοντα, καὶ μὴ ὄντα
 ἑτέρου αἰτίων, ἢ αἰτιατόν· ὡς τὸ διπλάσιον
 ἡμισυ. Ἄμα γὰρ συνυπάρχουσιν ἄλληλα, καὶ
 ἕρουσιν. Οὗτος δὲ τρόπος ἀντίκειται τῷ δευ-
 τέρῳ τῷ πέμπτῳ τρόπῳ τοῦ προτέρου· ἐν μὲν
 δευτέρῳ, οὐ συνεισάγουσιν, οὐδὲ συναναι-
 ἄλληλα. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τὸ μὲν αἰτίον, τὸ
 ἐπὶ τῶν ἐπιπέδων σημαίνονμενον τῶν ἄμα, τὰ ἀντι-
 να εἶδη· ἀντιδιηρημένα εἶδη λέγεται, τὰ ἐκ
 ἑξ διαίρεσεως κατενεχθέντα· οἷον, τὸ λογι-
 κὸν ἀλογον, ἐκ τοῦ ζώου. Οὗτος ὁ τρόπος
 καὶ τῷ πρώτῳ, καὶ τῷ δευτέρῳ, καὶ σχεδὸν
 οἷς τρισί.

ΚΕΦΑΛ. ΕΑ΄.

Περὶ κινήσεως.

ἡς ἐστὶν ἐντελέχεια (39) τοῦ δυνάμει καθὼς
 ἐστὶν· οἷον, ὁ χαλκὸς δυνάμει ἐστὶν ἀν-
 λύνεται γὰρ ὁ χαλκὸς ἀπολαβεῖν τὸ εἶδος τοῦ
 τῶς. Ἐντελέχεια οὖν ἐστὶ τοῦ χαλκοῦ, τοῦ δυ-
 νητος ἀνδριάντος, τὸ διαλύεσθαι, τὸ διαπλάτ-
 τῶν διαξέεσθαι, ἄπερ εἰσὶ κινήσεις. Ἐν ὅσαις
 κατηγορίαις θεωρεῖται τὸ δυνάμει, ἐν τοσαύταις
 κίησεται ἢ κινήσεις. Ἐν ὅσαις δὲ οὐ θεωρεῖται
 κίησεται, οὐδὲ ἢ κινήσεις θεωρηθῆσεται· θεωρεῖ-
 ται ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἐν τῷ ποσῷ, ἐν τῷ ποιῷ, ἐν τῇ
 κατηγορίᾳ. Ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ, γένεσις καὶ φθορά·
 τῷ ποσῷ, αὐξήσις καὶ μείωσις· ἐν δὲ τῷ
 ἀλλοίωσις· ἐν τῇ ποῦ, τὸ κύκλιον φερόμενον,
 κλείεται περιφορὰ· καὶ τὸ ἐπ' εὐθείας κινού-
 σκερ λέγεται ἐπ' εὐθείας κινήσις. Τῆς δὲ ἐπ'
 κινήσεως διαφοραὶ εἰσὶν ἕξ. Τὸ ἄνω, τὸ κάτω,
 τὸ ἐξω, τὸ δεξιὰ, καὶ τὸ ἀριστερὰ· διὰ μετὰ
 κριφορὰς, ἐπὶ τὰ τοπικὰ κινήσεις εἰσὶ· πᾶν
 κινούμενον, ἢ καθ' αὐτὸ μεταβάλλεται, ἢ
 πρὸς τῶν ἐν αὐτῷ, ἢ κατὰ τι τῶν περὶ αὐτό· καὶ
 καθ' αὐτό, ποιεῖ γένεσιν καὶ φθοράν. Εἰ δὲ
 πρὸς τῶν ἐν αὐτῷ, ἢ κατὰ τὸ ποσόν, καὶ ποιεῖ

VARIÆ LECTIONES.

ed. S. Hil. τὸ μὲν εἶναι αἰτίον. Quidam codices, τὸ μὲν ἦν αἰτίον. Nonnulli alii: τὸ μὲν ἐστὶν

NOTÆ.

ἢ κινήσις ἐστὶν ἐντελέχεια. Quid sit ἐντελέ-
 cheia exponit scholiastes infra paginam Regii
 1986: Ἐντελέχεια ἐστὶ τῆς εἰδοποιήσεως ἢ
 κίησις. Ἐντελέχεια, τοῦτέστιν ἔλασμα. Ἐντελέ-
 χεια ἄριστοτέλης τὴν ἐπιτηδεύουσα λέγει· Ἐν-
 τελέχεια ἐστὶν ἐπιτηδεύουσα. Idem est
 ἡ ἀριστοτέλης. Aristoteles eam quoque aptitudinem

vocat. Philosophi locum non indicat scholiastes,
 lib. iii *Physic.* c. 4 tit. 5 et 6 quod est ἐντελέχεια
 distinguitur contra id quod est δυνάμει, seu po-
 tentia, seu aptitudine. Id quod rursus videre sit
 lib. ii *De anima*, cap. 4, tit. 10 nisi forte ἐπι-
 τηδεύουσα appellet potentiam completam.

per se mutatur, aut ratione alicujus quod sit in ipso; aut certe ratione alicujus quod sit circa ipsum. Ac si quidem per se; **63** ortum efficit et interitum. Sin ratione alicujus eorum quæ insunt; aut ratione quantitatis, atque accretionem ac decretionem facit: aut ratione qualitatis, tumque alterationem efficit. Sin denique ratione alicujus sit circa ipsum, motum secundum locum facit. Nam locus, nec ipsum est quod movetur, nec aliquid quæ sunt in ipso, sed comitatur ea quæ moventur, et circum ipsa est.

Circa ortum autem et interitum hoc interest; quod ortus sit progressus a non esse ad esse. Nam quod prius non erat, hoc oritur; interitus contra, ab esse ad non esse mutatio est. Quod vero ad accretionem et decretionem spectat; accretio est motus ad majus; decretio autem, ad minus. In alteratione rursus, sunt oppositæ affectiones: puta opponitur calefactio refrigerationi, et candori nigredo. Quocirca opponuntur, interitus quidem ortui; decretio autem accretioni: alterationi vero, tum id quod peculiariter oppositum est, tum etiam quies; v. gr., calefactioni, tum refrigeratio, tum quies opponitur: nam cum res calefactioni subjecta terminum acceperit, atque ad summum calorem pervenerit, tum quiescit, et calefieri desinit. Eadem etiam mutationi secundum locum, tum contrarius motus, tum quies opponitur: contrarius nimirum motus, ut motus sursum motui deorsum: quies vero; nam si quis glebam sursum jaciatur, non prius deorsum movebitur, quam intercesserit quies aliqua. Cæterum cælesti motui nullus motus contrarius est. Videtur autem, alteratio motus reliquos comitari. Nam et quod procreatur, et quod interit, et quod augetur, et quod decrescit, quodque loci mutatione movetur, omnino alteratur. In naturalibus tamen motibus, quanquam alterationem reliquos motus comitari reperimus; fieri tamen potest ut res aliqua alteratione mutetur, ac nihilominus nullo alio motu moveatur, uti contingit in lapide. Hic enim calore afficitur et frigore; nec tamen augetur aut desinit. Atque ita demum in motibus aliis. Quapropter, etsi alteratio reliquos motus comitatur, ipsa tamen secundum se considerari potest: hincque compertum sit illorum discrimen.

Mutatio non motus stricte. — Verum Aristoteles, haudquaquam mutationem motum appellat. Etenim in quinto Physicorum, probavit ortum et interitum mutationes quidem esse, non motus: eo quod motus ita fiat, ut res interim salva et incolumis maneat. Quod si alterationi ac mutationi locali duo contraria esse diximus, nempe contrarium motum, et quietem; utique sciendum omnino est, posse alia et alia ratione duo quædam uni contraria esse.

αὐξήσιν καὶ μείωσιν, ἢ κατὰ τὸ ποιεῖν, καὶ ἀλλοίωσιν. Εἰ δὲ κατὰ τὸ περὶ αὐτὸ, ποιεῖ τὸν τόπον μεταβολῆν· ὁ γὰρ τόπος, οὔτε αὐτὸ κινούμενον, οὔτε τι τῶν ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ τοῖς μένοις παρέπεται, καὶ περὶ τὰ κινούμενά ἐ

Διαφέρει δὲ γένεσις καὶ φθορά. Γένεσις ἢ ἐστὶν ἡ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πᾶν ὅπερ γὰρ οὐκ ἦν πρότερον, τοῦτο γίνεται. φθορά, τὸ ἀνάπαλιν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ μεταβολή. Αὐξήσις δὲ καὶ μείωσις· αὐξήσις ἢ ἐστὶν, ἢ ἐπὶ τὸ μείζον κινήσις· μείωσις δὲ, ἢ ἐλάττω. Ἐν δὲ τῇ ἀλλοίωσει πάλιν, τὰ ἀντιπάθη, θερμότης ψύξει, τῷ λευκῷ τὸ μέλαν. Ἄν τοῖνον τῇ μὲν γενέσει φθορά, τῇ δὲ αὐξήσει μετὰ δὲ ἀλλοίωσει τὸ ἀντικείμενον καὶ ἡ ἡρεμία. Ἰμενον μὲν θερμάνσει ψύξις ἡρεμία τε. Ὅτι λάθῃ πέρας τὸ θερμαινόμενον, καὶ ἔλθῃ ἰσχυρὰ θερμότητα, ἡρεμεῖ καὶ πύεται τοῦ νεοῦ· οὕτω καὶ τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ ἐναντία κινήσις ἀντίκειται, καὶ ἡ ἡρεμία. Ἰ μὲν γὰρ, ὡς ἡ ἄνω κινήσις τῇ κάτω· ἡρεμία δὲ ἂν γὰρ βῶλον βίψητις ἐπὶ τὰ ἄνω, οὐ κίνησις τὰ κάτω κινήσεται, πρὶν ἡρεμία τις γένῃ δὲ οὐρανία κινήσει οὐκ ἐστὶν ἐναντία κινήσις δὲ ἡ ἀλλοίωσις παρέπεται ταῖς λοιπαῖς καὶ γὰρ, καὶ τὸ γινόμενον, καὶ τὸ φθειρόμεν τὸ αὐξάνον, καὶ τὸ μειούμενον, καὶ τὸ κινούμενον κατὰ τόπον, πάντως ἀλλοιοῦται. Ἐπὶ δὲ τῷ κινούμενῳ κινήσεων, εἰ καὶ εὐρίσκομεν παρασημασμένη ἀλλοίωσιν ταῖς λοιπαῖς κινήσεσιν, ὅμως ἐν ἀλλοιοῦσθαι μὲν, μὴ μέντοι κινεῖσθαι κατὰ κινήσιν, ὡς ἐπὶ λίθου. Οὗτος γὰρ θερμαίνῃ ψύχεται· καὶ οὔτε αὐξεῖ οὔτε λήγει· καὶ ἐ λοιπῶν ὁμοίως. Ὅστε εἰ καὶ παρέπεται ἀλλοίωσις ταῖς λοιπαῖς κινήσεσιν, ὅμως ἐνδέχεται αὐτῇ ἐκαστὴν θεωρεῖσθαι· ὅθεν ὠμολογῆται αὐτῶν ἕνα ἕνα φθόρον.

Κινήσιν δὲ οὐ λέγει (10) ὁ Ἀριστοτέλης τῇ βολῇ. Ἐν γὰρ τῷ πέμπτῳ λόγῳ τῆς φυσικῆς θεωρίας, ἀπέδειξεν, ὅτι γένεσις καὶ φθορά μὲν εἰσι· κινήσεις δὲ οὐκ εἰσὶ· εἰδότες ἡ κίνησις ζομένου τοῦ πράγματος, γίνεται. Εἰ δὲ τῇ ἀλλοίωσιν καὶ τῇ κατὰ τόπον μεταβολῇ, ἔφημεν δύο εἶναι, τὴν τε ἐναντίαν κινήσιν, καὶ τὴν ἰστέον ὡς οὐκ ἀδύνατον κατὰ ἄλλο καὶ ἄλλο εἶναι ἐναντία. Ἠρεμία μὲν γὰρ, ὡς ἡ ἡ

NOTÆ.

(10) *Κινήσιν δὲ οὐ λέγει.* Verum Aristoteles, etc. Ex Philosopho sex motus species numeraverat, et inprimis generationem et corruptionem. Monet tamen, Ammonio auctore, Aristotelem, lib. v *Physic.* mutationem ideo distinguisse a motu, ut generationem et corruptionem esse motus proprie dictos negaverit. Philosophi mentem Ammonius explicat,

ut μεταβολῇ mutatio sit quoddam genus tres sint species, κινήσις, γένεσις, φθορά, generatio, corruptio; adeoque motus omnis sit quædam; at non vicissim. Generationem et corruptionem motus proprie non esse quibus Noster rationibus probat Ammonius

• ἢ δὲ ἀντικειμένη, κυρίως, ὡς θερμάνσει A Quies nimirum contraria est, ut habitus, et privatio; at oppositus motus proprie contrarius est, ut refrigeratio calefactioni.

ΚΕΦΑΛ. ΕΒ'.

Περὶ τοῦ ἔχειν.

ιν κατὰ ὁκτὼ τρόπους λέγεται. Ἡ γὰρ ὡς διαθέσειν, ἢ ἄλλην ποιότητα· λεγόμεθα γὰρ ἰστήμην καὶ ἀρετήν. Ἡ ὡς ποσόν· λέγεται πηχὺ μέγεθος ἔχειν τὸ ξύλον. Ἡ ὡς οὐσίαν ἴαν, ὅπερ ἐστὶ γενικώτατον γένος. Τοῦτο δὲ, ἴαν τὸ σῶμα, ὡς χιτῶν· ἢ περι τὶ μέρος, ὄλιος ἐν δακτύλῳ· ἢ ὡς μέρος ἐν ὄλῳ· λεγάρ ἔχειν χεῖρα· ἢ ὡς ἐν ἀγγελίῳ, ὡς λέγουσιν ἔχειν τὸ κεράμειον· ἢ ὡς κτήμα· λεγόμεθα πν ἔχειν, ἢ ἀγρόν· λεγόμεθα δὲ καὶ γυναῖκα ἢ ἢ γυνὴ ἀνδρα ἔχειν λέγεται· ἔοικε δὲ οὗτος B ἄλλοτριος εἶναι τοῦ ἔχειν, ἐπειδὴ ἀντιστρέφειν γὰρ μᾶλλον σημαίνει ἔχειν τὸν ἀνδρα, ἢ τὴν γυναῖκα, ἀνδρα. Οὐδὲ γὰρ ἔταρον πικρατεῖ, ἀλλ' ἴσως καὶ ἀδιαφόρως ἔχουσιν. ἢ ὁ κτήτωρ ἔχει κτήμα, καὶ τὸ κτήμα κτήτῳ ἀντιστρέφει. Ἄλλ' οὐχ ὡς ἀνὴρ γυναῖκα, ἢ ἀνδρα. Ὁ γὰρ κτήτωρ αὐτοκρατεῖ καὶ πόν ἐστι τοῦ κτήματος· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον κτήτωρ ἔχειν λέγεται, τὸ δὲ κτήμα,

nam. Etenim jus omne ac dominium in prædium possessori competit; eaque de causa, potius habere, prædium autem haberi dicitur.

δὲ, ὅτι τὸ ἔχειν τῶν ὁμωνύμων ἐστὶ. Τινὲς ἴσως διαφορὰς λέγουσι τοῦ ἔχειν, ὅσας καὶ ἐν, καὶ τοῦ πάσχειν. Ὡς γὰρ τὰ ποιοῦντα, πάσχοντα, ἢ ἐμψυχά ἐστιν, ἢ ἀψυχα· οὕτω C ἔχειν· ἢ ἐμψυχόν ἐστι τὸ ἔχειν, καὶ τὸ ἐχόμενον Πῶς οὖν τῶν διαφόρων γενῶν αἱ αὐταὶ ἔσονται; Ἄλλ' ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι τὸ ἔχειν, ἴαν τὸ σῶμά ἐστιν, ἢ περι μέρος· καὶ πάλιν ἀμυντήριόν ἐστιν, ἢ κόσμος.

id quod est habere, aut circa totum corpus esse, aut circa partem. Atque hoc rursus, aut ad

ΚΕΦΑΛ. ΕΓ'.

κατάφασις, ἀποφάσεως τε καὶ καταφάσεως.

ινώσκειν ὅτι ἢ κατάφασις καὶ ἢ ἀπόφασις, ὡς λέγεται. Κατάφασις μὲν οὖν ἐστὶν ἢ σὲ τί τιμὴ ὑπάρχει· τούτῃστί, τί ὑπάρχει τις κράτης σοφός ἐστι· Σωκράτης περιπατεῖ. Ἡ δὲ, ἢ δηλοῦσα τὸ μὴ ὑπάρχον τι, ἢ γουν, D σὲ τίς· οἶον, ὁ δεῖνα οὐχ ἐστὶ σοφός· ὁ δεῖνα πατεῖ. Ἐπειδὴ δὲ πάση κατάφασί ἀντικειμένη, καὶ πάση ἀποφάσει κατάφασίς· ἢ ἢ ἢ ἀντικειμένη τῇ ἀποφάσει, καὶ ἢ κατάφασί ἀντικειμένη τῇ ἀποφάσει, ἀντίφασίς λέγεται· ἢ δὲ τὴν μίαν ψεύδεσθαι, καὶ τὴν μίαν ἴν.

ΚΕΦΑΛ. ΕΔ'.

ρου, καὶ προτάσεως, καὶ συλλογισμοῦ.

ινώσκειν ὅτι σκοπὸν ἔχει ἢ λογικὴ πρᾶ-

64 CAP. LXII.

De habere.

Habere octo modis dicitur. Aut enim, ut habitum et dispositionem, aut aliam qualitatem; etenim scientiam ac virtutem habere dicimur. Aut ut quantum: lignum enim tres cubitos magnitudinis habere dicitur. Aut ut substantiam circa substantiam; quod quidem est universalissimum genus. Hoc porro vel circum universum corpus, ut vestem: aut circa aliquam partem, ut annulum in digito. Aut partem in toto; dicimur enim habere manum. Aut ut in vase; ut amphora vinum habere dicitur.

B Aut ut possessionem; domum enim, aut agrum habere dicimur. Quin et uxorem dicimur habere; et uxor item virum habere dicitur. Videtur autem hic modus ab habere alienus esse, quoniam conversionem admittit. Neque enim magis virum habere uxorem significat, quam uxorem virum. Neuter enim alterum exsuperat; verum æque ac sine discrimine sese invicem habent. Quamquam autem possessor quoque prædium, ac rursus prædium possessorem habere dicatur, atque hæc inter se convertantur; at non tamen ut vir uxorem, ac

Idud autem minime dubium, quin habere in æquivocorum numero sit censendum. Nonnulli porro ejus quod est habere, totidem differentias esse dicunt, quot sunt ejus quod est agere et pati. Uti enim ea quæ agunt ac patiuntur, vel sunt animata vel inanimata: eodem modo hic quoque, aut animatum est id quod habet, et habetur, aut inanimatum. Qua igitur ratione diversorum generum eadem erunt differentiæ? verum responderi esse, aut circa partem. Atque hoc rursus, aut ad ornatum.

CAP. LXIII.

De enuntiatione, affirmatione et negatione.

Affirmatio et negatio. Contradictoriarum vera altera. — Sciendum est, tam affirmationem, quam negationem, enuntiationem esse. Atque affirmatio quidem est, quæ, quid alicui insit, id est, quid alicui sit, significat; ut Socrates sapiens est: D Socrates ambulat. Negatio autem, quæ, quid alicui non insit, id est, quid alicui non sit, ostendit: ut, hic non est sapiens; ille non ambulat. Quoniam autem omni affirmationi, negatio; itemque omni negationi, affirmatio adversatur; negatio ea quæ affirmationi opponitur, et affirmatio ea quæ negationi adversatur, contradictio dicitur. Porro alteram falsam, alteram veram esse necesse est.

65 CAP. LXIV.

De termino, et propositione, et syllogismo. Demonstratio logici muneris. Quid terminus.

Observandum est, hoc logici muneris esse, ut de demonstratione pertractet. Demonstratio autem syllogismus est. Syllogismus porro ex duabus veris propositionibus et conclusione conflatur, v. gr. ut animam immortalem esse demonstrarem, ita probō: *Quidquid perpetuo motu agitur, immortale est.* Hæc est propositio. Deinde alteram propositionem adjungo, et dico: *Anima perpetuo motu agitur.* Sequitur conclusio: *Anima ergo immortalis est.* Unaquæque autem propositio ex terminis constat. Quælibet enim propositionis dictio terminus appellatur. Nam terminus est, in quem propositio resolvitur. Exempli gratia, in hac propositione: *Quidquid perpetuo motu agitur, immortale est; quidquid, terminus est, utpote propositionis pars: perpetuo motu agitur, item terminus dicitur; immortale, itidem terminus dicitur, ac demum, est, terminus dicitur.*

Ut bonus syllogismus. — Illud autem scire convenit, necessarium esse, ut propositiones omnes veræ sint, ac conclusio propositionibus respondeat. Nam si vel propositionum altera, vel conclusio, falsa invenitur, paralogismus, hoc est captiosum argumentum, non syllogismus erit. Porro quinque ista, nempe vox simplex, nomen, verbum, dictio, terminus, nihil inter se ratione subjecti differunt, sed secundum habitudinem duntaxat: v. gr. homo, ut simpliciter aliquid significat, simplex vox dicitur: ut autem subjectum, nomen vocatur: ut vero rationem prædicati obtinet, verbum: ut rursus pars est affirmationis et negationis, dictio: ut denique propositionis ac syllogismi pars, terminus appellatur.

Quid verbum dialecticis. — Sciendum est autem in propositione, hoc est, in affirmatione et negatione, subjectum quidem, nomen dici: quod autem prædicatur, verbum. Exempli gratia, propositio est, *homo ambulat:* in ea, *homo* subjectum est, ac nomen dicitur; *ambulat* autem, prædicati rationem obtinet, et dicitur verbum. Ac rursus in his verbis, *Soerates bonus est; Socrates* subjectum est, ac nomen dicitur: *bonus est,* prædicati locum tenet, ac verbum nuncupatur, utpote affirmationis pars: tametsi alioqui apud grammaticos, *bonus* dicitur esse nomen. Atque ut summam dicam, illud quæcunque *est* comitatur, verbum est.

Illud item sciendum, nihil inter hæc quinque discriminis esse, nempe inter enuntiationem, pro-

α γματεία περί τῆς ἀποδείξεως διαλαθεῖν. Ἡ δὲ ἀπόδειξις συλλογισμὸς ἐστὶ· ὁ δὲ συλλογισμὸς σύγκειται ἐκ δύο ἀληθῶν προτάσεων, καὶ τοῦ συμπέρασματος· οἷον, θέλων ἀποδείξει ἕτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, λέγω· Πᾶν ἀεικίνητον (41) ἀθάνατόν ἐστιν· αὕτη πρότασις ἐστὶ. Λέγω δὲ καὶ δευτέραν πρότασιν· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητός ἐστιν. Εἶτα τὸ συμπέρασμα· Ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατός ἐστιν. Ἐκάστη γὰρ λέξις τῆς προτάσεως ὄρος λέγεται. Ὅρος δὲ λέγεται, εἰς ὃ ἀναλύεται ἡ πρότασις· οἷον ἡ πρότασις λέγει· Πᾶν ἀεικίνητον ἀθάνατόν ἐστι· τὸ Πᾶν ὄρος λέγεται, ὡς μέρος προτάσεως· καὶ τὸ ἀεικίνητον, ὁμοίως ὄρος λέγεται· καὶ τὸ ἀθάνατον, ὄρος λέγεται· καὶ τὸ, ἐστίν, ὄρος λέγεται (42).

Β Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι δεῖ πάσας τὰς προτάσεις ἀληθεῖς εἶναι, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀκολουθεῖν ταῖς προτάσεσιν. Εἰ γὰρ εὐρεθῆ, ἡ μὲν τῶν προτάσεων ψευδής, ἢ τὸ συμπέρασμα, παραλογισμὸς ἐστὶ, καὶ οὐ συλλογισμὸς. Ἔτι δὲ ἀπλῆ φωνή, ὄνομα, ῥῆμα, φάσις, ὄρος· ταῦτα τὰ πάντα, κατὰ μὲν τὸ ὑποκείμενον, οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρουσι· μόνον δὲ κατὰ τὴν σχέσιν ἐστὶν αὐτῶν ἡ διαφορὰ· οἷον, ἀνθρώπος, ὡς μὲν ἀπλῶς σημαντικόν, λέγεται ἀπλῆ φωνή· ὡς δὲ ὑποκείμενον, λέγεται ὄνομα· ὡς δὲ τάξιν ἐπέχον τοῦ κατηγορουμένου, λέγεται ῥῆμα· ὡς δὲ μέρος καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως, λέγεται φάσις· ὡς δὲ μέρος προτάσεως καὶ συλλογισμοῦ, λέγεται ὄρος.

Γ Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐν τῇ προτάσει, ἦτοι καταφάσει καὶ ἀποφάσει, τὸ μὲν ὑποκείμενον, ὄνομα λέγεται· τὸ δὲ κατηγορούμενον λέγεται ῥῆμα. Οἷον, κατάφασίς ἐστίν, ἀνθρώπος περιπατεῖ· τὸ ἀνθρώπος, ὑποκείμενόν ἐστι, καὶ λέγεται ὄνομα· τὸ περιπατεῖ, τάξιν ἔχει κατηγορουμένου, καὶ λέγεται ῥῆμα· Σωκράτης καλός ἐστι· τὸ Σωκράτης, ὑποκείμενόν ἐστι, καὶ λέγεται ὄνομα· τὸ καλός ἐστι, τάξιν ἔχει κατηγορουμένου, καὶ λέγεται ῥῆμα, ὡς μέρος καταφάσεως· εἰ καὶ πρὸς τοὺς γραμματικούς ὄνομα λέγεται τὸ, καλός· καὶ ἀπλῶς, ὥστιν ἀκολουθεῖ τὸ, ἐστίν, ῥῆμά ἐστιν ἰ.

Ἰστίον δὲ ὅτι τὰ πάντα ταῦτα οὐδὲν ἀλλήλων διενήνοχεν, ἀπόφανσις, πρότασις, πρόβλημα, ἐνστασις,

VARIAE LECTIONES.

ἰ Hic addunt tres codd. *Logicæ* fusioris, καὶ ἐν τῇ ἀποφάσει, καὶ ἐν τῇ καταφάσει, καὶ ὄνομα ἐστὶ, καὶ ῥῆμα, ῥῆμα λέγεται παρ' αὐτοῖς φιλοσόφους, ὡς κατηγορούμενον. Ac in *negatione* perinde ac in *affirmatione*, sive *verbum sit*, sive *nomen*, *verbum a philosophis dicitur, quæ prædicatum est.*

NOTÆ.

(41) Πᾶν ἀεικίνητον. Omne quod perpetuo motu agitur, etc. Hoc est argumentum, quo Plato immortalitatem animorum probabat, de quo legendus Marsilius Ficinus in *Phædonem*. Illo etiam Patrum nonnulli incaute usi sunt, eum non adverterent, eo perinde Platonem animæ belluinæ incorruptionem intulisse.

(42) Καὶ τὸ, ἐστίν, ὄρος λέγεται. Ac demum, est, terminus dicitur. Quo auctore hoc scripserit, nescio. Nostrates *verbum; est*, copulam vocant, non terminum: Blemmydas προσηγορούμενον, q. d. *prædicatum adjunctum*. At vero ipse quoque terminum ὄρον illud esse ait.

ισμα. Ὅταν γὰρ ἀπλῶς ἀποφαίνωμαι ὅτι *A* ἀθάνατός ἐστιν, ἀπόφασιν λέγεται. Ὅτε ἕρος συλλογισμοῦ ληφθῆ, τότε πρότασις ἐστὶν εἰς τὸ λέγειν· Ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστιν. ἰε τίς ἐνίσταται πρὸς τὴν πρότασιν, λέγων· ἤλωρ ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι; τότε τὸ ἐνστάσις προσαγορεύεται. Ἦνίκα δὲ πάλιν μαν εἰς ζήτησιν· Ἀρὰ γὰρ ἡ ψυχὴ ἀθάνατος; καλεῖται πρόβλημα. Ὅτε δὲ ἐκ προτά- ναχθῆ, καλεῖται συμπέρασμα· οἶον· Ἡ πικρήτης ἐστὶ· τὸ ἀεικλήτορ, ἀθάνατορ· προτάσεων τούτων συνάγεται· Ἀρα ἡ ψυχὴ ἱς ἐστὶ· τοῦτο ἐστὶ συμπέρασμα.

ΚΕΦΑΛ. ΞΕ΄.

Ποικίλοι ὅροι.

ισίς ἐστὶ λόγος ἀποφαντικός τινος ἀπό τινος, πλὴν ἀπόφασιν· οἶον, Σωκράτης οὐ γελᾷ· κατὰ τινος, ὅπερ ἐστὶ κατάφασιν· ὡς Σω- γελᾷ. Ὅρος ἐστὶν ἐξ ἃν ἀναλύεται ἡ πρό- υλλογισμός ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ θεθέντων τινῶν, μολογηθέντων, ἕτερον ἐξ ἀνάγκης τῶν κει- υμβαίνει διὰ τὰ κείμενα· διὰ γὰρ τὰς κει- υροτάσεις γίνεται τὸ συμπέρασμα, μὴ δεόμε- υεν ἑτέρας τινος συστάσεως. Πρόβλημά ἐστὶ υε συντεῖνον εἰς ἀφρασίαν καὶ φυγήν, ἥγουν εἰς καὶ συγκατάθεσιν, πρὸς γνώσιν δὲ καὶ θεω- ύσμα ἐστὶν ἐρώτημα, διεξοδικήν, ἥγουν υ ἀπαιτοῦν ἀπόκρισιν. Διαφέρει γὰρ ὁ ἐρω- ύς λόγος τοῦ πυγματικοῦ, ὅτι τῷ μὲν ἐρω- ύτα γαίλα ἐπεται ἡ ἀπόκρισις, ἥγουν δι' ὀλίγων υσματικῶ, χρονία, καὶ διὰ πολλῶν λόγων. ύς χαρακτηριστὴ λέγεται, ὁ κατὰ πρῶσιν καὶ υν. Ἐνστάσις ἐστὶν, ἡ ἐκ τῶν προσιμίων υσσα τὸν λόγον. Ἀντιπαράστασις δὲ, ἡ δε- υμὲν τὸν λόγον, ὡς ἀληθῆ, δεικνύουσα δὲ, ὡς υάπτει πρὸς τὸ προκείμενον. Λημμάτιόν ἱπερ ελληπται ὡς ὁμολογούμενον, πρὸς κατα- υντος. Ἀφρασίς ἐστὶ φρόνησις, ἥγουν δόξα, υ ἀνθρώπων, πρὸς ἀλλήλους μὲν συμφω- υ, πρὸς ἄλλους δὲ διαφωνούντων. Κοινὴ δὲ υστὶν ἡ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένη· οἶον, ὅτι ἤλιος. Θεσίς δὲ ἐστὶ παράδοξος ὑπόληψις υν ἐν σοφίᾳ γνωρίμων, ἥγουν ξένη ἔννοια, υρμηνίβου λόγος, ὅτι ἐν ἐλεγε τὸ δν· καὶ ὡς υ δέπτου, ὅτι πάντα κινεῖται.

positionem, questionem, instantiam, ac conclusio- nem. Nam, cum simpliciter pronuntio, *B* anima est immortalis; enuntiatio dicitur. Cum autem ut pars syllogismi assumitur, jam propositio est, quod dico, *Anima immortalis est.* Rursus cum quispiam adversus propositionem hanc insistit dicens, *Unde animam immortalem esse constat?* tunc id instantia appellatur. Rursus cum inquirendi causa proponimus, *numquidnam anima immortalis est?* questio vocatur. Denique, cum ex propositionibus aliquid colligitur, conclusio appellatur: v. gr. *Anima perpetuo movetur: quod perpetuo movetur, est immortale:* ex his propositionibus colligitur: *Anima ergo immortalis est,* atque hæc est conclusio.

CAP. LXV.

Definitiones variaz.

Variaz terminorum logicorum definitiones. — Pro- positio est oratio enuntians aliquid ab aliquo; quod quidem est negatio, ut, *Socrates non ridet:* aut alicujus de aliquo; quod affirmationem rationem habet, ut, *Socrates non ridet.* Terminus est, in quem propositio resolvitur. Syllogismus est oratio, in qua positis quibusdam (hoc est, concessis) aliud necessario ex iis quæ sunt posita, esse contingit, propter illa quæ posita sunt. Etenim ob positas propositiones, fit conclusio, nulla alia externe pe- tita confirmatione opus habens. Questio, est propo- sita intellectui inquisitio tendens ad electionem vel fugam; hoc est, ad inficiationem, vel consensum. Percontatio, est interrogatio diffusam ac prolixam responsionem postulans. Hoc enim interrogatoria oratio a percontatoria differt, quod interrogatoria velox (hoc est, paucis concepta) responsio sequitur: percontariam autem, prolixam, et multis verbis. Character dialogicus dicitur, qui sciscita- tione et responsione constat. Instantia, est quæ ab ipso initio orationem evertit. Antiparastasis, id est depulsio, est quæ id quod ab adversario dicitur, ut verum quidem admittit, sed rei propositæ nihil detrimenti asserre ostendit. Lemma, id est assum- ptum, est quod ut certum et indubitatum ad alicujus rei probationem assumitur. Hæresis est senten- tia, seu opinio multorum hominum inter se quidem consentientium; ab aliis autem dissentientium. Communis notio, est de qua inter omnes constat: velut, solem esse. Thesis, est viri alicujus, sapien- titione insignis aliena a communi existimatione opinio; id est, nova quædam, insolens quo- lo: ut illud Parmenidis, qui ens unum esse dicebat: illud item Heracliti, qui omnia moveri ait.

ἡ ἐστὶ, τὸ πολλοῖς θεωρούμενον, ἢ τὸ ὑπὸ ποτηγορούμενον. Κοινὸν δὲ τετραχῶς λέγε- τὸ εἰς τὰ μέρη διαιρετὸν, ὡς ἡ κληρουχο- υ· ἢ τὸ ἀδιαιρετὸν ἐν χρήσει κοινῇ παραλαμ- πον, οὐχ ἅμα δὲ· ὡς εἰς δοῦλος, ἢ εἰς ἔππος ποτέων, ποτὲ μὲν τοῦδε, ποτὲ δὲ τοῦδε τὴν υ κληρῶν· ἢ τὸ ἐν πρόκαταλήψει ἰδιοποιού- εἰς δὲ τὸ κοινὸν ἀναπεμπόμενον, ὡς ὁ ἐν τόπος, ἢ ἐν βαλανείῳ· ἢ τὸ ἀδιαιρετὸν εἰς

Commune quatuor modis. Quid sit per se dici. — Commune, est quod in multis consideratur; aut quod de multis prædicatur. Commune autem qua- tuor modis dicitur: nempe, aut quod in partes dividi potest, ut terra quæ in plures hæredes distri- buitur. Aut quod sine divisione in communem usum adhibetur; non tamen uno eodemque tem- pore: ut servus unus, aut unus equus duorum dominorum, nunc hujus, nunc illius imperium

exsequens. Aut quod licet occupatione proprium A
usurpetur, in commune tamen remittitur, ut 67
locus in teatro, vel in balneo. Aut denique, quod
indivise ad communem et eandem intelligentiam
profertur; ut præconis vox. Atque hoc modo in
æquivocis et univocis debet accipi quod dicitur:
Quorum nomen est commune. Per se est, quod pri-
mum ac per essentiam alicui inest, ac non per
accidens, ut esse rationale, homini. Universale
est, quod multa significat; ut homo, animal, sub-
stantia. Per accidens, est quod potest alicui ines-
se, vel abesse; ut homini ægrotare, vel sanum
esse. Facere dicitur in artibus effectricibus, in
quibus remanet res quæ sit, ut in fabrilis, et simi-
libus. Absoluta enim effectione, remanet lectus.
Agere autem dicitur in iis in quibus non remanet B
opus, id est quod fuit effectum; ut in tibie ludo,
astronomiæ, geometriæ ac similibus operam dare.

*De subtili consideratione. Duplex ἐπίνοια, seu
subtilis ratio, quam ens rationis vulgo dicimus. —*
*Ἐπίνοια, vel subtilem considerationem, vera
doctrina duplicem esse pronuntiat. Altera enim
est, velut ἐπίνοια quædam, ac ἐπανθύμησις: hoc
est, accuratior quædam ac secunda cogitatio, quæ
totam et implicatam rerum speculationem, atque
cognitionem explicat, ac declarat: ut quod sensui
simplex videbatur, per longam et curiosam mentis
indagationem varium et multiplex esse appareat.*
v. gr. homo qui simplex esse videtur, subtili cogi-
tatione duplex intelligitur; ex corpore scilicet et
anima concretus. Altera autem signum est
cogitationis animi, per conjunctionem sensuum ac
facultatis imaginantis, ex iis quæ sunt, ea quæ
non sunt componens et æstimans; cujusmodi est
hippocentaurorum, et sirenarum, et tragelapho-
rum fabulosa constructio. Universorum enim partes
accipiens, atque ex partibus aliud quiddam com-
ponens, arbitrato ac libitu suo, ea quæ nullo modo
intelliguntur, in animi cogitatu ac rationibus finxit, C
subindeque in materia concinnans, simulata
idolaque formavit. Hæc autem, simplex cogitatio
dicitur.

Garrulitas, est, dum quis ea quæ in aliquo con-
tinentur, de eo quod continet, enuntiat ac prædi-
cat. v. gr. in homine animal et bipes continentur,
et in Socrate album et musicum. Si quis ergo ea
de homine, aut de Socrate prædicet, hoc modo, D
homo est animal bipes: Socrates est quiddam mu-
sicum, album, ille nugatur et garrit, idem multo-
ties repetens. Hæc enim nugacitatem et garrulita-

κοινήν καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν προβαλλόμενον, ὡς ἡ
φωνὴ τοῦ κήρυκος. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον χρῆ
ληφθῆναι ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων καὶ συνωνύμων, ἕν
ὄνομα κοινόν. Καθ' αὐτὸ ἐστὶ, τὸ πρῶτως καὶ κατ'
οὐσίαν προσόντινι, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός, ὡς τὸ
λογικόν τῷ ἀνθρώπῳ. Καθόλου δὲ ἐστὶ, τὸ πολλὰ
σημαίνον, ὡς ἄνθρωπος, ζῶον, οὐσία. Κατὰ συμβε-
βηκός ἐστὶν, ὃ δύναται ὑπάρχειν τινὶ, καὶ μὴ ὑπάρ-
χειν, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ νοεῖν, καὶ τὸ ὑγιαίνειν.
Ποιεῖν λέγεται ἐπὶ τῶν ποιητικῶν τεχνῶν, ἐφ' ἧ
διαμένει τὸ γινόμενον· ὡς ἐπὶ τεκτονικῆς, καὶ τῶν
τοιούτων· διαμένει γὰρ μετὰ τὴν ποίησιν ἡ κλίμα.
Πράττειν δὲ λέγεται, ἐφ' οὗ οὐ διαμένει τὸ ἔργον,
ἡγουν ἀποτέλεσμα· ὡς ἐπὶ τῆς αὐλητικῆς καὶ ὀργη-
στικῆς. Θεωρεῖν λέγεται τὸ νοεῖν, τὸ ἀστρονομεῖν,
τὸ γεωμετρεῖν, καὶ τὰ τοιαῦτα.

et saltatione. Contemplari dicitur, intelligere;

Τὴν ἐπίνοιαν (43) ὁ ἀληθὴς λόγος διττὴν ἐπι-
φαίνεται. Ἡ μὲν γὰρ, οἷον ἐπένοιά τις καὶ ἐπι-
θύμησις ἐστὶ, τὴν ὀλοσχερῆ τῶν πραγμάτων, καὶ
ἀδιάρθρωτον ἐξαπλοῦσα καὶ διασαφοῦσα θεωρεῖν
καὶ γῶσιν· ὡς τὸ αἰσθῆσαι δόξαν εἶναι ἀπλοῦν,
τῇ πολυπραγμοσύνῃ πολυμερές τε καὶ ποικίλον ἐπι-
φαίνεται· οἷον ὁ ἄνθρωπος ἀπλοῦς φαινόμενος, ἡ
ἐπίνοια διπλοῦς κατανοεῖται, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώ-
ματος συγκεῖμενος. Ἡ δὲ, ἀνάπλασμα διανοίας τη-
χάνει, κατὰ συμπλοκὴν αἰσθήσεως τε καὶ φαντασίας
ἐκ τῶν ὄντων τὰ μηδαμῶς ἐντα συντιθεῖσα καὶ
δοξάζουσα. Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ τῶν ἱπποκενταύρων
καὶ σειρήνων, καὶ τραγελάφων μυθοπλαστία. Τῶν
ἄλων γὰρ τὰ μέρη λαμβάνουσα, καὶ ἐκ τῶν μερῶν
ἄλλο τι συντιθεῖσα, κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν τε καὶ
εὐκολίαν, τὰ μηδαμῶς ἐν ὑποστάσει τε καὶ οὐσίᾳ
θεωρούμενα, ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ τοῖς λόγοις ἐπι-
πλασεν· εἶτα καὶ ταῖς ὕλαις διαμορφουμένη, ἀνω-
δωλοποίησεν· αὕτη δὲ λέγεται ψιλὴ ἐπίνοια.

conspiciuntur in rerum natura, aut exsistere la-

[Ἄδολεσχία ἐστίν, ὡς ἐάν τις τὰ ἐν τινὶ περι-
εχόμενα κατηγορήσῃ τοῦ περιέχοντος· οἷον περι-
έχεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τὸ ζῶον καὶ τὸ δίπουν, καὶ
ἐν τῷ Σωκράτει τὸ λευκόν, καὶ τὸ μουσικόν· ἐν
οὖν τις ταῦτα κατηγορήσῃ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τοῦ
Σωκράτους, λέγων· Ὁ ἄνθρωπος ζῶον δίπουν· ὁ
Σωκράτης μουσικόν, λευκόν· ἀδολεσχεῖ, τὸ αὐτὸ
λέγων πολλάκις. Ταῦτα γὰρ ἐστὶν ἀδολεσχία. Δεῖται

VARIAE LECTIONES.

^k Duo verba hæc addo ex Colb. Regg. 3 et S. Hil. mss. multa, v. φιλοσοφία. ^l Edit. τὸ τέλος, πρὸ
τέλος, ut in N. et R. 2928. Alii habent, τὸ ἔργον: priores interpretes, opus; Quæ lectio verior est.
^m Ex Reg. Mediceo singulari, n. 1604, hæc addidit Combefisius, usque ad Ἐνωσις γίνεται. Assensu
tamen videntur, aut saltem loco nota. Prius enim agendum erat Περὶ ἀδολεσχίας, De nugacitate, quæ
oratio vitiosa est, ubi de orationis speciebus variis, quam de unius rei ad aliam habitudine.

NOTÆ.

(43) Τὴν ἐπίνοιαν. Subtiliorem considerationem,
etc. Hæc eadem totidem fere verbis reperi cap. 28
Collectan., mss. contr. Severianos, tanquam ex

Leontio. Utiq; præverbat Basilium lib. 1 *Contra
Eunomium.*

πρέχει ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ Σωκράτης· καὶ ὁ Α
εἰπὼν, κάκεινα ἐδῆλωσε.

ἔστιν ἡ ἐγγύτης^α, καὶ ἡ ἀγάπη, ἡγουν
καὶ ἡ κράτης, καὶ ἡ μετουσία, καὶ συν-
ἰχέειν δὲ λέγομεν τὴν πρὸς τὸδε συνάφειαν,
ἴθειαν, καὶ διάθεσιν, καὶ ἡ εἰς τόπον, καὶ ἡ
υ, καὶ ἡ ἐν τόπῳ· ἰστέον δὲ ὅτι τεσσάρων
ον σχέσεις εἰσὶν ἕξ· τοῦ πρώτου πρὸς τοὺς
ς εἶναι τρεῖς τῶς σχέσεις· τοῦ δευτέρου
ὡς δύο, ὡς εἶναι πέντε· τοῦ τρίτου πρὸς
, καὶ συμβαίνει τῶν τεσσάρων ἕξ εἶναι
· τῶν δὲ πέντε ἀνθρώπων δέκα εἶναι τὰς
]

lingit, inter quatuor habitudines sex reperiri
se.

ς γίνεται· κατὰ διαφόρους τρόπους. Ἡ γὰρ Β
φυρμὸν γίνεται, ὡς ἐπὶ διαφόρων ἀλεύρων
μένων καὶ μιγνυμένων· ἢ κατὰ κόλλησιν, ὡς
κοῦ καὶ μολύβδου. Ἡ κατὰ ἀρμονίαν, ὡς
ν καὶ ξύλων. Ἡ κατὰ σύγχυσιν, ὡς ἐπὶ τῶν
μετάλλων P· τηκτῶν μὲν, ὡς κηροῦ καὶ
καὶ τῶν τοιούτων· [μεταλλικῶν δὲ, χρυσοῦ,
ἴρου, καὶ τῶν τοιούτων.] Ἡ κατὰ ἀνάκρα-
ἐπὶ τῶν ὑγρῶν, οἴνου τυχόν, καὶ ὕδατος·
καὶ μέλιτος. Κατὰ (44) συναλοιοφῆν q, ὡς
ἀποσπαιμένων, καὶ αὔθις ἀποκαθισταμένων·
ικάδος· ἐκ πυρὸς προερχομένης, καὶ πάλιν
σταμένης.

κατὰ σύνθεσιν (45) ἔνωσις ἔστιν ἡ εἰς δλ-

A tem promunt: quoniam hæc complectitur homo et
Socrates, adeo ut qui ea affirmaverit, et ista simul
declarasse censeatur.

De habitudine. — Habitudo est et propinquitas,
et amor sive amicitia, et possessio, et participatio,
et conjunctio. Habitudinem vocamus, rei alicujus
cum alia connexionem, et consuetudinem, et affe-
ctionem; quæ, tum ex loco eodem originem habet,
tum per respectum ad locum eundem; ac etiam
eo 68 quod in eodem loco consistent. Scire autem
expedit, quod in quatuor hominibus sex habitudi-
nes reperiantur: prioris erga tres alios, atque adeo
jam tres habitudines considerantur: secundi erga
duos, sicque quinque sunt: tertii erga unum; ex

De unione. Unionis varii modi. — Unio sit variis
modis. Aut enim per consperationem, ut in diversis
farinis, quæ in unam massam commiscuntur. Aut
per agglutinationem, ut in ære et plumbo. Aut per
coagmentationem, ut in saxis, et lignis. Aut per
confusionem, ut in iis quæ liquescunt, et in met-
tallis: in illis nimirum, ut in cera et pice, aliisque
ejusmodi: in his autem, ut in auro, et argenta
aliisque id genus. Aut permissionem, et tempera-
tionem, ut in liquidis, puta vino et aqua, aut vino
et melle. [Aut per coalitionem; ut in iis quæ
prius avulsa sunt, et postmodum restituntur,
v. gr. cum fax ab igne procedens, iterum igni red-
ditur.]

Unio per compositionem et hypostaticam. — At vero

VARIÆ LECTIONES.

quidem habitudo, probe explicata, multum juvat ad ea percipienda, quæ de unionis specie-
duntur. Unde vel articulo *De unione* præmittenda erant, vel subjicienda. ° Cod. S. III. et alii
λέγεται. P Aliis, μεταλλικῶν. q R. 3362, καὶ τῶν τοιούτων. in Colb. cod. pervetusto, et in
cod. S. III. adduntur, quæ statim sequuntur.

NOTÆ.

Κατὰ συναλοιοφῆν, aut per contractionem. C
H unionis sæpe meminere Damascenus et
ca. Vetus interpres, secundum confusionem
it: Combesius hic et in editione operum
Maximi, secundum coalitionem: Billius,
per contractionem, cui favet Isidorus Pelu-
si hanc de qua agitur, Sabelli συναλοιοφῆν
ἢ voce altera συστολῆς interpretatur lib. 1,
17, μήτις σε συστολῆν ὑποστάσεως, ὡς οὐ-
σιν διδάξῃ· Nemo te hypostasis contractio-
ut essentialis unionem, doceat. Scilicet Sabel-
bat Filium et Spiritum quasdam emana-
tione, quæ, Deo ad se retrahente, divinitatis
denno unirentur absorberenturque, nec
eo in se subsisterent. Sic Nazianzenus,
, συναλοιοφῆν explicat. Quin etiam Sabel-
hæc in Deo fingeret, similibus Patrum sui
unionibus parum accuratis abusus est.
quippe *Dial. cum Tryph.* p. 356: *Quando*
ter, inquit, *virtutem προπηδῶν exsilire ex-*
unt (Scripturæ) καὶ ἔσαν βούληται, πάλιν
let eis ἐκυτὸν, rursusque quando vult, ad
retrahit. Hilarius in libris *De Trinitate*,
modis, aliique Latini vocibus unionis et
ionis, συναλοιοφῆν expriment: unde Sulpi-
cius, ubi de Ariminensi concilio, Photi-
Sabellio in unione dissensisse ait, quod

C ejusmodi emanationes et refusiones in Deo non
admitteret, ob quas Divinitatis unitas etiam dividi
videretur, ut non male observabat Arius in epist.
ad Alexandrum Alexandr. ὡς Σοθέλλιος, ὁ τῆν
μονάδα διαίρων.

(45) Ἡ δὲ κατὰ σύνθεσιν. At vero unio quæ
secundum compositionem. Unionem ejusmodi σύ-
χρασιν, contemperationem a Patribus quibusdam
nominatam addit, quo intimam divinitatis et huma-
nitatis in Christo conjunctionem significarent.
Enimvero Irenæus ea passim usus est, tum deinde
Nazianzenus in ipsismet lucubrationibus, in qui-
bus invectam ab Apollinaristis confusionem refel-
lit. Concinit eidem Nemesius cap. 2 et 3. Cyrillus
tamen Alex. in epistola ad Joannem Antioch. pro-
fictetur se ab eis abhorreere, qui affirmarint, ὅτι
κρᾶσις, quod temperatura, vel confusio, vel contur-
batio Dei Verbi facta sit cum carne. Idem declarat
in Communi. ad Eulog. ac recte quidem. Nam
Polemone Apollinariii discipulus magistro acceptum
retulisse fertur cap. 9 Collectan. cont. Sever. ut
dicendo naturam unam Dei Verbi incarnatam, non
σύνθετος φύσις, natura composita, sed σύγκρατος
contemperata. Ταύτην γὰρ ἐπ' ἀναίρεσει τῆς τῶν
φύσεων διάδοξ τῆν φωνὴν μόνος ἡμῶν αὐτὸς ἀ-
πέκχυσεν· Hanc enim vocem ad exterminandum bina-
rium naturarum numerum ipse solus (Apollinariusi)

unio quæ per compositionem fit, est partium inter se, sine ullius detrimento, commutatio; ut in anima et corpore. Quam quidem unionem quidam Patres temperationem ac commistionem dixerant; atque etiam *συμφύτων*, id est, naturarum vel concretionem quamdam ac connaturalitatem. Sciendum est autem, nonnullos Patres commistionis vocabulum istud in Christi mysterio minime admisisse; ac unionem secundum compositionem, omnes ad unum recepisse. Unio autem hypostatica ipsa est, quæ ex compositione exurgit. Est itaque secundum hypostasim unum quod ex diversis naturis constat. Rursumque, per hypostasim unum illud est, agnoscitur. Ac denique unio per hypostasim, est

69 *Temperatura.* — Temperatura autem est corporum appositio ac mutua qualitatum permeatio. Ac rursus, mistio est corporum qualitates suas in se invicem commiscientium conjunctio. Mistio est substantiarum natura diversarum concursus, et qualitatum quæ illis insunt, mutua inersio.

Est etiam unio quæ per juxtapositionem fit; estque similis illius quæ fit per coaptationem.

Unio personalis, et aliæ Nestorianæ. — Rursum personalis unio dicitur, cum quis alterius personam subiens, ipsius, loco pro ipso verba facit. Ac præterea, unio est affectionis, ut amici ad amicum. At Nestorius alias uniones commentus est, nempe secundum dignitatem ac honoris æqualitatem, et voluntatem eandem, complacentiamque, et nudam nominis communiteram.

In unione hypostatica nulla est confusio aut corruptio. — Sciendum est autem, in unione hypostatica, res spirituales haud secus illis uniri, quæ ipsas

nobis in lucem emisit, inquit anonymus consarcinator. Chalcedonensi definitione *κρᾶσις* rejicitur, sed ea cuius comes sit confusio, *κρᾶσιν* ἢ *σύγχυσιν*, *temperaturam* seu *confusionem*. Hinc Eulogius Alex. apud Phot. cod. 230, *κρᾶσιν* *temperaturam* admisit, eam scilicet, inquit Photius, quæ *confusionem* non annueret, obte tῆς *κράσεως* *σύγχυσιν* αὐτῶν δηλοῦσης. Quo sensu Leontius, lib. 1 *Cont. Eutych.* unionem κατὰ σύνθεσιν, secundum compositionem, perinde esse ait, atque κατὰ συμπλοχὴν, ἢ *κρᾶσιν*, secundum complicationem vel temperationem. Theodoretus, dial. 2 in Incarnatione *κρᾶσιν* ἀκρατον ἀσύγχυτον, *temperacionem* sine temperatione et confusione agnoscit, instar illius qua aerem lux pervadit, ignis ferrum. Anastasium Antiochenum, et Sinaitam, Maximum, et alios omitto, qui vocem eandem adhibuere. Imo *κράσεως* *temperaturæ* nomine libentius usi sunt, quam *μίξεως*; quia temperatio fluidorum et subtilium est, quæ se mutuo penitus permeant: aridorum vero mistio, quorum perfecta non sit unio. Verum utraque voce, si simul jungantur, mysterium aptissime declaratur; quia humanitatem sic pervadit divinitas, ut amixtæ naturæ incoleres mancant.

(46) *Πάλιν ἔνωσις.* Rursum personalis unio dicitur. Uti vox *πρόσωπον* *persona*, non veram modo, sed et apparentem et larvatam significat, sic personali unione non vera semper et proprie dicta, sed et impropria et moralis, ut hodie loqui audent, innuitur. Nestorius *προσωπικὴν* *προσωπικὴν*

ἀληθῆ τῶν μερῶν χωρὶς ἀφανισμοῦ περιχώρησις· ἢ ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος, ἥτινα ἔνωσιν τινεσ ὁμοκρασίαν ἐκάλεσαν, ἤγουν *συμφύτων*. Ἰστέον δὲ ὅτι τινὲς τῶν Πατέρων τὸ τῆς κράσεως ὄνομα ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου οὐκ ἐδέξαντο, τὴν κατὰ σύνθεσιν ἄπαντες· αὐτῆ δὲ ἔστιν ἢ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις, ἢ κατὰ σύνθεσιν. Καθ' ὑπόστασιν μὲν οὐκ ἔστι, τὸ ἐκ διαφόρων φύσεων ὑφεστῶς πρᾶγμα· καὶ πάλιν, καθ' ὑπόστασιν ἔστι, τὸ ἐκ δύο μὲν πραγμάτων, ἐν ἐνὶ δὲ προσώπῳ γνωριζόμενον. Καὶ ἔτι καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις ἔστιν ἢ ἑτέρα ὑπόστασις προστρέγουσα φύσις.

quod ex duabus rebus, in una tamen persona natura accedens ad aliam hypostasim.

B *Κρᾶσις* δὲ ἔστι σωμάτων παράθεσις, κοιωτικῶν ἀντέμβασις. Καὶ πάλιν, *κρᾶσις* ἔστι σύζυξ σωμάτων ἀντικειμένων ἀλλήλοις τὰς ἐν αὐτοῖς ποιότητας. *Κρᾶσις* ἔστιν οὐσιῶν ἀλλήλαις ἑταίρειον συνδρομή, καὶ τῶν περὶ αὐτάς κοιωτικῶν ἀναμύλη.

Ἔστιν ἔνωσις, καὶ ἢ κατὰ παράθεσιν· ὅσα ἢ τῆ κατὰ ἀρμονίαν.

Πάλιν ἔνωσις (46) λέγεται προσωπικῆ, ὅταν ἐκ τὸ ἑτέρου ὑποβυθόμενος πρόσωπον, ἀνε' αὐτοῦ τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ποιῆται λόγους· καὶ ἔνωσις σχετικῆ, ὡς φθου πρὸς φθον. Ὁ δὲ Nestorius ἄλλας ἐπεινέει ἐνώσεις, κατὰ τὴν ἀξίαν φημί, καὶ ὁμομιάν, καὶ ταυτοβουλίαν, καὶ εὐδοκίαν, καὶ ὁμομίαν.

Δεῖ δὲ γνωσκαίεν ὅτι ἐπὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως, τὰ νοητὰ καὶ ἐνοῦται τοῖς δυνατέως αὐτὰ δέξασθαι, ὡς τὰ συνεφθαρμένα· καὶ ἐνώμιαν

NOTÆ.

esse dixit unionem Verbi cum humanitate, quod factum sit, ut veluti legatus personam regis subit, ejusque vices gerit, ita Christus homo ob qualemcunque unionem istam, divini nominis, honoris, dignitatis, et virtutis particeps fuerit. Hanc alio nomine *σχετικὴν* vocant, quam Joannes Maxentius in *Profess. fid.*, anath. 4, et quidam ex Latinis, secundum affectionem interpretantur, alii secundum *habitudinem relationemque*. Cæterum Nemesius, cap. 3. conjunctionem quamdam ἐν σχέσει, *in relationem* agnoscit, nec non ἐν τῇ *πρόσκει* *ροσὴ* καὶ *διαθέσει*, *in propensione et affectione*, quæ alibi minus vera sit et physica, puta corporis et animi, qua fit ut anima διὰ τὴν ἐνέργειαν, *operationem* sua, corpus totum pervadat: hac vero sincerius adumbrari Dei Verbi cum nostra natura conjunctionem, quæ tamen alterius longe generis est et præstantior. Atqui hic auctor *σχετικὴν* *appellat* internum respectum et ordinem animæ ad corpus, quod suapte natura et substantiali actione proxime informat, vegetat, sensui idoneum reddit, etc., quapropter unio hæc *σχετικὴν* *habitudinis* toto modo distat ab ea quam Nestorius imaginatus est. Sicut qui observant, *προσωπικὴν* *προσωπικὴν* copuliam reperiri virum inter et uxorem, quæ in foro persona una dicuntur: itemque inter mulierem gravidam ejusque fetum. Cum tot sensus hæc unio suggereret, hanc jure Patres ab incarnationis *fid.* eliminaverunt.

ισύγχυτα, καὶ ἀδιάφορα, καὶ ἀναλλοίωτα, ὡς A possunt suscipere, atque ea uniantur quæ simul
φασκόμενα. Τοιαύτην γὰρ ἔχει φύσιν τὰ corrumpuntur et intereunt : unitas autem, incon-
fusas manere, ac expertes corruptionis nihilque
mas secundum qualitates, uti ea quæ adjacent. Ejusmodi enim spiritalium rerum natura
L

ΚΕΦΑΛ. ΕΣΤ' Ὑ.

τε περὶ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως.
γινώσκειν (47), ὅτι ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις
ἰπόστασιν τῶν ἡνωμένων ἀποτελεῖ σύνθετον
πῶς τὰς συνελθούσας πρὸς ἔνωσιν φύσεις,
ἢ τούτων διαφορὰν, καὶ τὰ τούτων φυσικὰ
τα ἀσύγχυτὰ τε καὶ ἀμετάτρεπτα ἢ ἐν αὐτῇ. B
πρὸς αὐτὴν οὐδεμίαν ὑποστατικὴν ἔχει
ἀν' αὐτῆς γὰρ γίνονται αἱ ἐκατέρου τῶν
ὄντων πρὸς ἔνωσιν χαρακτηριστικὰ διαφορὰ,
ἄταρον ἐκ τῶν ὁμοειδῶν χωρίζεται, ὡς ἐπὶ
ἔχει καὶ σώματος. Μία γὰρ ἐξ ἀμφοτέ-
ροταλείται, ἡ τοῦ Πέτρου τυχόν, ἡ τοῦ Παύ-
λόστασις σύνθετος ὁμοίως δὲ ἐν αὐτῇ τὰς
αἰσας φύσεις, τὴν τε τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώ-
καὶ τὴν τούτων διαφορὰν ἀσύμφυτον, καὶ
των ἰδιώματα ἀσύγχυτα. Ἐχει δὲ ἐν αὐτῇ τὰ
αὐτῆς χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα, τὰ τε τῆς
τὰ χωρίζοντα αὐτὴν ἐκ τῶν λοιπῶν ψυχῶν,
τοῦ σώματος, τὰ χωρίζοντα αὐτὸ ἐκ τῶν
σωμάτων μηδαμῶς χωρίζοντα τὴν ψυχὴν

CAP. LXVI.

Adhuc de unione secundum hypostasim.

Illud scire attinet, unionem secundum hyposta-
sim, unam rerum conjunctarum compositam hy-
postasim efficiere, naturas eas quæ ad 70 unionem
convenierunt, earumque distinctionem, ac naturales
B proprietates confusionis omnis ac mutationis exper-
tes in se retinentem; ipsam autem nullam ad
seipsam hypostaticam differentiam habere. Quippe
ipsius sunt utriusque eorum, quæ ad unionem
coierunt, characteristicæ distinguentia, per quæ
utrumque ab iis quæ ejusdem speciei ac nature
sunt, secernitur; ut in anima et corpore. Etenim
una quidem ex utrisque; puta Petri, aut Pauli,
composita hypostasis efficitur: cæterum in seipsa
naturas ambas, hoc est animæ et corporis, earum-
que distinctam ejusque rationem ab omni per-
mitione alienam; atque item proprietates. ab
omni confusione remotas, salvas retinens, habet
nihilominus in seipsa characteristicas utriusque
proprietates; puta animæ, quæ eam a reliquis ani-

VARIÆ LECTIONES.

ne caput suo loco redditur, ut proxime sequatur diversarum unionis generum explicationes.
dd. plurimi, ὁμοίως. ἢ Edit. et cod. S. Hil. aliique nonnulli, ἀτρεπτα. Ὑ Cod. S. Hil. aliique
non ἑκάτερα. Nonnulli vero, ἐκατέρου.

NOTÆ.

Ἐπὶ τῆς ἐνώσεως. Illud scire attinet, etc.
nall copulat unionem καθ' ὑπόστασιν secundum
asim Cyrillus objicit, anath. 2 contra Nestor.
oretus vero cum Orientalibus, vocem novam
melamavit. Nihil ad hæc Cyrillus, nisi, contra
inventas ab hæreticis impietates, decere
ut vocibus aliis veritas disertius enun-
etque adeo necessitate adactum, ut σχετι-
ῶσιν, relationis aut affectionis conjunctionem,
a unione καθ' ὑπόστασιν, everteret: hanc
veram nihil aliud significare, πλὴν ὅτι μόνον
ἀλόγου φύσις, ἤγουν ὑπόστασις, ὃ ἐστὶν ὁ αὐτὸς
, ἀνθρωπεία φύσις κατ' ἀλήθειαν ἐνωθεὶς,
; τινος διὰ καὶ συγγύσεως, καθὼς πλειστάκις
ἦσαν, εἰς νοεῖται καὶ ἐστὶ Χριστὸς, ὁ αὐτὸς
καὶ ἀνθρώπος. Nisi Verbi naturam, sive hypo-
, hoc est ipsummet Verbum, humane nature
lum veritatem unitum absque conversione et
lone, velut saepe diximus, unum intelligi, ei
Christum, qui idem ipse Deus et homo sit.
a sensu unionem hanc φυσικὴν naturalem, et
ῶσιν secundum naturam esse scripsit, na-
tione, ut dictum alibi est, sumpto pro ipsa
non specie solum, seu pro rei veritate, κατὰ
τὴν ἀληθῆ, τούτου τὴν κατὰ φύσιν. Unione
hoc est quæ sit secundum naturam, inquit in
i. 3 Anath. cont. Orient. et lib. ii Cont. Nest.
Permirum est eximium doctorem Theodo-
Orientalibus ob ejusmodi voces mussantibus,
ritatem obtendisse Athanasii sui lib. i cont.
in. De incarn. Verbi, ἔνωσιν κατὰ φύσιν, unio-
nem secundum naturam esse, et φυσικὴν in-

culcat, imo unionem καθ' ὑπόστασιν secundum
hypostasim. Itaque Leontius bene observat dupli-
citer intelligi unionem καθ' ὑπόστασιν, ac primo
Cyrillum ut copulam per relationem vel affectionem,
σχετικὴν, tolleret, dixisse unionem esse
factam καθ' ὑπόστασιν, τούτου καθ' ὑπόστασιν secundum
hypostasim, hoc est secundum existentiam, καὶ
αὐτῶν πραγμάτων rerumque ipsarum; id est citra
alterutrius substantiæ detrimentum, vel confusio-
nem, non nuda specie. Altero sensu dixisse Cyril-
lum ait naturas duas in hypostasim unam coivisse:
Utrumque sensum Nestorio quidem refragari, prio-
rem tamen esse variorem, πλὴν ἀληθινωτέρα ἢ
D πρώτη. Profecto Philosophus ipse lib. De mundo,
cap. 4, formarum alias esse καθ' ὑπόστασιν, quæ
veræ sunt et permanentes, alias κατ' ἐμφασιν quæ
specie tenus duntaxat, nec consistentes, ἀδέβαια.
Quocirca Irenæus susceptionem carnis a Filio Dei
ejusmodi fuisse contra Gnosticos affirmat (lib. iv,
c. 1) ut non putative, sed in substantia veritatis,
hoc est vere et certissime, facta sit: οὐ γὰρ ἐν
δοκῆσει ταῦτα, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει ἀληθείας ἐγένε-
το. Nazianzenus, orat. 51, consimili voce unio-
nem humanitatis cum divinitate, κατ' οὐσίαν πι-
cupat substantiæ tenus, dimissa ea quæ secundum
gratiam, operationem, et relationem sit. Nemesius,
cap. 3, Eunomianos blasphemix reos peragit, quod
Dei Filium negarent nature nostræ κατ' οὐσίαν,
substantiali modo unitum esse; subditque: Non
ergo pura benevolentia, εὐδοκία est his unionis mo-
dus, ut illustribus viribus quibusdam videtur, ἀλλ'
ἡ φύσις αἰτία, sed naturam causam habet. Qui vero

malis separent; itemque corporis, quæ ipsum a cæteris corporibus secernant: nec ullo tamen modo anima a corpore sejungant; verum uniant et copulent simulque unam ex ambabus compositam hypostasim a reliquis ejusdem speciei hypostasis dirimant. At posteaquam semel naturæ hypostaticam unionem susceperint, divisionis prorsus expertes manent. Nam etsi anima in morte a corpore divellitur, utriusque tamen hypostasis una eademque perseverat. Hypostasis enim est rei cujusque secundum seipsam in primo illius ortu constitutio, aut etiam compositio. Quapropter anima et corpus unum idemque existentia suæ principium retinent, etiam si alterum ab altero disjungatur.

Illud autem observandum, naturas quidem secundum hypostasim inter se uniri posse, ut in homine: itemque naturam ab hypostasi assumi, et in ipsa subsistere posse; quæ quidem ambo in Christo intueri licet. Nam in eo naturæ, divina nimirum, et humana, copulatæ sunt: atque in Dei Verbi hypostasi, quæ prior existebat, animata ipsius caro subsistentiam nacta est, eamque hypostasim habuit. At vero, ut ex duabus naturis

ἐκ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐνοῦντα καὶ συνάπτοντα· ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἡ συντεθειμένην μίαν ὑπόστασιν χωρίζοντα τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων. Ἐπειδὴν δὲ ἀπαξ αἱ φύσεις τὴν πρὸς ἄλληλα καθ' ὑπόστασιν δέξονται ἕνωσιν, ἀδιαίρετοι μένουσιν εἰς τὸ παντελές. Καὶ γὰρ, καὶ χωρίζεται ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἡ ὑπόστασις ἀμφοτέρων μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔστιν. Ὑπόστασις γὰρ ἔστιν ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκάστου ὑπάρξεως καθ' αὐτὸ σύμπτυξις. Μένει οὖν τὸ τε σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, ἀεὶ μίαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἑαυτῶν ἔχοντα ὑπάρξεως τε καὶ ὑποστάσεως, εἰ καὶ χωρισθῶσιν ἀλλήλων.

Δεὶ δὲ γινώσκωμεν, ὅτι φύσεις μὲν ἐνωθῆναι ἀλλήλαις καθ' ὑπόστασιν ἐνδέχεται, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπου· καὶ φύσιν προσληφθῆναι ὑπὸ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ἐν αὐτῇ ὑποστῆναι δυνατόν· ἅπερ ἀμφοτέρω ἐπὶ Χριστοῦ θεωρεῖται. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ αἱ φύσεις, ἡ θεία τε, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἠνώθησαν, καὶ ἐν τῇ προϋπαρχούσῃ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑποστάσει ὑπέστη ἡ ἐμψυχος αὐτοῦ σὰρξ, καὶ αὐτὴν ἔσχεν ὑπόστασιν. Ἐκ δύο δὲ φύσεων μίαν φύσιν ἀποτελεσθῆναι σὺν-

VARIAE LECTIONES.

* R. unus, ἐξ ἀπλῶν.

NOTÆ.

sint illi ἔνδοξοι ἄνδρες illustres viri, si conjicere liceat, Diodorum Tarsensem nominavero, ex quo Nestorianum virus derivatum sit. De his etiam loquitur Nyssenus epistola ad Theophilum contra Apollinarem, cujus fragmentum citatum est collect. 5 quintæ synodi. Cæterum Theologus et Nemesius imitabantur prisci illius Antiocheni concilii Patres, in quorum synodica fragmentis, apud Leontium III. *Cont. Nestorianos*, legimus, damnatum fuisse Paulum Samosatenum, quod Verbum, æternamve sapientiam Patris, negaret esse unitam naturæ humanæ οὐσιωδῶς, *substantialiter*; esse οὐσίαν οὐσιωμένην ἐν σώματι, *substantiam substantiatam in corpore*. Docentque, *Deum in Virginis utero consubstantiatum humanitati fuisse*, Θεὸς ἦν ἐν γαστρὶ συνουσιωμένος τῷ ἀνθρωπίνῳ. Ex quo apparet unde Apollinaris συνουσιώσιν *consubstantiationem* acceperit, quam cum obtorto sensu intelligeret, unicam Christo naturam, humana decurtata, affinxit.

Unionem secundum hypostasim dici, non Ephesina solum, sed et Chalcedonensis synodus approbavit, deincepsque Cyrilli sensu strictiori omisso, nihil aliud ea intellectum est, nisi plurium naturarum in unam hypostasim personamve concursus, vel extraneæ naturæ alteri jam existenti hypostasi adjunctio, ἡ ἐτέρᾳ ὑποστάσει προστρέχουσα φύσις, inquit Damasc. Posterior hæc acceptio incarnationi Verbi duntaxat et maxime propria est, quatenus, inquit Maximus, citatus in Collect. contr. Severianos, c. 21: *Una et eadem Verbi, nunc anteaque existens hypostasis, absque sui efficiente causa, simplex, et nulla ex parte composita, postremo suscepta carne anima intelligente animata, citra sui demutationem vere composita evasit*. Hæc plane in exemplo unionis corporis et animæ, quod veteribus frequens est, non habent locum: nam anima corpore anterior non est. Sed discernen aliud, et quidem grave, inter illas uniones, Eulogius Alexandr. observavit, cujus verba referam ex *isdem collect.*, c. 19: Πάλιν τὸν ἀνθρώπον ἐκ

ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι φημεν· σῶμα δὲ καὶ ψυχὴν οὐ κυρίως. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι τὴν τῆς ψυχῆς θρον ἐπὶ τοῦ συναμφοτέρου ἀποδιδοῦναι. Καὶ τούτου χάριν ἐκ δύο φύσεων διδόντες· ἑτεροφυῆ γὰρ τὰ συνελθόντα, καὶ ἀλλήλοις οὐκ ὁμοούσια· μίαν ἐπὶ τοῦ συνθέτου φύσιν δοξάζομεν. Οὐδὲ γὰρ σῶμα ἢ ψυχὴν κυριολεκτοῦντες ἀποκαλοῦμεν τὸν ἀνθρώπον, εἰ καὶ σύνθετος τῇ Γραφῇ πολλάκις τῇ ἐλευθερίᾳ κεχηρμένη τοῦ Πνεύματος, ἐκ τοῦ μέρους ἐθλον ἐπινομάζειν, ὡς ζυγὸν δουλείας οὐκ ἀνεχομένης τῆς διαλεκτικῆς ματαιότητος. Ἐπὶ δὲ Χριστοῦ ἀφραστός μὲν, καὶ ἀάλητός ἐστιν ἡ ἕνωσις, καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐπικοίτη οὐδὲ παράδειγμα εὐρεῖν ἴσον, κατὰ γε πάντα λέγω, δύνησεται. Ἐπειδὴ αὐτὸν οὐ μόνον ἐκ θεότητος εἶναι καὶ ἀνθρωπότητος φημεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἐπ' αὐτοῦ κεχηρμένα τῶν ἀπλῶν. Θεὸν γὰρ λέγομεν τὸν Χριστόν, καὶ ἀνθρώπον λέγομεν τὸν αὐτόν, ὅπερ ἐπ' ἐκείνων λέγειν κυρίως οὐκ ἔχομεν· *Rursum hominem corpore et anima constare concedimus, nec tamen eum esse corpus et animam proprie. Id porro perspicuum sit, eo quod anima et corporis definitionem, ei quod ex utroque constatum est, attribueri non possimus. Expropter quando ex duabus naturis hominem dicimus (nam quæ illic coeunt, differentis nec ejusdem naturæ sunt) unam compositi naturam esse censemus. Etenim si proprie loquamur, hominem corpus et animam haudquaquam appellaverimus: etsi licentiam quam a Spiritu sancto accepit, familiare est Scripturæ totum a parte d'nominare, ut quæ a dialecticis nugacitatis jugo exempta sit. Verum in Christo innarrabilis et ineffabilis est unio, nec fieri potest ut humanum ingenium simile aliquod exemplum inveniat: quandoquidem eum nedum ex divinitate et humanitate prædicamus, sed et illorem ex quibus compositus est, nomina ipsa quoque attribuiamus. Christum enim dicimus Deum, dicimus et illum ipsam hominem, quod in aliis affirmandi locus non est, etc.* Libentius, ut apparet, Patres concessuri erant ex anima et corpore, naturam unam fieri, quam ex divinitate Verbi et humanitate.

ἢ ἐκ δύο ὑποστάσεων (48) μίαν ὑπόστασιν, ἡ ἀδύνατον· διότι ἀδύνατον τὰς ἐναντίας ἐκ διαφοράς ἐν μιᾷ φύσει συνυπάρχει. Τούτων γὰρ ἓστιν, ἀποδιστῶν ἀλλήλων τὰς φύσεις, ἡ ἀρχὴ καὶ πάλιν, ἀδύνατον τὰ ἀπαξ καὶ ὑποστάντα ἐτέραν ἀρχὴν ὑποστάσεως ἢ γὰρ ὑπόστασις, ἡ καθ' ἑαυτό ἐστιν. Ἰστέον δὲ ὡς ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὑπό-
 ἔστιν ὁ ἀναρχὸς τρόπος τῆς ἐκάστου αἰδίου
 ἔσ.

ἢ εἰδέναι ὅτι, ἡνίκα σύνθετος γένηται φύσις, χρονα τὰ μέρη εἶναι, καὶ ἐξ ἐτέρων ἕτερον ἴσθαι, μὴ φυλάττον, ἀλλὰ τρέπον καὶ ἄλ-
 τὰ ἐξ ὧν συνετέθη· ὡς ἐκ τῶν τεσσάρων
 ἐν ἀποτελουμένου τοῦ σώματος, ἄλλο ἐξ
 γέγονε· καὶ οὔτε πῦρ τέλειον, οὔτε τι τῶν
 ἔστιν, ἢ λέγεται· καὶ ὡς ἐξ ἵππου καὶ
 ἴονος. Οὔτε γὰρ ἵππος, οὔτε ὄνος ἐστὶν ἢ
 ἄλλ' ἐξ ἐτέρων ἕτερον, μηδ' ὀπότερον
 ἔν συνετέθη, φυλάττον ἀσύγχυτόν τε καὶ
 ἢ.

in philosophiæ definitiones, quæ ad breviorē logicā pertineant, subjicio, ut jacent, tam in editis quam in mss. præterquam in Reg. 2927, in quo logica fusior descripta est.

ΚΕΦΑΛ. ΕΖ'.

Ὅρισμοὶ τῆς φιλοσοφίας ἐξ.

φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα ἐστὶν, ἢ φύσεως αὐτῶν. φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις
 καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. φιλοσοφία
 λέγει θανάτου, τοῦ τε προαιρετικοῦ καὶ φυσιο-
 σοφία ἐστὶν ὁμοίως Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν
 ἢ ὁμοιούμεθα δὲ Θεῷ κατὰ τὸ δίκαιον, καὶ
 καὶ ἀγαθόν· δίκαιον μὲν ὄν ἐστι, τὸ τοῦ
 ἡμετηρικόν· ἦτοι μήτε ἀδικεῖν, μήτε ἀδικεῖ-
 μήτε λαμβάνειν πρόσωπον ἐν κρίσει, ἀλλὰ
 καὶ ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὅσιον δὲ
 ἢ ὑπὲρ τὸ δίκαιον, ἦτοι τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀδικού-
 ἢ ἐχέσθαι καὶ συγχωρεῖν τοῖς ἀδικούσι, καὶ
 εὐεργετεῖν αὐτούς. φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη
 καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν· ἡ γὰρ φιλοσοφία
 ἐστὶ πάσης τέχνης. Δι' αὐτῆς γὰρ πᾶσα τέχνη
 ἢ φιλοσοφία ἐστὶ φιλία σοφίας· σοφία δὲ
 ὁ Θεός ἐστιν. Ἡ οὖν ἀγάπη ἢ πρὸς τὸν Θεόν,
 ἢ ἢ ἀληθῆς φιλοσοφία.
 philosophia est amor sapientiæ. Sapientia autem
 philosophia est.

ἔσται δὲ ἡ φιλοσοφία εἰς θεωρητικὴν καὶ
 ἢ τὸ θεωρητικόν, εἰς θεολογικὴν, μαθη-
 ἢ, φυσιολογικὴν· τὸ μαθηματικόν, εἰς ἀρι-

A natura una 71 composita, aut ex duabus hyposta-
 sibus una hypostasis efficiatur, omnino fieri nequit :
 propterea quod contrariæ substantiales differentiæ
 in una eademque natura simul esse non possunt.
 Siquidem earum munus est, naturas eas, quibus
 insunt, ab invicem dirimere. Ac rursus fieri non
 potest, ut quæ semel separatim ac per se exstite-
 runt, principium aliud subsistendi et hypostasis
 habeant. Hæc enim nihil est aliud quam per se ac
 seorsim existentia. Sciendum porro in sancta Tri-
 nitate, hypostasim modum esse principii expertem
 sempiternæ cujusque existentia.

Illud autem scire convenit, cum composita ali-
 qua natura fit, debere partes esse simul tempore,
 atque ex aliis aliud perfici, adeo ut non servet, sed
 potius immutet, et in aliud convertat ea ex quibus
 compositum est. Ut cum ex quatuor elementis
 corpus efficitur, aliud ex aliis fit : ac neque ignis
 perfectus, neque ullum aliud elementum est aut
 dicitur. Et sicut ex equo et asina mulus gignitur.
 Neque enim mulus, equus aut asinus est vel dicitur ;
 sed aliud ex aliis, neutrum retinens inconfu-
 sum et invariabile, eorum ex quibus concretus est
 et coaluit.

CAP. LXVII.

Sex philosophiæ definitiones.

Philosophia est cognitio eorum quæ sunt secun-
 dum quod sunt, id est naturæ ipsorum. Philosophia
 est rerum divinarum humanarumque cognitio.
 Philosophia est cura et meditatio mortis, tum ejus
 quæ sub electionem cadit, quam quæ naturalis est.
 Philosophia est assimilatio cum Deo, secundum
 quod homini possibile est. Deo autem similes eva-
 dimus ratione justitiæ, sanctitatis et bonitatis.
 Justitia quidem in æquabili distributione versatur ;
 hoc est, ut nec injuriam inferat quisquam, nec cu-
 jusquam personam in judicio suscipiat, sed unicui-
 que prout gessit rependat. Sanctitas autem, quæ
 cum bonitate incidit, super justitiam assurgit, et
 in eo sita est, ut quisquis læsus est, patienter ferat,
 atque iis, a quibus læsus est, ignoscat ; imò et illos
 bonis afficiat. Philosophia est ars artium, et scientia
 scientiarum. Omnis enim artis principium est phi-
 losophia ; quippe cum per eam ars omnis inventa
 vera Deus est. Quocirca charitas erga Deum, ipsa

Dividitur porro philosophia in contemplatricem
 et activam. Contemplatrix, in theologiam, mathe-
 maticam, et physiologiam : mathematica, in arith-

NOTÆ.

Ἡ ἐκ δύο ὑποστάσεων. Sive duarum hypo-
 st. Hæc ad Nestorianos sequioris ævi spe-
 qui ommissa unione secundum affectionem,
 m, habitudinem, quam Nestorius primum
 et, ex duabus naturis perfectis et hyposta-
 hypostasim Christi unam, Christum unum,

constare finxerunt, quod substantiam naturamve
 perfectam ab hypostasi, seu persona subsistente
 per se, non satis distinguerent. E contra fide ca-
 tholica certum est, Verbum humanam naturam
 assumpsisse, non personam aut hypostasim.

meticam, musicam, geometriam et astronomiam. **A**θηματικὸν, μουσικὸν, γεωμετρικὸν, ἀστρονομικὸν· τὸ δὲ πρακτικὸν, εἰς ἥθικὸν, οἰκονομικὸν, πολιτικὸν· θεωρητικὸν μὲν οὖν ἐστὶ, τὸ κατανοεῖν τὰ τε ἐπέματα καὶ ἀϋλα, ἤγουν περὶ θεοῦ, ὃ πρῶτως καὶ κυρίως ἐστὶν ἀσώματον καὶ ἀϋλον· ἔπειτα καὶ περὶ ἀγγέλων, καὶ δαιμόνων, καὶ ψυχῶν· ἃ καὶ αὐτὰ, ὅσον πρὸς τὸ σῶμα, ἀϋλα λέγονται· εἰ δὲ πρὸς τὸ κυρίως ἀϋλον, ἤγουν τὸ θεῖον, ὕλικά εἰσι. Τοῦτο τοίνυν ἐστὶ τὸ θεολογικόν. Θεωρεῖν δὲ καὶ τὴν τῶν ὕλικῶν φύσιν, ἤγουν ζώων, καὶ φυτῶν, καὶ λίθων, καὶ τῶν τοιούτων, ὅπερ ἐστὶ τὸ φυσιολογικόν. θεωρεῖν δὲ καὶ τὰ μέσα τούτων, ἅτινα ποτὲ μὲν ἐν ὕλῃ θεωροῦνται, ποτὲ δὲ ἐκτὸς τῆς ὕλης, καὶ μέσα εἰπὶ τῶν ἀλλων καὶ ὕλικῶν· ὅπερ ἐστὶ τὸ μαθηματικόν. Ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἀϋλὸς ἐστὶ καθ' ἑαυτὸν· θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ὕλῃ, σίτηι τυχόν, ἢ οἶνῳ· λέγομεν γὰρ δέκα μόδιον σίτου, καὶ δέκα ξέστα οἴνου. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τοῦ μαθηματικοῦ. Τὸ δὲ πρακτικὸν ἥθος κοσμεῖ, καὶ τὸ πῶς δεῖ πολιτεῦσθαι διδάσκει· καὶ εἰ μὲν ἕνα ἀνθρώπων παιδεύει, λέγεται ἥθικόν· εἰ δὲ οἶκον ὄλον, λέγεται οἰκονομικόν· εἰ δὲ πόλιν ὀλόκληρον, λέγεται πολιτικόν.

CAP. LXVIII.

De methodis quatuor dialecticis.

Sciendum est quatuor esse dialecticas methodos, id est logicas; divisionis, quæ nimis genus in species per differentias interjectas et medias dividit; definitionis, quæ ex genere et differentiis, per priorem illam divisionem, subjectum definit; resolutionis, quæ compositiora in simpliciora resolvit; hoc est, corpus in humores; humores in fructus; fructus in quatuor elementa; elementa denique in materiam et formam: demonstrationis, quæ per medium aliquid probat subjectum argumentum, v. gr. propositum mihi est demonstrare animam esse immortalem: sumo aliquod medium, nempe, *agitari perpetuo motu*; atque ad hunc modum argumentor: *Anima perpetuo motu agitatur: quod autem agitatur perpetuo motu, immortale est: ergo anima est immortalis.*

Triples resolutio. — Sciendum est autem syllogismos, partis demonstrantis esse. Neque illud ignorandum est, triplicem esse resolutionem. Alia enim naturalis est, ut ea de qua locuti sumus; alia logica, ut cum syllogismum in figuram suam resolvimus; alia mathematica, cum id de quo queritur, tanquam certum ac concessum sumimus, atque ad aliquid, de quo nulla est dubitatio sit, pervenimus, unde id quod propositum est, colligitur, v. gr. quæstio hæc proponatur, *utrum anima immortalis sit?* quæsitum illud tanquam certum et indubitatum sumo, ac dico. Quandoquidem immortalis est anima, est profecto tam bonis, quam improbis actionibus merces constituta. Quod si merces constituta est, sane est qui iudicium subeat, et qui iudicis obeat partes. esse quoque qui rebus

ΚΕΦΑΛ. ΞΗ'.

Περὶ τῶν τεσσάρων διαλεκτικῶν μεθόδων.

Ἰστέον, ὡς τέσσαρες εἰσι διαλεκτικαὶ μέθοδοι, ἤγουν λογικαὶ· διαιρητικὴ, ἥτις διαιρεῖ τὸ γένος εἰς εἶδη διὰ μέσων τῶν διαφορῶν· ὀριστικὴ, ἥτις ἐπὶ τοῦ γένους καὶ τῶν διαφορῶν, ὧν διετέλεν ἡ διαιρετικὴ, ὀρίζει τὸ ὑποκείμενον· ἀναλυτικὴ, ἡ τὸ συνθετικώτερον ἀναλύουσα εἰς τὰ ἀπλούστερα· τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμα εἰς τοὺς χυμούς· τοὺς χυμούς εἰς τοὺς καρπούς· τοὺς καρπούς εἰς τὰ τέσσαρα τὰ στοιχεῖα· τὰ στοιχεῖα εἰς ὕλην καὶ εἶδος· ἀποδεικτικὴ ἡ διὰ μέσων τινῶν δεικνύουσα τὸ προκείμενον· οἷον, πρόκειται μοι δεῖξαι ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστὶ· λαμβάνω τι μέσον, τὸ ἀεικίνητον, καὶ συλλογίζομαι οὕτως· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητος ἐστὶ· τὸ ἀεικίνητον, ἀθάνατον· ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος.

Ἰστέον δὲ ὡς οἱ συλλογισμοὶ τῆς ἀποδεικτικῆς εἰσι. Δεῖ δὲ γινώσκειν ὅτι ἡ ἀναλυτικὴ τρισὴ εἶς ἐστὶν· ἐστὶ γὰρ φυσικὴ, ὡς ἡ προλεχθεῖσα· ἐστὶ δὲ καὶ λογικὴ ἀνάλυσις, ὅταν τὸν προτεθέντα συλλογισμὸν ἀναλύσωμεν εἰς τὸ οἰκεῖον σχῆμα· ἐστὶ καὶ μαθηματικὴ, ὅταν λάβωμεν τὸ ζητούμενον, ὡς ὁμολογούμενον, καὶ καταστήσωμεν εἰς τι ὁμολογούμενον, ὅθεν ἀγρεύεται τὸ προκείμενον· οἷον ἐστὶ τὸ ζητούμενον, *εἰ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ*. Τοῦτο τὸ ζητούμενον λαμβάνω, ὡς ὁμολογούμενον, καὶ λέγω· Ἐπειδὴ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ ἐστὶν, εἰσὶν ἀμοιβαῖα τῶν φασίλων καὶ ἀγαθῶν πράξεων. Εἰ δὲ εἰσὶν ἀμοιβαῖα, ἐστὶ τὸ δικαζόμενον καὶ δικάζον. Εἰ δὲ ἐστὶ τὸ δικαζόμενον καὶ δικάζον, ἐστὶ προνοητὴς καὶ πρόνοια. Κιτηνητήσαμεν τοίνυν εἰς τὴν πρόνοιαν, ἥτις παρὰ πᾶσαν ὁμολογῆται. Ἐνθεν λοιπὸν κατὰ σύνθεσιν

Ἐπειδὴ ἐστὶ πρόνοια καὶ δικαστής, εἰσὶν **A** humanis providcat, et providentiam necessum est. καὶ ἐπειδὴ εἰσὶν ἀμοιβαί, ἐστὶ τὸ κρι- Ad providentiam itaque pervenimus; quæ quidem apud **73** omnes extra dubitationem est. Atque

El δὲ ἐστὶ τὸ κρινόμενον, ἀθάνατος ἀρα est, et judex, sunt quoque præmia et pœnæ. Quia autem sunt præmia et pœnæ, est etiam judicium feratur. Cum ergo sit de quo judicium feratur, immortalis anima sit necesse est.

in sequuntur reperi in quatuor codicibus regijs ad calcem Dialecticæ S. Joannis Damasceni, miseratque Leo Allatius Auberto, cum aliis Damascenis.

ΛΥΣΙΣ ΛΕΞΕΩΝ.

Ἀνάγκη ἐστὶ βίας αἰτία.

ὼν ἐστὶ, κοινῶς μὲν ἐξ οὗ τι γίνεται πρῶ- εἰς αὐτὸ ἐπ' ἐσχάτου ἀναλύεται· ἰδίως δὲ ἐστὶν, ἐξ οὗ γίνεται σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ οἶον, πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, γῆ. Πῦρ ἐστὶ σῶμα ἁσάτατον, καὶ θερμότατον, καὶ ξηρότατον· πῶμα ξηρότατον καὶ βαρύτερον· ὕδωρ ἐστὶ ῥον καὶ ψυχρότατον· ἀήρ ἐστὶ σῶμα ὑγρό- μαλακόν. Γένεσις ἐστὶ κίνησις κατ' οὐσίαν, ἢ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Αὐξησις ἐστὶ κίνησις ἐν κατὰ μέγεθος. Φθίσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ τὰ μείωσιν. Ἀλλοιωσις ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ τὰ μεταβολήν. Φορά ἐστὶ κίνησις ἐκ τόπου. Περιφορά ἐστὶ κίνησις ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ. ἡμέρα ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς καὶ ἐν τοῖς ζώοις ἡμέρα ἐστὶν μέτρον κινήσεως, καὶ ἀριθμὸς ἐν ἡμέρᾳ προτέρου καὶ ὑστέρου. Ἡμέρα ἐστὶν ἀπὸ γῆς φορά· ἡ χρόνος ἐν ᾧ ὁ ἥλιος ὑπὲρ τῆς γῆς φορᾶται. Νύξ ἐστὶ σῶματος τῆς γῆς σκιά· ἡ νύξ ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν φέρεται. Νυχθήμερον σμου περιστροφῆ. Μῆν ἐστὶ χρόνος ἀπὸ σελήνης πρὸς ἥλιον ἐπὶ τὴν ἐξῆς σύνοδον. Ἔτος ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ ὁ ἥλιος τὸν ζωδιακὸν κύκλον. Καιρὸς ἐστὶ χρόνος κατορθώματος. ἡμεῖς ἐστὶν λείψις ἡ καιροῦ κατ' ἐπιτυχίαν προ- σω ζητουμένου. Ὁρα ἐστὶ μέρος ἐνιαυτοῦ τῶν, ἡ τῆς ἡμέρας τὸ δωδέκατον, ἡ ἀκμή ἢ σῶματος ἄνθος. Ἐαρ ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ ἐπικρατεῖ. Θέρρος ἐστὶ χρόνος ἐν ᾧ τὸ θερμὸν εἶ. Φθινόπωρον ἐστὶ χρόνος ἐν ᾧ τὸ ψυχρὸν εἶ· χειμῶν ἐστὶ χρόνος, ἐν ᾧ τὸ ψυχρὸν εἶ. Πρωγίας ἐστὶν ἀστροειδὲς πυρὸς ἀθροί- προσθεν ἔχον τὰς ἀκτῖνας. Κομήτης ἐστὶ ἀστρῶν ἀθροισμα, κόμης κεφαλῆς δίκην, ἐκπέμπων ἀκτῖνας. Δοκίας ἐστὶν ἀστροει- πρὸς, ἦγουν δοκός, τὴν πυρῶδη ἐπὶ τὰ ἄνω ἔχον ἀκτῖνα. Λαμπάς ἐστὶν ἀναψις καὶ ἀθροί- πρὸς. Ἴρις ἐστὶν ἔμφασις ἡλίου σεμνοειδῆς· ποκίρ καὶ δροσῶδει, ἐν κύκλῳ τάξει φαι- περιφερῆς, ὡς ἐν κατόπτρῳ πρὸς ἀσθησιν ἔχον ἀστρῶν, διὰ πύκνωσιν ἀέρος γινομένη. Ἔτος ἐστὶ νέφος περιφερὲς, πυκνὸν, ὁμοίον ἔμφασις ἡλίου ἐν νέφει πυκνῷ καὶ λεῖψι. Ἔτος ἐστὶν ἐλικοειδὲς πνεῦμα κίνησιν ποιῶν ἔτος, καὶ ἀνωθεν κάτω διὰ πυρὸς φλογώδους ἔτος καὶ ἐμπυρῆζον κύκλιρ. Τυφῶν ἐστὶ ἐλι-

DICTIONUM SOLUTIO.

Necessitas violentiæ causa est.

Elementum communiter sumitur pro eo ex quo præstituto fit aliquid, et in quod resolvitur. Proprie vero elementum dicitur, id ex quo corpus constituitur, et in quod resolvitur; qualia sunt, ignis, aqua, aer, terra. Ignis est corpus subtilissimum, et calidissimum, ac siccissimum. Terra est corpus siccissimum et gravissimum. Aqua est corpus humidum ac frigidissimum. Aer est corpus humidissimum et molle. Ortus est motus secundum substantiam, a non esse ad esse. Interitus et corruptio, motus est ab esse ad non esse. Augmentatio est motus in re quanta secundum magnitudinem. Decretio est motus in re quanta secundum minorationem, seu diminutionem. Alteratio est motus in re qualitate affecta, secundum mutationem. Latio est motus e loco in locum. Circumactio motus est circa eundem locum. Motus spontaneus, est animæ motus, qui et in animantibus reperitur. Tempus est mensura motus, et numerus prioris et posterioris in motu. Dies est motus solis circa terram; aut etiam, est tempus quo sol supra terram movetur. Nox est umbra corporis terræ, seu tempus quo sol sub terra movetur. Nυχθήμερον, id est diei noctisque spatium, est orbis circumvolutio. Mensis est tempus a conjunctione lunæ cum sole, ad aliam proxime sequentem conjunctionem. Annus est tempus quo sol zodiacum orbem peragrat. Opportunitas tempus est rei prospere peragendæ. Intempestivitas opportuni temporis omissio est, præ vehementiori in re optata prosequenda desiderio. Ὁρα sumitur, vel pro quarta anni parte, vel pro duodecima diei parte, vel pro animi vigore, vel pro corporis flore. Ver est tempus in quo dominatur humiditas. Æstas est tempus in quo dominatur calor. Autumnus tempus est in quo viget siccitas. Hiems tempus est in quo frigus prævalet. Barbata stella est ignis in sideris speciem congeries, eminus radios vibrans. Cometa est stellarum concursus ignis figuram referens, comæ capitis instar, circumcirca radios emittens. Trabes est contus, sideris speciem referens, seu signum ignem, radium sursum emittens. Lampas est accensio et congeries ignis. Iris est insignis representatio solis in nube concava et roscida, in orbis modum rotunda apparens, ad aspectum sideris velut

VARIÆ LECTIONES.

ε. δυο, λῆψις.

in speculo propter aeris condensationem expressa. Parellus est nubes rotunda, 74 densa, soli non absimilis; seu est representatio solis in nube densa, atque omni ex parte plana. Fulmen est flatus in vorticis modum, flammæ imprimens motum, desursum deorsum ab accenso igne depulsus, cunctaque circumcirca comburens. Typhon vorticosus motus est aeris caliginosi, desursum in terram emissus. Prester est motus vorticosus splendidi aeris desursum delatus. Σκηπτός, *sciptus* est fulmen seorsim a nubibus. Grando est aqua penitus congelata, supra terram addensata. Glacies est aqua congelata in terra. Nix est aqua gelu semiconcreta, e nubibus in terram delata. Pruina est aqua gelu concreta, per materiam humidam alteram in terra addensata. Imber est aqua copiose e nubibus decidens. Pluvia est roris congeries. Ros est stillarum multarum humor: Nebula est opacitas nubi prævia. Vapor est exhalationum circa terram copia. Lacus est aqua multa dulcis et conferta, concava declivique loca dense invadens. Mare, est aqua salsa et amara, concavos ac profundiores terræ sinus implens. Scatebra est emergens fontis quasi procreata ac emergens. Terræ motus, est vehemens venti motus terram subiens, camæ concutiens. Pyrocrater est orificium, seu foramen, ac spiraculum per quod subterraneus ignis foras erumpit. Lyra est instrumentum sibus instructum.

Finis, auspice Deo, philosophicorum sanctissimi Joannis Damasceni.

A κοειδής κίνησις; ἀέρος ζοφώδους, ἀνωθεν ἐπὶ τῆς γῆς τεταγμένη. Πρηστήρ ἐστὶν ἐλικοειδής κίνησις ἀνωγούσ ἀέρος ἀνωθεν καταφερομένη. Σκηπτός ἐστὶ κεραυνός ἀνευ νεφῶν. Χάλαζά ἐστιν ὀλοπαγὴς ὕδωρ ὑπὲρ γῆς πεποικνωμένον. Παγτώσ ἐστὶν ὕδωρ συρπηγηγός ἐπὶ γῆς. Χιών ἐστὶν ἡμιπαγὴς ὕδωρ διὰ νεφῶν ἐπὶ γῆν καταβαίνουσα. Πάχνη ἐστὶ ὀλοπαγὴς ὕδωρ, δι' ἄλλης ὕψους ὕλης ἐπὶ γῆς κρηταία. Ὁμβρός ἐστὶν ἀθρόον ὕδωρ ἐκ νεφῶν ἐκκρινόμενον ὑετός ἐστὶ ψεκάζων ἀθροισμα. Ψεκάς ἐστὶ νεὴς ἀθρόα σταγόνων. Ὀμίχλη ἐστὶ σύστασις πρὸ νεφῶν. Ἄτμός ἐστὶ πλῆθος ἀναθυμιάσεων ἐπὶ γῆς. Αἶμα ἐστὶν ὕδωρ παλὺ, γλυκὺ, καὶ ἀθροῦν, διὰ κοίλου καὶ κατάντους χωροῦν ἐν συστάσει. Θάλασσά ἐστιν ὕδωρ ἄλμυρον καὶ πικρὸν, τὰ κοίλα τῶν κόλπων πληρῆ τῆς κατωτάτης γῆς. Κρήνη ἐστὶν ἀπόρρυτος πηγῆς ἀρχή, ἢ ὕδωρ ἐκ μεταβολῆς γῆς γεννώμενον καὶ ἐκκλινόμενον. Σεισμός ἐστὶ κίνησις πνεύματος ἀθροῦ ὑπὸ γῆν εισδύνουσα, καὶ ταύτην κλονεῖσθαι ἀνεγκάζουσα. Πυροκράτηρ ἐστὶ στόμιον πυρὸς ἐγγαίου, ἔξω βέοντος, καὶ ἀναπνοῆς. Λύρα ἐστὶν ἰσθὸς διὰ νεφῶν ἐσκευασμένη.

principium; sive etiam aqua ex eversione terra
Ἐταλειώθησαν σὺν Θεῷ τὰ Φιλόσοφα τοῦ ἀνωτάτου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

IN LIBRUM DE HÆRESIBUS

ADMONITIO.

In Regio codice n. 2926, ad calcem *Logices* Joannis Damasceni, librarius rationem et causam affert, cur post hujus sancti doctoris opus dialecticum, libro ipsius *De hæresibus* omisso, statim capita theologica descripserit: Εἰ καὶ ἐν ἐπιστολῇ ὁ παρῶν οὕτως ἄγιος εἶρηκεν, ἰνquit, ὅτι μετὰ τὸ παραθεῖναι τὰ παρὰ τοῖς σοφοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐχόμενα, τούτοις ἐκθέσσομαι τὰ τῶν αἰρέσεων, εἴτα τῆς ἀληθείας, ἀλλ' οὐν γε ἡμεῖς ἐναλλαγμένως πεποιήκαμεν, μετὰ τὰ τῶν φιλοσόφων, τὰ τῆς ἀληθείας προτιθέντες, εἴτα τὰ τῶν αἰρέσεων· οὐκ ἐναντιούμενοι τῷ Ἁγίῳ ἄπαγε, ἀλλὰ μάλλον αἰρούμενοι: τὰ τῆς ἀληθείας ἀληθῶς καὶ ἀκριβῶς εἰδέναι, ἢ περὶ τὰ τῶν αἰρέσεων. *Etsi sanctus hic (Damascenus) in epistola sua (ad Cosmam Majumensem) pollicitus est, explicatis iis quæ philosophi gentiles tradiderunt, statim se enarraturum hæreticorum placita, tum deinde dogmata veritatis (seu theologiæ Christianæ), nihilominus viam alteram inimus, post philosophica veritatis doctrinam anteponebant illis quæ ad hæreses spectant; non quidem ut viro sancto adversari videamur (absit), sed quoniam libet magis 75 quæ ad veritatis agnitionem pertinent, diligenter addiscere, quam novitates hæreticorum.* Id nimirum in causa fuit, ut qui philosophica et theologica Joannis Damasceni sequioribus sæculis descripserunt, ab ejus tractatu *De hæresibus* exarando abstinerent. Nos vero ordinem, quem auctor ipse instituit, deserere religioni duximus; eo magis quod, ut ipse monet, detecto errore et mendacio, veritatis amor et studium altiores radices agat, ὡς ἂν τὸ ψεῦδος ἐπιγινώσκοντες πλέον τῆς ἀληθείας ἐχώμεθα. Eisdem olim consilii Theodoretus fuerat, cum universam Christianæ fidei theologiam ad certa quædam capita revocare atque ordinare omnium primus aggressus est: quemadmodum ipse declarat in præfatione ad Sporacium, et in prologo ad Epitomen divinarum dogmatum. Decebat itaque ut Theodoretii propositum imitaturus Noster, et eadem, qua ille, serie res divinas persecuturus, a præclara, quam summus vir statuerat regula non declinaret, palamque omnibus fieret, Joannem Damascenum in ipso etiam rerum quas tractavit ordine, priscorum Patrum vestigiis inhæsisse.

Hujusce catalogi hæresium Damascenum nostrum consarcinatore fuisse nemo, ut arbitror, inficiabitur, alioqui perierit tractatus *De hæresibus*, quem ipse contexuerat. Imo vero Lambecius narrat in pervetusto cod. Cæsareo Græco n. 251, qui *Ascetica* continet, librum

Nunc *De Hæresibus* citari tanquam Joannis Damasceni, fierique in primis mentionem hæresum 88, 96, 97, 98, 100 et 103. Nec difficultatem facessit quod v. gr. hæ. 75, quæ est Aerii, de hoc hæretico dicatur, ἐν δευτέρῳ πειρασμῷ ἐστὶ (vel πεπλεστί) τῷ βίῳ οὗτος, *hic etiamnum hodie tentatio est vitæ hominum*; cum Aeriis sæculo quarto labente vixerit. Nam Damascenus Epitomen novam *De hæresibus* non composuit, sed integram Synopsin, seu Anacephalasticam Epiphanii, ut in libris ejus jacebat, transcripsit, adjecta viginti, seu viginti quatuor posteriorum sectarum enarratione; quam non solum ex Theodoreti, Timothei Constantinopolitani presbyteri, et Sophronii libris concinnavit, ut codice altero Cæsariano significari monet Lambecius; verum etiam ex Leontii Byzantini, veluti suo loco adnotabitur. Quæ vero de Mohammedanis habentur, nulli alteri præterquam auctori nostro tribuenda sunt. Multis in codicibus, atque in Latina translatione veteri, quam editio Coloniensis exhibet, centum tantaxat hæreses recensentur, quarum ultima est Mohammedica; sed tres alias quatuorve a Joanne nostro postmodum additas nullus dubito: cujus rei fidem astruit pervetustus ille *index Asceticorum bibliothecæ Cæsareæ*. Sed nec consentaneum erat, ut Iconomachorum hæresim ex toto omitteret, quam ipse expugnauerat et ipsius ætate Orientis et Occidentis Ecclesiæ proscripserant. Atqui Joannem Damascenum libros suos retractavisse multoties jam animadvertimus.

Præter veterem translationem Latinam, quam Burgundioni civi Pisano concedere nihil vetat, aliam adornavit Perionius monachus Benedictinus, ad codicem sæpe jam a me laudatum qui fuit olim Sancti-Hilarii Pictaviensis. Quia vero in hoc codice multa omisa sunt quæ ad Ismaelitarum sectam pertinent, ea cum Græce, tum Latine Fronto Ducæus supplevit ad calcem postremæ editionis Parisiensis, ope codicis Augustani. Hoc idem opus Græce et Latine prodit, multipliciter auctum ex Regio cod. olim n. 2339, nunc 2508, t. I *Monument. Eccles. Græc.*, interprete viro doctissimo Joanne Cotelerio. Tandem ad mss. codd. Regios 3244 et 2230, cod. S. Hil. et Augustanum, quos Cotelarius non consuluit, castigatum magis, in hacce nostra editione, præstitutum sibi ab auctore locum obtinebit, adjectis adnotationibus, quibus de præcipuarum hæresum erroribus certius constabit, sive ex sinceris sectariorum ipsorum, quæ supersunt, monumentis, sive ex probatis eorum ævi scriptoribus.

ΠΕΡΙ ΑΙΡΕΣΕΩΝ

ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑ

ΟΘΕΝ ΗΡΞΑΝΤΟ ΚΑΙ ΠΟΘΕΝ ΓΕΓΟΝΑΣΙΝ.

DE HÆRESIBUS

COMPENDIUM

UNDE ORTÆ SINT ET QUOMODO PRODIERUNT.

· Πασῶν αἰρέσεων μητέρες καὶ πρωτότυπον δ. α'. Α 76 Hæresum omnium, seu sectarum parentes ac
· ἂν Βαρβαρισμός. β'. Σκυθισμός, γ'. Ἑλληνισμός. 2. Scythismus; 3. Hellenismus, 4. Judaismus: ex
· ζ'. Ἰουδαϊσμός. Ἐξ ὧν ἅλλαι πᾶσαι ἀνεφύσαν. quibus originem duxerunt aliæ omnes.

· α'. Βαρβαρισμός· ἦτις ἰσχυρῶς ἐστὶ διαρ- 1. Barbarismus, qui solus a diebus Adami ad
· ἰστασθαι ἀπὸ ἡμερῶν τοῦ Ἀδάμ ἐπὶ δέκα γενεάς τοῦ 10. perseveravit. Qui barbarismus propterea dictus
· ἦτις (1). Βαρβαρισμός δὲ λέγεται ἀπὸ τοῦ, μὴ τοὺς est, quod hujus ætatis homines, neque certum
· ἦτις ἀνθρώπους ἀρχηγόν τινα εἶναι, ἢ μίαν συμφω-

VARIE LECTIONES.

· Cotel. emend. ἰσως τοῦ. Favet et Petav.

NOTÆ.

(1) Epiphanius in *Panario* quatuor priores hæreses
· ἀποδοῦναι ait his Apostoli verbis, ad Coloss. iv: *In*
· *Christo Jesus non Barbarus, non Scythia, non Græcus,*
· *non Judæus*: quæ si, ut jacent in textu, expendantur,

· varias potius condiciones hominum, quam reli-
· giones innuunt: *Ubi non est gentilis, inquit, circum-*
· *cisio et præputium, Barbarus aut Scythia, servus aut*
· *liber.*

quemdam ducem haberent, nec inter se convenirent; sed unusquisque prout sibi visum esset, vitam institueret, ac pro lege suam quisque sibi nutum et arbitrium proponeret.

2. *Scythismus*, a Noë temporibus, deincepsque ad usque turris et Babylonis constructionem, ac paucis adhuc a turre condita annis obtinuit, hoc est, usque ad Phalec et Ragau, qui ad Europæ partes declinantes, a Thiras ætate (a quo Thraces partem habuerunt) et ultra, Scythiæ partibus, ejusque gentibus, attributi sunt.

3. *Hellenismus*, a Scrug ætate idolorum cultum exorsus est. Cumque tunc temporis falsa quisque superstitione duceretur, deinceps civiliorum in usum, et ad certas leges simulacrorumque ritus sese homines transferentes, quos quondam duces et auctores habuerant, deitate donabant. Ac primum quidem eos, quos olim honoribus affecerant, sive principes et tyrannos, sive prestigiatos, tum eos etiam qui memorabile quiddam, tum fortitudinis, tum roboris facinus edidissent, pictis coloribus depingere et adumbrare cœperunt. Postea vero, Tharæ patris Abrahami tempore, simulacris ac statuīs erectis, idololatriam invexerunt. Quippe majores suos, atque alios qui vivis jam exempti erant, simulacris honestantes, primum arte sigulina statuas effinxerunt, tum ad omnem artem imitandi pervenit industria. Nam et architecti sectis lapidibus, et argentarij, **77** et aurifices; nec non et fabri sua quique materia, ac reliqui deinceps effigies moliti sunt. Ægyptii porro, moxque Babylonij, nec non Phryges, ac Phœnicæ cultus hujus, simulacrorumque, ac mysteriorum auctores primi exsiterunt. A quibus pleraque ad Græcos translata, jam tum ab ætate

Α νίαν, ἀλλ' ὅ τι πᾶς τις ἐαυτῷ ἐστοίχει, νόμος ἐαυτῷ κατὰ τὴν προτίμησιν τοῦ βίου βουλήματος ἐγίνετο.

β'. *Σκυθισμός* · ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Νῶε, πᾶ μετέπειτα ἄχρι τῆς τοῦ πύργου οἰκοδομῆς Βαβυλώ- νος, καὶ μετὰ τὸν τοῦ πύργου χρόνον ἐπὶ ὅλης ἔτεσι· τούτῃσι ἕως Φαλέκ καὶ Ραγαῦ· οἵτινες ἐπὶ τῆς Εὐρώπης κλίμα ἀνανευνούσας, τῇ τῆς Σκυθίας μέρει, καὶ τοῖς ἐαυτῶν ἔθνεσι ἢ προσεπρόθησαν ἢ ἀπὸ τῆς τοῦ Θείρας ἠλικίας, καὶ ἐπέκεινα, ἐξ οὐρανοῦ ἠθροῦ γέγονασιν.

γ'. *Ἑλληνισμός* (2) · ἀπὸ τῶν χρόνων Σαροῦ ἐναρξάμενος τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ ὡς ἐστοίχων ἕκαστος τὸ τῆνικαῦτα κατὰ τὴν δεσιδαιμονίαν, ἐπὶ τὸ μάλιστα πολιτικώτερον, καὶ ἐπὶ ἔθνη καὶ θασαίς εἰδώλων μέντοιγε ἐναρξάμενα τάττεσθαι τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη, οἷς τότε ἐστοίχησαν, ἔθετοποιῶν, καὶ διὰ μὲν τῶν χρωμάτων διαγράφοντες τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀπεικάζοντες, τοὺς τότε παρ' αὐτοῖς τετυμμένους, ἢ τυράννους, ἢ γόητας, ἢ τινὰς τι δράσαντας ἐν βίῳ μνήμης δοκοῦν ἀξίον, δι' ἀλήτην, ἢ σωμάτων εὐρωστίαν. Ἐπειτα δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θάρρα πατρὸς Ἀβραὰμ τῆς εἰδωλολατρίας εἰσηγησάμενου ἢ, τοὺς ἐαυτῶν τετελευτηκότας τετυμμένους, ἐκ κεραμικῆς ἐπιστήμης τὸ πρῶτον, ἔπειτα ἐκαστῇ τέχνῃ μιμησάμενοι, οἰκοδόμοι μὲν λίθων ξίσταντες ἄγυροκόποι δὲ, καὶ χρυσοκόμοι, ἀπὸ τῆς ἰδίας ὕλης τεκτινόμενοι, οὕτως τε καὶ τέκτονες, καὶ οἱ κατεξῆς. Διγύπτιοι δὲ ὁμοῦ ἢ, καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ **C** Φρύγες καὶ Φοινίκης ἢ, ταύτης τῆς θρησκείας πρῶτη εἰσηγητὰι γέγονασιν, ἀγαματοποιῆσαι τε καὶ μουσικῶν ἢ ἀφ' ὧν τὰ πρῶτα εἰς Ἑλλάδας μετηγήθη ἀπὸ τῆς Κέρκροπος ἠλικίας, καὶ καθεξῆς ἢ μετέπειτα ἢ καὶ ὑστέρῳ πολὺ τοὺς περὶ χρόνον καὶ Ἄραβι ἢ, διὰ τε καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ τοὺς κατεξῆς θεοὺς ἀναγο-

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Reg. 3244 ἔθεσι, idque verius videtur. ἢ Ap. Epiph. et R. cod. 2508 προσεχλθ. ἢ August. c. d. et Reg. 3244 sic habent, non ἠροῦ vel ἠάρρα, ut alii et apud Epiph. Favet et Reg. 2930, in quo Θύρας, Tharces ex Thiras oriundus narrat Joseph. lib. 1 Ant. c. 6. e. ἢ Cod. S. Hil. ex emendat. διὰ γραμμάτων εἰσηγησάμενοι, Epiph. δι' ἀγαμάτων τὴν πλάνην εἰσηγησάμενου. Thare vero patrem Abraham idololorum fuisse auctorem putat Epiph. in Panario. ἢ R. 2 deest ὁμοῦ. ἢ R. 2508 καὶ Ἄραβες καὶ. ἢ Epiph. ubique ἠέζαν.

NOTÆ.

(3) Hellenismum vocat Epiphanius simulacrorum, sive idolorum cultum, ejus auctorem fuisse Nemrod Judæi tradunt: quia hujus ætate Nachor et Thare parentes Abrahami diis alienis in Chaldæa servisse legimus Josue xxiv, 2. Priscorum vero Chaldæorum eadem quæ magorum consuetudo fuit, ut quemadmodum narrat Herodotus lib. 11: Neque statuas, neque templa diis exstruerent, Jovi hostias immolarent, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ omnem cæli orbem vocantes Jovem; itemque soli et lunæ sacra facerent, igni quoque, telluri et ventis. In libro Job xxxi, 16, nulla idolorum mentio, sed unius nefandi cultus solis, qui tamen jam idololatriam creverat in Oriente, et consecratis imagunculis, quas ἠερῖφιν Theraphim Scriptura vocat, Gen. xxxi, 19, 34; itemque lapidibus acuminatis, qui figuram ignis referrent, quosque animatos ἐμψύχους esse dicebant. Ægyptiis supremus deus erat *Phis*, ignis et æther (Græci ἠφαίστων dicebant) tum etiam

D Ammon, quem Græci Δία, Latini Jovem appellant, qui idem esset ac universi natura. Quod mysterium diversis simulacrorum monstris occultarunt, quibus amplissimi Dei partes colere viderentur. Theologiam istam Orpheus concessit Græcis, variis etiam symbolis obvelatam, ex quibus numinum multitudo immensum crevit, et pœctarum mythologia nata est. Qua de re legendus Cicero, lib. 11 et 111 *De nat. deor.* Id agnovit libri Sapientiæ scriptor: addit vero, pictores et sculptores idololatriæ occasionem præbuisse, expressis regum et heroum imaginibus. Insuper vetus illa traditio, universi partibus intelligentias præesse, in causa quoque fuit, ut gentilitas, veluti deos inferiores, colerent.

Cæterum Græci, non ab Heleno, neque ἀπὸ τῆς ἐλαίας, ab olea, quam Minerva Athenis consecerit, Ἑλληνες dicti sunt; sed ab Hellene filio Deucalio- nis, de quo Herodot. lib. 1.

ισ. Ἕλληνας δὲ κέκληνται ἀπὸ τοῦ Ἑλλένου ὡς δὲ ἑταροὶ τῆς ἑλλάδος τῆς Ἀθήναις ἢ βλαστησάσης. ἢ τούτων ἀρχηγοὶ γεγέννηται, ὡς ἔχει ἡ ἀκριβὴς τοῦ Ἰωάννου ἐνδὸς ἀνδρῶν τῶν τὸν πύργον πάντων, ὅτε αἱ γλώσσαις διηρέθησαν τῶν ἰ. δὲ ἦν αἰτία καὶ μέρωπις πάντες κέ- θεῖα τὴν μεμερισμένην φωνήν. Ὑστερον δὲ ἡμῶς εἰς αἰρέσεις καθέστη κατωτέρω τῶν φημι δὴ Πυθαγορείων, καὶ Στωϊκῶν, καὶ κίων, καὶ Ἐπικουρείων· καὶ λοιπὸν εὐσε- ρακτῆρ ὑπῆρχεν ἅμα, καὶ ὁ κατὰ φύσιν ληισυόμενος, ἀπὸ τούτων τῶν ἔθνων ἑαυτὸν ν, ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς καὶ δεῦρο Βαρβαρισμοῦ καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἕως οὗ συν- τοῦ Ἀβραάμ θεοσεβεία.

A Caerops et deinceps. Postea vero longo demum intervallo, Saturnum, Martem, Jovem, Apollinem, ac reliquos deos celebrare coeperunt. Ἕλληνας, id est Græci, nomen ab Heleno quodam sortiti sunt, qui in Græcia degens, regioni illi appellationem indidit. Sunt qui ἀπὸ τῆς ἑλλάδος, id est ab olivæ quæ Athenis exorta est, nuncupatos esse velint. Hujus generis conditores fuerunt Iones, qui, ut ex accuratiorè historia constat, a Jovan, seu Javan quodam nomen habuerunt, uno eorum qui turrim extruxerunt, quando et universorum linguæ divisæ sunt; quam ob causam Meropes omnes, a linguarum divisione, dicti sunt. Postea vero recentiori ævo Hellenismus in certas sectas abiit: ut puta Pythagoreorum, Stoicorum, Plato- nicorum, Epicureorumque. Cæterum veræ pietatis

character una cum lege naturæ vigeat, ab his se nationibus, ab ipsa mundi origine que, segregans, Barbaricam inter Scythicamque et Græcicam superstitionem perdonec cum Abrahami pietate ac religione coaluit.

B nicorum, Epicureorumque. Cæterum veræ pietatis

καθ' ἑαυτὸν, ἀπὸ τῶν χρόνων ἢ Ἀβραάμ τὸν πατρὸς τῆς περιτομῆς εἰληφώς, καὶ ἐν Μωσῇ ἐπὶ τῆς Ἀβραάμ, διὰ τοῦ δοθέντος νόμου ὑπὸ γραφῆς· ἀπὸ δὲ τοῦ Ἰουδα τετάρτου υἱοῦ αὐτοῦ ἐπικληθέντος Ἰσραήλ· διὰ δὲ Δαβὶδ τοῦ βασιλευσάντος ἀπὸ τῆς τοῦ αὐτοῦ Ἰουδα δὲ τέλει τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὄνομα κέκληρω- ἰσχυρῶς δὲ περὶ τούτων τῶν τεσσάρων ὁ Ἀποστόλων ἐρη· Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὐκ ἔστιν οὐδὲ Σκύθη, οὐκ Ἕλληνας, οὐκ Ἰουδαία κινῆ κτίσις.

4. Tum vero *Judaismus* ab Abrahami temporibus characterem circumcisionis accipiens, et a Moyse, qui septimus ab Abrahamo fuit, per legem a Deo datam conscriptus; a Juda quarto Jacobi, qui nominatus est Israel, filio, per Davidem, qui primus e tribu Juda regnum obtinuit, ad extremum *Judaismi* nomen sortitus est. De quatuor hisce sectis breviter ac aperte locutus est Apostolus, cum ait: *In Christo enim Jesu non est Barbarus, nec Scythia, nec Græcus, nec Judæus; sed non* C *creatura.*

Ἑλλήνων ὁ διαφοραί.

Græcorum sectæ variæ.

Πυθαγορεῖοι (5) ἦτοι Περιπατητικοί· τὴν με- πρόνοιαν, καὶ τὸ κωλύειν θύσασθαι, τοῖς οἷς, Πυθαγόρας ἰδογμάτισεν· ἐμφύχων δὲ δάειν, ἀπὸ τοῦ οἴνου ἐγκρατεῦσθαι. Δι-

5. Pythagorei, qui et Peripatetici. His Pythagoras monadem, et providentiam sanxit, vetuitque sacrificare (diis scilicet). 78 vesci animatis, ac vino uti, Duas in classes res distribuit: quæ a luna et sur-

VARIÆ LECTIONES.

2508 τῆς Ἀθήνας. ἢ Id. πᾶσαι. ἢ R. 3 μεσοτρυγάνων. ἢ Cod. S. Hil. in marg. καὶ π. = Ibid. διὰ τῆς. ἢ R. 2 τοῦ προφήτου. ὁ Sic per modum tituli R. 2508 una serie apud Ἑλλήνων δὲ διαφοραί αἴτις. Desunt in aliis. ὁ Cod. S. Hil. in marg. addit, ὕστερον δὲ τὴν τετρά- δὲ καὶ ὄρον πεποιήται.

NOTÆ.

Pythagorei hic male confunduntur cum Peri- Pythagoras ab Ægyptiis sacerdotibus di- de Deo, de rerum universitate, et de ho- perat, numeris exprimere, ab unitate ad a numerum procedendo. De denario Py- singulare opus Joannes Meursius edidit. civilibus Socratem, ita speculabilibus Py- Plato secutus est, inquit Laertius lib. iii. primis principia, eaque æterna posuit, materiam, et ideam seu speciem, ad instar indus compositus a Deo sit ex materia in- t esset animal quoddam eximum, et Deus teriam porro οὐ γινόμενῃ, non factam, sed ἰνῃ, subjectam, aiebat conditori, qui malum lum in ordinem redegerit, adjecta divinæ iæ anima. Malum hunc et tenebrososum necessitatem adversariam Deo nuncupabat, am causam, nec proxime factum esse a μὴ τὸ θεῖον αἰτιοῦ κακῶν νομισθεῖν, ne forum ancior censeretur, ut narrat Plutar- De procreat. anim. ac lib. De plac. philos. ones autem animas ex illa anima mundi

derivatas, quinimo δημοσίου τῷ θεῷ, ejusdem ac Deus ipse substantiæ esse, cen totidem ipsius portiones, et ἀποβροίας ἐκφυζόνες, perinde atque deos inferiores, demonesque, seu genios, vel, ut Tullius loquitur, lares, solem, etsidera, quæ omnia esse ἀγέννητα ingentia dicebat. Animam universi et astra fatali serie inferiorum vicissitudines ita regere, ut eorum motiones, et rerum exitus a Dei providentia pendeant. Singulas tandem animas ad animum mundi remeare, postquam ex alio in aliud corpus, etiam belluarum, si opus sit, purgationis causa transmigrarint. Hoc tamen postremum doctrinæ caput, quod Plato in *Timæo*, et in *Phædone* tradidit, benigniori, quam vera, expositione lenire tentat Ficinus in lib. iv Plotini Enn. 3. Nihilto felicitus Clemens Alex. lib. iii *Strom.* excusat Platonis effatum, quod lib. iii *De rep.* legitur, conducibilis fore instituendæ resp. ut mulieres nullis peculiaribus viris addicantur. Alia pudenda omitto, quæ divinus ille philosophus in *Symposio*, et in *Charmide* insinuavit.

sun patent, immortales esserens; quæ inferiores existunt, mortales. Animas e corporibus in corpora transfundi voluit, etiam animalium ac bestiarum. Silentium per annos quinque colere docuit. Tandem interit, cum Dei nomen sibi arrogaret.

6. Platonici Deum, et materiam, et formam statuerunt, mundam item ortum quidem habuisse, ac interitui obnoxium esse: animam ingentiam, et immortalem, ac divinam arbitrati sunt. Hujus tres esse partes: rationalem scilicet, irascentem, et concupiscentem. Communes omnibus uxores esse voluerunt; ut usmo uam aliquam haberet propriam; sed ut quilibet quarumcumque (dummodo illæ idipsum vellent) copiam haberet. Idem etiam animarum in alia ex aliis corpora, etiam bestiarum, transitus affirmabant. Deos denique completos ab uno esse productos.

7. Stoici, rerum universitatem corpus esse definiunt: mundum ipsum aspectabilem, Deum esse statuunt. Nonnulli etiam ex igne naturam illius constare censuerunt. Deum quippe mentem esse asscunt, ac vastissimæ totius molis cæli et terræ volut animam. Cujus corpus, ut dixi, totum sit hoc universum; oculi vero sidera. Omnium interire carnem; omniunquæ animam in alia ex aliis transire corpora.

8. Epicurei, atomos partibusque carentia corpora, ejusdem generis, ac infinita, omnium principium esse docuerunt. Vitæ beatæ finem in voluptate posuerunt: a Deo et providentiâ res administrari negabant.

9. Samaritismus, et qui ab eo Samaritæ. Hujus a Judæis origo deducitur, sectarum apud Græcos divortiiis, earumque dogmatibus antiquior: cum tamen gentiliū superstitione sit, atque inter eam ac Judaismum medium quid existens; hac occasione exorsus est a Nabuchodonosoris tempore, ac Judaica

ἀόριζεν δὲ, τὰ ἀπὸ ἐσλήνης καὶ ἀνω, ἀθάνατα λέγων· τὰ δὲ ὑποκάτω, θνητὰ· μεταγγισμοῖς δὲ ψυχῶν ἐπὶ σωμάτων εἰς σώματα, ἀχρηζῶν καὶ κνωδῶν. Σιωπῆν δὲ ἅμα ἀσχεῖν ἐπὶ χρόνῳ πέντε ἐτῶν ἐδίδασκεν· τελευταῖον δὲ ἐαυτὸν θεὸν ὠνόμαζεν ἑ.

ς'. Πλατωνικοὶ θεὸν, καὶ ὕλην, καὶ εἶδος, καὶ τὴν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν ὑπάρχον· τὴν δὲ ψυχὴν, ἀγέννητον, καὶ ἀθάνατον, καὶ θεῖαν. Ἐπὶ δὲ αὐτῆς τρεῖς μέρη, λογιστικὸν, θυμικὸν, ἐπιθυμητικὸν· τὰς τε γυναῖκας κοινὰς τοῖς πασὶ γίνεσθαι, καὶ μηδὲνα γαμετῆν ἔχειν ἰδίαν· ἀλλὰ τοῖς θύλωνται· βουλομέναις συνεῖναι. Μεταγγισμὸν δὲ ὡσεύς ψυχῶν εἰς σώματα ἀχρηζῶντων. Ὅμοῦ δὲ καὶ θεοῦ πολλοῦ ἐκ τοῦ ἑνὸς ἔδογματίστων ἑ.

transitus affirmabant. Deos denique completos ab

ζ'. Στωϊκοὶ· σῶμα τὸ πᾶν δογματίζοντες, καὶ αἰσθητὸν τοῦτον τὸν κόσμον θεὸν νομίζοντες. Τινὲς δὲ ἐκ τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας τὴν φύσιν ἔχειν εἶπὸν ἀπεφήναντο. Καὶ τὸν μὲν θεὸν νοῦν ὀρίζουσι, ὡς καὶ ψυχὴν παντὸς τοῦ ὄντος κύτους οὐρανοῦ καὶ τῆς· σῶμα δὲ αὐτῷ τὸ πᾶν, ὡς ἔφη, καὶ ὀφθαλμοῖς τοῖς φωστῆρας· τὴν δὲ σάρκα ἀπόλλυσθαι, καὶ τὴν ψυχὴν πάντων μεταγγιζέσθαι ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα (4).

η'. Ἐπικουρεῖοι· άτομα τε καὶ ἀμερῆ σώματα, ὁμοιωμερῆ καὶ ἀπερα, τὴν ἀρχὴν εἶναι ὑπερτέλειαν, καὶ τέλος εἶναι εὐδαιμονίας τὴν ἡδονὴν ἔδογματίστων, καὶ μήτε θεὸν, μήτε πρόνοιαν τὰ πράγματα δεῖκαῖν.

θ'. Σαμαρειτισμὸς (5), καὶ οἱ ἀπὸ τοῦτου Σαμαρειται. Οὗτός ἐστιν ἀπὸ Ἰουδαίων, πρὸ μὲν καταστῆναι αἰρέσεις εἰς Ἑλλάδας, καὶ πρὸ τοῦ συστήναι αὐτῶν τὰ δόγματα· μετὰ δὲ τοῦ εἶναι Ἑλλήνων τῆς θρησκείαν, καὶ μέσον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, πρόσφατον ἄλλοῦς ἀπὸ τῶν χρόνων Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῆς

VARLÆ LECTIONES.

¶ R. 2508 ἐκ πάντε ἐτη. ¶ Sic R. 2508 et S. Hil. alii ὀνομάζων. Vet. tr. nominans. Epiph. ὀνομασ. ¶ Alii, ἔδογματίστων, vetus. interpres, dogmatizavit. ¶ Sic ubique. Quid vero si legatur πρὸς, ut qui sequuntur inveniunt?

NOTÆ.

(4) Athenagoras eodem modo Stoicorum theologiam explicat, ac Cicero lib. ii *De nat. deor.* quem exscripsisse videtur; nec ab utroque differt Epiphanius. Ex eorum principiis infert Athenagoras, *consequitur unum esse Deum, qui quidem ea parte qua fervet, Jupiter appelletur, in aere Juno, etc.* Quibus plura addit Tullius, qui insuper narrat, juxta opinionem Stoicorum fore aliquando ut *omnis mundus ardore deflagret.* Petavius negat Stoicos Metempsychosim admisisse. Prefecto Tertullianus, lib. *De an.* c. 51, asserit eos animas sapientium, ab excessu e corporibus usque ad conflagrationem universitatis, in supernis mansionibus collocasse.

(5) Quæ de Samaritanis scribit Epiphanius accurata non sunt. Nomen sacerdotis, qui ad erudiendos Samaritæ colonos missus est, Scriptura siluit, III Reg. xii. Non erat ille de stirpe Aaron, sed Hieroboamicæ institutionis. In Bethel mansit, non Sichimis. Templum Garizitanum exstructum non est ante tempora Darii postremi Persarum regis. Tunc Mosaicam legem amplexi sunt, omissis aliis Scripturæ libris, quos schismati suo adversari intelligerent. Duobus presertim in locis Pentateuchum adulterant, Exod. xxi et Deut. xxvii,

quo persuaderent jussisse Deum in monte Garizim altare edificari. Noster addit eos cum Judæis convenire, *excepto quod gentes abominentur, et quamquam ex alienigenis tangant.* Hieronymus vero in cap. lxxv Isaia, superbiam illorum, qui vel contactum aliorum fugerent, exagitans, subiungit: *quemadmodum Samaritani et Judæi nobis faciunt.* Resurrectionem fore negant; at animos immortalis esse concedunt: unde et pro defunctis preces faciunt, ut videre est ad calcem translationis Arabicæ librorum Mosis, quam Abusaidus Samaritanus adornavit, quæque existat in Regia bibliotheca, ubi angelos fatentur existere, non item dæmones. Quocirca Abusaidus Saadum Gaonem Judæum in jus vocat, quod Deut. xxxii, 17, Arabice translaturit, *immolabant dæmonibus.* Nam si dæmones existerent, inquit *eorum mentio fieret in lectionibus creationis.*

Gorthenorum, ut et Dositheanorum, lib. iv *Hist.* c. 21 Eusebius meminit ex Hagesippo. De Sebuz legesis Annot. Scalig. in Euseb. lib. iii. Dicitur quod aliunde initium caperent Pentecostes ac ceteri De Gorthenis et Essenis Samaritanis nihil confirmari potest.

αίων αἰχμαλωσίας· μέτοικοι δὲ ὄντες ἀπὸ Ἀ
 νείας εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ λαθόντες τὴν Πεν-
 τὰ Μωϋσείως, τοῦ βασιλέως αὐτοῖς ἀποστει-
 τὸ Βαβυλῶνος δι' ἱερῆως Ἐσδρα καλουμέ-
 νωντα ἔχοντες ὡς Ἰουδαῖοι, πλὴν τοῦ βδε-
 εῖν τὰ ἔθνη, μήτε προσφάσειν τινῶν, καὶ
 ἀρνεῖσθαι νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὰς ἄλ-
 ητείας, τὰς μετὰ Μωϋσέα.

Σαμαρειτῶν ἔθνη δ'.

ἠθνοὶ ἢ· οἱ ἄλλοις καιροῖς τὰς ἑορτὰς ἄγον-
 τοὺς Σεβουαίους.

σεβουαῖοι ἢ· οἱ διὰ τὴν αἰτίαν τῶν ἑορτῶν πρὸς
 ἠθνήλους διαφερόμενοι.

σηθνοὶ ἢ· οἱ μηδοποτέροις ἐναντιούμενοι, τοῖς
 πυγχνάουσι συνεορτάζοντες ἀδιαφόρως.

σηθνοὶ (6)· τοῖς αὐτοῖς ἔθεσιν, οἷα δὴ Σαμα-
 κπολιτευόμενοι, περιτομῆ τε καὶ ἄλλοις χρώ-
 καὶ τῇ Πεντατεύχῳ· περισσότερον δὲ τῶν
 υλάσσοντες ἀπέχουσι ἐμφύχων, ὁμοίως καὶ
 νίς, καὶ ἐν νηστεύσει συνεχέστατα βιούντες.
 ἢ καὶ παρθενίαν· τινὲς δὲ αὐτῶν ἐγκρα-
 ἢ ἄλλοι πιστεύουσι τε νεκρῶν ἀνάστασιν,
 ἢ ἔστι Σαμαρείταις.

Ἰουδαίων αἵρέσεις ζ'.

σαμαρείταις (7)· οἱ τινες νομικοὶ ἦσαν, καὶ
 ταῖς τῶν παραδόσεων τῶν παρ' αὐτοῖς πρε-
 ν τῇ περισσοτέρῃ ἐθειοθηρικήῃ ἔθῃ φυλάσ-
 ἢ οὐ διὰ νόμου μεμαθήκασιν· ἄλλ' ἑαυτοῖς
 ἐν σεβάσματα καὶ δικαίωματα ἢ ἐκτὸς τῆς
 ἰας.

αριζαῖοι, ἐρμηνεύμενοι ἀφωρισμένοι· οἱ τὸ
 ἰον βιούντες, καὶ δῆθεν τῶν ἄλλων δοκιμώτε-
 ρ' οἷς καὶ νεκρῶν ἀνάστασις· ὅκαὶ ἢ παρὰ
 ἀμματεῦσι· καὶ ἢ περὶ ἀγγέλων, καὶ Πνεύ-

capititate. Primi nempe sectæ auctores, cum ex
 Assynis in Judæam coloni deducti essent, quinque
 duntaxat libros Moysis acceperunt, quos per Es-
 dram sacerdotem rex ad illos Babylone submiserat.
 Itaque cætera cum Judæis habent communia, si
 hoc unum excipias, quod gentes abominentur, ali-
 nigenamque contingere refugiant : quodque mor-
 tuorum resurrectionem, et cæteras post Moysen
 prophetias rejiciant

79 Samaritarum factiones quatuor.

10. Gortheni, qui dies festos aliis quam Se-
 buæi diebus agunt.

11. Sebuæi, qui ob eamdem festorum dierum
 occasionem a Gorthenis dissentiunt.

12. Esseni, qui neutri parti repugnant, sed
 cum iis, in quos inciderint, nullo delectu festa
 peragunt.

13. Doaltheni, qui iisdem, quibus Samaritani,
 institutis vivunt, circumcisionem, Sabbatum, cæ-
 teraque, necnon Pentateuchum adhibent : præci-
 pue vero, ac præ aliis sibi ab animalis temperant,
 ac perpetuo fere jejunant. Suntque inter illos qui
 virginitatem colant ; alii continentiam : non desunt
 tandem qui mortuorum resurrectionem credant,
 quod a Samaritanorum doctrina abhorret.

Judæorum hæreses, seu sectæ, numero septem.

14. Scribæ, qui iidem ac legisperiti erant et
 traditionum, quas a majoribus acceperant ἐπιτε-
 ρωταί (id est secundæ legis ore traditæ inter-
 pretes). Hi ritus omnes a majoribus institutos su-
 perstitiosius cæteris ac diligentius servabant ; quos
 quidem ex lege non didicerant, sed sibi metipsis
 cultus et cæramonias extra legis præscriptum san-
 xerant.

15. Pharisei, quos *segregatos* interpretari pos-
 sis, qui perfectissimam vitæ rationem professi, pro-
 bitate cæteros antecellere viderentur. Mortuorum
 resurrectionem affirmabant, quam etiam Scribæ

VARIE LECTIONES.

ἢ Γορθηναῖοι. Epiph. Γορθηνοὶ. ἢ Male R. 2508, et cod. S. Hil. Ἰεβουσαῖοι. ἢ Illic locus sic
 ap. Epiph. ἔχουσι δὲ καὶ παρθενίαν τινὲς αὐτῶν, ἐγκρατεύονται δὲ ἄλλοι, πιστεύουσι τε νεκρῶν.
 S. Hil. ex emend. sup. lin. addit, καὶ : deest in aliis. R. 2 et Epiph. in Synop. δικαίωματος
 ἠθεσίας. Sed in Nacoph. δικαιοσύνη τῆς νομοῦ. Vetus interpres legit, δικαίωματα, νομοθεσίας,
 ἠθῶν legis positiones. Sequor cod. Reg. 2508. ἢ Cod. S. Hil. in marg. ex emend. addit,
 ἠθῶν.

NOTÆ.

Hieronymus, Dialog. cont. Lucifer. post D
 in appendicis ad librum Tertulliani *De præ-*
ceptibus scribit, *Dositheum Samaritanorum*
in prophetas repudiasse. Verum recte ob-
 siphanius hoc solempne fuisse Samaritanis,
 ἢm ex prophetis, qui Moysi successerunt,
 erent. Nihil verius est quod Hieronymus
 in auctore addit, Sadducæos ex Dosithei
 tani radice natos esse. Nam Dositheus Si-
 lago æqualis fuit, ut colligitur ex Origene,
 t ἢ *Cont. Cels.* ; ex Euseb. loc. cit. ; *Con-*
apost. l. ii, c. 8 ; *Recogn. Clem.* l. ii, et
 Ioment. 2. Origenes tractatu 28 in *Matth.*,
 4 in *Joann.*, et tract. 25 in *Lucam*, scribit
 um sese pro Messia vendidisse. Sæculo
 in sexto labente contendebant Samaritani
 Judæos, Dositheum esse prophetam illum,
 et Moysen suscitandum dicitur Deut. xxvii.

Cujus litis dirimendæ iudex constitutus est a Mau-
 ritio imperatore Eulogius Alexandr., ut narrat
 Photius cod. 230. Idem Eulogius contra Dosithe-
 nos de resurrectione scripsit : ex quo apparet
 Dositheum resurrectionem non docuisse. Hoc in
 volumine eos etiam exagitabat, quod dæmones
 alios non agnoscerent præter quam idola, ἢ γὰρ
 Δοσθηνοὶ, τὰ μὲν εἰδὼς δαίμονας ἔλεγον· ἄλλο δὲ
 τι δαιμόνιον φύλον οὐκ ἐγίνωσκον. Addit eos ne-
 gasse orbem interiturum, bene vero animam ratio-
 nalem. Aliam tamen esse Samaritano um de ani-
 morum perennitate fidem diximus

(7) Scribæ, seu doctores legis, Phariseorum
 magistri erant : unde Christus utroque perimie
 arguit, cum novellarum traditionum auctores et
 patronos. Josephus lib. xiii *Ant.* c. 19, Phariseo-
 rum, Sadducæorum et Essenorum initia statuit
 circa tempora Jonathæ Assamonæi. Sic Pharisei

profitebantur. Item angelos esse, ac Spiritum sanctum non negabant: variis observantiis addicti erant: continentiam certum ad tempus, virginitatem quoque definiunt; bis in hebdomada jejunare, arceos, discos et pocula sæpius abluere, ac mundare, ut et Scribæ, soliti. Ad hæc decimas, et primitias, et preces assiduas addebant; superstitionosa vestimentorum genera, cujusmodi sunt pallia, dalmaticæ seu colobia, ac latiora quædam phylacteriæ, hoc est segmenta purpurea, fimbriæ, et maligranata vestium oris appensa, quæ temporariæ illius continentiæ signa præferebant. Idem postremo genituram et fatum introducebant.

80 16. Sadducei, quibus ab exactissima justitia nomen erat, e Samaritanorum genere, necnon a sacerdote quodam Sadoc nomine exordium sumserunt. Mortuorum resurrectionem negant. Neque angelum admittunt, neque Spiritum: in cæteris vero Judæis consentiunt.

17. Hemerobaptistæ, per omnia Judæi erant. Porro neminem æternæ vitæ comnotem fieri posse dicebant, nisi quotidie lavaret.

18. Osseni, quorum nomen *proccacissimos* viros significat. Illi ex præscripto legis omnia peragebant. Sed et alias lege posteriores scripturas adhibebant: plerisque tamen prophetarum rejectis.

19. Nassaræi, quos *contumaces* interpretari possis. Non solum omnem esum carnum prohibebant, verum etiam animatis rebus omnino abstinebant.

VARLE LECTIONES.

*Cod. S. Hil. ex emend. πολιτείας δὲ διαφόρους. . . ἐγκράτειαν καὶ παρθενίαν ὠρίσαντο· νηστειαν δὲ . . . ἀπαρχὰς . . . εὐχὰς, et cætera in accusandi casu, ut cod. R. 2508. b Cod. S. Hil. γέννησιν. Sup. lin. altera manu, quasi ex emend. ἡ τύχην.

NOTÆ.

resurrectionem tuebantur, ut Josepho ipso teste, accleratorum animas perpetuo carceri delinendas, nec surrectura eorum corpora putarent. Legendus libellus cui titulus est *פְּסָקֵי הַיְהוּדִים*, *Fides Judæorum*. Quod Epiphanius ait Phariseos agnovisse existentiam Spiritus sancti, non significat eos concessisse substantiam Dei spiritualem esse; sed, ut conjicio, eos vulgo meminisse *Spiritus sancti*, qui nihil aliud esset, nisi præcipuum prophetiæ donum, quo sensu *Spiritus sancti* nomen frequens est in libris Judæorum. Colobia et dalmaticæ vocantur hic quadrata pallia, in quorum angulis, nedum fimbriæ, seu fila hyacinthina assuta erant, ut et *פּוֹטָחוֹ*, seu *curymbi*, quos nempe ostentationis ergo fimbriis adjicerent. Sic *Pharisæos* fatum docuisse narrat Josephus, lib. xiii, c. 9; et xviii, c. 2. *Ut multa in nostra potestate esse faterentur. Homines quippe liberi arbitrii esse, deque actionibus Deum sententiam ferre.*

(8) Rabbi Moses in cap. 1, § 3 *Pirke Avoth*, narrat Sadocum, audito hoc Antigoni Sochæi præceptoris sui pronuntiato, serviendum esse Deo sine spe mercedis, exinde intulisse vitam alteram non fore, in qua bona opera muneranda sint. Quæ si ita sunt, Sadducei nequaquam ortum traxerint a Samaritanis: id quod aliqui peritus nemo defenderit. Sunt qui negent eos alia Scripturæ volumina admisisse præter libros Moysis: quod tamen neque Josephus, neque Thalmudistæ, Phariseorum nepotes, tradunt. Apostoli Act. iv, 1; et v, 17, ex Psalmis coram principe sacerdotum, et iis qui cum

Α ματος ἀγίου, ὅτι ἐστὶ, συγκρατήσεις· πολιτεία· ἡ δὲ διάφορος, καὶ μέχρι χρόνου ἐγκράτεια καὶ παρθενία· νηστεια δὲ διὰ τοῦ σαββάτου, ζεσῶν καθαρισμοῦς, καὶ πινάκων, καὶ ποτηρίων, ὡς καὶ οἱ Γραμματεῖς, ἀποδεκατώσεις τε, καὶ ἀπαρχαί, καὶ ἐνδελεχεῖς εὐχαί, καὶ σχήματα θελοθρησκευτικὰ τῆς ἐνδουλίας, οἷά τε τῆς ἀμπεχόνης, καὶ τῶν δαλματικῶν, ἦσαν κολοβίων, καὶ τοῦ πλατυσμοῦ τῶν φυλακτηρίων, τούτέστι σημάτων τῆς πορφύρας, καὶ κρασπίδων, καὶ βόσκων ἐπὶ τὰ περὺγια τῆς ἀμπεχόνης, ἃ πικρατὰ ἐτύγγανε σημεῖα τῆς παρ' αὐτοῖς, ὡς καιρῶ ἐγκρατείας· οἱ καὶ παρεϊσέφερον γένεσιν· καὶ ἐμαρμένην.

ις'. Σαδδουκαῖοι (8), ἐρμηνευόμενοι δικαιοτάτοι· ἢ ἐκ γένους μὲν ἦσαν Σαμαρειτῶν, ὁμοῦ καὶ ἱερῆς Β Σαδοῦκ ὀνόματι, νεκρῶν ἀνάστασιν ἀρνούμενοι, καὶ μὴ παραδεχόμενοι ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· τὰ ἢ πάντα ὄντες Ἰουδαῖοι.

ιζ'. Ἡμεροσπτισταὶ (9)· οἱ μὲν κατὰ πάντα Ἰουδαῖοι ἦσαν. Ἐρασκον δὲ μηδένα ζωῆς αἰωνίου τυγχάνειν, εἰ μὴ τις ἂν καθ' ἑκάστην ἡμέραν βαπτίζοιτο.

ιη'. Ὅσσηνοὶ (10), οἱ δὲ ἰταμώτατοι ἐρμηνεύονται. Ἦσαν δὲ οὗτοι κατὰ νόμον τὰ πάντα τελούντες. Ἐχρῶντο δὲ γραφαὶς ἐτέραις μετὰ τὸν νόμον· τὼς δὲ πλείους τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπεβάλλοντα.

ιθ'. Νασσαραῖοι, ἐρμηνευόμενοι ἀφηνιασταί· ἢ πᾶσαν σαρκοφαγίαν ἀπαγορεύουσιν· ἐμφύγων ἢ οὐδ' ὄλωσ μεταλαμβάνουσιν. Ἄχρι δὲ Μωδύτης; καὶ

C ipso erant, quæ est hæresis Sadducæorum, præterunt Jesum esse Christum.

(9) Horum Eusebius lib. iv *Hist.*, c. 22, meminisse ex Hegesippo. Hi puri puri Pharisei erant, ut colligere licet ex Marc. vii, 3, 4. Justinus martyr, *Dialogum cum Tryph.* inter sectas Judæorum Phariseos hæreticis censet, *Φαρισαίων βαπτιστῶν*. Ex hac secta fuisse Baunum illum Josephi magistrum non dubito.

(10) Osseni dicti sint oportet a radice *OSY*, quæ Arabibus et Syris *contumacem esse* significat. Ex his quæ narrat Epiphanius, apparet eos diversos fuisse ab Essenis, quorum instituta Josephus alique laudant. Scribit, hæres. 18, 19 et 53, *Osseni* et *Nassaræos* ad *Elcæos*, seu *Sampsæos*, migrasse, ubi innuit *Nassaræos* ab *Ossenis* parum aut nihil discrepasse. Forte illi fuerunt quos Indiculus hæresum, qui Hieronymi nomen præfert, *Maristas* appellat; qui *Scripturas separarent, non credentes omnibus prophetis, dicentes aliis atque aliis spiritibus prophetasse*: id quod forsitan oborto sensu intellectum fuerit. R. Moses Majemon, in *Mora Nevochim* part. ii, cap. 45, de vario prophetarum spiritu luse disputat. Epiphanius scribit ex *Nabataea, Ituræa, Moabitide, et Ἀριηλιτιδος, Arielitide*, quæ loca trans *Jordanem sita sunt, proditiæ*. Pelavius Arielitidem se nescire ait. At semel atque iterum legimus in Scripturis Banaïam filium Joïadis percussisse *utrumque Ariel Moab*. Ubi procul dubio oppida duo Moabitarum significantur.

ἢ Ναυῆ τοῖς ἐν Πεντατεύχῳ ἁγίοις ὀνόμασι ἂν κεχημένοι * καὶ πιστεύοντες * φημὶ ἄμ, Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τῶν ἀνωτάτω, ἢ Μωϋσέως, καὶ Ἀαρῶν καὶ Ἰησοῦ. Τὰς δὲ κτεύχου Γραφὰς οὐκ εἶναι Μωϋσέως δογμα- ἔλλας δὲ παρ' αὐτάς διαβεβαιούνται.

ωδιανοὶ (11), Ἰουδαῖοι μὲν ἦσαν τὰ πάντα, δὲ Χριστὸν προσεδόκων, καὶ αὐτῷ τὸ τοῦ γέρας ἀπεδίδον καὶ ὄνομα.

πρὸς πρῶτος τόμος περιέχων κατὰ πασῶν ἰσοσι τούτων αἰρέσεων ἔν ὑπτῷ δὲ καὶ ἕξ Χριστοῦ ἐπιδημίας.

ἰμωνιανοὶ (12)· οἱ ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου τοῦ σου τοῦ Ἀποστόλου, κόμης Γιττῶν ἂ τῆς ες. Οὗτος ἀπὸ Σαμαρείτῶν ὤρματο, Χρι- ἰσοδὸς ὄνομα μόνον. Ἐδίδασκεν δὲ αἰσχρο- ξιν μολυσμοῦ, ἀδιαφορίαν σωμάτων, Ἀπο- δὲ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν κόσμον μὴ εἶναι σκει. Εἰκόνα δὲ αὐτοῦ ὡς Διὸς, καὶ τῆς σὺν ρνης ὄνομα ἔ. Ἑλλήνης, Ἀθηνᾶς τύπον, τοῖς αθηταῖς παρεδίδου εἰς προσκύνησιν. Ἐλα- ζυτὸν, Σαμαρείταις μὲν τὸν Πατέρα, Ἰου- τὸν Χριστόν.

μενανδριανοὶ· οἱ ἀπὸ Σίμωνος διὰ Μενάν- κς ἐναρξάμενοι, διαφερόμενοι δὲ πρὸς Σιμων- κικά τι· οἱ ὑπὸ ἀγγέλων ἔλαγον τὸν κόσμον ἰσι.

σατουρνιλιανοὶ (15)· οἱ κατὰ τὴν Συρίαν τὴν ονιανῶν κρατύναντες αἰσχροουργίαν. Ἔτερα C τοὺς Σιμωνιανούς εἰς ἐνπληξιν περισσοτέ- ὕσσοντες· ἀπὸ δὲ τοῦ Σατουρνίλου τὴν ἀρ- ρότας. Καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν Μενάνδρον ὑπὸ τὸν κόσμον γεγενησθαι φάσκοντες μόνων διὰ τὴν τοῦ πατρὸς γνώμην.

βασιλιδιανοὶ (14)· τῆς αὐτῆς αἰσχροουργίας

Patriarcharum quorum in Pentateucho ad Moysis et Josue tempora mentio fit, sacra nomina asciscunt, ac iis fiduciam habent: cujusmodi sunt Abraham, Isaac et Jacob, iisque superiores, necnon et Moyses ipse cum Aaron atque Josue. Cæterum quinque illa volumina Moysis esse non putant, et alia ab iis diversa apud se servari jactitant.

20. Herodiani, cum Judæos in omnibus sese præstarent, Herodem Christum expectabant; eique, et Christi dignitatem, et nomen affingebant.

Hactenus prior tomus, continens adversus omnes istas viginti hæreses, in quo etiam de Christi adventu.

21. Simoniani, dicti a Simone Mago sunt, qui Petri apostoli temporibus, Glithis Samariae vico oriundus, ex Samarita Christianismum ὁ nominae tenus professus est: auctor nefandæ obscenitatis, et inquinatissimi omnium sine discrimine corporum concubitus. Corporum resurrectionem rejiciebat, nec a Deo mundum fabricatum esse fatebatur. Imaginem porro suam, scortique sui, nomine Helenæ, sub Jovis ac Minervæ specie discipulis adorandam obtrusit. Apud Samaritas pro Deo Patre se venditans, Judæis Christum se esse prædicabat.

22. Menandriani, e Simonis primum schola Menandro quodam duce profecti, certis in rebus a Simonianis discrepabant. Ii mundum ab angelis productum fuisse asserebant.

23. Saturniliani in Syria Simouianorum obscenitatem amplexi sunt. Nonnulla vero ad majorem conciliandum stuporem ad illorum dogmata adjecerunt. Horum princeps Saturnilus fuit. Hi perinde atque Menander, mundum ab angelis conditum fuisse aiunt; atque id duntaxat molitos septenos ex eis, contra voluntatem ac sententiam supremi parentis.

24. Basilidiani, ejusdem sæditatis actores,

VARIÆ LECTIONES.

. S. Hil. et R. 1 κεχημένοι. Vetus interpr. *judicatis credentes*. ἂ Als. Γηττῶν. ἔ Als. ὀνόματι.

NOTÆ.

Herodiani sectarii quidam erant, non militis, qui tributa exigent, ut voluerunt nna et Chrysostomus in cap. xxii Matth. rictus cavendum monebat, Marc. viii, 15, *εἰς Pharisaorum, et a fermento Herodiani* effatum cum Matthæus sic retulerit i, 11: *Cavete a fermento Pharisaorum et sorum*, colligi potest Herodianos a Saddu- rium discrepasse. Quidni vero Herodem kam esse Messiam dixerint, quomodo post- ephus Vespaasianum?

Simon Magus gnosticam impietatem præ- l. Hic, ut narrat Justinus martyr, *Apol. nus*, l. 1, c. 19 et 20; Eusebius, lib. 11 *De . 9*, sublimissimam virtutem extra mundum quam βυθὸν καὶ σιγήν, *abyssum et quietem*, abet, ex qua prodidisset ἔννοια, seu *prima* ἔ, quæ cum exsiliisset a plenitudine divini- luturno errore angelos et potestates fecerit, es orbis hic aspectabilis conditus sit. Nam, orat. 44, triginta *æones* excogitatos ait

a Simone: septem vel octo duntaxat Theodoretus. Docuit se Patrem esse et Filium, illisque adeo præ- lusit, qui Trinitatem in unam personam coarctarunt: dicendus vero non est Patripassianus, qui Christo carnem ademerit, seu quæ a Deo condita non esset. Resurrectionem carnis subinde infliciebatur, quam Menander discipulus ejus per bap- tismum fieri garriebat, ut refert Tertullianus l. *De an.* c. 50.

(15) Saturnilus Antiochenus, Menandri discipulus, nedum orbem a septem angelis edictum docuit, verum etiam hominem ad imaginem summæ virtutis; in quem hæc vitæ scintillam indiderit, quæ ipsum erigeret. Scintillam hanc in solis fidelibus reperiri aiebat, atque intereunte homine ad Deum recurrere. Unde falsus videtur Epiphanius, qui ipsam animam esse hominis putavit in *Pana- rio*. Hæc scribit Irenæus, lib. 1, c. 22.

(14) Basilides, ut refert Clemens Alex. l. vii, *Stromat.* cum Glaucia interprete Petri, tum Matthia apostolo magistris gloriabatur. Quocirca Evange-

Basilidem magistram agnoscunt, qui cum Saturni, tum Simonianorum ac Menandrianorum auditor fuit; et tametsi eadem fere sentiat, in quibusdam tamen discrepat. Nam caelestes orbes 365 esse docet, quos angelicis nominibus nuncupat; atque ideo annum totidem diebus constare censet; quem numerum cccclxvi nomine Ἀδράαζ exprimi; illudque sanctum esse nomen asserit.

25. Nicolaitæ, a Nicolao illo nomen sumpserunt, cui ab apostolis necessarii ministerii cura commissa fuerat. Hic zelotypia ob uxorem aestuans, cum aliis impuram quoque libidinem exercere suos docuit. Sed et Caulacauch, et Prunicum, aliaque nominum portenta in mundum inexit.

26. Gnostici harum hæresium sunt successores,

A τελεσται ἀπὸ Βασιλείδους, τοῦ ἅμα Σατουρνίω, καὶ Σιμωνιανοῖς, καὶ Μενανδριανοῖς μαθητευομένου, καὶ τὰ ὅμοια μὲν φρονούντος, κατὰ τι δὲ διαφορομένου. Λέγει γὰρ τῆς οὐρανοῦς εἶναι, καὶ τοῦτοσ ὀνόματα ἀγγελικὰ ἐπιτίθαι. Διὸ καὶ τὸν ἐνιαυτὸν τοσοῦτων ἡμερῶν εἶναι· καὶ τὸ Ἀδράαζ ὄνομα εἶναι, τῆς· καὶ εἶναι τοῦτό φησιν ἄγιον ὄνομα.

κε'. Νικολαῖται (15)· ἀπὸ Νικολάου τοῦ ἐπί τῆς χρείαις ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ταχθέντος, ὃς διὰ ζήλον τῆς ἰδίας γαμετῆς τὴν αἰσχουργίαν ἅμα καὶ ἄλλοις ἐπιτελεῖν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἰδίωσεν, καὶ περὶ τοῦ Καυλακαύχ, καὶ Προυνίκου, καὶ ὀλλῆ βαρβαρικῶν ὀνομάτων εἰσαγαγῶν τῷ κόσμῳ.

B κς'. Γνωστικοί (16)· οἱ τὰς αἰρέσεις διαδέχθη.

VARIÆ LECTIONES.

† Epiph. ἠήραις, viduis.

NOTÆ.

lium scripsit, quod viginti quatuor libris exposuit. Plures in Deo substantias admisit, quarum aliæ ex aliis manarent, atque a postrema syzygia angelos supremi cœli fabricatores procreatos, qui rursus alios, eliderint, a quibus cœlum secundum factum sit: ex istis iterum alios donec cœlum trecentessimum sexagesimum quintum conditum esset cum angelis qui inferiorem mundum fabricarent. Supersunt hodieque amuleta Basilidianorum in quibus vox Ἀδράαζ, et alia Dei angelorumque nomina leguntur. Christum voce Hebræa, accepta ex Isaia xxviii, 18, Caulacauch nominabant. Hunc carnem non suscepisse, sed Simonem Cyrenensem ejus loco suffixum cruci fixerunt, adeoque mortem pro Crucifixo non tolerandam. Quinimo negabant palam quid essent, quidve sentirent: quamobrem Pythagoreorum more quinquennii silentio probabantur. Basilides, ut testatur Clemens Alex. I. II *Stromat.*, uniuscujusque hominis animam ex variis concretam esse substantiis, Pythagorico proinde sensu, docuit, ex quibus affectus variis cieantur; ac malis hominibus adulterinam inesse naturam, puta vel leonis, vel simiæ, etc. prout, in hoc vel illud vitium proclives essent: quod tamen dogma Isidorus Basilidis filius emendavit in libro *Περὶ προσφουῶς ψυχῆς, De cognata anima*, ne male agendi necessitas obtenderetur. Cæterum gregales suos, ob insitam a natura bonitatem, a quavis spurcitiâ nihil labis contrahere uterque jaectabat; at nihilominus magni faciebant eos qui continentie causa seipsos abscinderent. Animorum transmigrationem docuit veluti Pythagoras, ad expianda scelera. Voluntaria quippe peccata in hæcæ vita non remitti. Hieronymus, lib. *De script. eccl.* c. 32, scribit Basilidem Alexandriæ diem obiisse sub Adriano, qua tempestate Cochibus, seu Barcochebas, dux Judaicæ factionis, Christianos in Syria variis suppliciis enecavit.

(15) Nicolaitarum meminit Joannes in Apocalypsi II, 15, adeoque Basilidianis antiquiores sunt. Ab hac hæresi Nicolaum diaconum purgant Clemens Alex. lib. II et III *Stromat.* Eusebius lib. III *Hist.*, Theodoretus et alii, qui idcirco Nicolaitas ψευδωνύμου, falso nomine nuncupatos scribunt. Cæterum concedunt ex quibusdam gestis dictisve Nicolai prætextum hæresis endendæ Nicolaitas sumpsisse. Promiscuam itaque libidinem a Platone potius quam a Nicolao, didicerunt. Hos nullo prius, quam Cerinthianos, docuisse Irenæus ait lib. III, c. 41: *Alium esse fabricatorem orbis, alium Patrem*

Domini, alium item fabricatoris Filium, alterum de superioribus Christum, qui in Jesum fabricatoris filium descenderit, et in pleroma revolaverit. Initium quidem esse monogenem (id est unigenitum) Logon autem verum filium Unigeniti, et eam conditionem quæ est secundum nos (seu inferioris mundi res conditas) non a primo Deo factam, sed ab aliqua virtute deorsum subjecta et abscissa ab eorum communicatione, quæ sunt invisibilia et inopinabilia. Hoc est ab Ἐννοῦσᾳ, seu Sophia, quam velut Simoniani, Barbelo appellabant, cujus filius esset Jaldabaoth. Atqui hæc ipsa summa est theologia Gnosticæ, quam varil varie interpretabantur.

(16) Gnostici dicti sunt ἀπὸ τῆς γνώσεως, a cognitione, seu scientia, quam sibi præ cæteris arrogarent. Hos Paulus I ad Timoth. indigetat, ubi eum monet ut devitet profanas eorum novitates et oppositiones ψευδωνύμου γνώσεως, falsi nominis scientiæ. Irenæus scribit lib. III c. 4 Gnosticorum discessionem ab Ecclesia palam factam esse auctore Menandro. Horum spurcitiâs omitto, propter quas Christiani pessime apud gentiles audierunt.

Æonum syzygias, conjugationeave in Deitate fixerunt, quorum alii aliorum soboles essent, quorumque postremus mundi aspectabilis opifex fuerit. Platonicos nimirum imitabantur, qui, ut Marsilius Ficinus, observat in lib. IX *Plot. Ennead.* 3, c. 1, tres saltem substantias posuerunt inter primum principium, id est ipsum bonum, etque mundum, ut videlicet, quemadmodum Pellus exprimit orat. cont. Mich. Cerular. præter Deum statuerint, τὴν ὄλην ἀγέννητον καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ ἰδίας, καὶ τὸν δημιουργὸν μετὰ ταύτας, materiam ingentiam, celebratissimas ipsorum ideas, quibus posterlor sit universi opifex. Quod ut facillius obtinerent, supremum numen corporale esse existimarent. Theodotus Gnosticus insertex his Christi verbis, asserentis angelos faciem Patris videre. *Quod videtur et videt*, inquit, ἀσχημάτιστον εἶναι· οὐ θῆβαι, οὐδὲ ἀσώματον, nec figura vacare potest, nec corpore. Ignæ substantiæ Deum esse Simon Magus dixerat, ut refert Theodoretus. Adhæc materiam, ejusque tenebras, perpetuo fuisse aiebant, ex quibus mala proficiscerentur. Quamobrem alios hominum natura bonos esse, in quibus Spiritus, seu divina scintilla esset, hosque πνευματικούς, spirituales, vocari: alios natura malos, ὀλικούς, materiales; et χυλικούς, terrenos, qui corpore materialique anima sine spiritu constarent. Valentinus medium genu

ὁν δὲ τούτων πάντων τὴν αἰσχρότητα ἐμ- A 82
γαζόμενοι· ἐν Αἰγύπτῳ δὲ Στρατιωτικοί
μ, καὶ Φιβιονῖται· ἐν δὲ τοῖς ἄνω μέρεσι
κι, παρ' ἐτέροις Ζακχαῖοι. Ἄλλοι δὲ Κοδ-
ῖτους λέγουσιν· ἄλλοι δὲ Βορβορίτας αὐτοὺς
Οὔτοι τὴν Βαρβέλω καὶ Βερώ αὐχοῦσι.

ἱεροκρατιανοί (17)· οἱ ἀπὸ Καρποκράτους
ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Οὗτος εἰδίδασκε πᾶσαν αἰσ-
ἐκταλεῖν, καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα ἀμαρτίας.
φῆσι, διὰ πάντων παρέλθῃ, καὶ τὸ θέλημα
ἂν δαιμόνων καὶ ἀγγέλων ἐκτελέσῃ, οὐ δύ-
ερθῆναι τὸν ἀνώτατον οὐρανὸν, οὐδὲ τὰς
καὶ τὰς Ἐξουσίας παρελθεῖν. Ἐλεγον δὲ
ἐν ψυχῇν νοεράν εἰληφέναι, εἰδότες δὲ τὰ ἄνω
καταγγέλλειν· καὶ εἰ τις πράξειεν ὁμοία τῷ B
αὐτῶν εἶναι. Τὸν τε νόμον σὺν τῇ τῶν
κατάσει ἀπηγόρευσεν, ὡς αἱ ἀπὸ Σίμωνος,
ἦρο αἰρέσεις. Τούτου γέγονεν ἡ ἐν Ῥώμῃ
να· εἰκόνας δὲ ποιήσας ἡ ἐν κρυφῇ Ἰησοῦ,
ου, καὶ Ὀμήρου, καὶ Πυθαγόρα, ταύταις
αὶ προσεκύνει.

ἡριθιανοί (18)· οἱ καὶ Μερινθιανοί· οὔτοι
θου, καὶ Μηρίνου, Ἰουδαῖοί τινες, τὴν
ν αὐχοῦντες, τὸν τε κόσμον ὑπ' ἀγγέλων
κι, Ἰησοῦν δὲ κατὰ προκοπὴν Χριστὸν κε-
λαγον ἰ.

82 qui longe omnes turpitudinis et execrandæ fœdi-
tatis vesania ac furore superarunt. Porro Stratotici,
seu Militares, in Ægypto dicuntur, et Phibionitæ;
iu superioribus vero locis Socratitæ; in aliis par-
tibus Zacchæi. Sunt qui eos Choddianos nominent,
alii demum Borboritas appellant. Hi *Barbelo* et
Bero jactitant.

27. Carpocratiani, a Carpocrate quodam Asia-
tico dicti, qui ad omne turpitudinis ac flagitiorum
genus discipulos informabat. Ac nisi quis, aiebat,
omnia persurriterit, omniumque dæmonum et
angelorum voluntati satisfecerit, supremum in
cælum eveli non potest, neque Principatus,
Potestatesque transcendere. Asserebat idem
Jesum animam mente præditam assumpsisse; qui
cum cœlestia noverit, ea hominibus annuntiaret:
ac si quis eadem, quæ Jesus, faciat, illi parem
fore. Demum legem una cum mortuorum resur-
rectionis rejiciebat, quemadmodum et Simoniani,
cæterique omnes quos percensui. Ex hujus grege
Marcellina illa Romæ fuit. Idem quoque Jesu, Pau-
lique, necnon Homeri, et Pythagoræ imagines
clanculum fingens, suffitiibus eas et adoratione pro-
sequabatur.

28. Gerinthiani, qui et Merinthiani, a Cerintho
et Merintho, Judaici generis homines circumci-
sione gloriantur. Mundum ab angelis fabricatum
dicebant; Jesum vero virtutis progressu ad Christi
C nominis dignitatem erectum.}

VARIAE LECTIONES.

S. Hil. in marg. ex emend. τῶν Νικολαϊτῶν διαδ. Favet Epiph. in *Panar.* R. 2508 δὲ ποτὴ
et in *Panario.* Desunt hæc in R. 2508. Cod. S. Hil. εἰδίδασκεν εἰδέναι ταύτας; at ex emen-
Reg. 2508 κατὰ προκοπὴν δὲ Χριστὸν κεκλ. Ελεγον.

NOTÆ.

υχιῶν, animalium, qui propria electione
ferent vel mali, Fabricatorem orbis Dei
ibi arrogasse, Judæis dedisse legem, et
aspirasse: Patrem vero, ut ejus impe-
raret, misisse *Jesum, Salvatorem, Chri-*
i testamentum aliud cum electis sanciret.
a acospisse veram carnem, quippe quæ
partio esset, nec ad hominis naturam, per-
ac proinde resurrectionem carnis non
dinem ecclesiasticum sic eos perturbasse
ilianus lib. *De præscript.* c. 41, *Ut alius*
et apud eos episcopus cras alius: hodie
qui cras lector: hodie presbyter cras lai-
c est quod martyr Ignatius observantiam
haberi præsertim inculcat. Baptismi
arie adulteraverant, quod etiam facinus
starum plurimi æmulati sunt. Libros pene
sub ementitis nominibus cuderunt, Evan-
gæ, Salomes, Petri, Jacobi, secundum He-
secundum Ægyptios, conciones Petri,
libros item de infantia Salvatoris, Noreæ
Noc, Prophetias Parchor seu Barcoph,
Iroastris, Hyilaspis, Ostranis, Orphæi, et
de quibus Porphyrius queritur in Vita

afanus Carpocrates non erat, sed Alexan-
ut testatur Clemens lib. xxxi *Stromat.* et
Theodoretus. Hunc Celsus, teste Origene
tra ipsum, institutum esse aiebat a Sa-
ijus scilicet Evangelium, quod *secundum*

Ægyptios dicebat, Carpocratiani multi faciebant.
Hæc hæresis sub Aniceto pontifice et Adriano imp.
Marcellinæ opera Romæ innotuit; a quo Marcelliniani quoque dicti sunt, ut narrat Origenes loc.
cit. Clemens Alex. scribit, lib. iii *Strom.*, Epiphane-
nem Carpocratis filium, cum 17 anno ætatis in
Cephalenia obiisset, divinos ibidem honores obti-
nuisse.

(18) Epiphanius in *Panario*, et Philastrius scri-
bunt Cerinthum variorum tumultuum, qui in
Actis apost. leguntur, auctorem fuisse. Quod si
verum est, ad summam ætatem ille vixerit oportet.
Nam Joanni evangelistæ superstes fuit: quan-
doquidem Dionysius Alexand. apud Euseb. l. iii
Hist. c. 28, testatur eum ex libro Apocalypsis
millennarii regni Christi fabulam confirmasse. Ex
Irenæo tamen constat, Nicolaitas multo prius illo
emersisse, et eadem ferme sensisse. Aiebat itaque
Jesum fabricatoris orbis esse filium, hoc est, merum
hominem, ex Joseph et Maria genitum, in quem
Christus ab ea principalitate, quæ est super omnia,
in columbæ specie descenderit, manseritque usque
ad passionem. Christus enim Gnosticis nihil a Spi-
ritu sancto discrepabat. Evangelium Matthæi ea
parte mutilaverat, qua Jesus ex Virgine natus di-
citur. Legem tametsi latam a Fabricatore, jubebat
observare, totamque in terreno Christi regno ali-
quando observandam dicebat. Hinc erga Paulum
apostolum semper infensus fuit.

29. Nazareni, Christum Jesum confitentur A Dei Filium esse; at juxta legem in omnibus vivunt.

33 30. Elionæi, ad Corinthianos quos modo nominavi, ac Nazarenos, proxime accedunt. Quibuscum etiam Sampsonum ac Elcesæorum hæresis aliqua ex parte convenit. Illi Christum in cælo creatum affirmant, sanctumque Spiritum. Christum in Adam primum habitasse, eumque aliquandiu deseruisse, ac rursus in ipsum subsiisse, atque idem fecisse in suo secundum carnem adventu. Etsi Judæi sunt, Evangeliiis tamen utuntur. Carnium esum detestantur. Aquam pro Deo venerantur. Christum in illo suo in carne adventu, uti diximus, hominem induisse aiunt. Aquam se identidem, tam hieme, quam æstate lavant, ad purificationem scilicet, B veluti Samaritæ.

31. Valentiniæi, carnis resurrectionem negant.

ARIÆ LECTIONES.

Sic lego ex Epiph. et cum vet. interp. qui posuit. et rursus secundum tempus evenientem ipsum Adam, et rursus induentem

NOTÆ

(19) Prisci de Judæa Christiani Nazareni dicti sunt; quia Dominus Jesus Nazarenus erat. Illi cum ante excidium Hierosolymorum, concedentibus apostolis, cæremonias legis sectati essent, nepotes ipsorum, qui trans Jordanem habitabant, pristinos mores, ac præsertim circumcisionem, retinuerant; quippe cum essent de semine Abrahæ, et cognati Domini secundum carnem. Traditiones vero Scribarum eos respuisse, et erga Paulum apostolum, gentiumque aliarum Christianos bene affectos fuisse, docet nos Hieronymus in priora verba cap. ix Isaïæ, *Nazareni, inquit, hunc locum ita explicare conantur. Advenit Christo, et prædicatione illius coruscante, prima terra Zabulon, et terra Nephtalim, Scribarum et Phariseorum est erroribus liberata, et gratissimum traditionum Judaicarum jngum excussit. Postea autem per Evangelium apostoli Pauli, qui novissimus apostolorum omnium fuit, ingravata est, id est multiplicata prædicatione, et in terminos gentium et viam universi maris Christi Evangelium splendidit. Deinde omnis orbis, qui ante ambulabat, vel sedebat in tenebris, et idololatriæ, et mortis vinculis tenebatur, clarum Evangeliorum lumen aspexit.* Epiphanius dubitabat, utrum Christum purum esse hominem, veluti Ebionitæ, putarent; an etiam ex Virgine natum: Hieronymus vero nullum alium eis nævum impingit, nisi quod, cum crederent in Christum, legis tamen cæremonias tenebant. *Usque hodie, inquit, per totas Orientis synagogas hæresis est Minorum* (hæreticos Rabbinii vocant *מינרים*) *et a Phariseis nunc usque damnatur, quos vulgo Nazarenos appellant. Qui credunt in Christum Filium Dei, natum de Virgine Maria, et eum dicunt esse, qui sub Pontio Pilato passus est, et resurrexit, in quem et nos credimus.* Juxta simpliciore[m] veterum Christianorum professionem; quam illi apud se servant, credere in *Christum Dei Filium, idem erat, ac credere Christum esse verum Deum*: unde subjungit, *in quem et nos credimus.* Idque eo maxime, quod ut modo recitabamus, Nazarenii fidem gentium a quibus Christus sibi versus Deus coleretur, laudarent. Sed et hoc suadet magis altera eorum interpretatio, quam refert Hieronymus in hæc Isaiæ verba cap. viii, 13: *Dominum exercituum in ipsum sanctificate, et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, et in petram scandali*

κθ'. Ναζωραῖοι· οἱ Χριστὸν ὁμολογοῦσιν Ἰησοῦ Υἱὸν Θεοῦ· πάντα δὲ κατὰ νόμον πολιτευόμενοι.

λ'. Ἐβιωναῖοι· παρακλήσιοι τοῖς προειρημέναις Κηρινθιανοῖς καὶ Ναζωραῖοις· συνήθη δὲ κατὰ τῶν ἡμῶν Σαμψαίων καὶ Ἑλκεσαίων αἵρεσις, οἱ Χριστὸν φασιν ἐκτίσθαι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἐνδεδμησάντα δὲ Χριστὸν ἐν τῷ Ἀδάμ, καὶ κατὰ κληρὸν ἐκδύμενον αὐτὸν τὸν Ἀδάμ κ, καὶ πάλιν ἐνδύμενον, τὸ αὐτὸ φασιν ἀποτελεσθέναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ. Ἰουδαῖοι δὲ οὗτοι, Ἐβραγελίοις κέχρηται. Σαρκοφαγίαν δὲ βδελύσσονται. Τὸ ὕδωρ ἀντὶ Θεοῦ ἔχουσι. Τὸν δὲ Χριστὸν, ἀνθρώπων ἐν τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἐνδεδύσθαι, ὡς ἔφη. Συνεχῶς βαπτίζονται ἐν τοῖς ὕδασι, θέρουσ τε καὶ χειμῶνος, εἰς ἀντισμὸν ἔθθεν, ὡσπερ οἱ Σαμαριταῖται.

λα'. Οὐαλεντινιανοὶ (30)· οἱ σαρκὸς μὲν ἀπογο-

duabus domibus Israel. Hæc quæ de supremo ππρ *Domino exercituum prænuntiata sunt, de Domino Jesu Nazareni interpretabantur. Dnas domus, inquit, Nazareni, qui Christum ita recipiunt, ut observationes legis non amittant; duas familias interpretantur, Sammaï et Hillel, ex quibus orti sunt Scribæ et Pharisei . . . quorum prior dissipator interpretatur, sequens profanus; eo quod per traditiones et δευτερώσεις suas legis præcepta dissipaverint et maculaverint; et has esse duas domus, quæ Salvatorem non receperint, qui factus sit in ruinam et in scandalum.* Ex his evincitur Theodoretum errores Nazarenis imputasse Ebionitarum proprios. Sic subjungit illos Evangelium Petri legere: id quod Epiphanius solis Ebionitis attribuit. Unde nec Justinus, nec Irenæus, nec Origenes Nazarenos refutasse censendi sunt, nisi ubi Ebionitas propter cæremonias legis coarguerint. Nazareni Evangelium Matthæi Hebraicum ἀληθινόν, integerrimum, legebant, inquit Epiphanius, hæc. 30 et 30, Ebionitæ mutilum, demptis iis quibus Christi proavorum series, et generatio ex Virgine emanantur. Origenes, lib. ii *Cont. Cels.*, priores Christianos ait vocitatos Ebionæos fuisse propter paupertatis studium; itemque Ebionæos alios Christum de Virgine natum dixisse; alios, qui ex Josepho et Maria. Mysteria quotannis, in Paschate scilicet pane azymo, et aqua nuda peragebant. Dominici vero diem præter Sabbatum colebant.

(20) Clemens Alex. tradit lib. vii *Strom.*, *Valentinum prodiisse tempore Adriani et usque ad Augustini senioris ætatem perseverasse, et sicut Basilii et Glaucii interpretis Petri magisterio gloriabatur. Ita et Valentinum, Theobadis, qui familiaris Pinerat. Romam venit sub Hygino, inquit Irenæus l. iii c. 4, increvit sub Pio, et prorogavit usque Anicetum.* Non ergo postquam Roma digressus Cyprum insulam appulerat, hærusim prædicæcepit, ut Epiphanius scripsit. Triginta æones in divinitatis πλήρωμα, plenitudinem, finxit; non tantotidem substantiæ seu dii essent, ut multi Epiphanium dixere. Id observat Tertullianus contra ipsum: *Valentinus, inquit, veteris opinionem nactus, Colorbaso viam delinnavit. Eam modum Ptolemæus instravit, nominibus et numeris æonum distinctis in personales substantias,*

ἐνάστασιν, Παλαιὰν δὲ ἀθετοῦσα Διαθήκην, ἅστας ἀναγινώσκοντας, καὶ ὅσα ἄλλα εἰς δύναται τροπολογεῖσθαι τῆς αὐτῶν αἰρέθημοι. Ἐτέρας τινὰς μυθολογίας παρεστρίακοντα αἰώνων ὀνομασίας λέγοντες, αἰας τε ὁμοῦ καὶ ἐκ πατρὸς τῶν ὄλων γεγενῆσθαι, οὓς καὶ θεοὺς νομίζουσι, καὶ αἰῶνας. οὐδὲν ἄπ' οὐρανοῦ ἐνηνοχῆναι τὴν σάρκα, οὐδὲν τῆς Μαρίας διαπεπεραχῆναι.

Κουνοδιανοὶ (21)· οἷς συνάπτεται Ἐπιφάνειος, ταῖς αὐταῖς κεχρημένοι συζυγίαισιν· Οὐαλεντίνῳ πεφρονηκότες· ἕτερα δὲ ὧν ποσὶς διεγροῦμενοι. Ἀπαγορεύουσι δὲ τὴν σάρκα.

οὐαμαῖοι· μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ ὄντες Οὐαλεν-

Vetus improbant Testamentum; prophetas tamen legunt: cæteraque omnia, quæ ad ipsorum hæresim per figuram et tropum accommodari possunt, eas suscipiunt. Quasdam autem alias fabulas addiderunt, triginta æonum nomina commemorantes, simulque mæsculo-feminas a Patre universorum productos, quos et deos, et æones esse existimant. Demum Christum e cælo corpus detulisse, ac per Mariam velut per tubum transiisse.

84 32. Secundiani, eorumque socii Epiphanes et Isidorus, eandem æonum syzygias admittentes, eum Valentino consentiunt; in eis tamen exponendis et enarrandis obscenitates varias exercere docuerunt. Carnem etiam et ipsi improbant.

53. Ptolemaïtæ et ipsi discipuli Valentini, quibus-

VARIÆ LECTIONES.

γεννηθένους. = R. 2508 Ἐπιφάνιος. = Ib. ταῖς ὁμοίαις. Cod. S. III. secunda manu, τὰ ὅμοια φρονηκότες et in Bna, τὴν σάρκα μὴ ἔχειν ἀνάστασιν. R. 2950 ἀπαγορεύουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν σάρκα.

NOTÆ

um determinatas, quas Valentinus in ipsa divinitatis, ut sensus et affectus et motus, i. Deduxit et Heracleon inde tramites quos-

Secundus, et Marcus. Mox subiungit:

nam Valentinus, et tamen Valentiniani, qui

ntinum. Solus ad hodiernum Antiochiæ

memoria Valentinii integra custodia

ejus consolat. Profecto ex Epitome

orientalis, quæ post opera Clementis

ecce exstat, apparet Valentinum πλῆρωμα,

nam, sive æonum collectionem ταυτοθη-

italis, nomine significasse. Quocirca Orige-

. I in Joan. ait, juxta Valentinianos Ver-

l esse præter prolationem Patris, quæ nec

tiam, nec substantiam habeat, ὑπόστασιν

ἰδέσθαι, οὐδὲ οὐσίαν. Sic Athanas., epist.

., Valentinus de Patre et Filio et Spiritu

lem sensit, quod Noctus et Sabellius. Ille

toris semen nactus, tricesimum Æonem,

seu Sapientiam, extra pleroma decessisse

lar, et per ἐνθύμησιν, conceptionem quam-

riem, materiam composuisse, et angelos,

aque fabricatorem orbis edidisse, qui fue-

του μονογενοῦς, unigeniti, imo et Patris.

qui ψυχικός, animalis, solummodo caset,

animalis, cum impervestigabilem Patrem

sel, se pro Deo vendidisse, legemque

edidisse. Hominis vero formationem sic

: Orbis opifex, sumpto terræ pulvere, hoc

aridæ quidem, sed multiformis materiæ

animam terrestrem, materialem, rationis ex-

ejusdemque ac brutorum substantiæ, ipsi

hic potro ipse est homo factus ad ima-

δὲ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ αὐτοῦ δημιουργοῦ.

est ad similitudinem ipsius Opificis. ille

ipsi insufflavit et inseruit . . . qua per

quidpiam substantiæ qua injecti. Ἀνθρω-

ἔστιν ἐν ἀνθρώπῳ, ψυχικός ἐν χοίρῳ, οὐ

ἴσος, ἀλλ' ὄλω ὄλος συνών· Homo igitur est

te, animalis in homine terreno, non ut pars

rie, sed ut lotum cum toto. Ἔσχε δὲ ὁ

ἰδέσθαι αὐτῷ ὑπὸ τῆς σοφίας ἐνοσπαρὲν τὸ

uetrusos fuisse, adjecta corporibus eorum carne, quam tunicis pelliceis Scriptura significavit. Quamobrem resurrectionem carnis non fore, sed corpus duntaxat surrecturum. Duplicem subinde Jesum cum Nicolaitis et Cerintho posuit; alium, qui missus esset ab Æonibus, ut Sapientiam ad pleroma revocaret, quique idem esset, ac conjugatio secunda, νοῦς καὶ ἀλήθεια, intellectus et veritas, spiritus item cognitionis et spiritus amoris, qui in pleromate μονογενῆς, unigenitus, appellatur; inter res conditas πρωτότοκος, primogenitus; uti demum plenus æonibus prodierit Sophiæ consolandæ et reducendæ gratia. Παράκλητος, Paracletus, consolator, et Σωτήρ, Salvator: alium rursum Jesum hominem ab opifice procreatum, in quo supernus Jesus requieverit, quique cognominatus sit Christus ab inhabitante in se Christo, hoc est secunda illa conjugatione, quæ λόγος καὶ ζωὴ, verbum et vita nuncupatur. Hinc Jesum superiorem a Jesu homine recessisse, ut mors ejus corpori dominaretur, quod præsentē ritæ et Salvatore neutriquam fieri poterat. Hæc dixisse Valentinianos tradunt Theodotus, Irenæus, Tertullianus et alii. Insuper Jesu hominis corpus, cum animalis substantiæ esset, utpote formatum in cœlis ab Opifice, per Mariam velut per canalem transiisse; et nihilominus singulari modo passum esse. Fatum admittebant, cujus administræ essent virtutes invisibiles, sibi mutuo contrariæ, quibus fabricator astrorum motus commisisset: nulla vero fatum virtute valere in eos, qui baptisma susceperint. Hieronymus in cap. iv Epist. ad Ephes. Valentinum duo baptismata contendisse ait, et non explicat.

(21) Epiphanes Carpocrati, et Isidorus Basilidi, parentibus suis, non secundo Valentini discipulo, adhæsere. Epiphanes plane jam obierat, quando Secundus Valentini, seu Ptolemæi placita novis commentis auxit. Tertullianus, lib. Cont. Valentin. c. 4, Secundum post Heracleonem et Ptolemæum ponit. Ptolemæum autem ait totidem in Deo substantias, quot Valentinus æones, finxisse. At, Irenæo teste lib. i, c. 6, primo æoni βυθῶ, abyssos, duas veluti conjuges adjunxit, σιγήν, sive ἐνοσίχθων, perceptionem, et θέλησιν, voluntatem, ut Deus primum æones alios emittere ex se cogitarit tum id postea voluntate egerit, nec proinde, ut observat Irenæus, μονογενῆς, Unigenitus, coævus Patri fuerit.

cum Flora conjungitur. Hi quoque eadem cum Valentino et Secundianis de syzygiis, seu conjugationibus astruunt: in quibusdam ab illis discrepant.

Atque hæc est tomi secundi libri primi tredecim hæresum recapitulatio.

Quæ vero sequuntur hæreses 13, in hoc tertio tomo reperiuntur.

34. Marcosæi [a Marco dicti sunt]. Marcus enim quidem Colorbasi condiscipulus fuit, qui et ipse duo principia invenit. Resurrectionem mortuorum negavit. Ucebatur ejusmodi præstigiis, ut certis carminibus poculorum liquorem in cæruleum purpureumque colorem verteret, quibus sacris deceptas mulierculas initiabat. Idem ex viginti quatuor elementis, perinde ac Valentinus, universa pendere vult.

36. Colorbasæi. Colorbasus iste easdem pene opinioniones amplexus est; in quibusdam tamen dissidet ab aliâ hæresibus, Marci videlicet et Valentini. Siquidem emissiones æonum et ogloadas alio modo tradidit.

35. Heracleonitæ. Hi quoque in commentitiis ogloadibus explicandis a Marci, Ptolomæi, et Valentini, cæterorumque mente recessisse videntur. Suos porro sub ipsum vitæ exitum, eodem quo Marcus ritu, oleo, opobalsamo, et aqua in caput infusus, redimunt; in quo invocationes quasdam

85 Hebraicis verbis admurmurant super caput ejus qui redimitur.

57. Ophitæ serpentem venerantur, eumque esse Christum putant. Porro naturalem serpentem, seu reptile quod colunt, in cista quadam servant.

τίνου, οἷς συνάπτεται ἡ Φλόρα· τὰ αὐτὰ δὲ περὶ τῶν συζυγιῶν καὶ οὗτοι λέγουσι, καθάπερ Οὐαλεντιανοὶ καὶ Σεκουνδιανοὶ· κατὰ τι δὲ καὶ οὗτοι διαφέρονται.

Ἀρετὴ καὶ τοῦ θευτέρου τόμου τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν ἑφ' ἀνακεφαλαιώσεως.

Τὴ δὲ ἐνεσσι καὶ ἐν τῷ γ' τούτῳ τόμῳ, ἐν ᾧ εἰσὶν αἰρέσεις ἑφ'.

34. Μαρκωσαῖοι (22). Μάρκος ὁ τις γεγέννητο Κολορθάσου συμφοιτητῆς, δύο ἀρχὰς καὶ οὗτος παρεισάγων. Ἄθετε δὲ νεκρῶν ἀνάστασιν. Φαντασίας δὲ τινὰς δι' ἐκπωμάτων ἐξ ἐπαοιδῆς εἰς κυάνεον χροῖμα καὶ πορφυραῖον μεταβάλλων, ἐμυσταγωγῆται τὰς ἀπαιτωμένας γυναῖκας. Καὶ αὐτὸς δὲ τῶν ἐκκοσι τισσέων στοιχείων βούλεται τὰ πάντα ἡγεῖσθαι, ὁμοίως τῷ Οὐαλεντίμῳ.

36. Κολορθασαῖοι P. Καὶ οὗτος ὁ Κολορθάσος ὡσαύτως τὰ αὐτὰ διεγούμενος, κατὰ τι δὲ διαφέρει πρὸς ἄλλας αἰρέσεις· φησὶ δὲ πρὸς τὰς κατὰ Μάρκον καὶ Οὐαλεντίνον· τὰς προβολὰς καὶ ἰσοστάσεις ἐτέρως ἐδίδασκεν.

35. Ἡρακλεωνίται (23). καὶ οὗτοι τῆ τῶν ὁμόδοιων φαίνονται μυθολογία στοιχοῦντες, ἐτέρως κατὰ τὸν Μάρκον, καὶ Πτολεμαῖον, καὶ Οὐαλεντίνον, καὶ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῆ τελευταίῃ τούτων κατ' αὐτῶν τελευτῶντας ὁμοίως τῷ Μάρκῳ λυτροῦνται δι' ἐλαίου ὀποβαλισάμου α, καὶ ὕδατος· ἐπιπλάσας τινὰς Ἑβραϊκὰς λέξεις ἐπιπλέγοντες τῆ κεφαλῇ τοῦ θεῖου λυτρομένου.

57. Ὀφίται (24). οἱ τὸν ὄφιν δοξάζοντες, καὶ τὸν Χριστὸν ἡγοῦμενοι, ἔχοντες δὲ φύσει ὄφιν, τὸ ἔρπετόν, ἐν κίστῃ τιναί.

VARIAE LECTIONES.

• Cod. S. Hil 2 manu, ἀπὸ Μάρκο. Marc. P Als. Κολορθασαῖοι vel Κολορθάσοιοι. α Mss. ἀπὸ βαλσαμου: a Epiph. in *Panario* scripsit: οἱ δὲ μῦρον τὸ λεγόμενον ὀποβαλισάμου, etc.

NOTÆ.

(22) Hieronymus *epist.* 29, tanquam ex Irenæo scribit, *Marcum quemdam de Basilidis Gnostici stirpe descendente, primum in Gallias venisse, et eas partes, per quas Rhodanus et Garumna fluunt, doctrina sua maculasse. Inde Pyrenæum cum transiisset, Hispanias occupasse.* Id repetit ad cap. lxxiv *Isaïæ*, ubi et *Ægyptium eum fuisse addit.* Marcum Basilidis placita, eorumque tradendorum methodum, quam ille a Pythagoreis acceperat, præstigiisque, et perditos mores persecutum tradit Irenæus, nusquam vero in Gallias aut Hispanias migrasse. Ejus solummodo discipulos indicat (*lib.* 1, c. 19) *mulieres multas seduxisse in regionibus Rhodanensibus.* Pests hæc Hieronymi ætate, *totas intra Pyrenæum* (inquit *epist.* 29, *et Oceanum vastabat provincias,* Priscilliani nimirum opera, ut colligitur ex ejusdem *epistola* ad Ctesiph. nec non ex Severo Sulpitio, qui Priscillianistarum primordia *Marcum in Hispanias intulisse, scribit, Ægyptio profectum. Memphi ortum. Cujus auditoris fuisse Agape quædam non ignobilis mulier, et Rhetor Helpidus. Ab his Priscillianus est institutus,* etc. Ex hoc loco, ut ex Epiphano, qui narrat parum abfuisse, quin, dum in *Ægypto* ageret, muliercularum quarundam artibus in eam hæresim impegerit, Baronius, ad ann. 381, intulit Marcum circa tempora Epiphani in Hesperias regiones migrasse; quæ tamen osci-

tantia ex Irenæo et Hieronymo satis congeritur. Cf. Pagius ex Sulpitii verbis collegit ab alio autem, cui nomen quoque Marco esset, hæresim Gnosticorum inveciam in Hispanias fuisse. Quibus vero hic auctor rationes temporum hand satis ab assecutus, et pro more suo res longo intervallo remotas composuerit? Epiphanius in *Panario* Marcæis attribuit diversarum sectarum portenta, quæ Irenæus *lib.* 1 a cap. 15 ad 18, omissis colorum nominibus consarcinavit. Sic quoque Colorbaso alios errores affingit, quos idem Irenæus a diversis itidem hæreticis profectos tradit. Epiphano concinit Theodoretus, nihil eo accuratior in precis hæresibus explicandis. A Marco Colorbaso non separat Irenæus, at Colorbasum alteri prævisse inquit, ut et Tertullianus.

(23) Heracleonem auctor Appendicis ad *librum* Tertulliani *De præscript. Valentino paria* scribit, *sed novitate pronuntiationis vult videri sentire.* Marci scilicet methodum emulando, ὁμοίως τῷ Μάρκῳ, ut loquitur Epiphanius in *Panario* tamen ex Irenæo multa congerit, quæ vel a Marcæis vel ab Heracleone tradita esse nequidem insinuat Irenæus.

(24) De Ophitis varie varii scriperunt per varios sensus quibus Gnostici historiam scriptam a quo Adamus deceptus est, exceperunt.

ἰανοί· ἄμα ταῖς ἄλλαις ὡπαύτως ταῖς τὸν Α
 ἰτούσαις αἱρέσεσιν, καὶ τὸν λαλήσαντα ἐν
 : αὐτὰ φρονούσι. Σαρκὸς μὲν ἀνάστασιν ἀρ-
 τὸν δὲ Κάιν δοξάζουσιν, λέγοντες αὐτὸν
 πωτέρας εἶναι δυνάμεως. Ἄμα καὶ τὸν Ἰού-
 νάφουσιν ὁμοῦ καὶ τοὺς περὶ Κωρὲ, καὶ
 εἰ Ἄδειρώμ, καὶ τοὺς Σοδομίτας.

ἰθιανοί (25)· οὗτοι πάλιν τὸν Σὴθ δοξάζουσι
 αὐτὸν εἶναι ἐκ τῆς ἄνω μητρὸς, μεταμε-
 ἔφ' οἷς τοὺς περὶ Κάιν προσβάλλετο. Εἶτα
 τὴν Κάιν ἀποβλήθησαν, καὶ τὸν Ἄβελ ἀπο-
 η, συνελθούσης τῷ ἄνω Πατρὶ, καθαρὸν
 τὸν Σὴθ ποιῆσαι, ἐξ οὗπερ λοιπὸν κατήχηθη
 ἀνθρώπινον γένος. Καὶ οὗτοι δὲ ἀρχάς, καὶ
 , καὶ ὅσα ἄλλα δογματίζουσιν.

ρχοντικοί· οὗτοι πάλιν εἰς πολλοὺς ἀρχοντας Β
 κφέρουσι, καὶ τὰ γενόμενα ἐκ τούτων γε-
 λέγουσιν. Ἄλισκονται δὲ καὶ ἐπ' αἰσχρότητι
 οὗς δὲ ἀνάστασιν ἀθετοῦσι, καὶ Παλαιὰν
 ἀποβάλλουσι. Κέχρηται δὲ Παλαιᾶ καὶ Νέα
 ἐκαστην λέξιν πρὸς τὸν αὐτῶν νόον μαθ-
 .

ερδωνιανοί (26)· οἱ ἀπὸ Κέρδωνος, τοῦ
 ονος διαδεξαμένου τὴν μετοχὴν τῆς πλάνης,
 ας δὲ τῆ ἀπάτη. Ὅς ἀπὸ τῆς Συρίας εἰς τὴν
 μεταστάς τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἐξέθετο ἐν
 στρον Ἰγίνου ἐπισκόπου· δύο δὲ ἀρχάς
 οὗτος ἐναντίας ἀλλήλαις, μὴ εἶναι τε τὸν
 γεννητόν· ὁμοίως τε καὶ τὴν νεκρῶν ἀνά-
 σται, καὶ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην.

αρχιωνισταί (27)· Μαρκίων ἀπὸ Πόντου C

zeus lib. 1, c. 34, ut in lib. IV Reg. c. xxviii,
 s nescio quis fabricatoris orbis filius. So-
 num postremi, instinctu, serpentis for-
 uis, pellexerit hominem ad parentis sui
 iolandam, quo boni malique scientiam
 assequerentur; vel Sophia ipsa serpens
 , contrariaque adeo exstiterit factori Adæ,
 r inditam hominibus cognitionem, dictum
 pentem omnibus sapientiores, Auctor
 Appendicis de hæres. alio modo horum
 renuntiat. At neuter indicat Ophitis exi-
 Christum serpentem illum fuisse. E contra
 Hec legitur, eos serpentem pluris, quam
 , fecisse: Origenes, lib. vi *Contr. Cels.*
 In eorum sodalitiū admittum esse ait,
 ρας θῆται κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, nisi *Jesus ante*
 . Ait horum auctorem fuisse Euphratem:
 non videtur fuisse ab Euphrate Peratico,
 , *Nasini* quoque, et *Neesteni* dicti
 nomine Hebræo נחש *Nahas*, *serpens*, et
Nahestan, quo Ezechias serpentem æneum
 t.

nostici, qui tres hominum naturas ex
 rocreatas dixerunt, ὀλικῶν, *materialium*,
 ὡν, *rationalis expertium*, λογικῶν, *rationali-*
 e animalium, et πνευματικῶν *spiritualium*,
 binde generis fuisse aiebant Cain, secundi,
 til, Seth, qui spirituale semen a Sapientia
 litum conservasset. Alii, Carpocrate duce,
 , *zenæus*, Cainum extulerant, aliosque ne-
 homines, quia divini legem præfracte
 Fabricatori orbis adversos se præbissent.
 ero alii, Irenæo teste, prædicabant, quod
 o *Jesus* in causa fuerit, ut virtutes mundi
 ti hominum obsisterent, vincerentur; vel,

38. Caiani. Idem isti sentiunt ac seclæ quæ legem
 repudiant, legisque auctorem abnegant. Resurre-
 ctionem carnis improbant. Gainum commendant;
 quem præstantioris cujusdam virtutis fuisse præ-
 dicant. Sed et Judam divinis honoribus afficiunt,
 necnon et Core, et Dathan, et Abirom, et Sodo-
 mitas.

39. Sethiani. Hi rursus Sethum mirifice laudant,
 ipsum ex supernæ parentis pœnitentia, quod Cai-
 num edidisset, procreatum dicentes. Postea cum
 Cain repudiatus, Abelque occisus fuisset, cum su-
 perno Patre congressam, puram semen Sethum
 produxisse, ex quo deinceps universum hominum
 genus propagatum sit. Postremo principatus, et
 potestates, cæteraque, ut alii, omnia statuunt.

40. Archontici. Ad plures principes universa
 revocant ac quæcumque facta sunt ab illis orta
 prædicant. Habent et seclissimæ quoddam libidinis
 genus: carnis resurrectionem negant: Vetus Tes-
 tamentum rejiciunt. Utuntur tamen et Veteri et
 Novo Testamento, verba singula ad suam mentem
 falso trahentes.

41. Cerdoniani, a Cerdone qui ab Heracleone,
 quem errorem hauserat, novis inventis auxit. Hic
 Romam e Syria profectus, Hygini episcopi tempo-
 ribus sua dogmata disseminavit. Porro duo prin-
 cipia invicem contraria asserit: negat Christum
 esse vere natum. Mortuorum item resurrectionem
 ac Vetus Testamentum rejicit.

42. Marcionistæ. Marcio oriundus ex Ponto, patre

NOTÆ.

ut in laudata appendice fertur, quod Jesum Fab-
 ricatoris filium necandum tradidisset. Ex Tertul-
 liano, *De bapt.* c. 1, et Hieronymo ep. 83, Caiani
 baptismum sustulerant.

(26) Gnosticam impietatem quarto Ecclesiæ sæ-
 culo Eutactus quidam in Armeniam invexit, quam
 didicerat ab anachoreta Palæstino, qui Petrus vo-
 cabatur: hique adeo Archontichorum principes fue-
 runt. Epiphanius in *Panario* scribit eos baptismum
 et Eucharistiam abominatos esse, ceu in nomine
Sabaoth, eorum tyranni, perficerentur: itemque
 apocryphos libros complures supposuisse, ut puta
 Synphoniam magnam et ἀναβατικὸν Ἡσαίου, *Ascen-*
 sionem Isaia. Hieronymus vero, in cap. lxxiv
 Isaia subindicat postremum hunc librum, ut et
 Apocalypsim Eliæ, a Basilidianis et Marcosis cou-
 fectos esse.

(27) Cerdo Saturnini discipulus Romam venit
 sub Hygino pontifice, ubi Marcioni hæresim, quam
 sæpius ejuraverat, infudit. Marcion enim hæresim
 suam ante non struxit, quam spe recuperandæ
 communionis amissa, cum ducentis sestertiis, que
 idcirco Ecclesiæ intulerat, in perpetuum dissidium
 relegatus esset, ut loquitur Tertullianus lib. *De*
præsc. c. 30. Utrique hoc caput erroris fuit, unum
 esse Deum bonum, incognitum, et Patrem Jesu
 Christi; alium item justum et severum, qui ex
 materia jam existente orbem fecerit, legem Judæis
 sanxerit. Syneros Marcionis discipulus, ut magi-
 stri sensum explicatus traderet, præter duo hæc
 principia efficiencia, materiam cum malo nescio quo
 spiritu posuit; eo scilicet, quem Tatianus πνεῦμα
 ὀλικῶν, *Spiritum materiale*, vocavit; Platonici,
turbulentum materiæ animum. Qua de re præter
 Eusebium legendum Tert. l. i *Cont. Marc.* Nazian-

86 quidem episcopo natus est ; a quo ob virginis A stuprum Ecclesia ejectus, Romam aufugit. Ubi cum ab iis qui tum Ecclesiae praeerant poenitentiam frustra postulasset, catholicam fidem oppugnare instituit. Quamobrem tria esse principia dixit, bonum, justum et malum. Novum Testamentum a Vetere, ut et ejusdem auctore alienum esse docet. Carnis resurrectionem ipse eum suis sustulit. Non unum duntaxat baptisma, sed et duo, et tria, post lapsum indulget. Pro mortuis catechumenis suis baptismum alii suscipiunt. Apud istos mulieribus libere baptismum conferre permittitur.

43. Lucianistae. Lucianus quidam, non ille qui nuper Constantino imperante vixit, sed antiquior ille, in omnibus Marcionis doctrinis adhaerescit. Nonnulla quoque adjecit, quae Marcion non tradiderat.

44. Apelleiani. Apelles hic eadem etiam atque Marcion et Lucianus praedicat. Quidquid conditum est, ipsumque conditorem vituperat. Non tamen tria, ut illi, principia, sed unum tantum invenit, Deumque unum supremum, ac qui nominari nequeat, qui nihilominus Deum alium condiderit. Hunc vero sic conditum, cum malus evasisset, suapte improbitate mundum creasse.

45. Severiani. Severus hic Apellis assecla, vinum penitus damnat, fingitque ex Satana serpentis speciem habente, et terra simul coenitibus vitem

εὐρωόμενος, ἐπισκόπου μὲν υἱός· φθίρας δὲ παρὶ-
νον ἀπέδρα διὰ τὸ ἐξεῶσθαι ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς
ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτος ἀνελθὼν ἐν Ῥώμῃ, ἐπι-
τα αἰτήσας μετένοιαν τοὺς κατ' ἐκείνο καιροῦ ἡγου-
μένους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μὴ τυχὼν ἀκήροθι κατὰ
τῆς πίστεως, καὶ ἰδομάτισεν τρεῖς ἀρχάς, ἀγαθὴν,
καὶ δίκαιον, καὶ φαῦλον, εἶναι τε τὴν Καινὴν Διαθή-
κην ἀλλοτρίαν τῆς Παλαιᾶς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ λαί-
σαντος. Οὗτός τε καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ Μαρκιωνιστῶν
ἀνάστασιν σαρκὸς ἀθετοῦσι, βάπτισμα δὲ διδάσκει,
οὐ μόνον ἓν, ἀλλὰ καὶ δύο, καὶ τρία, μετὰ τὸ κατα-
πτέειν. Ὅτι δὲ τῶν θεωνώτων καὶ καταχουμένων
ἄλλοι παρ' αὐτοῖς βαπτίζονται. Ἀθεῶς δὲ καὶ παρ'
αὐτοῖς γυναῖκες ἐπιτρέπονται λουτρὸν δεῖναι.

μγ'. Λουκιανιστῶν (28)· Λουκιανὸς τις, οὐχ ὁ πρὸ
ἐν χρόνοις Κωνσταντινίου γενόμενος, ἀλλ' ἀργαῖο-
ρος, πάντα κατὰ τὸν Μαρκίωνα ἰδομάτισεν. Παρὰ
τούτοις καὶ ἑτέρα τινὰ παρὰ τὸν Μαρκίωνα εἶναι
δογματίζουσιν.

μδ'. Ἀπελλιανοὶ (29)· καὶ οὗτος ὁ Ἀπελλῆς τὴν
ὁμοίαν Μαρκίωνα καὶ Λουκιανῶν δογματίζει. Κατὰ
τὴν πᾶσαν κτίσιν καὶ τὸν πεποιητότα. Οὐδὲ ὁμοίως
δὲ τούτοις τρεῖς ἀρχάς ὑφηγήσατο, ἀλλὰ μίαν μὲν
ἀρχὴν γ, καὶ ἓνα θεὸν, ὄντα ἀνώτατον, καὶ ἐπι-
ονόμαστον· τοῦτον δὲ τὸν ἓνα πεποιηθέναι ἄλλον. Καὶ
οὗτος, φησὶν, ὁ γενοῦς, πονηρὸς εὐρεθεῖς, τῇ αἰσῶ
φασυλότητι τὸν κόσμον ἐποίησεν.

με'. Σευηριανοὶ (30)· Σευηρὸς τις πάλιν, τῷ Ἀπε-
λλῇ ἐποχοῦμενος, τὸν οἶνον ἀποβάλλεται, καὶ τὴν ἐμ-
πελον ἐκ τοῦ δρακοντοειδοῦς Σατάν καὶ γῆς μύθου

VARIÆ LECTIONES.

† R. 2508 ἐν ἀρχῇ

NOTÆ.

zenus, orat 23 et 37, Marcionem et Cerdonem iis accenset, qui xxx æones invexere : at Tertullianus e contra ait cap. 5 : *Marcione liberaliorem Valentinum fuisse, qui ausus est duos concipere, Bythum et Sigen. cum usque ad xxx æonum fetus, tanquam Æonia acrofa examen divinitatis effudit.* Cæterum orat. 27 Theologi, ubi legitur, *Μαρκίωνος τὸν ἐκ στοιχείων καὶ ἀριθμῶν Θεόν· Deum Marcioni sex elementis conflatum, pro Μαρκίωνος, scribendum puto Μάρκου, Marci, de quo supra actum est. Solam speciem carnis τῷ δοξᾶν, Christo concessit, ne qui boni principii esset, a sævo cosmocratore quidquam acceperit. Exinde resurrectionem carnis negabat ; quinimo nuptias juxta Saturnini disciplinam improbat. Unde Septimius, lib. 1 contra ipsum et lib. De exhort. castit., Castratorum carnis eum vocitat, ejusque discipulos alienos spadones. Uno verbo non novos errores et ritus cudit, sed veteres, relictis variis ineptiis, confirmavit. Adhæc Evangelium Lucæ et tredecim Epistolas Pauli multis in locis mutilavit et vitia vitæ : nec ullos præterea libros sacros agnovit. Simile facinus a Valentino admissum testatur Origenes lib. 11 Cont. Cels. Tertullianus tandem lib. De præscript. hoc de Marcione recitat : *Postmodum poenitentiam confessus est. Cum conditioni sibi datæ non occurrit, ita pacem recepturus, si cæteros quoque, quos perditiōni erudiisset, Ecclesiæ restitueret, morte præventus est.**

(28) Quem Lucianum Epiphanius, Tertullianus lib. 11 De resur. carn. Origenes, lib. 11 Cont. Cels. et auctor Append. ad lib. De præscript. Lucanum nominant. Epiphanius in Panario ait cum a magi-

tro dissensisse, docendo non nubere, ne fabricator orbis locupletior fieret, quod tamen etiam fuisse Marcionis et aliorum Gnosticorum dogma ostendimus. Auctor Appendicis ait, Lucanum immortali animæ detraxisse, quam Marcion fore saltim dixerat. Lucanus scilicet animam ὕλην, materiam et terrenam, docuit interituram, qualem omnes alii hæretici hominis corpori assignarant : nec proinde dissensit a Marcione.

(29) Apelles Marcionis auditor, sed lapsus in femina, inquit Tertullianus lib. De præsc. c. 30, desertor continentis Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum, qui jam non Marcionites, in alteram feminam impugit ; illam virginem Philumenem, cujus energumatis circumventus, quas ab ea didicit, phanerois scriptis. Origenes hom. 2 in Gen. paucioribus verbis ait : *Appelles, qui fuit Marcionis discipulus, sed alterius hæresis, quam ejus quam a magistro suscepit. R. Cerdon vetustus auctor, Tatiani quondam auditor apud Eusebium (lib. 5 Hist. c. 13) ea confirmat : quæ hic tradit Epiphanius. Insuper Apelles cui corpus Jesu ex siderum substantia et qua elementorum qualitatibus constituitur, quibus dem in ea unde accepta erant resolutis, spiritus ejus redditum cælo : atque adeo nullam fore resurrectionem. Cæterum eos, qui in Crucifixi crederent, salvos futuros, si bonis operibus cumbant.*

(30) Severus Tatianum σμικρῶ ὑπερον, multo post secutus, ejus hæresi robur addidit inquit Eusebius, lib. 11, c. 29. Vetus vero Ter-

κέναι, συναλθόντων ἀλλήλοις. Γυναίκα δὲ ἄνθρωποι, φάσκων ἀριστερᾶς δυνάμεως αὐτῆν. Ὀνομασίας δὲ τινὰς ἀρχόντων, καὶ βίβλους ἡσυχίας παράγει. Ὅμοιος δὲ τοῖς ἄλλοις σαρκῶς ἡσυχίας καὶ Παλαιᾶν Διαθήκην.

αὐτοὶ. Τατιανὸς οὗτος συνήκμασεν Ἰουδαϊσμοῦ μάρτυρι καὶ φιλοσόφῳ. Μετὰ δὲ τοῦ Ἰουστίνου τελευταίην προσηφάθη τοῖς κληρικοῖς δόγμασιν, καὶ Ἰσα αὐτῷ ἰδογμάτισεν, καὶ ἔπειτα παρ' ἐκείνου. Ἐλέγετο δὲ ἀπὸ τῆς ὀνόμασθαι.

τοῦ πρώτου τόμου, τοῦ β' βιβλίου, αἰρέσεις 17'.

ῥοσιν ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ, τοῦ δευτέρου βιβλίου, αἰρέσεις 17'.

ἰσκρατιταί, εἰ ἀπόσπασμα τυγχάνοντες Τατιανῶν τὸν γάμον ἀποβάλλονται, τοῦ Σατανᾶς εἶναι τοῦτον. Πίσταν δὲ ἀπαγορεύουσιν ἰσκρατιταί.

ἰ Καταφρυγαστῶν (31), καὶ Μοντανιστῶν,

procreata fuisse. Muliebrem quoque sexum detrectat, quam a sinistrae potestatis esse dicit. Principum nomina quaedam, ac libros quosdam apocryphos adhibet. In mortuorum resurrectione, Veterique Testamento rejiciendis cum haeresibus aliis convenit.

46. Tatiani. Tatianus hic cum sancto Justino martyre ac philosopho floruit. Post cujus obitum Marcionis dogmatum contagione corruptus, eadem ac ille docuit; aliis tamen praeterea adjectis. Ferunt e Mesopotamia oriundum hunc fuisse.

Ἡα εἰσι τομὶ πρώτου βιβλίου δευτέρου τρεδέκιμ.

87 In vero tomo tertio libri secundi haereses decem et octo continentur.

47. Enekratitae, Tatiani quaedam derivatio et appendix, nuptias improbant, quas Satanæ tribuunt. Ab animatorum esu abstinendum esse sentiunt.

48. Cataphryges, qui et Montanistae et Asco-

VARIAE LECTIONES.

Epiph. et Reg. 1; R. 2950 ἀπαγορεύουσιν ἐμψυχον φαγίαν. R. 2570 et S. Hil. ἀπαγορεύοντες.

NOTAE.

non rejiciebat: sed cum legem, et proinde Evangelia admitteret, Pauli Epistolas, et apostolorum repudiabat. Tatianus vero, magisterii characterem instituit, inquit lib. 1, cap. 31 et aones quosdam similiter qui a Valentino sunt, velut fabulam enar-
 C ti vero proprium doctrinae characterem in nequaquam totum secundum Valentinum in auctori Appendicis de haeres. placuit. Tatianus Saturninum et Marcionem æmulo, cum in damnandis nuptiis, tum in provinciæ et carnium usu: unde Ἐχκρατιτῶν, timentium nomen sibi arrogarunt; nempe Saturninum et Marcionem antea ambiisse hæreses, lib. 1, cap. 30. Post martyrium utini Tatianus orationem ad Græcos scripsit Encratitæ hæresis semina liceat ob-
 D Unum quidem Deum, bonum, qui materiam ex nihilo, agnoscit: Verbum autem æterno genitum, sed per ratiocinandi factis voluntatem productum, Dei opus, ἔργον, nihilque κατά μίσησιν, οὐ κατά ἀποκρίσεων, non abscissione, veluti faces ab æquuntur. Materiam esse malorum causam, et ebrius spiritus, a qua pervaditur, etsi idem manet, varius tamen sit ob variatorem. Quocirca dæmones non carne quatenus materia, ὡς πῦρ, ὡς ἀέρας, ignis ut aeris, soloque illo materiae spiritu comæque τῆς ὕλης, καὶ τῆς πονηρίας ἀπαι-
 D mientiae capaces non esse, ex quo Dei spiritus fuerunt. Hunc materiae spiritum animam e vocitari, et una cum corpore dissolvi: unctione vero, coalescentibus denuo iisdem partibus, excitandum esse. Et certe Epistolatur, hæc. 47, Encratitas resurrectionis credidisse. Pergit Tatianus, Deum primis angelisque spiritum alium adjuncti jacentem materiae spiritum erigeret, immortalitate, sursum transferreret; cuius, igo Dei et similitudo est, cæleste diversio: sed et hominem ex eo accipere ut vere

homo sit. Quamobrem duo hominum genera distinguit. ψυχικῶν, animalium, quos non secernit ab iis quos ὑλικούς appellat, et spiritualium, Πνεύματι Θεοῦ φρουρουμένων. Cæterum penes utrosque esse virtutem vel vitium persequi, salvos fieri vel reprobari: illum qui dæmones vincere voluerit, materiae maledicere debere, hoc est a carnis illecebris animum abstrahere. Atqui inter carnis illecebras, quarum dæmones esse habiles dixerat, risum et nuptias ponit: ὁ γάμων, καὶ καὶ κραιφνοῦν, καὶ μοιχεύων, γελῶν τε. Quocirca Græcos sugillat, quod risui indulgerent, et animalia carnis edendæ gratia mactarent. Hoc in tractatu nihil suggerit, quo Adam salutem detrahat, quam tamen alias inferebat, ex his Apostoli verbis ad Rom. 7, 16. Quoniam omnes in Adam morimur. Alunni Tatiani Ἰεροκαρσταί, Ἀσκαρί, cognominati sunt, quia æquam nudam ad Eucharistiam adhiberent. Nodum in fingendis æonibus Valentinum æmulatus est, sed et in altero præter supremum Deum conditore orbis inducendo, qui legem promulgaverit: κατὰ τὸν νόμον, ὡς ἄλλο Θεοῦ, inquit Clemens Alex. in Ecclog. prophet. Insuper ex quatuor Evangeliiis unum composuerat, quod διὰ τεσσάρων appellabatur, ex quo tum series avorum Domini, tum cætera, quibus eum veram carnem gessisse declaratur, ademerat; juxta nimirum suæ hæresis et Gnosticæ factionis principia. In commentario Hieronymi in cap. vi Epist. ad Galat. ubi legitur, Tatianus, qui putativam Christi carnem introducens, in Regiis codicibus, et in perantiquo Cluniacensi reperitur Cassianus, qui, etc., quam lectionem esse veram conjicio. Julius Cassianus siquidem Encratita fuit, Valentinianæ sectæ alumnus, et τῆς δοκίμου ἑξάρχων, Docetarum princeps, seu eorum qui putativam Dominum carnem affingebant, ut testatur Clemens Alex. lib. iii Strom. Qui si pensiculatus legatur, invenietur eundem Cassiani librum citare, ex quo Hieronymus argumentum accepit quod confutat. Sed et proclive fuit librariis Tatiani nomen, ubi de Encratitis agebatur, substituere, quia notius erat, quam Julii Cassiani.

(31) Multi dixerunt Phryges existimasse Spiritum

drugete, utrumque Testamentum suscipiunt: sed A
 novos quosdam prophetas adjiciunt, Montanum
 quendam, ac Priscillam celebrantes.

§§ 49. Pepuziani, qui et Quintilliani dicuntur,
 quibus accedunt Artotyritæ; hæreses ducæ. Super-
 rioribus quidem illis, hoc est Cataphrygibus,
 adnumerantur, sed ab eis tamen diversa nonnulla
 sentiunt: ac Pepuzam, desertum quoddam oppi-
 dum, Galatiam inter et Cappadociam, ac Phry-
 giam situm, divinis honoribus extollunt, eamque
 Hierosolyman esse dicunt. Est autem et alia Pe-
 puzæ. Mulieribus magistratus et sacerdotia dese-
 runt. Sacra faciunt, puerum quidem acubus æreis
 compungentes, ut solent Cataphryges, ejusque
 sanguini farina admista, panem consicientes, B
 oblationis participes fiunt. Fingunt Pepuzæ
 Christum olim se Quintillæ, seu etiam Priscillæ,

καὶ Ἀσκοδρουγητῶν ὄφθιναι Παλαιὰν καὶ Καιρῆν,
 Διαθήκην δέχονται· ἑτέρους δὲ προφήτας παρε-
 ἄγονται, Μοντανὸν τινὰ ἀδχοῦντας, καὶ Πρισκί-
 λαν.

μθ'. Πεπουζιανοί, οἱ καὶ Κυνηλλιανοί, οἱς συ-
 ἄπτονται Ἀρτοτυρίται, αἰρέσεις δύο. Ἐξ αὐτῶν μὲν
 εἰσὶ τῶν Καταφρυγαστῶν· ἕτερα δὲ παρ' ἐκείνων
 δογματίζουσι, Πέπουζαν πόλιν τινὰ ἀναμέσον Γα-
 λατίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ Φρυγίας ἐκδιόσκον-
 τες, καὶ δὴ ταύτην Τερουσαλήμ ἡγούμενοι, ἐπι-
 δε καὶ ἄλλη Πέπουζα· γυναίξιν δὲ ἀποδεδόντες τὸ ἔρ-
 χειν καὶ ἱερατεῖαν. Μυσοῦνται δὲ τινὰ, κατακτείνου-
 ντες νέον παιδα βάρβισι χαλκῆς, ὥσπερ οἱ Καταφρυ-
 γαστῶν, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ ἀλευρον^α φυρόμενοι,
 καὶ ἀρτοποιήσαντες, προσφορὰν μεταλαμβάνουσι.

B Καὶ δὴ τῇ Κυνηλλῃ, ἢ Πρισκίλλῃ Χριστὸν ἐκεί-
 ῃ ἐν Πεπούζῃ ἀποκακαλύφθαι ἔν εἰδει θηλείας με-
 θολογοῦσι. Κίχρηται δὲ ὡσαύτως Παλαιὰ καὶ Καιρῆ

VARIE LECTIONES.

* Desunt hæc in Reg. 2. α R. 2508 καὶ αἵμα αὐτοῦ ἀλεύρω. γ Ibid. ἀποκαλυφθῆναι.

NOTÆ.

tum sanctum incarnatum esse in Montano. Verum
 Apollinaris Hierapolitanus, Meltiades, et Apollonius
 apud Euseb. lib. v *Hist.* c. 17 et seqq. hoc solum-
 modo nomine Montanum lacessunt, quod incondi-
 tis vocibus prophetam agendo, sibi, non apostolis,
 exitium Spiritus sancti donum arrogaret. Auctor
 Append. de hæres. ait, *communem eorum blasphemiam esse, qua in apostolis dicant Spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse.* Quod non sic accipiendum est, ut ad instar Gnosticorum Spiritum discreverint a Paraclete. Nam Tertullianus, lib. *De veland. virg.* in quo hæresim suam exponit, *Paracleti nomine nihil aliud indicat, nisi vicarium Domini Spiritum sanctum.* Insuper Montanistarum sensum sic explicat: *Justitia primo fuit in rudimentis, natura Deum matuens, deinde per legem et prophetas promovit in infantiam, dehinc per Evangelium deferbuit in juventutem: nunc per Paracletum componitur in maturitatem.* Ita ut, quemadmodum Hieronymus interpretatur epist. 54, *ad extrapum Spiritus sanctus in Montanum, Priscam, et Maximilam descendit, et plenitudinem, quam Paulus non habuerit, abscessus semivir habuerit Montanus.* Ubi nihil aliud significat, nisi insigne prophetiæ munus, propter quod in epistola ad Hebid. quæst. 9, hos omnes abortivos prophetas vocat. Nec aliud usquam innuunt Epiphanius et Eusebius. Hieronymus, rursus epist. 54, ait *Montanistas Trinitatem in unius personæ angustias coarctasse.* Nimirum auctor laudatæ sæpius Appendicis, *Cataphrygum*, inquit, *non una doctrina est. Sunt qui κατὰ (secundum) Proclum dicuntur, et sunt qui secundum Æschinam. Privatam autem blasphemiam illi qui sunt secundum Æschinam, hanc habent, qua adjiciant Christum esse ipsum Patrem et Filium.* Hoc utriusque sectæ discrimen novit Theodoretus: at lib. iii *Hæret. fabul.* cap. 2, non dubito quin pro Πατρός/χλου, scripserit Πρόχλου. Nam Eusebius quem passim sequitur, lib. vi *Hist.*, cap. 20, meminit dissertationis Caii Romani adversus Proclum. Ille forsitan ille est de quo Tertullianus, lib. i *Cont. Valent.* ait: *Proculus noster, virginis senectæ et eloquentiæ dignitas,* etc. De eodem Proculo loquitur lib. *Ad scapul.* cap. 4. Alterius vero Procli mentionem facit lib. *Contra Prax.*, a quo Procliani dicti sunt;

qui alium a supremo eo conditorem rerum staturat. Num iste Gnosticorum impietati Montani deliria admiscuerit, incertum est. Montaniste æptias solvebant, secundas nempe, et triplices quadragesimam jejunabant. Novatianis præluerat, ut ad omne pene delictum Ecclesiæ fores obserrent, inquit Hieron. epist. 54, ubi et hierarchiam ipsorum recitat, in qua primum locum *patriarchis; secundum Cenones; tertium, id est penes ultimum, episcopi tenebant.* Orbis occasum in primis Montanum præcinebat, ac millenarium Christi regnum. Hæc canit pseudosibylla octo libris, qui hodieque supersunt, a Phrygibus subjecti. Phrygia scilicet secunda semper vatum parens exstitit, et ut gentiles laceam, non ita pridem ante Montanum pseudoprophetissa, quam Joannes, Apoc. 11, 20, *Scabellum* appellat, Thyatirenos eorum vicinos demantabat. Et itaque successerunt Montanus, Theodotus, Alcibiades, Priscilla, Maximilla, nec non Quintilla, *monstruosissima illa femina*, adversus quam Tertullianus *De baptismo* scripsit, *cul nec integro quidem docendi jus erat* (utique quia femina) *quæ optime norat pisciculos necare, de aqua auferens, ut si baptismi aqua futilis foret.* Theodoretus id insertum scribit a *Tascodrugis* seu *Tascodrugis*: quo etiam nomine Quintillianos donatos scimus testatur hic et in *Panario* Epiphanius; voce Phrygiæ seu potius Galaticæ, composita ex τὰς/κος, δίψη, et δρούγγος, *naris*; quia inter orandum mari dæmum indigebant: ex quo a Græcis rursus *Pasilloryncitæ* q. d. *Paxillonassones* dicti sunt. Hos Theodoretus, et Timotheus CP. et Antiochus Marcellinus jungunt, cujus nempe præstigiis et placita Quintilla emulata erat. Apud Antiochum, τ littera omnia, ut hic apud Damascenum, Ἀσκοδρουγητῶν dicitur: sic etiam Philostrius et Augustinus *Ascodrogitis* scripserunt. Ex quibus emendandus valet Hieronymi locus in Præfatione lib. ii *Comm. in Epist. ad Galat.* ubi legitur, *Ancyræ in Galatia, Passaloryncitas, Ascodrobos et Artotyritas* reponitur, et pro *Ascodrobos*, reponendum *Ascodrogos*, vel *Tascodrogos*. Quintilliani porro *Artotyritæ* etiam appellati sunt, quia eucharistico pani caseum admiscerent.

η, κατὰ τὸν νοῦν τὸν ἴδιον μεταπεοῦμα A videndum præbuisse muliebri specie. Vetus ac Novum Testamentum adhibent, ita tamen ut omnia pro animi libidine ad pravos sensus transferant.

ισσαρεσκαϊδεκαταί (52) · οὔτοι μίαν ἡμέραν ἰστοῦ τὸ Πάσχα ἐκταλοῦντες, ἐν ὁποῖα ἂν ἐμ- τῆς σελήνης τεσσαρεσκαϊδεκαταί, ἦτοι ἔν ψ, ἢ ἐν Κυριακῇ, ἐκείνην τε νηστεύοντες, καὶ ρυκνοῦντες ἐορτάζουσιν.

Ἄλογοι (53) · ἀφ' ἡμῶν κληθέντες, οἱ τὸ Εὐ- ατὸ κατὰ Ἰωάννην ἀθετοῦντες, καὶ τὴν Ἀπο- αὐτοῦ, διὰ τὸ τὸν ἐλθόντα ἐκ τοῦ Πατρὸς Θεοῦ ἕνα ἀεὶ, μὴ δέχεσθαι γ.

Ἀδαμιανοὶ (54) · παρὰ τινος Ἀδὰμ ᾤοντος ἔ- ἴως, χλευῆς μᾶλλον, ἢ ἀληθείας δόγμα ἔχουσι.

Ὡς τε τοιοῦτον · γυμνοὶ συνάγονται, ὡς ἐκ B ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ἄς ἀναγνώσεις, καὶ τὰς εὐχὰς, καὶ πᾶν ὅ τι κλοῦσι · ὁρῶν μονάζοντες τε καὶ ἔγκρα- οἱ, καὶ γάμον μὴ δεχόμενοι, τὴν ἑαυτῶν Ἐκ- παραδεξοῦν ἤγουνται.

Σαμψαῖοι (54'), καὶ Ἐλκεσαῖοι · ἐπὶ δεῦρο τὴν ἰν κατοικοῦντες, καθύπερθεν τῆς Νεκρᾶς Θα- κειμένην · οἵτινες ἀπὸ τοῦ Ἐλεξί, τινὸς ψευδο- νου, ἡπατημένοι, οὗ ἔτι καὶ δεῦρο ἐκ τῆς ἰας ὑπὲρχον Μαρθοῦς καὶ Μαρθίνα γυναῖκες, οὔμεναι ὑπὸ τῆς αἰρέσεως ὡς Θεοῦ. Παραπλή- ην Ἐβιωναίων τὰ πάντα ἔχοντες.

Θεοδοτιανοὶ (55), οἱ ἀπὸ Θεοδοῦ τοῦ σκυτέως

50. Tassaroscædecaturæ, seu Quartodecimani, qui stato anni die Pascha celebrant; ut quam- cunque in diem decima quarta lunæ incurrerit, sive Sabbatum, sive Dominica fuerit, ea die jeju- nent, ac festivas celebrent vigiliis.

51. Alogi, a nobis ita nominati, qui Joannis Evangelium, ejusque Apocalypsin rejiciant: pro- pterea quod Verbum Deum, qui ex Patre progrediendo semper existit, non recipiunt.

52. Adamiani. Ab Adamo quodam ea ætate vi- vente denominati, ridiculum potius, quam veri- tati consentaneum dogma profitentur. Porro rem hujusmodi facitant. Nudi, quales ex utero matris egressi sunt, viri perinde ac mulieres conveniunt, atque ita lectionibus, orationibus, ac cæteris reli- gionis officiis vacant. Solitariam autem vitam agentes, ac continentium instituta sectantes, nup- tias damnant: Ecclesiamque suam paradisum esse existimant.

53. Sampsæi, sive Elcesæi, ad hunc usque diem in Arabia degunt, juxta mare Mortuum, Elxæ cu- jusdam falsi prophetæ discipuli. Ex cujus stirpe Marthus et Marthina feminæ duæ ætate nostra prodierunt; quas dearum instar hæresis ista col- luit. Eadem porro cum Ebionais omnino sentiunt.

54. Theodotiani, e Theodoto coriario Bysan-

VARIÆ LECTIONES.

ρ. 2506 ἐν ἡ ἀν. . . . τεσσαρεσκαϊδεκάτη, εἴτε. γ R. 2930 καταδέχεσθαι. Totum hoc caput aliter apud Epipa. = Cod. S. Hil. ex emend. οὕτως.

NOTÆ

hæretici, cum sæculo secundo ipsa die 14 primi, qua Judæi Pascha agendum contem- ab hoc more brevi posthac desciverunt, cæli quarti initio nonnulli duntaxat Cilices, Mesopotamii, ut memorat Athanasius lib. 112, pristinam consuetudinem sibi vindica- torum partes, Epiphanio teste in hæresi sum, Crescentius nescio ejus civitatis as, acriter defendit adversus Alexandrum r. Unde factum est ut Nicæna synodus de- nixerit, ut Pascha eadem die ab omnibus, a scilicet proxima post 14 diem lunæ men- si, celebraretur. Cæterum in Appendice ad præscr. legimus Blastum quemdam aucto- isse, ut Paschæ festum haud aliter custodi- scandum legem Moysi 14 mensis. Theodo- larcionitis Blastum accenset. At Euse- v, cap. 15 et 20, Blastum ait diversam tenuisse ab ea quam invexit Flori- manus quondam presbyter, qui Marcionita duorum numinū, boni et mali assertor. D enatus adversus ipsum περὶ μοναρχίας de minis epistolam scripsit: aliam vero ejus- Blastum περὶ σχίσματος, de schismate, citat s. Blastus itaque schismatis potius reus quam hæresis, Asianorum celebrandi Pa- ritum Romæ propugnando. logos Philastrius indicat part. III, cap. 13,

C ubi eorum meminit, qui Evangelium et Apocalypsin Joannis, ceu scripta essent a Cerintho repu- diabant. In Appendice ad lib. De præscr. legimus Theodotianos canonem Scripturarum mutilasse, ubi neque Christi deitas enuntiabatur.

(34) Theodoretus ex Clemente Alex. lib. III Strom. hujus obscenitatis Prodicum auctorem fuisse tradit, et Carpocrati et Epiphani successisse. Hunc quoque Tertullianus in Scorp. cap. 15, Gnosticæ impietatis reum facit. Prodicus ejusque sectatores librum apocryphum laudabant, inquit Clemens, in quo conjugationes aliæ et emissiones æonum enar- rabantur, quæ tamen ab uno ortæ essent.

(34') Elcesaitarum Eusebius meminit, lib. VI, cap. 38. Elcesa Arabs, ut scribit Theodoretus, pro- pheta sc. venditavit, et librum quemdam ad se a cælo delapsum finxit, uti postea Mohammedes Alcoranum. Ad eos quidem Ebionæi feruntur transiisse. Placita vero ipsorum ad Gnosticam im- pietatem proxime accedebant. Hos in cætum unum ab Alcebrade quodam Apameensi coactos refert Theodoretus. Undenam Sampsæi nuncupati sint, utrum quod solem ritu quodam colerent, assequi non potui.

(35) Ut Theodotiani a Theodoto coriario, sic Melchisedeciani a Theodoto trapezita ejus discipulo in- stituti sunt. Id testatur opusculum de his hæresibus quod ms. habeo; ex quo pauca hæc deibare juvat:

entlianum potius Florianum fuisse ait in Præfatione (num. XX) Lequienus, hunc locum retractaus.

110 dicti. Hic Græcis artibus apprime institutus, cum aliis quibusdam in eâ, quæ tum sævibat persecutione comprehensus, cum socii ejus omnes propter Deum martyrium subiissent, fidei solus ejuravit. Ob idque probris appetitus, id excogitavit, ut Christum nudum esse hominem assereret; ne crimini sibi verteretur quod Deum abnegasset.

55. Melchisedeciani, Melchisedecum ita venerantur, ut virtutem quamdam eum esse jactent, non purum hominem; et ad ejus nomen cuncta referre non dubitent.

56. Bardesianistæ. Bardesanes iste e Mesopotamia oriundus sinceram fidem initio amplexus est, ac in philosophia excelluit. Sed a veritate postea recedens, eadem cum Valentino docuit, præter pauca quædam in quibus ab illo discrepat.

57. Noetiani. Noetus hic Smyrnenis ex Asia fuit. Is cum aliis in curram [furoris] elatus ultimatiora (id est, ut ita loquar, Filio-patrem, aut Patri-filium) asserere Christum ausus est, eundemque Patrem, ac Filium, et Spiritum sanctum profiteri: se vero, Moysen esse, fratremque suum, Aaronem venditare.

VARIE LECTIONES.

a R. 2508 φυγάς. b Cod. S. Hil. ἀπὸ Νοήτου τινός: sic apud Augustinum, *Noetiani, qui a Noeto quodam.*

NOTÆ.

Τούτου τοῦ ακυτίως Θεοδότου μαθηταὶ γέγονασιν Ἀσκληπιάδης, καὶ Ἑρμόφυλος, καὶ Ἀπολλώνιος, καὶ Θεόδωτος ὁ ἀργυράμοιβος, ὃς ἀρχηγὸς οὐκίας αἰρέσεως ἀναρρήθηναί φιλότητι μισθόμενος, τὴν αἵρεσιν συνέστησεν ταύτην. Καθὼ μὲν τούτων ἔσχον ἀρχηγόν, Θεοδοτιανοὶ καλοῦνται: διότι δύναμιν τινα θέλαν καὶ παμμεγίστην τὸν Μελχισέδεα εἶναι ὑπολαμβάνουσιν, Μελχισεδεκιανοὶ ὀνομάζονται. Διὰ δὲ τὸ μὴ προσφάσειν τὸν βοῦλασθαι τῶν μὴ ὁμοπίστων, μηδὲ παρὰ τινος προσφάσεσθαι τῶν μὴ τοιοῦτων, Ἀπειργανοὶ προσαγορεύονται. *Cortarii istius Theodoti discipuli fuerunt Asclepiades, Hermophylus, Apollonius, et Theodotus trapezita, qui cum specialis sectæ auctor inaugurari gestiret, hæresim istam stultaminavit. Quædam Theodotum quidem istam auctorem habuerunt, Theodotiani vocantur; qua vero Melchisedec virtutem quamdam divinitusque maximamque esse imaginantur, Melchisedeciani: ac tandem, appellantur Athingani, quia neminem qui de secta sua non sit, tangere, nec a quoquam alterius religionis tangi voluit. Idem auctor dixerat addidit illos fuisse Thessalicis præstigiis, Sabbathum Judaico more colere, præhabita tamen, ut baptismo, ita et circumcissione. Subjungit anathematismos recitandos ab illis, qui ab hac hæresi ad catholicam fidem redierint. De Theodoto utroque, deque Asclepiade seu Asclepiadoto, Apollonio, et Hermophylo, legi possunt Euseb. lib. v *Hist.* cap. 28, Theodoretus quoque, et Appendix ad lib. *De præscr.* Varias de Melchisedec opiniones excussit Hieronymus, epist. 125.*

(36) Eusebius, lib. iv, cap. 30, et Hieronymus, *De script. ecclies.* testantur Bardesianem ad Valentinianum non descivisse, sed cum Valentini commentis imbutus esset, ad sanam fidem redire proposuisse, vetusti tamen erroris sordes ex toto non elutisse: qui nimirum nonnullas adhuc προβολάς, emissiones in Deo fluxerit, et resurrectionem

ἀπὸ Βυζαντίου. Οὗτος ἐν παιδείᾳ Ἑλληνικῇ ἄπο γενόμενος, ἅμα δὲ ἄλλοις τῶν ἐν ἡμέραις τοῦ τῆς διωγμοῦ μόνος ἐκπεσῶν, μαρτυρησάντων ἐκείνων διὰ Θεόν. Ἐπιστῆ δὲ οὖν οὗτος; φυγῶν ἀνεβίβη, ἐπενόησε ψιλὸν ἄνθρωπον λέγειν τὸν Χριστὸν, διὰ τὸ ἔγκλημα, ὅτι Θεὸν ἠρηήσατο.

νε'. Μελχισεδεκιανοὶ · οὗτοι τὸν Μελχισέδεα γαίροντες, τινὰ δύναμιν αὐτὸν φάσκοντες, καὶ μὴ μόνον ἄνθρωπον ψιλόν, καὶ εἰς τὸ τούτου ὄνομα πάντα ἀνάγειν τετολημῆότες.

νε'. Βαρδισιανιστῆ (36) · Βαρδισιανῆς οὗτος ἐκ τῆς Μεσοποταμίας ὄρητο. Τὰ πρῶτα μὲν τῆς ἀληθινῆς πίστεως ὑπάρχων, καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ διατίπων, ἐκκλίνας δὲ τῆς ἀληθείας, παραπλησίως ὁμιλητικῆς ἐδογματίσθη, χωρὶς ἐνίων, ὧν διαφέρουσι πρὸς Οὐαλεντίνον.

νε'. Νοητιανοὶ (37) · Νόητος ὁ οὗτος ἀπὸ Σμύρνης ὑπῆρχεν τῆς Ἀσίας. Ἐπ' ἄρματι δὲ ἐνεβίβησεν ἄλλοις, φησὶν υιοπάτορα τὸν Χριστὸν · ἔδειξεν αὐτὸν εἶναι Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐαυτὸν δὲ ἐλεγεν εἶναι Μωϋσέα, καὶ τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν, Ἀαρῶν.

C inficiatus sit. Infinita tamen scripsit multa arte adversus omnes sui ævi hæreticos. Bardesanis huiusque ejus Harmonii errores S. Ephraemi Syrus confutavit. Diodorus Tarsensis, relatus a Photio, cod. 223, Bardesanem cap. 51, redarguebat, quod cum prophetas admitteret, animasque a genitris et fato liberat fateretur, his tamen corpus subijceret.

(37) Superest hodie postrema pars libri sancti Hippolyti episcopi Portus Romani contra hæreses: eaque incipit ab his verbis quæ ex Callisto Gerardi Vossii translatione recitabo, donec Græca imprimam: Alii quidam altam doctrinam introducant, facti discipuli caputisam Noeti, qui genere quidam Smyræus fuit, non multo ante. Dicit hic Christus esse eundem Patrem, ipsumque Patrem natum esse, et passum. Deinde narrat quinquam Noetus cum suis assuetis dogma suum defenderit: Sic aiunt se præbare unum esse Deum, et respondent, si Christum confitemur Deum, igitur ipse est Pater, si est Deus, passus vero est Christus Deus: passus igitur est Pater. Pater enim erat ipse. Eam ob rem Υιοπάτορας, et Patripassiani dicti sunt. Epiphanius et Noetum coram presbyterio Smyrnenis errorem suum prima vice celasse, quia nullus ante eum horrendam hanc et exitiosam amarulentiam evomisset. Sed Theodoretus docet nos, hujus impietatis auctorem fuisse Epigonum quemdam; eam a Clemenone corroboratam, instauratam a Noeto, ac tandem a Callisto novis additamentis auctam. Eandem hac fere ætate Beryllus Bostrogum episcopus protulit, quem Origenes in synodo ad sanitatem rediit, ut refert Eusebius, lib. vi, *Hist.*, cap. 33. Noetus Ante centum et triginta annos vivebat, inquit Epiphanius: hoc est circa annum 245, ad quem ejus hæresis innotuit prius, quam Sabellius emergeret.

αἰήσιοι (38) · οὗτο, καθὼς ὑπειλήφαμεν, ἅ τῃν Βάκαθον κατοικοῦντες, μητροκωμίαν ἰδων Φιλαδέλφειας, οἱ τοὺς παρεντυγχάνον- ἐπιξενουμένους παρ' αὐτοῖς εὐνουχίζοντες · ἃ καὶ αὐτοῖς εὐνουχοὶ ὑπάρχουσιν, ἀπο- οἱ. Τινὰ δὲ ἔττερα διδάσκουσιν αἰρέσεως ἰψηνιάζοντες τοῦ νόμου, καὶ τῶν προφητῶν, ἃ τινὰς αἰσχροουργίας παρεισφέροντες.

αθαροὶ (39) · οὗτοι ἅμα Ναυάτω συναφθέν- Ρωμαίῳ ^ε, καὶ τοὺς διγάμους παντελῶς νται, καὶ μετάνοιαν οὐ δέχονται.

γαλικοὶ (40) · οὗτοι παντελῶς ἐξέλιπον, αὐ- γγαλικὴν ἔχειν τάξιν, ἣ διὰ τὸ Ἀγγέλοις ^δ ἦσθαι.

παστολικοὶ, οἱ καὶ Ἀποτακτικοὶ · καὶ οὗτοι ^B Πισιδίαν μόνον ὀρμώμενοι ^ε, μόνον ἀπο- ἃ δεχόμενοι. Παραπλησιάζουσι ^ε δὲ Ἐγκρα- ἅλλα δὲ παρ' αὐτοῦς φρονοῦσι.

ἰβελλιανοὶ (41) · οἱ τὰ ὅμοια Νοήτου δοξά- ταρὰ τὸ μὴ τὸν Πατέρα λέγειν πεπονθέ- ντες προφορικῶν, καὶ πάλιν ἀναχέμενον ^ε.

ἰριγενιανοὶ (42) οἱ ἀπὸ τίνος Ἰριγένους.

VARIÆ LECTIONES.

S. Hil. in marg. 2 manu, καὶ Ναυάτοι, καὶ Μοντήσιοι, ὡς ἐν Ῥώμῃ καλοῦνται. Donatistæ ἢ Novatiani, *Montenses* dicti sunt. ^ε Epiph. ἀγγέλους. Augustinus legisse videtur, *προσεκλί- angelorum cultum inclinati*, inquit. ^ε Solus R. 2508, hanc vocem habet. ^ε Cod. S. Hil. in : emend. καθ' ἑαυτοῦς εὐχόμενοι παραπλ.

NOTÆ.

omen Οὐάλης Arabicum est, inquit Epi- ^C Latinum contendit Petavius. Quidni vero m sit a radice *Uvala*, cujus multiplex est ἢ significatum? Valesii e Gnosticis non continentiam vero profllebantur, et resur- n negabant.

novatiani, non a Novato, qui presbyter ^ε nensis erat, sed a Novatiano, Romanae ^ε diacono, nomen habent. Id Græci auctores ^ε Alexerunt, licet accurate satis historia ^ε in Novatiani narretur apud Eusebium, ^ε ip. 43, in epistola Cornelii papæ ad Fabium ^ε eum.

epiphianus fatetur se nescire, qui fuerint ^ε et unde id nominis habuerint. Theodore- ^ε in cap. 11 Epist. ad Coloss. sua ætate super- ^ε Phrygia et Pisidia ait, profani cultus ^ε in reliquias. Sæculo sexto Monophysitæ ^ε Angelici perinde dicti sunt ab Angelio ^ε rize regione, quam incolerent. Istis accen- ^ε sio puto cultores illos idolorum, seu *Angellio-* ^ε matis, quos Gregorius M. lib. III, epist. 3, ^ε suo suo exstitisse in Sicilia.

no idem fuit Sabellii sensus, atque Noeti, ^ε ea uterque unicam in Trinitate personam ^ε et. Sabellius sibi finxerat Verbum et Spi- ^ε rictum efficientias quasdam Dei esse mi- ^ε bistentes, sed quas Deus irradiationem in- ^ε do opus esset, evibraret, rursumque ad se ^ε ret. Unde Alexander Alexand. in Synodica ^ε Arrium, apud Theodor. lib. 1 *Hist. eccles.*, ^ε generari a Deo Verbum ait, non per exci- ^ε patione per effusionem, ut Sabellio videba- ^ε alantino : ut nempe Deus Verbum extra ^ε ad condendum orbem et humanum genus ^ε lum; et Spiritum, quo res creatæ, per- ^ε ir, sanctitatisque homines participes fle-

58. Valesii. Hi sunt, quantum suspicor, qui ^ε Bacathi, quod Arabizæ Philadelphensis primarium ^ε oppidum est, habitant; qui accedentes ad se, atque ^ε hospites castrare solent : ac plerique inter ipsos ^ε eunuchi sunt et exsecti. Habent et alia quædam ^ε erroris referta dogmata; atque in primis legem et ^ε prophetas abnegant, quasdamque obscenitates ^ε adjiciunt.

58. Cathari. Novatum Romanum secuti, digam- ^ε mos penitus proscribunt, et pœnitentiam non ^ε suscipiunt.

60. 90 Angelici. Hi omnino non supersunt hodie; ^ε ita vero dicti sunt, vel quod se angelici ordi- ^ε nis esse jactarent; vel quod angelos invocarent.

61. Apostolici, qui et Apotactici [id est renun- ^ε tiantes] in Pisidia duntaxat eruperunt. Illos solos ^ε admittunt, qui se bonis abdicaverint. Encratitis ^ε affines sunt, etsi quædam alia ab illis præterea ^ε statuunt.

62. Sabelliani. Cum Noctianis in omnibus prope- ^ε modum isti consentiunt, nisi quod Patrem negant ^ε esse passum; aiuntque Verbum esse ad instar illius ^ε quod ore profertur, atque iterum revocatur.

63. Origeniani, a quodam Origene derivati. Tur-

rent. Contractionem illam, συναλοιφήν, vocabulo ^ε Unionis Latini nostri significarunt, apud quos etiam ^ε Sabelliani Unionitæ audiebant. Jesum itaque cum ^ε sola efficientia illa, quæ Verbum extimum diceretur, ^ε perfusus esset, purum hominem exstitisse cen- ^ε suit, non Deum incarnatum; adeoque Paulo Sa- ^ε mosateno prælusit. Nec alium fuisse Praxeæ sen- ^ε sum Tertullianus tandem indicat lib. contra ipsum, ^ε cap. 37, tametsi ab eo *Patrem crucifixum* clama- ^ε verit. Dixerant tandem Praxeani, inquit, *Filium ^ε carnem esse, id est hominem, id est Jesum. Pa- ^ε trem autem Spiritum, id est Deum, id est Christum : adeo ut qui unum eundemque contendant ^ε Patrem et Filium, jam incipient dividere illos po- ^ε tius quam unare. Si enim alius est Jesus, alius Chris- ^ε tus, alius erit Filius, alius Pater, quia Filius Jesus, ^ε Pater Christus. Talem monarchiam apud Valentinum ^ε fortasse didicerunt, duos facere Jesum et Christum : ^ε imo apud Cerinthum potius qui Spiritum, quem a ^ε Christo non distinguebat, in Jesum hominem in ^ε baptismate descendisse docebat. Praxeas itaque ^ε censuerit oportet Dominum Jesum sola deitatis ^ε efficientia imbutum esse, non autem esse personam ^ε Patris, quæ in deitate et humanitate substitisset, ^ε ut Pater proprie passus et crucifixus diceretur. ^ε Philastrius Praxeanam impietatem in Africanas ^ε regiones ab Hermogene inveciam narrat, qui in- ^ε super materiam Deo esse coævam affirmavit. Atqui ^ε conjicere libet Sabellium, quem idem Philastrius : ^ε Noeti fuisse discipulum scribit, in alteram hanc ^ε impigisse blasphemiam; quippe quam Dionysius ^ε Alexand. dedita opera refellit in fragmentis libri ^ε contra Sabellium, quæ leguntur apud Eusebium, ^ε lib. vii *Præp. Evang.* cap. 18 et 19.*

(42) Origenes Adamantius, cum errores, quorum ^ε reus peragitur, in libris suis suls sparserit, tum ^ε præsertim in iis quos Ambrosii alumni sui hortata

pissimi isti sunt, ac nefariam præposteramque libidinem exercent, suaque corpora corrumpunt.

64. Origeniani alii, ab Origene Adamantio scriptiore. Hi mortuorum resurrectionem negant. Tam Christum, quam Spiritum sanctum rebus creatis accensent. Paradisum, ac cælos, cæteraque omnia allegorice exponunt. Christi regnum quandoque cessare nugantur, itemque desituros angelos: Christum vero cum diabolo regno Dei subjiendum, ac pro dæmonibus Christum crucifixum portentose conflungunt.

Hactenus IV tomi, ac secundi libri hæreses 18.

91 *In quinto tomo secundo vero libri secundi, hæreses quinque sunt.*

65. Paulianistæ, a Paulo Samosateno. Paulus

Α αίσχροποιοί δὲ οὗτοί εἰσιν, ἀρρήτοποιούντες, καὶ τὰ ἐαυτῶν σώματα φθορᾷ παραδίδόντες.

Ἐδ' Ὀριγενιανοὶ ἄλλοι· Ὀριγένους τοῦ καὶ Ἀδελφουμαντίου τοῦ συντάκτου, οἱ τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἀποβαλλόμενοι. Χριστὸν δὲ κτίσμα, καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα εἰσηγούμενοι· παράδεισόν τε, καὶ οὐρανούς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἀλληγοροῦντες. Χριστὸς δὲ ἴσως πεπαῦσθαι τὴν βασιλείαν ληροῦντες, καὶ ὁμοῦ τοὺς ἀγγέλους παυθῆσθαι. Χριστὸν δὲ σὺν διαβόλῳ βασιλευθῆσάμενον, καὶ δαίμοσι σταυρωθῆναι Χριστὸν τερατεύονται.

Αὐταὶ αἱ τοῦ 5' τόμου δευτέρου βιβλίου, αἰρέσεις ἑπτά.

Τὰ δὲ ἔνεστιν ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου, αἰρέσεις ἑπτά.

Ἐξ'. Παυλιανισταὶ (43), ἀπὸ τοῦ Παύλου τοῦ Σα-

VARIÆ LECTIONES.

* Desunt hæc in R. 2508 et cod. S. Hil. et in vet. Frans.

NOTÆ.

edidit Περὶ ἀρχῶν, *De principiis*, omnes congressit. Delatus ad Fabianum papam, depravatas lucubrationes suas primum causatus est: Fabiano ita scripsit, inquit Hieronymus, ut penitentiam ageret, cur talia scripserit, et causam temeritatis in Ambrosium retulit, quod secreto edita in publicum retulerit. Theophilus Alex. hom. 1 Pasch. et Justinianus imp. epist. ad Mennam, Origenem in primis accusant, quod Verbum creatis rebus annumerarit, tum in libris *De principiis*, tum in psal. 1, in quo Christum γενητὸν Θεόν, *factum Deum*, vocat. Alia quidem loca non desunt, in quibus Filium ἀγέννητον, *non factum*, sed ex substantia Patris prodiisse dixerit: attamen negari vix possit Adamantium censuisse Filium esse dignitatem, potentiam et scientiam inferiorem Patri, et Spiritum sanctum, Filio. Id disertè abstruit libro *De oratione*, ubi contendit Patrem, non Christum aut Filium, orandum esse. Hinc Eusebius Cæsariensis, qui studiosissimus Origenis fuit, in libris *Contr. Marcell.*, tametsi Verbum ἐξ οὐκ ὄντων, *ex nullis exstantibus*, factum negat, et ex Dei substantia genitum affirmat, totus est in subiectione Filii ad Patrem propugnanda. Quocirca Filium esse ὁμοούσιον, *consubstantialem* Patri hoc sensu duntaxat fassus est, quo Platonicus dæmonas et animas divina substantia constare aiebant. Hoc Origenes acceperat ex Platone, qui ut nulli, ac præsertim Eusebius, lib. xi *Præp. Evang.*, cap. 20, observarunt, unum Deum posuit qui supereremittentia quadam de se mentem, sive ideam emisit, seu δεῦτερον αἴτιον, *causam alteram*, tum tertium aliud, puta animam mundi ordine et natura iis inferiorem. Rursum juxta Platoniorum doctrinam, angelos, dæmones, et animas humanas ejusdem esse essentialis docebat, tum subinde pro discrimine meritorum diversos status nactus esse, ut alii angeli essent, dæmones alii; alii cælestibus corporibus, alii humanis vegetandis destinarentur. Animas quippe corporibus, velut ergastulis alligari, nec tam discere quæ religionis sunt, quam eorum reminisci. Hæc tradit lib. *De oratione*; quæ quidem aliaque plura Hieronymus epist. 59, cap. 1, eruit ex lib. 1 *De princ.* Cumque omnia vario sermone tractasset, inquit, *asserens diabolum non incapacem esse virtutis, et tamen necdum velle capere virtutem; ad extremum sermone latissimo disputavit, angelum, sive animum, aut certe dæmonem, quos unius asserit esse naturæ, sed*

*diversarum voluntatum, præ magnitudine negligent jumentum posse fieri... ad extremum ne tenere Pythagorici dogmatis reus, qui asserit μεταμύωσιν, post tam nefandam disputationem, qua lecto animum vulneraverat; hæc, inquit, juxta nostram sententiam non sint dogmata, sed quæ sita tantæ, et projecta, ne penitus intractata viderentur. Nihil enim in prologo præmonuerat se dicturum, de quibus vel affirmari, vel negari salva fide, quam apostoli tradidere, ad libitum posset. Hoc jure in lib. ii, mundos asserit innumerabiles, non juxta Epicurum uno tempore plurimos, inquit Hieron., sed post alterius mundi finem, alterius esse principium: quod plane est materiam æternam ponere. Itaque ex predictis inferebat dæmones et impios meritis Christi ad meliorem frugem redituros, tuncque subjectis universis Deo, regnum Christi desituros. Sic disputat lib. iv *De princ.*, et lib. *De orat.* § 16, nihil desciscens a Platoniciis suis. Insuper, posthabito nativo Scripturæ sensu, Gnosticorum inore, ac præsertim Julii Cassiani, lib. iv, cap. 5, docuit paradisum, in tertio plantatum a Deo fuisse, pro arboribus angelos, pro fluminibus virtutes intelligens, pro tunicis pelliceis quibus primi parentes post peccatum induti sunt, carnem quæ morti obnoxia esset: antea siquidem Adamum sine carne, nervis, et ossibus vixisse. Quapropter corporum quidem, non autem carnis, resurrectionem fore. Primigeniam illam humani corporis conditionem, interiore hominem appellabat, cui soli conveniat esse imaginem Dei. Cæterum sedula exercitatione posse hominem eo perfectionis pertingere, ut ne leviores quidem perturbationem persentiscat, ulliusve peccati labem, ac depulsa per ἀπάθειαν caligine, intelligibiles substantias intueatur. In hanc opinionem, quæ Gnosticorum etiam fuerat, posthac Pelagius impexit; quem idcirco Hieronymus, enumeratis venient istius auctoribus, sic alloquebatur: *Vis quidam et alium nosse tui erroris principem, hæresis nos Origenis ramusculus est.**

(43) Idem Pauli Samosatani, qui Sabelli, de Trinitate, et de Christi persona sensus fuit; quem Orientis episcopi eodem, quo Epiphanius, modo emittant in tertia illa fidei professione quam Athanasius et Hilarius in libris *De synodis* recitant, necnon Socrates, lib. ii *Hist.* c. 15. Epiphanius in Panario addit, hoc pacto Artemæ dogma excusatum pridem, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐσθεσμένον, ὅπερ

ως. Οὗτος ὁ Παῦλος, ἀνύπαρκτον Χριστὸν ἄ-
 εἶν διαθεσίουται, λόγον προφορικὸν αὐτὸν
 ἰσας, ἀπὸ Μαρίας δὲ, καὶ δεῦρο εἶναι· προ-
 ατικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ταῖς θείαις Γρα-
 ρημένα ἔχοντος μὲν, μὴ ὄντος δέ· ἀλλ' ἀπὸ
 καὶ δεῦρο ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἔχειν
 ἴρξιν.

Μανιχαῖοι (44), οἱ καὶ Ἀκονῖται· οὔτοι
 τοῦ Πέρσου μαθηταί, Χριστὸν μὲν σχήματι
 ε, ἥλιον δὲ εἰδόντες, καὶ σελήνην, ἄστρους,
 ἄμεσι, καὶ δαίμοσιν εὐχόμενοι, ἀρχὰς δύο
 μνοι, πονηρὰν τε καὶ ἀγαθὴν ἀεὶ οὐσας·
 δὲ δοκῆσαι πεφθέναι, καὶ πεπονθέναι·
 ν Διαθήκην βλασφημοῦντες, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ
 ντα Θεόν· κόσμον οὐ τὸν πάντα, ἀλλὰ μέρος
 ἰ γεγενῆσθαι ὀρῶμενοι· ἰ.

Ἰερακίται (45)· οὔτοι ἀπὸ Ἰέρακος τοῦ Λεον-
 ου τῆς Αἰγύπτου ἐξηγητοῦ τινὸς· σαρκὸς μὲν
 σιν ἀθετοῦντες, χρώμενοι δὲ Παλαιᾷ καὶ
 Διαθήκῃ. Ἀπαγορεύοντες γάμον παντελῶς,
 ντας δὲ, καὶ παρθένους, καὶ ἐγκρατευομένους

A hic omni prope modum existentia Christum spo-
 liat, dum eum in prolatitium sermonem transfor-
 mat, eundemque ante Mariam initium non habuisse
 prædicat. Quamobrem quæ in sacris Litteris de eo
 referuntur, prophetico more prænuntiata docet,
 cum Christus nondum esset, atque a Maria dunta-
 xat, ex quo nimirum in carne apparuit, ac dein-
 ceptus, exstiterit.

66. Manichæi, quos et Aconitas vocant, Manis
 Persæ discipuli; Christum specie tenus constiten-
 tes, solem lunamque colunt. Astra virtutes, ac
 dæmones invocant. Duo principia sempiterna, bo-
 num et malum constituunt: Christum phantastico
 modo apparuisse, ac specie tenus passum esse:
 Vetus Testamentum, et eum qui in eo locutus
 est, blasphemis onerant. Mundum, non univer-
 sum a Deo, sed ejus partem fabricatam esse de-
 finiunt.

67. Hieracitæ, ab Hierace quodam interprete
 et doctore, Leontopoli, quod Ægypti oppidum
 est, oriundo nuncupati; carnis resurrectionem
 respuunt: Veteri Novoque Testamento utuntur:
 nuptiis penitus interdicunt: monachos autem, et

VARIE LECTIONES.

iph. Ἀκουανῖται. Sic vetus Interp. *Acuanitæ*. ἰ In cod. S. Hil. secunda manu additur, τὸ λοιπὸν
 ντίας εἶναι ἀρχῆς διαθεσίουνται.

NOTE.

evixisse. Verum Antiocheni Patres in epi-
 ad versus Paulum synodica [apud Euseb.
 Hist. c. 22] tunc temporis Artemam ipsum
 titem in vivis fuisse significare videntur his
 : τῷ Ἀρτεμῇ οὗτος ἐπιστελλέτω, καὶ οἱ διὰ
 πρεμὰ τούτω κοινωνεῖτωσαν, hic (Paulus) ad
 ipse scribat, et Artemæ gregales cum ipso com-
 mit. Quocirca Alexander Alexandrinus in
 ad Alexandrum Byzant. circa annum 317,
 xat, non ita pridem Artemam deitatem
 ἰ oppugnare cœpisse.

Manes juxta veterem Persarum, necnon
 eorum theologiam duo rerum omnium prin-
 cœterna et subsistentia præstituit, bonum
 t, quod Deum et lucem nuncupabat, et ma-
 ius tenebras, vel etiam materiam cum pravo
 nio, seu diabolo. Illud quidem bonorum esse
 t, a quo res superiores productæ sint, alte-
 ro malorum. Ambo quondam fuisse disgre-
 at malum, impatiens quietis, contra bonum
 ie, emissisque virtutibus suis, nequidqua-
 mibus adversariis, Dei ipsius portionem
 se; quam corporibus animandis illigavit. Ueo
 em cum virtutes, tum αἰῶνας, æones suos per-
 e Gnostici concedebat. Animas itaque homi-
 tam hominum quam jumentorum, avium, pi-
 et arborum, uti virtutes cœlestes, solem, lu-
 x sidera divinæ substantiæ segmenta esse.
 quippe corpore æthereo constare; imo defe-
 mum aerem, seu ætherem esse: quamobrem
 animal quodvis necari, aut ex arbore ramus-
 carpi, sed neque aerem vel tantillum manu
 rebat: Ἐπειδὴ ὁ ἀὴρ ψυχὴ ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων,
 ν ζώων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν ἰχθύων,
 ἰν ἐρπετῶν· Quia aer anima est hominum et
 usium volatilium, piscium et reptilium. Porro
 u, post multas et corporibus in corpora mi-
 nes, a servitute tandem tenebrarum solvi, et
 lum, Deumque ipsum, duodecim signorum,
 a planetarum, et in primis solis et lunæ, ceu

C navigiorum quorundam, adminiculo, regredi fabu-
 labantur: eo fere modo, quem finxisse Platonem
 Porphyrius refert lib. *De antro nymph*. Nullam
 proinde resurrectionem fore carnis, quam cælum
 non admittat. Quamobrem Christum, cum ex Deo
 decisione generatus esset (velut ex homine homo)
 solam speciem humanam obtulisse, nec proinde
 passum, subjecto in sui locum Jesu quodam mali
 principii filio, quem Judæi occiderint. Utriusque
 Christi mentio sit in Mendaitarum libris, quos ex
 Colbertinis codicibus descriptos vir doctissimus
 D. Ludovicus Picques, doctor Sorbonicus, ὁ μαχα-
 ρτης bibliothecæ nostræ Pariensi San Honorianæ
 testamento legavit. Nimirum Mendaitæ, qui et
 Christiani S. Joannis appellantur, puri puti Mani-
 chæi sunt, qui et Sabaitarum nomen nuper assump-
 serunt. Ab aliis eorum blasphemis quibus orbis
 conditorem et legis Mosaicæ datorem, quem esse
 diabolum putant, onerantur, necnon ab eorum
 spurcitiis recitandis abstineo; quæ similes sint
 earum quas nequissimos Gnosticorum persecutos
 tradunt.

D (45) Hieracitæ, non Manichæorum, uti scripsit
 Epiphanius, sed Encratitarum stolones erant. Au-
 ctor orationis *Contra hæreses* quæ exstat inter opera
 Athanasii, docet nos, vetus duntaxat Instrumentum
 ab Hieracitis explosum: insuper nuptias quidem
 ante Domini adventum concessas fuisse, posthac
 autem vetitas. Arius in epistola ad Alexandrum
 Alex. causatur Hieracam suam de Verbi genera-
 tione sensum enarrasse exemplo lucernæ, quæ ex
 alia lucerna accendatur, et proprium lumen, ab
 alterius lumine discretum habeat: Ὁς λύχνον ἀπὸ
 λύχνου, ἢ ὡς λαμπάδα εἰς δύο. Quod cum Trithēita-
 rum hæresi convenit. Idem refert Hilarius, lib. vi
De Trinit., necnon vitæ Macarii Ægyptii scriptor.
 Addebat Melchisedecum Spiritum sanctum fuisse,
 qui humana specie assumpta obviam ierit Abra-
 hamo.

virgines, continentes, ac viduas suscipiunt. Pueros immatura adhuc ætate defunctos, regni cœlestis participes fieri negant, eo quod nondum certaverint.

92 68. Meletiani. Schismatici in Ægypto potius, quam hæretici habentur. Hi cum illis precum communione adjungi noluerunt, qui in persecutione lapsi essent. Iidem tamen sese ad Arianos nunc aggregarunt.

69. Ariani, qui et Ariomanitæ et Diatonitæ dicti sunt. Hi Dei Filium creaturam, ac Spiritum sanctum creaturæ creaturam prædicant. Christum carnem solam ex Maria assumpsisse affirmant, non item animam.

Hactenus tomi quinti, secundique libri tomi secundi hæreses quinque.

At in priore tomo libri tertii septem hæreses sunt.

70. Audianorum proprie schisma ac defectio est, non hæresis. Horum vivendi instituta ratio proba atque honesta est: neque quoad fidem attinet, ab Ecclesia catholica quidquam dissident. Habitat majori ex parte in monasteriis, nec omnes ad proceres suas admittunt. Magna apud illos est librorum apocryphorum copia. Episcopus nostros, qui divites sunt, aliosque aliis de causis condemnant.

Α δεχόμενοι, και χήρας· λέγοντες τὰ μηδέπω ἐν ηλικία γεγονότα παιδιά, μὴ μετέχειν βασιλείας, διὰ τὸ μὴ ἠθληθέναι.

ξη'. Μελετιανοί (46)· οἱ ἐν Αἰγύπτῳ σχίσμα ἰδύοντες, οὐχ αἵρεσις, μὴ συνεχόμενοι τοῖς ἐν τοῖς διωγμοῖς παραπεπτωκόσι. Νῦν δὲ Ἀρειανοῖς συναφθέντες ἰ.

ξθ'. Ἀρειανοί (47), οἱ καὶ Ἀρειομανῖται, καὶ Διατομίται =· οἱ τὸν ὕδιν τοῦ Θεοῦ κτίσμα λέγοντες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἕγιον, κτίσμα κτίσματος· σάρκα μόνον τὴν Χριστὸν ἀπὸ Μαρίας εἰληφέναι διαθεβατιούμενοι, οὐχὶ δὲ καὶ ψυχὴν.

Αὐται τοῦ πέμπτου τόμου, δευτέρου δὲ βιβλίου, αἰρέσεις ε'.

B Τὰ δὲ ἕνεστιν ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ βιβλίου τρίτου, αἰρέσεις ζ'.

ο'. Αὐδιανοί (48)· σχίσμα καὶ ἀφηνιασμὸς =, οὐ μέντοι αἵρεσις. Οὗτοι διαγωγὴν μὲν καὶ βίον εὐταγμένον κέκτηνται· ἴσην δὲ κατὰ πάντα πίστιν ἔχοντες, ὡς ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· ἐν μοναστηρίοις οἱ πλείους οἰκοῦντες, καὶ οὐ πᾶσι συνεχόμενοι. Καὶ μάλιστα τοῖς ἀποκρύφοις κέχρηται, κατακόρωσ ψέγοντες τοὺς παρ' ἡμῖν ἐπισκόπους πλουσίους καὶ ἄλλους εἰς ἄλλα. Τὸ Πάτχα δὲ ποιοῦσιν ἰδιό-

VARIÆ LECTIONES.

ἰ Reg. 2 σχῆμα. ἰ Cod. S. Hil. καὶ μετανοοῦσι ἰ Cod. S. Hil. hic habet, αἵρεσις Ἀρείου· συνεκροτήθη δι' αὐτὴν σύνοδος α' οἰκουμένη· ἀφ' ὧν Εὐνομianoί. = Ibid. τομίται. = Regii ἀφανισμὸς. Sic velus int. *exterminatio*. Epiph. in *Panario* Audium ait relegatum, διὰ τὸ ἀφηνιάζειν λαοῦς.

NOTÆ.

(46) Athanasius in *Apologia*, p. 177 novæ edit., confirmat Meletium multiplicis sceleris, et immolationis convictum, a Petro Alexandr. gradu episcopali dejectum esse in synodo, in qua insuper definitum est (ut Sozomenus, lib. 1 *Hist. c. 14*, asserit) baptismum a Meletianis collatum nihili faciendum. Addit tamen Athanasius admissos Meletianos ὁκωσθήποτε, *quomodocunque*, fuisse a Nicæno concilio, velut scilicet episcopus Novatianorum perinde schismaticos. Nihilominus in epistola synodica, quam Theodoretus refert lib. 1 *Hist. c. 9*, jusserunt Patres *μυστικωτέρῃ χειροτονίᾳ, sanctiori manu impositione* iustificari, quotquot ab eis essent ordinati. Athanasius testis est in *Apologia ad monach.* et epist. ad solit., Meletianos Christianæ doctrinæ rudes, accepta pecunia, ad sacerdotium promovisse. Sed in primis graviter tulerunt Patres Nicæni, quod Meletius Leontopolitanus præsul varios in Ægypto episcopos creasset, cum ex prisca consuetudine nullus alter in Ægypto metropolitæ juribus frueretur, præter Alexandrinum. Unde canone 6, sanxerunt, ut juxta pristinum morem solus Alexandrinus episcopus per Ægyptum, Libyam, et Pentapolim, metropolita haberetur, *eo partii modo* quo Romanus per regiones suburbicarias, Italiam scilicet omnem (præter Cisalpinam), Siciliam, et Corsicam, Meletianos veniam lapsis denegasse apud Epiphanium solum reperi. Theodoretus illis semel, atque iterum impingit, quod purificationes Judæorum et Samaritanorum æmularentur, et inter psallendum choreas agerent.

(47) Alexander Alexand. in epistola encyclica apud Socratem lib. 1 *Hist. c. 5*, sic Arium sensum suum de Verbo, seu Filio Dei, in Ecclesia Alexan-

C drina enuntiasse narrat: ὅτι ἦν, ὅτι οὐκ ἦν ὁ ὕδς, ἀκολουθεῖ τε ἐξ ἀνάγκης, ἐξ οὐκ ὄντων ἔχειν ὑπόστασιν, *fuisse aliquando cum Filio non erat, et ideo existentiam eum habuisse ex nihilo*. Ut scilicet præter verbum intus in mente divina latens, aliud Deus condiderit, quo velut instrumento universon hoc fabricaret, quodque καταχρηστικῶς, *abusione*, non proprie, Verbum, Sapientia et Filius dicitur, cum capax virtutis et vitii, haud secus ac diabolus, fuerit, suoque merito meruerit ut Filius Dei fieret. Unde non nisi subdole concedebant Ariani Verbum γνήσιον ὑδν, *genuinum Dei Filium esse*, et συναῖδιον, *cœternum Patri*; cum intelligerent Verbum ante factum fuisse, quam ullum tempus fluxisset. Cumque causati essent se Luciani, qui sub Maximino passus erat, fidem sequi, ejus tamen postea formulam rejecerunt in synodo Seleuciensi, tametsi eam in Antiochena promulgarant. Ut porro Verbum esse creatum et mutationi obnoxium evincerent, in ipsammet ejus deitatem refundebant dolores, quas ut homo pertulisse creditur; illudque animæ loco junctum esse carni: quod etiam caput erroris a Luciano acceptum scribit Epiphanius. Sed et jejuniis de Spiritu sancto sentiebant. Apud Hieronymum in cap. vii Osee, ubi castitatis et pudicitie simulatores sic recensentur, *Manichæus et Marcion, Arius et Tatianus*, etc., legendum puto, *Aerius et Tatianus*. De Aerio dicitur infra.

(48) Audii, ejusque schismatis meminit præter Epiphanium, e Græcis, Theodoretus, lib. iv *Hæres. fab.* cap. 13, et *Hist.* lib. v cap. 9, atque hoc solum addit, putasse eos tenebras aquam, et ignem a Deo facta non esse; quod tamen diligentius cœlarent.

ζυνετα μετά Ἰουδαίων. Ἐχουσι δὲ καὶ ἰδιωτικὸν τι καὶ φιλόνηκον, τὸ κατ' εἰκόνα ξηρότατα ἐρμηνεύοντες.

οα'. Φωτεινιοὶ (49). Φωτεινὸς οὗτος ἀπὸ Σιρμιου ὀρμώμενος °, τὰ ὅμοια Παύλῳ τῷ Σαμοσατεῖ ἐφρόνησεν· κατὰ τι δὲ πρὸς αὐτὸν διηγήθη. Καὶ οὗτος δὲ ἀπὸ Μαρίας καὶ δεῦρο τὸν Χριστὸν διαβεβαιούται.

οβ'. Μαρκελλιανοὶ (50). οἱ ἀπὸ Μαρκέλλου τοῦ ἀπὸ Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας. Οὗτος ἐν ἀρχῇ παραπλησίως Σαβελλίῳ φρονήσας διεφημίσθη· εἰς ἀπόλογίαν δὲ πολλάκις ἐλθὼν, καὶ ἐγγράφως ἀπολογησάμενος, παρ' ἄλλων τοῖς αὐτοῖς ἐμμένειν κατηγορήθη. Ἰσως δὲ μεταγνοῖς, τάχα ἑαυτὸν κατορθώσατο, ἢ οἱ αὐτοῦ μαθηταί. Ἵπὲρ γὰρ τῶν αὐτοῦ λόγων ὀρθόδοξοι τινες μέσοι ὑπεραπελογήσαντο.

ογ'. Ἡμιαριοὶ (51)· οἱ τὸν Χριστὸν μὲν κτίσμα ὀμολογούντες, εἰρωνεῖα δὲ κτίσμα αὐτὸν φάσκοντες, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων. Ἀλλὰ, φασίν, Ἵδὸν αὐτὸν λέγομεν· διὰ δὲ τὸ μὴ πάθος προσάψαι τῷ Πατρὶ διὰ τὸ γεγεννηκέναι, κτίστων αὐτὸν λέγομεν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου κτίσμα παντελῶς ὀρίζονται· παρεκβάλλοντες τοῦ Ἰοῦ τὸ ὁμοούσιον, ὁμοούσιον δὲ θέλουσι λέγειν. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ ὁμοούσιον παρεξέβαλον p.

Quin etiam Pascha privatim eodem quo Judæi tempore celebrant. Est et quiddam ipsis peculiare, quod acriter propugnant: nempe hoc quod scriptum est, *ad imaginem*, durissime interpretantur.

71. Photiniani a Photino nuncupati sunt. Photinus iste Sirmio oriundus erat, eademque ac Paulus Samosatenus sensit; in quibusdam tamen dissentit. A Maria Christum initium omnino accepisse affirmat.

72. Marcelliani. Horum Marcellus Ancyrae in Galatia episcopus, auctor exstitit. Cum enim prius pro Sabelliano communi fama traductus esset, seque etiam scripto sæpe purgasset, a plerisque tamen creditum est iisdem ipsum opinionibus adhærere. Fieri potest ut vel ipse, mutata sententia, meliorem ad mentem sese revocaverit, vel ejus discipuli. Nam pro ejus libris orthodoxi quidam sese defensores interposuerunt.

73. Semiariani. Christum quidem creaturam esse illi confitentur, sed ironice prorsus et cavillando, creaturam eum vocantes, non velut e rebus creatis unam. Porro Filium, inquit, illum dicimus: verum ne Patri, eo quod genuerit passionem aliquam tribuamus, eundem creatum asserimus. Idem et Spiritum sanctum omnino creaturam esse definiunt: cumque ὁμοούσιον, id est consubstantialis, vocem in Filio repudient, ὁμοούσιον eum, hoc est substantia similem, admittunt. Quod ipsum tamen quidam ex illis respuunt.

VARIÆ LECTIONES.

* In codice S. Hil. secunda manu emendatoris, qui omnes istas hæreses a Meletianis usque ad Masilianos restituit, hæc adduntur, quæ in mss. aliis absunt, οἱ ἀπὸ Φωτεινοῦ, ὡς καὶ Περτιανοῦ, ἀπὸ Πέτρου, καὶ πρὸ Θεοδώρου, καὶ ἀπὸ Διοδώρου Διοδωριανοῦ, καὶ ἀπὸ Εὐσταθίου Εὐσταθιανοῦ. p Cod. S. Hil. β'. σύνοδος.

NOTÆ.

(49) Photinus a Paulo Samosateno dissensit, quæ carnan nihil curaverit prolatitum Deo Verbum affingere, sed veluti Noetus Verbi nomine internum duntaxat Dei sermonem, in se non consistentem, intellexerit: adeoque sicut ille Deum Ἰσοπάτορα, Filio-Patrem, vocabat, sic Λογοπάτορα, Verbo-Patrem, Photinus Marius Mercator in Anathematismos Nestorii, Photinum itidem taxat, quod Jesus ex Joseph et Maria generatum diceret; id quod e veterioribus nemo observaverat.

(50) Hic non disputo verene Marcellus fuerit hæreticus, necne. Athanasius ea de re rogatus ab Epiphonio, διὰ προσώπου μειδιάσας, nullum nihil subridens, respondit, non valde illum ab improbitate alienum esse, μοχθηρίας μὴ μακρὰν εἶναι. Eusebius Cæsariensis in quinque libris, quos adversus Marcellum edidit, plurima e scriptis ejus excerpta recitat, ex quibus hanc ejus sententiam fuisse colligi potest, unica Deum hypostasi, seu persona, existere, quæ modo distendatur, modo contrahatur: extensionem hanc efficientia duntaxat constare, ἐνεργεῖα μόνῃ ἢ θεότης πλατύνεσθαι δεῖται· ut ubi primum Deus actionem exeruit suam, sive in officio universi, sive in redemptione, ea instar λόγου προφορικοῦ, verbis ore prolatis fuerit. Ubi vero ulteriori diffusionem sanctitatem indidit, Spiritus sanctus sit nominata. Verbum proinde genitum proprie non esse, sed ex Deo prodiisse, sive ut mundus conderetur, sive ut Christus homo natus speciali moveretur. Tandem post judicium, universo in aliam formam mutato, Verbum relicta

carne in Deum refusum iri, nec perenne posthac Christi regnum fore. Unde in secunda synodo hæ voces symbolo insertæ sunt, *cujus regni non erit finis*.

(51) Propter hæc verba Prov. viii, 20, ut leguntur apud LXX, *Dominus creavit me initium viarum suarum*, Ariani iutulerunt Verbum esse quid creatum. Basilium Ancyranum aliique episcopi in Ancyrana synodo hanc eos cum Catholicis conciliandi rationem invenerunt, ut proflerentur Verbum in æternitate vere natum ex Patre, similisque prorsus esse substantiæ et naturæ. Ne vero Pater demutatus putaretur, vel, uti Marcellus nuper dixerat, Verbum nihil esse πάγιον, solidum, et subsistens, illud creatum esse pronuntiarunt, quia Deus nulla sui mutatione res conderet, et quod ille condiderit, hoc subsistentia sua potiretur, attamen Verbum reapse genitum agnoscebant, ob subsequentes hæc Scripturæ voces: *πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾷ με, ante omnes colles gignit me*. Hanc professionem Hilarius approbavit in libro *De syn.* Athanasius in epistola de synod. Basilium Ancyranum, ejusque socios, qui Semiariani audierunt, tanquam fratres ab Ariana labe immunes, laudat, licet suppressa voce ὁμοούσιου, consubstantialis, Filium ὁμοούσιον, similis substantiæ, dicendum contenderent. Theodoretus Semiarianorum non meminit: libro vero ii *Hist. c. 2*, narrat Constantium, dum Antiochiæ ageret, in consecratione Meletii præcepisse episcopis, ut de superius citato Scripturæ loco pro concione dicerent: Georgium Laodicenum Arii

74. Pneumatomachi, id est Spiritus sancti impugnatōres. De Christo quidem haud male admodum loquuntur : de Spiritu sancto autem blasphemia enuntiant, quem et creatum asseverant et a divinitate alienum, imo vero abusione quadam vocis creatam dici propter actionem : qui nihil aliud praefer vim sanctificandi Spiritum sanctum esse doceant.

75. Aeriani. Aerius iste e Ponto oriundus, hodieque magno hominum dispendio in vivis superstes est. Fuerat autem Eustathii episcopi presbyter, quem Ariani erroris insinulaverunt. 94 Aerius, eo quod episcopus creatus non esset, multa adversus Ecclesiam dogmata commentus est. Ac quod ad fidem attinet, germanus Arii sectator est : sed amplius quiddam proficitur : puta oblationes pro mortuis non esse faciendas jejunia quartae et sextae seriae, quadragesimae, item et Paschatis prohibet : bonorum abdicacionem praeferat. Carnium et ciborum genus omne ad vitam absque timore adhibet. Quod si quis sectatorum ejus jejunare velit, statutis hoc diebus vetat fieri, sed quando libuerit. Non enim, inquit, legi subiectus es. Episcopum docet nihilo praestantiorē esse presbytero.

οδ'. Πνευματομάχοι (52) γ. Οὔτοι μὲν περὶ Χριστοῦ καλῶς ῥέγουσι, παρὰ τι· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι, κτιστὸν αὐτὸ ὀριζόμενοι, καὶ οὐκ ὄν ἐκ τῆς θεότητος, μάλλον δὲ καταχρηστικῶς δι' ἐνέργειαν αὐτὸ ἐκτίσθαι· ἀγιαστικὴν δύναμιν αὐτὸ φάσκοντες εἶναι μόνον·.

οε'. Ἀεριανοί (53). Οὗτος ὁ Ἀέριος ἀπὸ Πόντου ὠρμάτο· ἐτι δὲ δεῦρο πειρασμὸς ἔστιν οὗτος τῷ βίῳ. Γέγονε δὲ πρεσβύτερος τοῦ ἐπισκόπου Εὐσταθίου, τοῦ ἐν Ἀρειανοῖς διαβληθέντος· καὶ ἐπειδὴ οὗτος Ἀέριος οὐ κατεστάθη ἐπίσκοπος, κολλὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐδογματίσσε· τῇ μὲν πίστει ὡν Ἀρειανὸς τελεώτατος, περιττότερον δὲ δογματίζει· μὴ δεῖν προσφέρειν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων· νηστεύειν τετράδα καὶ προσάββατον καὶ Τεσσαρακοστήν καὶ Πάσχα κυλῶει· ἀποταξίαν κηρύττει· σαρκοφαγίας παντοίαις κέρρηται, καὶ τροφαὶς ἀδεῶς. Εἰ δὲ τις τῶν αὐτοῦ βούλοιο νηστεύειν, μὴ ἐν ἡμέραις τεταγμέναις φησὶν, ἀλλ' ὅτε βούλει·. Οὐ γὰρ εἶ, φησὶν, ὑπὸ νόμον. Φάσκει δὲ μηδὲν διαφέρειν πρεσβυτέρους ἐπισκόπου.

VARIAE LECTIONES.

γ Cod. S. Hil. οὐ ἀπὸ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου. ῥ R. 2508 κακῶς. Vetus int. *Isti quidem benedicunt de Christo juxta alium, Spiritum autem sanctum.* Legit, τὸ δὲ Πνεῦμα, ut apud Epiph. * In cof. S. Hil. additur, ἀπὸ τοῦτου Μοντανιστὰι· οἱ ἀπὸ Μοντανίου ἐγράφησαν ὀπισθεν. Quae librorum oscitantiam produunt, cum ad caput *de Cataphrygibus*, pertineant. † Sic legendum ex Epiphania passim, non ἀποκηρύττει ut habent codices. Favet et Augustinus. * Cod. E. Hil. βούλεται.

NOTÆ.

opinionem propugnasse; Acacium Cæsareæ μέσην τινὰ, mediam quamdam protulisse : tandem Meletium rectam Theologiam enuntiasse. Meletii sermonem Epiphanius, in *Panario* scriptis consignavit, nec quidquam in eo reperire sit, quod ab Ancyrana definitione discrepet, vel Nicænam fidem diserte exprimat. Quam agendi rationem Meletium in synodo Seleuciensi tenuisse testis est post Athanasium Socrates. Atque hæc est prætensa illa *simulatio Meletii et Eusebii Samosatani*, quam carpit auctor cujusdam incubrationis, quæ exstat inter opera Athanasii. Theodoreto igitur Semiariani alii non fuerunt præter Acacii sectatores, qui peræque tacerent voces ὁμοουσίου ; et ὁμοουσίου quia in scriptura non leguntur, alios vero qui ὁμοιοῦστων, admitterent tanquam Orthodoxos habuit et certe Philostorgius, cum Arianos suos quoscunque laudibus oneret, Acacium tamen pessime tractat. Basilium Ancyranum in Syrmieni formula, ut Patrem et Filium unum esse Deum concludat, hoc subjungit : *non enim Filium συντάσσομεν τῷ Πατρὶ, eodem ac Patrem locamus gradu, sed subjectum facinus Patri, cui subministravit, ὑπουργήσαντα, in universi productione.* Nihilominus Hilarius lib. *De syn.* l. 1, hæc ad Catholicum sensum traduxit. Enimvero Theodoretus, *Hist.*, lib. 11, c. 27, narrat, Constantio, solus Seleuciensi concilio, cum eis imperasset, ut ὁμοουσίων perinde ac Acaciani ejuarent, Sylvanum Tarsensem cæterorum nomine respondisse, *quandoquidem Dei Verbum ex non exstantibus factum non est, neque ex alia substantia*

C *genitum, omnino consequi, ut ei qui se genuit ὁμοούσιος consubstantialis sit, Deus de Deo, lumen de lumine, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει τῷ γεννητορι φύσιν, eandemque ac genitor naturam habeat.* Id quod posthæc professi sunt variis in locis.

(52) Ex Semiarianis Πνευματομάχοι, id est, Spiritus sancti impugnatōres prodierunt, auctore in primis Macedonio, qui CP. sedem arripuerat. Hos damnavit Athanasius in synodo Alexandrina ann. 362, itemque Damasus papa in duplici synodo romana, ac tandem concilium generale 11, ann. 381 (a).

(53) Epiphanius simulatam Aerii continentiam pene omisit. Hoc solummodo ait, ἀποτακτικῶν ἐσχίχασιν οὗτοι τὸν τρόπον, quod renuntiansium vivendi rationem teneat. Philastrius vero, Aerii, ab Aerio quodam sic appellati sunt, inquit, qui abstinentiis vacant, et in provincia Pamphylia quam plurimi commorantur, qui et Encratitæ dicuntur, id est, abstinentes. Hi non possident aliquid : escæ abominantur, quas Deus cum benedictione humano generi tribuit. Damnant etiam de lege nuptias, non a Deo institutas asserentes. Locum Philastrii integrum descripsi, ut planum fiat Hieronymum in cap. vii Osee apprimè recte Aerium posuisse inter castitatis et pudicitiae simulatores : id quod illum ab episcopo, et amico quondam suo, Eustathio Sebasteno didicisse colligitur ex Socrate et Soromeno. Peregrina amborum dogmata synodus Gangrensis damnavit, inque Eustathii vafritiem magnas Basilii animadversit, epist. 74 et 196.

(a) Vid. Præfationem, num. xx.

ος. Ἀετιανοί (54)· οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀετίου Κίλικος ὁ
 διακόνου γενομένου ὑπὸ Γεωργίου τοῦ τῶν Ἀρειανῶν ἐπίσκοπου τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ καὶ Ἀνόμοιοι καλούμενοι, παρὰ τισὶ δὲ Εὐνομιανοί, δι' Εὐνόμιόν τινα, μαθητὴν Ἀετίου γενομένου· οἷς συνῆν καὶ Εὐδόξιος, ἀλλὰ δῆθεν διὰ τὸν πρὸς τὸν βασιλεῖα Κωνσταντῖνον ἔφθον ἀφώρισεν ἑαυτὸν, καὶ μόνον Ἀέτιον ἐξώρισεν. Ἐμεινε μέντοι ὁ Εὐδόξιος Ἀρειανίζων, οὐ μέντοι γε κατὰ τὸν Ἀέτιον. Οὗτοι οἱ Ἀνόμοιοι καὶ οἱ Ἀετιανοὶ παντάπασι Χριστὸν καὶ τὸ ἄγιον Πνεῦμα ἀπαλλοτριούσι τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, κτιστὸν αὐτὸν διαβεβαιούμενοι, καὶ οὐδὲ ὁμοιότητά τινα ἔχειν λέγουσιν. Ἐκ συλλογισμῶν δὲ Ἀριστοτελικῶν καὶ γεωμετρικῶν τὸν Θεὸν περιστῆν βούλονται, καὶ Χριστὸν δῆθεν μὴ δύνασθαι εἶναι ἐκ Θεοῦ διὰ τοιοῦτον τρόπον. Οἱ δὲ ἀπ' αὐτῶν Εὐνομιανοὶ ἀναβαπτίζουσι πάντας τοὺς πρὸς αὐτοὺς ἐρχομένους· οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπ' Ἀρειανῶν, κατὰ κεφαλῆς ἕνω τοὺς πόδας στρέφοντες τῶν βαπτιζομένων, ὡς πολλὸς ἄδειται λόγος· τὸ δὲ σφαλῆναι ἔν τινι, πορευεῖς ἢ ἐτέρῃ ἁμαρτίᾳ, οὐδὲν δεῖν εἶναι φασιν· οὐδὲν γὰρ ζητεῖ ὁ Θεός, ἀλλ' ἢ τὸ εἶναι τινα ἐν ταύτῃ τῇ νομιζομένῃ αὐτῶν πίστει.

▲ Ὑπὸτα εἰσὶν ὁμοίως καὶ αἱ τοῦ τρίτου βιβλίου, τοῦ πρώτου τόμου, αἰρέσεις ζ'.

Ἐρ δὲ τῷ δευτέρῳ, τρίτῳ δὲ βιβλίῳ, αἰρέσεις δ'.

ζ'. Διμοιρῖται (55), οἱ καὶ Ἀπολλινάριοι· οἱ μὴ

76. Aetiani. Ab Aetio Cilice, qui a Georgio Arianorum Alexandriae episcopo diaconus ordinatus est. Anomæi quoque vocitantur, et a quibusdam Eunomiani, ab Eunomio Aetii discipulo. Earumdem partium erat et Eudoxius; sed imperatoris metu ab illis se segregavit: quo factum est ut solus Aetius relegaretur. Quanquam in Ariano dogmate perseveravit, sed Aetium minime secutus est. Porro Anomæi, sive Aetiani Filium et Spiritum sanctum a Deo Patre penitus alienum esse prædicant, quos creatos esse, nec quidquam similitudinis habere docent. Quippe syllogismis quibusdam Aristotelicis et geometricis Dei naturam explicare student, atque adeo Christum ex Deo esse non posse. Eunomiani vero ex ipso profecti, omnes, qui ad partes suas transeunt, iterato baptizant, non Catholicos solum, sed et Arianos ipsos; idque hoc modo, uti percerebuit fama, pedibus in cælum inversis, in caput illos intingunt, fornicationem, aut aliud quodvis peccatum, nihil esse dicitant: neque enim Deum aliquid quærere, nisi ut in ea sola, quam ipsi prædicant, fide perseveretur.

Hæ quoque sunt hæreses septem primi tomi libri tertii.

In secundo tomo libri tertii, hæreses quatuor sunt.

77. Dimocritæ, qui et Apollinaristæ; qui perfe-

VARIE LECTIONES.

* Cod. S. Hil. Ἀετιανοί, οἱ καὶ Ἀνόμοιοι, καὶ Εὐνομιανοί, καὶ Εὐδόξιοι. x In cod. S. Hil. deest Imperatoris nomen. Cotteler. monet legendum Κωνσταντῖνον, ut etiam habetur in *Synopsi* Epiphaniū.

NOTÆ.

(54) Aetius ab Arianis discessit, quia Filium Patri similem per omnia diceret, non crederet. Quocirca hoc præstito, quod sibi eadem ac ipsi Deo perspicuitate notum assereret, essentialiam Dei in hoc sitam esse, quod ἀγέννητος, ingenitus sit, inferebat Filium, quia genitum, dissimilis a paterna naturæ esse. Hinc Ἀνόμοιοι, Anomæi, dicti sunt ejus sequaces; quorum præcipui fuerunt Eunomius; a quo Eunomiani audierunt, ac Eutyechius, qui posthac alterius sectæ princeps fuit. Utriusque meminerunt Socrates, lib. v, c. 24; et Sozomenus, lib. vi, c. 26. Unde Hieronymus in cap. i Amos scripsit, Arianae hæresis vectes et firmissimas seras Eutyechiam et Eunomium fuisse. Non enim contra codd. et editorum fidem legi debet, Aetius et Eunomius, nec, ut apparet, ignotus Eutyechius Arianus fuit. Eunomianos mersione una baptizasse Socrates, Sozomenus, Theodoretus, alique tradunt, imo et peregrinas inter baptizandum caeremonias adhibuisse: in solam vero Christi mortem, ommissa formula quam Christus instituit, tingere solitos vix concessero. Socrates et Sozomenus Eutyechium auctorem faciunt suppressæ trinæ mersionis. Anomæos reliquos Martyrum et Virginitati detraxisse ex Basilio et Hieronymo constat.

(55) Apollinarius diversos quidem in Trinitate gradus posuisse fertur, ut Spiritus sanctus magnus, major Filius, Pater maximus, dicerentur. Id narrat Nazianzenus epist. i ad Cledon. ut ejusdem Apollinarii taceam epistolam ad Basilium, quæ exstat tom. II *Monum. Eccl. Græcæ*. Basilium vero non nunc in loco Sabellii dogma instauratum scribit ab Apollinario. At magis constat de ejus errore

circæ incarnationem. Cum æstimaret ex duabus rebus perfectis et integris unum aliquod non componi, humanitatem Domini, ut Christus unus agnosceretur, ea parte qua rationalis est, mutilavit, cujus munia in Verbum propter unionem cum carne transtulit. Hinc gregales illius Διμοιρῖται vocati sunt, q. d. Partitores animæ. Nimirum, uti Nemesius observat cap. i *De nat. hom.* Apollinarius juxta Platoniorum placitū arbitrabatur νοῦν, mentem, seu Πνεῦμα, spiritum, esse quamdam substantiam ab anima superabilem, idque in primis studebat inculcare. Apollinarium Laodicenum, inquit Hieronymus, epist. 65, *audivi Antiochiæ frequenter, et colui, et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu (seu mente) dogma suscepi*. Quod quidam aiunt, eum animam Christo, juxta ac Arianos denegasse, de rationali concedendum est quæ ex ejus doctrina mente sola constaret. Ex his inferebat, nendum unam esse Christi personam et hypostasim, verum et naturam unam. In Collectaneis adv. Sever, habetur segmentum epistolæ Apollinarii ad Diodorum, in quo μία σύγκρατος φύσις, una contemperata Christi natura legitur. Atqui contemperacionem hanc συνοσιώσιν, consubstantiationem, appellabat, mutuata voce a synodo Antiochena, quæ Paulum Samosatenum damnaverat. Unde Apollinaristæ συνοσιασταί, Synusiastæ quoque audierunt. Quocirca ferebatur confusionem admittere naturarum, aut unius in aliam conversionem; idque eo magis, quod ex ejus sententia in Deitatem ipsam dolores et perperiones refunderentur. Cæterum in epistola ad Serapionem apud Leontium adversus fraud-

ctam Christi incarnationem minime constituentur : A quorum alii consubstantialia divinitati esse corpus dicere ausi sunt : 95 alii vero negarunt animam eum assumpsisse. Quidam his innixi verbis, *Verbum caro factum est* ¹ ex creata illum carne, hoc est ex Maria, carnem accepisse inficiantur ; solum vero Verbum carnem factum esse pertinaciter asseverarunt. Postea vero, quam ob causam nescio, mentem illum non assumpsisse dixerunt.

78. Antidicomarianitæ. Hi beatam Mariam semper virginem post editum Salvatorem cum Josepho congressam fuisse aiunt.

79. Collyridiani, in ejusdem Mariæ nomine stato anni die collyridas quasdam offerunt, quibus consentaneum ex eo ritu nomen indidimus Collyridianorum.

80. Massaliani, quos interpretando Euchetas

¹ Joan. 1, 14.

7 R. 2508 ἀνειληθέναι.

VARIÆ LECTIONES.

NOTÆ.

Apollinarist. *insaniam condemnat illorum qui carnem consubstantialiam dicerent Deo. Unione siquidem divinam esse factam carnem Verbi, non natura.* Valentinus Apollinarista hujus erroris parentes tacit Polemium, seu Polemonem, et Timotheum, qui magistri dicta non intellexerunt : sed neque id inficitur Theodoretus ; qui tamen admonet Apollinarium unius sententiæ tenacem non fuisse. Sunt etiam qui arbitrantur Apollinarium Nestorio prætulisse, ut Virginem esse Θεοτόκον, *Deiparam* negaret, conjunctioni substantiali naturarum, ex quibus constat Christus, detrahendo ; eo quod Athanasius et Nazianzenus impietatem hanc confodiant cum aliis ejusdem placitis. Verum ab utroque doctore nedum errores Apollinarii confutabantur, sed et illi quos hæreticos ex Catholica doctrina consequi jactitabat. Id quod aperte satis ex Antirrhético Gregorii Nysseni adversus ipsum colligere liceat, nec non ex his Hieronymi verbis in cap. in Epist. ad Tit. *Neque vero alium Jesum Christum, et alium Verbum dicimus, ut nova hæresis calceminiatur ; sed eundem et ante sæcula et post sæcula, etc.* Quini hoc Nyssenus adstruit magis epist. ad Theophil. quæ recitata est in concilio generali, collat. 5. Unde ad Nestoriana tempora revocandi non sunt omnes libri, quibus de una Christi persona disputatum est. Apollinaristarum aliqui docuerunt Virginem beatam post Christum natum, liberos alios procreasse. Duobus voluminibus Apollinaris Millenariorum errorem, Judaico sensu, contra Dionysium Alexandr. propugnavit. Nemesius et Hieronymus, in præf. lib. xviii in Isa. in cap. xxxvi Ezech., et epist. 82 scribunt eum existimasse animas hominum ex traduce procreari, *ut quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis ratione subsistat.* At animam sentientem intelligebat, non rationalem, quam altioris esse originis fateretur.

(56) Præter Apollinaristas illos, qui perpetuam Mariæ Virginitatem negaverunt, ejusdem erroris secretarios in Arabia pullulasse tradit Epiphanius. Hunc Helvidium in Occidente excitavit, quem Bonus Sardicensis, negata primum Christi Deitate, amplexus est.

(57) Massaliani, quos Epiphanius ait, Martyrianos et Satanianos vocitari, hos in *Panario* gentiis potius, quam Christianos esse tradit. Qui vero ex

τελείαν τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, ἤγουν ἐνανθρώπησιν, ὁμολογοῦντες ὦν τινες ὁμοούσιον τὸ σῶμα τῇ θεότητι ἐτόλμησαν εἰπεῖν ποτε ἄ ποτε, ὅτι καὶ ψυχὴν εἰληφέναι ὕ, καὶ τοῦτο ἠρνοῦντο ἄ τινες δὲ διὰ τοῦ βῆτου, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐπερειδόμενοι, ἠρνοῦντο ἀπὸ κτιστῆς σαρκὸς, τουτέστιν ἀπὸ Μαρίας, σάρκα αὐτὸν ἀνειληφέναι ἄ μόνον δὲ φιλονεικῶς ἔλεγον τὸν Λόγον σάρκα γεγενῆσθαι. Ὑστερον δὲ, διανοούμενοι τί οὐκ οἶδα εἰπεῖν, νοῦν αὐτὸν φασὶ μὴ εἰληφέναι.

οἱ. Ἀντιδικομαριανίται (56) ὁ τὴν ἁγίαν Μαρτίαν, τὴν Ἀειπαρθένον, μετὰ τὸ τὸν Σωτῆρα γεννησάι, τῷ Ἰωσήφ συνῆφθαι λέγοντες.

οἱ. Κολλυριδιανοὶ ὁ εἰς ὄνομα τῆς αὐτῆς Μαρίας ἐν ἡμέρᾳ τινὶ τοῦ ἔτους ἀποτεταγμένη, κολλυρίδα τινὰ προσφέροντες, οἱς ἐπεθέμεθα ὄνομα Κολλυριδιανῶς.

π. Μασσαλιανοὶ (57), οἱ ἐρμηνευόμενοι Εὐχηταί

Christianis erant cum Evangelii dicta insulse interpretarentur, facultatibus dimissis, et labore manuum neglecto, soli orationi vacabant. Hinc Massalianorum nomen, a radice Syriaca מלש, oravit. Diu me torsit Hieronymi locus in Prologo ad Dialog. cont. Pelag. qui in pristinis editionibus sic haberet : *totius pene Syriæ hæreticos quos sermone gentili, Abin et Paanin, id est perversos et Massalianos, Græce Εὐχίτας, vocant.* Non capiebam, *Abin et Paanin* idem esse ac *perversos et Massalianos*. In nupera vero editione hanc esse *lectionem quam plurimum mas.* monemur, *quos sermone gentili, DEIN-CIPAMNNI, id est perverse Massalianos, etc.*, ex cuius lectionis inspectione, Hieronymi locus sic emendari potuit : *quos sermone gentili ΔΙΕΤΡΑΜΕΝΩΣ, id est perverse, Massalianos, etc.* Photius cod. 52, fuse narrat, quæ a variis pontificibus, et synodis contra Massalianos gesta sunt. Cyrillum vero Alexandr. omisit, a quo hæresis hæc perinde profligata est. Scribit tamen Ephesinam synodum, cui Cyrillus præfuit, excerpta ex libro Massalianorum ascetico capita damnasse, cum eorum parent Adelphio. Atqui hoc ipsum est quod Joannes Jejunator C P. Gregorio Magno scripserat, concilium Ephesinum inter alia pronuntiasse, *de Adæ anima, quia in peccato mortua non fuerit, eo quod diabolus in cor hominis non ingrediatur : et si quis hoc dixisset, anathema esset.* Hoc delinitum ab Ephesinis Patribus negavit Gregorius, lib. vi, epist. 14, et Pelagianismi taxavit : sed ex iis quæ subjungit, colligo synodum Massalianorum duntaxat sensum exclusisse. *Ephesinam synodum perscrutantes, inquit, de Adelphio, et Saba, et cæteris, qui illic dicuntur damnati, omnino nihil invenimus.* Adelphium vero, et Sabam antesignanos fuisse Massalianorum, testantur Theodoretus, quem noster exscripsit, Nilus, epist. ad Magnum alique bene multi. Quamvis catholica sententia sit, animam Adæ peccato mortuam esse, et diabolium in cor illius qui peccato ingredi ; attamen hæc blasphema sunt, juxta Massalianorum sensum. Scilicet duas in quolibet homine animas ponebant, communem unam, cœlestem alteram, qua per peccatum exclusa, mortuus homo censeretur, insuper diabolium cum homine peccatore οὐσιωδῶς *consubstantialiter* conjungi, nec ulla baptismi, alteriusve sacramenti virtute abigi, nisi per orationem. Hæc Gregorium latuerant, cum lues ista ad

αι δὲ τούτοις καὶ τῶν ἀπὸ Ἑλλήνων ἐπι-
ων αἱρέσεων οὗτοι οἱ λεγόμενοι Εὐφημί-
λαρτυριανοὶ, καὶ Σατανιανοί.

ἢ ἑβδομοῦ τόμου ἢ ἀνακεφαλαίωσις.

τοῦ τῶν Μασσαλιανῶν δυσσεβοῦς δό-
ξ ἀναληφθέντα ἐκ βιβλίου αὐτῶν.

συννοεῖ τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυποστάτως ὁ Σα-
τὰ κατὰ πάντα κυριεύει αὐτοῦ.

ὁ Σατανᾶς καὶ οἱ δαίμονες κατέχουσι τὸν
ἄνθρωπον, καὶ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων
ἐστὶ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας.

συννοεῖ οὖν ὁ Σατανᾶς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἄνθρωπον· καὶ οἷ οὐδὲ οἱ ἀπόστολοι
παν τῆς ἐνεργουμένης ἐνεργείας.

οὐδὲ τὸ βάπτισμα τελειοῖ τὸν ἄνθρωπον, B
ν θείων μυστηρίων μετάληψις καθαρίζει
, ἀλλὰ μόνη ἡ παρ' αὐτοῖς σπουδαζομένη *

συμπέφυρται * ὁ ἄνθρωπος τῇ ἀμαρτίᾳ,
δὲ βάπτισμα.

οὐ διὰ τοῦ βαπτίσματος λαμβάνει τὸ
καὶ θεῖον ἔνδυμα ὁ πιστός, ἀλλὰ δι' εὐ-

δοῦ καὶ ἀπάθειαν λαβεῖν, καὶ μετουσίαν
Πνεύματος ἐν αἰσθήσει πάσῃ, καὶ πλη-
κεῖσθαι.

VARIAE LECTIONES

ἢ νομιζομένη. Vetus interpr. exercitata. * Cod. S. Hil. οὐ συμπέφυρ.

NOTÆ.

partes non penetrasset. Non ita pridem
uiderat in Oriente sub Anastasio imp.
ampetio, a quo *Lampetiani*, tum deinde
anum Trapezitam, a quo *Marcianistæ*
Unde sanctus Pontifex tribus epistolis
ibi esse ait *Marcianistarum* sectam (ita
est lib. vi, epist. 15, 16, 17, non ut qui-
nt, *Marcionitarum*). Gregorius canonem
assignare mavult Joanni Antiocheno,
conciliabulo. Nam perinirum est viros
ruditos non animadvertisse, ipsum lib.
41, epist. 49, ad Anastasium Antioch.
are, ubi ait: *Quidam illam Ephesinam*
synodum in ea urbe existimant quæ ab
traditur esse composita; episcopis utique
rio cum Joanne faverant. Addit: Illa
idus, quæ sub primæ Ephesinæ (legitimæ)
facta est, quædam in se oblata capitula
probata, quæ sunt Cælestii et Pelagii præ-
ti. Quibus innuitur conciliabulum Joan-
iocheni approbasse doctrinam Pelagii,
nam, quæ Pelagiana Gregorio videbatur,
seticam tantummodo exploderet. Nec ju-
ere Joannem ipsum epist. ad Rufum
Cyrrillum accusasse, quod eadem sentien-
calestio et Pelagio (Euchetæ enim sunt et
ta) communioni restituisset. Nam ex acris
synodi constat Joannem Pelagianos
actos lovisse: quin nec dolo carebat ejus
o, præsertim quia Euchetæ e regione Pe-
repergnabant, si ἀπάθειαν, immunitatemve
ationibus demas, quam utrique ostenta-
erant Gregorii momenta. Cæterum in
deam legitimæ synodi Latine exstat. Defi-
ra impios Massalianitas, qui et Euchetæ,

dixeris, id est, orantes. His adjunguntur e gen-
tilium sectis, quos Euphemitas, et Martyrianos,
et Satanianos nominant.

Hactenus summa tomi septimi.

Capita impiæ Massalianorum doctrinæ, ex libris
ipsorum collecta.

1. Habitare cum homine personaliter Satanam,
eique in omnibus dominari.

2. Satanam et dæmones humanam mentem
possidere, hominumque naturam communione
jungi cum spiritibus nequitiæ.

3. Contubernales esse Satanam et Spiritum
sanctum in homine; et non fuisse apostolos ab
hac operatione qua corripuntur homines, liberos.

4. **96** Baptismate homines non perfici: nec sa-
cerorum mysteriorum perceptione animum expiari,
sed solis, in quas se illi impendunt, precibus.

5. Hominem post etiam baptismum susceptum in
massa peccati esse.

6. Fidelem per baptismum non accipere in-
corruptibilem divinamque vestem, sed per ora-
tionem.

7. Etiam imperturbationem, animique summam
tranquillitatem captandam esse; debereque Spi-
ritus sancti participationem ipsomet sensu ac
omni certitudine percipi.

C et *Enthusiastæ quoque appellantur*; in qua approba-
tur libellus synodicus CP. editus contra ipsos a
Sisinnio, quæque Alexandriæ eorum causa gesta
essent, injungiturque Valeriano Iconiensi, Am-
philochio Sidensi, et omnibus Lycaoniæ et Pam-
philiæ episcopis ut hæc decreta servari curent.
Id quod eo consultus Ephesini Patres sanxere,
quod ab Orientalibus apud imperatorem etiam
Massalianici erroris accusabantur. Quamobrem
conjicio Euchetarum capita, quæ Jejunatorum Ephesi
damnata esse Gregorio scripsit, illa ipsa fuisse,
quæ Sisinnius et Cyrillus antehac prohibuerant.
Ex quo vero auctore Noster acceperit omnes illos
Massalianorum articulos, quos his retulit, haud
satis mihi compertum est: nisi forsitan eodem quo
Timotheus presbyter usus est, codice; impii sci-
licet illius Marciani, qui sæculo vi prodiit. Atta-
men Timotheus multos recitat, quos Damascenus
non habet, ut vicissim plures Damascenus, quo-
rum nulla apud Timotheum mentio. Ex. g. apud
Timotheum non reperias, *ignem esse opificem re-*
rum: malorum naturam esse quamdam: duas cui-
libet homini animas esse, quæ mere Manichaica
sunt: Adamum iidem cum Eva congressum nullo
libidinis æstu. Nec vice versa apud Damascenum,
Tres SS. Trinitatis personas unam esse hypostasim:
Corpus Christi circumscriptum non esse, et similia,
quæ non Timotheus modo, verum et Nicephorus
CP. et Euthymius ex Marciani scriptis eruerunt.

Quæ subsequuntur hæreses, ex variis auctoribus
collegit Damascenus, quorum libri interiere. At
pro chronismo peccat, ubi ait eas a Marciani et
Leonis temporibus et deinceps emerissee. Nam Ne-
storius et Eutyches sub Theodosio Juniore pro-
dierant.

8. Animam sic affici oportere sensu participationis cœlestis sponsi, ut afficitur mulier ex congressu viri.

9. Spiritales homines intus forisque peccatum videre : necnon gratiam quæ infunditur, et quæ operatur.

10. Revelationem esse quæ fiat in sensu et divina persona, tanquam doctrina.

11. Ignem conditorem esse.

12. Animam non habentem Christum in sensu omnique actione, serpentum esse ac venenatarum bestiarum, hoc est adversariæ omnis virtutis, domicilium.

13. Mala, natura constare.

14. Ante violatum præceptum, Adamum cum Eva absque ullo libidinis æstu congressum esse.

15. In Mariam semen et Verbum cecidisse.

16. Hominem oportere duplici anima præditum esse ; una quam hominibus communem dicunt, altera, quam cœlestem.

17. Fieri posse, ut homo sensibilibus personam Spiritus sancti percipiat cum omni certitudine, plenitudine et operatione.

18. Posse his qui orant apparere Salvatorem in luce : ac quodam tempore inventum hominem astantem altari, cui sint oblati tres panes oleo perfusi.

97 Adhæc, manuum operas rejiciunt, velut quæ Christianos dedecet. Præsertim vero suam in pauperes inhumanitatem promunt. Aiunt enim neque his qui stipem publice mendicant, aut quæ viduæ relictæ sunt, iisve qui adversa fortuna utuntur, vel corpore mutili, vel morbis afflicti, vel acerbis creditoribus obnoxii, vel latronum aut barbarorum incursionibus attriti, aliisque calamitatibus in vitæ angustias ac egestatem detrusi sunt, eleemosynarum ope laudquaquam subventum iri oportere per eos qui sese bonis abdicant, aut etiam per eos qui beneficentiæ in primis student : sed sibi potius ipsi subministranda omnia. Se enim veros esse pauperes spiritu.

His addiderunt Ecclesiarum ac sacrorum altarium contemptum. Non decere Monachos Ecclesiasticis interesse conventibus : satisque illis esse quas in suis oratoriis preces fundunt, tantam enim precum vim esse dicunt, ut ipsis atque ipsorum discipulis Spiritus sanctus sensibili modo visendum se præbeat. Quippe nugantur eos, qui salutem velint consequi, ea perseverantia, nihil prorsus aliud negotii agentes, orationi vacare debere, donec peccatum instar fumi alicujus, aut ignis, aut serpentis, aut cujuspiam ejusmodi bel-

η'. Ὅτι δεῖ τὴν ψυχὴν τοιαύτης αἰσθῆσθαι ἢ τῆς κοινωνίας τοῦ οὐρανοῦ νυμφίου, ὅσας αἰσθάνεται ἡ γυνὴ ἐν τῇ συνουσίᾳ τοῦ ἀνδρός.

θ'. Ὅτι οἱ πνευματικοὶ ὁρώσιν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν χάριν ἐνεργουμένην, καὶ ἐνεργοῦσαν.

ι'. Ὅτι ἐστὶν ἀποκάλυψις γινομένη ἐν αἰσθήσει καὶ ὑποστάσει θεϊκῇ, ὡς δόγματι.

ια'. Ὅτι τὸ πῦρ δημιουργὸν ἐστίν.

ιβ'. Ὅτι ἡ ψυχὴ ἢ μὴ ἔχουσα τὸν Χριστὸν ἐν αἰσθήσει, καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ, οἰκητήριόν ἐστὶν ἐρπετῶν, καὶ ἰοδῶλων θηρίων, τουτέστι πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως.

ιγ'. Ὅτι φύσει τὰ κακά.

ιδ'. Ὅτι καὶ πρὸ τῆς παραδόσεως ἀπαθῶς ἐκινώνηκεν ὁ Ἄδᾰμ τῇ Ἐῤῥᾰ.

ιε'. Ὅτι σπέρμα καὶ Λόγος ἔπεσεν εἰς Μαρίαν.

ισ'. Ὅτι δύο δεῖ κτῆσασθαι τὸν ἀνθρώπου ψυχῆς, φασί : μίαν τὴν κοινήν ἀνθρώποις, καὶ μίαν τὴν ἐπουράνιον.

ιζ'. Ὅτι δυνατόν φασὶ δέξασθαι αἰσθητῶς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν ἀνθρώπου ἐν πάσῃ πληροφορίᾳ καὶ πάσῃ ἐνεργείᾳ.

ιη'. Ὅτι τοῖς εὐχομένοις δύναται φανεροῦσθαι ὁ Σωτὴρ ἢ ἐν φωτὶ, καὶ κατὰ τινὰ καιρὸν εὐρεθῆναι ἀνθρώπου παρεστῶτα τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ προσηγέσθαι αὐτῷ τρεῖς ἄρτους δι' ἐλαίου περιφρῦνους.

Ἐτι δὲ καὶ ἀποστρέφονται καὶ τὴν ἐκ τῶν χειρῶν ἐργασίαν, ὡς οὐ πρόπευσαν Χριστιανοῖς. Κατὰ μέρος δὲ καὶ τὴν εἰς πτωχοῦς ἀπανθρωπίαν εἰσάγουσι, φέσκοντες, ὡς οὐχὶ τοῖς δημοσίᾳ προσαιτούσι, ἢ ταῖς καταλειμμέναις χήραις, οὐδὲ τοῖς περιστάσει χρησαμένοις ἢ, ἢ λύθῃ σωμάτων, ἢ νόσοις, ἢ πικροῖς δανεισταῖς, ἢ ληστῶν, ἢ Βαρβάρων ἐπιφομαῖς, ἢ τισὶ τοιαύταις συμφοραῖς περιπεπταμένοι ἀπαρκεῖν ἀρμόττον τοῖς ἀποταττομένοις ἢ, ἢ τὸ δικαίως ἀγαθοεργεῖν ἀρχομένοις, ἀλλ' αὐτοῖς ἅπαντα χορηγεῖν ἑαυτοῦς γὰρ ἐφασκον εἶναι τοὺς ἀληθῶς πωυχέοντας τῷ πνεύματι.

Τούτοις προσετίθεσαν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν θυσιαστηρίων ὑπεροψίαν, ὡς δέον τοὺς ἀσκητὰς, ἐκκλησιαστικαῖς μὲν μὴ παραμείνειν συνάξεσιν, ἀρκεῖσθαι δὲ ταῖς ἐν τοῖς εὐκτηρίοις αὐτῶν εὐχαῖς. Τούτων γὰρ ἔλεγον εἶναι τῆς προσευχῆς ἢ τὴν δύναμιν, ὅσα αὐτοῖς τε καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν μαθητευθεῖσιν, αἰσθητῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιφαίνεσθαι. Τετραπίπτουται γὰρ, ὡς χρὴ τοὺς σωθῆναι βουλομένους ἐπὶ τῷ οὐτῶν προσεύχεσθαι, οὐδὲν τὸ παράπαν ἕτερον ἐπραττομένους, ἕως ἂν τῆς μὲν ἀμαρτίας αἰσθῶνται, καθάπερ καπνοῦ τινος, ἢ πυρός, ἢ δράκοντος, ἢ π-

VARIÆ LECTIONES.

^b R: 1 et cod. S. Hil. ἔσεσθαι, sic vetus interpr. fore. ^c Sic Reg. 2508 alii, σταυρός. ^d Deest, χρησαμένοις. ^e Sic Fronto Duc. edidit ex cod. August., alii vero τοὺς ἀποταττομένους, ἢ τοὺς : . . . ἐργαζομένους. ^f Reg. 2 εὐχῆς.

ου θηρίου, διὰ τῆς προσευχῆς ἐξελαυνόμε-
 ισθητῶς διὰ τῶν προσευχῶν ἐξιούσης· τοῦ
 ς δὲ τοῦ ἀγίου πάλιν τὴν εἰσόδον αἰσθητῶς
 και, καὶ φανεράν ἐν τῇ ψυχῇ ἔχουσιν αἰσθη-
 τῶν τοῦ Πνεύματος. Καὶ ταύτην εἶναι
 νὴν τῶν Χριστιανῶν κοινωνίαν· οὐδὲ γάρ
 τῆς ἐκκλησίας, ἢ ταῖς τῶν κληρι-
 τονία, ἀγίου Πνεύματος πάντως μεταλαμ-
 βῆς βαπτιζομένους, εἰ μὴ ταῖς αὐτῶν προσ-
 κλοπονώτερον κοινωνήσκειν, καὶ λαβεῖν ἂν
 δῖχα τοῦ βαπτίσματος, τοῦ ἀγίου Πνεύμα-
 τῶν, εἰ παραμένειν αὐτοῖς ἐθελήσει, καὶ
 ὦν μαθητεύσθαι δόγμασιν· ὡς καὶ πρεσ-
 βυτέρων αὐτοῖς, ὅτι Ἐν πίστει τὸ Πνεῦμα
 ἡμολογῶμεν ἔχειν, καὶ οὐκ αἰσθήσει, ἐπαγ-
 καὶ αὐτοῖς, διὰ τῆς σὺν αὐτοῖς προσευχῆς
 ποθαι τῆς αἰσθήσεως τοῦ Πνεύματος. Τοσ-
 ἐστιν αὐτῶν τῆς ἀλαζονείας ὁ τῦφος, ὡς
 κσχόντας παρ' αὐτοῖς δῆθεν τῆς τοῦ Πνεύ-
 θήσεως μακαρίζεσθαι ὑπ' αὐτῶν, ὡς τε-
 ἰ πάσης ἀμαρτίας ἐλευθέρους, καὶ κρείττο-
 παρῆπειν, καὶ σέβεσθαι, ὡς μὴ ὑποκειμέ-
 κινδύνοις ἀμαρτίας. Ἄλλὰ λοιπὸν ἀνεσιν,
 ἄτων ἄδειαν, καὶ πᾶσαν ὑπάρχειν αὐτοῖς
 ν, καὶ τιμὴν, καὶ τρυφήν, ὧν πολλοὶ καὶ
 τοιαύτην παρ' αὐτοῖς μαρτυρίαν τῆς τε-
 εἰς τοὺς ἔκτος ὄντας, καὶ οὐτε Χριστιανούς
 εὔεσθαι ἀξίους ε, αἰσχρουργαῖς διαφόροις,
 ἄτων κλοπαῖς, καὶ πορνείαις περιπεσόντες

A lux, orationis vi expellatur, ac per preces sensi-
 bili modo discedat; ingressum vero Spiritus
 sancti sensu quoque ipso suscipientes, perspi-
 cum animo ejusmodi ingressus sensum habeant;
 hancque veram esse Christianorum communio-
 nem. Nec enim per baptismum, nec per manuum
 clericorum impositionem, ullo modo Spiritus
 sancti participes fieri, qui baptismo tinguntur,
 nisi assiduitate majori orationibus incubuerint.
 Quin etiam sine baptismo quemlibet Spiritus
 sancti participem fieri posse, modo apud ipsos
 perseverare voluerit, suaque doctrina imbutus
 fuerit: ut cum presbyteri quidam dixissent eis:
 nos Spiritum sanctum per fidem haberi conste-
 mur, non vero per sensum; ipsi polliceri minime
 dubitaverint, illis quoque Spiritus sensum datum
 iri, si cum ipsis orare velint. Tanta autem eo-
 rum est arrogantia, ut eos qui apud ipsos sensum
 illum Spiritus sancti perceperint, beatos prædi-
 cent, veluti perfectos, et ab omni culpa liberos,
 peccatoque superiores. Tumque adeo omni illos
 studio colunt, honoribusque prosequuntur, ceu
 nulli jam obnoxios peccati periculo, eoque per-
 fectionis progressos, ut jam omni relaxatione frui,
 exquisitis vesci cibus, splendido comitatu tume-
 scere, deliciisque omnibus tuto plane affici pos-
 sint. Horum autem multi, tali accepto apud eos
 perfectionis testimonio, cum extraneis (quos nec
 Christianorum nomine dignos censent) aliquando
 degentes, in varia obscena flagitia, pecuniarum
 furta, et fornicationes incidere deprehensi sunt.

ἔδ καὶ ἕτερα πρὸς τοῖς εἰρημένοις τερα-
 ὦς καὶ γάμους ἐνθέσμους ἀδιαφορώτατα
 ἰθοῦς, καὶ τοὺς τῶν γάμων ἀφισταμένους,
 ἰδὲ προσλαμβάνεσθαι καὶ μακαρίζειν, καὶ
 καὶ μητέρας τεκνοτροφίας ἀμελεῖν πείθου-
 ς δὲ προσκομίζουσι πάντα κατεπάρδουσι. Δού-
 σποτῶν ἀποδιδράσκοντας ἐτοίμως παραδέ-
 εἰ τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ αὐτοῖς προσιόν-
 καρποῦ τιнос μετανοίας, ἀνευ ἱερέως αὐ-
 δνευ βαθμῶν τῶν τοῖς κανόσι τοῖς ἐκκλη-
 ; διηγορευμένων, τάχιστα καθαίρειν παντὸς
 ντος ἐπαγγέλλονται, μόνον εἰ τις τὴν πολυ-
 αὐτῶν προσευχὴν παρ' αὐτοῖς μελετήσας,
 ῥέδιος τῆς ἐκείνων κυβείας ἢ γένοιτο. Ὡς
 τοιούτων πρὸ τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν ἀμαρ-
 ἔγειν αὐτοῖς εἰς κληρικῶν χειροτονίας, δο-
 θοντες τοὺς ἐπισκόπους ἐπιτιθέσθαι χεῖρας
 ἰ παρὰ τῶν νομιζομένων παρ' αὐτοῖς ἀσκη-
 ὤριζ δελεαζομένους. Τοῦτο δὲ σπουδάζου-
 ; τοὺς τῶν κληρικῶν βαθμοὺς τιμίους κρί-
 γε καὶ αὐτῶν τῶν ἐπισκόπων καταφρονούν-
 ἰ ἐθέλωσι· ἀλλὰ δυναστείαν τινὰ καὶ αὐθεν-
 τοῖς πραγματευόμενοι. Ἔνιοι δὲ αὐτῶν

C
 D
 98 Plura quoque portenta comminiscuntur:
 nam et legitimas nuptias nulla prorsus de causa
 dirimunt, et eos qui a conjugio recesserunt, ve-
 lut monachos recipiunt, ac beatos jactitant. Pa-
 rentibus auctores sunt, ut alendorum liberorum
 curam omittant; eosque ut omnia sua ipsis affe-
 rant, dementare norunt. Servos a dominis profu-
 gos ultro excipiunt: illos item qui vartis crimini-
 bus obnoxii ad se confugiunt, nullo poenitentiae
 edito fructu, nulla sacerdotum auctoritate mu-
 niti, nulla habita ratione graduum, quos eccle-
 siastici canones poenitentibus praescribunt, omni
 se statim peccati labe mundaturus pollicentur;
 modo quis jactatam toties orationem apud ipsos
 exercens, extemporaneus discipulus ipsorum ver-
 sutiae ac fraudis accesserit. Adeo plane ut et
 quosdam ejus generis peccatorum vinculis non-
 dum exemptos, in clericos ordinandos offerant
 illorum; qui monasticae observantiae laude apud
 ipsos praestant, testimonio deceptis episcopis, ut
 illis manus imponant. Hoc autem illi satagunt,
 non quasi clericorum gradus multi faciant; quippe
 cum ipsos etiam episcopos, quando libuerit, asper-

VARIAE LECTIONES.

et cod. S. III. οὗς οὐτε Χριστιανούς προσαγορεύειν ἀξιοῦσιν. ἢ R. 2508 κακίας. ἰ Ibid. ἢ. κρηνοῦσιν.

nentur : sed quod potestatem aliquam et auctoritatem aucupentur. Quidam autem eorum nunquam sacris mysteriis communicandum volunt, nisi Spiritus sancti adventus illa hora sensibilis ipsis fuerit. Nonnulli etiam abscindi naturalia membra permittunt, iis qui voluerint. Excommunicationes autem facile contemnant. Jurant etiam, ac pejerant absque ullo metu ; et suam ipsorum hæresim subdole ejurare non dubitant.

Adhuc de dicta Massalianorum hæresi, qui maxime in monasteriis inveniuntur, ex Theodoretii Historia, lib. IV, cap. 41.

Valentiniani, et Valentis temporibus orta est hæresis Massalianorum, quos Euchetas vocant, qui eorum nomen Græca lingua interpretantur. Habent et appellationem aliam ex ipsa re impositam. Enthusiastæ enim dicuntur, propterea quod dæmonis cujusdam vim et operationem recipiant, quam Spiritus sancti præsentiam esse putant. Qui extremo eo morbo affecti sunt, laborem manuum aversantur ut malum ; seque somno deditos somniorum imagines divinum afflatum vocant. Hæresis autem 99 hujus principes fuerunt Dadoes, et Sabas, et Adelphius, et Hermas, et Symeon, aliique præterea, qui ab ecclesiastica communione segregati sunt, quod dicerent nec prodesse, nec obesse divinam escam, de qua Dominus ait : *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, vivet in æternum*¹. Morbum porro suum celare studentes, etiam ubi convicti sunt, præfracte negant, eosque ejurant, qui eadem sentiant, quæ ipsi animis affixa circumferunt. Letoius Melitimensis Ecclesiæ antistes, divino vir ardens zelo, cum videret multa monasteria, vel speluncas potius latronum, pestem hanc hausisse, ea incendit, ac lupos a grege abegit. Eodem modo celebratissimus Amphilochius, qui Lycaonum metropoli præpositus, gentem universam regebat, cum luem hanc illic grassari comperisset, insurrexit itidem, et greges, quos pascebat, a labe liberavit.

Flavianus quoque celeberrimus Antiochiæ præsul, cum hos Edessæ versari, venenumque suum vicinis instillare didicisset, missa monachorum turba, Antiochiam illos pertraxit ; morbumque quo laborabant inficiantes, hoc modo revocit. Calumniari nempe accusatores et mentiri testes dixit, Adelphiumque ætate longa provectum ad se benigne vocans, ac prope assidere jubens : « Nos, inquit, o senex, qui vitam longius produximus, humanam naturam accuratius novimus, et adver-

¹ Joan. vi, 49.

Α μήτε κοινωνῆσαι αὐτοὺς τῶν μυστηρίων λέγει μὴ τῆς παρουσίας τοῦ Πνεύματος αἰσθητῶς ἔσται, γνομένης κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν. Ἐπειρὲ δὲ τινες αὐτῶν τοῖς βουλομένοις ἀποτέμνουν τῶν φυσικὰ μέρια. Καταφρονοῦσι δὲ βλάβει καὶ ὀρισμῶν. Ὁμνυοὶ δὲ ἀδελῶς καὶ ἐπιτοκοῦσιν· μαρίζουσι τε ὑπόουλως τὴν αἵρεσιν αὐτῶν.

Ἔτι περὶ εἰρημένης αἵρέσεως τῶν Μασσαλιῶν ἐν μοναστηρίοις μάλιστα εὐδρισσῆ ἐκ τῆς ἱστορίας Θεοδορητοῦ 1.

Κατὰ χρόνους Οὐαλεντινίου = καὶ Οὐάλεντιου ἦσαν ἡ τῶν Μασσαλιανῶν αἵρεσις· Ἐὐχητῆς προσαγορεύουσιν οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦτον μὲν δάλλοντες. Ἔχουσι δὲ καὶ ἕτερον προσήγησιν τοῦ πράγματος γνομένην· ἐνθουσιασταὶ γὰρ εἰσιν, δαίμονός τινος ἐνέργειαν εἰσδεχόμενοι Πνεύματος ἁγίου ταύτην ὑπολαμβάνοντες. Οἱ τελευταῖον = τὴν νόσον εἰσδεχόμενοι, ἀποστρέφονται μὲν τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν, ὡς ποιητῆν· Ἐσπᾶς αὐτοὺς ἐκιδιδόντες, ἐνθουσιασμῶν τὰς εἰρηρῶν φαντασίας ἀποκαλοῦσι. Ταύτης ἐγένετο αἵρεσις ἀρχηγοὶ, Δαδόης τε, καὶ Σάβας, καὶ Ἀδελφίος καὶ Ἑρμάς, καὶ Συμεὼν, καὶ ἄλλοι πρὸς τοὺς οἱ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας ἀπέστησαν, οὔτε ὀνήνασθαι, οὔτε λωβᾶσθαι φάσκοντες τὴν τροφήν· περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· Ὁ τρώγων τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ζήσονται τὸν αἰῶνα. Κρύπτειν μέντοι τὴν νόσον κατὰ καὶ μετ' ἐλέγχους ἀναιδῶς ἐξαρουῦνται, καὶ ἰρύττουσι τοὺς ταῦτα φρονούντας, ἅπαν ἐν εἰχαῖς περιφέρουσι. Αἰτιοὺς ἔμντοι τις, ὁ τῶν ἱερῶν Ἐκκλησιῶν ἰθύνων, ζήλων θεῶν κοσμοπολλὰ τῆς νόσου ταύτης σπᾶσαντα θεασάμενοι στήρια, μᾶλλον δὲ σπῆλαια ληστρικὰ, ἐπέταῦτα, καὶ τοὺς λύκους ἐκ τῆς ποίμνης ἐξήγαγον· Ἀμφιλόχιος δὲ ὁ πανευφῆμος ὡσαύτως καὶ ἱερῶν μητρόπολιν κειπιστευμένος, καὶ ἅπαν ἔθνος, ἐπισκήψασαν αὐτόθι τὴν λύμην ταύτην θῶν, ἐξανάστη ἡ πάλιν, καὶ τὰ ὅτι αὐτοῦ νῆ τῆς λώθης ἐκείνης ἠλευθέρωσε ποίμνια.

Φλαβιανὸς δὲ ὁ πολυθρύλλητος τῆς Ἀντιοχίης χιρῆς, ἐν Ἐδέσῃ τούτους διαγάγειν μαθὼν, ἐκεῖνον τοῖς πελάζουσιν ἐκχεῖν ἡ προσέμεινον ἐκ μωρίαν μοναχῶν ἀποστελῶν, ἤγαγεν εἰς Ἀντιοχίαν καὶ τὴν νόσον ἐξαρουμένους τότε τὸν τρώγων· ξεν. Τοὺς μὲν γὰρ κατηγοροῦντες εἶπε συκοφαντοῦν τοὺς μάρτυρας ψεύδεσθαι. Τὸν δὲ Ἀδελφίον ὄντα πρεσβύτατον, ἠπίως κελύσας πλησῶν κεναι· εἰ Ἡμεῖς, εἶπε, ὡ πρεσβύτα, τὸν πλείονος κότες βίον, ἀκριβέστερον καὶ τὴν ἀνθρωπείαν

VARIÆ LECTIONES.

¹ Deest αἰσθητῶς, in R. 2 et v : Transl. R. 2 habet κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν. ¹ Deest hic Tit. in R. in cod. S. Hil. ² Sic codd. Regii et S. Hil., at legendum Οὐαλεντινιανῶν, ut apud Theodor. et Euth. Zygab. ³ Al. Theod. τελείαν. ⁴ Codic. inss. γραφήν : at v. transl. diviniαν εἶδωμ. ⁵ Als, A ⁶ Edit. ἐξανάστησε. ⁷ Reg. 2598 et cod. S. Hil. ex emend. ἀγγεῖ, lege ἀγγι, justia. Edit. ἐγγραπισμένον

ἰ, καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων δαιμόνων ἐγνωμεν
 ατα· κείρα δὲ καὶ τὴν τῆς χάριτος ἐδιδά-
 ρρηγίαν. Οὗτοι δὲ νέοι ὄντες, καὶ τούτων
 μεθῶς ἐπιστάμενοι, πνευματικωτέρων ἀκού-
 ῃ οὐ φέρουσι. Τοιγάρτοι, εἰπέ μοι, πῶς φατε
 πῦμα τὸ ἐναντιον ὑποχωρεῖν, καὶ τοῦ παν-
 νεύματος τὴν χάριν ἐπιφοιτῶν; ὁ Τούτοις ὁ
 ἐκείνος καταβελχθεὶς ἔξέμεσε πάντα τὸν
 ἄνθρωπον ἔν, καὶ φησι μηδεμίαν μὲν ἐκ τοῦ βα-
 ρύ φέλειαν τοῖς ἀξιουμένοις ἐγγίνεσθαι,
 τὴν σπουδαίαν εὐχὴν τὸν δαίμονα τὸν ἔνοι-
 κῶναι. Ἐλκεῖν γὰρ ἕκαστον τῶν τικτομένων
 τοῦ προπάτορος, ὡσπερ τὴν φύσιν, οὕτω
 ἔν τῶν δαιμόνων δουλείαν ἰ· τούτων δὲ ὑπὸ
 τῆς εὐχῆς ἐλαυνομένων, ἐπιφοιτῶν λοιπὸν τὸ
 Πνεῦμα, αἰσθητῶς καὶ ὁρατῶς τὴν οἰκειαν
 ἐν σήματι, καὶ τὸ σῶμα τῆς τῶν παθῶν
 ἰ· ἐλευθεροῦν, καὶ τὴν ψυχὴν τῆς ἐπὶ τὰ
 πῆς παντελῶς ἀπαλλάττον, ὡς μηδὲ τι δεῖ-
 ῶν, μήτε νηστείας πιεζούσης τὸ σῶμα, μήτε
 ἰας χαλινούσης, καὶ βαίνειν εὐτακτα παι-
 ῖ. Οὐ μόνον δὲ ὁ τούτου τετυχηκῶς, τῶν τοῦ
 ἀπαλλάττεται σκιρτημάτων ἰ, ἀλλὰ καὶ
 τὰ μέλλοντα προορᾷ, καὶ τὴν Τριάδα τὴν
 ἐν ὀφθαλμοῖς θεωρεῖ. Οὕτως ὁ θεὸς Φλαβια-
 ῖσώδῃ διαβρήξας πηγὴν, καὶ γυμνῶσαι πα-
 ρας τὰ νοήματα, περὶ τὸν δυσσεβῆ πρεσβύ-
 ῖ· *Πεκαλοιμήνε ἡμερῶν κακῶν, ἡλεγεῖς
 ἐν στόμα, καὶ οὐκ ἔγω· τὰ δὲ χελεῖ σου
 ἐβρησαν σου.* Δήληξ δὲ ταύτης τῆς νόσου
 ῖ, τῆς μὲν Συρίας ἐξηλάσθησαν· εἰς δὲ
 ῖσ ἀνεχώρησαν, καὶ ταύτην τῆς λώθῃς ἐν-

A sarios dæmonum conatus perspectos habentes,
 ipso gratiæ usu dona edocti sumus : isti vero, ju-
 niores cum sint, et nihil horum exacte noscant,
 spiritaliores sermones audire non sustinent. Qua-
 propter exponas velim mihi, qua ratione affirmetis,
 et contrarium recedere spiritum, et Spiritus
 sancti gratiam advenire. ἰ 100 His verbis delini-
 tus senex, latens venenum totum evomuit, dicens,
 sacrum baptismum nullam iis, qui eum conse-
 quuntur, utilitatem afferre, sed sola sedula ora-
 tione dæmonem inhabitantem expelli. Omnes enim
 qui eduntur in lucem, ex primo parente trahere
 aiebat, quemadmodum naturam, sic et dæmonum
 servitatem. His autem per sedulam orationem fu-
 gatis, advenire deinceps Spiritum sanctum, qui
 præsentiam suam sensibus et oculis exhibeat, tum
 corpus a perturbationum motibus, tum animam
 ab omni ad deteriora propensione liberando; ita
 ut nec jejunio jam opus sit quo corpus coercea-
 tur, nec doctrina refrenante, et ad rectum ordinem
 instituyente. Neque vero protervis solummodo cor-
 poris motibus eximi, qui hunc adeptus sit, sed
 futura etiam aperte prævidere, et divinam Trini-
 tatem oculis contueri. Perfosso ad hunc modum
 fetido fonte, rivisque hac arte detectis, impium
 senem sic divinus Flavianus affatus est : *Inveterate
 dierum malorum, arguit te os tuum, et non ego : et
 labia tua contra te testimonium tulerunt* ἰ. Itaque
 hoc patefacto morbo, Syria quidem sunt expulsi, in
 Pamphylia vero concesserunt, quam hac peste
 impleverunt.

ἐν αἰρέσει εἰς Μαρκανοῦ· ἀπὸ δὲ Μαρ-
 κῖ δεῦρο μικρὸν καὶ πρὸς ἰ καὶ ἐπὶ Λέον-
 τερύθησαν αἱ αἰρέσεις αὐταί.

ιστοριανὸν (58)· οἱ ἰ ἰδίας καὶ κεχωρισμέ-

Hactenus hæreses quæ ad Marciani tempora existi-
 lerunt. A Marciani vero ætate ac deinceps paulo
 post, sub Leonis imperio, exortæ sunt istæ.

80. Nestoriani. Hi Deum Verbum secundum se ac

xii, 32.

VARIÆ LECTIONES.

Theodor. cod. S. Hilar. et R. ἰ ἐλεγεῖς. Vetus interpr. *redarguitus*. ἰ R. 1 πολιτείας. ἰ Cod. a marg. altera manu, παθῶν αἰσγίστων. ἰ Deest in R. 2308 et 3244 δεῦρο μικρὸν καὶ πρὸς. Duceus legendum putat : καὶ μικρῶ πρότερον ἐπὶ, vel μικρῶ πρόσω. ἰ Cod. S. Hil. in marg. *ερίου, οἱ.*

NOTÆ.

ἰ Nestorii, sic Nestorianorum quoque se-
 natis sensum Euty chius Alexandrinus ex-
 ἰ Annalium quos Arabice scripsit. *Asses-
 storius*, inquit, *Mariam Virginem revera
 ἰ non fuisse, esseque duos Filios, quorum
 Deus et ex Patre genitus, alter homo qui ex
 ἰ us sit : atque istum hominem, qui se Chri-
 stum, amore unitum esse cum Filio, Deum-
 ἰ lleri, non revera, sed per concessionem et
 ἰ communionem, nec non honoris causa, et
 ἰ ex prophetis.* Ita quidem Nestorius sen-
 ἰ t in fragmentis homiliarum ejus, quæ
 Alexandrinus refert libro præsertim ἰ
 ἰ sum : *Ὅσπερ λέγομεν Θεὸν τὸν πάντων
 ἰ ἰ, καὶ Θεὸν Μωϋσέα, οὕτω λέγομεν καὶ
 ἰ ἰ Χριστὸν, καὶ Θεὸν, καὶ ἰ ἰ, καὶ ἰ ἰ
 ἰ ἰ dicimus universi *concordiam, ac Deum
 ἰ ἰ, ita et Dominum Christum, et Deum,
 ἰ, et Sanctum.* Quanquam diligentissime*

D cavebat ne duos Filios et Deos efferre videretur :
 quod quidem ex variis ejus ac fautorum ipsius quæ
 supersunt monumentis constat. Euty chius deinde
 tradit Nestorianos posteriores opinionem diversam
 tenuisse, ac si, ommissa unione illa secundum amo-
 rem, affectionem, et honorem, proflerentur, *Chri-
 stum unum duas esse substantias, duasque personas,
 Deum perfectum in persona et substantia sua, atque
 hominem perfectum in persona et substantia sua, ac
 Mariam peperisse Christum ex parte humanitatis,
 non ex parte divinitatis; ut Pater genuerit Deum, et
 non hominem, Maria autem hominem, et non Deum
 pepererit.* Ita quidem priscos etiam Nestorianos
 esse locutos constat ex variis monumentis quæ
 existant in Tragedia Irenæi, quæque Lupus Au-
 gustinianus primum, ac deinde Cl. Baluzius secun-
 dum vetustam translationem Latinam edidit. At
 vero non alio nexu ambos substantias atque perso-
 nas unitas censebant illi, nisi κατ' εὐδοκίαν, *σεκκ-*

seorsim existere docent, ac secundum se et seorsim ejus hominem : atque humiliora quidem eorum quæ Dominus in carne gessit, soli tribuunt homini ipsius ; sublimentiora vero, quæque Deum deceant, soli Deo Verbo, ac non utraque uni eidemque personæ ascribunt.

82. Eutylianistæ, ab Eutyche nomen sectæ mutuati sunt. Ili negant Dominum nostrum Jesum Christum ex sancta Virgine Maria carnem assumptisse, sed diviniore quadam ratione incarnatum esse affirmant : nec intelligunt Deum Verbum, eum sibi hominem ex Virgine Maria univisse, qui Adami primi parentis peccato erat obnoxius ; quo factum sit, ut principatus et potestates cum exspoliasset, traduxerit confidenter, palam, sicut scriptum est ⁴, triumphans in cruce, quas per peccatum primi hominis induerat.

⁴ Coloss. II, 15.

VARIÆ LECTIONES.

⁷ Sic vetus interpr. *hominem ipsius* : deest αὐτοῦ in R. 2508 : edit. et cod. S. Hil. αὐτῷ.

NOTÆ.

dum complacitum, quemadmodum a Theodoro Mopsuesteno præsertim didicerant. Sic dudum post Nestorium Paulus Persa, Nestorianæ sectæ diaconus (quem illum esse putaverim, qui a Junilio Africano initio lib. II *De partibus divinæ legis*, commendatur tanquam Nisibensis scholæ magister) ex duplici natura Christi, personas duas inferebat, quæ nisi pro complacitum non copularentur. Οὐκοῦν κατ' εὐδοκίαν ἢ ἐνωπίως, βουλῆς καὶ γνώμης ταυτοῦ τῆτι κρατούμενη. Ergo secundum complacitum unio conficta est unitate voluntatis et consilii roborata. Vide apud Maximum lib. *De duabus voluntatibus*. Alioqui vero Anastasius Sinaita Ὁδηγοῦ, cap. 4, monet eos, seu quæstus, seu vanæ gloriæ causa, per simulationem sæpe, et Christum appellare Deum, et sanctam Virginem Dei Genitricem, ac Nestorium, et quisquis duas personas in Christo dixerit, execrari. Vix Eutychio concesserim Barsumani Nisibensem sub Justino I imp. extinctam Nestorii hæresim instaurasse. Nam Historiæ ecclesiasticæ alios media ætate vixisse tradunt, puta Joannem et Cyrum Ægeotas, Basilium item Cilicem ; necnon suppressæ a Zenone Augusto scholæ Edessensæ Nisibensem successisse, unde Nestorianum virus Orientem pervaserit. Sed et Barsumæ Nisibensis metropolitæ nomen Nestorianis ipsis invisum fuit, quia Persarum regis favore fretus, instituerat, ut nemo, etsi sacerdos esset, μηδὲ τῶν λειτουργουμένων τινὰ, a nuptiis abstineret. Cujus sanctionis Leontius meminit lib. *Contr. Nestor.* c. 1. Quamobrem eo defuncto statutum est, ne quis in posterum ex metropoli Nisibense in Seleuciensem Catholicum assumeretur. In Scholiis in libros Dionysii de *Eccl. hier.*, *De divin. nom.* Nestoriani appellantur *Bastiani*, Βαστανοί, ἤτοι Νεστοριανοί, propter Basilium Cilicem, qui, omisso Nestorii nomine, hæresim illius auctoritate Diodori Tarsensis et Theodori Mopsuesteni tuebatur. Horum scholiorum esse auctorem alibi dicemus Joannem Scythopolitanum accerrimum Basilii adversarium.

(59) Eutyches ex male intellectis quibusdam Cyrilli vocibus unam in Christo naturam intulit, nec ipsam ejusdem ac nos esse substantiæ secundum humanitatem. Hinc multi scripserunt eum existimasse lapsam e cælo Domini carnem, per Mariam

ως τὸν Θεὸν Λόγον ὑπάρχειν δογματίζοντα ἰδίως τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ ὡς καὶ τὰ μὲν ταπεινῶν πραγμάτων ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ πρὸς ἐπιδημίᾳ αὐτοῦ μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ αὐτοῦ προσετα, τὰ δὲ ὑψηλότερα καὶ θεοπροπη μόνῳ τῷ Λόγῳ, καὶ μὴ τὰ συναμφοτέρα ἐνὶ καὶ τῷ προσώπῳ προσάγοντας.

πβ'. Εὐτυχιανίσται (59), οἱ ἀπὸ Εὐτυχίως τῆς αἰρέσεως ἐσχηκότες· οἱ μὴ λέγοντες ἱάγια Παρθένου Μαρίας ἐληφέναι τὴν σάρκα Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἀλλὰ θειώτερον σαρκῶσθαι ἀποφανόμενοι· μὴ ἐληφότες νοῦν, ὅτι τὸν τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ προπάτορος Ἀδάμ ὑπεύθυνον τυγχάνοντα τὸν ἄνθρωπον, ἦν ὡσαν ἐαυτῷ ὁ Θεὸς Λόγος ἐκ τῆς Παρθένου Βρασ, ἐξ οὗ καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐκδυσάμικτος ἐδειγμάτισεν ἐν παθήσει, ἡραπται, θριαμβεύσας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὡς ἰ παραβάσεως τοῦ πρωτοπλάστου ἦν ἐνδεδυμένος.

velut per tubum transiisse : a quibus non di Noster. Verum Eutyches semper protestatus credere Christum esse τέλειον Θεόν, καὶ ἄνθρωπον, τὸν γεννηθέντα ἐκ τῆς Παρθένου, ctum Deum esse, et perfectum hominem, qui gine genitus esset. Hoc ad Flavianum ejuque dum retulere, qui missi ad Eutychem fuerunt cum advenisset, palam dixit : Sic credo... *Confactam ejus præsentiam secundum carnem a sanctæ Virginis, et perfecte factum hominis confiteor coram Patre et Filio et Spiritu sancto coram vestra sanctitate.* Cum Patres instaret Christum, Matri consubstantialem lateretur : nus non dixi, inquit. *Nam quia corpus Dei in confiteor, ideo non dixi ipsum Dei corpus a pus hominis, sed potius humanum corpus : et ex ipsa Virgine incarnatus est Dominus. Ve scilicet, ne dicendo corpus hominis, errorigeret Nestorii, qui hominem in se sub verbo Verbo consociaverat. At dicendo corpus huius Dominumque ex ipsa Virgine incarnatum, et bat Christi carnem non cælo delapsam, sed ginis substantia procreatam. Nihilominus Christi carnem esse consubstantialem tam quam nobis. Tandem sic mentem suam enunc Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum ante adunationem : post adunationem vero φύσιν naturam unam confiteor.* Quæ varie interpretati sunt. Miselli senis sensum ac Combefisius in Præfat. ad homil. Basilii *Se in Adnotationibus non editis ad Expositionem κατὰ μέρος, quæ Gregorio Thaumaturgo est.* « Eutychanos ait naturam unam dixit ut caro sive humanitas Christo defuerit, mutationem, vel per absorptionem, aut defnem : sed ut illa propria natura sit, aut quæ primas partes obtineat, non secundas illa, inquam, quæ aliam habeat, non quæ h et superioris habentis sit. » Sic plane Eutyicipiebat hoc dictum, unam Dei Verbi naturam carnatam ; quod Cyrillus ex professione sicut Athanasii esse putabat, licet Apollinarii consuetatus erat, Confer hæc omnia cum act. Chalced. p. 193, 228, 229, 258, 257, etc.

ἱεράτοι, οἱ καὶ Σχηματικοὶ ἔ, καὶ Μονο-
 οὐ προφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι συντάγμα-
 τῶν ἀποσχίσαντες τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλη-
 σιακοὶ δὲ προσεῖρηται, διὰ τὸ πρῶτους
 κς κατάρξασθαι τοῦτο τοῦ σχήματος ἐπὶ
 ᾧ καὶ Οὐαλεντιανοῦ τῶν βασιλέων· τὰ
 πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες. Οὗτοι δὲ προσ-

A 101 83. Ægyptiaci, qui et Schematici et ho-
 nophysitæ, prætextu tomi qui Chalcedone conditus
 erat, ab Ecclesia orthodoxa defecerunt. Ægyptiaci
 autem appellati sunt, quod Ægyptii schematis
 hujus auctores exstiterunt, Marciano et Valenti-
 niano imperatoribus. In reliquis autem omnibus
 orthodoxi sunt. Hi ob studium suum erga Diosco-

VARIÆ LECTIONES.

108 σχισματικοὶ; infra, τοῦτο τοῦ σχίσματος.

NOTÆ.

avianus t. IV *Theolog. dogm.* lib. 1, c. 17, § 3,
 r Ægyptios a Damasceno dictos esse Σχη-
 , schematicos, forsitan quod carnem Chri-
 figura, et σχήματι, constantem, nec veram, B
 e similem mentiti sunt. At vero Noster
 t, eos cateroqui orthodoxos prorsus esse, τὰ
 πάντα ὀρθόδοξοι ὑπάρχοντες· excepto quod
 sia se separaverint. Quamobrem vel ex
 r. 2508 legendum est σχισματικοὶ, vel,
 lem recidit, σχήματος nomine intellexerit
 a aut eorum quemdam; velut Epiphra-
 sianorum sectam, σχήμα, nominarat, et
 lixeratque Collyridianorum placita dæmo-
 e doctrinam, et σχήμα, instituti genus:
 am Athanasius in Vita sancti Antonii Me-
 passim Σχηματικούς nuncupavit. Vel deni-
 d satis arridet, Σχηματικούς, dixit Noster,
 ulatores, quos in Parallelis Σχηματα-
 pellat. Ægyptii et quotquot Chalcedonensi
 refragati sunt, διακρινόμενοι perinde, au-
 q. d. hæsitantes, segregatos; itemque ἀπο-
 Ægyptii itaque, qui et Coptiæ dicuntur,
 sia avulsi sunt, propter Dioscorum Ale-
 ueni synodus illa abdicavit. In Dioscori
 Proterio necato, Timotheo Ælurum ele-
 gi, etsi synodum detestabatur, anathema
 dixit, quia, uti narratur a Leontio *De*
t. 5: Corpus Christi ejusdem ac nostrum
æ esse non diceret. Id quod Evagrius, lib.
 c. 13, confirmat ex Zacharia rhetore τῷ
 μένῳ, qui scripserat Monachos quibus
 præfuerat, a Timotheo confutatos esse,
 garent, Dei Verbum factum esse consub-
 m nobis secundum carnem. Unde Severiani
 Jone quam CP. habuerunt sub Justiniano,
 it abs se Eutychem anathemati devoveri:
 causa fuit ut Facundus eos Semi-Euty-
 vocaverit. Scilicet, ut scribit Evagrius,
 catholici Christum ex duabus, et in duabus
 sæ aiebant: illi ex duabus duntaxat, per-
 men, et sine confusione vel conversione;
 ut non duæ naturæ dici deberent, ne di-
 bsequeretur, sed una Dei Verbi natura
 a. Ex quo commune cum Eutychianis Mono-
 nomen habuerunt. Cum vero Petrus Mongus,
 ro successerat, Zenonis consultum ἐνωσι-
 : anionis, admisisset, quod nihil explicite
 synodum, et Leonis Magni ad Flavianum
 ulam ferebatur, quidam ejus communio-
 rsati, cum nulli episcopo parerent, Ἀξέ-
 cephalii, dicti sunt. Horum se ducenti Seve-
 sedem Antiochenam postmodum invasit,
 te narrat præter Nicephorum Callist.
 ndrītæ in libello quem act. v concilii sub
 obtulerunt: *Prosidebat sæ Acephalicæ*
cod ἐνωτικῶν, Unitivum dicitur, non admit-
d Notativum ipsum (interpret legit, χωρῶ-
ρο χωρικῶν), ut apud Sophron. epist. ad
et divinum appellans, et in suis propriis
anathematizans. Cumque tempus habuit sub-
tenerabilem sedem Theopolitanam, rursus

ca villatur, hoc ex adverso se recipere fingens et fal-
 lens, præsullem Alexandrinum Petrum, quem Mongum
 vocant, quique tempore ipso unionis Alexandrinorum
 sedem subripuerat, in sacris tabulis Theopolitanæ
 Ecclesiæ ponit, derelinquens eos, qui a se decepti
 erant, et edocti propter Petrum (διὰ Πέτρον; sic
 emendo pro διὰ Πέτρον, per Petrum) oportere se-
 jungi ab Ecclesia Alexandrina. Ex synodica So-
 phronii ad Serg. colligitur Petrum Iberum Gazen-
 sem antisitem, qui Timotheo Æluro manus impo-
 suerat, auctorem fuisse Severo, qui apud se
 monachum induerat, ut in Ægyptum profectus,
 discessionem a Petro Mongo suaderet. Severus
 porro novis argumentis probare cœpit unam esse
 Christi naturam ex duabus concretam, sine alter-
 utrius permutatione vel confusione, velut hominis
 ex corpore et anima. Sic nempe mentem illius
 edisserit Abulfarajus Jacobita, dyn. 7, p. 148,
 quod ut conficeret Severus, in Christo actionem
 et voluntatem unam astruebat, divinam scilicet:
 ita tamen ut affectiones humanas vitii expertes,
 et dolores non excluderet. Severi alumnus fuit
 Jacobus monachus, quem Zanzatum, et Baradæum
 cognominarunt, quique Syros plerosque dementia-
 vit: unde Monophysitæ deinceps Jacobitæ audie-
 runt. Hic nequaquam Armenos corrupit, sed, ut
 legitur in narratione de reb. Armen. quidam ex
 Juliani Halicarnassensis discipulis, quorum præ-
 cipuus Echanius et Mandacunes appellatur ab Eu-
 thymio, a Photio Petrus, a quo tum virus erroris,
 tum novos ritus acceperunt, quibus una Christi
 natura, ejusque carnis incorruptibilitas signifi-
 catur. Ex Severi quoque discipulis fuit Joannes
 Philoponus, qui cum in libris Patrum legeret οὐ-
 σταν, essentialiam et naturam, dici id quo res subsi-
 stens cum aliis suæ speciei conveniat, et hypo-
 stasibus ac individuis, quæ πρῶται οὐσται, essentialiæ
 primæ, vocantur a Philosopho, commune sit, tres
 subinde substantias essentialive partiaras posuit
 in Trinitate. Quam impietatem Conon et Eugenius
 Ægyptii novis commentis auxere: sed a Seve-
 rianis ipsis rejecti sunt. Hos Damianus dum nimio
 studio confutat, Sabellianus audit: de quibus
 legendi Sophron, et Timotheus CP. Porro Philo-
 ponus ob unam Christi hypostasim, unam quoque
 naturam inferebat, multiplici cavillo, quorum spe-
 cimen habemus in fragmentis, quæ in multis Da-
 masceni codicibus hic inserta reperi. Docuit insuper
 mundum hunc secundum materiam et formam
 corruptum iri, condenda corpora alia expertia
 corruptionis, et animas hominum cum ejusmodi
 corporibus in resurrectione copulandas. Quapro-
 pter Theodosius, cujus Photius meminit cod. 22,
 adversus illum de resurrectione scripsit. Vivebat
 Philoponus sub Justiniano, centum fere annis ante
 Mohammedem, nec proinde ad Mahamismum defecit,
 ut sibi sinit Abulfarajus. Philoponi librum,
 qui διακτης inscribatur, Anastasius iu primis
 Antiochenus confutavit, ut ex multis ipsius quæ
 supersunt fragmentis constat.

rum Alexandrinum, in concilio Chalcedonensi, quod Eutychis placitorum defensor esset, depositum, sese synodo opposuerunt, innumerisque adversum illam criminationes confinxerunt: quas jam supra hoc in libro abunde refutavimus, ubi et ipsos vanos et dementes esse ostendimus. Horum principes Theodosius Alexandrinus, a quo Theodosiani; et Jacobus Syrus, a quo Jacobitæ sunt nominati. Quorum doctrinæ consortes, assertoresque et patroni fuerunt Severus Antiochenorum corruptor, et qui vana commentus est ac elaboravit, Joannes Tritheita. Hi generis humani salutis mysterium negantes, adversus a Deo afflatæ synodi Chalcedonensis sexcentorum triginta Patrum doctrinam multa conscripserunt: multaque in suam ipsi perniciem, illis qui pereunt, *juxta iter scandala posuerunt*. Quin et particulares substantias docentes, universum incarnationis mysterium confundunt: quorum impietatem compendiose colligere operæ pretium fore putavimus, brevibus insertis scholiis, ad refutationem impiæ ac nefandissimæ eorum hæresis. Illorum porro propugnatoris antesignani Joannis, quibus vel maxime gloriantur, dogmata, seu potius deliramenta, ob oculos repræsentabo.

De natura et hypostasi quid sentiant Severiani, et quomodo particulares substantias doceant: Joannis Grammatici Trilheitæ, qui et Philoponus dicitur, ex sermone quarto operis, cui titulus, « Arbitræ. »

Communis enim et universalis naturæ ratio, etsi ipsa per se una est, attamen in multis subjectis existens, fit multa, ita ut integre in unoquoque et non ex parte consistat; quemadmodum etiam navigii ratio, quæ in navis fabricatore est, sponte multiplicatur, cum existat in multis subjectis. Consimili quoque modo **102** præceptoris consideratio, cum sit una, suapte ratione propria, quando a discipulis percipitur, simul cum illis tota in unoquoque existens. Præterea annuli typus, et unus est, et in pluribus expressionibus totus in unaquaque existens, jam multa est, et dicitur. Itaque multa navigia, multi homines, expressiones multæ, et qui multis discipulis communicantur conceptus, numero quidem in individuis plura sunt, atque divisa, non unita; specie vero communi, multi homines unum constituunt, et multæ naves, unam; pariterque conceptus atque etiam expressiones identitate imaginis unitatem habent: adeo ut illa secundum aliud multa sint et divisa, secundum aliud vero, unita et unum.

Ahæc quamvis continuis sæpe numerum attri-

A παθεῖα τῇ πρὸς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Διόσκορον, τὸν ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου καθαιρεθέντα, ὡς τῶν Εὐτυχοῦς δογματῶν συνήγορον ἀντεπέθεσαν ἂ τῇ συνόδῳ, καὶ μυρία τόγε ἐπ' αὐτοῖς ἂ μέρφεις κατ' αὐτῆς ἀνεπλάσαντο, ἅς προλαβόντες ἐν τῇ παρουσίᾳ βίβλῳ ἱκανῶς διελύσαμεν, σκαυῶς αὐτοῦς καὶ καταϊφρονας ἀποδείξαντες ὦν ἀρχηγοὶ Θεοδοσίος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ἐξ οὗ Θεοδοσιανοὶ, Ἰάκωβος ὁ Σύρος, ἐξ οὗ Ἰακωβῖται. Τούτων οἱ συνίστορες, καὶ βεβαιωταί, καὶ ὑπέρμαχοι, ὁ Σειῆρος ὁ τῆς Ἀντιοχείων φθορεὺς, καὶ ὁ τὰ μάταια πονήσας Ἰωάννης ὁ Τριθειτῆς, τὸ τῆς κοινῆς ἀρνούμενοι σωτηρίας μυστήριον. Πολλὰ μὲν τῆς ἐν Χαλκηδόνι θεοσπεύστου τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα Πατέρων διδασκαλίας κατέγραψαν ἂ παλλὰ δὲ τῆς ἀπολλυμένοις πρὸς τῇ ὀλεθρίᾳ αὐτῶν αἰρέσει, καὶ θήρατρα, τὰ δὴ λεγόμενα, καὶ ἐχόμενα τριβῶν τεθείκασι σκάνδαλα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μερικῆς δογματίζοντες οὐσίας, τὸ τῆς οἰκονομίας συγχέουσι μυστήριον ἂ. Ὡν διαλαθεῖν ἐν ἐπιτομῇ τὴν ἀσέβειαν ἔλογισάμεθα δεῖν, παρενθέντες καὶ μικρὰ σχῆμα πρὸς ἔλεγγον τῆς ἀπίου αὐτῶν καὶ παμμαρῆς αἰρέσεως. Τοῦ προασπιστοῦ δὲ αὐτῶν Ἰωάννου, ἐν οἷς μάλιστα ἐναθρύνονται, τὰ δόγματα, μᾶλλον ἂ ληρήματα, παραθήσομαι.

Περὶ φύσεως, καὶ ὑποστάσεως, ὅπως οἱ ἐν Σειῆρον δοξάζουσι, καὶ πῶς τὰς μερικῆς δογματίζουσι οὐσίας, Ἰωάννου Γραμματικῆς Τριθειτοῦ, τοῦ λεγομένου Φιλοπόδου, ἐκ τοῦ 8 λόγου τοῦ « Διαι τοῦ ». »

Ἐ ὁ γὰρ κοινὸς καὶ καθόλου τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως λόγος, εἰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἰς ἑστί, ἀλλ' οὖν ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος, παλλὰ γίνεται, ὀλοκλήρως ἐν ἑκάστῳ, καὶ οὐκ ἀπὸ μέρους ὑπάρχων. Ὡσπερ καὶ ὁ ἐν τῷ ναυπηγῷ τοῦ πλοῦ ὀλογος, εἰς ὦν πληθύνεται, ἐν πολλοῖς ὑποκειμένοις γινόμενος. Οὕτως δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ διδασκάλῳ ὀόρημα, ἐν ὃν τῷ ἰδίῳ λόγῳ, ὅταν ἐν τοῖς διδασκόμενοις γίνεται, συμπληθύνεται αὐτοῖς, ὅλον ἐν ἑστί γινόμενον. Προσέτι δὲ καὶ ὁ ἐν τῷ δακτυλίῳ τύπος, εἰς ὦν, ἐν πλείοσιν ἐκμαγεῖος ὀλος ἐν ἑκάστῳ γινόμενος, πολλὰ λοιπὸν ἐστί τε καὶ λέγεται. Ὡσπερ ὀ πολλὰ πλοῖα, καὶ οἱ πολλοὶ ἀνθρώποι, καὶ τὰ ἐκμαγεῖα τὰ πολλὰ, καὶ τὰ ἐν τοῖς πλείοσι μαθηταῖς νοήματα, τοῖς μὲν ἀτόμοις πλείονα τυγχάνει κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῦτα διηρημένα ἐστί, καὶ ὀ ἠνωμένα. Τῷ κοινῷ δὲ εἶδει οἱ πολλοὶ ἀνθρώποι εἰς τυγχάνουσι, καὶ τὰ πολλὰ πλοῖα ἐν, καὶ τὰ ὀματα δὲ ὀσαύτως, καὶ τὰ ἐκμαγεῖα ἐν τῇ ταυτότητι τοῦ ἐκτυπώματος τὸ ἐν ἔχουσιν. Ὡσπερ ταῦτα, καὶ ὀ ἄλλο μὲν πολλὰ ἐστί καὶ διηρημένα, κατ' ὀ ἄλλο ὀ ἠνωμένα καὶ ἐν.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν συνεχῶν πολλὰκις φέρωμεν

VARIÆ LECTIONES.

^a Cod. S. Hil. ἀντεπέθεσαν. ^b Aug. et R. 2 τότε ἐπ' αὐτῆς. Vetus interpr. tunc in ipsis. ^c R. cod. 2506, quo Cotteler. usus est sequor: alii, ἐπ' ὀλέθρῳ ἑαυτῶν ἐχόμενα τριβῶν. ^d Quæ sequuntur usque ad hæresim Aphthartodocetarum cod. R. 2508, exhibit, ut et Vaticanus 1182, nec non Augustanus, ut narrat Possévinus in Apparatu. ^e Sic emendo ex Possévinus, qui posuit, ex sermone quarto. Profecto nihil in his occurrit quod Dialogum referat: sed interciderunt parva scholia, quæ auctor passim apposuerat.

ο φέρε πῆχων εἶναι· τὸ ξύλον λέγον-
ται δύο φαμέν εἶναι· τὸ ἓν, οὐκ ἔνεργον
ἐν ἑστῆν ἐνεργείᾳ, καὶ οὐ δύο· τὸ
μὴν ὑπεμένον δύο γενέσθαι, ταύτην
ὡς εἶναι.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

Ἐκ τοῦ διαιτητοῦ.

Ἐξ ἑσῶν, ὁ, ἐξ ὧν οἱ τάναντία προ-
τιθενται, τὴν ἰδίαν ἐπισφραγίζων
γὰρ εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις
μῖαν αὐτοῦ καὶ μόνην ἀξιοῦσιν εἶναι
ἡγῶν πρόσωπον· ὁμοίως ἀποσκευα-
σθὲν μῖαν εἶναι τὴν τοῦ Χριστοῦ φύσιν
ἢ τὴν δύο τούτου τὰς ὑποστάσεις προ-
ελλὰ πρὶν εἰς τοὺς ἐλέγχους ἡμᾶς
ἢ τῆς ὑποθέσεως, εὐλόγον οἶμαι πρό-
εσθαι, τί μὲν τὸ τῆς φύσεως ἢ τῶν
δασκαλία σημαίνειν βούλεται ὄνομα·
προσώπου καὶ τῆς ὑποστάσεως. Φύσιν
λέγεται, τὸν κοινὸν τοῦ εἶναι λόγον τῶν
εχόντων οὐσίαν, ὡς ἀνθρώπου παντὸς,
ἢ, θνητῶν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτι-
ροῦδεις ἀνθρώπων διενήνοχεν. Οὐσίαν
εἰς ταυτὴν ἀγει· ὑπόστασιν δὲ, ἡγῶν
ἢν ἰδιοσύστατον τῆς ἐκάστης φύσεως
ἢν οὕτως εἶπω, περιγραφῆν, ἐξ ἰδιο-
φυκειμένην, καθ' ἃς ἀλλήλων οἱ τῆς
ἰνηχότες φύσεως διαφέρουσι· καὶ συν-
ἢ, ἄπερ ἄτομα προσαγορεύειν τοῖς ἐκ
ἢ φιλῶν· ἐν οἷς ἢ τῶν κοινῶν γενῶν τε
τελευτᾷ διαίρεσις.

ἢς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι ὑποστάσεις,
ἢ πρόσωπα προσηγόρευσαν. Τοῦ γὰρ
ἢκτὸν διαιρουμένου καὶ τὸ ἄλογον, καὶ
ἢλιν εἰς ἀνθρώπον, καὶ ἄγγελον, καὶ
ἢ εἰς ἃ λοιπὸν ἐπιτέμνεται· ἐσχάτων τῶν
ἢκαστον, οἷον ἀνθρώπος μὲν εἰς Πέτρον
ἄγγελος δὲ εἰς Γαβριήλ, φέρε τε, καὶ
ἢ τῶν λοιπῶν ἀγγέλων ἢκαστον, ἄτομα
ἢσι, διότι· μὴ οἶδόν τε τούτων ἢκαστον
ἢλοιπὸν εἰς ἕτερα, τὴν μῖαν αὐτῶν μετὰ
ἢσιν διασώζοντα. ἢ μὲν γὰρ εἰς ψυχὴν
ἢ ἀνθρώπου διαίρεσις, τοῦ παντὸς ζώου
ἢεται. ἢνθεν ἄτομα ταῦτα καλεῖν ἐκεί-
ἢποστάσεις δὲ τὰ τοιαῦτα ὁ ἐκκλησια-
ἢσε λόγος, διότι· ἐν τούτοις τὰ γένη καὶ
ἢβάνει τὴν ὑπαρξίν. Εἰ γὰρ καὶ ἢδιον
ἢεἶναι λόγον, τὸ ζῶον, φέρε, καὶ ὁ ἢν-
ἢτὸ μὲν ἐστὶ γένος, τὸ δὲ εἶδος, ἀλλ' ἐν
ἢτὴν ὑπαρξίν ἢχουσιν, οἷον Πέτρῳ καὶ
ἢς τούτων οὐκ ὑφίστάμενα. Τί μὲν οὖν
ἢπει, καὶ τί φύσις, κατὰ τὴν ἐκκλησια-
ἢσιν εἶπομεν.

buamus; v. gr. dum dicimus, duorum cubitorum
lignum esse; atamen quod unum est, duo esse
pronuntiamus virtute, non actu: quandoquidem
unum est actu, non duo. Quia vero per sectio-
nem duo fieri potest, ideo dicimus esse duarum
mensurarum.

CAP. VII.

Ex arbitro.

Septimus sermo erit, quo ex iis quæ supponunt
illi qui contraria sentiunt, veritas muniatur. Cum
enim duas esse Christi naturas supponant, unam
et solam ipsius esse concedunt hypostasim seu per-
sonam: consimili ratione, et peræque rejicientes
eos, qui unam Christi naturam post unionem, tum
etiam illos qui duas in eo hypostases constituentur.
Verum priusquam hypothesim istam refellamus,
operæ pretium existimo prius definire quid Eccle-
siarum doctrina per naturæ nomen, quid per personæ
et hypostasis indicari velit. Itaque naturam esse
censet, communem rationem qua sunt ea quæ
eamdem participant essentiam; v. gr. cuiusque
hominis natura est, animal rationale, mortale, intel-
ligentiæ ac disciplinæ capax. In hoc enim nullus
hominum ab alio distinguitur. Essentiam autem et
naturam pro eodem sumit: at hypostasim, seu
personam, esse docet naturæ cuiusque existen-
tiam singulariter consistentem, atque, ut ita dicam,
circumscriptionem ex quibusdam proprietatibus
constitutam, secundum quas illi a se invicem dif-
ferunt, qui communem obtinent naturam, uno
verbo, quæ individua vocare solent Peripatetici,
in quibus communium generum et specierum de-
sinit divisio.

103 Hæc Ecclesiæ doctores hypostases, inter-
dumque personas vocaverunt. Nam cum animal
dividatur in rationale et irrationale, et rationale in
hominem, angelum, et dæmonem, ea in quæ singu-
lariter ex istis speciebus infimis secantur, ut homo,
in Petrum et Paulum, angelus, in Gabrielem et
Michaelem cæterosque singulos angelos, individua
appellant; quoniam fieri non potest ut horum
quodque jam subdividatur in alia, quæ naturam
suam post divisionem servent. Etenim hominis
divisio in corpus et animam totius animalis inte-
ritum efficit. Hinc ea dicere individua placuit illis.
Hæc autem eadem ab ecclesiastica disciplina nomi-
nantur hypostases; qui in ipsis genera et species
existentiam habent. Quamvis enim ex. gr. pro-
pria essentia rationem habeant animal et homo,
quorum illud genus sit, hoc species; atamen in
individuis existunt, Petro inquam, et Paulo, sine
quibus non subsistunt. Quid ergo sit hypostasis
quidve natura, juxta Ecclesiæ expositionem, dixi-
mus.

VARIE LECTONES.

ἔστω.

ITROL. GR. XCIV.

21

Itaque illa hominis natura communis, secundum A quam quivis homo ab alio homine non differt, dum in unoquoque individuorum existit, propria deinceps ipsi sit, nullique alteri communis; quemadmodum cap. 4 statuimus. Nam quod in me est animal rationale, mortale, nemini alteri est commune. Certe impossibile non est, ut homine aliquo, sive bove, sive equo patiente, nihil patiantur ejusdem speciei individua. Siquidem, moriente Paulo, fieri potest ut cæterorum hominum nullus moriatur; atque, nascente Petro, et in rerum naturam edito, futuri post illum homines nondum existunt. Igitur unaquæque natura non uno duntaxat modo dicitur id quod est, sed duplici. Alio quidem, si consideremus communem cujusque naturæ rationem, ipsam in se spectatam; puta naturam hominis, aut equi, in nullo individuo existentem; altero autem modo, cum eandem naturam communem in individuis existentem perspexerimus, et quatenus in unoquoque eorum particularem sumit existentiam, quæ nulli alteri, præterquam illi ac soli, conveniat. Quippe quod in me est animal rationale, mortale, nulli hominum aliorum commune est, neque animalis natura quæ est in isto equo, in alio quopiam reperietur, ut modo ostendimus. Porro 104 quod hunc sensum habeat Ecclesiæ de naturis et hypostasibus doctrina, ex eo manifestum fit, quod unam Patris, Filii, et Spiritus sancti naturam confiteamur; tres vero horum doceamus hypostases, sive personas, juxta quas unumquodque proprietate quadam a reliquis discernatur. Quid enim esset una divinitatis natura, nisi divinæ naturæ communis ratio in se spectata, ac per mentem ab hypostasis cujusque proprietate sejuncta? quod etiam specialius naturæ nomen intelligamus, dum in singulis individuis, seu hypostasibus, communem naturæ rationem propriam effectam contemplantur, ut nulli posthac alteri eorum quæ communi speciei subjacent, convenire valeat; ex eo adhuc clarum est, quod in Christo duarum naturarum, humanæ et divinæ, unionem profitemur. Non enim dicimus communem divinitatis naturam, quæ in sancta Trinitate intelligitur, fuisse incarnatam: nam sic etiam Spiritus sancti prædicaremur incarnationem. Sed neque communem humanæ naturæ rationem Deo Verbo unitam fuisse censemus: quia hoc iterum pacto hominibus, qui ante Verbi adventum vixerunt, quique post illum victuri sunt, unitum omnibus esse Dei Verbum merito pronuntiaretur. Verum patet quod hic naturam divinitatis dicimus, naturam divinitatis communis, quæ est in hypostasi Verbi. Uade cum *nam naturam Dei Verbi incarnatam* confitemur, per hoc quod addimus, *Dei Verbi*, aperte secernimus illam a Patre et Spiritu sancto. Ita ut hic quoque communem divinæ naturæ rationem, modo Verbi Dei propriam intelligentes, asseramus incarnatam fuisse Dei Verbi naturam. Rursus humanitatis naturam Verbo

A ἡ κοινή φύσις, ἡ ἀνθρώπου, καθ' ἣν οὐδεὶς ἄνθρωπος οὐδενὸς διενήνοχεν, ἐν ἐκάστῳ τῶν ἀτόμων γινομένη, ἰδίᾳ λοιπὸν ἔχειν, καὶ οὐδενὸς ἑτέρου κοινή γίνεται, καθὼς ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ὠρισάμεθα. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῶον λογικόν, θνητὸν, οὐδενὸς ἄλλου ζώου κοινόν ἐστιν. Ἄμμιαι παθόντος ἀνθρώπου τινός, ἢ βοός, ἢ ἵππου, ἀπαθῆ μένειν τὰ ὁμοειδῆ τῶν ἀτόμων οὐκ ἀδύνατον. Καὶ γὰρ Παύλου τεθνεώτος, μηδένα τεθνάναι τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐνδέχεται· καὶ γενομένου Πέτρου, καὶ εἰς τὸ εἶναι παραχθέντος, οἱ μετ' αὐτὸν ἄνθρωποι, οὐκ οὐκ τῶν ὄντων εἰσίν. Οὐκοῦν ἐκάστη φύσις οὐ μοναχῶς λέγεται τοῦθ' ὅπερ ἐστίν, ἀλλὰ διχῶς. Καθ' ἓνα μὲν τρόπον, ὅταν τὸν κοινὸν ἐκάστης φύσεως λόγον, αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον, ὡς τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ἢ τὴν ἵππου, ἐν οὐδενὶ τῶν ἀτόμων γινομένην· καθ' ἕτερον δὲ, ὅταν αὐτὴν δὴ ταύτην τὴν κοινήν φύσιν ἐν τοῖς ἀτόμοις γινομένην κατέβωμεν, καὶ μερικωτάτην ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν λαμβάνουσαν ὑπερξῆν οὐδενὶ ἄλλῳ πλὴν ἐκείνῳ καὶ μόνῳ λοιπὸν ἐφαρμύζουσαν. Τὸ γὰρ ἐν ἐμοὶ ζῶον, λογικόν, θνητὸν, οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐστὶ κοινόν· οὐδὲ ἢ ἐν τῷδε τῷ ἵππῳ τοῦ ζώου φύσις, ἐν ἄλλῳ τινὶ γένοιτο ἂν, ὡς ἀρτίως δεδείχαμεν. Ὅτι δὲ ταύτας τὰς ἐνοίας περὶ τὰ φύσεων ἔχει καὶ ὑποστάσεων ἢ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλία, δῆλον ἐξ ὧν μίαν μὲν φύσιν Πατρός τε, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ τὰς τούτων ὑποστάσεις, ἢ τὸν εἰς πρόσωπα, δογματίζομεν, καθ' ἃς ἕκαστον ἰδιότητι τινὶ ἐκ τῶν λοιπῶν διακρίνεται. Τί γὰρ ἂν εἴη μὴ φύσις θεότητος, ἢ ὁ κοινὸς τῆς θείας φύσεως λόγος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενος, καὶ τῇ ἐπινοίᾳ τῆς ἐκάστης ὑποστάσεως ἰδιότητος κεχωρισμένος; Ὅτι δὲ καὶ ἰδικώτερον πάλιν τὸ τῆς φύσεως γινώσκον ὄνομα, τὸν κοινὸν λόγον τῆς φύσεως ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ἀτόμων, ἢ τὸν κοινὸν ὑποστάσεων ἐκάστης, ἰδίῳ γενόμενον θεωροῦντες, καὶ οὐδενὶ λοιπὸν ἐκείνῳ τῶν ὑπὸ τὸ κοινὸν εἶδος ἐφαρμύζειν δυναμένων, ἢ τὸν πάλιν ἐξ ὧν ἐπὶ Χριστοῦ δύο φύσεων ἕνωσις, τῆς θείας φημι καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, προσβέβωκεν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν κοινήν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος κοινὴν τῆς θεότητος σεσαρκώσθαι φαμεν· οὐκ γὰρ ἂν καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατηγοροῦμεν τὴν ἐνανθρώπησιν· ἀλλ' οὐδὲ τὸν κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος φύσεως λόγον ἠνώσθαι τῷ Θεῷ Λόγῳ προσβέβωκεν. Οὕτω γὰρ πάλιν καὶ τοῖς περὶ τῆς τοῦ Λόγου ἐπιδημίας γενομένοις ἀνθρώποις, καὶ τοῖς μετ' αὐτὴν ἐπομένοις ἅπασιν, ἠνώσθαι ἂν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος δικαίως ἐλέγετο. Ἀλλὰ δὴ ὅλον ὅτι φύσιν θεότητος ἐνταυθὰ φαμεν, τὴν ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Λόγου τῆς κοινῆς θεότητος φύσιν. Ὅθεν καὶ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην ὁμολογοῦμεν· εἰσὶν τὸ προσθεῖναι, τοῦ Θεοῦ Λόγου, σαφῶς ἀποκρίσθαι αὐτὴν, τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅστε κἀνταῦθα τὸν κοινὸν τῆς θείας φύσεως λόγον, ἵδιον λοιπὸν τοῦ θείου Λόγου νενοηκότας, σεσαρκώσθαι φαμεν τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν φύσιν. Καὶ φύσιν πάλιν ἀνθρωπότητος λέγομεν ἠνώσθαι τῷ Λόγῳ τὴν μερικωτάτην ἐκείνην ὑπερξῆν, ἣν μόνην ἐκ

ὁ Λόγος προσελήφεν. Ὡστε σχεδὸν κατὰ A
 ἴς φύσεως τὸ σημαίνόμενον, ταυτὸν ἂν εἴη
 ἢ ὑπόστασις, πλὴν ὅτι τὸ τῆς ὑποστάσεως
 ἰνενπινοούμενας ἔχει καὶ τὰς ἐπιγινόμενας
 ἢ κοινὴν φύσιν ἐκάστων ἰδιότητος, καθ' ἃς
 κεχώρισται. Ἐνθεν τῶν ἡμετέρων πολλοὺς
 εἰς εὐρεῖν ἔστι λέγοντας, φύσεων, ἤγουν
 σων, ἔνωσιν γεγονέναι. Ἡ γὰρ ὑπόστασις,
 αμεν, τὴν ἰδικὴν ἐκάστου καὶ ἀτομον σημαί-
 ρειν, ἐκ παραλλήλου δὲ πολλάκις τούτοις
 αὖ τοῖς ὀνόμασι, δῆλον ὡς καὶ τὴν ἰδικωτά-
 τιν σημαίνειν ἡμῖν διὰ τούτων ἐθέλουσιν·
 ἢ ἐν τῇ ἀνά χειρᾷ ὀμιλεῖν, καὶ ἐν τῇ χρήσει
 τοιαῦτα πεφυσιολογηκότων, ἔθος ἄπασι καὶ
 ὅν τῆς φύσεως λόγον ἀνθρώπων προσαγο-
 ῶς ὅταν λέγωσιν εἶδος εἶναι τοῦ ζώου τὸν B
 σον· εἴπερ μηδὲν τῶν ἀτόμων μῆτε ἔστιν
 ἢ ὑπὸ τὸ γένος, μῆτε λέγεται. Ἡ γὰρ καὶ
 ἄν, ἔππου διαφέρειν λέγομεν, αὐτὰς δηλονότι
 κίλου λέγοντας φύσεις. Καὶ πάλιν Πέτρον
 ἄν εἰναι φαμεν, καὶ Παῦλον, καὶ Ἰωάννην,
 νέναι ἀνθρώπων καὶ τεθνάναι, τὸν καθέκαστα
 ἰ, καὶ τοῦ κοινῆς λόγου τῆς τοῦ ἀνθρώπου
 ὡσαύτως ἔχοντος. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν εὐ-
 φροδιαστελλασθαι, ὡς τὸ τοῦ προσώπου καὶ
 ὑστάσεως ὄνομα, πολλάκις μὲν τῆς αὐτῆς
 φ' ἡμῖν σημασίας δηλωτικὸν, ὡσεὶ καὶ ξίφος
 πῦρ καλεῖ καὶ μάχα:ραν. Οὕτως γοῦν ἐπὶ
 ας Τριάδος ἀδιαφόρως πρόσωπα τε τρία, καὶ
 πεις τρεῖς προσαγορευόμεν, τῶν ἐκ παραλλή-
 λων δι' ἑκατέρου ταυτὸν σημαίνοντες. Πολ-
 ῶν τὸ πρόσωπον τῆς ὑποστάσεως διακρίνουσι,
 ἄν καλοῦντες τὴν τιμὴν σχέσιν πρὸς ἄλληλα,
 κοῦσης οὐδὲ τῆς συνήθους χρήσεως τοῦτο τοῦ
 σου τὸ σημαίνόμενον. Φαμεν γὰρ, τὸ ἔμδν
 εἶναι πρόσωπον τὸν δεῖνα, καὶ εἰς πρόσωπον
 ἢν δίκην εἰσαγαγεῖν τὸν δεῖνα· καὶ τὸν ὑπ-
 ἔκ πρόσωπον ἔχειν τοῦ βασιλέως λέγομεν.
 καὶ οἱ τῶν Νεστορίου δογμάτων κατήκοοι,
 ἄν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ, οὔτε ὑπόστασιν λέγειν
 νοῦν, ἐπεὶ μῆτε τῶν ὑποστάσεων καθ' αὐτὰς
 ἔνωσιν ἔνωσιν, ἀνθρώπων δὲ εἶναι τὸν ἐκ
 φιλῶν ὑποτίθενται, ἔλην ἐν ἑαυτῶ τὴν θείαν
 ἰντα ἑλλαμψιν. Καὶ ταύτη τῶν ἄλλων δια-
 ἰ, μερικωτέρας ἐν ἐκείνων ἐκάστῃ τῆς θείας
 ἢς ἑλλάμψεως, ὁμοῦς θαβρόντες ἔν εἶναι τὸ
 ἄν τοῦ Χριστοῦ δισχυρίζονται, τὴν σχέσιν
 ἢ Λόγου πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἀνθρώπων πρόσω-
 ἢν λέγοντες, ἐπεὶ πᾶσαν ἐκείνος τὴν θείαν
 ἰαν εἰς πρόσωπον ἐποιεῖτο τῆς τοῦ Θεοῦ
 Θεότητος· ὅθεν δικαίως καὶ τὴν εἰς τὸν ἀν-
 ἔβριν, εἰς Θεὸν ἀναφέρεισθαι, ἐπεὶ καὶ ἡ
 ἐκείνων εἰς τὸν ὑπαρχον γινόμενη τιμὴ τε
 ἢς, εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸν βασιλέα. Ταύ-
 ἢ τῆς σχέσεως καὶ τὴν Χριστοῦ προσήγοριαν

unitam esse affirmamus, nempe singularissimam
 illam existentiam, quam solam ex omnibus Ver-
 bum assumpsit: ut juxta hanc naturæ significationem
 fere idem sint natura et hypostasis, nisi quod
 hypostasis nomen simul comprehensa habet pro-
 prietates, quæ singulis præter communem naturam
 insitæ sunt, secundum quas a se invicem secernun-
 tur. Quocirca e nostris multos varie invenias dicen-
 tes, *naturarum, sive hypostasium* unitionem factam
 fuisse. Nam si hypostasis, ut ostensum est, singu-
 larem et individuum cujusque significat existen-
 tiam, et ex æquo his nominibus sæpe usi sunt,
 liquet eos per hæc velle indicare nobis naturam
 maxime singularem; quandoquidem loquendo de
 his quæ modo versamus, et secundum usum qui
 obtinuit apud illos, qui de iisdem disputarunt,
 apud omnes consuetudo invaluit, communem natu-
 ruræ rationem appellare *hominem*: ut cum aiunt
 hominem esse speciem animalis; qua nempe nul-
 lum ex individuis species est generi subjecta, nec
 dicitur. Adhæc **105** hominem dicimus differre ab
 equo; ipsas videlicet universales intelligendo natu-
 uras. Ac rursus Petrum hominem esse dicimus,
 item Paulum, et Joannem; necnon natum esso
 hominem, singularem utique, et communi naturæ
 humanæ ratione eodem modo se habente. Illud
 etiam præmonere operæ pretium est, personæ et
 hypostasis nomen sæpe quidem apud nos eandem
 habere significationem; velut quis idem appellaverit
 ensem et gladium. Sic ergo in sancta Trinitate
 tres personas et tres hypostases indiscriminatim
 pronuntiamus, ex figura paralleli dicta per utrum-
 que idem declarantes. Sæpe tamen personam ab
 hypostasi distinguunt, personam vocantes, mutuan-
 inter quasdam relationem: quam personæ signifi-
 cationem non ignorat consuetus usus. Dicimus
 enim: Ille meam personam assumpsit; et: In illius
 persona vadimonium stitit. Item præfectum dicimus
 personam gerere imperatoris. Exinde qui Nestorii
 placitis adhærent, cum unam in Christo naturam,
 unamque hypostasim admittere refugiant; quia
 neque *naturarum*, neque *hypostasium* secundum
 ipsas profidentur unionem, sed Mariæ Filium me-
 rum esse hominem, qui divina luce perfusus fue-
 rit, ideoque reliquis omnibus Deiferis viris antecel-
 luerit, in quorum unoquoque particularis duntaxat
 fuit illustratio: at nihilominus summa fiducia
 unam esse Christi personam affirmare non dubi-
 tant, habitudinem Dei Verbi versus hominem ex
 Maria genitum, unam personam nuncupantes;
 quoniam omnem ille divinam œconomiam, dis-
 pensationemve, in persona divinitatis Dei Verbi
 operabatur, ac propterea contumeliam homini
 illatam in Deum jure referri; quia quæ a subjectis
 erga præfectum exhibetur veneratio, aut contumelia,
 in ipsum refertur imperatorem. Hanc porro

VARIE LECTIONES.

ἢ ἀδιαφόρως, ut infra. ἢ Sic R. cod. 2951, R. 2508 ὡν τὴ ἐστὶν εἶδος ὑπὸ τὸ γένος, μῆτε

relationem, Christi denominatione declarari contendunt : unde et Christum unum vocare non dubitant; quandoquidem, ut diximus, relatio una est, etsi multa sunt, quæ illam participant. Clarum itaque esse reor iis, qui de incarnatione Salvatoris religiosè sentiunt, nos, cum unam Christi personam profiteremur, non juxta Nestorianorum mentem personæ nomen ad simplicem Dei erga hominem affectum, aut habitudinem referre; sed ad eundem sensum hypostasis et personæ appellationem usurpare. Quamobrem unam Christi personam esse puta, vel Pauli.

Jam vero illud quoque cum aliis præmonendum nobis est : humanitatem Christi ne vel quam brevissimum tempore substituisse non unitam Verbo; sed simul ac in rerum naturam prodire cœpit, una accepisse unionem cum Verbo. At naturam illam omni subsistentia destitutam nequiquam diximus; quippe quæ peculiarem præ cæteris hominibus subsistendi modum habuerit, existentiamque suis circumscriptam terminis, ac proprietatibus quibusdam a communi cæterorum natura discretam. Id quippe significare hypostasis nomen superius ostendimus. Quapropter, sicut in divinitate Christi naturam et hypostasim confitemur; **106** consimiliter in ejus humanitate ipsius, ut naturam, ita et singularem hanc hypostasim confiteri necessum est; ne, ut dixi, naturam illam subsistentiæ expertem esse pronuntiare cogamur. Id enim constat, quod inter individua naturæ communi subjacentia exstiterit Salvatoris humanitas.

His ex ordine et clare explicatis, atque ab omnibus, ut reor, admissis, dicant nobis, qui naturas duas in Christo, ac unam hypostasim statuunt, quando ambo illa quæ unita sunt, naturam simul et hypostasim, necessario habuit, ut demonstratum est, an æqualiter naturarum et hypostasim confiteantur factam fuisse unionem; vel existiment magis unitas hypostases fuisse, cum ex duabus una substituerit; minus autem naturas; unde et duæ post unionem remanserint.

Post alia in quibus exponit qua ratione substantia magis et minus non recipiat, subjungit :

Unam quidem naturam esse, quæ multas hypostases constituat, apud omnes esse compertum arbitror. Ita igitur unam esse divinitatis naturam constituentem, tres ipsius esse hypostases pronuntiamus. Sed et hominum quoque una est natura; quæ ipsi subsunt hypostasis, in infinitam fere multitudinem protensis : et sic in aliis. Naturæ duæ, quæ dualitatem secundum numerum retineant unam efficere hypostasim non possunt : idque non inductione solum singularium probare licet (quo enim pacto una foret lapidis, ac ligni, aut

Α δηλωτικῆν εἶναι φασιν · ὅθεν καὶ Χριστὸν ἐν ἀξιοῦσιν, ἐπεὶ καὶ ἡ σχέσις, ὡς εἴρηται, ἰπλείονα εἴη τὰ ταύτης μετέχοντα. Δηλοῦν ε τοῖς εὐσεβοῦσι περὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνανθὶ ὡς ἐν εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ πρόσωπον ἡμεῖ τε, οὐχ ὡς τοῖς Νεστορίου φίλοις ἔδοξεν, ἐ τῆς ψιλῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρω τοῦ προσώπου προσηγορίᾳ χρώμεθα · οὕτως τὸ εἶναι τὸ Χριστοῦ πρόσωπον, ὡς ἀνθρώ ὑπόστασιν, Πέτρου τυχόν, ἢ Παύλου.

Β Προδηγεῖσθω δὲ ἡμῖν μετὰ τῶν ἄλλων κ ὡσεὶ καὶ τὰ μάλιστα μηδὲ τὸν τυχόντα χρόν τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως τὸ ἀνθρώπιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἅμα τε τὴν ἀρχὴν τῆς εἰ κηρόδου, καὶ τὴν πρὸς τὸν Λόγον ἀνεληφθε ἀλλ' οὐκ ἐνυπόστατον εἶναι φαίμεν τὴν φύσιν ἡπερ ἰδιοσύστατον εἶχεν πρὸς τοὺς λοιποὺ πους καὶ ἰδιοπερίγραφον τὴν ὑπαρξιν, ἰδιώ παρὰ τὴν κοινὴν φύσιν τῶν λοιπῶν ἀπάντω νομένην. Τοῦτο γὰρ σημαίνειν ἀρτίως τὸ τῆ σιας ἐδείξαμεν ὄνομα. Οὐκ οὖν ὡς ἐπὶ τῆ τοῦ Χριστοῦ, καὶ φύσιν αὐτῆς καὶ ὁ ὁμολογοῦμεν, οὕτως δήπου καὶ ἐπὶ τῆς ἰ τητος αὐτοῦ, ὡσερ φύσιν, οὕτως καὶ ἐπ ταύτην ὁμολογεῖν ὑπόστασιν ἀνάγκη, ἵνα μ στατον, ὡσερ εἴρηκα, τὴν φύσιν ἐκείνη ἀναγκαζώμεθα. Ἐν γὰρ ἔηλον, ὅτι τῶν κοινὴν φύσιν τελούτων ἀτόμων, τὸ τοῦ ὑπῆρχεν ἀνθρώπινον.

Γ Τούτων οὕτω διευκρινουμένων σαφῶς, πάντων, οἶμαι, συμφωνουμένων, λεγέτωσ δύο εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις, μίαν δὲ σιν ὑποτιθέμενοι, ἐπειδὴ τῶν ἐνωθέντων ἐ φύσιν τε ἅμα καὶ ὑπόστασιν ἐξ ἀνάγκης ἰ ὁ λόγος ἐδείξεν, πότερον ὁμοτίμως τῶν π καὶ ὑποστάσεων ὁμολογοῦσι γέγονεαι τῆ ἢ μᾶλλον ἠνώσθαι τὰς ὑποστάσεις οἴονται, μία ἐξ ἀμφοῖν ὑπόστασις γέγονεν · ἢ ττω φύσεις, ὅθεν καὶ δύο μετὰ τὴν ἔνωσιν κασι.

Καὶ μεθ' ἕτερα ἐν οἷς γυμνάζει, ὅτι τι καὶ ἦττον ἡ οὐσία οὐκ ἐπιδέχεται, πάλιν ἰ

Δ Μίαν μὲν γὰρ φύσιν πλειόνων ὑποστάσε γητικὴν ἐναργῆς οἶμαι τυγχάνειν ἅπαν γοῦν μίαν εἶναι φύσιν τῆς θεότητος ὁμοι τρεῖς εἶναι τὰς ὑποστάσεις αὐτῆς πρεσβεῦο ἀνθρώπων δὲ μία ἐστὶν ἡ φύσις, τῶν ὁ ὑποστάσεων ἐπ' ἀπειρον σχεδὸν ἔκτεινονμ πλήθει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως · δὲ σωζούσας κατ' ἀριθμὸν τὴν δυάδα, μίαν ἂν ὑπόστασιν ἀδύνατον. Καὶ τοῦτο οὐ μόνι τῶν κατὰ μέρος ἐκάστων ἐπαγωγῆς ἐστι ἰ σθαι (πῶς γὰρ ἂν εἴη λίθου καὶ ξύλου μία

VARIÆ LECTIONES.

ἔστιν ἄτομον ἐν, ἢ βόδι, καὶ ἵππου;), ἀλλὰ ἂν
 ἰσότης τῆς τοῦ λόγου ἐνεργείας. Εἰ γὰρ ἐν
 πᾶσι ταυτὸν δὲ εἰπεῖν ἐν τοῖς ἀτόμοις),
 ὡς λαμβάνει ὑπαρξίν, ἀνάγκη πᾶσα τῶν
 ὡν οὐσῶν, δύο τοῦλάχιστον καὶ τὰς ὑποστά-
 τας, ἐν αἷς τὴν ὑπαρξίν αἱ φύσεις ἔλαβον.
 ἢ γὰρ ὑποστῆναι καθ' αὐτὴν, μὴ ἐν ἀτόμῳ
 ρουμένην. Ἄτομον δὲ ταυτὸν εἶναι καὶ
 ἢ, ἀρτίως δεδείχμεν. Ὡστε ὅσοι μὲν μὴ
 ἢ ὑπόστασιν μίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν διὰ
 τὴν γεγενῆσθαι φασίν, σύμφωνοι καὶ ἑαυτοῖς,
 ἢ θείας φαίνονται. Ὅσοι δὲ τὴν μὲν ὑπόστα-
 τὰς δὲ φύσεις δύο φασίν εἶναι, καὶ ἑαυτοῖς
 ἢ θείας φαίνονται ἀσύμφωνοι. Ἄλλ' ἐπιδη-
 θρώπινον Χριστοῦ, φασίν, ἐν τῷ λόγῳ τὴν
 ἢ εἶχεν, καὶ οὐ προῦπέστη τῆς τοῦ Λόγου
 , διὰ τοῦτο μίαν φασίν εἶναι τὴν τοῦ Χρι-
 στασιν. Πότερον οὖν φαίμεν καὶ ἡμεῖς, ἐν
 ἢν ἡγεῖσθε σημαίνει τὴν φύσιν καὶ τὴν
 ἢ, ὡς ὀνόματα μόνον εἶναι διάφορα καθ' ἑνὸς
 ἢν ὡν πίπτοντα, ὡς μάχαιρα καὶ ἕξφορ. ἢ ἕτε-
 τέρον; Εἰ μὲν οὖν ταυτὸν, μιᾶς τῆς ὑποστά-
 ης, μίαν εἶναι καὶ τὴν φύσιν ἀνάγκη, ὡς εἰ τὸ
 εἶη, καὶ τὴν μάχαιραν μίαν εἶναι ἀνάγκη.
 φύσεις δύο, καὶ ὑποστάσεις ἐξ ἀνάγκης δύο
 εἰ δὲ ἄλλο μὲν σημαίνει τὸ τῆς φύσεως
 ἢ δὲ τὸ τῆς ὑποστάσεως, αἴτιον δὲ τοῦ
 ἢ τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπόστασιν ἡγοῦνται, τὸ
 πᾶρξαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ὑπόστασιν, ἢ γουν
 ἢ, τῆς πρὸς τὸν Λόγον ἐνώσεως. Οὐκ οὖν
 δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεις εἶναι, αἴτιον ἀνεῖη
 ἢαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν τῆς πρὸς τὸν
 ἐνώσεως. Ἄλλ' εἰ προῦπέστη ἢ ἐνωθεῖσα
 μερικὴ φύσις, ἀνάγκη πᾶσα, καὶ τὴν ταύ-
 ποστῆναι ὑπόστασιν. Τούτων γὰρ οὐκ ἐνδέ-
 τερον εἶναι, τοῦ λοιποῦ μὴ ὄντος τὴν μερι-
 ἢ φύσιν, ἀνευ τῆς ἰδίας αὐτῆς φύσεως ἢ.
 ἔστιν ἀμφω τῷ ὑποκειμένῳ, εἰ καὶ εἰς ταυ-
 ἢκας συντρέχουσι παρὰ τοῖς χρησαμένοις,
 ἢ πρόσθεν ἐδείξαμεν. Εἰ τοίνυν ὡς περ ἢ
 ἢ, οὕτω καὶ ἢ φύσις ἢ τῷ Λόγῳ ἐνωθεῖσα
 ἢστη τῆς πρὸς αὐτὸν ἐνώσεως· διόπερ ἢρα
 τοῦ Χριστοῦ ἀξιοῦσιν ὑπόστασιν, διὰ τοῦτο
 ἢ αὐτοῦ μίαν ἀξιοῦσιν εἶναι· μὴ διαφέ-
 ἢρ κατὰ τὸ ἡνωθῆναι, οὐδὲ κατὰ τοῦτο ἢν
 ἢ.

ἢ φθαρτοδοκῆται (61), οἱ ἀπὸ Ἰουλιανοῦ,

VARIÆ LECTIONES.

codd. 2951 τοῦ Λόγου. ἢ Leg. ὑποστάσεως.

NOTÆ.

Manus Halicarnassensis, et Gaianus Timo-
 kandr. diaconus a Severo discesserunt;
 : corruptibile Christi corpus diceret; ne
 : *carnem et Verbum discrimen poneretur*
 : *duæ naturæ essent.* Hæc porro acceperant
 : ius Timotheo, qui contra Severum contem-
 : nione facta differentias nullas naturarum
 : esse; quod sane in Eutychianorum illorum
 : recidebat, qui negabant ambarum natura-
 : u saltem humanæ, proprietates mansisse.

bovis, et equi hypostasis, hoc est individuum
 unum), verum etiam ex ipsa rationis vi. Si enim in
 hypostasibus (idem autem dicere est, atque in in-
 dividuis) natura quæque accipit existentiam, ne-
 cesse prorsus est, ubi duæ sunt naturæ, ibi ad
 minimum duas hypostases esse, in quibus existen-
 tiam eæ naturæ susceperint. Non potest quippe
 natura secundum se subsistere in nullo individuo
 spectata. Individuum autem idem esse ac hyposta-
 sim antehac demonstravimus. Quocirca qui non
 modo hypostasim unam, sed et naturam propter
 unionem existitisse volunt, secum, ac cum veritate
 consentire reperiuntur. Qui vero hypostasim
 unam, ac naturas duas ponunt, tam a se, quam a
 veritate videntur dissentire. Sed aiunt: Eo quod
 humanitas Christi in Verbo hypostasim habuerit.
 nec ante unionem cum Verbo substatit; idcirco
 unam affirmamus esse Christi hypostasim. Quibus
 quidem nos quoque dixerimus: Annon igitur
 unum idemque significari censetis per naturam et
 hypostasim, adeo ut diversa duntaxat sint nomina
 in unum atque idem significatum cadentia, ut
 gladius et ensis, aut aliud et aliud. Si porro idem;
 cum una hypostasis sit, unam quoque naturam
 esse necessum est; velut si unus ensis fuerit,
 etiam unum gladium fore necesse; aut si duæ
 naturæ, hypostases quoque duæ eadem necessitate
 erunt. Quod si aliud significat naturæ nomen,
 aliud hypostasis; causam autem cur una sit
 Christi hypostasis, eam esse arbitrentur, **107**
 quod hominis hypostasis, seu persona, ante uni-
 tionem cum Verbo non exstiterit. Verum si ante
 substitit unita Verbo particularis natura, necesse
 prorsus est, ut ante substatit eiusdem quoque
 naturæ hypostasis. Horum enim alterutrum esse
 nequit, quin reliquum etiam existat: particula-
 rem dico naturam absque propria sua hypostasi.
 Ambo unum quippe sunt subjecto, etsi eodem sæpe
 concurrant apud eos qui iis vocibus utuntur, sicut
 paulo ante ostendimus. Itaque si quemadmodum
 hypostasis, ita et natura Verbo unita, non substi-
 tit ante unionem cum illo; eo ipso utique
 quod unam Christi hypostasim concedunt, propter
 idem continuo unam ejus esse naturam fateantur.
 Et enim quandoquidem non differunt in unionem,
 nec in hoc etiam differentes fuerint.

84. Aphthartodocetæ, a Juliano Halicarnasseno

et Gaiano Alexandrino, qui iidem Gaianitæ vocati sunt, originem ducunt. Hi, cum in aliis omnibus Severianis consentiant, hoc solum ab eis dissident, quod Severiani in Christi unione distinctionem specie tenuis admittunt, Julianistæ vero et Gaianitæ [non solum duarum in Christo naturarum distinctionem negant; verum etiam] Domini corpus jam inde ab ipsa formatione incorruptibile fuisse docent. Ac quidem fatentur sustinuisse Dominum passiones; puta famem, et sitim, et lassitudinem; sed non eo quo nos sustinemus modo, ipsum hæc sustinuisse volunt. Nos enim naturali necessitate; at Christum sponte aiunt hæc passum esse, nec legibus naturæ serviisse.

85. Agnoetæ, qui et Themistiani. Hi impie docent Christum nescire diem iudicii; eique timorem ascribunt. Sunt porro isti secta quædam Theodosianorum: nam hæresis ipsorum auctor Themistius, unam in Christo naturam compositam docebat.

86. Barsanuphitæ, qui et Semidalitæ, cum omnia Gaianitarum ac Theodosianorum placita defendant, aliquid insuper invehunt. Similam enim addunt iis, quæ a Dioscoro olim oblata fuerunt, extremoque digito contingentes, farinam leviter degustant; hocque mysterii loco accipiunt, cum nullam ipsi prorsus oblationem faciant: verum, ut dictum est, **108** adhibitis Dioscori symbolis, additaque similia, qua paulatim insuntantur, id illis in communionis parte cedit.

87. Hicetæ, monachi sunt, cæteroqui plane orthodoxi: id vero proprium faciliant, ut una cum sanctimonialibus in monasteriis cœtus agentes,

α τοῦ Ἀλικαρναστέως, καὶ Γαϊανοῦ τοῦ Ἀλεξανδρείας, οἱ καὶ Γαϊανίται λεγόμενοι, ἐν τοῖς ἄλλοις μὲν ἔπασσι τοῖς ἐκ Σευήρου συμπερόμενοι· ἐν τούτῳ δὲ διαφερόμενοι, ἐν τῷ τοῖς μὲν διαφορὰν ἔπι τῆς ἐνώσεως τοῦ Χριστοῦ δοκεῖν λέγειν· τούτους δὲ ἀφάρτων ἐξ αὐτῆς διαπλάσεως τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου προσθεύειν, καὶ τὰ μὲν πάθη ὑπομεῖναι τὸν Κύριον ὁμολογοῦσι· πενίαν φημι, καὶ δίψαν, καὶ κόπον· οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἡμῖν ταῦτα ὑπομεμενηκέναι φασίν. Ἡμεῖς γὰρ ἐξ ἀνάγκης φυσικῆς· τὸν δὲ Χριστὸν ἔκουσῶς ὑπομεῖναι λέγουσι, καὶ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις μὴ δουλεύσαι.

β πᾶ'. Ἀγνοῆται (62), οἱ καὶ Θεμιστιανοί· οἱ ἀγνοεῖν ἀσεβῶς καταγγέλλοντες τὸν Χριστὸν τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ δειλιαναυτοῦ καταγράφοντες. Οὗτοι δὲ ἀπόστιγμα τῶν Θεοδοσιανῶν εἰσιν. Ὁ γὰρ Θεμιστιος, ὃς ἐγένετο αὐτῶν αἰρεσιάρχης μίαν ἐπι Χριστοῦ φύσιν σύνθετον ἐπρόσθευεν.

γ πς'. Βαρσανουφίται (63), οἱ καὶ Σεμιδαίται· σύμφρονες μὲν τῶν Γαϊανιτῶν καὶ Θεοδοσιανῶν ἔχουσι δὲ τι καὶ πλεόν. Σεμιδαίτην γὰρ προστιθέασιν τοῖς ἀπὸ Διοσκόρου δῆθεν προσκομισθεῖσι, καὶ τῶν ἄκρων δακτύλων ἐραπτόμενοι γέσσονται τοῦ ἐλεύρου καὶ τοῦτ' ἀντὶ μυστηρίου δέχονται, προσκομιθεῖσιν καθόλου μὴ ποιούμενοι. Ἐλάσαντες ἄρα, ὡς εἰρηδαίτην, καθότι δαπανηθεὶ κατὰ βραχὺ· καὶ αὐτοῖς ἀντὶ κοινωνίας λελθίσται.

δ πς'. Ἰκέται (64)· οἵτινες ἀσκητὰ μὲν ὑπάρχοντες, ὀρθόδοξοι ἐν τοῖς ἄλλοις ἔπασιν ὄντες, συναγόμενοι δὲ ἅμα γυναίξιν ἀσκηστικαῖς, ὕμνους τῷ Θεῷ προ-

VARIE LECTIONES.

1 Codd. August. et S. Hil. διαφορὰν, adversus auctoris mentem, qui hæc desumpsit ex Scholiis Leontii, ut comperio ex Collect. cont. Sever. cap. 17, habentur et apud Euthym. in *Panop.*, tit. 2, c. 17. = Alii ἄλλ' ἔασαντες, sic vet. interpr. *Sed dimittentes*. Mendosa lectio est. = Reg. 2 August. et S. Hil. παρὰ.

NOTÆ.

(62) Theodosio Alexandrino Monophysita Justiniani jussu Constantinopolim deportato, contingit ut ipse cum suis disputaret de his Christi verbis (Matth. xxiv, 36), *De die illo vel hora, neque angeli neque Filius scit*. Negante Theodosio Christum, qua homo erat, ignorasse diem iudicii, affirmabant alii, unde Ἀγνοῆται, dicti sunt. Horum princeps Themistius diaconus fuit, non gentilis ille philosophus qui sæculo iv vixerat, uti Nicephorus, lib. xviii, cap. 49, oscitanter scripsit. Theodosii illius patriarchæ, a quo Theodosiani nomen habuere, Noster meminit in Ægyptiacis. Photius cod. 230, ex Eulogio Alexandr. narrat monachos quosdam Hierosolymitanos questionem eandem agitasse, propter Christi dictum, ad sorores Lazari, *ubi posuistis eum*, eoque processisse, ut ipsi ignorantiam affligerent, οἱ ἀγνοεῖσιν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ περιάπτειν ὑπήχθησαν. Sed vereor ut non Photius Palæstinus monachos, qui Gregorium Magnum per Anatolium consuluerant, hujus erroris patronos censuerit: quando Gregorius ipse contrarium innuat lib. x, epist. 35 et 39, ad Eulogium. Sed et postremum hoc Domini verbum, ad Lazari sorores Theodosio Themistius objecerat, ut tradit Liberatus cap. 19. Monachi itaque illi Agnoetarum momenta ad papam detulerint potius, quam propugnarent.

(63) Leontius narrat nonnullos ex Acephalis,

qui a Petro Mongo defecerant, oblationes in Collectis non fecisse, sed ex symbolis, quæ Dioscorus olim sacraverat, erasas particulas semel in anno die Paschatis sumere consueisse. Admistam particulis istis simillam, a qua Semidalitæ audierint, apud unum Damascenum reperi. Semidalitarum meminit Anastasius Sinaita in Ὀδηγῷ, cap. 10. Barsanuphiani vero dicti sunt a Barsanuphio quodam, quem per summum nefas episcopum creaverunt; consimili, ut reor, ritu, quo Acephalorum alii Isaiam nescio, quem, imposita Epiphani (vel, ut aliqui volunt, Eusebii) episcopi cujusdam de Palæstina manu, seu legitime ordinatum habuerunt: a quo et Isaiantæ vocati sunt. Hæc memorat Timotheus CP. Circa sæculi noni initium Barsanuphiani cum duobus episcopis suis Marco Alexandrino Jacobitarum patriarchæ se dederunt, quemadmodum refert auctor Chronici patriarcharum Alexandriæ et Elmakinus, lib. ii *Hist. Sarac.*, p. 122. Meliù scriptores alii Barsanuphitarum meminere.

(64) Hicetas, nisi cæteroqui orthodoxi dicerentur, Massalianos illos esse statuerem, quos Χορκεντάς, vocitatos refert Timotheus CP. Nomina quippe Hicetarum et Euchetarum idem Græcis sonant. Meletianos etiam in synaxibus choreas agere solitos, ex Theodoro diximus.

μετὰ χορείας τινός καὶ ὀρχήσεως, μιμούμε-
καὶ τὸν χορὸν ἐκεῖνων ἐπὶ Μωυσέως συνανα-
ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν Αἰγυπτίων, τῇ ἐν τῇ
ἢ θαλάσῃ γεγυυμένη.

Γνωσιμάχοι· οἱ πάσῃ γνώσει τοῦ Χριστια-
ἀντιπίπτοντες, ἐν τῷ λέγειν αὐτοὺς, ὅτι πε-
τι ποιοῦσιν οἱ γνώσεις τινὰς ἐκζητοῦντες ἐν
λαῖς Γραφαῖς. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ζητεῖ ὁ θεὸς
Χριστιανοῦ, εἰ μὴ πράξεις καλὰς· ἀγαθὸν οὖν
ἄλλον ἀπλουστέρωσ τινὰ πορεύεσθαι, καὶ
ἰγμά γνωστικῆς πραγματείας πολυπραγμο-

Ἡλιотροπιταί· οἱ τὰς λεγομένας ἡλιотρό-
πάντας ταῖς ἀκτίσι τοῦ ἡλίου συμπεριφερομέ-
ῖγοντες δύναμιν τινα θεῖαν ἔχειν, τὴν τὰς
ε περιφορὰς ἐργαζομένην ἐν αὐταῖς· καὶ ὡς
ε το τιμᾶν αὐτοὺς ἐθέλοντες, μὴ συνιέντες τὴν
ἴσαν κίνησιν αὐτῶν φυσικὴν τινα ὑπάρχειν.
B νητοψυχῆται (65)· οἱ τὴν ἀνθρωπεῖαν ψυχὴν
περὶ ὁμοίαν τῆς τῶν κτηνῶν, καὶ τῷ σώματι
ε συναπόλλυσθαι αὐτήν.

Ἀγονοκλιταί· οἱ ἐν παντὶ καιρῷ τῶν προσ-
γόνου μὴ θέλοντες κλίνειν ἀλλ' ἐστῶτες ἀει-
ισυχὰς ποιοῦμενοι.

Θεοκαταγνώσταί, οἱ καὶ βλάσφημοι· οἱ ἐν
γοῖς καὶ πράγμασι, τῶν τε ἀνακειμένων αὐτῷ
προσώπων, καὶ τῶν θεῶν Γραφῶν καταγι-
ν πειρώμενοι, τολμηροὶ τινες καὶ βλάσφημοι
ντες.

Χριστολύται (66)· οἱ λέγοντες τὸν Κύριον ἡμῶν
Χριστὸν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τὸ
ν σῶμα αὐτοῦ κάτω λελοιπέναι, καὶ γυμνῆ
πρὶ ἀνεληλυθέναι εἰς τοὺς οὐρανοὺς.

Ἐθνόφρονες· οἱ ταῖς συνηθείαις τῶν ἐθνῶν
ουθεοῦντες, Χριστιανοὶ τὰλλα ὑπάρχοντες·
παρσιδάγουσι γένεσιν, καὶ τύχην, καὶ εἰμαρ-
πᾶσαν τε τὴν ἀστρονομίαν καὶ ἀστρολογίαν
χόμενοι, καὶ πᾶσαν μαντείαν, καὶ ὀρνιθοσκο-
καὶ οἰωνισμοῖς, καὶ ἀποτροπιασμοῖς, καὶ κλη-
κς, καὶ τερατοσκοπῆται, καὶ ἐπαιδαῖς, καὶ
λοῖς μύθοις ἀσεβῶν, τῇ τε λοιπῇ συνηθείᾳ
τῶν προσανέχοντες, καὶ ἑορτὰς τινὰς Ἑλληγι-
κῶντες, ἡμέρας τε αὐθις, καὶ μῆνας, καὶ
D ς, καὶ ἐνιαυτοὺς παρατηρούμενοι.

Δονατικῶι (67)· οἱ ἀπὸ Δονάτου τινὸς ἐν

VARIAE LECTIONES.

2508 Δονατιανοί. Theodoretus vero Δονατισταί.

NOTÆ.

De Thnetopsychitis nihil disertè auctores tra-
Eusebius l. vi *Hist.*, cap. 38, in Arabia hære-
matitisse narrat, qui assererent animam una
corporibus interire, resurrectionis vero tem-
pore corpore denuo excitandam : quos in fre-
synodo confutavit Origenes, et ad sanitatem
l. Arabicos illos vocant Augustinus, Præ-
ulianus et Isidorus.

De Christolytis Noster iisdem verbis scribit,
Constantinus Copronymus, cujus textum
opus CP. recitat *Antirr.* 1, cap. 34. Videntur

A hymnos Deo cum chorea et tripudiis offerant;
chorum illum imitantes, qui Moyse duce con-
flatus est, cum Ægyptii in mari Kubro submersi
periere.

88. Gnosimachi sunt, qui omni Christianæ reli-
gionis cognitioni ac scientiæ ita adversantur, ut
supervacaneum eorum laborem esse dicant, qui ex
Scripturis divinis cognitiones aliquas exquirunt;
nempe cum Deus præter bona opera a Christianis
nihil aliud exigat. Præstare itaque ut quis simpli-
cius incedat, nullumque dogma ad scientiam atti-
nens curiosius scrutetur.

89. Heliotropitæ sunt, qui iis in herbis, quæ
solem ejusque radios sequuntur, inesse vim quam-
dam divinam dicunt, qua ejusmodi conversiones in
illis efficiantur : quamobrem cultum eis adhiberi
volunt; nec intelligunt motum qui in his animad-
vertitur, naturalem esse.

90. Thnetopsychitæ, animam humanam similem
animæ pecudum inducunt, eamque aiunt cum cor-
pore perire.

91. Agonycitæ sunt, qui nullo tempore orantes
genueflectere volunt ac provolvi, sed semper orant
stantes.

92. Theocatagnostæ, id est Dei reprehensores.
qui et blasphemæ; ii sunt qui in verbis quibusdam
gestisque Domini nostri Dei, ipsique dicatarum
personarum sanctarum, necnon Scripturarum
sacrarum audent inferre crimen, temerarii homi-
nes ac maledici.

93. Christolytæ, seu Christum solventes, sunt
qui Dominum nostrum Jesum Christum aiunt,
posteaquam surrexit a mortuis, relicto in terra
animato corpore, nuda solaque deitate ad caelos
ascendisse.

94. Ethnophrones, qui, cum gentium institutâ
ac more sequantur, cæteroque Christiani existunt.
Hi genesim inducunt, fortunamque et fatum :
omnem astronomiam astrologiamque suscipiunt;
omnem etiam divinationem et auguria : auspiciis
attendunt, expiamentis, omnibus, portentis, vene-
ficiis, et similibus aliis impiorum fabulis, ac si
quid gentilium moribus inolevit. Quia et Genti-
lium festa aliqua venerationi 109 habent,
diesque rursus et menses observant, et tempora et
annos.

95. Donatistæ, a Donato quodam in Africa ortum

ambo hæc hausisse ex vetustiore auctore. Chri-
stolyta fuit Stephanus Gobarus, qui Christum non
venturum in carne ut homines judicet, sed nuda
divinitate, docuisse fertur apud Phot. cod. 232.
Christolytæ erant Eutychemi illi, qui apud Theo-
doretum, dial. 2, Christum, nosita humanitate, in
cælum abisse faterentur.

(67) Donatistæ Nestorio longe vetustiores sunt.
Solemne ipsis non erat ante perceptionem Eucha-
ristiæ os martyris cujuspiam osculari. Hoc sola
Lucilla femina factitavit; quæ cum a Cæcilio dia-

habuerunt. Is tradebat illis os quoddam, quod
 uianu tenentes prius oscularentur, quam sacrorum
 mysteriorum et donorum participes essent, quo-
 tiescunque illa offerenda forent.

96. Ethicoproscopæ sunt, qui circa mores, seu
 rerum agendarum scientiam errant; ac moralia
 quædam laude digna criminantur: quædam vero
 digna vituperio sectantur ut bona.

97. Parermeneutæ sunt, qui nonnulla divinarum
 Scripturarum tam Veteris, quam Novi Testamenti
 capita perperam interpretantur, inque suum scopum
 detorqueunt; ita affecti ut plerasque accuratas, ac
 quibus nihil insit quod quis jure criminetur, in-
 terpretationes contentionis studio rejiciant, præ-
 nimia quadam imperitia, judicii que deficientia: **B**
 quare nec intelligunt hac ratione nonnulla se hæ-
 reticorum dogmata confirmare.

98. Lampetiani, sic appellati a Lampetio quo-
 dam. Hi volentibus in societate et cœnobii vitam
 agere. quod cuique libitum fuerit, probaveritque,
 colere concedunt; quemque arriserit habitum in-
 duere. Neque enim deceat, inquit, ut Christianus
 vi quidquam facere cogatur, quando scriptum est:
Voluntarie sacrificabo tibi *. Et rursum, quia *ex vol-
 untate mea confitebor illi* *. Quinimo nonnulli as-
 serunt eos permittere naturalibus affectionibus
 indulgeri, nec velle eis repugari, tanquam natura

* Psal. LIII, 8. * Psal. xxvii, 7,

VARIE LECTIONES

¶ Sic R. 2508, alii πάσχοντες. Omnes habent βεβαιούν, præter S. Hil. In quo ex emend. legunt
 βεβαιούντες Sic vetus interp. firmantes autem. ¶ R. 2508 καλούμενου. ¶ August. S. Hil. ἐθέλει, καὶ
 δοκιμάζοι. R. 2 ἐθέλει, καὶ δοκιμάζει.

NOTÆ.

cono, qui posthac Carthaginensis episcopus fuit, **C**
 idcirco reprehensa esset, Donati schisma adversus
 ipsum fovit. Theodoretus Donatistis omnibus attri-
 buit, quod soli Circumcelliones, sive Circitores,
 amenti furore patrant, se martyrii prætextu præ-
 cipites dando. Melius Epiphanius, hæres. 59, scri-
 bit Donatistas, ut et Catharos, ab Ecclesia segre-
 gatos esse, quod lapsos communionem ex toto arce-
 rent. Theodoretus addit eos Ariano errori consen-
 sisse. Verum, licet Hilarius in Fragm. narret, Do-
 natistas cum Eusebianis Philippopolim convenisse,
 nonnullaque Donatus, Hieronymo teste, scripserit
 in lib. *De Spiritu sancto*, Arit doctrinæ consenta-
 nea: at tamen Augustinus lib. *De hæres.* fatetur,
 Donatarum multitudinem in ejusmodi errorem
 intentam non esse, nec quemquam ex eis reperiri,
 qui Donatum hoc sensisse noverit. Græci vulgo
 caspitant, ubi res Latinorum tradunt, ut Latini,
 cum res Græcorum. Sic Timotheus Pelagianos Ma-
 nichaismi reos facit; cum, si ἀπάθειαν demas,
 quam utrique ostentarent, nihil inter ipsos com-
 mune fuerit. Sed eodem modo Joannes Antioch.
 cum suis Cyrillum accusarat, quod faveret Pela-
 gianis, qui et Euchetæ, et Enthusiastæ nominantur,
 inquit: quam vero Euchetæ a Pelagianis discre-
 parent, exopta rursus ἀπαθεία, compertum est
 eruditiss. Ad Manichæos propius accessisse Massa-
 lianos ostendimus.

(68) Timotheus semel iterumque Lampetianis
 jungit, ut ex Maximo in c. 6 Dionys. *De eccl.*

Ἀφρικῆ ἐναρξάμενοι, τοῦ παραδεδωκότος αὐτοῖς
 ὁστοῦν τι ἐπὶ χειρὸς αὐτῶν κρατοῦντας, τοῦτο πρό-
 τερον ἀσπάζεσθαι, καὶ τηνικαῦτα τῆς προσφορᾶς
 τῶν ἁγιασμάτων μετέχειν, ἤνίκα μέλλει ταῦτα προ-
 κομιζέσθαι.

λς'. Ἠθοκοπροσκόπται· οἱ ἐν τῇ ἠθικῇ, ἔχον
 πρακτικῇ, προσκόπτοντες, καὶ ἔνια μὲν δόγματα
 αὐτῆς ἐπαίνεται ὑπάρχοντα διαβάλλοντες, τινὰ δὲ
 ψεκτά ὄντα ὡς χρηστά μετιόντες.

λς'. Παρερμηνευταί· οἱ τινὰ κεφάλαια τῶν θείων
 Γραφῶν, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, παρερ-
 μηνεύοντες, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν αὐτὰ μεθ-
 οδεύοντες· ἐμφυλονείκως δὲ παρὰ τὰς πολλὰς τῶν
 ἀκριβῶν καὶ ἀνεπιλήπτων ἐρμηνειῶν διακείμενοι, ἐξ
 ἰδιωτείας τινὸς καὶ ἀδιακρισίας τοῦτο πάσχουσιν, **B**
 βεβαιούν δὲ ἐντεῦθεν αὐτοὺς καὶ ἔνια τῶν αἰρετικῶν
 δογμάτων μὴ ἐπιστάμενοι.

λη'. Λαμπετιανοί· οἱ ἀπὸ Λαμπετίου τινὸς ὄντω
 προσαγορευόμενοι ¶ (68), οἵτινες τοῖς βουλομένοις ἐπὶ
 τὸ αὐτὸ ζῆν, καὶ ἐν κοινολοίᾳ διάγειν, ἐπιτρέπουσιν
 ἐκάστῳ ὡς ἂν ἐθέλῃ καὶ δοκιμάζῃ ἢ πολιτείας ταύ-
 την μετιέναι, καὶ δὲ προαιρεῖται σχῆμα ἀμφίγνω-
 σθαι. Οὐδὲν γὰρ φησιν, ἡγιασμένως ποιεῖν τὴν
 Χριστιανόν· ὅτι γέγραπται· Ἐκουσίως θύσω σοι.
 Καὶ πάλιν· Ἐκ θελήματός μου ὁμολογήσομαι ἐπὶ
 τῷ. Ἐπιτρέπουσι δὲ, ὡς φασί τινες, καὶ φυσικῶς
 πάθει χώραν δίδόναι, καὶ μὴ ἀνθίστασθαι αὐτοῖς,

C Hier. Sophronius, epist. ad Serg. Lampetium τῶν
 Μαρκωνιστῶν (leg. Μαρκανιστῶν) ἔξαργον, Mar-
 cianistarum antesignanum facit Photius itidem cod.
 52, ubi alia tradit, quæ hic recitare non refert. Ad-
 dit cum scripsisse librum, cujus titulus esset Δια-
 θήκη, Testamentum, quod Severus presbyter, qui
 postea Antiochenam sedem invasit, confutavit, at-
 que Alphium Rhinocoruræ episcopum a Timotheo
 Alexandriae episcopo (Monophysita) depositum esse,
 quia defensionem illius susceperat. Lampetius ita-
 que Marciano, qui sub Justiniano I innotuit, anti-
 quior est, et quinto sæculo vixit. Noster ait, Lam-
 petianos quædam sentire quæ affinia sunt eorum, qui
 Acriani nominantur. Emendo, τῶν Ἀεριανῶν, qui
 Acriani, quorum mores Lampetius amulatus sit.
 Nam Aerius et Eustathius Sebastenus a Massalianis
 non valde dissidebant. Quinimo, juxta Philastrium,
 Acriani in Pamphylia prognati sunt, in qua Massa-
 liani invaluerunt. Quocirca ad hoc caput dixi pertinere,
 quæ emendator cod. S. Hil. capiti *De Mono-
 theletis* per oscitantiam adjecit de Eustathianis.
 Nam quæst. Anastas. 80, Eustathiani Lampetianis
 et Massalianis accensentur: *Quidam jejnant*, in-
 quit, *in Sabbato et Dominica secundum doctrinam*
 Ἐυσταθιανῶν καὶ Μαρκωνιστῶν (emend. ex ms.
 Μαρκανιστῶν), Λαμπετιανῶν, καὶ Μασσαλιανῶν,
 Eustathianorum, Marcianistarum, Lampetianorum et
 Massalianorum. Eustathium Aerio recentiore non-
 dum reperi.

ὅπως οὕτως ἀπαιτούσης· καὶ ἑτερὰ τινα ἄλλοι τῶν ὀνομαζομένων Ἀρειανῶν * λέγον· ν. [Ἀπὸ τούτων Εὐστάθιος τις ἀνεφάνη, καθιανὸς ἴ.]

καὶ μέχρι τῶν Ἡρακλείου χρόνων ἂν.

Ἡρακλείου καὶ δεῖρο ἀνεφάνησαν αἱ ὑποκείμεναι.

νοθεληταί (69) · οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀλεξανδρείας ἀρχὴν εἰληφότες· ἀπὸ δὲ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως βεβαιωθέντες. Οὗτοι μὲν δύο ἐπὶ ὕσεως πρεσβεύουσι, καὶ μίαν ὑπόστασιν ἡμᾶ καὶ μίαν ἐνέργειαν δογματίζουσιν, ἵς διὰ τούτου τῶν φύσεων τὴν δυάδα, καὶ ἰναρίου δόγμασιν ἰσχυρῶς ἀντιποιοῦμενοι. προσκόπται ἂν· πάντα μὲν ὀρθόδοξοι ὑποκείμεναι δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ σφᾶς αὐτοὺς προφάσεως εὐτελοῦς ἕνεκα ἔσονται. Κανονικοὺς δὲ θεσμοὺς δῆθεν ἐπιζητοῦντες ἐπισκοποὶ, οὐδ' ὅλως λαοὺ προεστῶτες· ἀγγελοὶ ὄντες, ὁμοῦ αὐτοὶ προσκόπτου ἔγκαλοῦσι. Συνοικοῦσι γὰρ γυναίξιν προφασιστάτους συνάγουσι· πραγματείας τε κείνας, καὶ τοῖς ἄλλοις ἐντρίβονται βιωτικῶν ἄλλοις τε βιωτεύουσιν, ἐκείνα ἔργα τε, ἅπερ λόγῳ συνιστᾶν ἰσχυρίζονται, παρὰ τὴν ἀποστολικὴν ἀπόφασιν. Λόγῳ τε, ἔργῳ τὸν Θεὸν ἀτιμάζουσι, μοναχοὺς ἴηρον ταττόμενοι. Ἐπονται δὲ αὐτοῖς, ὡς ἡμέτεροι, καὶ τῇ ἐκτεῶν ἀπλότῃ πορευόμενοι, 23.

VARIÆ LECTIONES.

do Ἀρειανῶν. ἰ Hæc habentur in solo cod. S. Hil. emendatoris manu adjecta hæresitarum: sed ad Lampetianos et Arianos pertinent. ἡ Titulum hunc solus habet cod. R. 2508. zeresim habent codd. Regg. 2508, et Vatic. 1182; in aliis abest.

NOTÆ.

notheletarum parentes fuerunt Eutychia- C e Monophysitæ, qui hæc præsertim de his M. ad Flavianum epistolam insinuat duas in Christo operationes astrueret, . Agit utraque forma cum alterius communi. Aiebant enim, admissis utriusque narrationibus, duas fore personas, propter distinctum, quæ subsecqueretur. Sic Timotheus argumentatur, in fragmento Operis unum quod alibi dabimus. Sic Severus epistolam, quæ lecta est act. 10 sextæ synodi. Anastasius Jacobitarum Antiochenorum ἰ, præcursor ille, ut Antiochus monachus christi, Heraclio imp. suggestit, facili negotio et operatio Christo tribueretur, vel ipse taceretur. Suppressa siquidem duplici confessione, naturam utramque summam noverat. Postremum hoc aduentibus ἰ, et Cyro Alexandrino Etheesi, seu Expositi, sancivit imperator; hæravitque, instigato Sergii successore, Constans Heraclii la formula fidei, quam Τύπον, Τύπον, voluit hunc etiam scopulum incautus impiegit papa, repetitis ad Sergium literis; nec ἰ, qui proditam fidem querebatur, legatos nisi pollicitos unius ac duarum actionum m. Nihilominus Sergius, Pyrrhusque, et ipse et voluntatem unam incunctanter duorum sensum Combelsius sic edisseruit, viam volendi facultatem, nec humanam

hoc exigat. Feruntur quædam alia sentire, quæ affinia sint placitis eorum, qui dicuntur Arianii [ex his Eustathius quidam prodiiit, a quo Eustathiani].

Hactenus hæreses, quæ usque ad Heraclii tempora exstiterunt.

110 Ab Heraclii ætate, et deinceps exortæ sunt, quæ hic subjiciuntur.

99. Monothetæ, a Cyro Alexandrino originem duxerunt; a Sergio autem Constantinopolitano robur acceperunt. Illi duas naturas ac personam unam in Christo agnoscunt; at unam voluntatem, unamque operationem in eo ponunt: qua ratione duplicem naturam tollunt, ac Apollinariū dogmata valide confirmant.

[100. Autoproscopæ. Hi per omnia quidem orthodoxi sunt, sed temere, levissimaque de causa ab Ecclesiæ catholicæ communione sese absciderunt, canonicarum observationum gratia. Cumque nec episcopi, nec omnino plebis præsidēs sint, sed gregarii quidam homines, in ea ipsi impingunt, quæ aliis objectant. Palam siquidem cum feminis habitant, introductitias mulieres apud se retinentes; mercatibus, lucris, aliisque sæcularibus negotiis vacant, et vitam agunt a ratione prorsus dissentaneam, ut ea opere destruant, quæ sermonibus nituntur astruere; adeoque prævaricatores sunt secundum sententiam Apostoli ἦ. Nam, tametsi sunt monachi, et sub clero constituti, voce quidem Deum honorant, opere autem contem-

Christo adimerent, sed humanam, ob penitissimam unionem cum divina dicendam proprie voluntatem non esse censerent, quæ divinæ instrumentum fuerit, ac divina ὑποστατικὴ, personæ voluntas, et ἡγεμονική, principalis, et quemadmodum causæ principis et instrumenti una est actio, ita divinitatis et humanitatis. Sic plane Sergius ad Honorium scribebat: sic Theodolius Pharanita, et alii quorum dicta recitantur in sexta synodo. Cum Combelsio doctiss. Petavius convenit t. IV Theol. dogm. lib. 1, c. 20, n. 1; et lib. viii, c. 6, n. 5. Ille error cum sub Philippico imp. recruduisset iterum, mox exolevit, præterquam apud Jacobitas. Eutychius quidem Alexandr. t. II Ann. pag. 190, erroris huius auctorem fuisse narrat Maronem quemdam monachum, alumnum monasterii urbis Hama, a quo Monothetæ deinceps in Oriente appellati sint Maronitæ. Quod nonnihil difficultatis habet, quippe cum ex Damasceni epistola de hymno Trisagio certum sit, ipsius ætate Maronitas puros putos Monophysitas fuisse, imo et Theopaschitas, ut suo loco adnotabitur. Insuper in opusculo De recip. hæret., quod sub Timothei CP. nomine Combelsius vulgavit, t. II Auct., Maronitæ dicuntur quartam, quintam et sextam synodos abnegare, cum sextam duntaxat Monothetæ repudiarent. Cæterum fabulosum non esse Athanasii Jacobitæ cum Heraclio congressum alibi adversus clariss. Pagium probabimus, adducto prolixo fragmento operis Eulubi Iystrorum episcopi adversus libellum, quem Athanasius isto imperatori porrexerat.

nunt. Porro homines quidam illos sequuntur, velut stupore attoniti, ambulantes in simplicitate sua. Cæterum genuini Ecclesiæ alumni, sacros quidem canones colunt, ut tamen quæ ad eos spectant, episcoporum præpositorumque judicio permittant; atque ita illos opere observant, quos ordinis conservandi gratia impense venerantur.]

101. Sed et hactenus viget populorum seductrix, Ismaelitarum superstitio quæ Antichristi adventum anteverit. Ducere originem fertur ab Ismaele, quem Abraham ex Agar suscepit: quamobrem Ismaelita vulgo *Agareni* III cognominantur. Saracenos autem eos vocitant, quasi τῆς Σάρρας κενούς, id est a Sarra vacuos, propterea quod Agar angelo responderit, *Sarra vacuum me dimisit*. Hi idololatricæ addicti cum essent, stellam matulinam adorabant, ac Venerem, quam et *Chabar*, quod *Magnam* sonat, lingua sua appellant. Usque ad Heraclii tempora palam est eos idola coluisse: inde autem ad nostram usque ætatem falsus illis exortus est

Α νοι. Οἱ δὲ γε τρόφιμοι τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς μί-
ροὺς σέβουσι κανόνας· τὰ δὲ τούτοις συνταί-
ἐπισκόποις καὶ προεστῶσι παραχωροῦντες,
μάλα περιέπουσιν ἔργῳ, τούτους δι' εὐταξίας
τιμῶντες.]

ρα'. Ἔστι δὲ καὶ ἡ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦς
πλάνος κτεία τῶν Ἰσραηλιτῶν (70), πρόδρομο
τοῦ Ἀντιχρίστου. Κατάγεται δὲ ἀπὸ Ἰσμαὶ
ἐκ τῆς Ἀγάρ τεχθέντος τῷ Ἀδραάμ· διότι
ρηνοὶ καὶ Ἰσραηλιταὶ προσαγορεύονται. Σαρ-
δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν, ὡς ἐκ τῆς Σάρρα κενούς
εἰρησθαι ὑπὸ τῆς Ἀγάρ τῶν ἀγγέλῳ· Σάρρα
με ἀπέλυσεν. Οὗτοι μὲν οὖν εἰδωλολατρήσαν
προσκυνήσαντες τῷ ἑωσφόρῳ ἄστρῳ, καὶ τῇ
δίτῃ, ἣν δὴ καὶ Χαδάρ * τῇ ἑαυτῶν ἰσχυρῶς
γλώσσει, ὅπερ σημαίνει μεγάλη· ἕως μὲν οἱ
Ἡρακλείου χρόνων προφανῶς εἰδωλολάτρων
οὗ χρόνου καὶ δεῦρο ψευδοπροφήτης αὐτοὺς ἐπι-

VARIÆ LECTIONES.

* A's. Χαδέρ.

NOTE.

(70) De Mohammedanis accuratius Noster scripsit, quam alii Græci. Attamen concedendum non est Σαρακηνοῦς ita dictos esse, quasi ἐκ τῆς Σάρρας κενούς, seu Agar Ismaelis parens cum ab Abrahamo pelleretur, sic locuta fuerit, *Sara me vacuum emisit*. Hoc enim Scriptura non tradit: Hieronymus quoque in c. xxv Ezech. et Sozomenus, lib. vi, c. 18, illos a Sara nuncupatos dixerunt. Verum *Saracenorum* nomen Arabicum est, non a voce Arabica *Sarac*, *furatus est*; quia Arabes latrociniis vivunt, sed a *Sharac*, *ortus est*, eo quod Orientis partes incolant: quo sensu Hebræis vocabantur שָׂרָקִים *Orientales*. Stephanus *De urb.*, eos ab urbe *Naraca* nominatos ait, cui favet Ptolemæus, lib. v, cap. 17. Pocokius, in Specim. hist. Arab. p. 111 et seqq. postquam ostendit contra Græculos, Veneris stellam a Mohammedanis non coli, quam *Chaber*, id est *magnam*, appellant, sic concludit: « Rectius ergo Joannes Damascenus, qui usque ad Heraclium cultum ab illis Luciferi, seu Veneris sidus, et *Chabar*, id est *magnum* dictum, et a Mohammede cultus priores abditos asserit. Venerem Uraniam, seu cælestem, priscorum Arabum numen fuisse tradit Herodotus lib. i et iii, atque *Alittam*, vel *Alilat* vocitatum. Hujus cultus meminit Mohammedes sur. 55: *Annon vidistis Alitam, et Huzzam, et Mennam, tria falsa numina*. De hac aliisque Arabum diis multis eruditè Pocokius agit loc. cit. Mohammedes in nova religione struenda consortes habuit Judæum, et monachum, quem Noster Arianum fuisse scribit, Nestorianum alii, Ricoldus, ex Saracenorum utique scriniis, Jacobitan. At potiores in eundo Alcorano partes Judæus habuit. Nam præter pauca, quæ ex spuris Gnosticorum Evangeliiis transumpta sunt, totus hic liber Thalmudistarum et Medrashitarum nugis constat. Christianos haud secus ac gentiles, *Sociatores*, passim vocat, ac si Trinitatis fide Deo consortes attribuunt. At egregius vates Mariam Domini matrem inter personas Trinitatis censi scribit, sur. 5. Id quod forsitan ex Evangelio secundum Hebræos accepit, ubi legebatur: *Modo arripuit me mater mea Spiritus sanctus*. Cæterum, sur. 3 et alibi, Jesum nuncupat, Verbum Dei, Spiritum Dei, prophetarum eximium, ex Maria Virgine, Aaronis Moysisque sorore,

natum, qui miracula a tenera ætate ediderit utique quæ in libro *De infantia Salvatoris* legi quique minime sit passus, sed altero in eum subjecto, illæsus ad cælos evaserit. (Sur. 22.) I Mecchanum (*Caabam* dicunt), ad quod Arabes que quotannis conveniebant, ab exordio rerum exstructum fluxit, unique Deo O. M. consecratum instauratum vero ab Abrahamo et Ismaele polum, posthac idolorum superstitione pollutum lapidem illum quadratum, quem uti numen coluerant (id quod nec Clementem Alex in *Protreptico*), cælo demissum esse; in alipide, qui in Caabæ atrio jacet, vestigia impressa esse divinitus, quando ex Agare genuit. Hac in æde in supremi rerum auctorem priscas solemnitates habendas, sæpe peragendum camelæ feminæ. Se porro Antichristi hæc annuntiare, qui ex ipsorum gente electus postremus propheta. Fidelibus suis amon loca destinari post communem resurrectionem quibus omnigenis deliciis corporalibus: (sur. 2, 44, 56, 76, et alibi) haud secus ac thus in millenario Christi regno fore pollicetur. Sunt qui voluptates istas ad sensum astringunt. At prophetæ sui voces nativo sensu pere commentatores illius quos Maracci Adnot. ad sur. 2 et in Prodomis, citat. Omnia Noster refert de portentosa illa camela exstant in Alcorano, sed expositores ejus errant, ut colligitur ex Maraccio in sur. 7, c. iv, *Prodr.* p. 93. In illo quoque libro nihil cumcidendis feminis præscribit Mohammed priscum hunc Arabum morem commendat verbis, quæ Pocokius recitat, p. 319: *Circumcidendis feminis præscribit Mohammed potu suos interdixit, eadem fere mente atque stici. Discrimen ciborum mundorum ab imi sola porcina et morticina carne velita, et contra ac consuesse olim Arabes testatur ipse 6; et Sozomenus, lib. vi, c. 38. Ad instar eorum paradisi Eden in cælis locavit. Ph addo, quæ passim obvia sint. Obiit anno 1 humi sepultus jacet Yatrebi, seu Mediasæ; Mercana peregrinatione peracta, sepulchri Musulmani invisunt.*

ιπονομαζόμενος, ὃς τῆ τε Παλαιᾷ καὶ Νέῃ A
περιτυχῶν, ὁμοίως δῆθεν Ἀρειανῷ προσ-
; μοναχῷ J, ἰδίαν συνεστήσατο ἀρεσιν. Καὶ
ι τὸ δοκεῖν θεοσεβείας τὸ ἔθνος εἰσποιησάμε-
βρανοῦ γραφὴν κατενεχθῆναι ἐπ' αὐτὸν δια-
Τινὰ οὖν συντάγματα ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ βι-
ᾶξας γέλωτος ἀξία, τὸ σέβας αὐτοῖς παρα-

ἵνα Θεὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὅλων, μήτε γεν-
μήτε γεγεννηκῆτα. Λέγει τὸν Χριστὸν Λόγον
ῦ Θεοῦ, καὶ πνεῦμα αὐτοῦ, κτιστὸν δὲ καὶ
καὶ ὅτι ἐκ Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Μωϋσέως
ρῶν ἀνευ σπορᾶς ἐτέχθη. Ὁ γὰρ Λόγος,
ῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα εἰσηλθεν εἰς τὴν
καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν προφήτην ὄντα, B
ων τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι παρανομή-
θῆλυσαν αὐτὸν σταυρῶσαι, καὶ κρατήσαντες
σαν τὴν σκιάν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς
κυρώθη, φησὶν, οὕτε ἀπέθανεν· ὁ γὰρ Θεὸς
ἡτὸν πρὸς ἐκεῖνον εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τὸ φι-
ῶν. Καὶ τοῦτο λέγει, ὅτι, τὸν Χριστοῦ ἀνελ-
ις τοὺς οὐρανοὺς, ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς
Ἰ Ἰησοῦ, σὺ εἶπας, ὅτι· « Υἱὸς εἰμι τοῦ
αι Θεός; » Καὶ ἀπεκρίθη, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς·
μοι, Κύριε· σὺ οἶδας ὅτι οὐκ εἶπον, οὐδὲ
ινῶ εἶναι δούλος σου· ἀλλ' ἀνθρώποι οἱ πα-
ῖγραψαν, ὅτι εἶπον τὸν λόγον τοῦτον, καὶ
το κατ' ἐμοῦ, καὶ εἶσι πεπλανημένοι. » Καὶ
η, καὶ φησὶν αὐτῷ ὁ Θεός· « Οἶδα ὅτι σὺ οὐκ
ἔν λόγον τοῦτον. » Καὶ ἄλλα πολλὰ τερατο-
ιτῆ τοιαύτη συγγραφή γέλωτος ἀξία, ταύτην
ινῶ αὐτὸν· κατενεχθῆναι φησὶν. B
ἔ λεγόντων· Καὶ τίς ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν, ὅτι
αὐτῷ δέδωκεν ὁ Θεός; καὶ τίς τῶν προφητῶν
ν ὅτι τοιοῦτος ἀνίσταται προφήτης; καὶ δια-
ων αὐτῶν, ὡς ὁ Μωϋσῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ
ες ἐπ' ὄψεως παντὸς τοῦ λαοῦ, [ἔ ἐν νεφέλῃ,
ρῆ, καὶ γνόφῳ, καὶ θυέλλῃ φανέντος ἐδέξατο
ον. Καὶ ὅτι πάντες οἱ προφήται, ἀπὸ Μωϋ-
ι καθεξῆς ἀρξάμενοι, περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ
ας προηγόρευσαν, καὶ ὅτι Θεὸς ὁ Χριστὸς,
ῦ Υἱὸς σαρκούμενος ἤξει, καὶ σταυρωθῶ-
καὶ θνήσκειν·, καὶ ἀναστήσόμενος· καὶ ὅτι
οὔτως ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ λεγόντων D
ἔως οὐχ οὕτως ἦλθεν ὁ προφήτης ὑμῶν, ἄλλων
ῶντων περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ παρόντων ὑμῶν, ὁ
ς τῷ Μωϋσεῖ βλέποντος τοῦ λαοῦ, καπνιζο-
ρους δέδωκε τὸν νόμον, κάκεινῳ τὴν γραφὴν,
, παρέσχεν, ἵνα καὶ ὑμεῖς τὸ βέβαιον ἔχητε;
ωνται, ὅτι ὁ Θεὸς ὅσα θέλει ποιεῖ. Τοῦτο καὶ

vates, Mamed nomine; qui cum in libros Veteris
Novique Testamenti incidisset, habitis cum Arisno
quodam monacho colloquiis, propriam sectam con-
didit. Tum conciliato sibi gentis favore per reli-
gionis et pietatis larvam, scripta sibi delata esse
de caelo, missaque a Deo prædicavit. Quocirca,
exaratis in libro suo lucubratiunculis quibusdam
risu dignissimis, hunc illis colendi Dei ritum
tradit.

Unum Deum ponit universi auctorem, qui nec
genitus sit, nec genuerit (Sur. 2-4). Christum au-
tem Dei Verbum esse dicit, ejusque spiritum, sed
creatum et servum, ex Maria sorore Moysis et
Aaron sine semine natum. Verbum quippe Dei,
inquit, cum in Mariam introiisset, Jesum genuit,
qui propheta et Dei servus fuit. Hunc cum Judæi
per summum nefas in crucem agere voluissent,
apprehendissentque, ipsius quidem umbram af-
fixerunt cruci (Sur. 3-4): Christus vero nec crucem
nec mortem subiit. Eum quippe Deus, quia sibi cla-
rissimus erat, transtulerat in cælum. Illud etiam
narrat (Sur. 4), Christum, cum in cælum ascen-
disset, interrogatum a Deo fuisse, num se Dei Fi-
lium esse dixisset: Jesum vero hoc modo respon-
disse: « Propitius mihi sis, Domine. Scis me nun-
quam id locutum esse, neque tuam me fastidire
servitutem. Verum homines improbi hoc me dixisse
mendaciter scripserunt contra me, magnoque in
errore versantur. » Tum Deum illi respondisse:
« Novi te sermonem hunc minime protulisse. »
Alia insuper multa portento similia in hoc libro
commisceantur, ac plane ridicula. Hoc quidem vo-
lumen a Deo sibi demissum gloriatur. Nos vero si
sciscitemur, quo teste librum ille a Deo acceperit,
quisve prophetarum ejusmodi prophetam exurre-
cturum prænuntiavit; hæsitantibus illis, 112
reponimus, Moysen tunc accepisse legem in monte
Sina, cum Deus, universo populo conspiciente [in
nube, igne, caligine, et procella se manifestum
præberet, atque omnes prophetas, a Moyse et dein-
ceps adventum Christi diu ante prædixisse, itemque
Christum Deum, Deique Filium assumpta carne
venturum, in crucem actum iri, moriturum esse,
et a mortuis resurrecturum, eundemque futurum
vivorum et mortuorum judicem. Ab his ergo si
queramus, Cur non hoc modo venerit propheta
vester, aliis ipsi testimonium perhibentibus; quin
nec vobis quidem cernentibus, Deus veluti Moy-
sai, spectante populo et monte fumigante, legem de-
derat, sic illi scripta, quæ commemoratis, tradi-
derit, ut vos rei gestæ certiores essetis? respon-

VARIÆ LECTIONES.

I. R. 2508 ὃς περιτυχῶν Ἑβραίοις, καὶ Χριστιανοῖς δῆθεν, καὶ Ἀρειανοῖς, καὶ Νεστοριανοῖς, παν-
ἔν ἀρυσάμενος, ἐξ Ἰουδαίων μὲν μοναρχίαν, ἐξ Ἀρειανῶν δὲ Λόγον καὶ Πνεῦμα κτιστά· ἀπὸ δὲ
καίων ἀνθρωπολατρείαν, καὶ αὐτῷ θρησκείαν περιποιεῖται. Καὶ προφάσει δῆθεν θεοσεβείας τὸ ἔθνος
σάμενος τῆ τε παλαιᾷ, quæ adscilicet esse lector sagax persentiscet. * R. 2508 τὸν λόγον τοῦτον,
Aug. αὐτοῦ. R. 2508 αὐτῷ. Alii ἐπ' αὐτόν. Sic vetus interpret Hanc scilicet scripturam, quam
locran, a Deo super ipsum descendisse jactat. ὃ Hæc quæ uncinis clauduntur desunt in 2 Reg.
transl. * R. 2508 τεθνηζόμενός τε.

dent Deum facere quæ ipsi allubuerit. Id quod nos quoque profiteri dicimus : sed qua tandem ratione scriptura ista ad prophetam vestrum demissa sit, hoc rogamus. Respondent eam super illum somno quiescentem delapsam esse. Tum nos jocosum hoc eis objicimus : Quandoquidem scripturam excepit dormiens, nec divini illius quidquam afflatus sensit, in ipsum recte cadit tritum illud adagium ***.]

Rursum dum quærimus, Curnam, cum ipse in scriptura vestra (Snr. 4-3) vetuerit, ne quid remotis arbitris ageretur aut acciperetur, ab ipso tamen non petiistis, ut primum testes produceret, qui ipsum et prophetam esse pronuntiarent, atque a Deo venisse ; utque denuo doceret, quænam Scriptura de se testimonium tulerit ? tunc præ pudore silent. Quibus merito subjungimus : Quoniam nec uxorem ducere vobis absque testibus licet, nec emere, nec acquirere, ita ut ne asinum quidem, neque jumentum fieri vestrum sine testibus sustineatis : cumque uxores, possessiones et reliqua testibus adhibitis comparatis, solam fidem nihilominus et scripturam nullo teste suscipitis ? Nam qui vobis eam tradidit, nulla parte certitudinem habet. nec quisquam qui ante sit testificatus existit : quinimo cum ille oppressus somno jaceret, eam accepit. Sed et nos *ἑταιριστάς*, idest, *Sociatores*, appellant, quia socium iniquum nos Deo adjungere, dicendo Christum esse Dei Filium, ac Deum. Quibus nos respondemus, hoc a prophetis et sacra Scriptura traditum esse. Atqui vos prophetas recipere asseveratis. Si itaque Christum Dei Filium perperam confitemur, id ipsi nos docuerunt, nobisque tradiderunt. Porro nonnulli quidem ex eis, nos hæc prophetis adjecisse alunt, eos alio sensu et gloria exponendo. Alii inductos in errorem dicunt ut hæc prophetarum nomine scripserint, quibus in

113 Rursum autem nos eis objicimus : Cur nos tanquam Sociatores probris insectamini, vos qui Christum Dei Verbum et Spiritum esse dicitis ? Verbum siquidem et Spiritus se jungi nequeunt ab eo cui naturaliter insint. Si igitur est in Deo tanquam Verbum ipsius, manifestum est et Deum esse. Sin vero est extra Deum, ex vestra opinione sequitur Deum sine Verbo et Spiritu esse. Deum itaque mutilatis, dum ei socium cavetis adhibere. Nam satius fuisset vobis dicere, cum habere socium, quam ipsum mutilare, et lapidem esse, lignumve, aut rem quamlibet sensus expertem astruere. Non ergo citra mendacium nos *ἑταιριστάς*, id est, *Sociatores* vocitatis : nos vero viciasim Dei mutilatores vos appellamus.

Insuper nos tanquam idololatrias criminantur, quia crucem adoramus, quam et ipsi abominantur.

ἡμεῖς, φαμέν, οἰδαμεν· ἄλλ' ὅπως ἡ γραφή· εἰς τὸν προφήτην ὑμῶν, ἐρωτώμεν. Καὶ αἰταί, ὅτι ἐν ὄσῳ κοιμάται, κατέβη ἡ γραφή αὐτοῦ. Καὶ τὸ γαλιωῶδες πρὸς αὐτοὺς λέγει· ὅτι λοιπὸν ἐπειδὴ κοιμώμενος ἐδέξατο τὴν καὶ οὐκ ἦσθετο τῆς ἐνεργείας, εἰς αὐτὸν ἰτὸ τῆς δημιώδους παροιμίας ^d. . .]

Πάλιν ἡμῶν ἐρωτῶντων· Πῶς αὐτοῦ ἐνοῦ ἡμῖν ἐν τῇ γραφῇ ὑμῶν, μηδὲν ποιεῖν, ἢ ἀνευ μαρτύρων, οὐκ ἠρωτήσατε αὐτὸν, ὅτι αὐτὸς ἀπόδειξον διὰ μαρτύρων, ὅτι προφήτης ἐστὶ ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ ποῖα γραφή μῆρι σου ; σιωπῶσιν αἰδοῦμενοι. Ἐπειδὴ γυναι **B** οὐκ ἐξεστὶν ὑμῖν ἀνευ μαρτύρων, οὐδὲ δ οὐδὲ κτάσθαι, οὔτε δὲ ὑμεῖς αὐτοὶ καταδέχη ἢ κτήνος ἀμάρτυρον ἔχειν· ἔχετε μὲν καὶ καὶ κτήματα, καὶ θύους, καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μόνον δὲ πίστιν, καὶ γραφὴν ἀμάρτυρων γὰρ ταύτην ὑμῖν παραδοῦς οὐδαμῶθεν ἔχει· οὐδὲ τις προμάρτυρ^e ἐκείνου γνωρίζεται, κοιμώμενος ἐδέξατο ταύτην. Καλοῦσι δὲ ἡμῖ ριαστὰς ^f, ὅτι, φησί, ἑταῖρον τῷ Θεῷ π μεν, λέγοντες εἶναι τὸν Χριστὸν Υἱὸν Θεοῦ Πρὸς οὓς φαμεν, ὅτι τοῦτο οἱ προφήται καὶ παραδεδόκεν· ὑμεῖς δὲ ὡς ἰσχυρίζεσθε τοῖ τας δέχεσθε. Εἰ οὖν κακῶς λέγομεν τὸν Χρι Υἱὸν, κάκεινοι ἐδίδοξαν καὶ παρέδωκαν· **C** τινες μὲν αὐτῶν φασιν, ὅτι ἡμεῖς τοὺς προ ληγορήσαντες τοιαῦτα προστεθεικάμεν. Ἄδ ^e ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μισοῦντες ἡμᾶς ἐπλάνησαν τῶν προφητῶν γράψαντες, ἵνα ἡμεῖς ἀπολ ^f ab Hebræis, quo adversum nos odio perē interitum traheremur.

Πάλιν δὲ φαμεν πρὸς αὐτούς· Ὑμῶν· ὅτι Χριστὸς Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πνε λιοδορεῖτε ἡμᾶς ὡς ἑταιριστάς ; Ὁ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἀχώριστόν ἐστι τοῦ ἐν ᾧ πά οῦν ἐν Θεῷ ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, δῆλον ὅτ ἐστίν. Εἰ δὲ ἐκτός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἀλογός ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ ἄπνοος. Οὐκοῦν φεύγοντε ζεῖν τὸν Θεὸν ἐκόψατε αὐτόν. Κρεῖσσον γὰρ ὑμᾶς, ὅτι ἑταῖρον ἔχει, ἢ κόπτειν αὐτὸ **D** λίθον, ἢ ξύλον, ἢ τι τῶν ἀναισθητῶν πα ^e Ὡστε ὑμεῖς ἡμᾶς ψευδηγοροῦντες, Ἐτ καλεῖτε· ἡμεῖς δὲ Κόπτας ὑμᾶς προσαγορε Θεοῦ.

Διαβάλλουσι δὲ ἡμᾶς ὡς εἰδωλόατρας πρ τας τὸν σταυρὸν, ὃν καὶ βδελύσσονται· :

VARIAE LECTIONES.

^d Deest illud proverbium in omnibus cod. quod aliud esse non videtur nisi istud Platonia, μοι λέγεις. Vel, ὄνειροπολεῖ καθυπόδων. In cod. S. Hil. hoc solummodo additur, σχῆλιον ἀπ^e Regii codic. μάροος. vel. transl. *prætestificans*. ^f Sic R. 2508 a verbo *ἑταιριάζειν*, quod *infr* auctor. Alii *ἑταιριστάς*· leg. *ἑταιριστάς αἱ* pro *ε*. Vetus interpres *Heterastas* posuit.

ἰτούς· Πῶς οὖν ὑμεῖς λίθῳ προστρίβετε **A** ἰ Χαθαθάν ἢ ὑμῶν, καὶ φιλεῖτε τὸν λίθον ἰνοι; Καὶ τινες αὐτῶν φασιν ἐπάνω αὐτοῦ κάμ̄ συνουσιάσαι τῇ Ἄγάρ· ἄλλοι δὲ ὅτι ν προσέδησε τὴν κάμηλον, μέλλων θύειν τὸν Καὶ πρὸς αὐτούς ἀποκρινόμεθα· Τῆς Γραμμάτης, ὅτι ὄρος ἦν ἀλσῶδες, καὶ ξύλα, ἀφ' ὧν ἦν δλοκαρπωσιν σχίσας ὁ Ἄβραάμ ἐπέθηκε ἐκ· καὶ ὅτι μετὰ τῶν παίδων τὰς ἄνους κατέπεθεν οὖν ὑμῖν τὸ ληρεῖν; οὐ γὰρ ἐκεῖσε ἰμάθη κείται, οὔτε ἔνοι διοδεύουσιν. Αἰδοῦν· Ὅμως φασιν εἶναι τὸν λίθον τοῦ Ἄβραάμ. ἰαν· Ἔστω τοῦ Ἄβραάμ, ὡς ὑμεῖς ληρεῖτε· οὖν ἀσπαζόμενοι, ὅτι μόνον ὁ Ἄβραάμ ἐπ' νουσίασε γυναικί, ἢ ὅτι κάμηλον προσέδη- αἰδεῖσθε, ἀλλ' ἡμᾶς εὐθύνατε ὅτι πρὸς σταυ- Χριστοῦ προσκυνούμεν, δι' οὐ δαιμόνων αἰ διαβόλου καταλέλυται πλάνη; Οὗτος δὲ, λίθον, κεφαλή τῆς Ἀφροδίτης ἐστίν ἦν προσ- ἦν Χαθέρ ἢ προσηγόρευον, ἐφ' ὃν καὶ μέχρι ὑφίδος ἰ ἀποσκίασμα τοῖς ἀκριδῶς κατα- αίνεται.

ὁ Μάμεδ πολλάς, ὡς εἴρηται, ληρωδίας ἰ, ἐκάστη τούτων προσηγορίαν ἐπέθηκεν· ραφή τῆς γυναικός, καὶ ἐν αὐτῇ τέσσαρας; προφανῶς λαμβάνειν νομοθετεῖ, καὶ παλ- ἄν δύνηται, χιλίας, ὅσας ἡ χεῖρ αὐτοῦ κατά- χειμένας ἐκ τῶν τεσσάρων γυναικῶν· ἦν ἄηθῆ ἀπολύειν, ἢ θελήσειε, καὶ κομιζέσθαι κ ἰ τοιαύτης αἰτίας νομοθετήσας· Σύμπονον ἰάμεδ Ζεῖδ προσαγορευόμενον. Οὗτος γυναικα αἰαν, ἢς ἠράσθη ὁ Μάμεδ. Καθημένων αὐτῶν,

Μάμεδ· « Ὁ δεῖνα, ὁ Θεὸς ἐνετελλατό μοι ἰκά σου λαβεῖν. » Ὁ δὲ ἀπεκρίθη· « Ἀπό- ἰ ποιήσον ὡς σοι ὁ Θεὸς εἶπε· λάβε τὴν μου. » Μῆλλον δὲ, ἵνα ἀνωθεν εἴπωμεν, εἶφη ἰόν· « Ὁ Θεὸς ἐνετελλατό μοι, ἵνα ἀπολύσης ἰκά σου. » Ὁ δὲ ἀπέλυσε. Καὶ μεθ' ἡμέρας ἰ ἰ Ἄλλὰ, φησὶν, ἵνα κἀγὼ αὐτὴν λάβω το ὁ Θεός. » Εἶτα λαθῶν, καὶ μοιχεύσας κοῦτον ἔθηκε νόμον· « Ὁ βουλούμενος ἀπο- ἦν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ μετὰ τὸ ἀπολύσαι ἰ ἀναστρέφῃ, γαμέτω αὐτὴν ἄλλος. Οὐ γὰρ αβεῖν, εἰ μὴ γαμηθῆ ὑφ' ἑτέρου. Ἐὰν δὲ φὸς ἀπολύσῃ, γαμέτω αὐτὴν ἀδελφὸς αὐτοῦ νο. » Ἐν αὐτῇ τῇ γραφῇ τοιαῦτα παραγγέλλει· σαι τὴν γῆν, ἦν ὁ Θεὸς ἔδωκε σοι, καὶ φιλο- αὐτῆν· καὶ τότε ποιήσον, καὶ τοιῶσδε· ἰ πάντα λέγω, ὡς ἐκείνος, ἀσγρά.

γραφή τῆς καμήλου τοῦ Θεοῦ, περὶ ἢς ἰ ἦν κάμηλος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐπινεν δλον τὸν ἰ, καὶ οὐ διήρχετο μεταξὺ δύο ὀρέων διὰ τὸ

A Ad quos dicimus, Qui sit igitur ut lapidi, cui iu *Chabatha* vestra est, vos adfricetis, eumque com- plexantes deosculemini? Quidam illorum respon- dent super illo Abrahamum cum Agare coivisse: alii camelum illic alligasse cum Isaac immolaturus esset. Ad quæ nos reponimus: Cum dicat Scriptura, montem fuisse nemorosum et ligna habuisse, ex quibus segmentorum fascem Abrahamus Isaaco ad holocaustum imposuerit, illumque asinas cum pueris reliquisse, unde vobis tot ineptiæ? Haud- quaquam enim illic dumosa ligna sunt, quin nec illac transitus asinis patet. Hinc illi quidem rubore suffunduntur: nihilominus Abrahami lapidem esse asserunt. Nos vero: Sit sane Abrahami, aimus, uti vos nugamini: non vos pudet eum idcirco duntaxat osculari, quia super eum Abraham sit cum mu- liere congressus, aut quia eidem camelum alligavit; cum nos interem emendatione dignos habeatis, quod Christi crucem adoremus, per quam potestatis dæ- monum, et diaboli fraudes profigatæ sunt? Cæterum lapis ille quem aiunt, caput est Veneris quam adorabant, quamque *Chaber* nuncupabant, in quo etiam hodieque sculpti capitis effigies diligenter insipientibus apparet.

B Mamed ille cum multa deliramenta, ut dictum est, conscripserit, eorum singulis nomina indidit. Cuiusmodi est scriptura (*Sur. 4*), seu caput *mulieris*, in qua propalam lege sancit quaternas uxores accipere, et concubinas, si fieri possit, mille, quotivoc manus ejus subditas contineat, præter quatuor illas uxores: quam item voluerit, dimittere, aliamque, si allubescat, ducere, ob ejusmodi cau- sam statuit. Socium habebat Mamed, Zeidum no- mine (*Sur. 33*), cui formosa uxor erat, quam Mamed deperiret. Cum itaque una sederent, ait Mamed: « Heus tu, præceptum mihi a Deo est, ut uxorem tuam accipiam. » Cui ille respondet: « Apostolus es, fac sicut dixit tibi Deus: uxorem meam accipe. » Imo, ut rem a capite repetamus, ait illi: « Mandavit mihi Deus ut uxorem tuam dimittas. » Elapsis diebus aliquot, dixit: « Præcepit Deus ut eam quo- que mihi sumerem. » Deinde cum acceptam illam **114** adulterio stuprasset, legem hanc tulit: « Uxo- rem suam, qui voluerit dimittat: quod si postquam dimiserit, ad eam revertatur, ducat illam alter. Non enim licet eam accipere, nisi ante ductam ab alio: ita ut si frater etiam illam dimiserit, ducatur a fratre ejus, si libuerit. » Porro in scriptura sua ejusmodi quædam pronuntiat: « Operare terram quam tibi dedit Deus, et studiose illam cole: atque hoc facito, et ad hunc modum; » ne omnia ut ille obscena proferam.

Rursum scripturam edidit *Cameli Dei*, de qua narrat (*Sur. 7, 11, et alibi*): *camelum* ex Deo pro- diisse, quæ totum fluvium ebiberet, neque inter

VARIE LECTIONES.

1508, Βαχθάν· alii 2, Χαθοθάν· est, *caaba*, seu sanum Meccanum ἰ Als. Χαθέρ. ἰ R. 2508 ἰδῶς. Vetus interpr. *ineuipriopis*. ἰ R. 2508 ἦν ἰθελῶι, ἐκ.

duos montes transiret, quia ipsi satis spatii non esset. Populus igitur, inquit, illius loci, uno die fluminis aquam potabat, altero camelus. Quæ cum aquam eliberet, ipsa potabat illos, aquæ loco lac subministrans. Improbi vero cum essent illi homines, impetu facto camelum occiderunt. Hæc parvam camelum genuerat, quæ interfecta matre clamavit ad Deum, qui eam ad se assumpsit. Quocirca nos quærimus ab eis: Undenam erat camelus illa? Ex Deo, inquiunt. Cum nos rursus: Coivit cum ea camelus altera? hoc ipsi negant. Quonam pacto igitur genuit? Nam camelum vestram videmus sine patre, sine matre, sine genealogia. Quæque ipsam genuit, male periit. Quin nec apparet quis admisarius ejus fuerit. Insuper et parva camelus assumpta est. Cur vero propheta vester, quocum, ubi pascatur, et a quibus mulgeatur? An forte ipsa quoque malis oppressa, perinde ac mater interiit? An præcursoris instar paradysum ante vos petiit, ex qua fluvius ille lactis, de quo nugamini, vobis manaturus sit? Tres quippe fluvios vobis in paradiso manare narratis, aquæ, vini, et lactis. Si vestra camelus, quæ vos anteverterit, extra paradysum degit, eam plane fame et siti exaruisse liquet; aut alii lacte ejus fruuntur: adeoque propheta vester frustra se cum Deo collocutum gloriatur, cui mysterium cameli revelatum non fuerit. Sin autem est in paradiso, aquam rursus ebibit, subindeque in medio paradisi deliciarum ob aquæ penuriam arescetis, ita ut vinum desideretis aqua non suppetente, quam totam camelus epotarit. Tum meri potu exardescetis, præ ebrietate cespitabit, dormietisque: gravedine vero capitis per somnum etiam laborantes ex vini crapula, voluptatum quibus paradysus affluit obliviscemini. Cur nam igitur hæc in mentem prophetæ vestri non venerunt, ne forte vobis in horto deliciarum acciderent? cur sollicitus de camelo non fuit, ubi nunc degat? neque vos ex illo sciscitati estis, uti neque de fluviiis illis tribus, quos venditor ille somniorum edisseruit? Nos autem palam denuntiamus vobis, prodigiosam illam camelum vestram vos præcessisse in animas asinorum in quibus et vos, ceu jumentis nihil absimiles, versaturi estis. Illic porro exteriores tenebræ sunt, et pœna immortalis, ignis personans, vermis pervigil, et tartarei dæmones.

115 Rursus Mamed in scriptura *Mensæ* ait (*Sur.* 4): Christum a Deo mensam petiisse, quæ concessa ipsi fuerit. Dcus enim, inquit, illi dixit: « Dedi tibi, tuisque mensam nulli corruptelæ obnoxiam. »

Præterea scripturam *Vaccæ*, aliaque deliramenta risu digna condidit (*Sur.* 2), quæ propter

Α μη χωρεῖσθαι. Λαός οὖν, φησὶν, ἦν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ τὴν μὲν μίαν ἡμέραν αὐτὸς ἐπιεν τὸ ὕδωρ, ἡ δὲ κάμηλος τῇ ἐξῆς. Πίνουσα δὲ τὸ ὕδωρ ἔτρεψεν αὐτὸς τὸ γάλα παρεχομένη ἀντὶ τοῦ ὕδατος. Ἀνέστρεψαν οὖν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι πονηροὶ ὄντες, φησὶ, καὶ ἀπέκτειναν τὴν κάμηλον· τῆς δὲ γέννημα ὑπήρξεν μικρὰ κάμηλος, ἥτις, φησὶ, τῆς μητρὸς ἀναιρέσεως ἀνεβόησε πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἔλαθεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτὸν. Πρὸς ὅς φαμεν· Πόθεν ἡ κάμηλος ἐκεῖνη; Καὶ λέγουσιν, ὅτι ἐκ Θεοῦ. Καὶ φαμεν· Συνθεθεῖσθαι ταύτῃ κάμηλος ἄλλη; Καὶ λέγουσιν· Οὐχί. — Πόθεν οὖν, φαμέν, ἐγέννησεν; Ὁρώμεν γάρ τὴν κάμηλον ὁμῶν ἀπάτορα καὶ ἀμήτορα καὶ ἀγενεαλόγητον· γενήσασα δὲ, κακὸν ἔπαθεν. Ἄλλ' οὐδὲ βιδάσας φαίνεται, καὶ ἡ μικρὰ κάμηλος ἀνελήθη. Β Ὁ οὖν προφήτης ὁμῶν, ᾧ καθὼς λέγετε, ἐλάλησεν ὁ Θεός, διὰ τί περὶ τῆς καμήλου οὐκ ἔμαθε, πῶ βόσκειται, καὶ τίνας γαλεῖονται, ταύτην ἀμύλωνται; Ἡ καὶ αὐτὴ μή ποτε κακοῖς, ὡς ἡ μήτηρ, περιτρυχοῦσα ἀνηρέθη, ἡ ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸδρομος ὁμῶν εἰσηλθὼν, ἀφ' ἧς ὁ ποταμὸς ὁμῶν ἔσται, ὃν ληρέει, τοῦ γάλακτος; Τρεῖς γάρ φατε ποταμοὺς ὁμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ ῥέειν, ὕδατος, οἴνου, καὶ γάλακτος. Ἐν ἐκτὸς ἔστιν ἡ πρὸδρομος ὁμῶν κάμηλος τοῦ παραδείσου, ὃν δὲ ἀπεξηράνθη πείνη καὶ δίψῃ, ἡ ἄλλοι τοῦ γάλακτος αὐτῆς ἀπολαύσουσι· καὶ μάτην προφήτης ὁμῶν φρουάττεται, ὡς ὁμιλήσας Θεῷ· ὃ γάρ τὸ μυστήριον αὐτῷ ἀπεκαλύφθη τῆς καμήλου. Εἰ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ ἔσται, πάλιν πίνει τὸ ὕδωρ, καὶ ἀνδρῖα ξηραίνεσθε ἐν μέσῳ τῆς τρυφῆς τῷ παραδείσου. Γ Ἐὰν ἡ οἶνον ἐκ τοῦ παραδεδύοντος ἐπιθυμήσητε ποταμοῦ, μὴ παρόντος ὕδατος (ἀπέπιε γὰρ ὅλον ἡ κάμηλος) ἄκρατον πίνοντες ἐκκαίσεσθε, καὶ μέθη παραπταίετε, καὶ καθυδέετε· καρθηθαροῦντες δὲ καὶ μεθ' ὑπνον, καὶ κεκραίπαληχότες ἐξ ὄψεως τῶν ἡδέων ἐπιλανθάνεσθε τοῦ παραδείσου. Πῶς οὖν ὁ προφήτης ὁμῶν οὐκ ἐνενοήθη ταῦτα, μήποτε συμβῆ ὁμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς; Οὐδέποτε περὶ τῆς καμήλου πεφρόντικεν, ὅπου νῦν διάγει. Ἄλλ' οὐδὲ ὑμεῖς ἐρωτήσατε αὐτὸν, ὡς ὁμῶν περὶ τῶν τριῶν διηγόρευσεν ὄνειροπολούμενος ποταμῶν. Ἄλλ' ἡμεῖς σαφῶς τὴν θαυμαστὴν ὁμῶν κάμηλον εἰς ψυχὰς ὄνων, ὅπου καὶ ὑμεῖς μέλλετε διάγειν, ὡς κτηνώδεις, προδραμοῦσαν ὁμῶν ἢ ἐπαγγελλόμεθα. Δ Ἐκεῖσε δὲ σκότος ἔσται τὸ ἐξώτερον, καὶ κόλασις ἀταλεύτητος· πῦρ ἡχοῦν, σκόληξ ἀκόμητος, καὶ τартέριοι δαίμονες.

Πάλιν φησὶν ὁ Μάμεδ ἡ γραφὴ τῆς τραπέζης· λέγει δὲ ὅτι ὁ Χριστὸς ἠτήσατο παρὰ τοῦ Θεοῦ τράπεζαν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ. Ὁ γὰρ Θεός, φησὶν, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι « Δέδωκά σοι καὶ τοῖς σοῖς τράπεζαν ἀφθαρτον.

Πάλιν γραφὴν *Βοτδίου* °, καὶ ἄλλα τινὰ ληρήματα λέγει γέλωτος ἄξια, ἃ διὰ τὸ πλῆθος παραδρα-

VARIAE LECTIONES.

° Sic Reg. 2508. Sic et vetus interpres *etsi vinum*: alii *cal.* 1 R. 2508 *διά.* = Sic R. 2508. Sic vetus interpres *vobis*: alii, ὁμῶν. ° Hucusque codd. Regii 2930 et 3241, ac vetus interpr. ° Cod. Aug. *κυνέλου*. Nullum ejusmodi titulo caput inscriptum existat in Alcorano: sed secundum est caput *vaccæ*.

μ δεῖν. Τούτους περιτέμνεσθαι σὺν γυναίξιν ἅσας, καὶ μήτε σαββατίζειν, μήτε βαπτίζεσθαι, τὰ μὲν τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ὧν δὲ ἀπέχεσθαι παραδούς· ἰνοποσίαν δὲ ἀπηγόρευσεν ρ.

κρῖστιανοκατήγοροι (71), καὶ εἰσὶ καὶ λέγονται, Κρῖστιανῶν λατρευόντων ἐνὶ Θεῷ ζῶντι, καὶ ἐν Τριᾷδι ἀνυμνουμένῳ κατηγόρησαν, ὅτι ταῖς εἰκόσι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τε ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν καὶ ἀγίας, τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ ἁγίων αὐτοῦ, ὡς θεοίς, καθάπερ Ἑλλήνης. Εἰκονοδῆ, ὅτι τὰς αὐτὰς ἀγίας καὶ σεπτὰς εἰκόνας, τιμῶν προαίρεσιν ἐνδείξάμενοι, συντριβῆ, παραδεδώκασιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἐν Βρῖσι, τὰς μὲν ἀπέξεσαν, τὰς δὲ ἀσθέστω καὶ χρεῖωσαν. Θυμολέοντες δὲ, ὅτι καιρὸν ἐξουσίας; τὴν αἵρεσιν τῷ θυμῷ καθοπλίσαντες, τοὺς ἰποδεχομένους αἰκισμοῖς καὶ βασάνοις ἀμύμηωρῆσαντο. Πλὴν καὶ ἐκ τοῦ αἰρεσιάρχου ἦν ἐπικωλύμενον.

multitudinem prætermittenda censeo. Suos cum mulieribus circumcidi præcipit; utque Sabbathum non observarent, neque baptizarentur injunxit. Ex cibis in lege prohibitis quosdam sumere, et ab aliquibus abstinere tradidit: at vini potu illos in totum interdixit.

[101. Christianocathogori, sunt et dicuntur 116 qui Christianos uni, vivo, et vero Deo servientes criminantur, ac si venerandas Domini Jesu Christi, et immaculatæ dominæ nostræ sanctæ Dei Genitricis, sanctorumque angelorum, nec non beatorum imagines, veluti deos more gentilium colant. Iconoclastæ vero vocantur, quod contumeliosam prorsus mentem præferentes, sacras et venerabiles imagines comminuerint, ignique tradiderint, et eos quæ depictæ in muris erant, qua abraserint, qua calce et atramento oblivierint. Thymoleontes denique, quia potestatis qua pollent, arrepta opportunitate, furore sectam armantes, illos qui venerantur imagines, verberibus tormentisque supra modum excruciant. Quin et ab hæresis principe id nominis acceperunt.

VARIÆ LECTIONES.

usque cod. Aug. Quis vero Iconoclastarum hæresim ex toto omissam a Damasceno conce-

NOTÆ.

Nicephorus CP. Antirrh. 3, cap. 88, fragmentis amplum ex libro quodam De hæresibus ostendat hæresim hanc a Christianocathogori tractasse. Initium fragmenti fere totidemque verbis constat, quibus auctoris contextus; juvatque idcirco illud addere. Ἴνα σοι τὸ λυσίτελον καὶ εὐγεγοῦν ἐκάρχη, inquit Nicephorus ἐπ' ἐξουσίας πρόσκεισαι, ὅθεν τε καὶ ὅπως τὰ τῆς αἵρέσεως ἄλλων δὲ ἀποστασίας, τὴν ἀρχὴν, καὶ τὴν ἐπιπέφην, ἵνα εὐγνωστον γένηται, ὡς οὐ βαλλῆν Ἰουδαϊκὸν φρόνημα τοῦτο κατηγόρημα. ἐρ ταῖς λοιπαῖς ἀπάσαις αἰρέσεσιν, αἱ τῆ τοῦ Ἰουδαίου ἀρχῆς παρὰ τοὺς ἔθροισ ἐνσπαραίσεις ἐπερφήσαν, καὶ αὐτὴ ἡ πικρὰ δυσσεβῶς ἐβλάστησεν ἀκανθα. Ἐκείναις γούδ συνβλητὴ παρέπεται, ἑκατοστή δευτέρα ταῖς προγεμέναις ἐπαριθμουμένη. Ἐχει δὲ ὡς:

ρ Βρῖ Χρῖστιανοκατήγοροι, εἰτουν Εἰκονοκλάσται.

κρῖστιανοκατήγοροι ἐκλήθησαν, ἐπειπερ τῶν Χρῖστιανῶν λατρευόντων ἐνὶ Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, ὅτι προσκυνουμένῳ, κατηγόρησαν φάσκοντες, ὅτι σεπταῖς εἰκόσι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς τε ἀχράντου δεσποίνης ἡμῶν καὶ ἀγίας Θεομήτορος, καὶ τῶν ἁγίων, ὡς θεοῖς Ἑλλήνης λελατρεύουσαι, καὶ ὡς εἰδώλοις ἀπεχθάνομενοι, τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἐκαθύδρισαν, ταῦτας τε καταστρεφάμενοι, ἵς σέβοντες, κατὰ τὸ παραδοθὲν ἀρχὴθεν Χριστοῦ ἔθος, πικρῶς αἰκίζομενοι. Ἰουδαϊκὴν δὲ καὶ γὰρ τὸ φρόνημα. Οὗτω γὰρ φασὶ τῶν προγεμένων τινῶν εἰσὶ τὴν αἵρεσιν. Ὡς κατὰ τὴν ἑσθὴ τῶν Ἰουδαίων τῆς θρησκείας ὑπῆρχε τις ὄμιλος, προύχων τε ἐν τῷ κατ' αὐτὸν ἔθνεϊ. Ἰουδαίου Τεσσαρακοντάπηχως. (Alias Σαραντάπηχως) Ὁργανον δὲ τοῦ πονηροῦ τυγχάνων δαίμονος ἄλλο αὐτὸν εἰσδεδεγμένος, φαρμακείας καὶ ἐξ ὅλας τέχνης τινὰ μετέβητο. Οὗτος δυσμενῆς ἀνοῖς καθίστατο, καὶ τῇ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐβλάστησεν. Καὶ δὴ καὶ ἐπετέθει καὶ ὅτι

ἐπιθέμενος λωβήσατο τὴν εὐσέβειαν. Εὐρίσκει τοῖς τῶν τῆνικὰδε τοῦ φύλου τῶν Σαρακηνῶν κρατοῦντος τὴν εὐχέρειαν. Ἰεζίδος δὲ ἦν ὄνομα. Οἰκτιροῦνται αὐτῷ καὶ ὅλα εἰκὸς τὰ τῆς ἐνοχίας ἐπιδεικνύμενος, τῶν καταθυμίων αὐτῷ τινὰ προύμαντεύετο. Καὶ ἅμα ὑπισχνόμενος, ὡς εἶπερ ταῖς αὐτοῦ ὑποθήκαις ἐξέειπε, τὸ μακρόβιον ἐξεῖ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τὸν τριακοντούτην ἐν αὐτῇ διανύσει χρόνον. Ὁ δὲ ἀναπτερωθεὶς τῇ κουφότητι, ἄτε τὸν ἀκόλαστον ἀσπαζόμενος βίον, καὶ ἐπὶ μήκιστον τὰ τῆς φιλοσοφίας ἐπεκτείνεσθαι αὐτῷ πρὸς ἡδονὴν ἀποδεχόμενος, τῷ λόγῳ τοῦ δυσσεβοῦς συνετίθετο. Ὁ δὲ ἦν κελεύειν ἡτὶ τάχιστα τοῖς ἀνά πάσαν αὐτοῦ ἀρχὴν τὴν ὀπισθοῦν ἀνεστηλωμένην εἰκόνα, καὶ ὅλους παντὸς ζώου ὁμοίωμα καθαιρεῖσθαι καὶ ἀφανίζεσθαι. Διαβολικὴν δὲ τοῦ θεομάχου τὸ κακούργημα, τὸν δόλον ἐγκρύψαντος, ὡς δὴ καὶ λαθρανόντως, διὰ τοῦ τὸ πᾶν ὁμοίωμα καθαιρεῖσθαι συγκαταβληθῆναι καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερογραφίας τὴν εὐκομίαν. Καὶ ἐπει τὸ ἀνόσιον τοῦτο ἄγλημα παρήγγελτο, συγκαθηρέτο εὐθύς τοῖς ἄλλοις ὁμοιώμασι καὶ ἀγάλμασι, καὶ ὁ κατὰ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας τῶν ἱερῶν εἰκονισμάτων διάκοσμος. Τούτων γὰρ τὸ μὲν ἀπέξεν, τὸ δὲ κοινίζοντες; ἐξεφάνισον. Ἔστι δὲ ἅ καὶ σὺν αὐτοῖς ἱεροῖς οἰκοῖς τε καὶ σκεύεσι, καὶ ἐσθήμασι τῷ πυρὶ περὶδίδωσαν, καὶ ταῦτα χερσὶ βεβήλοισ καὶ ἀνοσίοις ἐτόλματο. Οἱ γὰρ εἰς τοῦτο πεμφθέντες Χριστομάχους Ἰουδαίους καὶ Σαρακηνοὺς τὰ δεδομένα πράττειν συννάγκαζον. Χρῖστιανοὶ δὲ καίτοι συνωθούμενοι καὶ βιαζόμενοι τοῦ τηλικούτου βιάσματος ἐφάψασθαι οὐκ ἐπέθοντο. Ἐνταῦθεν φύεν καὶ ἀξήθησεν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ τὸ κακὸν ἐπικώμαζεν. Οὐ τὴν λώδην οὐ τῶν τυχόντων τινῶν, ἀλλ' αὐτὸ ἐδέξαντο τῇ; ἱερωσύννης οἱ ἔξαρχοι· ποιμένες μὲν ὀνομαζόμενοι, λύκοι δὲ τὸν τρόπον καὶ τὴν προαίρεσιν καθιστάμενοι. Ἄν ἐτύγχανε καὶ ὁ τῆνικαῦτα τῆς Νακολείας ἐπίσκοπος. Τὰ αὐτὰ γὰρ τοῖς θεομάχοις καὶ φρονήσαντες καὶ διαπραξάμενοι, τὴν τοῦ Θεοῦ καθύδρισαν Ἐκκλησίαν. Οἷον δὲ τέλος ὁ τῆς κακίας ταύτης εἰσηγητής, ὁ παμμύταρος οὗτος Ἑβραῖος ἐδέξατο, παραδραμεῖν οὐ δίκαιον. Ὁ γὰρ Ἰεζίδος ἐκείνος οὐ πλείονας ἢ δύο ἑνιαυτοὺς πρὸς μῆσιν ἔξ

[Centesima tertia hæresis Aposchistæ qui et Doxarii. Hi gloriam suam quærentes legi Dei non subjiuntur, nec sacerdotibus ejus, hæresisque Autoproscoptarum alumni sunt: canonicas sanctiones requirere gestiunt: cumque nec sint episcopi nec plebis præsidis, sed homines gregarii, ab Ecclesia catholica sejunguntur. Euchitarum seu Massalianorum more, Ascetas docent ecclesiasticis synaxibus non interesse, sed precibus quas in monasteriis fundunt esse contentos. Cum permistim et sine ordine mutuo dissideant (quia

ἡ Τρίτη καὶ ἑκατοστὴ αἵρεσις, Ἀποσχίσται (72), οἱ καὶ Δοξάρηαι· οἱ τὴν ἰδίαν δόξαν ζητοῦντες, τῆ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑποτάσσονται, οὔτε τῆς ἱεραῦσιν αὐτοῦ· καὶ τὴν αἵρεσιν τῶν Αὐτοπροσκοπτῶν ἐπιστάμενοι, κανονικοῦς θεσμοῦς ἐπιζητοῦσιν, μὴ ὄντες μήτε ἐπίσκοποι, μήτε λαοῦ προεστῶται, ἀλλ' ἀγελαῖοι τινες, χωρίζονται τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τοὺς δὲ Εὐχίτας, ἤγουν Μασσαλιανούς, ἤγλωσαντες, τοῖς ἀσκηταῖς λέγουσι μὴ παραμένειν ἐκκλησιαστικαῖς συνάξεσιν, ἀρκεῖσθαι δὲ ταῖς ἐν ἀσκητηρίοις αὐτῶν εὐχαῖς. Φύρδην δὲ καὶ εἰς ἄλλῃ-

VARIAE LECTIONES.

ἡ Hæc habentur in cod. R. 2508, Va'ic. 1182, et Casar. 44.

NOTÆ.

ἐπιθίους, τοῦ ζῆν κακῶς ἀπορρήγνυται. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Οὐλλίδος τὴν προσηγορίαν τὴν ἀρχὴν τὴν τοῦ πατρὸς διαδεξάμενος, οἶα τὸν τεχνότα ἐξαπατήσαντα, πικροτάτω καὶ ἐξαισίῳ θανάτῳ ἀναιρεθῆναι τὸν γόητα ἐπέτρεψεν, ἄξια τῆς κακίας τὰ ἐπίχειρα κομισάμενον. Εὐθύς δὲ ἡ ἀνά τὴν ἑω Ἐκκλησία τὸν αὐτῆς ἐστολίζετο κῆρυμον, καὶ τὸν καινισμόν τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἐδέξατο. Ἀπαξ δὲ τῆς πικρίας ἐκείνης ἡ βίβλα τῆ Ῥωμαϊκῆ ἐμφυεῖσα πολιτεία, φθάνει καὶ μέχρι τοῦ τότε κρατούντος· Λέων δὲ ἦν, καὶ τὴν προσηγορίαν, καὶ τὴν διάθεσιν· ὃς τοῖς ἰσοῖς τῷ Βαρθάρῳ τῆς ἀκολασίας καὶ φιλοσαρκίας κέντροις νυττόμενος, ἐπιμανεῖς κατὰ εὐσεβείας, τῶν θείων ναῶν τὴν ἱερογραφίαν ἐξηρῶνται ἐσπούδαζεν. Οὐ καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν δυσσεβείαν ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου διαδεξάμενος, ἀπονοδὸν ἀνερρίπτει κατὰ τῶν εὐσεβούντων τὸν πόλεμον. Σύννοδόν τε ἱερῶν ἀνοσίων συνεκρότησε, καὶ τὸ ἀσεδὲς αὐτοῦ ἀθεταῖς δόγμα ἐξέθετο. Τέλεον μὲν τὰς ἱερὰς εἰκόνας ἐξαφανίζεσθαι, τοὺς δὲ προσκυνούντας, ἢ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον προσεβύοντα, βασάνοις πικραῖς καὶ αἰκταῖς παραδίδοσθαι, ἔγκλημα τούτοις εἰδωλολατρίας ἀπάγων, ὅτι ὡς θεοῖς ταῦται τὴν προσκύνησιν νέμουσι· τὸ δὲ ἱερὸν τοῦ μοναστικῆ βίου σχῆμα τέλεον ἀτελαῦνθαι, καὶ καθυβρίζεσθαι, καὶ ἢ μεταμφιένυσθαι τὴν στολὴν τοὺς μονάζοντας, ἢ ποικιλίας τιμωραῖς καθυποβάλλεσθαι. *Ut quod tibi utile sit, et quo bene habeas, accidat, penes te est audire, undenam et quo pacto hæresis hæc, seu potius apostasis et discessio, originem et progressum acceperit; quo perspicuum fiat, accusationem istam, non regiæ, sed Judaicæ indolis esse. Num post cæteras hæreses omnes, quæ in Ecclesia ab inimico per summam ejus nequitiam seminata pullularunt, istæ quoque acerba spina simili impietate una prodiit. Quamobrem illarum quæ ante recensite erant, adjecta catalogo subsequitur, numero centesima secunda, inque hunc modum habet:*

Hæresis CII. Christianocategori sive Iconoclastæ.

Christianocategori appellati sunt, qui Christianos uni Deo et vero, qui in Trinitate adoratur, servientes, calumniati sunt, quasi venerandas Domini nostri Jesu Christi, nec non immaculatæ Domine nostræ sanctissimæque Dei Genitricis et sanctorum imagines, tanquam deos, gentilium more, servili observantia colunt. Cumque eas velut idola abominentur, Ecclesia Dei contumeliam irrogavit, cum illas evertendo, tum qui eas juxta traditum a principio Christianis morem venerarentur, diris suppliciiis excruciendo. Id quod plane Judaismum ac Dei odium sapit. In hunc quippe modum e senioribus nonnulli exortam hæresin ferunt. Tiberiade vir quidam haud obscurus Judæorum superstitioni addictus, qui primas apud gentiles suos obtineret, cujus cognomen Tessaracontepchus (Al. Sarantepchus) cum improbi dæmonis instrumentum esset, eumque in ipso totum excepis-

B set, beneficiis incantationibusque, cœu arti cuiuspiam, operam navabat. Hic infensus erga Christianos animo erat, et invidia livore in Ecclesiam Christi æstivans. Quocirca tempus observabat, rem quam animo conceperat aggrediendi, ac pietati religionique labem inferendi. Quocirca nimiam illius qui Saracenis tunc imperitabat facilitatem cum perspectam habuisset (Jesidus ille vocabatur), conciliata sibi illius familiaritate, studium erga ipsum, uti par erat, obviens, quædam ei grata et jucunda vaticinabatur. Tumque pollicitus est, si suggestionibus suis morem gereret, imperii diuturnitatem, ita ut triginta annos regni integros ageret. Hic pro levitate mentis in ipem elatus, quippe qui luxuriosæ vitæ indulgeret, et libenter amplecteretur quæ ad libidinem prorogandam conferrent, impiis sermonibus assensum præbuit. Illi subinde suadere, uti subditis suis juberet quancunque erectam imaginem, et cujusvis animalis expressam similitudinem dejicere et destruere. Diabolicum hoc Dei hostis consilium erat, qui dolum celaret, quatenus omni eversa effigie, omne perinde picturarum sacrarum ornamentum, nemine animadvertente, pessumdaret. Ubi profanum hocce decretum promulgatum fuit, una cum similitudinibus aliis et statutis mox per Ecclesiam Christi, sacrarum quoque imaginum decor auferebatur, quarum alias eraderent, alius calce et pulvere oblinendo deleterent, quin etiam cum ipsis sacratis ædibus, vestibus, et indumentis igni traderent: atque hæc profanis et impuris manibus impunè perpetrabantur. Nam qui ad id missi erant, inimicos Christi Judæos, Sarracenosque ad jussa perficienda urgebant: Christiani vero quantum vis impellerentur,

(72) Iconoclastis Aposchistæ, seu Doxarii subjiuntur in quibusdam codd. quos alio nomine auctor non indicat. Paulicianos eum significasse pene affirmaverim; qui nempe Damasceni ætate Manichæorum hæresim excitarunt, a Paulo quodam et Joanne Syris hoc nomine donati. De quibus legendus Euthymius in Panoplia, qui de verbo ad verbum exscripsit quæ leguntur initio libri Photii contra Manichæos, qui cum tribus aliis manu exaratis extat in bibliotheca Colbertina cum ejusdem auctoris Amphiloebii.

Ut Epiphanius in epilogo Panarii contra hæreses, sic Damascenus fidei professionem tractatui de hæresibus ad modum appendixis subjecit. Hanc Lambecius Græce edidit in gratiam Cl. Cotelærii, tom. ult. Biblioth. Casar. Ait auctor compendio descriptas a se hæreses numero centum: sic quoque centum duntaxat recensentur in indiculis manu exaratis hæresium, de quibus egit Damascenus: ut nempe hæreses Autoproscoptarum, Iconoclastarum, et Aposchistarum, cæteris tandem post absolutum opus adjectæ sint.

περόμενοι· πολυτριβές γάρ τὸ ψεῦδος· τῆς Α
ιστικῆς κοινωνίας ἀποστάντες τὴν ἀκρίθειαν
νται, ἄλλος ἄλλου κρείττων δείκνυσθαι
· οἱ μὲν θεῖον βάπτισμα οὐ δέχονται, οὔτε
ἰς κοινωνίας μετέχουσιν· ἕτεροι δὲ οὐδὲ τύ-
τσιμίου σταυροῦ νεωστὶ κατασκευασθέντα, ἢ
εἰκόνα ἀσπάζονται, καὶ ὑπερανέχουσιν πάντων
ον οὐόμενοι, τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν, καθόλου
δέχονται, ἀλλ' ἐν ὑποκρίσει ψευδοδόγων,
ριασμένην τὴν ἰδίαν συνείδησιν ἔχοντες, λο-
σιν εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ξύλον, χέρτον, κα-
πὲ τοῦ αἰωνίου πυρὸς ὑπερκαυμάτα ἐκυ-
αυρίζοντες. Καὶ ἀπέστω ἐξ Ἰησοῦ καὶ ἡ τῶν
αστῶν παροιμία, καὶ ἡ τῶν Ἀποσχιστῶν
σύνη, τὰ ἐκ διαμέτρου κακὰ καὶ ὁμότιμα
ισίαν.

multifidum mendacium est), ecclesiastica commu-
nitione relicta, exactam disciplinam simulantes,
alius alio melior apparere satagit. Quidam eorum
sacrum baptismum non admittunt, nec divinæ com-
munionis participes fiunt. Alii neque figuram pre-
tiosæ 117 crucis recens expressam, aut venci-
randam quamlibet imaginem salutant: et quod
extremum malorum est, cum cunctis se putent
antecellere, sacerdotem nequidem recipiunt, sed
mendacium more, per simulatam virtutis speciem
cauteriatam conscientiam habentes, ad nihil utile
verbis contendunt; sed lignum, fenum, stipulam,
æterni ignis fomitem sibi thesaurizant. Cæterum
ex æquo absit, cum Iconoclastarum furor, tum
Aposchistarum amentia; quæ quidem e diametro
opposita sunt, at impietate paria.

αἴται μὲν αἰρέσεις αἱ προγραφείσαι ἐγράφη-
· ἐπιτομὴν διὰ τὸ εἶναι ταύτας τῶν λοιπῶν
ίας, ἐπεὶ πᾶσαι εἰσι τὸν ἀριθμὸν ρ', τούτων
ι, ὡσπερ τῶν βόθρων, ἢ ἀγία καὶ καθολικὴ
ία ἐκφεύγουσα, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγίας Τριάδος
μένη, ἐκδιδάσκει ὀρθῶς τε καὶ εὐσεβῶς, καὶ
στυόμεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον
, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι μίαν Θεότητα, μίαν
, ἐνέργειαν μίαν, καὶ ὁμοίως ἐν τρισὶ προσ-
ξιώματον σοφίαν, ἀκτιστον, ἀθάνατον, ἀκα-
ω, ἀναρχον, ἀκίνητον, ἀπαθῆ, ἄποσον,
ἄβητον, ἀτρέπτον, ἀναλλοίωτον, ἀπερι-
ι, ὁμόδοξον, ὁμοδύναμον, ὁμόρονον, ἰσοσθενῆ,
ὑπερούσιον, ὑπεράγαθον, τρισυαγῆ, τρισή-
λαμπῆ. Φῶς ὁ Πατήρ, φῶς ὁ Υἱός, φῶς τὸ
τὸ ἅγιον· σοφία ὁ Πατήρ, σοφία ὁ Υἱός,
ὁ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἶς Θεός, καὶ οὐ τρεῖς
ς Κύριος ἢ ἀγία Τριάς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι

Epilogus. — Atque hæc quas hactenus delineavi-
mus hæreses, compendio descriptæ fuerunt, ex
quibus reliquæ sunt progenitæ. Sunt porro nu-
mero centum, a quibus, veluti foveis et præcipi-
tiis, sancta et catholica Ecclesia fugiens, juxta
ac a sanctissima Trinitate erudita est, recte pie-
que docet et clamat: Credimus in Patrem, et Fi-
lium, et Spiritum sanctum, unam in tribus hy-
postasibus Deitatem, voluntatem unam, actionem
unam, unam et in tribus ex æquo personis sa-
pientiam incorporalem, increatam, immortalem,
incomprehensibilem, sine principio immobilem,
pati nesciam, sine quantitate, sine qualitate, inef-
fabilem, immutabilem, invariabilem, incircum-
scriptam, æqualis gloriæ, potentæ, majestatis,
virtutis, naturæ, substantia et bonitate longè
majorem, triplici splendore, triplici sole, triplici
fulgore radiantem. Lumen est Pater, iumen Fi-

NOTÆ.

antur, cogerenturque, tam violentum facinus
renuebant. Malum istud cum inde natum
increvisset, in Romanum subinde imperium
est; cuius labem, non de vulgo quidam,
imæ sacerdotii principes exceperunt, qui
quidem audirent, lupi vero cum moribus,
mi inductione essent. E quorum numero Na-
piscopus exstitit. Nam cum eadem quæ Dei
sentirent et agerent, Ecclesiam Dei probris
ant. Quem vero finem Hebræus ille sceleratus
auctor fuerat, nactus sit, silentio nequa-
is est prætermittere. Enimvero Jezidus ille,
tra biennium et menses sex superstes non
male peritit. Hujus vero filius, cui nomen
rat, in paternum regnum succedens, præsti-
n tanquam patris seductorem acerbissima et
isma morte multari præcepit, quo nequitiæ
a præmia reportaret. Mox per Orientem Ec-
renatum resumpsit suum, et sacrarum imagi-
stantationem accepit. Cum autem hujusce
idinis radix in republica Romana jam insita
um subinde occupavit, qui tunc temporis im-
tenebat. Hic erat Leo nomine et moribus,
nam consimilibus ac barbarus ille luxuriæ et
stimulis pungebatur, quo erga Ecclesiam
percitus erat, divinatorum templorum destruere
studuit. Cujus principatum Constantinus
cessionis jure captans, infestum adversus

pietatis alumnos bellum excitavit. Synodum nefario-
rum sacerdotum coegit, et impium irreligiositatis suæ
decretum edixit, ut imagines sacræ ex toto auferren-
tur, quique eas adorarent, vel pro earum defensione
verba facerent, diris cruciatibus et plagis vexaren-
tur, ac si illis veluti diis adorationem adhiberent.
Insuper et sacrum monasticæ vitæ institutum pro-
cul abigi, haberique ludibrio, atque monachos, aut
vestem mutare, aut variis suppliciis addici.

Hæc prorsus conformia sunt narrationi quam
Joannes Hierosolymitanus monachus, actione 5
synodi septimæ, coram Patribus recitavit, quam-
que seorsim ediderunt, cum continuatoribus *Hist.*
Byzantinæ post Theophanem. Quia vero Catholici
contenderant inimice nefas esse Christi corporis
effligem, ut et alterius cujuslibet hominis expri-
mere, Copronymus cum suis Domini corpus in-
circumscriptum exstitisse affirmavit, adductisque
in hanc rem Eusebii Cæsariensis, Epiphaniï, Theo-
doti Ancyranï, Macarii Magnetis et aliorum pri-
scorum libris, e quibus id eruere conabatur. Has
auctoritates cum profano dogmate septima syn-
odus nihili habuit; tum deinde variis in *Antirrho-*
ticis Nicephorus CP. excussit: cujus egregia opera
vir percruditus R. P. D. Anselmus Bandurius or-
dinis Benedictini monachus, mihi que conjunctis-
simus. publici juris facturus est.

luis, lumen Spiritus sanctus. Sapientia est Pater, sapientia Filius, sapientia Spiritus sanctus : unus Deus, et non tres dii : unus Deus, Trinitas sancta quæ in tribus personis exstat. Pater est Pater, et ingenuus : Filius est Filius, genitus, et non ingenuus : est enim ex Patre. Spiritus sanctus genitus non est, sed procedens ; quia est ex Patre. Nihil creatum, nihil primo-secundum, nihil domino-servum : sed Unitas Trinitasque est ; imo et erat, et est, et erit in sæcula ; intellecta per fidem et adorata : per fidem, inquam, non inquisitione, non investigatione, non demonstratione. Quanto magis enim investigatur, tanto magis ignoratur, et quo curiosius indagatur, eo amplius absconditur. Incuriosa igitur ratione adoretur et credatur a fidelibus Deus. Et quidem eum in tribus esse subsistentiis crede. Quinam autem ipse sit, non inquiras. Ne intra teipsum dixeris : Ubinam est Deus ; ubique siquidem Deus est. Ne dicas : Quonam modo est ? quoniam excedit omnem modum. Deus enim comprehendi nequit. Ne dicas, Quomodo Trinitas est ? Nam Trinitas pervestigabilis non est. Si vero Deum studiosius scruteris, teipsum mihi primum edisseras velim, et quæ circa te sunt. Quis animæ tuæ existendi modus ? quo pacto mens tua movetur ? quinam verbum generas ? qua ratione mortalis simul atque immortalis es ? Quod si hæc quæ intra te sunt, ignoras, quomodo ea quæ cælis sublimiora sunt acquirens non horrescis ? Vitæ fontem Patrem cogita, qui Filium ceu fluvium gignat ; et maris instar, Spiritum sanctum. Etenim fons, fluvius, et mare una natura sunt. Patrem radicem reputa, ramum Filium, fructum **118** Spiritum sanctum. Nam in tribus istis una substantia est. Sol est Pater, qui radium habet Filium, calorem Spiritum sanctum. Imaginem figuramque omnem Trinitas sancta longe superat. Cum partum audis ex Patre, corporalem cavesis ne intelligas : Verbum audiens, corporale verbum ne suspiceris : nec audito Spiritus Dei vocabulo ventum aut spiramen tibi iungas ; sed sola fide nihil curiosus gloriam dicito. Ex rebus namque creatis conditor et opifex intelligitur. Credo insuper Dei Filii in carne dispensationem ex Virgine inenarrabili modo sine semine factam esse, ut idem ipse sine confusione et conversione Deus et homo fuerit. Credendo gloriam ejus celebra, illius, inquam, qui cetera propter te certo consilio disponit, eique per bona opera adorationem et cultum qui servum decet, impende. Sanctissimam Dei Genitricem semperque Virginem Mariam, tanquam veram Dei Matrem adora et venerare ; omnes sanctos, uti servos illius. Hæc si facis, rectus cultor existis sanctæ et inconfusæ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, unius numinis et Deitatis, cui gloria, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

Α γνωρίζομένη· Πατήρ ὁ Πατήρ καὶ ἀγέννητος· Υἱὸς ὁ Υἱὸς, γεννητὸς καὶ οὐκ ἀγέννητος· ἐκ Πατρὸς γάρ· Πνεῦμα ἅγιον οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἐκπορευτὸν· ἐκ τοῦ Πατρὸς γάρ· οὐδὲν κτιστὸν, οὐδὲν πρωτοειότερον, οὐδὲν κυριόδουλον· ἀλλὰ Μονὰς καὶ Τριάς, ἐστὶ καὶ ἦν καὶ ἔστι καὶ ἔσται· εἰς τοὺς αἰῶνας· πιστεῖ νοουμένη καὶ προσκυνουμένη· πιστεῖ, οὐ ζητήσῃ, οὐδὲ ἐξερανήσῃ, οὐ φανερώσῃ. Ὅσῳ γὰρ ἐρανώται, τοσοῦτ' ἄγνοεῖται, καὶ ὅσῳ πολυπραγμανεῖται, ἐπιπλέον κρύπτεται. Ἀπεριέργῳ τοίνυν λόγῳ προσκυνεῖσθαι Θεὸς ὑπὸ τῶν πιστῶν. Καὶ ὅτι μὲν ἔστι Θεὸς ἐν τρισὶν ὑποστάσει πιστεῖ· πῶς δὲ ἔσται, ὑπὲρ τὸ πῶς ἔστι. Ἀκατάληπτος γὰρ ὁ Θεός. Μὴ εἴπῃς· Πῶς ἡ Τριάς ὑπάρχει Τριάς ; Ἀνεξερανήτορος· γὰρ ἔστιν ἡ Τριάς. Εἰ δὲ Θεὸν πολυπραγμονεῖς, **B** πρῶτον εἰπέ μοι σαυτὸν καὶ τὰ περὶ σαυτὸν. Πῶς ὑπάρχει σου ἡ ψυχὴ ; ποῦ κινεῖται σου ὁ νοῦς ; πῶς γεννᾷς τὸν λόγον ; πῶς θνητὸς καὶ ἀθάνατος ὑπάρχεις ; Εἰ δὲ ταῦτα ἐντὸς σεαυτοῦ ὄντα ἀγνοεῖς, πῶς τὰ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν οὐ φρίττεις ἐκζητῶν ; Πηγὴν ζωῆς νόησον τὸν Πατέρα, ὡς ποταμὸν γενῶντα τὸν Υἱόν· θάλασσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ γὰρ ἡ πηγὴ καὶ ὁ ποταμὸς καὶ ἡ θάλασσα μία φύσις ἔστι. Ῥίζαν νόησον τὸν Πατέρα, κλάδον τὸν Υἱόν, καρπὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μία γὰρ ἐν τοῖς τρισὶν ἡ οὐσία. Ἡλιος ὁ Πατήρ, ἀκτῖνα ἔχων τὸν Υἱόν, θερμὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πολὺ ὑπὲρ πᾶσαν εἰκόνα καὶ τύπον ἡ ἅγια Τριάς· μὴ τόκον ἀκούων ἐκ Πατρὸς, σωματικὸν τόκον νοήσῃς· μὴ δ' ἐτι· Λόγον ἀκούων, **C** λόγον σωματικὸν ὑπολάβῃς· μὴδὲ Πνεῦμα θεῶ ἀκούων, ἀνεμον καὶ ἀναπνοῇ νοήσῃς· ἀλλὰ πιστεῖ μόνῃ ἀπεριέργῳ δόξαζε. Ἐκ γὰρ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ ἀναλόγως ὁ δημιουργὸς νοεῖται. Τὴν δὲ ἑσπερον οἰκονομίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐκ Παρθένου ἁγίως ἀπόρως, ἀφράστως γεγενῆσθαι, τὸν αὐτὸν ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως Θεὸν καὶ ἀνθρώπου πιστεύων ἔβαλε, τὸν διὰ σὰ πάντα οἰκονομήσαντα, καὶ αὐτῆ προσκύνῃσιν καὶ λατρίαν δι' ἔργων ἀγαθῶν ἀπένεμε. Τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ Ἀειπαρθένον **D** Μαρίαν, ὡς ἀληθῆ Μητέρα Θεοῦ προσκυνῶν καὶ ἀδόμενος, καὶ πάντα τοὺς ἁγίους, ὡς αὐτοῦ θεράποντας. Οὕτως ποιῶν ὑπάρχεις ὀρθότομος λάτρης τῆς ἁγίας καὶ ἀσυγχύτου Τριάδος, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, τῆς μιᾶς Θεότητος, ἣ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ προσκύνῃσις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIÆ LECTIONES.

† ἐξερανήσῃ ; ἐι paulo post ἐρανώται. * Leg. ἀνεξερανήτορος.

IN LIBRUM DE FIDE ORTHODOXA

PROLOGUS.

Christianæ dialecticæ regulis, recensitisque priscarum hæresum erroribus, succedit tantum liber *De fide orthodoxa* : in quo eundem quem Theodoretus in *divinorum dogmatum* ordine instituerat, ordinem tenuit Damascenus ; at non item methodum. Ille enim ex proprii molimine, adductis sacræ paginæ testimoniis, adversus hæreticos varia componens argumentorum genera, compendiarium theologiæ digessit tractationem : Noster vero non ex parte solum, verum etiam ex conglobatis sanctorum Patrum sententiis, ea qua par erat perspicuitate, tum brevitate, inexhaustum traditionis promptuarium protulit, in quo reperire sit quod vel ab œcumenicis synodis sancitum non fuerit, vel a probatis Ecclesie magistris acceptum.

Præmissis vero secutus est Gregorium Nazianzenum, qui ob accuratissimam in rebus divinis eruditionem *Theologus* audire meruit, quique vix ullum Christianæ doctrinæ caput tantum reliquit in suis quæ supersunt operibus, absque ulla vel levissimi erroris naveo aut ditione. Hujus libros ea legerat assidue, ut omnes fidei memoria complexus videatur. Circa in hoc passim opere non tam Joannem Damascenum quam Gregorium Theologum orthodoxæ fidei mysteria edisserentem audieris. Ad hæc Basilium Magnum ascivit, Gregorium senum, atque in primis eorumdem amicissimum Nemesium, Emesæ in Syria episcopum, illum itidem Alexandrinum, Leonem Magnum, Leontium Byzantinum, Maximum **119** tyrem ; Athanasium quoque, Chrysostomum, Epiphanium, atque, ut alios taceam, scripseram illum qui Dionysii Areopagitæ nomen assumpsit. Horum omnium lectis hinc inde sententiarum floribus, saluberrimæ doctrinæ suavissima mella confecit. Id enim proposuerat, ut sua nequaquam aut nova cuderet, sed veterum potius placita, variis in voluminibus ressa, in unum opus theologicum congereret. Quam quidem diligentissimi præceptoris modum, quo facilius percipiat lector, auctorum nomina et libros, ex quibus singulas sententias descripsit, in ora marginali adnotare curabimus.

Præter laudem igitur cedat Joannis Damasceni, quod ipse catholicorum doctorum primus concisissimum sententiarum volumen digesserit. Quamobrem nedum in Oriente, verum etiam occidente et apud Latinos magna semper fuit apud theologos ipsius auctoritas ; ex quo certum Eugenio tertio summo pontifice liber *De fide orthodoxa* Latine redditus est a Gundione, cive Pisano. Hac porro translatione usi sunt Magister Sententiarum, S. Thomas, et quæ subinde theologi, donec decimo sexto sæculo ineunte, quod vetus illa rudi prorsus seraque dictione conscripta esset, castigatorem aliam edere conatus est Jacobus Faber, Julensis. Verum cum hæc quoque in multis deficeret, elegantiorum eodem labente sæculo curavit Jacobus Billius, neque ea tamen, qua par erat diligentia et brevitate accuratam. Quam, ut animadvertit Combefisius, *Billius in vertendo Damasceno tirocinium posuit*. Billius tamen nihili non fecit Combefisius ipse, qui novam operum Joannis Damasceni molitionem, non novam rursus translationem cudere, sed posteriorem illam emendare satius erat. Etenim probe noverat in multis labi doctissimos quosque prolixorum voluminum interpretes, ac longe facilius esse aliorum errata castigare quam vel sua deprehendere. Nostra vero translatio Billianam a suis expurgatam nævis, atque ad brevioris orationem revocavit exhibebit. Ut autem accuratior cæteris prodiret editio nostra, præter antiquiores translationes, editionesque varias, quas adhibui, ad viginti et amplius codices manu exaratos, nec ad illa Græcorum Patrum loca quæ consarcinavit Damascenus, Græcam phrasim dictionis recensui. Quin etiam, prætermisissimam tum Fabri brevioribus, tum Judoci Clitovei, Neotuentis, prolixioribus in singula capita commentariis, qui ad Patrum Græcorum intelligentiam percipiendam nihil aut parum conferant, Orientalis theologiæ specimen, tam ex doctoribus quos Damascenus exscribebat, quam ex recentioribus Græcis, quos convere mihi licuit, ob omnium oculos ponere in uberioribus adnotationibus aggressus sum. Præteritam apud Latinos libri *De fide orthodoxa* in quatuor itidem libros partitionem nullus vetus codex exhibet, nec editio Græca Veronensis. Quin nec illa divisio in vetustis præcæ translationis Latinæ manuscriptis occurrit ; nisi forte secunda recentiorique manu et atramento in marginalibus quorundam oris adnotata. Ex quo falsus videtur Marcus Hopperus, in epistola nuncupatoria editionis utriusque Basileensis Græco-Latinæ, distributionem libros quatuor tribuit Latino interpreti ; Fabri, ni fallor, cujus edebat translationem. Quis tamen vestigia exstant in libris sancti Thomæ Aquinatis. Quamobrem existimo ejusdem partitionem a Latinis excogitatam, introductamque fuisse, ad instar quatuor librorum sententiarum Petri Lombardi. Solus codex Regius n. 3445, isque admodum recens, librum *De fide orthodoxa* in duas partes scindere videtur, ut nempe prior *περὶ τῆς θεολογίας*, hoc est de deo uno, trino, creatore et provisoro disserat ; posterior vero *περὶ τῆς οἰκονομίας*, sive de

Deo carne facta, redemptore et remuneratore. Verum huicce divisioni obsistit manifesta connexio capitis 43, in quo *De divina œconomia* sive de Incarnatione agitur, cum iis quæ in fine cap. 42, cui titulus, *De prædestinatione*, proxime præcedunt, ut unus sit prorsus capitis utriusque continuus sermo: quem nãvum in quadrifaria partitione altera nemò non deprehendet. Cœterum ne novitate nimia lectorem distributioni illi assuetum percellerem, Hopperum secutus, Græca quidem capita iisdem 120 numeris obsignavi, qui in codicibus Græcis adnotantur; Latinam vero translationem in libros quatuor partiri non dubitavi.

Translationis Latine veteris editionem nullam reperi: Jacobi vero Fabri versionem Parisiis evulgavit Judocus Clitoveus ex officina Henrici Stephani, anno 1512 cum suis commentariis. Anno deinde 1535 Henricus Petrus typographus Basileensis, Latine edidit opera quæ exstabant S. Joannis Damasceni, unaque adeo libros quatuor *De fide orthodoxa*, *Jacobo Fabro Stapulensi interprete*; sed absque ullis commentariis. Post annos aliquot Henricus idem in altera editione commentarios Clitoveanis breviores adjecit, et in illa rursum, quæ anno 1537 prodiiit; in quarum inscriptione hæc cum aliis apposita sunt: *Nunc primum adnotationes, impedita, difficiliora, sublimioraque omnia explicantes, accesserunt*. Enimvero antiquiorem non novi in qua expositiones istæ qualescunque habeantur. Harum porro Jacobum Fabrum auctorem fuisse asserit Henricus Gravius, ordinis Prædicatorum, in sua operum sancti Joannis Damasceni editione Latina, quam publici juris fecit Coloniae ex officina Petri Quentel, anno 1546. Ac profecto quidem quibusdam in locis, et in primis, ubi de sanctissimo Eucharistiæ mysterio sermo est, frigidiora sunt quæ adnotantur, nec satis catholicam fidem exprimentia. Quod non sine dolore dictum sit, propter virum quem alioqui, ceu gentilem pene meum, venerabundus suspicerem, nisi se religionis avitæ desertorem, aut novatorum saltem studiosiorem præbuisset. Ad Gravii nostri editionem quod spectat, ut erat Latine et Græce doctus, Jacobi Fabri translationem cum textu Græco contulit recensuitque, et perbrevis scholiis illustravit, *hæreticorum causa*, inquit in epistola nuncupatoria ad Osvaldum comitem Montensem, *potissimum ubi doctrinam Ecclesiæ per Damascenum assertam ipsi nequiter convellunt*.

Librum *De fide orthodoxa* primum Græce solum Veronæ excudendum curavit Donatus Veronensis, anno 1531 et Clementi septimo obtulit. Tandem anno 1548 Græce et Latine simul prodiiit, atque iterum anno 1575. Anno deinde 1577 translationem suam Jacobus Billius Parisiis edidit absque Græco contextu: eademque rursum ibidem excusa est annis 1603 et 1617.

Hic monere supervacaneum non erit tom. VI Operum S. Cyrilli Alexandrini magnam partem exstare libri primi, ut aiunt, *De fide orthodoxa*, ejusdem doctoris nomine inscriptam, id quod librarii cujusdam oscitantia factum non dubito, qui cum Cyrillianis aliis Damascenicis hæc repererit.

CAPITA DOGMATICA.

1. Deum comprehendi non posse, nec ea quæ a SS. prophetis, apostolis, et evangelistis tradita non sunt, curiosius inquirenda esse.
2. De his quæ sermone exprimi possunt, vel non possunt, deque his quæ in cognitionem cadunt, vel quæ cognitionem fugiunt.
3. Demonstratio quod Deus sit.
4. Quidnam sit Deus; quodque comprehendi non possit.
5. Demonstratio quod Deus unus sit, nec multi.
6. De Verbo Dei et Spiritu.
7. De Spiritu sancto.
8. De sancta Trinitate.
9. De iis quæ de Deo dicuntur.
10. De divina unione et distinctione.
11. De iis quæ de Deo modo corporeo dicuntur.
12. De iisdem rebus.
13. De loco Dei, et quod solus Deus incircumscribitur sit.
14. Proprietates divinæ naturæ.
15. De sæculo.
16. De rerum creatione.
17. De angelis.
18. De diabolo et dæmonibus.
19. De creatura visibili.)
20. De cœlo.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ.

- α'. Ὅτι ἀκατάληπτον τὸ θεῖον, καὶ ὅτι οὐ δεῖ ζῆτεῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ μὴ παραδόξομένα ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν.
- β'. Περὶ ῥητῶν, καὶ ἀπορρήτων, καὶ γνωστῶν, καὶ ἀγνωστῶν.
- γ'. Ἀπόδειξις ὅτι ἐστὶ θεός.
- δ'. Περὶ τοῦ, τί ἐστὶ θεός; ὅτι ἀκατάληπτος.
- ε'. Ἀπόδειξις ὅτι εἷς ἐστὶ θεός, καὶ οὐ πολλοί.
- ς'. Περὶ Λόγου Θεοῦ, καὶ Πνεύματος.
- ζ'. Περὶ ἁγίου Πνεύματος.
- η'. Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.
- θ'. Περὶ τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων.
- ι'. Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως.
- ια'. Περὶ τῶν σωματικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων.
- ιβ'. Περὶ τῶν αὐτῶν.
- ιγ'. Περὶ τόπου Θεοῦ, καὶ ὅτι μόνον ἐν θεῷ ἀπερίγραπτον.
- ιδ'. Τὰ ἰδιώματα τῆς θείας φύσεως.
- ιε'. Περὶ αἰῶνος.
- ις'. Περὶ δημιουργίας.
- ιτ'. Περὶ ἀγγέλων.
- ιη'. Περὶ διαβόλου καὶ δαιμόνων.
- ιθ'. Περὶ κτίσεως ὁρατῆς.
- κ'. Περὶ οὐρανοῦ.

ρι φωτός, πυρός, φωστήρων, ἡλίου τε
 καὶ ἀστέρων.
 ρι ἀέρος καὶ ἀνέμων.
 ρι ὑδάτων.
 ρι τῆς γῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς.
 ρι παραδείσου.
 ρι ἀνθρώπου.
 ρι ἡδονῶν.
 ρι λύπης.
 ρι φόβου.
 ρι θυμοῦ.
 ρι τοῦ φανταστικοῦ.
 ρι αἰσθήσεως.
 ρι τοῦ διανοητικοῦ.
 ρι τοῦ μνημονευτικοῦ.
 ρι τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τροφορικοῦ.
 ρι πάθους καὶ ἐνεργείας.
 ρι ἐνεργείας.
 ρι ἄκουσίου καὶ ἀκουσίου.
 ρι τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τουτέστι περὶ τοῦ αὐ-
 τοῦ.
 ρι τῶν γινομένων.
 ρι τοῦ, διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιον
 γινώσκου.
 ρι τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν.
 ρι προνοίας.
 ρι προγνώσεως καὶ προορισμοῦ.
 ρι τῆς θείας οἰκονομίας, καὶ περὶ τῆς
 ἡμᾶς κηδεμονίας, καὶ τῆς ἡμῶν σωτη-
 ρίας.
 ρι τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως τοῦ Λό-
 γου καὶ τῆς θείας αὐτοῦ σαρκώσεως.
 ρι τῶν δύο φύσεων.
 ρι τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως.
 ρι ἀριθμοῦ τῶν φύσεων.
 πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς
 φύσεων, ἡκώθη πάσῃ ἀνθρωπίνῃ φύσει,
 ὡς μέρος μέρος.
 ρι τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑποστά-
 σεως.
 ρι τοῦ Κυρίου φύσεις, ἢ ὑπὸ τὸ
 ἑνόν;
 ὡς τὸ, εἰ οὐκ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος
 ἡσυχίας.
 ρι τοῦ Τρισημοῦ.
 ρι τῆς ἐν εἰδεί: καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμέ-
 νου, καὶ διαφορᾶς ἐνώσεως καὶ σαρκ-
 ῶσεως καὶ πῶς ἐκκληπτέον, τὴν μίαν φύ-
 σιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην.
 Θεοτόκος ἡ ἅγια Παρθένος.
 τῶν ἰδιωμάτων τῶν δύο φύσεων.
 Θελημάτων, καὶ αὐτεξουσίαν τοῦ Κυ-
 ρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 ρι τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐν Κυρίῳ ἡμῶν
 Χριστοῦ.
 ρι τοῦ λέγοντος: Ἐἰ δύο φύσεων καὶ
 ἑνῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ
 φύσεις καὶ τοσαύτας λέγειν ἐνεργείας
 τοῦ τεθεωσθαι τὴν τε φύσιν τῆς τοῦ
 σαρκῶς, καὶ τὸ θέλημα.
 περὶ Θελημάτων καὶ αὐτεξουσίαν, νοῶν
 ἡ γνώσεων. καὶ σοφῶν.
 ρι τῆς Θεανδρικής ἐνεργείας.
 τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιὰβλήτων πα-
 θημάτων καὶ δουλείας.
 ρι προκοπῆς.
 ρι θειλίας.
 ρι τῆς τοῦ Κυρίου προσευχῆς.
 ρι οικειώσεως.
 ρι τοῦ πάθους τοῦ σώματος καὶ τῆς ἀπα-
 θείας αὐτοῦ Θεότητος.

21. De luce, igne, luminaribus, sole, luna et stellis.
22. De aere et ventis.
23. De aqua.
24. De terra, et iis quæ de ea producuntur.
25. De paradiso.
26. De homine.
27. De voluptatibus.
28. De tristitia.
29. De timore.
30. De ira.
31. De phantasia.
32. De sensu.
33. De cogitatione.
34. De memoria.
35. De sermone intraneo, et prolalito.
36. De passione et actione.
37. De actu.
38. De voluntario et involuntario.
59. De eo quod in nostra voluntate situm, hoc est de libero arbitrio.
40. De illis quæ sunt.
41. Quam ob causam libero arbitrio præditi simus.
42. De iis quæ in nostra potestate posita non sunt.
43. De providentia.
44. De præscientia et prædestinatione.
45. De Dei erga nos dispensatione et cura, deque nostra salute.
46. Quomodo conceptum sit Verbum, et de divina ejus incarnatione.
47. De duabus naturis.
48. De modo mutue communicationis proprietatum.
49. De numero naturarum.
50. Quod tota divina natura in una suarum personarum toti humanæ naturæ unita sit, et non pars parti.
51. De una Dei Verbi persona.
52. Ad eos qui sciscitantur, an ad continuam quantitatem, an ad discretam Domini naturæ reducuntur.
53. Ad illud quod quæritur, sitne ulla natura quæ subsistentia careat, responsio.
54. De hymno Trisagid.
55. De natura quæ in specie, et quæ in individuo consideratur, deque differentia unionis et incarnationis: et quomodo illud accipiendum sit, unam Dei Verbi naturam incarnatam.
- 122 56. Quod Virgo sancta sit Dei Genitrix.
57. De proprietatibus duarum naturarum.
58. De Domini nostri Jesu Christi duplici voluntate et arbitrii libertate.
59. De operationibus, quæ in Domino nostro Jesu Christo sunt.
60. Adversus eos qui dicunt, Si duæ naturæ et actiones sunt in homine, necesse est tres esse in Christo naturas, ac totidem dicere actiones.
61. De eo quod carnis Domini natura et voluntas deificata sit.
62. Iterum de voluntate duplici, arbitriique libertate; itemque de mente duplici, scientia, et sapientia.
63. De theandrica, seu Deivirili, actione.
64. De naturalibus, nec reprehensione dignis passionibus.
65. De ignorantia et servitute.
66. De profectu.
67. De timore.
68. De Domini oratione.
69. De appropriatione.
70. De corporis Domini passione, ipsiusque divinitatis impassibilitate.

71. Quod Verbi divinitas ab anima et corpore inseparabilis manserit, etiam in Domini morte: et quod una interim persona persistenterit.
72. De corruptione et corruptela.
73. De descensu ad inferos.
74. De iis quæ resurrectionem secuta sunt.
75. De sessione ad dexteram Patris.
76. Adversus eos qui ita objiciunt: Si duæ naturæ Christus est, aut creaturam collis, naturam creatam adorando, aut alteram naturam dicitis adorandam, alteram non adorandam.
77. Cur Dei Filius, non Pater, aut Spiritus sanctus, homo factus sit; et quid factus homo præstitit.
78. Ad eos qui quærent, Christi persona sitne creata, an increata.
79. Quando Christus est appellatus.
80. Ad eos qui quærent, an sancta Dei Genitrix duas naturas genuerit, et an duæ naturæ in Christo pependerit.
81. Quomodo primogenitus dicatur unigenitus Dei Filius.
82. De fide et baptismo.
83. De fide.
84. De cruce: ubi rursus de fide.
85. De adoratione ad orientem.
86. De sacrosanctis et divinis mysteriis.
87. De genere Domini, deque sancta Dei Genitrice.
88. Quis sanctis, ipsorumque reliquiis honos habendus sit.
89. De sanctis imaginibus.
90. De Scriptura.
91. De his quæ de Christo dicuntur.
92. Deum non esse auctorem malorum.
93. Non esse duo principia.
94. Cur Deus eos condiderit, qui peccaturi essent, nec poenitentiam acturi.
95. De lege Dei, et lege peccati.
96. Adversus Judæos, de Sabbato.
97. De virginitate.
98. De circumcisione.
99. De Antichristo.
100. De resurrectione.

- αα'. Περὶ τοῦ ἀχώριστον διαμεῖναι τὴν τοῦ Μ-
γου θεότητα τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματος καὶ ἐν
τῷ θανάτῳ τοῦ Κυρίου, καὶ μίαν διαμεῖναι
ὑπόστασιν.
- αβ'. Περὶ τῆς φθορᾶς καὶ διαφθορᾶς.
- αγ'. Περὶ τῆς ἐν τῷ ἄδῃ καθόδου.
- αδ'. Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.
- αε'. Περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέσεως.
- ας'. Πρὸς τοὺς λέγοντας· Ἐὶ δύο φύσεις ἔχρ-
στὸς, ἢ καὶ τῆ κτίσει λατρεύετε, φύσιν κτι-
στὴν προσκυνούντες, ἢ μίαν φύσιν προσκυνῶ-
σιν λέγετε, ἢ μίαν ἀπροσκύνητον.
- αζ'. Διὰ τί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνηθρώπησεν, καὶ
οὐχ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ τί ἐνη-
θρώπησας καθώρθωσεν.
- ση'. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ὑπόστασις καὶ
Χριστοῦ κτιστὴ, ἢ ἀκτιστος.
- οθ'. Περὶ τοῦ ποτε ἐκλήθη Χριστός.
- π'. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἔτη-
νησεν ἡ ἅγια Θεοτόκος, καὶ εἰ δύο φύσεις ἐπὶ
σταυροῦ ἐπέμειναν.
- πα'. Πῶς πρωτότοκος λέγεται ὁ μονογενὴς Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ.
- πβ'. Περὶ πίστεως καὶ βαπτίσματος.
- πγ'. Περὶ τῆς πίστεως.
- πδ'. Περὶ σταυροῦ, ἐν ᾧ καὶ περὶ πίστεως.
- πε'. Περὶ τοῦ προσκυνεῖν κατὰ ἀνατολάς.
- πς'. Περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων τοῦ Κυ-
ρίου μυστηρίων.
- πζ'. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Κυρίου, καὶ τῆς
ἁγίας Θεοτόκου.
- πη'. Περὶ τῶν ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν
τιμῆς.
- πθ'. Περὶ εἰκόνων.
- ι'. Περὶ Γραφῆς.
- ια'. Περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων.
- ιβ'. Ὅτι οὐκ ἔστι τῶν κακῶν αἴτιος ὁ Θεός.
- ιγ'. Ὅτι οὐ δύο ἀρχαί.
- ιδ'. Τίνος ἕνεκεν προγενέσκων ὁ Θεός τῶν
ἁμαρτάνειν καὶ μὴ μετανοεῖν μέλλοντας ἔ-
τισεν.
- ιε'. Περὶ νόμου Θεοῦ καὶ νόμου ἁμαρτίας.
- ις'. Κατὰ Ἰουδαίων, περὶ Σαββάτου.
- ιζ'. Περὶ παρθενίας.
- ιη'. Περὶ περιτομῆς.
- ιθ'. Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου.
- ρ'. Περὶ ἀναστάσεως.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ
THE
ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

EXPOSITIO ACCURATA
FIDEI ORTHODOXÆ.

LIBER PRIMUS.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ἀπατον τὸ Θεῖον, καὶ ὅτι οὐ δεῖ ζητεῖν
φράζεσθαι τὰ μὴ παραδομένα ἡμῖν
ἀγίων προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ
στόων.

δεῖς ἐώρακε πώποτε (1). Ὁ μονογενὴς
ἐν τοῖς κόλλοις* τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς
· Ἀρρήτον οὖν τὸ Θεῖον καὶ ἀκατάλη-
τὸν γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ
ἢ τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. Καὶ τὸ
τὸ ἅγιον οὕτως οἶδε τὸ Θεοῦ, ὡς τὸ
ἀνθρώπου οἶδε τὰ ἐν αὐτῷ. Μετὰ δὲ τῆν
ἰ μακαρίαν φύσιν, οὐδεὶς ἔγνω ποτὲ τὸν
ῶ αὐτὸς ἀπεκάλυψεν, οὐκ ἀνθρώπων μό-
δῃ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων · καὶ αὐ-
τῶν Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ.

εἰ μέντοι ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν παντελεῖ ἀγνω-
γὰρ ἢ γνῶσις τοῦ εἶναι Θεὸν ὑπ' αὐτοῦ
φρατέσπαρται. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κτίσις, καὶ
πυροχὴ τε καὶ κυβέρνησις τὸ μεγαλεῖον
ἀνακηρύττει φύσεως. Καὶ διὰ νόμου δὲ,
ῶν πρότερον, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τοῦ μο-
ιτοῦ Υἱοῦ, Κυρίου δὲ, καὶ Θεοῦ, καὶ Σω-
Τηροῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν

, 18. * Matth. xi, 17. † I Cor. ii, 11. ‡ Sap. xiii, 5. § Greg. Naz. orat. 54.

VARIÆ LECTIONES.

1730 et N. εἰς τὸν κόλλων. † Colb. 1730. Reg. 2930 μετὰ οὖν : sic Faber, post divinam igitur.
dit. Post divinam itaque.

NOTÆ.

οὐδεὶς ἐώρακε πώποτε, Deum nemo vi-
· Hic Judocus Clichtoveus in prolixissimo
io perperam pugnat Deum nemini visum
ta mortali. Nihil istæc ad Damascenum,
asserit divina mysteria Deo soli, divinis-
initatis personis cognita esse tum iis
bus Deus pro summa gratia, et quantum
: Deum tamen nobis concessisse ut na-

A

Deum comprehendere non posse ; nec ea quæ a sanctis
prophetis et apostolis et evangelistis minime tra-
dita sunt, curiosius inquirenda esse.

Deum nemo vidit unquam. Unigenitus Filius, qui
est in sinu Patris, ipse enarravit †. Deus ergo nec
oratione ulla explicari, nec ullo modo compre-
hendi potest. Nemo enim Patrem novit, nisi Filius ;
nec Filium, nisi Pater ‡. Quin etiam Spiritus sanc-
ctus perinde novit ea quæ Dei sunt, atque Spiritus
hominis novit ea quæ in ipso sunt §. At vero, post
primam illam beatamque naturam nemo unquam
Deum cognovit, nisi cui ipse revelaverit. Neque
de hominibus tantum mihi sermo est ; sed de Vir-
tutibus etiam illis mundo sublimioribus, de ipsis
quoque Cherubim ac Seraphim.

Non nos tamen in omnigena prorsus ignorantia
versari passus est Deus. Nemo quippe mortalium
est, cui non hoc ab eo naturaliter insitum sit, ut
Deum esse cognoscat. Quin ipsæ res conditæ, ea-
rumque conservatio atque gubernatio, divinæ natu-
ræ prædicant majestatem †. Ad hæc tum ante per
legem et prophetas ‡ : tum postea per Unigenitum
Filius suum, Dominum, Deum, et Salvatorem no-

turali lumine nossemus ipsius existentiam, poten-
tiam, et providentiam qua universum condidit,
conservat, et administrat. Summatim enarrat. quæ
a Dionysastro, cap. 1 De div. nom. nec non a Grego-
rio Theologo, orat. 54 De rerum divinarum celestiu-
dine, tractantur, adversus Eunomianos utique, qui
divinam essentiam perfectissime sibi compertam
aiebant.

strum Jesum Christum, pro captu ac modulo nostro notitiam sui patefecit. Quocirca omnia quæ nobis, tam per legem et prophetas, quam per apostolos et evangelistas tradita sunt, amplectimur agnoscimus, et veneramur⁴; **124** nec ultra ea quidquam inquirimus. Nam cum Deus bonus sit, omnis profecto boni auctor et largitor est, ut qui nec invidia, nec ullis passionibus affectibusve laboret⁷. Invidentia siquidem procul abest a divina natura; quippe quæ omnis perturbationis expers, solaque bona est. Proinde, cum cuncta perspecta habeat, et quod cuique conducibile sit administret, id quod nostra scire intererat, aperuit: quodque vires nostras et captum excederet, tacuit. His itaque contenti simus: in his hæreamus, nec

τὴν ἑαυτοῦ ἐφανέρωσε γῶσιν· πάντα τοῖνον τὰ παραδεδομένα ἡμῖν διὰ τε νόμου, καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ εὐαγγελιστῶν δεχόμεθα, καὶ γινώσκομεν, καὶ σέβομεν, οὐδὲν περαιτέρω τούτων ἐπιζητοῦντες· ἀγαθὸς γὰρ ὢν ὁ Θεὸς, παντὸς ἀγαθοῦ παρεκτικός ἐστιν, οὐ φθόνῳ, οὐδὲ πάθει τιμὴ ὑποκείμενος. Μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως φθόνος, τῆς γε ἀπαθοῦς καὶ μόνης ἀγαθῆς. Ὡς οὖν πάντα εἰδὼς, καὶ τὸ συμφέρον ἐκάστῳ προμηθεύμενος, ὅπερ συνέφερον ἡμῖν γῶσαι ἀπεκάλυψεν· ὅπερ δὲ οὐκ ἐδυνάμεθα⁶ φέρειν ἀπεσιώπησε. Ταῦτα ἡμεῖς στέριζομεν, καὶ ἐν αὐτοῖς μένομεν, μὴ μεταίροντες ὅρια αἰώνια, μηδὲ ὑπερβαίνοντες τὴν θείαν παράδοσιν.

terminos antiquos, traditionemque divinam transgrediamur⁸.

CAP. II.

B

ΚΕΦΑΛ. Β'

De his quæ sermone exprimi possunt, vel non possunt; item de his quæ in cognitionem cadunt, et quæ cognitionem fugiunt.

Quædam de Deo intelligere possumus, non loqui. — Plane itaque noscat necesse est, qui de Deo loqui vel audire studet, ea quæ ad doctrinam, tum de divinitate, tum de incarnatione spectant, eam rationem habere, ut nec omnia vim omnem orationis superent, nec omnia sermone explicari queant; itemque nec cognitionem nostram penitus fugiant, nec penitus in eam cadant⁹. Aliud porro est quod cognosci potest, aliud quod dici: quemadmodum videlicet aliud est loqui, atque aliud cognoscere. Multa igitur ex iis quæ obscure de Deo intelliguntur, non satis commode proprieque nos positus sermo nobis est, more humano loqui; ut cum de Deo verba facientes somnum, iram, incuriam, manusque, ac pedes, aliaque id genus vocabula usurpamus.

Quæ et intelligere et loqui possumus. — Et quidem quod Deus initio ac sine careat, quod æternus, sempiternusque sit, quod increatus, immutabilis, ab omni alteratione liber, simplex, compositionis expers, incorporeus, invisibilis, tangi nescius, incircumscribitus, et infinitus sit; quod cognitionem omnem fugiat; quod cogitatu major, incomprehensus, bonus, justus, creatorum omnium opifex, omnia potens, omnia continens, omnium inspector, omnium provisor, potestate decernens, ac denique iudex sit; hæc, inquam, omnia et scimus, et confitemur: illudque item, quod unus sit Deus, hoc est una substantia: quodque in tribus agnoscat et existat personis, nimirum in Patre et Filio et Spiritu sancto: tum quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unum omnino sint, excepta ingeni, generationisque, et processionis proprietate; insuper quod unigenitus Filius et Verbum Dei, ac Deus, per

Περὶ ῥητῶν, καὶ ἀπορρήτων, καὶ γνωστῶν, καὶ ἀγνωστῶν.

Χρὴ οὖν τὴν περὶ Θεοῦ λέγειν ἢ ἀκούειν βουλόμενον, σαφῶς εἰδέναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἄρρητα, οὐδὲ πάντα ῥητὰ, τὰ τε τῆς θεολογίας, τὰ τε τῆς οἰκονομίας· οὔτε πάντα ἀγνωστα, οὔτε πάντα γνωστὰ· ἕτερον δὲ ἐστὶ τὸ γνωστὸν, καὶ ἕτερον τὸ ῥητὸν· ὡςπερ ἄλλο τὸ λαλεῖν, καὶ ἄλλο τὸ γινώσκειν. Πολλὰ τοῖνον τῶν περὶ Θεοῦ ἀμυδρῶς νοουμένων οὐ καιρῶς ἐκφρασθῆναι δύναται· ἀλλὰ τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀναγκασόμεθα ἐπὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς λέγειν· ὡςπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγομεν ὕπνον, καὶ ὄργην, καὶ ἀμέλειαν, χεῖρας τε, καὶ πόδας, καὶ τὰ τοιαῦτα.

efferi possunt; cogimurque, cum de rebus supra

C Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ Θεὸς ἀναρχος, ἀτελεύτερος, αἰώνιος τε καὶ ἀίδιος, ἀκτιστος, ἀτρεπτος, ἀναλλοιώσιμος, ἀπλοῦς, ἀσύνητος, ἀσώματος, ἀόρατος, ἀναφής, ἀπερίγραπτος, ἀπειρος, ἀπερινόητος, ἀπερίληπτος, ἀκατάληπτος, ἀγαθός, δίκαιος, πάντων κτισμάτων δημιουργός, παντοδύναμος, παντοκράτωρ, πιντεπόπητος, πάντων προνοητής, ἐξουσιαστής, κριτής, καὶ γινώσκομεν, καὶ ὁμολογοῦμεν· καὶ ὅτι εἶς ἐστὶ Θεός, ἦγουν μία οὐσία· καὶ ὅτι ἐν τρισὶν ὑποστάσει γνωρίζεται τε καὶ ἐστὶν· Πατρί φημι, καὶ Υἱῶν, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πάντα ἐν εἰσι, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· καὶ ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Ἄγγελος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, διὰ σπλάγχχνα ἐλέους αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ συνεργίᾳ τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἀποπέριως συλληφθεὶς, ἀφθόρως ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας γεγέννηται διὰ Πνεύματος

⁴ Dionys. c. 1 *De div. nom.* ⁷ Greg. Naz. orat. 54. ⁸ Prov. xxii, 28. ⁹ Dionys. cap. 1 *De div. nom.* Greg. Naz. orat. 54 et 57.

VARIE LECTIONES.

* Edit. οὐκ δυνάμ. R. 5579, καὶ ὁ οὐ δυνάμ.

καὶ ἄνθρωπος τέλειος ἐξ αὐτῆς γέγονε· ὁ αὐτὸς Θεὸς τέλειός ἐστιν ὁμοῦ καὶ ἀν-
 ταιος, ἐκ δύο φύσεων, θεότητός τε καὶ ἀν-
 ητος, καὶ ἐν δύο φύσει νοεραῖς, θελητικαῖς
 ἐνεργητικαῖς, καὶ αὐτεξουσίαις, καὶ ἀπλῶς
 τελείως ἐχούσαις κατὰ τὸν ἐκάστη πρόποντα
 καὶ λόγον· θεότητί τε καὶ ἀνθρωπότητί
 μὲν δὲ συνθέτω ὑποστάσει· ὅτι τε ἐπέλησε
 ῆσε, καὶ ἐκοπίασε, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ θα-
 καὶ ταφῆς πείραν ἐδέξατο τριήμερος, καὶ εἰς
 κ ἀνεφοίτησεν, ὅθεν καὶ πρὸς ἡμᾶς παρα-
 καὶ παραγενήσεται πάλιν εἰς ὕστερον· καὶ
 Γραφή μάρτυς, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἁγίων χο-

sepulturæ periculum fecerit, triduoque post resurrexerit, et in cœlos, unde ad nos vene-
 versus sit, ac denuo tandem venturus sit, tum divina Scriptura testatur, tum universus
 um chorus.

ἔστι Θεοῦ οὐσία, ἢ πῶς ἐστὶν ἐν πᾶσιν, ἢ Β
 τὸν κενώσας ὁ μονογενῆς Υἱὸς καὶ Θεός, ἀν-
 γέγονε ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων, ἐτέρω
 ἢ φύσιν θεομῶ πλαστουργηθείς, ἢ πῶς ἀβρό-
 κῆ τοῖς ὕδατιν ἐπεπόρευτο, καὶ ἀγγοῦμεν,
 εἰν οὐ δυνάμεθα. Οὐ δυνατὸν οὖν τι παρὰ τὰ
 ; ὑπὸ τῶν θείων λογίων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ
 Διαθήκης ἡμῖν ἐκπεφασμένα, εἴτοι εἰρημένα,
 κενρωμένα, εἰπεῖν τι περὶ Θεοῦ, ἢ ὅλως ἐν-

Veteris ac Novi Testamenti oraculis enuntiata sunt, aut dicta, aut patefacta, de Deo quid-
 loquamur, aut omnino cogitatu assequamur ¹¹.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἀπόδειξις ὅτι ἐστὶ Θεός.

μὲν οὖν ἐστὶ Θεός, τοῖς μὲν τὰς ἁγίας Γρα-
 ομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθή-
 μῆ, οὐκ ἀμφιβάλλεται, ὅτι δὲ τοῖς τῶν C
 ν πλείστοις. Ὡς γὰρ ἐφημεν (2), ἡ γνῶσις
 ἡ Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ
 ἴστον Ἰσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς
 ἰρώτων φύσεως, ὥστε καὶ τινὰς εἰς τὸ ἀλο-
 καὶ πάντων τῶν κακῶν κάκιστον καταγα-
 ; ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεόν·
 ἀπροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἐφη Δα-
 κερ ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ
 ὅς· οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπό-
 πῶ παναγίῳ σοφισθέντες Πνεύματι, καὶ τῇ
 νάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημείας ἐργαζόμε-
 τῶν θαυμάτων σαγήνη πρὸς τὸ φῶς τῆς θεο-
 ; ἐκ τοῦ βύθου τῆς ἀγνωσίας ἃ αὐτοὺς ζω-
 ς ἀνήγαγον. Ὁμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάρι-

m. cap. 2 De div. nom. ¹¹ Ibid. cap. 1. ¹² Supr. cap. 1. ¹³ Psal. xiii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

L. et multi cod. Regii ἀγνοίας, et statim in editis et nonnullis Regiis codic. ἀνήγον. At.

NOTÆ.

2ς γὰρ ἐφημεν. Ut enim diximus. Hoc dixe-
 1, quod in utroque loco non ita fuerit
 mduum, ut congenita nobis sit cognitio Dei :
 humana mens ex universi huius inspectione
 oris notitiam de facili deveniat. Nam quod
 it, ait Theologus, orat. 34, quodque sit
 rinceps, quæ res omnes præcecarit et conser-

viscera misericordiæ suæ, ob salutem nostram,
 benigna Patris voluntate, ac sanctissimi Spiritus
 cooperatione, absque semine conceptus, citra ul-
 lam corruptionem ex sancta Virgine Deique Ge-
 nitricæ Maria per Spiritum sanctum natus sit,
 atque ex ea homo perfectus exstiterit : quodque
 idem simul et perfectus Deus et perfectus homo
 sit, ex duabus naturis, intelligentia, voluntate,
 agendi facultate, atque arbitrii potestate præditis;
 atque, ut verbo dicam, in quibus secundum defini-
 tionem **125** ac rationem utriusque, hoc est divini-
 tati et humanitati, atque uni personæ congruen-
 tem, nihil omnino desit; quod insuper esurierit,
 sitierit, fueritque fatigatus et suffusus cruci, mortis-

Quæ nec intelligere possumus nec loqui. — At
 vero, quid Dei substantia sit, aut quo pacto om-
 nibus rebus insit, vel quomodo Deus ex Deo ge-
 nitus sit, vel processerit; aut qua ratione unige-
 nitus Filius ac Deus sese exinaniens, ex virgineis
 sanguinibus homo factus sit, aliter videlicet quam
 naturæ lex ferat, efficitur; aut quomodo siccis
 pedibus super aquas incesserit: hæc sane nec
 scimus, nec dicere possumus ¹⁰. Fieri ergo ne-
 quit, ut præter illa quæ divinitus nobis a sacro-

sunt, aut dicta, aut patefacta, de Deo quid-

CAP. III.

Demonstratio quod Deus sit.

Deum esse agnoverunt plerique gentilium. —
 Quod ergo Deus sit, ab illis qui sacras Litteras,
 Vetus, inquam, et Novum Testamentum, recipiunt,
 non ambigitur, ut nec a plerisque gentilium. Velut
 enim jam diximus ¹², insitum nobis a natura est,
 ut Deum esse noscamus. Quoniam vero Satanæ
 improbitas tantum adversus hominum naturam
 valuit, ut et quosdam in stolidissimam, et quovis
 malo pejorem exitii voraginem detruserit, ita ut
 Deum esse negarent (quorum insipientiam divino-
 rum verborum interpret David palam faciens ait :
 Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus ¹³), eam ob
 causam discipuli Domini et apostoli, a Spiritu san-
 cto eruditi, divinis ejus potentia et gratia editis
 prodigiis, miraculorum sagena eos ex ignorantia
 gurgite extractos, ad agnitionis Dei lumen prove-
 xerunt. Eodem quoque modo illorum tum gratia

tum dignitatis munerisque successores, pastores A nimirum atque doctores, illuminantem Spiritus gratiam consecuti, tum miraculorum virtute, tum sermonibus gratiæ obcaecos illuminabant, errantesque in via reducebant. "At nos, qui nec miraculorum, nec doctrinæ donum accepimus (ut qui nimia erga voluptates propensione, nos eo indignos reddiderimus), age pauca eorum quæ gratiæ interpretes nobis tradiderunt, de hoc argumento disse-ramus; implorata tamen prius Patris et Filii et Spiritus sancti ope.

Prima ratio Deum esse, ex rerum mutabilitate. —

126 Omnia quæ sunt, aut creata sunt aut increata. Si creata, utique et mutabilia sunt. Quorum enim esse a mutatione incipit, ea mutationi quoque subsint necesse est, sive intendant, sive per voluntatis actus alia atque alia flant. Sin autem increata, sequitur profecto ut et mutari omnino nequeant. Quorum enim esse contrarium est, horum etiam modus quo sunt, proprietatesve contrariæ sunt. Ecquis ergo hoc nobis non assentiatur, omnia quæ sunt mutabilia esse, nec ea tantum quæ sub sensum nostrum cadunt, sed et angelos mutari, alios ex aliis fieri, multiplici modo moveri, ac transmutari: sic nimirum, ut intelligibilia, angelos dico, animas, et dæmones, ratione voluntatis, sive progredientis in bono, sive rursus ab eo recedentis, seque vel intendentis, vel remittentis; reliqua vero secundum generationem et corruptionem, augmentum et decrementum, aut secundum qualitatem, et secundum motum de loco in locum immutentur? Cum ergo mutabilia sint, sane etiam creata esse oportet. Si vero creata, haud dubium quin ab aliquo opifice sint condita. Atqui creatorem increatum esse necessum est. Nam si ipse quoque creatus est, a quodam profecto creatus erit, sicque donec ad aliquod increatum venerimus. Increatus igitur cum sit ille quid aliud, nisi Deus fuerit?

Secunda ex earum conservatione et gubernatione. —

Porro ipsa quoque rerum creaturarum compages, conservatio, atque gubernatio, nos docent Deum esse, qui universum hoc coagmentavit, sustentet, et conservet, eique provideat. "Qui enim fieri potuisset, ut inter se pugnautes naturæ, ignis, inquam, et aquæ, aeris et terræ, ad unius mundi constitutionem coirent, tenacique adeo nexu cohærerent, ut nulla ratione solvi possint; nisi omnipotens vis aliqua ea compaginasset, ac perpetuo a dissolutione servaret.

Tertia, ex rerum ordinato situ. — *Mundus non casu et sponte coagmentatus, contra Epicureos.* — Quid est quod ea quæ in cælo, et quæ in terra existunt, quæque aerem pervagantur, et quæ in aquis degunt; imo etiam quæ his anteriora sunt,

το; καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι. τὴν φωτιστικὴν τοῦ Πνεύματος χάριν δεξάμενοι, τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει, τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος τοὺς ἐσκοτισμένους ἐφώτιζον, καὶ τοὺς πεπλανημένους ἐπέστρεφον. Ἡμεῖς δὲ οἱ μὴδὲ τῶν θαυμάτων, μὴδὲ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα· ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσημαίειν πεποιθήκαμεν· φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν ὑποφητῶν τῆς χάριτος περὶ τοῦτου διαλεξώμεθα, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα, ἢ κτιστά ἐστιν, ἢ ἀκτιστά. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως καὶ τρεπτὰ· ὧν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκειέται πάντως, ἢ φθειρόμενα, ἢ κατὰ προαίρεσιν ἁλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἀκτιστά, κατὰ τὸν τῆς ἀκαλουθίας λόγον, πάντως καὶ ἀτρεπτα. Ὅν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίας, ἤγουν αἱ ιδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται, πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ὑπὸ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγγέλους τρέπεσθαι, καὶ ἁλλοιοῦσθαι, καὶ πολυτρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητὰ ἀγγέλους φησὶ, καὶ ψυχὰς, καὶ δαίμονας κατὰ προαίρεσιν, τὴν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπὴν καὶ ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐκτεινομένην τε καὶ ὑφαιμένην· τὰ δὲ λοιπὰ ἰ, κατὰ τε γένεσιν καὶ φθορὰν, ἀεθίσιν τε καὶ μείωσιν, καὶ τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν, καὶ τὴν τοπικὴν κίνησιν; Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως καὶ κτιστά. Κτιστά δὲ ὄντα, πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἀκτιστον εἶναι. Εἰ γὰρ κτιστός· ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τινος ἐκτίσθη, ἕως ἄν ἐλθωμεν εἰς τὴν ἀκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὧν ἑὸς δημιουργός, πάντως καὶ ἀτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἄν ἄλλο εἴη, ἢ Θεός;

Καὶ αὕτη δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ, καὶ συντήρησις, καὶ κυβέρνησις, διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐστὶ Θεός, ὁ τότε τὸ πᾶν συστησάμενος, καὶ συγέγων, καὶ συντηρῶν, καὶ ἀεὶ προνοούμενος. Πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναντία φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς, εἰς ἐνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασιν, καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα καὶ συνεθίβασε, καὶ ἀεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα.

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε καὶ δι' ἀέρος, καὶ ὅσα κατ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ φύσιν πυρός τε καὶ ὕδατος; τί β' ταῦτα ἔμιξε, καὶ ἐμέρισε; τί τὸ ταῦτα κινήσαν καὶ ἄγον τὴν ἀληκτον φθορὰν καὶ

¹¹ Greg. Naz. orat. 34. ¹² Athan. Cont. gent.

VARIE LECTIONES.

¹³ τροπῆν. ¹⁴ In R. 5379. Schol. hoc legitur, τῇ πρὸς τὸ κακὸν στέσει καὶ παγιδώτητι. Quod in Reg. 2929, eadem cum textu serie descriptum repertum. ¹⁵ In editis quæ sequitur Billius dicit, ὧν, reclamantibus unss. et auctoris sensu. ¹⁶ Edita, τῆς.

ἢ; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων, καὶ λόγον
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-
 ἔσθ' ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιη-

mod exstiterint : at cujus tandem erit ea
 jus vero erit, eadem juxta illas quibus
 profectio quam casus : atque hoc quidnam aliud sit, nisi Deus 17.

ΚΕΦΑΛ. Δ'

τοῦ, τί ἐστι θεός; ὅτι ἀκατάληπτον.
 ἢν οὖν ἐστι θεός, ὄντων. Τί δὲ ἐστι κατ'
 καὶ φύσιν, ἀκατάληπτον τοῦτο παντελῶς καὶ
 ἢ. Ὅτι μὲν γὰρ ἀπύκτων ἢ, ὄντων. Πῶς γὰρ
 ἢ ἀπειρον, καὶ ἀόριστον, καὶ ἀσχημάτιστον,
 ἢς, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπλοῦν, καὶ ἀσύνη-
 ἢ; γὰρ ἀτρέπτον ἢ, εἰ περιγραπτόν καὶ πα-
 ἢ πῶς ἀπαθὲς, τὸ ἐκ στοιχείων συγκαίμε-
 ἢς αὐτὰ πάλιν ἀναλυόμενον; Σύνθεσις γὰρ
 ἢς· μάχη δὲ, διαστάσις;· διάστασις δὲ,
 ἢς δὲ ἀλλότριον θεοῦ παντελῶς.

ἢ obnoxium sit? quinam expers passionis erit, quod ex elementis conflatur, atque in ea-
 tus dilabitur? compositio siquidem pugnae origo est; pugna, dissidii; dissidium, solu-
 solutio autem a Deo prorsus aliena est 18.

ἢ καὶ σωθήσεται ἢ τὸ, διὰ πάντων ἢ καὶ C
 τὰ πάντα θεόν, ὡς φησιν ἢ Γραφή; Οὐχί
 ἢ καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύ-
 ἢνατον γὰρ σῶμα διὰ σωμάτων διήκειν,
 ἢ καὶ τεμνόμενον, καὶ πλερόμενον καὶ ἀντι-
 ἢνον, ὡς περ ἢσα τῶν ἢγῶν μίγνυται καὶ
 ἢται.

ἢαι τινές (3) φησιν ἢύλον σῶμα, ὡς τὸ παρὰ
 ἢλλήνων σοφοῖς πέμπτον σῶμα λεγόμενον,
 ἢνατον· κινούμενον ἢσται πάντως, ὡς περ ὁ
 ἢτοῦτο γὰρ πέμπτον σῶμά φασι. Τίς οὖν ὁ
 ἢν; Πᾶν γὰρ κινούμενον ἢφ' ἢτέρου κινεί-
 ἢνω, τίς; Καὶ τοῦτο εἰς ἀπειρον, ἢως ἢν

p. Naz. orat. 34. 11 Athan. De incarn. Verbi, post init.; Greg. Naz. orat. 34. 12 Greg.
 l. 32, 34. 13 Jerem. xxiii, 24. 14 Greg. Naz. loc. cit. 15 Id. ibid.

VARIÆ LECTIONES.

3579, τὸ θεῖον ἀσώματόν ἐστι. ἢ Edita, et omnes fere codices. σπτόν. Ita Gregorius Nazianz.
 ex qua hæc sumpta sunt. Vetus interpr. venerabile est. Sed vitiosum esse Gregorii textum
 Combefisius, legendumque hoc in capite apud Damascenum cum Fabro et cod. S. Hil. ἀτρέπτον.
 ἢγῆι tres, Colb. et liber De Trinit. ap. Cyrill. ἢ Edita, σωθήσεται.

NOTÆ.

ἢδὲ τινες. Quod si quidam contendunt. Hæc enim ferunt, qui cælum veluti Dei corpus
 sit; quod quia incorruptum sit, et a qua-
 mentis diversum, idcirco quintum corpus
 hat ex Pythagora. Cæterum philosophi de
 lione cælorum doctrina, seclusis iis qua-
 motore tradidit, jam pridem in Christia-
 zolis, etiam Græcorum, admissa est. Nam

A cælum, terram et aerem, ignis quoque et aque
 naturam certis disposuit locis? a quonam communi-
 sta hæc sunt, et distributa? quid est quod motum
 his impressit, perennique nec ulla re cohibito cursu
 ea versat? 16 Annon eorum artifex, qui rebus omni-
 bus rationem modumque, quo universum hoc
 agatur et regatur, indiderit? At quis horum
 artifex? Annon is qui ea condidit, inque rerum nat-
 uram produxit? Nec enim τῷ αὐτομάτῳ, seu casui
 eam vim facultatemque tribuerimus. Sit enim sane
 disposuisse? verum illud quoque, si libet, conceda-
 primum condita sunt leges conservare et custodire?
 17.

B

127 CAP. IV.

Quidnam Deus sit, quodque comprehendere non possit.

Deum incorporeum esse sex rationibus probatur.

— Quod itaque sit Deus, liquido constat: quid
 autem secundum essentiam et naturam sit, nullo
 autem modo comprehendendi, vel etiam cognosci
 potest. Nam quod incorporeus sit, perspicuum
 est. Quo enim modo corpus esse queat, quod in-
 finitum et interminatum est, quod figura caret,
 quodque nec tangi, nec oculis cerni potest,
 quod denique simplex est nec compositum? quo-
 modo quippe immutabile erit, si circumscriptum

Qua ratione autem et illud stabit certumque
 erit, quod Deus omnia pervadat et impleat, sicut
 sit Scriptura: Nonne cælum et terram ego impleo,
 dicit Dominus 19? Neque enim fieri possit 20 ut cor-
 pus corpora permeet, quin simul et dividat, et
 dividatur, compliceturque, et opponatur per juxta
 oppositionem, ut liquantur; quemadmodum li-
 quida omnia cum inter se miscentur ac tem-
 perantur.

Corpus ἄϋλον et quinta substantia Peripatetico-
 rum. — Quod si quidam contendunt, hoc corpus
 immateriale esse, non secus atque corpus illud,
 quod Græcorum sapientes quintum appellant (quod
 quidem esse nequit) movebitur certe uti cælum.
 Hoc enim est, quod quintum corpus vocant 21.

Scholias Regii cod. 2929, ait: Ἀριστοτέλης τοῦτο
 εἰσάγει ἐν τῇ περὶ κόσμου πραγματείᾳ πέμπτον στο-
 χεῖον· καὶ ἐστὶ παρὰ τὰ δ', τὸ στερέωμα τοῦτο εἶναι
 ἀποφαινόμενος, ἐκ λογισμῶν εἰκότων κατασκευάζων
 αὐτὰ· Aristoteles quintum hoc elementum introducit
 in libro De mundo; et ubi firmamentum illud esse
 asserit a quatuor elementis diversum, verisimilibus
 id astruit argumentis.

Ecquis igitur ei motum affert? Quidquid enim movetur, ab alio moveri necesse est. A quonam item illud movetur? Atque ita in infinitum progrediar, quousque ad aliquod tandem perveniamus quod omni motu careat. Nam primum movens aliunde non movetur: et hoc quidem Deus illud quod movetur: ac proinde solus Deus motu caret, sua immobilitate omnia movens²². Ex quibus efficitur, ut Deus incorporeus statuendus sit.

Incorporeum essentia Dei non est. — Deus aptius negatione declaratur quam positione. — At ne hoc quidem essentiam ejus declarat: quemadmodum nec cum ingenitum, principiique ac mutationis et corruptionis expertem eum dicimus et cætera quæ de Deo, vel circa ipsum esse dicuntur²³. Hæc enim non quid sit, sed quid non sit indicant. Atqui oportet eum, qui rei alicujus naturam exponere in animo habet, quid ea sit dicere, non quid non sit. De Deo autem impossibile est, quidnam essentia sua ac natura sit enuntiare: aptiusque est ex omnium remotione et negatione sermonem de eo facere²⁴. Neque enim aliquid est eorum quæ sunt: non ut nullatenus sit²⁵; sed quia super omnia quæ sunt, atque **128** etiam supra ipsummet esse ipse sit. Etenim si cognitiones circa res quæ sunt versantur; profecto quod cognitionem superat, supra essentiam quoque erit: vicissimque quod est supra essentiam, cognitionem superabit.

Affirmatio vim habens præcellentis negationis in Deo. — Infinitus igitur est Deus, et incomprehensibilis: atque hoc unum est, quod de eo percipi possit et comprehendi. Quæcunque autem de Deo per affirmationem dicimus, non Dei naturam, sed quæ circa naturam illius sunt, ostendunt. Ita sive bonum, sive justum, sive sapientem, sive quodecunque tandem aliud dixeris, non Dei naturam, sed quæ circa naturam sunt, exponis. Sunt porro nonnulla quæ tametsi per affirmationem de Deo dicantur, præcellentis tamen negationis vim habent, v. gr. cum de Deo verba facientes, tenebrarum vocem usurpamus, non tenebras ipsas intelligimus, sed quod lux non sit, verum luce præstantior. Eodem modo, cum lucem eum dicimus, hoc significamus, quod tenebræ non sit.

CAP. V.

Demonstratio quod unus sit Deus et non plures.

Igitur quod Deus sit, quodque ejus essentia comprehendi nequeat, abunde demonstratum est. Quod autem unus sit, et non plures, apud eos quidem, qui Scripturæ divinæ fidem adhibent, extra controversiam est. Dominus enim quam legem Israeli tulit, verbis iis auspicatur: *Ego Dominus Deus, qui eduxi te de terra Ægypti. Non erunt tibi dii alii præter me*²⁶. Et rursus ait: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Deus unus est*²⁷. Et per Isaiam prophetam: *Ego enim, inquit, sum Deus primus, et ego posthæc; et præter me non est Deus. Ante me non fuit alius Deus, et post me non erit, et præter me non est*²⁸. Quin et Dominus in Evange-

καταντήσωμεν εἰς τὴν ἀκίνητον. Τὸ γὰρ πρῶτον κινουῦν, ἀκίνητον, ὅπερ ἐστὶ τὸ Θεῖον. Πῶς δὲ οὐκ ἐν τόπῳ περιγράφτον, τὸ κινούμενον; Μόνον οὖν τὸ Θεῖον ἀκίνητον, δι' ἀκινήσιας τὰ πάντα κινῶν. Ἀσώματον τοίνυν ὑποληπτέον τὸ Θεῖον.

est. Huc accedit, quod loco circumscribi oportet. Huc accedit, quod loco circumscribi oportet. Huc accedit, quod loco circumscribi oportet.

Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο τῆς οὐσίας αὐτοῦ παραστατικῶν ἐστίν, ὡσπερ οὐδὲ τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ ἀναρχον, καὶ τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὸ ἀφθαρτον, καὶ ὅσα περὶ Θεοῦ, ἢ περὶ Θεῶν εἶναι λέγεται: ταῦτα γὰρ οὐ τὰ, τί ἐστίν, σημαίνει, ἀλλὰ τὸ, τί οὐκ ἐστίν. Χρῆ δὲ τὸν βουλόμενον τὴν τινος οὐσίαν εἰπεῖν, τί ἐστίν, φράσαι, οὐ τὸ, τί οὐκ ἐστίν· ὁμοίως ἐπὶ Θεοῦ, τί ἐστίν, εἰπεῖν ἀδύνατον κατ' οὐσίαν· οικειότερον δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς ἀπάντων ἀφαιρέσεως ποιῆσθαι τὸν λόγον. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστίν· οὐχ ὡς μὴ ὄν, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ εἶναι ὄν. Εἰ γὰρ τῶν ὄντων καὶ γινώσκεις, τὸ ὑπὲρ γινώσκων, πάντων καὶ ὑπὲρ οὐσίαν ἐσται: καὶ τὸ ἀνάπαλιν τὸ ὑπὲρ οὐσίαν, καὶ γινώσκων ἐσται.

etiam supra ipsummet esse ipse sit. Etenim si cognitionem superat, supra essentiam quoque erit: vicissimque quod est supra essentiam, cognitionem superabit.

Ἄπειρον οὖν τὸ Θεῖον καὶ ἀκατάληπτον· καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ κατὰληπτον, ἡ ἀπειρία καὶ ἀκατάληψία. Ὅσα δὲ λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ καταστατικῶς, οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν δηλοῖ. Κἂν ἀγαθόν, κἂν δίκαιον, κἂν σοφόν, κἂν ὁ ἑτεροῦ ἄλλο ἐπιπέσης, οὐ φύσιν λέγει; Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν. Εἰσὶ δὲ καὶ τινὰ καταστατικῶς λεγόμενα ἐπὶ Θεοῦ, δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποπόσεως ἔχοντα· οἷον, σκότος λέγοντες ἐπὶ Θεοῦ, οὐ σκότος νοοῦμεν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ φῶς, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς· καὶ φῶς, ὅτι οὐκ ἐστὶ σκότος.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἀπόδειξις ὅτι εἷς ἐστὶ Θεός καὶ οὐ πολλοί.

Ἵτι μὲν ἐστὶ Θεός, ἰκανῶς ἀποδείχεται, καὶ ὅτι ἀκατάληπτος αὐτοῦ ἡ οὐσία. Ὅτι δὲ εἷς ἐστὶ Θεός, καὶ οὐ πολλοί, τοῖς μὲν τῆς θείας πεποιημένοις Γραφῇ οὐκ ἀμφιβάλλεται. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος ἐν τῇ τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. Καὶ πάλιν· Ἄκου, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστὶ. Καὶ δὲ Ἠσαίου τοῦ προφήτου· Ἐγὼ γὰρ, φησὶ Θεός πρῶτος· καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ Θεός· Ἐμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἐσται, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἐστὶ. Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἑ-

²² Greg. Naz. orat. 52, 54. ²³ Id. ibid. ²⁴ Id. ibid. ²⁵ Dionys. De myst. theolog. ²⁶ Exod. ix, 21. ²⁷ Deut. vi, 4. ²⁸ Isa. xlvi, 10.

VARIAE LECTIONES.

¹ Nonnulli codd. κἂν ὄτιοῦν. ² Deest Θεός in edit. ³ In editis abest, ἱεροῖς. In mss. legitur.

ς οὕτω φησὶ πρὸς τὸν Πατέρα· Ἀὐτὴ ἐστὶν ἡ ζωὴ, ἵνα γινώσκουσὶ σε μόνον ἀληθινόν. Τοῖς δὲ τῇ οὐκ εἰς Γραφῇ μὴ κεινομένοις ἀπεφθάρη.

ὼν τέλειον (δ) ἐστὶ καὶ ἀνελλιπὲς κατὰ τε τὰ κατὰ τε σοφίαν, κατὰ τε δύναμιν, ἀναρλεούτητον, ἀίδιον, ἀπερίγραπτον, καὶ ἀπλῶς ἀπὸ πάντων τέλειον. Εἰ οὖν πολλοὺς ἐροῦμεν ἕκαστην διαφορὰν ἐν τοῖς πολλοῖς θεωρεῖσθαι. ἰσημερία διαφορὰ ἐν αὐτοῖς, εἰς μᾶλλον, ἐστὶ πολλοί. Εἰ δὲ διαφορὰ ἐν αὐτοῖς, τοῦ ἢ τε.

Ἔτε γὰρ κατὰ ἀγαθότητα, εἴτε κατὰ δύναμιν κατὰ σοφίαν, εἴτε κατὰ χρόνον, εἴτε κατὰ σταθμῶν τοῦ τελείου, οὐκ ἂν εἴη Θεός. Ἡ ἰσων ταυτότης, ἕνα μᾶλλον δεῖκνυσι, καὶ οὐ

ἔκαστος ἐκ πολλῶν κυβερνηθήσεται ὁ κόσμος, ἀκαλυφθήσεται, καὶ διαφανήσεται ὁ μᾶλλον κυβερνωσὶ θεωρουμένης; Ἡ γὰρ διαφορὰ ἐν εἰσάγει. Εἰ δὲ εἴποι τις, ὅτι ἕκαστος ἕκαστος ἐστὶ τὸ τάξαν, καὶ τὴν διανομήν αὐτοῖς ἰσων; Ἐκεῖνο γὰρ μᾶλλον ἂν εἴη Θεός. Εἰς εἰς Θεός, τέλειος, ἀπερίγραπτος, τοῦ παντός συνοχεύς τε καὶ κυβερνήτης, ὑπερτελής, ἰλειος.

is expers, mundi architectus et conditor, conservator, et gubernator, perfectione omni superior.

δ (5), καὶ φυσικὴ ἀνάγκη μονάδα εἶναι ἑκάστην.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

ἰ Ἀδίου καὶ Υἱοῦ Θεοῦ, συλλογικὴ ἀπόδειξις.

τοῖνον ὁ εἰς (6) καὶ μόνος Θεός οὐκ ἄλογός ὢν δὲ ἔχων, οὐκ ἀνυπόστατον ἔξει, οὐκ

. xvii, 3. ²⁰ Greg. Nyss. Prol. lib. Catech. ²¹ inf. lib. iv, c. 21 ²² Greg. Naz. orat. 35. De dir. nom. cap. 5, 13.

VARLE LECTIONES.

φθάρησεται.

NOTÆ.

Θεῖον τέλειον ἐστὶ. Deus perfectus est, etc. hanc demonstrationem, qua unitas numicitur, apud S. Thomam reperias, i part., art. 4. Secunda familiaris est Patribus, et Marcionitis et Manichæis disputant, igitur explicatur infra lib. iv, cap. 21. Plura ipud Athenagoram, qui et tertiam fuisse

ἄρ δὲ. Adhæc a natura, etc. Quartum hoc alium ex Theologo sumptum putat Schoeg. cod. 3109. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος πέρω λόγῳ τοῦ εἰρηνικοῦ, οὕτω φησὶ· μὴν κινήσεισς διὰ τὸ πλούσιον. δωδός δὲ ἰσης· ὑπὲρ γὰρ τὴν ἕλην καὶ τὸ εἶδος, ἐξ ἡματα· Τριδός δὲ ὀριθεύσεισς διὰ τὸ τέγοριος Theologus oratione de Pace sic ait, idem propter divitias sese exerente, binario operato (materiam enim et formam quibus

illis in hæc verba alloquitur Patrem : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum* ²⁰. Cum illis autem, qui nullam Scripturæ sacræ fidem arrogat, ad hunc modum disputabimus.

Demonstratio syllogistica, quod unus Deus sit.— Deus perfectus est, et absque defectu, sive bonitatem, sive sapientiam, sive potentiam spectes; principii ac finis expers, sempiternus, incircumscribitus, ac denique, ut rem uno verbo complectar, omnibus modis est perfectus. Quocirca si plures deos esse asseruerimus, inter plures discrimen animadvertere necesse erit. Nam si nihil discriminis inter eos reperiat, unus potius est, quam multi : si autem discrimen aliquod inter eos existit, ubi tandem erit illa perfectio? Et enim si, vel bonitatis, vel potentia, vel sapientia, perfectionem desideratur, Deus certe non erit potius, quam multos ostendit ²¹.

Jam vero si multi sunt, quomodo salva et incolumis **129** ipsis manebit incircumscribitio? ubi enim unus fuerit, illinc alter aberit ²².

Quid insuper afferri potest, quin si mundus a multis gubernetur, non dilabatur, corrumpaturque, et intereat : quippe cum inter gubernatores pugna vulgo perspicitur? discrimen siquidem pugnae et contentioni aditum facit ²³. Sin autem quis dicat singulos parti præesse ; quæram ex eo quis hujus ordinis auctor fuerit, imperiumque inter ipsos partitus sit? Hic enim potius Deus unus erit. Unus proinde est Deus, perfectus, circum-

Adhæc a natura quoque necessitate omni comparatum est, ut unitas binarii origo sit ²³.

CAP. VI.

De Verbo ac Dei Filio, probatio ducta a ratione.

Verbi divini ab humano discrimen, et analogia.— Hic ergo ille unus ac solus Deus, Verbo destitu-

corpora constant excedit), ternario vero definito ob perfectionem suam. At vero Nazianzenus eo loci rationem affert duntaxat, cur non una sit in Trinitate persona, sed tres. Ast Damascenus aliud evincere contendit, puta ex pluribus, seu principia dicantur, seu nomina, unum saltem agnoscendum quod primas teneat, sitque adeo supremus cæterorum Deus.

(6) *Ὁὐτος τοῖνον ὁ εἰς*. Hic ergo ille unus est, etc. Et si probatio hæc συλλογιστικὴ, a ratione ducta, efficax non est in theologicis, nec demonstrat Dei Verbi existentiam, eam tamen declarat et fide dignam ostendit. Ejusmodi sunt convenientia illæ præclaræ, quibus sanctus Thomas abundat, eaque non contemnendæ, nisi ceu demonstrationes mysteriorum fidei importunius oggerantur. In hoc porro capite varii vapulant hæretici ; non Arius modo ubi ex Nicæni Symboli appendice de Verbo

ius non est. Verbum porro si habeat, non ejusmodi illud habiturus est, quod non subsistat, aut quod esse cœperit, aut sit desitutum. Neque enim fuit unquam, cum Deus sine Verbo esset. Quin potius Verbum suum ex se genitum semper habet, non quod ad instar nostri non subsistat, et in aerem diffuat; sed in se consistens, vivumque, et perfectum, atque ejusmodi, ut extra ipsum non progrediatur, sed in ipso semper existat ²⁴. Quo enim, quæso, loco esset, si extra ipsi excedat? Nam quia natura nostra caduca est, et fragillis, ob eam quoque causam sermo noster subsistentia caret. At Deus, cum sempiternus perfectusque sit, perfectum quoque et subsistens, vereque existens Verbum suum habet; et quod semper sit, et vivat, et omnia habeat, quæ Pater habet. Sicut enim sermo noster ex mente progrediens, nec prorsus cum mente idem est, nec rursus omnino ab ea diversus (quatenus enim ex mente, hactenus alius est a mente; quatenus vero mentem ipsam palam profert, non jam prorsus a mente diversus est, verum natura quidem est unum cum ea, subjecto autem ab illa diversum): ad eundem modum Dei quoque Verbum, quatenus per se subsistit, ab eo distinguitur, a quo habet ut per se subsistat: quatenus **130** autem eadem in ipso ostendit, quæ in Deo conspiciuntur, idem natura cum ipso est. Quemadmodum enim omnimoda undique perfectio in Patre perspicitur, eadem etiam in Verbo ex ipso genito spectatur.

CAP. VII.

De Spiritu sancto, probatio ducta ex ratione.

Divini Spiritus ab humano discrimen. — Suus quoque Verbo Spiritus sit oportet. Nam ne noster quidem sermo spiritus est expers. Hoc autem inter utrumque interest, quod in nobis spiritus a

²⁴ Greg. Nys. *Catech.* c. 1.

VARIE LECTIONES.

¶ In R. 2427 additur δς ἐστὶν ὁ υἱός. ¶ Cod. S. III. ὑπαρξίν. Sic Reg. duo, et T. *existentiam*. Edita, τὴν γένεσιν ὑπόστασιν ἔχει. Absurde prorsus. ¶ Edita θεωρεῖται. ¶ Desunt hæc in mss.

NOTÆ.

dicitur, Οὐ γὰρ ἦν ὅτε οὐκ ἦν. *Neque enim erat aliquando, cum ille non esset;* sed etiam Sabellius, Samosatenus, et quicumque alii veram consistentiam eidem Verbo ademerunt.

(7) *Διηρηται.* Ab eo distinguitur; Patre scilicet. Nonnullis verbum διηρηται displicuit, quia divisionem annueret. At Theologus illud frequenter usurpat, ad discrimen duntaxat personarum enuntiantium: v. gr. dum ait: "Ἐν ἔντα διηρημένως, καὶ διακρούμενα συνημμένως, quæ discretim unum sunt, et discretim conjunctim. Et oral. 54: Fulgorem unum, ab una Deitate coruscantem, ἐνεκῶς διατρουμένην, καὶ συναπτομένην ἀδιακρίτως, qui conjunctim discretus sit, et discretim conjunctus: id quod plume mentis aciem fugit. Sexcenta sunt tam theologi, quam reliquorum Patrum loca, quibus διακρίσθωσ nomine nonnisi discrimen rei unius ab alia enuntiat: atque hoc sensu cum contractioni Sabellianæ, tum Arianæ divisioni adversatur. Leges denuo Naz. oral. 2), p. 489.

(8) *Δεῖ τὸν Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχειν.* Suus quoque Verbo sit Spiritus oportet. Græci, tum propter nativam notionem quam Spiritus nomen in-

Δ ἀρξίμενον τοῦ εἶναι, οὐδὲ παυσόμενον. Οὐ γὰρ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Θεὸς Λόγος. Δεῖ δὲ ἔχει τὸν ἑαυτοῦ Λόγον ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον, οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον ἀνυπόστατον, καὶ εἰς ἄερα χεόμενον, ἀλλ' ἐνυπόστατον, ζῶντα, τέλειον· οὐκ ἔξω αὐτοῦ χωροῦντα, ἀλλ' ἐν αὐτῷ δεῖ ἔντα. Πῶς γὰρ ἔσται, ἔξω αὐτοῦ γινόμενος; Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἡμετέρα φύσις ἐπιπέρος ἐστι, καὶ εὐδιόλυτος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος ἡμῶν ἐστὶν ἀνυπόστατος. Ὁ δὲ Θεὸς δεῖ ἔν, καὶ τέλειος ὢν, καὶ τέλειον καὶ ἐνυπόστατον ἔχει τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, καὶ δεῖ ἔντα, καὶ ζῶντα, καὶ πάντα ἔχοντα ὅσα ὁ γεννήτωρ ἔχει. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ προερχόμενος, οὕτως δὲ ὁ λόγος ἐστὶ τῷ νῷ, οὕτως παντάπασιν ἑτερος· ἐκ τοῦ νοῦ μὲν γὰρ ὢν, ἄλλος ἐστὶ παρ' αὐτόν· αὐτὸν δὲ τὸν νοῦν εἰς τοῦμφανῆ; ἄγων, οὐκ εἰς παντάπασιν ἑτερός ἐστι παρὰ τὸν νοῦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν ἐν ὧν, ἑτερός ἐστὶ τῷ ὑποκειμένῳ· οὕτως καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τῷ μὲν ὑφεστάναι καθ' ἑαυτόν, διηρηται: (7) πρὸς ἐκεῖνον παρ' οὐ τὴν ὑπόστασιν ἔχει· τὸ δὲ ταῦτα δεικνύσιν ἐν αὐτῷ, ἃ περὶ τὸν Θεὸν καθορῆται, ὅ αὐτός ἐστι κατὰ τὴν φύσιν ἐκεῖνος. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἐν ἅπασιν τέλειον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς θεωρεῖται, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου Λόγου θεωρεῖται.

C

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἀγίου, συλλογιστικῆ ἀπόδειξις.

Δεῖ δὲ τὸν Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχειν (8). Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἀμοιρός ἐστὶ τοῦ πνεύματος· ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα ἀλλότριον ἐστὶ τῆς ἡμετέρας οὐσίας. Τοῦ ἀέρος γὰρ ἐστὶν ὀκλή καὶ

gerit, tum ob hoc Scripturæ effatum, *et Spiritus oris ejus omnis virtus eorum*, Spiritum sanctum docent a Patre procedere flatus instar quem Deus proferendo Verbum emittat. Ait quippe Noster, *infra* c. 15, *Nullum sine Spiritu impulsum esse, oðerpiã γὰρ ὀρμη ἄνευ πνεύματος.* Adco tamen ut ille Spiritus Dei non evanescat, sed divina substantia sit et ipse Deus. Ita Gregorius Nyssenus disputat ita Nazianzenus, *orat.* 1, 5; Cyrillus Alex., *Tra-* assert. 31, *djal.* 2 *De Trin.* p. 425; et 7, p. 634 et 640. Ita demum, ut alios taceam, Basilii, *lib. 1 Cont. Eunom.* et *lib. De Spiritu sancto, cap. 18*, docet Spiritum esse ex Deo, non quomodo ex eo sunt omnia, sed ut ab ipso procedit, non generatione veluti Filius, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα ὁσώματος αὐτοῦ, sed tanquam Spiritus oris ejus. *Etsi neque illud membrum est, nec Spiritus est anhelitus, sed vapor evanescens, sed os dicitur, quod Deum docet; et Spiritus est substantia vivens, sanctificationis domina, ut tum veritas naturæ manifesta sit, tum existendi modus ineffabilis conservetur.* Gregorius Scholarius, *lib. 1 Cont. Latin., de process. Spiritus sancti* sect. 4, Spiritum sanctum ὀρμην esse cor-

ἰσαλομένου, καὶ προχομένου πρὸς τὴν τοῦ Ἀ ; οὐσασι. Ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνή-
 νῆ λόγου γίνεται, τὴν τοῦ λόγου δύναμιν
 ἢ φανεροῦσα ἰ. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως
 ἧς καὶ ἀσυνθέτου, τὸ μὲν εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ
 ὁμολογητέον, διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν Λόγον
 κερὸν τοῦ ἡμετέρου λόγου. Οὐκ ἔστι δὲ εὐ-
 λώτριόν τι ἐξωθεν ἐπεισερχόμενον τῷ Θεῷ
 καὶ τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ἐφ' ἡμῶν εἰναι συν-
 Ἄλλ' ὡσπερ Θεοῦ Λόγον ἀκούσαντες ἂ, οὐκ
 πτον, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως προσγιγνώμενον, οὐδὲ
 ἧς προφερόμενον, οὐδὲ εἰς ἀέρα χέμενον,
 κων, ὠφθημεν, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφαστῶτα,
 τικόν τε, καὶ ἐνεργόν, καὶ παντοδύναμον·
 ἢ Πνεῦμα μεμαθηκότας Θεοῦ, τὸ συμπαρ-
 ἰ τῷ Λόγῳ, καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέρ-
 οῦ πνοὴν ἀνυπόστατον ἐνοοῦμεν. Οὕτω γάρ
 κρεῖται πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς
 ὕσεως, εἰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου πνεύ-
 καὶ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα ὑπονοοῖτο· ἀλλὰ
 ἰ οὐσιώδη, αὐτὴν ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑπο-
 θεωρουμένην, καὶ τοῦ Πατρὸς προερχομένην,
 τῷ Λόγῳ ἀναπαυομένην (9), καὶ αὐτοῦ οὐσαν
 κτην, οὔτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἔστι,
 λόγου, ᾧ συμπαραμαρτεῖ, δυναμένην, οὔτε
 ἰ ἀνυπαρκτον ἀναχομένην, ἀλλὰ καθ' ὁμοιό-
 ῃ λόγου καθ' ὑπόστασιν οὐσαν, ζῶσαν, προ-
 ἦν, αὐτοκίνητον, ἐνεργόν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν
 ἰν, καὶ πρὸς πᾶσαν πρὸδρασιν, σύνδρομον
 ἰ τῇ βουλῇσιν τὴν δύναμιν, μήτε ἀρχὴν
 ἰ, μήτε τέλος. Οὐ γὰρ ἐνέλειψέ ποτε τῷ Πατρὶ
 οὔτε τῷ Λόγῳ Πνεῦμα.

ait, bonum semper velit, atque ad id omne, quod decreverit, concurrentem cum volun-
 tentiam habeat, ejusque naturæ sit, ut nec principium habuerit, nec finem habitura sit. Ne-
 im Patri Verbum unquam defuit, nec Verbo Spiritus.

κς διὰ μὲν τῆς κατὰ φύσιν ἐνόητος, ἢ πολὺ-

A substantia nostra alienus est. Aeris quippe at-
 tractio et emissio est, qui tuendi corporis causa
 vicissim attrahitur et profunditur; ac locutionis
 tempore sermonis vox efficitur, sermonis vim in
 se ipsa promens²⁰. At in divina natura, quæ sim-
 plex est, nec ullatenus composita, quod quidem
 Dei Spiritus sit, pie constendum est (neque enim
 Dei Verbum minus quid nostro sermone ad per-
 fectionem habet). Cæterum existimare Spiritum
 alienum quiddam esse, quod Deo extrinsecus ad-
 veniat, ut in nobis qui compositæ naturæ sumus,
 hoc a pietate abhorret. Quin potius, ut, cum Dei
 Verbum audimus, non ejusmodi verbum esse
 arbitramur quod subsistentia carcat, vel doctrina
 comparetur, vel voce proferatur, vel in aerem
 dilabatur et evanescat; sed quod substantialiter
 consistat, sitque libera voluntate præditum, et
 efficax, atque omnipotens: eodem modo cum Dei
 Spiritum Dei Verbi comitem, ipsiusque vim decla-
 rantem docemur, non statum quendam subsisten-
 tia destitutum animo concipimus (sic enim divinæ
 naturæ majestas in humilitatem deprimeretur, si
 Spiritum, qui in ea est, spiritus nostri similem
 esse conjiceremus), sed vim substantialem, quæ-
 que ipsa per se in propria ac distincta persona
 consideretur, atque a Patre procedat, et in Verbo
 conquiescat, ipsumque declaret et exprimat: quæ
 præterea, nec a Deo in quo est, nec a Verbo cu-
 jus comes est, disjungi queat: nec denique ita
 dilabatur, ut omnino esse desinat²⁰; verum **131**
 æque ac Verbum, per se, inque persona propria
 consistat, vivat, libere velit, suapte vi moveatur,

Trinitate Gentilismuset Judaismus explosi. — At-

eg. Nyss. Catech. c. 2. ²⁰ Greg. Naz. orat. 37 et 44.

VARIÆ LECTIONES.

it. Regg., et lib. De Trinit. apud S. Cyrill. φέρουσα. ἂ Cod. et Regii 4 ἀκούοντας. Sic apud Cyrill.
 es pene codd. θέλησιν.

NOTÆ.

Ὅδω καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡσπερ ὄρμη καὶ
 ἰ, ἐνδοτέρα τῆς ὑπερφυσῆς ἐκείνης οὐσίας
 ἰ. Sic Spiritus sanctus ad instar est impulsus
 igne intimæ supernaturalis illius substantiæ.
 vel Tullio teste ὄρμη voluntatis motio est,
 quæ appetitionem ut et conatum significat.
 lum Clementem Alexandr. lib. vi Strom.
 ἰ, ἀμφω δυνάμεις ψυχῆς γνώσεως τε καὶ
 ἀμφω virtutes animi cognitio et impulsus,
 nitio. Quamobrem non male docuit Augu-
 Spiritum sanctum amorem esse Patris et

καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἐναρταυόμενον, Et in Verbo
 ncat, etc. Sic magnum Cyrillus nullis in
 it Spiritum sanctum ex Patre procedere et
 o esse, εἶναι, et μένειν, manere, tum etiam
 ἰ Filio, et in ipso natura hærere, ἐξ αὐτοῦ
 παρυκός αὐτῷ. Nec aliud vero sibi voluere,
 iritum sanctum ad res conditas amandan-
 on esse, sed cognitione, ut ita dicam, na-
 filio conjungi, ut quemadmodum Filius est

in sinu Patris, ita Spiritus in sinu Filii quiescat-
 Tanquam ejus virtus et operatio naturalis, et
 vivens, ἐνεργεια φυσική καὶ ζῶσα· τὸ ἐνεργῆς τοῦ
 Υἱοῦ, inquit idem doctor, Dial. 7 ad Hermianam.
 D Neque enim, inquit Theologus, orat. 44, ita com-
 paratum est, ἄλλοτείν ποτε, ἢ Υἱὸν Πατρὶ, ἢ Πνεῦμα
 Υἱῷ, ut vel Pater Filio, vel Spiritu sancto Filio
 careat. Quin potius Spiritui sancto convenit ut sit
 μετὰ τῆς ἀρχῆς, una cum principio, id est cum
 Filio, quem alibi vocat ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς, principium
 et principio, et ἀρχὴν τῶν ὄλων, principium rerum
 omnium, quia nempe omnia per ipsum facta sunt.
 Quod sequitur, καὶ αὐτοῦ οὐσαν ἐκφαντικὴν, eam-
 que manifestum faciat, hoc Christi dictum signifi-
 cat, Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et
 annuntiabit vobis: itemque, Ille testimonium per-
 hibebit de me, sic infra Noster Patrem esse ait, προ-
 βολέα ἐκφαντοῦ τοῦ Πνεύματος, manifestantis Spi-
 ritus emissorem. Alias nomen ἐκφανσις, ut et
 ἔλλαμψις, æternam personæ unius ex alia, ceu
 luminis de lumine processionem enuntiat.

que hac ratione, per naturæ quidem unitatem, gentilium multos deos asserentium error adimitur; rursusque admissis Verbo et Spiritu, Judæorum dogma evertitur, remanetque quod in utraque secta commodi est³⁷: ex Judaica nimirum sententia unitas naturæ; ex gentilismo autem personarum sola distinctio³⁸.

Quod si contradicat Judæus, ne Verbum admittatur et Spiritus divinæ Scripturæ testimonio confutetur, osque illi obstruatur. De Verbo enim ait divinus David: *In æternum, Domino, Verbum tuum permanet in celo*³⁹. Et rursus: *Misit Verbum suum, et sanavit eos*⁴⁰. Atqui verbum illud quod ore profertur, nec mittitur, nec in æternum manet. De Spiritu rursus ait idem David: *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur*⁴¹. Et alio loco: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*⁴². Job item: *Spiritus Domini qui fecit me, est flatus omnipotens, qui me tuetur atque conservat*⁴³. Spiritus porro qui mittitur, facit, firmat, tuetur, atque conservat, non evanidus quidam halitus est, quemadmodum nec Dei os, membrum corporeum; utrumque enim horum consentanea Dei ratione intelligi debet⁴⁴.

CAP. VIII.

De sancta Trinitate.

Credimus igitur in unum Deum, principium unum, principio carentem, increatum, ingenitum, interitus ac mortis nescium, æternum, innumensum, incircumscriptionem, nullis terminis definitum, infinite potentiæ, simplex, incompositum, incorporeum, a fluxu, passione, omni mutatione et alteratione liberum, invisibilem, omnis bonitatis ac justitiæ fontem, lucem intellectualem et inaccessibleem, potentiam nulla mensura comprehensam, quamque sola voluntas sua metiatur (potest enim quidquid vult⁴⁵), refugium omnium conditricem, tam visibilem, quod invisibilem effectricem; omnium conservatricem, omnibus providentem, omnia continentem ac regentem, perpetuamque ac immortale regnum in omnia obtinentem; nihil contrarium habentem, omnia implentem, a nulla re comprehensam, imo vero ipsam universa complectentem et continentem ac præhabentem, substantias omnes sine pollutione penetrantem, ultra res omnes et essentialis¹³² longe provecionem, ut que super-substantialis est, omnibusque entibus sublimior; divinitate, bonitate, plenitudine superiorem; principatus omnes atque ordines statuentem, super omnem principatum atque ordinem positum; essentia, vita, sermone, et cogitatu altiore; que lux ipsa est, bonitas ipsa, ipsamet vita, ipsamet essen-

³⁷ Greg. orat. 58, et alibi. ³⁸ Greg. Nyss. *Catech.* c. 5. ³⁹ Psal. cxviii, 89. ⁴⁰ Psal. cvi, 20. ⁴¹ Psal. ciii, 59. ⁴² Psal. xxxii, 4. ⁴³ Job xxxi, 4. ⁴⁴ Basil. *De Spir. sancto, ad Amphil.* cap. 18. ⁴⁵ Psal. cxxxiv, 6.

VARIE LECTIONES.

¹ In edit. deest, Θεός. ² Edit. μένει.

θεός; τῶν Ἑλλήνων εξαφανίζεται πλάνη· διὰ δὲ τῆς τοῦ Λόγου παραδοχῆς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῶν Ἰουδαίων καθαιρεῖται τὸ δόγμα, ἑκατέρας τε αἰρέσεως παραμένει τὸ χρῆσιμον· ἐκ μὲν τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπαλήψεως, ἡ τῆς φύσεως ἐνότης· ἐκ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις μόνη.

Εἰ δὲ ἀντιλέγοι ὁ Ἰουδαῖος πρὸς τὴν τοῦ Λόγου παραδοχὴν, καὶ τοῦ Πνεύματος, ὑπὸ τῆς Θείας Γραφῆς ἐλεγχέσθω τε καὶ ἐπιστομιζέσθω. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Λόγου φησὶν ὁ Θεός· *Δαβὶδ· Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. Καὶ πάλιν· Ἄπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰδὲ αὐτοῦς. Λόγος δὲ προφορικὸς οὐκ ἀποστέλλεται, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει γ.* Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος ὁ αὐτὸς Δαβὶδ· *Ἐξαποσταλεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται.* Καὶ πάλιν· *Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστρεψώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πάντα ἡ δύναμις αὐτῶν.* Καὶ ὁ Ἰωὴ· *Πνεῦμα Θεῖον τὸ ποιῶσάν με· ἀνοήθῃ δὲ παντοκράτορες ἡ συνέχουσά με.* Πνεῦμα δὲ ἀποστέλλόμενον, καὶ ποιῶν, καὶ στερεῶν, καὶ συνέχον, οὐκ ἄσθμα ἐστὶ τὸ λυόμενον, ὡσπερ οὐδὲ σωματικὸν μέλος τὸ τοῦ Θεοῦ στόμα· ἀμφοτέρω γὰρ θεοπρεπῶς νοητέον.

ΚΕΦΑΛΑ. Η΄.

Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς ἓνα Θεόν, μίαν ἀρχὴν ἀναρχον, ἀκτιστον, ἀγέννητον, ἀνόλεθρον τε καὶ ἀθάνατον, αἰώνιον, ἀπειρον, ἀπερίγραπτον, ἀπεριόριστον, ἀπεροδύναμον, ἀπλούν, ἀσύνθετον, ἀσώματον, ἀρρέυστον, ἀπαθῆ, ἀτρεπτον, ἀναλλοίπτον, ἀλόγικον, πηγὴν ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, φῶς, νοερὸν, ἀπρόσιτον· δύναμιν οὐδενὶ μέτρῳ γνωρίσμεν, μόνῃ τῷ οἰκείῳ βουλήματι μετρομένη· πάντα γὰρ ὅσα θέλει, δύναται· πάντων κτισμάτων ὄρατιόν τε καὶ ἀοράτων ποιητικὴν, πάντων συνεκτικὴν καὶ συντηρητικὴν, πάντων προνοητικὴν, πάντων κρατοῦσαν, καὶ ἀρχουσαν, καὶ βασιλεύουσαν ἀτελευτήτῳ καὶ ἀθανάτῳ βασιλείᾳ, μηδὲν ἐναντίον ἔχουσαν, πάντα πληροῦσαν, ὑπὲρ οὐδενὸς περιεχομένη· αὐτὴν δὲ μᾶλλον περιέχουσαν τὰ σύμπαντα, καὶ συνέχουσαν, καὶ προέχουσαν· ἀχρόντως τὰς ὅλας οὐσίας ἐπιβατεύουσαν, καὶ πάντων ἐπέκεινα, καὶ πάσης οὐσίας ἐξηρημένην, ὡς ὑπερούσιον, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα οὖσαν, ὑπέρθρον, ὑπεράγαθον, ὑπερπλήρη· τὰς ὅλας ἀρχὰς καὶ τάξεις ἀφορίζουσαν, καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένην, ὑπὲρ οὐσίαν, καὶ ζώην, καὶ λόγον, καὶ ἔννοιαν· αὐτοῦτος αὐτοαγαθότητα, αὐτοζωὴν, αὐτοουσίαν, ὡς μὴ παρ' ἑτέρου τὸ εἶναι ἔχουσαν, ἦτοι τῶν ὅσα ἐστὶν· αὐτὴν δὲ πηγὴν οὖσαν τοῦ εἶναι τοῖς οὖσι· τοῖς ζῶσι, τῆς ζωῆς· τοῖς λόγῳ μετέχουσι, τοῦ λόγου, τοῖς πάντι

³⁷ Greg. orat. 58, et alibi. ³⁸ Greg. Nyss. *Catech.* c. 5. ³⁹ Psal. cxviii, 89. ⁴⁰ Psal. cvi, 20. ⁴¹ Psal. ciii, 59. ⁴² Psal. xxxii, 4. ⁴³ Job xxxi, 4. ⁴⁴ Basil. *De Spir. sancto, ad Amphil.* cap. 18. ⁴⁵ Psal. cxxxiv, 6.

VARIE LECTIONES.

¹ In edit. deest, Θεός. ² Edit. μένει.

ἀγαθῶν αἰτίαν· πάντα εἰδοῦσαν πρὶν γενέ-
σθαι· μίαν οὐσίαν, μίαν θεότητα, μίαν δύ-
λαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν ἀρχὴν,
μίαν κυριότητα, μίαν βασιλείαν, ἐν
ταῖς ὑποστάσεσι γνωριζομένην τε καὶ προσ-
ῆκον μὴ προσκυνῆσαι, πιστευομένην τε καὶ
ἐνὴν ὑπὸ πάσης λογικῆς κτίσεως, ἀσυγχύ-
μηναις καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμέναις· ὁ
ἰσοῦς. Εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον
εἰς ἃ καὶ βεβαπτίσματα (10). Οὕτω γὰρ
; τοῖς ἀποστόλοις βαπτίζειν ἐνετειλάτο·
ἑκαστὸν αὐτοῦς, φάσκων, εἰς τὸ ὄραμα τοῦ
καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-

Filium et Spiritum sanctum, in quorum
baptizare iussit : *Baptizantes eos*, inquit,
καὶ Πατέρα, τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν· ὁ
ἰσοῦς γεννηθέντα· ἀνάκτιον δὲ καὶ ἀγέννητον
ἐκείνον· πάντων μὲν ποιητὴν· ἐνὸς δὲ
πατέρα φύσει τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ,
καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
καὶ προβολέα (11) τοῦ παναγίου Πνεύμα-
τος εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν
μὲν Ἰησοῦν Χριστόν· τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς
ἐκείνου πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· πῶς ἐκ φωτός,
γεννηθέντα ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ
καὶ ὁμοούσιον (12) τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα
ἔκτισαν πρὸ πάντων αἰώνων λέγοντες, δείκνυ-

alia ; utpote quæ nec esse suum, nec quidquam eo-
rum quæ est, ab alio habeat ; verum ipsa iis quæ
sunt, essentiali ; illis quæ vivunt, vitæ ; et illis quæ
ratione utuntur, rationis fons existat : bonorum
omnium cunctis parentem, intuentem omnia prius-
quam fiant ; unam substantiam, unam divinitatem,
unam virtutem, unam voluntatem, unam operatio-
nem, unum principatum, unam potestatem, unam
dominationem, unum regnum ; ut tamen in tribus
perfectis personis noscatur, et adoratione una ad-
oretur, credaturque, et colatur ab omni rationali
creatura⁴⁵ ; quippe quod illæ citra permistionem et
confusionem unitæ sint, et sine distantia (quod
cogitationem omnem superat) discretæ : in Pa-
etiam nomine baptizati sumus⁴⁷. Sic enim Dominus
baptizare iussit : *Baptizantes eos*, inquit, *in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*⁴⁸.

Quid de Patre credendum. Quid de Filio. — In
unum Patrem (credimus) principium omnium et
causam, ex nullo genitum, qui solus causæ et ge-
nerationis expers est : omnium quidem condito-
rem ; cæterum unius duntaxat natura Patrem
unigeniti Filii sui Domini nostri Jesu Christi, san-
ctissimique Spiritus productorem⁴⁹. Et in unum Fi-
lium Dei unigenitum Dominum nostrum, ex Patre
natum ante omnia sæcula ; lumen de lumine, Deum
verum de Deo vero ; genitum, non factum, con-
substantiali Patri, per quem omnia facta sunt.
Quem cum ante omnia sæcula dicimus, ipsius ge-

. Naz. orat. 13, n. 32. ⁴⁷ Idem. orat. 12, n. 37, 40. ⁴⁸ Matth. xxv, 19. ⁴⁹ Greg. Naz. orat. 35.

VARIÆ LECTIONES.

et ὁν in cod. S. Hil. et multis Reglis, nec legit Faber.

NOTÆ.

ἰς ἃ καὶ βεβαπτίσματα. In quæ et bapti-
us. Hoc argumento, ceu omnium validis-
sima Arianos Macedoniosque et Sabel-
litanos pugnarunt ; Athanasius, epist. 1 et 2
p. ; Basilius, lib. iii *Cont. Eunom.* et lib. *De
cto* cap. 10 et 12 ; Nazianzenus, orat. 34 : Οὐ
ἰquit, ἀφώτιστος εἶναι μετὰ τὸ φῶς τιμα,
ἀσώτων τι τῶν τριῶν εἰς ἃ βεβαπτίσματι.
timeo post illuminationem expers esse lu-
midiam trium, in quæ baptizatus sum,
vero... οὐ πειθομαι τῷ ὁμοίῳ σώ-
Non credo per eum qui æqualis meus sit,
mihî conciliari. Si Spiritus sanctus Deus
prius evadat Deus, atque ita demum æqua-
n me deum faciat.

καὶ προβολέα, productorem. Nomen προ-
iod prolationem Latine reddunt Tertullia-
Bilarius (emissionem ego dixero) ubi de
processionibus agitur, veteres reproba-
banasius in *Expositione fidei*, negat Verbum
ῥῥοίαν, effluviū, aut τμησιν, segmentum, aut
ῥῥοίαν, emissionem prolationemve. Hieronymus,
Adv. Ruf. de Candido Valentiniano ait :
illum de Patris esse substantia, errans, in
προβολὴν asserit : quia scilicet Gnostici
ones Æonum hac voce corporum more ex-
t. Tertullianus, vero lib. *Cont. Valentin.*
Præfationem, cap. 8, asserit eos vocabulum
veritate accepisse, quod ad mendacium suum
t. Illo tamen Theologus saniori sensu Spi-
Patre processionem enuntiat : ac Patrem
vocat γεννητόρα καὶ προβολέα, genitorem

C et productorem, seu prolatorem ; Spiritum vero πρό-
βλημα, quod idem est ac προβολή, emissio sive
prolatio. Vid. orat. 13 et 35.

(12) Ὁμοούσιον, consubstantiali. Dictum alibi
est quos sensus ingeneraret vox ὁμοούσιος, con-
substantialis : eamque Patres Antiochenos ad de-
clinandos Pauli Samosatani cavillos ad tempus
dimisisse. Ex iis autem quæ Dionysium inter Ale-
xandrinum, et Dionysium Romanum gesta sunt,
occasione Sabellianæ hæresis, perspicua res est
familiaris priscis Christianis fuisse, Filium Patri
consubstantiali profleri Alexandrinum, siquidem
apud Romanum detulerant, ceu consubstantiali
fidem labefactasset in scriptis suis contra Sabel-
lianos. Ipse vero sic se purgat apud Athanas. lib.
De decret. syn. Nic. et lib. *De sent. Dionys. Alex.*
*In alia epistola scripsi, qua demonstravi, καὶ ὁ προ-
φέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέ-
γοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ, falsum
esse crimen quod mihî obijciunt, ut dixerim Chri-
stum non esse consubstantiali Deo. Subjungit :
Nam quamvis dixero vocem hanc nusquam inveniri
in sacris Litteris ; tamen argumenta mea quæ ipsi
silentio prætermiserunt, a re et vocabuli significato
non abluunt. Nam humanam procreationem in
exemplum adduxi, ut congenerem ; eoque solo paren-
tes diversos a liberis esse, quod ipsi sui liberi non
sunt, nec vicissim liberi ipsorum parentes. Hæc alia-
que plura, quæ Athanasius e Dionysii lucubrati-
onibus recitat, Basilius non legerat, quando eum,
epist. 41, erroris Ariano similis reum habuit. Hoc
Dionysii testimonio nihil disertius afferri potest,*

nerationem, nec tempus, nec initium pati ostendimus. Non enim Dei Filius ex nihilo in ortum productus est⁶⁰; ille, inquam, gloriæ splendor, paternæ figura substantiæ⁶¹, viva sapientia, et virtus⁶², subsistens Verbum, substantialis ipsa, perfecta, atque vivens imago Dei⁶³ invisibilis, sed semper cum Patre, et in Patre erat, sempiternæ et absque ullo initio ex ipso genitus. Neque enim Pater unquam fuit, quando Filius non esset: verum simul Pater, simul Filius, qui ex ipso genitus est. Neque enim Pater vocari possit, qui Filio careat. Nam si Filio aliquando caruit, Pater certe non erat⁶⁴. Et si postea Filium habuit; postea quoque factus est Pater, cum ante Pater non esset, **133** atque ex eo quod Pater non erat, mutatus est, eoque progressus ut Pater esset: id quod omni blasphemia gravius foret⁶⁵. Nefas enim est dicere, Deum fecunditate naturali caruisse. Fecunditas porro in hoc posita est, ut quis ex se ipso, id est ex propria substantia, prolem natura similem sui edat⁶⁶.

Generationis divinæ a creatione discrimina. — Proinde cum de Filii generatione agitur, tempus intercessisse dicere impium est⁶⁷; aut Filii existentiam Patre posteriorem constituere⁶⁸. Ex ipso enim, hoc est ex Patris natura, esse profitemur Filii generationem. Ac nisi Filium a principio simul cum Patre a quo genitus est, fuisse concedamus, Paternæ substantiæ mutationem inducemus: quoniam, cum Pater non esset, posthac evasit Pater. Res enim creatæ, etsi postmodum conditæ sunt, non tamen ex Dei substantia exstiterunt; sed ipsius voluntate et potentia fuerunt productæ ut essent. Nec propterea in Dei naturam cadit mutatio: etenim generatio quidem in hoc consistit, ut ex gignentis substantia proles ejusdem cum gignente substantiæ producat: at creatio et effectio hoc tantum requirit, ut extra, et non ex creatantis aut efficientis substantia fiat illud quod creatur aut efficitur, omninoque quantum ad essentiam dissimile sit.

⁶⁰ Greg. Naz. orat. 36. ⁶¹ Hebr. 1, 5. ⁶² I Cor. 1, 24. ⁶³ Coloss. 1, 15. ⁶⁴ Greg. Naz. orat. 33. ⁶⁵ Cyrill. in *Thesaurō*, assert. 4 et 5. ⁶⁶ Ibid. assert. 6. ⁶⁷ Ibid. assert. 4. ⁶⁸ Greg. Naz. orat. 29.

VARIÆ LECTIONES.

* Reg. duo παντελῶς κατ' οὐσίαν, sic etiam apud Cyrillum.

NOTÆ.

ad evincendam sinceram temporum Ante-Nicænorum fidem de Verbi consubstantialitate. Hic solum ad dam brevissimum Clementis Alexandri locum, quem omisisse videntur illi qui Catholicam causam nuper propugnarunt. *Festinemus*, inquit in Protreptico, *ut multi in dilectionem unam coeamus, κατὰ τὴν τῆς μοναδικῆς οὐσίας ἑνωσιν, qua referamus unius illius naturæ unionem.* Ubi nempe explicat illud dictum, Joan. xviii, 22, *Ut sint unum sicut et nos unum sumus.*

(13) Ἄλλ' ἀεὶ ἦν. Sed semper cum Patre, etc. Filium esse in Patre concedebant Ariani, eo modo quo res creatæ in Deo sunt: eundem vero esse cum Patre idem est ac cum ipso penitissime conjungi. Nam juxta Basilium *De Spir. sancto* cap. 25, et orat. in princ. Evang. Joan. præpositio σύν, cum, significat συνάφειαν, conjunctionem. Unde scholiastes Reg. cod. 2929 ad hunc locum ait: Ὁρα

Α μεν εἶναι ἀχρονος καὶ ἀναρχος αὐτοῦ ἡ γέννησις· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτήρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἡ ζῶσα σοφία, καὶ δύναμις, ὁ Λόγος ὁ ἐνωπούστατος, ἡ οὐσιώδης καὶ τελεία, καὶ ζῶσα εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ· ἀλλ' ἀεὶ ἦν (13) σύν τῷ Πατρὶ, καὶ ἐν αὐτῷ, ἀδιείως καὶ ἀνάρχως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Οὐ γὰρ ἦν ποτε ὁ Πατήρ, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός· ἀλλ' ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός, ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος· Πατήρ γὰρ ἐκτεὸς Υἱοῦ ὡς ἀν κληθεῖη. Εἰ δὲ ἦν μὴ ἔχων Υἱόν, οὐκ ἦν Πατήρ· καὶ εἰ μετὰ ταῦτα ἔσχεν Υἱόν, μετὰ ταῦτα ἐγένετο Πατήρ, μὴ ὢν πρὸ τούτου Πατήρ, καὶ ἐτράπη ἐκ τοῦ μὴ εἶναι Πατήρ εἰς τὸ γενέσθαι Πατήρ· ὅπου πάσης βλασφημίας ἐστὶ χαλεπώτερον. Ἀδύνατον γὰρ τὸν Θεὸν εἰπεῖν, ἔρημον τῆς φυσικῆς γονιμότητος. Ἡ δὲ γονιμότης, τὸ ἐξ αὐτοῦ, ἦγουν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας, ὅμοιον κατὰ φύσιν γεννᾶν.

Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἐσθλῆ λέγειν χρόνον μεσιτεῦσαι, καὶ μετὰ τὸν Πατέρα τὴν τοῦ Υἱοῦ γενέσθαι ὑπαρξιν. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, ἦγουν τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, φαμέν τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Καὶ εἰ μὴ ἐξ ἀρχῆς ὄωμεν τὸν Υἱὸν συναρχεῖν τῷ Πατρὶ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, τροπὴν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως παρεισάγομεν· ὅτι μὴ ὢν Πατήρ ὕστερον ἐγένετο Πατήρ· ἡ γὰρ κτίσις, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα γέγονεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας· ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι βουλήσει καὶ δυνάμει αὐτοῦ παρήχθη, καὶ οὐκ ἀπτεται τροπὴ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως. Γέννησις μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος προάγεσθαι τὸ γεννώμενον ὅμοιον κατ' οὐσίαν. Κτίσις δὲ καὶ ποιήσις τὸ ἐξ ὄψεως, καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ κτιζόντος καὶ ποιούντος, γενέσθαι τὸ κτιζόμενον καὶ ποιούμενον ἀνόμοιον παντελῶς.

creatur aut efficitur, omninoque quantum ad es-

Δ τὰς προθέσεις, τὴν σύν, καὶ τὴν ἐν. αἱ τὸ ἀχρονον τοῦ Υἱοῦ, καὶ συννηωμένον τῷ Πατρὶ δηλοῦσι, κατὰ τὴν ἑλλημψικὴν σύνεσιν τῷ φωτὶ, καὶ ἀχωρίστως πρὸς αὐτὸν. Ἐνταῦθα παροδικῶς τὸν ἄθεον στηλιτεύων ἐλέγχει Ἀρειον. *Observa præpositiones istas, cum, et, in, quibus ostenditur Filium extra tempus esse, et Patri conjungi; haud secus atque cornuscatio locum comitatur, et ex ipsa sine intercapidine procedi.* Hic autem impium Arium obiter traducendo con- guit. Cæterum Basil. cap. 25 *De Spiritu sancto* vult esse ait dicere, Spiritum συνεῖναι, una cum Patre et Filio, quam ἐνεῖναι, inesse. Ipsum quippe proprie simul non esse cum justis, sed in eis esse, in quibus sanctimoniam operetur. Triâ subinde momenta ex variis Patribus deponunt, paucioribus quidem verbis, sed vehementiori stylo Noster urget contra Arianos et Anomænos.

μὲν οὖν τοῦ μόνου ἀπαθούς, καὶ ἀναλλοιώτου, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντος Θεοῦ, καὶ ἄλλ' ἢ καὶ κτίζειν, ἀπαθές· φύσει γὰρ ὢν καὶ ἀβρέυστος, ὡς ἀπλούς καὶ ἀσύνητος, καὶ ὑπομένειν πάθος, ἢ βεῦσιν, οὔτε ἐν τῷ οὔτε ἐν τῷ κτίζειν, οὐδέ τινας συναργίας ἄλλ' ἢ μὲν γέννησις ἀναρχος καὶ ἀίδιος, ἔργον οὔσα, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προ- ἵνα τροπήν ὁ γεννῶν μὴ ὑπομείνῃ, καὶ ἵνα πρῶτος, καὶ Θεὸς ὑστερος εἴη, καὶ προσθή- ηται. Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ Θεοῦ (14), θελήσεως ὄσα, οὐ συναϊδός ἐστι τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ οὐ τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγόμε- ἴδιον εἶναι τῷ ἀνάρχῳ καὶ ἀεὶ ὄντι. Ὡσπερ ἴχθυσ ὁμοίως ποιεῖ ἄνθρωπος καὶ Θεός· ὁ μὲν ῥωπος οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς [τὸ] εἶναι, ἀλλ' ἔπερ ποιεῖ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης ὁ θελήσας μόνον, ἀλλὰ καὶ προεπινοήσας, τῷ ὡ ἀνατυπώσας τὸ γενησόμενον, εἶτα καὶ ἰργασάμενος, καὶ κόπον ὑπομείνας καὶ κά- πολλάκις δὲ καὶ ἀστοχῆσας, μὴ ἀποδάντος, κίλεται, τοῦ ἐπιτηδεύματος· ὁ δὲ Θεὸς θελή- ὄν, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάντα παρ- Οὕτως οὐδὲ ὁμοίως γεννᾷ Θεὸς καὶ ἄνθρω- μὲν γὰρ Θεός, ἀχρονος ὢν, καὶ ἀναρχος, αθής, καὶ ἀβρέυστος, καὶ ἀσώματος, καὶ ἀτελεύτητος, ἀχρόνως, καὶ ἀνάρχως, καὶ ἀβρέυστως γεννᾷ, καὶ ἐκτὸς συν- (15)· καὶ οὔτε ἀρχὴν ἔχει ἢ ἀκατάληπτος ἔννησις, οὐδὲ τέλος. Καὶ ἀνάρχως μὲν διὰ πον· ἀβρέυστως δὲ διὰ τὸ ἀπαθές καὶ ἀσώ- ἐκτὸς συνδυασμοῦ, διὰ τε τὸ ἀσώματος πά- ἵνα μόνον εἶναι Θεὸν ἀπροσδεῖ ἑτέρου· ἥτως δὲ, καὶ ἀκαταπαύστως, διὰ τε τὸ ἀναρ- ἄχρονον, καὶ ἀτελεύτητον, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως τὸ γὰρ ἀναρχον, ἀτελεύτητον· τὸ δὲ χά- αλεύτητον, οὐ πάντως ἀναρχον, ὡσπερ οἱ

illis et incorporeus : citra congressum vero, tum rursus quia incorporeus, tum quia unus tan- . Deus, alterius opera minime indigens : citra finem denique, et ut nunquam a gignendo i, quod initii, et temporis, et finis expers sit, semperque eodem modo se habeat. Nam quod o caret, nec finem unquam habiturum est. Quod autem Dei munere atque gratia sine fine est ortale, hoc prorsus principio non caret. Id quod ex angelis perspicui possit ⁶⁴.

ἡ. Naz. orat. 29 et 35. ⁶⁰ Id. orat. 29. ⁶¹ Cyrill. *Theos.* assert 7 et 18. ⁶² Greg. Naz. orat. 29. *Theos.* assert. 5, 6 et 16 ; Greg. orat. 35. ⁶³ *Infra*, lib. II, c. 3.

VARIÆ LECTIONES.

d. S. Hil. τοῖνον.

NOTÆ.

Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ Θεοῦ. *Creatio autem in D* banasius, orat. 2 et 3 *Cont. Arian.* Basi- lius *Cont. Eunom.* Nazianzenus, orat. 29 *Cyrillus, Theos.* assert. 3, alique, discrimen ciationem inter et creationem agnoscunt, ratio sit a natura, quæ, dum ejus secundi- ubi moratur, coævum sibi setum edat, eus ac sol simul atque factus fuit, lumen rōndit : sin generatio voluntate fieri con- voluntatem hanc σύνδρομον, comitantem m anteriorem; e contra voluntatem creandi em præcedere.

Quamobrem in Deo, qui solus a perpeffione omni, alteratione ac mutatione liber est, semper- que eodem modo se habet, tum generatio, tum creatio, passionis expers est ⁶⁰. Nam cum nec pa- tibilis, nec fluxæ naturæ sit; quippe simplex est, nec compositus : certe nec passionem nec fluxum, vel in generando, vel in creando subire potest, nec cujusquam opem atque adjumen- tum desiderat. At generatio quidem initium non habet sempiternaque est, ut quæ naturæ sit opus, exque ipsius substantia prodeat; ne alioqui ille qui gignit, mutationem subeat, ac præterea ne Deus prior sit, Deusque posterior, neve acces- sionem recipiat : creatio autem in Deo, cum sit voluntatis opus, Deo profecto coæterna non est.

Haud enim natura comparatum est, ut quod ex nihilo producitur, **134** eadem cum eo quod initio caret, et sempiternum est, æternitatem aut perpetuitatem habeat. Quemadmodum igitur hominis et Dei non eadem est efficiendi ratio; quia homo nihil ex nihilo producit ⁶¹; sed quod efficit ex præexistente et subjecta materia facit ⁶²; nec voluntatem duntaxat adhibet, sed prius etiam cogitat, illudque quod facturus est, animo effingit, ac posthac manuum quoque addita opera, laborem et molestiam sustinet ⁶³: nec raro etiam spe sua labitur, ut cui propositum ex animi voluntate non succedat : Deus autem sola voluntate omnia ex nihilo ut essent produxit : ita nec eodem modo gignunt Deus et homo. Deus enim, ut qui temporis non subsit, et principio, passione ac fluxione omni vacet, sitque incorporeus, ac solus ab interitu liber ⁶⁴; ita citra tempus quoque, et prin- cipium, et passionem, et fluxum, et sine ullo congressu gignit, ac nec initium, nec finem habet incomprehensibilis ipsius generatio. Atqui citra tempus quidem idcirco gignit, quia ab omni mu- tatione alienus est : citra fluxionem autem, quia

tum rursus quia incorporeus, tum quia unus tan- . Deus, alterius opera minime indigens : citra finem denique, et ut nunquam a gignendo i, quod initii, et temporis, et finis expers sit, semperque eodem modo se habeat. Nam quod o caret, nec finem unquam habiturum est. Quod autem Dei munere atque gratia sine fine est ortale, hoc prorsus principio non caret. Id quod ex angelis perspicui possit ⁶⁴.

(15) Ἀβρέυστως γεννᾷ, καὶ ἐκτὸς συνδυα- σμοῦ. *Citra fluxionem*, etc. Id sæpe repetit, tum adversum Gnosticos, qui Verbum ad instar pro- fluxii emanasse, atque ex congressu Æonis ma- sculi cum Æone femina progeneratumangebant : tum etiam ut Arianos refutet, qui catholicam de generatione Verbi fidem, ad Valentianum Gno- sticumque sensum detorquebant. Hoc Arius insu- rrat epistola ad Alexandrum Alexandr. quam Athanasius recitat lib. *De synodis*; Epiphanius. hæc. 69; Hilarius, lib. III et v *De Trin.* Logesis Nazianz. orat. 35, p. 567.

Ac proinde sempiternus Deus Verbum suum sine principio ac sine gignit; ne alioqui Deus, cujus natura ac existentia tempus omne superat, in tempore gignat. At vero perspicuum est hominem dispari modo gignere, ut qui generationi et corruptioni, fluxioni item et multiplicationi subjectus sit, ac corpore vestitus⁶⁵; maremque et feminam in natura habeat: mas quippe feminæ opem desiderat. Verum propitius nobis sit ille qui omnia excedit, atque omnem mentis aciem et comprehensionem transcendit.

De Patre et Filio. — Sancta igitur et catholica et apostolica Ecclesia simul et Patrem, simulque unigenitum ipsius Filium docet, ex eo citra tempus, fluxum, et passionem, incomprehensibili quadam ratione ac soli universorum Deo perspecta, genitum: non secus atque una cum igne lumen est quod ex eo oritur; nec prior est ignis, posterius lumen, sed utrumque simul: et quemadmodum lumen quod ex igne semper gignitur, semper in eo est, nec ab eo quoquo modo disjungitur; ita et Filius gignitur ex Patre, ut nullo modo ab illo separetur, sed semper in eo sit⁶⁶. Verum hoc interest, quod lumen quod ex igne sine separatione gignitur, semperque in eo manet, aliam ab igne propriamque subsistentiam¹³⁵ non habet (est enim naturalis ignis qualitas); at vero unigenitus Dei Filius ex Patre inseparabiliter ac sine diremptione genitus, semperque in ipso manens, peculiarem atque a Patre distinctam subsistentiam habet.

Quare Verbum, splendor, figura, Filius dicitur. Cur Unigenitus. — Ipse porro et Verbum, et splendor idcirco dicitur, quia citra alterius congressum et passionem et tempus, et fluxum ullum, ac separationem a Patre genitus est⁶⁷. Filius autem, ac Paternæ substantiæ figura, quia perfectus est ac subsistens, exceptaque ingeniti proprietate per omnia patrem refert atque exprimit⁶⁸. Unigenitus item, quia solus ex solo Patre unice natus est. Neque enim alia generatio est, quæ cum Filii Dei generatione conferri possit: quandoquidem nec alius quoque Dei Filius est. Quamvis enim etiam Spiritus sanctus ex Patre procedat, non tamen

Γεννᾶ τοίνυν ὁ αἰὶ ὢν Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, τέλειον ὄντα, ἀνάγκως, καὶ ἀτελευτήτως, ἵνα μὴ ἐν χρόνῳ τίκτη Θεός, ὁ χρόνον ἀνωτέραν ἔχων τὴν ἐφύσιν, καὶ τὴν ὑπαρξίν. Ὁ δὲ ἀνθρώπος, ὄψλον ὡς ἐναντίας γεννᾶ ὑπὸ γενέσειν τελῶν, καὶ ψορᾶν, καὶ βεῦσιν, καὶ πληθυσμὸν, καὶ σῶμα περικείμενος, καὶ τὸ ἀρρέν καὶ τὸ θῆλυ ἐν τῇ φύσει κεκτρημένος. Ἐνδεὲς γὰρ τὸ ἀρρέν τῆς τοῦ θήλεος βοήθειας. Ὅτι ἄλλ' ἄλλως εἰη ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ πᾶσαν νόσον καὶ κατάληψιν ὑπερκείμενος.

Διδάσκει οὖν ἡ ἀγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, ἅμα Πατέρα, καὶ ἅμα τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, ἀχρόνως, καὶ ἀρρέύστως, καὶ ἀπαθῶς, καὶ ἀκαταλήπτως, ὡς ὁ μόνος ὁ τῶν ὄλων εἶδε Θεός· ὡσπερ ἅμα τὸ πῦρ, καὶ ἅμα τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς· καὶ οὐ πρῶτον τὸ πῦρ, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ φῶς· ἀλλ' ἅμα· καὶ ὡσπερ τὸ φῶς ἐκ τοῦ πυρός αἰὶ γεννώμενον, αἰὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶ, μηδαμῶς αὐτοῦ χωριζόμενον· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται μὴ δ' ὄλων αὐτοῦ χωριζόμενος, ἀλλ' αἰὶ ἐν αὐτῷ ὢν. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶς ἐκ τοῦ πυρός γεννώμενον ἀχωρίστως, καὶ ἐν αὐτῷ αἰὶ μένον, οὐκ ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ· ποιότης γὰρ ἐστὶ φυσικὴ τοῦ πυρός. Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενῆς, ἐκ Πατρὸς γεννηθεὶς ἀχωρίστως, καὶ ἀδιαστάτως, καὶ ἐν αὐτῷ μένων αἰὶ, ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς.

Λόγος μὲν οὖν, καὶ ἀπαύγασμα λέγεται, διὰ τὸ ἀνευ συνδυασμοῦ, καὶ ἀπαθῶς, καὶ ἀχρόνως, καὶ ἀρρέύστως, καὶ ἀχωρίστως γεγεννηθῆναι ἐκ τοῦ Πατρὸς. Υἱὸς δὲ, καὶ χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, διὰ τὸ τέλειον, καὶ ἐνυπόστατον, καὶ κατὰ πάντα ὁμοιον τῷ Πατρὶ εἶναι, πλήν τῆς ἀγεννησίας. Μονογενῆς δὲ, ὅτι μόνος (16) ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. Οὐδὲ γὰρ ὁμοιοῦται ἑτέρα γέννησις τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γεννήσει. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἄλλος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Ἄλλος τρόπος ὑπάρξεως οὗτος, ἀληπτός καὶ ἀγνωστος, ὡσπερ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις.

⁶⁵ Greg. Naz. orat. 45. ⁶⁶ Id. lib. i *Cont. Eun.* p. 66; Cyrill. *Theos.* assert. 5. ⁶⁷ Greg. Naz. orat. 36. ⁶⁸ Id. orat. 23, 37 et 39.

VARLÆ LECTIONES

* Hæc verba alterius capitis principium sunt in Basileensibus editionibus et in translatione Fabri; at nulla in editione Veronensi et in miss. hic capitulum distinctio, præterquam in veteris translationis codicibus. ^d Multi cod. μηδαμῶς, ut supra.

NOTÆ.

(16) *Μονογενῆς δὲ, ὅτι μόνος. Unigenitus, quia solus ex solo, etc.* Sic Theologus, orat. 36, qui addit, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπως. *Quin etiam singulari modo, non velut corpora;* ut indicet Verbi generationem ab omnibus esse liberam imperfectionibus, quæ corporum genituram comitantur. Quod orat. 23, eleganter declarat: *Patrem vere patrem, inquit, et multo verius, quam qui apud nos id nominis obtinent, ὅτι μόνως· Quia uno solo modo.* Ἰδιοτρόπως γὰρ καὶ οὐχ ὡς τὰ σῶματα. *Nam proprio et singulari modo Pater est, non uti corpora.* Καὶ μό-
νος, tum quia solus. *Non enim ex conjugio.* Καὶ ἑνὸς, tum quia solus: unigeniti siquidem. Καὶ ἑνὸς, tum quia solum. *Non enim ipse prius Pater evaderet, Filius fait.* Quamobrem ἀλλ' ὅτι ὁ ἑνὸς ὢν, ὅτι μόνος, καὶ μόνως ὢν, μόνον, Filium vere Filium, quia solus est, solus et uno solo modo, et solum. Hanc fidem inter alia objicit Eunomio, qui teste Basilio lib. ii *cont. ipsum, in hoc prærogativam Unigeniti tam aiebat, quod μόνος παρὰ μόνου, unus ab uno sit.*

τα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτοῦ εἶσι, πλην τῆς **A** γένεως (17), ἥτις οὐ σημαίνει οὐσίας διαφορὰν, ἰσῶμα (18), ἀλλὰ τρόπον ὑπάρξεως· ὡσπερ Ἄδὰμ ἀγέννητος ὢν· πλάσμα γάρ ἐστι τοῦ καὶ ὁ Σῆθ γεννητός· υἱὸς γάρ ἐστιν Ἄδὰμ· ὅσα ἐκ τῆς τοῦ Ἄδὰμ πλευρᾶς ἐκπορευθεῖσα· ἐγεννήθη αὕτη· οὐ φύσει διαφέρουσιν ἀλλή-
θρωται γάρ εἶσιν· ἀλλὰ τῷ τῆς ὑπάρξεως

ex Adami costa prodiit (neque enim ipsa **A** nim sunt), sed existendi modo ⁷⁰.

γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον διὰ ἐνὸς **r** γρα-
μῆτος, τὸ ἀκτιστον, ἦτοι τὸ μὴ γενόμενον σημαί-
νεται ἀγέννητον διὰ τῶν δύο **rr** γραφόμενον,
τὸ μὴ γεννηθέν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον ση-
μαίνον διαφέρει οὐσία οὐσίας· ἄλλη γὰρ οὐσία **B**
ἐστίν, ἦτοι ἀγέννητος δι' ἐνὸς **r**, καὶ ἄλλη γεννητή,
ἰσότη. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνόμενον, οὐ
ἐστὶν οὐσία οὐσίας· παντὸς γὰρ εἶδους ζώων ἢ
ὑπόστασις ἀγέννητός ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἀγέννη-
τοῦ παρὰ τὸν μὲν γὰρ ὅτι τοῦ δημιουργοῦ, τῷ
ἑαυτοῦ παραχθέντα εἰς γένεσιν. Οὐ μὴν ἐγεννή-
θη προὔπαρχοντος ἐτέρου ὁμοιοῦς, ἐξ οὗ
ἴσεται.

rerum, per ipsius Verbum in ortum producta sunt. At non genita; cum ante nullum aliud **A** speciei singulare exstaret, ex quo gignerentur.

μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνόμενον κοινῶ-
ς τρεῖς τῆς ἁγίας Θεότητος ὑπέρβησι ὑπο-
στάσεις· οὐκ ἀκτιστοὶ γὰρ καὶ ἀκτιστοὶ ὑπάρχουσι.
τὸ δεύτερον σημαίνόμενον, οὐδαμῶς· μόνος
Πατήρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἐτέρας ἐστὶν
ὑπόστασις τὸ εἶναι. Καὶ μόνος ὁ Υἱὸς γεννη-
τός τοῦ Πατρὸς γὰρ οὐσίας ἀνάγκη καὶ
γεγέννηται. Καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἑαυτὸν, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὐ γεννωμέ-

nil. lib. 11, et 14. ⁷⁰ Greg. Naz. orat. 36, 37. ⁷¹ Max. Dialog. cont. Arian. ⁷² Cyrill. The-
s., p. 12. ⁷³ Greg. Naz. orat. 35.

NOTÆ.

Πληρὴ τῆς ἀγεννησίας. Uno excepto, quod **A** non est. Vox ἀγέννητον, gentilibus philo-
sophis significabat, tum id quod genitum non est,
sed infectum, ex quo Eunomiani ob nominis
ambiguitatem fallere Catholicos conabantur.
Pertinentissimam esse Dei essentiam aiebant, et
aitam esse quod Deus ἀγέννητος, ingenuus
quamobrem Verbum non esse Deum sicut
; quia genitum. Catholici vero vocabulum,
hoc, improbare, quia a Scripturis exsuleret;
negationem illo exprimi, nec eo proinde
quid sit Deus. Sin hoc significetur quod
non est, ἀγέννητον, ingenuum, seu ut Hila-
rii, innascibile, et γεννητόν, genitum, naturas
non annuere, sed personarum duntaxat
tales. Sic pugnant Athanasius, orat. 2 Cont.
Basilium, lib. 14 Cont. Eun.; Nazianzenus,
5. Sequioris vero Græciæ scriptores obser-
vant ἀγέννητος, ingenuum innascibilemve,
iri; ἀγέννητος, vero increatum non factum:
suapte natura ἀγέννητον, increatum esse,
tribus personis ex æquo convenire: soli
atri, ut sit ἀγέννητος, ingenuus, veluti Filio,
ἡγετός, genitus, sit. Quod discrimen reperies

generationis modo, sed processionis. Alius autem
est hic existentiae modus perinde incomprehensus
et ignotus, quemadmodum et Filii generatio. Quo-
circa omnia quæ Pater habet, Filii sunt, hoc uno
excepto, quod ingenuus non est: quæ quidem vox
nec naturæ discrimen, nec dignitatem, sed sub-
sistendi modum indicat ⁷⁰. Haud secus atque
Adam, qui genitus non est (figmentum enim Dei
est) et Seth qui genitus (filius enim est Adami) et
genita est), natura inter se minime differunt (ho-

Aliud ἀγέννητον, et aliud ἀγέννητον. — Sciendum
enim vocem ἀγέννητον, cum scribitur cum unico **v**,
increatum significare; seu quod minime factum
est: ἀγέννητον autem, cum scribitur cum duplici **vv**,
id indicare quod non est genitum. Priore ergo
significato essentia ab essentia differt. Alia enim
est essentia increata; quam vox ἀγέννητος, cum
unico **v**, sonat; alia creata, quam vox γεννητή de-
notat. Secundo autem significandi genere nullum
essentia ab essentia discrimen inducitur. Primum
enim eujusque animantium speciei individuum
ἀγέννητον, seu ingenuum est; non item ἀγέννητον,
hoc est minime conditum et factum. A Conditor

136 Quantum igitur ad primam significationem
attinet, singulis tribus sanctæ Deitatis divinis-
simis personis vox ἀγέννητος convenit ⁷¹. Ejusdem enim
substantiæ sunt et increatæ ⁷². Quantum autem ad
secundam, non item: solus enim Pater ingenuus
est ⁷³. Nec enim ab alia persona habet ut sit. Solus
etiam Filius genitus est: ex Patris enim substantia
absque initio ullo ac tempore genitus est. Solus de-
nique Spiritus sanctus ex Patris quidem substantia

in secundo Dialogorum adv. Arian qui Athanasio
assignati sunt. Imo præluserat Theologus, orat. 23,
ubi ait, commune esse Patri et Filio et Spiritui
sancto, τὸ μὴ γεγονέναι, ut facti non sint; hoc est
ut sint ἀγέννητοι. Subjungit, ἀγεννησίαν, innasci-
bilitatem, et γέννησιν, natiuitatem, personarum
proprietas esse, non discrimina naturarum. Sic
Epiphanius hæresi 64, diserte observat, omnino
differre γεννητόν, et γεννητόν, ut hoc genitum, illud
creatum et conditum significet. Enimvero prima vox
α γίνωμαι, fio, derivatur, secunda a γεννώω, gigno.

(18) Οὐδὲ ἀξίωμα. Nec dignitatem. Rursum va-
lupat Eunomius, qui, ut refert Basilius, lib. 11 cont.
ipsum, ἀγεννησίας, innascibilitatis, vocabulo ἀξίω-
μα, dignitatem quamdam exprimi volebat; quæ non
esset in Filio. Basilius, lib. 111, permittit, Patrem
Filio dignitate majorem dici, et Filium Spiritui
sancto, ἰν' ὅλωσ καὶ συγχωρήσωμεν· discrimen vero
naturarum exinde consequi negat: Sicut diversi
sunt ordines angelorum, inquit, omnes tamen ex
æquo natura angeli sunt, etque dignitas differens,
natura vero communis. At lib. 14 expendens hoc
Domini dictum. Pater major me est, negat Patrem
esse Filio majorem dignitate, ἀλλ' οὐδὲ ἀξιώματι.

progreditur, non generatione, sed processione ⁷⁴. A
ita enim a divina Scriptura edocemur : tametsi
alioqui generationis ac processionis modus nulla
ingenii vi comprehendi possit.

Quin illud quoque nosse interest, paternitatis, fili-
alietatis, et processionis vocabula non a nobis ad
beatam Deitatem esse translata, verum contra il-
linc nobis communicata, quemadmodum Apostolus
ait : *Propterea flecto genua mea ad Patrem, ex quo
omnis paternitas in celo et in terra est* ⁷⁵.

*Quomodo Pater major Filio. Verbum non est in-
strumentum Patris.* — Quod si Patrem Filii prin-
cipium et majorem esse dicimus, haudquaquam his
verbis eum Filio vel tempore priorem vel natura
præstantiorem esse indicamus ⁷⁶ (per ipsum enim B
fecit sæcula ⁷⁷), nec denique alia re quam sola causa
; hoc est quia ex Patre genitus est, non autem
Pater ex Filio ; et quia pater naturaliter filii causa
est : quemadmodum nec ignem ex luce prodi-
dicimus, verum lucem ex igne. Quocirca cum Patrem
Filii principium ac Filii majorem audierimus, id
causæ ratione intelligamus. Et ignem sicut non al-
terius substantiæ esse dicimus, ac rursus lucem
alterius ; eodem modo nec alterius substantiæ Pa-
ter, alterius Filii dici potest ; sed unius ejusdem-
que ⁷⁸. Præterea, sicut ignem per lucem ex eo
progredientem lucere dicimus : nec proinde tamen
lucem illam ex eo manantem organum quoddam esse

⁷⁴ Joan. xv, 26. ⁷⁵ Ephes v, 14 ; Cyrill. *The.* assert. 32, Dionys. cap. 1 *De div. nom.* ⁷⁶ Joan. x
28. ⁷⁷ Hebr. i, 26. ⁷⁸ Greg. Naz. orat. 37 ; Athan. lib. 1 *Contra Arian.*

VARIE LECTIONES.

* Quidam mss. μὲν οὖν.

NOTÆ.

(19) Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον. Quin illud quoque C
nosse interest. Basilii, lib. v *Cont. Eunom.* negat
nomina Spiritus, Filii, generationis proprie conve-
niri Divinitati, sed ἐξ ἀνθρωπίνης ὁμοιώσεως, ex
humanarum rerum similitudine sunt. Verum Atha-
nasius, lib. ii *Cont. Arian.* ex iisdem Apostoli ver-
bis, quæ Noster laudat, insert homines liberorum
suorum Patres dici imitatione divinæ paternitatis.
Ei pro suo more conformis est Cyrillus in *The-
sauro*, assert. 32. Favet et synodus Ancyrana apud
Epiph. hæres. 75, nec non Dionysias, cap. 1 et
2 *De div. nom.*, quamvis Joannes Scythopolitanus
in Commentario, his verbis πᾶσα πατριὰ, non pa-
ternitatem omnem, sed omnem ordinem et societa-
tem angelorum et hominum intelligat : sed non
satis juxta auctoris sui mentem qui cap. 2, diserte
accipit πατριὰν pro paternitate, ut υἰότητα pro fi-
liatione, seu filietate, ὅτι πᾶσα θεὸς πατριὰ καὶ
υἰότης ἐκ τῆς πάντων ἐξερρημένης πατριαρχίας καὶ
υἰαρχίας δεδωρηται, καὶ ἡμῖν, καὶ ταῖς ὑπερουρα-
νίαις δυνάμεσιν, ἐξ ἧς καὶ θεοὶ, καὶ θεῶν πατέρες
οἱ θεοειδεῖς γίνονται, καὶ ὀνομαζόνται νόες, x. τ. ε.
Apprime etiam notanda sunt hæc Athanasii verba,
loco mox citato. Ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἀνθρώποι διὰ τὸν
θεὸν κυρίως καὶ μόνον ἀληθῶς ὄντα Πατέρα τοῦ
αὐτοῦ Υἱοῦ, καὶ αὐτοὶ πατέρες ὀνομάσθησαν τῶν
ἰδίων τέκνων. Sed magis homines filiorum suorum
patres nominati sunt, ad imitationem Dei qui pro-
pria et solus vere est sui Filii Pater. Illi enim, ait
Cyrillus, assert. 15, proprie convenit essentia sua
gignere, cujus proprie est, et proprium nomen est

νον, ἀλλ' ἐκπορευόμενον· οὕτω μὲν ὁ τῆς θεολογίας
σκούσης Γραφῆς, τοῦ δὲ τρόπου τῆς γεννήσεως καὶ
τῆς ἐκπορεύσεως ἀκαταλήπτου ὑπέρχοντος.

Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον (19), ὡς οὐκ ἐξ ἡμῶν με-
τηνέχθη ἐπὶ τὴν μακαρίαν θεότητα τὸ τῆς πατρότη-
τος, καὶ υἰότητος, καὶ ἐκπορεύσεως ὄνομα· τῶν
τιῶν δὲ ἐκείθεν ἡμῖν μεταδίδεται, ὡς φησὶν ὁ θεὸς
Ἀπόστολος· Διὰ τοῦτο κάμπτω τὰ γόνατά μου
πρὸς τὸν Πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ
καὶ ἐπὶ γῆς.

Εἰ δὲ λέγομεν (20) τὸν Πατέρα ἀρχὴν εἶναι τὸ
Υἱοῦ καὶ μείζονα, οὐ προτερεύειν αὐτὸν τοῦ Υἱ-
οῦ, ἢ φύσει ὑποφαίνομεν· δι' αὐτοῦ γὰρ τὰ
αἰῶνας ἐποίησεν· οὐδὲ καθ' ἑτερόν τι, εἰ μὴ κατὰ
ἀτιον· τούτεστιν, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐγι-
νήθη, καὶ οὐχ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὅτι ὁ Π-
τὴρ αἰτιὸς ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς· ὡσπερ εὐ-
τοῦ φωτὸς τὸ πῦρ φαμεν προερχεσθαι, ἀλλὰ τὸ φῶς
μᾶλλον ἐκ τοῦ πυρὸς. Ὅτε οὖν ἀκούσωμεν ἀρχὴν καὶ
μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τῷ αἰτίῳ νεώτερον
καὶ ὡσπερ οὐ λέγομεν ἐτέρας οὐσίας τὸ πῦρ, καὶ
ἐτέρας τὸ φῶς, οὕτως οὐχ οἶόν τε φάναι ἐτέρ-
οῦς οὐσίας τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν ἐτέρας· ἀλλὰ μ-
καὶ τῆς αὐτῆς. Καὶ καθάπερ φαμέν διὰ τοῦ ἐξ αὐ-
προερχομένου φωτὸς φαίνειν τὸ πῦρ, καὶ οὐ τιθέμε-
ἔργον ὑπουργικὸν εἶναι τοῦ πυρὸς τὸ ἐξ αὐ-
φῶς, δύναμιν δὲ μᾶλλον φυσικὴν· οὕτω λέγομεν τὸν
Πατέρα πάντα ὅσα ποιεῖ, διὰ τοῦ μονογενοῦς ἀ-

esse. Tò δυνατὸν ὄν, ὧ καὶ τὸ εἶναι κυριώτατον ὄνομα.
(20) Εἰ δὲ λέγομεν. Quod si Patrem. Athanasius,
lib. 1 *Cont. Arian.* observat Christum, Joan. xiv,
non dixisse, *Pater melior me est* xριστων με
ἐστὶ, ne inferret aliquis eum æqualem Patri non
esse divina natura, atque adeo alterius natura
esse ; sed dixit *Major est*, inquit, *non quodam in-
gnitudine aut ætate, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Π-
τὸς γέννησιν, sed quia ex ipso Patre genitus
esset.* Quinimo dicendo, *Major est, essentia pro-
prietatem monstravit, ἐδείξε πάλιν τῆς οὐσίας·*
ιδιότητα. Eodem modo Domini effatum intellex-
runt Basilii, Nazianzenus, Cyrillus alique Græci
quibus conformis est Hilarius, lib. ix et xv *De
nitale*, ubi Patrem ait dici, *Majorem, propter
ctoritatem.* Ubi auctoritatis nomine, non potestatem
Patris in Filium innuit, sed rationem principii
quam Græci dicunt αὐτιότητα. Quo modo dixit
lib. ii, *Spiritum sanctum de Patre et Filio au-
ribus confitendum esse.* Unde Sozobadius ejus
lis et popularis ait : *Merito major quia solus
sine auctore est.* Plura in eundem sensum Hilari
congressit libro *De synod.* Cæteri vero Latini ver-
docent Patrem Filio majorem esse, non quia Pater
est, sed quia Filius homo factus est. Hoc appro-
Athanasius lib. *De hum. carne suscepta* : ex
mirari subit, id Nazianzeno non placuisse. *Non
Patrem propter humanitatem esse Filio majorem
verum quidem est*, inquit orat. 36, *sed non perhor-
rificum.* Quid enim mirum Deum homine majorem
esse, etc.

ι, οὐχ ὡς δι' ὄργάνου (21) λειτουργικοῦ, ἅς καὶ ἐνυποστάτου δυνάμεως. Καὶ ὡς περ πῦρ φωτίζειν, καὶ πάλιν φαμὲν τὸ φῶς φωτίζειν, οὕτω πάντα ὅσα ποιεῖ ὁ Παῖς καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶς ὑπόστασις ἐστὶ, τῆς πατρικῆς ἀχώριστος, ὡς ἀνωτέρω παρεστήκαμεν. Ἀδύνατον ἦναι ἐν τῇ κτίσει εἰκόνα ἀπαρλλάκτως τὸν τρόπον τῆς ἁγίας Τριάδος παραδει- Τὸ γὰρ κτιστὸν καὶ σύνθετον, καὶ ζευ- τρεπτόν, καὶ περιγράφτον, καὶ σχῆμα ρθαρτόν, πῶς σαφῶς δηλώσει τὴν πάντων πηλλαγμένην ὑπερούσιον θεῖαν οὐσίαν; κτίσις, δῆλον ὡς τοῖς πλείοσι τούτων ἐν- ἰ πᾶσα κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν τῇ φθορᾷ B

litum, et corruptibile est, quo tandem modo superessentialem essentiam divinam, ab his liberam, aperte declarabit? Perspicuum autem est res omnes creatas plerisque ejusmodi us obnoxias esse, sique a natura comparatas, ut corruptioni subiaceant.

πιστευόμεν καὶ εἰς ἐν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ εἰ ζωοποιόν· τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπροσέμε- ἰ Υἱὸν ἀναπαυόμενον· τὸ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ νούμενον καὶ συνοξαζόμενον, ὡς ὁμοού- ἰ συναΐδιον· τὸ ἐκ Θεοῦ Πνεῦμα, τὸ εὐθὲς, πόν, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, καὶ ζωῆς, καὶ οἰοῦ· Θεὸν σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὑπάρχον καὶ οἰούμενον· ἄκτιστον, πλήρες, δημιουργὸν ἰ, οφεικόν, παντοῦργον, παντοδύναμον, ἀπει- , δεσπῶν πάσης κτίσεως, οὐ δεσποζόμενον C εούμενον· πληροῦν, οὐ πληρούμενον· με- οὐ μετέχον· ἀγιάζον, οὐχ ἀγιαζόμενον· πα- ὡς τὰς τῶν ὄλων παρακλήσεις δεχόμενον· α ὁμοιον τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ· ἐκ τοῦ Πατρὸς ἰ μιον, καὶ δι' Υἱοῦ μεταδιδόμενον, καὶ μετα- ἰ νον ὑπὸ πάσης κτίσεως, καὶ δι' ἑαυτοῦ ἰ οἰοῦν τὰ σύμπαντα, καὶ ἀγιάζον, καὶ ἐνυπόστατον, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὑπάρχον, ἰ καὶ ἀνεκφοίτητον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἰ ν ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, πλὴν ἀγεν- ἰ ἰ τῆς γεννήσεως. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀνα- ἰ γέννητος· οὐ γὰρ ἐκ τινος· ἐξ ἑαυτοῦ γὰρ τὸ ἰ, οὐδέ τι τῶν ὅσα περ ἔχει ἐξ ἑτέρου ἔχει D ἰ μᾶλλον ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ πῶς εἶναι ἰ πᾶσι. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεν-

ipsi inserviens, sed vim quamdam nativam statui- mus : pari modo Patrem omnia quæ facit, per Unigenitum suum facere dicimus, non tanquam per servile quoddam organum, sed ut per vim 137 naturalem et subsistentem⁷⁹. Insuper quemad- modum ignem illuminare dicimus, idemque rursus ipsius luci tribuimus ; sic omnia quæ Pater facit, Filius etiam similiter facit⁸⁰. At vero in hoc dis- crimine situm est, quod lux propria et distinctam ab igne subsistentiam non habet. Filius autem perfecta hypostasis est, a paterna hypostasi insepara- bilis, ut superius a nobis ostensum est. Neque enim fieri potest ut in rebus creatis imago ulla aut similitudo reperiat, quæ sanctæ Trinitatis modum in seipsa citra ullum dissimilitudinis notam repræ- sentet. Quod enim creatum, et compositum, et caducum, et mutabile, et circumscriptum, et fi-

De Spiritu sancto. Ignotum nobis ut distinguantur in Deo generatio et processio. — Eodem etiam modo credimus in Spiritum sanctum, Dominum, et vivi- ficantem, qui ex Patre procedit, et in Filio con- quiescit ; qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, utpote consubstantialis et co- æternus⁸¹; Dei Spiritum, rectum, principalem; sa- pientiæ, vitæ et sanctitatis fontem; Dei cum Patre et Filio cum rem habentem, tum nuncupationem ; increatum, plenum, conditorem, continentem om- nia ac moderantem, omnium effectorem, omni- potentem, infinitæ potentie, creatis omnibus impe- rantem, nulliusque imperio subjacentem⁸²; qui deos facit, non deus fit ; qui implet, nec impletur ; qui participatur, nec participat ; sanctificat, nec sanctificatur ; Paracletum, hoc est, consolatorem, ut qui universorum admittat obsecrationes : Patri et Filio per omnia similem ; ex Patre procedentem ; qui per Filium conceditur, et ab omni creatura percipitur ; qui per seipsum creat, et rebus om- nibus subsistentiam tribuit et sanctitatem, qui in propria subsistit, sive existit, hypostasi ; qui a Patre et Filio nec separatur nec digreditur ; qui omnia habet quæ Pater et Filius, excepta ingeni- ti geniti proprietate. Pater quippe causam non agno-

· Naz. orat. 13, 31 et 37⁸⁰ Joan. v, 19. ⁸¹ Greg. Naz. orat. 37. ⁸² Id. orat. 49.

VARIE LECTIONES.

Regii et Coll. δημιουργικόν. ἰ Reg. 2924 οὐ γὰρ ἐκ τινος τὸ εἶναι ἔχει, οὐδέ τι τῶν ὅσα ἔχει.

NOTÆ.

by ὡς δι' ὄργάνου. Non tanquam per in- im. Verbum propter res condendas fa- siebant Ariani, quibus opponit Cyrillus, ἰ Herm. exemplum artificis, qui opus ad aliter exsequatur, nisi manu et indu- . Sic Deus et Pater, inquit, quæ propo- conditricem facere, hæc ὡς διὰ δυνάμεως ἰ τῆς τοῦ Υἱοῦ, per Filium, cœm per pro- titatem facit. ut neque Filius sit virtus ἰ s Patris. veluti docet Noster in Dial. cont.

Manich. et alibi. Per manus, inquit Irenæus, lib. v, c. 6, id est per Filium et Spiritum sanctum fit homo secundum similitudinem Dei. Per has virtutes Pater cum invisibilis sit se aspectabilem præbet. Nam ut ait idem doctor lib. iv, cap. 14 : Agnitio Patris est Filii manifestatio. Per ipsum Verbum visibilem et palpabilem factum Pater ostendebatur, etiam si non omnes similiter credebant ei ; sed omnes viderunt in Filio Patrem. Invisibile etenim Filii Pater ; visibile autem Patris Filius.

scit, estque ingenuus. Non enim ex quoquam est (a seipso enim habet ut sit), nec quidquam eorum quæ habet, ab alio habet; quin potius ipse principium omnibus est et causa, tum quod sint, tum quod naturaliter certo modo sint. Filius autem ex Patre est generationis modo. Spiritus vero sanctus et ipse quoque ex Patre est, non gignendi tamen inter et processionem discrimen intercedere docti duntaxat, prorsus nescimus. Simul porro et Filii ex

130 *Personarum proprietates seu notiones.*—Omnia igitur quæ Filius habet, Spiritus etiam a Patre habet; atque adeo hoc ipsum quod est ²³. Quod si Pater non est, sane nec Filius est, nec Spiritus. Itidem nisi Pater aliquid habet, ne Filius quidem illud habeat, nec Spiritus: et propter Patrem, id est, quia Pater est, tum Filius, tum Spiritus sanctus est ²⁴. Rursusque propter Patrem habet Filius quidquid habet, et Spiritus, hoc est, propterea quod Pater hæc habet; modo tamen, ingenti, geniti, et processionis proprietates excipias ²⁵. In his enim duntaxat personalibus proprietatibus tres sanctæ Trinitatis personæ inter se distinguuntur; non essentiali, sed peculiari cujusque personæ nota indivisim discretæ.

Trinitas sine compositione. Porro unumquemque ex his tribus perfectam atque integram subsistentiam habere dicimus, ne alioqui compositam unam ex tribus imperfectis naturam perfectam intelligamus; sed unam simplicem substantiam et essen-

²³ Greg. Naz. orat. 25. ²⁴ Id. orat. 25. ²⁵ Id. orat. 25.

VARIÆ LECTIONES.

^b R. 3109. Et apud Cyrillum ib. *De Trinitate* διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν Πατέρα. ⁱ Mss. ἡ οὐκ ἔστι. Edita vero et apud Cyrillum, τῆς ἰδέας. ¹ Mss. omnes, excepto Reg. 2927, προτέλειον.

NOTÆ.

(22) *Kal ðti mèn êsti diaforà.* Et quidem generationem inter, etc. Hanc regulam Patres sanxerunt, quam secundo repetit Damascenus, propter hæreticos, quorum alii effusione, aut dilutione divinæ substantiæ, prodiisse Filium et Spiritum sanctum, alii voluntate sola, uti cæteras res creatas, editos assererent. Insuper Anomæi Verbi et Spiritus sancti productionum modos sibi compertissimos jaclabant. De quibus legendi sunt Athanasius, orat. 3 *Cont. Arian.* Nazianzenus, orat. 35; Augustinus, lib. III *Cont. Maxim.* c. 14. At vetitum non est ejusmodi mysterium conjectationibus quibusdam aut exemplis exponere, dummodo nihil catholice doctrinæ detrimenti accedat. Sic Nostrum ex Nyseno illud enarrantem audivimus. Sic Verbum generatum esse Patres aiunt, quia Verbum intellectu divino producitur, et quia est imago Dei qui ipsum producit. Sic Epiphanius in *Anchor.* Sic Nyssenus rursum, *Epist. ad Ablab.*, sic Augustinus, lib. xv *De Trinitate* Spiritum procedere, non gigni docent, quia ex Patre simul et Filio est; Filius vero ex solo

(23) *Kal dià tòv Patéra.* Rursumque propter Patrem. Alioqui cavet ne Filius aut Spiritus sanctus esse propter Deum putaretur, ceu propter causam, quam nostri *finalem* appellant, ut propter ejus gloriam ambo procreati sint, uti res cæteras Deus propter semetipsum est operatus. Nam ut observat Theologus orat. 35, Verbum *ἐν ἀρχῇ ἦν ἀνάγκη, in principio erat citra causam.* *Ἐκμῶ*

νητῶς· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἕγιον, καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ διαφορὰ (22) γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως μεμαθήκαμεν· τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς διαφορᾶς, εἰδὲ μῶς. Ἄμα δὲ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς γένησις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις.

modo, sed procedendi. Et quidem generationem sumus: cæterum quis sit hujus distinctionis modo, Patre generatio, et Spiritus sancti processio est.

Πάντα οὖν ἕσα ἔχει ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει, καὶ αὐτὸ εἶναι· καὶ εἰ μὴ ὁ Πατήρ ἔστιν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἔστιν, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ εἰ μὴ ὁ Πατήρ ἔχει τι, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἔχει, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ διὰ τὸν Πατέρα (23), τούτεστι διὰ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα ^b, ἔστιν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ διὰ τὸν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα ἃ ἔχει, τούτεστι, διὰ τὸν Πατέρα ἔχειν αὐτὰ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γεννήσεως, καὶ ἐκπορεύσεως. Ἐν ταύταις γὰρ μόναις ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ἁγίαι τρεῖς ὑποστάσεις· οὐκ οὐσίᾳ, τῷ δὲ χαρακτηριστικῷ τῆς ἰδέας ἢ ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι.

Φαμέν δὲ ἕκαστον (24) τῶν τριῶν τελείαν ἔχειν ὑπόστασιν, ἵνα μὴ ἐκ τριῶν ἀτελῶν μίαν σύνθετον φύσιν τελείαν γνωρίσωμεν· ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείᾳ, ὑποστάσεσι μίαν ἀπλήν οὐσίαν, ὑπερτελή, καὶ πᾶσι τέλειον ⁱ. Πάν γὰρ ἐξ ἀτελῶν συγκεῖμενον, σύνθετον

C enim Dei causa sit: ἀλλ' ὕστερον γέγονε δι' αἰτίας· ἢ δὲ ἦν, τὸ δὲ σωθῆναι τὸν ὑβριστῆν. Posthæc non fuit propter causam; ut tu contumeliosus saltem fieres. Ubi negat Patrem, nec quidquam aliud esse, Filii causam *finalem*; alias quippe passim agnoscit Patrem, tum *ἀρχὴν, principium*, tum *αἰτίαν* et *αἰτίον causam* sive *auctorem* ejus esse. Imo *ἀρχὴ τοῦ Πατρὸς*, inquit orat. 29, ὡς *αἰτίος, principium Filii Patris, tanquam auctor*. Quæ voces, ubi divinis processionibus agitur, Græcis familiaria sunt. Latini vero de schola theologi *causæ vocabula* eliminarunt, propter rationes quas sanctus Thomas explicat part. I, quæst. 33, art. 1.

(24) *Φαμέν δὲ ἕκαστον. Porro unumquemque.* Ne quisquam putet propter Filii et Spiritus sancti conjunctionem cum Patre consequi divinam substantiam ex his tribus compositam esse, Nos post Nazianzenum, docet tres personas perfectas confitendas esse. Hoc momentum persequitur Athanasius orat. 5 *Contra Arianos*, ubi Dei Verbum se substatere probat: *Si Filius esset duntaxat simpliciter sapientia, et Verbum, et Filius in Patre et non potius sapientia substantialis, Verbum substantialium et Filius existens, εἴη ἂν αὐτὸς συνθετὸς ἐκ σοφίας καὶ λόγου, Deus ipse compositus foret sapientia et verbo, ut neque contingit in nobis.* Quo subinde infert eundem omnino fore Patrem et Verbum sui ipsius Patrem, qui gigneret ipsum, aut inania esse nomina Filii Verbi et sapientiæ. Eadem ratio valet de Spiritu sancto.

ως ἐστίν. Ἐκ δὲ τελείων ὑποστάσεων ἀδύνατον γενέσθαι. Ὅθεν οὐδὲ λέγομεν τὸ εἶδος ἴσων, ἀλλ' ἐν ὑποστάσεσιν. Ἀτελῶν δὲ εἰσὶν ἢ μὴ σωζόντων τὸ εἶδος τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀποκείνου πράγματος. Αἴθρος μὲν γάρ, καὶ ξύλον, ἄρος, ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ τέλειόν ἐστι κατὰ φύσιν· πρὸς δὲ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀποτελούμενον ἑτελὲς ἕκαστον ὑπάρχει· οὐδὲ γάρ ἐστίν αὐτῶν καθ' ἑαυτὸ οἶκος.

usque naturam species, perfecta sunt : at respectu domus quæ ex ipsis exstructa est, singularia sunt. Neque enim quidquam horum, si

ἐκ μὲν οὖν τὰς ὑποστάσεις φαιμέν, ἵνα μὴ ἐπὶ τῆς θείας νοήσωμεν φύσεως. Σύνοψις ἢ διαστάσεως. Καὶ πάλιν, ἐν ἀλλήλαις (25) ἵς ὑποστάσεις λέγομεν, ἵνα μὴ πλῆθος καὶ ἰσῶν εἰσαγάγωμεν. Διὰ μὲν τῶν τριῶν ὑποκείμενον καὶ ἀσύγχυτον· διὰ δὲ τοῦ ἑνός, καὶ τοῦ ἐν ἀλλήλαις εἶναι τὰς ὑποστάσεις, ταυτότητος τοῦ θελήματος τε, καὶ τῆς ἐνεργείας τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἐξουσίας, καὶ τῆς ἰσότητος, ἵνα οὕτως εἶπω, τὸ ἀδιαίρετον, καὶ τὸ

eg. Naz. orat. 13 et 29; Athan. orat. cont. Arian. 17 Basil. orat. Cont. Sabell., Ar. et Eumox. Naz. orat. 29, 34 et 40.

NOTÆ.

καὶ πάλιν ἐν ἀλλήλαις. Et rursus tres personæ. Primum aperit, cur una Dei essentia esse Deus, cum tres sint personæ. idque explicat ex Basilio et Theologo. Nyssenus ist. Quod non sint tres dii, ad Ablab. nomine solvere tentat, ea ratione quo disciplinam naturam universalis, seu communem rei esse pugnant. Φαιμέν τὸν πρῶτον, κατάχρησιν τινα συνθεσίας, dicimus itaque esse esse consuetudinis, ut eos qui natura sunt, per ipsummet naturæ nomen pluraliter usus, et dicamus quod multi homines sint. Cuiusmodi, simile fuerit, si quis dicat, multæ nationes. Post pauca subjungit : Personarum ratio propter proprietates quæ in unoquoque rantur, divisionem recipit, et secundum communem in numero conspicitur. Ἡ δὲ φύσις μία ἐστὶ πρὸς ἑαυτὴν ἠνωμένη, καὶ ἀδιαίτητος ; μονάς. Natura autem una est, secum ipsa indivisa, et exacte unitas, quæ nec accessat, nec subtractione minuitur. Sed illud quod est, cum sit unum, etsi in multitudine indivisa, continuata et integra perseverat, cum singularibus, qui ejus sunt participes, &c. Cæterum nullum subesse periculum ait, siquæta nondum veteri consuetudine, et in ob nomini usu, multos homines dicamus; sed vero si multos deos. Idem propugnat communem notionibus. In hanc sententiam illectus ex variis Catholicorum lucubrations, in quibus Verbum esse consubstantialiale ejusmodi exemplis declarabant, ut sicut in humanis ejusdem essentia est ac suus in divinis; ut quia Petrus, Joannes, Phisubstantiales sunt, quia ejusdem naturæ, er, Filius et Spiritus sanctus : quanquam abant similitudines istas non adæquare res iponere conabantur. Attamen iis sancti doæqualitatem saltem Verbi cum Patre demonst, etsi non item divina substantia indivinitatem, quæ citra mentis operam realis in humanis natura quævis intellecto solo

tiam omni perfectione superiorem et anteriorem, in tribus perfectis personis noscamus 66. Quidquid enim ex imperfectis conflatur, necessario compositum est. At ex perfectis hypostasisibus compositum fieri non potest. Quo fit ut nec speciem ex hypostasisibus singulis, sed in hypostasisibus singulis dicamus 67. Imperfecta vero diximus, quæ speciem non servant ejus rei quæ ex ipsis efficitur. Lapis enim, lignum, ferrum per se quidem, si peculiariter respectu domus quæ ex ipsis exstructa est, singulariter privatim consideretur, domus est.

Tres personæ, cur Deus unus. — Quocirca perfectas quidem personas profitemur, ne in divina natura compositionem intelligamus. Compositio enim dissilii mater est. At rursus tres personas in se invicem esse dicimus, ne deorum copiam et turbam inducamus 68. Ita per tres personas hoc intelligimus, quod nullus hic compositioni et confusioni locus sit : per id autem quod tres personæ ejusdem substantiæ sunt, et aliæ in aliis; quod etiam eadem voluntas, eadem operatio, eadem vis

percipiatur et fiat una, quemadmodum docet Theologus orat. 37, Apud nos, inquit, una est humanitas. Ἀλλ' ἔχει μὲν ἡ κοινότης τὸ ἐν ἕξει μόνον ἐπινοεῖται. Sed ibi naturæ communitas cogitatione solum habet unitatem, per intellectum scilicet ob convenientiam individuorum abstracta et concepta. Eodem modo naturæ creatæ discrimen Noster hic explicat, ut nemini non perspiciam sit, quin procul a Nysseni sententia discesserit. Hanc etiam olim carpsisse videtur Nazianzenus, orat. 1, ubi non Arium modo, sed et quosdam e nostris nimium Orthodoxos, τινὲς τῶν παρ' ἡμῶν ὀρθοδόξων, Polytheiam struxisse ait. Theodorus Abucaras ad sensum Theologi et Damasceni revocari debet, cum docet, opusc. 2, naturam humanam reapse unam esse. Nihil enim sibi vult aliud, nisi singulos homines totidem non esse naturas communes, seu species : ut puta Petrus non est species humana, seu natura universalis. Non juxta istius auctoris dialecticam essentia, natura, et forma idem sunt ac communis species. Ex quo inferi vocem homo, si pro specie, et essentia seu natura communi sumatur, de Petro, Paulo et Joanne non ehuntiari. Ad quem sensum subtiliorem Nysseni verba transferri posse non puto : qui hæc forsitan scripserit, quando neglecto parumper theologiæ studio, rhetorum flosculis legendis potius vacabat. Qua de re antice queritur Nazianzenus epistola ad ipsum Gregor. Cæterum ex alio capite eadem in epistola ad Ablab. perfectam divinæ naturæ unitatem perinde petit ac Theologus et alii Patres, ex eo quod nimirum tres personæ, nulla sectione aut intercapedine ab invicem disjungantur, sed una sit earum substantia, unus voluntatis motus, una τῶ ἀγαθοῦ θελήματος κίνησις, qui quidem, ἀπὸ Πατρὸς παρορμᾶται, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ πρόβησι, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τελειοῦται, a Patre proficiscitur, perque Filium progreditur, et in Spiritu completur. Id repetit de vi θεατικῆ, spectatrice, unde nomen Θεός, Deus, quæ cum una sit in tribus personis, idcirco Deus unus est et dicitur.

ac potentia, ac denique idem, ut ita loquar, in illis motus est, hoc agnoscimus; quod nimirum in illis nulla divisio locum habeat, et quod unus sit et Spiritus ejus.

139 De trium personarum distinctione; aequae, et ratione, et cogitatione, mentis praescissione.— Hoc autem nosse interest, quod aliud sit quoad rem, et aliud ratione ac cogitatione considerari. Enimvero in omnibus creaturis discretio quidem personarum quoad rem consideratur. Re quippe ipsa Petrum a Paulo separatim consideramus; communitas autem et conjunctio atque unitas, ratione atque cogitatione perspicitur. Per mentem enim concipimus Petrum et Paulum ejusdem esse naturae, naturamque unam communem habere⁹⁹. Nam uterque eorum animal rationale et mortale est: et uterque caro est, anima rationali et intelligente praedita⁹⁹. Haec itaque communis natura ratione consideratur. Neque enim hypostases aliae aliis sunt, verum quaelibet privatim et sigillatim, hoc est se junctim consistit; habetque permulta quibus ab alia persona dirimatur. Nam et loco disjunguntur, et tempore discrepant, sententia quoque dividuntur, et forma sive figura, et habitu, et temperamento, et dignitate, et instituto vitae genere, ac denique omnibus aliis proprietatibus, quibus tanquam certis quibusdam notis dignoscuntur. In primis autem inter se dissident, quod non alia in alia, sed quaeque separatim existunt. Ex quo etiam efficitur, ut duo, et tres, et homines dicantur.

Unde unitas naturae divinae. Personae Trinitatis indivisae. Filius et Spiritus sanctus ad unum principium referuntur.— Id quod in omnibus quoque conditiis rebus animadvertere liceat. In sacrosancta vero, et substantiam omnem exsuperante, atque ultra res omnes evecta et incomprehensibili Trinitate, contrario modo se res habet. Illic enim communitas quidem et unitas re ipsa consideratur, tum quia personae coaeternae sunt, tum quia illarum eadem est essentia, facultas, voluntas, sententiae conspiratio, eadem quoque auctoritas, potentia, bonitas. Non dixi, similitudinem, sed identitatem, atque unam motionis praesultationem⁹¹. Una enim est essentia, una bonitas, una potestas, una voluntas, una facultas, una auctoritas; una, inquam, et eadem, non tres inter se similes, sed una plane eademque trium personarum motio. Unaquaque enim ipsarum non minus unitatem habet cum alia, quam ipsa secum. Unum quippe idemque omnino sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus; nisi quod Pater ingenuus est, Filius genitus, et Spiritus sanctus processit. Quod autem in ea discretum est, cogitatione percipi-

Δ εἶναι ἓνα Θεὸν γνωρίζομεν. Εἰς γὰρ ὄντως Θεός, ὁ Θεός, καὶ ὁ Λόγος, καὶ τὸ Πνεῦμα ἀπλοῦς. Unus quippe vere Deus est, Deus, Verbum

Marg. ms. *Περὶ τῆς τῶν τριῶν ὑποστάσεων διαίρεσεως· καὶ περὶ τοῦ πράγματος καὶ λόγου καὶ ἐπινοίας.* — Χρῆ δὲ εἶδέναι, ὅτι ἑτέρων ἐστὶ τὸ πράγματι θεωρεῖσθαι, καὶ ἄλλο τὸ λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ. Ἐπὶ μὲν οὖν πάντων τῶν κτισμάτων, ἡ μὲν τῶν ὑποστάσεων διαίρεσις, πράγματι θεωρεῖται. Πράγματι γὰρ ὁ Πέτρος τοῦ Παύλου κεχωρισμένος θεωρεῖται. Ἡ δὲ κοινότης, καὶ ἡ συνάφεια, καὶ τὸ ἓν, λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ θεωρεῖται. Νοοῦμεν γὰρ τῶ νῦν, ὅτι ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως, καὶ κοινήν μιαν ἔχουσι φύσιν. Ἐκαστος γὰρ αὐτῶν ζῶων ἐστὶ ἡ λογικὸν θνητόν· καὶ ἕκαστος σὰρξ ἐστὶν ἐμφυχωμένη ἰψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ. Αὕτη οὖν ἡ κοινὴ φύσις τῶ λόγῳ ἐστὶ θεωρητῆ. Οὐδὲ γὰρ αἱ ὑποστάσεις ἐν ἀλλήλαις εἰσὶν. Ἰδιὰ δὲ ἕκαστη καὶ ἀναμέμωρος, ἦγουν καθ' ἑαυτὴν κενώριστα, πλείστα τὰ διαρούνητα αὐτὴν ἐκ τῆς ἑτέρας ἔχουσα. Καὶ γὰρ κατὰ τὸ πῶς διεστήκασι, καὶ χρόνῳ διαφέρουσι, καὶ γνώμῃ μερίζονται, καὶ ἰσχύϊ, καὶ μορφῇ ἦγουν = σχήματι· καὶ ἔξει, καὶ κράσει, καὶ ἀξίᾳ, καὶ ἐπιτηδεύματι· καὶ πᾶσι τοῖς χαρακτηριστικοῖς ἰδιώμασι· πλεον πάντων, τῶ μὴ ἐν ἀλλήλαις, ἀλλὰ κεχωρισμένῳ εἶναι. Ὅθεν καὶ δύο, καὶ τρεῖς ἀνθρώποι λέγονται, καὶ πολλοί.

Ex quo etiam efficitur, ut duo, et tres, et

Τοῦτο δὲ ἐπὶ πάσης ἐστὶν ἰδεῖν τῆς κτίσεως. Καὶ δὲ τῆς ἀγίας καὶ ὑπερουσίας, καὶ πάντων ἐπέκεινα, καὶ ἀλήπτου Τριάδος, τὸ ἀνάπαλιν. Ἐκεῖ γὰρ, τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἓν, πράγματι θεωρεῖται, διὰ τὸ ἐναίδιον, καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας, καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος, καὶ τὴν τῆς γνώμης σύμπτωση, τὴν τε τῆς ἐξουσίας, καὶ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς ἀγαθότητος ταυτότητα. Οὐκ εἶπον ὁμοιότητα, ἀλλὰ ταυτότητα· καὶ τὸ ἐν ἔξαγμα τῆς κινήσεως. Μία γὰρ οὐσία, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἐξουσία, μία καὶ ἡ αὐτὴ, οὐ τρεῖς ὁμοίαι ἀλλήλαις· ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτὴ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἐν γὰρ ἕκαστον αὐτῶν ἔχει πρὸς τὸ ἕτερον, οὐχ ἦττον ἢ πρὸς ἑαυτόν· τοῦτίστιν ὅτι κατὰ πάντα ἓν εἰσὶν ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πλην τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς γενήσεως, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· ἐπινοία δὲ τὸ διηρημένον. Ἐνα γὰρ Θεὸν γινώσκομεν· ἐν μόνῳ δὲ ταῖς ἰδιότησι τῆς τε πατρότητος, καὶ τῆς υἱότητος, καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· κατὰ τε τὸ αἰτίον, καὶ τὸ αἰτιατόν, καὶ τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως, ἦτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον, τὴν διαφορὰν ἐνοοῦμεν. Οὕτε γὰρ τοπιχὴν διάστασιν, ὡς ἐφ' ἡμῶν, οὐδέ

⁹⁹ Greg. Naz. orat. 37. ⁹⁰ Id. orat. 32. ⁹¹ Id. orat. 40.

VARIAE LECTIONES.

¹ Deest ἐστὶ in editis. ¹ Multi codices, et apud Cyrillum lib. *De Trinit.* ἐψυχωμένη. = Sic cod. S. Hil. et alii multi; nonnulli et apud Cyrillum εἶπουν.

· τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν θεότητος· ἐν ἀλλή-
 αι ὑποστάσεις εἰσὶν· οὐχ ὥστε συγχεῖσθαι,
 τε ἔχεισθαι, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, Ἐγὼ
 ἐπεὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί, φήσαντος· οὐτε
 ρς διαφορὰν, ἢ γνῶμης, ἢ ἐνεργείας, ἢ δυνά-
 τινος ἑτέρου, ἄτινα τὴν πραγματικὴν, καὶ
 ν ἡμῖν γεννώσι διαίρεσιν. Διὸ οὐδὲ τρεῖς
 ρομεν, τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ
 πνεῦμα· ἓνα δὲ μᾶλλον Θεὸν, τὴν ἁγίαν
 εἰς ἐν αἷτιον (26) Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀνα-
 σιν, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων,
 ἢ Σαβελλίου συναίρεσιν· ἐνοῦνται γὰρ, ὡς
 οὐχ ὥστε συγχεῖσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχεισθαι
 · καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν (27)
 ἔχει πάσης συναλοιφῆς καὶ συμφύσεως·
 σταμένων, ἢ κατ' οὐσίαν τεμονομένων κατὰ
 εἰλου διαίρεσιν. Ἀμέριστος γὰρ ἐν μεμε-
 ρς, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἢ Θεότης, καὶ
 ἴλοις τρισὶν ἐχομένοις ἀλλήλων, καὶ ἀδια-
 οῦσαι, μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις τε καὶ συν-
 Οταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν,
 πρῶτην αἰτίαν, καὶ τὴν μοναρχίαν, καὶ τὸ
 αὐτὸν τῆς θεότητος, ἔν' οὕτως εἶπω, κίνημά
 βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας, καὶ δυνά-
 εἰ ἐνεργείας, καὶ κυριότητος ταυτότητα, ἐν
 φανταζόμενον. Ὅταν δὲ πρὸς τὰ ἐν οἷς ἢ
 ἢ, τὸ γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἢ ἢ Θεότης,
 ρς τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως ἐκείθεν ὄντα,
 ἔξω, καὶ ἀδιαστάτως· τουτέστι τὰς ὑποστά-
 ἢ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τρία τὰ προσ-
 ρς. Εἰς Πατὴρ ὁ Πατήρ, καὶ ἀναρχος, τουτέ-
 ρς· οὐ γὰρ ἐκ τινος. Εἰς Υἱὸς ὁ Υἱὸς,
 ἀναρχος, τουτέστιν οὐκ ἀναίτιος· ἐκ τοῦ
 γὰρ. Εἰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου λάβοις ἀρχὴν,
 ρς· ποιητῆς γὰρ χρόνων, οὐχ ὑπὸ χρόνον.
 ἴμα, ἄγιον τὸ Πνεῦμα, προῖον μὲν ἐκ τοῦ
 · οὐχ οὐκὼς δὲ, ἀλλ' ἐκπορευτῶς, οὐτε τοῦ
 ἰστούμενος τῆς ἀγεννησίας, διότι γεγέννηκεν,
 · Υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐγεννήθη ἐξ ἀγεν-
 οῦς γὰρ· οὐτε τοῦ Πνεύματος, ἢ εἰς Πατέρα
 οῦτος, ἢ εἰς Υἱὸν, ὅτι ἐκπεπόρευται, καὶ
 · ἢ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος, ἢ πῶς ἐν ἰδιότης

A tur⁹². Unum quippe Deum cognoscimus; in solis
 proprietatibus, 140 nimirum paternitatis, filia-
 tionis, et processionis; atque quantum ad causam
 et causatum, ac hypostasis perfectionem, hoc est
 existendi modum, distinctionem intelligimus⁹³.
 Neque enim distantiam secundum locum, ut apud
 nos, in Deitate quæ circumscriptionem omnem
 excludit, admittere licet (sunt enim personæ aliæ
 in aliis; non ut inter se confundantur, sed ut co-
 hæreant, juxta eam Domini sententiam: *Ego in
 Patre et Pater in me est*⁹⁴) nec voluntatis, aut
 sententiæ; aut efficacitatis, aut potentiæ; aut
 alterius cujusdam rei, quæ realem ac omnimodam
 in nobis distinctionem gignat, discrimen ullum.
 Quapropter nec tres deos Patrem et Filium et Spi-
 ritum sanctum dicimus; quin potius sanctam Tri-
 nitatem unum Deum asserimus: sic videlicet ut
 Filius et Spiritus sanctus ad unum auctorem refer-
 rantur, non autem componantur, aut juxta Sa-
 bellii contractionem una coalescant ac permi-
 sceantur (uniuntur enim, ut diximus, non ita ut
 confundantur, sed ut cohæreant; atque sese invi-
 cem citra omnem contradictionem ac commistio-
 nem pervadant), nec extra se invicem sistantur,
 aut quantum ad essentiam juxta Arii divisionem
 scindantur⁹⁵. Indivisa enim in divisis, ut rem
 breviter enuntiem, Divinitas est; ac velut in tribus
 solibus sibi invicem cohærentibus, nulla loci inter-
 capedine disjunctis, una eademque lucis tempera-
 tio atque conjunctio. Quare cum Deitatem, pri-
 mamque illam causam, et monarchiam, atque
 unam eandemque divinitatis (ut ita dicam) no-
 tionem, et voluntatem, eandem essentiam ac po-
 tentiam, efficacitatemque, et dominationem intue-
 mur, unum duntaxat sensui nostro observatur⁹⁶.
 At vero, cum ea, in quibus Deitas est, vel, si ac-
 curatius loquendum est, quæ Deitas est, atque ea
 quæ ex principe illa causa citra omne temporis
 spatium, gloriæque discrimen, ac separationem
 existunt; hoc est personas, consideramus, tria
 sunt quæ a nobis adorantur⁹⁷. Unus pater, Pater;
 idemque principii, hoc est. causæ expers (neque

92. Naz. orat. 37; Greg. Nyss.. Epist. ad Ablab. et orat. 32. 93. Basil. epist. 43. 94. Joam. xv, 11.
 orat. 29; Dionys. c. 2. *De div. nom.* 95. Greg. Naz. orat. 37. 96. Id. orat. 19 et 29.

NOTÆ.

ἢ ἐν αἷτιον. Sic videlicet ut Filius, etc. D
 ra ratio est, ex variis Theologi locis pe-
 pter quam tres personæ unus Deus sunt,
 iam scilicet principii, ex quo Filius et
 sanctus individue procedunt. Nam, ut iste
 ait, una in tribus natura, Deus: Ἐνω-
 Πατήρ, ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ
 αὐτῷ ῥο est Pater, ex quo et ad quem re-
 l est Filius et Spiritus sanctus, non ut con-
 ir, sed ut cohæreant; utpole quos nec tempus
 , nec voluntas, nec potentia, etc., plures si-
 dii forent, si duplex personarum principium
 ed ὡσπερ μία ἀρχή, inquit, κατὰ τοῦτο εἰς
 m ob rem unus est Deus.
 αὐτῷ ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν. Atque
 m, etc. Theologus intimam ambarum Du-

mini Jæu naturarum conjunctionem eam esse ait,
 ut in sese mutuo immanent et pervadant, νῖρνα-
 μένων τῶν φύσεων, καὶ περιχωρουμένων εἰς ἀλλήλας
 τῷ λόγῳ τῆς συμφύσεως, *commistis naturis et arctis-
 simæ conjunctionis ratione in se invicem commean-
 tibus*. Vocem περιχώρησεως, quam Latine nostri
circumincensionem vertunt, ex eodem doctore Da-
 mascenus mutuatus est, qua Trinitatis personæ in
 se invicem manere perinde significaret: in cujus
 circumincensionis exemplum Nazianzenus profert
 unionem mentis, cogitationis, et animæ, quæ sine
 ulla divisione sese mutuo, ut ita dicam, penetrant.
 Simile aliud adductum triplicis solis, quorum radii
 commiscerentur. Qua de re legendus Dionysius etc.
 cap. 2 *De div. nom.*

enim est ex aliquo); unus filius, Filius; et ipse non sine principio, hoc est non sine causa est (ex Patre enim est); si tamen a tempore principium sumas, principii quoque expers est (neque enim tempori subest temporum effector), unus denique spiritus; Spiritus sanctus, ex Patre quidem procedens, non tamen filiationis modo, sed processione; ut neque Pater ab ingeniti proprietate desciverit, quia genuit; neque Filius, a generatione, eo quod ex ingenito natus sit (qui enim hoc fieri posset) nec postremo Spiritus, aut in Patrem, aut in Filium transierit, eo quod processerit, et quia Deus sit: immobilis siquidem est proprietas. Quonam **141** enim alioqui modo constaret sibi proprietas, si moveretur atque in aliam transiret? Nam si Filius Pater est, Pater sane proprie non est (unus enim proprie est Pater) ac si Pater Filius est, proprie Filius non est: unus enim proprie Filius est, et unus Spiritus sanctus.

Hoc porro scire operæ pretium est, nos Patrem ex aliquo esse non dicere; sed ipsum Filii Patrem appellamus. Filium item nec causam, nec Patrem dicimus; verum potius eum ex Patre esse, ac Patris Filium esse. Denique Spiritum sanctum, et ex Patre esse, et Patris Spiritum nominamus. At vero cum ex Filio esse non dicimus⁸⁸, Filii tamen

⁸⁸ Maxim. Epist. ad Marin.

VARIÆ LECTIONES

^a Mss. undecim Regii et Colb. habent ἀναίτιον. Vetus interpres non dicimus sine causa esse; cui concinit Faber.

NOTÆ.

(28) Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. At vero Spiritum ex Filio non dicimus. Hoc membrum nonnulli insitutum putant; cum tamen in aliis Damasceni operum locis idein legatur, sic infra post, c. 42, ait: Καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ. Et Spiritus Filii, non tanquam ex ipso. Et in fine epistolæ ad Jordanem de hymno Trisagio, Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ μὴ ἐξ Υἱοῦ, Spiritus Filii et non ex Filio. Sanctus Thomas, ubi dictum hoc expendit, sic respondet: *Dicendum*, inquit, *quod Spiritum sanctum non procedere a Filio primo fuit a Nestorianis introductum, ut patet in quodam symbolo Nestorianorum damnato ab Ephesina synodo. Et hunc errorem secutus est Theodoritus Nestorianus et plures post ipsum, inter quos fuit etiam Damascenus: unde in hoc hujus sententiæ non est standum. Hæc responsio bilem movit schismaticis Græcis, qui subinde doctorem Angelicum sexcentis conviciis insectati sunt. Sincerus dicam: nequaquam cum Nestorianis et Theodoro Damascenum hac in parte consensisse. In illo Nestorianorum symbolo, quod ab Ephesina synodo damnatum est, negabatur Spiritus sanctus a Patre per Filium existentiam habuisse, ὅτε δὲ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν εἰληφόρος. Itemque Theodoretus, in confutatione Anathematismi Cyrilliani 9, blasphemiam Cyrillum accusavit, ac si doceret Spiritum sanctum, seu ex Filio, seu per Filium exstare, ἐξ Υἱοῦ, ἢ δὲ υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχει. Noster vero, tametsi Spiritum ex Filio non esse dicit, eum tamen ab æterno et substantialiter procedere per Filium confitetur multis in locis, puta capite *De divinis nominibus* Pater dicitur διὰ λόγου προβολῆς; ἐκφαντορικῶς Πνεύματος: *per Filium producens manifestantem Spiritum*. Et rursum: Καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δὲ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Spiritus autem Filii, non tanquam ex ipso, sed tanquam per ipsum ex Patre procedens. Et in fine Epistolæ ad Jordanem, æternam personæ Spiritus sancti processionem discrete enuntiat his verbis: Spiritus sanctus est: ex Patre siquidem per Filium procedit: οὐχ υἱτικῶς δὲ, non tamen filiatio-*

λέγονται, κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα· εἰ γὰρ Υἱὸς ὁ Πατήρ, οὐ Πατήρ κυρίως· εἰς γὰρ κυρίως Πατήρ. Καὶ εἰ Πατήρ ὁ Υἱός, οὐ κυρίως υἱός· εἰς γὰρ κυρίως Υἱός, καὶ ἐν Πνεῦμα ἄγιον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸν Πατέρα οὐ λέγομεν ἐκ τίνος· λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ Πατέρα. Τὸν Υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον^a οὐδὲ Πατέρα· λέγομεν δὲ αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν, καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομάζομεν. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν (28)· Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ, ὀνομάζο-

nis more. Ac rursum *Dialogo cont. Manichæos*, ἐπὶ τῆν ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ τὸν αὐτοῦ Λόγον, καὶ διὰ Λόγου αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. *Semper Deus erat habens ex seipso Verbum suum et Spiritum suum ex seipso per Verbum suum procedentem*. Alia consimilia loca omitto, ne infinitus sim. Porro ut Damascenus hoc scriberet, Spiritum vero ex Filio non dicimus, sanctum Maximum auctorem habuit, qui in epistola ad Marinum Cypri presbyterum Latinos Patres, ubi Spiritum sanctum ex Filio procedere asserunt, describit interpretandos, ut non Filium esse Spiritus sancti causam senserint, οὐκ αἰτίας τὸν Υἱὸν ποιῆσαι τὸ Πνεῦμα. Unam enim nosseunt, cum Filii, tum Spiritu sancti causam, Patrem scilicet: sed ut significet eum δὲ αὐτοῦ προτείνειν, per ipsum prodire, atque hoc pacto substantiæ cognationem et indifferentiam exprimit. Responsonem aliam subiungit S. Thomas: *Quamvis a quibusdam dicatur, inquit, quod Damascenus, sicut non confitetur Spiritum sanctum esse a Filio, ita etiam non negat veri illorum verborum*. Sic plane Hugo Thuscus, seu Etherianus, lib. iii, cap. 21, ante centum annos, Damasceni Joannis locum, de quo disputamus, exceperat. *Verumtamen et scriptura sic se habent* (id est, modo integer sit auctoris contextus) *non discordat hic sanctus a Latina veritate, hoc ad constantinam Ecclesiæ Græcorum referendo, quæ non esse Spiritum ex Filio confitetur usque in hodiernum*. Sic quoque Joannes Beccus, sic Emmanuel Calixtus, et alii e Græcis qui Latinorum partes defenderunt, Damascenum intelligunt. Verum nonnihil negotii facessit alter auctoris nostri locus, *Homilia de Sabbato sancto*, in qua sic legitur: Spiritum sanctum colimus, tanquam Dei et Patris Spiritum, ex ipso nempe procedentem; qui tamen etiam Filii dicitur, quod per ipsum manifestatus, rabusque conditis impertitus, ἀλλ' οὐχ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὑπαρξίν. Non autem ex ipso habens ut existat. Hugo Etherianus hæc postrema verba spuria esse clamavit. Postquam enim ostendere conatus est Damascenum procul non abuisse, quin Spiritum sanctum

τις γὰρ τὸ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, ἅπλοσ ἄποστολος, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. βλοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδίδοσθαι ἡμῖν ἰμεν· Ἐνεφύσθη γὰρ, φησὶ, καὶ εἶπε τοῖς ἑαυτοῦ· Λάβετε Πνεῦμα ἄγιον· ὡσπερ ἐκ μὲν, ἣ τε ἀκτῖς καὶ ἡ ἑλλαμψίς· αὐτὸς γάρ τῆς τῆς ἀκτῖνος καὶ τῆς ἑλλάμψεως· διὰ κτῖνος ἡ ἑλλαμψίς ἡμῖν μεταδίδεται, καὶ ἡν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς, καὶ μετεχομένη ὕφ' ἑν δὲ Ἰῶν οὕτε τοῦ Πνεύματος λέγομεν, οὕτε τοῦ Πνεύματος.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Περὶ τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων.

Θεὸς ἅπλοσ ἔστι καὶ ἀσύνητον. Τὸ δὲ ἐκ πολλῶν διαφόρων συγχύμενον, σύνητόν ἔστιν.

n. viii, 9. ¹ Joan. xx. 29. ² Greg. Naz. oral. 37.

NOTÆ.

Filioque procedere crederet, sic conclusio ergo ratiocinationibus, viri nuper memorati, ut superius exposita intentio panis quod ab eo magni Sabbati editus sermo ratiocinationemque per instabilem nefariamque mem patiatur. Quippe ubi principaliter de trinum rememiscendo personarum proprietatibus, nihil talium peperit; verba tantum verius leguntur ad posteros transmittendo, cum ad se, sed secundum consuetudinem Ecclesie. Sed neque orthodoxe scriptam ante illum simile in chartis inaraverat. us autem sermonis (de Sabhato sancto) contra majorum contradictionem, Spiritum ex Filio existentiam non habere, a quibusdam magis perquirentibus solutum, mitas investigantibus veritatis insertum est. esse ipsa verborum series et styli alteritus, nihil ad rem pertinet, erronea clausula insertis autem quod apud sanctorum aliquos scriptum reperitur, aptissime declarat. riani æqua sanaque critica sit, iudicent Damascenum quidem religioni duxisse aliquid quod a probatis doctoribus pronuntion esset, contestata res est. Atqui Epiphanius et processionem Spiritus ex Patre et yrilusque Alexandr. plus una vice scripserunt igitur tantum monuero nihil eo loci conscriptos quos legi ab editis discrepare; nem Colbertinus ætatem Hugonis Thusci In antiquiorem alium non incidi, ex quo rem quam iste auctor subodoratus est, deere licuerit. Quo porro sensu Damascenus media ætatis doctores Græci, cum ex Filio negarent existere, solumque Patrem disse Spiritus causam, auctoremve et principium affirmant nihilominus Spiritum sanctum nitate ex Patre per Filium procedere, et rest enarrare. Vox illa, per, quando de pervivis agitur, cum omnem instrumenti vel speciem eliminat, rationem quamdam medialem, ut Filius gigni prius censeatur, piritus procedere. Sic Gregorius Nyssenus ad Ablab. personam Filii a persona Spiritus differre ait, qua Filius proxime et sine est a Patre, Spiritus vero, per illum est qui est a Patre, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς, ut et i proprietate sine ambiguitate maneat in Filio, tre Spiritum esse minime dubium sit, τῆς ὁ μισοειτίας καὶ αὐτῶ τὸ μονογενὲς φύλαττον Filii interposito proprietatem ipsi ser-

Spiritum 142 vocitamus. Si quis enim Spiritum Christi non habet, ait divinus Apostolus ⁹⁹, hic non est ejus. Quin et cum nobis per Filium manifestatum esse et impertiri profiteamur et agnoscimus: Insufflavit enim, inquit, et dixit discipulis: Accipite Spiritum sanctum ¹. Perinde ut ex sole quidem est cum radius, tum splendori (ipse enim fons est et radii et splendoris), per radium autem nobis splendor communicatur, et ipse est qui nos collustrat, atque a nobis participatur. At Filium denique nec Spiritus esse, nec ex Spiritu dicimus ².

CAP. IX.

De iis quæ de Deo dicuntur.

Deus simplex est, nec compositus. Quod autem ex multis et diversis confatur compositum est.

set unigeniti. Ex quo fit ut, juxta Basilium, libro De Spiritu sancto cap. 18, Spiritus sanctus per Filium Patri copuletur ἐν τῷ Πνεύμα ἁγίον δι' ἐνδὸς Ἰησοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον. Cavebant enim ne Ariano more Spiritus sancti productio in Filium præsertim refunderetur. Atqui nec ulla ratione copulari Filio Spiritus sanctus possit, ubi nec ab eo distingui, nisi per ipsum, ut cum Hilario loquar, egrediendo consistat; quemadmodum Georgius Scholarius, ipse schismaticus, argumentatur. Quocirca Cyrillus Alexandrinus in Thesouro, assert. 34, Spiritum sanctum ait Spiritum Dei appellari, quia conjungitur Filio, qui brachium est Patris; adeoque veluti mens per brachium digitorum movet, ita Spiritum a Patre in Filium substantialiter et naturaliter pervadere: Ἐν δὲ τῷ Ἰησοῦ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς διττον παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα. Quomodo nimirum Basilium, loco mox citato dixerat, bonitatem, sanctitatem naturalem, Regiam illam dignitatem, quæ Dei solius propria est, a Patre per Filium in Spiritum transire, ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διήξει. Doctores itaque Græci negant quidem Spiritum sanctum ex Filio procedere vel existere, ne speciali quadam actione quæ a paterna distincta sit, putetur a Filio produci: docent vero per Filium progredi, ut illius actionis naturalis qua Pater profudit Spiritum, nequaquam exors sit Filius; quamlibet Pater solus, fons, oculus, scatebra, principium et auctor Spiritus habeatur: quomodo divina natura, ut intelligitur a Patre communicari prius, secundum ordinem originis, Filio quam Spiritui sancto, suam illam servet in Filio quodque secunditatem quæ incepit in Patre. Id quod eleganter mihi videtur significari hoc Gregorii Theologi effato: Μονὰ; ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήσεια μέχρι Τριάδος ἔστη. Unitas a principio in dyada. seu binarium, progressa, in triade, sive Trinitate, constitit: itemque illo Nysseni, una Deitatis substantia, unus voluntatis optime motus, ἀπὸ Πατρὸς παρορμαῖται, καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ πρόβεται, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τελειοῦται· a Patre proficitur, perque Filium progreditur, et in Spiritu completur. Imo id Damascenus ipse in expositione fidei, quam ex Arabica translatione Latinam dabimus, sic rursus Spiritum esse negat ex Filio, ut tamen ipsum a Patre per eum, et ex eo emanare subjungat: ὅτι προχέεται ὁ αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ, ut apud Cyrillum legitur. Hæc si recte intelligantur laud ægre conciliabuntur Græcorum doctorum et Latinorum de Spiritu sancti processionem sententiæ, atque in unam fidem consentire reperientur.

Quocirca si increatum ac principii expertem esse, si incorporeum, immortale, æternum, bonum, rerum omnium opificem, cæteraque id genus, substantiales Dei differentias dixerimus; profecto quod ex tam multis conflabitur, non simplex, sed compositum erit; quod extremæ impietatis fuerit asserere. Sic itaque existimandum est ea omnia quæ de Deo dicuntur, non quid ratione substantiæ sit, significare, sed, aut quid non sit explicare aut relationem quamdam ad aliquid eorum, quæ ab ipso distinguuntur, aut quidpiam eorum quæ naturam aut operationem sequuntur.

QUI EST, *Dei nomen maxime proprium.* — Ex omnibus porro nominibus quæ Deo tribuuntur, nullum æque proprium videtur, atque ὁ ὢν (id est, *Qui est*: quemadmodum ipsemet cum Moysi in monte responderet, ait: *Dic Filiis Israel: Qui est, misit me* ². Nam totum esse, velut immensum quoddam ac nullis terminis definitum essentialiæ pelagus complexu suo ipse continet ³: ut autem Dionysio placet ⁴, *primarium ipsius nomen est; prius esse, tum bonum esse.*

143 Secundum nomen est, Θεός ⁵ (id est

² Exod. v, 14. ³ Greg. Naz. orat. 36. ⁴ Dionys cap. 2, 5 et 4. *De div. nom.* ⁵ Tὸ Θεός nomen et ipsum Gregorio relativum, ut et Cyrillo, *Theo.* assert. 5.

VARIÆ LECTIONES.

• Hæc usque ad δεύτερον δὲ, desunt in R. 2050, 3109, et in N. ac subobscurius enuntiata videntur, quam consuescat Damasceni dictio.

NOTÆ.

(29) *Εἰ οὖν τὸ ἀκτιστόν. Quocirca si increatum esse, etc.* Hic recitare uval scholium Reg. cod. 2929, tametsi mutilum. Σημειῶσαι ἐπὶ Θεοῦ οὐ τομῆσι εἰπεῖν εἶναι, ἢ ἐνοῆσαι: διαφορὰν, ἢ οὐσιώδεις διαφορὰς, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ θεωρουμένων. *Observa cavendum esse, ne dicatur in Deo esse vel intelligi differentiam, differentiasve essentielles: sed hæc concipiuntur ex his quæ circa ipsum considerantur.* Ubi declaratur Damascenum nullam compositionem in Deo posuisse, ne quidem, ex genere et differentiis. Sic teste Socrate Fragrus monachus, in libro qui *Monachus inscribatur, divinum nomen prohibuit definire: definitiones quippe esse rerum compositarum: Πᾶσα πρότασις φησὶν, ἢ γένος ἔχει κατηγορούμενον, ἢ εἶδος, ἢ διαφορὰν, ἢ ἴδιον, ἢ συμβεβηκός, ἢ τὸ ἐκ τούτων συγκαίμενον. Omnis propositio, inquit, aut genus habet, quod prædicatur, aut speciem, aut differentiam, aut proprium, aut accidens, aut quod compositum est ex istis: verum in sancta Trinitate nihil horum accipiendum est.* Quia vero hic auctor tanquam Origenista notatus fuit in quinta synodo, Maximum juvat citare, ex quo scholiastes videtur accepisse, quæ ante retulimus. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ τὸ ὢν, inquit sanctus confessor, καὶ τὸ ἀγαθός, καὶ τὸ Θεός, καὶ τὸ δημιουργός, καὶ τὸ ἀθάνατος, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ λέγομεν οὐσιώδεις διαφορὰς, ἵνα μὲν σύνθετον αὐτὸν ἐκ τούτων δογματίσωμεν, ἀλλὰ προσγορίας, τινῶν μὲν ἐμπατικῶς τῶν θεωρουμένων περὶ αὐτόν· οὐδενὸς δὲ τῶν κατ' οὐσίαν αὐτοῦ καὶ φύσιν δηλωτικῶς. *In Deo, qui est, et bonus, et Deus, et conditor, et immortalis, et similia, non dicimus esse differentias essentielles, ne eum ex iis concretum definiamus; sed appellations quasdam, quibus aliqua eorum quæ circa ipsum spectantur, innotescant, cum tamen nulla ex ipsis declarentur illa quæ ad ejus essentialiam et naturam pertinent.* Hæc Maximum apud Euthymium, quæ totidem verbis non habentur in editione Combefisii. Proxime tamen accedunt quæ idem

Εἰ οὖν τὸ ἀκτιστόν (29), καὶ ἀναρχόν, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀθάνατον, καὶ αἰώνιον, καὶ ἀγαθόν, καὶ δημιουργικόν, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐσιώδεις διαφορὰς εἰπαμὲν ἐπὶ Θεοῦ, ἐκ τούτων συγκαίμενον, οὐχ ἀπλοῦν ἔσται, ἀλλὰ σύνθετον· ὅπερ ἐσχάτης ἀσεβείας ἔστιν. Χρὴ τοίνυν ἕκαστον τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων, οὐ τί κατ' οὐσίαν ἔστι σημαίνειν οἰεσθαι, ἀλλ' ἢ τί οὐκ ἔστι δηλοῦν, ἢ σχέσιν τινὰ πρὸς τι τῶν ἀντιδιασταλλομένων, ἢ τί τῶν παρεπομένων τῇ φύσει, ἢ ἐργείαν.

Δοκεῖ μὲν οὖν (30) κυριώτερον πάντων τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων ὀνόματων εἶναι ὁ ὢν, καθὼς αὐτῶν χρηματίζων τῷ Μωϋσεὶ ἐπὶ τοῦ βρους φησὶν· *Εἶπαν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με.* Ὅλον γὰρ ἐν ταυτῷ συλλαβῶν ἔχει τὸ εἶναι, οἶόν τι πηλαγὸς οὐσίας ἀπειρον καὶ ἀόριστον. Ὡς δὲ ὁ ἔργος Διονυσίου φησιν, ὁ ἀγαθός. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐπὶ Θεοῦ εἰπεῖν, πρῶτον τὸ εἶναι, καὶ τότε τὸ ἀγαθόν.

bonus: neque enim de Deo dicere licet ipsum

Δεύτερον δὲ (31) ὁ Θεός ὄνομα, ὃ λέγεται ἐκ τοῦ

C doctor tradit Opusculo de qualitate et differentia

(30) *Δοκεῖ μὲν οὖν. Ex omnibus porro nominibus.* Moysi (Exod. iii, 14) Deum roganti quod nomen ejus esset, hoc responsum accepit: *Ἰππὶ πῖππ πῖππ.* Quod LXX reddiderunt: *Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν.* Hieronymus: *Ego sum qui sum.* Maxique additum est, *Ἰππὶ πῖππ ὁ ὢν ἀπέσταλκέ μοι, qui te misit me.* Prisci vero philosophi Deum neutro nomine ὄν nuncupabant, quæ vox ad ipsum ens in communi significandum atheo sensu detorqueri posset. At masculinum ὄν solum Deum verum exprimit, cujus essentia sit ipsummet esse purissimum ac substantivum, conditis rebus neutriquam concretum, aut ex ipsis intellectus opera abstractum τὸ ὢν, inquit Nazianzenus, ὢν ὄντως τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄλον· Qui est, *Proprium prorsus est Dei nomen et ut totum, nec priore aliquo, nec posteriore (nulla quippe res erat aut erit) terminatum aut circumcisum.*

D (31) *Δεύτερον δὲ. Secundum nomen est Θεός, id est, Deus.* Plato in *Gratulo*, quem Eusebius citat lib. i *Præp. evang.* nominis Θεός, deducit originem a Verbo θεῶ *curro*. Nam veteres Græci, et barbari plerique alia numina colebant præter *solem, lunam, terram, astra, celumque, quæ perpetuo ποῖν ἵστανται*, ἀτε ἀεὶ λόνττ δρόμω καὶ θέοντα. Id quoque Clemens Alex. agnoscit in *Protreptico. Sidera*, inquit, Θεός ἐκ τοῦ θέειν, *deus a currendo nominantur.* Quod rursum tradit, lib. iv *Strom.* Sin etiam hæc nomen derivatum est a verbo αἶθειν, *ardere*, hujus originis ratio alia non fuerit, præter eundem colli astrorumque cultum, quæ veteres ex purissimo igne constare existimabant. Quocirca *caelum et Aethër, Æther*, synonyma sunt. Damascenes verò ex Nazianzeno etymon utrumque ad Christianissimum sensum traduxit. Tertium a verbo θεῶματ, *videre*, petiit magis probarunt Theologus, Nyssenus, et alii doctores.

ἃ περιέπαιν τὰ σύμπαντα· ἢ ἐκ τοῦ αἰθεῖν, ἢ ἐκ τοῦ αἰθέριον, ἢ ἐκ τοῦ αἰθέριον. Ὁ γὰρ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον πᾶσαν ἑστίν· ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα. Ἀλάθη-
 ἔστι, καὶ πάντων ἐπόπτῃς. Ἦ Ἐθεάσατο γὰρ
 καὶ πρὶν γενέσθαι αὐτῶν, ἀχρόνως ἐνοήσας,
 στον κατὰ τὴν θελητικὴν (32) αὐτοῦ ἄχρονον
 ἣτις ἐστὶ προορισμὸς, καὶ εἰκῶν, καὶ πα-
 α, ἐν τῷ προορισθέντι καιρῷ γίνεται.

πρᾶξις tempore efficiuntur, pro illius, quæ tempori non subest, cogitatione cum volun-
 juncta, quæ quidem πρᾶξις et imago et exemplar est.

ὡν πρῶτον, αὐτοῦ τοῦ εἶναι παραστατι-
 , καὶ τοῦ τί εἶναι· τὸ δὲ δεύτερον, ἐνεργείας·
 αρχον, καὶ ἀφθαρτον, καὶ ἀγέννητον, ἦτοι
 , καὶ ἀσώματον, καὶ ἀόρατον, καὶ τὰ τοιαῦ-
 ἄ ἐστι δηλοῖ· τουτέστιν, ὅτι οὐκ ἤρξατο τοῦ
 ἀφθεῖραιται, οὐδὲ ἔκτισται, οὐδὲ ἐστὶ σῶμα, B
 ἔται. Τὸ δὲ ἀγαθόν, καὶ δίκαιον, καὶ ὅσιον,
 τοιαῦτα, παρέπονται τῇ φύσει, οὐκ αὐτὴν δὲ
 αὐν δηλοῖ· τὸ δὲ Κύριος, βασιλεὺς τε, καὶ τὰ
 σχέσιν πρὸς τὰ ἀντιδιαστελλόμενα δηλοῖ.
 κυριευομένων· λέγεται Κύριος, καὶ τῶν βασι-
 ὦν βασιλεὺς, καὶ τῶν δημιουργουμένων δε-
 ς, καὶ τῶν ποιμαινομένων ποιμὴν.

et dicitur; eorumque in quos regiam obtinet potestatem, rex nuncupatur; eorum item quæ
 pifex audit et conditor; eorum denique quos pascit, pastor.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἐπὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως.

ὡν οὖν ταῦτα κοινῶς ἐπὶ πάσης θεότητος
 ὦν, καὶ ταυτῶς, καὶ ἀπλῶς, καὶ ἀμερῶς,
 μένως· διακεκριμένως δὲ, τὸ Πατήρ, καὶ τὸ
 ἢ Πνεῦμα, καὶ τὸ ἀνάγειον, καὶ τὸ αἰτιατόν, C
 γέννητον, καὶ τὸ γεννητόν καὶ ἐκπορευτόν·
 α οὐσίας εἰσι δηλωτικά, ἀλλὰ τῆς πρὸς ἄλ-
 ἔσεως (33), καὶ τοῦ τῆς ὑπάρξεως τρόπου.

7, 24. 7 Il Mach. 1. 5. 8 Dan. xiii, 42. 10 Dionys. cap. 5 De div nom.; maxim. in hunc
 11 Dionys. cap. 2. De div. nom. Greg. Naz. orat. 37 et 45; Nyss. Epist ad Ablab.

VARIÆ LECTIONES.

mi hæc usque ad τὸ μὲν οὖν πρῶτ. in tribus cod. Reg. et in N. in quo ad calcem capituli
 niur cum πρᾶξις hac nota σχῶλ ceu tota hæc περιχοπή, merum scholium esset

NOTÆ.

ἰσὰ τὴν θελητικὴν. Pro illius quæ tempori
 et cogitatione cum voluntate conjuncta. Hoc
 illius imperio et decreto. Nam imperare,
 metus Thomas 1-2, quæst. 17, art. 4, est
 monis, præsupposito tamen actu voluntatis.
 mus pro eodem habet imperium seu præsi-
 , ac imagines et exemplaria rerum efflu-
 im, Dionysiasiro dicente lib. De div. nom.
 ραδείματὰ φαμεν, exemplaria appellamus,
 iam effectrices singularemque rationes exsi-
 a Deo, quas theologia πρᾶξις, et divi-
 usque voluntates vocat, οὓς ἡ θεολογία προ-
 ; καλᾶί, καὶ θεία καὶ ἀγαθὰ θελήματα. Qui-
 ωταὶ illa de divinis ideis opinio, quam
 toni attribuerant, puta Deum eas extra
 misse, ad quas respiciat, cum aliquod agen-
 ponit. Has etiam rejicit Theologus in fine
 33, ut et Cyrillus Alexandrinus, lib. II et
 Julian.

Ἄλλὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως. Sed mu-
 lationem. Personas divinas discrepare ab

A Dens) quæ vox vel a verbo θεᾶν ducta est, quia
 currat, et omnia circumbeat: vel ab αἰθῶ, id
 est urere: Deus enim ignis consumens est: vel
 denique ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι, hoc est, quia omnia
 conspiciat. Nihil enim oculis ejus fallere po-
 test, ac rerum omnium inspector est. Omnia
 enim priusquam fierent contuitus est, ante
 omne tempus ea cogitatu complectens; resque

Ac prius quidem vocabulum, hoc demum nobis
 declarat, quod sit; at non item quid sit, alterum
 autem operationem indicat, ἀναρχον porro, hoc est
 principii expert, incorruptibile, et increatum, et
 incorporeum, et invisibile, aliaque ejusmodi, quid
 non sit ostendunt; nempe quod non cœperit esse,
 non interest, non sit creatus, nec sit corpus, nec
 videri oculis possit. Jam vero bonum, et ju-
 stum, et sanctum, aliaque ejusmodi, naturam
 quidem comitantur; cæterum essentiam non de-
 clarant. Denique Dominus, rex, et similia, rela-
 tionem ad ea quæ ex adverso distinguuntur, li-
 quido explicant. Nam et eorum quibus dominatur,
 potestatem, rex nuncupatur; eorum item quæ

CAP. X.

De divina unione et distinctione.

Hæc igitur omnia communiter in tota divinitate
 accipienda sunt, atque eodem modo, et simplici-
 ter, et individue, omninoque conjunctim: distin-
 ctim autem Pater et Filius et Spiritus sanctus;
 item quod causa caret, et quod a causa est, ac
 postremo ingenitum, genitum, et procedens; quæ
 quidem non ejusmodi sunt ut naturam denotent,
 sed mutuam inter se personarum relationem ac
 existendi modum.

invicem propter relationes concors est Latinorum
 Græcorumque Patrum doctrina. Quærenti Anomæo
 quid Spiritui desit ad hoc ut sit Filius; nisi enim
 deesset aliquid utique Filius foret: Theologus nihil
 deesse ait; quippe Deo nihil quidquam defuerit:
 Τὸ δὲ τῆς ἐκφάνσεως, ἢ οὕτως εἶπω, ἢ τῆς πρὸς
 ἄλληλα σχέσεως διάφορον, διάφορον αὐτῶν καὶ τὴν
 κλήτην πεποίηκα. Verum radiationis, ut ita loquar,
 sive mutæ ipsorum relationis diversitas, diversam
 quoque ipsorum fecit appellationem. Item legas,
 orat. 45, seu Epist. ad Evagrium. Quod si personæ
 divinæ relationibus solum discrepant, non aliunde
 habent, ut perfectæ hypostases sint. Unde in La-
 tina translatione confessionis Acacii Berrhæensis
 (pag. 456 Collect. P. Lupi in concil. Ephes.) legim-
 us, modus subsistentiæ, seu nomen, est habitus;
 non autem substantiæ simpliciter significatio. Ubi
 procul dubio pro habitu vetus ille interpret σχῶν
 legebat, quam nos habitudinem, relationem, res-
 pectum, dicimus. Ad hæc Nyssenus docet nos, Epist.
 ad Ablab., quæ sit istæ relatio, quodve illius fun-

145 *Dei operatio una simplex.*—Hæc igitur cum perspecta habemus, atque ex his ad divinam essentiam veluti perfecta manu ducimus, non essentiam ipsam, sed quæ sunt circa essentiam, percipimus: quemadmodum nec si nobis exploratum sit animam incorpoream esse, atque quantitate ac figura vacare, protinus ipsius quoque essentiam cognitam ac comprehensam habuerimus: consimiliter, nec quamvis corpus aliquod, vel candidum, vel atrum esse nobis constet, proinde quoque ipsius essentia comperta nobis est. Porro vera doctrina Deum simplicem esse tradit, atque unam simplicem operationem habere, eamque bonam, et omnia in omnibus operantem; instar solaris radii, qui omnia fovet, atque in singulis, prout quodque naturali aptitudine præditum est, et ita comparatum, ut ipsum excipere possit, vim suam exerit, ab opifice videlicet Deo vim hujusmodi consecutus.

Α Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν θεοῦ οὐσίαν χειραγωγούμενοι, οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν ὡς περὶ οὐδὲ ἐάν γνῶμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀσώματός ἐστι, καὶ ἀπύκτου, καὶ ἀσχημάτιστος, ἦδη καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς καταλήψαμεν ὁδὸν τοῦ σώματος, εἴπερ γνῶμεν ὅτι λευκὸν ἢ μέλαν ἐστὶν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν. Ὁ ὁ ἀληθὴς λόγος (34) διδάσκει ἀπλοῦν εἶναι τὸ θεῖον, καὶ μίαν ἀπλὴν ἔχειν ἐνέργειαν, ἀγαθὴν, καὶ πᾶσι τὰ πάντα ἐνεργοῦσαν, κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτίνα, ἣτις πάντα θάλπει, καὶ ἐν ἑκάστῳ κατὰ τὴν φυσικὴν ἐπιτηδειότητα, καὶ δεκτικὴν δυνάμιν ἐνεργεῖ, ἐκ δημιουργήσαντος Θεοῦ τὴν τοιαύτην εὐληθῶς ἢ ἐνέργειαν.

VARIÆ LECTIONES.

¶ Melius legeris, εὐληθῶς, ut in nonnullis codd. Regiis.

NOTÆ.

amentum: *Quod si quis nostram doctrinam calumniatur, inquit, ac si eo quod nullum discrimen secundum naturam admittat, permissionem et confusionem hypostasium introducat: hoc contra criminatores respondebimus, nos sic naturam diversitatis expertem confiteri, ut non negemus differentiam, τὴν κατὰ τὸ αἰτίαν καὶ αἰτιατόν, qua unus causa est, alius a causa; quippe qua solummodo alterum ab altero differre concipimus. Τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου, καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας; ὅντος; πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Cum videlicet alterum esse causam principiumve credimus, alterum vero ex principio, ac tandem discrimen aliud intelligimus, puta ejus qui est a principio. Ad hunc, ut reor, locum Damascenus alludebat, quando hic et cap. 12, de personarum discrimine scripsit. Sic Dionys. cap. 2 De div. nom.: Τὰς διακρίσεις, inquit, τὰς ἀγαθοπραγεῖς τῆς θεαρχίας προόδους, καὶ ἐκφάνσεις. Distinctiones vocant, optimas divini principatus processiones et radiationes. Hinc apparet quam recte doceant theologi relationes personarum divinarum fundari in origine unius ab alia, qua negata nullum inter eas discrimen occurrat. Porro divina persona non sic relatione constituitur, ut ipsa nihil sit aliud nisi relatio subsistens, sed est divina substantia, ut tali respectu veluti sigillatur. Nam, ut ait Basilus, epist. 45 ad Gregor. frat. hypostasis est natura ut per certam notam determinatur. Cæterum hæc relatio non est ulla perfectio, qua persona una præ altera ornetur. Οὐδὲ γὰρ τῷ Υἱῷ λέγεται τι πρὸς τὸ εἶναι Πατέρα, inquit Theologus, orat. 34, non enim Filio deest aliquid, quo fiat Pater. Siquidem filietas defectus non est, adeoque processio defectum non indicat, sed meram respectum. Ex quibus omnibus elucenscit magis hujus adagii veritas, quo post Anselmum aiunt: Omnia in divinis sunt idem ubi non occurrit relationis oppositio.*

B Dei potiori jure quam essentia convenire, ut θεότης Deitas nuncupetur. Novellum dogma hoc in primis Damasceni effato communiebant, quod infra habetur, lib. II, cap. 13; et lib. XIII, c. 15: *Aliud esse operandi vim, aliud operari, aliud operantes, et aliud id quod operatione perficitur.* Dionysiusque etiam auctoritate admodum gloriabantur, qui tamen cap. 5 De div. nom. ipsorum errorem præfocavit, ubi docet non modo vitam, potentiam, sapientiam, et alia, quibus actio Dei significatur, creatis rebus communicari, verum et ipsum esse Dei: Ὁ δὲ ὄντος τοῦ εἶναι κατὰ δυνάμιν ὑπερούσιός ἐστιν ὑποστάτης καὶ δημιουργός ὄντος, ὑπάρξεως, οὐσίας, φύσεως. Quin nec in Deo aliud esse τὸ ἀγαθόν, bonum, καὶ ἄλλο τὸ ὄν, καὶ ἄλλο τὴν ζωὴν, ἢ τὴν σοφίαν, et aliud ens, et aliud vitam, aut sapientiam: neque rursus πολλά αἰτία εἶναι, plures esse causas, pluresve θεότητας, deitates. Quo nihil expressius contra Palamitas, qui cum operationem unam profiterentur, mente plures tenebant, ut ostendit Calecas. Sic quamlibet negarent Deum essentia et operatione compositum iri; οὐ νοεῖται σύνθεσις ἐπὶ Θεοῦ καὶ τὴν τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας διαφορὰν, inquit Palamas in excerptis quæ apud me ass. habet: illud tamen ex ipsorum principiis deducebatur, qui hoc statuerent, *essentia habet, operatio habetur*; unde consequitur Dei essentiam subjectum operationis fore. Enimvero paralogismus erat quo niebantur, scilicet neminem dicturum, *hominem esse compositum, qua naturam et efficientiam habet, aut qua naturam habet, et grammaticam, vel agrorum colendorum artem.* Quasi vero compositio non fiat ex substantia et accidentibus. Verum Damascenus non solum prohibuit, ne qualitas Deo attribueretur, sed nec compositionem ex genere et differentiis admisit. Deum quippe simplicissimam et absolutissimam esse unitatem noverat, in qua unum sint quæ in inferioribus rebus dispersa percipiuntur, ut Dionysius explicat. Quamobrem Nicephorus CP. Joanni nostro fere æqualis in Antirrhético 1, nonnumquam contra Iconomachos, *sincera religione tenendum docet; Dei æternam actionem, imo consistentem actionem, nullo pacto secerni ab ejus substantia; ad ejusdem rationis esse propter simplicis illius et incorporealis nature proprietatem: Οὕτω γὰρ ἂν εὐσεβῶς νοηθεῖται. Ἡ μὲν θεία ἐνέργεια ἀίδιος, μᾶλλον δὲ αὐτὴ ἐνέργεια, τὸ μὴ διωρισθαι τῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπιδέχεσθαι, διὰ τὴν τῆς ἀκρίως καὶ ἀσωμάτου φύσεως ἰδιότητα.* Quocirca Calacas expellens illum Damasceni locum quo ait, aliud

(34) Ὁ δὲ ἀληθὴς λόγος. Porro vera doctrina, etc. Hæc Palamitarum errorem expugnant, qui Dei lumen operationemque ab ejus substantia discreverunt; hoc præsertim innixi argumento, quod Joannes Cyparissiota, et Emmanuel Calecas referunt, imo Syneon Thessalonicensis, ipse Palamita, opere *Contra hæreses*: « Sacris eloquiis edocemur, divinæ nos effici consortes naturæ: sed fieri nequit ut natura divina creatæ rei communicetur; quin nec hypostases divinæ creaturis communicatur. Sola igitur operatio communicatur, puta vita, amor, sapientia, potentia, » etc., unde inferebant actioni

C mente plures tenebant, ut ostendit Calecas. Sic quamlibet negarent Deum essentia et operatione compositum iri; οὐ νοεῖται σύνθεσις ἐπὶ Θεοῦ καὶ τὴν τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας διαφορὰν, inquit Palamas in excerptis quæ apud me ass. habet: illud tamen ex ipsorum principiis deducebatur, qui hoc statuerent, *essentia habet, operatio habetur*; unde consequitur Dei essentiam subjectum operationis fore. Enimvero paralogismus erat quo niebantur, scilicet neminem dicturum, *hominem esse compositum, qua naturam et efficientiam habet, aut qua naturam habet, et grammaticam, vel agrorum colendorum artem.* Quasi vero compositio non fiat ex substantia et accidentibus. Verum Damascenus non solum prohibuit, ne qualitas Deo attribueretur, sed nec compositionem ex genere et differentiis admisit. Deum quippe simplicissimam et absolutissimam esse unitatem noverat, in qua unum sint quæ in inferioribus rebus dispersa percipiuntur, ut Dionysius explicat. Quamobrem Nicephorus CP. Joanni nostro fere æqualis in Antirrhético 1, nonnumquam contra Iconomachos, *sincera religione tenendum docet; Dei æternam actionem, imo consistentem actionem, nullo pacto secerni ab ejus substantia; ad ejusdem rationis esse propter simplicis illius et incorporealis nature proprietatem: Οὕτω γὰρ ἂν εὐσεβῶς νοηθεῖται. Ἡ μὲν θεία ἐνέργεια ἀίδιος, μᾶλλον δὲ αὐτὴ ἐνέργεια, τὸ μὴ διωρισθαι τῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπιδέχεσθαι, διὰ τὴν τῆς ἀκρίως καὶ ἀσωμάτου φύσεως ἰδιότητα.* Quocirca Calacas expellens illum Damasceni locum quo ait, aliud

ρεται δὲ ὅσα τῆς θείας καὶ φιλανθρώπου Ἀ
 λόγου σαρκώσεως. Ἐν τούτοις γὰρ οὔτε
 οὔτε τὸ Πνεῦμα, κατ' οὐδένα λόγον κεκοι-
 εῖ μὴ κατ' εὐδοκίαν, καὶ κατὰ τὴν ἄβρῆτον
 ἰργίαν, ἣν καὶ καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπος ὁ Θεὸς
 ἰνόμενος εἰργάζετο, ὡς ἀναλλοίωτος Θεὸς
 Υἱός.
 miracula, quæ Deus Verbum nobis similis
 ebat ¹².

ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

τῶν σωματικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων.
 δὲ πλείστα περὶ Θεοῦ σωματικώτερον ἐν τῇ
 φῆ συμβολικῶς εἰρημένα εὐρσκομεν, εἰδέ-
 ὡς ἀνθρώπους ὄντας ἡμᾶς, καὶ τὸ παχὺ
 κίον περικειμένους, τὰς θείας, καὶ ὄψηλάς, B
 ως τῆς Θεότητος ἐνεργείας νοεῖν ἢ λέγειν
 , εἰ μὴ εἰκόσι καὶ τύποις καὶ συμβόλοις τοῖς
 ε χρησαίμεθα. Ὅσα τοίνυν περὶ Θεοῦ σω-
 ριστῶν εἰρηται, συμβολικῶς ἐστὶ λελεγεμένα
 ἡψηλοτέραν διάνοιαν ἀπλοῦν γὰρ τὸ Θεῖον
 ἡμᾶς. Ὁφθαλμοὺς μὲν οὖν Θεοῦ, καὶ
 καὶ ὄρασι, καὶ τὴν ἀπάντων ἐποπτικὴν
 καμιν, καὶ τὸ ἀλάθητον τῆς αὐτοῦ γνώσεως
 ἡμᾶς, ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης τῆς αἰ-
 ἐντελεστέραν γνῶσιν τε καὶ πληροφορίαν
 ἡμᾶς. Ὅσα δὲ καὶ ἀκοήν, τὸ ἐξελωτικὸν αὐ-
 τῆς ἡμετέρας δεκτικὸν δεήσεως. Καὶ γὰρ
 τὰς ἰκεσίας ποιουμένους, διὰ ταύτης τῆς
 ε εὐμενεῖς γινόμεθα, γνησιώτερον αὐτοῖς
 κλίνοντες. Στόμα δὲ καὶ λαλίαν, τὸ ἐνδει- C
 ῖς βουλήσεως αὐτοῦ, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ
 καὶ λαλιᾶς σημαίνεσθαι τὰ ἐγκάρδια νοή-
 ρῶσιν δὲ καὶ πόσιν, τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ
 λημα συνδρομήν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς, διὰ τῆς
 ε αἰσθήσεως, τὴν τῆς φύσεως ἀναπληροῦμεν
 ἡμᾶς. Ὅσα φρεσίν δὲ, τὸ ἀποδεικτικὸν τῆς
 ὄν ἐνοίας, καὶ ἐνοίας, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν
 ῖς τῆς αἰσθήσεως, τὴν τῆς ἐωδίας ἀποδοχὴν
 ἡμᾶς. Πρῶτον δὲ, τὴν δι' ἔργων αὐτοῦ ἐνδει-
 ῖς ἐμφάνειαν, ἐκ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἐμφά-
 κρῶσιν γίνεσθαι. Χεῖρας δὲ, τὸ ἀνυστι-

Quæ ad Incarnationem pertinent discreta sunt,
 ac solius Filii. — Distincta autem sunt atque dis-
 creta ea omnia quæ ad divinam benignissimam-
 que erga homines Dei Verbi incarnationem per-
 tinent. In his enim nullæ omnino Patris et Spiritus
 sancti partes extiterunt, nisi quoad bene-
 placitum attinet, atque ad ea omni sermone su-
 homo factus, ut incommutabilis Deus, Deique

CAP. XI.

De his quæ modo corporeo de Deo dicuntur.

Quoniam autem plurima de Deo, corporibus
 affini quadam ratione in sacris Litteris symbolice
 ac per figuram dicta reperimus; illud noscimus
 oportet, fieri non posse, ut nos qui homines su-
 mus, crassaque carne involvimur, divinas illas,
 et excelsas; immaterialesque Divinitatis actiones
 intelligamus ac sermone complectamur, nisi figu-
 ris et imaginibus, signisque naturæ nostræ con-
 sentaneis utamur ¹³. Quocirca ea omnia quæ cor-
 poreæ vel paululum ratione de Deo enuntiata
 sunt, figurate dicta sunt, altioremque sensum in-
 cludunt: quippe cum Deus simplex omniaque
 figuræ expers existat. Igitur per oculos, et pal-
 pebras, visumque Dei, vim ipsius rerum omnium
 inspectricem, atque ejusmodi cognitionem intelli-
 gamus, quam res nulla fugiat: ut nimirum sensus
 ministerio perfectior nobis atque certior cognitio
 accedat. Per aures et auditum ipsius ad ignoscen-
 dum propensionem **145** atque in excipiendis
 precibus nostris benignitatem. Solemus enim per
 hunc sensum iis qui nobis supplices sunt, mites
 nos facilesque præbere; benignius videlicet au-
 rem ipsis admoventes. Per os ac locutionem, vo-
 luntatis ipsius declarationem accipimus. Quippe
 nos quoque abdita cordis sensa per os et sermo-
 nem promimus. Per cibum et potum, promptum
 nostrum ad voluntatem accessum. Etenim nos
 quoque necessarium naturæ appetitum explemus
 per gustus sensum. Per olfactum, vim eam, qua
 cogitationem ac benevolentiam gratam acce-

g. Naz. orat. 24; Dionys. c. 2 *De div. nom.* ¹³ Dionys. c. 1 *De div. nom.* et cap. 15. *De cæl. hier.*

VARIÆ LECTIONES.

am codices non habent ἀνθρώπος, nec legitur apud Dionys. lib. *De div. nom.*, ex quo hæc
 l. * Multi cod. R. χρησώμεθα.

NOTÆ.

rationem, aliud id quod operatur, et aliud
 nitur, observat τὸ ἐνέργημα, sive effectum,
 ione divina producitur, necnon relationem
 fertur ad Deum, rebus creatis accenseri,
 it extra Deum: at virtutem ipsam qua
 t et ejus actionem idem esse prorsus, nec
 sentia dirimi, licet in nobis discrepent.
 quam obijciat Damascenum in sermone *De*
ratione, lumen quo Domini corpus resplen-
 ellare φῶς ἀκτιστον, lumen increatum. Nam
 men non significat præter ipsummet Ver-
 i est lux vera illuminans omnem hominem,
 ius præsentiam, ingenti lumine Christi

corpus ornabatur. Sic divina charismata, quorum
 Spiritus sanctus auctor est, Spiritus sanctus nun-
 cupantur. Palamiticus error, cujus auctor olim
 fuerat Simeon ille, quem *Juniorem theologum* voca-
 tarunt, proscriptus primum fuit multis in synodis:
 posthac vero approbatus est, præsertim in synodo
 quare *octavam generalem* nuncupant, propter qua-
 tuor patriarchas, qui adfuerunt. In concilio Floren-
 tino Latini de essentia et operatione disputare vo-
 luerunt cum Græcis, qui id facere detrectarunt, τὸ
 δὲ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας οὐδ' ὅλως ἀπολογώ-
 μεθα.

piamque habet. Siquidem et nos odorum fragrantiam per hunc sensum excipimus. Per faciem, ipsius per opera demonstrationem ac ostensionem. Quando quidem nos quoque ex vultu oreque palam dignoscimur. Per manus, actionem illam, qua opera sua absolvit. Nam nos etiam utilissima quæque et præstantissima opera nostris manibus efficiamus. Per dexteram, ipsius in rebus secundis opem et auxilium; ex eo nempe quod nos in rebus insignioribus, quæque plurimum roboris requirunt, dextra potius utimur manu. Per tactum, certissimam ipsius minutissimarum ac occultissimarum rerum explorationem et exactionem: ob id scilicet, quod illi quoque, quos contractamus, nihil in se occultare queant. Per pedes et incessionem, adventum ipsius et præsentiam, vel ad opem egentibus ferendam, vel ad hostes ulciscendos, vel ad rem aliam gerendam: quod nimirum nobis quoque hoc pedes præstent, ut ad locum aliquem perveniamus. Per iurandum, consilii ejus inmutabilitatem: quod apud nos interposito iurejurando mutua pacta firmentur. Per iram et furorem, infensam ejus erga malitiam voluntatem ac odium, Nam et nos ea quæ cum voluntate et sententia nostra pugnant odio habentes, in iram prorumpimus¹⁴. Per oblivionem, somnum et dormitationem, animadversionis in hostes dilationem, temporisque moras in auxilio consueto ferendo iis, quos charos ac necessarios habet. Denique, ut uno verbo dicam, in iis omnibus quæ de Deo corporeo modo enuntiantur, abstrusus quidam sensus inest, quo per illa edocemur: nisi forte quidpiam de corporeo Dei adventu dictum est. Nam ipse totum hominem salutis nostræ causa suscepit; hoc est animam intelligentem, et corpus, atque humanæ naturæ proprietates, necnon naturales, nullique reprehensioni obnoxias passiones.

CAP. XII.

146 De iisdem rebus.

Dei nomina ex creatis. — Enimvero hæc ex sacris, ut divinus ait Dionysius Areopagita¹⁵, docemur oraculis; quod nempe Deus omnium causa ac origo sit; eorum quæ sunt, essentialis; viventium vita; rationalium ratio; intelligentium, intellectus; ac eorum quidem qui ab eo labuntur, revocatio et erectio; eorum autem qui id quod naturæ consentaneum est, corrumpunt et vitiant, renovatio et instauratio; eorum qui profanis quibusdam fluctibus jactantur, sacra stabilitas; stantium tutum præsidium; assurgentium ad ipsum via et manuctio, qua in altum subvehuntur. Addam etiam, eorum qui ab ipso facti sunt, Pater. Etenim, si proprie loquamur, Deus Pater noster verius est, qui ex nihilo nos produxerit, quam qui nos genuerunt; utpote qui tum ut sint,

κὸν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τὰ χρεώδη, καὶ μάλιστα τιμωτέρα διὰ τῶν οικειῶν κατορθωμένων χειρῶν. Δεξιὰν δὲ, τὴν ἐπὶ τοῖς αἰσίοις αὐτοῦ βοήθειαν, ἐκ τοῦ καὶ ἡμᾶς μάλλον ἐπὶ τῶν εὐσημητέρων, καὶ τιμωτέρων, καὶ πλείστης ἰσχύος δεομένων τῇ δεξιᾷ κεχρησθαι. Ψηλάφῃσιν δὲ, τὴν ἀκριβεστέραν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἴσαν λεπτῶν τε, καὶ κρυπτῶν διάγνωσίν τε, καὶ εἰσπραξίν, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν μὴ δύνασθαι τοὺς ψηλαφωμένους ἐν ἑαυτοῖς τι κρύπτειν. Πόδας δὲ καὶ βάδισιν, τὴν πρὸς ἐπικουρίαν τῶν δεομένων, ἢ ἐχθρῶν ἀμυναν, ἢ ἄλλην τινὰ πρᾶξιν, ἔλευσίν τε, καὶ παρουσίαν, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν διὰ τῆς τῶν ποδῶν χρήσεως ἀποτελεῖσθαι τὴν ἀφίξιν. Ὅρα δὲ, τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλής αὐτοῦ, ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν δι' ὄρκου τὰς πρὸς ἀλλήλους βεβαιουῦσθαι συνθήκας. Ὅργην δὲ καὶ θυμὸν, τὴν πρὸς τὴν καλίαν ἀπέχθειάν τε* καὶ ἀποστραφῆν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς τὰ ἐναντία τῆς γνώμης μισοῦντες ὀργιζόμεθα. Αἰθήρη δὲ, καὶ ὕπνον, καὶ νυσταγμὸν, τὴν ὑπερθεσίν τῆς τῶν ἐχθρῶν ἀμύνης, καὶ τὴν τῆς συνήθους πρὸς τοὺς οικειοὺς βοηθείας ἀναβολήν· καὶ ἀπλῶς εἶπεν πάντα τὰ σωματικῶς εἰρημένα ἐπὶ Θεοῦ, κεκρυμμένην ἔχει τινὰ ἔννοιαν, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσιν, εἰ μὴ τι περὶ τῆς σωματικῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπιδημίας εἴρηται. Αὐτὸς γὰρ πάντα τὸν ἀνθρώπων* διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀνέβηξαστο, ψυχὴν νοεράν, καὶ σῶμα, καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἰδιώματα, τὰ τε φυσικὰ, καὶ ἀδιάδητα πάθη.

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῶν αὐτῶν.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τῶν ἱερῶν μεμυήμεθα λογισμῶν, ὡς θεὸς ἔφη Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης· ὅτι ὁ θεὸς πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ ἀρχὴ· τῶν ὄντων οὐσία· τῶν ζώντων ζωὴ· τῶν λογικῶς ὄντων λόγος· τῶν νεφελῶν ὄντων νοῦς· καὶ τῶν μὲν ἀποπιπτόντων αὐτῆς, ἀπέκλισας τε καὶ ἀνάστασας· τῶν τε καταφθιρόντων τὸ κατὰ φύσιν, ἀνακαινισμὸς καὶ μεταμόρφωσις· τῶν δὲ κινουμένων κατὰ τινὰ ἀνέρον σάλον, ἰδρυσίς ἱερᾶ· καὶ τῶν ἐστηκότων ἀσφάλεια· καὶ τῶν ἐπ' αὐτὴν ἀναγομένων ὁδὸς, καὶ ἀνακατακτικὴ χειραγωγία. Προσθήσω δὲ ὅτι καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένων, ἡμετέροις. Κυριώτερον γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν ἐστὶ Πατήρ, ὁ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, ἢ οἱ γενήσαντες· οἱ ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ γεννᾶν εἰληφότες· τῶν ἐπομένων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων ποιητῆς· τῶν φωτιζομένων, ἔλλαμψις· τῶν τελοῦμένων τελῆς.

¹⁴ Greg. Naz. orat. 37. ¹⁵ Dionys. cap. 1 *De div. nom.*

VARIE LECTIONES.

* Regii quatuor πάντα τὸν ἀνθρώπων. Sic legisse videtur vetus interpres qui, *omnem hominem*, posuit. In cod. S. III. supra vocem πάντα scriptum est ἢ ὅλον; quod vocis πάντα, interpretatio est. Non enim omnem hominem, sed totum, hoc est naturam perfectam, assumpsit Christus, et totus toti unitus est, ut ait Theol.

τῶν Θεουμένων θεαρχία· τῶν διεστῶτων
· καὶ τῶν ἀπλουμένων ἀπλότης· καὶ τῶν ἐνι-
· νένότης· ἀρχῆς ἀπάσης ὑπερούσιος, ὡς ὑπ-
· ἀρχή· καὶ τοῦ κρυφίου, ἥτοι τῆς αὐτοῦ γνώ-
· πτὰ τὸ θεμιτὸν καὶ ἐφικτὸν ἐκάστῳ, ἀγαθῆ
· ρις.

· tati studentium, simplicitas; colentium
· a omni principio sublimius : ac denique occulti sui, id est suæ cognitionis, quantum fas
· e pro cujusque capti, benigna communicatio.

*caput quod proxime sequitur, adjectitium est, nec reperitur in codicibus vetustioribus, sed in paucis
· lam recentissimæ notæ. In Regio 5109 habetur post cap. 9 lib. iv, et in Regio altero n. 3451, post
· 2 lib. ii. Lambecius monet adjunctum illud fuisse in cod. Casariano n. 200 ad calcem libri De
· thodoxa. Illud vero Joanni Damasceno tribuendum esse, Joannes Beccus, patriarcha quondam Con-
· opolitianus, ejusque socii evicerunt in solemnī conventu episcoporum, cujus acta Georgius Pachyme-
· lndronico, lib. vii refert. Quinimo Georgius Scholarius in utroque opere quod de Spiritu sancti
· tome adversus Latinos edidit, nostri auctoris fetum esse indubius agnoscit.*

· τι περὶ Θεῶν ὀνομάτων ἀκριβέστερον.

· κτὸν ἀκατάληπτον ὄν, πάντως καὶ ἀνώνημον
· Ἄγνωοῦντες οὖν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, τῆς οὐσίας
· μὴ ἐκζητήσωμεν ὄνομα· δηλωτικὰ γὰρ τῶν
· ἰστων ἐστὶ τὰ ὀνόματα· ἀλλ' ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς,
· ἰ μεθέξει τῆς ἀγαθότητος παραγαγὼν ἡμᾶς ἐκ
· ἰ βντος εἰς τὸ εἶναι, καὶ γνωστικούς ποιήσας
· ὡσπερ οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μετέδωκεν ἡμῖν,
· ὡδὲ τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἄδύνα-
· ρ φύσιν τελείως γινῶναι τὴν ὑπερκειμένην
· Εἰ δὲ καὶ τῶν ὄντων αἱ γνώσεις ἰ, τὸ ὑπερού-
· ὡς γνωσθήσεται; Δι' ἄρα τὸν οὖν ἀγαθότητα
· σεν ἐκ τῶν κατ' ἡμᾶς ὀνομάζεσθαι, ἵνα μὴ
· οἱ παντελῶς ὡμεν τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως,
· ὡμεν κτλ ἀμυδρὰν αὐτοῦ ἔνοιαν. Καθὸ μὲν
· ἀτάληπτός ἐστι, καὶ ἀκατονόμαστος. Ὅς δὲ
· αἰτίος, καὶ πάντων τῶν ὄντων τοὺς λόγους
· αἰτίας ἐν ἐστυῶ προέχων, ἐκ πάντων τῶν
· κατονομάζεται, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων· ὅσον
· καὶ σκότους, ὕδατος καὶ πυρός· ἵνα γινῶμεν
· ταῦτα κατ' οὐσίαν ἐστίν· ἀλλ' ἐστὶ μὲν ὑπερ-
· καὶ ἀκατονόμαστος· ὡς δὲ πάντων τῶν ὄντων
· ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὀνομάζεται.

· rumque omnium causas et rationes in se
· continet, ex omnibus rebus, etiam inter se con-
· nominatur, velut a luce tenebris, ab igne et aqua; ut intelligamus, hæc illum secundum
· am non esse, sed potius supra essentiam esse, nec ullo nomine appellari quidem posse,
· m ut omnium causam, a cunctis effectis nominari.

· ὦν Θεῶν ὀνομάτων, τὰ μὲν ἀποφατικῶς λέ-
· θελοῦντα τὸ ὑπερούσιον· ὅσον ἀνούσιος, ἀχρο-
· αρχος, ἀόρατος· οὐχ ὅτι τιθὲς ἦττων ἐστίν, ἥ
· στέρηται· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ τὰ πάντα, καὶ ἐξ
· αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν·
· πάντων ὑπεροχικῶς τῶν ὄντων ἐξήρηται. Οὐδὲν
· ὄντων, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα ἐστὶ. Τὰ δὲ καταφατι-
· γόμενα, ὡς αἰτίου τῶν πάντων κατηγορεῖται.

· han. orat. 2 Cont. Arian.; Cyril. Thea. assert. 13. 17 Greg. Naz. orat. 36. 18 Dionys. cap. 1 De
· m.

VARIE LECTIONES.

· 3109 αἱ φύσεις ἀγνωστοί, αὐτὸ ὑπερούσιον πῶς γνωσθήσεται.

· B Adhuc de divinis nominibus accuratius.

· Dei essentia in se nobis ignota, nec nominabilis.
· Dei nomina ex creatis, ipso innominabili. — Deus,
· incomprehensibilis cum sit, omnino quoque no-
· minari non potest. Cum itaque ipsius essentiam
· ignoremus, essentiae ipsius nomen ne inquiramus.
· Nomina quippe rerum manifestantia sunt 17. At
· Deus qui bonus est, nosque idcirco ex 147 ni-
· hilo produxit, ut ipsius bonitatis participes simus,
· quique cognoscendi vim nobis indidit, sicut es-
· sentiam suam nobis non impertivit, sic ne essen-
· tia quidem suæ cognitionem tribuit. Neque enim
· fieri potest ut natura superiorem se naturam
· plene cognoscat 18. At si cognitiones sunt earum
· rerum quæ sunt, quod essentia omni sublimius
· est, quonam velim modo cognoscatur? Quare
· inenarrabili ipsius bonitate factum est, ut ex his
· quæ nobis familiaria sunt, nominari voluerit;
· ne alioqui ejus cognitionis prorsus expertes es-
· semus, sed notionem ipsius, quamlibet obscuram,
· haberemus. Et quidem, quatenus omnem animi
· comprehensionem superat, nullum ei nomen as-
· signari potest: quatenus autem omnium auctor
· est, quonam velim modo cognoscatur? Quare
· inenarrabili ipsius bonitate factum est, ut ex his
· quæ nobis familiaria sunt, nominari voluerit;
· ne alioqui ejus cognitionis prorsus expertes es-
· semus, sed notionem ipsius, quamlibet obscuram,
· haberemus. Et quidem, quatenus omnem animi
· comprehensionem superat, nullum ei nomen as-
· signari potest: quatenus autem omnium auctor

· est, quonam velim modo cognoscatur? Quare
· inenarrabili ipsius bonitate factum est, ut ex his
· quæ nobis familiaria sunt, nominari voluerit;
· ne alioqui ejus cognitionis prorsus expertes es-
· semus, sed notionem ipsius, quamlibet obscuram,
· haberemus. Et quidem, quatenus omnem animi
· comprehensionem superat, nullum ei nomen as-
· signari potest: quatenus autem omnium auctor

· Dei nomina negantia, affirmantia. Quæ aptius
· de Deo dicantur nomina. Malum, nihil; bonum, ex-
· sistentia, ac res. Mista Dei nomina. Affirmatio præ-
· cellentis negationis vim habens. — Quocirca ex divi-
· nis nominibus quædam per negationem dicuntur,
· quibus essentiam omnem eum superare declaratur;
· velut cum essentia expertis, sine tempore, sine
· principio, invisibilis dicitur: non quod re ulla in-

ferior sit, aut illi quidquam desit (ipsius enim sunt omnia, atque ex ipso, et per ipsum sunt, et in ipso constant ¹⁹), sed quia eminenti modo rebus omnibus excelsior est. Non enim quidquam est eorum quæ sunt, sed super omnia. Sunt autem alia quæ per affirmationem efferuntur; ea nimirum quæ de eo dicuntur, ut est omnium rerum causa. Nam velut omnium omnisque essentia auctor, et Ens dicitur et essentia: utque omnis rationis et sapientia, rationalis et sapientis causa; et ratio dicitur, et rationalis; sapientia item, et sapiens. Eodem modo, et mens dicitur, et intelligens; vita et vivens; potentia et potens; itemque in omnibus aliis rebus. Quinimo ex præstantioribus, quæque propius ad eum accedunt, aptius nuncupabitur. Præstantiora autem sunt, etique propinquiora, quæ materia carent, quam quæ materialia sunt; quæ pura, quam quæ impura; et quæ sancta, quam quæ profana; utpote quæ ejus aliquid uberius habeant. Itaque affiniore longe ratione sol et lumen appellabitur, quam tenebræ; et dies, quam nox; vitaque, quam mors; itemque ignis, et spiritus, et aqua, ut quæ vivifica sunt, quam terra; ac præ his omnibus, bonitas, quam malitia: quod perinde est ac si dicerem, res potius quam nihil. Bonum enim existentia est, et existentia causa; malum autem boni sive existentia privatio est. Atque hæc sunt vocabula affirmantia et negantia. Ex utrisque porro suavissima connexio fit: v. gr. superessentialis essentia, superdivina Deitas, principium omni principio superius, aliaque similia. Sunt etiam quædam, quæ tametsi negationis vim habent. Quo in genere illud est, cum Deum tenebras appellamus; non quod Deus tenebræ sit, sed quod non sit lux, sed omni luce

Nomina communia; cuique personæ propria. — Deus itaque, et mens, et ratio, et spiritus, et **148** sapientia, et potentia dicitur, ut horum auctor, ut materiae expers, ut omnium artifex et omnipotens ²⁰. Atque hæc tum communiter de tota Deitate dicuntur (tam quæ affirmando, quam quæ negando efferuntur), tum singillatim de qualibet sanctæ Trinitatis persona, æqualiter, eodemque modo, et nullo defectu. Nam, cum ex tribus personis unam considero, perfectum illam Deum, perfectamque substantiam agnosco. Neque enim compositum quoddam est divinitas; sed in tribus perfectis perfectum unum, indivisum, nec compositum. Cum denique mutuum respectum personarum animo verso, illud compertum habeo, Patrem superessentialem solem esse, bonitatis fontem, essentia, rationis, sapientia, potentia, luminis, divinitatis abyssum; occulti in se boni genitricem productricemque scaturiginem. Ipse quippe mens est, rationis abyssus, Verbi genitor, ac per Verbum

¹⁹ Coloss. 1, 17. ²⁰ Dionys. *De div. nom.* cap. 5.

VARIAE LECTIONES.

* Sic edit. et mss. Billius legit ἀπαρλλάκτως; quia adverbio ἀπαρλλάκτως, utuntur Græci, ubi de personarum divinarum æqualitate sermo est.

NOTÆ.

(35) Διὰ λόγου προβολεύς. Per Verbum productior, etc. Græci, auctore Photio, dicta Patrum quibus Spiritus sanctus ex Filio, aut per Filium procedere enuntiatur, de donorum largitione olim interpretabantur. Tandem sub Andronico seniore, in

Ἄς γὰρ αἰτίας πάντων τῶν ὄντων καὶ πάσης οὐσίας, καὶ Ἦν λέγεται, καὶ οὐσία· καὶ ὡς αἰτίας λόγου παντός καὶ σοφίας, λογικοῦ τε καὶ σοφοῦ, λέγεται λόγος, καὶ λογικός, καὶ σοφία καὶ σοφός· ὁμοίως νοῦς καὶ νοερός, ζωὴ καὶ ζῶν, δύναμις καὶ δυνατός· καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν ὁμοίως, μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν τιμιωτέρων καὶ κλησιαζόντων αὐτῷ οικειοτέρως ὀνομασθήσεται. Τιμιώτερα τὰ εὐλα τῶν ὑλικῶν, καὶ τὰ καθαρὰ τῶν βυπαρῶν, καὶ τὰ ἅγια τῶν ἐναγῶν, καὶ μᾶλλον αὐτῷ πλησιάζοντα· ἐπεὶ καὶ πλέον μετέχουσιν αὐτοῦ. Οἰκειότερον οὖν μᾶλλον ὀνομασθήσεται ἥλιος καὶ φῶς, ἥπερ σκότος· καὶ ἡμέρα, ἥπερ νύξ· καὶ ζωὴ, ἥπερ θάνατος· καὶ πῦρ, καὶ πνεῦμα, καὶ ὕδωρ, ὡς ζωτικά, ἥπερ γῆ· καὶ πρὸ πάντων, καὶ πλέον ἀγαθότης, ἥπερ κακία· ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, θεῖον ἥπερ μὴ θν. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν, ὑπαρξίς, καὶ ὑπάρξως αἰτίον· τὸ δὲ κακὸν, ἀγαθοῦ, ἥτοι ὑπάρξως, στίβησις. Καὶ αὗται μὲν αἱ ἀποφάσεις καὶ καταφάσεις· γλυκυτάτη δὲ καὶ ἡ ἐξ ἀμφοῖν συνάφεια· ὅσον, ἢ ὑπερούσιος οὐσία, ἢ ὑπέρθους θεότης, ὑπάρξως ἀρχή, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰσι δὲ καὶ τινὰ καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα, δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα· ὅσον σκότος· οὐχ ὅτι ὁ Θεὸς σκότος ἐστίν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ φῶς, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς.

existentia causa; malum autem boni sive existentia privatio est. Atque hæc sunt vocabula affirmantia et negantia. Ex utrisque porro suavissima connexio fit: v. gr. superessentialis essentia, superdivina Deitas, principium omni principio superius, aliaque similia. Sunt etiam quædam, quæ tametsi negationis vim habent. Quo in genere illud est, cum Deum tenebras appellamus; non quod Deus tenebræ sit, sed quod non sit lux, sed omni luce

C Λέγεται μὲν οὖν ὁ Θεὸς νοῦς, καὶ λόγος, καὶ πνεῦμα, σοφία τε καὶ δύναμις, ὡς τούτων αἰτίας, καὶ ὡς εὐλος, καὶ ὡς παντοδύναμος, καὶ παντοδύναμος. Καὶ ταῦτα κοινῶς ἐπὶ πάσης λέγεται τῆς Θεότητος, τὰ α ἀποφατικῶς, καὶ τὰ καταφατικῶς λεγόμενα. Καὶ ἐφ' ἐκάστης τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος ὑποστάσεων, ὁμοίως, καὶ ὡσαύτως, καὶ ἀπαρλείπτως. Ὅταν γὰρ ἐνοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον αὐτὴν θεῖον οἶδα, τέλειον οὐσίαν· ὅταν δὲ συνάψω καὶ συναριθμήσω τὰ τρία, ἓνα θεὸν οἶδα τέλειον. Οὐ γὰρ σύνθετόν ἐστιν ἡ Θεότης, ἀλλ' ἐν τρισὶ τέλειοις, ἐτέλειον ἀμερὲς καὶ ἀσύνηστον. Ὅταν δὲ τὴν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν τῶν ὑποστάσεων ἐνοήσω, οὐα ἐπὶ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ὑπερούσιος ἥλιος, πηγὴ ἀγαθότητος, ἄβυσσος οὐσίας, λόγου, σοφίας, δυνάμεως, φωτός, θεότητος· πηγὴ γεννητικῆ καὶ προβλητικῆ τοῦ ἐν αὐτῇ κρυφίου ἀγαθοῦ. Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστὶ νοῦς, λόγου ἄβυσσος, λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ λόγου προβολεύς (35) ἐκφαντορικῶ Πνεύματος· καὶ ἓνα μὴ πᾶσι

(35) ἐκφαντορικῶ Πνεύματος· καὶ ἓνα μὴ πᾶσι

patriarcharum Constantinopolitani et Alexandrii, aliorumque episcoporum consensu, Joannes Beccus ex hoc Damasceni loco demonstravit æternam Spiritus per Filium processionem. Sed de his alibi fusius.

ὅτι ἐστὶ τῷ Πατρὶ λόγος (36), σοφία, δύναμις, A
 ; (37), εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, ὃς ἐστὶν ἡ μόνη δύναμις
 κερδῶς, ἡ προκαταρκτικὴ (38) τῆς τῶν πάντων
 ὡς. Οὕτως ὡς τελεία ὑπόστασις ἐκ τελείας
 ἰσῶς γεννωμένη, ὡς οἶδεν αὐτὸς, ὃς Υἱὸς ἐστὶ
 λέγεται. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκφαντορικὴ
 ὡφίον τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς · ἐκ
 ; μὲν δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδεν αὐτὸς,
 ἠεὶ τῶς. Διὸ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τελεσιουργ-
 ; τῶν ἀπάντων ποιήσεως. "Ὅσα οὖν ἀρμόζει
 Πατρὶ, πηγῆ, γεννήτορι, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσ-
 εῖον. "Ὅσα δὲ αἰτιατῶ, γεννητῶ Υἱῶ, Λόγῳ,
 ἢ προκαταρκτικῆ, θελήσει, σοφίᾳ, τῷ Υἱῶ.
 ἢ αἰτιατῶ, ἐκπορευτῶ, ἐκφαντορικῶ, τελε-
 κτῶ δυνάμει, τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ὁ Πατὴρ,
 καὶ αἰτία Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος · Πατὴρ B
 ὁ μόνου, καὶ προβολεὺς τοῦ ἁγίου Πνεύματος.
 ς, Υἱὸς, Λόγος, σοφία, δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύ-
 , χαρακτὴρ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς.
 Ἰδὲ δὲ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον · Πνεῦ-
 ἰ Πατρὸς, ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Οὐδε-
 ἰδὲ ὁρμὴ ἀνευ Πνεύματος · καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα,
 ; ἔξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ὑόμενον. Μόνος γὰρ αἰτιὸς ὁ Πατὴρ.
 ἴσῳ Spiritus dicitur, non velut ex ipso, sed
 est.

ΚΦΑΑ. ΙΓ'.

ἴσῳ Θεοῦ, καὶ ὅτι μόνου τὸ Θεῖον ἀπερι-
 γραπτόν.

ὅς ἐστὶ σωματικὸς, πέρας τοῦ περιέχοντος, C
 περιέχεται τὸ περιεχόμενον · οἷον ὁ ἀήρ περι-
 ἔθ δὲ σῶμα περιέχεται · οὐχ ὅλος ἔθ δὲ ὁ περιέχων

rist. lib. iv *Physic.* cap. 4.

VARIAE LECTIONES.

nd. S. Hil. Colbertini et Regii 8 ὁ ἀήρ περιέχει τόδε σῶμα, οὐχ ὅλος.

NOTÆ.

Ὁ δὲ ἐστὶ Πατρὶ Λόγος. Alia non est Patri
 etc. Λόγος verbum, sermonemve et rationem
 est. Patres adversus Arium ostendunt τὸν Λόγον
 patri coævum esse, ne Deus aliquando εἰλος
 σοφός, rationis et sapientiæ expertus fuerit : non
 od Pater sapientiam et rationem a Filio acci-
 sed quia ratio, sapientia, intelligentia actum
 nt, qui terminum producat suum, quem *vern-*
mentis appellamus. Deus itaque Pater ea sa-
 a et ratione, qua sapiens et rationalis est,
 m quo secum eminenti modo ratiocinetur et
 gat, in æternitate concipit et gignit, sine quo
 nionalis nec sapiens foret. Quo sensu Dama-
 s paulo ante dixerat Deum esse λόγον καὶ λο-
 rationem et rationalem : ac Filius itidem dici
 Λόγος ἐκ λόγου, Verbum de verbo, ut loquitur
 esus lib. *De Fil. divin.*, vel fortasse melius
 de ratione, propter utrumque sensum vocis

Ὁ θέλησις. Voluntas. Nostri theologi ex Augu-
 docent Spiritum sanctum mutuum amorem
 tris et Filii, et per æternum divinæ volun-
 tum ex utroque procedere. Græci vero do-
 Filium appellare non dubitant ; non solum
 βουλὴν, *vivum Patris consilium*, quo nomine
 ctus actus simul exprimitur ; sed etiam θέλη-
 ἄημα, βουλῆσιν, hoc est *voluntatem* qua Pa-

manifestantis Spiritus productor. Ac, ne multa
 dicam, non est alia Patri ratio, sapientia, potentia,
 voluntas, præter Filium, qui sola est Patris poten-
 tia, rerum omnium creationis primordialis virtus ;
 velut perfecta persona ex perfecta persona genita,
 quo modo ipse novit, qui Filius est, diciturque.
 Ac postremo Spiritus sanctus Patris potentia est,
 divinitatis recondita declarans, ex Patre per Fi-
 lium procedens, qua ipse novit ratione ; non tamen
 generationis : quo fit etiam ut Spiritus sanctus
 omnium creationis consummator existat. Quo-
 circa omnia quæ causæ, Patri, fonti, genitori con-
 veniunt, ea Patri soli ascribi debent : quæ autem
 producto, genito, Filio, Verbo, primordiali potentia,
 voluntati, sapientiæ quadrant, ea Filio tribuenda
 sunt : quæ denique producto per processionem,
 manifestanti, ac perficienti potentia, hæc Spiritui
 sancto. Pater fons est, et auctor, tum Filii, tum
 Spiritus sancti : solius tamen Filii Pater, ac Spi-
 ritus sancti productor. Filius autem, Filius est, Ver-
 bum, sapientia, potentia, Imago, splendor, Patris
 figura, et ex Patre. At Spiritus sanctus non Patris
 Filius ; sed Spiritus Patris, ut qui ex Patre procedat,
 Nullus enim impulsus est sine Spiritu. Quin
 per ipsum ex Patre procedens. Solus enim Pater

CAP. XIII.

149 *De loco Dei et quod solus Deus incircumscri-*
ptus sit.

Locus corporeus. — Locus corporeus est terminus
 continentis, quo continetur id quod continetur ²¹ :
 v. gr. aer continet ; corpus continetur. Nec tamen

ter cuncta condiderit. Cyril. *Th.* assert. 7, p. 54 et
 57 ; Athan. *orat.* 4 *Cont. Ar.* ; Greg. Nyss. *Orat.*
Cont. Eun., p. 345.

(38) Ἡ προκαταρκτικὴ, *primordialis virtus* ; non
 causa, ut transtulit Billius. Nam juxta Basilium
 lib. *De Spiritu sancto*, Pater in opificio universi
 fuit *προκαταρκτικὴ αἰτία, primordialis causa*. Filium
 vero Noster haud absurde appellavit *primordiale*
virtutem ; eo utique sensu quo Theologus, *orat.* 32,
 Trinitatis sanctissimæ personas indigitat : "Αναρ-
 χον καὶ ἀρχὴν, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀρχῆς, *Principii ex-*
pers, principium, et id quod una cum principio est.
 Ubi Filium nominat ἀρχὴν, *principium*, per quem
 scilicet omnia facta sint. *Orat.* 24, naturam divinam
 in tribus consistere istis docet, αἰτίῳ, δημιουργῶ
 καὶ τελετοποιῶ, *auctore, conditore et perfectore*. Con-
 simili modo Basilium loco quem citavi, postquam
 Patrem esse dixit *προκαταρκτικὴν αἰτίαν, primor-*
diale causam, subjungit Filium esse causam δη-
 μιουργικὴν, *conditricem*, et Spiritum sanctum τε-
 λεωτικὴν, *perfectricem*. Quocirca quando de proces-
 sionibus divinis agitur, apertius Pater dicendus vide-
 tur, πηγῆ, βίβλα, αἰτία, αἰτιος, ἀρχὴ, *fons, radix,*
causa, auctor, principium, quam *προκαταρκτικὴ αἰ-*
τία, primordialis causa, quam vocem adhibuerit
 solum Basilium, ut explicaret, quid unaquæque per-
 sona in universi opificio contulisse censeatur.

locus aer locus est corporis contenti, sed extremitas duntaxat ambientis, quæ totum corpus attingit. Sic plane, quia id quod continet, non est in eo quod continetur.

Locus spiritualis. Deus in loco non est. Dei locus metaphoricè. — Est autem etiam spiritualis locus, ubi intelligitur et existit intellectualis natura et incorporea; ubi nimirum præbens est et agit; nec corporeo modo continetur, sed spirituali. Non enim figuram habet, qua corporum more contineatur. Et quidem Deus, ut qui materiæ expers sit, et incircumscribitus, in loco non est. Ipse enim sui ipsius locus est, omnia implens, ac super omnia existens, omniaque ipse complectens²². Attamen in loco esse dicitur, Neique appellatur locus, ubi ejus virtus et operatio manifesta sunt. Ipse enim citra ullam permistionem omnia permeat, rebusque omnibus operationem suam impertit, pro uniuscujusque aptitudine ac suscipiendi facultate; hoc est tum naturali, tum voluntaria puritate. Puriora siquidem sunt, quæ materiæ immersa non sunt, quam materialia; et proba atque honesta, quam prava et cum malitia conjuncta. Ergo Dei locus is dicitur, qui uberioris ipsius operationis et gratiæ particeps est. Idcirco cælum sedes ejus est (illic enim sunt angeli, qui faciunt ipsius voluntatem, eumque semper laudibus celebrant²³); hæc quippe ipsi est requies: terra autem scabellum pedum ejus²⁴; in qua per carnem cum hominibus conversatus sit²⁵. Pes porro Dei sancta ipsius caro variis locis nominata est. Quin Ecclesia quoque Dei locus dicitur; quia eam ad ipsius canendas laudes, ceu templum quoddam, secrevimus, in quo eum perspicua sit nobis ipsius operatio, sive per

Sciendum autem est Deum partibus carere; ut totus omnino ubique sit, et non pars in parte, more corporum distrahatur, sed totus in omnibus, et totus supra omnia existat.

De loco angeli, et animæ; deque rerum circumscriptione. — **150** Angelus autem, etsi non ad modum corporis ita in loco continetur, ut formam

²² Greg. Naz. orat. 54. ²³ Isa. vi, 1 seqq. ²⁴ Isa. lxvi, 4. ²⁵ Baruch iii, 38.

NOTÆ.

(39) *Ὁ μὲν οὖν Θεός. Deus igitur, etc.* Ex loci definitione quam Damascenus tradit ex Aristotele, colligitur nullo loco Deum contineri, quippe qui nulla corporis illius superficie circumscribi possit. Unde cum Nazianzeno orat. 34, et Nysseno lib. *De anim. et resurr.* dixerim verius, nusquam esse Deum, et ubique adesse, atque omnium locum esse. Porro S. Thomas 1 p. q. 8, a. 4, docet *Deum esse ubique, sicut agens adest ei in quod agit*, ut Deus locis omnibus adesse non censeatur, nisi per operationem. Hoc Noster confirmat ubi ait, *Deum dici in loco esse, et Dei locum id appellari, in quo ejus actio exseritur; eum quippe omnia pervadere et in omnibus agere, secundum uniuscujusque dispositionem.* Hoc argumentum persequitur Anastasius Antiochenus orat. *De incircumscripito*, in qua disputat adversus quosdam qui Deum in omnibus

ἄηρ τόπος ἐστὶ τοῦ περιεχομένου σώματος, ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ περιέχοντος ἀέρος, τὸ ἐφαπτόμενον τοῦ περιεχομένου σώματος πάντος δὲ, ὅτι τὸ περιέχον, οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ περιεχομένῳ.

Ἔστι δὲ καὶ νοητὸς τόπος, ἐνθα νοεῖται, καὶ ἐστὶν ἡ νοητὴ καὶ ἀσώματος φύσις. Ἐνθαπερ πάρεστι, καὶ ἐνεργεῖ, καὶ οὐ σωματικῶς περιέχεται, ἀλλὰ νοητῶς. Οὐ γὰρ ἔχει σχῆμα, ἵνα σωματικῶς περιεχθῆ. Ὁ μὲν οὖν Θεός (39), ἀύλος ὢν, καὶ ἀπεριγραπτός, ἐν τόπῳ οὐκ ἐστὶν. Αὐτὸς γὰρ ἐαυτοῦ τόπος ἐστὶ, τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὢν, καὶ αὐτὸς συνέχων τὰ πάντα. Λέγεται δὲ καὶ ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ λέγεται τόπος Θεοῦ, ἐνθα ἐκδηλὸς ἡ ἐνεργεῖα αὐτοῦ γίνεται. Αὐτὸς μὲν γὰρ διὰ πάντων ἀμικρῶς διήκει, καὶ πᾶσι μεταδίδωσι τῆς ἐαυτοῦ ἐνεργείας, κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδεύτητα, καὶ δεκτικὴν δύναμιν· φημί δὲ τὴν τε φυσικὴν καὶ προαιρετικὴν καθαρότητα. Καθαρώτερα γὰρ τὰ αἰὶα τῶν ὀλικῶν, καὶ τὰ ἐνάρτητα, τῶν κακίᾳ συναρξουμένων. Λέγεται τοιγαροῦν Θεοῦ τόπος, ὁ πλεον μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος. Ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσὶν οἱ ποιῶντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἄγγελοι, καὶ αἰετὸς δοξάζοντες αὐτόν. Αὕτη γὰρ αὐτῷ ἀνάπαυσις, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ γὰρ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη. Πούς δὲ τοῦ Θεοῦ ἡ ἄγια αὐτοῦ σὰρξ ὠνόμασται. Λέγεται δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία τόπος Θεοῦ· τοῦτον γὰρ εἰς δοξολογίαν αὐτοῦ, ὡς περ τι τέμενος ἀφωρίσασμεν, ἐν ᾧ καὶ τὰς πρὸς αὐτόν ἐντεύξεις ποιούμεθα. Ὁμοίως καὶ οἱ τόποι, ἐν οἷς ἐκδηλὸς ἡμῖν ἡ αὐτοῦ ἐνεργεῖα, εἴτε διὰ σαρκὸς, εἴτε ἀνευ σώματος γέγονε, τόποι Θεοῦ λέγονται.

eum exoremus. Ad eundem modum loca in quibus carnem, sive absque corpore, Dei loca dicuntur.

Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ θεῖον ἀμέρῃς ἐστὶν, ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ ὄν, καὶ οὐ μέρος ἐν μέρει σωματικῶς διαιρούμενον· ἀλλ' ὅλον ἐν πᾶσι, καὶ ὅλον ὑπὲρ τὸ πᾶν.

Marg. ms. *Περὶ τόπου ἀγγέλου καὶ τῆς ψυχῆς, καὶ περὶ τοῦ ἀπεριγράπτου.* — Ὁ δὲ ἄγγελος, σωματικῶς μὲν ἐν τόπῳ περιέχεται, ὥστε τυπούσθαι

locis adesse per operationem fatebantur, at non secundum essentiam, propter locorum præsertim fœditatem. Hos refellit, tum quia incircumscribitus immensusque est, tum etiam quia est infinite simplex, cujus operatio idem sit prorsus ac sua essentia: eam ob rem necessariam esse ut Deus illic adsit secundum essentiam, ubi intelligitur operari. Enimvero, ut observat Nemesius, cap. 3, res spiritualis nulli loco præsens esse potest, eique, ut humano more loquar, applicari, nisi circa illum operando. Quocirca Epiphanius, hæres. 77, ait Deum ubique adesse δυνάμει, per virtutem, quo significatur, nedum Dei substantia, verum et operatio, *Deus immensitate sua rerum omnium locus est* (inquit Maximus in cap. 1 *De div. nom.*) οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, non ad modum corporum, sed in eis tanquam earum opifex agendo.

πρατίζεσθαι· ὁμοῦς λέγεται εἶναι ἐν τόπῳ A
 κρεῖναι νοητῶς καὶ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν αὐ-
 τὴν, καὶ μὴ εἶναι ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἐκεῖσε νοητῶς
 φεσθαι, ἐνθα καὶ ἐνεργεῖ. Οὐ γὰρ δύναται
 εὐτὸν ἐν διαφόροις τόποις ἐνεργεῖν. Μόνου
 ᾧ ἔστι τὸ πανταχοῦ κατὰ ταυτὸν ἐνεργεῖν.
 γὰρ ἄγγελος· τάχει φύσεως, καὶ τῷ ἐτοίμως,
 ἰχθῶς, μεταβαίνειν, ἐνεργεῖ ἐν διαφόροις τό-
 πῳ· δὲ Θεῖον πανταχῆ ὄν, καὶ ὑπὲρ τὸ πάντα
 εὐτὸν ἰ διαφόρως ἐνεργεῖ μὲν καὶ ἀπλῆ ἐνεργ-

φυχῆ συνδέεται τῷ σώματι ὅλη ὅλη, καὶ
 εἰς μέρει· καὶ οὐ περιέχεται ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ
 αὐτὸ, ὡς περ πῦρ σιδήρον, καὶ ἐν αὐτῷ οὔσα,
 ἴσως ἐνεργείας ἐνεργεῖ.

ραπτὸν μὲν ἔστι, τὸ τόπῳ, ἢ χρόνῳ, ἢ κατα-
 περιλαμβανόμενον· ἀπερίγραπτον δὲ, τὸ μη-
 των περιεχόμενον. Ἀπερίγραπτον μὲν οὖν,
 πλὴ τὸ Θεῖον, ἀναρχον ὄν, καὶ ἀτελεύτερον,
 ἴσως περιέχον, καὶ μηδεμιᾶ καταλήψει περι-
 ρι. Μόνον γὰρ ἔστιν ἀκατάληπτον, καὶ ἀόρι-
 τ' οὐδενὸς γινωσκόμενον, αὐτὸ δὲ μόνον ἐαυ-
 ρητικόν. Ὁ δὲ ἄγγελος, καὶ χρόνῳ περιγρά-
 ῆθητο γὰρ τοῦ εἶναι· καὶ τόπῳ· εἰ καὶ
 ὡς προείπομεν· καὶ καταλήψει γ'. Καὶ ἀλ-
 ἄρ τὴν φύσιν Ἰσασί πως, καὶ ὑπὸ τοῦ κτί-
 ζόντων τέλειον· τὰ δὲ σώματα, καὶ ἀρχῆ,
 εἰ, καὶ τόπῳ σωματικῷ, καὶ καταλήψει.

que ab opifice definiuntur. Corpora denique et
 et principio circumscribuntur, et sine, locoque cor-

ms. Συλλογισμαῖα περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ C
 , καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.
 ἰ Ἁδρόν καὶ Πνεύματος. — Ἄτρεπτον οὖν
 ἰς τὸ Θεῖον, καὶ ἀναλλοίωτον. Πάντα γὰρ τῆ
 ρει, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν προώρισεν, ἕκαστον
 ἰ Ἰσθον καὶ πρέποντα καιρὸν καὶ τόπον. Καὶ
 ἴστο Ὁ Πατὴρ οὐδένα κρίνει, τὴν δὲ κρί-
 ἴων δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ἐκρινε γὰρ, ὁ Πατὴρ
 , καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς Θεὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἕγιον·
 ἰ ὁ Υἱὸς, ὡς ἄνθρωπος σωματικῶς κατα-
 , καὶ καθιεῖται ἐπὶ θρόνον δόξης· σώματος
 ἰ γραπτοῦ ἢ κατάθασις, καὶ ἡ καθέδρα· καὶ
 ἴσαν τὴν οἰκουμένην. ἐν δικαιοσύνῃ.

ἰ ἀπέχει Θεοῦ, οὐ τόπῳ, ἀλλὰ φύσει. Ἐπι-
 ρόνησις, καὶ σοφία, καὶ βουλή, ὡς ἕξις συμ-
 καὶ ἀποχωρεῖ· οὐ μὴν ἐπὶ Θεοῦ· ἐπὶ αὐτοῦ
 ἰν γίνεταί· καὶ ἀπογίνεταί· ἀναλλοίωτος γὰρ
 ἰ ἄτρεπος· καὶ οὐ χρῆ συμδεηκὸς ἐπὶ αὐ-
 ἰν. Τὸ γὰρ ἄγαθὸν σύμβρομον ἔχει τῆ οὐ-

g. Naz. orat. 44. 27 Joan. v, 22.

VARIE LECTIONES

ii quinque κατὰ ταῦτο. γ Hic variant codices. R. 3579 εἰ καὶ νοητῆ ὡς προείπομεν καὶ καταλήψει.
 β νοητῆ ὡς περ εἶπομεν καταλήψει. R. 3451 νοητὸς ὡς περ εἶπομεν καταλήψει. Nulla vero
 lectio textui nostro anteponenda. In R. 2925 legitur ὡς περ εἶπομεν. * Edita ποσῶς,
 et tres Reg. τὸ δὲ. Regii item octo, Colb. et Noster τὸ ἄγαθόν. Vetus interpres bonum Deus. Sic
 novem Regiis, Colb. et S. Hil. ἐν πάσῃν ἔστι, omissa particula γάρ.

et figuram recipiat ; in loco tamen esse dicitur,
 quia spirituali modo adest et agit, prout naturæ suæ
 consentaneum est ; nec alibi est, sed ibi intelli-
 gibili modo circumscribitur, ubi et operatur. Neque
 enim in diversis locis eodem tempore operari potest.
 Dei namque solius est ubique simul operari. Nam
 angelus quidem ob naturæ pernicitatem, ac quia
 prompte ac celeriter pertransit, in diversis locis
 operatur ; at Deus, ut qui ubivis, ac supra omnia
 sit, eodem temporis momento, una et simplici ope-
 ratione varie ubique agit.

Porro anima, tota toti corpori devincta est, et
 non pars parti : nec eo continetur, sed ipsum con-
 tinet, haud secus ac ignis ferrum ; inque illo ex-
 sistens suas ipsa functiones obit.

B *Solus Deus incircumscriptus.* — Circumscriptum
 hoc est, quod loco vel tempore vel animi perce-
 ptione comprehenditur : incircumscriptum autem
 quod nullo horum continetur. Quamobrem solus
 Deus incircumscriptus est, qui principio et sine
 careat, atque omnia complectatur, nullatenus ipse
 comprehensus 26. Solus enim incomprehensus ipse
 est, nullis definitis terminis, et a nemine cognitus,
 qui solus ea vi polleat qua se plene contempletur.
 Ac angelus et tempore circumscribitur (inceptum
 enim esse) et loco (tametsi spirituali, ut prædi-
 ximus, ratione) et comprehensione. Nam et alii
 aliorum naturam quodam modo exploratam habent,

et principio circumscribuntur, et sine, locoque cor-
 C *Collectanea de Deo Patre et Filio et Spiritu sancto ;
 deque Verbo et Spiritu. Solus Filius et judicaturus ;
 æterna cum Patre iudex prædestinatione.* — Deus
 igitur omnino immutabilis et invariabilis est. Om-
 nia enim, quæ in arbitrio ac potestate nostra posita
 non sunt, præsciendo præsnivit ; singula videlicet
 suo et convenienti tempore et loco futura. Quocirca
 Pater non judicabit quemquam ; sed omne iudicium
 dedit Filio 27. Judicavit siquidem Pater et Filius,
 ut Deus, necnon Spiritus sanctus ; at Filius ipse
 corporaliter ut homo descendet, inque sede maje-
 statis sedebit (descensus enim atque sessio corporis
 circumscripti sunt) et universum orbem in justitia
 judicabit.

Omnia a Deo distant ; non loco, sed natura. In
 nobis prudentia, sapientia, consilium, ut habitus,
 accedunt et recedunt : non item in Deo : nam in eo
 nihil accidit aut excidit : quippe cum mutationis
 et alterationis expers sit, atque in eo accidens
 aliquid admittere nefas sit. Bonum enim, Dei

D

essentiam comitatur. Qui Deum semper desiderat, hic ipsum videt: in omnibus enim Deus est. Ab eo siquidem qui est, ea quæ sunt dependent: nec esse aliquid possit, quod esse non habeat in eo qui est. Rebus quidem omnibus immistus Deus est, ut continens et conservans naturam: at Deus Verbum sacræ suæ carni personaliter unitus, ac nostræ naturæ citra confusionem admistus est.

151 Nemo videt Patrem, nisi Filius et Spiritus sanctus ²⁰.

Patris consilium et voluntas, sapientia et virtus est Filius. Non enim qualitatem Deo fas est ascribere; ne aliqui compositum asseramus ex substantia et qualitate.

Filius ex Patre est, et cuncta quæ habet, ab ipso habet: nec proinde a se potest quidquam facere ²¹. Neque enim distinctam a Patre operationem habet ²².

Quod Deus, qui natura invisibilis est, per operationes tamen visibilis fiat, ex mundi nobis structura et gubernatione clarum est ²³.

Imago Patris est Filius, ac Filii, Spiritus ²⁴; per quem ille in homine habitans, ad imaginem Dei esse eidem impertit ²⁵.

Deus est Spiritus sanctus, inter ingenitum et genitum medius, et qui per Filium Patri connectitur. Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, Dominus ipse, Spiritus adoptionis, veritatis, libertatis, sapientiæ (horum enim omnium efficiens est), omnia essentia replens, omnia conservans: mundum implens per essentiam; cujus tamen potentiam mundus capere non possit.

Deus est æterna substantia et incommutabilis, rerum creatrix, religiosaque adoranda conscientia est.

Deus et Pater sempiternus est, ingenitus; ut qui ex nullo genitus sit, Filiumque pariter sempiternum genuerit. Deus etiam Filius, qui cum Patre semper existens sine tempore, ac sempiternus, absque fluxione et passione, et individue ex eo genitus sit. Deus quoque Spiritus sanctus, vis

αια. Ὁ ἐπιθυμῶν ἀεὶ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ὁρᾷ αὐτὸν ἐν πᾶσι γὰρ ἔστιν ὁ Θεός· τοῦ γὰρ ὄντος ἐξήκει τὰ ὄντα· καὶ οὐκ ἔστιν εἶναι τι, εἰ μὴ ἐν τῷ ὄντι· τὸ εἶναι ἔχει· οὗτοι πᾶσι μὲν ἐγκλίματα ὁ Θεός, ὡς συνεχῶν τὴν φύσιν· τῇ δὲ ἀγία αὐτοῦ σαρκὶ ὁ Θεός Ἀλόγος καθ' ὑπόστασιν ἠνώθη, καὶ κατεμίχθη ἀσυγχύτως πρὸς τὸ ἡμέτερον.

Οὐδεὶς ὁρᾷ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα.

Βούλησις, καὶ σοφία, καὶ δύναμις ὁ Υἱὸς ἔστι τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ χρὴ κέγειν ἐπὶ Θεοῦ ποιότητα, ἵνα μὴ σύνθετον εἰπωμεν αὐτὸν ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος.

Ἄ Ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔστι, καὶ πάντα ὅσα ἔχει, ἐξ αὐτοῦ ἔχει· διὸ οὐδὲ δύναται ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν. Οὐ γὰρ ἔχει ἰδιόζουσαν ἐνεργείαν παρὰ τὸν Πατέρα.

Ὅτι δὲ φύσει ἀόρατος ὢν ὁ Θεός, ὁρατὸς ταῖς ἐνεργείαις γίνεται, ἐκ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως καὶ κυβερνήσεως γινώσκωμεν.

Εἰκὼν τοῦ Πατρὸς (40) ὁ Υἱὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ ὁ Χριστὸς ἐνοικῶν ἀνθρώπων δίδωσιν αὐτῷ τὸ κατ' εἰκόνα.

Θεός, τὸ Πνεῦμα (41) τὸ ἅγιον, μέσον τοῦ ἀγεννήτου καὶ τοῦ γεννητοῦ, καὶ δι' Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον· Πνεῦμα Θεοῦ λέγεται, Πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, Αὐτοκύριος, Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἀληθείας, ἐλευθερίας, σοφίας (καὶ γὰρ ποιητικὸν τούτων ἀπάντων)· πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, πάντα συνέχον, πληρωτικὸν κόσμου κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀχώρητον κόσμῳ κατὰ τὴν δύναμιν.

Θεός ἔστιν ἀίδιος οὐσία καὶ ἀπαράλλακτος, δημιουργικὴ τῶν ὄντων, εὐσεβεῖ λογισμῷ προσκυνουμένη.

Θεός καὶ Πατήρ, ὁ ὢν ἀεὶ ἀγέννητος, ὡς μὴ ἔτι τινος γεννηθεὶς, γεννήσας δὲ Υἱὸν συναϊδίον· θεός ἔστι καὶ ὁ Υἱὸς, ὁ ὢν ἀεὶ σὺν τῷ Πατρὶ, ἀχώρως καὶ ἀδίως, καὶ ἀβρόυστως, καὶ ἀπαθῶς, καὶ ἀδιάστατως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Θεός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστι, δύναμις ἀγιαστικῆ, ἐνυπόστατος, ἔτι

²⁰ Joan. vi, 46. ²¹ Joan. v, 30. ²² Greg. orat. 36. ²³ Sap. xii, 5. ²⁴ Basil. lib. v *Cont. Eun.* ²⁵ Greg. Naz. orat. 37.

NOTÆ.

(40) *Εἰκὼν τοῦ Πατρὸς. Imago Patris est Filius, et Filii Spiritus sanctus.* Idem ait auctor, orat. 5 *De imaginibus*, eique præverant Athanasius epist. 1 ad Serap.; Basiliius, lib. v *Contra Eunom.*; Cyrillus, dial. 7, et in *Thesaurō*, assert. 33. Quod si ratio propria imaginis naturalis est, ut derivata sit ab archetypō, quidni Spiritus processerit ex Filio? Quocirca Thaumaturgus in professione fidei, postquam dixit Spiritum sanctum *per Filium effulgere*, δι' Υἱοῦ πεφηνός, ipsum subiinde *imaginem Filii* appellat, *perfectam perfecti*. Græci quidam post participium πεφηνός has voces inseruerunt δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, *videlicet hominibus*; quod glossema spurium esse alio in loco ostendimus.

(41) Θεός τὸ Πνεῦμα. *Deus et Spiritus sanctus,*

D medius, etc. Noster hic Theologum exscribit, quæ orat. 33. Anomæo affirmanti nullum esse medium inter *ingenitum* et *genitum*, regerit medium locum obtinere τὸ ἐκπροσώτον, *procedens*: quippe quod ingenitum non est, sive principii expers, neque genitum. Cæterum ratione originis Filius medius est inter Patrem et Spiritum. Nam Græcorum Patrum theologia est, Spiritum sanctum Patri copulari per Filium, quia procedit a Patre per Filium. Sub alia rursus consideratione Pater medius est inter Filium et Spiritum sanctum, quorum, Nazianzeno teste, *ἐνωσις, nexus et copula* sit. Amborum siquidem auctor et principium est, cui copulerent.

τῆς ἀδιαστάτως ἐκπορευμένη, καὶ ἐν Υἱῷ Ἀ
μνήνῃ, ὁμοούσιος Πατρὶ καὶ Υἱῷ.

; ἐστὶν ὁ οὐσιωδῶς τῷ Πατρὶ ἀεὶ συμπαρῶν.
πάλιν ἐστὶ καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ νοῦ κίνησις,
κινεῖται, καὶ νοεῖ, καὶ λογίζεται, οἷον εἰ φῶς
ἐν καὶ ἀπαύγασμα. Λόγος πάλιν ἐστὶν ὁ ἐν-
; ἐν τῇ καρδίᾳ λαλούμενος. Καὶ πάλιν λόγος
ικτός ἢ] ἐστὶν ἄγγελος νοήματος. Ὁ μὲν οὖν
B) Λόγος οὐσιωδῶς τέ ἐστι καὶ ἐνυπόστατος ·
καὶ τρεῖς λόγοι, δυνάμεις εἰσι τῆς ψυχῆς,
ἢ] ὑποστάσεις θεωρούμενοι · ὧν ὁ μὲν πρῶτος
φυσικὸν ἐστὶ γέννημα, ἐξ αὐτοῦ ἀεὶ φυσικῶς
μενον · ὁ δεύτερος δὲ λέγεται ἐνδιάθετος · ὁ
ς, προφορικὸς.

νεῦμα νοεῖται πολλαχῶς. Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ·
μ δὲ καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ Πνεύματος τοῦ
νεύματα. Πνεῦμα καὶ ὁ ἄγγελος ὁ ἀγαθός ·
καὶ ὁ δαίμων · πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ · ἐστὶ δὲ

sanctificans, subsistens; qui ex Patre absque se-
junctione procedens, ac in Filio quiescens, eju-
dem et ipse cum Patre et Filio substantiæ sit.

Verbi ac sermonis acceptiones variæ. — Verbum
est, quod cum Patre substantialiter semper est.
Rursus verbum est naturalis mentis agitatio, qua
movetur, et intelligit, et cogitat; veluti lux ipsius
et splendor existens. Est præterea verbum intimi-
um, quod in corde tantum eloquimur. Est deni-
que verbum intelligentiæ nuntius, quod scilicet ore
profertur. Deus itaque Verbum substantivum est
et subsistens: tria vero reliqua animi sunt facul-
tates, nec considerantur in propria substantia.
Quorum primum, naturalis est mentis fetus,
naturaliter ex ipsa semper ut ex fonte manans:
B) secundum, internum dicitur: tertium, prolati-
tium.

152 *Item nominis Spiritus acceptiones variæ.* —
Eodem modo spiritus variis modis consideratur.
Nam hoc nomine appellatur et Spiritus sanctus:
sed et Spiritus sancti virtutes, dicuntur spiritus.

VARIÆ LECTIONES.

α ista in editis et mss. abest, addita vero fuit secunda manu in cod. S. Hil. e In cod. S. Hil. ex
plone, Πνεῦμα λέγεται τὸ ἅγιον. Et in fine capitis post καὶ ὁ ἄγρ, idem emendator addidit πνεῦμα
τῆ, καὶ ἀκάθαρτος πρᾶξις, καὶ ἡ διδασκαλία πνεῦμα καὶ ὁ θυμός. Quæ quidem nec edita habent,
i mss.

NOTÆ.

Ὁ μὲν οὖν Θεός. Deus itaque substantivum
plodit errorem Sabellii, necnon Pauli Sa-
nli, quorum una hæc assertio fuit, ab æter-
Verbum in Deo fuisse ἐνδιάθετον, intestinum,
inime subsistens; hoc posthac factum esse
ικόν, prolatum, quo, velut operatione quadam
inte, Deus cuncta condiderit, et quo Christum
erit ad humani generis instaurationem.
Ecclesiæ secundo labente Theophilus, ut
; Antiochenus, lib. II ad Autolyicum, sic
ium Trinitatis enarrabat: Ἐχὼν ὁ Θεὸς τὸν
Λόγον ἐνδιάθετον ἐν τοῖς ἰδίῳις σπλάγχθοις,
ἐν αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ σοφίας, ἐξερυξά-
φθ τῶν ὀλῶν. Deus, in visceribus suis Verbum
im habens, ipsum cum sua sapientia genuit
re universa. Hoc Verbum ὑπουργὸν admini-
habuit operum suorum. Subdit: Verbum esse
ντὸς ἐνδιάθετον perpetuo intestinum in corde
iōd antequam quidquam faceret, consiliarium
ἑαυτοῦ νοῦν καὶ φρόνησιν ὄντα, ut qui mens
rudentiaque sit. Cum autem quæcumque pro-
it, condere voluisset, τοῦτον τὸν Λόγον ἐγέν-
ροφορικόν, hoc ipsummet Verbum genuit pro-
primogenitum omnis creaturæ, non ut Verbo
peris factus fuerit, sed gignendo Verbum cum
perpetuo conversatus est. Hæc plane accurata
int. At sufficiebant, ut homini gentili rudiori
x Platoniorum placitis mysterium hoc des-
s, verique similitudinem ei conciliaret. Ver-
rocul abest, tum ab Arii, tum a Sabellii im-
i. Non enim duplex Verbum posuit, ut pu-
etavianus, sed unum idemque, quod intimum
s prolatum, τοῦτον τὸν Λόγον, hoc ipsummet
m, inquit, sic prolatitium genuit, ut illud
perpetuo conversans habeat. Arius e contra
per Verbum interius, sapientiamque Dei,
m e nihilo esse Verbum aliud, quo velut in-
into universum hoc conderetur. Sed et Sa-
n ferit dicendo, Verbum creatum ex Deo esse
m, primogenitum omnis creaturæ, Dei admi-

nistrum, qui assumpta Patris persona in paradisi-
C venerit, et cum Adamo collocatus sit. Ex Initio
Evangelii secundum Joannem concludit, Verbum,
cum sit Deus, ortumque sit ex Deo, quodcumque
vult universorum Pater, ab eo mitti ad quemvis
locum, eoque cum venerit, et audiri, et videri, etc.
Ejusmodi profecto locutiones gigni, ortum habere,
mitti, venire, videri, audiri, in loco reperiri, non
nudam ἐνέργειαν operationem, sed rem in se sub-
sistentem indicant. Quamobrem si quis error ex
hoc Theophili loco inferatur, ille saltem nec Sabel-
lianicus, nec Arianicus fuerit. Graviorem vero ad-
misit Tertullianus, qui cum feracioris esset ingenii
in opere dogmatico contra Praxeam, consimilem
doctrinam novis commentis auxit: quæ Genna-
dius in egregio libello *De Eccles. dogm.* paucis his
verbis confingere non dubitavit: *Nihil ex Trinitatis
essentia ad creaturarum naturam deductum, ut
Plato et Tertullianus.* Philastrius Brixiensis, ca-
pitate 76, hæreticos censet, qui dicunt Salvatorem
primum apud Patrem fuisse, tum posthac natum
esse. *Nam esse ante, et postea nasci, inquit, con-
trarium est omnibus modis.* Quamvis autem Ver-
bum ἐνδιάθετον, interius, dici possit, ut est in sinu
Patris, et προφορικόν, prolatitium, prout potentiam
ostendit, qua omnia per ipsum facta sunt, attamen
Irenæus, lib. II, cap. 49, venenum sub distinctione
Verbi interioris et prolati latens agnovit, quippe
quæ Gnosticorum inventum erat. In synodo Antio-
chena priore definitum est, *Deum Patrem per Ver-
bum Deum cuncta condidisse, οὐχ ὡς δι' ὄργανου,*
οὐδ' ὡς δι' ἐπιστήμης ἀνυπόστατου, non tanquam
per instrumentum, neque per scientiam per se non
consistentem, sed ipsum esse genitum a Patre Fi-
lium, ὡς ζῶσαν ἐνέργειαν, καὶ ἐνυπόστατον, ut
actum viventem et per se existentem. Quamobrem
Athanasius in Expositione fidei Verbum negat
esse προφορικόν, prolatitium, et ἐνδιάθετον, intesti-
num. Ita deinceps Ecclesia catholica.

Spiritus item est angelus bonus ; spiritus dæmon ; A ὅτε καὶ νοῦς πνεῦμα λέγεται · πνεῦμα καὶ ὁ δῆμιος
spiritus anima : ac interdum mens quoque spiritus
vocatur. Postremo et ventus et aer, spiritus nunc-
cupantur.

CAP. XIV.

Proprietates seu attributa divinæ naturæ.

Increatum, et sine principio, immortale, infini-
tum, æternum, materia vacans, bonum, opifex,
justum, illuminans, immutabile, impatibile, incir-
cumscriptum, incomprehensum, indefinitum, in-
corporeum, non limitatum, invisibile, cogitatu
majus, nullius egens, merum jus sui et liberum
arbitrium, omnium dominans, vivificans, omni-
potens, infinitæ potentæ, sanctificare, ac commu-
nicatu esse, omnia continere et conservare, B
omnibus providere. Hæc omnia similia suapte
natura habet, non aliunde sumpta ; sed ipsa rebus
a se conditis pro cujusque capacitate bonum omne
impertit.

Personarum in se invicem mansio et inessio
(hæ enim divelli nequeunt, in se invicem circum-
inessionem confusionis expertem servantes ; non
ut contrahantur et permisceantur, sed ut simul
cohæreant) ; Filius enim in Patre et Spiritu sancto
est : Spiritus item in Patre et Filio : ac denique
Pater in Filio et Spiritu sancto : sic tamen ut
nulla permistio sit, aut confusio ³⁴. Unus item et
idem motus. Una enim et eadem trium personarum
prosultatio, unaque motio est : quod quidem in
creata natura perspicui nequit.

Huc accedit quod divina coruscatio et operatio,
quæ una, simplex, et indivisa est, cum pro boni
alia aliave ratione in dividuis varia fiat, ac univer-
sis ea quæ cujusque propriam naturam consti-
tuunt, 153 continentque, distribuat, simplex
nihilominus maneat, sicque in rebus divisus mul-
tiplicetur, ut interim ea in quæ divisio cadit, ad
suam simplicitatem colligat et convertat ³⁵. Eam
enim omnia appetunt, inque ea existunt ; ipsaque
omnibus rebus pro cujusque natura esse tribuit.
Hæc esse est eorum quæ sunt, viventium vita,
rationalium ratio, intelligentium intelligentia ;
cum tamen ipsa, et supra mentem, et supra rati-
onem, et supra vitam, et supra essentiam D
existat.

Omnia præsentia Deo. — Adde quod sine com-
mitione ulla omnia pervadat ; cum contra nihil
eam possit penetrare : illudque item quod simplici
cognitione omniq̄ cognoscat, ac divino suo, omni-
busque modis perspicaci et sine materia oculo,
simplicissime tam præsentia, quam præterita, et
futura prius quam fiant, contueatur ³⁶ : tum etiam

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Tὰ ἰδιώματα θείας φύσεως.

Τὸ ἀκτιστόν, τὸ ἀναρχόν, τὸ ἀθάνατόν, καὶ ἀπέραν-
τόν, καὶ αἰώνιον, τὸ ^d ἄβυλον, τὸ ἀγαθόν, τὸ θε-
μιουργικόν, τὸ δίκαιον, τὸ φωτιστικόν, τὸ ἀτρεπτόν,
τὸ ἀπαθές, τὸ ἀπερίγραπτόν, τὸ ἀχώρητόν, τὸ ἀπερι-
όριστόν, τὸ ἀόριστόν, τὸ ἀόρατόν, τὸ ἀπερινόητόν, τὸ
ἀνευδές, τὸ αὐτοκρατές καὶ αὐτεξούσιον, τὸ παντο-
κρατορικόν, τὸ ζωοδοτικόν, τὸ παντοδύναμον, τὸ
ἀπειροδύναμον, τὸ ἀγιαστικόν καὶ μεταδοτικόν, τὸ
περιέχειν καὶ συνέχειν τὰ σύμπαντα, καὶ πάντων
προνοεῖσθαι · πάντα ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα φύσι
ἔχει, οὐκ ἄλλοθεν εἰληφύσα, ἀλλ' αὐτὴ μεταδίδουσα
παντὸς ἀγαθοῦ τοῖς οικείοις ποιήμασι, κατὰ τὴν
ἐκάστου δεκτικὴν δύναμιν.

³⁷ Ἡ ἐν ἀλλήλοις τῶν ὑποστάσεων μὴ τι καὶ
ἴδρουσις · ἀδιάστατοι γὰρ αὐταί, καὶ ἀνεκφερίτοι
ἀλλήλων εἰσιν, ἀσύγγυτον ἔχουσαι τὴν ἐν ἀλλήλοις
περιχώρησιν · οὐχ ὥστε συναλείφασθαι, ἢ συγχεῖ-
σθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχασθαι ἀλλήλων · Υἱὸς γὰρ ἐν Πα-
τρὶ καὶ Πνεύματι · καὶ Πνεῦμα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ·
καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι, μηδεμίαν γνο-
μένης συναλοιφῆς, ἢ συμφύσεως ἢ συγχύσεως. Καὶ
τὸ ἐν καὶ ταυτὸν τῆς κινήσεως · ἐν γὰρ ἕξαγμα, καὶ
μία κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων · ὅπερ ἐπὶ τῆς
C κτιστῆς φύσεως θεωρηθῆναι ἀδύνατον.

Καὶ ὅτι ἡ θεία ἑλλαμψις καὶ ἐνέργεια, μία οὖσα
καὶ ἀπλή, καὶ ἀμερῆς, καὶ ἀγαθοειδῶς ἐν τοῖς με-
ριστοῖς ποικιλομένη καὶ τοῖς πᾶσι τὰ τῆς οικείας
φύσεως συστατικὰ νέμουσα, μένει ἀπλή · πληθυν-
μένη μὲν ἐν τοῖς μεριστοῖς ἀμερίστως, καὶ τὰ με-
ριστὰ πρὸς τὴν ἐαυτῆς ἀπλότητα συνάγουσα καὶ
ἐπιστρέφουσα. Πάντα γὰρ αὐτῆς ἐφέεται, καὶ ἐν αὐτῇ
ἔχει τὴν ὑπαρξιν. Καὶ αὐτὴ μὲν τοῖς πᾶσι τοῦ εἶ-
ναι, καθὼς ἔχει ὁ φύσεως μεταδίδωσι · καὶ αὐτὴ ἐστὶ
τῶν ὄντων τὸ εἶναι, καὶ τῶν ζώντων ἡ ζωὴ, καὶ
τῶν λογικῶς ὄντων ὁ λόγος, καὶ τῶν νοερῶς ὄντων
ἡ νόησις. Αὐτὴ ὑπὲρ νοῦν οὖσα, καὶ ὑπὲρ λόγον, καὶ
ὑπὲρ ζωὴν, καὶ ὑπὲρ οὐσίαν.

Ἐτι δὲ καὶ τὸ διὰ πάντων διήκειν ἀμειγῶς, ἐπὶ
αὐτῆς δὲ οὐδέν. Ἐτι καὶ τὸ ἀπλή γινώσκει γινώσκον
τὰ πάντα. Καὶ πάντα τῷ θεῷ, καὶ παντεποκρινῶ
καὶ ἀβλῶ αὐτῆς ὀμματι ἀπλῶς καθορᾶν, τὰ τε ἐν-
εστώτα, τὰ τε παρεληλυθότα, καὶ τὰ μέλλοντα πρὸς
γενέσεως αὐτῶν · τὸ ἀναμάρητον, καὶ τὸ ἀφύμην
ἀμαρτίας, καὶ σώζειν · καὶ ὅτι πάντα μὲν ὅσα ὄντα

³⁴ Greg. Naz. orat. 1, 13 et 40. ³⁵ Dionys. cap. 5 *De div. nom.* ³⁶ Dan. xii, 42.

VARIE LECTIONES.

^d In cod. S. Hil. ex emendatione additur, τὸ ἀπλοῦν, τὸ ἀσύνητον. • R. 2927; in margine ὡς ἔχουσι.

οὐκ ὄσα δὲ δύννται, θέλει. Δύναται γὰρ A quod nullum in eum peccatum cadat, quodque τὸν κόσμον· οὐ θέλει δέ. peccata dimittat. et salutem afferat: ac denique od possit quidquid vult: non tamen velit quidquid potest. Potest enim mundum perdere, et 77.

g. oral. 40.

LIBER SECUNDUS.

ΚΕΦΑΛ. Α' [ΙΕ'].

Περὶ αἰῶνος.

τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν πρὸς ὃν φησιν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Ἐκ τῆς καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. Καὶ ὁ θεὸς 25· Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε.

ἴσθιν γινώσκειν, ὅτι τὸ τοῦ αἰῶνος ἔνομα ἔστι· πλείστα γὰρ σημαίνει. Αἰὼν γὰρ αἰ ἢ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων ζωῆ. Λέγεται 43), καὶ ὁ χιλιῶν ἐτῶν χρόνος. Πάλιν αἰὼν, ὅλος ὁ παρὼν βίος· καὶ αἰὼν ὁ μέλλουσα τὴν ἀνάστασιν ἀτελεύτητος. Λέγεται 44), οὐ χρόνος, οὐδὲ χρόνου τι μέρος, ἡλίου δρόμῳ μετρούμενον, ἤγουν δι' ἡμερῶν καὶ νημερῶν, ἀλλὰ τὸ συμπαρακεινόμενον 45), οἷόν τι χρονικὸν κίνημα, καὶ διάστημα. 46) τὸς ὑπὸ χρόνον ὁ χρόνος, τοῦτο τοῖς τῶν αἰῶν.

καὶ μὲν οὖν ἑπτὰ αἰῶνες (44) τοῦ κόσμου ἴσθιν ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς κτίσεως, καὶ κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντελείας τε καὶ

43) Hebr. 1, 3. 44) Arist. lib. 1 De cælo, text. 100. 45) Matth. xii, 32; Luc. xxix, 54. 46) oral. 35, 38 et 42.

NOTÆ.

ἴσθιν πάλιν αἰὼν. Quin sæculum quoque 43). Ita Gregorius Theologus multis in 44) αἰῶνων nomine, quod frequens est 45) iris, quodque Latine in sæculum vertitur, 46) arias ex Deo emissas significari sinxerunt, 47) irco Deum dici ante sæcula, exstare, et 48) sæculorum. Horum deliria post Irenæum 49) Theodoretus in Epitome divinorum 50) 1. Αἰὼν Græcis idem est, quod ævum et 51) Latinis: quo sensu dicitur Deus esse πρὸ 52) προαιώνιος, ante ævum omne et sæculum. 53) æternitate accipiat, definitur ex Boetio, 54) his vitæ tota simul et perfecta possessio. 55) Initionem agnovit Philo, lib. De mundo, 56) Ἐν αἰῶνι οὐτε παρελήλυθεν οὐδὲν, οὐτε 57) ἀλλὰ μόνον ὑφέστηκεν. In æternitate nihil 58) iæ futurum est, sed solummodo consistit. 59) 1. in cap. 5 De div. nom. proprium 60) est, ut sit αἰὼν, quia semper est: αἰὼν· 61) μήτε ἦν, inquit, μήτε ἔσται, ἀλλ' ἔστι 62) ποῦ ἔστω ἔχον τὸ εἶναι. Nam quod neque 63) erit, sed tantummodo est, hoc, cum ha- 64) consistens, ita ut non mutetur in futurum, 65) quod erat, in id quod est, τοῦτό ἐστιν 66) iæ certe est αἰὼν. Ex quo infert vitam

B

CAP. I.

De sæculo seu ævo.

Ipsæ sæcula fecit, qui ante sæcula erat: quem divinus David his verbis affatur: A sæculo et usque in sæculum tu es 38). De quo item divinus Apostolus, per quem fecit et sæcula 39).

Quid sæculum, Græcis αἰὼν. — Sciendum itaque, nomen sæculi, seu ævi, multipliciter accipi: complura enim significat. Nam et hominis cujusvis vitæ sæculum dicitur. Sæculum item, tempus mille annorum appellatur 40). Ad hæc sæculum nominatur, totum præsentis vitæ curriculum, et futura illa ac post resurrectionem immortalis vitæ 41). Quin sæculum quoque dicitur, non tempus, nec temporis pars ulla solis motu ac cursu definita, sive ex dierum noctiumque serie conflata: sed ille velut temporalis motus, ac spatium, quod una cum iis quæ æterna sunt protenditur 42). Quod enim iis quæ temporis subsunt tempus est, hoc perpetuis est sæculum.

Septem sæcula vitæ hujus, et octavum futuræ. — Jam vero septem hujusmodi sæcula dicuntur; hoc est, a cæli terræque creatione usque ad communem

illam, quæ sine caritura non est, quæque tota simul existit, cujus nihil consumatur, nec prætereat, neque futurum sit, non esse ex toto αἰῶνα, sed ejus effectum: quia Deus ipse αἰὼν est, ipsamet æternitas, καὶ αἰῶνας ποιῶν æternitatum effector; quia rebus quæ intelligentia percipiuntur concedit, ut sint æternæ.

(44) Λέγονται μὲν οὖν ἑπτὰ αἰῶνες· Jam vero septem sæcula dicuntur. SS. Patres plerique tradunt universum hoc sex annorum millibus permansurum, quemadmodum diebus sex conditum fuit: Scriptura dicente psal. lxxix: Quoniam mille anni ante oculos tuos sicut dies una. Consimilem traditionem Judæi habent in Thalmude tract. De avoda zara. Basilius, lib. De struct. hom. 2, et Nazianzenus, oral. 44, septimam creationis diem aiunt consummationis hujus sæculi figuram esse. Latini, ut Severus Sulpitius, Isidorus, Julianus Toletanus, Romanum Martyrologium, et alii quibus favet Anastasius II, Antiochenus, lib. vii in Hexæmeron, tempora mundi in septem ætates distribuerunt. Germanus CP. sæculo xii, ex auctoritate Hippolyti, Cyrilli et Chrysostomi, in Expositione liturgiæ probare nititur Antichristum post sex millia et quingentos annos appariturum.

hominum consummationem et resurrectionem. **A** ἀναστάσεως. Ἔστι μὲν γὰρ συντέλεια μερικὴ, ὁ ἑκάστου θάνατος· ἔστι δὲ καὶ κοινὴ, καὶ παντικὴ συντέλεια, ὅτε μέλλει ἡ κοινὴ γίνεσθαι τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις. Ὁ γδοὺς δὲ, αἰὼν ὁ μέλλων.

Octavum porro sæculum, ævum futurum est.

Cæterum ante mundi productionem, cum ne sol quidem esset, qui diem a nocte distingueret, ejusmodi sæculum non erat quod mensurari posset⁴³; sed ille veluti temporalis motus quidam, et intervallum, quod una cum æternis rebus exporrigeretur. Atque hac quidem ratione unum est sæculum, secundum quam Deus etiam αἰώνιος⁴⁴, quasi diceret *secularis*, nuncupatur; imo et sæculo antiquior, utpote qui ipsum sæculum ipse fecerit, Deus enim, cum solus principio careat, universorum ipse est, tum sæculorum, tum rerum omnium parens. Deum porro dicens, procul dubio et Patrem dico, Filiumque ejus unigenitum Dominum Spiritum, unum Deum nostrum.

Sæcula sæculorum. Origenis instauratio damnata. — Quod autem sæculorum sæcula dicuntur, ideo fit quod septem hujus mundi sæcula, multa sæcula, seu vitas hominum, complectuntur. Atque unum illud sæculum sæcula omnia complexu suo tenet: sæculumque sæculi dicitur præsens hoc et futurum. Porro αἰώνιος, seu *secularis*, ac perpetua vita et poena, futuri sæculi nullo fine limitata spatia declarant. Neque enim post resurrectionem suus tempori dierum noctiumque numerus constabit: sed unus potius vespere expers dies erit (Sole nempe justitiæ probis hominibus splendide et hilariter illucescente); peccatoribus contra, nox densa et sempiterna. Quonam pacto igitur cohærebit illud mille annorum curriculum, quo exacto, ut Origenes censuit, in integrum omnia restituentur? Proinde sæculorum omnium unus parens et creator est Deus, qui etiam cuncta fabricatus est, ac

CAP. II.

De rerum creatione.

Dei bonitas ratio creationis. Creatio Dei cogitatio. — Quoniam igitur bonus, omnique bonitate præstantior Deus, non satis habuit sua ipsius contemplatione frui; sed pro nimia bonitate sua quæ-

⁴³ Greg. Naz. orat. 44. ⁴⁴ αἰώνιος nobis *æternus*: aliud significante voce *secularis*.

VARIE LECTIONES.

† Noster καὶ ἀπέραντον ἡγεῖται. In Regg. 12 abest vox αἰῶνος.

NOTÆ.

(45) Πῶς τοῖνυν. Quonam igitur pacto cohærebit, etc. Origenes quidem ipse instauracionem rerum et universi, quam Celsus a Platoniceis acceperat, hoc convellit argumento, ut, si idem ab integro sæculorum rerumque ordo renascatur, nulla superesset libertas, et res humanæ ineluctabili necessitate obstringerentur. Omnino siquidem fore ut Socrates denuo philosophetur, deferaturque ad Areopagum, ut Phalaris tyrannidem iterum exercent, ut Moses Israelitas rursus transferat in Palestinam, etc. Hæc persequitur lib. iv *Cont. Cels.* Origenes, cujus commentum ejusmodi ad amussim non fuit. Putavit mundum hunc sic expiatum iri, ut dæmones et impii in gratiam redeant, et ex

Πρὸ δὲ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, ὅτε οὐδὲ ὁ ἥλιος ἦν διαιρῶν ἡμέραν ἀπὸ νυκτὸς, οὐκ ἦν αἰὼν μετρητὸς, ἀλλὰ τὸ συμπαρατεινόμενον τοῖς αἰῶσι, οἷόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα· καὶ κατὰ μὲν τοῦτο, εἰς αἰὼν ἔστι· καθὼ καὶ λέγεται ὁ θεὸς αἰώνιος, ἀλλὰ καὶ προαιώνιος· καὶ αὐτὸν γὰρ τὸν αἰῶνα ἐποίησε· μόνος γὰρ ἀναρχὸς ὢν ὁ θεὸς, πάντων αὐτὸς ἔστι ποιητὴς, τῶν τε αἰώνων, καὶ πάντων τῶν ὄντων. Θεὸν δὲ εἰπὼν, ὅηλον ὅτι τὸν Πατέρα λέγω, καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ πανάγιον τὸν ἕνα Θεὸν ἡμῶν.

nostrum Jesum Christum, et sanctissimum ejus

λέγονται δὲ καὶ αἰῶνες αἰώνων, καθότι καὶ εἰ τοῦ παρόντος κόσμου ἑπτὰ αἰῶνες, πολλοὺς αἰῶνας, ἤγουν ζωᾶς ἀνθρώπων περιέχουσι, καὶ ὁ αἰὼν ὁ εἰς πάντων τῶν αἰώνων ἔστι περιεκτικὸς, καὶ αἰὼν αἰῶνος λέγεται, ὁ νῦν, καὶ ὁ μέλλων· αἰώνιος δὲ ζωὴ, καὶ αἰώνιος κόλασις, τὸ ἀτελεύτητον τοῦ μολοτος αἰῶνος δηλοῖ. Οὐδὲ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἡμέραις καὶ νυξίν ὁ χρόνος ἀριθμητῆται. Ἔστι δὲ μᾶλλον μίαι ἡμέρα ἀνέσπερος· τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῖς δικαίοις φαιδρῶς ἐπιλάμποντος· τὸς δὲ ἀμαρτωλοῖς νύξ βαθεῖα ἀπέραντος. Πῶς τοῖνυν (45) ὁ τῶν χιλίων ἐτῶν Ὀριγενιαστικῆς ἀποκαταστάσεως ἀριθμηθήσεται χρόνος; Πάντων οὖν τῶν αἰώνων εἰς ποιητὴς ἔστιν ὁ θεὸς, ὁ καὶ τὰ σύμπαντα δημιουργήσας, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

Proinde sæculorum omnium unus parens et creator est Deus, qui etiam cuncta fabricatus est, ac

ΚΕΦΑΛ. Β' [ΠΕ].

Περὶ δημιουργίας.

Ἐπεὶ οὖν ὁ ἀγαθὸς καὶ ὑπεράγαθος θεὸς οὐκ ἐπέθετο τῇ ἑαυτοῦ θεωρίᾳ, ἀλλ' ὑπερβολῆ ἀγαθότητος εὐδόκησε γενέσθαι τινὰ τὰ εὐεργετηθησόμενα, καὶ μετέξοντα τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, ἐκ τοῦ μὴ ἦναι

D angelis alios peccando in dæmones mutandos, alios ad animanda corpora humana detrudendos: non tamen eosdem, aut similes eorum qui ante existerint, eventus futuros. Hunc errorem proscripserat Justinus Martyr. apolog. 1, ubi docet, non mille annos duntaxat, ut voluit Plato, impios excruciatos, sed in perpetuas æternitates. Platonem legens in *Timæo*. Licet Basilius, hom. 3 in *Hex.* instauracionem hanc Origenis explosisset: eam tamen Nyssenus ejus frater asseruisse visus est *Orat. catechetica*, cap. 20, et homilia *De anima et resurr.* ejusque verba non satis condita ad sanum sensum revocare tentarunt Maximus et Germanus CP.

εἶναι παράγει καὶ δημιουργεῖ τὰ σύμπαντα, ἅ
τα καὶ ὁρατά· καὶ τὸν ἐξ ὁρατοῦ καὶ ἀορά-
καίμενον ἄνθρωπον. Κτίζει δὲ ἔννοιῶν, καὶ
ἔργον ὑψίσταται, λόγῳ συμπληρούμενον,
εὐματι τελειούμενον.

Porro cogitando creat; cogitatioque illa,

ΚΕΦΑΛ. Γ' [17].

Περὶ ἀγγέλων.

κς τῶν ἀγγέλων ἐστὶ ποιητῆς καὶ δημιουργός,
μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγῶν αὐτοῦς,
καὶ ἄνθρωπον κτίσας αὐτοῦς, φύσιν ἀσώματος,
πνεῦμα, καὶ πῦρ ἄβλον, ὡς φησὶν ὁ θεός

Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύ-
καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρος φλόγα·
ρον, καὶ διάπυρον, καὶ θερμὸν, καὶ τομώ-
καὶ ὄξυ, περὶ τὴν θεῶν ἐφεστὶν τε καὶ λει-
ἐν διαγράφων, καὶ τὸ ἀνωφερὲς αὐτῶν, καὶ
ὀλιγῆς ἔννοιας ἀπηλλαγμένον.

ἄγγελος τὸνουν (46) ἐστὶν οὐσία νοερά, ἀεικίνη-
ιδεοῦσος, ἀσώματος, θεῶν λειτουργούσα,
ἴσθιν ἐν τῇ φύσει τὸ ἀθάνατον εἰληφύτα· ἧς
τὸ εἶδος, καὶ τὸν ὄρον, μόνος ὁ Κτίστης ἐπί-

reg. Theol. orat. 38, 42; Dionys. cap. 4 De Eccl. hier. 46 Psal. ciii, 4. 47 Greg. Naz. orat. 38.

NOTÆ.

Ἄγγελος τὸνουν. Angelus itaque, etc. Com-
o veteribus post Josephum Judæum sic an-
De cal. hierarchia scripsit, angelos a Dionysio
deiformes substantias nominari, quia, cum materia
vacent, omni quoque compositione careant, ἄλλοι
γὰρ οὐσαι, καὶ ἀσύνθετοι πάντως εἰσὶν· ἢ
sunt temperamentum vel compositio elementorum. Ex
his enim corpora: ἐκεῖναι δὲ ἀσώματοι, ἢ
sunt incorporea. His addam sincerum mei auctoris
interpretem Nicephorum Constantinopolitanum,
qui libro de Inculcata Christianorum fide contra
Iconomachos cap. 70, docet jussisse Deum ut
Cherubimorum formæ fingerentur, cum tamen
omni forma et specie careant: Δυνάμεις δὲ θεῶν
εἰσὶν ἀσώματοι καὶ πανάγιοι περὶ θεῶν τε ἰδρυμέ-
ναι, καὶ τὰ πρῶτα ἐκ θεοῦ ἐκλαμπόμενα, καὶ λει-
τουργοὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος, νοερά πνεύματα,
ἢ πῦρ οἶον ἄβλον καὶ ἀσώματος· Verum incorporea
quoque Virtutes sunt sanctissimæque, quæ Deo
circumadsistunt, cumque primis a Deo splendoribus
illustrentur, primi illius splendoris ministratores
sunt: spiritus intellectuales, et velut ignis nulla
materia vel corpore constans. At enim, « Qui facit
angelos suos spiritus, et ministros suos ignem uren-
tem. » Et rursus: Ἄλλοι δὲ ὄντες καὶ ἀείθεοι,
μορφῆς καὶ σχημάτων εἰσὶν ὑπερέκεινα, καὶ ἀμέθ-
εκτοι, ὅσα δὲ ἄλλοι καὶ ἄορατοι νοούμενοι, τὸ ἀδιά-
στατον ἔχουσι, καὶ ἀναφῆς, ἀπρόσῳ τε, καὶ ἀμέγεθες,
καὶ ἀπῆλικον, καὶ διὰ ταῦτα διαφθορᾶς εἰσὶν ἀπη-
λαγμένοι, καὶ τοῦ ἡλλοιωθῆαι κατὰ τι γούν καθ-
ρευόντες· Cum autem simplices sint, nec speciem
habeant, a forma et figura procul immunes sunt:
quatenus immateriales et invincibiles intelligentur,
dimensione careant, tangi nequeunt, nec quantitatem,
nec molem, nec qualitatem habent, atque idcirco
exempti sunt a corruptione, ejusque puritatis ut vel
minimam alterationem subsant. Legendus idem
Nicephorus disput. cum Leone Armeno.

dam esse voluit, quæ ipsius afficerentur benefi-
ciis, ejusque bonitatis participes forent: eam ob
causam ex nihilo producit conditque universa,
tam invisibilia, quam visibilia; atque etiam homi-
nem ex aspectabili et non aspectabili natura con-
Verbo complecte et Spiritu consummante, con-

155 CAP. III.

De angelis.

Angelorum creatio et natura. — Ipse angelorum
opifex et conditor est, ut qui eos ex nihilo pro-
duxerit, atque ad imaginem suam creaverit, na-
turaam incorpoream, velut spiritum quemdam aut
ignem materia vacuum, quemadmodum divinus
David ait: Qui facit angelos suos spiritus et mini-
stros suos flammam ignis 46. quibus eorum levi-
tatem, ardorem, fervorem, penetrabilitatem, et
acrimoniam qua Deum desiderant, eique inser-
viunt, describit, atque indicat eos ad superna
ferri, et ab omni materiali cogitatione exemptos
esse 47.

Angelus incorporeus. — Angelus itaque est sub-
stantia intelligens, perpetuo motu, necnon arbitrii
libertate prædita, corporis expertus, Deo serviens,
immortalitatem in natura Dei muere consecuta:

angelum definit esse incorporeum, ut vel parum
absit, ἢ δεῖ ἐγγύτατα. Joannes Scythop. in cap. 2
De cal. hierarchia scripsit, angelos a Dionysio
deiformes substantias nominari, quia, cum materia
vacent, omni quoque compositione careant, ἄλλοι
γὰρ οὐσαι, καὶ ἀσύνθετοι πάντως εἰσὶν· ἢ
sunt temperamentum vel compositio elementorum. Ex
his enim corpora: ἐκεῖναι δὲ ἀσώματοι, ἢ
sunt incorporea. His addam sincerum mei auctoris
interpretem Nicephorum Constantinopolitanum,
qui libro de Inculcata Christianorum fide contra
Iconomachos cap. 70, docet jussisse Deum ut
Cherubimorum formæ fingerentur, cum tamen
omni forma et specie careant: Δυνάμεις δὲ θεῶν
εἰσὶν ἀσώματοι καὶ πανάγιοι περὶ θεῶν τε ἰδρυμέ-
ναι, καὶ τὰ πρῶτα ἐκ θεοῦ ἐκλαμπόμενα, καὶ λει-
τουργοὶ τῆς πρώτης λαμπρότητος, νοερά πνεύματα,
ἢ πῦρ οἶον ἄβλον καὶ ἀσώματος· Verum incorporea
quoque Virtutes sunt sanctissimæque, quæ Deo
circumadsistunt, cumque primis a Deo splendoribus
illustrentur, primi illius splendoris ministratores
sunt: spiritus intellectuales, et velut ignis nulla
materia vel corpore constans. At enim, « Qui facit
angelos suos spiritus, et ministros suos ignem uren-
tem. » Et rursus: Ἄλλοι δὲ ὄντες καὶ ἀείθεοι,
μορφῆς καὶ σχημάτων εἰσὶν ὑπερέκεινα, καὶ ἀμέθ-
εκτοι, ὅσα δὲ ἄλλοι καὶ ἄορατοι νοούμενοι, τὸ ἀδιά-
στατον ἔχουσι, καὶ ἀναφῆς, ἀπρόσῳ τε, καὶ ἀμέγεθες,
καὶ ἀπῆλικον, καὶ διὰ ταῦτα διαφθορᾶς εἰσὶν ἀπη-
λαγμένοι, καὶ τοῦ ἡλλοιωθῆαι κατὰ τι γούν καθ-
ρευόντες· Cum autem simplices sint, nec speciem
habeant, a forma et figura procul immunes sunt:
quatenus immateriales et invincibiles intelligentur,
dimensione careant, tangi nequeunt, nec quantitatem,
nec molem, nec qualitatem habent, atque idcirco
exempti sunt a corruptione, ejusque puritatis ut vel
minimam alterationem subsant. Legendus idem
Nicephorus disput. cum Leone Armeno.

ejus formam substantiæ ac definitionem Creator solus novit. Quod autem corpore ac materia vacare dicitur, hoc nostri ratione intelligendum est. Alioqui enim quidquid cum Deo confertur, qui solus nulli comparari potest, crassum et materiale invenitur. Sola quippe divina natura vere materia et corpore vacat.

Angelus libertate arbitrii præditus. — Est igitur angelus natura rationalis, intelligens, libera, vertibilis secundum sententiam, sive voluntate mutabilis. Quidquid enim creatum est, mutationi subsit necesse est: solum autem extra mutationis aleam illud est, quod increatum est. Rursusque id omne quod rationale est, arbitrii quoque libertate præditum est. Angelus itaque ut natura est rationis particeps, et intelligens, liberi est arbitrii; ut creata, mutabilis est, cui liberum sit vel manere in bono, et in eo proficere, vel in malum inflecti.

Angelus incapax pœnitentiæ. — Pœnitentiæ porro ea ratione minime capax est⁴⁸; 156 quia incorporeus est. Nam quod homo pœnitentiam consecutus sit, id corporis imbecillitati fuerit ascribendum.

Dei munere immortalis est angelus, non natura. — Immortalis est, non quidem natura, sed Dei munere et gratia. Quidquid enim ortum habuit, finem quoque suapte natura habiturum est. Solus siquidem Deus semper est; imo et sempiterno superior. Non enim sub tempore, sed supra tempus est, qui fecit tempora.

Secunda lumina. — Secunda lumina spiritualia, ex primaria illa luce omnisque principii experte, splendorem habentia; quibus nec lingua opus

⁴⁸ Nemes. c. 1.

VARIÆ LECTIONES.

⁵ R. 2930 κατὰ χάριν. ^b In eodem ὁ τῶν χρόνων ποιητής, ἀλλ' ὑπὲρ χρόνον.

NOTÆ.

(47) *Ἀνεπίδεκτος μεταβολῆς. Pœnitentiæ minime capax, qua incorporeus. Idem sanctus Thomas docet aliisque rursum momentis probat. Hinc Noster alibi sparsim ait, hoc esse mortem hominibus, quod angelis peccatum, quia sicut post mortem nullus hominibus superest pœnitentiæ locus, sic neque angelis post peccatum.*

(48) *Ἀθάνατος, οὐ φύσει. Immortalis est, non natura. Solemne est Patribus sic asserere Deo immortalitatem, ut cætera ex natura sua, subsint interitui, nisi Dei munere immortalitatis participes efficiantur. Id ut astruant, hoc utuntur adagio, *Ἐὰν quæ initium habuere, necessario finem habitura. Hoc docent Irenæus, lib. III, cap. 65; Epiphanius, hæresi 76, p. 940; Cyrillus in Thesaurο, assert. 20, aliique complures, ac frequenter Damascenus inculcat, ubi de natura angeli, animæ rationalis, et celorum disputat. In Dialogo contra Manichæos exemplum affert corporis, quod ex se non movetur, sed extraneo et orbico impellitur motu. Istud porro corpus moveri tandem desinit, nisi novus motus addatur: *Eo perinde modo angeli vitali motu instructi, cum ad naturalem existentie suæ terminum perlingunt, rursus officis jussu, vitalem illum motum inchoant, subindeque πάλιν ἄρχονται εἶναι, καὶ ἀνακαινίζονται, iterato esse incipiunt, et renovantur. Aneas Gazæus, veritus ne hac doctrina immortalitati animorum nonnihil detraberetur, illud principium, omne quod esse incepit, obnoxium***

σταται. Ἀσώματος δὲ λέγεται, καὶ αὐλος, ὅσον καὶ ἡμᾶς· πᾶν γὰρ συγκρινόμενον πρὸς θεόν, ἐν μόνον ἀσύγκριτον, παχὺ τε καὶ ὑλικὸν εὐρίσκεται· μόνον γὰρ ὄντως αὐλον τὸ θεῖον ἐστὶ καὶ ἀσώματον.

Ἔστι τοίνυν φύσις λογικῆ, νοερά τε, καὶ αὐτεξούσιος, τρεπτή κατὰ γνώμην, ἥτοι ἐθελότρεπτος. Πᾶν γὰρ κτιστὸν, καὶ τρεπτόν· μόνον δὲ τὸ ἀκτιστον, ἀτρεπτον. Καὶ πᾶν λογικὸν, αὐτεξούσιον. Ὡς μὲν οὖν λογικῆ καὶ νοερά, αὐτεξούσιός ἐστιν· ὡς δὲ κτιστῆ, τρεπτή, ἔχουσα ἐξουσίαν, καὶ μένειν, καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τρέπεσθαι.

Ἄνεπίδεκτος μεταβολῆς (47), ὅτι καὶ ἀσώματος. Ὁ γὰρ ἀνθρώπος διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν μεταβολῆς ἐτυχεν.

Ἀθάνατος, οὐ φύσει (48), ἀλλὰ χάριτι. Πᾶν γὰρ τὸ ἀρξάμενον, καὶ τελευτᾷ κατὰ φύσιν. Μόνος δὲ ὁ θεὸς αἰετῶν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ αἰετῶν οὐκ ἔσθι χρόνον γὰρ, ἀλλ' ὑπὲρ χρόνον, ὁ τῶν χρόνων ποιητής.

Φῶτα δεύτερα νοερά, ἐκ τοῦ πρώτου καὶ ἀνεργῶ φωτός, τὸν φωτισμὸν ἔχοντα· οὐ γλώσσης καὶ ἀκοῆς δεόμενα, ἀλλ' ἀνευ λόγου προφορικῶς (49)

*C interitui esse, ad planiorem sensum revocat, Timei apud Platonem, ex quo sumptum est, verba hæc afferendo, quibus supremus Deus inferiores deos alloquitur: Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ Πατήρ τε καὶ δημιουργός, ἀθάνατοι μὲν πάντων οὐκ ἐστὶ ἐπίστω ἐγένεσθε· οὐτε μὴν λυθῆσεσθε, τῆς ἐμῆς βουλῆς κρείττονος θανάτου λαχόντες· *Dei deorum, quoniam et Pater ego sum, et procreator, immortales quidem omnino non estis, quia procreati. Haud tamen dissolvemini, hoc ex mea voluntate, quæ morte potior est, consecuti. Exinde Gazæus ostendit animam rationalem (idem de angelis dicendum) suapte nature morituram non esse. Ille enim, qui ut esset largitus est, inquit, animis nostris concessit quæque ut semper essent. Illudque donum ipsa jam natura est. Habent igitur angeli in seipsis, ut et anima rationalis, quo immortales sint, quippe cum ejusmodi naturam a rerum auctore sortiti sint. Id quod paucis verbis enuntiat Nicephorus CP. loco antehac citato: Τῆ φύσει τῆ ἐκυτῶν τὸ ἀνώλεστον καὶ ἀθάνατον τῆ τοῦ δημιουργήσαντος κίχτην χάριτι· *Ut natura sua nec interitui nec morti subsistent, conditoris rerum gratia nacti sunt. Naturam voluntate et arbitrio Dei definit esse, Damascenus infra, cap. 12, declarat, ex communi Patrum sententia.***

(49) Ἀλλ' ἀνευ λόγου προφορικῶς. Sed sine aliis prolatis sermonis ope. Nicephorus Constantinoopolitanus locutiones angelorum sic edisserit cap. mot

ἄντα ἀλλήλοις τὰ ἴδια νοήματα καὶ βουλευ- A sit, nec auribus; sed sine ulla prolata sermonis
ope mutuo sibi sensa sua communicant et con-
silia ⁴⁵.

Λόγου τοίνυν ἐκτίσθησαν πάντες οἱ ἄγγελοι,
ἃ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ
ἴθησαν, κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀξίας, καὶ
ἰσχύος, τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς χάριτος μετ-

ἱ-
γραπτοὶ εἰσιν· ὅτε γὰρ εἰσιν ἐν τῷ οὐρανῷ,
ὡν ἐν τῇ γῆ· καὶ εἰς τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ
ἐλλόμενοι, οὐκ ἐναπομένουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ·
κυριζονται δὲ ὑπὸ τειχῶν, καὶ θυρῶν, καὶ
ῶν, καὶ σφραγίδων· ἀόριστοι γὰρ εἰσιν. Ἀορί-
στὰ λέγω· οὐ γὰρ καθὼς εἰσιν, ἐπιφαίνονται τοῖς
ἱ, οἷς ὁ Θεὸς φαίνεσθαι αὐτοὺς θελήσει, ἀλλ'
ἰσχηματισμῷ, καθὼς δύνανται οἱ ὁρώντες, B
Ἄοριστον γὰρ ἔστι φύσει καὶ κυρίως, μόνον
ἰστον. Πᾶν γὰρ κτίσμα ὑπὸ τοῦ κτίσαντος
θεοῦ ὀρίζεται.

ἔχοντες τῆς οὐσίας τῶν ἁγιασμῶν ἐκ τοῦ Πνεύ-
ματος· διὰ τῆς θείας χάριτος προφη-
τας· μὴ γάμου χρῆζοντες, ἐπειδὴ περ μὴ εἰσὶ
ἱ

ς δὲ ὄντες, ἐν νοητοῖς καὶ τόποις (50) εἰσὶν,
ματικῶς περιγραφόμενοι· οὐ γὰρ σωματικῶς
φύσιν σχηματίζονται, οὐδὲ φριχτῆ εἰσι διαστα-
λλὰ τῷ νοητῶς παρῆναι, καὶ ἐνεργεῖν, ἐνθα
ῶσταχθῶσι, καὶ μὴ δύνασθαι κατὰ ταυτὸν ὧδε C
εἶναι, καὶ ἐνεργεῖν.

ἱ ἴσοι κατ' οὐσίαν, εἴτε διαφέροντες ἀλλήλων,
ἱμεν. Μόνος δὲ ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεὸς ἐπίστα-
θὲ καὶ τὰ πάντα εἰδώς. Διαφέροντες δὲ (51)

ireg. orat. 38. ⁵⁰ Greg. orat. 34. ⁵¹ Theodoret. *Epit. div. decr.* cap. 8.

VARIAE LECTIONES.

.. 2930 ἁγίοις.

NOTÆ

lo libri de inculcata Christianorum fide :
ἱν καὶ λόγος ἐν ἐκείνοις ἔστιν, ἐπεὶ περ λογί-
σιν· οὐχ οἷός περ ὁ ἡμέτερος, ἐκ τοῦ ἐν ἡμῖν
οῦ, καὶ ζωϊκοῦ πνεύματος διὰ τῶν φωνητι-
σγάνων προῖων, διαρθρούμενος, τῇ πληγῇ τοῦ
τυπούμενος, καὶ διαβιβάζομενος πρὸς ἀντί-
της τῶν ἀκουόντων αἰσθήσεως· ἀλλὰ τὸ ἀβ-
ἱναὶ καὶ ἀσυνθέτους, ἀπλοῦς τε καὶ ἀσωμάτους,
ῶρεῖν ἐν ἀλλήλοις, καὶ τὰς ἀλλήλων κατ-
ῶν νοήσεις, καὶ κοινωνεῖν τῷ λόγῳ διὰ σιγῆς
ἴστερον, καὶ ἐκτυπώτερον, ἢ ὁ πᾶς προῖων
· Ac quidem sermo quoque in illis est, quando-
m ratione præditi sunt : non tamen est similis
ἱ, qui naturali vitalique spiritu vocalium orga-
n ope progreditur, et articulatur, percussione
formatus, transiensque ut audientium sensu
riatur : sed quia materia ac compositione va-
simplicesque et incorporei sunt, invicem cir-
cedunt, suasque mutuo perceptiones specu-
r, ut silendo clarius expressiusque sermones
unt, quam alia quavis prolatione verborum.

ἢ Ἐν νοητοῖς καὶ τόποις, in ejusmodi quoque
unt, etc. Lib. 1, cap. 17, explicavit quisnam

Per Verbum omnes angeli creati sunt, et sancto
Spiritu sanctificantem consummationem acceperunt,
ut pro sua quisque dignitate et ordine splendoris
gratiæque participes essent ⁴⁶.

Circumscripti angeli. — Circumscripti sunt; nec
enim cum in cælo sunt, in terra versantur; nec
cum a Deo in terram mittuntur, remanent in cælo.
Cæterum nec mœnibus, nec foribus, nec repagulis,
nec sigillis cohibentur. Non enim certis ullis ter-
minis definiti aut coerciti sunt. Nullis terminis
definitos dico; eo quod probis et dignis, quibus
eos Deus visendos exhiberi voluerit, non quales
existunt appareant, sed in aliam mutati formam,
prout videntium obtutus ferre queat. Nam alioqui id
solum natura ac proprie nullis definitis terminis,
quod increatum est. Quidquid enim est creatum,
intra terminos suos a Deo creatore finitur.

Porro aliunde quam a natura sua sanctitatem
habent, nimirum a Spiritu sancto. Dei illustrato
gratia, futura prædicunt ⁴⁷. Conjugio minime indi-
gent, cum immortales sint.

Angeli locus. — Jam vero cum mentes sint, in
hujusmodi quoque locis sunt, quæ mente intelli-
guntur : non quod corporeo modo circumscriban-
tur (neque enim more corporum, quoad naturam
attinet, figurantur, aut trina dimensione distenti
sunt). sed **157** quod ubi se conferant, illic spirita-
liter adsint et operantur; nec eodem tempore hic
atque illic esse et operari possint.

Incertum an æquales substantia. — Ac quoad
essentiam quidem æqualesne sint inter se, an
disparēs, compertum non est : solus hoc scit

ille locus sit qui mente intelligitur. *Est autem
mente perceptus, seu spiritualis locus, ubi intelli-
gitur : et existit intellectualis natura et incorporea ;
ubi nimirum præesit et ενεργεῖ, præesens adest
et operatur, neque corporum more continetur, sed
spirituum.* Plura de loco angeli ibidem subiicit.

(51) Διαφέροντες δὲ. *Illustrationis modo et gradu
differunt.* Diversus ordinem angelorum Theologus
agnoscit, orat. 34, cum ait, aliorum aliorumque
alias atque alias collustrationes, ampliores, aut
minores, esse, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς φύσεως καὶ
τῆς τάξεως, secundum cujusque naturæ et ordinis
proportionem. Sed et Cyrillus in *Thesaurō*, assert.
31, p. 266, tantum luminis creaturæ rationali im-
pertitum esse a Deo ait, quantum unaquæque pro
sui generis discrimine capax foret, adeoque ἐτέραν
εἶναι ἐν ἀγγέλοις, μείζονα δὲ ἐν ἀρχαγγέλοις, καὶ
ἔτι ταύτης ὑπερέχουσαν ἐν ταῖς ἀνωτέρω δυνάμειν·
Aliam in angelis cognitionem esse, majorem in
archangelis, et rursus excellentiorem in superiori-
bus virtutibus. Ubi plane innuitur angelorum ordi-
nem aut speciem aut genere inter se differre. *Leges*
Epiphan. hæres. 64, n. 33. Pergit Nazianzenus,

creator illorum Deus, qui universa explore no-
vit. Splendoris modo et gradu differunt; sive pro
splendoris proportionem gradum sint consecuti;
sive contra pro sedis discrimine splendorem
perceperint. Alii alios illustrent, ob ordinis vel
naturæ præstantiam⁵². Liquet autem eos qui
sublimiores sunt, inferioribus lumen ac scientiam
affundere.

Angeli rerum humanarum præsidēs. — Ad ex-
plendam porro Dei voluntatem fortes et prompti
sunt, eaque celeritate præditi, ut ubi Dei nutus
jusserit, statim inveniantur. Certas etiam quisque
terræ partes custodiunt, nationibus et regionibus
præsident, prout a summo opifice præfecti sunt:
res nostra gubernant, ac nobis opem ferunt; ea
plane ratione, ut ex divina voluntate et præ-
scripto supra nos positi, Deumque semper cir-
cumstant⁵³.

Ad malum difficile moventur. — Sunt quidem ad
malum ægre mobiles, non tamen immobiles pro-
sus: nunc vero omnino ad illud moveri non pos-
sunt, non suapte natura, sed gratia, eaque con-
stantia, qua unico illi bono adhærent⁵⁴.

Angelorum cibus. — Deum porro intuentur, ut
fert captus ipsorum eoque cibo aluntur.

Nobis superiores existunt, ut incorporei, at-
que a corporea passione immunes; non tamen ab
omni prorsus passione liberi sunt, quippe quod
uni Deo proprium sit.

Apparitiones angelicæ. — Transformantur autem
in quodcumque Dominus Deus præceperit, atque
ita se hominibus conspicuos præbent, eisque di-
vina mysteria aperiant.

In cælo degunt, unumque hoc munus habent,
ut Deum laudent, divinamque voluntatem ejus
exsequantur.

Angelorum ordines. — Ut autem sanctissimus,

⁵² Dionys. *De cæl. hier.* c. 3; Greg. Naz. orat. 34.
⁵³ Greg. orat. 58.

Ἄλλήλων τῷ φωτισμῷ καὶ τῇ στάσει, εἴτε πρὸς τὴν
φωτισμὸν τὴν στάσιν ἔχοντες, ἢ πρὸς τὴν στάσιν
τοῦ φωτισμοῦ μετέχοντες, καὶ ἀλλήλους φωτίζοντας,
διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς τάξεως ἢ φύσεως. Ἀπὸ τούτου,
ὡς οἱ ὑπερέχοντες τοῖς ὑποδεθηκόσι μεταδίδωσιν
τοῦ τε φωτισμοῦ, καὶ τῆς γνώσεως.

Ἰσχυροὶ καὶ ἔτοιμοι πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ θελήμα-
τος ἐκπλήρωσιν, καὶ πανταχοῦ εὐθέως εὐρισκόμενοι,
ἐνθα ἂν ἡ θεία κελεύση ἐπινεύσει, τάχει φύσεως·
καὶ φυλάττοντες τὰ μέρη τῆς γῆς· καὶ ἰσθμῶν,
καὶ τόπων προϊστάμενοι, καθὼς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ
ἐτάχθησαν· καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομοῦντες,
καὶ βοηθοῦντες ἡμῖν. Πάντως δὲ οἱ κατὰ τὸ
θεῖον θέλημά τε καὶ πρόσταγμα ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντες,
ἀσὶ τε περὶ Θεοῦ ὑπάρχοντες.

Δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν, καὶ οὐκ ἀκίνητοι· οὐκ
δὲ καὶ ἀκίνητοι, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι, καὶ τῇ τοῦ
μόνου ἀγαθοῦ προσεδρεῖζ.

Ὅρωντες Θεὸν κατὰ τὸ ἐφικτὸν αὐτοῖς, καὶ ταύ-
την τροφήν ἔχοντες.

Ἵπὲρ ἡμᾶς ὄντες, ὡς ἀσώματοι, καὶ παντὸς σαρ-
ματικῆς πάθους ἀπηλλαγμένοι, οὐ μὴν ἀπαθείς·
μόνον γὰρ τὸ θεῖον ἀπαθείς ἐστι.

Μετασχηματίζονται δὲ πρὸς ὅπερ ἂν ὁ Δεσπότης
κελεύσῃ Θεός, καὶ οὕτω τοῖς ἀνθρώποις ἐφαίνονται,
καὶ τὰ θεῖα αὐτοῖς ἀποκαλύπτουσιν μυστήρια.

Ἐν οὐρανῷ διατρέβουσι, καὶ ἐν ἔργῳ ἔχουσι
ὑμνεῖν τὸν Θεόν, καὶ λειτουργεῖν τῷ θείῳ αὐτοῦ
θελήματι.

Καθὼς δὲ ὁ ἀγιώτατος (52), καὶ ἱερώτατος¹, καὶ

⁵⁴ Dionys. *De cæl. hier.* c. 9; Greg. orat. 34.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ Abest δὲ in editis: habent codd. omnes. k Edita et R. 2924 τροφήν. Verum Noster
Dionysiastrum exscribit, qui ait, cap. 7 *De cæl. hierarch.*: Καὶ τῆς θείας τροφῆς ἀνατληρομένη·
πολλῆς μὲν τῇ πρωτοδότῳ χύσει· μᾶς δὲ τῇ ἀποικίῳ καὶ ἐνοποιῷ τῆς θεαρχικῆς ἐστίασεως
ἐνότητι· *Ei divina esca exsaturati, eaque multiplici quidem, ob emissi luminis affuzionem, unis
vero, propter unitatem illam divini convivii, que nedum varietatem admittit, quinimo intima conjungit.*
¹ Deest καὶ ἱερώτ. in editis.

NOTÆ.

et cum Dionysiastro docet, sic a suprema pulchri-
tudine angelos sublimiores informari, ut alia quo-
que lumina officiantur, καὶ ἄλλους φωτίζεῖν δύνα-
σθαι ταῖς τοῦ πρώτου φωτὸς ἐπιβόαις τε καὶ δια-
δόσεσι, aliosque possunt illuminare per primi luminis
influxiones et communicationes.

(52) Καθὼς δὲ ὁ ἀγιώτατος. Ut autem sanctis-
simus, etc. Augustinus in *Enchiridio*, cap. 8, con-
sistet se ignorare, an qui *Virtutes dicuntur ii Ar-
changelii sint, et quid distent quatuor illa vocabula,
sive Principatus, sive Potestates.* Gregorius Nazian-
zenus, orat. 54, prætermisiss Cherubim et Seraphim,
alias recenset. Nyssenus, orat. 1 *Cont. Eunom.* et
Chrysostomus, hom. 3 *De incomprehens.* et in cap. 1
Epist. ad Coloss., Thronos eisdem ac Cherubim

D esse affirmant, eo quod Scriptura passim narrat,
Deum super Cherubim insidere. Ex quo vero libi
Dionysiani admissi sunt; concurs theologorum
fuit sententia, novem esse angelorum ordines,
quos cum Damasceno nostro sic recensent, Seraphim,
Cherubim, Thronos, Dominationes, Virtutes,
Potestates, Printipatus, Archangelos, Angeles.
Quanquam auctor Questionum ad Antiochum
Thronos et Cherubinos ante Seraphim ponit. Ne
abhuit Dionysiastrer, cap. 6 et 7 *Cæl. hier.* Chry-
stomus etiam Cherubinos superiores esse Seraphim
dixerat: *Cur ergo aliis suis se tegunt Seraphim?*
inquit, *non solum autem illi, ἀλλὰ καὶ αἱ
τούτων ἀνώτεροι Δυνάμεις, τὰ Χερουβίμ· σοὶ δὲ
sublimiores ipsis Virtutes, Cherubim? Nicephorus*

ἑκατὸς φησι Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, A et in theologia præstantissimus vir Didiusius Arcopagita ait ⁵³, theologia omnis, hoc est Scriptura sacra, cœlestes substantias novem recensuit. Has divinus ille sacrarum magister in tres ordines distinxit, quorum primum illum esse dicit, qui Deum semper circumstat, quemque proxime, nulloque medio ei cohærere traditum est: nempe senis alis instructorum Seraphim, oculis plenorum Cherubim, ac sanctissimorum Thronorum; secundum, Dominationum, Virtutum, et Potestatum; tertium denique ac postremum, Principatum, Archangelorum, ac Angelorum.

158 *Angeli quando creati.* — Et quidem nonnulli eos ante alias res conditas factos esse dicunt; quemadmodum his verbis testatur Gregorius Theologus: « Primum angelicas et cœlestes virtutes cogitat, ac cogitatio illa opus exstitit ⁵⁴. » Alii post primum cœlum conditum eos creatos malunt. Quod enim ante hominis formationem, apud omnes constat. Ego vero in Gregorii Theologi sententiam manibus ac pedibus eo. Decebat enim primum creari intelligentem naturam, deinde sensibilem, atque ita demum hominem ex utraque constantem.

159 *Creatores angeli non sunt, contra Gnosticos.* — Quotquot autem sunt, qui substantiam ullam, quæcunque tandem illa sit, ab angelis creatam esse contendunt, horum ore diabolus loquitur. Cum enim creaturæ sint, rerum minime conditores sunt. Universorum vero opifex, provisorque, ac conservator Deus est; qui solus increatus existens, in Patre, et Filio et Spiritu sancto laudatur ac glorificatur.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ' [IIF].

Περὶ διαβόλου καὶ δαιμόνων.

ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρωτοστάτης περιγελοῦ τάξεως, καὶ τῆς γῆς, τὴν

cap. 6 De cæl. hier. ⁵⁵ Greg. Theol. orat. 2.

NOTÆ.

arte, de Cherubim, scribit, ἃ τὴν πρωτίστην προσεχῆ Θεῷ, τῶν μακαρίων καὶ ὑπερουρανίων δυνάμεων διέλαχε παρὰ Θεοῦ τάξιν τε, καὶ ὡς ἰσχυρῶς Quæ omnium primum, Deoque prore beatissimæ cœlestibus, ac ordinibus gradum et iacta sunt.

160 *Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ ἅγιος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ β' β' πῶν Παναρίων ταῦτα φησι περὶ τῆς δημιουργίας ἀγγέλων, ὅτι ἐν τῇ α' ἡμέρᾳ, καὶ οὗτοι γὰρ, ὅταν ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ, καὶ τὸ φῶς, ἔλθῃ, φέρων ἀπόδειξιν τὸ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸ εἰρημένον, Ὅτι ὅτε ἐποίησας τὸ φῶς, πάντες ἄγγελοι ἦνεσάν με· καὶ ὅτι ἐι πρὸ οὐρανοῦ γῆς ἐκτίσθησαν, καθὼς τινες εἶπον, οὐκ ἂν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ποιῆσαι τὸν Θεὸν ἔπαυτο· Hoc autem nosse oportet, sanctum in libro II Panariorum, hæc de angelatione asserere, ipsos prima die creatos esse, cum et terra et lumen conderentur. Istæc vero ex his verbis Dei Jobum sic alloquentis: lo lumen edebam, omnes angeli me laudant, Si autem, cælum terramque facti essent, ut*

PATROL. GR. XCIV.

CAP. IV.

De diabolo et dæmonibus.

Dæmones ex ordine angelorum infimo. Malum et tenebræ privationes, contra Manichæos. — Ex his

quidam dixerunt, nunquam Scriptura testaretur in principio Deum fecisse cælum et terram. Ita quidem Epiphanius disputat hæc. 65, n. 4 et 5, cui Theodoretus astipulatur, quæst. 5 in Gen. Basilii vero hom. 4 Hex. et Chrysostomus, hom. 2 in Gen.; tum etiam Joannes Scyth. in cap. 5 De div. nomi. pro altera militant, quam propter Nazianzeni sui auctoritatem Noster amplexus est. Quanquam Gennadius CP. in catenis mss. in Genesim, hæc ex Platonis commentis derivatam asserit. Πλάτωνος ἐμοὶ δοκεῖ τοῖς μύθοις ἐξακολουθήσαντες, ὅς προσβύτερα τῶν ἀσθητῶν εἶναι φησι τὰ νοητὰ καὶ λογικὰ, τοσοῦτον ὅσον ἐστὶν αὐτῶν τιμωτέρα, ut videntur fabulas Platonis secuti sunt, qui intelligibilia et rationalia antiquiora sensibilibus esse ait, quanto istidem præstantiora sunt. Nonnulla subdit auctor adversus priscos hæreticos, qui mundum ab angelis factum fuisse effutierunt.

(54) *Πρωτοστάτης. Terrestris ordinis princeps.* Nyssenum Noster excribit, in Catechesi docentem, diabolum ejusque socios ex illis angelis fuisse, quibus inferioris orbis cura mandata erat. Hæc veterum conjectatio fuit, puta Athenagoræ, Methodii, quibus Chrysostomus, hom. 4 in Epist.

angelicis virtutibus, terrestris ordinis princeps, cui custodiendæ terræ cura a Deo commissa fuerat, non natura malus conditus, sed cum bonus esset, bonique causa factus esset, atque ejusmodi, ut ne minimum malitiæ vestigium ex Creatore in eo exstaret, splendorem illum ac honorem, quem Creatoris beneficio consecutus erat, non ferens, libera voluntate, ex eo quod naturæ consentaneum est, in id quod est contra naturam, immutatus est, atque adversus **159** opificem suum Deum rebellionis ergo se extulit, ac primus a bono discedens, malus evasit ⁸⁷. Neque enim quidquam aliud malum est, nisi boni privatio; haud secus ac tenebræ nihil aliud sunt nisi luminis absentia. Bonum quippe, spirituale lumen est: velut econtra malum, spirituales tenebræ. Lux ergo a Creatore conditus, bonusque factus (vidit enim Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona ⁸⁸), libera voluntate tenebræ factus est. Una porro cum ipso avulsa est, sequæ ruinæ ejus comitem adjunxit, innumerabilis subjectorum ipsi angelorum multitudo. Cum itaque propria mali facti sunt, suapte sponte a bono ad

φυλακὴν ἐγχειρήσεις παρὰ Θεοῦ, οὐ φύσει πονηρὸς γεγωνῶς, ἀλλὰ ἀγαθὸς ὢν, καὶ ἐπ' ἀγαθῶν γενόμενος, καὶ μηδὲν ἐν ἑαυτῷ παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ κακίας ἐσχηκῶς ἔχων, μὴ ἐνέγκας τὸν τε φωτισμὸν, τὴν τιμὴν, ἣν αὐτῷ ὁ Δημιουργὸς ἐδωρήσατο, αὐτεξουσίῳ προαιρέσει ἐτράπη ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν, καὶ ἐπήρθη (55) κατὰ τοῦ πεποιητῆος αὐτὸ Θεοῦ, ἀντάραι αὐτῷ βουλευθεῖς· καὶ πρῶτος ἀποστὰς τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ κακῷ ἐγένετο. Οὐδὲ γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ κακὸν, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις· ὡσπερ καὶ τὸ σκότος φωτὸς ἐστι στέρησις· τὸ γὰρ ἀγαθὸν φῶς ἐστι νοητὸν· ὁμοίως καὶ τὸ κακὸν, σκότος ἐστὶ νοητὸν. Φῶς οὖν κτισθεῖς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ἀγαθὸς γεγωνῶς· καὶ γὰρ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν· αὐτεξουσίῳ θελήματι σκότος ἐγένετο. Συναπεσπάσθη δὲ, καὶ ἠκολούθησεν αὐτῷ, καὶ συνέπεσε πλήθος ἀπειρον τῶν ὑπ' αὐτῷ τεταγμένων ἀγγέλων. Τῆς αὐτῆς τοιγαροῦν (56) φύσεως τοῖς ἀγγέλοις ὑπάρχοντες, κακοὶ γεγονῶσι· τὴν προαίρεσιν ἐκουσίως ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὸ κακὸν ἐκκλίναντες. ejusdem ac reliqui angeli naturæ essent, electione malum inflexi ⁸⁹.

⁸⁷ Greg. Nyss. Orat. catech. cap. 6. ⁸⁸ Gen. 1, 31. ⁸⁹ Quæst. ad Antioch. quæst. 10.

VARIE LECTIONES.

⁸⁸ R. 1986 ἐχαρίσματο.

NOTÆ.

a. Ephes. assentitur: quinimo addit illum, etiam post rebellionem, μὴ μεταπεπτωκέναι: τῆς ἀρχῆς, principatu eorum quæ sub cælo sunt, non exiit. Paulum quippe eum vocare Principem potestatis deris hujus. Sic censet Theodoretus in hunc Apostoli locum, et in Epitome divin. dogm.; itemque Scythopol. in cap. 2 De cæl. hier. Cyrillus Hieros. archangelum eum fuisse putat. Athanasius, epist. ad Serap. quem Cyrillus alter secutus est lib. 1 Glaphyr. ex summo Cherubimorum gradu lapsus asserit, propter Ezechielis prophetiam, quæ juxta omnium fere Patrum consensum, sub nomine regis Tyrii diaboli casus enarratur. Illic siquidem semel iterumque appellatur Cherub extensus. Huc spectasse Nazianzenus videtur in carminibus, ubi eum vocat πρῶτιστον ἐωσφόρον. Primum omnium Luciferum in sublime elatum. Ab his non valde discrepat sanctus Thomas, ubi docet illum apostatam e supremo ordine, Seraphinorum nempe, cecidisse, plures vero ex aliis ordinibus secum traxisse.

(55) Καὶ ἐπήρθη. Atque adversus opificem suum. Veteres illos omitto qui stupri crimen dæmonibus ipsis impeerunt. Irenæus, lib. iv, cap. 48, diabolum a Deo defecisse ait, ex quo zelavit plasma Dei (hominem puta), et inimicum illum: facere aggressus est. Hoc ipsum Gregorius Nyssenus approbat in Oratione catechetica. Auctor Questionum ad Antiochum, quæst. 10, commentum exsufflat quorundam, qui diabolum lapsum e cælis garricabant, quod adorare Adam non noluert. Alterum scilicet paulo vetustiorum exscribebat, qui vulgo Anastasius nuncupatur. Quæstione porro 126 editionis Gretser. hujus fabulæ auctores fuisse dicuntur cum Græci, tum Arabes. Enimvero Mohammedes, sura. 2, idem scribit; quod eum a Judæis accepisse Ludovicus Maraccius probat in suis ad hunc Aleoram locum adnotationibus. Noster docet diabolum insurrexisse contra Deum, quod ex communiori Patrum sententia intelligendum venit, ut ille vo-

luerit esse similis Altissimo. Nam in hunc sensum cap. xiv Isaiaæ allegorice interpretantur. Quocirca Cyrillus Alex.: Ἐξαντάσθη, inquit, δύνασθαι τὸ ποιηθῆν εἰς τὴν τοῦ Ποιησαντος ἀναβῆναι φύσιν· In animum induxit rem creatam ad Conditoris naturam eeli posse. Speravit (inquit Theologus carm. De substantiâ) μεγάλῳ Θεοῦ βασιληῖδα τιμὴν, magni Dei regis honores; sed cum Deus fieri vellet, totus est in tenebras conversus, ὅλον σκότος ἀνέθετο. Sic quoque Damascenus Dialogo contra Manichæos, Libere diabolus immutatus est, inquit, quippe qui rem magnam concepivit: at non recte; μέγα γὰρ τὸ εἶναι Θεόν· nam magna res est Deus esse: mala vero illi qui Deus non sit, ingratus esse Conditori, et ultra naturæ suæ terminos extolli, καὶ θέλει εἶναι ὃ γενέσθαι ἀδύνατον, velleque id esse, quod fieri possibile non sit. Cæterum sanctus Thomas negat diabolum omnigenam similitudinem Dei affectasse, quam certo nosset obtineri non posse: noluit igitur supremo rerum Domino obediendo subjici.

D Quæ subjungit auctor de dæmonum natura, Manichæos recta feriunt, affirmantes diabolum esse pessimum materiæ genium, summum malum, malorum omnium causam, tenebras subsistentes æternas, qui ex sese dæmones, ceu virtutes proprias, emisserit, quibus Deum, sive summum bonum, lacesseret. Hos Dionysiasier egregie confudit cap. 4 De divin. nom., ex quo hæc omnia mutuatum esse Damascenum arbitror, quibus plura reperiet in Dialogo contra Manichæos.

(56) Τῆς αὐτῆς τοιγαροῦν. Cum itaque eundem naturæ sint ac angeli. Hoc ex mox dictis consequitur, asseriturque a probatoribus Ecclesie magistris. Justinus vero Martyr. Athenagoras, alique vetustiores, ut erant Platonicæ sectæ placitis imbuti, definiunt dæmones, nedum angelos illos esse, quos cum filiabus hominum consuetudinem stupri habuisse arbitrabantur, sed etiam animas gigantum illorum qui ex eis procreantur.

ἔχουσιν τοίνυν ἐξουσίαν κατὰ τινος, οὐδὲ ἂν εἰ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ οἰκονομικῶς συγχωρού-
 ῃς ἐπὶ τοῦ Ἰοῦδ, καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν χοίρων
 ὑαγγελίῳ γέγραπται. Παραχωρήσεως δὲ Θεοῦ
 ἡς, καὶ ἰσχύουσι, καὶ μεταβάλλονται. καὶ
 ἡματιζονται, εἰς οἷον θέλουσι σχῆμα κατὰ
 ἰαν.

τὰ μὲν μέλλοντα, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ,
 δαίμονες σιδασιν· ὅμως προλέγουσιν· οἱ μὲν
 ε, τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς ἀποκαλύπτουτος, καὶ προ-
 καλεύοντος· ὅθεν ὅσα λέγουσι, γίνονται. Προ-
 ε δὲ καὶ οἱ δαίμονες, ποτὲ μὲν τὰ μακρὰν
 να βλέποντες, ποτὲ δὲ στοχαζόμενοι· ὅθεν καὶ
 λα ψεύδονται, οἷς οὐ δεῖ πιστεύειν, κἄν ἀλη-
 πολλάκις, οἷψ τρώπη εἰρήκαμεν. Οἶδασι δὲ
 ς Γραφάς.

α οὖν κακία ἐξ αὐτῶν ἐπενοήθη, καὶ τὰ ἀκά-
 πάθη· καὶ προσβάλλειν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ συν-
 θησαν, βιάζεσθαι δὲ τινα οὐκ ἰσχύουσιν· ἐν
 ἄρ ἐστι δέξασθαι τὴν προσβολήν, καὶ μὴ δέ-
 · διδ τῷ διαβόλῳ, καὶ τοῖς δαίμοσιν αὐτοῦ
 ισται (57) τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, καὶ ἡ κόλασις
 ς, καὶ τοῖς ἐπομένοις αὐτοῦ.

inguibilis ignis paratus est, ac supplicium æternum⁶²; illisque item qui ipsum ducem se-
 ur.

δὲ γινώσκων, ὅτι ὅπερ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις C
 τος, τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις ἢ ἔκπτωσις. Μετὰ
 γ ἔκπτωσιν, οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς μετάνοια, ὡς περ
 οἷς ἀνθρώποις μετὰ τὸν θάνατον.

lob 1, 12. ⁶¹ Marc. v, 13. ⁶² Vide Jambl. De myst. sect. 4, cap. 11. ⁶³ Matth. xxv, 41. ⁶⁴ Ne-
 De nat. hom, c. 1.

NOTÆ.

utrosque vero sordidis corporibus aeris
 , esseque ad omnigenas sensuum voluptates
 ves. Homilias quasdam Chrysostomus habuit
 uis eos, qui, ut ante Tertullianus, ex genti-
 ipinione tenebant, animas eorum qui crudeli
 perierant, in dæmones evadere. Sed et Pa-
 uliquando asserunt dæmones nidores victi-
 m quæ sibi offerebantur ligurire, ac si iis
 rentur, necnon impuris affectionibus dele-
 Sic Theologus, orat. 19 et 38; sic Chryso-
 is, orat. 2 in S. Babylon; sic Basilius in
 | Isaiæ: Δαίμοσι μὲν γὰρ διὰ τὸ φιλήδονον καὶ
 ἡς, inquit, αἱ θυσίαι· φέρουσι τινα ἡδονήν καὶ
 v· Dæmonibus enim, quod appetentes sint vo-
 tum, pessimisque tangunt affectibus, istius-
 victimæ nonnihil afferunt voluptatis et utili-
 harum dum incenduntur suffiri, necnon exha-
 adusti sanguinis, qui subtili ejusmodi exte-
 one, εἰς σύστασιν αὐτῶν ἀναλαμβάνομένου, ad
 i consistentiam assumitur. Ὅλοι γὰρ δι' ὧων
 νται τοῖς ἀπτοῖς· Toti enim per totum vapo-
 rantur. Idem repetit in cap. 10. Quocirca
 l recentiores dæmones corporibus, tenuibus
 m, sed obscenis sordidisque obsoitis propter
 am peccatum tenent, ut vim ignis æternum
 tantur. Hoc Ecclesiæ suæ veluti nomine το-
 s est Marcus Ephesius in oratione 2, quam
 ritæ ad concilium habuit: Τοῖς δαίμοσι δὲ
 sunt Eugenicici) ἡμεῖς οὐκ ἀπολήψεσθαι μέλ-

Nihil dæmones possunt nisi Deo permittente. —

Quocirca nullam adversus quemquam potestatem
 habent, nisi quæ ipsis a Deo certis de causis
 concedatur; quemadmodum accidit in Job⁶⁰, et
 porcis illis de quibus in Evangelio fit mentio⁶¹. Po-
 testate autem sibi a Deo facta, viribus valent, im-
 mutanturque, et transformando se quamlibet vo-
 luerint speciem objiciunt.

Quo pacto angeli prædicunt futura. — Ac quidem
 futura, nec angeli Dei noverunt, nec dæmones;
 tamen prædicunt: angeli nempe, Deo ipsis dete-
 gente ac prænuntiare mandante. Quo fit ut quæ
 ab ipsis prædicuntur, omnia eveniant. Quin et
 dæmones quoque prædicunt; interdum scilicet,
 quia ea quæ procul geruntur, cernunt; interdum
 sola conjectatione: undo et sæpe mentiuntur,
 nec fides illis est adhibenda, etiamsi, eo quo dixi-
 mus modo, sæpe vera dicant. Quin Scripturas quo-
 que intelligunt.

Homini vim inferre non possunt. — Nulla porro
 malitia, nullus impurus affectus est, qui ab ipsis
 excogitatus non sit. Quamvis autem hominum
 suggestionibus pulsare ipsis permissum sit, ne-
 mini tamen vim inferre possunt (in nobis enim
 situm est suggestionem, aut admittere, aut non
 admittere⁶²), ob idque diabolo et angelis 160 ejus

Quod mors homini, hoc angelo lapsus. — Scien-
 dum autem illud hominibus mortem præstare,
 quod lapsus angelis. Post lapsum enim nulla
 ipsis poenitentia est, uti nec hominibus post
 mortem⁶³.

Scien- dum autem illud hominibus mortem præstare,
 quod lapsus angelis. Post lapsum enim nulla
 ipsis poenitentia est, uti nec hominibus post
 mortem⁶⁴.

λεῖν σώματά τινα, ἀερίᾳ φαμαν, ἢ πύρινα, ἢ ἐπι-
 τηδείτεροι ὦσιν εἰς τὰς βασάνους, ἀλλ' ἔχειν αὐτὰ
 μετὰ τὴν πτώσιν ἐκεῖνην, καὶ τὴν εἰς τὸν σωματικὸν
 τοῦτον κόσμον προσπάθειαν· καθάπερ καὶ ὁ Ἀδὰμ
 μετὰ τὴν παράβασιν τοὺς δερματικούς χιτῶνας ἐν-
 δεῦσθαι λέγεται, τὴν παχυτέραν σάρκα, καὶ θνητὴν,
 καὶ ἀνεψυγον· καὶ τοῦτ' ἔγε οὐκ ἄρ' ἑαυτῶν εἰπομεν,
 ἀλλὰ τοῦ μεγάλου Πατρὸς ἡμῶν Βασιλεῖου λέξεσιν
 αὐταῖς εἰπόμενος· ἐν τοῖς εἰς τὸν Ἰσαῖαν ἐξηγητικοῖς
 ἀκούσαντες· Dæmones porro corpora quedam, seu
 aerea, seu ignea non animus recepturos, ut cruciatii-
 bus tolerandis evadant aptiores, quin potius, ea ha-
 bere ex quo ceciderunt, atque adeo affectionem im-
 modicam erga corporalem hunc mundum. Quemad-
 modum scilicet Adamus quoque post defectionem
 pellinas tunicas induisse dicitur, crassiorem utique
 carnem, mortalem, et solidam. Atqui hæc a nobis
 non diximus, sed cum verbis expressis ea accepere-
 mus a magno Patre nostro Basilio in ejus Commen-
 tariis in Isaiam. Hic quem Marcus citat Basilii
 locus, non occurrit in editis. Quinimo in cap. III
 Isaiæ, licet eos rerum materialium desideris affixos
 et intabescentes esse pergat dicere, corporibus eos
 vacare ibidem diserte asserit, ἀσώμζτοι μὲν εἰσιν.

(57) Ἐτολμασται. Inextinguibilis ignis paratus
 est. Quæ fuerit mens Damasceni de hujus ignis
 natura dicemus in alio loco. Quidque Patres ea de
 re docuerint, excutiemus ad caput postremum
 lib. IV.

CAP. V.

De visibili creatura.

Ipse Deus noster, qui trinus unusque celebratur, *cælum fecit et terram et omnia quæ in eis sunt* ⁶⁶. cuncta nimirum ex nihilo producens; partim quidem ex non subiecta materia, ut cælum, terram, aerem, ignem, aquam; partim ex hisce ab eo creatis elementis, velut animantia, stirpes, semina. Hæc enim ex terra et aqua, aere et igne Creatoris jussu condita sunt.

CAP. VI.

De cælo.

Cælum est visibilium invisibiliumque rerum ambitus. Illius enim amplexu, tum intellectuales virtutes, tum omnia sensibilia clauduntur et circumscribuntur. Solum autem supremum Numen circumscriptionis expertus est, omnia implens, omnia complectens, omnia circumscribens, utpote omnia exsuperans, omniumque auctor existens.

De natura cæli opiniones. — Quoniam igitur cælum Scriptura dicit, et cælum cæli ⁶⁶, et cælos cælorum ⁶⁷, seque Paulus ait esse raptum usque ad tertium cælum ⁶⁸⁻⁶⁹; dicimus, nos in universi creatione cælum illud fuisse conditum accepisse, quod externi philosophi, Moysis sibi placita vindicantes, orbem non stellatum vocant. Præterea firmamentum Deus cælum appellavit ⁷⁰, quod in medio aquarum fieri iussit; atque ita collocavit, ut aquas quæ sunt supra firmamentum, ab iis quæ sunt sub firmamento, divideret. Hujus porro naturam divinus Basilus ⁷¹, instar fumi tonuem ac subilem esse ait, ex Scriptura divina eductus ⁷². Alii autem aqueum, ut, quod in medio aquarum posita sit: alii ex quatuor elementis constat docent: alii denique quintum quoddam corpus, diversum ab his quatuor ⁷³.

Cælum figura spherica. — Porro quidam cælum

⁶⁶ Psal. cXLV, 6. ⁶⁷ Psal. cXIII, 16. ⁶⁸ Psal. cLXVIII, 4. ⁶⁹⁻⁶⁹ II Cor. xv, 2. ⁷⁰ Gen. 1, 8. ⁷¹ Hom. I in Hexæmeron. ⁷² Isa. XL, 22. ⁷³ Basil. loc. cit.

(58) *Ἐπεὶ τοίνυν.* Quoniam igitur cælum, etc. Tres tantum cælos esse, aerem scilicet, firmamentum, et spheram in qua nulla sunt astra, hic inculcat Damascenus. Nam cavebant Patres ne cælorum numerum augendo, quoquo modo Gnosticis faverent, quorum alii septem cælos a totidem virtutibus conditos, alii plures, alii 365 numerabant. Quamobrem Chrysostomus hom. 4 in Genesim, unum tantum cælum ponit; duos Theodoretus, quorum alterum ab initio cum terra productum fuerit, alterum post divisionem aquarum ab aquis, quod firmamentum appellatur. Quibus vero tres esse probat hom. 3 in Hexæm. ob raptum Pauli in tertium cælum.

(59) *Ἄλλοι δὲ πέμπτον σῶμα.* Alii denique quintum corpus. Hi sunt Peripatetici, qui cælestes orbis a corruptione immunes censuerunt, nihilque adeo commune habere cum quatuor elementis. Aristoteles, inquit Nemesius, cap. 5, *quintum corpus inducit, cæleste et volubile, quod cælum e quatuor elementis conflatum esse nolit. Appellat autem*

A

ΚΕΦΑΛ. Ε' [ΙΘ'].

Περὶ κτίσεως ἑρατῆς.

Αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἐν τριάδι καὶ μονάδι διζυλογούμενος, ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα· τὰ μὲν, οὐκ ἐκ προὑποκειμένης ὕλης· οἷον οὐρανὸν, γῆν, αἶρα, πῦρ, ὕδωρ· τὰ δὲ, ἐκ τούτων τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων· οἷον, ζῶα, φυτὰ, σπέρματα. Ταῦτα γὰρ ἐκ γῆς, καὶ ὕδατος, ἀέρος τε, καὶ πυρὸς, τῷ τοῦ δημιουργοῦ προστάγματι γέγονασιν.

ΚΕΦΑΛ. Γ' [Κ'].

Περὶ οὐρανοῦ.

Οὐρανὸς ἐστὶ περιοχὴ ἑρατῶν τε καὶ ἀοράτων κτισμάτων. Ἐντὸς γὰρ αὐτοῦ αἱ τε νοεραὶ τῶν ἀγγέλων δυνάμεις, καὶ πάντα τὰ ἀσθητὰ περικλείονται καὶ περιριζόνται. Μόνον δὲ τὸ θεῖον ἀπερίγραπτόν ἐστι, πάντα πληροῦν, καὶ πάντα περιέχον, καὶ πάντα περιορίζον, ὡς ὑπὲρ πάντα ὄν, καὶ πάντα δημιουργῆσαν.

Ἐπεὶ τοίνυν (58) οὐρανὸν ἡ Γραφὴ φησι, καὶ οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐρανοὺς οὐρανῶν, καὶ ἕως τρίτου οὐρανοῦ ὁ μακάριος Παῦλος ἠρπάχθαι φησι, λέγομεν, ὅτι ἐν τῇ τοῦ παντός κοσμογενεῖα, οὐρανοῦ ποίησιν παρελάβομεν, ὅν οἱ ἔξω σοφοὶ ἀναστρεφσαίραν φασί, τὰ Μωϋσέως σφετεριστάμενοι δόγματα. Ἐτι δὲ καὶ τὸ στερεώμα ἐκάλεισεν ὁ Θεὸς οὐρανὸν, ὅν ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος γενέσθαι προσέταξεν, τάξας αὐτὸν διαχωρίζειν ἀναμέσον τοῦ ὕδατος, τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος. Τούτου τὴν φύσιν ὁ Θεὸς Βασίλειος λεπτήν φησιν, ὡσεὶ καπνὸν, ἐκ τῆς θείας μεμυημένος Γραφῆς. Ἐτεροι δὲ ὕδατῶδη, ὡς ἐν μέσῳ ὕδατων γενομένην· ἄλλοι ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων· ἄλλοι πέμπτον σῶμα (59), καὶ ἕτερον παρὰ τὰ τέσσαρα.

Τινὲς μὲν οὖν ἐδόξασαν (60) ἐν κύκλῳ τὸ πᾶν περι-

NOTÆ.

volubile quintum illum corpus, quod in orbem circum terram feratur, τοῦ Πλάτωνος διαβήθηδην φάσκοντος ἐκ πυρὸς καὶ γῆς αὐτὸν συνεστάναι, cum Plato dicat ex igne et terra cælum constare. Paucis explicat Euses episcopus quid philosophum moverit, et quintum hoc corporis genus induceret; eo quod nempe elementa sursum deorsumque moveri apta sint, cælum vero et sidera orbico motu ciantur. Aristotelis sententia eatenus Patribus displicuit, quatenus quintum istud elementum loco corporis esse Deo censeret: verum semoto errore S. Thomas contendit cælestia corpora alterius esse naturæ ab iis quæ ex quatuor elementis concreta sunt. Neutri parti favere se testatur Nysæenus libro in Hexæm., uti nec Damascenus.

(60) *Τινὲς μὲν οὖν ἐδόξασαν.* Porro quidam cælum, etc. Systema mundi, ut ab Aristotele et Ptolemæo traditum fuit, Noster primum explicatum deinde opinionem gravissimorum auctorum illud explodentium. In his primas apud Græcos tenet Chrysostomus, qui mundum hemispherii

οὐρανὸν, σφαιροειδῆ τε ὑπάρχειν, καὶ παν-
τὸ ἀνώτατον μέρος αὐτὸν εἶναι· τὸ δὲ με-
τοῦ περιεχομένου ὑπ' αὐτοῦ τόπου εἶναι
ον μέρος· καὶ τὰ μὲν κοῦφα καὶ ἐλαφρὰ τῶν
ι, τὴν ἄνω τάξιν λαβεῖν παρὰ τοῦ Δημιουργ-
δὲ βαρῆα καὶ κατωφερῆ, τὴν κατωτέραν
ἴτις ἐστὶν ἡ μέση. Ἔστι μὲν οὖν κουφότερον
περέστερον στοιχεῖον τὸ πῦρ, ὅπερ δὴ μετὰ
τῶν εὐθέρως τετάχθαι φασι· τοῦτο δὲ λέγουσι
ρα, μεθ' οὗ κατωτέρων τὸν ἀέρα. Τὴν δὲ γῆν
δωρ, ὡς βαρύτερα καὶ κατωφερέστερα, ἐν
ιτάτῳ κρεμάσθαι· ὡς εἶναι ἐξ ἑναντίας,
ν, τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ· τὸ δὲ ὕδωρ κουφό-
ς γῆς, ὅθεν εὐκίνητοτερον αὐτῆς ὑπάρχει·
ἢ πανταχόθεν, ὡς περιβάλλον, κύκλῳ τῶν
ἢ περὶ τὸν ἀέρα πανταχόθεν, τὸν αἰθέρα·
ἢ πάντων κύκλῳ, τὸν οὐρανόν.

κῶς δὲ φασι κινεῖσθαι τὸν οὐρανόν, καὶ συ-
τὰ ἐκ τῆς, καὶ οὕτω μένειν πάγια καὶ ἀδιά-

δὲ ζώνας φασι τοῦ οὐρανοῦ, μίαν τῆς ἐτέρας
αν· λέγουσι δὲ αὐτὸν λεπτοτάτης φύσεως
τῶν, καὶ καθ' ἑκάστην ζώνην εἶναι ἓνα τῶν
ν. Ἐπτά γὰρ πλανήτας εἶναι ἔφησαν,
Ἑλλήνην, Δία, Ἑρμῆν, Ἄρσα, Ἀφροδίτην, καὶ
Ἀφροδίτην δὲ φασι τὸν ποτὲ μὲν Ἐωσφόρον,
Ἔσπερον γινόμενον. Πλανήτας δὲ τούτους
ι, ὅτι περ ἑναντίως τοῦ οὐρανοῦ ποιοῦνται
ῆσιν· τοῦ γὰρ οὐρανοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν
ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμᾶς κινουμένων, οὕτοι
ἢ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολᾶς τὴν κίνησιν ἔχουσι.
ιο γνωσόμεθα ἐκ τῆς σελήνης, μικρὸν καθ'
ἀναποδείξουσιν.

τοῖσιν ἔφησαν σφαιροειδῆ εἶναι τὸν οὐρανόν,
ουσιν ἀφίστασθαι αὐτὸν καὶ ἀπέχειν τῆς γῆς,
τε, καὶ ἐκ πλαγίων, καὶ κάτωθεν. Κάτωθεν
ικ πλαγίων φημί, ὅσον πρὸς τὴν ἡμετέραν
sil. hom. 5 in Hexaem.

VARIÆ LECTIÖNES.

io Veron. et 5 cod. ἔφασαν.

NOTÆ.

ostare affirmavit, ut cœlum orbico motu
veatur, et admodum fornicis terram ope-
inquam in infima parte rerum sita sit,
ex aut subseditum. Atqui hoc infert
loco Epistolæ ad Hebræos, cap. viii, 2.,
um vocatur tabernaculum quod fecit Domi-
isunt illi qui volvi cœlum asserunt? inquit:
v oī σφαιροειδὲς εἶναι αὐτὸν ἀποφαινόμε-
illi qui ipsum rotundæ figuræ esse pronun-
traque ista hic sublata sunt. Hanc senten-
ticipius Gazæus iisdem verbis propugnat
i Genes., sed et imitatur Severianum Caba-
i qui orat. 5 De opif. mundi, ubi Isaiæ
rba hæc secundum LXX Interpretes affert:
ας οὐρανὸν ὡσεὶ χαμάραν, καὶ διατείνας
ς σκηνήν· Qui statuit cœlum ut fornicem,
iit ipsum velut tabernaculum. Quibus hæc

A mundum universum cingere, 161 rotundæque
figuræ esse, ac supremam undique mundi partem
obtinere censuerunt: centrum autem totius illius
quod complectitur spatii infimam mundi partem
esse; ac levia quidem motuque facilia corpora
sublimem a Creatore sedem accepisse; gravia au-
tem ac deorsum vergentia, inferiorem regionem,
quæ media est. Ignis porro levissimum est elemen-
tum, quem proinde post cœlum locatum esse
aiunt, ætheremque appellant; post hunc, in infe-
riori loco aerem. Terram autem et aquam, ut
graviora et depressiora corpora, in medullio
pendere; ita ut e contra, deorsum terra sit et
aqua (aqua porro terram levitate superat, ob
idque facilius quam illa movetur), sursum autem
in orbem, velut integumentum quoddam, aer, ac
undecumque circa aerem, æther, tumque extra
hæc omnia, cœlum expansum in orbem.

Cœli motus orbicus. — Orbico autem motu cœ-
lum volvi docent, et ea quæ intra sunt amplecti,
ut firma, nec decidua mancant.

Planetæ septem, eorumque orbes. — Ad hæc 73
septem cœli orbes esse dicunt, quorum alius alio
sublimior sit. Quin etiam subtilissimæ cuiusdam
substantiæ, sumi instar, illos esse astruunt; sin-
gulosque in singulis orbibus planetas sedem ha-
bere. Septem siquidem planetas esse dixerunt,
Solem, Lunam, Jovem, Mercurium, Martem, Ve-
nerem, Saturnum. Venerem autem illum, modo
Luciferum, modo Vesperum vocant. Eos vero
planetas ob eam causam appellant, quod contra
ac cœlum moveantur. Nam, cum cœlum et stellæ
reliquæ ab ortu ad occasum motum habeant, hi
soli ab occasu ad ortum feruntur. Id quod eo fa-
cile dignoscitur, quia luna singulo quoque ve-
spere aliquantam retrograditur.

Mundi partes superiores et infimæ. — Omnes ita-
que qui rotundum cœlum esse censuerunt, æquo
intervallo ipsum, tam a superioribus, quam ab
obliquis et inferioribus partibus terra abscise ac

D alia psalmi xviii, subjungit, a summo cœlo egres-
sio ejus; quorum similia sunt, quibus Christus ait
Matth. xxiv: Et congregabunt electos ejus a summo
cœlorum neque ad terminos eorum. Unde sic assu-
mit: Et σφαῖρά ἐστιν, ἄκρα οὐκ ἔχει. Τὸ γὰρ παν-
ταχόθεν περιφερὲς οὐκ ἔχει ἄκρον· Quod si orbis
est, extrema non habet. Nam quod undique rotun-
dum est, id nullum terminum habuerit. His Cosmas
Indicopleusta succenturiatur, cujus opus nuper
evulgavit vir eximie eruditionis R. P. D. Bernar-
dus Montefalconius, cum variis figuris, quibus
priscum illud universi systema representatur. Hoc
tamem deriserat Hieronymus, in cap. xi. Isaiæ. Ba-
siliius quoque, hom. 5 in Hexaem. ultro concedit
terram cœlumque rotunda esse, et cœlum orbico
motu volvi. Hunc et Maximus in tabulis sequitur;
quibus Noster dissensus non est.

distare astruunt. Ab inferioribus autem obli-
quisque partibus dico, quantum ad sensus nostri
judicium attinet. Nam alioqui, ut ex dictis sequi-
tur, cælum undique superiorem locum, terra in-
feriorem obtinet. Aiunt insuper cælum orbicula-
tini terram cingere, secumque rapidissimo motu
solem, ac lunam, et stellas circumferre; cumque
sol supra terram est, illic diem esse; cum vero
sub terra, noctem. Rursusque, cum subtus terram
sol subierit, hic noctem, illic diem esse.

*Cælum quibus probari videntur non esse unde-
quaque rotundum.* — Alii diuidia tantum parte
sphericæ figuræ cælum esse sibi sixerunt, his
diviniloqui Davidis verbis **162** in eam opinionem
adducti: *Extendens cælum sicut pellem* ⁷⁴; quo qui-
dem vocabulo tentorium significatur; beati item
Isaïæ: *Qui statuit cælum velut fornicem* ⁷⁵ Tum
etiam quia, cum sol et luna et stellæ occidunt,
terram ab occasu aquilonem versus in orbem per-
agrunt, atque ita rursus ad ortum veniunt ⁷⁶.
Cæterum quoquo modo hæc se habeant, omnia
divino jussu facta et stabilita sunt, divinamque
voluntatem et consilium pro firmissimo funda-
mento habent. *Nam ipse dixit, et facta sunt: ipse
mandavit et creata sunt. Statuit ea in æternum et in sæ-
culum sæculi, præceptum posuit, et non præteribit* ⁷⁷.

Cæli tres. — Itaque cælum cæli, primum illud
cælum est firmamento superius ⁷⁸. Ita duos jam
cælos habes: nam firmamentum quoque cæli no-
mine. Deus appellavit ⁷⁹. Deinde familiare est
Scripturæ aerem etiam cælum nuncupare; quod
videlicet sursum cernatur. Ait enim, *Benedicite,
omnes volucres cæli* ⁸⁰, hoc est aeris. Aer quippe
avium regio est, non cælum. En cælos tres, quos
divinus dixit Apostolus ⁸¹. Quod si septem illos
orbis septem esse cælos interpretari libeat, nihil
hoc veram doctrinam labefactabit. Quin ex usu
quoque est Hebraicæ linguæ, cælum plurali nu-
mero cælos vocare. Ac proinde cælum cæli dicere
volens, *cælos cælorum* dixit; quo *cælum cæli* si-
gnificatur ⁸², quod firmamento superius est, aquæ
item quæ super cælos sunt, sive aerem et firma-
mentum; vel septem firmamenti orbis, vel deni-
que ipsum firmamentum, quod de more Hebraicæ
linguæ cælorum nomine plurali voce nuncupatur,
intelligit.

Cæli natura corruptibiles. — Jam vero, cum om-

⁷⁴ Psal. ciii, 3. ⁷⁵ Isa. xl, 22. ⁷⁶ Chrysost. hom. 14 et 17, *ad Hebr.* ⁷⁷ Psal. cxi, vii, 5, 6. ⁷⁸ Greg. Nyss. *De opif. hom.* ⁷⁹ Gen. i, 8. ⁸⁰ Dan. iii, 89. ⁸¹ II Cor. xii, 2. ⁸² Psal. cxlviii, 14.

VARIE LECTIONES.

• R. 2427 ἰδρυται. P R. ἐστῆ.

NOTÆ.

(61) Πάντα μὲν οὖν. Jam vero omnia quæ ortum habuerunt, etc. Cælum corruptioni obnoxium esse negant Aristotelicæ sectæ patroni; quia qualitates illas non admittit, quibus cum elementa inter se pugnant. Irenæus vero, lib. iv, cap. 6, alique Patres cælos esse corrupendos asserunt, propter Scripturam dicentem, fore ut, *cæli transeant, ut sicut vestimentum veterascant, ac pereant*. Basilius,

αἰσθησὶν ἐπεὶ κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πανταχόθεν τὸν ἀνω τόπον ὁ οὐρανὸς ἐπέχει, καὶ ἡ γῆ τὸν κάτω. Καὶ φασὶ τὸν οὐρανὸν σφαιροειδῶς κυκλοῦν τὴν γῆν, καὶ συμπεριφέρειν τῇ ἐξυετῆ κινήσει αὐτοῦ, ἡλιὸν τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἀστῆρας, καὶ ὑπὲρ γῆν ὄντος ἡλίου, ἡμέραν γίνεσθαι ἐνταῦθα· ὑπὸ δὲ τὴν γῆν, νύκτα. Ὑπὸ δὲ γῆν κατιόντος ἡλίου, ἐνταῦθα μὲν νύκτα, ἐκεῖ δὲ ἡμέραν.

Ἐτεροι δὲ ἡμισφαίριον τὸν οὐρανὸν ἐφαντάσθησαν, ἐκ τοῦ τὸν θεηγόρον Δαβὶδ λέγειν· Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δερρίν, ὅπερ δηλοῖ τὴν σπηρῆν· καὶ τὸν μακάριον Ἡσαΐαν· Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡς καμύραν. Καὶ ὅτι δύνων, ὃ τε ἡλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὰ ἀστρα, κυκλοῖ τὴν γῆν ἀπὸ δύσεως ἐπὶ βορρᾶν, καὶ οὕτω πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν ἀφικνεῖται. Ὅμως, εἴτε οὕτως, εἴτε ἐκτείνων, ἀπαντα τῷ θεῷ προστάγματι γέγονέ τε, καὶ ἡδρασταί, καὶ τὸ θεῖον οὐδέμημα τε καὶ βούλημα θεμελίον ἀτάλευτον κέκτηται. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς εἰς ἐκτελλᾶτο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται.

Ἔστι μὲν οὖν οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ. ὁ πρῶτος οὐρανὸς, ἐπάνω ὑπάρχων τοῦ στερεώματος. Ἰδοὺ δὲ οὐρανοί· καὶ τὸ στερέωμα γὰρ ἐκάλεσεν ὁ θεὸς οὐρανόν. Σύνηθες δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ, καὶ τὸν ἀέρα οὐρανὸν καλεῖν, διὰ τὸ ὁραῖσθαι ἀνω. Εὐλόγητε γὰρ, φησὶ, πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ἀέρος λέγων. Ὁ ἀήρ γὰρ τῶν πετεινῶν ἐστὶ πορεία, καὶ οὐχ ὁ οὐρανός. Ἰδοὺ τρεῖς οὐρανοί, οὗς ὁ θεὸς ἐπη' Ἀπόστολος. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐπιτάζωνας, ἐπιτὰ οὐρανοὺς ἐκλαβεῖν θελήσειας, οὐδὲν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας λυμάνεται. Σύνηθες δὲ καὶ τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ τὸν οὐρανὸν πληθυντικῶς καλεῖν οὐρανοί. Οὐρανὸν οὖν οὐρανοῦ βουλομένη εἰπεῖν, οὐρανὸς οὐρανῶν ἐφησεν P· ὅπερ δηλοῖ οὐρανὸν οὐρανοῦ, τὸν ἐπάνω τοῦ στερεώματος, καὶ τὰ ὑδάτα δὲ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ἢ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ στερεώματος ἢ τῶν ἐπιτάζωνων τοῦ στερεώματος, ἢ τοῦ στερεώματος, τῇ συνηθείᾳ τῆς Ἑβραϊδος πληθυντικῆς, οὐρανῶν, ὀνομαζομένον.

Πάντα μὲν οὖν (61) τὰ κατὰ γένεσιν ὑπάρχοντα

καὶ τὴν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν, καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐρανοὶ ἔσονται οὐρανὸς καινὸς, καὶ γῆ καινὴ.

δὲ τῷ μέτρῳ ὁ οὐρανὸς μείζων ὑπάρχει τῆν μέντοι οὐσίαν τοῦ οὐρανοῦ οὐ δεῖ ζῆλον ἡμῖν οὔσαν.

δὲ ἐμψυχωμένους (62) τοὺς οὐρανοὺς, ἢ τοὺς ὑπολαμβανέντω· ἄψυχοι γὰρ εἰσι, καὶ ἀνάπαυται εἰ καὶ φησιν ἡ θεία Γραφή· *Ἐξοφραίνονται οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, τοὺς ἄγγέλους, καὶ τοὺς ἐν γῆ ἀνθρώπους πρὸς ἡν καλεῖ.* Οἶδε δὲ ἡ Γραφή προσωποποιεῖν, ὡς ἐμψύχων περὶ τῶν ἀψύχων διαλέγεσθαι· *Ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔξυρξεν· ὁ Ἰορδάνης εἰς τὰ ὀπίσω.* Καὶ· *Τι σοὶ ἐστίν, ὅτι ἐξυρξες, καὶ σοὶ, Ἰορδάνη, ὅτι ἔρχεαι εἰς τὰ ὀπίσω;* Καὶ ὄρη, καὶ βουνοὶ ἐρωτήσονται σκιρτήσεως, ὡσπερ καὶ ἡμῖν σύνθησις συνήχθη ἡ πόλις, οὐ τὰς οἰκοδομὰς σημασινομένοις, ἀλλὰ τοὺς τῆς πόλεως οἰκητόρας· *Καὶ οἱ διηγροῦνται δόξαν Θεοῦ ὡς φωνὴν ὡσάν· ἀκουομένην ἀφιέντες, ἀλλ' ἐκ τοῦ οἰκείου· τὴν τοῦ Δημιουργοῦ δύναμιν ἡμῖν παρῶν ὧν τὸ κάλλος κατανοοῦντες, τὸν Ποιητὴν, καὶ τὴν δοξάζομεν.*

ΚΕΦΑΛ. Ζ' [ΚΑ'].

πύξ, πυρὸς, φωστήρων, ἡλίου τε, καὶ ἀστέρων.

Ἐν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ, κοῦφόν ἢ ἠωφερέστερον τῶν λοιπῶν, καυστικόν τε ἢ φωτιστικόν, τῆ πρώτῃ ἡμέρᾳ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Φησὶ γὰρ ἡ θεία Γραφή· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς· γένητω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς.* Οὐχ

in Tim. ⁶⁵ Basil. hom. 4 et 3 in Hex. ⁶⁷ Just. quaest. 95. ⁶⁶ Psal. ci, 27. ⁶⁷ Apoc. ⁶⁸ Basil. hom. 13 in Hex. ⁶⁹ Psal. lcv, 5. ⁷⁰ Psal. cxiii, 5. ⁷¹ Ibid. 5. ⁷² Psal. xviii, 1. hom. 4 et 3 in Hexaem.

VARIAE LECTIONES.

καὶ τὸ ἀνάπαυται.

NOTAE.

hisque perceperint, sed vana tantum tractantur perὶ παλιγγενεσίας τοῦ αἰῶνος, de altera aetate, seu instauratione, saeculi in statum pristinum. Chrysostomus vero mutationem solummodo, quae sit penes formam et figuram, quamvis μετασχημάτισιν q. d. transfigurationem, in sumptio vocabulo ex Epistola ad Romanos verba ad hunc modum citat, μετασχηματιστὸν κόσμον, transfigurabit, seu reformabit mundum.

Ἡθελεῖς δὲ ἐμψυχωμένους. Nullus porro aet. Gentilium hic praecipuus error fuit, et sidera animata esse, quae idcirco eorum nomina colebant. Id Plato docuit in Timaeo, quod Latine Cicero interpretatus est. Idem

anima quoque ortum habuerunt, juxta naturae seriem corruptioni obnoxia sunt ⁶⁵, tum ipsi quoque caeli, tametsi divino munere et gratia continentur et conserventur ⁶⁶. Solus autem Deus suapte natura principio et sine caret ⁶⁷: quamobrem etiam dictum est: *Ipsi peribunt, tu autem permanebis* ⁶⁸. Quamquam non prorsus interibunt caeli. *Veterescent enim, et sicut opertorium convolventur, et mutabuntur: eritque caelum novum, et terra nova* ⁶⁹.

Ceterum multis partibus caelum terra majus est. Nec vero caeli essentia investiganda est, quippe quam cognitione assequi nequeamus.

Caeli inanimati. — Nullus porro caelos, aut luminaria animata esse arbitretur: **163** anima quippe et sensu caret ⁶⁵. Quare cum ait Scriptura, *Laxentur caeli, et exsulet terra* ⁶⁶, his verbis angelos qui in caelo, et homines qui in terra sunt, ad laetitiam invitat. Quin prosopopeiae figura uti, et de inanimis perinde ac de animatis loqui solet Scriptura: quod in genere illud est: *Mare vidit, et fugit: Jordanis conversus est retrorsum* ⁶⁷. Et: *Quid est tibi, mare, quod fugisti, et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* ⁶⁸? Rursusque montes et colles rogantur, quae subsultationis causa sit: non secus ac nos dicere solemus: Coacta est omnis civitas, non ut caeles, sed ut cives significemus. Huc etiam attinet illud, *Caeli enarrant gloriam Dei* ⁶⁹; non quod ejusmodi vocem mittant, quae corporeis auribus percipiatur: sed quod amplitudine sua Opificis potentiam declarent, quorum inspecta pulchritudine, Conditorum, tanquam optimum artificem laudibus celebramus ⁷⁰.

CAP. VII.

De luce, igne, luminaribus, sole, luna et stellis.

Ignis elementum. Lux, ipse ignis, seu aether. Tenebrae lucis privatio, contra Manichaeos. — Ignis unum est ex quatuor elementis, leve et ceteris altius tendens, urendi simul et illuminandi vim habens, die primo a Creatore conditum. Ait enim

divina Scriptura : *Et dixit Deus : Fiat lux ; et facta est lux* ⁹². Neque enim, ut quidam existimant, aliud quidquam est ignis, quam lux. Alii autem elementarem hunc ignem aere superiorem esse aiunt, quem vocant æthera. *In principio* igitur, hoc est die primo, creavit Deus lucem, quæ visibilium omnium creaturarum decus et ornamentum est. Etenim si lucem sustuleris, omnia in tenebris jacebunt ignota, ut quæ pulchritudinem suam conspicuam reddere non possint : *Vocavit autem Deus lucem diem : tenebras autem vocavit noctem* ⁹³. Porro tenebræ substantia ulla non sunt, sed accidens. Neque enim aliud sunt quam lucis absentia. Aer quippe in sua substantia lucem non habet ⁹⁴. Quare ipsum hoc quod aer luce carcat, Deus vocavit tenebras. Quin ne ipsa quidem aeris substantia tenebræ sunt, sed lucis privatio : quod accidens potius quam substantiam indicat. Nec vero nox prius vocata est, sed dies : ac proinde antiquior dies est, nox posterior. Diem ergo nox sequitur ; atque ab unius diei ortu usque ad alium diem, dies unus est cum nocte conjunctus. *Ait enim Scriptura : Et factum est vespere, et factum est mane dies unus* ⁹⁵.

Primi tres dies, cum sol non esset. Lunæ et stellarum munus in nocte. — Et quidem tribus primis diebus, luce Dei jussu, tum sese diffundente, tum rursus contrahente, dies et nox exstiterunt ⁹⁶. At die quarta fecit Deus luminare majus, nempe solem, ut diei præesset (per ipsum enim dies efficitur ; dies quippe est cum sol supra terram exstat, dieique spatium, cursus ille quem ab ortu ad occasum usque sol supra terram peragit), **164** atque item luminare minus, hoc est lunam, et stellas, ut nocti præessent, eique lucem ferrent. Nox porro est cum sol infra terram est : noctisque spatium est cursus ille, quem sol ab occasu ad ortum sub terra conficit. Luna igitur, et stellæ constitutæ sunt, ut noctem illustrarent ; non quod interdiu sub terra penitus delitescant (nam tunc quoque stellæ in cælo super terram sunt), sed quia sol eas, lunamque splendoris sui nimia amplitudine operiens, elucere non sinit.

Primigenia lux luminaribus indita. — Hisce luminaribus primigeniam lucem summus ille rerum Opifex indidit, non quod alterius luminis penuria laboraret ; sed ne lux illa supervacanea maneret. Luminare siquidem lux ipsa non est, sed lucis conceptaculum ⁹⁷.

Planetæ septem. — Inter hæc autem luminaria planetas septem recensent, quos contrario ac cælum motu volvi dicunt ; quocirca *planetas, errantes stellas*, eos appellarunt. Cælum enim ab ortu ad occasum volvi inquirunt ; planetas autem ab

ἄλλοτερον ἐστὶ τὸ πῦρ, εἰ μὴ τὸ φῶς, ὡς τινὲς φασίν. Ἄλλοι δὲ τὸ κοσμοῦν πῦρ ὑπὲρ τὸν αἴρα φασίν, ὃ καλοῦσιν αἰθέρα. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸ φῶς, ἤγουν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, καλλωπισμῶν, καὶ κόσμον πάσης τῆς ὁρατῆς κτίσεως. Ἄφελος γὰρ τὸ φῶς, καὶ πάντα ἐν τῷ σκότεινι ἀδιὰγνωστα μένουσι, τὴν οὐρανὴν μὴ δυνάμενα εὐπρόπειαν ἐπιδείξασθαι. Ἐκάλεσε δὲ ὁ θεὸς, τὸ μὲν φῶς, ἡμέραν· τὸ δὲ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Σκότος δὲ ἐστὶν, οὐκ οὐσία τις, ἀλλὰ συμβεβηκός· φωτὸς γὰρ ἐστὶ στήρησις. Ὁ γὰρ ἀήρ, οὐκ ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ἔχει τὸ φῶς. Αὐτὸ οὖν τὸ ἐστερηθῆναι τὸν αἴρα φωτὸς, σκότος ἐκάλεσεν ὁ θεὸς· καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία τοῦ αἴρος ἐστὶ σκότος, ἀλλ' ἡ τοῦ φωτὸς στήρησις, ὅπερ συμβεβηκός· μᾶλλον δηλοῖ, ἥπερ οὐσίαν. Οὐκ ἐκλήθη δὲ πρώτη ἡ νύξ, ἀλλ' ἡ ἡμέρα· ὥστε πρώτη ἐστὶν ἡμέρα καὶ ἐσχάτη ἡ νύξ. Ἀκολουθεῖ οὖν ἡ νύξ τῇ ἡμέρᾳ· καὶ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἡμέρας ἕως τῆς ἄλλης ἡμέρας, ἐν νυχθήμερόν ἐστιν· ἐφα γὰρ ἡ Γραφή· *Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία.*

Ait enim Scriptura : Et factum est vespere, et factum

est mane dies unus ⁹⁵. Ἐν μὲν οὖν ταῖς τριαῖν ἡμέραις ἀναγεομένου, καὶ συστελλομένου τοῦ φωτὸς τῷ θεῷ προστάγματι, ἢ τε ἡμέρα, καὶ ἡ νύξ ἐγένετο. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἦτοι τὸν ἥλιον, ἐκ ἀρχῆς καὶ ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας ⁹⁶. δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γὰρ ἐστὶν, ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα ἡμέρας ἐστὶν, ὃ ἀπὸ ἀνατολῆς μέχρι δύσεως ὑπὲρ γῆν τοῦ ἡλίου δρόμος· καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων, ἦτοι τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίαν τῆς νυκτὸς, τοῦ φωτίζειν αὐτήν. Νύξ δὲ ἐστὶν, ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα νυκτὸς ἐστὶν, ἀπὸ δύσεως μέχρι ἀνατολῆς ὑπὲρ γῆν τοῦ ἡλίου δρόμος. Ἡ σελήνη τοίνυν καὶ οἱ ἀστέρες ἐτάχθησαν τὴν νύκτα φωτίζειν, οὐκ ὡς τῇ ἡμέρᾳ πάντοτε ὑπὲρ γῆν ὄντες· εἰσὶ γὰρ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀστέρες ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπὲρ γῆν· ἀλλ' ὁ ἥλιος τοῦτους ἄμα, καὶ τὴν σελήνην τῇ φαιδρότέρᾳ ἀγλῇ ἀποκρύπτει, οὐκ ἐξ φαίνεσθαι.

Τοῖς φωστῆραι τοῦτοις τὸ πρωτόκτιστον φῶς ὁ δημιουργὸς ἐναπέθετο, οὐκ ὡς ἀπορῶν ἄλλου φωτὸς, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀργὸν ἐκεῖνο μείνη τὸ φῶς. Φωστῆρ γὰρ ἐστὶν, οὐκ αὐτὸ τὸ φῶς, ἀλλὰ φωτὸς δοχεῖον.

Ἐκ τούτων τῶν φωστῆρων ἐπὶ πλανήτας φασὶ καὶ λέγουσιν αὐτοὺς ἐναντίαν τοῦ οὐρανοῦ κινεῖσθαι κίνησιν· διὸ πλανήτας αὐτοὺς ἐκάλεσαν· τὸν μὲν γὰρ οὐρανὸν φησὶν, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς κινεῖσθαι· τοὺς δὲ πλανήτας ἐκ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολῆς

⁹² Gen. 1, 5. ⁹³ Ibid. 5. ⁹⁴ Basil. hom. 2 in Hexaem. ⁹⁵ Gen. 1, 5. ⁹⁶ Basil. hom. 2. in Hexaem. ⁹⁷ id. hom. 6 in Hexaem.

VARIÆ LECTIONES.

⁹² Edita et Regii ὑπό, contra auctoris veterumque sententiam, qui ignem supra aerem statuorunt. ⁹³ Cod. S. Hil., Regii octo, Colb. et N. hic et infra ἐξουσίας.

πέρειν δὲ τὸν οὐρανὸν τῇ ἑαυτοῦ κινήσει ὡς
τοὺς ἑπτὰ πλανήτας. Τῶν δὲ ἑπτὰ πλανη-
νόματά εἰσι ταῦτα· Σελήνη, Ἐρμῆς, Ἀφρο-
δίτης, Ἄρης, Ζεὺς, Κρόνος ἰ. Εἶναι δὲ
τὴν ζώνην τοῦ οὐρανοῦ, ἕνα τῶν ἑπτὰ πλα-

ντῆ πρώτη, ἦτοι τῇ ἀνωτέρᾳ, τὸν Κρόνον. Η
τῆ δευτέρᾳ, τὸν Δία.
τῆ τρίτῃ, τὸν Ἄρα.
τῆ τετάρτῃ, τὸν Ἥλιον.
τῆ πέμπτῃ, τὴν Ἀφροδίτην.
τῆ ἕκτῃ, τὸν Ἐρμῆν.

τῆ ἑβδόμῃ, καὶ κατωτέρᾳ, τὴν Σελήνην. ζ
οὐσι δὲ δρόμον ἀληκτον, ὃν ὁ Δημιουργὸς ἠ
ἰστοίς, καὶ καθὼς ἐθεμελιώσεν αὐτὰ, ὡς
θεὸς Δαβὶδ· Σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ
ῶσας. Διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, ἐθεμελιώσας,
τὸ πάγιον καὶ ἀμετάβλητον τῆς ὑπὸ Θεοῦ
αὐτοῖς τάξεώς τε καὶ εἰρμοῦ. Ἐταξε γὰρ
εἰς καιροῦς, καὶ εἰς σημεῖα, καὶ εἰς ἡμέρας,
ἰναυτοῦς. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου αἱ τέσσα-
καὶ συνίστανται· καὶ πρώτη μὲν, ἡ ἑαρινή·
γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα· καὶ δη-
αὶ μέχρι τοῦ νῦν, ἐν αὐτῇ τῶν ἀνθρώπων τὴν
ν γίνεσθαι, ἦτις καὶ ἰσημερινή τροπὴ ἐστίν·
γὰρ ὥρων τὴν τε ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα
σιν. Αὕτη ἐκ τῆς μέσης ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου
αι, εὐκρατῆς οὖσα, αἵματος αὐξητικῆ, θερμῆ,
καὶ ὑπάρχουσα· καὶ δι' ἑαυτῆς μεσιτεύουσα
ἄντι τε καὶ τῷ θέρει· τοῦ μὲν χειμῶνος θερ-
καὶ ξηροτέρᾳ, τοῦ δὲ θέρους ψυχροτέρᾳ καὶ
α· διατείνει δὲ αὐτὴ ἡ ὥρα, ἀπὸ Μαρτίου καὶ
Ἰουνίου κδ'. Εἶτα ὑψομένης τῆς τοῦ ἡλίου
εἰπὶ τὰ βορειότερα μέρη, ἡ θερινὴ τροπὴ
αι, μεσιτεύουσα τῷ τε ἔαρι καὶ τῷ μετο-
ἐκ μὲν τοῦ ἔαρος τὸ θερμὸν ἔχουσα, ἐκ δὲ
σπώρου τὸ ξηρὸν· θερμὴ γὰρ ἐστὶ, καὶ ξηρὰ,
ξανθὴν αὐξοῖ χολήν. Αὕτη δὲ μεγίστη μὲν
ραν ἔχει, ὥρων ιε'· τὴν δὲ νύκτα πᾶν
ἀτην, ὥρων ἐννέα διάστημα ἔχουσαν. Καὶ
: διατείνει ἀπὸ Ἰουνίου κδ' μέχρι μηνὸς
δρίου κε'. Εἶτα πάλιν εἰς τὴν μέσην ἀνατο-
ἡλίου ἐπανιόντος, ἡ μετοπωρινὴ τροπὴ τὴν
ἀμείβει, μέσως πως ἔχουσα ψύξεώς τε, καὶ
ξηρότητός τε, καὶ ὑγρότητος, καὶ μεσι-
: τῇ τε θερινῇ, καὶ τῇ χειμερινῇ τροπῇ, ἐκ
θερινῆς τὸ ξηρὸν, ἐκ δὲ τῆς χειμερινῆς τὸ
ἔχουσα. Ψυχρὰ γὰρ ἐστὶ καὶ ξηρὰ, χολῆς τε
εἰς αὐξητικῆ πέφυκεν. Αὕτη πάλιν ἰσημερινὴ
πάρχει, δώδεκα ὥρων τὴν τε ἡμέραν, καὶ
τα ἔχουσαν· διατείνει δὲ αὕτη ἀπὸ Σεπτεμ-
ε', μέχρι Δεκεμβρίου κε'. Τοῦ δὲ ἡλίου ἐπι

occasu ad ortum : quos etiam cœlum rapidiori suo
motu secum circumferat. Septem porro planetarum
hæc sunt nomina : Luna, Mercurius, Venus, Sol,
Mars, Jupiter, Saturnus. Tradunt insuper, in uno-
quoque cœli circulo unum ex septem planetis
esse.

In primo nempe, id est sublimiori, Saturnum.

In secundo, Jovem.

In tertio, Martem.

In quarto, Solem.

In quinto, Venerem.

In sexto, Mercurium.

In septimo denique et infimo, Lunam.

Anni quatuor tempora et conversiones. Mundus

verno tempore conditus. — Cursum autem eum
sine intermissione tenent, quem eis Conditor in-
dixit, et sicut ea fundavit ; juxta illud divini Da-
vidis : *Lunam et stellas, quæ tu fundasti* ἰ. Nam
verbo, *fundasti*, ordinis tenorisque ipsis a Deo
concessi firmitatem et constantiam significavit ;
cum ea statuerit in tempora, et signa, et annos.
Per solem enim quatuor tempestates, conversio-
nesve constituuntur : quarum prima verna est ;
qua nimirum Deus condidit universa ἰ : idque de-
clarant etiamnum flores vere pullulantes. Hæc
autem conversio, æquinoctialis dicitur : quippe
cum diem duodecim horarum, totidemque, noctem
efficiant. Porro illa ex medio solis ortu constituitur,
optimaque temperie est, sanguinem ægens, cali-
daque et humida atque inter hiemem et æstatem ;
hiemem calore et siccitate, æstatem frigiditate et
humiditate superansque. Hæc pars a vicesimo primo
Martii ad vicesimum quartum Junii exporrigitur.
Deinde vero solis ortu ad septentrionales partes
altius assurgente, solstitium æstivum succedit,
quod inter ver et autumnum locum medium tenet,
a vere calorem, ab autumno siccitatem habens.
Calida namque, et sicca est æstas, et flavæ bilis
incrementum 165 facit. Hujus porro maximus
dies quindecim horas complectitur : nox quam
brevissima novem horarum spatio definitur. Atque
hæc quoque a quarto et vicesimo Junii die, ad
quintum et vicesimum Septembris pertinet. Postea
sole rursus ad medium ortum regrediente, autum-
nalis conversio æstivam excipit, media quodammo-
do inter frigus et calorem, siccitatemque et hu-
morem, atque inter æstivam et hibernam tempesta-
tes interjecta ; ab æstiva videlicet siccitatem, ab
hiberna frigiditatem habens. Frigida enim et sicca
est, atramque bilem augere solet. Atque hæc rur-
sus æquinoctialis conversio dicitur, ut quæ duode-
cim horarum, tum diem, tum noctem habeat. Pro-

I. viii, 4. ἰ Basil. hom. 6 in Hexaem.

VARIÆ LECTIONES.

I Colb. 4780, et S. III. planetas eodem ac edita ordine recenset, sed singulis metalla singula,
rursumdem influxu generari dicuntur, assignant : ἡλιος, χρυσός· σελήνη, ἀργυρός· Ζεὺς, σίδηρος·
Ἄρης, ὑδράργυρος, Ἀφροδίτη, χαλκός· Κρόνος, μόλυθος. ἰ Cod. Colb. 4780 ; Regii
N. δημιουργήσας.

divina Scriptura : *Et dixit Deus : Fiat lux; et facta est lux* ⁹⁶. Neque enim, ut quidam existimant, aliud quidquam est ignis, quam lux. Alii autem elementarem hunc ignem acre superiorem esse aiunt, quem vocant æthera. *In principio* igitur, hoc est die primo, creavit Deus lucem, quæ visibilium omnium creaturarum decus et ornamentum est. Etenim si lucem sustuleris, omnia in tenebris jacebunt ignota, ut quæ pulchritudinem suam conspicuam reddere non possint : *Vocavit autem Deus lucem diem : tenebras autem vocavit noctem* ⁹⁸. Porro tenebræ substantia ulla non sunt, sed accidens. Neque enim aliud sunt quam lucis absentia. Aer quippe in sua substantia lucem non habet ⁹⁶. Quare ipsum hoc quod aer luce carcat, Deus vocavit tenebras. Quin ne ipsa quidem aeris substantia tenebræ sunt, sed lucis privatio : quod accidens potius quam substantiam indicat. Nec vero nox prius vocata est, sed dies : ac proinde antiquior dies est, nox posterior. Diem ergo nox sequitur; atque ab unius diei ortu usque ad alium diem, dies unus est cum nocte conjunctus. *Ait enim Scriptura : Et factum est vespere, et est mane dies unus* ⁹⁷.

Primi tres dies, cum sol non esset. Luna et stellæ munus in nocte. — Et quidem tribus primis diebus, luce Dei jussu, tum sese diffundente, tum rursus contrahente, dies et nox exsistere ⁹⁸. At die quarta fecit Deus luminare majus, nempe solem, ut diei præesset (per ipsam enim dies efficitur; dies quippe est cum sol supra terram exstat, dieique spatium, cursus ille quem ab ortu ad occasum usque sol supra terram peragit), **164** atque item luminare minus, hoc est lunam, et stellas, ut nocti præessent, eique lucem ferrent. Nox porro est cum sol infra terram est : noctisque spatium est cursus ille, quem sol ab occasu ad ortum sub terra conficit. Luna igitur, et stellæ constitutæ sunt, ut noctem illustrarent; non quod interdiu sub terra penitus delitescant (nam tunc quoque stellæ in cælo super terram sunt), sed quia sol eas, lunamque splendoris sui nimia amplitudine operiens, elucere non sinit.

Primigenia lux luminaribus indita. — Hisce luminaribus primigeniam lucem summus ille rerum Opifex indidit, non quod alterius luminis penuria laboraret; sed ne lux illa supervacanea maneret. Luminare siquidem lux ipsa non est, sed lucis conceptaculum ⁹⁹.

Planetæ septem. — Inter hæc autem luminaria planetas septem recensent, quos contrario ac cælum motu volvi dicunt; quocirca *planetas, errantes stellas*, eos appellarunt. Cælum enim ab ortu ad occasum volvi inquirunt; planetas autem ab

A *ἑτερόν ἐστι τὸ πῦρ, εἰ μὴ τὸ φῶς, ὡς τινὲς ἕτεροι δὲ τὸ κοσμικὸν πῦρ ὑπὲρ τὸν ἀέρα δὲ καλοῦσιν αἰθέρα. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ἐπὶ θεὸς τὸ φῶς, ἤγουν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, καλλῶ καὶ κόσμον πάσης τῆς ὁρατῆς κτίσεως. Ἄφ τὸ φῶς, καὶ πάντα ἐν τῷ σκότει ἀδιάγνωστα τὴν οὐρανὸν μὴ δυνάμενα εὐπρέπειαν ἐπιθεῖν. Ἐκάλεσε δὲ ὁ θεός, τὸ μὲν φῶς, ἡμέραν σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Σκότος δὲ ἐστίν, οἷ τις, ἀλλὰ συμβεβηκός· φωτὸς γάρ ἐστι σὺν ὅ γὰρ ἀήρ, οὐκ ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ἔχει. Αὐτὸ οὖν τὸ ἑστερηθῆαι τὸν ἀέρα φωτὸς, ἐκάλεσεν ὁ θεός· καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀέρος σκότος, ἀλλ' ἡ τοῦ φωτὸς στέρησις, ὅπερ συμμᾶλλον δηλοῖ, ἤπερ οὐσίαν. Οὐκ ἐκλήθη δὲ νύξ, ἀλλ' ἡ ἡμέρα· ὥστε πρώτη ἐστὶν ἡμῶν ἐσχάτη ἡ νύξ. Ἀκολουθεῖ οὖν ἡ νύξ τῇ ἡμέρᾳ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἡμέρας ἕως τῆς ἄλλης ἡμέρας νυχθήμερόν ἐστιν· ἐφ' ἧ γὰρ ἡ Γραφή· *Ἐπὶ ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωτὴ, ἡμέρα μία.**

Ait enim Scriptura : *Et factum est vespere, et*

Ἐν μὲν οὖν ταῖς τριᾶν ἡμέραις ἀναχομῆ συστελλομένου τοῦ φωτὸς τῷ θεῷ προσέθητε ἡμέρα, καὶ ἡ νύξ ἐγένετο. Τῇ δὲ τετάρτῃ ὁ θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἦτοι τὸν ἥ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας ¹⁰⁰· δι' αὐτοῦ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γάρ ἐστιν, ἐν ἧλιον ὑπὲρ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα ἡμέρας δὲ ἀπὸ ἀνατολῆς μέχρι δύσεως ὑπὲρ γῆν ¹⁰¹· C δρόμος· καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσον, ἦτοι λήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, εἰς ἀρχὰς καὶ τῆς νυκτὸς, τοῦ φωτίζειν αὐτήν. Νύξ δὲ ἐστὶν ἡλιον ὑπὲρ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα νυκτὸς ἀπὸ δύσεως μέχρι ἀνατολῆς ὑπὲρ γῆν τοῦ ἡμοσ. Ἡ σελήνη τοῖνον καὶ οἱ ἀστέρες ἐπὶ τὴν νύκτα φωτίζειν, οὐκ ὡς τῇ ἡμέρᾳ πᾶν γῆν ὄντες· εἰσὶ γὰρ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀστέρες οὐρανῷ ὑπὲρ γῆν· ἀλλ' ὁ ἥλιος τούτους ἐπὶ τὴν σελήνην τῇ φαιδρότερά αἰγλή ἀποκα οὐκ ἐξ φαίνεσθαι.

Τοῖς φωστῆραι τούτοις τὸ πρωτόκτιστο Δημιουργὸς ἐναπέθετο, οὐκ ὡς ἀπορῶν ἄλλο ἀλλ' ἵνα μὴ ἀργὸν ἐκεῖνο μείνη τὸ φῶς. γάρ ἐστιν, οὐκ αὐτὸ τὸ φῶς, ἀλλὰ φωτὸς δοχι

D Ἐκ τούτων τῶν φωστῆρων ἐπὶ πλανῆται καὶ λέγουσιν αὐτοὺς ἐναντίαν τοῦ οὐρανοῦ κίνησιν· διὸ πλανήτας αὐτοὺς ἐκάλεσαν· γὰρ οὐρανὸν φησιν, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμῶν εἶναι· τοὺς δὲ πλανήτας ἐκ δυσμῶν ἐπὶ ἀ

⁹⁶ Gen. 1, 3. ⁹⁸ Ibid. 5. ⁹⁹ Basil. hom. 2 in Hexaem. ¹⁰⁰ Gen. 1, 5. ¹⁰¹ Basil. hom. 2. in id. hom. 6 in Hexaem.

VARIE LECTIONES.

¹ Edita et Regii ὑπὸ, contra auctoris veterumque sententiam, qui ignem supra aerem stant. Cod. S. Hil., Regii octo, Colb. et N. hic et infra ἐξουσίας.

συμπεριφέρειν δὲ τὸν οὐρανὸν τῇ ἑαυτοῦ κινήσει ὡς Ἀ
 ζευτέρᾳ, τοὺς ἑπτὰ πλανήτας. Τῶν δὲ ἑπτὰ πλανη-
 τῶν τὰ ὀνόματά εἰσι ταῦτα· Σελήνη, Ἑρμῆς, Ἄφρο-
 δίτη, Ἥλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Κρόνος ¹. Εἶναι δὲ
 καὶ ἑκάστην ζώνην τοῦ οὐρανοῦ, ἕνα τῶν ἑπτὰ πλα-
 νητῶν.

- Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ, ἦτοι τῇ ἀνωτέρᾳ, τὸν Κρόνον. ♄
- Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, τὸν Δία. ♃
- Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ, τὸν Ἄρσα. ♀
- Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ, τὸν Ἥλιον. ☉
- Ἐν δὲ τῇ πέμπτῃ, τὴν Ἄφροδίτην. ♀
- Ἐν δὲ τῇ ἕκτῃ, τὸν Ἑρμῆν. ☿
- Ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ, καὶ κατωτέρᾳ, τὴν Σελήνην. ☾

Τρέχουσι δὲ ὄρμον ἀληκτον, ὃν ὁ Δημιουργὸς ἠ-
 καξεν αὐτοῖς, καὶ καθὼς ἐθεμελιωσεν αὐτὰ, ὡς Β
 ἦσαν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ
 ἐθεμελιώσας. Διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, ἐθεμελιώσας,
 ἰσήμενε τὸ πάγιον καὶ ἀμετάβλητον τῆς ὑπὸ Θεοῦ
 ἰωπίσης αὐτοῖς τάξεως τε καὶ εἰρμοῦ. Ἔταξε γὰρ
 αὐτοὺς εἰς καιροὺς, καὶ εἰς σημεῖα, καὶ εἰς ἡμέρας,
 καὶ εἰς ἑνιαυτούς. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου αἱ τέσσα-
 ρες τροπαὶ συνίστανται· καὶ πρώτη μὲν, ἡ ἑαρινή·
 ἐν αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα· καὶ δη-
 λῶν τὸ καὶ μέγρι τοῦ νῦν, ἐν αὐτῇ τῶν ἀνθρώπων τὴν
 βίωσιν γίνεσθαι, ἦτις καὶ ἰσημερινή τροπὴ ἐστίν·
 δώδεκα γὰρ ὥρων τὴν τε ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα
 καθίστησιν. Αὕτη ἐκ τῆς μέσης ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου
 ἐκίναται, εὐκρατὴς οὖσα, αἵματος ἀύξητικῆ, θερμῆ,
 καὶ ὑγρὰ ὑπάρχουσα· καὶ δι' ἑαυτῆς μεσιτεύουσα
 ἡ χειμῶνι τε καὶ τῷ θέρει· τοῦ μὲν χειμῶνος θερ-
 μότερα καὶ ξηρότερα, τοῦ δὲ θέρους ψυχρότερα καὶ
 ὑγρότερα· διατείνει δὲ αὐτὴ ἡ ὥρα, ἀπὸ Μαρτίου καὶ
 μέγρις Ἰουνίου κθ'. Εἶτα ὑψομένης τῆς τοῦ ἡλίου
 ἀνατολῆς ἐπὶ τὰ βορειότερα μέρη, ἡ θερινὴ τροπὴ
 καθέχεται, μεσιτεύουσα τῷ τε ἔαρι καὶ τῷ μετο-
 πῶρι· ἐκ μὲν τοῦ ἔαρος τὸ θερμὸν ἔχουσα, ἐκ δὲ
 τοῦ μετοπῶρου τὸ ξηρόν· θερμὴ γάρ ἐστι, καὶ ξηρὰ,
 καὶ τὴν ξανθὴν ἀξείη χολήν. Αὕτη δὲ μεγίστην μὲν
 τὴν ἡμέραν ἔχει, ὥρων ιε'· τὴν δὲ νύκτα πᾶνυ
 μικροτάτην, ὥρων ἑννέα διάστημα ἔχουσαν. Καὶ
 αὕτη δὲ διατείνει ἀπὸ Ἰουνίου κθ' μέχρι μηνὸς
 Σεπτεμβρίου κ'. Εἶτα πάλιν εἰς τὴν μέσην ἀνατο-
 λὴν τοῦ ἡλίου ἐπανιόντος, ἡ μετοπωρινὴ τροπὴ τὴν
 θερινὴν ἀμείβει, μέσως πως ἔχουσα ψύξεώς τε, καὶ
 θέρμης, ξηρότητός τε, καὶ ὑγρότητος, καὶ μεσι-
 τεύουσα τῇ τε θερινῇ, καὶ τῇ χειμερινῇ τροπῇ, ἐκ
 μὲν τῆς θερινῆς τὸ ξηρόν, ἐκ δὲ τῆς χειμερινῆς τὸ
 ψυχρόν ἔχουσα. Ψυχρὰ γὰρ ἐστὶ καὶ ξηρὰ, χολῆς τε
 μελαίνης ἀύξητικῆ πέφυκεν. Αὕτη πάλιν ἰσημερινὴ
 τροπὴ ὑπάρχει, δώδεκα ὥρων τὴν τε ἡμέραν, καὶ
 τὴν νύκτα ἔχουσαν· διατείνει δὲ αὕτη ἀπὸ Σεπτεμ-
 βρίου κ', μέχρι Δεκεμβρίου κ'. Τοῦ δὲ ἡλίου ἐπὶ

occasu ad ortum : quos etiam cœlum rapidiori suo
 motu secum circumferat. Septem porro planetarum
 hæc sunt nomina : Luna, Mercurius, Venus, Sol,
 Mars, Jupiter, Saturnus. Tradunt insuper, in uno-
 quoque cœli circulo unum ex septem planetis
 esse.

- In primo nempe, id est sublimiori, Saturnum.
- In secundo, Jovem.
- In tertio, Martem.
- In quarto, Solem.
- In quinto, Venerem.
- In sexto, Mercurium.
- In septimo denique et infimo, Lunam.

Ἄννι quatuor tempora et conversiones. Mundus
 verno tempore conditus. — Cursum autem eum
 sine intermissione tenent, quem eis Conditor in-
 dixit, et sicut ea fundavit; juxta illud divini Da-
 vidis : Lunam et stellas, quæ tu fundasti ¹. Nam
 verbo, fundasti, ordinis tenorisque ipsis a Deo
 concessi firmitatem et constantiam significavit;
 cum ea statuerit in tempora, et signa, et annos.
 Per solem enim quatuor tempestates, conversio-
 nesve constituuntur : quarum prima verna est;
 qua nimirum Deus condidit universa ² : idque de-
 clarant etiamnum flores vere pullulantes. Hac
 autem conversio, æquinoctialis dicitur : quippe
 cum diem duodecim horarum, totidemque, noctem
 efficiant. Porro illa ex medio solis ortu constituitur,
 optimaque temperie est, sanguinem augens, cali-
 daque et humida atque inter hiemem et æstatem;
 hiemem calore et siccitate, æstatem frigiditate et
 humiditate superansque. Hæc pars a vicesimo primo
 Martii ad vicesimum quartum Junii exporrigitur.
 Deinde vero solis ortu ad septentrionales partes
 altius assurgente, solstitium æstivum succedit,
 quod inter ver et autumnum locum medium tenet,
 a vere calorem, ab autumno siccitatem habens.
 Calida namque, et sicca est æstas, et flavæ bilis
 incrementum **165** facit. Hujus porro maximus
 dies quindecim horas complectitur : nox quam
 brevissima novem horarum spatio definitur. Atque
 hæc quoque a quarto et vicesimo Junii die, ad
 quintum et vicesimum Septembris pertinet. Postea
 sole rursus ad medium ortum regrediente, autum-
 nalis conversio æstivam excipit, media quodammodo
 inter frigus et calorem, siccitatemque et hu-
 morem, atque inter æstivam et hibernam tempesta-
 tes interjecta; ab æstiva videlicet siccitatem, ab
 hiberna frigiditatem habens. Frigida enim et sicca
 est, atramque bilem augere solet. Atque hæc rur-
 sus æquinoctialis conversio dicitur, ut quæ duode-
 cim horarum, tum diem, tum noctem habeat. Pro-

¹ Psal. viii, 4. ² Basil. hom. 6 in Hexaem.

VARIE LECTIONES.

¹ Cod. Colb. 4780, et S. Hil. planetas eodem ac edita ordine recenset, sed aingulis metalla singula, quæ eorumdem influxu generari dicuntur, assignant : ἡλιος, χρυσός· σελήνη, ἀργυρος· Ζεὺς, σίδηρος· Ἑρμῆς, χασιτερος· Ἄρης, ὑδράργυρος, Ἄφροδίτη, χαλκός· Κρόνος, μόλυβδος. ² Cod. Colb. 4780; Regii tres, et N. δημιουργήσας.

tenditur autem ea a vicesimo quinto Septembris ad vicesimum quintum Decembris. Tum sole ad inferiorem demissioreque, hoc est meridionalem ortum, labente, hiemale solstitium ac tempestas subit; quæ frigida et humida est, media inter autumnalem et vernam qualitate. Hæc porro brevissimum diem, novem horarum, longissimam noctem, quindecim habet, ac pituitam auget: atque a Decembris quinto et vicesimo die ad primum et vicesimum usque Martii se porrigit. Sapienter enim a rerum Conditore provisum est: ne alioqui a summo frigore, aut calore, aut humiditate, aut siccitate, ad extreme contrariam qualitatem trans-euntes, in graves morbos incidamus. Periculosas enim esse repentinas mutationes ratione ipsa docemur.

Ad hunc itaque modum sol quatuor conversiones, perque eas annum efficit; dies item et noctes constituit: dies, inquam, cum exoritur, et supra terram existit; noctes, cum terræ subit et occidit, sideribusque aliis, lunæ nimirum et stellis ut illuceant, concedit.

Signa duodecim zodiaci.— Aiunt etiam duodecim in cœlo signa ex astris esse, animalium nominibus nuncupata, quæ contra, ac sol, et luna cæterique errantes moveantur; per eaque signa septem planetas transire. Atqui sol quidem in unoquoque signo mensem unum perficit, duodecim signa totidem mensibus peragrat. Horum porro signorum nomina hæc sunt, hiique eorum menses.

Aries, mense Martio, die 21 solem excipit.

Taurus, mense Aprili, die 25.

Gemini, mense Maio, die 24.

Cancer, mense Junio, die 24.

Leo, mense Julio, die 25.

Virgo, mense Augusto, die 25.

Libra, mense Septembri, die 25.

Scorpius, mense Octobri, die 25.

Sagittarius, mense Novembri, die 25.

Capricornus, mense Decembri, die 25.

Aquarius, mense Januario, die 25.

Pisces, mense Febuario, die 24.

Lunæ cursus brevior.— At vero luna, ut quæ inferiore loco sit, celeriusque zodiacum orbem peragret, in singulos menses tota duodecim signa percurrit. **166** Quemadmodum enim, si intra orbem, alium quemdam orbem facias, interior orbis illo minor inveniatur: eodem modo cum luna inferiorem sedem nacta sit, brevius quoque ipsius est.

Sidera quorum signa sint. Nihil libertati officiant,

VARIÆ LECTIONES.

▼ R. 5 Colb. unus, cod. S. Ilii. ψυχρότερα τε.

(65) *Oi μὲν οὖν ἔθνικοι. Jam vero gentiles, etc.* Gentiles qui res humanas ineluctabili fato regi putabant, eleganter Nemesius confutat, cap. 35 et 56, quem Noster hic sequitur. Id argumenti frequenter tractarunt doctores alii: unde pessime, apud

τὴν μικροτέραν καὶ χθαμαλωτέραν, ἦτοι τὴν μεσημβρινὴν ἀνατολὴν κατέοντος, ἡ χειμερινὴ ἐπιλαμβάνεται τροπῆ, ψυχρὰ τε ἔχει καὶ ὑγρὰ τυγχάνουσα, καὶ μετετεύουσα τῇ τε μετοπωρινῇ, καὶ τῇ ἁρρινῇ ἔμμεν τῆς μετοπωρινῆς τὸ ψυχρὸν ἔχουσα, ἐκ δὲ τῆς ἁρρινῆς τὸ ὑγρὸν κεκτημένη. Αὕτη δὲ σμικροτάτη μὲν τὴν ἡμέραν ἔχει, ὥρων ἐννεὰ ὑπάρχουσαν, τὴν δὲ νύκτα μεγίστην, ὥρων ὑπάρχουσαν πεντεκαίδεκα φλέγματος δὲ αὕτη ὑπάρχει αὐξητικὴ διατείνεται δὲ καὶ αὕτη ἀπὸ Δεκεμβρίου καὶ μέχρις καὶ Μαρτίου. Σοφῶς γὰρ ὁ Δημιουργὸς προνοήσατο, ὡς ἂν μὴ ἐξ ἄκρας ψυχρότητος, ἢ θερμότητος, ἢ ὑγρότητος, ἢ ξηρότητος, ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐναντίαν ἐρχόμενοι ποιότητα, χαλεποὺς περιπέσωμεν ἀβήρωσθήμασι· σφαλερὰς γὰρ τὰς αἰφνιδίους μεταβολὰς οἶδεν ὁ λόγος.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἥλιος τὰς τροπὰς, καὶ δεῖ αὐτῶν τὸν ἐνιαυτὸν ἀπεργάζεται, καὶ τὰς ἡμέρας δὲ, καὶ τὰς νύκτας· τὰς μὲν ἀνατέλλων, καὶ ὑπὲρ γῆν γινόμενος, τὰς δὲ ὑπὸ γῆν δύνων· καὶ τοῖς ἄλλοις φαστήροι, σελήνῃ τε, καὶ ἀστράται τὴν φαῦσιν παραχωρῶν συνίσταται.

Φασὶ δὲ καὶ δώδεκα ζῳδία ἐξ ἀστέρων εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐναντίαν κίνησιν ἔχοντα τῷ τε ἡλίῳ, καὶ τῇ σελήνῃ, καὶ τοῖς ἄλλοις πέντε πλανήταις, καὶ διὰ τῶν δώδεκα ζῳδίων παρέρχεσθαι τοὺς ἐπίτῃ. Ὁ μὲν οὖν ἥλιος καθ' ἕκαστον ζῳδιὸν ἀποτελεῖ μῆνα ἕνα, καὶ διὰ τῶν δώδεκα μηνῶν τὰ δώδεκα ζῳδία διέρχεται· τῶν δὲ δώδεκα ζῳδίων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα, καὶ οἱ τούτων μῆνες.

C Κριδς, ♈ μηνὶ Μαρτίῳ, κα', δέχεται τὸν ἥλιον.

Ταῦρος, ♉ μηνὶ Ἀπριλίῳ, κγ'.

Δίδυμοι, ♊ μηνὶ Ματίῳ, κδ'.

Καρκίνος, ♋ μηνὶ Ἰουνίῳ, κδ'.

Λέων, ♌ μηνὶ Ἰουλίῳ, κε'.

Παρθένος, ♍ μηνὶ Αὐγούστῳ, κε'.

Ζυγός, ♎ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, κε'.

Σκορπιός, ♏ μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, κε'.

Τοξότης, ♐ μηνὶ Νοεμβρίῳ, κε'.

Αἰγόκερως, ♑ μηνὶ Δεκεμβρίῳ, κε'.

Ἰδρόχολος, ♒ μηνὶ Ἰανουαρίῳ, κε'.

Ἰχθύες, ♓ μηνὶ Φεβρουαρίῳ, κδ'.

Ἡ δὲ σελήνη ☾ καθ' ἕκαστον μῆνα τὰ δώδεκα ζῳδία διέρχεται, κατωτέρα οὔσα, καὶ ταχύτερον ταῦτα διοδεύουσα· ὡς γὰρ ἐὰν ποιήσης πόλον ἔνδον ἄλλου πόλου, ὁ ἔνδον πόλος μικρότερος εὐραθήσεται· οὕτως καὶ ὁ δρόμος τῆς σελήνης κατωτέρως οὖσης, ἀλιγότερος ἐστὶ, καὶ ἀνύεται τάχιον.

curriculum sit, citiusque conficiatur necessarium

Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνας (65) διὰ τῆς τῶν ἀστέρων τοῦ-

NOTÆ.

Christianos audierunt astrologi, qui ex siderum inspectione futurorum cognitionem sibi arrogarunt. Origenes, in *Philocalia*, cap. 22, quod ex toto l. Commentariorum ejus in Genesim sumptum est, demonstrat fieri non posse, ut astra rerum et

υ τε, καὶ σελήνης, ἀνατολῆς, καὶ δύσεως, ἡ
 ῥοδσεως ἂ, φασὶ πάντα διοικεῖσθαι τὰ καθ'
 ῥι ταῦτα γὰρ ἡ ἀστρολογία καταγίνεται·
 φάμεν, ὅτι σημεῖα μὲν ἐξ αὐτῶν γίνονται,
 ἀλλ' ἀνομβρίας, ψυξεῶς τε καὶ θερμῆς, ὑγρῶ-
 καὶ ξηρότητος, καὶ ἀνέμων, καὶ τῶν τοιού-
 ν δὲ ἡμετέρων πράξεων, οὐδαμῶς. Ἡμεῖς
 εὐδοκίαι ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ γενομένοι, κύ-
 ἡμετέρων ὑπάρχοντων πράξεων. Εἰ γὰρ ἐκ
 ἀστέρων φορᾶς πάντα πράττομεν, κατ'
 πράττομεν, ἢ πράττομεν· τὸ δὲ κατ' ἀνάγκη-
 κων, οὔτε ἀρετῆ, οὔτε κακίας ἐστίν· εἰ δὲ μήτε
 ἦτε κακίαν κεκτῆμεθα, οὔτε ἐπαίνων, οὔτε
 ὑπάρχοντων ἀξιοί· εὐρεθήσεται δὲ καὶ ὁ θεὸς
 τοῖς μὲν, ἀγαθὰ, τοῖς δὲ, ὀλίφεις διδοῦς.
 ἢ κωδέρνησιν, οὐδὲ τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων
 οὐκ ἔσται πρόνοιαν, εἰ κατ' ἀνάγκη ἀγονται
 ἢ, καὶ φέρονται. Καὶ τὸ λογικὸν δὲ περιττὸν
 ἔσται· μηδεμίαν γὰρ ὄντες πράξεις κύριοι,
 ἢ βουλευόμεθα· τὸ δὲ λογικόν, πάντως τῆς
 μῆν ἔνεκεν δέδοται· ὅθεν πᾶν λογικόν, καὶ
 τὸν.

utique consultandi causa nobis concessa
 libertate præditum est.

ἢ φάμεν, ὅτι οὐκ αὐτὰ αἰτιατὰ εἰσι τῶν
 ν, οὔτε γενέσεως τῶν γινομένων, οὔτε τῶν
 ν, οὔτε τῶν φθειρομένων φθορᾶς· σημεῖα
 ἢ ὀμβρῶν τε, καὶ τῆς τοῦ ἀέρος μεταβολῆς.
 ἢ ν τις εἴποι, ὅτι καὶ πολέμων οὐκ αἰτιατὰ,
 ἢ ἕκαστα συνίστανται· καὶ ἡ ποσιότης δὲ τοῦ ἀέρος
 ἢ ὑπὸ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἀστέρων
 ἢ καὶ ἄλλως διαφόρους κράσεις, καὶ ἕξεις,
 ἢ ἕσεις συνίστησιν. Αἱ δὲ ἕξεις τῶν ἐφ' ἡμῶν
 ἢ γὰρ τῷ λόγῳ, καὶ ἀγονται πρεπόμηναι.
 ἢ ἰσχυρῶς ἐπιτεταται, referuntur. Ii quippe
 tantur.

παντα δὲ πολλάκις καὶ κομηῆται, σημεῖα τινὰ
 δηλοῦντα βασιλείων ἢ, ἢ τινὰ οὐκ εἰσὶ τῶν ἐξ
 ἢ γεννημένων ἀστέρων, ἀλλὰ τῷ θεῷ προσατά-

A contra fatum. — Jam vero gentiles, per horum si-
 derum, solis nimirum et lunæ, ortum et occasum,
 concursumque, res omnes gubernari asserunt (in
 his enim astrologia versatur); nos contra imbrem
 quidem ac serenitatem, frigus item et calorem,
 humorem et siccitatem, ventos denique, atque alia
 ejusmodi perea significari non imus inficias¹: quod
 vero actionibus nostris omen ullum importent, id
 pernegamus. Nam cum liberi arbitrii a Conditore
 præditi simus, hinc efficitur ut actiones nostræ
 juris nostri sint. Alioqui, si ex siderum motu cuncta
 facimus, sequitur ut ea quæ facimus necessitate
 faciamus². Id porro quod necessitate sit, neque
 virtus, neque vitium est. Quod si nec virtutem,
 nec vitium habemus, profecto nec laudibus, nec
 supplicio digni sumus: atque ita iniquus Deus
 reperietur, dum aliis res secundas, aliis calamitas
 tribuit. Imo vero nec gubernabit Deus res conditas,
 nec eis providebit, si quidem omnia necessitate
 agantur ac ferantur; supervacaneaque in nobis
 erit pars rationalis. Nam si nulla aetio e nostro
 arbitrio pendet, frustra consultamus: vis quippe
 est: unde etiam quidquid ratione utitur, arbitrii

Sidera prognostica. — Quamobrem hoc dicimus,
 sidera nec eorum quæ contingunt, nec ortus eorum
 quæ nascuntur, nec eorum quæ pereunt, interitus
 causas esse: verum signa potius pluviarum,
 aerisque mutationis. Quanquam nec defuturus
 fortasse est, qui bellorum ea quoque signa esso
 dicat, tametsi non causas. Quin aer quoque a sole,
 et luna, et astris alia subinde atque alia qualitate
 affectus, diversa temperamenta, habitusque, et
 affectiones gignit³. Habitus porro inter ea quæ in
 sub rationis imperio sunt, ab eaque gubernantur,

Cometæ. Christo nascente, sidus novum.—Plerum-
 que insuper exsurgunt cometæ, regum mortem
 portendentes: qui tamen non ex illis sideribus

1. hom. 6 in Hexaem. ² Nemes. *De nat. hou.* c. 34. ³ Basil. hom. 6 in Hexaem.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ συγκράσεως. Sic Faber, *commistionis*: in cod. S. Hil., sed supra lineam a recognitore ou pro a,
 ἢ fuit. Collh. unus habet συγκρούσεως. Noster συγκρούσεως, ἢτοι συνόδου. ἢ Collh. 1 et Regii
 od. S. Hil. habent ποιούμενον. ² Cod. S. Hil. Regii 9 θανάτων βασιλείων· sic Faber, *signa*
 ἢ interituum regum. Reg. 2427 θάνατον, ἢ ἀνάδειξιν σημαίνουσι βασιλείων.

NOTÆ.

ἢ, quæ ex libera hominum voluntate pen-
 ansæ sint effectrices; concedit tamen ea
 ἢ apud nos geruntur, a sideribus signi-
 ἢ in libro qui *Testamentum duodecim pa-*
 ἢ inscribitur, legerat dixisse Jacob
 ἢ Joseph; *Legi in tabulis cæli omnia quæ*
 ἢ *vobis*. Unde contendit cælum instar volu-
 ἢ, in quo exaraverit Deus quæ apud ho-
 ἢ erenda essent: quod rursum firmare nititur
 ἢ, ubi dicitur cælum esse convolgen-
 ἢ; βιβλίον, sicut librum. Opinionem hanc ceu
 ἢ indignam Procopius Gazæus idcirco
 ἢ, quod a futurorum inquisitione abstinere
 ἢ. Cæterum Origenes negat hominem ad
 D ejusmodi signorum perceptionem attingere posse:
 nisi ab angelis cælorum incolis edoceatur. Vali-
 dius ergo hoc commentum Basilius Magnus,
 homil. 7 in *Hexaem.*, et Augustinus lib. v *De civ.*
Dei, convellunt exemplo gemellorum, qui, cum
 eadem temporis parte concepti sint, proximeque
 alius post alium in lucem prodierit, nihilominus di-
 versæ indolis sunt, et diversas vitæ condiciones
 subeunt. Fieri siquidem non posse, ut idem sidus,
 in eadem cæli statione positum, tam contrarios
 eventus portendat. Attamen Basilius concedit va-
 rias anni tempestates, variasque aeris immutatio-
 nes a sole et astris effici et significari; quod et
 eleganter explicat.

sunt; quæ in primo rerum ortu procreata fuerunt : A verum Dei jussu sub ipsum tempus conflantur, rursusque dissolvuntur *. Quandoquidem ne sidus quidem illud, quod tum, cum Dominus nostri causa **167** pro sua erga homines elementia, ipsorumque salute in carne natus est Magis apparuit, non ex illis stellis erat, quæ mundi initio conditæ fuerunt. Quod quidem perspicuum est, eo quod illa, nunc ab ortu ad occasum, nunc a septentrione ad austrum progrediebatur; nunc delitescibat, nunc et natura dissentaneum est.

Cur Deus lunam a sole mutuari lucem voluerit : contra Mohammedem. — Sciendum autem est lunam a sole lumen suum mutuari : non quod Deus in ea inopia versaretur, ut proprium ipsi lumen dare non posset : verum ut concinnitas et ordo rebus conditis imponeretur, aliis videlicet imperantibus, obsequentibus aliis; hincque nos mutuo communicare disceremus, ac subesse; primum quidem Deo rerum opifici et Domino, deinde principibus ab eo constitutis : nec sciscitari, cur hic præsit, ego non; verum omnia quæ Deo ordinante contingunt, grato et æquo animo accipere.

Causa deliquii solis et lunæ. — Quod autem sol et luna defectum quandoque patiuntur, hinc eorum, qui res creatas, neglecto Creatore, adorant⁷, amentiam arguunt, sequæ mutationi ac variationi obnoxia esse docent. Quidquid enim mutabile est, natura sua interitui obnoxium est.

Solis magnitudo. — Tum autem solis defectus accidit, cum lunæ corpus parietis instar cujusdam interpositi, umbram facit, nec lucem diffundi sinit. Ac proinde quanta lunaris corporis, quo sol obducitur, inventa magnitudo fuerit, tantum quoque deliquium efficitur. Lunæ autem corpus inferioris magnitudinis esse, minime mirum tibi videatur : nam et solem nonnulli multis partibus terra majorem esse contendunt : sancti Patres vero, terræ æqualem. Et tamen sæpenumero accidit, ut nebula, vel colle exiguo, aut pariete occultetur.

At vero lunæ defectus ex umbra quam terra offundit, efficitur, cum decimam quintam diem attingit cumque ex adverso, in summo utique centro, sol quidem infra terram, luna autem supra terram invenitur. Tunc enim terra umbram obducit, nec solis lumen afferre lunæ splendorem potest; unde D fit ut illa deficiat.

Menses lunares et solares. Luna a Deo creata plena. — Illud advertendum, lunam a summo rerum Auctore plenam fuisse conditam, sive qualis est decima quinta die. Decebat enim ut perfecta crearetur *. Quarta autem die, ut diximus, sol conditus est; atque ita luna undecim diebus solem

γαματι κατ' αὐτὸν καιρὸν συνίστανται, καὶ πάλιν διαλύονται. Ἐπεὶ καὶ ὁ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου δι' ἡμᾶς κατὰ σάρκα φιλόανθρωπον καὶ σωτήριον γέννησιν ὀφθεὶς τοῖς μάγοις ἀστὴρ, οὐ τῶν ἐν ἀρχῇ γενομένων ἀστρῶν ἦν· καὶ δῆλον, ἐκ τοῦ ποτὲ μὲν ἐξ ἀνατολῆς ἐπὶ δύσιν ποιεῖσθαι τὸ δρόμον, ποτὲ δὲ ἐκ βορρᾶ ἐπὶ νότον· καὶ ποτὲ μὲν κρύπτεσθαι, ποτὲ δὲ φαίνεσθαι. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστιν ἀστρῶν τάξεως ἢ φύσεως. αὐστρὸν ἀστρῶν ἀστρῶν τάξεως ἢ φύσεως.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου φωτίζεται ἡ σελήνη, οὐχ ὡς ἀπὸ ῥήσαντος τοῦ Θεοῦ δοῦναι αὐτῇ ἴδιον φῶς, ἀλλ' ἵνα ῥυθμὸς καὶ τάξις ἐντεθῇ τῇ κτίσει, ἀρχόντος καὶ ἀρχομένου, καὶ παιδευόμενου καὶ ἡμεῖς κοινωνεῖν ἀλλήλοις, καὶ μεταδιδόναι, καὶ ὑπατάσσεσθαι· πρῶτον μὲν τῷ ποιητῇ καὶ δημιουργῷ Θεῷ καὶ Δεσπότην ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένοις ἀρχουσι· καὶ μὴ ἀνακρίνειν, τίνας ἐνεκεν οὗτος ἀρχεῖ, ἐγὼ δὲ οὐ· δέχεσθαι δὲ πάντα τὰ ἐκ Θεοῦ εὐχαρίστως καὶ εὐγνωμόνως.

Ἐκλείπει δὲ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, τῶν τῇ κτίσει προοικονομῶντων παρὰ τὸν Κτίσαντα τὴν ἀνοικαν διελέγοντα, καὶ παιδεύοντα ὡς τρεπτὰ εἶσι καὶ ἀλοιωτά. Ἢὰν δὲ τρεπτὸν, οὐ Θεός· κατὰ τὴν ἴδαν γὰρ φύσιν, φθαρτὸν ἅπαν τρεπτόν.

Ἐκλείπει δὲ ὁ ἥλιος, τοῦ σώματος τῆς σελήνης, ὡς περ τινὸς μεσοτοίχου γινομένου, καὶ ἀποσιμῶντος, καὶ μὴ ἐὼντος διαναδοθῆναι ἢ ἡμῖν τὸ φῶς· ὅσον οὖν εὐρεθῇ τὸ σῶμα τῆς σελήνης ἀποκρύπται τὸν ἥλιον, τοσοῦτον καὶ ἡ ἐκλείψει γίνεται· εἰ δὲ μικρότερόν ἐστι τὸ τῆς σελήνης σῶμα, μὴ ὀσμύσης· καὶ ὁ ἥλιος γὰρ ὑπὸ τινῶν μὲν λέγεται πᾶσι πλάσιον τῆς γῆς· ὑπὸ δὲ τῶν ἀγίων ἢ Πατέρων ἰσὺς τῆς γῆς· καὶ πολλὰκις μικρόν νέφος καλύπτει αὐτὸν, ἢ καὶ μικρὸς βουνὸς, ἢ τοίχος.

Ἢ δὲ τῆς σελήνης ἐκλείψει, ἐκ τοῦ ἀποσιμῶντος τῆς γῆς γίνεται, ὅταν γένηται πεντεκαίδεκατα ἡ σελήνη, καὶ εὐρεθῇ ἐξ ἐναντίας κατὰ τὸ ἄκρον κέντρον, ὃ μὲν ἥλιος ὑπὸ γῆν, ἢ δὲ σελήνη ὑπὲρ γῆν. Ἀποσιμῶσα γὰρ ποιεῖ τὴν γῆν, καὶ οὐ φθάνει τὸ ἡμῶν κῶν φῶς φωτίζει τὴν σελήνην, κἀκείθεν ἐκλείπει.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι τελεία ἐκτίσθη ἡ σελήνη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, ἥτοι πεντεκαίδεκαταία· ἔπειτα γὰρ ἀπρητισμένην γενέσθαι· τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ, ὡς ἐφημεν, ἐκτίσται ὁ ἥλιος· προσέλαβεν οὖν τὸν ἥλιον ἕνδεκα ἡμέρας. Ἀπὸ γὰρ τετάρτης ἡμέρας ἕως ἑ', ἕνδεκά εἶσι· διὸ καὶ κατὰ χρέον

* Basil. in Christi Nativit. † Rom. 1, 25. ‡ Sever. Gabal. orat. 3 De opific. mundi.

VARIÆ LECTIONES.

* Reg. 15. Colb. duo et Noster διαδοθῆναι· sic in cod. S. Hil. membrana corrassa. Vetus interpr. posuit pertransiri. Faber transfundat. R. 2950 δοθῆνα. † Decet ἀγίων, in vss. pluribus, nec priores interpretatos reddidere.

α μῆνες τῆς σελήνης, ἕνδεκα ἡμέρας λει-
 τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἡλίου. Οἱ μὲν γὰρ
 τριακοσίας ἐξήκοντα πέντε, τέταρτον,
 χροσι. Διὸ τοῦ τετάρτου συντιθεμένου κατὰ
 ἔτη, μία ἀποτελεῖται ἡμέρα, ἥτις λέγεται
 . Καὶ ὁ ἑνιαυτός ἐκεῖνος τξς' ἡμέρας ἔχει.
 ; σελήνης ἑνιαυτοὶ τὸ εἶναι ἡμερῶν ἢ γὰρ
 ἀφ' οὗ γεννηθῆ, ἦγουν ἀνακαινισθῆ, αὐξῆται,
 ἔνηται ἡμερῶν δεκατεσσάρων ἡμίσεος τε-
 καὶ ἀρχεται λήγειν, ἕως ἡμερῶν καὶ ἡμί-
 λῃ τελείως γίνεται ἀφώτιστος· καὶ πάλιν
 μένη τῷ ἡλίῳ, ἀναγεννᾶται καὶ ἀνακαινίζε-
 ὄμημα φέρουσα τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως.
 στον οὖν ἑνιαυτὸν τὰς ἕνδεκα ἡμέρας ἀπο-
 ῖ ἡλίῳ· κατὰ οὖν τρεῖς χρόνους, ὁ ἐμβόλι-
 γίνεται τοῖς Ἑβραίοις, καὶ ὁ ἑνιαυτός ἐκεῖ-
 τριῶν μηνῶν εὐρίσκεται, ἐκ τῆς προσθήκης
 κα ἡμερῶν.

gulis annis undecim dies soli reddit : unde
 ui ob hanc dierum undecim additionem
 δὲ ὡς σύνθετός ἐστιν, ὁ τε ἥλιος, καὶ ἡ σε-
 λῃ τὰ ἄστρα, καὶ φθορᾶ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν
 αι. Τὴν δὲ τούτων φύσιν οὐκ ἴσμεν. Τινὲς
 φασὶ τὸ πῦρ, ἐκτός τινος ὕλης ἀφανὲς εἶναι·
 σθεννόμενον ἀφανίζεται. Ἐτεροι δὲ, τοῦτο
 ινον, εἰς ἀέρα φασὶ μεταβάλλεσθαι.

διακὸς κύκλος λοξῶς κινεῖται, διηρημένος
 ατα δώδεκα, ἅτινα καλεῖται ζῳδια· τὸ δὲ
 ραι δεκανοὺς τρεῖς, μοίρας τριάκοντα· ἡ δὲ
 ει λεπτὰ ἐξήκοντα. Ἐχει οὖν οὐρανὸς μοί-
 ρασίας ἐξήκοντα· τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον,
 π', καὶ ὑπὸ γῆν, ρπ'.

Οἴκοι πλανητῶν.

καὶ Σκορπίος, Ἄρεως· Ταῦρος καὶ Ζυγός,
 ης· Δίδυμοι καὶ Παρθένος, Ἑρμοῦ· Καρκί-
 ηνης· Λέων, Ἥλιου· Τοξότης καὶ Ἰχθύες;
 ἰγόκερως καὶ Ἰδρόχρος, Κρόνου.

Ἰγώματα.

, Ἥλιου· Ταῦρος, Σελήνης· Καρκίνος, Διὸς·
 ς, Ἄρεως· Ζυγός, Κρόνου· Αἰγόκερως,
 Ἰχθύες, Ἀφροδίτης.

Τὰ σχήματα τῆς σελήνης.

ς, ὅταν γένηται ἐν τῇ μοίρᾳ, ἐν ἣ ἔστιν ὁ
 ενῆ, ὅταν ἀποστῆ τοῦ ἡλίου μοίρας ιε'· ἀνα-
 εν φανῆ μηνουδέης δις ε, ὅταν ἀπέχη μοίρας
 ὀμοὶ δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας ἐννενηκοντα·
 ποι δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας ρκ'· πλησιέ-
 ε καὶ πλησιφαεῖς, δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας
 νσελήνος, ὅταν ἀπέχη ρπ'. Δις δὲ εἴπο-
 ἄν αὐξούσης, καὶ μίαν ληγούσης. Διὰ δύο

A præcessit. A quarta enim die ad usque decimam
 quintam, dies undecim intersunt. Quo etiam fit, ut
 in singulos annos, duodecim lunæ menses unde-
 cim diebus minores sint, quam duodecim solis
 menses. Solis quippe menses dies trecentos sexa-
 ginta quinque cum unius quadrante continent, ob
 idque quarto quoque anno, composito hoc qua-
 drante, dies unus conficitur, qui bissextilis nun-
 cupatur; sicque annus ille trecentos sexaginta sex
 dies habet: contra lunares anni trecentorum quin-
 quaginta quatuor dierum spatium finiuntur. Ex quo
 enim nata, seu innovata luna est, augetur ad de-
 cimam quartam usque diem cum unius semisse et
 quadrante. Hinc minui incipit usque ad nonam et
 vicesimam diem cum unius semisse, quo splendoris
 168 omnis expers evadit. Ac tum rursus cum
 sole copulata renascitur et renovatur; atque in
 hoc, monumentum fert resurrectionis nostræ. Quo-
 post tres annos intercalaris mensis ab Hebræis inve-
 tredecim mensibus constat.

Perspicuum autem est solem, et lunam, omnia-
 que sidera composita esse, et mutationi obnoxia:
 quæ tamen eorum natura sit, prorsus ignoramus.
 Ac nonnulli ignem ab omni materia, sive pabulo,
 semotum penitus desinere asserunt, idque mani-
 festum esse, eo quod extinctus evanescat. Sunt
 rursus alii qui extinctum illum in aerem verti
 dicunt.

Zodiaci motus. — Zodiacus orbis obliquo motu
 volvitur, inque partes duodecim secatur, quæ si-
 gna dicuntur; quodlibet vero signum tres decanos
 habet, gradus triginta: quilibet autem gradus
 minutis sexaginta constat. Ita cælum trecentos
 sexaginta gradus habet: hemisphærium quod super
 terram est, centum et octoginta gradus continet,
 totidemque illud, quod subter terram.

Domus planetarum.

Aries et Scorpius, Martis: Taurus et Libra, Ven-
 neris¹¹: Gemini et Virgo, Mercurii: Cancer,
 Lunæ: Leo, Solis: Sagittarius et Pisces, Jovis:
 Capricornus et Aquarius, Saturni.

Altitudines.

Aries, Solis; Taurus, Lunæ; Cancer, Jovis;
 Virgo, Martis; Libra, Saturni; Capricornus,
 Mercurii.

Figurationes lunæ.

In conjunctione luna esse dicitur, cum eodem
 quo sol est gradu: nascens, cum quindecim a sole
 gradibus distat: oriens, dum corniculata apparet;
 quod quidem bis contigit, ac tum sexaginta gradi-
 bus a sole distat: semiplena bis conspicitur, cum
 nonaginta gradibus recessit: bis etiam gibbosa,
 cum centum et viginti gradibus: lucem vero
 plenam habens, cum gradibus centum et quinquaginta

er. Gabal. lib. III De opis. mundi. ¹⁰ Nemes. cap. 5. ¹¹ Vid. Porph. De antro Nymph.

VARIÆ LECTIONES.

. & δεύτερον. Vetus interpr. secundo, et Faber bis; unde legendum puto δις. ^d Edita et
 io.

ginta : plena omnino ac perfecta, cum centum et octoginta gradibus a sole remota est. Bis idcirco dicimus, quia crescente, ac rursus decrescente quodque signum luna emittitur.

CAP. VIII.

De aere et ventis.

Aeris descriptio. — Aer subtilissimum elementum est, humidumque et calidum; igne quidem gravius, terra tamen et aquis levius; respirationis et vocis causa, coloris expers, hoc est, nullo a natura colore imbutum; nitidum ac pellucidum (lumen enim excipere potest) tribus sensibus nostris inserviens (ipsius enim beneficio cernimus, audimus, odoramur) : calor item et frigoris, siccitatis et humiditatis capax. Hujus locales motus hi sunt, sursum, deorsum, introrsum, extorsum, dextrorsum, sinistrorsum, ac postremo motus orbicus.

Aer ex se lumen non habet. — Ex se autem lumen non habet, verum a sole, luna, sideribus, et igne collustratur. Atque hoc est quod ait Scriptura: *Et tenebrae erant super faciem abyssi* ¹³. Ubi indicare vult aerem minime a se lumen habere, sed diversam esse luminis substantiam.

Quid ventus. — At ventus est agitatio aeris. Vel, ventus est aeris fluxus, pro varia locorum ex quibus manat ratione, alia atque alia subinde nomina accipiens ¹⁴.

Aeris locus, ventorum numerus. — Quin locus quoque aeris est. Illud enim cujusvis corporis locus est, quo unumquodque includitur. Quid autem aliud corpora continet et ambit, nisi aer? Variæ porro multiplicæque regiones sunt, unde aer agitur; ex quibus etiam duodecim venti (totidem enim omnes sunt) nomen trahunt. Sunt qui aerem nihil aliud esse contendunt, nisi ignem extinctum, aut calefactæ aquæ vaporem. Quamobrem natura quidem sua calidus est; verum ex aquæ et terre vicinitate frigus contrahit. Ex quo fit ut inferiores ipsius partes frigidæ sint, superiores calidæ ¹⁵.

Ventorum nomina. — Quod autem ad ventos attinet, ab æstivo ortu flant cæcias, qui et meses. Ab ortu æquinoctiali, subsolanus : ab ortu hiberno, eurus. Ab hiberno occasu, africanus : ab æquinoctiali occasu, favonius : ab æstivo occasu, corus, qui et olympias, et iapyx dicitur. Tum auster et aquilo, qui oppositis inter sese flatibus spirant. Est autem inter aquilonem et cæciam interjectus boreas; inter eurus et austrum, phœnix, qui etiam libanotus appellatur : inter austrum rursus et africanum, libanotus, qui et leuconotus : demum inter aquilonem et eurus, thracicus, seu cercius, ab his qui versus regionem hanc incolunt, ita nuncupatus.

¹³ Gen. 1, 5. ¹⁴ Sever. Gabal. hom. 1 in Hexaem. ¹⁵ Nemes. De nat. hom. 1, cap. 8.

VARIAE LECTIONES.

* Desunt hæc in edit. Veron.

ΚΕΦΑΛ. Η' [ΚΒ'].

Περὶ ἀέρος καὶ ἀνέμων.

Ἄηρ ἐστὶ στοιχεῖον λεπτότατον, ὑγρὸν τε καὶ θερμὸν, τοῦ μὲν πυρὸς βαρύτερον, τῆς δὲ γῆς καὶ τῶν ὑδάτων κορυφώτερον, ἀναπνοῆς καὶ ἐκφωνήσεως, αἰτιον, ἀχρωμάτιστον, ἦτοι ἐκ φύσεως χρῶμα μὴ κεκτημένον, διεϊδές, διαφανές· φωτὸς γάρ ἐστι δεκτικόν· καὶ ταῖς τρισὶν αἰσθήσεσιν ἡμῶν διακοῦν· δι' αὐτοῦ γὰρ ὁρῶμεν, ἀκούομεν, ὁσφραίνόμεθα· δεκτικὸν θάλασσεώς τε καὶ ψύξεως, ξηρότητός τε καὶ ὑγρότητός· οὐ πᾶσαι αἱ κατὰ τὸν κίνησεως εἰσὶν ἀνω; κάτω, ἔσω, ἔξω, δεξιὰ, ἀριστερὰ, καὶ ἡ κυκλοφορικὴ κίνησις.

Οἴκοθεν μὴ κεκτημένος τὸ φῶς, ἀλλ' ὑπὸ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστρων, καὶ πυρὸς φωτιζόμενος. Καὶ τοῦτο ἐστίν, ὃ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι Σκότος ἦν ἀπᾶνω τῆς ἀβύσσου, θέλουσα δεῖξαι, ὡς οὐκ οἴκοθεν ὁ ἀήρ τὸ φῶς κέκτηται, ἀλλ' ἄλλη τίς ἐστὶν οὐσία ἡ τοῦ φωτός.

Ἄνεμος δὲ ἐστὶ κίνησις ἀέρος. Ἡ ἀνεμός ἐστὶ ῥεύμα ἀέρος τῆς τῶν τόπων ἐξαλλαγῆς, ὅθεν βέλ, τὰς ἐπωνυμίας ἀμειβίων.

Καὶ ὁ τόπος δὲ τοῦ ἀέρος ἐστὶ. Τόπος γάρ ἐστιν ἐκάστου σώματος ἡ τοῦτου περιοχὴ. Τί δὲ περιέχει τὰ σώματα, εἰ μὴ ἄηρ; Εἰσὶ δὲ τόποι διάφοροι, ὅθεν ἡ τοῦ ἀέρος γίνεται κίνησις, ἐξ ὧν καὶ οἱ ἀνεμοὶ τὰς ἐπωνυμίας ἔχουσι. Δώδεκα δὲ πάντες εἰσὶ· φασι δὲ τὸν ἀέρα σέσειν πυρὸς, ἢ ἀτμῶν ὑδατος θερμανθέντος. Ἔστι γοῦν ὁ ἀήρ, κατὰ μὲν τὴν οἰκίαν φύσιν θερμός· ψύχεται δὲ τῇ γειννιάσει τῇ πρὸς τὸ ὑψὸν καὶ τὴν γῆν, ὡς τὰ μὲν κάτω μέρη αὐτοῦ ψυχρὰ εἶναι, τὰ δὲ ἄνω, θερμὰ.

Ἄνεμοι πνέουσιν, ἀπὸ ἀνατολῆς θερρινῆς, καρκίας, ὃ καὶ μέσης. Ἀπὸ ἀνατολῆς ἰσημερινῆς, ἐπιλιώτης. Ἀπὸ ἀνατολῆς χειμερινῆς, εὔρος. Ἀπὸ ὕψεως χειμερινῆς, λίψ· ἀπὸ δύσεως ἰσημερινῆς, ἰφύρος· ἀπὸ δύσεως θερρινῆς, ἀργέστης, ἦτοι ὀλυμπίας, ὃ καὶ ἰάπυξ. Ἐἴτα νότος καὶ ἀπαρκτίας ἀνιπνέοντες ἀλλήλοις. Ἔστι δὲ μέσος ἀπαρκτίου καὶ καρκίου, βορέας. Ἐὔρου δὲ καὶ νότου μέσος, φαίνεθαι καλούμενος εὐρόνοτος. Μέσος νότου καὶ λιβδός, λιβανότος, ὃ καὶ λευκόνωτος. Μέσος δὲ ἀπαρκτίου καὶ ἀργέστου, θρασκίας, ἦτοι κέρκιος ὑπὸ τῶν περιόπων ὀνομαζόμενος.

Θνη δὲ οἰκεῖ τὰ πέρατα, κατ' ἀπηλιώτην, Βα-
 λ· κατ' εὐρον, Ἰνδοῖκοι· κατὰ Φοίνικα, Ἐρου-
 πσσα καὶ Αἰθιοπία· κατὰ λιθόντοτον, οἱ ὑπὲρ
 Γαράμαντες· κατὰ λίβα, Αἰθιοπες, καὶ οἱ
 ἂ Ἰπέρμαυροι· κατὰ ζέφυρον, Στῆλαι, καὶ
 αὐθῆς καὶ Εὐρώπης· κατὰ ἀργέστην, Ἰθρία,
 Ἰσπανία· κατὰ δὲ Θρασκίαν, Κέλτοι, καὶ τὰ
 κατὰ ἀπαρκτίαν, οἱ ὑπὲρ τὴν Θράκην Σκύθαι·
 ῥόδον, Πόντος, Μαιώτις, καὶ Σαρμάται· κατὰ
 , Κασπία θάλασσα, καὶ Σάκαι.]

ΚΕΦΑΛ. Θ' [ΚΓ'].

Περὶ ὑδάτων.

τὸ ὕδωρ δὲ ἐν τῶν στοιχείων τῶν τεσσάρων
 εἶδος Θεοῦ κάλλιστον· ὕδωρ ἐστὶ στοιχεῖον
 ε καὶ ψυχρὸν, βαρὺ τε καὶ κατωφερές, εὐδιά-
 τούτου δὲ μνημονεύει ἡ θεία Γραφή λέγουσα·
 ὅτος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· καὶ Πνεῦμα
 κερφόρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Ἄβυσσος γὰρ
 κερφόν ἐστίν, εἰ μὴ ὕδωρ πολὺ, οὐ τὸ τέλος
 ἦσαν ἀνθρώποις· ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν τὸ ὕδωρ
 ἦσαν τὴν γῆν ἐπεπόλαζε. Καὶ πρῶτον, μὲν
 ἐν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα, διαχωρίζον ἀναμέσον
 τὸς τοῦ ἐπάνω τοῦ στερέωματος, καὶ τοῦ ὑδα-
 τὸς ὑποκάτω τοῦ στερέωματος. Ἐν μέσῳ γὰρ
 ἴσσου τῶν ὑδάτων ἐστερεώθη τῷ Δεσποτικῷ
 γματι. Ὅθεν καὶ στερέωμα εἶπεν ὁ Θεὸς γε-
 , καὶ ἐγένετο. Τίνος δὲ χάριν ἐπάνω τοῦ
 ματος ὕδωρ ὁ Θεὸς ἀπέθετο; Διὰ τὴν τοῦ
 (64) καὶ τοῦ αἰθέρος θερμότητην ἔκχαυσιν.
 γὰρ μετὰ τὸ στερέωμα ὁ αἰθήρ ὑφέπλωται ε,
 ἴλιος δὲ σὺν τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἀστροῖς ἐν τῷ
 ματί εἰσι· καὶ εἰ μὴ ἐπέκειτο ὕδωρ, ἐφλέθη
 τῆς θερμῆς τὸ στερέωμα.
 posita sunt. Quare nisi aqua superne collocata esset, præ calore utique firmamentum
 sei¹⁶.

προσέταξεν ὁ Θεὸς συναχθῆναι τὰ ὕδατα εἰς
 ἡν μίαν· τὸ δὲ μίαν συναγωγὴν λέγειν, οὐ
 ἐδὲ ἐν ἐνὶ τόπῳ συναχθῆναι αὐτά· ἰδοὺ γὰρ
 αὐτὰ φησι· Καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων
 τε θαλάσσης· ἀλλὰ τὸ ὁμοῦ καθ' ἑαυτὰ κερω-
 ε τῆς γῆς γενέσθαι τὰ ὕδατα, ὁ λόγος ἐδήλωσε.
 ἦσαν τοίνυν τὰ ὕδατα εἰς τὰς συναγωγὰς αὐ-

sm. 1, 2. ¹⁶ Basil. hom. 2 in Hexaem; Sever. Gabal. orat. *De opific. mundi* ¹⁷ Gen. 1, 9.

VARIÆ LECTIONES.

Alia hæc omnia desunt in omnibus fere codd. ⁶ Cod. multi ἐφέπλωται. Vetus interpr. posuit
 us est. Faber vero subducitur; adeoque cum editis consensit et aliis mss. et maxime cod. S. Hil.
 legitur ὑφέπλωται.

NOTÆ.

Διὰ τὴν τοῦ ἡλίου. Nimirum vehementissi-
 ac. Sancti Patres, cum cælum et sidera de-
 ssimo igne constare arbitrentur, idcirco
 supra firmamentum positas dixerunt, ut pe-
 succo nimius ardor temperaretur. Sic Basi-
 lom. 3 in Hexaem., ubi quasdam philosopho-
 piniones, æra cælumque calida esse infician-
 explodit, tum deinde refellit Origenem, qui
 nis quæ super cælum sunt, angelicas Virtu-
 inferioribus principes tenebrarum significari

[Gentes autem quæ in orbis finibus sedes ha-
 bent, hæc sunt. Ad subsolanum, Bactriani : ad
 eurum, Indi : ad Phœnicem, mare Rubrum et
 Æthiopia; ad libonotum, Garamantes, qui supra
 Syrtim sunt ad Africum, Æthiopes et occiden-
 tales Mauri : ad favonium, Herculis Columnæ,
 et Libyæ ac Europæ initia : ad corum, Iberia,
 quæ hodie Hispania vocatur : ad thrasciam, Galli
 ac finitimæ nationes : ad aquilonem, Scythæ, qui
 supra Thraciam sunt : ad boream, Pontus, Mæo-
 tis et Sarmatæ : ad cæciam, mare Caspium et
 Sacæ.]

CAP. IX.

De aquis.

*Aquæ descriptio. Aquarum supra firmamentum
 ratio.* — Aqua etiam unum est, ex quatuor ele-
 mentis excellentissimum Dei opus. Est autem
 aqua elementum humidum et frigidum; grave ac
 deorsum vergens, quod facile diffuit. Hujus me-
 minit Scriptura divina, cum ait : *Et tenebræ erant
 super faciem abyssi : et Spiritus Domini ferebatur
 super aquas* ¹⁶. Abyssus quippe nihil aliud est
 quam ingens quædam aquæ copia, cujus finis ad-
 iri nequit. Et quidem in mundi primordiis, aqua
 170 super universam superficiem terræ emine-
 bat. Ac primo fecit Deus firmamentum quod aquas,
 quæ sunt supra firmamentum, ab iis quæ sub fir-
 mamento sunt, medias divideret. Etenim in abyssi
 aquarum medio Dei jussu firmamentum statutum
 est. Unde etiam dicente Deo, ut fieret firmamen-
 tum, hoc factum est. Verum quid tandem causæ
 fuit, cur Deus aquam supra firmamentum colloca-
 rit? Plane vehementissimus solis et ætheris ar-
 dor. Proxime enim sub firmamento expansus est
 æther : sol quoque, et luna, et stellæ in firma-
 mento collocata esset, præ calore utique firmamentum
 sei¹⁶.

Mare. — Tum jussit Deus ut congerentur aquæ
 in congeriem unam ¹⁷. Quod autem congeriem
 unam dicit Scriptura, non hoc significat, in unum
 eundemque locum eas confluisse; statim enim
 subdit, *et collectiones aquarum appellavit maria* ¹⁸ :
 sed potius aquas simul eodem momento a terra
 secretas fuisse, oratio ostendit. Aquæ ergo in suas

D scripserat. Nonnullis fortasse mirum videbitur,
 Gregorium Nyssenum, sapientissimo fratre postha-
 bito, Adamantii delirium admisisse in lib. in Hex.
 Verum in præfatione Petrum fratrem commonuerat
 se multa hoc in opere dicturum, non affirmando,
 sed exercitationis causa. Cæterum Basilium superio-
 res illas aquas nihil aliud esse ait, nisi vapores,
 qui ex mari fluviisque trahuntur, inque pluvias
 vertuntur. Eodem modo Severianus Gabalitanus,
 aliique disputant, quos Noster secutus est.

congeries coactæ sunt, et apparuit arida. Atque hinc duo illa maria facta sunt, quibus Ægyptus utrinque alluitur (media enim hæc inter duo maria sita est) quibus multa, et diversa æquora constituentur, montesque, et insulæ, et promontoria, et portus, variique sinus, et littora, et ripæ continentur. Littus enim dicitur quod arenosum est : ripa, quod saxosum, ac jam inde a continente profundum est. Consimilem in modum ad ortum situm est illud mare quod Indicum dicitur, necnon boreale, quod Caspium appellatur. Quin paludes quoque hinc collectæ sunt.

Oceanus terram undique cingens. Salsitatis ejus causa. — Est autem oceanus velut amnis quidam terram universam cingens (de quo mihi Scriptura divina locuta videtur, cum ait : *Fluvius egrediebatur e paradiso*¹⁹) dulcem et potabilem aquam habens. Illic cuique mari aquam subministrat, quæ quidem diuturniorem in eis moram trahens, immotaque consistens, amara efficitur; sole nimirum, ac siphonibus id quod in ea subtilissimum est semper elicientibus : unde etiam conflantur nubes, et imbres formantur, dulcescente per excoctionem aqua.

Paradisi quatuor flumina. Fontium aqua e mari. Thermæ. — Hic insuper in quatuor principia, sive quatuor flumina dividitur, quorum uni nomen est Phison (hic est Ganges Indiæ fluvius); alteri Geon (Nilus hic est, qui ab Æthiopia in Ægyptum dilabitur); tertio, Tigris: quarto, Euphrates. Sunt autem et quamplurimi alii fluvii, qui partim in **171** mare sese effundunt, partim in terra absuntur. Quo fit ut terra undique pertusa et cuniculosa sit, ac velut venas quasdam habeat, per quas, exceptis a mari aquis, fontes emittit. Ita fit ut, pro terræ qualitate fontium aqua, alia atque alia existat. Per terram enim aqua marina transcolatur et defæcatur, sicque dulcis evadit. Quod si locus unde fons emanat, amarus aut salsus existerit, talis utique et aqua prorumpet²⁰. Plerumque autem accidit, ut aqua angustis quibusdam locis interclusa atque compressa, vi erumpens incalescat; hincque suapte sponte calentes aquæ emergunt.

Pisces et aves. — Divino itaque jussu excavata

¹⁹ Gen. 1, 10. ²⁰ Gen. 11, 10. ²¹ Basil. hom. 4 in Hexaem.

VARLE LECTIONES.

h R. 2927 διέστησαν. Sic vetus interpr. *sunt divisi*. Edit. Veron. Reg. 3562 ὅθεν συν Colb. 4, ὅθεν συνέστη. Noster: ποταμὸς δὲ ὁ γλυκὺ ὕδωρ ἔχων ἐστὶ· nec absomno sensu.

NOTÆ.

(65) Ἐρετῶθεν. Atque hinc duo maria. Ægyptus nimirum Mediterraneo mari versus septentrionem pertinet, et Erythræo versus meridiem.

(66) Ὄνομα τῶ ἐν τῷ Φεισῶν. Quorum uni nomen est Phison. Phison et Geon Gangem esse et Nilum vetustus error est, quem translatio Græca quæ LXX Interpretum nuncupatur, approbavit Jeremie 11, 18, ubi pro *aquas Sihor*, seu *aquas Nili*, ὕδωρ

τῶν, καὶ ὄφθη ἡ ξηρὰ· ἐντεῦθεν (65) αἱ δύο σαι. αἱ τῶν Ἀγυπτῶν περιέχουσαι· μέση γ τῶν δύο κεῖται θαλασσῶν. Συνήχθησαν ἡ πελάγη, καὶ ὄρη, καὶ νήσους, καὶ ἀγκῶνας μένας ἔχουσαι, καὶ κόλπους διαφόρους περ αἰγιαλοῦς τε, καὶ ἀκτῆς· αἰγιαλὸς μὲν γὰ μώδης λέγεται· ἀκτὴ δὲ ἡ πετρώδης καὶ ἀ εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ βῆθος ἔχουσα. Ὅμοια κατὰ τὴν ἀνατολήν, ἥτις λέγεται Ἰνδική· ἰ ρεινή, ἥτις λέγεται Κασπία· καὶ αἱ λίμναι θεν συνήχθησαν.

Ἔστιν οὖν ὁ μὲν ὠκεανὸς, οἷον τις ποτ κλῶν πᾶσαν τὴν γῆν, περὶ οὗ εἰρηκέναι μο θεια Γραφή, ὅτι Ποταμὸς ἐκπορεύεται ἐκ ραδελισου, πότιμον ἰ καὶ γλυκὺ ὕδωρ ἔχου χορηγεῖ τὸ ὕδωρ ταῖς θαλάσσαις, ὅπερ ἐν λάσσαις χρορίζον, καὶ ἐστὼς ἀκίνητον, πα ται, τοῦ ἡλίου ἀεὶ τὸ λεπτότερον ἀνιμωμέ τῶν σιφῶνων· ὅθεν καὶ τὰ νέφη συνίστανται δμθροὶ γίνονται, διὰ τῆς διτθῆσεως γλω νου τοῦ ὕδατος.

Ὅτος καὶ εἰς τέσσαρας ἀρχάς, ἥτοι εἰς ποταμοὺς διαιρεῖται. Ὄνομα τῶ ἐν τῷ Φεισ τούτέστι Γάγγης ὁ Ἰνδικός· καὶ ὄνομα τῶ Γεῶν· οὗτός ἐστιν ὁ Νείλος, δ' ἀπὸ Αἰθιοπία γυπτον κατερχόμενος· καὶ ὄνομα τῶ τρίτῃ καὶ ὄνομα τῶ τετάρτῃ Εὐφράτης. Εἰσι δὲ ἰ πλεῖστοι, καὶ μέγιστοι ποταμοί, ὧν οἱ μὴ θάλασσαν κενοῦνται, οἱ δὲ ἐν τῇ γῇ ἀναλ ὄθεν πᾶσα ἡ γῆ διάτρητός ἐστι καὶ ὀπίνοι περ τινὰς φλέβας ἔχουσα, δι' ὧν ἐκ τῆς ἰ δεχομένη τὰ ὕδατα, τὰς πηγὰς ἀνίησι. Πρὸ ποιότητα τῆς γῆς, καὶ τὸ τῶν πηγῶν ὕδωρ Διηθεῖται μὲν γὰρ, καὶ οὕτω γλυκαίνεται. Εἰ πος, ὅθεν ἡ πηγὴ ἀναδίδεται, τόχου πιερὸς ρος, πρὸς τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ ἀνάγεται· ε νον δὲ πολλὰκις τὸ ὕδωρ, καὶ βίε ῥηγνύμε μάλνεται· κάντεῦθεν τὰ αὐτοφῶν θερμὰ ἰ ὕδατα.

Τῶ οὖν θεῖῳ προστάγματι κοιλώματα ἐν

καὶ οὕτως εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν συνήχθη-
 λυατα ἐντεῦθεν καὶ τὰ ἕρη γεγένησιν. Πρῶ-
 υν τῷ ὕδατι προσέταξεν ὁ Θεὸς ἐξαγαγεῖν
 ὕσαν, ἐπειδὴ ἤμελλε δι' ὕδατος, καὶ τοῦ ἐν
 ἢ ἐπιφερομένου τοῖς ὕδασιν ἀγίου Πνεύμα-
 κινίσειεν τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο γὰρ ὁ θεὸς
 ἔδειξεν. Ἐξήγαγε δὲ ζῶα, μικρὰ τε καὶ με-
 ἤτη, δράκοντας ἰ, ἰχθύας ἐν τοῖς ὕδασιν ἔρ-
 και πετεινὰ πτερωτά. Διὰ τῶν πετεινῶν οὖν
 ται, τὸ τε ὕδωρ, καὶ ἡ γῆ, καὶ ὁ ἀήρ· ἐξ
 ἅν γὰρ (68) ταῦτα γέγονεν· ἐν τῇ γῆ δὲ δια-
 καὶ ἐν ἀέρι ἵπταται. Κάλλιστον δὲ στοιχεῖον
 καὶ πολύχρηστον, καὶ βύπου καθάρσιον, οὐ
 ν σωματικοῦ, καὶ ψυχικοῦ δὲ, εἰ προσλάβοι
 ὁ Πνεύματος.

Περὶ πελαγῶν κ.

ἔχεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, Ἑλλάσποντος,
 ἡ Ἄβυδον καὶ Σηστόν· εἶτα ἡ Προποντις,
 εἰς Χαλκηδὸνα καὶ Βυζάντιον· ἔνθα τὰ στα-
 ῖν ὁ Πόντος ἀρχεται. Εἶτα ἡ Μαϊωτικὴ λίμνη.
 ἀπ' ἀρχῆς Εὐρώπης καὶ Λιβύης, Ἰθρηκῶν,
 τηλῶν εἰς Πυρρήνην τὸ ὄρος· Λιγυστικῶν δὲ,
 ὧν τῆς Τυρρήνιας πελάγειον. Σαρδόνιον δὲ,
 τὴν Σαρδῶν, νεῦον πρὸς τὴν Λιβύην κάτω·
 ὧν δὲ, τὸ μέχρι Σικελίας λῆγον, ἀρχόμενον
 τῆς Λιγυστικῆς ἀκρῶν· εἶτα Λιβυκόν· εἶτα
 ἰ, καὶ Σικελικόν, καὶ Ἴωνιον, καὶ Ἄδριον,
 ρυμένον ἐκ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους, ὃν κα-
 ρινθιακὸν κλίπον, ἥτοι Ἀλκυονίδα θάλασσαν
 δὲ Σουνίον καὶ Σκυλλαίον περιεχόμενον πελα-
 στικόν. Εἶτα Μυρτώον, καὶ Ἰκάριον, ἐν ᾧ
 σκλάδες· εἶτα Καρπάθιον, καὶ Παμφύλιον,
 πτον· ὑπὲρ δὲ τὸ Ἰκάριον ἐξῆς ἀναχέεται τὸ
 ἔστι δὲ καὶ ὁ τῆς Εὐρώπης παράκτιος ἀπὸ
 ποταμοῦ ἐκβολῶν, ἕως Ἡρακλέους στηλῶν,
 ἡβήθ'· τῆς δὲ Λιβύης ἀπὸ Τίγγωος μέχρι
 Κανωικοῦ, στάδια β,θσνβ'· τῆς δὲ Ἀσίας
 ὄσου, ἕως Τανάιδος ποταμοῦ μετὰ τῶν κλί-

A terra, in congeries aquæ collectæ sunt; hincque
 montes exstiterunt. Primigeniæ itaque aquæ præ-
 cepit Deus animam viventem educere: quando-
 quidem futurum erat ut per aquam et Spiritum
 sanctum, qui in principio ferebatur super aquas¹¹,
 hominem instauraret. Hanc enim causam asserit
 Basilium¹². Eduxit igitur tam parva quam ingentia
 animantia; cete et dracones, pisces per undas la-
 bentes, avesque pennatas. Per aves porro, cum
 aqua, tum terra, aerque veluti quodam nexu co-
 pulantur. Nam ex aquis ortæ illæ sunt, et in terra
 versantur, et volant in aere. Optimum autem ele-
 mentum est aqua et ad multos usus commodum;
 camque vim habet, ut non corporum modo, sed et
 animarum, dummodo Spiritus sancti accesserit
 B gratia, spurcitiem eluat¹³.

De maribus, sive æquoribus.

Ægæum mare Hellespontus excipit, ad Abydum
 et Sestium desinens. Deinde Propontis, quæ ad
 Chalcedonem et Byzantium terminatur; ubi an-
 gusti transitus seu fauces sunt, a quibus Pontus
 sumit initium. Mox Mæotis palus. Rursus ab Eu-
 ropæ et Libyæ initio, Ibericum mare est, ab Her-
 culeis Columnis ad Pyrenæam montem excurrens.
 Post Ligusticum, quod usque ad Etruriæ fines
 protenditur. Mox Sardonium, quod supra Sardi-
 niam, ad Libyam Africanamve deorsum vergit. Tum
 Etruscum, quod ab extremis Liguriæ finibus inci-
 piens ad Siciliam finem habet. Postea Libyæum,
 deinde Creticum, Siculum, Ionicum, et Adriaticum,
 quod e Siculo mari effunditur, quem Corinthiacum
 sinum, sive Alcyonium æquor appellant. Quod au-
 tem Sunio et 172 Seylthæo mari continetur, Sa-
 ronienm dicitur. Ab eo Myrtoum, et Icarium, in
 quo et Cyclades sunt. Tum Carpathium, et Pam-
 phylum, et Ægyptium. Denique supra Icarium,
 sese Ægæum proxime effundit. Est autem Europæ
 trajectus a Tanais fluminis ostiis usque ad Her-
 culis Columnas, stadiorum 609700; Africæ, a

1, 2. ¹¹ Basil. hom. 2 in Hexæm. ¹² Sever. Gabal. orat. 4 De opif. mundi; Basil. hom. 8.

VARIÆ LECTIONES.

et Reg. I κίτη καὶ δράκοντας. κ Hoc caput in Reg. 7, Colb. 1, et in Nostro deest. Aberat in
 2950; sed in sejuncta membrana ab altero scriptore adjectum fuit. In cod. S. Hil. reperitur
 ut De creatione. Adjectum ab ipso auctore putavero, instar appendicis, vel fragmentum esse
 is ejusdem operis geographici, quod Damascenus ipse, alterve scriptor ediderit. In cod. Colb. 1,
 imo titulus περὶ πελάγων, margini duntaxat appositus est, absque nota numerali.

NOTÆ.

αὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ. Et Spiritum sanctum, etc. D (68) Ἐξ ὕδατων μὲν γάρ. Nam ex aquis ortæ
 Spiritu Dei qui ferebatur super aquas, m a majoribus se accepisse Basilium testa-
 ram ceu probabilem recitat, Spiritus Dei, comotionem acris, seu ventum validum
 i; quam posthac amplexi sunt Severus m et Theodoretus. Chrysostomo Scriptura
 e videtur, vitalem quamdam actionem indi-
 fuisse, ut non esset aqua consistens et im-
 λὰ κινούμενον, καὶ ζωτικὴν τινα δύναμιν
 quæ agitaretur, vitalemque vim quamdam
 volat. (68) Ἐξ ὕδατων μὲν γάρ. Nam ex aquis ortæ
 illæ sunt. Communis hæc est Patrum sententia,
 volucres, uti et pisces, natas esse ex aquis, idque
 canit Ecclesia in hymno vesperarum v seris. Nec
 audiendi sunt qui ex Hebræo inferunt solos pisces
 ex aquis à Deo productos esse, atque ita legunt:
 Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatilis
 volet, etc. Perperam enim omittunt pronomen
 quod, necessario subaudiendum juxta Hebræorum
 idioma; atque sic vertendum erat, et volatilis quædam
 volet.

Tinge ad Canobicum ostium, stadiorum 209252; A Asiae denique, a Canobo usque ad Tanaim una cum sinibus, stadiorum 4111. Atque ita habitatur ²⁶

CAP. X.

De terra, et iis quæ ex ea producuntur.

Ignotum terræ fundamentum. — Terra unum est ex quatuor elementis, siccum, frigidum, grave et immotum: primo die ex nihilo productum. In principio, inquit, creavit Deus cælum et terram ²⁶. Cuiam autem rei insideat, ac quo fundamento nitatur, nullus mortalium dicere potuit. Sunt autem qui eam super aquas collocatam, et stabilitam esse aiunt, his videlicet verbis Davidis adducti: *Qui firmavit terram super aquas* ²⁶. Alii super acrem. Alius autem sic ait: *Qui appendit terram super nihilum* ²⁷. Et rursus divinitoquus David ex persona Creatoris, *Ego, inquit, confirmavi columnas ejus* ²⁸, columnarum nomine vim illam significans, quæ eam continet. Nam quod idem alio loco ait, *super maria fundavit eam* ²⁹, nihil aliud indicat, nisi quod aquæ natura terræ undique affusa sit. Proinde sive eam seipsa, sive aere, sive aquis, sive denique nihilo fulciri concedamus, a pia sententia recedere conveniens non est: quin potius constituendum, omnia in universum Conditoris virtute contineri et conservari.

Terræ status cum primum creata. *Animantia stirpesque hominis causa.* — Et quidem in principio, quemadmodum ait Scriptura divina ³⁰, terra aquis obducebatur, atque indigesta, hoc est, ornatus omnis expers erat. Quamprimum autem præcepit Deus, confestim aquarum conceptacula existerunt: ac tum montes esse cœperunt, divinoque jussu terra suum ornatum accepit, herbis videlicet omnis generis et stirpibus decorata; quibus divino imperio vis ea insita est, qua augescerent, alerenturque, et semen ad sui simile generandum producere possint. Quia ad Opificis jussum omnis quoque generis animantia, reptilia, feras, et pecora, jumentaque protulit: omnia quidem illa ad tempestivum hominis usum, cæterum alia ad cibum, ut cervos, pecudes, capreas, et reliqua id genus; alia ad ministerium, ut camelos, boves, equos, asinos, cæteraque ejusmodi; alia ad oblectationem, ut simias, et ex avibus, psittacos, et similia: stirpes item et herbas, partim fructiferas et esculentas, partim olfactu suaves et floribus decoras, exhilarandi animi causa concessas, velut rosam, aliasque similes; partim ad morborum medelam. Neque enim aut animal ullum, aut planta ulla est, cui non vis aliqua hominibus utilis, a summo rerum Parente indita sit. Nam cum ille, cui omnia antequam fiant explorata sunt, perspectum haberet fore ut homo libera voluntate a divino mandato recederet, **173** corruptionique addiceretur, idcirco ad commodum ipsius usum, cuncta quæ tum in cælo, tum in terra et in aquis sunt, procreavit.

²⁶ Vid. Strab. lib. II. ²⁷ Gen. I, 1. ²⁸ Psal. CXXXV, 6. ²⁹ Job XXVI, 7. ³⁰ Psal. LXXIV, 4. ³¹ Psal. CXXXII, 2. ³² Gen. I, 2.

ΚΕΦΑΛ. I' [ΚΑ'].

Περὶ γῆς, καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς.

Ἡ γῆ ἐν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ, ξηρὸν α καὶ ψυχρὸν, καὶ βαρὺ, καὶ ἀκίνητον, ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ παραγεγμένον. Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἥς τὴν ἕδραν καὶ τῆς βάσις οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων εἰπεῖν δεδύνηται. Οἱ φησὶ γὰρ ἐπὶ ὑδάτων φασὶν ἠδραῖσθαι, καὶ πεπηχῆσαι αὐτὴν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ· *Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων*. Οἱ δὲ, ἐπὶ τοῦ ἀέρος. Ἄλλοι κ φησὶν· *Ὁ ἐδράσας τὴν γῆν ἐπ' οὐρανός*. Καὶ πάλιν ὁ θεηγόρος Δαβὶδ, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Δημιουργοῦ, Ἐγὼ, φησὶν, *ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς*, τὴν συνεκτικὴν αὐτῆς δύναμιν στύλους ὀνόμασας. Τὸ δὲ, ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν, δηλοῖ τὸ πάντοθεν περιχεῖσθαι τῇ γῆ τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν. Κἂν οὖν ἐφ' αὐτῆς, κἂν ἐπὶ ἀέρος, κἂν ἐπὶ ὑδάτων, κἂν ἐπ' οὐδενὸς ὄντων ἠδραῖσθαι αὐτὴν, χρὴ μὴ ἀφίστασθαι τῆς εὐσεβοῦς ἐννοίας, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ συγκρατεῖσθαι· ὁμοιογενεῖν, καὶ συνεχεῖσθαι τῇ δυνάμει τοῦ Κτίσαντος.

Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν, καθὼς φησὶν ἡ θεία Γραφή, ἐπὶ ὑδάτων ἐκαλύπτετο, καὶ ἀκατασκεύαστος, ἦτο ἡ σμῆτος ἦν. Τοῦ δὲ Θεοῦ προστάξαντος, τὰ τῶν ὑδάτων δοχεῖα γεγόνασι, καὶ τότε τὰ ὄρη ὑπήρξαν, καὶ τῷ θεῷ προτάγματι τὸν εἰκτεῖον ἀνεληφθε κόσμον, παντοδαπὰς χλόαις καὶ φυτοῖς ὠραισθεῖσιν· οἷς τὸ θεῖον ἐνήθηκε πρόσταγμα, δύναμιν αὐξητικὴν τε, καὶ θρεπτικὴν, καὶ σπερματικὴν, ἦτοι ὁμοίου γεννητικὴν. Ἐξήγαγε δὲ τοῦ Δημιουργοῦ κελεύσαντος, καὶ παντοῖα γένη ζῶων, ἐρπετῶν τε, καὶ θηρίων, καὶ κτηνῶν. Πάντα μὲν πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου εὐμωρον χρῆσιν· ἀλλὰ τούτων, τὰ μὲν πρὸς βρώσιν, ὡς ἔλαφος, πρόβατα, προβάδια, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ πρὸς διακονίαν, οἷον καμήλους, βόας, ἵππους, ἕκαστα, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ πρὸς τέρψιν, οἷον πτερόεντα καὶ τῶν ὀρνέων, κίσσας τε, καὶ ψιττακοὺς, καὶ τὰ τοιαῦτα· καὶ τῶν φυτῶν δὲ, καὶ τῶν βοτανῶν, τὰ μὲν κάρπιμα, τὰ δὲ ἐδώδιμα, τὰ δὲ εὐώδη, καὶ ἄλλα· ἅπαντα πρὸς τέρψιν ἡμῶν δεδωρημένα· οἷον τὸ μέλι, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ πρὸς νοσημάτων ἰασιν. Οὐκ ἔστι γὰρ οὐδὲν ζῶον, οὐδὲ φυτὸν, ἐν ᾧ οὐκ ἀνέργησεν τινα τῇ τῶν ἀνθρώπων χρείᾳ χρησιμεύουσαν ἢ ἀντιμιουργὸς ἐναπέθετο. Ὁ γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσθαι αὐτῶν ἐπιστάμενος, εἰδὼς ὡς μέλλει ἐν αὐταῖσι προβάσει ὁ ἀνθρώπος γίνεσθαι, καὶ τῇ φθορᾷ παραδίδοσθαι, πάντα πρὸς εὐκαιρον χρῆσιν αὐτοῦ, τὰ ἐν τῷ στερεώματι, τὰ τε ἐν τῇ γῆ, καὶ τὰ ἐν ὑδάτι ἕκτισε.

ν οὖν τῆς παραβάσεως, πάντα ὑποχέριον ἄνθρωπος ἦν. Ἄρχοντα γὰρ αὐτὸν κατέστησεν ὁ πῶν τῶν ἐν τῇ γῆ καὶ ἐν τοῖς ὕδασι· καὶ ὁ δὲ συνήθης τῷ ἀνθρώπῳ ἦν, μᾶλλον τῶν ἰσχυρῶν προσερχόμενος, καὶ τερπνοῖς προσομι- κινήμασιν. Ὅθεν δι' αὐτοῦ τὴν κακίστην ὁ δὲ διάβολος ἐποθήκην τοῖς προπάτορσιν εἰς- Καὶ ἡ γῆ δὲ αὐτομάτῃ τοὺς καρποὺς ὡς χρεῖαν τῶν ὑποχειρίων αὐτῷ ζῶων· καὶ ὡς ἦν τῇ γῆ, οὕτως χειμῶν. Μετὰ δὲ τὴν παρά- ληλα παρασυμβεβλήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς, καὶ ὡμοκώθη αὐτοῖς, ἄρχειν ἐν ταυτῷ τὴν κτηνίαν τοῦ λογικοῦ νοῦ παρασκευάσας, τῆς τοῦ Δεσπότητος ἐντολῆς γενόμενος, ἐπὶ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ χειροτονηθέντι ἄρ- ἰποχείριος κρίσις· καὶ ἐτάγη ἐν ἰδρωτί ἐρ- τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη.

ab ipso defecerunt, qui princeps ipsarum creatus a Deo fuerat; atque eo redactus, ut ter- ræ sumptus erat, cum sudoribus colere jussus sit. Deficiente illo rebellavunt. Feræ quæ commodi afferant. — Quanquam, ne nunc quidem ejusmodi feræ sunt, ut nulla ex eis utilitas capi queat: quippe quæ terrorem homini incutiendo, eum ad Dei conditoris agnitionem, ejusque opem implo- randam adducunt. Insuper post spretum manda- tum, spina quoque, juxta Domini sententiam e terra prodians, amœnitati rosæ cōnjuncta fuit, quæ quam terra multata fuit, ut spinas et tribulos

ἡμῖν νῦν ἀχρηστος ἡ τῶν θηρίων χρῆσις, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν, καὶ ἐπίκλησιν τοῦ Θεοῦ φέρουσα Θεοῦ. Καὶ ἡ ἀκανθα δὲ μετὰ τῆς ἐξέφυ τῆς γῆς κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου, μεθ' ἧν συνεζεύχθη, καὶ τῇ ἀπολαύσει ἡ ἀκανθα, εἰς ὑπόμνησιν τῆς παραβάσεως, δι' ἣν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡ γῆ ἡμῖν κατεδικάσθη.

ἡμῖν νῦν ἀχρηστος ἡ τῶν θηρίων χρῆσις, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν, καὶ ἐπίκλησιν τοῦ Θεοῦ φέρουσα Θεοῦ. Καὶ ἡ ἀκανθα δὲ μετὰ τῆς ἐξέφυ τῆς γῆς κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου, μεθ' ἧν συνεζεύχθη, καὶ τῇ ἀπολαύσει ἡ ἀκανθα, εἰς ὑπόμνησιν τῆς παραβάσεως, δι' ἣν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡ γῆ ἡμῖν κατεδικάσθη.

καὶ οὕτως οὕτως ἔχει πιστευτέον, ἐκ τοῦ ὅτι, τὴν τούτων διαμονὴν ἐνεργεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐφη· Ἄνδρασεθε, καὶ πληθύνετε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.

καὶ οὕτως οὕτως ἔχει πιστευτέον, ἐκ τοῦ ὅτι, τὴν τούτων διαμονὴν ἐνεργεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐφη· Ἄνδρασεθε, καὶ πληθύνετε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ' [ΚΕ'].

Περὶ παραδείσου.

ἡ δὲ ἐμμελλεν ὁ Θεός, ἐξ ὁρατῆς τε καὶ ἀορά- τῆς ἡμῖν. ὁ δὲ ἐμμελλεν ὁ Θεός, ἐξ ὁρατῆς τε καὶ ἀορά- τῆς ἡμῖν. ὁ δὲ ἐμμελλεν ὁ Θεός, ἐξ ὁρατῆς τε καὶ ἀορά- τῆς ἡμῖν.

καὶ οὕτως οὕτως ἔχει πιστευτέον, ἐκ τοῦ ὅτι, τὴν τούτων διαμονὴν ἐνεργεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐφη· Ἄνδρασεθε, καὶ πληθύνετε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.

Homini quondam parebant omnia. — Et quidem ante prævaricationem, nihil erat quod hominis Imperio subditum non esset. Princeps quippe constitutus a Deo fuerat, omnium tam quæ in terra, quam quæ in aquis degunt. Quin serpens quoque homini familiaris erat, ut præ cæteris animantibus ad eum accederet, blandisque motibus cum illo quasi conversaretur²¹. Mine factum est ut mali auctor diabolus ipsius opera pessimam primigenis parentibus stragem neceret²². Terra insuper fructus, quibus animantia, quæ illi parebant, alerentur, sponte proferebat. Neque tum imber, neque hiems aut tempestas erat. At post transgressionem, quando comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est eis²³; cum herili violato præcepto, ita se comparasset, ut bruta cupiditas ratione præditæ menti suæ dominaretur, tum subditæ creatus a Deo fuerat; atque eo redactus, ut ter-

Deficiente illo rebellavunt. Feræ quæ commodi afferant. — Quanquam, ne nunc quidem ejusmodi feræ sunt, ut nulla ex eis utilitas capi queat: quippe quæ terrorem homini incutiendo, eum ad Dei conditoris agnitionem, ejusque opem implo- randam adducunt. Insuper post spretum manda- tum, spina quoque, juxta Domini sententiam e terra prodians, amœnitati rosæ cōnjuncta fuit, quæ quam terra multata fuit, ut spinas et tribulos

Dei verbo sua cuique rei vis indita. — Quod autem hæc ita se habeant, hinc fides astruitur, quod ea, perseverare præstet Domini sermo, quem pronuntiauit, Crescite, et multiplicamini, et replote terram²⁴.

Terræ figura molesque. — Nonnullis porro terram esse rotundam placet: aliis cono similem. Multum certe cælo minor est, in ipsius centro instar puncti appensa. Cæterum ipsa quoque præteribit, et immutabitur. Beatus autem ille est, qui possidebit terram, quæ mitibus promittitur²⁵. Qui enim terra sanctos susceptura est, nunquam interibit. Quis ergo indnitam et incomprehensam Creatoris sapientiam digne miretur? Quis honorum auctori pares ipsius beneficiis grates rependere queat²⁶?

[Sunt porro quas novimus, terrarum orbis provinciam, sive præfecturæ, Europæ quidem triginta et quatuor; Asiæ continentis amplissima; provincie quadraginta octo, canones, quos vocant, duodecim.]

CAP. XI.

De paradiso.

Paradisus hominis regia. — Quoniam autem

NOTÆ.

καὶ οὕτως οὕτως ἔχει πιστευτέον, ἐκ τοῦ ὅτι, τὴν τούτων διαμονὴν ἐνεργεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐφη· Ἄνδρασεθε, καὶ πληθύνετε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.

per eum primi parentes deciperentur, supra pedes ambulasse, ipsique propter hoc nefas evulso pedes fuisse, Basilio Josephus præverat.

(70) Hæc solus habet Reg. 3451.

Deus ex visibili et invisibili natura hominem ad imaginem ac similitudinem suam velut regem aliquem, totiusque terræ principem, et eorum rerum quæ in illa sunt, formaturus erat, regiam ei quamdam prius exstruit, in qua suam sedem collocando, beata 174. Atque hic ille est divinus paradisi, qui

37. Gregor. Nyss. *De opif. hom. cap. 2.*

A του κτίσεως πλαστουργεῖν τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωτιν, ὡς περ τινὰ βασιλέα καὶ ἄρχοντα πάσης τῆς γῆς, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, προκαθίστηται αὐτῷ οἶόν τι βασιλείον, καὶ ἐν ᾧ διατιτῶμενος μακαρίαν καὶ πανολβίαν ἔξει ζωῆν. Καὶ οὗτος (71) ὁ θεὸς παράδεισος, Θεοῦ χερσὶν ἐν Ἑδέμ πεφτυεμένος, εὐφροσύνης καὶ θυμηδίας ἀπάσης ταμίον.

NOTÆ.

(71) Καὶ οὗτος. Atque sic ille est divinus paradisi. Cum multa variaque de paradiso Eden vocantes scriperint, paucis auctores eorum perstringam ex libro vii Anastasii II Antiocheni in Hexameron, cuius et Græcum contextum afferam, quia nondum auditus fuit: Oī mēn οὖν ἀρχαιότεροι τῶν Ἑκκλησιῶν λέγουσι δὴ Φίλων ὁ φιλόσοφος καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμοῦχος, καὶ Παπίας ὁ πλὴν, ὁ Ἰωάννου τοῦ εὐαγγελιστοῦ φοιτητῆς ὁ Ἱερπολίτης. Εἰρηναῖός τε, ὁ Λουδοῦνεύς, καὶ Ἰουστίνος ὁ μάρτυς καὶ φιλόσοφος, Πανταίνετος (lege Πάνταίνος) τε ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ Κλήμης ὁ Σρωματεὺς, καὶ οἱ ἄμφοι αὐτοὺς, πνευματικῶς τὰ περὶ παραδείσου ἐθεωρήθησαν (forte ἐθεώρησαν) εἰς τὴν Χριστοῦ Ἑκκλησίαν ἀναφερόμενα. Ἐξ ὧν εἰσιν καὶ οἱ περὶ πάντα πάνσοφοι δύο Καππαδόκαι Γρηγόριοι. Ἄπαντες οὗτοι ἐξ αἰτιῶν τοιούτων φάσκοντες εἶναι καὶ πνευματικὸν τινα παράδεισον. Veteres ergo Ecclesiarum interpretes, Philo, inquam, philosophus, et tempore æqualis apostolis et celeberrimus Papias Hierapolitanus, Joannis evangelistæ discipulus, et Irenæus Lugdunensis, et Justinus martyr et philosophus, Pantaenusque Alexandrinus, et Clemens Stromateus, ac eorum assecleæ, spiritualiter intellexerunt de Christi Ecclesiam ea quæ scripta sunt de paradiso. Ex quibus sunt duo per omnia doctissimi Cappadoces Gregorii. Hi omnes quibusdam de causis dicebant esse etiam atque paradisi spirituales. Postquam nonnullas rationes attulit, propter quas hi auctores ad hunc modum interpretati erant quæ de paradiso scripta sunt, has rursum alias subiungit: Ὅθεν διὰ πάντας τὰς ἀκαταλήπτους αἰτίας πνευματικῶς νοήσαντες πάντα τὰ περὶ παραδείσου οἱ μνημονευθέντες ἐξηγηταί, ἔρασαν, ὅτι διάφοροι αἰρέσεις ἐτέχθησαν ὑπὸ τινῶν ἀνθρώπων σαρκικῶς ἀκούσαντων τὰ περὶ Θεοῦ καὶ παραδείσου ἐν τῇ Γενέσει λεγόμενα· οἱ μὲν σωματόμορφον τὸν Θεόν, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωτιν ὄντην τοῦ ἀνθρώπου δογματίζαντες· οἱ δὲ μεγίστας εὐχαριστίας τῷ Θεῷ προσάξαντες, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ συμβουλῆς καὶ τῆς παραδείσεως τῆς γενομένης γεννηθέντος ὄλου τοῦ ἀνθρώπων γένουσι, οἶντες καὶ ὄφται δικαίως προσγορεύονται, Μανιχαῖοι δὲ, ὁμοῦ τε καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες, γυμνοὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συνάγονται κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Ἐύας. Unde propter has causas incomprehensibiles, omnia quæ de paradiso dicta sunt, spiritualiter intelligentes, interpretes quorum meminimus, dixerunt, quod diversæ natæ sunt hæreses, quibusdam hominibus, qui carnaliter audierunt quæ de Deo et paradiso dicuntur in Genesi; aliis quidem statucibus Deum habere formam corporis secundum imaginem similitudinemque materiale hominis; aliis serpenti magnas offerentes gratiarum actiones, utpote quod per ejus consilium patratamque prævaricationem ex muliere sit generatum totum genus humanum; qui quidem merito etiam appellantur Ophitæ, id est serpentinii. Manichæi autem simul et viri et mulieres nudi congregantur in suis ecclesiis ad imitationem Adam et Evæ. Quibusdam interjectis, narrat ob quemdam Ezechielis locum, in quo de diabolo sub figura regis Tyri sermo est, priscos interpretes occasionem sumpsisse, per allegorias ediscerendi quæ Genesis

liber de paradiso complectitur: Ὅρα γὰρ ὅτι ὡς ἀπλῶς παράδεισος λέγεται οὗτος ὁ παρὰ τῷ προφήτῃ, ἀλλὰ παράδεισος Θεοῦ. Ὁ δὲ Μωσαϊκὸς παράδεισος, οὐ θεώνυμος, ἀλλ' ἀπλῶς παράδεισος. Ὅθεν καὶ ὁ κατὰ πάντα θεὸς Ἀμβρόσιος, καὶ Ἰουστίνος ὁ θεολόγος μάρτυς, ἐν τοῖς εἰς τὴν Ἑξαήμερον αἰτῶν ὑπομνήμασι τὰ περὶ παραδείσου διεξόντας, μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ τῶν αἰσθητῶν δένδρων καὶ ὄντων, καὶ γηγενοῦς παραδείσου παρήγαγον ἐν μέρει τὰ προκείμενα τοῦ θεοῦ Ἱερεμίου περὶ παραδείσου οὐρανοῦ ῥήματα, καὶ πολλὴν ἐξέτασιν καὶ θεωρίαν λεπτήν ἐν αὐτοῖς διεξελθόντες, ἐπήγαγον λόγοντας, ὡς ἀσχιστόν τε καὶ θεοστυγῆς τὸ φάσκειν, ἢ τὸ ὄλωσ εἰς ἔννοιαν λαβεῖν τὴν μακαρίαν τε καὶ προσκυνητὴν τοῦ Θεοῦ Ἀδὸν θεότητα σὺν τῷ δικαίῳ ληστῇ εἰς βρυστόν τε καὶ ὄντην παράδεισον εἰσελθεῖν. Vide enim quod non absolute dicitur paradisi de quo apud prophetam mentio est, sed paradisi Dei. Mosaicus autem paradisi, Dei adjecto nomine dicitur non est, sed absolute paradisi. Unde divinus per omnia Ambrosius; et Justinus martyr a Deo inspiratus, in suis in Hexameron commentariis, ea persequentes quæ dicta sunt de paradiso, postquam dixerunt de sensilibus arboribus, et aquis, et fructibus, et paradiso de terra genito, in medium adduxerunt propositi divini Ezechielis verba de paradiso cælesti, iisque multo examine et subtili contemplatione explicatis, subiunxerunt dicentes, quod sit turpissimum et Deo invisum, dicere, aut omnia cogitare, beatam adorandamque Dei Verbi divinitatem cum justo latrone ingredi in fluxum et materialem paradisi, etc. Addit, Origenem, cum analogis nimium indulsisset, omnes creaturas quæ sex diebus factæ sunt, ad fabulosas tragedias traducendo, ut neque cælum quod sensu percipitur, neque terram, neque aquas, neque plantas, nec aliud quidpiam secundum litteram intelligeret, justo synodi iudicio damnatum esse, ne creditur Deus visibilis hujuscæ mundi conditor non esse, et tota historiæ sacræ series pessumderetur. Quocirca oī νεώτεροι τῶν Πατέρων λέγουσι δὴ, οἱ περὶ τὸν θεῖον βασιλείον, καὶ τὸν Χριστοῦ ποταμὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, Θεόδωρον τε τὸν ἐλεεινόνωντος Ἀντιοχεία, καὶ Σεβήρον τὸν Γαβαλειώτην, Εὐσέβιον τε τὸν Ἐμεσηνὸν, καὶ τὸν λόγιος καὶ ἔργοις εὐσεβιστάτα μακάριστον Ἐπιφάνιον, Κύριλλον τε τὸν θεοφάνεον, καὶ Θεόφιλον· μᾶλλον οὗτοι πάντες κατὰ τὸ γράμμα τὰ συγγράμματα ἑαυτῶν περὶ τῆς Ἑξαήμερου ἐξέτασαν, τὰς ἀλληγορίας καὶ ἀναγωγὰς ἀπέμνηνοι. Recensiores Patres, divinus, inquam, Basilus, et Christi filius Joannes Chrysostomus, et Theodorus vere mirabilis Antiochenus, et Severus (sive Severianus) Gabaleotes, et Eusebius Emissenus, necnon verbis et factis beatissimus Epiphanius, Cyrillus quoque, et Theophilus, hi omnes sua scripta de sex dierum operibus, missis et allegoriis et analogiis juxta litteram exposuerunt. Hic non disputo, genuinæ fuerint singulæ illæ veterum Patrum lucubrationes, quas Anastasius antehac laudavit, Papiæ scilicet, Iustini, Irenæi, Clementis, Pantæni. Hoc enim adnotaliunculæ brevitatis, cui studere debeo, non patitur. Hieronymus testis est Irenæum De Octavo scripsisse (a); Eusebium, Clementem Alexandrianum

(a) Vide Praefationis num. XX, ubi iterum loquens de voce Octava.

φυγή (72) ἐρημεύεται. Ἐν τῇ ἀνατολῇ τῆς γῆς ὑψηλότερος καίμενος· εὐκρατῆς· λεπτοτάτω, καὶ καθαρωτάτω περιλαμ-
· τοῖς ἀειθαλέσι κομῶν, εὐωδίας πλήρης,
· αὐτῶς, ὥρας ἀπάσης αἰσθητῆς καὶ κάλ-
· αἰνῶν ἐπίνοιαν· θεῖον ὄντως χωρίον,
· ἰκατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐνδιαίτημα· ἐν ᾧ ὁ-
· ρων ἠλλάζετο, μῦθος δὲ ὁ ἀνθρώπος, τῶν
· τὸ πλαστούργημα.

ut ad Dei imaginem conditus erat, domicilium: in quo nullum rationis expertis ani-
· tur; sed solus homo, opus manuum Dei.

73) τούτου ξύλον ζωῆς ὁ Θεὸς ἐφύ-
· ξύλον τῆς γνώσεως. Τὸ μὲν ξύλον τῆς
· σπείραν τινα, καὶ δοκίμη, καὶ γόνυά-
· ἀνθρώπου ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς. Διὸ
· οὐ γινώσκων καλὸν καὶ πονηρὸν κέκλη-
· νάμεν ἐδίδου γνωστικὴν τοῖς μεταλαμ-
· · οικείας φύσεως· ὅπερ καλὸν μὲν τοῖς
· ὄν δὲ τοῖς ἀτελεστέροις, καὶ τὴν ἐφρσιν
· ὥσπερ σταρεὰ τριφῆ τοῖς ἀπαλοῖς ἐτι
· ς γάλακτος. Οὐκ ἐβούλετο γὰρ, ὁ πτίσας
· κερμυῶν, καὶ περὶ πολλὰ τυρδάζεσθαι,
· τὰς, καὶ προνοητὰς τῆς ἰδίας ζωῆς γε-
· ρ δὴ καὶ πέπονθεν ὁ Ἀδάμ. Γευσάμε-
· ὄν ὅτι γυμνὸς ἦν, καὶ περιζῶμα ἑαυτῷ
· φύλλα γὰρ συκῆς λαθὼν περιεζύσατο.
· γεύσεως γυμνοὶ ἦσαν ἀμφοτέρω, ὃ τε
· Ἔδα, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Τοιοῦτους
· βούλετο εἶναι ἡμᾶς ὁ Θεός· ἀπαθείας
· οὗτό ἐστιν· ἐτι δὲ καὶ ἀμερμύους, ἐν
· hom. de parad. ³⁹ Gen. II, 9. ⁴⁰ Greg. Naz. orat. 38 et 42; Method. ap. Epiph. haeres. 64.

VARIAE LECTIONES.

et Coll. duo τῆν αἰσθησιν λχγ. Aliam sequor lectionem, quæ orat. 38 et 42 Greg. Naz. ha-

NOTÆ.

narrationem in sex dies creationis: C omnes norunt Scripturas Alexandriæ
· esse. Philonis libri, in quibus de
· monem habuit, una cum aliis ejusdem
· ti sunt.

τὴ γὰρ τριφῆ. Edem enim. Sic vulgo
· imi Ἐδὲμ, non Ἐδὲν, quod tamen so-
· ptatem et delicias vertitur Eden regio
· uid procul a Mesopotamia et Assyria.
· Reg. XIX, 12; Isaiæ XXXVI, 12; Eze-
· 23.

μέσω δέ. In medio porro ejus. Qui lit-
· muræ sequuntur, agnoscunt ligno vite
· te vim humores moderandi, et concu-
· ritalitatis. Ita Chrysostomus, Severia-
· retus, Procopius et alii, qui addunt
· concessum homini fuisse, ut obedi-
· æmum foret. Ex quo confutatur ve-
· r, qui asseruit primos parentes solis
· peccatum vicissasse: futuros enim fuisse
· ioxios, si sensibilem cibum edissent. D
· mesius ex Hebræorum, ut ait, senten-
· tinem ita conditum esse a Deo, ut nec
· is, nec etiam immortalis esset, ὅτε
· γουμένως, ὅτε ἀθάνατον, sed in utrius-
· onfinio, ut si affectionibus corporis et
· lisset, corporum mutationes experiretur;
· vimi bona coleret, traduceretur ad im-
· ; per lignum vite scilicet, in quo hic
· am ejusmodi virtutem existisse agno-
· aque affert Nemesius, quæ cum expo-

A Dei manibus in Eden constitus est, voluptatis om-
· nis ac jucunditatis promptuarium (Eden enim, si
· interpreteris, delicias sonat ³⁹). In Oriente omni
· terra sublimior positus fuit, probeque temperatus,
· ac subtilissimo purissimoque aere undique collu-
· stratus, plantis nunquam non floridis vernans,
· suavissimo odore et lumine plenus, elegantiae om-
· nis, quæ quidem in sensum cadat, et pulchritudinis
· cogitatum superans, divina plane regio, dignum-
· itur; sed solus homo, opus manuum Dei.

Cur scientiæ arbor plantata. — In medio porro
· hujus, tum vitæ, tum scientiæ arbores Deus plan-
· taverat ³⁹: scientiæ quidem, ut eo obedientiæ et in-
· obedientiæ hominis periculum fieret, et utraque
· explorari et exerceri posset. Unde etiam arbor
· scientiæ boni et mali nuncupata est; vel quia iis
· qui ex illa edebant, hanc vim afferebat, **175** ut
· naturam suam perspectam haberent. Quod qui-
· dem ut adultis et perfectis bonum erat; ita minus
· perfectis, ægidiorique, quam par esset, appetitu
· præditis, grave incommodum accersebat; haud
· secus ac solidus cibus iis qui adhuc tenera ætate
· sunt, lacteque opus habent ⁴⁰. Nec enim Deus ge-
· neris nostri auctor, nos sollicitos, et circa multa
· turbatos, vitæ nostræ anxie prospicere atque con-
· sulere volebat; id quod tandem Adamo accidit. Is
· enim degustato arboris fructu, nudum se esse in-
· tellexit, eaque de causa subligæculum sibi concin-
· navit. Sumptis enim ficulneæ foliis, corpus suum

sitione Chrysostomi satis coherent. Insuper et
· ligno scientiæ congenitam ejusmodi fuisse pro-
· prietatem concedit, ut qui ejus fructu vescerentur
· perfectam boni malique perfectionem obtinerent:
· cam vero Adamo non obvenisse, qui contra præ-
· ceptum Dei ante statum tempus cibum hunc co-
· mederat. Hanc tamen conjectationem Methodius
· improbaverat in libris adversus Origenem, ut videre
· est apud Epiphanium, hæres. 64. Chrysostomus
· itaque, hom. 16 in Gen.; Theodoretus, quæst. 27,
· et alii vulgo docent hoc nomen inditum esse ar-
· bori, non quod boni et mali scientiam posset inge-
· nerare, sed quia futurum erat, ut qui fructu illius
· vesceretur, cognosceret tandem, quam distaret fe-
· lix innocentiae status a miscris naturæ in pecca-
· tum lapsæ. Disputarunt olim cujus generis esset
· illa arbor, Theodoretus, Theodorus Antiochenus,
· seu Mopsuestenus, et auctor quæstionum ad Antio-
· chum, quæst. 49, sicut fuisse definiunt. Opinio-
· nem hanc sic explodit Nyssenus in Præfatione in
· Cant. cantic. ut sensum allegoricum obtrudat, ac si
· verisimile non sit hominem propter illius esum
· fuisse adjudicatum morti, eum Dominus dicat,
· omne quod intrat in os, non coinquinat hominem,
· atque universa quæ Deus fecit, fuisse valde bona:
· Maximus utriusque lignum figurato sensu intelli-
· git, propter difficultates quæ ex Scripturæ littera
· consequi videntur. Noster vero, ut diversas Patrum
· sententias conciliet, tam paradysum, quam ligna
· paradisi, secundum litteram, et secunduam allego-
· riam interpretatur.

contexit. Nam, illo necdum degustato, Ambo (Adam A scilicet et Eva) nudi erant, nec tamen erubescabant ⁴¹. Tales autem nos Deus esse volebat, omnique perturbatione vacare : quippe quod animi ab omni libidinis affectu remotissimi argumentum est ; ac præterea, ut sollicitudine omni carentes, in aliud opus non incumberemus, nisi quod angelorum est ; nempe ut creatorem perpetuis laudibus celebraremus, inque ejus contemplatione oblectaremur, cura omni super eum jactata ; velut per prophetam David his verbis declaravit : *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet* ⁴². In Evangelii quoque discipulos suos docens, ait : *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis. neque corpori vestro quid induamini* ⁴³. Ac rursus : *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis* ⁴⁴. Et ad Martham verba faciens : *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima : porro unum est necessarium. Maria partem elegit, quæ non auferetur ab ea* ⁴⁵ ; hoc est, ut Domini pedibus assideat, ipsiusque a

Arbor vitæ, unde dicta. Paradisus sensibilis, et spiritalis. Lignum vitæ ac lignum omnē. — At vero arbor vitæ, aut ejusmodi erat, ut vitam conferret, aut qua illi qui digni essent, nec morti obnoxii, vesci possent. Nonnulli porro paradisum sensibilem fuisse opinati sunt ⁴⁶ ; alii contra spiritalē, et qui sola mente perciperetur : mea quidem hæc sententia est, quod sicut homo sensibili et spiritali natura constans conditus erat, sic et ejus sacratissimum templum sensibile simul et spiritalē erat, duplicemque exhibebat speciem. Corpore siquidem in divinissima et pulcherrima regione, uti retulimus, habitabat : animo autem in sublimiori, omnique comparatione præstantiori ac pulchriori loco morabatur, hospitem suum Deum habens pro domo, imo et pro illustri vestimento, cujus gratia circumvestitus esset, et cujus contemplatione, quæ sola dulcissimus fructus est, velut alius quispian angelus, multa cum voluptate frueretur, eaque pasceretur : id quod quidem lignum vitæ merito appellatum est. Divinæ enim participationis suavitas vitam nulla morte interruptam illis, a quibus percipiitur, impertit. Atque

Lignum scientiæ. — Atqui lignum scientiæ boni et mali multiplicis est speculationis dignotio, id est propriæ naturæ agnitio : quæ, cum Opificis magnificentiam ex sese prædicet, adultis quidem, et in divina contemplatione provecctis bona est, quod ipsis verendum non sit, ne in deterius la-

εργον έχοντας, τὸ τῶν ἀγγέλων, ὑμνεῖν ἀλλή-
ἀδιαλείπτως τὸν κτίσαντα, καὶ τῆς αὐτοῦ α
φᾶν θεωρίας, καὶ αὐτῷ ἐπιβρίπτειν τὴν ἑα-
ριμναν ὅπερ καὶ διὰ προφήτου Δαβὶδ πε-
ἀπεφθέξατο ὁ Ἐπιβρίψον ἐπὶ Κύριον τῆ
μῶν σου, λέγων, καὶ αὐτός σε διαδρέψω
τοὺς Εὐαγγελίοις τοὺς οἰκείους μαθητὰς ἰ-
φησί· Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί
μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε. Κα-
Λιταίτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς
σύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστε-
ῶν ὑμῶν. Καὶ πρὸς τὴν Μάρθαν· Μάρθα, Μά-
ριμᾶς, καὶ τυρβάξῃ περὶ πολλὰ ἔνδοξ-
χρησία. Μαρία γὰρ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἔδει-
ξῆς οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς· τὸ δ
δηλονότι παρὰ τοῦ πόδας αὐτοῦ, καὶ ἀπα-
λόγων αὐτοῦ.

Τὸ δὲ τῆς ζωῆς ξύλον, ἦν ξύλον ἔχον ἐ
ζωῆς παρεκτικὴν, ἢ τοῖς τῆς ζωῆς ἀξίους
θανάτῳ οὐχ ὑποκειμένους μόνοις ἐδώδιμον. Ἦ
οὖν αἰσθητὸν τὸν παράδεισον ἐφαντάσθησαν
δὲ νοητόν. Πλὴν ἐμοιγε δοκεῖ, ὅτι ὡσπερ ἰ-
πὸς αἰσθητὸς ἅμα καὶ νοητὸς δεδημιούργηται
καὶ τὸ τοῦτου ἱερώτατον τέμενος, αἰσθητὸν
νοητόν, καὶ διπλὴν ἔχον τὴν ἐμφασιν =
σώματι ἐν τῷ θειοτάτῳ χώρῳ καὶ ὑπερκαλ-
C θῶς ἱστορήσαμεν, αὐλιζόμενος· τῇ δὲ ψυχῇ ἰ-
τέρῳ καὶ περικαλλεστέρῳ ἢ τὸπῳ διετρεῖθ
ἔχων οἶκον τὸν ἐνοικον, καὶ αὐτὸν ἔχων εὐκαλε-
δόλαιον, καὶ τὴν αὐτοῦ περιβεβλημένος χά-
τοῦ μόνου γλυκυτάτου καρποῦ τῆς αὐτοῦ
κατατροφῶν, οἳ τὶς ἄγγελος ἄλλος, καὶ ἐπι-
φόμενος ὅπερ δὴ καὶ ξύλον ζωῆς ἀξίως ὠνό-
Ζωῆς γὰρ θανάτῳ μὴ διασκοπομένης, ἢ γλυκυ-
θείας μεθέξεως τοῖς μεταλαμβάνουσι μεταβί-
δῃ καὶ πᾶν ξύλον ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν, Ἐκὸ
ξύλου, φήσας, τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρω-
γεσθε. Αὐτός γάρ ἐστι τὸ πᾶν, ἐν ᾧ καὶ
πᾶν συνέστηκε.

176 illud est quod Deus omne lignum ar-
vescentes comedetis ⁴⁷. Ipse enim omnino illud

D Τὸ δὲ τῆς τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ γνώσεως
ἢ τῆς πολυσχιδοῦς θεωρίας διάγνωσις, αὐτῆ
ἢ τῆς οἰκείας ἐπίγνωσις φύσεως, ἥτις καλῆ
τελείῳ, καὶ ἐν τῇ οὐκ ἰσχυρῇ βεβηκόσιν, ἐν
τῇ τοῦ Δημιουργοῦ μεγαλοῦργιαν δημῶσι
τοῖς μὴ δεδίδοσι μεταπτώσιν, διὰ τὸ ἐκ τοῦ

⁴¹ Gen. iii, 7. ⁴² Psal. lxxv, 23. ⁴³ Matth. vi, 25. ⁴⁴ Ibid. 33. ⁴⁵ Luc. x, 14, 15. ⁴⁶ Nemes
De nat. hom. ⁴⁷ Gen. ii, 16.

VARIAE LECTIONES.

= In Colb. 4730, vox ἐμφασιν exponitur per ἐννόησιν, quod considerationem significat. 8, Colb. unus et Noster, ἐν ὑπερτέρῳ καὶ ἀσυγκρίτως περικαλ. ita legerunt vetus interpr. et F. margine cod. Colb. exponitur adverbium ἀσυγκρίτως, per ὑπερεχόντως. Quod quidem scholion nem præbuit recognitori cod. S. Hil. ut legendum putaret ἀσυγκρίτως καὶ ὑπερεχόντως περικαλ
• Edita πᾶν ξύλον ζωῆς.

καὶ τῆς τοιαύτης ἐλληλακέναι θεωρίας· οὐ
 ἔς νέοις ἔτι, καὶ τὴν ἔφεσιν λιγνοτέροις,
 ἐκείναιον τῆς ἐν τῷ κρείττονι διαμονῆς,
 παγίως ἐνεδρασθῆναι τῇ τοῦ μόνου καλοῦ
 ἢ τοῦ οἰκείου κηδεμονία σώματος πρὸς
 ἔλκειν, καὶ περισπᾶν πέφυκεν.

μεῖσι boni contemplatione defixi sunt,

ελοῦν οἶμαι τὸν θεῖον παράδεισον, καὶ
 θεοφόροι Πατέρες παρέδωκαν, οἱ τε οὐ-
 κείνως διδάξαντες. Δυνατὸν δὲ νοῆσαι
 τὴν ἐκ τῶν κτισμάτων τῆς θείας δυνά-
 μιν ἐπιγνώσιν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπό-
 κρ. γάρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κό-
 σμότημασι νοούμενα καθοράται. Πασῶν
 οὐδῶν καὶ τῶν θεωριῶν τούτων, ἢ καθ'
 στέρα πέφυκεν, ἢ τῆς ἡμετέρας φημι
 , ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Ἐθαυμα-
 γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ, τουτέστιν, Ἐκ
 μῆς κατασκευῆς. Ἐπισφαλῆς δὲ αὐτῆ
 ἵπτηρχε νεοπαγεῖ ὄντι, δι' ἃς εἰσπομεν αἰ-

μὲν ζωῆς, τὴν ἐκ πάντων τῶν αἰσθη-
 μένην θειοτέραν ἔννοιαν, καὶ τὴν δι' αὐ-
 τῶν ἀπάντων γενεσιουργόν τε, καὶ δημιουργ-
 ἀναγωγὴν· ὅπερ καὶ πᾶν ξύλον ὠνόμασε,
 καὶ ἀδιαίρετον, μόνην τε τοῦ καλοῦ φέρων
 , ξύλον δὲ γνώσεως καλοῦ καὶ πονηροῦ,
 ἢ καὶ ἐνήθονον βρώσιν, τὴν, τῷ δοκεῖν
 νοουσαν, τῷ ὄντι δὲ ἐν μετουσίᾳ κακῶν
 τα καθιστώσαν. Φησὶ γάρ ὁ θεός· Ἀπὸ
 ἴλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει
 πάντων, οἶμαι, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ
 ἀναβιάσθητι, λέγων, καὶ ἕνα καρπὸν
 κάρπωσαι, ἐμὲ τὴν ὄντως ζωὴν· πάντα
 ἀρποφρεῖτωσαν, καὶ τὴν ἐμὴν μέθεξιν,
 οὐκ αἰσθῆς ὑπάρξεως σύστασιν. Οὕτω γάρ
 κς. Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν
 πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἐ-
 μὲ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθα-
 σικῶς γὰρ ἡ αἰσθητῆ βρώσις τοῦ ὄν-
 τος· ἔστιν ἀναπλήρωσις, καὶ εἰς ἀφεδρώνα
 φθοράν· καὶ ἀμήχανον ἀφάρτον δια-
 τῆς αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γι-
 νώσεως et corruptionem abeat. Nec
 fieri potest, ut incorruptus maneat, qui sensibili

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ' [ΚΓ'].

Περὶ ἀνθρώπου.

οὐδὲν τὴν νοητὴν οὐσίαν ὑπεστήσατο ὁ
 λόγος φημι, καὶ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν

Max. orat. 38 et 42. ⁴⁰ Rom. 1, 40. ⁴¹ Psal. cxxxviii, 6. ⁴² Maximi in Script. pag. 10.
 6. ⁴³ Gen. 11, 17.

NOTÆ.

ἔστι ἐκ τῆς. Hoc est ex mea structura.
 Theologus, Anastasius II Antiochenus,
 hæc psalmi cxxxviii, 6 : Mirabilis facta

bantur ⁴⁰; quippe cum ex diuturna exercitatione
 ad hujuscæ contemplationis habitum quemdam per-
 venerint : haudquaquam vero bona est junioribus
 adhuc, et avidiori, quam par sit, appetitu præ-
 ditus ; quos nimirum, quia non firmiter satis hæ-
 rent in eo quod præstantius est, nec constanter,
 corporis sui cura ad se retorquere et distrahere

Omne lignum, Dei ex creatis cognitio. — Ad hunc
 modum, duplicem fuisse paradisum opinor, vcre-
 que Patres divinitus afflati tradiderunt ; tam qui
 hoc, quam qui illo modo docuerunt. Quanquam sic
 etiam intelligi potest omne lignum, divinæ utique
 potentiæ ex rebus conditis parta cognitio, quein-
 admodum ait Apostolus : *Invisibilia enim ejus a*
creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta
conspiciuntur ⁴⁰. Omnium porro cogitationum ha-
 rum atque contemplationum præstantior illa est,
 quæ in nostri, sive compositionis nostræ, consi-
 deratione versatur, ut divinus David ait : *Mirabilis*
facta est scientia tua ex me ⁴¹, hoc est, ex mei
 structura. Cæterum ejusmodi cognitio Adamo,
 recens condito ac tenero, ob has quas diximus
 rationes, periculo non carebat ⁴².

Lignum vitæ iterum, ac sententiæ boni. Sensibilis
 cibus mortis affinis. — Quin per lignum vitæ intelli-
 gere etiam licet, diviniorem illam speculationem,
 quæ ex rebus sensibilibus nascitur, atque ascen-
 sum illum, quo per eas ad omnium parentem,
 conditorem et auctorem assurgimus : quod qui-
 dem etiam omne lignum nuncupavit, hoc est, ple-
 num ac indivisum, solamque boni participationem
 ferens. Per lignum autem scientiæ boni et mali,
 cibum sensibilem et delectabilem, qui, quamvis
 suavitalis speciem præ se ferat, revera tamen
 eum a quo percipitur, in mala conjicit. *Dixit*
namque Deus : Ex omni ligno, quod est in paradiso,
rescendo comedes ⁴³ : quasi dicat, ni fallor, fac ut
 per creaturas omnes ad me conditorem assurgas,
 unumque ex omnibus fructum decerpas, me scilicet,
 qui vera vita sum. Da operam, ut omnia vitæ tibi
 fructum ferant : atque id age, ut mei participa-
 tione in rerum natura consistas. Hac enim ratione
 immortalis eris : *De ligno autem scientiæ boni et*
mali ne comedatis ex eo. Quacunque enim die com-
ederitis ex eo, morte moriemini ⁴⁴. Ea enim est sen-
 sibilis cibi natura, ut id quod subeffluxit repleat,
 fieri potest, ut incorruptus maneat, qui sensibili

177 CAPUT XII.

De homine.

Hoc pacto itaque Deus intelligentem substan-
 tiam, puta angelos. cœlestesque omnes ordines

est scientia tua ex me, accipiunt : at potior est sen-
 sus ex Hebræo : *Mirabilis facta est scientia tua præ*
me : id est, ingenii mei acumen longe excedit.

creavit, qui intelligentis procul dubio atque incorporeæ naturæ sunt (incorporeæ, inquam, si cum materiæ crassitie comparentur. Nam alioqui solus Deus vera materiæ et corporis expertus est). Hoc item pacto naturam sensibilem condidit, nempe cælum terramque, et quæ medium obtinent locum: atque illam quidem, familiarem sibi (familiaris quippe et affinis Deo est rationalis, intellectualisque natura), alteram autem longissimo prorsus intervallo distantem, ut quæ sub sensum cadat. Verum quo majoris, ut divinarum rerum interpres Gregorius ait, sapientiæ, magnificentiæque circa rerum naturas speciem ederetur, ex utraque quoddam concretum, quod visibilis et invisibilis naturæ tanquam vinculum ali-quod esset, conflare decebat³⁴. Hoc porro verbo decebat, nihil aliud indicatur, nisi voluntas opificis. Hæc quippe lex et sanctio est: congruentissima, nec quisquam fictori dicturus est: Cur me luto suo varii generis vasa conficere³⁵, quo industriæ suæ argumentum præbeat.

Hæc ergo cum ita se haberent, hominem ex visibili et invisibili natura suis Deum manibus ad imaginem et similitudinem suam condidit: sic nempe, ut efficto de terra corpore, animam ratione et intelligentia præditam insufflatione sua ei tribuerit: id quod divinam imaginem appellamus. Quod enim dicitur, *ad imaginem*, hoc vis intelligendi, arbitriique libertas significatur: quod autem *ad similitudinem*, virtutis, quantum fieri potest, expressa similitudo notatur

³⁴ Greg.orat. 38 et 42. ³⁵ Rom. ix, 21.

τάγματα. Ταῦτα γὰρ ἀριδίλως νοεῖς ἐστὶ μᾶλλον φύσεως· ἀσωμάτου δὲ, φημί, συγ-
κρίτως τὴν τῆς ὕλης παχύτητα· μόνον γὰρ
θεῖον ἄσῳλον καὶ ἀσώματον· ἔτι δὲ καὶ τῆ
οὐρανὸν τε, καὶ γῆν, καὶ τὰ τοῦτων ἐν μέσῳ
καὶ τὴν μὲν οἰκίαν (οἰκία γὰρ θεῶν ἡ λο-
καὶ νῶ μόνῳ ληπτῆ), τὴν δὲ πάντη παῶ
κειμένην, ὡς ὑπὸ τὴν ἀσῳθησιν δηλαδὴ
εἰ Ἔδει δὲ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων μίξιν γενέσθαι
γνώρισμα μείζονος, καὶ τῆς περὶ τὰς φ-
τελείας, ὡς φησὶν ὁ θεηγόρος Γρηγόριος
σύνδεσμον τῆς ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου.
Τὸ δὲ, ἔδει, φημί, τὴν τοῦ Δημιουργοῦ ἐ-
βούλησιν· αὐτὴ γὰρ θεσμός καὶ νόμος ἐ-
δέστατος· καὶ οὐδεὶς ἐρεῖ τῶν πλαστοῦ
ἐποίησας οὕτως; Ἐξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ
τοῦ ἰδίου πηλοῦ διάφορα κατασκευάζειν
ἐνδειξὶν τῆς ἑαυτοῦ σοφίας.

fecisti sic? Potest enim pro suo jure

Ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως εἶχεν, ἐξ ὁρ-
ἀοράτου φύσεως δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον
χρῆσι, κατ' οἰκίαν εἰκόνα τε, καὶ ὁμοίω-
μὲν τὸ σῶμα διαπλάσας, ψυχὴν δὲ λογικὴν
νοερὰν διὰ τοῦ οἰκείου ἐμφυσήματος δοῦς,
δὴ θεῖαν εἰκόνα φαιμέν· τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰ-
κόνα τοῦ νοεροῦ καὶ αὐτεξούσιον· τὸ δὲ κατ'
τὴν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοίωσιν

NOTÆ.

(75) *Ψυχὴν δὲ λογικὴν.* Animam autem ratione præditam, etc. Chrysostomus inspirationem hanc vitæ ζωτικὴν ἐνέργειαν vocat, vitalem actionem, in qua consistat substantia animæ, καὶ τοῦτο ἐγένετο οὕτως τῇ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς. Non ut ipsa sit Dei substantiæ portio quædam, inquit Theodoretus in Epitome, quemadmodum, Cerdo et Marcion suribundo animo effutierunt: sed ea inspiratione naturam animæ significari dicimus, ὅτι πνεῦμά ἐστιν ἡ ψυχὴ λογικὴ. Spiritus siquidem est anima rationalis. Idem docuerat adversus istos hæreticos quæst. 23, in Genesim. Magnus vero Cyrillus lib. i Glaphyr. contra eosdem contendit, Deum flatu suo animam in hominis corpus inspirasse; at non hunc Dei flatum ipsammet animam esse. Id quod ante ipsum Diodorus Tarsensis observavit, ut Catene mss. testantur: Ὁ τοῖνον ἄνθρωπος, inquit, ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν, οὐ τὸ ἐμφύσημα. Δημιουργὸν ἄρα ψυχῆς τὸ ἐμφύσημα: Homo itaque factus est in animam viventem, non ille flatu. Flatus itaque animæ opifex fuit.

(76) *Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα.* Nam esse ad imaginem, etc. Chrysostomus, ut Anthropomorphitarum deliria longius propulsaret, nequidem ad hominis substantiam pertinere dixit, ut sit imago Dei, sed hoc cum obtinuisse, quia præfectus fuit cunctis animantibus: ὅτι οὐκ οὐσία ἐστὶν ἀεὶ, ἀλλ' ἀρχῆς ὁμοιωτής, inquit hom. 9 in Genesim et alibi. Hanc vero auctoritatem exercere hominem Basilius docuerat, propter rationem qua præditus est. Sic enim Dei vocem interpretatur, δῶσωμεν αὐτῷ λόγον παρουσίας, καὶ οὕτως ἀρχέτωσαν. Demus ei

rationis prerogativam, sicque præsimiliter masceus lib. De duabus voluntatibus scilicet ac homini convenire ut sit imago propter rationem, intelligentiam, et liberum necnon qua uterque verbum gignit, emittit; denique qua rebus etiam conditi sunt. Hominem vero singulari modo a Dei factum esse, quia ex Adamo, qui erat, natus est Abel, et Eva producta; et quia anima ejus corpori dominatur, mundo: quo fit ut homo res diversissimas colligat, naturam scilicet spiritualeslem. Hæc sumpsisse videtur ex Anastasio Ichno, qui ex alio rursum capite hanc imaginem appellari ait, quia Verbum imago Patris, factum est homo. Hæc trasius homilia 7 in Hexam. et in duobus libris, quæ de hoc argumento edidit, quæ sunt post Philocaliam Origenis. Horum habetur inter opera Gregorii Nysseni, ipso scriptum, cum verè sit Anastasii dicitur.

Græci quoque Patres ex Platonis vulgo docent, in homine imaginem quæ primi qua rationalis est; similitudinem quod, cum divina ope, tum suo labori ornatus sit; ita ut, per peccatum reus imago, similitudo evanescat. Ita Chrysostomus lib. ii Strom.; Basilius hom. 1 De hominis sensu, De opif. hom. cap. 16; Isidorus et alii, qui voces illas synonymas et Cyrillus vero Alexandrinus in fragm. Catene repeti, discrimen hoc non præ-

Ἄμα δὲ τὸ σῶμα (77), καὶ ἡ ψυχὴ πέπλασται ἂν ὡς τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον, κατὰ τὰ Ἄριστευος ληρήματα.

Ἐποίησεν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἄκακον, εὐθῆ, ἐνέρετον, ἄλυπον, ἀμέριμον, πάσῃ ἀρετῇ κατηγλαῖσμένον, πᾶσιν ἀγαθοῖς κομῶντα, οἷόν τινα κόσμον δεύτερον, ἐν μεγάλῳ μικρὸν ἢ, ἄγγελον ἄλλον προσκνητήν, μικτὸν, ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, πρόσκαρον καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοούμενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα ἢ πνεῦμα, διὰ χάριν, σάρκα, διὰ τὴν ἔπαρσιν ἢ τὸ μὲν ἴνα μὲν, καὶ δοξάζῃ τὸν Εὐεργέτην, τὸ δὲ, ἵνα πάσῃ, καὶ πάσῃων ὑπομιμνήσκῃται, καὶ παιδεύῃται τῷ μὲν φιλοτιμούμενον ἢ ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομού-

178 *Error Origenis ex Timæo haustus.* — Porro corpus et anima simul creata sunt; non autem, uti deliravit Origenes, hæc prius, illud posterius.

Hominis recens creati dotes.—Creavit itaque Deus hominem innocentem, rectum, probum, tristitiæ et sollicitudinis expertem, omni virtutum genere decoratum, omnibus florentem bonis, velut alterum quemdam mundum in magno parvum, alium angelum adoratorem, mistum, visibilis creaturæ spectatorem, ejus quæ intelligentia percipitur discipulum, regem eorum quæ in terra sunt, superno regi subjectum; terrenum simul et cælestem, temporarium et imortalem, qui visu et mente capi potest, medium inter celsitudinem et humilitatem; spiritum et carnem; qui per gratiam spiritus sit, et propter superbiam caro; il-

VARIE LECTIONES.

Ἐν Nazianz. hom. 38 et 42, legitur, ἐν μικρῷ μέγαν. Ita quoque legit Nicetas, qui ait: *Parvus enim est hic mundus, si cum homine, cujus causa omnia facta sunt, conferatur.* Nihilominus hunc Theologi locum ex Damasceno emendat Combelisius tom. I Bibl. concion. p. 140, et tom. III, p. 28, homo utique dicitur microcosmos, et non macrocosmos, ipse magni voluti compendium. ἢ Edita τῷ μετῆρσι φιλοτιμούμενος ἢ τὸ δὲ ἵνα πάσῃων ὑπομιμ. καὶ παιδ. ζῶον. Locum hunc restitui ex Nazianzeno et omnibus iuss. quæ consulere potui.

NOTÆ.

Ἴτερον καὶ ἕτερον φασιν εἶναι τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμῶσιν, διδασκέτωσαν τὴν διαφορὰν, inquit, *Si quidem aliud et aliud esse contendant esse ad imaginem, et esse ad similitudinem, doceant nos quorsum ista discrepent.* Nos enim asserimus vocem hanc, ad imaginem, nihil præterea significare, quam quod ad similitudinem; et vicissim quod ad similitudinem, id ipsum quod ad imaginem, etc. Enimvero familiare est Hebræis voces synonymas simul attexere. Hic subjungam singularem hæc de re priscorum Patrum opinionem, quam Irenæus lib. v, cap. 8, sic edisserit: *Cum spiritus hic cominitus animæ unitur plasmati (id est carni) propter effusionem spiritus spiritualis et perfectus homo factus est; et hic est qui secundum imaginem et similitudinem factus est Dei.* Si autem defuerit animæ spiritus, animalis vere est qui est talis, et carnalis derelictus, imperfectus erit; imaginem quidem habens in plasmate, similitudinem vero non assumens per spiritum. Idque totum colligit ex his verbis Apostoli, *Deus pacis sanctificet, et custodiat vos perfectos, ut integer vester spiritus et anima et corpus servetur*, etc., annuitque spiritum illam tertiam quamdam substantiam esse, qua animæ et corpori adjuncta perfectus homo constituatur. Idem legere est in fragmentis Justini Martyris *De resurrectione*, apud Halloixium. Hæc doctrina Tatianus Justini discipulus, aliique Gnostici multipliciter abusi sunt.

(77) Ἄμα δὲ τὸ σῶμα. Porro corpus et anima facta sunt. Origenis proscribit errorem, affirmantis animas ejusdem ac angelos esse nature, quas ab initio rerum in cælo conditas, detrudat Deus ad habitanda corpora. Hunc errorem damnavit multoties Ecclesia: ante vero Gregorius uterque, Nazianzenus et Nyssenus, tametsi in Adamantium propensiores seruntur fuisse, eundem expugnaverant. Vereor (inquit Theologus, orat. 31) *ne absurda præposteræque cogitatio cuiquam obrepat, ὡς τῆς ψυχῆς ἀλλοχου πολυτεσταμένης, εἴτα τῷ σώματι τούτῳ ἐνδεδείσῃς, tanquam anima alibi versata sit, deinde corpori copulata, ac prout illic se gesserit, alii prophetiam (donumve quodlibet aliud) accipiant, alii qui imprube vixerint condemnentur.* Atqui hoc ab Ecclesiæ doctrina alienum declarat, οὐκ ἐκκλησιαστικόν. At illi quidem circa talia dogmata ludunt: ἡμῖν δὲ τὰ τοιαῦτα καίτιν οὐκ ἀσφαλές, nobis

autem tutum non fuerit ejusmodi ludis oblectari. Hoc profecto sibi proposuerat Origenes, ut de mysteriis fidei in libris *De principiis*, ludendo disputaret; quemadmodum ipse testatur in præfatione. Clarius Origenem Nyssenus indicat, cap. 28 *De officio hominis*, ubi ait: *Τοῖς μὲν γὰρ πρὸ ἡμῶν δοκεῖ, οἷς ΠΕΡΙ ΑΡΧΩΝ ἐπραγματεύθη λόγος. Nonnulli eorum qui ante nos fuerunt, in commentariis quos DE PRINCIPIIS edidit, animas hominum, ceu quemdam populum legibus utentem suis, seorsim ante corpora existitisse dicunt, ita ut, si virtuti studeant et honestati, plane corporibus non copulenter; sin autem boni conjunctione excidant, in hanc vitam prolabantur, καὶ οὕτως ἐν σώματι γίνεσθαι, atque ita in corporibus versentur.* Mox sententiam subjungit aliorum, qui ex historia creationis Adam animam corpore posteriore esse concludebant. Utramque opinionem reprehensione dignam censet, ἐν ἀμφοτέραις ὑπολήψειςιν ὑπαρκτός ὁ λόγος. Primam autem ex Pythagoricis fabulis constatam: quidni etiam Gnosticis ac præsertim Basilidianis? Hieronymus Epist. 82, stultitiæ notat ecclesiasticorum quorundam persuasionem, qui animas in thesauro Dei olim conditas esse confiderent. Deinde investigandum ait, annon quotidie a Deo fiant, et mittantur in corpora secundum illud Evangelii, *Pater meus usque modo operatur*, etc. An certe ex traduce, ut Tertullianus, Apollinarius et maxima pars Occidentalium autumant, ut quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, et simili cum brutis conditione subsistat. Ita quidem Tertullianus sensit; Apollinarius vero, cum mentem ab anima, sentiente videlicet, secerneret, nemini mirum videri debet, illum eodem modo de anima humanæ ac de belluine ortu disputasse. Errorem hunc omnis deinceps Orientalis Ecclesia semper exhorruit, a qua nec Occidentalis dissensit, licet Augustinus, lib. x *De Gen. ad litt. c. 28*, scripsit, *sententiam earum qui animas de parentibus creari putant, de baptismo parvulorum præponderare, utique propter peccati originalis propagationem, quam adversus Pelagianos assernerat; ac si ea fieri non possit, nisi anima ex traduce generetur: quo de capite in cod. R. 2958 existat elegans oratio Gregorii Scholarii, seu Gennadii CP. ad Theophanem Mediæ antistitem.*

κατὰ φύσιν (80) ἐκ τῆς τοῦ δημιουργήσαντος χάρι-
τος εὐληφύια, ἐξ ἧς, καὶ τὸ εἶναι, καὶ φύσει οὕτως
εἶναι εὐληφεν.

Marq. Ὅσαχῶς τὸ ἀσώματον. — Ἀσώματα δὲ,
καὶ ἀόρατα, καὶ ἀσημάτιστα, κατὰ δύο τρόπους
νοούμεν. Τὰ μὲν, κατ' οὐσίαν, τὰ δὲ, κατὰ χάριν·
καὶ τὰ μὲν φύσει ὄντα, τὰ δὲ, πρὸς τὴν τῆς ὕλης
παχύτητα· ἐπὶ Θεοῦ μὲν οὖν φύσει· ἐπὶ δὲ ἀγγέλων,
καὶ ἁγιωμένων, καὶ ψυχῶν, χάριτι, καὶ ὡς πρὸς τὴν
τῆς ὕλης παχύτητα, λέγεται ἀσώματον.

Σῶμα δὲ ἐστὶ, τὸ τριχῆ διαστατὸν, ἔχον
μήκος, καὶ πλάτος, καὶ βάθος, ἦτοι πάχος. Πᾶν δὲ
σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνίσταται· τὰ δὲ
τῶν ζῶων σώματα, ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν.

Χρῆ δὲ εἶδέναι ὅτι τέσσαρά ἐστι· γῆ, ξηρὰ καὶ
ψυχρὰ· ὕδωρ, ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν· ἀήρ, ὑγρὸς καὶ
θερμὸς· πῦρ, θερμὸν καὶ ξηρὸν. Ὅμοίως καὶ χυμοὶ
τέσσαρες, ἀναλογούντες τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις·
μέλαινα χολή, ἀναλογοῦσα τῇ γῆ, ξηρὰ γάρ ἐστὶ καὶ
ψυχρὰ· φλέγμα, ἀναλογοῦν [τῷ ὕδατι, ψυχρὸν γάρ
ἐστὶ καὶ ὑγρὸν· αἷμα, ἀναλογοῦν] (80) τῷ ἀέρι,
ὑγρὸν γάρ ἐστὶ καὶ θερμὸν· ξανθὴ χολή, ἀναλο-
γοῦσα τῷ πυρὶ, θερμὴ γάρ ἐστὶ καὶ ξηρὰ. Οἱ μὲν
οὖν καρποὶ, ἐκ τῶν στοιχείων συνίστανται, οἱ δὲ
χυμοὶ, ἐκ τῶν καρπῶν, τὰ δὲ τῶν ζῶων σώματα,
ἐκ τῶν χυμῶν, καὶ εἰς αὐτὰ ἀναλύεται. Πᾶν γάρ
συνθεμένον, εἰς αὐτὰ ἀναλύεται.

Marq. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος κοινωνεῖ καὶ ἀψύχοις,
καὶ ἀλόγοις, καὶ λογικοῖς. — Χρῆ γινώσκειν, ὅτι
ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοῖς ἀψύχοις κοινωνεῖ, καὶ τῆς τῶν
ἀλόγων μετέχει ζωῆς, καὶ τῆς τῶν λογικῶν μετε-
ληψε νοήσεως. Κοινωνεῖ γάρ, τοῖς μὲν ἀψύχοις, κατὰ
τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων κρῆ-
σιν· τοῖς δὲ φυτοῖς κατὰ τε ταῦτα, καὶ τὴν θρεπτι-
κὴν, καὶ αὐξητικὴν, καὶ σπερματικὴν, ἔχον γεννη-
τικὴν δύναμιν· τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μὲν,
ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τὴν θρεξιν, ἔχον θυμὸν καὶ
ἐπιθυμίαν, καὶ κατὰ τὴν αἰσθησιν, καὶ κατὰ τὴν καθ'
ὄρμην κίνησιν.

Αἰσθήσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε, ὄρασις, ἀκοή,
ὄσφρησις, γαῖσις, ἀφή· τῆς δὲ καθ' ὄρμην κινήσεως

A prædita : mutabilis, hoc est ejusmodi, quæ vo-
luntatis mutationem subire queat, propterea quod
creata sit. Atqui hæc omnia Creatoris beneficio se-
cundum naturam consecuta est, a quo nimirum
accepit, et ut esset, et ut hujus naturæ esset.

Incorporeum quot modis dicitur.—Incorporea porro
et invisibilia, et figuræ expertia duobus modis in-
telligimus. Alia enim suamet essentia ejusmodi
sunt, alia gratia. Itemque alia suapte natura, alia,
si cum materiæ crassitie comparentur. Incorporeum
igitur esse, Deo convenit secundum naturam; an-
gelis autem, et dæmonibus, et animis, secundum
gratiam, habitaque ratione ad materiæ crassitiem.

De corpore.—At vero corpus est, id quod tri-
plici dimensione constat, hoc est, quod, et longi-
tudinem, et latitudinem, et profunditatem, sive cras-
sitiem habet. Corpus autem omne ex quatuor
elementis compactum est : animantium vero corpora
ex quatuor humoribus.

*Humores quatuor elementis affines suis qualitati-
bus.*—Et quidem sciendum est, quatuor elementa
esse; terram nimirum, quæ sicca et frigida est;
aquam, quæ frigida et humida; aerem, qui humi-
dus et calidus; ignem, qui calidus et siccus. Ad
eundem modum, quatuor humores existere, qui
elementis quatuor nativa qualitate respondent. Atra
quippe bilis, utpote sicca et frigida, terræ respon-
det : pituita, aquæ; est enim frigida et humida;
sanguis, aeri; calidus enim et humidus est : flava
denique bilis, igni, ut quæ calida sit et sicca. Jam
fructus ex elementis constantur : humores, ex fru-
ctibus : animantium vero corpora, ex humoribus :
atque in eadem ipsa relabuntur. Quidquid enim ex
aliquibus concretum est, hoc in eadem resolvitur.

*Communicare hominem cum rebus inanimis cum-
que brutis animantibus, et cum ratione præditis.*—
Illud insuper nosse oportet hominem, et cum ina-
nimis communicare, et brutorum animantium vitæ
participem esse, et cum illis denique, quæ ratione
prædita sunt, intelligere. Nam cum rebus inanimis,
tum ratione corporis communicat, **180** tum quia
ex quatuor elementis concretus est : cum plantis,
tum propter ista, tum propter eam vim qua alun-
tur, augescunt, et seminant, sive gignunt : cum
brutis, tum quantum ad hæc omnia, tum præter-
ea quantum ad appetitum, hoc est, iram et cu-
piditatem; itemque sensum et motum impulsio-
nis.

Sensus porro sunt quinque, visus, auditus, ol-
factus, gustus, tactus. Ad motum impulsio-
nis vis

NOTÆ.

(80) Πάντα ταῦτα κατὰ φύσιν. Atque hæc omnia
Creatoris beneficio. Hic tandem docet omnia qui-
bus naturæ creatæ constant, Dei dono et gratiæ
ascribi debere; quippe cum Deus in præfinitioni-
bus æternis essentias singulas sapientia et volun-
tate sua concinnaverit : unde subjungit, *Incorporea
et invisibilia alia esse* κατ' οὐσίαν, *suapte natura,
alia κατὰ χάριν, per gratiam. Incorporeum Deo se-
cundum naturam convenire; angelis autem, dæmo-*

nibus, et animis per gratiam. Quod si angelus et
anima non nisi a Dei voluntate hoc obtinere ut
minime corporei essent, non aliunde profecto im-
mortalitatem habuerint, quam subinde Dei dono et
gratiæ Patres ascribere non dubitant. Trita hæc
veterum doctrina Pelagius abutebatur, ut, pro ea
qua pollebat astutia, solas naturæ dotes intellige-
ret, quando Dei gratiam confiteri jussus est.

(80) Uncinis inclusa supplentur. Ebrt.

ca spectat, qua e loco ad locum migramus, totum-
que corpus movemus, qua item vocem emittimus,
et qua respiramus. Hæc enim, vel facere, vel non
facere in nobis situm est.

Postremo per rationem, incorporeis naturis et
rationalibus copulatur, ratiocinando videlicet, atque
intelligendo, deque singulis judicando, et virtutes,
adeoque pietatem, quæ omnium virtutum fastigium
est, consecrando : quo fit ut homo mundus mi-
nor appelletur.

Corporis animæque propria. — Sciendum quoque
est, sectionem, fluxionem et mutationem solius
corporis propria esse : mutationem autem illam
intelligo, quæ secundum qualitatem contingit,
cujusmodi est calefactio et frigefactio, aliæque id
generis : pari modo fluxionem eam quæ evacuando
fit ⁵⁹. Evacuantur enim sicca et humida, ac spiri-
tus, et suppletionem opus habent : unde fames et
sitis naturales affectiones sunt. Sectio est secretio
humorum ab invicem, et divisio in formam et ma-
teriam ⁶⁰.

Rursus ad animam proprie spectant pietas et
consideratio. Animæ vero et corpori communes
sunt virtutes : cum tamen ad animam referantur,
utpote anima corporis operam asciscente.

Ratio per naturam domina partis irrationalis.
Animæ vires rationi obsequentes et non obsequentes.
Illud præterea notandum, quod ratio ex sua
natura irrationalis partis domina sit. Dividuntur
quippe animæ facultates in eam quæ rationis par-
ticipes, et eam quæ rationis expers est. Ac rursus
illa quæ rationis est expers, duas partes habet,
quarum altera rationem non audit, id est ei non
obsequitur; altera ei paret et obtemperat. Ratio-
nis dictamen et imperium spernit vitalis facultas
quæ pulsatrix appellatur, itemque seminatrix,
seu generans; vegetans quoque, quæ et vis altrix
dicitur, ad quam augescendi facultas spectat, quæ
et corpora format, et concinnat. Neque enim hæc
ratione, sed natura reguntur. Pars autem illa quæ
rationem audit, eique obsequitur, in iram et cupiditatem distribuitur. Communi autem nomi-
ni irrationalis vocatur illa, in qua passiones et appetitus existunt. Scire interest vim ipsæ
ad eam partem quæ rationi subest pertinere.

At vero facultas altrix, generans, arteriæ pul-
satrix, ad illam attinet quæ rationis imperium
respuit. Vegetans autem facultas, dicitur illa qua
crescimus, et gignimus : vitalis tandem, ea qua
arteriæ moventur.

Porro facultas nutriendi quadripartitas vires
habet, nimirum attrahendi, qua cibus attrahitur;
retinendi, qua retinetur, nec confestim excerni
sinitur; immutandi, qua alimentum in humores

Α ἔστι τὸ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβατικόν,
κινητικόν ὅλου τοῦ σώματος, τὸ φωνητικὸν
ἀναπνευστικόν· ταῦτα γὰρ ἐν ἡμῖν ἔστι που
μὴ ποιεῖν.

Συνάπτεται δὲ τοῦ λογικοῦ ταῖς ἀσωμάτω
νοεραῖς φύσει, λογιζόμενος, καὶ νοῦν, καὶ
ἕκαστα, καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδιώκων, καὶ τῶν
τὸν κολοφῶνα τὴν εὐσέβειαν ἀσπαζόμενος·
μικρὸς κόσμος ἔστιν ὁ ἀνθρώπος.

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς ἴδια μὲν τοῦ σώματος
τομὴ, καὶ ῥεῦσις, καὶ μεταβολή. Μεταβολή
κατὰ ποιότητα, ἦγουν θέρμανσιν, καὶ ψύξιν,
τοιαῦτα. ῥεῦσις δὲ, ἢ κατὰ κένωσιν· κε-
γὰρ καὶ ξηρὰ, καὶ ὑγρὰ, καὶ πνεῦμα, ὧν
τῆς ἀναπληρώσεως· ὥστε φυσικὰ εἰσι πᾶσι
πεῖνα, καὶ ἡ δίψα. Τομὴ δὲ, ἢ τῶν χυμῶν ἐπι-
λων διαχώρησις, καὶ ὁ εἰς εἶδος καὶ ὕλην
σμός.

Ἴδια δὲ τῆς ψυχῆς ἡ εὐσέβεια, καὶ ἡ
κοινὰ δὲ ψυχῆς καὶ σώματος αἱ ἀρεταί, ἡ
καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν ἀναφορὰν, οἷον
προσχωμένης σώματι.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ λογικὸν φύσει κατὰ
ἀλόγουν. Διαιροῦνται γὰρ αἱ δυνάμεις τῆς ψυ-
χῆς καὶ ἀλόγουν. Τοῦ δὲ ἀλόγου μέρη εἰ-
τὸ μὲν ἀνήκον ἔστι λόγῳ, ἦγουν οὐ παύεται
τὸ δὲ κατήκον ἔστι, καὶ ἐπιπειθὲς λόγῳ.
μὲν οὖν, καὶ μὴ περιθόμενον λόγῳ, ἔστι τὸ ζ
δ καὶ σφυγμικὸν καλεῖται, καὶ τὸ σπερμ
ἦγουν γεννητικόν, καὶ τὸ φυτικόν, δ καὶ θε
καλεῖται· τούτου δὲ ἔστι καὶ τὸ αὐξητικόν,
διαπλάσσον τὰ σώματα. Ταῦτα γὰρ οὐ λόγῳ
νῶνται, ἀλλὰ τῇ φύσει· τὸ δὲ κατήκον καὶ ἐπι-
λόγῳ, διαίρεται εἰς θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν. Ἡ
δὲ κοινῶς τὸ ἀλόγον μέρος τῆς ψυχῆς, καὶ
καὶ ὀρεκτικόν. Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τοῦ ἐπι-
λόγῳ ἔστι, καὶ ἡ κατ' ἔρμην κίνησις.

Τοῦ δὲ μὴ πεθομένου λόγῳ ἔστι τὸ θρε-
πτικόν, καὶ γεννητικόν, καὶ σφυγμικόν· καλεῖται δ
κόν ⁵] μὲν τὸ αὐξητικόν καὶ τὸ θρεπτικόν
γεννητικόν· ζωτικὸν δὲ, τὸ σφυγμικόν.

Τοῦ μὲν οὖν θρεπτικοῦ δυνάμεις εἰσὶ τὴν
ἐλκτικὴν, ἢ ἐλκυσσὰ τὴν τροφήν· καθεκτικὴν
ἐχουσα τὴν τροφήν καὶ μὴ ἐῶσα αὐτὴν εὐθι-
κριθῆναι· ἀλλοιωτικὴν, ἢ ἀλλοιοῦσα τὴν τρο-

⁵⁹ Nemes. c. 1 *De nat. hom.* ⁶⁰ Nemes. *ibid.* ⁶¹ Nemes. cap. 23.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Quæ sequuntur usque ad Δεῖ δὲ γινώσκειν, etc., in mss. et veteri translatione reperiuntur ad
cap. 32 περὶ θυμοῦ, *de ira*, sed componi non possunt cum iis quæ de ira præmittuntur. ⁵ Vc
pleuda ex Nemesio cap. 22.

τους χυμούς· ἀποκριτική, ἢ τὸ περίττωμα διὰ τοῦ Ἀφροδρῶνος ἐκκρίνουσα, καὶ ἐκβάλλουσα.

Χρὴ εἰδέναι, ὅτι τῶν κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεων, αἱ μὲν εἰσὶ ψυχικαί, αἱ δὲ φυτικαί, αἱ δὲ ζωτικαί. Καὶ ψυχικαὶ μὲν, αἱ κατὰ τὴν προαίρεσιν, ἤγουν ἢ καθ' ἑρμῆν κινήσεις καὶ ἢ αἰσθησεις. Τῆς δὲ καθ' ἑρμῆν κινήσεώς ἐστι, τὸ τε κατὰ τέπον μεταβατικόν, καὶ κινήτικόν ὅλου τοῦ σώματος, καὶ φωνητικόν, καὶ ἀναπνευστικόν· ἐν ἡμῖν γάρ ἐστι τὸ ποιῆσαι, καὶ τὸ μὴ ποιῆσαι ταῦτα. Φυτικαὶ δὲ, καὶ ζωτικαί, αἱ ἀπροαίρετοι. Καὶ φυτικαὶ μὲν, ἢ ὀρεπτική, καὶ αὐξητική, καὶ σπερματική· ζωτικὴ δὲ, ἢ σφυγμική. Αὗται γάρ, καὶ θελότων ἡμῶν, καὶ μὴ θελότων, ἀνεργοῦσι.

augescendi, et seminandi facultates : vitalis autem est impulsus suum exsequuntur.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν ἔστιν ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα. Προσδοκώμενον μὲν οὖν ἀγαθόν, ἐπιθυμίαν συνιστᾷ· παρὸν δὲ, ἡδονήν· ὁμοίως δὲ πάλιν ἢ προσδοκώμενον κακόν, φόβον· παρὸν δὲ, λύπην. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἀγαθὸν ἐνταῦθα εἰπόντες, ἢ τὸ ὄντως ἀγαθόν, ἢ τὸ δοκοῦν ἀγαθόν εἴπομεν· ὁμοίως δὲ καὶ κακόν.

vera bonum est, a nobis intelligi, quam illud quod censendum est.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ' [KZ].

Περὶ ἡδονῶν.

Τῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσὶ ψυχικαί, αἱ δὲ σωματικαί. Καὶ ψυχικαὶ μὲν, ὅσαι μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα, καὶ τὴν θεωρίαν. Σωματικαὶ δὲ, αἱ μετὰ κοινωνίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος γινόμεναι, καὶ διὰ τοῦτο σῶματι καὶ καλούμεναι, ὅσαι περὶ τροφῆς, καὶ συνουσίας, καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνου δὲ τοῦ σώματος οὐκ εἰσὶν ἄλλοιαι τῆς ἰδέας· ἡδονάς.

Ἠλίαν τῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσὶν ἀληθεῖς, αἱ δὲ ψευδεῖς· καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης, κατ' ἐπισημῆν, καὶ θεωρίαν· αἱ δὲ μετὰ σώματος, κατ' ἀσθησιν. Καὶ τῶν μετὰ σώματος (81) ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσὶ φυσικαί, ἅμα καὶ ἀναγκαῖαι, ὧν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον, ὡς αἱ τροφαί, αἱ τῆς ἐνδεΐας ἀναπληρωτικαί, καὶ τὰ ἐνδύματα τὰ ἀναγκαῖα· αἱ δὲ φυσικαὶ μὲν,

⁶⁶ Nemes. cap. 25. ⁶⁷ Nemes. cap. 18; Chrys.hom. 74, in Joan.

VARIÆ LECTIONES.

^v Deest πάλιν in multis codd. Legitur apud Nemesium in cod. Reg. 2879. ^x Vocem ἰδέας, adjecit Combefisius post recognitorem cod. S. Hil. et Nemesium cap. 18.

NOTÆ.

(81) Καὶ τῶν μετὰ σώματος. Et voluptatem quam, etc. Divisionem hanc voluptatum tradiderat Chrysostomus, hom. 74 in Joan.; atque hujus primum auctorem fuisse Epicurum Cicero narrat, lib. 1 De fin. bon. et mal. ubi Torquatus sic loquens inducitur : Quæ enim utilior, aut ad bene vivendum aptior partitio, quam illa qua quis est Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quæ essent et naturales et necessariæ; alterum quæ naturales essent, nec tamen necessariæ; tertium quæ non naturales, nec necessariæ. Quam divisio-

vertitur : excernendi, qua ciborum superflua per secessum egeruntur et expelluntur.

181 Facultatum animantium varia genera.—Nec illud quidem prætereundum est⁶⁶, vires eas quæ animanti insunt, partim animales, partim vegetantes, partim vitales esse. Animales quidem, quæ a voluntate proficiuntur, ut motus impulsione et sensus. Ad motum vero impulsione pertinet transitio e loco in locum, et illa motio, qua totum corpus movetur, ea item qua vocem emitimus, et qua respiramus. Ut enim hæc faciamus, aut non faciamus, in nostra potestate situm est. Vegetantes autem et vitales, hæc sunt, quæ a voluntate non pendent. Ac vegetantes quidem sunt, nutriendi, pulsuum motrix. Hæc namque, velimus nolimus,

Bonum et malum quos actus causant. — Postremo advertendum est, rerum alias bonas esse, alias malas : et quidem bonum expectatum; cupiditatem gignere; præsens autem, voluptatem : eodem rursus modo malum, dum expectatur, timorem afferre; cum adest, mœrorem. In quo illud etiam sciendum, per bonum, hoc loco tam id quod re-boni duntaxat speciem habet : perindeque de malo

CAP. XIII.

De voluptatibus.

Voluptatum distinctio. — Voluptatum, aliæ animi, aliæ corporis sunt. Voluptates animi sunt eæ omnes, quibus animus seorsim a corpore fruuntur : quales sunt quæ ex disciplinis et contemplatione sentiuntur. Voluptates corporis sunt illæ, quarum corpus una cum anima particeps est, ob idque corporales dicuntur : cujusmodi sunt, quæ ex cibus et venereis rebus, aliisque id genus capi solent. Nam quæ solius corporis sint, nullæ omnino voluptates reperiri queunt⁶⁷.

Voluptatum alia genera. Quas voluptates vir pius consecrari debeat. — Rursus voluptatum aliæ veræ sunt, aliæ falsæ. Atque eæ quæ animi tantummodo sunt, in rerum cognitione et contemplatione consistunt : quæ autem ex corporis commercio, hæc sensibus hauriuntur. Jam earum voluptatum, ad quas corpus asciscitur, aliæ natu-

nem ceu minus accuratam Tullius carpit; lib. 11 : Quomodo autem Philosophus loquitur triu generu cupiditatum, inquit, naturales et necessarias; naturales, non necessarias; nec naturales, nec necessarias? primum divisit inelegranter. Duo enim genera quæ erant, fecit tria. Hoc est non dividere, sed frangere rem. Qui si diceret cupiditatum esse duo genera, naturales et inanes : naturalium quoque item duo, necessarias et non necessarias, confecta res esset.

rales simul et necessariæ sunt, sine quibus vita A
 duci non possit; quo in genere sunt illæ quæ ex
 cibis quibus quod exhaustum est, repletur, et quæ
 ex necessariis indumentis percipiuntur. Aliæ item
 naturales, sed non necessariæ, ut venereorum
 naturalis et legitimus usus. Etsi enim veneræ
 voluptates ad generis totius conservationem spectant,
 non tamen ejusmodi sunt, ut iis sub-
 motis in virginitate vita transigi nequeat. Aliæ
 postremo nec necessariæ, nec naturales, ut ebrietas,
 petulantia libidinis, ciborum nimia ingurgitatio.
 Neque enim ejusmodi voluptates ad vitæ
 182 nostræ conservationem, nec ad generis pro-
 pagationem conducunt; quin efficiunt. Quamobrem ille,
 qui Deo acceptam vivendi rationem fitetur, eas tantum
 quæ simul necessariæ sunt et naturales, consecrari debet:
 illas vero quæ habere, non tamen necessariæ sunt, posteriori loco
 habere, nec nisi congruenti tempore, loco, i
 aura adhibere. Reliquas demum oportet penitus rejicere.

Quæ honestæ voluptates censeri debeant. — Hone- B
 stæ porro voluptates ex prorsus consensæ sunt, quæ
 nec cum tristitia junctæ sunt, nec poenitendi causam
 afferunt, nec aliud incommodum pariunt, nec modum
 excedunt, nec denique nos a seriis negotiis admodum
 abstrahunt, aut servituti mancipant.

CAP. XIV.

De tristitia.

Tristitiæ quatuor species. — Tristitiæ quatuor
 species: mœror, molestia, invidentia, misericordia.
 Mœror est tristitia vocem adimens: molestia
 tristitia premens: invidentia, tristitia ob alterius
 bonæ: misericordia denique, tristitia ob res alio-
 rum adversas.

CAP. XV.

De timore.

Timoris genera. — Sed et metus sex sunt genera:
 segnitias, pudor, verecundia, stupor, terror, angor.
 Segnitias est metus impendentis actionis. Pudor,
 metus ex vituperationis expectatione: optimusquo
 est hic affectus. Verecundia, metus ob admissum
 turpe facinus: at ne hic quidem affectus extra
 spem salutis est. Stupor, metus ex immani aliqua
 re animo objecta. Terror, metus ex insuetæ rei
 specie contractus. Angor denique, metus ne vota
 nostra infeliciter cedant. Tunc enim angore affi-
 cimur, cum metuimus ne quod aggressi sumus,
 bene non succedat.

CAP. XVI.

De ira.

Ira est sanguinis qui cordi affusus est, ebullitio,
 ex exhalatione, seu fuligine bilis proveniens:
 unde et χολή Græcæ appellatur, et χόλος⁴⁵. Est
 etiam interdum ira, ulciscendi libido. Nam cum

⁴⁵ Nemes. De nat. hom. c. 20. ⁴⁶ Nemes. c. 21.

VARLÆ LECTIONES.

¹ Codd. mas. et Nemesius ἀλλὰ καὶ προσβλάπτουσι. Sic vetus interpres, sed et nocent. sed et efficiunt. ² Reg. 8, Colb. 1, cod. S. Hil. et Nemesius παραχωρούσας. Vetus interpr. 4 tes. ³ Variarum timoris specierum definitiones diverso ordine prosequitur Nemesius, cui eod. omnes ferme codd. Regii, Colb. 1 et cod. S. Hil. ac 4 statuunt δκνον, id est, segnitίᾳ κατάκληξιν, stuporem. 3, ἐκκληξιν, terrorem. 4, αγωνίαν, angorem. 5, αἰδῶ, pudorem. 6, αἰ verecundiam. Cum editis vero aliisque codicibus consentiunt interpretes.

οὐκ ἀναγκαῖαι δὲ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν, καὶ κα
 μίξεις. Αὐταὶ γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ
 γένους συντελοῦσι, δυνατόν δὲ χωρὶς αὐτῶν
 θενίᾳ ζῆν· αἱ δὲ οὕτε ἀναγκαῖαι, οὕτε φου
 μέθη, καὶ λαγνεία, καὶ πληθμοναὶ τὴν χροῖ
 βαίνουσαι. Οὕτε γὰρ εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς
 συντελοῦσιν, οὕτε εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους.
 τὸν δὲ μᾶλλον καὶ βλάπτουσι. Τὸν τοῦ
 Θεοῦ ζῶντα δεῖ μετέρχεσθαι τὰς ἀναγκαῖας
 φυσικὰς· ἐν δευτέρᾳ δὲ τάξει τὰς φυσικὰς
 ἀναγκαῖας τιθεσθαι, μετὰ τοῦ προσήκοντος
 καὶ τρόπου, καὶ μέτρου γινομένης. Τὰς δὲ ἅ
 πάντως παραιτεῖσθαι.

Καλὰς δὲ ἡδονὰς χρὴ ἡγεῖσθαι, τὰς μὴ
 πλεγμένας λύπη, μηδὲ μεταμέλειαν ἔμψ
 μηδὲ ἐτέρας βλάβης γεννητικὰς, μηδὲ τοῦ
 πέραν χωρούσας², μήτε τῶν σπουδαίων ἔργῳ
 ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ, ἢ καταδουλούσας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ' [ΚΗ'].

Περὶ λύπης.

Τῆς δὲ λύπης εἶδη τέσσαρα, ἄχος, ἄχος,
 ἔλεος. Ἄχος μὲν οὖν ἐστὶ, λύπη ἀφωνίαν ἔμψ
 ἄχος δὲ, λύπη βαρύνουσα· φθόνος δὲ, λ
 ἄλλοτριους ἀγαθοὺς· ἔλεος δὲ, λύπη ἐπὶ αἰ
 κακοῖς.

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ' [ΚΘ'].

Περὶ φόβου.

Διαιρεῖται δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἑξ· εἰς ἑκ
 αἰδῶ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάκληξιν, εἰς ἐκπλ
 αγωνίαν. Ὀκνος³ μὲν οὖν ἐστὶ φόβος μα
 ἐνεργείας. Αἰδῶς δὲ, φόβος ἐπὶ προσβολῆς
 κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος. Αἰσχύνη δὲ, φ
 αἰσχρῶ πεπραγμένῳ· οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀνελευ
 σωτηρίαν. Κατάκληξις δὲ, φόβος ἐκ μεγάλης
 τασίας. Ἐκκληξις δὲ, φόβος ἐξ ἀσυνήθους
 σίας. Ἄγωνία δὲ, φόβος διαπτώσεως, ἧστ
 τυχίας· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς ἡ
 αγωνιῶμεν.

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ' [Λ'].

Περὶ θυμοῦ.

Θυμὸς δὲ ἐστὶ ζέσις τοῦ περι καρδίαν ἔμψ
 ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς, ἢ ἀναθολώσεως γυ
 διὸ καὶ χολή λέγεται, καὶ χόλος. Ἔστι δὲ θυμὸς
 καὶ δρεξίς ἐστὶν ἀντιτιμωρήσεως. Ἄδικοῦμε

ντες ἀδικεῖσθαι, λυπούμεθα· καὶ γίνεται ἂν τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ.

τῶν θυμοῦ τρία· ὀργή, ἥτις καλεῖται χολή, ἰ, καὶ μῆνις, καὶ κότος. Θυμὸς μὲν γὰρ ἂν κίνησιν ἔχων, ὀργή, καὶ χολή, καὶ χόλος. Μῆνις δὲ, χολή ἐπιμένουσα, ἤρουν μνησι-
ἐρηται δὲ παρὰ τὸ μένειν, καὶ τῇ μνήμη σθαι. Κότος δὲ, ὀργή ἐπιτηροῦσα καιρὸν εἰς ἰ· ἐρηται δὲ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι.

ὁ θυμὸς τὸ δορυφορικὸν τοῦ λογισμοῦ, τῆς ἐπιθυμίας. Ὅταν γὰρ ἐπιθυμήσωμεν, καὶ κωλυθῶμεν ὑπὸ τινος, θυμούμεθα ἰού, ὡς ἀδικηθέντες· τοῦ λογισμοῦ δηλονότι εἰς ἄξιον ἀγανακτήσεως τὸ γενόμενον, ἐπι-
πτόντων κατὰ φύσιν τῆν οἰκείαν τάξιν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ' [ΛΑ'].

Περὶ φανταστικῶν.

στικόν ἐστὶ δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς, διὰ
ητηρίων ἐνεργούσα, ἥτις λέγεται αἰσθησις.
ὄν δὲ, καὶ αἰσθητῶν, τὸ τῇ φαντασίᾳ, καὶ τῇ
· ὑποπίπτον· ὡς ὄρασις μὲν, αὐτὴ ἡ ὀπτικὴ
· ὄρατῶν δὲ, τὸ ὑποπίπτον τῇ ὄρασει, λίθος
· τι τῶν τοιούτων. Φαντασία δὲ ἐστὶ πάθος
· τοῦ ψυχῆς, ὑπὸ φανταστοῦ τινος γινόμενον.
· ια (82) δὲ, πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις
· ἥς ἀπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον. Ὅργα-
· τοῦ φανταστικῶν, ἡ ἐμπρόσθιος κοιλία τοῦ
· ου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ' [ΛΒ'].

Περὶ αἰσθήσεως.

μαίς ἐστὶ δύναμις τῆς ψυχῆς ἀντιληπτικὴ τῶν
· γων διαγνωστικὴ. Αἰσθητήρια δὲ, τὰ ὄργα-
· ν τὰ μέλη τῶν αἰσθανόμεθα· αἰσθητὰ δὲ,
· ισθῆσαι ὑποπίπτοντα· αἰσθητικὸν δὲ, τὸ ζῶον
· τῆν αἰσθησιν. Εἰσὶ δὲ αἰσθήσεις πέντε,
· καὶ αἰσθητήρια πέντε.

· η αἰσθησις, ὄρασις. Αἰσθητήρια δὲ, καὶ
· τῆς ὄρασεως, τὰ ἐξ ἔγκεφάλου νεῦρα, καὶ
· ἄμφω· αἰσθάνεται δὲ ἡ ὄψις, κατὰ πρῶτον
· ον, τοῦ χρώματος· συνδιαγινώσκει δὲ τῷ
· α, καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα, καὶ τὸ μέγε-

mes. cap. 6

Ab aliquo lædimur, aut lædi nos existimamus, ira
commovemur : ac tunc mistus fit hic affectus ex
cupiditate et ira.

Tres iræ species.— Tres porro iræ sunt species :
Excandescencia, quæ et χολή, et χόλος dicitur ;
μῆνις, item, et κότος. Nam cum ira exoritur, move-
rique incipit, bilis nuncupatur. μῆνις autem est
bilis diuturnior, sive acceptæ injuriæ memoria.
Unde etiam hoc nomen nacta est ἀπὸ τοῦ μένειν,
id est quod maneat et memoriæ tradatur. Κότος de-
nique est ira ulciscendi occasionem **183** captans,
unde et nomen traxit ἀπὸ τοῦ κεῖσθαι, id est, eo quod
anima reposita sit.

Ira, rationis satelles, vindex concupiscentiæ.— Est
porro ira rationis satelles, vindex cupiditatis. Nam
cum rei alicujus desiderio tenemur, atque ab ali-
quo cohibemur, tunc quasi injuria accepta, adver-
sus illum excandescimus ; ratione videlicet eam
rem iracundia dignam judicante, in illis utique qui
ordinem suum tuentur, ut naturæ ratio postulat.

CAP. XVII.

De vi imaginatrice.

Quid sit imaginatio.— Vis imaginandi, irrationabilis
animæ partis facultas est, per sensuum organa ope-
rans ; quæ et sensus dicitur. Φανταστὸν autem, et
sensibile illud appellatur, quod sub vim illam et
sensum cadit, v. gr. visus ipsa vis est cernendi ;
visibile, quod visui subjicitur ; puta, lapis, aut ali-
quid hujusmodi. Imaginatio porro est affectio irra-
tionabilis animæ ex aliqua re, quæ in imaginandi
vim cadat, exorta. Phantasma denique, seu visum,
est inanis affectio in parte animæ irrationabili,
quam nulla res, quæ imaginationi subjiciatur, effi-
ciat. Sedes porro virtutis imaginandi est anterior
cerebri ventriculus.

CAP. XVIII.

De sensu.

Sensus est ea animæ vis, quæ res materiales per-
cipit, seu dijudicat. Sensoria autem, organa sunt,
sive membra quorum beneficio et opera sentimus.
Sensibilia vero, ea quæ sub sensum cadunt. Sen-
tiendi capax, denique, animal est sensu præditum.
Sensus autem quinque sunt, totidemque sensuum
organa.

Primus sensus est visus. Sensoria ejus, seu or-
gana sentiendi, nervi sunt e cerebro derivati, et
oculi. Ac visus quidem primarie colorem percipit,
et una cum colore corpus coloratum dignoscit
ipsiusque magnitudinem, figuram, locum in quo

NOTÆ.

Φάντασμα. Phantasma, etc. Accurata non
positio eaque duntaxat exponit phantasmata,
sentibus, et melancholicis dormientibusque
sunt, ut explicat Nemesius. Alia vero phan-
ta dicuntur, quæ rerum a sensibus perce-
pti imagines sunt, uti dum quispiam res,
sibi vidit quantumcunque dissitas, imagina-
ternat. hæc autem ab objectis, quæ imagi-

natione percipi possunt, sumi certissimum est :
imo absque ejusmodi phantasmatibus nullam fieri
intellectionem et cogitationem docet Philosophus
lib. iii *De anima*, cap. 7, th. 30 et seqq. Aliquod
igitur phantasma est, quod res ut sunt exhibet,
neque semper est vacuum quoddam et inane, quod
objectum aliter ac est representet.

est, interjectum spatium, et numerum⁶⁷; motum quoque et quietem; asperumne, an læve; planum, an inæquale; acutum, an obtusum; ac denique ipsius compagem et consistentiam, num aquea sit, an terrea, hoc est humida, aut sicca.

Solus homo et simia aures non movent. — Secundus sensus est auditus, quo voces ac soni percipiuntur. Hic autem sensus dignoscit eorum acumen, et gravitatem, lævitatem, et asperitatem, et altitudinem. Ipsius organa sunt nervi molles e cerebro ducti, atque aurium structura. Porro ex omnibus animalibus, solus homo, et simia aures non movent.

Tertius sensus est olfactus; qui quidem naribus **184** vapores ad cerebrum deferentibus efficitur, et ad extremas anteriorum cerebri ventriculorum metas terminatur. Vapores autem sentit, et percipit olfactus. Vaporum porro hoc generalissimum discrimen est, ut alios suaves, alios fetidos, alios denique nec suaves, nec insuaves esse intelligamus. Fit autem odor suavis, cum humores qui corporibus insunt, probe fuerint excocti. Quod si mediocriter duntaxat cocti sint, media quoque erit eorum dispositio. Sin autem infra mediocritatem, aut ulla omnino coctio exstiterit, fetidus odor afflabitur.

Quartus sensus est gustus, quo sapes percipiuntur, sive sentiuntur. Hujus organa sunt, lingua, et præsertim extrema ipsius pars sive cuspis, et palatum (quod nonnulli Græce vocant οὐρανίσκον, veluti *caeliculum*) in quibus nervi illi exporrecti sunt, qui a cerebro deferuntur, partique illi animæ, quæ principatum tenet, quid perceptum fuerit, quisve sensus exstiterit, referunt⁶⁸. Jam vero saporum qualitates, quæ gustabiles appellantur, hæc sunt dulcedo, acrimonia, aciditas, acerbitas, austeritas, amaritudo, salsedo, pinguedo, viscositas. Istæ siquidem qualitates gustu dignoscuntur. Ast aqua, quantum ad illas qualitates, saporis omnis experta est: nullam enim qualitatum habet. Acerbitas autem nihil aliud est, nisi intensior quaedam et redundans acerbitas.

Quintus sensus tactus est, qui etiam cunctis animalibus communis est⁶⁹. Existit autem ille, opera nervorum e cerebro in universum corpus effusorum. Ex quo fit ut totum corpus, atque adeo reliqua sentiendi organa, sensum tactus habeant. Tactui porro subsunt calidum et frigidum, molle et durum, tenax, rigidum, grave et leve. Hæc enim solo tactu cognoscuntur. Sunt autem tactui et visui communia, asperum et læve; siccum et humidum; crassum et tenue, sursum ac deorsum; locus quoque ac magnitudo (si quidem tanta sit,

Α ὅς αὐτοῦ, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸν τόπον ἐν καὶ διάστημα τὸ μεταξὺ, καὶ τὸν ἀριθμὸν τε, καὶ στάσιν, καὶ τὸ τραχὺ, καὶ λείον, καὶ καὶ ἀνώμαλον, καὶ τὸ ἔξυ, καὶ τὸ ἀμβλῦ, σύστασιν, εἴτε ὑδατώδης ἐστίν, ἢ γεώδης ὑγρὰ, ἢ ξηρὰ.

Δευτέρα αἰσθησις ἐστὶν ἀκοή. τῶν φωνῶν τῶν φῶνων οὔσα αἰσθητικὴ. Διαγιγνώσκει ἰ τὴν ὀξύτητα, καὶ τὴν βαρύτητα, λειοθητά μέγεθος. Ὅργανα δὲ αὐτῆς, τὰ νεῦρα τοῦ ἐ τὰ μαλακὰ, καὶ τῶν ὠτων ἢ κατασκευὴ ἄνθρωπος καὶ πῖθηκος οὐ κινουσι τὰ ὠτα.

Β Τρίτη αἰσθησις, ὀσφρησις· ἥτις γίνεται τῶν ῥινῶν ἀναπνεουσῶν τοὺς ἀτμοὺς ἐπὶ φαλον· περαίνεται δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν ἐμ κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου. Ἔστι δὲ αἰσθητικὴ, πτικὴ τῶν ἀτμῶν· τῶν δὲ ἀτμῶν ἢ γενικῶς φορὰ ἐστὶν εὐωδία καὶ δυσωδία, καὶ τὸ μέσον ὃ μῆτε εὐωδὴς ἐστὶ, μῆτε δυσωδὴς. Γίνεται ἰ τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριβῶς των. Μέσως δὲ μέση διάθεσις. Καταδεέστε μὴδὲ ὅλως πεφθέντων, ἢ δυσωδία γίνεται.

Γ Τετάρτη αἰσθησις, ἢ γεῦσις· ἐστὶ δὲ τῷ ἀντιληπτικῇ, ἢ γούν αἰσθητικῇ. Ὅργανα δὲ ἢ γλῶσσα, καὶ ταύτης πλέον τὸ ἄκρον ὑπερῶα, ἢν καλοῦσι τινες οὐρανίσκον· ἐν τὰ ἐξ ἐγκεφάλου φερόμενα νεῦρα, πεπλα: καὶ ἀπαγγέλλοντα τῷ ἡγεμονικῷ τὴν γι ἀντιληψίν, ἢ γούν αἰσθησίν. Αἱ δὲ καλούμαι στικαὶ ποιότητες τῶν χυμῶν, εἰσὶν αὐταί· γι δριμύτης, ὀξύτης, στρυφνότης, αὐστηρότης της, ἀλμυρότης, λιπαρότης, γλισχροότης. Ταῖ ἐστὶν ἢ γεῦσις διαγνωστικὴ· τὸ δὲ ὕδωρ ἔπι κατὰ ταύτας τὰς ποιότητας· οὐδεμίαν γὰρ ἔχει. Ἡ δὲ στρυφνότης, ἐπίτασις καὶ πᾶς ἐστὶ τῆς αὐστηρότητος.

Δ Πέμπτη αἰσθησις ἐστὶν ἢ ἀφή, ἥτις καὶ κὶ πάντων τῶν ζῴων· ἥτις γίνεται ἐκ τοῦ ἐγ πεμπομένων τῶν νεύρων εἰς ὅλον τὸ σῶμα καὶ ὅλον τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἢ καὶ ἰ τὰ ἄλλα τήρια, τὴν τῆς ἀφῆς ἔχουσιν αἰσθησίν· ὑπερὸ δὲ τῆ ἀφῆ τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν· τὸ τε μαλὶ σκληρὸν, καὶ γλισχρὸν καὶ κραυρὸν ε, βαρὶ κοῦρον· διὰ μόνης γὰρ ἀφῆς ταῦτα γνω κοινὰ δὲ ἀφῆς καὶ ὀψεως, τὸ τε τραχὺ, καὶ ἰ τε ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, πικρὸν τε καὶ λεπτὸν, ἄνω κάτω, καὶ ὁ τόπος, καὶ τὸ μέγεθος, ὅταν εἴ

⁶⁷ Nemes. cap. 71. ⁶⁸ Nemes. cap. 9. ⁶⁹ Nemes. cap. 8.

VARIÆ LECTIONES.

^b Reg 5, Colb. 2 ὑπόκειται. ^c Edita καὶ ξηρὸν καὶ κραῦρον. Ita Regii multi et Colbert. abest in cod. S. Hil. et Regii aliis; itemque apud Nemesium: et recte. Hic enim sermo est de qualis, quæ solo tactu percipiuntur: ait *siccum* visu quoque cognoscitur, ut infra notatur.

ως κατὰ μίαν προσβολὴν τῆς ἀφῆς περιλαμ-
βάνομαι· καὶ τὸ πυκνὸν τε καὶ τὸ μακρὸν, ἔχουν
ἀραιὸν, καὶ τὸ στρόγγυλον, ὅταν εἴη μικρὸν, καὶ
ἀλλαντικὰ σχήματα. Ὅμοιος δὲ καὶ τοῦ πλησιάζον-
τος σώματος αἰσθάνεται, σὺν τῇ μνήμῃ δὲ, καὶ τῇ
ἁνωτέρῃ ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ μέχρι δύο ἢ τριῶν,
καὶ τούτων μικρῶν, καὶ βραδύς περιλαμβανομένων.
Τούτων δὲ μάλλον τῆς ἀφῆς ἢ ὄρασις ἀντιλαμβάνε-
ται.

Χρὴ γινώσκειν, ὡς ἕκαστον τῶν ἄλλων αἰσθητη-
ρίων διπλοῦν ὁ Δημιουργὸς κατεσκευάσεν, ἵνα τοῦ
ἐνὸς βλαπτομένου, τὸ ἕτερον ἀναπληροῖ τὴν χρείαν.
Ἄνο γὰρ ὀφθαλμοῦς, καὶ δύο ὄψα, καὶ δύο πόρους
τῆς βίβης, καὶ δύο γλώσσας· ἀλλ' ἐν τοῖς μὲν τῶν
ζώων διηρημένας, ὡς ἐν τοῖς ὄρεσιν· ἐν τοῖς δὲ,
ἡνωμένας, ὡς ἐν ἀνθρώπῳ· καὶ τὴν δὲ ἀφῆν, ἐν
διπλῇ τῷ σώματι, πλὴν ὀστέων, καὶ νεύρων, ὀνύχων
τε καὶ κεράτων, καὶ τριχῶν, καὶ συνδέσμων, καὶ
ἄλλων τινῶν τοιούτων.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ὕψις κατ' εὐθείας γραμμᾶς
ὄρα· ἡ δὲ ὀφθαλμοῦς, καὶ ἀκοή, οὐ κατ' εὐθείαν μό-
νον, ἀλλὰ πανταχόθεν. Ἡ δὲ ἀφή, καὶ ἡ γέυσις, οὐδὲ
κατ' εὐθείαν, οὐδὲ πανταχόθεν γνωρίζουσιν, ἀλλὰ
ἄρα μόνον, ὅταν αὐτοῖς πλησιάζωσι τοῖς ἰδίαις αἰ-
σθητοῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ' [ΑΓ'].

Περὶ τοῦ διανοητικοῦ.

Τοῦ δὲ διανοητικοῦ εἰσὶν αἱ τε κρίσεις, καὶ αἱ συγ-
καταθέσεις, καὶ αἱ ὄρασις αἱ πρὸς τὴν πράξιν, καὶ αἱ
ἄποφυγαί, καὶ αἱ ἀποφυγαί τῆς πράξεως· ἰδικῶς δὲ,
αἱ τε νοήσεις τῶν νοητῶν, καὶ αἱ ἀρεταί, καὶ ἐπιστή-
μαι, καὶ τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι, καὶ τὸ βουλευτικόν,
καὶ τὸ προαιρετικόν. Τοῦτο δὲ ἔστι τὸ καὶ διὰ τῶν
θεσπίζον θεσπίζον ἡμῖν τὸ μέλλον, ἡνπερ μόνην ἀλη-
θεῖαν μαντείαν οἱ Ἡεραγορεύοι λέγουσιν εἶναι, τοῖς
Ἑβραίοις ἀκολουθήσαντες. Ὅργανον δὲ καὶ τοῦτου,
ἡ μέση κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα
τὸ ἐν αὐτῇ.

ΚΕΦΑΛ. Κ' [ΑΔ'].

Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ.

Τὸ δὲ μνημονευτικόν ἐστὶ μνήμη καὶ ἀναμνήσεως
αἰτίων· τε καὶ ταμίον. Μνήμη γάρ ἐστὶ φαντασία
ἀγκυραλωμένη ἀπὸ τινος αἰσθησεῖς τε καὶ νοή-
σεως· κατ' ἐνέργειαν φαινομένης, ἡ σωτηρία ἢ αἰ-
σθησεῖς τε καὶ νοήσεως. Ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθη-
τῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται, ἔχουν
αἰσθάνεται, καὶ γίνεται ὄρα· τῶν δὲ νοητῶν, διὰ

¹⁰ Nemes. cap. 41.

¹¹ Vide Greg. Nyss. *De Opif. hom.* c. 43.

¹² Nemes. cap. 43.

VARIÆ LECTIONES.

^d Multi cod. εἴη, τοιοῦτος. Nostet et apud Nemesiūm ἡ τοιοῦτον. Sic infra in eodem, in cod. S. Hil. Regils 8, necnon apud Nemesiūm ὅταν ἡ μικρὸν. ^e R. 2930 ἀγγεῖον. ^f Decet καὶ νοήσεως, in 7 Reg. Colb. 2 et S. Hil. nec legit. Vetus interpr. Nec est apud Nemesiūm, qui descriptionem hanc ab Origene mutuatus est, ut testatur Reg. cod. 3109, in quo Nemesii liber habetur. ^g Edita et multi codices habent σωτηρία: sic vetus interpr. posuit, *coactervatio*. Faber vero, *confirmatio*; quod magis accedit ad vocem σωτηρία, *conservatio*, quam apud Nemesiūm reperi, in cod. S. Hil. et aliis.

sin vero, quæ in intelligentiam cadunt, mente cognoscit, sit intellectio. Quocirca, cum earum rerum, quas vel opinione, vel intellectiois complexa est, figuras servat, meminisse dicitur.

Memoria quomodo fiat. — Illud porro sciendum est, ea quæ sub intelligentiam cadunt, non aliter quam per disciplinam, aut naturalem intelligentiæ animi notionem percipi posse. Non enim ex sensu: nam sensibilia per sese memoria tenentur: quæ autem intelliguntur, eorum quidem meminimus, si quid eorum didicimus: cæterum illorum substantiæ memoriam nullam habemus.

Quid sit reminisci. — At vero reminisci tum quispiam dicitur, cum memoriam per oblivionem oblitteratam recuperat. Oblivio enim est memoriæ jactura. Ergo imaginatio materias sensibus perceptas, cogitationi vel rationi tradit (eadem enim utriusque vocabuli vis est) quas illa acceptas atque perpensas ad memoriam transmittit. Memoriæ porro organum et sedes est posterior cerebri ventriculus, quem etiam occipitium vocant, et spiritus animalis, qui in eo includitur.

CAP. XXI.

De verbo, seu sermone interno et prolatio.

Ratio et oratio, sive internus animi orisque sermo. — Rursus, animæ pars ratiouabilis, in internum atque in prolatitium sermonem dividitur. Est **186** autem internus animi motus, qui in parte quæ ratiocinatur, absque ulla elocutione efficitur. Ex quo plerumque fit ut integram orationem nobiscum taciti percurramus, necnon in somnis colloquamur. Propter hoc potissimum λογικοί, id est rationales sumus. Nam qui surdi nati sunt, aut morbo aliquo, aut injuria illata, vocis usum amiserunt, nihilominus rationis compotes sunt. At sermo prolatitius in voce et dicendi modis vim suam prodit; ille, inquam, qui linguæ et oris ope profertur: unde prolatitius vocatur, estque cogitationis animi nuntius. Per hunc autem λαλητικοί, id est, loquenti facultate præditi, dicimur.

CAP. XXII.

De passione, et actione.

Passio, vox æquivoca. — Passio multiplicis significationis vocabulum est. Nam et corporis passio dicitur, ut morbi et vulnera; et rursus animi, ut cupiditas et ira. Est autem, ut communiter et in genere dicam, animalis passio, quam sequitur voluptas aut tristitia. Nam passionem dolor sequitur, non autem ipsa passio dolor est. Insensibilia enim patiuntur, nec tamen dolent. Non igitur passio ipsa, sed passionis sensus, est dolor. Hanc porro non contemnendam, hoc est magnam esse oportet, quæ sensum feriat.

Quid animi passio. — Passionum autem enim hæc definitio est. Passio est sensibilis motus virtutis appetentis ex boni aut mali conjunctam imaginatione.

Α τοῦ νοῦ, καὶ γίνεται νόσις· ὅταν οὖν τοὺς ἰὼν τε ἐδόξασεν, ὡν τε ἐνόησε, διασωζῆ, μνημὴ λέγεται.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ τῶν νοητῶν ὄντως γίνεται, εἰ μὴ ἐκ μαθήσεως, ἢ φυσικῆς ἐνοχῆ γὰρ ἐξ αἰσθήσεως· τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ, καθ' ἑμνημονεύεται· τὰ δὲ νοητὰ, εἴ τι μὲν ἐμὴ μνημονεύομεν· τῆς δὲ οὐσίας αὐτῶν μνήμη ἔχομεν.

Ἀνάμνησις δὲ λέγεται μνήμης ἀπολομένη λήθης ἀνάκτησις. Λήθη δὲ ἐστὶ μνήμης ἀποδοῖ μὲν οὖν φανταστικόν, διὰ τῶν αἰσθήσεων ὄντι βαγόμενον τῶν ὑλῶν, παραδίδωσι τῷ διανοητικῷ διαλογιστικῷ· ταυτὴν γὰρ ἀμφοτέρω· ὁ παρὰ καὶ κρίναν, παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ. Ἰνον δὲ τοῦ μνημονευτικοῦ, ἢ ὑπισθῆν κεφαλῆ κεφάλου, ἦν καὶ παρεγκεφαλίδα καλοῦσι, καὶ αὐτῇ ψυχικὸν πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ' [ΛΕ'].

Περὶ ἐνδιάθετου λόγου, καὶ προφορικοῦ

Πάλιν δὲ διαιρεῖται τὸ λογικόν τῆς ψυχῆς εἰ τὸν ἐνδιάθετον λόγον, καὶ εἰς τὸν προφορικόν. δὲ ἐνδιάθετος μὲν λόγος ἢ, κίνημα τῆς ψυχῆς διαλογιστικῷ γινόμενον ἐνευ τινὸς ἐκφωνήσεως πολλάκις καὶ σιωπῶντας, λόγον ἔλον ἐν ἑαυτοῖς ἐξεργάμεθα, καὶ ἐν τοῖς ὄνεϊροις διαλεγόμεθα· τοῦτο δὲ μάλιστα λογικὸν πάντες ἐσμεν. Καὶ ἡ ἐκ γανετῆς κωφοί, ἢ οἱ διὰ τὴν νόσημα, ἢ πάθος φωνὴν ἀποβαλόντες, οὐδὲν ἤττον λογικαί εἰσιν, προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ἐν ταῖς διαλέτην ἐνέργειαν ἔχει· ἔχουν ὁ διὰ γλώσσης καὶ στότος προφερόμενος λόγος· διὸ καὶ προφορικὸς λέγεται δὲ ἄγγελος νόηματος. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ τικὸι λεγόμεθα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ' [ΛΖ'].

Περὶ πάθους καὶ ἐπαρτείας.

Τὸ πάθος ὁμωνύμως λέγεται. Λέγεται γὰρ π καὶ τὸ σωματικόν, ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἔλατ γεται πάλιν πάθος, καὶ τὸ ψυχικόν, ἢ τε ἐπιθ καὶ ὀ θυμός. Ἔστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γενικῶς ζῶου, ὧ ἐπεται ἡδονὴ καὶ λύπη. Ἐπεται γὰρ εἰ θαι λύπη· καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη· εἰ ἀναίσθητα πάσχοντα, οὐκ ἀλγεί· οὐκ ἔρα πὰ· ἐστὶν ἀλγῆμα, ἀλλ' ἡ τοῦ πάθους αἰσθησις. ἰ τοῦτο ἀξιόλογον εἶναι, ἔχουν μέγα, ἵνα τῇ αἰς ὑποπέτη.

Τῶν δὲ ψυχικῶν παθῶν ὄρος ἐστὶν οὐτος· ἰ ἐστὶ κίνησις τῆς ὀρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητῆ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ. Καὶ ἄλλως· πάθος

VARIE LECTIONES.

^h Edita, καὶ ἐστὶν ἐνδιάθετος μὲν λόγος.

κίνησις ἀλογος τῆς ψυχῆς, δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ. Ἡ μὲν οὖν ὑπόληψις τοῦ καλοῦ τὴν ἐπιθυμίαν κινεῖ· ἢ δὲ τοῦ κακοῦ ὑπόληψις τὸν θυμὸν. Τὸ δὲ γενικὸν, ἡγουν κοινὸν πάθος, οὕτως ὀρίζεται· πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἑτέρῳ ἐξ ἑτέρου. Ἐνέργεια δὲ ἐστὶ κίνησις ἡραστικῆ. Ἁραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον· οὕτως καὶ ὁ θυμὸς ἐνέργεια μὲν ἐστὶ τοῦ θυμοειδούς, πάθος δὲ, τῶν δύο μερῶν τῆς ψυχῆς, καὶ προσεῖται παντὸς τοῦ σώματος, ὅταν ὑπὸ θυμοῦ βιαίως ἔρηται πρὸς τὰς πράξεις. Ἐξ ἑτέρου γὰρ ἐν ἑτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις, ὅπερ λέγεται πάθος.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται. Ἐνέργεια μὲν γὰρ ἐστὶ κατὰ φύσιν κίνησις, πάθος δὲ, παρὰ φύσιν· κατὰ τοῦτον μὲν οὖν τὸν λόγον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται, ὅταν μὴ κατὰ φύσιν κίνηται, εἴτε ἐξ ἑαυτοῦ, εἴτε ἐξ ἑτέρου. Τῆς οὖν καρδίας ἡ μὲν κατὰ σφυγμῶδες κίνησις φυσικὴ οὐσα, ἡγερέα ἐστίν· ἡ δὲ κατὰ τοὺς παλμούς, ἀμετρος οὐσα, καὶ οὐ κατὰ φύσιν πάθος ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐνέργεια.

Οὐ πᾶσα δὲ κίνησις τοῦ παθητικοῦ, πάθος καλεῖται, ἀλλ' αἱ σφοδρότεραι, καὶ εἰς αἰσθησιν προβαίνουσι· αἱ γὰρ μικραὶ, καὶ ἀνεπαίσθητοι, οὐδέπω πάθη εἰσὶ· δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος, καὶ τὸ μέγεθος ἐξάλογον διδόνον· ἀλλ' αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις, λαμβάνουσαι τὴν αἰσθησιν, οὐ ποιοῦσι τὸ πάθος.

Χρὴ γινώσκωμεν, ὅτι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ διττὰς ἔχει τὰς δυνάμεις, τὰς μὲν γνωστικὰς, τὰς δὲ ζωτικὰς. Καὶ γνωστικαὶ μὲν εἰσι νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, αἰσθησις· ζωτικαὶ δὲ, ἡγουν ὀρεκτικαὶ, βούλησις καὶ προαιρέσις. Ἴνα δὲ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, λεπτολογήσωμεν τὰ περὶ τούτων· καὶ πρῶτον περὶ τῶν γνωστικῶν εἰπωμεν.

Περὶ μὲν οὖν φαντασίας καὶ αἰσθήσεως ἱκανῶς ἔρη ἐν ταῖς προελεγμένοις εἰρηται. Διὰ τῆς αἰσθήσεως τοίνυν ἐν τῇ ψυχῇ συνίσταται πάθος, ὃ καλεῖται φαντασία· ἐκ δὲ φαντασίας γίνεταί δόξα. Εἴτα ἡ διάνοια ἀνακρίνασα τὴν δόξαν, εἴτε ἀληθὴς ἐστίν, εἴτε ψευδής, κρίνει τὸ ἀληθές· ὅθεν καὶ διάνοια λέγεται ἀπὸ τοῦ διανοεῖν καὶ διακρίνειν. Τὸ οὖν κριθὲν (83), καὶ ὀρισθὲν ἀληθές, νοῦς λέγεται.

Ἄλλως δὲ ἰ· Χρὴ γινώσκωμεν, ὅτι ἡ μὲν πρώτη τοῦ

⁷² Max. epist. 1 ad Marin.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Deest δὲ in editis. Faber vertit : *Sed et id nosse oportet*. Sic videtur legisse ut in R. 3451, ἀλλὰ χρὴ.

NOTÆ.

(83) Τὸ οὖν κριθὲν. Denique id quod decretum, c. c. Altera hæc est νοῦς, mentis, acceptio, qua utitur Paulus I ad Corinuth. 1, ubi eos adhortatur ut

A Vel alio modo : Passio est irrationabilis motus animæ ob boni vel mali opinionem. Enimvero boni opinio cupiditatem movet ; mali autem opinio, iram. At vero in genere et communiter passio sic definitur : Passio est motus ex alio in alio. Actio autem est motus efficax. Efficax porro dicitur, quod ex seipso movetur. Sic nimirum Ira, actio quædam est partis irascentis, passio autem est, utriusque animæ partis, totiusque corporis, cum ad agendum ab ira per vim trahitur. Tunc enim ex alio in alio motus fit ; id quod passio nuncupatur.

Idem motus ut passio et actio. — Quin alio quoque modo actio dicitur passio. Actio enim motus est naturæ consentaneus ; passio, motus præter naturam. Hæc igitur ratione actio passionis nomen obtinet, cum motu naturæ repugnantis dicitur, sive quis ex seipso moveatur, sive motu impresso ab alio. At proinde cordis motus, quo arteriæ pulsantur, naturalis cum sit, actio etiam est : qui vero ex palpitationibus oritur, quia modum excedit, nec est naturæ consentaneus, passio utique est, non actio.

Nec vero motus omnes, qui in patibili animæ parte excitantur, passionibus vocantur : verum illi duntaxat, qui vehementiores sunt, atque ad sensum usque perveniunt. Leves enim motus, et qui sensu non percipiuntur, passionibus non sunt. Alicujus enim momenti magnitudinem habere passio debet. Unde in passionis definitione additum est, *motus sensibilis* : quia parvi motus nec sensibiles passionem non faciunt.

187 *Duplices animæ facultates, cognoscendi et appetendi.* — Illud porro notandum duplices esse animæ nostræ vires, alias in cognitione positas, alteras vitales. Vires in cognitione positæ, sunt inens, cogitatio, opinio, imaginatio, sensus. Vitales, seu appetentes, voluntas et electio. Ut autem dilucidius fiat quod dicimus, age de his facultatibus accuratius disseramus : ac primo loco de iis quæ in cognitione versantur, sermo sit.

Et quidem de imaginatione et sensu satis jam superius dictum est. Per sensum itaque in animo conflatur ea passio, quæ imaginatio nominatur. Ex imaginatione oritur opinio : tum cogitatio, opinionem expendens, verane sit, an falsa : tum demum quod verum est judicat, ob idque etiam Græce διάνοια, dicitur, ἀπὸ τοῦ διανοεῖν, id est, ab eo quod considerat et discernit. Demum quod decretum, verumque definitum est, intellectus nominatur ⁷³.

Vel alio modo. Sciendum est quod prima men-

sint perfecti, ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ, ἐν eodem sensum et eadem sententia.

tis agitatio, cogitatio simplex dicitur. Quæ autem rei alicui affixa est, έννοια seu mentis notio, appellatur. Hæc porro si diutius perstiterit, atque in animo, id quod cogitatum est impresserit, consideratio nuncupatur. Consideratio in eadem re rursus hærens, ac sese probans et explorans, prudentia nominatur. Hæc denique si latius progreditur, ratiocinationem facit, quæ internus sermo est, et definitur, plenissimus animi motus, qui in rationis facultate sine ulla vocis emissione gignitur; ex quo prolaticum aiunt prodire sermonem, qui lingua pronuntiatur. Hactenus de animæ viribus quæ in cognitione sitæ sunt: nunc de vitalibus, sive appetentibus dicamus.

De appetendi facultatibus. Definitio voluntatis. Θέλησις, ianata vis volendi. — Sciendum itaque est, insitam a natura vim eam esse, qua id quod naturæ consentaneum est, appetat, et omnia quæ naturæ essentialiter insunt, tueatur et conservet: quæ quidem voluntas dicitur. Substantia enim, et esse, et vivere, et mente pariter, ac sensu moveri appetit; quod nempe naturalem entitatem suam plenam et perfectam concupiscat. Unde voluntatem hanc naturalem sic definiunt: Voluntas est rationalis et vitalis appetitus, ex iis duntaxat quæ naturalia sunt, pendens. Quocirca θέλησις quidem nihil aliud est, quam ipsemet naturalis, vitalis, ac rationalis appetitus eorum omnium quibus natura rumi appetitus, cum irrationalis sit, voluntas nequit dici.

Βούλησις, Voluntas naturalis rei alicujus. — At vero βούλησις, est talis quædam voluntas naturalis; hoc est, naturalis et rationalis cuiuspiam rei appetitio. Insita enim est hominis animæ vis secundum rationem appetendi: proinde cum hæc naturalis appetitio ad rem aliquam excitatur, *volitio* dicitur. *Volitio* enim, seu voluntatis derium.

188 Dicitur autem βούλησις, tum de iis quæ in nostra potestate sunt, tum de illis quæ in ea non sita sunt: hoc est, de iis quæ fieri possunt, et de illis quæ non possunt. Etenim libidini indulgere, aut pudicitiam colere, aut dormire, aut hujusmodi

νοῦ κίνησις, νόησις λέγεται· ἡ δὲ περὶ τι ἔννοια καλεῖται, ἥτις ἐπιμεινῆτα, καὶ τυπικὴ ψυχὴν πρὸς τὸ νοούμενον, ἐνθύμησις προσεται. Ἡ δὲ ἐνθύμησις ἐν ταυτῷ μείνασα, καὶ βασανίσασα, καὶ ἀνακρίνασα τὴν ψυχὴν πρὸς μὲν ἐν, φρόνησις ὀνομάζεται. Ἡ δὲ φρόνησις ἐνθυσθεῖσα, ποιεῖ τὸν διαλογισμὸν, ἐνδιάθετον ὀνομαζόμενον· ὃν ἱριζόμενοι φασὶ κίνησις πληρέστατον ἐν τῷ διαλογιστικῷ γενόμενον τινὸς ἐκφωνήσεως, ἐξ οὗ τὸν προφορικὸν λόγον προέρχεται, τὸν διὰ γλώσσης λαλούμενον. Ἰστέον περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων, εἶπερ περὶ ζωτικῶν, ἔχουν ὀρεκτικῶν.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τῆ ψυχῆ ἐνέσπαρτα δὲ δύνάμις ὀρεκτικὴ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, καὶ τῶν οὐσιωδῶς τῆ φύσει προσόντων συνεκτελεῖται λέγεται θέλησις. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία, τοῦ εἶναι καὶ ζῆν, καὶ κινεῖσθαι κατὰ νοῦν τε καὶ ὀρέγεται, τῆς οικείας ἐπιμεινῆ φουσικῆς, καὶ ὀντότητος. Διόπερ καὶ οὕτως ὀρίζονται τοῦτο σικὸν θέλημα· θέλημά ἐστιν ὀρεξις λογικῆ ζωτικῆ, μόνων ἡρητημένη τῶν φυσικῶν. Ὡς θέλησις (84) ἐστιν ἡ αὐτῆ, ἡ φυσικῆ, ζῆσι καὶ λογικῆ ὀρεξις πάντων τῶν τῆς φύσεως κῶν, ἡ ἀπλῆ δύνάμις. Ἡ γὰρ τῶν ἀλόγων μὴ οὔσα λογικῆ, οὐ λέγεται θέλησις. constituitur, et simplex facultas. Etenim

Βούλησις δὲ ἐστὶ ποικίλη φυσικῆ θέλησις, ἡ λογικῆ καὶ λογικῆ ὀρεξις τινος πράγματος. Ἡ μὲν γὰρ τῆ ἀνθρώπων ψυχῆ δύνάμις τοῦ ὀρέγεσθαι. Ὅτε οὖν φυσικῶς κινήθῃ αὐτῆ ἡ ὀρεξις πρὸς τι πρᾶγμα, λέγεται βούλησις· βούλησις γὰρ ἐστὶν ὀρεξις καὶ ἐφεσὶς τινος πράγματος actus, est rei cuiusdam appetitio rationalis et

λέγεται δὲ βούλησις, καὶ ἐπὶ τῶν ἐφ' ἧμῖν ἐπὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τοῦτέστι, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ἡμῖν καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων. Βουλόμεθα γὰρ πολλὰ νεῦσαι, ἢ σωφρονῆσαι, ἢ ὑπνῶσαι, ἢ τι τῶν τῶν· καὶ ταῦτα τῶν ἐφ' ἡμῖν εἶσι, καὶ δυνατὰ

¹⁸⁸ Max. ad Marin. et Ad incert. p. 98.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Multi eodd. περὶ τινος. Sic Faber de aliquo; vetus interpr. legit περὶ τι· verum enim circa

NOTÆ.

(84) Ὅτι μὲν θέλησις. Quocirca θέλησις quidem, etc. Sic Maximus, epist. ad Marin. ait: θέλημά φασιν εἶναι φυσικὸν, ἔχουν θέλησιν, δύνάμιν τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτικῆν, καὶ τῶν οὐσιωδῶς τῆ φύσει προσόντων συνεκτικῆν τῶν ἰδιωμάτων· *Voluntatem naturalem, seu θέλησιν, aiunt esse facultatem, qua id appetitur, quod est secundum naturam, quasque proprietates omnes natura continet et conservat*: ita ut videlicet substantia ratione prædita naturali voluntate, esse, vivere, sensu, menteque moveri appetat, naturalemque suam et integram entitatem, τῆς οικείας ἐπιμεινῆ φουσικῆς καὶ πλήρους ὀντότητος βούλησιν, perinde ac Noster definit, ut sit ποικίλη φυσικῆ θέλησις, talis quædam voluntas naturalis, seu rei cuiusdam particularis appetitio

D naturalis. Quamobrem θέλησις, proprie est actus appetitus naturalis, sed facultas, qua quisque fertur in bonum sibi naturale. B vero est operatio prima voluntatis huius et vel illud expetitur. Ea vocatur a scholasticis *volitio et volitio finis*. Nam ut Damascenus et mo subiungit, ἐστὶ δὲ βούλησις τοῦ τέλους, *finis volens est*, quam sequantur, βούλησις ἢ φρονησις, *consilium, seu consultatio*, et *proelectio* eorum quæ ducunt ad finem. Non ex his, Damasceno nostro est actus voluntatis naturalis bonum substantia rationalis appetitio, merus liberi arbitrii actus, ut quid interpretati sunt.

λόμμεθα δὲ καὶ βασιλεῦσαι, καὶ τοῦτο οὐκ ἔστι τῶν ἁγίων ἡμῶν. Βουλόμμεθα δὲ τυχόν καὶ μηδέποτε ἀποθνήσκῃν· τοῦτο τῶν ἀδυνάτων ἐστίν.

Ἔστι δὲ ἡ βούλησις τοῦ τέλους, οὐ τῶν πρὸς τὸ τέλος. Τέλος μὲν οὖν ἐστὶ τὸ βουλητὸν, ὡς τὸ βασιλεῦσαι, ὡς τὸ ὑγιᾶναι· πρὸς τὸ τέλος δὲ, τὸ βουλευτὸν, ἡγουν ὁ τρόπος, δι' οὗ ὀφείλομεν ὑγιᾶναι, ἢ βασιλεῦσαι· εἴτα μετὰ τὴν βούλησιν, ζήτησις, καὶ σκέψις· καὶ μετὰ ταῦτα, εἰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, γίνεται βούλη, ἡγουν βούλευσις. Βούλη δὲ ἐστὶν ὁρεξις ζητητικῆ, περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν γινομένη· βουλεύεται γὰρ, εἰ ὀφείλει μετελθεῖν τὸ πρᾶγμα, ἢ οὐ· εἴτα κρίνει τὸ κρεῖττον, καὶ λέγεται κρίσις· εἴτα διατίθεται, καὶ ἀγαπᾷ τὸ ἐκ τῆς βουλής κριθὲν, καὶ καλεῖται γνώμη. Ἐὰν γὰρ κρίνη, καὶ μὴ διατεθῇ πρὸς τὸ κριθὲν, ἡγουν ἀγαπήσῃ αὐτὸ, οὐ λέγεται γνώμη. Εἴτα μετὰ τὴν διάθεσιν, γίνεται προαίρεσις, ἡγουν ἐπιλογῆ· προαίρεσις γὰρ ἐστὶ, δύο προκαιμένων, τὸ μὲν αἰραῖσθαι, καὶ ἐκλέγεσθαι τοῦτο πρὸ τοῦ ἑτέρου. Εἴτα ὁρμᾷ πρὸς τὴν πρᾶξιν, καὶ λέγεται ὁρμῆ· εἴτα κέχρηται, καὶ λέγεται χρῆσις· εἴτα παύεται τῆς ὁρέξεως μετὰ τὴν χρῆσιν.

sequitur electio, quippe quæ nihil est aliud nisi e duabus rebus quæ proponuntur, alterius præ altera susceptio. Dein ad actionem progreditur, et hoc dicitur impulsus. Tum subinde adepto sine utitur, et tunc usus appellatur. Post usum denique appetitus quiescit.

Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀλόγων, ὁρεξις γίνεται τινος, καὶ εὐθέως ὁρμῆ πρὸς τὴν πρᾶξιν. Ἄλογος γὰρ ἐστὶν ἡ ὁρεξις τῶν ἀλόγων, καὶ ἄγονται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὁρέξεως· διὸ οὐδὲ θέλησις λέγεται ἡ τῶν ἀλόγων ὁρεξις, οὐδὲ βούλησις. Θέλησις γὰρ ἐστὶ λογικῆ καὶ αὐτεξουσίας φυσικῆ ὁρεξις· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων λογικῶν ὄντων, ἄγεται μᾶλλον ἡ φυσικῆ ὁρεξις, ἢ τῆς ἀγίας. Αὐτεξουσίας γὰρ, καὶ μετὰ λόγου κινεῖται, ἐπειδὴ συναζευγμένα εἰσὶν αἱ γνωστικαὶ καὶ ζωτικαὶ δυνάμεις ἐν αὐτῶν· αὐτεξουσίας οὖν ὁρέγεται καὶ αὐτεξουσίας βούλεται, καὶ αὐτεξουσίας ζητεῖ, καὶ σκέπτεται, καὶ αὐτεξουσίας βουλεύεται, καὶ αὐτεξουσίας κρίνει, καὶ αὐτεξουσίας διατίθεται, καὶ αὐτεξουσίας προαιρεῖται, καὶ αὐτεξουσίας ὁρμᾷ, καὶ αὐτεξουσίας πράττει ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ὄντων.

Χρῆ δὲ γινώσκειν (85), ὅτι ἐπὶ Θεοῦ βούλησιν μὲν λέγομεν, προαίρεσιν δὲ κυρίως οὐ λέγομεν. Οὐ γὰρ βουλεύεται Θεός· ἀγνοίας γὰρ ἐστὶ τὸ βουλεύεσθαι. Περὶ γὰρ τοῦ γινωσκομένου οὐδεὶς βουλεύεται. Εἰ δὲ βούλη ἀγνοίας, πάντως καὶ ἡ προαίρεσις. Ὁ δὲ Θεὸς πάντα εἰδὼς ἀπλῶς, οὐ βουλεύεται.^k Quod si deliberatio non nisi ignorantis est, procul^m dubio nec electio. Quare cum Deus simpliciter omnia norit, in eum non cadit deliberatio.

^k In tentationem vocat S. Thomas. ^m Max. Dial. cum Pyrrh. et epist. 4, Ad Marin. ⁿ Max. epist. 1, Ad Marin.

VARIÆ LECTIONES.

^k Cod. S. III. et alii multi, ὁ δὲ Θεὸς πάντα εἰδὼς ἀπλῶς βούλεται. Elegans enim sensus ille est : Deus qui omnia prospicit, simpliciter et absolute vult, id est, sine consultatione.

NOTÆ.

(85) Χρῆ δὲ γινώσκειν. Nosse oportet in Deo, etc. Negat προαίρεσιν, quod electionem dixeris, in Deo locum habere, non eam qua secundum arbi-

quidpiam plerumque volumus. Volumus item et reges esse; quod tamen in nobis situm non est. Volumus quoque fortasse nunquam mori, quod quidem fieri nequit.

Volendi actus est finis, voluntatis subjectum. — Voluntasⁿ, seu volendi actus finem spectat, non ea quæ sunt ad finem. Ac finis quidem est, id quod actus voluntatis subjectum est, v. gr. regnare, bona valetudine esse : ad finem autem, id de quo consultatur, puta modus consequendæ sanitatis, vel regniæ dignitatis^m. Voluntatis actum sequitur inquisitio et consideratio. Deinde si de rebus quæ in potestate nostra sunt, agitur, consilium existit, seu deliberatio. Est autem consilium appetitus inquirens de rebus agendis, quarum potestas penes nos est. Deliberat enim quispiam, num rem aliquam aggredi debeat, neene : tum id quod idoneum magis sit judicat, et *judicium* dicitur. Postea erga illud afficitur, et amplectitur quod consilium censuit ; et tunc γνώμη, id est, *sententia* vocatur. Nam si ita judicet, ut tamen erga illud quod judicatum est, non afficiatur ; hoc est, illud minime amplectatur, *sententia* non dicitur. Jam vero affectionem

Voluntas in brutis nulla. — Porro quidem in brutis, protinus ut rei alicujus appetitus nascitur, impulsus quoque ad actionem existit. Eorum siquidem appetitus irrationabilis est, soloque naturali appetitu aguntur. Quo fit ut brutorum appetitus, nec voluntas (q. d. *volitio*), nec voluntatis actus dici possit. Nam voluntas est appetitus naturalis, rationabilis et liber. At in hominibus, utpote ratione præditis, naturalis appetitus, non tam ducit, quam ducitur ; quippe qui libere et cum ratione movetur, quia facultates cognoscendi et vivendi in homine conjunctæ sunt ; ac proinde libere appetit, vult, inquirit, considerat, deliberat, judicat, afficitur, eligit, ad agendum prorumpit, agitque in illis rebus quæ natura consentaneæ sunt.

De voluntate Dei. In Deo voluntas, non deliberatio. — Illud vero ignorandum non est, quod in Deo volendi quidem actum dicimus, non autem electionem 189 proprie sumptam. Deus quippe non deliberat : quia ignorantis est consilium inire. Nemo enim de eo deliberaverit, quod exploratum

trium voluntatis suæ omnia suaviter disponendo, unum præ alio amplectitur, sed quæ ex inquisitione et deliberatione consequatur, ne Deus in ambiguo

Nec in Christi anima. — Quin ne in Christi quidem anima deliberationem aut electionem ponimus: neque enim ignorantia laborabat. Nam etsi ejusmodi naturam habebat, quam futurorum cognitio fugeret: tamen ob personalem cum Deo Verbo unionem, rerum omnium cognitione pollebat: quod quidem non gratiæ, sed personali, ut dictum est, unioni tribuendum est⁷⁸. Idem enim ipse, et Deus, et homo erat, ac proinde voluntatem, quæ ex sententia est, non habebat. Naturalis quidem et simplex voluntas, quæ in omnibus hominum personis peræque consideratur, ipsi inerat: cæterum sententiam, id est, rem quam vellet, divinæ voluntati contrariam, et a divina sua voluntate alienam, sancta ipsius anima non admisit. Sententia quippe una cum personis discrepat, præterquam in sancta et simplici, compositionisque ac divisionis experte deitate⁷⁹. Illic enim, quia personæ nulla ratione dirimuntur, nec illud quod in voluntatem cadit, distinguitur. Atque illic quidem, quoniam una eademque est natura, una quoque est naturalis voluntas. Ac rursus, quia nec personæ divelli possunt, unum quoque voluntatis subjectum est, et una eademque trium personarum motio. In hominibus vero, quoniam una natura est, una etiam est voluntas naturalis. Quoniam rursus disjunctæ personæ sunt, ac loco, et tempore, nec non circa res affectione, aliisque plurimis inter se discrepant, eam ob causam diversæ quoque voluntates sunt, et sententiæ. Verum in Domino nostro Jesu Christo, quoniam diversæ naturæ sunt, diversæ quoque sunt voluntates naturales divinitatis et humanitatis, sive volendi facultates. Sed quia una est persona, unus volens, unum quoque est voluntatis subjectum, unave sententiæ voluntas ipsius voluntati obtemperante, et ea volente, quæ

Sciendum autem est, aliud esse θέλησιν, aliud βούλησιν, aliud τὸ θελητὸν, aliud τὸ τελητικὸν, et aliud τὸν θέλοντα; siquidem θέλησις, est ipsa simplex volendi facultas; βούλησις, est defixa alicui rei voluntas; θελητὸν, est voluntatis subjectum, seu illud quod volumus. Exempli gr. movetur appetitus, ad cibum: simplex iste naturalis appetitus, est θέλησις: cibi autem appetitio, βούλησις: ipse cibus, τὸ θελητὸν· τελητικὸν vero illud quod facultate volendi præditum est, ut homo: θέλων denique, seu volens, is qui voluntate utitur.

Ad hæc observandum est, θελήματος vocabulo,

⁷⁸ Max. *Dial. cum Pyrrh.* ⁷⁹ Vid. inf. lib. III, cap. 14.

VARIE LECTIONES.

¹ Edit. θελητικὸν: sed ex mss. cum Fabro lego θελητὸν, quod Maximus ait esse γνωμικὸν θέλημα, voluntatem ex sententia: est enim id quod volumus; θελητικὸν, est natura qua volumus.

NOTÆ.

versari censeatur. Favet sanctus Thomas, 1-2, quæst. 14, a 1 ad 2, ubi ex Damasceno consilium non esse in Deo asserit, quatenus est appetitus inquisitivus; adesse vero quantum ad certitudinem judicis. Nam hoc posteriori sensu veteres philosophos Basiliius, hom. 1 in Hexæm. coarguit, qui orbem ἀπροαίρετως, sive voluntatis electione præ-

οὔτα δὲ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ψυχῆς φαμεν βούλησιν ἢ προαίρεσιν· οὐ γὰρ εἶχεν ἀγνοεῖν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀγνοούσης τὰ μέλλοντα φύσεως ἦν, ἀλλ' ὅμως καθ' ὑπόστασιν ἐνωθεῖσα Θεῷ Λόγῳ, πάντων τὴν γῶσιν εἶχεν, οὐ χάριτι, ἀλλ', ὡς εἰρηται, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν. Ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· διὸ οὐδὲ γνωμικὸν εἶχε θέλημα· θέλησιν μὲν γὰρ εἶχε τὴν φυσικὴν, τὴν ἀπλήν, τὴν ἐν πάσαις ταῖς ὑποστάσεσι τῶν ἀνθρώπων ὁμοίως θεωρουμένην· τὴν δὲ γνώμην, ἤγουν τὸ θελητὸν, οὐκ εἶχεν ἢ ἀγία αὐτοῦ ψυχῆ, ἐνακτίον τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ θελήματος, οὐδὲ ἄλλο παρὰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἡ γὰρ γῶμη συνδιαίρεται ταῖς ὑποστάσεσι, πλήν τῆς ἀγίας, καὶ ἀπλῆς, καὶ ἀσυνθέτου, καὶ ἀδιαίρετου θεότητος. Ἐκεῖ γὰρ τῶν ὑποστάσεων μὴ εἰς ἅπαν διαιρουμένων καὶ δισταμένων, οὐδὲ τὸ θελητὸν διαίρεται. Κάκει μὲν, ἐπειδὴ μία φύσις, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ὑποστάσεις ἀδιάστατοι εἰσιν, ἐν καὶ τὸ θελητὸν, καὶ μία ἡ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἡ μὲν φύσις μία, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις· ἐπειδὴ δὲ αἱ ὑποστάσεις κεχωρισμέναι εἰσι, καὶ δισταχάσαι ἀλλήλων, κατὰ τε τόπον, καὶ χρόνον, καὶ τὴν πρὸς τὰ πράγματα διάθεσιν, καὶ ἕτερα πλείστα, τοῦτου ἕνεκεν διάφορα τὰ θελήματα, καὶ αἱ γῶμαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ μὲν διάφοροι αἱ φύσεις, διάφοροι καὶ αἱ θελήσεις αἱ φυσικαὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος, ἤγουν αἱ θελητικαὶ δυνάμεις. Ἐπειδὴ δὲ μία ἡ ὑπόστασις, καὶ εἰς ὃ θέλων, ἐν καὶ τὸ θελητὸν¹, ἤγουν τὸ γνωμικὸν θέλημα, τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ θελήσεως, ἐπομένης δηλαδὴ τῇ θεῖα αὐτοῦ θελήσει, καὶ ταῦτα θελούσης, ἢ ἡ θεῖα ἤθελε θέλησις θέλειν αὐτήν.

et arbitraria; humana scilicet voluntate divina divina ipsius voluntas ipsam volebat velle.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ἕτερον μὲν ἐστὶν ἡ θέλησις, ἕτερον δὲ ἡ βούλησις· ἕτερον δὲ τὸ θελητὸν, καὶ ἕτερον τὸ τελητικὸν, καὶ ἕτερον ὃ θέλων. Θέλησις μὲν γὰρ ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀπλή δύναμις τοῦ θέλειν. Βούλησις δὲ, ἡ περὶ τι θέλησις. Θελητὸν δὲ, τὸ ὑπακείμενον τῇ θελήσει πρᾶγμα, ἤγουν ὃ θέλομεν· οἷον κινεῖται ἡ βρεξὶς πρὸς βρῶσιν· ἡ μὲν ἀπλῶς βρεξὶς, λογικὴ θέλησις ἐστὶ. Θελητικὸν δὲ τὸ ἔχον τὴν θελητικὴν δύναμιν, οἷον ὁ ἄνθρωπος. Θέλων δὲ, αὐτὸς ὃ

ὑπακείμενος τῇ θελήσει.

Δεῖ δὲ εἶδέναι (86), ὡς τὸ θέλημα, ποτὲ μὲν τῆν

volente factum aiebant. Priori vero, Noster cum Maximo negat in humana Christi natura προαίρεσιν, electionem, fuisse. Sed de hoc alibi suo loco.

(86) Δεῖ δὲ εἶδέναι. Observandum quoque est. Maximo non placet, θέλημα, voluntatem, pro eadem aliquando accipi ac θελητὸν, id quod voluntatis obiectum est, quodque barbara voce nostri volitum

Θέλωσιν δηλοῦν, ἤγουν τὴν θελητικὴν δύναμιν, καὶ λέγεται θέλημα φυσικόν· ποτὲ δὲ τὸ θελητόν, καὶ λέγεται θέλημα γνωμικόν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [A2].

Περὶ ἐνεργείας.

Χρὴ γινώσκειν (87), ὡς αἱ πάσαι δυνάμεις αἰ προαιρημέναι, αἶ τε γνωστικαί, αἶ τε ζωτικαί, αἶ τε φυσικαί, καὶ αἱ τεχνικαί, ἐνεργεῖαι λέγονται. Ἐνεργεῖα γὰρ ἐστὶν ἡ φυσικὴ ἐκάστης οὐσίας δύναμις τε καὶ κίνησις. Καὶ πάλιν· ἐνεργεῖά ἐστι φυσικὴ, ἡ πάσης οὐσίας ἔμφυτος κίνησις· ὅθεν δὴλον, ὅτι ὧν ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ ἐνεργεῖα ἡ αὐτὴ· ὧν δὲ αἱ φύσεις διάφοροι, τούτων καὶ αἱ ἐνεργεῖαι διάφοροι· ἀμύχανον γὰρ οὐσίαν ἀμοιβρον εἶναι φυσικῆς ἐνεργείας.

Ἐνεργεῖα πάλιν ἐστὶ φυσικὴ, ἡ δηλωτικὴ ἐκάστης οὐσίας δύναμις. Καὶ πάλιν· ἐνεργεῖά ἐστι φυσικὴ, καὶ πρώτη ἀεικίνητος δύναμις τῆς νοερᾶς ψυχῆς· τουτέστιν, ὁ ἀεικίνητος αὐτῆς λόγος, φυσικῶς ἐξ αὐτῆς ἀεὶ παραγόμενος. Καὶ πάλιν· ἐνεργεῖά ἐστι φυσικὴ (88), ἡ ἐκάστης οὐσίας δύναμις τε καὶ κίνησις, ἥς χωρὶς μόνον τὸ μὴ ὂν.

Λέγονται δὲ ἐνεργεῖαι ἢ καὶ αἱ πράξεις, ὡς τὸ λαλεῖν, τὸ περιπατεῖν, τὸ ἐσθίειν, τὸ πίνειν καὶ τὰ

⁸⁷ Anast. Sin. in Ὁδηγ. ex Greg. Nyss. p. 44; Clem. Alex. ap. Max. p. 151.

VARIAE LECTIONES.

⁸⁸ Deest καὶ πάλιν, in editis; habent mss. ἢ Ἐνεργεῖα, seu actus, vox anceps.

NOTÆ.

dicunt. Id agnitum Patribus negat. Quinam enim, inquit, desiderium et res desiderata idem sint: πὼς γὰρ ταυτὸν ἔφεσις καὶ ἐφετόν; At Paulus, I Thess. iv. 3, ait hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra. Doctissimi viri, cum serventius errores convellunt, quandoque non satis attendunt ad ea quæ alioquin obvia sunt.

(87) Χρὴ γινώσκειν. Nosse oportet omnes eas, etc. Nomen Græcum ἐνεργεῖα, cum sit anceps, a nostris exprimitur vocibus operationis, actionis et actus, ut si motum innuat, operatio nominetur, actio autem, quando proficiscitur, aut imperatur a voluntate. Nam ut ait Nemesius, πρᾶξις ἐστὶν ἐνεργεῖα λογικὴ. Actio est operatio rationalis. Actus denique dicitur quatenus est perfectio potentie.

(88) Ἐνεργεῖά ἐστι φυσικὴ. Actus naturalis, etc. Qui duas in Christo operationes defenderunt, hoc in primis præstituerunt, nullam esse substantiam, quæ operationem qualemcumque non exerat suam. Operatio, ut Nysenus docet (inquit Sinaita in Ὁδηγῷ, p. 43), est, ἡ φυσικὴ ἐκάστης οὐσίας δύναμις τε καὶ κίνησις, ἥς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὂν. Naturalis cujusque substantiæ vis et motio, qua caret solum id quod non est. Sed Nysenum, quem Noster exscribit, juvat audire, ut citatur apud Maximum, t. II, p. 155: Operatio, inquit, motio est actuosa. Actuosam porro vocatur, quod a seipso moveatur; operationem enim appellamus, τὴν φυσικὴν ἐκάστης οὐσίας δυνάμιν τε καὶ κίνησιν, ἥς χωρὶς οὐτε ἐστίν, οὐτε γινώσκεται φύσις, naturalem cujusque virtutem et motionem, sine qua natura, nec est, nec nescitur.

190 quandoque voluntatem, seu volendi facultatem significari, ac tunc dici voluntatem naturalem; quandoque etiam illud quod volumus, tuncque sententiæ, seu arbitrariam voluntatem appellari.

CAP. XXIII.

De actu.

Nosse oportet, eas omnes facultates de quibus locuti sumus, tam illas quæ in cognitione positæ sunt, quam quæ vitales et naturales, et quæ artificiosæ, ἐνεργείας, id est, actus, aut operationes appellari. Actus quippe est naturalis cujusque substantiæ vis et motus. Et rursum, actus naturalis est Innatus uniuscujusque substantiæ motus. Ex quo patet, quarum rerum eadem natura sit, earum actus quoque eosdem esse: quarum vero naturæ diversæ, discrepantes actus esse.

Fieri quidem non potest, ut substantia ulla actu, seu operatione naturali careat. Iterumque actus naturalis est illa vis qua cujusque natura declaratur. Ac rursum: actus est naturalis, primaque perenni motu prædita intelligentis animæ facultas: hoc est perennis ipsius ratio, naturaliter ex ipsa sine intermissione scaturiens. Vel, actus est vis motioque cujusque substantiæ, qua caret illud solum quod non est.

Quin actus etiam actiones dicuntur, ut loqui, ambulare, comedere, bibere et alia ejusmodi.

C Intelligentia enim est intelligentia, sentientium sensus, volatilium volatus, etc. Uno verbo, τὸ σημαντικὸν ἐκάστης φύσεως ἐνεργεῖαν λέγομεν φυσικὴν, ἥς μόνον ἐστέρηται τὸ μὴ ὂν. Proprietatem qua natura quæque designatur, operationem naturalem vocamus, cujus id unum careat quod non est. Nam id quod est, uti essentialis, ita et virtutis est particeps qua illa naturaliter declaratur. Vera quippe ratio novit ἔδρους τῶν οὐσιῶν, τὰς φυσικὰς αὐτῶν ἐνεργείας, operationibus naturalibus essentialis definiri. Hoc argumentum prosequuntur Sophronius, epist. ad Sergium, Agatho papa epistola ad sextam synodum, et Maximus multis in locis: exempli gratia in colloquio cum Theodoro Cæsariensi hæc laudat Dionysii verba: Τὸ μηδεμίαν δύναμιν ἔχον, οὐτε ἐστίν, οὐτε τί ἐστίν, οὐτε ἐστὶ τις αὐτοῦ παντελῶς θέσις. Quod nullam virtutem habet; id neque est, neque est aliquid, neque ejus aliqua affirmatio omnino est. Ex quo principium hoc aliud nascitur eorum quæ unius naturæ sunt, unam et eandem esse operationem. Unde Patres adversus Arianos concludunt, unam esse naturam Trinitatis, propter trium personarum operationem unam: adversus Apollinaristas et Eutychianos, duabus Christum naturis constare, quia duplicis generis operationes gerat: demum contra Monotheletas, eo quod duæ naturæ sint, duas itidem esse operationes. Eo spectat tritum illud adagium: naturam esse propter suam operationem; nec non illa naturæ definitio, est principium motus et quietis ejus in quo est. De quo legendus Damascenus, Dialect. c. 30.

Affectiones quoque naturales plerumque actus nuncupantur, ut fames, sitis, aliaque similia⁹¹. Dicitur insuper actus, perfectio potentiae.

Actus est potentia varie dicta. — Porro duplici modo aliquid esse dicitur, potentia, et actu. Nam puerum adhuc lactentem potentia grammaticum dicimus, quia sic comparatus est, ut addiscendo grammaticae artis peritus evadat. Rursus, grammaticum dicimus esse tam potentia, quam actu grammaticum. Actu nimirum, quia grammatices artem callet: potentia vero, quia cum docere eam possit, non tamen proficitur: tandem actu grammaticum dicimus, cum eam docet et exponit.

191 Quocirca animadvertendum est, secundum huncmodum, esse tum potentiae, tum actui communem: ac secundo quidem potentiam, priore vero actum importari.

Vita prima naturae operatio. — Prima, solaque et vera naturae operatio, seu actus, est vita quam sponte volumus, sive rationalis et libera, quaque species humana constituitur. Hanc qui Christo eripiunt, haud assequor quoniam pacto illum Deum hominem factum dicant⁹².

Actus demum est efficax naturae motio. Efficax porro dicitur illud quod ex seipso movetur.

CAP. XXIV.

De voluntario et non voluntario.

Quoniam⁹³ id quod sponte fit, in actione qua-

Α τοιαῦτα. Καὶ τὰ πάθη (89) δὲ τὰ φυσικά, ἢ ἐνέργειαι λέγονται, οἷον πείνα, δίψα, καὶ τὰ ἄλλα. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια καὶ τὸ ἀποτέλει δυνάμειως.

Διττῶς δὲ λέγεται, καὶ τὸ δυνάμει, καὶ γεία. Λέγομεν γὰρ τὸν παῖδα τὸν θηλάζοντα μὲι γραμματικόν· ἔχει γὰρ ἐπιτηδειότι μαθήσεως γενέσθαι γραμματικός· λέγομε τὸν γραμματικόν, καὶ δυνάμει γραμματικὴ ἐνέργεια· ἐνέργεια μὲν, ὅτι ἔχει τὴν γνώ γραμματικῆς· δυνάμει δὲ, ὅτι δύναται ἐξῆ οὐκ ἐνεργεῖ δὲ τὴν ἐξήγησιν· λέγομεν πει ἐργεῖα γραμματικόν, ὅτε ἐνεργεῖ, ἤτι ηγείται.

Β Χρῆ οἷν γινώσκειν, ὅτι ὁ δεῦτερος τρόπος ἐστὶ τοῦ δυνάμει, καὶ τοῦ ἐνεργεῖα· δεῦτε τοῦ δυνάμει, πρῶτος δὲ, τοῦ ἐνεργεῖα.

Ἐνέργεια φύσει (90) ἐστὶ πρώτη, καὶ μὴ ἀληθῆς, ἢ ἀσώφρατος, ἦτοι λογικῆ, καὶ αὐτῆ ζωῆ, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς εἶδους συστατικῆ ἀποστεροῦντες τὸν Κύριον, οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτὸ ἐνανθρωπήσαντα λέγουσιν.

Ἐνέργειά ἐστὶ φύσει κίνησις δραστηρικῆς οὐκ ἐστὶ λέγεται τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ' [ΑΗ'].

Περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου.

Ἐπειδὴ τὸ ἐκουσίον ἐν πράξει τίτι ἐστὶ,

⁹¹ Max. Dial. cum Pyrrh. ⁹² Greg. Nyss. ap. Max. p. 155. ⁹³ Nemes. c. 29.

NOTÆ.

(89) Καὶ τὰ πάθη. Affectus quoque, etc. Idem scripserat cap. 9 Institutionis elementaris. Quod firmatur ex Dialogo Maximi cum Pyrrho. Dicendo enim, inquit, Agit utraque forma cum alterius communiōne, quid aliud egit (Leo M.) quam qui ait: « Cum jejunasset quadraginta dies, postea esurit: » Ἐδωκε γὰρ τῇ φύσει, ὅτι ἐδίησε, τὰ ἴδια ἐνεργήσαι. Naturam quippe dedit, quando libuit, ut quae propria essent ageret. Hoc posterius dictum Gregorio quoque Nysseno, et Cyrillo Combesius assignat. Verba Cyrilli obvia non sunt. Nysseni insignis exstat locus, lib. v Cont. Eunom. p. 170, quo copiose explicatur, quid πάθος, proprie sit, et quid proprie non sit. Οὐδὲν κατὰ ἀλήθειαν πάθος ἐστὶν, ὃ μὴ εἰς ἀμαρτίαν φέρεται. Οὐδὲ κυρίως ἂν τις τὸν ἀναγκαῖως φύσει εἶρημὸν πάθος λέγοι. Revera passio nulla est, quae non ferat in peccatum: nec proprie quisquam necessariam naturam seriem πάθος, id est, passionem, dixerit, si compositam naturam ordine quodam et consecutione progredientem inspiciat. Nam elementorum diversi generis mutua conversio, ex qua nostrum corpus construatur, compositio quaedam est ex pluribus dissimilibus concinnata. Resoluta autem suo tempore harmonia, qua concursus elementorum colligabatur, compositum quoque in ea, quibus constabat, solvitur. Atqui hoc potius fuerit opus, quam passio naturae: Μόνον γὰρ ἐναντίον τῇ κατ' ἀρετὴν ἀπαθεία νοούμενον, χυρῶς προσαγορευόμεν πάθος. Illud enim quod immunitati ab affectibus adversari intelligitur, passionem proprie vocamus. Cujus etiam expertem mansisse credimus eum, qui salutem gratificatus est nobis, et tentatus per omnia secundum similitudinem absque peccato. Quamobrem ejus quod est passio, sive perturbatio, ὃ

C προαιρέσιως ἐστὶ νόσος, quae quidem eo morbus est, particeps non fuit. Nam peccata fecit, neque dolus inventus est in ore ejus. » vero proprietatem, quae ex consuetudine et ad dominium, aequivoce, πάθος, passiones di harum participem fuisse Dominum fatens generationis, nutritus, accretionis, somni tudinis, et aliorum, quibus naturaliter an molestias corporis affici solet, etc. Haec Ny ad quae profecto Noster respiciebat, cum tarem Institutionem scriberet. Modo vero Latini ex Hieronymo (in cap. xv Matth.) affectus illos, quos Christus admisit, puta t et similes, pro passionibus potius esse dicent passio in eum dominata censeatur.

(90) Ἐνέργεια φύσει. Porro prima et a Sic Nyssenus apud Maximum, animae mentis operatio est, inquit, ἢ κατὰ φύσιν ζωῆ, naturalis ejus vita. Quocirca Anastas tiochenus, libro contra Monophysitas i edito, περὶ ἐνεργειῶν, de operationibus, ser ἀνθρωπείας δὲ τὴν ζωὴν αὐτὴν λέγω κατ' ἴον, καθ' ἣν κινούμεθα πρὸς ὄρεσιν τροφῆ ἀβησιν. Ἐνέργεια γὰρ ἡ ζωῆ, καὶ ἡ πρὶ ζωῆς ἐνέργεια· εἰ δὲ μὴ ἐνέργεια τυχόν, ὡς οἰήθειεν, πάντως πάθος, ὅπερ ἀτοπον. Οὐ ἐργεῖα πάντως· Humanas autem operatione illam dico, quae convenit homini, qua non expetendum alimentum accretioni idoneam rita operatio est, quin est prima animalis o Sin autem non est actio, ut quidem fortis nantur, omnino passio fuerit, quod absurd igitur est operatio.

ἠμίζητον δὲ ἀκούσιον, ἐν πράξει τινί ἐστι, πολλοὶ ἄνθρωποι, καὶ τὸ ὅπως ἀκούσιον, οὐ μόνον ἐν τῷ πόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται, δεῖ δὲ εἶδέναι, ὅτι πράξις ἐστὶν ἐνέργεια λογικῆ. Ταῖς δὲ πράξεσιν ἔπεται ἔπαινος, ἢ ψόγος· καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται· καὶ αἱ μὲν αὐτῶν εἰσι αἰρεταὶ τῷ πράττειν, αἱ δὲ φευκταὶ· τῶν δὲ αἰρετῶν, αἱ μὲν δεῖ αἰρεταί, αἱ δὲ κατὰ τινα χρόνον. Ὁμοίως καὶ τῶν φευκτῶν. Καὶ πάλιν, αἱ μὲν τῶν πράξεων ἐλευθεύονται, καὶ συγγνώμης ἀξιοῦνται, αἱ δὲ μισοῦνται, καὶ κολάζονται. Τῷ μὲν οὖν ἐκούσιῳ πάντως ἐπακολουθεῖ ἔπαινος, ἢ ψόγος, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι, καὶ τὸ αἰρετὰς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττουσιν, ἢ ἐπὶ, ἢ τότε, ὅτε πράττονται. Τῷ δὲ ἀκούσιῳ, τὸ συγγνώμης, ἢ ἐλευθερίας ἀξιοῦσθαι, καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι, καὶ τὸ μὴ εἶναι αἰρετὰς, μηδὲ δ' αὐτοῦ τελεῖν τὸ πραττέμενον, εἰ καὶ βιάζονται.

Id quod voluntarium non est, aut venia, aut miseratione dignum est, nec sine mœrore patrat: præterea agenti accepta non est actio, utpote quam non a seipso perficiat, tametsi per vim ab eo exoptetur.

Τοῦ δὲ ἀκούσιου τὸ μὲν ἐστὶ κατὰ βίαν, τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν· κατὰ βίαν μὲν, ὅταν ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ, ἦν αἰτία, ἐξωθέν ἐστιν, ἦγουν ὅταν ὑπ' ἑτέρου βιάμεθα, μηδ' ὄλως πειθόμενοι, μηδὲ συμβαλλόμεθα κατ' οἰκίαν ὁρμῆν, μηδὲ ὄλως συμπράττωμεν, ἢ ἐκ αὐτῶν τὸ βιασθὲν ποιῶμεν· ὃ καὶ ὀριζόμενοι φημεν· ἀκούσιόν ἐστιν, οὐ ἢ ἀρχὴ ἐξωθεν, μηδὲν συμβαλλόμενον κατ' οἰκίαν ὁρμῆν τοῦ βιασθέντος. Ἀρχὴν δὲ φημὲν, τὴν ποιητικὴν αἰτίαν. Τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν ἀκούσιον ἐστίν, ὅταν μὴ αὐτοὶ παρέχουμεν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὕτω συμβῆ. Εἰ γὰρ μεθ' ἄγνοιαν τὴν φρόνον ποιῆσει, ἀγνοῦν μὲν ἐφόνευσεν, οὐ μὲν ἀκούσιως· τὴν γὰρ αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἦγουν ἐν μέθῃ, αὐτὸς ἐπραξεν. Εἰ δὲ τις ἐν τῷ συνῆκε τόπω τοξεύων, τὸν πατέρα παριόντα ἀπέκτανε, δεῖ ἄγνοιαν λέγεσθαι ἀκούσιως τοῦτο πεποιημένα.

quispiam in eum quem consueverat locum sagittas mittens, prætereuntem patrem peremerit, ob inscium facinus hoc ignite patrasse dicitur.

Τὸ οὖν ἀκούσιον διττῶ ὄντος, τοῦ μὲν κατὰ βίαν, τοῦ δὲ δι' ἄγνοιαν, τὸ ἐκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται. Ἔστι γὰρ ἐκούσιον, τὸ μήτε κατὰ βίαν, μήτε δι' ἄγνοιαν γινόμενον. Ἐκούσιον τοίνυν ἐστίν, ὃ ἢ ἀρχὴ, τούτεστιν ἡ αἰτία, ἐν αὐτῷ εἶδόναι τὰ καθ' ἕκαστα, δι' ὧν, καὶ ἐν οἷς ἡ πράξις. Καθ' ἕκαστα δὲ ἐστίν, ἃ καλεῖται παρὰ τοῖς ῥητορσιν περιστατικὰ μόρια· οἷον, τίς, ἦγουν ὁ πράξας· τίνα, ἦγουν τὸν παθόντα· τί, ἦγουν αὐτὸ τὸ πραχθὲν, πῶς ἐφόνευσεν· τίνα, ἦγουν ὁρμῆν· ποῦ, ἦγουν τόπω· πότε, ἦγουν ἐν ποίῳ χρόνῳ· πῶς, ὁ τρόπος τῆς πράξεως· διὰ τί, ἦγουν διὰ ποίας αἰτίας.

In loco; quando, id est quo tempore; quomodo, quove pacto illud agit; quare, seu qua illectus causa.

¹¹ Nemes. c. 30. ¹² Nemes. c. 31. ¹³ Nemes. c. 32.

VARIE LECTIONES.

• Edit. γὰρ, in utroque loco. Mss. et Nemes. μὲν.

Ad am positum est, et Illud quod voluntarium non esse censetur, in quadam etiam actione consistit; multi vero illud quoque quod reapse non est voluntarium, non in patiendo solum, sed etiam in agendo constituunt: omnino scire oportet, actionem esse operationem cum ratione editam. Actiones porro laus sequitur aut vituperium; atque actiones ipsæ, partim cum voluptate, partim cum mœrore sunt; partimque item agentis acceptæ, partim invisæ sunt: quinimo ex his quæ acceptæ sunt, aliæ semper arident, aliæ quandoque duntaxat: id quod de illis etiam quæ sunt fugiendæ, debet intelligi. Rursus actionum aliæ ejusmodi sunt, in quibus veniæ et misericordiæ locus sit; aliæ odio sunt, et supplicio vindicantur. Et quidem quod voluntarium est, omnino vel laudem, vel vituperium meretur, agiturque cum voluptate: insuper actiones, illis qui agunt, vel semper acceptæ sunt, vel tum saltem quando fiunt. Contra

Non voluntarium per vim, per ignorantiam.—Porro non voluntarium, vel per vim fit, vel per ignorantiam. Per vim quidem, dum principium operans, extraneum est; ut cum ab alio, nihil ejus suasionibus illecti, per vim adigimur: nec nos comatum ullum, aut quiddam adjumenti afferimus, ut per nosipsos, id quod vi exprimitur, faciamus¹¹. Hoc autem genus sic definimus: non voluntarium illud est, cujus principium extrinsecus est, nihil suo motu ad actionem conferente illo, **192** cui vis affertur. Per principium autem, causam efficientem significamus. At vero non voluntarium fit per ignorantiam, cum nos ignorantie causam non præbenus, sed casu res ita contingit. Etenim si quispiam ebrius cædem perpetrarit, inscius quidem eam admisit, at non prorsus invite¹². Ignorantie quippe causam, ebrietatem scilicet, ipse accersivit. Sin

Voluntarium.—Non voluntarium igitur duplex cum sit, alterum propter vim, alterum propter ignorantiam, utrique voluntarium opponitur. Illud enim voluntarium est, quod nec per vim, nec per ignorantiam efficitur¹³. Quamobrem voluntarium dicitur, cujus principium, sive causa, in ipso est qui agit, ut ipse noscat omnia singulatim, per quæ actio geritur, et in quibus versatur: quæ quidem *singula*, rhetores circumstantias appellant; puta, quis, hoc est, ille qui fecit: quem, seu cum qui perpressus est; quid, id est, hoc quod factum est, utputa interfecit; quo, scilicet instrumento; ubi, sive quo

Mista voluntario et invito.—Scire atinet quædam esse quæ inter voluntaria, et non voluntaria, medium locum obtinent. Quæ quidem, etsi injucunda et molesta sunt, vitandi gravioris mali causa suscipimus; ut cum naufragii metu merces navis in mare projicimus ⁸⁷.

Pueri et bruta sponte agunt; at non ex electione.—Sed illud quoque notandum est, quod pueri et bruta animantia sponte quidem faciunt, sed non ex electione. Quia ea quoque quæ ira commoti absque prævia deliberatione facimus, voluntarie quidem facimus, cæterum non ex electione ⁸⁸. Et cum amicus repente occurrit, libentibus quidem nobis adest, non item eligentibus. Ac denique qui præter spem in thesaurum incidit, sponte quidem incidit, sed non ex electione. Hæc enim omnia, hoc quidem nomine voluntaria sunt, quod ex iis voluptatem capiamus: at non item secundum electionem, quia non deliberando fiunt. Deliberatio porro electionem omnino antecedit est.

CAP. XXV.

De eo quod in nostra potestate situm est, sive de libero arbitrio.

Quæstiones de libero arbitrio.—In disputatione de libero arbitrio, id est, de eo quod in potestate nostra situm est, hæc prima occurrit quæstio, sitne aliquid in nostra potestate ⁸⁹, **193** multi enim id negant. Altera, quænam sint ea quæ arbitrii nostri sint, et quorumnam penes nos sit potestas. Tertia, quidnam causæ sit, cur nos Deus liberus creavit. A primo itaque resumentes, prius ex iis ipsis quæ apud illos pro indubitatis habentur, demonstremus quædam in nostra potestate esse, atque hunc in modum agamus.

⁸⁷ Nemes. c. 30. ⁸⁸ ibid. 33. ⁸⁹ ibid. 30

VARIE LECTIONES.

P Ed. τὸ πρῶτ.

NOTÆ.

(91) *Τουτέστι τοῦ αὐτεξουσίου.* Sive de libero arbitrio. Displicuit Calvino Græca voce αὐτεξουσίου, liberum hominis arbitrium exprimi, ac si potestas sui, inquit, penes hominem esset. Ratum quippe erat hanc fuisse Orientalium Patrum doctrinam contra Gnosticos et Manichæos, hominem actionum suarum potestatem habere, ut penes ipsum sit agere vel non agere, ut libuerit. At novelli quidam theologi liberum arbitrium sic intelligunt, ut quocumque modo voluntas trahatur ad unum aliquod appetendum, nihilominus liberima sit sponte volendo: hancque esse aiunt Joannis Damasceni sententiam, quippe qui lib. iii, cap. 34, scripsit, *definitum esse, a Patribus libertatem nihil aliud esse præter quam voluntatem*: Τὸ γὰρ αὐτεξουσίου ὀλέγησιν ὡρίσαντο οἱ Πατέρες. Ut de Damasceni aliorumque Græcorum sensu constet, satis fuerit legere quæ tribus hisce capitibus 25, 26 et 27, de facultatibus hominis ex Nemesio et Maximo complexus est. Ibi liberus quidem actus a voluntate proficisci ait, sed liberus esse alio modo non probat, nisi quia electione fiunt. At Damascenus, inquit, docet hominem esse liberum, quia rationalis est: hoc est, quia motum

ἴστέον, ὡς εἶσι τινα μέσα ἐκουσίων καὶ ἀκουσίων ἄτινα ἀρῆ καὶ λυπηρὰ ὄντα, διὰ μετρίων κακῶν καταδεχόμεθα· ὡς διὰ ναυάγιον ἀποβάλλομεν τὰ ἐν τῷ πλοίῳ.

ἴστέον ὡς τὰ παιδιά καὶ τὰ ἄλογα, ἐκουσίως μὴ ποιεῖ, οὐ μὴν δὲ καὶ προαιρούμενα, καὶ οὐκ διὰ θυμὸν πράττομεν, μὴ προβουλευσάμενοι, ἐκουσίως ποιοῦμεν, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν. Καὶ ὁ φύλας αἰφνυδίως ἐπέστη, ἐκουσίως μὴν ἡμῖν, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενός. Καὶ ὁ θησαυρῆ ἀνεπίστως περιτυχὼν, ἐκουσίως περιέτυχεν, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενος. Πάντα ταῦτα ἐκούσια μὴν, διὰ τὸ ἐπ' ἀνάγκης ἤδεσθαι, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν, διότι οὐκ ἀπὸ βουλῆς. Δεῖ δὲ πάντως βουλὴν προηγεῖσθαι εἰς προαίρεσιν, καθὼς εἴρηται.

necessum est, quemadmodum superius dictum est.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΕ [ΛΘ'].

Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τουτέστι, τοῦ αὐτεξουσίου (91).

Ὁ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος, τουτέστι, τοῦ ἐφ' ἡμῖν, πρώτην μὴν ἔχει ζητήσιν, εἰ ἔστι τί ἐφ' ἡμῖν. Πολλοὶ γὰρ οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες. Δευτέραν δὲ, τίνα ἔστι τὰ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τίνων ἐξουσίαν ἔχομεν. Τρίτην, τὴν αἰτίαν ἐξετάσας, δὲ· ἦν ὁ ποιητὴς ἡμῶν Θεὸς αὐτεξουσίου ἐποίησεν. Ἀναλαμβάνοντες οὖν περὶ τοῦ πρώτου, πρώτον P ἐπιπόμεν ἀποδεικνύμεν, ὅτι ἔστι τινὰ ἐφ' ἡμῖν, ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὁρολογουμένων, καὶ ἐπιπόμεν οὕτως.

ἔστι ἔστι τινὰ ἐφ' ἡμῖν, ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὁρολογουμένων, καὶ ἐπιπόμεν οὕτως.

omnem voluntatis ejus, quantumcumque necessarius sit, consideratio rationis comitatur. Vana ne illi integrum legerunt contextum auctoris. Quorsum enim probat hominem esse liberum, qui rationalis est, nisi quia utendo ratione consultat homo, cumque deliberaverit, id tandem eligit quod sibi melius esse judicavit? *Quisquis consultat, inquit, cap. 27, perinde consultat, ceu rerum agendarum in ipso potestas sit: ut quod consultando visum melius fuerit, hoc eligat, et cum elegerit, sequatur.* Quod cum ita se habeat, ἐξ ἀνάγκης παρφυλισταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξουσίου, ἀρbitrii libertas rationi adnexa sit oportet. Aut enim homo rationis compos non erit, aut si ea præditus est, penes ipsum quoque actionum suarum potestas consistit et arbitrium. Ut ergo homo liber sit, non sufficit attentio sola in id quod vult, sed necesse est ut sui compos, et eligendo, unum amplectatur, altero posthabito. Quocirca, c. 10, *Instit. elem.* docet hominem eatenus esse liberum, quod obest γνώμη, *arbitrio proprio*, ad ea feratur, quæ sunt ἐφ' ἡμῖν, in nostra potestate, ἀ καὶ δυνάμεθα, καὶ τὰ ἀντικείμενα αὐτοῖς, quæ possumus asciscere, et et eorum contraria.

γινόμενων ἀπάντων, ἢ Θεοῦ φασιν αἰτιον αἰ-
 κήνην, ἢ εἰμαρμένην, ἢ φύσιν, ἢ τύχην, ἢ
 ματον. Ἄλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ ἔργον, οὐσία καὶ
 τῆς δὲ ἀνάγκης, τῶν αἰεὶ ὡσαύτως ἔχόν-
 τινος τῆς δὲ εἰμαρμένης, τὸ ἐξ ἀνάγκης
 αὐτῆς ἐπιτελεῖσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη τῆς
 ; ἐστὶ τῆς δὲ φύσεως, γένεσις, αὐξησις,
 φυτὰ, καὶ ζῶα· τῆς δὲ τύχης, τὰ σπάνια καὶ
 κητα. Ὅριζονται γὰρ τὴν τύχην, συμπτώσιν
 φρομῆν δύο αἰτιῶν, ἀπὸ προαιρέσεως τὴν
 χροσῶν, ἄλλο τι παρ' ὃ πέφυκεν, ἀποτελου-
 ς τάφρον ἢ ὀρύσσοντα, θησαυρὸν εὐρεῖν·
 ρ ὃ θεὸς τὸν θησαυρὸν, οὕτως ἐθήκεν, ὥστε
 κῆσον εὐρεῖν, οὔτε ὃ εὐρῶν οὕτως ὄρωξεν, ὡς
 κησαυρὸν· ἀλλ' ὃ μὲν, ἵνα ὅταν ἐθέλῃ ἢ ἀν-
 ὄδε, ἵνα τάφρον ὀρύξῃ· συνέπειε δὲ ἄλλο τι,
 προηροῦντο ἀμφοτέροι. Τοῦ δὲ αὐτομάτου,
 ἀψύχων, ἢ ἀλόγων συμπτώματα, ἀνευ φύ-
 ῆς τῆς οὕτως αὐτοὶ φασί. Τίνοι τοίνυν τοῦ-
 πγάγωμεν τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων, εἴπερ ὃ
 ς οὐκ ἔστιν αἰτιος καὶ ἀρχὴ πράξεως ;
 ρ Θεῷ θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχρὰς ἐσθότε
 καὶ ἀδίκους· οὐδὲ οὐ ἀνάγκη· οὐ γὰρ τῶν
 ὕτως ἔχόντων ἐστὶν· οὐδὲ εἰμαρμένη· οὐ γὰρ
 κηρομένων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ τῆς εἰ-
 ς λέγουσιν· οὔτε φύσει· φύσεως γὰρ ἔργα,
 ἢ φυτὰ· οὐδὲ τύχη· οὐ γὰρ σπάνιοι καὶ
 κητοι τῶν ἀνθρώπων αἰ πράξεις· οὔτε τῶν
 παρ' ἀψύχων γὰρ λέγουσιν εἶναι ἢ ἀλόγων,
 τῶματα τοῦ αὐτομάτου. Λεῖπεται δὲ, αὐτὸν
 ἄπτοντα καὶ ποιούντα ἀνθρωπῶν, ἀρχὴν
 ἢ ἰβῶν ἔργων, καὶ αὐτεξούσιον.

α fatum esse dicunt. At nec naturæ quidem : quia naturæ opera sunt stirpes et animantia.
 tus fortunæ : non enim raræ et inopinatæ sunt hominum actiones. Non denique casui : ina-
 quippe duntaxat, aut brutorum eventus ad casum pertinere censent. Relinquitur itaque
 ipsum hominem, qui agit et operatur, operum suorum auctorem esse, præditumque adeo
 libertate.

εἰ μηδεμιὰς ἐστὶν ἀρχὴν πράξεως ὁ ἀνθρω-
 ριτικῶς ἔχει τὸ βουλευέσθαι· εἰς τί γὰρ χρῆ-
 ῆ βουλή, μηδεμιὰς ὧν κύριος πράξεως ;
 ἄρ βουλή, πράξεως ἕνεκα· τὸ δὲ κάλλιστον
 ἄπειτον τῶν ἐν ἀνθρώπῳ, περιττὸν ἀποφαί-
 νη ἀποπωτάτων ἀν εἶη. Εἰ τοίνυν βουλευεται,
 ς ἕνεκα βουλευεται· πᾶσα γὰρ βουλή πρά-
 κται, καὶ διὰ πράξιν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [Μ'].

Περὶ τῶν γινόμενων.

γινόμενων, τὰ μὲν εἰσιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ
 εἰ. Ἐφ' ἡμῖν μὲν οὖν εἰσιν, ὧν ἡμεῖς ἐσμεν
 σται ποιεῖν τε καὶ μὴ ποιεῖν· τούτῳσι, πάντα
 μὲν ἐκούσιως πραττόμενα· οὐ γὰρ ἐκούσιως
 mes. 40.

*Hominem liberi arbitrii esse suarumque actionum
 causam. Fortunæ definitio.* — Eorum omnium quæ
 sunt, aut Deum auctorem esse dicunt, aut neces-
 sitatem, aut fatum, aut naturam, aut fortunam,
 aut casum. Cæterum Dei opus est essentia et pro-
 videntia ; necessitatis, motus illorum quæ eodem
 semper modo se habent : fati, ut ea quæ per ipsum
 sunt, necessario contingant ; nam et fatum ipsum
 necessitatem importat : naturæ vero, ortus seu
 generatio, accretio, corruptio, stirpes, et animan-
 tia : fortunæ, ea quæ rara sunt, ac præter exspecta-
 tionem eveniunt. Fortunam quippe definiunt, dua-
 rum una incidentium causarum concursus, quæ
 ab electione principium habentes, aliud quiddam
 quam quod natura comparatum sit, efficiant : ut
 cum quis foveam fodiens thesaurum invenit. Neque
 enim is qui thesaurum condiderat, hoc animo con-
 diderat ut alius inveniret : nec rursus is qui in-
 venit, ea mente fodit, ut thesaurum reperiret : sed
 ille quidem, ut, cum vellet, thesaurum tolleret ; hic
 autem, ut foveam foderet. Cæterum aliud quiddam
 accidit, præter id quod uterque sibi proposuerat.
 Casui denique ea assignant, quæ inanimis rebus,
 aut brutis animantibus citra naturam et artem ob-
 veniunt. Hæc illorum doctrina est. Cuiquam igitur
 horum ea quæ per homines sunt, subjiciemus, si-
 quidem homo auctor et principium actionis non
 sit ? Neque Deo turpes ac sceleratas actiones pror-
 sus ascribere fas est, neque necessitati : non enim
 actio ex genere eorum est, quæ eodem semper
 modo se habent. Neque item fato : nequaquam
 enim contingentium rerum, sed necessario eve-

nius accedit, quod si nullius actionis auctor sit
 homo, frustra ei deliberandi facultas data est.
 Quorsum enim deliberatione utatur, si nullius
 actionis arbitrium penes ipsum sit ? Omnis enim
 deliberatio actionis causa initur. Porro id quo nec
 præclarius quidquam, nec præstantius in homine
 est, supervacaneum esse affirmare, extremæ absur-
 ditatis est. Ac proinde cum deliberet, actionis
 causa deliberat. Nulla enim deliberatio est, nisi
 propter actionem.

194 CAP. XXVI.

De iis quæ sunt.

Quænam sint arbitrii nostri. Contingentia quæ sint.
Agendorum electio semper in nobis est, non ipsa
actio. — Ea quæ sunt **, partim potestatis nostræ
 sunt, partim illius non sunt. In nostra potestate

VARIÆ LECTIONES.

ἢα Damasceni et Nemesii τάφρον. Mss. vero τάφρον. ἢ Multi cod. θέλη. ἢ Mes. πράξεων, ut apud
 um. ἢ Dees εἶναι in mss. Nemesius ἀψύχων γὰρ ἐστὶν, ἢ ἀλόγων τὰ συμπτ.

sita sunt, quæ liberum nobis est facere, vel non facere; hoc est, ea omnia quæ ultro et sponte agimus (neque enim ea sponte a nobis fieri dicerentur, si actio in nostro arbitrio minime posita esset): uno verbo, ea omnia quæ, vel laudem, vel vituperationem asserunt, et ob quæ leges et consilia dantur. Proprie autem in nostra potestate sunt, quæcunque ad animam pertinent, et de quibus consultamus. Consilium porro circa ea versatur, quæ peræque in utramque partem contingere possunt. Peræque autem contingens illud est, quod et ipsum possumus, et quod ei opponitur: ejus vero electio penes mentem nostram est; hæc enim actionis principium est. In nobis igitur hæc sita sunt, quæ alterutro modo possunt evenire, velut moveri, et non moveri; incitari, et non incitari; appetere quæ necessaria non sunt, et non appetere; mentiri, et non mentiri; tribuere, et non tribuere; gaudere dum convenit, et similiter non gaudere, et ubi non convenit, cæteræque ejusmodi, in quibus virtutis et vitii munera versantur. Horum enim penes nos libera est potestas. Inter ea quæ peræque in utramque partem contingere possunt, artes numerantur. Penes nos enim est eas colere, et non colere.

Observandum autem est, eorum quæ sub actionem cadunt, electionem quidem semper in nostra potestate esse: cæterum actionem sæpe impediri certa quadam Providentiæ ratione **.

CAP. XXVII.

Quam ob causam libero arbitrio præditi simus.

Creata, suapte natura mutabilia. Libertas arbitrii rationi annexa. Nulla in brutis arbitrii libertas. — Quamobrem una cum ratione, arbitrii quoque libertatem accedere dicimus [ac creatis rebus mutationem omnino congenitam esse]. Quidquid enim creatum est, mutationi quoque subjicitur **'. Si quidem quorum generatio a mutatione initium duxit, ea quoque mutabilia esse necessarium est. Est autem mutatio, cum quid ex nihilo producitur, atque ex subjecta materia quidpiam aliud efficitur. Et quidem ea quæ anima carent, itemque bruta animalia juxta corporeos illos, quos memoravimus, modos immutantur: rationalia autem, ratione electionis: nem facultas rationalis partim in contemplatione, partim in actione versatur. Quæ in contemplatione consistit, res ut se habent, considerat. Illa vero in actione posita est, quæ consultat, et rebus agendis rectam rationem præscribit. Atqui partem illam quæ contemplationi vacat, mentem nuncupant; quæ vero actioni, rationem. Ac rursus, illam sapientiam, istam prudentiam appellant. Quocirca quisquis consultat, perinde consultat, tanquam rerum agendarum penes ipsum potestas sit, ut 195 quod ex consultatione melius visum fuerit, hoc eligat; et cum elegerit,

Ἀ ἐλέγτο πράττεσθαι, τῆς πράξεως οὐκ οὐσης ἐφ' ἡμῖν· καὶ ἀπλῶς, οἷς ἔπεται ψόγος ἢ ἔπαινος, καὶ ἐφ' οἷς ἐστὶ προτροπὴ καὶ νόμος. Κυρίως δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὰ ψυχικὰ ὅτι πάντα, καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα· ἡ δὲ βουλή τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων ἐστίν. Ἐπίσης δὲ ἐνδεχομένον ἐστίν, ὃ ἀπὸ τε δυνάμεθα, καὶ τῆ ἀντικείμενον αὐτῷ· ποιεῖται δὲ τούτου τὴν αἴρεσιν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος· καὶ οὗτός ἐστιν ἀρχὴ πράξεως. Ταῦτα τοίνυν ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, τὰ ἐπίσης ἐνδεχομένα· οἷον τὸ κινεῖσθαι καὶ τὸ μὴ κινεῖσθαι, ὀρμῆ καὶ μὴ ὀρμῆν, ὀρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκαίων καὶ μὴ ὀρέγεσθαι, ψεύδεσθαι καὶ μὴ ψεύδεσθαι, δίδόναι καὶ μὴ δίδόναι, χαίρειν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ μὴ χαίρειν ὁμοίως, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐστὶ τὰ τῆς ἀρετῆς, καὶ τὰ τῆς κακίας ἔργα. Τούτων γὰρ ἐσμεν αὐτεξούσιοι. Τῶν δὲ ἐπίσης ἐνδεχομένων εἰσὶ καὶ αἱ τέχναι· ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἐστὶ μεταθεῖν ἢν ἂν θελήσωμεν, καὶ μὴ μεταθεῖν.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὡς ἡ μὲν αἴρεσις τῶν πρακτικῶν ἔσθ' ἐφ' ἡμῖν ἐστίν· ἡ δὲ πράξις πολλὰς κωλύεται, κατὰ τινα τρόπον τῆς θείας προνοίας.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ' [ΜΑ'].

Περὶ τοῦ, διὰ ποίων αἰτίων αὐτεξούσιοι γένημεν.

Φαμέν τοίνυν εὐθέως τῷ λογικῷ συναιετήσῃ τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τοῖς γεννητοῖς συμπεφυκτοῖς μεταβολὴν καὶ τροπὴν. Πᾶν γὰρ γεννητὸν, καὶ τρεπτὸν ἐστίν. Ὡν γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐκ τροπῆς ἤρξατο, ἀνάγκη ταῦτα τρεπτὰ εἶναι. Τροπὴ δὲ ἐστὶ, τὸ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραχθῆναι, καὶ τὸ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἑτερόν τι γενέσθαι. Ἡ μὲν οὖν ἀψυχα καὶ ἄλογα τρέπονται κατὰ τὰς περιημένας σωματικὰς ἀλλοιώσεις, τὰ δὲ λογικὰ κατὰ προαίρεσιν. Τοῦ γὰρ λογικοῦ τὸ μὲν ἐκ θεωρητικῶν, τὸ δὲ πρακτικῶν. Θεωρητικῶν μὲν, ὃ κατανοοῦν ὡς ἔχει τὰ ὄντα· πρακτικῶν δὲ, τὸ βουλευτικῶν, τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτοῖς τὸν ὄρθον λόγον· καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικῶν, νοῦν, τὸ δὲ πρακτικῶν, λόγον· καὶ τὸ μὲν θεωρητικῶν, σοφίαν, τὸ δὲ πρακτικῶν, φρόνησιν. Πᾶς οὖν ὁ βουλευόμενος, ἐκ ἐπ' αὐτῷ τῆς αἰρέσεως οὐσης τῶν πρακτικῶν, βουλευεται, ἵνα τὸ προκρίθῃ ἐκ τῆς βουλῆς εἴται, καὶ ἐλόμενος πράξῃ· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης περιπίπτει τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἡ γὰρ οὐκ ἐστὶ λογικῶν, ἢ λογικῶν ὄν, κύριον ἐστὶν πράξαι, καὶ αὐτεξούσιον. Ὅθεν καὶ τὰ ἄλογα οὐκ εἰσὶν αὐτεξούσια· ἀγονταὶ γὰρ μᾶλλον ὑπὸ τῆς φύσεως, ἢ ἐφ' ἡμῖν· διὸ οὐδὲ ἀντιλέγουσι τῇ φυσικῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ἅμα ἀρεθῶσι τίνος, ὀρμῶσι πρὸς τὴν ἀρετήν.

** Nemes. c. 37. ** Nemes. c. 41.

VARIE LECTIONES.

* R. 3 τὰ τῆς ψυχῆς. Melius ψυχικὰ, quæ contra φυσικὰ, antea distinxit. * Nemes. πρακτικῶν. * Sic supplievit Combefisius ex Nemesio, ut ratio assignetur cur creatura ratione prædita liberi sit arbitrii. * Multi codd. πρακτικός.

ἄριστος, λογικὸς ὢν, ἀγχι μάλλον τὴν φύσιν, A exsequatur. Quod cum ita sit, arbitrii libertas rationi adnexa sit necesse est. Aut enim rationalis non erit homo, aut si rationalis, actionum suarum dominus erit. Unde etiam bruta arbitrii libertate carent. A natura enim aguntur magis, quam agant: ac proinde nec naturali quidem appetitui repugnant, minimum aliquid appetiverint, in actionem ruunt. Homo contra, cum sit rationis particeps, oisius ducit, quam ab ea ducatur. Quo fit, ut etiam cum aliquid appetit, vel appetitum sequatur, si velit, vel illi obsequi. Quod etiam in causa est cur bruta animantia nec laudem percipiant; homo contra et laude afficiatur, et vituperio.

ἴσκειν, ὅτι οἱ ἄγγελοι, λογικοὶ ὄντες, αὐτέλεστοι, καὶ ὡς κτιστοὶ, καὶ τρεπτοί. Ὁ μὲν δὲ δόλοσ, ἀγαθὸς ὑπὸ τοῦ Δηγενομένου, αὐτεξουσίως δὲ τῆς κακίας γονώσ, καὶ αἱ σὺν αὐτῷ (92) ἀποστατήνάμεισ, ἤγουν οἱ δαίμονες, τὰ δὲ λοιπὰ ὢν ἄγγέλων, ἐν τῷ ἀγαθῷ διαμεινάντα.

Angeli liberi, et mutabiles, qua creati. — Scien- dum est, angelos, utpote ratione praeditos, liberi arbitrii esse, ac qua ratione creati sunt, mutationi quoque obnoxios esse. Idque liquido monstravit diabolus, qui, cum a Creatore bonus conditus esset, libera potestate mali inventor exstitit, virtutesque insuper illae, quae una cum ipso a Deo defecerunt, puta daemones, cum reliqua angelorum agmina in bono perstiterint.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ' [ΜΒ'].

Περὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν.

οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τὰ μὲν ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν ῥχὰς, ἤτοι τὰς αἰτίας, τουτέστιν αἱ ἀμοιμήτων ἡμῶν, ἐν τε τῷ παρόντι, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῆς θείας ἰρηται. Ἡ μὲν γὰρ γένεσις πάντων, ἐκ ἧ δὲ φθορὰ, διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν πρὸς τιμωρίαν καὶ ὠφέλειαν· θεὸς γὰρ κ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείῃ ἰ ἀνθρώπου δὲ μάλλον ὁ θάνατος, τουτέστι δὲ παραβάσις, ὁμοίως καὶ αἱ λοιπαὶ γὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῷ θεῷ ἀναθετόν. Ἡ εἰσις ἡμῶν τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ δύναμι· καὶ ἡ διαμονή, τῆς συνεκτικῆς δύναμι· καὶ ἡ κυβέρνησις, καὶ σωτηρία, τῆς αὐτοῦ δυνάμεως· καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν λαυσίς, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, τοῖς φουρὸ κατὰ φύσιν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκλάσθημεν. τινες ἀντιλέγουσι τῇ προνοίᾳ, εἰπωμεν τὰ ἂ καὶ περὶ προνοίας.

sa conditi sumus) sartum tectumque custodierint, ipsius bonitati ascribenda est. Quononnulli Providentiam negant, ago nunc de ea disseramus paucis.

CAP. XXVIII.

De iis quae in nostra potestate posita non sunt.

A Deo solo pendent quae potestatis nostrae non sunt. — Eorum autem, quae in nostro arbitrio minime sita sunt, alia ex iis quae arbitrii nostri sunt, originem seu causam habent, quales sunt actionum nostrarum retributiones, tum in praesenti, tum in futuro aeo: alia vero omnia ex Dei voluntate pendent. Etenim rerum omnium ortus a Deo est; at corruptio ob nostram malitiam ad nostram poenam simul et utilitatem invecita fuit. Deus quippe mortem non fecit, nec delectatur in perditione viventium: quin potius per hominem, id est per Adami transgressionem, mors, et reliqua item supplicia inflicta sunt. Caetera autem omnia in Deum referri debent. Nam et ortus noster ad creatricem ejus potentiam spectat; incolumitas, ad conservatricem; gubernatio et salus, ad virtutem omnibus providendi; ipsa denique sempiternorum ipsa honorum possessio, quae illos manet, qui id quod naturae consentaneum est (cujus

1, 15

VARIAE LECTIONES.

in Basil. et quibusdam mss. omissa sunt. ^a Basil. ἀποστήσασαι. Mss. ἀποστατικά. ^b Regii, S. Hil. et Nem. εἰπω ἄλιγα.

NOTÆ.

αἱ οὐρ αὐτῷ. Virtutesque illae, etc. De D subducendo, contemplationi Deoque se dedidera, haec immutabiles manent. Liberae quidem voluntatis sunt, qua ratione utuntur, οὐ μὲν τρεπόμεναι διὰ τὰς προειρημένους αἰτίας, non tamen mutantur ob causas quas adduximus. Denique utrorumque angelorum discrimen consimili modo explicat, dicendo non omnes angelos mutabilis esse voluntatis, sed eos solum, qui τῆς πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὸν θεὸν σχέσιως ἀποχωρήσαντες, cum propensum erga res supernas Deumque studium abjecerint, ῥέψαντες πρὸς τὰ κάτω, ad inferiora vergendo rerum terrenarum cupidine arserunt.

196 CAP. XXIX.

De Providentia.

Quid sit providentia. Deum rebus creatis consulere.
 —Providentia itaque est procuratio, qua Deus fungitur erga res quæ sunt. Ac rursus: Providentia est voluntas Dei, per quam res omnes convenienti ratione reguntur⁹³. Si autem Dei voluntas Providentia est, omnia procul dubio quæ Providentia fiunt, pulcherrime, diversissimeque fieri necesse est, atque ita ut meliori modo prorsus existere non possint. Eundem enim, et rerum effectorem, et provisorem esse oportet: quia non convenit, nec consentaneum est, alterum rerum officicem esse, alterum qui his prospiciat. Sic quippe in imbecillitate uterque omnino versaretur: ille nimirum efficiendi, hic procurandi⁹⁴. Quodcirca Deus est, et qui procreavit, et qui procurat: ejusque procreandi, et conservandi, et providendi potentia nihil aliud est, nisi bona ipsius voluntas: *Omnia enim quæcumque voluit Dominus fecit in caelo et in terra*⁹⁵; nec qui voluntati ejus resistat, ullus est⁹⁶. Fieri omnia voluit, et facta sunt. Vult mundum consistere, et consistit, ac quidquid vult, efficitur.

Providentia astruitur. — Quod autem Deus rebus provideat, idque perquam præclare ad hunc modum rectissime quispiam expenderit⁹⁷. Solus Deus natura bonus et sapiens est: qua igitur bonus, providet (neque enim bonus fuerit, qui non provideat. Nam et homines et bruta aliis suis naturali affectu prospiciunt; ac vituperatur, qui non prospicit); qua vero sapiens, optime res procurat.

Quæ penes nos sunt, libero arbitrio ascribi debent. — Quamobrem hæc attente considerantes, omnia nos admirari oportet, omnia laudare, omnia citra curiosam inquisitionem comprobare, quamlibet plerisque iniqua videantur; eo quod videlicet, Dei providentia nec cognosci, nec comprehendendi possit, quin cogitationes et actiones nostræ, futura quoque, ipsi soli nota sint. Omnia porro cum dico, de illis loquor quæ in nostra potestate non consistunt: nam quæ potestatis nostræ sunt, non Providentiæ, sed libero arbitrio debent ascribi.

⁹³ Nemes. c. 43. ⁹⁴ Nemes. c. 42. ⁹⁵ Psal cxxxiv. 6. ⁹⁶ Rom. ix, 19. ⁹⁷ Nem. c. 44.

VARIÆ LECTIONES.

^c Mss. pleraque, χρείττον. ^d In R.2, hæc verba desunt, πάντα ἐπαινεῖν; et apud Nemesium, cap. 44.

NOTÆ.

(93) *Τὰ γὰρ ἐφ' ἡμῖν.* Nam quæ penes nos sunt, etc. Providentiam intelligit absolutam futurorum, qua seorsum a voluntate nostra Deus decernit quod justum esse judicaverit. Quodcirca Nemesius, quem Noster hic imitatur, *Cum dicimus per Providentiam omnia recte agi* (inquit), δῆλον ὡς οὐ περὶ τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔργων, ἢ παρ' ἡμῶν γινομένων τὸν λόγον ποιούμεθα, ἀλλὰ περὶ τῶν τῆς προνοίας, τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὄντων, perspicuum est nos non de vitiis hominum loqui, neque de operibus quæ in nostra potestate sunt, et sunt a nobis, sed de Providentiæ effectis, quæ non sunt nostræ potestatis. Hunc locum sibi objicit

^D S. Thomas, lib. iii *Cont. Gent.* cap. 90, ut et alium ex Damasceno, quo Deus dicitur actiones hominum liberas præcognoscere, non prædicare, resque dei que iis significari, *et quæ sunt in nobis, dicuntur determinationi non esse subiecta, quasi ab ea necessitate accipientia.* Observare non pigebit Anselmum cum doctorem Nemesii verba, ac si Gregorii Nysseni essent, laudasse, et librum *De homine* Nysseni passim assignare, non Nemesio. Nimirum utebatur Richardi Burgundionis translatione, in qua hoc opus Gregorii Nysseni nomen præferretur, ut etiam conspicimus in editione Latina, Coloniaensi, ann. 1557, quam Joannes Noviomagus ex

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ' [ΜΓ'].

Περὶ προνοίας.

Πρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἡ ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινόμενη ἐπιμέλεια. Καὶ πάλιν· πρόνοιά ἐστὶ βούλησις Θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διαγωγὴν λαμβάνει. Εἰ δὲ Θεοῦ βουλήσις ἐστὶν ἡ πρόνοια, πᾶσα ἀνάγκη, πάντα τὰ τῆς προνοίας γινόμενα, κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, κάλλιστά τε καὶ θεοπρεπιστάτα γίνεσθαι, καὶ ὡς οὐκ ἐνὶ κρείττω· γενέσθαι. Ἀνάγκη γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων, καὶ προνοητὴν· οὔτε γὰρ πρέπον, οὔτε ἀκόλουθον, ἄλλον μὲν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄντων, καὶ ἄλλον δὲ προνοητὴν· οὔτε γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ πάντως εἶσιν ἀμάρτυροι· ὁ μὲν τοῦ ποιεῖν, ὁ δὲ τοῦ προνοεῖν. Ὁ Θεὸς τοίνυν ἐστὶν, ὃ τε ποιητὴς, καὶ προνοητὴς· καὶ ἡ ποιητικὴ δὲ αὐτοῦ δύναμις, καὶ ἡ συνεκτικὴ, καὶ ἡ προνοητικὴ, ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ θέλησις ἐστὶ· *Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ὁ κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῆ· καὶ τῷ θελήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀντίστηκεν.* ἠθέλησε γενέσθαι τὰ πάντα, καὶ γέγονε· θέλει συνίστασθαι τὸν κόσμον, καὶ συνίσταται, καὶ πάντα ὅσα θέλει, γίνεται.

Ὅτι δὲ προνοεῖ, καὶ ὅτι καλῶς προνοεῖ, ἐρήθην σκοπήσειεν ἂν τις οὕτως. Μόνος ὁ Θεὸς ἐστὶ φύσις ἀγαθὴ καὶ σοφός· ὡς οὖν ἀγαθός, προνοεῖ· ὁ γὰρ μὴ προνοεῖν οὐκ ἀγαθός. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὰ ἄλογα, τῶν οἰκείων τέκνων προνοοῦνται φυσικῶς, καὶ ὁ μὴ προνοεῖν ψέγεται· ὡς δὲ σοφός, ἀριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται.

Χρὴ τοίνυν τούτοις προσέχοντας πάντα θαυμάζειν, πάντα ἐπαινεῖν, ἢ πάντα ἀνεξετάτως ἀποκρίσεσθαι τὰ τῆς προνοίας ἔργα, κἄν φαίνεται τῶ πολλοῖς ἄδικα, διὰ τὸ ἀγνωστον εἶναι, καὶ ἀκατάληπτον τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, καὶ τοὺς λογισμοὺς ἡμῶν, καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ μόνῳ γνωστά. Πάντα δὲ λέγω, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τὰ γὰρ ἐφ' ἡμῖν (93), οὐ τῆς προνοίας ἐστὶν. ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου αὐτεξουσίου.

δὲ προνοίας τὰ μὲν κατ' εὐδοκίαν ἐστὶ, τὰ A
 συγχώρησιν. Κατ' εὐδοκίαν μὲν, ὅσα ἀναν-
 κς εἰσὶν ἀγαθὰ· κατὰ συγχώρησιν δὲ,
 εἰ γὰρ πολλάκις, καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν
 πῆς, ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λαθάνουσαν ἀρετὴν
 πῆς ἄλλοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰωβ. Ἄλλοτε συγχω-
 ἀτόπων τιπραθῆναι, ἵνα διὰ τῆς πράξεως
 εἰς ἀτόπου, μέγα τι καὶ θαυμαστὸν κατορ-
 ῶς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀν-
 . Κατ' ἄλλον τρόπον, συγχωρεῖ τὸν ὄσιον
 μακρῶς, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συνεϊθέτος
 . ἢ καὶ ἐκ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεως τε
 πως εἰς ἀλαζονεῖαν ἐμπέσῃ, ὡς ἐπὶ Παύ-
 potestatem gratiamque divinitus sibi concessam in superbiam prolatur : velut in Paulo

καταλείπεται τις πρὸς καιρὸν πρὸς διόρθωσιν B
 να τὸ κατ' αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παι-
 α, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου. Φυ-
 ἄρ ὀρθῶντες τινες πάσχοντας, συσταλλόμεθα.
 κλιμπάνεται ἢ τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν, οὐ δι'
 ἢ γονέων ἀμαρτίας, ὡς ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός,
 ἐν τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἢ. Πάλιν συγχω-
 ας παθεῖν εἰς ἄλλου ζῆλον, ἵνα τῆς δόξης τοῦ
 εἰς μεγαλυνθείσης, δοκῶν τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις
 , ἐλπίδι τῆς μελλούσης δόξης, καὶ ἐπιθυμίᾳ
 ἄλλοτων ἀγαθῶν, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων.
 κρεῖται τις, καὶ εἰς ἀσχηρὰν ἐμπειροῦν πρᾶξιν
 εἰς διόρθωσιν ἑτέρου χείρονος πάθους· ὄσον,
 ἐπαιρόμενος ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς, καὶ τοῖς κατ-
 σιν αὐτοῦ, παραχωρεῖ τοῦτον ὁ Θεὸς εἰς πορ-
 κισεῖν ἢ, ὅπως διὰ τοῦ πτώματος εἰς συν- C
 ν τῆς οἰκείας ἀσθενείας ἐλθῶν, ταπεινωθῆ,
 σαλῶν ἐξομολογήσεται τῷ Κυρίῳ.

eta animos attollant : sinit hunc Deus in fornicationem incidere, ut per hujusmodi lapsum
 litatem suam agnoscens, deprimatur, accedensque confiteatur Domino.

mes. c. 44. ἢ Job 1, 12. ἢ II Cor. xii, 7. ἢ Nemes. ibid. ἢ Luc. xvi, 19. ἢ Joan. vii, 3.
 b. c. 37.

VARIÆ LECTIONES.

at aliquid : in editione Veron., et in cod. R. 2927 vacuum spatium apparet. In IV Reg. et in N.
 κατὰ συγχώρησιν δὲ ὁμοίως. In R. 2428 κατὰ συγχώρησιν δὲ ἐστὶ, sed nullo sensu. R. 3362 κατὰ
 ρσιν δὲ τὰ ἐναντία, ὅσα πρὸς δοκιμὴν γίνεται. R. 2930 et 2409 κατὰ συγχώρησιν δὲ, ὅσα πρὸς δο-
 ῖνεται. R. 2929 κατὰ συγχώρησιν δὲ, ὅσα εἰσι πονηρά. Quæ omnia a librariis videntur excogitata.
 restitui potest ex Nemesio, cap. 44 : Τῆς δὲ συγχωρήσεως πολλὰ εἶδη· *Permissionis autem*
modi sunt. ἢ Cod. S. Hil. et apud Nemesium κατορθώση. ἢ Mss. ferme omnia, et apud Nemesium
 ἀίκεται, ἢ Quædam τοῦ Θεοῦ. ἢ Cod. S. Hil. et alii πασεῖν.

NOTÆ.

statione Joannis Cononis Norimbergensis, D
 Prædicatorum, curavit. Consimili modo
 in hujus libri caput περὶ ψυχῆς, *de anima*,
 apud Nysseno, t. I Operum hujus doctoris.
 one Cononis, fol. 1111, hæc verba reperit,
 ad librum, *Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέ-
 ῆς est, De productione hominis, hæc expo-
 reservationem.* Unde suspicari quispiam pos-
 sedem auctore, Gregorio utique Nysseno,
 in *De hominis natura*, qui in editione item
 pal ex translatione Dionysii exiguæ, *De crea-
 tionis nuncupatur*, sic et alium illum, *Περὶ
 αὐτῆς, aut γενέσεως ἀνθρώπου, De officio
 cetera hominis*, qui inter ejusdem Nysseni
 abestur, conscriptum esse. Eximia siquidem
 que lucubratione visitur, cum sententiarum

et styli, tum philosophicæ eruditionis consonantia.
 At in editione Græco-Latina Nemesii, et in codi-
 cibus mss. hæc voces non occurrunt, περὶ τῆς τοῦ
 ἀνθρώπου γενέσεως, *de hominis productione*, sed
 locus integer sic enuntiatur cap. 42 : Ἄλλ' εἰς τὸν
 τῆς δημιουργίας λόγον ἀναβαλόμεθα τὴν τούτων
 ἐκθεσιν· *Sed harum rerum expositionem in disser-
 tationem de creatione rejiciamus.* Quanquam Gre-
 gorius librum, qui *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*,
De structura hominis inscribitur, edidit, ut instar
 appendicis et complementi esset ad eos quos sanctus
 Basilius ipsius frater *De operibus sex dierum
 creationis* vulgaverat ; quemadmodum ipse testatur
 in epistola nuncupatoria ad Petrum fratrem alterum.
 Hunc porro nodum sagacioribus criticis sol-
 vendum relinquo.

Boni malique electio in nobis sita : ad effectio- nem necessaria Providentia. — Illud autem nosse oportet ⁶, rerum agendarum electionem quidem in nobis sitam esse, probarum vero actionum finem Dei auxilio ascribendum, secundum præscientiam suam opem juste ferentis illis, qui recta conscientia bonum amplectuntur: malarum contra Dei derelictioni, malum hominibus secundum præscientiam suam juste deserentis ⁷.

Desertio ex certo consilio, exque omnimoda reprobatione. — Desertionis porro duæ species sunt. Est enim desertio ex certa dispensatione, quæ ad eruditionem nostram vergit. Est rursus alia ex omnimoda reprobatione proficiscens. Quæ certa dispensatione fit, ea est quæ ad ejus qui patitur emendationem, salutemque, et gloriam, aut etiam ad alios æmulationis studio excitandos, aut denique ad gloriam Dei confert. Omnimoda autem desertio accidit, cum, nullo remedii genere prætermissa ¹⁹⁸ a Deo, stupidus tamen et incuratus propria animi destinatione remanet homo, vel, ut melius loquar, insanabilis: tuncque extremo exitio traditur, veluti Judas ⁷. Propitius sit Deus, et ab ejusmodi nos desertione custodiat.

Sciendum autem est, complures esse divinæ providentiæ modos, qui nec verbis explicari, nec mente comprehendere possunt.

Ne illud quidem ignorandum, omnes rerum acerbarum impetus, ad salutem eorum qui cum gratiarum actione ipsos excipiunt inveni, ingen- temque ipsis utilitatem afferre.

Voluntas Dei antecedens, et voluntas consequens.

⁶ De his vide p. 199 in adnot. ⁷ Matth. xxvi 27.

VARIÆ LECTIONES.

† Edita et quidam codd. τῶν πρακτῶν. Nemesius πρακτέων. Vetus interpr. operationum.

NOTÆ.

(94) *Χρῆ δὲ γινώσκειν.* Id autem nosse oportet, etc. Ad Christianæ doctrinæ normam traducit hoc Platoniorum effatum, cujus meminit Nemesius (seu forsan Nyssenus), cap. 27: *Optionem rerum agendarum in nobis esse, sed eorum quæ elegimus, eventum a fato pendere.* Quod ita corrigit Nemesius, et ex eo Damascenus, ut pro fato *Providentiam* ponant. Christianis Tullius præverat lib. *Acad. quæst.*, tibi sic Peripateticorum veterisque academix sententiam de Providentia Dei explicat: *Nihil valentius esse a quo intereat, quam vim animum esse dicunt mundi, eundemque esse mentem sapientiamque perfectam, quam Deum appellant; omniumque rerum quæ sunt ei subjectæ, quasi prudentiam quamdam procurantem cælestia maxime, deinde in terris ea quæ pertinent ad homines, quam interdum necessitatem appellant; quia nihil aliter possit, atque ab ea constitutum sit, interdum quasi fatalem et immutabilem ordinis sempiterni. Nonnunquam quidem eandem fortunam, quod efficiat multa improvisa hæc, nec opinata nobis propter obscuritatem ignoracionemque causarum.*

(95) *Χρῆ δὲ εἰδέναι.* *Observandum etiam est,* etc. Voluntatis antecedentis a consequente discrimen idem ante Chrysostomus assignaverat duobus in locis, quorum prior habetur hom. 4 in Epist. ad Ephes. ubi hæc verba secundum propositum, *voluntatis suæ*, ita edidit: *Ubique beneplacitum est,*

Χρῆ δὲ γινώσκειν (94), ὅτι ἡ μὲν αἵρεσις τι κτεῶν ἰ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ: τὸ δὲ τέλος, τῶν μὲν ἰ τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας, δικαίως συνεργῶν προαιρουμένοις τὸ ἀγαθὸν ὁρθῶ συνειδέει, καὶ πρόβγωσιν αὐτοῦ· τῶν δὲ πονηρῶν, τῆς ἐργασίας, τοῦ Θεοῦ πάλιν κατὰ τὴν πρόβγωσιν αὐτοῦ καίως ἐγκαταλιμπάνοντος.

Τῆς δὲ ἐγκαταλείψεως εἰσιν εἶδη δύο· ἓ ἐγκατάλειψις οικονομική, καὶ παιδευτική, καὶ ἐγκατάλειψις τελεία ἀπογνωστική. Οἰκονομική καὶ παιδευτική, ἡ πρὸς διόρθωσιν, καὶ οὐ καὶ δόξαν τοῦ πάσχοντος γινόμενη, ἢ καὶ πρὸς ζῆλον, καὶ μίμησιν, ἢ καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ τελεία ἐγκατάλειψις, ὅτε τοῦ Θεοῦ πάντα ἰ σωτηρίαν πεποιηκός, ἀνεπαίσθητος καὶ ἀντοχος, μᾶλλον δὲ ἀνίστατος, ἐξ οἰκειᾶς προθέσας μίμησιν ὁ ἄνθρωπος· τότε παραδίδεται εἰς ἀπώλειαν, ὡς ὁ Ἰούδας. Φείσεται ἡμῶν ὁ Θεὸς ἐξέλοιτο τῆς τοιαύτης ἐγκαταλείψεως.

Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὡς πολλοὶ εἰσιν οἱ τρόποι· Θεοῦ προνοίας, καὶ μήτε λόγῳ ἐρμηνευθῆναι ἢ καταληφθῆναι δυνάμενοι.

Δεῖ γινώσκειν, ὡς πᾶσαι αἱ σκυθρωπαὶ ἐπιτοὶς μετ' εὐχαριστίας δεχομένοις, πρὸς οὐ ἐπάγονται, καὶ πάντως ὠφελείας γίνονται ἔξοι.

Χρῆ δὲ εἰδέναι (95), ὡς ὁ Θεὸς προηγούμεν

ἄλλομα προηγούμενον, *voluntas antecedens.* *ἢ alia voluntas*, ὅσον θέλημα πρῶτον, *veluti prius ut qui peccant, non pereant; itemque voluntas secunda*, θέλημα δεύτερον, *ut qui malis additi tandem pereant. Non enim eos necessitate conpunit, sed suapte voluntate.* Locus alter hom. 18 in Epist. ad Hebr. in qua duplicem voluntatem indicat, exponendo, qui factum Deus sacrificia offerri sibi iusserit, quæ tam noluisse Scriptura testatur. Dudum ante erat hæc utriusque voluntatis divinæ dis Hierocles enim apud Photium, cod. 251, ο Platonem lib. *De legibus* docuisse Deum, ο *quidem antecedente bona convenientia sibi impertiri, eaque conservare*: Ἔστι γὰρ ἡ ἰ ἀγαθῶν προηγούμενη δόσις, καὶ ἡ τῶν κακῶν προσιδόντων τήρησις ἰδίων ἔργων τῆς καθαρῆς νόλας· altera ἐξ ὑποθέσεως τῆς τῶν προβέβη ἀξίας, seu consequente, admissorum scelerum nas infligere, et bonos ad beatam vitam traj Damasceni sensum approbat sanctus Th part. quæst. 19, art. 6, ac neuter innocenti laxat sicutum ad voluntatem antecedentem ἢ innuit vel cogitavit, uti nec alii Græci. Jam plerique Patrum, ac præsertim Orientalium consensu docent Deum, quippe qui summus est et φιλόψυχος, amans animas, propenso velle, ut omnes prorsus homines salvi sint

καὶ σωθῆναι, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τυχεῖν. A — Hoc itidem nosse oportet, Deum primaria et antecedente voluntate velle omnes salvos esse, et regni sui compotes fieri. Non enim nos ut puniret, condidit; sed quia bonus est, ad hoc ut bonitatis suæ participes essemus. Peccantes porro puniri vult, quia justus est.

καὶ οὖν, τὸ μὲν πρῶτον, προηγούμενον θέλη-
αὐδοκία, ἐξ αὐτοῦ ὄν· τὸ δὲ δεύτερον ἐπό-
έλμα, καὶ παραχώρησις, ἐξ ἡμετέρας αἰ-
αὶ αὕτη διττὴ· ἡ μὲν οἰκονομικὴ, καὶ παι-
πρὸς σωτηρίαν, ἡ δὲ ἀπογνωστικὴ πρὸς
πλάσιν, ὡς εἰρήκαμεν. Ταῦτα δὲ ἐπὶ τῶν
ἡμῖν κ.

δὲ ἐφ' ἡμῖν, τὰ μὲν ἀγαθὰ προηγούμενως B
αὶ εὐδοκεῖ. Τὰ δὲ πονηρὰ, καὶ ὄντως κακὰ,
σηγούμενως, οὔτε ἐπομένως θέλει· παρα-
κ τῷ αὐτεξουσίῳ. Τὸ γὰρ κατὰ βίαν γινώ-
ώλογικόν, οὐδὲ ἀρετῆ. ¹ Προνοεῖ ὁ Θεὸς πά-
κτίσεως, καὶ διὰ πάσης τῆς κτίσεως εὐερ-
καὶ παιδεύων, καὶ δι' αὐτῶν πολλάκις τῶν
ν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰωβ, καὶ τῶν χοίρων.

ma plerumque dæmonum opera (velut in Job et porcis ² liquet) beneficiis afficiat et eru-

ΚΕΦΑΛ. Α' [ΜΔ'].

Περὶ προγνώσεως καὶ προορισμοῦ.

γινώσκων (96), ὡς πάντα μὲν προγινώσκει ὁ

Γιν. II, 4. ² Matth. VIII, 30 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

sunt hæc in N. et R. 2930. ¹ Hæc desunt in nostro cod. usque ad finem capituli.

NOTÆ.

in Alexandr. lib. *De adoratione in spiritu*. C
ca ne Augustinianæ de divina gratia do-
systema hoc capite mancum quibusdam vi-
sanctus Prosper et auctor libri *De voca-*
mismum, bonam hanc Dei voluntatem defen-
susceperunt.

Χρητῶσκαμεν. Scire oportet. Eodem modo
Maximus in collatione cum Theodosio Cæ-
li, n. 2, et in Vita sua, n. 8, legitur pro-
noe, præscientiam esse rerum quæ pote-
estæ sunt, sermonum puta, et operum:
bonem vero, earum quæ Deo disponente
reus accidunt, scilicet casuum, præmiorum,
lorum, etc., quæ quidem explicatius Noster
in *Dialogo contr. Manich.* fuseque tractantur
in *Chananæam et publicanum*, quam Sa-
didit, t. V Operum Chrysostomi et placitis
Manichæi refertam agnoscit. Uno verbo Pa-
pæci, cum caverent ne divina futurorum
in humanæ libertati nociva putaretur, juxta
nici et Manichæi assererant, hoc frequen-
tearunt, actiones hominum liberæ non
sunt, quia noverit Deus, sed esse a Deo co-
quia futuræ erant. Deum quippe malorum
in causam non esse. Sic olim disputabant
in Martyr, *Apolog.* 1; Tatianus, *Orat. ad*
Origenes, lib. 1 in *Epist. ad Rom.* cujus
Maximus et Nazianzenus in *Philocalia* sua
habere voluerunt, cap. 26. Omitto Theodo-
in cap. xxiv *Ezech.* Hieronymus in hoc
in prophetæ caput, juxta Græcorum Patrum
nationem observat, Deum vocem ambigui-

Permissio duplex. — Itaque prima illa voluntas, antecedens dicitur et beneplacitum, cujus ipse causa sit: secunda autem, consequens voluntas et permissio, ex nostra causa ortum habens; eaque duplex: altera dispensatione quadam fit et ad salutem erudit, altera a reprobatione profisciscitur, ad absolutam, ut diximus, pœnam pertinens. Atque hæc in illis quæ in nostra potestate non sunt.

Deus nullo modo mala vult, sed fieri permittit. — Eorum vero quæ in nobis sita sunt, bona quidem primario Deus vult, et secundum beneplacitum; mala autem quæ revera mala sunt, neque primario, neque consequenter vult, sed libero arbitrio permittit. Nam quod vi efficitur, nec rationi convenit, nec virtutis nomen obtinere potest. Deus creatis omnibus providet, et per omnia creata, Deus omnia præscit, sed non omnia præsumit. —

CAP. XXX.

De præscientia et prædestinatione.

Deus omnia præscit, sed non omnia præsumit. —

tatis forsitan usurpare, ut nostro loquatur affectu, ut liberum hominis servetur arbitrium, ne ex præscientia ejus, quasi necessitate, vel facere quid, vel non facere cogatur. Non ex eo quod Deus sciat idcirco futurum est, sed quia futurum est, Deus novit, quasi sciens futurorum. Id quod ante dixerat in cap. xxvii Jeremix. Legenda vero in primis est ejusdem ea de re epistola ad Paulinum. Hoc præstituto principio, ipsorum de prædestinatione sententia alia non erat ab ea quam Prosper sincere refert epistola ad Augustinum: *Retractatis priorum doctorum hac de re opinionibus, inquit, pens omnium par invenitur, unaque sententia, qua propositum et prædestinationem Dei secundum præscientiam receperunt, ut ob hoc Deus vasa honoris et vasa contumeliæ fecerit, quia finem unius cujusque præviderit, et sub ipso gratiæ adjutorio, in qua futurus esset, voluntate et actione præviderit.* Ita quidem veteres illi pro libertate hominis vindicanda disputabant. Ex quo vero theologice ejusmodi placitis Pelagiani abusi sunt, ut concluderent gratiam ob merita, etiam præcognita dari, Latini doctores satius duxerunt, bona opera divinæ prædicationi ascribere, mala vero præsciri duntaxat concedere. Sententiam hanc, dimissa priore, amplexus est Augustinus, hoc Apostoli testimonio victus: *Quis te discernit?* Cum hac de re aliter saperem, inquit, quam mihi Deus in hac quæstione solvenda, cum ad episcopum Simplicianum scriberem, revelavit. Interim vetus opinio in Oriente perseveravit, cum nullas illic radices egisset Pelagianus error, cujus de divina gratia capita Græci non noverunt, tam-

Illud scire interest ¹⁰, Deum omnia quidem præscire, sed non omnia præfinire. Præscit enim ea quæ in nostra potestate sunt : at non item ea præfuit. Nec etiam malitiam patrari vult ; nec rursus virtuti vim affert. Quocirca divina jussio cum præscientia conjuncta præfinitionem efficit ¹¹.

199 Deus porro ea quæ nostri arbitrii non sunt, pro sua præscientia præfuit. Etenim juxta ipsam, omnia jam pro eo atque bonitatem et justitiam suam decet, ante defnivit.

Virtus a Deo naturæ indita, id est consentanea, et ut illa ejus sit capax. — Illud quoque sciendum, virtutem naturæ nostræ divinitus inditam esse ; Deumque ipsum omnis boni fontem et auctorem

¹⁰ Chrys. hom. 12 in Epist. ad Ephes. ¹¹ Act. S. Max.

NOTÆ.

etsi ejus de peccato originali doctrinam Atticus, Nestoriusque patriarchæ CP. et synodus Ephesina proscriperant. Theodoretus et Damascenus Pelagianos, dum hæreticos recensent, nequidem indicant. Timotheus CP. Manichæorum impietates eis affligit. Solus Photius in Bibliotheca, cod. 53 et 54, de Pelagiana hæresi explicatius scribit : quin et Massilienses dure perstringit, quod Augustini doctrinam, seu libero arbitrio infensam lacerarint : Κακῶς δὲ λέγειν Αὐγουστίνον, καὶ διασύρειν, ὡς ἀναίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου ἐισηγησάμενον. Meminit litterarum Cœlestini et Leonis Magni, qui apud episcopos Gallix sancti doctoris patrocinium susceperunt ; itemque librorum Prospero hominis Dei, ἀνθρώπου ὡς ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ, cujus opera Pelagianismi reliquæ extincta fuerint, ἀφανεῖς αὐτοῦ ἀπεργάσατο. Sed nec a Pelagianis secernit eos qui Semipelagiani audierant. In epistola Justiniani ad quintam synodum, et collat. 5 ejusdem concilii generalis Augustinus censetur inter salubris doctrine magistros. Synodi locum Græce recitavit Calecas, cum Græcum actorum contextum usquam exstare negat Marcus Ephesius in sermonibus de purgatorio. Verum quando Leontius Byzantinus, actione 3, de sectis, Augustinum cæteris doctoribus annumeravit, quintæ synodi decretum exscripsisse omnino censendus est. Cæterum Græci Patres prædestinationis voce non intellexerunt, quemadmodum Augustinus, *preparationem beneficiorum, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur* : sed voluntatem illam consequentem, seu decretum, quo Deus præmia vel supplicia singulis destinavit, prout quisque vel odio, vel amore dignus erit. Chrysostomus siquidem hom. 19 in Epist. ad Rom. ubi quærit, cur antequam Jacob et Esau nati essent, ὁ μὲν ἐτιμᾶτο, ὁ δὲ κατεδικάζετο, ille honore afficiebatur, hic supplicio ; ad hunc modum respondet : Ille cui aperta sunt arcana cogitationum, perspicue novit, τίνας μὲν στεφάνων ἀξιοί, τίνας δὲ κολάσιω, quoniam coronarum digni sunt, quive suppliciorum. Et rursus : Ille qui animam inspicit, eum quoque probare novit, et quis salute dignus sit. Καὶ γὰρ μόνος αὐτὸς ὄντων ἀκριβῶς στεφανοῦν, solus quippe perfecte novit coronas ut justum est impertiri. Aliæ complura quæ idem canunt omitto, quæ ad longum referrem, nisi brevitati studendum esset.

(97) *Χρὴ γινώσκαι.* Illud porro sciendum. Loquitur de illo statu quo homo ante peccatum, propter inditas sibi virtutes, divinum exemplar referebat. Istæ erant bonorum semina, quibus colendis præfectus erat, juxta Theologum. Verum ex toto κατὰ φύσιν, ex statu naturæ consentaneæ desiccans, eis τὸ παρὰ φύσιν, in id quod naturæ contra-

θεός, οὐ πάντα δὲ προορίζει. Προγινώσκει γὰρ τὰ ἐφ' ἡμῖν, οὐ προορίζει δὲ αὐτά. Οὐ γὰρ θέλει τὴν κακίαν γίνεσθαι, οὐδὲ βιάζεται τὴν ἀρετὴν. Ὅτι τῆς θείας προγνωστικῆς κελεύσεως ἔργον ἐστὶν ὁ προορισμός. Προορίζει δὲ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ. Ἦδη γὰρ κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ προέκρινε πάντα ὁ θεός κατὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.

Χρὴ δὲ γινώσκειν (97), ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη ἐν τῇ φύσει, καὶ αὐτός ἐστι παντὸς ἀγαθοῦ ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ ἐκτὸς τῆς αὐτοῦ συνεργίας (98), καὶ βοηθείας, ἀδύνατον ἀγαθὸν θελήσει ἢ

rium erat, seu vitium, corrumpit, inquit Damascenus : nimirum, ut observat Clemens Alex. lib. vi Strom. contra Gnosticos : *Natura quidem capaces virtutis sumus ;* Οὐ μὴν ὥστε ἔχειν αὐτὴν ἐκ γενετῆς, ἀλλὰ πρὸς τὸ κτήσασθαι ἐπιτήδειοι, non ut eam a natiuitate habeamus, sed ejus comparandæ simus idonei. *Nam quia virtutis studium rationi conformis est, συγγενές τι ἔχομεν πρὸς αὐτὴν, quamdam cum eo cognitionem habemus. Hæc autem habilitas propensio est ad virtutem ;* ἀρετὴ δὲ οὐ, non ipsa virtus. Cæterum hic auctor audiendus non est, ubi negat Adamo inditas a Deo virtutes ipsas fuisse. Hieronymus, in cap. 1 Epist. ad Galat. *Græcia tractatores, ut loquitur, secutus, hominem ait sine Christo non sciri, nec non habere semina in se sapientia et justitia, reliquarumque virtutum.* Qua tamen doctrina Pelagius posthac abusus est, ut gratia Dei necessitatem excluderet. Melius Nazianzenus, in Carmine de virtut. hum., docet homini concessum a Deo ut ad bonum esset idoneus, tum virtutem adjici ;

Κεῖνος δεκτὸν ἔθηκε καλοῦ, καὶ κάρτος ὁπάξει.

(98) Καὶ ἐκτὸς τῆς αὐτοῦ συνεργίας. Et cum ejus opem. Dixit Deum esse causam omnium boni : subjungit non solum ad agendum, sed etiam ad volendum ejus nos auxilio egero, adeoque anterioris gratia necessitatem agnoscit. Quia vero Græci Patres ita vulgo loquuntur, ac si penes nos essent primordia fidei et boni operis, tum quando volumus, Deus addat gratiam ; difficultatem hæc Combesius noster amolitur observat. 10 in sermonem Clementis Alex. cui titulus, *Quis dives salvandus sit ?* Dixerat Clemens : *Homo sua virtutum operam ponens, ut compressis affectibus tranquillæ animi fiat, nihil inde præstat. Sin ejus desideria vehementius inardescat, diligentiamque omnem adhibeat ;* τῇ προσθήκῃ τῆς παρὰ Θεοῦ δυνάμει, adjuncta illi divina virtute votorum evadit competens. *Deus namque volentibus animis aspirat. Sin vero et cepta promptitudine desciscat, καὶ τὸ δοθὲν πνεῦμα συναστᾶλη, etiam datus spiritus contrahitur. Ipsius namque virtutem largiri, ejus fuerit, qui vim inferret.* Hæc cum in Pelagianismi suspicionem quidam traxerint, Combesius : *Mihi potius alta gratia commendatio, inquit, nostrique ad eam conatus applicatio ; ut primum sit velle, ipsum nobis insit, ac ne velle quidem, nisi gratia excitante, quæ est φθὸν πνεῦμα, concessus spiritus, ipsum velle præstans, et qui contrahitur non volentibus, ut προσθήκη τῆς παρὰ Θεοῦ δυνάμει, novo auxilio virtutis competes fiat. Similia Ambrosio, Chrysostome, aliisque Patribus eodem collineant, quibus non gratiam eliminant ; sed (quod Paulus) adhortantur ne in se eam recipiamus. Valdeque injustus est, qui si*

πρῆξαι ἡμᾶς. Ἐφ' ἡμῶν δὲ ἐστίν, ἢ ἐμμεῖναι τῇ ἀρ- A
τῇ, καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ Θεῷ πρὸς ταύτην καλοῦντι,
ἢ ἀποφοιτῆσαι τῆς ἀρετῆς, ὅπερ ἐστίν ἐν τῇ κακίᾳ
γενέσθαι, καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ διαβόλῳ, πρὸς ταύτην
καλοῦντι ἀδιάπτως. Ἡ γὰρ κακία οὐδὲν ἑτερόν ἐστίν,
εἰ μὴ ἀναχώρησις τοῦ ἀγαθοῦ· ὡσπερ καὶ τὸ σκό-

esse; ut citra ipsius opem et auxilium bonum velle
nec facere possimus; cæterum nobis liberum esse
in virtute perstare, Deumque ad eam vocantem
sequi, vel a virtute abscedere, hoc est, in vitio hæ-
rere, ac diabolus, qui nulla vi injecta ad illud nos
vocat, ducem sequi. Neque enim vitium aliud quid-

¹⁰ Cf. infra. lib. III, c. 14.

VARIE LECTIONES.

— N. ὡς καὶ τὸ.

NOTÆ.

illustria Patrum, Augustino præsertim superiorum,
loca. quod non Calviniana, astruuntque liberum ar-
bitrium, Pelagianismum sapere dicat, etc. Recte vir
doctus adnotavit, τὸ δοθὲν πνεῦμα, concessum spi-
ritum, Clementi esse gratiam prævenientem, qua
pulsante volumus, ut potentior vis alia addatur.
Quocirca Theologus, orat. 31, hoc Domini effato
Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum
est, totum Deo tribui definit: τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ
Θεῷ. Nam τὸ βούλεσθαι καλῶς, δέεται τῆς παρὰ Θεοῦ
βοηθείας, ut quis recte velit, Dei auxilio opus est.
Quinimo αὐτὸ τὸ προαιρεῖσθαι τὰ δέοντα, θεῖόν τι
καὶ ἐκ Θεοῦ, καὶ δῶρον φιλανθρωπίας, eligere qua
necessaria sunt, hoc divinum quiddam est, et ex Deo
profectum ejusque humanitatis donum. Chrysostomus,
hom. 45 in Joan. Credere in Christum, inquit,
humanæ cogitationis non est, sed τῆς ἀνωθεν ἀπο-
καλύψεως δὲλ, superna opus est revelatione, atque
animo qui revelationem suscipit. Illic quidem sin-
cerus iudei doctor, alicubi negavit voluntatem homi-
nis, Dei gratia advertit, ne liberum lædatur
arbitrium. Οὐτε γὰρ ὁ Θεός, inquit, homil. 55, t. V
edit. Savi, οὐτε ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις τὴν ἡμετέραν
προσθάνει προαιρεσίν· sed de ea gratia loquitur,
qua fides perfectionis apicem obtineat, ὥστε μένειν
ἀσθὴν διηλεκτῶς ἄσπιστον, καὶ ἀπεριτρέπτου, ut in-
concussa et immota maneat; non de priori illa
motione, cui si interiori pulsanti animum attende-
rimus, omne tandem genus armamenti auxiliique
adjiciatur. Εἶτα ἐπειδὴ προσέλωμεν, τότε τὴν παρ'
ἐκτου παρέχει συμμαχίαν ἄπιστων. Hanc vocantis
Spiritus gratiam interiorum esse confirmat hom.
in cap. xvi, Act. v, 14, ubi Dominus dicitur aperuisse
cor mulieris Lydiæ, ut Paulum auscultaret. Τὸ μὲν
ὄν ἀνοῦξαι, τοῦ Θεοῦ, inquit, τὸ δὲ προσέχειν, αὐ-
τῆς· Itaque Dei erat aperire; mulieris vero, animum
attendere. Rursus hom. in Epist. ad Hebr. ad hæc
verba c. xii, § 2: Aspicientes in auctorem fidei vocatæ,
initia fidei in Christum refundit. Αὐτὸς ἐν ἡμῶν
τὴν πίστιν ἐνέθηκεν, inquit, αὐτὸς τὴν ἀρχὴν ἐδώ-
κεν· Ipse nobis fidem indidit; ipse primordia lar-
gitus est, juxta ac Christus discipulis aiebat: « Non
vos me elegistis, sed ego elegi vos. » Et δὲ καὶ αὐ-
τὸς ἀρχὴν ἡμῶν ἐνέθηκεν, αὐτὸς καὶ τὸ τέλος ἐπι-
θήσει· Quod si initium ipse indidit, finem ipse quo-
que imponet. Ecquis enim credidisset, inquit, hom. 7
in Ep. I ad Cor. mihi ὡς τῆς δυνάμεως προηγουμέ-
νης, nisi divina vis præcessisset. Quando ergo docet
nostrum esse fidem adhibere, cui Dei auxilium
succedat, fidem esse opus liberi arbitrii, solum
voluntatis inuuit motum, quo revelanti Deo assen-
sum damus, nec anteriorem gratiam excludit, sine
qua fieri nequeat ut fidei doctrinam excipiamus.
Hæc gratia qui bene utitur, altera donatur, quæ
nec est mera motio moralis, ut recentiores loquun-
tur, qua bonum voluntati amandum proponatur,
sed qua voluntas ipsa efficaciter moveatur, obfir-
meturque ad illud persequendum. Ἐάν θελήτῃ,
inquit, hom. 8 in Epist. ad Philip. τότε ἐνεργῆσαι
τὸ θέλειν, quod si volueris, tum operabitur ut velis
καὶ προθυμῶν αὐτὸς δίδωσι καὶ ἐργασίαν, ac prom-
ptum desiderium ipse dat, et actionem. Nam, ut
idem ait in cap. v Epist. ad Galat. Gratia non modo,

ut: lex olim, a cupiditatibus abstinere suadet, sed et
marcescere eas facit, ad sublimioremque vitam pro-
vehit, οὐ καλυσούσης μόνον αὐτῶν ἀπέχεσθαι, ἀλλὰ
καὶ μαρτυρούσης αὐτῆς, καὶ πρὸς μείζονα πολιτείαν
ἀναγούσης. Id quod hom. 15 in Epist. ad Rom. fieri
docet, permissione divinæ efficacitatis cum proba
voluntate ἐνεργεῖαν προαιρέσει κερναμένην τῇ χρη-
στῇ. Quam Dei gratiæ vim seriemque magnus Cy-
rillus edisserit lib. De ador. in spir. et ver. p. 25,
ubi angelos tenendo manum Lot significasse ait:
Non nos nudis sermonibus exstimulari, καὶ ταῖς εἰς
νοῦν παρακλήσειν, ἀποφοιτῆν ἀμαρτίας, nec sua-
sionibus, quæ mentem percellant, ut a peccato re-
cedamus: sed omnium Salvatorem Deum eo benigni-
tatis descendere, ὡς ἐνεργὸν ποιῆσθαι τὴν ἐπικου-
ρίαν, ut esse efficax auxilium suum præstet, juxta
illud, « Tenuisti manum dexteram meam, et in volun-
tate tua deduxisti me. » Nam quia natura hominis
infirmata est, nec satis virium habet, ut emergere a
vitiis queat, opem illi fert Deus, adeoque dicitur ἀπο-
νέμων ὁρᾶται χάριν, νοουθεσίας ἀναπειθῶν, καὶ
ἐπικουρίαν εὐρών, καὶ ἀμείνω τιθεῖς τοῦ παρὰ πόδας
καὶ τυραννοῦντος κακοῦ, duplicem gratiam impertiri
cernitur, cum monitis suadendo, tum ejusmodi auxilium
reperiendo, quo valentior reddatur præsentem
vitiis, cujus tyrannide vexatur. En præter gratiam,
qua suasionibus mens intus afficitur, efficacem
alteram, qua totus homo roboratur, et divino operi,
sedatis affectionibus et vitiis, applicatur. Quinimo
Chrysostomus eam esse vim victricis gratiæ astruit,
ut nec momenta, nec circumstantias rerum acupari
egeat. Paulum furentem adhuc (inquit hom. 45,
l. III) ferocientem adhuc, in cædes ferventem, attra-
xit Christus. Οὐδὲ γὰρ ἀνέμενε λήξαι τὸ νόσημα,
καὶ σεσθῆναι τὸ πάθος, καὶ πραότερον γενέσθαι τὸν
ἄγριον, καὶ οὕτως ἐλκυσεν· Non enim expectavit
ut morbus cessaret, vitiosus affectus extingueretur,
effertusque tandem animus mansuesceret, ac tunc
traheret: sed in ipso furore eum caput, ἵνα διεξῆ
τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ut potentiam ostendat suam, quæ
ferrescentis actutum iræ insaniam domat, et perse-
cutorem vincit. Consimilia legis de Matthæo
homil. 31 in Matth. Nemo igitur Chrysostomum
aliosve Patres Pelagianismi invidia aspergat, quod
Deum dixerint cælesti motione illis aspirare, quos
consensuros sibi prævidit. Nam, ut doctissimus
Petavius, t. I Dogm. lib. ix, cap. 4, ex Sixto Se-
nensi observat, non divinæ gratiæ meritoriam, ut
dicitur, causam annunt, sed gratuita largitionis
opportunitatem. Non enim inanimatorum more
homines moventur a Deo: sed cum liberi arbitrii
sint, atque ita comparati, ut pro variis rerum et
temporum circumstantiis modo unum aliquid am-
plectantur, erga quod alioqui nullatenus afficeren-
tur; quis inficietur Deum universi rectorem, eas
etiam adhibere, ut convertat illos, quos salvare
studuerit? Nam « diligentibus Deum omnia cooperan-
tur in bonum, iis qui secundum propositum vocati
sunt sancti. » Sic absque gratuita vocationis dispen-
dio Chrysostomus hom. 6 in Epist. ad Rom. affir-
mat, Matthæum publicanum ob ingenuitatem suam
accersitum esse, et Paulus, tametsi in fideles sæ-
vierat, misericordiam se consecutum ait, quia

quam est, nisi recessus a bono, veluti tenebræ, recessus a luce. Ac proinde in statu naturæ consentaneo manentes, in virtute sumus: ab eo autem statu, hoc est a virtute deflectentes, in id quod naturæ repugnat vitiumque labimur.

200 Pœnitentia est ab eo quod naturæ adversatur, ad id quod ipsi conveniens est, atque a diabolo ad Deum, per piæ vitæ studium, laboresque regressio.

Homo masculus conditus. — Hunc itaque hominem summus ille Opifex masculum condidit, divinam ei gratiam suam impertiens, seque per eam ipsi communicans: quo factum est, ut in morem prophetæ, animantibus, veluti mancipiis sibi datis, herili quadam auctoritate nomina imposuerit. Nam cum ad imaginem Dei conditus esset, ut ratione, intelligentia, et arbitrii libertate polleret, merito proinde ipsi rerum omnium terrenarum principatus a communi omnium Opifecæ et Domino concreditus est.

Creata femina ad humani generis morte damnati futuram propagationem. — Quoniam autem Deus præscientia sua noverat, fore, ut ille impositam sibi legem violaret, atque in corruptionem laberetur, idcirco feminam ipsi similem, adjutricemque ex ipso procreavit: adjutricem, inquam, ut genus humanum per generationem **201** ex successione conservaretur. Etenim prima formatio factura dicitur, non generatio. Factura enim est prima ea, quæ Deo auctore existit, hominis formatio. Generatio autem, successio est, qua ob mortis sententiam alii ex aliis propagamur.

Hunc porro Deus ¹³ in paradiso tam spiritali,

¹³ Nyss. *De opif.* cap. 20.

Α τος τοῦ φωτός ἐστὶν ἀναχώρησις. Μένοντες οὖν ἐν τῇ κατὰ φύσιν, ἐν τῇ ἀρετῇ ἔσμεν · ἐκκλίνοντες δὲ τοῦ κατὰ φύσιν, ἤγουν ἐκ τῆς ἀρετῆς, εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐρχόμεθα, καὶ ἐν τῇ κακίᾳ γινόμεθα.

Μετάνοιά ἐστὶν ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν, καὶ ἐκ τοῦ διαβόλου πρὸς τὸν Θεὸν ἐπάνοδος, εἰ ἀσκήσεως καὶ πόνων.

Τοῦτον τοίνυν τὸν ἀνθρώπον ὁ Δημιουργὸς ἀρβένω κατεσκεύασε, μεταδούς αὐτῷ τῆς ἑαυτοῦ θείας χάριτος, καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἑαυτοῦ διὰ ταύτης αὐτὸν ποιησάμενος · ὅθεν καὶ τὴν τῶν ζώων ὀνομασίαν προφητικῶς, ὡς δούλων αὐτῷ δοθέντων, δεσποτικῶς ἐποίησατο. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ λογικὸς τε, καὶ νοερός, καὶ αὐτεξούσιος γενόμενος, εἰκότως τὴν τῶν ἐπιγείων ἀρχὴν ἐνεχειρίζετο ὑπὸ τοῦ κοινῶ ἀπάντων Δημιουργοῦ τε καὶ δεσπότου.

Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης (99) Θεὸς, ὡς ἐν παράδεισῳ γενήσεται, καὶ τῇ φθορᾷ ὑποκείσεται, ἐποίησεν ἐξ αὐτοῦ θῆλυ, βοηθὸν αὐτῷ κατ' αὐτόν · βοηθὸν δὲ, πρὸς τὴν διὰ γεννήσεως μετὰ τὴν παράβασιν τοῦ γένους ἐκ διαδοχῆς σύστασιν. Ἡ γὰρ πρώτη πλάσις, γένεσις λέγεται, καὶ οὐ γέννησις. Γένεσις μὲν γὰρ ἐστὶν, ἡ ἐκ Θεοῦ πρώτη πλάσις · γέννησις δὲ, ἡ ἐκ καταδικῆς τοῦ θανάτου, διὰ τὴν παράβασιν ἐξ ἀλλήλων διαδοχῆ.

C ἀλλήλων διαδοχῆ.

Τοῦτον ἔθετο ἐν τῷ παραδείσῳ, τῷ τε νοητῷ καὶ

NOTÆ.

ignorans fecerat. Unde Petavius, lib. ix, cap. 3, postquam Vasquesium et alios, qui homines ad primam gratiam ob assensum futurum eligi ex Chrysostomo intulerant, ideo confutavit, quia sanctus doctor in cap. ix ad Rom. adnotet, vasa electionis constitui, eo quod Deus tam illud provideat quod ipsorum voluntate confertur, quam suam gratiam qua illos adjuvat, ut perpusillum ipsorum voluntati et consensu, totum gratiæ ascribatur, subjungit: *Sed nec ad eam, quam vocant conditionatam, scientiam licet confugere, tanquam haud absolute futurum affectum hunc animi meritaque præviderit Deus, sed ita demum, si necessariam ad id opem conferre decreverit. Etenim Chrysostomus πρόγνωσιν, præscientiam ejusmodi, ex qua oritur electio, absolutam esse significat, ac rei haud aliter quam præsentis existentisque notitiam, etc.* Tandem concludit: *Igitur absoluta est ista cognitio, cui res absolute futura, et veluti jam præsens objicitur.* Hæc confirmat Damascenus infra lib. iv, c. 22, et *Dial. cont. Manich.* Canones Africanorum contra Pelagianos amplectuntur Orientales, ut videre est can. 2 synodi Trullanæ, nec non apud Balsamonem, Zonaram, Blastarem, et alios.

(99) *Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης.* Quoniam autem Deus, etc. Commune hoc est Græcorum assertum, Deum idcirco mulierem condidisse, quia genus humanum, inflata propter Adami peccatum morte, quamprimum deletum iri præviderat, nisi conjun-

ctione viri cum uxore propagaretur. Ita censent inter alios Athanasius in psal. l.; Chrysostomus hom. 18 in Gen.; Nyss. *De opif. hom.* Quia vero Deus hominem non nisi muliere suadente defecturum præcivit, inquit lector, quinam isthæc colligereant. Plane doctores antiqui, cum a novis doctrinis caverent, majorumque placita venerandi colligerent, ἀσύστατα, et secum pugnantia quandoque scripserunt. Ut vero de conjunctione viri et uxoris ita sentirent, in primis adducti sunt, quod citra libidinem, cujus Adam immunis erat, non posse fieri putarent: quinimo ratum haberent non nisi peccato eam exarsisse. Unde inter Massalianorum errores hic recitatur, *quod Adamum in paradiso nullo libidinis astu congressum dicerent.* Cæterum Nyssen et Noster concedunt modos alios Deo non defuisse humanæ speciei multiplicandæ, si innocentia status mansisset; velut nempe angelorum multitudinem produxit. Ita futurum fuisse Athanasius Minor censet, quæst. 50 ad Antiochum: subjungit tamen quosdam æstimare, *quod cum Deus marem feminamque condiderit, hinc liquet eum voluisse diὰ σπέρματοποιίας, humanum genus constitui, neque id fieri diὰ παρακοῆς, per peccatum, seu cum libidine, sed cum honore.* Hæc approbat sanctus Thomas 1 part. quæst. 93, art. 2; imo Marius Mercator in subnotationibus ad Juliani capitula, et Augustinus, lib. *De nupt. et concup.* cap. 15, et alibi.

τῷ αἰσθητῷ · ἐν μὲν γὰρ τῷ αἰσθητῷ ἐπὶ γῆς ἠσ-
ματικῶς διαιωόμενος, ψυχικῶς τοῖς ἀγγέλοις συν-
αναστρέφετο, θείας γεωργῶν ἐννοίας, καὶ ταύταις
πρὸς μόνον τὸν Δημιουργὸν διὰ τῶν κτισμάτων ἀνα-
γόμενος, καὶ τῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ἐνηδυνόμενός τε, καὶ
εὐφραίνόμενος *.

Ἐπειδὴ τοίνυν αὐτὸν αὐτεξουσίῳ θελήματι φσι-
κῶς κατεκόσμησε, δίδωσι νόμον αὐτῷ, μὴ γεύσασθαι
τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. Περὶ οὗ ξύλου αὐταρκῶς
ἐν τῷ περὶ παραδείσου κεφαλαίῳ, κατὰ γε τὴν ἡμε-
τέραν εἰρήκαμεν δύναμιν. Ταύτην τὴν ἐντολὴν αὐτῷ
ἔδωκεν, ἐπαγγελάμενος, ὡς εἰ μὲν φυλάξῃ τὸ τῆς
φυγῆς ἀξίωμα, τῷ λόγῳ τὴν νίκην διδοῦς, ἐπι-
γνώσκων τὸν κτίσαντα, καὶ τούτου φυλάττων τὸ
πρόσταγμα, τῆς αἰδίου μεθίξει μακαριότητος, καὶ
ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, κρείττων θανάτου γενόμενος·
εἰ δέ γε καὶ τὴν ψυχὴν ὑποτάξῃ τῷ σώματι, καὶ τὰ
τοῦ σώματος προτιμήσῃ τερπνά, τὴν οἰκείαν τιμὴν
ἄγνοήσας, καὶ τοῖς ἀνοήτοις παρεικασθεὶς κτήνῃσι,
οὗ παποικηκότος τὴν ζεύγην ἀποσεισάμενος, καὶ τὸ
θεῖον αὐτοῦ παριδὼν ἐπίταγμα, θανάτῳ ἔσται ὑπεύ-
θυνος, καὶ φθορᾷ, καὶ πόνῳ καθυποβληθήσεται τὸν
ταλαιπωρὸν ἔλκων βίον. Οὐ γὰρ ἦν λυσιτελεὶς ἀπει-
ραστῶν ἔτι τυγχάνοντα, καὶ ἀδόκιμον P, τῆς ἀφθαρ-
σίας τυχεῖν, ἵνα μὴ εἰς τύπον ἐμπέσῃ καὶ χρεμα-
τῷ διαβόλου · ἐκεῖνος γὰρ διὰ τὸ ἀφθαρτον, μετὰ
τὴν ἐκ προαιρέσεως ἐκπτώσιν, τὴν ἐν τῷ κακῷ
ἐμεταμείλητον ἔσχε, καὶ ἀτερπειτον παγιότητα · ὥστε
οὐ πάλιν καὶ οἱ ἀγγελοι, μετὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως
τῆς ἀρετῆς ἐκλογὴν, τὴν ἐν τῷ καλῷ διὰ τῆς χάρι-
τος ἀμετακίνητον ἔβρυσιν.

Ἐδεῖ τοίνυν πρότερον δοκιμασθέντα τὸν ἀνθρώ-
πον · ἀνὴρ γὰρ ἀπειραστος, ἀδόκιμος, οὐδενὸς λόγου
ἔξωσ ἠ· καὶ τῇ παύρᾳ διὰ τῆς τηρήσεως τῆς ἐντο-
λῆς τελειωθέντα, οὕτω τὴν ἀφθαρσίαν, ἀρετῆς κο-
μίεσθαι ἔκαθλον. Μέσος γὰρ Θεοῦ καὶ ὕλης γενό-
μενος, διὰ μὲν τῆς τηρήσεως τῆς ἐντολῆς, μετὰ τὴν
ἀπαλλαγὴν τῆς πρὸς τὰ ὄντα φυσικῆς σχέσεως, ἐνω-
θεὶς τῷ Θεῷ καθ' ἕξιν, τὴν περὶ τὸ καλὸν παγιότητα
λαμβάνειν ἀμετακίνητον ἔμελλε · διὰ δὲ τῆς παρα-
θέσεως πρὸς τὴν ὕλην μάλλον κινήθεις, καὶ τῆς
αὐτοῦ αἰτίας, τοῦ Θεοῦ φημί, ἀποσπάσας τὸν νοῦν,
τῇ φθορᾷ προσοικειοῦσθαι, καὶ παθητὸς ἀντὶ ἀπα-
θεῶς, καὶ θνητὸς ἀντὶ ἀθανάτου γίνεσθαι, καὶ συν-
δουασμοῦ, καὶ βευστῆς γεννήσεως ἐπιδέεσθαι, καὶ
τῇ ἐπέσει τῆς ζωῆς, τῶν μὲν ἡδέων, ὡς δῆθεν ταύ-
την συνιστώντων, ἀντέχεσθαι · πρὸς δὲ τοὺς τούτων
προρηθημένους τὴν στέρησιν ἀδεῶς ἀπεχθάνεσθαι ·
καὶ τὴν μὲν ἐρεσιν ἐκ Θεοῦ πρὸς τὴν ὕλην, τὸν δὲ
θυρῶν, ἐκ τοῦ τῆς σωτηρίας ὄντως ἐχθροῦ μεταφέ-

quam corporeo collocarat: siquidem in corporeo, qui
in terra erat, quantum ad corpus degens, spirita-
liter cum angelis versabatur, divinas cogitationes
excolens, quibus aiebatur: nudus ob simplicitatem,
vitamque minime fucataam, atque ad solum crea-
torem per res ab eo conditas assurgens, ipsius con-
templationis voluptate jucundissime fruebatur.

Hominis in paradiso status et ruina. — Quoniam
itaque Deus eum, quantum ad naturam ita exorna-
verat, ut libera voluntate præditus esset, hanc ei
legem sanxit, ne de scientiæ ligno gustaret: de quo
quidem ligno in capite de paradiso pro modulo
nostro satis diximus: hoc porro mandatum ei præ-
scribendo pollicitus est fore, ut si animæ dignitatem
ita custodisset, ut victoriam rationi conciliaret, et
agnito Creatore, præceptum ejus observaret, æterna
beatitudine frueretur, morteque superior evadens,
in omne ævum viveret: sin autem honorem suum
minus intelligens, ac jumentis insipientibus com-
paratus ¹⁴, excusso Conditoris Jugo, sanctissimoque
ipsius edicto neglecto, animum corpori subderet,
corporisque voluptates potiores haberet, morti et
corruptioni fieret obnoxius, miseramque vitam
trahens, laborandi necessitati subjiceretur ¹⁵. Neque
enim illi tentato nondum, nec explorato immorta-
litate adipisci conducebat, ne in superbiam, in-
quam diaboli judicium inelideret. Nam immortalitas,
qua ille præditus erat, effecit, ut postquam libera
voluntate lapsus est, immutabilem deinceps, et
pœnitentiæ expertem in malo firmitatem habuerit;
quemadmodum rursus angeli post voluntariam
virtutis electionem divina gratia in bono ita fixi
stabilitique sunt, ut ab eo nullatenus jam dimoveri
queant.

Injuncti Adamo præcepti causa. — Opus erat igitur
ut homo primum exploraretur, quia vir non probatus
nec tentatus, nullius pretii est ¹⁶; suoque experi-
mento per præcepti observationem perfectus eva-
dens, sic demum pro virtutis præmio immortalita-
tem consequeretur. Nam cum Deum inter, mate-
riamque media quadam ratione constitutus esset,
ita comparatus erat, ut, si quidem mandato paruisset,
relicta naturali sua erga res creatas necessitudine,
Deo arctissima affectione copulatus, immobilem in
bono firmitatem accepturus esset: sin autem, di-
vina lege violata, in res materiæ immersas prola-
psus, mentem a Deo auctore suo abstraxisset, **202**
corruptionem sibi accerseret, factusque pro im-
passibili passibilis, et pro immortalis mortalis, con-
jugio fluxaque generatione opus haberet; quo fieret,
ut ob vitæ desiderium, delectabilia quidem, velut
eam tuentia amplexaretur, eos vero qui hæc sibi
eripere studerent, pertinaci odio haberet; atque

¹⁴ Psal. XLVIII, 13. ¹⁵ I Tim. III, 8. ¹⁶ Eccle. XXXIV, 11.

VARIÆ LECTIONES.

* Edit. Veron. δε ἐπὶ γῆς. ° Noster σεμνυόμενος. P R. 2 ἀδοκίμαστον. † Parenthesis ista abest in omnibus ferme codicibus, et in translationibus Burgundii et Fabri.

ita desiderium a Deo ad materiam, et iram ab eo qui salutis nostræ hostis est, ad congeneres suos transferret. Victus itaque homo est invidentia diaboli, qui, quo livore atque erga bonum odio percitus erat, nos supernis bonis frui non ferebat; cum ipse ad ima propter superbiam corruisset. Quapropter injecta spe divinitatis, miserum Adamum mendax illexit, subvectumque ad arrogantiae cacumen, in eandem ruinæ voragine deturbavit.

Α ρειν πρὸς τὸ ὁμόφυλον. Φθόνῳ τοίνυν διαβόλου (1) ἡττήθη ὁ ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἔφεραν ὁ φθονερὸς καὶ μισόκαλος δαίμων, αὐτὸς διὰ τὴν ἵπαρσιν κάτω γινόμενος, ἡμᾶς τῶν ἄνω τυχεῖν, ὅθεν καὶ θεότητος ἐλπίδι ὁ ψεύστης δελεάζει τὸν ἄθλιον, καὶ πρὸς τὸ ἴδιον τῆς ἐπάρσεως ὕψος ἀναγαγὼν, πρὸς τὸ ὁμοίον καταφέρει τῆς πτώσεως βάραθρον.

NOTÆ.

(1) Φθόνῳ τοίνυν διαβόλου. Victus itaque homo, etc. Bonorum quibus homo insons affluerebat, jacturam refert ex trita traditione, præsertimque ex Nazianzeno; cujus tamen nonnullas voces omisit, quibus de originali peccato doctrina enuntiatur. Postquam (inquit Theologus orat. 38 et 42) invidia diaboli et mulieris impressione, quam velut idoneam magis ad persuadendum adhibuit, Φεῦ τῆς ἐμῆς ὁσθενεῖας! ἐμῆ γὰρ ἡ τοῦ προπάτορος· Ημεῶν ἀσθενεῖαν! mea quippe, quæ primi parentis. Oratione 5 ait: Πάντες τοῦ αὐτοῦ ξύλου τῆς κακίας γεγευμέθα. Omnes eandem nequitiæ arborem gustavimus. Et orat. 18: Nequaquam me affecerint, ὅσα τῆς πρώτης γεύσεως ἡμῶν, ἐξ ἧς ἀπολώλαμεν, ἔχοντα, quæcumque ex prima illa gustatione nostra, per quam interimus, originem trahunt. Quocirca Apollinarium sic perstringit, ac si Christus, humana mente omissa, ne totum non servaverit, ἔλον πταλῶντα, καὶ κατακριθέντα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου παρακοῆς, qui lotus corruerit damnatusque sum ob primi inobsequentiam. De peccati Adami in ejus posteris translatione, inque eos etiam quorum parentes per baptismum regenerati sunt, legendus in primis est Cyrillus Alexandrinus, lib. 1 Cont. Antropomorph. c. 8. Plura Græcorum loca non congero, eodem collineantia. Addam solum Anastasii II Antiocheni testimonium lib. vi in Hexaem., ubi et Olympiodorum citat Alexandrinæ Ecclesiæ interpretem et diaconum: Ἀνανεύει δὲ πολλάκις προφῆθεις φιλόσοφος, inquit, ὁ τὴν Ἀλεξανδρέων τοῖς λόγοις καταφωτίσας, ὡς ταύτης διάκονος, πρὸς τὸ φάναι ἐν παντελεῖ ἀθανασία τε καὶ ἀφθαρσία γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον, τὴν τε εὐλογίαν, καὶ τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ, καὶ σύγκτητον τῶν θηρίων, καὶ αὐτοῦ βρώσειν εἰς ἀπείδειν φθορᾶς προβαλλόμενος. Καὶ γὰρ τὸ λούτρον, φησὶ, τῶν ἐν Χριστῷ βαπτιζομένων, ἀπόρρυσιν ἀληθῆ τε καὶ παντελῆ ἔχει τῆς προπατορικῆς τοῦ Ἀδὰμ εἰς ἡμᾶς καταλαβοῦσης ἀποφάσεως καὶ ἀμαρτίας· Σæpe inficiatur prædictus philosophus, qui Alexandrinorum Ecclesiam, tanquam ejus diaconus, doctrinis suis illustravit, cum omnigena incorruptione et immortalitate hominem conditum esse, adductis in argumentum corruptionis, benedictionis, nec non mare et femina, communique ipsi ut bestiis esca. Enimvero lavacrum, inquit, eorum qui in Christo sunt baptizati, abstersionem veram et perfectam habet culpæ primigeniæ Adam, quæ nos

occupavit, etc. Genuinam hanc Orientalium fidem consiliter Pelagius jussus est, in synodo Diospolitana, puta Adamum, nisi peccasset, non fuisse morturum: peccatum ejus non ipsum solum læsisse, sed etiam omne genus humanum: infantes recens natos in illo statu non esse, in quo Adam ante peccatum fuit: ad ipsos etiam pertinere quod ait Apostolus, et per unum hominem mors, et per unum hominem resurrectione mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur; infantes non baptizatos, nec vitam æternam, nec regnum cælorum habere posse. Quibus concordant Milevitana decreta, imo et Chrysostomus, hom. 10 in Epist. ad Rom., hom. 5 in Epist. ad Ephes. et hom. 76 in Joan. nec non in cap. 11 ad Galat. Sicubi vero non accurate adeo de hoc præcipuo nostræ fidei locutus visus est, cavebat, non solum a Manichæis, quos nominat hom. 39 in Epist. 1 ad Cor., verum, ut conjicio, a Massaliensis, quos Flavianus Antioch. hoc ævo reprehendit ejusmodi errores spargere, quos ex Ecclesiæ doctrina de peccato originali malesana mente intulerunt. Cæterum culpæ hujus appendices pulchro describit hom. 13 in Epist. ad Rom., et in psal. 1 ad hæc verba: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. Τὴν ἀνωθεν, inquit, ὁπὸ τῶν προγόνων τολμηθεῖσαν παρανομίαν εἰς μέσον προφέρει, κάκεινην λέγει γεγενῆσθαι τῶν βρωμάτων τούτων πηγὴν· Iniquitatem illam profert, quam primi parentes per summam nefas admiserunt, eamque factam esse dicit horum effluviis scatiginem. Nisi enim illi peccassent, morte non essent nullati: dempta morte, corruptelam evassissent; incorruptionis socia foret immortalitas a perturbationibus; nullus superesset peccato locus. Es quo autem peccavere, corruptioni addicti sunt: corruptibiles facti, consimiles filios procreant, in quos subinde timores, cupiditates, libidines dorianitur. Veteres quidem illi, ubi de primigenia culpa loquuntur, solam ut plurimum inflictionem corporalis necis memorant; quia nempe, ut Theodoretus, dial. 3, Eranistam docet, corpus quod vesiti ligni tactu gustuque infectum fuit, inde traxit ut interiret: anima vero, quia peccati causa exstitit, æterno supplicio obnoxia facta est, quod una cum corpore paleretur, μετὰ τοῦ σώματος τῆ γέννη παραδοθήσεται.

LIBER TERTIUS.

ΚΕΦΑΛ. Α' [ME'].

CAP. I.

τῆς θείας οικονομίας, καὶ περὶ τῆς πρὸς
τὴν κηδεμονίας, καὶ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἑ.

τῆ τοίνυν τῇ προσβολῇ τοῦ ἀρχεκάκου δαιμο-
λασθέντα τὸν ἀνθρώπον, καὶ τὴν τοῦ Δι-
εὐδ' ἐντολὴν μὴ φυλάξαντα, καὶ γυμνωθέντα
πρὸς, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρῆρσιαν ἀπεκδυ-
νω, καὶ σκεπασθέντα τῇ τοῦ μοχθηροῦ βίου
νησι· τοῦτο γὰρ τὰ φύλλα (2) τῆς συκῆς· καὶ
ηθέντα τὴν νέκρωσιν, ἥτοι τὴν θνητότητα καὶ
ἐκ τῆς σαρκὸς· τοῦτο γὰρ ἡ τῶν δερμάτων
πρὸς· καὶ τοῦ παραδείσου κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ
εἰρησίαν γεγόντα ἐξόριστον, καὶ θανάτῳ κατὰ-
καὶ φθορᾷ ὑποχείριον, οὐ παρείδεν ὁ συμ-
πρὸς εἶναι δούς, καὶ τὸ εἶναι χαρισάμενος·
πολλοὶς πρότερον παιδαγωγῆσας, καὶ πρὸς
κατὰ καλέσας, στόμφ καὶ τρόμφ, ὕδατος κατα-
κατὰ, καὶ παντὸς τοῦ γένους μικροῦ δεῖν ἀπυλω-
συχγύσει καὶ διαίρεισι τῶν γλωσσῶν, ἀγγέλων
ιστῶν, πόλεων ἐμπρησμῶν, τυπικαῖς θεοφανείαις,
εἰς, νίκαις, ἡτταῖς, σημείοις καὶ τέρασι, ποι-
θεονάμεσι, νόμφ, προφήταις, δι' ὧν τὸ σπου-
εἶναι ἦν, ἡ τῆς ἀμαρτίας ἀναίρεσις, πολυσχε-
χεθείσης, καὶ καταδουλωσαμένης τὸν ἀνθρω-
πὸν πᾶν εἶδος κακίας ἐπισωρευσάσης τῷ βίῳ,
πρὸς τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνοδος·
| δι' ἀμαρτίας ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσ-
| ὅσπερ τι θηρίον ἀγρίον καὶ ἀνήμερον, τὸν
παινον λυμαινόμενος βίον· εἶδει δὲ τὸν λυτροῦ-
εἰδλλοντα ἀναμάρτητον εἶναι, καὶ μὴ τῷ θανάτῳ
ἕξ ἀμαρτίας ὑπεύθυνον, ἔτι δὲ νευρωθῆναι,
C
παινωσθῆναι τὴν φύσιν, καὶ ἔργῳ παιδαγω-
γῶν, καὶ διδαχθῆναι ἀρετῆς ὁδόν, τῆς μὲν φθορᾶς
κωσαν, πρὸς δὲ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον ποδη-
γῶν· τέλος, τὸ μέγα περὶ αὐτὸν τῆς φιλαν-
θροίας ἀνεκτικῆς πέλαγος. Αὐτὸς γὰρ ὁ δημιουργ-
εἰ καὶ Κύριος τὴν ὑπὲρ τοῦ οὐρανοῦ πλάσματος
γενεῖ κάλην ἡ, καὶ ἔργῳ διδάσκαλος γίνεται·
πειθὴ θεότητος ἐλπίδι ὁ ἐχθρὸς δελεάζει τὸν ἀν-
θρώπ. III, 7. 10 Gen. vi, 13. 11 Gen. xi, 7. 12 Gen. xviii, 1 seqq. 13 Gen. xix, 1 seqq. 14 Sap.
15 Greg. Naz. orat. 12 et 38.

A De divina dispensatione nostrique sollicitudine, et de
nostra salute.

Violati prævaricatione Adæ divini mandati pena.
Dei in homine revocando æconomia. — Hoc itaque
dæmonis malorum auctoris assultu deceptum
hominem, violatique Conditoris præcepti reum,
et gratia nudatum, qui exuta qua pollebat apud
Deum fiducia, erummosæ vitæ asperitate, quam
folia ficus 17 significat, obvolutus fuerat, et mor-
talitatis carnisque crassitie 203 coopertus, ut mor-
tuarum pellium vestitu designatum fuit : qui demum
justo Dei judicio e paradiso exterminatus, inflicta
morte corruptioni factus fuerat obnoxius, hunc ne-
quaquam aspernatus est, misericors ille, qui ei,
tam ut esset, tum ut bene esset largitus erat : verum
cum multis ante modis castigatum ad meliorem
frugem vocasset ; per gemilum scilicet, et tremo-
rem, per aquarum illuviem, ac totius ferme generis
humani interitum 18, per linguarum confusionem
ac divisionem 19, per angelorum præfecturam 20,
per civitatum conflagrationem 21, per typicos appa-
rentis Dei prospectus, per bella, victorias, clades,
signa, et portenta, variasque virtutes ; per legem
et prophetas ; per quæ omnia id agebatur, ut pec-
cato, quod varie serpendo, hominem mancipaverat,
nullumque non mali genus mundo invexerat, o
medio sublato, homini ad beatam vitam reditus
pateret : quoniam mors per peccatum introierat in
mundum 22, feræ ejusdam instar immanisque bel-
luæ, hominis vitam infestans, oportebat vero eum,
qui Redemptoris munere functurus erat, a peccato
prorsus alienum esse, nec peccati causa obnoxium
morti ; insuper roborari iustaurarique naturam, et
opere ipso erudiri, edocerique virtutis viam, quæ
eum ab interitu revocando, ad æternam vitam du-
ceret : sic itaque tandem ingens suæ erga ipsum
benevolentia pelagus ostendit 23. Ipse enim condi-
tor ac Dominus pro sigmento suo luctam suscipit,

VARIÆ LECTIONES.

n Regio cod. 3445, satis recenti, quæ sequuntur Damasceni capita, ab his quæ præcedunt, sic ser-
tur, ut librarius totum librum *De fide orthodoxa*, in duas saltem partes dividendum esse existi-
rit, quarum prior de Deo uno, trino, creatore, et provisoro agat ; posterior, de Verbo incarnato,
tore, et iudice. * Cod. S. Hil. et alii nonnulli περιείδεν. † R. 1, Colb. 1 πολυσχεδῶς τε. ‡ R.
ex emendat. πλάσιν, quam lectionem expressit Faber *plasmationem suscepit*. Verbi tamen carne
l eum diabolo lucta describitur.

NOTÆ.

Τοῦτο γὰρ τὰ φύλλα. Quam folia, etc. Sic
logus orat. 38 et 42, ait : *Pellicæas tunicas*
I, ἰσως τὴν παχύτεραν σάρκα, καὶ θνητὴν, καὶ
νπον, carnem fortassis crassiorem, mortalem-

que et solidam ; scil. ut aliquid Origeni indulgeat,
veluti Nyssenus *Orat. catech.* cap. 8. Methodius
apud Epiphani. *pellium* nomine νεκρότητα, morta-
litate carnis, non carnem ipsam intelligit.

ipsoque magistrum agit opere. Ac quoniam hostis spe divinitatis hominem pellexerat, ipse vicissim objecta carne velut esca capitur : simulque divinæ, cum bonitatis et sapientiæ, tum justitiæ et potentiae specimen editur. Nam bonitas quidem hinc elucet, quod figmenti sui imbecillitatem non despexit, sed lapsi vicem doluit, eique manum porrexit : justitia item, quod victo homine, non per alium tyranno victoriam extorquet, nec vi hominem a morte eripit ; sed quem mors olim propter peccatum servituti suæ addixerat, hunc bonus ille justusque victorem rursus fecit ; quodque nulla arte fieri posse videbatur, simile similis opera liberavit : sapientia denique, quod rei perquam difficili congruentissimum exitum invenit ²⁴. Etenim Dei ac Patris benevolentia, unigenitus Filius ac Deus, qui in Dei ac Patris sinu erat ²⁵ ; ille, inquam, ejusdem ac Pater sanctusque Spiritus substantiæ ; ille omni ævo antiquior, ille principio carens ; quique in principio erat, et apud Deum et Patrem, ac Deus erat ; ille demum, qui in forma Dei erat ²⁶, inclinans cælos descendit ; hoc est, sublimitatem suam, in qua nulla cadat abjectio, nulla depressione deprimens, in servorum suorum usum se inclinat, ejusmodi plane inclinatione, quæ nec verbis exprimi, nec mente comprehendendi queat (id enim *descensus* vocabulo significatur), quique Deus perfectus erat, perfectus homo fit, novorum omnium maxime novum ²⁷, imo quod unum **204** sub sole novum est, infinitamque Dei potentiam declarat. Quid enim majus, quam Deum hominem fieri ? Quocirca Verbum caro absque ulla mutatione de Spiritu sancto, et sancta Maria semper Virgine Deique Genitrice factum est ; Deique et hominum mediator existit, solus ille in homines benignissimus, non ex voluntate, aut ex concupiscentia, aut congressu viri, aut generatione cum voluptate conjuncta, in intemerato Virginis utero conceptus,

CAP. II.

Quomodo conceptus sit Verbum, et de divina ejus incarnatione.

Missus est enim angelus Domini ad Mariam Virginem, ex Davidico genere oriundam ²⁸. Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster, ex qua tribu nullus altari præsto fuit, quemadmodum divinus Apostolus tradidit ²⁹ : de qua re accuratius postea disseremus. Cui etiam lætum ferens

²⁴ Greg. Nyss. Orat. cathec. cap. 20 et seqq. ²⁵ Athan. *De salut. adv. Christi.* ²⁶ Luc. i, 26. ²⁷ Hebr. vii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

^γ Quidam codices περιέθεν. ^κ Deest δὲ in edit. ^ς Deest in editis συγκαταβαίνει τοῖς αὐτοῦ δούλοις. ^ζ R. 3461 et cod. S. Hil. τοῦ Θεοῦ Λόγου. Sic Faber *Dei Verbi.* ^α Cod. S. Hil. et alii multi ἐκ Δαυϊτακῶ φύλου. ^β Multi codd. ἦν.

NOTÆ.

(3) Οὐκ ἐκ θελήματος. Non ex voluntate. Redemptorem a peccato immunem fuisse docet, quia ex mare et femina genitus non est, sed de Spiritu sancto ; eo fere modo quo primus Adam effectus

ἄθρωπον, σαρκὸς προβλήματι δολιάζεται, καὶ δεικνύται ἅμα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σοφὸν, τὸ δίκαιόν τε καὶ τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ · τὸ μὲν ἀγαθὸν, ὅτι οὐ παρῖθε^γ τοῦ οἰκείου πλάσματος τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' ἐσπλαγχισθη ἐπ' αὐτῷ πεσόντι, καὶ χεῖρα ὤρεξε · τὸ δὲ δίκαιον, ὅτι ἀνθρώπου ἠττηθέντος, οὐχ ἕτερον ποιῆ νικῆσαι τὸν τύραννον, οὐδὲ βίβ' ἐξαρπάξει τοῦ θανάτου τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὅν πάλαι διὰ τὰς ἀμαρτίας καταδουλοῦται ὁ θάνατος, τούτων ὁ ἀγαθός, καὶ δίκαιος, νικητὴν πάλιν πεποίηκε, καὶ τῷ ὁμοίῳ τὸν ἄνθρωπον ἀνεσώσατο, ὅπερ ἄπορον ἦν, τὸ δὲ σοφόν, ὅτι εὔρε τοῦ ἀπύρου λύσιν εὐπραπεισάτην. Εὐδοκία γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὁ μονογενὴς Υἱὸς, καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεός, ὁ ὢν εἰς τὸν κέλιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀναρχος, ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὢν, καὶ Θεὸς ὢν, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται · τούτεστι, τὸ ἀταπεινώτων αὐτοῦ ὕψος ἀταπεινώτως ταπεινώσας, συγκαταβαίνει τοῖς αὐτοῦ δούλοις ὃ συγκατάβασιν ἄφραστον τε καὶ ἀκατάληπτον · τούτο γὰρ δηλοῖ ἡ κατάβασις · καὶ Θεὸς ὢν τέλειος, ἀνθρώπος τέλειος γίνεται, καὶ ἐπιτελεῖται τὸ πάντων καινῶν καινότερον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὸ τὸ ἥλιον, δι' οὗ ἡ ἀπειρος τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται δύναμις. Τί γὰρ μείζον τοῦ γενέσθαι τὸν Θεὸν ἄνθρωπον ; Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἀτρέπτως ἐγένετο, ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς ἁγίας Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου · καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων χρηματίζει, ὁ μόνος φιλόανθρωπος, οὐκ ἐκ θελήματος (3), ἡ ἐπιθυμίας, ἡ συναφείας ἀνδρός, ἡ γεννήσεως ἐνηθόνου, ἐν τῇ ἀχράντῳ μήτρᾳ τῆς Παρθένου συλληφθεὶς, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τῆς πρώτης τοῦ Ἀδάμ γενέσεως · καὶ γίνεται ὑπήκοος τῷ Πατρὶ, τῷ καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐξ ἡμῶν προσλήματι τὴν ἡμετέραν παρακοὴν ἰώμενος, καὶ ὑπόγραμμος ἡμῖν ὑπακοῆς γινόμενος, ἧς ἐκτὸς οὐκ ἔστι σωτηρίας τυχεῖν.

sed de Spiritu sancto ac prima illa Adami productione, fitque Patri obediens, ut per id quod simile nobis ex nobis assumpsit, inobedientiam nostram medicinam, nobisque obedientiæ, sine qua obtineri salus non potest, exemplar sese præbeat ²⁸.

ΚΕΦΑΛ. Β' [ΜΓ'.]

Περὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ σαρκώσεως.

Ἄγγελος γὰρ Κυρίου ἀπεστάλη πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον, ἐκ Δαβιτικῆς φυλῆς ^α καταγομένην. **Πρόδηλον** γὰρ ὡς ἐξ Ἰουδα ἀνατέταλκεν ὁ Κόριος ἡμῶν, ἐξ ἧς φυλῆς οὐδεὶς πρόσεσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ, ὡς ὁ θεὸς ἔφη Ἀπόστολος · περιεὺςτερον ἐρούμεν ἀκριβέστερον. ^β **Ἡ** καὶ εὐαγγελιζό-

²⁸ Joan. i, 18. ²⁹ Philipp. ii, 6. ²⁷ Eccl. i, 10.

fuert. Nyssenus, *Catech.* cap. 16. hominum procreationi vitium admisceri ait, quia non fit sine libidine, quæ proprie πάθος, passio dicitur, ἕκαστα ἔστιν, quæ nihil sit præterquam vitium.

μενος Ελεγε· Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Ἡ δὲ διαταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ φησι πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὐφραδὴ γὰρ χάρις παρὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ τέξῃ ἑ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὅθεν καὶ τὸ, Ἰησοῦς, σωτὴρ ἐρμηνεύεται. Τῆς δὲ διαπορεύσεως· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γενώσκω; πάλιν φησὶ πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἄγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Ἡ δὲ πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου.

Μετὰ οὖν τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἁγίας Παρθένου, Πνεῦμα ἅγιον ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτὴν κατὰ τὸν Κυρίου λόγον, ὃν εἶπεν ὁ ἄγγελος, καθάϊρον αὐτὴν (4), καὶ δύναμιν δευτεῖαν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος παρέχον, ἅμα δὲ καὶ γεννητικὴν. Καὶ τότε ἐπεσκίασεν (5) ἐκ' αὐτὴν ἡ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος ὁμοει θεῖος σπόρος, καὶ συνέπειξεν ἑαυτῷ ἐκ τῶν ἁγίων καὶ καθαρῶν αὐτῆς αἱμάτων σάρκα ἐψυχωμένην ὁ ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος· οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐ ταῖς κατὰ μίτηρον προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὅτ' ἐν τελειωθέντος· αὐτὸς δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος χρηματίσας τῇ σαρκὶ ὑπόστασις· οὐ γὰρ προϋποστάτη καθ' ἑαυτὴν σαρκὶ ἠνώθη ὁ θεῖος Λόγος, ἀλλ' ἐνοικήσας τῇ γαστρὶ τῆς ἁγίας Παρθένου, ἀπεριγράπτως ἐν τῇ ἑαυτοῦ ὑπόστασει ἐκ τῶν ἁγίων τῆς ἁειπαρθένου αἱμάτων, σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ ὑπεστήσατο, ἀπαρχὴν προσλαβόμενος τοῦ ἀνθρωπείου φυράματος, αὐτὸς δὲ Λόγος γενόμενος τῇ σαρκὶ ὑπόστασις. Ὅστε ἅμα εὐφραδὴ (6), ἅμα Θεοῦ Λόγου εὐφραδὴ, ἅμα εὐφραδὴ

A nuntium dixit : Ave, gratia plena, Dominus tecum ²¹. Quæ cum audisset, turbata est in sermone ; atque angelus ei : Ne timeas, Maria, invenisti gratiam apud Dominum ; pariesque filium, et vocabis nomen ejus Jesum ²². Ipse enim saltrum (faciet populum suum a peccatis eorum ²³. Unde etiam Jesus Salvatorem sonat. Hæc porro cum anxie quæreret : Quomodo fiet mihi istud, quoniam virum non cognosco ²⁴? rursum his eam verbis allocutus est : Spiritus sanctus superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei ²⁵. Ac tum ipsa ad eum : Ecce ancilla Domini : fiat mihi secundum verbum tuum ²⁶.

Quocirca ubi primùm sancta Virgo assensa est in eam juxta Domini sermonem, cujus nuntius angelus fuerat, Spiritus sanctus supervenit, qui purgavit eam, vimque ei, tum ad suscipiendam Verbi deitatem, tum ad gignendum suppediavit ²⁷. Tunc porro in eam obumbravit subsistens vere Dei Altissimi sapientia et virtus ; Dei Filius, inquam ille consubstantialis Patri, divini seminis inatar, exque castis purissimisque illius sanguinibus carnem anima rationali et intelligente animatam, conspersionis scilicet nostræ primitias, ipse sibi compegit ; non id quidem seminali procreatione, **205** sed conditoris more, per Spiritum sanctum ; non ut paulatim per additamenta figura corporis absolveretur, sed uno eodemque momento perficeretur ab ipso Dei Verbo, quod carni factum fuit hypostasis et persona. Neque enim Verbum carni in propria persona jam seorsim exstanti, unitum est ²⁸ ; sed in sanctæ Virginis utero, nulla circumscriptione in sua ipse persona immorans, ex castis ipsius perpetuæ Virginis sanguinibus, carnem anima rationali et intelligente præditam substare fecit, humanæ conspersionis primitias assumens, Verbum ipsum

²¹ Luc. 1, 28. ²² Ibid. 30, 31. ²³ Matth. 1, 21. ²⁴ Luc. 1, 34. ²⁵ Ibid. 35. ²⁶ Ibid. 38. ²⁷ Greg. Naz. orat. 38 et 42. ²⁸ Basil. in Christi Nativ. ²⁹ Cyrill. apolog. 5 et 8 Anathem.

VARIE LECTIONES.

• Edita τέξεις. ^d Deest ἐκ σοῦ, in edit. Veron. et multis codd.; habet cod. S. Hil. • Quidam eodd. hic et alibi ἐψυχωμένην. in Colb. 1539 emendatum fuit ἐψυχωμ. ^f R. 1 et N. ἐν τῇ αὐτοῦ.

NOTÆ.

(4) Καθαῖρον αὐτήν. Purgans eam. Idem dicit D orat. 1 De dormit. Deip. ex Nazianzeno, cujus hæc verba sunt orat. 38 : Κυηθείς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, καὶ ψυχῆν, καὶ σάρκα προκαθαρθείσης τῷ Πνεύματι. Conceptus quidem de Virgine, animo et corpore ante purgata. Παρθένος ἁγία λαμβάνεται (inquit Sophronius, epist. ad Serg.), καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν ἀγιάζεται, Virgo sancta accipitur, et corpore, et animo sanctificatur. Sic Leo Magnus, serm. 2 De Nativ. : Cum omnibus matribus non fiat sine peccati sorde conceptio, hæc inde purgationem accepit, unde concepti : suppresso nempe fomite, ut censet S. Thomas, iii part. quæst. 27, art. 3.

(5) Καὶ τότε ἐπεσκίασεν, et tunc in eam obumbravit. Veteres hoc angeli responsum, « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » eodem modo quo Noster interpretan-

tur, ut Spiritus sanctus sit tertia Deitatis persona ; virtus autem Altissimi, secunda, seu ipse Filius ; Ita Athanasius, Epist. ad Serap. De Spiritu sancto ; Nyssenus in Christi Nativ. et lib. Cont. Apollin. n. 6 et 25 ; Rufinus in Expos. Symb. Quinimo Tertullianus, lib. De carn. Christi, et Cont. Prax. Spiritum Dei et virtutem Altissimi, pro eodem accipit, ac Deum ipsum, Deique Filium ; quem Cyprianus, lib. De vanit. idol. et Hilarius, lib. ii De Trin. n. 26, imitati sunt.

(6) Ὅστε ἅμα εὐφραδὴ. Ac proinde simul ac caro, etc. Sic olim Nazianzenus ep. 1 ad Cledon. adversus Apollinarii criminationes definierat : Εἴ τις διαπεπλάσθαι τὸν ἀνθρώπον, εἰθ' ὁποδοῦκέναι λέγοι Θεόν, κατάκριτος· Si quis hominem formatum esse, deinde Deum subitio dicat, damnatus esto. Hoc enim generatio Dei neutquam fuerit. Unde Cyrillus,

carni factum hypostasis. Quamobrem simul atque caro exstitit, simul quoque Dei Verbi exstitit caro, simul caro animata, rationis particeps et intelligentiæ⁴⁰. Quo fit, ut non hominem deitate donatum, sed Deum hominem factum dicamus⁴¹. Nam cum natura Deus perfectus esset, idem ipse natura perfectus homo fuit : et quidem ita ut, nec mutatus natura fuerit, nec imaginariam incarnationis speciem objecerit ; sed carni, quam ex sancta Virgine accepit, anima rationali intelligenteque animatæ, inque ipso existentiam nactæ, personali modo absque confusione, aut mutatione, aut divisione unicus sit ; quin nec deitatis suæ naturam in carnis suæ substantiam, nec rursus carnis suæ substantiam in deitatis naturam converterit, nec demique ex divina sua natura, et humana quam assumpsit, naturam unam compositam effecerit.

CAPUT III.

De duabus naturis, adversus Monophysitas.

Naturæ duæ in una Christi persona. — Enimvero sine conversione ac mutatione unitæ mutuo naturæ sunt, sic videlicet ut nec a sua simplicitate divina natura desciverit ; nec rursus humana ; aut in Deitatis naturam conversa, aut in nihilum redacta, aut denique una ex duabus naturis composita natura effecta sit. Siquidem composita natura, cum neutra illarum naturarum, ex quibus conflata est, consubstantialis esse potest ; ut quæ ex aliis aliud facta sit. Exempli gratia : corpus, quod ex quatuor elementis constat, nec ejusdem esse cum igne substantiæ dicitur ; nec ignis appellatur, nec aer vocatur, nec aqua, nec terra, nec eandem cum ullo horum **206** substantiam habet. Quocirca, si post unionem Christus, ut hæreticis placet, unius compositæ naturæ existit, ex simpliciter

B

ΚΕΦΑΛ. Γ' [ΜΖ'].

Περὶ τῶν δύο φύσεων, κατὰ Μοροφυσιτῶν^b.

Ἀτρέπτως γὰρ, καὶ ἀναλλοιώτως ἠνώθησαν ἀλλήλαις αἱ φύσεις, μήτε τῆς θείας φύσεως ἐκστάσης τῆς οἰκείας ἀπλότητος, μήτε μὴν τῆς ἀνθρωπίνης, ἢ τραπέσης εἰς θεότητος φύσιν, ἢ εἰς ἀνυπαρξίαν χωρησάσης, μήτε ἐκ τῶν δύο μίᾳ γεγενημένης συνθέτου φύσεως. Ἡ γὰρ σύνθετος φύσις (7), οὐδ' ὁποτέρᾳ τῶν ἐξ ἧν συνετέθη φύσεων ὁμοούσιος ὑπάρχει δυναται, ἐξ ἐτέρων ἀποτελεσθεῖσα ἕτερον ὄιον τὸ σῶμα τὸ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συντεθειμένον, οὔτε τῷ πυρὶ λέγεται ὁμοούσιον, οὔτε πῦρ ὀνομάζεται, οὔτε ἀήρ λέγεται, οὔτε ὕδωρ, οὔτε γῆ, οὐδέ τι τούτων ἐστὶν ὁμοούσιον. Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς αἱρετικούς, μίᾳ φύσεως συνθέτου ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐχρημάτισεν, ἐξ ἀπλῆς φύσεως ἐτέρα ἢ εἰς σύνθετον, καὶ οὔτε τῷ Πατρὶ ἀπλῆς φύσεως ὄντι ἐστὶν ὁμοούσιος, οὔτε τῇ Μητρὶ. Οὐ γὰρ ἐκ θεότητος

⁴⁰ Cyril. *Epist. ad Monach.* ⁴¹ Procl. *epist. 2, Ad Arm.*

VARIE LECTIONES.

In R. cod. 2128, quædam subjunguntur ex dissertatione nostri auctoris contra Nestorianos. ^b Desunt hæc in mss.

NOTÆ.

cp. 1 ad Nestorium ait : Οὐ γὰρ πρῶτον ἀνθρώπος ἐγεννήθη κοινὸς ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, εἰδ' οὕτω κατατεφοίτηκεν ὁ Λόγος. *Non enim primum ex sancta Virgine homo communis genitus est, in quem postea Verbum descenderit : sed ab ipsamet vulva unitione facta, carnalem generationem admisisse dicitur.* Quod quidem adversus Nestorium inculcat passim in defens. 5 et 8 anathem. cont. Theodor. in *epist. ad Joan. Antioch.* et in 1 ad Success. Theodoretus etiam, dial. 2, agnoscit, μηδὲ τὸ ἀκαρπῶν, *ne momentulum interpositum fuisse inter assumptionem carnis, et ejus unitionem cum Verbo.* Cæterum Leontius in *solut. argum. Severi*, tametsi concedit corpus Christi in conceptione sua Verbo fuisse copulatum, non negat Verbum adjungere sibi potuisse naturam quæ per se prius substaret : Οὐτε γὰρ ὁ χρόνος τῆς ἐνώσεως, ἢ ὁ τόπος, ἢ τὸ ἀτελὲς τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῆς ἐνώσεως τρόπος τὸν ἕνα Χριστὸν πεποίηκεν. *Non enim tempus unitionis, locusve, aut imperfectio corporis, sed ipse modus unitionis unum Christum fecit.* Sed hoc pacto Dei Genitrix virgo non esset.

(7) Ἡ γὰρ σύνθετος φύσις. *Siquidem composita natura.* Eulogius citatus in *Coll. cont. Severianos sic disputat* : Ἰστέον γὰρ ὅτι τότε τὸ σύνθετον μίαν

ἀπολύτως λέγομεν φύσιν, ὅτε μηκέτι δυνάμεθα ἐπ' αὐτοῦ τὰ τῶν ἀπλῶν λέγειν ὀνόματα. Οἷόν τι λέγω· τὸ ἐκ τεσσάρων στοιχείων σῶμα συγκαίμενον, ἐξ ὕδατος φαιμέν, γῆς, ἀέρος τε καὶ πυρός. Ὑδὼρ ὄν, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ πῦρ οὐκ ἂν εἰποῖμεν κυρίως· καὶ ἀπὸ τούτου μίαν σώματος φύσιν ἐπονομάζομεν, ὡς μηκέτι αὐτὸ τοῖς ὀνόμασι τῶν ἀπλῶν ἐπονομάζειν ἰσχύοντες. *Scire oportet tunc compositum quodpiam absolute naturam unam dici, quando simplicium nomina enuntiarum de ea non possunt : exempli gr., corpus quod ex quatuor elementis confectum est, an aqua, terra, aere et igne constare dicimus. Nequaquam vero proprie affirmaverimus illud aquam, et terram, et aerem, et ignem esse. Quamobrem unam corporis naturam nuncupamus, quam simplicium nominibus non possumus appellare.* Subjungit exempla domus et hominis, quorum partes nec domus dicantur, neque homo, nec vicissim. Polemon Apollinarista citatus in *Collect. cont. Severianos* non probat quosdam e suis σύνθετον φύσιν, *compositam naturam* dixisse, cum ab Apollinario ipse edocti essent, σύγκρατον φύσιν, *contemperatam naturam* profiteri, quæ divina simul et humana esset.

καὶ ἀνθρωπότητος αὕτη συντίθεται· οὔτε μὴν ἐν θεότητι ἔστι καὶ ἀνθρωπότητι· οὔτε δὲ Θεὸς ὀνομασθήσεται, οὔδὲ ἀνθρώπος, ἀλλὰ Χριστὸς μόνον· καὶ ἔστι τὸ, Χριστὸς, οὐ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα, ἀλλὰ τῆς μιᾶς κατ' αὐτοὺς φύσεως.

Christus duntaxat : eritque Christi vocabulum, non personæ ipsius nomen, sed unius, ut illi censent, naturæ.

Ἡμεῖς δὲ, συνθέτου φύσεως τὸν Χριστὸν δογματίζομεν, οὔδὲ ἐξ ἐτέρων ἕτερον ¹, ὡσπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρώπου, ἢ ὡς ἐκ τεσσάρων στοιχείων σώμα, ἀλλ' ἐξ ἐτέρων (8) τὰ αὐτὰ ¹· ἐκ θεότητος γὰρ καὶ ἀνθρωπότητος Θεὸν τέλειον, τὸν αὐτὸν, καὶ εἶναι, καὶ λέγεσθαι, ἐκ δύο τε, καὶ ἐν δυοῖ φύσεσιν (9) ὁμολογοῦμεν. Τὸ δὲ, Χριστὸς, ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγομεν, οὐ μονοτρόπως λεγόμενον, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων ὑπάρχον σηµαντικόν. Αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἐχρῖσε· χρίων μὲν ὡς Θεὸς τὸ σῶμα τῇ θεότητι αὐτοῦ, χριζόμενος δὲ, ὡς ἀνθρώπος· αὐτὸς γὰρ ἔστι τούτο κάκεινο. Χριστὸς δὲ ἡ θεότης τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰ γὰρ μιᾶς φύσεως συνθέτου ὢν ὁ Χριστὸς, ὁμοούσιός ἔστι τῷ Πατρὶ, ἔστι δὲ ἀρα καὶ ὁ Πατὴρ σύνθετος, καὶ τῇ σαρκὶ ὁμοούσιος, ὅπερ ἄποπον, καὶ πάσης βλασφημίας ἀνάπλεον.

Πῶς δὲ καὶ μία φύσις τῶν ἐναντίων οὐσιωδῶν διαφορῶν δεκτικῆ γενήσεται; Πῶς γὰρ δυνατόν τὴν αὐτὴν φύσιν κατὰ ταῦτὸν κτιστὴν εἶναι καὶ ἀκτιστον, θνητὴν καὶ ἀθάνατον, περιγραπτὴν καὶ ἀπερίγραπτον;

Εἰ δὲ μιᾶς λέγοντες τὸν Χριστὸν φύσεως, ἀπλῆν ταύτην εἰποῦν, ἢ γυμνὸν αὐτὸν Θεὸν ὁμολογήσοῦσι, καὶ φαντασίαν εἰσάξουσιν, οὐκ ἐνανθρώπησιν, ἢ ψι-

¹ Max. Epist. ad Joan. cubic. p. 279. ² Id. ibid. p. 286. ³ Eulog. apud Max. t. II, p. 145.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Reg. 5 et Colb. 2 ἑτερόν τι. Sic vetus interpr. *aliud quid*. ² Reg. 3 ταῦτα. Faber *illa*; sic Maximus, lib. *De vocibus in Ecclesia receptis*, ait Christum esse δύο φύσεις, ὅτι μὴ ἐκ τούτων μόνον ἀλλὰ καὶ ταῦτα.

NOTÆ.

(8) 'Αλλ' ἐξ ἐτέρων τὰ αὐτὰ. Sed ex diversis eadem. Ita S. Maximus dixerat : *Duas naturas confitemur, Deum et hominem illum, esse credendo, qui non solum ex istis sit, ἀλλὰ καὶ ταῦτα, sed et hæc ipse* ¹ *id quod ante propugnauerat Eulogius ex his Cyrilli verbis epist. 2, Ad Success.* Ἐνα καὶ τὸν αὐτὸν τούτο κάκεινο ὑπάρχοντα· *Qui unus idemque ipse hoc illudque est.* Καὶ σκόπησον, inquit, ὡς οὐκ εἶπεν ἐκ τούτου κάκεινον ὑπάρχοντα· τὸ γὰρ, τούτο κάκεινο, δύο πάντως ἔστι, κἂν αὐτὸς μὴ βουλευθείης. Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς πρὸς Οὐαλεριανὸν τὸν Ἰκονίου ἐπίσκοπον οὕτω γράφει· Οὐκοῦν ὁμολογουμένως μὲν τὸ ἀπὸ σαρκὸς σὰρξ ἔστι, τὸ δὲ ἐκ Θεοῦ, Θεός· ἔστι δὲ καθ' αὐτὸν ἀμφοτέρα Χριστὸς, εἰς ὧν Υἱὸς, καὶ εἰς Κύριος μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σαρκός. Τὸ δὲ τὸν Χριστὸν εἶναι ἀμφοτέρα, τί ἕτερόν ἐστιν, ἢ δύο εἶναι φύσεις τὸν Χριστὸν· οὐ γὰρ εἶπεν ἐνταῦθα, ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι, ἀλλ' ὅτι ἀμφοτέρᾳ ἔστιν ὁ Χριστὸς, εἰς ὧν· *Observa etiam illum non dixisse, ex hoc atque illo exstantem (quod quidem verum erat), sed qui hoc et illud existit. Nam hoc et illud prorsus duo sunt, quælibet noluerit. Sed et sic ipse rursus ad Valerianum Iconii episcopum scribit : Igitur in confesso est, illud quod ex carne est, esse carnem, et*

A *natura in compositam versus est* ². Ita nec Patri, cuius simplex natura est, consubstantialis erit, nec matri, quippe quæ ex deitate et humanitate composita non est; nec item in deitate et humanitate erit, nec Deus nuncupabitur, nec homo, sed

Nos vero Christum haudquaquam unius compositæ naturæ esse prædicamus, neque ex aliis aliud, quemadmodum ex anima et corpore hominem, aut ex quatuor elementis, corpus; verum ex diversis eadem ³. Siquidem ex deitate et humanitate cumdem Deum perfectum, et hominem perfectum, et esse, et dici, atque ex duabus, et in duabus naturis esse confitemur. Christi porro vocabulum personæ esse dicimus, quod non unimode dicitur, sed duplicem naturam significat. Ipse siquidem seipsum unxit, corpus videlicet suum divinitate sua unguendo, tanquam Deus, unctus autem, ut homo; quandoquidem ipse, et hoc, et illud est. Unctio porro humanitatis est divinitas. Enimvero si Christus una tantum composita natura præditus, Patri consubstantialis est, erit et Pater compositus, et carni consubstantialis; quod dictu absurdum est, et omni impietate plenum ⁴.

Ad hæc, quoniam pacto una eademque natura substantialium differentiarum mutuo pugnantium capax erit? Qui enim fieri potest, ut eadem natura simul, et creata sit, et increata; mortalis, et immortalis; circumscripta, et incircumscripita?

Monophysitæ Christum utraque natura perfectum fatentur. — Quod si etiam Christum naturæ unius esse dicentes, simplicem hanc esse asserant, aut

quod ex Deo, Deum. Est autem simul utraque Christus, qui Filius unus sit, et Dominus unus cum propria sua carne. Porro Christum utraque esse, quid aliud sit, nisi Christum naturas duas esse. Non enim hic dixit, ex ambobus esse, sed utraque, seu ambo Christus est, cum tamen unus sit.

(9) Καὶ ἐν δυοῖ φύσεσιν. Et in duabus naturis. Dixerat Eutyches ex duabus naturis unam esse factum: at Leo M. Flaviano CP. rescripsit, in duabus etiam naturis, exstare Christum: quod Patres Chalcedonenses profitendum sanxere. In editionibus actorum hujus synodi pro ἐν δύο φύσεσιν, legitur ἐκ δύο φύσεων, quod mendum corrigi debet ex Evagriō et aliis, qui testantur Monophysitas vocem illam exhorruisse, ceu Cyrillus et anteaactis sæculis inauditam. Quasi vero Cyrillus scribendum ad Successum, Christum esse perfectum, ἐν θεότητι, in deitate, et perfectum in humanitate, non significasset eum, in duabus naturis perfectis exstare, Nicephorus Call. lib. xviii Hist. c. 46, Nazianzenum pronuntiasse ait, Christum illa servare in quibus, et ex quibus, et quæ est, τὰ ἐξ ὧν, καὶ ἐν οἷς, καὶ ἄτερ ἔστι σώζοντα. Quod tamen in ejus operibus non reperi.

nudum illum Deum constitebuntur, proque incarnatione meram speciem inducent, aut certe veluti Nestorius, hominem purum. Ubinam ergo illud erit, in deitate perfectum, et in humanitate perfectum? Equando Christum duarum esse naturarum dicent, quem post unionem unius tantummodo compositæ naturæ esse pronuntiant? Nam perspicuum est.

207 Monophysitarum error, quod naturam a persona non distinguant. — Verum hoc demum est quod hæreticis errandi causa est, quod naturam et hypostasim esse idem statuunt⁴⁵. Etsi vero unam hominum esse dicitur, at non anima et corpore spectatis; cum fieri non possit, ut corpus et animam simul comparando unius ea esse naturæ affirmemus: sed quia plurimæ hominum hypostases et personæ sunt, eandem omnes rationem naturæ recipiunt. Omnes quippe corpore et anima constant, omnesque, cum animæ naturam participant, tum corporis substantiam habent, communemque speciem. Quo fit ut plurimarum diversarumque personarum unam naturam dicamus, cum videlicet singulæ personæ duplicem naturam habeant, et in duabus naturis, corporis scilicet et animæ, exstare censeantur.

⁴⁵ Anast. Sinaita in 'Οδηγῶ, c. 9; Leontius, contra Nest. et Eutychem.

NOTE.

(10) Ἄλλα τοῦτο ἐστὶ. Verum hoc demum, etc. De variis vocum φύσεως et ὑποστάσεως, acceptationibus dictum est in Dialecticis. Monophysitæ, cum ipsi objicerent sanctos Patres, qui de Trinitate scripserant, personam et hypostasim a natura disscere visse, Nazianzenen in primis hoc dicto abutebantur, in incarnatione novas factas esse naturas pronuntiantis, καινοτομοῦνται αὐτὰ φύσεις, ut concluderent, aliud sive naturæ, sive hypostasis, nominibus offerri, quando de Trinitate sermo esset, et aliud quando de incarnatione. Severus epistola 2, ad Joannem, τὸν ἡγούμενον, ubi ex Dionysiastro de operatione una Christi disputat, sic ait: Καὶ τὸν ἀνθρωπίνον Θεόν, τὸν ταύτην καινοπραπέως πεπολιτευμένον, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν τε καὶ ὑπόστασιν θεανδρικήν, ὡσπερ καὶ μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην. Ὁ γὰρ τῆς οἰκονομίας λόγος καινοτομήσας τὰς φύσεις, συνεχαινοτόμησεν αὐταῖς καὶ τὰς προσηγορίας: Quinimo confitemur Deum factum hominem, nova quadam ratione, naturam unam et hypostasim Dei-virilem in vita expressisse, ut et unam Dei Verbi naturam incarnatam. Nam et dispensationis ratio, dum novas naturas fecit, novas subinde fecit et appellaciones. Hæc Severus, cujus hoc argumentum Leontius refellit libro contra ipsum.

(11) Ἐπειδὴ δὲ μίαν. Etsi vero, etc. Natura, essentia, et species communis idem sunt Patrius, illisque præsertim qui post synodum Chalcedonensem floruerunt: persona quoque et hypostasis idem significant, quod individuum et singulare. Hic porro præcipuus Monophysitarum momento occurrit, quod acceptantur ex epist. 1 Nazianzenen ad Cleod. ubi ait: Φύσεις μὲν γὰρ δύο, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα. Duæ quippe naturæ sunt, Deus et homo, juxta ac corpus et anima. Cyrillus et alii, qui ante Eutychem scripsere, idem exemplum hominis corpore et anima constantis adducunt. Noster autem cum Leontio, Eulogio Alexandrino, et Anastasio Sinaita negat hominis cu-

λὸν ἀνθρώπου κατὰ Νεστόριον. Καὶ τοῦ τοῦ, ἐν θεότητι τέλειον, καὶ τὸ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειον; Πότε δὲ καὶ δύο τὸν Χριστὸν λέγουσι φύσεων, μίαν συνθέτου φύσεως αὐτὸν μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγοντες; Ὅτι γὰρ μίαν ὁ Χριστὸς φύσεως πρὸ τῆς ἐνώσεως, παντὶ που ὄντι.

quod unius ante unionem fuerit, cuius profectio

Ἄλλὰ τοῦτο ἐστὶ (10) τὸ ποιοῦν τοῖς αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, τὸ ταῦτο λέγειν τὴν φύσιν, καὶ τὴν ὑπόστασιν. Ἐπειδὴ δὲ μίαν (11) τὴν ἀνθρώπου φύσιν φαμέν, ἰστέον ὡς οὐκ ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος λόγον, τοῦτο λέγομεν ἀδύνατον γὰρ μίαν φύσεως λέγειν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα πρὸς ἄλληλα συγχρινόμενα. Ἄλλ' ἐπειδὴ πλεῖστοι ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων εἰσι, πάντες δὲ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς φύσεως: πάντες γὰρ ἐκ ψυχῆς εἰσι συνθετιμένοι, καὶ σώματος, καὶ πάντες τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς μεταλήφασιν, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος κέκτηνται, καὶ τὸ κοινὸν εἶδος: τῶν πλεῖστων καὶ διαφόρων ὑποστάσεων μίαν φύσιν φαμέν: ἐκάστης δηλαδὴ ὑποστάσεως δύο φύσεις ἐχούσης, καὶ ἐν δυοῖς τελοῦσης ταῖς φύσεσι, ψυχῆς λέγου, καὶ σώματος.

C juslibet naturam unam esse ex corpore et anima compositam: cæterum humanam naturam dici propter multitudinem individuorum, quæ duabus naturis, corporis scilicet et animæ, constituuntur. Hoc idem statuerat in Dialectica, cap. 66. Favet Maximus in Epist. ad Joannem Cubicul. ubi et scholium quoddam addit Cyrilli, quo dixisse fertur: Ὅτι τὸ Χριστὸς ὄνομα, οὐτε ὄρον, οὐτε ὄρου δύναμιν ἔχει, οὐτε μὴν τὴν τινος οὐσίαν δηλοῖ: Χριστὸς ὄνομα, nec definitionem, nec definitionis vim habet, nec alicujus essentiam exprimit, sed personam Verbi, quæ carnem anima intelligente præditam assumpsisse concipitur. Et lib. De duab. volunt. ex eodem scholio infert, compositam Christi personam, οὐδὲ ἄτομον κυρίως, individuum proprie non esse, quæ nec genus, nec speciem habeat. Verum scholium hoc Cyrillo recentius mihi videtur. Quidquid id est, solutio altera affertur ex S. Maximo in Collectaneis mox a me laudatis: πάσης συνθέτου φύσεως, inquit, λόγος οὗτος καθέστηκεν, τὰ ὁμόχρονα ἔχει μέρη, καὶ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρήχθαι, καὶ φυσικῆν πρὸς ἄλληλα ἔχειν τὴν σχέσιν τὰ μέρη, καὶ παθητικὰς κατὰ φύσιν, καὶ ἀλλήλων δεκτικὰς κατεῖσθαι δυνάμεις, καὶ ἀπροαιρέτως ἔχειν τὴν πρὸς ἄλληλα ἔνωσιν: ὡς ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος. E ratione omnis compositæ naturæ est, ut partes coætaneas habeat, ut cum ante non fuerit, existat, ut partes ad se invicem naturali respectu referantur, suisque quæ naturæ suæ convenienti virtutibus præditæ sint, quibus se mutuo excipient, demum ut sine alterutrius electione jungantur, ut fit in corpore et anima. Atqui ejusmodi non sunt divinitas et humanitas Christi. Discrimen aliud Eulogius apud Photium, et Leontius, ait. De sect. suggerunt, puta non dici hominem esse corpus, aut animam, quia corpus et anima partes naturæ sunt: bene vero Christum esse hominem, Christum esse Deum; et hominem esse Deum, et Deum esse hominem.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι Ἀ κοινὸν εἶδος λαβεῖν. Οὕτε γὰρ ἐγένετο, οὐδέ ἐστιν, οὔτε ποτὲ γενήσεται ἄλλος Χριστὸς ἐκ θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος, ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι, θεὸς τέλειος ὁ αὐτὸς, καὶ ἄνθρωπος τέλειος. Ἐντεῦθεν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν μίαν φύσιν ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς περ ἐπὶ τοῦ ἀτόμου ἢ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγχειμένου, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄτομον, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἄτομον· οὐδὲ γὰρ ἔχει κατηγορούμενον εἶδος Χριστότητος. Διὸ δὴ ἐκ δύο φύσεων τελείων, θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης, φαμὲν γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν· οὐ κατὰ φυρμὸν, ἢ σύγχυσιν, ἢ σύγκρασιν¹, ἢ ἀνάκρασιν, ὡς ὁ θεήλατος ἔφη Διόσκορος, Εὐτυχῆς² τε, καὶ Σευῆρος, καὶ ἡ τούτων ἐναγῆς συμμορία· οὐδὲ προσωπικὴν, ἢ σχετικὴν, ἢ κατ' ἀξίαν, ἢ ταυτοβουλίαν, ἢ ὁμοτιμίαν, ἢ ὁμωνυμίαν, ἢ εὐδοκίαν, ὡς ὁ θεοστυγῆς ἔφη Νεστόριος, Διδώρος τε, καὶ ὁ Μοφουεστίας Θεόδωρος, καὶ ἡ τούτων δαιμονιώδης ὁμηγυρία, ἀλλὰ κατὰ σύνθεσιν, ἢ γον καθ' ὑπόστασιν, ἀτρέπτως, καὶ ἀσυγχύτως, καὶ ἀναλλοιώτως, καὶ ἀδιαίρετως, καὶ ἀδιαστατάως, καὶ ἐν δυοῖ φύσεσι τελείως ἔχουσας, μίαν ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ σεσαρκωμένου, τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν λέγοντες τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ τὰς δύο φύσεις ὁμολογοῦντες σώζεσθαι ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν ἔνωσιν· οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἀναμέρος τιθέντες ἐκάστην, ἀλλ' ἠνωμένας ἀλλήλαις ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῃ ὑπόστασει. Οὐσιώδη γὰρ φαμὲν τὴν ἔνωσιν, τούτέστιν ἀληθῆ, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν. Οὐσιώδη δὲ, οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων ἀποτελεσασῶν μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλ' ἔνωθεισῶν ἀλλήλαις κατ' ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ σώζεσθαι αὐτῶν τὴν οὐσιώδη διαφορὰν ὀριζόμεθα. Τὸ γὰρ κτιστὸν, μεμνηκε κτιστὸν, καὶ τὸ ἄκτιστον, ἄκτιστον. Τὸ θνητὸν ἐμεινε θνητὸν, καὶ τὸ ἀθάνατον, ἀθάνατον· τὸ περιγραπτὸν, περιγραπτὸν· τὸ ἀπεριγραπτὸν, ἀπεριγραπτὸν· τὸ ὄρατὸν, ὄρατὸν, καὶ τὸ ἀόρατον, ἀόρατον· τὸ μὲν διαλάμπει τοῖς θαύμασι, τὸ δὲ ταῖς ὕβρεσι ὑποπέπτωκεν. »

vari statuimus. Nam creatum mansit quod creatum est, et increatum, quod increatum; quod mortale est, mortale permansit, et immortale quod immortale; circumscriptum, quod circumscriptum, incircumscriptum, quod incircumscriptum; visibile, quod visibile; et invisibile, quod invisibile: « Unum quidem horum coruscatur miraculis, aliud succumbit injuriis⁴⁰. »

Ὀκλειῶται δὲ τὰ ἀνθρώπινα ὁ Λόγος· αὐτοῦ γὰρ D ἔστι τὰ τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς ὄντα· καὶ μεταδίλωσι² τῇ σαρκὶ τῶν ἰδίων, κατὰ τὸν ἀντιδόσεως τρόπον, διὰ τὴν εἰς ἄλληλα (12) τῶν μερῶν περιχώρη-

⁴⁰ Leontius, *contr. Sev. et Eutyck.* Max. loc. cit. p. 277. ⁴¹ Procl. *epist. 2 Ad Arm.* ⁴² Greg. Naz. *hom. 5.* Videsis ad c. 65 *Dialect. supra.* ⁴³ Leo papa, *epist. 10, cap. 4.*

VARIAE LECTIONES.

¹ In cod. S. Hil. Reg. 10, Colb. 3, et N. omissis ὡς περ ἐπὶ ἀτόμου, etc. sequitur διδὸν δὴ ἐκ δύο φύσεων θείας τε, etc. ² Deest in mss. ἢ σύγκρασιν, nec legit. Vetus interpr. nec Faber. Vocem hanc admittit Theologus. ³ Εὐτυχῆς omittunt omnes ferme et melioris notæ codices, vetusque translatio. ⁴ Cod. S. Hil. et alii quidam μετεδίδου. In Colb. 1530 emendatum fuit μετεδίδοι, Regii tres μετεδίδοι, corrupte prorsus.

NOTÆ.

(12) Διὰ τὴν εἰς ἄλληλα. Ob mutuum partium, etc. Deitatem et humanitatem partes perinde Maxi-

At vero⁴⁴ in Domino nostro Jesu Christo non potest accipi communis species. Neque enim fuit, nec est, nec unquam erit alius Christus ex deitate et humanitate, inque deitate et humanitate idem perfectus Deus, et perfectus homo. Hinc fit, ut in Domino nostro Jesu Christo natura una dicenda non sit, ut eodem modo de Christo qui ex deitate et humanitate compositus est, loquamur, veluti de individuo quod corpore et anima constat. Illic siquidem individuum est; at Christus nequaquam est individuum: neque enim Christitatis, ut ita dicam, speciem ejusmodi habet, de qua prædicetur. Ac proinde ex duabus naturis perfectis, hoc est, divina et humana, unionem esse factam dicimus, non ad modum conspersionis, nec per confusionem, vel commistionem, aut temperationem, quemadmodum ille Numinis ira immissus Dioscorus, Eutyches item, et Severus, quique impiæ eorum classis sunt, asseruerunt: nec personalem, aut secundum relationem, aut in ratione dignitatis, aut in una voluntatis conspiratione, aut honoris qualitate, aut eadem ac promiscua nuncupatione, aut benevolentia positam, ut Deo invisus Nestorius, Diodorusque, et Mopsuestiensis Theodorus, cum diabolica sua caterva censuerunt: sed per compositionem, hoc est secundum hypostasim, sine ulla conversione, nec confusione, nec mutatione, nec divisione, nec distantia, inque duabus perfectis naturis unam Filii Dei et incarnati personam constemur⁴⁷; unam dicentes divinitatis ipsius et humanitatis hypostasim, 208 duas autem post unionem naturas in ipso incolumes servari contentes: non ita tamen ut utramque harum seorsim ponamus, verum in una composita persona inter se copulatas. Substantialem enim esse hanc unionem dicimus, hoc est, veram et non imaginariam. Substantialem autem⁴⁸, non quod duæ naturæ unam compositam naturam effecerint; sed quod in unam Filii Dei compositam hypostasim inter se unitæ sint. Quinimo substantialem earum differentiam integram et incolumem servari statuimus. Nam creatum mansit quod creatum est, et increatum, quod increatum; quod mortale est, et mortale permansit, et immortale quod immortale; circumscriptum, quod circumscriptum, quod incircumscriptum, quod incircumscriptum; visibile, quod visibile; et invisibile, quod invisibile: « Unum quidem horum coruscatur miraculis, aliud succumbit injuriis⁴⁹. »

Communicatio idiomatum. — Verbum porro, quia ipsius sunt, quæ sanctæ ejus carnis sunt, ea quæ humanitati conveniunt, sibi vindicat, et vicissim carni, quæ sua sunt, impertit; illo nimirum al-

mus vocat, *epist. ad Joan. Cubic.*: *Dicimus factam unionem esse ex duabus naturis; inquit, unamque eis*

ternæ communicationis modo, ob mutuam inter se partium communicationem, unionemve hypostaticam; et qua unus idemque erat, qui et divina et humana, « in utraque forma cum alterius communione ageret »⁴⁰. Eo porro nomine Dominus ipse gloriæ crucifixus dicitur⁴¹, quamvis alioqui divina ipsius natura minime passa sit: et rursum, Filius hominis ante passionem in cœlo esse dictus est, veluti Dominus ipse asseruit⁴². Erat enim ille idem Dominus gloriæ, qui etiam natura et vere Filius hominis, hoc est, homo existebat. Atqui ipsius tum miracula, tum supplicia esse agnoscimus, etsi ratione alterius naturæ miracula edebat, et alterius ratione idem ipse supplicia perfererat. Scimus enim, ut unam ipsius hypostasim, ita substantiali-lem harum differentiam incolumem servari. Quo autem pacto salva erit differentia, non servatis illis quæ mutuo discrepant. Differentia siquidem est earum rerum quæ diversæ sunt. Qua igitur ratione Christi naturæ inter se differunt, hoc est essentiali ratione, hac cum extremis conjungi dicimus, puta quantum ad deitatem quidem atinet, cum Patre et Spiritu sancto, quantum vero ad humanitatem, cum matre, et nobis. Idem quippe quoad divinitatem Patri et Spiritui sancto consubstantialis est; quoad vero humanitatem, tum matri, tum cæteris hominibus. Qua ratione vero ejus naturæ mutuo copulantur, eum, tum a Patre et Spiritu

σιν, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, καὶ θεὸς εἶναι, καὶ ὁ αὐτὸς, ὁ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐνεργῶν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας; Διὸ δὴ καὶ ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωσθαι λέγεται: καίτοι τῆς θείας αὐτοῦ μὴ παθούσης φύσεως, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, πρὸ τοῦ πάθους ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ὠμολόγηται, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐφησεν. Εἰς γὰρ ἦν, καὶ ὁ αὐτὸς ὁ Κύριος τῆς δόξης, ὁ φύσει καὶ ἀληθεὶς Υἱὸς ἀνθρώπου, ἦτοι ἀνθρώπος γενόμενος, καὶ αὐτοῦ τὰ τε θαύματα καὶ τὰ πάθη γινώσκουμεν, εἰ καὶ κατ' ἄλλο ἔθαιματουργεῖ, καὶ κατ' ἄλλο τὰ πάθη ὁ αὐτὸς ὑπέμενεν (15). Ἵσμεν γὰρ ὡσπερ μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὕτω τὴν τῶν φύσεων οὐσώδη διαφορὰν σώζεσθαι. Πῶς δὲ σωθῆναι διαφορὰ, μὴ σωζόμενων τῶν τὴν διαφορὰν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα; Β Διαφορὰ γὰρ τῶν διαφορόντων ἐστὶ διαφορὰ· τῷ μὲν οὖν λόγῳ, ὃ διαφέρει οὐσιν ἀλλήλων αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, φαμὲν συνάπτεσθαι αὐτὸν τοῖς ἀκροῖς· κατὰ μὲν τὴν θεότητα, τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, τῇ τε Μητρὶ, καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. Ὡ δὲ λόγῳ συνάπτονται αἱ φύσεις αὐτοῦ, διαφέρειν αὐτὸν φαμὲν τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε Μητρὸς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· συνάπτονται γὰρ αἱ φύσεις αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει, μίαν ὑπόστασιν σύνθετον ἔχουσαι, καθ' ἣν διαφέρει τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε Μητρὸς καὶ ἡμῶν.

⁴⁰ Leo papa, ep. 10, c. 4. ⁴¹ I Cor. II, 8. ⁴² Joan. III, 13.

NOTÆ.

ijs constare personam compositam, quæ naturas ex quibus composita est, ὡς ἴσον τὰ ἴδια μέρη, velut totum suas partes incolumes conservet. Ex duabus naturis, non duas personas, sed unam compositam Christum dicimus, τούτων, ὡς ἴδων μερῶν περιεκτικὴν τῶν φύσεων, quæ naturas istas, seu proprias partes contineat, etc. Legendus Leontius, act. 7 De sect. qui lib. 1 Cont. Nestor. et Eutyck. admonet duas naturas non idcirco partes nominari quia imperfectæ sint, sed quia Verbum seorsim, etsi perfectus Deus est, non est perfectus Christus, seclusa humanitate: 'Ἄλλ' οὐδὲ ὁ Λόγος τέλειος Χριστὸς, κἀν τέλειος εἶναι θεός, μὴ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτῷ συντεταγμένης. Ad περιχώρησιν, circumincessionem quod spectat naturarum, alibi observatum est, Theologum, orat. 51, hac voce significasse penitissimam naturarum Christi conjunctionem, committis naturis ac appellationibus, καὶ περιχωρουσῶν εἰ; ἀλλήλας τῷ λόγῳ τῆς συμφύτας, et in se mutuo circumincedentibus ratione conjunctionis; quo fit ut quæ hominis sunt, Deo ascribantur, et quæ Dei, homini. Hinc enim repetit mutuam proprietatum communicationem, uti Damascenus. Sic Maximus, Dial. cum Pyrrho, cap. 191, mutuam divinarum humanarumque actionum Christi complicationem, qua juxta Leonis M. dictum, agit utraque forma cum alterius communione, arcano illi modo mutuæ περιχώρησεως, circumincessionis naturarum attribuit. Cæterum Noster, cap. 7, admonet, ab humanitate non pervadi divinitatem: solius quippe esse defæcatoris et infinitæ naturæ, crassiorem finitamque penetrare: idque eo magis quod absurdum foret, qui animam a corpore penetrari, continerique contingeret. Unde ait, cap. 19: Divinam naturam dedisse carnī, ut inexplicabili modo in se immerget,

C hocque esse quod unionem vocamus. (13) Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως. De modo mutuae communicationis. Mutuam vocant proprietatem communicationem, qua homini, quæ Dei sunt, assignantur, et Deo, quæ sunt hominis. Verbo quippe carne facta, τὸ τοῦ θεοῦ ἄξιωμα, ἀνθρώπου ἄξιωμα γέγονε, Dei prerogativa hominis prerogativa facta est, ait Athanasius, lib. De salut. adv. Christi. Nazianzenus, orat. 38: Hoc est, inquit, quod hæreticis errandi occasio, ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπιζευξις, ἐπικλαττομένων τῶν ὀνομάτων διὰ τὴν σύγκρισιν, conjunctio nominum; permutatis mutuo nuncupationibus ob commistionem. O novam mistionem! o novam temperationem! ὁ ὢν γίνεται, καὶ ὁ ἄπειστος κτίζεται, καὶ ὁ ἀχώρητος χωρεῖται. Qui est, fit; qui creatus non est, creatur; qui nusquam potest contineri, continetur. Sic Nyssenus, lib. Cont. Apollin. Propter exactam assumptæ carnis, assumptisquæ divinitatis unitatem, ἀντιμεθίστανται τὰ ὀνόματα, ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῷ θεῷ, καὶ τὸ θεῖον τῷ ἀνθρώπινῳ κατονομάζεται· nomina mutuo permutantur, ut quod humanum est, divino, quod divinum, humano nuncupetur. Hæc aliaque sexcenta evincunt Cyrillum auctorem non fuisse communicationis hujus profitendæ. Neminem vero Leontio superiorem offendi, qui eam voce ἀντιδόσεως, significarit. Locus ejus exstat, lib. 1 Cont. Nest. et Eutyck. Οὐ τῇ ἀντιδόσει τῶν ἰδωμάτων, inquit, ἀναίρουµεν τὸν ἴδιον λόγον τῆς θατέρου ἐν αὐτῷ ἰδιότητος· Communicatione proprietatum neutiquam telimus rationem propriam ejusquod alterutri proprium sit. S. Thomas III part. quæst. 16, art. 4 et 5, de communicatione idiomatum erudite disputat, sicque cum Nostro convenit, ut aliis duntaxat terminis rem eandem explicet.

dicimus. Ipsius enim naturæ per hypostasim copulantur, ut quæ unam compositam hypostasiam habeant, cujus ratione tum a Patre et Spiritu sancto, tum a matre et nobis differt.

ΚΕΦΑΛ. Δ' [ΜΗ'].

Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως (13).

Ὅτι μὲν οὖν ἕτερόν ἐστιν οὐσία, ἕτερον ὑπόστασις, πλειστάκις εἰρήκαμεν, καὶ ὅτι ἡ μὲν οὐσία, τὸ κοινὸν καὶ περιεκτικὸν εἶδος τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων σημαίνει, οἶον, Θεός, ἄνθρωπος, ἡ δὲ ὑπόστασις, ἀτομον δηλοῖ, ἦτοι Πατέρα, Υἱὸν, Πνεῦμα ἅγιον, Πέτρον, Παῦλον. Ἰστέον τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὄνομα τῶν οὐσιῶν, ἦτοι τῶν φύσεων ἐστὶ παραστατικόν· τὸ δὲ Θεός καὶ ἄνθρωπος, καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως τάττεται, ὥσπερ ὅταν Ἐ λέγωμεν, Θεός ἐστὶν ἀκατάληπτος οὐσία, καὶ ὅτι εἰς Θεός· λαμβάνεται δὲ, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποστάσεων, ὡς τοῦ μερικωτέρου δεχομένου τὸ τοῦ καθολικωτέρου ὄνομα, ὡς ὅταν φησὶν ἡ Γραφή· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου. Ἰδοὺ γὰρ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐδήλωσε· καὶ ὡς ὅταν λέγει· Ἄνθρωπος τις ἦν ἐν χώρα τῇ Ἀβυλίτιδι· τὸν γὰρ Ἰωὸ μόνον ἐδήλωσεν.

Ἐπὶ οὖν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ δύο μὲν τὰς φύσεις γινώσκουμεν, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν ἐξ ἀμφοτέρων σύνθετον, ὅτε μὲν τὰς φύσεις ἀνα θεωροῦμεν, θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα καλοῦμεν, ὅτε δὲ τὴν ἐκ τῶν φύσεων συνθεθεῖσαν ὑπόστασιν, ποτὲ μὲν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου Χριστὸν ὀνομάζουμεν, καὶ Θεόν, καὶ ἄνθρωπον κατὰ ταυτὸν ἧ, καὶ Θεὸν εσσαρκωμένον, ποτὲ δὲ ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν, Θεὸν μόνον, καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄνθρωπον μόνον, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου· καὶ ποτὲ μὲν ἐκ τῶν ὑψηλῶν μόνον, ποτὲ δὲ ἐκ τῶν ταπεινῶν μόνον· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ ἀκαταίτητος καὶ τοῦτο ὁμοίως ὑπάρχων· τὸ μὲν ὡν ἀεὶ ἀκαίτητος ἐκ Πατρὸς, τὸ δὲ γενόμενος ὑστερον διὰ φιλιανθρωπίας.

Θεότητα μὲν οὖν λέγοντες, οὐ κατονομάζουμεν αὐτῆς τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἰδιώματα. Οὐ γὰρ φαμέν θεότητα παθητὴν, ἢ κτιστὴν· οὐτε δὲ τῆς σαρκὸς, ἦτοι τῆς ἀνθρωπότητος κατηγοροῦμεν τὰ τῆς θεότητος ἰδιώματα· οὐ γὰρ φαμέν σάρκα, ἦτοι ἀνθρωπότητα ἀκτιστον. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως, κἂν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, κἂν ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν ταύτην ὀνομάσωμεν, ἀμφοτέρων τῶν φύσεων τὰ ἰδιώματα αὐτῇ ἐπιτίθεμεν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστός, ὅπερ ἐστὶ τὸ συναμφοτέρον, καὶ Θεός, καὶ ἄνθρωπος λέγεται, καὶ κτιστός καὶ ἀκτιστός, καὶ παθητός καὶ ἀπαθής· καὶ ὅταν ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν, Υἱὸς Θεοῦ, καὶ Θεός ὀνομάζεται, δέχεται τὰ τῆς συναφσεκτηκίας φύσεως ἰδιώματα, ἦτοι τῆς σαρκὸς, Θεός παθητός ὀνομαζό-

¹³ Psal. XLIV, 8. ¹⁴ Job 1, 4. ¹⁵ Greg. Naz. orat. 35.

VARIÆ LECTIONES.

* Edit. ὀπέμεινεν. ἢ Cod. S. Hil. et alii quidam ὀπόταν. ἧ Cod. S. Hil. κατ' αὐτόν. R. 1 κατὰ τὸν αὐτόν.

CAP. IV.

De modo mutæ communicationis proprietatum.

Nomina communia et propria, — Quod porro aliud sit substantia, et aliud hypostasis, multoties a nobis dictum est: quodque substantia sive essentia, communem speciem, ejusdemque speciei personas complectentem significet, ut Deus, homo; persona autem ac hypostasis individuum denotet, puta Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, Petrum, Paulum. Quamobrem observandum est, quod divinitatis et humanitatis nomen, substantias sive naturas significat: at nomen Deus ac homo, tum de natura usurpatur, ut cum dicimus, Deus est substantia incomprehensa, et, unus est Deus; tum etiam de personis, quatenus illud quod particularius est, ejus nomen suscipit quod est generalius, ut cum Scriptura dicit: Propterea unxit te Deus, Deus tuus ¹³. Vides enim hic Patrem et Filium designari. Et rursus cum ait: Homo quidam erat in terra Ausitide ¹⁴: solum enim Job indicare voluit.

Eorum in Christo usus. — Ergo in Domino nostro Jesu Christo, quoniam duas quidem naturas, at unam duntaxat personam ex utraque compositam agnoscimus, cum naturas consideramus, divinitatem et humanitatem appellamus; cum vero personam ex naturis compositam, interdum ab utroque Christum nominamus, Deumque simul et hominem, et Deum incarnatum; interdum rursus ab una parte Deum solum, et Dei Filium, hominemque solum, atque hominis Filium; ac rursus aliquando, a sublimibus duntaxat, aliquando item ab humilibus tantum. Unus enim est, qui et hoc et illud peræque est, quorum alterum ex Patre nullius causa semper existit, alterum autem postea pro sua erga homines benevolentia factus est ¹⁵.

Nullus alternæ communicationis locus in his quæ naturas significant, sed in iis quæ personam. — Divinitatem itaque nominantes, ea quæ humanitati propria sunt, ipsi minime assignamus. Non enim passibilem aut creatam deitatem dicimus. Nec rursus carni, sive humanitati, ea tribuimus quæ deitati proprie conveniunt. Neque enim carnem, sive humanitatem, increatam dicimus. At vero cum de persona sermo est, sive ab utraque parte simul, sive ab altera tantum eam appellemus, utriusque naturæ proprietates ipsi imponimus. Etenim Christus (quæ vox utrumque **210** complectitur) et Deus et homo dicitur, et creatus et increatus, et passibilis et impassibilis. Cum jam ab una parte

Filius Dei, et Deus nuncupatur, conjunctæ ac una subsistentis naturæ, hoc est carnis, proprietates recipit, ut et Deus passibilis nominetur, et Dominus gloriæ crucifixus dicatur⁵⁴: non qua Deus est, sed qua idem ipse simul est homo. Eodemque modo, cum homo et filius hominis appellatur, divinæ essentiae proprietates et ornamenta suscipit. Puer enim omni ævo antiquior dicitur, et homo initii expers: non id quidem qua ratione puer et homo est, sed qua Deus sæculis anterior cum esset, ad extremum factus est puer. Atque hic est jam alterne communicationis modus, dum unaquæque natura, ea quæ sibi propria sunt, alteri communicat, propterea quod eadem est hypostasis, et ob mutuam earum immeationem. Qua ratione de Christo dicere nobis licet: *Hic Deus pater in terra visus est, et cum hominibus conversatus est*⁵⁵. Et, hic homo increatus est, et impassibilis, et incircumscribitus.

CAP. V.

De numero naturarum.

Personarum in Deo, naturarum in Christo numerus. Unio numerum non tollit. — Cæterum⁵⁶, veluti unam in Divinitate naturam confitemur, tres autem personas vere existentes dicimus; atque ea quidem omnia quæ naturalia essentialiaque sunt, esse simplicia pronuntiamus, personarum vero discrimen in solis tribus proprietatibus, scilicet quod unus sine causa sit et Pater, alter a causa et Filius, alter item a causa et procedens, esse positum agnoscimus, ut ab invicem nec excedere, nec disjungi queant; quinimo inter se unitæ sint, aliæque alias citra confusionem pervadant: ut, inquam, eas quidem nulla confusione unitas, quoniam tres sunt, tametsi unitæ; verum et absque conjunctione discretas (quanquam enim quælibet illarum per se subsistit, sive perfecta hypostasis est, suamque proprietatem, hoc est existentiae modum disparem habet; at essentiae tamen, naturaliumque proprietatum ratione conjunguntur, et eo quod a persona Patris non divelluntur, nec excedunt, idcirco Deus unus, et sunt, et dicuntur): consimili modo in divina et arcana, omnemque mentis aciem et captum exsuperante Dei Verbi et Domini nostri Jesu Christi, unius sanctæ Trinitatis hypostasis incarnatione, duas quidem naturas, divinam scilicet et humanam, una coivisse, et secundum hypostasim unitas esse confitemur⁵⁷, ut una hypostasis et persona ex naturis duabus composita **211** facta fuerit. Integras porro, etiam post unionem, naturas ambas in una composita persona, hoc est in uno Christo,

Α μενος, και Κύριος της δόξης ἐσταυρωμένος· οὐ καθὼς θεός, ἀλλὰ καθὼς και ἄνθρωπος ὁ αὐτός· και ὅταν ἄνθρωπος, και Υἱὸς ἀνθρώπου ὀνομάζεται, δέχεται τὰ της θείας φύσεως ἰδιώματα, και ἀρχήματα, παιδίον προαιώνιον, ἄνθρωπος ἀναρχος· οὐ καθὼς παιδίον, και ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθὼς θεός ὢν προαιώνιος, γέγονεν ἐπ' ἐσχάτων παιδίον. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ τρόπος της ἀντιδόσεως, ἐκατέρας φύσεως ἀντιδόσης τῆ ἐτέρα τὰ ἴδια διὰ τὴν της ὑποστάσεως ταυτότητα, και τὴν εἰς ἄλλα αὐτῶν περιχώρησιν. Κατὰ τοῦτο δυνατόμεθα εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ· Ὁ ὅτος ὁ θεός ἡμῶν, ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, και τοῖς ἀνθρώποις συναρυστέρα· και, Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἀκτιστός ἐστι, και ἀπαθής, και ἀπεριγραπτός.

B

ΚΕΦΑΛ. Ε. [ΜΘ].

Περὶ ἀριθμοῦ τῶν φύσεων.

Ὡς περ δὲ ἐπὶ της θεότητος, μίαν μὲν φύσιν ὁμολογοῦμεν, τρεῖς δὲ ὑποστάσεις κατ' ἀλήθειαν ὄσας φαιμέν, και πάντα μὲν τὰ φυσικά και οὐσιώδη, ἀπλῶς φαιμεν, τὴν δὲ διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων ἐν ἀνάγκῃ ταῖς τρισὶν ἰδιότησι, τῆ ἀναίτιῳ και πατρικῆ και τῆ αἰτιατῆ και υἱικῆ, και τῆ αἰτιατῆ και ἐκπορευτῆ· ἐπιγινώσκωμεν ἀνεκφοιτήτους δὲ αὐτάς, και ἀδιαστάτους ἀλλήλων, και ἡνωμένας, και ἐν ἀλλήλαις ἀσυγχύτως περιχωρούσας ἐπιστάμεθα· και ἡνωμένας μὲν ἀσυγχύτως· τρεῖς γὰρ εἰσιν, εἰ και ἡνωται· διαιρουμένας δὲ ἀδιαστάτους. Εἰ γὰρ και ἐκάστη καθ' ἑαυτὴν ὑφέστηκεν, ἦγον τελεῖα ἐστὶν ὑπόστασις, και τὴν οἰκίαν ἰδιότητα, ἦτοι τὸν της, ὑπάρξεως τρόπον διάφορον κέκτηται, ἀλλ' ἦνωται τῆ τε οὐσίᾳ και τοῖς φυσικοῖς ἰδιώμασι, και τῷ μὴ διστασθαι, μηδὲ ἐκφοιτῆν της πατρικῆς ὑποστάσεως, και εἰς θεός εἰσι τε, και λέγονται· τὸν αὐτὸν τρόπον και ἐπὶ της θείας και ἀπορόρητου, και πάντα νοῦν, και κατάληψιν ὑπερεχούσης οἰκονομίας, τοῦ ἐνός της ἁγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου, Κυρίου τε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύο μὲν φύσεις ὁμολογοῦμεν, θεῖαν τε και ἀνθρωπίνην, συναληλυθείας ἀλλήλαις, και καθ' ὑπόστασιν ἐνωθείσας, μία δὲ τὴν ὑπόστασιν ἐκ τῶν φύσεων ἀποτελεσθεῖσαν σύνθετον· ὥζεσθαι δὲ φαιμεν τὰς δύο φύσεις, και μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἐν τῆ μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει, ἦγον ἐν τῷ ἐνὶ Χριστῷ, και κατ' ἀλήθειαν αὐτὰς εἶναι, και τὰ τούτων φυσικά ἰδιώματα· ἡνωμένας μέντοι ἀσυγχύτως, και ἀδιαιρέτως διαφερούσας τε, και ἀριθμουμένας. Καὶ ὡς περ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις της ἁγίας Τριάδος ἀσυγχύτως τε ἦνωται, και ἀδιαιρέτως (14) διήρη-

⁵⁴ I Cor. 11, 8. ⁵⁵ Baruch. 111, 38. ⁵⁶ Leont. in resp. ad argum. Sever. ⁵⁷ Id. ibid.

VARIÆ LECTIONES.

* Hæc verba desunt in mss. præterquam in RR. 2925 et 2427. Non legit vetus interpr. * Colb. 1 et Regg. 3 και τῆ αἰτιατικῆ, και υἱικῆ, και τῆ ἐκπορευτῆ. Ita Faber et causali, et filiali, et processiva agnoscimus.

NOTÆ.

(14) Καὶ ἀδιαιρέτως. Et rursus citra divisionem. Occurrit argumento quod a Nestorianis Severianos suffragatos esse observat Leontius, act. 7 De sect. ἀπὸ

τῶν Νεστοριανῶν κλέψαντες ἀποροῦσιν ἡμῖν αὐτάς. Subdit hic auctor, conjunctionem quamlibet numero non tolli, quippe cum materia et forma,

καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς διαίρεσιν, ἢ
 σιν, ἢ ἀλλοτριώσιν, καὶ διατομὴν ἐν αὐταῖς
 γάξεται· ἓνα γὰρ θεὸν ἐπιγινώσκωμεν τὸν
 1, καὶ τὸν Ὑῖον, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸν
 τρόπον, καὶ αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις, εἰ καὶ
 2, ἀλλ' ἀσυγχύτως ἦν ὄνται· καὶ εἰ ἐν ἀλλή-
 3· περιχωροῦσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἀλλήλας τροπὴν τε,
 4· παβολὴν οὐ προσίενται. Φυλάττει γὰρ ἑκατέρω
 5· τῆς φυσικῆς ἰδιότητος ἀμετάβλητον. Διὸ καὶ
 6· ὄνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὐκ εἰσάγει διαίρεσιν.
 7· ὅστις ὁ Χριστὸς, ἐν τε θεότητι καὶ ἀνθρω-
 8· τέλειος· ὁ γὰρ ἀριθμὸς, οὐ διαίρεσεως, ἢ
 9· εἰς αἰτίος πέφυκεν, ἀλλὰ τῆς ποσότητος τῶν
 10· ὑμῶν σημαντικὸς, εἴτε ἡνωμένων, εἴτε διηρη-
 11· ἡνωμένων μὲν, ὡς ὅτι πεντήκοντα λίθους
 12· τοῦ οὗτος· διηρημένων δὲ, ὡς ὅτι πεντή-
 13· ἴθιοι κείνται ἐν τῷ πεδίῳ τοῦτου· καὶ ἡνωμέ-
 14· ν, ὅτι δύο φύσεις εἰσὶν ἐν τῷ ἄνθρωπῳ, πυρρὸς
 15· καὶ ξύλου· διηρημένων δὲ, ὅτι ἡ φύσις τοῦ
 16· τέρα ἐστὶ, καὶ ἡ τοῦ ξύλου ἕτέρα· ἄλλου τρό-
 17· οῦτος, καὶ διακρούστος αὐτῶν, καὶ οὐ τοῦ
 18· 3. Ὡσπερ τοῖνον ἀδύνατον τὰς τρεῖς ὑποστά-
 19· ρις θεότητος, εἰ καὶ ἦν ὄνται ἀλλήλαις, μίαν
 20· σιν εἰπεῖν διὰ τὸ μὴ σύγχυσι καὶ ἀφανισμὸν
 21· ὑποστάσεων διαφορᾶς ἐργάσασθαι¹, οὕτω
 22· ; δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τὰς καθ' ὑπόστασιν
 23· ας, ἀδύνατον μίαν φύσιν εἰπεῖν, ἵνα μὴ ἀφα-
 24· καὶ σύγχυσι, καὶ ἀνυπαρξίαν τῆς αὐτῶν
 25· ρις ἐργασώμεθα.

Imodum igitur fieri nequit, ut tres divinitatis personas, tametsi inter se junctæ sunt, personam dicamus, ne alioqui personarum discrimen confundamus et e medio tollamus, ita si potest, ut duas Christi naturas secundum hypostasim unitas unam naturam dicamus, rimen earum tollamus et confundamus, atque ad nihilum redigamus.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ [N.]

ἴσα ἢ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστά-
 ἠρώθη πάσῃ τῇ ἀνθρώπινη φύσει, καὶ
 ἴσος μέρος.

καὶ καὶ καθολικὰ κατηγοροῦνται τῶν αὐτοῖς
 ἰσῶν μερικῶν. Κοινὸν τοῖνον ἡ οὐσία, ὡς
 2· μερικὸν δὲ, ἢ ὑπόστασις. Μερικὸν δὲ, οὐχ ὅτι
 3· τῆς φύσεως ἔχει, μέρος δὲ οὐκ ἔχει, ἀλλὰ
 4· τῷ ἀριθμῷ, ὡς ἄτομον· ἀριθμῷ γὰρ, καὶ
 5· εἰ διαφέρειν λέγονται αἱ ὑποστάσεις. Κα-
 6· τὰ δὲ ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως, διότι ἐν ἐκάστη
 7· οειδῶν ὑποστάσεων τελεία ἡ οὐσία ἐστὶ.
 8· εἰ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις κατ'
 9· ἀλλὰ κατὰ τὰ συμβεβηκότα, ἀντὶ εἰσι τὰ
 10· ηριστικὰ ἰδιώματα· χαρακτηριστικὰ δὲ
 11· πως, καὶ οὐ φύσεως. Καὶ γὰρ τὴν ὑπόστασιν
 12· τι, οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων. Ὡστε τὸ
 13· μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος ἔχει ἡ ὑπόστασις, καὶ τὸ
 14· r. cap. 7; Basil. epist. 43, et lib. *De Spir. sanct.* cap. 17.

ita sola ἐργάσασθαι.

NOTE

versa sunt, res una constituatur : ideo
 1· mon, orat. 36 *De Christi naturis* dixisse : Τὸ
 2· ἕτερον ἐν, οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ συνόδῳ,
 3· *unum fit, non natura, sed coitione.* In so-
 4· primi argumenti Severi, hanc esse ostēn-
 5· iram numeri, ut nec uniat, nec dividat : Αὐτῇ

PATROL. GR. XCIV.

C

Quod tota divina natura in una suarum persona-
 rum toti humanæ naturæ unita sit, et non pars
 parti.

Essentia et natura eadem in personis tota. — Quæ
 communia et universalia sunt, de particularibus
 sibi subjectis prædicantur. Commune porro quod-
 dam est essentia, ut species; particulare, persona.
 Particulare, inquam, non quod naturæ partem
 quamdam sibi vindicet, sed quia numero particu-
 lare est, ut individuum. Personæ siquidem non
 natura, sed numero inter se distingui dicuntur.
 Prædicatur itaque essentia de persona, quoniam
 in singulis speciei ejusdem personis perfecta est
 essentia. Quo fit ut personæ inter se non diffe-
 rant ratione essentiæ, sed accidentium, quæ qui-
 dem sunt propriæ et certæ 212 notæ quibus
 sigillatur hypostasis, non natura. Hypostasis enim

D

212 notæ quibus sigillatur hypostasis, non natura. Hypostasis enim

τοῖνον ἢ φύσις τοῦ ἀριθμοῦ, καθ' ἑαυτὴν οὕτε συν-
 1· ἄπτει οὕτε διαρᾶ. Nihil quippe numero exprimi,
 2· nisi quantitatem : unde tres Divinitatis personæ
 3· sine divisione numerantur. Ita quoque Maximus,
 4· epist. 1 ad Joan. Cubic.

definitur, essentia cum accidentibus. Quocirca A καθ' ἐαυτὴν ὑπάρχει ἢ ἡ οὐσία δὲ, καθ' ἐαυτὴν οὐχ ὑφίσταται, ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρεῖται. Πασχούσης τοίνυν μιᾶς τῶν ὑποστάσεων, πᾶσα ἡ οὐσία παθητὴ ὡς οὐσία, καθ' ἣν ἡ ὑπόστασις πέπονθε, πεπονθέναι λέγεται ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων· οὐ μέντοιγε ἀνάγκη καὶ πάσας τὰς ὁμοειδῆς ὑποστάσεις συμπάσχειν τῇ πασχούσῃ ὑποστάσει. personas omnes, quæ ejusdem speciei sunt, una cum persona patiente pati.

Tota in Christo divinitas tōti unita humanitati. Assumpta natura qualis fuit primo creata. — Ad hunc itaque modum divinitatis naturam totam in quavis personarum suarum perfecte esse, totam in Patre, totam in Filio, totam in Spiritu sancto confitemur : ob idque et Pater perfectus Deus est, B et Filius perfectus Deus, et Spiritus sanctus perfectus Deus. Consimili etiam ratione in incarnatione unius ex sanctæ Trinitatis personis Dei Verbi, totam et integram divinitatis naturam in una suarum personarum, cum tota natura hu-

Οὕτω τοίνυν ὁμολογοῦμεν τὴν τῆς θεότητος φύσιν, πᾶσαν τελείως εἶναι ἐν ἐκάστῃ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, πᾶσαν ἐν Πατρὶ, πᾶσαν ἐν Υἱῷ, πᾶσαν ἐν ἀγίῳ Πνεύματι· διὸ καὶ τέλειος Θεὸς ὁ Πατὴρ, τέλειος Θεὸς ὁ Υἱὸς, τέλειος Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ ἐνὸς τῆς ἀγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου, φαιμέν πᾶσαν καὶ τελείαν τὴν φύσιν τῆς θεότητος ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐνωθῆναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ οὐ μέρος (15) μέρει. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὅτι Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματι-

VARIE LECTIONES.

ἢ Hæc verba in solo Reg. 2927 reperi. Ὑ Hæc duo verba desunt in editis. Abest et πέπονθε, supplementum ex mss.

NOTÆ.

(15) Οὐ μέρος μέρει. Non partem cum parte. Hæc spectant ad illos Severianos, qui cum statuerent singulas cujusvis naturæ personas totidem esse οὐσίας μερικῆς, partiaris essentias unius essentiae communis, unam veluti naturæ divinæ partem, cum una parte humanæ, non totam cum tota, conjunctam videbantur inferre, quo natura una coalesceret. Hos expugnat Eulogius Alex. cujus verba, quia edita non sunt, recitabo, ἐκ τῶν συνηγοριῶν, ex defensionibus (harum meminisset Photius, i. odd. 227, 226) : Ταῦτα τῶν ἐναντιῶν ὑπάρχει προβλήματα. Οἰονται γὰρ ἰσῶς μερικτὴν εἶναι τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν, καὶ τὸ μέρος αὐτῆς ἐν Πατρὶ θεωρεῖσθαι, τὸ δὲ ἐν Υἱῷ, τὸ δὲ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, ὡς ἐκείνης ὑποστάσεως ἐκ μέρους, ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσι τοῖς τῆς θεότητος ἰδιώμασι γνωριζομένης. Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τοιοῦτον ἀσεβείας ἠλάσαμεν, ὡς μερισμὸν ἡγεῖσθαι, καὶ κατατομήν περὶ τὴν θείαν ὑπάρχειν οὐσίαν· ἀλλὰ φαιμέν ἐκάστην χαρακτηρηστικὴν ὑπόστασιν ἀνελλιπῶς τὰ τῆς θεότητος ἔχειν γνωρισματα, τὸ δημιουργικόν, καὶ ὅσα περὶ τὴν ἄκτιστον φύσιν ὑπάρχει. Οὕτω γὰρ, καὶ ὁμοούσιον τὴν Τριάδα φαιμέν, ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁλοτελῶς ἐν τρισὶ προσώποις γνωριζομένης. Καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τελείως ἔχει τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν· ὁμοίως ὁ Υἱὸς, ὁμοίως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτοις, καὶ ὁ τῆς ἀληθείας κήρυξ Παῦλος συνηγόρει φάσκων· Ἐν αὐτῷ γὰρ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Οὐ γὰρ τὸν Πατέρα φησὶ σεσαρκῶσθαι, ἀλλ' ὅτι πᾶσα ἡ θεότης ἐν ταῖς ὑποστάσεσιν ἀνελλιπῆς ὑπάρχει, ἐν Πατρὶ, ἐν Υἱῷ, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, ἐν ἐκάστῃ ὑποστάσει τελείως ἐνυπάρχουσα, κατὰ τὴν φωνὴν τοῦ Σωτήρος λέγουσαν· Πᾶσα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐμὰ ἔστιν· τουτέστιν, ὅσα τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὑπάρχει γνωρισματα, ταῦτα τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ σαρκωθέντος ἐστίν· οὐχ ὡς τοῦ Πατρὸς ὄνομας Γιοῦ, ἢ τοῦ Γιοῦ ὄνομας Πατρὸς. Ταῦτα γὰρ ὀνόματα σημαντικὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους σχέσεως ὑπάρχει. Πῶς οὖν μὴ εἴπωμεν τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος ἀνελλιπῶς ἐν τῷ Χριστῷ εἶναι, ὅποτε τέλειον Θεὸν αὐτὸν εἶναι φαιμέν; Πῶς δὲ, καὶ τέλειον αὐτὸν ἀνθρώπον ὁμολογοῦσιν, οὐ πᾶσαν ἀνθρωπότητος οὐσίαν ἐν ὑπάρχειν αὐτῷ προσομολογήσομεν; Οὐ γὰρ μέρος αὐτῆς προσείληψεν, ὡς Ἀπολιναρίου φησι, σάρκα

διχα λογικῆς ψυχῆς, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν οὐσίαν, ὃ ἐπι σὰρξ ἐμψυχομένη ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ. Hæc enim sunt quæ ab adversariis objectantur. Forsan enim putant divinitatis essentiam divisibilem esse, cujus una pars in Patre cernatur, altera in Filio, et altera in Spiritu sancto, ceu qualibet persona ex parte solum, et non ex toto deitatis proprietates referat. Nos vero nequaquam eo impietatis venimus, ut in divina essentia divisionem aut sectionem imaginemur. Quin dicimus, quævis personam certis notis obinuatam deitatis insignia possidere, ut nullum ei desit; puta bonitatem, creandi vim, et quæcumque increata naturæ conveniunt. Ideo enim Trinitatem esse consubstantialtem profitemur; quia substantiam eadem in tribus personis integerrime cognoscitur. Pater enim integram deitatis essentiam habet, reliqui Filius, et Spiritus sanctus. Quæ Paulus veritatis præco confirmat, ubi ait: « In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. » Non enim incarnatum Patrem esse annuit, sed totam divinitatem nullo defectu in tribus personis exstare: quippe quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, et in unaquaque personæ perfecte existat, secundum Salvatoris vocem: « Omnia quæ Patris mei sunt, mea sunt; » hoc est, quæcumque essentiae Patris insignia, eadem et Verbi Dei sunt, etiam incarnati; non ut Pater Filius sit, aut Filius Pater. Hæc namque nomina relationem solummodo significant. Ecce ergo non dicimus divinitatis essentiam absque ullo defectu, integram esse in Filio; quandoquidem ipsum esse perfectum Deum pronuntiamus? Qui vero cum his qui perfectum hominem illum esse fatentur, totam quoque humanitatis substantiam in eo esse non confiteamur? Non enim partem duntaxat ejus accepit, ut docet Apollinarius, sed substantiam integram sive carnem anima rationali et intelligente animatam. Hæc Eulogius. Noster vero insuper expugnat Arium, qui anima, et Apollinarianum, qui humana mente, Christum exnerant, ac si unio vera non foret, alterutra natura exstante integra. Utramque hæresim confutat tam ex Dionysio, quam ex Athanasio, Nyseno, et Nazianzeno, quorum sententias vocæque una contextuit.

πῶς, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ· καὶ ὁ τούτου φοιτητῆς ὁ θεοφόρος, καὶ τὰ θεῖα πολὺς Διονύσιος, ὅτι ὀλικῶς ἡμῖν ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτῆς ἐκοινώνησεν ὑποστάσεων. Οὐ μὲν δὲ λέγειν ἀναγκασθῆμεθα, πάσας τὰς ὑποστάσεις τῆς ἀγίας Θεότητος, ἤτοι τὰς τρεῖς πάσαις ταῖς ἀνθρωπότητος ὑποστάσεσι καθ' ὑπόστασιν ἠνώσθαι. Κατ' εὐθένα γὰρ κεκοινώνηκε λόγον ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ σαρκώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου, εἰ μὴ κατ' εὐδοκίαν καὶ βούλησιν. Πᾶση δὲ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει φαμὲν ἐνωθῆναι πᾶσαν τὴν τῆς Θεότητος οὐσίαν. Οὐδὲν γὰρ ὧν ἐνεφύτευσε ἢ τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ὁ Θεὸς Λόγος, ἀρχῆθεν πλάσας ἡμᾶς, ἐνέλιπεν, ἀλλὰ πάντα ἀνέλαβε, σῶμα, ψυχὴν νοεράν καὶ λογικὴν, καὶ τὰ τούτων ἰδιώματα. Τὸ γὰρ ἐνὸς τούτων ἀμοιρῶν ζῶον, οὐκ ἀνθρώπος. Ὅλον γὰρ ὅλος ἀνέλαβέ με, καὶ ὅλος ὅλη ἠνώθη, ἵνα ὅλη τὴν σωτηρίαν χαρίσεται. Τὸ γὰρ ἀπρόσληκτον, ἀθεράπευτον.

pus et animam intelligentem rationabilemque, alterutrius est expers, ne quidem homo est. Totum quippe me totus assumpsit, ac totus toti unitus est, ut toti salutem afferret. Nam alioqui non potuit sanari, quod assumptum non fuit ⁶³.

Ἦνωται τοίνυν σαρκὶ διὰ μέσου νοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μεσιτεύοντος Θεοῦ καθαρότητι, καὶ σαρκὸς παχύτητι· ἡγεμονικὸν μὲν γὰρ ψυχῆς τε καὶ σαρκὸς ὁ νοῦς· νοῦς δὲ, τῆς ψυχῆς τὸ καθαρώτατον, ἀλλὰ καὶ νοῦ, Θεός· καὶ ὅτε μὲν παραχωρεῖται (17) ὑπὸ τοῦ κρείττονος, τὴν οἰκείαν ὁ νοῦς τοῦ Χριστοῦ ἡγεμονίαν ἐνδείκνυται. Ἐκινᾶται δὲ, καὶ ἔπεται τῷ κρείττονι, καὶ ταῦτα ἐνεργεῖ, ἃ ἡ θεία βούλεται θλίβει.

Χωρίον δὲ, ὁ νοῦς γέγονε τῆς καθ' ὑπόστασιν αὐτῆς ἠνωμένης θεότητος, ὡσπερ δηλαδὴ καὶ ἡ σὰρξ, οὐ σύνοικος ὧν, ὡς ἡ τῶν αἱρετικῶν ἐναγῆς πλανᾶται εἰσεις, οὐ γὰρ ἀν μεδιμναῖον, λέγουσα, χωρήσει· μεδέδιμονον, σωματικῶς τὰ ἅλλα κρίνουσα. Πῶς δὲ ὁ Θεὸς τέλειος καὶ ἀνθρώπος τέλειος, καὶ ἡμοούσιος τῷ τε Πατρὶ καὶ ἡμῖν ὁ Χριστὸς λεχθήσεται,

⁶¹ Coloss. ii, 9. ⁶² Dion. De div. nom. cap. 2. ⁶³ Athan. De salut. adv. Christ.; Greg. Naz. epist. i ad Cled. et orat. 1; Cyrill. in cap. viii Joan. ⁶⁴ Greg. orat. 1, 38 et 51. ⁶⁵ Inf. cap. 18.

VARIÆ LECTIONES.

* Edita ἐφύτευσε. ὧν Quidsi legas αὐτοῦ σύνοικος, vel ὡς σύνοικος, veluti contubernalis, ut infra cap. 18: ex Nazianzeno, quem auctor exscribit? Quamobrem sequitur emendandum οὐκ ὡς ἡ τῶν αἱρετικῶν, κ. τ. ε.

NOTÆ.

(16) Ἦνωται τοίνυν. Ergo Dei Verbum, etc. Hoc Damasceni dictum quidam interpretantur, ut caro a Verbo accepta sit, quia animæ rationalis ergo humana caro condita fuit. Verum aliud quidpiam innuit: nimirum tantum abesse, ut juxta ac sentiebat Apollinarius, rationalis anima Christo defuerit; quin potius interposita esset, instar mediæ et vinculi, quo extrema ista, Deus et caro, copularentur. Id accipit ex Theologo, qui orat. 1 et alibi hoc inculcat: *Deus carni, διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκράθη, interventu animæ mistus est, καὶ συνεδέθη τὰ διεστώτα τῇ πρὸς ἄμφω τοῦ μεσιτεύοντος οἰκειότητι, resque discrepantes per interpositæ rei cum utraque affinitate copulatæ sunt.* Orat. 51, mentem esse μεσότοιχον, ait, *medium parietem inter Deum et carnem: Ὁ νοῦς τῷ νοῖ μίγνυται ὡς*

A mana unitam fuisse dicimus, ac non partem cum parte. Ait quippe divinus Apostolus: *In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* ⁶¹, hoc est in ipsius carne; et deifer ejus discipulus Dionysius ⁶², ingenti divinarum rerum cognitione insignis, eam totam in una suarum personarum nobiscum commercium habuisse ait. Nec propterea tamen eo adducemur, ut fateamur omnes sanctæ Trinitatis personas, sive tres, cum omnibus humanæ naturæ personis secundum hypostasim unitas fuisse. Nam nec Pater, nec Spiritus sanctus ulla omnino ratione incarnationi Dei Verbi communicarunt, nisi benignissima voluntate. Verum toti humanæ naturæ totam deitatis substantiam unitam fuisse asserimus. Neque enim Deus

B Verbum quidquam eorum, quæ, cum nos initio rerum fingeret, naturæ nostræ inseruit, non assumptum omisit: sed omnia assumpsit, puta eorum proprietatibus. Animal enim, quod cum eorum proprietatibus. Animal enim, quod cum eorum proprietatibus. Animal enim, quod cum eorum proprietatibus. Animal enim, quod cum eorum proprietatibus.

213 Mens in homine principatum habet. — Ergo Dei Verbum per intermediam mentem carni unitum est, interjectam scilicet inter Dei puritatem et carnis crassitiam ⁶⁴. Mens etenim corporis et animæ principatum gerit, quin ipsa pars est animæ purissima: at mentis quoque principatum tenet Deus; cæterum Christi mens, ubi a præstantiori finitur, principatus sui præbet argumenta ⁶⁵. Verum superatur C obsequiturque illi quod præstantius est, ea agens, quæ divina voluntas concedit ut agat.

Porro mens unitæ sibi secundum hypostasim deitatis sedes facta est, velut nimirum et caro, non contubernalis, quemadmodum impie fingitur ab hæreticis, cum aiunt: Unus modius non capit duos; de rebus a materia remotis ad instar corporum judicantes. Quonam autem pacto Christus dicatur Deus perfectus, et homo perfectus, Patrique et

D ἑγγυτέρῳ, καὶ οἰκειοτέρῳ, καὶ διὰ τούτου σαρκί, μεσιτεύοντος θεότητι, καὶ παχύτητι· *Mens cum mente miscetur, velut propinquiori, magisque affini, et per eam carni, ut quæ medium deitatem inter et molem locum tenet.* Idem subinde Patres alii Græci Latinique tradiderunt.

(17) Καὶ ὅτε παραχωρεῖται, et cum a præstantiori finitur. Apollinaristæ negabant fieri posse, ut duo ἡγεμονικά, facultates duæ principales, actionum moderatrices, in una eademque persona existarent. Inficiatur quidem Theologus, orat. 51, duas in Christo virtutes fuisse, quæ actiones ejus ex æquo moderarentur: mentem quippe humanam personæ Verbi subesse: cæterum eam principatum exercere docet, ubi a divina eo ὡς ἑαυτῇ sibi conceditur.

nobis consubstantialis, si divinæ naturæ pars, humane naturæ parti in eo unita est⁶⁶.

Natura humana singularis in Christo, non communis.—Dicimus autem naturam nostram a mortuis excitatam esse, et in cœlum ascendisse, atque ad Patris dexteram sedisse; non quod omnes hominum personæ una resurrexerint, et ad dexteram Patris consederint, sed quod toti naturæ nostræ in Christi persona hoc contigerit⁶⁷. Ait enim divinus Apostolus: *Conresuscitavit nos et consedere fecit in Christo*⁶⁸.

Quomodo una Dei Verbi natura incarnata, non passa.—Quin hoc dicimus, unionem ex communibus essentiis esse factam. Omnis enim essentia personis, quæ sub ipsa continentur, communis est: nec inveniri possit ulla singularis ac propria natura, sive essentia. Nam alioqui easdem personas simul ejusdem esse, ac diversæ essentiæ dicere oporteret, ac sanctam Trinitatem, ratione deitatis, simul et consubstantialem esse, et disparis substantiæ. Ex quo perspicuum est eandem naturam in quavis personarum considerari. Et cum, juxta beatos viros Athanasium et Cyrillum, Verbi naturam incarnatam esse pronuntiamus, divinitatem carni unitam esse dicimus. Quam ob causam non possumus dicere Verbi naturam passam esse. Non enim in eo divinitas passa est. At naturam humanam, personas hominum haudquaquam innuendo, in Christo passam esse dicimus, itemque **214** Christum in humana natura passum esse confitemur. Quamobrem, cum *Verbi naturam* dicimus, Verbum ipsum significamus. Verbum porro et proprietatem.

CAP. VII.

De una Dei Verbi composita persona.

Verbi persona ante et post incarnationem. Verbi persona simplex incarnatione facta composita.—Divinam itaque Dei Verbi hypostasim dicimus ante omnia exstare, extra tempus omne et sempiternæ, simplicem nec compositam, increatam, incorpoream, invisibilem, a contactu alienam, et incircumscripam, omnia habentem, quæ Pater habet, quia ejusdem cum eo substantiæ est, et sola generationis ratione et relatione a Patris hypostasi discreta; perfectam item, nec unquam a persona Patris sejunctam: cæterum in novissimis diebus

Α εἰ μέρος τῆς θείας φύσεως μέρει τῆς ἀνθρωπίνης ἐν αὐτῷ ἤνωται φύσεως;

Λέγομεν δὲ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐγγηγῆσθαι ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀνεληλυθῆναι, καὶ κεκαθικῆναι ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, οὐ καθὼς πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ἀνέστησαν, καὶ ἐκάθισαν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καθὼς πᾶσα ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσει. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· *Συρέγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἡμῶς ἐν τῷ Χριστῷ.*

Καὶ τοῦτο δὲ φάμεν, ὅτι ἐκ κοινῶν οὐσιῶν ἡ ἐνωσις γέγονε. Πᾶσα γὰρ οὐσία κοινή ἐστὶ τῶν ἐν αὐτῆς περιχομένων ὑποστάσεων, καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν μερικὴν καὶ ἰδιάζουσαν φύσιν, ἤτοι οὐσίαν, ἐπεὶ ἀνάγκη τὰς αὐτὰς ὑποστάσεις καὶ ὁμοούσιους, καὶ ἑτεροούσιους λέγειν, καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ ὁμοούσιον, καὶ ἑτεροούσιον κατὰ τὴν θεότητα λέγειν. Ἡ αὐτὴ τοίνυν φύσις ἐν ἐκάστῃ τῶν ὑποστάσεων θεωρεῖται. Καὶ ὅτε εἰπωμεν (18) τὴν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκῶσθαι, κατὰ τοὺς μακαρίους Ἀθανάσιον τε καὶ Κύριλλον, τὴν θεότητά φάμεν ἠνωσθαι σαρκί. Διδὸ οὐδὲ δυνάμεθα εἰπεῖν· Ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἔπαθεν· οὐ γὰρ ἔπαθεν ἡ θεότης ἐν αὐτῷ· λέγομεν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πεπονθῆναι ἐν τῷ Χριστῷ, οὐ μὴν πάσας τὰς τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ὑπεμφαίνοντες^a, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὁμολογοῦμεν τὸν Χριστὸν πεπονθῆναι. Ὅσοι φύσιν τοῦ Λόγου λέγοντες, αὐτὸν τὸν Λόγον σημαίνομεν. **C** Ὁ δὲ Λόγος καὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας κέκτηται, καὶ τὸ ἰδιάζον τῆς ὑποστάσεως.

substantiæ communitatem habet, et personæ pro-

ΚΕΦΑΛ. Ζ' [NA].

Περὶ τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου συνθέτου ὑποστάσεως.

Προεῖναι μὲν οὖν ἀχρόνως καὶ αἰδίως φάμεν τὴν θείαν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἀπλήν, καὶ ἀσύνθετον, ἀκτιστον, καὶ ἀσώματον, ἀέρατον, ἀνεψῆ, ἀπερίγραπτον, πάντα ἔχουσαν ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ὡς αὐτῷ ὁμοούσιον, τῷ τῆς γεννήσεως τρώπῳ, καὶ ὁμοίῳ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διαφέρουσαν, τελείως ἔχουσαν^b, οὐδέποτε τῆς πατρικῆς ἐκφοιτῶσαν ὑποστάσεως· ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν πατρικῶν κλίμακων οὐκ ἀποστάντα Λόγον, ἀπεριγράπτως, ἐμφηκῆναι τῇ γαστρὶ τῆς ἁγίας Παρθένου, ἀσπόρως, καὶ ἀπεριλήπτως, ὡς οἶδεν αὐτὸς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ προαιωνίῳ

⁶⁶ Greg. epist. 1, Ad Clel. ⁶⁷ Athan. *De salut. adv.* ⁶⁸ Ephes. II, 6.

VARIAE LECTIONES.

^a Deest καθὼς, in cod. S. Hil. in R. 12, et Colb. et in N. Vetus interpr. et Faber omiserunt. ^b Edit. ἐμφαίνομεν. ^c Cod. S. Hil. ex emendatione καὶ τελείως ἔχουσαν; in alio additur, τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος.

NOTÆ.

(18) *Kal ὄρα εἰπωμεν. Et cum secundum*, etc. Hoc Monophysitæ objectabant, non Cyrillum modo, verum et Athanasium, unam Dei Verbi naturam incarnatam dixisse in quadam professione de incarnatione. Libellum hunc, aliosque, quos laudat

Athanasius, Athanasii non esse, sed Apollinariæ, fideles multoties probaverunt; a quibus Nestor dissentit, utique propter auctoritatem Cyrilli Magni. Sed de istis fusius singulari dissertatione diximus.

ὑποστάσει ὑποστήσασθαι ἐαυτῷ σάρκα ἐκ τῆς ἀγίας A Verbum, paterno sinu non relicto, sine circumscriptione in sanctæ Virginis utero habitasse absque semine, et incomprehensa, qua ipse novit ratione, fecissetque, ut caro, ex sancta Virgine assumpta, in sua sæculis antiquiore hypostasi subsisteret.

Ἐν πᾶσι μὲν οὖν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ἦν, καὶ ἐν τῇ γαστρὶ ὑπάρχων τῆς ἀγίας Θεοτόκου, ἀλλ' ἐν αὐτῇ, ἐνεργεῖα σαρκώσεως· ἐσάρκωται τοίνυν, ἐξ αὐτῆς προσλαβόμενος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυχράματος, σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερῇ, ὥστε αὐτὴν χρηματίζειν τῇ σαρκὶ ὑπόστασιν, τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, καὶ σύνθετον (19) γενέσθαι τὴν πρότερον ἀπλήν οὖσαν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν· σύνθετον δὲ ἐκ δύο τελείων φύσεων, θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος· καὶ φέρειν αὐτὴν τῆς θείας τοῦ Θεοῦ Λόγου υἰότητος τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ ἀφοριστικὸν ἰδίωμα, καθ' ὃ διακρίνεται τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Πνεύματος, τὰ τε τῆς σαρκὸς χαρακτηριστικὰ καὶ ἀφοριστικὰ ἰδιώματα, καθ' ἃ διαφέρει τῆς τε μητρὸς, καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· φέρειν δὲ, καὶ τὰ τῆς θείας φύσεως ἰδιώματα, καθ' ἃ ἦνυται ἐπὶ Πατρὶ, καὶ ἐπὶ Πνεύματι, καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γνωρίσματα, καθ' ἃ ἦνυται ἐπὶ τῇ Μητρὶ καὶ ἡμῖν. Ἐτι δὲ διαφέρει τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε Μητρὸς καὶ ἡμῶν, κατὰ τὸ ὑπάρχειν Θεόν τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπον τὸν αὐτόν. Τοῦτο γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως ἰδιαίτατον ἰδίωμα γινώσκουμεν.

Τοιγαροῦν ὁμολογοῦμεν αὐτὸν, ἓνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὸν αὐτόν, ἓνα Χριστὸν, ἓνα Κύριον, τὸν μόνον μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν. Δύο αὐτοῦ τὰς γεννήσεις εἰδόντες, μίαν τὴν ἐκ Πατρὸς προαιώνιον, ὑπὲρ αἰτίας, καὶ λόγον, καὶ χρόνον, καὶ φύσιν, καὶ μίαν τὴν ἐπ' ἐσχάτων δι' ἡμᾶς, καθ' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς· δι' ἡμᾶς, ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν· καθ' ἡμᾶς, ὅτι γέγονεν ἀνθρώπος ἐκ γυναικὸς, καὶ χρόνῳ κυήσεως^c (20)· ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἐκ σπορᾶς, ἀλλ' ἐξ ἀγίου Πνεύματος, καὶ τῆς ἀγίας Παρθένου Μαρίας^d, ὑπὲρ νόμον κυήσεως· οὐ Θεὸν αὐτὸν

VARIÆ LECTIONES.

^c R. 3189 καὶ τρῶπῳ κυήσεως. N. καὶ χρόνῳ καὶ κυήσει. R. vero 2, alii καὶ νόμῳ κυήσεως. ^d Deest Μαρίας, in editis et mss. præterquam in R. 2924, et cod. S. Hil. in quo a recognitore supra lineam additum fuit.

NOTÆ.

(19) Καὶ σύνθετον. *Sitque Verbi persona*, etc. Maximo epist. ad Petr. illustr. persona composita censetur, quando ejusmodi natura constat, quæ ex se composita sit, seu cujus partes simul productæ sint, nec alterutrius electione coierint, sed se mutuo afficiant: *At tale non est Domini nostri mysterium*, inquit, *sed cum suapte natura Deus, Deique Filius esset, simplex, incorporeus, coæternus Patri, philanthropῶν βουλήσει, humanissima voluntate, assumpta carne factus est homo; nostrique gratia, qui natura simplex et incorporeus erat, ἐξ ἡμῶν γέγονεν οἰκονομικῶς καθ' ὑπόστασιν σύνθετος, καὶ ἐνώματος, certa dispensatione secundum hypostasim compositus ex nobis, corporalisque factus est.* Dionysium citat, qui *simplicem Jesum arcano modo compositum fuisse, ait, ex humana vilitate, ἐξ ἧς ἀπορρήτως ὁ ἀπλοῦς Ἰησοῦς συνετέθη.* Ad hæc, humanitas deitatem non affecit, sed accepit a

Et tum quidem in omnibus et super omnia erat, cum in sanctæ Dei Genitricis utero agebat, at in eo specialius incarnationem operando. Incarnatus itaque est, assumens conspersione nostræ primitias, carnem scilicet anima rationali et intelligente animatam, ita ut ipsa Verbi hypostasis, hypostasis etiam carnis facta fuerit, et Verbi persona, quæ ante simplex erat, composita evaserit: composita, inquam, ex duabus naturis perfectis, divinitate nimirum et humanitate; feratque certam illam B discriminantemque divinæ Verbi filiationis proprietatem, qua a Patre et Spiritu sancto secernitur, tum certas discriminantesque proprietates carnis, quibus a Matre et reliquis hominibus discrepat: imo divinæ naturæ proprietates gerat, quarum ratione Patri et Spiritui sancto unitus est, itaque humanæ naturæ proprias notas, quarum ratione et Matri et nobis unitus est. Quin etiam hoc nomine, tum a Patre et Spiritu, tum a Matre et nobis differt, quod idem simul Deus et homo est. Hanc enim maxime peculiarem Christi personæ proprietatem esse agnoscimus.

Christi ex Matre generatio nobis et supra nos. —

Quocirca, etiam post humanitatem assumptam, C unum Dei Filium ipsum constemur, eundemque Filium hominis, unum Christum, unum Dominum, unum unigenitum Filium, ac Dei Verbum, Jesum Dominum nostrum, duplicem ipsius generationem venerantes; alteram ex Patre ante sæcula, causa omni, et tempore, et natura sublimiorem; alteram extremis temporibus, nostri causa, nostri instar, ac supra nos; nostri causa, 215 inquam, ut nobis salutem afferret: nostri instar, quia homo ex muliere, ac consueto partus tempore editus est: supra nos denique, quia non ex semine, sed

D Verbo, ut in ipso substaret: ita ut scilicet præter compositionem anteriorem, qua partes sese mutuo exigunt et afficiunt, uti corpus et anima, exterior altera sit, qua unum aliud assumit sibi, perficit, copulat et terminat.

(20) Καὶ χρόνῳ κυήσεως, et consueto partus tempore. Quod quidam codd. habent, καὶ νόμῳ κυήσεως, et juxta partus legem, non pugnat cum eo quod paulo post sequitur, ὑπὲρ νόμον κυήσεως, supra partus legem. Nam ὑπὲρ ἀνθρώπους μὲν, διὰ τὸ ἐκ Παρθένου, inquit Joannes Scythopol. in 4 epist. Dionys. κατ' ἀνθρώπους δὲ, διὰ τὸν ἐν μήτρῳ χρόνον, καὶ ὡς νόμους κυήσεως· *Supra quam homines natus est, quia ex Virgine: ceterum humano more, propter tempus quod egit in utero, et velut leges partus.* Vid. Rufin. in Expos. Symb., et Epiphian. in Epilogo librorum *De hæres.*

de Spiritu sancto, sanctaque Virgine Maria, quod A quidem pariendi lege eminentius est. Non ut eum Deum prædicemus nostra nudum humanitate, aut rursus solum hominem, divinitate spoliatum, aut denique alium et alium; sed unum eundemque Deum simul et hominem, Deum perfectum, et hominem perfectum, totum Deum, et totum hominem: totum Deum, una cum ipsius carne, et totum hominem, etiam adjuncta ipsius præcelsissima deitate. Porro cum Deum perfectum, et perfectum hominem dicimus, naturarum plenitudinem, ut nihil in eis desideretur, declaramus: cum vero totum Deum, et totum hominem, individuum personæ singularitatem ostendimus.

Una Dei Verbi natura et incarnata. — Quinimo unam Dei Verbi naturam incarnatam cogitemur; per id quod *incarnatam* dicimus, carnis substantiam significantes, secundum beatum Cyrillum ⁷⁰. Ac proinde incarnatum est Verbum, nec tamen a natura sua materiæ experte descivit; totumque incarnatum est, et totum incircumscriptionem manet. Suscepto corpore miruitur, et contrahitur; divinitate vero circumscriptionem respuit. Neque enim ipsius caro una cum divinitate, quæ circumscribi nequit, Deus se porrigit et extendit.

Porro totus est perfectus Deus, at non in totum Deus (neque enim solum Deus, sed etiam homo), totusque item homo perfectus, verum non in totum homo. Non enim duntaxat homo, sed etiam Deus. Totum quippe naturam declarat; totus autem personam: non secus atque *aliud* naturam indicat, *alius* personam ⁷¹.

Naturarum in eo commeatio ex divinitate. — Sciendum est autem ⁷² quod, quamvis Domini nostri naturas se mutuo permeare dicamus, attamen hujusmodi permeationem a natura divina fieri constat; quippe quæ pro libitu suo omnia pervadit, nihil ipsam pervadente. Quin suas quidem dotes carni impertit, cum ipsa interim impassibilis, et carnis affectionum exsors maneat. Cum enim sol multiplicis virtutis suæ nos participes faciat, ut tamen in rerum nostrarum partem minime veniat, quanto minus solis opifex et Dominus!

CAP. VIII.

Ad eos qui sciscitantur: An ad continuam quantitatem, vel ad discretam Domini naturæ reducuntur.

Aliud solvit argumentum Severi. — Quod si quis

⁷³ Expositio fidei a Patribus Nicænis contra Paul. Samos. III. p. conc. Ephes. ⁷⁰ In commonit. ad Eulog. et epist. 2 ad Success. Cf. supra c. 6, et infra cap. 11. ⁷¹ Greg. Naz. orat. 51. ⁷² Supr. cap. 3. ⁷³ Leontius *De sectis*, act. 3.

VARIÆ LECTIONES.

• Additur in editis et R. 2927: 'Εν πάσι μὲν ἦν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα, καὶ ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Θεομήτορος, ἀλλ' ἐν ταύτῃ τε, ἐνεργεῖα τῆς σαρκώσεως. *In omnibus quidem erat, et super omnia, nec non in matris utero, sed ita ut in ea incarnationem operaretur.* Quæ profecto sunt insititia. ¹ Edit. ἡ ὑπὸ. R. 2925 εἰ ὑπὸ.

NOTÆ.

(21) *Πρὸς τοὺς λέγοντας. Ad eos qui, etc.* Cavillus hic erat Severianorum, quem refert Leontius, act. 7 *De sectis*, ubi respondet tam ea quæ

μόνον κηρύττοντες, γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος, οὐδὲ μὴν ἀνθρώπων μόνον, ψιλοῦντες αὐτὴν τῆς θεότητος· οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν, ὁμοῦ Θεὸν τε καὶ ἀνθρώπων, Θεὸν τέλειον καὶ ἀνθρώπων τέλειον· ὅλον Θεὸν, καὶ ὅλον ἀνθρώπων· τὸν αὐτὸν ὅλον Θεὸν, καὶ μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ὅλον ἀνθρώπων, καὶ μετὰ τῆς ὑπερθέου αὐτοῦ θεότητος. Διὰ τοῦ εἰπεῖν, τέλειον Θεὸν, καὶ τέλειον ἀνθρώπων, τὸ πλήρες καὶ ἀνελλιπέως δηλοῦντες τῶν φύσεων· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅλον Θεὸν, καὶ ὅλον ἀνθρώπων, τὸ μοναδικὸν καὶ ἀτμητὸν δεικνύντες τῆς ὑποστάσεως.

B Καὶ μίαν δὲ φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην ὁμολογοῦμεν, διὰ τοῦ εἰπεῖν σεσαρκωμένην, τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν σημαίνοντες, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον· καὶ σεσάρκωται τοίνυν ὁ Λόγος, καὶ τῆς οικείας ἀυλότητος οὐκ ἐξέστηκε, καὶ ὅλος σεσάρκωται, καὶ ὅλος ἐστὶν ἀπερίγραπτος. Σμικρύνεται σωματικῶς καὶ συστέλλεται, καὶ θεϊκῶς ἐστὶν ἀπερίγραπτος, οὐ συμπαρκετειομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῇ ἀπεριγράπτῳ αὐτοῦ θεότητι.

C Ὅλος μὲν οὖν ἐστὶ Θεὸς τέλειος, οὐχ ὅλος δὲ Θεός· οὐ γὰρ μόνον Θεός, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπος· καὶ ὅλος ἀνθρώπος τέλειος, οὐχ ὅλος δὲ ἀνθρώπος· οὐ γὰρ μόνον ἀνθρώπος, ἀλλὰ καὶ Θεός. Τὸ μὲν γὰρ ὅλον, φύσει ἐστὶ παραστατικόν· τὸ καὶ ὅλος, ὑποστάσεως, ὡσπερ τὸ μὲν ἄλλο, φύσεως, τὸ δὲ ἄλλος, ὑποστάσεως ^c.

Ἰστέον δὲ, ὡς εἰ καὶ περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλαις τὰς τοῦ Κυρίου φύσεις φαμὲν, ἀλλ' οὐδαμῶς, ὡς ἐκ τῆς θείας φύσεως ἡ περιχώρησις γέγονεν. Αὕτη μὲν γὰρ διὰ πάντων διήκει, καθὼς βόδεται, καὶ περιχωρεῖ, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν· καὶ αὕτη μὲν τῶν οικείων ἀχρημάτων τῇ σαρκὶ μεταδίδωσι, μένουσα αὐτῇ ἀπαθῆς, καὶ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἀμέτοχος. Εἰ γὰρ ἦλιος ἡμῖν τῶν οικείων ἐνεργειῶν μεταδίδου, μῆναι τῶν ἡμετέρων ἀμέτοχος, πῶς μᾶλλον ὁ τοῦ ἡλίου ποιητῆς τε καὶ Κύριος.

ΚΕΦΑΛ. Η' [NB].

D *Πρὸς τοὺς λέγοντας* ¹. Ὑπὸ (21) τὸ συνεχῆς πῶσον ἀνάγονται αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις, ἡ ὑπὸ τὸ διωρισμένον,

Εἰ δὲ τις ἐρωτᾷ περὶ τῶν τοῦ Κυρίου φύσεων,

continuae, quam quæ discretæ quantitatis sunt, numerari: ἀλλὰ καὶ τὸ, ἡνωμένον, πλὴν τῶν οικείων λόγον διακρινόμενον ἀποσώζον, quin et illud quod

αὶ ἕ ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται ἢ, ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον, ἐροῦμεν, οἷα αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις, οὔτε ἐν σῶμά εἰσιν, οὔτε μία ἐπιφάνεια, οὔτε μία γραμμὴ, οὐ χρόνος, οὐ τόπος, ἵνα ὑπὸ τὸ συνεχὲς ἀναχθῶσι ποσόν· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ συνεχῶς ἀριθμούμενα.

Ἰστέον δὲ ὡς ὁ ἀριθμὸς, τῶν διαφερόντων ἐστὶ· καὶ ἀδύνατον ἀριθμεῖσθαι, τὰ κατὰ μηδὲν διαφέροντα· καθ' ὃ δὲ διαφέρουσι, κατὰ τοῦτο καὶ ἀριθμοῦνται· οἷον ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, καθ' ὃ μὲν ἤκωνται, οὐκ ἀριθμοῦνται. Τῷ λόγῳ γὰρ τῆς οὐσίας ἐνούμενοι, δύο φύσεις οὐ δύνανται λέγεσθαι· καθ' ὅπως αὐτὰς δὲ διαφέροντες, δύο ὑποστάσεις λέγονται. Ὅστε ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφερόντων ἐστὶ, καὶ ὅπως διαφέρουσι τὰ διαφέροντα, τοῦτω τῷ τρόπῳ καὶ ἀριθμοῦνται.

Ἦκωνται μὲν οὖν αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν, διήρηται δὲ ἀδιαιρέτως λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Καὶ ὅπως μὲν τρόπῳ ἤκωνται, οὐκ ἀριθμοῦνται· οὐ γὰρ καθ' ὑπόστασιν δύο εἶναι φασιν τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ· ὅπως δὲ τρόπῳ ἀδιαιρέτως διήρηται, ἀριθμοῦνται· δύο γὰρ εἰσιν αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ, λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Ἦνωμένοι γὰρ καθ' ὑπόστασιν, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν ἔχουσαι, ἀσυγχύτως ἤκωνται, τὴν οἰκείαν ἐκάστη φυσικὴν διαφορὰν διασώζουσα. Τῷ τρόπῳ τοιγαροῦν τῆς διαφορᾶς, καὶ μόνῳ ἀριθμούμεναι, ὑπὸ τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀναχθῶσονται.

Εἰς τοίνυν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, Θεὸς τέλειος καὶ ἀνθρώπος τέλειος· ὃν προσκυνοῦμεν σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι, μὴ προσκυνῆσαι μετὰ τῆς ἀγράντου σαρκὸς αὐτοῦ, οὐκ ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα λέγοντες· προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μὴ τοῦ Λόγου ὑποστάσει, ἥτις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν· οὐ τῇ κτίσει λατρεύοντες. Οὐ γὰρ ὡς ψιλὴν σάρκα ἵ προσκυνοῦμεν, ἀλλ' ὡς ἠνωμένην θεότητι, καὶ εἰς ἐν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τῶν δύο αὐτοῦ ἀναγομένων φύσεων. Δέδοικα τοῦ ἀνθρώπου ἀψάσθαι διὰ τὸ τῷ ξύλῳ συνημμένον πῦρ. Προσκυνῶ τοῦ Χριστοῦ τὸ συναμφοτέρον, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἠνωμένην θεότητα. Οὐ γὰρ τέταρτον¹ (22)

¹ Cyrill. in def. Anath. 8 cont. Theod.

VARIAE LECTIONES.

¹ Edit. ἦ. ² Cod. S. Hil. R. 7, Colb. 3 et Euthym. ἀναφέρουσιντο. Colb. alter διαφέρουσιντο. ³ Cod. fere omnes ψιλῆ σαρκί. . . ἠνωμένην. ⁴ Mss. οὐ τέταρτον.

NOTÆ.

unitum est, modo propriam rationem suam, qua distinguitur, incoluinem servet. Eadem responsione Theologus, olim orat. 37, similem solverat Eunomii argutationem contra trium divinæ essentialis personarum consubstantialitatem : cui Nyssenus, aliique ejusdem ævi adungi possunt.

(22) Ὅδτε γὰρ τέταρτον. Non enim quartam personam. Apollinaristæ, ut ante dicebamus, Catholicos lacecebant ceu ἀνθρωπολάτραις, hominicolis,

A de Domini naturis pertentetur, ad continuamæ quantitatem, an ad discretam referantur, sic respondimus : Domini 216 naturas neque corpus unum esse, neque lineam unam, neque tempus, neque locum, ut ad continuam quantitatem reducantur. Hæc enim sunt, quæ continue quanta censentur.

Sciendum porro est ea in numerum cadere quæ inter se distinguuntur, nec numerari ea posse inter quæ nulla distinctio est : sed quatenus distinguuntur, eatenus numerari ; ex. gr., Petrus et Paulus, qua ratione uniti sunt, non numerantur ; nam, cum secundum essentialiam copulentur, dici non possunt duæ naturæ : at vero, cum ratione personæ differant, duæ proinde personæ dicuntur. Ex quo patet numerum iis convenire, quæ inter se differunt ; et quatenus differunt, hactenus quoque ea numerari.

Duæ Christi naturæ discretæ. — Quocirca Domini naturæ, quantum ad personam attinet, absque confusione unitæ sunt ; quantum autem ad differentiam rationem, absque divisione distinguuntur. Ac quidem qua ratione unitæ sunt, minime numerantur (neque enim duas quantum ad personam dicimus esse Christi naturas), qua autem citra divisionem distinctæ sunt, numerantur. Duæ enim Christi naturæ sunt, distinctionis ratione et modo : nam quia ratione personæ unitæ sunt, et invicem se pervadunt, citra confusionem uniuntur, suam naturalem differentiam ambæ retinentes. C Quare, cum distinctionis modo, ejusque sola ratione numerentur, ad discretam quantitatem rediguntur.

Quomodo Christi caro adoretur. — Quapropter ¹ unus est Christus, Deus perfectus, et homo perfectus, cui unam eandemque adorationem cum Patre et Spiritu, non exclusa immaculata ejus carne, adhibemus. Neque enim adorandam esse carnem ejus negamus : quippe quæ adoratur in una Verbi persona, quæ quidem ipsi persona et hypostasis facta est. Qua in re non creaturæ servimus ; non enim illam, ceu nudam carnem adoramus, sed velut divinitati unitam : et quia duæ ipsius naturæ ad unam Dei Verbi personam reducuntur, unamque subsistentiam. Carbonem tangere ob ignem cum ligno conjunctum vereor. Ambas Chri-

D qui duas naturas integras Christo tribuendo, quaternitatem pro Trinitate inveherent. Hoc refert Nazianzenus, epist. 4, ad Cled., ut Athanasii ad Epictetum epistolam taceam, innuitque Apollinarius ipse in Professione fidei ad Jovianum, et in libello *Quod unus sit Christus*. Anastasius Antiochenus criminationem hanc in libro *Περὶ ἐνεργειῶν, De operationibus*, confutavit hoc exemplo : Ὑπόθου τρεῖς εἶναι· στήλας χαλκᾶς, καὶ τὴν μίαν

sti naturas ob unitam carni divinitatem adoro. Α παραντιθῆμι πρόσωπον ἐν τῇ Τριάδι· μὴ γένοιτο· ἄλλ' ἐν πρόσωπον ὁμολογῶ τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Τριάς γὰρ ἔμεινεν ἡ Τριάς, καὶ μετὰ τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν.

Post caput 80, seu 9 libri iv, in edis et compluribus mss. denuo de eadem quaestione disputatur, cum eadem inscriptione iisdemque pene verbis. Quæ, quia desunt in codd. S. Hil. et Reg. 2427 et in 2428, superflua declarantur, addita in ora libri voce περισσῶν, ad illum locum pertinere non debent, sed insititia esse prorsus apparent; idcirco 217 huic capiti 52, seu octavo libri iii, subjicienda censui, secundum tritam methodum quam tenui in Dialecticis, et ne præter auctoris propositum, quod veteres indices aliaque monumenta significant, liber De fide orthodoxa ultra centesimum caput exporrigitur.

Ad eos qui sciscitantur, utrum ad continuam quantitatem, vel ad discretam, duæ naturæ referantur.

Domini naturæ, nec unum corpus sunt, nec superficies una, nec linea, nec locus, nec tempus, ut ad continuam quantitatem reducantur. Istæ enim sunt, quæ numerantur. At Domini naturæ citra confusionem ullam secundum hypostasim inter se unitæ sunt, ac citra divisionem discretæ, ratione nimirum et modo discriminis utriusque. Et quidem, qua ratione unitæ sunt, non numerantur, neque duas esse personas Christi naturas dicimus, aut duo secundum hypostasim. Qua vero ratione indivisim distinguuntur, hæc numerantur. Duæ siquidem naturæ sunt, ratione et modo discriminis. Cum enim inter se secundum hypostasim uniantur, seseque mutuo pervadant, citra confusionem copulantur; ita ut altera in alteram non mutetur, sed suum utraque discrimen naturale etiam post unionem conservet. Nam quod creatum est, creatum mansit, et quod increatum, increatum. Quare, cum differentiæ modo, eoque solo numerentur, ad discretam quantitatem reducendæ sunt. Neque enim fieri possit, ut quæ nullatenus inter se discrepant, ea quoque numerari solent. Ex gr., Petrus et Paulus, quatenus simul uniantur, numerum respuunt; quia, cum essentiæ ratione uniantur, duæ naturæ nec sunt, nec dicuntur: duæ personæ dicuntur. Ex quo perspicuum fit differentiam esse causam numeri.

CAP. IX.

Ad illud quod quaeritur, sitne ulla natura quæ subsistentia careat, responsio.

Quamvis enim nulla sit natura, quæ subsisten-

Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται, ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον, αἱ δύο φύσεις;

Αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις, οὔτε ἐν σῶμά εἰσιν, οὔτε ἐπιφάνεια μία, οὔτε γραμμὴ, οὐ τόπος, οὐ χρόνος, ἵνα ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀναχθῶσι· ταῦτα γὰρ εἰσι, τὰ συνεχῶς ἀριθμούμενα. Ἦνωνται δὲ αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν, καὶ διήρηται ἀδιαιρέτως, λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Καὶ ἦ μὲν τρόπῳ ἦνωνται, οὐκ ἀριθμούνται. Οὐ γὰρ λέγομεν δύο ὑποστάσεις εἶναι τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ, ἢ δύο κατὰ τὴν ὑπόστασιν· ἦ δὲ τρόπῳ ἀδιαιρέτως διήρηται, ἀριθμούνται. Δύο γὰρ εἰσι φύσεις, λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Ἦνωμένοι γὰρ καθ' ὑπόστασιν, καὶ ἐν ἀλλήλαις περιχωρούσιν, ἀσυγχύτως ἦνωνται, τὴν εἰς ἀλλήλας μεταβολὴν οὐ δεξάμενοι, τὴν οικείαν ἐκάστη φυσικὴν διαφορὰν, καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν διασώζουσαι. Τὸ γὰρ κτιστὸν διέμενε κτιστὸν, καὶ τὸ ἀκτιστὸν, ἀκτιστὸν. Τῷ τρόπῳ τοῖνον τῆς διαφορᾶς, καὶ μόνῳ ἀριθμούμεναι, ὑπὸ τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀναχθῆσονται. Ἀδύνατον γὰρ τὰ κατὰ μὴδὲν διαφέροντα ἀριθμῆσθαι· καθὼς δὲ διαφέρουσι, κατὰ τοῦτο ἀριθμούνται· οἷον ὁ Πέτρος, καὶ ὁ Παῦλος, καθὼς μὲν ἦνωνται, οὐκ ἀριθμούνται· τῷ λόγῳ γὰρ τῆς οὐσίας ἐνούμενοι, δύο φύσεις οὔτε εἰσιν, οὔτε λέγονται· καθ' ὑπόστασιν δὲ διαφέροντες, δύο ὑποστάσεις λέγονται. Ὅστε ἡ διαφορὰ, αἰτία τοῦ ἀριθμοῦ.

quatenus vero personaliter inter se discrepant, differentiam esse causam numeri.

ΚΕΦΑΛ. Θ' [ΝΓ'].

Πρὸς τὸ, εἰ [οὐκ] ἔστι φύσις ἀνυπόστατος, ἀπάντησις.

Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔστι φύσις (25) ἀνυπόστατος, ἢ

NOTÆ.

ἐκπυρωθεῖσαν ἄκρω, καὶ βάρβον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς προτεθεισαν· εἴτα ἐπειδὴ αἱ ἄλλαι δύο ἀβλαβεῖς τοῖς προσασπομένοις εἰσιν, αὕτη δὲ ἀνέπαφος διὰ τὴν λαμπρότητα τῆς ἐκπυρώσεως, ἄρα τέσσαρες στήλαι εἰσι, καὶ οὐ τρεῖς; *Pone tres esse statuas æneas, quarum una admodum sit candens, quæ manu virgam teneat: jam ex eo quod duabus illis non læduntur qui ipsas tetigerint, istæc autem propter eximium ardorem minime tangi queat, num idcirco quatuor erunt statuæ, et non tres?* Nestorium, qui orthodoxos ἀνθρωπολάτραις appellabat, Cyrillus, lib. i contra ipsum, ostendit criminis hujus esse reum, qui Christum, quem merum esse hominem sentiret, adorandum tamen non negabat: *Propter eum qui latet, aiebat ille, eum qui appareat adoro.*

(25) *Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔστι φύσις. Etsi enim nulla est natura. Alteram diluit cavillationem Severi,*

quam Leontio teste, act. 7 *De sect. hoc modo struebat: Si duas naturas dicitis, vel illæ subsistentiam habent, vel ea carent. Si subsistentiam habent, personas duas introducitis, Christos duos, filios duos. Sin subsistentia carent, jam in rerum natura non existunt. Leontius vero, Nisi Christus, inquit, es naturis duabus constet, ut dicitis, aut illæ subsistentiam habent, aut ea carent. Si subsistentiam habent, duæ proinde personæ sunt: sin ea carent, jam amplius non exstant. Quocirca in Defensionibus ostendit Severianos pro Nestorianis pugnare: "Ἦκουσά τινας, inquit, γενναίως οἰομένου διαλέγεσθαι, ὅτι οὐκ ἔστι φύσις ἀπρόσωπος ἀλλὰ παρέπεται τῇ φύσει καὶ τὸ πρόσωπον. Εἰ οὖν δύο φύσεις, πάντως καὶ δύο πρόσωπα. Πῶς οὐκ ἂν τοὺς τὰ τοιαῦτα προβαλλομένους ἐλεήσειεν; Οἱ σαφῶς οὕτω προσπαλοῦσι, καὶ Νεστορίῳ προσποιούμενοι πολεμεῖν, τοῖς αὐτοῦ προ-*

οὐσία ἀπρόσωπος· ἐν ὑπόστασις γὰρ καὶ προσώποις ἢ τε οὐσία καὶ ἡ φύσις θεωρεῖται· ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη τὰς ἀλλήλαις ἐνωθείσας φύσεις καθ' ὑπόστασιν, ἐκάστην ἰδίαν κεκτήσθαι ὑπόστασιν· δύνανται γὰρ εἰς μίαν συνδραμοῦσαι ὑπόστασιν, μήτε ἀνυπόστατοι εἶναι, μήτε ἰδιάζουσας ἐκάστη ἔχειν ὑπόστασιν, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀμφοτέρω. Ἡ αὐτὴ γὰρ τοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ὑπόστασις χρηματίσασα, οὔτε ἀνυπόστατον αὐτῶν μίαν εἶναι συγχωρεῖ, οὔτε μὴν ἑτεροῦ ποσάτους ἀλλήλων εἶναι παραχωρεῖ, οὐδὲ [εἶναι ἢ] ποτε μὲν τῆσδε, ποτὲ δὲ ἐκείνης, ἀλλ' αἰεὶ ἀμφοτέρων ἀδιαιρέτως, καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχει ὑπόστασις· οὐ μεριζομένη καὶ θαιρουμένη, καὶ μέρος μὲν ἐαυτῆς τῆδε, μέρος ἔτι τῆδε διανέμουσα, ἀλλὰ πᾶσα ταύτης καὶ πᾶσα ἐκείνης, ἀμερῶς καὶ ὁλοσχερῶς ὑπάρχουσα. Οὐ γὰρ ἑκαστοστᾶτως ὑπέστη ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου σὰρξ, οὐδὲ ἑτέρα ὑπόστασις γέγονε παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑποστᾶσα, ἐνυπόστατος μᾶλλον, καὶ οὐ καθ' ἑαυτὴν ἰδιοῦστατος ὑπόστασις γέγονε. Διὸ οὐδὲ ἀνυπόστατος ἐστίν, οὐδὲ ἑτέραν ἐν τῇ Τριάδι παρεισφέρει ὑπόστασιν.

id est, in alio substans, quam seorsim in seipsa substans hypostasis. Quamobrem nec caret subsistentia, nec alteram in Trinitate personam inducit.

ΚΕΦΑΛ. I' [ΝΔ'].

Περὶ τοῦ Τρισαγίου.

Ἐντεῦθεν (24) καὶ τὴν ἐν τῷ Τρισαγίῳ προσθήκην

² Leont. *De sect. act.* 7. ¹⁶ Dam. *epist. ad Jord. archim.*

VARIÆ LECTIONES.

¹ Deest εἶναι, in editis et mss., et in cod. S. Hil. additum est a recognitore.

NOTÆ.

ἄλλοισι κέχρηται, καὶ τὴν ἐκείνου νόσον τότε ἀφ' ἑαυτῶν ἀσφαλίζονται· *Quendam audivi qui generose disputare sibi videbatur, asserentem nullam exstare naturam sine persona propria, sed personam naturæ consecrariam esse. Itaque si duæ naturæ, duæ quoque personæ sunt. Quem non miserat eorum qui talia objectant, quos quidem sic offendere perspicuum sit, ut, cum se fingant contra Nestorium pugnare ipsiusmet argumentationibus utantur, inque semetipsis morbum ejus corroborent?* Pari modo Leon- tius, lib. 1 *Cont. Nestor. et Eutych.* argumentationis hujus ut Eutychianus, sic et Nestorianus auctores censet, respondetque, ut in libro *De sectis*, aliud esse ὑπόστασιν, aliud ἐνυπόστατον: unam porro Christi personam et hypostasim esse, duo vero ἐνυπόστατα, duasve naturas in persona eadem subsistentes. Videsis quæ dixi ad cap. 29 *Dialect.* Eodem sensu pergit Eulogius: *Ἐὶ μὲν οὐδὲν δυνατόν τὰς φύσεις ἄλλως, ἢ ἐν προσώποις θεωρεῖσθαι, τούτοις πᾶς ὅστις καὶ τῶν μικρὰ εἰδῶτων συνομολογήσειεν. Τίς γὰρ ἀγνοεῖ, ὅτι τὸ καθόλου ἐν τοῖς κατὰ μέρος προσώποις, ὡσπερ ταῖς χαρακτηριστικαῖς ὑποστάσεσι θεωρεῖται· οἷον ἡ τῆς θεότητος φύσις ἐν Πατρὶ, ἐν Υἱῷ, καὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· ὁμοίως ἡ ἀγγελικὴ φύσις, ἐν Μιχαήλ, ἐν Γαβριήλ, καὶ τοῖς λοιποῖς... εἰ δὲ τοῦτο βούλωνται κατασκευάζειν, οὐκ ἔστιν ἡ φύσις ἰδιάζουσα πρόσωπον ἐπὶ τῶν μὴ καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένων· ὅ ἐστιν οὐσίῳν, καὶ τούτων ὁρθῶς ἔχειν ἠγούμαι τὸν λόγον. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν συνθέσει, καὶ ἐνυποστᾶτως ἠνωμένων πόρρω τῆς ἀληθείας καθέστηκεν· *Si quidem non posse fieri dicant, ut naturæ cognoscantur, nisi in personis, hoc profecto illis concesserit quisquis vel modicum peri-**

lia careat, nec ulla substantia, quæ personæ exers existat (quippe cum et substantia, et natura in subsistentiis considerentur et personis), at non Idcirco necesse est ut naturæ illæ, quæ secundum hypostasim inter se unitæ sunt, 218 suam singulæ hypostasim habeant. Fieri enim potest, ut in unam personam convenientes, nec substantia careant, nec rursus separatam ac propriam subsistentiam habeant, sed ambæ unam et eandem⁷⁸. Nam, cum una et eadem Verbi persona ambarum naturarum persona exstiterit, nec utramvis harum subsistentia carere sinit, nec rursus eas diversam inter se subsistentiam habere concedit, nec demum ut nunc hujus, nunc illius, persona sit, sed utriusque semper citra divisionem et separationem hypostasis existit: sic nimirum ut non in partes secetur ac dividatur, suique partem huic, partemque illi tribuat, sed tota hujus, ac tota illius indivise, atque in totum sit. Neque enim ut seorsim subsisteret, Dei Verbi caro condita est, aut præter Dei Verbi personam alia facta fuit persona: sed cum in ea subsisteret, facta est potius ἐνυπόστα-

CAP. X.

*De hymno trisagio.**Divina nomina communia.* — Quæ cum ita sint⁷⁶,

quis sit. *Ecquis enim ignorat id quod universale est, in singulis personis, cum subsistentiis sigillantibus inspicere; puta deitatis naturam in Patre et Filio et Spiritu sancto, angelicam in Michael, Gabriele, et reliquis... sin autem contendunt unanquamque naturam propriam personam comitari; hoc equidem esse verum censuerim in naturis, sive substantiis quæ secundum hypostasim unitæ non sunt: ast procul abest a vero, si sermo est de naturis quæ per compositionem et hypostatice copulantur.*

(24) *Ἐντεῦθεν δὲ.* Quæ cum ita sint, etc. Nimirum Petrus Fullo, occupata sede Antiochena, sub colore Nestoriani erroris eliminandi, celebratissimum hymnum hunc sic adauxisse fertur: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, qui crucifixus es pro nobis, miserere nostri.* Quam interpolationem Jacobitæ Syri, Armenique admisere, propter quam, quia Christi deitatis perpersionem affingere videbantur, Theopaschitæ etiam audierunt. Insuper quia communis fidelium sensus erat, ejusmodi Trisagiis singulas Trinitatis personas compellari, multi arbitrati sunt a Fullone, vel Trinitatem ipsam, cum affixam cruci, prædicari, aut quemdam alium a Filio, qui crucifixus esset, ut Noster explicat. Feruntur apud Zonaram epistolæ Felicis III papæ, et Acacii CP. aliorumque episcoporum nominibus inscriptæ, quibus Petrus Fullo multiplicis hæresis reus habetur ob hanc mutationem. Has vero doctissimus Valesius adulterinas putat; e contra Guillelmus Cave sinceræ esse probat in *Histor. litterar.* in Felice; quin etiam Cl. Franciscus Pagi, ad annum 485. Plura scripsit Noster de hymno Trisagio in epistola ad Jordanem. Cæterum Ephræ-

appendicem illam, quam Petrus Cnaphcus, seu Fullo, Trisagio hymno adjecit, impiam esse statuimus, ut quæ quartam inducat personam, ac Dei Filium, vim illam nimirum Patris vere subsistentem, seorsim colloquet, et seorsim rursus eum, qui cruci affixus est, ac si ab illo *forti* diversus esset, vel Trinitatem sanctam passioni obnoxiam opinetur, Patremque ac Spiritum sanctum in crucem agat. Procul sit blasphema hæc et adulterina nugacitas. Nos quippe illud, *sanctus Deus* de Patre accipimus: non quod ipsi soli divinitatis assignemus nomen. Nam et Filium, et Spiritum sanctum Deum agnoscimus. Idem illud, *sanctus fortis*, Filio tribuimus: non quod Patrem et Spiritum sanctum virtute spoliemus. Ac denique illud, *sanctus immortalis*, Spiritui sancto ascribimus: non ut Patrem et Filium ab immortalitate excludamus, sed ut in unæquaque persona omnia divina nomina simpliciter et absolute sumamus, divinum scilicet Apostolum imitantes, cujus hæc verba sunt: *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos ex ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum: 219 et unus Spiritus sanctus, in quo omnia, et nos in ipso*¹⁷. Itemque Gregorium¹⁸ illum Theologum ad hunc modum loquentem: *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia*: his voculis, *ex quo, per quem, et in quo*, non scindentibus naturas (neque enim alioqui præpositiones illæ, aut nominum ordines unquam mutarentur), verum unius ac inconfusæ naturæ proprietates exprimentibus. Idque liquet ex eo quod rursus in unum colliguntur, si modo quispiam illud apud Apostolum haud negligenter legat: *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen*¹⁹.

Nam quod non de Filio duntaxat²⁰, sed de sancta Trinitate dictus sit ter sanctus hymnus, testantur divinus sacerque Athanasius, Basiliius, et Gregorius, ac totus Patrum a Deo afflatorum chorus; nempe quod sancta illa Seraphim per trinam

ὕπὸ τοῦ ματαιόφρονος Πέτρου τοῦ κναφέως γεγενημένην, βλάσφημον ὀρίζομεθα, ὡς τέταρτον παρεϊάγουσαν πρόσωπον, καὶ ἀναμέρος τιθεῖσαν τὸν τῷ Θεοῦ Υἱὸν, τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν, καὶ ἀναμέρος τὸν ἐσταυρωμένον ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν Ἰσχυρὸν, ἢ παθητὴν τὴν ἁγίαν Τριάδα δοξάζουσαν, καὶ συσταυρούσαν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀπαγε ταύτην τὴν βλάσφημον¹ καὶ παρέγγραπτον φλυαρίαν. Ἡμεῖς γὰρ τὸ, ἅγιος ὁ Θεὸς, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβάνομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τὸ τῆς θεότητος ἀφορίζοντες ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν Θεὸν εἰδότες, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὸ, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τίθεμεν, οὐκ ἀμαφεινόντες τῆς ἰσχύος τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὸ, ἅγιος ἀθάνατος, ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τάττομεν, οὐκ ἐξω τῆς ἀθανασίας τιθέντες τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ἀλλ' ἐπ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων πάσας τὰς θεωνομίας ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως ἐκλαμβάνοντες, καὶ τὸν Θεὸν Ἀπόστολον ἐκμιμούμενοι, φάσκοντα· Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πάτερ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ· καὶ ἐν Πνεύμῳ ἁγίῳ, ἐν ᾧ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ^m. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ὡδὲ πη λέγοντα· Ἡμῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πάτερ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν Πνεύμῳ ἁγίῳ, ἐν ᾧ τὰ πάντα, τοῦ, ἐξ οὗ, καὶ, δι' οὗ, καὶ, ἐν ᾧ, μὴ φύσεις τεμνόντων· οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις, ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων· ἀλλὰ χαρακτηριζόντων μίαν καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητος· καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν εἰς ἐν συναγονται πάλιν, εἰ τῷ μὴ παρέργως· ἐκεῖνο ἀναγινώσκειται παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀποστόλῳ, τὸ, ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα· αὐτῷ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹ Ὅτι γὰρ οὐκ εἰς τὸν Υἱὸν μόνον λέλεχται τὸ τρι-ἅγιον, ἀλλ' εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, μάρτυς ὁ θεὸς καὶ ἱερός Ἀθανάσιος, Βασίλειός τε, καὶ Γρηγόριος, καὶ πᾶς ὁ τῶν θεοφόρων Πατέρων χορὸς· ὅτι περ διὰ τῆς τρισσοῦς ἀγιότητος, τὰς τρεῖς τῆς ὑπερουσίου θεότη-

¹⁷ 1 Cor. viii, 5. ¹⁸ Orat. 39. ¹⁹ Rom. xi, 36. ²⁰ Vid. epist. ad Jordan.

VARIAE LECTIONES.

¹ Regg. 4 τὴν ποτα τὴν βλασφημίαν. R. 2924 habet βλασφημίαν, sic vetus interpr. et Falser blasphemiam posuerunt. ^m Hæc quæ ad Spiritum sanctum spectant, desunt in Reg. 2930 et apud Paulum 1 Cor. viii; leguntur in aliis codd. et apud Basilium, *De Spiritu sancto* et apud Nazianz. orat. 39, nec non apud ipsummet Damascenum in Parallelis, et alibi. Neque hic erant omittenda.

NOTÆ.

mius Antiochenus apud Photium, cod. 226, canticum istud ab Orientalibus totum referri ad Filium tradit; hoc est ab Ecclesiis Antiocheno præsulibus subjectis. Quin nec ita pridem Calendio, qui Fulloni subrogatus fuerat, ut additamentum illud in bonam partem traheretur, hæc alia verba intellexuit: Χριστὸ βασιλεῦ, *Christe Rex, qui crucifixus*, etc. Guido Fabricius Boderianus Antverpiæ edidit Syriacæ et Latine quædam ad Baptismi et sacræ synaxis ritus pertinentia, ceu *Severi patriarchæ Alexandrini essent*, cum tamen in textu

D Syriaco *Alexandrini* nomen non legatur. Dubium non est quin Severus iste Antiochenus sit, Severianorum princeps. Enimvero ad calcem Trisagii hymnus cum additione sic habetur: *Glorificatio angelorum, dum crucifigetur Dominus noster: sanctus deus sanctus fortis, sanctus immortalis. Joseph et Nicodemus dixerunt: qui crucifixus es pro nobis, miserere nobis*. Unde colligas liturgiam hanc Jacobitarum Severianorumve fuisse, non Catholicorum.

τος ὑποστάσεις, τὰ ἅγια Σεραφίμ ἡμῖν ὑπεμφαι-
νοῦσι. Διὰ δὲ τῆς μιᾶς κυριότητος, τὴν μίαν τῆς
θεαρχικῆς Τριάδος οὐσίαν τε καὶ βασιλείαν γνωρι-
ζοῦσι. Φησὶ γοῦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ὁ Ὑψω-
τὸν τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγ-
καλύπτεται, καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγιασμοῖς, εἰς
μίαν συνιοῦσι κυριότητα καὶ θεότητα. Ὁ καὶ ἄλλω
ἐνὶ τῶν πρὸ ἡμῶν πεφιλοσόφηται κάλλιστά τε καὶ
ὕψιλότατα.

Φασὶ μὲν οὖν (25) καὶ οἱ τὴν ἐκκλησιαστικὴν
ἱστορίαν συντάξαντες, οἱ λιτανεύοντες τοῦ ἐν Κων-
σταντινουπόλει λαοῦ, διὰ τινα θεήλατον ἀπειλήν, ἐπὶ
Πρόκλου τοῦ ἀρχιεπισκόπου γεγεννημένην, συνέβη
ἐρπαγῆσαι παιδίον ἐκ τοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω μυηθῆναι
ἐπὶ ἀγγελικῆς τινος διδασκαλίας τὸν Τρισάγιον ὕμνον,
Ἄγιος ὁ Θεός, Ἄγιος Ἰσχυρός, Ἄγιος ἀθάνατος
ἐλέησον ἡμᾶς καὶ αὐτοῖς ἐπιστραφέντος τοῦ παιδίου,
καὶ τὸ μυηθὲν ἀπαγγελίαντος, ἄσαι τὸν ὕμνον ἅπαν τὰ
εὐχέλους, καὶ οὕτω κοπάσαι τὴν ἀπειλήν. Καὶ ἐν τῇ
ἁγίᾳ δὲ, καὶ μεγάλῃ, καὶ οἰκουμένηκῃ τετάρτῃ συν-
ῶν, τῇ ἐν Χαλκηδόνι φημί, οὕτως ὑμνηθῆναι ὁ τρι-
ἄγιος-οὗτος ὕμνος παραδέδοται· οὕτω γὰρ τοῖς πε-
πραγμένοις ἡμῶν τῆς αὐτῆς ἁγίας συνόδου ἐμφέρεται·
ἡμῶν οὖν ἕντως καὶ παύσιον, τὴν δι' ἀγγέλων μυη-
θεῖσαν, καὶ τῇ τῆς ἐπαγωγῆς λήξει πιστωθεῖσαν ὁ,
καὶ τῇ τῶν ἁγίων Πατέρων συνόδῳ κυρω-
θεῖσαν τε καὶ βεβαιωθεῖσαν, καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν
Σεραφίμ ὑμνηθεῖσαν τρισάγιον ὕμνον, ὡς τῆς τρι-
ὑποστάτου θεότητος ἐμφαντικῆν, τῇ τοῦ κναφῆως
οὖν καταπατηθῆναι ἀλόγῳ οἴησει, καὶ ὀρθῶν διορθω-
θῆναι, ὡς τῶν Σεραφίμ ὑπερβάλλοντος. Ἄλλ' ὅ τῆς
εὐσεβείας, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀνοίας! Ἡμεῖς δὲ καὶ
οὕτω φασί, καὶ δαίμονες διαρρήγνυσται· Ἄγιος
ὁ Θεός, Ἄγιος Ἰσχυρός, Ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον
ἡμᾶς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ' [NE].

Περὶ τῆς ἐν εἰδει καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένης
φύσεως, καὶ διαφορᾶς, ἐνώσεως τε καὶ σαρκώ-
σεως· καὶ πῶς ἐκλήπετον, « Τὴν μίαν φύσιν
τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην. »

Ἡ φύσις (26) ἡ ψιλῆ θεωρεῖται· καὶ ὁ

⁸¹ Orat. 42 a principio. ⁸² Felix III et alii epist. ad Petrum Fullouem; Theoph. ad an. 5930. ⁸³ Conc.
Chal. act. 4, in line.

VARIÆ LECTIONES.

Ἄ R. 2927 πρακτικοῖς. • In cod. S. Hil. hæc supra lineam scripta sunt : ἡ Θεηλάτου ὀργῆς παύσει, quibus
auctoris mens explicatur.

NOTÆ.

(25) Φασὶ μὲν οὖν. Jam vero qui ecclesiasti-
cam, etc. Nicephorus Callist. lib. xviii Hist. c. 51,
hymnum hunc, ut et præclarum alterum, quem
Græci vespertinis horis canunt; quique incipit, φῶς
ἡμῶν, juncundum lumen, etc., ab ipsis apostolis
acceptum refert. Scriptor Vitæ Basilii Magni, qui
Amphilochius Iconiensis esse dicitur, narrat,
cap. 14, sanctum doctorem hymnum eundem Tri-
sagium Nicææ aliquando recitasse. Profecto hic
auctor vetustissimus est, qui in Deitate tres quidem
personas, unam vero hypostasim confiteatur. Jobius

A sanctitatem, tres superessentialis divinitatis per-
sonas nobis indicent; per unam autem domina-
tionem, unam divinæ Trinitatis substantiam, im-
periumque declarent. Ait quippe Gregorius Theo-
logus ⁸¹: Sic porro Sancta sanctorum, quæ etiam
a Seraphim obteguntur, ac tribus sanctificationibus
celebrantur, in unam dominationem et divinitatem
conveniunt; id quod et alius quispiam majorum
nostrorum pulcherrime ac sublimissime edisse-
ruit.

Trisagii traditio, sub Proclo pontifice. — Jam vero
narrant ecclesiasticæ historiæ scriptores ⁸², cum
plebs Constantinopolitana, Proclo archiepiscopum
agente, minaci quadam immissa divinitus tempe-
state conterrito, supplex Deo preces adhiberet,
puerum quemdam e plebe in sublime raptum, an-
gelis quibusdam magistris Trisagium hunc hymnum
didicisse: Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus
immortalis, miserere nobis. Cumque loco suo puer
redditus id quod didicerat, retulisset, multitudi-
nem universam hymnum hunc cecinisse, atque hoc
pacto imminentem calamitatem quievissse. Quin in
sancto magnoque, et universali quarto illo concilio,
quod Chalcedone coactum est, ita cantatus
fuisse hic hymnus traditur; quemalmodum in
sanctæ hujus synodi actis recitatur ⁸³. Quamobrem
ridiculum prorsus et ludicrum fuerit, canticum
istud Trisagium ab angelis acceptum, ingruentiumque
malorum depulsionem firmatum, quod con-
ferta sanctorum Patrum synodus comprobavit,
quin et Seraphim pridem 220 cecinerant, velut
quo tres deitatis personæ exprimerentur, Cnaphei
iniqua opinione, quasi ille Seraphim antecelle-
ret, pedibus proculcari, aut saltem emendari. Proh
insignem arrogantiam, ne dicam amentiam! Nos
vero (rumpantur licet etiam dæmones) ita dici-
mus: Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus im-
mortalis, miserere nobis.

CAP. XI.

De natura quæ in specie, et quæ in individuo consi-
deratur, deque differentia unionis et incarnationis
et quomodo illud accipiendum sit, « Unam Dei
Verbi naturam incarnatam. »

Naturæ triplex status: utque assumpta a Verbo

humana natura. Verbi natura, quid proprie. — Natura, vel sola cogitatione consideratur (neque enim per se subsistit), vel communiter in omnibus ejusdem speciei personis, ut videlicet eas conjungit; ac tum dicitur in specie considerata natura: aut in totum eadem ipsa cum assumptis accidentibus, in una persona; diciturque in individuo considerata natura, quæ tamen eadem est ac ea quæ in specie consideratur. Itaque Deus Verbum, carnem assumens, nec naturam quæ sola cogitatione conspicitur, accepit (neque enim hoc incarnatio fuerit, sed impostura et incarnationis larva), neque eam quæ in specie conspicitur (non enim personas omnes assumpsit), verum illam demum quæ in individuo est, eamdemmet ac ea quæ est in specie (primitias enim nostræ carnis assumpsit), non quæ seorsim in se et individuum prius fuerit, posteaque ab eo assumpta sit, sed quæ in ipsius persona existerit. Hac porro ratione, *Verbum caro factum est* ^α, sine ulla conversione; caroque item, Verbum citra mutationem, et Deus, homo. Deus enim est Verbum, et homo, Deus, ob hypostaticam unionem. Idem igitur est Verbi naturam dicere, atque naturam illam quæ in individuo est. Neque enim individuum, id est hypostasim, proprie et solitarie declarat, nec personarum communitatem: verum consideratam, et inquisitione facta cognitam

Unio et incarnatio in quo differunt. Una Verbi natura incarnata ab ipso Cyrillo exposita. — Jam vero aliud est unio, et aliud incarnatio. Unio enim solam conjunctionem indicat; cum quo autem hæc conjunctio facta sit, non item. At incarnatio (quod perinde est, ac si humanationem dicas) cum carne, sive homine, conjunctionem **221** ostendit, veluti et ferri ignitio, unionem cum igne. Sane beatus ipse Cyrillus in secunda ad Succensum epistola illud exponens, *unam natu-*

^α Joan. 1, 14.

VARIÆ LECTIONES.

P Deest membrum hoc in cod. S. Hil., R. 9, Colb. 1 et in N., nec reddidit vetus interpr. nec tamen superfluum est. ^α Nulla τοῦ σιδήρου ferri mentio in cod. S. Hil., Regg. 13, Colb. 3 et N., nec apud veterem interpretem.

NOTÆ.

μένου, unam esse credimus naturam, quia unius, sed inhumanati et incarnati. Quæ sic vulgo intelligunt Catholicici, ut φύσιν naturam, acceperit pro persona vel hypostasi, eo quod hypostases disjungi neget in Christo, εἰ τις ἐπὶ τοῦ ἐνδὲς Χριστοῦ διαρῆταις ὑποστάσεις, κ. τ. ε. itemque factam esse ὑποστάσεων, hypostasium conjunctionem, asserat, id est naturarum: et rursus in Defens. Anat. 2, adv. Theod. his vocibus utatur, ἡ τοῦ Λόγου φύσις ἦγουν ὑπόστασις, ὃ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Λόγος: *Natura seu hypostasis Verbi, quod est ipsummet Verbum.* Ita decessorem suum interpretatur Eulogius apud Phot. cod. 250; Ephræmius quoque, ibid. cod. 229; Justinianus in *Professione fidei*, quibus suffragatur Leontius in solutionibus argum. Severi. Sed act. 8 *De sect.* eo quo Damascenus modo respondet, Cyrillum vocem φύσις, non pro natura quæ communis sit, sed ut in hypostasi existit, accepisse. Legenda sunt quæ diximus de sensu Cyrilli, ad caput 30

ἑαυτὴν γὰρ οὐχ ὑφέστηκεν· ἢ κοινῶς ἐν παντί ταῖς ὁμοειδέσιν ὑποστάσει ταύτας συνάπτουσα, καὶ λέγεται ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένη φύσις· ἢ ὁλικῶς ἢ αὐτὴ ἐν προσλήψει συμβεδηκότων, ἐν μιᾷ ὑποστάσει, καὶ λέγεται ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένη φύσις, ἢ αὐτὴ οὐσα τῇ ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένη P· ὁ οὖν Θεὸς Λόγος σαρκιωθεὶς, οὕτε τὴν ἐν τῇ ψιλῇ θεωρία κατανοουμένην φύσιν ἀνέλαθεν· οὐ γὰρ σάρκωσις τοῦτο, ἀλλ' ἀπάτη καὶ πλάσμα σαρκώσεως· οὕτε τὴν ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένην· οὐ γὰρ πάσας τὰς ὑποστάσεις ἀνέλαθεν, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀτόμῳ, τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἐν τῷ εἶδει· ἀπαρχὴν γὰρ ἀνέλαθε τοῦ ἡμετέρου φουράματος, οὐ καθ' ἑαυτὴν ὑποστάσαν, καὶ ἀπορηχηματίσασαν πρότερον, καὶ οὕτως ὑπ' αὐτοῦ προσληφθεῖσαν, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτοῦ ὑποστάσει ὑπάρξασαν. B Αὕτη γὰρ ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐγένετο τῇ σαρκὶ ὑπόστασις, καὶ κατὰ τοῦτο, ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀτρέπτως δηλαδὴ, καὶ ἡ σὰρξ, Λόγος ἀμεταβλήτως, καὶ ὁ Θεὸς, ἄνθρωπος. Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος, καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεὸς, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν. Ταῦτόν οὖν ἐστὶν εἰπεῖν φύσιν τοῦ Λόγου, καὶ τὴν ἐν ἀτόμῳ φύσιν. Οὕτε γὰρ τὸ ἀτομον, ἦγουν τὴν ὑπόστασιν, κυρίως καὶ μένω; θελοῖ, οὕτε τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐν μιᾷ τῶν ὑποστάσεων θεωρουμένην καὶ ἐξεταζομένην.

communem naturam in una ex suis personis con-

ἄλλο μὲν οὖν ἐστὶν ἕνωσις, καὶ ἕτερον σάρκωσις. Ἡ μὲν γὰρ ἕνωσις μόνῃν δηλοῖ τὴν συνάφειαν· πρὸς τί δὲ γέγονεν ἡ συνάφεια, οὐκ εἶτι. Ἡ δὲ σάρκωσις, ταῦτόν δ' ἐστὶν εἰπεῖν καὶ ἐνανθρώπησις, τὴν πρὸς σάρκα, ἦτοι πρὸς ἄνθρωπον συνάφειαν δηλοῖ· καθάπερ καὶ ἡ πύρωσις τοῦ σιδήρου ἢ τὴν πρὸς τὸ πῦρ ἕνωσιν. Αὐτὸς μὲν οὖν ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Σούκενσον δευτέρῃ ἐπιστολῇ ἐρημηεύων τὸ, *μία φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην*, οὕτω φησὶν· εἰ μὲν γὰρ μίαν εἰπόντες

Dialectices. Ille quem Noster post Leontium offert Cyrilli locus, ex ejus ad Succensum epist. 2, ambiguitas naturas, integrasque astruit; et explosa Nestorii blasphemia Orientalium fidem laudat, qui ea ex quibus Christum intelligitur, sola simplicique cogitatione percipientes, φύσεων μὲν εἰρήκασι διαφορᾶν, οὐτὶ μὴ ταῦτόν, ὡς ἔφη, ἐν ποιότητι φυσικῇ θεότης, καὶ ἀνθρωπότης, naturarum discrimen enuntiarunt, quia, ut aiebam, non sunt idem divinitas et humanitas quoad qualitatem naturalem; sed tamen unum Filium, et Christum, et Dominum, etc. Plura Cyrilli loca in idem conspirant, ita ut Chalcedonensis formula solis ejus fere sententiis constet. Athanasius, lib. *De salut. advent. Christi*, nomen φύσις eodem quo Cyrillus sensu sumpsit, dicendo ἡ φύσις ὅλη τοῦ Λόγου, *totā naturā Verbi adhibendam formam humanam visibilis Adami ois ἐν διαρῆσει προσώπων, non divisione personarum, sed existentia deitatis et humanitatis.*

τοῦ Λόγου φύσιν, σεσιγήκαμεν, οὐκ ἐπενεχόντες τὸ, *σεσαρκωμένην*, ἀλλ' ὅσον ἔξω τιθέντες τὴν οἰκονομίαν, ἦν αὐτοῖς τάχα που καὶ οὐκ ἀπίθανος λόγος, προσποιουμένοις ἐρωτᾶν· εἰ μία φύσις τὸ ὅλον, ποῦ τὸ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι; ἢ πῶς ὑφέστηκεν ἢ καθ' ἡμᾶς οὐσία; Ἐπειδὴ δὲ, καὶ ἡ ἐν ἀνθρωπότητι τελειότης, καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας ἡ δὴλωσις εἰσχεκόμεσται διὰ τοῦ λέγειν, *σεσαρκωμένην*, παυσάθωσαν καλαμίνην βάθρον ἑαυτοῖς ὑποστήσαντες. Ἐνταῦθα μὲν οὖν τὴν φύσιν τοῦ Λόγου ἐπὶ τῆς φύσεως ἔταξεν. Εἰ γὰρ ἀντὶ ὑποστάσεως τὴν φύσιν περιῆλθεν, οὐκ ἄτοπον ἦν, καὶ δίχα τοῦ, *σεσαρκωμένην*, τοῦτο εἰπεῖν· μίαν γὰρ ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀπολύτως λέγοντες οὐ σφαλόμεθα· ὁμοίως δὲ καὶ Λεόντιος ὁ Βυζάντιος, ἐπὶ τῆς φύσεως τὸ βῆτον ἐνόησεν, οὐκ ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως. Ἐν δὲ τῇ *κατὰ τὴν Θεοδωρήτου*· μέμφεις τοῦ δευτέρου ἀναθεματισμοῦ ἀπολογίαν, οὕτω φησὶν ὁ μακάριος Κύριλλος· Ἡ φύσις τοῦ Λόγου, ἦγουν ἡ ὑπόστασις, ὅ ἐστιν αὐτὸς ὁ Λόγος. Ὡστε τὸ εἰπεῖν, φύσιν τοῦ Λόγου, οὕτε τὴν ὑπόστασιν μόνην σημαίνει, οὕτε τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐν τῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει ὀλικῶς θεωρουμένην. *est Verbum ipsum.* Quare Verbi naturam dicere, nec personam solam, nec personarum communitatem significat, sed communem naturam in Verbi persona hypostasi integre et perfecte consideratam.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκώθη, ἦτοι ἠνώθη σαρκί, εἴρηται· φύσιν δὲ τοῦ Λόγου παθοῦσαν σαρκί, οὐδέπω καὶ νῦν ἀκηκόαμεν, Χριστὸν δὲ παθόντα σαρκί ἐδιδάχθημεν· ὥστε οὐ τὴν ὑπόστασιν ἀλλὰ τὸ εἰπεῖν, φύσιν τοῦ Λόγου. Λείπεται τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι τὸ σεσαρκώσθαι μὲν, ἠνώσθαι ἐστὶ σαρκί, τὸ δὲ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον, αὐτὴν τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν ἀτρέπτως γενέσθαι τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Θεὸς ἀνθρώπος γέγονε, καὶ ὁ ἀνθρώπος Θεός, εἴρηται. Θεὸς γὰρ ὢν ὁ Λόγος, γέγονεν ἀμεταβλήτως ἀνθρώπος. Ὅτι δὲ ἡ Θεότης ἀνθρώπος γέγονεν· ἢ σεσαρκώθη, ἢ ἐνηνθρώπησεν, οὐδαμῶς ἀκηκόαμεν. Ὅτι δὲ ἡ Θεότης ἠνώθη τῇ ἀνθρωπότητι ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, μεμασθήκαμεν· καὶ ὅτι ὁ Θεὸς μορφοῦται, ἦτοι οὐσιοῦται (27) τὸ ἀλλότριον, ἦτοι τὸ καθ' ἡμᾶς, εἴρηται.

²⁵ Sup. c. 6 et 7. ²⁶ Leont. *De sect. act.* 8. ²⁷ Cyrill. *Defens. 2 Anath. cont. Theod.*

VARIÆ LECTIONES.

¹ Edita et nonnulli codd. Θεοδωρίτου, ita sæpe scribunt Græci. * Cod. S. Hil. Reg. Colb. 2 Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος, γέγονε δὲ ἀμεταβλ.

NOTÆ.

(27) Ἦτοι οὐσιοῦται *Hoc est alienam substantiam*, etc. Post Antiochenæ synodi Patres, Verbum assumpta humanitate, οὐσιώσθαι, q. d. *substantiatum fuisse*, dixerat Nazianzenus in Carimine de vita sua. Dixerat vero et Dionysiasier, cap. 2 *De div. nom.* utinam æque sincero sensu: Ἀλλὰ καὶ τὸ πάσης Θεολογίας ἐκφανέστατον, ἢ καθ' ἡμᾶς Ἰησοῦ Θεοπλαστία, sed et quod totius theologie manifestissimum est, *humanitatis Jesu in Deum formatio nullo sermone explicabilis, nec cuius intellectui pervia, etsi præstantiorum angelorum primario. Atqui eum quidem ἀνδρικῶς οὐσιώθηναί, humano modo substantiam factum esse, arcana traditione accepimus:*

Aram Dei Verbi incarnatam, ait: « Etenim si, cum unam Verbi naturam diximus, protinus tacuissemus, nec *incarnatam* subjunxissemus, sed humanitatis assumptionem, veluti foras exclusissemus, probabilitate forsitan aliqua non caruisset eorum oratio, cum dissimulanter ita rogarant: Si una natura totum est, eccubi tandem illa in humanitate perfectio est, aut quo pacto consistit nostræ æqualis essentia? Quoniam autem et in humanitate perfectio, et substantiæ nostræ declaratione invecta est per id quod dixi, *incarnatam*, desinant tandem scipione arundineo niti. » Hic igitur Verbi naturam pro natura ipsa collocavit. Nam si pro persona naturam accepisset, haud absurdum fuisset, id etiam citra hoc vocabulum, *B incarnatam*, enuntiare. Unam enim hypostasim Dei Verbi absolute dicentes, nequaquam aberramus. Consimilem etiam in modum Leontius Byzantinus de natura hunc locum intellexit, non de persona. At vero B. Cyrillus in ea Apologia, qua Theodoreli adversus secundum anathematismum suum criminationes refellit, ita loquitur ²⁷: « Natura Verbi, id est, persona, quod nec personam solam, nec personarum communitatem significat, sed communem naturam in Verbi persona hypostasi integre et perfecte consideratam.

Propositionum delectus in materia subjecta.— Quamquam autem Verbi naturam incarnatam, hoc est carni unitam esse dictum sit: tamen Verbi naturam carne passam ad hunc usque diem non audivimus: verum Christum carne passum didicimus. Ex quo colligitur non significari personam cum Verbi naturam dicimus. Relinquitur itaque, ut dicamus idem esse incarnatum, quod carni unitum; at Verbum carnem factum esse, idem quod ipsam Verbi personam absque ulla conversione carnis personam factam fuisse. Eodem modo illud quoque dictum est, quod Deus factus sit homo, et homo Deus (Verbum enim, Deus existens, sine ulla mutatione factus est homo), sed quod divinitas homo facta sit, aut incarnata, vel humanam naturam induerit, hoc nusquam audivimus.

nescimus vero quinam ex Virginis sanguinibus, alia quam natura serat lege effectus sit; qua ratione siccis pedibus, qui corporea mole, et materiæ pondere graves essent, per humidam instabilemque substantiam graderetur, καὶ ἄλλα ὅσα τῆς ὑπερφυσίως ἐστὶν Ἰησοῦ φυσιολογίας, et quæcumque alia ad præcellentissimam Jesu physiologiam spectant. Similia expressius scripsit epist. 4 ad Caium; quibus mihi quidem videtur innui, miranda illa omnia, unius Jesu naturæ et substantiæ divino-humanæ opera fuisse; et Leonis M. ad Flavianum epistolæ refragari, ubi S. Pontifex utriusque naturæ Christi quæ sua sunt ascribit, eademmet exempla allegando.

Illud quidem edocti sumus divinitatem in una A suarum personarum humanitati unitam esse : item traditum est quod Deus formam, hoc est alienam substantiam, nostram nimirum, induerit (cuilibet enim personæ vox *Deus* tribuitur), at *divinitatis* vocabulum de persona usurpare non possumus. Nam quod divinitas Pater solus sit, aut solus Filius, aut solus Spiritus sanctus, nusquam a nobis auditum est. Divinitas enim naturam declarat, Pater autem personam, quemadmodum et humanitas naturam, 222 Petrus vero personam. At vox *Deus*, et naturæ communitatem significat, et in unaquaque persona æque locum habet, velut et homo. Deus enim is est, qui divinam habet naturam ; et homo, qui humanam.

Præter hæc omnia sciendum est ⁸⁸, Patrem et B Spiritum sanctum nulla ratione carni Verbi communicare, nisi quantum ad miracula attinet, et quantum ad beneplacitum et voluntatem.

CAP. XII.

Quod sancta Virgo Dei Genitrix sit, adversus Nestorianos.

Sancta Maria Dei Mater proprie. Contra Valentinum et alios : ortam ex Maria Christi carnem. — Sanctam porro Virginem Dei proprie et vere genitricem prædicamus ⁸⁹. Sicut enim verus est Deus, qui ex ipsa natus est ; ita perinde Dei Mater est, quæ verum Deum ex se incarnatum genuit. Deum porro ex ea natum esse dicimus, non quod Verbi divinitas existendi principium ex ipsa traxerit ; sed quia Verbum ipsum, quod ante sæcula citra ullum tempus genitum est, ac sine exordio et sempiternæ una cum Patre et Spiritu sancto est, in extremis diebus salutis nostræ causa, in utero ipsius habitavit, et assumpta carne ex ea genitum est sine sui demutatione. Non enim hominem purum sancta Virgo genuit, sed Deum verum ; non nudum, sed carne vestitum ; nec ita ut corpore de cœlis allato, per eam velut per canallem transierit, sed ex ipsa carnem ejusdem ac nos substantiæ acceperit, quæ in seipso subsisteret ⁹⁰. Nam si corpus e cœlo devectum est, ac non ex natura nostra acceptum, quid tandem inhumana-

'Εφ' ἐκάστης γὰρ τῶν ὑποστάσεων τὸ Θεὸς ὄνομα τάττεται θεότητα δὲ ἐπὶ ὑποστάσεως ἰεῖπειν οὐ δυνάμεθα. Θεότητα γὰρ τὸν Πατέρα μόνον, ἢ τὸν Υἱὸν μόνον, ἢ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀποκτάμεν· θεότης μὲν γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ· τὸ δὲ Πατὴρ, τὴν ὑπόστασιν, ὡς περ καὶ ἀνθρωπότης, τὴν φύσιν, Πέτρος δὲ, τὴν ὑπόστασιν· Θεὸς δὲ καὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως σημαίνει, καὶ ἐφ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων τάττεται παρωνύμως, ὡς περ καὶ ἀνθρωπος· Θεὸς γὰρ ἔστιν ὁ θεῖαν ἔχων φύσιν, καὶ ἀνθρωπος, ὁ ἀνθρωπίνην.

'Επὶ πᾶσι τοῦτοις ἰστέον, ὡς ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' οὐδένα λόγον τῇ σαρκώσει τοῦ Λόγου κεκοινωνήκεν, εἰ μὴ κατὰ τὰς θεοσημείας, καὶ κατ' εὐδοκίαν καὶ βούλησιν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ' [ΝΓ'].

*Οτι Θεοτόκος ἡ ἀγία Παρθένος· κατὰ Νεστοριανῶν v.

Θεοτόκον δὲ κυρίως (28) καὶ ἀληθῶς τὴν ἀγίαν Παρθένον κηρύττομεν· ὡς γὰρ Θεὸς ἀληθὴς ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθεὶς, ἀληθὴς Θεοτόκος ἡ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκωμένον γεννήσασα· Θεὸν γὰρ φαμεν ἐξ αὐτῆς γεγενῆσθαι, οὐχ ὡς τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβούσης ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ πρὸ αἰώνων ἀχρόνως ἐκ Πατρὸς γεννηθέντος, καὶ ἀνάγκως καὶ αἰδίως, C ὑπάρχοντος· ἅν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ἐνοικήσαντος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀμεταβλήτως σαρκωθέντος καὶ γεννηθέντος. Οὐ γὰρ ἀνθρωπὸν ψιλὸν ἐγέννησεν ἡ ἀγία Παρθένος, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθινόν· οὐ γυμνόν, ἀλλὰ σεσαρκωμένον· οὐ οὐρανόθεν τὸ σῶμα καταγαγόντα, καὶ ὡς διὰ πωλη- νος δι' αὐτῆς παρελθόντα, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ὁμοούσιον ἡμῖν σάρκα ἀναλαβόντα, καὶ ἐν ἑαυτῷ ὑποστῆσαντα. Εἰ γὰρ οὐρανόθεν τὸ σῶμα κεκόμισται, καὶ οὐ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως εἰληπται, τίς χρεῖα τῆς ἐνανθρωπήσεως ; Ἢ γὰρ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐκ τοῦτο γέγονεν, ἵνα αὐτὴ ἡ ἀμαρτήσασα, καὶ πεσοῦσα, καὶ φθαρεῖσα φύσις, νικήσῃ τὸν ἀπατήσαντα τύραν-

⁸⁸ Dion. *De div. nom.* cap. 8. ⁸⁹ Greg. Naz. *epist.* 1 ad Cledon. ⁹⁰ Greg. Naz. *ibid.*

VARIE LECTIONES.

¹ Regg. 4, Colb. 1 et N. θεότητα δὲ τὴν ὑπόστασιν. ^a Edita et quidam colices τῇ σαρκί. ^v Hæc habent edia quæ nusquam reperi. Nec apud Vegelinum, qui caput istud seorsim edidit in *Collectan.* ^x Vegel. συνοπάρχοντος.

NOTÆ.

(28) Θεοτόκον δὲ κυρίως· Dei autem Genitricem. D *Genitricis* prærogativam impugnant. Quocirca Theodoretus *Deiparæ* cognomen, ex apostolica traditione susceptum ait, lib. v *Hæc. fab.* c. 18, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν. Illud adhibuit, ante Nazianzenum et Chrysostomum Athanasius, *epist.* ad Epict., ut Origenem, aliosque taceam. Quinimo Alexander Hierapolitanus, vir Nestorio perquam addictus, *epistola* ad Theodoretum (synod. Irenæi. c. 94) fatebatur vocem Θεοτόκος catholicam esse, et in festivitatis, sive præconiis, incircumspecte sine adjectione usurpatam ab orthodoxis.

νον, καὶ οὕτω τῆς φθορᾶς ἐλευθερωθῆ, καθὼς φησιν Ἀθεῖος Ἀπόστολος. Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν· εἰ τὸ πρῶτον ἀληθὲς ὤ, καὶ τὸ δεῦτερον.

per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum⁹¹. Si primum illud vere exstitit, sane et secundum.

Εἰ δὲ καὶ λέγει· Ὁ πρῶτος Ἰ Ἀδάμ (29) ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δὲ δεῦτερος Ἰ Ἀδάμ, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ, οὐ τὸ σῶμά φησιν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλὰ δῆλον ὡς ἐὸ ψυχὴς ἀνθρωπός ἐστιν. Ἰδοὺ γάρ καὶ Ἰ Ἀδάμ αὐτὸν ὠνόμασε, καὶ Κύριον, τὸ συναμφοτέρον σημαίνων. Ἰ Ἀδάμ μὲν γάρ ἐρμηνεύεται γηγενής· γηγενής δὲ ἔηλον ὅτι ἐστὶν ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, ἡ ἐκ χοῦ· πλασθεῖσα τὸ Κύριος δὲ, τῆς θείας οὐσίας ἐστὶ παρραστατικόν.

Πάλιν δὲ φησιν ὁ Ἀπόστολος· ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικός. Οὐκ εἶπε, διὰ γυναικός, ἀλλ' ἐκ γυναικός. Ἐσημανεν οὖν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γενόμενος ἀνθρωπος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθείς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός· γεννηθείς δὲ σωματικῶς, καθὸ γέγονεν ἀνθρωπος, ἐὸ προδιαπλασθέντι ἀνθρώπῳ ἐνοικήσας, ὡς ἐν προφήτῃ, ἀλλ' αὐτὸς οὐσιωδῶς καὶ ἀληθῶς γενόμενος ἀνθρωπος, ἦτοι ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ἐψυχωμένη ἂ σάρκα ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ ὑποστήσας, καὶ αὐτὸς γεγωνῶν αὐτῇ ὑπόστασις. Τοῦτο γάρ σημαίνει τὸ, γενόμενον ἐκ γυναικός· πῶς γάρ ἂν αὐτός ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὑπὸ νόμον γέγονεν, εἰ μὴ ἀνθρωπος ἦμιν ὁμοούσιος γέγονεν.

Ὅθεν δικαίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον τὴν ἁγίαν ἡ Μαρίαν ὀνομάζομεν· τοῦτο γάρ τὸ ὄνομα ἅπαν τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας συνίστησι. Εἰ γάρ Θεοτόκος ἡ γεννήσασα, πάντως Θεός ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθείς, πάντως δὲ καὶ ἀνθρωπος. Πῶς γάρ ἂν ἐκ γυναικὸς γεννηθεῖ Θεός, ὁ πρὸ αἰώνων ἔχων τὴν ἕπαρξιν, εἰ μὴ ἀνθρωπος γέγονεν; Ὁ γάρ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀνθρωπος δηλονότι. Εἰ δὲ αὐτός ὁ γεννηθείς ἐκ γυναικὸς Θεός ἐστιν, εἰς ἐστὶ δηλονότι ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθείς κατὰ τὴν θείαν καὶ ἀναρχον οὐσίαν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκ τῆς Παρθένου τεχθείς κατὰ τὴν ἡργμένην καὶ ὑπὸ χρόνον οὐσίαν, ἦτοι τὴν ἀνθρωπίνην. Τοῦτο δὲ μίαν ὑπόστασιν, καὶ

tem idcirco induit⁹¹, ut ipsamet natura quæ peccaverat, cecideratque, et corrupta erat, tyrannum qui se deceperat, superaret, sicque a corruptione vindicaretur, ut divinus Apostolus ait: Quoniam

91 Si primum illud vere exstitit, sane et secundum. 92 Et si autem his verbis utitur, Primus Adam de terra, terrenus, secundus Adam, Dominus de caelo⁹², non innuit, corpus ejus de caelo fluxisse, sed eum nudum hominem non esse ostendit. Nam, ut vides, et Adamum, et Dominum, 223 cum appellavit, utrumque simul indicans. Adamus quippe terrigenam sonat. Liqueet autem terrigenam esse hominis naturam, ut quæ ex terra efflata sit. Domini autem vocabulum, divinam naturam declarat.

B Ac rursus ita loquitur Apostolus⁹³: Misit Deus Filium suum unigenitum factum ex muliere. Non dixit, per mulierem, sed, ex muliere. Quocirca significavit eum ipsum esse unigenitum Dei Filium ac Deum, qui ex Virgine factus est homo: atque item eum ipsum ex Virgine genitum esse, qui Dei Filius ac Deus est. Genitum porro corporeo modo, qua scilicet ratione homo factus est: ita nimirum, ut non in homine prius condito, tanquam in propheta habitaverit, verum ipse substantialiter ac vere factus sit homo; hoc est, in sua hypostasi carnem anima rationali et intelligente animatam substare fecerit, seipsum illius præbens hypostasim. Hanc enim significationem habet illud, factum ex muliere. Nam quo tandem pacto ipsummet Dei Verbum sub lege factum esset, nisi homo ejusdem ac nos substantiæ exstitisset?

Dei Genitricis nomen, totum mysterium declarat. — Merito igitur et vere sanctam Mariam Deiparam appellamus. Hoc enim nomen totum incarnationis mysterium astruit. Nam, si Dei Mater est quæ genuit, profecto Deus est qui ex ipsa genitus est: profecto etiam homo. Nam qui fieri potuisset, ut Deus, qui ante sæcula exstabat, ex muliere nasceretur, nisi homo factus esset? Qui enim filius est hominis, homo etiam ipse sit necessum est. Quod si ille ipse qui ex muliere natus est, Deus est, unus procul dubio atque idem est, qui ex Deo Patre genitus est, quod ad divinam et initii expertem substantiam attinet, qui-

⁹¹ Inf. cap. 18. ⁹² I Cor. xv, 21. ⁹³ Greg. Naz. ibid. ⁹⁴ I Cor. xv, 47. ⁹⁵ Galat. iv, 4.

VARIÆ LECTIONES.

γ Edita ἀληθῶς. ἂ Vegel. hic et infra ἀνθρωπος, ut I ad Cor. xv, 47, legimus. ἂ Al. ἐψυχωμένην. ἂ Vegel. παναγίαν.

NOTÆ.

(29) Ὁ πρῶτος Ἰ Ἀδάμ. Primus Adam, etc. In Bibliis Græcis legimus I ad Cor. xv, 7: Ὁ πρῶτος ἀνθρωπος ἐκ γῆς, χοϊκός· ὁ δεῦτερος ἀνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ, οὐράνιος. In vulgatis Latinis: Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de caelo, caelestis. Ex hoc loco inferebat Apollinarius Christus non eandem atque Adamum naturam habuisse, quem Nyssenus, n. 11, nullo negotio ex

subsequentibus istis verbis confutat, qualis caelestis, tales et caelestes, ut quandoquidem caelestes homines alterius generis mentem et naturam a cæteris hominibus non habent, sic quoque Christus. Plura videri possunt apud Athanasium in libris contra hunc hæreticum, et apud Theologum, epist. 4 ad Clelon.

que extremis temporibus ea substautia quæ initium habuit, temporique subjecta est, hoc est, humana, ex Virgine natus est. Hoc vero unam et duas generationes significat.

Christiparam Patres dicere detrectarunt. Nestorii vox, ut dicatur Christus Θεοφόρος, recte sententium, ut Deus incarnatus. Natura humana in ipsa conceptione Verbo unita. — At vero sanctam Virginem nequitiam Christiparam nuncupamus, quia ad abolendum *Deiparæ* vocabulum Nestorius⁹⁶, impurus ille et execrandus, animoque Judæus, illud ignominia vas, in contemptum ejus quæ super creaturam omnem sola vere colenda est, Dei Genitricis (disrumpatur licet ille cum patre suo Satana), hoc nominis excogitavit, quod obtruderet. Enimvero rex David christus quoque dicitur, et pontifex Aaron, quippe cum reges et sacerdotes ungi solerent: quinimo quivis homo pius, et cui Deus aspiraverit, Christus dici possit, at non perinde natura Deus; juxta ac exitiabilis ille Nestorius eum qui de Virgine natus est, Deiferum ore fremebundo pronuntiavit. Verum hoc absit a nobis, ut eum afflatum a Deo, Deiferumve dicamus, vel cogitemus⁹⁷; imo potius incarnatum Deum. Ipsummet enim Verbum factum est caro, ut conceptum quidem de Virgine fuerit, Deus vero prodierit cum assumpta natura quam deificarat simul atque producta est. Exinde tria pariter una contigerunt, nimirum quod assumpta sit, quod exstiterit, quod deificata a Verbo fuerit. Hinc fit ut Virgo sancta, Dei Genitrix tum intelligatur, tum appelletur, non modo propter naturam Verbi, sed etiam ob humanitatem deitate donatam, stupendo miraculo patris simul horum et conceptione et existentia, verbi quidem conceptione, carnis vero existentia in ipso Verbo. Ipsa namque Dei Genitrix supra naturæ leges rerum omnium fictori subministrabat, unde ipse quoque fingetur, universorumque conditori Deo, ut assumptam humanitatem deitate donans, homo ipse fieret, cum interim unio, quæ unita sunt, talia servaret, qualia unita essent, hoc est, non divinitatem solum, sed etiam Christi humanitatem; sed illud solum quod supra nos, sed et id quod nostrum est. Non enim cum ante nostri similis exstitisset, postea superior nobis evasit: sed semper a

⁹⁶ Cyril. ad monachos epist. 4. ⁹⁷ Cyril. lib. 1 Cont. Nest.

VARIÆ LECTIONES.

^c Vogel. et mss. alii οὐ φαμεν. ^d Vogel. διαβρόγγυηται. ^e Apud Vogel. deest ὡς ἐπηρεάζοι. ^f Vogel. ταῦτα γὰρ [ἦν]. ^g Vegelinus non legit αὐτὸν, et pro νοῦσαι, posuit ἐννοῦσαι, ut Reg. 1 et Colb. 1. ^h Deest ἀεὶ, apud Vogel. ⁱ R. 2930 ὑπὲρ ἡμᾶς.

NOTÆ.

(30) *Χριστοτόκον δέ.* At *Christiparam*. Hæc vox, qua ambas naturas significari Nestorius prætexebat, exsufflata est, velut ad præstantiorem aliam, et antiquiorem supprimendam excogitata.

(31) *Θεοφόρον. Deigerum.* Nazianzenus testatur epist. 2 ad Cledon. Apollinarium vocem *θεοφόρον Deigerum* exclusisse, ut Deum *σαρχοφόρον carnigerum* astrueret. Basilium Magnus, lib. *De Spir. sanct.* c. 5, *Hom. de nativ.* et in psal. LV, Christi carnem *θεοφόρον* dicit. Cyrillus, cum Nestorius

A δύο φύσεις, καὶ δύο γεννήσεις σημαίνει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Domini nostri Jesu personam, duasque naturas,

Χριστοτόκον δὲ (30) οὐδαμῶς φαμεν ^e τὴν ἁγίαν Παρθένον, διότι ἐπ' ἀναίρεσει τῆς Θεοτόκος φωνῆς ὁ μιὰρδς, καὶ βδελυρδς, καὶ Ἰουδαϊόφρων Νεστόριος τὸ ἀκεῖνος τῆς ἀτιμίας, καὶ ἐπὶ ἀτιμία τῆς μόνης ὄντως τετιμημένης ὑπὲρ πάντων κτίσιν Θεοτόκου, καὶ οὗτος διαβρόγγυται ^d σὺν τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ Σατανᾷ, ταύτην τὴν προσηγορίαν ἐξηύρατο, ὡς ἐπηρεαζομένην ^e χριστὸς γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς, καὶ ὁ Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς· ταῦτα γὰρ τὰ ^f χροῖμεν, βασιλεία τε καὶ κερωσύνη· καὶ πᾶς θεοφόρος ἄνθρωπος Χριστὸς λέγεσθαι δύναται, ἀλλ' οὐ Θεὸς φύει, ὡς καὶ Νεστόριος ὁ θεβλατος, τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα Θεοφόρον (31) εἶπεῖν ἐφρουάζατο. Ἡμᾶς δὲ μὴ γένοιτο Θεοφόρον αὐτὸν ^g εἶπεῖν ἢ νοῦσαι, ἀλλὰ Θεὸν σεσαρκωμένον. Ἄντὸς γὰρ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, κηθεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἦδη καὶ αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ Θεωθεΐσης, ἅμα τῇ εἰς τὸ εἶναι ταύτης παραγωγῇ, ὡς ὁμοῦ γενέσθαι τὰ τρία, τὴν πρόσληψιν, τὴν ὑπαρξιν, τὴν θέωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Λόγου· καὶ οὕτω νοεῖσθαι, καὶ λέγεσθαι Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον, οὐ μόνον διὰ τὴν φύσιν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου, ὧν ἅμα, καὶ ἡ σύλληψις, καὶ ἡ ὑπαρξις τεθαυματουργῆται· ἡ μὲν σύλληψις τοῦ Λόγου, τῆς δὲ σαρκὸς, ἡ ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ ὑπαρξις, αὐτῆς τῆς Θεομήτορος ὑπερφύως χορηγούσης τὸ πλάσθηαι τῷ πλάστῃ, καὶ τὸ ἀνθρωπισθῆναι τῷ Θεῷ καὶ ποιητῇ τοῦ παντὸς, θεοῦντι τὸ πρόσλημμα, σωζούσης τῆς ἐνώσεως τὰ ἐνωθέντα τοιαῦτα, οἷα καὶ ἦνωνται· οὐ τὸ θεῖον λέγω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ καθ' ἡμᾶς. Οὕτε γὰρ γενόμενον πρότερον καθ' ἡμᾶς, ὕστερον γέγονεν ὑπὲρ ἡμᾶς· ἀλλὰ ἀεὶ ^h ἐκ πρώτης ὑπάρξεως ἅμω ὑπῆρξε ⁱ, διὰ τὸ ἐξ ἄκρας συλλήψεως ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ τὴν ὑπαρξιν ἐσχηκέναι· ἀνθρώπινον μὲν οὖν ἐστὶ κατὰ τὴν οὐσίαν φύσιν, Θεοῦ δὲ καὶ θεῖον, ὑπερφύως. Ἔτι δὲ καὶ τῆς ἐμψύχου σαρκὸς τὰ ἰδιώματα ἔσχε· κατεδέξατο γὰρ αὐτὰ ὁ Λόγος, οἰκονομίας λόγῳ, φυσικῆς κινήσεως τάξει κατὰ ἀλήθειαν φυσικῶς γινόμενα ⁱ.

sed semper a

primo ortu utrumque existit : quoniam a primordiis conceptionis in ipso Verbo existentiam habuit. Quocirca, quod assumptum fuit suapte quidem natura humanum est, Dei autem et divinum supernaturali quodam modo. Quin animatæ quidem carnis proprietates habuit : eas enim dispensationis suæ ratione Verbum suscepit, quæ secundum naturalis motus ordinem vere naturales sunt.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ' [NZ'].

A

CAP. XIII.

Περὶ ἰδιωμάτων τῶν δύο φύσεων.

Τέλειον δὲ Θεὸν ὁμολογούντες τὸν αὐτὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον, φαιμέν τὸν αὐτὸν πάντα ἔχειν ὅσα ὁ Πατὴρ, πλην τῆς ἀγεννησίας· καὶ πάντα ἔχειν ὅσα ὁ Ἀδὰμ ὁ πρῶτος, δίχα μόνης τῆς ἀμαρτίας· ἄτινά ἐστι σῶμα καὶ ψυχὴ λογικὴ τε καὶ νοερά· ἔχειν δὲ αὐτὸν καταλληλῶς ταῖς δύο φύσει, διπλὰ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικά· δύο θελήσεις φυσικὰς, τὴν τε θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ἐνεργείας δύο φυσικὰς, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, καὶ αὐτεξούσια δύο φυσικά, θεῖον τε καὶ ἀνθρώπινον, καὶ σοφίαν τε καὶ γνῶσιν, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην. Ὁμοούσιος γὰρ ὢν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς Θεός. Ὁμοούσιος δὲ ὢν καὶ ἡμῖν, αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Αὐτοῦ γὰρ τὰ θαύματα, αὐτοῦ καὶ τὰ παθήματα.

libere item vult et agit, ut homo. Ipsius enim miracula sunt, ipsius quoque passiones.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ' [NH'].

Περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐπειδὴ μὲν οὖν δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, δύο αὐτοῦ καὶ τὰ φυσικά θελήματα, καὶ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας φαιμέν. Ἐπειδὴ δὲ μία τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ ἢ ὑπόστασις, ἓνα καὶ τὸν αὐτόν φαιμεν θέλοντά τε καὶ ἐνεργοῦντα φυσικῶς κατ' ἄμφω τὰς φύσεις, ἐξ ὧν, καὶ ἐν αἷς, καὶ ἄπαρ ἐστὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν· θέλει δὲ καὶ ἐνεργεῖν, οὐ διηρημένως, ἀλλ' ἠνωμένως· θέλει γὰρ καὶ ἐνεργεῖ ἐν ἑκατέρῃ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Ἄν γὰρ ἡ οὐσία ἢ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἢ αὐτὴ· ὢν δὲ διάφορος ἢ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια· καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὢν ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἢ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ οὐσία ἢ αὐτὴ· ὢν δὲ διάφορος ἢ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια, τούτων καὶ ἡ οὐσία διάφορος.

Διὸ δὴ ἐπὶ μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος, ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος, τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ἐπιγινώσκωμεν. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας οἰκονομίας, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τῶν θελημάτων, καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν ἐπιγινώσκωμεν, καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν εἰδότες συνομολογοῦμεν, καὶ τὸ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν διάφορον. Ὅσπερ γὰρ τῶν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ φύσεων ὁ ἀριθμὸς, εὐσεβῶς νοούμενός τε καὶ λεγόμενος, οὐ διαιρεῖ τὸν ἓνα Χρι-

⁹⁹ Leo, epist. 40, ad Flavian. ¹⁰⁰ Max. *Disp.* c. 22.

De ambarum naturarum proprietatibus.

Duæ in Christo voluntates et operationes. — Eundem porro Dominum nostrum Jesum Christum, et perfectum Deum, et perfectum hominem prædicantes, hoc profitemur, eundem et omnia habere, quæ Pater habet, excepta ingeniti proprietate ; et omnia item, quæ primus Adam, excepto solum peccato, hoc est, corpus et animam ratione et intelligentia præditam : quin habere etiam eum, uti duabus naturis consentaneum est, duplices naturarum duarum naturales proprietates ; hoc est, duas naturales operationes, divinam et humanam ; duas naturales arbitrii libertates, divinam et humanam : ac denique sapientiam et scientiam duplicem, divinam et humanam. Nam cum eisdem ac Pater substantiæ sit, libere vult et agit ut Deus : rursus cum consubstantialis sit nobis,

225 CAP. XIV

De Domini nostri Jesu Christi duplici voluntate, arbitriique libertate.

Totuplex voluntas et actus, quotuplex substantia. — Quoniam igitur duæ Christi naturæ sunt, duas proinde ejus naturales voluntates et duas naturales operationes dicimus. Quia vero una duarum naturarum ipsius est hypostasis, unum et eundem esse dicimus qui, juxta eas naturas, ex quibus, et in quibus, et quæ est Christus Deus noster, naturaliter velit et agit ; eum autem insuper velle et agere, non divise, sed conjuncte dicimus. « Vult enim et agit in utraque forma, cum alterius communione ⁹⁹. » Quorum enim eadem substantia est, eorum quoque eadem voluntas et actio sit necesse est : quorum autem diversa est, horum etiam diversa voluntas et actio sit, oportet ¹⁰⁰. Et contra quorum voluntas et actio eadem est, eorum eadem quoque substantia, est : quorum autem dispar voluntas et actio, horum etiam dispar est substantia.

Quocirca ¹ in Patre quidem et Filio, et Spiritu sancto, quia eadem voluntas atque actio est, eandem quoque naturam esse agnoscimus. At in divina incarnatione ex actionum et voluntatum discrimine naturarum quoque discrimen agnoscimus, ac naturarum discrimen exploratum habentes, voluntatum etiam et actionum discrimen constitemur. Quemadmodum enim unius et ejusdem Christi naturarum numerus, si pie intelligatur et prædicetur, unum Christum nequaquam dividit ; verum inco-

cum Pyrrho post Basil. epist. 80. ¹ Supra lib. II, c. 22.

VARIE LECTIONES.

¹ Cod. S. Hil. φυσικά, ita R. 1986 et N. Post γινόμενα additur in Reg. 2423 longa περιτομή quæ desumpta est ex cap. 91, ab his verbis, γηγέννηται τοίνυν usque ad μὴ παραλλάξει σημαντρα. Ejusmodi interpolationibus scatet iste codex Regius.

lumem etiam in unione differentiam ostendit : ita earum voluntatum et actionum numerus, quæ substantialiter ipsis naturis conveniunt (etenim secundum utramque naturam ita comparatus erat ut vellet et operaretur), divisionem non inducit (absit), sed earum dantaxat etiam in unione conservationem et incolumitatem prodit. Naturales siquidem esse, ac non personales, voluntates et actiones dicimus ; hoc est vim ipsam volendi et agendi, per quam volunt et agunt. Si enim personales esse concesserimus, tres sanctæ Trinitatis personas diversæ inter se voluntatis atque actionis necessario dicemus.

Ut voluntas et actio, naturæ ; sic talis voluntas atque actio, personæ. — Sciendum enim est¹, non idem esse velle, atque hoc vel illo modo velle. Velle siquidem naturæ est, ut et videre. Omnibus enim hominibus hoc convenit. At certo modo velle, non naturæ est, sed nostri consilii et sententiæ : quemadmodum et certo modo videre, hoc est bene vel male. Non enim omnes homines eodem modo volunt, neque eodem modo vident. Hoc autem etiam in actionibus concedemus. Nam certo modo velle, certo modo videre, certo modo agere, modus est quo quis voluntate utitur, necnon videndi atque agendi facultate, quæ soli utenti adest, eumque secundum rationem differentiæ communiter dictæ ab aliis secernit.

226 Θέλεις, Θελητὸν, Θελητικὸν, Θέλων. — Itaque velle simpliciter, voluntas dicitur, sive facultas volendi quæ est appetitus rationalis, et voluntas naturalis : at certo talique modo velle, sive quod est voluntati subjectum, res illa est quam volumus, et voluntas arbitrii. Θελητικὸν² autem illud est, cui a natura inest vis volendi : ut puta natura divina vim habet volendi, itemque humana. Volens denique est, qui voluntate utitur, sive persona, ut Petrus.

Voluntas in Christo duplex, γνωμικὸν unum. — Quoniam igitur³ unus Christus, unaque itidem ejus persona est, unus etiam proinde est volens, tam divina quam humana ratione. Rursus, quia duas naturas volendi facultate præditas habet, utpote rationales (quidquid enim rationale est, illud quoque ad volendum habile est, ac liberum) idcirco duas etiam in eo naturales voluntates dicemus. Idem enim ipse propter utramque naturam volendi facultate pollet ; quippe qui eam assumpsit vim volendi quæ nobis a natura est. Et quoniam unus idemque Christus est, qui utriusque naturæ ratione vult, idem proinde voluntatis subjectum in

στὸν, ἀλλὰ σωζομένην, καὶ ἐν τῇ ἐνώσει παρίστησι τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν, οὕτως καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιωδῶς προσόντων ταῖς αὐτοῦ φύσει θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν· κατ' ἄμφω γὰρ τὰς φύσεις θελητικὰς ἦν, καὶ ἐνεργητικὰς τῆς ἡμῶν σωτηρίας· οὐ διαίρεσιν εἰσάγει· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν αὐτῶν δηλοῖ, καὶ μόνον, κἄν τῇ ἐνώσει, φυλακτὴν καὶ σωτηρίαν. Φυσικὰ γὰρ, καὶ οὐχ ὑποστατικὰ φαμεν τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας. Λέγω δὲ αὐτὴν τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, καθ' ἣν θέλει καὶ ἐνεργεῖ τὰ τε θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα. Εἰ γὰρ ὑποστατικὰ δῶμεν αὐτὰ, ἑτεροθελεῖς καὶ ἑτερονεργεῖς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας Τριάδος εἶπειν ἀναγκασθησόμεθα.

Ἰστέον γὰρ ὡς οὐ ταυτὸν ἐστι, θέλειν, καὶ πῶς θέλειν· τὸ μὲν γὰρ θέλειν, φύσεως, ὥσπερ καὶ τὸ ἡρᾶν· πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις πρόσεστι· τὸ δὲ πῶς θέλειν, οὐ φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας γνώμης, ὥσπερ καὶ τὸ πῶς ὀρᾶν, καλῶς ἢ κακῶς. Οὐ γὰρ πάντες ἀνθρωποὶ ὁμοίως θέλουσιν, οὐδ' ὁμοίως ὀρῶσι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν δῶσομεν. Τὸ γὰρ πῶς θέλειν, πῶς ὀρᾶν, ἢ⁴ πῶς ἐνεργεῖν, τρόπος ἐστὶ τῆς τοῦ θέλειν, καὶ ὀρᾶν, καὶ ἐνεργεῖν χρήσεως, μόνῃ τῷ κεχρημένῳ προσῶν, καὶ τῶν ἄλλων αὐτὸν κατὰ τὴν κοινῶς λεγομένην διαφορὰν χωρίζων.

Λέγεται οὖν τὸ μὲν ἀπλῶς θέλειν, θέλεις, ἦτοι ἡ θελητικὴ δύναμις, λογικὴ οὐσα δρεξίς καὶ θέλημα φυσικόν· τὸ δὲ πῶς θέλειν, ἦτοι τὸ τῇ θελήσει ὑποκειμενον, θελητὸν, καὶ θέλημα γνωμικόν· θελητικὸν δὲ ἐστὶ, τὸ πεφυκὸς θέλειν· οὐκ ἂν θελητικὴ ἐστὶν ἡ θεία φύσις, ὡσαύτως καὶ ἡ ἀνθρωπίνη· θέλων δὲ ἐστὶν ὁ κεχρημένος τῇ θελήσει, ἦτοι ἡ ὑπόστασις, οἷον ὁ Πέτρος.

Ἐπειδὴ τοίνυν εἰς μὲν ὁ Χριστὸς, καὶ μίαν αὐτοῦ ἡ ὑπόστασις, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ θέλων ἁεὶ καὶ ἀνθρωπίνως. Ἐπειδὴ δὲ δύο φύσεις ἔχει θελητικὰς, ὡς λογικὰς· πᾶν γὰρ λογικὸν θελητικόν τε καὶ αὐτεξούσιον· δύο θελήσεις, ἦτοι θελήματα φυσικὰ ἐπ' αὐτοῦ ἐροῦμεν. Θελητικὸς γὰρ ἐστὶν ὁ αὐτὸς κατ' ἄμφω τὰς αὐτοῦ φύσεις. Τὴν γὰρ φυσικῶς ἐνυπάρχουσαν ἡμῖν θελητικὴν δύναμιν ἀνέλαθε. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ὁ αὐτὸς ὁ θέλων καθ' ἑκατέραν φύσιν, τὸ αὐτὸ θελητὸν λέγομεν ἐπ' αὐτοῦ, οὐχ ὡς μόνον θέλοντος, ἀ φυσικῶς ὡς Θεὸς ἤθελεν· ἐγὼ γὰρ θεότητος τὸ θέλειν φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀλλὰ καὶ τὰ συστατικὰ (32) τῆς ἀνθρωπίνου

¹ Max. *Dial. cum Pyrrho*; Anast. in *'Οδηγῷ*, cap. 6, p. 40 ² *Volitivum* in scholis dicitur.

³ Max. *ibid.*

VARLÆ LECTIONES.

⁴ Particulam hanc addidi post recognitorem cod. S. Hilarii.

NOTÆ.

(32) Ἀλλὰ, καὶ τὰ συστατικὰ. Sed ea etiam quæ naturam, etc. Duplicem volendi facultatem in Christo agnoscit, quæ naturales et proprios actus exercuerit : ut divina voluntate, divinoque modo voluerit quæ divina sunt, et humana voluntate, et hu-

manitus quæ humana. Cæterum ex Maximi *Dial. cum Pyrrh.* concedit unam θέλημα γνωμικόν, sive *arbitrariam voluntatem* unam in Christo fuisse, quia etsi voluntate humana volebat quæ humana erant, haud tamen nisi divina annuente; in om-

νης φύσεως, οὐκ ἐν ἐναντιότητι γνώμης, ἀλλ' ἐν ἰδίᾳ ἁ ἐοικέναι τῶν φύσεων· τότε γὰρ ταῦτα φυσικῶς ἤθελεν, ὅτε ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις ἤθελε, καὶ παρεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια.

Ἔτι οὖν κατὰ φύσιν πρόσεσι τῇ φυτικῇ ἢ τρεπτικῇ, καὶ τῇ αἰσθητικῇ ἢ κατ' ὄρμην κίνησις, κατὰ φύσιν ἀρα πρόσεσι τῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ ἢ αὐτεξούσιος· αὐτεξουσίότης δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, εἰ μὴ ἡ θέλησις· γεγονός τὸν ὁ Λόγος σὰρξ ἔμφυχος, καὶ νοερᾷ, καὶ αὐτεξούσιος, γέγονε καὶ θελητικὸς.

Ἔτι ἀδίδακτὰ εἰσι τὰ φυσικὰ· οὐδεὶς γὰρ λογίσειται, ἢ ζῆν, ἢ πενῆν, ἢ διψῆν, ἢ ὑπνοῦν μανθάνει. Οὕτω δὲ θέλει μανθάνομεν· ὥστε φυσικὸν τὸ θέλειν.

Καὶ πάλιν· εἰ ἐν ἀλόγοις, ἀγεῖ μὲν ἡ φύσις, ἀγεῖται δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἐξουσιαστικῶς κατὰ θέλησιν κινουμένην, ἀρα φύσει θελητικὸς ὁ ἀνθρώπος.

Καὶ πάλιν· εἰ κατ' εἰκόνα τῆς μακαρίας καὶ ὑπερσοῦς θεότητος ὁ ἀνθρώπος γεγένηται· αὐτεξούσιος ἢ φύσει καὶ θελητικὴ ἡ θεία φύσις, ἀρα καὶ ὁ ἀνθρώπος, ὡς αὐτῆς εἰκὼν, αὐτεξούσιος φύσει καὶ θελητικὸς. Τὸ γὰρ αὐτεξούσιον, θέλησιν ὠρίσαντο οἱ Πατέρες.

* Max. Dial. cum Pyrrho.

dem quippe sententiam naturas conspirasse: alioqui enim duæ jam personæ existissent, propter diversitatem sententiarum. Quamobrem *Epist. de duab. volunt.* observat idcirco Monotheletas in errorem impегisse, quod, velut olim Nestorius et Eutyches naturam a persona non distinxerant, illi quoque voluntatem γνωμικὴν, *arbitrariam* (quam et ὑποστατικὴν appellat) a naturali non secernerent. Οὕτω, καὶ τοῖς Μονοθεληταῖς, τὸ μὴ εἰδέναι τὴν διαφορὰν τοῦ φυσικοῦ, καὶ τοῦ ὑποστατικοῦ θελήματος, τούτέστι τοῦ γνωμικοῦ. At quia istæc una voluntas arbitraria nihil est aliud nisi mutua voluntatum, divinæ et humanæ, consensio, hinc sequitur non uno eodemque actu eam exerceri, sed duobus, quorum unus divinæ sit imperantis et regentis, alter humanæ libere obsequentis. Quinimo, hoc unum θελήμα γνωμικὸν, *voluntas ex arbitratu*, idem proprie est, ac θελητὸν unum, res una quam utraque voluntas velit, seu, ut nostri loquuntur, *una res volita*. Ita Maximus, *dial. cit.* interpretatur dictum simile Patrum, *unam esse Dei et sanctorum voluntatem*. Sic Noster infra ait: *Quoniam unus idemque Christus est, qui utraque natura vult, idem proinde voluntatis ejus esse subiectum dicemus*. Photius, in tractatu Περὶ τῶν γνωμικῶν θελημάτων ἐπὶ Χρι-

eo dicimus: non quod ea sola vellet, quæ naturaliter uti Dens volebat (neque enim divinitati convenit, ut edere velit, et bibere, aliaque id genus), sed etiam ea quæ naturam humanam constituunt: istud vero non sententiæ contrarietate, sed naturarum proprietate. Tum demum enim naturaliter hæc volebat, cum divina voluntas ipsius ita volebat, et carnem ea quæ sibi propria erant pati et agere permittebat.

Inest homini a natura voluntas. — Quod autem voluntas homini insit a natura⁵, hinc perspicuum est. Nam præter divinam tres sunt vitæ species, vegetans, sentiens, ac intelligens. Vegetantis vero peculiaris est motus ille nutriendi, augescendi et generandi; sentientis, motus impulsionis; rationalis et intelligentis, motus liber. Quare si vegetanti naturaliter inest motus nutriendi; sentienti vero, motus impulsionis; naturaliter proinde rationali et intelligenti adest motus liberi arbitrii. Arbitrii porro libertas nihil aliud est, quam voluntas. Unde cum Verbum caro animata, et intelligentia arbitriique libertate prædita factum sit, volendi quoque facultate instructum exstitit.

Deinde, ea quæ naturalia sunt disciplina non comparantur. Neque enim quisquam est, qui cogitare discat, aut vivere, aut fame, vel siti laborare, aut dormire. Atqui nec etiam velle discimus: igitur naturale est quod velimus.

Et rursus, si in brutis natura ducit ac regit, ducitur autem in homine, ut qui libera potestate per voluntatem moveatur; sequitur, ut homo volendi facultate suapte natura instructus sit.

Liberum arbitrium ipsa voluntas. — Et rursus, si ad beatæ et superessentialis divinitatis imaginem conditus est homo, profecto cum natura divina libera sit, et virtute volendi suapte natura polleat, homo quoque qui ejus imago est, iisdem a natura præditus erit. Etenim Patres liberum arbitrium voluntatem esse definirunt.

NOTÆ.

στοῦ, *De voluntatibus arbitrariis in Christo*, dum Maximi sensum conatur explicare, difficultatem auget; ac si sanctus confessor voluntatem duntaxat naturalem, puta comedendi, bibendi, fugiendi mortem Christo concesserit, non hoc vel illud edendi, bibendi, loquendi, etc. Nec inale Gretserus eum refellit, apud Stewart. in *Collectan.* Turrianus hoc incerti auctoris scholium affert, quo Photius sibi non constare ostenditur: Πῶς λέγεται ἐναυθα ἐν γνωμικὸν ἐπὶ Χριστοῦ θελήμα, πολλαχοῦ διαβολὴν ἔχοντος τοῦ παρεισάγοντος τὴν δόξαν ταύτην; *Quoniam pacto hic dicitur una esse arbitraria voluntas in Christo, quando sæpe in crimen venit* (utique hæresis Monotheleticæ) *ille qui opinionem hanc introducit?* Profecto Maximus Damascenusque his hæreticis locum istum objectarunt, Marc. vii, 24: *Surgens Jesus abiit in fines Tyri et Sidonis; et ingressus in domum, neminem voluit scire, et non potuit latere*. Ex quo inferebant certa quondam voluisse Christum humana voluntate, quæ divina voluntas præstare nollet. Quocirca Maximus, lib. *De duab. vol.* p. 103, concedit Christo voluntates γνωμικὰς, *arbitrarias* duas, si censeantur *essentialiter diversæ*, εἰ μὲν ὡς κατ' οὐσίαν διάφορα, κατὰ δέχομαι· *nequaquam vero, si contrariæ et adversæ*.

Ad hæc insuper ⁶, si cunctis hominibus velle A inest, ac non ut quibusdam insit, quibusdam non insit; procul dubio, cum id quod communiter in omnibus consideratur, naturæ notam in subjectis ei Individuis exprimat, homo volendi facultatem habet.

Ac rursus, si natura nec magis, nec minus recipit, sane cum omnibus peræque velle insit, ac non aliis uberius, aliis parcius, ex natura sua proinde volendi facultatem præditus est homo: ex quo efficitur, ut cum homo virtute volendi polleat, ea itidem naturaliter polleat Dominus, non modo qua Deus est, sed etiam qua factus homo. Sicut enim naturam nostram assumpsit, sic et voluntatem nostram ex ordine naturæ assumpsit. Atque hac ratione Patres eum voluntatem nostram in se B expressisse aiunt.

Si naturalis voluntas non est, certe vel personalis erit contra naturam. Si personalis, ergo Filii voluntas hac ratione a paterna discrepabit, aliaque ab ea erit. Etenim quod personale est, personæ solius exprimendæ vim habet. Sin autem contra naturam est, defectio a natura voluntas erit. Quæ enim naturæ adversa sunt, destruunt ea quæ naturæ conveniunt.

Rerum omnium Deus et Pater vult, vel quatenus Pater, vel quatenus Deus. Si quatenus Pater, alia erit ejus voluntas, alia Filii; neque enim Pater Filius est. Sin autem quatenus Deus, certe cum Filio quoque Deus sit, itemque Spiritus sanctus Deus, voluntatem naturæ esse, naturalemve, faten- C dum est.

Insuper, ⁷ si quorum voluntas una est, horum etiam, ut Patres senserunt, una est essentia: sane, si una divinitatis Christi atque humanitatis voluntas sit, una quoque et eadem earum substantia erit.

Ac rursus, si de Patrum sententia, naturæ discrimen in una voluntate non elucet, necesse est, ut vel unam dicendo voluntatem, naturale discrimen non dicamus, vel naturarum distinctionem prædicantes, voluntatem unam non statuamus.

Ac rursus, ⁸ si ut in divino Evangelio habetur, profectus Dominus in partes Tyri et Sidonis, et ingressus domum, neminem scire voluit, nec tamen latere potuit ⁹, profecto cum divina ipsius voluntas omnia possit, volens vero latere non potuerit, sequitur, ut quatenus homo id voluerit, nec potuerit, atque adeo, ut quatenus homo volendi facultatem habuerit.

228 Ac rursus ¹⁰, Cum venisset, inquit, ad locum, dixit: Sitio. Et dederunt ei vinum felle mistum: et cum gustasset, noluit bibere ¹¹. Porro si, quatenus Deus,

Ἔτι δὲ εἰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνυπάρχει τὸ θέλειν, καὶ οὐ τοῖς μὲν ἐνυπάρχει, τοῖς δὲ οὐκ ἐνυπάρχει· τὸ δὲ κοινῶς πᾶσιν ἐνθεωρούμενον, φύσιν χαρακτηρίζει ἐν τοῖς ὑπ' αὐτὸ ἀτόμοις· ἄρα φύσει θελητικός ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ αὖθις· εἰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἡ φύσις οὐκ ἐπιδέχεται, ἐπίσης δὲ πᾶσιν ἐνυπάρχει τὸ θέλειν, καὶ οὐ τοῖς μὲν πλεον, τοῖς δὲ ἐλαττον· ἄρα φύσει θελητικός ὁ ἄνθρωπος· ὥστε εἰ φύσει θελητικός ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ Κύριος, οὐ μόνον καθὸ Θεός, ἀλλὰ καὶ καθὸ ἄνθρωπος γέγονε, φύσει θελητικός ἐστίν. Ὁσπερ γὰρ ¹ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀνέλαθεν, οὕτω καὶ τὸ ἡμέτερον θέλημα φύσει ² ἀνεῖληφεν· καὶ κατὰ τοῦτο οἱ Πατέρες τὸ ἡμέτερον ἐν ἑαυτῷ τυπῶσαι ἀβ- τὸν ἐφησαν θέλημα.

Εἰ φυσικὸν οὐκ ἐστὶ τὸ θέλημα, ἡ ὑποστατικὸν ἐστὶ, ἡ παρὰ φύσιν· ἀλλ' εἰ μὲν ὑποστατικὸν, ἐτεροβουλος οὕτως γε ἐστὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ· μόνης γὰρ ὑποστάσεως χαρακτηριστικὸν, τὸ ὑποστατικὸν εἰ δὲ παρὰ φύσιν, ἐκπτώσις τῆς φύσεως ἐστὶ τὸ θέλημα· φθαρτικὰ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν, τὰ παρὰ φύσιν.

Ὁ τῶν ὅλων γὰρ ³ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἡ καθὸ Πατήρ θέλει, ἡ καθὸ Θεός. Ἄλλ' εἰ μὲν καθὸ Πατήρ, ἄλλο αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θέλημα παρὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ. Οὐ γὰρ Πατήρ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ καθὸ Θεός, Θεός δὲ ὁ Υἱός, Θεός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄρα τὸ θέλημα φύσεως, ἡγουν φυσικόν.

Ἔτι, εἰ κατὰ τοὺς Πατέρας, ὧν τὸ θέλημα ἐν, τοῦτων καὶ ἡ οὐσία μία, ἐν καὶ θέλημα τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ· ἄρα μία καὶ ἡ αὐτὴ τούτων ἐστὶ καὶ ἡ οὐσία.

Καὶ πάλιν· εἰ, κατὰ τοὺς Πατέρας, ἡ τῆς φύσεως διαφορὰ τῷ ἐνὶ θελήματι οὐ διαφαίνεται, ἀνάγκη, ἢ ἐν θέλημα λέγοντας φυσικὴν ἐν Χριστῷ μὴ λέγειν διαφορὰν, ἢ φυσικὴν λέγοντας διαφορὰν, ἐν θέλημα μὴ λέγειν.

Καὶ αὖθις· εἰ καθὼς φησὶ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον, ἐλθὼν ὁ Κύριος εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ εἰσελθὼν εἰς οἶκον, οὐδένα ἠθέλησε γινῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν· εἰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα παντοδύναμον, θελήσας δὲ λαθεῖν οὐ δεδύνηται· ἄρα καθὸ ἄνθρωπος θελήσας οὐκ ἠδυνήθη, καὶ θελητικός ἦν καὶ καθὸ ἄνθρωπος.

Καὶ πάλιν· Ἐλθὼν, φησὶν, εἰς τὸν τόπον, εἶπε Διγῶ. Καὶ ἔδωκαν αὐτῷ ὄϊνον μετὰ χολῆς μμυγμένον, καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλει πικεῖν. Εἰ μὲν

⁶ Max. Dial. cum Pyrrho, ex Diadocho. ⁷ Greg. Nyss. Cont. Apollin. et alii, act. 10 sext. syn. ⁸ Max. ibid Agatho pap. epist. syn. in vi syn., act 4. ⁹ Marc. vii, 24. ¹⁰ Max. ibid. ¹¹ Joas. xix, 28; Matth. xxvii, 34.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Edita καί. ² Edit. φύσιν. ³ Deest γὰρ in mss. pluribus; qua tamen particula oratio urgentior est.

οὖν καθὼς Θεὸς ἐδίψησε, καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθέλησεν
πιεῖν, ἐμπαθῆς ἄρα καὶ ὁ καθὼς Θεός· πάθος γὰρ, ἢ
τε δίψα, καὶ ἡ γεῦσις. Εἰ δὲ οὐ καθὼς Θεός, πάντως
καθὼς ἄνθρωπος ἐδίψησε, καὶ θελητικὸς ἦν καὶ καθὼς
ἄνθρωπος P.

Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος ὁ ἀπόστολος· *Γενόμε-*
νος, φησὶν, ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ
σταυροῦ. Ἡ ὑπακοή τοῦ ὄντως θελήματός ἐστιν ὑπο-
ταγή, ἢ τοῦ μὴ ὄντως· οὐ γὰρ τὸ ἄλογον ὑπήκοον, ἢ
παρήκοον λέγομεν· ὑπήκοος δὲ τῷ Πατρὶ γενόμενος
ὁ Κύριος, οὐ καθὼς Θεός γέγονεν, ἀλλὰ καθὼς ἄνθρω-
πος. Καθὼς γὰρ Θεός, οὕτως ὑπήκοος, οὕτως παρήκοος·
τῶν ὑπὸ χεῖρα γὰρ ταῦτα, καθὼς ὁ θεοφόρος ἔφη
Γρηγόριος. Θελητικὸς ἄρα καὶ καθὼς ἄνθρωπος ὁ Χρι- B
στός.

Φυσικὸν δὲ τὸ θέλημα λέγοντες, οὐκ ἠναγκασμένον
τοῦτ' ἔφαμεν, ἀλλ' αὐτεξούσιον· εἰ γὰρ λογικόν, πάν-
τως καὶ αὐτεξούσιον. Οὐ μόνον γὰρ ἡ θεία καὶ ἀκτι-
στος φύσις οὐδὲν ἠναγκασμένον ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ ἡ
νοερά καὶ κτιστή· τοῦτο δὲ δῆλον· φύσει γὰρ ὡν
ἀγαθὸς ὁ Θεός, καὶ φύσει δημιουργὸς, καὶ φύσει
θεός, οὐκ ἀνάγκη ταῦτά ἐστι· τίς γὰρ ὁ τὴν ἀνάγκη-
ν ἐπάγων;

Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὡς ἡ αὐτεξουσίτης, ὁμονύμως μὲν
λέγεται· ἄλλως δὲ ἐπὶ Θεοῦ, καὶ ἄλλως ἐπὶ ἀγγέλων, C
καὶ ἄλλως ἐπὶ ἀνθρώπων. Ἐπὶ Θεοῦ μὲν γὰρ, ὑπερ-
ουσίας· ἐπὶ δὲ ἀγγέλων, ὡς συντρεχούσης τῇ ἔξει
τῆς προχειρίσεως, καὶ παρενοήκην ὅλων χρόνου μὴ
παρδεχομένης· ἔχων γὰρ φυσικῶς τὸ αὐτεξούσιον,
ἀπαρεμποδίστως τοῦτω κέχρηται, μηδὲ τὴν ἐκ σώ-
ματος ἢ ἀντιπάθειαν ἔχων, μηδὲ τὸν προσβάλλοντα.
Ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, ὡς χρονικῶς τῆς ἔξεως προεπι-
νουμένης τῆς ἐγχειρήσεως. Αὐτεξούσιος μὲν γὰρ
ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ φυσικῶς ἔχει τὸ αὐτεξούσιον·
ἔχει δὲ καὶ τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου προσβολὴν, καὶ τὴν
τοῦ σώματος κίνησιν· διὰ οὖν τὴν προσβολὴν, καὶ
τὸ βῆρος τοῦ σώματος ἐφυστερίζει προχειρίσεως τῆς
ἔξεως.

Εἰ οὖν θέλων ὁ Ἀδὰμ ὑπήκουσε, καὶ θελήσας ἐφα-
γεν, ἄρα πρωτοπαθῆς ἐν ἡμῖν ἡ θέλησις· εἰ δὲ πρω-
τοπαθῆς ἡ θέλησις, ταύτην δὲ μετὰ τῆς φύσεως ὁ
λόγος σαρκωθεὶς οὐκ ἀνέλαθεν· οὐκ ἄρα ἐξω τῆς
ἀμαρτίας γεγόναμεν.

Ἐτι δὲ εἰ ἔργον αὐτοῦ ἡ αὐτεξούσιος τῆς φύσεως

¹⁵ Philipp. II, 8. ¹⁶ Max. ¹⁷ orat. 36, aliquantum a principio. ¹⁸ Maxim. ibid. *Disp. cum Pyrrho.*
¹⁹ Max. ibid.

VARIÆ LECTIONES.

• *Deest* καὶ, in mss. P *Additur* in N.: Καὶ εἰ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ πάθους λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέ-
τω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ. Ἴδου δύο θελήσεις, θετικὴ ἅμα καὶ
ἀνθρωπικὴ· *Aitque si ea die qua passus est, dicit: « Pater si fieri potest, transeat a me calix iste: verum-*
tamen non sicut ego volo, sed sicut tu. » *En duæ voluntates divina simul et humana.* ἢ Nonnulli codd.
σωμάτων.

siti correptus est, et cum gustasset, noluit bibere ;
ergo etiam quatenus Deus passionibus obnoxius
erat : sunt enim, tum sitis, tum gustatio, passio-
nes. Sin autem quatenus homo sitivit, utique
quatenus homo voluntate instructus erat.

Obedientia ejus qui velit, et subditus sit. — Quin
beatus quoque Paulus apostolus : *Factus, inquit,*
obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ¹⁵.
Atqui obedientia ejus voluntatis quæ revera est,
subjectio est, non ejus quæ non est : non enim bru-
tum animal obediens dicemus, aut inobediens ¹⁶.
Porro Dominus Patri factus est obediens, non qua-
tenus Deus, sed quatenus homo. Nam quatenus
Deus, nec obediens est, nec inobediens. Hæc enim,
ut divinus Gregorius ait ¹⁷, illis conveniunt, quæ
potestati subjiciuntur. Igitur Christus qua homo
voluntate præditus fuit.

Voluntas cum naturalis, tum libera. — Enimvero
cum voluntatem naturalem pronuntiamus, non eam
necessitate obstrictam, sed liberam dicimus. Nam
quia rationem comitatur, utique et libera est. Neque
enim divina solum et increata coactionem non
admittit, sed ne intelligens quidem et creata. Idque
perspicuum est : quia Deus, cum natura bonus sit,
et natura conditor rerum, et natura Deus, nequa-
quam hæc omnia necessitate est. *Ecquis enim hanc*
ei necessitatem induxit ?

Liberum arbitrium Deo aliter, aliter angelis, alio
modo hominibus convenit. — Sciendum autem est ¹⁸,
arbitrii libertatem æquivoce dici, aliter Deo cove-
nire, aliter angelis et aliter hominibus. In Deo enim
superessentiali modo hæc vox accipienda est : in an-
gelis, ita ut aggressio habitum comitetur, nec ullam
temporis intercaedinem admittat. Nam cum an-
gelus arbitrii libertatem suapte natura habeat, libere
ac sine ullo impedimento ea utitur, ut qui nec ullam
ex corpore sentiat repugnantiam, nec quemquam
habeat a quo impetatur. In hominibus denique ita,
ut habitus tempore anterior aggressionem intelligen-
tur. Quamvis enim liberi arbitrii homo sit, eoque
ex sua natura polleat, habet tamen etiam diaboli
impressionem, et corporis motum. Quare cum
propter vim illam diaboli, tum propter corporis
pondus, aggressio habitus posterior est.

Ratio ut debuerit voluntas humana libera a Verbo
assumi. — Itaque ¹⁹, si volens Adamus suggerenti
scelus assensum præstitit, volensque comedit :
ergo prima in nobis voluntas morbum contraxit.
Quod si voluntas prima morbo subjacuit, neque
hanc Verbum incarnatum una cum natura assump-
sit ; sequitur nos a peccato liberatos non fuisse.

Præterea, si naturæ libertatem ipse condidit,

nanc autem non assumpsit; aut igitur opificium suum velut non bonum reprobavit, aut ejus sanationem nobis invidit, sicque nos plena perfecta que curatione privavit, ac seipsum passioni subjacentem ostendit, qui perfectam salutem afferre noluerit, vel certe nequiverit.

Non potuisse ex divina et humana unam componi.— Jam vero fas non est, ut unum aliquid ex duabus compositum voluntatibus dicamus, quemadmodum ex naturis duabus compositam personam. Primum, quia compositiones eorum sunt quæ subsistunt, non quæ alia, et non propria ratione considerantur. Deinde, si voluntatum et actionum compositionem dicamus, aliarum quoque naturalium proprietatum compositionem necessario fatebimur; hoc est, increati et creati, invisibilis et visibilis, aliorumque id genus. At quonam tandem modo voluntas ex duabus voluntatibus conflata nuncupabitur? Neque enim fieri possit, ut quod compositum est, earum rerum quibus constat, nominibus appelletur. Nam alioqui, illud etiam quod ex naturis compositum est, naturam vocabimus, non personam. Huc accedit, quod si in Christo voluntatem unam compositam dixerimus, voluntate eum a Patre disjungemus. Non enim voluntas Patris composita est. Superest igitur, ut solam Christi naturis, ita etiam naturalibus proprietatibus.

Sententia et electio proprie non sunt in Christo.— At vero ¹⁷ sententiam et electionem in Domino dicere non possumus, si quidem proprie loqui studeamus. Sententia enim post ignotæ rei investigationem et deliberationem, consiliumve et judicium, affectio et dispositio est in id quod decretum fuit. Quam quidem affectionem sequitur electio, quæ alterum præ altero eligit et amplectitur. Atqui Dominus, cum purus homo non esset, verum etiam Deus, omniaque perspecta haberet, nec consideratione, nec inquisitione, nec deliberatione egubat, neque etiam judicio; quamobrem natura comparatus erat, ut necessitudine quadam bono adhaereret, ac rursus a malo averteretur ¹⁸. Sic enim et Isaias propheta ait: *Antequam sciat puer praeligere mala, eligit bonum: quoniam antequam cognoscat puer bonum et malum, malitiam reprob-*

¹⁷ Max. Dial. cum Pyrrho. ¹⁸ Basil. in psal. xliv, vel potius in cap. vii Isaiæ.

VARIAE LECTIONES.

^r Multi codd. τῆ . . . προσηγορία. ^s Reg. 3, Colb. 1 σύνθετον, σύνθετον φύσιν. ^t Alias θελήματος, ut in Reg. 1886. ^u Col. S. Hil. et Reg. 7, Colb. 3 οὕτω γούν καὶ Ἡσαίας φησίν, ὅτι πρίν.

ὑπάρχει δύναμις, ταύτην δὲ οὐκ ἀνέλαθεν, ἢ καταγνοὺς τῆς οικείας δημιουργίας, ὡς οὐ καλῆς, ἢ φθονήσας ἡμῖν τῆς κατ' αὐτὴν θεραπείας, ἡμᾶς μὲν τῆς παντελοῦς ἀποστερῶν θεραπείας, ἑαυτὸν δὲ ὑπὸ πάθος ὄντα δεικνύς, τῷ μὴ θέλειν, ἢ τῷ μὴ δύνασθαι τελείως σώζειν.

Ἄδύνατον δὲ ἐν τι σύνθετον ἐκ δύο θελημάτων λέγειν, ὡς περ ἐκ τῶν φύσεων σύνθετον ὑπόστασιν. Πρῶτον μὲν, ὅτι αἱ συνθέσεις τῶν ἐν ὑπόστασιν ὄντων, καὶ οὐ τῶν ἐτέρω λόγῳ, καὶ οὐκ ἰδίῳ θεωρουμένων εἰσὶ· δεύτερον δὲ, ὅτι εἰ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν σύνθεσιν λέξομεν, καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν ἰδιωμάτων σύνθεσιν εἰπεῖν ἀναγκασθησόμεθα, τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ κτιστοῦ, τοῦ ἀοράτου καὶ ὀρατοῦ, καὶ τῶν τοιούτων. Πῶς δὲ καὶ τὸ ἐκ τῶν θελημάτων σύνθετον θέλημα προσαγορευθήσεται; Ἄδύνατον γὰρ τὸ σύνθετον τὴν τῶν συντεθέντων ὀνομάζεσθαι προσηγορίαν^r. Ἐπαὶ καὶ τὸ ἐκ τῶν φύσεων σύνθετον^s, φύσιν προσαγορεύομεν, καὶ οὐχ ὑπόστασιν. Ἐτι δὲ εἰ ἐν σύνθετον θέλημα ἐπὶ Χριστοῦ λέξομεν, θελήματι^t τοῦ Πατρὸς αὐτὸν χωρίζομεν· οὐ γὰρ σύνθετον τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα. Λείπεται τοίνυν εἰπεῖν μόνην τὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ σύνθετον καὶ κοινήν, ὡς περ τῶν φύσεων, οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ.

personam compositam dicamus, communemque, ut

Γνώμην δὲ καὶ προαίρεσιν (33) ἐπὶ τοῦ Κυρίου λέγειν ἀδύνατον, εἴ περ κυριολεκτεῖν βουλοίμεθα. Ἡ γνώμη γὰρ μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀγνοουμένου ζήτησιν καὶ βούλευσιν, ἦτοι βουλήν καὶ κρίσιν, πρὸς τὸ κριθὲν ἐστὶ διάθεσις. Μεθ' ἧν ἡ προαίρεσις, ἐκλεγομένη, καὶ αἰρουμένη πρὸς τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον. Ὁ δὲ Κύριος οὐ ψιλὸς ὢν ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ θεός, καὶ πάντα εἰδώς, ἀνευδὲς σκέψεως, καὶ ζητήσεως, καὶ βουλῆς ὑπῆρχε, καὶ κρίσεως, καὶ φυσικῶς τὴν τε πρὸς τὸ καλὸν εἶχεν οικείωσιν, καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτριώσιν. Οὕτω γὰρ καὶ Ἡσαίας προφήτης φησὶν^u, ὅτι *Πρίν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· διότι πρίν γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρὰ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν*. Τὸ γὰρ, πρίν, δηλοῖ ὅτι οὐ καθ' ἡμᾶς ζητήσας καὶ βουλευσάμενος, ἀλλὰ θεός ὢν, καὶ θεϊκῶς κατὰ σάρκα ὑποστά-

NOTÆ.

(33) Γνώμην δὲ καὶ προαίρεσιν. At vero sententiam et electionem. Sic Maximus Dial. cum Pyrr. et epist. 1, ad Marin., ubi ostendit admissa sententia et electione humana consequi Christum merum hominem existisse, qui arbitrato suo affectus cohibuerit, et in bonum et malum peræque converti potuerit. Quamobrem si quis Patrum Christi humanitati electionem tribuerit, nihil aliud

eum significasse præter ὀρεκτικὴν δύναμιν, naturalem vim appetendi, seu naturalem animi voluntatem. Cæterum se Thalassio quondam respondisse προαίρεσιν electionem Christo convenire, ut pro voluntate libera sumitur, quæ careat omni defectiois et mutabilitatis labe, quæ libertatis nomine comes est, non autem ut consultando contrariis dispicit, deque illis decernit.

τουτέστι καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένος τῆ σαρκί, αὐτῷ τῷ εἶναι, καὶ πάντα εἰδέναι, τὸ ἐκ φύσεως εἶχεν ἀγαθόν· φυσικαὶ γάρ (34) εἰσιν αἱ ἀρεταί, καὶ φυσικῶς καὶ ἐπίσης πᾶσιν ἐνυπάρχουσιν, εἰ καὶ μὴ πάντες ἐπίσης ἐνεργούμεν τὰ τῆς φύσεως. Ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν γὰρ εἰς τὸ παρὰ φύσιν διὰ τῆς παραβάσεως ἠλάσαμεν. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἤμας ἐπανήγαγε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Καὶ ἡ ἀσκησις δὲ καὶ οἱ ταύτης πόνοι οὐ πρὸς τὸ ἐπικτήσασθαι τὴν ἀρετὴν, ἐξώθεν ἐπέισακτον οὔσαν, ἐπενοήθησαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἐπέισακτον καὶ παρὰ φύσιν κακίαν ἀποβαλέσθαι· ὡσπερ καὶ τὸν τοῦ σιδήρου ἴον, οὐ φυσικὸν ὄντα, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας ἐπιγενόμενον ἔκ δὲ μόχθου ἀποβάλλοντες, τὴν φυσικὴν τοῦ σιδήρου λαμπρότητα ἐμφανίζομεν.

Ἰστέον δὲ, ὡς τὸ τῆς γνώμης ὄνομα πολὺτροπον καὶ πολυστήμαντόν ἐστι. Ποτὲ μὲν γὰρ δηλοῖ τὴν παραίτησιν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγήν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι*· ποτὲ δὲ βουλήν, ὡς ὅταν φησὶν ὁ προφήτης Δαβὶδ· *Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργήσαντο γνώμην*· ποτὲ δὲ ψῆφον, ὡς ὁ Δανιὴλ· *Περὶ τίνος ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναιδῆς αὐτῆ*· ποτὲ δὲ ἐπὶ πίστει, ἢ δόξῃ, ἢ φρονήματι, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, κατὰ εἰκοσι ὅκτω σημαίνόμενα λαμβάνεται τὸ τῆς γνώμης ὄνομα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ' [ΝΘ].

Περὶ ἐνεργειῶν τῶν ἐν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ.

Δύο δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας (35) φαμέν ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔχει γὰρ, ὡς μὲν

¹⁹ Isa. vii, 15. sec. LXX. ²⁰ Supra lib ii, c. 30. ²¹ Max. Dial. cum Pyrrho. ²² Gen. i, 26. ²³ Max. Dial. cum Pyrrh. ²⁴ I Cor. vii, 25. ²⁵ Psal. lxxxii, 4. ²⁶ Dan. ii, 15.

VARIÆ LECTIONES.

† Edita ὑπάρχουσιν. * Edita ἐπιτινόμενον. † Noster κατὰ κοινῶ. R. 2924 κατὰ πολὺ; velus interpr. secundum multa; Faber secundum plurima. Maximus ex quo hæc desumpta sunt, vocis γνώμης 28 significata posuit.

NOTÆ.

(34) *Φυσικαὶ μὲν γάρ. Naturales enim.* Hæc accepit ex Dial. Maximi cum Pyrrho. Diximus antehac quo sensu Patres tradunt virtutes homini naturales esse. Modo juvat insignem Tullii locum afferre, ex lib. i *De legib. Jam vero*, ait, *virtus eadem in homine, ac in Deo est . . . est autem virtus nihil aliud quam in se perfecta, et ad summum perducta natura. Est igitur homini cum Deo similitudo.* Concludit, *plane intelligi nos ad justitiam esse natos, neque opinione, sed natura constitutum esse jus.*

(35) *Δύο δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας. Porro duas, etc.* Monotheletæ duas volendi facultates Christo non denegabant, sed unam actionem ponebant. Id quod acciperant ab Eutychianis et Severianis, contra quos ab orthodoxis pro duabus actionibus, divina et humana, statuendis diu pugnatum erat. Ephraemus Antioch. (teste Phot. cod. 226) epistolam scripsit ad monachos, in qua congestis Patrum

*A bit, eligendo bonum*¹⁹. Hæc vox, *antiquam*, hoc indicat, quod non more nostro ex investigatione et deliberatione prævia, sed, ut qui Deus esset, divinoque modo subsistentiam carni tribueret, cui secundum hypostasim erat unitus, eo ipso quod erat, omniaque norat, suapte natura bonum habebat. Naturales enim virtutes sunt, ac naturaliter et peræque omnibus insunt, etiam si non omnes æqualiter ea quæ naturæ consentanea sunt, operemur. Ex eo siquidem quod secundum naturam erat, in quod contra naturam est, divini mandati transgressionem prolapsi sumus²⁰. At Dominus ex eo quod est contra naturam, in id quod naturæ consentaneum est, nos revocavit²¹. Hoc enim est, quod his verbis significatur, *ad imaginem et similitudinem*²².

*B nem*²³. Quin piæ vitæ exercitia et labores non excogitata sunt, ut virtutem extrinsecus adscititiam adipiscamur, **230** sed ut adventitium et naturæ inimicum vitium abjiciamus; non secus ac, ferri rubigine, quæ minime naturalis est, sed ex incuria contrahitur, non sine labore submota, naturalem ferri splendorem perspicuum reddimus.

Vocis γνώμη varia significata. —²⁴ Sciendum autem, γνώμης, hoc est, sententiæ nomen variam et multiplicem significationem habere. Interdum enim adhortationem significat, ut cum ait divinus Apostolus: *De virginibus præceptum Domini non habeo, γνώμην autem do*²⁵; interdum autem consilium, ut cum dixit propheta David: *Super populum tuum malignaverunt consilium*²⁶. Quandoque vero decretum, judicialeve sententiam, ut apud Dianielem: *A quo exiit impudens hoc decretum*²⁶. Nonnunquam denique pro fide aut opinione, aut animi sensu sumitur. Atque, ut paucis dicam, γνώμης vocabulum viginti et octo modis accipitur.

CAP. XV.

De operationibus quæ in Domino nostro Jesu Christo sunt.

Duplex in Christo operatio, ut natura. — Porro duas etiam in Domino nostro Jesu Christo opera-

D sententiis duas voluntates et actiones evincebat contra Severianos. Idem præstitit Anastasius I, ejus successor libro *Περὶ ἐνεργειῶν, De operationibus*, cujus pauca fragmenta supersunt; itemque in defensione epistolæ Leonis ad Flavianum, quæ citatur act. 10 sextæ synodi, ut et Joannis Scythopolitani liber viii, de eodem argumento contra Severum. In Collectaneis mss. contra Monophysitas, cap. 36, Severi, sociorumque ejus varia loca afferuntur de una Christi operatione: Ἡ σύνοδος, Χαλκηδόνος, inquit ille, epist. ad Prosdocium Medicum, καὶ ὁ Λέων, ὁ τῆς Ῥώμης ἡγούμενος δύο φύσεις, καὶ δύο τούτων ἐνεργείας διορισάμενοι μετὰ τὴν ἀρραστον ἔνωσιν, δικαίως ἀναθεματίζέσθωσαν, ὡς τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς δύο πρόσωπα καταμερίσαντες. Οὐ γὰρ ἐνεργεῖ φύσις οὐχ ὑφ' ἑαυτῆσά· *Synodus Chalcedonensis, et Leo, Romana Ecclesiæ antistes, qui naturas duas in Christo, duasque harum operationes definiunt post inenarrabilem unionem,*

tiones dicimus. Nam uti Deus Patrique consubstantialis, divinam peræque operationem habebat; et ut factus homo et consubstantialis nobis, humanæ quoque natura operationem²⁷.

Atqui sciendum est aliud esse actum, sive operationem, aliud esse id quod actuosum est, aliud effectum, aliud denique operantem. Actus enim est efficax et substantivus animæ motus. Actuosum est ipsa natura, ex qua operatio proficiscitur. Effectum est illud quod actu efficitur. Tandem operans ille est qui actu utitur, sive persona. Porro nunquam actus ipse effectum dicitur, et vicissim effectum, actus, sicut κτίσμα, dicitur κτίσις. Dicimus enim²⁸ πᾶσα ἡ κτίσις, quod est omnis creatio, ut res creatas significemus.

Vocis ἐνέργεια multiplex acceptio. — Observandum etiam est, actum sive actionem, esse motionem, agique potius, quam agere, juxta atque Gregorius ait in oratione de Spiritu sancto²⁹: « Si autem est actio, agetur utique, non vero ager; et simul atque acta fuerit, desinet. »

Illud etiam est advertendum, vitam quoque actum esse, imo primum animalis actum; quin et totam animalis functionem, sive nutriendi et crescendi virtutem, hoc est vegetatricem, sive motum, qui sit per impulsum, id est sentientem, **231** sive tandem motum intellectus et liberi arbitrii. Actus autem est potentia perfectio. Cum itaque hæc in Christo perspicimus, fateamur ergo humanam quoque in eo operationem esse.

Alia actuum genera. Ut naturarum, sic operationum cum unione distinctio in Christo. — Actus etiam dicitur³⁰ ea cogitatio, quæ primum in nobis consurgit, estque simplex, nullamque habitudinem implicans operatio, mente secum ipsa et occulte sensa sua producente, quibus sublatis ne mens quidem merito dici possit. Dicitur etiam rursus actus, earum rerum quæ animo cogitantur per sermonis prolationem patefactio et explicatio. Hic porro non jam simplex est et omni relatione solutus, quin potius in relatione consideratur, quia

Ἄθεός καὶ τῷ Πατρὶ ἑμοούσιος, ὁμοίως²⁷ τὴν θεῖαν ἐνέργειαν, καὶ ὡς ἄνθρωπος γενόμενος καὶ ἡμῶν ὁμοούσιος, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως²⁸ τὴν ἐνέργειαν.

Ἰστέον δὲ ὡς ἄλλο ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἄλλο ἐνεργητικόν, καὶ ἄλλο ἐνεργημα, καὶ ἄλλο ὁ ἐνεργῶν²⁹. Ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστὶν ἡ δραστική καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις· ἐνεργητικόν δὲ, ἡ φύσις ἐξ ἧς ἐνέργεια πρόβεισιν· ἐνεργημα δὲ, τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα· ἐνεργῶν δὲ, ὁ κεχρημένος τῇ ἐνεργείᾳ, ἦτοι ἡ ὑπόστασις. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐνεργημα, καὶ τὸ ἐνεργημα, ἐνέργεια, ὡς καὶ τὸ κτίσμα, κτίσις. Οὕτω γὰρ φαμεν, πᾶσα ἡ κτίσις, τὰ κτίσματα δηλοῦντες.

Ἰστέον ὡς ἡ ἐνέργεια κίνησις ἐστὶ, καὶ ἐνεργεῖται μᾶλλον ἢ ἐνεργεῖ, καθὼς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγῳ· « Εἰ δὲ ἐνέργειά ἐστὶν, ἐνεργηθήσεται δηλονότι, καὶ οὐκ ἐνεργήσεται, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι, παύσεται. »

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐνέργεια ἐστὶν, καὶ ἡ πρώτη τοῦ ζώου ἐνέργεια· καὶ πᾶσα ἡ τοῦ ζώου οἰκονομία, ἡ τε θεραπευτικὴ καὶ αὐξητικὴ, ἡ γονυ φυσικὴ, καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις, ἡ γονυ αἰσθητικὴ, καὶ ἡ νοερά, καὶ ἡ αὐτεξούσιος κίνησις. Δυνάμει δὲ ἀποτέλεσμα, ἡ ἐνέργεια. Εἰ οὖν πάντα ταῦτα θεωροῦμεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἄρα καὶ ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν ἐπ' αὐτοῦ φησομεν.

Ἐνέργεια λέγεται, τὸ πρῶτον ἐν ἡμῶν συνιστάμενον νόημα· καὶ ἐστὶν ἀπλή καὶ ἀσχετος ἐνέργεια, τοῦ νοῦ καθ' αὐτὸν ἀφανῶς τὰ ἴδια νοήματα προβαλλομένου, ὧν χωρὶς οὐδὲ νοῦς ἂν κληθεῖν δικαιῶς. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια, καὶ ἡ διὰ τῆς προφορᾶς τοῦ λόγου φανέρωσις καὶ ἐξάπλωσις τῶν νενοσημένων. Αὕτη δὲ οὐκέτι ἀσχετός ἐστι καὶ ἀπλή, ἀλλ' ἐν σχέσει θεωρουμένη ἐκ νοήματος καὶ λόγου συνεπιθεμένη. Καὶ αὕτη δὲ ἡ σχέσηις, ἣν ἔχει ὁ ποιῶν πρὸς τὸ γινόμενον, ἐνέργειά ἐστὶ· καὶ αὐτὸ τὸ ἀποτελούμενον (36) ἐνέργεια λέγεται· καὶ τὸ μὲν ἐστὶ ψυχῆς

²⁷ Sup. lib. II; Max. Dial. cum Pyrrho. ²⁸ Græci, non Latini. ²⁹ Orat. 37, aliquantum a principio.

³⁰ Anast. Antioch.

VARIÆ LECTIONES.

²⁷ Deest ὁμοίως in Regg. 6, et expunctum est in Colb. 4. ²⁸ N. οὐσίας. ²⁹ Deest articulus in Regg. 6, et Colb. 1, in R. 2427 et Colb. nomine, hic et infra legitur in neutro τὸ ἐνεργῶν.

NOTÆ.

jure subjiciantur anathemati, ut qui Christum in duas personas secuerint. Non enim natura quæ minime operatur, prorsus substituerit. Nimirum in primis Eutychanis displicebat Leonem naturam duplicem intulisse ex actione duplici: Agit utraque forma cum alterius communione quod proprium est.

(36) Καὶ αὐτὸ τὸ ἀποτῆλ. Ipsaque res effecta. Ad hanc ἐνεργείαν accuptionem Maximus, in t. II, ad Marlin. revocat Anastasii Antioch. dictum, unam Christi ἐνέργειαν stantem, tametsi φυσικὰς ἐνεργείας, naturales actiones plures doceret, atque

D nihil aliud cum definiisse, nisi naturalium operationum indivulsam unionem et effectum, τὸ ἔργον σφμὶ καὶ τὴν πράξιν, opus, inquam, et actionem, quæ illæ innotescunt. Operationem quippe habere rationem universalis, effectum et opus, particularis. Particulare autem, universalis nomine donari. Sed Anastasium ipsum audiamus ex fragmento, quod cap. 13 Collect. reperi et quod Noster hic excerpit. Anastasio Ἀντιοχείᾳ ἐκ τοῦ περὶ ἐνεργειῶν λόγου. Anastasii Antiocheni, ex libro De operationibus. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολὺσημός ἐστι τῆς ἐνεργείας ἡ φωνή, καὶ τὸ ὁμώνυμον πλάνης πολλάκις αἰτίον γίνεται τοῖς

μόνης, τὸ δὲ ψυχῆς σώματι κεχρημένης, τὸ δὲ, σώματος νοερώς ἐψυχωμένου ε, τὸ δὲ ἀποτελεσμα. Ὁ νοῦς γὰρ προθεωρήσας τὸ ἐσόμενον, οὕτω διὰ τοῦ σώματος ἐργάζεται. Τῆς ψυχῆς τοίνυν ἐστὶν ἡ ἡγεμονία· κέχρηται γὰρ καὶ ὡς ὄργανον τῷ σώματι, ἄγουσα τοῦτο καὶ ἰθύνουσα. Ἐτέρω δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος ἐνέργεια, ἀγομένου ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ κινουμένου. Τὸ δὲ ἀποτελεσμα, τοῦ μὲν σώματος, ἡ ἀφή, καὶ ἡ κράτησις, καὶ ἡ τοῦ ποιουμένου οἶον ἐπεριένεξις· τῆς δὲ ψυχῆς, ἡ τοῦ γινομένου οἶον ἐμάρψαισις καὶ σχηματισμός· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ μὲν τῶν θαυμάτων δύναμις τῆς θεότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια· ἡ δὲ χειροῦργία, καὶ τὸ θελήσαι, καὶ τὸ εἰπεῖν, θεῶν, καθαρῶσθητι, τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια. Ἀποτελεσμα δὲ, τῆς μὲν ἀνθρωπίνης, ἡ

²¹ Max. Tom. II Dogmat. ad Marin., p. 124.

VARIAE LECTIONES.

• Quidam codd. ψυχομένου.

NOTÆ.

πλλοῖς, ἀναγκαῖον διευκρινῆσαι ποσαγῶς ἡ ἐνέργεια γίνεται, καὶ μὴ ἀπατώμεθα. Ἀκούσαντες μὲν ὀνόματος, παρελκόμενοι δὲ κατὰ τὸ εἶδος πρὸς σημασίαν ἑτέραν, παρ' ἣν ὁ λόγος. Λέγεται γὰρ ἐνέργεια τὸ πρῶτον ἐν ἡμῖν συνιστάμενον κίνημα· καὶ ἐστὶν ἀπλή, καὶ ἀσχετος ἐνέργεια, τοῦ νοῦ κατ' αὐτὸν ἀφανῶς ἴδια νοήματα προβαλλομένου, ὧν χωρὶς οὐδὲ νῦς ἂν κληθεῖται δικαίως. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια, ἡ δὴ προφορᾶς τοῦ λόγου φανέρωσις, καὶ ἐξάπλωσις τῶν νοηομένων· αὕτη δὲ οὐδέτι ἀσχετος, καὶ ἀπλή, ἀλλ' ἐν σχέσει θεωρουμένη· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἡσέσις, ἣν ἔχει πρὸς τὸ γινόμενον ὁ ποιῶν, ἐνέργεια τίς ἐστι. Καὶ αὐτὸ πάλιν τὸ ἀποτελούμενον ὁμοίως· οἶον ὡς ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ ναυπηγικῆς ἐστὶν ἰδεῖν. Προσθεώρησαν γὰρ τὸ ἐσόμενον ἐν αὐτοῖς, τὴν οἰκίαν μὲν ὁ ἀρχιτέκτων, καὶ τὸ σκάφος ὁ ναυπηγός· εἶτα προήγαγον εἰς φῶς τὸ νοηομένον· ἐχειροῦργησαν πάλιν, καὶ ἀπέτελεσαν ἄρα οὐ δοκεῖ σοι τοῦτων ἕκαστον ἐνέργεια τοῦ ποιῶντος εἶναι. Καὶ τὸ μὲν ἐστὶ ψυχῆς ἀπλῶς, τὸ δὲ ψυχῆς σώματι κεχρημένης· τὸ δὲ σώματος νοερώς ἐψυχωμένου· πλὴν τῆς ἐνεργείας ἀποτελεσμα ὁ ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτον μοι νοεῖ, καὶ ἐπὶ τῶν προκειμένων ἡμῖν ζήτησιν ἐνεργειῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν· ἐπεὶ καὶ οἱ ἅγιοι ἡμῶν Πατέρες πολλαῖς τῆ κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπων ἐχρήσαντο παραδείγματι, διασκοπούμενοι τῶν φύσεων τὴν ἑνωσιν. Ὡσπερ οὖν ἕλλη μὲν ψυχῆς ἐνέργεια νοεράς, ἄλλη δὲ σώματος, τὸ δὲ ἐκ τούτων κοινόν, τοῦ ἐξ ἐκατέρου ἐστὶ συνεστῶτος ἀνθρώπου, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου νοουμέν. Θελας μὲν ἐνεργείας, εἰς θελας ὁρώμετες· οἶον τὸ πλάσσει τὸ ἴδιον σῶμα, χωρὶς ἀνδρὸς κοινωνίας ἐκ παρθένου κόρης πᾶσαν φυσικὴν ἀγνοούσης ἠδονὴν, τὸ μεταβάλλειν τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, ὀρμῆ μόνῃ θελήματος, τὸ μεταβάλλειν τὸ ἄνθρωπον, καθ' ἣν κινούμεθα πρὸς ὄρεξιν τροφῆς πρὸς ἀβύσσιν. Ἐνέργεια γὰρ καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ πρώτη τοῦ ζώου ἐνέργεια· εἰ δὲ μὴ ἐνέργεια τυχόν, ὡς ἂν τινες ἴσως νοηθεῖεν, πάντως πάθος· ἔπερ ἀτοπον. Οὐκ οὖν ἐνέργεια πάντως. Ἀλλὰ ταῦτα θεωρήσαντες, ὡσπερ καὶ τὰς φύσεις ὅθεν προέειπον αἱ ἐνέργειαί, καὶ ἐνώσαντες αὐτὰς ἀλλήλαις, ὡσπερ ἐκ τῶν συνελθουσῶν φύσεων μίαν ἐθεωρήσαμεν ὑπόστασιν, ἀδιαίρετον τε καὶ ἀσύγχυτον, οὕτω καὶ ἐκ τῶν διαφόρων ἐνεργειῶν τὸ ἀποτελεσμα ἐν ἐνὸς Χριστοῦ Θεοῦ θεωροῦμεν. At quandoquidem actus operationis vocabulum multiplicis significationis est, ut ob

A ex cogitatione et sermone constat. Habitudo etiam illa quam habet ille qui aliquid agit, ad id quod efficitur, actus est; ipsaque res quæ fit, actus dicitur. Atque illud quidem animæ solius est, hoc vero animæ corpore utentis; aliud corporis anima intelligente animati; aliud denique ipsum effectum. Mens siquidem, cum prius id quod futurum est considerarit, ita demum per corpus operatur: ac proinde anima principatum tenet. Utitur enim corpore tanquam instrumento, ipsum agens ac moderans. Altera autem est corporis actio ab anima gubernati et impulsu. Jam vero effectum, quod ad corpus attinet, tactus est, et in manus acceptio, atque ejus quod efficitur, veluti complexus; quod autem ad animam, ejus quod efficitur veluti signum

B ratio et informatio. Ad hunc modum in Domino

ambiguitatem multi sæpe fallantur, operæ pretium est examinare quot modis actus dicitur; ne auditio nomine decipiamur, et in significationem aliam ab ea quam sermo ferat, distrahamur. Operatio quippe dicitur primus ille motus, qui surgit in nobis, estque simplex, nullam relationem importans, actus; mente secum ipsa, introrsumque sensa sua producente, sine quibus ne mens quidem jure dici queat. Rursum operatio dicitur, manifestatio et explicatio eorum quæ animo concipiuntur, per sermonis prolationem. Hæc autem non jam immunis a relatione est, nec simplex, quin potius in relatione percipitur. Nam ipsa quoque relatio quam ille qui agit, habet ad id quod agitur, operatio seu actus quidam est, ut etiam illud quod efficitur; sicut videre licet in architectonica arte, et fabrilis navium. Ante enim in semetipsis inspezere quod faciendum erat, puta architectus, domum, navium epifex, navem; tum id quod cogitarunt, adhibita manuum opera perfecerunt. An non censet horum quodlibet operationem esse agentis? omnino plane. Atqui illud quidem animæ solius; hoc vero animæ corpore utentis; istud demum corporis intelligente anima præditi, ac insuper actionis effectum, quod est hominis ipsius. Tale quid animo contuere in actionibus Salvatoris nostri, de quibus nobis quæstio proponitur. Nam et sancti Patres perspecta naturarum unitione exemplum a communi hominum essentia sumpsere. Quemadmodum igitur alia est intelligentis animi operatio, alia corporis, atque id quod his efficitur, toti homini ex utroque constanti commune est: ejusmodi quidpiam in Salvatore nostro, Deo Verbo, qui nostri causa carnem assumpsit, animadvertimus. Divinæ quidem naturæ, diuinas operationes videmus, ut cum ex puella Virgine, quæ naturalem omnem libidinem ignorabat, proprium sibi corpus citra viri commercium effinxit; cum solo voluntatis nutu aquam in vinum transmutavit, et alia id genus: humanæ autem, ipsammet, inquam, quæ propria hominis est, vitam, qua ad cibos appetendos accretionis ergo movetur. Vita quippe est operatio, et prima animalis operatio. Sin autem operatio non esset (quod quidam forsitan animo fingerent) plane passio non foret; quod absurdum est. Omnino igitur operatio est; sed et cum ista, ut et naturas ex quibus operationes proficiscuntur, consideramus, simulque conjungimus; sicut ex una coeuntibus naturis personam unam sine dirisione et confusione agnoscimus, ita ex diversis etiam actionibus unius Christi effectum perspicimus.

tiones dicimus. Nam uti Deus Patrique consubstantialis, divinam peræque operationem habebat; et ut factus homo et consubstantialis nobis, humanæ quoque natura operationem²⁷.

Atqui sciendum est aliud esse actum, sive operationem, aliud esse id quod actuosum est, aliud effectum, aliud denique operantem. Actus enim est efficax et substantivus animæ motus. Actuosum est ipsa natura, ex qua operatio proficiscitur. Effectum est illud quod actu efficitur. Tandem operans ille est qui actu utitur, sive persona. Porro nunquam actus ipse effectum dicitur, et vicissim effectum, actus, sicut κτίσμα, dicitur κτίσις. Dicimus enim²⁸ πᾶσα ἡ κτίσις, quod est *omnis creatio*, ut res creatas significemus.

Vocis ἐνέργεια multiplex acceptio. — Observandum etiam est, actum sive actionem, esse motionem, agique potius, quam agere, juxta atque Gregorius ait in oratione de Spiritu sancto²⁹: « Si autem est actio, agetur utique, non vero ager; et simul atque acta fuerit, desinet. »

Illud etiam est advertendum, vitam quoque actum esse, imo primum animalis actum; quin et totam animalis functionem, sive nutriendi et crescendi virtutem, hoc est vegetatricem, sive motum, qui sit per impulsum, id est sentientem, **231** sive tandem motum intellectus et liberi arbitrii. Actus autem est potentia perfectio. Cum itaque hæc in Christo perspicimus, fateamur ergo humanam quoque in eo operationem esse.

Alia actuum genera. Ut naturarum, sic operationum cum unione distinctio in Christo. — Actus etiam dicitur³⁰ ea cogitatio, quæ primum in nobis consurgit, estque simplex, nullamque habitudinem implicans operatio, mente secum ipsa et occulte sensa sua producente, quibus sublatis ne mens quidem merito dici possit. Dicitur etiam rursus actus, earum rerum quæ animo cogitantur per sermonis prolationem patefactio et explicatio. Hic porro non jam simplex est et omni relatione solutus, quin potius in relatione consideratur, quia

Ἰσθὺς καὶ τῷ Πατρὶ ἑμοούσιος, ὁμοίως^a τὴν θεῖαν ἐνέργειαν, καὶ ὡς ἄνθρωπος γενόμενος καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως^a τὴν ἐνέργειαν.

Ἰστέον δὲ ὡς ἄλλο ἐστὶν ἐνέργεια, καὶ ἄλλο ἐνεργητικόν, καὶ ἄλλο ἐνέργημα, καὶ ἄλλο ὁ ἐνεργῶν^b. Ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστὶν ἡ δραστική καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις· ἐνεργητικόν δὲ, ἡ φύσις ἐξ ἧς ἐνέργεια πρόβεισιν· ἐνέργημα δὲ, τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα· ἐνεργῶν δὲ, ὁ κεχρημένος τῇ ἐνεργείᾳ, ἕτοις ἢ ὑπόστασις. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐνέργημα, καὶ τὸ ἐνέργημα, ἐνέργεια, ὡς καὶ τὸ κτίσμα, κτίσις. Οὕτω γὰρ φάμεν, πᾶσα ἡ κτίσις, τὰ κτίσματα δηλοῦντες.

Ἰστέον ὡς ἡ ἐνέργεια κίνησις ἐστὶ, καὶ ἐνεργεῖται μᾶλλον ἢ ἐνεργεῖ, καθὼς ἔφησεν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγῳ· « Εἰ δὲ ἐνέργειά ἐστὶν, ἐνεργηθήσεται· δηλονότι, καὶ οὐκ ἐνεργήσεται, καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι, παύσεται. »

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐνέργεια ἐστὶν, καὶ ἡ πρώτη τοῦ ζώου ἐνέργεια· καὶ πᾶσα ἡ τοῦ ζώου οἰκονομία, ἡ τε θρεπτική καὶ αὐξητική, ἡ γονυ φυσική, καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις, ἡ γονυ αἰσθητική, καὶ ἡ νοερά, καὶ ἡ αὐτεξούσιος κίνησις. Δυνάμει δὲ ἀποτέλεσμα, ἡ ἐνέργεια. Εἰ οὖν πάντα ταῦτα θεωροῦμεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἄρα καὶ ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν ἐπ' αὐτοῦ φήσομεν.

Ἐνέργεια λέγεται, τὸ πρῶτον ἐν ἡμῖν συνιστάμενον νόημα· καὶ ἐστὶν ἀπλή καὶ ἀσχετος ἐνέργεια, τοῦ νοῦ καθ' αὐτὸν ἀφανῶς τὰ ἴδια νοήματα προβαλλομένου, ὧν χωρὶς οὐδὲ νοῦς ἂν κληθεῖται δικαίως. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια, καὶ ἡ διὰ τῆς προφορᾶς τοῦ λόγου φανέρωσις καὶ ἐξάπτωσις τῶν νοησθέντων. Αὕτη δὲ οὐκέτι ἀσχετός ἐστι καὶ ἀπλή, ἀλλ' ἐν σχέσει θεωρουμένη ἐκ νοήματος καὶ λόγου συνεπιθεμένη. Καὶ αὕτη δὲ ἡ σχέσηις, ἣν ἔχει ὁ ποιῶν πρὸς τὸ γινόμενον, ἐνέργειά ἐστὶ· καὶ αὐτὸ τὸ ἀποτελούμενον (36) ἐνέργεια λέγεται· καὶ τὸ μὲν ἐστὶ ψυχῆς

²⁷ Sup. lib. II; Max. *Dial. cum Pyrrho*. ²⁸ Græci, non Latini. ²⁹ Orat. 37, aliquantum a principio. ³⁰ Anast. Antioch.

VARIÆ LECTIONES.

^a Deest ὁμοίως in Regg. 6, et expunctum est in Colb. 1. ^b N. οὐσίας. ^b Deest articulus in Regg. 6, et Colb. 1, in R. 2427 et Colb. nomine, hic et infra legitur in neutro τὸ ἐνεργῶν.

NOTÆ.

jure subjiciantur anathemati, ut qui Christum in duas personas secuerint. Non enim natura quæ minime operatur, prorsus substituerit. Nimirum in primis Eutycheianis displicebat Leonem naturam duplicem intulisse ex actione duplici: *Agit utraque forma cum alterius communione quod proprium est.*

(36) *Καὶ αὐτὸ τὸ ἀποτᾶλ. Ipsaque res effecta.* Ad hanc ἐνεργείαν acceptionem Maximus, in l. II, ad Marin. revocat Anastasii Antioch. dictum, *unam Christi ἐνέργειαν* stantem, tametsi φυσικὰς ἐνεργείας, *naturales actiones plures doceret*, atque

D nihil aliud eum definisse, nisi *naturalium operationum indivulsam unionem et effectum*, τὸ ἔργον φησὶ καὶ τὴν πράξιν, *opus, inquam, et actionem, quæ illis innotescunt. Operationem quippe habere rationem universalis, effectum et opus, particularis. Particulare autem, universalis nomine donari.* Sed Anastasium ipsum audiamus ex fragmento, quod cap. 13 Collect. reperi et quod Noster hic excerpit. *Ἀναστασίου Ἀντιοχείας ἐκ τοῦ περὶ ἐνεργειῶν λόγου. Anastasii Antiocheni, ex libro De operationibus. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολὺσημός ἐστι τῆς ἐνεργείας ἡ φωνή, καὶ τὸ ὁμώνυμον πλάνης πολλάκις αἴτιον γίνεται τοῖς*

· τὸ δὲ ψυχῆς σώματι κεχρημένης, τὸ δὲ σώ- A
 ματι ἐψυχωμένου, τὸ δὲ ἀποτελεσμα. Ὁ
 ἄρ' προθεωρησας τὸ ἐσόμενον, οὕτω διὰ τοῦ
 τοῦ ἐργάζεται. Τῆς ψυχῆς τοίνυν ἐστὶν ἡ ἡγε-
 κήρηται γὰρ καὶ ὡς ὄργανον τῷ σώματι,
 αὐτοῦ καὶ ἰθύνουσα. Ἐτέρα δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ
 τοῦ ἐνέργεια, ἀγομένου ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ
 ἴνου. Τὸ δὲ ἀποτελεσμα, τοῦ μὲν σώματος, ἡ
 καὶ ἡ κράτησις, καὶ ἡ τοῦ ποιουμένου οἰονει
 κείρι· τῆς δὲ ψυχῆς, ἡ τοῦ γινόμενου οἰονει
 κείρι καὶ σχηματισμός· οὕτω καὶ περὶ τοῦ
 ὑμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ μὲν τῶν θαυμαμάτων
 κείρι τῆς θεότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια· ἡ
 ρουργία, καὶ τὸ θελήσει, καὶ τὸ εἰπεῖν, θέλω,
 ἴσθητι, τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν
 κείρι. Ἀποτελεσμα δὲ, τῆς μὲν ἀνθρωπίνης, ἡ B
 ratio et informatio. Ad hunc modum in Domino

lae. Tom. II Dogmat. ad Marin., p. 124.

VARIÆ LECTIONES.

ἴδιαι codd. ψυχομένου.

NOTÆ.

· ἀναγκαῖον διευκρινῆσαι ποσαχῶς ἡ ἐνέργεια
 κείρι, καὶ μὴ ἀπατώμεθα. Ἀκούσαντες μὲν ὄν-
 κείρι, παρελκόμενοι δὲ κατὰ τὸ εἰκὸς πρὸς σημα-
 κείρι, παρ' ἦν ὁ λόγος. Λέγεται γὰρ ἐνέργεια
 αὐτὸν ἐν ἡμῖν συνιστάμενον κίνημα· καὶ ἐστὶν
 καὶ ἀσχετος ἐνέργεια, τοῦ νοῦ κατ' αὐτὸν
 κείρι νοήματα προβαλλομένου, ὡν χωρὶς οὐδε
 ἴν κληθεῖ δικαίως. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια,
 προφορᾶς τοῦ λόγου φανέρωσις, καὶ ἐξάπλω-
 ἴν νεοημένων· αὕτη δὲ οὐκέτι ἀσχετος, καὶ
 ἄλλ' ἐν σχέσει θεωρουμένη· καὶ γὰρ καὶ αὕτη C
 κείρι, ἦν ἔχει πρὸς τὸ γινόμενον ὁ ποιῶν, ἐνέρ-
 κείρι ἐστὶ. Καὶ αὐτὸ πάλιν τὸ ἀποτελούμενον
 κείρι· οἶον ὡς ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ ναυ-
 κείρι ἐστὶν ἰδεῖν. Προθεωρησας γὰρ τὸ ἐσόμενον
 κείρι, τὴν οἰκίαν μὲν ὁ ἀρχιτέκτων, καὶ τὸ
 κείρι ὁ ναυπηγός· εἶτα προήγαγον εἰς φῶς τὸ
 ἴν· ἐχειροῦργησαν πάλιν, καὶ ἀπέτελεσαν
 ὁ δοκεῖ σοι τούτων ἕκαστον ἐνέργεια τοῦ ποι-
 κείρι· εἶναι. Καὶ τὸ μὲν ἐστὶ ψυχῆς ἀπλάως, τὸ δὲ
 κείρι σώματι κεχρημένης· τὸ δὲ σώματος νοερώς
 ἴν· κείρι· πλὴν τῆς ἐνεργείας ἀποτελεσμα ὁ
 ἴν ἀνθρώπου. Τοιοῦτόν μοι νοεῖ, καὶ ἐπὶ τῶν
 ἴν· κείρι ἡμῖν ζήτησιν ἐνεργειῶν τοῦ Σωτῆρος
 κείρι· ἐπεὶ καὶ οἱ ἅγιοι ἡμῶν Πατέρες πολλάκις τῷ
 ἴν κοινὸν ἀνθρώπων ἐχρήσαντο παραδείγματι,
 ἴν· κείρι τῶν φύσεων τὴν ἑνωσιν. Ὡσπερ
 ἴν· κείρι ἡμῶν ἐνέργεια νοερᾶς, ἄλλη δὲ
 κείρι, τὸ δὲ ἐκ τούτων κοινὸν, τοῦ ἐξ ἐκατέ-
 ἴν· κείρι συνεστῶτος ἀνθρώπου, τὸν αὐτὸν τρέ-
 κείρι ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τοῦ ἐνανθρωπή-
 κείρι Θεοῦ Λόγου νοοῦμεν. Θελας μὲν ἐνεργείας,
 κείρι ὁρώντες· οἶον τὸ πλάσαι τὸ ἴδιον σῶμα,
 κείρι· ἀνδρὸς κοινωνίας ἐκ παρθένου κόρης πᾶσαν φυ-
 κείρι ἄγνοουσις ἡδονὴν, τὸ μεταβάλλειν τὸ ὕδωρ εἰς
 κείρι, θρημὴ μόνη θελήματος, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἀν-
 κείρι, τὴν ζωὴν αὐτὴν λέγω κατ' ἀνθρώπων,
 ἴν· κείρι κινούμεθα πρὸς θρημὴν τροφῆς πρὸς αὔξησιν.
 κείρι γὰρ καὶ ἡ ζωὴ, καὶ ἡ πρώτη τοῦ ζώου
 κείρι· εἰ δὲ μὴ ἐνέργεια τυχεῖν, ὡς ἂν τινες
 κείρι νοηθεῖν, πάντως πάθος· ὅπερ ἀποπν. Οὐκ-
 κείρι ἐνέργεια πάντως. Ἀλλὰ ταῦτα θεωρήσαντες,
 κείρι καὶ τὰς φύσεις ὅθεν προέβησαν αἱ ἐνεργεῖαι,
 κείρι· κείρι αὐτὰς ἀλλήλαις, ὡσπερ ἐκ τῶν συν-
 κείρι ἴν· κείρι φύσεων μίαν θεωρήσαμεν ὕποστασιν,
 κείρι· κείρι καὶ τὰς αἰδέσιν, οὕτω καὶ ἐκ τῶν δια-
 κείρι ἐνεργειῶν τὸ ἀποτελεσμα ἐν ἐνὸς Χριστοῦ
 κείρι θεωρούμεν. At quandoquidem actus operatio-
 vocabulum multiplicis significationis est, ut ob

ambiguitatem multi saepe fallantur, operæ pretium
 est examinare quot modis actus dicitur; ne audito
 nomine decipiamur, et in significationem aliam ab
 ea quam sermo ferat, distrahamur. Operatio quippe
 dicitur primus ille motus, qui surgit in nobis, estque
 simplex, nullam relationem importans, actus; mente
 secum ipsa, introrsumque sensa sua producente, sine
 quibus ne mens quidem jure dici queat. Rursum ope-
 ratio dicitur, manifestatio et explicatio eorum quæ
 animo concipiuntur, per sermonis prolationem. Hæc
 autem non jam immunis a relatione est, nec simplex,
 quin potius in relatione percipitur. Nam ipsa quoque
 relatio quam ille qui agit, habet ad id quod agitur,
 operatio seu actus quidam est, ut etiam illud quod
 efficitur; sicut videre licet in architectonica arte, et
 fabrici navium. Ante enim in semetipsis inspezere
 quod faciendum erat, puta architectus, domum, na-
 vium epifex, navem; tum id quod cogitarunt, adhi-
 bita manuum opera perfecerunt. An non censet hor-
 um quodlibet operationem esse agentis? omnino
 plane. Atqui illud quidem animæ solius; hoc vero
 animæ corpore utentis; istud demum corporis intel-
 ligente anima præditi, ac insuper actionis effectum,
 quod est hominis ipsius. Tale quid animo contuere in
 actionibus Salvatoris nostri, de quibus nobis quæstio
 proponitur. Nam et sancti Patres perspecta natura-
 rum unitione exemplum a communi hominum essentia
 sumpsere. Quemadmodum igitur alia est intelli-
 gentis animi operatio, alia corporis, atque id quod
 his efficitur, toti homini ex utroque constanti com-
 mune est: ejusmodi quidpiam in Salvatore nostro,
 Deo Verbo, qui nostri causa carnem assumpsit, anim-
 advertimus. Divinæ quidem naturæ, divinas ope-
 rationes videmus, ut cum ex puella Virgine, quæ natu-
 ralem omnem libidinem ignorabat, proprium sibi
 corpus citra viri commercium effinxit; cum solo vo-
 luntatis nutu aquam in vinum transmutavit, et alia
 id genus: humanæ autem, ipsammet, inquam, quæ
 propria hominis est, vitam, qua ad cibos appetendos
 accretionis ergo movetur. Vita quippe est operatio,
 et prima animalis operatio. Sin autem operatio non
 esset (quod quidam forsitan animo fingerent) plane
 passio non foret; quod absurdum est. Omnino igitur
 operatio est; sed et cum ista, ut et naturas ex qui-
 bus operationes proficiscuntur, consideramus, simul-
 que conjungimus; sicut ex una coenitibus natura
 personam unam sine divisione et confusione agnos-
 cimus, ita ex diversis etiam actionibus unius Christi
 effectum perspiciamus.

quoque nostro Jesu Christo, virtus miraculorum divinitatis ipsius actus erat; at manuum opera, et velle, et dicere, *Volo, mundare* ²², humanitatis ipsius erat actio: opus autem, siquidem humanam naturam spectes, panum fractio ²³, quodque leprosus audierit, *Volo*; si autem divinam, panum multiplicatio, leprosi mundatio. Utraque enim actione, hoc est animæ et corporis, unam et eandem, cognatam, et æqualem, divinam operationem ostendebat. Sicut enim ipsius naturas inter se unitas seque invicem pervadentes agnoscimus, nec tamen propterea distinctionem earum infliciamur, quin eas numeramus, licet divisionis expertes noscamus; sic et voluntatum et actionum; **232** tum conjunctionem, tum etiam distinctionem agnoscimus, sicque eas numeramus, ut tamen divisionem non inducamus. Ut enim caro, quamvis deitate donata, non tamen naturæ suæ proinde mutationem subiit; eodem modo, licet voluntas et actio divinitate affectæ sint, non tamen a finibus suis excesserunt. Unus enim, idemque hoc est, divino et humano, vult et agit.

Cum itaque duæ in Christo naturæ sint, duas quoque in eo actiones dicere necesse est. Quorum enim diversa natura est, horum quoque dispar est actio; et contra, quorum natura eadem est, horum et actio eadem: quorum autem una est actio, horum etiam, secundum Patres divinatorum sermonum interpretes, una est essentia ²⁴. Itaque duorum alterum sit oportet, aut unam actionem in Christo dicentes, unam quoque essentiam dicamus; aut, si veritatis studiosi sumus, duasque essentias ex Evangelii et Patrum doctrina constitemur, duas itidem actiones consentaneas eas comitantes fateamur. Nam cum divinitatis ratione Patri consubstantialis sit, æqualis quoque quantum ad actionem erit. Ac rursus, cum idem ratione humanitatis nobis sit consubstantialis, par etiam quantum ad operationem erit. Ait quippe beatus Gregorius episcopus Nysseus ²⁵: « Quorum actio una est, horum prorsus et vis eadem. » Omnis enim actus et operatio est potentiae perfectio. Fieri porro nequit, ut increatae et creatæ naturæ una sit natura, vis et operatio. Quod si unam in Christo actionem dixerimus, nihil afferri poterit, quin Verbi divinitati animæ intelligentis affectiones, puta metum, mœrorem, et mortis angores attribuamus.

Adversariorum evasio. Auctoris instantia. — Si dixerint ²⁶, equidem sanctos Patres, cum de Trinitate disputarent, hoc adstruxisse, « quorum una sit essentia, eorum et unam actionem esse: et quorum dispar sit essentia, horum quoque disparem esse actionem; » sed non æquum esse, ut ea quæ de divinitate dicuntur, ad incarnationem detorqueamus;

²² Matth. viii, 3. ²³ Joan. vi, 41. ²⁴ Videsis PP. loca act. 10 scilicet synodi ²⁵ Orat. de natura et hyp. Est etiam inter Basil. 43. ²⁶ Max. Dial. cum Pyrrho.

VARIAE LECTIONES.

^d Cod. S. Hil. ex emend. καὶ διάφορος. ^e Reg. 2, Colb. 1 θεοφόρους. N. ἀγίας. ^f Edit. hic et infra: κατ' ἐνέργειαν. ^g Ἐρησαν. R. 1 ἐφθασαν.

Ἄ τῶν ἄρτων κλάσις, τὸ ἀκούσαι τὸν λεπρὸν τὸ, *Θέλω* τῆς δὲ θείας, ὁ τῶν ἄρτων πληθυσμὸς, καὶ ἡ τοῦ λεπροῦ κάθαρσις. Δι' ἀμφοτέρων γὰρ, διὰ τε τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ σώματος, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν συγγενῆ καὶ ἴσην ἐνεδεικνυτο αὐτοῦ τὴν θείαν ἐνέργειαν. Ὅσπερ γὰρ τὰς φύσεις ἠνωμένας γινώσκωμεν, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις ἐχούσας περιχώρησιν, καὶ τὴν τούτων διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀριθμοῦμεν, καὶ ἀδιαιρέτους ταύτας γινώσκωμεν, οὕτω καὶ τῶν θελημάτων, καὶ τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὸ συναφῆς γινώσκωμεν, καὶ τὸ διάφορον ἐπιγινώσκωμεν, καὶ ἀριθμοῦμεν, καὶ διαίρεσιν οὐκ εἰσάγομεν. Ὅν τρόπον γὰρ ἡ σὰρξ καὶ τεθῆται, καὶ μεταβολὴν τῆς οἰκειᾶς οὐ πέπονθε φύσει, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ θέλημα καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ τεθῆνται καὶ τῶν οἰκειῶν οὐκ ἐξίστανται ὅρων· εἷς γὰρ ἐστίν, ὁ τοῦτο κάκεινον ὢν, καὶ οὕτως κάκεινως, ἥτοι θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως, θέλων καὶ ἐνεργῶν.

est, qui et hoc, et illud est; et hoc et illo modo,

Δύο τοίνυν τὰς ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκαῖον διὰ τὸ διττὸν τῆς φύσεως. Ὅν γὰρ ἡ φύσις παρηλλαγμένη, τούτων διάφορος ^d ἡ ἐνέργεια, καὶ ὢν ἡ ἐνέργεια παρηλλαγμένη, τούτων ἡ φύσις διάφορος. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὢν ἡ φύσις ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ, καὶ ὢν ἡ ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, κατὰ τοὺς θεηγόρους ^e Πατέρας. Ἀνάγκη τοίνυν δυοῖν θάτερον, ἢ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντας, μίαν λέγειν καὶ τὴν οὐσίαν, ^C ἢ, εἴπερ τῆς ἀληθείας ἐγόμεθα, καὶ δύο τὰς οὐσίας εὐαγγελικῶς τε καὶ πατρικῶς ὁμολογοῦμεν, δύο καὶ τὰς ἐνεργείας καταλλήλως αὐτοῖς ἐπομένους συνὸμολογεῖν. Ὅμοούσιος γὰρ ὢν τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἴσος ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν ^f. Ὅμοούσιος δὲ ὢν ἡμῖν ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἴσος ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Φησὶ γὰρ ὁ μακάριος Γρηγόριος, ὁ Νυσαεῶν ἐπίσκοπος· « Ὅν ἡ ἐνέργεια μία, τούτων πάντως καὶ ἡ δύναμις ἡ αὐτὴ. » Πᾶσα γὰρ ἐνέργεια δυνάμει ἐστὶν ἀποτελεσμα. Ἀδύνατον δὲ ἀκτίστου καὶ κτιστοῦ φύσεως μίαν φύσιν, ἢ δύναμιν, ἢ ἐνέργειαν εἶναι. Εἰ δὲ μίαν Χριστοῦ τὴν ἐνέργειαν εἴποιμεν, τῇ τοῦ Λόγου θεότητι προσάψομεν τῆς νοεράς ψυχῆς τὰ πάθη, φόβον ^D φημί, καὶ λύπην, καὶ ἀγωνίαν.

Εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος διαλεγόμενοι οἱ Πατέρες οἱ ἅγιοι ἔφασαν ^g· « Ὅν ἡ οὐσία μία, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια μία, καὶ ὢν διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ ἐνέργεια, » καὶ ὡς οὐ χρὴ τὰ τῆς θεολογίας ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν μεταγίαι, ἐροῦμεν, εἰ ἐπὶ τῆς θεολογίας μόνον εἴρηται τοὶ Πατέρας, καὶ οὐκ ἐστὶ καὶ μετὰ τὴν σάρκασιν τῆς

ἐνεργείας ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ τῆς αὐτῆς, οὐδὲ τῆς αὐτῆς ἑστὶ οὐσίας. Τίνι δὲ ἀπονεμοῦμεν τό· Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἡμεῖς ἐργάζομαι, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, καὶ ἡμεῖς οὐ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε, καὶ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, καὶ ὡς περὶ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς, οὃς θέλει ζωοποιεῖ; Ταῦτα γὰρ πάντα οὐ μόνον ὁμοούσιον καὶ μετὰ σάρκωσιν τῷ Πατρὶ δείκνυσιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας.

Καὶ πάλιν· εἴ ἡ περὶ τὰ ὄντα πρόνοια οὐ μόνον Πατρὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἑστὶ καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, ἐνεργεία δὲ τοῦτό ἐστιν· ἄρα καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἑστὶν ἐνεργείας τῷ Πατρὶ.

Εἰ δὲ ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς αὐτῆς οὐσίας, ὄντα τῷ Πατρὶ τὸν Χριστὸν ἐγνωμεν, ἐνεργεία δὲ Θεοῦ τυγχάνει τὰ θαύματα, ἄρα μετὰ σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἑστὶ τῷ Πατρὶ.

Εἰ δὲ μία ἐνεργεία τῆς Θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, σύνθετος ἑστὶ, καὶ ἑστὶ, ἢ ἑτέρας ἢ ἐνεργείας παρὰ τὸν Πατέρα, ἢ καὶ ὁ Πατὴρ συνθέτου ἐνεργείας ἑστὶ. Εἰ δὲ συνθέτου ἐνεργείας, δῆλον ὅτι καὶ φύσεως.

Εἰ δὲ εἴποιεν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, ἐροῦμεν, ὅτι εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, κατὰ τὴν εὐλογον ἀντιστροφὴν καὶ τῷ προσώπῳ ἐνεργεία συνεισαχθήσεται· καὶ ἔσονται ὡς περὶ τρία πρόσωπα, ἢ τοὺς ὑποστάσεις, τῆς ἁγίας Τριάδος, οὕτως καὶ τρεῖς ἐνεργείαι, ἢ ὡς περὶ μία ἐνεργεία, οὕτως ἐν πρόσωπον καὶ μία ὑπόστασις. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες συμφώνως εἰρήκασιν, τὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας.

Ἔτι δὲ, εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, εἰ μῆτε μίαν, μῆτε δύο Χριστοῦ τὰς ἐνεργείας λέγειν θεσπίσαντες, οὕτως ἐν πρόσωπον αὐτοῦ λέγειν, οὕτως δύο προσέταξαν.

Καὶ ἐπὶ τῆς πεπυρακτωμένης δὲ μαχαίρας, ὡς περὶ εἰ φύσεις σώζονται τοῦ τε πυρός καὶ τοῦ σιδήρου, οὕτως καὶ δύο ἐνεργείαι, καὶ τὰ τούτων ἀποτελέσματα. Ἐχει μὲν γὰρ, ὁ μὲν σίδηρος τὸ τμητικόν, τὸ δὲ πῦρ, τὸ καυστικόν, καὶ ἡ τομὴ μὲν, τῆς τοῦ σιδήρου ἐνεργείας ἑστὶν ἀποτέλεσμα, ἡ δὲ καύσις, τῆς τοῦ πυρός· καὶ σώζεται τὸ τούτων διάφορον ἐν τῇ καυομένῃ τομῇ, καὶ ἐν τῇ τετμημένῃ καύσει, εἰ καὶ μῆτε ἡ καύσις τῆς τομῆς διχα γίνωιτο μετὰ τὴν ἔνωσιν, μῆτε ἡ τομὴ διχα τῆς καύσεως· καὶ οὕτως διὰ τὸ διττὸν τῆς φυσικῆς ἐνεργείας δύο πε-

A his ita respondebimus : Si de divinitate solum hoc a Patribus dictum est, ac non etiam post incarnationem Filius eamdem quam Pater actionem habet³⁷, profecto nec ejusdem cum eo substantiæ erit. At cui tandem illud assignabimus : Pater meus usque modo operatur, et ego operor³⁸, et : Quæ videt Patrem facientem, hæc et Filius similiter facit³⁹, et : Si mihi non creditis, operibus⁴⁰ meis credite⁴¹, et : Opera quæ ego facio ipsa testimonium perhibent de me⁴², et : Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificat : ita et Filius quos vult, vivificat⁴³? Hæc enim omnia non modo eum, etiam post incarnationem, Patri consubstantiali esse ostendunt, sed et eamdem cum illo actionem servare.

Ac rursus, si providentia totius universi, non solum ad Patrem et Spiritum sanctum, sed etiam ad Filium, necnon post incarnationem spectat, profecto cum ipsa sit actio, sequitur eum eamdem cum Patre actionem habere.

Quod si ex editis miraculis Christum ejusdem cum Patre essentiæ esse comperimus, Dei vero actiones miracula sunt; oportet ut etiam post incarnationem ejusdem cum Patre actionis sit.

Quod si una divinitatis et carnis ipsius actio est, hæc composita erit, atque ita, aut diversam illo a Patre actionem habebit, aut etiam Patris actio composita erit. Si composita ipsius actio fuerit, sane et natura.

Non inferri ex actione personam, vel vicissim. — Quod si contendant una cum actione personam induci, tum subjungamus⁴⁴ : Si una cum actione persona inducitur, consentaneum vicissim est, ut et una cum persona actio inferatur. Atque ita fiet, ut sicut tres sunt personæ, sive tres sanctæ Trinitatis hypostases, sic tres quoque actiones sint : aut contra, quemadmodum una est actio, ita una quoque persona, et hypostasis. Atqui sancti Patres hoc sunt, ejusdem quoque actionis esse.

Deinde vero, si persona una cum actione inferatur, qui nec unam, nec duas Christi actiones dicendas præscripserunt, proinde neque personam unam, neque duas dicere præceperunt.

Exemplum Basilio aliisque familiare. — Sed et in candenti gladio, uti tum ignis, tum ferri naturæ servantur⁴⁵, ita et duæ actiones, et earum effecta. Nam et ferrum secandi, et ignis urendi vim habent; ut sectio quidem actionis ferri opus sit, ustio autem ignis : ac discrimen, tum in ferri ardenti sectione, tum in secta ustione servatur; tametsi post hujusmodi unionem, nec ustio citra sectionem sit, nec sectio sine ustione : nec quia duplex est naturalis actio, duos proinde candentes gladios dicimus; nec rursus, quia unus

³⁷ Max. Dial. cum Pyrrho ibid. ³⁸ Joan. v, 17. ³⁹ ibid. 19. ⁴⁰ Joan. v, 21. ⁴¹ ibid. 25. ⁴² Joan. v, 21. ⁴³ Max. ibid. ⁴⁴ Maxim. lib. De duab. vol. et Dial. cum Pyrrho.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Cod. S. Hil. R. 1 et M. καὶ ἑτέρας.

quoque nostro Jesu Christo, virtus miraculorum divinitatis ipsius actus erat; at manuum opera, et velle, et dicere, *Volo, mundare* ²², humanitatis ipsius erat actio: opus autem, siquidem humanam naturam spectes, panum fractio ²³, quodque leprosus audierit, *Volo*; si autem divinam, panum multiplicatio, leprosi mundatio. Utraque enim actione, hoc est animæ et corporis, unam et eandem, cognatam, et æqualem, divinam operationem ostendebat. Sicut enim ipsius naturas inter se unitas sequè invicem pervadentes agnoscimus, nec tamen propterea distinctionem earum inficiamur, quin eas numeramus, licet divisionis expertes noscamus; sic et voluntatum et actionum; **232** tum conjunctionem, tum etiam distinctionem agnoscimus, sicque eas numeramus, ut tamen divisionem non inducamus. Ut enim caro, quamvis deitate donata, non tamen naturæ suæ proinde mutationem subiit; eodem modo, licet voluntas et actio divinitate affectæ sint, non tamen a finibus suis excesserunt. Unus enim, idemque hoc est, divino et humano, vult et agit.

Cum itaque duæ in Christo naturæ sint, duas quoque in eo actiones dicere necesse est. Quorum enim diversa natura est, horum quoque dispar est actio; et contra, quorum natura eadem est, horum et actio eadem: quorum autem una est actio, horum etiam, secundum Patres divinatorum sermonum interpretes, una est essentia ²⁴. Itaque duorum alterum sit oportet, aut unam actionem in Christo dicentes, unam quoque essentiam dicamus; aut, si veritatis studiosi sumus, duasque essentias ex Evangelii et Patrum doctrina constitemur, duas itidem actiones consentaneas eas comitantes fateamur. Nam cum divinitatis ratione Patri consubstantialis sit, æqualis quoque quantum ad actionem erit. Ac rursus, cum idem ratione humanitatis nobis sit consubstantialis, par etiam quantum ad operationem erit. Ait quippe beatus Gregorius episcopus Nyssenus ²⁵: « Quorum actio una est, horum prorsus et vis eadem. » Omnis enim actus et operatio est potentiae perfectio. Fieri porro nequit, ut increatae et creatæ naturæ una sit natura, vis et operatio. Quod si unam in Christo actionem dixerimus, nihil afferri poterit, quin Verbi divinitati animæ intelligentis affectiones, puta metum, mœrorem, et mortis angores attribuamus.

Adversariorum evasio. Auctoris instantia. — Si dixerint ²⁶, equidem sanctos Patres, cum de Trinitate disputarent, hoc adstruxisse, « quorum una sit essentia, eorum et unam actionem esse: et quorum dispar sit essentia, horum quoque disparem esse actionem; » sed non æquum esse, ut ea quæ de divinitate dicuntur, ad incarnationem detorqueamus;

²² Matth. viii, 5. ²³ Joan. vi, 41. ²⁴ Videsis PP. loca act. 40 sectiæ synodi ²⁵ Oral. de natura et hyp. Est etiam inter Basil. 43. ²⁶ Max. Dial. cum Pyrrho.

VARIÆ LECTIONES.

^d Cod. S. Hil. ex emend. καὶ διάφορος. *Reg. 2, Colb. 1 θεοφόρος. N. ἀγίας. † Edit. hic et infra: κατ' ἐνέργειαν. ‡ Ἐρησαν. R. 1 ἐφθασαν.

Ἄ τῶν ἄρτων κλάσις, τὸ ἀκούσαι τὸν λεπρὸν τὸ, *θέλω* τῆς δὲ θείας, ὁ τῶν ἄρτων πληθυσμὸς, καὶ ἡ τοῦ λεπροῦ κάθαρσις. Δι' ἀμφοτέρων γὰρ, διὰ τε τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ σώματος, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν συγγενῆ καὶ ἴσην ἐνεδείκνυτο αὐτοῦ τὴν θείαν ἐνέργειαν. Ὡσπερ γὰρ τὰς φύσεις ἠνωμένας γινώσκωμεν, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις ἐχούσας περιχώρησιν, καὶ τὴν τούτων διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀριθμοῦμεν, καὶ ἀδιαιρέτους ταύτας γινώσκωμεν, οὕτω καὶ τῶν θελημάτων, καὶ τῶν ἐνεργειῶν, καὶ τὸ συναφῆς γινώσκωμεν, καὶ τὸ διάφορον ἐπιγινώσκωμεν, καὶ ἀριθμοῦμεν, καὶ διαίρεσιν οὐκ εἰσάγομεν. Ὅν τρόπον γὰρ ἡ σὰρξ καὶ τεθῆται, καὶ μεταβολὴν τῆς οἰκειᾶς οὐ πέποιθε φύσει, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ θέλημα καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ τεθῶνται καὶ τῶν οἰκειῶν οὐκ ἐξίστανται ὄρων· εἷς γὰρ ἐστίν, ὁ τοῦτο κάκεινο ὢν, καὶ οὕτως κάκεινως, ἥτοι θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως, θέλων καὶ ἐνεργῶν.

est, qui et hoc, et illud est; et hoc et illo modo,

Δύο τοίνυν τὰς ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκαῖον διὰ τὸ διττὸν τῆς φύσεως. Ὅν γὰρ ἡ φύσις παρηλλαγμένη, τούτων διάφορος ἡ ἐνέργεια, καὶ ὢν ἡ ἐνέργεια παρηλλαγμένη, τούτων ἡ φύσις διάφορος. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὢν ἡ φύσις ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ, καὶ ὢν ἡ ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, κατὰ τοὺς θεηγόρους ὁ Πατέρας. Ἀνάγκη τοίνυν δυοῖν θάτερον, ἢ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντας, μίαν λέγειν καὶ τὴν οὐσίαν, ἢ εἰπερ τῆς ἀληθείας ἐγόμεθα, καὶ δύο τὰς οὐσίας εὐαγγελικῶς τε καὶ πατρικῶς ὁμολογοῦμεν, δύο καὶ τὰς ἐνεργείας καταλλήλως αὐτοῖς ἐπομένους συνὀμολογεῖν. Ὁμοούσιος γὰρ ὢν τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα, ἴσος ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἰ. Ὁμοούσιος δὲ ὢν ἡμῖν ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἴσος ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Φησὶ γὰρ ὁ μακάριος Γρηγόριος, ὁ Νυσσαίων ἐπίσκοπος· « Ὅν ἡ ἐνέργεια μία, τούτων πάντως καὶ ἡ δύναμις ἡ αὐτὴ. » Πᾶσα γὰρ ἐνέργεια δυνάμει ἐστὶν ἀποτελεσμα. Ἀδύνατον δὲ ἀκτίστου καὶ κτιστῆς φύσεως μίαν φύσιν, ἢ δύναμιν, ἢ ἐνέργειαν εἶναι. Εἰ δὲ μίαν Χριστοῦ τὴν ἐνέργειαν εἰποιμεν, τῇ τοῦ Λόγου θεότητι προσάψομεν τῆς νοεῖας ψυχῆς τὰ πάθη, φόβον φημί, καὶ λύπην, καὶ ἀγωνίαν.

Εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος διαλεγόμενοι οἱ Πατέρες οἱ ἅγιοι ἐφασαν ἕ· « Ὅν ἡ οὐσία μία, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια μία, καὶ ὢν διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ ἐνέργεια, » καὶ ὡς οὐ γὰρ τὰ τῆς θεολογίας ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν μετάγειν, ἐροῦμεν, εἰ ἐπὶ τῆς θεολογίας μόνον εἰρηται τοῖς Πατέρασι, καὶ οὐκ ἐστὶ καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τῆς

ἐνεργείας ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ τῆς αὐτῆς, οὐδὲ τῆς αὐτῆς ἑστίας. Τίνι δὲ ἀπονεμοῦμεν τό· Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι, καὶ· Ἄ ἄρ βλέπει τὸν Πατέρα ποιῶντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, καὶ· Εἰ ἐμοὶ οὐ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε, καὶ· Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, καὶ· Ὅσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, οὃς θέλει ζωοποιεῖ; Ταῦτα γὰρ πάντα οὐ μόνον ὁμοούσιον καὶ μετὰ σάρκωσιν τῷ Πατρὶ δαίκνυσιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας.

Καὶ πάλιν· εἰ ἡ περὶ τὰ ὄντα πρόνοια οὐ μόνον Πατρὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἑστὶ καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, ἐνέργεια δὲ τοῦτό ἐστιν· ἄρα καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐνεργείας τῷ Πατρὶ.

Εἰ δὲ ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα τῷ Πατρὶ τὸν Χριστὸν ἐγγινόμεν, ἐνέργεια δὲ Θεοῦ τυγχάνει τὰ θαύματα, ἄρα μετὰ σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῷ Πατρὶ.

Εἰ δὲ μία ἐνέργεια τῆς Θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, σύνθετος ἑσται, καὶ ἑσται, ἢ ἐτέρας ἢ ἐνεργείας παρὰ τὸν Πατέρα, ἢ καὶ ὁ Πατὴρ συνθετός ἐνεργείας ἑσται. Εἰ δὲ συνθετός ἐνεργείας, δῆλον ὅτι καὶ φύσεως.

Εἰ δὲ εἴποιεν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, ἐροῦμεν, ὅτι εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, κατὰ τὴν εὐλογὸν ἀντιστροφὴν καὶ τῷ προσώπῳ ἐνέργεια συνεισαχθήσεται· καὶ ἔσονται ὡσπερ τρία πρόσωπα, ἦτοι ὑποστάσεις, τῆς ἁγίας Τριάδος, οὕτω καὶ τρεῖς ἐνέργειαι, ἢ ὡσπερ μία ἐνέργεια, οὕτω ἓν πρόσωπον καὶ μία ὑπόστασις. Οἱ δὲ ἅγιοι Πατέρες συμφώνως εἰρήκασι, τὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας.

Ἐτι δὲ, εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, οἱ μῆτε μίαν, μῆτε δύο Χριστοῦ τὰς ἐνεργείας λέγειν θεσπίσαντες, οὕτε ἓν πρόσωπον αὐτοῦ λέγειν, οὕτε δύο προσέταξαν.

Καὶ ἐπὶ τῆς πεπυρακτωμένης δὲ μαχαίρας, ὡσπερ αἱ φύσεις σώζονται τοῦ τε πυρός καὶ τοῦ σιδήρου, οὕτω καὶ δύο ἐνέργειαι, καὶ τὰ τούτων ἀποτελέσματα. Ἐχει μὲν γὰρ, ὁ μὲν σίδηρος τὸ τμητικόν, τὸ δὲ πῦρ, τὸ καυστικόν, καὶ ἡ τομὴ μὲν, τῆς τοῦ σιδήρου ἐνεργείας ἐστὶν ἀποτέλεσμα, ἡ δὲ καύσις, τῆς τοῦ πυρός· καὶ σώζεται τὸ τούτων διάφορον ἐν τῇ κεκαυμένῃ τομῇ, καὶ ἐν τῇ τετμημένῃ καύσει, εἰ καὶ μῆτε ἡ καύσις τῆς τομῆς διχα γίνοντο μετὰ τὴν ἔνωσιν, μῆτε ἡ τομὴ διχα τῆς καύσεως· καὶ οὕτε διὰ τὸ διττὸν τῆς φυσικῆς ἐνεργείας δύο πε-

A his ita respondebimus : Si de divinitate solum hoc a Patribus dictum est, ac non etiam post incarnationem Filius eandem quam Pater actionem habet³⁷, profecto nec ejusdem cum eo substantiæ erit. At cui tandem illud assignabimus : Pater meus usque modo operatur, et ego operor³⁸, et : Quæ videt Patrem facientem, hæc et Filius similiter facit³⁹, et : Si mihi non creditis, operibus⁴⁰ meis credite⁴⁰, et : Opera quæ ego facio ipsa testimonium perhibent de me⁴¹, et : Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit : ita et Filius quos vult, vivificavit⁴²? Hæc enim omnia non modo eum, etiam post incarnationem, Patri consubstantiali esse ostendunt, sed et eandem cum illo actionem servare.

Ac rursus, si providentia totius universi, non solum ad Patrem et Spiritum sanctum, sed etiam ad Filium, necnon post incarnationem spectat, profecto cum ipsa sit actio, sequitur eum eandem cum Patre actionem habere.

Quod si ex editis miraculis Christum ejusdem cum Patre essentiæ esse comperimus, Dei vero actiones miracula sunt; oportet ut etiam post incarnationem ejusdem cum Patre actionis sit.

Quod si una divinitatis et carnis ipsius actio est, hæc composita erit, atque ita, aut diversam illo a Patre actionem habebit, aut etiam Patris actio composita erit. Si composita ipsius actio fuerit, sane et natura.

Non inferri ex actione personam, vel vicissim. — Quod si contendant una cum actione personam induci, tum subjungamus⁴³ : Si una cum actione persona inducitur, consentaneum vicissim est, ut et una cum persona actio inferatur. Atque ita fiet, ut sicut tres sunt personæ, sive tres sanctæ Trinitatis hypostases, sic tres quoque actiones sint : aut contra, quemadmodum una est actio, ita una quoque persona, et actionis hypostasis. Atqui sancti Patres hoc sunt, ejusdem quoque actionis esse.

Deinde vero, si persona una cum actione inferatur, qui nec unam, nec duas Christi actiones dicendas præscripserunt, proinde neque personam unam, neque duas dicere præceperunt.

Exemplum Basilio aliisque familiare. — Sed et in candenti gladio, uti tum ignis, tum ferri naturæ servantur⁴⁴, ita et duæ actiones, et earum effecta. Nam et ferrum secandi, et ignis urendi vim habent; ut sectio quidem actionis ferri opus sit, ustio autem ignis : ac discrimen, tum in ferri ardenti sectione, tum in secta ustione servatur; tametsi post hujusmodi unionem, nec ustio citra sectionem sit, nec sectio sine ustione : nec quia duplex est naturalis actio, duos proinde candentes gladios dicimus; nec rursus, quia unus

³⁷ Max. Dial. cum Pyrrho ibid. ³⁸ Joan. v, 17. ³⁹ ibid. 19. ⁴⁰ Joan. v, 21. ⁴¹ ibid. 25. ⁴² Joan. v, 21. ⁴³ Max. ibid. ⁴⁴ Maxim. lib. De duab. vol. et Dial. cum Pyrrho.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ Cod. S. Hil. R. 1 et M. καὶ ἐτέρας.

στομος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν Πρίξεων, δευτέρῳ λόγῳ, αὐτῶ φησὶν· « Οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ πρᾶξιν καλέσας. Ἐν τῷ γὰρ τὰ ἴ πάντα παθεῖν. ἐποίησε τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἔργον, τὸν θάνατον καταλύσας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐργασάμενο; »

Εἰ πᾶσα ἐνέργεια, φύσει ὅσῳ οὐσιώδης ὀρίζεται κίνησις, ὡς οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ διειλήφασι, ποῦ φύσιν τις οἶδεν ἀκίνητον, ἢ παντελῶς ἀνενέργητον, ἢ ἐνέργειαν εὐρηκεν ἢ οὐ φυσικῆς δυνάμεως ὑπάρχουσαν κίνησιν; Μίαν δὲ φυσικὴν (37) τὴν ἐνέργειαν θεοῦ καὶ ποιήματος οὐκ ἂν τις εὐ φρονῶν δολῆ, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον· οὐδὲ ζῶσσοι τὸν Λάζαρον ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὔτε δακρύει ἢ θεϊκῆ ἐξουσία· τὸ μὲν γὰρ δάκρυον, τῆς ἀνθρωπότητος Ἰδιοῦ, ἢ δὲ ζῶη, τῆς ἐνυποστάτου ζωῆς. Ἀλλ' ὁμοῦ κοινῶς ἀμφοτέρων ἐκάτερα, διὰ τὸ ταῦτὸν τῆς ὑποστάσεως. Ἐἰς μὲν γὰρ ἔστιν ὁ Χριστός, καὶ ἐν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, ἦτοι ἡ ὑπόστασις· ἀλλ' ὁμοῦ ἔχει δύο φύσεις, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ. Ἐκ μὲν ὧν τῆς θεότητος ἢ δόξα φυσικῶς προιοῦσα, ἐκατέρου κοινῆ διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ἐγένετο ταυτότητα, ἐκ δὲ τῆς σαρκὸς, τὰ ταπεινὰ ἐκατέρῳ ἢ κοινά. Εἰς γὰρ ἔστι καὶ αὐτὸς ὁ τοῦτο τε κάκεινο ὧν, ἦτοι θεὸς καὶ ἀνθρωπος, καὶ τοῦ αὐτοῦ, τὰ τε τῆς θεότητος καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος· τὰς μὲν γὰρ θεοσημείας ἢ θεότης εἰργάζετο, ἀλλ' οὐ δίχα τῆς σαρκὸς· τὰ δὲ ταπεινὰ ἢ σὰρξ, ἀλλ' οὐ χωρὶς τῆς θεότητος. Καὶ παροῦση γὰρ τῇ σαρκὶ συνημμένη ἦν ἡ θεότης, ἀπαθῆς διαμένουσα, καὶ τὰ πάθη ἐκτελοῦσα τὰ σωτήρια, καὶ ἐνεργοῦσα τῇ τοῦ Λόγου θεότητι συνημμένος ἦν ὁ ἅγιος νοῦς, νοῶν καὶ εἰδῶς τὰ τελοῦμενα.

passionesque salutare reddens et perficiens : ac copulata erat, cogitans et intelligens ea quæ peragebantur.

Τῶν μὲν ὧν οἰκείων ἀρχημάτων ἡ θεότης τῷ σώματι μεταδίδωσιν· αὐτῇ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν

A simus et magnus ille vir sanctus Joannes Chrysostomus, in Actorum explanatione ⁴⁰, homilia secunda sic loquitur : « Haud quispiam aberraverit, si ipsius quoque passionem *actionem* appellarit. In eo enim quod omnia perpessus est, ingens illud atque mirandum opus patravit, mortem destruens, aliaque omnia operans. »

Christi actiones utriusque formæ communiter. — Jam si omnis operatio ita definitur, ut sit naturæ cujuscumque substantialis motus, sicut harum periti tradiderunt, ubinam tandem aliquis naturam immobilem, aut operationis expertem novit, aut ejusmodi operationem invenit, quæ potentia naturalis motus non esset? Unam porro naturalem **235** actionem Dei et creaturæ, nemo prudens concesserit, auctore beato Cyrillo ⁴¹. Nec enim humana natura Lazarum a mortuis excitat ⁴²; nec rursus lacrymatur divina potentia (lacrymæ siquidem humanitatis propriæ sunt; vita autem, veræ illius ac subsistentis vitæ) : sunt tamen utraque his communia ⁴³, quia una eademque persona est. Nam unus quidem Christus est, atque una ejus persona, seu hypostasis : cæterum duas naturas habet, deitatis nimirum et humanitatis suæ. Et quidem claritas naturaliter ex divinitate prodiens, utriusque substantiæ communis effecta est ob personæ identitatem; et rursus ob carnem, quæ humilia erant, utriusque naturæ communia fuere. Unus enim et idem est, qui et hoc et illud est, nempe Deus et homo; ejusdemque sunt, tum quæ divinitati, tum quæ humanitati conveniunt. Etenim divina signa edebat, at non sine carne : caro rursus humilia, at non seorsim a divinitate. Nam et patienti carni conjuncta erat divinitas, impassibilis perseverans, rursus operanti Verbi divinitati mens sancta

At divinitas quidem corpori prærogativas suas impertiebat, cum interim ipsa corporis dolorum

⁴⁰ Hom. 1. ⁴¹ Lib. xxxii *Theol.*, c. 2. Citatur act. 40 sextæ synodi. ⁴² Joan. xi, 1. ⁴³ Leo, epist. 10.

VARIÆ LECTIONES.

1 Cod. S. Hil. et aliis deest τὰ· apud Chrysost. legitur, ἐν γὰρ τῷ παθεῖν, ἐποίησε. ^k Quidam εὐρεν. ^l R. ἑκατέρῳ κοινά. Sic vetus interpr. *alterutrorum communia*. Reg. alter ἑκατέρῳ

NOTÆ.

(37) *Mían δὲ φυσικὴν. Unam porro, etc.* Monothelætæ post Severum hoc Cyrilli loco (in *Joan.* p. 351) nitebantur : *Cum archisynagogi filiam susceperat, dicendo, « Puella, surge, » tenuit manum ejus; jussu quidem vitam reddens, quo omnia condidit, tanquam Deus, itemque propriæ carnis, mían τε καὶ συγγενῆ δὲ· ἀμφοῖν δεικνύς τὴν ἐνέργειαν, unam et congenerem per utramque operationem edens. Maximus, Dial. cum Pyrrh. necnon epistolis ad Nicandr. et ad monachos Sicil. reponit sanctum doctorem alio loco, (*Theol.* lib. xxxii, assert. 2) dixisse, ὅτι ποιητοῦ καὶ ποιήματος mían ἐνέργειαν οὐκ ἂν τις δολῆ σωφροῦς· *Unam factoris et facturæ operationem esse prudens nemo concesserit; et rursus, eorum quæ diversæ naturæ sunt, diversam esse operationem : nec non, quæ sunt ejusdem operationis, ejusdem substantiæ.* Quamobrem Cyrillum, ut osten-*

D deret unam esse operationem divinitatis, sive cum carne, sive extra carnem, unam dixisse quæ per utramque edita sit, quando Verbum assumpta carne, non solo jussu, miracula patravit, sed et contactu, corporum more, ut palam faceret carnem suam vivificam esse, quæ suiipsius, non alterius esset; eo fere modo quo ignis unicus cum ferro efficit, ut ferrum comburat, adeo ut adustus ferri, ipsius, nedum ignis, propria sit. Basilium ante Cyrillum, omnium forsans primus, exemplum hoc adhibuerat in hom. in Chr. Nat. Scholiastes in *Collectan. cont. Sever.* c. 20, ad hunc Cyrilli locum observat, συγγενῆ ἐνέργειαν, nihil esse aliud, nisi unum ἀποτέλεσμα, effectum, quod a Verbo contactu carnis editum sit; quinimo addendo καὶ δὲ· ἀμφοῖν, *duas naturas* propter diversas actiones in-

immunis maneret. Non enim, quemadmodum Verbi divinitas per carnem operatur, ita etiam per divinitatem caro ipsius perpetiebatur. Divinitatis enim organum caro fuit. Quoniam igitur a prima conceptione nullum omnino inter utramque formam divisio locum invenit, verum unius personae actiones, quovis tempore editae sint, utriusque formae exstiterunt; nos tamen ea quae citra separationem gesta sunt, nullo modo confundimus, sed quid cuiusque formae esset ex operum qualitate cognoscimus.

Verbi nutu humanitas sua exsequatur. — Quocirca ⁵³ Christus secundum utramque naturam suam operatur, ac in eo utraque natura cum alterius communionem operatur: Verbo nimirum quae Verbi sunt, cum auctoritate et potentia deitatis efficiente; hoc est regia omnia et quae principatum decent: corpore autem, quae sunt corporis exsequente, ad Verbi sibi uniti, cuius etiam proprium factum est, arbitrium. Neque enim suo tempore ad naturales affectus prosiliebat, nec rursus molesta refugiebat, ac detrectabat, aut ea quae externe ingruiebant, patiebatur; sed secundum naturae conditionem movebatur, Verbo volente, certoque consilio permittente ipsum pati et agere quod proprium erat, ut per opera veritati naturae fides astrueretur.

Humana Christus divino modo agebat, et e contra. — Quemadmodum ⁵⁴ autem supra quam substantia ferat, virgineo partu substantiam induit, ita etiam supra quam ferat humana conditio, ea quae hominum sunt agebat; ut cum in fluxa minimeque stabili aqua terrenis pedibus gradiebatur, non ut terrae instar aqua obduresceret, sed ut superexcellenti divinitatis potentia ita compararetur, ut nequaquam diffunderet, nec corporeorum pedum gravitati cederet. Non enim humano more humana facitabat, qui non homo solum, verum et Deus esset (unde passiones quoque ipsius vivificae fuerunt et salutares) nec divina rursus divino modo agebat; **236** quippe qui non Deus tantum, sed insuper homo erat: quamobrem tactu, et sermone, aliisque ejusmodi adminiculis, divina signa patrabat.

Monothetarum responsio. Nullius rei status ex comparatione cognoscitur. — Sin autem ⁵⁵ quis dicat: Non submovendae humanae actionis gratia unam in Christo actionem dicimus; sed quia hu-

διαμένει ἀμέτοχος. Οὐ γὰρ, ὡς περ διὰ τῆς σαρκὸς ἡ θεότης ἐνήργει, οὕτω καὶ διὰ τῆς θεότητος ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐπασχεν. Ὅργανον γὰρ ἡ σὰρξ τῆς θεότητος ἐχρημάτισεν. Εἰ καὶ τοίνυν ἐξ ἄκρας συλλήψεως οὐδ' ὀτιοῦν διηρημένον ἦν τῆς ἐκατέρας μορφῆς, ἀλλ' ἐνδὲς προσώπου αἱ τοῦ παντὸς χρόνου πράξεις ἐκατέρας μορφῆς γεγόνασιν, ὁμῶς αὐτὰ ἄπερ ἀχωρίτω; γεγέννηται, κατ' οὐδένα τρόπον συγγέομεν, ἀλλὰ τί, ποίας εἴη μορφῆς ἐκ τῆς τῶν ἔργων ποιότητος αἰσθηνόμεθα.

Ἐνεργεῖ τοίνυν ὁ Χριστὸς καθ' ἐκατέραν αὐτοῦ τῶν φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἐκατέρα φύσις ἐν αὐτῷ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας· τοῦ μὲν Λόγου κατεργαζομένου ἄπερ ἐστὶ τοῦ Λόγου, διὰ τὴν αὐθεντίαν καὶ ἐξουσίαν τῆς θεότητος, ὅσα ἐστὶν ἀρχικά καὶ βασιλικά· τοῦ δὲ σώματος, πρὸς τὸ βούλημα τοῦ ἐνωθέντος αὐτῷ Λόγου, οὐ καὶ γέγονεν ἴδιον. Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὰ φυσικὰ πάθη τὴν ὁρμὴν ἐποιεῖτο, οὐδ' αὐτὴν ἐκ τῶν λυπηρῶν ἀφορμῆν καὶ παραίτησιν, ἢ τὰ ἐξωθεν προσπίπτοντα ἐπασχεν, ἀλλ' ἐκινεῖτο κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως, τοῦ Λόγου θέλοντος, καὶ παραχωροῦντος οἰκονομικῶς πάσχειν αὐτὸ καὶ πράττειν τὰ ἴδια, ἵνα διὰ τῶν ἔργων τῆς φύσεως πιστωθῇ ἡ ἀλήθεια.

Ὅσπερ δὲ ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη ἐκ παρθένου κληθεὶς, οὕτω καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐνήργει, ἐπὶ ἀστάτου ὕδατος γήινως ποσὶ πορευόμενος, οὐ γεωθέντος τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ὑπερφυεὶ δυνάμει συνισταμένου πρὸς τὸ ἀδιάχυτον, καὶ βάρει ὀλικῶν ποδῶν μὴ ὑπέικοντος. Οὐκ ἀνθρωπίνως γὰρ ἔπραττε τὰ ἀνθρώπινα· οὐ γὰρ ἀνθρώπος μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός· ὅθεν καὶ τὰ τοῦτου πάθη ζωοποιὰ καὶ σωτήρια· οὐδὲ θεϊκῶς ἐνήργει τὰ θεῖα· οὐ γὰρ Θεός μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπος· ὅθεν δι' ἀφῆς, καὶ λόγου, καὶ τῶν τοιοῦτων τὰς θεοσημείας εἰργάζετο.

Et dicitur ⁵⁶ quippe qui non Deus tantum, sed

Et dicitur ⁵⁶ quippe qui non Deus tantum, sed insuper homo erat: quamobrem tactu, et sermone, aliisque ejusmodi adminiculis, divina signa patrabat.

⁵³ Leo, epist. cit. ⁵⁴ Dion. cap. 2. *De div. nom.* et epist. 4. ⁵⁵ Max. *Dial. cum Pyrrho.*

VARIÆ LECTIONES.

^m Edita λέγει.

NOTÆ.

(38) Ἄλλ' ἐπειδὴ. Sed quia actio humana, etc. D Nimirum ex Dial. Maximi cum Pyrrho discimus hæreticorum hunc fuisse sensum, naturam humanam instrumenti loco deitati fuisse, passiveque, ut nostri aiunt, se habuisse in actionibus Christi, sive naturales essent, sive naturae vires excederent; et sicut instrumenti et moventis una est actio, sic una quoque fuerit deitatis et humanitatis. Quod Maximus in Opusculis Polemicis, p. 31 et 32, ita refer-

lit: « Instrumentum aut naturale est, aut artificiale; at humanitas instrumentum naturale non est deitatis, cui coæva non sit, ut corpus animæ. Instrumentum item artificiale inanimum est, et a movente sejunctum: humanitas vero nec inanimum quidpiam est, nec a deitate Verbi dirempta. Cæterum instrumentum conjunctum divinitatis erat humanitas, quando Christus miracula edebat, nec tamen naturale erat, nec artificiale. »

τοῦτο μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστῷ λέγομεν · ἐροῦμεν, **A** ὅτι ἢ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, καὶ οἱ μίαν φύσιν λέγοντες, οὐκ ἐπ' ἀναίρεσει τῆς ἀνθρωπίνης ταύτην λέγουσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντιδιαστελλομένη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὴν θεῖαν φύσιν, παθητικὴ λέγεται. Ἡμεῖς δὲ μὴ γένοιτο τῇ πρὸς τὴν θεῖαν ἐνέργειαν διαστολῇ πάθος τὴν ἀνθρωπίνην προσαγορεύσαι κίνησιν. Οὐδενὸς γάρ, καθόλου φάναι, ὑπαρξίς ἐκ παραθέσεως, ἢ ἐκ συγκρίσεως γινώσκεται ἢ ὀρίζεται. Οὕτως ὑπαλληλαίτια εὐρηθήσεται τὰ ὄντα πράγματα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ ἐνεργεῖν εἶναι τὴν θεῖαν κίνησιν ἡ ἀνθρωπίνη πάθος ἐστὶ, πάντως καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν ὁ εἶναι τὴν θεῖαν φύσιν πονηρὰ ἔσται ἡ ἀνθρωπίνη · καὶ κατὰ τὴν σὺν ἀντιθέσει ἀντιστροφῆν, διὰ τὸ πάθος λέγεσθαι τὴν ἀνθρωπίνην κίνησιν, ἡ θεῖα κίνησις ἐνέργεια λέγεται, καὶ διὰ τὸ πονηρὰν εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀγαθὴ ἔσται ἡ θεῖα · καὶ πάντα δὲ τὰ κτίσματα οὕτως ἔσται πονηρὰ, καὶ ψεύσεται ὁ εἰπὼν · *Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ κατὰ λίαν.*

Ἡμεῖς δὲ φάμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι Πατέρες πολυτρόπως τὴν ἀνθρωπίνην ὀνόμασαν κίνησιν πρὸς τὰς ὑποκειμένης ἐννοίας. Προσηγόρευσαν γὰρ αὐτὴν καὶ δύναμιν, καὶ ἐνέργειαν, καὶ διαφορὰν, καὶ κίνησιν, καὶ ἰδιότητα, καὶ ποιότητα, καὶ πάθος, οὐ κατὰ ἀντιδιαστολὴν τῆς θείας, ἀλλ' ὡς συνεκτικὴν μὲν καὶ ἀναλλοίωτον δύναμιν · ἐνέργειαν δὲ, ὡς χαρακτηριστικὴν, καὶ τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ὁμοειδέσιν ἀπαρραλαξίαν ἐμφαίνουσιν · διαφορὰν δὲ, ὡς ἀφοριστικὴν · κίνησιν δὲ, ὡς ἐνδεικτικὴν · ἰδιότητα δὲ, ὡς συστατικὴν, καὶ μὴν αὐτῆ, καὶ οὐκ ἄλλη προσοῦσαν · ποιότητα δὲ, ὡς εἰδοποιόν · πάθος δὲ, ὡς κινουμένην. Πάντα γὰρ τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ρ, καὶ μετὰ Θεὸν, πάσχει τῷ κινεῖσθαι, ὡς μὴ ὄντα αὐτοκίνησις, ἢ αὐτοδύναμις · κατὰ ἀντιδιαστολὴν οὖν, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ κατὰ τὸν δημιουργικῶς αὐτῆ ἢ ἐντεθέντα παρὰ τῆς τοῦ πᾶν συστημαμένης αἰτίας λόγον · ὅθεν καὶ μετὰ τῆς θείας συνεκφωνοῦντες αὐτὴν, ἐνέργειαν προσηγόρευσαν. Ὁ γὰρ εἰπὼν · « Ἐνεργεῖ γὰρ ἑκατέρω μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, ἢ τί ἕτερον πεποίηκεν, ἢ ὁ εἰπὼν · *Καὶ γὰρ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπόσιτος μέλλας, ὑστερον ἐπειλάσεν* · ἔδωκε γὰρ τῇ φύσει, ὅτε ἤθελε τὰ ἴδια ἐνεργεῖν · ἢ οἱ διάφορον ἐν αὐτῷ φήσαντες ἐνέργειαν, ἢ οἱ διπλὴν, ἢ οἱ ἄλλην καὶ ἄλλην; Ταῦτα γὰρ δι' ἀντωνυμίας δύο τὰς ἐνεργείας σημαίνουσι. Καὶ δι' ἀντωνυμίας γὰρ πολλάκις ὁ ἀριθμὸς ἐνδεικνύεται, καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, θεῖον ἢ καὶ ἀνθρώπινον. Ἡ γὰρ διαφορὰ διαφερόντων ἐστὶ διαφορὰ · τὰ μὴ ὄντα, πῶς διαίσουσιν;

D Nam qui dixit: Agit enim ⁸⁸ utraque forma cum alterius communione, quid aliud fecit, quam qui dixit: *Et cum jejunasset quadraginta diebus, postea esuriit* ⁸⁹ (dedit enim naturæ quando voluit ut quæ sua crant ageret ⁹⁰) aut qui diversam in ipso actionem prædicarunt, aut qui duplicem, aut qui aliam atque aliam ⁹¹?

⁸⁸ Gen. 1, 31. ⁸⁹ Maximi responsio in citato Dialogo. ⁹⁰ Leo, epist. 10. ⁹¹ Matth. 17, 2. ⁹² Nyss. Adv. Apoll. ⁹³ Chrysost. Hom. in S. Thom.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁸ Deest ὅτι in omnibus mss. ⁸⁹ Edita et nonnulli cod. ἀγαθόν. ⁹⁰ Edita ἐκ τοῦ Θεοῦ. ⁹¹ Edita et mss. αὐτοῖς. At Combessius legendum αὐτῆ monuit. ⁹² Edita, θεῖον δέ.

A mana actio, ut contra divinam actionem distinguitur, dicitur passio, hacque ratione unam in Christo actionem docemus; reponemus eadem quoque ratione illi qui naturam unam asserunt, non tollendæ humanæ causæ hanc astruere; sed quia humana natura, cum ex adverso divina natura distinguitur, patibilis dicitur. Absit autem hoc a nobis, ut ad humanam actionem a divina distinguendam, humanum motum passionem appellemus. Nullius enim rei, ut universe dicam, exstantia aut status ex comparatione et collatione cognoscitur, aut definitur. Hoc enim pacto res quæ sunt, sibi mutuo causæ esse invenirentur. Nam si, quia divinus motus actio est, idcirco efficitur ut humanus passio sit, procul dubio etiam mala erit natura humana, quia divina bona est. Et vicissim e contrario, si quia humanus motus passio dicitur, divinus proinde motus actio censetur, ita etiam divina natura bona erit, quia humana mala est: atque ita creaturæ omnes malæ erunt, mentitusque reperietur ille qui dixit: *Et vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona* ⁸⁶.

Varia nomina humanam actionem declarantia. — Dicimus itaque ⁸⁷ sanctos Patres pro subjectis sibi considerationibus humanum motum variis modis appellasse. Eum siquidem et potentiam, et operationem, et differentiam, et motum, et proprietatem, et qualitatem, et passionem nominarunt; non ideo tamen ut illum contra divinum motum distinguerent; verum potentiam quidem, ut vis est conservatrix et invariabilis; operationem autem, ut quæ certa nota rem exprimit, et undique absolutam in omnibus quæ ejusdem speciei sunt, similitudinem declarat; differentiam vero, ut discriminantem; motum, ut manifestantem; proprietatem, ut constituentem, et quia illi soli, et non alii insit; qualitatem rursus, ut informantem; passionem denique, quia movendo fit. Omnia enim, quæ ex Deo, et post Deum sunt, ea ratione patiuntur, qua moventur: utpote quæ non ipsa motio, nec ipsa virtus sunt. Quare, sicut dictum est, non ut ex adverso distinguerent, ita nuncuparunt, sed secundum rationem quæ illi ab universorum effectrice causa conditoris more indita fuit.

admodum et dicendo, quod divinum et humanum est ⁶². Differentia enim rerum earum est differentia, qua inter se differunt; quo autem pacto differant, quæ non sunt?

CAP. XVI.

Adversus eos qui dicunt: Si duplicis naturæ et actionis est homo, necesse est tres esse in Christo naturas, totidemque actiones dicere.

Quivis homo duplicis naturæ. — Quivis homo, cum ex naturis duabus, puta anima et corpore, compositus sit, eaque in seipso invariabilia habeat, duæ subinde naturæ dicetur. Amborum enim proprietates, etiam post unionem retinet. Neque enim corpus immortale est, sed interitui obnoxium; nec anima mortalis, sed immortalis: nec rursus corpus invisibile est, nec anima oculis corporeis conspici potest: sed hæc quidem rationalis, intelligens, et incorporea est; illud autem crassum, aspectabile, et ratione carens. Non unius autem naturæ sunt ea, quæ essentialiter ratione ex opposito sunt essentialiter.

Ac rursus, si animal rationale, mortale, homo est; omnis autem definitio subjectas naturas explicat: profecto cum non idem natura sit rationale atque mortale, sequitur ergo ut secundum definitionem suæ normam, homo non sit unius naturæ.

Unius naturæ omnes homines sunt sumpta natura pro specie. Quin et omnes res creatæ. Neutro modo in Christo una natura est. — Quod si quandoque unius naturæ homo esse dicatur, tunc speciei loco naturæ nomen usurpatur; ut dum dicimus, nulla naturæ differentia hominem ab homine discrepare; imo cum eodem modo omnes homines coagmentati sint, ex anima et corpore compositi, singulique duæ sint naturæ, sub unam proinde definitionem redigi. Neque id a ratione alienum videtur; quippe cum sacer Athanasius, in ea oratione, quam scripsit adversus illos, qui Spiritum sanctum impie deprimebant, unam omnium rerum conditarum, qua sunt conditæ, naturam esse dixerit, ad hunc modum loquens: Quod autem Spiritus sanctus supra res creatas emineat, aliudque sit præter creaturarum naturam, ac proprius divinitatis, hinc

⁶² Cyrill. in Joan. lib. viii.

VARIÆ LECTIONES.

⁶³ R. 2926 ἔχειν εἰκότως, ita emendatum in cod. S. Hil. ⁶⁴ Deest τὸ ἅγιον in quibusdam mss. Locus hic verbis totidem non legitur apud Athanasium.

NOTÆ.

(39) *Πρὸς τοὺς λέγοντας. Adversus eos*, etc. Alteram solvit Severianorum argumentationem, ut, quamvis homo ex rebus diversæ naturæ, anima scilicet et corpore, constet, una tamen humana natura sit, idque ob rationes easdem quas, cap. 3, attulit; adeoque proprie loquendo duas tantummodo naturas habere Christum. Favet Leontius, lib. *De sect.* act. 7, et lib. 1 *Cont. Nest. et Eutych.*, ubi observat hæreticos hæc objecisse, non ut duas naturas astruerent (*nam et nos*, inquit, καὶ τοῦτο στέρομεν, *hoc amplectemur*), sed ut evincerent, unam esse Christi naturam, non duas, Dominumque alienum facerent a nostra natura, quam vel ab initio

A

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΖ' [Ξ].

Πρὸς τοὺς λέγοντας (39) · Εἰ δύο φύσεις καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ εἶναι τρεῖς φύσεις, καὶ τοσαύτας λέγειν τὰς ἐνεργείας.

Ὁ μὲν καθ' ἕκαστα ἄνθρωπος, ἐκ δύο συγκαίμενος φύσεων, ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ ταύτας ἀμεταβλήτους ἔχων ἐν ἑαυτῷ, δύο φύσεις εἰκότως⁶³ λεγθήσεται· σώζει γὰρ ἑκατέρων, καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, τὴν φυσικὴν ἰδιότητα. Οὕτε γὰρ τὸ σῶμα ἀθάνατον, ἀλλὰ φθαρτὸν· οὕτε ἡ ψυχὴ θνητὴ, ἀλλ' ἀθάνατος· οὕτε τὸ σῶμα ἀράπτον, οὕτε ἡ ψυχὴ σωματικῶς ὀφθαλμοῖς ὁρατὴ· ἀλλὰ ἡ μὲν, λογικὴ, καὶ νοερά, καὶ ἀσώματος, τὸ δὲ, παχύ τε, καὶ ὁρατὸν, καὶ ἄλογον. Οὐ μίᾳ δὲ φύσει, τὰ κατ' οὐσίαν ἀντιδιαίρειμενα· οὐ μίᾳ ἄρα οὐσίᾳ ψυχῆ τε καὶ σώματος.

dividuntur: non ergo anima et corpus ejusdem

B

Καὶ πάλιν· εἰ ζῶον λογικὸν θνητὸν ὁ ἄνθρωπος, πᾶς δὲ ὄρος τῶν ὑποκειμένων φύσεων ἐστὶν διλωτικὸς, οὐ ταυτὸν δὲ κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον τὸ λογικὸν τῷ θνητῷ. Οὐκ ἄρα μίᾳ φύσει εἶναι ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν τοῦ οἰκείου ὀρισμοῦ κανόνα.

C

Εἰ δὲ λέγοιτο ποτε μίᾳ φύσει ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ τοῦ εἶδους τὸ τῆς φύσεως παραλαμβάνεται ὄνομα, λεγόντων ἡμῶν, ὅτι οὐ διαλλάττει ἄνθρωπος ἀνθρώπου κατὰ τινὰ φύσει διαφοράν· ἀλλὰ τὴν αὐτὴν σύστασιν ἔχοντες πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐκ ψυχῆς συνθεθειμένοι καὶ σώματος, καὶ δύο ἕκαστος φύσεις τελούντες, ὑφ' ἑνα πάντες ὀρισμὸν ἀνάγονται. Καὶ οὐ παράλογον τοῦτο, ὅποτε καὶ πάντων τῶν κτιστῶν, ὡς γεννητῶν, μίαν φύσιν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἔφησεν, ἐν τῷ κατὰ τῶν βλασφημιούτων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λόγῳ οὕτως λέγων· ὅτι δὲ ἅνα τῆς κτίσεως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον⁶⁴, καὶ ἄλλο μὲν παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἔξεστι πάλιν συνιδεῖν. Πᾶν γὰρ ὃ κοινῶς καὶ ἐν πολλοῖς θεωρεῖται, οὐ τινὲ μὲν πλεον, τινὲ δὲ ἕλαττον ὑπάρχον, οὐσία ὀνομάζεται. Ἐπεὶ οὖν πᾶς ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστὶ συνθεθειμένος καὶ σώματος, καὶ

D

non acceperit, vel non custodierit incolamen. Subjungit: Ἡ δὲ τῶν μερῶν εἰς τὰ μέρη ὑποδιαιρέσεις, οὐ δογματικῆς ἐστὶ συντομίας, οὐδὲ τοῦ συντετημένου, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον λόγου, ἀλλὰ επιπικτῆς θεωρίας· *Alteri vero partium in partes subdivisio non est ejus brevitatis quæ fidei doctrinæ conveniat, neque sermonis secundum Evangelium abbreviati, sed scepticæ speculationis*· Ψυχὴ καὶ σῶμα οὐ μέρη Χριστοῦ, ἀλλὰ μέρη τοῦ μέρους, anima et corpus non sunt Christi partes, sed partis partes: alioqui non tres solum, sed plures naturas in Christo confiteri oporteat. Leontio Noeter suffragatur.

μία φύσις τῶν ἀνθρώπων λέγεται. Ἐπὶ δὲ A
 ποστάσεως τοῦ Κυρίου οὐ δυνάμεθα λέγειν
 ῥύσιν· αὐτὸ γὰρ σώζουσι καὶ μετὰ τὴν
 ἐκείνη τὴν φυσικὴν ιδιότητα, καὶ εἶδος Χρι-
 στός ἐστι εὐραίν. Οὐ γὰρ ἐγένετο ἄλλος Χριστός
 τῆς αὐτοῦ τε καὶ ἀνθρωπότητος, Θεός τε καὶ
 ἄσος ὁ αὐτός.

ἢ naturalem, etiam post unionem, retinet; nec
 Christorum speciem reperire sit. Neque
 illius ex divinitate et humanitate Christus

ἄλλιν· οὐ ταύτὸν ἐστὶ τὸ κατ' εἶδος τοῦ ἀν-
 ῥώπου ἐν, καὶ τὸ κατ' οὐσίαν ψυχῆς ἢ τε καὶ σώμα-

Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐν, τὴν
 ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀπαραλλαξίαν ἐνδείκνυται·
 κατ' οὐσίαν, ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν, αὐτὸ B
 ἐπὶ αὐτῶν λυμαίνεται, εἰς ἀνυπαρξίαν αὐτὰ
 ἢ ἄγον· ἢ γὰρ τὸ ἐν εἰς τὴν τοῦ ἑτέρου μετα-
 σταται οὐσίαν, ἢ ἐξ ἑτέρων ἕτερον γενήσεται,
 ἢ ἄλλοτε τραπήσονται, ἢ ἐπὶ τῶν ἰδίων ὄρων
 ἐ, δύο φύσεις ἐσονται. Οὐ γὰρ ταύτὸν κατ' οὐ-
 γον τὸ σῶμα τῶν ἀσωμάτων. Οὐκ ἀνάγκη τοίνυν
 ἐ ἀνθρώπου μίαν φύσιν λέγοντας, οὐδὲ τὸ
 τῆς οὐσιώδους ποιότητος ψυχῆς τε καὶ σώ-
 ἄλλὰ διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῶν ὑπὸ τὸ εἶδος
 ἐνων ἀτόμων, μίαν καὶ ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν
 ἐνθα εἶδος περιεκτικὸν πολλῶν ὑποστάσεων
 ἔν.

δὲ πᾶσα σύνθεσις (40) ἐκ τῶν προσεχῶς συν-
 ἰστ. 2, ad Serap., versus finem.

VARIAE LECTIONES.

ulti codd. hic et infra ψυχῆς.

NOTÆ.

Ἐπι δὲ πᾶσα σύνθεσις. Huc accedit, etc.
 illa sunt quæ reperi in Collectan. sæpe lau-
 rap. 19: Ἐκ τῶν Ἡρακλείου (forte legendum
 αἰωνοῦ, Heracliani Chalcedonensis, cuius ad
 hanc fragmentum habetur in iisdem Collect.
), quemquæ Sophronius in Epist. ad Hono-
 larat, ut ei Maximus epistola ad monachos
): Πᾶν σύνθετον ἐξ ἐκείνων λέγεται συντε-
 ῖν, inquit, ἐκ τῶν προσεχῶς εἰς τὴν αὐτοῦ σύν-
 ὀμψυκτικῶν, ἀπλῶν τινῶν, καὶ στοιχείων
 ἐπαχθῶν ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ὅλου, καὶ τῇ
 ἢ πᾶν συγκράσει, καὶ τῶν αὐτῶν ἐφ' ἑαυτῶν
 μανα σύνθετα εἶναι. Οἶόν τι φημι· προκείσθω
 ἰτῶν παραδείγματα; μέρει οἴκω; ἀλλ' οὗτος πε-
 ἰ δὴλον ἐστὶν ἐκ λίθων τε καὶ ξύλου καὶ σιδήρου,
 λης κινῆς ὕλης· ἀλλ' οὐδὲς, οἶμαι, τῶν νοῦν
 ν εἰποι ποτὲ συγκρατῆσαι τὴν οἰκίαν ἐξ ὕλης
 οὖς, καίτοι οἱ τε λίθοι, καὶ τὰ ξύλα, καὶ ὁ
 ἢ ἄπλοιοι, καὶ ἵνα συνελθόν εἴπω, πᾶν ἕτερον
 ἐκ τῶν ἀπλῶν συγκρατῆσαι στοιχείων, κάκεινα D
 ἐξ ὕλης καὶ εἶδους. Ὅσατε πρῶτα στοιχεῖα τῶν
 ἴων εἶναι τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην· Omne quod
 nitum est, ex iis componi dicitur, quæ ad ejus
 itionem proxime assumuntur; quæ simplicia
 sunt, et in compositione totius, ac contine-
 ms cum toto, rationem habent elementorum,
 te in seipsis spectata composita sunt, v. gr.
 in exemplum præmittatur: ea porro ex lupi-
 igno, ferro, et alia qualicumque natura con-
 stant: ut prudens nemo, ut reor, dixerit unquam,
 eria et forma constare domum, quamvis et

rursum perspicere licet. Quidquid enim communi-
 ter, et in multis consideratur, nec alicui uberius,
 alicui parcius inest, essentia nominatur⁶⁶. Quia
 igitur omnis homo ex anima et corpore compositus
 est, ob eam causam una omnium natura dicitur.
 In Domini autem persona 238 naturam unam
 dicere non possumus. Nam et utraque natura pro-
 priam naturam, etiam post unionem, retinet;
 nec Christorum speciem reperire sit. Neque
 illius ex divinitate et humanitate Christus
 existit, qui idem Deus esset et homo.

Ac rursus: Non idem est secundum speciem
 unum esse, atque unum esse secundum corporis
 et animæ substantiam. Siquidem unum secundum
 hominis speciem, exactissimam in omnibus homi-
 nibus similitudinem ostendit: at unum secundum
 animæ et corporis essentiam, ipsum illorum esse
 interimit, eaque prorsus in nihilum redigit. Aut
 enim alterum in alterius essentiam migrabit, aut
 ex aliis aliud efficietur, ac sic ambo mutabuntur,
 aut intra metas suas consistentia duas naturas con-
 stituent. Non enim quantum ad essentiam attinet,
 idem sunt corpus et res incorporea. Quocirca ne-
 cesse non est ut, qui unam in homine essentiam
 dicimus, non propterea quod eadem qualitas sit
 animæ et corporis, sed propter exactissimam indi-
 viduorum quæ ad eandem speciem referuntur
 æqualitatem, unam quoque in Christo, ubi species
 ejusmodi nulla est, qua multæ personæ continean-
 tur, dicamus naturam.

Huc accedit quod omnis compositio ex his quæ

C ligna, et lapides, et ferrum, et uno verbo, quodlibet
 aliud corpus ex quatuor elementis coaluerit; rursum-
 que ista ex materia et forma, adeo ut materia et
 forma prima corporum elementa sint: Καὶ μεθ' ἕτερα
 εἶ quibusdam interjectis, ait: Ἠνίκα περὶ τῶν
 πρῶτων, καὶ ἀπλῶς σωμάτων τὴν λόγον ποιοῦμεθα,
 τηλικαῦτα, ὡς ὄλον ἐκεῖνα παραλαμβάνοντες, τὴν
 ὕλην, καὶ τὸ εἶδος συμπληρωτικὰ τούτων εὐρίσκο-
 μεν. Ὅπως μέντοι τὰ μετὰ τὰ πρῶτα, καὶ ἀπλᾶ
 σώματα, ἢ ἀπλᾶ καλούμεν, σκοποῦμεν τηλικαῦτα
 αὐτὰ ταῦτα, ἄπερ ἔφαμεν, πρῶτα καὶ ἀπλᾶ στοιχεῖα
 λαμβάνομεν, καὶ συμπληρωτικὰ τῶν σωμάτων τού-
 των εἶναι φαμεν. Ὅτε δὲ πάλιν ἐκ σώματος καὶ τινος
 ἑτέρου, οἷον ἐκ ψυχῆς, καὶ σώματος συγκειμένον τι,
 εἰς διάσκεψιν ἡμῖν πρόκειται, τότε οὐτε τῶν στοιχείων,
 οὐτε πολλῶν ἢ ἄλλων τῆς ὕλης, καὶ τοῦ εἶδους λόγον
 ποιοῦμεθα, ἀλλ' αὐτῶν δὲ τῶν προσεχῶς συντεθέν-
 των τὸ σύγκριμα, τουτέστι ψυχῆς καὶ σώματος λέγο-
 μεν, καὶ οὐδενὸς λόγον τῶν ἐκατέρων συνθέτων ποι-
 οῦμεθα· ἐπεὶ καὶ τὴν ψυχὴν πολυμερῆ φασι εἶναι,
 καὶ οὐδενὸς ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου συνθέσει τούτων
 μνημονεύομεν· Quando igitur de primis et simplici-
 bus corporibus loquimur, tum ea, cum totum ali-
 quod accipientes, materia et forma constituti reperimus.
 Sin illa spectamus, quæ post prima simpliciaque so-
 ciuntur, tunc prima hæc et simplicia, quæ diceba-
 mus elementa, assumimus, ex quibus absolvi corpora
 dicimus. Rursus vero, ubi considerandum obicitur
 nobis aliquid quod ex corpore et alio quopiam coal-
 scat, ut puta ex anima et corpore, tunc neque elemen-
 torum, neque a fortiori materiae et formæ respectum

proxime componuntur, constare dicitur. Non enim domum ex aqua et terra, sed ex lateribus et lignis constructam esse dicimus. Alias dicendum foret hominem ex quinque ut minimum naturis conflatum esse; nempe ex quatuor elementis et anima. Sic et in Domino nostro Jesu Christo, non partium partes spectamus, sed quæ proxime composita sunt; hoc est divinitatem et humanitatem.

Deinde vero, si, quia hominem duabus naturis constare dicimus, tres proinde in Christo naturas dicere cogemur, vos quoque qui ex duabus naturis hominem esse dicatis, Christum ex tribus naturis compositum esse itidem asseretis. Quod etiam de actionibus dicendum erit: consentanea enim naturæ actio sit oportet. Quod autem homo duplicis naturæ dicatur et sit, testis est Gregorius Theologus: « Duæ enim, inquit, naturæ sunt, Deus et homo: quandoquidem duæ quoque anima et corpus ⁶¹. » Ac rursus in Oratione de baptismo hæc ait: « Cum autem duplici natura constemus, anima nimirum et corpore, altera quidem visibili, altera autem invisibili, duplex quoque est baptismus, acupe per aquam et spiritum ⁶². »

CAP. XVII.

239 De eo quod carnis Domini natura et voluntas deificata sit.

Carnis Christi deificatio, ut intelligenda. — Illud autem scire operæ pretium est, quod Domini caro

⁶¹ Epist. 1, ad Cledon. ⁶² Orat. 4, non longe a principio.

VARIE LECTIONES.

† Edit. πλινθου.

NOTÆ.

habemus, sed eorum quæ proxime in compositionem venerant, hoc est corporis et animæ, compagem enuntiamus, nec rationem habemus utriusque illius compositi (nam et ipsammet animam multarum esse partium ferunt), nec in hominis compositione, ulla eorum mentio fit.

(⁶¹) Χρη ειδέναι. Illud scire operæ pretium est. Theologus orat. 38, 39, 42 et 51, propter substantialem, ut loquitur, unionem, qua humanitas a divinitate pervaditur, carnem Christi θεωσθαι, deificatam esse, ut episcopi Orientis epist. ad Paul. Samosat, θεοποιηθῆναι dixerant. Hanc vocem, qua Eutychiani abutebantur, sincero sensu, orthodoxi explicarunt, quem Noster hic edisserit, et θεῶσιν variis exemplis declaravit. Cyrillus in scholiis, carbonem asserit; Theodotus Ancyranus, ferrum, æs, argentum candens; Nicephorus CP. adv. epist. Eusebii, c. 50: *Solare corpus*, ἡλιακὸν σῶμα, ὄχημα τῷ πρωτογένῳ φωτὶ παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ κατασκευασθέν. Anastasius I Antioch. epist. ad Sergium grammat. Οὐκ ἔστι μὲν οὖν, inquit, εὐρεῖν εἰκόνα παραστατικὴν τῆς ἐνώσεως ταύτης· πλὴν παρωμεῖθαι τινα παραγαγῆν, μετρίαν μὲν, ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ μυστηρίου· τῶν δὲ λοιπῶν ἀληθεστάραν ἐμφάνειαν· οἷον γὰρ ἂν τις εἰκάσαι πάντα τὸν ἐκτὸς οὐρανοῦ ἄερα πεπωρακτώσθαι, μᾶλλον δὲ πῦρ εἶναι, κόκκον δὲ σινάπεως, ἢ κέγγρου ἐμβεβληθῆσαι τῷ τοσοῦτῳ πυρὶ· ἀνάγκη κακίαινον πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν προποῖσθαι, ὡς μὴ δοκεῖν ἕτερον εἶναι παρὰ τὸ πῦρ, εἰ καὶ τῆς οὐσίας ὁ λόγος ὑφέστηκεν. Οὕτως ἡ ἀνθρωπιὰ φύσις ἐνωθεῖσα τῷ θεῷ λόγῳ, κατεκρατῆθη τοσοῦτον, ὡς μὴ δοκεῖν εἶναι φύσιν ἀνθρώπου εἶναι, ταύτη τε λέγειν τοὺς Πατέρας θεωσθαι μὴ ἀκ-

Α τειθέντων συνθεῖσθαι λέγεται· οὐ γὰρ λέγειν οἶκον ἐκ γῆς καὶ ὕδατος συνθεῖσθαι, ἀλλ' ὕδωρ καὶ ξύλων. Ἐπει ἀνάγκη καὶ τὸν ἰλέγειν ἐκ πάντε τοῦλάχιστον συγκεῖσθαι ἐφί τε τῶν τεσσάρων στοιχείων, καὶ ψυχῆς. ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ τῶν μερῶν σκοποῦμεν, ἀλλὰ τὰ προσεχῶ θέντα, θεότῃτά τε καὶ ἀνθρωπότητα.

Ἔτι δὲ εἰ δύο φύσεις τὸν ἀνθρώπον λέγον φύσεις ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκαῖον καὶ ὑμεῖς ἐκ δύο φύσεων τὸν ἀνθρώπον λέγει τριῶν τὸν Χριστὸν θεοματώσειτε φύσεων· διπερὶ ἐνεργειῶν. Κατάλληλον γὰρ ἀνάγκη τὴν ἐνέργειαν εἶναι· ὅτι ἐκ δύο φύσεων ὁ ἰλέγεται τε καὶ ἔστι, μάρτυς ὁ Θεολόγος Γ. Β Φύσεις μὲν γὰρ δύο, φάσκων, Θεὸς καὶ θεῖ ἐπει καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα· ὁ καὶ ἐν τῷ περσματος δὲ λόγῳ τοιαύτε φησὶ· « Διτῶν ἰημῶν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τῆς μετῆς δὲ ἀοράτου φύσεως, διττὴ καὶ ἡ κἀθεῦδατος καὶ πνεύματος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ' [ΞΑ'].

Περὶ τοῦ θεωσθῆναι τὴν φύσιν τῆς τοῦ σαρκὸς καὶ τὸ ὄθλημα.

Χρη ειδέναι: (41), ὡς οὐ κατὰ μεταβολὴν ἢ τροπῆν, ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ σύγχυσιν, ἢ σ

οκνήσαι τὴν φύσιν· εἰ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀν τὴν οὐσιώδη γε σώζει διαφορὰν· οὐ γὰρ καὶ τὸν λόγον ἐξ αὐτῆς ἐξέστη. Καὶ γὰρ ἡ θεὰ μεμένηκεν ἀναλλοιωτὸς ἐν τῇ τοῦ φεράματι προσλήψει, ὅπερ πᾶσα παρίσταν ἡ θεὰ Γραφή· Porro non imaginem aliquam inveni unionem hanc perfecte referat. Nihilominus offerre tentabimus, quæ, etsi exilitate sua magnitudinem non assequitur; de cætero tamen similitudinem magis accedit. Ex. gr. sibi in quis universum qui sub cælo est, aerem hæc potius ignem esse: granum vero sinapis (ἢ thym. ferri) aut milii in ingentem hunc ignem jici; necesse erit ut ejus quod valentius est talem accipiat, nihilque esse videntur pte quamlibet substantiæ ratio subsistat. Pari mana natura, Deo verbo unita, tum arctior est, ut ne hominis natura esse amplius si hucque sensu Patres dicere non dubitarunt, u humanam esse deificatam; quanquam ea u tione, ut substantialem differentiam servasset lumem. Non enim secundum primariam omnia a seipso descendit, quia et ipsa divina non alterationis permansit in suceptione massa: id quod omnia Scriptura divinitus inspirata mat. Hæc Anastasius in Collect. citatus, Eutyhm. lib. II. Panopl. tit. 7. Nicephorus deificationem hanc plene peractam docet in rectione: Ἐπειδὴ τὴν μὲν φθορὰν καὶ τὴν τῆς ἀπημείασται, μεταστοιχείωται δὲ ἐπὶ τιον, quando ex sua corruptione et mortali melius caro transformata est.

ῥθαι λέγεται, καὶ ὁμόθεος, καὶ Θεὸς ἅ
φθσιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· ὧν τὸ
ὁ δὲ ἐθεώθη, καὶ θαρρῶ λέγειν, ὁμώ-
θρωπον γενέσθαι τὸ χρίσταν, καὶ Θεὸν
ταῦτα γὰρ οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως,
ν οἰκονομικὴν ἔνωσιν, τὴν καθ' ὑπό-
σταθ' ἦν ἀδιασπάστως τῷ Θεῷ Λόγῳ
τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν φύσεων περιχώ-
μεν καὶ τὴν τῷ σιδήρου πύρρσιν·
ν ἐνανθρώπησιν χωρὶς μεταβολῆς κα-
τ' ὄψεως, οὕτω καὶ τὴν θέωσιν τῆς σαρ-
κοῦσάζομεν· οὕτε γὰρ διότι ὁ Λόγος
, τῶν ὄρων ἐξέστη τῆς οἰκειας θεότη-
προσόντων αὐτῆ ὁμοσπετῶν αὐχημά-
τῃ σὰρξ θεωθείσα τῆς οἰκειας ἐστράπη
αὐτῆς φυσικῶν ἰδιωμάτων. Μεμενή-
μετὰ τὴν ἔνωσιν, αἱ τε φύσεις ἀσύμ-
μ τούτων ἰδιότητες ἀλώθητο· ἡ δὲ
ἀρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησα,
τὴν Λόγον ἀκραιφνεστᾶτην ἔνωσιν,
θρόστασιν, οὐδαμῶς τὰν κατὰ φύσιν
α ἐκπτωσιν· οὐ γὰρ κατ' οἰκελὴν ἐν-
δὲ τὸν ἡνωμένον αὐτῆ ἰλόγον τὰ θεῶτα
λόγου δι' αὐτῆς τὴν οἰκελὴν ἐνδεικνυ-
κν· καλεῖ γὰρ ὁ πεπυρακτωμένος σι-
κίφ λόγῳ τὴν καυστικὴν κεκτημένος ὕ-
ι' ἐκ τῆς πρὸς τὸ πῦρ ἐνώστσεως τοῦτο

ente. Nam et candens ferrum eo non
cum igne vim eam contraxerit⁶⁶.

γαροῦν ὀνητῆ ἦν δι' ἑαυτὴν, καὶ ζω-
πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνω-
καὶ τὴν (42) τοῦ θελήματος θέωσιν,
ληθείσης τῆς φυσικῆς κινήσεως, λέγο-
ἡνωμένης τῷ θεῷ αὐτοῦ καὶ παντο-
κατι, καὶ γεγονότος Θεοῦ ἐνανθρωπή-
ε· ὅθεν θέλων λαθεῖν οὐκ ἤδυνήθη δι'
σαντος τοῦ Θεοῦ Λόγου δειχθῆναι ἐν

deificata sit, ejusdemque deitatis consors, quin et
Deus esse dicitur (sic enim Gregorius Theologus
loquitur⁶⁶: «Quorum alterum deitate donavit, alte-
rum deitate donatum est, et, audacter dicam, ejus-
dem deitatis consors. Quodque et id quod unxit,
homo factum sit, et Deus, id quod unctum est⁶⁷.»
Non ob naturæ immutationem, aut conversionem,
aut alterationem, aut confusionem ista dicuntur.
Nec enim hæc verba naturæ mutationem ullam
significant, sed potius dispensationis unionem, seu
secundum hypostasim, quatenus ita Deo conjuncta
est, ut ab eo divelli non possit: atque ob id etiam
quod naturæ inter se vicissim immanent, veluti ferri
quoque dicimus ignitionem. Velut enim humana-
tionem citra mutationem et conversionem confite-
mur; sic item carnis deificationem factam esse
censemus. Neque enim quia Verbum caro factum
est, propterea e divinitatis suæ gradibus, divinisque
illi competentibus dotibus excessit: nec rursus caro
deificata, a natura sua vel naturalibus suis pro-
prietatibus descivit. Nam post unionem, tum natu-
ræ Inconfusæ, tum earum Illæssæ proprietates
sunt. Caro autem Domini divinarum actionum opi-
bus affluxit, ob sincerissimam illam cum Verbo
unionem, quæ est secundum hypostasim: sic ta-
men ut proprietatum naturalium jacturam nullam
pertulerit. Non enim propria vi, sed ob unitum sibi
Verbum divina patrabat; Verbo nimirum vim suam
urit, quod urendi vi a natura polleat, sed quod ex

Ut item deificata voluntas humana. — Itaque ead-
dem caro suapte natura mortalis erat, et ob hypo-
steticam cum Verbo unionem, vitam 240 confe-
rebat. Consimili modo voluntatis quoque deificatio-
nem docemus, non quod naturalis motio immutata
fuerit, sed quod divinæ ipsius ac præpotenti volun-
tati unita sit, Deique facti hominis voluntas eva-
serit⁶⁸. Quo etiam factum est, ut cum latere vellet,

it. 42. ⁶⁷ Id. orat. 59; Max. lib. *De duabus voluntatibus*. ⁶⁸ Max. Epist. ad Nicandr.
orat. 35, p. 595.

VARIE LECTIONES.

cod. ὁμόθεον. Alteri lectioni favent edita et mss. Nazianzeni. ὕ Colb. 1539 κτησάμενος. Sic
in eodem cod. et duobus aliis Colb. et Regiis pene omnibus, nec non in cod. S. Hil.

NOTÆ.

κς καὶ τὴν. *Constimili modo*, etc. Na-
rat. 36. Domini verba hæc: *Non de-
p ut faciam voluntatem meam, ita ex-
illo qui descendit, sermo hic haberetur
us verba ista velut ab homine efferrī,
igatur esse Salvator*. Τὸ γὰρ ἐκείνου
ὁπεναντίον Θεῷ, θεωθὲν ἔλον· *Illius
is Deo non adversatur, quæ tota dei-
aximus ep. ad mon. Sicil. observat
kathoch., ne voluntas una inferretur,
ἔλον tota a Deo; verum participio θεω-
mitate importare, quod deificetur, si-
quod accendit, et aliud quod accendi-
ad illuminat, et aliud quod illuminatur;*

D quamobrem illud, quod per summam unionem
deificatur, ab essentiali sua differentia non
desciscere. Cæterum negant Patres debere dici
humanaam Christi naturam ἀποθεώσθαι, ne Chris-
tus, veluti numina gentium, consecratus in Deum
censeretur, veluti fideles scntire Nestorius garrie-
bat, teste Cyrillo, lib. II contra ipsum, pag. 48,
cum ipse potius huic errori impigisset: Οὐκ ἄνθρω-
πον ἀποθεωθέντα κηρύττομεν, αἱ Proclus, orat. de
beata Virg., ἀλλὰ Θεὸν σαρκωθέντα ὁμολογοῦμεν. *Non
hominem in Deum consecratum prædicamus, sed
Deum carnem factum confitemur*. Quod dictum Ne-
ster excepit cap. 2.

id ex se non potuerit⁷⁰: quia nempe Deo Verbo A *ἑαυτῷ ἀληθῶς ὑπάρχον τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἀνθρώπου θελήματος. Θέλων δὲ τὴν τοῦ λεπτοῦ ἐν- ἡργησε καθαρσιν, διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ἔνωσιν.*

Sciendum autem est, naturæ et voluntatis deificatione, perquam liquido et expresse duas naturas et voluntates declarari. Sicut enim ignitio non rei ignitæ naturam in ignis naturam mutat, verum et id quod ignitum est et id quod ignitum fecit, ostendit: sic etiam deificatio non unam compositam naturam facit, sed duas, unionemque secundum hypostasim. Ait quippe Theologus Gregorius: « Quorum alterum deificavit, alterum deificatum est⁷¹. » Dicendo enim, quorum et alterum, atque alterum duas profecto res indicavit.

CAP. XVIII.

Iterum de duplici voluntate, arbitriique libertate; mente item, scientiaque, et sapientia duplici.

Assumpta natura humana, ut ipsa in Christo victrix fieret diaboli. — Quandoquidem Christum perfectum Deum ac perfectum hominem dicimus, plane omnia quæ tum Patri, tum Matri naturalia sunt, ei tribuamus. Homo quippe factus est, ut quod victum fuerat vinceret. Haud enim ejus imbecillitatis erat ille, qui omnia potest, quin omnipotenti sua virtute hominem ex tyranni dominatu eripere videret. Verum tyrannus querelæ occasionem habuisset, si postquam hominem ipse vicerat, illata vi a Deo spoliatus esset. Quocirca Deus pro sua misericordia, et erga homines benevolentia, homo fit, quo simile similis opera instauret.

Assumpta anima atque mens humana, contra Apollinaristas. — Quod autem homo sit animal ratione et intelligentia præditum, nemo ierit inficias. Quinam igitur factus est homo, si carnem inanimatam, aut expertem mentis animam suscepit? Hoc enim nequaquam homo est. Quid vero rursum ex assumpta ab eo humanitate emolumenti ad nos rediit, si illi qui primario contraxit labem, salus allata non est; neque id actum fuit, ut per conjunctionem cum divinitate innovaretur, et robur obtineret? Nam curatum non fuit, quod assumptum non est; quapropter totum hominem assumpsit, illamque adeo ipsius partem quæ obnoxia morbo fuerat, ut toti salutem largiretur⁷². Nulla porro mens usquam fuerit, quæ sapientia et cognitione destituta sit. Nam si iners et sine motu, nulla pro- sua ratione existit.

241 *Mens in homine τὸ κατ' εἰκόνα Verbi et D* *τὸ οὖν κατ' εἰκόνα ἀνακαινίζα: βουλόμενος ὁ Θεὸς Λόγος, γέγονεν ἄνθρωπος. Τί δὲ τὸ κατ' εἰκόνα,*

⁷⁰ Marc. vii, 24 ⁷¹ Matth. viii, 5. ⁷² Greg. Naz. orat. 42. ⁷³ Greg. Naz. Ad Cledon. ⁷⁴ Greg. Naz. carm. senar. adv. Apollin., epist. ad. Cled. et aliibi.

VARIÆ LECTIONES.

* Abest illatio οὖν in mss.

NOTÆ.

(43) *Καὶ Θεὸν τέλειον. Quandoquidem Christum, etc.* Pugnât hoc toto capite contra Apollinaristas et Monotheletas. Nam sicut illi Christum animam rationali spoliando, divinam voluntatem solam agnoscebant: sic isti dempta humana voluntate et

Ἰστέον δὲ ὡς ἡ θέωσις τῆς τε φύσεως καὶ τοῦ θελήματος ἐμφοτικώτατον καὶ δεικτικώτατον ἐστὶ τῶν τε δύο φύσεων, καὶ τῶν δύο θελημάτων· ὥστε γὰρ ἡ πύρωσις οὐ μεταβάλλει τὴν τοῦ πυρωθέντος φύσιν εἰς τὴν τοῦ πυρὸς, ἀλλὰ δηλοῖ τὸ τε πυρωθῆναι, καὶ τὸ πυρῶσαν, καὶ οὐχ ἑνός, ἀλλὰ δύο ἐστὶ δηλωτικόν· οὕτω καὶ ἡ θέωσις οὐ μίαν φύσιν ἀποκτείνει σύνθετον, ἀλλὰ τὰς δύο, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν· φησὶ γοῦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· « Ἦν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη· ὧν γὰρ εἰπῶν, καὶ τὸ μὲν, καὶ τὸ δὲ, δύο εἰδείξεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ' [ΕΒ'].

Ἐπι περὶ θελημάτων καὶ ἀντεξουσίων, τοῦν τε, καὶ γνώσεων, καὶ σοφῶν.

Θεὸν τέλειον (43) καὶ ἄνθρωπον τέλειον λέγοντας τὸν Χριστὸν, πάντως πάντα δώσομεν, τὰ τε τοῦ Πατρὸς φυσικὰ, τὰ τε τῆς Μητρὸς· γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, ἵνα τὸ νικηθῆναι νικήσῃ. Οὐκ ἀδύνατος γὰρ ἦν ὁ τὰ πάντα δυνάμενος, καὶ τῇ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐξελεῖσθαι τοῦ τυραννοῦντος τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ἦν ἐγκλήματος τῷ τυραννοῦντι ὑπόθεσις, ἄνθρωπον νικήσαντι, καὶ ὑπὸ Θεοῦ βιωσθέντι. Αὐτὸν οὖν τὸν περόντα νικητὴν ἀναδείξει βουληθεὶς ὁ συμπαθὴς Θεὸς καὶ φιλόανθρωπος, ἄνθρωπος γίνεταί τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοίον ἀνακαλεόμενος.

Ἦτοι δὲ λογικὸν καὶ νοερὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, οὐδεὶς ἀντερεῖ· πῶς οὖν ἄνθρωπος γέγονεν, εἰ σάρκα ἀψυχὸν ἢ ψυχὴν θνουν ἔλαβεν; Οὐ τοῦτο γὰρ ἄνθρωπος. Τί δὲ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀπανάμεθα, τοῦ πρωτοπαθήσαντος μὴ σεσωσμένου, μὴ τῇ συναφίᾳ τῆς θεότητος ἀνακαινισμένου τε καὶ νενευρωμένου; Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπειτον. Ἀναλαμβάνει τοίνυν ὅλον τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ τοῦτου κάλλιστον, ὑπὸ ἀβύρωσίαν περὶν, ἵνα διὰ τὴν σωτηρίαν χαρίσθαι· νοῦς δὲ ἄσοφος, ἐστερημένος γνώσεως, οὐκ ἂν εἴη ποτέ. Εἰ γὰρ ἀνεύρητος καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀνύπαρκτος πάντως.

τὸ οὖν κατ' εἰκόνα ἀνακαινίζα: βουλόμενος ὁ Θεὸς Λόγος, γέγονεν ἄνθρωπος. Τί δὲ τὸ κατ' εἰκόνα,

actione, uno ictu animæ ejus substantiam periebant: Nulla quippe natura exstat operationis capax, et ubi nulla est operatio, nulla ibidem natura esse oportet, inquam prisci theologi, quorum testimonia, t. II Operum S. Maximi habentur, p. 164.

ει μη ὁ νοῦς; Τὸ κρεῖττον οὖν παρῆς, τὸ χεῖρον ἀνέλαβε; Νοῦς γὰρ (44) ἐν μεταίχμιφ ἐστὶ Θεοῦ καὶ σαρκός, τῆς μὲν ὡς σύνοικος, τοῦ Θεοῦ δὲ, ὡς εἰκῶν. Νοῦς οὖν νοὶ μίγνυται, καὶ μεσσητεύει ὁ νοῦς Θεοῦ παθαρῶτητι καὶ σαρκὸς παχύτητι· εἰ γὰρ ψυχὴν ἄνου οὐ Κύριος ἀνέλαβεν, ἀλόγου ζῶου ψυχὴν ἀνέλα-

sitiem intercedit. Nam si Dominus animam mente sumpsit.

Εἰ δὲ σάρκα γενέσθαι ἢ ὁ εὐαγγελιστῆς ἔφη τὸν Λόγον, ἰστέον ὡς παρὰ τῆ ἀγία Γραφή, ποτὲ μὲν ψυχὴ λέγεται ὁ ἄνθρωπος, ὡς τὸ· Ἐν ἑβδομηκοντα πέντε ψυχαῖς εἰσῆλθεν Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον· ποτὲ δὲ σὰρξ, ὡς τὸ· Ὁψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ σὰρξ τοίνυν ἀψυχος, οὐδὲ ἄνου, ἀλλ' ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος. Φησὶ γοῦν αὐτός· Τί με δέρετε ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λέλάληκα; Ἀνέλαβε τοίνυν σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερῇ, ἡγεμονικῇ μὲν τῆς σαρκός, ἡγεμονομένη δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος.

nam anima rationali et intelligente animatam, quæque, sicut carnis principatum tenebat, ita rursus divinitati parebat, ab eaque regebatur.

Ἔχε μὲν οὖν φυσικῶς, καὶ ὡς Θεός, καὶ ὡς ἄνθρωπος, τὸ θελεῖν· εἴπετο δὲ καὶ ὑπετάσσετο τῷ αὐτοῦ θελήματι τὸ ἀνθρώπινον, μὴ κινούμενον γνώμη ἰδίᾳ, ἀλλὰ ταῦτα θελῶν, ἃ τὸ θεῖον αὐτοῦ ἤθελε θέλημα. Παραχωρούστος γὰρ τῆς θείας θελήσεως, ἐπασχε τὰ ἅλα φυσικῶς. Ὅτε μὲν γὰρ παρηγεῖτο τὴν θάνατον, φυσικῶς τῆς θείας αὐτοῦ θελησάσης θελήσεως καὶ παραχωρήσασθαι, παρηγήσατο τὸν θάνατον, ἡγωνίασέ α καὶ ἰδειλάσε· καὶ ὅτε ἤθελεν ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις αἰρεῖσθαι τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ θέλησιν τὸν θάνατον, ἐκούσιον αὐτῆ (45) τὸ πάθος ἐγένετο· οὐ γὰρ ἐπὶ Θεός μόνον ἐκούσιως ἑαυτὸν παρέδωκεν εἰς θάνατον, ἀλλὰ καὶ καθὼ ἀνθρώπος. Ὅθεν κατὰ θανάτου εὐμην καὶ ἡμῖν ἐχαρίσατο, οὕτω γοῦν πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους φησὶ· Πάτερ, εἰ δυνατόν παρελθόντων ἑμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· διλογότι ὡς ἄνθρω-

⁴⁴ Gen. XLVI, 27, ap. LXX; Act. VII, 14.

⁴⁵ Isa. XL, 5; Luc. III, 6.

⁴⁶ Joan. VIII, 40.

⁴⁷ Sophron,

epist. synod.

VARIÆ LECTIONES.

* Nonnulli codd. γεγενῆσθαι.

NOTÆ.

(44). Νοῦς γὰρ. Mens enim. Repetit illud quod cap. 6, dixerat, aliaque Theologi verba usurpat et ejus senariis contra Apollinaristas:

Ἐκεῖ δ' ἄμικτός ἐστι σαρκίφ Θεός·
Ψυχὴ δὲ καὶ τοῦ ὄντος ἐν μεταίχμιφ,
Σαρκὸς μὲν, ὡς σύνοικος, ὡς δ' εἰκῶν Θεοῦ·
τῷ συγγενεῖ μίγεῖσα ἢ Θεοῦ φύσις,
Ἐκεῖθεν ἔσχε καὶ πάθος κοινωμάτων.

Quia vero misceri cum carne nequit Deus;
Anima autem et mens, velut in meditullio sunt;
Carnis quidem, seu contubernalis, utque imago Dei,
Cum affini commista Dei natura,
Illinc habuit et crassæ molis societatem.

(45). Ἐκούσιον αὐτῆ. Voluntaria ipsi passio. Ipsi libera. Nam Christus ait: Nemo tollit animam meam a me: sed ego pono eam a me ipso. Et potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem

A ad sui imaginem erat instaurare volens, factus est homo. Quid vero illud fuit quod esset ad imaginem, præterquam mens? Itane omisso potiori, quod deterius erat assumpsit! Mens siquidem in Dei et carnis meditullio est: carnis nimirum, ut contubernalis; Dei autem, ut imago. Mens itaque menti jungitur, atque inter Dei puritatem et carnis crassam vacuum assumpsit, bruti utique animam as-

Apollinaristarum objectio solvitur. Anima et caro pro homine in Scriptura. — Quod si evangelista Verbum carnem factum fuisse dixit, sciendam est in sacra Scriptura animam nonnunquam hominem appellari, ut in isto loco: In septuaginta quinque animabus ingressus est Jacob in Ægyptum⁴⁴. Nonnunquam item carnem, ut est illud: Videbit omnis caro salutare Dei⁴⁵. Ac proinde Dominus, non caro inanima, nec mente vacua, sed homo factus est. Ait quippe ipse: Quid me cordis, hominem qui veritatem locutus sum vobis⁴⁶? Assumpsit igitur carnem

Voluntas humana Christi divinæ subdita. — Atqui ille quidem naturaliter, et ut Deus, et ut homo, habebat ut vellet: cæterum divinam ipsius voluntatem humana sequebatur, eique subdita erat, ut quæ propria sententia non moveretur, verum ea demum vellet, quæ divina ejus voluntas ipsam volebat velle. Permittente siquidem divina voluntate, naturaliter ea quæ sibi propria erant patiebatur⁴⁷. Et enim cum mortem detrectaret, hanc divinam ipsius voluntate ita ferente et concedente, naturaliter detrectabat, atque in mortis agonia erat. Rursus divina ipsius voluntate volente, ut humana voluntas mortem amplecteretur, voluntaria ipsi passio fuit. Non enim qua Deus duntaxat morti se sponte tradidit, sed etiam quatenus homo. Unde nobis etiam animi audaciam adversus mor-

D habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo. Ex Chrysostomo, dicendo se præceptum accepisse a Patre, nihil aliud ostendit, ἢ ὅτι ἐκείνφ δοκεῖ, τοῦτο ἐγὼ ποιῶ, nisi, hoc ego facio quod illi placet. Inde ne audiendo mandatum eum accepisse a Patre, præclarum hoc opus alienum ab ipso existimares, pergit: « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis: » hinc suas oves, et quidquid recte factum sit, suum opus esse, καὶ οὐ δεόμενον αὐτῶν ἐντολῆς, nec se præcepto egere. Eodem Cyrillus collineat lib. x in Joan: Paterna βουλευµατα consilia, inquit, ἐν τάξει ἐντολῶν, loco mandatorum Christo fuerunt. Cum enim, utpote qui Verbum erat, consilia Patris pernoscat, Genitorisque profunda scrutatur, hoc quod ei visum est, exsequitur, et instar præcepti habet. Ubi repetit quod initio lib. vii docuerat, Christi dictum ubique accipiendφ eodem quo Chrysostomus sensu.

tem comparavit. Ita quippe ante salutiferam passionem suam loquitur: *Pater, si fieri potest, transcat a me calix iste*⁷⁹. Illud porro constat, quod ut homo calicem bibiturus erat: non enim ut Deus. Quare tanquam homo calicem transire vult. Hæc autem verba a naturali metu, et imbecillitate profecta sunt. *Verumtamen*, inquit, *non mea voluntas fiat*⁸⁰, hoc est, qua ratione diversæ a te sum substantiæ; *sed tua*, hoc est mea, quatenus eadem mihi ac tibi substantia est. Quæ quidem iterum fortis animi verba sunt. **242** Etenim anima Domini, qui benigna sua voluntate homo vere factus erat, cum naturalem infirmitatem ante experta esset, percepto doloris sensu ex corporis disjunctione, divina rursus voluntate corroborata, adversus mortem audaciam concipit. Nam quia et totus Deus erat cum sua humanitate, et totus homo cum sua divinitate, ipse tanquam homo in se et per se d quod humanum erat, Deo et Patri subjecit, et Patri factus obediens, præstantissimam sese nobis

Α προς τὸ ποτήριον πίνειν ἐμελλεν· οὐ γὰρ ὡς Θεός. Ὡς ἄνθρωπος τοίνυν θέλει τὸ ποτήριον παρελθεῖν· ταῦτα τῆς φυσικῆς δειλίας τὰ ῥήματα· Πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν γενέσθω θέλημα, ἦτοι καθ' ὃ σου ἑτεροουσίας εἰμι, ἀλλὰ τὸ σὸν, ἦτοι τὸ ἐμὸν καὶ σὸν ἔ, καθ' ὃ σοὶ πέφυκα ὁμοουσίως· ταῦτα τῆς εὐτολμίας κἀν ῥήματα· πρότερον γὰρ τῆς φυσικῆς ἀσθενείας περιβαθεῖσα, κατ' ἀλσθησιν τὴν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ καὶ τοῦ σώματος καὶ φυσικὴν συμπάθειαν παθοῦσα ἢ τοῦ Κυρίου ψυχῆ, ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπου γενομένου κατ' εὐδοκίαν αὐτοῦ· αὐθις τῷ θεῷ νευρωθεῖσα θελήματι, τοῦ θανάτου καταθαβρύνεται. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ αὐτὸς ὅλος ἦν Θεὸς μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, καὶ ὅλος ἄνθρωπος μετὰ τῆς αὐτοῦ θεότητος, αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ ὑπέταξε τὸ ἀνθρώπινον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τύπον ἡμῖν ἑαυτὸν ἄριστον καὶ ὑπόγραμμον διδούς, καὶ ὑπήκοος τῷ Πατρὶ γέγονεν.

Frustra ratio in homine, si desit illi libertas. — Libere porro volebat tum divina, tum humanæ voluntatis ratione. Omni quippe naturæ rationali libera voluntas a natura insita est. Quorsum enim alioqui partem rationalem habebit, si non libere ratiocinatur? Nam naturalem quidem appetitum summus Opifex brutis etiam indidit, quo ad suæ naturæ conservationem necessitate ducuntur. Cum enim ratione careant, ducere non possunt, verum naturali ducuntur appetitu. Ex quo fit, ut simul atque appetitus oritur, statim ad agendum prosiliant. Neque enim ratione aut consilio, aut consideratione, aut judicio utuntur. Ac proinde nec velut virtuti studentia laudantur, ac beata censentur; nec tanquam malum agentia plectuntur. Natura vero rationalis habet quidem naturalem appetitum, qui moveatur; ejusmodi tamen, ut in iis quæ naturæ consentaneam rectitudinem servant, a ratione gubernetur ac componatur. Rationis enim præcellentia hæc est, liberæ potestatis voluntas: quam quidem naturalem motum in substantiis rationali dicimus. Eaque de causa et cum virtutem colit, laudem obtinet, ac beata prædicatur; et cum se vitio dedit, punitur.

Divinæ et humanæ voluntatis discrimen in Christo. — Ergo⁸¹ volebat quidem Domini anima libere excitata, sed ea libere demum volebat, quæ divina ipsius voluntas velle eam volebat. Non enim Verbi nutu caro movebatur, juxta ac Moses et sancti omnes divino nutu movebantur: verum idem ipse, cum et Deus et homo esset, tum divina, tum humana voluntate volebat. Ob eam causam non consilio ac sententia, sed naturalis potius facultatis ratione, duæ Domini voluntates inter se dissidebant. Etenim divina ejus voluntas principii ex-

Αὐτεξουσίως δὲ ἤθελε τῷ θεῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ θελήματι. Πᾶση γὰρ λογικῇ φύσει πάντως ἐμπέφυκα τὸ αὐτεξουσίον θέλημα. Εἰς τί γὰρ ἔχει τὸ λογικόν, μὴ αὐτεξουσίως λογισμένη; τὴν μὲν γὰρ φυσικὴν ὀρεξίν καὶ τοὺς ἀλόγους ζῶους ὁ Δημιουργὸς ἐνέσπειρε πρὸς σύστασιν τῆς οὐκίας φύσεως ἡναγκαζόμενος αὐτὰ ἀγούσαν. Λόγου γὰρ ἀμοιροῦντα ἢ οὐ δύναται ἀγειν, ἀλλ' ἀγεται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὀρέξεως. Ὅθεν ἄμα ἡ ὀρεξίς γένηται, εὐθέως καὶ ἡ πρὸς τὴν πρᾶξιν ὀρμή· οὐ γὰρ λόγῳ, ἢ βουλή, ἢ σκέψει, ἢ κρίσει κέχρηται. Ὅθεν οὕτε ὡς ἀρετὴν μετιόντα ἐπαινεῖται, καὶ μακαρίζεται, οὕτε ὡς κακίαν πράττοντα κολάζεται. Ἡ δὲ λογικὴ φύσις ἔχει μὲν τὴν φυσικὴν ὀρεξίν κινουμένην, ὑπὸ δὲ τοῦ Λόγου ἀγομένην τε καὶ ρυθμιζομένην ἐπὶ τῶν φυλασσόντων τὸ κατὰ φύσιν· τοῦ γὰρ Λόγου προτέρημα τοῦτό ἐστιν, ἡ αὐτεξουσίως θέλησις, ἡντινα φυσικὴν ἐν τῷ λογικῷ φαινομένην κίνησιν· διὸ καὶ ὡς ἀρετὴν μετιοῦσα ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται, καὶ ὡς κακίαν μετιοῦσα κολάζεται.

Ὅστε ἤθελε μὲν αὐτεξουσίως κινουμένη ἡ τοῦ ἑνὸς ψυχῆ, ἀλλ' ἐκεῖνα αὐτεξουσίως ἤθελεν, ἢ ἡ θεῷ αὐτοῦ θέλησις ἤθελε θέλειν αὐτήν. Οὐ γὰρ νεύματι τοῦ Λόγου ἡ σὰρξ ἐκινεῖτο· καὶ Μωϋσῆς ἢ γὰρ πᾶσι πάντες οἱ ἅγιοι νεύματι θεῷ ἐκινουῦντο· ἀλλ' ὁ αὐτὸς εἰς ὡν Θεὸς τε καὶ ἄνθρωπος, κατὰ τε τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἤθελε θέλησιν· διὸ οὐ γνώμη, φυσικῆ δὲ μᾶλλον δύναμις, αἱ δύο τοῦ Κυρίου θελήματι διέφερον ἀλλήλων. Ἡ μὲν γὰρ θεῖα αὐτοῦ θέλησις ἀναρχὸς τε καὶ παντοῦργος ἦν, ἐπομένην ἔχουσα τὴν δύναμιν, καὶ ἀπαθῆς· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ θέλησις

⁷⁹ Matth. xxvi, 39; Luc. xxi, 42. Locus sæpe ab Athanasio, Nazianz. et Chrysostomo expositus et cit. act. 10 sextæ synodi. ⁸⁰ ibid. ⁸¹ Max. *Dial cum Pyrrho*. Greg. Naz. ep. 1, ad Cled.

VARIÆ LECTIONES.

^b In editis deest καὶ τὸν. ^c Multi codices ἀμοιροῦσα . . . μετιοῦσα, contra orationis seriem, quæ ἑμὴ cum rationalibus substantiis comparat. Editis favent interpretes et Colb. 1539. ^d Als. Μωϋσῆς.

νόου ἤρξατο, καὶ αὐτὴ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιά-
πάθη ὑπέμεινε, καὶ φυσικῶς μὲν οὐ παντοδύ-
νη, ὡς δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀληθῶς καὶ κατὰ
γενομένη, καὶ παντοδύναμος.

Ac natura quidem omnipotens non erat, ut autem Dei Verbi vere ac naturalis facta erat, nihil
: ipsa non poterat.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ' [ΞΓ'].

Περὶ τῆς Θεανδρικῆς ἐνεργείας.

αἰκάριος Διονύσιος (46) καινήν τινα θεανδρικήν
ἰαν φήσας τὸν Χριστὸν ἡμῖν πεπολιτευμένον,
κτεῶν τὰς φυσικὰς ἐνεργείας, μίαν ἐνεργείαν
ἢς ἀνθρωπίνης καὶ θείας γεγεννημένην φησὶν·
ἄρ ἂν καὶ μίαν φύσιν εἰποιμεν καινήν, ἐκ
τε καὶ ἀνθρωπίνης γεγεννημένην· ὦν γὰρ
ια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, κατὰ τοὺς
• Πατέρας· ἀλλὰ θέλων δεῖξαι τὸν καινὸν καὶ
ἦτον τρόπον τῆς τῶν φυσικῶν τοῦ Χριστοῦ
ἰῶν ἐκφάνσεως, τῷ ἀποβῆναι τῷ τρόπῳ τῆς εἰς
τῶν τοῦ Χριστοῦ φύσεων περιχωρήσεως προσ-
καὶ τῆν κατὰ ἀνθρώπων αὐτοῦ πολιτείαν
καὶ τῆ παράδοξον, καὶ τῆ φύσει τῶν ὄντων
τον, τὸν τε τρόπον τῆς κατὰ τὴν ἀποβῆναι

oays. epist. 4, quæ est ad Caium. ⁶³ Max. *Dialog. cum Pyrrho.*

VARIE LECTIONES.

od. S. III. et alii multi θεοφόρους. R. 1 θελους.

NOTÆ.

• Ὁ μακάριος Διονύσιος. Cum beatus Dio-
Dionysius, epist. ad Caium IV, post-
statuit Christum, etsi homo erat, divino
modo et supra naturam humana gessisse,
Etenim, ut summatis dicamus: Οὐδὲ ἀνθρω-
σύχως οὐκ ἀνθρώπως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων,
πῶν ἐπέκεινα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀνθρώπως
γεγονώς· καὶ τὸ λοιπὸν οὐ κατὰ Θεὸν τὰ θεῖα
; ἢ τὰ ἀνθρώπινα κατὰ ἀνθρώπον, ἀλλ' ἀν-
τιος Θεοῦ καινήν τινα τὴν ἐνεργείαν ἡμῖν πε-
υμένος. Ne homo quidem erat, non quasi non
omo; sed quod ex hominibus altiore ratione,
pro hominum sorte, et supra hominem factus
omo, deincepsque non Dei more divina agebat,
mano humana, sed cum Deus vir esset factus,
quamdam deivirilem actionem nobiscum ex-
Ex hoc loco Severiani jampridem unam
Christi actionem intulerant, et subiinde natu-
nam. Sic Severus ipse, epist. 3, ad Joannem
penum: Ἡμεῖς καθὼς ἤδη φθάσαντες ἐν ἄλ-
τὰ πλάτους γεγραφήκαμεν, τὴν φύσιν τοῦ
φου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὴν λέγου-
ἀλλ' ἀνθρωπέντος Θεοῦ καινήν τινα τὴν θεανδρι-
ἐνεργείαν ἡμῖν πεπολιτευμένον, μίαν ἐνοήσαμεν
ον, καὶ νοοῦμεν, ἐτέρως ἡμῖν νοηθῆναι μὴ
ἐνην, ὡς πάσης ἔχουσαν δυάδος ἀπέμφασιν
ν ἀνθρωπέντα Θεὸν, τὸν αὐτὴν καινοπρεπῶς
τευμένον, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν τε καὶ
ασιν θεανδρικήν, ὡσπερ καὶ μίαν φύσιν τοῦ
λόγου σεσαρκωμένην. Ὁ γὰρ τῆς οἰκονομίας
καινοτομήσας τὰς φύσεις, συνεχαινοτόμησεν
; καὶ τὰς προσηγορίας. Ἔως ἂν οὖν εἰς ἔστιν ὁ
ος, μίαν ὡς ἐνὸς αὐτοῦ τὴν τε φύσιν, καὶ τὴν
ασιν, καὶ τὴν ἐνεργείαν σύνθετον, ἐπ' ἄρου
ῦ, τὸ δὴ λεγόμενον, ἀναβάντες κηρύττομεν,
ματίζοντες καὶ πάντα τοὺς ἐπ' αὐτοῦ μετὰ
κασιν δυάδα φύσεων καὶ ἐνεργειῶν δογματι-
; • Nos, sicut jam alias copiose scripsimus, hac
utissimi Dionysii Areopagite voce, qua ait:
Deus vir esset factus, novam quamdam deivi-
actionem nobiscum ferebat, compositam unam

A pers, omnisque rei effectrix erat, ut pote comitem
potentiam habens, et pati nescia. At humana ipsius
voluntas, tum ipsa in tempore initium habuit, tum
eas passiones sustinuit, quæ naturales et innocuæ

B que novam naturam ex divina et humana effectam
diceremus; quia quorum actio una est, horum
etiam, ut sentiunt Patres, una est essentia), ve-
rum ita loquitur, ut novum illud et arcanum mo-
dum, quo naturales Christi actiones se explicant,
arcano illi nutuæ naturarum ipsius immetationis
modo congruentem, humanum item vitæ genus
novum et admirabile, inque rerum natura inco-
gnitum ⁶³; ac denique alternæ illius communica-

CAP. XIX.

De theandrica, seu Deivirili actione.

⁶³ Cum beatus Dionysius Christum novam quamdam
theandricam, seu Dei simul et viri, actionem no-
biscum obiisse dicit, non ut naturales 243 actio-
nes tollat, unam ex humana et divina actionem
conflatam docet (ad hunc enim modum unam quo-
que novam naturam ex divina et humana effectam
diceremus; quia quorum actio una est, horum
etiam, ut sentiunt Patres, una est essentia), ve-
rum ita loquitur, ut novum illud et arcanum mo-
dum, quo naturales Christi actiones se explicant,
arcano illi nutuæ naturarum ipsius immetationis
modo congruentem, humanum item vitæ genus
novum et admirabile, inque rerum natura inco-
gnitum ⁶³; ac denique alternæ illius communica-

intelligimus et intelligimus, quæ alio modo non queat
intelligi, quippe qua binarius omnis numerus exclu-
datur: quinimo Deum, qui cum vir factus sit, hanc
novo modo gessit et expressit, naturam unam hypo-
stasimque deivirilem esse confitemur, sicut et unam
Dei Verbi naturam incarnatam. Cum enim Verbi
incarnati dispensationis ratio naturas innovarit, una
quoque cum eis nuncupationes innovavit. Quando
igitur Christus unus est, excelsum, ut dicitur, in
montem ascendentes, unam inde unius ipsius, cum
naturam et hypostasim, tum operationem composi-
tam prædicamus, illis omnibus dicentes anathema,
qui post unionem naturas duas et operationes do-
cuerint. Hæc Severus cum suis. At Dionysii emen-
titi locum Anastasius Sinaita in Ὁδηγῷ, p. 240,
perinde interpretatus est ac Maximus, alique Mo-
notheletarum expugnatores οὐ φιλέθηρα εἶχε,
inquit, τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ θεάνθρωπα· θεανδρικῶς
μὲν καὶ ἀδιαστάντως τυγχάνοντα ἐν τῷ μοναδικῷ
προσώπῳ Χριστοῦ· Humana nude non admisit hu-
mano more, sed ut decebat eum, qui Deus et homo
simul esset; quæ quidem deivirili modo et indivulse
in una singulari persona gereretur, servata tamen
utriusque naturæ proprietate inconfusa, ut compertum
fieret, Christum incarnatione sua supra hominem ea
gessisse quæ naturalia sunt et inculpata. Expositio-
nem non addo Joannis Scythopolitæ, quæ licet
eodem recidat, ejusmodi vocibus contexta est, ut
ex hoc etiam loco inferri possit, ipsum potius quam
Maximum horum Scholiorum in Dionys. parentem
esse. Sophronius, epist. ad Sergium, postquam
Cyrum Alexandr. reprehendit; quod anathema-
tismo suo 7, non καινήν τινα novam quamdam dei-
virilem actionem posuisset, sed μίαν τινὰ unam
quamdam. Docet insuper alias fuisse actiones
Christi mere divinas, alias mere humanas, θεαν-
δρικῶς vero medii ejusdem generis fuisse, ὡς
ἔχουσαι τὸ θεοπρεπὲς ἐν ταύτῳ καὶ ἀνθρώπινον,
ut quæ divinum quid et humanum conjunctim ha-
berent.

tionis, quæ ex ineffabili unitione oritur, rationem indicaret. Non enim aut se junctas actiones, aut naturas divisim operari dicimus, sed conjunctim utramque cum alterius communione illud quod quæque proprium habet agere⁶⁶. Neque enim humana humanitus efficiebat, cum purus homo non esset; nec rursus divina divino duntaxat modo, quandoquidem non solum Deus erat, sed Deus simul et homo. Nam uti naturarum tum unionem, tum naturalem distinctionem habemus, ita etiam naturalium voluntatum et operationum.

Actionum Christi æterna communicatio. — Itaque sciendum est, in Domino nostro Jesu Christo nos interdum, tanquam de duabus naturis sermonem habere, interdum tanquam de una persona: atque hoc et illud ad eundem sensum refertur. Nam et duæ naturæ unus Christus est; et unus Christus, duæ naturæ. Itaque dicere: Agit Christus secundum utramque naturam; periude est, ac cum dicimus: Agit utraque natura in Christo cum alterius communione. Quare divina quidem natura eo nomine cum carne operante communicat, quod caro divinæ voluntatis beneplacito, quæ ipsi propria sunt, pati et agere sinatur, quodque carnis actio prorsus salutifera sit; id quod non humanæ, sed divinæ potius actionis est. At caro vicissim cum operante Verbi divinitate communicabat, tum quia per corpus veluti per instrumentum quoddam, divinas actiones efficiebat; tum quia unus idemque erat, qui et divino simul, et humane modo operabatur.

Mens humana, ut Verbo communicet. — Scire autem attinet, sanctam quoque ipsius mentem²⁴⁴ naturales suas actiones exsequi. Nam et se Dei mentem esse, atque ab omnibus rebus conditis adorari cogitat et agnoscit, ac eorum quæ in terra gessit et pertulit, recordatur. Cæterum eum operante Verbi deitate, qua cuncta reguntur et gubernantur, communicat, omnia intelligens, cognoscens, et administrans, non ut simplex et nuda mens hominis, sed ut quæ Deo secundum hypostasim unita sit, Deique mens existat.

Theandrica Christi actio. — Nihil igitur aliud theandrica actio declarat, quam quod Deo facto viro, hoc est, incarnato, humana quæque ipsius actio divina erat, sive deificata, nec divinæ ipsius operationis experta: rursusque divina ipsius actio humanæ ipsius actionis exors non erat; verum utraque una cum altera considerabatur. Porro

⁶⁶ Leo epist. 1 ad Flav.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Deest ὑπάρχων, in editis. ² Edit. τῶν δύο. ³ R. 1 Colb. 1 πάντων.

NOTÆ.

(47) Εἰδέναι δὲ χρῆ. Scire autem attinet, etc. Hæc transumpta puto ex lib. viii Joannis Scythopolitæ, cujus fragmentum lectum est act. 10 sextæ synodi: fusiusque ea prosequitur Nicephorus CP.

ἄνωσιν ἀντιδόσεως· οὐ γὰρ διηρημένως φασὶν τὰς ἐνεργείας, οὐδὲ διηρημένως ἐνεργοῦσας τὰς φύσεις, ἀλλ' ἠνωμένως ἐκάστην μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας ἐνεργοῦσαν τοῦθ' ὅπερ ἴδιον ἐσχηκεν. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως ἐνήργησεν· οὐ γὰρ ψιλὸς ἦν ἀνθρώπος· οὔτε τὰ θεῖα κατὰ θεὸν μόνον· οὐ γὰρ ἦν γυμνὸς θεός, ἀλλὰ θεὸς ὁμοῦ ὑπάρχων ἰ καὶ ἀνθρώπος. Ὅσπερ γὰρ τῶν φύσεων, καὶ τὴν ἔνωσιν, καὶ τὴν φυσικὴν διαφορὰν ἐπιστάμεθα, οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν θελημάτων τε καὶ ἐνεργειῶν.

Ἰστέον τοιγαροῦν, ὡς ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποτὲ μὲν ὡς ἐπὶ δύο ε φύσεων τὸν λόγον ποιούμεθα, ποτὲ δὲ ὡς ἐφ' ἑνὸς προσώπου, καὶ τοῦτο δὲ κάκεινο εἰς μίαν ἀναφέρεται ἐνωσιν· αὐτὸ γὰρ δύο φύσεις εἰς ἓστι Χριστός, καὶ ὁ εἰς Χριστὸς δύο φύσεις εἰσι· ταῦτόν οὖν ἔστιν εἰπεῖν· ἐνεργεῖ ὁ Χριστὸς καθ' ἑκατέραν τῶν αὐτοῦ φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρα φύσις ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Κοινωνεῖ τοίνυν ἡ μεν θεία φύσις τῇ σαρκὶ ἐνεργοῦσῃ διὰ τὸ εὐδοκίᾳ τῆς θείας θελήσεως παραχωρεῖσθαι πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια, καὶ διὰ τὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς σαρκὸς πάντως ε εἶναι σωτήριον· ὅπερ οὐ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἐστίν, ἀλλὰ τῆς θείας. Ἡ δὲ σὰρξ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ἐνεργοῦσῃ, διὰ τε τὸ ὡς δι' ὄργανου τοῦ σώματος τὰς θείας ἐκτελεῖσθαι ἐνεργείας, καὶ διὰ τὸ ἓνα εἶναι τὸν ἐνεργοῦντα θεϊκῶς τε ἅμα, καὶ ἀνθρωπίνως.

Εἰδέναι δὲ χρῆ (47) ὡς ὁ ἄγιος αὐτοῦ νοῦς καὶ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἐνεργεῖ ἐνεργείας, νοῦν τε καὶ γινώσκων ὅτι ἔστι θεοῦ νοῦς, καὶ ὅτι ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς κτίσεως, καὶ μεμνημένος τῶν ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ διατριβῶν τε καὶ παθῶν, κοινωνεῖ δὲ ἐνεργούσῃ τῇ τοῦ Λόγου θεότητι, καὶ διεκούσῃ καὶ κυβερνώσῃ τὸ πᾶν, νοῦν, καὶ γινώσκων, καὶ διεκούς, οὐχ ὡς ψιλὸς ἀνθρώπου νοῦς, ἀλλ' ὡς θεῶν καὶ ὑπόστασιν ἠνωμένος, καὶ θεοῦ νοῦς χρηματίας.

Τοῦτο οὖν δηλοῖ ἡ θεανδρικὴ ἐνέργεια, ὅτι ἀνθρώπου θεός, ἡγουν ἐνανθρωπήσαντος, καὶ ἡ ἀνθρωπίνου ἐνέργεια θεία ἦν, ἡγουν τεθεωμένη, οὐκ ἄμοιρος τῆς θείας αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἡ θεοῦ αὐτοῦ ἐνέργεια οὐκ ἄμοιρος τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἐνεργείας, ἀλλ' ἑκατέρα σὺν τῇ ἑτέρᾳ θεωρουμένη. Λέγεται δὲ ὁ τρόπος οὗτος περιφρασις, ὅταν τις

Antirr. iii, c. 59, cujus locum hic recitate satis refert. Dixisse sufficiat, inductione ista ἐνωσιν humanam Christi animam, nec mente, nec operatione propria caruisse.

τινά διὰ μᾶς περιλάβη λέξεως. Ὅσπερ γὰρ μίαν τὴν τετμημένην καῦσιν λέγομεν, καὶ τὴν κεκαυμένην τομὴν τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας, ἄλλην δὲ ἐνεργείαν φαμεν τὴν τομὴν, καὶ ἄλλην τὴν καῦσιν, καὶ ἄλλης καὶ ἄλλης φύσεως, τοῦ μὲν πυρὸς τὴν καῦσιν, τοῦ δὲ σιδήρου τὴν τομὴν, οὕτω καὶ μίαν τοῦ Χριστοῦ θεανδρικήν ἐνεργείαν λέγοντες, δύο τὰς ἐνεργείας νοοῦμεν τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ, τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ, τὴν θείαν, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεργείαν.

ΚΕΦΑΛ. Κ'. [ΞΔ'.]

Περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν.

Ὑμολογοῦμεν (48) δὲ, ὅτι πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιαβλήτα πάθη ἰ τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαθεν. Ὅλον γὰρ τὸν ἀνθρώπον, καὶ πάντα τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαθε, πλὴν τῆς ἁμαρτίας. Αὕτη γὰρ οὐ φυσικὴ ἐστίν, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῖν ἐνσπαρτίσα, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου ἐπισποράς ἐν τῇ ἡμετέρῃ προαιρέσει ἐκουσίως συνισταμένη, οὐ βίᾳ ἡμῶν κρατούσα. Φυσικὰ δὲ καὶ ἀδιαβλήτα πάθη εἰσὶ, τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὅσα ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ παραβάσει κατακρίσεως εἰς τὸν ἀνθρώπινον εἰσῆλθε βίον· οἷον πῖνα, δίψα, κόπος, πόνος, τὸ δάκρυον, ἡ φθορὰ, ἡ τοῦ θανάτου παραίτησις, ἡ δειλία, ἡ ἀγωνία, ἐξ ἧς οἱ ἰδρώτες, οἱ θρόμβοι τοῦ αἵματος, ἡ διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ὑπὸ τῶν ἀγγέλων βοήθεια, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις φυσικῶς ἐνυπάρχουσι.

Πάντα τοῖνυν ἀνέλαθεν, ἵνα πάντα ἀγίαση. Ἐπειρήσθη καὶ ἐνίκησεν, ἵνα ἡμῖν τὴν νίκην πραγματευηται, καὶ δῶ τῇ φύσει δύναμιν νικῆν τὸν ἀντίπαλον, ὅπως ἡ φύσις ἡ πάλα νικηθεῖσα, δι' ὧν προσβολῶν ἐνίκηθη, διὰ τούτων κινήση τὸν πάλα νικῆσεντα.

Ὁ μὲν οὖν πονηρὸς (49) ἔξωθεν προσέβαλεν, οὐ διὰ λογισμῶν, ὡσπερ καὶ τῷ Ἀδάμ· κάκιστον γὰρ, οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὄψεως· ὁ δὲ Κύριος τῆν προσβολὴν ἀπεκρούσατο, καὶ ὡς καπνὸν διέλυσεν, ἵνα προσβαλόντα αὐτῷ τὰ πάθη, καὶ νικηθέντα,

¹⁰⁰ Max. Dogm. ad Marin. p. 43.

VARIAE LECTIONES.

ἰ R.2 92 5 πάθη ἡμῶν. In nonnullis additur ἀνέλαθεν ὁ Χριστός.

NOTÆ.

(48) Ὑμολογοῦμεν. *Christum porro, etc.* Qui sicut illi naturales et inculpati affectus Noster satis explicat. Ea de re disputaverat Nyssenus lib. *Contra Apollinarem*; eandem vero cramben recoxerunt Patres sæculo vi, adversus Aphthartodocetas, seu Incorrupticolas; ex quibus cum quaereretur, an Christi caro obnoxia esset perpassionibus, quæ naturæ nostræ peccati causa indiciæ sunt respondebant Dominum eas, nescio qua dispensatione, non necessitate naturæ admisisse. Quam responsionem Leontius exsummat act. 10 *De sectis*, ubi allegata insuper auctoritate Athanasii, Nazianzeni, et Cyrilli ostendit Christum sponte, non invite, suscepisse motus quosdam et affectus inculpatos, puta dul-

A modus hic loquendi περίφρασις dicitur, quando quis duo quædam una dictione complectitur". Quemadmodum enim igniti gladii incisam unam ustionem, atque inustam sectionem dicimus, et tamen sectionem distinctam ab ustione esse, necnon alius aliusque naturæ asserimus; ignis nempe ustionem, ac ferri sectionem: ad eundem modum theandricam unam Christi actionem dicentes, duas ambarum ipsius naturarum actiones intelligimus; divinitatis videlicet ipsius, divinam, humanitatis autem, humanam actionem.

CAP. XX.

De naturalibus et inculpatis passionibus.

Innoxie passiones a Christo assumptæ. Quænam naturales et inculpatæ passiones humanæ. — Christum porro naturales, minimeque reprehendendas hominis passiones assumpsisse confitemur. Nam suscepit totum hominem, et quæcunque hominis sunt, excepto peccato. Neque enim istud naturale est, neque a Creatore nobis insitum; verum supererente diabolo in libera nostra voluntate exsurgit, non tamen ut per vim nobis dominetur. Naturales porro et inculpatæ passiones hæ sunt, quæ in arbitrio nostro sitæ non sunt; quæ nimirum in violati præcepti penam humanæ vitæ irrepserunt: velut fames, sitis, defatigatio, labor, lacrymæ, interitus, mortis fuga, metus et agonia, ex qua sudores et sanguinis guttæ; auxilium ob naturæ infirmitatem ab angelis allatum, aliaque id C generis, quæ quidem natura universo hominum generi conveniunt.

Omnia igitur assumpsit, ut omnibus sanctitatem conciliaret. Tentatus est, vicitque, ut victoriam nobis pararet, adversarii que vincendi vim naturæ conferret: quo videlicet natura jam pridem victa, per quos insultus superata fuerat, suo tandem victori victoriam extorqueret.

Christus tentatus absque interna suggestione. — Cæterum malus ille, extrinsecus, non suggestis 245 cogitationibus Christum adortus est, quemadmodum et Adamum. Nam ne illum quidem per immixtas cogitationes, sed per serpentem impe-

D rem, famem, sitim, plagas et mortem. Argumentum hoc prolixius exsequitur in *Dial. contr. Aphthartodocetas*, velut et Anastasius in *Ὁδηγῷ*, cap. 13.

(49) Ὁ μὲν οὖν πονηρὸς. *Cæterum malus ille.* Athanasius, lib. *De salut. adventu Christi*, perinde respondet Apollinaristis, suscepisse Christum naturam humanam, a pravis cogitationibus aut concupiscentiæ suggestionibus immunem, qualis erat Adami natura, quando nondum præcepto violato in vitiosas cogitationes lapsus erat: eas quippe non inditas naturæ nostræ, sed a diabolo supereminatas.

livit. Dominus autem adversarii conatum propul- A
savit, et instar fumi discussit : ut quæ ipsum in-
vaserunt passiones, atque ab eo superatæ sunt, a nobis etiam facile vinci possent, sicque adeo no-
vus Adam veterem salvaret.

In eo naturaliter et supra naturam nostræ pas-
siones. — Denique naturales passiones nostræ, et
secundum naturam in Christo erant, et supra natu-
ram. Etenim secundum naturam in illo cieban-
tur, cum naturam pati sineret quæ carni erant
propria : supra naturam autem, quia in Domino,
quæ naturalia erant, voluntatem minime præver-
tebant. Neque enim coactum quid in eo conspici-
tur, sed omnia voluntaria. Volens enim fame, vo-
lens siti, volens metu, volens morte affectus est. B

CAP. XXI.

De ignorantia et servitute.

Christi anima ex unione ab omni ignoratione li-
bera. — Nosse oportet ⁸⁶ Christum ignorantem et
servam naturam assumpsisse. Hominis quippe na-
tura Dei conditoris sui serva est, nec futurorum
pollet scientia. Quare si de Gregorii Theologi sen-
tentia, id quod videtur ab eo quod mente percipi-
tur, distraxeris, serva et ignorans caro dicitur. Ve-
rum ob personæ identitatem atque indivulsam unio-
nem, Domini anima futurorum cognitione, ut et
reliquis mirabilibus locupletata est. Velut enim
hominum caro suapte natura secundum hypostasim

⁸⁶ Greg. Naz. orat. 56.

VARIAE LECTIONES.

1 Cod. S. Hil. Regii omnes præter unum, οὐ γὰρ. Ita Colb. 4, et N. R. 2427 οὐδὲ γὰρ. Vetus interpre-
non enim.

NOTÆ.

(50) Δεῖ γινώσκαι. Nosse oportet, etc. Ariani ob
illa verba Marci xiii, 32. De illa hora nemo sit,
neque Filius, nisi Pater, intulerant Filium alterius
esse naturæ a paterna. Catholici ignorasse Chri-
stum, non qua Dei, sed qua hominis Filius esset.
Theodorus Mopsuestenus Christum addiscendo
profecisse asseruit. Posthæc Themistius Severi as-
secta cum magistro contendere ausus est, multa
Christum humano more nesciisse; ut, cum Laza-
rum suscitaturus astantes rogavit: Ubi posuistis
eum? dixitque, neque Filium scire diem iudicii. De
hoc errore cum monachi Palæstini Gregorium
papam sciscitanti essent, Eulogio Alexandrino mu-
nus eis respondendi creditum fuit. Isque, ut refert
Photius, cod. 230, incunctanter docuit nihil pro-
sus Domino, etiam ut homo erat, latuisse, hocque
in dubium vocare, θράτους ἐπισφαλούς, periculosæ
temeritatis esse. Eorum quæ de Christo dicuntur,
quædam illi κατ' ἀλήθειαν, secundum veritatem
convenire, puta famem, sitim, etc., quædam κατὰ
ἀναφοράν, per relationem, ut ad ipsum proprie non
pertineant, sed ad eos quorum ipse caput est, ut
cum peccatum et maledictio nostri causa factus
dicitur; huiusque generis esse ignorationem, quam
psalmus LXXVIII exprimit, Τῶ σκίς ἄσπις
meam. Cæterum sciscitatione nescientiam continuo
non indicari, cum Deus ipse ab Adamo quæsierit,
Ubi es? Censere quosdam Christum, propter certas
rationes, κατ' οἰκονομίαν, negasse se scire diem
iudicii, ut a curiosiori quæstione discipulos
avocaret. Ad hæc, cum inscientiam professum esse
propter naturam quam gerebat, cuius proprium sit

Ἀμέλει τὰ φυσικά ἡμῶν πάθη κατὰ φύσιν, καὶ
ὑπὲρ φύσιν ἦσαν ἐν τῷ Χριστῷ. Κατὰ φύσιν μὲν
γὰρ ἐκινεῖτο ἐν αὐτῷ, ὅτε παρεχώρει τῇ σαρκὶ πα-
θεῖν τὰ ἴδια· ὑπὲρ φύσιν δὲ, ὅτι οὐ ἰ προηγείτο ἐν
τῷ Κυρίῳ τῆς θελήσεως τὰ φυσικά· οὐδὲν γὰρ ἠναγ-
καζμένον ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται, ἀλλὰ πάντα ἐκούσια.
Θέλων γὰρ ἐπεινῆσε, θέλων ἐδίψησε, θέλων ἐδει-
λασε, θέλων ἀπέθανεν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ' [ΞΕ'].

Περὶ ἀγνοίας καὶ δουλείας.

Δεῖ γινώσκαι (50) ὅτι τὴν μὲν ἀγνοοῦσαν καὶ δού-
λῃν ἀνέλαθεν φύσιν· καὶ γὰρ δοῦλη ἐστὶν ἡ ἀνθρώπου
φύσις τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔχει τὴν
τῶν μελλόντων γνῶσιν. Ἐὰν οὖν, κατὰ τὸν θεολόγον
Γρηγόριον, χωρίσῃς τὸ ὀρώμενον τοῦ νοουμένου,
δούλη τε λέγεται καὶ ἀγνοοῦσα ἡ σὰρξ, διὰ δὲ τὴν
τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα, καὶ τὴν ἀδιάσπαστον
ἔνωσιν κατεπλούτησεν ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ τὴν τῶν
μελλόντων γνῶσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς θεοσημείας.
Ὅσπερ γὰρ ἡ σὰρξ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν οἰκίαν
φύσιν οὐκ ἐστὶ ζωοποιός, ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σὰρξ

C res occultas ignorare, non quod sibi abstrusum
quidquam fuerit. Posterjorem hunc sensum, qui
Cyrilli et Nazianzeni est, approbat Noster, multus-
que verior iudicatur. Subjungit Eulogius, si qui-
piam eorum humanitatis ergo ignorantiam in Sal-
vatore concesserunt, οὐχ ὡς δόγμα τοῦτο προσήνε-
καν, non uti dogma fidei id protulisse, sed ut furorē
obsisterent Arianorum, humana omnia quæ in Chri-
sto erant, in Unigeniti deitatem transferentium, quæ
in creatum Dei Verbum esse creaturam evincerent.
Quamobrem οἰκονομικώτερον habita temporis, et
personarum ratione, censuisse, ut de humanitate
potius, quam de deitate dicerentur. Hæc Eulogius,
cujus librum utriusque Ecclesie Patrum traditioni
consentaneum esse Gregorius declaravit, lib. x,
epist. 55. Sophronius, epist. ad Serg. eo maxime
in Themistium invehitur, quod cum unam Christo
naturam concederet, hunc mere hominem, non
Deum fuisse innueret. Nihilominus Leontius
act. 10 De sect. non adeo de his subtiliter inquiren-
dam, ait, quando nec ipsa synodus (Chalcedonensis
utique) de isto dogmate sollicita fuit. Πλὴν ἰστέον,
ὅτι οἱ πολλοὶ τῶν Πατέρων, σχεδὸν δὲ πάντες φαίνον-
ται λέγοντες αὐτὴν ἀγνοεῖν. Sciendum est Patres
complures, imo pene omnes dicere quod ignoraverit.
Nam quia ejusdem ac nos substantiæ est, atque ita
comparatum est, ut ignorantis simus, δῆλον ὅτι καὶ
αὐτὸς ἠγνόει, plane ipse quoque ignorabat. Quin etiam
Scriptura dicit eum profecisse, tum status, tum
sapientia, discendo utique quod nesciebat. Sed de hoc
iterum ad cap. 22.

ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγῳ, τῆς μὲν κατὰ φύσιν θνητότητος οὐκ ἀπέστη, ζωοποιὸς δὲ γέγονε, διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, καὶ οὐ δυνάμεθα λέγειν ὅτι οὐκ ἦν καὶ ἔστιν αἰεὶ ζωοποιός· οὕτως ἡ μὲν ἀνθρωπίνη φύσις οὐσιωδῶς οὐ κέκτηται τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν· ἡ δὲ τοῦ Κυρίου ψυχὴ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν τὸν Θεὸν Λόγον ἔνωσιν, καὶ τὴν ὑποστατικὴν ταυτότητα καταπλούτησεν, ὡς ἔφην, μετὰ τῶν λοιπῶν θεοσημειῶν, καὶ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν.

Ἰστέον δὲ (51) ὅτι οὐδὲ δούλον ἢ αὐτὸν λέγειν δυνάμεθα· τὸ γὰρ τῆς δουλείας καὶ τῆς δεσποτείας ὄνομα οὐ φύσεώς ἐστι γνωρίσματα, ἀλλὰ τῶν πρὸς τι, ὡς περὶ τὸ τῆς πατρότητος καὶ τὸ τῆς υἰότητος. Ταῦτα γὰρ οὐκ οὐσίας, ἀλλὰ σχέσεώς ἐστι δηλωτικά. Ὡς περὶ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἀγνοίας εἴπομεν, ὅτι ἐὰν ἰσχυραῖς ἐπινοίαις, ἤτοι νοῦ λεπταῖς φαντασίαις, διέληξ ἢ κτιστὸν ἐκ τοῦ ἀκτίστου, δούλη ἐστὶν ἡ σὰρξ, εἰ μὴ ἦνωτο ἰ τῷ Θεῷ Λόγῳ· ἀπαξ δὲ ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν, πῶς ἔσται δούλη; Εἰς γὰρ ὧν ὁ Χριστὸς, οὐ δύναται δούλος ἑαυτοῦ εἶναι καὶ Κύριος· ταῦτα γὰρ οὐ τῶν ἀπλῶς λεγομένων εἰσὶν, ἀλλὰ τῶν πρὸς ἕτερον. Τίνος οὖν ἔσται δούλος; Τοῦ Πατρὸς; Οὐκ οὖν οὐ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσιν, εἴπερ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δούλος, ἑαυτοῦ δὲ οὐδαμῶς. Πῶς δὲ περὶ ἡμῶν λέγει ὁ Ἀπόστολος· Ὡστε οὐκ ἐστὶ εἰ δούλος, ἀλλ' υἱός, δι' αὐτοῦ υἱοτεθέντων, εἴπερ αὐτὸς δούλος ἐστὶ; Προσηγορικῶς οὖν λέγεται δούλος, οὐκ αὐτὸς ὧν τοῦτο, δι' ἡμᾶς δὲ δούλου μορφὴν εἰληφώς, καὶ δούλος μεθ' ἡμῶν κεκλημένος. Ἀπαθὴς γὰρ ὧν, δι' ἡμᾶς ἐδούλευσε πάθει, καὶ δάκνωνος τῆς ἡμῶν σωτηρίας γέγονεν. Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὸν δούλον διιστάσι τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς δύο, καθάπερ Νεστορίος. Ἡμεῖς δὲ Δεσπότην αὐτὸν φάμεν καὶ Κύριον πάσης τῆς κτίσεως, τὸν ἕνα Χριστὸν, τὸν αὐτὸν ὁμοῦ Θεὸν τε καὶ ἄνθρωπον, καὶ πάντα εἰδέναι· Ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως, οἱ ἀπόκρυφοι.

salutisque nostræ ministerio perfunctus est. Illi autem qui servum cum dicunt, unum Christum ad instar Nestorii in duos dividunt. At nos herum ipsum dicimus, omniumque creaturarum Dominum, unum Christum, eundem simul Deum atque hominem, et qui sciat omnia; *In ipso enim sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi* ⁵⁰.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ' [ΞΓ'].

Περὶ προκοπῆς.

Προκόπτειν δὲ λέγεται σοφία, καὶ ἡλικία, καὶ χά-

⁵⁷ Greg. Naz. orat. 24. ⁵⁸ Galat. iv, 7. ⁵⁹ Coloss. ii, 3.

VARIE LECTIONES.

* Nonnulli eodd. δούλην. † Duo eod. ἦνωται.

NOTÆ.

(51) Ἰστέον δὲ. *Illud quoque sciendum*, etc. D *Quamvis Patres Arianis concesserint Christum ob assumptam naturam servum in Scriptura vocitari; atque non ad Nestorianam fraudem declinandam, ob ea nuncupatione Noster censet abstinendum. Quo vero auctore, assequi non potui. Multa Patrum quinti, sexti, septimique sæculi volumina perierunt, quorum aliqua dum hæc scriberet, ob oculos habebat. Sophronius, epist. ad Serg. post Marcianistas hæreticos qui sæculo vi prodierunt, Δου-*

vivifica non est; Domini autem caro Deo Verbo unita, non quidem a naturali mortalitate exempta fuit, sed tamen ob hypostaticam cum Verbo unionem vivifica facta est, nec dicere fas est eam, vel non vivificam fuisse, vel non semper esse: sic humana natura, suapte quidem essentia futurorum notitiam non habet; at Domini anima ob unionem cum ipso Deo Verbo et hypostasis identitatem, ut reliquorum miraculorum potestate, sic etiam futurarum rerum, ut dixi, cognitione ditata fuit.

246 *Christus servus dici non potest: licet natura quam assumpsit ex semet serva sit. Nestorianæ hæresis dicere quod Christus servus sit.* — Illud quoque sciendum est, eum ne servum quidem dicere nos posse: servitutis enim et dominationis vocabula non naturas, sed quæ ad aliquid referuntur, indicant, ut paternitatis et filiationis voces. Hæc enim non essentiam, sed relationem declarant. Sicut ergo de ignorantia a nobis dictum est, si exilibus cogitationibus, hoc est subtilibus animi considerationibus, id quod creatum est, ab increato sejunxeris, servilis est caro, nisi Deo Verbo copulata esset. At cum semel secundum hypostasim unita sit, quonam pacto serva erit? Cum enim Christus unus sit, suiipsius profecto et servus et Dominus esse non potest. Hæc enim non ex iis sunt quæ absolute dicuntur, sed quæ relatione ad alterum. Cujusnam igitur servus erit? Patrisne? Ergo non omnia quæ habet Pater, Filii quoque sunt. Siquidem Patris servus est, sui autem ipsius minime. Quonam autem modo de nobis, qui per eum adoptati sumus, Apostolus ait: *Itaque jam non est servus, sed filius* ⁵⁸, siquidem ipse servus existat? Ex quo patet eum appellatione sola dici servum, cum hoc minime sit, verum nostri causa servi formam susceperit, servusque nobiscum sit vocatus. Nam cum ab omni passione immunis esset, nostri causa passionibus servivit,

CAP. XXII.

De profectu.

Christi profectus sapientia et gratia. Gratia Chri-

ati animæ ex unione et ut in capite et fonte. — Proficere autem sapientia et ætate et gratia idcirco dicitur **, quod ætate quidem cresceret; per ætatis autem augmentum, sapientiam quæ in se erat, in lucem proferret; ac propterea quod hominum in sapientia et gratia progressum, paternæque voluntatis expletionem, hoc est, hominum in Deum fidem atque salutem, profectum suum duceret, ubique quod nostrum erat sibi vindicans **. Qui autem sic eum sapientia et gratia profecisse aiunt, tanquam horum incrementum acciperet, non a primo carnis ortu factam esse 247 unionem asserunt, nec unionem secundum hypostasim tuentur; verum vanissimo Nestorio potius auscultantes, unionem quamdam secundum affectionem et respectum, ac nudam inhabitationem prodigiose fingunt, *nescientes nec quæ dicunt, nec de quibus affirmant* **. Nam si caro a primo statim ortu vere Deo unita est; imo potius in ipso exstitit, et identitatem secundum hypostasim cum eo habuit; qui fieri potuit, ut non omnibus prorsus sapientiæ gratiæque dotibus affluerit? Non quidem ut gratiam participaret, nec per gratiam in communionem eorum quæ Verbi erant veniret; quin potius ob unionem illam secundum hypostasim, cum humana divinaque unius Christi propria facta essent, quippe qui Deus simul homoque erat, gratiam, et sapientiam, et bonorum omnium plenitudinem fontis instar mundo profuderit.

CAP. XXIII.

De timore.

Timor duplex. Quis timor naturalis, et ut in Christo. — Timoris nomen duplicem habet intellectum. Est enim timor naturalis, quando anima sejungi non vult a corpore ob naturalem affectionem et necessitudinem, qui ex ipsomet ortu ab opifice ei insita est, qua fit ut pertimescat, angatur, et mortem recuset. Cujus timoris hæc definitio est: Timor naturalis est vis sibi esse vindicandi cum contractione **. Nam quia cuncta ex nihilo a Conditorum rerum producta sunt, idcirco naturaliter esse appetunt, haudquaquam vero non esse. His autem a natura proprium est, ut in ea ferantur, quorum ope consistunt. Quocirca Dei quoque Filius, cum factus esset homo, hunc appetitum ha-

** Luc. II, 52. ** Greg. Naz. orat. 20 et 36. ** I Tim. I, 7. ** Max. Dial. cum Pyrrho.

NOTÆ.

(52) Διὰ δὲ τῆς αὐξήσεως. *Per ætatis autem, etc.* Athanasius, lib. IV *Cont. Arianos*, haud alio modo Christum profecisse sapientia censet, quam ampliori deitatis suæ ostensione, *συνεπιδέδοται ἐν αὐτῷ ἢ τῆς θεότητος φανέρωσις*. Nec absudit Theologus, epist. 4, ad Cleodem. in qua Apollinarij criminationes propulsat. At orat. 20, humanitati quoque accretionem sapientiæ accessisse negat. *Proficiebatur ut ætate*, inquit, *sic et sapientia*; Οὐ τῷ λαμβάνειν τὰ αὐξήσιν, *non ut hæc incrementum caperent (nam illo qui ab initio perfectus fuit, quid esse perfectus queat), ἀλλὰ τῷ κατὰ μικρὸν τὰ αὐτὰ παραγομνοῦσθαι, καὶ παρεκφαίνεσθαι, sed cum sensim ea detegerentur, et in lucem prodirent*. Concinit Cyrillus, lib. III *Cont. Nestor.*, quorum sensum Noster hic

A ριτι, τῇ μὲν ἡλικίᾳ αὐξων, διὰ δὲ τῆς αὐξήσεως (52) τῆς ἡλικίας τὴν ἐνουπάρχουσαν αὐτῷ σοφίαν εἰς φανέρωσιν ἄγων· ἐτι δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι προκοπὴν, καὶ τὴν τελείωσιν τῆς τοῦ Πατρὸς εὐδοκίας, ἤγουν τὴν τῶν ἀνθρώπων θεογνωσίαν τε καὶ σωτηρίαν, οἰκείαν προκοπὴν ποιούμενος, καὶ οἰκειούμενος πανταχοῦ τὸ ἡμέτερον. Οἱ δὲ προκόπτειν αὐτὸν λέγοντες σοφίᾳ καὶ χάριτι, ὡς προσθήκην τούτων δεχόμενοι, οὐκ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως τῆς σαρκὸς γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν λέγουσιν, οὐδὲ τὴν καθ' ὑπόστασιν, ἔνωσιν πρεσβεύουσι, Νεστορίῳ δὲ τῷ ματαιόφρονι πείθονται, σχετικὴν ἔνωσιν, καὶ ψιλὴν ἐνοίχτισιν τερατεύονται, *μη γινώσκοντες μήτε ἂ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαίουνται*. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡ σὰρξ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως, ἄλλοι δὲ ἐν αὐτῷ ὑπῆρξε καὶ τὴν ὑποστατικὴν πρὸς αὐτὴν ἔσχε ταυτότητα, πῶς οὐ τελείως καταπλούτησε πᾶσαν σοφίαν καὶ χάριν; Οὐκ αὐτὴ τῆς χάριτος μεταλαμβάνουσα, οὐδὲ κατὰ χάριν τῶν τοῦ Λόγου μετέχουσα, ἀλλὰ ἄλλοι διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν τῶν τε ἀνθρωπίνων, τῶν τε θείων τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ γεγονότων· ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν Θεὸς τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος τὴν χάριν, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν πληρότητα τῷ κόσμῳ πηγάζουσα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [ΣΖ].

Περὶ δειλίας.

C Τὸ τῆς δειλίας ὄνομα διπλὴν ἔχει τὴν ἔννοιαν. Ἔστι γὰρ δειλία φυσικὴ, μὴ θελούσης τῆς ψυχῆς διαρροῆσαι τοῦ σώματος, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐντεθεῖσαν αὐτῇ φυσικὴν συμπάθειαν τε καὶ οἰκειότητα, δι' ἣν φυσικῶς φοβεῖται· καὶ ἀγωνίᾳ καὶ παραιτεῖται τὸν θάνατον, ἧς ὄρος· κατὰ φύσιν δειλία ἐστὶ δύναμις κατὰ συστολήν τοῦ ὄντος ἀνεκτικὴ. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τὰ πάντα, τοῦ εἶναι, καὶ οὐ τοῦ μὴ εἶναι τὴν ἔφεσιν ἔχει φυσικῶς. Τούτων δὲ κατὰ φύσιν ἴδιον, ἢ πρὸς τὰ συστατικὰ ὄρμη· καὶ ὁ Θεὸς Λόγος τοίνυν ἄνθρωπος γενόμενος ἔσχε ταύτην τὴν ἔφεσιν, ἐν μὲν τοῖς συστατικοῖς τῆς φύσεως τῆν ὄρμην ἐνδειξάμενος βρώσεώς τε καὶ πόσεως, ὑπὸ

D enarrat; tum alium addit ex Theologi orat. 36. S. Maximus, *Dial. cum Pyrrh.* ad Nestorianam labem accedere ait, quisquis Dominum addiscendo profecisse dicat; nec dissentit auctor *Quæstionum* ad orthodoxos inter opera Justinii M. Quocirca mirari subit, Leontium Agnoetis concessisse Christum; qua homo erat, multa nescivisse, quæ proficiendo sapientia et ætate didicerit. Legerat utique librum Ambrosii *De incarnatione*, qui a temporibus Ephesini concilii in linguam Græcam conversus fuerat, et in quo dicitur Christum profecisse, *ætate hominis, ita et sapientia hominis*: unde concluditur contra Apollinarem in eo fuisse sensum, seu mentem hominis. Idem repererat in libro Nysseni adversus hunc hæreticum, n. 28.

τε ἐφιέμενος, καὶ φυσικῶς ἐν πείρᾳ τούτων γενόμενος· ἐν δὲ τοῖς φθαρτικαῖς τὴν ἀφορμὴν, ὡς ἐν τῷ καιρῷ πάθους ἑκουσίως τὴν πρὸς τὸν θάνατον συστολὴν ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ καὶ νόμῳ φύσεως ἐγένετο τὰ γινόμενα, ἀλλ' οὐ καθ' ἡμᾶς ἠναγκασμένως. Ἐκουσίως γὰρ τὰ φυσικὰ θέλων κατεδέξατο. Ὄστε αὐτῇ ἡ δειλία, καὶ ὁ φόβος, καὶ ἡ ἀγωνία, τῶν φυσικῶν ἐστὶ καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν, καὶ μὴ ὑποκειμένων ἀμαρτιῶν.

suscepit. Ac proinde metus hic, et trepidatio, pavorque, naturalis et inculcata, nec subjecta peccato affectio est.

Ἔστι πάλιν δειλία, ἡ ἐκ προδοσίας λογισμῶν συνισταμένη, καὶ ἀπιστίας, καὶ τοῦ ἀγνοεῖν τὴν τοῦ θανάτου ὥραν, ὡς ὅταν νυκτὸς δειλιῶμεν ψόφου τινὸς γινομένου· ἦτις παρὰ φύσιν ἐστίν, ἣν καὶ ὀριζόμενοι λέγομεν· παρὰ φύσιν δειλία ἐστὶ παράλογος συστολή. Ταύτην ὁ Κύριος οὐ προσήκατο· διὸ οὐδὲ ἐδειλίασέ ποτε, εἰ μὴ ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, εἰ καὶ οἰκονομικῶς ἑαυτὸν συνέστελλε πολλάκις· οὐ γὰρ ἤγγικε τὸν καιρὸν.

Ἔστι δὲ ἀληθῶς ἐδειλιασε, φησὶν ὁ ἱερός Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου λόγῳ· « Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγεν· *Nūn ἡ ψυχὴ μου τετάρακται*. Τὸ δὲ, *nūn*, τοῦτό ἐστιν, ὅτε ἠθέλησεν, ὅμως μέντοι τὸ ἄν ἐπιδεικνύεται· οὐ γὰρ τὸ μὴ ἄν παρὸν ὠνόμαζεν, ὡς δοκῆσει γινομένων τῶν λεγομένων· φύσει γὰρ καὶ ἀληθεῖα τὰ πάντα ἐγένετο. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Οὐδαμῶς δὲ θεότης πάθος προσίεται, διχα πάσχοντος σώματος, οὐδὲ ταραχὴν καὶ λύπην ἐπιδεικνύεται, διχα ψυχῆς λυπούμενης καὶ ταρασσομένης· οὔτε ἀθημονεῖ καὶ προσεύχεται, διχα νοήσεως ἀθημονούσης καὶ προσευχομένης· ἀλλὰ γὰρ καὶ μὴ ἡττήματι φύσεως συνέβαινε τὰ γινόμενα, ἀλλ' ἐπιδειξίε ὑπέρβειως ἐγένετο. » Τὸ δὲ, *ἡττήματι φύσεως μὴ συμβαίνειν τὰ γινόμενα*, τὸ μὴ ἀκουσίως ταῦτα ὑπομένειν, δηλοῖ.

Quod autem non naturæ succumbentis ignavia contingerent, quæ fiebant, hinc liquet quod haud invitus ea sustinuerit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ' [ΞΗ'].

Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου προσευχῆς.

Προσευχὴ ἐστὶν ἀνάβασις νοῦ πρὸς Θεόν, ἢ αἰτήσις τῶν προσηκόντων παρὰ Θεοῦ. Πῶς τοίνυν ὁ Κύριος ἐπὶ Λαζάρου, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους προσήχετο; Οὔτε γὰρ ἀναθάσεως τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐδεῖτο ὁ ἅγιος αὐτοῦ νοῦς, ἀπαξ καθ' ὑπόστασιν τῷ Θεῷ λόγῳ ἠνωμένος, οὔτε τῆς παρὰ Θεοῦ αἰτήσεως· εἷς γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστός· ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος ἢ πρόσωπον, καὶ τυτῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἡμέτερον, καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν γενόμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς παρὰ Θεοῦ αἰτεῖν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνατίθεσθαι, καὶ διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ νοῦ ὁδοποιεῖν

A buit, suam quidem erga illa quæ naturam constituunt propensionem ostendens, tum cibi potusque et somni cupiditate, tum facto horum ex naturæ legibus periculo; in iis autem quæ interitum pariant, fugam præterdens, ut passionis tempore mortis timore voluntarie compressionem admisisset. Quanquam enim naturæ lege fiebant, quæ fiebant; at non ut in nobis vi et necessario. Ea siquidem quæ natura erant, sponte et libere

Quis non naturalis. Hunc Christus non admisit. — Et rursum aliud timoris genus, quod ex cogitationum defectione et diffidentia, exque eo quod quis mortis horam ignoret, exurgit: ut cum noctu, aborto aliquo strepitu, timore afflicimur: qui quidem timor non naturalis est, sicque definitur: Timor non naturalis, est improvisa contractio. Hunc porro timorem Dominus non assumpsit. Quapropter nunquam timuit, nisi passionis tempore: etsi alioqui certo consilio sæpe se subduxit. Non enim tempus ignorabat.

Quod autem vere timuerit, testis est sanctus Athanasius In Oratione adversus Apollinarium his verbis: « Ob eam causam dicebat Dominus: *Nunc anima mea turbata est* ». Quod autem ait, *nunc*, idem est ac, cum voluit. Attamen id quod erat ostendit. Non enim illud quod non erat, ac si 248 adesset, nominavit: perinde scilicet ac si in speciem duntaxat fierent ea quæ dicebantur. Natura enim ac vere omnia fiebant. » Ac post alia: Nullo autem modo divinitas passionem recipit sine corpore quod patiat, nec sine anima quæ tristetur ac turbetur, turbationem mœroremque ostendit: neque anxia est, et exorat mente nequaquam anxia et exorante. Etenim quamvis non victæ naturæ consternatione ista contingerent, attamen facta sunt ut quis esset palam innotesceret. »

CAP. XXIV.

De Domini oratione.

Quid oratio, atque ut Christus oraverit. — Oratio est ascensus mentis in Deum: aut eorum quæ consentanea sunt postulatio a Deo. Qui ergo fiebat ut Dominus in Lazari suscitatione ac passionis tempore oraret? neque enim sancta ipsius mens elevatione in Deum egebat, quippe quæ semel Deo secundum hypostasim unita esset; nec rursus ei opus erat, ut quidquam a Deo postularet (unus enim est Christus), verum quia personam nostram sustinebat, id quod nostrum erat in seipso exprimens, sese nobis exemplum præbuit,

¹⁰ Joan. xii, 27. ¹¹ S. Athanas. *De salutari adventu Christi*, contra Apollinarem, versus lucem.

VARLE LECTIONES.

¹² Reg. 4, Colb. 1 ἐπράττετο. Vetes interpr. *agebantur*. R. 2924 ἐγένετο τὰ τελούμενα. ¹³ Cod. S. Hil. R. 5, Colb. 1 οἰκειωσάμενος.

docendo nos a Deo postulare et mentes ad illum erigere, perque sanctam mentem suam ascensum nobis ad Deum muniendo. Quemadmodum⁶⁶ enim passiones tolerabat, ut nobis, sicut dicebam, ascensum ad Deum sterneret, et pro nobis, velut Joanni aiebat, justitiam omnem impleret⁶⁷, nosque cum Patre reconciliaret: sic etiam ut eum ceu principium et causam sui honore afficeret, seque Deo minime adversari commonstraret. Nam quando Lazari causa dicebat: *Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat, dixi, ut credant quia tu me misisti*⁶⁸; annon cuiusvis perspicuum est eum non alia de causa his verbis usum esse, nisi ut Patrem, tanquam sui principium et causam honoraret, seque Deo nequaquam adversari ostenderet⁶⁹.

Rursus cum ita loquebatur: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste. Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*⁷¹; annon quisvis liquido perspicit⁷², eum idcirco sic esse locutum, ut nos Dei solius opem in tentationibus implorare, divinamque voluntatem nostræ anteponeere doceret: insuper ut ostenderet, ea quæ nostræ naturæ erant, vere sua fecisse, duasque voluntates, naturales quidem illas, naturisque ipsius congruentes, cæterum nequaquam contrarias vere habuisse. *Pater*, inquit tanquam ejusdem cum ipso substantiæ, *si possibile est*: non velut ignoraret ita loquens (ecquid enim Deo impossibile esse queat?), verum ut nos exinde voluntati nostræ divinam anteferre disceremus. Hoc enim solummodo impossibile est, quod Deus non vult, nec permittit⁷³: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Tanquam **249** Deus, eandem cum Patre voluntatem habet: et velut autem homo, humanitatis voluntatem naturaliter ostendit. Hæc enim naturaliter mortem refugit.

At vero illud, *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me*⁷⁴? quia personam nostram gerebat, pronuntiavit. Neque enim Deum suum Patrem dixisset, nisi id quod sub aspectum cadit, ab eo quod intellectui capiebatur, subtili mentis imagi-

⁶⁶ Matth. Greg. Naz. orat. 56. ⁶⁷ Matth. III, 45. ⁶⁸ Joan. II, 42. ⁶⁹ Greg. Naz. orat. 42; Chrys. hom. 63 in Joan. ⁷⁰ Matth. xxvi, 59. ⁷¹ Chrys. in Cat. in Matth. xxvi. ⁷² Greg. orat. 56. ⁷³ Matth. xxvii, 46.

VARIE LECTIONES.

⁶⁶ Reg. I ἀνάβασιν, καὶ καταλλάττων, etc. cæteris omissis, perinde ac in Collb. 1539, in cujus marginibus hæc librarius supplevit. ⁷⁰ Absunt in cod. S. Hil. aliisque multis. ⁷¹ Cod. S. Hil. R. 3 et N. δ 4 Θεός. R. alter ὅπερ ὁ Θεός.

NOTÆ.

(53) Τὸ δὲ, Θεέ μου. Illud vero, *Deus meus*. Hæc Noster accepit ex orat. 53 Nazianzeneni, qui, cum a Paulo, I Cor. xv, Filium dici subjiciendum Patri intelligeret, quia futurum est ut homines qui membra illius sunt, Deo subjiciantur, Christo suum faciente id quod nostrum est, εαυτοῦ ποιούμενος τὸ ἡμέτερον, subjungit, ejusdem generis esse. *Deus meus, Deus meus, ut qui me dereliquisti?* οὐ γὰρ αὐτὸς ἐγκαταλείπεται, ἢ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς; ἢ ὑπὸ τῆς εαυτοῦ θεότητος, ὃ δοκεῖ τισι. *Nos enim, quos quidam putant, ipse vel a Patre, vel a deitate, quæ passionem extimuerit, seque adeo subtraxerit, derelictus est:* ἐν αὐτῷ δὲ, ὅπερ εἶπον, τυποῖ τὸ

ἡμῖν τὴν πρὸς Θεὸν ἀνάβασιν. Ὡς περ γὰρ τὴν ἀνάβασιν, ἡμῖν τὴν κατ' αὐτῶν νίκην βραβεύων, οὕτω καὶ προσεύχεται, ἡμῖν ὁδοποιῶν, ὡς ἐφην, τὴν πρὸς Θεὸν ἀνάβασιν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν πᾶσαν δικαιοσύνην πληρῶν, ὡς ἐφην πρὸς Ἰωάννην, καὶ καταλλάττων ἡμῖν τὸν εαυτοῦ Πατέρα, καὶ ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τοῦτον τιμῶν, καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος. Ὅτε μὲν γὰρ εἶλεγει ἐπὶ Λαζάρου· *Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν, ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις, ἀλλὰ ἐὰν τὸν παρεστηκότα δόχλον εἶπον, ἵνα γινώσκῃς, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας*, οὐ πᾶσι σαφέστατον πέφυκεν, ὅτι ὡς εαυτοῦ καὶ αἰτίαν τιμῶν τὸν εαυτοῦ Πατέρα, καὶ δεικνύς ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, ταῦτα ἐφησεν P;

principium et causam honoraret, seque Deo ne-

B Ὅτε δὲ εἶλεγει· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ*, οὐ παντὶ που δὴλόν ἐστιν, ὡς διδάσκων ἡμᾶς; ἐν τοῖς πειρασμοῖς παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν τὴν βοήθειαν, καὶ τὸ θεῖον τοῦ ἡμετέρου προκρίνειν θελήματος, καὶ δεικνύς, ὡς ἀληθῶς τὰ τῆς ἡμετέρας ψυκίωσαστο φύσεως, ὅτι τε κατὰ ἀλήθειαν δύο θελήματα, φυσικὰ μὲν, καὶ τῶν αὐτοῦ κατάλληλα φύσεων, ἀλλ' οὐχ ὑπεναντία κέκτηται; *Πάτερ*, φησὶν, ὡς ὁμοούσιος, *εἰ δυνατόν*, οὐκ ἀγνοῶν· τί δὲ καὶ τῷ Θεῷ ἀδύνατον; ἀλλὰ παιδαγωγῶν ἡμᾶς τὸ θεῖον τοῦ ἡμετέρου προκρίνειν θελήματος. Τοῦτο γὰρ μόνον ἀδύνατον, ὃ Θεὸς οὐ βούλεται, οὐδὲ παραχωρεῖ. *Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ*· ὡς μὲν Θεός, ταυτοτελής ὢν τῷ Πατρὶ· ὡς δὲ ἀνθρώπος, τὸ τῆς ἀνθρωπότητος φυσικῶς ἐνδείκνυται θελημα· τοῦτο γὰρ φυσικῶς παραιτεῖται τὸν θάνατον.

Τὸ δὲ· Θεέ μου (53), Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; τὸ ἡμέτερον οικειούμενος ἐφησε πρόσωπον. Ὅτε γὰρ Θεός αὐτοῦ ὁ Πατήρ, εἰ μὴ γε διαρεθόντος ἰσχυαῖς τοῦ νοῦ φαντασίαις τοῦ ἐρωμένου ἐκ τοῦ νοουμένου, τάσσοιτό μεθ' ἡμῶν, οὔτε δὲ κτι-

D ἡμέτερον, sed quod aiebam, in seipso quod nostrum est exprimit. Nos enim eramus illi quondam derelicti et contempti: nunc vero per illius impassibilitatem passionem sumus assumpti et salvati: eo utique modo quo τὴν ἀπροσούνην ἡμῶν καὶ τὸ πλημμελὲς οικειούμενος, insipientiam nostram et delictum sibi arrogando, quæ sequuntur in passio pronuntiat, etc. Succinit Cyrillus, lib. De recta fide, ad regnum. Athanasius vero, lib. iv Cont. Arianos, et alii Christum eatenus a Patre relictum censent, quatenus ejus humanitas, substractis auxiliis quibus ante fovebatur, poenarum mortisque dolores acerbissimos experta est

οὐδὲ ὑπὸ τῆς οικειᾶς θεότητος, ἀλλ' ἡμεῖς A
καταλειμμένοι, καὶ παρεωραμένοι· ὥστε
ἰον. οικειούμενο; πρόσωπον ταῦτα προσ-

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ' [ΞΘ'].

Περὶ οικειώσεως.

εἰδέναι (54) ὡς δύο οικειώσεις εἰσι· μία
ἢ οὐσιώδης, καὶ μία προσωπικὴ καὶ σχε-
πικὴ μὲν οὖν καὶ οὐσιώδης, καθ' ἣν διὰ
πᾶν ὁ Κύριος τῆν τε φύσιν ἡμῶν καὶ τὰ
ἔντα ἀνέλαβε, φύσει καὶ ἀληθεῖα γενόμε-
πος, καὶ τῶν φυσικῶν ἐν πείρᾳ γενόμενος·
ἢ δὲ καὶ σχετικὴ ἢ, ὅτε τις τὸ ἑτέρου ὑπο-
ῶσων διὰ σχέσιν, οἰκτὸν φημι, ἢ ἀγά-
ἀντ' αὐτοῦ τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖται λό-
B
ῶσιν αὐτῷ προσήκοντα· καθ' ἣν τῆν τε κατ-
τῆν ἐγκατάλειψιν ἡμῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα
ρυσικὰ, οὐκ αὐτὸς ταῦτα ὄν ἢ γενόμενος,
ο, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἀναδεχόμενος πρὸς-
ἢ μεθ' ἡμῶν τασσόμενος. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ,
ῶμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα.

sua ipse fecit: non ut ipse hoc esset, aut
in nostrum ordinem se ascriberet. Quo sensu sumitur illud: *Factus est pro nobis maledi-*

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ' [Ο'].

ἢ πάθους τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου, καὶ
ῶ ἀπαθείας τῆς αὐτοῦ θεότητος.

ῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος; πάντα ὑπέμεινε
ῶ θείας καὶ μόνης ἀπαθούς αὐτοῦ φύσεως
ῶ μωσύσης. Τοῦ γὰρ ἐνὸς Χριστοῦ, τοῦ ἐκ
C
ῶ καὶ ἀνθρωπότητος συντεθειμένου, ἐν
ῶ καὶ ἀνθρωπότητι ὄντος, πάσχοντος, τὸ
ῶν, ὡς πεφυκὸς πάσχειν, ἐπάσχειν, οὐ συν-
ῶ ἀπαθές. ἢ μὲν γὰρ ψυχὴ παθητὴ οὔσα,
ῶς τεμνομένου, αὐτὴ μὴ τεμνομένη, συν-
ῶ συμπάσχει τῷ σώματι· ἢ δὲ θεότης ἀπα-
ῶ, οὐ συνέπασχε τῷ σώματι.

una tamen cum 250 corpore dolorem
r commercii.

ῶ δὲ (55) ὅτι θεὸν μὲν σαρκὶ παθόντα φαμὲν,
ῶ σαρκὶ παθοῦσαν, ἢ θεὸν διὰ σαρκὸς πα-

Nyss., or. 36. ⁶ Max. ad Marin. in solut. 1 dubit. Theod.; Greg. Naz. orat. 36. ⁷ Galat. iii. 17.

VARIE LECTIONES.

ῶ καὶ σχετικὴ in omnibus ferme codicibus; nec reddidit vetus interpr.

NOTÆ.

ῶ δὲ εἰδέναι. Sciendum est duplicem, etc. D
onem utramque Maximus distinguit solu-
ῶ hitat. Theod. Priorem, quam φυσικὴν
ῶ ῶη, naturalem et substantialem vocant,
ῶ ilde celebrant. Sua quippe fecit Deus quæ
ῶ is sunt, ὡκίωται τὰ τοῦ σώματος, inquit
ῶ is, lib. De sal. adv. Christi. Quo fit, ut
ῶ erbi, animam Verbi, passionem Dei aliaque
ῶ licamus, haud secus atque animam et car-
ῶ Nam ἀντίδοσις, sive communicatio proprie-
ῶ hac vindicatione nascitur. Οἰκειούται τοῦ
ῶ ιατος τὰ πάθη ὁ Θεὸς; Λόγος, αἰχbat Ale-
ῶ Paulus Emesenus, καὶ πρὸς ἐκαστὸ ἀνα-
ῶ na Verbum proprii sui corporis, passionem
ῶ est, et ad seipsum refert. Cyrillum omitto
ῶ ad monachos dixerat οικειούμενος τὰ

A natione discretum fuisset. Nec rursus a sua
unquam divinitate desertus fuit; sed nos eramus
derelicti illi et contempti. Quamobrem personam
nostram assumens hæc deprecatus est ⁶.

CAP. XXV.

De appropriatione seu vindicatione

Duobus modis sibi aliquis quidpiam suum facit.

— Scire oportet ⁶ duplicem esse vindicationem,
unam naturalem et substantialem alteram perso-
nalem et secundum respectum. At naturalis quid-
dem et substantialis est, qua Deus pro sua erga
hominis benevolentia, tum naturam nostram, tum
omnia naturalia suscepit, natura et vere factus
homo et ea expertus, quæ in naturam nostram ca-
dunt: quæ vero personalis est et secundum re-
spectum, tunc locum habet, cum quis affectione qua-
dam, miseratione puta, vel dilectione alterius per-
sonam gerit, pro eo sermones nihil ad se attinen-
tes illius vice proferens. Quo quidem vindicationis
genere Dominus, tum maledictionem, tum dereli-
ctionem nostram, aliaque ejusmodi quæ naturalia
unquam exstiterit; sed quia personam nostram

unquam exstiterit; sed quia personam nostram

CAP. XXVI.

De corporis Domini passione, ipsiusque divinitatis impassibilitate.

Ipsum igitur Dei Verbum omnia carne pertulit,
divina interim ac sola impassibili ipsius natura ab
omni perpeessione immuni persistente. Nam cum
unus idemque Christus, qui ex divinitate et huma-
nitate compositus est, inque divinitate et humani-
tate existit, vere pateretur, pars quidem illa, quæ
naturali sua conditione hoc habebat, ut pati pos-
set, patiebatur; cæterum ea, quæ impassibilis erat,
haud simul patiebatur. Nam anima quidem, passi-
bilis eum sit, tametsi inefso corpore ipsa minime
persensit: at deitas quia impassibilis est, nihil

*Deus carne passus non per carnem: non passa dei-
tas.* — Illud porro sciendum, quod Deum quidem

Nyss., or. 36. ⁶ Max. ad Marin. in solut. 1 dubit. Theod.; Greg. Naz. orat. 36. ⁷ Galat. iii. 17.

D σαρκικὰ, quæ carnis sunt propria faciens, ut et pati
ipsius proprium pronuntietur. Verum vindicationem
hanc prætere, inconsiderationis et impiæ cogi-
tationis taxat auctor epistolæ ad Cæsarium mona-
chum, quæ Chrysostomi nomen præfert; ut vel
inde colligas eum Nestorii erroribus imbutum
fuisse. Alterum genus οικειώσεως, Theologus in-
dicat in eo loco, quem modo ad cap. 24 reci-
tavi.

(55) Ἰστέον δὲ. Illud porro sciendum, etc. Non
Nestorius modo, sed et Joannes Antiochenus cum
suis Orientalibus ideo præsertim Cyrillum Apollin-
narisim insimulabant, quod, anath. 12, Deum carne
passum esse delinivisset. Adversus eum editi sunt
complures illi articuli, qui Athanasii inscripti no-
mine inter sancti hujus doctoris opera prodire,

carne passum dicimus; divinitatem autem carne passam, aut Deum per carnem passum, non item. Sicut enim, si sole arbori illucente securis arborem incidere, sol tamen nihil læsus manet; a fortiori, impassibilis Verbi divinitas carni secundum hypostasim unita, patiente carne incolumis mansit⁶. Et quemadmodum, si quis aquam ignito ferro infundat, id quod ita comparatum est, ut ab aqua efficiatur, hoc est ignis, ab aqua exstinguitur; ferrum autem omnis injuriæ expers manet (non enim a natura id habet ut ab aqua labefactetur), multo magis certe divinitas quæ sola ab omni pessione remota est, patiente carne nullam ipse passionem admisit: quamvis alioqui ab illa inseparabilis esset. Non enim necesse est exempla case rebus prorsus similia, ac hujusmodi, ut nihil omnino desideretur; quandoquidem in exemplis, tum id quod simile est, tum id quod diversum est, perspicere oportet, eo quod exempla sint. Nam quod omni ex parte simile est, ea ipsa res est, non exemplum, idque potissimum in Deo. Neque enim fieri potest, ut exemplum omnino simile reperiat, sive cum de Deo, sive cum de incarnatione sermo habetur,

CAP. XXVII.

Quod Verbi divinitas ab anima et corpore inseparabilis manserit, etiam in Domini morte: et quod una interim persona persisteret.

Cum Dominus noster Jesus Christus ab omni peccati labe purus esset: *Non enim peccatum fecit, qui peccatum tollit mundi; nec dolus inventus est in ore ejus*⁷, morti nequaquam subjectus erat: siquidem per peccatum mors introivit in mundum⁸. Mordit itaque, mortem salutis nostræ causa suscipiens, ac scipsum Patri pro nobis hostiam offerens. In eum enim deliqueramus, eique proinde redemptionis nostræ pretium pendendum erat, ut hoc pacto a condemnatione liberaremur. Absit enim, ut Domini sanguis oblatas tyranno fuerit⁹. Accedit itaque mors, corporisque escam avidè deglutientis divinitatis hamo transfigitur: atque degustato insonte

θόντα, οὐδαμῶς. Εἰ γὰρ ἡλίου ἢ δένδρου ἐπιλάμπουτος, ἢ ἀξίνη τέμνει τὸ δένδρον, ἀτμήτος καὶ ἀκαθής διαμένει ὁ ἥλιος, πολλῶ μᾶλλον ἢ ἀκαθής τοῦ λόγου θεότης καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένη σαρκί, τῆς σαρκὸς πασχούσης ἀκαθής διαμένει. Καὶ ὡσπερ εἰ τις περικρατωμένῳ σιδήρῳ ἐπιχέοι ὕδωρ, ὃ μὲν πέφυκε πάσχειν ὑπὸ τοῦ ὕδατος, τὸ πῦρ λέγω, σβέννυται, ἀβλαβής δὲ διαμένει ὁ σίδηρος· οὐ πέφυκε γὰρ ὑπὸ τοῦ ὕδατος διαφθειρεσθαι· πολλῶ μᾶλλον ἢ τῆς σαρκὸς πασχούσης, ἢ μόνῃ ἀκαθής θεότης τὸ πάθος οὐ προσήκατο, καὶ ἀχώριστος αὐτῆς διαμένουσα· οὐκ ἀνάγκη γὰρ παντελῶς καὶ ἀνελλιπῶς εὐκείναι τὰ παραδείγματα. Ἀνάγκη γὰρ ἐν τοῖς παραδείγμασι, καὶ τὸ ὅμοιον θεωρεῖσθαι καὶ τὸ παρηλλαγμένον, ἐπεὶ οὐ ὅμοιον ἐστὶν ἀνάγκη τὸ ἐν πᾶσι ὅμοιον, ταῦτόν ἄν εἴη, καὶ αὐτὸν παραδείγμα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν θείων. Ἀδύνατον γὰρ ἐν πᾶσι ὅμοιον εὐρεῖν παράδειγμα, ἐπὶ τε τῆς θεολογίας, ἐπὶ τε τῆς οἰκονομίας, ὅτι

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ' [ΟΑ'].

Περὶ τοῦ ἀχώριστον διαμεῖναι τὴν τοῦ λόγου θεότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Κυρίου, καὶ μίαν διαμεῖναι ὑπόστασιν.

Ἀναμάρτητος ὢν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· ἁμαρτιῶν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ὃ αἵρων τὴν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου, οὐδὲ ἐθρόβη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· οὐχ ὑπέκειτο θανάτῳ, εἴπερ διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν ὁ θάνατος. Ἐθίσκει τοίνυν, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἀναδεχόμενος, καὶ αὐτὸν τῷ Πατρὶ προσφέρει θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν· αὐτῷ γὰρ πεπλημελέκαμεν, καὶ αὐτὸν εἶδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δεῖξασθαι, καὶ οὕτως ἡμεῖς λυθῆναι τῆς κατακρίσεως· μὴ γὰρ γένοιτο τῷ τυράννῳ τὸ τοῦ δεσπότητος προσενεχθῆναι αἷμα. Πρόσεισι· τοιγαυτοῦ ὁ θάνατος, καὶ κατακρίων τὸ σῶματος δέλεαρ, τῷ τῆς θεότητος ἀχίστρῳ περιπέρεται, καὶ ἀναμαρ-

⁶ Athan. lib. *De salut. advent. Christi*. ⁷ Isa. LIII, 9; Joan. I, 29. ⁸ Rom. v, 12. ⁹ Greg. or. 48.

VARIE LECTIONES.

⁶ Cod. S. Hil. multique alii ὡσπερ γὰρ ἡλίου. Et passio post τέμνει vel τέμνη. ⁷ Edita ἐπιχέει. ⁸ Cod. S. Hil. Regii. quidam et Colb. 2 πολλῶ κλέον. ⁹ Cod. S. Hil. ἐπεὶ αὖν. Regii multi et Colb. οὐ. Sic vetus interp. posuit quia non est exemplum. Faber melius alioqui non esset exemplum.

NOTÆ.

quosque Photius, cod. 46, Theodoretō assignat, Marius vero Mercator rerum gestarum æqualis, Etherio Tyanensi. Quin post Chalcedonense concilium pessime audierunt monachi Scythiæ, quod propositionem hanc, *Unus de Trinitate passus est*, defenderent, quam Petrus Fullo primus invexisse ferebatur. Hæc tamen postmodum a quinta synodo admissa est, sublata omni Apollinaris aut Eulichis Theopaschitarum hæresis suspitione. Horum autem causa Noster subjungit: *Deitate vero carne passam, aut Deum per carnem passum, non item. Qui praverat Athanasius, lib. De salut. adventu Christi, ubi postremam hanc propositionem blasphemiam notat: Θεῷ τῆς βλασφημίας, Scriptura docente, per Dei voluntatem in carne ejus passionem*

accidisse, καὶ οὐχὶ Θεὸς διὰ σαρκὸς ἐπαθεν, non et Deus per carnem sit passus. Attauten Fulgentius, ad 5 quæst. Ferrandi respondit, absque fidei dispendio dici posse, divinitatem carne vel per carnem passam esse, quia deitas a persona Verbi non distinguitur: et subinde Ferrandus, epist. ad Anstol., ait: *Si respondeamus quod respondere debemus; passa est, sed secundum carnem, ipse tamen in hoc quod est impassibilis permanens.* Quæ pro monachis Scythiis amho scripserunt. Sed castigatior est Græcorum theologia, si quosdam excipias, puta Acacium Melitinensem, Saturnianum, et alios, qui in deitatem ipsam dolores et mortem incausè refererent.

τητου και ζωοποιου γευσάμενος σώματος, διαφθεί-
 ρεται, και πάντας ἀνάγει, οὐς πάσαι κατέπιεν.
 Ὡς περ γάρ τὸ σκότος τῆ τοῦ φωτὸς ἐπεισαγωγῆ
 ἐξαφανίζεται, οὕτως ἡ φθορὰ τῆ τῆς ζωῆς προσ-
 βολῆ ἀπελευνεται, και γίνεται πᾶσι ζωῆ, φθορὰ δὲ
 τῷ φθείραντι.

Εἰ καὶ τέθνηκε (56) τοιγαρῶν ὡς ἄνθρωπος, και
 ἡ ἀγία αὐτοῦ ψυχὴ τοῦ ἀκράντου διηρέθη σώματος,
 ἀλλ' ἡ θεότης ἀχώριστος ἀμφοτέρων διέμεινε, τῆς
 τε ψυχῆς φημι και τοῦ σώματος, και οὐδὲ οὕτως ἡ
 μία ὑπόστασις εἰς δύο ὑποστάσεις διήρηται· τό τε
 γὰρ σῶμα και ἡ ψυχὴ κατὰ ταυτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ
 τοῦ Λόγου ὑποστάσει ἔσχον τὴν ὑπαρξιν, και ἐν τῷ
 θανάτῳ ἀλλήλων διαιρεθέντα, ἕκαστον αὐτῶν ἔμεινε,
 τὴν μίαν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν ἔχοντα. Ὡστε ἡ μία
 τοῦ Λόγου ὑπόστασις, τοῦ τε Λόγου, και τῆς ψυχῆς,
 και τοῦ σώματος ὑπῆρχεν ὑπόστασις· οὐδέποτε γὰρ
 οὔτε ἡ ψυχὴ, οὔτε τὸ σῶμα ἴδιαν ἔσχον ὑπόστασιν
 παρὰ τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν, μία δὲ αἰεὶ ἡ τοῦ
 Λόγου ὑπόστασις, και οὐδέποτε δύο. Ὡστε μία αἰεὶ
 ἡ τοῦ Χριστοῦ ὑπόστασις. Εἰ γὰρ και ἡ τοπικῶς τοῦ
 σώματος ἡ ψυχὴ κεχώριστο, ἀλλ' ὑποστατικῶς διὰ
 τοῦ Λόγου ἦν ἓνωτο.

semper Christi persona fuit. Tametsi enim quoad
 nihilominus per Verbum uniebatur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ' [ΟΒ'].

Περὶ φθορᾶς και διαφθορᾶς.

Τὸ τῆς φθορᾶς (57) ὄνομα δύο σημαίνει. Σημαίνει

ac vivifico corpore, ipsa interit, omnes quos olim
 absorpserat evomens. Velut enim tenebræ iudicia
 luce submoventur, ita corruptio vitæ appulsu de-
 pellitur, omnibusque accidit vita, corruptori au-
 tem interitus.

Christi persona una, nusquam a se, etsi partibus
 distractis, divisa. — 251 Quamvis igitur Christus
 ut homo mortem obierit, sanctaque ipsius anima ab
 immaculato corpore distracta sit, divinitas tamen
 a neutro, hoc est, nec ab anima, nec a corpore
 quoquo modo sejuncta est: neque propterea per-
 sona una in duas divisa fuit. Siquidem et corpus
 et anima simul ab initio in Verbi persona existen-
 tiam habuerunt; ac licet in morte divulsa sint,
 utrumque tamen eorum unam Verbi personam
 qua subsisteret, semper habuit. Quamobrem una
 eademque Verbi hypostasis, tum verbi, tum cor-
 poris erat hypostasis. Neque enim unquam
 aut anima, aut corpus peculiarem, atque a Ver-
 bi subsistentia distinctam subsistentiam habuit;
 verum una semper fuit Verbi hypostasis et subsi-
 stentia, nec unquam duplex. Idcirco una quoque
 locum anima a corpore sejuncta erat; hypostaticè

CAP. XXVIII.

De corruptione et corruptela.

Corruptio duplex: priori genere corruptibile Chri-

VARIE LECTIONES.

* Cod. S. H!! et alii multi ὥστε εἰ και. Quidam διὸ εἰ και. R. 1 και εἰ και. γ R. 2 et Colb. 1 ἦν ἓνωτο.

NOTÆ.

(56) Εἰ καὶ τέθνηκε. Quamvis igitur Christus,
 etc. Epiphanius, hæres. 69, ait Christum, cum di-
 ceret, Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti?
 significasse τὴν θεότητα συν τῇ ψυχῇ κινουμένην
 ἐπὶ τὸ καταλεῖψαι τὸ ἄγιον σῶμα, deitatem cum
 anima in prociectu fuisse, ut sanctum corpus dese-
 reret. Hic solus est e Græcis quem ita censuisse
 noverim, si Apollinarium excipias, qui animam
 rationalem aliam a deitate in Christo non agno-
 sceret, ac Domini mortem separatione deitatis a
 corpore putaret accidisse, cum e contrario, ut
 docet Athanasius, lib. De incarnatione Christi, et
 De salutari adventu ejus, incarnatio ostensa sit
 in cruce, et per effluxionem sanguinis ex carne
 confirmata. Emissam vocem οὐ χωρισμὸν θεό-
 τητος, non sejunctionem deitatis, sed mortificatio-
 nem corporis declarasse, μήτε τῆς θεότητος τοῦ
 σώματος ἐν τῷ τάφῳ ἀπολιμπανομένης, μήτε τῆς
 ψυχῆς ἐν τῷ ἄδῃ χωριζομένης, quando divinitas nec
 corpus in sepulcro, nec animam in inferno desti-
 tuerit. Plura addit quæ legenda sunt. Nec negotium
 facessunt hæc verba proluxæ alterius orationis
 ejusdem de incarnatione Verbi, Εἰ μὲν οὖν ἦν πάλιν
 νοήσαν σῶμα, και ἐπ' ἕφει πάντων διαλυθεὶς ἀπ'
 αὐτοῦ ὁ Λόγος· Jam si corpus ægritudine laborasset,
 et in omnium oculis ab eo Verbum soluto nexu dis-
 cussisset, non sine dedecore habitum fuisset, etc.
 Quæ dicta solummodo sunt ad eos revincendos,
 qui sibi finxissent, satius fuisse Christum mortem
 aliam ab ignominiosa illa quam pertulit per cru-
 cem, obire. Gregorius vero Nyssenus, lib. 1 Cont.
 Epitom. t. II, p. 55, Verbum a corpore quod sus-
 ceperat, sejunctum in morte non fuisse confirmat

C hoc effato, quod hodieque perseverat, quod Verbum
 semel assumpsit, nunquam dimisit: χωρισθεῖσα δὲ
 οὐδετέρου ἢ ἀπαξ συνανεγράθη· A neutro separata
 deitas est, quicum semel contempta fuit. Epist.
 ad Eustath. enarrat, veluti Damascenus, qui factum
 sit, ut sejunctis per mortem corpore et anima,
 una duntaxat hypostasis existerit, scilicet δὲ τὴν
 ἐγκειμένην θεότητα, propter insertam utriusque
 Verbi deitatem. Per corpus enim, quod erat in corde
 terræ superatum fuisse illum, cujus erat mortis im-
 perium.

(57) Τὸ δὲ τῆς φθορᾶς. Corruptionis vero voc-
 bulum. Incorrupticolæ duplici præsertim argu-
 mento contendebant, Domini corpus ab omni læ-
 sione vel corruptione semper fuisse liberum;
 nimirum quia non fieri posset ut corruptionem
 non deponeret, quod Verbo unitum erat: ad hæc,
 novum cælestemque Adamum eximi debuisset a
 corruptione, quam vetustus ante peccatum non
 admiserat. Momentum prius Sinaita convellit,
 p. 293 τῆς Ὁδοῦ. Non attendunt, inquit, non
 alia de causa divinum Verbum, quod cælestis ignis est
 et consumens, humanam naturam assumpsisse, ei
 μη διὰ τὰ τοιαῦτα ἡμῶν πάθη, nisi propter nostras
 ejusmodi affectiones, ἕπως ἐνώσα; ταῦτα τῇ ἰδίᾳ
 τοῦ νοεροῦ πυρὸς φύσει τῆς θεότητος, ὡς περ ἐν
 χωνευτηρίῳ ἀποκαθάρη τὸν ἄνθρωπον, ut iis pro-
 priæ intellectualis ignis naturæ, divinitatis scilicet,
 unitis, hominem velut in fornace purgaret, restitue-
 retque illi impassibilitatis, soliditatis, immortalitatis
 et fragrantiae statui, quo sub primam ortum ornatus
 erat. Ad secundum quod attinet, Leontius, in dir-
 logo contra illos, respondet, Dominum sumpsisse

si corpus ante resurrectionem; posteriori, incorruptibile. — Corruptionis ¹² vocabuli duplex est significatio. Nam et pro humanis hinc perpeccionibus usurpatur, nempe fame, siti, lassitudine, clavorum perforatione, morte, seu animæ a corpore separatione, aliisque id genus: quo quidem sensu corruptioni obnoxium fuisse Domini corpus dicimus: hæc enim omnia sponte suscepit. Ac rursus corruptionis vox perfectam corporis in elementa ex quibus compositum est, dissolutionem extinctionemque significat; quæ etiam a plerisque διαφορὰ appellatur. Quod quidem corruptionis genus Domini corpus expertum non fuit, ut ait David propheta: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* ¹³.

252 *Jullani et Gaiani hæresis.* — Quocirca de priore corruptionis significatione, incorruptibile ante resurrectionem fuisse Domini corpus, ad instar vesani illius Juliani et Gaiani, asserere impium est. Nam si incorruptibile erat, non certe ejusdem nobiscum substantiæ fuit: quin et hominum tantum opinione, ac non vere ea contigerint, quæ contigisse evangelistæ memorant, fames, sitis, clavi, lateris vulnus, mors. Quæ si opinatione duntaxat existerunt, illusio igitur ac mera larva erat humanitatis assumptæ mysterium, atque adeo opinione ac non vere factus erit homo; et opinione ac non vere salus nobis allata erit: quod absit! et qui talia affirmant, a salute prorsus excidant ¹⁴. Nos vero salutem veram consecuti sumus et consequemur. Cæterum secunda corruptionis significatione, incorruptibile corpus Domini constemur, quemadmodum sancti Patres nobis tradiderunt. Quin secundum priorem hunc quoque sensum post Salvatoris resurrectionem incorruptibile item corpus ipsius dicimus. Nam et corpori nostro Dominus resurrectionem, ac subinde incorruptionem per corpus suum donavit, ut qui et resurrectionis et impassibilitatis primitiæ nobis factus sit ¹⁵. *Oportet*, ait divinus Apostolus, *corruptibile hoc induere incorruptionem* ¹⁶.

¹² Leont. *De sect.* act. 40, et *Dial. cont. Aphthartodoc.* ¹³ Psal. xv, 10. ¹⁴ Anast. Sinait. in *Ὁδηγῷ*, p. 295. ¹⁵ I Cor. xv, 20. ¹⁶ *ibid.* 53.

VARIÆ LECTIONES.

* Cod. S. III. et alii plurimi ἄφθαρτον μὲν οὖν κατὰ τὴν παράφρονα (Colb. I ἀφρονα) Ἰουλιανῶν καὶ Γαϊανῶν λέγειν, κατὰ τό. * Regg. ἡ ἀθανασία: sic Faber *immortalitatem* posuit.

NOTÆ.

corpus, ὅποσον, οὐχὶ τοῦ πρωτοπλάστου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἡμέτερον· οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκεῖνον ἦλθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, quale erat, non solum Adami corpus, sed etiam nostrum: utpote qui non illius duntaxat causa venerit, veram etiam nostri. Cum enim communis esset morbus, valde absurdum fuisset, unius quidem esse similem, cæterorum vero dissimilem: quinimo Adamum in prima constitutione sua non habuisse ut in totum esset immortalis, μητιδῆγε, καὶ τὸ ἀφθαρτον, quanto minus ut incorruptibilis: alioquin οὐκ ἂν οἶμαι τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς προσδέτησεν, ὅπως ei non fuisset ligno vitæ, cujus participatione privatus per peccatum fuit, ut

D Patres dicunt. Sed de his non est nunc disputandi tempus, ὅτι μηδὲ δόγμα τὸ κατὰ τὸν Ἀδὰμ τυγχάνει· dogma quippe fidei non est id quod ad Adami statum spectat. Non venit Dominus saluum facturus Adamum insonem, ut similis ei fieret, sed magis peccati reum et jam lapsum, ἵνα δὴ συμπεπονθὼς αὐτῷ, ut una cum illo patiens, una quoque iacuum eum suscitaret. Quia vero hæretici ex Patrum quorundam auctoritatibus inferebant Christi corpus fuisse a corruptione liberum, duplex illud corruptiæ distinguit genus, quod Noster initio capitis edidisset.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ' [ΟΓ'].

A

Περὶ τῆς ἐν τῷ ἄδῃ καθόδου.

Κάτεισιν εἰς ἄδην (58) ψυχὴ θεωμένη, ἵνα ὡσπερ τοῖς ἐν γῆ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος, οὕτω καὶ τοῖς ὑπὸ γῆν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου ὡ καθήμενοις ἐπιλάμψῃ τὸ φῶς· ἵν' ὡσπερ τοῖς ἐν γῆ εὐηγγελίσαστο εἰρήνην, αἰχμαλώτοις ἄφροσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ τοῖς μὲν πιστεύουσι· γέγονεν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν, ἀπιστίας ἔλεγχος, οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἄδου (59)· *Ἴνα αὐτῷ πᾶν γένος κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων*, καὶ οὕτω τοὺς ἀπ' αἰώνων^c λύσας πεπεδημένους, αὐθις ἐκ νεκρῶν ἀνσφοίτησεν, ὀδοποιήσας ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν.

CAP. XXIX.

De descensu ad inferos.

Ob id porro deificata anima ad inferos descendit, ut quemadmodum his qui in terra versabantur justitiæ Sol ortus erat¹⁷, ita etiam illis qui sub terra, in tenebris et umbra mortis sedebant, illuceret¹⁸: ac sicut iis qui in terra erant, pacem, captivis remissionem, cæcis visum evangelizaverat¹⁹, atque illis quidem qui crediderant salutis auctor exstiterat, incredulos autem infidelitatis arguerat: sic etiam eis, qui in inferno erant²⁰: *Ut ipsi omne genu flecteretur, caelestium, terrestrium et infernorum*²¹. Hoc pacto, solutis illis, qui ab omni ævo vinciti tenebantur, ipse rursus a morte ad vitam rediit, viam nobis ad resurrectionem sternens.

¹⁷ Malach. iv, 2. ¹⁸ Isa. ix, 2. ¹⁹ Isa. lxi, 1; Luc. iv, 19. ²⁰ I Petr. iii, 19. ²¹ Philipp. ii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

^b Deerat θανάτου in editis. ^c Codices fere omnes ἀπ' αἰῶνος. Vetus interpr. a sæculo.

NOTÆ.

58) *Κάτεισιν εἰς ἄδην*. Ob id porro, etc. Christi anima ad inferna loca descendisse tradunt universi Patres. Tametsi Rufinus in Expos. Symb. voces istas *descendit ad inferos*, apostolico Symbolo adjectas dicat, atque idem sonare, atque, *sepultus est*. Ipse tamen, quibusdam interjectis, catholicam traditionem confirmat: *Rediit victor a mortuis*, inquit, *inferni spolia secum trahens*. Deerat quoque in prisco Orientalium symbolo, quod Cyrillus Hieros. in Catechesibus explicabat, et Marcellus Ancyranus Julio papæ obtulit in epistola, quam refert Epiphanius: descensum tamen ad inferos eleganter describit idem Cyrillus, catech. 14. Vetus porro illud symbolum in Oriente obsolevit, velut etiam symbolum aliud Ecclesiæ Antiochenæ, quod semel atque iterum profertur a Cassiano, lib. vi *Cont. Nestor*. laudatumque est, et ab Eusebio et clericis GP. in Contestat. cont. Nestor. postquam ab Ephesina et Chalcedonensi synodus vetitum est ne alia formula adhiberetur præter Nicenam, quæ integra a Græcis inter ipsas baptismi caremonias recitatur.

(59) *Οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἄδου*. Ita etiam illis qui in inferno erant. Alludit ad hunc Epist. I Petri; c. iii, locum: *In quo et his qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in*

diebus Noe, etc. Propter quem Irenæus, lib. iv, c. 45, ait, *Christum descendisse in ea quæ sunt sub terra, et evangelizasse remissam peccatorum existentem iis qui credunt in eum. Crediderunt autem in eum omnes qui sperabant in eum, id est qui adventum ejus prænuntiaverunt, et dispositionibus ejus servierunt, justi, et patriarchæ, et prophætæ, quibus similiter ut nobis remisit peccata*. De qua remissione iterum legi debet, cap. 50. Theologus, orat. 42: *Si in infernum descendat, inquit, simul descende: ea mysteria cognosce quæ Christus illic gessit: an omnes prorsus suo adventu salvos fecerit, ἢ κάμψῃ τοὺς πιστεύοντας, an eos duntaxat qui illic quoque crediderunt*. In eundem sensum respondetur questioni inter Anastasianas; atque ex nescio qua visione narratur, Platonem primum fuisse eorum qui Christo apud inferos crediderunt. Consimilia habet auctor orationis *De illis qui in Christo dormierunt*, quem a Joanne nostro diversum esse ostendemus. Philastrius vero Brixienis hæreticos censet illos, qui dicunt *Dominum in infernum descendisse, et omnibus etiam ibidem annuntiasse, ut confitentibus ibidem salvarentur*. Ceterum Æcumenius ad locum Petri quem attuli, docet eos duntaxat ad Christum in inferis conversos esse, qui ita comparati erant, quando in vivis agebant, ut si tunc illis prædicasset, in eum credidissent.

LIBER QUARTUS.

ΚΕΦΑΛ. Α' [ΟΔ'].

D

Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, πάντα μὲν τὰ πᾶθη ἀπέθετο, φθορὰν λέγω, πέναν τε καὶ δίψαν, ἔπνον καὶ κάματον, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ γὰρ καὶ ἔγεισαστο βρώσεως μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐ

CAP. I.

253 *De iis quæ resurrectionem secuta sunt.*

Christus post resurrectionem impassibilis. Cur post eam cibum sumpserit. Humana omnia in eo integra.—Postquam autem Christus a morte resurrexit, omnes quidem ægritudines exiit, puta cor-

ruptionem, famem, sitim, somnum, lassitudinem, A aliaque id generis. Nam etsi post resurrectionem cibum gustavit ²², non tamen id naturæ lege contigit: neque enim fame laboravit; sed certa dispensatione, ut fidem faceret, se vere ad vitam rediisse, eandemque esse carnem quæ cum mortua fuisset, revixerat. Cæterum nullam naturæ partem abjecit, non corpus, non animam. Quin potius et corpus et animam ratione et intellectu, volendique et agendi facultate præditam habuit, sicque in cælum ascendit, atque ad Patris dexteram sedet, divino humanoque modo salutem nostram volens: divino quidem qua rebus omnibus providet, eas conservans et gubernans; humano autem conversationem suam, quam in terris gessit, mente recolens, vidensque et sciens se ab omni creatura B rationali adorari. Sanctæ etenim ipsius animæ compertum est, tum quod Deo Verbo secundum hypostasim unita sit, tum quod una cum eo adoretur, uti Dei anima, ac non ut simpliciter anima. Quin hoc quoque ipsum quod e terra in cælum corporis circumscripti: Sic enim, inquit, rursus

νόμῳ φύσεως· οὐ γὰρ ἐπείνασεν· οἰκονομίας ἐἰ τρόπῳ, τὸ ἀληθὲς πιστούμενος τῆς ἀναστάσεως, ὡς αὐτὴ ἐστίν, ἡ σὰρξ (60) ἡ παθοῦσα καὶ ἀνασταῖσα· οὐδὲν δὲ τῶν τῆς φύσεως μερῶν ἀπέθετο. οὐ σῶμα, οὐ ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν λογικὴν τε καὶ νοερὰν, θελητικὴν τε καὶ ἐνεργητικὴν κέκτηται, καὶ οὕτως ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεται, θέλων θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ ἐνεργῶν, θεϊκῶς μὲν, τὴν τῶν ὄλων πρόνοιάν τε καὶ συντήρησιν, καὶ κυβέρνησιν, ἀνθρωπίνως δὲ, μεμνημένος τῶν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ^d διατριβῶν, ὁρῶν τε καὶ γινώσκων, ὡς ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς λογικῆς κτίσεως. Γινώσκει γὰρ ἡ ἀγία αὐτοῦ ψυχὴ, ὅτι τε καθ' ὑπόστασιν τῷ Θεῷ Λόγῳ ἦνωται, καὶ συμπροσκυνεῖται, ὡς Θεοῦ ψυχῆ, C καὶ οὐχ ὡς ἀπλῶς ψυχῆ. Καὶ τὸ ἀναβῆναι δὲ ἐκ γῆς εἰς οὐρανόν, καὶ τὸ καταβῆναι δὲ πάλιν, ἐνεργεῖαι εἰσι περιγραφομένου σώματος· Οὕτω γὰρ πάλιν ἐλεύσεται, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.

ascendit, ac denuo descenditurus est, actiones sunt

veniet ad vos, quemadmodum vidistis eum euntem in

cælum ²³.

CAP. II.

De sessione ad dexteram Patris.

Porro Christum ad dexteram Dei et Patris sedere corporaliter dicimus: nec proinde loci instar esse Patris dexteram affirmamus. Qui enim fieri possit, ut qui circumscriptiois est expers, loco definitam dexteram habeat? Dextra enim et sinistra iis demum conveniunt, quæ loco circumscribuntur. Quocirca per *patris dextræ* vocabulum significamus divinitatis honorem et gloriam, in qua cum Dei Filius, tanquam Deus Patrique consubstantialis, ante sæcula esset, ad extremum caro factus corporeo quoque modo considet, in eandem nimirum gloriam ascita ipsius carne. Una enim eademque cum sua carne adoratione ab omnibus creatis rebus colitur ²⁴.

ΚΕΦΑΛ. Β' [ΟΕ'].

Περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρας.

Ἐκ δεξιῶν δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς κεκαθικέναι φημὲν τὸν Χριστὸν σωματικῶς, οὐ τοπικὴν δὲ δεξιάν τοῦ Πατρὸς λέγομεν. Πῶς γὰρ ὁ ἀπερίγραφτος τοπικὴν σχοίη δεξιάν; Δεξιὰ γὰρ καὶ ἀριστερὰ τῶν περιγεγραμμένων εἰσὶ· δεξιάν δὲ τοῦ Πατρὸς λέγομεν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῆς θεότητος, ἐν ᾗ ὁ C τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πρὸ αἰώνων ὑπάρχων, ὡς Θεός, καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθεὶς, καὶ σωματικῶς κάθηται, συνοδοξασθεῖσης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· προσκυνεῖται γὰρ μὴ προσκυνήσει μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως.

cum sua carne adoratione ab omnibus creatis re-

²² Luc. xxiv, 43. ²³ Act. i, 11. ²⁴ Athan. Jun. p. 45 ad Ant.; Basil. lib. *De Spiritu sancto*, cap. 6.

VARIE LECTIONES.

d Deerat αὐτοῦ, in editis.

NOTÆ.

(60) Ὡς αὐτὴ ἐστὶ σὰρξ. Eandemque carnem esse. Huic doctrinæ Origenes, ut erat Gnosticorum placitis imbutus, repugnavit. Marcellum Ancyranum omitto. In dial. 2 Theodoretī, Eranistes hæreticus, rogatus, quo tempore humanitas Christi existare desierit, respondet saltem μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἡ σὰρξ ἐδέξατο τὴν εἰς θεότητα φύσιν μεταβολήν, caro in divinam naturam mutationem admisit. Neminem terreat hic Theologi locus oral. 49, ubi Christum venturum esse dicit, οὐκέτι μὲν σάρκα· οὐκ ἀσώματον δὲ· οἷς δὲ αὐτὸς οἶδε λόγοις θεοειδεστέρου σώματος. Non jam quidem illum carnem: cæterum non incorporeum, diviniore existente corpore, quomodo ipse novit, ut ab illis qui se confixerunt aspiciatur, καὶ μετῆ θεός ἐξωπαχύτητος, Deusque omnis crassitie exors maneat. Nicetas siquidem hæc interpretatur, ut naturalibus

D jam terrenisque affectionibus Christi caro obnoxia non sit, puta fami, sili, aliisque infirmitatibus: non tamen ut incorporeus sit, qui nativus corporis proprietates non abjecerit, nimirum trinam dimensionem, formam, et cætera id genus. Foreque illud corpus divinius, quod et cerni queat, et interim crassitie expers maneat, utpote non jam caro, sed inter carnem, et id quod incorporeum est, mediam quandam rationem habens. Nicetæ expositionem firmat Nazianzenus ipse, epist. 1 ad Cledon., ubi adversus Apollinarium desinit anathemati subesse qui dixerit Christum ἀποτεθεισθαι νῦν τὴν σάρκα, carnem deposuisse. Et certe Athenagoras, quo nullus alter fortius carnis resurrectionem defendit, eodem modo dixerat, nos post resurrectionem futuros, οὐχ ὡς σάρκες, κἀν ἔχωμεν, non velut carnes simus, tametsi habeamus.

ΚΕΦΑΛ. Γ' [ΟΓ'].

Πρὸς τοὺς λέγοντας (61) · *Εἰ δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἢ καὶ τῆ κτίσει λατρεύετε, φύσιν κτιστὴν προσκυνούντες, ἢ μίαν φύσιν προσκυνητὴν λέγετε, ἢ μίαν ἀπροσκύνητον* °.

Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμεν· ἀσώματον μὲν πρὸ τῆς ἀνθρωπότησεως, καὶ νῦν τὸν αὐτὸν σessaρκωμένον καὶ γενόμενον ἀνθρώπον, μετὰ τοῦ εἶναι Θεόν. Ἡ τοίνυν σὰρξ αὐτοῦ, κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἀνδιέλης ἰσχυαῖς ἐπινολαῖς τὸ ὀρώμενον ἐκ τοῦ νοουμένου, ἀπροσκύνητός ἐστιν, ὡς κτιστὴ· ἐνωθεῖσα δὲ τῷ Θεῷ Λόγῳ, δι' αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ προσκυνεῖται. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ βασιλεὺς καὶ γυμνός προσκυνεῖται καὶ ἐνδεδυμένος, καὶ ἡ ἀλουργίς, ὡς μὲν ψιλῆ ἀλουργίς, πατεῖται καὶ περιβρίπτεται, βασιλικὸν δὲ γενομένη ἐνδυμα, τιμᾶται καὶ δοξάζεται, καὶ εἰ τις αὐτὴν παροικτωρῶσει, θάνατον, ὡς τὰ πολλὰ, κατακρίνεται· ὡς δὲ καὶ ξύλον ψιλὸν οὐκ ἐστὶ τῆ ἀφῆ ἀπρόσιτον, πυρὶ δὲ προσομιλῆσαν καὶ ἀνθραξ γενόμενον, οὐ δι' ἑαυτὸ, διὰ δὲ τὸ συνημμένον πῦρ, ἀπρόσιτον γίνεταί, καὶ οὐχ ἡ τοῦ ξύλου φύσις ὑπάρχει ἀπρόσιτος, ἀλλ' ὁ ἀνθραξ, ἥτοι τὸ πεπυρακτωμένον ξύλον, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ, κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν, οὐκ ἐστὶ προσκυνητὴ, προσκυνεῖται δὲ ἐν τῷ σessaρκωμένῳ Θεῷ Λόγῳ, οὐ δι' ἑαυτὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἡνωμένον αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν Θεὸν Λόγον· καὶ οὐ φαμεν, ὅτι σὰρκα προσκυνούμεν ψιλῆν, ἀλλὰ σὰρκα Θεοῦ, ἥτοι σessaρκωμένον Θεόν.

Verbo adoratur, non quidem propter seipsam, sed propter Deum Verbum, quod secundum hypostasim ipsi copulatum est. Neque enim fatemur nudam simplicem carnem adorari, verum Dei carnem, sive Deum incarnatum.

ΚΕΦΑΛ. Δ' [ΟΖ'].

Αὐτὶ τί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνηθρώπησε, καὶ οὐχ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ τί ἐνανθρώπησας κατώρθωσεν.

Πατήρ ὁ Πατήρ (62), καὶ οὐχ Υἱός· Υἱὸς ὁ Υἱός,

²⁵ Athan. lib. 1, *Cont. Apoll.* Epist. ad Adelph.; Epiphan. *Ancor.*, § 51. ²⁶ Simile familiare Patribus. *Sup.* lib. III, c. 8. ²⁷ Greg. orat. 39.

VARIAE LECTIONES.

° R. 3443 τῆ κτιστῆ λατρεύετε φύσει, ἢ προσκυνητὴν λέγετε, καὶ μίαν ἀπροσκ... quidam alii ἄρα τῆ κτίσει. R. alter ἄρα κτίσει.

NOTÆ.

(61) Πρὸς τοὺς λέγοντας. *Adversus eos qui dicunt*, etc. Apollinaristæ sic olim argumentati erant, Catholicosque adeo ἀνθρωπολάτραις appellabant, sive *homicolas* : Nazianzenus vero, epist. 2 ad Cledon., vicissim eos σαρκολάτραις, *carnicolas*, vocat; quia nempe, ut docet nos Nyssenius in *Antirrhético*, Apollinarius aiebat nihil tam adorandum esse quam carnem Christi : Οὐδὲν οὕτως προσκυνητέον, ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ. Et rursus : Ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου προσκυνεῖται, καθὼς ἐν ἐστὶ πρόσωπον, καὶ ἐν ζῶον μετ' αὐτοῦ· *Caro Domini adoratur, quatenus una est persona, et animal unum cum ipso*. Gregorio vero non placet ut Christi caro, quæ creata est, adoratione digna censeatur. Id quod Athanasius sic explicat, epist. ad Adelph. : *Etsi caro per se ex conditis rebus est, ἀλλὰ Θεοῦ γεγεννησμένη, Dei nihilominus corpus facta est, nec tale corpus seorsim a Verbo adoramus, ut Verbum adoraturi, ipsum a carne procul seponamus* : Οὐ

A

254 CAP. III.

Adversus eos qui ita obijciunt: Si duæ naturæ Christus est, aut creaturam colitis, naturam creatam adorando, aut alteram naturam dicitis adorandam, alteram non adorandam.

Christi caro, ut Verbi caro adoranda, non ratione sui.—Dei Filium simul cum Patre et Spiritu sancto adoramus, corpore quidem nudum antequam humanitatem assumpsisset, nunc autem eundem incarnatum hominemque factum, cum eo quod Deus est. Ac proinde ipsius caro suapte quidem natura ²⁵, si subtili quadam consideratione id quod visibile est, ab eo quod ratione tantum intelligitur, distinxeris, nequaquam adoranda est, utpote creata, et cum Deo Verbo unita sit, propter ipsum et in ipso adoratur. Quemadmodum enim rex, et nudus, et vestibibus indutus adoratur; ac purpura quidem velut simplex purpura calcatur et projicitur; postquam autem in regium indumentum adhibita est, tum honore et gloria afficitur, eaque conditione est, ut qui eam indecore tractarit, morte plerumque multetur: velut etiam simplex lignum ²⁶, non sic comparatum est ut tangi non possit, cæterum ubi admoto igne carbo evasit, non quidem suapte vi, sed ob adjunctum ignem, nec propius adiri, nec tangi omnino potest: non quod ea ligni natura sit, ut propiorem ad se accessum non ferat, sed quod jam carbo sit, seu lignum accensum: ad eundem quoque modum caro suapte quidem natura nequaquam est adoranda: sed cum incarnato

C

CAP. IV.

Cur Dei Filius, non Pater, aut Spiritus sanctus, homo factus sit: quidque factus homo præstitit.

²⁷ Pater, Pater est, et non Filius: Filius, Filius

μακρόνομεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς σαρκός. Idem tradit in fin. lib. 1 *Cont. Apollin.*, ut et Epiphanius, a quo Noster purpuræ exemplum mutuatus est. Quocirca Cyrillus contra Nestorium definit, anath. 8 : *Si quis dixerit, τὸν ἀναληφθέντα ἀνθρώπων συμπροσκυνεῖσθαι τῷ Θεῷ Λόγῳ, hominem assumptum una cum Deo Verbo adorari, etc.*, anathema esse. Ei concinunt Theodoretus et Orientales, ubi ipsius Anathematismos impugnant.

(62) Πατήρ ὁ Πατήρ. *Pater est Pater, et non Filius*. Noster hæc accepit ex Nazianzeno, orat. 37, eodemque modo Fulgentius disputat lib. *De fid. ad Petrum*. Cæterum sanctus Thomas, III part., quæst. 3, art. 6, absolute fieri posse docet, ut Pater absque ulla personarum conversione filius hominis sit: *quia filiatio temporaria, qua Christus Filius hominis dicitur, non constituit personam ipsius, sicut filiatio æterna*.

Θανάτου κατ' ὄρωται· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ Εὐαγγέ-
λιον τῆς θεογνωσίας κεκήρυκται, οὐ πολέμῳ, καὶ
ἔπλοις, καὶ στρατοπέδοις τοὺς ἐναντίους τροπούμε-
νον¹, ἀλλ' ὀλίγοι γυμνοί, πτωχοί, καὶ ἀγράμματοι,
διωκόμενοι, αἰκιζόμενοι, θανατούμενοι, σταυρωθέντα
σαρκί, καὶ θανάτῳ κηρύττοντες, τῶν σοφῶν καὶ
δυνατῶν κατεκράτησαν· εἶπετο γὰρ αὐτοῖς τοῦ σταυ-
ρωθέντος ἡ παντοδύναμος δύναμις. Ὁ θάνατος ὁ πά-
λαι φοβερώτατος ἤττηται, καὶ τῆς ζωῆς νῦν ὁ πα-
λαιτύγῃτος² καὶ μισητὸς προκρίνεται. Ταῦτα τῆς
τοῦ Χριστοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα· ταῦτα τῆς
αὐτοῦ δυνάμεως τὰ γνωρίσματα. Οὐ γὰρ ὡς διὰ Μωϋ-
σεώς, ἕνα λαὸν ἐξ Αἰγύπτου καὶ τῆς Φαραὼ δουλείας,
θάλασσαν διαστήσας διέσωσε. Πᾶσαν δὲ μάλλον τὴν
ἀνθρωπότητα ἐκ φθορᾶς θανάτου καὶ τοῦ πικροῦ
τυράννου, τῆς ἀμαρτίας ἐρρύσατο· οὐ βία ἄγων
πρὸς ἀρετὴν, οὐ γῆ καταγωννύς (65), καὶ πυρὶ φλέ-
γων, καὶ λιθοβολεῖσθαι προστάσων τοὺς ἀμαρτάνον-
τας, ἀλλὰ πραότητι καὶ μακροθυμίᾳ πελθῶν τοὺς
ἀνθρώπους αἰρεῖσθαι τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῖς ὑπὲρ
ταύτης ἐναμιλλᾶσθαι πόνοις, καὶ ἐνηθύνεσθαι· πάλαι
μὲν γὰρ ἀμαρτάνοντες ἠκίζοντο, καὶ ἔτι τῆς ἀμαρ-
τίας ἀντειχόντο, καὶ θεὸς αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία λελόγι-
στο· νῦν δὲ ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς αἰκισμοῦς
αἰροῦνται, καὶ στρεβλώσεις, καὶ θάνατον.

atque ita comparans, ut pro ea adipiscenda labore et certamina læti susciperent. Etenim olim
quidem licet cum peccabant pœnas luerent, adhuc tamen peccato mordicus adhærebant, quod instar
numinis haberent. At nunc contra pietatis virtutisque causa verbera et cruciatus, mortemque
amplectuntur.

Εὐγε, ὦ Χριστέ Θεοῦ Λόγε, καὶ σοφία, καὶ δύνα- C
μις, καὶ Θεὸς παντοκράτωρ· τί σοι τούτων ἀπάντων
εἰ ἄποροι ἡμεῖς ἀντιδοίμεν; Σὰ γὰρ ἅπαντα, καὶ
αἰτεῖς παρ' ἡμῶν οὐδὲν, ἢ τὸ σώζεσθαι, αὐτὸς καὶ
τοῦτο δίδους, καὶ λαμβάνουσι³ ἡ χάριν εἰδῶς, δι' ἀφα-
τον ἀγαθότητα· σοὶ χάρις, τῷ τὸ εἶναι δεδωκότι,
καὶ τὸ εἶναι χαρισαμένῳ, κάκ τούτου παραπεσόν-
τας ἐπαναγαγόντι πρὸς τοῦτο, διὰ τῆς ἀφάτου^ο συγ-
καταβάσεως.

ΚΕΦΑΛ. Ε' [OH].

Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ P ὑπόστασις τοῦ Χρι-
στοῦ κτιστὴ ἐστίν, ἢ ἀκτιστος.

Ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸ τῆς σαρκώσεως,
ἀπλή ἦν, καὶ ἀσύνητος, καὶ ἀσώματος, καὶ ἀκτι-
στος, σαρκωθείσα δὲ αὕτη, γέγονε καὶ τῇ σαρκὶ ὑπό- D
στασις, καὶ γέγονε σύνητος ἐκ θεότητος, ἧς ἀεὶ
εἶχε, καὶ ἐξ ἧς προσεῖληψε σαρκός· καὶ φέρει τῶν
ἑῶ φύσεων τὰ ἰδιώματα, ἐν δυοῖν γνωριζομένη φύ-
σει· ὥστε ἡ αὕτη μία ὑπόστασις, ἀκτιστός τέ ἐστι
τῇ θεότητι, καὶ κτιστὴ τῇ ἀνθρωπότητι, ὁρατὴ καὶ
ἀόρατος· ἐπεὶ ἀναγκαζόμεθα, ἢ διαίρειν τὸν ἕνα

¹ Exod. xiv, 16.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Colb. 1 τροπούμενος. S. Hil. et Noster τροπούμενοι. = Edita στυγητὸς καὶ μισητὸς πάλαι. ² Edit. καὶ λαμβάνεις. ^ο Colb. 1 et alii ἀφράστου. P Mss. ἢ.

NOTÆ.

(65) Οὐ γῆ καταγωννύς. Non terra obruens. Theologi denuo verbis significat deglutuisse terram

A spes per Christi resurrectionem donata est : homi-
nes quos mancipio constrictos tenebant, demones
perhorrescunt : quodque mirificum est, hæc omnia
per crucem cruciatusque ac mortem gesta
sunt : Evangelium quo Dei cognitio patuit, toto
orbe promulgatum est; non bello armisque, et
exercitibus adversarios fundens : verum homines
pauci, nulli, pauperes, ac litterarum rudes, insecta-
tionibus ac verberibus afflicti, neci dati, eum qui
in crucem actus mortuusque fuerat, prædicantes,
doctos et potentes superarunt. Eorum enim comes
aderat omnipotens virtus ac potestas Crucifixi.
Quin mors ipsa, quæ terrorem maximum olim in-
ferebat, prostrata fuit; et quæ quondam odio et
horrori erat, vita jam potior habetur. 256 Hæc
Christi adventus præclara facinora : hæc ipsius
potentiæ indicia luculenta. Non enim, ut per
Moysem, populum unum ex Ægypto ac servili
Pharaonis jugo dissectis maris undis liberavit¹,
verum omne potius humanum genus ex mortis
interitu et acerba peccati tyrannide vindicavit :
non quidem ad virtutem vi adigens; non terra
obruens, non flammis exurens, non peti saxis
peccatores jubens, verum mansuetudine ac leni-
tate homines ad virtutem amplexandam alliciens,

verum omne potius humanum genus ex mortis
interitu et acerba peccati tyrannide vindicavit :
non quidem ad virtutem vi adigens; non terra
obruens, non flammis exurens, non peti saxis
peccatores jubens, verum mansuetudine ac leni-
tate homines ad virtutem amplexandam alliciens,
atque omnipotens Deus, quid tibi nos inopes
et egeni pro istis omnibus rependemus? Tua enim
sunt omnia. Quin nihil quidquam a nobis exposcis,
nisi salutem nostram : cujus cum tu ipse largitor
sis, nihilominus pro inenarrabili tua bonitate illis
gratiam habes, qui eam consequuntur. Gratias
tibi, qui et esse et bene esse nobis concessisti ;
cumque hinc excidissetis, inæxplicabili demissione
et indulgentia eodem nos reduxisti.

CAP. V.

Ad eos qui quærunt : Sitne Christi persona creata,
an increata ?

Monophysitarum cavillationem aliam diluit. Chri-
sti persona increata et creata. — Dei Verbi per-
sona, ante carnem assumptam simplex erat, nec
composita, corporis expers et increata. Ex quo
autem carnem suscepit, carni quoque persona
facta est, compositaque evasit ex divinitate, quam
nunquam non habuit, et ex carne quam assump-
psit, geritque adeo duplicis naturæ proprietates,
ut quæ in duabus naturis noscatur. Quo fit ut

Dathan et Abiron, et immisum ignem, quo du-
centi et quinquaginta viri cum Core perierunt.

ανάτου κατώρθωται· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ Εὐαγγέ-
 ν τῆς θεογνωσίας κεκήρυκται, οὐ πολέμῳ, καὶ
 ις, καὶ στρατοπέδοις τοὺς ἐναντίους τροπούμε-
 ἀλλ' ὀλίγοι γυμνοὶ, πτωχοὶ, καὶ ἀγράμματοι,
 μνοι, αἰκιζόμενοι, θανατούμενοι, σταυρωθέντα
 κρι, καὶ θανόντα κηρύττοντες, τῶν σοφῶν καὶ
 δυνατῶν κατεκράτησαν· εἶπετο γὰρ αὐτοῖς τοῦ σταυ-
 ρωθέντος ἡ παντοδύναμος δύναμις. Ὁ θάνατος ὁ πά-
 λαι φοβερώτατος ἤττηται, καὶ τῆς ζωῆς νῦν ὁ πα-
 λαιοτύγητος²¹ καὶ μισητὸς προκρίνεται. Ταῦτα τῆς
 τοῦ Χριστοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα· ταῦτα τῆς
 αὐτοῦ δυνάμεως τὰ γνωρίσματα. Οὐ γὰρ ὡς διὰ Μωϋ-
 σέως, ἕνα λαὸν ἐξ Αἰγύπτου καὶ τῆς Φαραὼ δουλείας,
 θάλασσαν διαστήσας διέσωσε. Πᾶσαν δὲ μάλλον τὴν
 ἀνθρωπότητα ἐκ φθορᾶς θανάτου καὶ τοῦ πικροῦ
 τυράννου, τῆς ἀμαρτίας ἐρήρυσάτο· οὐ βία ἔγων
 πρὸς ἀρετὴν, οὐ γῆ καταχωννύς (65), καὶ πυρὶ φλέ-
 γων, καὶ λιθοβολεῖσθαι προστάσων τοὺς ἀμαρτάνον-
 τας, ἀλλὰ πραότητι καὶ μακροθυμίᾳ πείθων τοὺς
 ἀνθρώπους αἰρεῖσθαι τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῖς ὑπὲρ
 ταύτης ἐναμιλλᾶσθαι πόνοις, καὶ ἐνηδύνεσθαι· πάλαι
 μὲν γὰρ ἀμαρτάνοντες ἠκίζοντο, καὶ ἔτι τῆς ἀμαρ-
 τίας ἀντείχοντο, καὶ θεὸς αὐτοῖς ἡ ἀμαρτία λειόγι-
 στο· νῦν δὲ ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς αἰκισμοὺς
 αἰροῦνται, καὶ στρεβλώσεις, καὶ θάνατον.

atque ita comparans, ut pro ea adipiscenda labore et certamina læti susciperent. Etenim olim
 quidem licet cum peccabant pœnas luerent, adhuc tamen peccato mordicus adhærebant, quod instar
 nummibus habent. At nunc contra pietatis virtutisque causa verbera et cruciatus, mortemque
 amplectuntur.

Εὐγε, ὦ Χριστὲ Θεοῦ Λόγε, καὶ σοφία, καὶ δύνα- C
 μεις, καὶ Θεὸς παντοκράτωρ· τί σοι τούτων ἀπάντων
 εἰ ἀποροὶ ἡμεῖς ἀντιδοίημεν; Σὰ γὰρ ἅπαντα, καὶ
 αἰτεῖς παρ' ἡμῶν οὐδὲν, ἢ τὸ σώζεσθαι, αὐτὸς καὶ
 τοῦτο δίδως, καὶ λαμβάνουσι·²² χάριν εἰδὼς, δι' ἀφα-
 των ἀγαθότητα· σοὶ χάρις, τῷ τὸ εἶναι δεδοκότε,
 καὶ τὸ εἶναι χαρισσαμένην, κάκ τούτου παραπτέον-
 τας ἐπαναγαγόντι πρὸς τοῦτο, διὰ τῆς ἀφάτου·²³ συγ-
 καταβάσεις.

ΚΕΦΑΛ. Ε' [OH'].

Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ἢ ὑπόστασις τοῦ Χρι-
 στοῦ κτιστὴ ἔστιν, ἢ ἀκτιστος.

Ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸ τῆς σαρκώσεως,
 ἀπλή ἦν, καὶ ἀσύνητος, καὶ ἀσώματος, καὶ ἀκτι-
 στος, σαρκωθεῖσα δὲ αὕτη, γέγονε καὶ τῇ σαρκὶ ὑπό-
 στασις, καὶ γέγονε σύνητος ἐκ θεότητος, ἧς ἀελ
 εἶχε, καὶ ἐξ ἧς προσεῖληφε σαρκός· καὶ φέρει τῶν
 δύο φύσεων τὰ ἰδιώματα, ἐν δυοῖ γνωριζομένη φύ-
 σεσιν· ὥστε ἡ αὐτὴ μία ὑπόστασις, ἀκτιστός τέ ἐστι
 τῇ θεότητι, καὶ κτιστὴ τῇ ἀνθρωπότητι, ὁρατὴ καὶ
 ἀόρατος· ἐπὶ ἀναγκαζόμεθα, ἢ διαιρεῖν τὸν ἕνα

²¹ Exod. xiv. 16.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Colb. 1 τροπούμενος. S. Hil. et Noster τροπούμενοι. ²² Edita στυγητὸς καὶ μισητὸς πάλαι. ²³ Edit.
 καὶ λαμβάνεις. ²⁴ Colb. 1 et alli ἀφάστου. ²⁵ Mss. ἢ.

NOTÆ.

(65) Οὐ γῆ καταχωννύς. Non terra obruens.
 Theologi denuo verbis significat deglutuisse terram

A spes per Christi resurrectionem donata est : homi-
 nes quos mancipio constrictos tenebant, dæmones
 perhorrescunt : quodcum mirificum est, hæc omnia
 per crucem cruciatiusque ac mortem gesta
 sunt : Evangelium quo Dei cognitio patuit, toto
 orbe promulgatum est; non bello armisque, et
 exercitibus adversarios fundens : verum homines
 pauci, nudi, pauperes, ac litterarum rudes, insecta-
 tionibus ac verberibus afflicti, neci dati, eum qui
 in crucem actus mortuusque fuerat, prædicantes,
 doctos et potentes superarunt. Eorum enim comes
 aderat omnipotens virtus ac potestas Crucifixi.
 Quin mors ipsa, quæ terrorem maximum olim in-
 ferebat, prostrata fuit; et quæ quondam odio et
 horrore erat, vita jam potior habetur. 256 Hæc

B Christi adventus præclara facinora : hæc ipsius
 potentiae indicia luculenta. Non enim, ut per
 Moysem, populum unum ex Ægypto ac servili
 Pharaonis jugo dissectis maris undis liberavit²¹,
 verum omne potius humanum genus ex mortis
 interitu et acerba peccati tyrannide vindicavit :
 non quidem ad virtutem vi adigeus; non terra
 obruens, non flammis exurens, non peti saxis
 peccatores jubens, verum mansuetudine ac leni-
 tate homines ad virtutem amplexandam alliciens,

Euge, Christe, Dei Verbum, sapientia, et poten-
 tia, atque omnipotens Deus, quid tibi nos inopes
 et egeni pro istis omnibus rependemus? Tua enim
 sunt omnia. Quin nihil quidquam a nobis exposcis,
 nisi salutem nostram : cujus cum tu ipse largitor
 sis, nihilominus pro inenarrabili tua bonitate illis
 gratiam habes, qui eam consequuntur. Gratias
 tibi, qui et esse et bene esse nobis concessisti;
 cumque hinc excidissemus, inexplicabili demissione
 et indulgentia eodem nos reduxisti.

CAP. V.

Ad eos qui quærent : Sitne Christi persona creata,
 an increata?

Monophysitarum cavillationem aliam diluit. Chri-
 sti persona increata et creata. — Dei Verbi per-
 sona, ante carnem assumptam simplex erat, nec
 composita, corporis experta et increata. Ex quo
 autem carnem suscepit, carni quoque persona
 facta est, compositaque evasit ex divinitate, quam
 nunquam non habuit, et ex carne quam assump-
 sit, geritque adeo duplicis naturæ proprietates,
 ut quæ in duabus naturis noscatur. Quo fit ut

Dathan et Abiron, et immissum ignem, quo du-
 centi et quinquaginta viri cum Core perierunt.

una eademque persona et divinitatis ratione in-
creata sit, et creata ratione humanitatis; visibilis
simul et invisibilis. Nam alioqui in eas angustias
adducemur, ut vel unum eumdemque Christum
dividamus, duas personas asserendo, vel natura-
rum distinctionem inficientes, conversionem vel
confusionem inducamus.

CAP. VI.

Quando Christus est appellatus.

Non, quemadmodum quidam falso prædicant ²³,
mens ante carnem ex Virgine assumptam, Deo
Verbo copulata est, et jam tum Christi nomen
accepit. Commentum enim hoc inter Origenis deli-
ramenta recensetur, qui animas corporibus esse
vetustiores docuerit. Nos vero Filium, **257** Dei-
que Verbum, tum demum fuisse Christum voca-
tumque esse dicimus, cum sanctæ semperque **B**
Virginis uterum inhabitando, caro citra mutatio-
nem ullam factus est, unctaque caro fuit divini-
tate. Hæc namque humanitatis unctio existit, ut
ait Gregorius Theologus ²⁴. Sanctissimus item
Alexandriæ præsul Cyrillus imperatori Theodosio
scribens ²⁵, in hunc modum loquitur : « Equidem
necessarium esse arbitror, ut nec Verbum quod
ex Deo sine humanitate natum est, nec rursus
templum, quod ex muliere partu editum est, si
Verbo unitum non sit, Jesum Christum nuncupe-
mus. Etenim Verbum quod ex Deo est, non aliter
Christus censetur, nisi quatenus per dispensatio-
nis unionem arcano modo cum humanitate con-
junctum fuit. » Rursumque ad imperatrices ita **C**
scribit ²⁶ : « Quidam Christi nomen, Verbo soli,
singulatimque in se considerato et existenti, ut
a Patre genitum est, convenire asserunt. Nos vero
ita sentire et loqui nequaquam edocti sumus. Nam
quando Verbum factum est caro, tum primum
etiam Christum Jesum nominatum fuisse dicimus.
Nam quia exultationis oleo, sive Spiritu, a Deo
et Patre unctus est, eatenus Christus appellatur ²⁷.
Quod autem unctio in humanitate facta sit, in du-

Α Χριστόν, δύο τὰς ὑποστάσεις λέγοντες, ἢ τὴν τῶν
φύσεων ἀρνεῖσθαι διαφορὰν. καὶ τροπὴν εἰσάγειν,
καὶ σύγχυσιν.

dividamus, duas personas asserendo, vel natura-
rum confusionem inducamus.

ΚΕΦΑΛ. Γ' [ΘΘ].

Περὶ τοῦ, πότε ἐκλήθη Χριστός.

Οὐχ ὡς τινες (64) ψευδηγοροῦσι, πρὸ τῆς ἐκ Παρ-
θένου σαρκώσεως ὁ νοῦς ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ, καὶ ἐκ
τότε ἐκλήθη Χριστός: τοῦτο τῶν Ὀριγένους ληρη-
μάτων τὸ ἀτόπημα, προσημασθῆναι ψυχῶν δογματίσασ-
τος. Ἡμεῖς δὲ Χριστόν γεγενῆσθαι ἢ φαμεν τὸν
Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπ' οὗ ἐν γαστρὶ τῆς ἁγίας
Ἀειπαρθένου ἐσκήνωσε, καὶ σὰρξ ἀτρέπτως ἐγένετο,
καὶ ἐχρίσθη ἡ σὰρξ τῇ θεότητι. Χρῖστος γὰρ αὕτη τῆς
ἀνθρωπότητος, ὡς φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. Καὶ
ὁ ἱερώτατος δὲ ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων Κύριλλος πρὸς
τὸν βασιλέα Θεοδοσίον γράφων, τάδε ἐφησεν : « Χρῖ-
στος γὰρ ἐγώγῃ φημι, μήτε τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον ἀν-
θρωπότητος εἶχε, μήτε μὴν τὸν ἐκ γυναικὸς ἀποτε-
χθέντα ναδν, οὐχ ἐνωθέντα τῷ Λόγῳ, Χριστόν Ἰησοῦν
ὀνομάζεσθαι. Ἀνθρωπότητι γὰρ καθ' ἑνωσιν οἰκονο-
μικὴν ἀποβῆρῆτως συνηνεγμένος ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος,
νοεῖται Χριστός. » Καὶ πρὸς τὰς βασιλίδας οὕτως :
« Τινὲς φασιν, ὅτι τὸ Χριστός ὄνομα πρέπει καὶ
μόνῳ καὶ ἰδίῳ καθ' αὐτὸν νοουμένῳ, καὶ ὑπάρχοντι,
τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθέντι Λόγῳ. Ἡμεῖς δὲ οὐχ
οὕτω δεδιδάγμεθα φρονεῖν, ἢ λέγειν : ὅτι γὰρ γέγονε
σὰρξ ὁ Λόγος, τότε καὶ ὀνομάσθαι λέγομεν αὐτὸν
Χριστόν Ἰησοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ κέχρισται τῷ ἁγίῳ
τῆς ἀγαλλιάσεως, ἦτοι τῷ Πνεύματι ²⁸, παρὰ τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταύτητοι Χριστός ὀνομάζεται.
Ἵτι δὲ περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἢ χρῖστος, οὐκ ἂν ἐνομά-
σειέ τις τῶν ὀρθῶ φρονεῖν εἰωθῶτων. » Καὶ Ἀθανάσιος
δὲ ὁ παναοίδιμος ἐν τῷ περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπι-
φανείας λόγῳ, ὡς πη λέγει : « Ὁ προὔπαρχων θεὸς
πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας, οὐκ ἦν ἀνθρώπος,
ἀλλὰ Θεὸς ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἀόρατος καὶ ἀπείθε-

²³ Error Origenis lib. II Περὶ ἀρχῶν, cap. 6. ²⁴ Orat. 36, non longe a fine. ²⁵ Edit. Paris. p. 25.
²⁶ Ibid. p. 54. ²⁷ Hebr. I, 9.

VARLÆ LECTIONES.

ἢ Editā γεγενῆσθαι. ἢ Mss. τάδε φησί. ἢ Mss. τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.

NOTE.

(64) Οὐχ ὡς τινες. Non quemadmodum quidam, **D** dissociabiliter inhærens, utpote sapientiæ, et Verbo Dei, et veritati, et luci veræ, et tota totum recipiens, atque in ejus lucem splendoremque ipsa cadens, facta est cum ipso unus spiritus, etc. Non enim possibile erat, Dei naturam corpori sine mediatore misceri. Nascitur, ut diximus, Deus homo, illa substantia existente, cui utique contra naturam non erat corpus assumere : sed neque rursus anima illa, utpote substantia rationalis, contra naturam habuit capere Deum, in quem, ut superius diximus, velut in Verbum et sapientiam tota jam cesserat. Hoc Adamantius dictum, Verbum media anima esse unitum carni, meliori sensu usurpavit Nazianzenus, quem utinam potius spectaverit Rudnus in Exposit. Symboli, quam Origenis sui.

ων· ὅτε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ Χριστὸς ὄνομα διὰ τῆς σαρκὸς προσάγεται ἰ, ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τῷ ὀνόματι τὸ πάθος καὶ ὁ θάνατος. »

ante exstabat, quam in carne adveniret, nequaquam homo erat, sed Deus apud Deum, invisibilis et impassibilis. Postquam autem factus est homo, Christi nomen propter carnem accivit sibi; quandoquidem passio est mors nominis hujus consecraria sunt. »

Εἰ δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή φησι· Διὰ τοῦτο ἐχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἐλαιὸν ἀγαλλιάσεως ἡ, ἰστέον ὡς πολλάκις κέχρηται ἡ θεία Γραφή τῷ παρρηχῆσθαι χρόνῳ ἀντὶ τοῦ μέλλοντος, ὡς τὸ· Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναρσεστράφη. Οὕτω γὰρ ὤφθη, οὐδὲ συναρσεστράφη θεὸς ἀνθρώποις, ὅτε ταῦτα ἐλέγτο. Καὶ τὸ· Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Ὑ Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν. Οὐδέπω γὰρ ταῦτα ἐγεγόνει.

ΚΕΦΑΛ. Ζ' [Π'].

Περὶ τοὺς ἐπερωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ ἀγία Θεοτόκος, καὶ εἰ δύο φύσεις ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέματο.

Φύσεως μὲν ἐστὶ τὸ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν, διὰ τοῦ ἐνὸς ἡ γραφόμενον, ὅπερ δηλοῖ τὸ ἀκτιστον καὶ τὸ κτιστόν· τὸ δὲ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν, οὐ φύσεως, ἀλλ' ὑποστάσεως· ἦτοι τὸ γεννηθῆναι καὶ μὴ γεννηθῆναι· ὅπερ διὰ τῶν δύο ἡ ἐκφέρεται κ. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν θεία φύσις ἀγέννητος, ἦτοι ἀκτιστος, πάντα δὲ τὰ μετὰ τὴν θεῖαν φύσιν γενητὰ, ἦτοι κτιστά. θεωρεῖται τοίνυν ἐν μὲν τῇ θεῇ καὶ ἀκτίστῃ φύσει, τὸ μὲν ἀγέννητον ἐν τῷ Πατρὶ· οὐ γὰρ ἐγενήθη· τὸ δὲ γεννητὸν ἐν τῷ Υἱῷ· ἐκ Πατρὸς ἡ γὰρ αἰδίως γεννηταί· τὸ δὲ ἐκπορευτὸν ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἐκάστου δὲ εἰδους ζώων, τὰ μὲν πρῶτα, ἀγέννητα, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητα· γεγόναι γὰρ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, οὐκ ἐγενήθησαν δὲ ἐξ ὁμοίων. Γένεσις μὲν γὰρ κτίσις ἐστὶ· γέννησις δὲ, ἐπὶ μὲν Θεοῦ, ἐκ μόνου Πατρὸς, ὁμοουσιῶν Υἱοῦ πρόδος· ἐπὶ δὲ τῶν σωματιῶν ἡ ἐκ συναφείας ἀρρένης τε καὶ θηλείας, ὁμοουσιῶν ὑποστάσεως πρόδος. Ὅθεν γινώσκωμεν (65), ὡς οὐκ ἐστὶ φύσεως τὸ γενᾶσθαι, ἀλλ' ὑποστάσεως. Εἰ γὰρ φύσεως ἦν, οὐκ ἂν ἐν τῇ φύσει τὸ γεννητὸν ἰδεοῦντο καὶ τὸ ἀγέννητον. Ὑποστάσις τοίνυν ἐγέννησεν ἡ ἀγία Θεοτόκος ἐν δυσὶ γνωριζομένην ταῖς φύσεσι, θεότητι μὲν, ἐκ Πατρὸς γεννηθείσαν ἀχρόνω, ἐπ' ἐσχάτων δὲ, ἐν χρόνῳ ἐξ αὐτῆς σαρκωθείσαν, καὶ σαρκὶ τιχτομένην.

Quod si in divinis quoque Scripturis dicitur : Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ ἡ, scire attinet Scripturam sacram præterito tempore pro futuro sæpe uti. Quo in genere illud est : Posthæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est ἡ. Necdum enim visus fuerat Deus, nec cum hominibus versatus fuerat, cum hæc dicebantur : Itemque illud : Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus ἡ. Nondum enim hæc contigerant.

CAP. VII.

Ad eos qui sciscitantur, an sancta Dei Genitrix duas naturas genuerit; si an duæ naturæ in cruce penderint.

Severianorum sicut objectionem. Prima a Deo creata, ingenita, id est non nata ex aliis. Gigni personæ est, non naturæ. — Ἀγέννητον ἐν γεννητῷ, cum unico ἡ scribuntur ἡ, naturæ conveniunt, significantque increatum et creatum : at ἀγέννητον ἐν γεννητῷ, id est, ingentum et genitum, ubi duplici ἡ efferuntur, non naturæ, sed personæ conveniunt. Porro divina quidem natura, ἀγέννητος ἐστὶ, sive increata : cætera vero præter ipsam, sive facta. Consideratur itaque in divina quidem et increata natura, ingeniti proprietatis in Patre (neque enim ille genitus est), generatio autem in Filio (siquidem ex Patre sempiternæ natus est); processio denique in Spiritu sancto. In qualibet autem animantium specie, ea quæ sunt primo producta ἀγέννητα quidem, sive ingenita sunt; at non item ἀγέννητα, vel increata. Etenim a summo Opifice creata sunt; non autem ex similibus nata. Nam γέννησις, quidem creatio est. At γέννησις, id est, generatio, cum de Deo agitur, est consubstantialis Filii ex solo Patre ortus : cum autem de corporibus, consubstantialis personæ ex maris et femineæ complexu processus. Ex quo perspicimus, digni non ad naturam, sed ad personam pertinere. Nam si ad naturam spectaret, haudquaquam in una eademque natura genitum et ingenitum cerneretur. Eam ob rem sancta Dei Genitrix personam genuit

⁷⁷ Psal. XLIV, 8. ⁷⁸ Baruch. III, 38. ⁷⁹ Psal. CXXXVI, 1. ⁸⁰ Sup. lib. I, c. 9.

VARIE LECTIONES.

¹ In multis codd. et apud Athanasium ὅτε οὖν τὸ Χριστὸς ὄνομα διὰ τῆς σαρκὸς προσάγεται. ² Desunt hæc duæ voces in cod. S. Hil. aliisque Regiis, in Colb. et in N. Ὑ Edit. ἐπὶ τῶν ποταμῶν. ³ In R. 2427 supra lineam λέγεται. Ὑ R. 2 et N. ἐκ τοῦ Πατρὸς. ⁴ Mss. plurima κτισμάτων.

NOTÆ.

(65) Ὅθεν γινώσκωμεν. Ex quo perspicimus. Quod Latinorum Patrum aliqui dixerant, essentiam divinam gignere et gigni, hoc tandem usurpari vetuit synodus IV Lateranensis. Generatio quippe ad essentiam naturamve non terminatur, nisi ut ea subsistat in persona. Sic vulgo Græci contra Apollinaristas et Eutychianos disputant. Nam ut Ano-

nymus apud Euthymium, p. 2, tit. 8 ait : Beat^a Virgo Deum quidem genuit, non autem deitatem; se^d deitatis persona naturam humanam assumpsit. Hic est Dei Filius, ut, qui in cælis est, Filius itidem sit in terris, et proprietatis immota permaneat. Gigni enim non naturæ fuit, sed personæ.

αὐτοῦ υἱοὶ Θεοῦ, υιοθετηθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος· αὐτὸς ὁ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, πρωτότοκος ἐν ἡμῖν τοῖς θεοῖσι καὶ χάριτι υἱοῖς Θεοῦ γενομένοις καὶ ἀδελφοῖς αὐτοῦ χρηματίσασι ὁ γέγονεν. Ὅθεν ἔλεγεν· Ἄραδαίτω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν. Οὐκ εἶπε, Πατέρα ἡμῶν, ἀλλὰ Πατέρα μου, φύσει δηλονότι, καὶ Πατέρα ὑμῶν, χάριτι. Καὶ, Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Καὶ οὐκ εἶπε, Θεὸν ἡμῶν, ἀλλὰ, Θεὸν μου· ἂν διέλης λεπταῖς ὁ ταῖς ἐπινοίας τὸ δρώμενον ἐκ τοῦ νοουμένου, καὶ Θεὸν ὑμῶν, ὡς ἐπινοουγόν καὶ Κύριον.

penam; ut subtiliori consideratione id quod visibile est, ab eo quod mente intelligitur, præscindas, et Deum vestrum, tanquam rerum omnium opificem et

niam æque ac nos participavit carni et sanguini⁴⁵, homoque factus est; nosque etiam per eum filii Dei facti sumus, per baptismum scilicet adoptati) ipse natura Dei Filius, inter nos, qui adoptione et gratia in Dei filios cooptati sumus, fratresque ipsius existimus, primogenitus factus est. Eo itaque nomine dicebat: *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum*⁴⁶. Non dixit, *Patrem nostrum*, sed *Patrem meum*, natura videlicet; et *Patrem vestrum*, gratia. Et: *Deum meum et Deum vestrum*⁴⁷. Non dixit, *Deum nostrum*, sed *Deum meum*; ut subtiliori consideratione id quod visibile est, ab eo quod mente intelligitur, præscindas, et *Deum vestrum*, tanquam rerum omnium opificem et

ΚΕΦΑΛ. Θ' [ΠΒ'] .

Περὶ πίστεως καὶ βαπτίσματος.

Ὁμολογοῦμεν δὲ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφρασι ἀμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τὸ γὰρ βάπτισμα τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον δηλοῖ. Συνθαπτόμεθα γοῦν τῷ Κυρίῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ὅσπερ οὖν ἅπαξ ἐτελέσθη ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος, ὡτως καὶ ἅπαξ δεῖ βαπτίζεσθαι· βαπτίζεσθαι δὲ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου Λόγον, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδασκομένως τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ὅσοι τοίνυν (67) εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν

⁴⁵ Hebr. ii, 14. ⁴⁶ Joan. xx, 17. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ Rom. vi, 4. ⁴⁹ Coloss. ii, 12.

VARIE LECTIONES.

⁴ Regii quidam, Colb. 2 υἱὸν Θεοῦ γενομένων καὶ ἀδελφῶν αὐτοῦ χρηματισάντων. Ita olim in cod. 8. Hil. sed corrassa membrana emendatum fuit, ut in textu reliquimus. ὁ Regg. 6 et N. ψιλᾶς. cod. 8. Hil. λεπταῖς. ψιλᾶς: quæ vox in textum irrepsit, cum explicationis gratia margini vel supra lineam scripta esset.

NOTÆ.

(67) Ὅσοι τοίνυν. Qui in Patrem, etc. Vetus Orientalium disciplina fuit, ut hæretici, qui Deo vel Trinitati detraherent, denuo lingerentur, dum redibant ad Ecclesiam: Τὸ βάπτισμα τὸ ἀρετικῶν οὐκ οἰκτεῖον ὕδωρ λογιζόμενον· *Hæreticum baptismum non suam genuinatque aquam censet Ecclesia*, inquit Clemens Alex. lib. 1 *Strom.* Neque certum adeo est, a Stephani papæ, Firmilianique Casariensis temporibus, ad antiquam consuetudinem eos revolutos fuisse. Ne ita censeamus, obsistunt Basilii magni canones ad Amphiloichium. Epiphanius Ecclesie universæ iudicium expectandum duxit, cum qui ex Arianis venerint, secundo lavacro egeant; cum interim Athanasius denuo baptizandos censeret, orat. contra ipsos. Non enim, inquit, εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν διδάσκειν οἱ Ἀρειανοί, in Patrem et Filium dant Ariani, sed in Creatorem et creaturam; καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸ γεγραμμένον ὀνομάζειν προσποιῶνται, tametsi nomina Patris et Filii, quia sic Scriptura sancitum est, imitant se pronuntiare. Non enim qui simpliciter ait, *Domine, ille dat*; ἀλλ' ὁ μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ πιστὴν ἔχων ὁδοῦν, qui nomen exprimendo, rectam quoque fidem habet. Dominum siquidem apostolis præcepisse, primum ut docerent, tum deinde baptizarent. Quocirca hæreses non paucas, quia nomina tantum pronuntiant, λέγουσαι τὰ ὀνόματα μόνον, nec rectam fidem tenent, inutilem aquam possidere: et quemadmodum Manichæi, et Phryges, καὶ οἱ τοῦ Σαμοσατεύως μαθηταί, et discipuli Samosatensis (id est Paulianistæ) τὰ ὀνόματα λέγοντες, cum nomina ipsa recitent, nihilominus censentur hæretici; ita et Arianos, etc. Secunda synodus canonem edi-

dit de hæreticis, qui cum baptismo, et qui sine baptismo cum sola chris-matis sacri unctione recipentur. Horum Catalogum amplum digessit Timotheus CP. presbyter, sæculi sexti scriptor. Cæterum Basilii, epist. 2 ad Amphiloich., cavendum ait, ne asperior ille usus impedimento sit Ecclesie bono, aut hæreticorum salutis, ne ob nimium rigorem segnitores reddantur ad accedendum ad Ecclesiam, ut Zonaras interpretatur, dixeratque ante ipsum Anastasius in resp. ad quæst. 86. Non ita pridem ante tempora Damasceni, Trullano canone 95 ferebatur, ut qui ex Manichæis, Valentinianis, Marcionistis, aliisque ejusmodi sectis converterentur, absque altero baptismo errores suos ejurarent. *Hæretici*, inquit Justinus Junior ad quæst. 14, *ad rectam doctrinam venientis erratum emendatur, pravæ quidem opinionis, mutata sententia; baptismi divino unguento; ordinationis, appositione manus, quo fit ut nihil insolutum maneat.* Cur vero prisca Patres baptismum hæreticorum reprobarent, has fuisse causas puto. Præter pravos formæ recitandæ sensus quos præmittēbant, Gnosticos variis modis baptismi ritus et verba adulterasse narrat Irenæus toto cap. 8, lib. 1. Cujus sceleris rei quoque sunt e Montanistis Tascodrugæ apud Theodgr., lib. 1 *Hær. fab.* cap. 12, et Quintilliani apud Tertullianum, lib. *De bapt.* cap. 1. Dionysius Alex. Epist. ad Xistum papam apud Euseb. lib. vii *Hist.* cap. 9, narrat senem quemdam qui in ecclesia baptismi cæremoniam interfuerat, ad suos pedes corruiisse, dejerando baptismum quo tinctus erat ab hæreticis, alterius fuisse generis, plenumque impietatis et blasphemie, nec ullam cum nostro habere similitu-

baptizari necessarium est; baptizari, inquam, sicut a Domino dictum est: *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁶⁰. Quibus scilicet verbis, Patris et Filii et Spiritus sancti confessionem edocemur. Quocirca qui in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizati, unamque in tribus Deitatis personis naturam edocti, baptismum repetunt, id secundum divinum Apostolum, Christum rursus crucifigunt: *Impossibile enim est, inquit, eos qui semel illuminati sunt, etc., rursus ad poenitentiam renovare, crucifigentes iterum* **260** *sibi ipsis Christum, et ostentui habentes* ⁶¹. At qui in sanctam Trinitatem baptizati non sunt, hi denuo baptizentur necesse est. Etsi enim Apostolus dicit: *In Christum et in mortem ipsius baptizati sumus* ⁶²; non tamen hoc vult, baptismi invocationem ex his verbis constare debere, verum hoc demum, baptismum mortis Christi figuram præferre. Baptismus siquidem qui trina immersione peragitur, tres dies significat, quibus Dominus tumulo conditus jacuit ⁶³. Quare in Christum baptizatum esse nihil aliud indicat, quam in illam credendo salutifera aqua tingi. Fieri non potest ut in Christum credamus, nisi Patris et Filii et Spiritus sancti confessione imbuti simus ⁶⁴. Christus enim est Filius Dei vivi ⁶⁵, quem Pater unxit Spiritu sancto ⁶⁶, quemadmodum ait divinus David: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis* ⁶⁷. Isaias quoque ex Domini persona loquens: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me* ⁶⁸. Enimvero quænam verborum forma adhibenda esset, Dominus discipulis suis exposuit: *Baptizantes eos, inquit, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* ⁶⁹. Quoniam enim immortalitatis

καὶ ἅγιον Πνεῦμα βαπτισθέντες, μίαν φύσιν τῆς θεότητος ἔν τρισὶν ὑποστάσεσι διδαχθέντες, αὐθις ἀναβαπτίζονται, οὗτοι ἀνασταυροῦσι τὸν Χριστὸν, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Ἀδύνατον γὰρ τοῖς ἀπαξ φωτισθέντας, καὶ τὰ ἐξῆς, αὐθις ἀνακλιθεῖν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν Χριστὸν, καὶ παραδειγματίζοντας. Ὅσοι δὲ μὴ εἰς τὴν ἅγλιαν Τριάδα ἐβαπτίσθησαν, τοὺτους δεῖ ἀναβαπτίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, ὅτι Εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, οὐχ οὕτω δεῖν γίνεσθαι φησὶ τοῦ βαπτισματος τὴν ἐπίκλησιν, ἀλλ' ὅτι τύπος τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὸ βάπτισμα. Διὰ γὰρ τῶν τριῶν (68) καταδύσεων, τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς τοῦ Κυρίου ταφῆς σημαίνει τὸ βάπτισμα. Τὸ οὖν εἰς Χριστὸν βαπτισθῆναι δηλοῖ, τὸ πιστεῦντας εἰς αὐτὸν βαπτίζεσθαι. Ἀδύνατον δὲ εἰς Χριστὸν πιστεῦσαι, μὴ διδαχθέντας τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἔχρισεν ὁ Πατὴρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ· Διὰ τοῦτο ἔχρησέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως κατὰ τοὺς μετόχους σου. Καὶ Ἡσαίας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκεν ἔχρησέ με. Τὴν μέντοι ἐπίκλησιν τοὺς οικίους μαθητὰς ὁ Κύριος διδάσκων ἔλεγε· Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπ' ἀφθαρσίαν ἡμεῖς ὁ θεός, παραβάνας δὲ τὴν σωτήριον αὐτοῦ ἐντολὴν, φθορᾷ θανάτου καταδίκασεν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ἦ τὸ κακόν, συγκαταβάς δὲ τοῖς δούλοις, ὡς εὐσεβήτης γινώσκω, καὶ καθ' ἡμᾶς δὲ ἡ γονωὶς, τῆς φθορᾶς διὰ τοῦ ἰδιοῦ πάθους ἐλυτρώσατο· ἐπήγαγεν ἡμῖν ἐκ τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντου αὐτοῦ πλευρᾶς πηγὴν ἀφείσεως·

⁶⁰ Matth. xxviii, 19. ⁶¹ Hebr. iv, 6. ⁶² Rom. vi, 3. ⁶³ Auct. *Quæst. ad Antioch.* ⁶⁴ Basil. lib. *De bapt.* i, cap. 12. ⁶⁵ Matth. xvi, 16. ⁶⁶ Act. x, 38. ⁶⁷ Psal. xlii, 3. ⁶⁸ Isâ. lxi, 1. ⁶⁹ Matth. xxviii, 19.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Vox θεότητος, deest in editis et R. 1. ² Cod. S. Hil. et alii multi ἐπ' ἀφθαρσίᾳ. Vetus interpr. in incorruptione. ³ Edit. Basil. κατ' ἡμᾶς δέ.

NOTÆ.

dinem. Propter has itaque rationes sæculo secundo, in duplici Phrygiæ synodo, et apud Ægyptios statutum est, ut hæretici denuo baptizarentur. Quamobrem si forte quidam ex eis sincero ritu tincti essent, baptismus ille secundus, tanquam sub conditione collatus æstimandus erat. Verum Latini meliori lege hæreticum non recipiebant, nisi quæsitum qua verborum forma baptizatus esset. Horum morem non paucos ex Asiaticis amplexos esse Basilii ipse testatur, epist. 1 canon.

(68) Διὰ γὰρ τῶν τριῶν. *Baptismus siquidem, etc.* Basilii lib. *De Spiritu sancto*, cap. 28, et epist. 39; Hieronymus, *Cont. Lucif.* et alii ab apostolica traditum ferunt, ut terna mersitatione baptismus fieret, non solum propter nomina trium personarum sanctissimæ Trinitatis, sed etiam quia Dominus diebus tribus mortuus fuit. Can. 7 secundæ synodi iussum est Eunomianos denuo baptizari, qui unica mersione, seu etiam perfusione, tingentur. Hac enim cæremonia, quæ hactenus usitata non erat, Filius et Spiritus sanctus a deitate excludi significabantur. Ista hæresi profecto recentior est

canon 46 ex illis qui Apostolici vocantur, quo jubetur, ut si quis episcopus aut presbyter non tres initiando mersiones fecerit, ἀλλ' ἐν βάπτισμα, εἰς τὸ θάνατον τοῦ Κυρίου διδόμενον, sed tinctionem unam quæ delur in mortem Domini, deponatur. Nam Theodoretus, lib. iv *Hæres.* cap. 3; Socrates, lib. vi *Hist.* c. 23, et Sozomenus, lib. vi, c. 26, scribunt Eunomianos, non in Trinitatem, sed in mortem Domini baptizasse; imo Theodoretus addit, omisisse invocationem Trinitatis, μὴδὲ ποιεῖσθαι τὴν τῆς Τριάδος ἐπίκλησιν. Quod facile non concesserim, quandoquidem Epiphanius hunc esse contendit verborum quæ baptizando proferrent, sensum: *In nomine Dei increati, in nomine Filii creati, et in nomine Spiritus sanctificantis, qui a Filio creatus est; veluti nempe Athanasius dixerat Arianos in Creatorem et creaturam baptizare.* Latini terna vulgo infusione tingunt, quem morem Cyprianus olim tuitus est, epist. 76. Commendat Gennadius, lib. *De Eccl. dogm.* et jam a sæculo saltem sexto Romæ observatum didicimus a doctiss. Mabillonio, tom. II *Musæi Ital.*

ὕδωρ μὲν εἰς ἀναγέννησιν καὶ ἐπίκλυσιν τῆς τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς· αἷμα δὲ, πότον ζωῆς αἰδίου πρόσθενον. Ἐντολὰς δὲ ἡμῖν δέδωκε δι' ὕδατος ἀναγεννᾶσθαι καὶ Πνεύματος, δι' ἐντεύξεως καὶ ἐπι- κλήσεως, τῷ ὕδατι ἐπιφοιτῶντος τοῦ ἁγίου Πνεύ- ματος. Ἐπειδὴ γὰρ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος, διπλὴν ἡμῖν ἔδωκε καὶ τὴν κάθα- ρσιν, δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος· τοῦ μὲν Πνεύ- ματος, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἐν ἡμῖν ἀνακαινίζοντος, τοῦ δὲ ὕδατος, διὰ τῆς τοῦ Πνεύμα- τος χάριτος καθαιρόντος τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, καὶ τῆς φθορᾶς ἀπαλλάττοντος, καὶ τὴν τοῦ θανάτου εἰκόνα ἐκπληροῦντος τοῦ ὕδατος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀφραδῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος.

duplicem proinde nobis purgationem dedit, per aquam nimirum et Spiritum: sic nempe ut Spi- ritus divinæ imaginis similitudinisque decus in nobis instauraret, aqua vero per Spiritus gratiam a peccato corpus mundaret, atque a corruptione liberum redderet, aqua quidem mortis simulacrum exprimente, Spiritu autem vitæ pignus et arrhabonem largiente.

Ἄπ' ἀρχῆς γὰρ Πνεῦμα Θεοῦ τοῖς ὕδασι ἐπεφέ- ρητο· καὶ ἄνωθεν ἡ Γραφή μαρτυρεῖ τῷ ὕδατι, ὡς ἴσθι καθαροτέρη. Ἐπὶ Νῦε δι' ὕδατος ὁ Θεὸς τὴν κοσμικὴν ἁμαρτίαν κατέκλυσε. Δι' ὕδατος πᾶς ἀκά- θετος κατὰ τὸν νόμον καθαίρεται¹, καὶ αὐτῶν τῶν ἱματίων πλουσιότων τῷ ὕδατι, ἔδειξεν Ἥλλας τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος συμμαμιγμένην τῷ ὕδατι, ὕδατι ἐλέξας τὴν ὀλοκαύτωςιν. Καὶ σχεδὸν ἅπαντα κατὰ τὸν νόμον ὕδατι καθαρίζεται· τὰ γὰρ ὄρατὰ, σύμ- βολα τῶν νοουμένων εἰσὶν· ἡ μέντοι ἀναγέννησις κατὰ ψυχὴν γίνεται· πίστις γὰρ υἱοθετεῖν οἶδε, καίτοι ὄντας κτίσματα διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγειν μακαριότητα.

habet, ut quamvis e rebus creatis simus, per Spiritum nos in Dei filios adoptet, atque ad pristi- nam felicitatem velut postliminio revocet.

Ἡ μὲν οὖν τῶν ἁμαρτιῶν ἀφεσις, πᾶσιν ὁμοίως διὰ τοῦ βαπτίσματος δίδεται· ἡ δὲ χάρις τοῦ Πνεύ- ματος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς προ- κήρυξως. Νῦν μὲν οὖν διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαμβάνομεν, καὶ ἀρχὴν ἑτέρου βίου γίνεται ἡμῖν ἡ παλιγγενεσία, καὶ σφρα- γίς, καὶ φυλακτήριον, καὶ φωτισμός².

Χρὴ δὲ πάση δυνάμει ἀσφαλῶς τηρεῖν ἑαυτοὺς καθαροὺς ἀπὸ ρυπαρῶν ἔργων, ἵνα μὴ πάλιν ὡσπερ κύνων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέψαντες, δούλους πάλιν ἑαυτοὺς τῆς ἁμαρτίας ποιήσωμεν. Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστίν, ὁμοίως καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως. Ἡ γὰρ ἀληθὴς πίστις διὰ τῶν ἔργων δοκι- μάζεται.

Βαπτίζομεθα δὲ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, ὅτι αὐτὰ τὰ βαπτιζόμενα χρῆζει τῆς ἁγίας Τριάδος εἰς τὴν αὐτῶν σύστασίν τε καὶ διαμονὴν, καὶ ἀδύνατον μὴ

A consequendæ causa nos Deus considerat⁶⁰; violato autem ejus præcepto, mortis labe, ne perpetuum et immortale malum esset, nos item multaverat; idcirco pro sua indulgentia sese servis inclinans, nostrique similis effectus, passione sua nos a corruptione vindicavit, et ex sancto et immaculato suo latere veniæ fontem nobis emisit⁶¹: aquam scilicet ad regenerationem, necnon peccati et corruptelæ abstersionem; sanguinem vero in potum qui vitam æternam procuraret. Quin hoc quoque mandavit nobis, ut per aquam et Spiritum regeneraremur⁶², Spiritu sancto ad aquam accedente, per verbum et orationem⁶³. Nam quoniam homo duplici natura constat, anima scilicet et corpore, aquam nimirum et Spiritum: sic nempe ut Spi- ritus divinæ imaginis similitudinisque decus in nobis instauraret, aqua vero per Spiritus gratiam a peccato corpus mundaret, atque a corruptione liberum redderet, aqua quidem mortis simulacrum exprimente, Spiritu autem vitæ pignus et arrhabonem largiente.

Aquæ vis purgatoria. — Etenim a principio Spi- ritus Domini ferebatur super aquas⁶⁴: quin et lustrandi virtute præditam esse æquam Scriptura jam olim contestatur⁶⁵. Noe temporibus Deus mundi peccatum per 261 aquam eluit⁶⁶. Per aquam quisquis immundus erat, lege præcipiente, mundabatur, et ita quidem ut et ipsæ vestes aqua essent abluendæ. Elias Spiritus gratiam admistam aquis ostendit, tum nimirum cum holocaustum ad- hibita aqua cremavit⁶⁷. Peneque omnia secundum legem aqua mundantur. Res enim visibiles earum quæ mente percipiuntur signa sunt. Regeneratio porro in animo perficitur. Fides quippe vim eam Spiritum nos in Dei filios adoptet, atque ad pristi-

Baptismi gratia pro suscipientium fide et munda- litia. — Quamvis autem peccatorum remissio om- nibus per aquæ baptismum detur: Spiritus tamen gratia pro fidei ac præviæ purgationis modo conce- ditur. Et nunc quidem Spiritus sancti primitias per baptismum accipimus, et regeneratio, alterius no- bis vitæ initium, et signaculum, et præsidium, et illuminatio efficitur.

Cæterum in id nobis totis viribus est enitendum, ne canis instar ad vomitum redeuntes⁶⁸, peccati nosmetipsos denuo servituti mancipemus. Fides siquidem sine operibus mortua est, itemque opera, sublata fide⁶⁹. Vera quippe fides per opera com- probatur.

Cur in Trinitatem baptizemur. — Ob id vero⁷⁰ in sanctam Trinitatem baptizamur, quia quæ bapti- zantur, ad sui, tum constitutionem, tum conserva-

⁶⁰ Method. lib. *De resurr.* ⁶¹ Joan. xix, 34, ⁶² Levit. xv, 10. ⁶³ Gen. vi, 17. ⁶⁴ Ill Reg. xviii, Naz. orat. 40; Athan. ad Serap. *De Spir. sancto.*

⁶⁵ Joan. iii, 5. ⁶⁶ Greg. orat. 48. ⁶⁷ Gen. 1, 2. ⁶⁸ Il Petr. ii, 22. ⁶⁹ Jac. ii, 26. ⁷⁰ Greg.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Multi codices ἐκαθάριετο. cod. S. Hil. in marg. ἢ ἐκεκάθαρτο. ; In R. 2626 additur καὶ ἀγιασμός. Sic Faber, qui transtulit *et illuminatio et sanctificatio*. In R. 2924, pro φωτισμός, habetur ἀγιασμός, sic vetus interpr. *sanctificatio*.

tionem, Trinitatis opera indigent: nec fieri potest, A quin tres personæ sibi invicem adsint; quoniam Trinitas nullatenus separabilis est.

Varia baptismata. Joannis baptismata a baptismo Christi diversum. Pœnitentiæ baptismus; martyrii, et iste nobilissimus; baptismus sempiterni cruciatus. — Primum ⁷¹ baptismata diluvium fuit, quod exscindendi peccati causa contigit. Secundum illud fuit, quod per mare et nubem factum est ⁷². Siquidem nubes, Spiritus; mare, aquæ figuram gerebat ⁷³. Tertium legale erat. Quisquis enim immundus esset, aqua abluebatur, vestes lavabat, atque ita in castra ingrediebatur ⁷⁴. Quartum ⁷⁵ Joannis fuit, quod illos qui baptizabantur, ad pœnitentiam adducebat, ut crederent in Christum: *Ego enim, inquit, baptizo vos aqua: qui autem post me veniet, ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igne* ⁷⁶. Itaque Joannes ad Spiritum suscipiendum ante per aquam purgabat. Quintum, Domini baptismata, quo ipse baptizatus fuit. Baptizatus est autem, non quod ipse purgatione indigeret; sed meam sibi purgationem asciscens, ut capita draconum in aquis contereret ⁷⁷; ut peccatum obrueret, ac totum veterem Adamum in aqua sepeliret; ut baptismum sanctificaret; ut legem **262** imple-ret; ut Trinitatis mysterium aperiret; et semet tandem suscipiendi baptismi formam et exemplum præberet. Baptizamur autem et nos quoque perfecto Domini baptismata, per aquam videlicet et Spiritum. Porro ⁷⁸ Christus idcirco igne baptizare dicitur, quia Spiritus gratiam in sanctos apostolos effudit, quemadmodum Dominus ipse dixerat: *Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto et igne, non post multos hos dies* ⁷⁹: vel etiam ob castigatorium ignis futuri baptismum. Sextum ⁸⁰ baptismata, in pœnitentia et lacrymis versatur: estque sane grave et molestum. Septimum ⁸¹, est quod sanguinis profusione ac

Πρῶτον βάπτισμα, τοῦ κατακλυσμοῦ, εἰς ἐκ ἀμαρτίας. Δεύτερον, τὸ διὰ τῆς θαλάσσης κ νεφέλης· σύμβολον γὰρ, ἡ μὲν νεφέλη τοῦ Πνεύματος, ἡ θάλασσα δὲ, τοῦ ὕδατος. Τρίτον τὸ νεφέλης γὰρ ἀκάθαρτος ἀπελούετο ὕδατι, ἐπὶ πλύματι, καὶ οὕτως εἰσῆει εἰς τὴν παρεμβολὴν τὰρτον τὸ Ἰωάννου (69), εἰσαγωγικὸν ὑπάρχον εἰς μετάνοιαν ἀγῶν τοὺς βαπτιζομένους, ἵνα εἰσὶν ἐπὶ πιστεύσωσιν. Ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, βαπτίζω ὕδατι· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, αὐτὸς καθαίρει οὖν ὁ Ἰωάννης ἐπὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ὕδατος. Πέμπτον, τὸ τοῦ Κυρίου βάπτισμα, ὃ ἐβαπτίσαστο. Βαπτίζεται δὲ, οὐχ ὡς αὐτὸς καθαίρει, ἀλλὰ τὴν ἐμὴν οἰκειούμενος καθὼς ἵνα συντρίψῃ τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ ὕδατος, ἵνα κλύσῃ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ πάντα παλαιὰ Ἀδάμ ἐνθάψῃ τῷ ὕδατι, ἵνα ἀγιάσῃ βαπτισθῆναι, ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον, ἵνα τὸ τῆς δόξης ἀποκαλύψῃ μυστήριον, ἵνα τύπος καὶ ὄψις ἡμῶν πρὸς τὸ βαπτίζεσθαι γένηται. Βαπτισθῆναι δὲ καὶ ἡμεῖς τὸ τέλειον τοῦ Κυρίου βάπτισμα, τὸ δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος. Πυρὶ δὲ ἡμεῖς βαπτίζομεν ὁ Χριστός· ἐν εἰδὲ γὰρ πυρίωντων ἐπὶ τοὺς ἀγίους ἀποστόλους τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐξέχευεν, ὡς φησὶν αὐτὸς ὁ Κύριος, ὅτι ἡμεῖς μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθῆτε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ, οὐ μετὰ πρὸς ταῦτα ἡμέρας· ἡ δὲ διὰ τὸ τοῦ μέλλοντος πυρὶ λαστικὸν βάπτισμα. Ἐκτον, τὸ διὰ μετάνοιαν δακρύων, ὅπως ἐπίπονον. Ἑβδομον, τὸ δι' αἵματος καὶ μαρτυρίου, ὃ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὡς ἐβαπτίσαστο, ὡς ἴδαν ἀιδέσιμον καὶ μακάριον, δευτέροις οὐ μολύνεται ῥύποις. Ὀγδοον, τὸ τάλιν (70), οὐ σωτήριο, ἀλλὰ τῆς μὲν κακίας δ

⁷¹ Greg. Theol. orat. 39. ⁷² Gen. vii, 17. ⁷³ I Cor. x, 1. ⁷⁴ Lev. xiv, 15. ⁷⁵ Greg. orat. Basil. hom. de bapt.; Chrys. in Matth. hom. 10, et alii. ⁷⁶ Matth. iii, 11. ⁷⁷ Psal. lxxiii, 13. ⁷⁸ orat. 40. ⁷⁹ Act. i, 5. ⁸⁰ Greg. orat. 40. ⁸¹ Id. ibid.

VARIAE LECTIONES.

^a Cod. S. Hil. Colb. et multi Regii et N. δων. R. 1 δ καί.

NOTÆ.

(69) Τέταρτον τὸ Ἰωάννου. Quartum Joannis. D In ora cod. R. 3541, legitur locus Cyrilli Hierosolymitani ex catechesi mystag. 2 sumptus, quo dicitur non remissionem modo peccatorum, verum et adoptionem filiorum baptismata concedi: non enim ejusdem rationis esse, ac baptismum Joannis; cum abstersionem peccatorum illum esse sciamus et donum Spiritus sancti dare. Similia Basilium habet lib. i De bapt., cap. 2. Chrysostomus vero observat Lucam scripsisse Joannem prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, εἰς ἀφεσιν ἀμαρτημάτων, non ἀφέσεως, remissionis peccatorum: quia remissionis desiderium inspirando, ad Redemptorem quærendum præparabat. Basilium in Exhort. ad bapt. perinde ac Noster docet, Joannis baptismata εἰσαγωγικόν, introductorium fuisse, Christi vero, τελειωτικόν, perficiens. Illud recessus erat a peccato, inquit; hoc conjunctio cum Deo.

(70) Ὀγδοον, τὸ τελευταῖον. Octavum que, etc. In cod. R. 3541 hoc aliud scholii peri, quod Nazianzeni et nostri dictum firmi ἀγίου Βασιλείου, ἐκ τῶν κατὰ Εὐνομίου, ἡμᾶς, φησὶ, βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ τῷ πυρὶ βάπτισμα τὴν ἐν τῇ κρίσει δοκιμάσει· ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος: Ἡ γὰρ ἡμέρα σὲ, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἐκάστω ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάζει. Sancti Basilii a Contra Eunomium: Ἢ Ἰπὸς βαπτίσει ἐν ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Baptismum ignis probationes vocat, quæ in judicio faciendæ sunt; quemadmodum dicit Apostolus: Ἢ Ἰπὸς declarabit, quis revelabitur, et uniuscujusque opus quale est declarabit. Desumpta hæc sunt ex lib. De sancto ad Amphil. cap. 15. Illud vero ex Matthæi locum eodem modo Hieronymus edidit Græcos Patres secutus.

τικόν· οὐκ ἔτι γὰρ κακία καὶ ἁμαρτία πολιτεύεται· A martyrio perficitur, quo et Christus ipse nostri

κολάζων δὲ ἀταλεύτητα. causa defunctus est⁸². Estque illud perquam au-

gustum ac beatum, quod nullis posthac sordibus inquinetur. Octavum⁸³ denique et postremum illud

est, non jam salutiferum, verum ita malitiam auferens, quando suus jam malitiæ et peccato lo-

cus non erit, ut tamen sempiternum excruciet ac puniat.

Σωματικῶ δὲ εἶδει¹, ὡσεὶ περιστερὰ, ἐπεφοίτησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου ὑποδεικνύον βαπτίσματος, καὶ τιμῶν τὸ σῶμα· ἐπεὶ καὶ τοῦτο, ἤγουν τὸ σῶμα, τῇ θεώσει Θεός, καὶ ἅμα πού ἐνωθεν εἰθισταὶ περιστερὰ λύσειν κατακλυσμοῦ εὐαγγελιζέσθαι. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους πυροειδῶς κάτεισι. Θεὸς γάρ ἐστιν· ὁ δὲ Θεὸς πῦρ καταναλίσκων ἐστί.

Τὸ ἔλαιον (71) βαπτίσματι παραλαμβάνεται, μη-^B νόον τὴν χρίσιν^m ἡμῶν, καὶ χριστοὺς ἡμᾶς ἐργαζόμενον, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐπαγγελλόμενον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔλαιον, ἐπεὶ καὶ κάρφος ἔλαιας τοῖς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ περισωθεῖσιν ἢ περιστερὰ κεκόμικεν.

Ἐβαπτίσθη Ἰωάννης, τὴν χεῖρα ἐπιθείς ἐπὶ τὴν θείαν τοῦ Δεσπότης κορυφὴν, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι.

Οὐ χρὴ ὑπερτίθεσθαιⁿ τὸ βάπτισμα, ὅτε δι' ἔργων ἢ πίστις τῶν προσιόντων μαρτυρηθῆ. Ὁ γὰρ^o ἐν ὅλῃ προσιῶν τῷ βαπτίσματι, κατακριθήσεται μάλ-
λον ἢ ὠφελήθησεται.

ΚΕΦΑΛ. Γ' [ΠΓ'].

Περὶ πίστεως.

Ἦ μέντοι πίστις διπλῆ ἐστίν· Ἔστι γὰρ πίστις ἑξ-ἀκοῆς. Ἀκούοντες γὰρ τῶν θείων Γραφῶν, πι-^C

⁸² Luc. 12. 50. ⁸³ Greg. orat. 40. ⁸⁴ Id. orat. 39. ⁸⁵ Ib. orat. 44; Act, II, 2. ⁸⁶ Deut. IV, 24.
⁸⁷ Gen. VIII, 11. ⁸⁸ Greg. orat. 40.

VARIE LECTIONES.

¹ Deest δὲ, in editis et Colb. 1. ^m Reg. 1 et N. τὴν χάριν. ⁿ In cod. S. Hil. ex emend. additur οὖν.
• Deest γὰρ in eodd. restituit emendator cod. S. Hil.

NOTÆ.

(71) Τὸ ἔλαιον. At vero oleum, etc. Apud Græcos ille qui baptizandus venit, oleo simplici primum inungitur a sacerdote. Unctio altera baptismum subsequitur, sitque oleo pigmentis condito, quod a pontifice consecratur, feria v in Cœna Domini, hoc μέγα μῦρον, magnum unguentum nuncupatur, vel χρίσμα. Nos quoque sanctum chrisma dicimus. Unctio hæc ipsum est sacramentum Confirmationis, de quo legisis Allat. lib. III De consens. cap. 16. Oleum prius Cyrillo Hierosol. catech. myst. 2: ἐπι-^D ὀρχιστον, exorcisatum, dicitur, quo tum ardentia peccatorum vestigia purgentur, tum invisibiles demones pellantur: eoque catechumenos a vertice ad infimas usque partes perungi ait. Alterum vero Spiritus sancti esse imaginem docet, ut quemadmodum in Christum cum ascendisset de aqua, Spiritus sanctus venit, sic Christi alumni Spiritus sancti chrismatis insigniantur, postquam baptismi aquis abluti sunt. Cæterum velut panis Eucharistiæ, inquit cat. 3, μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκ ἐστὶν ἄρτος λιτῆς, ἀλλὰ σῶμα Χριστοῦ, post invocationem Spiritus sancti non est simplex panis, sed corpus Christi: sic sanctum unguentum, οὐκ ἐστὶ ψιλόν, οὐδ' ὡς εἶποι τις, κοινόν μετ' ἐπίκλησιν, invocatione facta non est amplius

Spiritus sanctus columbæ specie et ignis. — Porro⁸⁴ Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba ad Dominum descendit, sicque tum baptismi nostri primitias subindicabat, tum corpus cohonestabat: quoniam et hoc quoque per deificationem Deus erat. Adde, quod columba cessasse diluvium olim nuntiaverit. Ignis vero specie in sanctos apostolos descendit⁸⁵, eo quod Deus esset. Deus enim ignis consumens est⁸⁶.

Olei unctio. — At vero oleum idcirco ad baptismum adhibetur, quia unctionem nostram significat, nosque christos facit, insuper Dei misericordiam per Spiritum sanctum nobis pollicetur. Nam et columba illis qui incolumes e diluvio evaserant, oleæ ramum præter omnem spem olim attulit⁸⁷.

Joannes, ut baptizatus. — Joannes imposita divino Domini capiti manu, et cruore proprio baptizatus fuit.

Cæterum⁸⁸ baptismum diutius prorogare non oportet dum accedentium fidem contestantur actiones. Si quis dolo ad baptismum accesserit, tantum abest ut hinc utilitatis quidpiam capiat, ut condemnationem potius accersat sibi.

263 CAP. X.

De fide.

Fides virtus. Infidelis est, qui non credit Ecclesiæ traditioni, aut male vivit. — Fides porro duplex

unguentum, nec, ut ita dicam, commune, sed Christi donum, sanctique Spiritus, cujus divinitatis præsentia efficacitatem habet. Deinde explicat cur frons aliique sensus secundum Ecclesiæ Orientalis morem ungantur. Apud Orientales, ut olim apud Latinos plerosque, quilibet presbyter absoluto baptismi sacram chrismatis unctionem facit. Pachymeres vero in cap. 5 Dionys. De eccl. hier. observant priscum morem in Oriente fuisse, ut solus pontifex neophytos chrismate ungeret: Χρῆμα γὰρ τοῦ ἀρχιερέως ἐστὶ εἰς τὸ χρίσσαι τῷ μύρῳ τὸν βαπτισθέντα. Αὕτη γὰρ ἡ ἀρχαία συνήθεια· Opus erit pontifice, qui baptizatum unguento liniat. Hic enim mos antiquus fuit: dicente scilicet Dionysio, perficiendi potestatem non esse presbytero, nec proinde perfectum baptismum dandi, qui non nisi chrismate perficiatur. Cum vero episcopi, secundi ordinis sacerdotibus baptizandi munus detulissent, eis subinde jus confirmandi neophytos permiserunt. At consecrandi unguenti potestatem retinere, ut palam esset, ex solo pontifice perfectionem in fideles derivari. Usitata Græcis in confirmatione formula, vetusta illa est quam refert canon 7 secundæ synodi: Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου, Signaculum doni Spiritus sancti.

est : *Est enim fides ex auditu* ⁹⁰. Scripturas namque sacras audiendo, Spiritus sancti doctrinæ credimus. Atque hæc fides per omnia illa, quæ a Christo statuta sunt, perficitur : opere videlicet credens, pietatem colens, et ejus qui nos instauravit, præceptis obsequens. Nam qui secundum Ecclesiæ catholicæ traditionem non credit, vel per flagitiosa opera cum diabolo communicat, hic infidelis est.

Fides donum Spiritus. — Rursus : *Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*, ⁹¹ vel est spes minime dubia nec ambigua, qua confidimus fore, ut quæ nobis divinitus promissa sunt, et quæ postulamus, adipiscamur. Ac prior quidem, nostræ voluntatis est ; altera autem inter Spiritus dona censenda est.

Spiritualis circumcisio. — Sciendum est autem, integumentum omne quod a nativitate contraximus, peccatum scilicet, per baptismum circumcidi, nosque spirituales Israelitas ac Dei populum fieri.

CAP. XI.

De cruce, ubi rursus de fide.

Rerum ipsa creatio humanis rationibus comprehendendi non potest. Fides universa necessaria. Quid fides. — *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est : iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est* ⁹². Nam spiritualis quidem judicat omnia : animalis autem homo non percipit ea quæ Dei sunt ⁹³. Stultitia enim illis est, qui ea suscipiunt, nec Dei bonitatem et omnipotentiam considerant ; verum res divinas humanis naturalibusque rationibus investigant. Etenim quæ Dei sunt, naturam et Sermonem et cogitationem superant. Nam si quis animo volvat quonam pacto, et cur Deus omnia ex nihilo produxerit, naturalibusque rationibus id æsequi contendat, nequaquam hoc comprehendet. Animalis enim et diabolica est hujusmodi scientia. Qui vero fide veluti manu ductus, Deum bonum, et omnipotentem, et verum, et sapientem, et justum cogitat, omnia plana et æquabilia, viamque rectam inveniet. Nam fieri non potest ut quis sine fide salutem consequatur ⁹⁴. Fide siquidem tum humana omnia, tum spiritualia constant. Neque enim agricola ⁹⁵ sine fide arvom proscindit, nec mercator exiguo ligno vectus animam suam furentibus maris undis committit, nec matrimonia contrahuntur, nec denique aliud quidquam eorum quæ vita fert, suscipitur. Fide intelligimus Dei potentia cuncta ex nihilo producta esse. Fide omnia recte gerimus, tum humana, tum divina. Fides porro est assensus omni curiosa inquisitione vacans ⁹⁶.

Christi rerum nulla mirabilior cruce. Ejus beneficia. — Quanquam autem omnis Christi actio et miraculorum editio, præclara, divina ac mirabilis est : nihil tamen est ex omnibus quod admiratione di-

στεύομεν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Αὐτὴ δὲ τελειοῦται πᾶσι τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἔργῳ πιστεύουσα, εὐσεβοῦσα, καὶ τὰς ἐντολάς πρᾶττουσα τοῦ ἀνακαινίσαντος ἡμᾶς. Ὁ γὰρ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πιστεύων, ἢ κοινῶν διὰ τῶν ἀτόπων ἔργων τῷ διαβόλῳ, ἀπιστὸς ἐστίν.

Ἔστι δὲ πάλιν πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, ἡ ἀδιστακτος καὶ ἀδιάκριτος ἐλπὶς τῶν τε ὑπὸ Θεοῦ ἡμῖν ἐπηγγελμένων, καὶ τῆς τῶν αἰτήσεων ἡμῶν ἐπιτυχίας. Ἡ μὲν οὖν πρώτη, τῆς ἡμετέρας γνώμης ἐστὶ, ἢ δὲ δευτέρα, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος.

Ἰστέον δὲ ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος περιτεμόμεθα ἅπαν τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα, ἦτοι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ Ἰσραηλίται πνευματικοί, καὶ Θεοῦ λαὸς χρηματίζομεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ' [ΠΑΔ'].

Περὶ σταυροῦ, ἐν ᾧ ἔτι καὶ περὶ πίστεως.

Ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ πνευματικὸς πάντα ἀνακρίνει, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Μωρία γὰρ ἐστὶ τοῖς μὴ πιστεῖ δεχομένοις, καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ λογιζόμενοις, ἀλλ' ἄνθρωπῖνοις καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς ἐξερευνῶσι ἢ τὰ θεῖα· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ φύσιν εἰσι, καὶ λόγον, καὶ ἐννοίαν. Εἰ γὰρ τις λογίζεται ὅπως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, τίνας τε ἔνεκεν παρήγαγεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς φθάσαι ἐθουλήθη, οὐ καταλαμβάνει. Ψυχικὴ γὰρ ἐστὶν ἡ γνῶσις αὐτῆ καὶ δαιμονιώδης. Εἰ δὲ τις πιστεῖ χειραγωγούμενος, ἀγαθὸν, καὶ παντοδύναμον, καὶ ἀληθὲς, καὶ σοφὸν, καὶ δίκαιον τὸ θεῖον λογίζεται, εὐρήσει πάντα λεῖα καὶ ὁμαλὰ, καὶ ὁδὸν εὐθείαν. Ἐκτὸς γὰρ πίστεως ἀδύνατον σωθῆναι· πιστεῖ γὰρ πάντα, τὰ τε ἀνθρώπινα, τὰ τε πνευματικὰ συνίστανται. Οὔτε γὰρ γεωργὸς ἐκτὸς πίστεως τέμνει γῆς αὐλάκα· οὐκ ἔμπορος μικρῶ ξύλῳ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τῷ μαυμένῳ τῆς θαλάσσης πελάγει παραδίδωσιν· οὐ γὰμοι συνίστανται, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ βίῳ. Πιστεῖ νοοῦμεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα τῆ τοῦ Θεοῦ δυνάμει παρῆχθαι· πάντα τὰ τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα πιστεῖ κατορθοῦμεν. Πίστις δὲ ἐστὶν ἀπολυπραγμώνητος συγκατάθεσις.

Πᾶσα μὲν οὖν πράξις καὶ θαυματουργία τοῦ Χριστοῦ μεγίστη, καὶ θεῖα, καὶ θαυμαστή· ἀλλὰ πάντων ἐστὶ θαυμαστότερον ὁ τίμιος αὐτοῦ σταυρὸς. Δι' οὐδενὸς γὰρ ἐτέρου ὁ Ὁάνατος καθήρηται, ἢ τοῦ

⁹⁰ Rom. 20. 17. ⁹¹ Hebr. xi, 1. ⁹² I Cor. i, 23. ⁹³ psal. cxv. ⁹⁴ Basil. cit. loc.

⁹⁵ I Cor. ii, 15. ⁹⁶ Hebr. xi, 6. ⁹⁷ Basil. in

VARIE LECTIONES.

ἢ Codd. fere omnes ἐρευνῶσι.

προκάτορος ἀμαρτία ἠλέλυται, ὁ ἕξις ἐσχύλευται, ἡ ἀνάστασις δεδώρηται, δύναμις ἡμῖν τοῦ καταφρονεῖν τῶν παρόντων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου δέδοται, ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα ἐπάνοδος κατῶρθωται, πύλαι παραδείσου ἠνοίχθησαν[†], ἡ φύσις ἡμῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκάθικε, τέκνα Θεοῦ καὶ κληρονόμοι γεγενῆσθαι, εἰ μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ σταυροῦ ὁ γὰρ πάντα κατῶρθωται: Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· ὅσοι δὲ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν, Χριστόν ἐνεδυσάμεθα. Χριστὸς δὲ ἐστὶ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Ἰδοὺ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι ὁ σταυρὸς, τὴν ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν ἡμᾶς περιέβαλε. Δύναμις δὲ Θεοῦ ἐστὶν ὁ Λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, ἡ δὲ ἐστὶ τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη, δι' αὐτοῦ ἡμῖν πεφανέρωται, ἡ δὲ ἐστὶ, ὡς περ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρου κρατοῦνται καὶ συσφιγγονται[‡], οὕτως διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τὸ τε ὕψος καὶ τὸ βάθος, μήκός τε καὶ πλάτος, ἦτοι πᾶσα ὁρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνίσταται.

Οὗτος ἡμῖν σημεῖον (72) δέδοται ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἐν τρέπον τῷ Ἰσραὴλ ἡ περιτομὴ· δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ πιστοὶ τῶν ἀπίστων ἀποδιστάμεθα καὶ γνωρίζομεθα. Οὗτος θυρεὸς καὶ ὄπλον καὶ τρέπαιον κατὰ τοῦ διαβόλου. Οὗτος σφραγὶς, ἵνα μὴ θίγη ἡμῶν ὁ δλοθρεύων, ὡς ἡ Γραφή φησιν. Οὗτος τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἐστῶτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμαίνοντων ῥάβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, προσηκόντων τελείωσις, ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος, πάντων τῶν κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων τῶν ἀγαθῶν πρόβλεπος, ἀμαρτίας ἀνάλεισις, φυτὴν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου.

Αὐτὸ μὲν οὖν τὸ τίμιον ξύλον (73) ὡς ἀληθῶς καὶ σεβάσιμον, ἐν ᾧ ἑαυτὴν εἰς θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς προσενήνοχεν, ὡς ἁγιασθὲν τῆ ἀφ᾽ ἡ τοῦ

gnius sit, quam veneranda ipsius crux. Neque enim alia ulla re destructa mors fuit, primi parentis peccatum extinctum, infernus spoliatus, resurrectio donata, vis tum presentia, tum mortem ipsam contemendi nobis concessa, reditus ad antiquam beatitudinem paratus, paradisi patefactæ januæ, natura nostra ad Dei dexteram collocata, nos denique filii Dei atque hæredes facti, nisi per crucem Domini nostri Jesu Christi⁶⁶. Siquidem hæc omnia crux præstitit: *Quicumque enim*, inquit Apostolus, *in Christum baptizati sumus, in mortem ipsius baptizati sumus, Christum induimus*⁶⁷. *Christus* porro est *Dei virtus et sapientia*⁶⁸. En quo pacto Christi mors, sive crux subsistenti Dei sapientia nos vestivit. Dei autem virtus verbum crucis dicitur, vel quia Dei vis ac potentia, hoc est, victoria adversus mortem, per eam nobis manifestata est; vel quia, sicut quatuor extremæ crucis partes per medium centrum inter se cohærent et constringuntur, ita per Dei potentiam sublimitas et profunditas, longitudo et latitudo, hoc est, omnis tam visibilis quam invisibilis creatura, continetur¹.

Crucis signum fideles inter et infideles discernit.— Hæc nobis signi loco in fronte data est, haud secus ac circumcisio Israeli. Per hanc nos fideles ab infidelibus distinguimur atque agnoscimur. Hæc clypeus, armatura, atque tropæum est adversus diabolium. Hæc signaculum est, ne nos exterminator angelus tangat, ut Scriptura loquitur². Hæc jacentium erectio est, stantium fulcimentum, infirmorum baculus, ovium virga, resipiscientium adminiculum, proficientium perfectio, animæ et corporis salus, malorum omnium depulsio, bonorum omnium causa, peccati extinctio, resurrectionis planta, vitæ æternæ lignum.

Ligni crucis adoratio, ac aliorum quæ Christus contactu suo sanctificavit. — Hoc itaque pretiosum sane ac venerabile lignum, in quo se Christus pro

⁶⁶ Cyrill. Hier. catech. 1, 14. ⁶⁷ Rom. vi, 3. ⁶⁸ Gal. iii, 27. ⁶⁹ I Cor. 1, 24. ¹ Basil. in cap. xi Isaïæ. ² Exod. ix, 12.

VARIE LECTIONES.

† Regii 4, Colh. 1 Ἀδὰμ ἀμαρτ. † Als. ἠνοίχθησαν. * Cod. S. Hil. et alii δι' αὐτοῦ· sic Faber per ipsam enim. † Als. κρατεῖσαι καὶ συσφιγγεται.

NOTÆ.

(72) Οὗτος ἡμῖν σημεῖον. Hæc nobis signi loco. Apostolica traditio est, inquit Tertullianus, Basilus, et alii, ut ad singula sua opera crucis signum Christiani in fronte premant. Loca non assero, ne actum agam. Profecto crucis signum deposuisse, Christianismum pene ejurasse est.

(73) Αὐτὸ μὲν τὸ τίμιον ξύλον. Hoc itaque, etc. Ut gentiles olim, Minutio Felice et Tertulliano testibus, sic Julianus, apud Cyrillum lib. vi, cont. ips., Christianis exprobrabat, τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον προσκυνεῖτε, εἰκόνας αὐτοῦ σκιαγραφοῦντας ἐν τῷ μετώπῳ, καὶ πρὸ τῶν οἰκημάτων ἐγγράφοντες· *Crucis signum adoratis, ejusque effigies in fronte exprimitis, et ante vestras aedes pingitis*. Hieronymus in Epitaph. Paulæ, narrat sanctam hæc feminam

D Hierosolymis prostratam ante crucem, quasi pendente Dominum cerneret adorasse; cultu nempe, quem nostri *relativum* dicunt. Subjungit alia quibus textus Damasceni illustratur. *Ingressa sepulcrum, resurrectionis osculabatur lapidem, quem ab ostio monumenti amoverat angelus, et ipsum locum, in quo Dominus iacuerat, quasi sitiens desideratas aquas, fidei ore lambebat. Venerabantur olim Judæi Sancta sanctorum* (inquit epist. 47), *quia ibi erant Cherubim, et propitiatorium, et arca Testamenti, manna, virga Aaron, et altare aureum: nonne tibi venerabilis sepulcrum videtur?* Et epist. 154, ad Desiderium, hoc pronuntiat: *Adorasse ubi steterunt Domini pedes, pars fidei est, et quasi recentia nativitatibus, et crucis ac passionis vidisse vestigia.*

nobis hestiam obtulit, uti sanctissimi corporis atque sanguinis tactu sanctificatum, jure debet adorari: et vivique item, et lancea, et indumenta, et sacrae ejus mansiones, hoc est, praesepe, specus, salutaris Golgotha, vivificum sepulcrum, Sion Ecclesiarum arx, ac similia, quemadmodum Dei parens David aiebat: *Introibimus in tabernacula ejus: adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus*³. Quod autem hic crucem intelligat, argumento est, id quod sequitur: *Sarge, Domine, in requiem tuam*⁴. Comes enim crucis est resurrectio. Nam si eorum quos diligimus, et domus, et lectus, et vestis, chara nobis sunt, quanto **265** magis ea quae Dei et Salvatoris nostri sunt, per quae etiam parata nobis est salus!

Adoranda crucis figura ut signum Christi. Materia crucis non adoranda—Quin figuram quoque pretiosae ac vivificae crucis adoramus, quamlibet ex alia materia constructa sit: non quod materiam colamus (hoc avertat Deus), sed figuram, velut qua Christus designatur. Etenim ipse discipulos suos praemonens: *Tunc, inquit, apparebit signum Filii hominis in caelo*⁵, crucem nimirum significans. Ac proinde resurrectionis Christi nuntius mulieribus dicebat: *Jesum quaeritis Nazarenam crucifixum*⁶. Et Apostolus: *Nos autem praedicamus Christum crucifixum*⁷. Multi enim Christi et Jesus sunt; at unus duntaxat crucifixus. Non dicit, lancea transfixum, sed, *crucifixum*. Quocirca crucis signum adorandum nobis est: ubi enim signum fuerit, ibi quoque et ipse erit. Caeterum materia ex qua constat figura crucis, destructa forte figura, nequaquam adoranda est. Canneta igitur quae Deo dicata consecrataque sunt, ita adoramus, ut cultum illorum ad eum referamus.

Lignum vitae crucis figura. — Lignum vitae, quod a Deo in paradiso consitum est, venerandae crucis figuram gessit. Quia enim per lignum morti aditus patuerat⁸, decebat ut per lignum quoque vita et resurrectio donaretur. Primus Jacob adorans fastigium virgae Joseph⁹, crucem designavit: cancellatisque manibus benedicens filios¹⁰, crucis imaginem perquam aperte delineavit. Idem etiam

A ἁγίου σώματός τε καὶ αἵματος προσκυνητέον, τοῖς ἤλοις³, τὴν λόγχην, τὰ ἐνδύματα, καὶ τὰ ἱερά αὐτοῦ σκηνώματα· ἀτινά εἰσιν ἡ φάτνη, τὸ σπήλαιον, ὁ Γολγοθᾶς, ὁ σωτήριος⁴, ὁ ζωοποιὸς τάφος, ἡ Σιών τῶν Ἐκκλησιῶν ἀκρόπολις, καὶ τὰ ὅμοια· ὡς φησὶν ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ (74)· *Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ*. Ὅτι δὲ σταυρὸν λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπόμενον· *Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάκυσιν σου*. Ἐπεταὶ γὰρ τῷ σταυρῷ ἡ ἀνάστασις. Εἰ γὰρ τῶν ἐρωμένων ποθητῶν, οἶκος, καὶ κλίνη, καὶ περιβόλαιον, πόσω μᾶλλον τὰ Θεοῦ καὶ Σωτήρος⁵, δι' ὧν καὶ σεσώσμεθα;

B Προσκυνούμεν δὲ καὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ σταυροῦ, εἰ καὶ ἐξ ἐτέρας ὕλης [γε]γένηται, οὐ τὴν ὕλην τιμῶντες (μὴ γένοιτο), ἀλλὰ τὸν τύπον, ὡς Χριστοῦ σύμβολον. Ἐφη γὰρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς διατιθέμενος· *Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ*, τὸν σταυρὸν λέγων. Διὸ καὶ ταῖς γυναῖξιν ἔλεγεν ὁ τῆς ἀναστάσεως ἀγγελὸς· *Ἥσουσιν ζητεῖτε τὸν Ναζωρητῆν, τὸν ἐσταυρωμένον*. Καὶ ὁ Ἀπόστολος· *Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον*. Πολλοὶ μὲν Χριστοὶ καὶ ἰησοὶ, ἀλλ' εἰς ὁ ἐσταυρωμένος. Οὐκ εἶπε, λελογοῦμενον, ἀλλ' *ἐσταυρωμένον*. Προσκυνητέον τοίνυν τὸ σημεῖον τοῦ Χριστοῦ⁶. Ἐνθα γὰρ ἂν ἦ τὸ σημεῖον, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ἔσται. Τὴν δὲ ὕλην ἐξ ἧς ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ συνίσταται, εἰ καὶ χρυσοῦς ἢ λίθοι εἴεν τιμιοί, μετὰ τὴν τοῦ τύπου, εἰ τύχοι, διάλυσιν, οὐ προσκυνητέον. Πάντα τοίνυν τὰ θεῶ ἀνακαίμενα προσκυνούμεν, αὐτῷ τὸ σέβας προάγοντες.

C Τοῦτον τὸν τιμίου σταυρὸν προετύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, τὸ ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ ξύλου ὁ θάνατος, ἔδει διὰ ξύλου σωθῆναι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ἰακώβ πρῶτος προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς βάβου Ἰωσήφ, τὸν σταυρὸν εἰκόνισε, καὶ ἐνηλλαγμένας ταῖς χερσὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εὐλόγησας, τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διεγράψε σαφέστατα⁷. Ῥάβδος Μω-

³ Psal. cxxxi, 7. ⁴ ibid. 8. ⁵ Matth. xxiv, 50. ⁶ Marc. xvi, 6. ⁷ I Cor. i, 23. ⁸ Gen. ii et iii. ⁹ Gen. xlvii, 31 sec. LXX. Hebr. xi, 21. ¹⁰ Gen. xlviii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Cod. S. Hil. ex recognitione ὁμοίως καὶ τοῦς. ² Editi et cod. S. Hil. alii que non pauci ὁ σταυρός, Faber *Golgotha, crux*, contra auctoris mentem, qui modo crucem adorandam ostenderat. ³ Multi codd. σταυρός, et edita librorum errore, qui pro σταυρός, legerant σαρξ. ⁴ Editi. Bas. σταυροῦ. ⁵ Hanc locum restituo post recognitorem cod. S. Hil. et ex Regio 2428. Editi et alii codd. Ἰακώβ προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς βάβου, ἐνηλλαγμένας ταῖς χερσὶ τοῦ υἱοῦ Ἰωσήφ εὐλόγησας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διεγράφη σαφέστατα.

NOTÆ.

(74) Ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ. *Deiparens David*. Primus qui Davidem θεοπάτωρα, dixerit, occurrit Dionysias, epist. 8, ait, mansuetudine Davidem hoc esse consecutum, ut Dei amicitia dignus fieret: Τί δὲ τὸν θεοπάτωρα Δαβὶδ ἐπικαλεῖ θεοφιλῆ; καὶ γὰρ ἀγαθὸν ὄντα, etc. Omnes norunt Chrysostomi non esse hominiam *De pseudoproph-* tis, quamlibet in titulo addatur ἐρρέθη δὲ μίλιοντος αὐτοῦ ἐκδημεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος· *Prokumiatia fuit paulo antequam e vita migraret*. Nam praefer dictionem, quae Chrysostomica non est, Nestorii meminuit, imo et Dionysias tri ipsius, quem, sequiorum saeculorum more, πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ, τολκρεμὸν καὶ appellat.

σαϊκή, σταυροτύπως τὴν θάλασσαν πλήξασα, καὶ ἀπέσασα μὲν τὸν Ἰσραήλ, Φαραὼ δὲ βυθίσασα χεῖρες σταυροειδῶς ἐκτείνόμεναι, καὶ τὸν Ἀμαλήκ τροποῦμεναι· ξύλῳ τὸ πικρὸν ὕδωρ γλυκαίνόμενον, καὶ πέτρα ῥηγγυμένη καὶ προχέουσα νάματα· ῥάβδος τῷ Ἀαρὼν τὸ τῆς ἱεραρχίας ἀξίωμα χρηματίζουσα· ὄφεις ἐπὶ ξύλου θριαμβευόμενος, ὡς νενέκρωται, τοῦ ξύλου τοὺς νεκρὸν ὀρώντας τὸν ἐχθρὸν διασώζοντος τοὺς πιστεύοντας, ὡς Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας ἁμαρτίαν οὐκ εἰδίει^b προσήλωται. Μωϋσῆς ὁ μέγας, Ὁψέσθε, βοῶν (75), τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐπὶ ξύλου κρεμαμένην ἀπέραντι τῶν ἐφθαλμῶν ὑμῶν, Ἡσαΐας Ὁληρ τὴν ἡμέραν διεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀτιλέγοντα. Οἱ τοῦτο^c προσκυνούντες, τῆς μερίδος τύχοιμεν Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου. Ἀμήν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ' [ΠΕ'].

Περὶ τοῦ προσκυνεῖν πρὸς ἀνατολάς.

Οὐχ ἀπλῶς, οὐδ' ὡς ἔτυχε, κατὰ ἀνατολάς προσκυνούμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ ὀρατῆς τε καὶ ἀοράτου, ἤτοι νοητῆς καὶ αἰσθητῆς συντεθείμεθα φύσεως, διπλῆν καὶ τὴν προσκύνησιν τῷ Δημιουργῷ προσάγομεν· ὡσπερ καὶ τῷ νῷ ψάλλομεν καὶ τοῖς σωματικοῖς χεῖλεσι, καὶ βαπτίζόμεθα ὕδατι τε καὶ Πνεύματι, καὶ διπλῶς τῷ Κυρίῳ ἐνούμεθα, τῶν μυστηρίων μετέχοντες, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος.

Ἐπει τοίνυν (76) ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ νοητὸν, καὶ ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ Ἀνατολὴ ἐν ταῖς Γραφαῖς ὠνόμαται ὁ Χριστὸς, ἀναθετόν αὐτῷ τὴν ἀνατολὴν εἰς προσκύνησιν. Πᾶν γὰρ καλὸν τῷ Θεῷ ἀναθετόν, ἐξ οὗ πᾶν ἀγαθὸν ἀγαθύνεται. Φησὶ δὲ καὶ ὁ θεοῖος Δαβὶδ· Αἱ βασιλεῖαι τῆς γῆς, ἴσατε τῷ Θεῷ, ψάλλετε τῷ Κυρίῳ, τῷ ἐπιθεθῆκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολάς. Ἐτι δὲ καὶ φησὶν ἡ

A indicarunt¹¹, tum virga Mosaica, qua veluti cruce percussus est mare, et quæ Israeli salutem ferens, Pharaonem aquis mersit¹², tum manus in crucis formam expansæ, atque Amalecitas in fugam vertentes¹³: aqua item amara ligno edulcata¹⁴, rupesque virgæ ope dirupta latices fundens¹⁵: virga Aaroni sacerdotii dignitatem propter divinum responsum sanciens¹⁶: erectus tropæi more in ligno serpens, veluti mortuus¹⁷, ligno salutem iis afferente, qui cum fide mortuum hostem cernerent; sicut Christus, in carne peccati nescia, ligno confixus fuit. Magnus Moyses inlclamat: Videbitis vitam vestram in ligno pendentem ob oculos vestros¹⁸. Isaias item: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem¹⁹. Nos qui crucem adoramus, ad Christi, qui cruci affixus est, participationem utinam perveniamus. Amen.

CAP. XII.

De adoratione ad orientem.

Cur Ecclesia ad orientem exteriusque adoret. Traditio non scripta. — Non temere, nec sine causa, ad orientem conversi adoramus. Nam, quia ex visibili simul et invisibili natura, hoc est spirituali et sensibili constamus, 266 duplicem quoque adorationem Creatori adhibemus, quemadmodum et mente, corporisque labiis canimus, necnon aqua simul et spiritu baptizamus; duplicique modo Domino copulamur, dum sacramenta, et dum Spiritus gratiam percipimus.

Quoniam igitur Deus spirituale lumen est²⁰, ac Christus sol iustitiæ²¹ et Oriens²² in sacris Litteris appellatur; idcirco pars illa, qua sol oritur, ipsi adorationis ergo assignanda est. Et siquidem id omne quod bonum fuerit consecrare par est, a quo quidquid bonum est, bonum efficitur. Quin divinus quoque David his verbis utitur: Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino, qui ascendit super cælum cæli ad

¹¹ Auct. Quæst. ad Antioch. q. 65. ¹² Exod. xiv, 16 seqq. ¹³ Exod. xvii, 11. ¹⁴ Exod. xv, 25. ¹⁵ Exod. xvii, 6. ¹⁶ Num. xvii, 8 et 9. ¹⁷ Num. xxi, 9. ¹⁸ Deut. xxviii, 66. ¹⁹ Isa. lxxv, 2. ²⁰ I Joan. i, 5. ²¹ Malach. iv, 2. ²² Zach. iii, 8; Luc. i, 78.

VARIE LECTIONES.

^a Edit. χρηματίζει. ^b Multi codd. εἰδώς. Vetus interpr. non cognoscens. ^c Quidam τοῦτον, alii τούτω.

NOTÆ.

(75) Ὁψέσθε, βοῶν. Videbitis vitam vestram, etc. Hunc Deuteronomii locum Judæis objectant Patres, ac si Christus quem affixerunt cruci, vitæ pendentis nomine significetur. Cæteris prævisse Irenæum puto, lib. v, c. 18, ubi ait: Caro factum est (Verbum) et pendit super lignum, ut universa in semetipsum recapitularet, quemadmodum Moyses hoc ipsum manifestavit in populo: «Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vitæ tuæ.» Quia igitur non receperunt illum, non receperunt illam vitam. Scripturæ sensus est, Judæos patria extortes factos, perpetuo pavori obnoxios fore.

(76) Ἐπει τοίνυν. Quoniam igitur Deus, etc. Altera hæc traditio est, quam ab apostolis acceptam refert Basil. lib. De Spiritu sancto c. 27, ut ad orientem versi Christiani Deum adorent: eamque templorum situs significat. De hoc ritu disputat Athanasius Junior in resp. ad quæst. 57 Antiochi, nec-

D non alter ille auctor, qui Justini martyris nomine prodit, quæst. 108. Alcuinus, lib. II De Trin. cap. 5: Cum ad orationem stamus, inquit, ad orientem convertimus nos. Quem etiam morem Walafridus Strabo magis approbat, lib. De rebus eccles. cap. 4, ut Honorius Augustodunensis in Gemma animæ, cap. 95 De antiq. ritib. Miss., qui tamen variis exemplis ostendit illos non errasse qui templis, vel noviter Deo constructis, vel ab idolorum squalore mundatis, propter aliquam locorum opportunitatem in diversas plagas altaria statuerunt: quia non est locus ubi non sit Deus. Quinimo Leo M. serm. de Nativ. non sine stomacho notat superstitionem eorum, qui in basilica beati Petri superatis gradibus quibus ad suggestum aræ superioris ascenditur, converso corpore ad nascentem solem se reflexerunt, etc. Atqui hos fuisse Manichæos ex aliis ejus sermonibus conjici potest.

orientem²³. Scriptura dicit: *Plantaverat Deus paradysum in Eden ad orientem; in quo posuit hominem, quem formaverat*²⁴: cumque violato præcepto exprobit, atque e regione paradisi voluptatis habitare fecit²⁵, hoc est, ad occasum. Quo fit ut, veteris patriæ desiderio, defixis ad eam oculis, Deum adoramus. Sed et Moysis tabernaculum ad orientem velum habebat et propitiatorium²⁶: tribus quoque Juda, ut præstantior cæteris, ad ortum solis castrametabatur²⁷. In celeberrimo illo Salomonis templo porta Domini ad orientem sita erat. Quinimo Dominus, cum in cruce penderet, verso ad occasum vultu erat; eaque de causa ita adoramus, ut in eum oculos intendamus. Rursus cum in cælum reciperetur, versus orientem ferebatur, sicque a discipulis adoratus fuit, atque ita venturus est, sicut eum in cælum euntem conspexerunt²⁸. Quemadmodum ipse quoque Dominus dixit: *Sicut fulgur exit ab oriente, et paret usque in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis*²⁹. Quocirca, quia ejus adventum exspectamus, ad orientem adoramus. Est autem apostolorum hæc traditio, in sacras Litteras minime relata. Complura enim illi nobis tradiderunt, quæ scriptis consignata non fuere³⁰.

CAP. XIII.

De sacrosanctis et immaculatis Domini mysteriis.

Humanæ salutis œconomia. — Deus³¹ qui bonus, qui undequaque bonus, qui plusquam bonus, imo qui totus bonitas est, propter eximias bonitatis suæ divitias, minime passus est, se solum esse bonum, suamque naturam, cujus nulla res particeps esset, verum et eam ob causam primum intelligentes cœlestesque virtutes, **267** tum deinde mundum hunc qui sub aspectum et sensum cadit, postremo ex intelligente sensibilique substantia hominem creavit. Ac res quidem omnes quas condidit, quatenus sunt, bonitatem ipsius participant, cum ipse universis esse sit, quoniam *in ipso sunt omnia*³². non solum quia ex nihilo ea ipse produxit, verum ob id etiam quod ejus actio res a se conditas tuetur et conservat; uberius autem animantia. Nam

²³ Psal. lxxvii, 33. ²⁴ Gen. ii, 8. ²⁵ Gen. iii, 23. ²⁶ Levit. xvi, 14. ²⁷ Num. ii, 3. ²⁸ Act. ii, 11, ²⁹ Matth. xxiv, 27. ³⁰ Basil. *De Spiritu sancto*, cap. 27. ³¹ Greg. Naz. orat. 42; Dion. cap. 3 *De div. nom.* ³² Rom. xi, 36.

Α Γραφή· Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς· ἐνθα τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐπλασεν, ἔθετο· ἐν παραβάνα ἐξώρισεν, ἀπέναντί τε τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς κατόπισεν^δ, ἐκ θυσμῶν δηλαδὴ. Τὴν οὖν ἀρχαίαν πατριδα ἐπιστητοῦντες, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀτενίζοντες, τῷ Θεῷ προσκυνούμεν. Καὶ ἡ σκηνή (77) δὲ ἡ Μωσαϊκὴ κατὰ ἀνατολὰς εἶχε τὸ καταπέτασμα, καὶ ἰλαστήριον. Καὶ ἡ φυλὴ τοῦ Ἰούδα, ὡς τιμιωτέρα, ἐξ ἀνατολῶν παρενέβαλε. Καὶ ἐν τῷ περιωνύμῳ δὲ τοῦ Σολομῶντος ναῶ ἡ τοῦ Κυρίου πύλη κατὰ ἀνατολὰς δέκεται. Ἄλλὰ μὴν καὶ ὁ Κύριος σταυρούμενος ἐπὶ θυσμῶν εἴωρα, καὶ οὕτω προσκυνούμεν, πρὸς αὐτὸν ἀτενίζοντες. Καὶ ἀναλαμβάνόμενος, πρὸς ἀνατολὰς ἀνεβήρετο, καὶ οὕτως αὐτῷ οἱ ἀπόστολοι προσεκύνησαν, καὶ οὕτως ἐλεύσεται, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος πορευόμενος εἰς τὸν οὐρανόν· ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐφησεν^ε· Ὡσπερ ἡ ἀστραπή ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ γαίρεται^ι ἕως θυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸν οὖν ἐκδεχόμενοι, ἐπὶ ἀνατολὰς προσκυνούμεν. Ἄγραφος δὲ ἔστιν ἡ παράδοσις αὕτη τῶν ἀποστόλων. Πολλὰ γὰρ ἀγράφως ἡμῖν παρέδωκαν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ' [ΠΓ].

Περὶ τῶν ἀγίων καὶ ἀγράφτων τοῦ Κυρίου μυστηρίων^ε.

Ἄγαθος, καὶ πανάγαθος, καὶ ὑπεράγαθος Θεὸς, ὁ ὅλος ὢν ἀγαθότης, διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, οὐκ ἠθέσχετο μόνον εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἦτοι τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὑπὸ μηδενὸς μετεχόμενον, ἀλλὰ καὶ τούτου χάριν ἐποίησε, πρῶτον μὲν τὰς νοεράς καὶ οὐρανίους δυνάμεις· εἶτα τὸν ὄρατον καὶ αἰσθητὸν κόσμον· εἶτα ἐκ νοεροῦ καὶ αἰσθητοῦ τὸν ἄνθρωπον· πάντα μὲν οὖν τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα κοινωνοῦσι τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος κατὰ τὸ εἶναι. Αὐτὸς γὰρ οὐ μόνον εἶναι αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ παρήγαγεν, ἀλλ' ὅτι ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα συντηρεῖ καὶ συνέχει· ἐκ περισσοῦ δὲ τὰ ζῶα· κατὰ τε γὰρ τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ ζωῆς μετέχειν, κοινωνοῦσι τοῦ ἀγαθοῦ.

VARIÆ LECTIONES.

^δ Reg. 1 ὃν παραβάνα, τῆς τρυφῆς ἐξώρισεν. Alii multi ὃν παραβάνα, τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐξώρισεν, ἀπάναντί τε τοῦ παραδείσου κατόπισεν. ^ε Addunt multi codices φασὶν οἱ ἄγιοι ἄγγελοι πρὸς τοὺς ἀποστόλους. Sic vetus interpr. *dixerunt angeli ad apostolos: Ut ipse Dominus, etc.*; Faber: *Ut angeli dixerent ad apostolos, et ut ipse Dominus, etc.* ^ι Codd. multi φθάνει, sic vetus interpr. *occupat*. Faber *prævenit*. ^ε Hoc caput seorsim exstat in multis mss. ut editum est a Guill. Morellio post Liturgias Græcas, cum hoc titulo: Ὅτι ὁ ἱερουργούμενος ἄρτος καὶ οἶνος, οὐκ ἔστι τύπος τοῦ Κυριακοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὸ ἑκείνο ἀληθῶς τὸ ὄντων σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· *Quod panis et vinum consecrata, non sunt figura Dominici corporis, sed ipsamet vere proprium corpus Domini nostri Jesu Christi.*

NOTÆ.

(77) Καὶ ἡ σκηνή. Sed et tabernaculum. Quia D cortum est propitiatorii et arcæ locum quem *Sancis sanctorum* vocabant, situm fuisse ad occidentalem plagam. Sed pontifex, gyranado circa propitiatorium, in media parte consistebat, ubi verso ad propitiatorium et ad orientem vultu, de sanguine digito aspergebat.

Τὰ δὲ λογικά, καὶ κατὰ τὰ προειρημένα μὲν, οὐ μὴν ἄ
ἀλλὰ κατὰ τὸ λογικόν, καὶ ταῦτα μᾶλλον οἰκειότερα
γὰρ πῶς εἰσι πρὸς αὐτὸν, εἰ καὶ πάντως οὗτος
ὑπέρεκκεται ἀσυγκρίτως.

Arctiori etenim quodammodo necessitudine cum eo cuncta sunt: tam-
etsi altoqui ille incomparabili sublimitate omnia superet.

Ὁ μὲντοι ἄνθρωπος, λογικὸς καὶ αὐτεξούσιος
γενόμενος, ἐξουσίαν ἐληφεν ἀδιαλείπτως διὰ τῆς
οἰκείας προαιρέσεως ἐνοῦσθαι τῷ Θεῷ, εἰ γε διαμένη
ἐν τῷ ἀγαθῷ, τουτέστι τῇ τοῦ Κτίσαντος ὑπακοῇ.
Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν παραβάσει τῆς τοῦ πεποιθηκότος
αὐτὸν ἐνταλῆς γέγονε, καὶ θανάτῳ καὶ φθορᾷ ὑπο-
πέπτωκεν, ὁ Ποιητὴς καὶ Δημιουργὸς τοῦ γένους
ἡμῶν διὰ σπλάγγνα ἐλέους αὐτοῦ ἠμοιώθη ἡμῖν,
κατὰ πάντα γενόμενος ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας, B
καὶ ἠνώθη τῇ ἡμετέρᾳ φύσει. Ἐπειδὴ γὰρ μετέδω-
κεν ἡμῖν τῆς ἰδίας εἰκότος, καὶ τοῦ ἰδίου πνεύματος,
καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν, μεταλαμβάνει αὐτὸς τῆς πτω-
χῆς καὶ ἀσθενοῦς ἡμῶν φύσεως, ἵνα ἡμᾶς καθάρῃ,
καὶ ἀφ᾽ ἁρτίστη, καὶ μετόχους πάλιν τῆς αὐτοῦ κατα-
στήσει θεότητος.

Ἔδει δὲ μὴ μόνον τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύ-
σεως ἐν μετοχῇ γενέσθαι τοῦ κρείττονος, ἀλλὰ καὶ
πάντα τὸν βουλούμενον ἄνθρωπον, καὶ δευτέραν γέν-
νησιν γεννηθῆναι, καὶ τροφῆναι τροφὴν ξένην, καὶ
τῇ γενήσεται πρόσφορον, καὶ οὕτως φθάσαι τὸ μέτρον
τῆς τελειότητος. Διὰ μὲν οὖν τῆς αὐτοῦ γεννήσεως
ἦτοι σαρκώσεως, καὶ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοῦ πά-
θους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἠλευθέρωσε τὴν φύσιν
τῆς ἁμαρτίας τοῦ προπάτορος, τοῦ θανάτου καὶ τῆς C
φθορᾶς, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπαρχὴν γέγονε, καὶ
ἰδὼν καὶ τύπον ἑαυτὸν καὶ ὑπογραμμὸν τέθεικεν,
ἵνα καὶ ἡμεῖς τοῖς αὐτοῦ ἀκολουθήσαντες ἴχνησι,
γενώμεθα θεοῦ, ὅπερ αὐτὸς ἐστὶ φύσει, υἱὸς καὶ
κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ αὐτοῦ συγκληρονόμοι ἡ· ἔδω-
κεν οὖν ἡμῖν, ὡς ἔφην, γέννησιν δευτέραν, ἵν' ὡσπερ
γεννηθέντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ἠμοιώθημεν αὐτῷ, κλη-
ρονομήσαντες τὴν κατάραν καὶ τὴν φθορὰν, οὕτω
καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντες, ὁμοιωθώμεν αὐτῷ, καὶ
κληρονομήσωμεν ἰ τὴν τε ἀφ᾽ ἁρτίστην, καὶ τὴν εὐλο-
γίαν, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ

Ἐπειδὴ δὲ πνευματικὸς ἐστὶν οὗτος ἰ ὁ Ἀδάμ, D
ἴδει καὶ τὴν γέννησιν πνευματικὴν εἶναι, ὁμοίως καὶ
τὴν βρώσιν. ἀλλ' ἐπειδὴ διπλοὶ τινές ἐσμεν καὶ σύν-
θετοι, δεῖ καὶ τὴν γέννησιν διπλὴν εἶναι, ὁμοίως καὶ
τὴν βρώσιν σύνθετον. Ἡ μὲν οὖν γέννησις ἡμῖν δι'
ὕδατος καὶ Πνεύματος δέδοται· ἡ δὲ βρώσις αὐτὸς ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς,
ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
καταβάς. Μέλλων γὰρ τὸν ἐκούσιον ὑπὲρ ἡμῶν κατα-

²² Hebr. ii, 17. ²³ Rom. vii, 17.

Atqui homo ratione liberaque voluntate prædi-
tus cum esset, hanc acceperat potestatem, ut per
suam electionem indesinenter cum Deo conjunge-
retur, siquidem in bono, hoc est in obedientia
Creatoris perstitisset. Quoniam vero Creatoris sui
violato præcepto, morti et corruptioni obnoxius
fuit, idcirco generis nostri Productor et Opifex,
ob misericordiæ suæ viscera, assimilatus est nobis,
homo factus sine peccato, nostræque naturæ uniu-
sus fuit ²². Nam, quia imaginem ipsius, et spiri-
tum quem nobis dederat, minime servavimus, ipse
cum paupere infirmæque natura nostra commercium
inivit, quo nos expiaret, atque ad incorruptionis
statum translatos, suæ rursum divinitatis red-
deret participes.

*Incarnationis vis in reliquis a Christo homini-
bus.* — Oportebat enim ut non solum generis no-
stri primitiæ, sed et quisquis hominum vellet, in
illius summi boni participationem veniens denuo
nascereturi, novoque subinde cibo, qui hujusmodi
nativitati consentaneus esset, enutritus, perfectio-
nis modum attingeret. Quamobrem per suam nati-
vitatem, sive incarnationem, baptismum item,
passionem, et resurrectionem, humanum genus a
primi parentis peccato, morte quoque ac corrup-
tione liberavit; resurrectionisque factus primitiæ,
seipsum viam normamque et exemplar consti-
tuit, ut nos quoque vestigiis ejus adhærentes,
quod ipse natura est, hoc adoptione essemus, filii
nimirum, et hæredes Dei, ipsiusque cohæredes ²³.
Nobis itaque secundam, ut dixi, nativitatem dedit;
ut quemadmodum ex Adam procreati, similitudi-
nem ejus contraximus, maledictionemque, et
corruptionem hæreditario veluti jure nacti sumus:
sic ex ipso geniti, similes ei efficiamur, atque im-
mortalitatis ipsius, benedictionisque, ac gloriæ
hæreditatem consequamur.

*Nativitas per Christum, cibusque duplex. Eucha-
ristiæ institutio. Vetus Pascha comedit Christus.* —
Cæterum quoniam hic Adam spiritualis est, par-
erat, ut tum nativitas spiritualis esset, tum pari-
ter alimonia. Verum quia duplicis naturæ sumus,
et compositi, duplicem quoque nativitatem, at-
que item compositum cibum esse oportebat. Quo-
circa 268 nativitas quidem nobis per aquam et
Spiritum, hoc est, per sanctum baptismum data

VARIÆ LECTIONES.

ἡ Π. 2930 φύσει καὶ κληρονόμοι τῆς αὐτοῦ γενώμεθα χάριτος, καὶ αὐτοῦ υἱοῦ, καὶ συγκληρονόμοι.
ἰ Regii quidam κληρονομήσαντες. Sic vetus interpr. hæreditantes. ἰ In cod. S. Hil. deest οὗτος. Se-
quitur, ut in multis aliis deī καί.

est ²⁶: cibus autem, ipse est panis vitæ, Dominus noster Jesus Christus, qui de cælo descendit ²⁷. Nam cum voluntariam mortem nostri causa suscepturus esset, ea nocte qua seipsum tradebat, testamentum novum sanctis suis discipulis et apostolis, atque per eos universis qui in ipsum crederent, condidit. Itaque in sanctæ et illustris Sion cœnaculo, cum velus Pascha cum discipulis suis manducasset, testamento veteri expleto, discipulorum pedes lavit ²⁸; hoc suo utique facto symbolum præbens sancti baptismatis: tum deinde frangens panem, porrexit eis, dicens: *Accipite et comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum* ²⁹. Simili quoque modo calicem vino et aqua temperatum accipiens, impertivit eis, dicens: *Bibite ex hoc omnes: hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro vobis effunditur in remissionem peccatorum; hoc facite in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducatis panem hunc, et calicem bibitis, mortem Domini annuntiat, et resurrectionem ejus confitemini, donec veniat* ³⁰.

Asserta Eucharistiæ veritas. Verborum Domini vis in Eucharistia. Spiritus sancti virtutis, quod ex pane fiat caro Christi. — Quamobrem si sermo Dei vivus est et efficax ³¹; et omnia quæcumque voluit Dominus fecit ³²; si dixit: *Fiat lux, facta sunt: Fiat iramentum, et factum est* ³³, si verbo Domini cæli firmati sunt et spiritu oris ejus omnis virtus eorum ³⁴: si cælum et terra, aqua et ignis et aer, omnisque eorum ornatus verbo Domini perfecta sunt; quin et nobilissimum hoc animal, quod homo nuncupatur: si denique ipse Deus Verbum pro sua voluntate homo factus est, atque ex sanctæ semperque Virginis purissimis et intaminatis sanguinibus ipse sibi nullo semine carnem conpegit, cur demum panem corpus, vinum item et aquam, sanguinem suum efficiendi potens non sit? In principio dixit: *Producat terra herbam viventem* ³⁵, et ad hanc usque diem, accedente imbre, divino præcepto impulsa et roborata, fetus suos profert: dixit perinde Deus: *Hoc est corpus meum*; et: *Hic est sanguis meus*; et: *Hoc facite in meam commemorationem*: idque omnipotenti

δέχασθαι θάνατον, ἐν τῇ νυκτὶ, ἐν ᾗ ἑαυτὸν παραδί-
δου, διαθήκην καινὴν διέθετο τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μα-
θηταῖς καὶ ἀποστόλοις, καὶ δι' αὐτῶν πᾶσι τοῖς εἰς
αὐτὸν πιστεῦουσιν. Ἐν τῷ ὑπερφύω τοίνυν τῆς ἁγίας
καὶ ἐνδόξου Σιών, τὸ παλαιὸν Πάσχα (78) μετὰ τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ φαγῶν, καὶ πληρώσας τὴν παλαιὰν
διαθήκην, νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, σύμβολον
τοῦ ἁγίου βαπτίσματος παρεχόμενος. Εἶτα κλάσας
ἄρτον, ἐπεδίδου αὐτοῖς λέγων· *Λάβετε, φάγετε,*
τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλάμενον
εἰς ἄρσιν ἁμαρτιῶν. Ὁμοίως δὲ λαβῶν, καὶ τὸ
ποτήριον ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, μετέδωκεν αὐτοῖς λέ-
γων· *Πίστε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ*
αἷμα, τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκ-
χυρόμενον, εἰς ἄρσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιῆτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσακις γὰρ ἂν ἐσθίητε
τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε,
τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καταγγέ-
λετε, καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὁμολογεῖτε, ἕως
ἂν ἔλθῃ.

Εἰ τοίνυν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ζῶν ἐστὶ, καὶ ἐναρ-
γῆς, καὶ πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν
εἰ εἰς· *Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο· Γενηθήτω*
στερέωμα, καὶ ἐγένετο· εἰ τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ
οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στό-
ματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· εἰ ὁ ἄρα-
νός, καὶ ἡ γῆ, ὕδωρ τε καὶ πῦρ, καὶ ἄηρ, καὶ πᾶς
ὁ κόσμος αὐτῶν τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου συνετελέστη-
σαν, καὶ τοῦτο δὴ τὸ πολυθρόλλητον ζῶον ὁ ἄνθρω-
πος· εἰ θελήσας αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος ἐγένετο ἄνθρω-
πος, καὶ τὰ τῆς ἁγίας Ἀειπαρθένου καθαρὰ καὶ
ἀμώμητα αἵματα ἑαυτῷ ἑσπότεως σάρκα ὑπεστή-
σατο, οὐ δύναται τὸν ἄρτον ἑαυτοῦ σῶμα ποιῆσαι,
καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ, αἷμα; Εἶπεν ἐν ἀρχῇ·
Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ μέγρι τῷ
νῦν τοῦ ὑετοῦ γενομένου, ἐξάγει τὰ ἴδια βλαστήματα,
τῷ θεῷ συνελαυνομένη καὶ δυναμουμένη προ-
τάγματι. Εἶπεν ὁ Θεός· *Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα·*
καὶ· Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα· καὶ· Τοῦτο ποιῆτε
εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν ¹· καὶ τῷ παντοδυνάμῳ
αὐτοῦ προστάγματι, ἕως ἂν ἔλθῃ, γίνεται· οὕτω γὰρ
εἶπεν, ἕως ἂν ἔλθῃ· καὶ γίνεται ὑετός (79) τῆ

²⁶ Chrys. hom. 83 in Matth. Joan. iii, 3. ²⁷ Joan. vi, 48. ²⁸ Joan. xiii, 4 seqq. ²⁹ Matth. xxvi, 26; Liturg. S. Jacobi. ³⁰ Matth. xxvi, 27; Marc. xiv, 24; Luc. xxi, 17; I Cor. xi, 24-26. ³¹ Hebr. v, 12. ³² Psal. cxlvi, 6. ³³ Gen. 1, 3. ³⁴ Psal. xxxii, 6. ³⁵ Gen. 1, 11.

VARIÆ LECTIONES.

^k *Elegantior est lectio cod. 2428, cui concinit Faber, καὶ ἐκ τῶν τῆς ἁγίας καὶ Ἀειπαρθένου καθαρῶν καὶ ἀμωμῶν αἰμάτων ἑαυτῷ. Et ex sanctæ Virginis purissimis et illibatis sanguinibus in seipso, etc.* ^l In cod. S. Hil., Regii nullis et Colb. desunt hæc, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμν.

NOTÆ.

(78) *Τὸ παλαιὸν Πάσχα. Cum vetus Pascha, etc.* Quam Noster de supremo Domini Paschate sententiam tenet, hanc proinde ex Græcorum commentariis, ut ex Scriptura Hieronymus acceperat. Photius quoque cod. 406, ubi de libro cujusdam anonymi, qui forsitan Joannes Philoponus Trithēta fuit, hæc contra illum ait: Ὁ γὰρ Χρυσόστομος, καὶ ἡ Ἐκκλησία τότε φησὶν αὐτὸν ἐπιτελεῖσαι τὸ

νομικὸν πρὸ τοῦ μυστικοῦ δειπνοῦ· *Chrysostomus et Ecclesia Christum dosent carnem legalem egisse ane mysticam.* Sed de his plura in dissertatione *De azymis.*

(79) *Καὶ γίνεται ὑετός. Et huic novæ segeti, etc.* Irenæus invocatione Spiritus sancti consecrari Eucharistiam ait, lib. iv, cap. 35: *Panis percipiendi invocationem Dei, jam non communis panis est, sed*

καινή ταύτη γαργίρα διὰ τῆς ἐπικλήσεως, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπισκιάζουσα δύναμις. Ὅσπερ γὰρ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνέργειᾳ ἐποίησεν, οὕτω καὶ νῦν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐργάζεται, ἃ οὐ δύναται χωρῆσαι, εἰ μὴ μόνῃ ἡ πίστις. Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, φησὶν ἡ ἅγια Παρθένος, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Ἀποκρίνεται Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἵψίστου ἐπισκιάσει σοι. Καὶ νῦν ἐρωτᾷς, πῶς ὁ ἄρτος γίνεται σῶμα Χριστοῦ, καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ, αἷμα Χριστοῦ. Δέγω σοι καὶ γὰρ· Πνεῦμα ἅγιον ἐπιφοιτᾷ, καὶ ταῦτα ποιεῖ τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔνοιαν.

et aqua, sanguis illius. Ego vero tibi repono Spiritum sanctum supervenire, et ea facere, quæ sermionem conceptumque omnem procul exsuperant.

Ἄρτος δὲ καὶ οἶνος παραλαμβάνεται· οἶδε γὰρ ὁ Θεὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν· ὡς τὰ πολλὰ γὰρ τὰ μὴ κατὰ τὴν συνήθειαν τετριμμένα, ἀποστρέφεται δυσχεραίνουσα· τῇ οὖν συγκαταβάσει συνήθει κεχηρημένος, διὰ τῶν συνήθων τῆς φύσεως ποιεῖ τὰ ὑπὲρ φύσιν· καὶ ὡσπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐπειδὴ ἔθος ἀνθρώποις ὕδατι λούεσθαι, καὶ ἐλαίῳ χρίεσθαι, συνέξυξε τῷ ἐλαίῳ καὶ ὕδατι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ λουτρὸν ἀναγεννήσεως· οὕτως, ἐπειδὴ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ἄρτον

A ejus præcepto, donec veniat, efficitur (ita quippe dictum est, *donec veniat*) per invocationem huiusce novæ segeti imbre 269 superveniente; Spiritus sancti nimirum obumbrante virtute. Velut enim quidquid fecit Deus, id Spiritus sancti fecit opera, ita nunc quoque Spiritus sancti operatione facta sunt, quæ naturæ modum excedunt, quæque nisi fide sola, nec capi queunt, nec intelligi. *Quomodo mihi accidet istud*, aiebat Virgo sancta, *quoniam virum non cognosco* 45? Cui Gabriel archangelus: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* 46. Tu quoque nunc quæris, qui panis fiat corpus Christi, ac vinum

B *Cur panis et vinum ad Eucharistiam adhibeantur.* — Panis porro 47 vinumque adhibentur, quia, cum Deo explorata sit imbecillitas humana, quæ, ut plurimum, ea aversatur quæ usu minime trita sunt; hinc fit ut pro solita sua erga nos indulgentia, per ea quæ naturæ familiaria sunt, res natura sublimiores efficiat. Et sicut in baptismo, quoniam in more hominum positum est, ut aqua laventur, et, unquantur oleo, Spiritus gratiam cum oleo et aqua copulavit, ut lavacrum regene-

45 Luc. i, 35 46 ibid. 36. 47 Nyss. Orat. catech. cap. 37.

NOTE.

Eucharistia. Basilii, lib. *De Spir. sancto*, cap. 27, invocationem hanc a Christo et apostolis traditam asserit. Huius vim Cyrillus Hieros. *Catech. 4 Myst.* sic enarrat, ubi de chrismate loquitur: *Ne putetis unguentum hoc nudum et commune quidpiam esse. Nam velut panis Eucharistiæ μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, post invocationem sancti Spiritus non est simplex panis, sed Christi corpus; sic sacramentum istud unguentum μετὰ τὴν ἐπίκλησιν, invocatione facta, non est exile aliquid, etc.* Chrysostomus hom. in Cæmeterii nomen ait: *Quando sacerdos astat sacræ mensæ expansis in cælum manibus calvōν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ παραγίνεσθαι καὶ ἄψασθαι τῶν προκειμένων, invocans Spiritum sanctum ut adveniat et proposita dona contingat, magnum silentium est.* Ὅταν διδῷ τὴν χάριν τὸ πνεῦμα, ὅταν κατέλθῃ, ὅταν ἄψῃται τῶν προκειμένων, ὅταν ἴδῃς τὸ πρόβατον ἐσφαγιασμένον καὶ ἀπρητισμένον. *Quando Spiritus gratiam impertiit, quando descendit, quando dona contigit, quando agnum mactatum et paratum cernis, tunc tumultum, tunc turbas excitas.* Sexcenta sunt testimonia veterum quibus idem astruitur. Nostro quoque succinunt Theodorus Abucaras, seu etiam Samonas Gazensis in *Dial.* cum Achmed Mohammedano, Theodorus Graptus, Nicephorusve CP., et alii quos omitto. Loquuntur nimirum de invocatione illa quæ in priscis Orientalium quorumcunque liturgiis recitatur post Christi verba, *Hoc est corpus meum; Hic est sanguis meus, etc.* Quibuscum consentiunt Gotthorum liturgiæ, quas viri cl. Thomasi et Mabillonius edidere. Imo eadem oratione Africanos postulasse, *mitti Spiritum sanctum ad dona sanctificanda*, testis est Fulgentius, lib. 11, *Ad Monim.* cap. 6 et seqq. Porro cum Damascenus in liturgiis invocationem Christi verba subséqui videret, eaque Patres consecrationem pericli docuisse, tum aliqui Chrysostomum, hom. *De prodit. Judæ* dixisse, dona proposita per Domini verba sacrari, mysterium docuit

C compleri, cum Christi verbis, tum invocatione. Et vero Nyssenius in *Catech.* præiverat, ὁ ἄρτος, inquit, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀγιάζεται διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως· Panis, sicut Apostolus ait, sanctificatur per Verbum Dei et orationem. Sic Græci recentiores, Marco Ephesio teste, Christi verba in liturgiis recitari censent, ut nos ad rerum gestarum memoriam revocent: sed insuper δύναμιν ὡσπερ ἐνιέντα τοῖς προκειμένοις εἰς τὴν μεταβολὴν, virtutem propositis donis indere ad conversionem, quæ postea fiat per orationem et benedictionem sacerdotis. Eodem Russorum archiepiscopi responsio collineabat in concilio Florentino, quam Eugenius papa approbavit. Combefisius in margine homil. Damasceni de Sabb. sanct. ad hæc verba, ἀληθῶς τῇ ἐπίκλησει, *vere per invocationem transmutatum*: « Pantinus hic auctori iniquior, inquit. Malim benigne exponere, ut et Basilii ac reliquas Græcorum liturgias, non fieri scilicet transmutationem sine invocatione; quæ vel antecedit (uti Latinis) vel consequatur (uti Græcis) verba Domini: in quibus tamen sit ipsa vis, id ipsum semper nobis operantibus, quod semel Christo dicta: sed tamen sic religiose, et pro tanti mysterii majestate. Nec forte a Domino concessum Eucharistiam conficere, ut quivis etiam sacerdos temere, nullo religioso cultu ac ordine, Dominica verba effutiat, nec tam rem sacram, quam histronicam ac execrationem peragat. » Hæc non benigna, sed verissima est Damasceni textus expositio. Bessarion et Arcudius aliam suggerunt, puta sacerdotes Græcos, dum orant ut Spiritus sanctus virtute panis efficiatur corpus Christi, hoc solum postulare, ut qui Eucharistiam sumunt unum corpus Christi sint, istisque vocibus μεταβαλόν, *transmutans Spiritu sancto*, metaphoricam mutationem innui. Quod si concedatur, veteris ne Patrum loca, quibus panis vinumque dicuntur μεταβάλλεσθαι, pari jure torquentur contra sensum auctorum.

rationis illum faceret. Consimili modo, quia habitatio consuetudo fert ut panem edant, vinumque et aquam bibant; idcirco-coniuncta cum illis sua divinitate, hæc corpus et sanguinem suum fecit, uti per usitata et naturæ consentanea, assurgamus ad ea quæ supra naturam sunt.

Corpus Christi in Eucharistia non adductione, sed elementorum conversione. — Corpus est divinitati vere unitum, quod ex sancta Virgine ortum

ἄεθλειν, ὕδωρ τε καὶ οἶνον (80) πίνειν, συνάξειν αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ θεότητα, καὶ πεποιήκεν αὐτὰ σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῶν συνήθων καὶ κατὰ φύσιν, ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γενώμεθα.

Σῶμά ἐστιν ἀληθῶς ἠνωμένον θεότητι, τὸ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου σῶμα, οὐχ ὅτι τὸ ἀναληφθὲν σῶμα ἐξ οὐρανοῦ κατέρχεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἄρτος (81)

NOTÆ.

(80) Ὑδωρ τε καὶ οἶνον. Aquam et vinum. Apostolica traditio est, non nudam aquam, ut Encratitæ, non vinum merum, ut Armeni et Jacobitæ quidam, sed vinum aqua temperatum debere offerri. Sic liturgiæ veteres, Jacobi, seu Hierosolymitana, et Marci, sive Alexandrina, quam Cophitæ etiam recitant, καὶ κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, factaque ex vino et aqua mitione; Basilii λαδῶν, κεράσας, ἀσπίρην, temperans; Clementis, lib. viii *Constit.*, ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, similiter et calicem ex vino et aqua. Justinus Martyr., apol. 1, vinum cum aqua offerri tradit; ἄρτος προφέρεται, καὶ οἶνος, καὶ ὕδωρ. Irenæus, lib. v, cap. 2, calix Eucharistiæ calix mistus est. Audiendus non est Anselmus Havelbergensis, qui Dial. 3, narrat Græcos vinum nulla delibutum aqua offerre, sibi que Nechitem, seu Nicetam Nicomediensem ita respondisse: *Christus in magna illa sua cæna non legitur aquam cum vino mistam in calice consecrasse, ideoque similiter facimus.* Hoc alii Græcis affinxere, forsân ob aquam calidam quam illi in calicem injiciunt post consecrationem, ac si aliam ante non admiscerent. Hos liturgiæ mendacii satis

χειώσας τῶν φαινομένων τὴν φύσιν. Doctissimus D. Joannes Ernestus Grabe, vir multis titulis mihi impense colendus, in adnotationibus ad cap. 2 lib. v Irenæi, S. Cyrilli Hierosol. cujus consimilia loca, quia trita sunt omitto, Nysseni, Damasceni et aliorum forte plurimum mentem sic enarrat: *Hi persuasi erant Spiritum sanctum cælitus descendentem, panem, non modo virtutem corporis Christi communicare, sicque eundem ratione qualitatum mutare, sed et divina potentia ipsam ejus substantiam in carnem transformare, quæ Christi caro sit, et cum illa quæ ex beatæ Virginis utero prodiit, et cruci suffixa, inque cælum sublata fuit eadem fiat per ἐπαύξησιν, quodque eundem Spiritum vitæ in se habeat; sicuti panis quem Servator in terris comedit, vi naturalis calor in carnem ejus vertebatur, et noster panis quotidianus in substantiam corporis nostri transit. Quod corpus hodie nobis gestatum, idem dicitur cum illo, in quo ante plures annos versati sumus, quoniam eadem anima vegetatur, licet particule ejus prorsus sint diversæ, et nulla forte ex prioribus supersites existat.* (Lege, post Cyrilli catech. 4 mystagogicam, Gregorii Nysseni orat. catechetica magnam, cap. 37, et Damasceni lib. iv *De fide orthodoxa*, cap. 14, ejusque epistolam ad Zachariam Doarorum episcopum.)

(81) Ἄλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἄρτος. Sed quia ipse panis. Noster hic et hom. de Sabb. sancto post Nyssenium, conversionem panis et vini in Christi corpus μεταποιήσιν, nominat; Chrysostomus μεταρρύθμισιν, Nyssenus rursus μεταποιήσιν, Cyrillus Hierosol., Abucaras, Samonas, Graptus, et alii μεταβολήν, quibus conversio, transmutatio, transselementatio, significatur. Singulas voces usurpat Theophylactus in cap. xxvi Matth. et in xiv Marci. Recentioribus communis μεταβολῆς conversio dicitur. Noster hic compendio refert, quæ Nyssenus orat. catech. cap. 37, edisserit his fere verbis: «*Quemadmodum quodvis corpus humanum cibo potuque nutritur, et panis cibus est, et aqua cum vino potus, hinc sit ut panis δυνάμει, potestate, sit corpus humanum: cumque Deus Verbum corpus suum cibo potuque ali permiserit, panis quem edebat, ratione quadam Dei corpus erat, τῆς τροφῆς πρὸς τὴν τοῦ σώματος φύσιν μετισταμένης, alimento in corporis naturam transeunte. Nunc perinde panem Dei sermone sacram, ἐς σῶμα τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταποιεῖσθαι πιστεύομαι, certa fide persuadeor in Dei Verbi corpus transmutari. Nam potestate illud ipsum corpus erat; illic gratia Verbi sanctum effecit corpus quod pane sustentabatur, ipsumque quadantenus erat panis. Istic etiam panis, sicut Apostolus dixit, sanctificatur per verbum et orationem; Οὐ διὰ βρώσεως καὶ πόσεως προῖών ἐς τὸ σῶμα γενέσθαι, ἀλλ' εὐθύς πρὸς τὸ σῶμα διὰ τοῦ Λόγου μεταποιούμενος, καθὰ εἴρηται ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὅτι: «*Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.*» Non ut conversione et potu in Verbi corpus transeat, sed ut statim per verbum in corpus transmutetur, uti dictum a Verbo est: «*Hoc est corpus meum.*» Concludit, Christum hæc largiri virtute benedictionis, transselementata eorum que apparent natura, μεταποι-*

Subjungit loca Damasceni, corpus, ut et aliorum Græcorum, meliorem interpretem frustra quaesiro. Theologi Wirtembergenses cum cap. 10 Resp. Jeremiæ CP. patriarchæ legissent, *consecrationem panem in ipsummet Christi corpus; et vinum in ipsummet sanguinem ejus transmutari: 'Ο μὲν ἄρτος μεταβάλλεται ἐς αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὁ δὲ οἶνος ἐς αὐτὸ τὸ αἷμα, reposuerunt, in cæna Dominica corpus Christi et sanguinem vere adesse; non item τὸν ἄρτον μεταβάλλεσθαι ἐς τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, panem in Christi corpus transmutari.* Noverant scilicet, nihil Græcis μεταβολήν aliud significare, nisi substantiæ unius in alteram conversionem. Unde Noster in opusc. cont. Accephalos, unionem naturarum Domini, non μεταβολήν, factam esse declarat, exemplo corporis igne candentis: *Τὸ πυρούμενον, inquit, οὐ μεταβολὴν δηλοῖ τοῦ πυρούμενου, ἀλλ' ἔνωσιν πρὸς τὸ πῦρ· vox, candens, non ejus rei quæ ignescit conversionem significat, sed unionem cum igne.* Quocirca Georgius Scholarius, qui schismaticus alter patriarcha fuit, in sermone in Parasceven Lazari, cujus ex authentico codice suo magna parte describendi perhumane copiam fecit clarissimus doctissimusque D. abbas Renaudot, postquam asseruit, ejusmodi μεταποιήσιν (α), transsubstantiationem fieri, ut accidentia destructo subjecto maneat: *Τοῦτ' ἐστὶ τὸ μυστήριον μεταβολῆς τινὰ περιέχον οὐσίας ἐν ἀκαρπείᾳ γενομένην, τῶν συμβεβηκότων ἀμεταβλήτων μενόντων, addit aliam esse incarnationem, et aliam Eucharistiæ rationem: 'Ἐκεῖ μὲν γὰρ αἰδέτερον πρὸς τὴν ἐτέραν μεταβέβηται φύσιν, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ προσώπῳ, καὶ ἡ θεότης, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀσυγχύτως ἐστίν· ἐνταῦθα δὲ τὸ κτίσμα πρὸς τὸν κτίστην μεταποιεῖται διὰ μέσου τοῦ*

(α) Vide Præfationem, num. XX, ubi de hac voce dicitur.

ἵνα μεταποιῶνται ἰς σῶμα καὶ αἷμα Θεοῦ. Εἰ ἄρτον ἐπιζητεῖς, πῶς γίνεται, ἀρκεῖ σοι ἀκού-
σαι διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὡσπερ καὶ ἐκ τῆς
Θεοτόκου διὰ Πνεύματος ἁγίου ταυτῶ, καὶ ἐν
ᾧ ὁ Κύριος σάρκα ὑπεστήσατο· καὶ πλέον οὐδὲν
πομην, ἀλλ' ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθὴς ἐστι,
κρηγῆς, καὶ παντοδύναμος, ὁ δὲ τρόπος ἀνεξ-
ητος. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι, ὡσπερ
ὡς διὰ τῆς βρώσεως ὁ ἄρτος, καὶ ὁ οἶνος καὶ
ὡρ διὰ τῆς πόσεως εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ
ἵστος καὶ πίνοντος μεταβάλλονται, καὶ οὐ γί-
νεται ἕτερον σῶμα παρὰ τὸ πρότερον αὐτοῦ σῶ-
ματος ὁ τῆς προθέσεως (82) ἄρτος, οἶνός τε,
ὡρ διὰ τῆς ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ
Πνεύματος, ὑπερφυῶς μεταποιῶνται εἰς τὸ
τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα, καὶ οὐκ εἰσὶ δύο,

spiritus sancti invocationem et adventum, modo qui naturæ viribus et conditione sublimior
a Christi corpus et sanguinem converti, ut nequaquam duo sint, sed unum et idem.

Simile Nyss. loc. cit.

VARIÆ LECTIONES.

ἵνα μεταποιεῖται. = Deest οὐ in editis Ver. et Basil. Quidam codd. οὐ γίνεται.

NOTÆ.

τος, καὶ προῦφροσθητοῦ τοῦ ἄρτου οὐσία σῶμα
γίνεται, τοῦ Χριστοῦ γινόμενη σῶμα· μείζον
ἢ πάντων τῶν θείων θαυμάτων, ὡς ἀληθῶς διὰ
τῆς τοῦ ἄρτου πρὸς τὸ σῶμα τὸ θεοποιτικὴν
σώσεως, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατος τῶν πρὸς τὴν θεὸν
ντι δυνάμιν· *Illic enim neutrum in alterius
sui mutatum fuit, sed in Christi persona et
tas et humanitas existunt: hic vero creatura
estorem medio corpore transformatur, et quæ
estabat substantia panis, Dei corpus fit, ubi
li corpus efficitur. Majus equidem ob rationes
adduxi, omnibus quæ patuerit Deus mira-
est transsubstantiatio panis in corpus Domini-
sed quæ impossibilis non censeatur ab illo, cui
ieta potentia Dei fuerit. Neclarius nuperus
recha Hierosolym. in libro, Περὶ ἀρχῆς τοῦ
, De principatu papæ, qui anno 1682 Giasii in
ivia editus est contra Latinos, p. 205, narrat
im quamdam quæ nigrorem ex mucore con-
rat, cum in sacro disco acerræ imposita
t, insolito odore templum omne perfudisse.
concludit: Τοῦτο τὸ θαῦμα, ὡς ἐγώ μαι, γέ-
εις δείγμα σαφέστατον τοῦ μεγάλου καὶ ὑπερ-
τοῦτου μυστηρίου, τοῦ τὰ συμβεβηκότα μόνα
ροῦ ἄρτου φθείρεσθαι, ἢ δὲ γε οὐσία τοῦ ἄρτου
μεταβληθεῖσα, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος
ἴσσει μετουσιωθείσα εἰς ἀληθινὸν σῶμα Χρι-
φθορὰν οὐδεμίαν ὑφίσταται, ἀλλ' ἀφθαρτον
ναι, ὡς ἴδιον Χριστοῦ· *Hoc miraculum factum
prior ad evidentissimam magni illius et im-
mysterii demonstrationem, nempe quod acci-
solummodo panis corrumpantur: substantia
panis semel mutata et invocatione sancti Spi-
ritus veram corporis substantiam conversa, nullam
is sustineat corruptionem, sed incorrupta per-
it, tanquam verum propriumque Christi corpus.*
) Ὅθεν ὁ τῆς προθέσεως. Sic panis qui in
est, etc. Verterunt alii, panis propositionis.
προθέσει, prothesis, Græcis est mensa minor
xtum altaris latus seorsim posita, in qua
dotes consecrandum panem et calicem pa-
Hæc cæremonia θύσις, sacrificatio, et προσ-
η, προσφορά, oblatio nuncupatur; eamquo
sunt presbyteri qui sacerdoti digniori ce-
urp assistunt, nunquam vero diaconi, quos
us canon prohibet ne offerant, ullumve sa-*

cerdotum ad altare una offerentium munus obeant.
Cæterum quando sacerdotes aut diaconi præpara-
tum panem cum calice ad aram ferunt, προσπί-
πτουσι πάντες τοῖς ἱερεῦσιν οἱ πιστοί, inquit Simeon
Thessalonice., omnes fideles sacerdotibus procidunt,
et jure, tum ut eorum se precibus commendent, ab
eisque postulent, ut sui recordentur in sacrificio;
tum ut divina munera venerentur. Εἰ γὰρ καὶ μήπω
ἱεροῦργήθη, ἀλλ' ἐν τῇ προθέσει ἀνετέθησαν τῶν
θεῶν, καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκεῖσε εὐχὴν ἀνέφερε, καὶ προσ-
δέξασθαι ταῦτα εἶπεν ἐν τῶ ἀνω θυσιαστηρίῳ· *Nam
etsi hæc nondum consecrata sunt, atamen Deo nun-
cupata in prothesi fuere, illicque sacerdos preces
fudit, rogans ut in sublime altari suscipiantur. Οὐ
γὰρ εἰδωλολατροῦμεν ἡμεῖς τοῖς δώροις προσπί-
πτοντες, ἀπαγε· Non enim idololatricæ sumus coram
donis procidendo: absit! sed dona Deo per oblationem
dicata, necdum tamen perfecta, reveremur. cœu
per oblationem sanctificata. Sacrata siquidem fuere
per divinas preces, suntque antitypa corporis et san-
guinis Christi. Adeoque pari honore habenda esse
ait, quo Christi imaginem. Eodem modo Gabriel
Philadelphensis disputat in Apologia Eccl. Orient.
Simile quidpiam honoris pontifex olim, ejusque
diaconus apud Latinos oblati exhibebant, cum ad
aram asportabantur, ut ex multiplici Ordine Ro-
mano, et ex Amalario discimus. *Inclinato capite
pontifex vel diaconus salutat sancta, hoc est oblati
in capsis condita, non sanctam, hostiam, nempe
consecratam: inclinato capite ad altare primo ado-
rat sancta. Ubi proinde adoratio salutatio est, non
cultus latricæ, qui Eucharistie consecrata soli de-
betur, ut multis explicant Simeon et Gabriel modo
laudati.**

(83) Καὶ οὐκ εἰσὶ δύο, ἀλλ' ἓν. Nec duo sunt,
sed unum. Sic in epist. ad Cæsarium, quæ Chry-
sostomo attributa est. *Sicut enim antequam sancti-
ficetur panis, panem nominamus; divina autem illum
sanctificante gratia, mediante sacerdote, liberatus
est quidem appellatione panis, dignus autem habi-
tus est Dominici corporis appellatione, etiamsi natu-
ra panis in ipso permansit: et non duo corpora,
sed unum corpus Filii nuncupatur.* Ex his poste-
rioribus verbis, quæ ex epistola ista Noster mu-
tuatus est, sat intelligitur naturæ nomine non
substantiam panis significari, sed structuram par-

271 Quocircā illis qui cum fide digne suscipiunt, in remissionem peccatorum, et vitam æternam cedit, necnon animæ corporisque præsidium; illis contra qui in incredulitate indigne sumunt, in pœnam et supplicium: haud secus atque Domini mors, credentibus. quidem vita et incorruptio est, ad æternam felicitatis consecutionem; incredulis vero et iis qui Dominum interfecerunt, ad pœnam et vindictam sempiternam.

Christi verum corpus, non figura.—Nec vero panis et vinum, Christi corporis et sanguinis figura sunt (absit!), sed ipsum Domini corpus deitate dotatum; cum ipse Dominus dixerit: *Hoc est,*

VARIÆ LECTIONES.

° Cod. S. Hil. ex emendatione οὐκ ἔστιν οἶν; non inutili prorsus illatione.

NOTÆ.

lum, naturalesque panis proprietates. Nam si natura seu substantia proprie dicta panis perseveraret, jam duo corpora forent, panis scilicet et Christi, non unum duntaxat. Post Damascenum eodem modo locutus est Theodorus Graptus, seu potius Nicephorus CP. lib. *De inculpta Christian. fide*, sive *Antirr.* II, cap. 3: *Quemadmodum panis et vinum et aqua naturaliter in corpus et sanguinem edentis convertuntur, ut nequaquam dixerimus, ex iis fieri corpus aliud ab illo quod ante erat: sic etiam ista, ratione naturam exsuperante, per invocationem sacerdotis, et adventum Spiritus sancti, in corpus et sanguinem Christi convertuntur, juxta ac sacerdos fieri petit, καὶ δύο ταῦτα νοοῦμεν, ἀλλ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πιστεύομεν, et non duo ita esse intelligimus, sed unum et idem existere credimus.* Consimiliter in epistola ad Zachariam Doarorum, et in homilia brevi, quas non esse Joannis Damasceni suo loco ostendam, hoc in primis probatur, unum et idem corpus esse Christi, quod de Virgine conceptum natumque est et mortuum, et quod ad aram immolatum, adhibito etiam exemplo alimenti quod in parvuli corpus vertitur; ita ut licet *augescat ille, non duo corpora fiant, sed unum, καὶ εἰ ἀβύβει, οὐ γίνονται δύο σώματα, ἀλλ' ἐν.* Quia potiori jure Spiritus sancti operatione, panem et vinum eis ἐπαύξησιν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ γίνεται ἐν σώμα, καὶ οὐ δύο, in accretionem corporis Christi corpus unum fiunt, et non duo. Ubi accretione corporis Christi, hoc innuitur, Christi corpus, etsi mole non augetur amplius, conversis tamen pane et vino, accrementi quoddam genus eximium adipisci, ut omnibus singulisque fidelibus unum et idem manens, nulla divisione commisceatur.

(84) *Οὐκ ἔστι τύπος.* Neque panis et vinum, etc. In catenis in Matthæum fragmenta quædam veterum leguntur, quæ idem enuntiant, Eucharisticum panem figuram corpus Domini non esse, sed ipsummet corpus. Tritum est quod, lib. V *De Vit. PP.*, libello 18, et in Apophthegm. PP. t. I *Monum. Eccl. Græc.* p. 241, abbas Daniel refert ex abbate Arsenio, de monacho sene, qui in hunc errorem incidit, eucharisticum panem et vinum corporis et sanguinis Domini esse duntaxat figuras. Damasceni ævo notissima erant libri Macarii Magnetis contra Theosthenem Ethnicum, qui Venetiis asseruntur in bibliotheca S. Marci, et ex quibus Turrianus, in lib. V Clem. hæc edidit: *Οὐκ ἔστιν Εὐχαριστία τύπος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, ὅπερ τινὲς ἐβραβύθησαν, πεπηρωμένοι τὸν νοῦν, μᾶλλον δὲ σώμα καὶ αἷμα· Eucharistia non est figura corporis et sanguinis, ut quidam stupida mente nugati sunt, sed corpus et sanguis.* Locum hunc prolixius Latine dedit Coccius, t. II, p. 607. Nicephorus ampla satis fragmenta Macarii Magnetis expendit in *Antirrhe-*

Α Γίνεται τοίνυν τοῖς πιστεῖ ἀξίως μεταλαμβάνουσιν, εἰς ἄρεσιν ἀμαρτιῶν, καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς φυλακτήριον ψυχῆς τε καὶ σώματος· τοῖς δὲ ἐν ἀπιστεί ἀναξίως μετέχουσιν, εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν, καθάπερ καὶ ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος, τοῖς μὲν πιστεύουσι γέγονε ζωὴ καὶ ἀφθαρσία εἰς ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου μακαριότητος· τοῖς δὲ ἀπειθοῦσι, καὶ τοῖς κυριοκτόνοις, εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν αἰώνιον.

Οὐκ ἔστι ° τύπος (84) ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ (μὴ γένοιτο), ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τεθεωμένον, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος· *Τοῦτό μού ἐστι, οὐ τύπος;*

B ticus. Inter præsules qui in synodo ad Quercum adversus Chrysostomum convenere, Photius narrat adfuisse Macarium Magnetum episcopum, qui litem moverit contra Heraclidem Ephesi. Ignatius martyr, epist. ad Smyrn. ait hæreticos ævi sui ab Eucharistia et oratione secedere, διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖσθαι τὴν Εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, quod non confiteantur Eucharistiam carnem esse Salvatoris nostri Jesu Christi. Contradicentes ergo huic dono Dei, συζητούντες, perscrutantes, moriuntur. Enimvero, quemadmodum, Irenæo teste, lib. III, c. 11, in nulla hæreticorum istorum sententia Verbum caro factum est, sic nec verum Christi corpus et sanguis Eucharistia continetur, sed ad summum simplex figura. Contra vero Cyrillus Hieros. cat. 4: *In figura panis, inquit, corpus suum præbet Christus, et in figura vini sanguinem item suum, ἐν τύπῳ ἄρτου δίδοται σοι τὸ σῶμα, καὶ ἐν τύπῳ οἴνου δίδοται σοι τὸ αἷμα· ut nempe nudæ panis viniq; species supersint. Nam postea docet, certa fide tenendum esse, ὡς φησὶν ὁ ἄρτος, οὐκ ἄρτος ἔστιν, εἰ καὶ τῇ γεύσει ἀναισθητός, ἀλλὰ σῶμα Χριστοῦ· Panem qui hujusmodi esse nobis videtur, reapse panem non esse, licet id gustatus referat, sed ipsum Christi corpus; et vinum quod cernitur a nobis, vinum non esse, tametsi gustati esse vinum appareat, sed sanguinem Christi.* Eunium sensum offerunt Græci, qui, de azymis contra Latinos disputando, fatentur panem, sive ζυμῆτις fermentatus sit, sive ἄζυμος, fermenti expertus, post consecrationem nec fermentatus, nec azymum esse. Sic Joannes Hieros. patriarcha, apud Allatum, exerc. 22 cont. Creygt. Sic vicissim Theorianus apud eund. exerc. 23 epist. ad sacerdotes et monachos pro Latinis argumentatur: *Ὁ ὁσίος ἄρτος πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι, ἔτε ἄζυμος, ἔτε ἐνζυμος ἔν, ἀδιαφύρωζ ἄρτος ἔστι καὶ λέγεται πρὸς τῶν ἁγίων λογίων, ὡς ὑστερον δεῖξομεν. Μετὰ δὲ τὸ ἁγιασθῆναι, οὔτε ἐνζυμος, οὔτε ἄζυμος, ἀλλὰ σῶμα καὶ σὰρξ τοῦ Κυρίου, ἢ αὐτῆ, καὶ οὐκ ἄλλη ἀντ' ἄλλης· Divinus panis, antequam consecratur, sive azymus sit, sive fermentatus, indifferenter panis est et dicitur a divino Scriptura, ut ostendimus: postquam vero consecratus est, nec azymus, nec fermentatus est, sed Domini corpus et caro eadem ipsamet, nec alia pro alia. Una siquidem est et ipsa, quæ ex incorrupta Virgine suscepta est, inque Patris dextera sedet, et a nobis orthodoxis mystice accipitur. Unde mysterium dicitur, cum secretum quod multi non percipiunt. Si itaque divinum numen commutat proposita dona in corpus et sanguinem Christi, frustra fuerit contendere, an id ex azymo vel fermentato fiat, aut albo, aut rubro vino, et ejusmodi stultas curiositates de tremendis mysteriis agitare. Hæc Theorianus sub Manuele Commeno, saculo XII, scribebat.*

τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ σῶμα · καὶ οὐ τύπος τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ αἷμα. Καὶ πρὸ τούτου τοῖς Ἰουδαίοις, ἔτι Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ἡ γὰρ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις. Καὶ πάλιν · Ὁ τρώγων με, ζήσεται ἔ.

Διὸ μετὰ παντὸς φόβου καὶ συνεδήσεως καθαρᾶς, καὶ ἀδιστακτοῦ πίστεως προσέλθωμεν, καὶ πάντως ἔσται ἡμῖν, καθὼς πιστεύομεν, μὴ δισταζόντες. Τιμῆζωμεν δὲ αὐτὸ πάση καθαρότητι, ψυχικῇ τε καὶ σωματικῇ · διπλοῦν γὰρ ἐστὶ. Προσέλθωμεν αὐτῷ πόθῳ διακαεῖ, καὶ σταυροειδῶς τὰς παλάμας τυπώσαντες, τοῦ ἐσταυρωμένου τὸ σῶμα ὑποδεξώμεθα · καὶ ἐπιθέντες ὀφθαλμούς, καὶ χεῖρα, καὶ μέτωπα, τοῦ θείου ἀνθρώπου μεταλάβωμεν, ἵνα τὸ πῦρ τοῦ ἐν ἡμῖν πόθου προσλαθῶν τὴν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου πύρωσιν, καταφλέξῃ ἡμῶν τὰς ἀμαρτίας, καὶ φωτίσῃ ἡμῶν τὰς καρδίας, καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ θεοῦ πύρως πυρωθῶμεν καὶ θεωθῶμεν. Ἀνθρακὰ εἶδεν Ἡσαΐας · ἀνθραξ δὲ ξύλον λιτῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἠνωμένον πυρὶ · οὕτω καὶ ὁ ἄρτος τῆς κοινωνίας (85), οὐκ ἄρτος λιτός ἐστίν, ἀλλ' ἠνωμένος θεότητι · σῶμα δὲ ἠνωμένον θεότητι, οὐ μία φύσις ἐστίν, ἀλλὰ μία μὲν τοῦ σώματος, τῆς δὲ ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος, ἑτέρα · ὥστε τὸ συναμφοτέρον, οὐ μία φύσις, ἀλλὰ δύο.

Ἄρτος καὶ οἶνον ἐδεξιοῦτο Μελχισέδεξ τὸν Ἀβραάμ, ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων κοπῆς ὑποστρέφοντα, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου· ἐκεῖνη ἡ τράπεζα αὐτὴν τὴν μυστικὴν προεικόνιζε τράπεζαν, ἣν τρόπον ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς, τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ τύπος ἦν καὶ εἰκόνισμα · Σὺ γὰρ, φησὶν, εἰ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισέδεξ. Τοῦτον τὸν ἄρτον οἱ ἄρτοι εἰκόνιζον ἢ τῆς προθέσεως. Ἀἴτη ἐστὶν ἡ καθαρὰ θυσία, δηλαδὴ καὶ ἀναίμα-

A non figura corporis, sed corpus meum, neque figura sanguinis, sed sanguis meus. Et antea Judæis dixerat : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Caro enim mea verus est cibus, et sanguis meus, verus est potus. Et rursum : Qui manducat me, vivet ⁴⁹.

Ritus dandi Eucharistiam in manibus. — Quapropter cum omni timore et conscientia pura, fideque non dubia accedamus : et erit omnino nobis sicut credimus, nihil hæsitantes. Ipsum porro omni animi et corporis puritate veneremur : duplex enim est. Accedamus ad eum ardenti desiderio, compositisque in crucis formam manibus ⁵⁰, crucifixi corpus suscipiamus, oculos, labia, frontem adhibentes, divinum carbonem sumamus, ut desiderii nostri ignis, accepto carbonis ardore, peccata nostra comburat, et corda illuminet, divinique adeo ignis commercio inardescamus, et in deos evadamus. Carbonem vidit Isaias ⁵¹ : carbo non est simplex lignum, sed igni unitum ; sic quoque **272** panis communionis, non simplex est panis, sed divinitati unitus. Corpus autem ⁵² quod divinitati conjunctum est, non una natura est ; sed una quidem est corporis, altera, conjunctæ cum ipso divinitatis. Quo fit ut utrumque non sit una natura, sed duæ.

Eucharistiæ figura. — Abrahamum ex alienigenarum strage revertentem, Altissimi Dei sacerdos Melchisedech excepit ⁵³. Mensa illa mensam hanc mysticam præsignabat ; quemadmodum sacerdos ille veri sacerdotis Christi figuram et imaginem gerebat ⁵⁴. Ait enim : Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech ⁵⁵. Panem hunc, propositionis panes adumbrabant. Hoc purum illud et incruentum sacrificium est, quod ab

⁴⁹ Joan. vi, 54-58. ⁵⁰ Cyrill. Hierosol. cat. Mystag. 5 ; Chrys. hom. 5 in Epist. ad Ephes ; Trull. can. 101. ⁵¹ Isa. vi, 2. ⁵² Vide Basil. ibid. ⁵³ Gen. xiv. 5. ⁵⁴ Levit. xiv, 5. ⁵⁵ Psal. cix, 4.

VARIE LECTIONES.

¶ In multis additur ζωὴν αἰώνιον · sic vetus interp. et Faber vitam æternam posuerunt. Hæc autem lectio, eo genuina mihi videtur, quod inconsueta sit. Sæpe enim prout memoria suggerebat, Scripture loca passim, non verbum e verbo allegabat Damascenus. ἢ Edita εἰκονίζουσι.

NOTÆ.

(85) Οὕτω καὶ ὁ ἄρτος τῆς κοινωνίας. Sic panis quoque, etc. De pane illo cœlesti loquitur, qui carbone quem vidit Isaias, præsignabatur. Nam Noster hic imitatur Cyrillum Alex. qui in cap. vi Isaiæ, in scholiis et alibi, carbonem illum figuram fuisse incarnati Verbi observaverat : Sicut ignis ad lignum accedens, inquit, καταδράττεται μὲν αὐτοῦ, illud quidem comprehendit pervaiūque ; idem intellige de Christo. Ineffabili quippe ratione unitus est humanitati Deus. Kursus panem illum, quem Damascenus innuit, ipsum esse Domini corpus, cui conjuncta divinitas est, ea quæ in textu ad modum assumptionis subiungit, astruunt : Σῶμα δὲ ἠνωμένον θεότητι, οὐ μία φύσις ἐστίν · Corpus autem, quod divinitati unitum est, non una est natura, sed alia qui-

D dem corporis est, alia conjuncta cum ipso divinitatis. Quin ipse sui interpret erit, qui, oral. 5 De imag., hoc dixerit : Homines participes divine nature sunt, quicunque sanctum Christi corpus sumunt, et pretiosum ejus sanguinem bibunt ; quippe quæ θεότητι καθ' ὑπόστασιν ἦνωται, deitati secundum hypostasim unita sunt, καὶ δύο φύσεις ἐν τῷ μεταλαμβάνομένῳ ὑφ' ἡμῶν σώματι τοῦ Χριστοῦ καθ' ὑπόστασιν εἰσὶν ἀδιασπάστως, adeoque duæ nature in Christi corpore quod sumitur a nobis, secundum hypostasim indivulse unitæ sunt. Unde naturarum duarum participes sumus, corporis quidem corporis ratione, deitatis vero spirituali : imo utriusque secundum utramque naturam.

ortu solis usque ad occasum sibi oblatum iri Dominus per prophetam dixit ⁵⁵.

Eucharistiæ fructus. — Corpus et sanguis Christi est, in nostri, tum animi, tum corporis vegetationem cedens, quod nec consumatur, nec corrumpatur, nec in recessum vadat (absit!), sed in substantiam nostram et conservationem, omnigenæ labis propulsationem, omnisque spurcitici detersionem, ut si adulteratum aurum deprehendat, per explorantem iudicii inflammationem illud purget, ne in futuro sæculo cum hoc mundo damnemur. Morbis enim, omnifariis que immisissis calamitatibus expurgat, juxta ac Apostolus ait ⁵⁶: *Si enim nosmetipsos dijudicavimus, non ulique judicavimus. Cum judicamur autem a Domino corrumpimur, ut non cum hoc mundo damnemur.* Atque hoc est quod dicit: *Qui enim sumit indigne corpus et sanguinem Domini, iudicium sibi manducat et bibit* ⁵⁷. Per illud vero purgati, cum Domini corpore spiritu ipsius unimur, et Christi corpus efficimur.

Panis ἐπιούσιος vel futurus, vel substantialis. Caro Domini ut spiritus dicta. — Panis iste delibatio est ⁵⁸ et primitiæ futuri panis, qui ἐπιούσιος est? Quæ vox vel futurum, seu qui futuro ævo reservatur, significat, vel quo ad tuendam vitam nostram vescimur. Quomobrem sive hoc, sive illo modo accipitur, is esse Domini corpus haud absurde dicitur. Caro quippe Domini **273** spiritus vivificus est, utpote quæ ex vivifico Spiritu concepta sit. Quæ tamen non a me dicuntur, ut corporis naturam submoveam, sed ut illius esse vivificam divinamque virtutem ostendam.

Quo sensu Basilii Eucharistiam vocavit ἀρτί-

⁵⁵ Malach. i, 10.

⁵⁶ I Cor. xi, 31, 32.

⁵⁷ ibid. 29.

⁵⁸ Cyrill. loc. cit.

⁵⁹ Joan. vi, 63.

VARIÆ LECTIONES.

¹ R. 2428 Ἐφ' ἧς «Οὐκ ἔστι μοι θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ ἕως δυσμῶν τὸ θυσίαν μου δεδέξαται ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ ἐν παντί τόπω θυμίαμα προσάγεται τῷ ὄνοματι μου, καὶ θυσία καθαρά.» Dixit: «Non est mihi voluntas in vobis; dicit Dominus omnipotens: et sacrificium ultra non suscipiam de manibus vestris. Quia ab ortu solis et usque ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus, et in omni loco incensum offertur nomini meo, et oblatio munda.» Hunc Malachiæ locum Damasceni textui inseruit Combesisius, l. IV Biblioth. concionatoricæ ad festum Corporis Christi, sola nixus codicis Regii 2428 auctoritate; qui tamen codex varie passim interpolatus fuit. ² Regios codd. 2925, 3109; Colb. 1539 sequor propter Apostoli sententiam ad quam auctor alludit: *Cum judicamur a Domino corrumpimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Ideo infirmi et imbecilles, et dormiunt multi.* Edita habent νόσους καὶ παντοίας ἐπιφορὰς.

NOTÆ.

(86) *Σῶμά ἐστι καὶ αἷμα. Corpus et sanguis Christi, etc.* Cyrillus Hieros. cat. 5 Myst., *Panis iste supersubstantialis est, inquit, quo animæ nostræ substantia nutritur: hic panis non in ventrem vadit, nec in recessum mittitur, ἀλλ' εἰς πᾶσάν σου τὴν σύστασιν ἀναδίδεται, εἰς ὠφέλειαν σώματος καὶ ψυχῆς, in tui consistentiam cedit, ad profectum corporis et animæ.* Hæc Cyrillus docebat absque transsubstantiationis quam asseruerat dispendio. Sic Irenæus, lib. v, c. 2, ait: *Sanguine Christi sanguinem nostrum vugeri et consistere carnis nostræ substantiam, quo beatæ resurrectionis compos fiat.* Idem docent Nysenus, orat. cat. c. 37; Cyrillus Alex. lib. iv in Joan. p. 362 et seq. et lib. x, p. 862, alii que Græci. Quod Noster subdit, corpus eucharisticum nec corrumpi, nec consumi, nec in recessum ire, colligitur ex Cyrilli Hieros. verbis laudatis, disertè quo evasuat a Macario Magno in fragmento lib. iii,

ατος, ἣν ἀπὸ ἀνετολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αὐτῷ προσφέρεσθαι διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος ἔφησε ¹.

Σῶμά ἐστι καὶ αἷμα (86) Χριστοῦ εἰς σύστασιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τε καὶ σώματος χωροῦν, οὐδαμῶν μενον, οὐ φθειρόμενον, οὐκ εἰς ἀφειδῶνα χωροῦν (μὴ γένοιτο), ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν οὐσίαν καὶ συντήρησιν, βλάβης παντοδαποῦς ἀμυντήριον, ῥύπου παντός καθαρτήριον· ἂν μὲν χρυσὸν λάβῃ κίβδηλον, διὰ τῆς κριτικῆς πυρώσεως καθαίρει, ἵνα μὴ ἐν τῷ μέλλοντι σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Καθαίρει γὰρ νόσοις καὶ παντοίαις ἐπιφοραῖς ², καθὼς φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· *Εἰ γὰρ εαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκριθόμεθα. Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ Κυρίου κρινόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθώμεν.* Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ λέγει· *Ὅστε ὁ μετέχων τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἀναξίως κρῖμα ἐν τῷ ἑσθίει καὶ πίνει.* Δι' αὐτοῦ καθαίρομενοι, ἐνούμεθα τῷ σώματι Κυρίου καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ, καὶ γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

Ὅτος ὁ ἄρτος ἐστὶν ἡ ἀπαρχὴ τοῦ μέλλοντος ἄρτου, ὅς ἐστιν ὁ ἐπιούσιος. Τὸ γὰρ ἐπιούσιος δηλοῖ, ἢ τὸν μέλλοντα, τούτεστι τὸν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἢ τὸν πρὸς συντήρησιν τῆς οὐσίας ἡμῶν λαμβανόμενον. Ἐἴτε σὺν οὕτως, εἴτε οὕτως, τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα προσφῶς λεχθήσεται· πνεῦμα γὰρ ζωοποιῶν ἐστὶν ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, διότι ἐκ τοῦ ζωοποιῶν Πνεύματος συνελήφθη· τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, πνεῦμά ἐστι. Τοῦτο δὲ λέγω, οὐκ ἀναίρων τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ τὸ ζωοποιῶν καὶ θεῶν τούτου δηλωτὰ βουλόμενος.

Εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα (87) τοῦ σώματος καὶ

quod Leo Allatius contra Creygonum offert, p. 363: *Ὅτε σὰρξ τοῦ Σωτῆρος τραγωμένη φθείρεται, οὐτε ἀναλίσκεται τὸ αἷμα πινόμενον· ἀλλ' ὁ τραγῶν μὴ εἰς ἀβύθου θείων δυνάμεων ἀφεται. Τὸ δὲ τραγῶμενον, ἐστὶν ἀδαπάνητον, ἐπεὶ δὲ τῆς ἀδαπάνητου φύσεως λόγῳ τινὲ συγγενὲς ὑπάρχει, καὶ ἀχώριτον· *Caro salutaris manducata non corrumpitur, nec sanguis potatus consumitur: sed qui edit, divinis virtutibus augetur, nec consumi potest quod editur, quoniam minime consumptibili natura cognatam quodammodo est, nec ab ea separabile.* Legesit homo Chrysostomi, *De pœnit. et de illis qui a collectis discedunt.**

(87) *Εἰ δὲ καὶ τινες ἀντίτυπα. Quod si nonnulli, etc.* Sunt qui hæc νοθείας arguant, et adjecticia putent: verum ante Damascenum Anastasius, cap. 25 τῆς Ὁδηγοῦ, Christi corpus eucharisticum ἀντίτυπον esse negaverat. *Unum e duobus dicendum*

αίματος τοῦ Κυρίου τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ἐκάλεσαν, ὡς ὁ θεοφόρος Ἐφη Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἀγιασθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἀγιασθῆναι, αὐτὴν τὴν προπροφάν οὕτω κατέταντες.

Μετάληψις θεῖ λέγεται· δι' αὐτῆς γὰρ, τῆς Ἰησοῦ θεότητος μεταλαμβάνομεν. Κοινωνία δὲ λέγεται τε καὶ ἔστιν ἀληθῶς, διὰ τὸ κοινωνεῖν ἡμᾶς δι' αὐτῆς τῷ Χριστῷ, καὶ μετέχειν αὐτοῦ τῆς σαρκὸς τε καὶ τῆς θεότητος· κοινωνεῖν δὲ, καὶ ἐνοῦσθαι ἀλλήλοις δι' αὐτῆς· ἐπεὶ γὰρ ἐξ ἐνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἐν σῶμα Χριστοῦ, καὶ ἐν αἷμα, καὶ ἀλλήλων μέλη γινόμεθα, σύσσωμοι Χριστοῦ χρηματιζόμεθα.

Πάση δυνάμει τοίνυν φυλαξώμεθα, μὴ λαμβάνειν μετάληψιν αἰρετικῶν, μήτε διδόναι. Μὴ δῶτε γὰρ τὰ ἅγια τοῖς κυσίν, ὁ Κύριός φησι, μηδὲ ῥίπτετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἑμπροσθεν τῶν χοίρων, ἵνα μὴ μετοχοὶ τῆς κακοδοξίας καὶ τῆς αὐτῶν γενώμεθα κατακρίσεως. Εἰ γὰρ πάντως ἐνωσις ἔστι πρὸς Χριστὸν, καὶ πρὸς ἀλλήλους, πάντως καὶ πᾶσι τοῖς συμεταλαμβάνουσιν ἡμῖν κατὰ προαίρεσιν ἐνούμεθα. Ἐκ προαίρεσεως γὰρ ἡ ἐνωσις αὕτη γίνεσθαι, οὐ χωρὶς τῆς ἡμῶν γνώμης. Πάντες γὰρ ἐν σῶμά ἐσμεν, οὐκ ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν, καθὼς φησὶν ὁ θεῖος· Ἀπόστολος.

Ἀντίτυπα δὲ τῶν μελλόντων λέγονται, οὐχ ὡς μὴ ἔντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς ἰ διὰ μόνης τῆς θείας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ' [ΠΖ].

Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Κυρίου, καὶ περὶ τῆς ἀγίας Θεοτόκου ἡ.

Περὶ τῆς ἀγίας καὶ ὑπερυμνήτου Ἀειπαρθένου

⁶⁶ Matth. vii, 6. ⁶⁷ II Cor. x, 17.

τυπα corporis et sanguinis Christi. — Quod si nonnulli panem vinumque, corporis et sanguinis Domini αντίτυπα, seu imagines figurasve vocaverunt, velut divinus Basilius, non hoc post consecrationem dixerunt, sed antequam oblatio ipsa consecraretur, vocem hanc usurparunt.

Nuncupatur participatio, quia per ipsam divinitatis Jesu reddimur participes. Communio item appellatur, et revera est, quia per eam Christo communicamus, ejusque carnem ac divinitatem percipimus, quin etiam aliis alii communicamus ac copulamur. Nam quia ex uno pane participamus, omnes unum Christi corpus, et unus sanguis, aliique aliorum membra efficitur, dum unus corporis sumus.

Cæterum illud pro viribus cavere nos oportet, ne vel ab hæreticis communionem accipiamus, vel illis tribuamus. Dominus siquidem ait: *Nolite dare sanctum canibus, et nolite projicere margaritas vestras ante porcos*⁶⁶; ne eorum et errorem et damnationem contrahamus. Nam si omnino hoc præstat, ut tum Christo, tum aliis alii uniamur, extra dubium est omnibus qui nobiscum percipiunt, animo et voluntate nos copulari. Voluntate siquidem, ac non citra sententiam nostram copula hæc patrat: *Omnes enim unum corpus sumus, quoniam ex uno pane participamus*⁶⁷, ut divinus effatur Apostolus.

Ἀντίτυπα porro, hoc est exemplaria, futurorum dicuntur, non quod vere Christi corpus et sanguis non sint; sed quod nunc quidem divinitatis Christi per ea participes efficiamur, tunc autem intelligentia per solum aspectum.

CAP. XIV.

De genere Domini, deque sancta Dei Genitrice.

Quoniam de sancta, nec digne satis laudanda

VARIÆ LECTIONES.

¹ Colb. 4750 et R. 2427 deest vox, νοητῶς, et paulo post in Regio 2928 legitur διὰ μόνης τῆς θείας ἐνωσεως. ² In Reg. 2428 additur καὶ Ἰωσήφ τοῦ μνήστορος, quæ in cod. S. Hil. a recognitore addita sunt.

NOTÆ.

erit, inquit, aut id quod sumitis, non esse verum Christi corpus, ἀλλ' αντίτυπον καὶ ψιλόν, sed nudam figuram, etc. Nostri auctoris ætate septima synodus, Nicephorus subinde CP. cæterique deinceps Græci affirmarunt panem et vinum a Basilio in liturgia nominari αντίτυπα, quando nondum invocato Spiritu sancto sacrata sunt, non item post invocationem. Quia vero Eustathius Antiochenus in septima synodo citatus, Cyrillus Hieros. *cat. Myst.* 5, ac præsertim Theologus multis in locis Eucharistiam vocant αντίτυπα Dominici corporis; Elias Cretensis in orat. I Nazianzeni, n. 165 αντίτυπον esse idem docet, quod ἰσάτυπον, *aquale ejusdem generis*; et in orat. 11, sibi favere *tam extraneos, quam ecclesiasticos scriptores* asserit. Sic quoque Suidas, Nonnus et alii. Quinimo vox eadem ipsimet rei quæ figuris adumbratur, attribuitur I Petr. iii, ubi *baptismum* appellat αντίτυπον *aræ. et aquarum diluvii*. Qui locus in vulgata sic redditus est: *Quod nos similitis formæ salvos facit*

baptisma. Plane Græci veteres αντίτυπα corporis et sanguinis Christi eodem sensu dixerunt, quo Latini *symbola*. Elias Cretensis in orat. I Theologi iisdem fere verbis quibus Noster, subjungit: *Et δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα μυστήρια, inquit, (εἰσὶ γὰρ ὄσινες καὶ οὕτω τὸ ῥητὸν ἐδέξαντο) τὴν ἀναφορὰν ἔχει, οὐχ ὡς μὴ ἔντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, αντίτυπα λέγεται· ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος συναναιρουμένου ὡσπερ τοῖς ἡμετέροις σώμασι· τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θεωρίας· Sin ad futura mysteria hæc referantur (sunt enim qui verbum hoc ita acciperent) non tanquam Christi corpus et sanguis non vere sint, dicuntur αντίτυπα: sed quia nunc per ea divinitatem Christi participamus, qui nostris corporibus velut commiscetur. Tunc autem intellectu, per solam contemplationem.* Theologus orat. 17, Eucharistiam vocat τοὺς τύπους τῆς σωτηρίας, *signa et figuras salutis*. Vix autem reperias doctorem Græcum simplici vocæ pronuntiasse eam esse τῶνον corporis Domini.

semper Virgine et Dei Genitrice Maria pauca jam in antecessum disputavimus, ea exponendo quæ præcipua magis erant, quemadmodum scilicet vere et proprie Dei Genitrix sit et appelletur: modo superest ut quæ residua sunt 274 expleamus. Ipsa enim quæ ante omne ævum præscientiæ Dei consilio prædestinata erat, variisque prophetarum imaginibus et sermonibus a Spiritu sancto adumbrata et prænuntiata, præfinito tandem tempore ex radice Davidis, juxta ac illi promissum erat, orta est. Dictum quippe est: *Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eam; de fructu ventris tui ponam super sedem tuam* 63. Ac rursus: *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar: Semen ejus in æternum manebit. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo; et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cælo fidelis* 64. Et Isaias: *Orietur virga ex Jesse, et flos de radice ejus ascendet* 65.

Evangelistarum apparens differentia, in terendo Josephi genere. — Cæterum quod Joseph ex Davidica tribu originem duxerit, sacratissimi evangelistæ Matthæus et Lucas liquido demonstrarunt. Verum Matthæus ex Davide per Salomonem Josephum deducit; Lucas autem, per Nathan. At vero sanctæ Virginis genus uterque siluit.

Quocirca sciendum est, nec apud Hebræos, nec in Scriptura sacra, hunc morem fuisse ut mulierum genus recenseretur. Atqui hoc lege cautum erat, ne tribus ulla ex aliena tribu conjuges accerseret 66: ac proinde Joseph, qui ex stirpe Davidica oriundus, justusque erat (hanc enim ei laudem tribuit divinum Evangelium), sanctam Virginem præter legis præscriptum haudquaquam despondisset, nisi ex eodem sceptro aut tribu traxisset genus: unde satis habuit evangelista Josephi genus demonstrare.

Quin illud quoque sciendum est, lege sancitum esse, ut, si quispiam sine liberis obiisset, ipsius frater uxorem mortui in matrimonium acciperet, fratri semen suscitaturus 67. Atque ita quod pariebatur, natura quidem secundi erat, hoc est, ejus qui genuerat: secundum legem vero, defuncti consebatur.

Christi generis ratio. — Igitur ex stirpe Nathan filii David, nascitur Levi. Levi genuit Melchi et

63 Psal. cxxxi, 41. 64 Psal. lxxxviii, 56. 65 Isa. xi, 1. 66 Num. xxxvi, 6 seqq. 67 Deut. xxv, 5.

VARIE LECTIONES.

† Multi codd. et biblia Sixtina aὐτήν. † Reg. 9, Colb. 2 et N. Δαυϊτικοῦ φύλου. Ita emendatum legitur in R. 2930; sic et infra loquitur Damascenus. † Edita et nonnulli codices habent καὶ ἀμφότε. ἠμὲν Regii οὐδελς, ἀλλὰ καὶ ἀμφότεροι. † Multi codd. πρὸς μνηστειαν. † Cod. S. Hil. Regii plerique et Colb. 2 τελευτήσαντος.

NOTÆ.

(88) Χρῆ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι. Quin illud quoque sciendum, etc. Sic vulgo Patres dissonantium evangelistarum seriem avorum Domini enarrantium explicant, ut alter Josephi naturalem patrem indicaverit; alter legale. Ita pridem Julius præsertim Africanus epist. ad Aristidem, quam citat Eusebius, lib. i Hist. c. 7.

καὶ Θεοτόκου Μαρίας ἐν τοῖς προλαβοῦσι μετρίως διαλαβόντες, καὶ τὸ καιριώτατον παραστήσαντες, ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκος ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται, νῦν τὰ λείποντα προσαναπληρώσωμεν. Αὕτη γὰρ τῆ προαιωνίῳ προγνωστικῆ βουλῆ τοῦ Θεοῦ προορισθεῖσα, καὶ διαφοροῖς εἰκόσι, καὶ λόγοις προφητῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου εἰκονισθεῖσά καὶ προκηρυχθεῖσα, ἐν τῷ προωρισμένῳ καιρῷ ἐκ Δαυϊτικῆς βίβλης ἐβλάστησε, διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας ἐπιγγελίας. Ὡμοσε γὰρ Κύριος, φησί, τῷ Δαβὶδ ἀληθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν † ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. Καὶ πάλιν Ὑπαξ ὦμοσα ἐν τῷ ἀγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι † Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μνεῖ: καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ, ὡς ἥλιος ἐρατικῶν μου, καὶ ὡς σελήνη καταρτισμένη, εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν τῷ οὐρανῷ πιστός. Καὶ Ἡσαίας Ἐξαυτελεῖ ῥάβδος ἐξ Ἰσσαι, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς βίβλης ἀναθήσεται.

† Ὅτι μὲν οὖν ὁ Ἰωσήφ ἐκ Δαυϊτικῆς φυλῆς † κατέγεται, Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς, οἱ ἱερῶτατοι εὐαγγελισταὶ διαρρήθην ὑπέδειξαν ὅτι ἄλλ' ὁ μὲν Ματθαῖος ἐκ Δαβὶδ διὰ τοῦ Σολομῶντος κατάγει τὸν Ἰωσήφ, ὁ δὲ Λουκᾶς, διὰ Νάθαν. Τῆς δὲ ἁγίας Παρθένου τὴν γέννησιν ἀμφότεροι † παρεσιώπησαν.

Χρῆ οὖν εἰδέναι, ὡς οὐκ ἦν ἔθνος Ἑβραῖος, οὐδὲ τῆ θείᾳ Γραφῇ, γενεαλογεῖσθαι γυναῖκας ὁ νόμος: ἔτι ἦν μὴ μνηστεύεσθαι φυλὴν ἐξ ἑτέρας φυλῆς ὁ δὲ Ἰωσήφ ἐκ Δαυϊτικοῦ καταγόμενος φύλου, καὶ ἑκαὶ οὐκ ὑπάρχων (τοῦτο γὰρ αὐτῷ μαρτυρεῖ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον), οὐκ ἂν παρανόμως τὴν ἁγίαν Παρθένον εἰς μνηστειαν † ἠγάγετο, εἰ μὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σκήπτρου κατέγεται. Δεῖξας τοίνυν τὸ τοῦ Ἰωσήφ καταγώγιον, ἠρκέσθη.

Χρῆ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι (88) ὡς νόμος ἦν, ἀγόνου ἀνδρὸς τελευτῶντος, τὸν τοῦτου ἀδελφόν, τὴν τοῦ τετελευτηκότος γαμετὴν πρὸς γάμον ἄγεσθαι, καὶ ἐγείρειν σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. Τὸ οὖν τιχόμενον, κατὰ φύσιν μὲν, τοῦ δευτέρου, ἦτοι τοῦ γεγεννηκότος ἦν, κατὰ δὲ νόμον, τοῦ τετελευτηκότος †.

† Ἐκ τῆς σειρᾶς τοίνυν τοῦ Νάθαν τοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, γενήθεις Λευὶ ἐγέννησε τὸν Μελχὶ (89) καὶ τὸν Πάνθηρα

(89) Λευὶ ἐγέννησε τὸν Μελχὶ. Levi genuit Melchi. Nec Levi, nec Panther, nec Barpanther agnoscuntur ab Africano, quem rursus exscripsit Andreas Cretensis in sermone 6 de Nativit. Vñ quem Joannis Damasceni nomine inscriptum perperam ediderunt. Quin Africanus, ubi verba Isaacæ recitat, nec Levi, nec Matthat meminit, uti nec

ὁ Πάνθηρ ἐγέννησε τὸν Βαρπάνθηρα, οὕτως ἐπικλη-
θῆντα. Οὗτος ὁ Βαρπάνθηρ ἐγέννησε τὸν Ἰωακείμ·
ὁ Ἰωακείμ ἐγέννησε τὴν ἁγίαν Θεοτόκον. Ἐκ δὲ τῆς
σειρᾶς Σολομῶντος ὁ τοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, Μαθᾶν ἔσχε
γυναίκα, ἢ ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Τελευτήσαν-
τος δὲ τοῦ Μαθᾶν, Μελχὶ ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Νάθαν,
ὁ υἱὸς μὲν Ἀσὺ, ἀδελφὸς δὲ τοῦ Πάνθηρος, ἐγγη-
την γυναίκα τοῦ Μαθᾶν, μητέρα δὲ τοῦ Ἰακώβ,
καὶ ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν Ἥλει^d. Ἐγένοντο οὖν
ἀδελφοὶ ὁμομήτριοι Ἰακώβ καὶ Ἥλει· ὁ μὲν Ἰακώβ,
ἐκ φυλῆς Σολομῶντος, ὁ δὲ Ἥλει, ἐκ φυλῆς Νάθαν.
Ἐτελεύτησε δὲ ὁ Ἥλει, ὁ ἐκ τῆς τοῦ Νάθαν φυλῆς,
ἄπειρα· καὶ ἔλαθεν Ἰακώβ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ ἐκ τῆς
φυλῆς τοῦ Σολομῶντος, τὴν γυναίκα αὐτοῦ, καὶ ἀν-
έστησε σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, καὶ ἐγέννησε τὸν
Ἰωσήφ. Ὁ οὖν Ἰωσήφ, φύσει μὲν ἔστιν υἱὸς Ἰα-
κώβ, ἐκ τοῦ καταγωγίου Σολομῶντος, κατὰ δὲ νό-
μον, Ἥλει τοῦ ἐκ Νάθαν.

Ἰωακείμ τοίνυν (90) τὴν σεμνὴν τε καὶ ἀξιεπαί-
νον Ἄνναν πρὸς γάμον ἠγάγετο. Ἄλλ' οὐσπερ ἡ
πάλαι Ἄννα στειρευούσα, δι' εὐχῆς καὶ ἐπαγγελίας
τὸν Σαμουὴλ ἐγέννησεν^e, οὕτω καὶ αὕτη διὰ λιτῆς
καὶ ἐπαγγελίας πρὸς Θεοῦ τὴν Θεοτόκον κομίζεται,
ἵνα κἀν τούτῳ μηδενὸς τῶν περιφανῶν καθυστερή-
ζοιτο· τίκτει τοιγαροῦν ἡ χάρις (τούτο γὰρ ἡ Ἄννα
ἐρμηνεύεται) τὴν Κυρίαν· τούτο γὰρ τῆς Μαρίας
σημαίνει τὸ ὄνομα· Κυρία γὰρ ὄντως γέγονε πάν-
των τῶν ποιημάτων, τοῦ Δημιουργοῦ χρηματίσασα
Μήτηρ. Τίκτεται δὲ (91) ἐν τῷ τῆς προβατικῆς τοῦ

A Pantherem. Panther autem genuit Barpantherem
(nam ita vocabatur). Barpanther genuit Joachim ;
Joachim genuit sanctam Dei Genitricem⁶⁷. Rursus
ex stirpe Salomonis, filii David, Mathan uxorem
habuit, ex 275 qua genuit Jacob patrem Joseph.
Mortuo autem Mathan, Melchi ex tribu Nathan,
filius Levi ac frater Pantheris, uxorem ipsius Ma-
than, quæ etiam Jacob mater erat, duxit, ex qua
genuit Heli. Quamobrem uterini fratres erant Ja-
cob et Heli : ille nimirum ex tribu Salomonis, hic
ex tribu Nathan. Porro Heli, qui ex tribu Nathan
erat, nullis liberis susceptis mortuus est : qua de
causa ipsius frater, qui ex tribu Salomonis erat,
uxorem ejus accepit, suscitansque fratri semen,
Josephum progenuit. Joseph itaque, natura quidem
erat filius Jacob, ex Salomonis domo prognatus ;
secundum legem vero, filius erat Heli, ex Nathan
oriundi.

Joachim ergo lectissimam illam et summis lau-
dibus dignam mulierem Annam, matrimonio sibi
copulavit⁶⁸. Verum quemadmodum prisca illa An-
na, cum sterilitatis morbo laboraret, facto voto,
per promissionem Samuelem genuit, eodem modo
hæc etiam per obscurationem et promissionem Dei
Genitricem a Deo accepit, ut ne in hoc quoque
cuiquam ex illustribus matronis cederet⁶⁹. Itaque
gratia (nam hoc sonat Annæ vocabulum) Domi-
nam parit (id enim Mariæ nomine significatur, quæ
vere omnis creaturæ Domina facta sit, cum Crea-

⁶⁷ Luc. iii, 24 seqq. ⁶⁸ I Reg. i, 10. ⁶⁹ Greg. Nyss. orat. in nativ. Dom. ; Eustath. in Hexaem.

VARIÆ LECTIONES.

^b Colb. 2763 τὴν ἁγίαν Ἄνναν· ἐκ δὲ τῆς σειρᾶς Σολομῶντος, etc. ^c R. 2926 addit Ἐθὺν, quod
mulieris nomen ex Julio Africano sumptum est. ^d Multi codd. hic et infra passim, Ἥλι. ^e R. 2423
τὸν Σαμουὴλ ἔτεκεν. N. τέτοκεν. Colb. et Reg. 1 ἔσχεν. Regii duo alii ἔλαθε τὸν Σαμουὴλ· in aliis quibus-
dam, nullum verbum legitur, uti nec in Colb. 2.

NOTÆ.

Nazianzenus in Carmine de Christi genere. Item-
que Irenæus eos non novit lib. iii, c. 33, ubi ab
Adamo ad Christum 72 generationes a Luca re-
censeri ait, cum vulgo septuaginta quinque nume-
rentur. Africani expositionem Eusebius ex sincer-
ioribus monumentis acceptam asserit. Cæterum
Epiphanius, hæc. 78, Josephum et Cleopam narrat
procreatos a Jacob, qui Panther cognominaretur; ἐπι-
κλην δὲ Πάνθηρ καλούμενος. Quo vero auctore
Noster scripserit ex Levi genitos esse Melchi et
Pantherem, ex Panthere Barpantherem, ex Bar-
panthere Joachim Dei Genitricis patrem, hoc me
fugit. Celsus, ut scribit Origenes, lib. i, cont. ipsum,
ex Judæorum relatione beatam Mariam Pantheræ
enjusdam prostibulum fuisse dicere ausus fuerat.
Horresco referens. Quod videtur indicare inter
Christi consanguineos fuisse quemdam Pantheram.
Judæi Jesum nostrum Pandiræ et Mariæ capillo-
rum mulierum crispatricis (מגדלנא), forsitan Magda-
lenæ) filium faciunt; cum tamen Thalmud Baby-
lonicum in tract. Sanhedrin, fol. 67, 1, Jesum
Pandiræ lapidatum et suspensum tradat, non Hier-
osolymis, ubi Dominus noster passus est, sed
Lyddæ, quando scilicet magnuum Synedrium illic
consistebat.

(90) Ἰωακείμ τοίνυν. Joachim itaque, etc. Quæ
Græci de Mariæ conceptu, nativitate, præsentia-
tione in templo, necnon de Joachim et Anna

C scripsere, hæc acceperunt ex libris spuris, qui
primo et secundo sæculo prodire, et præsertim ex
Protevangelio illo Jacobi; quod hodieque superest,
vocaturque ab Epiphanio, hæres. 79, *Historia beatæ
Mariæ*: ex qua narrat eam ex Joachim et Anna
sterilibus esse procreatam. Auctor orationis de
Nativitate Christi, qui Gregorius Nyssenus esse
putatur, librum eundem compendio recitat, ut et
Pseudo-Eustathius in Hexaemeron; ubi eum a
Jacobò quodam exaratum dicit, Ἰακωβός τις. Ori-
genes quoque in Matth. meminit τοῦ ἐπιγεγραμμέ-
νου κατὰ Πέτρον Εὐαγγελίου, ἢ τῆς βίβλου Ἰα-
κώβου, *Evangeliū quod secundum Petrum inscriptum
est, vel libri Jacobi*. Editi vero et mss. codices Ja-
cobum fratrem Domini nominant. Damasceni ætate
Germanus CP. de Præsentatione Virginis sermo-
nem habuerat. Imo Mohammedes ex falso illo Evan-
gelio multa contulit in suram 3 Alcorani.

(91) Τίκτεται δὲ. Nascitur autem in domo proba-
ticæ. Hoc est in ædibus pecuariis. Probatice nomen
Græcum servavi, propter celebre templum sanctæ
civitatis, quod Probatice nuncupant, in quo Da-
mascenus sermones habuit in Natali beatæ Virginis.
Ibidem aiunt Probatice illam piscinam fuisse.
At nullam prorsus domum Hierosolymis post
excidium stetit locupletissimus testis est Jose-
phus, ut et Plinius, lib. v, cap. 15. Cyrillus Hier-
osol. in Catechesibus, inter loca quæ in urbe

toris mater exstitit); nascitur autem in domo probaticæ Joachim, atque ad templum adducitur. Tum deinde in domo Dei plantata, et per Spiritum saginata, instar olivæ fructiferæ virtutum omnium domicilium instruitur; ut quæ, abstracta mente ab omni sæculi carnisque cupiditate, animum una cum corpore virginem conservasset, veluti decebat illam, quæ sinu suo conceptura Deum erat, qui, cum ipse sanctus sit, in sanctis requiescit⁷⁰. Unde sanctimoniam consecrando, templum evadit sanctum et admirabile, Deique altissimi hospitio dignum.

Quoniam autem salutis nostræ hostis virgines observabat, propter Isaïæ vaticinium, quo dixerat: *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel (quod interpreteris, nobiscum Deus⁷¹)*; idcirco, ut ille qui sapientes comprehendit in astutia ipsorum⁷², eum falleret qui sapientiæ nomine semper gloriatur, puella Josepho desponsatur, novus scilicet tomus scienti **276** literas⁷³. Hac porro desponsatio, et Virgini custodia, et ei qui virgines observabat, deceptio fuit. At ubi venit plenitudo temporis, angelus Domini missus ad eam fuit, Domini conceptionem annuntiaturus. Quamobrem Dei Filium, veram illam subsistentemque Patris virtutem, *non ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri⁷⁴*, hoc est non ex congressu et semine, sed ex benigna Patris voluntate, Spiritu sancto simul operante concepit. Hoc pacto et Creatori ut crearetur, et fictori ut effingeretur, Deique Filio ac Deo ut ex puris et immaculatis ejus carnibus et sanguinibus incarnaretur homoque fieret, subministravit, primæ parentis partes persolvens. Quemadmodum enim illa citra coitum ex Adamo formata est: hæc etiam novum Adam peperit: sic vero, ut hic consueto more partu ederet, et supra quam ratio nascendi ferat. Editur enim sine patre ex muliere, qui ex Patre sine matre natus exstabat. Et quidem quatenus ex muliere, secundum pariendi leges editus est: quatenus autem sine patre, supra generationis naturam. Ac rursus quatenus consueto tempore, novem expletis mensibus, et inchoato decimo, sua partui lex constitit: quatenus autem sine ullo sensus dolore generationis legem superavit. Quam enim voluptas non anteivit, ne dolor sane in partu secutus est. Quo spectat illud prophætæ: *Antequam par turiret, peperit⁷⁵*, et illud rursus: *Antequam venisset tempus parturiendi, fugit, ac peperit masculum⁷⁶*.

Ex ea itaque Dei Filius assumpta carne natus est; non homo deifer, Deoque afflatus, sed Deus

⁷⁰ Psal. LI, 10. ⁷¹ Isa. VII, 14; Matth. I, 23. ⁷² Joan. I, 13. ⁷³ Isa. LXVI, 7. ⁷⁴ ibid.

Ἰωακείμ ὀκῶ, καὶ τῷ ἱερῷ προσάγεται. εἶτα ἐν τῷ ὀκῶ Θεοῦ φυτευθεῖσα τε καὶ πιανθεῖσα τῷ Πνεύματι, ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος, πάσης ἀρετῆς καταγώγιον γέγονε, πάσης βιωτικῆς καὶ σαρκικῆς ἐπιθυμίας τὸν νοῦν ἀποστήσασα, καὶ οὕτω παρθένον τὴν ψυχὴν συντηρήσασα σὺν τῷ σώματι, ὡς ἐπέπε, τὴν Θεὸν ἐγκόλιπον ὑποδέχεται μᾶλλον· ἅγιος γὰρ ὢν, ἐν ἁγίοις ἀναπαύεται· οὕτω τοίνυν ἀγῶσύνην μετέρχεται, καὶ ναὶς ἅγιος καὶ θαυμαστός τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἀναδείκνυται ἄξιος.

Ἐπειδὴ δὲ ἐπετήρει τὰς παρθένους ὁ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἐχθρός, διὰ τὴν Ἡσαίου πρόβησιν· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὁ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· ὡς ἀνδραγαθὸν τὸν ἐν σοφίᾳ αἰεὶ ἀδρυνόμενον, ὁ δραστήσιμος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, πρὸς μνηστειάν ἢ νεάνις τῷ Ἰωσήφ ὑπὸ τῶν ἱερῶν ἐκδίδεται ὁ καινὸς τόμος, τῷ γράμματα εἰδοῦ· ἡ δὲ μνηστεια, φυλακὴ τε τῆς Παρθένου ὑπῆρχε, καὶ τοῦ τὰς παρθένους ἐπιτηροῦντος ἀποβουκόλημα. Ὅτε δὲ ἤλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἀπεστάλη ἄγγελος Κυρίου πρὸς αὐτήν, τὴν τοῦ Κυρίου εὐαγγελιζόμενος σύλληψιν· οὕτως τε συνεβίβη τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν, οὐκ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἤτοι συναφείας καὶ σπορᾶς, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς εὐδοκίας καὶ συνεργίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐχορήγησε τῷ Κτίστῃ τὸ κτισθῆναι, καὶ τῷ πλάστῃ τὸ πλασθῆναι, καὶ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεῷ τὸ σαρκωθῆναι καὶ ἀνθρωπισθῆναι ἐκ τῶν ἀγῶν καὶ ἀμολύντων αὐτῆς σαρκῶν τε καὶ αἱμάτων, τὸ τῆς προμήτορος ἀποπληροῦσα χρέος· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνη συναφείας ἐκτὸς ἐξ Ἀδάμ πεπλαστούργηται, οὕτως καὶ αὕτη τὸν νέον Ἀδὰμ ἀπεκύησε, νόμῳ κηρύσεως ἐκτόμενον, καὶ ὑπὲρ φύσιν γεννήσεως. Τίττεται γὰρ ἀπάτωρ ἐκ γυναικὸς, ὁ ἐκ Πατρὸς ἀμήτωρ· καὶ ὅτι μὲν ἐκ γυναικὸς, νόμῳ κηρύσεως, ὅτι δὲ ἀνωπατρὸς, ὑπὲρ φύσιν γεννήσεως· καὶ ὅτι μὲν τῷ εἰθισμένῳ χρόνῳ (τὸν γὰρ ἐνεαμηνιαῖον τελέσας, καὶ τῷ δεκάτῳ ἐπιβάς γεννάται), νόμῳ κηρύσεως· ὅτι δὲ ἀνωδίνως, ὑπὲρ θεσμῶν γεννήσεως· ἥς γὰρ ἠδονὴ οὐ προηγῆσατο, οὐδὲ ὧδιν ἐπηκολούθησε, κατὰ τὴν προφήτην τὸν λέγοντα· Πρὶν ὠδίνῃσεν, ἔτεκε. Καὶ πάλιν· Πρὶν ἐλθεῖν τὸν καιρὸν τῶν ὠδίνων ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν.

Γεγέννηται τοίνυν ἐξ αὐτῆς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σαρκωμένος, οὐ θεοφόρος ἀνθρώπος, ἀλλὰ Θεός

⁷³ Job V, 13; I Cor. III, 19. ⁷⁴ Isa. XXXIX, 11.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Regii multi Colb. 2, S. Hil. et N. Θεὸς σεσαρκ. Sic vetus interpr. et Faber: *Filius Dei et Deus*, R. 2428 καὶ Θεός, οὐ θεοφόρος, in illo assumpto quod ex hoc capite in 12, lib. III, fuisse translationem monuimus.

NOTÆ.

sancta visabantur Prolaticam non recensuit, uti nec Hieronymus, alterve superior Juvenali, quem

ejusmodi traditionum fuisse parentem dicemus in alio loco.

σεσαρκωμένος· οὐχ ὡς προφήτης ἐνεργεῖα χριόμε-
νος, παροῦσι δὲ ἄλου τοῦ χρίοντος· ὥστε ἀνθρω-
πον μὲν γενέσθαι τὸ χρίσαν, καὶ Θεὸν τὸ χριόμενον·
οὐ μεταβολῆ φύσεως, ἀλλ' ἐνώσει τῇ καθ' ὑπόστασιν.
Ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν ἑ, ὅτε χρίων καὶ ὁ χριόμενος· χρίων
ὡς Θεὸς ἑαυτὸν ὡς ἀνθρωπον. Πῶς οὖν οὐ Θεοτόκος, ἡ
Θεὸν σεσαρκωμένον ἐξ αὐτῆς γεννήσασα; Ὅντως κυ-
ριως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκος, καὶ Κυρία, καὶ πάντων
κτισμάτων δεσπόζουσα, δούλη καὶ μήτηρ τοῦ Δη-
μιουργοῦ χρηματίσασα. Ὅσπερ δὲ συλληφθεὶς παρθέ-
νον τὴν συλλαβοῦσαν ἐτήρησεν, οὕτω καὶ τεχθεὶς, τὴν
αὐτῆς παρθενίαν ἐφύλαξεν ἀτρωτων, μόνος διεληθὼν δι'
αὐτῆς, καὶ κεκλεισμένην τηρήσας αὐτήν· δι' ἀκοῆς
μὲν ἡ σύλληψις, ἡ δὲ γέννησις διὰ τῆς συνήθους τῶν
τικτομένων ἐξόδου, εἰ καὶ τινες μυθολογοῦσι διὰ
τῆς πλευρᾶς αὐτὸν τεχθῆναι τῆς Θεομήτορος. Οὐ
γὰρ ἀδύνατος ἦν καὶ διὰ τῆς πύλης διελεθεῖν, καὶ
ταύτης μὴ παραβλάψαι σήμαντρα.

ut per portam transiret, sigillis ejus nulla parte labefactatis.

Μένει τοίνυν καὶ μετὰ τὸκον παρθένος; ἡ ἀει-
πάρθενος, οὐδαμῶς ἀνδρὶ μέχρι θανάτου προσομιλή-
σασα. Εἰ γὰρ καὶ γέγραπτα· *Καὶ οὐκ ἔγνω αὐτήν,*
ἕως οὗ ἔτακε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, ἰστέον
ὅτι πρωτότοκος ἐστὶν ὁ πρῶτος γεννηθεὶς, εἰ καὶ
μονογενῆς εἴη. Τὸ μὲν γὰρ πρωτότοκος, πρῶτον
γεννηθῆναι δηλοῖ, οὐ πάντως δὲ καὶ ἐτέρων συν-
εμφαίνει γέννησιν. Τὸ δὲ, ἕως, τὴν μὲν τοῦ ὠρισμέ-
νου χρόνου προθεσίαν σημαίνει, οὐκ ἀποφάσκει δὲ
τὸ μετὰ ταῦτα· φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ*
μὲθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συν-
τελείας τοῦ αἰῶνος· οὐχ ὡς μετὰ τὴν τοῦ αἰῶνος
συντέλειαν χωρισθόσμενος. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Ἀπό-
στολος· *Καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα,*

μετὰ τὴν κοινήν ἀνάστασιν λέγων.
*consummationem sæculi*⁸⁰; non veluti consummato

*Et sic semper cum Domino erimus*⁸¹, scilicet post
Πῶς γὰρ ἂν Θεὸν γεννήσασα, καὶ ἐκ τῆς τῶν
παρηκολουθηκῶτων πείρας τὸ θαῦμα γνωρίσασα, ἀν-
δρὸς συνάφειαν κατεδέξατο; ἄπαγε· οὐ σωφρονούν-
τος λογισμοῦ τὰ τοιαῦτα νοεῖν, μὴ ὅτι καὶ πράτ-
τειν.

Ἄλλ' αὕτη ἡ μακαρία, καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν δω-
ρεῶν ἀξιοθεῖσα, τὰς ὠδύνας, ἃς διέφυγε τίκτουσα, D
ταύτας ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ ὑπέμεινε, ὑπὸ τῆς
μητρικῆς συμπαθείας τῶν σπλάγγων τὸν παραγ-
μὸν ἀντιλάσασα, καὶ ὃν ἔγνω Θεὸν διὰ γεννήσεως,
τοῦτον ὡς καχοῦργον ἀναιρούμενον βλέπουσα, ὡς
βομφαλὴ τοῖς λογισμοῖς ἐσπαράττετο· καὶ τοῦτό
ἔστι· *Καὶ οὐδὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται*
*βομφαλὰ*⁸². Ἀλλὰ μεταβάλλει τὴν λύπην ἢ χαρὰ τῆς
ἀνιστάσεως, Θεὸν τὸν σαρκὶ θανόντα κηρύττουσα.

⁸⁰ Ezech. XLIV, 2. ⁸¹ Matth. I, 25. ⁸² Matth. XXVIII, 20. ⁸³ I Thess. IV, 16. ⁸⁴ Luc. II, 35.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁵ Deest ἦν in codicibus quibusdam Regiis et Colb. 1. ⁸⁶ Additur in R. 2526 ὅπερ αὐτῇ προσέφηκεν
ἔ θεοδόχος Συμεών, τὸν Κύριον ἐναγκαλισάμενος· *Quod quidem prædixit ei Dei susceptor Simeon, Do-*
minum ulnis suis complectans.

A incarnatus; non in prophetæ morem efficiencia in-
unctus, verum totius ungentis præsentia, ut et illud
quod unxit, factum sit homo, et hoc quod unctum
est, Deus; non immutatione naturæ, sed unione se-
cundum hypostasim. Idem enim erat et ungens et
unctus, ungens ut Deus seipsum ut hominem. Ec-
cur ergo Dei Genitrix non erit, quæ Deum incarna-
tum ex se genuit? Profecto vere et propriè Dei Ge-
nitrix est et Domina, omnibusque creatis imperat,
quæ ancilla materque simul existit Creatoris. Quein-
admodum autem ille qui conceptus fuit, eam quæ
conceperat, Virginem servavit; sic nascendo virgini-
tatem illius incolumem custodivit, solus per eam
transiens, clausamque conservans⁷⁸. Ac conceptio
quidem per auditum facta est: ortus vero per eam
B partem, per quam exire fetus consuescit; quamlibet
aliqui fabulentur illum per Genitricis Dei latus
editum esse. Neque enim hoc ei impossibile erat,

*Adversus Antidicomarianitas. Primogeniti vox, cum
etiam unicus genitus est. Vox donec quid significat.*—
Mansit ergo post partum virgo, quæ semper virgo
mansit, nulla ad obitum usque suum admissa cum
viro consuetudine. Quamvis enim scriptum sit;
Et non cognovit eam, donec peperit filium suum pri-
*mogenitum*⁷⁹, attamen scire interest, primogeni-
tum illum esse qui primus sit procreatus, etiamsi
alioqui unigenitus sit. Etenim primogeniti vox de-
clarat quidem primum esse genitum aliquem; non
perinde tamen alios posthac esse genitos indicat.
C Atqui hæc particula, donec, ita præscripti tem-
poris terminum significat, ut 277 sequens tempus
continuo non excludat. Dominus siquidem dixit:
Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad
sæculo sese sit abstracturus. Ait quippe Apostolus:
communem resurrectionem.

Enimvero qui fieri potuisset, ut quæ Deum ge-
nuerat, et ex eorum quæ secuta sunt experimento,
miraculum noverat, viri complexum admisisset?
absit hæc opinio. Nequaquam casti animi fuerit
talìa cogitare, nedum perpetrare.

Verum beata hæc, atque beneficiis ejusmodi, quæ
naturæ modum excedant, cumulata, quos in partu
dolores effugerat, passionis tempore sustinuit, ma-
terno affectu lacerari sibi viscera sentiens, intimis-
que cogitationibus veluti gladio discerpta, cum illum
quem gignendo Deum esse cognoverat, tanquam
sceleratum aliquem morte afflicti cerneret. Sic
porro intelligendum illud est: *Et tuam ipsius ani-*
*mam doloris gladius pertransibit*⁸³. Cæterum mor-
rorem excepit resurrectionis lætitia, quæ Deum
esse illum personabat, qui carne mortem obierat.

CAP. XV.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ' [ΠΗ].

Quis sanctis, ipsorumque reliquiis honos habendus sit.

Sanctis, seu Christi amicis, seu Dei filii ac hæredibus, suis habendus est honos, Joanne theologo et evangelista dicente: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* ⁸³. *Quocirca jam non sunt servi, sed filii. Quod si filii, et hæredes. Hæredes quidem Dei; cohæredes autem Christi* ⁸⁴. Dominus quoque in sacris Evangelii ad apostolos ita loquitur: *Vos amici mei estis* ⁸⁵. Et: *Jam non dicam vos servos. Servus enim nescit quid faciat dominus ejus* ⁸⁶. Ad hæc cum Rex regum, et Dominus dominantium ⁸⁷, et Deus deorum ⁸⁸, summus ille omnium conditor ac Dominus dicatur, profecto sancti quoque tum dii, tum domini, tum reges sint necesse est. Horum Deus, Deus est, qui tum Dominus, tum Rex est, et appellatur. *Ego enim, inquit ad Mosen, sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* ⁸⁹. Quin Moyses deus Pharaonis a Deo constitutus fuit ⁹⁰. Deos porro et reges, et dominos dico, non natura, sed quia affectibus suis imperando dominandoque, divinæ imaginis similitudinem, secundum quam conditi erant, nullatenus adulteratam servaverunt (ipsa quippe regis imago, rex quoque dicitur), velut etiam qui libera voluntatis inductione Deo copulati fuerint, eumque hospitio cordis excipientes, id quod ille suapte natura est, hoc ipsi per gratiam evaserint. Quid igitur causæ esse possit, quominus honore illos prosequamur, qui famuli, amicique, et Dei filii sunt? Etenim is honor, qui conservis optimis habetur, propensi erga communem Dominum animi argumentum est ⁹¹.

278 Hi promptuarie et munda Dei domicilia facta sunt, quia Dominus dicit: *Inhabitabo in illis, et inambulabo, et ero illorum Deus* ⁹². Quod item *justorum animæ in manu Dei sint, nec mors eos attingat*, Litteris sacris proditum est ⁹³. Mors enim sanctorum somnus potius est quam mors. *Laborerunt enim, in hoc sæculo, et vivent in finem* ⁹⁴. Et: *Pretiosa in conspectu Domini, mors sanctorum ejus* ⁹⁵. Quid certe pretiosum magis, quam in manu Dei esse? Deus quippe vita et lux est. Ita fit, ut qui in manu Dei sunt, in vita quoque et luce sint.

Quod autem et per mentem in ipsorum quoque corporibus Deus habitaverit, testatur Apostolus: *Nescitis quod corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui habitat in vobis* ⁹⁶? *Dominus autem Spiritus est* ⁹⁷. Et: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet eum Deus* ⁹⁸. Cur ergo animatis Dei tem-

Περὶ τῆς τῶν ἀγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν τιμῆς.

Τιμητέον τοὺς ἁγίους ὡς φίλους Χριστοῦ, ὡς τέκνα καὶ κληρονόμους Θεοῦ, ὡς φησὶν Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ εὐαγγελιστῆς: "Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι.—"Ὅστε οὐκ εἰσὶν ἐτι δούλοι, ἀλλ' υἱοί· εἰ δὲ υἱοί, καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγέλοις τοῖς ἀποστόλοις φησὶν· Ὑμεῖς φίλοι μου ἔστε. Οὐκ ἐτι καλῶ ὑμᾶς δούλους· ὁ γὰρ δούλος οὐκ οἶδε τί ποιῆι αὐτοῦ ὁ κύριος. Εἰ δὲ καὶ Βασιλεὺς βασιλευδόντων, καὶ Κύριος κυριευόντων, καὶ Θεὸς θεῶν, ὁ Δημιουργὸς τῶν ἀπάντων καὶ Κύριος λέγεται, πάντως καὶ οἱ ἅγιοι, θεοὶ τε καὶ κύριοι, καὶ βασιλεῖς. Τοῦτων Θεὸς ὁ Θεός, καὶ Κύριος, καὶ Βασιλεὺς ἐστὶ τε καὶ λέγεται. Ἐγὼ γὰρ εἶπα, φησὶ τῷ Μωϋσῆϊ, Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ Θεὸς Ἰακώβ. Καὶ θεὸν Φαραῶ τὸν Μωϋσῆν ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Θεοὺς δὲ λέγω, καὶ βασιλεῖς, καὶ κυρίους, οὐ φύσει, ἀλλ' ὡς τῶν παθῶν βασιλεύσαντας καὶ κυριεύσαντας, καὶ τὴν τῆς θείας εἰκόνας ὁμοιωσιν, καθ' ἣν καὶ γηγένηται, ἀπαραχάρακτον φυλάξαντας· βασιλεὺς γὰρ λέγεται, καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκών· καὶ ὡς ἰ ἐνωθέντας Θεῷ κατὰ προαίρεσιν, καὶ τοῦτον δεξαμένους ἔνοικον, καὶ τῇ τούτου μετέξει γεγονότας χάριτι, ὅπερ αὐτὸς ἐστὶ φύσει. Πῶς οὖν οὐ τιμητέον τοὺς θεράποντας, καὶ φίλους, καὶ υἱοὺς τοῦ Θεοῦ χρηματίσαντας; Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ἁποστόλων τιμὴ ἀπέδειξεν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐνοίας.

Οὗτοι ταμεῖα Θεοῦ, καὶ καθαρὰ γεγονόσαι καταγώγια· Ἐνοικῆσω γὰρ ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, φησὶν ὁ Θεός, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός. "Ὅτι μὲν οὖν ψυχὰς δικαίων ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἄψῆται αὐτῶν ὁ θάνατος, φησὶν ἡ θεία Γραφή. Ὁ θάνατος γὰρ τῶν ἁγίων ὑπνος μᾶλλον ἐστὶν ἢ θάνατος. Ἐκοπίασαν γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσονται εἰς τέλος. Καὶ· Τιμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Τί οὖν τιμιώτερον τοῦ ἐν χειρὶ εἶναι Θεοῦ; Ζωὴ γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ φῶς, καὶ οἱ ἐν χειρὶ Θεοῦ ὄντες ἐν ζωῇ καὶ φωτὶ ὑπάρχουσιν.

"Ὅτι δὲ καὶ διὰ τοῦ θοῦ καὶ τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐνώκησεν ὁ Θεός, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναοὶ τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν; Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Καὶ· Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. Πῶς οὖν οὐ τιμη-

⁸³ Joan. i, 12. ⁸⁴ Galat. iv, 7; Rom. viii, 17. ⁸⁵ Joan. xv, 14. ⁸⁶ ibid. 15. ⁸⁷ Apoc. xix, 16. ⁸⁸ Psal. xlix, 1. ⁸⁹ Exod. iii, 6. ⁹⁰ Exod. vii, 1. ⁹¹ Basil. orat. in 40 martyr. ⁹² Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ⁹³ Sap. iii, 1. ⁹⁴ Psal. xlviii, 9, 10. ⁹⁵ Psal. cxv, 15. ⁹⁶ I Cor. iii, 6. ⁹⁷ II Cor. iii, 17. ⁹⁸ I Cor. iii, 17.

VARIAE LECTIONES.

Deest Ἰωάννης in multis codd.; additum est in marg. cod. S. Hil. Deest ὡς in cod. S. Hil.

τέον (92) τοὺς ἐμφύχους ναοὺς τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐμφύχα ἅπλα ἡσυχάζοντα ; Οὗτοι ζῶντες ἐν παρήρησι τῷ Θεῷ παρεστήκασι.

Πηγὰς ἡμῖν σωτηρίου ὁ Δεσπότης Χριστὸς τὰ τῶν ἁγίων παρέσχετο λείψανα, πολυτρόπως τὰς εὐεργεσίας πηγάζοντα, μύρον εὐωδίας βρῦοντα καὶ μηδεὶ ἀπίστεύτω. Εἰ γὰρ ἐξ ἀκροτόμου καὶ στερεᾶς πέτρας ὕδωρ ἐν ἐρήμῳ ἐπήγαγε, βουλομένου Θεοῦ, καὶ ἐκ σιαγόνος ὄνου (92) τῷ Σαμψὼν διψῶντι, ἐκ μαρτυρικῶν λειψάνων μύρον εὐώδες ἀναβλύζειν ἀπιστον; Οὐδαμῶς, τοῖς γε εἰδοῖσι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ τὴν τῶν ἁγίων παρ' αὐτοῦ τιμὴν.

Ἐν τῷ νόμῳ πᾶς ὁ ἀπτόμενος νεκροῦ ἀκάθαρτος ἐχρημάτιζεν, ἀλλ' οὐχ οὗτοι νεκροί. Ἄφ' οὗ γὰρ ἡ αὐτοκωή, ὁ τῆς ζωῆς αἴτιος, ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη, τοὺς ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως καὶ τῆ εἰς αὐτὸν πίστει κοιμηθέντας, οὐ νεκροὺς προσαγορεύομεν. Νεκρὸν γὰρ σῶμα πῶς θαυματοουργεῖν δύναται; Πῶς οὖν δι' αὐτῶν δαίμονες ἀπελευθύνονται, νόσοι φυγαδεύονται, ἀσθενεῖς θεραπεύονται, τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, λεπροὶ καθαίρονται, πειρασμοὶ καὶ ἀνία λύονται, πᾶσα δόσις ἀγαθὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων δι' αὐτῶν τοῖς ἀδιστακτῶ πῖστει αἰτοῦσι κάτεισι; Πόσα ἂν ἔκαμες, ἵνα προστάτην εὐρῆς θνητῶ σε βασιλεῖ προσάγοντα, καὶ ὑπὲρ σοῦ πρὸς αὐτὸν τοὺς λόγους ποιούμενον; Τοὺς οὖν προστάτας τοῦ γένους παντὸς, τοὺς τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν τὰς ἐντεῦξεις ποιουμένους, οὐ τιμητέον; Ναὶ μὴν τιμητέον¹, ναοὺς ἐγείροντας τῷ Θεῷ ἐπὶ τῷ τούτων δνόματι, καρποφορίας προσάγοντας, τὰς τούτων μνήμας γεραίροντας, καὶ ἐν αὐταῖς εὐφραίνοντες πνευματικῶς, ἵνα οἰκέτα τῶν συγκλονύτων ἢ εὐφροσύνη γένηται, ἵνα μὴ θεραπεύειν πειρώμενοι, τοῦμπάλιν αὐτοὺς παροργίσωμεν. Οἷς μὲν γὰρ Θεὸς θεραπεύεται, καὶ οἱ τούτου θεράποντες εὐφρανθήσονται· οἷς δὲ προσοχθίζει Θεὸς, καὶ οἱ τούτου προσοχθιστοὶς ὑπάσπισται. Ἐν ψαλμοῖς,

¹ Aster. Hom. in SS. mart. ¹ Exod. xvii, 6. ² Judic. xv, 17. ³ Num. xix, 11. ⁴ Jac. i, 17.

VARIAE LECTIOES.

¹ Edita καὶ ἐν τῷ. ¹ Hæc vox in editis deerat.

NOTÆ.

(92) Πῶς οὖν οὐ τιμητέον. Cur ergo animatis Dei templis, etc. Solemnis semper fuit honos, quem fideles sanctorum reliquiis et memoriis adhibent, nequidquam refragantibus Manichæis et Eunomianis, quos S. Asterius Amasens orat. in SS. mart. eruditè vellicat; ut et Vigilantium horum æmulatorum Hieronymus lib. cont. ips. et epist. ad Ripar. Damasceni ætate Constantinus Copronymus, ut in sanctorum imagines, ita et in eorum reliquias sæviebat. Vide Theoph. ad ann. 26 illius imper. De honore qui corporibus sanctorum debetur, legendus est doctissimus Petavius t. IV Theolog. dogm. lib. xiv, cap. 10 et seqq.

(92) Καὶ ἐκ σιαγόνος ὄνου. Atque ex asini maxilla, etc. Hic monendi occasionem sumo, locum in quo Samson mille Philisthæos asini maxilla prostravit, Hebraice dictum est Judic. xv, 17: יַחַד רַמַּת לֶעֶזֶר Ramath Lechi, q. d. projectionem maxillæ

plis, vivisque ejus tabernaculis honor non sit adhibendus? Illi dum viverent cum fiducia Deo assisterunt².

Christus Dominus sanctorum reliquias velut salutares fontes præbuit, ex quibus plurima ad nos beneficia manant, suavissimumque unguentum profluit. Nec quisquam his fidem detrahat. Nam si aqua in deserto ex aspera et dura rupe¹, atque ex asini maxilla, ad sedandam Samsoni sitim², Deo ita volente, prosiliit, cur incredibile videatur ex martyrum reliquiis suave unguentum scaturire? Minime certe, iis quidem quibus Dei potentia, et honor quo sanctos suos afficit, explorata sunt.

Sancti mortuis non annumerandi. Totius humani generis patroni. -- In lege quisquis mortuum tetigerat, immundus censebatur³. Verum hi in mortuorum numero habendi non sunt. Ex quo enim ille qui ipsa vita est, et vitæ auctor inter mortuos deputatus est: eos qui cum spe resurrectionis, fideque in ipsum, obdormierunt, nequaquam mortuos appellamus. Qui enim corpus miracula edere queat? Quanam igitur ratione horum opera dæmones expelluntur, morbi profligantur, ægroti sanantur, cæci visum recipiunt, leprosi mundantur, tentationes ac mœrores, omne datum optimum, iis qui fide non dubia postulant, per eos descendit a Patre lumen⁴. Quid laboris non suscipias, ut patronum nanciscaris, qui te mortali regi offerat, et pro te ad eum verba faciat? Annon igitur ii honorandi, qui totius generis humani patroni sunt, Deoque pro nobis supplices preces adhibent? Honorandi, certe; et quidem ita ut in eorum nomine templa Deo exstruamus, dona offeramus, memorias eorum colamus, atque in iis spiritualiter oblectemur: ea utique lætitia, quæ illis arrideat²⁷⁹ a quibus invitamur ne, dum demereri illos studemus, offendamus potius et iritemus. Quibus enim rebus

necnon una voce יַחַד לֶעֶזֶר Lechi, id est maxilla. Unde Noster aliique opinati sunt, ex ipsamet maxilla aquas in os Samsonis sitientis fluxisse; cum Scriptura diserte significet fontem qui in Lechi manavit, ad hodiernum usque diem perseverare, appellatumque esse יַחַד לֶעֶזֶר fontem invocantis. Unde Josephus lib. v Ant. cap. 10, sic rem gestam refert: Deus itaque precibus ejus exoratus, πηγὴν κατὰ τινος πέτρας ἀνήγειρον ἠδείαν καὶ πολλήν, ὅθεν ὁ Σαμψώνης ἐκάλει τὸ χωρίον, σιαγόνα, ex petra quadam suavem largumque fontem eduxit, unde Samson locum hunc nuncupavit, Maxillam. Josephus, pro Hebræo שַׁמְשׁוֹן, petram posuit: Vulg. interpr. molarem dentem. LXX sic verterunt: Καὶ ἐβόησεν ὁ Θεὸς τὸν λάκκον τὸν ἐν τῇ σιαγόνι. Deus erumpere fecit lacum qui est in maxilla; id est in loco qui dictus est יַחַד לֶעֶזֶר Lechi, maxilla.

Deus colitur, iisdem servi quoque ipsius oblectantur. Quibus autem Deus offenditur, iisdem etiam milites offenduntur. Quocirca in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus⁸, in compunctione quoque, et egenorum miseratione, quibus et Deus potissimum colitur, nos qui fideles sumus, colere sanctos oportet. Status eis, et imagines quæ videantur, erigamus: imo virtutes eorum imitando hoc consequamur, ut vivæ ipsorum statuæ imaginesque evadamus. Deiparam cœu vere et proprie Dei Genitricem honoremus: prophetam Joannem, uti præcursorem et baptistam, apostolumque et martyrem, quandoquidem Dominus dixit, *inter natos mulierum non surrexisse majorem Joanne Baptista*⁹: quin et ipse regni primus prædicator extitit. Apostolos item, velut Domini fratres, qui eum oculis conspexerunt, ipsiusque perpersionum ministri fuerunt, quos, inquam, et Pater, *præcivit ac prædestinavit, conformes fieri imaginis Filii sui*¹⁰, *primum apostolos, secundo prophetas, tertio pastores atque doctores*¹¹. Martyres quoque ex omni classe electos¹², ut Christi milites, quique ipsius libenter calicem, vivificæ mortis ipsius baptismo baptizati, tanquam passionum ipsius et gloriæ socios (quorum antesignanus, et apostolus, et primus martyr Stephanus) tum etiam sanctos patres nostros, deigerosque monachos, qui diuturniore ac molestiore conscientia martyrio perfuncti sunt; qui *circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egenæ, afflicti, angustiati, in solitudinibus errantes, in montibus et spelunciis et cavernis terræ, quibus dignus non erat mundus*¹³. Eos denique, qui ante gratiam exstiterunt, prophetas, patriarchas, justos, qui Christi adventum prænuuntiarunt. Horum omnium intuentes conversationem, imitemur fidem¹⁴, dilectionem, spem, zelum, vitam, passionum tolerantiam, patientiam ad sanguinem usque, ut eorumdem ac illi gloriæ coronarum consortes et participes efficiamur.

CAP. XVI.

De sanctorum imaginibus.

Hominis adoratio ex Dei in eo imagine. — Quo-

⁸ Ephes. v, 19. ⁹ Matth. xi, 11. ¹⁰ Rom. viii, 29. ¹¹ I Cor. xii, 28. ¹² Ephes. iv, 1. ¹³ Hebr. xi, 37. ¹⁴ Hebr. xiii, 7.

καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, καὶ κατανύξει, καὶ τῶν δεομένων ἐλέω, τοὺς ἁγίους πιστοὶ = θεραπεύσωμεν, οἷς μάλιστα καὶ Θεὸς θεραπεύεται. Στήλας αὐτοῖς ἐγείρωμεν, ὀρωμένας τε εἰκόνας, καὶ αὐτοὶ ἐμψυχοὶ στήλαι αὐτῶν καὶ εἰκόνας, τῇ τῶν ἀρετῶν μιμήσει γενώμεθα. Τὴν Θεοτόκον, ὡς κυριῶς καὶ ἀληθῶς Θεοῦ Μητέρα, τιμῶσωμεν. Τὸν προφήτην Ἰωάννην, ὡς πρόδρομον καὶ βαπτιστὴν ἀποστόλον τε καὶ μάρτυρα. Ὅθεν γὰρ ἐν γερνητοῖς γυναικῶν μεζῶν Ἰωάννου ἐγήγερται, ὡς ὁ Κύριος εἶπεν, καὶ τῆς βασιλείας αὐτὸς πρῶτος κήρυξ γεγένηται. Τοὺς ὁ ἀποστόλους, ὡς ἀδελφοὺς τοῦ Κυρίου, καὶ αὐτόπτας, καὶ ὑπηρέτας τῶν αὐτοῦ παθημάτων, οὓς καὶ προφητοὺς προώρισε⁹ συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ. ^B πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους. τοὺς τε Κυρίου μάρτυρας ἐκ παντὸς τάγματος ἐκλελεγμένους, ὡς στρατιώτας Χριστοῦ, καὶ τὸ αὐτοῦ πεπωκότας ποτήριον, τότε ζωοποιῶ αὐτοῦ θανάτου βαπτισθέντας βεβαπτισμα, ὡς κοινωνοὺς τῶν παθημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης. ὧν ταξίαρχος ὁ πρωτοδιάκονος Χριστοῦ καὶ ἀπόστολος, καὶ πρωτομάρτυς Στέφανος. καὶ τοὺς ὀσίους πατέρας ἡμῶν, τοὺς θεοφόρους ἀσκητὰς, τοὺς τὸ χρονιώτερον καὶ ἐπιπονιώτερον μαρτύριον τῆς συνειδήσεως διαβλήσαντας. *οἱ περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασι, ὑστεροῦμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις κλανόμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος.* Τοὺς πρὸ τῆς χαριτοῦς προφήτας, πατριάρχας, δικαίους, τοὺς προκατηγγελοῦστας τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν. τούτων πάντων ἀναθεωροῦντες τὴν πολιτείαν, ζηλώσωμεν τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐλπίδα, τὸν ζῆλον, τὸν βίον, τὴν καρτερίαν τῶν παθημάτων, τὴν ὑπομονὴν μέχρις αἵματος, ἵνα καὶ τῶν τῆς δόξης στεφάνων αὐτοῖς κοινωνήσωμεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ' [ΠΘ].

Περὶ εἰκόνων 9.

Ἐπειδὴ δὲ τινες ἡμῖν (93) καταμέμφονται προ-

VARIE LECTIONES.

^m Reg. 4 πιστοὶ: Faber *fide veneremur*. ⁿ Cod. S. Hil. et alii ferme omnes τὸν πρόδρομον Ἰωάννην, ὡς προφήτην καὶ. Editis favet vetus interpr. *prophetam Joannem, ut præcursorem et baptistam*. ^o Edita καὶ τοὺς. ^p Edita οὓς προνοῦς καὶ προώρισε: ita mss. præter duos Regios, et cod. S. Hil. ^q Regii quidam περὶ προσκυνήσεως τῶν σεπτῶν καὶ ἁγίων εἰκόνων. Faber *de adoratione imaginum*. R. 2930 περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἱερῶν εἰκόνων. Aller περὶ ἁγίων εἰκόνων. Vetus interpr. *De sacris imaginibus*.

NOTÆ.

(93) Ἐπειδὴ τινες ἡμῖν. *Quoniam autem quidam*, etc. In hoc capite contraxit auctor quæ tribus libris pro tuendis imaginibus disseruerat. Ante ipsum sæculo vi, aut vii, Leontius Neapolis in Cypro episcopus, sacrarum imaginum cultum contra Judæos iisdem argumentis propugnauerat. De hac quæstione consulendi sunt viri eruditissimi Petavius, t. IV Theol. dogm. lib. xv, c. 12 et seqq., et noster Alexander in Panoplia contra hæres. viii sæculi. Cum Græcis quoad imaginum reverentiam conveniunt aliæ Christianorum Orientis societates. Cæterum nullæ apud eos in templis statuæ sunt, sed pictæ duntaxat effigies, vel ad summum protipæ. Quanquam iisdem momentis quibus Leontius, Germanus CP., Noster, alique imaginum causam egerunt, statuarum perinde structura defenditur. Nam statuario opere efficta erant Cherubim, serpens æneus, duodecim boves quibus æneum mare fulciebatur, Paneade erecta Christi imago, de qua Eusebius et alii loquuntur.

κυνοῦσι τε καὶ τιμῶσι τὴν τε τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς
 Δεσποίνης ἡμῶν εἰκόνα, ἔτι δὲ καὶ τῶν λοιπῶν
 ἀγίων καὶ θεραπόντων Χριστοῦ, ἀκούετωσαν ὡς ἐξ
 ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκείαν εἰκόνα
 ἐποίησα. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀλλήλοις ἑ προσκυνούμεν,
 εἰ μὴ ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοις; Ὡς γὰρ
 φησὶν ὁ θεηγόρος * καὶ πολλὸς τὰ θεῖα Βασιλείος, ἡ
 τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸν πρωτότυπον διαβαίνει ἢ
 πρωτότυπον δὲ ἔστι τὸ εἰκονιζόμενον, ἐξ οὗ τὸ
 παράγωγον γίνεται. Τίνος ἔνεκεν ὁ Μωσαϊκὸς λαὸς
 τῆ σκητῆ κύκλωθεν προσεκύνη, εἰκόνα καὶ τύπον
 φερούση τῶν οὐρανίων, μᾶλλον δὲ τῆς ὅλης κτίσεως;
 Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆι · *Ὅρα, ποιήσεις ἑ
 πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ
 ὄρει.* Καὶ τὰ Χερουδίμ δὲ τὰ σιιάζοντα τὸ Ἰλαστή-
 ριον, οὐχὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων ἦν; Τί δὲ ὁ ἐν
 Ἱεροσολύμοις περιώνυμος ναός; Οὐχὶ χειροποίητος,
 καὶ ἀνθρώπων τέχνην κατεσκευασμένος;

Ἡ δὲ θεία Γραφή κατηγορεῖ τῶν προσκυνούντων
 τοὺς γλυπτῶν, ἀλλὰ καὶ θυνόντων τοὺς δαιμονίους.
 Ἔθυσον μὲν Ἕλληνας, ἔθυσον δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι·
 ἀλλ' Ἕλληνας μὲν δαιμονίους, Ἰουδαῖοι δὲ τῷ Θεῷ.
 Καὶ ἀπόδλητος μὲν ἡ τῶν Ἑλλήνων θυσία ἦν καὶ
 κατάκριτος, ἡ δὲ τῶν δικαίων τῷ Θεῷ εὐαπόδεκτος.
 Ἔθυσσε γὰρ Νῶε, καὶ ὡς φράσθη ὁ Θεὸς ὁσμήν εὐ-
 ωδίας τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν
 εὐνοίας τὸ εὐώδες ἀποδεχόμενος. Οὕτω τὰ μὲν τῶν
 Ἑλλήνων γλυπτὰ, ἐπεὶ δαιμόνων ἦσαν ἐξεικονί-
 σματα, ἀπόδλητά τε καὶ ἀπηγορευμένα τυγ-
 χάνουσι.

Πρὸς δὲ τούτοις τοῦ ἀοράτου, καὶ ἀσωμάτου, καὶ
 ἀπεριγράπτου, καὶ ἀσηματίστου Θεοῦ τίς δύναται
 ποιήσασθαι μίμημα; Παραφροσύνης τοίνυν ἄκρας (93*)

¹² Gen. i, 26. ¹³ Basil. lib. *De Spir. sancto*, cap. 48. ¹⁴ Exod. xxxiii, 10. ¹⁵ Exod. xxv, 40; Hebr. viii, 5. ¹⁶ Exod. xxv, 18. ¹⁷ III Reg. vi, 4. ¹⁸ Gen. viii, 21.

VARIÆ LECTIONES.

* Mss. multi: ἀλλήλους... πεποιημένοις. * Mss. θεοφόρος, sic vetus interpr. et Faber *Deiferum*. † Mss. ποιήσης. † Cod. S. Hil. et alii δαίμοσι.

NOTÆ.

(93*) *Παραφροσύνης τοίνυν ἄκρας. Extremæ igitur dementia*, etc. Id jam professus erat in libris de imag. quod septima synodus cæterique imaginum patroni approbaverunt. Vide epist. episcopo- rum Orientis ad synodum, epistolam item Germani CP. Nicephorus quoque in disputatione cum Leone Armeno inculcat a Moysse vetitum esse Deitatis omne simulacrum; atque adeo Israelitis non sine idololatriæ culpa Deum sub forma vituli adorasse. Ad quem locum Combesisius hæc observat: «*Severior hic Nicephori sententia in eos qui Dei ullo modo imagines fabricant, quos gentilium dogmati socios, extremi dignos supplicii pronuntiat. Nec facile admissurum putem, quod rudi pictura Trinitatis arcanum nonnullis delineatur, ut senioris viri specie Patrem designent; Filium, qua carnem assumpsit, hominem representent; Spiritum sanctum, qua apparuit columbæ specie. Ac quidem de Patre favere existimant, quod Daniel. vii de*

A niam autem quidam nos culpant, quod Salvatoris, et Dominæ nostræ, reliquorumque sanctorum ac Christi servorum imagines adoramus et veneramur; audiant velim quod Deus ab initio hominem ad imaginem suam fecerit ¹². **280** Qui fit igitur ut alii alios adoremus, nisi quia ad Dei imaginem facti sumus? Nam, ut ille rerum divinarum doctissimus interpres Basilius ait: «*imaginis honor ad exemplar transit* ¹³. » Exemplar porro est, id cuius effigies exprimitur, ex quo forma derivatur. Quamobrem Mosaicus populus tabernaculum, quod cœlestium rerum, imo universæ creaturæ imaginem et figuram gerebat, undique pronus adorabat ¹⁴. Ait quippe Deus Moysi: *Vide omnia facio secundum exemplar, quod tibi in monte ostensum est* ¹⁵. **B** Quid Cherubim illa, quæ propitiatorium obumbrabant, nonne humanarum manuum opera erant ¹⁶? Quid autem celebratissimum illud delubrum Hierosolymitanum? annon manu atque hominum arte constructum erat ¹⁷?

Sculptilium adoratio gentilium vetita solum, ut et sacrificia. — Divina autem Scriptura eos insinuat qui adorant sculptilia; sed et eos qui dæmoniis sacrificant. Atqui gentiles quidem sacrificabant, sacrificabant vero et Judæi: verum gentiles dæmoniis, Judæi autem Deo. Ac proinde gentilium quidem victima rejiciebatur ac damnabatur: justorum autem sacrificium Deo acceptum erat. *Obtulit enim Noe sacrificium: et odoratus est Deus odorem suavitatis* ¹⁸, ut qui probæ ipsius voluntatis, atque erga se amoris et studii suavitatem comprobaret. Ita, gentilium quidem sculptilla quia dæmonum simulacra erant, improbata atque interdicta sunt.

Imaginum usus non tritus in veteri testamento, invisibili hactenus Deo. Cur in novo inductus. Adoratio imaginum ex traditione. — Præterea quisnam

D Antiquo dierum habetur, a quo data potestas est, et honor, et regnum Filio hominis. At certe, non hic Pater æternus, prima scilicet deitatis persona, magis, quam vel Filius, vel Spiritus sanctus: sed beata ipsa Trinitas, ac unus ipse Deus, cujus incarnatio effectus est, ac Filius hominis, qua Filius hominis est, qui ipse qua Filius Dei, eadem quæ a Patre accepit, sibi contulit: ut de Spiritu sibi illum donasse Cyrillus ait. Sicque istud Danielis, non Patris aliquid proprium, sed appropriatum fuerit. . . . Ipsa vere senior, nullo detrita senior Trinitas, unus Deus, cujus essentia esse sit, ipsumque a se et necessarium, ipsa æternitate creaturam omnem antecedens, etc. » Pergit: «*optandum sane castigatiorem esse quæ nobis familiaris sacræ iconographia est, et qualis tanto calore fidei sanctis pridem confessoribus adversus hæreticos propugnata est, vigetque etiamnum apud Orientales. et Græcos, quibus picturæ ipsa prototypa, quoad*

est, qui invisibilis et incorporei, incircumscriptione ac figura vacantis Dei simulacrum effingere queat? Unde extremæ dementiæ ac impietatis fuerit Deum figurare. Atque hinc est, quod in veteri testamento minime tritus erat imaginum usus. Postquam autem Deus per misericordiæ suæ viscera, nostræ salutis causa, vere factus est homo, neque jam, uti Abrahamæ, humana specie, neque, uti prophetis, se conspicandum præbuit, sed cum revera homo secundum substantiam existeret, in terris agens cum hominibus est conversatus¹⁹, miracula edidit, passionem crucemque sustinuit, resurrexit, et assumptus est: ex quo hæc omnia gesta sunt, visaque ab hominibus fuere, litteris subinde tum memoriæ alendæ gratia, tum eorum qui his præsentibus non **281** fuerant, edocendorum, mandata sunt; ut qui ea non viderimus, audiendo atque credendo digni simus qui beati a Domino prædicemur. Verum quia non omnes litteras norunt, nec legendis libris vacant, inde Patribus visum est, ut hæc in imagines, tanquam in commentarium brevius, velut præclara facinora, referrentur. Sæpe sane contingit, ut cum de passione Domini minime cogitamus, conspecta crucifixionis Christi imagine, in salutiferæ passionis memoriam revocemur, et cernui, non materiam, sed eum cujus est imago, adoremus: quemadmodum scilicet nec evangelici codicis, nec crucis materiam adoramus, verum id quod per hæc exprimitur. Quid enim alioqui discriminis est inter illam crucem quæ Dominum non exprimit, et illam quæ eum repræsentat? Quod etiam de Dei Matre sentiendum erit. Etenim is honor, quem ei adhibemus, ad illum refertur, qui ex ipsa carnem sumpsit. Itemque per egregia sanctorum

καὶ ἀσθείας τὸ σχηματίζειν τὸ Θεῖον. Ἐνευθεν ἐν τῇ Παλαιᾷ οὐκ ἦν τετριμμένη ἡ τῶν εἰκόνων χρῆσις. Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς (94) διὰ σπλάγχνα ἑλέους αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν γέγονεν ἄνθρωπος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, οὐχ ὡς τῷ Ἀβραάμ ὤφθη ἐν εἶδει ἀνθρώπου, οὐδὲ ὡς τοῖς προφήταις, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν γέγονεν ἀληθῶς ἄνθρωπος, διέκριψέ τε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέψατο, ἑθαυματούργησεν, ἔπαθεν, ἔσταυρώθη, ἀνέστη, ἀνελήφθη, καὶ πάντα ταῦτα κατὰ ἀλήθειαν γέγονε, καὶ ὠράθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐγγραφή μὲν εἰς ὑπόμνησιν ἡμῶν καὶ διδαχὴν τῶν τῆνικαῦτα μὴ παρόντων, ἵνα μὴ ἐωρακότες, ἀκούσαντες δὲ, καὶ πιστεύσαντες, τύχωμεν τοῦ μακαρισμοῦ τοῦ Κυρίου. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες ἴσασι γράμματα, οὐδὲ τῇ ἀναγνώσει σχολάζουσιν, οἱ Πατέρες συνείδον, ὡς περ τινὰς ἀριστείας, ἐν εἰκότι ταῦτα γράψασθαι, εἰς ὑπόμνησιν σύντομον· ἀμέλει πολλάκις μὴ κατὰ νοῦν ἔχοντες τὸ τοῦ Κυρίου πάθος, τὴν εἰκόνα τῆς Χριστοῦ σταυρώσεως ἰδόντες, τοῦ σωτηρίου πάθους εἰς ὑπόμνησιν ἐλθόντες, πεισόντες προσκυνούμεν, οὐ τῇ ὕλῃ, ἀλλὰ τῷ εἰκονιζομένῳ· ὡς περ οὐδὲ τῇ ὕλῃ τοῦ Ἐξαγγελίου, οὐδὲ τῇ τοῦ σταυροῦ ὕλῃ προσκυνούμεν, ἀλλὰ τῷ ἐκτύπωματι. Τί γὰρ διαφέρει σταυρὸς μὴ ἔχων τὸ τοῦ Κυρίου ἐκτύπωμα, τοῦ ἔχοντος; ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς Θεομήτορος. Ἡ γὰρ εἰς αὐτὴν τιμὴ, εἰς τὸν ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα ἀνάγεται· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀνδραγαθήματα, ἐπαλειφόντα ἡμᾶς πρὸς ἀνδρείαν, καὶ ζῆλον, καὶ μίμησιν τῆς αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ δόξαν Θεοῦ. Ὡς γὰρ εἶρημεν, ἡ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ὁμοδοῦλων τιμὴ ἀπέδειξεν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐνοίας, καὶ ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει· ἔστι δὲ ἄγραφος (94)

¹⁹ Baruch III, 38.

VARIE LECTIONES.

† Alii πρὸς ὑπόμ.

NOTÆ.

licet, gravi specie, et quæ venerationem suo aspectu incutiat, intentis oculis, sublato digito manuque repræsentent, nec quod in pictoris cerebrum venerit, sæpe non satis sanum aut pudicum, ut profanum Christianum atque gentilem ἱστορίαν (proh dolor!) vix aliquid intersit. » Nicephorus Calixtus lib. xviii, c. 53, Armenos culpât, quod imagines Patris et Spiritus sancti fingerent: ex variis vero scriptoribus, qui Armenorum errores recensuerunt, discimus haud alio modo ab eis Trinitatis imagines fieri, quam tres ligneas cruces simul jungendo: quod potiori jure grave fuit Græcis, quia sanctam Trinitatem crucifixam videantur hoc pacto significare.

(94) Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεός. Ex quo autem Deus, etc. Eodem modo disputabant Orientales, Germanus CP. et septima synodus. Iconomachi contra obtendere Eusebium Cæsariensem in quadam epistola ad Constantiam Licinii uxorem scripsisse, Christum, utpote Deum, nec proinde circumscriptionem, neutiquam pingi debere. Eusebii auctoritatem, ut et nescio cujus Epiphaniæ, nihili fecerunt Patres, quorum primus Arianicæ factionis fuerit, alter Manichæorum, aut Docetarum, quive Christum humana carne spoliabant. Hæc pererudite Nice-

phorus CP. persequitur in *Antirrheticis*, ex quibus, ut et ex actis septimi synodi, apparet, Iconomachos ad eorum sensum accessisse, qui naturam unicam Christo tribuerent. Hinc est quod sanctissimus hic patriarcha, instructa ex sexcentis Patrum locis hophilotheca, operam ponit ad evincendam carnis Domini veritatem.

(94) Ἐστὶ δὲ ἄγραφος. Est autem hæc traditio, etc. Apostolicam traditionem sic describit Augustinus *Cont. Donatist.* lib. iv, *quod universa tenet Ecclesia, nec conciliis institutum, sed semper retentum est.* Hujus esse generis sacrarum imaginum usum, septimi, octavi, et noni sæculorum doctores affirmarunt. Petavius, qui priscos mores diligenter scrutatus erat, fatetur tribus primis sæculis Christianos ab imaginibus Christi et sanctorum delinendis, aut saltem venerandis abstinuisse: at quinto demum sæculo, postquam lacertos explicavit Ecclesia, cum nullum offensionis jam periculum esset, uti templa Deo consecrata erant, institutique ritus, qui ab iis qui ab ethnicis celebrabantur, haud admodum absimiles essent, sic plerisque in locis, oratoriis, et templis imagines haberi cœptas. Hinc concludit imaginum usum atque honorem inter ἀδιάφορα censeret, quæ pro

ἡ παράδοσις, ὡσπερ καὶ τὸ κατὰ ἀνατολὰς προσ-
κυνεῖν, καὶ τὸ προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ ἕτερα
πλεῖστα τούτοις ὅμοια.

quem conservis optimis præstamus, nostri erga communem Dominum propensi studii argumentum est: quin et imagini habitus honos ad exemplar transfertur⁹⁰. Est autem hæc traditio ex illis quæ in Scripturis minime expressæ sunt: ut ea qua ad orientem versi adoramus; necnon illa qua crucem veneramus, aliæque complures harum similes.

Φέρεται δὲ καὶ τις ἱστορία (95), ὡς ὁ Κύριος, Ἀβγάρου τοῦ τῆς Ἐδεσσηῶν πόλεως βασιλεύοντος, ζωγράφον ἀποστελλαντος τὴν τοῦ Κυρίου ὁμοιογραφῆσαι εἰκόνα, καὶ μὴ δυνηθέντος τοῦ ζωγράφου διὰ τὴν ἀποσιλῆουσαν τοῦ προσώπου λαμπρότητα, αὐτὸς ἱμάτιον τῷ οἰκίῳ προσώπῳ αὐθιγῶν καὶ ζωοποιῶ ἐπιθεῖς ἕνα πεμάξατο τῷ ἱματίῳ τὸ ἑαυτοῦ ἀπεικόνισμα, καὶ οὕτως ἀπέστειλε τοῦτο ποθοῦντι τῷ Ἀβγάρῳ.

Ἵτι δὲ καὶ πλεῖστα οἱ ἀπόστολοι ἀγράφως παραδεδώκασι, γράφει Παῦλος ὁ τῶν ἔθνῶν ἀπόστολος· Ἔρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἡμῶν ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. Καὶ πρὸς Κο-

A virorum facinora, ad fortitudinem, et virtutis ipsorum æmulationem et imitationem, necnon in Dei laudes excitantur. Nam, sicut dictum est, ille honor

quem conservis optimis præstamus, nostri erga communem Dominum propensi studii argumentum est: quin et imagini habitus honos ad exemplar transfertur⁹⁰. Est autem hæc traditio ex illis quæ in Scripturis minime expressæ sunt: ut ea qua ad orientem versi adoramus; necnon illa qua crucem veneramus, aliæque complures harum similes.

Fertur^{91, 92} autem etiam ejusmodi historia quædam; puta cum Abgarus Edessenorum rex pictorem misisset, qui Domini exprimeret effigiem, neque id pictor ob splendorem ex ejus vultu emicantem adsequi posset, Dominum ipsum, admoto divinæ vivificæquæ faciei suæ pallio, imaginem suam in eo depinxisse, quam ad Abgarum misit, ut hoc pacto desiderio ejus faceret satis.

282 Quod autem apostoli plurima nobis sine scriptis tradiderint, testatur ipse gentium apostolus Paulus: *State igitur, fratres, inquit, et tenete traditiones nostras, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram*⁹³. Et ad Corinthios

⁹⁰ Basil. in 40. Mart. Idem *De spir. Sancto*. cap. 27. ^{91, 92} Evagr. lib. *Hist.* cap. 27. ⁹³ II Thess. II, 14.

VARIÆ LECTIONES.

* Mss. uno Regio 2927 excepto Ἀβγάρῳ... βασιλεύοντι... ἀποστελλαντι. Lectionem hanc sequuntur vetus interpr. et Faber. ὃ Reg. 2925 περιθίσις. Sequitur in eodem cod. et aliis, præterquam in R. 2927 ἐναπομάξασθαι. ὃ Deest ἡμῶν in R. 2930.

NOTÆ.

temporum et rerum conditione, cum prohiberi, tum approbari possint. Ac sane quidem, imagines quinto saltem sæculo incunte in ecclesiis pingi cœpisse colligitur ex epistola Nili monachi ad Olympiodorum exarchum. Hic a Nilo quæsierat, annon satius foret in basilicæ quam exstruxerat parietibus, imagines Christi et sanctorum pingere, quam animalium venatus aut piscatus. Respondet Nilus, positivum hoc puerile esse: sanioris vero ingenii fore, in sacrario orientem versus unam et solam crucem formare; totam vero templum historiis utriusque Testamenti pictoris optimi manu exornare: Ὅπως ἂν οἱ μὴ εἰδότες γράμματα, μηδὲ δυνάμενοι τὰς θείας ἀναγινώσκειν Γραφὰς, τῇ θεωρίᾳ τῆς ζωγραφίας, μνήμην τε λαμβάνωσιν τῆς τῶν γνησίως τῷ ἀληθινῷ Θεῷ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας, ut litterarum rudes, qui divinas Scripturas nesciunt, picturæ aspectu res bene gestas ab illis qui sincere Deo servierunt, memoria teneant, excitenturque ad præclara facinora certatim æmulanda, etc. Ex interrogatione Olympiodori deduxeris imagines sanctorum antehac in basilicis depingi non consueisse. Hunc vero morem, cum passim receptus esset, eodem sæculo labente Xenaias, seu Philoxenus, Hierapolis profanus antistes, qui nec sacro baptismo tinctus esset, Manichæorum impietati studens, primus omnium cœpit impugnare. Cæterum Tridentina synodus, sess. 25, decr. 2, sapientissime sanxit, *Imagines Christi et Deiparæ virginis et aliorum sanctorum in templis præsertim habendas et retinendas, eisque debitum honorem et venerationem impertendam; non quod credatur inesse in iis divinitas et virtus propter quas sint colendæ, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia sit in imaginibus figenda, velut olim fiebat a gentibus, quæ in idolis spem suam collocabant, sed quoniam honos qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illa representant, ita ut per*

C *imagines quas osculamur, et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus, et sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur. Id quod conciliorum, præsertim secundæ Nicænæ synodi decretis, contra imaginum oppugnatores est sancitum.*

(95) Φέρεται καὶ τις ἱστορία. Fertur autem historia, etc. Primus scriptorum ecclesiasticorum qui exstant, imaginis Edessenæ meminit Evagrius, lib. IV *Hist.* c. 27, ubi Procopius citat, qui epistolarum duntaxat Abgari ad Christum, et Christi ad Abgarum mentionem facit, lib. II *De bellis*, c. 42. Damasceni narrationem novis commentis sequiores Græci auxerunt.

In fine capituli nonnulla denuo subjungit auctor de traditionum auctoritate, quæ Basillii M., Epiphani, Chrysostomi, et aliorum PP. calculis firmantur. In secundâ professione fidei quam Græcus pontifex consecrandus recitat, sensus hujus articuli, et unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam, sic redditur: Πιστεύω καὶ τὰς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν παραδόσεις τε καὶ ἐξηγήσεις τῆς μιᾶς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. *Credo traditiones et expositiones unius catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ de Deo rebusque divinis.* Traditiones sacras nuper ultus est junior Græcus, diaconus, nomine Franciscus Prossalentes, Corcyraeus, erudito libello, quem Anglia egressus, Amstelodami edidit anno 1706, adversus suum quondam, cum Oxonii moraretur, magistrum, qui ad traditiones spurias amandaret, crucis cultum, eucharisticæ Christi præsentis realis, transsubstantiationis, et perpetuæ virginitatis beatæ Dei Genitricis fidem, invocationem sanctorum, aliaque ejusmodi, quæ utraque Ecclesia mordicus hujusque tenuit. Decreta synodorum adversus Cyrillum Lucarum omitto.

scribens : *Laudo vos, fratres, quod per omnia mei memores estis : et sicut tradidi vobis, traditiones tenetis* ¹⁵.

CAP. XVII.

De Scriptura.

Deus unus Veteris et Novi Testamenti auctor; contra Gnosticos. — Unus atque idem Deus est, quem tum Vetus, tum Novum Testamentum prædicant, quique in Trinitate laudatur et celebratur; cum Dominus dixerit : *Non veni solvere legem, sed adimplere* ¹⁶. Ipse enim salutem nostram operatus est, propter quam omnis Scriptura et mysterium omne revelata sunt. Ac rursus : *Scrutamini Scripturas : ipsæ enim testimonium perhibent de me* ¹⁷. Itemque dicente Apostolo : *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus nostris in prophetis : novissime diebus istis locutus est nobis in Filio* ¹⁸. Quocirca per Spiritum sanctum, et lex, et prophetæ, et evangelistæ, et apostoli, et pastores, et doctores locuti sunt.

Omnis igitur Scriptura divinitus inspirata est, ac prorsus utilis ¹⁹. Quapropter optimum est, summeque animarum salutis conducibile, divinas Scripturas scrutari. Velut enim lignum plantatum secus decursus aquarum ²⁰, sic et anima divinis Scripturis irrigata saginatur, fructumque maturum, hoc est rectam fidem, profert, ac perpetuo virentibus follis, id est, Deo acceptis actionibus, exornatur. Hoc siquidem asserunt Scripturæ sanctæ, ut et ad bonas actiones, et ad puram contemplationem nos componant. In eis namque, tum cohortationem ad omnem virtutem, tum ab omni vitio dissuasionem invenire est. Quamobrem si discendi studiosi fuerimus, multam nobis eruditionem comparabimus : diligentia siquidem, et labore, largientisque Dei beneficio, quidvis conficitur. Nam *qui petit, accipit ; et qui querit, invenit : et pulsanti aperietur* ²¹. Pulsemus igitur ad pulcherrimum illud pomarium Scripturarum ; illud, inquam, **283** mire fragrans, suave, elegantissimum, quod spiritualium divinarumque avium omniugenis garritis aures nostras circumsonet, cor nostrum tangat, ac tum mœrore

αρινθίους · Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε ².

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ' [17].

Περὶ Γραφῆς ².

Εἷς ἐστὶν ὁ Θεὸς ^b, ὑπὸ τῆ Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ Καινῆς κηρυττόμενος, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος τε καὶ δοξαζόμενος, τοῦ Κυρίου φήσαντος · Οὐκ ἤλθοι καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι. Αὐτὸς γὰρ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσατο, ὑπὲρ ἧς πᾶσα Γραφή καὶ ἅπαν μυστήριον. Καὶ πάλιν · Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς · αὐταὶ γὰρ μαρτυροῦσι περὶ ἡμοῦ. Καὶ τοῦ Ἀποστόλου εἰπόντος · Πολυμερῶς καὶ πο- λυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμε- ρῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Διὰ Πνεύ- ματος τοίνυν ἁγίου, ὁ τε νόμος καὶ οἱ προφῆται, εὐαγγελιστᾶι, καὶ ἀπόστολοι, καὶ ποιμένες ἐλάλησαν καὶ διδάσκαλοι.

Πᾶσα τοίνυν ^c Γραφή θεόπνευστος, πάντως καὶ ὠφέλιμος. Ὅστε κάλλιστον καὶ ψυχοφελέστατον ἐρευνᾶν τὰς θείας Γραφάς. Ὅσπερ γὰρ δένδρον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων — πεφυτευμένον, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τῇ θείᾳ ἀρδευομένη Γραφῇ, πιαίνεται, καὶ καρπὸν ὠριμον δίδωσι, πίστιν ὀρθόδοξον, καὶ ἀει- θαλέσι τοῖς φύλλοις, ταῖς θεαρέστοις φημί, ὠραίεται πράξει· πρὸς τε γὰρ πρᾶξιν ἐνάρετον, καὶ θεωρίαν ἀθώλωτον, ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ρυθμιζόμεθα. Πάσης γὰρ ἀρετῆς παράκλησιν, καὶ κακίας ἀπάσης ἀποτροπὴν ἐν ταύταις εὐρίσκομεν. Ἐὰν οὖν ὦμεν φιλομαθεῖς, ἐσόμεθα καὶ πολυμαθεῖς · ἐπιμελεῖται γὰρ, καὶ πόνῳ, καὶ τῇ τοῦ διδόντος Θεοῦ χάριτι, κατορθοῦνται ἅπαντα. Ὁ γὰρ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ κρούοντι ἀνοιγέσεται. Κρούσωμεν τοίνυν εἰς τὸν κάλλιστον παράδεισον τῶν Γραφῶν, τὸν εὐώδη, τὸν γλυκύτατον, τὸν ὠραϊ- τικόν, τὸν παντοίοις τῶν νοερῶν θεοφόρων ὀρέων κελαδήμασι περιηχοῦντα ἡμῶν τὰ ὦτα, τὸν ἀπτό- μενον ἡμῶν τῆς καρδίας, καὶ λυπομένην μὲν πα- ρακαλοῦντα, θυμουμένην δὲ κατευνάζοντα, καὶ χαρᾶς αἰδίου ἐμπιπλῶντα · τὸν ἐπιβιάζοντα ἡμῶν τῆ

¹⁵ I Cor. II, 2. ¹⁶ Matth. V, 17. ¹⁷ Ibid. 39. ¹⁸ Hebr. I, 1. ¹⁹ II Tim. III, 16. ²⁰ Psal. I, 3. ²¹ Luc. XI, 10.

VARIÆ LECTIONES.

^a In Regiis codd. 1986 et 2928, necnon in veteri translatione, quædam in fine capituli hujus subji- ciuntur, quæ omittenda non censui, tametsi Damasceni non sint, sed Andreæ Cretensis, Ἀνδρέου Κρητέως, ut fides facit R. cod. 1968 : Ἀνελάβομεν (R. 2928 παρελάβομεν) Λουκᾶν τὸν ἀπόστο- λον καὶ εὐαγγελιστὴν ἐξωγραφηκέναι τὸν Κύριον καὶ τὴν αὐτοῦ μητέρα, ὡς τὰς εἰκόνας ἔχον τὴν Ῥωμαίων διαφημίζουσι πόλιν. Ἐν δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπ' ἀκριβείας κείνται· ἐπεὶ καὶ Ἰωσήπος ὁ Ἰου- δαῖος, ὡς τινὲς φασὶ, κατ' ἐκείνην τὴν ἰδέαν ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἔχουσιν, ἦν καὶ Ῥωμαίων καλοῦσι, τὸν αὐτὸν ἱστορεῖ τῶν ὁραθῆναι τὸν Κύριον, σύνοφρον, εὐόφθαλμον, μάκροφιν, ἐπικυφῆ, καὶ εὐήλικα· ὅτι ἔ- δηλαδὴ φαινόμενος ἀνθρώπος, ἀνθρώποις συνανεστρέφετο. Vetus hujus assumenti translatio hæc est : *Ac- cepimus Lucam apostolum et evangelistam pinxisse Dominum et matrem ejus, quorum servati imagines habere Romanorum civitatem famosam. In Hierosolymis autem cum diligentia existant, quia et Josephus Judæus, ut quidam aiunt, secundum illam speciem, quam in Hierosolymis habebat, quam et Romanam vocant, eod- dem modo historia tradit, Dominum synofryn, id est juncta supercilia habentem ; eoſthalamm, id est bene oculatum ; macropsin, id est longum vultum habentem ; epicyphea, id est adclivem ; evilica, id est pulchre staturæ, cum scilicet apparens homo, cum hominibus conversatus est.* ^a Abest hoc caput in Reg. 5547. ^b Reg. 4, Colb. 1 Εἷς ἐστὶ Θεός. ^c Multi codd. τοιγαρῶν. ^d Deest καὶ in cod. S. Hil. Colbertinis et Regiis multis : nec reddidit vetus interpr.

ἐπὶ τὰ χρυσαυγῆ μεταφρῆνα τῆς θείας περι-
καὶ ὑπέρλαμπρα, καὶ ταῖς φανωτάταις αὐτῆς
πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ κληρονόμον τοῦ
οὐ τοῦ νοητοῦ ἀμπελώνος ἀνάγοντα, καὶ
ἢ τῷ Πατρὶ τῶν φώτων προσάγοντα· ἀλλὰ
ἐργως κρούσωμεν, προθύμως δὲ μᾶλλον,
μότως· μὴ ἐκκακῆσωμεν κρούοντες. Οὕτω
ἢ ἀνοιγήσεται. Ἐὰν ἀναγνῶμεν ἅπασι, καὶ
μὴ διαγνῶμεν ἢ ἀναγινώσκωμεν, μὴ ἐκ-
μεν· ἀλλ' ἐπιμεινώμεν, ἀδόλεσχῆσωμεν,
οὐκ ἔμεν· Ἐπερωτήσον γὰρ, φησὶ, τὸν πα-
σο, καὶ ἀναγγελεῖ σοι· τοὺς πρεσβυτέ-
σου*, καὶ ἐροῦσί σοι. Οὐ γὰρ πάντων ἡ
Ἄρυσώμεθα ἐκ τῆς τοῦ παραδείσου πηγῆς
καὶ καθαρῶτατά ναμάτα, ἀλλόμενα εἰς ζωὴν
Ἐντροφήσωμεν, ἀπλήστως κατατροφήσω-
ν γὰρ χάριν ἀδάπανον κέκτηται. Εἰ δέ τι
ἢ τῶν ἐξωθεν χρήσιμον καρπώσασθαι δυνη-
, οὐ τῶν ἀπηγορευμένων ἐστὶ· γινώμεθα
τραπεῖται, τὸ μὲν γνήσιον καὶ καθαρὸν
σπειρόντες, τὸ δὲ κίβδηλον παραιτούμενοι.
ν λόγους καλλίστους, θεοὺς δὲ γελοίους, καὶ
ἀλλοτρίους τοῖς κυσὶν ἀπορρήψωμεν· πλει-
τρ ἐξ αὐτῶν κατ' αὐτῶν ἰσχὺν κτήσασθαι
μεν.

ἢ δὲ (96) ὡς εἰκοσι καὶ δύο βιβλίοι εἰσὶ τῆς
Διαθήκης, κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἑβραϊδος
Ἐκοσι δύο γὰρ στοιχεῖα ἔχουσιν, ἐξ ὧν πέντε
παι, ὡς γινεσθαι αὐτὰ εἰκοσι ἑπτὰ· διπλοῦν
τὸ Χάφ, καὶ τὸ Μέμ, καὶ τὸ Νοῦν, καὶ τὸ

d. LXVII, 14. * Matth. XXI, 38. ** Jac. I, 17. ** Deut. XXXII, 7. ** I Cor. VIII, 7. ** Joan.
** Cyrill. Hieros. cat. 4. Epiphani. De pond. et mens.

VARIAE LECTIONES.

gli 4, Colb. 1 et cod. S. Hil. σου γνώσει. Regius alter σου καὶ γνώσει. Vetus interpr. in cognitio-
lib. alter καὶ ἐροῦσί σοι ἐν γνώσει.

NOTÆ.

Τοῦτον δὲ. Sciendum porro est viginti
c. Canonem hunc veteris instrumenti No-
ipit ex Epiphani libro De pond. et mens.
le discrepat ab eo quem Melito Sardensis
secundo Ecclesie ex ore Christianorum quo-
Palæstinorum scripsit, quique adeo solis
ibus constat, quæ Hebræorum canon com-
r. Hinc est, quod veteres nonnulli, præser-
odus Laodicensis, libros Tobie, Judith, Sa-
et Ecclesiastici, primumque et secundum
orum omiserunt, tametsi Patribus solemnē
bis, ut ex aliis, testimonia legere ad fidem
am adversus hæreticos. Quamobrem syno-
nisexta, omnisque deinceps Orientalis Ec-
cæthaginiensem admisit, quo omnes isti
Scripturæ sacræ, nullo discrimine recipi
r. Unde synodus Bethleemitica libros istos
anone Laodiceno, cujus auctoritatem Cy-
ncaris prætexerat, desiderantur, cæteris
s censet, pag. 389, et inscite et maligne, ἐθε-
ργως, a nefando Cyrillo ἀποκρύφους, apo-
nominatos declarat. Cui sanctioni Diony-

A confectum demulceat, tum ira percitum obleniat
æterna illud lætitia implens; quod mentem nostram
in dorsum auro rutilans lucidissimumque columbæ
imponat **, cujus fulgentissimis pennis ad unigeni-
tum Filium hæredemque agricolæ vineæ illius in-
telligibilis subvehatur **, et ad Patrem luminum **
ejus opera adducatur. Cæterum haud negligenter
pulsandum nobis est, sed alacri constantique animo,
ne pulsando tandem fatigemur. Sic enim demum
nobis aperietur. Si semel atque iterum legerimus,
nec quæ a nobis lecta erunt, intelligamus, ne ani-
mis concidamus: sed persistamus, meditemur, et
interrogemus. Ait enim: *Interroga patrem tuum,
et annuntiabit tibi; majores tuos, et dicent tibi* **.
Non enim omnium est scientia **. Ex hujus horti
fonte perennes ac purissimos latices salientes in
vitam æternam haurimus **. Hic, in inexplebili
quadam voluptate ac oblectatione versentur. Ejus-
modi enim est Scripturarum gratia, ut exhauriri
nequeat. Quinimo si quid utilitatis ex externis
auctoribus decerpere possimus, quominus id facia-
mus nihil vetat; dummodo probi nummularii si-
mus, verum ac purum aurum aggerantes, adulte-
rinum vero repudiantes. Quæ bene ornateque dicta
sunt, sic suscipiamus, ut ridicula numina, absur-
dasque fabulas, canibus projiciamus: ex ipsis enim
adversus ipsos roboris plurimum licebit adipisci.

Librorum Veteris Testamenti numerus. — Scien-
dum ** porro est, viginti duos libros esse Veteris
Testamenti, totidem nempe quot Hebræicæ linguæ
elementa sunt. Hebræis enim duo et viginti ele-
menta sunt; ex quibus quinque duplicantur:

sus CP. cum aliis episcopis bene multis et presby-
teris suffragatus est in responsione ad articulos
Calvinistarum anno 1612 (a). Nec certe auctor
synopsis Scripturæ, quæ Athanasii nomen præfert,
nec Nicephorus CP. libros istos ad apocryphos re-
legarunt, sed ad eos, quorum auctoritati: aliqui
detraberent, τὰ ἀντιλεγόμενα. Ad Epiphanium quod
attinet, hoc unum ille sibi proposuerat, ut Hebræo-
rum canonem, non Christianorum, daret. Unde
subjungit, Sapientiam Salomonis, et Ecclesiasti-
cum, tametsi alioqui eximii sunt et utiles, cum
cæteris non numerari, et idcirco neque in Aron,
seu arca testamenti repositos esse, οὐδὲ ἐν τῷ ἀρῶν
ἀνετίθησαν, τούτέστιν ἐν τῇ τῆς διαθήκης κι-
βωτῷ. Ubi voce Aron armarium significatur quod
est in synagogis Judæorum, et hodieque τῶν Aron
appellatur, ipso vocabulo quo arca fœderis olim
designabatur. Hujus armarii Tertullianus meminit
lib. De cult. femin. in quo librum Enoch non esse
sacrum probat, quod nec in armarium Judaicum
admittatur.

se iterum ad examen revocavit Lequienus in Præfatione generali, num. XX.

adeoque septem et viginti sunt. Duplex enim est littera *Caph*, et *Mem*, et *Nun*, et *Pe*, et *Sade*. Quo fit ut libri quoque eodem modo, duo quidem et viginti numerentur, cæterum septem et viginti reperiantur; quoniam scilicet quinque duplices sunt. Nam liber Ruth cum libro *Judicum* jungitur, unusque Hebræis liber censetur. Primus item et secundus Regnorum, unus liber est. Tertius itidem et quartus Regnorum, unus liber. Primus quoque et secundus Paralipomenon, unus liber: ac denique primus et secundus *Esdræ*, liber unus. Ad hunc modum libri omnes in quatuor pentateuchos, quinquernionesve 294 compinguntur; cumque alii duo supersint, sic proinde se habent libri in canone recepti. Legales, quinque sunt, *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, *Deuteronomium*. Hic primus quinquernio est, qui lex etiam appellatur. Sequitur alter quinquernio, eorum quæ graphæa nuncupantur, a quibusdam vero *hagiographa*. Est autem hujusmodi: *Jesus Nave*, *Judices* una cum *Ruth*, liber unus, Regnorum primus cum secundo, liber unus; tertius item cum quarto, liber unus. Habes secundum quinquernionem. Tertius porro librorum quinquernio versibus constat, nempe liber *Job*, *Psalterium*, *Proverbia Salomonis*, ejusdem *Ecclesiastes*, et *Cantica canticorum*. Quartus quinquernio prophetarum libros complectitur. Duodecim prophetæ, liber unus; tum *Isaias*, *Jeremias*, *Ezechiel*, et *Daniel*. His accedunt uterque *Esdræ*, qui libro uno continentur, et *Esther*. Panaretus autem (q. d. omnium virtutum promptuarium) id est *Sapientia Salomonis*, et *Sapientia Jesu*, quam a *Sirach* patre Hebraice editam, ipsius nepos *Jesus*, ac *Sirach* filius, Græce postea transtulit. Hi quamvis alioqui præclari et

Libi Novi Testamenti. — Jam vero *Novi Testamenti* libri isti sunt: quatuor *Evangelia*, nempe secundum *Matthæum*, *Marcum*, *Lucam*, *Joannem*; *Acta* apostolorum, auctore *Luca* evangelista; septem catholicæ *Epistolæ*, una *Jacobi*, duæ *Petri*, tres *Joannis*, *Judæ* una; *Pauli* apostoli *Epistolæ* quatuordecim; *Joannis* evangelistæ *Apocalypsis*; *Canones* denique sanctorum apostolorum per *Clementem* concinnati.

Α Πέ', καὶ τὸ Σαδλ. Διὸ καὶ αἱ βίβλοι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εἴκοσι δύο μὲν ἀριθμοῦνται, εἴκοσι ἐπὶ δὲ εὐρίσκονται, διὰ τὸ πέντε ἐξ αὐτῶν διπλοῦσθαι. Συνάπτεται γὰρ 'Ρουθ τοῖς Κριταῖς, καὶ ἀριθμεῖται παρ' Ἑβραίοις μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν, μία βίβλος· ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν, μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων, μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Ἐσδρά, μία βίβλος. Οὕτως οὖν σύγκεινται αἱ βίβλοι ἐν πεντατεύχοις τέτρασι, καὶ μένουσιν ἄλλαι δύο, ὡς εἶναι τὰς ἐνδιαθέτους βίβλους οὕτως· πέντε νομικὰς, Γένεσιν, Ἐξῆρον, Λευιτικόν, Ἀριθμοί, Δευτερονόμιον. Αὕτη πρώτη πεντάτευχος, ἡ καὶ νομοθεσία. Εἶτα ἄλλη πεντάτευχος, τὰ καλούμενα Γραφεῖα, παρὰ τισὶ δὲ Ἁγίῳ γραφα, ἅτινά ἐστιν οὕτως· Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, Κριταὶ μετὰ τῆς Ῥουθ, Βασιλειῶν πρώτη μετὰ τῆς δευτέρας, βίβλος μία, ἡ τρίτη μετὰ τῆς τετάρτης, βίβλος μία, καὶ αἱ δύο τῶν Παραλειπομένων, βίβλος μία. Αὕτη δευτέρα πεντάτευχος. Τρίτη πεντάτευχος, αἱ στιχῆρεις βίβλοι, τοῦ Ἰώβ, τὸ Ψαλτήριον, Παροιμίαι Σολομώντος, Ἐκκλησιαστής τοῦ αὐτοῦ, τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων τοῦ αὐτοῦ. Τετάρτη πεντάτευχος, ἡ προφητικὴ· τὸ δωδεκαπρόφητον, βίβλος μία, Ἡσαίας, Ἰερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Δαυὶδ· εἶτα τοῦ Ἐσδρά, αἱ δύο εἰς μίαν συναπτόμεναι βίβλον, καὶ ἡ Ἐσθήρ. Ἡ δὲ Πανάρετος, τουτέστιν ἡ Σοφία τοῦ Σολομώντος, καὶ ἡ Σοφία τοῦ Ἰησοῦ, ἡ δὲ πατὴρ μὲν τοῦ Σιράχ ἐξέλετο Ἑβραϊστὶ, Ἕλληνιστὶ δὲ ἤρμηνευσεν ὁ τοῦτου μὲν ἕγγονος Ἰησοῦς, τῷ δὲ Σιράχ υἱός· ἐνάρετοι μὲν καὶ καλαὶ, ἀλλ' οἷα ἀριθμοῦνται, οὐδὲ ἐκείνο ἐν τῇ κιδωτῷ.

editam, ipsius nepos *Jesus*, ac *Sirach* filius, Græce elegantes libri sint, non tamen illis aliis annu-

Τῆς δὲ Νέας Διαθήκης, Εὐαγγέλια τέσσαρα· τὸ κατὰ *Ματθαῖον*, τὸ κατὰ *Μάρκον*, τὸ κατὰ *Λουκάν*, τὸ κατὰ *Ἰωάννην*· *Πράξεις* τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ *Λουκᾶ* τοῦ εὐαγγελιστοῦ· καθολικαὶ ἐπιστολαὶ ἑπτὰ· *Ἰακώβου* μία, *Πέτρου* δύο, *Ἰωάννου* τρεῖς, *Ἰούδα* μία. *Παύλου* ἀποστόλου Ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες· Ἀποκάλυψις Ἰωάννου εὐαγγελιστοῦ· *Κανόνες* τῶν ἁγίων ἀποστόλων (97) διὰ *Κλήμεντος* ὁ.

VARIÆ LECTIONES.

† Multi codices Regii ac Colb. φλ. * In Reg. 2428 καὶ ἡ Ἰουδῆ, καὶ ἡ Ἐσθήρ. Sic quoque in om. col. S. Hil. sed libri *Judith*, non meminit *Epiphanius*, nec textus Auctoris eum exigit. ὁ R. 2428 καὶ ἐπιστολαὶ δύο διὰ *Κλήμεντος*, sed interpolatum varie huncce codicem esse monuimus.

NOTÆ.

(97) *Κανόνες τῶν ἀποστόλων*. *Canones* denique apostolorum. Horum canonum auctoritas adstructa fuerat can. 2 *Trullano*. At viris criticæ artis incuriosis satis erat præfixum canonibus, qui magni dudum in Oriente ponderis erant, apostolorum nomen: cum tamen nihil aliud essent nisi priscae Orientalium disciplinæ præcipua capita, quorum auctores genuini ignorabantur. Jam dixi, eorum quosdam conditos esse post exortam hæresim *Anoïæorum*. Beveregius *Collectionem* primam isto-

rum canonum a *Clemente*, non *Romano*, sed *Alexandrino* factam, quem *Eusebius*, lib. vi *Hist.* c. 25; *De script. eccl.* et *Photius*, cod. 111: *Περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν*. *De canonibus ecclesiasticis*, volumen edidisse testentur. Sed ex horum auctorum inspectione manifestum sit, eos non de hac *Collectione* canonum loqui, sed de libro, in quo adductis canonibus, seu regulis ecclesiasticis, illos impugnabat, qui *Judaicis* legibus et institutis adhererent.

ΚΕΦΑΛ. ΙΙΓ' [LX'].

A

CAP. XVIII.

Περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων.

De his quæ de Christo dicuntur.

Τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων τρόποι γενικοὶ εἰσι τέσσαρες · τὰ μὲν γὰρ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀρμόσει αὐτῷ, τὰ δὲ ἐν τῇ ἐνώσει, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Καὶ τῶν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως μὲν τρόποι εἰσὶν ἕξι· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν, τὸ συναφές τῆς φύσεως, καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον δηλοῖ ὡς τὸ· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν· καὶ τὸ· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ τὸ· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ, τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως, ὡς τὸ· Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ τὸ· Μεγάλῃς βουλῆς Ἄγγελος, θαυμαστός, σύμβουλος, καὶ τὰ ὅμοια.

Τὰ δὲ τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων περιχώρησιν, ὡς τὸ· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ τὴν ἀνεκφοίτητον ἱδρυσιν, ὡς ὁ Λόγος, καὶ σοφία, καὶ δύναμις, καὶ ἀπαύγασμα. Ὁ τε γὰρ Λόγος ἐν τῷ νῷ· Λόγος δὲ φημι τὸν οὐσιώδη· καὶ ἡ σοφία ὁμοίως, καὶ ἐν τῷ δυναμένῳ ἡ δύναμις, ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα, ἀνεκφοιτήτως ἱδρυται, ἐξ αὐτῶν πηγαζόμενα.

Τὰ δὲ, ὡς ἐξ αἰτίου τοῦ Πατρὸς, ὡς τὸ· Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἔχει τὸ τε εἶναι καὶ πάντα ὅσα ἔχει· τὸ μὲν εἶναι γεννητός, καὶ οὐ δημιουργητικῶς· ὡς τὸ· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω. Κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα. Πάντα δὲ ὅσα ἔχει, οὐ μεταδοτικῶς, οὔτε διδακτικῶς, ἀλλ' ὡς ἐξ αἰτίου· ὡς τὸ· Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα οὕτως ποιῶντα. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐστίν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς. Ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ ὁ Υἱὸς, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ μετὰ ἰ τὸν Πατέρα. Ὅμοίως καὶ ἂ ποιεῖ, ἐξ αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ· οὐχ ὁμοία, ἀλλ' ἡ αὐτὴ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θέλησις, ἐνεργεῖά τε καὶ δύναμις.

Τὰ δὲ, ὡς τῆς πατρικῆς εὐδοκίας, διὰ τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας πληρούμενα ¹, καὶ οὐχ ὡς δι' ὄργανου, ἢ δούλου, ἀλλ' ὡς δι' οὐσιώδους καὶ ἐνυποστάτου αὐτοῦ Λόγου, καὶ σοφίας, καὶ δυνάμεως, διὰ τὸ μίαν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ θεωρεῖσθαι κίνησιν· ὡς τὸ· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ τὸ· Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰούσιν αὐτούς· καὶ τὸ· Ἦρα γινώσκιν ὅτι σὺ με ἀπέστειλας.

²⁰ Joan. x, 30. ²¹ Joan. xiv, 9. ²² Philipp. ii, 6. ²³ Joan. i, 3. ²⁴ Hebr. i, 3. ²⁵ Isa. ix, 6. ²⁶ Joan. xiv, 10. ²⁷ Cyrill. lib. xxxiv, *Theol.* p. 311. ²⁸ Joan. xiv, 28. ²⁹ Greg. Naz. orat. 36. et al. Græci. ³⁰ Joan. xvi, 28. ³¹ Joan. vi, 58. ³² Joan. v, 19. ³³ Joan. i, 3. ³⁴ Psal. cvi, 20. ³⁵ Joan. xi, 42.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Edita κατά. ² Cod. S. Hil. et alii πληρουμένης: sic vetus interpr. *completi*, Faber *impleti*, *beneficiti* scilicet. In editis deorat copula sequens, quam mss. quidam non habent.

Quadruplex prædicationis de Christo genus. Ante Incarnationem septuplex. — Eorum quæ de Christo dicuntur, quadruplex, ut in genere dicam, est modus. Quædam enim ei ante humanitatem assumptionem conveniunt; quædam in ipsa unione; quædam post unionem; quædam postremo post resurrectionem. Atque eorum quæ humanitatis assumptione anteriora sunt, sex sunt modi. Alia enim naturæ conjunctionem et consubstantialitatem cum Patre declarant, ut: *Ego et Pater unum sumus*²⁰; et illud: *Qui videt me, videt et Patrem*²¹; necnon: *Cum in forma Dei esset*²²; cæteraque id genus. Alia perfectionem indicant, veluti, *Filius Dei*²³; et illud, *Magni consilii Angelus, admirabilis, consiliarius*²⁴, et similia.

Alia mutam personarum circumcessionem, ut illud: *Ego in Patre, et Pater in me est*²⁵; nec non **285** fixamque et insolubilem alterius in altera hæsiōnem, v. g., Verbum, et sapientia, et potentia, et splendor. Nam et verbum in mente (verbum autem substantivum intelligo) itemque sapientia in sapiente, potentia quoque in potente, et in luce splendor, citra ullum excessum fixa sunt, ex illis profuentia²⁶.

Alia ita efferuntur, tanquam de eo qui Patrem auctorem agnoscat, ut illud: *Pater major me est*²⁷. Ab ipso quippe habet tum quod est, tum ea omnia quæ habet²⁸. Quod est, inquam, per generationem, non per creationem (cujus generis illud est: *Ego ex Patre exivi, et venio*²⁹; et: *Ego vivo propter Patrem*³⁰. Omnia autem ea quæ habet, non per concessionem, aut documentum, sed ut ex causa, velut cum ait: *Non potest Filius a se facere quidquam, nisi viderit Patrem ita facientem*³¹. Nam si Pater non est, certe nec Filius. Ex Patre enim est Filius, et in Patre, et una cum Patre, et non post Patrem. Consimili modo, ea quæ facit, ex ipso, et cum ipso facit. Una enim et eadem est; ea tem, inquam, et non similis, Patris et Filii et Spiritus sancti voluntas, operatio, et virtus.

Alia insuper dicuntur, tanquam Patris voluntas opera illius impleatur, non ut per instrumentum aut servum, sed ut per substantivum et subsistens ipsius Verbum, sapientiam, et potentiam: propterea quod unus in Patre et Filio motus consideratur. Sic illud: *Omnia per ipsum facta sunt*³². Et illud: *Misit Verbum suum, et sanavit eos*³³. Ac rursus istud: *Ut cognoscant quia tu me misisti*³⁴.

Alia denique prophético modo ; quorum etiam A duplex genus est. Quædam enim uti futura dicuntur, velut : *Manifeste veniet* ⁵⁴. Et illud Zachariæ : *Ecce Rex tuus veniet tibi* ⁵⁵. Et quod a Michæa dictum est : *Ecce Dominus egredietur de loco suo, et descendet, et ascendet super excelsa terræ* ⁵⁶. Quædam autem, licet futura, dicuntur tamen uti præterita, ut : *Hic Deus noster : posthæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est* ⁵⁷. Illud item : *Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua* ⁵⁸. Et illud : *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo latitiæ præ consortibus tuis* ⁵⁹ : et similia.

In unione triplex prædicationis genus. — Et quidem ea quæ unionem antecedunt, de ipso quoque post unionem dicuntur : quæ autem unionem sequuntur, ante unionem non item, nisi secundum prophetiam, ut prædiximus. At vero eorum, quæ in unione sunt, triplex est modus. Nam cum a præstantiori parte verba facimus, carnis deificationem, et in Verbum assumptionem, et superexaltationem, cæteraque id generis dicimus, quo opes illas declaremus, quæ carni ex sua cum sublimissimo Deo Verbo unione, arctissimaque conjunctione accesserunt. Cum autem ab inferiori parte, incarnationem Dei Verbi, humanitatis assumptionem, exinanitionem, paupertatem, et humiliationem dicimus. Hæc enim et similia, ob suam cum humanitate mistionem, Verbo ac Deo tribuuntur. Denique cum de utrisque **286** simul nobis est sermo, unionem, communionem, unctionem, naturalem intimamque coherentiam, conformationem, cæteraque id generis vocabula usurpantur. Ob hunc igitur tertium modum prædicti duo modi dicuntur. Per unionem enim indicatur, quod utrumque ex sua cum eo quod una secum existit, compaginatione et circuminceptione adeptum sit. Etenim ⁶⁰ ob unionem secundum hypostasim, et caro deificata ac Deus esse facta, divinitatisque cum Verbo socia dicitur : et rursus Deus Verbum carnem assumpsisse, et homo factus esse dicitur, creatura itidem, et novissimus appellatur ⁶¹ : non quod duæ naturæ in unam naturam compositam conversæ sint (fieri enim nequit ⁶², in una eademque natura proprietates naturales inter se contrariæ simul existant), sed quia duæ naturæ secundum hypostasim unitæ sunt, mutuamque inter se citra confusionem et immutationem, circuminceptionem habent. Circuminceptio autem non a carne, sed a divinitate profecta est. Neque enim fieri possit, ut caro divinitatem circummyadat, verum divina natura semel carnem permeando, carni quoque contulit, ut ad se modo quodam ineffabili commearret : quod quidem nos unionem dicimus.

Quæ cum reciproca dicantur. — Sciendum autem est, in primo et secundo genere eorum quæ

Tὰ δὲ προφητικῶς· καὶ τούτων τὰ μὲν ὡς μέλλοντα, οἶον· Ἐμφανῶς ἦξει· καὶ τὸ τοῦ Ζαχαρίου· Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι. Καὶ τὸ τοῦ Μιχαίου εἰρημένον· Ἰδοὺ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ καταβήσεται, καὶ ἐπιθήσεται ἐπὶ τὰ ὕψηλά τῆς γῆς· τὰ δὲ, τὰ μέλλοντα, ὡς παρφηγηκῶτα, ὡς τὸ· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη· καὶ τὸ· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχῆ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· καὶ τὸ· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιᾶσῶς παρὰ τοὺς μετόχους σου, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Tὰ μὲν οὖν πρὸ τῆς ἐνώσεως, καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐπ' αὐτῷ λεχθήσεται· τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν, πρὸ τῆς ἐνώσεως οὐδαμῶς, εἰ μήτιγε προφητικῶς, ὡς ἐφημεν. Τῶν δὲ ἐν τῇ ἐνώσει τρόποι εἰσὶ τρεῖς. Ὅτε μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κρείττονος τὸν λόγον ποιούμεθα, θεῶσιν τῆς σαρκὸς, καὶ λόγῳσιν, καὶ ὑπερύψωσιν λέγομεν, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν προσγενόμενον τῇ σαρκὶ πλοῦτον ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὕψιστον Θεὸν Λόγον ἐνώσεώς τε καὶ συμφύσεως ἐμφαίνοντες. Ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος, σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐνανθρωπήσιν, κένωσιν, πτωχείαν, ταπεινώσιν, φαμέν. Ταῦτα γὰρ, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐκ τῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κράσεως ἐπιλέγεται τῷ Λόγῳ καὶ Θεῷ. Ὅταν δὲ ἐξ ἀμφοῖν ἕμα, ἔνωσιν, κοινωνίαν, χρίσιν, συμφύσιν, συμμόρφωσιν, καὶ τὰ τοιαῦτα φάσκομεν. Διὰ τοῦτον οὖν τὸν τρίτον τρόπον οἱ προλελεγμένοι δύο τρόποι λέγονται. Διὰ γὰρ τῆς ἐνώσεως δηλοῦται, τί ἔσχειν ἑκάτερον ἐκ τῆς τοῦ συνυφεστῶτος αὐτῷ ἀρμογῆς καὶ περιχωρήσεως. Διὰ γὰρ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν ἢ σὰρξ τεθεῶσθαι λέγεται, καὶ Θεὸς γενέσθαι, καὶ ὁμοθεὸς τῷ Λόγῳ· καὶ ὁ Θεὸς Λόγος σαρκωθῆναι, καὶ ἀνθρώπος γενέσθαι, καὶ κτίσμα λέγεσθαι. καὶ ἔσχατος καλεῖσθαι· οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων μεταβληθεῖσιν εἰς μίαν φύσιν σύνθετον· ἀδύνατον γὰρ ἐν μιᾷ φύσει ἕμα τὰ ἐναντία φυσικὰ γενέσθαι· ἀλλ' ὡς τῶν δύο φύσεων καθ' ὑπόστασιν ἐνωθεισῶν, καὶ τὴν εἰς ἀλλήλας περιχώρησιν ἀσύγχυτον καὶ ἀμετάβλητον ἐχουσῶν. Ἡ δὲ περιχώρησις οὐκ ἐκ τῆς σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότητος γέγονεν· ἀμήχανον γὰρ τὴν σάρκα περιχωρῆσαι διὰ τῆς θεότητος· ἀλλ' ἡ θεία φύσις ἅπαξ περιχωροῦσα διὰ τῆς σαρκὸς, ἔδωκε καὶ τῇ σαρκὶ τὴν πρὸς ταύτην ἀφύπτον περιχώρησιν, ἣν δὴ ἔνωσιν λέγομεν.

Ἰστέον δὲ, ὡς ἐπὶ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τρόπου τῶν ἐν τῇ ἐνώσει, τὸ ἀνάπαλιν θεωρεῖται· ὅτι γὰρ

⁵⁴ Psal. xlix, 3. ⁵⁵ Zach. ix, 9. ⁵⁶ Mich. i, 3. ⁵⁷ Baruch vi, 38. ⁵⁸ Prov. viii, 22. ⁵⁹ Psal. xxxiv, 8. ⁶⁰ Greg. Naz. oral. 39. ⁶¹ Isa. Lxiii, 3. ⁶² Supra. lib. iii, cap. 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Reg. 3447, et Colb. Græco-Latino ἡ γὰρ ἐκ μείζονος, ἡ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος, ἡ ἐξ ἀμφοῖν τὸν λόγον ποιούμεθα. Eadem supra lineam leguntur in Colb. 1559, et in ora Regii 2427.

περὶ τῆς σαρκὸς τὸν λόγον ποιούμεθα, θέωσιν, καὶ ἅ
λόγωσιν, καὶ ὑπερούψωσιν, καὶ χρίσιν φαμέν. Ἄπο μὲν
γὰρ τῆς θεότητος ταῦτα, περὶ δὲ τὴν σάρκα θεωρεῖται.
Ὅτε ἰ δὲ περὶ τοῦ Λόγου, κένωσιν, σάρκωσιν, ἐναν-
θρώπησιν, ταπεινώσιν, καὶ τὰ τοιαῦτα ἄτινα ὡς
ἐφημεν, ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπιλέγεται τῷ Λόγῳ τε καὶ
Θεῷ ἰ αὐτὸς γὰρ ταῦτα ὑπέμεινεν ἔκων.
et similia vocabula adhibemus : quæ quidem, ut diximus, carne ad Verbum ac Deum transferuntur.
Ipse enim istæc sponte sustinuit.

Τῶν δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν τρόποι εἰσι τρεῖς ἑκαστός
ἡ τῆς θείας φύσεως δηλωτικὸς, ὡς τό· Ἐγὼ ἐν τῷ
Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ ἰ Ἐγὼ καὶ ὁ Πα-
τὴρ ἐν ἑσμεν· καὶ πάντα ὅσα πρὸ τῆς ἀνθρωπι-
σεως αὐτῷ ἐπιλέγεται, ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἐναν-
θρώπησιν αὐτῷ ἐπιλεχθήσεται, πλὴν τοῦ μὴ εἰληφέ-
ναι σάρκα, καὶ τὰ αὐτῆς φυσικά.

Δεύτερος, ὁ τῆς ἀνθρωπίνης, ὡς τό· Τί με ζητεῖτε
ἀποκτεῖναι, ἀνθρώπων, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν ἰ
ἀελάλημα· καὶ τό· Οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν
τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τούτων δὲ τῶν ἀνθρωποπρεπῶς ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος
Χριστοῦ λεγομένων καὶ γεγραμμένων, εἴτε ἐν ῥήμα-
σιν, εἴτε ἐν πράγμασιν, τρόποι εἰσι ἕξ. Τὰ μὲν γὰρ
αὐτῶν κατὰ φύσιν οἰκονομικῶς πέπρακτα τε καὶ
λέλεκτα ἰ οἷον ὁ ἐκ Παρθένου τόκος, ἡ καθ' ἡλικίαν
αὔξησις τε καὶ προκοπή, ἡ πείνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος,
τὸ δάκρυον, ὁ ὕπνος, ἡ τῶν ἡλίων τρησις, ὁ θάνατος,
καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα φυσικά καὶ ἀδιάβλητα πάθη
ὑπάρχουσιν. Ἐν τούτοις γὰρ ἅπασιν μίξις μὲν ἐστι
τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, πλὴν τοῦ σώματος
ἀληθῶς εἶναι πιστεύεται, οὐδὲν τούτων τοῦ θεοῦ
πάσχοντος, δι' αὐτῶν δὲ τὴν ἡμῶν οἰκονομοῦντος σω-
τηρίαν.

Τὰ δὲ κατὰ προσποίησιν, οἷον τὸ ἐρωτᾶν· Ποῦ
θεθεῖκατε Ἀδάμ; ὁ ἐπὶ τὴν συκὴν δρόμος, τὸ
ἐποδύεσθαι, ἡ γοῶν ὑπαναχωρεῖν ἢ προσευχῆ, τέ·
Προσεκοιμήσασθε πορρωτέρω πορεύεσθαι· τούτων
γὰρ καὶ τῶν παραπλησίων, οὔτε ὡς Θεός, οὔτε ὡς
ἄνθρωπος ἐχρηζε, πλὴν ἀνθρωποπρεπῶς ἐσηματί-
ζετο, πρὸς ὅπερ ἡ χρεια, καὶ τὸ λυσιτελεῖς ἀπῆται·
οἷον τὴν προσευχὴν, διὰ τὸ δεῖξαι, ὡς οὐκ ἐστὶν ἀν-
τίθεος, ὡς καὶ αἰτίαν ἑαυτοῦ τιμῶν τὸν Πατέρα· τὸ
ἐρωτᾶν, οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὡς κατὰ ἀλή-
θειαν ἐστὶν ἄνθρωπος, μετὰ τοῦ εἶναι ἰ Θεός· τὸ
ὑπαναχωρεῖν, ἵνα διδάξῃ μὴ προπετεύεσθαι μηδ'
ἑαυτοῦ; προδιδόναι.

Τὰ δὲ κατ' οἰκείωσιν καὶ ἀναφορᾶν, ὡς τό· Θεέ
μου, Θεέ μου, ἱνα τί με ἐγκατέλιπες; καὶ τό·

⁶² Joan. xiv, 10. ⁶³ Joan. x, 30. ⁶⁴ Joan. viii, 19; vii 40. ⁶⁵ Joan. iii, 14. ⁶⁷ Supra. lib. iii, c. 21, 22, 23. ⁶⁸ Joan. xi, 34. ⁶⁹ Matth. xxi, 19. ⁷⁰ Matth. xi, 41. ⁷¹ Joan. xii, 15. ⁷² Luc. xxiv. 27. ⁷³ Greg. Naz. orat. 36. ⁷⁴ Sup. lib, iii, c, 24.

VARIE LECTIONES.

¹ Reg. 1 ὄταν. Alter ὅτι. ἰ R. 2930, ex emendatione, ἀελάλημα ὑμῖν. ἰ Edita μείναι.

A in unione sunt, reciprocationem considerari. Nam cum de carne sermonem habemus, deificationem, et assumptionem ad Verbum, superexaltationemque et unctionem dicimus. Hæc enim a divinitate prociſcuntur, et circa carnem considerantur. Rursus, cum de Verbo loquimur, exinanitionem, incarnationem, humanationem, humiliationem, et similia vocabula adhibemus : quæ quidem, ut diximus, carne ad Verbum ac Deum transferuntur. Ipse enim istæc sponte sustinuit.

Post unionem triplex genus. — Jam vero eorum quæ unionem secuta sunt, tres sunt modi. Primus, quo divina natura declaratur, cujusmodi est illud : *Ego in Patre, et Pater in me est* ⁶². Et illud : *Ego et Pater unum sumus* ⁶³. Ac denique omnia quæ ante humanitatis assumptionem de eo dicuntur, etiam post assumptam humanitatem dicuntur ; uno hoc B excepto, quod nondum assumpserat carnem et carnis naturales proprietates.

Secundus, quo natura humana insinuat ; ut in illo loco : *Quid me queritis interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis* ⁶⁴ ? Et in isto : *Ita exaltari oportet Filium hominis* ⁶⁵, et alia hujusmodi.

Septuplex modus eorum quæ de Christo humanitas post unionem dicuntur. — Horum porro, quæ humano more de Salvatore Christo prædicantur, ac scripta sunt, sive dicta, sive gesta fuerint, sextuplex est modus. Quædam enim ex illis naturaliter ratione carnis assumptæ facta dictaque sunt : velut partus ex Virgine, atque ætatis incrementum, et profectus ; fames item, et sitis, defatigatio, lacrymæ, somnus, clavorum fixura, mors, aliaque similia, quæ naturales et inculpatæ passiones sunt ⁶⁶. In his enim omnibus est divinæ naturæ cum humana conjunctio ; etsi corporis ea vere esse creduntur : quippe cum divinitas nihil horum pertulerit, sed per ea salutem nobis procurarit.

²⁸⁷ Quædam fugendi modo, ut cum Christus de Lazaro quærit : *Ubi posuisti eum* ⁶⁷ ? Cum ad scilneam pergit ⁶⁸ ; cum se subducit ⁶⁹, et cum orat ⁷⁰ : item cum fingit se longius ire ⁷¹. His enim ac similibus, neque ut Deus, neque ut homo, opus habebat : verum humano more hoc prætexebat, quod necessitas atque utilitas exposcebat. Ex gr., idcirco precabatur, ut se minime Deo adversari ostenderet ⁷² ; utque Patrem ⁷³, velut sui causam, honore afficeret. Interrogabat, non quod ignarus esset, sed ut se, cum eo quod Deus manebat, hominem quoque vere esse demonstraret. Hæc denique ipsi causa secedendi erat, ut nos doceret pericula temere non adire, nec nos ipsos ultro prodere.

Quædam rursus dicuntur, per vindicationem, et relationem, ut illud : *Deus meus, Deus meus, ut*

quid me dereliquisti ⁷⁶? Et: Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit ⁷⁶. Et illud: Factus pro nobis maledictum ⁷⁷. Item: Ipse Filius subjicietur ei, qui subiecit ipsi omnia ⁷⁸. Nec enim quatenus Deus, nec quatenus homo ⁷⁹, a Patre unquam derelictus fuit: nec peccatum, nec maledictum factus est, nec Patri subijci opus habet. Etenim qua ratione Deus est, æqualis est Patri, non autem adversarius, nec subjectus: qua autem homo, nunquam Patri contumax fuit, ut ei demum subijci necesse sit. Ex quo sequitur eum, nostri assumpta persona, partes nostras suscipiendo, his verbis usum esse. Nos siquidem illi eramus peccato et maledicto obnoxii, contumaces et refractarii, eoque nomine derelicti.

Quædam autem, per excogitatum mente præcisionem. Nam si ea quæ revera disjungi nequeunt, hoc est, carnem a Verbo, sejunxeris, servus dicitur, et ignarus ⁸⁰, quia servæ et ignorantis naturæ erat: ac nisi caro Deo Verbo fuisset copulata, serva procul dubio et ignorans exstisset ⁸¹: verum ob hypostaticam cum Deo Verbo unionem id habuit, ut nec serva esset, nec ignara. Eadem de causa Patrem Deum suum vocavit.

Quædam vero, ut se nobis manifestaret nostramque firmaret fidem. Velut cum ait: Pater, clarifica me apud temetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te ⁸². Etenim ipse quidem et tunc clarificatus erat, et nunc clarificatur: nequaquam vero nobis claritas ejus patefacta comprobataque erat. Huc enim facit quod ab Apostolo dictum est: Qui definitus est Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis, ex

Α Τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτιῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτιῶν ἐποίησε (98)· καὶ τὸ· Γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· καὶ τὸ· Αὐτὸς δὲ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Οὕτε γὰρ ὡς Θεός, οὕτε ὡς ἄνθρωπος, ἐγκατελείφθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· οὕτε ἁμαρτία, οὕτε κατάρα γέγονεν, οὕτε ὑποταγῆναι ὀφείλει τῷ Πατρὶ. Καθὼ μὲν γὰρ Θεός, ἴσος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, καὶ οὐδὲ ἐναντίος, οὐδὲ ὑποταγμένος· καθὼ δὲ ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἀνήκοος γέγονε τοῦ γεννήτορος, ἵνα ὑποταγῆς δεηθῆ. Τὸ ἡμέτερον τοίνυν οἰκειούμενος πρόσωπον, καὶ μεθ' ἡμῶν τάσων ἑαυτὸν, ταῦτα ἔλεγεν. Ἡμεῖς γὰρ ἦμεν οἱ ἁμαρτίας καὶ κατάραι ἔνοχοι, ὡς ἀπειθεῖς καὶ παρήκοι, καὶ διὰ τοῦτο ἐγκαταλείμενοι.

Β Τὰ δὲ, διὰ τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσιν. Ἐάν γὰρ τῇ ἐπίνοια διέλθῃ τὰ τῇ ἀληθείᾳ ἀχώριστα, ἔτιοι τῆς σάρκα ἐκ τοῦ Λόγου, λέγεται καὶ δούλος, καὶ ἀγνώων· καὶ γὰρ τῆς δούλης καὶ ἀγνοουσης φύσεως ἦν, καὶ εἰ μὴ ἦνωτο τῷ Θεῷ Λόγῳ ἢ σάρξ, δούλη ἦν, καὶ ἀγνοοῦσα· ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἢ Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, οὕτε δούλη ἦν, οὕτε ἠγνώει. Οὕτω καὶ Θεὸν ἑαυτοῦ ἢ τὸν Πατέρα ἐκάλεσεν.

Τὰ δὲ, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φανέρωσίν τε καὶ πίστωσιν, ὡς τὸ· Πάτερ, δόξα σὸν μετ' ἡ δόξῃ, ἢ ἔλχον πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι, παρὰ σοι. Αὐτὸς μὲν γὰρ δεδοξασμένος ἦν τε καὶ ἐστίν, ἀλλ' ἡμῖν οὐκ ἦν φανερωθεῖσα, καὶ πιστωθεῖσα ἢ ἡ δόξα αὐτῷ. Καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον· Τοῦ ὀρισθέντος (99) Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν· διὰ γὰρ τῶν θαυμάτων, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου

⁷⁶ Matth. xxvii, 46. ⁷⁶ II Cor. v. 21. ⁷⁷ Galat. iii, 13. ⁷⁸ I Cor. xv, 36. ⁷⁹ Greg. Naz. orat. 36. ⁸⁰ Greg. Naz. ibid. ⁸¹ Supra lib. 3 cap. 21. ⁸² Joan. xvii, 5.

VARIÆ LECTIONES.

ο Reg. 2 Colb. 1 ὑποταγῆς. ρ Multi cod. πρὸς Θεόν. ϑ Edita Θεὸν τὸν Πατέρα αὐτοῦ. At legendum ut in textu posuimus, ex cod. S. Hil. et Regiis sex. ρ Edita non habent καὶ πιστωθεῖσα.

NOTÆ.

(98) Ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτιῶν ἐποίησε. Pro nobis peccatum fecit. Id est, ὡς ἁμαρτωλῶν κατακρῖθῆναι ἀφῆκεν, inquit Chrysostomus, veluti peccatorem condemnari sivit. At Hebræa vox ἁμαρτία peccatum et hostiam pro peccato significat, sicut ἁμαρτία delictum et hostiam pro delicto, Deus itaque Filium suum peccatum fecit, quatenus eum sibi pro peccatis nostris offerri voluit. Alludebat, ut reor, Apostolus ad illud psal. xix, 7: Holocaustum et ἁμαρτία peccatum, seu hostiam pro peccato, non postulasti, tunc dixi: Ecce venio. Cui loco similis et hic alter Isaïæ xxxv, 10: Si posuerit ἁμαρτία delictum animam suam, sive seipsum; ubi Vulgata habet: Si posuerit pro peccato animam suam.

(99) Τὸ ὀρισθέντος. Qui definitus est Filius Dei. Sic auctoris sensum reddo, cum Vulgata habeat, Qui prædestinatus est Filius Dei. Noster porro Chrysostomus et alios Patres Græcos sequitur a quibus ex toto non dissentit S. Thomas. Hi voce ὀρισθέντος, non intellexerunt prædestinatum esse Christum ut Filius Dei fieret, sed certo monstra-

tum declaratumque fuisse, tum per copiosam effusionem Spiritus sancti in nos, tum per virtutem miraculorum. Nam sicut ὀρος orationem significat, qua rei cuiusvis natura declaratur, ita et ὀρίζεσθαι, idem erit et declarare et definire. Hieronymus in hæc verba epist. ad Ephes. i, 5: Qui prædestinavit nos, etc. ait: Differentiam Græci sermonis προορίστας et ὀρισθέντος, Latinus sermonem explicat. Superior quippe sermo ad eos refertur, qui antea non fuerunt, et priusquam fierent, de his cogitatum est, et postea substituerunt; inferior vero, de eo quem nulla cogitatio, voluntas nulla præcessit, sed semper fuit, et nunquam ut esset accepit exordium. Unde recte nunc de his qui cum ante non essent, postea substituerunt, dicitur προορισθέντες. De Filio vero, hoc est de Domino nostro Jesu Christo in alio loco scriptum est ὀρισθέντος, quia semper cum Patre fuit, et nunquam eum ut esset, voluntas Patrem præcessit. Ex quo colligitur semper Patrem, semperque fuisse Filium, et in quibus æternitas cœqualis est, eandem esse naturam.

Πνεύματος ἐφανερῶθη, καὶ ἐπιστῶθη τῷ κόσμῳ, ἅ ἵδους ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τό· *Προέκοπτε σοφία καὶ χάριτι*·

Τὰ δὲ, κατὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίων προσώπου οἰκειώσιν, μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀριθμῶν ἑαυτὸν, ὡς πρὸς τὴν Σαμαρείτην φησιν· Ἰμεῖς προσκυρεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυροῦμεν ὃ οἶδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν.

Τρίτος τρόπος, ὁ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως δηλωτικῆς, καὶ τοῦ συναμφοτέρου παραστατικῆς· οἷον τό· Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, ἀκακίτρος ζήσεται δι' ἐμέ· καὶ τό· Ἰπάγω πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με· καὶ τό· Οὐκ ἄρ τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐστύρωσαν· καὶ τό· Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβῆς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Καὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὰ μὲν εἰσι θεοπρεπῆ, ὡς τό· *Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*· ὡς Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ δηλόνοι· καὶ τό· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ τοιαῦτα· ὡς γὰρ Θεὸς ἐστὶ μεθ' ἡμῶν· τὰ δὲ ἀνθρωποπρεπῆ, ὡς τό· Ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας· καὶ τό· Κάκει με δύσονται, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τῶν δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνθρωποπρεπῶν τρόποι εἰσι διάφοροι. Τὰ μὲν γὰρ ἀληθῶς μὲν, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν (1), ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν πρὸς τὸ πιστώσασθαι, ὅτι αὐτὸ τὸ παθὸν σῶμα ἀνέστη, ὡς οἱ μῶλωπες, ἡ βρώσις, καὶ ἡ πόσις ἢ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Τὰ δὲ ἀληθῶς καὶ κατὰ φύσιν, ὡς τὸ μεταβαίνειν τόπους ἐκ τόπων ἀμόχθως, καὶ τὸ διὰ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσελθεῖν. Τὰ δὲ κατὰ προσποιήσιν, ὡς τό· *Προσεκοιήσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι*. Τὰ δὲ τοῦ συναμφοτέρου, ὡς τό· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν· καὶ τό· *Εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης ἐν τοῖς ὑψηλοῖς*· τὰ δὲ, ὡς μεθ' ἡμῶν ἑαυτὸν τάττοντος, τῷ τρόπῳ τῆς κατὰ ψιλὴν ἐπίνοιαν διαίρεσεως, ὡς τό· *Θεὸς μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν*.

Δεῖ οὖν τὰ μὲν ὑψηλὰ προσνέμειν τῇ βελί καὶ κρεῖττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος· τὰ δὲ ταπεινὰ,

resurrectione mortuorum 82. Siquidem per miracula, resurrectionemque, et sancti Spiritus adventum, mundo declaratum est, atque per-uasum, enim Dei Filium esse 83. Ac illud quoque, *Proficiebat sapientia et gratia* 84.

288 Nonnulla postremo ita de eo dicuntur tanquam Judæorum personam acciverit, se in eorum numerum ascribendo, ut dum Samaritanæ ait: *Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est* 85.

Tertius modus ille est, quo una hypostasis declaratur, atque ambæ simul naturæ ostenduntur. Cujus generis illud est: *Ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me* 87. Et illud: *Vado ad Patrem, et jam non bibebitis me* 88. Item: *Dominum gloriæ nunquam crucifixissent* 89. Illudque tandem: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis qui est in cælo* 90; aliaque similia.

Eorum demum quæ resurrectionem sequuntur, quædam divinitati conveniunt, ut: *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* 91. Nam hic Filius uti Deus adhibetur. Et illud: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* 92; aliaque hujus generis. Etenim ut Deus nobiscum est. Alia humanitati conveniunt, ut illud: *Tenuerunt pedes ejus* 93; et illud: *Illic me ridebunt* 94; et similia.

Eorum porro quæ post resurrectionem humanitati conveniunt, varii modi sunt. Nonnulla enim vere quidem, non tamen naturali modo, sed certa dispensatione contigerunt, ut cicatrices, manducatio ac potio postquam revixit. Quædam autem vere et pro eo ac naturæ consentaneum est; v. g. de locis in loca citra laborem migrare, ac per januas clausas ingredi. Quædam per simulationem, uti, *Finxit se longius ire* 95. Quædam rursus utriusque naturæ congruunt; ut, *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum: et Deum meum et Deum vestrum* 96. Et illud: *Introibit Rex gloriæ* 97. Item: *Sedet in dextera majestatis in excelsis* 98. Quædam denique sic accipienda, tanquam in ordinem nostrum se ascribat, per mentis præcisionem scilicet, ut illud: *Deum meum, et Deum vestrum*.

D *Cuique naturæ congrua illi tribuenda.* — Quamobrem ea quæ sublimia sunt, divinæ naturæ, om-

82 Rom. 1, 4. 83 Chrysost. hom. 1 in Epist. ad Rom. et alii. 84 Luc. 11, 32. 85 Joan. v, 22. 86 Joan. v, 58. 87 Joan. xv, 10. 88 I Cor. 11, 8. 89 Joan. 13. 90 Matth. xxv, 19. 91 ibid. 20. 92 ibid. 9. 93 ibid. 10. 94 Luc. 1xv, 27. 95 Joan. xx, 18. 96 Psal. xx, 7. 97 Hebr. 1, 3.

VARIÆ LECTIONES.

8 Reg. 1 συνθέει. 8 Desunt hæc in Regiis quibusdam, nec reddidit vetus interpr. in cod. S: Hil. In aliis Reg. et in Colb. ita legitur εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς Θεοῦ δηλόνοι, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος;.

NOTÆ.

(1) Ἄλλ' οὐ κατὰ φύσιν. Non tamen naturali modo. Naturam vocat corporis beati conditionem,

qua fiet ut nec cibo, nec potu, quibus alatur, cgeat.

nique passione superiori, ac incorporeæ tribui necessum est; quæ autem humilia, humanæ: quæ vero communia, composito; hoc est, uni Christo, qui Deus et homo est. Itemque compertum habere oportet, utraque unius et ejusdem Domini nostri Jesu Christi esse. Nam quod utriusque proprium est agnoscentes, atque utraque ab uno et eodem geri perspicientes, rectam tenebimus fidem, nec errabimus. Ex quibus omnibus unitarum naturarum discrimen dignoscitur, quodque (ut sacratissimi Cyrilli verbis utar⁹⁹) licet in naturali 289 qualitate non idem sint divinitas et humanitas, unus tamen sit Filius, et Christus, et Dominus: et unus cum sit, una quoque sit ipsius persona; agnoscat, nullam tamen partitionem unio secundum hypostasim admittat.

CAP. XIX.

Deum auctorem malorum non esse.

Actionis nomine in Scriptura dicta permissio. — Scire illud attinet¹, moris esse Scripturæ, ut Dei permissionem actionem ipsius appellet, velut cum ait Apostolus in Epistola ad Romanos: *Annon habet potestatem figulus lutu ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam*²? Idcirco nimirum, quod ipse et hæc et illa facit. Solus enim ipse universorum opifex est. Haud tamen ipse vel nobilia, vel ignobilia vasa efficit, verum sua cujusque voluntas ac electio³. Atque id liquet ex his verbis, quibus idem Apostolus utitur Epistola ad Timotheum secunda: *In magna domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia: et quedam quidem in honorem, quedam autem in contumeliam. Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, et utile Domino ad omne opus bonum paratum*⁴. Constat autem purgationem voluntate fieri. Si quis enim, inquit, emundaverit se. Atqui consecraria conversio ex adverso respondet, quod, si non emundaverit, erit vas in contumeliam, inutile Domino, ac dignum quod confringatur. Quocirca tum locus hic quem adduximus, tum ille: *Conclusit Deus omnes incredulitate*⁵; et iste: *Deidit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant*⁶; hæc, inquam, omnia non ita accipienda sunt, quasi Deus hæc ipse effecerit, sed quod permiserit, tum ob arbitrii libertatem, tum quia bonum ejusmodi naturæ est, D ut a vi et coactione liberum sit.

⁹⁹ Epist. apologetica ad Acacium Melitinæ episcopum, longe a medio. ¹ Damasc. *Dial. cont. Manich.* ² Rom. ix, 21. ³ Basil. homil. Quod Deus non sit auct. malor. ⁴ II Tim. ii, 20, 21. ⁵ Rom. ii, 32. ⁶ Isa. vi, 10; Rom. xi, 10.

VARIE LLECTIONES.

^a Cod. S. Hil. et Reg. 2 δελχννται.

NOTÆ.

(2) *Ἵτι οὐκ ἔστι. Deum auctorem malorum non esse.* Hoc posuerunt Platonicus, Gnostici, et Manichæi, qui idcirco materiam Deo coævam sinnerunt, cujus nescio quis genius, malorum omnium esset auctor. Quorum sceleratum dogma SS. Patres ut exhorruerunt, sic Dei quoque sanctitatem propu-

gnarunt. Irenæus, Eusebio et Hieronymo testibus, librum *De monarchia* scripsit, in quo adversus Florinum demonstrabat Deum non esse opifex mali. De hoc argumento exstat Basilii homilia, quam in epitomen coegisse Noster videtur. Plur in libris Patrum occurrunt eodem recedentia.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ' [4B].

Ἵτι οὐκ ἔστι (2) τῶν κακῶν αἰτιος ὁ Θεός.

Χρὴ εἰδέναι, ὅτι ἔθος τῆ θείᾳ Γραφῇ, τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ, ἐνέργειαν αὐτοῦ καλεῖν, ὡς στεν λέγει ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ· *Ἦ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φεράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;* Ἵτι μὲν γὰρ αὐτὸς ποιεῖ καὶ ταῦτα κάκεῖνα· μόνος γὰρ αὐτὸς ἔστι τῶν ἀπάντων Δημιουργός, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς τίμια κατασκευάζει, ἢ ἀτιμία, ἀλλ' ἡ οἰκεία ἐκάστου προαίρεσις. Καὶ τοῦτο δῆλον, ἐξ ὧν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ φησιν· *Ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεῦη χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὄστράκινα, καὶ ὃ μὲν εἰς τιμὴν, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.* Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον καὶ ἄχρηστον τῷ Δεσπότη, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμισμένον. Δῆλον δὲ ὡς ἐκουσίως ἡ κάθαρσις γίνεται· Ἐὰν γὰρ τις, φησίν, ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν· ἢ δὲ ἀκόλουθος ἀντιστροφῆ ἀντιφωνεῖ· Ἐὰν δὲ μὴ ἐκκαθάρῃ, ἔσται σκεῦος εἰς ἀτιμίαν, ἀχρηστον τῷ Δεσπότη, συντριβῆς ἄξιον. Τὸ οὖν προκείμενον ῥητὸν, καὶ τό· *Συνέκλεισεν ὁ Θεὸς πάντας εἰς ἀπειθείαν*· καὶ τό· *Ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύβσεως, ὀφθαλμοῦς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὠτα τοῦ μὴ ἀκούειν*· ταῦτα πάντα, οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἐκληπτέον, ἀλλ' ὡς τοῦ Θεοῦ παραχωρήσαντος, διὰ τὸ αὐτεξούσιον καὶ τὸ ἀδίαστον εἶναι τὸ καλόν.

C

τὴν οὖν παραχώρησιν αὐτοῦ, ὡς ἐνέργειαν καὶ ἀποκρίσιν αὐτοῦ λέγειν σύνηθες τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ· ἀλλὰ μὴ καὶ ὅτι φησὶ τὸν Θεὸν κτίζειν κακίαν, καὶ μὴ εἶναι ἐν πόλει κακίαν ἢ ὁ Κύριος οὐκ ἐποίησεν, οὐ κακῶν αἴτιον τὸν Θεὸν δεῖκνυσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ δι-
 ἔμφατον ὃ τῆς κακίας ὄνομα, δύο σημαίνον· καὶ ποτὲ μὲν γὰρ τὸ τῆ φύσει κακὸν δηλοῖ, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῇ ἀρετῇ, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ θελήσει· ποτὲ δὲ τὸ πρὸς τὴν ἡμετέραν αἰσθησιν κακὸν καὶ ἐπίσκοπον, ἤγουν τὰς θλίψεις καὶ ἐπαγωγὰς. Αὗται δὲ, τῶ μὲν δοκαῖν κακαί εἰσι, ἀλγεῖναι τυγχάνουσαι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἀγαθαί· ἐπιστροφῆς γὰρ καὶ σωτηρίας γίνονται τοῖς συνιοῦσι πρόξενοι· ταύτας διὰ Θεοῦ γίνεσθαι φησιν ἡ Γραφή.

Ἰστέον δὲ ὡς καὶ τούτων ἡμεῖς ἐσμὲν αἴτιοι. Τῶν γὰρ ἐκουσίων κακῶν τὰ ἀκούσιά ἔστιν ἔχονα.

Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ, τινὰ ἐκβατικῶς ἐρεῖλοντα λέγασθαι, αἰτιολογικῶς λέγειν· ὡς τὸ· Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαι σε. Οὐ γὰρ ὁ ἀμαρτήσας, ἵνα νικήσῃ ὁ Θεός, ἡμαρτεν, οὔτε δὲ ὁ Θεός ἐδεῖτο τῆς ἡμῶν ἀμαρτίας, ἵνα ἐκ ταύτης νικήτῃς ἀναφανῆ. Φέρει γὰρ ἀσυγκρίτως κατὰ πάντων καὶ μὴ ἀμαρτανόντων τὰ νικητήρια, δημιουργὸς ὢν, καὶ ἀκατάληπτος, καὶ ἀκτιστος, καὶ φυσικῆν ἔχων τὴν δόξαν, καὶ οὐκ ἐπίκτητον· ἀλλ' ὅτι ἡμῶν ἀμαρτανόντων, οὐκ ἀδικός ἐστιν ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν· καὶ μετανοοῦσι συγχωρῶν, νικητῆς τῆς ἡμετέρας κακίας ἀναδείκνυται· οὐκ ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡμεῖς ἀμαρτανόμεν, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἀποδοῖναι τὸ πᾶγμα. Ὅσοπερ, ἐὰν κάθηται τις ἐργαζόμενος, φίλος δὲ τις ἐπιστῆ, φησὶν ὅτι· Ἴνα μηδὲ σήμερον ἐργάσωμαι, παρεγένετο ὁ φίλος. Ὁ μὲν οὖν φίλος οὐχ ἵνα μὴ ἐργάσθαι παρεγένετο, οὕτω δὲ ἀπέβη· ἀσχολούμενος γὰρ περὶ τὴν τοῦ φίλου ἀποδοχὴν, οὐκ ἐργάζε-
 ται. Λέγεται καὶ ταῦτα ἐκβατικῶς, ὅτι οὕτως ἀποδοῖναι τὰ πράγματα. Οὐ θέλει δὲ ὁ Θεός μόνος εἶναι δίκαιος, ἀλλὰ πάντας ὁμοιοῦσθαι αὐτῷ κατὰ δύναμιν.

ΚΕΦΑΛ. Κ' [LIX].

Ἵτι οὐ δύο ἀρχαί.

Ἵτι οὐ δύο ἀρχαί, μία ἀγαθὴ, καὶ μία πονηρὰ, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα. Ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν, καὶ ἀλλήλων φθαρτικὰ, καὶ ἐν ἀλλήλοις, ἢ σὺν ἀλλήλοις οὐχ ὑφιστάμενα· ἐν μέρει τοῖνυν τούτων ἕκαστον ἐστὶ τοῦ παντός. Καὶ πρῶτον μὲν περιγραφῆσονται, οὐχ ὑπὸ τοῦ παντός μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μέρους τοῦ παντός τούτων ἕκαστον.

139. 1LV. 7. 8 Amos III, 6. 9 Hæc enarrat Chrysost. peculiari tractatu, et quorum Deus malorum causa sit. 10 Basil. loc. cit. 11 Psal. I, 6. 12 Athan. Cont. gentes. 13 ibid. Cont. omnes hæret.

VARIE LECTIONES.

Ὡ Editæ δυσέμφατον. Ὡ Emendatum legitur in R. 2930 ὡν ἀκουσῶν τὰ ἐκούσια. Ὡ Hæc est νικητῆς in edit.

Scripturæ ergo consuetudo est, ut Dei permissionem vocet, ac si ejus actio et opus esset. Quin etiam cum a Deo mala creari ait⁷, nec esse malum in civitate quod non fecerit Dominus⁸, his verbis⁹ Deum malorum auctorem esse minime ostendit: sed quia mali vocabulum anceps est, duplicemque significationem habet. Interdum enim id quod suapte natura malum est indicat, quod quidem cum virtute ac Dei voluntate pugnat: interdum quod sensui nostro malum ac molestum est, velut afflictiones et immissæ calamitates; at revera bonæ. Iis enim qui sagacis animi sunt, ad conversionem et salutem conferunt. Atque harum demum Scriptura Deum auctorem esse commemorat.

Sciendum autem est, harum etiam causam in nobis esse. Etenim ex voluntariis malis oriuntur involuntaria.

Quæ sunt eventus, casualiter dicuntur. — Illud item advertendum est hoc Scripturæ familiare esse, ut nonnulla, quæ ex eventu dici debebant, ita exprimat, tanquam causam significant¹⁰. Cujus generis illud est: Tibi soli peccavi et malum coram te feci: ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris¹¹. Non enim qui peccavit, eo peccavit, ut Deus victoriam obtineret: nec vero Deus peccato nostro opus habebat, ut ex illo victor appareret. Deus enim citra comparisonem ullam, omnes prorsus, atque illos etiam qui non peccant, vincit ac superat, ut qui rerum conditor sit, incomprehensibilis, et increatus, naturalemque ac non adventitiam gloriam habeat; sed quia nobis peccantibus, nihil injuste agit, cum infert iram; cumque poenitentibus ignoscit, vitii nostri ac nequitie victor ostenditur; non tamen ut nos idcirco peccemus, sed quia ita contingit. Perinde ac si quis, dum ad opus sedet, superveniente amico dicat: Idcirco amicus venit, ut nihil hodie operis faciam. Atqui amicus non eo venit, ut nihil ille operis faciat, sed ita eventus tulit. Nam dum in suscipiendo hospite distrabitur, ab opere abstinet. Dicuntur autem hæc eventitia, quoniam res ita eveniunt. Deus porro non solus ipse justus esse vult, sed et omnes quantum fieri potest, ad sui similitudinem accedere.

CAP. XX.

D Non esse duo principia.

Adversus Manichæos, non esse duo principia. — Quod non sint duo principia¹², alterum bonum, et alterum malum, hinc nobis perspectum fiet. Pugnant enim inter se bonum et malum, seque mutuo destruant: neque alterum in altero, aut cum altero possunt existere. Itaque in sua quodque parte universi erunt. Ac primum quidem¹³ non modo ab ipsa universitate, sed et ab universi parte utrumque horum circumscribetur.

¹³ Deinde quæro, quisnam suam utrique regionem assignarit? Neque enim ea amice inter se colisse aut fœdus sanxisse inquit; quandoquidem malum mali nomen amittet, si pacem colat, et cum bono conveniat: nec rursus bonum boni nomen retinebit, si cum malo necessitudinem habeat. Quod si alius quispiam est, qui utrique sedem attribuerit, ille Deus potius erit.

Quin et duorum alterum necesse erit, nempe ut vel se invicem tangant atque destruant: vel medius quispiam locus sit, ubi nec bonum, nec malum versetur, velut septum quoddam ab altero alterum dirimens. Ea jam non duo, sed tria futura sunt.

Horum item alterum sit oportet, nempe ut vel pacem inter se colant; quod quidem a malo alienum est (non enim malum est, quod pacem servat), vel inter se pugnent, quod itidem a boni natura abhorret (nam quod pugnat, bonum perfecte non est), vel malum quidem pugnet, bonum autem non repugnet, verum a malo corrumpatur, vel in perpetuo mœnore et molestia versetur quod sane a bono alienum est. Perspicuum igitur **291** est unum duntaxat esse principium ab omni malo liberum et immune.

Malum boni privatio, non substantia aliqua. — At, inquit, si res ita se habet, quænam mali origo est? Neque enim fieri potest, ut malum a bono originem traxerit. Respondemus malum nihil aliud esse quam privationem boni, atque ab eo quod naturæ consentaneum est, in id quod naturæ repugnat, deflexionem. Nulla res enim suapte natura mala est. Omnia quippe quæ fecit Deus, quatenus exstant, valde bona sunt¹⁴. Quo fit ut, dum ita manent, sicut condita fuere, valde bona sint. At dum sponte ab eo quod naturæ consentaneum est, sese conferunt, in malum labuntur.

Atqui sic comparatum est, ut cuncta Conditori serviant, illique obediant. Quare cum creaturarum aliqua frenum exculit, contumaxque sit creatori suo, tum denique sui ipsa vitii auctor est. Malum enim non substantia aliqua, neque substantiæ proprietates est, sed accidens; hoc est, ex eo quod naturæ aptissimum est, in id quod naturæ repugnat, voluntaria deflexio, sive peccatum.

Peccati parens diabolus, voluntate, non natura. — Undenam igitur peccatum? Liberæ nimirum diaboli voluntatis inventum est. Ergo diabolus malus? Certe quatenus conditus est, non est malus, sed bonus. Angelus enim lucidus, ac eximie splendidus ab Opifice conditus fuit, arbitriique libertate præditus, utpote rationalis. Cæterum a virtute quæ naturæ consentanea est, sponte desciscens, in ma-

Ἐπειτα τίς ὁ τὴν χώραν ἐκάστην ἀποτεμνόμενος; Ὁὐ γὰρ ἀλλήλοις συναναεχθῆναι καὶ συμβιβασθῆναι φήσουσιν· ἐπεὶ τὸ κακὸν οὐ κακὸν, εἰρήνην ἄγον, πρὸς τὸ ἀγαθὸν τε συμβιβασζόμενον, οὐδ' ἀγαθὸν, τὸ ἀγαθὸν, φιλικῶς πρὸς τὸ κακὸν διακείμενον. Εἰ δὲ ἕτερος, ὁ τούτων ἐκάστην τὴν οἰκίαν ἀγορίσας διατριβὴν, ἐκεῖνος; ἂ μὴ οὕτως ἔσται θεός.

Ἀνάγκη δὲ καὶ δυοῖν θάτερον, ἢ ἄπεσθαι καὶ φεῖρειν ἀλλήλους, ἢ εἶναι τὴ μέσον, ἐν ᾧ οὐδὲ ἀγαθὸν, οὐδὲ κακὸν ἔσται, ὡς περὶ τι διάφραγμα, διείργον ἐξ ἀλλήλων ἀμφοτέρω. Καὶ οὐκ ἔστι δύο, ἀλλὰ τρεῖς ἀρχαὶ ἔσονται.

Ἀνάγκη δὲ καὶ τούτων τὸ ἕτερον, ἢ εἰρηνεύειν, ὅπερ τὸ κακὸν οὐ δύναται· τὸ γὰρ εἰρηνεύειν οὐ κακὸν· ἢ μάχεσθαι, ὅπερ τὸ ἀγαθὸν οὐ δύναται· τὸ γὰρ μαχόμενον οὐ τελείως ἀγαθὸν· ἢ τὸ μὲν κακὸν μάχεσθαι, τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἀντιμάχεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κακοῦ φθειρῆσθαι· ἢ ἀεὶ λυπεῖσθαι, καὶ κακοῦσθαι^b, ὅπερ οὐ τοῦ ἀγαθοῦ γνώρισμα· μὴ τοῖνων ἀρχὴ, πάση; κακίας ἀπηλλαγμένη

Ἄλλ' εἰ τοῦτο, φασὶ^c, πόθεν τὸ κακὸν; Ἀμήχανον γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἔχειν τὴν γένεσιν. Φαμέν οὖν, ὅτι τὸ κακὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν παραδρομὴ^d· οὐδὲν γὰρ κακὸν κατὰ φύσιν. Πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, καλὰ λίαν, καθὼς γέγονεν· οὕτω τοῖνων μένοντα, καθὼς ἐκτισται, καλὰ λίαν εἰσὶν· ἐκουσίως δὲ ἀνεκφοιτῶντα ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐρχόμενα, ἐν τῷ κακῷ γίνονται.

abscedunt, atque ad id quod naturæ adversatur,

Κατὰ φύσιν μὲν οὖν πάντα δούλα καὶ ὑπήκοα τοῦ Δημιουργοῦ. Ὅταν οὖν ἐκουσίως τι τῶν κτισμάτων ἀφηνιάσῃ, καὶ παρήκων τοῦ ποιήσαντος· αὐτὸ γένηται, ἐν ἑαυτῷ συνεστήσατο τὴν κακίαν. Κακία γὰρ οὐκ οὐσία τις ἐστίν, οὐδὲ οὐσίας ἰδίωμα, ἀλλὰ συμβεβηκός, ἦτοι ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐκούσιος παρατροπῆ, ὅπερ ἐστὶν ἁμαρτία.

Πόθεν οὖν ἡ ἁμαρτία; Τῆς αὐτεξουσίου γνώμης τοῦ διαβόλου εὕρημα. Κακός οὖν ὁ διάβολος; Καθὼς μὲν γέγονεν, οὐ κακός, ἀλλ' ἀγαθός· ἄγγελος γὰρ φωτεινός καὶ λαμπρότατος ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐκτισται, αὐτεξουσίος ὡς λογικός· ἐκουσίως τε τῆς κατὰ φύσιν ἀρετῆς ἀπεφοίτησε, καὶ ἐν τῷ ζῶσφι τῆς κακίας γέγονε, Θεοῦ μακροθυεῖς τοῦ μόνου ἀγαθοῦ, καὶ ζωοποιοῦ, καὶ φωτοποιοῦ· ἐξ αὐτοῦ γὰρ πᾶν

¹⁴ Damasc. dial. *Cont. Manich.* ¹⁵ Basil. hom. Deum non esse caus. mal. ¹⁶ Gen. I, 31. ¹⁷ Basil. *ibid.*

VARIÆ LECTIONES.

^a Cod. S. Hil. et alii quidam ἀποτεμνόμενος; melius in aliis ἀπονεμόμενος· sic vetus interpr. *distribuentem*. ^b Reg. I, Coll. I διατριβὴν διδοὺς, ἐκεῖνος. ^c Coll. I κακοῦσθαι. ^d Quidam codices φησὶ, unde in veteri translatione legitur *ait hæreticus*. ^e Mss. quædam παρατροπῆ, ut infra. ^f Coll. I κτισάντος

ἀγαθὸν ἀγαθύνεται. καὶ καθόσον ἐξ αὐτοῦ μακρύνεται ἰ γνώμη· οὐ γὰρ τόπω· ἐν τῷ κακῷ γέγονεν. ex ipso enim bonitatem trahit, quidquid est bonum, et quatenus ab ipso voluntate (non enim loco) abscedit, in malo hæret.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ' [12].

Τίνας ἔρεκεν (3) προεινώσκων· ὁ Θεὸς τοὺς ἁμαρτάνειν, καὶ μὴ μετανοεῖν μέλλοι τας, ἔκτισεν.

Ὁ Θεὸς δι' ἀγαθότητα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει τὰ γινόμενα, καὶ τῶν ἐσομένων προγνώστης ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐμελλον εἴσεσθαι, οὐδ' ἂν κακοὶ ἐμελλον εἴσεσθαι, οὐδ' ἂν προεινώσκοντο. Τῶν γὰρ ὄντων αἱ γνώσεις, καὶ τῶν πάντως ἐσομένων, αἱ προγνώσεις. Πρῶτον γὰρ τὸ εἶναι, καὶ τότε τὸ καλὸν, ἢ κακὸν εἶναι. Εἰ δὲ μέλλοντας εἴσεσθαι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα, τὸ κακὸς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως μέλλειν εἴσεσθαι, ἐκώλυσεν αὐτοὺς γενέσθαι, τὸ κακὸν εἶναι ἂν τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Ποιεῖ τοιγαροῦν ὁ Θεὸς ἀγαθὰ ἅπαντα ἃ ποιεῖ· ἕκαστος δὲ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως καλὸς τε καὶ κακὸς γίνεται. Εἰ καὶ τοίνυν ἐφη ὁ Κύριος 8· Συπέφερε τῷ ἀνθρώπῳ ἕκείτῳ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη, οὐ τὴν οἰκείαν κτίσιν κακίζων, εἰσγεν, ἀλλὰ τὴν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως καὶ βραθυμίας ἐπιγενομένην τῷ κτίσματι αὐτοῦ κακίαν. Ἡ γὰρ τῆς οἰκείας γνώμης βραθυμία ἄχρηστον αὐτῷ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ εὐεργεσίαν ἐποίησεν· ὡσπερ ἂν εἰ τις πλοῦτον καὶ ἀρχὴν παρὰ βασιλέως ἐγγειροσθεὶς, τυραννῆσαι τὸν εὐεργέτην, ὃν ἀξίως χειρωσάμενος τιμωρήσεται, εἰ μέχρι τέλους τῆ τυραννίδι κατῆδοι τοῦτον ἐναπομένοντα.

quem rex, in potestatem reductum, merito poena afficiet siquidem illum a tyrannidis occupandæ proposito abduci non posse conspexerit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ' [13].

Περὶ νόμου Θεοῦ καὶ νόμου ἁμαρτίας.

Ἄγαθὸν τὸ θεῖον, καὶ ὑπεράγαθον, καὶ τὸ τοῦτο ὀλέημα· τοῦτο γὰρ ἀγαθὸν, ὅπερ ὁ Θεὸς βούλεται. Νόμος δὲ ἐστίν ἢ τοῦτο διδάσκουσα ἐντολή, ἵνα ἐν αὐτῷ μένοντες, ἐν φωτὶ ὦμεν· ἢ ἐντολῆς ἢ παραβάσεως ἁμαρτία ἐστίν. Αὕτη δὲ διὰ τῆς τοῦ διαβόλου

¹⁸ Damasc. Dialog. contra Manich. ¹⁹ Marc. xiv, 21.

VARIE LECTIONES.

† R 1 μακρυνθη τις. † Reg. 1 διὰ τὸν Ἰούδαν.

NOTÆ.

(3) Τίνας ἔρεκεν. Cur Deus eos conderit, etc. Altera hæc est Manichæorum et Gnosticorum arguatio, quam Hieronymus, lib. iii Cont. Pelag. tanquam ex Marcione, sibi proponit in hunc modum: Aut scivit Deus hominem in paradiso positum, prævaricaturum esse mandatum illius, aut nescivit. Si scivit, non est in culpa is qui præscientiam Dei vitare non potuit; sed ille qui talem condidit, ut Dei non posset scientiam devitare. Si nescivit, cui præscientiam tollis, auferis et divinitatem. Ita profecto Marcion apud Tertullianum lib. ii cont. ipsum, cap. 5. Respondet Hieronymus: Hoc genere in culpa erit, qui elegit Saul, futurum postea regem impiissimum; et Saluator, aut ignorantia, aut injustitia renebitur reus, cum in Evangelio sit locutus: « Nonne ego duodecim ego elegeri apostolos, et unus de vobis diabolus est? » Interroga eum, cur Judam elegerit proditorum; cui ei loculos commiserit, quem scirem futurum esse non ignorabat. Vis audire rationem? Deus præsentia judicat, non futura; nec condemnat

CAP. XXI.

Cur Deus eos conderit, qui peccaturi essent, nec penitentiam acturi.

Malos præscitos creat Deus, ne sua bonitas vinci videatur a malo. — Deus pro sua bonitate¹⁸, ea quæ fiunt, ex nihilo producit, præsciensque est futurorum. Itaque nisi exstituri essent, ne mali quidem futuri essent, nec prænoscerentur. Eorum enim quæ sunt, cognitiones sunt eodemque modo, eorum quæ omnino futura sunt, prænotiones. Prius enim est, ut aliquid sit: ac tum ut bonum sit, vel malum. Quod si, cum propter Dei bonitatem exstituri essent, idcirco eorum ortus impeditus fuisset, quod propria voluntate mali futuri erant, malum certe Dei bonitatem vinceret. Quocirca Deus omnia quæ facit, bona facit: at propria cuiusque voluntate accidit, ut bonus vel malus sit. Ergo cum diceret Dominus: Melius erat homini illi, si natus non fuisset¹⁹, nequaquam opus suum improbat, sed malitiam illam, quam res a se condita ex propria voluntate et socordia contraxerat. Nam per voluntatis ignaviam inutile sibi conditoris beneficium reddiderat. Haud secus ac si quis, cum opes et imperium a rege acceperit, cum qui de se tam bene meritus sit, tyranni more opprimat:

CAP. XXII

De lege Dei et lege peccati.

Bonum est quidquid Deus vult. — Bonus est Deus, et omni bonitate sublimior; bonaque item est ipsius voluntas. Id demum enim est bonum, quod vult Deus. Lex autem illud præceptum est, quo hoc edocemur; ut in ipso manentes, in luce verse-

Deus præscientia, quem noverit talem fore, qui sibi postea displiceret: sed tantæ bonitatis est et ineffabilis clementiæ, ut eligat eum, quem interim bonum cernit, et scit malum futurum, dans ei potestatem conversionis et penitentia. Non enim ideo peccavit Adam, quia Deus hoc futurum noverat, sed præscivit Deus quasi Deus, quod ille erat propria voluntate facturum. Consimiles quæstiones simili modo Basilii solvit, homil. Quod Deus non sit malorum causa, Chrysostomus quoque et alii, quibus pene adjunxerim Moysen illum Barcepha, cujus libri duo in Hexaemero: ab Andrea Masio primum e Syriaco in Latinum versi editique sunt, tum deinde in Bibliothecis PP. relati. Ast hic auctor plane Jacobita fuit, ut colligitur ex variis locis in quibus non sine laude nequissimos viros citat, Severum Antiochenum, Xenaiam seu Philoxenum Mabugensem sive Hierapolitanum, Jacobum Sarugensem, et alios synodi Chalcedonensis hostes.

mur¹⁰. Cujus præcepti transgressio peccatum est. Hoc porro suggerente diabolo, nobisque nulla vi impressa libere suscipientibus conflatnr. Atqui ipsum quoque peccatum lex appellatur¹¹.

Dei lex ac mentis nostræ. Peccati lex et quæ est in carnis nostræ membris. — Dei itaque lex mentem nostram inscendens, eam ad se trahit, conscientiam nostram exstimulando, quæ et ipsa mentis nostræ lex dicitur: quinimo maligni suggestio, hoc est lex peccati, membra carnis inscendens, per eam nos aggreditur. Nam, quia sponte semel Dei legem infregimus, admissa nequissimi suggestione, ei deinceps ad nos aditum aperuimus, qui nos ipsi peccato vendiderimus. Quo fit ut corpus nostrum prompte et facile ad illud impellatur. Quocirca ille peccati odor sensusque, qui in corpore residet, sive concupiscentia et voluptas, lex in membris carnis nostræ appellatur.

Scripturæ locus de harum legum pugna expositus. — Ac proinde lex quidem mentis meæ, id est conscientia, condelectatur legi Dei, sive præcepto, illudque vult. At lex peccati¹², hoc est suggestio, per eam legem, quæ est in membris meis, sive per corporis, atque illius animæ partis quæ rationis est expers, cupiditatem, propensionemque, ac motum, repugnat legi mentis meæ, hoc est conscientiæ, et captivat me (tametsi Dei legem velim et amem, nolimque peccatum, atque illud aversum), ob commisionem nimirum, ac tum per lævorem molliemque voluptatis, tum per corporis, et brutæ illius, ut dixi, animæ partis concupiscentiam, me ludificatur, adducitque **293** ut peccato serviam. At Deus id quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur (lex) per carnem, mittens Filium suum in similitudinem carnis peccati (carnem enim ille assumpsit, peccatum non item), damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleteretur, in iis qui non secundum carnem ambulant, sed secundum Spiritum¹³. Nam Spiritus adjuvat infirmitatem nostram¹⁴, legie mentis nostræ, adversus eam quæ est in membris nostris, vires præstat. Illud siquidem: Quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus¹⁵,

καὶ τῆς ἡμετέρας ἀδιάστου καὶ ἐκουσίου παραδοχῆς συνίσταται. Λέγεται δὲ καὶ αὕτη νόμος; (4).

Ἐπιβαίνων οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος τῷ νῷ ἡμῶν, ἐφέλκεται πρὸς ἑαυτὸν, καὶ νύττει τὴν ἡμετέραν συνείδησιν. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα συνείδησις νόμος τοῦ νοῦ; ἡμῶν. Καὶ ἡ προσβολὴ δὲ τοῦ πονηροῦ, τούτέστιν ὁ νόμος; τῆς ἀμαρτίας, ἐπιβαίνων τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν, δι' αὐτῆς ἡμῖν προσβάλλει. Ἄπαξ γὰρ παραβάντες ἐκουσίως τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν προσβολὴν τοῦ πονηροῦ παραδεξάμενοι, ἐδώκαμεν αὐτῇ εἰσοδόν, πρᾶθόντες ὑφ' ἑαυτῶν τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὅθεν ἐτοιμῶ; ἀγεται τὸ σῶμα ἡμῶν πρὸς αὐτὴν. Λέγεται οὖν καὶ ἡ ἐνασκαειμένη τῷ σώματι ἡμῶν ὁσμή καὶ αἰσθησις τῆς ἀμαρτίας, ἥτοι ἐπιθυμία καὶ ἡδονὴ τοῦ σώματος, νόμος ἐν τοῖς; μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν.

Ὁ μὲν οὖν νόμος τοῦ νοῦ; μου, ἥτοι ἡ συνείδησις, συνήδεται τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τῇ ἐντολῇ, καὶ τρύτην θέλει. Ὁ δὲ νόμος τῆς ἀμαρτίας, ἥτοι ἡ προσβολὴ διὰ τοῦ νόμου τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν, ἥτοι τῆς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας, καὶ βροπῆς, καὶ κινήσεως, καὶ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, ἀντιστρατεύεται τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ; μου, τούτέστι τῇ συνείδησει, καὶ αἰχμαλωτίζει με, καὶ θέλοντα τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, καὶ ἀγαπῶντα, καὶ μὴ θέλοντα τὴν ἀμαρτίαν, κατὰ ἀνάγκασιν ἡδύτα τοῦ λείου τῆς ἡδονῆς, καὶ τῆς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας, καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, ὡς ἔφη, πλανᾷ, καὶ πείθει δουλεῦσαι τῇ ἀμαρτίᾳ· ἀλλ' ὁ Θεὸς τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡσθῆναι ὁ νόμος διὰ τῆς σαρκὸς, πέμψας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοῦώματι σαρκὸς ἀμαρτίας· σάρκα μὲν γὰρ ἀνέλαβεν, ἀμαρτίαν δὲ οὐδαμῶς· κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ Πνεῦμα. Τὸ γὰρ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, καὶ παρέχει δύναμιν τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ; ἡμῶν, κατὰ τὸν νόμον τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. Τῆ γὰρ, τί προσευξόμεθα καθὼς δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις, τούτέστι διδάσκει ἡμᾶς τί προσευξόμεθα ἰ. Ὡστε ἀδύνατον, εἰ

¹⁰ 1 Joan. 1, 7. ¹¹ Rom. vii. 23. ¹² ibid. 22. ¹³ Rom. viii, 5, 4. ¹⁴ ibid. 26 ¹⁵ ibid.

VARIÆ LECTIONES.

^b Cod. S. Hil. et alii plerique ἀνάγκασιν. R. 3451 ἀνάχλσιν. Vetus interpr. secundum anacrasin, id est, contractionem, refusionem per lavitatem voluptatis: Faber secundum contradictionem per suadelam voluptatis. Mens auctoris hæc est, ex conjunctione animæ cum corpore, peccati legem per omnia membra permistam esse. ^c Cod. S. Hil. multique alii προσεύξασθαι.

NOTÆ.

(4) Λέγεται δὲ καὶ αὕτη νόμος. Atqui ipsum quoque lex, etc. Aliud Manichæorum commentum convellit, affirmantium, carnem a malo principio præcreatam, et idcirco vocatam ad Rom. vii, 23, legem peccati. Noster vero docet legem peccati esse impulsivum diaboli cupiditate carnis utentis, ut nos in peccatum inducat. Chrysostomus monet Apostolum non dixisse, captivantem me impetui carnis, aut

naturæ carnis, sed legi peccati, hoc est tyrannidi peccati. Subjungit eum secernere peccati legem a membris carnis, et legem, sive naturalem, sive Mosaicam, peccato perinde adversari, non carni: Non enim carnem esse peccatum, ἀλλ' ἔργον Θεοῦ, σφόδρα πρὸς ἀρετὴν ἐπιτηδεῖον, sed opus Dei ad virtutem valde idoneum. Plura requiras in homil. 13 Chrysost. in Epist. ad Romanos.

μη δι' ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς, τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου καταργάσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ [LIII].

Κατὰ Ἰουδαίων ἰ, περὶ τοῦ Σαββάτου.

Σάββατον ἡ ἑβδόμη ἡμέρα κέκληται· δηλοῖ δὲ τὴν κατάπαυσιν. Ἐν αὐτῇ γὰρ *κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ*, ὡς φησι ἡ θεία Γραφή· διδὸν καὶ μέχρις ἑπτὰ ὁ τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς προβαίνων, πάλιν ἀνακυκλοῦται, καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχεται. Οὗτος ὁ ἀριθμὸς τίμιος παρὰ Ἰουδαίους, τοῦ Θεοῦ προστάξαντος τιμᾶσθαι αὐτὸν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ βαρυτάτων ἐπὶ τῇ παραβάσει ἐπιτιμίων. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο προσέταξεν, ἀλλὰ διὰ τινὰς μυστικῶς τοῖς πνευματικῶς τε καὶ διορατικῶς κατανοουμένας αἰτίας.

Ὡς ἐμὲ γοῦν γινῶναι τὸν ἀμαθῆ· ἴν' ἐκ τῶν κατωτέρων καὶ παχυτέρων ἀρξωμαι· εἰδὼς ὁ Θεὸς τὸ παχὺ τε καὶ φιλόσοφον, καὶ πρὸς τὴν ὕλην ὅλων ἀπορρέπεις τοῦ Ἰσραηλίτου λαοῦ, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἀδιάκριτον· πρῶτον μὲν, *ἴνα ὁ δοῦλος καὶ τὸ ὑποζύγιον ἀναπαύσῃται*, ὡς γέγραπται· ἐπειδὴ *ἀνήρ δίκαιος οἰκτεῖρει τὰς ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ*, ἅμα ἴνα δὲ καὶ σχολὴν ἄγοντες ἐκ τοῦ περὶ τὴν ὕλην περισπασμοῦ, πρὸς τὸν Θεὸν συνάγωνται, ἐν ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, καὶ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν ἀπασαν τὴν ἑβδόμην ἀναλίσκοντες, καὶ ἐν Θεῷ καταπαύοντες. Ὅτε μὲν γὰρ (3) οὐκ ἦν νόμος, οὐ Γραφὴ θεόπνευστος, οὔτε τὸ Σάββατον τῷ Θεῷ ἀφιέρωτο. Ὅτε δὲ ἡ θεόπνευστος Γραφὴ διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἀφιέρωθη τῷ Θεῷ τὸ Σάββατον, ὡς ἂν περὶ τὴν ταύτης μελέτην ἐν αὐτῷ ἀδολεσχῆσωσιν, οἱ μὴ πάντα τὸν βίον τῷ Θεῷ ἀφιερῶντες, οἱ μὴ πόθῳ τῷ δεσπότη ὡς Πατρὶ δουλεύοντες, ἀλλ' ὡς δοῦλοι ἀγνώμονες, καὶ μικρὸν καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τῷ Θεῷ ἀποτέμνωσιν, καὶ τοῦτο φόβῳ τῶν ἐπὶ τῇ παραβάσει εὐθύνων καὶ ἐπιτιμῆσεων· *Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κείται, ἀλλὰ ἀδίκῳ*. Ἐπεὶ πρῶτος Μωϋσῆς τεσσαράκοντα ἡμερῶν, καὶ αἵθις ἑτέρων τεσσαράκοντα νηστεῖα¹ προεδρεύσας

A idem est ac si diceret, ipse nos docet quid orandum sit. Ex quo fit, ut Dei praecepta nisi per patientiam et orationem impleri non possint.

CAP. XXIII

Adversus Judaeos, de Sabbato.

Diei septimi religio. — Sabbatum dies septimae vocatus est, et requiem significat. Deus enim eo die, sicut ait Scriptura, *requievit ab operibus suis*²⁶, ut numerus dierum ad septimum usque progressus, rursus in orbem redeat, atque a primo initium sumat. Hic porro numerus apud Judaeos in honore est: quippe quem Deus coli praeceperit, idque non defunctorie, sed gravissimis etiam poenis statutis in eos, qui illud transgressi essent²⁷. Nec vero temere id ille imperavit: sed certis quibusdam rationibus adductus, quas viri spirituales, mentisque perspicacitate praediti intelligunt²⁸.

Conjectatio auctoris, cur praecepta Judaeis requies Sabbati. — Quantum autem ego, alioquin imperitus, assequi possum (ut ab inferioribus ac crassioribus incipiam), cum sciret Deus Israeliticum populum pinguem esse, et carni addictum, inque res terrenas impense primum, nec discretionis ullius, hanc legem sanxit: primum, *ut servus et jumentum requiescerent*, sicut scriptum est²⁹. Etenim *justus miseratur animas jumentorum suorum*³⁰: deinde vero, ut ipsi terrenis occupationibus feriat; ad Deum se colligerent; septimum nempe diem in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, divinarumque Scripturarum lectione totum expenderent, atque in Deo conquiescentes. Nam, quando lex non erat, nec Scriptura divinitus inspirata, ne Sabbatum quidem Deo consecratum erat. At postquam Scriptura divina per Moysen data est; Sabbatum quoque Deo dicatum fuit, ut ejus meditationi vacarent, qui totum vitae tempus Deo non impendunt, nec Domino tanquam patri toto desiderio serviunt: sed velut ingrati servi, parvam saltem ac perexiguam vitam particulam illi imperitent, **294** idque poenarum et objurgationum, quae praevaricatores manent, timore: *Non enim lex*

²⁶ Gen. ii, 2. ²⁷ Exod. xiii, 6; Num. xv, 35. ²⁸ Greg. Naz. orat. 44. ²⁹ Deut. v, 14. ³⁰ Prov. xi, 10.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Al. περὶ σαββάτου, κατὰ Ἰουδαίων. ² Mss. ἀδίκους. ³ In quibusdam hic repetitur vox ἡμερῶν.

NOTÆ.

(5) Ὅτε μὲν γὰρ. Nam cum lex non esset, etc. D et Sabbato, præterquam Sabbato sancto, quod *Magnum* vocant. Idem sancitur, lib. vii *Const. Apost.* cap. 25. Constantinus M. edidit, *ne Christiani Sabbato et die Dominica in vadimonium venirent*. Quamquam Laodicensis, canone 20, fideles admonet in Sabbatis omnino vacandum non esse, sed operandum: si libuerit vacent, sed non more Judaico. Romæ vero certis de causis jejunabatur: quem etiam morem in Cypro viguisse colligo ex Epiphanio, qui in Expositione fidei, n. 22, hos potissimum synaxibus habendis præstitutos dies referat, feriam secundam, quartam, sextam et Dominicam; at Dominica sola jejunio interdici

D et Sabbato, præterquam Sabbato sancto, quod *Magnum* vocant. Idem sancitur, lib. vii *Const. Apost.* cap. 25. Constantinus M. edidit, *ne Christiani Sabbato et die Dominica in vadimonium venirent*. Quamquam Laodicensis, canone 20, fideles admonet in Sabbatis omnino vacandum non esse, sed operandum: si libuerit vacent, sed non more Judaico. Romæ vero certis de causis jejunabatur: quem etiam morem in Cypro viguisse colligo ex Epiphanio, qui in Expositione fidei, n. 22, hos potissimum synaxibus habendis præstitutos dies referat, feriam secundam, quartam, sextam et Dominicam; at Dominica sola jejunio interdici

justo posita est; sed injusto ³¹. Argumento est, quod primus ipse Moyses totos quadraginta dies, rursumque totidem alios jejunos assistens Deo ³², procul dubio ipsis quoque Sabbatis sese macerabat, cum tamen lex juberet, ne quis se die Sabbati affligeret. Quod si hoc ante datam legem gestum fuisse aiunt, quid de Elia Thesbite sunt dicturi, qui quadraginta dierum iter, semel duntaxat sumpto cibo confecit ³³? Etenim ipse non jejunio solum, sed etiam itinere, in horum quadraginta dierum sabbatis sese affligens, Sabbatum solvit: neque propterea Deus qui legem tulerat, ei succensuit; quin potius in virtutis præmium, illi se in Horeb conspiciendum præbuit. Quid item de Daniele dicent? Annon tres hebdomadas integras jejunos egit ³⁴? Quid vero? Nunquid non Israelitæ omnes infantem Sabbato circumcidunt, si quidem tunc octavum vitæ diem attigerit ³⁵? Nonne magnum illud jejunium, quod lege præscriptum est, si in Sabbato occurrerit, obeunt ³⁶? Annon itidem sacerdotes et Levitæ in tabernaculi operis Sabbatum violant, nec ob id in culpa sunt ³⁷? Quin, si jumentum die Sabbati in foveam prolabitur, qui illud extraxerit, criminis est insons; reus vero, qui hoc facere neglexerit ³⁸. Num cuncti Israelitæ per septiduum aream Dei ferentes, Jerichuntina mœnia erat ³⁹?

Qui Sabbatum rite peragendum. Commutata Sabbati religio in melius. — Itaque ⁴⁰ quemadmodum dixi, ut Deo vacaretur, et vel minima saltem vitæ particula ei tribueretur, nec non ut servus jumentumque requiescerent, Sabbati observatio consulto invecata illis fuit, qui cum parvuli adhuc et carnales essent, sub elementis mundi servientes ⁴¹, nihil supra corpus et litteram valerent cogitare. Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum unigenitum, hominem factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret; ut adoptionem filiorum reciperemus ⁴². Quotquot enim recepimus eum, dedit nobis potestatem filios Dei fieri ⁴³, qui in ipsum credimus. Quare non jam sumus servi, sed liberi ⁴⁴: non jam sub lege, sed sub gratia: non jam ex parte solum præ metu Domino servimus; sed ad totum tempus ei consecrandum sumus obligati, adeo ut servo illi, iræ, inquam, et cupiditati, quiescere a peccato, Deoque feriatum esse jubeamus; erecta quidem perpetuo versus Deum cupiditate, armata vero contra Dei hostes iracundia: ac jumentum item, corpus nimirum, a peccati servitute dato otio recreemus, et ad inserviendum divinis præceptis compellamus.

Hæc sunt quæ spiritualis Christi lex nobis indi-

³¹ I Timoth. 1, 9. ³² Exod. xxiv, 18; xxxiv, 28. xxii, 3. ³³ Levit. xxiii, 27. ³⁴ Matth. xxii, 5. Athan. hom. circumc. et Sabb. ³⁵ Josue iii, seqq. ³⁶ Joan. 1, 12. ³⁷ Galat. iv, 7.

τῷ Θεῷ, πάντως καὶ τοῖς Σάββασι διὰ νηστείας ἐλάκου ἐαυτὸν, τοῦ νόμου μὴ κακοῦν ἐαυτοὺς ἐν τῇ τοῦ Σαββάτου ἡμέρᾳ προστάσσοντος. Εἰ δὲ φαίεν, οἱ περὶ τοῦ νόμου τούτου, τί φήσουσι περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἡλιοῦ, τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἔδδν ἀνύσαντος ἐν βρώσει μίϛ; Ὅστος γὰρ οὐ μόνον διὰ τῆς νηστείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἰδοιορίας ἐν τοῖς Σάββασι τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἐαυτὸν κακῶσας, ἔλυσε τὸ Σάββατον· καὶ οὐκ ὠργίσθη τούτῳ ὁ Θεός, ὁ τὸν νόμον δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρετῆς ἑπαθλον, ἐν Χωρῆθ ἐαυτὸν ἐνεφάνισε. Τί δὲ περὶ Δανιὴλ φήσουσιν; Οὐχὶ τρεῖς ἑβδομάδας διετέλεσεν ἄστος; Τί ἐπὶ πᾶς Ἰσραὴλ, οὐ περιτέμνει τὸ παιδίον ἐν Σάββατῳ, εἰ τὸ γοῖ ὀκταήμερον; Οὐχὶ δὲ καὶ τὴν μεγάλην νηστείαν, ἣν νενομοθέτηνται, εἰ ἐν Σάββατῳ κατανήσοι; ἢ, νηστεύουσι; Οὐχὶ δὲ καὶ οἱ Ιερεῖς καὶ οἱ Λευῖται ἐν τοῖς τῆς σκηνῆς ἔργοις βεβηλοῦσι τὸ Σάββατον, καὶ ἀνατίσι εἰσιν; Ἄλλὰ καὶ κτήνος ἀν εἰς βέβηρον ἐμπέσει ἐν Σάββατῳ, ὁ μὲν ἀνασπάσας, ἀνατίσι, ὁ δὲ παριδὼν ⁴, κατάκριτος. Τί δὲ πᾶς Ἰσραὴλ, οὐχὶ ἐπὶ τὰς ἡμέρας τὴν τοῦ Θεοῦ κιβωτὸν περιφέροντες, τὰ Ἰεριχούνηνα ὁ τείχη περιήσαν, ἐν αἷς πάντως ἦν καὶ τὸ Σάββατον;

hoc facere neglexerit ³⁸. Num cuncti Israelitæ per non circuire, inter quos dies plane Sabbatum

Ὡς οὖν ἔφη, σχολῆς ἕνεκα τῆς πρὸς Θεὸν, ἵνα κινε μικροτάτην ἀπόμοιραν αὐτῷ ἀποπέμωσι, καὶ ἀναπαύσονται, ὁ τε δοῦλος καὶ τὸ ὑποζύγιον, ἡ τοῦ Σαββάτου τήρησις ἐπινενόητο, τοῖς νηπίοις ἔτι, καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου δεδουλωμένοι, τοῖς σαρκικοῖς, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τὸ σῶμα, καὶ τὸ γράμμα ἐννοῆσαι δυναμένοι. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ πρὸς μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς ἀνθρώπου, πινόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ὅσοι γὰρ ἐλάβομεν αὐτὸν, ἔδωκεν ἡμῖν ἔξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· ὥστε οὐκ εἰσὲν δοῦλοι, ἀλλ' υἱοὶ· οὐκέτι ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν· οὐκέτι μερικῶς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες ἐκ φόβου, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς αὐτῷ ἀπειθέμενοι ὀφειλοντες, καὶ αἰετὸν τὸν δοῦλον, τὸν θυμὸν ἡμῶν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καταπαύοντες, καὶ τῷ Θεῷ σχολάζειν ἐπιτρέποντες· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ἅπασαν αἰετὸν πρὸς Θεὸν ἀνατείνοντες, τὸν δὲ θυμὸν κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ δυσμενῶν καθοπιίζοντες· καὶ τὸ ὑποζύγιον, ἦτοι τὸ σῶμα, ὁμοίως, τὴν μὲν δουλείαν τῆς ἁμαρτίας ἀναπαύοντες, ταῖς δὲ θείαις ἐντολαῖς ἐξυπηρετεῖσθαι προτρέποντες.

Ταῦτα ὁ πνευματικὸς ἡμῖν ἐντέλλεται τοῦ Χριστοῦ

³⁸ III Reg. xix, 8. ³⁹ Dan. x, 2. ⁴⁰ Levit. ⁴¹ Epiph. hæres. 50, n. 32. et hæres. n. 82 seqq. ⁴² Ath. loc. cit. ⁴³ Galat. iv, 5. ⁴⁴ ibid. 4, 5.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ Cod. S. Hil. et alii κατανήση. ⁴ Cod. S. Hil. ὑπεριδὼν: alii multi περιδὼν. • Mss. fere omnia περιχούνητα.

νόμος, καὶ οἱ τοῦτον φυλάσσοντες, ὑπέρτεροι τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου γεγόνασιν. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ τελείου, τὸ ἐκ μέρους κατήργηται, καὶ τοῦ καλύμματος τοῦ νόμου, ἤτοι τοῦ καταπετάσματος διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος διαβράγέντος σταυρώσεως, καὶ τοῦ Πνεύματος πурίναις γλώσσαις ἐκλάμψαντος, τὸ γράμμα κατήργηται, τὰ σωματικὰ πέπυται, καὶ ὁ τῆς δουλείας νόμος πεπλήρωται, καὶ νόμος ἐλευθερίας ἡμῖν δωρηται. Καὶ ἐσπράζομεν τὴν τελείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταπάουσιν· φημὶ δὲ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν, ἐν ἣ ἡμεῖς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς καὶ Σωτῆρ, εἰς τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς πνευματικῶς τῷ Θεῷ λατρεύουσι κληρουχίαν εἰσῆγαγεν, εἰς ἣν αὐτὸς πρόδρομος ἡμῶν εἰσῆλθεν, ἀναστὰς· ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀνοιγόντων αὐτῷ τῶν οὐρανῶν πυλῶν, ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· κεκἀθικε σωματικῶς, ἐνθα καὶ οἱ τῶν πνευματικῶν τηροῦντες νόμον εἰσελεύσονται.

Ἡμῖν τοίνυν τοῖς τῷ πνεύματι στοιχοῦσι, καὶ οὐ τῷ γράμματι, πᾶσα ἡ τῶν σαρκικῶν ἐστὶν ἀπόθεσις, καὶ ἡ πνευματικὴ λατρεία, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν συνάφεια. Περιτομὴ μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς σωματικῆς ἡδονῆς, καὶ τῶν περιττῶν, καὶ οὐκ ἀναγκαίων ἀπόθεσις. Ἀκροβυστία γὰρ ἢ οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν, εἰ μὴ δέσμα, ἡδονικοῦ μορίου περιττωμα. Πᾶσα δὲ ἡδονὴ μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐν Θεῷ γινομένη περιττωμα ἡδονῆς ἐστὶν· ἧς τύπος ἡ ἀκροβυστία. Σάββατον δὲ, ἡ ἐκ τῆς ἀμαρτίας· καταπάυσις. Ὡστε ἀμφοτέρα ἐν τυγχάνουσι 9, καὶ οὕτως ἀμφοτέρα ἄμα ὑπὸ τῶν πνευματικῶν τελούμενα, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν παρανομίαν ἐργάζονται.

Ἔτι δὲ ἰστέον ὅτι ὁ ἐπτά ἀριθμὸς πάντα τὸν παρόντα χρόνον δηλοῖ, ὡς φησὶν ὁ σοφώτατος Σολομών, *δυνάται μεριδα τοῖς ἐπτά, καὶ γὰρ τοῖς ὀκτώ*. Καὶ ὁ θεηγόρος Δαβὶδ περὶ τῆς ὀγδόης ψάλλων, περὶ τῆς μελλούσης μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καταστάσεως ἐψάλλε. Τὴν ἐδόμηνη οὖν ἡμέραν, ἀργίαν μὲν εἶναι ἐκ τῶν σωματικῶν, τοῖς δὲ πνευματικῶς ἀναγκασίσθαι προστάσεων ὁ νόμος, μουσικῶς πάντα τὸν χρόνον τῷ ἀληθινῷ Ἰσραὴλ, καὶ νοῦν ὄρωντα Θεὸν ἔχοντι, ὑπέφηνε, τῷ Θεῷ ἑαυτὸν προσάγειν, καὶ ὑπεράνω τῶν σωματικῶν γίνεσθαι ῥ.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ' [LZ'].

Περὶ παρθενίας.

Κακίζουσιν οἱ σαρκικοὶ τὴν παρθενίαν, καὶ εἰς μετρυρίαν προβάλλονται οἱ φιλήδονοι τὸ Ἐπικαιρότατος πᾶς ὁσὺν οὐκ ἐγείρει σπέρμα ἐν τῷ Ἰσραὴλ. Ἡμεῖς δὲ φαμεν, τῷ ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι Θεῷ Λόγῳ θαρρήσαντες, ὡς ἡ παρθενία ἀνωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐνεφυτεύθη ὁ τῆ φύσει τῶν ἀνθρώπων. Ἐκ

⁹ I Cor. xiii, 10. ¹⁰ Athan. loc. cit. ¹¹ Athan. cit. ¹² Greg. Naz. orat. 42. ¹³ Eccle xi, 2. ¹⁴ Psal. vi, 11. ¹⁵ Vide lib. ii, c. 30. ¹⁶ Deut. xxv, 9.

VARIÆ LECTIONES.

ῥ Editi et R. δέ. 9 Quidam codices τυγχάνει. ῥ R. 2428 γενέσθαι, additur in Colb. 4780 et S. Hil. καὶ νόμος ἡμῶν ἐλευθερίας δωρηθήσεται. * Editi et S. Hil. ἐφυτεύθη.

A cit, quam, qui custodiunt, Mosaica lege superiores existunt. Nam, ex quo venit quod perfectum est, evacuatum est quod ex parte erat¹⁰; ac scisso per Salvatoris crucem tegumento 295 sive velo legis, sanctoque Spiritu igneis linguis illucescente, littera obsolevit, corporalia cessarunt, et impleta lege servitutis, lex libertatis nobis donata est. Atque¹¹ perfectam humanæ naturæ requiem celebramus, hoc est resurrectionis diem, in qua Dominus Jesus, vitæ auctor et Salvator, nos ad promissam illis qui spirituali cultu Deo serviunt, hæreditatem introduxit; in quam nimirum ipse præcursor noster ingressus est, postquam a morte ad vitam rediit, et reseratis patefactisque sibi cæli januis, in Patris dextera secundum corpus consedit, quo illi etiam qui legi Spiritus morem gerunt, deinceps sunt introituri.

Circumcisio ac Sabbatum unum quid sensu mystico. — Quocirca ad nos¹², qui spiritu, ac non littera incedimus, omnis carnalium rerum abjectio spectat, culusque spiritualis, et cùm Deo conjunctio. Circumcisio quippe, corporeæ voluptatis rerumque superfluarum ac minime necessariorum est abjectio. Præputium vero nihil aliud est, nisi superflua cutis membri illius in quo libido cietur. Omnis porro voluptas, quæ nec ex Deo, nec in Deo capitur, voluptatis est superflua portio, cujus figura præputium est: Sabbatum autem est requies a peccato. Quamobrem duo hæc unum prorsus sunt, atque ita ambo simul, si ab iis qui spiritu agunt, observentur, ne minimam quidem flagitii notam creant.

Numeri septenarii commendatio. — Quin illud quoque notandum est¹³, septenario numero præsens omne tempus designari, juxta atque sapientissimus Salomon dixit, *dare partem septem, atque etiam octo*¹⁴. Et diviniloquus David¹⁵, cum de octava psalmum ederet, de futura post resurrectionem instauratione rerum canebat. Quocirca, quandoquidem lex die septimo a corporeis rebus cessare præcipiebat, et spiritualibus vacare, vero Israelitæ, eaque mente prædico quæ Deum videat, arcana ratione hoc subindicabat, nunquam id non agendum esse, ut sese Deo offerat, et supra res D corporeas assurgat.

CAP. XXIV.

De virginitate.

Virginitatis defensio. Virginitas nomini coæva ac vigenis in paradiso. Matrimonium occasione peccati inductum. — Virginitatem¹⁶ carnales homines culpant, et qui voluptati indulgent, testimonii loco dictum hoc obtendunt: *Maledictus omnis qui non suscitavit semen in Israel*¹⁷; nos vero Dei Verbi qui

ex Virgine carnem assumpsit, præsidio freti hoc dicimus virginitatem ab initio in hominum natura consitam fuisse. Etenim homo ex terra virgine efficitur fuit. Ex solo item Adamo Eva condita est. Virginitas etiam in paradiso vigeat. Ait quippe divina Scriptura: *Nudi erant* (Adamus scilicet et Eva) *et non erubescerant*⁵². Ubi primum a divino mandato recesserunt, *nudos se esse cognoverunt*, et præ pudore *perizonata sibi consuerunt*⁵³. Ac postea quam violato præcepto Adamus audivit: *Terra es, et in terram reverteris*⁵⁴, morsque per transgressionem in mundum introivit, tum demum **296** *Cognovit Adam uxorem suam, et concepit, genuitque*⁵⁵. Itaque ne mors hominum genus obtereret et absumeret, matrimonium invecum est: ut per liberorum procreationem genus humanum incolu-

me staret⁵⁷. At fortasse dicent: Quia igitur sibi vult, *Masculum et feminam*⁵⁸, etc., illudque: *Crescite et multiplicamini*⁵⁹? Cui quæstioni respondebimus, per hæc verba, *Crescite et multiplicamini*, non eam omnino propagationem significari, quæ per conjugalem complexum efficitur. Deus enim alio quoque modo genus nostrum propagare poterat, si integrum ipsius mandatum ad extremum servassent⁶⁰. At cum pro sua præscientia (ut cui omnia antequam fiant nota sunt) perspectum haberet, fore, ut illi contra quam imperatum erat, facerent, ac morte multarentur; hoc ipse antevertens, masculinum et feminam creavit, et crescere ac multiplicari jussit. Ergo via cœpta pergamus, ac virginitatis, sive etiam castitatis, dotes videamus.

Castitas præsidium a diluvio. — Noe, cum arcam ingredi juberetur, atque hoc ei munus imponeretur, ut mundi semen conservaret; hujusmodi mandatum accepit: *Ingredere, inquit, tu, et filii tui, et uxor tua, et uxores filiorum tuorum*⁶¹. Eos itaque ab uxoribus distraxit, ut castitatis adminiculo pelagus, atqui universi illud orbis naufragium effugerent. At vero sedato diluvio, *Egredere, inquit, tu, et uxor tua et filii, et uxores filiorum tuorum*⁶². En rursus quo pacto propagationis causa matrimonium permissum est. Elias deinde, auriga ille ignem spirans et cœlipeta⁶³, nonne cœlibatum amplexus est, ejusque virtutem evectio humana conditione præstantior comprobavit⁶⁴? Quis cœlos clausit? Quis mortuos suscitavit⁶⁵? Quis Jordanem

παρθένου γὰρ γῆς ὁ ἄνθρωπος πεπλαστούργηται. Ἐκ μόνου Ἀδάμ ἡ Εὐα ἔκτισται. Ἐν παραδείσῳ παρθενία ἐπολιτεύετο. Φησὶ γοῦν ἡ θεία Γραφή, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, ὃ τε Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐα, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Ἦνίκα δὲ παρέδωσαν, ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ ἀσχυνθέντες ἔρραβῶσαν ἑαυτοὺς περιζώματα. Καὶ μετὰ τὴν παράβασιν, ὅτε ἤκουσε· *Γῆ εἶ ἐγώ, καὶ εἰς γῆν ἀπελευσθήσῃ*, ὅτε διὰ παραβάσεως θάνατος εἰς κόσμον εἰσῆλθε, τότε *Ἔγνω Ἀδὰμ ἔβαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συνέλαβε, καὶ ἐγέννησεν.* Ὅστε διὰ τὸ μὴ ἐκτριβῆναι καὶ ἀναλωθῆναι τὸ γένος ὑπὸ τοῦ θανάτου, ὁ γάμος ἐπιτενέθηται, ὡς ἂν διὰ τῆς παιδοποιίας τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διασωζῆται.

B Ἄλλ' ἐροῦσι τυχόν· Τί οὖν τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ βούλεται; καὶ τὸ· *Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*; Πρὸς ὃ λέξομεν, ὅτι τὸ μὲν, *Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*, οὐ πάντως τὸν διὰ γαμικῆς συναφείας πληθυσμὸν δηλοῖ. Ἡδύνατο γὰρ ὁ θεὸς καὶ ἐτέρῳ τρόπῳ τὸ γένος πληθύναι, εἰ τὴν ἐντολὴν μέχρι τέλους ἐτήρησαν ἀπαραχάρακτον ὡς ἂν. Ἄλλ' εἰδὼς ὁ θεὸς, τῆ προγνώσει αὐτοῦ, ὅ ἀπάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὡς μέλλουσιν ἐν παραβάσει γίνεσθαι, καὶ θανάτῳ κατακρίνεσθαι, προλαβὼν, ἐποίησε τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ, καὶ αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι προσέταξεν. Ὅδῳ τοίνυν κατέλωμεν, καὶ ἴδωμεν τὰ τῆς παρθενίας αὐξήματα· ταυτὸν δὲ καὶ περὶ τῆς ἀγγελίας εἰπεῖν.

C Νῦν εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσελθεῖν προστασσόμενοι, καὶ κόσμου σπέρμα φυλάττειν ἐγγχειριζόμενοι, οὕτω προστάττεται· *Εἰσελθε σὺ, φησὶ, καὶ οἱ υἱοὶ σου, καὶ ἡ γυνὴ σου, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου.* Διείλεν αὐτοὺς (6) ἐκ τῶν γυναικῶν, ὡς ἂν μετὰ τῆς ἀγγελίας τὸ πέλαγος, καὶ τὸ παγκόσμιον ἐκίθη ναυάγιον διαδράσαιεν. Μετὰ μέντοι τὴν τοῦ καταλυσμοῦ κατάπυξιν, *Ἐξελεθὲ σὺ, φησὶ, καὶ ἡ γυνὴ σου, καὶ οἱ υἱοὶ σου, καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου.* Ἴδου πάλιν διὰ τὸν πληθυσμὸν ὁ γάμος συγκαχέθηται. Εἶτα Ἡλίας ἐπερίπυξεν ἀρματηλάτης καὶ οὐρανοφοίτης οὐκ ἀγαμίαν ἠσπάσατο, καὶ τῷ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐμαρτυρήθη μετεωρίσματι; Τίς οὐρανοὺς ἐκλαίσει; Τίς νεκροὺς ἡγήσει; Τίς Ἰορδάνην ἔτεμεν; Οὐχ ὁ περὶ θένος Ἡλίας; Ἐλισσαῖος δὲ, ὁ τούτου φοιτητῆς, οὐ τὴν

⁵² Gen. ii, 25. ⁵³ Gen. iii, 7. ⁵⁴ ibid. 19. ⁵⁵ Gen. iv, 1. ⁵⁶ Greg. Nyss. *De opif. hom.* 16. ⁵⁷ Gen. i, 28. ⁵⁸ ibid. 28. ⁵⁹ Vide sup. lib. ii, cap. 30. ⁶⁰ Gen. vii, 1. ⁶¹ Gen. vii, 16. ⁶² IV Reg. ii, 11. ⁶³ III Reg. xvii, 16. ⁶⁴ ibid. 19.

VARIE LECTIONES.

¹ Regii quidam ὅτι εἰ γῆ. Regii duo ὅτε ἤκουσαν, ὅτι. ὡς Reg. 4 et Colb. ἀπαραχάρακτον, vetus interpr. in *intransmutationem*. ² Desunt hæc in R. 3579. In cod. S. III. velut in pluribus aliis deest *περὶ*. Sic vetus interpr. *idem autem est dicere et castitatis*.

NOTÆ.

(6) *Διείλεν αὐτούς. Eos ab uxoribus distraxit.* Sic vulgo censent Patres, Noachi filios a re uxoria temperasse quandiu diluvium duravit, quia Sem non nisi secundo post anno Arphaxad primogenitum habuerit. Chrysostomus vero hom. 28 in Gen.

scribit Chamum Chanaan filium procreasse, dum in arca ageret; quod ex cap. ix, 18, colligit, ubi dicitur: *Erant filii Noe qui egressi sunt de arca Sem, Cham, et Japheth. Porro Cham iste pater Chanaan: ac si Scriptura innueret Chamum una exiisse de arca*

Ἰσην ἀρετὴν ἐπιδειξάμενος ἐν διαπλασίῳ τὴν χάριν A τοῦ Πνεύματος αἰτήσας, ἐκληρονόμησε; Τί δὲ οἱ τρεῖς παῖδες; Οὐ παρθενίαν ἀσκήσαντες πυρὸς κρείττους γεγόναι, διὰ τῆς παρθενίας τῶν σωμάτων ἀναλώτων τῷ πυρὶ γεγονότων; Οὐ Δανιὴλ, οὐ τῷ σώματι τῆ παρθενία στομαθῆντι θηρῶν ὀδόντες ἐμπαρῆναι οὐκ ἔσχυσαν; Οὐ μέλλων τοῖς Ἰσραηλίταις ὁ Θεὸς ἐπιτάσσειν, ἀγνίζειν τὸ σῶμα προσέταται; Οὐχ ἱερεῖς ἢ ταυτοὺς ἀγνίζοντες, οὕτως τῶν ἀδύτων ἐπέβαινον, καὶ τὰς θυσίας προσήγον; Οὐχ ὁ νόμος μεγάλῃ ἐσχῆν τὴν ἀγνείαν ἀηγήρουσε; Nonne sacerdotes seipsos castos servabant, quo templi adyta ingrederentur, ac victimas offerrent? Annon denique lex magnum votum castitatem nuncupavit?

Χρὴ τοίνυν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον λαμβάνειν B τὸ νομικὸν πρόσταγμα. Ἔστι γὰρ σπέρμα πνευματικὸν δι' ἀγάπης καὶ φόβου Θεοῦ συλλαμβανόμενον ἐν τῇ ψυχικῇ γαστρὶ ὠδινούσῃ καὶ τικτούσῃ πνεύμα σωτηρίας. Οὕτω δὲ ἐκληπτέον καὶ τὸ Μακάριος, ὃς ἔχει σπέρμα ἐν Σιών, καὶ οἰκεῖον ἐν Ἱερουσαλήμ. Τί γάρ, κἂν πόρος ἦ, κἂν μέθος, κἂν εἰδωλολάτρης, μακαρίος ἐστίν, εἰ μόνον ἔχει σπέρμα ἐν Σιών, καὶ οἰκεῖον ἐν Ἱερουσαλήμ; Οὐδεὶς εὐφρονῶν τοῦτο ἐρεῖ.

Παρθενία, τὸ πῦν ἢ ἀγγέλων πολιτεύμα, τὸ πάσης φροσύνης φύσει; ἰδιώμα. Ταῦτα λέγομεν, οὐ τὸν γάμον κακίζοντες· μὴ γένοιτο· οἴδαμεν γὰρ τὸν Κύριον ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ τὸν γάμον εὐλογήσαντα, καὶ τὸν εἰπόντα· *Τίμιος ὁ γάμος, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος*· ἀλλὰ καλοῦ κρείττονα τὴν παρθενίαν γινώσκοντες. Ἐν τε γὰρ ταῖς ἀρεταῖς εἶναι ἐπιτάσεις καὶ ὑφέσεις, ὁμοίως καὶ ἐν ταῖς κακίαις. Γινώσκουμεν ὅτι γάμου ἔχοντες πάντες βροτοὶ μετὰ τοῦ γένους ἀρχηγέτας. Ἐκεῖνοι γὰρ παρθενίας εἰσι, καὶ οὐ γάμου πλαστούρημα· ἀλλ' ἡ ἀγαμία ἀγγέλων ἐστίν, ὡς ἔφημεν, μίμημα. Ὅσῳ τοιγαροῦν ἀγγελὸς ἀνθρώπου ὑπέρτερος, τοσοῦτω παρθενία γάμου τιμιωτέρα. Τί δὲ λέγω, ἀγγελος; Αὐτὸς ὁ Χριστὸς, τῆς παρθενίας τὸ κλέος, οὐ μόνον ἐκ Πατρὸς ἀνάρχως, ἀρρέουσως, καὶ ἀσυνδυάστως γεγεννημένος, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνθρώπος καθ' ἡμᾶς γενόμενος, ὑπὲρ ἡμᾶς; ἐκ Παρθένης συναφείας ἀνευ σεσαρκωμένος, καὶ αὐτὸς παρθενίαν τὴν ἀληθῆ καὶ πανταλῆ δεικνύς ἐν ἑαυτῷ. Ὅθεν καὶ ταύτην ἡμῖν οὐκ ἐνομοθέτησε μὲν· *Οὐ γὰρ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον*, ὡς αὐτὸς ἔφησεν· Ἐργῷ δὲ ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν καὶ πρὸς ταύτην ἡμᾶς ἐνεδυνάμωσεν. Τίνι γὰρ οὐκ ἔστι σαφές, ὅτι παρθενία ἐν ἀνθρώποις νῦν πολιτεύεται;

ille nulla nobis lege præscripsit (Non enim, ut ipse ait, omnes capiunt verbum istud⁶⁶), verum ipso opere nos illam docuit, nobisque ad eam robur conciliavit. Ecce enim non liquet, virginitatem nunc inter homines vigere?

⁶⁶ IV Reg. II, 8. ⁶⁷ ibid. 9. ⁶⁸ Dan. III, 20. ⁶⁹ Dan. VI, 14. ⁷⁰ Exod. XIX, 15; Num. VI, 2. ⁷¹ Isa. XXXI, 9. ⁷² Joan. II, 1. ⁷³ Hebr. XIII, 4. ⁷⁴ Matth. XII, 41.

VARIÆ LECTIONES.

* Cod. S. Hil. et alii οὐ. Regii 4 οὐ Δανιὴλ, τῷ σώματι; sic vetus interpr. Nonne Daniel corporis. γ Cod. S. Hil. et alii nonnulli οὐχ εἰ ἱερεῖς. * Cod. S. Hil. et alii τοιγαροῦν. * Edit. γὰρ τὸ. ^b Aptius forsitan τῆ παρουσίᾳ, ut in Reg. tribus. In multis deest αὐτοῦ, et in cod. S. Hil. manu secunda additum fuit. ^c Quidam cod. Ἐγγονοί.

Explicata Scripturæ loca. — Legis itaque præceptum sensu magis spirituali accipi debet. Est enim semen spirituale, quod per charitatem et timorem Dei concipitur in animæ utero, parturiente edenteque spiritum salutis. Sicque etiam intelligendum illud est: *Beatus qui habet semen in Sion, et propinquos in Jerusalem*⁷¹. Quid enim, si ganeo sit, si temulentus, si idolorum²⁹⁷ cultor, num beatus erit, si modo semen in Sion, et affines in Jerusalem habeat? Nemo certe sanæ mentis hoc effutierit.

Virginitas angelicum vitæ genus, et matrimonio præstantior. — Virginitas angelicum est vitæ genus, incorporeæ omnis naturæ peculiaris nota. Neque id dicimus, ut matrimonio detrahamus: absit! (nequaquam enim nos fugit Dominum præsentia sua nuptiis benedixisse⁷², illumque novimus qui dixit, *Honorable connubium, et totus immaculatus*⁷³); sed quia nuptiis, quamvis alioqui bonis, præstare virginitatem agnoscimus. Etenim, cum in virtutibus, tum in vitiis altiores atque inferiores gradus existunt. Illud scimus, mortales omnes ex conjugio natos esse, primis generis nostri parentibus exceptis. Nam illi virginitatis soboles sunt, non conjugii sgmentum. At cælibatus angelorum, ut diximus, vitam imitatur. Ex quo fit ut quantum angelus hominem antecellit, tantum virginitas matrimonium superet.

Christus virginitatis decus, ex patre virgine, matreque natus. Virginitas nulla lege a Christo præscripta. — Quid vero angelum dico? Christus ipse virginitatis decus est, ut qui non modo ex Patre sine fluxu atque congressu genitus sit, sed etiam nostri instar assumpta carne, ex Virgine sine maritali copula veram absolutissimamque virginitatem in seipso ostenderit. Quapropter hanc quidem

Atqui bona quidem est liberorum procreatio, A quæ matrimonio suscitatur: bonum item matrimonium propter fornicationes, quas amputat⁷⁵; ac libidinis rabiem, facta legitimæ copulæ copia, in scelestis flagitia insano impetu ruere non sinit. Bonum, inquam, est matrimonium iis quibus deest continentia: at potior est virginitas quæ animi fecunditatem auget, Deoque orationem uti fructum tempestivum offert: *Honorabile convubium et torus immaculatus: fornicatores autem et adulteros judicabit Deus*⁷⁶.

298 CAP. XXV.

De circumcissione.

Circumcisio Abrahamæ ante legem, post benedi- B
⁷⁵ I Cor. vii, 2. ⁷⁶ Hebr. xv, 4.

VARIE LECTIONES.

d Mss. συνίστησι. R. 2925 συνέστησε. e Deest τῆς in mss. præterquam in cod. S. Hil. et R. 2428.

NOTÆ.

(7) Καὶ καλὸς ὁ γάμος. Bonum jam convubium, etc. Hic Noster Gnosticos sugillat et Manichæos, qui multipliciter nuptiis detraxerant, uti prænuntiatum a Paulo fuerat I Tim. iv, 1. Porro Græci, ut et Latini, virginitatem sic potiorē habent, ut nihilominus nuptias sacramentis accenseant. *Septem sunt spiritus, ut dicit Isaias*, inquit Simeon Thessalon. *De initiis*. cap. 33: Καὶ ἑπτὰ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργούμενα ταῦτα δὲ εἰσι· βάπτισμα, χρῆσμα, κοινωνία, χειροτονία, γάμος, μετάνοια, καὶ ἔλαιον ἁγίον. *Septem quoque sunt Ecclesie sacramenta, quæ per Spiritum operantur; videlicet, baptismus, unguentum, C communio, oratio, nuptiæ, pœnitentiæ, et sacramentum oleum.* Eandem esse Jacobitarum et Coptorum fidem testis est locupletissimus Joseph Abudacnus in opusculo de eorum institutis, quod Oxonii Latine prostritit, anno 1675. Hæc sacramenta, tum a Christo instituta, tum etiam quodammodo ab ipso suscepta Simeon asserit; nuptias vero, quando eis Cansæ benedixit, dumque ex deponsata natus est. Hinc nuptiæ sine sacerdote nunquam celebrantur apud Græcos. Joannes Citri in Responsis ad Constantium Gabasilam, p. 334 Juris Græco-Rom. quærenti, *An qui despondit sibi puellam sine consuetis precibus sacris, sed per consensum, et instrumenta scripta, liceat illi qui cum germana puella quæ ante præmortua sit, conjungi? an rursum, qui, sponsa perinde mortua, uxorem aliam duxit, is bigamus censendus sit?* respondet, novellis Leonis Sapientis et Alexii Comneni imperatorum, quibus, tam sponsi, quam sponsæ ætas definita est, iidem edici, sponsalia non aliter quam ἱεροτελεστία, sacro initiationis ritu firmitatem habere, et quæ non sic processerint, irrita et tanquam non facta cœnseri. Ubi ἱεροτελεστία, sacra initiatio est, quam sacramentum appellamus. Addit alterum non fore bigamum, quia sponsaliorum consensum secuta non est ἱεροτελεστία. Nuptias enim non contractis constituit, οὐ λογογραφία συνίστησιν, ἀλλ' οὐδὲ φανερά ἢ λαθραία συνάραται, sed nec aperto concubitu, aut clandestino (hic enim scortatio est) εὐχῶν δὲ ἱερῶν ἐπιβολῇ, καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, sed sacrarum precum recitatione et iis quæ consecratoria sunt. Ac certe Alexius Comnenus, in rescripto, perfectum matrimonium vocat, conjunctionem, quæ sacris precibus agitur, καὶ τὴν ἐξ ἱερολογίας συναρμωσιν τοῖς μνηστευομένοις, ἤγουν τὸν τέλειον γάμον. Cæterum ex vetusta consuetudine, si mulier marito fuerit infidelis, nuptias sic dirimunt, ut vir aliam ducere queat. Id quod æquissimis de causis fieri contestati sunt Græci in Florentina synodo;

Καλὴ μὲν ἡ τεκνογονία, ἣν ὁ γάμος διανίστησι, καὶ καλὸς ὁ γάμος (7) διὰ τὰς πορνείας, ταύτας περικόπτων, καὶ τὸ λυσσώδες τῆς ἐπιθυμίας διὰ τῆς ἐνόμου μίξεως οὐκ εἶναι πρὸς ἀνόμους ἐκμαίνεσθαι πράξεις. Καλὸς ὁ γάμος, οἷς οὐ πάρεστιν ἐγκράτεια· κρείττων δὲ ἡ παρθενία, ψυχῆς τεκνογονίαν αὐξοῦσα καὶ Θεῷ καρπὸν ὄριμον, τὴν προσευχὴν προσάγουσα. *Τίμιος ὁ γάμος, καὶ ἡ κοίτη ἁμίαντος· πύθρονος δὲ καὶ μοιχοῦς κρινεῖ ὁ Θεός.*

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ' [4H].

Περὶ τῆς ἑ περιτομῆς.

Ἡ περιτομή (8) πρὸ τοῦ νόμου ἐδόθη τῷ Ἀβραάμ,

disciplinam hanc haud improbante Basilio, can. 9, uti nec Nazianzeno, orat. 31: etsi iniquior isti visa est, ut æquale jus esse debeat, cum viri, tum mulieris. In concilio Tridentino nihil decretum est quod Græcorum usibus contrarium esset.

(8) Ἡ περιτομή. Et circumcisio Abrahamæ, etc. Justinus Martyr in *Dial. cum Tryph.* p. 241 et 266, fuse probat circumcisionem nudum fuisse signum, quo Israelitæ ab aliis gentibus secernerentur. *Abraham in signum accepti circumcisionem*, inquit, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοσύνην, non autem ad justitiam; ἀλλ' οὐκ ὡς ἔργον δικαιοσύνης, non tanquam opus justitiæ. Hoc argumentum persequitur Irenæus lib. iv, cap. 30 contra Ebionitas et Cerinthianos, tum subiude etiam Epiphanius, hæres. 30, ubi nationes multas indicat quæ circumcisionem non uti ritum sacrum admitterent. Græcos alios omitto quorum unus, præter Damascenum, interpres mihi sufficet Hieronymus, lib. ii *Commun. in ep. ad Galat.* *Quia enim ex semine ejus (Abraham scilicet) erat Christus oriundus, inquit, in quo univrsarum gentium fuerat benedictio repromissa, et ab Abraham usque ad Christum multa erant sæcula transitura, providens Deus, ne soboles dilecti Abrahamæ cæteris nationibus interseretur, et paulatim familiæ ejus feret incerta, gregem Israeliticum quodam circumcisionis cauterio denotavit, ut viventes inter Ægyptios, inter Assyrios, Babyloniosque, atque Chæthæos, hoc signaculo distinguerentur. Denique per quadraginta annos in eremo nullus est circumcisus, soli quippe sine gentis alterius admisione vivebant. Statim ut Jordanis ripam transgressus est populus, et in Palæstinæ terram Judæum se examen infudit, circumcisio necessaria futuro ex commistione gentium providit errori.* Estius ob frequentia Patrum testimonia fatetur (in *Epist. ad Rom.* xiv, 11): *Nec facile quempiam reperiri Augustino priorem, qui in signaculo circumcisionis virtutem agnoscat a peccato mundandi, tametsi post Augustinum, eoque ut apparet auctore, multum apud Latinos fuerit recepta.* Quidni vero pro Augustino faciat Nazianzenus, orat, ubi probat baptismum recte dari parvulis periclitantibus, quia octavo a nativitate die circumcidi jubebantur. Καὶ τοῦτου λόγος ἡμῶν ἡ ἑορταζόμενος περιτομῆ τυπικὴ τις οὖσα σφραγίς, καὶ ἀλόγιτος ἐστὶ προσαγομένη. Scilicet, cum ille qui circumcidebatur, hoc signaculo Dei cultui addiceretur, admitteretque venturi Salvatoris, in quo gentes benedicendæ erant, testimonium, valde consentaneum est hoc ritu originis vitium remissum fuisse.

μετὰ τὰς εὐλογίας, μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν, σημεῖον Ἀ αποδιαστῆλλον αὐτὸν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοὺς αὐτοῦ οἰκογενεῖς ἐκ τῶν ἐθνῶν, μεθ' ὧν συναν- εστρέφετο. Καὶ ἔθλον· ὅτι γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσα- ράκοντα ὁ Ἰσραὴλ μόνος καθ' ἑαυτὸν διέτριψεν, οὐ συναναμειγμένος ἐτέρῳ ἔθ.σι, ὅσοι ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐγενήθησαν, οὐ περιετμήθησαν· ἤνικα δὲ Ἰησοῦς ἐπιβίβασεν αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην, περιετμήθησαν, καὶ γέγονε δεῦτερος νόμος περιτομῆς. Ἐπὶ Ἀβραάμ γὰρ ἐδόθη νόμος περιτομῆς, εἴτα ἐπαύσατο ἐν ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Ἰησοῦ νόμον περιτομῆς, μετὰ τὸ διαβῆναι τὸν Ἰορ- δάνην, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ γέγραπται· Ἰα) δὲ τοῦτον τὸν καιρὸν εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰησοῦ· Πόησον σεαυτῷ μιχλίρας περιτνας ἐκ πέτρας ἀκροτόμου, καὶ καθίσας περιτέμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ δευτέρου. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐπὶ τεσσαράκοντα γὰρ καὶ ἑξήκοντα ἔτη ἀνέστραπται Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Βυτταριτίδι^h, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεριτέμητο αὐτὸν ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν μαχιμῶν, τῶν ἐξελθούτων ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οἱ ἀπειθήσαντες ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, οἷς καὶ δώρισε μὴ ἰδεῖν αὐτοὺς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσε Κύριος τοῖς πατράσιν αὐτῶν δοῦναι αὐτοῖς, γῆν βέουσαν γάλα καὶ μέλι. Ἀντι δὲ τού- των ἀντικατέστησε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὗς Ἰη- σοῦς περιτέμε, διὰ τὸ γεγενησθαι αὐτοὺς ἀπερι- τέμτους κατὰ τὴν ὁδόν. Ὡστε σημεῖον ἦν ἡ περι- τομή, ἀφορίζον ἰ τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐθνῶν, οἷς συν- αναστρέφετο.

Τύπος δὲ ἦν τοῦ βαπτίσματος. Καθάπερ γὰρ ἡ περιτομή οὐ χρειώδης μέλος ἀποτεμνεῖ τοῦ σώματος, ἀλλὰ περίττωμα ἀχρηστον, οὕτω δὲ τοῦ ἁγίου βα- πτίσματος τὴν ἀμαρτίαν περιτεμνόμεθα· ἡ δὲ ἀμαρ- τία, δῆλον ὡς περίττωμα ἐπιθυμίας ἐστὶ, καὶ οὐ χρειώδης ἐπιθυμία. Ἀδύνατον γὰρ τινα μηδ' ὅλως ἐπιθυμεῖν, ἢ τέλος ἀγευστον ἡδονῆς εἶναι· ἀλλὰ τὸ ἀχρηστον τῆς ἡδονῆς, ἥτοι ἡ ἀχρηστος ἐπιθυμία τε καὶ ἡδονή, τοῦτό ἐστιν ἡ ἀμαρτία, ἣν περιτέμνει· τὸ ἅγιον βάπτισμα, παρέχον ἡμῖν σημεῖον τὸν τί- μιον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου, οὗκ ἐξ ἐθνῶν ἀφορί- ζον ἡμᾶς· πάντα γὰρ τὰ ἐθνη τοῦ βαπτίσματος ἔτυχον, καὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἐσφραγίσθησαν· ἀλλ' ἐν ἐκάστῳ εἶθνε τὸν πιστὸν ἀποδιαστῆλλον τοῦ ἀπίστου. Τῆς ἰ τοῖνον ἀληθείας ἐμφανισθείσης, ἀνό- νητος ὁ τύπος· καὶ ἡ σκιά. Ὡστε περιττὸν νῦν τὸ περιτέμνεσθαι, καὶ ἐναντίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ὁ γὰρ περιτεμνόμενος χρεωστὶ ὅλον νόμον τη- ρῆσαι· ὁ δὲ Κύριος ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον, περι- τεμήθη· καὶ πάντα δὲ τὸν νόμον, καὶ τὸ Σάββατον ἐτήρησεν, ἵνα πληρώσῃ καὶ στήσῃ τὸν νόμον. Ἀφ'

cliones et promissiones data est, tanquam signum quod eum liberosque ejus, ac vernas a gentibus, quibuscum morabatur, discerneret⁷⁷. Argumento est⁷⁸, quod cum Israelitæ quadraginta annis in deserto secum ipsi seorsim versarentur, nec cum ulla alia gente commercium haberent, ex iis qui in deserto nati sunt, nullus omnino circumciscus fuit. At postquam Josue Jordanem trajecit, tum circumcisci sunt, constituitaque fuit secunda lex circumcissionis. Lex siquidem circumcissionis, quæ tempore Abrahamæ data fuerat, posthac totis quadra- ginta annis in deserto cessavit. Quocirca secundo rursus Deus circumcissionis legem Josue post transmissum Jordanem dedit: quemadmodum scriptum est in libro ejusdem Josue filii Nave: *Eo tempore ait Dominus ad Jesum: Fac tibi cultros lapideos ex petra durissima, et circumcide secundo filios Israel*⁷⁹. Et post pauca: *Quadraginta et duobus annis versatus est Israel in solitudine Madbaritide: ob eamque causam incircumcisi erant ex ipsis filii multi bellatorum, qui egressi fuerant ex terra Egypti, qui Dei mandatis non paruerant: quibus etiam affirmavit non visuros ipsos terram bonam quam juraverat patribus eorum daturum se eis, ter- ram lacte et melle manantem. In eorum autem locum filios ipsorum suffecit, quos Jesus circumcidit; eo quod in via circumcisi non essent*⁸⁰. Ex quo per- spicuum fit, circumcissionem signum fuisse quod Israellem a gentibus quibuscum versabatur, se- cerneret.

Circumcisio baptismi figura. — Ea porro bap- tismi figura erat⁸¹. Sicut enim circumcisio non utile aliquod corporis membrum abscindit, sed superfluum excrementum: ita per sanctum bap- tisma peccatum nobis amputatur. Liquet autem quod peccatum superfluum quoddam sit, et inutilis cupiditas. Neque enim fieri potest, ut quis omnino non concupiscat, aut nullum voluptatis sensum percipiat: verum illud quod in cupiditate et vo- luptate nulli usui est, hoc est inutilis cupiditas ac voluptas, hoc ipsum **299** peccatum est: quod quidem circumcidit sanctum bap- tisma, signi loco venerabilem cruceum in nobis fronte præbens, non qua a gentibus secernamur (omnes enim gentes baptismum consecutæ sunt, ac crucis signo insi- gnitæ), sed quo fidelis ab infideli in qualibet natione distinguatur. Quocirca circumcisio pate- facta veritate inutilis jam figura atque umbra est. Inutile igitur est circumcisci, ac baptismo contra- rium. Nam qui circumciditur universæ legis ser- vandæ debitor est⁸². Dominus porro ut legem in-

⁷⁷ Gen. xii, 3 seqq. xv, 5 seqq.; xv, 10 seqq. 6, 7. ⁸¹ Greg. Naz. orat. 40. Athan. *De Sab. et*

⁷⁸ Chrys. hom. 59 in Gen. ⁷⁹ Josue v, 2. ⁸⁰ *ibid.* *circ.* ⁸² Galat. v, 3.

VARIÆ LECTIONES.

^h Alias non legi, Hebraeos in deserto per 42 annos moratos esse. ^g Edita ἀνέστραπται. ^a Ita quidem miss., at legendum ex Bibliis Sixt. μαδβαρετίτιδι. Desertum in quo morati sunt Israelitæ, per antiquana- siam Madbara dicebatur, ab Hebraeo מדבר, desertum. ⁱ R. ἰ χωρίων. ^j Edita τοῖς.

pleret, circumcisis fuit; atque adeo totam legem A
implevit, Sabbatum quoque servavit, ut legem im-
pleverit ac sisteret⁸³. Ex quo autem baptizatus est,
et Spiritus sanctus hominibus apparuit, in colum-
bae specie descendens super eum, ex eo tempore spiritalis Dei cultus ac vitæ ratio, cælo:umque
regnum prædicari cœperunt.

CAP. XXVI

De Antichristo.

Antichristi acceptiones variæ. Judæi Antichristum
recepturi tanquam sit eorum Messias. — Nosse au-
tem operæ pretium est, venturum omnino Anti-
christum esse. Et quidem omnis qui non conste-
tur Dei Filium ac Deum in carne venisse, et Deum
perfectum esse, atque hominem perfectum, una
cum eo quod Deus erat, effectum esse, is Anti-
christus est⁸⁴. Cæterum peculiari ac præcipuo
modo Antichristus ille dicitur⁸⁵, qui sub sæculi
finem venturus est. Primum itaque oportet prædi-
cari Evangelium apud omnes gentes, uti Dominus
ait⁸⁶: ac tum ille veniet, ut innotescat adversarius
Deo Judæorum animus. Ait enim ad eos Dominus:
Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis
me: veniet alius in nomine suo, et illum accipie-
tis⁸⁷. Itemque Apostolus: Pro eo quod charitatem
veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mit-
tet illis Deus operationem erroris, ut credant men-
dacio: ut judicentur omnes qui non crediderunt
veritati, sed consenserunt iniquitati⁸⁸. Ergo Judæi
Dominum Jesum Christum, qui Dei Filius ac Deus
erat, minime receperunt: impostorem contra, qui
se Deum dicat, recepturi sunt⁸⁹. Nam quod Dei
nomen sibi ille sit arrogaturus, angelus Danielem
docens hisce verbis ostendit: Super deos enim pa-
trum suorum non intelliget⁹⁰. Et Apostolus: Ne quis
vos seducat ullo modo: quoniam nisi venerit disces-
sio primum, et revelatus fuerit homo iniquitatis, fi-
lius perditionis, qui adversatur et extollitur supra
omnem qui dicitur Deus, aut colitur, ita ut in tem-
plo Dei sedeat, ostendens se 300 tanquam sit
Deus⁹¹. In templo, inquit, Dei, non nostro, sed
vetere Judaico. Non enim nobis, sed Judæis

οὐ δὲ ἐβαπτίσθη, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς ἀνθρώ-
ποις ἐνεφανίσθη, ἐν εἰδει περιστερᾶς καταβαίνον ἐπ'
αὐτὸν, ἐκ τότε ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ πολιτεία,
καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία κεκήρυκται.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ' ρθ'.

Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου (9).

Χρὴ γινώσκειν ὅτι δεῖ τὸν Ἀντίχριστον ἐλθεῖν.
Πῶς μὲν οὖν ὁ μὴ ὁμολογῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν
σαρκὶ ἐληλυθέναι, καὶ εἶναι Θεὸν τέλειον, καὶ γενέ-
σθαι ἄνθρωπον τέλειον, μετὰ τοῦ εἶναι ἕ Θεόν, Ἀν-
τίχριστός ἐστιν. Ὅμως ἰδιοτρόπως καὶ ἐξαιρέτως
Ἀντίχριστος λέγεται, ὁ ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶ-
νος ἐρχόμενος. Χρὴ τοιγαροῦν πρώτον κηρυχθῆναι
τὴ Εὐαγγέλιον ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καθὼς ἔφη ὁ
Κύριος, καὶ τότε ἐλεύσεται, εἰς ἐλεγχον τῶν ἀντι-
θέτων Ἰουδαίων. Ἐφη γὰρ αὐτοῖς ὁ Κύριος: Ἐγὼ
ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ
λαμβάνετε με: ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ὀνόματι τῷ
ἰδίῳ, κἀκείνον λήψετε. Καὶ ὁ Ἀπόστολος: Ἀγ-
ῶν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς
τὸ σωθῆναι αὐτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο πέψυει αὐτοῖς
ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐ-
τοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πι-
στεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκῆσαντες ἐν τῇ
ἀδικίᾳ. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι Υἱὸν Θεοῦ ὄντα, τὸν Κύριον
Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Θεόν, οὐκ ἐδέξαντο, τὸν δὲ
πλάνον, Θεὸν ἑαυτὸν λέγοντα, δέξονται. Ὅτι γὰρ
Θεὸν ἑαυτὸν ἀποκαλέσει, ὁ ἄγγελος τὸν Δανιὴλ διέ-
σκων, οὕτω φησὶν: Ἐπὶ θεοῦ τῶν πατέρων αὐ-
τοῦ οὐ συνήσει. Καὶ ὁ Ἀπόστολος: Μὴ τις ὑμῖς
ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι ἔαν μὴ ἔλθῃ
ἀποστασία πρώτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος
τῆς ἀνομίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀρτικείμε-
νος, καὶ ὑπερμυρομένος ἐπὶ πάντα λογίματος
θεοῦ, καὶ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ
θεοῦ (10) καθῆσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν, ὅτι
ἐστι Θεός. Εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦ Θεοῦ, οὐ τὸν ἡμίτε-
ρον, ἀλλὰ τὸν παλαιόν, τὸν Ἰουδαϊκόν. Οὐ γὰρ ἡμῖν,
ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλεύσεται: οὐχ ὑπὲρ Χριστοῦ¹,

⁸³ Matth. v, 17. ⁸⁴ Joan. iv, 2. ⁸⁵ Iren. lib. v, c. 25. Greg. Naz. orat. 47. ⁸⁶ Matth. xxiv, 14.
⁸⁷ Joan. v, 45. ⁸⁸ II Thess. ii, 11. ⁸⁹ Chrys. hom. 4 in Epist. II ad Thess. ⁹⁰ Dan. ii, 37.
⁹¹ II Thess. ii, 5, 4.

VARIÆ LECTIONES.

^k Mss. μεῖναι. ^l Hæc postrema verba habent mss. omnia: absunt in editis, et in translatione Fabri.

NOTÆ

(9) Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου. De Antichristo. Post D
Irenæum Hippolytus ejus discipulus, de Antichristo
librum edidit, in quo non pauca ex magistri lib. v
transumpsit, omisso ejus nomine. Sæculi sexti
scriptor alter genuini libri Hippolyti metaphrasium
scripsit, quam Photius, ceu sincerum S. Martyris
opus retulit in Biblioth. cod. 202, et Joanne Pico
accurante, Parisiis illud excuderunt anno 1566.
Habetur etiam Græce et Latine: I Biblioth. PP.
Græc.

(10) Εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦ Θεοῦ. In templo
inquit Dei, non nostro. Hoc est, non in Basilica
Dominicæ resurrectionis, sed in templo Judaico,
quod instauraturus est. Μὴ γένοιτο γὰρ τοῦτον ἐν
ᾧ ἐσμέν. Absit enim ut illud in quo versamur signi-
ficetur, inquit Cyrillus Hierosol. cat. 15: Si enim
tanquam Christus Judæis adveniet, et a Judæis
adorari volet, ut eos majori astu decipiat, templum
illud celeberrimum excitare conabitur, etc. Irenæus
quoque: Quoniam Hierosolymis templum per dispo-
sitionem veri Dei factum est, in quo adversarius
sedebit, tentans semetipsum Christum ostendens. Ita
subinde Hippolytus: Καὶ αὐτὸς ἀναστήσει ἐν Ἱερου-
σόλοις τὸν λίθινον ναόν. At Chrysostomus, hom. 3
in Epist. ad Thessal. τὰς πανταχοῦ Ἐκκλησίας,
omnes univervo orbe Ecclesias intelligit.

τοῦ Χριστοῦ· διὸ καὶ Ἀντίχριστος λέγεται· A veniet : nec pro Christo, sed adversus Christum : qua etiam de causa Antichristus dicitur 77.

νον πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ἔθνεσι· Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ οὗτος ἢ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ ψεύδους, πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν ἑλλυμένοις, ὃν ὁ Κύριος ἀρελεῖ τῷ ῥήστωματι αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Οὐκ αὐτὸς τοῦτο (11) γίνεται ἄνθρωπος κατὰ τὴν τοῦ καθ' ἑαυτὸν μὴ γίνετο· ἀλλ' ἄνθρωπος· τὰς τίκτεται, καὶ ὑποδέχεται πᾶσαν τὴν τοῦ Σατανᾶ. Προειδῶς γὰρ ὁ Θεὸς τὸ ἦς μελλούσης αὐτοῦ προαιρέσεως, παρακλήσεται ἐν αὐτῷ τὸν διάβολον.

καὶ τοίνυν ἐκ πορνείας, ὡς ἐφημεν, καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ ἀφηνείου ἐπανίστα- ἀνταίρει, καὶ βασιλεύει. Καὶ ἐν τοῖς τῆς βασιλείας αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τυ- ὀποκρίνεται ἀγιοσύνην 78· ἥνικα δὲ ἐπι- ἔνηται, διώκει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα πᾶσαν τὴν πονηρίαν αὐτοῦ. Ἐλεύσεται κείνος καὶ τέρασι ψεύδους, πεπλασμένους, ἀληθείας, καὶ τοὺς σαθρὰν καὶ ἀστήρικτον τῆς διανοίας ἔχοντας ἐξαπατήσει καὶ τοῦ Θεοῦ ζῶντος, ὥστε σκανδαλισθῆναι, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς.

καλεῖται δὲ Ἐνώχ καὶ Ἠλίας ὁ Θεοσβίτης, ῥέψουσι τὰς καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, τὴν συναγωγὴν ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων κήρυγμα. καὶ ὑπ' αἰρεθήσονται. Καὶ ἐλεύσεται ὁ Κύριος ἐξ ὁμοίου τρόπου οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι ἐθεάσαντο ῥεῦόμενον εἰς τὸν οὐρανόν· Θεὸς τέλειος ὡς τέλειος, μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως, καὶ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀνομίας, τὸν υἱὸν τῆς πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Μηδὲς ἂν γῆς ἐκδεχέσθω τὸν Κύριον, ἀλλ' ἐξ οὐ- αὐτὸς ἡσφαλισατο.

Cyrill. Hieros. catech. 15. Greg. Naz. loc. cit. 77 Matth. xxv, 14. 78 II Thess. II, 8. hom. 3 in II epist. ad Thess. 79 II Thess. II, 9. 80 Matth. xxiv, 24. 81 Malach. IV, 5. I, 3. 82 Act. I, 11. 83 II Thess. II, 8.

VARIÆ LECTIONES.

i multi, Colb. duo vetustiores, et i cod. S. Hil. ἀγαθωσύνην. alii δικαιοσύνην. In R. 3451 legitur in textu ἀγαθωσύνην, supra lineam vero δικαιοσύνην. Sic vetus interpr. posuit *justitiam* : at Faber reddidit.

NOTÆ.

ἐκ αὐτοῦ ὁ διάβολος. Non ergo diabolus D Chrysostomus loc. cit. Nunquid Satanas iuit, οὐδαμῶς· ἀλλ' ἄνθρωπος τις, πᾶσαν χόρμενος τὴν ἐνέργειαν. Nequaquam, sed iam, omnem ejus operationem excepturus. us contra censet Antichristum ipsummet solum qui seduxit Evam et Adamum. Id us metaphrastes sic explicat, ut diabolus παντοστικῆν et ἐν δοκῆσει, imaginariam et enus exhibiturus sit, quo se de Virgine acitit. Theodoritus vero humanam natu- tiabolo subeundam ait, φύσιν ἀνθρωπίαν

ὑπόδυσ. Cyrillus Hieros. Diabolum per Antichristum, ἀποπροσώπως, in propria sua persona operaturum Forsan nihil aliud significant, nisi quod Hieronymus in cap. vii Daniel. Ne putemus, inquit, *justia quorundam opinionem, Antichristum, vel diabolum esse, vel demonem, sed unum de hominibus, in quo totus Satanas habitaturus sit corporaliter, velut scilicet in energumenis. Ceterum isthæc omnia, quibus genus, nomen, ætas, aliaque ad Antichristum spectantia, pia conjectatione dicta sint, eventu nondum probata, et quomodo novit Deus implenda.*

CAP. XXVII.

De resurrectione.

Corporum futura resurrectio immortalibus animis. — Porro mortuorum etiam resurrectionem credimus. Erit enim profecto; erit, inquam, mortuorum resurrectio. Resurrectionem autem dicentes, corporum resurrectionem intelligimus.

301 Resurrectio enim est secunda ejus quod cecidit, erectio. Etenim animæ, cum immortales sint, quo tandem pacto resurgant? Nam cum mortem definiant, animæ a corpore separationem, resurrectio proinde est iterata animæ et corporis conjunctio, secundaque dissoluti et collapsi animalis excitatio^a. Ipsum itaque corpus quod corrumptur ac dissolvitur, idemmet resurget incorruptum. Non enim ea imbecillitate est is, qui e

terre pulvere primum illud condidit, ut quod posthac dissolutum erit, alique in terram ex qua sumptum fuerat, secundum Opificis sententiam reversum, rursus ad vitam revocare nequeat.

Probatur resurrectio ratione, a Dei providentia et justitia. — Enimvero si non est resurrectio, comedamus et bibamus^a; voluptuosam deliciisque omnibus diffluentem vitam sectemur. Si non est resurrectio, quid tandem est, quo bruta animantia antecellamus? Si non est resurrectio, feras agrestes, quæ vitam mœnore vacuam ducunt, beatas prædicemus. Si non est resurrectio, nec Deus est, nec providentia: sed omnia casu temereque aguntur et feruntur. Ecce enim justos plurimos videmus egentes, et injuria affectos, omnique ope hoc in sæculo destitutos; peccatores contra et flagitiosos, divitiis et omni deliciarum genere circumfluentes. Equis autem sana mente præditus, hoc æqui iudicii aut sapientis providentiæ esse existimet? Erit igitur, erit plane resurrectio. Nam, quia Deus justus est, sustentibus quoque ipsum mercedem persolvat. Ac, siquidem anima sola in virtutis palestra decertaverit, sola quoque coronam obtinebit; et si sola in voluptatibus sese volutarit, sola quoque merito pœnas luat. At cum nec existentiam inter se discretam habuerint, nec anima, vel

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ' [Ρ'].

Περὶ ἀναστάσεως.

πιστεύομεν δὲ καὶ ἀνάστασιν νεκρῶν. Ἔσται γὰρ ὄντως, ἔσται νεκρῶν ἀνάστασις. Ἀνάστασιν δὲ λέγοντες, σωμάτων φάμεν ἀνάστασιν (12). Ἀνάστασις γὰρ ἐστὶ δευτέρα τοῦ πεπτωκότος στάσις· αἱ γὰρ ψυχὰ ἀθάνατοι οὐσαι, πῶς ἀναστήσονται; Εἰ γὰρ θάνατον ὀρίζονται χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος, ἀνάστασις ἐστὶ πάντως συνάφεια πάλιν ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ δευτέρα τοῦ διαλυθέντος καὶ περόντος ζώου στάσις. Αὐτὸ οὖν τὸ σῶμα τὸ φθειρόμενον καὶ διαλυόμενον, αὐτὸ ἀναστήσεται ἄφθαρτον. Οὐκ ἀδυνατεῖ γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ ἐκ τοῦ χοῦς τῆς γῆς αὐτὸ συστράμενος, πάλιν ἀναλυθὲν καὶ ἀποστραφῆν εἰς τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη, κατὰ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ ἀπόρασιν, πάλιν ἀναστήσει αὐτό.

B

Εἰ γὰρ μὴ ἐστὶν ἀνάστασις, φάγωμεν, καὶ πίωμεν, τὸν ἐνθάδον καὶ ἀπολαυστικὸν βίον μετέλωμεν. Εἰ οὐκ ἐστὶν ἀνάστασις, ἐν τίνι τῶν ἀλόγων διαφέρομεν; Εἰ οὐκ ἐστὶν ἀνάστασις, μακκαρίζομεν τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, τὰ ἄλυπον ἔχοντα βίον. Εἰ οὐκ ἐστὶν ἀνάστασις, οὐδὲ Θεὸς ἐστὶν, οὐδὲ πρόνοια, αἰτομάτων; δὲ πάντα ἄγονται τε καὶ φέρονται. P. Ἰδοὺ γὰρ ὀρώμεν πλείστους δικαίους μὲν πενομένους καὶ ἀδικουμένους, καὶ μηδεμίαν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τυγχάνοντας ἀντιλήψεως, ἀμαρτωλοὺς δὲ καὶ ἀδικούς ἐν πλοῦτι καὶ πάτῃ τρυφῇ εὐθηνούντας. Καὶ τίς ἂν τοῦτο δικαιοκρασίας ἢ σοφῆς προνοίας ἔργον εὐ φρονῶν ὑπολάβοι; Ἔσται οὖν, ἔσται ἀνάστασις. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν μισοποδοῦντος γίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἡ ψυχὴ μόνη ταῖς τῆς ἀρετῆς ἀγῶσιν ἐνήθλησε, μόνη καὶ στεφανωθήσεται. Καὶ εἰ μόνη ταῖς ἡδοναῖς ἐνεκλιθήσεται, μόνη δικαίως ἂν ἐκολάζετο· ἀλλ' ἐπεὶ μήτε τὴν ἀρετὴν, μήτε τὴν κακίαν ἡ ψυχὴ μετέλαθε δίχα τοῦ σώματος, δικαίως ἄμφω ἅμα καὶ τῶν ἀμοιβῶν τυγχάνονται.

virtutem, vel malitiam sine corpore gesserit, merito proinde ambo simul, aut præmiis, aut pœnis afficientur.

^a Epist. in *Ancor.* n. 89; *Method. Contra Orig.*

^a Isa. xii, 13; I Cor. xv, 52.

VARIE LECTIONES.

* Edita et μέν. B. 2926 et γὰρ θάνατον ὀρίζοντες λέγομεν. P Regii multi et Cōlb. ἄγεται καὶ φέρεται.

NOTÆ.

(12) *Σωμάτων φάμεν ἀνάστασιν. Corporum resurrectionem innuimus.* Justinus lib. *De resurrectione* contra Platonicos et hæreticos, qui transmigrationem animarum ponerent, eodem modo argumentabatur: Ἀνάστασις ἐστὶ τοῦ πεπτωκότος σαρκίου. Πνεῦμα γὰρ οὐ πίπτει· *Resurrectio est carnis quæ cecidit. Nam spiritus non cadit: anima est in corpore: non vivit autem quod caret anima. Corpus anima discedente non superest. Locum integrum, aliaque ejusdem operis dabimus cum Parallelis Joannis Damasceni.* Reliquos Patres omitto, qui hoc de capite scripserunt. Cæterum Origenes, adversus quem multi eam ob causam calumniam strinxere, non resurrectionem corporum ex toto indicabatur, sed carnis tantum, eeu qua vestita post peccatum corpora hominum fuissent. Male suam

D hanc opinionem a Valentinianis acceperat, ut habeturque his Apostoli verbis: *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt: et, Qui in carne sunt, Deo placere non vossunt.* Quod præjudicium sic convellit Irenæus, *carne equidem sibi relicta ad regnum Dei venire non posse: eam tamen Dei plasma esse, et divino vegetulum spiritu mundum Dei templum fieri.* Adhæc, *non carnis substantiam, sed concupiscentias ejus quæ mortificant hominem, significari.* Quo sensu Paulus ipse dicebat: *Vos non estis in carne, sed in spiritu.* Et rursus: *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus.* Unde infert: *Quemadmodum corrupti læ capax est caro, sic et incorrupte, et quemadmodum mortis, sic et vitæ.* Plura ad id, quæ Noster persequitur, ut et alii Patres.

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή, ὅτι ἔσται τῶν Ἀ
σωμάτων ἀνάστασις. Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε,
μετὰ τὸν κατακλυσμὸν· Ὡς λίχουρα χορτοῦ δε-
δωκα ὑμῖν τὰ πάντα. Πλὴν κρέας ἐν αἵματι ψυ-
χῆς οὐ φάγεσθε· καὶ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν
ψυχῶν ὑμῶν ἐκζητήσω, ἐκ χειρὸς πάντων τῶν
θηρίων ἐκζητήσω αὐτὸ, καὶ ἐκ χειρὸς παντὸς
ἀνθρώπου ἀδεῖζοῦ αὐτοῦ ἐκζητήσω τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ. Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵ-
ματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ
ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. Πῶς ἐκζητήσει τὸ αἷμα
τοῦ ἀνθρώπου ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων, ἢ ὅτι
ἀναστήσει τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀποθνή-
σκόντων; Οὐ γὰρ ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀποθνήσκει τὰ
θηρία.

Καὶ πάλιν τῷ Μωυσεῖ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, B
καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Οὐκ ἔστιν
ὁ Θεὸς νεκρῶν Θεός, τῶν ἀποθανόντων, καὶ οὐκέτι
ἐσομένων, ἀλλὰ ζώντων, ὧν αἱ ψυχαὶ μὲν ἐν χειρὶ
αὐτοῦ ζῶσι, τὰ δὲ σώματα πάλιν διὰ τῆς ἀναστά-
σεως ζήσεται. Καὶ ὁ Θεοπάτωρ Δαβὶδ φησὶ πρὸς τὸν
Ζεβὼν· Ἀνταρθεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλει-
ψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν.
Ἰδοὺ περὶ τῶν σωμάτων ὁ λόγος. Εἶτα ἐπάγει·
Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσου-
νται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς.

Καὶ Ἰσαΐα; δέ· Ἀνυστήσονται οἱ νεκροί, καὶ
ἐξεγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις. Ἄλλοι δὲ ὡς
οὐκ αἱ ψυχαὶ ἐν τοῖς μνημείοις τίθενται, ἀλλὰ τὰ
σώματα.

Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰεζεκιήλ· Καὶ ἐγένετο, φησὶν,
ἐν τῷ με προφητεῦσαι, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς, καὶ
προσηύχε τὰ ὀστέα, ὀστέον πρὸς ὀστέον, ἔκα-
στον πρὸς τὴν ἀρμορίαν αὐτοῦ. Καὶ εἶδον, καὶ
ἰδοὺ ἐξεγένετο αὐτοῖς νεῦρα, καὶ σάρκες ἀν-
εγύροντο, καὶ ἀνέβαινον ἐπ' αὐτὰ, καὶ περιετύθη
αὐτοῖς δέρματα ἐπάνωθεν. Εἶτα διδάσκει πῶς κε-
λευσθέντα ἐπανήλθε τὰ πνεύματα.

Καὶ θεὸς δὲ Δανιὴλ φησὶ· Καὶ ἐν τῷ καιρῷ
ἐκείνῳ ἀναστήσεται Μιχαὴλ ὁ ἄρχων ὁ μέγας, ὁ
ἐστηκὼς ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου· καὶ ἔσται
καιρὸς θλίψεως, θλίψις ὅσα οὐ γέγονεν, ἃς οὐ
ᾔσθηται ἔθνος ἐπὶ τῆς γῆς, ἕως τοῦ καιροῦ
ἐκείνου. Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ
λαὸς σου, πᾶς ὁ εὐρεθείς γεγραμμένος ἐν τῷ
βιβλίῳ. Καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς
χώματι ἐξεγερθήσονται· οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον,
καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον.
Καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης
τοῦ στερεώματος, καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν
πολλῶν, ὡς οἱ ἄστρες εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ἔτι
ἐκλάμψουσι. — Πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς
χώματι, λέγων, ἐξεγερθήσονται, ὅθλον, ὡς ἀνά-
στασις ἐμφαίνει σωμάτων· οὐ γὰρ δήπου τις φήσσει τὰς ψυχὰς ἐν γῆς χώματι; 9 καθεῦδεν.

⁹ Gen. ix. 5, 6. ¹⁰ Exod. iii. 6. ¹¹ Matth. xxii. 32. ¹² Sap. iii. 1. ¹³ Psal. cv. 29. ¹⁴ ibid. 30.
¹⁵ Isa. xxvii. 9. ¹⁶ Nyss. De anim et resur. post med. ¹⁷ Ezech. xxxviii. 7, 8. ¹⁸ Dan. xii. 1-3.

VARIÆ LECTIONES.

9 Regius 3451, et Collb. duo σώματι.

Auctoritate Scripturæ. — Quin divina quoque
Scriptura corporum resurrectionem fore testatur.
Ait quippe Deus Noe post diluuium : Quasi cetera
virentia tradidi vobis omnia ; excepto quod carnem
cum sanguine animæ non comedetis. Vestrum enim
sanguinem animarum vestrarum requiram de manu
cunctarum bestiarum, et de manu omnis hominis,
fratris ejus requiram animam ejus. Qui effuderit
sanguinem hominis, pro illius sanguine sanguis ipsius
effundetur : ad imaginem quippe Dei hominem feci
⁴. Quoniam autem modo sanguinem hominis de
manu cunctarum bestiarum requireret, nisi quia
corpora hominum, qui moriuntur, ad vitam
excitabit? Non enim hominis loco bestię mori-
entur.

Rursusque ad Moysen : Ego sum Deus Abra-
ham, et Deus Isaac, et Deus Jacob ⁵. Atqui non
302 est Deus mortuorum Deus ⁶, hoc est eorum
qui moriuntur, nec amplius futuri sunt ; sed viro-
rum : quorum animæ quidem in manu ejus vi-
vunt ⁷ ; corpora autem post resurrectionem re-
vivescent. Dei quoque parens David Deum sic allo-
quitur : Auseres spiritum eorum, et deficient, et in
pulverem suam revertentur ⁸. En quo pacto de cor-
poribus ei sermo est. Deinde subjungit : Emittes
Spiritus tuum, et creabuntur, et renovabis faciem
terræ ⁹.

Isaias item : Resurgent mortui et expergiscentur
qui in monumentis sunt ¹⁰. Atqui constat non ani-
mas, sed corpora in monumentis collocari.

¹¹ Beatus quoque Ezechiel : Et factum est, inquit,
cum ego prophetarem, et ecce terræ motus ; et acce-
debant ossa os ad os, unumquodque ad juncturam
suam. Et vidi : et ecce rursus oborti sunt eis nervi,
et carnes enascebantur, et ascendebant ad eos, et
circumsusæ sunt eis pelles desuper ¹². Ac postea
docet, quemadmodum spiritus, juxta atque illis
imperatum erat, redierunt.

Præterea divinus Daniel ait : Et in tempore illo
consurget Michael princeps magnus, qui stat pro fi-
liis populi tui : et erit tempus tribulationis, tribu-
latio, qualis non fuit, ex quo facta est gens in terra,
usque ad tempus illud. Et in tempore illo salva¹³ itur
populus tuus, qui inventus fuerit scriptus in libro.
Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evi-
gilabunt, alii in vitam æternam, et alii in oppro-
brium et confusionem æternam. Et intelligentes ful-
gebunt quasi splendor firmamenti, et ex justis pluri-
mis, quasi stellæ in sæcula et ultra fulgebunt ¹⁴. Ex
his autem verbis, Multi de his qui dormiunt in terræ
pulvere, evigilabunt, perspicuum est, cum corporum
resurrectionem indicare. Neque enim quisquam
dixerit, animas in terræ pulvere dormire.

Quin etiam Dominus in sacris Evangelii corporum resurrectionem aperte tradidit : *Audient enim, inquit, qui in monumentis sunt, vocem Filii Dei ; et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ : qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii* ¹⁴. Nemo autem mentis compos, animas in monumentis esse aut versari unquam dixerit.

Non vero Dominus sermone tantum, sed et opere corporum resurrectionem declaravit. Primum quando quatruiduanum, jamque corruptum, et fetentem Lazarum suscitavit ¹⁵. Neque enim animam corpore orbatam, sed corpus cum anima; nec alterum, sed ipsummet quod corruptum erat, excitavit. Quoniam etenim alioqui modo agnita fuisset, aut fidem invenisset mortui resurrectio, nisi ex certissimis personæ notis ac proprietatibus ea comprobata esset? Verum Lazarum quidem, ut divinitatem suam demonstraret, ac tum suæ, tum nostræ resurrectionis fidem astrueret, ad vitam ita revocavit, ut eidem rursus esset moriendum. At ipse Dominus perfectæ, nec jam morti subjectæ resurrectionis auspex exstitit ac primitiæ: eamque ob rem aiebat apostolus Paulus : **303** *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo fides nostra : adhuc ergo sumus in peccatis nostris* ¹⁶. Et, *Quia Christus resurrexit primitiæ dormientium* ¹⁷. Et : *Primogenitus ex mortuis* ¹⁸. Ac rursus : *Si credimus quod Jesus mortuus est, et resurrexit : ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo* ¹⁹. Ita, inquit; quemadmodum nempe Christus resurrexit.

Quod autem Domini resurrectio, corporis jam incorrupti et animæ conjunctio esset (nam hæc erant quæ fuerant divisa), hinc liquet. Ait enim : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus ædificabo illud* ²⁰. Quod autem de corpore suo loqueretur, evangelista testis locuples est : *Palpate me et videte* (aiebat discipulis suis Dominus, dum existimabant se spiritum videre) *quia ego ipse sum, et non sum mutatus : quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* ²¹. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et latus; eaque Thomæ palpanda porrexit ²². Annon hæc ad fidem resurrectioni corporum conciliandam sufficiunt?

¹⁴ Joan. v, 28, 29. ¹⁵ Joan. xi, 39-44. ¹⁶ I Cor. xv, 16, 17. ¹⁷ ibid. 20. ¹⁸ Coloss. i, 18. ¹⁹ I Thess. iv, 13. ²⁰ Joan. ii, 19. ²¹ Luc. xxiv, 39. ²² Joan. xx, 27.

VARIE LECTIONES.

²³ R. 2928 οὐ λόγῳ δὲ φιλιῶ μόνον. * Pauli nomen deest in edit. et in R. 2, atque in margine cod. S. Hil. adjectum fuit. † ἱερῆν nonnulli et Colb. ἰ ἀξιοπιστότατος. Vetus interpr. *testis dignus fidelissimus*.

NOTÆ.

(13) *Ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. Quia ego sum, nec sum mutatus. Sic Patrum nonnulli Christi verba recitant. Unus mihi modo occurrit Athanasius, epist. ad Epict. et alibi, ubi Christum*

Ἄλλὰ μὴν καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς; Εὐαγγελίοις τὴν τῶν σωμάτων ἀριθῆτως ἀνάστασιν παρέδωκεν. Ἀκούσονται γάρ, φησὶν, οἱ ἐν μνημείοις τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. Ἐν τοῖς μνημείοις δὲ τὰς ψυχὰς ποτε τῶν εὐφρονούντων οὐκ ἂν εἴποι τις.

Οὐ λόγῳ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἐφάνερωσε. Πρῶτον μὲν, τεταρτάτον, καὶ ἦδη φθαρόντα, καὶ ὀδωδῶτα ἐγείρας τὸν Λάζαρον. Οὐ ψυχὴν γὰρ ἐστερημένην σώματος, ἀλλὰ καὶ σῶμα σὺν τῇ ψυχῇ, καὶ οὐκ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ φθαρὲν ἤγειρε. Πῶς γὰρ ἂν ἐγινώσκετο, ἢ πιστεύετο ἡ τοῦ τεθνεώτος ἀνάστασις, μὴ τῶν χαρκτηριστικῶν ἰδιωμάτων ταύτην συνιστῶντων; Ἄλλὰ καὶ Λάζαρον μὲν πρὸς ἐνδειξιν τῆς οικείας θεότητος, καὶ πῶς τῶν τῆς αὐτοῦ τε καὶ ἡμῶν ἀναστάσεως ἤγειρε, πάλιν ὑποστρέψας μέλλοντα εἰς θάνατον. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἀπαρχὴ τῆς τελείας, καὶ μηκέτι θανάτῳ ὑποκίπτουσι; ἀναστάσεως γέγονε. Αἰὶθ ἦ καὶ ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος * ἔλεγεν. *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ἄρα οὐδὲν ματαία ἡ πίστις ἡμῶν. Ἄρα ἐτι ἐσμέν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Καὶ ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. Καὶ Πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν. Καὶ πάλιν. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀξίει σὺν αὐτοῖς. Οὕτως, ἔφτ, ὡς ὁ Κύριος ἀνέστη.*

Ὅτι δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάστασις σώματος ἀφάρτισθέντος, καὶ ψυχῆς ἔνωσις ἦν (ταῦτα γὰρ ἐκ διαίρεθέντα), δηλον. Ἐφη γὰρ. *Ἀύσατε τὸν νεκρὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομήσω αὐτόν. Μάρτυς δὲ ἀξιόπιστος; τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὡς περὶ τοῦ Ἰδίου ἔλεγε σώματος. Ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, φησὶ τοῖς οικείοις μαθηταῖς; ὁ Κύριος πνεῦμα δοκοῦσιν ὁρᾶν. ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι (13) ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν, καὶ τῷ Θωμᾷ προτείνας πρὸς ψηλάφησιν. Ἄρα οὐκ ἱκανὰ ταῦτα τὴν τῶν σωμάτων πιστώσασθαι ἀνάστασιν;*

discipulos ita compellasse scribit, ἴδετε, ἴδετε, ἐτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι. Nihil tale in Biblis nostris exstat. Sæpe labuntur auctores, dum Scripturæ loca memoriter recitant.

Πάλιν φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Ἀεὶ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Καὶ πάλιν· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἦτοι παχὺ τε καὶ θνητὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν (14)· οἷον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα μετὰ τὴν ἀνάστασιν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν διερχόμενον, ἀκοπίαστον^u, τροφῆς, ὕπνου, καὶ πόσεως ἀνευδές. Ἔσσονται γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, ὡς οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ· οὐ γάμος ἔτι, οὐ τεκνογονία. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· Ἡμῶν γὰρ τὸ πολιτεῦμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδηλώμαθα Κύριον Ἰησοῦν, ὃς μετασχηματιστοὶ ἐν σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν σύμμορφον τῷ σῶματι τῆς δόξης αὐτοῦ· οὐ τὴν εἰς ἑτέραν μορφήν μεταποίησιν λέγων· ἄπαγε· τὴν ἐκ φθορᾶς δὲ μᾶλλον εἰς ἀφθαρσίαν ἐναλλαγῆν.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις· Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; Ὡς τῆς ἀπιστίας! Ὡς τῆς ἀφροσύνης! Ὁ χροῦν εἰς σῶμα βουλῆσει μόνῃ μεταβαλὼν, ὁ μικρὰν βανίδα τοῦ σπέρματος ἐν τῇ μήτρᾳ αὖθειν προστάξας, καὶ τὸ πολυειδὲς τοῦτο, καὶ πολὺμορφον ἀποτελεῖν τοῦ σῶματος ὄργανον, οὐχὶ μᾶλλον τὸ γεγονὸς, καὶ διαρβυὲν, ἀναστήσει πάλιν, μόνον βουληθεῖς; Ποίω δὲ σῶματι ἐρχονται; Ἄφρον, εἰ τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις πιστεύειν ἢ πῶρως οὐ συγχωρεῖ, καὶ τοῖς ἔργοις πιστεῦε. Σὺ γὰρ ὁ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάρῃ· καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχαι, σίτου, ἢ τινοῦ τῶν λοιπῶν. Ὁ δὲ θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Θέασαι τοίνυν, ὡς ἐν τάφοις ταῖς αὐλαξὶ τὰ σπέρματα καταχωννύμενα. Τίς ὁ τούτοις ῥίζας ἐντιθεῖς, καλάμην, καὶ φύλλα, καὶ ἀστάχυς, καὶ τὸς λεπτοτάτους ἀνδέρικας; Οὐχὶ ὁ τῶν ὄλων Δημιουργός; οὐ γὰρ τὰ πάντα τεκτενημένον τὸ πρόσταγμα; Οὕτω τοίνυν πιστεῦε, καὶ τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν ἔσεσθαι θεῖα βουλήσει καὶ νεύματι. Σύνδρομον γὰρ ἔχει τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν.

^u I Cor. xv, 53. ^v ibid. 42-44. ^w Marc. xii, 25. ^x Philipp. iii, 20, 21. ^y Nyss. citat.; Epiph. hæres. 6, 4. ^z I Cor. xv, 35. ^{aa} Epiph. Ancor. n. 93. ^{ab} I Cor. xv, 35-38.

VARIAE LECTIONES.

^u Edita ἀκοπίαστον, et paulo post, ἐπὶ πόσεως. ^v Edit. οὐ πιστεύειν ἢ πῶρως οὐ συγχωρεῖ. ^x Colb. et Regii 4 ἀνδέρικος. ^y Abest οὐ, in editis.

NOTÆ.

(14) Ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Surgit corpus spirituale. Resurrectio Domini exemplum fuit nostræ; ut, quemadmodum januis clausis cœnaculum est ingressus, sequē nihilominus palpandum discipulis præbuit, hinc, ut censent Patres, novo miraculo futurum sit, ut beatorum corpora cum manibus tractari queant, tum subtilitate donentur, qua solida corpora penetrent. Veluti Dominus noster non aliud corpus suscitavit, inquit Epiph. hæres. 64, n. 62, sed ipsum quod erat, εἰς λεπτότητα μεταβαλὼν πνευματικὴν, in spiritualem subtilitatem transmutando, et spirituale totum copulando, ingressus est per fores clausas; quod quidem hic fieri nequit in corporibus propter crassitatem et molem, et quia nondum in spiritualem coaluerunt. Videtes in Ancor. n. 93. At sanctus Thomas, in Supplem. quæst. 83, art. 6, docet, ut corpus gloriosum, corpus aliud pervadat, altero opus esse miraculo, quod tamen ad nutum hominis beati Deus sit concessurus.

Judicium post resurrectionem ac merces operum.— Resurgemus itaque, animis nostris videlicet conjunctis iterum cum corporibus a corruptione jam exutis: atque tremendo Christi tribunali sistemur, ac tum diabolus, ipsiusque dæmones, et ejus homo, hoc est Antichristus, necnon impii flagitiosique homines igni æterno tradentur; igni, inquam, non qui instar nostri materia constet, sed qualem Deus novit. Qui autem bona egerunt, fulgebunt sicut sol cum angelis in vita æterna, cum Domino nostro Jesu Christo, ut videant semper ac videantur, indefectibilique inde lætitia fruantur, laudantes eum cum Patre et sancto Spiritu per infinita sæcula sæculorum. Amen.

Ἀναστησόμεθα τοιγαροῦν, τῶν ψυχῶν κάλιν ἐνούμενον τοῖς σώμασιν, ἀφθαρτιζομένοις, καὶ ἀποδυομένοις τὴν φθορὰν, καὶ παραστησόμεθα τῷ φοβερῷ τοῦ Χριστοῦ βήματι· καὶ παραδοθήσεται ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονες αὐτοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος; αὐτοῦ, ἡγουν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸ πῦρ αἰώνιον· οὐχ ὕλικόν (15), οἶον τὸ παρ' ἡμῖν· ἀλλ' οἶον ἂν εἶδειν ὁ Θεός. Οἱ δὲ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες ἐκλάμψουσιν, ὡς ὁ ἥλιος σὺν ἀγγέλοις εἰς ζωὴν αἰώνιον, σὺν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὀρώντες αὐτὸν ἀεὶ, καὶ ὀρώμενοι, καὶ ἀληκτοντὴν ἀπ' αὐτοῦ εὐφροσύνην καρποῦμενοι, αἰνοῦντες αὐτὸν σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VARIAE LECTIONES.

* In R. 2924 legitur: 'Ἐν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. In 2928 δὲ αὐτῷ πρέπει δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, κ. τ. ἔ.

NOTÆ.

(15) Οὐχ ὕλικός. Non materialem, etc. Quid de natura ignis inferni Noster senserit, dicemus in Præfatione ad Dialogum ipsius contra Manichæos.

IN TRES ORATIONES S. JOANNIS DAMASCENI

PRO SACRIS IMAGINIBUS.

305 Quam egregiam pro imaginibus operam Damascenus meus navaverit neminem latet. Vix Leonem Isaurum eas evertendas edicto constituisse noverat, cum adversus illum classicum cecinit. *Epistolares tractatus*, inquit ipsius Vitæ scriptor, *ad rectæ fidei alumnos misit, quibuscum amicitia et familiaritatis vinculo junctus erat, ut et illi quoque eosdem accurate descriptos spargerent in fideles.* En tres hac in causa editas ab eo dissertationes: ex quarum prioris exordio colligendum datur, nihil eum antehac adversus Leonem tentasse, quando illam ad urbis Regiæ fideles confirmandos scripsit. Eamdem etiam post decimum Leonis Isauri annum, quo impium edictum promulgatum est, atque ante ejusdem decimum tertium, quo S. Germanus CP. throno dejectus est, editam fuisse planum fit ex illis verbis quæ in exordii continuatione leguntur: Ἐκκλησιᾶν . . . ἅπαντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν . . . σὺν τῷ κατὰ ποιμένι τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποιμνῆς τῷ τὴν Χριστοῦ ἱεραρχίαν ἐν ἑαυτῷ υπογράφοντι. *Precor universum populum Dei, una cum bono rationalis gregis Christi pastore*, etc. Alterum vero tractatum emisit, cum Germanum patriarcham Leo furens detrusisset; de quo facinore, ut de multis aliis conqueritur ibidem (num. XII) Damascenus: Καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανός, ὁ βίῳ καὶ λόγῳ ἐξαστράπτων, ἐβραπίσθη, καὶ ἐξόριστος γέγονε, καὶ ἕτεροι πλείστοι ἐπίσκοποι καὶ Πατέρες, ὧν οὐκ οἴδαμεν τὰ ὀνόματα. *Nunc quoque B. Germanus, tum vita, tum doctrina refulgens, affectus piagis, in exilium pulsus est, et cum eo plures alii episcopi et Patres quorum nomina nobis ignota sunt.* Nihil tamen de Anastasii, quem quinto decimo ab abdicato Germano die suffecerat Isaurus, intrusione suggerit: ea nempe tardius in Oriente audita. Præterea hæ tres orationes ea conscriptæ fuerunt ætate, cum ab anathemate contra Leonem pronuntiando hactenus abstinerent Orientis episcopi. Nam circa utriusque orationis finem, allatis sanctorum Patrum testimoniis subjungit: « Κἀν ἄγγελος, φησὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, εὐαγγελίσταί ὑμᾶς παρ' ὁ παρελάθετε » καὶ τὸ ἐξῆς σιωπήσομεν, φειδοί, τὴν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενοι. Ἄν δὲ ἴδωμεν τὴν διαστροφὴν ἀνεπίστροπον· ὅπερ μὴ δὴ Κύριος, τότε ἐπάξομεν τὸ λειπόμενον. « *Licet vos, inquit Paulus apostolus, vel angelus evangelizet, præter id quod accepistis...* » quod sequitur, *tacebimus modo, parcentes illis quorum conversionem speramus. Sin autem, quod Deus avertat! in opinione perversa obstinatos viderimus, tunc illud pronuntiabimus quod sequitur, nimirum Anathema sit.* Quin et hoc quoque in ipsamet tractatus secundi ac tertii insinuat serie, ubi eamdem Apostoli sententiam sic emollit: Κἀν ἄγγελος; κἀν βασιλεὺς εὐαγγελίσταί ὑμᾶς παρ' ὁ παρελάθετε, κλείσατε τὰς ἀκοάς. Ὅκνῶ γὰρ τέως εἰπεῖν, ὡς ἔφη ὁ θεῖος ἀπόστολος, « ἀνάθεμα ἔστω. » ἐκδεχόμενος τὴν διόρθωσιν. *Licet angelus, licet imperator, evangelizet vobis, præter id quod accepistis, aures*

occludite. Eo quippe abstinerim modo quod subdit Apostolus, « Anathema sit, » quando emendationis sperandæ locus est. Quibus conformia plane sunt quæ in utriusque orationis epologo strenue audacterque pronuntiat: Οὐκ ἀνεξέδμεθα νέαν πίστιν διδάσκεισθαι. « Ex γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος; προφητικῶς ἔφη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Οὐκ ἀνεξέδμεθα. x. τ. ε. *Novam fidem edoceri non patiemur. Nam « ex Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem, » ut prophetico more prænuntiavit Spiritus sanctus. Nec commitemus ut, etc.* Comminationem pœna tandem secuta est, cum a sanctæ civitatis antistite primum, atque a cæteris deinceps Orientis episcopis frendens Leo anathematis fulmine percussus est, quemadmodum testatur Theophanes ad tertium decimum ejusdem Leonis annum; quando scilicet Germano exsulante, inque thronum ipsius intruso Anastasio, nulla jam Catholicis Leonini furoris compescendi spes affulgeret.

306 Quid porro in causa fuerit cur tractatui priori secundum adderet, in ipsemet orationis secundæ exordio aperit. Nimirum nonnihil difficultatis apud quosdam pepererat dissertatio prior: adeoque necessum habuit, momenta eadem alia serie facilliorique methodo rursus prosequi. Quod ad tertiam vero spectat, hanc ex prioribus magna ex parte contexuit; non paucis tamen additis, quibus susceptam sacrarum imaginum causam explicatiori enarratione contra adversariorum criminationes melius defenderet. Humphredus Hody, Anglus, in suis prolegomenis ad Chronographiam Joannis Malalæ, in dubium vertit, num tertia hæc oratio auctori nostro tribuenda sit, ad cujus calcem inter veterum testimonia legatur excerptum ex Historia ejusdem Joannis Malalæ, quem Damasceno fuisse recentiorem arbitratur. Suspiciatur eam ab alio sequioris ætatis scriptam esse et Joanni Damasceno assignatam, perinde ac varios alios de eodem argumento tractatus ei falso ascriptos, propter nomen magnum quod in imaginum defensione sibi compararat. Additque: *De tractatibus istis variis et quid nobis suppetat argumenti, peculiaris contra librum prædictum videatur nostra diatriba de scriptoribus Græcis variis.* Quanquam ultro concedit, in more cum lectorum, tum librariorum fuisse, cum in libris testimonia aliorum congesta reperirent, de suo si quid occurreret, adjicere et inserere. De Joannis Malalæ ætate, quem ante sæculi VIII finem non scripsisse Hody contendit, nihil certo definiri potest, quando posterior ejus Chronographiæ pars desideratur, et penitus interiit. Atqui nullus alius supererat alicujus momenti scrupulus, quo vir eruditus deterreri posset, quin huncce tractatum Damasceno nostro ceu genuino ejusdem auctori assignaret; quem alioquin ipsi vindicant consarcinata ex utroque priorie verba et argumenta: ubi eadem comminatio anathematis repetitur totidemque verbis atque in secundo tractatu: ex qua itidem planum fit et obvium, hoc opus perinde ac alia duo priora eo conscriptum tempore, quo nihil hactenus adversus Leonem Isaurum et Iconoclastas decreverat Orientis episcopi. His adde, in hujus quoque orationis serie hominem Syrum passim indicari auctorem, qui sacra Palæstinæ loca frequens inviseret; quippe quæ in exemplum afferat quo Ecclesiam ab imaginum cultu retroactis sæculis non abhorruisse ostendat.

Neque vero tres istas duntaxat in sacrarum imaginum defensionem dissertationes lucubravit Damascenus. Legimus quippe in Vita S. Stephani Junioris, qui Constantino Coprenymo imperante martyrium obiit, sanctum Joannem Damascenum, huncce paterni erroris et sævitæ, quemadmodum et imperii, hæredem epistolis aliis impugnasse, quibus eum νέον Μωαμῆθ, Χριστομάχον, μισάγιον, *Mohamedem juniorem, Christi hostem, ac sanctorum osorem* appellabat; ejusque assentatores episcopos, ἐπισκότους, hoc est *tenebricosos potius quam episcopos*, νεκρον κοιλιδούλους; id est *ventri servientes, ἐπὶ τῇ γαστρὶ πάντα καλλέγοντας; καὶ ποιούντας; ut qui ventris gratia nihil non dicerent, aut agerent.* In tertia oratione nihil tale occurrit; quam quidem alioqui sub Leone Isauro scriptam perinde atque aliæ prioræ modo demonstratum est. Propius accedunt quæ in tractatu alio adversus Constantinum Coprenymum, ejusque conciliabulum, Damasceni nomine inscripto leguntur. Verum non constat dissertationem hanc a Joanne nostro editam esse, ut suo loco ostendetur. Alia igitur interiori oportet sancti Doctoris opuscula, quibus Iconomachos iterum atque iterum lacessiverit.

In tribus porro orationibus istis habes, Catholice lector, puram et sinceram eclesiasticæ de Christi sanctorumque imaginibus venerandis disciplinæ enarrationem, et firmissimum adversus earum impugnatores præsidium, quo universa hæreticorum tela nullo negotio elidas. Nonnulla quidem testimonia profert auctor ex iis operibus deprompta, quæ veterum auctorum Patrumque nominibus falso inscribuntur, atque ab eruditis hodie tanquam supposititia exploduntur: verum summo viro condonandum, qui ea floreret ætate, qua theologi criticæ artis studiosi non erant; sed omnia admittebant et complectebantur, quibus tum sincera fides erudiretur, tum etiam Christianorum mores informarentur. Ad hæc non spurios tantummodo libros **307** allegat Noster, sed longe plures alios a probatis auctoribus profectos, quibus sana de imaginibus sententia clare satis asseritur et inculcatur.

Tres hæc dissertationes Græce primum edidit Romæ Nicolaus Majoranus, et cardinali Joanni Petro Carafæ nuncupavit anno 1553, in - 8. Ad eas recensendas, paucos manuscriptos habuimus. Duos duntaxat recentissima exaratos manu asservat bibliotheca Regia, ex eodem prorsus exemplari descriptos, quibuscum in omnibus convenit codex alter qui non ita pridem ad meas pervenit manus. At ex illis parum aut ferme nihil adjumenti percepi. Nam priorem duntaxat orationem multis passim consulto prætermisissis et immutatis in compendium redactam exhibent; dimissisque sanctorum Patrum aliorumque auctorum testimoniis, eorum loco assuta fuere, quæ de variis imaginis et adorationis generibus oratione tertia

edisserit Damascenus. Quo vero auctore synopsis illa prodierit, prorsus obscurum est. Græculis dudum in more fuit ejusmodi compendia texere, non sine gravi Ecclesiæ et rei litterariæ dispendio. Orationis tertiæ nonnulla folia reperi in Colbertino codice n. 1539, optimæ notæ, et qui septingentorum annorum ætatem præfert; atque ad illum orationem eandem recensui. Cæterum tres illi tractatus in editione Romana satis accurati sunt, paucisque mendis laborant.

Latinam translationem primum adornavit Godefridus Tilmannus, Carthusiæ Parisiensis monachus, ac Parisiis edidit in-4, anno 1555, quæ rursus Antuerpiæ prodiit anno 1556, in-16. Versionem aliam paulo post elaboravit Petrus Franciscus Zinus, Veronensis canonicus. Ac prior quidem prolixitate, imo et assumptis additionibusque redundat: posterior multis in locis brevitate deficit. A nova tamen cudenda supersedendum sibi duxit Jacobus Billius, ac Zini interpretationem præ alia præbavit; paucis duntaxat exceptis, quæ in annotationibus suis emendavit. At quandoquidem, ut alibi monuit Combesius, dum Billius minora castigaret, graviora prætermisit, ex utraque translatione novam tertiam concinnare operæ pretium duxi: non posthabitis tamen doctissimi viri emendationibus.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

ORATIO APOLOGETICA PRIOR

ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.

1. Nos quidem decebat, indignitatis propriæ con- A
scios, æternum tacere, Deoque potius peccata no-
stra consiteri: verum, quandoquidem omnia quæ
opportuno tempore geruntur, laudabilia sunt;
Ecclesiam autem, quam super fundamentum apo-
stolorum et prophetarum, ipso summo angulari
lapide Christo Filio suo¹, Deus ædificavit, tan-
quam in maris procella, fluctibus aliis super alios
assurgentibus intumescente, ab irruente improbo-
rum spirituum impetu valido misceri jactarique
videam; contextam desuper Christi tunicam di-
vidi, quam per summam audaciam scindere conati
sunt impii; ipsius demum corpus, quod sermo
Dei est, et antiquitas suscepta firmataque tradi-
tio, in varias distrahi sectiones; tacendum non
consui, nec linguam silentii viuculo coercendam, B
illam nimirum Dei sententiam veritus, ita commi-
nantis: « Si te subtraxeris, non placebit animæ
meæ². » Et: « Si videris gladium venientem, nec
fratri tuo denuntiaveris, sanguinem ejus de manu
tua requiram³. » Hoc igitur gravi percussus
metu, ad dicendum appuli, nec veritati majesta-
tem imperatoris anteposui. Ait quippe Dei parens
David: « Loquebar de testimoniis tuis in con-
A α. Ἐχρῆν μὲν ἡμεῖς ἀεὶ τῆς ἑαυτῶν συναίσθανο-
μένουσ ἀναξιοῦτος, σιγὴν ἀγεῖν, καὶ θεῶ τῆν τῶν
ἡμαρτημένων ἡμῖν προσάγειν ἐξομολόγησιν· ἀλλ'
ἐπειδὴ πάντα καλὰ ἐν καιρῷ αὐτῶν, ὁρῶ δὲ τὴν Ἐκ-
κλησίαν, ἣν ὁ θεὸς ἠκοδόμησεν ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν
ἀποστόλων καὶ προφητῶν, οὗτος ἀκρογωνιαίῳ Χρι-
στοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, βαλλομένην ὡσπερ θαλαττῆ
κλύδωνι, κύμασιν ἀλλεπαλλήλοισ κορυφουμένη, ἐξ
ἐπαχθεστάτης φορᾶς τῶν πονηρῶν πνευμάτων κυ-
κωμένην τε καὶ ταραττομένην, καὶ τὸν χιτῶνα Χρι-
στοῦ τὸν ἀνωθεν ὑφαντὸν, διαιρούμενον, ὃν ἀσπῶν
διελεῖν ἠὲ θαδίσαντο παῖδες, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς
διαφόρους κατατομὰς τεμνόμενον, ὃ ἐστὶν ὁ τοῦ θεοῦ
λόγος, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἀνωθεν κεκρατηκυῖα
παράδοσις, οὐκ εὐλογον ἡγήσάμην σιγᾶν, καὶ δεσμῶν
ἐπιθεῖναι τῇ γλώσσει, τὴν ἠπειλημένην ἀπόψασιν
ὑφορώμενος, τὴν φάσκουσαν· « Ἐὰν ὑποστεῖλη, οὐκ
εὐδοκεῖ ἐν σοὶ ἡ ψυχὴ μου. » Καὶ· « Ἐὰν ἴδῃς τὴν
ρομφαίαν ἐρχομένην, καὶ μὴ ἀναγγεῖλῃς τῷ ἀδελφῷ
σου, ἐκ σοῦ ἐκζητήσω τὸ αἷμα αὐτοῦ. » Φόδῳ τοῖσιν
ἀφορήτῳ βαλλόμενος, ἐπὶ τὸ λέγειν ἐλήλυθα, εἰ
βασιλέων ὕψος πρὸ τῆς ἀληθείας τιθεῖς· « Ἐδέλιον
γάρ, » ἤκουσα τοῦ θεοπάτορος λέγοντος Δαβὶδ,
« ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσχυνόμην· » ἰλλί

¹ Ephes. 11, 19. ² Hebr. x, 38. ³ Ezech. xxxiii, 8.

μᾶλλον τοῦτω πρὸς τὸ λέγειν νυττόμενος. Δεινὸν γὰρ βασιλείως λόγος πρὸς ὑπαγωγῆν τῶν ὑπηκόων· ἄλλοι γὰρ ὅσοι τῶν ἀνέκαθεν, βασιλικῶν καταλιγώρησαν θεσπισμάτων, ὅσοι τὸν ἐπὶ γῆς βασιλέα, βασιλευόμενον οἶδασιν ἀνωθεν, καὶ ὡς κρατοῦσιν οἱ νόμοι τῶν βασιλέων.

β. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπάντων, οἷόν τινα τρόπον, ἢ θεμέλιον τῷ λογισμῷ καταπέψας, τὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεσμοθεσίας συντήρησιν, δι' ἧς σωτηρία προσγίνεσθαι πέφυκε, τοῦ λόγου τὴν βαλίδι ἀνέψαξα, καὶ τοῦτον, ὡς περ ἔπρον εὐχάλιον, τῆς ἀφετηρίας παρώρμησα. Δεινὸν γὰρ ὄντως ᾤθησιν, καὶ πέρα δεινῶν, τοσοῦτοις τὴν Ἐκκλησίαν ἀμαρύσουσαν προτερήμασι, καὶ ταῖς τῶν εὐσεβεστάτων ἀνδρῶν ἀνωθεν παραδόσεσιν ὠραῖσθεισαν, καλινοστεῖν ἐπὶ τὰ πτωχὰ στοιχεῖα, φοβουμένην φόβον, οὗ οὐκ ἔστι φόβος· καὶ ὡς περ οὐκ ἔγνωκυῖαν τὸν ὄντως Θεόν, ὑφορῆσθαι τὸν εἰς εἰδωλολατρείαν ἄλισθον, καὶ κἀν γούν ἐν σμικροτάτῳ τῆς τελειότητος λείπεσθαι, ὡς περ τινὰ στιγμὴν ἐπίμονον ἢ ἐν μέσῳ προσώπου λίαν ὠραῖσμένου φέρουσαν, τῷ ἀπόσῳ τοῦ παραγράμματος, τοῦ κάλλους τὸ πᾶν λυμαινομένην. Οὐ γὰρ μικρὸν τὸ μικρὸν, ὅταν εἰς μέγα ἐκφέρῃ, ὅπου γε οὐδὲ σμικρὸν τὸ παρεγγράγαμα, ἀνω κεκρατηκυῖαν Ἐκκλησίας ἀνατραπῆναι παράδοσιν, οἷα καταγνωσμένων τῶν προκαθηγησαμένων ἡμᾶς, ὧν ἔχρηθ' ἀναθεωροῦντας τὴν ἀναστροφὴν, μιμῆσθαι τὴν πίστιν.

γ. Ἐκλιπαρῷ τοίνυν, πρῶτον μὲν τὸν παντοκράτορα Κύριον, ᾧ γυμνὰ πάντα καὶ τετραηλισμένα πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος· εἰδὸτα τῆς ταπεινῆς μου γνώμης ἐν τοῦτω τὸ ἀκραιφνές, καὶ τοῦ σκοποῦ τὸ εἰλικρινές, δοῦναι μοι λόγον ἐν ἀνοίξει στόματός μου, καὶ τοῦ νοῦ τὰς ἡνίας οικείαις χερσὶν ἀναδέξασθαι, καὶ τοῦτον πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι, πρὸς ἐνώπιόν τε καὶ εὐθεῖαν τρίβον τὴν ῥύμην ποιούμενον, μὴ ἐγκλίνοντα πρὸς τὰ δοκοῦντα δεξιὰ, ἢ ἀριστερὰ γυριζόμενα· μεθ' ὧν ἅπαντα τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα, σὺν τῷ καλῷ ποιμένι τῆς λογικῆς Χριστοῦ ποίμνης, τῷ τὴν Χριστοῦ ἱεραρχίαν ἐν ἑαυτῷ ὑπογράφοντι, δέξασθαι μοι τὸν λόγον, μετ' εὐμενείας· μὴ τῷ ἐλαχίστῳ τῆς ἀξίας προσέχοντας, ἢ λόγων ἐπιζητοῦντας στροφάς· ἐπεὶ τούτων οὐ παντελῶς ἴβρις ὁ πένθος ἐγώ· ἀλλὰ τῶν νοημάτων φροντίσαι δυνάμειος. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἢ βασιλείᾳ τῶν αὐρανῶν, ἀλλ' ἐν δυνάμει. Οὐ γὰρ νικῆσαι σκοπὸς, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ πολεμουμένη χεῖρα ὀρέξαι, τῆς προαιρέσεως ὀρεγούσης χεῖρα δυνάμειος. Ἀγωνὸν τοίνυν τὴν ἀνυπόστατον ἐπιτεκμημένους ἀληθεῖαν, ἐντεῦθεν τοῦ λόγου τὰς ἀρχὰς ποιήσομαι.

δ. Οἶδα τὸν ἀψευδῶς εἰπόντα· Ὁ Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἔστι. Καὶ· Ὁ Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ·

ἃ Psal. cxviii, 46. ἄ Galat. iv, 9. ἔ Psal. lxi, 6. ἑ Hebr. xiii, 7. ἖ I Cor. ii, 5. ἗ Deut. vi, 4.

VARIÆ LECTIONES.

ἃ Billius legendum ἐπίμωμεν putat : et paulo post emendat ἀτόπω, pro ἀπόσῳ, nec istic male.

aspectu regum, et non confundebar ἃ. » Quin etiam ob id vehementius sum incitatus. Enimvero ad subditos pellicendos multum valet regis auctoritas : quippe cum pauci hactenus fuerint illi, qui cum reges terre regis cœlestis imperio subesse, regesque legibus obnoxios esse noverint, iniqua ipsorum jussa contempserunt.

2. Hoc itaque ceu principio quodam, sive fundamento, menti proposito, ut nimirum ecclesiastica, per quam salus paritur, institutio tenenda sit, orationi campum aperui, quo veluti equus recte frenis obtemperans, e carceribus dimissus excurreret. Vere enim, ac ultra quam dici possit, grave calamitosumque existimavi, Ecclesiam tot fulgentem prærogativis, et sanctissimorum hominum, majorum nostrorum sanctionibus ornatam, ad egena elementa converti ἄ, illicque trepidare timore, ubi non est timor ἑ; si tanquam Dei veri nescia, prolapsionem ad idolorum cultum subvecreatur, sicque vel minimum a perfectione desecscat, ac quasi nævum quemdam durabilem, qui inconcinnitate sua venustatem omnem maculet, in formosissimi oris medio gestet. Neque vero erroris parva nota est, veterem Ecclesiæ disciplinam, consuetudine roboratam, convellere, majoresque nostros quocumque modo damnare; quorum conversationem intuentes, imitari fidem oportebat ἖.

3. Primum igitur, ad vos verba facturus, omnipotentem Dominum efflagito, cui nuda aperta que sunt omnia; cui purum ac sincerum hac in parte humilis sensus mei propositum patet, ut mihi det sermonem In apertione oris, et mentis meæ habenas propriis manibus tenendo, eam ad seipsum trahat; quo in conspectu ipsius recto tramite pergat, nec ad ea declinet, quæ sibi in speciem vera videntur, aut esse sinistra noverit. Dehinc precor universam Dei plebem, gentem sanctam, regale sacerdotium, una cum bono rationalis gregis Christi pastore, qui summum in semetipso Christi sacerdotium exprimit, ut libellum huncce meum benevolò excipiant animo : ne vel dignitatem quæ in me perexigua est, respiciant, vel verborum artem, qua egenus ego haud satis polleo, sed sententiarum potius vim attendant. Non enim in æermone, sed in virtute consistit regnum cœlorum ἑ. Non vincere, sed impugnatæ veritati opem ferre propositum mihi est, virtutis manum subministrante bona voluntate. Quamobrem substantis veritatis implorata ope, hinc orationis principium ducam.

4. Illum novi qui citra mendacium dixit : 309 Ὁ Dominus Deus tuus, Dominus unus est ἑ. » Et : Ὁ Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli ser-

ρονομίᾳ λέγων· « Καὶ ἀλλάγησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ὁ ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς· φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἤκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε, ἀλλ' ἢ φωνήν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ φυλάξασθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρὴβ ἐν τῷ ὄρει, ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς, μήποτε ἀνομήσητε καὶ ποιήσητε ὑμῖν ἑαυτοῖς γλυπτὸν ὁμοίωμα, πᾶσαν εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνους τῶν θνῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ὄρνέου πτερωτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ βραχέα· « Καὶ μήποτε ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδῶν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεῖς, προσκυνήσης αὐτοῖς, καὶ λατρεύσης αὐτοῖς. »

ζ'. Ὁρᾶς, ὡς εἰς ἐστὶν ὁ σκοπὸς, ὥστε μὴ λατρεύσαι τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, μηδὲ προσεγαγεῖν τὴν τῆς λατρείας προσκύνησιν, ἀλλ' ἢ μόνῳ τῷ δημιουργῷ; Διὸ πανταχῇ συνάπτει τῇ προσκυνήσει τὴν λατρείαν. Πάλιν γάρ φησιν· « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι, πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις ἑαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, οὐδὲ προσκυνήσεις αὐτοῖς, εὐδ' οὐ μὴ λατρεύσης αὐτοῖς, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. » Καὶ πάλιν· « Τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελείτε, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ ἄλση αὐτῶν ἐκκόψετε, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε πυρὶ. Οὐ γὰρ μὴ προσκυνήσητε Θεῷ ἑτέρῳ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ θεοὺς χωνευτοὺς οὐ ποιήσεις σεαυτῷ. »

ζ'. Ὁρᾶς, ὡς τῆς εἰδωλολατρείας ἕνεκα, ἀπαγορεύει τὴν εἰκονογραφίαν, καὶ ὅτι ἀδύνατον εἰκονίζεσθαι Θεὸν, τὸν ἄποσον, καὶ ἀπερίγραφτον, καὶ ἀόρατον; « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » καθὰ καὶ Παῦλος ἐστὼς ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου, φησὶ· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὑπερλομεν νομίζετον, χρυσίῳ, ἢ ἀργυρίῳ, ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὁμοιον. »

η'. Ἰουδαίοις μὲν, διὰ τὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν εὐδαισθον ταῦτα νενομοθέτητο· ἡμεῖς δὲ, θεολογικῶς εἰπεῖν, οἷς ἐδόθη φυγοῦσι τὴν δεισιδαίμονα πλάνην μετὰ τοῦ Θεοῦ γενέσθαι, ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ Θεῷ μόνῳ λατρεύειν, καὶ τῆς θεογνωσίας καταπλουτῆσαι τὴν τελειότητα, καὶ εἰς ἀνδρα καταντῆσαι τέλειον, παρελθοῦσι τὴν νηπιότητα, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγῶν ἔσμεν, λαβόντες τὴν διακριτικὴν ἕξιν παρὰ Θεοῦ, καὶ εἰδότες τί τὸ εἰκονιζόμενον, καὶ τί τὸ εἰκόνι μὴ περιγραφόμενον. « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » Βαβαὶ τῆς σοφίας τοῦ νομοθέτου! Πῶς εἰκονισθήσεται τὸ ἀόρατον; Πῶς εἰκασθήσεται τὸ ἀνεῖχαστον; Πῶς γραφήσεται τὸ ἄποσον, καὶ ἀμέγεθες, καὶ ἀόριστον; Πῶς ποιωθήσεται τὸ ἀνείδεον; Πῶς χρωματουρηθήσεται τὸ ἀσώματον; Τί οὖν τὸ

nomio loquens : « Et locutus est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum vos audistis et similitudinem non vidistis, sed vocem tantum ¹⁷. » Ac paulo post : « Et servate valde animas vestras, quia similitudinem non vidistis, in die **310** qua locutus est Dominus ad vos in Horeb, in monte de medio ignis : nequando contra legem agatis, faciatisque vobis sculptile simulacrum, omnem imaginem, similitudinem masculi et feminae, similitudinem omnium jumentorum, quod est super terram, similitudinem omnium volucris pennatae ¹⁸, » etc. Et paucis interjectis : « Et ne forte elevatis oculis ad caelum, et solem et lunam intuitus, et astra, omnemque caeli ornatum, errore deceptus, adores ea, et servias ipsis ¹⁹. »

Β· 6. Cernis hoc unum consilium esse, ne scilicet creaturae potius, quam Creatori serviamus, neve praeter ipsum cuiquam servilem cultum offeramus? Idcirco enim ubique adorationi patriam jungit. Rursum quippe ait : « Non erunt tibi dii aliqui praeter me. Non facies tibi sculptile, neque ullam similitudinem : non adorabis ea, neque servies ipsis ; quoniam ego Dominus Deus vester ²⁰. » Et iterum : « Aras, inquit, eorum subvertetis, et statuas eorum confringetis, et lucos eorum succidatis, et sculptilia deorum ipsorum igne comburentis. Deum enim alteram non adorabitis. ²¹ » Et post pauca : « Et deos, inquit, conflabiles non facies tibi ²². »

7. Annon vides quod idololatricae fugiendae gratia imagines efformari prohibeat ; quippe cum in primis fieri non possit, ut effigies Dei exprimatur, qui nec quantitatem habet, nec circumscribi, nec perspicui potest? « Neque enim formam, inquit, ipsius perspexistis ²³. » Quemadmodum etiam Paulus in medio stans Areopagi, ait : « Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro et argento, aut lapidi sculpturae artis, et cogitationis hominis divinum esse simile ²⁴. »

8. Judaeis quidem, quoniam ad idola colenda propensiores erant, haec injuncta fuerunt. Nos autem, quibus, ut cum Theologo loquar ²⁵, datum est, ut, evitato superstitionis errore, et agnita veritate, cum Deo pure versemur, eique soli servientes, perfectas divinae scientiae divitias assequamur, ac infantiae aetate transacta in virum perfectum occurramus ²⁶, non sumus amplius sub paedagogo ²⁷, quippe qui discernendi facultatem et habitum consecuti, illud sciamus quid imagine exprimi possit, quidve delineare non liceat. Ait enim : « Nec formam ipsius vidistis. » Proh sapientiam legislatoris ! quod visibile non est, quam effingatur imagine? Quinam ejus efformetur effigies, quod nec conjectari possit? Qua ratione

¹⁷ Deut. iv, 12. ¹⁸ ibid. 15-17. ¹⁹ ibid. 19. ²⁰ Deut. v, 8. ²¹ Deut. xii, 3. ²² Exod. xxxiv, 17. ²³ Deut. iv, 12. ²⁴ Act. xvii, 29. ²⁵ Greg. Naz. orat. 39. ²⁶ Ephes. iv, 13. ²⁷ Galat. iii, 25.

VARIÆ LECTIONES.

^b Mss. Κύριος πρὸς ἡμᾶς. Sic Zinus *Dominus ad nos*. At in Deuteronomio legitur *ad vos*, πρὸς ὑμᾶς.

declinetur, quod quantitate, mole, et termino caret? Quomodo illius, quod formæ est expertis, forma adumbrabitur? Quibusnam tandem, qui corporeus non est, coloribus describetur? Quid igitur mysterii his in locis indicatur? Istud dubio procul, ut, cum eum qui incorporeus est, propter te hominem factum conspexeris, tum humanæ illius formæ similitudinem exprimas: cum is qui cerni non potest, carne conspicuum se præbuerit, tum imaginem ipsius facias: cum ille qui in forma Dei existens ²⁹, propter naturæ suæ excellentiam, et corpore, et figura, et quantitate, et qualitate, et magnitudine vacat, forma servi suscepta, ad quantitatem qualitatemque sese contraxerit, ac corporis figuram induerit ³⁰, tunc cum **311** in tabellis exprime, et conspiciendum præbe, qui conspici voluit. Inexplicabilem ipsius demissionem exara, ortum ex Virgine, baptismum in Jordane, transfigurationem in monte Thabor; cruciatus et mortem, quæ immortalitatem nobis conciliarunt; res admirandas, carnis ministerio, sed divina virtute patratas, quæ divinam ipsius naturam promebant; crucem illam salutarem, sepulturam, resurrectionem, in culos ascensum; hæc omnia tum verbis, tum coloribus describe. Nihil prorsus vereare, nihil metuas, adorationum novi discrimina. Adoravit Abraham filios Em-mor ³⁰, homines impios, et ignorationis Dei morbo laborantes, cum in sepulcri possessionem speluncam duplicem emit. Adoravit Jacob fratrem suum Esau, et Pharaonem virum Ægyptium: quin etiam fastigium virgæ adoravit quidem, nec tamen latræ cultum eidem exhibuit. Adoraverunt Jesus Nave filius, et Daniel angelum Dei: at latræ cultum nequitiam illi impenderunt. Alia quippe adoratio est, qua latræ servilisque cultus exhibetur, et alia, qua honoris gratia homines in dignitate quadam constitutos veneramur.

9. Cæterum quando de imagine ac de adoratione institutus est sermo, agendum, quidnam utraque sit diligentius expendamus. Imago itaque est similitudo exemplar ita exprimens, ut aliqua tamen ratione ab eo differat. Neque enim imago exemplari in omnibus similis est. Viva igitur, naturalis, ac nulla re dissimilis imago Dei invisibilis est ipse Filius ³¹, qui in seipso Patrem gerit, ac per omnia idem cum illo est, præter id unum, quod ab illo tanquam sua causa sit. Naturalis enim causa Pater est: ex causa vero proficiscitur Filius. Nam ex Filio Pater non est, sed Filius ex Patre. Ex ipso siquidem (tametsi posterior illo non sit) habet ut sit id quod est Pater qui ipsum genuit.

10. Sunt item in Deo imagines et exempla rerum ab ipso producendarum, nempe consilium ipsius æternum, quod eodem semper sese habet modo. Immutabilis siquidem omnino Deus est, in quo nulla est transmutatio, aut vicissitudinis obumbratio ³². Has porro imagines, et hæc exempla, prædictiones appellat sanctus Dionysius ³³,

Α μυστικῶς μηνυόμενον; Δῆλον ὡς, ἔταν Ἰδης διὰ ἐκ γενόμενον ἀνθρώπων τὸν ἀσώματος, τότε δράσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα· ἔταν ὁρατὸς σαρκὶ ὁ ἀόρατος γένηται, τότε εἰκονίσεις τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα· ὅτε ὁ ἀσώματος καὶ ἀσχημάτιστος, ἀποσὸς τε καὶ ἀπῆλικος, καὶ ἀμεγέθης τῆ ὑπεροχῆ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, μορφὴν δούλου λαβὼν ταύτῃ συσταλῆ πρὸς ποσότητά τε καὶ πηλικότητα, καὶ χαρακτῆρα περιθῆται σώματος, τότε ἐν πίναξί χάραττε, καὶ ἀνατίθει πρὸς θεωρίαν τὸν ὁραθῆναι καταβεξάμενον. Χάραττε τούτου τὴν ἀφαντον συγκατάδασιν, τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν, τὴν ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισιν, τὴν ἐν Θαβῶρ μεταμόρφωσιν, τὰ πάθη τὰ τῆς ἀπαθείας πρόξενα, τὸν θάνατον, τὰ θαύματα, τὰ τῆς θείας αὐτοῦ σύμβολα φύσεως, δι' ἐνεργείας σαρκὸς ἐνεργεία θεία πραττόμενα, τὸν σταυρὸν τὸν σωτήριον, τὴν ταφήν, τὴν ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν· πάντα γράφε, καὶ λόγῳ, καὶ χρώμασι. Μὴ φοβοῦ, μὴ δέδιθι· οἶδα διαφορὰν προσκυνήσεως. Προσεκύνησε ποτὲ Ἀβραάμ τοῖς υἱοῖς Ἐμμώρ, ὅτε τὸ σπῆλαιον τὸ διπλοῦν εἰς τάφου κλῆρον ὠνήσατο, ἀνδράσιν ἀσεβέσι, καὶ ἀγνωσίαν νοσοῦσι Θεοῦ· προσεκύνησεν Ἰακώβ Ἡσαὺ τῷ ἀδελφῷ, καὶ Φαραὼ ἀνδρὶ Αἰγυπτίῳ, ἀλλὰ μὴν καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βλάβου· προσεκύνησε μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐλάτρευσε· προσεκύνησαν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Δανιὴλ ἀγγέλω Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐλάτρευσαν. Ἐτερον γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς λατρείας προσκύνησις, καὶ ἕτερον ἡ ἐκ τιμῆς προσαγομένη τοῖς κατὰ τι ἀξίωμα ὑπερέχουσιν.

θ'. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ εἰκόνας ὁ λόγος, καὶ προσκυνήσεως, φέρε τὸν περὶ τούτων λόγον διευκρινήσωμεν. Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶν ὁμοίωμα χαρακτηρίζον τὸ πρῶτότυπον, μετὰ τοῦ καὶ τινὰ διαφορὰν ἔχειν πρὸς αὐτό. Οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἡ εἰκὼν ὁμοιοῦται πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Εἰκὼν τοίνυν ζῶσα, φυσικῆ καὶ ἀπαράλλακτος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Υἱὸς, ὅλον ἐν ἑαυτῷ φέρων τὸν Πατέρα, κατὰ πάντα ἔχων τὴν πρὸς αὐτὸν ταυτότητα, μόνῳ δὲ διαφέρων τῷ αἰτιατῷ. Αἴτιον μὲν γὰρ φυσικὸν, ὁ Πατὴρ· αἰτιατὸν δὲ, ὁ Υἱός. Οὐ γὰρ Πατὴρ ἐξ Υἱοῦ, ἀλλὰ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν ἔχει τὸ εἶναι ὅπερ ἐστὶν ὁ γεννήσας Πατὴρ.

δ'. Εἰσι δὲ καὶ ἐν τῷ Θεῷ εἰκόνας καὶ παραδείγματα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένων, τουτέστιν, ἡ βουλῆ αὐτοῦ ἡ προαιώνιος, καὶ αἱ ὡσαύτως ἔχουσα. Ἀτρεπτὸν γὰρ τὸ θεῖον κατὰ πάντα, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῷ μεταβολή, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. Ταύτας τὰς εἰκόνας καὶ τὰ παραδείγματα, προορισμοὺς φησὶν ὁ ἅγιος Διονύσιος, ὁ πολὺς τὰ θεῖα, καὶ μετὰ Θεοῦ τὰ

²⁹ Philipp. II, 6. ³⁰ ibid. ³¹ Imo filios Heth. Gen. xxiii, 7. Vid. Act. vii, 16 ³² Coloss. I, 2. ³³ Jac. I, 17. ³⁴ Cap. 5 De div. nom. Dam. lib. I De fide orth. cap. 10.

περὶ Θεοῦ διασκεψόμενος. Ἐν γὰρ τῇ βουλῇ αὐτοῦ ἔχαρκτηρίζετο πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ προωρισμένα, καὶ ἀπαραβάτως ἐσόμενα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ὡσπερ εἰ τις βούλοιτο οἰκοδομῆσαι οἶκον, ἀνατυπῶν καὶ εἰκονίζου πρῶτον τὸ σχῆμα κατὰ διάνοιαν.

ια'. Εἶτα πάλιν εἰκόνες εἰσι τὰ ὁρατὰ τῶν ἀοράτων, καὶ ἀτυπῶτων, σωματικῶς τυπουμένων πρὸς ἀμυδρᾶν κατανόησιν. Καὶ γὰρ ἡ θεία Γραφή, τύπους Θεῶ καὶ ἀγγέλοις περιτίθει, καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκει ὁ αὐτὸς θεὸς ἀνὴρ. Ὅτι μὲν γὰρ εἰκότως προδέδληται τῶν ἀτυπῶτων οἱ τύποι, καὶ τὰ σχήματα τῶν ἀσχηματιστων, οὐ μόνον αἰτίαν φαίη τις εἶναι τὴν καθ' ἡμᾶς ἀναλογίαν, ἀδυνατοῦσαν ἀμέσως ἐπὶ τὰς νοητὰς ἀνατινεῖσθαι θεωρίας, καὶ δεομένην εἰκείων καὶ συμφυῶν ἀναγωγῶν. Εἰ τοίνυν τῆς ἡμῶν προνοῶν ἀναλογίας ὁ θεὸς λόγος, πάντοθεν τὸ ἀνατυπῶν ἡμῖν πορίζόμενος, καὶ τοῖς ἀπλοῖς καὶ ἀτυπῶτοις τύποις τινὰς περιτίθεισι, πῶς μὴ εἰκονίζου ἐξ ἐμμορφωμένα κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, καὶ ποθόμενα μὲν, διὰ δὲ τὸ μὴ παρεῖναι, ὁρᾶσθαι μὴ δύναμενα; Διὰ γὰρ τῆς αἰσθήσεως φαντασία τις συνίσταται ἐν τῇ ἐμπροσθεν κοιλίᾳ τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ οὕτω τῷ κριτικῷ παραπέμπεται, καὶ τῇ μνήμῃ ἐνθησαυρίζεται. Φησὶ γοῦν καὶ ὁ θεορρήμων Γρηγόριος, ὅτι πολλὰ κάμνων ὁ νοῦς ἐκθῆναι τὰ σωματικὰ, πάντῃ ἀδυνατεῖ· ἀλλὰ καὶ τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται. Ὁρῶμεν γὰρ εἰκόνας ἐν τοῖς κτίσμασι μηνοῦσας ἡμῖν ἀμυδρῶς τὰς θείας ἐμφάσεις· ὡς ὅτε λέγομεν τὴν ἁγίαν Τριάδα, τὴν ὑπεράρχιον, εἰκονίζου εἶσθαι δι' ἡλίου, καὶ φωτὸς, καὶ ἀκτίνος· ἢ πηγῆς ἀναβλυζούσης, καὶ πηγαζομένου νόματος, καὶ προχοῆς· ἢ νοῦ, καὶ λόγου, καὶ πνεύματος τοῦ καθ' ἡμᾶς· ἢ ῥόδου φυτοῦ, καὶ ἀνθους, καὶ εὐωδίας.

ιβ'. Πάλιν, εἰκὼν λέγεται ἡ τῶν ἐσομένων αἰνιγματικῶς σκιαγραφοῦσα τὰ μέλλοντα, ὡς ἡ κιβωτὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον, καὶ ἡ ῥάβδος, καὶ ἡ στάμνος· καὶ ὡς ὁ ὄφις, τὸν τὸ δῆγμα διὰ σταυροῦ καταργήσαντα τοῦ ἀρχεκάκου ὄφιος. ἢ τε θάλασσα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἡ νεφέλη, τὸ τοῦ βαπτίσματος πνεῦμα.

ιγ'. Πάλιν, εἰκὼν λέγεται τῶν γεγονότων, ἢ κατὰ τινος θαύματος μνήμην, ἢ τιμῆς, ἢ αἰσχύνης, ἢ ἀρετῆς, ἢ κακίας, πρὸς τὴν ὑστερον τῶν θεωμένων ὠφέλειαν, ὡς ἂν τὰ μὲν κακὰ φεύγωμεν, τὰς δὲ ἀρετὰς ζηλώσωμεν. Διπλῆ δὲ αὕτη, διὰ τε λόγου ταῖς βίβλοις ἐγγραφομένου, ὡς ὁ Θεὸς τὸν νόμον ταῖς πλαξίν ἐνεκάλυψε, καὶ τοὺς τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν βίους ἀναγράφουτος γενέσθαι προσέταξε, καὶ διὰ θεωρίας

rerum divinarum peritissimus, quique ea quæ Dei sunt, affante juvanteque Deo, contemplatus est. Enimvero in Dei consilio omnia ab ipso præfinita, atque indeficienter futura, priusquam fierent, haud aliter expressa erant, ac si quis domum ædificare cupiens, mente prius imaginem figuramve ejus effingat.

11. Rursum imagines sunt visibilia illa, quæ res invisibiles atque expertes figuræ corporeis formis exprimunt, quo subobscuræ saltem percipiuntur. Nam divina Scriptura Deum et angelos circumvestit figuris; hujusque rei causam docet divinus ille vir²⁴. Enimvero quod merito attributæ sunt figuræ illis quæ figura carent, quodque assignatæ formæ iis quæ nullam formam admittunt, non modo hanc quispiam attulerit causam, quod ille sese nobis accommodaverit, qui sine medio quodam ad rerum intellectualium considerationem pervenire non valémus, indigemusque, ut per ea quæ nobis familiaria cognataque sunt, sursum attollamur. Si igitur capacitatis nostræ **312** habitata ratione, divinus sermo id omne confert nobis quo altius subvehamur, ac rebus simplicissimis et forma carentibus formas quasdam attribuit; cur eorum, quæ suapte natura formis prædita sunt, quorumque tenemur desiderio, verum quia præsentia non sunt, ea videre non possumus, non effingantur imagines? Per sensum enim species quædam in anteriori cerebri ventriculo formatur, atque ad judicandi facultatem transmissa, in memoria tandem thesauro reconditur. Ait quippe Gregorius Theologus²⁵, quod mens, tametsi multum laboret ut res corporeas transiliat, id tamen assequi non valet: quin invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur²⁶. Videmus siquidem in creatis rebus imagines, quæ subobscuræ nobis revelationes divinas indicant, ut cum dicimus Trinitatem supremam, per solem, lucem et radium; aut per mentem, verbum et spiritum, quæ in nobis sunt; aut per rosæ plantam, florem et odorem significari.

12. Ad hæc, imago dicitur futurorum, quæ ænigmatice ea quæ futura sunt, adumbrat; ut arca, virga et urna, beatam Virginem ac Deiparam; ut serpens (zæus), eum qui serpentis malorum omnium auctoris morsum in cruce sanavit; ut denique mare, aqua et nubes baptismi spiritum designabant²⁷.

13. Præterea, rerum gestarum imago dicitur illud quod vel in rei alicujus stupendæ, vel in honoris, aut ignominie, aut virtutis recordationem constituitur, ad posteriorum, qui id conspexerint, utilitatem; quo nempe tum mala fugiamus, tum virtutes æmulemur et prosequamur. Atque ejusmodi imago duplex est; tum quæ per sermonem in libris exaratur; quemadmodum Deus legem tabu-

²⁴ Dion. *De cæl. hier.* cap. 1. ²⁵ orat. 2 *De theologia.* ²⁶ Rom. 1, 20. ²⁷ I Cor. x, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

* Mss. ἡ βᾶτος τῆς παρθένου καὶ θεοτόκου.

lis insculpsit ³⁸, ac virorum, quos charos habuit, vitam litteris mandari præcepit; tum quæ per sensibilem considerationem præterita revocat · ut cum in perenne monumentum urnam, virgamque in arca reponi jussit. Sic nunc etiam illorum qui ante exstiterunt, tum imagines, tum virtutes describimus. Aut igitur omne genus imaginum tolle, atque adversus eum, qui illas fieri præcepit, leges statue, aut singulas juxta rationem ac modum imaginum varia exposuerimus genera, reliquum est ut

14. Adoratio est obsequii ac reverentiæ signum : atque hujus varios modos novimus. Prior ea est, quam per latriam Deo soli suapte natura adorando exhibemus. Hanc sequitur altera, quam propter ipsummet Deum qui natura solus adorandus est, amicis ipsius ac famulis præstamus; ut cum Jesus Nave filius, et Daniel angelum adoraverunt : vel locis Dei præsentia sacris ; sicuti David ait : « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus ³⁹; » vel rebus ipsi consecratis; ut omnis Israel tabernaculo procidebat, ac in circuitu Hierosolymitani templi stantes, vultibusque ad ipsum versis ad hunc usque diem adorant : vel principibus ab ipso creatis; ut Jacob, tum Esau fratrem suum ⁴⁰, Deo ita volente, primogenitum, tum Pharaonem constitutum a Deo principem adoravit; itemque **313** Josephum ipsiusmet fratres. Novi quoque honoris mutui gratia adorationem adhiberi ⁴¹, qualem Abraham filiis Emmor exhibuit ⁴². Aut ergo omnem aufer adorationem, aut omnem admitte cum debita tamen ratione ac modo.

15. At vero mihi dicas velim : nonne Deus unus Deus est? Deus equidem, inquires, ut reor, unus est qui legem sanxit. Quid? Contraria sanxit? Nam extra creaturarum rerum numerum non sunt Cherubim ⁴³. Ecce ergo hominum manu fabricatis Cherubim obumbrari propitiatorium jubet? Annon quia Dei, utpote qui nullatenus circumscribi nec repræsentari potest, imago ulla fieri nequit, nec cujuspiam quasi Deus sit, ne latriæ cultus tanquam Deo creaturæ attribuat. Idcirco Cherubim, quia circumscripta sunt, divinoque solio ministrorum more assistunt, imagines confici mandat, quæ famulorum gerentes habitum propitiatorium obumbrent. Quid arcam, quid urnam, quidve propitiatorium fuisse ais? Annon hominum manibus fabricata ⁴⁴? Nunquid non opera manuum hominum? Nonne ex vili, ut ipse loqui amas, materia constructa sunt? Quid vero totum tabernaculum? nonne imago? nonne umbra atque exemplum erat? Quocirca divinus Apostolus ait de legis antiquæ sacerdotibus edisserens : « Qui exemplari et umbræ deserviunt cælestium; sicut responsum est Moysi, dum consummaturus erat tabernaculum : Vide enim, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte ⁴⁵. » Quanquam ne lex qui-

αίσθητης, ὡς τὴν στάμνον καὶ τὴν βάρβδον ἐν τῇ κιθαρῷ τεθῆναι προσέταξεν εἰς μνημόσυνον. Οὕτω καὶ νῦν τὰς εἰκόνας τῶν γεγονότων, καὶ τὰς ἀρετὰς διαγράφομεν. Ἡ τοίνυν πᾶσαν εἰκόνα ἀνελε, καὶ ἀντινομοθετεῖ τῷ ταύτας προστάξαντι γενέσθαι. Ἡ ἐκάστην δέχου, κατὰ τὸν ἐκάστην πρέποντα λόγον καὶ τρόπον. Εἰπόντες τοίνυν τοὺς τῆς εἰκόνης τρόπους, εἴπωμεν καὶ περὶ προσκυνήσεως.

unicuique convenientem suscipe. Cum itaque imagede adoratione verba faciamus.

ιδ'. Ἡ προσκύνησις ὑποπτώσεως καὶ τιμῆς ἐστὶ σύμβολον · καὶ ταύτης διαφόρους ἐγνωμεν τρόπους · πρῶτην, τὴν κατὰ λατρείαν, ἣν προσάγομεν μόνῳ τῷ φύσει προσκυνητῷ Θεῷ. Ἔπειτα, τὴν διὰ τὸν φύσει προσκυνητὸν Θεὸν προσαγομένην τοῖς αὐτοῦ φίλοις καὶ θεράπουσιν, ὡς τῷ ἀγγέλῳ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Δανιὴλ προσεκύνησαν · ἢ τοῖς Θεοῦ τόποις, ὡς φησὶν ὁ Δαβὶδ · « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἐστήσαν οἱ πόδες αὐτοῦ · καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀναθήμασιν, ὡς ἅπας ὁ Ἰσραὴλ τῇ σκηνῇ προσεκύνει, καὶ τῷ ἐν Ἱερουσαλὴμ ναφὸν κύκλω ἐστῶτες, καὶ πρὸς αὐτὸ ἀπανταχόθεν ὀρῶντες καὶ προσκυνούντες εἰστέτι καὶ νῦν ἢ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθεῖσιν ἄρχουσιν, ὡς Ἰακώβ τῷ τε Ἠσαῦ, ὡς προγεγενετέρῳ ἀδελφῷ ὑπὸ Θεοῦ γενομένῳ, καὶ Φαραὼ ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντι ἄρχοντι · καὶ τῷ Ἰωσήφ, οἱ αὐτοῦ ἀδελφοί. Οὐδα καὶ κατὰ τιμὴν τὴν πρὸς ἀλλήλους προσκυνήσιν, ὡς Ἀβραὰμ τοῖς υἱοῖς Ἐμμώρ. Ἡ τοίνυν πᾶσαν προσκύνησιν ἀνελε, ἢ πάσας δέχου, μετὰ τοῦ ὀφειλοντος λόγου καὶ τρόπου.

ιε'. Λέγε μοι ἐρωτῶντις · εἰς Θεὸς ὁ Θεός; Ναί, φησῆς, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, εἰς νομοθέτης. Τί οὖν νομοθετεῖ τὰ ἐναντία; Οὐ γὰρ ἔξω τῆς κτίσεως τὰ Χερουβὶμ. Τί οὖν προστάττει Χερουβὶμ γλυπτὰ ἀνθρώπων χερσὶ τεκταινόμενα, σκιάζειν τὸ Ἰαστήριον; Ἡ δὴλον, ὡς Θεοῦ μὲν, ὡς ἀπεριγράφτου καὶ ἀνεκἀστου ποιεῖν εἰκόνα ἀμήχανον, ἢ τινος ὡς Θεοῦ, ἵνα μὴ ὡς Θεὸς λατρευομένη προσκυνῆται ἢ κτίσις. Τῶν δὲ Χερουβὶμ, ὡς περιγραφτῶν, καὶ τῷ θείῳ θρόνῳ δουλοπρεπῶς παρεστῶτων, τὴν εἰκόνα προστάττει ποιεῖν, δουλοπρεπῶς σκιάζουσιν τὸ Ἰαστήριον. Ἐπρεπε γὰρ τῇ εἰκόνι τῶν οὐρανίων λειτουργῶν, τὴν εἰκόνα τῶν θείων μυστηρίων σκιάζεσθαι. Τί δὲ φῆς τὴν κιθαρῶν, τὴν στάμνον, τὸ Ἰαστήριον, οὐ χειρότευκτα; οὐκ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων; οὐκ ἐξ ἀτίμου, ὡς σὺ φῆς, ὕλης κατεσκευασμένα; Τί δὲ ἡ σκηνὴ ἅπασα; οὐκ εἰκὼν ἦν; Οὐ σκιά καὶ ὑπόδειγμα; Φησὶ τοιγαροῦν ὁ θεὸς Ἀπόστολος περὶ τῶν κατὰ τὸν νόμον ἱερέων διεξιῶν · « Ὅστινες ὑποδειγματι καὶ σκιά λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων καθὼς κεχρημάτισται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. Ὅρα γὰρ, φησὶ, ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν δεχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. » Ἄλλ' οὐδὲ εἰκὼν ἦν ὁ νόμος, ἀλλ' εἰκόνας προσκίασμα · φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος · « Σκιά γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελ-

³⁸ Exod. xxxiv, 28.; Hebr. ix, 4. ³⁹ Psal. cxxxv, 7. ⁴⁰ Gen. xxxiii, 5. ⁴¹ Gen. xlvii, 7. ⁴² Gen. xxiii, 7. ⁴³ Exod. xxv, 18. ⁴⁴ Psal. cxliii, 4; Hebr. ix, 11. ⁴⁵ Hebr. viii, 5.

λόγων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. » Εἰ οὖν ὁ νόμος εἰκόνας ἀπαγορεύει, αὐτὸς δὲ εἰκόνας ἐστὶ προχάραγμα, τί φήσομεν; Εἰ ἡ σκητὴ σκιά, καὶ τύπου τύπος, πῶς μὴ εἰκονογραφεῖν ὁ νόμος διακελεύεται; Ἄλλ' οὐκ ἐστὶν οὕτω ταῦτα, οὐκ ἐστὶ· καιρὸς δὲ μᾶλλον τῷ παντὶ πράγματι.

15. Πάλαι μὲν ὁ Θεὸς, ὁ ἀσώματός τε καὶ ἀσχημάτιστος, οὐδαμῶς εἰκονίζετο. Νῦν δὲ σαρκὶ ὀφθέντος Θεοῦ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος, εἰκονίζω Θεοῦ τὸ ὁρώμενον. Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης δημιουργόν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γενόμενον, καὶ ἐν ὕλῃ κατοικήσαι καταδεξάμενον, καὶ δι' ὅλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον, καὶ σέβων οὐ παύσομαι τὴν ὕλην, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου ἐργασται· σέβω δὲ οὐχ ὡς Θεόν· ἀπαγε· πῶς γὰρ τὸ ἐξ οὐκ ὄντων τὴν γένεσιν ἐσχηκός, Θεός; Εἰ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα Θεός, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν γεγονὸς ἀμεταβλήτως ὅπερ τὸ χρῖσαν, καὶ μείναν ὅπερ ἦν τῇ φύσει, σὰρξ ἐψυχωμένη ψυχῆ λογικῇ τε καὶ νοερῇ, ἡργμένη, οὐκ ἄκτιστος. Τὴν δὲ γε λοιπὴν ὕλην σέβω, καὶ δι' αἰδοῦς ἀγω, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου γέγονεν, ὡς θείας ἐνεργείας καὶ χάριτος ἐμπλεων. Ἡ οὐχ ὕλη τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον, τὸ τρισόβιον καὶ τρισμακάριστον; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ ὄρος τὸ σεπτὸν καὶ ἅγιον; Ὁ τοῦ Κρανίου τόπος; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ φερέσιος πέτρα καὶ ζωηφόρος, ὁ τάφος ὁ ἔχιος, ἡ πηγὴ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ μέλαν, καὶ ἡ τῶν Εὐαγγελίων παναγία βίβλος; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ ζωηφόρος τράπεζα, ἡ τὸν ἄρτον ἡμῶν τῆς ζωῆς χορηγοῦσα; Ἡ οὐχ ὕλη, ὁ χρυσός τε καὶ ὁ ἄργυρος, ἐξ ὧν σταυροὶ καὶ πύνακες κατασκευάζονται, καὶ ποτήρια; Ἡ οὐχ ὕλη πρὸ τούτων ἀπάντων τὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν σῶμα καὶ αἷμα; Ἡ πάντων τούτων ἀνεὶς τὸ σέβας καὶ τὴν προσκύνησιν, ἡ παραχώρησις τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, Θεοῦ καὶ φίλων Θεοῦ ὀνόματι ἀγαζομένων, καὶ διὰ τοῦτο θελοῦ Πνεύματος ἐπισκιαζομένων χάριτι. Μὴ κάκιζε τὴν ὕλην· οὐ γὰρ ἄτιμος. Οὐδὲν γὰρ ἄτιμον, ἢ παρὰ Θεοῦ γεγέννηται. Τῶν Μανιχαίων τοῦτο τὸ φρόνημα· μόνον δὲ ἄτιμον, ὃ μὴ τὴν αἰτίαν ἔσχεν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμέτερόν ἐστιν εὖρεμα, τῇ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν αὐτεξουσίῳ ἐκκλίσει τε καὶ ροπῇ τοῦ θελήματος, τουτέστιν ἡ ἁμαρτία. Εἰ διὰ τὸν νόμον τὰς εἰκόνας ἀτιμάεις, καὶ ἀπαγορεύεις, ὡς ἐξ ὕλης κατασκευασμένας, ὅρα τί φησὶν ἡ Γραφή· Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Ἴδοὺ ἀνακέκληκα ἐξ ὀνόματος Βεσαλεὴλ τὸν τοῦ Ὄρ, ἐκ φυλῆς Ἰούδα. Καὶ Ἐνέπλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῖον, σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ ἐπιστήμης ἐν παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι, καὶ ἀρχιτεκτονεῖν, καὶ ἐργάζεσθαι τὸ χρυσοῦν, καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν χαλκόν, καὶ τὴν ἄκινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον τὸ νηστὸν, καὶ τὴν βύσσον τὴν κεκλωσμένην, καὶ τὰ λιθουργικά εἰς τὰ ἔργα, καὶ τὰ τεκτονικά εἰς τὰ ξύλα, ἐργάζεσθαι κατὰ

A dem imago erat, sed imaginis potius adumbratio, ut idem ait Apostolus : « Umbram habens lex futurorum honorum, non ipsam imaginem rerum ⁴⁵. » Quare si lex quæ imagines prohibet fieri, imaginis figura est; quid jam dicemus? At si tabernaculum umbra est, et figura figuræ, cur lex imagines non pingi jubeat? Verum hæc non ita se habent; non profecto : sed suum unicuique rei tempus est ⁴⁷.

16. Quapropter Deum olim, ut corporis ac figuræ expertem, imago nulla referebat ⁴⁸. Nunc vero posteaquam in carne visus est Deus, et cum hominibus conversatus est ⁴⁹, qua parte conspiciendum se præbuit, Dei imaginem efformo. Non materiam, sed materiæ auctorem adoro; qui propter me materia factus est, et in materia habitare voluit, quo per materiam salutem meam operaretur : nec materiam, per quam salus parta mihi est, colere desinam : non tamen ut ipsam tanquam Deum colam, quod Deus avertat. Quomodo enim Deus sit, id quod ex nihilo ortum est? Quomodo alioqui ipsum Dei corpus Deus est ob unionem secundum hypostasim, cum sine demutatione illud factum sit, a quo inunctum fuit, idque permanserit, quod suapte natura erat; nempe caro animata anima mente rationeque prædita; quæ quidem initium habuit, ac neutiquam increata est. Residuam vero materiam, quæ ad salutem meam contulit, colo ac veneror; quippe quam efficacitate implevit et gratia. Annon materia erat, lignum crucis fortunatissimum illud beatissimumque a cunctis prædicandum? Nonne materia, mons sanctus ac venerandus, ille Calvariæ locus? Nunquid materia non est alma vitalisque illa petra; sanctum, inquam, **314** monumentum, nostræ fons resurrectionis? Annon materia, tum atramentum, tum sanctissimus Evangeliorum liber? Annon quoque materia est, mensa vivifica, quæ panem vitæ nobis subministrat? Nonne materia, aurum et argentum, et quibus cruces, et disci, calicesque conficiuntur? Quin etiam, quod omnibus istis antecellit, nunquid materia non sunt, corpus ac sanguis Christi? Horum omnium cultum adorationemque e medio tolle : aut ecclesiasticis institutis obtemperans, sine, ut Dei et eorum, qui anicorum Dei sanctissimo nomine decorantur, atque adeo divini Spiritus gratia sunt obumbrati, imagines adorentur. Nihil materiæ detrahās; neque enim contemptu digna est. Nihil siquidem, quod factum a Deo sit, aspernabile fuerit. Hoc Manichæorum opinionem sapit. Illud duntaxat eontemptibile est, quod Deum non habet auctorem, sed libero voluntatis motu ac propensione ab eo quod naturæ consentaneum est, in id quod est præter naturam, a nobis est excogitatum. Atqui id aliud non est præter peccatum? Quod si propter legis præceptum ignominia afficis imagines, atque eo quod materia constant, illas fieri prohibes, vide quid Scriptura dicat : « Et locutus est Dominus

⁴⁵ Hebr. x, 1. ⁴⁷ Eccli. ii, 1. ⁴⁸ I Tim. 3, 16. ⁴⁹ Baruch iii, 38.

dicens : Vocavi ex nomine Beseleel filium Hor de A tribu Juda, et implevi eum Spiritu Dei, sapientia, et intelligentia, in omni opere ad excogitandum, et fabrefaciendum, et operandum aurum, et argentum, et æs, et hyacinthum, et purpuram, et coccinum netum, byssumque retortum, et lapidaria ad opera, et fabrilia in lignis, ad elaboranda opera omnia. Ego dedi eum, et Eliab filium Achisamach de tribu Dan : et omni intelligenti corde dedi intelligentiam, et facient omnia quæ præcepi tibi ⁶⁰. » Et rursus : « Locutus est Moyses ad universam congregationem filiorum Israel : Audite hoc verbum, quod præcepit Dominus dicens : Sumite a vobis ipsis separatam oblationem Domino. Omnis qui corde susceperit, asserat primitias Domino; aurum, argentum, æs, hyacinthum, purpuram, coccinum duplex tortum, et byssum retortum, et pilos caprarum, pellesque arietum rubricatas, et pelles hyacinthinas, et ligna imputribilia, et oleum unctiois, et thymiam compositionis, et lapides sardios, et lapides in cælaturam, ad superhumeralia, et ad tunicam talarem. Quisquis vestrum sapiens est corde, veniat, et faciat quæ Dominus imperavit; tabernaculum ⁶¹, » etc. En profecto materiam pretiosam, etiamsi vilis habeatur a vobis. Ecquid enim caprarum pilis ac coloribus contemptibilis sit? Nonne coccinum, et purpura, hyacinthusque colores sunt? Ecce demum, tum opera manuum hominum, tum Cherubim effigies. Quonam pacto sub legis obtentu ea fieri prohibeas, quæ ut fierent lex ipsa præcepit? Si propter legem imaginibus interdicis, jam satage ut Sabbatum circumcisioque serventur. Ast illud scito « quod si legem observetis, Christus nihil vobis proderit. Qui in lege justificamini, a gratia excidistis ⁶². » Deum olim Israel non videbat : nos autem revelata facie gloriam Dei speculamur ⁶³.

17. Ejus porro formam sensibili expressam **315 C** modo omni in loco statuimus, ac per eam sensuum primum sanctificationem (inter sensus enim primas tenet visus), quemadmodum et per sermones auditum. Imago siquidem monumentum quoddam est : ac quidquid liber est iis qui litteras didicerunt, hoc imago est illiteratis et rudibus : et quod auditui præstat oratio, hoc visui confert imago : per mentem vero ipsi conjungimur. Idcirco jussit Deus, ut ex lignis quæ non putrescunt, arca fieret, intusque et extra auro vestiretur, atque in ea tabulæ ponerentur, virga quoque et urna, in qua, ad rerum gestarum memoriam, futurarumque adumbrationem, manna recondebatur. Hæc porro imagines, præconesque sonoros fuisse quis inficias ierit? Neque vero a lateribus tabernaculi, sed in totius populi conspectu proponerentur, quo eadem suspicientes, Deo qui per ipsa operabatur, adorationem ac latræ cultum offerrent. Quod autem latræ cultum his ipsis non exhiberent, perspicuum est ; sed per ea, prodigiorum memores, ipsorum auctorem Deum adorabant. Commonitionis quippe gratia propositæ erant imagines, non tanquam dii, sed ut divinatorum operum admonitrices essent.

πάντα τὰ ἔργα · καὶ ἐγὼ δέδωκα αὐτὸν, καὶ τὴν Ἐλιὰβ τὸν τοῦ Ἀχισαμάχ, ἐκ φυλῆς Δάν · καὶ παντὶ συνεντῶ καρδίᾳ ἐγὼ δέδωκα σύνεσιν, καὶ ποιήσουσι πάντα ὅσα σοὶ συνέταξα. » Καὶ πάλιν · « Εἶπε Μωϋσῆς πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ · Ἀκούσατε τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὃ συνέταξε Κύριος λέγων · Λάβετε παρ' ὑμῶν αὐτῶν ἀφαίρεμα τῷ Κυρίῳ. Πᾶς ὁ καταδεχόμενος τῇ καρδίᾳ, οἴσουσι τὰς ἀπαρχὰς τῷ Κυρίῳ, χρύσειον, ἀργύριον, χαλκὸν, ὑάκινθον, πορφύραν, κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον, καὶ βύσσον κεκλωσμένην, καὶ τρίχας αἰγείας, καὶ δέρματα κριῶν ἠρυθροδανωμένα, καὶ δέρματα ὑάκινθινα, καὶ ξύλα ἄσηπτα, καὶ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως, καὶ λίθους σαρδίου, καὶ λίθους εἰς τὴν γλυφὴν, καὶ εἰς τὴν ἐπωμίδα, καὶ εἰς τὸν ποδῆρη. Καὶ πᾶς σοφὸς καρδίᾳ ἐν ὑμῖν, ἐλθὼν ἐργαζέσθω πάντα ὅσα συνέταξε Κύριος, τὴν σκηπὴν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἰδοὺ δὴ ἡ ὅλη τιμία, καὶ καθ' ὑμᾶς ἀτιμος. Τί γὰρ τριζῶν αἰγείων εὐτελέστερον, ἢ χρωμάτων ; Ἡ οὐ χρώμα τὸ κόκκινον, καὶ ἡ πορφύρα, καὶ ἡ ὑάκινθος ; Ἰδοὺ δὴ καὶ τὰ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁμοίωμα Χερουβίμ. Πῶς οὖν διὰ τὸν νόμον ἀπαγορεύεις, ἃ ποιεῖν ὁ νόμος προσέταξεν ; Εἰ διὰ τὸν νόμον τὰς εἰκόνας ἀπαγορεύεις, ὥρα σοὶ καὶ σαθρατίζειν, καὶ περιτέμνεσθαι. Ἄλλ' ἴσθι « ὡς, ἐὰν τὸν νόμον τηρεῖτε, Χριστὸς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσει. Οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξέπεσετε. » Οὐχ ἔωρα θεὸν ὁ πάλας Ἰσραὴλ, ἡμεῖς δὲ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομεθα.

ιζ'. Καὶ αἰσθητῶς μὲν τὸν αὐτοῦ χαρακτήρα πρότιθεν ἀπανταχῇ, καὶ τὴν πρώτην ἀγιαζόμεθα · πρώτη γὰρ αἰσθήσεων, ὄρασις · ὡσπερ καὶ τοῖς λόγοις, τὴν ἀκοήν · ὑπόμνημα γάρ ἐστίν ἡ εἰκὼν · καὶ ὅπερ τοῖς γράμμασι μνησθέντες ἡ βίβλος, τοῦτο καὶ τοῖς ἀγραμμάτοις ἡ εἰκὼν · καὶ ὅπερ τῇ ἀκοῇ ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὄρασι ἡ εἰκὼν · νοητῶς δὲ αὐτῇ ἐνούμεθα. Διὰ τοῦτο προσέταξεν ὁ θεὸς γενέσθαι κιβωτὸν ἐκ ξύλων ἀσήπτων, καὶ καταχρυσῶσαι αὐτὴν ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, καὶ ἐνθεῖναι τὰς πλάκας, καὶ τὴν ῥάβδον, καὶ τὴν στάμνον τὴν χρυσῆν, ἔχουσαν τὸ μάννα πρὸς ὑπόμνησιν τῶν γεγονότων, καὶ προτύπωσιν τῶν μελλόντων. Καὶ τίς οὐκ ἐρεῖ ταῦτα εἰκόνας, διαπρυσίους τε κήρυκας ; Καὶ ταῦτα οὐκ ἐπὶ πλαγίων ἔκειτο τῆς σκηπῆς, ἀλλὰ κατενώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, πρὸς ἃ ἀποδλέποντες, τῷ δι' αὐτῶν ἐνεργήσαντι θεῷ προσέφερον τὴν προσκύνησιν καὶ τὴν λατρείαν. Δῆλον ὡς οὐχ ὡς αὐτοῖς λατρεύοντες, ἀλλὰ δι' αὐτῶν εἰς ὑπόμνησιν τῶν θαυμάτων ἀγόμενοι, καὶ τῷ τερατουργῷ θεῷ τὴν προσκύνησιν νέμοντες. Εἰκόνας γὰρ ἦσαν πρὸς ὑπόμνησιν κειμένοι, οὐχ ὡς θεοί, ἀλλ' ὡς θείας ἐνεργείας ὑπόμνησιν ἄρουσαι.

⁶⁰ Exod. xxxi, 1-6. ⁶¹ Exod. xxxv, 1-11. ⁶² Galat. v, 2-4. ⁶³ II Cor. iii, 18.

ση. Καὶ δώδεκα λίθους προσέταξεν ὁ Θεὸς ληφθῆ-
ναι ἐκ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθῃσι·
ψησὶ γὰρ· « Ὅταν ἐρωτᾷ σε ὁ υἱὸς σου, τί εἰσὶν οἱ
λίθοι οὗτοι, διηγοῦ πῶς ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ τοῦ Ἰορδά-
νου θείᾳ προστάξει, καὶ διέβη ἡ κιβωτὸς τοῦ Κυ-
ρίου, καὶ πᾶς ὁ λαός. » Πῶς οὖν ἡμεῖς οὐκ εἰκονο-
γραφήσομεν τὰ σωτήρια πάθη καὶ θαύματα Χριστοῦ
τοῦ Θεοῦ, ἵνα, ὅταν ἐρωτᾷ με ὁ υἱὸς μου, τί τοῦτό
ἐστίν, ἐρῶ ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἄνθρωπος γέγονε, καὶ
δι' αὐτοῦ, οὐχὶ Ἰσραὴλ μόνος τὸν Ἰορδάνην διήλ-
θεν, ἀλλ' ἡ φύσις ἅπασα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανήλθε
μακαριότητα. Δι' οὗ ἡ φύσις ἐκ τῶν κατωτάτων τῆς
γῆς ἀνῆλθεν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐν αὐτῷ
τῷ πατρικῷ κεκάθηκε θρόνῳ.

εθ. Ἀλλὰ ψησὶ· Ποίει Χριστοῦ εἰκόνα, καὶ ἀρκέ-
σθητι, ἢ τῆς τούτου Μητρὸς τῆς Θεοτόκου. Ὡ τῆς
ἀτοπίας! ἐχθρὸν σεαυτὸν διαβρήδην τῶν ἁγίων καθ-
ωμολόγησας. Εἰ γὰρ Χριστοῦ μὲν εἰκόνα ποιεῖς,
τῶν δὲ ἁγίων οὐδαμῶς, δῆλον ὡς οὐχὶ τὴν εἰκόνα
ἀπαγορεύεις, ἀλλὰ τὴν τῶν ἁγίων τιμὴν. Τοῦ Χρι-
στοῦ γὰρ, ὡς δεδοξασμένου, ποιεῖς εἰκόνας, τῶν δὲ
ἁγίων, ὡς ἀδοξάστων, ἀποποιεῖς τὸ ἀπεικόνισμα,
καὶ ψευδῆ τὴν ἀληθεῖαν ἀποκαλεῖς. « Ζῶ γὰρ ἐγὼ,
λέγει Κύριος, ἀλλ' ἢ τὸς δοξάζοντάς με δοξάσω. »
Καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Ὡστε οὐκέτι εἰ δοῦλος,
ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ
Χριστοῦ. » Καὶ· « Ἐπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ
συνδοξασθῶμεν. » Οὐ κατὰ τῶν εἰκόνων ἤρω τὸν
πολεμον, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἁγίων. Ψησὶ γὰρ Ἰωάννης
ὁ Θεολόγος καὶ ἐπιστήμιος, « ὅτι ὅμοιοι αὐτῷ ἐσό-
μεθα. » Ὡσπερ ὁ τῷ πυρὶ ἐνούμενος, οὐ τῆ φύσει,
ἀλλὰ τῆ ἐνώσει, καὶ πυρῶσει, καὶ μεθέξει πῦρ
γίνεται, οὕτω καὶ τὴν σάρκα φημὶ τοῦ σαρκωθέντος
Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐκείνη γὰρ, τῆ καθ' ὑπόστασιν
μεθέξει τῆς θείας φύσεως, ἀτρέπτως Θεὸς ἐχρημά-
τισεν· οὐκ ἐνεργεία χρισθεῖσα Θεοῦ, ὡσπερ τῶν
προφητῶν ἕκαστος, παρουσίᾳ δὲ ὅλου τοῦ χριστοῦ.
Ὅτι δὲ Θεός ἔστι, καὶ θεοὶ οἱ ἅγιοι, « ὁ Θεός, φησὶν,
ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν. » Καὶ ὅτι ἴσαται Θεός ἐν
μέσῳ θεῶν, τὰς ἀξίας διαιρῶν, ὡς ἐρμηνεύων φησὶν
ὁ θεὸς Γρηγόριος. Οἱ γὰρ ἅγιοι καὶ ζῶντες πεπλη-
ρωμένοι ἦσαν Πνεύματος ἁγίου, καὶ τελευτησάντων
αὐτῶν, ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνεκφοιτήτως
ἔνεστι καὶ ταῖς ψυχαῖς, καὶ τοῖς σώμασιν ἐν τοῖς
τάφοις, καὶ τοῖς χαρακτῆρσι, καὶ ταῖς ἀγίαις εἰκό-
σιν αὐτῶν, οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ χάριτι καὶ ἐνε-
ργείᾳ.

rum figuris ac sanctis imaginibus, non quidem
efficientiam.

κ'. Ὅν δὲ τῷ Δαβὶδ ἐπηγγεῖλατο ὁ Θεὸς οἰκοδομῆσαι
αὐτῷ ναὸν διὰ τοῦ ἰδίου υἱοῦ, καὶ κατασκευάσαι τόπον
ἀναπαύσεως, τοῦτον Σολομῶν οἰκοδομῶν, ἐποίησε

¹⁴ Josue iv, 8, 21. ¹⁵ II Reg. ii, 50. ¹⁶ Galat. iv, 7. ¹⁷ Rom. viii, 17. ¹⁸ I Joan. iii, 2. ¹⁹ Psal. lxxxi, 1. ²⁰ Greg. Naz. orat. 40.

A 18. Jussit quoque Deus, ut duodecim e Jordano
lapides sumerentur, rationemque subdit dicens :
« Quando interrogaverit te filius tuus, quid sibi
volunt isti lapides, narra, quomodo divino nutu
defecerit aqua Jordanis, et transierit arca Domini,
omnisque populus ¹⁴. » Cur igitur salutares Christi
Dei cruciatus et miracula imaginibus non exprima-
mus? ut cum ex me quaesierit filius meus, respon-
deam, Deum Verbum factum esse hominem, atque
per ipsum non Israel modo Jordanem transiisse,
sed et omnem prorsus naturam ad pristinam re-
disse felicitatem; per quem natura nostra ab infi-
mis terræ partibus, super omnem principatum
evecta est, et in ipsomet paterno solio con-
sedit.

B 19. Ast, inquit, satis tibi fuerit Christi vel
matris ejus Deiparæ imaginem conficere. O rem
absurdam! Te ipse ergo sanctorum inimicum
profiteris. Nam si Christi quidem imaginem pingis,
nequaquam vero sanctorum, plane non imagines
prorsus prohibes, sed sanctis potius suum denegas
honorem. Christi siquidem, quia gloria ornatus
est, imagines fieri concedis; sanctorum vero quasi
alieni sint a gloria, effugiem respuis, mendacemque
Veritatem declaras, ubi ait : « Vivo ego, dicit Do-
minus, nisi glorificantes me glorificem ¹⁵. » Et di-
vinus Apostolus : « Itaque jam non es servus, sed
filius. Si autem filius, et hæres Dei per Christum ¹⁶. »
Et : « Si compatimur, ut et conglorificemur ¹⁷. »
Non adversus imagines, sed adversus sanctos bellum
moves. Ait enim Joannes Theologus, qui supra pec-
tus Domini recubuit, « quod similes ei erimus ¹⁸. »
Sicut enim id quod igni jungitur, non natura, sed
conjunctione, et exustione, et communicatione sit
ignis, idem quoque dico de carne incarnali Filii
Dei. Illa siquidem per hypostaticam communionem
divinæ naturæ citra conversionem evasit Deus, non
quod divina quadam efficacitate inuncta fuerit,
velut unusquisque prophetarum, quin potius perun-
gentis totius præsentia. Quod porro sancti dii
quoque sint, **316** docet Scriptura. « Deus, in-
quit, stetit in synagoga deorum ¹⁹. » Deus in medio
deorum stat unicuique pro meritis distribuens,
quemadmodum locum hunc divinus Gregorius
D exposuit ²⁰. Sancti enim, dum viverent repleti
erant Spiritu sancto, et postquam decesserunt,
Spiritus sancti gratia illorum semper tum animis
adest, tum corporibus in sepulcris, quin et ipso-

20. Jam vero templum quod Deus Davidi per
filium ejus ædificandum sibi fuerat pollicitus, pa-
randumque sibi in locum quietis, id exstruens

VARIÆ LECTIONES.

^d Superflua est vox Θεός, qua ablata sensus obvius est, quem recte Zinus secutus est.

Salomon Cherubim quoque fabricavit, ut refert A Regnorum liber ⁶¹ : Cherubim etiam vestivit auro, omnesque parietes in circuitu; quibus et cælatos insculpsit Cherubim, et palmas intus et foris (non dixit a lateribus, sed, in circuitu), boves præterea, leonesque et malogramata. Annon igitur multo honorificentius fuerit sanctorum figuris omnes domus Dei parietes ornare, quam animantium et arborum? Ubinam est lex ita præcipiens : « Ne feceris omnem similitudinem ⁶² ? » Attamen Salomon, qui sapientiæ effluvium accepit, dum cæli conderet imaginem, Cherubim, et leonum, hominque imagines fecit, tametsi hoc fieri lex prohiberet. Quod si non modo Christi, verum etiam sanctorum pingimus imagines, annon hoc per omnem modum religiosius est; quippe cum illæ Spiritus sancti donis affluant? Nam sicut tunc populus et templum sanguine et cinere vitulæ mundabantur, ita et nunc sanguine Christi, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, seque martyrum primitias obtulit : itemque sanctorum sanguine, supra quos ædificata est Ecclesia. Ac tunc quidem rerum ratione carentium formis et figuris Dei templum ornabatur; nunc vero sanctorum imaginibus, qui seipsos animata ac rationalia Dei templa constituerunt.

21. Quocirca Christum regem et Dominum oculis ita subjicimus, ut nec suo spoliemus ipsum exercitu. Nam exercitus Domini sunt sancti. Exercitum suum dimittat prius imperator terrenus, quam regem suum ac Dominum spoliare audeat. Purpuram deponat, tum eorum qui cum tyranno strenue conflixerunt, affectibusque suis imperarunt, venerationem adimat. Si enim hæredes Dei, cohæredes profecto Christi ⁶³, necnon Dei gloriæ ac regni consortes sunt futuri, utpote qui passionibus Christi communicaverunt. Quid velat quominus amici Christi, ipsius in terra gloriæ participes fiant? « Non dicam vos servos, inquit Deus ⁶⁴, sed amicos. — Vos amici mei estis ⁶⁵. » Hisne tandem suum negabimus honorem, quem concessit ipsis Ecclesia? O audacem manum! O temerariam mentem, quæ cum Deo contendit, ejusque jussis adversatur! Tu qui imaginem adorare renuis, ne Dei quidem Filium colueris, qui vivens imago est Dei invisibilis ⁶⁶, invariabilisque character ⁶⁷. Imaginem Christi adoro, prout Deus est incarnatus : Deiparæ item omnium Dominæ, ut quæ incarnati Dei Mater est : sanctorum quoque qui amici Dei sunt, quique ad sanguinis effusionem usque peccato restiterunt, et sanguinem pro Christo fundentes, ipsum imitati sunt, qui proprium sanguinem ipsorum causa prior effuderat; **317** eorum denique Christi prementes vestigia, ad ea vitam suam instituerunt. Horum præclare gesta cruciatuque picturis expressa, ob oculos meos pono, per quæ sanctus evado, atque imitandi studio inardesco. Nam qui imagini ha-

Β Χερουδιμ, ὡς φησιν ἡ βίβλος τῶν Βασιλειῶν. Καὶ περιέσχε τὰ Χερουδιμ χρυσοῖν, καὶ πάντας τοὺς τοίχους κύκλῳ· καὶ κολαπτοῦς ἐνέγλυψε Χερουδιμ, καὶ φοίνικας τῷ ἐσωτέρῳ καὶ ἐξωτερῳ· καὶ οὐκ εἶπεν ἐκ πλαγίων, ἀλλὰ κύκλῳ· καὶ βόας, καὶ λέοντας, καὶ βόσκους. Οὐ πολλῶ ὄν τιμιώτερον πάντας τοὺς τοίχους οἴκου Κυρίου κοσμησαὶ ἀγίων μορφαῖς καὶ εἰκονίσμασιν, ἤπερ ἀλόγων καὶ δένδρων; τοῦ ὁ διαγορεύων νόμος· « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα; » Ἄλλὰ σοφίας χύσιν δεξάμενος Σολομῶν, οὐρανὸν εἰκονίζων, ἐποίησε Χερουδιμ, καὶ λεόντων, καὶ βῶν ὁμοιώματα· τοῦτο δὲ ἀπαγορεύει ὁ νόμος. Εἰ δὲ ἡμεῖς Χριστὸν εἰκονίζοντες, καὶ ποιοῦμεν τὰ τῶν ἀγίων εἰκονίσματα, οὐκ ἄρα τοῦτο πάντως εὐσεβέστερον, ὅτι καὶ Πνεύματος ἀγίου εἰσὶ πεπληρωμένα; Ὡσπερ γὰρ τότε αἱματι ἠγνίζετο ὁ λαὸς τα, καὶ ὁ ναὸς, καὶ σποδῶ δαμάλευς, οὕτω καὶ νῦν Χριστοῦ αἱματι, μαρτυρησαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἑαυτὸν ἀπαρχὴν τῶν μαρτύρων δεῖξαντος, εἶ δὲ καὶ τῷ τῶν ἀγίων αἱματι, ἐφ' ὧν ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομεῖται. Καὶ τότε μὲν, μορφαῖς τε καὶ ἐκτυπώμασιν ἀλόγων ἐμφύχους, καὶ λογικοὺς ναοὺς ἑαυτοῦ εἰς κατοικητήριον Θεοῦ κατασκευακῶτων.

Κα'. Ἰστοροῦμεν οὖν Χριστὸν τὸν βασιλέα καὶ Κύριον, οὐ γυμνοῦντες αὐτὸν τοῦ στρατεύματος. Στρατὸς γὰρ τοῦ Κυρίου οἱ ἅγιοι. Γυμνωσάτω ἑαυτὸν τοῦ οἰκείου στρατεύματος ὁ ἐπίγειος βασιλεὺς, καὶ τότε τὸν ἑαυτοῦ βασιλέα καὶ Κύριον. Ἀποθέσθω τῆν ἀλουργίδα, καὶ τότε τῶν κατὰ τοῦ τυράννου ἀριστευσάντων, καὶ βασιλευσάντων τῶν παθῶν τὸ σέβας περιαιρείτω. Εἰ γὰρ κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ τῆς θείας δόξης καὶ βασιλείας κοινωνοὶ ἔσονται, τῶν παθημάτων Χριστοῦ κοινωνήσαντες· πῶς οὐχὶ καὶ τῆς ἐπὶ γῆς δόξης συμμετοχοὶ χρηματίσουσιν οἱ φίλοι Χριστοῦ; « Οὐ λέγω ὑμᾶς δούλους, φησὶν ὁ Θεός· ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ. » Τῆς οὖν δεδομένης αὐτοῖς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας τιμῆς, ἀπαμφοῦμεν αὐτούς; Ὡ θρασείας χειρὸς! ὦ τολμηρᾶς γνώμης, ἀντεριζούσης Θεῷ, καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀντιπραττούσης προστάγμασιν! Οὐ προσκυνεῖς εἰκόνη, μηδὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ προσκύνει, ἐς ἔστιν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ζῶσα, καὶ χαρακτὴρ ἀπράλλακτος. Προσκυνῶ Χριστοῦ εἰκόνη, ὡς σαρκωμένου Θεοῦ· τῆς Δεσποίνης τῶν ἀπάντων τῆς Θεοτόκου, οἶα Μητὴρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· τῶν ἀγίων, ὡς φίλων Θεοῦ, τῶν μέχρι αἵματος ἀντικαταστάντων πρὸς τὴν ἁμαρτίαν, καὶ Χριστὸν μιμησαμένων τῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐχχύσει τοῦ αἵματος· τοῦ τὸ οἰκτεῖον αἶμα ὑπὲρ αὐτῶν προερχέαντος· καὶ τῶν κατ' ἴχους αὐτοῦ πολιτευσασμένων, τούτων τὰς ἀριστείας καὶ τὰ πάθη ἀναγράφτους καθίστημι, ὡς δι' αὐτῶν ἀγιαζόμενος, καὶ πρὸς ζῆλον μιμήσεως ἀλειφόμενος. Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνης τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, φησὶν ὁ θεὸς Βασίλειος.

⁶¹ II Reg. vi, 25, 29. ⁶² Deut. iv, 16. ⁶³ Rom. viii, 17. ⁶⁴ Joan, xv, 15. ⁶⁵ ibid. 13. ⁶⁶ Coloss. i, 15; Hebr. i, 3.

Εἰ ναοὺς ἐγείρεις ἀγίοις Θεοῦ, καὶ τὰ τούτων ἐγείρε
 τρόπαια. Οὐκ ἠγείρετο πάλαι ναὸς ἐπ' ἀνθρώπων
 ὀνόματι, οὐκ ἑορτάζετο τῶν δικαίων ὁ θάνατος, ἀλλ'
 ἐπευθεῖτο. Ὁ ἀπτόμενος νεκροῦ, ἀκάθαρτος ἐλογί-
 ζετο, καὶ Μωϋσέως αὐτοῦ. Νῦν δὲ τῶν ἁγίων ἑορ-
 τάζεται τὰ μνημόσυνα. Ἐπευθῆθη ὁ νεκρὸς τοῦ
 Ἰακώβ, ἀλλ' ὁ Στεφάνου πανηγυρίζεται θάνατος.
 Ἡ τοίνυν καὶ τὰς πανηγυρικὰς μνήμας τῶν ἁγίων
 ἀνελε, παρὰ τὴν παλαιὴν νόμον ἀγομένης, ἣ καὶ
 τὰς εἰκόνας, παρὰ τὸν νόμον, ὡς φησ, οὕτως, συγ-
 χώρησον. Ἄλλ' ἀμήχανον μὴ ἑορτάζειν τὰ τῶν
 ἁγίων μνημόσυνα. Ὁ γὰρ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ
 θεοφόρων Πατέρων χορὸς, ταῦτα προστάττει γίνε-
 σθαι. Ἄφ' οὗ γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
 ὁμοιωθεὶς ἡμῖν κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ
 ἀσυγχύτως ἐκράθη πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ἀμετα-
 βλήτως; τὴν σάρκα ἐθέωσε, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλαις τῆς
 αὐτοῦ θεότητος, καὶ τῆς αὐτοῦ σαρκὸς ἀσυγχύτου
 παρχωρήσεως, ὅπως ἠγιασμεθα. Καὶ ἀφ' οὗ ὁ
 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸς, ὁ ἀπαθὴς ὢν τῇ θεότητι,
 τῷ προσλήμματι πέπονθε, καὶ τὸ ἡμέτερον ἀπέτι-
 σεν ὄφλημα, λύτρον ἐκχέας ὑπὲρ ἡμῶν ἀξιοχρεῶν τε
 καὶ ἀξιάγαστον· δυσωπητικὸν γὰρ Πατρὶ, καὶ αἰ-
 δέσιμον αἷμα Υἱοῦ· ὅπως ἠλευθερώμεθα· καὶ ἀφ'
 οὗ κατελθὼν εἰς ἤδη, ταῖς ἀπ' αἰῶνος πεπεδημέ-
 ναις ψυχαῖς, ὡς αἰχμαλώτοις ἐκήρυξεν ἄφρον, ὡς
 τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ θῆσας τὸν ἰσχυρὸν, τῷ ὑπερ-
 ἔχοντι τῆς δυνάμεως ἀνέστη. τὸ ἐξ ἡμῶν αὐτῷ προσ-
 ληφθὲν ἀφθαρτίσας σαρκὸν, ὅπως; ἠφθαρτίσμεθα.
 Ἄφ' οὗ τε δι' ὕδατος καὶ πνεύματος γαγενήμεθα,
 ὅπως υἱοθετήμεθα, καὶ κληρονόμοι Θεοῦ γεγενήμεθα.
 Ἐντεῦθεν τοὺς πιστοὺς, ἁγίους ὁ Παῦλος καλεῖ. Ἐν-
 τεῦθεν τὸν τῶν ἁγίων οὐ πενθοῦμεν, ἀλλ' ἑορτάζομεν
 θάνατον. Ἐντεῦθεν οὐχ ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν
 ἐσμεν, δικαιοθέτες διὰ τῆς πίστεως, καὶ Θεὸν μόνον
 εἰδότες τὸν ἀληθινόν· δικαίω δὲ νόμος οὐ κεῖται.
 Οὐχ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ νόμου ἐσμεν, δεδουλωμένοι
 ὡς νῆπιοι, ἀλλ' εἰς ἄνδρα καταρτισθέντες τέλειον,
 στερεὰν τροφήν τρεφόμεθα, οὐ τὴν πρὸς εἰδωλολα-
 τρείαν. Καλὸς ὁ νόμος, ὡς λύκρος φαίνων ἐν αὐ-
 χμηρῷ τόπῳ, ἀλλ' ἔως ὃς ἡμέρα διαυγάσῃ· ἡδὴ
 δὲ ἀνέτειλε φωσφόρος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ
 ὕδωρ ζῶν τῆς θεογονίας, θαλάσσης ἔθνῶν ἐπεκά-
 λυψε, καὶ πάντες τὸν Κύριον ἔγνωμεν· « Παρῆλθε
 τὰ παλαιὰ, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ. » Φησὶ γοῦν
 ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος πρὸς Πέτρον, τὴν κορυ-
 φαίαν ἀκρότητα τῶν ἀποστόλων· « Εἰ σὺ Ἰουδαῖος
 ὢν, ἔθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, πῶς τὰ ἔθνη
 ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; » Καὶ πρὸς Γαλάτας γρά-
 φει· « Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνο-
 μένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὄλον τὸν νόμον πλη-
 ρῶσαι. »

que omnes Dominum novimus. « Vetera transierunt : ecce facta sunt omnia nova⁸⁰. » Divinus

⁸⁰ Lib. *De Spir. sancto ad Amph.* cap. 18. ⁸¹ Num. xix, 11. ⁸² Gen. xv, 11. ⁸³ Isa. Lxi, 2; Luc. iv, 19.
⁸⁴ Matth. xii, 29, ⁸⁵ I Cor. i, 2, et alibi. ⁸⁶ Rom. vi, 14. ⁸⁷ Rom. v, 4. ⁸⁸ I Tim. i, 9. ⁸⁹ Galat. iv,
8. ⁹⁰ Rom. vii, 12. ⁹¹ ibid. II Petr. i, 19. ⁹² II Cor. v, 17.

VARIÆ LECTIONES.

• Recte Billius emendat περιχωρήσεως, quam *circumincessionem* theologi nostrates appellant.

A betur honor, ad eum refertur, cujus est imago.
 inquit Basilius⁸⁰. Si templa sanctis extruis, co-
 rum quoque tropæa erige. Nullum olim cujusvis
 hominum nomine templum erigebatur, neque mors
 justorum ulla festivitate celebrabatur: quin plange-
 batur potius. Qui mortuum tetigisset, is immun-
 dus habebatur, et si vel ipsum Moysen⁸¹. Nunc
 autem sanctorum memorias festivis prosequimur
 honoribus. Jacob mortuum planxerunt⁸²: obitus
 vero Stephani solemnī apud nos concursu celebris
 est. Aut igitur solemnes sanctorum memorias
 præter veteris legis præscriptum receptas tolle,
 aut illorum imagines, quas contra legis tenorem
 confectas asseris, haberi permitte. Verum fieri
 nequaquam potest, ut sanctorum memoriæ cele-
 britate sua careant: quippe quas sanctus aposto-
 lorum divinorumque Patrum chorus regi præci-
 piat. Nam ex quo Deus Verbum factus est caro,
 assimilatus nobis per omnia, excepto peccato, et
 citra confusionem naturæ nostræ commistus est,
 propter mutuam utriusque, divinitatis scilicet
 humanitatisque, circumincessionem, assumptam
 carnem sine conversione Deum effecit, jam tum
 reipsa in sanctos evasimus. Ex quo item Dei Fili-
 us et Deus, cum nulli secundum Deitatem per-
 pressionem obnoxius esset, assumpta carne passus
 est, nostrumque solvit debitum, condignum plane
 ac vere mirandum redemptionis profundens pro
 nobis pretium (sanguis quippe Filii placando Pa-
 tri fuit idoneus, ac reverentia dignus), vera liber-
 tate donati sumus. Ex quo rursus ad inferos
 descendens, vinctis pridem animabus, ceu capti-
 vis libertatem, atque visum cæcis annuntiavit⁸³,
 et præstantissima virtute sua fortem alligans⁸⁴
 resurrexit, carnemque nostram quam assumpse-
 rat, incorruptione dotavit, jam nos quoque inco-
 lumitatem a corruptione indepti sumus. Ex quo
 denique per aquam et spiritum sumus generati,
 adoptivi filii hæredesque Dei vere facti sumus.
 Quocirca fideles a Paulo dicuntur sancti⁸⁵. Unde
 non luctu, quin potius gaudio sanctorum exitum
 prosequimur. Hinc factum est, ut non amplius
 sub lege, sed sub gratia simus⁸⁶, justificati per
 fidem⁸⁷, solamque Deum verum cognoscentes.
 Porro lex justo non est posita⁸⁸. Sub elementis
 legis, veluti infantes, non sumus servientes⁸⁹,
 sed in perfectum hominem coaptati, solido cibo
 nutrimur, non eo quo in idololatriam illiciamur.
 Bona est lex⁹⁰, instar Incernæ lucentis in cali-
 ginoso loco, donec dies elucescat⁹¹. Atqui jam
 lucifer ortus est in cordibus nostris: jam viva
 cognitionis Dei aqua gentium operuit mare, nos-

apostolus Paulus summo apostolorum vertici Petro aiebat: « Si tu, Judæus cum sis, gentiliis vivis, ac non Judaice, quomodo gentes cogis Judaizare ⁸¹? » Itemque Galatis hæc scribit: « Testificor omni circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis implendæ ⁸². »

318 22. Quamobrem olim quidem Deum ignorantes, iis qui natura non sunt dii, serviebant ⁸³: nunc autem cum cognoverimus Deum, imo cogniti simus a Deo, quomodo convertemur ad iusfirma et egena elementa ⁸⁴? Humanam Dei formam aspexi, et salva facta est anima mea. Dei imaginem intueor, uti vidit eam Jacob ⁸⁵, quanquam alio et alio modo. Nam ille mentis oculis a materia alienis expertem materiæ vidit imaginem, quæ futura præmoneret: ego id intueor, quod perfriecat memoriam illius, qui visus est in carne. Apostolorum umbra, sudaria quoque, ac semicinctia morbos pellebant, dæmones fugabant ⁸⁶: occur umbrae et imagini sanctorum suus pariter honos non erit? Aut illud omne quod materia constat, adorari prohibe, aut nihil obtrudas novi, neu terminos antiquos transferas, quos posuerunt patres tui ⁸⁷.

23. Non solum enim Ecclesiæ leges scriptis sanxerunt, verum etiam citra Scripturam certa quædam tradiderunt. Unde Basilius, cap. 27 ex triginta illis capitibus quæ ad Amphiloichium de Spiritu sancto scripsit, expressis verbis ait: « Ex illis dogmatibus et prædicationibus, quæ in Ecclesia conservantur, alia ex scripta doctrina tenemus, alia ex apostolica traditione secreto concessa accepimus: quæ quidem utraque vim parem habent ad pietatem. Nec quisquam iis contradixerit, qui vel minimum Ecclesiæ leges inquisierit. Nam si consuetudines illas, quæ scriptæ non sunt, tanquam magni non sint momenti, rejicere aggressi fuerimus, imprudenter profecto, iis, quæ in Evangelio potiora sunt, damnum inferemus. » Hæc magnus Basilius. Sed enim undenam novimus Calvariæ locum, Vitæ sepulcrum? Annon quia a parentibus filii nulla docente Scriptura id receperunt? Nam crucifixum quidem Dominum, et in monumento, quod Joseph exciderat in petra sepultum, Scriptura perhibet ⁸⁸. Quod vero ea ipsa sint, quibus nunc procidimus, ex traditione non scripta novimus, pluraque his similia. Unde habemus, ut baptismus terna mersitatione fiat? Unde quod ad orientem conversi precemur? Unde sacramentorum institutio? Idcirco divinus apostolus Paulus ait: « Itaque, fratres, state, et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram ⁸⁹. » Proinde cum tot tantaque sint nobis sine scriptis tradita, quæ ad hanc usque diem observata sunt, quid est cur erga imagines vitiligitæ?

24. Quos profecto producis locos, si non imaginum nostrarum cultum esse abominandum docent; sed illarum potius, quas sibi gentiles sta-

A κβ'. Πάλαι μὲν οὖν μὴ εἰδότες Θεὸν, ἰδοῦλεον τοῖς μὴ φύσει οὐσι θεοῖς· νῦν δὲ γινόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφομεν πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα; Εἶδον εἶδος Θεοῦ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Θεωρῶ εἰκόνα Θεοῦ, ὡς εἶδεν Ἰακώβ, εἰ καὶ ἄλλως, καὶ ἄλλως. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἄβλον, τὸ ἐσόμενον προμηνύουσαν, ἀβλοῖς ναὸς ὀφθαλμοῖς, ἐγὼ δὲ τοῦ σαρκὶ ὁραθέντος, μνήμης ἐμπύρουμα. Ἡ τῶν ἀποστόλων σκιὰ, τὰ σουδάριά τε καὶ σιμικίνθια, νόσους ἀπήλαυνε, δαιμονας ἐφυγάδευε· καὶ πῶς ἡ σκιὰ καὶ εἰκὼν τῶν ἁγίων οὐ δοξασθῆσεται; ἡ πάσης ὕλης προσκύνῃσιν ἀνελε, ἡ μὴ καινοτόμει, μηδὲ μεταίρει ἔρια αἰῶνα, ἀ ἔθεντο οἱ πατέρες σου.

adorari prohibe, aut nihil obtrudas novi, neu terminos antiquos transferas, quos posuerunt patres tui ⁸⁷.

B κγ'. Οὐ μόνον γράμμασι τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεομοθεσίαν παρέδωκαν, ἀλλὰ καὶ ἀγράφοις τισὶ παραδόσεσι. Φησὶ γοῦν ὁ θεὸς Βασιλεῖος ἐν εἰκοστῇ ἐβδόμῃ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τριάκοντα κεφαλαίων, ἐπὶ λέξεως οὕτως: « Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν· τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διδοθέντα ἡμῖν, ἐν μυστηρίῳ παραβεξάμεθα· ἅπερ ἀμφοτέρα τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὴν εὐσείδειν. Καὶ τοῦτοις οὐδεὶς ἀντερεῖ, οὐκοῦν ἔστις γε κἄν μικρὴν γοῦν θεσμῶν Ἐκκλησίας πεπειραται· εἰ γὰρ ἐπιχειρήσαιμεν τὰ ἀγραφα τῶν ἑδῶν, ὡς μὴ μέγαν ἔχοντα τὴν δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἐν εἰς αὐτὰ τὰ καιρία ζημιούντες τὸ Εὐαγγέλιον. »

C Ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὰ ῥήματα· πόθεν γὰρ ἴσμεν τὸν Κρανίου τόπον τὸν ἅγιον, τὸ μνημὲν τῆς ζωῆς; Οὐ παῖδες παρὰ πατρὸς ἀγράφως παρεληφότες; Τὸ μὲν γὰρ ἐν τότῳ κρανίῳ ἐσταυρῶσθα τὸν Κύριον, γέγραπται, καὶ τετάφθαι ἐν μνημείῳ, ὃ ἐλατόμησεν Ἰωσήφ ἐν τῇ πέτρᾳ· ὅτι δὲ ταῦτ' ἐστὶ τὰ νῦν προσκυνούμενα, ἐξ ἀγράφου παραδόσεως ἴσμεν, καὶ πλείστα τοῦτοις παρόμοια. Πόθεν τὸ τρεῖς βαπτίζεις; Πόθεν τὸ κατ' ἀνατολὰς εὐχεσθαι; Πόθεν ἡ τῶν μυστηρίων παράδοσις; Διὸ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος Παῦλος φησὶν· « Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήθετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. » Πολλῶν τοιγαροῦν καὶ τοσούτων ἀγράφως τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδομένων, καὶ μέχρι τοῦ νῦν πεφυλαγμένων, τί περὶ τὰς εἰκόνας σιμικρολογεῖς;

κδ'. Ἄς μέντοι χρήσεις παράγεις, οὐ τῶν παρ' ἡμῖν εἰκόνων βδελύσσονται τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ τῶν ταύτας θεοποιούντων Ἑλλήνων. Οὐ δεῖ τοίνυν

⁸¹ Galat. II, 14. ⁸² ibid. v, 3. ⁸³ Galat. IV, 8. ⁸⁴ ibid. 9. ⁸⁵ Gen. xxxi, 30. ⁸⁶ Act. xv, 6. ⁸⁷ Prov. xxii, 28. ⁸⁸ Matth. xxvii, 60. ⁸⁹ II Thess. II, 14.

VARIAE LECTIONES.

† Delenda vox οἰκοῦν quæ abest in mss. et apud Basil.

τῶν Ἑλλήνων ἄτοπον χρῆσιν, καὶ τὴν ἡμε-
 δαιώς γινομένην, ἀναιρεῖν. Ἐφορκίζουσιν
 τε καὶ γόητες, ἐφορκίζει καὶ τοὺς κα-
 τούς ἡ Ἐκκλησία· ἀλλ' ἐκείνοι μὲν ἐπικα-
 δαίμονας, αὕτη δὲ, Θεὸν κατὰ δαιμόνων·
 τὰς εἰκόνας ἀνατιθέασιν Ἑλληνας, καὶ
 ταύτας προσαγορεύουσιν, ἡμεῖς δὲ ἀληθεῖ
 κωθέντι, καὶ Θεοῦ δούλοις καὶ φίλοις, δαι-
 κελαύουσι στίφη.

Ἢ δὲ φῆς, τὸν θεῖον καὶ θαυμαστὸν Ἐπιφά-
 ἀρῆδην ταύτας ἀπαγορεύσαι, πρῶτον μὲν
 παρεγγεγραμμένος καὶ ἐπίπλαστος ὁ λόγος,
 ἐν ὧν πόνος, ἐτέρου δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔχων,
 ἰς εἰσεται δρῶν. Δεύτερον, ἴσμεν τὸν μακά-
 ρισμὸν, ἀπηγορευόμενα τὸ ἐν λάρναξί τι-
 ἐ τῶν ἁγίων λείψανα, μᾶλλον δὲ προστά-
 τῆ γῆν ταῦτα καλύπτειν, τὸ ἔτοπον ἔθος τῶν
 ἰων καταργῆσαι βουλόμενον, οἱ τοὺς ἑαυτῶν
 ; οὐχ ὑπὸ γῆν ἔκρυπτον, ἀλλ' ἐπὶ κλινῶν
 ἀποδίων ἐτίθουν· τάχα τοιοῦτό τι καὶ ὁ μέ-
 αφάνιος ἐπιδιορθώσασθαι θέλων, τὸ μὴ χρῆ-
 ἔν εἰκόνας ἐνομοθέτησεν, εἰ γε καὶ αὐτοῦ
 εἶναι τὸν λόγον. Ἐπεὶ, ὅτι γε ὁ τοῦτου σκω-
 υίας οὐκ ἀπειθῆτο, μάρτυς ἡ τοῦ αὐτοῦ
 ἐπιφανίου Ἐκκλησία, εἰκόσι μέγρις ἡμῶν
 ὀσημένη. Τρίτον, οὐ τὸ σπάνιον νόμος τῆ
 σῆς, οὐδὲ μία χελιδὼν ἕαρ ποιεῖ, ὡς καὶ τῷ
 ῖ Γρηγορίῳ καὶ τῇ ἀληθεῖ δοκεῖ· οὐδὲ λόγος
 πρὸς ὅλης Ἐκκλησίας, τῆς ἀπὸ γῆς περά-
 χρι τῶν αὐτῆς περάτων, ἀνατρέψαι παρά-

les sententia tanti roboris fuerit, ut universæ
 um diffusa est, traditionem possit evertere.

ἀέχου τοίνυν τῶν Γραφικῶν καὶ πνευματι-
 ρήσεων τὸν ἔσμον, ὅτι εἰ καὶ λέγει ἡ Γραφή·
 βασιλῆα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσοῦν, ἔργα
 ἀνθρώπων· ἀλλ' οὖν οὐ τὸ μὴ προσκυνεῖν
 ; ἡ ἔργους χειρῶν κωλύει, ἀλλὰ ταῖς δαιμό-
 ὄσιν.

Ὅτι μὲν οὖν ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις, καὶ βα-
 , καὶ ἀσεβέσι, προσεκύνησαν οἱ προσφῆται, καὶ
 εἴρηται· λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ· « Καὶ προσκυ-
 ῖ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. » Ἡσαίας δὲ
 πόκου τοῦ Θεοῦ· « Ὁ οὐρανός μοι θρόνος,
 ἡ δὲ γῆ, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. » Οὐρανός
 γῆ παντὶ που δῆλον ὅτι κτισματα. Καὶ

eg. Naz. orat. 38. ¹¹ Psal. cxiij, 13. ¹² Psal. xcviij, 5. ¹³ Isa. lxxvi, 1.

VARIÆ LECTIONES.

id si legas cum Billio πατριῶν, quemadmodum orat. 2 ubi hæc verba aliaque repetuntur.

NOTÆ.

late Tilmanus : Tum secundo loco si opponis :
 beatum Athanasium, et in margine secunda
 , solutio. Ibi enim non objectionem novam,
 us allatæ responsionem secundam tradit
 quam rursus tertia sequitur. Nec aliud

vult, nisi quod pro locorum, temporum et per-
 sonarum discrimine, alia et alia fuerit Ecclesie
 disciplina, atque semoto idololatriæ scandalo sa-
 crarum imaginum venerationem rite Ecclesia pro-
 baverit.

est. Quin et Moyses ipse et Aaron res manibus formatas adoraverunt. Ait quippe Paulus, aurea Ecclesiae cicada, ad Hebræos scribens : « Christus assistens pontifex futurorum honorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, hoc est, non hujus creationis ⁹⁴. » Et rursus : « Non enim in manufacta sancta introivit Jesus, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum ⁹⁵. » Priora igitur sancta, tum tabernaculum, tum ea etiam quæcunque in illo continebantur, manufacta erant. Quod vero illa adorarentur, nullus incicias iverit.

Priscorum probatorumque SS. Patrum testimonia pro imaginibus.

S. Dionysii Areopagitæ, ex Epistola ad Titum.

« Operæ pretium igitur fuerit, ut nos ipsi prætermissa vulgi de his opinione, intrâ ipsas similitudines sacra sancte et religiose penetremus, nec probrî aliquid eis inferamus, ut quæ **320** ex formis divinis originem trahant, expressæque sint, et apertæ arcanorum sublimiorumque spectaculorum imagines. »

Commentarius. Vide, quomodo excellentium rerum imaginibus non esse detrahendum asseveret.

Ejusdem, ex libro De divinis nominibus (cap. 1).

« Hæc nos edocti sumus : dum nunc quidem pro captu nostro divinorum eloquiorum, traditarumque a sacris antistitibus institutionum humanitas, velaminibus sacris, sensibilibus intelligibilia, atque eis quæ sunt, ea quæ essentiam omnem superant, involvit, necnon ea quæ specie et forma carent, formis et figuris circumvestit, atque illam, quæ supra naturam est, et omnis exers figuræ, simplicitatem, dividorum varietate signorum multiplicat et effingit. »

Comment. Si humanitatis benignitatisque proprium est, rebus specie formaque carentibus atque simplicibus, nec figuratis, species et formas congruenti nobis ratione accommodare ; eecur non illa etiam, quæ per formas et figuras conspicua facta sunt nobis, modo quoque qui nobis conveniens sit, per imagines adumbremus, tum ad perfricandam memoriam, tum ut per eam ad æmulationis studium excitemur ?

Ejusdem, ex libro De ecclesiastica hierarchia cap. 1).

« Cæterum superiores quidem nobis substantiæ illæ, earumque ordines, quorum sacram jam mentionem feci, incorporeæ sunt : quin et sacratum illorum magisterium spirituale mundoque præstantius existit. Nostrum vero pro captu nostro,

⁹⁴ Hebr. ix, 11. ⁹⁵ ibid. 24.

Μωϋσῆς δὲ, καὶ Ἀαρὼν σὺν παντὶ τῷ λαῷ χειροποιήτοις προσεκύνησαν. Φησὶ γοῦν Παῦλος ὁ χρυσοῦς τέττιξ τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ : « Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως. » Καὶ πάλιν : « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα εἰσῆλθεν ἅγια ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανόν. » Ὡστε τὰ πρότερα ἅγια, ἣ τε σκηνή, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ χειροποίητα ἦν : καὶ ὅτι προσεκυνεῖτο, οὐδεὶς ἀντερεῖ.

Μαρτυρίαι παλαιῶν καὶ δοκίμων ἀγίων Πατέρων περὶ εἰκόνων.

Τοῦ ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐκ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς.

« Χρῆ τοιγαροῦν καὶ ἡμᾶς, ἀντὶ τῆς δημόδου ; περὶ αὐτῶν ὑπολήψεως, εἶσω τῶν ἱερῶν συμβόλων ἱεροπρεπῶς διαλαβεῖν ^h, καὶ μὴδὲ ἀτιμάζειν αὐτὰ τῶν θείων ὄντα χαρακτηρισῶν ἔκγονα καὶ ἀποτυπώματα, καὶ εἰκόνας ἐμφανεῖς τῶν ἀπορρήτων καὶ ὑπερφῶν θεαμάτων. »

Σχόλιον. Ἴδε, ὡς ἐφη μὴ ἀτιμάζειν τὰς τῶν τιμῶν εἰκόνας.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Περὶ θείων ὀνομάτων (κεφ. α').

« Ταύτη ⁱ καὶ ἡμεῖς μεμυήμεθα : νῦν μὲν, ἀναλόγως ἡμῖν διὰ τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων, τῆς τῶν λογίων καὶ ἱεραρχικῶν παραδόσεων φιλοφροσύνης, αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς οὖσι τὰ ὑπερούσια καλυπτούσης, καὶ μορφᾶς καὶ τύπου τῶν ἀμορφώτοις τε καὶ ἀτυπώτοις περιτιθείσης, καὶ τὴν ὑπερφῶδᾶ καὶ ἀσημημάτιστον ἀπλότητα τῇ ποικιλίᾳ τῶν μεριστῶν συμβόλων πληθοσύνης τε, καὶ διαπλαττούσης. »

Σχόλιον. Εἰ φιλοφροσύνης ἐστὶ τὸ τοῖς ἀτυπώτοις, καὶ ἀμορφώτοις, καὶ τοῖς ἀπλοῖς, καὶ ἀσημημάτιστοις, μορφᾶς καὶ τύπου περιτιθέσθαι, πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀναλογίαν, πῶς τὰ μορφαῖς καὶ σχήμασιν ὁραθέντα, μὴ ἀναλόγως ἡμῖν εἰκονίζομεν, πρὸς μνήμην, καὶ τὴν ἐκ τῆς μνήμης πρὸς ζῆλον κινήσιν ;

D Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας (κεφ. α').

« Ἄλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι καὶ τάξεις, ὧν ἤδη μνήμην ἱερὰν ἐποιησάμεν, ἀσώματοι τὲ εἰσι, καὶ νοητῆ, καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν ἡ κατ' αὐτὰς ἱεραρχία. Τὴν καθ' ἡμᾶς δὲ ὀρώμεν, ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς, τῇ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ποικιλίᾳ πάς :

VARIE LECTIONES.

^h Apud Dionysium διαλαβεῖν, atque hac in causa eadem in epistola idem verbum repetitur. Unde merito vocem hanc alterius loco restituendam censuit Billius. ⁱ Ex Dionysio cap. 1 emenda, ταύτη.

θυνομένην, ὑφ' ὧν ἱεραρχικῶς (2) ἐπὶ τὴν ἐνοσιδὴν Ἀ
θείωσιν ἐν συμμετρίᾳ τῇ κατ' ἡμᾶς ἀναγόμεθα, Θεὸν
τε καὶ θεῖαν ἀρετὴν, αἱ μὲν ὡς νόες νοοῦσι κατὰ τὸ
αὐτοῖς θεμιτὸν, ἡμεῖς δὲ αἰσθηταῖς· εἰκόσιν ἐπὶ τὰς
θείας, ὡς δυνατόν, ἀναγόμεθα θεωρίας. »
tum illis fas est, intelligunt : nos autem sensibilibus
templationes promovemur. »

Σχόλιον. Εἰ τοίνυν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς αἰσθη-
ταῖς· εἰκόσιν ἐπὶ τὴν θεῖαν καὶ ἄυλον ἀναγόμεθα
θεωρίαν, καὶ φιλανθρώπως ἡ θεία πρόνοια τοῖς
ἀσχηματίστοις καὶ ἀτυπώτοις τύπους καὶ σχήματα
τῆς ἡμῶν ἐνεκεν χειραγωγίας περιτίθησι, τί ἀπρε-
πὲς τὸν σχήματι καὶ μορφῇ ὑποκύψαντα φιλανθρώ-
πως δι' ἡμᾶς, εἰκονίζῃ ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς ;

Ἀλόγος ἄνωθεν εἰς ἡμᾶς παραδεδομένος κάτεισιν,
Ἀβγαρον, τὸν Ἐδέσσης ἀνακτὰ φημι, τῇ τοῦ Κυρίου
πρὸς θεῖον ἐκπυρσευθέντα ἔρωτα ἀκοῆ, ἀπεσταλ-
κέναι πρέσβεις, τὴν αὐτοῦ ἐπίσκεψιν ἐξαιτοῦντας.
Εἰ δὲ ἀρνῆθῃ τοῦτο δράσειν, τὸ τούτου καλεῖται
ὁμοίωμα ζωγράφῳ ἐκμάξασθαι· ὁ γνόντα τὸν πάντα
εἰδὸτα, καὶ πάντα δυνάμενον, τὸ βῆκος εἰληφέναι,
καὶ τῷ προσώπῳ προσενεγκάμενον, ἐν τούτῳ τὸν
εἰκεῖον ἐναπομόρξασθαι χαρακτῆρα, ὃ καὶ μέχρι τοῦ
νῦν σώζεται.

*Τοῦ Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν μακάριον Βαρλαάμ
τὸν μάρτυρα λόγον, οὗ ἡ ἀρχὴ· Πρῶτερον μὲν
τῶν ἀγίων οἱ θάνατοι.*

« Ἀνάστητέ μοι νῦν, ὦ λαμπροὶ τῶν ἀθλητικῶν
κατορθωμάτων ζωγράφοι, τὴν τοῦ στρατηγοῦ κολο-
θωθεῖσαν εἰκόνα ταῖς ὑμετέραις μεγαλύνετε τέχναις.
Ἄμαυρτερον παρ' ἐμοῦ τὸν στεφανίτην γραφέντα,
σοῖς τῆς ὑμετέρας σοφίας περιλάμψατε χρώμασιν.
Ἀπίθω τῇ τῶν ἀριστευμάτων τοῦ μάρτυρος παρ'
ὑμῶν νενικημένος γραφῆ· χαίρω τὴν τοιαύτην τῆς
ὑμετέρας ἰσχύος σήμερον ἠττώμενος νίκην· ἴδω τῆς
χειρὸς πρὸς τὸ πῦρ ἀκριβέστερον παρ' ὑμῶν γραφο-
μένην τὴν πάλην· ἴδω φαιδρότερον ἐπὶ τῆς ὑμετέρας
τὸν παλαιστὴν γεγραμμένον εἰκόνας. Κλαυσάτωσαν
δαίμονες καὶ νῦν, ταῖς τοῦ μάρτυρος ἐν ὑμῖν ἀρι-
στειαῖς πληττόμενοι· φλεγόμενη πάλιν αὐτοῖς ἡ χεῖρ
καὶ νικῶσα δεικνύσθω. Ἐγγραφέσθω τῷ πίνακι καὶ
τῶν παλαισμάτων ἀγωνοθέτης Χριστὸς, ᾧ ἡ δόξα εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

*Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τριάκοντα
κεφαλαίων, περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀπὸ
κεφαλαίου ιη'.*

« Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν,
καὶ οὐ δύο βασιλεῖς. Οὐτε γὰρ τὸ κράτος σχίζεται,
οὔτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὡς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν
ἀρχὴ καὶ ἐξουσία μία, οὕτω καὶ ἡ παρ' ἡμῶν δοξο-
λογία, μία καὶ οὐ πολλαί, διότι ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ
ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὁ οὖν ἐστὶν ἐναυθα
μιμητικῶς ἡ εἰκὼν, τοῦτο ἐκεῖ φυσικῶς ὁ Υἱὸς·
καὶ ὡσπερ ἐπὶ τῶν τεχνητῶν, κατὰ τὴν μορφὴν ἡ

sensibilium varietate signorum multiplicari cerni-
mus, quibus prout sacrum magisterium decet, ad
uniformem concessæ pro nostro modulo divinita-
tis gratiam necnon ad Deum divinamque virtu-
tem evehimur. Istæ quidem, utpote mentes, quan-
tum imaginibus ad divinas, qua fieri potest, con-
templationes promovemur. »

Comment. Quod si igitur, ut nostra fert intelli-
gentia, per sensibiles imagines ad divinam atque
materiæ exsortem contemplationem sublevamur,
divinaque providentia, res forma et figura caren-
tes, formis et figuris, quibus veluti manu duca-
mur, circumvestivit : quid incommodi fuerit,
quin eum, qui pro sua erga nos humanitate, sese
figuræ formæque subiecit, consentanea nobis ra-
tione imaginibus exprimamus?

Antiquitus tradita narratio ad nos usque perve-
nit ; Abgarum scilicet Edessæ regem, auditis quæ
de Domino ferebantur, divino succensum ardore,
legatos misisse, qui eum ad se invisendum invi-
tarent ; sin vero abnueret, mandat ut pictoris
opera imaginem ejus expriment : quod cum sciret
ille cui nihil obscurum est, quique omnia potest,
accepto panno, suæque faciei admoto, propriam
effigiem appinxisse, quæ ad hæc usque tempora
servatur incolumis.

*S. Basilii, ex sermone in S. Barlaam martyrem,
cujus initium est : Primum quidem sanctorum
mors.*

« Surgite nunc, athleticorum gestororum præstan-
tissimi 321 pictores, imperfectæ ducis imagini
artis vestræ ornamenta conferte, et obscurius a me
designatum victorem laureatum, industriæ vestræ
coloribus illustrate. Discedam victus a vobis præ-
clarorum martyris facinorum pictura : tali bodie
parta vobis per vestram dexteritatem victoria su-
peratus gaudeam : manum videam cum igne pu-
gantem accuratius a vobis delineatam : in vestra
tabella pugilem inspiciam elegantius descriptum.
Luctum agant dæmones, expressorum a vobis
martyris strenue factorum formidine conterriti :
ardens victrixque manus illis iterum ostendatur.
Quinimo eadem in tabula certaminum præses
Christus appingatur, cui gloria in sæcula sæculo-
rum. Amen. »

*Ejusdem, ex triginta capitibus de Spiritu sancto,
ad Amphiloichium (cap. 18).*

« Quod ipsa quoque regis imago rex appelletur,
nequaquam propterea duo sunt reges. Neque enim
scinditur imperium, neque gloria dividitur. Nam
quemadmodum imperium illud, illave potestas,
quæ nobis dominatur, una est, sic etiam gloria,
quæ ipsam celebramus una est, non plures. Si-
quidem honor qui imagini habetur, ad exemplar
transfertur : itaque quod illic est imitatione imago,

NOTÆ.

(2) Græce ἱεραρχία, quod magisterium sacrum,
hic vertimus, non pontificatum ; quia vox ista
apud angelos locum non habet. Apud nos vero

ἱεράρχης ille est qui non solum divina docet, sed
et qui administrat ea, quibus crudimur ; adeoque
summus sacerdos, pontifexque nominatur.

hoc itale natura Filius est : ac sicut in artefactis in ipsa forma consistit similitudo, sic in divina incompositaeque natura, in Deitatis communionem conjunctio sita est. »

Comment. Quod si regis imago rex est, imago quoque Christi, Christus erit, atque imago sancti sanctus erit. Nec scinditur imperium, nec gloria dividitur; sed qui habetur imagini honor, in honorem illius cedit, quem refert imago. Formidant sanctos ipsi dæmones, eorumque fugiunt umbram. Atqui imago umbra est, eamque idcirco conficio, quia dæmones pellantur. Quod si dicas, sola mente nos Deo conjungi oportere; res igitur omnes corporeas tolle, luminaria, suave fragrans suffimentum, precatationes vocales, ipsamet sacramenta, quæ ex materia perficiuntur, panem, vinum, unctionis oleum, crucis signum. Hæc quippe omnia materia constant, quemadmodum crux et spongia, quæ Christo, dum cruci affixus erat, porrecta fuit, arundo quoque, et lancea, quæ latus, ex quo vita profecta est, perforavit. Aut horum omnium venerationem aufer, quod fieri nequaquam possit, aut nequidem imaginum honorem respue. Divina gratia iis quæ materia constant, conceditur, quia eorum gerunt nomina, quos referunt. Velut nempe purpura et sericum, quodque ex iis prætextum est indumentum, ex se vile quiddam et ignobile est: ex quo tamen id induerit imperator, ejusdem sit particeps honoris, quo præstat ille. Ita res quæ materia constant, ex se quidem adorandæ non sunt: at si gratia plenus sit is quem illæ referunt, pro fidei ratione ipsæ quoque gratiam profundunt. Apostoli Dominum corporeis oculis conspexerunt; apostolos alii sunt conspicati; martyres viderunt alii: ergo quoque illos cum animo, tum corpore conspiciere vellem, unde remedium consequar, quo malum omne propellatur. Ex duplici quippe natura sum conditus: sicque id quod visu 322 cernitur aspicens, illud veneror, non tanquam Deum, sed tanquam venerandæ rei venerabile simulacrum. Sed tu quidem fortasse sublimior es, atque a materia remotior; ac supra corpus incedens, cum nullo carnis pondere gravis, id omne despicias, quod in aspectum cadit. Ego vero homo cum sim, et corpore vestitus, cum iis quæ sancta sunt, corpore versari cupio, eaque oculis contueri. Tu qui præcelsus es, humilis sensus mei rationem habe, ut tuam ipse serves celsitudinem. Meum adversam se amicosque suos studium complectitur Dominus. Gaudet enim dominus, cum addictissimum sibi famulum laudibus affici viderit: quemadmodum magnus Basilius ait, in ea oratione, qua et martyres prædicat. At videas velim quid illustrem Gordium celebrans dixerit.

S. Basilii, ex sermone in sanctum martyrem Gordium.

« Latantur populi lætitia spirituali, ex sola rerum quæ a viris justis gestæ sunt recordatione, et audiendo, ad imitandum provocantur. Nam illorum qui probe sancteque vixerunt, historia illis

A ὁμοίωσις, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀσυνέτου φύσεως, ἐν τῇ κοινωνίᾳ θεότητος ἐστὶν ἡ ἔνωσις. »

Σχόλιον. Εἰ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως ἐστὶ βασιλεὺς, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, Χριστὸς, καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου ἄγιος. Καὶ οὕτε τὸ κράτος σχίζεται, οὕτε ἡ δόξα διαμερίζεται, ἀλλ' ἡ δόξα τῆς εἰκόνας, τοῦ εἰκονιζομένου γίνεται. Δεδοικασί τοὺς ἁγίους οἱ δαίμονες, καὶ τὴν σκιάν αὐτῶν δραπετεύουσι, σκιά δὲ καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ ταύτην ποιῶ, ὡς δαιμόνων ἐλάττειραν. Εἰ δὲ χρῆναι λέγοις νοερώς μόνον θεῶν συνάπτεσθαι, ἄνελε πάντα τὰ σωματικά, τὰ φῶτα, τὰ εὐώδες θυμίαμα· αὐτὴν τὴν διὰ τῆς φωνῆς προσευχὴν· αὐτὰ τὰ ἐξ ὕλης τελούμενα θεῖα μυστήρια, τὸν ἄρτον, τὸν οἶνον, τὸ τῆς κρίσεως ἔλαιον, τοῦ σταυροῦ τὸ ἐκτύπωμα. Ταῦτα γὰρ πάντα ὕλη· ὁ σταυρὸς, ὁ τῆς σταυρώσεως σπόγγος, καὶ κάλαμος, καὶ ἡ τὴν ζωντῆρον πλευρὰν νύσσα λόγχη. Ἡ τοῦτων ἀπάντων ἄνελε τὸ σέβας, ὅπερ ἀδύνατον, ἢ μὴ ἀπαναίνου μηδὲ τὴν τῶν εἰκόνων τιμὴν. Χάρις δίδεται θεῖα ταῖς ὕλαις διὰ τῆς τῶν εἰκονιζομένων προστηγορίας. Ὡσπερ λιτὸν ἡ κογχύλη καθ' ἑαυτὴν, καὶ ἡ μέταξα, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐξυφασμένον ἱμάτιον· ἂν δὲ βασιλεὺς τοῦτο περιβῆται, ἐκ τῆς προσούσης τῷ ἡμφιεσμένῳ τιμῆς, τῷ ἀμφιάσματι μεταδίδεται· οὕτως καὶ αἱ ὕλαι, αὐτὰ μὲν καθ' ἑαυτὰς ἀπροσκύνητοι, ἂν δὲ χάριτος εἴη πλήρης ὁ εἰκονιζόμενος, μέτοχοι χάριτος γίνονται κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως. Εἶδον οἱ ἀπόστολοι τὸν Κύριον σωματικῶς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοὺς ἀποστόλους ἕτεροι, καὶ τοὺς μάρτυρας ἕτεροι. Ποθῶ καὶ γὰρ τοῦτους ὁρᾶν ψυχῇ τε καὶ σῶματι, καὶ ἔχειν ἀλεξίκακον φάρμακον, ἐπεὶ διπλοῦς ἐκτισμαί· καὶ ὁρῶν προσκυνῶ τὸ ὁρώμενον, οὐχ ὡς θεόν, ἀλλ' ὡς τιμίον εἰκόνημα τίμιον. Σὺ μὲν, ὡς τυχόν, ὑψηλός τε, καὶ ἄβλος, καὶ ὑπὲρ τὸ σῶμα γενόμενος, καὶ οἶον ἄσπερος, καταπτύεις πᾶν τὸ ὁρώμενον· ἀλλ' ἐγὼ, ἐπὶ ἀνθρωπὸς εἰμι, καὶ σῶμα περικίμαι, ποθῶ καὶ σωματικῶς ὁμιλεῖν, καὶ ὁρᾶν τὰ ἄγια· συγκατάβηθαι τῷ ταπεινῷ μου φρονήματι ὁ ὑψηλός, ἵνα σου τηρήσῃς τὸ ὑψηλόν. Ἀποδέχεται Κύριος τὸν πρὸς αὐτὸν μου πόθον, καὶ τοὺς οἰκείους αὐτοῦ. Χαίρει γὰρ ὁ δεσπότης, ἐγκωμιαζομένου δούλου εὐγνώμονος, ὁ μέγας ἔφη Βασιλεὺς ἐγκωμιάζων τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας. Ἄθρει δὲ οἷα καὶ Γόρδιον τὸ ἀοίδιμον γεραίρων κ' ᾠσίν.

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα λόγου.

« Εὐφραίνονται λαοὶ εὐφροσύνην πνευματικὴν ἐπὶ μόνη τῇ ὑπομνήσει τῶν τοῖς δικαίοις κατωρθωμένων, εἰς ζῆλον καὶ μέμνησιν τῶν ἀγαθῶν, ἀφ' ὧν ἀκούουσιν, ἐναγόμενοι. Ἡ γὰρ τῶν εὐπολιτεῦτων ἀνδρῶν

VARIÆ LECTIONES.

† Orat. 2, τιμίον. * Ibidem, τῷ λόγῳ.

, οἷόν τι φῶς τοῖς σωζομένοις πρὸς τὴν τοῦ
 ὀν ἐμποιεῖ. » Καὶ πάλιν· « Ὅστε ὅταν δι-
 α τοὺς βίους τῶν διαπρεψάντων ἐν εὐσεβείᾳ,
 ἄν πρῶτον τὸν Δεσπότην διὰ τῶν δούλων·
 ἔζομεν δὲ τοὺς δικαίους διὰ τῆς μαρτυρίας
 ····· εὐφραίνομεν δὲ τοὺς λαοὺς, διὰ τῆς ἀκοῆς
 ῶν. »

ισ. Ὅρα, ὡς Θεοῦ μὲν δόξαν, τῶν δὲ ἀγίων
 ν, τῶν δὲ λαῶν εὐφροσύνην καὶ σωτηρίαν,
 ιη τῶν ἀγίων συνίστησι. Τί οὖν ταύτην
 ς ; Ὅτι δὲ διὰ λόγου καὶ εἰκόνων ἡ μνήμη
 , φησὶν ὁ αὐτὸς θεὸς Βασιλεῖος.

τοῦ ἀγίου, εἰς τὸν Γόρδιον τὸν μάρτυρα.
 περ γὰρ τῷ πυρὶ αὐτομάτως ἔπεται τὸ φω-
 αι τῷ μύρῳ τὸ εὐωδεῖν, οὕτω καὶ ταῖς ἀγα-
 ἄξιαι, ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ τὸ ὠφέλιμον.
 οὔδὲ τοῦτο μικρὸν, ἀκριβῶς τυχεῖν τῆς ἀλη-
 ἄν τότε. Ἀμυδρὰ γὰρ τις μνήμη εἰς ἡμᾶς
 , τὰς ἐπὶ τῶν ἀγίων ἀνδραγαθίας τοῦ ἀν-
 ιωῦςουσα, καὶ πως δοκεῖ τὰ καθ' ἡμᾶς τοῖς
 γράφων προσεικέναι. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ἐπει-
 ικόνων μεταγράφωσι τὰς εἰκόνας, πλεῖστον,
 ; τῶν ἀρχετύπων ἀπολιμπάνονται. Καὶ ἡμᾶς
 ἧς θεᾶς τῶν πραγμάτων ἀπολειφθέντας, κίν-
 , μικρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐλαττώσεται. »

Ἐπὶ τέλει τοῦ αὐτοῦ λόγου.

γὰρ τὸν ἥλιον ἀεὶ ὀρῶντες, ἀεὶ θαυμάζομεν,
 εὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐκεῖνου ἀεὶ νεαράν τὴν μνήμην
 »

ισ. Δῆλον, ὡς ἀεὶ καθορῶντες, διὰ τε λόγου
 ντισμάτων.

τῷ λόγῳ δὲ τῷ εἰς τοὺς ὑπερτίμους τεσ-
 ταιράκοντα μάρτυρας, ταῦτά φησιν.

πυρῶν δὲ μνήμης, τίς ἀν γένοιτο κόρος τῷ
 πυρὶ; Διότι ἡ πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς τῶν ὁμο-
 τιμῆ, ἀπόδειξις ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν
 ἢ εὐνοίας. » Καὶ πάλιν· « Μακάρισον γνη-
 ν μαρτυρήσαντα, ἵνα γένη μάρτυς τῆ προ-
 , καὶ ἐκόησ χωρὶς διωγμοῦ, χωρὶς πυρὸς,
 αστίγων, τῶν αὐτῶν ἐκεῖνοις ἐπαίνων ἡξιω-
 »

ισ. Πῶς οὖν μὲ ἀπείργεις τῆς τῶν ἀγίων
 καὶ φθονεῖς μοι τῆς σωτηρίας ; Ὅτι δὲ συν-
 ἴην οἶδε τῷ λόγῳ τὴν διὰ τῶν χρωμάτων
 , ἄκουε αὐτοῦ μετ' ὀλίγα φάσκοντος.

Βασιλεῖον.

ρο δὴ οὖν, εἰς μέσον αὐτοὺς ἀγαγόντες διὰ
 ομνήσεως, κοινήν τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν
 ροῦσι καταστησώμεθα, προδείξαντες πᾶσιν,
 ἰν γραφῇ, τὰς τῶν ἀνδρῶν ἀριστείας. »

ισ. Ὅρᾳ, ὡς ἐν εἰκόνας καὶ λόγου τὸ ἔργον ;
 , γραφῇ γὰρ, φησί, προδείξωμεν τῷ λόγῳ. »
 χόμενα τοῦ λόγου· « Ἐπὶ καὶ πολέμων ἀν-

A qui compotes salutis fiunt, velut lumen quoddam
 subministrat, quo ad vitam pergant. » Et rursum :
 « Quapropter, quando vitam eorum, qui pietate
 insignes fuerint, enarramus ; primum quidem Do-
 minum in servis honoramus : deinde justos orna-
 mus, ea testificando, quæ nobis comperta sunt :
 demum lætificamus populos, dum res optimas au-
 diunt. »

Comment. Vide quomodo sanctorum commemo-
 ratio, tum Deo gloriam, tum ipsis laudem, tum
 denique lætitiā populis, salutemque conciliet.
 Cur igitur eam tollere conaris ? Quod autem per
 sermonem ac per imagines sanctorum memoria
 agatur, divinus idem Basiliius affirmat.

Ejusdem, in Gordium martyrem.

B « Quemadmodum enim ignem sponte sequitur
 lumen, et unguentum suavis odor, ita recte facta
 necessario consequitur utilitas. Quanquam ne id
 quidem parum est, eorum quæ tunc gesta sunt,
 veritatem diligenter assequi. Obscura quippe venit
 ad nos memoria, qua præclara in certaminibus
 viri facinora servata sunt : idemque quodammodo
 nobis, quod pictoribus, accidere videtur. Cum
 enim ex imaginibus imagines depingunt illi, per-
 sæpe fieri par est, ut a primigeniis exemplaribus
 aberrrent. Nobis quoque, qui rebus gestis non ad-
 fuimus, minimum non subest periculum, ne veri-
 tati damnum inferamus. »

Sub ejusdem sermonis finem.

C « Sicut enim, etsi solem semper aspiciamus, eum
 tamen semper admiramur, sic viri illius nobis sem-
 per recens est memoria. »

Comment. Nec dubium, quin semper illum, cum
 per sermonem, tum per imaginum effigies intuendo.
 In oratione vero de præstantissimorum quadraginta
 martyrum laudibus.

« Martyrum porro recolendi memoriam, inquit,
 quænam satietas acciderit illi qui martyres diligit ?
 Honos quippe quem conservis optimis præstamus,
 argumentum est benevolentiæ, qua communem
323 Dominum prosequuntur. » Et sursum : « Bea-
 tos illos sincere prædica, qui martyrium obierunt,
 ut tu quoque voluntate martyr evadas, persequente
 nullo, absque igne, absque verberibus, iisdem ac
 illi ornatus encomiis. »

Comment. Cur ergo ab honorandis sanctis me
 deterres ? Cur mihi salutem invidēs ? Quod autem
 expressam coloribus formam, affinem illi esse quæ
 sermone pingitur, censeat, nonnullis interjectis
 affirmantem audias.

Basilii.

« Agedum ipsos in medium per qualemcunque
 commemorationem nostram adducetes, strenua-
 que virorum facta, velut in tabella cunctorum ex-
 hibentes oculis, communem astantibus procure-
 mus utilitatem. »

Comment. Vides, quod idem conferant tum ser-
 mo, tum imago ? Ait enim : « Tanquam in tabella
 sermonibus exhibeamus. » Quin et mox subdit.

« Quæ enim in bello fortiter gesta sunt, ea sæpenu-
mero, tum oratores explicant, tum pictores: illi
quidem verbis exornantes, hi vero tabellis imprime-
ntes: quo quidem pacto multos utrique ad præ-
clara facinora incenderunt. Nam quæ auribus pro-
ponit oratio, eadem silens figura per imitationem
ostendit. »

Comment. Quibus obsecro verbis clarius posset
demonstrari, apud illitteratos librorum loco imagi-
nes esse, et sanctorum gloriæ minime multos præ-
cones; quippe quæ voce quadam tacita eos qui se
intuentur docent, sanctitatemque visui conciliant!
Quando mihi non suppetunt libri, nec lectioni
possum vacare, cogitationum aculeis perinde ac
spinis compunctus, ad Ecclesiam, animarum medi-
ci officinam communem pergo: aspectum movent
picturæ flores, atque ad instar prati visum
oblectant meum, et Dei gloriam sensim instillant
animo. Constantiam martyris considero, et corona-
rum præmia; humique procidens per martyrem
Deum adoro, et salutis compos efficio. Nunquid
non divinum illum Patrem auditis in oratione, quam
in Psalmorum initium scripsit⁹⁶, dicentem: « Spi-
ritum sanctum, quoniam intractabile torpidumque
est hominum genus, Psalmorum concentui carmi-
num admiscuisse concinnitatem? » Quid ais? ne-
quaquam ego pinxero, nec verbis, nec coloribus
sanctorum martyria? Non illa quæ angeli et uni-
versa creatura admirantur; quæ, ut idem Ec-
clesiæ astrum loquitur⁹⁷, diabolo acerba sunt,
ejusque dæmonibus terrorem incutiunt, labris
oculisque complectar? Atqui similia horum prorsus
sunt, quæ sub finem orationis in quadraginta
martyres perorat. « O chorum sanctum! o sacram
cohortem! o cuneum inexpugnabilem! o commu-
nes generis hominum custodes, optimi curarum
socii, precum adjutores, oratores facundissimi,
orbis astra, Ecclesiarum flores, flores, inquam,
mentibus æque ac sensibus per jucundi. Vos terra
non condidit, sed cælum excepit. Patuerunt vobis
paradisi januæ: spectaculum dignum angelorum
exercitui, patriarchis, prophetis, et justis facti
estis. »

Comment. Qua ratione intueri non desiderem,
quod cernere cupiunt angeli? His porro consona
frater ipsius loquitur, eadem ac ipse sentiens.
Nyssenorum antistes Gregorius.

324 S. Gregorii Nysseni, in supplemento (3), sive
in libro De structura hominis (cap. 4).

« Quemadmodum in hominum more positum est,
ut qui imperatorum fabricant imagines, formæ in
primis effigiem expriment, purpureumque indu-

⁹⁶ Basil. Hom. in init. Psal. 1. ⁹⁷ Basil. in S. Gordium.

Α δραγαθίματα, καὶ λογογράφοι πολλάκις, καὶ ζωγρά-
φοι διασημαίνουσιν, οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, αἱ
δὲ ταῖς πίναξιν ἐγχαράσσοντες, καὶ πολλοὺς ἐπήγει-
ραν εἰς ἀνδρείαν ἐκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἱστο-
ρίας διὰ τῆς ἀκοῆς παρίστησι, ταῦτα γραφικῆ σω-
πῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσσι. »

Σχόλιον. Τί τούτων τηλαυγέστερον πρὸς ἀπόδειξιν,
ὅτι βιβλοὶ τοῖς ἀγραμμάτοις αἱ εἰκόνες, καὶ τῆς τῶν
ἀγίων τιμῆς ἀσίγητοι κήρυκες, ἐν ἀήχῃ φωνῇ τοὺς
ὀρῶντας διδάσκουσαι, καὶ τὴν ὄρασιν ἀγιάζουσαι;
Οὐκ εὐπορῶ βιβλῶν, οὐ σχολὴν ἀγῶ πρὸς ἀνάγνω-
σιν, εἴσεμι εἰς τὸ κοινὸν τῶν ψυχῶν ἱατρεῖον, τὴν
Ἐκκλησίαν, ὡσπερ ἀκάνθαις τοῖς λογισμοῖς συμπνε-
γόμενος. Ἐλκει με πρὸς θεῶν τῆς γραφῆς τὸ ἄθος,
καὶ ὡς λειμῶν τέρπει τὴν ὄρασιν, καὶ λειηθῶτως ἐν-
αφίησι τῇ ψυχῇ δόξαν Θεοῦ. Τεθέσμαι τὴν καρτερίαν
τοῦ μάρτυρος, τῶν στεφάνων τὴν ἀνταπόδοσιν, καὶ
ὡς πυρὶ πρὸς ζῆλον ἐξάπτομας τῇ προθυμίᾳ, καὶ
πίπτων προσκυνῶ τῷ Θεῷ διὰ τοῦ μάρτυρος, καὶ
λαμβάνω τὴν σωτηρίαν. Οὐκ ἀκήκοας τοῦ αὐτοῦ θεο-
φόρου Πατρὸς, λέγοντος ἐν τῷ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν
Ψαλμῶν λόγῳ, ὅτι Ἐγινώσκων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
ὅτι δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν, καὶ βλάθυμον τὸ γένος
τῶν ἀνθρώπων, τὸ μέλος ταῖς Ψαλμῶν δῖαις ἐγκατέμι-
ξε; » τί φῆς; Οὐ γράψω καὶ λόγῳ καὶ χρώμασι τὸ
τῶν μαρτύρων μαρτύριον; καὶ ὀφθαλμοῖς περιπτύ-
ξομαι τὸ θαυμαστὸν καὶ ἀγγέλοις καὶ πάσῃ τῇ κτί-
σει, ὀδυνηρὸν δὲ τῷ διαβόλῳ καὶ φοβερὸν δαίμονι,
ὡς αὐτὸς ὁ φωστὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἐφησεν; Οἷα δὲ
φησι πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου, ἐγκωμιάζων τῶν
τεσσαράκοντα μάρτυρας; « Ὁ χορὸς ἅγιος! ὡς σὺστη-
μα ἱερὸν! ὡ συνασπισμὸς ἀβραάμ; ὡ κοῖνοι φύλα-
κες τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἀγαθοὶ κοινῶν φρον-
τίδων, δεήσεων συνεργοί, πρεσβύται δυνατώτατοι,
ἀστέρες τῆς οἰκουμένης, ἀνθὴ τῶν Ἐκκλησιῶν·
ἐγὼ δὲ φημι, νοητὰ τε καὶ αἰσθητὰ. Ὑμᾶς οὐχ ἡ γῆ
κατέκρυψεν, ἀλλ' οὐρανὸς ὑπεδέξατο· ἠνοίγησεν
ὑμῖν παραδείσου πύλαι, ἄξιον θέαμα τῇ στρατιᾷ
τῶν ἀγγέλων, ἄξιον πατριάρχαις, προφήταις, ἁ-
καίοις. »

Σχόλιον. Πῶς οὐ μὴ ποθῆσω ἰδεῖν, ὃ ἰδεῖν ποθοῦσιν
ἄγγελοι; Συνψᾶ δὲ τούτοις καὶ ὁ τοῦτου ἀδελφὸς καὶ
ὁμογνώμων Γρηγόριος, ὁ τῆς Νυσσαίων ἐπισκοπῆς
φησιν.

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, ἐκ τοῦ
ἀναπληρωματικοῦ, τουτέστι περὶ κατασκευῆς
ἀνθρώπου (κεφ. δ').

« Ὡσπερ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν οἱ τῶν
εἰκόνων τῶν κρατούντων κατασκευάζοντες, τὸν τε γυ-
ρακτῆρα τῆς μορφῆς ἀναμάσσονται, καὶ τῇ περιβώλῃ

NOTÆ.

(5) Sic vocem Græcam ἐκ τοῦ ἀποπληρωματι-
κοῦ, Latine reddo, præeunte Tiltmano. Hujus in-
terpretationem prætermisit Zinus. Opus nempe
illud Gregorii Nysseni, jure appendicem supple-

mentumve dixeris ad Basilii fratris libros in
Hexaemeron, in quibus nihil de hominis opis
scripserat ille. Videtur quæ notavimus ad cap. 9
lib. 11 De fid. orthodox.

τῆς πορφυρίδος τὴν βασιλικὴν ἀξίαν συμπαραγρά-
φουσι, καὶ λέγεται κατὰ τὴν συνήθειαν, καὶ εἰκῶν,
καὶ βασιλεύς· οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐπειδὴ
πρὸς ἀρχὴν τῶν ἄλλων κατεσκευάζετο, οἶόν τις ἐμ-
ψυχος εἰκῶν ἀνεστάθη, κοινωνοῦσα τῷ ἀρχετύπῳ,
καὶ τῆς ἀξίας, καὶ τοῦ ὀνόματος. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τῆς αὐ-
τῆς πραγματείας.

« Τὸ δὲ θεῖον κάλλος, οὐ σχήματί τινι, καὶ μορφῆς
εὐμοιρίᾳ διὰ τινος εὐχροίας ἐναγλατίζεται, ἀλλ' ἐν
ἀφράστῳ μακαριότητι κατ' ἀρετὴν θεωρεῖται. Ὅσπερ
τοῖνον τὰς ἀνθρωπίνας μορφάς, διὰ χρωμάτων τινῶν
ἐπὶ τοὺς πίνακας οἱ γραφεῖς μεταφέρουσι, τὰς οἰ-
κειας τε καὶ καταλλήλους βαφὰς ἐπαλείφοντες τῷ
μιμηματι, ὡς ἂν δι' ἀκριθείας τὸ ἀρχέτυπον κάλλος
μετενεχθεῖ πρὸς τὸ ὁμοίωμα. »

Σχόλιον. Ὅρα, ὡς τὸ μὲν θεῖον κάλλος, οὐ σχήματί
τινι διὰ τινος εὐχροίας ἐναγλατίζεται, καὶ διὰ τοῦτο
οὐκ εἰκονίζεται· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη μορφή διὰ χρωμά-
των ἐπὶ τοὺς πίνακας μεταφέρεται. Εἰ τοῖνον ὁ Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ γέγονε, μορφῆν δούλου
λαβὼν, καὶ ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ
σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, πῶς οὐκ εἰκονισθή-
σεται; καὶ εἰ κατὰ συνήθειαν λέγεται, ἡ τοῦ βασι-
λέως εἰκῶν, βασιλεὺς, καὶ ἡ τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ
τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, ὡς φησὶν ὁ θεῖος Βασι-
λεὺς, πῶς ἡ εἰκῶν οὐ τιμηθήσεται καὶ προσκυνη-
θήσεται; οὐχ ὡς Θεός, ἀλλ' ὡς Θεοῦ αεσαρκωμένου
εἰκῶν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ λόγου ρηθέντος ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει, περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος,
καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ.

« Ἐντεῦθεν δεσμοῖς πρότερον διαλαμβάνει ὁ πατήρ
τὸν παῖδα. Εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ
πάθους, καὶ οὐκ ἀδακρυτὴ τὴν θάαν παρῆλθον, ἐν-
σργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ἑβρίν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν.
Πρόκειται ὁ Ἰσαὰκ παρ' αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ,
ὀκλάσας ἐπὶ τὸ γόνυ, καὶ περιηγμένους ἔχων εἰς τού-
πισω τὰς χεῖρας· ὁ δὲ ἐπιθεδικῶς κατόπιν τῷ πόδα
τῆς ἀγκύλης, καὶ τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τὴν κόμην τοῦ
παιδὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακλάσας, ἐπικύπτει τῷ προσ-
ώπῳ, ἐλεεινῶς πρὸς αὐτὸν ἀναδέλποντι, καὶ τὴν δε-
ξιὰν καθωπλισμένους τῷ ξίφει, πρὸς τὴν σφαγὴν κατ-
εσθύνει. Καὶ ἄπτεται ἤδη τοῦ σώματος ἡ τοῦ ξίφους
ἀκμὴ, καὶ τότε αὐτῷ γίνεται θεῶθεν φωνή, τὸ ἔργον
κωλύουσα. »

Τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς
ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.

« Καὶ πῶς εἰκῶν τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον, ὁ Μελχι-
σεδὲκ τοῦ Χριστοῦ, ὡσπερ ἂν τις εἰποι σκιὰν τῆς

mentum addant, quo regia dignitas significetur,
atque ejusmodi imago rex quoque appellari con-
suevit : sic etiam humana natura, cum eo consilio
conderetur, ut rebus aliis imperaret, instar imagi-
nis cujusdam animatae erecta est, ac primigenii
exemplaris consors effecta, dignitatis quoque no-
men obtinuit. »

Ejusdem, ex capite quinto ejusdem libri.

« Divina pulchritudo, non figura aliqua, aut
formae venustate per ullam coloris elegantiam illu-
stratur : verum in inexplicabili beatitudine, praes-
tantissima quadam ratione conspicitur. Velut
ergo pictores hominum formas coloribus quibus-
dam in tabellis transcribunt, et imitandi arte pro-
prios convenientesque superliniunt colores, ut
per assimilationem exempli archetypi similitudo
accurate representetur. »

Comment. Animadvertite, non figura aliqua, nec
ulla colorum elegantia pulchritudinem divinam
splendescere, atque id in causa esse, cur illius
imago non possit exprimi : at vero humana forma
coloribus in tabellis pingitur. Quapropter, quando
Dei Filii, servi formam accipiens, hominis speci-
ciem induit, et in similitudine hominum factus (4)
habitu inventus est ut homo ; quid vetat quominus
ejus imago conficiatur ? Quin si mos invaluit, ut
imperatoris imago imperator appelletur, et secun-
dum divini Basilii pronuntiatum, honor imaginis ad
eum transit, cujus est imago, ecur non coletur,
nec adorabitur imago : non quidem ceu Deus sit,
sed tanquam imago Dei, qui carnem assumpsit.

*Ejusdem, ex oratione Constantinopoli habita, de
Filii et Spiritus sancti divinitate ; ubi et de
Abrahamo.*

« Dehinc vinculis ligatam prius assumit filium
pater. Hujus acerbæ rei imaginem depictam sæpius
vidi, nec a lacrymis temperare unquam potui ;
cum ars perspicue rem gestam oculis explicaret.
Isaac flexis genibus, manibusque a tergo revin-
ctis, juxta altare jacens representatur. Pater vero
pone filii poplites accedens, comamque illius sini-
stra apprehensam manu, ad se trahens, oculos in
vultum filii digno prorsus commiserationis modo
ipsum respicientis, demittit, et dexteram arma-
tam gladio ad cædem dirigit. Jamque gladii acies
corpus attingit, cum vox, ne rem perficiat, pro-
hibens exauditur. »

*S. Joannis Chrysostomi (5), ex enarratione
in Epistolam ad Hebræos.*

« Ac prius quidem posterioris imago quædam
fuit, Melchisedech scilicet, Christi : haud secus

NOTE.

(4) Ita Vulg. Int. ad Philippenses II, 8. in texto
Græco legitur ἐν σχήματι : hoc est, in specie figura.

(5) Locus hic mihi non occurrit apud Chrysosto-
mum in Epistolam ad Hebræos. Quanquam, hom.

12, multa leguntur his prorsus non absimilia. Sen-
tentias potius quam verba Chrysostomi compactas
hic putaverim, ut sit in catenis. Locum hunc rur-
sus profert Damascenus, orat. 2 et 3.

ac **325** si quis adumbratam ante a pictore designationem, picturæ ipsius, quæ coloribus deinceps exprimitur, umbram nominet. Idcirco enim lex umbra vocatur, et gratia, veritas; res autem, illa quæ futura sunt. Lex quidem et Melchisedech instar sunt adumbratæ delineationis, quam pictura suis ornavit coloribus; gratia autem et veritas, coloribus aucta descriptio: res tandem ipsæ, ad futurum ævum pertinent. Itaque Testamentum Vetus est figura figuræ, Novum vero, ipsarum rerum figura. »

Leontii Neapolitis in Cypro episcopi, ex libro Contra Judæos; quod Christi crucem et imagines, seseque mutuo adorare liceat: necnon de sanctorum reliquiis.

« Quod si mihi rursus exprobraveris, o Judæe, quod crucis lignum cum Deum adorem; ecur Jacob non arguis, qui virgæ fastigium adoravit? At planum est eum non lignum, sed Josephum adorasse; quemadmodum per crucem Christum adoramus, nequaquam vero lignum honore afficiamus⁹⁹. »

Comment. Quod si ex quacunque materia crucis imaginem facientes, crucis figuram adoramus, nunquid nefas erit Christi quoque crucifixi imaginem adorare?

Rursum ex eodem Leontio. « Quandoquidem ipsemet etiam Abraham eos a quibus sepulcrum emebat, quamlibet impii homines essent, genibus in terram positus adoravit; itemque Jacob benedixit Pharaoni, quamvis impius et idolorum cultor esset: nullatenus autem ipsi tanquam Deo benedixit. Fratrem quoque suum Esau, procidens adoravit, at non uti Deum. Præterea, quomodo præcipit nobis Deus, ut montes et terram adoremus? Ait enim: *Exaltate Dominum Deum vestrum, et adorare ad montem* (6) *sanctum ejus. Et adorare scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est*⁹⁹; hoc est terram. *Cælum enim, inquit, mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum, dicit Dominus*¹. Quomodo autem Moyses adoravit Jothor, tametsi idolorum cultor esset, et Danielem Nabuchodonosor? Cur mecum expostulas quod honore eos prosequar et adorem, qui Deum coluerunt? Nunquid, obsecro, non expedit magis sanctos adorare, quam eosdem, ut assoles, lapidibus impetere? Nonne satius est eos adorare quam serris secare, atque illos, qui suis vos beneficiis cumularunt, in cœni lacum conjicere²? Profecto si dilexisses Deum, famulos ejus utique veneratus esses. Quod si impura sunt ossa justorum, cur ossa Jacob et Joseph omni reverentia ex Ægypto asportata sunt³? Quoniam pacto homo defunctus, contactis Elisæi ossibus,

⁹⁹ Hæc fusius habentur, act. 4 synodi 7. ⁹⁹ Psal. xcvi, 5. ¹ Isa. lxi, 1. ² Jerem. xxviii, 2. ³ Gen. l, 13, 24. ⁴ IV Reg. xiii, 22.

A γραφῆς τῆς ἐν σώμασι¹, τὸ πρὸ ταύτης σκίασμα τοῦ γραφέως. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ νόμος καλεῖται σκιά, καὶ ἡ χάρις ἀλήθεια· πράγματα δὲ τὰ μέλλοντα. Ὡστε, ὁ μὲν νόμος καὶ ὁ Μελχισεδέκ, προσκίασμα τῆς ἐν χρώμασι γραφῆς· ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἡ ἐν σώμασι γραφή· τὰ δὲ πράγματα, τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ὡς εἶναι τὴν Παλαιὰν τύπου τύπον, καὶ τὴν Νέαν, τῶν πραγμάτων τύπον. »

Vetus est figura figuræ, Novum vero, ipsarum

Λεοντίου Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, ἐκ τοῦ Κατὰ Ἰουδαίων λόγου, περὶ τοῦ προσκυνεῖν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῖς εἰκόσι τῶν ἁγίων, καὶ ἀλλήλοις· καὶ περὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων.

« Ἐάν μοι ἐγκαλῆς πάλιν, ὦ Ἰουδαίε, λέγων, ὅτι ὡς Θεῷ προσκυνῶ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ. Διὰ τί οὐκ ἐγκαλεῖς τῷ Ἰακώβ, προσκυνήσαντι ἐπὶ τὸ ἔκρον τῆς ῥάβδου; Ἀλλὰ πρόδηλον, ὅτι οὐ τὸ ξύλον τιμῶν προσεκύνησεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξύλου τῷ Ἰωσήφ προσεκύνησεν, ὡς περὶ καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ σταυροῦ τὸν Χριστὸν, ἀλλ' οὐ τὸ ξύλον δοξάζομεν. »

Σχόλιον. Εἰ οὖν τὸν τοῦ σταυροῦ τύπον προσκυνῶμεν· εἰκόνα τοῦ σταυροῦ ποιοῦντας ἐξ εἰσασοῦν ὕλης, πῶς τοῦ σταυρωθέντος εἰκόνη μὴ προσκυνήσωμεν;

Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ Λεοντίου. « Ἐπεὶ καὶ Ἀβραάμ τοῖς πωλήσασιν αὐτῷ τὸν τάφον ἀσεβέων ἀνθρώποις προσεκύνησε, καὶ γόνυ ἔκαμψεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλ' οὐκ ὡς θεοῖς αὐτοῖς προσεκύνησεν· καὶ πάλιν, ὁ Ἰακώβ τὸν Φαραῶ ἠλόγησεν ἀσεβῆ καὶ εἰδωλολάτρην ὄντα· ἀλλ' οὐκ ὡς Θεὸν αὐτὸν ἠλόγησε· καὶ πάλιν, τὸν Ἡσαῦ πεσῶν προσεκύνησεν, ἀλλ' οὐκ ὡς Θεὸν προσεκύνησεν. Καὶ πάλιν· πῶς ἐντέλλεται C ὁ μὲν ὁ Θεὸς προσκυνεῖν καὶ τῇ γῆ, καὶ τοῖς ὄρεσι; Λέγει γάρ· Ἔψουτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἁγίων αὐτοῦ. Καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἁγίος ἐστὶ, τουτέστι τῇ γῆ. Ὁ οὐρανὸς γάρ μοι θρόνος, φησὶν, ἡ δὲ γῆ, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, λέγει Κύριος. Πῶς δὲ Μωϋσῆς προσεκύνησεν Ἰοθὴρ εἰδωλολάτρην ὄντι, καὶ Δανιὴλ Ναβουχοδονοσοῦρ; Πῶς ἐμοὶ ἐγκαλεῖς, ὅτι τιμῶ τοὺς τὸν Θεὸν τιμήσαντας, καὶ προσκυνήσαντας; Οὐ συμφέροι, εἰπέ μοι, προσκυνεῖν τοῖς ἁγίοις, καὶ μὴ ὡς σὺ λιθοβολεῖν; Οὐ συμφέροι προσκυνεῖν, καὶ μὴ τοῦτους καταπρίττειν, καὶ ἐν λάκκῳ βορβόρου τοὺς εὐεργέτας καταφέρειν; Εἰ τὸν Θεὸν ἠγάπησας, πάντως ἂν καὶ τοὺς αὐτοῦ δούλους τιμῶν ἐμελλες. Καὶ εἰ ἀκάθαρτά εἰσι τῶν δικαίων τὰ ὄσπῃ, πῶς μετὰ τιμῆς πίστεως μετακομίσθησαν τὰ ὄσπῃ τοῦ Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ ἐξ Αἰγύπτου; Πῶς νεκρὸς ἀνθρώπος ἀψήμενος τῶν ὀστέων Ἐλισαίου εὐθὺς ἀνέστη; Εἰ δὲ δι' ὀστέων θαυματουργεῖ

VARIAE LECTIONES.

¹ Ita etiam in secunda oratione de imag. edit. Rom. legitur hic et infra at emendandam arbitror es orat. 3 ἐν χρώμασι. Favent et quæ mox iisdem consimilia sequuntur, τῆς ἐν χρώμασι γραφῆς.

NOTÆ.

(6) *Ad montem.* Sic præpositionem Græcam εἰς exprimo, juxta ac illam accipiebat Leontius Vulg.

Interpres posuit: *in monte sancto ejus.*

ὁ Θεὸς, εὐδηλον, ὅτι δύναται καὶ δι' εἰκόνων, καὶ λίθων, καὶ ἐτέρων πολλῶν, καθὼς καὶ ἐπὶ Ἑλισσαιῆ ἐγένετο, ὃς ἔδωκε τὴν ἰδίαν ῥάβδον τῷ ἑαυτοῦ παιδί, καὶ εἶπε, δι' αὐτῆς πορευθέντα ἀναστήσαι τὸν παῖδα τῆς Σουναμίτιδος. Καὶ Μωϋσῆς, ῥάβδῳ Φαραῶ ἐκόλασε, καὶ θάλασσαν ἔσχισε, καὶ ὕδωρ ἐγλύκανε, καὶ πέτραν ἐρῆξε, καὶ ὕδωρ ἐξήγαγε. Καὶ Σολομὼν φησιν· *Ἡύλῳρηται ξύλον, δι' οὗ γίνεται σωτηρία*. Ἑλισσαιῆ ξύλον ἐν Ἰορδάνῃ ἀπορῥήψας, σιδηρον ἀνήγαγε· καὶ ξύλον ζωῆς, καὶ φυτὸν Σαβέκ (7), ἦγον συγχωρήσεως. Καὶ Μωϋσῆς ξύλῳ ὕψιν ὕψωσε, καὶ λαὸν ἐζωοποίησε· ξύλῳ βλαστήσαντι ἐν τῇ σκηνῇ τὴν ἱερατεῖαν ἐκύρωσεν. Ἄλλ' Ἰσως ἐρεῖς μοι, ὁ Ἰουδαῖος, ὅτι τὰ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ἅπαντα, ὁ Θεὸς γενέσθαι προσέταξε τῷ Μωϋσῇ· καγὼ σοι λέγω, ὅτι πολλὰ καὶ ποικίλα πράγματα ὁ Σολομὼν ἐν τῷ ναῷ, γλυπτὰ καὶ χωνευτὰ πεποίηκεν, ἅπερ οὐδὲ ὁ Θεὸς αὐτῷ ποιῆσαι προσέταξεν, οὔτε ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ταῦτα ἐκέκτητο, οὔτε ὁ ναὸς, ὃν ὁ Θεὸς τῷ Ἰεζεκιήλ ὑπέδειξε, καὶ οὐ κατεγνώσθη ἐν τούτῳ ὁ Σολομὼν· εἰς δόξαν γὰρ Θεοῦ τὰς τοιαύτας μορφὰς κατεσκεύασεν, ὡσπερ δὴ καὶ ἡμεῖς. Εἶδες καὶ σὺ πολλὰς καὶ διαφόρους πρὸς ἀνάμνησιν Θεοῦ εἰκόνας καὶ σήμαντρα, πρὶν ἢ τούτων διὰ τὴν σὴν ἀγνωμοσύνην ἐστερήθης· τούτεστι τὴν Μωσαϊκὴν ῥάβδον, τὰς θεοτύπους πλάκας, τὴν πυρένδροσον βάτον (8), τὴν ξηρένυδρον πέτραν, τὴν μαννοφόρον κιβωτὸν, τὸ πυρένθεον θυσιαστήριον, τὸ θεώνυμον πέταλον, τὸ θεόδηλον Ἐφοῦδ, τὴν θεόσκιον σκηνήν· εἰ δὲ καὶ σὺ ἅπαντα ταῦτα νυκτὸς καὶ ἡμέρας κατεσκιάζου, ὁ λέγων· *Δόξα σοι ὁ μόνος παντοκράτωρ Θεός, ὁ διὰ πάντων τούτων ἐν Ἰσραὴλ θανατοποιήσας, εἰ δὲ διὰ πάντων τούτων τῶν νομικῶν, ὧν εἶχες ποτὲ, προσπίπτων τῷ Θεῷ προσεκύνεις, ὁρᾷς ὅτι διὰ τῶν εἰκόνων προσάγεται τῷ Θεῷ ἡ προσκύνησις.* »

Καὶ μετ' ὀλίγα. « Εἰ γὰρ ὁ ἀγαπῶν εἰλικρινῶς φίλον ἢ βασιλέα, καὶ μάλιστα τὸν εὐεργέτην, καὶ υἱὸν αὐτοῦ θεάσθαι, καὶ ῥάβδον, καὶ θρόνον, καὶ στέφανον, καὶ οἶκον, καὶ δούλον, κρατεῖ, καὶ ἀσπάζεται, καὶ τιμᾷ τὸν εὐεργέτην βασιλέα, πολλῶν μάλλον τὸν Θεόν. Εἶθε γὰρ, πάλιν λέγω, ἐποίησας καὶ σὺ εἰκόνας Μωσαϊκὰς, καὶ προφητικὰς, καὶ καθ' ἡμέραν προσεκύνεις τῷ Δεσπότην αὐτῶν Θεῷ. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς Χριστιανῶν παῖδας προσκυνούντας τῷ σταυρῷ, γυνῶθι, ὅτι τῷ σταυρωθέντι Χριστῷ προσκύνησιν

A statim revixit ' ? Quod si Deus per ossa res mirandas exsequitur, hoc ipse dubio procul, tum per imagines, tum per multa alia præstare poterit; quemadmodum Elisæo contigit ⁵, qui baculum suum servo tradens, ire præcepit ut ejus opera in vitam Sunamitidis filium revocaret. Jam vero Moyses virga Pharaonem castigavit; mare item divisit, aquæ dulcedinem conciliavit, petram fregit, et aquas eduxit ⁶. Quin etiam Salomon ait: *Benedictum est lignum per quod fit salus* ⁷. Elisæus per lignum in Jordanem projectum, ferrum extraxit ⁸. **326** Item lignum vitæ commendatur ⁹; lignum Sabec, id est *dimissionis*. Moyses quoque ligno serpentem exaltavit, et vitam populo dedit ¹⁰: ligno in tabernaculo germinante sacerdotium Aaroni firmavit ¹¹. At forsitan inquires, o Judæe, omnia illa quæ in tabernaculo testimonii erant a Deo Moysi fuisse mandata. Et ego tibi repono, Salomonem multa variaque sculptilia et conflatilia in templo fabricasse, quæ nec Deus ipsi facere præceperat ¹², nec in tabernaculo testimonii fuerant, nec in templo illo quod Ezechieli Deus ostendit ¹³: neque ob hanc rem condemnatus Salomon fuit; quippe qui in Dei gloriam ejusmodi formas fabricasset, velut et nos quoque facimus. Tu quoque multas habebas, variique generis imagines et signa, quæ Dei memoriam perfricarent tibi, priusquam illis propter ingrati animi vitium spoliareris: nimirum virgam Moysis, tabulas a Deo insculptas, ardentem roridumque pariter rubum, petram aridam aquis manantem, arcam in qua manna gestabatur, altare ignis divini conceptaculum, laminam Dei nomine insculptam, Ephod in manifestationem numinis, obumbratum item a Deo tabernaculum. Quin etiam universa hæc die noctuque adumbras

Et post pauca. « Si quis enim affectu sincero amicum vel ipsummet imperatorem diligit, atque illum in primis, qui de se bene meritus est, hic plane, sive filium ejus, sive sceptrum vel virgam, sive coronam, sive domum, sive servum conspexerit, amplexatur et osculatur; hacque ratione beneficum erga se veneratur imperatorem. Quanto igitur potiori jure Deum ipsum colueris? Utinam et tu quoque (hoc enim repetam) Mosaicis propheticasque fecisses imagines, singulisque diebus

⁵ IV Reg. iv, 29. ⁶ Exod. vii, 17. ⁷ Sap. xiv, 7. ⁸ IV Reg. vi, 4-7. ⁹ Gen. 2, 9. ¹⁰ Num. xxi, 9. ¹¹ Num. xvii, 8. ¹² II Paral. iii, 1 seqq. ¹³ Ezech. xl, 47. ¹⁴ II Paral. vi, 4; Psal. lxxi, 18.

NOTÆ.

(7) Lignum Sabec desumpsit Leonius ex cap. xvii Gen., v, 25, ubi legimus, *inter vepres*, in Hebræo habetur **רַבֵּב** in *opacitate*, arboris scilicet aut spinarum. Septuaginta vero nomen ipsum Hebræum posuerunt, ἐν φυτῷ Σαβέκ, in planta Sabecch, quam singulare quoddam arboris genus esse arbitrati sunt Græci. Ac quia **שבב** Shabac Syria-

cum idem est ac *dimisit, dereliquit*; arbitrati sunt **רַבֵּב** *demissionem, emissionemve* significare cum tamen litteris aliis scribatur, scilicet per **ב**, et **ר** in fine.

(8) *Πυρένδροσον βάτον*, quod rubum ardentem significat, nec tamen comburentem, quasi *rose* quodam perfusum.

Deum ipsorum Dominum adorasses. Cum itaque Christianos videris crucem adorantes, id pro certo teneas, adorationem istam Christo ab eis offerri crucifixo, non ligno. Nam si ligni materiam cohererent, lucos prorsus et arbores adorare deberent, ut tu ipse quondam, Israel, ea adorabas; dum arborem et lapidem hisce verbis compellares: *Deus meus es tu, et tu me genuisti*¹⁵. Nos vero nec crucem, nec sanctorum imagines ejusmodi verbis alloquimur. Non enim dii nostri sunt, sed aperta potius volumina, quæ in ecclesiis explicantur et adorantur, ut earum aspectu memores Dei simus, ipsumque veneremur. Qui enim martyrem honore persequitur, honorem quoque Deo exhibet, cui martyr testimonium reddidit. Qui Christi apostolum adorat, Christum insimul, a quo ille missus est, adorat: et qui coram Christi matre venerabundus offerat Filio. Nullus quippe Deus est præter unum,

Comment. Annon beati Epiphaniï dictorum fidelis interpres fuerit Leontius, qui sua quoque doctrina Cyprium insulam exornavit? An illos potius auscultabimus, qui cordis sui sensa loquuntur? Sed audias velim, quid etiam Severianus Gabalorum episcopus docuerit.

Severiani Gabalorum, ex sermone in dedicationem crucis.

« Quonam pacto imago maledicti progenitoribus nostris vitam conciliavit? » *Et paucis interjectis*: Quomodo igitur imago maledicti populo laboranti saluti fuit? Nonne verisimilius dixisset: Si quis vestrum morsus fuerit, cælum suscipiat, aut tabernaculum Dei, et salutem adipiscetur. Verum his ille posthabitis, erucis tantum statuit imaginem. Cur porro hæc egerit Moyses, qui paulo ante dixerat: *Non facias tibi sculptile, neque conflatile, neque similitudinem earum rerum, quæ sunt in caelo sursum, aut in terra deorsum, aut in aquis, locisque subterraneis*¹⁶? Sed quid ad ingratum populum hæc loquor? Edissere, quæso, fidelissime Dei minister; quod aliis vetas, cur ipse facias? Quod evertis, illud statuis? qui præcipis, *Non facies tibi sculptile*; qui conflatilem vitulum comminuisti, serpentem ex ære tu ipse conficis? Quin illum non clam, sed palam omnibus conspiciendum præbes? At illa, inquit, mandavi, quo materiam impietatis excinderem, et ab omni defectione et idololatria populum avocarem. Nunc autem ad aliorum utilitatem serpentem conflo, ad præsignandam videlicet veritatem. Et quemadmodum tabernaculum compegi, et ea quæ in ipso sunt; Cherubim quoque invisibilium rerum similitudinem referentia, ut sancta adumbrarent, expandi, in signum figuram-

προσάγουσι, καὶ οὐ τῷ ξύλῳ. Ἐπεὶ εἰ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου ἔσεβον, πάντως ἂν καὶ τὰ ἄλλα, καὶ τὰ δένδρα προσκυνεῖν εἶχον, ὡς περ σὺ ὁ Ἰσραὴλ προσεκύνησας τοῦτοις ποτὲ, λέγων τῷ δένδρῳ καὶ τῷ λίθῳ, ἔτι Σὺ μου εἶ Θεός, καὶ σὺ με ἐγέννησας. Ἡμεῖς δὲ, οὐχ οὕτως λέγομεν τῷ σταυρῷ, οὐδὲ ταῖς μορφαῖς τῶν ἁγίων. Οὐ γὰρ θεοὶ ἡμῶν εἰσιν, ἀλλὰ βίβλοι ἀνεφγμέναι πρὸς ἀνάμνησιν Θεοῦ καὶ τιμὴν αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προφανῶς κείμεναι καὶ προσκυνούμεναι. Ὁ γὰρ τιμῶν τὸν μάρτυρα, Θεὸν τιμᾷ, ᾧ ὁ μάρτυς ἐμαρτύρησεν ὁ προσκυνῶν τὸν ἀπόστολον τοῦ Χριστοῦ, τὸν ἀπιστεῖλαντα αὐτὸν προσκυνεῖ. Καὶ ὁ προσπίπτων τῇ Μητρὶ τοῦ Χριστοῦ, πρόδηλον ὅτι τῷ Υἱῷ αὐτῆς τὴν τιμὴν προσφέρει. Οὐδεὶς γὰρ Θεός, εἰ μὴ εἷς, ὁ ἐν Τριάδι γνωριζόμενός τε καὶ λατρευόμενος. »

procidit, nemini dubium est, quin et id honoris offerat Filio. qui in Trinitate cognoscitur et colitur. »

Σχόλιον. Οὗτος πιστὸς ἐξηγητὴς τῶν τοῦ μακαρίου Ἐπιφανίου λόγων, ὁ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις τὴν Κυπρίων κατακοσμήσας νήσον, ἣ οἱ ἀπὸ καρδίας λαλοῦντες; Ἄκουε δὲ καὶ Σευρητιανοῦ τῶν Γαβάλων ἐπισκόπου, οἷά φησιν.

Σευρητιανοῦ ἐπισκόπου Γαβάλων, ἀπὸ λόγου, τοῦ εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ Σωτήρος^m.

« Πῶς ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπικαταράτου, ζωὴν ἤνεγκε τοῖς ἡμετέροις προγόνοις; » *Καὶ μετ' ὀλίγα*: « Πῶς οὖν ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπικαταράτου ἤνεγκε λαῷ ἐν συμφορᾷ χειμαζομένῳ σωτηρίαν; Ἄρα οὐκ ἦν ἀξιοσιστότερον εἰπεῖν: Ἐάν τις ὑμῶν δηχθῆ, βλέψῃ εἰς τὸν οὐρανὸν, ἄνω πρὸς τὸν Θεόν, καὶ σωθήσεται, ἢ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ; Ἄλλὰ ταῦτα παριδὼν, μόνον τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα ἐπηξεν. Διὰ τὸ οὖν ταῦτα ἐποίησε Μωϋσῆς, ὁ εἰπὼν τῷ λαῷ, *Οὐ ποιήσεις ἑαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι, ὑποκάτω τῆς γῆς; Ἄλλὰ τί ταῦτα πρὸς ἀγνώμονα φθέγγομαι; Εἰπέ, ὡ πιστότατε Θεοῦ θεράπον, ὁ ἀπαγορεύεις, ποιεῖς; ὁ ἀνατρέπεις, κατασκευάζεις; Ὁ λέγων, *Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, τὸν χωνευθέντα βοῦν κατελάσας, σὺ ὄφιν χαλκουργεῖς; Καὶ τοῦτο οὐ λάθρα, ἀλλὰ ἀναφανδὸν καὶ πᾶσι γνωστὸν; Ἄλλ' ἐκείνα, φησίν, ἐνομοθέτησα, ἵνα ἐκκόψω τὰς ὕλας τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν λαὸν ἀπαγάγω πάσης τῆς ἀποστασίας καὶ εἰδωλολατρείας: νυνὶ δὲ, χωνεύω τὸν ὄφιν χρησίμως εἰς προτύπωσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ καθάπερ σκηνὴν ἐπηξα, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα, καὶ Χερουβιμ, ὁμοίωμα τῶν ἀοράτων, διεπέτασα εἰς τὰ ἄγια, ὡς τύπον καὶ σκιάν τῶν μελλόντων, οὕτω καὶ ὄφιν ἐστῆλωσα εἰς σωτηρίαν τῷ λαῷ, ἵνα διὰ τῆς πείρας τούτων**

¹⁵ Jerem. II, 27. ¹⁶ Exod. XX, 4.

VARIAE LECTIONES.

^m εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ Σωτήρος, quod alii in dedicationem Ecclesie Salvatoris, interpretati sunt. At pro Σωτήρος, Billius ex orat. 2 et 3 σταυροῦ, crucis. Malim anniversarium potius, quam dedicationem.

προγομνασθῶσι τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν. Καὶ ὅτι ἀψευδέστατος ὁ λόγος, ἀγαπητὲ, ἀκουε τοῦ Κυρίου τούτου βεβαιούτος, καὶ λέγωντος· *Καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιον ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.* »
io, ita exaltari oportet Filium hominis : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam ¹⁷. »

Σχόλιον. Σύνες, ὡς διὰ τὸ ἀπαγαγεῖν ἐφ' ἑνὸς λαοῦ τῆς εἰδωλολατρίας, εὐλόισθον καὶ ἔτοιμον ὄντα πρὸς τοῦτο, μὴ ποιεῖν πᾶν ὁμοίωμα ἐνομοθέτησε· καὶ ὅτι εἰκὼν ἦν τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ὁ ὑψωθείς ὄφις.

Ἔτι δὲ, οὐ καινὸν ἐφεύρεμα τὸ τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ ἀρχαῖον, καὶ τοῖς ἀγίοις καὶ ἐκκρίτοις Πατράσιν ἐγνωσμένον τε καὶ εἰθισμένον, ἀκουε· Γέγραπται ἐν τῷ βίβῳ Βασιλείου τοῦ μάκαρος, τῷ δι' Ἑλλαδίου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ, καὶ διαδόχου τῆς αὐτοῦ ἱεραρχίας, ὡς παρεστήκει ἡ ὁ δόσιος τῆ τῆς Δεσποίνης εἰκόνι, ἐν ἣ καὶ ὁ χαρακτήρ ἐγγέγραπτο Μερχουρίου τοῦ αἰοδίμου μάρτυρος. Παρεστήκει δὲ ἐξαιτῶν Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀθεωτάτου καὶ ἀποστάτου τυράννου ἀναίρεσιν· ἐξ ἧς εἰκόνας ἐμυθήθη ταῦτην τὴν ἀποκάλυψιν. Ἐώρα γὰρ, πρὸς μὲν βραχὺ ἀφανῆ τὸν μάρτυρα, μετ' οὐ πολὺ δὲ, τὸ δόρυ ἡμαχμένον κατέχοντα.

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, οὕτως αὐτολεξεῖ γέγραπται.

« Ἠγάπα δὲ ὁ μακάριος (9) Ἰωάννης τὰς Ἐπιστολάς τοῦ σοφωτάτου Παύλου ἄγαν. » Καὶ μετ' ἄλλα· « Ἦν δὲ καὶ τὸ ἐκτύπωμα τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου ἔχων ἐν εἰκόνι, ἐνθα ἀνεπαύετο διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, βραχὺ τι. Ἦν γὰρ πολυάγρυπνος τὴν φύσιν. Καὶ ἡνίκα διήρχετο τὰς Ἐπιστολάς αὐτοῦ, ἐνητένιζεν αὐτῇ, καὶ ὡς ἐπὶ ζῶντος αὐτοῦ οὕτω προσεῖχεν αὐτῷ, μακαρίζων αὐτὸν, καὶ ὄλον αὐτοῦ τὴν λογισμὸν πρὸς αὐτὸν εἶχε φανταζόμενος, καὶ διὰ τῆς θεωρίας αὐτῷ ὁμοίων. » Καὶ μεθ' ἕτερα. « Ὡς ἐπαύσατο ὁ Πρόκλος λαλῶν, ἀτενίσας τῇ εἰκόνι τοῦ Ἀποστόλου, καὶ θεασάμενος τὸν χαρακτήρα ὁμοιον τοῦ ὁφθέντος αὐτῷ, βαλὼν μετάνοιαν (10) τῷ Ἰωάννῃ, εἶπε δακτυλοδεικτῶν τὴν εἰκόνα· Συγχώρησόν μοι, Πάτερ, ὅν εἶδον λαλοῦντά σοι, ὁμοίος ἐστι τούτῳ· ὡς δὲ ὑπολαμβάνω, καὶ αὐτός ἐστιν. »

Ἐν τῷ τῆς ὁσίας Εὐπραξίας βίβῳ, τὸν Δεσποτικὸν δεδειχθαι αὐτῇ χαρακτήρα ἀναγγέλλεται, ὑπὸ τῆς προσεσηκίας τῆς ποίμνης.

¹⁷ Joan. III, 14.

VARIE LECTIONES.

^a ὡς παρεστήκει. Simile visum legitur in Vita ejusdem Basilii, quæ Amphilochoi nomen præfert : ubi tamen nulla imaginis facta mentio. De hac historia videsis Bollandi continuatores ad 14 Jun. p. 847.

NOTÆ.

(9) Ἠγάπα δὲ ὁ μακάριος. Hæc narrant Georgius Alexandr. et Anonymus nescio quis vitæ Chrysostomi auctor, l. VIII edit. Savill.

(10) Βαλὼν μετάνοιαν. Reddidit Tilmanus :

que futurorum : sic et serpentem ad populi salutem erexi, ut ejusmodi signorum experientia aptiores fierent ad crucis imaginem, crucifixumque Salvatorem et Redemptorem excipiendum. Quod autem ut verissimum esse percipias, dilectissime, Christum id asserentem, atque in hæc verba loquentem audi : *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto : Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam*

Comment. Advertis quid dixerit, ne fieret ulla similitudo idcirco præceptum fuisse, ut populus ab idolorum cultu, in quem propensissimus erat, avocaretur, exaltatumque serpentem, Dominicæ passionis imaginem exstitisse ?

Quod autem nova non sit imaginum inventio, sed antiqua, et sanctis eximisque Patribus nota et usitata, auscultes velim. Scriptum est in Vita beati Basilii ab Helladio ejus discipulo, atque in sede episcopali successore scripta : virum sanctum quondam astitisse coram Domina nostræ imagine, in qua etiam Mercurii martyris laudatissimi figura depicta erat. Astabat porro supplicans, ut Julianus apostata impius e medio tolleretur. Atque ex ea imagine, quid eventurum esset, didicit. Vidit quippe martyrem exiguum ad tempus ab oculis suis evanescentem, ac nec multo post cruentam hastam tenentem.

328 *Ex Vita sancti Joannis Chrysostomi, ubi hæc ad verbum scripta sunt.*

« Beatus Joannes Epistolas sapientissimi Pauli summò studio legebat. » *Et aliquanto post* : « Habebat porro ejusdem apostoli Pauli in imagine descriptam effigiem eo in loco, ubi propter corporis imbecillitatem tantisper quiescebat. Nam supra quam natura patitur vigilias producebat. In hanc ille imaginem, cum Epistolas Pauli legeret, oculos intendens, ita defigebat, ut beatum eum prædicans, sibi que repræsentans, cogitationem omnem ad ipsum dirigeret, ac per contemplationem cum ipso conversaretur. » *Nonnullis interjectis* : « Cum autem Proclus loquendi finem fecisset, oculis in Pauli imaginem defixis, similemque, illius quem viderat, figuram conspicatus, exhibita Joanni salutatione, imaginem digito monstrans, ait : Ignosce mihi, Pater ; ille quem tecum loquentem vidi, huic prorsus similis est, atque, ut reor, ille ipse est. »

In Vita sanctæ Eupraxiæ scriptum est, illam quæ gregi præerat, Domini nostri imaginem ipsi ostendisse.

Penitentia ductus. Zinus : desiderium injiciens. Neuter locutionem Græcis familiarem agnovit, qua nihil aliud significatur, quam reverentiam exhibere, inclinatio corpore salutare.

In Vita sanctæ Mariæ Ægyptiacæ legitur, eam ad A imaginem Dominæ nostræ supplicasse, et efflagitasse, ut pro ipsa sponderet, atque hoc pacto ut templum ingrederetur, obtinuisse.

Ex Prato (cap. 45) S. P. N. Sophronii Hierosolymorum archiepiscopi ¹⁵.

« Narrabat Theodorus Æliotes, in monte Olivarum quemdam inclusum mansisse, in spirituali militia exercitatum senem, quem libibinis dæmon impetebat. Is cum die quadam vehementius illum urgeret, conqueritur senex, atque hunc in modum dæmonem alloquitur : Quousque tandem me vexare non desines? Discede jam a me : ad hanc ætatem consenuisti mecum. Cui dæmon sese conspicuum præbens : Jura, inquit, mihi te nemini id revelaturum, quod tibi dicturus sum. Juravit senex, per eum qui in altissimis habitat : Nemini prorsus aperiam, inquit, quod mihi dixeris. Statim dæmon : Ne ultra imaginem hanc adores, nec te jam in posterum impugnabo. Imago autem illa Dominæ nostræ sanctæ Mariæ Dei Genitricis, Dominum nostrum Jesum Christum gestantis effigiem referebat. Inclusus porro dæmoni inlit : Sine, dispiciam quid facto opus sit. Postridie igitur abbatem Theodorum Æliotem, qui in laura Pharon tunc temporis habitabat, accersit : cumque ille adesset, ei rem omnem aperuit. At ille seni incluso ait : Plane tu, abba, delusus es, qui te dæmoni obstrinxeris juramento. Quod tamen rem aperueris mihi, consulto egisti. Verum satius foret tibi, si nullum in urbe prostibulum omitteres, ad quod non ingredereris, quam ut Dominum Deum nostrum, matremque ejus **329** adoraturum teneges. His illum pluribusque aliis sermonibus confirmans, ad propria rediit. Tum dæmon rursus incluso sese conspiciendum præbet : Ecquid est, inquit, scelestissime senex? Nonne jurasti mihi te id revelaturum nemini? Cur ergo omnia narrasti illi qui ad te venit? Jam tibi, pessime monache, denuntio quidem te inclusus : Me, inquit, jurasse fateor, et contra quam auscultavero. »

Comment. Hinc vides imagini exhibitam adorationem, ad id cujus est imago, referri, et quale quantumque sit malum ad illius adoratione cessare. Cernis qua ratione eo potius quam libidinis crimine obstrictum hominem voluerit.

Cum itaque multi antehac sacerdotes, regesque

¹⁵ Vid. act. 4 et 5 septimæ synodi.

Ἐν τῷ τῆς ὁσίας Μαρίας βίῳ τῆς Ἀἰγυπτίας γέγραπται, τῇ εἰκόνι τῆς Δεσποίνης αὐτὴν εὐξασθαι, καὶ ταύτην πρὸς ἐγγύην ἐξαιτήσασθαι, καὶ οὕτω τυχεῖν τῆς εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου.

Ἐκ τοῦ Λειμωναρίου (11) τοῦ ἀγίου Πατρὸς ἡμῶν Σωφρονίου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων.

« Ἐλεγεν ὁ ἀββᾶς Θεόδωρος ὁ Αἰλιώτης, ὅτι ἦν τις ἐγκλειστος ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ἀγωνιστὴς πάνυ· ἐπολέμει δὲ αὐτῷ ὁ δαίμων τῆς πορνείας. Ἐν μιᾷ ὄν, ὡς ἐπέκειτο αὐτῷ σφοδρῶς, ἤρξατο ὁ γέρον ἀποδύρεσθαι, καὶ λέγει τῷ δαίμονι· Ἔως ποτε οὐκ ἐνδίδως μοι; ἀπόστα λοιπὸν ἀπ' ἐμοῦ. Συνεγέρσας μοι. Φαίνεται αὐτῷ ὁ δαίμων ὀφθαλμοφανῶς, λέγων Ὅμοσόν μοι ὅτι οὐδενὶ λέγεις ὁ μέλλω λέγειν σοι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμῶ. Καὶ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ γέρον, ὅτι μὴ τὸν ἐνοικοῦντα ἐν τοῖς ὑψίστοις. Οὐκ εἶπω τινι, ὅπερ λέγεις μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ δαίμων· Μὴ προσκυνήσῃς ταύτην τῇ εἰκόνι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμῶ. Εἶχε δὲ ἡ εἰκὼν ἐκτύπωμα τῆς Δεσποίνης ἡμῶν τῆς ἁγίας Μαρίας τῆς Θεοτόκου, βασιταζούσης τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Λέγει ὁ ἐγκλειστος τῷ δαίμονι· Ἄφες, σκέψομαι. Τῇ οὖν ἐπαύριον δηλοῖ τῷ ἀββᾷ Θεόδωρῳ τῷ Αἰλιώτῃ, οἰκοῦντι τότε ἐν τῇ λαύρῃ Φαράων, καὶ ἦλθε, καὶ διηγεῖται αὐτοῦ ἅπαντα. Ὁ δὲ γέρον λέγει τῷ ἐγκλειστῷ ὄντως ἀββᾶ· Ἐνεπαίχθης, ὅτι ὤμοσας τῷ δαίμονι· πλὴν καλῶς ἐποίησας ἐξαιπῶν· συμφέρε· δὲ σοι, μὴ ἔδσαι εἰς τὴν πάλιν ταύτην πόρνην εἰς ὃ μὴ εἰσέρχῃ, ἢ ἵνα ἀρνήσῃ τὸ προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ καὶ Θεῷ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ Μητρὸς. Στηρίξας οὖν αὐτὸν, καὶ ἐνδυναμώσας πλεοσι λόγοις, ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ τόπον. Φαίνεται οὖν πάλιν ὁ δαίμων τῷ ἐγκλειστῷ, καὶ λέγει αὐτῷ· Τί ἐνι, κακόγηρε; οὐκ ὤμοσας μοι, ὅτι οὐδενὶ λέγεις; καὶ πῶς πάντα ἐξείπες τῷ ἐλθόντι πρὸς σέ. Λέγω σοι, κακόγηρε, ὡς ἐπίτοκος ἔχεις κριθῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἐγκλειστος, λέγων· Ὁ τι μὲν ὤμοσα, ὤμοσα· καὶ ὃ τι ἐπιώρησα, οἶδα· σοῦ δὲ οὐκ ἀκούω. »

ut perjurum in die judicii damnatum iri. At quam juravi fecisse non ignoro : tibi tamen non

Σχόλιον. Ὁρᾶς, ὅτι τὴν τῆς εἰκόνης προσκύντην τοῦ εἰκονιζομένου εἶπε; καὶ πόσον κακὸν τὸ ταύτη μὴ προσκυνεῖν; καὶ πῶς αὐτὸ τῆς πορνείας προετίμησεν ὁ δαίμων;

Πολλῶν τοίνυν ἀνέκαθεν ἱερῶν τε καὶ βασιλείων

NOTÆ.

(11) Ἐκ τοῦ Λειμωναρίου. Pratum spirituale scripsit Joannes Moschus, illudque nuncupavit Sophronio Sophistæ discipulo suo, itinerumque, imo et operis socio, qui posthac Hierosolymorum antistes fuit. Nec eam solum ob causam a multis Sophronio ipsi attributum est; sed insuper, quia Sophronius hoc opus publicum fecit, ut in prologo Græco qui toti operi præfixus est, significatur. In editione Aloysii Lippomani, Joannes dicitur cognomento *Eviratus*; insulse prorsus, illudque mendum

corrige debet ex titulo quem edidit Cotellerius, t. II *Monum. Eccles. Græc.* p. 341 : Τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Εὐκρατᾶ βίβλος, ἡ ἐπιγεγραμμένη Λειμών, διὰ τὸ πολυανθῆ βίων διήγησιν τῆς οὐρανοπόρου ῥοδονιδᾶς φέρειν· *Beati Joannis Eucreatæ liber, qui inscribitur Pratum, quod sordidam ferat viterum narrationem caelestis rosei.* Ex hac inscriptione Græca Latinam sic emendari debere censeo : *Joannis cognomento Eucreatæ, aut saltem Eucreati.*

Χριστιανοῖς δεδορημένων, σοφία τε καὶ θεοσεβεία, καὶ λόγῳ καὶ βίῳ διαπρεψάντων, καὶ συνόδων πλείστων γεγενημένων ἄγιων καὶ θεοπνεύστων Πατέρων, τί μηδεὶς ταῦτα δρᾶν ἐπεχείρησεν; οὐκ ἀνεξόμεθα νῦν πίστιν διδάσκεισθαι. « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται ὁ νόμος, » προφητικῶς ἔφη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, « καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Οὐκ ἀνεξόμεθα ἄλλοτε ἄλλα φρονεῖν, καὶ καιροῖς μεταβάλλεσθαι, καὶ τὴν πίστιν τοῖς ἔξωθεν γέλωτα καὶ παλγνιον γίνεσθαι. Οὐκ ἀνεξόμεθα βασιλικῶ ὑποκύπτειν θεσπισματι τὴν ἐκ Πατέρων περὶ τῶν ἀνατρέπειν συνήθειαν. Οὐ γὰρ εὐσεβῶν βασιλέων ἀνατρέπειν ἐκκλησιαστικούς θεσμούς. Οὐ πατρικὰ ταῦτα ληστρικὰ γὰρ τὰ βίβρα καὶ οὐ παιδοὶ γινόμενα· καὶ μάρτυς ἡ ἐν Ἑφέσῳ τὸ δεύτερον γεγενημένη σύνοδος, μέχρι δεῦρο Ἀηστρικὴν δεδεγμένη τὴν ἐπινομίαν, βασιλικῆ χειρὶ ἐκβιασθεῖσα, ὅτε Φλαβιανὸς ὁ μακάριος ἀπεκτένυτο. Συνόδων ταῦτα, οὐ βασιλέων, ὡς ὁ Κύριος ἔφησεν· « Ὅπου συναχθῶσι δύο ἢ τρεῖς ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. » Οὐ βασιλεύσει τοῦ δεσμεύειν καὶ λύειν τὴν ἐξουσίαν δέδωκεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἀποστόλοις, καὶ τοῖς τούτων διαδόχοις, καὶ ποιμέσι, καὶ διδασκάλοις. « Κἀν ἄγγελος, φησὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, εὐαγγελίσηται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάβετε » καὶ τὸ ἐξῆς σιωπησόμεθα, φειδοῖ, τὴν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενοι. Ἄν δὲ ἴδωμεν τὴν διαστροφὴν ἀνεπίστροφον, ὅπερ μὴ δῶ ὁ Κύριος, τότε ἐπάξομεν καὶ τὸ λειπόμενον· ἀλλὰ ἀπηύχθα τοῦτο.

inquīs Paulus apostolus, aut angelus evangelizet præter id quod accepistis²² : » quod sequitur modo tacebimus²³, parcentes illis, quorum conversionem speramus. Sin autem, quod avertat Deus, in opinione perversa obstinatos viderimus, tum reliqua pronuntiabimus. Verum hoc ne contingat optamus.

Εἰ τις εἰσέλθοι εἰς οἶκον, ἐν ᾧ ζωγράφος ἐν τοίχοις ἱστορίαν Μωϋσεώς καὶ Φαραῶ ἔγραψε χρώμασιν, εἶτα ἐρωτήσει τυχὸν περὶ τῶν, ὡς ἐπὶ ξηρῶν, διοδοσαντων τὴν θάλασσαν, Τίνες οὗτοι εἰσιν; Τί ἐρεῖς ἐρωτώμενος; οὐχ, Υἱὸς Ἰσραὴλ; Τίς ὁ ῥάβδῳ παίων τὴν θάλασσαν; Οὐχὶ Μωϋσῆς; Οὕτως εἰ τις τὸν Χριστὸν εἰκονίσει σταυρούμενον, καὶ ἐρωτηθῆ, Τίς οὗτός ἐστιν; Χριστὸς ὁ Θεός, ἔρεῖ, ὁ δι' ἡμᾶς σαρκωθείς. Ναί, Δέσποτα, προσκυνούμεν πάντα τὰ σὰ, καὶ πόθῳ ἐκκαεῖ περιπτυσσόμεθα, τὴν Θεότητα, τὴν δύναμιν, τὴν ἀγαθότητα, τὸν περὶ ἡμᾶς ἔλεον, τὴν συγκατάβασιν, τὴν σάρκωσιν· καὶ ὡσπερ ἄψασθαι σιδήρου πεφυρακτωμένου δεδοίκαμεν, οὐ διὰ τὴν τοῦ σιδήρου φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἠνωμένον αὐτῷ πῦρ, οὕτω τὴν σάρκα τὴν σὴν προσκυνῶ, οὐ διὰ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένην αὐτῇ Θεότητα. Προσκυνούμεν σου τὰ πάθη. Τίς εἶδε θάνατον προσκυνούμενον; τίς πάθη σεπτὰ; ἀλλ' ὄντως προσκυνούμεν τὸν τοῦ Θεοῦ μου σωματικὸν θάνατον, καὶ τὰ σωτήρια πάθη· προσκυνούμεν σου τὴν εἰκόνα· πάντα τὰ σοῦ προσκυνούμεν· τοὺς θεράποντας, τοὺς φίλους, καὶ πρὸ τούτων τὴν Μητέρα τὴν Θεοτόκον.

Adoramus vere adoramus. Adoramus imaginem, adoramus omnia quæ tua sunt, ministros, amicos, ac præ cæteris divinam Matrem tuam.

A fuerint a Deo Christianis concessi, qui sapientiæ, religionis, doctrinæ, sanctitatis laude claruerunt; plura item concilia a sanctis divinoque Spiritu afflatis Patribus celebrata sint, quidnam causæ est, ut eorum nemo tale quid agere ausus sit? Novam doceri fidem neutiquam patiemur. « Ex Sion enim exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem²⁴, » quemadmodum per prophetam ait Spiritus sanctus. Non commitemus ut aliud alias sentiendo, pro temporum ratione mutemur, neque ut fides nostra apud illos qui ab ea alieni sunt, ludibrio fiat ac derisioni. Imperatoris edicto obtemperari non permittemus, Patrum consuetudinem evertere conantibus. Neque enim religiosorum fuerit imperatorum, ecclesiasticas convellere sanctiones. Hæc paternam pietatem non sapiunt. Nam quæ per vim et non libera suasionem patrantur, prædatoria sunt. Hoc testatur celebrata secundo Ephesi synodus, quæ ad hanc usque diem *Latrocinii* nomen obtinet; quippe cui imperatoris manus vim intulit, cum beatus martyr Flavianus interfectus fuit. His de rebus aliquid statuere, non ad imperatores spectat, sed ad concilia: quemadmodum Dominus ait: « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio illorum²⁵. » Ligandi atque solvendi potestatem non regibus tradidit Christus, sed apostolis, eorumque successoribus, et pastoribus, atque doctoribus²⁶. « Licet vos,

Quod si quis domum ingressus, cujus in parietibus Moysis et Pharaonis historiam pictor descripserit, forte quærat, quinam ii sint, qui per mare, ac si per aridam terram incederent, iter fecerunt. Quid ad hæc respondebis? Nonne hi filii sunt Israel? Ecquis ille qui virga percussit mare? Nonne audiet, Moyses? Consimili modo, si quis Christum affixum cruci pinxerit, quæratque ab eo quisnam ille est? Nonne respondebit: Christus Deus nostri gratia incarnatus? Etiam, Domine, omnia quæ tua sunt, adoramus, ardentique affectu Deitatem tuam, potentiam, bonitatem, misericordiam erga nos, descensum, et incarnationem complectimur: et quemadmodum ferrum ignitum contingere veremur, non propter 330 ferri naturam, sed propter ignem, qui ferro junctus est, eadem ratione carnem tuam adoro, non ob carnis naturam, sed propter divinitatem, quæ cum illa secundum hypostasim juncta est. Passionem tuam adoramus. Quis unquam mortem vidit adorari? Quis cruciatus dignos cultu censuit? Nos tamen corporalem Dei mei mortem, salutaremque passionem vere adoramus. Adoramus imaginem, adoramus omnia quæ tua sunt, ministros, amicos, ac

²² Isa. II, 3. ²³ Matth. xlviii, 20. ²⁴ ibid. 18. ²⁵ Galat I, 8, 9. ²⁶ Videlicet *Anathema sit*.

Obsecramus itaque Dei plebem, gentem sanctam, ut ecclesiasticis institutis pressius adhaerescat. Priscarum enim abrogatio traditionum sensim introducta, tanquam si ab aedificio paulatim subtrahantur lapides, structuram omnem cito diruit. Faxit Deus ut firmi, stabiles et immoti maneamus, supra firmam petram fundati, quæ Christus est: quem decet gloria, honor et adoratio cum Patre et Spiritu sancto, nunc, et per infinita sæcula sæculorum. Amen.

Δυσιωπούμεν δὲ καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀντέχεσθαι παραδόξεων. Ἡ γὰρ κατὰ μικρὸν τῶν παραδομένων ἀφαιρέσεις, ὡς ἐξ οἰκοδομῆς λίθων, θάπτον ἅπασαν τὴν οἰκοδομὴν καταβρῆγγουσιν. Εἴη δὲ ἡμᾶς ἐδραίους, ἀκαμπεῖς, ἀκλονήτους διαμένειν, ἐπὶ πέτρᾳ ὄχυρᾶν ἐστηριγμένους, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ᾧ πρέπει δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, εἰς τοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

ORATIO II

ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.

1. Poscenti veniam ignoscite, domini mei, et a me inutuli minimoque Dei famulo explicatioris veritatis verba suscipite. Non enim gloriæ captandæ studio, vel, ut aliquid esse videar (Deus testis est), sed veritatis accensus zelo, ad dicendum accessi. In hoc enim salutis meæ spem collocavi, et cum eo obviam me Christo Domino iturum spero, ardentique prorsus studio desidero; meam hanc æmulationem ipsi offerens in expiationem eorum quæ inique egi. Nam qui a Domino quinque talenta acceperat, alia quinque quæ lucratus fuerat, obtulit³³; et qui duo, totidem; qui vero unum acceperat, cum illud quod in terram foderat, sine emolumento protulisset, servus malus audiens, in exteriores tenebras detrusus est. Atqui id quidem, ne mihi contingeret veritus, Domini jussis obsequor, et sermonis talentum quod mihi ab ipso commissum est, apud vos prudentes mensarios depono, ut cum Dominus meus advenerit, multo illud animarum fenore auctum, meque fidelem servum inveniat, et in optatissimum suavissimumque gaudium suam introducat. Mihi itaque attentas aures præbete: expansis cordium mensis, sermonem meum excipite, verborumque meorum vim æquo sinceroque animo pensate. Quin ut alleram hanc pro imaginibus dissertationem scriberem, mihi suggesserunt quidam Ecclesiæ filii et alumni; quia intelligentiam prioris multi satis assecuti non essent. Quamobrem hoc item mihi velim condonate, obedientiæ munia obeunti.

α'. Δότε συγγνώμην αἰτοῦνται, δεσπότηι μου, καὶ δέξασθε πληροφορίας λόγον, παρ' ἐμοῦ τοῦ ἀχρεῖου καὶ ἐλαχίστου δούλου τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Ὁ γὰρ δόξης ἔνεκεν, ἢ φανητισμοῦ πρὸς τὸ λέγειν ἔφημησα· Θεὸς μάρτυς· ἀλλὰ ζήτησ' ἀληθείας. Αὐτὸν γὰρ μόνον ἐλπίζω σωτηρίας κέκτημαι, καὶ σὺν αὐτῷ ὑπαντήσαι τῷ Δεσπότη Χριστῷ, ἐλπίζω καὶ εὐχομαι, τοῦτον αὐτῷ προσφέρων, τῶν ἀτόπως μοι πεπλημμελημένων γενέσθαι ἐξίλασμα· ὁ μὲν γὰρ τὰ πέντε τάλαντα παρὰ τοῦ Δεσπότη λαβὼν, ἕτερα πέντε κερδήσας, προσήγαγε· καὶ ὁ τὰ δύο, ἰσάριθμα δύο. Ὁ δὲ τὸ ἐνεὶληφώς, κατορύξας, καὶ ἄκαρπον τοῦτον-προσαγαγὼν, πονηρὸς δούλος ἀκούσας, εἰς τὸ ἐξώτερον κατακέκριται σκότος. Ὅπερ ἐγὼ μὴ παθεῖν ὑφορώμενος τῷ Δεσποτικῷ ὑπέικω προστάγματι, καὶ τὸ δεδομένον μοι παρ' αὐτοῦ τοῦ λόγου τάλαντον, ὑμῖν παρατίθημι τοῖς φρονίμοις τραπέζιταις· ὅπως ἔλθὼν ὁ Κύριός μου, εὐροὶ πολυπλασιαζόμενον, καὶ τόσον καρποφοροῦν ψυχῶν, καὶ δούλον πιστὸν εὐρώων, εἰσαγάγη με εἰς τὴν πεποθημένην μοι γλυκυτάτην ἑρᾶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ δότε μοι οὐς ἀκρόασεως, καὶ τὰς τραπέζας τῶν καρδιῶν ἀναπετάσαντες, δέξασθε μοι τὸν λόγον, καὶ εἰλικρινῶς διακρίνατε τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν. Δεύτερον δὲ τοῦτον τὸν λόγον περὶ εἰκόνων συνέταξα. Τινὲς γὰρ τῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας ὑπέθεντό μοι τοῦτο ποιῆσαι, διὰ τὸ μὴ πάνυ εὐδαιμόγνωστον τοῖς πολλοῖς τὸν πρῶτον εἶναι· ἀλλὰ καὶ ἰν τούτῳ συγγνωτέ μοι, ὑπακοὴν ἐκπληρώσαντι.

³³ Matth. xxv, 20.

β'. Ἔθος ἐστίν, ὡ ἀγαπητοί, τῷ φθονερῷ καὶ ἀρ-
 χεκάκῳ ἔρει, τῷ διαβόλῳ φημί, πολυτρόπως πολε-
 μεῖν τῷ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλαστουργηθέντι ἀνθρώ-
 πῳ, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων τὸν αὐτοῦ κατεργάζεσθαι
 θάνατον. Εὐθύς μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ ἐλπίδα καὶ ἐπιθυ-
 μίαν θεώσεως αὐτῷ ἐνέσπειρε, καὶ δι' αὐτῆς, εἰς τὸν
 τῶν ἀλόγων κατήγαγε θάνατον· οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ
 αἰσχυραῖς καὶ ἀλόγοις ἤθροναῖς πολλάκις αὐτὸν ἐδε-
 λέασε. Πόσον δὲ τὸ μέσον θεώσεως, καὶ ἀλόγου ἐπι-
 θυμίας! Καὶ ποτὲ μὲν, εἰς ἀθεότητα ἤγαγε, καθὼς
 φησιν ὁ θεοπάτωρ Δαβὶδ· « Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ
 αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός. » Ποτὲ δὲ εἰς πολυθεϊαν· καὶ
 ποτὲ μὲν, μηδὲ τὸν φύσει Θεὸν προσκυνεῖν ἔπεισε·
 ποτὲ δὲ, δαίμοσιν· ἔτι δὲ, οὐρανῷ τε καὶ γῆ, ἡλίῳ
 τε καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστρασι, καὶ τῇ λοιπῇ κτίσει,
 μέχρι καὶ κνωδάλων καὶ ἔρπετων προσκυνεῖν παρ-
 εσκεύασεν. Ὁμοίως γάρ ἐστι χαλεπὸν, καὶ τὸ τοῖς
 τιμίους τὴν ὀφειλομένην μὴ προσάγειν τιμὴν, καὶ τὸ
 τοῖς ἀτίμοις τὴν μὴ προσήκουσαν ὑπερβάλλουσαν
 προσάπτειν δόξαν. Πάλιν, τινὰς μὲν συνάναρχον τῷ
 Θεῷ τὴν κακίαν λέγειν ἐδίδαξε. Τινὰς δὲ, αἴτιον τῆς
 κακίας τὸν φύσει ἀγαθὸν Θεὸν ὁμολογεῖν ἐξηπάτησε·
 καὶ οὗς μὲν, μίαν φύσιν, καὶ μίαν ὑπόστασιν τῆς
 θεότητος ἀφρόνως λέγειν ἐπλάνησεν· οὗς δὲ, τρεῖς
 φύσεις καὶ τρεῖς ὑποστάσεις ἀθέσμως σέβειν ἐνόθευ-
 σε· καὶ τισὶ μὲν, μίαν ὑπόστασιν καὶ μίαν φύσιν
 τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἐνὸς τῆς ἁγίας
 Τριάδος, τισὶ δὲ δύο φύσεις, καὶ δύο ὑποστάσεις τοῦ
 αὐτοῦ δοξάζειν ὑπέθετο.

quī unus est ex sancta Trinitate, velut personam
 denique uti duplicem in eo naturam, ita duplicem

γ'. Ἡ δὲ ἀλήθεια, μέσην ὁδὸν βαδίζουσα, πάντα
 ταῦτα ἀπαρνεῖται τὰ ἄτοπα, καὶ διδάσκει, ἕνα Θεὸν
 ὁμολογεῖν, μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, Πατρὶ
 καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· τὴν δὲ κακίαν, οὐκ
 οὐσαν, ἀλλὰ συμβεβηκὸς φησιν, ἔνοιαν τινα, καὶ
 λόγον, καὶ πρᾶξιν παρὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ
 ἀνοεῖσθαι, καὶ λέγεσθαι, καὶ πράττεσθαι τὴν ὑπ-
 αρξὴν ἔχουσαν, καὶ ἅμα τῷ παύσασθαι ἀφανιζομένην.
 Ἔτι δὲ καὶ τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος τὸν Χριστὸν,
 δύο φύσεις κηρύττει, καὶ μίαν ὑπόστασιν.

δ'. Ἄλλ' ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, καὶ τῆς σωτηρίας
 τῶν ἀνθρώπων πολέμιος δαίμων, καὶ φθαρτῶν ἀνθρώ-
 πων, καὶ πετεινῶν, καὶ κνωδάλων, καὶ ἔρπετων εἰ-
 κόνας ποιεῖν, καὶ ταύταις ὡς θεοῖς προσκυνεῖν, οὐ
 μόνον τὰ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ πολλαί-
 κισ πλανήσας, νῦν εἰρηνεύουσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ
 Ἐκκλησίαν συνταράξει σπουδάζει, διὰ χειλέων ἀδι-
 κων, καὶ γλώσσης δολίας, λόγοις θεοῖς τὴν κακίαν
 παραρτύων, καὶ ταύτης τὸ ἄσχημον καὶ σκοτεινὸν
 εἶδος ἐπικαλύπτειν πειρώμενος, καὶ τὰς καρδίας
 τῶν ἀσχηρίκτων σαλεύειν ἐκ τῆς ἀληθοῦς καὶ πα-
 τροπαραδότου συνηθείας. Ἀνέστησαν γὰρ τινες πε-
 γοντες, ὡς οὐ δεῖ εἰκονίζεσθαι καὶ προτιθέσθαι εἰς θεω-
 ρίαν, καὶ δόξαν, καὶ θαῦμα, καὶ ζῆλον, τὰ τοῦ Χρι-
 στοῦ σωτήρια θαύματα, καὶ τὰς τῶν ἁγίων ἀνδραγα-

2. Invidi serpentis, omniumque malorum aucto-
 ris hic mos est, dilectissimi, ut ad imaginem Dei
 formatum hominem modis variis impugnet, mor-
 temque ipsi contrariis artibus inferat. In ipso
 siquidem rerum exordio spem illi et cupiditatem
 affectandæ divinitatis inspiravit, per quam eum
331 in brutorum animantium mortem pertraxit :
 ipsum quoque impuris belluinisquæ voluptatibus
 deceptum sæpius illexit. Porro quam immanis illa
 distantia divinitatem inter et brutam libidinem !
 Aliquando quidem ei persuasit, ut Deum abnega-
 ret. Ait enim Dei parens David : « Dixit insipiens
 in corde suo : Non est Deus ²⁵. » Tum etiam ho-
 minem, ut plures deos coleret, adduxit : quando-
 que autem, ut ne illi quidem qui natura Deus est,
 procideret, persuasit : interdum ut dæmones ip-
 sos adoraret, ac præterea cælum et terram, solem
 et lunam, stellasque, omnem denique creaturam,
 nequidem animantibus ipsis et reptilibus exceptis.
 Neque enim dissimilis est flagitii honorem iis non
 exhibere, quæ ejus digna sunt, ac nullius pretii
 rebus, minime congruentem immodicamque glo-
 riam tribuere. Aliis Deum, qui suapte natura bo-
 nus est, esse auctorem mali. Nonnullos in hunc
 errorem adduxit, ut personam unam in deitate,
 perinde atque naturam unam insane prædicarent.
 Quosdam ita decepit, ut non tres personas modo,
 verum etiam tres naturas nefarie colerent. Sug-
 gessit aliis ut unam Jesu Christi Domini nostri,
 unam, sic unam naturam esse existimarent ; aliis
 quoque personam esse arbitrarentur.

3. At veritas media via incedens, omnia isthæc
 absurda et falsa reprobatur ; docetque nos, ut Deum
 unum constitemur, naturam unam in tribus hypo-
 stasibus, Patre et Filio et Spiritu sancto : malum
 vero substantiam non esse, sed accidens, sive
 quandam cogitationem, sermonem et actionem a
 Dei lege recedentem ; cujus existentia in hoc po-
 sita sit, quod cogitetur, dicatur et agatur, ut
 simul hac cessatur, esse prorsus desinat. Ad hæc,
 Christum, unum de sancta Trinitate, duabus natu-
 ris constiare, unamque personam esse predicat.

4. Cæterum diabolus, veritatis inimicus, homi-
 numque salutis hostis, cum non gentes modo, sed
 et ipsosmet filios Israel sæpe decepisset, ut cor-
 ruptibilium hominum, volucrum, belluarum et
 serpentium conderent imagines, quas tanquam deos
 adorarent ²⁶ ; nunc Ecclesiam Christi tranquilla
 pace fruentem his artibus perturbare nititur, ut
 labiis iniquis et lingua dolosa eloquiis divinis ma-
 litiam aspergens, deformi atque tenebrosa hujus
 Patres instituerunt, consuetudine abducat. Non-
 nulli siquidem surrexerunt, qui asserant ea, quæ
 pro nostra salute a Christo mirabiliter, et a sanctis
 fortiter adversus diabolum gesta sunt, imagi-
 nibus pingenda non esse, quæ contemplerur, vene-

²⁵ Psal. xv, 1. ²⁶ Rom. i, 23 ; Ezech. viii, 10.

remur, admiremur et imitemur. Quis porro cognitione divina et spirituali intelligentia imbutus, id suggerente diabolo non cognoscat inventum? Ille enim cladem ignominiamque suam palam traduci quam ægerrime patitur, nec Dei sanctorumque gloriam picturis celebrari.

5. In errore quidem versaremur, si vel invisibilis Dei conficeremus imaginem; quoniam id quod corporeum non est, nec visibile, nec circumscriptum, nec figuratum; pingi omnino non potest. Impie rursus ageremus, si efformatas a **332** nobis hominum imagines deos esse arbitraremur, eisque tanquam diis divinos honores tribueremus. At nihil horum prorsus admittimus. Sed posteaquam Deus pro ineffabili bonitate sua, assumpta carne, in terris carne visus est, et cum hominibus conversatus est²⁷; ex quo naturam nostram, corpulentamque crassitiam, figuram item, et colorem carnis suscepit, nequaquam aberramus, cum ejus imaginem exprinimus. Formam enim ipsius videre desideramus. Nam ut ait Apostolus: « Videmus per speculum, et in ænigmate²⁸. » Porro imago speculum est et ænigma, corporis nostri spissitudini conveniens. Quantumlibet enim mens nostra

laboret, ea tamen, quæ corporea sunt, nequaquam valet transilire.

6. Apage te, invidie diabole. Invides nobis quod Domini nostri contueamur effigiem, per quam sanctitatem adipiscamur; quod saluiferos ipsius cruciatus inspiciamus, demissionem admiremur, miracula contemplemur, ejusque divinitatis potentiam laudemus. Sanctis invides quem Deus ipsis contulit honorem, descriptamque eorum fortitudinem et fidem æmulemur. At tibi non obsequimur, invidie dæmon, hominumque osor. Audite, populi, tribus, linguæ, viri, mulieres, pueri, senes, adulescentes, infantes, gens sancta Christianorum: Si quis evangelizaverit vobis præter id quod Ecclesia catholica a sanctis apostolis, Patribus et conciliis acceptum, ad hunc usque diem servavit, aures ne præbeat; neve serpentis suadelam excipiat, quemadmodum olim excepit Eva, ex quo mortem consecuta est²⁹. Licet angelus, licet imperator, evangelizet vobis, præter id quod accepistis, aures occludite. Eo quippe abstinerim modo, quod subdit Apostolus, *Anathema sit*³⁰, quando emendationis exspectandæ locus est.

7. Cæterum hi qui Scripturæ sensa minime scrutantur, objiciunt, per Moysen legislatorem præcepisse Deum: « Ne feceris ullam similitudinem eorum, quæ in cælo, quæve in terra sunt³¹. » Et per prophetam David: « Confundantur omnes qui adorant sculptilia; qui gloriantur in simulacris suis³², aliaque multa his similia. Quæcunque enim vel ex divina Scriptura, vel ex sanctis Patribus protulerint, ad eundem modum intelligenda veniunt.

8. Quid ad hæc dicemus? Quid aliud, nisi id quod dictum a Domino est Judæis? « Scrutamini Scri-

θίας κατὰ τοῦ διαβόλου. Καὶ τίς ἔχων γινώσκει θεῖαν καὶ σύνεσιν πνευματικὴν, οὐκ ἐπιγινώσκει, ὅτι ὑποβολὴ τοῦ διαβόλου ἐστίν; Οὐ θέλει γὰρ τὴν ἤτταν καὶ τὴν αἰσχύνην αὐτοῦ δημοσιεύεσθαι, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ δόξαν ἀνάγραφτον γίνεσθαι.

ε'. Εἰ μὲν γὰρ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ εἰκόνα ἐποιούμεν, ὄντως ἡμαρτάνομεν. Ἀδύνατον γὰρ τὸ ἀσώματον, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπερίγραφτον, καὶ ἀσχημάτιστον εἰκονισθῆναι. Καὶ πάλιν· εἰ ἐποιούμεν εἰκόνας ἀνθρώπων, καὶ ταύτας θεοὺς ἡγοούμεθα, καὶ ὡς θεοὺς ἐλατρεύομεν, ὄντως ἡσεβοῦμεν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ποιοῦμεν. Θεοῦ γὰρ σαρκωθέντος, καὶ ὀφθέντος ἐκ γῆς σαρκί, καὶ ἀνθρώποις συναναστραφέντος, δι' ἄφαντον ἀγαθότητα καὶ φύσιν, καὶ πάχος, καὶ σχῆμα καὶ χρῶμα σαρκὸς ἀναλαβόντος, τούτου τὴν εἰκόνα ποιοῦντες, οὐ σφαλόμεθα. Ποθοῦμεν γὰρ αὐτοῦ ἰδεῖν τὴν χαρακτῆρα· ὡς γὰρ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Ἐν ἐσπέτρῳ καὶ ἀνίγμاتي νῦν βλέπομεν. » Καὶ ἡ εἰκὼν δὲ, ἐσπετρόν ἐστι καὶ ἀνίγμα, ἀρμῶζον τῇ τοῦ σώματος ἡμῶν παχύτητι. Πολλὰ γὰρ κάμων ὁ νοῦς, οὐ δύναται ἐκθεῖναι τὰ σωματικά.

Β καὶ χρῶμα σαρκὸς ἀναλαβόντος, τούτου τὴν εἰκόνα ποιοῦντες, οὐ σφαλόμεθα. Ποθοῦμεν γὰρ αὐτοῦ ἰδεῖν τὴν χαρακτῆρα· ὡς γὰρ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Ἐν ἐσπέτρῳ καὶ ἀνίγμاتي νῦν βλέπομεν. » Καὶ ἡ εἰκὼν δὲ, ἐσπετρόν ἐστι καὶ ἀνίγμα, ἀρμῶζον τῇ τοῦ σώματος ἡμῶν παχύτητι. Πολλὰ γὰρ κάμων ὁ νοῦς, οὐ δύναται ἐκθεῖναι τὰ σωματικά.

conveniens. Quantumlibet enim mens nostra valet transilire.

ζ'. Ὡ ἀπὸ σοῦ, φθονερὲ διάβολε, φθονεῖς ἡμῖν ἰδεῖν τὸ τοῦ Δεσπότης ἡμῶν ὁμολίωμα, καὶ δι' αὐτοῦ ἀγαθῆναι, καὶ ἰδεῖν αὐτοῦ τὰ σωτήρια πάθη, καὶ θαυμάσαι αὐτοῦ τὴν συγκατάθεσιν, καὶ θεωρεῖν αὐτοῦ τὰ θαύματα, καὶ δοξάζειν αὐτοῦ τὴν τῆς θεότητος δύναμιν. Φθονεῖς τοῖς ἁγίοις τῆς παρὰ Θεοῦ δεδομένης αὐτοῖς τιμῆς. Οὐ θέλεις ὄρᾶν ἡμᾶς τὴν αὐτῶν δόξαν ἀνάγραφτον, καὶ ζηλωτὰς γίνεσθαι τῆς αὐτῶν ἀνδρείας καὶ πίστεως. Οὐ κειθόμεθά σοι, δαίμον φθονερὲ καὶ μιανθρωπε. Ἀκούσατε λαοί, φυλαὲ γλῶσσαι, ἄνδρες, γυναῖκες, καὶ παῖδες, πρεσβύτεται, νεανίσκοι τε καὶ νήπια, τὸ ἔθνος τῶν Χριστιανῶν τὸ ἅγιον· εἰ τις εὐαγγελίζεται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάθει ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, Πατέρων, καὶ συνόδων, καὶ μέχρι δέξησθε τὴν συμβουλήν τοῦ θρεως, ὡς ἐδέξατο Εὐα, καὶ ἐτύχησε θάνατον. Κἂν ἀγγέλος, κἂν βασιλεὺς εὐαγγελίζεται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάθετε, κλείσατε τὰς ἀκοάς· ὁκνῶ γὰρ τέως εἰπεῖν, ὡς ἔφη ὁ θεὸς Ἀπόστολος, Ἄνθεμα ἔστω, ἐκδεχόμενος τὴν διόρθωσιν.

ζ'. Ἄλλὰ λέγουσιν, οἱ μὴ ἐρευνῶντες τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ὅτι εἶπεν ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσείως τοῦ νομοθέτου· « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμολίωμα, ὅσα ἐν τῷ ὀρανοῦ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ. » Καὶ διὰ Δαβὶδ τοῦ προφήτου· « Αἰσχυθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχόμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ τοιαῦτα πολλὰ ἕτερα. Ὅσα γὰρ ἐκ τῆς θείας Γραφῆς καὶ ἐκ τῶν ἁγίων Πατέρων προενέγκωσι, τῆς αὐτῆς ἐννοίας εἰσὶ.

η'. Τί οὖν ἡμεῖς φάμεν πρὸς ταῦτα; τί ἄλλο, εἰ μὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου τοῖς Ἰουδαίοις εἰρημένον·

²⁷ Baruch. III, 38. ²⁸ I Cor. XIII, 12. ²⁹ Gen. III, 1 seqq. ³⁰ Galat. I, 5. ³¹ Exod. XX, 4. ³² Psal. xcvi, 7.

« Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς; » Καλὴ γὰρ ἡ τῶν Γραφῶν ἔρευνα. Ἄλλ' ἐνταῦθα νουνεῶς προσέχετε. Ἄδύνατον, ὡ ἀγαπητοί, θεῶν ψεύσασθαι. Εἰς γάρ ὁ ἐστὶ θεός, εἰς νομοθέτης Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, ὁ πάλας λαλήσας πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως τοῖς πατέραςιν ἐν τοῖς προφήταις, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ. Προσέχετε τὸν νοῦν μετὰ ἀκριθείας· οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος ἐστὶ· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Παύλου τοῦ ἀγίου ἀποστόλου ἀπεφώνητο, « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλας ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατέραςιν ἐν τοῖς προφήταις. » Ὅρα ὅτι πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐλάλησεν ὁ θεός. Ὅσπερ γὰρ ἐπιστήμων ἰατρός οὐ τὸ αὐτὸ εἶδος πᾶσι δίδωσιν, οὐδὲ πάντοτε, ἀλλ' ἐκάστῳ κατὰ τὴν ἕξιν παρέχει τὸ φάρμακον, διακρίνων, καὶ χώρων, καὶ νόσον, καὶ καιρὸν, καὶ ἡλικίαν· καὶ τῷ μὲν νηπιῷ, ἕτερον, τῷ δὲ τελείῳ κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἕτερον· ἄλλο τῷ ἀσθενεῖ, καὶ ἄλλο τῷ ὑγιαίνοντι, καὶ ἐκάστῳ τῶν ἀσθενούντων, οὐ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἕξιν καὶ τὴν νόσον· καὶ ἄλλο τῷ θέρει, καὶ χειμῶνι ἕτερον. μετοπίρωρ τε καὶ ἕαρι, καὶ ἐν ἐκάστῳ τόπῳ κατὰ τὴν τοῦ τόπου ἐπιτηδεύεσθαι· οὕτω καὶ ὁ ἄριστος τῶν ψυχῶν ἰατρός, τοῖς ἔτι νηπιῶσι, καὶ ἀρρώστοις τὴν πρὸς εἰδωλολατρείαν νόσον, καὶ τὰ εἰδῶλα θεοῦ; ἡγουμένοις, καὶ ὡς θεοῖς αὐτοῖς προσκυνοῦσιν, καὶ ἀθετοῦσιν τὴν τοῦ Θεοῦ προσκύνησιν, καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν τῇ κτίσει προσάγουσιν, ἀπηγόρευσε τοῦτο ποιεῖν. Θεοῦ μὲν γὰρ τοῦ ἀσωμάτου, καὶ ἀοράτου, καὶ ἀύτου, καὶ μῆτε σχῆμα, μῆτε περιγραφήν, μῆτε κατάληψιν ἔχοντος, ἀδύνατον ποιεῖν εἰκόνα. Ἦὼς γὰρ τὸ μὴ ὁραθὲν εἰκονισθῆσθαι; « Θεὸν δὲ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο. » Καὶ, « Οὐδεὶς ἑβλεπεί τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται, » ἔφη ὁ θεός.

ἦ. Ὅτι δὲ τοῖς εἰδώλοις ὡς θεοῖς προσκύνουν, ἔκουε τί φησιν ἡ Γραφή ἐν τῇ Ἐξόδῳ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὅτε ἀνῆλθε Μωϋσῆς εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, καὶ ἔχρηνσε προσεδραῦον τῷ Θεῷ, λαθεῖν τὸν νόμον, ὅτε ἐπανόστη ὁ ἀγνώμων λαὸς Ἰσραὴλ τῷ Θεῷ θεράπονται, λέγοντες· « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύονται ἡμῶν. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος ὁ Μωϋσῆς, οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. » Εἶτα ὅτε περιεῖλον τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν αὐτῶν, καὶ ἐχώνευσαν, καὶ ἐφαγον, καὶ ἐπιον, καὶ ἐμεθύσθησαν ὑπὸ τῆς τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πλάνης, καὶ ἤρξαντο καίρειν, ἐν ἀφροσύνῃ λέγοντες· « Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ. » Ὅρα, ὅτι θεοὺς εἶχον τὰ εἰδῶλα, ἅτινα δαιμόνων ἦσαν κατοικήτηρια; καὶ ὅτι τῇ κτίσει ἐλάτρευον παρὰ τὸν Κτίσαντα; Καθὼς φησι καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Ὅτινες ἠλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ, ἐν ὁμοιωματι φαρταῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἐρπετῶν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ

Α pturas²². » Laudabilis quippe est Scripturarum perscrutatio. Sed hic diligenter animum attendite. Impossibile est, dilectissimi, mentiri Deum²³. Unus porro Deus est, unus Veteris et Novi Testamenti legislator, qui multifariam multisque modis olim locutus est patribus in prophetis, et in novissimis temporibus in Filio suo unigenito. Vestrum sensum adhibete. Non mea verba sunt, sed quæ Spiritus sanctus per sanctum Apostolum effatus est : « Multifariam multisque modis olim loquens Deus patribus in prophetis²⁴. » Considera Deum multifariam multisque modis locutum esse. Sicut enim poritus medicus non omnibus, nec semper idem remedii ministrat genus, sed tum regionis, tum morbi, tum temporis, tum ætatis habita ratione medicinam præbet : atque alia quidem **333** ratione infantem curat, alia virum ætate provecutum, ægrotantem alia, alia denique sanum, nec ægrotis omnibus eodem medetur modo, sed status ac valetudinis rationem inquit, ut aliud quidem æstate medicamentum afferat, aliud hieme, alterum vere, autumno alterum, aliud demum pro locis singulis secundum regionum discrimina : consimiliter optimus animorum medicus, infantibus adhuc et idololatriæ morbo laborantibus, qui, cum simulacra deos esse arbitrantur, et tanquam deos adorarent, debitam Deo reverentiam, gloria ipsius ad creaturam translata, denegabant, imaginibus interdixit. Enimvero Dei qui est incorporeus, invisibilis, a materia remotissimus, figuræ expers, incircumscribitus, et incomprehensibilis, imago nulla fieri possit. Nam quomodo illud quod in aspectum non cadit, imago repræsentari? « Deum autem nemo vidit unquam : unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit²⁵. » Et, « Nemo videbit faciem meam, et vivet²⁷. » ait Deus.

8. Porro quod simulacra tanquam deos coluerint, audi quid narret Scriptura in Exodo (id est in exitu) aliorum Israel, quando Moyses in montem Sinai ascendit, ibique sedens cum Deo commoratus est, ut legem acciperet : quando, inquam, ingratus populus adversus Aaron insurgens, dixit : « Fac nobis deos qui nos præcedant. Moysi enim huic viro ignoramus quid acciderit²⁶. » Deinde cum ablato mulierum suarum ornatu, constatit confestim, comederunt et biberunt, atque errore suo peræque ac vino ebrii cœperunt ludere, et præamentia dicere : « Ili sunt dii tui, Israel²⁸. » Plane vides quod simulacra, quæ domicilia dæmonum erant, pro diis habuerint, quodque creaturæ potius quam Creatori servierint, juxta atque divinus Apostolus ait : « Qui mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium, et

²² Joan. v, 39. ²³ Hebr. vi, 18. ²⁴ Hebr. i, 1. ²⁵ Joan. i, 18. ²⁶ Exod. xxxiii, 20. ²⁷ Exod. xxxii, 1 seqq. ²⁸ ibid. 4.

VARIE LECTIONES.

• Forte legendum δέ.

PATROL. GR. XCIV.

servierunt creaturæ potius quam Creatori⁴⁴. » Quamobrem Deus ne qua similitudo fieret prohibuit, quemadmodum Moyses in Deuteronomio ait : « Et locutus est Dominus ad vos de medio ignis : vocem verborum vos audistis, et similitudinem non vidistis, sed vocem tantum⁴⁵. » Et paulo post : « Et servate valde animas vestras, quia similitudinem non vidistis in die, qua locutus est Dominus ad vos in Horeb, in monte de medio ignis; nequando contra legem agatis, et faciatis vobis sculptile simulacrum, omnem imaginem, similitudinem masculi aut feminæ, similitudinem omnis jumentii, eorum quæ sunt super terram, similitudinem omnis volucris pennatæ⁴⁶, » etc. Et paucis interjectis : « Et ne forte elevatis oculis ad cælum, et solem et lunam intuens, et astra, omnemque ornatum cæli, deceptus errore adores ea, et servias ipsis⁴⁷. » Cernis, quomodo id unum sibi proposuerit, ne scilicet creaturæ potius quam Creatori serviat, neve cuiquam patriæ cultus, nisi soli rerum conditori Deo exhibeatur? Idcirco enim cum adoratione patriam jungit. Rursusque ait : « Non crunt tibi dii alieni præter me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem⁴⁸. » Et iterum : « Deos conflatis non facies tibi⁴⁹. » Annon **334** vides, quod idololatricæ vitandæ causa imagines efformari vetat, et quia fieri non potest, ut Dei, qui nec corporeus, nec visibilis, nec circumscriptus est, effigies exprimitur? « Neque enim formam, inquit, ipsius perspexistis⁵⁰. » Velut etiam Paulus in medio stans Areopagi aiebat : « Genus ergo cum simus Dei, non debemus aestimare auro et argento, aut lapidi, sculpturæ artis et cogitationis hominis divinum esse simile⁵¹. »

9. Quod autem hæc ita se habeant, audias velim : « Non facies tibi sculptile, inquit, neque omnem similitudinem⁵². » Hæc cum præcepisset Deus, attamen posthac legitur : « Fecerunt tentorium tabernaculi testimonii ex hyacintho, et purpura, et cocco neto, et bysso reorta, contextum opus Cherubim⁵³. » Et : « Fecerunt desuper arcam propitiatorium ex auro puro, necnon duos Cherubim⁵⁴. » Quid agis, Moyses? dicis : « Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem⁵⁵; » cur tu nihilominus tentorium facis, opus contextum figuris Cherubim, et duo Cherubim ex auro puro? Verum auscultata quid tibi respondeat Dei minister Moyses. O cæci et stulti, vim verborum percipite, vestrisque animis diligenti sollicitudine cavete. Dixi vos similitudinem nullam vidisse, in die qua locutus est Dominus ad vos in Horeb, in monte de medio ignis, nequando contra legem agatis, et faciatis vobis omnem sculptile simulacrum : omnem imaginem, et deos conflatis ne feceris tibi. Non dixi : Non facies tibi imagines Cherubim, instar ministrorum propitiatorio assistentium; sed : « Non

A κτίσει παρά τὸν Κτίσαντα. » Τούτου χάριν ἀπηγόρευσεν ὁ Θεὸς ποιεῖν πᾶν ὁμοίωμα, καθὼς Μωϋσῆς ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ φησὶ : « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐκ μέσου τοῦ πυρός· φωνὴν ῥημάτων ὑμεῖς ἤκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδατε, ἀλλὰ ἡ φωνήν. » Καὶ μετ' ὀλίγα : « Καὶ φυλάξαθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδατε, ἐν τῇ ἡμέρῃ ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρῆθ ἐν τῷ ὄρει, ἐκ μέσου τοῦ πυρός, μήποτε ἀνομήσητε, καὶ ποιήσητε ὑμῖν ἑαυτοῖς γλυπτὸν ὁμοίωμα, πᾶσαν εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνους τῶν ἐσθίων ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ὀφίου περρωτοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ βραχέα : « Καὶ μήποτε ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς, καὶ λατρεύσῃς τῇ κτίσει παρά τὸν Κτίσαντα, μηδὲ προσαγαεῖν τὴν τῆς λατρείας προσκύνησιν, ἀλλ' ἡ μόνη τῷ Δεμιουργῷ. Διὸ πανταχῇ συνάπτει τῇ προσκυνήσει τὴν λατρείαν. Καὶ μετ' ὀλίγα : « Οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροὶ πλὴν ἐμοῦ· οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα. » Καὶ πάλιν : « Καὶ θεοὺς χυνευτοὺς οὐ ποιήσεις σεαυτῷ. » Ὅρθως, ὡς τῆς εἰδωλολατρείας ἕνεκεν ἀπαγορεύει τὴν εἰκονογραφίαν, καὶ ὅτι ἀδύνατον εἰκονίζεσθαι Θεόν, τὸν ἀσώματον, καὶ ἀόρατον, καὶ ἀπερίγραπτον : Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἰωράκατε. » Καθὰ καὶ Παῦλος ἐστὼς ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου πάγου φησὶ : « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐφειλομένον νομιζέμεν χρυσοῦ, ἢ ἀργυροῦ, ἢ λίθου, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνδυμήσεως ἀνθρώπου τὸ Θεὸν εἶναι ὅμοιον. »

Β Ὁ. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἀκούε : « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ, φησὶ, γλυπτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα. » Ταῦτα τοῦ Θεοῦ προστάξαντος, « Ἐποίησαν, φησὶ, τὸ καταπέτασμα τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, ἐξ ἰακίνθου, καὶ πορφύρας, καὶ κεκκίνου νηρησμένου, καὶ βύσσου κεκλωσμένης, ἔργον ὀφαντῶν Χερουβίμ. » Καὶ, « Ἐποίησαν τὸ ἱλαστήριον ἑνωθεὶ τῆς καθαρῆς ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, καὶ τὰ δύο Χερουβίμ. » Τί παῖς, ὦ Μωϋσῆ; σὺ λέγεις, « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, » καὶ σὺ καταπέτασμα κατασκευάζεις ἔργον ὀφαντῶν Χερουβίμ; καὶ δύο Χερουβίμ ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ; Ἄλλ' ἀκούε τί πρὸς σὲ ὁ θεράπων τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆς ἀντιφθέγγεται. Ὁ τυφλὸς καὶ μωροῦ, σύνετε τῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, καὶ φυλάξαθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Εἶπον, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδατε ἐν τῇ ἡμέρῃ ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρῆθ ἐν τῷ ὄρει, ἐκ μέσου τοῦ πυρός, μήποτε ἀνομήσητε, καὶ ποιήσητε ὑμῖν ἑαυτοῖς γλυπτὸν ὁμοίωμα· πᾶσαν εἰκόνα, καὶ θεοὺς χυνευτοὺς οὐ ποιήσεις σεαυτῷ. Οὐκ εἶπον, Οὐ ποιήσεις εἰκόνα Χερουβίμ, ὡς δούλων παρεστηκότων τῷ ἱλαστηρίῳ, ἀλλ', « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ θεοὺς χυνευτοὺς. » καὶ

⁴⁴ Rom. 1, 22.⁴⁵ Deut. iv, 12.⁴⁶ ibid. 14-17.⁴⁷ ibid. 19.⁴⁸ Deut. v, 7, 8.⁴⁹ Exod. xxxiv, 17.⁵⁰ Deut. iv, 15.⁵¹ Act. xvii, 19.⁵² Exod. xxxvi, 37.⁵³ Exod. xxxvi, 37.⁵⁴ Exod. xxxviii, 6, 7.⁵⁵ Exod. xx, 4.

« Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, ὡς Θεοῦ, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύσης τῆ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ὁμοίωμα μὲν οὖν Θεοῦ οὐκ ἐποίησα, οὐδὲ μὴν ἑτέρου τινὸς ὡς Θεοῦ, οὐδὲ ἐλάτρευσα τῆ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα.

ι'. Εἶδε, πῶς ἀνεφάνη ὁ σκοπὸς τῆς Γραφῆς τοῖς συνेतῶς ἐρευνητοῖς; Δεῖ γὰρ γινώσκειν, ἀγαπητοί, ὅτι ἐν παντὶ πράγματι ἡ ἀλήθεια ζητεῖται, καὶ τὸ ψεῦδος, καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ποιούντος, εἰ καλὸς ἐστίν, ἢ κακός. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ Θεός, καὶ ἄγγελος, καὶ ἄνθρωπος, καὶ οὐρανός, καὶ γῆ, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, καὶ ἀήρ, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστρα, καὶ φῶς, καὶ σκότος, καὶ Σατανᾶς, καὶ δαίμονες, καὶ ὄφεις, καὶ σκορπίοι, καὶ θάνατος, καὶ ἔδης, καὶ ἀρεταί, καὶ κακίαι, καὶ πάντα καλὰ τε καὶ κακὰ εἰσιν ἐγγεγραμμένα. Ἄλλ' ὁμως, ἐπειδὴ πάντα τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα ἀληθῆ εἰσι, καὶ ὁ σκοπὸς πρὸς δόξαν Θεοῦ ἐστι, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ δοξαζομένων ἁγίων, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ καθαίρειαν, καὶ αἰσχύνην τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, προσκυνούμεν, καὶ περιπτυσσόμεθα καὶ καταφιλοῦμεν, καὶ ὀφθαλμοῖς, καὶ χεῖλεσι, καὶ καρδίᾳ ἀσπαζόμεθα ὁμοίως καὶ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, τοὺς τε λόγους τῶν ἁγίων καὶ ἐκκρίτων Πατέρων. Τὴν δὲ αἰσχρὰν, καὶ μυσαρὰν, καὶ ἀκάθαρτον γραφὴν τὴν καταράτων Μανιχαίων τε καὶ Ἑλλήνων, καὶ τῶν λοιπῶν αἰρέσεων, ὡς ψευδῆ καὶ μάταια περιέχουσιν, καὶ πρὸς δόξαν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, καὶ χαρὰν αὐτῶν ἐφευρεθεῖσαν, ἀποπτύομεν καὶ ἀποβαλλόμεθα, καίτοιγε καὶ ὄνομα Θεοῦ περιέχουσιν. Οὕτω καὶ ἐν τῷ πράγματι τῶν εἰκόνων, χρὴ ἐρευνητὴν τὴν τε ἀλήθειαν, καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ποιούντων. Καὶ εἰ μὲν ἀληθῆς καὶ ὀρθός, καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, καὶ πρὸς ζῆλον ἀρετῆς, καὶ ἀποφυγὴν κακίας, καὶ σωτηρίαν ψυχῶν γίνονται, ἀποδέχεται καὶ τιμᾶν, ὡς εἰκόνας, καὶ μιμήματα, καὶ ὁμοιώματα, καὶ βίβλους τῶν ἀγραμμάτων, καὶ προσκυνεῖν, καὶ καταφιλεῖν, καὶ ὀφθαλμοῖς, καὶ χεῖλεσι, καὶ καρδίᾳ ἀσπάζεσθαι, ὡς σεσαρκωμένου Θεοῦ ὁμοίωμα, ἢ τῆς τούτου μητρὸς, ἢ τῶν ἁγίων τῶν κοινωνῶν τῶν παθημάτων καὶ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, καὶ νικητῶν, καὶ καθαιρετῶν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων καὶ τῆς πλάνης αὐτῶν.

κα'. Εἰ δὲ θεότητος τῆς ἀύλου, καὶ ἀσωμάτου, καὶ ἀσχηματίστου, καὶ ἀχρωματίστου, εἰκόνα τις τοιμήσει ποιήσαι, ὡς ψευδῆ ἀποβαλλόμεθα. Καὶ ἐάν τις ἐπὶ δόξῃ καὶ προσκυνήσει καὶ τιμῇ τοῦ διαβόλου, ἢ τῶν δαιμόνων, καταπτύομεν, καὶ περὶ ἀναλίσκεμεν· καὶ ἐάν τις ἀνθρώπων, ἢ κτερινῶν, ἢ ἔρπετων, ἢ ἄλλης κτίσεως θεοποιήσῃ εἰκόνα, ἐναθεματίζομεν τοῦτον. Ὅσπερ γὰρ τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς ναοὺς τῶν δαιμόνων καθεῖλον οἱ ἄγιοι Πατέρες, καὶ ἐν τοῖς αὐτῶν τόποις ναοὺς ἐπ' ὀνόματι

A facies tibi deos conflatiles ²¹; » et : « Non facies tibi omnem similitudinem ²², » tanquam Dei, nec servies creaturæ potius quam Creatori. Itaque similitudinem Dei non feci, nec alterius tanquam Dei, neque creaturæ potius quam Creatori servivi. Sic et vos quoque facite.

40. An vidisti quomodo Scripturæ sensus, iis qui sagaci mente illam scrutantur, exploratus fiat? Illud quippe nosse oportet, dilectissimi, in omni negotio id præsertim quæri, quid verum quidve falsum sit, et quo quisque consilio aliquid fecerit, bono an malo. Nam in Evangelio, et Deus, et angelus, et homo, cælum et terra, et aqua, et ignis, et aer, et sol, et luna, et astra, et lumen, et tenebræ, et Satanas, et dæmones, et serpentes, et scorpii, et mors, et infernus, et virtutes, et vitia, omniaque bona et mala descripta sunt. Verum, quandoquidem omnia quæ de illis feruntur, vera sunt, atque ad Dei gloriam et sanctorum, quos ad gloriam evexit, necnon et in nostram salutem, et perniciem diaboli dæmonumque ejus conferunt, illa nos adoramus, complectimur, et osculamur, atque oculis, labrisque et corde salutamus. Eodem honore omne tum Vetus, tum Novum Testamentum, quin etiam sanctorum et probatorum Patrum sermones prosequimur. At turpem et execrabilem atque impuram detestandorum Manichæorum et gentilium, aliorumque hæreticorum scripturam, uti falsis stultisque dogmatibus plenam, atque ad diaboli dæmonumque ejus gloriam, ipsorumque commune gaudium excogitam reprobamus ac rejicimus, quamlibet Dei nomen contineat. Ita pariter, ubi de imaginibus agitur, veritas quærenda **335** est, sensusque illorum qui eas faciunt. Atque si quidem verus rectusque sit, et ad Dei gloriam sanctorumque ejus illæ conducant, ad amplectendas item virtutes, et fugienda vitia, nec non in salutem vergant animarum; has tanquam imagines, exempla, et similitudines, ac veluti illitteratorum hominum libros venerari nos oportet et osculari, oculisque et labiis et corde complecti; ut quæ Verbum carni copulatum repræsentent, genitricemve ipsius, aut etiam sanctos, qui tum passionum, tum gloriæ Christi socii, atque victores et expulsos diaboli ac dæmonum, eorumque fraudis exstiterunt.

41. Quod si quis imaginem Divinitatis, quæ a materia est alienissima, incorporea que et invisibilis, nec figuram, nec colorem habet, audeat effingere, eam uti spuriam falsamque repudiamus. Si quæ etiam ad gloriam, cultum et honorem diaboli aut dæmonum efformata sit, respiciendam ignique consumendam censemus. Si quisquam imaginem hominum, aut volucrum aut reptilium, alteriusve creatæ rei in Deum sibi fingat, hunc anathemati subjiciamus. Sicut enim sancti Patres

²¹ Exod. xx, 4. ²² Ibid.

fana templaque dæmonum everterunt, inque eorum locis sanctorum nomini templa construxerunt, quæ nos colimus : sic et simulacra dæmonum sustulerunt, atque illorum loco Christi et Deiparæ et sanctorum imagines statuerunt. In Veteri quidem Testamento, nec templa sanctorum nomini erigebant Israelitæ, nec hominum commemoratio festiva erat. Adhuc enim humana natura maledictioni erat obnoxia, et mors pœna et supplicium erat, unde lugebatur : et mortui cadaver immundum habebatur, atque ille etiam qui illud tetigisset. Ex quo autem naturæ nostræ, ceu medicamen quoddam vivificum et salubre, juncta est divinitas, illa deinceps facta est gloriosa, fuitque in incorruptionem transformata. Quapropter sanctorum mortem celebramus, in ipsorum honorem templa exstruimus, eorumque pingimus imagines. Noverint igitur universi illum, qui imaginem ad Christi, aut matris ejus Deiparæ, aut sanctorum alicujus gloriam et recordationem, necnon in diaboli et dæmonum ejus opprobrium et ruinam, divino studio et ardore formatam, aggrediatur evertere, et non potius eam cen dignam honore imaginem, non tamen ut Deum, adoret, colat et complectatur, inimicum hunc esse Christi, et sanctæ Dei Genitricis, atque sanctorum, diaboli Insuper et dæmonum ipsius vindicem et patronum : quippe qui ægre patiatur Deum sanctosque ejus debito honore et gloria affici, diabolum vero ignominia aspergi. Imago enim triumphus quidam est, et manifestatio, insculptumque monumentum, erecta in memoriam illorum, qui strenuo præstantissimoque animo sese gesserunt, atque in dæmonum, qui devicti profligatique sunt, perenne dedecus.

12. Penes imperatores potestas non est, ut Ecclesiæ leges sanciant. Attende quid dicat Apostolus. « Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesiâ, primum apostolos, secundo prophetas, tertio pastores et doctores ad perfectionem Ecclesiæ¹⁵. » Non adjecit, imperatores. Et rursus : « Obedite 236 præpositis vestris et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri¹⁶. » Idemque rursus : « Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem¹⁷. » Verbum locuti non sunt vobis reges, sed apostoli et prophetæ, pastoresque

A ἁγίων ἤγειραν, καὶ τούτους εὐδοκίως, οὕτως καὶ τὰς εἰκόνας τῶν δαιμόνων καθείλον, καὶ ἀντ' ἐκεῖνων ἤγειραν εἰκόνας Χριστοῦ, καὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ τῶν ἁγίων. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς Παλαιᾶς, οὕτως νασὶς ἐπ' ὀνόματι ἀνθρώπων ἠγείρεν ὁ Ἰσραὴλ, οὕτως μνημόσυνον ἀνθρώπου ἑορτάζετο. Ἐπεὶ γὰρ ὑπὸ κατάραν ἦν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ ὁ θάνατος κατὰκρισις ἦν, διὸ καὶ ἐπενθεῖτο· καὶ τὸ σῶμα τοῦ τεθηκῶτος ἀκίθαρον ἐλογίζετο, καὶ ὁ ἀπτόμενος αὐτοῦ. Νῦν δὲ, ἀφ' οὗ ἡ θεότης τῆ ἡμετέρας φύσει συνανεκράθη, οἷον τι ζωοποιὸν καὶ σωτήριον φάρμακον, ἐδοξάσθη ἡ φύσις ἡμῶν, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν μεταεστοιχειώθη. Διὸ καὶ ὁ τῶν ἁγίων θάνατος ἑορτάζεται, καὶ ναοὶ αὐτοῖς ἐγείρονται, καὶ εἰκόνας ἀναγράφονται. Γινωσκέτω οὖν πᾶς ἄνθρωπος, ὡς ὁ τὴν εἰκόνα B τῆν πρὸς δόξαν καὶ ὑπόμνησιν τοῦ Χριστοῦ, ἢ τῆς τοῦτου Μητρὸς τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἢ τινος τῶν ἁγίων, καὶ πρὸς αἰσχύνην τοῦ διαβόλου καὶ ἦταν αὐτοῦ, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, ἐκ θεοῦ πόθου καὶ ζήλου γενομένην, καταλύειν ἐπιχειρῶν, καὶ μὴ προσκυῶν καὶ τιμῶν καὶ ἀσπαζόμενος ὡς εἰκόνα τιμίας, καὶ οὐχ ὡς θεὸν, ἐχθρὸς ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων, καὶ ἐκδικητῆς τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ· ἔργῳ ἐπιδεικνύμενος τὴν λύπην, ὅτι ὁ θεὸς καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ τιμῶνται καὶ δοξάζονται· ὁ δὲ διάβολος καταισχύνεται. Ἡ γὰρ εἰκὼν θριαμβὸς ἐστὶ, καὶ φανέρωσις, καὶ στηλογραφία εἰς μνήμην τῆς νίκης τῶν ἀριστευσάντων καὶ διαπραψάντων, καὶ τῆς αἰσχύνης τῶν ἡττηθέντων C καὶ καταβληθέντων δαιμόνων.

13. Οὐ βασιλέων ἐστὶ νομοθετεῖν τῆ Ἐκκλησίᾳ. Τί φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος ; « Καὶ οὐς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· πρῶτον, ἀποστόλους· δεῦτερον, προφήτας· τρίτον, ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας. » Οὐκ εἶπα, βασιλεῖς. Καὶ πάλιν· « Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπαίχετε. Αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες. » Καὶ αὖθις· « Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον, ὡς ἀναθεωροῦντες τὴν ἀναστροφὴν, ζηλοῦτε τὴν πίστιν. » Οὐκ ἐλάλησαν ἡμῖν τὸν λόγον οἱ βασιλεῖς, ἀλλὰ ἀπόστολοι καὶ D προφῆται, ποιμένες τε καὶ διδασκαλοὶ. Τῷ Δαβὶδ ἐντειλάμενος ὁ θεὸς οἰκοδομησάτω αὐτῷ οἶκον, ἐφη πρὸς αὐτὸν, ὅτι· « Οὐκ οἰκοδομήσεις μοι σὺ οἶκον, ἐπειθὴ ἀνὴρ αἱμάτων σὺ εἶ. » — « Ἀπόδοτε κτλ τὰς θρεῖλας, ὁ Ἀπόστολος ἀνακέρραγε Παῦλος, ἐπὶ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν· τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον· τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος. » Βασιλέων ἐστὶν ἡ πολιτικὴ εὐπρεξία· ἢ δὲ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις, ποιμένων καὶ διδασκάλων. Ἀστρικὴ ἐφοδός ἐστὶν αὕτη, ἀδελφοί. Ὁ Σαουλ τὸ ἱμάτιον ἔσχισε τοῦ Σαμουὴλ, καὶ τί πέποιθεν ; Ἐσχισε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὁ θεός, καὶ δέδωκεν αὐ-

¹⁵ 1 Cor. xii, 28.¹⁶ Hebr. xiii, 17.¹⁷ ibid. 7.¹⁸ 1 Par. xxviii, 3.¹⁹ Rom. xiii, 7.

την Δαβὶδ τῷ πραοτάτῳ. Τὸν Ἥλιαν Ἰαζάβελ ἐδίωξε, καὶ ἐξέλειξαν (12) αἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ κύνες τὸ αἷμα αὐτῆς, καὶ αἱ πόρνοι ἐλούσαντο ἐν αὐτῷ. Ἡρώδης ἀνείλε τὸν Ἰωάννην, καὶ σκυληχόροτος γενόμενος, ἐξέφυξε. Καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανός (13), ὁ βίῳ καὶ λόγῳ ἐξαστραπτῶν, ἐβράβεισθη, καὶ ἐξόριστος γέγονε, καὶ ἑταροὶ πλείστοι ἐπίσκοποι καὶ Πατέρες, ὧν οὐκ οἶδαμεν τὰ ὀνόματα. Οὐ ληστρικὸν τοῦτο; Ὁ Κύριος, ὅτε κειραστῶς αὐτῷ οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρᾶξασαν, ἵνα παγιδεύσωσιν αὐτὸν λόγῳ, καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, « Εἰ ἔξαστι, δοῦνας κῆνσον Καίσαρι; » πρὸς αὐτοὺς ἀπεκρίνατο· « Ἀγάγετέ μοι νόμισμα. » Τῶν δὲ ἀγαθόντων, ἔφη· « Τίνος ἔχει τὴν εἰκόνα; » Τῶν δὲ φησάντων, Καίσαρος, λέγει· « Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος, Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. » Ὑπείκομέν σοι, ὦ βασιλεῦ, ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασι, φόροις, τέλεσι, δοσιληψίαις, ἐν οἷς σοι τὰ καθ' ἡμᾶς ἐγκχεῖρισταί· ἐν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει, ἔχομεν τοὺς ποιμένας, τοὺς λαλήσαντας ἡμῖν τὸν λόγον, καὶ τυπώσαντας τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεσμοθεσίαν. Οὐ μεταίρομεν δριαιώνια, ἀ ἐθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλὰ κατέχομεν τὰς παραδόσεις, καθὼς παρελάβομεν. Εἰ γὰρ ἀρξόμεθα τὴν οικοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας κᾶν ἐν μικρῷ καθαιρεῖν, κατὰ σμικρὸν τὸ πᾶν καταλυθήσεται.

εἴ. Κακίζεις τὴν ὕλην, καὶ ἄτιμον ἀποκαλεῖς; καὶ οἱ Μανιχαῖοι· ἀλλ' ἡ θεία Γραφή καλὴν ταύτην ἀνακηρύττει. Φησὶ γάρ· « Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. » Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ Θεοῦ ποίημα τὴν ὕλην, καὶ καλὴν ταύτην ὁμολογῶ· σὺ δὲ, εἰ κακὴν ταύτην λέγεις, ἢ οὐκ ἐκ Θεοῦ ταύτην ὁμολογεῖς; ἢ τῶν κακῶν αἰτίον ποιεῖς τὸν Θεόν. Ὅρα οὐν τί φησιν ἡ θεία Γραφή περὶ τῆς ὕλης, ἢν σὺ ἄτιμον ἀποκαλεῖς. « Καὶ εἶπε Μωϋσῆς πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ λέγων· Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὁ συνέταξε Κύριος λέγων· Ἀξέθετε παρ' ὑμῶν αὐτῶν ἀφάρμα τῷ Κυρίῳ, πᾶς ὁ καταδεχόμενος τῇ καρδίᾳ, οἴσουσι τὰς ἀπαρχὰς τῷ Κυρίῳ, χρυσίον, ἀργύριον, χαλκόν, ὑάκινθον, πορφύραν κόκκινον διπλοῦν διανε-

A. minum mansuetissimo Davidi tradidit⁶⁰. Eliam Jesabel insectata est⁶¹, sanguinemque ipsius linterunt canes et sues; quin et meretrices lotæ sunt in eo⁶². Joannem Herodes interfecit, et a vermibus consumptus periiit⁶³. Nunc quoque beatus Germanus tum vita, tum dicendi gratia resplendens, plagis affectus, exulat, cum pluribus aliis episcopis, quorum nomina ignota nobis sunt: nonne hoc prædatorium est? Quando ad Dominum accesserunt Scribæ et Pharisei ut illum tentarent, atque ab eo quæsierunt: « Liceretne censum dare Cæsari, annon? » dixit: « Ostendite mihi numisma census. » Quod cum illi ostendissent, ait: « Cujus habet imaginem? » Respondentibus illis, Cæsaris, subdidit: « Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo⁶⁴. » Tibi parebimus, o imperator, in his quæ ad hujus sæculi negotia pertinent, in tributis solvendis ac vectigalibus, muneraque tua accipiendo, et in quibus rerum nostrarum administratio tibi credita est; verum ad res Ecclesiæ statuendas pastores habemus, qui nobis verbum loquuntur, atque ecclesiastica instituta tradiderunt. Non transferimus terminos antiquos, quos posuerunt patres nostri⁶⁵: quin potius traditiones, quemadmodum

13. Materiam vituperas, et vilem appellas; idem quoque faciunt Manichæi: verum divina Scriptura bonam hanc esse prædicat. Ait enim: « Viditque Deus cuncta quæ fecerat; et erant valde bona⁶⁶. » Quamobrem tum materiam a Deo creatam, tum etiam bonam hanc esse confiteor. Tu vero si malam asseris, aut non esse illam a Deo fatearis oportet, aut Deum malorum auctorem facias. Pensa igitur quid Scriptura divina de materia pronuntiet, 337 quam tu vilem appellas. « Et locutus est Moyses ad universum cœlum filiorum Israel, dicens: Hoc est verbum quod præcepit Dominus: Sumite a vobis ipsis oblationem Domino, aurum, argentum, æs, hyacinthum, purpuram,

⁶⁰ I Reg. xv, 27. ⁶¹ III Reg. xiv, 2. ⁶² IV Reg. ix, 36. ⁶³ Act. xii, 23. ⁶⁴ Matth. xxii, 17-21; Luc. xi, 22-25. ⁶⁵ Prov. xxii, 28. ⁶⁶ Gen. i 31.

NOTÆ.

(12) Καὶ ἐξέλειξαν. Nihil tale de Jezabele scriptum esse, recte adnotavit Billius: Damascenusque noster memorizæ lapsus passus est, de regina narrans quæ de sponso illius Achabo Scriptura tradit juxta LXX interpretes, apud quos legimus III Reg. xii, 38: Καὶ ἐξέλειξαν αἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ κύνες τὸ αἷμα, καὶ αἱ πόρνοι ἐλούσαντο ἐν αὐτῷ. Nihil accuratius est, quod de Herode Joannis interfectore subjungit. Non enim a vermibus corrosus periiit Antipas, sed Herodes Ascalonita, ejusque nepos Agrippas. Vide Joseph. lib. xvii Antiq. c. 8 et lib. xix, c. 7, itemque Act. xii, 23.

(13) Καὶ νῦν ὁ μακάριος Γερμανός. Quæ de sancto Germano CP. sequuntur, attentione digna sunt. Nam Theophanes et alii historici Byzantini scriptores, Græcorumque Menæa narrant, eximium patriarcham, cum Leonis pertinaciam frangere non posset, deposito in altari ὠμοφορέῳ, id est super-

humerali, seu pallio, episcopatu sponte cessasse, atque in monasterium se recepisse. Damasceno tamen favet scriptor Vitæ sancti Stephani junioris martyris, ubi testatur sanctum Germanum a Leonis satellitibus πυγμαῖς καὶ ὀνειδισμοῖς, pugnis et convitiis throno fuisse deturbatum. Huic auctori jungunt Bollandi continuatores eruditissimi, Constantinum Pium Tii in Paphlagonia episcopum, qui inventionis reliquiarum sanctæ Euphemizæ historiam texens, de sancto Germano ait: Quamobrem sanctissimum Patrem nostrum vita et sermone coruscantem, sede ejecit. Græca desunt; at valde suspicor scriptorem hunc Damasceni nostri verba exscripsisse, ut vel obiter consideranti patebit. Verbum ἐβράβεισθη, Tilmanus et Zinus ita verterunt, ut colaphis cæsum pontificem sanctum significet; sed strictior huius sensus videtur: ampliore exprimendum duxi.

coccinum duplex netum, et byssum retortam, et pilos caprarum, et pelles arietum rubricatas, et pelles hyacinthinas, et ligna imputribilia, et oleum unctionis, et thymiana compositionis, et lapides sardios, et lapides in sculpturam ad superhumerales et poderem : et quisquis vestrum est sapiens corde, veniat, et faciat omnia quæ præcepit Deus, tabernaculum ⁶⁶, & etc.

14. En profecto materiam pretiosam, tametsi vilis a vobis æstimetur. Quid enim pilis caprarum, aut coloribus contemptibilis sit? Nonne coccinum, et purpura, et hyacinthus colores sunt? Ecce præterea, tum opus manu hominum, tum Cherubim imagines: quiaimo totum tabernaculum imago erat. « Vide enim, inquit Deus Moysen alloquens, omnia facias secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte ⁶⁷. » Nihilominus illud ab omni Israel in circuitu adorabatur. Ad hæc, nonne Cherubim in conspectu populi erant? Quin etiam arca, et lucerna, et mensa, et urna aurea, et virga, ad quæ respiciens populus adorabat. Materiam non adoro, sed materiæ conditorem, qui propter me materia factus est, et in materia domicilium posuit, atque per materiam salutem mihi patravit. « Verbum enim caro factum est, et habitavit in nobis ⁶⁸. » Neminem porro præterit, quod caro materia constet, creataque sit. Materiam igitur, per quam mihi parta est salus, veneror, adoro et colo : colo, inquam, non uti Deum, sed ut divina plenam efficacitate et gratia. Annon, quæso, materia est fortunatissimum illud felicissimumque lignum crucis? Nonne materia est mons venerandus et sanctus, ille Calvariæ locus? Nonne materia est, alma vitalisque petra, monumentum sanctum, resurrectionis nostræ scaturigo? Nonne materia, atramentum, Evangeliorumque libri membra? Nonne materia illa mensa, quæ vitæ panem nobis subministrat? Annon materia, aurum et argentum, ex quibus cruces, et disci sancti, calicesque conficiuntur? Nonne, quod quidem his omnibus longe excellentius est, materia est corpus et sanguis Domini mei? Aut horum omnium cultum adorationemque tolle, aut concede, ut secundum traditionem Ecclesiæ, imagines Dei amicorumque ejus nomini consecratæ, atque propterea divini Spiritus gratia obumbratæ, adorentur. Quod si propter legis præceptum imagines censes abrogandas, jam debes et Sabbatum et circumcisionem observare, quæ districtissime a lege tibi sancita sunt, necnon totam legem custodire, nec Paschæ Domini solemnitatem extra Hierosolymam agere. Verum illud scitote, quod si legem observaveritis, Christus nihil vobis proderit ⁶⁹. Jam quoque incumbit tibi, ut fratris ducas uxorem, quo semen illi suscites ⁷⁰; quin etiam a castico Domini in terra aliena concinendo abstinere ⁷¹. Sed apage hæc omnia : « Qui enim lege justificamini, a gratia excidistis ⁷². »

νησμένον, καὶ βύσσον κεκλωσμένην, καὶ τρίχας αἰγίας, καὶ δέρματα κριῶν ἠρυθροβανωμένα, καὶ δέρματα ὑακίνθινα, καὶ ξύλα ἀσηπτα, καὶ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως, καὶ λίθους σαρδίων, καὶ εἰς τὴν γλυφὴν, εἰς τὴν ἐπωμίδα, καὶ εἰς τὸν ποδῆρη· καὶ πᾶς σοφὸς καρδίᾳ ἐν ὄψει, ἐλθὼν ἐργασέσθω πάντα ὅσα συνέταξε Κύριος, τὴν σκηνήν. »

ἰδ'. Ἰδοὺ δὴ καὶ ἡ ὕλη τιμάται, ἡ καθ' ὕμῶν ἀτιμότης. Τί γὰρ τριχῶν αἰγίων εὐτελέστερον, καὶ χρωμάτων; ἢ οὐ χρώματα τὸ κόκκινον, καὶ ἡ πορφύρα, καὶ ἡ ὑάκινθος; Ἰδοὺ δὴ καὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων καὶ ὁμοίωμα Χερουβὶμ· καὶ αὕτη δὲ ἡ σκηνὴ ἔπαυσε εἰκῶν ἦν. « Ὅρα γὰρ, φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆ, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. » Καὶ ὁμοίως κυκλόθεν προσεκυνεῖτο ὑπὸ παντὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἔτι δὲ τὰ Χερουβὶμ, οὐ κατενώπιον ἦσαν τοῦ λαοῦ; Καὶ ἡ κιβωτὸς, καὶ ἡ λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ στάμνος ἡ χρυσοῦ, καὶ ἡ βιάδος, πρὸς ἃ βλέπων ὁ λαὸς προσεκύνει; Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δὲ τὸν τῆς ὕλης Δημιουργὸν, τὸν ὕλην δι' ἐμὲ γενόμενον, καὶ ἐν ὕλῃ τὴν κατοίκησιν θέμενον, καὶ δι' ὕλης τὴν σωτηρίαν μου ἐργασάμενον. « Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Πῆστι δὲ ὄφελον, ὅτι ἡ σὰρξ ὕλη καὶ κτίσμα ἐστίν. Σέβω οὖν τὴν ὕλην καὶ δι' αἰδοῦς ἄγω, καὶ προσκυνῶ, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου ἐγένετο. Σέβω δὲ, οὐχ ὡς Θεὸν, ἀλλ' ὡς θελας ἐκργασίας καὶ χάριτος ἐμπλεῖον. Ἡ οὐχ ὕλη τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον, τὸ τρισόβδιον καὶ τρισμακάριστον; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ ἄσπερον καὶ ἄγιον, ὁ τοῦ Κρανίου τόπος; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ ζωηφόρος πέτρα, ὁ τάφος ὁ ἅγιος, ἡ πηγὴ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως; Ἡ οὐχ ὕλη τὸ μέλαν, τὰ τῶν Εὐαγγελίων δέρματα; Ἡ οὐχ ὕλη ἡ ζωοποιὸς τράπεζα, ἡ τὸν ἄρτον ἡμῶν τῆς ζωῆς χορηγοῦσα; Ἡ οὐχ ὕλη ὁ χρυσὸς τε καὶ ἄργυρος, ἐξ ὧν σταυροὶ τε καὶ πύνακες ἅγιοι κατασκευάζονται, καὶ ποτήρια; Ἡ οὐχ ὕλη πρὸς τούτων ἀπάντων, τὸ τοῦ Κυρίου μου σῶμα καὶ αἷμα; Ἡ πάντων τούτων ἄνελε τὸ σέβας καὶ τὴν προσκύνησιν, ἡ παραχώρει τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τὴν τῶν εἰκόνων προσκύνησιν, Θεοῦ καὶ φίλων Θεοῦ ὀνόματι ἀγαζομένων, καὶ διὰ τοῦτο θελοῦ Πνεύματος ἐπισκιαζομένων χάριτι. Εἰ διὰ τὸν νόμον τὰς εἰκόνας ἀπαγορεύεις, ὦρα σοὶ καὶ σαββατίζειν καὶ περιτέμεσθαι· ταῦτα γὰρ ἀπαραχωρήτως ὁ νόμος καλεῖται· καὶ πάντα τὸν νόμον τηρεῖν, καὶ μὴ ἐφορτάζειν τὸ Πάσχα Κυρίου ἔξω Ἱερουσαλήμ· ἀλλὰ γινώτε, ὡς ἐάν τὸν νόμον τηρεῖτε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφέλησε. Ὅρα σοὶ καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα πρὸς γάμον ἀγεσθαι, καὶ ἐγείρειν σπέρμα τῷ ἀδελφῷ, καὶ μὴ ἄδειν τὴν φθὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας. Ἀλλ' ἀπαγε· « Ὅστινες γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξαιρέσετε. »

⁶⁶ Exod. xxxv, 4-10. ⁶⁷ Exod. xxv, 40. ⁶⁸ Joan. i, 14. ⁶⁹ Galat. v, 2. ⁷⁰ Deut. xxv, 7. ⁷¹ Psal. cxxxvi, 5. ⁷² Galat. v, 4.

ε'. Ἰσταροῦμεν Χριστὸν τὸν βασιλέα καὶ Κύριον οὐ γυμνοῦντες αὐτὸν τοῦ στρατεύματος. Στρατὸς γὰρ τοῦ Κυρίου, οἱ ἄγιοι. Γυμνωσάτω ἑαυτὸν τοῦ οὐρανοῦ στρατεύματος ὁ ἐπίγειος βασιλεὺς, καὶ τότε τὸν ἑαυτοῦ βασιλέα καὶ Κύριον. Ἀποθέσθω τὴν ἀλουργίδα καὶ τὸ διάδημα, καὶ τότε τῶν κατὰ τοῦ τυράννου ἀριστευσάντων, καὶ βασιλευσάντων τῶν παθῶν τὸ σέβας περιαιρείτω. Εἰ γὰρ κληρονόμοι Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ τῆς θείας δόξης τε καὶ βασιλείας κοινωνοὶ ἔσονται, πῶς οὐχὶ καὶ τῆς ἐπιτῆς δόξης συμμετοχοὶ γέγονται οἱ φίλοι Χριστοῦ; « Οὐ λέγω ὑμᾶς δούλους, φησὶν ὁ Θεός· ὑμεῖς φίλοι μου ἔστε. » Τῆς οὖν δεδομένης αὐτοῖς παρὰ τῆς Ἐκκλησίας τιμῆς στερησόμεν αὐτούς; Ὁ θρασείας χειρὸς! ὦ τολημῆδες γνώμης, ἀνταιρούσης Θεοῦ, καὶ τοῖς αὐτοῦ ἀντιπραττούσης προστάγμασιν! Εἰ οὐ προσκυνεῖς εἰκόνι, μηδὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ προσκύνει, ὃς ἔστιν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ζῶσα, καὶ χαρακτηρ ἀπεράλλατος. Ὁ ναὸς δὲ ὁ Σολομῶν ἐκοδόμησεν, ἀλόγων αἵμασιν ἐνεκαινίσθη, καὶ ἀλόγων εἰκόσιν ἐκαλλωπίσθη, λεόντων, καὶ βοῶν, καὶ φαινίκων, καὶ βοσκῶν. Νῦν δὲ Χριστοῦ αἵματι ἡ Ἐκκλησία ἐγκαινίζεται καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, καὶ τῆ Χριστοῦ εἰκόνι καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ καλλωπίζεται. Ἡ πάσης εἰκόνας προσκύνησιν ἀνελε, ἢ μὴ καινοτόμει, « μηδὲ μέταιρε ὄρια αἰῶνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου »· οὐ τὰ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν λέγω, ἀλλὰ τὰ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν αὐτοῦ. Περὶ γὰρ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ παραδόσεως μεμφομένης ὁ Θεός φησιν· « Ἐδῶκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ, κατὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν. Ὅστε μεταθεθείσης τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετέθεσις γέγονεν.

conquestus Deus ait: « Pedit eis præcepta non bona⁷⁹, » propter duritiam cordis eorum. Quare translato sacerdotio necesse fuit ut legis translatio fieret⁸⁰.

ις'. Οὐ μόνον δὲ γράμμασι τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν παρέδωκαν οἱ αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ ἀγράφοις τισὶ παραδόσεσι. Πόθεν γὰρ οἶδαμεν τὸν Κρανίου τόπον τὸν ἅγιον; πόθεν τὸ μνημα τῆς ζωῆς; οὐ παῖς πατρὸς ἀγράφως παραλάβόντες; Τὸ μὲν ἐν τόπῳ Κρανίου σταυρωθῆναι τὸν Κύριον γέγραπται, καὶ ταφῆναι ἐν μνημαίῳ, δὲ ἐλατόμησεν Ἰωσήφ ἐν τῇ πέτρᾳ. Ὅτι δὲ ταῦτά ἐστι τὰ νῦν προσκυνούμενα, ἐξ ἀγράφου παραδόσεως οἶδαμεν, καὶ πλείστα τούτοις παρόμοια. Πόθεν τὸ τρίτον βαπτίζεσθαι, τουτέστι, διὰ τρωῶν καταδύσεων; Πόθεν τὸ προσκυνεῖν σταυρόν; οὐκ ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως; Διὸ καὶ ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος φησιν· « Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. » Πολλῶν τοιγαροῦν ἀγράφως τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδομένων, καὶ μέχρι τοῦ νῦν πεφυλαγμένων, τί περὶ τὰς εἰκόνας συμκρολογεῖτε; Ματωχαῖοι συνέγραψαν τὸ κατὰ Θωμᾶν Εὐαγγέλιον· γράφατε καὶ ὑμεῖς τὸ κατὰ Λέοντα Εὐαγγέλιον. Οὐδέχομαι βασιλέα τυραννικῶς τὴν ἱερωσύνην ἀρπά-

15. Christum porro regem et Dominum sic spectandum pingimus, ut proprio ipsum exercitu non privemus. Sancti quippe sunt exercitus Domini. Proprio se exercitu prius spoliaret terrenus imperator, quam regem Dominumque suum spoliare audeat. Purpuram deponat et coronam, tum eorum qui contra tyrannum strenue pugnaverunt, quippe affectionibus et perturbationibus suis imperarunt, honorem adimat. Etenim, si hæredes Dei sunt, et cohæredes Christi⁷³, divinæque consortes gloriæ⁷⁴ et regni futuri sunt, ecurr etiam non eisdem cum ipso gloriæ participes in terris fient, qui amici Christi sunt? « Non dicam vos servos, inquit Deus; vos amici mei estis⁷⁵. » Nunquid ergo honorem illis denegabimus, quem ipsis concessit Ecclesia? O manum audacem! O temerariam mentem, quæ Deo contradicit, eoque jussis adversatur! Quod si adorare imaginem renuis, ne quidem Dei Filium adora: ipse enim est imago vivens Dei invisibilis⁷⁶, invariabilisque figura substantiæ ejus⁷⁷. Templum a Salomone constructum, animalium sanguine consecratum fuit; animalium quoque, leonum videlicet, et boum, necnon palmarum, malorumque puniceorum imaginibus ornatum. Nunc vero Christi sanctorumque ejus sanguine Ecclesia dedicatur, ac Christi sanctorumque ejus decoratur imaginibus. Aut omnium imaginum adorationem tollas, aut nihil statuas novi, « neve terminos antiquos transferas, quos posuerunt patres tui: » non eos dico, qui ante Christi Dei nostri in carne adventum positi sunt, sed qui post illius adventum fuerunt constituti. Nam de Testamenti Veteris sanctionibus bona⁷⁹, » propter duritiam cordis eorum. Quare

16. Cæterum spectatores et ministri Verbi, non litteris modo, verum etiam traditionibus quibusdam haudquaquam scriptis, Ecclesiasticam disciplinam sanxerunt⁸¹. Eumvero, undenam, rogo, sanctum Calvariæ locum⁸²; unde sepulcrum vitæ notum habemus? Nonne quia sine scripto a parentibus filii id accepimus? Nam in Calvariæ loco crucifixum, et in monumento, quod Joseph exciderat e petra⁸³, sepultum fuisse Dominum, scriptum quidem est: quod autem illa ipsa sint, quæ nunc adorantur, ex traditione non scripta accepimus, perinde atque multa alia his consimilia. Undenam illud, ut tertio, hoc est, tribus mersionibus, baptizemur? Unde ut ad orientem conversi precemur? Unde ut crucem adoremus? Nonne ex traditione minime scripta? Quamobrem divinus etiam apostolus Paulus ait: « Itaque, fratres, state, et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram⁸⁴. » Quando itaque multa sunt Ecclesiæ sine scriptis tradita, atque ad hunc usque diem observata,

⁷³ Rom. viii, 17. ⁷⁴ II Petr. i, 4. ⁷⁵ Joan. xv, 14, 15. ⁷⁶ Coloss. i, 15. ⁷⁷ Hebr. i, 3. ⁷⁸ Prov. xiii, 28. ⁷⁹ Ezech. xi, 24. ⁸⁰ Hebr. vii, 12. ⁸¹ Luc. i, 2. ⁸² Joan. xix, 17. ⁸³ Matth. xxvii, 60. ⁸⁴ II Thess. ii, 14.

quid est quod contra imagines vitiligetis? Evangelium secundum Thomam scriperunt Manichæi: vos perinde secundum Leonem Evangelium scribitote. Imperatoribus non assentior, qui sacerdotium sibi tyrannorum more vindicant. Valentem imperatorem novi, qui, cum Christianus audiret, orthodoxam fidem persequebatur: Zenonem quoque, et Anastasium, Heraclium, et Constantinum illum, qui in Sicilia occubuit, 339 Bardaniscemque, qui et Philippicus appellatus est. Nemo mihi persuaserit imperatoris edictis Ecclesiam administrari, sed Patrum institutis regitur, sive ea scripta sint, sive non scripta. Quemadmodum enim in universo orbe sine litterarum monumentis

17. Quocirca, quæ tu in contrarium adducis loca, probatam apud nos imaginum venerationem non crimini vertunt, sed gentium, eas uti deos colentiam, mores arguunt. Quare propter nefariam gentium consuetudinem pium Ecclesiæ institutum auferre non oportet. Adjurant venefici et præstigiatores: adjurat pariter catechumenos Ecclesia. At illi quidem dæmones invocant: hæc vero Deum contra dæmones 25. Sacrificiant dæmonibus gentiles; sed et Israel Deo cum sanguinem, tum nidorem offerebat. Quin etiam Ecclesia incruentum Deo sacrificium offert. Dæmonibus imagines consecrabant gentes: sed et Israel imagines in deos sibi præstituerat. Dicebant enim: « Ili sunt dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti 26. » Nos autem Deo vero carne facti, Deique servis et amicis, a quibus dæmonum fugantur exercitus, imagines dedicamus.

18. Quod si dicas beatum Epiphanium imagines

25 Greg. Naz. orat. 5, ad Greg. Nyss. 26 Exod. xxxii, 4.

VARIE LECTIONES.

Ἡ Κωνσταντῖνον. Constantinum. Theophanes et Nicephorus CP. in Chronicis Constantem Heraclii filium, et Constantini Pogonati parentem perinde Constantinum nominant. Ἡ Lege ἀγράφως. Nam sine scriptis Evangelium promulgaverunt apostoli: quos non nisi fidelibus quibusdam, et velut ex accidenti scripserit nemo prudens negaverit. Vid. Iren. lib. iii, c. 4.

NOTÆ.

(14) *Εἰ δὲ λέγεις τὸν μακάριον Ἐπιφάνιον.* In ora editionis Romanæ pag. 80, hæc leguntur: Ἐπιφάνιδου ἀρετικῶ Ἐπιφανιδᾶ ἡρετικῶ. Scilicet post Damasceni nostri ætatem, imo post septimam synodum, Nicephoro CP. aliisque metropolitæ Sidendis narrabat, se cum Nacoliæ in Phrygia juvenis ageret, citra nascentis illic Iconoclasticæ hæresis primordia incidisse in codicem quemdam, in quo descripta erant fictitia ista Epiphanii opuscula, reperissequæ in inscriptione erasam fuisse litteram δ, ut pro Ἐπιφανιδου, legeretur Ἐπιφάνου, cumque litteræ vestigia superessent adhuc, fraudis testem fuisse Daucum, qui Ecclesiæ, in qua volumen asservabatur, præerat. Hinc Nicephorus singularem κατὰ Ἐπιφανιδου, contra Epiphaniidem, dissertationem edidit, et alterius opusculorum illorum titulum hunc fuisse ait: Λόγος κατὰ τῶν ἐπιτηδεύον-

ζοντα. Οὐ βασιλεῖς ἔλαβον ἐξοσίαν δεσμεῖν καὶ λυεῖν. Οἶδα οὐδέποτε βασιλεῖα, Χριστιανῶν ὀνομαζόμενον, καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν διώξαντα, Ζήνων τε καὶ Ἀναστάσιον, Ἡράκλειον, καὶ Κωνσταντῖνον ἔτον ἐν Σικελίᾳ, καὶ Βαρδανίσκην, τὸν καὶ Φιλιππικόν. Οὐ πείθομαι βασιλικῶς κανόσι διατάττεσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ πατρικῶς παραδόσει, ἐγγράφοις τε καὶ ἀγράφοις. Ὅσπερ γὰρ ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ ἐγγράφως ἠ ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτως ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ ἀγράφως παρεδόθη τὸ εἰκονίζεῖν Χριστὸν τὸν σεσαρκωμένον Θεὸν, καὶ τοὺς ἁγίους, ὥσπερ καὶ προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ κατὰ ἀνατολὰς ἐστῶτας προσεύχεσθαι.

Evangelium promulgatum fuit, sic et in universo est, ut Christus Deus carne factus, ac sancti imago ut crux adoraretur, atque ad orientem conversi

15. Ἄς μέντοι προσάγεις χρήσεις, οὐ τῶν παρ' ἡμῶν εἰκόνων βδελύσσονται τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ τῶν ταύτας θεοποιούντων Ἑλλήνων. Οὐδεὶς τοίνυν διὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀποπὸν χρήσιν, καὶ τὴν Ἐκκλησίας εὐσεβῶς γενομένην ἀναίρειν. Ἐφορρίζουσι ἐπαιδοὶ τε καὶ γόητες, ἐφορρίζει τοὺς κατηχομένους ἡ Ἐκκλησία· ἀλλ' ἐκείνοι μὲν ἐπιχαλούμενοι δαίμονας, αὐτὴ δὲ Θεὸν κατὰ δαιμόνων. Ἔθουν δαίμοσιν οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ καὶ Θεῷ ὁ Ἰσραὴλ, καὶ αἱματα καὶ κνίσσας προσέφερε. Θύει καὶ ἡ Ἐκκλησία Θεῷ θυσίαν ἀναίμακτον. Δαίμοσι τὰς εἰκόνας ἀειτλοῦν Ἕλληνες· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰσραὴλ ἰδσοποίησε τὰς εἰκόνας. Ἔλεγον γὰρ· Ὁὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ἡμεῖς δὲ ἀληθεῖ Θεῷ σαρκωθέντι, καὶ Θεοῦ δούλοις καὶ φίλοις, δαιμόνων ἀπελεύνοισι στίφη, εἰκόνας ἀντιθέταμεν.

17. *Εἰ δὲ λέγεις τὸν μακάριον Ἐπιφάνιον* (14)

των ποιεῖν εἰδωλῶν θεσμῶ, εἰκόνας εἰς ἀφομοίωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ τῶν μαρτύρων· ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ προφητῶν. Ἀδερσοὶ ἰλλοὶ qui idololatrico instituto imagines facere vident, quæ Christi similitudinem expriment, necnon Dei Genitricis, martyrumque; quin etiam angelorum et prophetarum. Ex dissertationis serie apparet hoc opus fuisse præteritam illam Stephanii ad Theodosium Augustum epistolam, cujus fragmentum in septima synodo lectum est. Quia vero auctor hoc argumento pugnat: Πῶς τὸν ἀκατάληπτον, καὶ ἀνεκδήγητον, καὶ ἀπερνήστον, ἀπεριγραφόν τε καὶ γράφειν λέγει τις, ὃν οὐκ ἴσχυσε Μωσῆς ἀτενίσαι; Quo pacto dicat aliquis eum qui nec comprehendit, nec enarrari, nec intellectum capi potest, incircumscriptusque est, delineari debere, quem nec Moses valuit intueri? ac deinde Calbo

ἢ τὰς παρ' ἡμῖν ἀπαγορευσαί εἰκόνας, γινώσκοντες ὅτι ἡ ἀπεικαστοσύνη λόγος, ἀλλὰ τινὸς τῷ τοῦ Θεοῦ ἰσχυροῦ χρησαμένου ὀνόματι, οἷα πολλὰ συμβαίνειν εἶναι. Οὐ γὰρ τοῖς συμπατράσιν ὁ Πατὴρ ἐστίν. Ἐνδὸς γὰρ ἁγίου Πνεύματος μέτοχοι πάντες εἰσι· καὶ μάρτυς ἡ τοῦτου ἐκκλησία, εἰκόσι ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἕως οὗ τινες ἔκατ' αὐτῆς ἀντίστησαν, καὶ τὴν Χριστοῦ διατάραξαν ποίμνην, καὶ τὸν λαὸν Θεοῦ ἐπιχειρήσαντες ἀνατροπὴν εἶναι.

Εἰ σταυρὸν, καὶ λόγγην, καὶ κάλαμον, καὶ ἄλλο, δι' ὧν οἱ θεοκτόνοι Ἰουδαῖοι τὸν Κύριόν μου ἔκταναν καὶ ἀπέκτειναν, ὡς αἷτια σωτηρίας προσκαίνομαι, τὰς ἐπὶ δόξῃ καὶ μνήμῃ τῶν τοῦ Κυρίου παθημάτων ἀγαθῶ σκοπῶ ὑπὸ τῶν πιστῶν ἡμεῶν ἐκτελεζόμενα; εἰκόνας οὐ προσκυνήσω; Εἰ σταυροῦ ἐξ ὁμοιοῦν ὕλης κατασκευασθεῖσαν προσκυνῶ, ἡμεῶν ἡμεῶν, καὶ τὸν σταυρὸν αὐτῆριον δεῖξαι; τὴν εἰκόνα οὐ προσκυνήσω; Ὁ ἀπανθρωπίαι! ἢ οὐ εἴη ὕλη προσκυνῶ, δῆλον· καταλυθέντος οὐ ἐκτυπώματος τοῦ σταυροῦ, εἰ τύχοι ἐκ ξύλου κατασκευασμένου, πυρὶ τὸ ξύλον παραδίωμι, καὶ τῶν εἰκόνων.

Ὅτι δὲ οὐ νέον τὸ τῶν εἰκόνων ἐφεύρημα, καὶ πάλιν προσκύνησις, ἀλλ' ἀρχαία τῆς Ἐκκλησίας ἡμεῶν, δέχου τῶν Γραφικῶν καὶ Πατρικῶν χρηστέων ἐστίν. Ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ τάδε φησὶ, τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς

A nostras palam improbasse; noveris librum illum supposititium esse, et Epiphanio, quod illum alias sæpe contigit, falso ascriptum a quopiam fuisse. Neque enim ille Pater a collegarum sententia desciverit: omnes quippe unius sancti Spiritus participes fuerunt. Testimonio sit ipsius ecclesia imaginibus exornata ad hanc usque ætatem, qua adversus illam insurrexerunt nonnulli, qui 340 Christi gregem infestare, et sordidam perturbationem populo Dei propinare aggressi sunt.

19. Si crucem, lanceam, arundinem, et spongiam, quibus deicidæ Judæi Dominum meum ignominia affecerunt, et morti tradiderunt, tanquam salutis causas adoro et colo; cur non imagines, quæ ad Christi gloriam passionisque ejus memoriam recto consilio a Christianis institutæ sunt, adoraverim? Si crucis effigiem ex qualicumque materia fabricatam veneror, cur illius qui ei affixus fuit, crucisque vim salutiferam ostendit, imaginem non adoravero? Proh inhumanitatem! Quod porro materiam ipsam non adorem, liquido constat. Soluta quippe crucis forma, ex ligno exempli gratia factæ, lignum in ignem projicio: itidem et imaginum materiam.

20. Quod autem non recens sit inventum, sed prisca Ecclesiæ traditio ut imagines fiant, et adorentur, ex Scripturæ Patrumque locis confertum examen numerosum accipe. Dominus in sacrosancto secundum Matthæum Evangelio, tum di-

VARIÆ LECTIONES.

in margine edit. Rom. hæc itidem appositæ sunt, quæ lectionem aliam indicant: Εὐρηται καὶ, ἕως οὗτος καὶ ἀντ' ἑαυτοῦ Λέων ἔβρουξε, καὶ τὴν Χριστοῦ ἐτάραξε ποίμνην· Reperitum quoque est (in quodam exemplari) donec Leo serus sævusque rugiit, et Christi gregem conturbavit.

NOTÆ.

is verbis illudit. Φασὶ τινες, ὅτι ἐπειδὴ τέλειος ἄνθρωπος ἐγένετο ἐκ Μαρίας τῆς ἀεὶ Παρθένου, διὰ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτὸν ποιούμενης. Quia nonnulli dixerunt quod homo perfectus ex Maria semper virginitate, idcirco hominem ipsum facimus, καὶ αὐτὸς ἐνηθρώπησεν, ἵνα τὸν ἀκατάληπτον, δι' ἅπαντα ἐγένετο, διὰ χειρῶν σου γράψαι δυνατὸν ἰδεῖτο factus est homo, ut eum qui incommissibilis est, manibus tuis posses pingere: unde et inferat: Οὐκοῦν οὐκ ἐστὶν ὁμοῖος τῷ Πατρὶ ὁμοῖος τῶν νεκρῶν. Non ergo similis est, nec vivificat mortuos: ex his Nicephorus in Epiphaniem suum ex Docetarum, aut etiam in ichæorum caterva fuisse, qui naturam aliam fuisse non agnosceret præter divinam, quæ eum prehensa est, coloribus delineari nequit. Hæc in multis prosequitur Nicephorus, quæ dum illud considero, opusculi hujus auctorem alium: non suspicor præter Xenaiam, seu Philoxeniam purum illum Hieropolitanæ ecclesiæ prælatum, aut saltem quemdam alium ipsum; e quem gravissimi scriptores Manichæicæ potestatem Monophysiticæ factioni addictum ferunt, tum adversus imagines sub Anastasio imperatore. Quia vero in genuina Epiphaniæ, quæ Latine Hieronymianæ superest, epistola ad Hierosolymitanum, fatetur se aliquando in Palæstina quadam Palæstina vclum in foribus

C pendens scidisse, Christi aut sancti cujusdam habens imaginem, contra religionis nostræ leges; seque custodibus ejusdem loci consilium dedisse, ut pauperem mortuum eo ohvolverent: hinc nebulo, quicumque tandem ille sit, occasionem sumpsit in spuria epistola sua scribendi, non debere pro foribus appendi vela, ἐν βήλοις θυρῶν, in quibus imagines illæ Christi et sanctorum depletæ essent, imo oportere iisdem mortuos pauperes ohvolvere et sepelire. Et τὰ ὑποτίθεται τῷ βασιλεῖ, ὅπως τὰ βήλα τὰ ἔχοντα τοιαύτην γραφὴν συλλέγοντα, εἰς ταφὴν τῶν πτωχῶν προχωρήσειεν. Atqui istæc gesserat Epiphanius post mortem Theodosii Magni, nec proinde fingi posset eum epistolam ad hunc imperatorem scripsisse, ut idem ab omnibus episcopis fieri præciperet, quod ipse semel tantum, nec antehac facerat. Alia in his quæ supersunt fragmentis observare liceat, quibus auctor se Epiphanio recentiore prodit: quæ omnia R. admodum Patrem D. Anselmum Bandurium me accuratius exsecuturum spero, in sua quam prælo parat, Nicephori operum omnium editione. Quia vero constat Epiphanium non probasse imagines in Ecclesiis poni, postrema Joannis Damasceni responsio in primis est tenenda, ubi ait, orat. 1, quod a paucis et raro fit, vim legis in Ecclesiis non habere. Alia videsis aet. 6 synodi septimæ col. 475 edit. Labb.

scipulos suos, tum eos quoque omnes, qui ad A præscriptam ab illis vivendi normam, vitam instituerent, eorumque vestigia sequerentur, beatos prædicans, hæc pronuntiavit : « Vestri autem beati oculi qui vident, et aures vestræ quæ audiunt. Amen quippe dico vobis, quia multi prophetæ et iusti cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, et audire quæ vos auditis, et non audierunt ⁹⁷. » Nos itaque quantum per nos licet, videre cupimus. « Videmus enim tanquam in speculo et in ænigmate ⁹⁸, » atque in imagine, et beati dicimur. Imaginem Deus ipse primus fecit, et imagines designavit. Nam hominem ad imaginem Dei condidit ⁹⁹ : quin etiam Abraham ¹⁰⁰, Moyses ¹⁰¹, et Isaias ¹⁰², omnesque prophetæ imagines Dei conspexerunt, non autem ipsiusmet B essentiam. Rubus Genitricis Dei imago erat, ad quem dum Moyses accederet, dixit Deus : « Solve calceamentam pedum tuorum; locus enim, in quo stas, terra sancta est ¹⁰³. » Quod si locus, in quo Dei Genitricis imago perspecta a Moyse fuit, terra saneta est, quanto magis imago ipsa non modo sancta, sed dicere ausim, sancta sanctorum fuerit? Dominus, Phariseis quærentibus : « Quid ergo Moyses permisit dare libellum repudii, et dimittere uxorem ¹⁰⁴? » respondit : « Quoniam ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras. Ab initio autem non fuit sic ¹⁰⁵. » Ego perinde dico vobis Moysen ob duritiam cordis filiorum Israel, cum eos ad idolorum cultum propensiores cerneret, mandasse ne imagines facerent. Nunc autem res non ita se habet : divinæ siquidem lucis divitias assecuti, in petra C lidei firmi consistimus.

21. Audite quid dicat Dominus : Stulti et cæci, qui jurat in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in illo; et qui jurat in cælo, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum ¹⁰⁶. » Consimili ratione qui jurat in imagine, jurat utique in eo, quem ipsa repræsentat.

22. Quocirca quod tabernaculum, velum, arca, mensa, et omnia quæ in tabernaculo erant, imagines quoque, et formæ, atque opera manuum hominum fuerint, quæ ab universo Israel adorabantur; quod item sculpta Cherubim, Deo præcipiente **341** fabrefacta fuerint, satis superque a nobis est demonstratum. Ait enim Deus Moysi : « Vide, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte ¹⁰⁷; » Paulum etiam apostolum testimonio comprobantem suo, jussisse Deum ut Israel manufacta imaginesque adoraret, audias velim : « Si enim esset, inquit, super terram, nec esset sacerdos, cum essent sacerdotes qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari et umbra

μακαρίζων, καὶ σὺν αὐτοῖς πάντας τοὺς τῷ κατὰ αὐτῶν στοιχοῦντας, καὶ τοῖς ἴχνεσιν αὐτῶν ἐξακολουθοῦντας· « Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, οἱ βλέπουσι, καὶ τὰ ὄρα ὑμῶν, οἱ ἀκούουσιν. Ἄμην γὰρ λέγω ὑμῖν, οἱ πολλοὶ προφητῆται καὶ δικαῖοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. » Ἐπιποθεῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἰδεῖν, ὡς ἰδεῖν δυνατὸν. « Ἐλέπωμεν γὰρ, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ, καὶ ἐν ἀνύγμῳ, » καὶ ἐν τῇ εἰκόνι, καὶ μακαρίζομεθα. Αὐτὸς ὁ Θεὸς πρῶτος ἐποίησεν εἰκόνα, καὶ ἔδειξεν εἰκόνας. Τὸν μὲν γὰρ πρῶτον ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησε, καὶ Ἀβραάμ, καὶ Μωϋσῆς, καὶ Ἰσαΐας, καὶ πάντες αἱ προφητῆται, εἰκόνας εἶδον Θεοῦ, καὶ οὐκ αὐτὴν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ βλάστης εἰκῶν ἦν τῆς Θεομορφίας, καὶ μέλλοντι τῷ Μωϋσῆι ταύτη προτίναται, εἰπὼν ὁ Θεός· « Ὑπόλυσαι τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου· ἡ γὰρ γῆ ἐν ἣ ἔστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν. » Εἰ οὖν γῆ ἐν ἣ εἰκῶν τῆς Θεοτόκου ὤφθη τῷ Μωϋσῆϊ, γῆ ἁγία ἐστίν, πόσῃ μᾶλλον αὐτῇ ἡ εἰκὼν; Οὐ μόνον γὰρ ἁγία, ἀλλὰ, τολμῶ λέγειν, καὶ ἁγίων ἁγία. Ὁ Κύριος ἐρωτήσασσι τοῖς Φαρισαίοις, « Τί οὖν Μωϋσῆς ἐνετείλατο δοῦναί βιβλίον ἀποστασίας, καὶ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα; » ἀπεκρίνατο· « Ὅτι Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως. » Κἀγὼ λέγω ὑμῖν, οἱ Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, εἰδὼς αὐτῶν τὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν εὐδολισθόν, ἐπέτρεψεν αὐτοῖς μὴ ποιεῖν εἰκόνας. Νυνὶ δὲ οὐχ οὕτως ἐστίν· ἐστήκαμεν γὰρ βεβαίως ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως, τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας πλουτήσαντες.

κα'. Ἀκούσατε τί φησὶν ὁ Κύριος· « Μωροὶ καὶ τυφλοὶ, ὁ ὁμῶσας ἐν τῷ ναφί, ὁμνύει ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν τῷ κατοικήσαντι αὐτόν· καὶ ὁ ὁμῶσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν τῷ καθημένῳ ἐπάνω αὐτοῦ. » Καὶ ὁ ὁμνύων ἐν τῇ εἰκόνι, ὁμνύει ἐν τῷ εἰκονιζομένῳ ὑπ' αὐτῆς.

καβ'. Ὅτι μὲν οὖν ἡ σκηνὴ, καὶ τὸ καταπέτασμα, καὶ ἡ κιβωτὸς, καὶ τράπεζα, καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ σκηνῇ, εἰκόνας ἦσαν, καὶ τύποι, καὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ἅτινα προσεκυεῖτο ὑπὸ παντὸς Ἰσραὴλ· ἐπεὶ καὶ τὰ Χερουβὶμ τὰ γλυπτὰ, Θεοῦ προτάγματι κατεσκευασμένα, ἰκανῶς ἀποδείχεται. Φησὶ γὰρ ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῆϊ· « Ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοὶ ἐν τῷ ὄρει. » Ἄκουε καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου μαρτυροῦντος, οἱ χειροποίητα καὶ εἰκόνας προσεκύνηται Ἰσραὴλ, τοῦ Θεοῦ τοῦτο προστάξαντος· « Εἰ μὲν γὰρ ἦν, φησὶν, ἐκ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεὺς, ὄντων ἱερέων τῶν προσεκυμένων κατὰ τὸν νόμον τὰ δῶρα· οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων, καθὼς κα-

⁹⁷ Matth. xiii, 16, 17. ⁹⁸ I Cor. xiii, 12. ⁹⁹ Gen. 1, 27. ¹⁰⁰ Gen. xviii, 1. ¹⁰¹ Exod. xxxiii, 6. ¹⁰² Isa. vi, 1 seqq. ¹⁰³ Exod. iii, 5. ¹⁰⁴ Matth. xiv, 7. ¹⁰⁵ ibid. 8. ¹⁰⁶ Matth. xxi, 17-22. ¹⁰⁷ Exod. xxv, 40.

χρησιμεύεται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκη-
νὴν. Ὅρα γάρ, φησί, ποιήσεις κατὰ τὸν τύπον τὸν
θευχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει· νῦν δὲ διαφορωτέρας τετύ-
χηκε λειτουργίας, ὅσα κρείττονός ἐστι διαθήκης με-
σίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέ-
τηται. Εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν
δευτέρας ἐζητεῖτο τύπος. Μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς,
λέγει· Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ
συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον
Ἰούδα διαθήκην καινὴν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν
διεθέμην τοῖς πατέρασιν ὑμῶν, ἐν ἧ ἡμέρᾳ ἐπιλαβο-
μένου μου τῆς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ
γῆς Αἰγύπτου. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἐν τῷ λέγειν
καινὴν, παλαιάωκε τὴν πρώτην· τὸ δὲ παλαιούμε-
νον, καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ. Σκηπὴ γὰρ
κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ἧ ἦ τε λυχνία, καὶ ἡ τρά-
πεζα, καὶ ἡ πρῶσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται
ἀγία· μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα, σκηπὴ ἡ
λεγομένη Ἅγια ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον,
καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην
πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ἧ στάμνος χρυσοῦ ἔχουσα τὸ
μάννα, καὶ ἡ ράβδος Ἀαρῶν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ
κλάκες τῆς διαθήκης· ὑπεράνω δὲ αὐτῆς, Χερουβί-
μις κατασκιάζοντα τὸ Ἰαστήριον. » Καὶ πάλιν· « Οὐ
γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντί-
τυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν. »
Καὶ μεθ' ἕτερα· « Σκιάν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν
μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγ-
μάτων.

αγ'. Ὅρα ὅτι καὶ ὁ νόμος καὶ πάντα τὰ κατ' αὐ-
τὸν, πᾶσά τε ἡ καθ' ἡμᾶς λατρεία, χειροποίητά εἰσιν
ἅγια, δι' ὕλης προσάγοντα ἡμᾶς τῷ ἅλλω Θεῷ. Καὶ
ὁ μὲν νόμος, καὶ πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον, σκια-
γραφεῖα τῆς ἡν τῆς μελλούσης εἰκόνας, τούτεστι τῆς
καθ' ἡμᾶς λατρείας· ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς λατρεία, εἰκὼν
τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα, ἡ
ἄνω Ἰερουσαλήμ, ἄυλος καὶ ἀχειροποίητος, καθὼς
φησιν ὁ αὐτὸς θεὸς Ἀπόστολος· « Οὐ γὰρ ἔχομεν
ᾧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦ-
μεν, » ἥτις ἐστὶν ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ, « ἥς τεχνίτης
καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. » Πάντα γὰρ τὰ τε κατὰ τὸν
νόμον, καὶ τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν λατρείαν, ἐκαίνης
χάριν ἐγένοντο· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.
Ἄμήν.

A serviunt (15) caelestium; sicut responsum est
Moysi, cum consummaret tabernaculum. Vide-
enim, inquit, facito secundum exemplar quod tibi
ostensum est in monte. Nunc autem melius sorti-
tus est ministerium, quanto et melioris testamenti
mediator est, quod in melioribus promissionibus
sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset,
non utique secundi locus inquireretur. Vituperans
enim eos dicit: Ecce dies veulunt, dicit Dominus,
et consummabo super domum Israel et super do-
mum Juda testamentum, quod pepigi (16) cum
patribus eorum in die, qua apprehendi manum eo-
rum, ut educerem eos de terra Aegypti¹⁶. »
Et post pauca: « Dicendo novam, vete-
ravim prius. Quod autem antiquatur et senescit,
prope interitum est¹⁷. Habuit quidem prius justi-
ficationes culturae et sanctum (17) saeculare. Ta-
bernaculum enim factum est primum, in quo erant
candelabra, et mensa et propositio panum, quae
dicitur, sancta. Post velamentum autem secundum,
tabernaculum quod dicitur Sancta sanctorum, au-
reum habens thuribulum, et arcam testamenti cir-
cumlectam ex omni parte auro; in qua urna au-
rea habens manna, et virga Aaron, quae fronde-
rat, et tabulae testamenti. Super quae erant Che-
rubim gloriae obumbrantia propitiatorium¹. » Et
rursum: « Non enim in manufacta sancta Jesus
introivit, exemplaria verorum, sed in ipsum coe-
lum². » Et post alia: « Umbram habens lex futuro-
rum honorum, non ipsam imaginem rerum³. »

G²³ 23. Considera, tum legem, tum ea omnia quae
lege praecipia sunt, quin et universum cultum (18)
nostrum manufacta sancta esse, quibus per mat-
riam, ad Deum, qui a materia procul remotus est,
ducimur: itemque legem et omnia quae lege con-
stitutata sunt, adumbrationem quamdam fuisse
imaginis, hoc est, nostri cultus: cultum vero
nostrum, futurorum honorum imaginem esse:
ipsas denique res, esse supremam illam Jerusalem,
quae a materia immunis est, nec manufacta; quem-
admodum ipsemet Apostolus ait: « Non habemus
hic manentem civitatem, sed futuram inquiri-
mus⁴; » quae est caelestis Jerusalem, « cujus ar-
tífex et conditor Deus⁵. » Omnia enim quae velse-
cundum legem, vel secundum cultum nostrum
fiunt, illius gratia constituta sunt. Ipsi Deo gloria
in saecula saeculorum. Amen.

¹⁶ Hebr. viii, 4-9. ¹⁷ ibid. 13. ¹ Hebr. ix, 4-5. ² ibid. 24. ³ Hebr. x, 1. ⁴ Hebr. xiii, 13.
⁵ Hebr. xi, 10.

NOTAE.

(15) Vulg. int. *deserviunt*, Graece λατρεύουσι, quod servilem quemdam cultum significat.

(16) Vulg. int. *feci*, ut in Bibliis Graecis ἐποίησα· at in textu Damasceni legitur διαθήμην.

(17) Graece κοσμικόν, hoc est, *mundanum*, quod orbis imaginem exhiberet, ut tradunt Judaei.

(18) Graece λατρεία. Spectat Damascenus ad haec

verba Pauli, δικαιώματα λατρείας, quae noster int. transtulit, *justificationes culturae*, et proprie significat caeremonias et ritus quibus Deo cultus exhibetur. Vox quippe δικαιώμα, apud Hellenistas respondet Hebraeo צדקה, adeoque *ritus* significat. Additumque λατρείας nomen cultum adorationemque insinuare auctori nostro visum est.

342 Priscorum probatorumque Patrum testimonia A Μαρτυρία καλαιῶν καὶ δοκιμῶν ἀγίων Πατέρων
pro imaginibus. περὶ εἰκόνων.

S. Dionysii Areopagite, ex epistola ad Titum.

Τοῦ ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρωσαργίτου, ἐκ τῆς
πρὸς Τίτον ἐπιστολῆς.

Operæ pretiæ igitur, etc., cum Commentario
sancti Joannis Damasceni, ut in prima oratione.

Χρῆ τοιγαροῦν, κ. τ. ἐ. Vide ad calcem prioris
orationis.

Comment. Vide quomodo, etc.

Σχόλ. Ἰδε, ὡς ἐφη, κ. τ. ἐ.

Ejusdem, ex libro De divinis nominibus.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ θεῶν ὀνομάτων.

Hæc nos edocti sumus, etc., cum Comment.

Ταύτης καὶ ἡμεῖς, κ. τ. ἐ.

Ex ejusdem libro De Ecclesiæ hierarchia.

Σχόλ. Εἰ φιλανθρωπίας, κ. τ. ἐ.

Cæterum superiores, etc.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας.

Comment. Quod si igitur, etc.

Ἄλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ, κ. τ. ἐ.

Sancti Basilii, ex sermone in sanctum Barlaam martyrem,
cujus initium est: « Primum quidem sancto-
rum mors. »

Σχόλ. Εἰ τοίνυν, κ. τ. ἐ.

Exsurgite nunc, etc.

Τοῦ ἀγίου Βασιλείου*, ἐκ τοῦ εἰς τὸν μικρότερον
Βαρλαάμ τὸν μάρτυρα λόγου* οὗ ἡ ἀρχὴ·
Πρότερον μὲν τῶν ἀγίων οἱ θάνατοι.

Ejusdem, ex 30 capitibus ad Amphilo-
simum de Spiritu sancto (cap. 18).

B Ἀνάσσειτέ μοι νῦν, κ. τ. ἐ.

Quod ipsa quoque, etc.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τριτάτον
κεφαλαίων, περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἀπὸ
κεφαλαίου ιη'.

Comment. Quod si Regis, etc.

*Ὅτι βασιλεὺς λέγεται, κ. τ. ἐ.

Sancti Basilii, ex sermone in sanctum Gordium
martyrem.

Σχόλ. Εἰ ἡ εἰκὼν.

Lætantur populi lætitia, etc.

Τοῦ ἀγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς Γόρδιον τὸν
μάρτυρα λόγου.

Comment. Vide quomodo.

Εὐφραίνονται λαοί, κ. τ. ἐ.

Ejusdem, ex eodem sermone in Gordium martyrem.

Σχόλ. Ὅρα, ὡς.

Quemadmodum enim, etc.

Τοῦ ἀγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου τῷ
εἰς Γόρδιον τὸν μάρ.

Et sub finem hujus orationis.

*Ὅσπερ γὰρ τῷ περὶ αὐτομάτως, κ. τ. ἐ.

Sicut enim solem, etc.

Ἐπὶ τέλει τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Comment. Nec dubium.

Ὅς γὰρ τὸν ἥλιον, κ. τ. ἐ.

In oratione in præstantissimos XL martyres hæc ait.

C Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ τῷ εἰς τοὺς ὑπερτίμους πε-
σαράκοντα μάρτυρας, ταῦτά φησιν.

Martyrum, etc.

Μαρτύρων, κ. τ. ἐ.

Comment. Cur ergo.

Σχόλ. Πῶς οὖν μετ' ὀλίγα φασκ.

Basilii.

Βασιλείου.

Agedum, etc.

Δεῦρο δὴ οὖν, κ. τ. ἐ.

Comment. Vides, etc.

Σχόλ. Ὅρα, ὡς.

Rursum, mox subdit:

Πάλιν ἐχόμενα τοῦ λόγου.

Quæ enim, etc.

Ἐπεὶ καὶ πολέμων, κ. τ. ἐ.

Comment. Quibus obsecro, etc.

Σχόλ. Τί τούτων, κ. τ. ἐ.

Comment. Qua porro ratione.

Σχόλ. Πῶς οὐ μὴ ποθήσω.

Sancti Gregorii Nysseni, ex supplemento, sive ex
libro de structura hominis (cap. 4).

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης, ἐκ τοῦ
ἀναπληρωματικοῦ, τουτέστι περὶ κατασκευῆς
ἀνθρώπου (κεφ. δ').

Quemadmodum in hominum more, etc.

*Ὅσπερ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν, κ. τ. ἐ.

Ex ejusdem libri capite 5.

D Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τῆς αὐτῆς
πραγματείας.

Porro divina pulchritudo, etc.

Τὸ δὲ θεῖον κάλλος, κ. τ. ἐ.

Comment. Animadvertite.

Σχόλ. Ὅρα, ὡς.

Ejusdem, ex oratione Constantinopoli habita de
Filii et Spiritus sancti divinitate; ubi et de Abra-
hamo, orat. 41, cujus initium est: « Simile quid
contingit iis, etc.

Τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ λόγου βηθέτιος ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει, περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος,
καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ· λόγος μάρ, οὗ ἡ ἀρχὴ·
Ὅσον τι πάσχουσιν.

Dehinc vinculis, etc.

Ἐντεῦθεν δεσμοῖς, κ. τ. ἐ.

Ex expositione sancti Joannis Chrysostomi in Episto-
lam ad Hebræos.

Τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς
ἐρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.

Ac prius quidem etc.

Καὶ πῶς εἰκὼν τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον, κ. τ. ἐ.

VARJÆ LECTIONES.

* Omissa est narratio de Abgaro, quam tamen Zinus addit.

Δ *Διορτίου Νεαπόλεως τῆς Κύπρου, ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουδαίων λόγου, περὶ τοῦ προσκυνεῖν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῖς εἰκόσι τῶν ἀγίων, καὶ ἀλλήλοισ· καὶ περὶ τῶν λειψάνων τῶν ἀγίων.*

Ἐὰν ἐμοὶ ἐγκαλῆς, κ. τ. ἔ.

Σχόλ. Οὗτος πιστός, κ. τ. ἔ.

Καὶ πάλιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Ἐπεὶ καὶ κ. τ. ἔ.

Σχόλ. Οὗτος.

Σ *Σευηριανοῦ [ἐπισκόπου Γαβάλων], ἀπὸ λόγου, τοῦ εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ σταυροῦ.*

Πῶς ἡ εἰκὼν, κ. τ. ἔ.

Σχόλ. Ἐύνας, ὡς διὰ.

Ἵτι δὲ οὐ καινὸν ἐφεύρεμα τὸ τῶν, κ. τ. ἔ.

Ἐ *ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, οὕτως αὐτολεξεὶ γέγραπται.*

Ἠγάπα δὲ, ὁ μακάριος Ἰωάννης, κ. τ. ἔ.

Ἐ *ἐν τῷ τῆς ὁσίας Εὐπραξίας Βίῳ, τὸν Δεσποτικόν, κ. τ. ἔ.*

Ἐ *ἐν τῷ τῆς ὁσίας Μαρίας Βίῳ τῆς Αἰγυπτίας, κ. τ. ἔ.*

Ἐ *ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Χρυσοστόμου, ὅτι Παλαιῶς καὶ Καιρῆς εἰς νομοθέτης, καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τοῦ ἱερέως.*

« Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον ἠγάπησα γραφὴν, εὐσεβείας πεπληρωμένην· εἶδον γὰρ ἄγγελον ἐν εἰκόνι ἐλαύνοντα βαρβάρων στίφη. Εἶδον πατούμενα βαρβάρων φύλα, καὶ τὸν Δαβὶδ ἀληθεύοντα· *Κύριε, ἦν τῇ πόλει σου εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις.* »

Τ *οῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἔρμηνείας τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου.*

« Ἐνδυμα βασιλικὸν ἐὰν ὑβρίσης, οὐ τὸν ἐνδεδυμένον ὑβρίζει; οὐκ οἶδας ὅτι, ἐὰν εἰκόνα βασιλέως ὑβρίσης, εἰς τὸ πρωτότυπον τῆς ἀξίας φέρεις τὴν ὑβριν; οὐκ οἶδας ὅτι, ἐὰν τις εἰκόνα τὴν ἀπὸ ξύλου καὶ ἀνδριάντος χαλκοῦ κατασύρη, οὐχ ὡς εἰς ἄψυχον ὕλην τολμήσας κρίνεται, ἀλλ' ὡς κατὰ βασιλέως κεκρημένος τῇ ὑβρει; Εἰκόνα δὲ ὅπως βασιλέως φέρουσα, τὴν αὐτῆς ὑβριν εἰς βασιλεία ἀνάγει. »

Τ *οῦ αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τοῦ εἰς Μελέτιον ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας καὶ μάρτυρα λόγου, καὶ εἰς τὴν σκοπιδὴν τῶν συναλλοθέντων, οὗ ἡ ἀρχή· « Πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης περιφέρων τοὺς ὀφθαλμοὺς. »*

Κ *καὶ μετὰ βραχέα·*

« Καὶ ἦν εὐσεβείας διδασκαλία τὸ γινόμενον· συνεχῶς γὰρ ἀναγκαζόμενοι τῆς προσηγορίας ἐκεῖνης μεμνήσθαι, καὶ τὸν ἅγιον ἔχειν ἐπὶ ψυχῆς, παντὸς ἀλόγου πάθους καὶ λογισμοῦ φυγαδευτήριον εἶχον τὸ ὄνομα· καὶ οὕτω πολὺ γέγονε τοῦτο, πανταχοῦ, καὶ ἐν ἀμφόδοι, καὶ ἐν ἀγοραῖ, καὶ ἐν ἀγροῖς τούτω παντοθεν περιχεῖσθαι τῷ ὀνόματι. Οὐ πρὸς τὸ ὄνομα ἔδ τοσοῦτον ἐπάθετε πόθον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν τοῦ σώματος τὸν τύπον. Ὅπερ ὅν ἐν ὀνόμασιν ἐποίησατε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἐπράξατε τῆς ἐκεῖνου. Καὶ γὰρ ἐν δακτυλίων σφενδόναϊς, καὶ

Leontii Neapolis in Cypro episcopi, e libro Contra Judæos; quod Christi crucem et imagines, ac sese multo adorare liceat; necnon de sanctorum reliquiis.

Quod si mihi, etc.

Comment. Quod si ex, etc.

Rursus ex eodem Leontio. Quandoquidem, etc.

Comment. Annon, etc.

343 Severiani [Gabalorum episcopi] ex sermone in dedicationem crucis.

Quonam pacto, etc.

Comment. Advertis quid, etc.

Quod autem nova non sit, etc.

Ex vita sancti Joannis Chrysostomi, in qua hæc ad verbum scripta sunt.

B **Beatus Joannes epistolas, etc.**

In Vita sanctæ Eupraxiæ scriptum est, etc.

In Vita sanctæ Mariæ Ægyptiacæ, etc.

Ex sermone sancti Joannis Chrysostomi: Quod Veteris et Novi Testamenti unus auctor sit; et in sacerdotis indumentum.

« Ego quidem pictura quoque delectatus sum, quæ fusili cera confecta sit, modo pietatem præ se ferat. In imagine siquidem angelum vidi barbarorum agmina profligantem. Vidi proculcatas barbarorum nationes, et Davidem dicentem: *In civitate tua imaginem eorum ad nihilum redigas.* »

Ejusdem, ex enarratione in parabolam seminis.

« Quod indigne imperatoris indumentum tractaveris, nonne perinde imperatori injuriam irrogas? An ignoras te, si in imperatoris imaginem contumeliosus exsistas, in eummet quem ipsa repræsentat, te injuriosum fieri? Nescis illum condemnari, qui ex lignea aut ærea statua imaginem dejecerit? non velut in materiam inanimem procax fuerit, sed quia ignominia aspersione imaginem. Quoniam imperatoris effigiem gerit, illatam sibi contumeliam ad imperatorem ipsummet transfert. »

Ejusdem sancti Joannis Chrysostomi, ex sermone in sanctum Meletium Antiochiæ episcopum et martyrem; et de animi promptitudine illorum qui convenerant: cujus initium est: » **Quoquoversum in sanctum huncce gregem oculos circumferens. »** **Et post pauca:**

« Atqui ipsa res gesta pietatis documentum erat. Nam cum assidue cogentur appellationis illius meminisse, sanctumque illum animo versare, ipsum nomen, ceu quoddam omnis a ratione abhorrentis affectus et cogitationis amuletum, tenebant. Atque eo res progressa est, ut passim in bivis, in foro, et in agris, hoc undique nomine cuncta personarent. Neque vero erga præstantissimum nomen solum, verum etiam erga ipsam corporis effigiem studium observantiamque vestram ostendebatis. Quod igitur in ejus nomen fecistis,

articuli, ε Οἶδα. Πλην τὸν ἐμὸν ποιητὴν ἐπιώρκη- A
σα· σοῦ δὲ οὐκ ἀκούω. »

Σχόλ. Ὁρᾶς, ὅτι.

Πολλῶν τοίνυν, κ. τ. ἔ.

Εἴ τις εἰσέλθοι, κ. τ. ἔ.

Δὴ δυσωποῦμεν, κ. τ. ἔ.

·tibi vero non ausculto. »

Comment. Vides quod, etc.

Cum itaque multi, etc.

Quod si quis domum, etc.

Obsecramus itaque, etc.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΤΑΣ ΑΓΙΑΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

ORATIO III

ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.

α'. Ἔθος ἐστὶ τῷ πονηρῷ καὶ ἀρχεκάκῳ ὄφει, τῷ B
 διαβόλῳ φημί, πολυτρόπως πολεμεῖν τῷ κατ' εἰκόνα
 Θεοῦ πλαστοουργηθέντι ἀνθρώπῳ καὶ διὰ τῶν ἐναν-
 τίων τῶν αὐτοῦ καταργᾶσθαι θάνατον. Εὐθὺς μὲν
 γὰρ ἐν ἀρχῇ, ἐλπὶδα καὶ ἐπιθυμίαν θεώσεως αὐτῷ
 ἔσκειρε, καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸν τῶν ἀλόγων κατήγαγε
 θάνατον. Οὐ μὴν, ἀλλὰ καὶ αἰσχροῖς καὶ ἀλόγοις
 φωναῖς πολλάκις αὐτὸν ἐδίδαξε· πόσον δὲ τὸ διά-
 μετρον, θεώσεως καὶ ἀλόγου ἐπιθυμίας; Ποτὲ μὲν,
 εἰς ἀθέοτητα ἤγαγε, καθὼς φησὶν ὁ Θεοπάτωρ
 Δαβὶδ· εἰπὼν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐστὶ
 Θεός· ἰ ποτὲ δὲ, εἰς πολυθεΐαν· καὶ ποτὲ μὲν, μηδὲ
 τῷ φύσει προσκυνεῖν Θεῷ ἔπεισε, ποτὲ δὲ δαίμονιν.
 Ἔτι δὲ καὶ οὐρανῷ τε καὶ γῆ, ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ
 ἀστράσι, καὶ τῇ λοιπῇ κτίσει, μέχρι κνωδάλων καὶ
 ἔρπετων προσκυνεῖν παρεσκύασεν. Ὁμοίως γάρ C
 ἐστὶ χαλεπὸν, καὶ τὸ τοῖς τιμίσι τὴν ὀφειλομένην
 μὴ προσάγειν τιμὴν, καὶ τοῖς ἀτίμοις τὴν μὴ προσ-
 ἤκουσαν προσάπτειν δόξαν· Ἡ δὲ ἀλήθεια μέσην
 ἔδῃν βαδίζουσα, πάντα ἀπαρνεῖται τὰ ἄτοπα· [ἢ καὶ
 διδάσκει ἕνα Θεὸν ὁμολογεῖν, μίαν φύσιν ἐν τρισὶν
 ὑποστάσει, Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι·
 τὴν δὲ κακίαν, οὐκ οὐσίαν, ἀλλὰ συμβεβηκὸς φησὶν,
 ἐννοεῖν τινα, καὶ λόγον, καὶ πρᾶξιν παρὰ τὸν νόμον
 τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ ἐννοεῖσθαι, καὶ λέγεσθαι, καὶ πρᾶτ-
 τεσθαι, τὴν ὑπερβῆν ἔχουσαν, καὶ ἅμα τῷ παύσα-
 σθαι ἀφανιζομένην. Ἔτι δὲ καὶ τὸν ἕνα τῆς ἁγίας
 Γριάδος τὸν Χριστὸν, δύο φύσεις κηρύττει, καὶ μίαν
 ὑπόστασιν.] Ἄλλ' ὁ τῆς ἀληθείας ἔχθρὸς, καὶ τῆς
 σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων πολέμιος, ὁ ποτὲ δαίμόνων

Ea est serpentis improbi omniumque malorum
 architecti, diaboli scilicet, consuetudo, ut ad ima-
 ginem Dei formatum hominem nullis non oppu-
 guet modis, quo mortem ipsi contrariis artibus
 inferat. Statim quippe in ipso net rerum exordio
 spem illi cupiditatemque divinitatis comparandæ
 inspiravit, per quam in brutorum animantium
 mortem ipsum pertraxit : quin sæpius etiam turpi-
 bus illum, belluinisque voluptatibus illexit. Proh
 immanem distantiam 345 divinitatem inter, bel-
 luinamque libidinem ! Aliquando quidem eo illum
 adduxit, ut Deum abnegaret. Ait enim Dei parens
 David : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* .
 Tum vero, ut plures deos coleret ; atque inter-
 dum, ut ne quidem illi, qui suapte natura Deus est
 procideret, persuasit ; interdum ut demones ipsos
 adoraret, tum etiam ut cælum et terram, solem et
 lunam, et stellas, omnem denique creaturam, ne-
 quaquam exceptis animantibus ac reptilibus. Ne-
 que enim dissimilis flagitii est, honorem illis, quæ
 eo digna sunt, negare, atque nullius pretii rebus,
 minime convenientem inmodicamque gloriam. At
 veritas, media incedens via, absurda quæque re-
 probat, [docetque, ut Deum unum consteamur ;
 naturam unam in tribus personis, Patre et Filio et
 Spiritu sancto : malum autem essentialiam substan-
 tiamve non esse, sed accidens merum, puta cogi-
 tationem quamdam, sermonemque et actionem di-
 vinx legi contrariam, nec nisi in eo quod cogita-
 tur, dicitur et agitur, habens ut existat, et simul

³ Psal. LII, 1.

VARIE LECTIONES.

¹ Colb. τιμῆν. ² Hæc adduntur in cod. Colb. forsân necessaria non videbuntur.

ac cessat actio, in nihilum abiens. Insuper Christum de Trinitate unum esse, duasque in eo naturas et unam personam prædicat.] Sed cum veritatis adversarius, hominumque salutis inimicus, non gentes modo, sed et ipsosmet filios Israel sæpenumero delusisset, ut dæmonum et impiorum hominum, volucrum quoque ac belluarum, reptiliumque fabricarent imagines, quas tanquam deos adorarent, nunc Ecclesiam Christi tranquilla pace fruentem perturbare nititur : ita tamen ut labiis iniquis et lingua dolosa * malitiam divinis condidit faciem fuco illinere tentans, infirmorum animos

2. Nonnulli quippe surrexerunt, asserentes, ea quæ pro nostra salute a Christo mirabiliter, quæque a sanctis fortiter contra diabolum gesta sunt, exhibenda in imaginibus non esse, in quibus illa contemplerur, veneremur, admiramur et imitemur. Quis autem cogitatione divina et spirituali intelligentia imbutus, id suggerente diabolo non agnoscat inventum? Neque enim ille cladem ignominiamque suam in omnium conspectu traduci patitur, nec Dei sanctorumque ejus gloriam celebrari. In gravi quidem versaremur errore, si vel invisibilis Dei faceremus imaginem ; quoniam id quod incorporeum est, nec visibile, nec circumscriptum, nec figuratum, effingi prorsus nequit. Nec minor foret impietas, si delinqueas a nobis hominum imagines arbitraremur esse deos, eisque tanquam diis divinos honores penderemus. At nihil tale admittimus : verum, quando Deus pro inenarrabili bonitate sua factus est caro, et carne in terris visus est, et cum hominibus conversatus est ⁹, naturamque nostram, necnon spissitudinem, et figuram, et colorem carnis assumpsit, nequaquam aberramus, ejus imaginem exprimendo. Formam enim illius videre peroptamus. Nam, ut ait Apostolus : « Videmus nunc in speculo et in ænigmate ¹⁰. » Porro imago est speculum et ænigma, corporis nostri crassitudini conveniens. Quantumvis enim transilire neutiquam potest, ut divinus ait Gregorius ¹¹.

3. Apage te, o invidie diabole. Nobis invides quod Domini nostri contueamur effigiem, per quam sanctimonie compotes efficiamur. Invides nobis, quod salutarem ipsius passionem contueamur, descensum ad nos miremur, miracula contemplerur, ejusque divinitatis potentiam agnoscamus, et collaudemus. Sanctis invides collatum ipsis a Deo honorem, descriptam eorum gloriam a nobis perspici non sinis, ne virtutem ipsorum ac fidem æmulemur. Ferre non potes, nostram erga illos fidem, tum corpori, tum animo prodesse. At tibi non obsequemur, o dæmon invidie et osor hominum. Audite, populi, tribus, lingue, viri, mulieres, pueri, adolescentes, infantes, gens sancta Christianorum : Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod Ecclesia sancta catholica, a sanctis apostolis,

A καὶ ἀσεβῶν ἀνθρώπων, καὶ πετεινῶν, καὶ κνωδάλων, καὶ ἔρπετῶν εἰκόνας ποιεῖν, καὶ ταύταις ὡς θεοὺς προσκυνεῖν, οὐ μόνον τὰ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, πολλάκις πλανήσας, νῦν εἰρήνην ἔχουσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν συνταράξαι σπουδάζει· διὰ χειλέων ἀδίκων καὶ γλώττης δολίης, λόγοι θεοὶ· τὴν κακίαν παραρτῶν, καὶ ταύτης τὸ ἀσχημον καὶ σκοτεινὸν εἶδος ἐπικαλύπτειν πειρώμενος, καὶ τὰς καρδίας τῶν ἀσθητικῶν σαλεύειν ἐκ τῆς ἀληθοῦς καὶ πατροπαράδοτου συνηθείας.

θεοποιῖς, ἰλλίωςque deformatem tenebrosamque a recta atque a Patribus accepta consuetudine di-

β'. Ἀνέστησαν γὰρ τινες λέγοντες, ὡς ὡ δεῖ εἰκονίζεῖν καὶ προτιθέσθαι εἰς θεωρίαν καὶ δόξαν καὶ θαῦμα καὶ ζῆλον τὰ τοῦ Χριστοῦ σωτήρια θαυματὰ τε καὶ πάθη, καὶ τὰς τῶν ἁγίων ἀνδραγαθίας κατὰ τοῦ διαβόλου. Καὶ τίς ἔχων γινώσκει θεῖαν καὶ σύνεσιν πνευματικὴν, οὐκ ἐπιγινώσκει, ὅτι ὑποβολὴ τοῦ διαβόλου ἐστίν ; οὐ θέλει γὰρ τὴν ἦσαν καὶ τὴν αἰσχύνην αὐτοῦ δημοσιεύσθαι, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ δόξαν ἀνάγκαστον γίνεσθαι. Εἰ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου εἰκόνα ἐποιοῦμεν, ὅπως ἡμαρτάνομεν· ἀδύνατον γὰρ τὸ ἀσώματον καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀόρατον καὶ ἀπὸ γράπτου, εἰκονισθῆναι. Καὶ πάλιν, εἰ ἂ ἐποιοῦμεν, θεοὺς ἡγούμεθα, καὶ ὡς θεοὺς ἐλατρεύομεν, ὅπως ἡσεβούμεν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ποιοῦμεν. Θεοῦ γὰρ σαρκωθέντος καὶ ὀρθέντος ἐπὶ τῆς γῆς σαρκί, καὶ ἀνθρώποις συναναστραφέντος δι' ἀφάτην ἀγαθότητα, καὶ φύσιν, καὶ πάθος, καὶ σχῆμα, καὶ χρῶμα σαρκοῦ ἀναλαβόντος, τὴν εἰκόνα ποιοῦντας οὐ σφαλόμεθα. Ποθοῦμεν γὰρ αὐτοῦ ἰδεῖν τὸν χαρακτήρα· ὡς γὰρ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Ἐν ἐσπέτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι νῦν βλέπομεν. » Καὶ εἰκὼν δὲ ἐσοπτρὸν ἐστὶ καὶ αἰνίγμα, ἀρμόζον τῇ τοῦ σώματος ἡμῶν παχύτητι· πολλὰ γὰρ κάμνων ὁ νοῦς, εὐδυναταὶ ἐκθῆναι τὰ σωματικά, φησὶν ὁ θεὸς Γρηγόριος.

mens nostra enitatur, 346 ea quæ corporea sunt

γ'. Ὡ ἀπὸ σοῦ, φθονερὲ διάβολε· φθονεῖς ἡμῖν ἰδεῖν τὸ τοῦ Δεσπότου ἡμῶν ὁμοίωμα, καὶ δι' αὐτοῦ ἀγιασθῆναι· καὶ ἰδεῖν αὐτοῦ τὰ σωτήρια πάθη, καὶ θαυμάζειν αὐτοῦ τὴν συγκατάθεσιν, καὶ θεωρεῖν αὐτοῦ τὰ θαύματα, καὶ ἐπιγινώσκειν, καὶ δοξάζειν αὐτοῦ τὴν τῆς θεότητος δύναμιν. Φθονεῖς τοὺς ἁγίους τῆς παρὰ Θεοῦ δεδομένης αὐτοῖς τιμῆς. Οὐ θέλει ὄρᾶν ἡμᾶς τὴν αὐτῶν δόξαν ἀνάγκαστον, καὶ ζηλωτῆς γενέσθαι τῆς αὐτῶν ἀνδρείας καὶ πίστεως. Οὐ φέρεις τὴν ἐκ τῆς εἰς αὐτοὺς πίστεως προσγενομένην ἡμῖν σωματικὴν τε καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν. Οὐ περὶδέμεθα σοι, δαίμον φθονερὲ καὶ μισάνθρωπε. Ἀκούσατε, λαοί, φυλαὶ, γλώσσαι. Ἴνδρες, γυναῖκες, παῖδες, πρεσβύτες, νεανίσκοι, καὶ νῆπια, τὸ ἔθνος Χριστιανῶν τὸ ἅγιον· εἰ τις εὐαγγελίζεται ὑμᾶς παρ' ὃ παρέλαβεν ἡ ἀγία καθολικὴ

* Psal. cxix, 2. ⁹ Baruch iii, 38. ¹⁰ I Cor. xiii, 12. ¹¹ Greg. Naz. orat. 2 De Theolog.

Ἐκκλησία παρὰ τῶν ἀποστόλων, Πατέρων τε, καὶ ἁποστόλων, καὶ μέχρι τοῦ νῦν διεφύλαξε, μὴ ἀκούσητε αὐτοῦ· μὴ δέξησθε τὴν συμβουλὴν τοῦ θραυτοῦ, ὡς ἐδέξατο Εὔσα, καὶ ἐτρώγησε θάνατον. Ἐὐὐ ἄγγελος, καὶ βασιλεὺς εὐαγγελίζηται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελά-
 ζετε, κλείσατε τὰς ἀκοάς· ὄκνῶ γὰρ τέως εἰπεῖν, ὡς ἔφη ὁ θεὸς Ἀπόστολος, Ἀνάθεμα ἔστω, ἐκδεχόμενος τὴν διδραχμῶν.

8. Ἀλλὰ λέγουσιν οἱ μὴ ἐρευνῶντες τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς, ὅτι εἶπεν ὁ θεὸς διὰ Μωϋσέως τοῦ νομοθέτου, « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ. » Καὶ διὰ Δαβὶδ τοῦ προφήτου· « Ἀισχυθῆνται πάντες οἱ προσκυνοῦν-
 τες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. » καὶ τοιαῦτα πολλὰ ἕτερα. Ὅσα γὰρ ἂν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς, καὶ ἐκ τῶν ἁγίων Πατέρων προσενέγκωσι, τῆς αὐτῆς ἐννοίας εἰσὶ.

Τί οὖν ἡμεῖς φάμεν πρὸς ταῦτα; Τί ἄλλο, εἰ μὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον, « Ἐρευνᾶτε τὰς Γρα-
 φὰς. » καλὴ γὰρ ἡ τῶν Γραφῶν ἐρευνα· ἀλλ' ἐν-
 ταῦθα νονεχῶς προσέχετε. Ἀδύνατον, ὡ ἀγαπητοί, θεὸν ψεύσασθαι· εἰς γὰρ ἐστὶ θεός, εἰς νομοδότης Ἡ Παλαιᾶ καὶ Καινῆς Διαθήκης, ὁ πάλαι λαλήσας πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, ἐν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Υἱῷ. Προσέχετε τοῖνυν μετὰ ἀκρι-
 βειας, οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος ἐστὶ· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου ἀπεφῆνατο· « Πο-
 λυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις. » Ὅρα ὅτι πολυμε-
 ρῶς καὶ πολυτρόπως ἐλάλησεν ὁ θεός. Ὅτι γὰρ ἐπισημῶν λατρῶς οὐ τὸ αὐτὸ εἶδος πᾶσι διδῶσι πάντοτε, ἀλλ' ἐκάστῳ τὸ ἐπιτήδειον παρέχει καὶ πρόσφορον φάρμακον*, διακρίνων καὶ χώραν καὶ νόσον καὶ ὥραν, τουτέστι, καιρὸν καὶ ἔξιν καὶ ἡλι-
 κίαν· καὶ τῷ μὲν νηπίῳ, ἕτερον, τῷ δὲ τελείῳ κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἕτερον· ἄλλο τῷ ἀσθενεῖ, καὶ ἄλλο τῷ ὑγιαίνοντι· καὶ ἐκάστῳ τῶν ἀσθενούντων, οὐ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔξιν καὶ νόσον· καὶ ἄλλο τῷ ἔθρει, καὶ τῷ χειμῶνι ἕτερον, μετοπώρω τε καὶ ἔαρι, καὶ ἐν ἐκάστῳ τόπῳ, κατὰ τὴν τοῦ τόπου ἐπι-
 τηδεότητα· οὕτω καὶ ὁ ἀριστος τῶν ψυχῶν λατρῶς, τοῖς ἐπι νηπίοις καὶ ἀββρωστοῦσι τὴν πρὸς τὴν εἰδω-
 λολατρίαν νόσον, καὶ τὰ εἰδῶλα θεοῦς ἡγουμένοις, καὶ ὡς θεοῖς αὐτοῖς προσκυνῶσι, καὶ ἀθετοῦσι τὴν τοῦ θεοῦ προσκύνησιν, καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν τῇ κτίσει προσάγουσιν, ἀπηγόρευσε τοῦ ποιεῖν εἰκόνας θεοῦ μὲν γὰρ, τοῦ ἀσωμάτου, καὶ ἀοράτου* καὶ ἀόλου, καὶ μήτε σχῆμα, μήτε περιγραφὴν, μήτε κατάληψιν ἔχοντος ἀδύνατον ποιεῖν εἰκόνα. Πῶς γὰρ τὸ μὴ ὄραθῆν εἰκονισθῆσεται; ὁ θεὸς δὲ οὐδεὶς ἐώ-
 ρικε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλ-

A Patribus et conciliis accepit, et ad hunc usque diem servavit, aures ne praeberitis, neve serpen-
 tis suadela exeperitis, uti excepit Eva¹², unde et mortem vindemiavit. Licet angelus, licet imperator evangelizet vobis praeter id quod accepistis, aures occudite: eo quippe nunc abstinere, quod subiungit apostolus Paulus; nempe, *Anathema sit*¹³, quando emendationis expectandae locus est.

4. Illi vero, nihil de Scripturae sensu perscrutando solliciti, obijciunt, quod per Moysen legisla-
 torem praeeperit Deus: « Non facies tibi omnem similitudinem eorum quae in caelo sunt, quae in terra¹⁴. » Et per prophetam David: « Confundantur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in simulacris suis¹⁵; » et alia multa his similia. Quaecumque enim, tum ex Scriptura divina, tum ex Patribus protulerint, eodem sensu intelligenda veniunt.

Quid igitur ad haec dicemus? Quid aliud, in-
 quam, nisi quod Judaeis a Domino dictum fuit. « Scrutamini Scripturas¹⁶? » Laudabilis quippe est Scripturarum perscrutatio. Sed hic cum magna cautione animus attendite. Impossibile est, dilectissimi, mentiri Deum¹⁷. Unus quippe Deus est, unus, inquam, a quo Vetus et Novum Testamentum sancitum fuit; qui multifariam multisque modis olim locutus est patribus in prophetis, atque in novissimis temporibus, in unigenito Filio suo. Animadvertite itaque diligenter; verba haec non mea sunt: Spiritus sanctus per sanctum Apostolum pronuntiavit: « Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis¹⁸. » Considera Deum multifariam multisque modis esse locutum. Sicut enim peritus medicus non omni-
 bus, nec semper idem remedii genus ministrat, verum habita ratione tum regionis, tum morbi, tum temporis, tum aetatis: atque aliud quidem infanti, aliud viro aetatis maturae, aegrotanti aliud, aliud sano, nec cunctis perinde aegrotantibus, sed singulis pro cuiusque statu et morbo: rursusque aliud quidem aetate, aliud hieme, alterum vere, autumno alterum, alterum tandem pro singulis
 347 locis, secundum varias regionum qualitates. Sic optimus etiam animorum medicus, infantibus adhuc et idololatriae morbo laborantibus, qui, cum simulacra deos esse putarent, ac tanquam deos adorarent, debitum Deo cultum et adorationem denegabant, ipsiusque gloriam ad creaturam transferebant, his imagines facere vetuit. Verumenimvero Dei, qui incorporeus, invisibilis, a materia remotus, non figuratus, nec circumscriptus, nec comprehensibilis est, imago nulla confici potest. Quomodo enim id quod in aspectum non cadit,

¹² Gen. III, 2. ¹³ Galat. I, 8. ¹⁴ Exod. XX, 24. ¹⁵ Psal. xcvi, 8. ¹⁶ Joan. v, 39. ¹⁷ Hebr. vi, 18. ¹⁸ Hebr. I, 1.

VARIÆ LECTIONES.

† Colb. νομοθέτης, ut et in orat. 2. * Colb. et orat. 2 κατὰ τὴν ἔξιν παρέχει τὸ φάρμακον. † Deest in Colb. καὶ ἀοράτου.

imagine effingatur? « Deum autem nemo vidit unquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit ¹⁹; » aitque Deus: « Nemo videbit faciem meam, et vivet ²⁰. »

5. Quod autem simulacra tanquam deos adoraverint, audi quid narret Scriptura in Exodo (id est in exitu) filiorum Israel, quando Moyses in montem Sinai conscendit, ibique cum Deo sedens, commoratus est, ut legem acciperet: quando, inquam, ingrattissimus populus adversus Aaronem insurgens, dixit: « Fac nobis deos, qui nos præcedant. Moysi enim huic viro ignoramus quid acciderit ²¹. » Deinde cum uxorum suarum mundo et ornatu adempto, conflatile fabricassent, comederunt et biberunt, atque errore suo periude ac vino inebriati, ludere cœperunt, et præ amentia dicere: « Hi sunt dii tui, Israel. » Annon vides, quod simulacra in deos sibi statuerunt? Neque enim Jovis, aut illius alteriusve simulacrum fecerunt; sed ut fors tulit, aurum præbuerunt, ex quo idolum conflarent, quodcunque tandem illud foret, prodiiitque bovini capitis effigies. Itaque ejusmodi conflabilia in deos habebant, ipsaque tanquam deos adorabant: quæ quidem dæmonum domicilia erant. Quin et creaturæ potius quam Creatori eos serviisse, divinus testatur Apostolus: « Qui mutaverunt, inquit, gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis et volucrum, et quadrupedum, et serpentium, et serviebant creaturæ potius quam Creatori ²². » Quamobrem Deus, ne qua similitudo fieret, prohibuit.

6. Illum novi, qui citra mendacium dixit: « Dominus Deus tuus, Deus unus est ²³. » Et: « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies ²⁴. Non erunt tibi dii alieni ²⁵. » Itemque: « Non facies tibi sculptile, omnem similitudinem eorum, quæ in cælo sunt sursum, et quæ in terra deorsum ²⁶. » Et rursum: « Confundantur omnes qui adorant sculptilia. » Et: « Pereant dii qui non fecerunt cælum et terram ²⁷: » et alia denique ejusdem generis, quæ locutus cum esset Deus patribus in prophetis, in novissimis diebus locutus est nobis in unigenito Filio suo, per quem fecit et sæcula ²⁸. Illum novi, qui ait: « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum ²⁹. » Quin etiam credo in unum Deum, unum rerum omnium principium, sine principio, increatum, interitus nescium, et immortalem, sempiternum, et perpetuum, incomprehensibilem, incorporeum, invisibilem, incircumscriptum, figuræ expertem, substantiam unam omni substantia eminentiorem, Deitatem quavis divinitatis intelligentia sublimiorem, in personis **348** tribus, Patre et Filio et Spiritu sancto, illique soli servio; ipsi soli patriæ

ποις τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο· » καὶ· « Οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται, » ἐφη ὁ Θεός.

ε'. Ὅτι δὲ τοῖς εἰδώλοις ὡς θεοῖς προσεκύνουν, ἄκουε τί ἡ Γραφή ἐν τῇ ἐξόδῳ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὅτε ἀνήλθε Μωϋσῆς εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, καὶ ἐχρόνισε προσεδρεύων τῷ Θεῷ, λαβεῖν τὸν νόμον, ὅτε ἐκάνεστη ὁ ἀγνώμων λαὸς Ἀαρῶν τῷ τοῦ Θεοῦ θεράποντι, λέγοντες· « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύονται ἡμῶν. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος ὁ Μωϋσῆς, οὐκ οἶδαμεν, τί γέγονεν αὐτῷ· » εἶτα, ὅτε περιελοντο τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν αὐτῶν, καὶ ἐχώνευσαν, καὶ ἔφαγον, καὶ ἔπιον, καὶ ἐμεθύσθησαν ὑπὸ τε τοῦ οἴνου καὶ τῆς πλάνης, καὶ ἤρξαντο παιζειν, ἐν ἀφροσύνῃ λέγοντες· « Οὗτοι σὶ θεοὶ σου Ἰσραὴλ. » Ὁρᾶς, ὅτι θεοὺς εἶχον τὰ εἰδῶλα· οὐ γὰρ ἐποίησαν Διὸς εἶδωλον, ἢ τοῦδε, ἢ τούδε, ἀλλ' ὡς ἔτυχεν ἔδωκαν τὸν χρυσὸν ἐπὶ τὸ ποιῆσαι εἰδῶλον, ὅπερ ἂν τύχη, καὶ ἀνήλθεν ἐκτύπωμα βουκράνου. Ὅστε αὐτὰ τὰ χωνευτὰ θεοὺς εἶχον, καὶ τούτοις ὡς θεοῖς προσεκύνουν, ἅτινα δαιμόνων ἦσαν κατοικητήρια. Καὶ ὅτι τῇ κτίσει ἐλάτρευον παρὰ τὸν Κτίσαντα, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Οἵτινες ἠλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἐρπετῶν· καὶ ἐλάτρευον τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. » Τούτου χάριν ἀπηγόρευσεν ὁ Θεὸς ποιῆν πᾶν ὁμολωμα.

ς'. Οἶδα τὸν ἀψευδῶς εἰπόντα· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν. » Καὶ, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Καὶ, « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι. » Καὶ, « Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν πᾶν ὁμολωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ. » Καὶ, « Αἰσχυνθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνῶντες τοῖς γλυπτοῖς. » Καὶ, « Θεοὶ, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπαλέσθωσαν. » Καὶ ὅσα τοιοῦτα τρόπον πάσαι ὁ Θεὸς καλήσας τὰς πατράσιν, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ αὐτοῦ, δι' οὗ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Οἶδα τὸν εἰπόντα, « Ἀὐτὴ δὲ ἐστὶν ἡ αἰῶνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ζῶντα καὶ ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπίστευλας Ἰησοῦν Χριστόν. » Καὶ πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, μίαν τῶν πάντων ἀρχὴν, ἀναρχον, ἀκτιστον, ἀνώλεθρον καὶ ἀθάνατον, αἰῶνον καὶ ἀίδιον, ἀκατάληπτον, ἀσώματον, ἀόρατον, ἀπερίγραπτον, ἀσημάτιστον· μίαν ὑπερούσιον οὐσίαν, ὑπέρθενον θεότητα, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· καὶ τούτῳ μόνῳ λατρεύω, καὶ τούτῳ μόνῳ προσάγω τῆς λατρείας προσκύνησιν. Ἐνὶ Θεῷ προσκυνῶ, μὴ θεότητι, ἀλλὰ καὶ Τριάδι λατρεύω ὑποστάσεων· Θεῷ Πατρὶ, καὶ Θεῷ Υἱῷ σεσαρκωμένῳ, καὶ Θεῷ ἁγίῳ Πνεύματι· οὐ τρισὶ

¹⁹ Joan. i, 18. ²⁰ Exod. xxxiii, 2, et 22. ²¹ Exod. xxxii, 1 seqq. ²² Rom. i, 23. ²³ Deut. vi, 4. ²⁴ ibid. 13; Matth. iv, 10. ²⁵ Exod. xx, 5; Deut. v, 7. ²⁶ Exod. xx, 4. ²⁷ Psal. xcvi, 7. ²⁸ Jerem. x, 11. ²⁹ Hebr. i, 4, 2. ³⁰ Joan. xvii, 3.

θεοῖς, ἀλλ' ἐνί· οὐ διηρημέναις ὑποστάσεσιν, ἀλλ' ἠνωμέναις. Οὐ τρεῖς προσκυνήσεις προσάγω, ἀλλὰ μίαν· οὐχ ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων ἀναμέρος, ἀλλ' ἐνιαίως ταῖς τρεῖσιν ὑποστάσεσιν, ὡς ἐνὶ Θεῷ, μίαν προσάγω προσκύνησιν. Οὐ προσκυνῶ τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίσαντα, ἀλλὰ προσκυνῶ τὸν Κτίστην, κτισθέντα τὸ κατ' ἐμὲ, καὶ εἰς κτίσιν ἀταπεινώτως καὶ ἀκαθαρτέως κατεληλυθότα, ἵνα τὴν ἐμὴν δοξάζῃ φύσιν, καὶ θείας κοινωνῶν ἀπεργάσῃται φύσεως. Συμπροσκυνῶ τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ, τὴν ἀλουργίδα τοῦ σώματος, οὐχ ὡς ἱμάτιον, οὐδ' ὡς τέταρτον πρόσωπον· ἄπαγε· ἀλλ' ὡς ἡμῶθεν (20) χρηματίσασαν, καὶ γινομένην ὅπερ τὸ χρίσαν ἀμεταδλήτως. Οὐ γὰρ θεότης ἡ φύσις γέγονε τῆς σαρκός· ἀλλ' ὥσπερ ὁ Λόγος σὰρξ ἀτρέπτως ἐγένετο, οὐκ ἀπολέσασα τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, ταυτιζομένη δὲ μᾶλλον πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν. Διὸ θαρρῶν εἰκονίζω Θεὸν τὸν ἀόρατον, δι' ἡμᾶς γενόμενον ἐν μεθέξει σαρκός τε καὶ αἵματος. Οὐ τὴν ἀόρατον εἰκονίζω θεότητα, ἀλλ' εἰκονίζω Θεοῦ τὴν ὁραθεῖσαν σάρκα· εἰ γὰρ ψυχὴν εἰκονίσει ἀμῆχανον, πῶς μᾶλλον τὸν καὶ τῆ ψυχῆ δόντα τὸ δῦλον;

obrem invisibilis Dei efformare imaginem audeo; non ea ratione qua invisibilis est, sed qua propter nos carni et sanguini participans ²¹, visibilis factus est. Imagine non Deitatem, sed aspectabilem carnem exprimo. Si enim animæ simulacrum nequit effingi; quanto minus ipsius Dei, qui animæ concessit ut materiæ expers foret.

Γ. Ἀλλὰ φασιν· Ἐἶπεν ὁ θεὸς διὰ Μωϋσέως τοῦ νομοθέτου, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῃ λατρεύσεις. » Καὶ, « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ·

Ἀδελφοί, ὅπως πλανῶνται οἱ μὴ εἰδότες ὡς τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· οἱ μὴ ἐρευνῶντες τὸ ὑπὸ τῷ γράμματι κεκρυμμένον πνεῦμα· πρὸς οὓς ἂν ἀξίως εἴποιμι· Ὁ τοῦτο διδάξας ὑμᾶς, διδάξαται καὶ τὸ ἐπίμενον. Μάθε, ὅπως ἐρμηνεύει αὐτὸ ὁ νομοθέτης, ὡδέ πως· ἐν τῷ Δευτερονομίᾳ λέγων· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐκ μέσου τοῦ πυρός· φωνὴν βημάτων ὑμεῖς ἤκούσατε, καὶ ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε, ἀλλ' ἦ φωνήν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ φυλάξασθε σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν, ὅτι ὁμοίωμα οὐκ εἶδετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐλάλησε Κύριος πρὸς ὑμᾶς ἐν Χωρῆβ ἐν τῷ ὄρει ἐκ μέσου τοῦ πυρός, μήτε ἀνομήσητε, μήτε ποιήσητε ὑμῖν εἰκόνες, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ ἡ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνου τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ὄρνέου πτερωτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ μετὰ βραχέα· « Μὴ ποτε ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσης

A cultum exhibeo. Deum unum adoro, Deitatem unam : sed et personarum Trinitatem colo, Deum Patrem, et Deum Filium incarnatum, sanctumque Spiritum; non tres deos, sed unum; non divisas hypostases, sed unitas. Tres adorationes non adhibeo, sed unam duntaxat. Non cuilibet personæ seorsim, sed tribus conjunctim personis, ut quæ Deus unus sunt, adorationem unam tribuo. Non adoro creaturam potius quam Creatorem : verum Creatorem adoro, qui id quod sum factus est, atque ad creaturam sine sui depressione aut dejectione descendit, quo naturam cohonestaret meam, divinæque faceret consortem naturæ ²⁰. Una cum rege et Deo, corporis, ut ita dicam puram adoro : non quidem tanquam indumentum, neque ut quartam personam, sed ut quæ personam existat Deus, idemque cum eo qui ipsam inunxit, absque sui mutatione facta fuerit. Non enim Deitas in carnis naturam migravit, sed quemadmodum Verbum, manens id quod erat, sine conversione factum est caro; sic etiam caro facta est Verbum, id quod est non amittens; quinimo idem cum Verbo secundum hypostasium facta.

Quamobrem invisibilis Dei efformare imaginem audeo; non ea ratione qua invisibilis est, sed qua propter nos carni et sanguini participans ²¹, visibilis factus est. Imagine non Deitatem, sed aspectabilem carnem exprimo. Si enim animæ simulacrum nequit effingi; quanto minus ipsius Dei, qui animæ concessit ut materiæ expers foret.

7. Ast, inquit, Deus per Moysen legislatorem præcepit : « Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies ²². » Et : « Non facies tibi omnem similitudinem eorum quæ in cælo, et quæ in terra sunt ²³. »

Errant profecto illi, qui litteram occidere, spiritum vero vivificare ²⁴ nesciunt, nec sub littera latitantem spiritum inquirunt. Quos sic jure possim alloqui : Qui vos hoc docuit, illud etiam quod sequitur, edoceat. Disce tandem quoniam pacto hoc legislator interpretetur, ad hunc fere modum in Deuteronomio dicens : « Et locutus est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum vos audistis, similitudinem non vidistis ²⁵. » Et : « Servate diligenter animas vestras, quia similitudinem non vidistis in die qua locutus est Dominus ad vos in Horeb in monte de medio ignis, nequando contra legem agatis, faciatisque vobis sculpiile simulacrum, omnem imaginem, similitudinem masculi et feminæ, similitudinem omnis jumentum quod est super terram; similitudinem omnis volucris pennatæ ²⁶, » etc. Et aliquanto post : « Et ne forte elevatis oculis ad cælum, et solem et lunam intuitus, omnemque cœli ornatum, errore deceptus adores ea, et servias

²⁰ II Petr. i, 14. ²¹ Hebr. ii, 14. ²² Exod. vi, 13. ²³ Deut. xx, 4. ²⁴ II Cor. iii, 6. ²⁵ Deut. iv, 14. ²⁶ ibid. 15-17.

VARIÆ LECTIONES.

γ Colb. πᾶσιν εἰκόνα ἀρσενικοῦ.

NOTÆ.

(20) Græce, ὁμοθεός, de quo videsis quæ ad orat. i diximus.

ipsis ³⁷. » Annon vides, hoc unum propositum A illum habere, ne scilicet creaturæ serviamus potius quam Creatori ³⁸, neve cuiquam præterquam ipsi latræ cultum et honorem exhibeamus. Rursum enim ait : « Non **349** erunt tibi dii alieni præter me. Non facies tibi sculptile, neque ullam similitudinem : non adorabis ea, neque servies ipsis ; quoniam ego Dominus Deus vester ³⁹. » Et rursum : « Aras, inquit, eorum subvertetis, et statuas eorum confringetis, et sculptilia deorum ipsorum igne comburetis. Non enim Deum alterum adorabitis ⁴⁰. » Et paucis interjectis : « Deos conflantes non facies tibi. » Viden' quod idololatriæ vitandæ causa imagines prohibeat, quodque fieri non possit, ut ejus quod nec quantitatem habet, nec circumscriptus, nec conspicuus est, effigies exprimat? « Neque enim formam, inquit, ipsius, perspexistis ⁴¹. » Quemadmodum etiam Paulus stans in medio Areopagi aiebat : « Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro, aut argento, aut lapidi sculpturæ artis et cogitationis hominis, divinum esse simile ⁴². »

8. Hæc porro Judæis jussa fuerunt, eo quod ad idola colenda propensissimi essent. Nos autem quibus, ut Theologi verbis utar ⁴³, datum est, ut, relicto superstitionis errore, et agnita veritate, cum Deo pure sancteque versantes, ipsi soli serviamus, necnon ut absolutissimis divinæ notitiæ divitiis fruamur, atque infantix transacta ætate, in virum perfectum occurramus ⁴⁴, evadamusque, C non sumus amplius sub pædagogo ⁴⁵ : quippe diducandi facultatem habitumque consecuti, illud noyimus quid imagine effingi possit, quidve ea effingere non liceat. Lex siquidem pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificaremur ⁴⁶; et sub elementis eramus servientes, cum essemus parvuli ⁴⁷. « Ast ubi fides venit, jam non sumus sub pædagogo. » — « Neque enim, inquit, formam ejus vidistis. » Proh sapientiam legislatoris ! Quod visibile non est, quam effingatur imagine ? Quænam ejus efformetur effigies, quod nec conjici potest ? Qua ratione delineatur, quod quantitate, magnitudine, et termino caret ? Quomodo illius quod formæ est expers, forma adumbretur ? Quibus coloribus describatur, quod figura vacat ? Ecquid ergo mysterii his in locis indicatur ? Istud nimirum ut, dum illum, qui corporeus non est, propter te factum hominem videris, tum humanæ illius formæ similitudinem exprimas. Quando is

αὐτοῖς, καὶ λατρεύσης αὐτοῖς. » Ὁρᾶς, ὅτι εἰς ἐστὶ σκοπὸς, ὥστε μὴ λατρεύσαι (21) τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα; μὴδὲ προσάγειν τὴν τῆς λατρείας προσκύνῃσιν, ἀλλ' ἢ μόνῃ τῷ Δημιουργῷ; διὸ πανταχῇ συνάπτει τῇ προσκυνήσει τὴν λατρείαν. » Πάλιν γάρ φησιν· « Ὁὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ· οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτὸν πᾶν ὁμοίωμα· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύσης αὐτοῖς, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. » Καὶ πάλιν· « Τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελείτε, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε πυρὶ· οὐ γὰρ μὴ προσκυνήσητε Θεῷ ἑτέρῳ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ θεοὺς χωνευτοὺς οὐ ποιήσεις ἑαυτῷ. » Ὁρᾶς, ὡς τῆς εἰδωλολατρείας ἕνεκα ἀπαγορεύει τὴν εἰκονογραφίαν; ὅτι ἀδύνατον εἰκονίζεσθαι Θεὸν, τὸν ἄπασον, καὶ ἀπερίγραπτον, καὶ ἀόρατον; « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » Καθὰ καὶ Παῦλος ἐν μέσῳ ἑστὼς τοῦ Ἀρείου πάγου φησὶ· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν, χρυσῷ ἢ ἀργυρῷ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐπιθυμίας ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. »

ἡ· Ἰουδαίοις μὲν οὖν, διὰ τὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν εὐόλισθον, ταῦτα νενομοθέτητο ². Ἡμεῖς δὲ, θεολογικῶς εἰπεῖν, οἷς ἐδόθη φυγοῦσι τὴν δεισιδαίμονα πλάνην, καθαρῶς μετὰ Θεοῦ γενέσθαι, ἐπεργνωκῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ Θεῷ μόνῳ λατρεύειν, καὶ τῆς θεογνωσίας καταπλουτῆσαι τὴν τελειότητα, καὶ εἰς ἄνδρα καταστῆσαι τέλειον, παρελθοῦσι τὴν νηπιότητα, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν, λαβόντες τὴν διακριτικὴν ἐξὶν παρὰ Θεοῦ, καὶ εἰδότες τί τὸ εἰκονίζόμενον, καὶ τί τὸ εἰκόνι μὴ περιγραφόμενον. Ὁ μὲν γὰρ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοῦσθωμεν· καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ἦμεν δεδουλωμένοι, ὅτε ἦμεν νηπιοί. « Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. » — « Οὐ γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν, ἐωράκατε. » Βαβαὶ τῆς σοφίας τοῦ νομοθέτου ! πῶς εἰκονισθήσεται τὸ ἀόρατον; Πῶς γραφήσεται τὸ ἄπασον, καὶ ἀμέγεθες, καὶ ἀόριστον, καὶ ἀνείδεον; Πῶς χρωματουργηθήσεται τὸ ἀσώματον; Πῶς σχηματισθήσεται τὸ ἀσχημάτιστον; τί οὖν τὸ μυστικῶς μνησόμενον; δηλονότι, νῦν μὲν Θεὸν μὴ εἰκόνιστος τὸν ἀόρατον· ὅταν δὲ ἴδῃς διὰ σὲ γενόμενον ἄνθρωπον τὸν ἀσώματον, τότε ποιήσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς τὸ ἐκτύπωμα. Ὅταν ὁρατὸς σαρκὶ ὁ ἀόρατος γένηται, τότε εἰκονίσεις τὸ τοῦ ὁραθέντος ὁμοίωμα. Ὅτε ὁ ἄπασος καὶ ἀπῆλικος καὶ ἀμέγεθες ὑπεροχῇ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, μορφῇ δουλοῦ λαβὼν, ταύτην συσταλῆ πρὸς

³⁷ Deut. iv, 19. ³⁸ Rom. i, 25. ³⁹ Deut. v, 7-9. ⁴⁰ Exod. xxxiv, 13, 14. ⁴¹ ibid. 17. ⁴² Deut. iv, 15. ⁴³ Act. xvii, 29. ⁴⁴ Greg. Naz. orat. 37. ⁴⁵ Ephes. iv, 15. ⁴⁶ Galat. iii, 25. ⁴⁷ Galat. iii, 24. ⁴⁸ Galat. iv, 3.

VARLÆ LECTIONES.

² Hæc in Colb., et orat. 2, ommissa sunt; habentur vero orat. 1 paucis variantibus.

NOTÆ.

(21) Verbo nempe λατρεύειν, utuntur hic passim I. XX interpretes in locis allegatis, quod Hebraico **עָבַד** servivit respondet, et ex quo latræ cultum,

eumque Deo soli exhibendum inculcat Damascenus.

ποσότητά τε καὶ πληκτικότητα, καὶ χαρακτήρα περι-
 θηται σώματος, τότε ἐν πίναξι χάραττε τε καὶ ἀνα-
 τίθει πρὸς θεωρίαν τὸν ὄραθῆναι καταδεξάμενον, χά-
 ραττε τούτου τὴν ἄφατον συγκατάθεσιν, τὴν ἐκ Παρ-
 θένου γέννησιν, τὴν ἐν Ἰορδάνῃ βάπτισιν, τὴν ἐν
 Θαβὼρ μεταμόρφωσιν, τὰ πάθη τὰ τῆς ἀπαθείας
 πρόξεννα, τὰ θαύματα, τὰ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως
 καὶ ἐνεργείας σύμβολα, δι' ἐνεργείας σαρκὸς ἀποτε-
 λούμενα, τοῦ Σωτῆρος τὴν σωτήριον ταφήν, τὴν εἰς
 οὐρανὸν ἄνοδον· πάντα γράφει, καὶ λόγῳ, καὶ χρώμα-
 σιν, ἐν τε βίβλοις καὶ πίναξιν ^a.

θ. « Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ, φησί, γλυπτὸν ^b, οὐδὲ **B**
 πᾶν ὁμοίωμα. » Ταῦτα τοῦ Θεοῦ προστάξαντος,
 « Ἐποίησαν, φησί, τὸ καταπέτασμα τῆς σκηνῆς τοῦ
 μαρτυρίου, ἐξ ὑακίνθου καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου
 νενησιμένου, καὶ βύσσου κεκλωσμένης, ἔργον ὕφαντὸν
 Χερουβίμ. » Καί, « Ἐποίησαν τὸ ἱλαστήριον ἄνωθεν τῆς
 κειρωτοῦ ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, καὶ τοὺς δύο Χερου-
 βίμ. » Τί ποιεῖς, ὦ Μωϋσῆ; σὺ λέγεις, « Οὐ ποιή-
 σεις σεαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, » καὶ σὺ
 καταπέτασμα κατασκευάζεις· ἔργον ὕφαντὸν Χερου-
 βίμ, καὶ δύο Χερουβίμ ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ; Ἄλλ'
 ἄκουε, τί πρὸς σὲ ὁ θεράπων τοῦ Θεοῦ Μωϋσῆς τοῖς
 πράγμασιν ἀντιθέγγεται. Ὁ τυφλοὶ καὶ μωροὶ,
 σύνετε πῶν λεγομένων τὴν δύναμιν, καὶ φυλάξασθε
 σφόδρα τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Εἶπον, ὅτι « Ὅμοίωμα οὐκ
 εἶδετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐλάλητε Κύριος πρὸς ὑμᾶς **C**
 ἐν Χωρήθ ἐν τῷ ὄρει ἐκ μέσου τοῦ πυρός, μήποτε
 ἀνομήσητε, καὶ ποιήσητε ὑμῖν αὐτοῖς γλυπτὸν ὁμοίω-
 μα, πᾶσαν εἰκόνα· καὶ θεοὺς χωνευτοὺς οὐ ποιήσεις
 σεαυτῷ. » Οὐκ εἶπον, Οὐ ποιήσεις εἰκόνα Χερουβίμ,
 ὡς δούλων παρεστηκότων τῷ ἱλαστηρίῳ, ἀλλ', « Οὐ
 ποιήσεις σεαυτῷ θεοὺς χωνευτοὺς, καὶ, « Οὐ ποιήσεις
 πᾶν ὁμοίωμα, » ὡς θεοὺς, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύσης τῇ
 κτίσει παρὰ τὴν Κτίσαντά. Ὅμοίωμα μὲν οὖν Θεοῦ
 οὐκ ἐποίησα, οὐδὲ μὴν ἐτέρου τινὸς ὡς Θεοῦ, οὐδὲ
 ἀνθρώπου· δεδούλωτο γὰρ τῇ ἀμαρτίᾳ ἡ φύσις τῆς
 ἀνθρωπότητος· οὐδὲ ἐλάτρευσα τῇ κτίσει παρὰ τὸν
 Κτίσαντα, πάσης δὲ τῆς κτίσεως ὁμοίωμα τὴν σκη-
 νὴν κατεσκευάσα, « κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα
 μοι ἐν τῷ ὄρει, » καὶ Χερουβίμ σκιαζόντα τὸ ἱλαστή-
 ριον, ὡς Θεῷ παρεστηκότα. Εἶδες, πῶς ἀνεφάνη ὁ
 σκοπὸς τῆς Γραφῆς τοῖς συνετῶς ἐρευνηταῖς; δεῖ γὰρ
 γινώσκειν, ἀγαπητοί, ὅτι ἐν παντὶ πράγματι ἡ ἀλή-
 θεια ζητεῖται, καὶ τὸ ψεῦδος, καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ποιουῦ-
 τος, εἰ καλὸς ἐστίν, ἢ κακός. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Εὐ-
 αγγελίῳ, καὶ Θεός, καὶ ἄγγελος, καὶ ἀνθρώπος, καὶ
 γῆ, καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, καὶ ἀήρ, καὶ ἥλιος, καὶ σελή-
 νη, καὶ φῶς, καὶ σκότος, καὶ Σατανᾶς, καὶ δαίμονες,
 καὶ ὄφεις, καὶ σκορπίοι, καὶ ζῶη, καὶ θάνατος, καὶ

qui cerni non potest, assumpta carne se conspi-
 cum præbuerit, tunc illius deformes imaginem.
 Cum ille qui in forma Dei existens, ob naturæ
 suæ excellentiam quantitatis et qualitatis et ma-
 gnitudo est exors, forma servi suscepta, ad
 quantitatem qualitatemque sese contrahens, cor-
 poris figuram induerit, tunc in tabellis eum ex-
 prime, palamque conspiciendum proponere, qui cons-
 pici voluit: ineffabilem ipsius demissionem de-
 signa, nativitatem ex Virgine, baptismum in Jor-
 dāne, transfigurationem in Thabor, cruciatus il-
 los, quia cruciatibus nos exemerunt; miracula, quæ cum carnis ministerio patrarentur, divinam
 ipsius naturam et efficaciam promebant; salutarem Salvatoris sepulturam, resurrectionem, ascen-
 sum in cælum; hæc omnia cum sermone, tum coloribus describe, tum in libris, tum in tabellis.

9. « Non facies, ait, tibi sculptile, neque om-
 nem similitudinem ^a. » Hæc cum præcepisset Deus:
 « Fecerunt, inquit, tentorium tabernaculi **350** te-
 stimonii ex hyacintho, et purpura, et coccino
 neto, et bysso retorta, opus contextum Cheru-
 bim ^b. » Et: « Fecerunt propitiatorium ex auro
 puro, et duo Cherubim super arcam ^c. » Quid agis,
 Moyses? tu præcipis: « Non facies tibi sculptile,
 neque omnem imaginem; » ac nihilominus tento-
 rium, opus Cherubim contextum facis, quinetiam
 duo Cherubim ex auro puro? Verum auscultes vel-
 lim, quid tibi Dei minister Moyses respondeat.
 O cæci et stulti, vim verborum percipite, et ani-
 mas vestras diligentissime custodite. Dixi: « Vos
 similitudinem non vidistis in die qua locutus est
 ad vos Dominus in Horeb in monte de medio
 ignis; nequando contra legem agatis, et faciatis
 vobis sculptam similitudinem, omnem imagi-
 nem ^d: et deos conflatis non facies tibi ^e. » Non
 dixi: Ne feceris imagines Cherubim, quæ ad in-
 star servorum propitiatorium assistant; sed: « Non
 facies tibi deos conflatis; » et: « Non facies
 tibi ullam similitudinem, » tanquam Dei, nec ser-
 vici creaturæ potius quam Creatori ^f. Itaque si-
 militudinem Dei non feci, neque alterius eju-
 s-piam tanquam Dei, neque item hominis (tunc
 enim humanum genus servituti mancipabatur), ne-
 que rei creatæ potius quam Creatori servivi: sed
 universæ creaturæ similitudinem, tabernaculum,
 inquam, construxi, « secundum exemplar quod
 mihi ostensum est in monte ^g. » Cherubim quo-
 que, quæ propitiatorium obumbrarent, tanquam
 Deo assistentia. Vidisti quomodo Scripturæ in-
 tentio et sensus obviam illis fiat, qui prudenter
 illum investigant? Hoc quippe nosse convenit,
 dilectissimi, in omni negotio, illud inquiri, quid
 veri sit aut falsi, quoque consilio quispiam quid
 egerit; si bonæ, an malæ. Nam in Evangelio, et
 Deus, et angelus, et homo, et terra, et aqua, et

^a Exod. xx, 4. ^b Exod. xxxvii, 37. ^c Exod. xxxvii, 6, 7. ^d Deut. iv, 15. ^e Exod. xxxiv, 17.
^f Rom. i, 25. ^g Exod. xxv 40.

VARIÆ LECTIONES.

^a Hactenus quæ in Colb. ut et orat. 2 ommissa sunt. ^b Colb. et 2, orat. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἄκουε·
 Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτόν. ^c Illicusque cod. Colb.; cætera periere.

ignis, et aer, et sol, et luna, et lux, et tenebræ, et A
Satanas, et dæmones, et serpentes, et scorpii, et
mors, et virtutes, et vitia, atque universa, cum
bona, tum mala scripta sunt. Verum, quandoquid-
dem omnia quæ de his feruntur, vera sunt, atque
in Dei gloriam, et salutem nostram, necnon in
sanctorum quos ille gloriosos effecit, honorem,
et in diaboli dæmonumque ejus opprobrium, con-
ferunt, ea nos adoramus, complectimur, deoseu-
lamur, atque oculis, labris et corde salutamus.
Consimiliter, Vetus omne, Novumque Testamen-
tum, et sermones sanctorum probatorumque Pa-
trum prosequimur : at turpem execrabilemque
et impuram detestandorum Manichæorum scri-
pturam, eademmet vocabula complectentem, at-
que ad diaboli dæmonumque ejus gloriam et in
animarum perniciem excogitatam, respuimus et
rejecimus. Sic quoque quando de imaginibus agi-
tur, inquirenda veritas est, mensque eorum qui
eas faciunt. Et siquidem vera rectaque sit, atque
ad Dei sanctorumque ejus gloriam fiant, juvent-
que ad virtutes persequendas et vitia fugienda,
necnon ad animarum salutem, eas tanquam ima-
gines, exempla, similitudines, illitteratorumque
hominum libros et monumenta, veneremur, oscu-
lemur, oculisque et labiis et corde complectamur;
velut scilicet incarnati Dei **351** effigiem, aut ma-
tris ejus, aut sanctorum, qui passionum Christi
perinde atque gloriæ socii, victoresque et profligatores
diaboli ac dæmonum, eorumque fraudis
exstiterunt. Quod si quis Deitatis, quæ a materia
procul semota, et incorporea est, imaginem ausit
effingere, tanquam falsam illam reprobamus. Si
qua item in gloriam et honorem cultumque dia-
boli vel dæmonum expressa sit, hanc rejicimus
prorsus, et flammis concremamus. Si quis ima-
ginem hominum, aut belluarum, aut volucrum,
aut reptilium, alteriusve rei creatæ in Deum ha-
buerit, hunc anathemati devovemus. Sicut enim
sancti Patres sacra dæmonum et fana subverte-
runt, atque in eorum locis templa Dei sanctorum-
que nomini dicata construxerunt, quæ et nos vene-
ramur; eodem modo, dæmonum quoque simu-
lacris ablatis, Christi et Deiparæ, sanctorumque
imagines horum loco statuerunt. Atqui in Veteri
quidem Testamento, nec templa sanctorum no-
mini construebant Israelitæ, nec eorum comme-
moratio festiva erat. Adbuc enim maledictioni
subjiciebatur hominum genus, et mors supplicium
erat : quapropter hæc lugebatur, et qui mortui
cadaver tetigisset, immundus habebatur. Nunc
autem, ex quo naturæ nostræ ceu medicamentum
quoddam vivificum et salutare conjuncta divinitas
est, gloriosa illa evasit, atque in incorruptionem transformata fuit : unde templa quoque in sanctorum
honorem eriguntur, eorumque pinguntur imagines.

10. Nulli igitur hominum lateat, eum qui ad

ἄδης, καὶ ἀρεταί, καὶ κακίαι, καὶ πάντα κακά τε καὶ
κακά, εἰσι γεγραμμένα. Ἄλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τὰ περὶ
αὐτῶν λεγόμενα ἀληθῆ εἰσι, καὶ ὁ σκοπὸς πρὸς ὄ-
ξαν Θεοῦ ἐστὶ καὶ σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ δόξα ⁴ μὲν
τῶν ὑπ' αὐτοῦ δοξαζομένων ἁγίων, αἰσχύνῃ δὲ τοῦ
διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, προσκυνοῦμεν, καὶ
περιπτυσσόμεθα, καὶ καταφιλοῦμεν, καὶ ὀφθαλμοῖς,
καὶ χεῖλεσι, καὶ καρδίᾳ ἀσπαζόμεθα. Ὅμοίως καὶ
πᾶσαν τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, τοὺς τε
λόγους τῶν ἁγίων καὶ ἐκκρίτων Πατέρων τὴν δὲ
αἰσχρὰν καὶ μουσαρὰν καὶ ἀκάθαρτον γραφὴν τῶν
καταράτων Μανιχαίων, τὰ αὐτὰ ὀνόματα περιέχου-
σαν, καὶ πρὸς δόξαν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων
αὐτοῦ, καὶ ἀπώλειαν ψυχῶν ἐφευρεθείσαν, ἀποπτύ-
μεν καὶ ἀποβαλλόμεθα ὅτω καὶ ἐν τῷ πράγματι
τῶν εἰκόνων, χρῆ ἐρευνᾶν τὴν τε ἀλήθειαν καὶ τὴν
σκοπὸν τῶν ποιούντων· καὶ εἰ μὲν ἀληθῆς καὶ ὀρθῆς
καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ, καὶ πρὸς
ζῆλον ἀρετῆς, καὶ ἀποφυγὴν κακίας, καὶ σωτηρίαν
ψυχῶν γίνονται, ἀποδέχεσθαι, καὶ τιμᾶν, ὡς εἰκόνας,
καὶ μιμήματα, καὶ ὁμοιώματα, καὶ βίβλους τῶν
ἀγραμμάτων καὶ ὑπόμνησιν, καὶ προσκυνεῖν, καὶ
καταφιλεῖν, καὶ ὀφθαλμοῖς, καὶ χεῖλεσιν, καὶ καρ-
δίᾳ ἀσπάζεσθαι, ὡς σεσαρκωμένου Θεοῦ ὁμοίωμα,
ἢ τῆς τούτου μητρὸς, ἢ τῶν ἁγίων τῶν κοινωνῶν τῶν
παθημάτων αὐτοῦ, καὶ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, καὶ
νικητῶν καὶ καθαιρετῶν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαι-
μόνων, καὶ τῆς πλάνης αὐτῶν. Εἰ δὲ τῆς θεότητος
τῆς αὐτοῦ καὶ ἀσωμάτου εἰκόνα τις τολμήσει ποιῆσαι,
ὡς ψευδῆ ἀποβαλλόμεθα· καὶ ἐάν τις ἐπὶ δόξῃ καὶ
τιμῇ καὶ προσκυνῆσει τοῦ διαβόλου ἢ τῶν δαιμόνων,
καταπτύομεν καὶ πυρὶ ἀναλίσκομεν. Καὶ ἐάν τις
ἀνθρώπων, ἢ κτηνῶν, ἢ πετεινῶν, ἢ ἐρπετῶν, ἢ
ἄλλης τινὸς κτίσεως θεοποιήσῃ εἰκόνα, ἀναθεματί-
ζομεν τοῦτον. Ὡσπερ γὰρ τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς ναοὺς
τῶν δαιμόνων καθέλον οἱ ἅγιοι Πατέρες, καὶ ἐν τοῖς
αὐτῶν τόποις ναοὺς ἐπ' ὀνόματι Θεοῦ καὶ ἁγίων
ἤγειραν, καὶ τούτους σέβομεν, οὕτω καὶ τὰς εἰκόνας
τῶν δαιμόνων καθέλον, καὶ ἀντ' ἐκείνων ἤγειραν
εἰκόνας Χριστοῦ, καὶ τῆς τούτου Μητρὸς, καὶ τῶν
ἁγίων, καὶ ταύτας σέβομεν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς Παλαιᾶς
οὕτε ναοὺς ἐπ' ὀνόματι ἀνθρώπων ἤγειρεν ὁ Ἰσραὴλ,
οὕτε μνημόσυον ἐωρτάζετο· ἐτι γὰρ ὑπὸ κατάραν
ἦν ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, καὶ ὁ θάνατος κατάραν
ἦν· διὸ καὶ ἐπενεβίετο, καὶ ὁ ἀπτόμενος τοῦ σώματος
τοῦ τεθνηκότος, ἀκάθαρτος ἐλογίζετο. Νῦν δὲ, ἀφ'
οὗ ἡ θεότης τῆ ἡμετέρας φύσεως ἀσυγχύτως συνεκράθη,
οἶόν τι ζωοποιὸν καὶ σωτήριον φάρμακον, ὅπως
ἐδοξάσθη ἡ φύσις ἡμῶν, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν με-
εστοιχειώθη· διὸ καὶ ναοὶ αὐτοῖς ἐγείρονται, καὶ
εἰκόνας ἀναγράφονται.

1. Γνωστέτω οὖν πᾶς ἄνθρωπος, ὡς ὁ τὴν εἰκόνα

VARIAE LECTIONES.

⁴ Lego δόξαν, et paulo post αἰσχύνῃ, ut sensus postulat, ac in orat. 2 habetur.

τὴν πρὸς δόξαν καὶ ὑπόμνησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς A
 τούτου Μητρὸς τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἢ τινος τῶν
 ἁγίων, ἔτι δὲ πρὸς αἰσχύνην τοῦ διαβόλου καὶ τῆς
 ἤττης αὐτοῦ καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, ἐκ θεοῦ πόθου
 καὶ ζήλου γενομένην, καταλύειν ἐπιχειρῶν, καὶ μὴ
 προσκυνῶν καὶ τιμῶν καὶ ἀσπαζόμενος πόθῳ τοῦ
 εἰκονιζομένου, ὡς εἰκόνα τιμῶν, καὶ οὐχ ὡς Θεόν,
 ἐχθρὸς ἔστι Χριστοῦ, καὶ τῆς ἁγίας Θεοτόκου, καὶ
 τῶν ἁγίων, ἐκδικητὴς δὲ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμό-
 νων αὐτοῦ, ἔργῳ ἐπιδεικνύμενος τὴν λύπην, ὅτι ὁ
 Θεὸς καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ τιμῶνται καὶ δοξάζονται, ὁ
 δὲ διάβολος καταισχύνεται. Ἡ γὰρ εἰκὼν θριαμβὸς
 ἔστι, καὶ φανερώσει, καὶ στηλογραφία, εἰς μνήμην
 τῆς νίκης τῶν ἀριστευσάντων καὶ διαπρεψάντων, καὶ
 τῆς αἰσχύνης τῶν ἡττηθέντων καὶ καταβληθέντων.
 Εἶδον πολλάκις ποθοῦντας, ἰμάτιον τοῦ ποθουμένου
 θεασασμένους, ὡς αὐτὸν τὸν ποθούμενον ἀσπασασμένους
 τὸ ἰμάτιον, ὀφθαλμοῖς τε καὶ χεῖρσι. Χρὴ ἀποδιδόναι
 πᾶσι τὰς ὀφειλάς, κατὰ τὸν ἅγιον Μαυλὸν τὸν
 ἀπόστολον, « τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν· καὶ βασιλεῖ
 μὲν, ὡς ὑπερέχοντι, τοῖς δὲ ἔρχουσι, ὡς δι' αὐτῶν
 φέροστέλλομένοις »· ἐκάστῳ, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ
 ἐξιώματος.

α'. Ποῦ εὔρες ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἢ ἐν τῇ Εὐαγγελίῳ
 ὄνομα Τριάδος, ἢ ὁμοούσιον, ἢ μίαν φύσιν θεότητος
 τρανώς, ἢ τρεῖς ὑποστάσεις αὐτολεξεῖ, ἢ μίαν ὑπό-
 στασιν τοῦ Χριστοῦ, ἢ δύο φύσεις αὐτολεξεῖ; Ἄλλ'
 ὁμῶς, ἐπειδὴ, ἐκ τῶν Ἰσοδυναμουσῶν λέξεων τῶν ἐν
 τῇ Γραφῇ κειμένων, ὤρισαν ταῦτα οἱ ἅγιοι Πατέρες,
 δεχόμεθα, καὶ τοὺς μὴ δεχομένους ἀναθεματίζομεν·
 ἐγὼ δὲ παριστῶ σοι ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὅτι προσέταξεν ὁ
 Θεὸς ποιεῖν εἰκόνας· πρῶτον μὲν αὐτὴν τὴν σκηνὴν,
 καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐν αὐτῇ. Καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις
 αὐτοῦς ὁ Κύριος, τοῖς πειραστικῶς ἐρωτήσασιν, « Εἰ
 ἔστι Καίσαρι δοῦναι κῆνον; » εἶπεν· « Ἀγάγετέ
 μοι τὸ νόμισμα. » Καὶ ὑπέδειξαν αὐτῷ δηνάριον, καὶ
 ἤρώτησεν αὐτούς, « Τίνος εἰκόνα ἔχει; » Οἱ δὲ εἶπον,
 « Καίσαρος. » Καὶ εἶπεν, « Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσα-
 ρος, Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. » Ἐπειδὴ
 εἰκόνα Καίσαρος ἔχει, Καίσαρός ἐστι, καὶ ἀπόδοτε
 Καίσαρι· καὶ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ, ἀπόδοτε Χριστῷ·
 Χριστοῦ γὰρ ἐστίν.

quæ sunt Cæsaris, Cæsari : et quæ sunt Dei, Deo ⁵⁵. » Quia Cæsaris habet imaginem, Cæsaris est, adeoque
 Cæsari reddite : ita Christi quoque imaginem Christo reddite : Christi quippe est.

β'. Ὁ Κύριος μακαρίζων τοὺς μαθητὰς, εἶπε· D
 « Πολλοὶ βασιλεῖς καὶ προφῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν &
 βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκούσαι & ἀκούετε, καὶ
 οὐκ ἤκουσαν. Ὑμῶν δὲ μακάριοι εἰσιν οἱ ὀφθαλμοί,
 ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὤρα, ὅτι ἀκούουσιν. » Εἶδον οὖν
 οἱ ἀπόστολοι σωματικῶς τὸν Χριστὸν, καὶ τὰ πάθη,
 καὶ τὰ θαύματα αὐτοῦ, καὶ ἤκουσαν τῶν λόγων αὐ-
 τοῦ· ἐπιθυμοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἰδεῖν, καὶ ἀκούσαι, καὶ
 μακαρισθῆναι. Εἶδον ἐκεῖνο πρόσωπον πρὸς πρό-
 σωπον, ἐπειδὴ παρῆν σωματικῶς· ἡμεῖς δὲ, ἐπειδὴ
 σωματικῶς οὐ πάρεστιν, ὡσπερ διὰ βίβλων ἀκούομεν
 τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ ἀγαζόμεθα τὴν ἀκοήν, καὶ δι'

A Christi, vel matris ejus Genitricis Dei, vel sancti
 cujuspiam honorem et recordationem, necnon ad
 ignominiam diaboli, relatæque de illo et dæmoni-
 bus ejus victoriæ memoriam, confectam divino
 quodam studio et ardore imaginem dejicere aggres-
 sus fuerit, neque eam potius ceu veneratione di-
 gnam, non tamen uti Deum, adorat, colit et com-
 plectitur, inimicum Christi, sanctæ Deiparæ san-
 ctorumque esse; diaboli vero et dæmonum ejus
 vindicem : quippe qui palam ægre ferat, tam Deum,
 quam sanctos ejus gloria et honore affici, diabol-
 um vero ignominia aspergi. Nam imago triumphî
 genus, ostentatio, insculptumque monumentum
 est, in memoriam erectum illorum, qui generoso
 præstantique animo sese gesserunt, inque perenne
 dedecus dæmonum, qui victi profligatique sunt.
 Quosdam sæpe vidi, qui, cum amici desiderio ten-
 erentur, si vestem ejus conspicerent, haud aliter
 illam atque amicum ipsum oculis et labiis prose-
 querentur. Omnibus, secundum apostoli Pauli
 sententiam, reddere debitum oportet : « Cui hon-
 orem, honorem; ac regi quidem quasi præcellen-
 ti; ducibus vero, tanquam ab eo missis ⁵⁶, »
 unicuique pro dignitatis ejus ratione.

11. Ubinam, obsecro, in Veteri Testamento,
 aut in Evangelio Trinitatis nomen, aut consub-
 stantiale, aut unam Deitatis naturam discrete scrip-
 ptam repereris? Ubi tres hypostases ipsismet
 expressas verbis, aut unam Christi personam, aut
 duplicem naturam? Verum, quia sancti Patres
 ex verbis vim eamdem obtinentibus, quæ in Scri-
 ptura leguntur, hæc omnia definiunt, idcirco ea
 suscipimus, illosque qui non admittunt, anathe-
 mate ferimus. Ego vero tibi demonstro Deum
 352 in Veteri Testamento mandavisse, ut imagines
 fabricarentur. Nam primum quidem præcepit ut
 tabernaculum, et quæ in ipso erant, construerentur.
 In Evangeliiis vero Dominus ipse, illis qui
 tentandi causa ex se sciscitati erant : « Num lice-
 ret censum dare Cæsari, dixit : Afferte mihi nu-
 mismâ. » Cumque denarium ostendissent, ex eis
 quæsitit cujusnam haberet imaginem. Illis vero
 respondentibus, « Cæsaris, » ait : « Reddite ergo

respondentibus, « Cæsaris, » ait : « Reddite ergo

D 12. Christus discipulos beatos appellans, aiebat :
 « Multi reges et prophetæ cupierunt videre quæ vos
 videtis, et non viderunt : et audire quæ auditis,
 et non audierunt. Vestri autem oculi beati, quia
 vident, et aures, quia audiunt ⁵⁷. » Apostoli igitur
 corporeis oculis Christum viderunt, ejusque labo-
 res et miracula, ac sermones audierunt : nos pa-
 riter et videre cupimus, et auscultare, tumque
 adeo beati audire. Cernebant illi facie ad faciem,
 quia corpore præsens erat : nos autem quia cor-
 pore præsens non est, quemadmodum ex libris
 sermones ejus audimus, et tum quoad auditum,

⁵⁵ Rom. xiii, 7; I Petr. ii, 13, 14. ⁵⁶ Matth. xii, 16-21. ⁵⁷ Matth. xiii, 16, 17.

et ipso audita quoad animam sancti efflicimur, A beatique dicimur; ita libros quoque ex quibus sermones illius percipimus, venerantes adoramus; eodem modo per imaginum picturam corporeæ illius figuræ, miraculorum cruciatuumque descriptionem expressam conspicientes, sanctitatem adipiscimur, lætitia cinnulamur, ac beati andimus, tum subinde corpoream ipsius figuram colimus, veneramur et adoramus. Atqui corporalem ejus figuram contemplantes, ipsius quoque divinitatis gloriam, quoad fieri potest, mente complectimur. Nam, quia duplicis substantiæ sumus, ex anima nempe et corpore compositi, nec anima nostra nuda prorsus est, sed velut tegumento quodam obvelatur, idcirco fieri nequaquam potest, ut absque corporearum rerum opera, ad spiritualia per- B tingamus. Sicut ergo per sensibilia verba auribus corporis audimus, atque ea quæ spiritualia sunt intelligimus; sic per corporeum quoque intuitum ad spiritualem contemplationem progredimur. Quamobrem corpus et animam Christus assumpsit, quia homo corpore atque anima constat⁶⁸. Unde duplex etiam est baptismus, ex aqua nimirum et spiritu: sic pariter communio, preces, et psalmodiarum simul et spiritualia; consimiliter luminaria et suffimenta.

13. Ad hæc diabolus nihil de cæteris sollicitus, in solas imagines insurrexit; tantaque in illas ardet invidia, ut in Prato sancti Sophronii Hierosolymorum patriarchæ hoc scriptum sit⁶⁹. « Narrabat abbas Theodorus Æliotes, in monte Olivarum reclusum quemdam mansisse, virum spirituali militia insignem, quem libidinis dæmon modis omnibus oppugnabat. Cum is die quadam acrius solito ipsum urgeret, conqueri cæpit senex: Quousque tandem me infestare non desines? Recede deinceps a me: en consenuisti mecum. Cui dæmon se conspicuum præbens: Jura, inquit, mihi, te nemini narraturum quæ tibi dixerō: nec in 353 posterum molestus ero. Juravit senex: ita, Per eum qui in excelsis habitat, nulli patefaciam quæ dixeris mihi. Tum dæmon, hanc, inquit, imaginem ultra ne colueris, neque ego posthac bellum adversum te movebo. Porro imago illa sanctæ Mariæ Dei Genitricis Dominæ nostræ, Christum Jesum Dominum nostrum gestantis, effigiem ferebat. D Hinc videris, quemnam imitentur, cujusve instrumenta sint illi, qui imagines adorari prohibent. Dæmon quippe libidinis satius duxit ab adoranda Dominæ nostræ imagine cessare senem, quam in libidinis immunditiam labi: cum non eum laeret, ejusmodi peccatum fornicatione longe gravius esse. »

14. Cæterum quando nobis de imagine sermo est; agedum, hæc fusius et diligentius pertractemus; itaque dicendum erit, 1° quidnam sit imago; 2° cur facta sit; 3° quot sint imaginum genera;

αὐτῆς τὴν ψυχὴν, καὶ μακαρίζομεθα, καὶ προσκυνώ- μεν, τιμῶντες τὰς βίβλους, δι' ὧν ἀκούομεν τῶν λό- γων αὐτοῦ· οὕτως καὶ διὰ γραφῆς εἰκόνων θεωρού- μεν τὸ ἐκτύπωμα τοῦ σωματικοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ, καὶ τῶν θαυμάτων καὶ τῶν παθημάτων αὐτοῦ, καὶ ἀγιαζόμεθα, καὶ πληροφοροῦμεθα, καὶ χαίρομεν, καὶ μακαρίζομεθα, καὶ σέβομεν, καὶ τιμῶμεν, καὶ προσ- κυνούμεν τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ τὸν σωματικόν. Θεω- ροῦντες δὲ τὸν σωματικὸν χαρακτήρα αὐτοῦ, ἐννοοῦ- μεν ὡς δυνατόν καὶ τὴν δόξαν τῆς θεότητος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ διπλοὶ ἔσμεν, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος κατεσκευασμένοι, καὶ οὐ γυμνή ἡμῶν ἐστὶν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὡς ὑπὸ παραπέτασματι καλύπτεται, ἀδύνατον ἡμᾶς ἐκτὸς τῶν σωματικῶν ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ νοητά. Ὅσπερ οὖν διὰ λόγων αἰσθητῶν ἀκούομεν ὡς σωμα- τικοῖς, καὶ νοοῦμεν τὰ πνευματικὰ, οὕτω διὰ σωμα- τικῆς θεωρίας ἐρχόμεθα ἐπὶ τὴν πνευματικὴν θεω- ρίαν. Διὰ τοῦτο σῶμα καὶ ψυχὴν ἀνέλαθεν ὁ Χριστὸς, ἐπειδὴ σῶμα καὶ ψυχὴν ἔχει ὁ ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο καὶ τὸ βάπτισμα διπλοῦν, ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ ἡ κοινωνία, καὶ ἡ προσευχὴ, καὶ ἡ ψαλμωδία, πάντα διπλά, σωματικὰ καὶ πνευματικὰ, καὶ φῶτα καὶ θυμιάματα.

εγ'. Ἄλλὰ πάντα ἐάσας, κατὰ μόνων τῶν εἰκόνων ὤρμησεν ὁ διάβολος· καὶ τοσοῦτος αὐτῷ φθόνος ἐστὶ κατὰ τῶν εἰκόνων, ὡς καὶ ἐν τῷ Λειμωνερῶν τοῦ ἀγίου Σωφρονίου τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, γε- γράφθαι οὕτως· « Ἐλέγεν ὁ ἀδδᾶς Θεόδωρος ὁ Αἰλιώ- τῆς, ὅτι ἦν τις ἐγκλειστος εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἀγωνιστῆς· παντὶ⁷⁰ δὲ αὐτῷ ἐπολέμει ὁ δαίμων τῆς πορνείας. Ἐν μὲν οὖν ὡς ἐπέκειτο αὐτῷ σφοδρῶς, ἤρξατο ὁ γέρον ἀποδύρεσθαι, καὶ λέγειν τῷ δαίμονι· Ἔως πότε οὐκ ἐνδίδως μοι; Ἀπόστα λοιπὸν ἐπ' ἐμοῦ, συνεγῆρασα; μοι. Φαίνεται αὐτῷ ὁ δαίμων ὀφθαλμοφανῶς, λέγων· Ὁμοσόν μοι ὅτι οὐδενὶ λέ- γεις, ὃ μέλλω λέγειν σοι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμῶ. Καὶ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ γέρον, ὅτι Μὰ τὸν κατοικοῦντα ἐν τοῖς ὑψίστοις, οὐκ εἶπω τιτὶ ἄπερ εἶπης μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ δαίμων· Μὴ προσκυνήσης ταύτην τῇ εἰκόνι, καὶ οὐκέτι σοι πολεμήσω. Εἶχε δὲ ἡ εἰκὼν ἐκτύπωμα, τὴν Δέσποιναν ἡμῶν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον, βαστάζουσαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἴδὲ τίνα μιμοῦνται οἱ προσκυνεῖσθαι τὰς εἰκόνας κωλύοντες, καὶ τίνος εἰσὶν ὄργανα· ὁ γὰρ δαίμων τῆς πορνείας ἠρετίαστο μὴ προσκυνεῖσθαι τὴν εἰκόνα τῆς Δεσποίνης, ἥπερ εἰς τὴν τῆς πορνείας ἀκαθαρσίαν ἐμπεσεῖν τὸν γέροντα, ὡς μείζονα τῆς πορνείας ἁμαρτίαν ταύτην ἐπιστάμενος. »

ιδ'. Ἄλλ' ἐπειδὴ περὶ εἰκόνας ὁ λόγος ἐστὶ καὶ προσκυνήσεως, φέρε πλατύτερον περὶ τούτων τὸν λόγον διευκρινήσωμεν· καὶ εἰπωμεν πρῶτον, τί ἐστὶν εἰκὼν· δεύτερον, τίνος χάριν γέγονεν εἰκὼν· τρίτον,

⁶⁸ Greg. Naz. Orat. de bapt. τρώπῳ? EDIT.

⁶⁹ Pratum spirituale; de quo videsis orat. 4.

⁷⁰ πάντη vel παντὶ

πόσαι διαφορα εικόνων· τέταρτον, τί τὸ εικονιζόμενον, καὶ τί τὸ μὴ εικονιζόμενον· πέμπτον, τίς πρῶτος ἐποίησεν εικόνας.

ιε'. Εἶτα καὶ περὶ προσκυνήσεως· πρῶτον, τί ἐστὶ προσκύνησις· δεύτερον, πόσοι τρόποι προσκυνήσεως· τρίτον, πόσα τὰ προσκυνούμενα εὐρίσκωμεν ἐν τῇ Γραφῇ· τέταρτον, ὅτι πᾶσα προσκύνησις διὰ τὸν φύσει προσκυνητὸν Θεόν ἐστὶ· πέμπτον, ὅτι ἡ τῆς εικόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει.

Πρῶτον, τί ἐστὶ εἰκὼν.

ις'. Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶν ὁμοίωμα, καὶ παράδειγμα, καὶ ἐκτύπωμά τιος, ἐν ἑαυτῷ δεικνύον τὸ εικονιζόμενον. Πάντως δὲ οὐ κατὰ πάντα ἔοικεν ἡ εἰκὼν τῷ πρωτοτύπῳ, τουτέστι τῷ εικονιζομένῳ· ἄλλο γὰρ ἐστὶν ἡ εἰκὼν, καὶ ἄλλο τὸ εικονιζόμενον, καὶ πάντως ὁραταὶ ἐν αὐτοῖς διαφορὰ, ἐπεὶ οὐκ ἄλλο τοῦτο, καὶ ἄλλο ἕκεινο. Οἶόν τι λέγω· Ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ καὶ τὸν χαρακτήρα ἐκτυποῖ τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις οὐκ ἔχει· οὔτε γὰρ ζῆ, οὔτε λογίζεται, οὔτε φθέγγεται, οὔτε αισθάνεται, οὔτε μέλος κινεῖ· καὶ ὁ υἱὸς, εἰκὼν φυσικὴ ὦν τοῦ πατρὸς, ἔχει τι παρηλλαγμένον πρὸς αὐτόν. Υἱὸς γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐ πατήρ.

Δεύτερον, τίος χάρις ἐστὶν ἡ εἰκὼν.

ιζ'. Πᾶσα εἰκὼν ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου ἐστὶ καὶ δεικτικὴ. Οἶόν τι λέγω· Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος, οὔτε τοῦ ἀοράτου γυμνήν ἔχει τὴν γνώσιν, σώματι καλυπτομένης τῆς ψυχῆς, οὔτε τῶν μετ' αὐτὸν ἐσομένων, οὔτε τῶν τόπων διεστηχότων καὶ ἀπεχόντων, ὡς τόπων καὶ χρόνων περιγραφόμενος, πρὸς ὁδηγίαν γνώσεως, καὶ φανέρωσιν, καὶ δημοσίευσιν τῶν κεκρυμμένων, ἐπενοήθη ἡ εἰκὼν· πάντως δὲ πρὸς ὑφέλειαν καὶ εὐεργεσίαν καὶ σωτηρίαν, ὅπως στηλιτευομένων καὶ θριαμβευομένων τῶν πραγμάτων, διαγνώμεν τὰ κεκρυμμένα, καὶ τὰ μὲν καλὰ ποθήσωμεν καὶ ζηλώσωμεν, τὰ δὲ ἐναντία, τουτέστι τὰ κακὰ, ἀποστραφώμεν καὶ μισήσωμεν.

Τρίτον, πόσαι διαφορα εικόνων.

ιη'. Διαφοραὶ δὲ εικόνων εἰσὶ· πρώτη μὲν οὖν εἰκὼν ἐστὶν ἡ φυσικὴ· Ἐν ἐκάστῳ δὲ ἑ πράγματι δεῖ πρῶτον εἶναι τὸ κατὰ φύσιν, καὶ τότε τὸ κατὰ θέσιν καὶ μίμησιν (22)· οἶον δεῖ πρῶτον εἶναι φύσει ἄνθρωπον, καὶ τότε θέσει κατὰ μίμησιν. Πρώτη οὖν

VARIÆ LECTIONES.

* Hæc quæ sequuntur majori parti orationis f subnectuntur in cod. mss. Regiis duobus et in altero, usque ad PP. testimonia in quibus hic titulus præfigitur, Τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου ἀγίου. † Additur hic in uno cod. ἔχει γνώσιν. ‡ Forte γάρ.

NOTÆ.

(22) Græce κατὰ θέσιν et paulo post θέσει, quod tum per positionem institutionemve significat, tum per adoptionem et accommodationem; atque opponitur τῷ φύσει, et τῷ κατὰ φύσιν, seu illi quod secundum suæ naturæ conditionem et ordinem existit. Cæterum aliquid esse θέσει duntaxat, non ipsiusmet rei veritatem continuo excludit. Idque testatus est Copronymus ipse Iconoclasta cum suo concilio, cujus verba hæc refert Nicephorus CP. Antirr. II: Ἐκέλευσεν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις παραδοῦναι, δι' οὗ ἡράσθη πράγμα-

A 4° quænam possint, quæve non possint imaginibus exprimi; 5° quis primus imaginum auctor.

15. Idem de adoratione: 1° quid sit adoratio; 2° quot sint adorationum modi; 3° quot sint ea quibus in Scriptura legimus adorationem exhibitam fuisse; 4° quod adoratio omnis ad Deum, qui suapte natura adorandus est, referatur; 5° quod adoratio imagini adhibita, ad eum, quem illa representat, reducat.

1° *Quid sit imago.*

16. Imago itaque est similitudo, exemplum et effigies cujuspiam, in qua ille cujus est imago ostenditur. Neque tamen imago exemplari; hoc est rei quam exhibet, per omnia similis est. Nam aliud est imago, et aliud, id quod imagine representatur: ac necesse est ut nonnihil inter utrumque discriminis animadvertatur: siquidem nec istud alia res esset, nec illud alia. Exempli gratia, hominis imago, etsi corporis figuram exprimit, facultates tamen animæ non complectitur. Non enim vivit, nec loquitur, nec sentit, nec membrum movet. Quin etiam filius, cum naturalis sit imago patris, nihilominus aliquid ab ipso discrepat. Nam filius est, non pater.

2° *Cujus gratia instituta sit imago.*

17. Omnis imago rem latentem prodit et manifestat. V. gr. quandoquidem homo, propterea quod animus a corpore obtegatur, invisibilis rei, et eorum quæ post ipsum futura sunt, quæ longe distant et procul absunt, cognitionem non habet, utpote qui loco et tempore circumscribatur; idcirco, ut in rerum cognitione dirigeretur, necnon ut occulta declararentur et manifesta fierent, excogitata est imago: quin etiam utilitatis, beneficentiæ et salutis causa; ut nempe ex rebus ostentatis et propalatis, ea quæ latent dignoscamus, atque tum bona prosequamur et æmulemur, tum contraria, sive mala, vitemus et fugiamus.

3° *Quotplex imaginum discrimen.*

18. Hæc porro sunt imaginum differentiæ. Prima quidem naturalis est. Nam in omni re in primis necesse est ut ipsa sit in sua natura, 354 dein vero institutione et imitatione. Sic homo secundum suam naturam existat prius necessum est, tum deinde

τος, τύπον εἰς σῶμα αὐτοῦ· ἵνα διὰ τῆς ἱερατικῆς ἀναγωγῆς κἀνεὶ ἐκ μετοχῆς καὶ θέσει γίνηται. λάβωμεν αὐτό, ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς σῶμα αὐτοῦ· *Præcepit sanctis discipulis et apostolis, in ea re quam voluit, tradere figuram in corpus suum, ut per sacerdotalem oblationem ex participatione et positione vere et proprie corpus ipsius acciperemus.* Hæc diserte exponunt alia conciliabuli Copronymiani verba, quæ leguntur act. 6 synodi septimæ, et evincunt eos ab orthodoxis, quoad Eucharistiæ fidem non discrepasse.

institutione per imitationem. Quamobrem prima naturalis nihiloque discrepans Dei invisibilis imago Patris est Filius, in seipso Patrem referens. « Nemo enim Deum vidit unquam⁶². » Et rursum : « Non quia Patrem vidit quisquam⁶³. » Filium autem Patris imaginem esse docet Apostolus : « Qui est imago Dei invisibilis⁶⁴. » Et ad Hebræos : « Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus⁶⁵. » Atqui quod in seipso Patrem ostendat, Joannis Evangelium testatur, ubi Dominus Philippo dicenti : « Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis, » respondet : « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem⁶⁶. » Quamobrem Filius est naturalis, nihilque differens Patris imago, Patri similis per omnia, præter hoc unum, quod ipse nec ingenuus, nec Pater sit. Nam Pater est genitor ingenuus; Filius autem genitus, et non Pater; Spiritus sanctus vero est imago Filii : « Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto⁶⁷. » Itaque per Spiritum sanctum agnoscimus Christum Dei Filium et Deum, et in Filio Patrem intuemur. Sermo quippe ex sua natura cogitationis est nuntius, index autem sermonis spiritus est. Quapropter Spiritus est similis nihilque discrepans imago Filii, eo duntaxat differens, quod procedat : quin et uniuscujusque patris imago naturalis, est ipsius filius. Atque primum istud imaginum genus, est imago naturalis.

19. Alterum est genus, illa quæ in Deo est, notio rerum ipso auctore futurarum; hoc est consilium ejus æternum, quod eodem semper modo se habet. Deus enim immutabilis est, et ejus consilium omni principio caret; per quod scilicet ea quæ ab ipso determinata sunt, præfinito tempore sunt, quemadmodum ipse in æternitate constituit. Imagines enim et exempla futurarum rerum, quas ipse facturus est, nihil sunt aliud, quam ejusque notio, atque a sancto Dionysio præfinitiones nominantur⁶⁸. In ejus namque consilio expressæ erant formæ et imagines eorum quæ, priusquam fierent, ab ipso præfinita erant, et immutabiliter futura.

20. Tertium genus imaginum est eorum quæ per imitationem a Deo facta sunt; puta homo. Qua enim ratione ille qui creatus est, ejusdem naturæ sit cum increato? id porro imitatione fecit. Nam veluti Pater, qui est mens, et Filius item Verbum, et Spiritus sanctus, unus Deus sunt; sic mens, verbum et spiritus unus homo sunt. Tum etiam propter arbitrii libertatem et imperandi auctoritatem Deum imitatur. Ait quippe Deus : « Factamus hominem ad imaginem et similitudinem

φυσική και ἀπαράλλακτος εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἐν ἑαυτῷ δεικνύς τὸν Πατέρα. « Θεὸν μὲν γὰρ οὐδαὶς ἑώρακε πώποτε. » Καὶ πάλιν « Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν. » Ὅτι δὲ εἰκὼν ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· « Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. » Καὶ πρὸς Ἑβραίους· « Ὁς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. » Καὶ ὅτι ἐν ἑαυτῷ δεικνύει τὸν Πατέρα, ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ τοῦ Φιλίππου εἰπόντος, « Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, » φησὶν ὁ Κύριος· « Τοσοῦτον χρόνον ἔχω μεθ' ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἑωρακὴς με, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Ἔστι μὲν ὁ Υἱὸς εἰκὼν τοῦ Πατρὸς φυσική, ἀπαράλλακτος, κατὰ πάντα ὁμοία τῷ Πατρὶ, πλήν τῆς ἀγεννησίας, καὶ τῆς πατρότητος. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ, γεννήτωρ ἀγέννητος· ὁ δὲ Υἱὸς, γεννητὸς καὶ οὐ Πατὴρ· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ· « Οὐδαὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Διὰ Πνεύματος οὖν ἁγίου γινώσκομεν τὸν Χριστὸν, Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν, καὶ ἐν τῷ Υἱῷ καθορώμεν τὸν Πατέρα· φύσει γὰρ νοούμενα ἢ, λόγος ἄγγελος· λόγου δὲ μηνυτικὸν, τὸ πνεῦμα. Ὅμοια δὲ καὶ ἀπαράλλακτος ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν μόνῳ τῷ ἔκπορευτῷ τὸ διάφορον ἔχον. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς, γεννητὸς, ἀλλ' οὐκ ἔκπορευτός. Καὶ ἐκάστου δὲ πατρὸς ὁ υἱὸς φυσική ἐστὶν εἰκὼν· καὶ οὗτος μὲν ὁ πρῶτος τρόπος τῆς εἰκόνας, ὁ φυσικός.

β'. Δεύτερος τρόπος εἰκόνας, ἡ ἐν τῷ Θεῷ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένων ἐννοια, τούτεστιν ἡ προαιώνιος αὐτοῦ βούλησις, ἡ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχουσα· ἀτρεπτον γὰρ τὸ θεῖον, καὶ ἡ βούλησις αὐτοῦ, ἀναρχος· ἢ καθὼς προαιώνως ἐβουλήθη, ἐν τῷ προορισθέντι ὑπ' αὐτοῦ καιρῷ γίνεται τὰ ὀρισθέντα· εἰκόνας γὰρ καὶ παραδείγματα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένων, ἡ παρὰ ἐκάστου αὐτῶν ἐννοια, οἱ καὶ προορισμοὶ παρὰ τῷ ἁγίῳ Διονυσίῳ ὀνομάζονται. Ἐν γὰρ τῇ βουλῇ αὐτοῦ ἔχαρακτηρίζετο καὶ εἰκονίζετο πρὶν γενέσεως αὐτῶν, τὰ ὑπ' αὐτοῦ προωρισμένα, καὶ ἀπαραβάτως ἐσόμενα.

γ'. Τρίτος τρόπος εἰκόνας, ὁ κατὰ μίμησιν ὑπὸ Θεοῦ γενόμενος, τούτεστιν ὁ ἀνθρωπος. Πῶς γὰρ ὁ κτιστός, τῆς αὐτῆς φύσεως ἔσται τῷ ἀκτίστῳ, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν; Ὡσπερ γὰρ νοῦς ὁ Πατὴρ, καὶ Λόγος ὁ Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς ἀνθρώπος. Καὶ κατὰ τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἀρχικόν ἰ· λέγει γὰρ ὁ Θεός· « Ποιήσωμεν ἀνθρώπων κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Καὶ εὐθέως ἐπήγαγε· « Καὶ ἀρχιτώσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν

⁶² Joan. i, 18. ⁶³ Joan. vi, 46. ⁶⁴ Coloss. i, 15. ⁶⁵ Hebr. i, 2. ⁶⁶ Joan. xiv, 8, 9. ⁶⁷ I Cor. xii, 3. ⁶⁸ De div. nominib. cap. 1. ⁶⁹ Gen. i, 26.

VARIAE LECTIONES.

^h Mss. νοούμεν. Nonnihil hic deesse videtur, et cum Billio sic legendum opinor, φύσει γὰρ, νοῦ μὲν λόγος, ἄγγελος. ἰ Qui si, ἀλλ' ἢ, nisi? ἰ Mss. κατὰ τὸ ἀρχ.

τοῦ οὐρανοῦ. » Καὶ πάλιν · « Καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. »

κα'. Τέταρτος τρόπος εἰκόνας τῆς γραφῆς, σχήματα καὶ μορφᾶς καὶ τύπους ἀναπλαττούσης τῶν ἀοράτων καὶ ἀσωμάτων, σωματικῶς τυπουμένων, πρὸς ἀμυδρὰν κατανόησιν Θεοῦ τε καὶ ἀγγέλων, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἡμᾶς τὰ ἀσώματα ἄνευ σχημάτων ἀναλογούντων ἡμῖν θεωρεῖν, καθὼς φησιν ὁ πολὺς τὰ θεῖα Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. « Ὅτι μὲν γὰρ εἰκότως προβέβληται τῶν ἀτυπῶτων οἱ τύποι, καὶ τὰ σχήματα τῶν ἀσχηματίστων, οὐ ἔκ μόνην αἰτίαν φαίη τις εἶναι τὴν καθ' ἡμᾶς ἀναλογίαν, ἀδυνατοῦσαν ἀμέσως ἐπὶ τὰς νοητὰς ἀνατείνεσθαι θεωρίας, καὶ δεομένην οἰκείων καὶ συμφυῶν ἀναγωγῶν. Εἰ τοίνυν τῆς ἡμῶν προνοῶν ἀναλογίας ὁ θεὸς λόγος, πάντοθεν τὸ ἀναπαύειν ἡμῖν ποριζόμενος, καὶ τοῖς ἀπλοῖς καὶ ἀμορφώτοις τύποις τινὰς περιτίθησι, πῶς μὴ εἰκονίζει τὰ σχήμασι μεμορφωμένα κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, καὶ ποθοῦμενα μὲν, διὰ δὲ τὸ μὴ παρεῖναι, ὀρᾶσθαι μὴ δυνάμενα; Φησὶ γοῦν ὁ θεορῆμων Γρηγόριος, ὅτι πολλὰ κάμνων ὁ νοῦς ἐκδῆναι τὰ σωματικά, πάντη ἄδυναται. « Ἀλλὰ καὶ τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτίσεως τοῦ κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοοῦμενα καθορᾶται. » Ὁρῶμεν δὲ καὶ ἐν τοῖς κτίσμασιν εἰκόνας, μηνουῦσας ἡμῖν ἀμυδρῶς τὰς θείας ἐμφάσεις· ὡς ὅτε λέγομεν τὴν ἁγίαν Τριάδα τὴν ὑπεράρχιον, εἰκονίζεσθαι δι' ἡλίου καὶ φωτὸς καὶ ἀκτίνος· ἢ πηγῆς ἀναβλυζούσης, καὶ πηγαζομένου νάματος, καὶ προχοῆς· ἢ νοῦ καὶ λόγου καὶ πνεύματος τοῦ καθ' ἡμᾶς· ἢ ῥόδου φυτοῦ, καὶ ἀνθους, καὶ εὐωδίας.

καθ' ἡμᾶς· ἢ ῥόδου φυτοῦ, καὶ ἀνθους, καὶ εὐωδίας.

καβ'. Πέμπτος τρόπος εἰκόνας λέγεται, ὁ προεικονίζων καὶ προδιαγράφων τὰ μέλλοντα, ὡς ἡ βάρτος καὶ ὁ ἐπὶ πόκον ὕετος, τὴν Παρθένον καὶ Θεοτόκον, καὶ ἡ ῥάβδος, καὶ ἡ στάμνος· καὶ ὡς ὁ ἔφις τοὺς τὸ δῆγμα διὰ σταυροῦ καταργήσαντας¹ τοῦ ἀρχεκάκου ἔφριος· ἢ τε θάλασσα, τὸ ὕδωρ, καὶ ἡ νεφέλη, τὸ τοῦ βαπτισματος Πνεῦμα.

καγ'. Ἐκτος τρόπος εἰκόνας, ἢ πρὸς μνήμην τῶν γεγονότων, ἢ θαύματος, ἢ ἀρετῆς, πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν καὶ στηλογραφίαν τῶν ἀριστεουσάντων, καὶ ἐν ἀρετῇ διαπρεψάντων, ἢ κακίας, πρὸς θρίαμβον καὶ αἰσχύνην τῶν κακίστων ἀνδρῶν, πρὸς τὴν εἰς ὑστερον τῶν θεωμένων ὠφέλειαν· ὡς ἂν τὰ μὲν κακὰ φύγωμεν, τὰς δὲ ἀρετὰς ζηλώσωμεν. Διπλῆ δὲ αὐτῆ διὰ τε λόγου ταῖς βίβλοις ἐγγραφομένου· εἰκονίζει γὰρ τὸ γράμμα τὸν λόγον, ὡς ὁ Θεὸς τὸν νόμον ταῖς πλαξίν ἐνεκόλαψε, καὶ τοὺς τῶν θεοφιλῶν ἀνδρῶν βίους ἀναγράφοντας γενέσθαι προσέταξε· καὶ διὰ θεωρίας αἰσθητῆς, ὡς τὴν στάμνον, καὶ τὴν ῥάβδον

nostram. » Subditque : « Et dominamini piscibus maris et volatilibus cæli et universæ terræ, et subjicite eam. »

21. Quartum imaginis genus est ipsa scriptura, quæ figuras et formas et exempla rerum invisibilium et incorporearum corporeo modo expressarum fingit et efformat, ut obscuram saltem Dei angelorumque notitiam percipiamus : eo quod sine speciebus conditioni nostræ congruentibus res corporeas intueri neutiquam possimus ; quemadmodum Dionysius Areopagita divinarum rerum peritissimum docet⁶⁷. Quod enim formæ et figuræ rerum forma et figura carentium consulto fuerint editæ, hanc unam quis assignaverit causam ; ut nimirum conditionis nostræ ratio haberetur : quippe cum

22. Quintum genus imaginum illud dicitur, quo futura præcluduntur et præsignantur ; cujusmodi fuit rubus⁷¹, pluviaque in vellus decidens⁷², quibus Virgo et Deipara præmonstrabatur ; itemque virga et urna. Sic serpens æneus eum olim figurabat⁷³, qui serpentis malorum auctoris morsum postea sanavit. Sic demum mare, baptismi aquam et nubes⁷⁴ ejusdem Spiritum præsignabant.

23. Sextum genus imaginum illud est, quod in rei gestæ memoriam constitutum est, sive illa miraculum quoddam, sive etiam præclarum facinus fuerit ; ad gloriam nimirum, et honorem, et monumentum illorum, qui tum animi magnitudine, tum in virtutibus excolendis præcellerunt : vel quod adversus nequitiam, instar triumphi, in improborum hominum ignominiam, et ad posterorum utilitatem spectandum proponitur ; quo nempe tum vitia fugiamus, tum virtutes persequamur. Istud porro duplex est. Aut enim per sermonem in libris conscriptum exhibetur (scriptura siquidem

⁶⁶ De divinis nom. cap. 1. ⁶⁷ orat. 34. ⁷⁰ Rom. 1, 20. ⁷¹ Exod. III, 2. ⁷² Judic. VI, 40. ⁷³ Num. XXI, 9. ⁷⁴ Exod. XIV, 20.

VARIE LECTIONES.

‡ Superflua negatio. ¹ Emend. τὸν καταργήσαντα, ut in orat. 1 ; nam Christum innuit.

sermonis quamdam imaginem refert) velut cum Deus tabulis legem insculpsit⁷⁵, et virorum sibi charorum vitam litteris consignari iussit⁷⁶: aut oculis cernendum subjicitur, ut cum in perenne monumentum urnam⁷⁷, **356** et virgam in arca reponi præcepit⁷⁸, necnon ut nomina tribuum lapidibus superhumeralis inscriberentur⁷⁹, atque duodecim ex Jordane lapides tollerentur, qui sacerdotes arcam gestantes⁸⁰ (papæ! quàm sublime fidelibus revera mysterium) deficientemque aquam significarent. Consimili modo nunc quoque virorum virtute præstantium imagines summo studio delineamus, quibus tum ad eos æmulandos excitetur, tum ut eorum perfricetur memoria. Aut igitur

4° Quid imagine repræsentetur: et quid imago repræsentare nequeat; et quonam modo unumquodque repræsentetur.

24. Corporum quidem, ut quæ figuras, limitesque corporeos, et colorem habent, imagines haud incongruenter deformantur. Angelus vero, et anima, et dæmones, licet corporeum crassumque nihil admittant, suapte tamen natura figurantur et circumscribuntur. Nam quia intellectuales sunt, intellectuali modo in locis intelligibilibus adesse creduntur et agere. Ad instar itaque corporum effinguntur, uti Moyses Cherubim designavit, et ipsi se conspiciendos eo favore dignis hominibus præbuerunt; ita ut imago corporea incorpoream quamdam, et quæ intellectu solo percipiatur, contemplationem objiciat. At vero Dei natura, sola circumscripta non est, nulliusque formæ aut figuræ capax, nec comprehensibilis; quamlibet divina Scriptura formas quasdam corporales, ut nobis videtur, Deo circumponat: adeo ut figuræ quidem aspectabiles sint, cum formæ ipsæ corpore carcant. Neque enim corporis oculis, sed mentis solummodo a prophetis videbantur, necnon ab iis quibus revelabantur; omnibus quippe visibiles non erant. Atque, ut paucis absolvam, omnium, quas videmus, figurarum imagines effingere possumus; illas autem, prout visæ fuerunt, mente intelligimus. Nam, etsi rationis opera ad figuras rerum excogitandas venimus; nihil tamen prohibet, quin ad earumdem considerationem, ex iis quæ vidimus, adducamur. Quod etiam in singulis sensibus vel tactu percepimus, rationis opera ad eadem

25. Novimus ergo fieri non posse, ut Dei, animæ et dæmonis naturam contueamur: ea tamen per quamdam transformationem contemplamur; divina nimirum Providentia formas et figuras rebus incorporeis, ac forma figuraque corporali carentibus tribuente, quo nos ad crassam, et eam, quæ ex parte est, ipsarum cognitio-

ἐν τῇ κιθωτῷ τεθῆναι προσέταξεν, εἰς μνημόσυνον αἰώνιον· καὶ ὡς τὰ ὀνόματα τῶν φυλῶν ἐγκοιλαφθῆναι τοῖς λίθοις τῆς ἐπιτομίδος ἐκέλευσεν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς δώδεκα λίθους ἀρθῆναι ἐκ τοῦ Ἰορδάνου εἰς τύπον τῶν ἱερῶν (βαβαὶ τοῦ μυστηρίου! ὡς μέγιστον τοῖς πιστοῖς ἐν ἀληθείᾳ!), τῶν αἰρόντων τὴν κιθωτὸν, καὶ τῆς τοῦ ὕδατος ἐκλείψεως. Οὕτω καὶ νῦν τὰς εἰκόνας τῶν γεγονότων ἐναρέτων ἀνδρῶν πρὸς ζῆλον, καὶ μνήμην, καὶ ζῆλον ἡμῶν πόθῳ ἀναγράφομεν· ἢ τοίνυν πᾶσαν εἰκόνα ἀνελε, καὶ ἀντινομοθετεῖ τῷ ταῦτα προστάξαντι γίνεσθαι, ἢ ἐκάστην δέχου, κατὰ τὴν ἐκάστην πρέποντα λόγον καὶ τρόπον.

omnem prorsus aufer imaginem, aut leges adversus illum qui hæc fieri iussit, statue, aut unamquamque secundum cujusque rationem et

B Τέταρτον, τί τὸ εἰκονιζόμενον, καὶ τί μὴ εἰκονιζόμενον, καὶ πῶς ἕκαστον εἰκονίζεται.

κδ'. Τὰ μὲν σώματα, ὡς καὶ σχήματα, καὶ περιγραφὴν σωματικὴν ἔχοντα, καὶ χρώμα, εἰκότως εἰκονίζονται. Ἄγγελος δὲ, καὶ ψυχὴ, καὶ δαίμων, εἰ καὶ μὴ σωματικῶς καὶ παχέως, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐαυτῶν φύσιν, καὶ σχηματίζονται, καὶ περιγράφονται. Νοητοὶ γὰρ ὄντες, ἐν νοητοῖς τόποις, νοητῶς παρῆναι καὶ ἐνεργεῖν πιστεύονται. Εἰκονίζονται μὲν οὖν σωματικῶς, ὡς εἰκόνισε Μωϋσῆς τὰ Χερουβίμ, καὶ ὡς ἐωράθησαν τοῖς ἀξίοις, ἀλλ' ἀσώματον καὶ νοητὴν τινα θεωρίαν δηλούσης τῆς σωματικῆς εἰκόνης. Ἡ δὲ θεία φύσις, ἀπερίγραπτός ἐστι μόνη, καὶ παντελῶς ἀνείδεος, καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ ἀκατάληπτος· εἰ καὶ ἡ θεία Γραφὴ τύπους Θεῷ περιτίθησι, τῷ μὲν δοκεῖν, σωματικοῦς, ὥστε σχήματα ὁραῖσθαι, καὶ αὐτοὺς δὲ ἀσώματους. Οὐ γὰρ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ νοεροῖς ἐωρῶντο τοῖς προφήταις, καὶ οἷς ἀπεκαλύπτοντο· οὐ γὰρ πᾶσιν ἐωρῶντο. Ἀπλῶ δὲ λόγῳ εἰπεῖν, δυνάμεθα ποιεῖν εἰκόνας πάντων τῶν σχημάτων, ὧν εἶδομεν· νοοῦμεν δὲ ταῦτα, καθὼς ὠράθη^m· εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν λόγων, ἔσθ' ὅτε κατανοοῦμεν σχήματα, ἀλλ' ἐξ ὧν εἶδομεν, καὶ ἐπὶ τὴν τοῦτ' ἐρχόμεθα κατανόησιν. Οὕτω καὶ ἐφ' ἐκάστης αἰσθήσεως, ἐξ ὧν ὡσφράνθημεν, ἢ ἐγευσάμεθα, ἢ ἠψάμεθα, διὰ λόγων ἐπὶ τὴν τοῦτων ἐρχόμεθα κατανόησιν.

ad earumdem considerationem, ex iis quæ vidimus locum habet, ut ex iis quæ vel olfactu, vel gustu,

D κε'. Οἶδαμεν οὖν, ὅτι οὔτε Θεοῦ, οὔτε ψυχῆς, οὔτε δαίμονος δυνατὸν θεαθῆναι φύσιν, ἀλλ' ἐν μετασχηματισμῷ τινι θεωροῦνται ταῦτα, τῆς θείας προνοίας τύπους καὶ σχήματα περιτιθείσης τοῖς ἀσώματοις καὶ ἀτυπώτοις, καὶ μὴ ἔχουσι σχηματισμὸν σωματικῶς, πρὸς τὸ χειραγωγηθῆναι ἡμᾶς, καὶ πρὸς παχυμερῆ καὶ μερικὴν αὐτῶν γνῶσιν, ἵνα μὴ ἐν παντελεῖ

⁷⁵ Deut. v, 22. ⁷⁶ Exod. xvii, 14. ⁷⁷ Exod. xvi, 33, 34. ⁷⁸ Num. xvii, 10. ⁷⁹ Exod. xxviii, 11. ⁸⁰ Josue iv, 13.

VARIE LECTIONES.

^m Lego ἐωράθη.

ἀγνοίᾳ ὤμων Θεοῦ, καὶ τῶν ἀσωμάτων κτισμάτων. Ἄ
 Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς φύσει καὶ παντελῶς ἀσώματος·
 ἄγγελος δὲ, καὶ ψυχὴ, καὶ δαίμων, πρὸς μὲν Θεὸν
 συγκρινόμενοι, τὸν μόνον ἀσύγκριτον, σώματά εἰσι·
 πρὸς δὲ τὰ ὑλικά σώματα, ἀσώματοι. Μὴ ὕλων οὖν
 Θεὸς παντελῶς ἀγνοεῖν ἡμᾶς τὰ ἀσώματα, περιέθη-
 κεν αὐτοῖς τύπους, καὶ σχήματα, καὶ εἰκόνας· κατὰ
 τὴν ἀναλογίαν τῆς φύσεως ἡμῶν, σχήματα σωματι-
 κά^α ἐν αὐτῷ ὁράσει νοδὸς ὁρώμενα· καὶ ταῦτα σχη-
 ματίζομεν καὶ εἰκονίζομεν. Ἐπεὶ, πῶς ἐσχηματίσθη
 καὶ εἰκονίσθη τὰ Χερουβίμ; ἀλλὰ καὶ Θεοῦ σχήματα
 καὶ εἰκόνας ἢ Γραφῆ ἔχει.

Hæc porro sunt quæ figuris et imaginibus adumbramus. Quomodo enim Cherubim effingi imagi-
 nibus et exprimi unquam potuissent? Quinimo Dei figuras et imagines Scriptura continet.

Τίς πρῶτος ἐποίησεν εἰκόνα.

κς'. Αὐτὸς ὁ Θεὸς πρῶτος ἐγέννησε τὸν μονογενῆ
 Υἱὸν καὶ Λόγον αὐτοῦ, εἰκόνα αὐτοῦ ζῶσαν, φυσι-
 κήν, ἀπαράλλακτον χαρακτηῖρα τῆς αὐτοῦ ἀιδιότητος·
 ἐποίησέ τε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα αὐτοῦ^ο καὶ
 καθ' ὁμοίωσιν. Καὶ Ἄδὰμ εἶδε Θεὸν, καὶ ἤκουσε τῆς
 φωνῆς τῶν ποδῶν αὐτοῦ περιπατούντος· τὸ δειλινὸν,
 καὶ ἐκρύβη ἐν τῷ παραδείσῳ· καὶ Ἰακώβ εἶδε, καὶ
 ἐπάλαισε μετὰ Θεοῦ. Δῆλον δὲ, ὅτι ὡς ἄνθρωπος
 ἐφάνη αὐτῷ ὁ Θεός· καὶ Μωϋσῆς, ὡς ὀπίσθια ἀνθρώ-
 που εἶδε· καὶ Ἡσαΐας ὡς ἄνθρωπον εἶδε καθήμενον
 ἐπὶ θρόνου· καὶ Δανιὴλ ὁμοίωμα ἀνθρώπου εἶδε,
 καὶ ὡς υἱὸν ἀνθρώπου ἐλθόντα ἐπὶ τὸν Παλαιὸν τῶν
 ἡμερῶν· καὶ οὐ φύσιν Θεοῦ εἶδε τίς, ἀλλὰ τὸν τύπον,
 καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος ἐσεσθαι. Ἐμελλε γὰρ ὁ
 Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ ἀόρατος, ἄνθρωπος γίνε-
 σθαι ἐν ἀληθείᾳ, ἵνα ἐνωθῆ τῇ φύσει ἡμῶν, καὶ
 ὁραθῆ ἐπὶ γῆς· προσεκύνησαν οὖν πάντες οἱ ἰδόντες
 τὸν τύπον καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος, καθὼς Παῦ-
 λὸς φησὶν ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπι-
 στολῇ· « Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κο-
 μισάμενοι τὰς εὐαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς
 ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι. » Ἐγὼ οὖν οὐ μὴ ποιήσω
 εἰκόνα τοῦ δι' ἐμὲ ὀφθέντος σαρκὸς φύσει; καὶ προσ-
 κυνήσω καὶ τιμῆσω αὐτὸν, διὰ τῆς εἰς τὴν εἰκόνα
 αὐτοῦ τιμῆς καὶ προσκυνήσεως; Εἶδεν Ἀβραάμ, οὐ
 φύσιν Θεοῦ· Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ἀλλ'
 εἰκόνα Θεοῦ, καὶ πετῶν προσεκύνησεν. Εἶδεν Ἰησοῦς
 ὁ Ναυτῆ, οὐ φύσιν ἀγγέλου, ἀλλ' εἰκόνα· φύσις γὰρ
 ἀγγέλου σωματικοῖς οὐχ ὁράται ὀφθαλμοῖς· καὶ πε-
 τῶν προσεκύνησεν. Ὁμοίως καὶ Δανιήλ. Ἀγγελος δὲ,
 οὐ Θεός, ἀλλὰ κτίσμα καὶ δοῦλος Θεοῦ, καὶ παρα-
 στάτης· προσεκύνησε δὲ, οὐχ ὡς Θεῷ, ἀλλ' ὡς Θεοῦ
 παραστάτη καὶ λειτουργῷ. Κἀγὼ μὴ ποιήσω εἰκόνα
 τῶν φίλων τοῦ Χριστοῦ; καὶ μὴ προσκυνήσω, οὐχ
 ὡς θεοῖς, ἀλλ' ὡς εἰκόσι φίλων Θεοῦ, οὔτε γὰρ Ἰη-
 σοῦς, οὔτε Δανιήλ, ὡς θεοῖς προσεκύνησαν τοῖς
 ὀφθεῖσιν ἀγγέλοις· οὐδὲ ἐγὼ ὡς Θεῷ προσκυνῶ τῇ
 εἰκόνι, ἀλλὰ διὰ τῆς εἰκόνας καὶ τῶν ἀγίων, τῷ Θεῷ

5° Quisnam primus imagines fecerit.

26. Deus ipse primus unigenitum Filium, et
 Verbum suum genuit, vivam sui imaginem, natu-
 ralem, nulla ex parte discrepantem æternitatis suæ
 characterem. Insuper hominem fecit ad imaginem
 et similitudinem suam⁶¹. Adam quoque vidit Deum,
 pedumque ejus post meridiem deambulantis stre-
 pitum audivit, et abscondit se in paradiso⁶². Jacob
 etiam vidit, et luclatus est cum Deo⁶³. Perspicuum
 autem est Deum se illi humana specie cernendum
 præbuisse. Moyses item, tanquam hominis poste-
 riora conspexit⁶⁴; Isaias, hominis instar in solio
 sedentem⁶⁵; Daniel denique hominis similitudinem
 vidit, et quasi filium hominis, qui ad Antiquum
 dierum progressus est⁶⁶: nec quisquam est, qui
 Dei naturam contuitus sit, sed formam duntaxat et
 imaginem ejus, quod aliquando futurus erat. Futu-
 rum quippe erat, ut Filius ac Verbum Dei invisibi-
 le, vere fieret homo, quo naturæ nostræ copula-
 tus, in terris esset conspicuus. Figuram igitur et
 imaginem aspicientes, adoraverunt; quemadmo-
 dum Paulus apostolus in Epistola ad Hebræos ait:
 « Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis
 reponissionibus, sed a longe eas aspicientes, et
 salutantes⁶⁷. » Nunquid ergo imaginem non
 faciam illius, qui in carnis natura mei causa visus
 est? Num illum per adorationem et honorem, quem
 imagini ejus exhibeo, non adoravero nec coluero?
 Vidit Abraham⁶⁸, non Dei naturam (nemo enim
 Deum vidit unquam⁶⁹), sed imaginem Dei, et pro-
 cidens adoravit. Vidit Jesus filius Nave⁷⁰, non
 naturam angeli, sed imaginem (angeli quippe na-
 tura corporis oculo aspectabilis non est), et pronus
 in terram adoravit. Idem fecit et Daniel. Porro an-
 gelus nequaquam Deus est, sed creatura, Deique
 servus et satelles: quare non uti Deum illum
 adoravit, sed ut qui a latere Dei sit, eique mi-
 nistret. Ecce igitur amicorum Christi imagines
 non fecero, quas colam et adorem, non tanquam

⁶¹ Gen. i, 26. ⁶² Gen. iii, 8. ⁶³ Gen. xxxii, 24. ⁶⁴ Exod. xxxiii, 18-23. ⁶⁵ Isa. vi, 1. ⁶⁶ Dan. vii, 11. ⁶⁷ Hebr. xi, 13. ⁶⁸ Gen. xvii, 8. ⁶⁹ Joan. i, 18. ⁷⁰ Josue v, 14.

VARIÆ LECTIONES.

^a Mss. σχήματι σωματικῷ. ^o Mss. εαυτοῦ. [†] Hic quædam desunt, ut cum mss. legatur τοῦ Χρι-
 στοῦ, καὶ τῆς ἀγίας Θεοτόκου, καὶ τῶν ἀγίων.

deos, sed ut decet imagines amicorum Dei? Nec A
 Jesus, nec Daniel, angelos quos viderunt, veluti
 deos adoraverunt : nec ego quoque veluti Deum
 imaginem adoro, sed tum per imaginem, tum per
 sanctos ipsos, adorationem Deo honoremque exhibeo,
 atque propter ipsum amicos ejus veneror et colo.
 Non angelorum, sed hominum naturæ conjunctus est
 Deus. Deus non factus est angelus : sed Deus factus
 est natura et veritate homo. « Nunquam enim
 angelos apprehendit, sed semen Abrahæ⁹⁰. » Angeli
 divinæ naturæ participes et socii facti non sunt,
 sed efficacitatis et gratiæ. Homines vero divinæ
 naturæ participes consortesque sunt; quicunque
 videlicet sanctum Christi corpus sumunt, et pretiosum
 sanguinem bibunt. Divinitati quippe secundum
 356 hypostasim utrumque conjungitur : atque naturæ
 duæ in uno Christi corpore quod sumimus, sine
 distractione in unitate personæ copulantur⁹¹.
 Quocirca duplicis naturæ participes efficimur;
 corporis quidem, modo corporeo, divinitatis vero,
 spirituali; imo utriusque secundum utramque
 rationem : non quasi idem quoad personam
 simus (prius enim subsistimus, et posthac
 conjungimur), sed per corporis et sanguinis
 contemperationem. Quid non igitur majores
 angelis sint illi, qui per mandatorum observationem,
 puram inviolatamque copulam hanc custodiunt?
 Natura quidem nostra, sive quia mortalis est,
 sive propter crassam corporis constitutionem,
 angelis est inferior : at Dei benignitas et
 conjunctio superiorem illam angelis effecere.
 Humanæ naturæ in solio gloriæ per Christum
 sedenti⁹², cum timore et tremore assistunt
 angeli, et in judicio pavore percussi aderunt.
 Nunquam considerare, nec divinæ consortes
 gloriæ⁹³ esse a Scriptura dicti sunt, « omnes
 enim sunt administratorii spiritus, in ministerium
 missi propter eos qui hæreditatem capiunt
 salutis⁹⁴; » nec quod una regnaturi sint, et
 una glorificandi⁹⁵, nec demum quod super
 mensam Patris sint sessuri. Atqui homines
 sancti sunt Dei filii : sunt filii regni,
 hæredes Dei, et cohæredes Christi⁹⁶.
 Quamobrem sanctos veneror, servosque,
 et amicos, et cohæredes Christi perinde
 laudibus extollo; servos, inquam, natura;
 amicos vero, propter liberæ voluntatis
 propositum : filios quoque et hæredes,
 propter divinam gratiam : quemadmodum
 Dominus Patrem alloquens aiebat⁹⁷.

Postquam igitur de imagine locuti sumus, jam D
 de adoratione nobis est dicendum; ac primum
 quid sit adoratio.

De adoratione. Quidnam sit adoratio.

27. Adoratio itaque subjectionis argumentum est,
 hoc est, demissionis et humiliationis. Adoratio
 autem modi multi sunt.

Quot sint adorationis modi.

28. Primus adorationis modus ille est, qui per

προσάγω τὴν προσκύνησιν καὶ τὴν τιμὴν, δι' ἃν καὶ
 τοὺς αὐτοῦ φίλους σέβω, καὶ δι' αἰδοῦς ἄγω. Οὐχ
 ἠνώθη φύσει ἀγγέλων ὁ Θεὸς, ἠνώθη δὲ φύσει ἀνθρώπων.
 Οὐχ ἐγένετο ὁ Θεὸς ἀγγελος, ἐγένετο δὲ ὁ Θεὸς
 φύσει καὶ ἀληθὲς ἀνθρώπος. « Οὐ γὰρ δὴπου ἀγγέλων
 ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται. »
 Οὐχ ἐγένετο φύσις ἀγγέλων. Ἰδὲ Θεοῦ καθ' ὑπόστασιν,
 ἐγένετο δὲ φύσις ἀνθρώπου. Ἰδὲ Θεοῦ καθ' ὑπόστασιν.
 Οὐ μετέσχον ἄγγελοι, οὐδὲ ἐγένοντο θείας
 κοινωνοὶ φύσεως, ἀλλ' ἐνεργείας καὶ χάριτος,
 ἀνθρώποι δὲ μετέχουσι, καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως
 γίνονται, ὅσοι μεταλαμβάνουσι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ
 τὸ ἅγιον, καὶ πίνουσιν τὸ αἷμα· θεότητι γὰρ καθ' ὑπόστασιν
 ἢνωται, καὶ δύο φύσεις ἐν τῷ μεταλαμβανομένῳ ὑπ' ἡμῶν
 σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἢνωμένη καὶ καθ' ὑπόστασιν
 εἰσιν ἀδιασπάστως. Καὶ τῶν δύο φύσεων μετέχωμεν,
 τοῦ σώματος σωματικῶς, τῆς θεότητος πνευματικῶς·
 μᾶλλον δὲ ἀμφοῖν κατ' ἀμφοῦ· οὐ καθ' ὑπόστασιν
 ταυτιζόμενοι· ὑφιστάμεθα γὰρ πρῶτον, καὶ τότε
 ἐνοῦμεθα· ἀλλὰ κατὰ συνακράσιν τοῦ σώματος καὶ
 αἵματος. Καὶ πῶς οὐ μείζονες ἀγγέλων, οἱ φυλάττοντες
 διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν τὴν εἰλικρινῆ ἔκνοιαν;
 ἢ μὲν φύσις ἡμῶν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένη
 διὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῦ σώματος παχύτητα,
 ἀλλ' εὐδοκίᾳ καὶ συναφείᾳ Θεοῦ, γέγονεν ἀγγέλων
 μείζων. Παρίστανται γὰρ αὐτῇ μετὰ φόβου καὶ
 τρόμου ἄγγελοι, καθημένη ἐπὶ θρόνου τῆς
 δόξης ἐν Χριστῷ, καὶ παραστήσονται ἐν
 τῇ κρίσει· οὐ συγκαθεύδοντες γ, οὐδὲ
 κοινωνοὶ τῆς θείας δόξης ὑπὸ Γραφῆς ἐβήθησαν.
 « Εἰσὶ γὰρ πάντες λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς
 διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας
 κληρονομεῖν σωτηρίαν· οὐδ' ὅτι συμβασιλεύσουσιν,
 οὐδ' ὅτι συνοξαθήσονται, οὐδ' ὅτι ἐπὶ τῆς
 τραπέζης τοῦ Πατρὸς καθίσουσιν. Οἱ δὲ ἄγιοι,
 υἱοὶ Θεοῦ, υἱοὶ τῆς βασιλείας, καὶ κληρονόμοι
 Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ. Τιμῶν οὖν
 τοὺς ἁγίους, καὶ συνοξαζῶ τοὺς δούλους,
 καὶ φίλους, καὶ συγκληρονόμους Χριστοῦ·
 τοὺς δούλους ἐκ φύσεως, καὶ φίλους ἐκ
 προαιρέσεως· καὶ υἱοὺς καὶ κληρονόμους
 ἐκ θείας χάριτος, ὡς φησὶν ὁ Κύριος πρὸς
 τὸν Πατέρα.

Εἰπόντες τοίνυν περὶ εἰκόνας, εἰπωμεν καὶ περὶ
 προσκυνήσεως, καὶ πρῶτον τί ἐστὶ προσκύνησις.

Περὶ προσκυνήσεως· τί ἐστὶ προσκύνησις;

κζ'. Προσκύνησις τοίνυν ἐστὶ σημεῖον ὑποπτώσεως,
 τουτέστιν, ὑποβάσεως καὶ ταπεινώσεως· τρέποι
 δὲ προσκυνήσεως εἰσι πλείστοι.

Πόσοι τρόποι προσκυνήσεως.

κη'. Πρῶτος τρόπος προσκυνήσεως, ὁ κατὰ λα-

⁹⁰ Hebr. 11, 16. ⁹¹ Vid. Annot. in cap. 13 lib. *De fide orth.* p. 272. ⁹² Ephes. 11, 6. ⁹³ II Petr. 1, 4. ⁹⁴ Hebr. 1, 14. ⁹⁵ II Tim. 11, 12. ⁹⁶ Rom. 8, 17; Luc. 22, 30; Matth. 23, 38; I Joan. 3, 1. ⁹⁷ Joan. xvii, 22.

VARIAE LECTIONES.

α Mss. συγκαθήμενοι. Quæ lectio longe melior est. Quid vero si legas συγκαθεδρεύοντας?

τραίαν, ἣν προσάγομεν μόνῳ τῷ φύσει προσκυνητῷ Θεῷ· καὶ οὗτος κατὰ διαφόρους τρόπους. Πρῶτον μὲν κατὰ τὸν τῆς δουλείας (23)· προσκυνοῦσι γὰρ αὐτῷ πάντα τὰ κτίσματα, ὡς δοῦλοι Δεσπότη· ὅτι « Τὰ σύμπαντα γὰρ, φησὶ, δοῦλα σά· » καὶ οἱ μὲν ἔκουσίως, οἱ δὲ ἀκουσίως, οἱ μὲν γινώσκει ἔκουσίως προσκυνοῦσιν, ὅσοι εὐσεβεῖς, οἱ δὲ ἐπιγινώσκοντες, καὶ μὴ θέλοντες, ἀκουσίως προσκυνοῦσιν, ὡς οἱ δαίμονες· ἄλλοι μὴ εἰδότες τὸν φύσει Θεὸν, προσκυνοῦσιν ἀκουσίως ὃν ἀγνοοῦσιν.

κθ'. Δεύτερος τρόπος, ὁ κατὰ θαῦμα καὶ πῶθον, καθ' ὃν προσκυνοῦμεν τῷ Θεῷ διὰ τὴν φυσικὴν δόξαν αὐτοῦ· μόνος γὰρ ἐστὶ δεδοξασμένος, οὐκ ἔκ τινος ἔχων τὴν δόξαν, ἀλλ' αὐτὸς ὢν πάσης δόξης αἴτιος καὶ παντὸς ἀγαθοῦ φῶς ἀκατάληπτον, γλυκασμὸς ἀνεξικατος, κάλλος ἀμήχανον, ἀγαθότητος ἄβυσσος, σοφία ἀνεξιχνίατος, ἀπειροδύναμος δύναμις, μόνος ἄξιος δι' ἑαυτὸν θαυμάζεσθαι, προσκυνεῖσθαι τε καὶ δοξάζεσθαι, καὶ ποθεῖσθαι.

λ'. Τρίτος τρόπος, ὁ τῆς εὐχαριστίας, ὑπὲρ τῶν γεγονόντων εἰς ἡμᾶς ἀγαθῶν. Πάντα γὰρ τὰ ὄντα χρεωσται εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, καὶ προσφέρειν ἀένναον προσκύνησιν, ὅτι τε ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ συνίσταται, καὶ πᾶσι μεταδίδωσιν ἀφθόνως τῶν ἑαυτοῦ δωρεῶν, καὶ δίχα αἰτήσεως· καὶ θέλει πάντας σωθῆναι, καὶ μετέχειν τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος· καὶ μακροθυμεῖ ἐφ' ἡμῶν ἁμαρτάνουσι· καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἐπὶ δικαίους, καὶ βρέχει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς· καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γέγονε, καὶ θείας κοινωνοὺς φύσεως ἐποίησεν ἡμᾶς, ὅτι « Ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, » ὡς φησιν Ἰωάννης ὁ Θεολόγος ἐν τῇ καθολικῇ Ἐπιστολῇ.

λα'. Τέταρτος τρόπος, ὁ κατ' ἐνδειαν καὶ ἐλπίδα τῶν εὐεργεσιῶν· καθ' ἃς ἐπιγινώσκοντες, ὡς οὐ δυνάμεθα ἐκτὸς αὐτοῦ ποιεῖν οὐδὲν, ἢ ἔχειν ἀγαθόν, προσκυνοῦμεν, αἰτοῦντες παρ' αὐτοῦ ἕκαστος, οὐ αἰσθάνεται ἐνδειῶς ἔχειν, καὶ ὁ ποθεῖ, ρυσθῆναι τε κακῶν, καὶ τυχεῖν ἀγαθῶν.

λβ'. Πέμπτος τρόπος, ὁ τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἐξομολογήσεως· ἁμαρτάνοντες γὰρ προσκυνοῦμεν καὶ προσπίπτομεν τῷ Θεῷ, δεόμενοι συγχωρηθῆναι τὰ παίσματα, ὡς δοῦλοι εὐγνώμονες. Καὶ οὗτος ὁ τρόπος τρισὸς ἐστίν. Ἡ γὰρ κατὰ ἀγάπην λυπεῖ-

latiam exhibetur soli pro sua natura adorando Deo. Atque hujus varii rursus modi sunt. Nam primo ratione famulatus offertur. Res quippe creatæ Deum adorant, perinde ac servi dominum ; ait enim Scriptura : « Quoniam omnia serviunt tibi » ; ast alii quidem sponte, alii vero invito animo. Alii siquidem, cum Deum cognoscant, libenter ipsum adorant, ut homines religiosi : alii autem, cum Deum agnoverint, attamen nolentes et invito adorant, ut dæmones : alii denique eum, qui natura Deus est, ignoantes, præter voluntatem adorant.

29. Secundus modus est, quem per admirationem et affectum præstamus : quo quidem modo Deum adoramus ob naturalem ipsius gloriam. Ille enim solus gloriam possidet, quam a nullo habeat, cum ipse potius omnis gloriæ, omnisque boni auctor sit ; ut qui lumen est incomprehensibile, 359 suavitatis incomparabilis, immensa pulchritudo, bonitatis abyssus, impervestigabilis sapientia, virtus infinita ; solus proinde qui per sese dignus est, quem admiremur, adoremus, laudemus, et desideremus.

30. Tertius modus est, grati animi ob collata nobis beneficia significatio. Nam omnia quæ sunt, Deo gratias debent, perennemque adorationem ; quippe cum a Deo universa, ut sint, utque in ipso constant, habeant, nec non omnibus, nec postulantibus, copiose dona sua largiatur ; velit quoque omnes salvos fieri, ac suæ participes bonitatis esse, nos peccantes patienti sustineat animo, oriturque faciat solem suum super justos et injustos, et pluat super bonos et malos. Ad hæc, quia ipse Dei Filius instar nostri propter nos factus est, nosque divinæ naturæ consortes fecit : ac tandem quia, ut Joannes Theologus in epistola Catholica ait : « Similes ei erimus. »

31. Quartus modus est, quo nostram inopiam et obtinendorum honorum spem protestamur ; quatenus, cum nihil prorsus boni sine illo facere nos posse, aut habere sciamus, ipsum adoramus, id effugitantes, quo se quisque egere novit, quodque desiderat, sive ut a malis eximatur, sive ut bonorum evadat compos.

32. Quintus modus est, poenitentiae et confessionis ; admissio quippe peccato, Deum adoramus, eique procidimus, uti bonos benevolosque servos decet, delictorum veniam exorantes. Atque hic modus triplex item est. Aut enim ex charitate

²³ Psal. cxviii, 91. ²⁴ Colos. i, 17. ²⁵ 1 Tim. ii, 4. ²⁶ Matth. v, 45. ²⁷ II Petr. i, 4. ²⁸ I Joan. iii, 2.

NOTÆ.

(23) Græce δουλείας, quod servitutem famulatumve significat, estque proprie obsequentia quam servi sponte vel invito dominis præstant. Cæterum Fulgentius in fragm. 13, lib. iv *Contra Fabianum* : λατρείαν, inquit, sola sibi vere divinitas vindicant : δούλευσις vero et Deo est, quantum oportet reddenda, et hominibus quantum concedit exhibenda. Prop-

ter λατρεῖαν ergo dicitur : « Sacrificate Deo sacrificium justitiæ, » etc. « Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli. » Propter δούλευσιν vero dicit Apostolus : « Domino Christo servite ; » et iterum : servite invicem in charitate. » Legesis August. lib. xi *Cont. Faust.*, cap. 21.

ικῶς, ὑπερφάνῳ φρονήματι μὴ προσ-
 Θεοῦ θεράπουσιν, ὡς ἀλαζόνες καὶ
 εἰς Θεὸν ἀσεβοῦντες καταδικάζονται.
 οὐσιν οἱ παῖδες οἱ Ἐλισσαίου καταφρονή-
 ησαντες, καὶ βορὰ τοῖς ἀρκοῖς γενόμενοι.
 famulos non adorant, tanquam arrogantes et superbi, necnon erga Deum ipsum impii
 tur. Testes appello pueros illos, qui adversus Elisæum per contemptum clamantes, ab
 rpti sunt ¹⁶.

ερος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνούμεν κτί-
 ῶν καὶ ἐν οἷς ἐνήργησεν ὁ Θεὸς τὴν σω-
 ῖν, εἶτε πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας,
 τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ οἰκονομίαν, ὡς τὸ
 κ, καὶ τὴν Ναζαρέτ, τὴν φάτιν τὴν ἐν
 αὶ τὸ σπήλαιον, τὸν Γοργοθᾶν τὸν ἅγιον,
 ὃ τὸ ξύλον, τοὺς ἤλους, τὸν σπόγγον, τὸν
 ἦν λόγχην τὴν ἱερὰν καὶ σωτήριον, τὴν
 ν χιτῶνα, τὰς σινδόνας, τὰ σπάργανα,
 ὃν ἅγιον τὴν πηγὴν τῆς ἡμῶν ἀναστά-
 λθον τοῦ μνήματος, τὴν Σιών τὸ ὄρος τὸ
 ὦν Ἐλαιῶν αὐθις ὄρος, τὴν προβατικὴν,
 ιανῆς τὸ ἔλιον τέμενος· ταῦτα καὶ τὰ
 βω, καὶ προσκυνῶ, καὶ πάντα λατρεύω Θεοῦ
 πᾶν ἐφ' ᾧ Θεὸς ὀνομάζεται· οὐ διὰ τὴν
 ἰν, ἀλλ' ὅτι θείας ἐνεργείας εἰσὶ δοχεῖα,
 ὦν, καὶ ἐν αὐτοῖς ἠὲ δόκησεν ὁ Θεὸς τὴν
 ἡμῶν κατεργάσασθαι. Καὶ ἀγγέλους γάρ,
 πους, καὶ πᾶσαν ὕλην τῆς θείας ἐνεργείας
 αὶ διακονησαμένην τὴν σωτηρίαν μου,
 προσκυνῶ διὰ τὴν θεῖαν ἐνέργειαν· οὐ
 Ἰουδαίους· οὐ γὰρ θείας εἰσὶν ἐνεργείας
 ἰδὲ σκοπῆ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, τὸν Κύριον
 τὸν Θεόν μου, ἐσταύρωσαν, φθόνῳ δὲ
 καὶ μίσει πρὸς τὸν Θεόν καὶ εὐεργέτην
 .. « Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου
 ὁ Δαβὶδ, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης
 .. « Προσκυνήσατε εἰς τὸν τόπον, οὗ ἐστη-
 ρς αὐτοῦ. » Καὶ· « Προσκυνεῖτε εἰς ὄρος (24)
 ὦ. » Ὅρος ἅγιον ἔμψυχον Θεοῦ, ἡ ἁγία
 ὄρη Θεοῦ λογικὰ, οἱ ἀπόστολοι· « Τὰ ὄρη
 ν ὡσεὶ κριοί, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προ-

τος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνούμεν τὰ τῶ
 εἶμενα, τὰ ἱερὰ φημι Εὐαγγέλια καὶ τὰς
 βλους. « Ἐγράφησαν γὰρ πρὸς νοουθεσίαν
 οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήτησαν· »
 καὶ ποτήρια, θυμιατοὶ, λυχναίαι, καὶ τρά-
 λον γὰρ ὡς πάντα ταῦτα σεβάσματα· ὅρα
 βαλτάσαρ ἐποίησεν ὑπηρετηθῆναι τὸν λαὸν
 σιν τοῖς ἱερατικοῖς, πῶς καθέλειν ὁ Θεὸς
 εἶαν αὐτοῦ.

εαρτος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνοῦνται αἱ
 ὀφθεῖσαι τοῖς προφήταις (ἐν εἰκονικῇ γὰρ

τιχ, 12. ¹⁶ IV Reg. II, 23. ¹⁶ Psal. XLV, 8. ¹⁷ Psal. CXXI, 7. ¹⁸ Psal. XCVIII, 9.
 XIII, 4. ¹⁹ I Cor. X, 11; Rom. XV, 4. ²¹ Dan. V, 23.

NOTÆ.

ἡque reddidi, ad locum, et, ad montem, propter auctoris propositum, et præpositionem εἰς quæ
 ; Hebræo præfixo γ ad.

34. Secundus modus est ille, quo res creatas,
 per quas, et in quibus, tum ante Domini adventum,
 tum post incarnationis dispensationem, salutem
 nostram exsecutus est, adoramus; veluti montem
 Sinai, Nazareth quoque, Bethleemitanum præsepe
 et speluncam, sanctum Golgotha, crucis lignum,
 clavos, spongiam, arundinem, lanceam sacram
 salutiferamque, vestem, tunicam, linteamina,
 fascias, monumentum sanctum resurrectionis
 nostræ fontem, et lapidem monumenti, montem
 sanctum Sion, probaticam piscinam, beatumque
 Gethsemanes hortum; hæc et similia veneror et
 adoro, templumque omne Dei sanctum, universa
 demum illa quæ Dei nomine consecrantur, non
 propter ipsorum naturam, sed quoniam operatio-
 nis divinæ conceptacula sunt, ac per ipsa et in
 ipsis Deo complacitum est ut nostram salutem
 patraret. Angelos enim, et homines, et omnem
 materiam divinæ actionis participem, salutisque
 meæ administram, propter divinam actionem ve-
 neror et adoro. Judæos non adoro, quippe qui
 divinæ actionis participes facti non sunt, nec
 gloriæ Dominum Deum meum eo consilio cruci-
 fixerunt, ut salutem mihi conciliarent, sed invidia
 potius, odioque perciti erga Deum bene de ipsis
 meritum. « Domine, dilexi decorem domus tuæ, et
 locum habitationis gloriæ tuæ ¹⁶. » Et : « Adorate ad
 361 locum ubi steterunt pedes ejus ¹⁷. » Item-
 que : « Adorate ad montem sanctum ejus ¹⁸. » Mons
 Dei sanctus et animatus, est sancta Dei Genitrix;
 montes Dei ratione præditi, sunt apostoli : « Exsul-
 taverunt montes sicut arietes, et colles sicut agni-
 ovium ¹⁹. »

35. Tertius modus ille est, quo ea quæ Deo
 consecrata sunt, adoramus, puta sacrosancta Evan-
 gelia, reliquosque libros sanctos : « Scripti enim
 D sunt ad nostram instructionem, ad quos fines sæ-
 culorum devenerunt ²⁰; » veluti etiam discos, ca-
 lices, thuribula, lucernas, et mensas : ea quippe
 omnia veneratione digna esse nullus inficias iverit.
 Vide enim quomodo Deus, cum Baltassar vasis
 sacris populo ministrari jussisset, regnum ipsius
 dissipaverit ²¹.

36. Quartus modus est, quo imagines illæ, quas
 prophetæ viderunt, adorantur (hi enim in imagi-

quispiam mœrore afficitur, aut quia timet ne a Dei muneribus excludatur, aut quia supplicia formidat. Primus grati benevolique animi, Deique desiderio flagrantis argumentum est; alter mercenarii; tertius servilis⁹.

Quot in Scriptura reperiantur, quibus exhibetur adoratio; quotque modis creaturas adoremus.

33. Primum quidem adorantur illi, in quibus requievit Deus, qui solus sanctus est. Atqui in sanctis requiescit, puta in beata Dei Genitrice et cunctis sanctis. Illi porro sunt, qui operam omnem posuerunt, quo Dei similes evaderent, idque, tum propriæ voluntatis conatu, tum per Dei inhabitationem et auxilium: qui quidem dii quoque dicuntur non natura, sed institutione: quemadmodum ferrum ignitum ignis dicitur, non natura, sed institutione, et ignis participatione. Ait enim: « Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum⁶. » Hoc primum a voluntatis electione pendet, tum omni volenti bonum, Deus fert auxilium ad bonum perficiendum. Deinde: « Inhabitabo, inquit, in eis, et inambulabo⁷. » Et: « Templum Dei sumus, et Spiritus Dei habitat in nobis⁸. » Ad hæc: « Dedit eis potestatem in spiritus immundos, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem⁹. » Et: « Quæcunque facio, vos etiam facietis, et majora his facietis¹⁰. » Insuper: « Vivo ego, dicit Dominus; eos qui me glorificant, glorificabo¹¹. » Et: « Si quidem conplacimur, ut et **360** conglorificemur¹². » Itemque: « Deus stetit in synagoga deorum: in medio autem deos dijudicabit¹³. » Quemadmodum igitur hi veri dii sunt, non natura, sed quia participes sunt ejus, qui natura Deus est, sic quoque adorantur: non quod suapte natura sint adorandi: sed quoniam illum, qui pro natura sua adorandus est, in seipsis habent. Ferrum ignitum secundum suam naturam ejusmodi non est, ut tangi nequeat; sed quia participes factum est ignis, cujus natura est ut comburat. Adorantur itaque, quatenus gloriam a Deo sunt adepti, et quia ab ipso acceperunt, ut adversariis terribiles essent, et erga eos, qui ad ipsos confugerent, benefici: imo tanquam Dei famuli et ministri, quique propter suam charitatem liberum apud ipsum accessum habeant. Quamobrem eos adoramus, quia rex ipse colitur, cum famulum suum, quem diligit, non regis instar, sed tanquam obsequentem ministrum benevolumque amicum cernit adorari. Quin etiam illi qui cum fiducia ipsos adeunt, votorum compotes fiunt, sive id a rege famulus flagitet, sive rex honorem siveque illius qui ab suo famulo petit, admittat; quippe cum is ejus nomine postulaverit. Sic per apostolos illi curabantur, qui ad Jesum accederent. Sic

Α τὰί τις, ἢ ὡς μὴ ἀποτύχη τῶν τοῦ Θεοῦ ἐνεργειῶν, ἢ δεδιὼς τὰς κολάσεις. Καὶ ἔστιν ὁ μὲν πρῶτος, εἰς εὐγνωμοσύνης καὶ πόθου αὐτοῦ Θεοῦ, καὶ υἱπῆς διαθέσεως· ὁ δεύτερος, μισθωτικῆς· ὁ δὲ τρίτος, δουλικῆς⁹.

Πόσα τὰ προσκυνούμενα εὐρίσκωμεν ἐν τῇ Γραφῇ, καὶ κατὰ πόσους τρόπους ποσάγομεν προσκύνησιν κτίσμασι.

λγ'. Πρῶτον μὲν, ἐφ' οἷς ἀναπέπαιται ὁ Θεὸς, ὁ μόνος ἅγιος, καὶ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, ὡς τῇ ἀγίᾳ Θεοτόκῳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοιωθέντες Θεῷ, ἐκ τε τῆς ἑαυτῶν προαιρέσεως, καὶ τῆς Θεοῦ ἐνοικήσεως καὶ συνεργίας· οἵτινες καὶ θεοὶ λέγονται ἀληθῶς, οὐ φύσει, ἀλλὰ θέσει· ὡς πῦρ λέγεται ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος, οὐ φύσει, ἀλλὰ θέσει, καὶ μεθέξει πυρός. Φησὶ γάρ, « Ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. » Τοῦτο πρῶτον, ἡ προαίρεσις· εἶτα, παντὶ τῷ προαιρουμένῳ τὸ ἀγαθόν, ὁ Θεὸς συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν· εἶτα, « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, » καὶ, « Ναοὶ ἔσμεν Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν. » Εἶτα, « Ἐδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. » Καὶ, « Ὅσα ποιῶ, καὶ ὑμεῖς ποιήσετε, καὶ μείζονα τούτων ποιήσετε. » Εἶτα, « Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ἀλλ' ἢ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, » καὶ, « Εἶπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. » Καὶ, « Ὁ Θεὸς ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρίνει. » Ὅσπερ τοίνυν ἀληθῶς εἰσὶ οὐ φύσει, ἀλλ' ὡς τοῦ φύσει Θεοῦ μέτοχοι, οὕτως εἰσὶ προσκυνητοὶ, οὐχὶ φύσει, ἀλλ' ὡς τὸν φύσει προσκυνητὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες. Ὅσπερ ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος οὐ φύσει ἔστιν ἀπρόσιτος ἀψῆ, καὶ καυστικὸς, ἀλλ' ὡς μετέχων τοῦ φύσει καυστικοῦ. Προσκυνοῦνται οὖν, ὡς δεδοξασμένοι ὑπὸ Θεοῦ, ὡς ὑπὸ Θεοῦ γενόμενοι τοῖς ὑπεναντιοῖς φοβεροί, καὶ εὐεργέται τοῖς πίστει προσιοῦσιν, οὐχ ὡς φύσει θεοὶ καὶ εὐεργέταις, ἀλλ' ὡς θεράπουσι καὶ λειτουργοῖς Θεοῦ, καὶ τὴν ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτὸν εὐμοιρῆσαι παρῆρσιαν. Προσκυνούμεν οὖν αὐτοῖς, ἐπειδὴ θεραπεύεται ὁ βασιλεὺς θεωρῶν προσκυνούμενον τὸν ἡγαπημένον αὐτῷ θεράποντα, οὐχ ὡς βασιλέα, ἀλλ' ὡς λειτουργὸν ὑπήκοον, καὶ εὐνοϊκὸν φίλον· καὶ λαμβάνουσι τὰς αἰτήσεις οἱ προσιόντες πίστει, εἴτε τοῦ αἰτοῦντος τοῦτο παρὰ τοῦ βασιλέως, εἴτε τοῦ βασιλέως ἀποδοχομένου τὴν τιμὴν καὶ τὴν πίστιν τοῦ ζητοῦντος παρὰ τοῦ θεράποντος αὐτοῦ· δι' αὐτὸν γάρ ἦτησεν. Οὕτως διὰ τῶν ἀποστόλων οἱ προσιόντες ἐτύγχανον τῶν ἰάσεων. Οὕτως ἡ σικὰ, καὶ τὰ σουδάρια, καὶ τὰ σιμικίνθια τῶν ἀποστόλων ἐπήγαζον τὰ ἰάματα. Ὅσοι δὲ ἀναρτικῶς καὶ ἀποστατικῶς θέλουσι προσκυνεῖσθαι ὡς θεοὶ, οὗτοί εἰσιν ἀπροσκύνητοι, καὶ τοῦ αἰωνίου πυρός ἀξιοί. Καὶ ὅσοι

⁹ Greg. Naz. orat. 2 et 40. ⁶ Levit. xix, 2. ⁷ Levit. xxxi, 12. ⁸ II Cor. vi, 16. ⁹ Matth. x, 1. ¹⁰ Joan. xiv, 12. ¹¹ I Reg. ii, 30. ¹² Rom. viii, 17. ¹³ Psal. xviii, 4.

VARIAE LECTIONES.

⁹ Mss. ὁ κατὰ ἀντίδοσιν μισθωτικός. ὁ δὲ τρίτος δουλικός. ⁶ Mss. δι' αὐτοῦ.

καταφρονητικῶς, ὑπερηφάνως φρονήματι μὴ προσκυνῶσι τοὺς Θεοῦ θεράπουσιν, ὡς ἀλαζόνες καὶ ὑπερήφανοι, ὡς εἰς Θεὸν ἀσεβοῦντες καταδικάζονται. Καὶ μαρτυροῦσιν οἱ παῖδες οἱ Ἐλισσαίου καταφρονητικῶς καταδοήσαντες, καὶ βορὰ τοῖς ἀρχαίοις γενόμενοι. animo Dei famulos non adorant, tanquam arrogantes et superbi, necnon erga Deum ipsum impii condemnantur. Testes appello pueros illos, qui adversus Elisæum per contemptum clamantes, ab ur sis discerpti sunt ¹⁵.

15. Δεύτερος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνοῦμεν κτίσματα, δι' ὧν καὶ ἐν οἷς ἐνήργησεν ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, εἴτε πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, εἴτε μετὰ τὴν ἑνσαρκον αὐτοῦ οἰκονομίαν, ὡς τὸ Σιναῖον ὄρος, καὶ τὴν Ναζαρέτ, τὴν φάτνην τὴν ἐν Βηθλεὲμ, καὶ τὸ σπήλαιον, τὸν Γοργοῦθάν τὸν ἅγιον, τοῦ σταυροῦ τὸ ξύλον, τοὺς ἤλους, τὸν σπόγγον, τὸν κάλαμον, τὴν λόγχην τὴν ἱερὰν καὶ σωτήριον, τὴν ἐσθῆτα, τὸν χιτῶνα, τὰς σινδόνας, τὰ σκάργανα, τὸ ἄσπερον τὸν ἅγιον τὴν πηγὴν τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, τὸν λίθον τοῦ μνήματος, τὴν Σιών τὸ ὄρος τὸ ἅγιον, τὸ τῶν Ἑλαιῶν αὐθις ὄρος, τὴν προβατικὴν, καὶ Γεθσημανῆς τὸ ὄλιον τέμενος· ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα σέβω, καὶ προσκυνῶ, καὶ πάντα ναὸν Θεοῦ ἅγιον, καὶ πᾶν ἐφ' ᾧ Θεὸς ἐνομάζεται· οὐ διὰ τὴν αὐτῶν φύσιν, ἀλλ' ὅτι θείας ἐνεργείας εἰσὶ δοχεῖα, καὶ δι' αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς ἠὲ δόκησεν ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν κατεργάσασθαι. Καὶ ἀγγέλους γὰρ, καὶ ἀνθρώπους, καὶ πᾶσαν ὕλην τῆς θείας ἐνεργείας μέτοχον, καὶ διακονησαμένην τὴν σωτηρίαν μου, σέβω καὶ προσκυνῶ διὰ τὴν θείαν ἐνέργειαν· οὐ προσκυνῶ Ἰουδαίους· οὐ γὰρ θείας εἰσὶν ἐνεργείας μέτοχοι, οὐδὲ σκοπῆ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, τὸν Κύριον τῆς δόξης τὸν Θεόν μου, ἐσταύρωσαν, φθόνῳ δὲ μᾶλλον, καὶ μίσει πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εὐεργέτην βαλλόμενοι. «Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, φησὶν ὁ Δαβὶδ, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου.» Καὶ· «Προσκυνήσατε εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ.» Καὶ· «Προσκυνεῖτε εἰς ὄρος (24) ἅγιον αὐτοῦ.» Ὁρος ἅγιον ἐμψυχον Θεοῦ, ἡ ἅγια Θεοτόκος· ὄρη Θεοῦ λογικά, οἱ ἀπόστολοι· «Τὰ ὄρη ἐσκίρτησαν ὡσεὶ κριοί, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων.»

16. Τρίτος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνοῦμεν τὰ τῷ Θεῷ ἀνακείμενα, τὰ ἱερὰ φημι Εὐαγγέλια καὶ τὰς λοιπὰς βίβλους. «Ἐγράφησαν γὰρ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησαν·» οἱ δὲ δίσκοι τε, καὶ ποτήρια, θυμιατὰ, λυχνίαι, καὶ τράπεζαι, δῆλον γὰρ ὡς πάντα ταῦτα σεβάσματα· ὄρα γὰρ, ὅτε Βαλτάσαρ ἐποίησεν ὑπηρετηθῆναι τὸν λαὸν τοῖς σκεύουσιν τοῖς ἱερατικοῖς, πῶς καθεῖλεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.

17. Τέταρτος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνοῦνται αἱ εἰκόνες αἱ ὀφθεῖσαι τοῖς προφήταις (ἐν εἰκονικῇ γὰρ

A apostolorum umbra, sudaria, et semicinctia sanationes profundebant ¹⁵. li vero qui seditioso rebelique animo adorari volunt tanquam dii, non solum adorandi non sunt, verum etiam sempiternum ignem merentur. Illi autem qui fastidioso elatoque

34. Secundus modus est ille, quo res creatas, per quas, et in quibus, tum ante Domini adventum, tum post incarnationis dispensationem, salutem nostram exsecutus est, adoramus; veluti montem Sinai, Nazareth quoque, Bethleemitanum præsepe et speluncam, sanctum Golgotha, crucis lignum, clavos, spongiam, arundinem, lanceam sacram salutiferamque, vestem, tunicam, linteamina, fascias, monumentum sanctum resurrectionis nostræ fontem, et lapidem monumenti, montem sanctum Sion, probaticam piscinam, beatumque Gethsemanes hortum; hæc et similia veneror et adoro, templumque omne Dei sanctum, universa demum illa quæ Dei nomine consecrantur, non propter ipsorum naturam, sed quoniam operationis divinæ conceptacula sunt, ac per ipsa et in ipsis Deo complacitum est ut nostram salutem patraret. Angelos enim, et homines, et omnem materiam divinæ actionis participem, salutisque meæ administram, propter divinam actionem veneror et adoro. Judæos non adoro, quippe qui divinæ actionis participes facti non sunt, nec gloriæ Dominum Deum meum eo consilio crucifixerunt, ut salutem mihi conciliarent, sed invidia potius, odioque perciti erga Deum bene de ipsis meritum. «Domine, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ ¹⁶.» Et: «Adorate ad 361 locum ubi steterunt pedes ejus ¹⁷.» Itemque: «Adorate ad montem sanctum ejus ¹⁸.» Mons Dei sanctus et animatus, est sancta Dei Genitrix; montes Dei ratione præditi, sunt apostoli: «Exultaverunt montes sicut arietes, et colles sicut agni ovium ¹⁹.»

35. Tertius modus ille est, quo ea quæ Deo consecrata sunt, adoramus, puta sacrosancta Evangelia, reliquosque libros sanctos: «Scripti enim sunt ad nostram instructionem, ad quos fines sæculorum devenerunt ²⁰;» veluti etiam discos, calices, thuribula, lucernas, et mensas: ea quippe omnia veneratione digna esse nullis inficias iverit. Vide enim quomodo Deus, cum Baltassar vasis sacris populo ministrari jussisset, regnum ipsius dissipaverit ²¹.

36. Quartus modus est, quo imagines illæ, quas prophetæ viderunt, adorantur (hi enim in imagi-

¹⁵ Act. xix, 12. ¹⁶ IV Reg. ii, 23. ¹⁷ Psal. xxv, 8. ¹⁸ Psal. cxxxii, 7. ¹⁹ Psal. xcvi, 9. ²⁰ Psal. cxliii, 4. ²¹ I Cor. x, 41; Rom. xv, 4. ²² Dan. v, 28.

NOTÆ.

(2.) Ubique reddidi, ad locum, et, ad montem, propter auctoris propositum, et præpositionem εἰς quæ respondet Hebræo præfixo ἢ ad.

maria visione Deum cernebant), necnon imagines futurorum, ut virga Aaron Virginis mysterium designans, urna itidem et mensa. Sic quoque Jacob fastigium virgæ adoravit, quæ Salvatoris figura erat²². Porro rerum gestarum imagines in monumentum institutæ sunt : ipsumque tabernaculum orbis universi imago erat. Deus enim Moysi dixit : « Vide exemplar quod tibi in monte ostensum est²³. » Consimili modo Cherubim aurea, opus conflatile, et Cherubim in velo, opus textile erant. Sic quoque pretiosum crucis signum, necnon corporeæ Dei mei figuræ similitudinem, atque illius, quæ ipsum secundum carnem peperit, servorumque ejus effigiem adoramus.

37. Quintus modus ille est, quo nos mutuo, qui Dei participes effecti sumus²⁴, atque ad imaginem Dei conditi, adoramus, et invicem subjecti sumus²⁵, charitatis legem implentes.

38. Sextus modus est, quem principibus atque in potestate constitutis adhibemus. Ait enim : « Reddite omnibus debita : cui honorem, honorem²⁶. » Ita Jacob fratrem suum Esau natu majorem²⁷, et Pharaonem principem a Deo constitutum adoravit²⁸.

39. Septimus modus est²⁹, quo famuli dominos, et illi qui aliorum indigent auxilio, beneficos suos venerantur. Sic Abraham adoravit filios Emnor, quando speluncam duplicem ab illis mercatus est³⁰.

40. Tandem, ut absolvam paucis, adoratio, reverentiæ, affectus, honoris, subjectionis item, et demissionis significatio est. Verum neminem tanquam Deum adorare fas est, præter illum qui natura Deus est : omnibus autem debitum honorem habere oportet propter Dominum³¹.

41. Considerate quantum roboris, quamque divina vis agendi illis accedat, qui cum fide et pura conscientia sanctorum imagines adeunt. Quamobrem, fratres, in petra fidei et Ecclesiæ traditionibus insistamus, nec terminos transferamus, quos sancti Patres posuerunt³². Neve illis locum demus, qui novarum rerum cupidi, sanetæ catholicæ et apostolicæ Dei Ecclesiæ ædificium **362** demoliri nituntur. Nam si ejusmodi licentia volenti cuilibet detur, totum Ecclesiæ corpus sensim destruetur. Nequaquam, fratres, nequaquam dilecti Ecclesiæ filii : matris vestræ pudori parcite. Ornata illam suo ne spoliatis. Hanc suscipite, quæ per me vos alloquitur. Discite quid de ipsa Deus dicat : « Tota pulchra es, amica mea, et inacula

δράσει εἶδον θεῶν), καὶ αἱ τῶν ἐσομένων εἰκόνες, ὡς ἡ βῆδος Ἰακώβ, εἰκονίζουσα τὸ τῆς Παρθένου μυστήριον, καὶ ἡ στάμνος, καὶ ἡ τράπεζα· καὶ Ἰακώβ δὲ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βῆδου· τύπος δὲ ἦν τοῦ Σωτῆρος (24^ο). Εἰσὶ δὲ τῶν γεγονότων εἰκόνες εἰς μνημόσυνον· αὐτὴ δὲ ἡ σκηνὴ εἰκὼν ἦν παγκόσμιος (25^ο)· « Ὅρα γὰρ, φησὶ τῷ Μωϋσῆ, τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει· » καὶ τὰ Χερουβὶμ τὰ χρυσαῖα, ἔργον χωνευτῶν, καὶ τὰ Χερουβὶμ τὰ ἐν τῷ καταπετάσματι ἔργον ὑφαντῶν. Οὕτω προσκυνοῦμεν τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ τὸν τιμιον, τοῦ τε σωματικῶς χαρακτῆρος τοῦ Θεοῦ μου τὸ ὁμοίωμα, καὶ τῆς αὐτοῦ κατὰ σάρκα τεκούσης καὶ τῶν αὐτοῦ πάντων.

λζ'. Πέμπτος τρόπος, καθ' ὃν προσκυνοῦμεν ἀλλήλοις, ὡς μοῖραν Θεοῦ ἔχουσι, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένοις, ἀλλήλοις τε ταπεινούμενοι, καὶ νόμον πληροῦντες ἀγάπης.

λη'. Ἐκτος τρόπος, τῶν ἐν ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὄντων. « Ἀπόδοτε γὰρ, φησὶ, πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. » Ὡς Ἰακώβ τῷ τε Ἠσαῦ, ὡς προγενεστέρω ἀδελφῷ, καὶ Φαραῶν, ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντι ἄρχοντι, προσεκύνησεν.

λθ'. Ἑβδομος τρόπος, καθ' ὃν τοῖς δεσπόταις οἱ δοῦλοι, καὶ τοῖς εὐεργέταις, καὶ ὧν ἂν δέοιντο οἱ δεόμενοι, ὡς Ἀβραὰμ τοῖς υἱοῖς Ἐμμώρ, ὅτε τὸ ἐπιλοῦν ὠνήσατο σπήλαιον.

μ'. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, φόβου, καὶ πάθου, καὶ τιμῆς ἔστιν ἡ προσκύνησις σύμβολον, ὑποπτώσεώς τε καὶ ταπεινώσεως· ἀλλ' οὐδενὶ δεῖ προσκυνεῖν ὡς Θεῷ, εἰ μὴ μόνῳ τῷ φύσει Θεῷ, πᾶσι δὲ ὀφειλῆ ἀπονέμειν διὰ τὸν Κύριον.

μα'. Ὅρατε πόση ἰσχὺς καὶ ποῖα θεῖα ἐνέργεια τοῖς πιστεῖ καὶ καθαρῶ συνειδῶτι προσκυνῶσι ταῖς τῶν ἁγίων εἰκόσι, δίδονται. Διὸ, ἀδελφοί, στῶμεν ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως, καὶ τῇ παραδόσει τῆς Ἐκκλησίας, μὴ μεταίροντες ὄρια, ἃ ἔθεντο οἱ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν· μὴ διδόντες τόπον τοῖς βουλομένοις καινοτομεῖν, καὶ καταλύειν τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Εἰ γὰρ δοθῇ ἄδεια παντὶ βουλομένῳ, κατὰ μικρὸν ὅλον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καταλυθήσεται. Μὴ, ἀδελφοί, μὴ, τέχνα φιλόχριστα τῆς Ἐκκλησίας, μὴ καταισχύνετε τὴν μητέρα ἡμῶν· μὴ καθέλητε τὸν κόσμον αὐτῆς. Δέξασθε αὐτὴν δι' ἐμοῦ προσβεύσαν. Μάθετε τί φησὶ περὶ αὐτῆς ὁ Θεός· « Ὅλη εἰ καλὴ, ἡ πλησίον μου, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ μῶμος. »

²² Gen. xlviii, 15 ; Hebr. xi, 21. ²³ Exod. xxv, 40 ; Hebr. viii, 5. ²⁴ II Petr. ii, 4. ²⁵ Ephes. v, 21. ²⁶ Rom. xiii, 17. ²⁷ Gen. xxxiii, 47. - ²⁸ Gen. xliiii, 7. ²⁹ Vide orat. 4. ³⁰ Gen. xliii, 7. ³¹ I Petr. ii, 13 seqq. ³² Prov. xlii, 28.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Edit. καθέλτε.

NOTÆ.

(24^ο) Regius unus σταυροῦ, nec male.
(25^ο) Græce παγκόσμιος, Tilmanus vertit : *Omni genere ornamentorum perpolita*. Zinus : *Pulcherrima*

et absolutissima. At Philoni, Josepho et sanctis Patribus Tabernaculum universi imago erat.

Προσκυνήσωμεν καὶ λατρεύσωμεν μόνῃ τῷ Κτίστῃ A καὶ Δημιουργῷ, ὡς φύσει προσκυνητῷ Θεῷ. Προσκυνήσωμεν καὶ τῇ ἀγίῃ Θεοτόκῳ, οὐχ ὡς Θεῶν, ἀλλ' ὡς Μητρὶ Θεοῦ κατὰ σάρκα· Ἐτι προσκυνήσωμεν καὶ τοῖς ἀγίοις, ὡς ἐκλεκτοῖς φίλοις Θεοῦ, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν κεκτημένους παρρησίαν. Εἰ γὰρ βασιλεύσι, φθαρτοῖς πολλαῖς, καὶ ἀσεβέσι, καὶ ἁμαρτωλοῖς, καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν χειροτονουμένοις ἄρχουσι, καὶ τοῖς τούτων λαβράτοις ἢ προσκυνούσιν οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τὸ θεῖον τοῦ Ἀποστόλου λόγιον· « Ἀρχαῖς καὶ ἐξουσιαῖς ὑποτάσσεσθε »· καί· « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον »· καί· « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, ὡς φησὶν ὁ Κύριος, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ »· πόσω μᾶλλον ἐχρῆν προσκυνεῖν τῷ Βασιλεῖ τῶν βασιλευόντων, ὡς μόνῃ φύσει δεσπόζοντι, καὶ τοῖς αὐτοῦ B δούλοις καὶ φίλοις, τοῖς βασιλεύσασι τῶν παθῶν, καὶ κατασταθεῖσιν ἄρχουσι πάσης τῆς γῆς; « Καταστῆσαι γὰρ αὐτοὺς, φησὶν ὁ Δαβὶδ, ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, » κατὰ δαιμόνων καὶ νόσων ἐξουσίαν λαθοῦσι, καὶ συμβασιλεύσουσι Χριστῷ βασιλείαν ἄφθαρτον καὶ ἀκατάλυτον, ὧν ἡ σκιά μόνῃ ἀπῆλαυε νόσους καὶ δαίμονας. Μὴ οὖν σκιάς ἀσθενεστέραν καὶ ἀτιμωτέραν λογιώμεθα τὴν εἰκόνα· σκιογραφεῖ γὰρ ἀληθῶς τὸ πρωτότυπον. Ἀδελφοί, ὁ Χριστιανός, πίστις ἐστίν· ὁ οὖν πιστεῖ προσερχόμενος, κερδανεῖ πολλά· ὁ δὲ διακρινόμενος, ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης, ἀνεμίζομένῳ καὶ ῥιπίζομένῳ, δεῦρ οὐ μὴ λήψεται οὐδέν. Πάντες γὰρ οἱ ἄγιοι διὰ πίστεως εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ. Δεξιόμεθα οὖν τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐν εὐθύτῃ καρδίᾳ, καὶ μὴ ἐν πολλοῖς λογιC σμοῖς. Ὁ Θεὸς γὰρ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον εὐθῆ, αὐτὰ δὲ ἐζήτησαν λογισμοὺς πολλοῦς. Μὴ καταδεξιόμεθα νέαν πίστιν μαθεῖν, ὡς κατεγνωσμένης τῆς τῶν ἁγίων Πατέρων παραδόσεως. Φησὶ γὰρ θεῖος Ἀπόστολος· « Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὁ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. » Προσκυνούμεν οὖν ταῖς εἰκόσιν, οὐ τῇ ὕλῃ προσπέροντες τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τοῖς ἐν αὐτοῖς εἰκονιζομένοις. « Ἡ γὰρ τῆς εἰκόνης τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει, » καθὼς φησὶν ὁ θεὸς Βασιλεὺς.

μβ'. Ὑμᾶς δὲ, ἱερώτατον τοῦ Χριστοῦ ποίμνιον, D ὁ Χριστῶνυμος λαὸς, τὸ ἔθνος τὸ ἅγιον, τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἐμπλήξαι Χριστὸς τῆς χαρᾶς τῆς αὐτοῦ ἀναστάσεως, καὶ καταξιῶσαι ἐπομένους τοῖς ἴχνεσι τῶν ἁγίων, τῶν ποιμένων τε καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, προαγομένους τυχεῖν τῆ; δό-

non est in te ²³. » Solum creatorem et rerum opificem Deum adoremus, cui patrie cultum exhibeamus, tanquam Deo pro sua natura adorando. Sanctam quoque Dei Genitricem adoremus, non tanquam Deum, sed tanquam Dei matrem secundum carnem : ad hæc omnes sanctos, ceu electos Dei et amicos, quibus facilis ad ipsum patet aditus, adoremus. Nam si reges qui interitui obnoxii sunt, quinimo plerumque impii et peccatores, necnon prefectos a regibus constitutos, et imagines ipsorum, homines adorant, secundum istud Apostoli oraculum : « Principibus et potestatibus subditi estote ²⁴; » et : « Reddite omnibus debita : cui honorem, honorem; cui timorem, timorem ²⁵; » quemadmodum etiam Dominus ait : « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo ²⁶; » quanto magis oportet Regem regum, qui solus per naturam suam Dominus est, adorare, ejusque famulos et amicos, qui cupiditatibus suis imperarunt, universique orbis principes constituti sunt, dicente David : « Constitues eos principes super omnem terram ²⁷; » qui contra dæmones et languores potestatem acceperunt ²⁸ : qui regno illo, quod non corrumpetur, nec dissipabitur, una cum Christo posituri sunt : quorum umbra sola morbos et dæmones in fugam agebat ²⁹. Nequaquam igitur imaginem umbra debiliorem abjectioremve æstimemus, quippe cum exemplar suum vere adumbret. Fratres, Christianus ex fide censetur. Quapropter qui cum fide accedit, quæstum multum faciet : qui autem hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur ³⁰, nec quidquam ille percipiturus. Omnes enim sancti per fidem Deo placuerunt. Quamobrem corde recto sinceroque, et citra ullam cogitationum disceptationem, Ecclesiæ traditionem amplectamur. Deus siquidem fecit hominem rectum ³¹ : ipsi vero rationes multas conquisierunt. Novam fidem neutiquam admittamus, qua sanctorum Patrum traditio reprobetur. Ait enim divinus Apostolus : « Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit ³². » Sic itaque imagines adoremus, ut non materiæ, sed illis quos representant, adorationem offeramus. Nam divinus Basiliius ³³ dicit, « Imagini habitum honorem ad ipsum exemplar archetypum transire.

42. Vos autem, o sacratissime grex Christi, populus Christi nomine insignis, gens sancta, corpus Ecclesiæ, resurrectionis suæ gaudii ipse Christus impleat, dignosque faciat, qui sanctorum Ecclesiæ pastorum doctorumque vestigia prematis, et ad gloriam suam in splendoribus sanctorum vos pro-

²³ Cant. iv, 7. ²⁴ Tit. iii, 1. ²⁵ Rom. xiii, 7. ²⁶ Matth. xxii, 21. ²⁷ Psal. xliiv, 19. ²⁸ Luc. ix, 1. ²⁹ Act. v, 15. ³⁰ Jac. i, 6, 7. ³¹ Eccle. vii, 30. ³² Galat. i, 9. ³³ De Spiritu sancto.

VARIÆ LECTIONES.

« Edit. λάτρεις. Sed melius legendum λαυράτοις vel λαβράτοις, ut in textu posui. Vide Meursium ad illud nomen, ubi et Ornatum laudat, honores ejusmodi *lauratis* olim exhibitos, enarrantem : *Lauratis et iconibus quæ mittuntur ad civitates vel regiones, obvii adeunt populi cum cereis et incensis, non ceru persusam tabulam, sed imperatorem honorantes.* Addit Gregorii II papæ epistolam I, ad Leonem Isaurum.

vehat, quam nos omnes per gratiam **363** ejus adipisci contingat, quo ipsum perpetuo laudemus cum Patre qui sine principio est, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Cæterum, quando de idolorum et imaginum discrimine diximus, atque imaginis definitionem docuimus, tempus est, ut quemadmodum polliciti sumus, testimonia subjiciamus.

Priscorum probatorumque Patrum testimonia pro imaginibus.

Sancti Dionysii Athenarum episcopi, ex epistola ad Joannem apostolum et theologum.

« Res quæ sub aspectum cadunt, invisibilium plane conspicuæ imagines sunt. »

Ejusdem, ex libro de ecclesiastica hierarchia.

« Cæterum substantiæ quæ supra nos sunt, atque ordines, quorum sacram jam mentionem fecimus, incorporeales sunt: quin et sacrosanctum illorum magisterium spirituale est, mundoque superius. Nostrum autem pro consentanea nobis ratione propter sensibillium varietatem signorum multiplicari videmus; quibus tamen, prout sacrum decet magisterium, ad uniformem concessæ divinitatis gratiam, necnon ad Deum divinamque virtutem pro modulo nostro subvehimur. Istæ quidem, ut quæ mentes sunt, quantum fas illis est, intelligunt; nos vero per sensibiles imagines ad divinas contemplationes, quantum possibile est, promovemur. »

Comment. Quod si igitur pro captu nostro, per sensibiles imagines, ad divinam et materiæ exortem contemplationem sublevamur, cur incongruens fuerit eum, qui pro sua adversum nos benignitate, figura et forma et natura visus est ut homo, consentanea nobis ratione imaginibus effingere?

Sancti Basilii, ex sermone in beatum Barlaam martyrem, cujus initium est: « Primum quidem sanctorum mors: » et versus orationis finem.

« Surgite nunc, o præclari fortium in certaminibus facinorum pictores. Imperfectam ducis imaginem artibus vestris amplificate. Laureatum victorem, quem obscurius delineavi, industriæ vestræ coloribus illustratæ. Per egregiorum martyris factorum picturam vestram devictus a vobis discedam. Tali per vestram dexteritatem victoria superatus hodie gaudeam. Manum cum igne pugnantem accuratius depictam contuear. In tabula vestra descriptum elegantius pugilem inspiciam. Nunc quoque luctum agant dæmones, vestra nobilitium martyris gestorum pictura percussit. Ardens rursus victrixque manus illis ostendatur. Quinimo in vestra tabella Christus appingatur certaminum præses. »

ἡς αὐτοῦ ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων ἤ γίνοντο ἐπιτυχεῖν τῇ αὐτοῦ χάριτι, αἰωνίως αὐτὸν δοξάζοντες, σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰπόντες περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν εἰδώλων καὶ τῶν εἰκόνων, καὶ διδάξαντες ὄρον τῶν εἰκόνων, ὥρα δὴ ἐπενεγκεῖν καὶ τὰς χρήσεις, καθάπερ ὑπεσχόμεθα.

Μαρτυρίαι παλαιῶν καὶ δοκίμων ἁγίων Πατέρων περὶ εἰκόνων.

Τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ Θεολογὸν ἐπιστολῆς.

« Ἀληθῶς ἐμφανεῖς εἰκόνες εἰσι τὰ ὁρατὰ τῶν ἀοράτων. »

B *Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας λόγου.*

« Ἄλλ' αἱ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς οὐσίαι καὶ τάξεις, ὧν ἦδη μνήμην ἱερὰν ἐποίησάμην, ἀσώματοί εἰσι, καὶ νοητὴ καὶ ὑπερκόσμιός ἐστιν ἡ κατὰ ταύτας ἱεραρχία. Τὴν καθ' ἡμᾶς δὲ ὁρῶμεν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς, τῇ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ποικιλίᾳ πληθυνομένην, ὅφ' ὧν ἱεραρχικῶς ἐπὶ τὴν ἐνοειδῆ θέωσιν ἐν συμμετρίᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀναγόμεθα, Θεὸν τε καὶ θείαν ἀρετὴν. Αἱ μὲν ὡς νόες νοοῦσι κατὰ τὰ αὐταῖς θεμιτὸν, ἡμεῖς δὲ αἰσθηταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὰς θείας, ὡς δυνατὸν, ἀναγόμεθα θεωρίας. »

C *Σχόλιον.* Εἰ τοίνυν ἀναλόγως ἡμῖν αἰσθηταῖς εἰκόσιν ἐπὶ τὴν θείαν καὶ ἄβυσσον ἀναγόμεθα θεωρίαν, τί ἀπρεπὲς τὸν σχήματι καὶ μορφῇ καὶ φύσει ὁραθέντα ὡς ἀνθρωπῶν, φιλανθρώπως δι' ἡμᾶς, εἰκονίζειν ἀναλόγως ἡμῖν αὐτοῖς;

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν μακάριον Βαρλαάμ τὸν μάρτυρα λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ: « Πρῶτερον μὲν τῶν ἁγίων οἱ θάνατοι. » καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ αὐτοῦ λόγου ὅτι.

D « Ἀνάστητέ μοι νῦν, ὧ λαμπροὶ τῶν ἀθλητικῶν κατορθωμάτων ζωγράφοι, τὴν τοῦ στρατηγῶν κολοβωθεῖσαν εἰκόνα, ταῖς ὑμετέρας μεγαλύνετε τέχναις· ἀμυρότερον παρ' ἐμοῦ τὸν στεφανίτην γραφέντα τοῖς τῆς ὑμετέρας σοφίας περιλάμψατε χρώμασιν. Ἀπέθω τῇ τῶν ἀριστευμάτων τοῦ μάρτυρος παρ' ὑμῶν νενικημένους γραφῆ. Χαίρω τῇ τοιαύτῃ τῆς ὑμετέρας ἰσχύος σήμερον ἠττώμενος νίκη. Ἴδω τῆς χειρὸς πρὸς τὸ πῦρ ἀκριβέστερον παρ' ὑμῶν γραφομένην τὴν πάλην. Ἴδω φαιδρότερον ἐπὶ τῆς ὑμετέρας τὸν παλαιστὴν γεγραμμένον εἰκόνα. Κλαυσάτωσαν δαίμονες καὶ νῦν, ταῖς τοῦ μάρτυρος ἐν ὑμῖν ἀριστελαῖς πληττόμενοι. Φλεγομένη πάλιν αὐτοῖς ἡ χεὶρ καὶ νικῶσα δεικνύσθω. Ἐγγραφίσθω τῷ πίνακι, καὶ ὁ τῶν παλαισμάτων ἀγωνοθέτης Χριστός. »

VARIÆ LECTIONES.

« Orationem hanc Basilii esse vix concedit Combefisius. Nec usquam certe, inquit, quod meminerim, videatur Basilus τὸ γοργὸν ita tenuisse. Barlaam martyr, Syrus, non Cappadox fuit, quem Joannes Chrysostomus panegyrico laudavit, qui exstat t. V edit. Savil. p. 497.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τοὺς ἀγίους μ' ἰμάριον A
λόγου.

« Ἐπεὶ καὶ πολέμων ἀνδραγαθήματα, καὶ λογογράφοι πολλάκις καὶ ζωγράφοι διασημαίνουσιν· οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγγαράττοντες· καὶ πολλοὺς ἐπήγειρον πρὸς ἀνδρείαν ἐκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος διὰ τῆς ἀκοῆς παρίστησι, ταῦτα γραφικῆ σιωπῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσιν. »
Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον τριάκοντα κεφαλαίων, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀπόκρισις ιη'.

« Ὅτι βασιλεὺς λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν, καὶ οὐ δύο βασιεῖς. Οὕτε γὰρ τὸ κράτος σχίζεται, οὔτε ἡ δόξα διαμερίζεται. Ὡς γὰρ ἡ κρατοῦσα ἡμῶν ἀρχὴ καὶ ἐξουσία μία, οὕτω καὶ ἡ παρ' ἡμῶν δοξολογία, μία, καὶ οὐ πολλὰ· διότι ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ὁ οὖν ἐστὶν ἐν ταῦθα μιμητικῶς ἡ εἰκὼν, τοῦτο· ἐκεῖ φυσικῶς ὁ Υἱός. »

Σχόλιον. Ὡσπεροῦν « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν, καθὼς φησὶν ὁ Κύριος, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμφαντα αὐτόν, » οὕτω καὶ ὁ μὴ τιμῶν τὴν εἰκόνα, οὐδὲ τὸν εἰκονιζόμενον τιμᾷ. Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖ τις· Τιμᾷ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἀνάγκη, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἁγίων. Ὡς τῆς ἀφορσύνης! Ἄκουσον τοῦ Κυρίου λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· « Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται. » Ὡστε ὁ μὴ τιμῶν τοὺς ἁγίους, οὐδὲ αὐτὸν τιμᾷ τὸν Κύριον.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ἀπὸ λόγου ῥηθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει, περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ, λόγου μδ', οὗ ἡ ἀρχὴ· « Οἶδόν τι πάσχουσι πρὸς τοὺς εὐνοθεῖς τῶν λειμῶνων οἱ τούτων φιλοθεάμονες, » καὶ μετὰ βραχέα.

« Ἐντεῦθεν δεσμοῖς πρότερον διαλαμβάνει ὁ πατὴρ τὸν παῖδα. Εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς, εἰκόνα τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἀδάκρυτι τὴν θέαν παρήλθον, ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ' ὧν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν. Πρόκειται Ἰσαὰκ παρ' αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ, ὀκλάσας ἐπὶ γόνυ, καὶ περιηγμένους ἔχων εἰς τοῦπίσω τὰς χεῖρας. Ὁ δὲ, ἐπιθετικῶς κατόπιν τῷ ποδὶ τῆς ἀγκύλης, καὶ τῇ ἀριστερᾷ τὴν κόμην τοῦ παιδὸς πρὸς ἑαυτὸν ἀνακλάσας, ἐπικύπτει τῷ προσώπῳ, ἐλεεινῶς πρὸς αὐτὸν ἀποβλέποντι, καὶ τὴν δεξιάν κλωπλισμένους τῷ ξίφει, πρὸς τὴν σφαγὴν κατευθύνει, καὶ ἄπτεται ἡδὴ τοῦ σώματος ἡ τοῦ ξίφους ἀκμὴ, καὶ τότε αὐτῷ γίνεται φωνὴ θεοθεν, τὸ ἔργον κλωπλισσά. »

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.

« Καὶ πως εἰκὼν τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον, ὁ Μελχισεδὲκ τοῦ Χριστοῦ· ὡσπερ ἂν τις εἴποι σκιάν τῆς γραφῆς τῆς ἐν χρώματι, τὸ πρὸ ταύτης σκίασμα τοῦ γραφέως. Διὰ τοῦτον γὰρ ὁ νόμος καλεῖται σκιά, ἡ δὲ χάρις ἀλήθεια, πράγματα δὲ τὰ μέλλοντα. Ὡστε ὁ μὲν νόμος καὶ ὁ Μελχισεδὲκ, προσκίασμα τῆς ἐν χρώμασι γραφῆς· ἡ δὲ χάρις, ἡ ἀλήθεια, ἡ ἐν χρώ-

364 Ejusdem, ex oratione in XL martyras.

« Quæ enim in bello fortiter gesta sunt, ea pie-rumque, cum oratores, tum pictores exponunt. Illi quidem verbis exornantes, hi vero in tabulis exprimentes; atque multos utrique ad præclara facinora excitarunt. Quæ enim auribus sermo proponit, ea silens pictura per imitationem repræsentat. »

Ejusdem, ex triginta capitibus de Spiritu sancto ad Amphiloichium, responsione decima octava.

« Quippe ipsam quoque regis imaginem regem nominant, nec duos reges dicunt. Neque enim scinditur imperium, neque gloria dividitur. Nam quemadmodum imperium illud, sive potestas quæ nobis dominatur, una est; sic etiam gloria, qua eam celebramus, una est, non plures. Honor quippe exhibitus imagini, ad ipsum refertur quem repræsentat. Itaque, quod istic imitatione imago est, hoc illic natura Filius est. »

Comment. Sicut igitur « Qui Filium non honorificat, inquit ipse Filius, nec honorificat Patrem », sic qui imagini denegat honorem, is profecto nec eum quem imago refert, honoraverit. At Christi imaginem honore dignam esse concesserit nonnullus, sanctorum vero non item. Proh dementia! Audias velim Dominum discipulos alloquentem: « Qui suscipit vos; me suscipit ». Quamobrem, qui sanctos non colit, is ne ipsum quidem Dominum coluerit.

Sancti Gregorii Nysseni, ex oratione 44, Constanti-nopoli habita, de Filii et Spiritus sancti divinitate, et in qua de Abraham mentionem habet; cujus initium est: « Quod ex pratorum amœnitate illis contigit, qui rerum aspectu delectantur, » et pau-cis præmissis.

« Dehinc ligatum vinculis filium assumit pater. Hujus ego acerbæ rei pictam imaginem sæpius aspexi, nec sine lacrymis ab hoc spectaculo discessi: cum historiam omnem ars perspicue oculis explicaret. Isaac flexis genibus, manibusque a tergo revinctis, ante altare jacens repræsentatur. Pater vero pone poplites filii accedens, et comam sinistra apprehensam manu ad se trahens, oculos in vultum filii, digno prorsus commiserationis modo ipsum respicientis, demittit, armatamque gladio dexteram ad cædem dirigit. Jamque gladii acies corpus tangit, cum vox, ne rem perficiat prohibens, exauditur. »

Sancti Joannis Chrysostomi, ex enarratione in Epistolam ad Hebræos.

« Ac prius quidem posterioris modo quodam imago fuit, nempe Christi Melchisedech: haud secus ac si adumbratam ante a pictore designationem, picturæ quæ coloribus postmodum illustratur, umbram quis nominet. Idcirco enim lex umbra vocatur, et gratia, veritas; res autem dicuntur ea quæ futura sunt. Ita ut, tum lex, tum

“ Joan. v, 23. “ Matth. x, 40.

Melchisedech, fuerint adumbratio prior picturæ quæ coloribus ornata fuit : gratia vero et veritas, ipsamet pictura coloribus amplificata. Res denum ipsæ ad futurum sæculum spectant. Quamobrem *Velus Testamentum est figura figuræ ; Novum autem, rerum ipsarum figura.* »

365 Severiani Gabalorum episcopi, ex sermone in pretiosæ et vivificæ crucis dedicationem.

« Quinam igitur factum est, ut imago maledicti populo calamitatibus jactato salutem attulerit? Nonne verisimilius dixisset : Si quis vestrum morsus fuerit, cælum aspiciat, aut tabernaculum Dei, et salutem consequetur? Verum his ille posthabitis, crucis tantum imaginem statuit. Cur autem hæc fecerit Moyses, qui antea populo dixerat : *Non facies tibi sculptile, neque conflatile, neque ullam similitudinem eorum, quæ sunt in celo sursum, aut in terra deorsum, aut in aquis, locisve subterraneis* ⁴⁶? Sed quid ad populum ingratum hæc loquor? Dicas velim, fidelissime Dei minister; quod aliis vetas, hoc ipse facis? Quod evertis, illud statuis? Qui præcipis, *Non facies tibi sculptile* : qui conflatilem vitulum comminuisti, serpentem ex ære tu ipse conficis? Eumque non clam, sed palam omnibusque conspicuum præbes? At ista, inquit, in mandatis dedi, quo impietatis materiam amputarem, populumque ab omni defectione et idololatria avocarem. Nunc autem serpentem utiliter conflo, ad præsignandam nimirum veritatem. Et quemadmodum tabernaculum compaginavi cum tuis omnibus quæ in ipso sunt; Cherubim quoque quibus res invisibiles represententur, in Sancto sanctorum expandi, ut futurorum figura et umbra cœsent; sic et serpentem æneum ad populi salutem crexi, ut horum experientia duce exercitiores fierent, ad signi crucis excipiendam imaginem, crucifixumque Salvatorem et Redemptorem suscipiendum. Hoc autem verissimum esse percipies, charissime, si Christum id affirmantem, atque in hæc verba loquentem auscultaveris : *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam* ⁴⁷. »

Comment. Quod autem nova non sit imaginum inventio, sed antiqua sanctisque et eximiiis Patribus nota et usitata, fidem facit vita sancti Basilii ab Helladio ipsius discipulo et in pontificatu successore conscripta. Stabat aliquando sanctus Basilii, inquit, coram Domine nostre imagine, in qua præstantissimi martyris Mercurii figura picta erat. Astabat, inquam, orans, ut impiissimus apostata Julianus e medio tolleretur. Atque ex imagine didicit, quidnam esset eventurum. Vidit quippe martyrem ad tempus exiguum sese subducen-
tem, nec multo post cruentam hastam tenentem.

Ex Vita sancti Joannis Chrysostomi.

« Beatus Joannes sapientissimi Pauli Epistolas summo studio persequatur. » *Et paulo post* : « Πα-

μασι γραφή. Τὰ πράγματα τὰ μέλλοντος αἰῶνος. Ὡς εἶναι τὴν Παλαιάν, τύπου τύπον· καὶ τὴν Νέαν, τῶν πραγμάτων τύπον. »

Velus Testamentum est figura figuræ ; Novum autem,

Σευηριανοῦ Γαβάλων, ἀπὸ λόγου τοῦ εἰς τὰ ἐγκαινία τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ.

« Πῶς οὖν ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπικαταράτου ἤνεγκε τῷ λαῷ ἐν συμφορᾷ χειμαζομένῳ σωτηρίαν; Ἄρα οὖν οὐκ ἦν ἀξιοπιστότερον εἰπεῖν· Ἐάν τις ὑμῶν ἐγηθῆ, βλέψει εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω πρὸς τὸν Θεόν, καὶ σωθήσεται, ἢ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ ταῦτα παριδὼν, μόνον τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ ἐπῆξε· διὰ τί οὖν ταῦτα ἐποίει Μωϋσῆς, ὁ εἰπὼν τῷ λαῷ· Ὁὐ ποιήσεις σεαυτῷ γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι, ὅπο κατω τῆς γῆς; Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς ἀγνώμονα λαόν; Εἰπέ, ὦ πιστότατε Θεοῦ θεράπων, ὁ ἀπαγορεύεις, ποιεῖς; ὁ ἀνατρέπεις, κατασκευάζεις; ὁ λέγων, Ὁὐ ποιήσεις γλυπτὸν, ὁ τὸν χωνευθέντα βουὴν κατολέσας, σὺ ὄφιν χαλκουργεῖς; καὶ τοῦτον, οὐ λάθρα, ἀλλὰ ἀναφανδόν, καὶ πᾶσι γνωστόν; Ἄλλ' ἐκεῖνα, φησὶν, ἐνομοθέτησα, ἵνα ἐκκώψω τὰς ὕλας τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν λαὸν ἀπαγάγω πάσης ἀποστασίας καὶ εἰδωλολατρίας. Νυνὶ δὲ χωνεύω τὸν ὄφιν, χρησίμως εἰς προτύπων τῆς ἀληθείας. Καὶ καθέπερ σκηνὴν ἐπῆξα, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα, καὶ Χερουδὶμ, ὁμοίωμα τῶν ἀοράτων διεπέτασα εἰς τὰ ἅγια, ὡς τύπον καὶ σκιάν τῶν μελλόντων, οὕτω καὶ ὄφιν ἐστήλωσα εἰς σωτηρίαν τῷ λαῷ, ἵνα διὰ τῆς πείρας τοῦτων, προγομνάσω τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Σωτήρα καὶ Λυτρωτὴν. Καὶ ὅτι ἀψευδέστατος ὁ λόγος, ἀγάπητε, ἀκούε τοῦ Κυρίου, τὸν λόγον τοῦτον βεβαιούντος καὶ λέγοντος· Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὑψώσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπολόηται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. »

exaltari oportet Filium hominis ; ut omnis qui credit

Σχόλιον. Ὅτι δὲ οὐ καινὸν ἐφεύρεμα τὸ τῶν εἰκόνων, ἀλλ' ἀρχαῖον, καὶ τοῖς ἁγίοις καὶ ἐκκρτοῖς πατράσιν ἐγνωσμένον καὶ εἰθισμένον ὑπῆρχε, γέγραπται ἐν τῷ βίβῳ Βασιλείου τοῦ μάκαρος, τῷ δι' Ἑλλαδίου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ καὶ διαδόχου τῆς αὐτοῦ ἱεραρχίας, ὡς παρειστήκει ὁ ὁσιος Βασίλειος τῆ τῆς Δεσποίνης ἡμῶν εἰκόνι, ἐν ἣ καὶ ὁ χαρακτήρ ἐγγράπτο Μερκουρίου τοῦ αἰοδίου μάρτυρος. Παρειστήκει δὲ ἑξαίτων τὴν Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀθεωτάτου καὶ ἀποστάτου τυράννου ἀναίρεσιν· ἐξ ἧς εἰκόνας ἐμυθήθη ταύτην τὴν ἀποκάλυψιν. Ἐώρα γὰρ πρὸς βραχὺ ἀφανῆ τὸν μάρτυρα· μετ' οὐ πολὺ δὲ, τὸ ὄφιν ἡμαχμένον κατέχοντα.

Ἐκ τοῦ βίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

« Ἠγάπα δὲ ὁ μακάριος Ἰωάννης εἰς Ἐπιστολάς τοῦ σωωτάτου Παύλου ἄγαν. » *Καὶ μετ' ἄλλῃ*

⁴⁶ Exod. xi, 4. ⁴⁷ Joan. iii, 14.

« Ἦν δὲ καὶ τὸ ἐκτύπωμα τὸ τοῦ Ἀποστόλου ἔχων ἐν εἰκόνι. Ἐνθα ἀνεπαύετο, διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν, βραχὺ τι ἦν γὰρ πολυάγρυπνος ὑπὲρ φύσιν· καὶ ἤνικα διήρχετο τὰς Ἐπιστολάς αὐτοῦ, ἐνητένιζεν αὐτῇ, καὶ ὡς ἐπὶ ζῶντος αὐτοῦ, οὕτως προσεῖχεν αὐτῷ, μακαρίζων αὐτὸν, καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸν λογισμὸν πρὸς αὐτὴν εἶχε, φανταζόμενος, καὶ διὰ τῆς θεωρίας αὐτῷ ὁμιλῶν. » *Καὶ μετ' ὀλίγα*
 « Ὡς δὲ ἐπαύσατο ὁ Πρόκλος λαλῶν, ἀτενίσας τῇ εἰκόνι τοῦ Ἀποστόλου, καὶ θεασάμενος τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, ὁμοιον τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ, βαλὼν μετάνοιαν τῷ Ἰωάννῃ, εἶπε, δακτυλοδεικτῶν τὴν εἰκόνα· Συγχώρησόν μοι, Πάτερ· ὃν εἶδον λαλοῦντά σοι, ὁμοιός ἐστι τούτῳ· ὥστε ὑπολαμβάνω, ὅτι καὶ αὐτός ἐστιν. »

Ἐκ τῆς Φιλοθέου Ἱστορίας, Θεοδωρίτου ἐπισκόπου Κύρου, εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Συμεῶνος Κιουρίτου.

« Περὶ γὰρ Ἰταλίας, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν. Φασι γὰρ οὕτως ἐν Ῥώμῃ τῇ μεγίστῃ πολυθρύλλητον γενέσθαι τὸν ἄνδρα, ὡς ἐν ἅπασιν τοῖς τῶν ἐργαστηρίων προφυλακίαις, εἰκόνας αὐτῷ βραχείας ἀναστήσαι, φυλακὴν τινα σφίσις αὐτοῖς, καὶ ἀσφάλειαν ἐντεῦθεν πορίζοντας. »

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου, ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἠσαΐαν (26) ἑρμηνείας.

« Ἐπειδὴ εἶδε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, μὴ δυνάμενος εἰς Θεὸν τραπῆναι, εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ πονηρίαν ἐκένωσεν. Ὅσπερ εἰ τις ἄνθρωπος ὀργιζόμενος, τὴν εἰκόνα λιθάσει, ἐπειδὴ τὸν βασιλέα οὐ δύναται, τὸ ξύλον τύπτων τὸ τὴν μίμησιν ἔχον. »

Σχόλιον. Οὕτως καὶ πᾶς ὁ τιμῶν τὴν εἰκόνα, τὸ ἀρχέτυπον δηλονότι τιμᾷ.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς ἑρμηνείας.

« Ὅσπερ γὰρ ὁ βασιλικὴν εἰκόνα καθυβρίσας, ὡς εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτήσας τὸν βασιλέα κρίνεται· οὕτω δηλονότι ὑπόδικός ἐστι τῇ ἁμαρτίᾳ, ὃ τὸν κατ' εἰκόνα γεγεννημένον καθυβρίζων. »

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (27), ἐκ τῶν γραφέντων ἐκατὸν κεφαλαίων πρὸς Ἀντιόχον τὸν ἄρχοντα, κατὰ πένθιν καὶ ἀπόκρισιν, κεφάλαιον λη'.

Ἀπόκρ. « Οὐχ ὡς Θεοῦς τὰς εἰκόνας προσκυνοῦ-

A bebat autem apostoli Pauli in imagine deformatam effigiem, eo in loco, ubi propter corporis imbecillitatem parumper quietis captabat (nam supra quam natura patitur, vigiliis producebat), in quam, Epistolas illius pervolvendo, oculos intendens ita desigebat, ac si in vivis ille superstes fuisset; ut gratulabundus, eumque sibi praesentem fingens, cogitationem omnem ad ipsum dirigeret et per contemplationem cum ipso conversaretur. »

Nonnullis interjectis: « Cum autem Proclus finem dicendi fecisset, oculis in Pauli imaginem defixis, similem illius quem viderat, figuram conspicatus, exhibita Joanni reverentia, imaginem digito monstrans ait: Ignosce, Pater, is quem tecum loquentem vidi, huic similis est, atque, ut B reor, illemet ipse est. »

Ex religiosa historia Theodoretii episcopi Cyri, in Vita sancti Simeonis Stylitæ.

« Nam de Italia sermouem etiam habere superfluum fuerit. Aiunt enim in amplissima urbe Romana virum hunc celeberrimum fuisse, ita ut in omnium officinarum vestibulis et superliminaribus imagunculas eidem erexerint, unde sibi praesidium quoddam et securitatem procurarent. »

Sancti Basilii, ex enarratione in Isaiam.

« Mox ut hominem ad imaginem et similitudinem Dei conditum vidit, cum vires suas in Deum convertere non posset, adversus Dei imaginem suam exhaustit malignitatem: ac si quis ira percussus, imperatoris imaginem, quando imperatorem non potest, lapidibus petat; sicque lignum imperatoris imaginem referens percutiat. »

Comment. Consimili ratione quisquis veneratur imaginem, ipsum utique vereatur exemplar.

Ejusdem, ex eadem enarratione.

« Nam, quemadmodum in illum, qui imperatoris imaginem ignominia affecit, haud secus animadvertitur, ac si contumelia imperatorem ipsum aspersisset: sic perinde peccati reus est, qui in hominem ad Dei imaginem conditum injuriosus sit. »

Sancti Athanasii, ex centum capitibus ad Antiochum praefectum, per interrogationes et responsiones, cap. 38.

Responsio. « Nos fideles nequaquam imagines tan-

NOTÆ.

(26) *Ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἠσαΐαν ἑρμηνείας.* Erasmus inficiatus est commentarios istos in Isaiam esse magui Basilii, immerito, inquit Cavius. Combefisius censet non aliter opus hoc Erasmo viluisse, quam quod imparem se huic tantæ elucidationi deprehendit. Profecto. In caput 2, auctor se Cappadocem prodit, ubi ait, posse gentes numerari quæ Christi fidem amplexæ erant, puta τὸ Καππαδοκῶν, καὶ Γαλατῶν, καὶ Ἀρμενίων, ἢ Σύρων, Cappadocum, Galatarum, Armeniorum, Syrorum, etc. Proclive quippe erat homini Cappadoci ut gentiles suos primo loco nominaret, tum deinde vicinos. In cap. 10 testatur se scribere in ipsismet temporibus cum Anomæorum hæresis emergeret: Ὅποια ἡ νῦν παραβλαστήσασα τῶν Ἀνομοίων αἵρεσις. Quæ cum Basilii ætate omnino conveniunt; ea nimirum, qua

D inter presbyteros allegatus erat, id quod semel atque iterum videtur indicare.

(27) *Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου.* Quod hic caput 38 dicitur, quæstio est 39 in editis. In cod. Cæsareo CCCV, quæstio 96 habetur seorsim cum hoc titulo Ἀθανασίου φίλου ἑρμηνεία, Athanasii minoris interpretatio. Ubi proinde significatur quæstiones istas non esse magni Athanasii, sed recentioris, qui sane vixit sæculo VII, vel octavo. Nam in illa ipsa responsione 59, quam hic et posthac citat Damascenus, subjicitur narratio Theodori Æliotæ de monacho, quem scortationis dæmon vexaret, quam profecto uterque ex Prato spirituali acceperat. Aliquando vero, Deo dante, ostendam Athanasium hunc minorem post annum septingentesimum vixisse.

quam deos adoramus, sicut ethnici faciunt: absit! sed affectum duntaxat, et charitatis nostræ studium adversus personæ in imagine depictæ figuram declaramus. Quapropter non raro, oblitterata figura, lignum tanquam inutile comburimus. Sicut ergo Jacob morti proximus fastigium virgæ Joseph adoravit ⁴⁸, non virgam ipsam honorans, sed illum qui eam gestabat; ita nos Christiani laud alia ratione imagines salutamus, quemadmodum filios parentesque nostros osculamur, ut per hæc animi nostri affectum insinuemus. Velut Judæus olim legis tabulas, et duo Cherubim aurea et sculptilia adorabat, non lapidis, aurive naturam colendo, sed Dominum ipsum, qui ea facere jusserat. »

367 *Sancti Chrysostomi, in psal. III in David et Absalom.*

« Imperatores ducibus suis, quorum ope victoria parata est, triumphales statuas erigunt; quosdam item titulos victoriæ insignibus ornatos, auribus athleticis principes erigunt; additaque inscriptione veluti stemmate quodam, materiam victoriæ præconem reddunt. Alii rursus libris et litteris victorum laudes describunt; hoc ambientes, ut suam in dicendo vim, eorum quos laudant fortitudine superiorem esse ostendant. Atque scriptores, pictores, statuarii, populi, principes, civitates et regiones, victores suos admiratione dignos habent. Fugientis vero, aut pugnam detrectantis nemo unquam imagines pinxit. »

Sancti Cyrilli Alexandriæ archiepiscopi, ex allocutione ad Theodosium imperatorem.

« Imagines autem exemplaribus archetypis similes sunt. Oportet enim ut hoc, nec alio modo se habeant. »

Ejusdem, ex Thesauris.

« Imagines enim affinem semper ad exemplaria similitudinem servant. »

Ejusdem, ex libro, « Quod in omnibus Moysis voluminibus Christi mysterium designatur; » De Abraham et Melchisedech, cap. 6. »

« Omnino necessarium est, ut ex archetypis pingantur imagines. »

Sancti Gregorii Nazianzeni, ex oratione secunda de Filio.

« Ea quippe est imaginis natura, ut imitetur exemplar, cujus esse dicitur. »

Chrysostomi, ex homilia tertia in Epistolam ad Colossenses.

« Ipsa quoque invisibilis rei imago, invisibilis est: alioquin imago non esset. Imaginem enim qua imago est, etiam apud nos, nulla varietate similem esse oportet, ut quæ similitudinis expressa figura sit. »

⁴⁸ Gen. XLVII, 15 : Hebr. XI, 21.

« Α μ εν οι πιστοι, μη γένοιτο, ὡσπερ οι Ἕλληνες, ἀλλὰ τὴν σχέσιν μόνον, καὶ τὸν πόθον τῆς ἡμῶν ἀγάπης πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ προσώπου τῆς εἰκόνας ἐμφανίζοντες. Ὅθεν πολλάκις τοῦ χαρακτήρος λεανθέντος, ὡς ξύλον λοιπὸν ἀργὸν τὴν ποτὲ εἰκόνα κατακαίμεν. Ὅσπερ οὖν ὁ Ἰακώβ μέλλων τελευτᾶν, ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου τοῦ Ἰωσήφ προσεκύνησεν, οὐ τὴν ράβδον τιμῶν, ἀλλὰ τὸν ταύτην κατέχοντα, ὁπῶς οι πιστοι, οὐ δι' ἑτερόν τινα τρόπον τὰς εἰκόνας ἀσπαζόμεθα, ὡσπερ καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν καὶ πατέρας πολλάκις καταφιλοῦντες, ἀλλ' ἵνα τὸν πόθον τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἐμφανίσωμεν. Ὅσπερ γὰρ καὶ ὁ Ἰουδαῖος, τὰς τοῦ νόμου πλάκας, καὶ τὰ δύο Χερουβὶμ τὰ χρυσαῖα καὶ γλυπτὰ προσεκύνει, οὐ τιμῶν τὴν τοῦ λίθου καὶ χρυσοῦ φύσιν, ἀλλὰ τὸν ταῦτα ἐπιτρέψαντα Κύριον. »

Τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου, εἰς τὸν τρίτον ψαλμὸν, εἰς Δαβὶδ καὶ Ἀβσσαλώμ.

« Ἐπινικίους μὲν ἀνδριαντας οἱ βασιλεῖς τοῖς στρατηγοῖς νικήσασιν ἀνατιθέασιν· νικηφόρους δὲ τινὰς στήλας ἐπεγεύρουσιν ἀρχοντες ἠνιόχαις καὶ ἀθληταῖς, καὶ τῷ ἐπιγράμματι, ὡς στέμματι, κήρυκα τῆς νίκης τὴν ὕλην ἐργάζονται. Ἄλλοι πάλιν ἐν βίβλοις καὶ γράμμασι τοὺς ἐπαίνους τῶν νικητῶν γράφουσιν, τὴν αὐτῶν ἐν τῷ ἐπαίνῳ ἴσχυριν, ἰσχυροτέραν τῶν ἐπαινουμένων δεῖξαι θέλοντες. Καὶ λογογράφοι, καὶ ζωγράφοι, καὶ λιθογλύπται, καὶ δῆμοι, καὶ ἀρχοντες, καὶ πόλεις, καὶ χῶραι, τοὺς νικητὰς θαυμάζουσιν. Οὐδεὶς δὲ φεύγοντος, καὶ μὴ πολεμήσαντος, εἰκόνας ἐγραψεν. »

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ προσφωνητικοῦ πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοσίον.

« Αἱ δὲ εἰκόνας, ὡσπερ καὶ τὰ ἀρχέτυπα· δεῖ γὰρ οὕτως αὐτὰς, καὶ οὐχ ἑτέρως ἔχειν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν Θησαυρῶν.

« Αἱ γὰρ εἰκόνας δεῖ πρὸς τὰ ἀρχέτυπα τὴν ἐμφέρειαν ἔχουσιν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ποιήματος τοῦ, « Ὅτι διὰ πάσης τῆς Μωσθεῶς γραφῆς τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἐνσημαίνεται. » Περὶ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Μελχισεδέκ, κεφ. 5'.

« Δεὸν μοι τὰς εἰκόνας γράφεσθαι πρὸς τὰ ἀρχέτυπα. »

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ἐκ τοῦ παρὰ τοῦ λόγου β'.

« Αὕτη γὰρ εἰκόνας φύσις, μίμημα εἶναι τοῦ ἀρχέτυπου, καὶ οὐ λέγεται. »

Τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τοῦ πρὸς Κολοσσαεῖς λόγου τρίτου.

« Ἡ τοῦ ἀοράτου εἰκὼν, καὶ αὕτη ἀόρατος, ἐπὶ οὐδ' ἂν εἰκὼν εἴη. Τὴν γὰρ εἰκόνα, καθὼς ἐστὶν εἰκὼν, καὶ παρ' ἡμῖν ἀπαράλλακτον δεῖ εἶναι, ὡς τὸν χαρακτήρα τῆς ὁμοιώσεως. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπι- A
στολῆν ἑρμηνείας, κεφάλ. ιζ.

« Ὡσπερ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τύπον ἔχει τοῦ ἀν-
θρώπου ἢ εἰκὼν, οὐχὶ τὴν ἰσχύν· ὥστε τὸ ἀληθές
καὶ ὁ τύπος κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις· ὁ γὰρ τύπος
[τοῦ.] »

Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἐκ τῆς πέμπτης βί-
βλου τῶν ἐν Ἐὐαγγελίοις ἀποδείξεων, εἰς τὸ,
« Ὁμοῦ ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ παρὰ τῇ δρυὶ τῇ
Μαμβρῇ. »

« Ὅθεν εἰσέτι καὶ νῦν παρὰ τοῖς πλησιχώροις,
ὡς ἀνθεὸς τόπος, εἰς τιμὴν τῶν αὐτόθι τῷ Ἀβραάμ
ἐπιφανέντων θρησκευέται, καὶ θεωρεῖται γε εἰς
δεῦρο διαμένουσα ἢ τερέβινθος, οἷ τε τῷ Ἀβραάμ
ἐπιξεωθέντες ἐπὶ γραφῆς ἀνακειμένοι, δύο μὲν
ἐκατέρωθεν, μέσος δὲ ὁ κρείττων, ὑπερέχων τῇ τιμῇ. B
Εἴη δ' ἀνὸς δεδηλωμένος ἡμῖν Κύριος αὐτὸς ὁ
ἡμέτερος Σωτὴρ, ὃν καὶ οἱ ἀγνώτες σέβουσι, τὰ
θεία λόγια πιστούμενοι. Οὗτος δὴ οὖν αὐτὸς ἐξ
ἐκείνου τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα εἰς ἀνθρώπους
καταβαλλόμενος, ἀνθρώπειον ὑποδύς εἰδὸς τε καὶ
σχῆμα, τῷ θεοφιλεῖ προπάτορι Ἀβραάμ, ὅστις εἴη,
ἐαυτὸν ἐξέφηνε, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς αὐτῷ παρεδί-
δου γνῶσιν. »

τῆς χρονογραφίας Ἰωάννου (29) Ἀντιοχείας,
τοῦ καὶ Μαλάλα, περὶ τῆς αἰμοβροοῦσης, καὶ
ἧς ἐποίησεν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ στήλης.

« Ἀπὸ τότε καὶ ὁ Βαπτιστὴς Ἰωάννης δῆλος ἐγένε-
το τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἀπέτεμεν αὐτὸν Ἡρώδης

« Gen. xviii, 1.

Ejusdem, ex enarratione in Epistolam ad Hebræos,
cap. xvii.

« Quemadmodum in imaginibus, imago homi-
nis figuram refert illius, cujus est imago, non
item virtutem : atque adeo veritas et figura mu-
tuam inter se societatem habent. Figura quippe
similis est. »

Eusebii Pamphili, ex libro v Evangelicæ demonstra-
tionis, in hæc verba : « Apparuit Deus Abraham
apud quercum Mambre. »

« Unde locus isté, ceu divinus, ad honorem
eorum qui Abrahamo illic apparuerunt, a vicinis
populis hodieque colitur. Nunc etiam terebinthus
illa superstes visitur, quique ab Abraham hospitio
excepti sunt, sic pictura representantur, ut duo
quidem hinc inde cernantur, medium vero locum,
qui præstantior est, teneat. Hic porro sit ipse
Dominus Salvator noster, qui sese nobis manife-
stum faciebat, quemque dum ignorantēs colunt,
divinorum eloquiorum fidem firmant (28). Ipse igitur
profecto fuerit, qui ab eo tempore religionis
semina inter homines 368 jaciens, humanam
speciem et formam subiens, seipsum, quisnam
foret religioso parenti Abrahamo videndum præ-
buit, eidemque Patris notitiam dedit. »

Ex Chronographia Joannis Antiocheni, qui et Ma-
lala dictus est, de muliere hæmorrhousa ; deque
statua quam Christo Salvatori erexit.

« Ex hoc quoque tempore Joannes Baptista in-
ter homines innotuit, cujus caput Herodes topar-

NOTÆ

(28) Zinus : qui divinis oraculis credunt. Verum C
pro certo habeo, hos neque Judæos, neque Chri-
stianos fuisse sed paganos aut Idumæos, qui tra-
ditionem antiquam tenuerint potius quam Scripturæ
dictis crediderint.

(29) Ἐκ τῆς χρονογραφίας Ἰωάννου. Quæ hic
narrantur de statua Paneadēnsi, incertus auctor
Demonstrationis chronographiæ originum CP.,
quem Combefisius in Manipulo edidit, accepta re-
fert ab Eusebio et Joanne, quem τὸν Διακρινό-
μενον, Hæsitantem nuncupat, seu de secta Acepha-
lorum ; quem subinde prodidisse ait, Hæmorrhous-
sam illam nominatam fuisse Berenicem, καὶ τῆς
Βερνίκης, ὡς ὁ Διακρινόμενος μέμνηται καλεῖσθαι
τὴν Αἰμοβροοῦσαν. Unde, vel Joannem Hæsitantem con-
similia scripsisse oportet, vel anonymum istum
ab eo non discrevisse Joannem Malalam, sequioris
ætatis scriptorem. Nam Hæsitantis historia, Photio
teste, cod. 41, incipiebat ab imperio Theodosii
senioris, nec ultra Justinī I tempora excurrebat :
unde videtur alius non fuisse a Joanne Rhetore
quem citant Evagrius et alii. Malalæ vero historia
ab initio mundi usque ad obitum Justiniani senio-
ris protendebatur. Quin multa passim ab auctori-
bus allegantur, tanquam ab Hæsitante accepta,
quæ Malala non habet. Quantum capio, quæ Joan-
nes Malala de Berenice narrat, ea accepit ex Cle-
mente historiographo quem paulo post laudat. De
hoc Clemente Suidas hæc habet : Κλήμης ἱστορι-
κός, inquit, ἔγραψε τοὺς Ῥωμαίων βασιλεῖς, καὶ
αὐτοκρατορίας, καὶ πρὸς Ἱερώνυμον περὶ τῶν Ἰσο-
κρατικῶν σχημάτων, καὶ ἄλλα· Clemens historicus
scripsit de imperatoribus Romanis et imperiis, item-
que ad Hieronymum de figuris Isocraticis, et alia.
Doctissimus Hody Clementem post septimum sæcu-

luni scripsisse pugnat, eo quod Combefisius, annot.
76 in Anonymum mox laudatum, in illo loco Ori-
ginum CP. ubi dicitur Clemens tradidisse statuas
Κωνσταντίνου υἱοῦ Κωνσταντοῦ, Constantini filii
Constantii fuisse similes Theodosianis, de Constantino
Pogonato Constantis filio sermonem esse conje-
cerit. At proclivius fuisset eas Constantino Magno
attribuere, qui a Byzantinis vulgo vocatur Κων-
σταντῖνος ὁ τοῦ Κωνσταντοῦ, vel υἱὸς τοῦ Κωνσταν-
τοῦ, vel, ut Codinus, pag. 7, ὁ τοῦ Κωνσταντοῦ
παῖς, Constantinus Constantii filius, Chlori scilicet.
Nusquam Constantem Pogonati parentem Constans-
tium, sine mendo dictum reperias : bene vero Con-
stantinum, ut alibi diximus. Cæterum a viro doctis-
simo amicissimoque R. P. D. Anselmo Bandurio
admoneor legi debere : Clemens consimiles varietate
formæ marmoreas statuas, Κωνσταντίνου εἶναι φά-
σκει, υἱοῦ τοῦ Κωνσταντοῦ, Constantii Constanti-
ni filii esse ait. Eundem Clementem citavit Hes-
ychius quidam in fragmento quod Cl. Ducangius
Græce Latineque post Chronicon Paschale dedit,
in quo totidem fere verbis eadem leguntur quæ
Malala habet initio lib. x De Domini natiuitatis
æate. Hesychium porro Malalam non exscripsisse,
sed eo anteriorem esse, exinde collegerim, quod
communem esse auctorum sententiam affirmet,
Christum post sex mille annos ab orbe condito
natum esse, paucissimis hoc ad annum circiter
5500 consignantibus. Nam sæculo saltem sexto
desinente deincepsque communis in Oriente opinio
fuit, natum esse Dominum anno mundi vel 5500,
vel 5504, vel 5508, ut constat ex Anastasio II An-
tiocheno, hom. 7 in Hexæm., ex synodo quini-
secta, can. 3, ex sancto Maximo, Georgio Syncello,
Theophane, Eusebio nescio quo, cujus fragmentum

cha, in regia Trachonitidis regionis, in urbe quæ A Sebaste dicitur, amputavit, octavo Kal. Junias, Flacco et Ruffino coss. Id ægre ferens Herodes rex, Philippi filius, e Judæa regressus est. Statimque ad eum accessit mulier quædam locuples, nomine Berenice, quæ idem oppidum Paneadem incolebat. Hæc, quoniam a Jesu sanata erat, statuatam ipsi erigere cupiens, nec sine regis permissione id ausa perficere, Herodi regi supplicem obtulit libellum, rogans ut liceret sibi in urbe sua Christo Salvatore auratam statuam dicare. Libellus porro hujusmodi erat: « Augusto Herodi, toparchæ, et legum datori Judæorum Græcorumque, regi Trachonitidis, Berenices, honorabilis Paneadis incolæ, petitio supplex et obsecratio. Justitia et humanitas, cæteræque virtutes veritatem vestrum instar coronæ cingunt. Quod ego nequitiam ignorans, bona spe omnia consequenda id concepta, tibi scribo. » Quæ porro sit exordii hujus ratio, sermonis series declarabit. « Cum a prima ætate sanguinis fluxu laborarem, omni vitæ substantia facultatibusque meis in medicos exhaustis, medelam nullam nacta sum. Ubi autem accepi admirabilis Christi curationes, qui mortuos ad lucem revocans suscitaret, dæmones ex mortalium corporibus ejiceret, omnesque confectos morbis verbo sanaret, ad eum velut ad Deum confugi. Verum considerata multitudine eorum qui illum cingerent, metuens ne morbi spurcitiem aversatus, erga me indignaretur, majorque ægritudinis plaga fieret, mecum ipsa cogitavi, **369** quod si vel fimbriam vestimenti ejus tangere mihi liceret, sanitatem adipiscerer. Hanc ubi primum tetigi, suppresso sanguinis fonte, illico convalui. Ille vero, cum cordis mei consilia prænosset, elata voce, *Quis*, inquit, *me tetigit?* *virtus ex me prodiit.* Tum ego pallens, gemensque et graviorem morbum ad me reversurum arbi- trans, ad ejus pedes corruo, humumque lacrymis infundens, audaciam meam profitebar. At ille, uti clemens et benignus, vicem meam commiseratus, sanationem mihi his verbis confirmavit: *Confide, filia, fides tua te salvam fecit. Vade in pace*⁹⁰. Sic tu quoque, Auguste, mihi supplicanti postulationem justam indulge. » Hæc audiens Herodes D rex ex libello supplicis, miraculi magnitudine percussus, curationisque reveritus arcanum, dixit: « Tua, o mulier, sanatio præstantiori digna mo-

δο τὸ τὸπάρχης εἰς τὸ βασίλειον τῆς Τραχωνίτιδος χώρας, ἐν Σεβαστῇ τῇ πόλει, πρὸ ὀκτῶ Καλανῶν Ἰουνίων, ἐν ὑπατείᾳ Φλάκκωνος καὶ Ρουφίνου. Διὰ τοῦτο λυπούμενος ὁ Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ὁ Φιλίππου ἀνῆλθεν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ τις εὐπορος, οἰκουσα τὴν αὐτὴν Πανεάδα πόλιν, ὀνόματι Βερνίκη, βουλομένη, ὡς λαθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, στήλην αὐτῷ ἀναστήσαι· καὶ μὴ τολμᾶσα διχα βασιλικῆς κελεύσεως τοῦτο ποιῆσαι, δέησιν δέδωκε τῷ βασιλεὶ Ἡρώδῃ, αἰτούσα στήλην χρυσοῦν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ ἐν τῇ ἐαυτῆς πόλει στήσαι· ἥτις δέησις εἶχεν οὕτως· « Σεβαστῶν Ἡρώδῃ, τοπάρχῃ, θεομοθέτῃ Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων, βασιλεὶ Τραχωνίτιδος, δέησις καὶ ἰκεσία παρὰ Βερνίκης ἀξιωματικῆς, πόλεως Πανεάδος. Δικαιοσύνη, καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ λοιπὰ ἐτῶν ἀρετῶν περιστέφουσι τὴν ὑμετέραν κορυφήν· ὅθεν καγὼ τοῦτο εἰδύα, σὺν ἀγαθαῖς ταῖς ἐλπίσι πάντων τευφομένη, σοὶ γράφω. » Ἦτις ἡ τοῦ παρόντος προοιμίου κρηπίς, προΐων σε ὁ λόγος διδάξει. « Ἐκ παιδῶν ληφθεῖσα πάθη αἰμορροίας ὄχετῶν, εἰς ἰατροὺς ἀναλώσασά μου τὸν βίον καὶ τὸν πλοῦτον, ἴασιν οὐχ εὔρον· ἀκηκοῦσα δὲ τοῦ θαυμαζομένου Χριστοῦ τὰ ἴαματα, ὡς νεκροὺς διανίστησι, πάλιν εἰς φῶς ἔλκων, καὶ δαίμονας ἐκ βροτῶν ἀπελαύνων, καὶ πάντας τοὺς ἐν νόσῳ μαραινόμενους λόγῳ θεραπειῶν, καγὼ πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς Θεὸν ἔδραμον. Καὶ προσεσχηκῶ τῷ περιέχοντι αὐτὸν πληθεῖ, δευλιάσασα μὴ τὸν ἐκ τοῦ πάθους μολυσμὸν ἀποστρεφόμενος, ὀργισθῆ κατ' ἐμοῦ, καὶ πλείων μοι ἐπέβη ἡ πληγὴ τῆς νόσου, καθ' ἐαυτὴν ἐλογισάμην, ὅτι ἐὰν δυνηθεῖν ἄψασθαι τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, σωθήσομαι. Οὐ καὶ ἀψαμένη, καὶ σταθεῖσθαι μου τῆς πηγῆς τοῦ αἵματος, γέγονα παραχρῆμα ὑγιής. Αὐτὸς δὲ μᾶλλον, ὡς προγοῦς τῆς ἐμῆς καρδίας τὰ βουλευμάτα, ἀνέκραξε· *Τίς μου ἤψατο; δύραμις ἀπ' ἐμοῦ ἐξῆλθεν.* Ἐγὼ οὖν ὠχριάσασα, καὶ στένουσα, τὴν νόσον θρασυτέραν ἀποστρέφειν ἐπ' ἐμὲ λογιζομένη, προσπεσοῦσα αὐτῷ, τὴν τῆν ἐπλήρωσα δακρυῶν, τὴν τόλμαν ἐξεποιῶσα. Αὐτὸς δὲ ὡς ἀγαθὸς, σπλαγχνισθεὶς ἐπ' ἐμοῦ, ἐπεσφράγιζε μου τὴν ἴασιν, εἰρηκῶς· *Θάρσει, θυγάτερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην.* Οὕτω καὶ ὑμεῖς, Σεβαστοὶ, τὴν δέησιν τῆς δεομένης ἀξίαν παράσχετε. » Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἡρώδης ἀκηκῶς ταῦτα διὰ τῆς δεήσεως, ἐξεπλάγη τὸ θαῦμα, καὶ φοθηθεὶς τὸ μυστήριον τῆς ἰάσεως,

⁹⁰ Matth. ix, 22.

NOTÆ.

Carterius, Ducangiusque ex qq. Anastasianis accepere, Chronico Alexandrino, Joanne ipso Malala, aliisque, præter Julium Africanum, Clementem, Theophilum, et Timotheum, quos Hesy chius ipse et Malala laudant. Neque magni faciendum est testimonium Abulfaraji qui Theophilum astrologum Rohensem seu Edessenum, floruisse ait circa annum Christi 785 et Hegiræ 169, et *Egregia historia* auctorem haberi. Ninia quippe est Abulfaraji in-

diligentia, ut ipso solo testificante credamus Theophilum hunc astrologum hujus egregiæ historiæ parentem fuisse, aut saltem nihil urget nos, ut concedamus eum ipsismet esse quem Hesy chius et Malala citavere. Ad Hesy chium quod spectat, quidni idem sit cum Hesy chio Illustri, qui historiam a Belo Assyriorum rege usque ad Anastasii imp. tempora produxit? Plura de Malala legis apud Cavium in Hist. litterar. parte. II.

εἶπεν· « Ἡ εἰς σὲ γενομένη Ἰασις, ὧ γύναι, με-
 « ζονος στήλης ἐστὶν ἀξία. Πορευθεῖσα τολύου, ὡς
 « βούλει ἀνάστησον αὐτῷ στήλην, δοξάζουσα τὸν
 « Ἰασάμενον. » Καὶ εὐθέως αὐτῇ Βερνίκῃ, ἡ πρώτην
 αἰμορροῦσα, ἐν μέσῳ τῆς ἰδίας αὐτῆς πόλεως Πα-
 νεάδος ἀνέστησε τῷ Θεῷ καὶ Κυρίῳ στήλην χαλκῆν
 ἐκ χαλοῦ Θερμηλάτου, μίξασα χρυσοῦν καὶ ἀργυρον.
 « Ἦτις στήλη μένει ἐν Πανεάδι τῇ πόλει ἕως νῦν, οὐ
 πρὸ πολλοῦ χρόνου μετενεχθεῖσα, ἀφ' οὗ ἴστατο, ἐν
 μέσῳ τῆς πόλεως εἰς ἄγιον τόπον, εἰς οἶκον εὐκτε-
 ριον. Ὅπερ ὑπόμνημα εὐρέθη ἐν τῇ πόλει Πανεάδι,
 παρὰ Βάσσῳ τινί, γενομένῳ ἀπὸ Ἰουδαίων Χρι-
 στιανῶν, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ὁ βίος τῶν βασιλευσάντων
 πάντων τῆς Ἰουδαϊκῆς χώρας. »

*Ἐκ τῆς ἐβδόμης βίβλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς
 Ἱστορίας Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, περὶ τῆς
 αἰμορροῦσης Πανεάδος.*

« Ἐπειδὴ τῆσδε τῆς πόλεως ἐμνήσθημεν, οὐκ
 ἀξιὸν ἡγοῦμαι διήγησιν παρελθεῖν, καὶ τοῖς μεθ'
 ἡμᾶς μνημονεύεσθαι ἀξίαν. Τὴν γὰρ αἰμορροῦσαν,
 ἣν ἐκ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων παρὰ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν εὐρέσθαι μεμαθήκα-
 μεν, ἐνθένδε ἔλεγον ὁρᾶσθαι, τὸν τε οἶκον αὐτῆς
 ἐπὶ τῆς πόλεως δεῖκνυσθαι, καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Σωτῆ-
 ρος εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας θαυμαστὰ τρόπαια παρα-
 μένει. Ἐστάναι γὰρ ἐφ' ὑψηλοῦ λίθου, πρὸς μὲν
 ταῖς πύλαις τοῦ αὐτῆς οἴκου, γυναικὸς ἐκτύπωμα
 χάλκεον ἐπὶ γόνυ κεκλιμένον, καὶ τεταμέναις ἐπὶ
 τοῦμπροσθεν ταῖς χερσίν, ἰκετευούσῃ εἰκόσ· οὐ
 ἀντικρῦ, ἄλλο τῆς αὐτῆς ὕλης, ἀνδρὸς ὄρθιον σχῆμα,
 διπλοῖδα κοσμίως βεβλημένον, καὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ
 ἐκεῖ προτεινον. Οὐ παρὰ τοῖς ποσίν ἐπὶ τῆς στήλης
 ταύτης, ξένον τι βοτάνης εἶδος φύειν, ὡς μέχρι τοῦ
 κρασπέδου τῆς τοῦ χαλοῦ διπλοῖδος ἀνὸν, ἀλεξι-
 φάρμακον πάντων τῶν νοσημάτων τυγχάνειν. Τοῦ-
 τον δὲ τὸν ἀνδριάντα, εἰκόνα Ἰησοῦ φέρειν ἔλεγον·
 ἔμεινε δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς, ὡς καὶ ὅψι παραλαβεῖν,
 ἐπιδημήσαντος τῇ πόλει. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, τοὺς
 πάλαι ἐξ ἔθνῶν εὐεργηθέντας παρὰ τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν, τοιαῦτα πεποιηκέναι, ὅποτε καὶ τῶν ἀποστό-
 λων αὐτῶν τὰς εἰκόνας, Πέτρου καὶ Παύλου, καὶ
 αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, διαχρωματιζομένας ἱστορήσα-
 μεν· ὡς εἰκόσ τῶν παλαιῶν ἀπαραφυλάκτως, οἷα
 ἐθνικῆς συνηθείας οὐσης παρ' αὐτοῖς, τοῦτον τιμᾶν
 εἰωθότων τὸν τρόπον. »

*Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς Ἱστορίας ἐννάτου
 βιβλίου, εἰς τὸν βασιλεῖα Κωνσταντίνου.*

« Εἷ μάλα τῆς ἐκ Θεοῦ συνηθημένος βοηθείας,
 αὐτίκα τοῦ σωτηρίου τρόπιον πάθους ὑπὸ χεῖρα
 ἰδίας εἰκόσ ἀνατεθῆναι προστάττει. Καὶ δὴ τὸ
 σιωπῆριον τοῦ σταυροῦ σημειῶν ἐν τῇ δεξιᾷ κατ-
 έχοντα αὐτὸν ἐν τῷ μάλιστα τῶν ἐπὶ Ῥώμης δεδη-
 μοσιευμένῳ τόπῳ στήσαντας, αὐτὴν δὲ ταύτην ὑπο-
 γραφὴν ἐντάξει ῥήμασιν αὐτοῖς τῇ Ῥωμαίων
 ἐγχελεύεται φωνῇ· « Τοῦτῳ τῷ σωτηριῶδει σημειῶ,
 « τῷ ἀληθινῷ ἐλέγχῳ τῆς ἀνδρείας, τὴν πόλιν ὑμῶν

« numento est. Abi ergo, et quam volueris illi, qui
 « te curavit, statuam erige, ipsiusque gloriam ce-
 « lebra. » Mox igitur, Bernice, quæ fluxum sangui-
 « nis ante passa erat, in civitatis suæ Paneadis me-
 « dio statuam æneam, ex ære fusili, auro, argento-
 « que permistis, condatam Domino et Deo suo
 consecravit. Quæ quidem statua ad hoc usque
 tempus Paneade perseverat : atque ex eo loco
 ubi quondam stabat, ex media nempe civitate, in
 locum sacrum sive oratorium translata fuit. Hujus
 porro rei narratio in hac ipsa Paneadensi civitate
 reperta est, apud Bassum quemdam, qui ex Ju-
 dæo Christianus factus fuerat : in quo etiam libro
 regum omnium qui in Judæa imperaverunt, hi-
 storia conscripta erat. »

B

*Ex libro septimo Historiæ Eusebii Pamphili, de
 muliere Paneadensi, quæ sanguinis fluxu labo-
 raverat.*

« Quandoquidem urbis hujus mentionem feci-
 mus, consentaneum non fuerit narrationem præ-
 termittere, quæ digna plane est, ut posterorum
 memoriæ commendetur. Illam enim mulierem
 sanguinis fluxu laborantem, quam ex sacris Evan-
 geliiis a Salvatore nostro sanatam fuisse didici-
 mus, illine esse profectam ferunt, domumque
 ipsius ea in civitate monstrari, in qua Salvatore
 in eam beneficentiæ mirifica tropæa perseverant.
 Super altum quippe lapidem ante ædium illius
 fores, æream feminæ effigiem, flexis genibus, ex-
 pansisque supplicantis more manibus, conspici
 narrant : e regione vero alteram ex eadem mate-
 ria rectam stare viri figuram, modo composito
 diploide indutam, manumque mulieri protenden-
 tem. Ad hujus statuæ pedes peregrinum quod-
 dam herbæ genus nasci, quod ubi ad oram usque
 diploidis pervenit, morborum omnium medicamen
 evadit. Hanc porro statuam Jesu Domini imagi-
 nem exprimere aiunt ; mansitque illa usque ad
 nostram ætatem, ut qui in civitatem hanc adve-
 niunt, oculis eam lustrare possint. Neque mirum
 videri debet, veteres illos ex gentibus, qui Salva-
 torem erga se beneficium experti erant, eidem ta-
 lia præstitisse, quando tum apostolorum Petri et
 Pauli, tum ipsiusmet Christi pictas imagines vi-
 dimus : cum veteres absque ullo scrupulo ejus-
 modi honorem, consuetudine a gentilibus accepta,
 servatoribus suis adhiberent. »

370 *Ejusdem, ex libro nono ejusdem Historiæ de
 imperatore Constantino.*

« Cum sese divino adjutum esse consilio ap-
 prime sensisset, mox salutiferæ passionis tropæum
 statuæ suæ manui apponi præcepit. Ac cum
 eam salutaris crucis signum dextera sua tenen-
 tem, in frequentissimo Romanæ urbis loco erexis-
 sent, inscriptionem hanc Latino sermone subji-
 ciendam curavit : « Hoc salutari signo, quod veræ
 « virtutis insigne est, urbem vestram tyrannicæ
 « servitutis jugo servatam, in libertatem vindicavi.

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ἐκ τοῦ λόγου A 371 Sancti Gregorii Nazianzeni, ex oratione contra τοῦ κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου.

« Οὐ τὰ σύμβολα τῆς ἐπὶ τούτῳ πληγῆς, αἱ εἰκό-
νες φέρουσιν, ἐτι δημοσῖαι προκείμεναι. »

Τοῦ Χρυσοστόμου (31), ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ δι-
καίου Ἰώδ.

« Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, οὐκ
ἔδωκεν ἀφροσύνην τῷ Θεῷ· καθάπερ ἐπὶ τῶν εἰκό-
νων, ἐπειδὴν τινα γράφωμεν ἐν τῇ ἱστορικῇ γραφῇ,
Ὁ δαίνα ἀνέθηκε, γράφομεν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα,
τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ γράψας, ὁ γράψας τὸ βί-
βλιον, ὡσπερ ἐν χοινοκίδι κάτωθεν ὑπογράφων λέγει·
Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐχ
ἡμαρτεν Ἰώδ. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, βιβλίου δ'.

« Ὅση δὲ αὐτοῦ ἡ ψυχὴ, πίστεως ἐνθέου ἐστήρι-
κτο δυνάμει, μάθει ἂν τις καὶ ἐκ τούτου, λογιζόμενος
ὡς ἐν τοῖς χρυσοῖς νομίσμασιν, αὐτὸς τὴν αὐτοῦ εἰκόνα
διεγράφετο, ὡς ἂν βλέπειν δοκεῖν, ἀνατεταμένην
πρὸς Θεόν, εὐχομένου τρόπον. Τούτου μὲν οὖν τὰ ἐκ-
τυπώματα, καθ' ὅλην τῆς Ῥωμαίων γῆς x, ἐν αὐτοῖς
δὲ τοῖς βασιλείοις κατὰ τινὰς πόλεις, ἐν ταῖς εἰς τὸ
μετέωρον τῶν προπύλων ἀνακειμέναις εἰκόσιν, ἐστὼς
δρθως ἐγράφετο, ἂν μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐμβλέπων,
τῷ χεῖρι ἐκτεταμένῳ, εὐχομένου σχήματι. Ὡδε μὲν
οὖν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν ταῖς εἰκονογραφαῖς εὐχόμενον
ἱστορεῖ. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου.

« Ὡδε μὲν οὖν ἡ βασιλείως ἐτελειούτο μήτηρ, ἀξία
τε τιμῆς πλείστης, τῶν τε αὐτῆς ἐνεκα θεοφιλῶν
πράξεων, τοῦ τε ἐξ αὐτῆς φόντος ὑπερφουοῦς καὶ
παραδόξου φυτοῦ· ὃν πρὸς τοῖς ἄπασιν, καὶ τῆς εἰς
τὴν γεννησαμένην ὄσιας, μακαρίζειν ἔξιοι. Οὕτω μὲν
αὐτὴν θεοσεβῆ καταστήσαντα, μὴ οὖσαν τὸ πρότερον,
ὡς αὐτῷ δοκεῖν ἐκ πρώτης τῷ κοινῷ Σωτῆρι μεμά-
θητεῦσθαι· οὕτω δὲ τῷ ἀξιώματι βασιλικῷ τετιμη-
κότα, ὡς ἐν ἅπασιν ἔθνεσι, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς στρα-
τιωτικοῖς τάγμασιν, Αἰγυπτῶν βασιλίδα ἀναγο-
ρεῦσθαι, χρυσοῖς τε νομίσμασι καὶ τὴν αὐτῆς ἐκτυ-
ποῦσθαι εἰκόνα. »

Τοῦ αὐτοῦ τετάρτου λόγου, κεφαλ. 28.

« Οἱ δὲ τὴν βασιλίδα πόλιν οἰκοῦντες, αὐτῇ τῇ συγ-
κλήτῳ καὶ δήμῳ Ῥωμαίων, ὡς τὴν βασιλείως ἐπ-
έγνωσαν τελευταίην, δεινῇ καὶ πάσης συμφορᾶς ἐπι-
έκεινα τῇ ἀκοῇ δεδεμένοι, πένθος ἄσχετον ἐποιούντο.
Λουτρὰ δὲ ἀπεκλείοντο καὶ ἀγοραὶ, πάνθημοι τε θέαι,
καὶ πάντα ὅσα ἐπὶ ῥασιῶν βίου τοῖς εὐθυμουμένοις
πράττειν ἔθος ἦν. Κατηφεί; δὲ οἱ πάλαι τρυφηλοὶ,
τὰς προδόους ἐποιούντο· ὁμοῦ τε πάντες τὸν μακά-
ριον ἀνευφήμουν, τὸν Θεοφιλή, τὸν ὡς ἀληθῶς τῆς

²¹ Invect. 1, p. 95. ²² Job 1, 22.

VARIÆ LECTIONES.

x Deest vox διέτρειεν, ex Eusebio supplenda.

NOTÆ.

(31) S. Chrysostomi commentarii in Job fragmenta exstant in catena Junii.

« Hujus quippe vulneris signa promunt imagi-
nes in locis publicis erectæ. »

Sancti Joannis Chrysostomi, ex enarratione in
justum Job.

« In his omnibus quæ ipsi contigerunt, nihil
insipienter adversus Deum locutus est. Quemad-
modum in imaginibus cum cujuspiam pinximus
historiam, ascribere solemus : N. consecravit ;
sic qui librum hunc scripsit, postquam animæ
illius imaginem delineavit, velut in extrema mo-
dioli parte subscribens, dixit : In omnibus his quæ
acciderunt ipsi, non peccavit Job ²¹. »

In Vita sancti Constantini libro IV (cap. 15).

« Quanto autem fidei robore animus ejus obfir-
matus fuerit, ex eo quisvis intelligat, quod aureis
in nummis suam ipse imaginem ita cogitavit effin-
gendam, ut in supplicantis modum conversa ad
Deum facie, spectare sursum videretur. Atque
ejus quidem effigies impressæ per universam Ro-
manorum ditionem spargebantur. Quibusdam au-
tem in civitatibus in eminentiori regiarum ipsa-
rum porticus parte imagines ipsius ita depin-
gebantur, ut rectus ipse, protensisque supplicantis
more manibus stans, cælum suspiceret. Sic ergo
seipsum in picturis precantis habitu repræsen-
tabat. »

Ejusdem ex libro tertio.

« Hoc igitur modo imperatoris mater vivere de-
siit, quæ, cum propter religionis ac pietatis opera,
honori plurimo digna fuit, tum propter excellen-
tem et admirabilem plantam illam quam ex se ge-
nuit ; quem quidem, cum omnibus aliis de causis,
tum ob ejus erga matrem pietatem beatum prædi-
care debemus : quippe qui illam, cum Dei cultui
addicta prius non esset, sic religiosam reddidit, ut
a primæva ætate a communi omnium Salvatore
erudita videretur. Ipsam demum imperatoria digni-
tate coonestavit, ut apud omnes gentes, necnon
apud ipsasmet militum cohortes, imperatrix Augusta
proclamaretur, imagoque ejus nummis aureis im-
primeretur. »

Ejusdem ex libro IV, cap. 69.

« Qui vero urbem regiam incolebant, una cum
senatu populoque Romano, ubi primum imperato-
ris obitum acceperunt, acerbo et quavis calamitate
graviore nuntio perculti, nullum luctui modum po-
suerunt. Balneæ et fora clausa sunt, publica quo-
que spectacula, et quæcunque homines otio dediti
et genio indulgentes consecrari solent, intermissa
sunt. Qui ante in deliciis versabantur, vultu in
terram demisso incedere unaque omnes voce bea-

tum illum, dilectum Deo, ac prorsus imperio dignum celebrare. Atque hæc non verbis tantum, verum etiam factis declarabant, ubi consecratis imaginibus, mortuum perinde ac si superstes in vivis esset, honorabant. Cælum itaque coloribus designantes, hunc supra cælorum verticem in ætherea quiescentem regione picturis repræsentabant. »

372 Ejusdem cap. 73.

« Consimili igitur modo quaterque beatus ille pro uno multiplex in filiorum successione evadebat; adeo ut imaginibus passim erectis, per universas gentes ejusdem ipse sui que filii honore donati sint. »

Theodoretii episcopi Cyri, et Polychronii, ex expositione in Ezechielem.

« Et quemadmodum imperatores Romanorum imagines ita pingere consueverunt, ut satellites armatos, quibus illi cinguntur, populosque prostratos circum exhibeant; sic in proposito textu, quandoquidem rex in visione Deum figurat, velut in solio gestatum, rerum omnium quæ in terra sunt imagines ostentando, quod eidem figuræ ad ornatum confert, subinde exprimit, ut Dei in res universas imperium nos doceat. »

Ejusdem. « Et tu, fili hominis, sume tibi laterem, et pones cum ante faciem tuam, et describes in ea universam Jerusalem; et dabis circa eam munitionem: et ædificabis contra eam propugnacula, et circa eam pones vallum, et dabis circa eam castra, et ordinabis ballistas in circuitu ». »

Interpretatio. « Quod si adversus multitudinem loqui, eique civitatis direptionem, eversionem templi, et quæ ex his eventuræ sunt, calamitates nuntiare formidas, hoc eis alia ratione indica, ut tandem respiscant, tuaque modestia manifesta fiat. *Et sumens, inquit, laterem, civitatem describe.* Nomen autem inscribatur, ut liquido constet illam esse Jerusalem. In descriptæ vero civitatis circuitu, valli delincationem exprime; in quo nempe exercitus multitudo est. Dehinc militari ordine procedant copiæ (id quippe sonat vox castra), hoc est, paratæ militum legiones: quæ quidem non armis modo communitæ sint, sed et machinas admoveant, quibus evertantur muri (muri, inquam, isti): has enim ballistæ et arietes indicant. Admirabili porro ratione, circumstantem duntaxat civitati multitudinem innuit, ut populum, incusso prius terrore, quam calamitates accidant, a peccatis abstinere suadeat »

⁴⁶ Ezech. iv, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES.

γ In catena Reg. N. 1892 legitur ἵνα εἴπῃ στρατοπέδου πλήθος. * Emendo ex catena Regia ταῦτα γὰρ μὴνύει τὰς βελοστάσεις. * Cat. melius αὐτοὺς τῆς παρανομίας.

NOTÆ.

(32) Zinus vertit, et longævi: sed Polychronius alter fuit a Theodoro Ezechielem interpretis, cujus fragmenta exstant in catenis, in quibus hunc ipsum quem allegat Damascenus, locum reperi. Nihil vero

βασιλείας ἐπάξιον. Καὶ οὐ ταῦτα βοᾷς ἐφώνουν μὴναι, εἰς ἔργα δὲ χωροῦντες, εἰκόνων ἀναθήμασιν, οὐδὲν ζῶντα καὶ θεονηκότα αὐτὸν ἐτίμων. Οὐρανοῦ μὲν σχῆμα διατυπώσαντες ἐν χρωμάτων γραφῇ, ὑπὲρ ἀψίδα δὲ οὐρανῶν, ἐν αἰθερίῳ διατριβῇ διαναπαύμενον αὐτὸν, τῇ γραφῇ παραδιδόντες. »

Τοῦ αὐτοῦ, κεφαλ. σγ.

« Τούτῳ γοῦν ἐμπερῶς ὁ τρισμακάριος, πολυπλάσιος διὰ τῆς τῶν παιδῶν διαδοχῆς, ἀνθ' ἐνδὸς ἐγένετο, ὡς εἰκόνων ἀναστάσει, παρὰ πᾶσιν ἔθνεσιν ἅμα τῷ αὐτοῦ τιμᾶσθαι παισίν. »

Θεοδωρίτου, ἐπισκόπου Κύρου, καὶ Πολυχρονίου (32), ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ ἐρμηνείας.

« Καὶ ὡσπερ οἱ Ῥωμαῖοι τὰς βασιλικὰς εἰκόνας; γράφοντες, τοὺς τε δορυφόρους περιστῶσι, καὶ τὰ ἔθνη ὑποτεταγμένα ποιῶσι, τὸν ὅμοιον τρόπον ἀναπαύσασθαι ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς ὀπτασίας σχηματίζει τὸν Θεόν, ὡς ἐπὶ θρόνου ὄχουμενον, πάντων τῶν ἐπὶ γῆς δεικνύσι τὰς εἰκόνας, τῷ τε σχήματι τὸ πρόπον ἀποδίδωσι, κατὰ πάντων τῶν τοῦ Θεοῦ διδάσκων τὴν δεσποτείαν. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε σεαυτῷ πλίνθον, καὶ θέσεις αὐτὴν πρὸ προσώπου σου, καὶ διαγράφεις ἐν αὐτῇ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δώσεις ἐν αὐτῇ περιχώρην, καὶ οἰκοδομήσεις ἐν αὐτῇ προμαχώνας, καὶ περιβαλεῖς ἐπὶ αὐτὴν χάρακα καὶ δώσεις ἐπ' αὐτῇ παρεμβολὰς, καὶ τάξεις τὰς βελοστάσεις κύκλῳ. »

Ἐρμηνεία. « Εἰ σοὶ φοβερὸν νενόμισται τὸ εἶναι ἐναντίας τῷ πλήθει διαλέγεσθαι, καὶ προλέγειν τῆς πόλεως τὴν πόρῃσιν, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν καταστροφὴν, καὶ τὰ ἐκ τούτων συμβησόμενα δεινὰ, ἐτέρως τοῦτο μῆνυσον, ὡς κἀκεῖνος σωφρονίζεις, καὶ σὲ δεικνύουσι τὴν ἐπιείκειαν. *Καὶ λαθῶν, φησὶ, κλίνοσον, διάγραφσον τὴν πόλιν.* Ἐπιγεγράφθω δὲ τῆς πόλεως ἡ προσγορία, ὥστε γνωρίζεσθαι ταύτην ὄσαν τὴν Ἱερουσαλήμ· ποιήσας δὲ τὴν πόλιν, περιστησον τῷ τῆς Γραφῆς σχήματι χάρακα, ἵνα ἐστὶ τὸ στρατοπέδου πλήθος γ. Αἱ δὲ δυνάμεις κατὰ τάξιν πολεμικὴν προσιέτωσαν· τοῦτο γὰρ λέγει, *παραμβολὰς*, ἀντὶ τοῦ, τάγματα στρατιωτικὰ παρεστώσας, μὴ μόνον περιπεφραγμένα ὄπλοις, ἀλλὰ τὰ μηχανήματα ἐπιφερόμενα, οἷς καθαιρήσουσι τὰ τεῖχη ταῦτα· τὰ τεῖχη γὰρ ταῦτα, μὴνύει τὰς βελοστάσεις. Θανατωσιώτατα δὲ μόνον τὴν περὶ τὴν πόλιν περίστασιν τοῦ πλήθους μὴνύει, ἵνα πρὸ τῶν δεινῶν τῷ φόβῳ καταπλήσας, ἀποστῆσθαι αὐτῆς τὴν παρανομίαν. »

tale apud Theodoretum occurrit. Is porro Theodori Mopsuesteni, quem plurimi semper fecit Theodorus, frater fuit, et Apameæ in Syria episcopus.

Ἐκ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, τοῦ καὶ Α Πλακίδα.

ε Ἐξεληθόντος αὐτοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κατὰ τὸ σύνθηρος ἐπὶ τὰ ὄρη θηρεύσαι μετὰ τοῦ στρατοπέδου, καὶ πάσης τῆς θεραπείας, ὤφθη αὐτῷ ἀγέλη ἐλάφων βοσκομένη. Καὶ διαστήσας κατὰ τὸ σύνθηρος τὸν στρατὸν, ἐποιεῖτο τὴν κατ' αὐτῶν δίωξιν. Παντὸς δὲ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν σύλληψιν ἀσχολουμένου τῶν ἐλάφων, ὁ ὑπερμεγεθέστατος πάσης τῆς ἀγέλης, καὶ εὐειδέστατος, ἀποσπασθεὶς τῆς ἀγέλης, ὤρμησε κατὰ τοῦ δρυμοῦ ἐν τοῖς δασυτέροις τόποις τῆς ὕλης, καὶ δυνάτοις χωρίοις. Ὁν θεασάμενος ὁ Πλακίδα, καὶ ἐπιθυμήσας συλλαβεῖσθαι αὐτόν, καταλιπὼν πάντας, μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν κατεδίωκεν αὐτόν. Ἀτονησάντων δὲ τῶν συνόντων, μόνος προσεκαρτέρει τῇ διώξει, κατὰ πρόνοιαν δὲ Θεοῦ, μήτε τοῦ ἴππου αὐτοῦ ἀτονήσαντος, μήτε αὐτοῦ πρὸς τὴν δυσχέρειαν τοῦ τόπου ἀποκνήσαντος, ἐπὶ πολὺ καταδιώκων, μακρὰν εὐρέθη τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἔλαφος ἐφευγε, ἐκείνος δὲ παραλαβὼν ἀκρώρειαν πέτρας, μηδενὸς συνόντος αὐτῷ, ἔστη περισκοπῶν πάντοθεν, καὶ ἐνοῶν ποῦ τρόπῳ λάβηται τῆς ἐλάφου· ἀλλ' ὁ πάνσοφος καὶ οἰκτίρμων Θεὸς, ὁ παντοίας ὁδοὺς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐπινοήσας, ἀντιοημεύει τοῦτον ἐν τῇ θήρᾳ· οὐχ ὡς Κορνήλιον διὰ Πέτρου, ἀλλ' ὡς Παῦλον διώκοντα, διὰ τῆς Ἰδίας ἐπιφανείας. Ἐπὶ πολὺ δὲ ἔστῶτος τοῦ Πλακίδα, καὶ ἀτενίζοντος μὲν εἰς τὸν ἔλαφον, θαυμάζοντος δὲ αὐτοῦ τὸ μέγεθος, καὶ ἀμηχανοῦντος περὶ τὴν σύλληψιν, δείκνυσσι Κύριος τεράστιόν τι τοιοῦτον, οὐκ ἀπαικὸς, οὐδὲ ὑπερβαῖνον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως τὸ μέγεθος· ἀλλ' ὡς περ ἐπὶ τοῦ Βαλαάμ λόγον ἐνθεὶς τῇ ὕψι, ἤλεγξεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα δείκνυσσι τοῦτω. Ἐπὶ μὲν κεράτων τοῦ ἐλάφου τὸν τύπον τοῦ ἁγίου σταυροῦ, ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου λάμποντα, μέσον δὲ τῶν κεράτων τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοφύρου σώματος, οὗ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀναλαβεῖν κατεδέξατο, καὶ φωνὴν ἀνθρώπινον ἐνθεὶς τῇ ἐλάφῳ, προσκαλεῖται τὸν Πλακίδα, λέγων· Ὁ Πλακίδα, τί με διώκεις; Ἰδοὺ ἐνεκὲν σου παρῆν, καὶ ἐν τῷ ζῶνι τούτῳ ὤφθη σοι. Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὃν ἀγνοῶν σέβη. Αἱ γὰρ εὐποιίαι σου, ἃς σὺ ποιεῖς εἰς τοὺς δεομένους, παρέστησαν ἐνώπιόν μου, καὶ ἤλθον ἐμφανίσαι σοι ἑμαυτὸν διὰ τοῦ ἐλάφου τούτου, καὶ ἀντιζωγῆσαι σε, καὶ συσχεῖν τοῖς δικτύοις τῆς φιλοφροσύνης μου. Οὐ γὰρ ἔστι δίκαιον, τὸν ἐμοὶ προσφιλῆ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, δουλεύειν δαίμοσιν ἀκαθάρτοις καὶ εἰδώλοις νεκροῖς καὶ κωφοῖς. Διὰ γὰρ τοῦτο ἤλθον ἐπὶ γῆς ἐν τῷ εἶδει τοῦτω, ὃ νῦν ὄρεται, σῶσαι θέλων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. »

Τοῦ ἁγίου Λεοντίου Νεαπόλεως τῆς Κυπρίων ἐπίσκοπου, πρὸς Ἰουδαίους, ε' λόγος.

ε Φέρε δὴ λοιπὸν, φέρε προθύμως, καὶ τὴν τῆς ἐκτυπώσεως τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀπολογίαν ποιησάμεθα, ὅπως ἐμφρασθῶσι στόματα ἀνόμων, λαλούντων ἄδικα· νομικὴ γὰρ αὕτη ἡ παράδοσις, καὶ οὐχ

²⁴ Num. xxii, 28.

Ἐκ martyrio sancti Eustathii, qui et Placidus.

« Cum die quodam, de consueto more, cum exercitu universoque famulorum cœtu venatum exiisset, cervorum pascentium conspicatus gregem, exercitu in tres partes, uti solebat, distributo, eos insectabatur. At cum illis capiendis intentus esset exercitus, ille qui in universum gregem, tum proceritate, tum forma eminebat, a reliquis discedens, per densissima silvæ præruptaque loca in nemus prosiliit. Hunc Placidus contuitus, ejusque comprehendendi desiderio accensus, cum militibus paucis, cæteris omnibus relictis, insecutus est. Jam socii deficientibus viribus constiterant, eum solus ipse persequendo perseveraret, divinaque factum providentia est, ut nec equus, nec ipsemet asperitate locorum fatiscerent; et cervum diutius adurgendo, procul se ab exercitu recessisse **373** animadvertit. Porro fugiente cervo, cum nullus comitum adesset, petrae verticem conscendit, tum circumaspicere, secumque cogitare, quo tandem pacto prædam assequatur. At sapientissimus clementissimusque Deus, qui nullas non excogitat vias, quibus ad salutem homines ducat, hunc in ipsamet venatione venatur: non Petri opera; ut olim Cornelium, magis autem uti persecutorem Paulum, objecta sua specie. Itaque consistenti diu Placida, cervique proceritatem intentis oculis demiranti, cum illius capiendi nulla via occurreret, ejusmodi portentum Dominus edidit, quod quidem nihil absimile veri est, nec ipsius potentia magnitudinem excedit. Sed, quemadmodum asinae Balaam loquendi indita facultate ²⁵, ea arguit, quæ vates animo versabat, consimile aliquid tunc etiam illi monstravit. In cervi cornibus sanctæ crucis ipso sole longe fulgentiorem figuram, atque inter cornua divini sui corporis, quod pro nostra salute sumere dignatus est, effliggi ostendit; inditaque cervo voce humana, his Placidam verbis compellat: Quid me persequeris, Placida? En tui causa æderam, meque tibi hoc in animali conspicendum præbui. Ego sum Jesus Christus, quem ignorans colis. Tua erga pauperes officia conspectui meo præsentia fuerunt. Quamobrem istuc veni, ut per hunc cervum me patefacerem tibi, teque vicissim venatu comprehenderem, et clementia meæ indagine cingerem. Nec enim æquum fuerit, ut quem ob recte probeque facta diligo, is dæmonibus impuris, mortuisque et surdis simulacris serviat. Idcirco quippe ad terras, ea quam cernis specie veni, ut generi hominum salutem afferrem. »

Sancti Leontii Neapolis in Cypro insula [episcopi], ex libro v Contra Judæos.

« Agedum deinceps, age jam æquo animo venerabilium imaginum defensionem aggrediamur, ut obstruantur ora loquentium iniqua. Non enim inventum nostrum illud est, sed legis potius insti-

tutum. Nam Deum ipsum audi Moysi præcipientem, ut geminas Cherubim imagines sculptiles conflatasque fabricet, quibus propitiatorium obumbraretur. Adhæc, templum Ezechieli Deus ostendit, quod a pavimento ad laquearis fastigium, sculptiles leonum, palmarum, hominumque, et Cherubim facies habuisse dicit. Terribilis reipsa hic sermo est. Deus qui Israeli injunxit, ne reuilius, sive quæ in cælis, sive quæ in terra fuerit, sculptile quodpiam, aut imaginem similitudinemve faceret, ipse Moysi præcipit, ut sculpta animalia, Cherubim, inquam, fabricet. Quinimo Ezechieli templum monstrat, imaginibus, sculptisque leonum, palmarum, et hominum simulacris refertum. Salomon item figuram designationemque ex lege mutuatus, æneis boum, palmarum, et hominum simulacris plenum templum exstruxit: neque ob id usquam a Deo reprehensus fuit. Quamobrem si me propter imagines condemnare vis, Deum prius accuses, qui hæc idcirco fieri iussit, ut ipsius apud nos memoria perseveraret. »

374. *Ejusdem ex libro quinto.*

« Nobis rursus illudunt, quod pretiosam crucem divinasque imagines designemus, adoremusque, nosque idolorum ac ligneorum numinum cultores vocant, viri qui Deum omnino non norunt. Quod si, ut asseris, athee, Deum ligneum colo, certe plures quoque veneror. Si plures, utique dejerando dixerō, *Per deos*: quemadmodum et tu, quondam vitulum unum aspiciens, aisbas: *Hi sunt dii tui, Israel* ¹⁶. At ejusmodi jusjurandum ex ore Christianorum te audivisse neutiquam asseveraris. Verum adulteræ Synagogæ consuetudo est, ut castissimam Christi Ecclesiam, ceu meretricem infantet. »

Ejusdem. « Neque enim sanctorum formas, imagines et figuras uti deos adoramus. Nam si tanquam Deum ligneam imaginem adoraremus, eundem omnino cultum reliquis etiam lignis exhiberemus, neque, ut sæpe contingit, imaginem forma deleta combureremus. Et rursus, quandiu ligna crucis coaptata manent, formam illam adoro propter eum qui crucifixus fuit: ubi vero sejuncta fuerint, eadem abjicio atque comburo. Et quemadmodum, qui imperatoris edictum obsignatum accipit, sigillumque osculatur, is non lutum, chartamve, aut plumbum veneratur, sed imperatori potius honorem defert et adorationem; sic nos quoque Christiani, crucis formam adorando, non ligni materiam, sed magis signaculum, annulum et characterem Christi ipsius respicientes, per eadem illum qui cruci affixus fuit, salutamus et adoramus. »

¹⁶ Exod. xxxii, 4.

A ημετέρα. Ἀκουσον γὰρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς Μωϋσέα, εἰκόνας δύο Χερουβὶμ γλυπτῶν καὶ χωνευτῶν κατασκευάσαι, σκιαζόντων τὸ Ἰλαστήριον. Καὶ πάλιν, τὸν ναὸν ἔδειξεν ὁ Θεὸς τῷ Ἰεζεκιήλ, γλυπτὰ πρόσωπα, φησὶν, εἶχε, λέοντων, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ Χερουβὶμ, ἀπὸ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ ἕως τοῦ φατνώματος τῆς στέγης. Ὅντως φοβερὸς ὁ λόγος. Ὁ Θεὸς ἐντεταλμένος τῷ Ἰσραὴλ μὴ ποιῆσαι γλυπτὸν, μήτε εἰκόνα, μήτε ὁμοίωμα, ὅσα ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς, αὐτὸς προστάσσει τῷ Μωϋσῆ ποιῆσαι γλυπτὰ ζῶα Χερουβὶμ· καὶ τῷ Ἰεζεκιήλ πλήρη εἰκόνων καὶ ὀνομάτων ^b γλυπτῶν, λέοντων, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, δείκνυσι τὸν ναὸν ὁ Θεός· καὶ Σολομῶν, ἐκ νόμου λαβὼν τὸ τύπωμα, πλήρη πεποίηκε τὸν ναὸν χαλκῶν γλυπτῶν, βοῶν, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ οὐ κατεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τούτῳ. Εἰ τοίνυν ἐμοῦ καταγινώσκεις θέλεις περὶ εἰκόνων, προκατάγνωθι τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιεῖν κελεύσαντος, ὡς ὑπόμνησιν αὐτοῦ εἶναι παρ' ἡμῖν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πέμπτου λόγου.

« Πάλιν ἡμᾶς διαπαίζουσι περὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ τῆς τῶν θεοτυπῶτων εἰκόνων σημειωτέως τε καὶ προσκυνήσεως, εἰδωλολάτραις ἡμᾶς καὶ ξυλόθεους ὀνομάζοντες, οἱ πανάθεοι. Εἰ δὲ ξυλόθεός εἰμι, ὡς λέγεις, ἄθεε, καὶ πολύθεος πάντως. Εἰ δὲ πολύθεος, ἐχρῆν με πάντως ὀμνύντα λέγειν· *Μὰ τοὺς θεούς, καθάπερ καὶ σὺ ἕνα ὄρων μόσχον, ἔλεγες· Οὗτοι εἰ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ· ἀλλ' οὐκ ἀξιοθεΐης τοῦτο παρὰ Χριστιανῶν στομάτων ἀκοῦσαι ποτε· ἀλλ' ἐθίσται ἀεὶ ἡ μοιχαλῆς καὶ ἄπιστος Συναγωγῆ, τὴν πανσώφρονα Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ὡς πόρνην διαγαρεύειν. »*

Τοῦ αὐτοῦ. « Οὐδὲ γὰρ παρ' ἡμῶν, ὡς θεοὶ προσκυνοῦνται οἱ τῶν ἁγίων χαρακτῆρες, καὶ εἰκόνας, καὶ τύποι. Εἰ γὰρ ὡς Θεῶν προσεκυνουῦμεν τῷ ξύλῳ τῆς εἰκόνας, ἐμέλλομεν πάντως καὶ τοῖς λοιποῖς προσκυνεῖν ξύλοις, καὶ οὐχ ὡς πολλάκις, λεανθέντος τοῦ χαρακτῆρος, τῷ πυρὶ τὴν εἰκόνα κατεκαίωμεν. Καὶ πάλιν, ἕως μὲν ἔστι συνδεδεμένα τὰ ξύλα τοῦ σταυροῦ, προσκυνῶ τὸν τύπον διὰ τὸν ἐν αὐτῷ σταυρωθέντα Χριστὸν, ἐπὶ δὲ διαιρεθῶσιν ἐξ ἀλλήλων, ῥίπτω αὐτὰ καὶ κατακαίω. Καὶ ὡςπερ ὁ κέλυσιν βασιλέως δεξάμενος ἐσφραγισμένην, καὶ ἀσπασάμενος τὴν σφραγίδα, οὐ τὸν πηλὸν ἐτίμησεν, οὐ τὸν χάρτην, ἢ τὸν μόλιδον, ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ ἀπένειμε τὸ σέβας καὶ τὴν προσκύνησιν· οὕτω καὶ Χριστιανῶν παῖδες, τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ προσκυνοῦντες, οὐ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ σφραγίδα, καὶ δακτύλιον, καὶ χαρακτῆρα Χριστοῦ αὐτοῦ βλέποντες, δι' αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ σταυρωθέντα ἀσπασόμεθα καὶ προσκυνοῦμεν. »

VARIÆ LECTIONES.

^b Lego ὁμοιωμάτων, ut Zinus et Tilm. et in act. 7 syn.

Τοῦ στίτου. « Καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸν, καὶ τὰ Χρι- A
στοῦ πάθη, ἐν ἐκκλησίαις, καὶ οἴκοις, καὶ ἀγοραῖς, καὶ ἐν εἰκόσι, καὶ ἐν σινδόνι, καὶ ἐν ταμείοις, καὶ ἐν ἱματίοις, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἐκτυπῶ καὶ διαγράψω, ἵνα διηγεκῶς ὄρων ταῦτα, ἀναμιμνήσκωμαι, καὶ μὴ ἐπιλάβωμαι, ὡσπερ σὺ ἐπελάθου Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἀέφ. Καὶ ὡσπερ σὺ προσκυνῶν τὸ βιβλίον τοῦ νόμου, οὐ τὴν φύσιν τῶν δερμάτων καὶ τοῦ μέλανος προσκυνεῖς, ἀλλὰ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐγκειμένους ἐν αὐτῷ, οὕτως καὶ γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ Χριστοῦ προσκυνῶ, οὐ τῇ φύσει τοῦ ξύλου καὶ τῶν χρωμάτων· μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἀψύχῳ χαρακτηρὶ Χριστοῦ προσκυνῶν, δι' αὐτοῦ, αὐτὸν Χριστὸν δοκῶ κρατεῖν καὶ προσκυνεῖν. Καὶ ὡσπερ Ἰακώβ δεξάμενος παρὰ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ τὸν χιτῶνα τὸν ποικίλον ἡμαγμένον, ὅτε ἐπίπρασεν τὸν Ἰωσήφ, κατεφίλησε πάντως τὸν χιτῶνα μετὰ δακρύων, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς ἰδοῖς τοῦτον ἔθικεν, οὐ τὸ ἱμάτιον θρηῶν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ νομίζων καταφιλεῖν, καὶ ἐν χερσὶν αὐτὸν κατέχειν· οὕτω καὶ Χριστιανῶν παῖδες εἰκόνα Χριστοῦ, ἢ ἀποστόλου, ἢ μάρτυρος κατασπαζόμενοι τῇ σαρκί, τῇ ψυχῇ νομίζομεν αὐτὸν ἐκείνον τὸν Χριστὸν, ἢ τὸν μάρτυρα αὐτοῦ ἀσπάξασθαι.... Ὡς γοῦν πολλὰκις εἶπον, ὁ σκοπὸς ἐξετάζεται ἐπὶ παντὸς ἀσπασμοῦ, καὶ ἐπὶ πάσης προσκυνήσεως. Εἰ δὲ ἐμοὶ ἐγκαλεῖς, λέγων, ὅτι προσκυνῶ τῷ ξύλῳ τοῦ σταυροῦ, διὰ τί οὐκ ἐγκαλεῖς τῷ Ἰακώβ, προσκυνήσαντι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου τοῦ Ἰωσήφ; Ἄλλὰ πρόδηλον, ὅτι οὐ τὸ ξύλον τιμῶν προσεκύνησεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξύλου τῷ Ἰωσήφ προσεκύνησεν, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ σταυροῦ τῷ Χριστῷ. Ἐπεὶ καὶ Ἀβραὰμ τοῖς πωλήσασιν αὐτῷ τὸν τάφον ἀνδράσιν ἀσεβεῖσι προσεκύνησε, καὶ γόνυ ἔκαμψεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλ' οὐχ ὡς θεοῦς αὐτοὺς προσεκύνησε. Καὶ πάλιν, ὁ Ἰακώβ τὸν Φαραῶ ἠύλογησεν, ἀσεβῆ καὶ εἰδωλολάτρην ὄντα, καὶ τὸν Ἠσαῦ ἐπτάκις, ἀλλ' οὐχ ὡς Θεόν. Ἴδὲ πόσους ἀσπασμοὺς καὶ πόσας προσκυνήσεις ἀπέδειξά σοι, γραφικὰς τε καὶ φυσικὰς, μὴ ἐχούσας κατάγνωσιν; ἔμε δὲ ἐπὶ τῆς εἰκόνα Χριστοῦ, ἢ τῆς πανάγνου αὐτοῦ Μητρὸς, ἢ ἀγίου προσκυνοῦντα, ἀγανακτεῖς εὐθέως, καὶ βλασφημεῖς, καὶ ἀποπηδᾷς, καὶ εἰδωλολάτρην με ἀποκαλεῖς, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ; καὶ φρίττεις, καὶ ἐρυθριεῖς, ὄρων με καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ναοὺς εἰδύλων καταλύοντα, καὶ ναοὺς μαρτύρων ἀνεγείροντα; Εἰ τὰ εἰδῶλα προσεκύνοιν, διατί τοὺς μάρτυρας τιμῶ τοὺς καταλύσαντας τὰ εἰδῶλα; εἰ δὲ τὰ ξύλα, ὡς φῆς, δοξάζω, πῶς τιμῶ τοὺς ἀγίους, τοὺς τὰ ξύλινα ξόανα τῶν δαιμόνων κατακαύσαντας; Εἰ δὲ καὶ τοὺς λίθους δοξάζω, πῶς δοξάζω τοὺς ἀποστόλους, τοὺς τὰ λίθινα εἰδῶλα κατακλάσαντας; Εἰ τὰς εἰκόνας τῶν ψευδωνύμων θεῶν σέβω, πῶς δοξάζω, καὶ ἐπαινῶ, καὶ ἐροτάς ἐπιτελῶ τῶν παιδῶν, τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἀθλησάντων, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ μὴ προσκυνησάντων, τῇ εἰδωλικῇ; Ἄλλ' ὄντως πολλῇ τῶν ἀνόμων ἢ πώρωσις, πολλῇ τύφλωσις. Ὡ Ἰουδαε, πολλῇ ἢ ἀναί-

Ejusdem. « Atque eam ob causam Christum, B
Christique passionem in ecclesiis, in aedibus, in foris, in tabulis, in liuteis, in cubilibus et in vestibulis, atque in omni loco exprimo et designo, ut per continuum considerationem, memoriam eorum perfricemus, nec unquam obliviscamur, ut tu semper oblitus es Domini Dei tui. Quinimo veluti, cum volumen legis adoras, non membranarum et atramenti naturam adoras, sed Dei sermones qui in eo scripti sunt; consimili modo Christi imaginem adoro, nequaquam vero ligni colorumve naturam; absit! sed inanimam Christi figuram adorans, per eam mihi videor ipsummet Christum complecti et adorare. At sicut Jacob, cum a Josephi fratribus qui ipsum vendiderant, C
variā ejusdem tunicam sanguine cruentam recepisset, hanc cum lacrymis deosculatus, oculis suis apposuit; non quasi tunicam ille desleret, sed quod per eam Josephum ipsum osculari, et manibus complecti sibi videretur⁸⁷: sic et nos Christiani imaginem apostoli martyrisve carnali more complectentes, animo reputamus nos, vel Christum ipsum, vel martyrem ejus amplexari.... Quamobrem, ut saepius dixi, in omni salutatione vel adoratione disquiritur intentio. Quod si mihi criminarius, quasi crucis lignum, ceu Deum adorem; quare non item Jacob accusas, qui virgæ Josephi summitatem adoravit⁸⁸? At manifestum est eum non ligni honorandi causa adorationem exhibuisse, sed potius per honorem ligno praestitum, adorasse Josephum, 375 sicut in cruce Christum adoramus, Eodem plane modo quo Abraham homines impios a quibus sepulcrum mercabatur, genibus in terram demissis adoravit, nequaquam tamen uti deos⁸⁹, Ad hęc, Jacob Pharaoni, impio licet idolorumque cultori, benedixit⁹⁰, atque septies Esau⁹¹, sed non uti Deum, adoravit. Vide, quot tibi salutationes, quotque adorationes, tum in Scripturis probatas, tum naturales, nulli prorsus reprehensioni obnoxias protulerim. Tu vero, cum Christi, aut castissimæ Matris illius, aut sancti cujusdam imaginem nos vides adorare, confestim indignabundus id in crimen vertis, aufugisque, et me idololatram nominas. Non te pudet? non perhorrescis? non rubore suffunderis, quando me vides in universo orbe idolorum delubra demolientem, templaque martyrum honori exstruentem? quod si idola adoro, quid est cur martyres idolorum eversores honorem? quod si lignis, uti loqui amas, gloriam defero; qui sit, ut honore homines sanctos prosequar, qui ligneas dæmonum statuas combusserunt? Sed si lapides celebros; cur apostolos ipsos, qui lapidea simulacra comminuerunt, celebravero? quod si tandem falsorum deorum veneror imagines; quare igitur trium puerorum⁹², quia, ne auream idoli imaginem adorarent, Babylone decertaverant,

⁸⁷ Gen. xxxvii, 32 seqq. ⁸⁸ Gen. xlviii, 15; Hebr. xi, 21.

⁸⁹ Gen. xxxiii, 3. ⁹⁰ Dan. iii, 1 seqq.

gloriam laudesque prædico, horumque nomine dies festos ago? Verum nimia plane scelestorum obcæcatio est, nimia cæcitas. Magna prorsus, o Judæe, impudentia tua. Profecto abs te veritas ini- que premitur. « Exsurge, Deus, judica causam tuam. Judica, et discerne causam nostram de gente non provocat. »

Ejusdem. « Si ergo, ut sæpe dixi, lignum lapi- demque adorarem, lapidi utique et ligno dicerem : *Tu me genuisti* ⁴³. Sin autem sanctorum imagines a loro, imo vero si sanctos ipsos, sanctorumque certamina venerer et colo, quomodo tu, insane, hæc idola vocas? Idola quippe similitudines fuerint eorum, qui adulteri, homicidæ, filiorum maetato- res, et effeminati homines exstiterunt, non autem prophetarum et apostolorum. Atque ut ex aliqua parte, brevi certissimoque exemplo intelligas, quid Christianos inter et gentiles paritatis inter- cedat, audi. Habebant Babylone Chaldæi musica omnium generis organa, quibus simulacra dæmonum colebant : habebant et filii Israel Hierosolymis asportata organa, quæ in salicibus suspenderunt. Utraque instrumenta erant, nablia, citharæ, et tibiæ : sed ista ad Dei gloriam ; illa vero similitu- dinis horum æmula, ad dæmonum cultum pertine- bant. Idem jam discrimen inter imagines Christia- norum et idola gentilium cogita. Hæc quippe ad diaboli gloriam ac memoriam ; illa vero ad Christi, et apostolorum martyriumque, et sanctorum ejus laudem fabricata sunt. »

Ejusdem. « Proinde quando Christianum videris crucem adorare, id ab eo fieri propter Christum crucifixum scito, non autem ut lignum adoret. Alioqui universa ligna adoraremus, sicut Israel lucos et arbores adorabat, atque dicebat : *Tu Deus meus es ; tu me genuisti* ⁴⁴. Nos vero non item ; sed memoriam picturamque Dominicæ passionis, et **376** illorum qui pro ipso pugnaverunt, in eccle- siis ac domibus tenemus ; omnia nempe pro- pter Dominum nostrum facientes. Rursumque, dic amabo, Judæe, quænam scriptura Moysi permisit, ut Jethro sacerum suum cultorem idolorum ; Jacobo, ut Pharaonem ; Abrahamo, ut filios Emmor ad- orarent? annon illi justi erant et prophetæ? quæ- nam Danieli, ut impium Nabuchodonosor? Ac si pro- pter mundanam temporariamque vitam hoc fecerunt, occur mecum expostulas, quod in sacris sanctorum memoriis, sive per scripturam, sive per picturam expressis, eorundem cruciatus et certamina ado- rem, per quæ singulis diebus beneficiis augeor, perpetuamque et sempiternam vitam exspecto? » *Ex Historia ecclesiastica Theodori, tomo quarto.*

« Sub hoc consulatu, die xxv mensis Decembris, terribile ingensque miraculum contigit, quod om-

⁴³ Jerem. II, 27. ⁴⁴ ibid.

Α δειά σου καὶ ἡ ἀσέβεια· ἀληθῶς ἀδικεῖται ὑπὸ σου ἡ ἀλήθεια. « Ἀνάστα, ὁ Θεός, δίκασον τὴν δίκην σου· κρῖνον καὶ δίκασον ἡμῖν ἐξ ἔθνους οὐχ ὄσιου, ἀλλ' ἀνοσίτου καὶ ἀλλοτρίου, καὶ παροξύνοντός σε διὰ παν- τός. »

sancta, ab iniqua et aliena, quæ te ad iracundiam

Τοῦ αὐτοῦ. « Εἰ μὲν οὖν ὡς πολλάκις εἶπον, τῷ ξύλῳ καὶ τῷ λίθῳ, ὡς Θεῷ προσεκύνουν, εἶπα ἂν κἀγὼ τῷ ξύλῳ καὶ λίθῳ· *Σὺ με ἐγέννησας*. Εἰ δὲ εἰς εἰκόνας τῶν ἁγίων προσκυνῶ, τοὺς ἁγίους μάλ- λον, καὶ προσκυνῶ τὰς τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀθλι- σεις καὶ τιμῶ, πῶς λέγεις εἰδῶλα ταῦτα, ὦ ἀνόητε; Τὰ γὰρ εἰδῶλα, τῶν ψευδωνύμων, τῶν μοιχῶν, καὶ φονευτῶν, καὶ τεκνοθυτῶν, καὶ μαλακῶν ὁμοιω- ματά εἰσι, καὶ οὐ προφητῶν, οὐδὲ ἀποστόλων. Καὶ

B ἵνα ἐκ μέρους παραστήσω σύντομον καὶ πιστότατον ὑπόδειγμα περὶ Χριστιανικῶν καὶ Ἑλληνικῶν ὁμοιω- μάτων, ἀκουσον. Εἶχον ἐν Βαβυλῶνι οἱ Καλδαῖοι ὄργανα παντοῖα μουσικὰ πρὸς θεραπείαν εἰδῶλων δαιμόνων. Εἶχον δὲ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ Ἱερουσα- λῆμ ὄργανα, ἃ ἐπὶ ταῖς ἱεταῖς ἐκρέμασαν, καὶ ἀμ- φότερα ὄργανα, καὶ νάβλαι, καὶ κιθάραι, καὶ αὐλοὶ ὑπῆρχον, ἃ ἐπὶ ταῖς ἱεταῖς ἐκρέμασαν. Ἀλλὰ τὰ μὲν εἰς δόξαν Θεοῦ ἐγένοντο, τὰ δὲ εἰς θεραπείαν τῶν δαιμόνων, ἀντίμιμα. Οὕτω λοιπὸν, καὶ ἐπὶ τῶν εἰ- κόνων, καὶ εἰδῶλων, Ἑλληνικῶν καὶ Χριστιανικῶν νόει ὅτι ἐκεῖνα μὲν εἰς δόξαν διαδόλου καὶ μνήμην κατεσκευάσθησαν, ταῦτα δὲ εἰς δόξαν Χριστοῦ, καὶ ἀποστόλων, καὶ μαρτύρων, καὶ ἁγίων αὐτοῦ. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Ὅταν τοίνυν ἴθης Χριστιανὸν προσ- **C** κυνῶντα τῷ σταυρῷ, γνάθῃ, ὅτι διὰ Χριστὸν τὸν σταυρωθέντα, καὶ οὐ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου προσκυνεῖ. Ἐπεὶ πάντα ἂν τὰ ξύλα προσεκυνούμεν τοῦ ἀγροῦ, καὶ ὡσπερ ὁ Ἰσραὴλ προσεκύνει τὰ ἄλση καὶ τὰ δέν- δρα, λέγων· *Σὺ μου εἶ Θεός, καὶ σὺ με ἐγέννησας*. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μνήμην καὶ γραφὴν τῶν τοῦ Κυρίου παθημάτων, καὶ τῶν δι' αὐτὸν ἀθλι- σάντων, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ οἰκίαις ἔχομεν, πάντα δι' αὐτὸν ποιοῦντες τὸν ἡμέτερον Κύριον. Καὶ αὐθις, εἰπέ, ὦ Ἰουδαῖε, ποία Γραφὴ ἐπέτρεψε Μωσῆϊ προσ- κυνῆσαι Ἰοθὼρ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ, εἰδωλολάτρῃ ὄντι, καὶ Ἰακώβ τῷ Φαραῷ, καὶ Ἀβραάμ τοῖς υἱοῖς Ἐμ- μώρ; καὶ ἐκεῖνοι δίκαιοι καὶ προφῆται· καὶ Δαυὶδ τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀσεβεῖ ὄντι; Καὶ εἰ ἐκεῖνοι διὰ κοσμικὴν καὶ πρόσκαιρον ζωὴν ταῦτα ἐποίουν, οἷς ἐμὸ ἐγκαλεῖς προσκυνῶντι ταῖς ἀγίαις τῶν ἁγίων μνήμαις, γραφικαῖς καὶ ἱστορικαῖς, καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς ἀθλήσεις, ἐξ ὧν καθ' ἡμέραν εὐεργετοῦμαι, καὶ αἰώνιον καὶ αἰδίων ζωὴν ἐκδέχομαι; »

Τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Θεοδορίου β', β' τόμου.

« Ὑπὸ δὲ ταύτην τὴν ὑπατείαν, κατὰ τὸν μῆνα τὸν Δεκέμβριον, ἔχοντα αὐτὸν εἰκάδα καὶ πέμπτην ἡμέ-

VARIE LECTIONES.

^b Lege, cum Billio Θεοδώρου, Theodori, Lectoris scilicet. Nam sub Anastasio imp. superstes non erat Theodoretus. Ejusdem historię quæ hic refertur, Theophanes et Suidas meminere.

ραν, θαῦμα φοβερόν καὶ ἐξαισιον, πᾶσάν τε ἀκοὴν ἀνθρώπων καταπλήττον γεγένηται. Ὀλύμπιος γάρ τις τοῦνομα, Εὐθυμίου τοῦ τῆς Ἀρείου θρησκείας ἐξάρχοντος, τὸν βαδιστὴν ὁ παραγορεύοντα ἐν τῷ λουτρῷ τοῦ παλατίου τῶν Ἑλενιαῶν, γενόμενος κατὰ τὸν προμαλάττοντα, καὶ θεασάμενός τινας τῶν λουομένων τὴν τοῦ ὁμοουσίου δόξαν σεμνύοντας, ἔφη, αὐταῖς λέξεσιν, οὕτως· Τί γάρ ἐστιν ἡ Τριάς; Πῶς δὲ τοίχῳ οὐκ ἐπιγράφεται; Καὶ κρατήσας τῶν αὐτοῦ ἀναγκάλων, ἔφη· Ἴδὲ, κατὰ Τριάδα ἔχω. Ὅστε κινήθοντας τοὺς ἐκεῖ εὐρεθέντας, μέλλειν αὐτὸν διαχειρίζεσθαι, ἀλλ' ἐβρῆθησαν ὑπὸ τινος Μάγνου, πρεσβυτέρου τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἐν τῷ περιτειχίσματι, ἀνθρώπου θαυμαστοῦ, καὶ τὸν Θεὸν θεραπεύοντος, φήσαντος πρὸς αὐτούς, ὡς οὐκ ἂν διαλάβῃ τὸν τῆς παντεφόρου δίκης ὀφθαλμὸν, ἀκριβῆ λόγῳ γράφοντα. Αἰδοῖ δὲ τοῦ ἀνδρός τῆς ταραχῆς παυσασμένων, ἐξανέστη ὁ Ὀλύμπιος, καὶ τῇ ἐμβάσει τῶν θερμῶν ὡς ἔθος χρησάμενος, ἔξεισιν ἐπὶ τὴν τῶν ψυχρῶν ὑδάτων δεξαμενὴν, ἥτις λαμβάνει τὰ ὕδατα ἐκ πηγῆς τικτομένης μέσον τοῦ σептоῦ θυσιαστηρίου τοῦ εὐαγοῦς οἴκου τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ὃν ἐν παλαιοῖς ἔκτισεν, ἀξιώμασιν ἀρχοντικοῖς διαλάμψας, Αὐρηλιανός· ἐνθὲνδε ἠγοῦμαι θείας ἐποφίας τὸ ὕδωρ ἀξιοῦσθαι. Ἐν ἧ καταβάς θάπτον ἐπαναθαίνει, κραυγάζων· Ἐλεήσατέ με, ἐλεήσατέ! Καὶ κνήθων αὐτοῦ τὰς σάρκας, τῶν ὀστέων ἀπεμέριζε. Πάντες δὲ περὶ αὐτὸν γενόμενοι, καὶ κρατήσαντες, σινθὸν περιτυλίξαντες, ἀνεκλίναν ψυχορραγοῦντα. Ἐπρώτων δὲ, τί ἂν εἴη τὸ συμβάν, καὶ φησιν ὁ Ὀλύμπιος· Ἄνδρα κατείδον λευχειμονοῦντα, ἐπιθάνατα μοι κατὰ τῆς νεροφόρου, καὶ τρεῖς σίτλας^δ θερμοῦ περιχέαντά μοι, καὶ λέγοντά μοι· Μὴ δυσφήμι. Λαβόντες δὲ αὐτὸν φορέϊν εἰ αὐτῷ διαφέροντες, μετεκόμισαν ἐν ἐτέρῳ λουτρῷ προσκειμένῳ τῇ τῶν Ἀρειανῶν ἐκκλησίᾳ. Θελόντων δὲ αὐτῶν ἀποσυλῆσαι τὴν σινθὸνα ἀπ' αὐτοῦ, συνεξέπειρον ὁ πάσας τὰς σάρκας αὐτοῦ, καὶ οὕτως νεκρωθεὶς, ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. Γνωστὸν δὲ ἐγένετο τοῦτο σχεδὸν καθ' ὅλης τῆς βασιλείας. Ἐφήμιζον δὲ τινες περὶ τοῦ πεπονητός, ὡς χρόνις τισίν, ἀπὸ τῆς τοῦ ὁμοουσίον δοξαζούσης θρησκείας εἰς τὴν Ἀρείου μετεδραπίσαστο λατρείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ συμβεβηκὸς καὶ ἀκοαῖς βασιλέων ἐπλησίασεν· Ἀναστάσιος δὲ ἦν· ἐπέτρεψεν εἰκόνην χρωματισθὲν τὸ τεράστιον, ὑπερθε τῆς νεροφόρου καταπαγῆναι. Ἰωάννης δὲ τις διάκονος, καὶ ἐκδικος τῆς τοῦ προλεχθέντος εὐαγοῦς οἴκου Στεφάνου τοῦ τῶν μαρτύρων πρώτου, ἀνὴρ εἰ τις ἄλλος ζῆλον ὑπὲρ τοῦ ὁμοουσίου δόγματος ἐκάσσοτε ἐνδεικνύμενος, καὶ αὐτὸς εἰκόνην κατέγραψεν, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς· τῶν γὰρ ἐκεῖσε λουομένων καὶ θεασασμένων ὀνόματα κατέγραψε, καὶ ἐθα εἴη ἕκαστος οἰκῶν, ἔτι τε καὶ τῶν τοῖς ὕδασι ὑπηρετούντων.

A niuni aures perculit. Olympius enim quidam nomine, juxta equum ambulatorem Euthymii Arianæ factionis exarchæ subtilim incedere solitus, cum esset in lavacro palatii Helenianorum, in cella tepidaria nonnullos eorum qui lavabantur, consubstantialis fidem celebrantes conspicatus, his eos verbis allocutus est: Ecquid enim est Trinitas? aut quo in pariete inscripta non est? Statimque virilibus manu apprehensis: Ecce, inquit, ego quoque Trinitatem habeo. Eam ob rem illi qui aderant animis concitati, eum statim interfecissent, nisi eos vir quidam admirabilis, ac religiosus Dei cultor, Magnus nomine, Sanctorum Apostolorum ecclesiæ intra muri ambitum presbyter, repressisset, affirmans, id justitiæ cuncta spectantis oculum latere non posse, qui singula diligenter conscribat. Cum igitur propter viri reverentiam turba quiescisset, surrexit Olympius, et thermas ingressus, inque aquis calidis de more lotus, ad frigidarum piscinam vadit; quæ quidem aquas excipit, e medio altari sanctæ ecclesiæ protomartyris Stephani, olim ab Aureliano præfecturæ dignitatibus illustri constructæ, scaturientes. Hinc plane aquam illam dignam fuisse arbitror, quam Deus ipse spectaret. In hanc ille cum descendisset, dicto ocius remeavit, cum ejulatu clamans: Miseremini mei, miseremini mei! Et carnes suas unguibus scalpens, ab ossibus divellebat. Tunc ad ipsum omnes concurrere, apprehensum linteo involvere, ac præ frigore deficientem reclinare. Rogantibus autem quidnam ei contigisset, respondet Olympius: Hominem candidis indutum vestibus vidi, qui juxta labrum incedens, tres mihi aquæ calidæ situlas infudit dicens: Ne blasphemus esto. Tum qui illi necessitudine conjuncti erant, ferculo eum tollentes, in aliud balneum Arianorum ecclesiæ vicinum transferunt. Sed cum linteum vellet explicare, omnes ejus carnes lacerarunt, atque hoc modo enecatus, spiritum reddidit. Qui quidem eventus per universum fere imperium divulgatus est. Nonnulli ferebant Olympium, qui talia passus est, aliquo ex tempore ab ea religione, quæ consubstantialem Trinitatem celebrat, ad Arianam hæresim secundo baptisinate transiisse. **377** Ubi vero res ista ad imperatoris aures pervenit (is porro Anastasius erat), jussit ut miraculum coloribus in tabula depictum in superiori labri parte affigeretur. Porro Joannes quidam diaconus, et sanctæ illius ecclesiæ, cujus supra meminimus, Stephani primi Martyris nomine dicatæ defensor, vir, si quis alius, zelum pro dogmate consubstantialis tuendo nusquam non exserens, ipse quoque non pingendam modo, sed et eorum qui illic lava-

VARIÆ LECTIONES.

• Billius emendat καλέσας τὸν βαδιστὴν. Valesius vero τὸν βαδιστὴν παραγορεύων, juxta equum ambulatorem subtilim incedens. Quæ verior videtur lectio. ^δ Leg. σίτλας. Latine situlas. • Forte συνεξέπειρον.

bantur nomina, et ubi ipsorum quisque habitaret, ascribendum curavit; insuper et illorum qui aquas ministrabant, nomina subjecit. Atqui hæc quidem imago ad hoc usque tempus rei gestæ fidem facit, in ipsomet introitu quartæ porticus jam multoties nominati oratorii apposita. Verum quandoquidem miraculum illud, miraculum aliud subsecutum est, hoc prætermittere nefas esset, quippe cum ejusdem sit argumenti. Et quamvis ætate recentius sit, hic tamen illud commemorare non pigebit. Enimvero cum illi qui Arii partibus studebant, triumphum esse perennem cernerent, apud eum cui Helenianorum palatii cura commissa erat, assiduis precibus egerunt, ut tanquam balnei administrationi præfectus, imaginem auferret et absconderet. Is facili prætextu, nimirum aquarum humore labefactari imaginem, ejusque conservationem institutionemve causatus, eam sustulit et occultavit. Verum cum imperator universa regia loca perlustraret, ad hunc quoque veniens, imaginem quæserit, rursusque affigendam parieti præcepit. Porro Eutychnianum (ita ædium præfectus ille vocabatur) divina quædam statim invasit indignatio, ut dexter oculus ei difflueret, et cætera item membra pessimo motu quaterentur; quod in causa fuit ut ad sacrum oratorium, in quo beatorum Pantaleonis et Marini reliquiarum portio asservatur, accederet. Istud porro oratorium *Homonoia* id est, concordia nominatur, quoniam illuc centum et quinquaginta episcopi, Theodosio magno imperatore, convenientes, unanimi concordique sententia divinæ Trinitatis consubstantialitatem asseruerunt, et Dominica humanitatis ex Virgine susceptionem declararunt. Ille autem septem circiter dies illic commoratus, cum nihil levaminis acciperet, quinimo testiculus uterque corroderetur, nocte quadam media subdiaconus, cui pro sua vice illic pernoctandum erat, in somnis videt astantem quemdam regem, qui ægrotum manu indicans, aiebat: Quare hunc exceperisti? Equis eum istuc adduxit? Hic se illis junxit, qui de me pessime loquuntur. iste est qui patrati miraculi abscondit imaginem. Clericus itaque surgens, quod in quiete vidisset, recitat, fieri posse negans ut ille ab hac plaga sanetur. Cæterum Eutychnianus, ceu vi dolorum in somnum actus esset, ædolescentem quemdam eunuchum, fulgenti veste indutum videt, his se verbis alloquentem: Quid habes? Cum ille reposuisset se tabe perire, nec ullum remedium invenire, eum audit dicentem: Nemo tibi potest opitulari: quoniam rex valde tibi irascitur. Tum æger: Quemnam, inquit, interpellabo, aut quid agam? Hic vero: Si vis, inquit, levamen obtinere, ad **378** Helenianorum balneas quantocius perge, et prope adusti Ariani imaginem quiesce. Μηχ experge-

Α Μαρτύρει δὲ ἡ εἰκὼν ἔχρι τοῦ παρόντος πεπηγῶς ἐν τῷ ἐμβόλω τοῦ τετραστόου, τοῦ κολλάκις εἰρημίνου εὐκτηρίου. Ἐπειδὴ δὲ τῷ θαύματι θαῦμα ἐκτολοῦθησεν, οὐχ ὅσιον παρῖδειν, τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, τυγχάνον· ὅπερ, εἰ καὶ τὸν παρόντα καιρὸν ὑπερῆλθε, λέγειν οὐκ ὀκνήσω. Θεασάμενοι γὰρ οἱ τῆς Ἀρείου συμμορίας ἐπικρατούντα θρίαμβον, εὐπάρησαν τὸν τοῦ παλατίου Ἐλενιαῶν τὴν φροντίδα πεπιστευμένον, ὡς ἐξάρχοντα καὶ τῆς τοῦ λουτροῦ διοικήσεως καθελόντα κατακρύψαι τὴν εἰκόνα. Ὅς πρόφασιν εὐμήχανον εὐράμενος, τὴν ἐκ τῶν ὑδάτων προσγινομένην νοτίδα, ὡς σκυλθεῖσαν τὴν εἰκόνα ἀφελόμενος, φησὶν, ἐπὶ διορθώσει κατέκρυψεν. Ἦν ὁ βασιλεὺς ἐγκυκλίου ἐπιδημίας τελῶν εἰς ἕκαστον τόπον βασιλικὸν, παραγεγόμενος κάκεισε, τὴν εἰκόνα ἐπέζητει· καὶ οὕτως αὐτὸς τῷ τοίχῳ κατέπαθη. Παρὰ πόδας δὲ τὸν Εὐτυχιανόν· τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ δαιταρίῳ· ὀργή τις θεοδίκαστος παραλαβοῖσα, τὸν μὲν δεξιὸν ὀφθαλμὸν διαβρῆσαι πεποίηκε, κακίστως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ περιεσίωσα μέλη, προσπελάσαι παρεσκεύασε τῷ εὐαγεῖ εὐκτηρίῳ, ἕνα πιστευταὶ ἀναπαύεσθαι μέρος ἱερῶν λειψάνων τῶν θεσπεσιῶν Παντολέοντος καὶ Μαρίνου, ἐπιχαλουμένου τοῦ τόπου, Ὀμόνοια, ἐκ τοῦ ἐκεῖ συναλθόντος τοὺς ἑκατὸν πενήκοντα ἐπισκόπους ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου βασιλέως, κοινὴν τινα καὶ συμπεφυνημένην διδασκαλίαν τοῦ τε ὁμοουσίου τῆς θείας Τριάδος ποιήσασθαι, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ Κυρίου τρανώσαι τὴν ἐκ Παρθένου πρόσληψιν, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν τεκτήνασθαι. Ἡμέρας δὲ περὶ πῶς ἐπὶ προσκαρτεροῦντος, καὶ ὄνουτος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ διαβρωθέντων αὐτῷ καὶ τῶν διδύμων, μεσοῦσης μᾶς τῶν νυκτῶν, ὁ λαγὼν ὑποδιάκονος τὴν πανόχιον ἔχειν, ὀρᾷ κατ' ὄναρ βασιλέα τινα τὸν ἐπιστάνα, καὶ χειρὶ ὑποδεικνύοντα τὸν ἀσθενῆ, λέγειν· Πῶς ὑπέδξω τοῦτον; Τίς δὲ ὁ ἐνταῦθα ἀγαγών; Οὗτος ὁ μετὰ τῶν εἰς ἐμὲ δυσφημούντων συμφεξάμενος. Οὗτος ὁ κατακρύψας τὴν εἰκόνα τοῦ θαύματος. Διαναστάς δὲ ὁ κληρικὸς, τὸ ὄφθῆν διηγήσασα, φήσας, τῶν ἀδυνάτων τυγχάνειν ἰαθῆναι τοῦτον τῆς μάστιγος. Τῇ δὲ αὐτῇ νυκτὶ, ὁ Εὐτυχιανὸς, ὥσπερ εἰς ὕπνον ἐκ τῶν ὀδυνῶν ὑπαχθεὶς, ὀρᾷ τινα νεανίαν ἐνούχον παρὰ ἴλάμπρω ἡμφιεσμένον, λέγοντα αὐτῷ, Τί ἔχεις; Ὡς δὲ, Ἀποθήσκω, ἔφη, κατατηγόμενος, καὶ θεραπείας μὴ τυγχάνων, ἤκουε λέγοντος· Ὅς οὐδεὶς σοὶ δύναται βοηθῆσαι· ὁ γὰρ βασιλεὺς δεινῶς ὀργίζεται κατὰ σοῦ. Ἦντιθέλοι οὗτος, καὶ φησι· τίνα κινήσω, ἢ τί ποιήσω; ὁ δὲ φησιν· Εἰ θέλεις ἀνεθῆναι, ἀπιθὶ συντόμως ἐν τῷ λουτροῦ Ἐλενιαῶν, καὶ ἐγγύθεν τῆς εἰκόνης τοῦ καυθέντος Ἀρειανῶ ἀναπαύθητι. Παραυτὰ δὲ διυπνίσας, ἕνα τῶν ὑπηρετούντων ἐφώνει. Ἐξεπλάγησαν δὲ τριῶν γὰρ ἡμερῶν ἤδη παρελθουσῶν, ἀφανία συνέχευτο. Καὶ φησι πρὸς αὐτοὺς, ἀπάγειν αὐτὸν, κατὰ τὸ προσταχθὲν διακελεύσατο. Φθάσας δὲ τὸν τόπον καὶ πρὸς τὴν

VARIE LECTIONES.

† Valesius legendum putat παραγαύδει. Paragaudis enim genus vestimentī erat ejus Chron. Alex meminit. Vide Casauboni notas ad Trebell. Pollion.

εἰκόνα τειθεῖς, ἐξέπνει. Τὴν γὰρ ἀπὸ σώματος διά-
στασιν τῆς ψυχῆς, ἐλευθερίαν ἀνέσεως ὁ ὄφθεις ἀγο-
ρεύων ἠλήθευσεν. »

asportari. Sed ubi ad locum venit, juxta imaginem
positus exspiravit. Nam qui visus fuerat, animæ a
corpore sejunctionem, per morbi relaxationem: citra

Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου, τοῦ ἁγίου ἄρουρος Σινᾶ.

« Ἀπὸ τεσσάρων μιλίων Δαμασκού, χωρίον ἐστὶν
ἐπιλεγόμενον Καρσάτας· ἐν ᾧ χωρίῳ ναὸς ἐστὶ τοῦ
ἁγίου Θεοδώρου. Ἐν τούτῳ τῷ ναῷ εἰσελθόντες Σα-
ρακηνῶι κατώκησαν, πάντα ῥύπον καὶ ἀκαθαρσίαν
ἐκ γυναικῶν καὶ παιδῶν καὶ ἀλόγων ποιήσαντες.
Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν καθεζομένων πλείονων αὐ-
τῶν, καὶ συντυγχάνοντων, ἐβρίψεν εἰς ἐξ αὐτῶν σα-
γίταν κατὰ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, καὶ
ἔκρουσεν εἰς τὸν δεξιὸν ὤμον αὐτοῦ, καὶ εὐθέως
ἐξῆλθεν αἷμα, καὶ κατῆλθεν ἕως κάτω τῆς εἰκόνης,
πάντων θεωρούντων τὸ γενόμενον σημεῖον, καὶ τὴν
σαγίταν πεπηγμένην εἰς τὸν ὤμον τοῦ ἁγίου, καὶ τὸ
αἷμα πατερχόμενον. Καὶ μὴν σημεῖον τοιοῦτον παρά-
δοξον γενόμενον θεασάμενοι, οὐκ ἤλθον εἰς συναί-
σθησιν. Οὐ μετενόησεν ὁ τὴν σαγίταν ῥίψας· οὐκ
ἐπέραξεν ἑαυτὸν εἰς ἐξ αὐτῶν· οὐκ ἀνεχώρησεν τοῦ
ναοῦ· οὐκ ἐπαύσαντο ῥυπούμενοι αὐτόν· καὶ μένοι
γα εἴη ἐσχάτην ἔδωκαν τιμωρίαν. Εἰκοσιτεσσάρων
γὰρ οἰκῶν ὑπαρχόντων ἐξ αὐτῶν τῶν κατοικούντων
ἐν τῷ ναῷ, ἐν τῶν ὀλίγων ἡμερῶν ἅπαντες πικρῶ
θανάτῳ ἐξηλείφθησαν, μηδενὸς τούτων τελευτήσαν-
τος ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, εἰ μὴ αὐτῶν τῶν κατοικούν-
των ἐν τῷ ναῷ ἐν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις. Αὕτη οὖν ἡ
εἰκόνη ἡ τοξευθεῖσα ἐστὶ πάρεστιν ἔχουσα καὶ τὴν
πληγὴν τῆς σαγίτας, καὶ τὸν τύπον τοῦ αἵματος.
Πολλοὶ δὲ ζῶσι τῶν θεασαμένων, καὶ ἐδρεθέντων
τότε, ὅτε τὸ παράδοξον τοῦτο γέγονε. Κἀγὼ δὲ, ὡς
θεασάμενος τὴν αὐτοῦ εἰκόνα, καὶ θεασάμενος, ὃ
ἐθεασάμην ἔγραψα. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Συμεῶνος τοῦ θαυμα-
τουργοῦ (33), ἐξήγησις Ἀρχιδίου ἀρχιεπι-
σκοποῦ Κύπρου, θαῦμα ἑκατοστῶν τριακοστῶν
δευτέρου.

« Συνέβη δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἄνδρα τινὰ
ἀγοραῖον τῆς πόλεως Ἀντιοχείας συνοχῆ δεινῆ κα-
τέχεσθαι ὑπὸ δαίμονος πονηροῦ, καὶ στενοχωρεῖσθαι
ἐπὶ χρόνους, ὥστε καταπνίγεσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ,
σφιγγομένων τῶν πνοικῶν αὐτοῦ· οὗτος ἀνελθὼν
πρὸς τὸν Ἄγιον, καὶ τυχὼν ἰάσεως ταῖς αὐτοῦ πρε-
σβείαις, καὶ γενόμενος ὡς μηδὲν πεπονθὼς κακῶν,
καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, κατ' εὐχαριστίαν
ἀνέστησεν αὐτῷ εἰκόνα ἐν δημοσίῳ καὶ ἐμφανεῖ τῆς
πόλεως τόπῳ, ἐπάνω τῶν θυρῶν τοῦ ἐργαστηρίου
αὐτοῦ. Ἰδόντες δὲ αὐτὴν τινες τῶν ἀπίστων, οὕτως
ἐντίμως μετὰ φῶτων καὶ βήλων δοξαζομένην, καὶ
πλησθέντες ζήλου, συνετάραξαν τοὺς ὁμοίους αὐτῶν
ἀτάκτους ἀνθρώπους, ὥστε συναλθεῖν πλήθος καὶ

A factus ille, ministrorum quempiam accersit. Hi
autem obstupescere, quia jam triduum sine voce
egerat. At ille se, ut fuerat imperatum, jussit
positus exspiravit. Nam qui visus fuerat, animæ a
corpore sejunctionem, per morbi relaxationem: citra
mendacium significarat. »

Sancti Anastasii a sancto monte Sina.

« Quatuor milliariis Damasco viculus distat, qui
Carsatas nominatur, in quo templum est sancti Theo-
dori. Quod cum ingressi essent Saraceni, ibidem
commorantes, tam seminarum et puerorum, quam ju-
ventorum sordibus et immunditiis locum conspur-
carunt. Quadam igitur die, multis eorum una con-
sidentibus et confabulantibus, unus sagittam in
sancti Theodori imaginem contorsit, cujus hu-
merum dextrum perforavit. Statimque sanguis
scaturiens, ad imam partem decidit, cunctis pro-
digium hoc quod acciderat, sagittamque humero
sancti infixam et cruorem manantem contuenti-
bus. Nec tamen inopinati stupendique adeo signi
et miraculi spectatione resipuerunt. Non illum
penituit qui sagittam jecerat. Nullus eorum ter-
ritus fuit. Ex templo non recesserunt, nec ab eo
sordidando ullatenus abstinerunt. Unde extre-
mas scelerum suorum poenas ultrices luerunt. Cum
enim viginti quatuor essent eorum familiae, quæ in
templum divertebant, intra dies paucos acerba
morte omnes consumpti sunt: cum nullus hoc in
oppido interierit, præter illos qui in templo mo-
rati fuerant. Hæc igitur imago quæ sagitta confixa
fuit, adhuc superest, ac vulnus sagittæ et san-
guinis vestigia conservat. Multi autem eorum qui
rem viderunt, eoque tempore adfuerunt, quando
miraculum istud contigit, in vivis hodie super-
stites sunt. Quin ego ipso imaginem vidi, et re
considerata, hanc in scriptis retuli. »

Ex vita sancti Symeonis miraculorum effectoris,
narratio Arcadii archiepiscopi Cypri; miracu-
lum 132.

« Contigit autem illis diebus, ut vir quidam Antio-
chiæ civitatis mercator angore gravi ab improbo
dæmone vexaretur, eoque per multos dies ar-
ctaretur, ita ut interclusa respiratione suffocaretur.
Is profectus ad Sanctum, ejusque precibus sani-
tatem assecutus, ut nihil subinde mali pateretur,
cum domum rediisset, in grati animi monumen-
tum, in publico conspicuoque civitatis loco, su-
pra officinæ suæ januam imaginem ejus erexit.
Hanc infidelium quidam conspicati, inminibus
velisque honoris ergo decoratam, repleti zelo,
similes sui nefarios homines concitarunt, ut turba
conveniens tumultuose succlamaverit: E medio
tollatur ille qui hæc fecit, et imago dejiciatur.

NOTÆ.

(33) Τοῦ θαυματουργοῦ, miraculorum effectoris.
Lectionem hanc mutandam non censui, propter hæc
verba quæ subsequuntur, θαῦμα γὰρ, miraculum
centesimum tricesimum secundum. Sed act. 4 syn-
odi vii cognominatur: Τοῦ θαυμαστοῦ ἄρουρος, a

monte Thumasto: qui nempe juxta Antiochiam erat,
et supra quem in columna Symeon ἀσκησιν ἐγί,
Justino juniore, Tiberio II et Mauritio imp. Vi-
desis Evagr. lib. vi Hist., cap. 22.

οὐκ εἶδον; Καὶ τί λέγω τὰ τῶν ληστῶν; Ἄνθρωποι πάντες, καὶ μένησθε, ὅτε τοὺς ἀνδριάν-
 ῳ ἡμῖν μίαιροι τινες ἄνθρωποι καὶ
 παρόντες ἀπλῶς τοῖς γενομένοις
 κατήριον ἀρπασθέντες καὶ συνανα-
 εῖνοις τὴν ἐσχάτην ἔδωκαν δίκην. »

« duntaxat interfuerant, una cum illis ad tribunalia raptos et adductos, extremas luisse

ρήτου ἐπισκόπου Κύρου, ἐκ τῆς φιλοθέου
 ἱστορίας, περὶ Μακεδονίου Ἀσιαρίτου.

« Ἄλλοτε δὲ τῆς πόλεως ἀπὸ τινος πονηροῦ δαί-
 μονος βακχευθείσης, ὡς δῆθεν νόσον ἀποδιῶσαι, τῆ
 μανίᾳ κατὰ τῶν βασιλικῶν ἐχρήσαντο στηλῶν ἀνοή-
 τως. »

Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Θεοδώρου
 ἀναγνώστου Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τινος
 αἰρετικοῦ Παλλადίου (34).

« Ὁ δὲ τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος Παλλάδιος πρὸς
 χάριν βασιλέως διαπραττόμενος, τοὺς τοῖς ἐν Χαλ-
 κηδόνι ἁγίοις δόγμασιν ἐπομένους ἐμυσάττετο καὶ
 τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων εἰκόνας καθεῖλεν. »

Ἐκ τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τοῦ τρί-
 του βιβλίου, κεφ. δ'.

« Τὰ μὲν οὖν αὐτῷ καταθυμῶς συνετελεῖτο· τὰ δὲ
 τῆς τοῦ φθόνου βασκανίας, δεινῶς τὰς κατὰ τὴν
 Ἀλεξανδρίαν Ἐκκλησίας ἐκταράττοντα, καὶ τὰ
 Θεβαίων τε καὶ Αἰγυπτίων σχίσματα ἐπόλουν, καὶ
 ἄλλα κακὰ οὐ σμικρὰ, αὐτῶν ἐκείνων προσηγυ-
 μένων καθ' ἑκάστην πόλιν, ἐπισκόπων ἐπισκόποις,
 δῆμων τε δήμοις ἐπανισταμένων· καὶ μονοουχί συμ-
 πληγάδες ἡ, κατακοπόντων ἀλλήλους. Ὅστε ἰδεῖν,
 φρενῶν ἐκστάσει, ἀνοσίους ἐγγεῖρειν, καὶ τὰς βασι-
 λέων ἀφρόνως ὑβρίζειν εἰκόνας. »

Τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἰ, περὶ τῶν τὰ
 Διοσκόρου φρονούντων.

« Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἐληλύθει τῆς τόλμης, ὥστε καὶ
 τὰ τῶν ἐκεῖ γεγονότων μακαρίων ποιμένων ὀνόματα
 τῶν ἱερῶν διπτύχων ἀνεῖλε, καὶ τὰς αὐτῶν εἰκόνας
 καθεῖλε, κατακαύσας τυραννικῶς. »

Τῆς αὐτῆς Ἱστορίας, περὶ τοῦ διαδεξαμένου τὸν
 θρόνον Κωνσταντινουπόλεως μετὰ Μακεδό-
 νιον, αἰρετικόν ἰ.

« Οὗτος ὁ ἀνόσιος, ἐν ταῖς συνάξεσιν ἀπερχόμε-
 νος, τοὺς σεπτοὺς οἴκους ἀναθεωρεῖσθαι κελεύων, εἰ
 τοῦ γεγραμμένου ἐν εἰκόνι εὕρισκε Μακεδόνιον, ταύ-
 την εἰ μὴ καθεῖλεν, οὐκ ἂν ἐλειτούργει. »

380 Theodoretī episcopi Cyri, ex Historia religiosa,
 de Macedonia Asianita.

« Contigit autem aliquando, ut a pessimo dar-
 mone civitas in furias ageretur, ita ut, ac si mor-
 bus quidam abigendus fuisset, in imperatorum
 statuas furorem inconsiderate verterent. »

Ex Historia ecclesiastica Theodori lectoris Con-
 stantinopolitani, de Palladio quodam hære-
 tico.

« At episcopus Antiochiæ Palladius, imperatoris
 benevolentiam aucupans, eos qui sancta Chalce-
 donensis synodi decreta amplectebantur, exhor-
 rebat : quin etiam sanctorum Patrum imagines
 sustulit. »

Ex Vita sancti Constantini, lib. III, cap. 4.

« Quapropter illinc quidem res eo quo optabat
 exitu succedebant : hinc vero invidentiæ livor Ec-
 clesias Dei Alexandriæ perturbabat, et Thebanos
 inter ac Ægyptios, tum schisma, tum alia nec
 contemnenda mala concitabat, consurgentibus per
 civitates singulas in episcopos episcopis, et in
 populos populis, tantumque non conflictantibus,
 et ad internecionem usque sævientibus. Vidisses
 homines mente captos nefanda negotia moliri,
 et imperatorum imagines contumeliis asper-
 gere. »

Ex ecclesiastica Historia, de iis qui cum Dioscoro
 sentiebant.

« Eo quippe processerat audaciæ, ut beatorum,
 qui illic fuerant, pastorem nomina e sacris dipty-
 chis raderet, eorumque, quas sustulerat, imagines
 combureret. »

Ex eadem historia, de hæretico qui Macedonio in
 Constantinopolitana sede successit.

« Scelestus ille ad sacros conventus acce-
 dens, divinas ædes ante perlustrari jubebat ;
 et sicubi in imagine depictum Macedonium iu-
 veniret, non prius sacra peragebat, quam eam
 dejecisset. »

VARIÆ LECTIONES.

ἰ Forte, συναγαθέντες. ἡ Apud Euseb. συμπληγάδων, recte. ἰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Hæc
 et alia quæ subsequuntur, tanquam Theodori lectoris sint, Valesius edidit cum ejusdem Theodori
 fragmentis quæ supersunt. ἰ Lego αἰρετικοῦ, Timothei nempe, qui Macedonio successerat. Non enim
 de Macedonio Pneumatomacho sermo est, sed de illo quem Anastasius imp. ob rectam duarum natu-
 rarum fidem exagitavit, suffectō in ejus locum impio Timotheo Chalcedonensis synodi hoste, quemquæ
 Theodorus, subindeque Damascenus, ceu virum sanctum coluere.

NOTÆ.

(34) Palladius iste Petro Fulloni successerat.

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου, εἰς τὸ Ἐγκώμιον τῶν ἁγίων Α
μ' μιμητῶν.

« Δεῦρο δὴ οὖν, εἰς μέσον αὐτοὺς ἀγαγόντες διὰ τῆς ὑπομνήσεως, κοινήν τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν τοῖς παροῦσι καταστησώμεθα, προδείξαντες πᾶσιν, ὡς περ ἐν γραφῇ τὸς τῶν ἀνδρῶν ἀριστείας. Ἐπεὶ καὶ πολέμων ἀνδραγαθήματα, καὶ λογογράφοι καὶ ζωγράφοι διασημαίνουσιν· οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγχαράττοντες, καὶ πολλοὺς ἐπ' ἀνδρείαν ἐπήγειραν ἐκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἰστορίας δι' ἀκοῆς παρίσται, ταῦτα γραφικῆ σιωπῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσιν. »

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ἐκ τῶν Ἐκπῶν.

- « Ἡ μὴ διδάσκειν, ἢ διδάσκειν τῷ τρόπῳ,
- « Μὴ τῇ μὲν ἔλκειν, τῇ δ' ἀπωθεῖσθαι χερσίν,
- « Ἦττον δεήσει τοῦ λέγειν, πράττων ἂ δεῖ.
- « Γραφεὺς διδάσκει τὸ πλέον τοῖς ἐκτύποις. »

Τοῦ αὐτοῦ μετάφρασις.

« Ἐάν, φησί, τῷ τρόπῳ οὐ διδάσκη, μὴ διδάσκει τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ οὖς ἔλκῃς τῷ λόγῳ, τούτους διὰ τὸ μὴ ἔχειν τρόπον χρηστὸν ἀποδιώκῃς. Πράττων γὰρ ἔπερ χρῆ, αὐτὴ ἡ ἀρτία πράξις, καὶ λόγος διδασκαλίας ἔσται, ὡς περ ὁ ζωγράφος τοῖς τύποις κατὰ τὸ πλέον διδάσκει. »

Τοῦ αὐτοῦ.

- « Οὐδὲ Πολέμων ἔμοιγε σιγηθήσεται.
- « Καὶ γὰρ τὸ θαῦμα τῶν ἄγαν λαλουμένων.
- « Ἦν μὲν τὸ πρόσθεν οὗτος οὐκ ἐν σώφροσι,
- « Καὶ σφόδρα γ' αἰσχυρὸς ἡδονῶν ὑπηρέτης.
- « Ἐπεὶ δ' ἔρωτι τοῦ καλοῦ κατεστέθη,
- « Σύμβουλον εὐρῶν, οὐκ ἔχω δ' εἰπεῖν τίνα,
- « Ἐτ' οὖν σφόν τιν', εἶθ' ἑαυτὸν, ἀθρόως
- « Τοσοῦτον ἐφθῆ τῶν παθῶν ἀνώτερος,
- « Ὡσθ' ἐν τι θήσω τῶν ἐκείνου θαυμάτων.
- « Ἐταίραν εἰσκαλεῖ τις ἀκρατῆς νέος,
- « Ἢδ' ὡς πυλῶνος ἤλθέ φασὶ πλησίον,
- « Τῆς δ' ἦν ὑπερκύπτων Πολέμων ἐν εἰκόνι,
- « Ταύτην ἰδοῦσα· καὶ γὰρ ἦν σεβασμία·
- « Ἀπῆλθεν εὐθύς, καὶ θέας ἤττημένη,
- « Ὡς ζῶντ' ἐπαισχυνθεῖσα τὸν γεγραμμένον. »

Τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῆς, κεφαλαιοῦ ὀγδόου.

« Ἀλλὰ τύπος γενοῦ τῶν πιστῶν, περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, τουτέστι τῷ ἀρχετύπῳ τοῦ βίου, αὐτὸς ἔσο ὡς περ εἰκὼν προκειμένου. »

Ἐκ τοῦ προσηγητικοῦ τῆς ἁγίας ἔκτης συνόδου.

« Πάλιν Νεστόριος, καὶ πάλιν Κελεστίνος καὶ Κύριλλος. Ὁ μὲν γὰρ, τὸν Χριστὸν διήρει καὶ κατεδίχαζεν, οἱ δὲ, τῷ Δεσπότηι συλλαμβανόμενοι, τὸν κατατομία κατέβαλλον. Ἐφεσος παῦτα, καὶ τῶν ἐκεῖσε πραχθέντων οἱ πίνακες, δι' ἀγράφου φωνῆς, σιγῶντες λαλοῦσι τὰ πράγματα. »

1 Tim. iv, 12.

Sancti Basilii, in Laudem quadraginta martyrum.

« Agedum igitur, in medium illos per hancce nostram narrationem adducentes, communem ex ipsis utilitatem iis qui hic astant procuremus, et præclara virorum facinora tanquam in tabella omnium oculis proponamus. Quandoquidem ea quæ fortiter in bello gesta sunt, tum oratores exhibent, tum pictores. Atque illi quidem ea sermonibus exornant, isti vero eadem deformant in tabulis: ac multos utrique ad strenue agendum excitaverunt. Nam quæ historica narratio auribus explicat, eadem pictura silens per imitationem ostendit. »

Sancti Gregorii Nazianzeni, ex Carminibus.

- B « Aut ne prorsus doceas, aut moribus doce;
- « Ne verbis allicias, factis autem abigas:
- « Minus egueris sermone, si, quæ oportet, facias.
- « Expressis formis pictor docet amplius. »

Ejusdem sententiæ expositio.

« Nisi moribus, inquit, doceas, ne doceto sermone, ne quos verbis allegeris, pravis tuis moribus eosdem deterreas. Nam si quæ recta sunt, feceris, ipsamet opera bona doctrinæ locum tenebunt: haud secus ac per expressas imagines pictores ut plurimum docent. »

382 Ejusdem.

- « Polemon, nec ipse dignus silentio
- « Qui transeatur; namque et hoc miraculum
- C « Multis ubique spargitur sermonibus.
- « Erat ille primum non pudicia moribus,
- « Libidinumque servus. At postquam boni
- « Amore captus (an sua ipsius nescio,
- « Suasione, an probi cuiuspiam),
- « Statim suarum sic faces libidinum
- « Exstinxit omnes; istud ex miraculis
- « Ut ejus unum persequi haud verbis graver
- « Scortum vocarat quispiam juvenis salax.
- « Ut ergo meretrix limen contigit domus,
- « Polemona pictum prominentem conspicans
- « (Ore venerando namque erat, et perquam gravi),
- « Solo superata visu retulit pedem
- « Pictum perinde verita, ut vita præditum. »

D Sancti Joannis Chrysostomi, ex homilia in cap. viii Epistolæ ad Timotheum.

« Sed exemplum esto fidelium ⁶⁷, in omnibus te ipsum præbens exemplum bonorum operum; hoc est exemplo vitæ, sis instar imaginis palam propositæ. »

Ex acclamatorio sermone sanctæ synodi sextæ.

« Rursum Nestorius, iterum quoque Cælestinus et Cyrillus. Ille siquidem Christum dividebat distrahebatque, hi vero partes Domini juvantes, divisorem ipsum detrudebant. Hæc Ephesus, atque eorum quæ gesta illic sunt tabulæ, non scripta voce, silentes rem loquuntur. »

Ex libro septimo Stromateorum vetustissimi Cle- *A Τοῦ ἀρχαιοτάτου Κλήμεντος, πρὸς Ἀλέξαν-*
mentis ad Alexandrum. *δρον (36), ἐκ τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τῶν Στρωμα-*
τέων.

« Itaque non ea solummodo laudat quæ bona sunt, sed ipse quoque bonus esse adnuitur. Atque ex bono fidelique servo per claritatem amicus evadit, propter habitus perfectionem quam ex vera disciplina et exercitatione frequenti sincere consequitur; ita ut nihil non moveat, quo perveniat ad cognitionis fastigium. Tum exornandis moribus incumbit, oris gestum componit, omniaque illa quæ gnosticum verum decent, ornamenta et dotes comparat; idque speciosissimarum imaginum assidua inspectione, puta plurimorum illorum qui ante se perfecti fuerunt. Patriarchas, complures item prophetas, innumerabilesque angelos considerat; quin et illum ipsum qui super omnia Dominus est, qui- que docuit et planum fecit, impossibile neququam esse, quin eadem cum celsitudinibus illis vivendi normam assequamur. »

« Sancti Theodori episcopi Pentapolis.

« Rursum vir quidam erat ex regionis illius primoribus, nomine Dion, qui multis donariis sancti martyris templum exornaverat, ejusque altare argento vestierat. Unus autem ex servis ipsius, non exiguam pecuniæ summam suffuratus, aufugit. Dion vero eum insecutus non est, sed ad 383 imaginem pergens, imaginis illius figuram ceream effinxit, quaque in sanctum martyrem fiducia erat, domus suæ limini eam apposuit. Statimque servus quasi a quopiam impelleretur, ad se rediens, ad herum suum regressus est; quin nec quidquam eorum quæ subripuerat, defuit. Hoc cum apud omnes innotuisset, usque in diem hodiernum idem observant regionis istius incolæ contra servos fugitivos. »

« Sancti Athanasii Alexandrini, ex libro III Contra Arianos.

« At vero Filius, quia substantiæ Patris germen proprium est, consentanea plane ratione, ea quæ Patris sunt, sua esse dicit. Quare cum præfatus fuisset: *Ego et Pater unum sumus*⁶⁸, jure et ex consequenti subjicit: *Ut sciatis quia ego sum in Patre, et Pater in me est*⁶⁹. Itidem ante dixerat: *Qui vidit me, vidit et Patrem*⁷⁰. Atque horumce trium locorum unus idemque sensus est. Nam qui noverit Filium et Patrem unum esse, is novit Filium in Patre esse, et Patrem in Filio. Nam Filii divinitas Patris est, estque in Filio. Et qui hoc distincte percepit, is cognoscit eum qui Filium vidit, Patrem quoque vidisse. In Filio quippe divinitas Patris agnoscitur. Quod quidem regis imaginis exemplo accuratius intelligi potest. Nam in

⁶⁸ Joan. x, 30. ⁶⁹ Joan. xiv, 11. ⁷⁰ ibid. 9.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Lege, καὶ αὐθις.

NOTÆ.

(36) *Πρὸς Ἀλέξανδρον*. Sane Clemens Alexandrinus Alexandro Hierosolymitano Canonem ecclesiasticum contra Judaizantes nuncupavit: quidni

« Οὐκοῦν, οὐ μόνος ἐπαινεῖ τὰ καλὰ, ἀλλὰ αὐτὸς βιάζεται τοῦ εἶναι καλὸς, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ δούλου μεταβαίνων δι' ἀγάπης εἰς φίλον, διὰ τὸ τέλειον τῆς ἕξεως, ὃ ἐκ μαθήσεως ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως πολλῆς καθαρῶς ἐκτήσατο. Ὡς ἂν οὖν ἐκ ἄκρον γνώσεως ἤκη, βιαζόμενος τῷ ἦθει, καὶ πεπονημένος, τῷ σχήματι κατεσταλμένος, πάντα ἐκείνα ἔχων, ὅσα πλεονεκτήματά ἐστι τοῦ κατὰ ἀλήθειαν γνωστικοῦ, εἰς τὰς εἰκόνας ἀφορῶν τὰς καλὰς, πολλοὺς μὲν τοὺς κατωρθωκότας πρὸ αὐτοῦ πατριάρχας, παμπόλλους δὲ προφήτας, ἀπείρους δὲ ὄσους ἡμῖν ἀριθμῷ λογιζόμενος ἀγγέλους, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι Κύριον, τὸν διδάξαντα καὶ παραστήσαντα, δυνατὸν εἶναι τῶν κορυφαίων ἐκείνων κτήσασθαι βίον. »

« Τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐπισκόπου Πενταπόλεως.

« Πάλιν τις ἀνήρ, τῶν πρώτων τῆς χώρας ἐκείνης, Δίων τοῦνομα, ὃς πολλοῖς ἀναθήμασι κτεπέσμησε τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου μάρτυρος, καὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἀργυρένυτον ἐποίησε. Καὶ τις τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, κλέψας ἐξ αὐτοῦ χρήματα πολλὰ, ἀπέδρα. Ὁ δὲ Δίων, οὐ κατεδίωξεν ὀπίσω αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ μάρτυρος εἰκόνα ἀπαλθῶν, κηρῷ τὸν τύπον τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἀνέμαξε, καὶ τῇ πίστει τοῦ ἁγίου μάρτυρος ἐν τῷ πυλεῶνι ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐνέπηξε. Καὶ θεὸς¹, ὁ παὶς ἐαυτὸν ἐπέστρεφεν ὡς ὑπὸ τινος ἐλαυνόμενος, καὶ ἦλθε πρὸς τὸν Ἰβὸν ἑσπότην, μηδὲν ἐξ ὧν ἐσύλωσε σπανίσας. Τοῦτο οὖν πάντες μαθόντες, ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας τοὺς ἀποδιδράσκουσιν ἐπιτελοῦσιν οἱ τῆς χώρας ἐκείνης. »

« Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ Κατὰ Ἀρειανῶν βιβλίου τρίτου.

« Τῆς δὲ οὐσίας τοῦ Πατρὸς Ἰβὸν ὡν γέννημα ὁ Υἱὸς, εἰκότως καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς λέγει ἑαυτοῦ εἶναι. Ὅθεν προπόντως καὶ ἀκολουθῶς, τῷ λέγειν, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν*, ἐπήγγαγεν· *Ἴνα γινώτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*. Τοῦτο δὲ πάλιν προσέφηκεν· ὅτι *Ὁ ἐωρακὼς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα*. Καὶ ἐστὶν εἰς καὶ οὗτος νοῦς ἐν τοῖς τρισὶ βήταις. Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκὼς, ὅτι ἐν εἰσὶν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ, οἶδεν ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ· ἢ γὰρ Υἱοῦ θεότης, τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ αὐτὴ ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶ. Καὶ ὁ τοῦτο δὲ καταλαβὼν ἐπίσταται, ὅτι ὁ ἐωρακὼς τὸν Υἱὸν, ἐώρακε τὸν Πατέρα· ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἢ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνης τοῦ βασιλέως, προσεχέστερόν τις κατανοῆσαι δύναται.

libros etiam *Stromatei*? Nam principium horum periiit. Alioqui emendandum foret Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας· *Clementis Alexandrini*.

Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως, τὸ εἶδος καὶ ἡ ἄμορφος μορφή ἐστι· καὶ ἐν τῷ βασιλεὶ δὲ, τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος ἐστίν. Ἀπαράλλακτος ἐστὶν ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ἡ ὁμοίότης, ὡς τὸν ὄρωντα τὴν εἰκόνα, ὁρᾶν τὸν βασιλέα ἐν αὐτῇ, καὶ τὸν πάλιν ὄρωντα τὸν βασιλέα, ἐπιγινώσκειν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλάττειν τὴν ὁμοίότητα, τῶ ὄντων μετὰ τὴν εἰκόνα τὸν βασιλέα θεωρῆσαι, εἶποι ἂν τοῦτο ἡ εἰκὼν· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ εἰκόνι εἰμι. Ἐγὼ γὰρ ἐν ἐκείνῳ εἰμι, κάκεινος ἐν ἐμοί· καὶ ὁ ὄρων ἐν ἐμοί, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ βλέπεις, καὶ ὁ ἰδὼν ἐν ἐκείνῳ, βλέπεις τοῦτο ἐν ἐμοί· ὁ γὰρ προσκυνοῦν τὴν εἰκόνα, ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα. Ἡ γὰρ ἐκείνου μορφή καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ, ἐστὶν ἡ εἰκὼν. »

Τοῦ αὐτοῦ, πρὸς Ἀντίοχον ἀρχόντα.

« Τί φασὶ πρὸς ταῦτα οἱ ἀποστρεφόμενοι, καὶ ἐπιτρέποντες μὴ προσκυνεῖν τοὺς χαρακτήρας τῶν ἁγίων, ἴσθινες δὲ ὑπόμνησιν παρ' ἡμῶν ἐκτυποῦνται; »

Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων (37), πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα, περὶ τῆς ἐνσάρκου εἰκονοματίας τοῦ Θεοῦ Λόγου.

« Θεὸς πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ Θεὸς ἐν σαρκί. Ἀλλὰ φόβος, φησὶ, μὴ δύο ἡγεμονικά, ἢ σοφίαν διττὴν ἀπονέμοντες Χριστῷ, μερίζειν δόξωμεν Χριστόν. Ἄρα οὖν, μὴ ὅποτε καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ τὴν σάρκα προσκυνοῦμεν, μερίζομεν τὸν Χριστόν; ἢ ὅτε ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα καὶ τὸν σταυρὸν προσκυνοῦμεν, διαιροῦμεν αὐτόν; Μὴ γένοιτο! »

Κυρίλλου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, τῆς δεκάτης κατηχήσεως.

« Εἰ τοίνυν ζητεῖς τῆς Χριστοῦ παρουσίας τὸ αἶτιον, ἀνάδραμε ἐπὶ τὸ πρῶτον τῶν Γραφῶν βιβλίον. Ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ἀλλ' ὁ κόσμος, διὰ τὸν ἄνθρωπον· ἥλιος μὲν γὰρ λαμπρότατος, αὐγαῖς ἀποστειλῶν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον, φαρμὴν ἐγένετο. Καὶ πάντα τὰ ζῶα διὰ τὸ δουλεύειν ἡμῖν κατέστη· βοτάναι καὶ δένδρα, διὰ τὴν ἡμετέραν ἀπολαυσιν. Ἐκτίσθη πάντα καλὰ τὰ δημιουργήματα, ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, μόνος δὲ ἄνθρωπος. Ἡλιος προστάγματι μόνῳ, ἄνθρωπος δὲ χειρὶ Θεοῦ ἐπλάσθη· « Ποιήσωμεν γὰρ ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· εἰκὼν ξυλήν ἐπιγελοῦ βασιλέως τιμᾶται, πόσῳ γε μᾶλλον εἰκὼν λογικῆ Θεοῦ; »

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρὸς τὸν ἅγιον Φλαβιανόν, περὶ τῆς Σαμαρείτιδος.

« Ἐν τόσῳ εἶναι τὴν προσκύνησιν ἐκ τῆς ἕγχωρου συνηθείας ἠπατημένῃ, ὁ Κύριος ἡμῶν μεταδιδάσκων· Ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, φησὶν, ἑαυτὸν λέγων δηλαδὴ τὴν ἀλήθειαν. Ὅσαρ ἐν τῷ Υἱῷ προσκυνεῖν λέγομεν τὸν Πατέρα, ὡς ἐν

¹¹ Quæst. 39, ubi supra. ¹² Gen. 1, 26. ¹³ Joan. 14, 24.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁴ Deest, Absit, μὴ γένοιτο, apud Ambrosium.

NOTÆ.

(37) Ambrosii Latina describo, ex ejus libro *De incarnationis Dominicæ sacramento*, cap. 7, n. 78 et 75. Qui liber tempore synodi Ephesinæ Græce redditus fuerat.

imagine species et forma est imperatoris, et in imperatore species imaginis. Dissentanea in imagine, non est imperatoris similitudo; ita ut qui videat imaginem, in ipsa quoque imperatorem inspiciat: et rursus, qui imperatorem videat, hunc illum esse intelligat qui in imagine sit expressus. Ex quo autem non differt similitudo, ex hinc conspecta imagine, volenti imperatorem ipsum intueri, imago utique dixerit: Ego et imperator unum sumus. Ego quippe in illo sum, et ille in me: et quod in me vides, hoc idem in eo perspicias; et quod in illo perspexeris, id in me cernis: qui enim adorat imaginem, ille imperatorem adorat. Nam imago est forma et species illius. »

Ejusdem, ad Antiochum præfectum ¹¹.

« Quid ad hæc illi qui sanctorum figuras aversantur adorandasque negant, quæ in monumentum apud nos effinguntur? »

Ambrosii episcopi Mediolanensis ad Gratianum imperatorem, de incarnatione Verbi divini.

« Deus ante carnem; Deus in carne.... Sed verendum, inquis, ne si duos principales sensus, aut geminam sapientiam Christo tribuimus, Christum dividamus. Numquid cum et divinitatem ejus adoramus et carnem, Christum dividimus? Numquid cum in eo imaginem Dei crucemque veneramur, dividimus eum? Absit! »

Cyrilli Hierosolymorum patriarchæ, ex duodecima catechesi.

Si ergo adventus Christi causam quaeris, ad **384** primum Scripturæ librum recurre. Sex dierum spatio mundum creavit Deus: at mundus propter hominem factus est. Enimvero sol splendidissimus, radiisque fulgens, ut modo dicebamus, hominis causa factus est. Omnia quoque animalia idcirco condita sunt, ut serviant nobis; gramina item et arbores, ut illis fruamur. Universa Dei opera bona valde sunt, sed nullum eorum, dempto homine, imago Dei est. Sol mandato solo, homo vero Dei manibus formatus fuit. Aitenim ¹²: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Imperatoris terreni imaginem ligneam veneramus, quanto potiori jure rationalem imaginem Dei? »

Sancti Basilii ad sanctum Flavianum, de Samaritana muliere.

« Gentilis suæ consuetudinis errore in certo loco adorationem debere fieri credentem, Dominus noster erudit: *Oportet, inquit, in spiritu et veritate adorare* ¹³; ut seipsum nimirum, qui veritas est, indicaret. Quemadmodum in Filio Patrem

dicimus adorari, tanquam in Dei Patris imagine, sic et in Spiritu, quippe qui in seipso Domini divinitatem ostendit. »

Sancti Gregorii Nazianzeni, in baptismum.

Si te post baptismum lucis adversarius adoriatur: (adorietur utique; nam ipsum quoque Verbum, et Deum meum, lucem illam absconditam, adoriri non dubitavit per id quod aspectabile erat); habes quo vincas; ne formides certamen. Spiritum oppone, aquam objice. » *Et post pauca*: « Signaculo confusus dicito: Imago Dei sum. Ex cœlesti gloria perinde ac tu, dejectus non sum. Christum indui: me in Christum per baptismum transformavi. Tu me magis adorato. »

Sancti Joannis Chrysostomi in Maccabæos.

« Imperatoris expressæ figuræ, non auro tantum aut argento, aliave pretiosa materia fulgentes reperiuntur, verum etiam ex ære fabrefactæ formam eandem impressam habent. Atque materiæ discrimen nihil imaginis officit dignitati: neque eo quod illa majoris pretii materia constat, alterius quæ ex ignobiliore confecta sit pretium minuitur. Quin potius omnes commendat imperatoris forma, ipsaque nihil ex materiæ vilitate imminuta, illius auget pretium, quia regiam excepit imaginem. »

Ejusdem, ex libro primo Contra Julianum impium.

« Quid autem novus ille Nabuchodonosor? Nihil enim humanius iste erga nos, quam priscus ille, æ gessit: ejus carbones, etsi flammam effugimus, nos tamen adhuc affligunt. Nonne ipsa quoque donaria sanctis consecrata, et in ecclesiis palam fidelium adorationi proposita, corporis laborem declarant? »

Ejusdem in pelvium.

« Uti enim, cum imperatorum figuræ et imagines in civitatem mittuntur et inferuntur, magistratus et populi cum faustis acclamationibus et veneratione obviam eunt, non tabulas quidem honorantes, cereasve picturas, sed imperatoris effigiem: sic etiam res creatæ, » etc.

385 *Ex oratione quarta Severiani Gabalorum in sanctam crucem.*

« Percussit Moyses petram semel atque iterum⁷⁶. Cur autem semel atque iterum? si Dei potentie obsequitur, quid necesse fuerit secundo percutere? Sin autem sine virtute Dei percutit, nec secunda, nec decima, nec centesima percussio infecundæ naturæ fecunditatem possit indere. Siquidem ergo iterum Dei effectum fuit, nec mysterium continebat, semel percussisse sat erat, simplex nutus, verbum unum sufficiebat. Istud plane contigit, ut crucis imaginem præsignaret. Percussit, inquit, semel et bis, non eodem ductu, sed ut crucis for-

« εικόνη Θεοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἐν τῷ Πνεύματι, ὡς ἐν αὐτῷ δεικνύντι τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα. »

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, εἰς τὸ βάπτισμα.

« Ἐάν σοι προσβάλῃ μετὰ τὸ βάπτισμα ὁ τοῦ φωτὸς διωκτὴς · προσβαλεῖ δέ · καὶ γὰρ τῷ Λόγῳ καὶ Θεῷ μου προσέβαλε, τῷ κρυπτῷ φωτὶ διὰ τὸ φαινόμενον · ἔχεις ψνικήσεις· μὴ φοβηθῆς τὸν ἀγῶνα · προβαλοῦ τὸ Πνεῦμα · προβαλοῦ τὸ ὕδωρ. » *Καὶ μετ' ἄλλῃ* · « Εἰπὲ τῇ σφραγίδι θαρρήσας· Εἰκὼν εἰμι Θεοῦ, τῆς ἀνω δόξης. Οὕτω δὲ Ἐπαρσιν ὥσπερ σὺ καταβέβλημαι. Χριστὸν ἐνέδεδυμαι · Χριστὸν μεταπεποιήμαι τῷ βαπτίσματι · σὺ με προσκύνησον. »

B *Τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τοὺς Μακκαβαίους.*

« Τὰ τῶν βασιλικῶν ἐκτυπώματα χαρακτηρῶν, οὐ μόνον ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ ταῖς τιμιωτέραις ὕλαις εὗροι τις ἀν διαλάμποντα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν χαλκῷ τὴν αὐτὴν ἔστιν ἰδεῖν χαρακτηρομένην μορφήν. Καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ὑλῶν οὐ λυμάνεται· τῷ ἀξίωματι τοῦ χαρακτηρῶς, οὐδὲ ἀμβλύνει τὴν ἀπὸ τῶν κρείττονων τιμῆν ἢ τῆς ἐλάττονος μετοχῆ, ἀλλὰ πᾶσα· ὁμοίως ὁ βασιλικὸς τύπος σεμνύνει, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τῆς ὕλης ἐλαττούμενος, τιμιωτέραν τὴν δεχομένην ἐργάζεται. »

Τοῦ αὐτοῦ, Κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀθέου, ἐκ πρώτου λόγου.

« Τί δὲ ὁ νέος Ναβουχοδονόσορ; Οὐδὲν γὰρ οὗτος· εἰς ἡμᾶς τοῦ πάλαι φιλανθρωπότερον ἐπεδείξατο, οὐ οἱ ἀνθρακες ἡμᾶς ἐτι διαθλίθουσιν, καὶ τὴν φλόγα διεπεφεύγαμεν. Ὅχι καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν ἁγίων ἐπ' ἐκκλησίαις κείμενα εἰς προσκύνησιν τῶν πιστῶν, δηλοῦσι τὴν λώβην τοῦ σώματος; »

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ρικτήρα.

« Ὅσπερ γὰρ, ὅταν βασιλικοὶ χαρακτηρῶς καὶ εἰκόνες εἰς πόλιν καταπέμπωνται, καὶ εἰσφέρονται, ὀπαντώσιν ἄρχοντες καὶ δῆμοι μετ' εὐφημίας καὶ φόβου, οὐ σανίδα τιμῶντες, οὐ τὴν χηρόχυτον γραφὴν, ἀλλὰ τὸν χαρακτηρῶν τοῦ βασιλέως· οὕτως καὶ ἡ κτίσις. »

Σευηριανοῦ Γαθάλων (38), εἰς τὸν σταυρὸν, λόγου τετάρτου.

« Ἐπάταξ Μωϋσῆς τὴν πέτρων, καὶ ἀπαξ καὶ δις. Διὰ τί ἀπαξ καὶ δις; Εἰ δυνάμει Θεοῦ ὑπακούει, τίς χρεῖα δευτέρας πληγῆς; Εἰ δὲ ἐκτὸς δυνάμει Θεοῦ τύπτει, οὐ δευτέρα, οὐ δεκάτη, οὐδὲ ἑκατοστὴ πληγὴ δυνήσεται ἐπιθεῖναι τῇ ἀγῶνι φύσει γόνιμον φύσιν. Εἰ μὲν οὖν Θεοῦ τὸ ἔργον ἀκλῶς, καὶ ἀνευ μυστηρίου σταυροῦ, ἤρκει τὸ ἀπαξ, ἤρκει καὶ νεῦμα, ἤρκει καὶ λόγος. Ἄλλ' ἵνα τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ προτυπώσῃ, τοῦτο γίνεσθαι. Ἐπάταξ, φησί, Μωϋσῆς καὶ ἀπαξ καὶ δις, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα, ἀλλὰ σταυροτύπως γράφων, ἵνα καὶ ἡ ἀψυχῶς

⁷⁶ Num. xi, 14.

NOTE.

(38) Combefisius hanc edidit orationem post aliquot opuscula sancti Chrysostomi in-8, anno 1656.

φύσις αιδεσθῆ τοῦ σταυροῦ τὸ σύμβολον. Εἰ γὰρ, βασιλέως ἀπόντος, εἰκὼν ἀναπληροῖ χώραν βασιλέως, καὶ προσκυνοῦσιν ἄρχοντες, καὶ ἱερομνηταὶ ἐπιτελοῦνται, καὶ ἄρχοντες ἀπαντῶσιν, καὶ ἄλλοι προσκυνοῦσιν, οὐ πρὸς τὴν σάνδα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως; οὐκ ἐν τῇ φύσει θεωρουμένου, ἀλλ' ἐν γραφῇ παραδεικνυμένου, πολλῶ μᾶλλον ἀθανάτου Βασιλέως εἰκὼν δύναται οὐ πέτραν ῥῆξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. »

Ἐκ τῆς Χρονογραφίας Ἰσιδώρου διακόνου.

« Ἦμαρτε Θεόφιλος λοιδόρησας Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον πρὸς Εὐδοξίαν τὴν βασίλισσαν, ὅτι τὰ τῆς Ὁριγένους αἰρέσεως φρονεῖ· ἐχθραίνουμένη ἡ Αὐγούστα πρὸς Ἰωάννην τὸν εἰρημόνον, προφάσει τοῦ ἀμπελώου τῆς χήρας, καὶ διὰ τὴν ἀμαρτίαν ταύτην, οὐκ ἔδυνήθη ὁ Θεόφιλος παραδοῦναι τὴν ψυχὴν, ἄχρις οὗ ἤλθεν ἡ εἰκὼν τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ προσκυνήσας αὐτὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα (39). »

Ἰερωνύμου πρεσβυτέρου (40) Ἱεροσολύμων.

« Τῆς γραφῆς ὑμῶν μηδαμοῦ ἐπιτροπούσης ἡμῖν προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, τίνας χάριν λοιπὸν αὐτὸν προσκυνεῖτε; Εἴπατε ἡμῖν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπερωτώσιν ὑμᾶς ἔθνεσι. »

Ἀπόκρισις. « Διὰ τοῦτο, ὡ ἀνόητοι καὶ ἀναιδέεις τῇ καρδίᾳ, τάχα συνεχώρησεν ὁ Θεός, παντὶ ἔθνει σεβομένῳ τὸν Θεὸν, πάντως; προσκυνεῖν τι ἐπὶ τῆς γῆς, ἔργον ἀνθρώπου ὑπάρχον, ἵνα μηκέτι δύνωνται ἐγκαλεῖν τοῖς Χριστιανοῖς περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Ὡσπερ οὖν ὁ Ἰουδαῖος προσεκύνει τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τὰ δύο Χερουβίμ τὰ χωνευτὰ καὶ χρυσεῖα, καὶ τὰς δύο πλάκας, ἃς ἐλάξευσε Μωϋσῆς, μηδαμοῦ ἐπιτραπέις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ταῦτα προσκυνεῖν ἢ ἀπαύξασθαι, οὕτω καὶ οἱ Χριστιανοὶ, οὐκ ὡς Θεὸν τὸν σταυρὸν ἀσπάζομεθα, ἀλλὰ δεικνύοντες τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν γνησίαν πρὸς τὸν σταυρωθέντα διάθεσιν. »

Τοῦ μεγάλου Συμεὼν τοῦ Θαυμαστοῦ (41) ὄρους, Περὶ εἰκόνων.

« Ἰσως δέ τις τῶν ἀπίστων φιλόνηκος ὢν, ἀμφισσητήσῃ, λέγων, ὅτι καὶ ἡμεῖς, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις

A mam describeret, quo inanima quoque natura crucis symbolum veneretur. Nam si absente imperatore ejusdem imago locum supplet imperatoris, eamque proceres adorant, menses festivi aguntur, obviam procedunt magistratus, et adorant populi; non quidem in tabulam respicientes, sed ad figuram imperatoris, non qui in sua natura conspiciatur, sed in pictura proponatur: multo magis immortalis Regis imago potest non petram modo, sed caelum terramque universam frangere. »

Ex Chronographia Isidori diaconi.

« Peccavit Theophilus, quando Joannem Chrysostomum apud Endoxiam calumniatus est, quasi Origenis haeresim sequeretur: succensebat Joanni Augusta propter vineam viduae. Theophilus propter peccatum istud animam exhalare non poterat, donec allatam Chrysostomi imaginem cum ille adrasset, spiritum tandem reddidit. »

Hieronymi presbyteri Hierosolymorum.

« Quandoquidem scriptura vestra crucem adorare nusquam permittit, cur igitur ipsam vos adoratis? Respondete nobis Judæis et Græcis, caeterisque omnibus, qui hoc a vobis quaerimus. »

Responsio. « Idcirco, o stulti et vesani corde, forsitan permisit Deus omni genti colenti se, ut aliquid in terris omnino veneretur, quod hominis arte factum esset, ne in crimen Christianis verteretur, quod crucem et imagines adorarent. Quemadmodum igitur Judæus arcam foederis adoravit, et duo Cherubim aurea et conflabilia duasque tabulas quas dolaverat Moyses; cum tamen Deus nullibi concesserit, ut ea adoraret et coleret: ita nos quoque Christiani, non tanquam Deum crucem colimus, sed ut sincerum animi nostri erga eum qui crucifixus est affectum demonstramus. »

386 *Magni Symeonis, a monte Thaumasto, De imaginibus.*

« At infidelium aliquis forsitan vitiligator quaestionem praeponeat, dicetque nos, qui in ecclesiis

NOTÆ.

(39) Hæc fictitia sunt, quia nec Cyrillus Theophili successor ejusque sororis filius, nisi ægre admodum, Chrysostomi nomen in diptycha retulit.

(40) Ἰερωνύμου πρεσβυτέρου. Hoc fragmentum ad seriem spectat dialogi Christianum inter et Judæum, qui inscribitur Περὶ ἁγίας Τριάδος, *De sancta Trinitate*, quemque Federicus Morellius integrum non dedit anno 1612. Nam quæ hic affert Damascenus, etsi in editis non exstant, eundem auctorem habuerunt, qui Dialogum pingui satis Minerva digesserit in quaestiones et responsiones, nec nisi conviciis ejusmodi, Ὡ ἀνόητε, πεπωρωμένη τῇ καρδίᾳ! Ὡ ἀναίσχυντε! Judæum passim excipiat. Pro causa imaginum faciunt hæc alia ejusdem dialogi verba, quæ reperi in cod. Reg. 2951: Καὶ γὰρ ὡς συνεχώρησεν ὁ Θεὸς προσκυνεῖν πᾶν ἔθνος χειροποίητα, Ἰουδαίου τινὰς πλάκας ἐκείνας, ἃς ἐλάττωσε Μωϋσῆς, καὶ τὰ δύο Χερουβίμ τὰ

D χρυσεῖα, οὕτως καὶ ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς ἐδωρήσατο τὸν σταυρὸν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὰς εἰκόνας γράφειν καὶ προσκυνεῖν, καὶ δεῖξαι τὸ ἔργον ἡμῶν· *Deus enim nationem omnem res opera manuum fabricatas adorare concessit. Judæus quidem tabulas quas dolaverat Moyses, et duo Cherubim aurea: sic vobis Christianis crucem donavit, et bonarum actionum imagines pingendas adorandasque, utque opera nostrum ostentaremus. Hæc profecto sancti Hieronymi Stridonensis non sunt, sed Græci cujusdam ejusdem nominis.*

(41) Symeon a monte Thaumasto epistolæ complures ad Justinum juniorem scripsit, ultionem de Samaritanis poscens, qui, cum rebellassent, in Christianorum sacra, et in imagines Christi et sanctorum sævierant. Quintam habenus act. 5 synodi vii. Ex altera quadam, quæ hodie non existat, fragmentum quod hic affertur, transumptum fuit.

bantur nomina, et ubi ipsorum quisque habitaret, ascribendum curavit; insuper et illorum qui aquas ministrabant, nomina subjecit. Atqui hæc quidem imago ad hoc usque tempus rei gestæ fidem facit, in ipsomet introitu quartæ porticus jam multoties nominati oratorii apposita. Verum quandoquidem miraculum illud, miraculum aliud subsecutum est, hoc prætermittere nefas esset, quippe cum ejusdem sit argumenti. Et quamvis ætate recentius sit, hic tamen illud commemorare non pigebit. Enimvero cum illi qui Arii partibus studebant, triumphum esse perennem cernerent, apud eum cui Helenianorum palatii cura commissæ erat, assiduis precibus egerunt, ut tanquam Ealnei administrationi præfectus, imaginem auferret et absconderet. Is facili prætextu, nimirum aquarum humore labefactari imaginem, ejusque conservationem institutionemve causatus, eam sustulit et occultavit. Verum cum imperator universa regia loca perlustraret, ad hunc quoque veniens, imaginem quæsit, rursusque assignandi parieti præcepit. Porro Eutyichianum (ita ædium præfectus ille vocabatur) divina quædam statim invasit indignatio, ut dexter oculus ei diffleret, et cætera item membra pessimo motu quaterentur; quod in causa fuit ut ad sacrum oratorium, in quo beatorum Pantaleonis et Marini reliquiarum portio asservatur, accederet. Istud porro oratorium *Homonæa* id est, concordia nominatur, quoniam illic centum et quinquaginta episcopi, Theodosio magno imperatore, convenientes, unanimi concordique sententia divinæ Trinitatis consubstantialitatem asseruerunt, et Dominicæ humanitatis ex Virgine susceptionem declararunt. Ille autem septem circiter dies illic commoratus, cum nihil levaminis acciperet, quinimo testiculus uterque corroderetur, nocte quadam media subdiaconus, cui pro sua vice illic pernociandum erat, in somnis videt astantem quemdam regem, qui ægrotum manu indicans, aiebat: Quare hunc excepisti? Equis eum istuc adduxit? Illic se illis junxit, qui de me pessime loquuntur. iste est qui patrati miraculi abscondit imaginem. Clericus itaque surgens, quod in quiete vidisset, recitat, fieri posse negans ut ille ab hac plaga sanetur. Cæterum Eutyichianus, ceu vi dolorum in somnum actus esset, adolescentem quemdam eunuchum, fulgenti veste indutum videt, his se verbis alloquentem: Quid habes? Cum ille reposuisset se tabe perire, nec ullum remedium invenire, eum audivit dicentem: Nemo tibi potest optulari: quoniam rex valde tibi irascitur. Tum æger: Quemnam, inquit, interpellabo, aut quid agam? Hic vero: Si vis, inquit, levamen obtinere, ad **378** Helenianorum balneas quantocius perge, et prope adusti Ariani imaginem quiesce. *Μοχ* experge-

A Μαρτύρει δὲ ἡ εἰκὼν ἄχρι τοῦ παρόντος πεπηγυῖα ἐν τῷ ἐμβόλῳ τοῦ τετραστόου, τοῦ πολλακίς εἰρημένου εὐκτηρίου. Ἐπειδὴ δὲ τῷ θαύματι θαῦμα ἐπηκολούθησεν, οὐχ ὅσιον παρῖδειν, τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τυγχάνον· ὅπερ, εἰ καὶ τὸν παρόντα καιρὸν ὑπερῆλθε, λέγειν οὐκ ὀκνήσω. Θεασάμενοι γὰρ οἱ τῆς Ἀρείου συμμορίας ἐπικρατοῦντα θρίαμβον, ἐλιπάρησαν τὸν τοῦ παλατίου Ἑλενιακῶν τὴν φροντίδα πεπιστευμένον, ὡς ἐξάργοντα καὶ τῆς τοῦ λουτροῦ διοικήσεως καθελόντα κατακρύψαι τὴν εἰκόνα. Ὁς πρόφασιν εὐμήχανον εὐράμενος, τὴν ἐκ τῶν ὑδάτων προσγινόμενῃ νοτίᾳ, ὡς σκυλευίσαν τὴν εἰκόνα ἀφελόμενος, φησὶν, ἐπὶ διορθώσει κατέκρυψεν. Ἦν ὁ βασιλεὺς ἐγκυκλίου ἐπιδημίας τελῶν εἰς ἕκαστον τόπον βασιλικὸν, παραγενόμενος κάκεισε, τὴν εἰκόνα ἐπεζήτηει· καὶ οὕτως αὖθις τῷ τοίχῳ κατεπάτη. B Παρὰ πόδας δὲ τὸν Εὐτυχιανόν· τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ διαταρῳ ὀργῆς εἰς θεοδικαστος παραλαβούσα, τὸν μὲν δεξιὸν ὀφθαλμὸν διαρρέῦσαι πεποιήκα, κακίστως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ περισεύουσα μέλη, προσπελάσαι παρεσκεύασε τῷ εὐαγεῖ εὐκτηρίῳ, ἕνα πιστευταί ἀναπαύεσθαι μέρος ἱερῶν λευφάνων τῶν θεσπεσιῶν Παντολόοντος καὶ Μαρίνου, ἐπικαλουμένου τοῦ τόπου, Ὁμόνοια, ἐκ τοῦ ἐκεῖ συνελθόντος τοὺς ἕκατὸν πενήτηκοντα ἐπισκόπους ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου βασιλέως, κοινὴν τινα καὶ συμπεφωνημένην διδασκαλίαν τοῦ τε ὁμοουσίου τῆς θείας Τριάδος ποιήσασθαι, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ Κυρίου τρανώσαι τὴν ἐκ Παρθένου πρόσληψιν, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν τεκτῆνασθαι. C Ἡμέρας δὲ περὶ πῶς ἐπτά προσκαρτεροῦντος, καὶ ὄνουντος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ διαθρωθέντων αὐτῶ καὶ τῶν διδύμων, μεσοῦσης μᾶς τῶν νυκτῶν, ὁ λαχὼν ὑποδιάκονος τὴν πανώχιον ἔχειν, ὁρᾷ κατ' ὄναρ βασιλέα τινα τὸν ἐπιστάντα, καὶ χειρὶ ὑποδεικνύντα τὸν ἀσθενῆ, λέγειν· Πῶς ὑπεδίξω τοῦτον; Τίς δὲ ὁ ἐνταῦθα ἀγαγών; Οὗτος ὁ μετὰ τῶν εἰς ἐμὲ δυσφημούντων συμπερξάμενος. Οὗτος ὁ κατακρύψας τὴν εἰκόνα τοῦ θαύματος. Διαναστάς δὲ ὁ κληρικὸς, τὸ ὄφθῆν διηγῆσθαι, φήσας, τῶν ἀδυνάτων τυγχάνειν ἰαθῆναι τοῦτον τῆς μαστίγος. Τῇ δὲ αὐτῇ νυκτὶ, ὁ Εὐτυχιανὸς, ὡς περ εἰς ὕπνον ἐκ τῶν ὀδυνῶν ὑπαχθεὶς, ὁρᾷ τινα νεανίαν εὐνοῦχον παρὰ ἰλάμπρω ἡμφιεσμένον, λέγοντα αὐτῷ, D Τί ἔχεις; Ὡς δὲ, Ἀποθνήσκω, ἔφη, κατατηρόμενος, καὶ θεραπείας μὴ τυγχάνων, ἤκουε λέγοντος· Ὡς οὐδεὶς σοὶ δύναται βοηθῆσαι· ὁ γὰρ βασιλεὺς δεινῶς ὀργίζεται κατὰ σοῦ. Ἦντιθέλοι οὗτος, καὶ φησὶ· τίνα κινήσω, ἢ τί ποιήσω; ὁ δὲ φησὶν· Εἰ θέλεις ἀνεθῆναι, ἀπιθὶ συντόμως ἐν τῷ λουτρῷ Ἑλενιακῶν, καὶ ἐγγύθεν τῆς εἰκόνης τοῦ καυθέντος Ἀρειανῶ ἀναπαύθητι. Παραυτὰ δὲ διυπνίσας, ἕνα τῶν ὄνηρετοῦντων ἐφώνει· Ἐξελπάγησαν δὲ· τριῶν γὰρ ἡμερῶν ἤδη παρελθουσῶν, ἀφώνια συνείχετο. Καὶ φησὶ πρὸς αὐτοὺς, ἀπάγειν αὐτὸν, κατὰ τὸ προσταχθὲν διακελεύσατο. Φθάσας δὲ τὸν τόπον καὶ πρὸς τὴν

VARIE LECTIONES.

¹ Valesius legendum putat παραγαύδει. Paragaudis enim genus vestimentī erat cujus Chron. Act. meminit. Vide Casauboni notas ad Trebell. Pollion.

εἰκόνα θεαίε, ἐξίπνει. Τὴν γὰρ ἀπὸ σώματος διά-
στασιν τῆς ψυχῆς, ἐλευθερίαν ἀνέσεως ὁ ὄφθεις ἀγο-
ρεύων ἠλήθευσεν. »

asportari. Sed ubi ad locum venit, juxta imaginem
corpore sejunctionem, per morbi relaxationem: in
Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου, τοῦ ἁγίου βρους Σινᾶ.

« Ἀπὸ τεσσάρων μιλίων Δαμασκού, χώριόν ἐστιν
ἐπιλεγόμενον Καρσάτας ἔν ᾧ χωρίῳ ναὸς ἐστὶ τοῦ
ἁγίου Θεοδώρου. Ἐν τούτῳ τῷ ναῷ τρισελθόντες Σα-
ρακηνῶν κατέκρησαν, πάντα ῥύπον καὶ ἀκαθαρσίαν
ἐκ γυναικῶν καὶ παιδῶν καὶ ἀλόγων ποιήσαντες.
Ἐν μίᾳ οὖν τῶν ἡμερῶν καθεζομένων πλειόνων αὐ-
τῶν, καὶ συντυγχανόντων, ἐβρίψεν εἰς ἐξ αὐτῶν σα-
γίταν κατὰ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, καὶ
ἔκρουσεν εἰς τὸν δεξιὸν ὤμον αὐτοῦ, καὶ εὐθέως
ἐξῆλθεν αἷμα, καὶ κατῆλθεν ἕως κάτω τῆς εἰκόνης,
πάντων θεωρούντων τὸ γινόμενον σημεῖον, καὶ τὴν
σαγίταν πεπηγμένην εἰς τὸν ὤμον τοῦ ἁγίου, καὶ τὸ
αἷμα πατερχόμενον. Καὶ μὴ σημεῖον τοιοῦτον παρά-
δοξον γινόμενον θεασάμενοι, οὐκ ἤλθον εἰς συναί-
σθησιν. Οὐ μετενόησαν ὁ τὴν σαγίταν ῥίψας· οὐκ
ἐτέρασαν ἐαυτὸν εἰς ἐξ αὐτῶν· οὐκ ἀνεχώρησαν τοῦ
ναοῦ· οὐκ ἐπαύσαντο ῥυπαυόμενοι αὐτῶν· καὶ μέντοι
γε τὴν ἐσχάτην ἔδωκαν τιμωρίαν. Ἐλκοιστεσσάρων
γὰρ οἰκῶν ὑπαρχόντων ἐξ αὐτῶν τῶν κατοικούντων
ἐν τῷ ναῷ, ἐντέος ὀλίγων ἡμερῶν ἅπαντες πικρῶ
θανάτῳ ἐξηλείφθησαν, μηδενὸς τούτων τελευτήσαν-
τος ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, εἰ μὴ αὐτῶν τῶν κατοικούν-
των ἐν τῷ ναῷ ἐν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις. Αὕτη οὖν ἡ
εἰκόνη ἡ τοξοθεύσα ἔτι πάρεστιν ἔχουσα καὶ τὴν
πληγὴν τῆς σαγίτας, καὶ τὸν τύπον τοῦ αἵματος.
Πολλοὶ δὲ ζῶσι τῶν θεασαμένων, καὶ ἐρεθέντων
τότε, ὅτε τὸ παράδοξον τοῦτο γέγονε. Κἀγὼ δὲ, ὡς
θεασάμενος τὴν αὐτοῦ εἰκόνα, καὶ θεασάμενος, δ
ἐθεασάμην ἔγραψα. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Συμεῶνος τοῦ θαυμα-
τουργοῦ (33), ἐξήγησις Ἀρχιδίου ἀρχιεπι-
σκοπῶν Κύπρου, θαῦμα ἑκατοστῶν τριακοστῶν
δεύτερον.

« Συνέβη δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἄνδρα τινὰ
ἀγοραῖον τῆς πόλεως Ἀντιοχείας συνοχῆ δευτῆ κα-
τέχεσθαι ὑπὸ δαίμονος πονηροῦ, καὶ στενοχωρεῖσθαι
ἐπὶ χρόνους, ὥστε καταπνίγεσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ,
σφιγγομένων τῶν πνοικῶν αὐτοῦ· οὗτος ἀνελθὼν
πρὸς τὸν Ἅγιον, καὶ τυχῶν ἰάσεως ταῖς αὐτοῦ πρε-
σβείαις, καὶ γινόμενος ὡς μὴδὲν πεπονθὸς κακῶν,
καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, κατ' εὐχαριστίαν
ἀνέστησεν αὐτῷ εἰκόνα ἐν δημοσίῳ καὶ ἐμφανεῖ τῆς
πόλεως τόπῳ, ἐπάνω τῶν θυρῶν τοῦ ἐργαστηρίου
αὐτοῦ. Ἰδόντες δὲ αὐτὴν τινας τῶν ἀπίστων, οὕτως
ἐνείμως μετὰ φάτων καὶ βήλων δοξαζομένην, καὶ
πλησθέντες ζήλου, συνετάραξαν τοὺς ὁμοίους αὐτῶν
ἀτάκτους ἀνθρώπους, ὥστε συναλθεῖν πλήθος καὶ

A factus ille, ministrorum quempiam accersit. Hi
autem obstupescere, quia jam triduum sine voce
egerat. At ille se, ut fuerat imperatum, jussit
positus exspiravit. Nam qui visus fuerat, animæ a
mendacium significarat. »

Sancti Anastasii a sancto monte Sina.

« Quatuor milliariis Damasco viculus distat, qui
Carsatas nominatur, in quo templum est sancti Theo-
dori. Quod cum ingressi essent Saraceni, ibidem
commorantes, tam feminarum et puerorum, quam ju-
mentorum sordibus et immunditiis locum conspur-
carunt. Quadam igitur die, multis eorum una con-
sidentibus et confabulantibus, unus sagittam in
sancti Theodori imaginem contorsit, cujus hu-
merum dextrum perforavit. Statimque sanguis
scaturiens, ad imam partem decidit, cunctis pro-
digium hoc quod acciderat, sagittamque humero
sancti infixam et cruorem manantem contuenti-
bus. Nec tamen inopinati stupendique adeo signi
et miraculi spectatione resipuerunt. Non illum
pœnituit qui sagittam jecerat. Nullus eorum ter-
ritus fuit. Ex templo non recesserunt, nec ab eo
sordidando ullatenus abstinuerunt. Unde extre-
mas scelerum suorum pœnas ultrices luerunt. Cum
enim viginti quatuor essent eorum familiæ, quæ in
templum divertebant, intra dies paucos acerba
morte omnes consumpti sunt: cum nullus hoc in
oppido interierit, præter illos qui in templo mo-
rati fuerant. Hæc igitur imago quæ sagitta confixa
fuit, adhuc superest, ac vulnus sagittæ et san-
guinis vestigia conservat. Multi autem eorum qui
rem viderunt, eoque tempore adfuerunt, quando
miraculum istud contigit, in vivis hodie super-
stites sunt. Quin ego ipse imaginem vidi, et re
considerata, hanc in scriptis retuli. »

Ex vita sancti Symeonis miraculorum effectoris,
narratio Arcadii archiepiscopi Cypri; miracu-
lum 132.

« Contigit autem illis diebus, ut vir quidam Antio-
chiæ civitatis mercator angore gravi ab improbo
dæmone vexaretur, eoque per multos dies ar-
ctaretur, ita ut interclusa respiratione suffocaretur.
Is profectus ad Sanctum, ejusque precibus sani-
tatem assecutus, ut nihil subinde mali pateretur,
cum domum rediisset, in grati animi monumen-
tum, in publico conspicuoque civitatis loco, su-
pra officinæ suæ januam imaginem ejus erexit.
Hanc infidelium quidam conspicati, luminibus
velisque honoris ergo decoratam, repleti zelo,
similes sui nefarios homines concitarunt, ut turba
conveniens tumultuose succlamaverit: E medio
tollatur ille qui hæc fecit, et imago dejiciatur.

NOTÆ.

(33) Τοῦ θαυματουργοῦ, miraculorum effectoris.
Lectionem hanc mutandam non censui, propter hæc
verba quæ subsequuntur, θαῦμα ῥαβ', miraculum
centiesimum tricesimum secundum. Sed act. 4 syn-
odii vii cognominatur: Τοῦ θαυμαστοῦ βρους, a

monte Thumasto: qui nempe juxta Antiochiam erat,
et supra quem in columna Symeon ἀσκησιν egit,
Justino juniore, Tiberio II et Mauritio imp. Vi-
desis Evagr. lib. vi Hist., cap. 22.

« S. P. Q. R. in libertatem asserui, pristinum A
« decus nobilitati, splendoremque restitui. »

*Ex Historiæ ecclesiasticæ Socratis libro 1, cap. 18,
de eodem imperatore.*

« Posthæc autem imperator Constantinus, reli-
gionis Christianæ studiosior factus, a gentiliū
cultu prorsus abhorruit, singulariaque certamina
prohibuit, et suas imagines in templis colloca-
vit (30). »

Stephani Bostreni, contra Judæos, cap. 4.

« Nos porro sanctorum imagines ad eorum re- B
cordationem statuimus, puta Abraham, Isaac, Ja-
cob, Moysis, Eliæ, Zachariæ, et aliorum prophe-
tarum, sanctorumque Dei martyrum, qui propter
ipsum mortem subierunt; ut quicumque imagi-
nes eorum aspexerit, illorum recordetur, cum-
que laudibus extollat, qui gloria dignos illos red-
didit. »

Ejusdem. « Quod autem spectat ad imagines,
omnia quæ in Dei nomine fiunt, bona esse et
sancta confidimus: idola vero et simulacra,
apage. Hæc enim mala spuriaque sunt, perinde
atque illi qui faciunt ea. Aliud quippe est imago
prophetæ sancti, et aliud simulacrum sive sta-
tua Saturni, Veneris, Solis, et Lunæ. Porro, quan-
doquidem homo ad imaginem Dei factus est,
idcirco adoratur. Serpens autem, quia diaboli est
imago, immundus est et execrabilis. Quod si ea
quæ hominum manibus fabricata sunt, respuis,
dic, quæso, Judææ, quidnam adoratur in terra,
quod hominum manu elaboratum non sit? Altare,
propitiatorium, Cherubim, urna aurea habens
manna, mensa, tabernaculum interius, omnia de-
mum quæ Sancta sanctorum ab ipso Deo appel-
lata sunt? Nonne manufacta Cherubim angelorum
erant imagines? quid ad hæc respondes? Quod si
ista nominas idola, quid dicendum censes de
Moysæ et Israel, qui hæc adoraverunt? Atqui
adoratio quidem honoris argumentum est. Quo-
circa nos quoque peccatores, Deum quidem ado-
ramus divino, qui ipsi debetur, patriæ cultu,
ipsumque ceu creatorem et beneficum reveremur:
angelos vero, Deique famulos, ad Dei ipsius glo-
riam, tanquam res a Deo conditas, eique subjec-
tas. Imago siquidem est nomen similitudoque
illius qui in ipsa depictus est. Quamobrem Domini
sanctorumque prophetarum cruciatus, qui in lege
et Evangeliiis descripti sunt, tum per litteras,
tum per imaginum expressiones, in memoriam
semper revocamus. »

« ἀπὸ ζυγοῦ τοῦ τυράννου διασωθεῖσαν, ἤλευθε-
« ρωσα· ἔτι μὴν καὶ τὴν σύγκλητον, καὶ τὸν δῆμον
« Ῥωμαίων, τῇ ἀρχαίᾳ ἐπιφανείᾳ, καὶ τῇ λαμ-
« πρότητι ἐλευθερώσας, ἀποκατέστησα. »

*Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Σωκράτους
βιβλίου πρώτου, κεφαλ. ιη', περὶ τοῦ αὐτοῦ
βασιλέως.*

« Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐπι-
μελέστερος ὦν τὰ περὶ Χριστιανισμοῦ, ἀπεστράφη
τὰς Ἑλληνικὰς θρησκείας, καὶ παύει τὰ μονομάχια·
εἰκόνας δὲ τὰς ἰδίας ἐν τοῖς ναοῖς ἀπέθετο. »

Στεφάνου Βοστρηνοῦ κατὰ Ἰουδαίων, κεφαλ. δ'.

« Ἡμεῖς τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων εἰς μνήμην τῶν
ἁγίων ἐποιήσαμεν, οἷον Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ
Ἰακώβ, καὶ Μωϋσέως, καὶ Ἥλια, καὶ Ζαχαρίου,
καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν καὶ ἁγίων μαρτύρων,
τῶν δι' αὐτὸν ἀναιρεθέντων, ἵνα πᾶς ὁ ὄρων αὐτῶν
τὰς εἰκόνας, μνημονεύῃ αὐτῶν, καὶ δοξάζῃ τὸν δοξά-
σαντα αὐτούς. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Περὶ δὲ εἰκόνων θαρρόμεν, ὅτι
πᾶν ἔργον γινόμενον ἐν ὀνόματι Θεοῦ, καλὸν καὶ
ἅγιόν ἐστι. Περὶ δὲ εἰδώλων καὶ ἀγαλμάτων, ἀπαγε·
κακὰ γὰρ καὶ ἀλλόκοτα, καὶ αὐτὰ, καὶ οἱ ποιοῦντες
αὐτὰ. Ἔτερον γὰρ ἐστὶν εἰκὼν ἁγίου προφήτου, καὶ
ἕτερον ἀγαλμα ἢ ζῶανον Κρόνου καὶ Ἀφροδίτης,
Ἥλιου τε καὶ Σελήνης. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄνθρωπος κατ'
εἰκόνα Θεοῦ γέγονε, προσκυνεῖται. Ὁ δὲ ὄφις, ἐπειδὴ
εἰκὼν ἐστὶ διαβόλου, ἀκάθαρτός ἐστι καὶ ἀπόδη-
τος. Εἰ δὲ τὰ χειροποίητα ἀποβάλλῃ, εἰπέ, ὦ Ἰου-
δαῖε, τί ἐστὶν ἐπὶ γῆς ἀχειροποίητον ὃ προσκυνεῖται;
Μὴ ἡ κιθωτὸς τοῦ Θεοῦ χειροποίητος ἦν; τὸ θυσια-
στήριον, καὶ τὸ ἱλαστήριον, καὶ τὰ Χερουθιμ, καὶ
ἡ στάμνος ἡ χρυσεῖ, ἡ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ τρά-
πεζα, καὶ ἡ σκηνὴ ἡ ἑσωτέρα, καὶ πάντα ἃ Ἅγια
ἁγίων ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ; Οὐκ ἦσαν τὰ Χε-
ρουθιμ χειροποίητα, εἰκόνας ἀγγέλων; τί λέγεις;
Εἰ εἴδωλα ἀποκαλεῖς αὐτὰ, τί λέγεις τῷ Μωϋσῇ
προσκυνήσαντι, καὶ τῷ Ἰσραήλ; Καὶ ἡ μὲν προσκύ-
νησις, τιμῆς ἐστὶ σύμβολον. Καθὼς καὶ ἡμεῖς ἀμαρ-
τωλοὶ προσκυνοῦμεν, τὸν μὲν Θεὸν, κατὰ τὴν θεϊκὴν
D λατρείαν καὶ ἀξίαν προσκύνησιν δοξάζομεν, καὶ
τρέμομεν ὡς ποιητὴν καὶ χορηγὸν ἡμῶν· τοὺς δὲ
ἀγγέλους καὶ δούλους τοῦ Θεοῦ κατὰ τιμὴν τοῦ
Θεοῦ, ὡς ποιήματα τοῦ Θεοῦ καὶ δούλους αὐτοῦ.
Εἰκὼν γὰρ ἐστὶν νομα καὶ ὁμοίωσις τοῦ ἐν αὐτῇ
γραφέντος. Διὸ καὶ γράμματα καὶ χαράγμασιν ἀεὶ
μνημονεύομεν τῶν τοῦ Κυρίου παθημάτων, καὶ τῶν
ἁγίων προφητῶν, τῶν ἐν νόμῳ καὶ Εὐαγγελίῳ
γεγραμμένων. »

NOTÆ.

(30) *Deorum* utique, sive *idolorum*; ut non male Christophorus et Valesius interpretati sunt.

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ἐκ τοῦ λόγου A 371 Sancti Gregorii Nazianzeni, ex oratione contra τοῦ κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ παραδύτου.

« Οὐ τὰ σύμβολα τῆς ἐπὶ τούτῳ πληγῆς, αἱ εἰκό-
νες φέρουσιν, ἐτι δημοσῖαι προκείμεναι. »

Τοῦ Χρυσοστόμου (31), ἐκ τῆς ἑρμηνείας τοῦ δι-
καίου Ἰώβ.

« Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, οὐκ
ἔδωκεν ἀφροσύνην τῷ Θεῷ· καθάπερ ἐπὶ τῶν εἰκό-
νων, ἐπειδὴν τινα γράφωμεν ἐν τῇ ἱστορικῇ γραφῇ,
Ὁ δεῖνα ἀνέθηκε, γράφομεν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα,
τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ γράφας, ὁ γράφας τὸ βί-
βλιον, ὡσπερ ἐν χοινοκίδι κάτωθεν ὑπογράφων λέγει·
Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐχ
ἡμαρτεν Ἰώβ. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου, βιβλίου δ'.

« Ὅση δὲ αὐτοῦ ἡ ψυχὴ, πίστειως ἐνθέου ἐστῆρι-
κτο δυνάμει, μάθει ἂν τις καὶ ἐκ τούτου, λογιζόμενος
ὡς ἐν τοῖς χρυσοῖς νομίσμασιν, αὐτὸς τὴν αὐτοῦ εἰκόνα
διεγράφετο, ὡς ἄνω βλέπειν δοκεῖν, ἀνατεταμένην
πρὸς Θεόν, εὐχομένου τρόπον. Τούτου μὲν οὖν τὰ ἐκ-
τυπώματα, καθ' ὅλης τῆς Ῥωμαίων γῆς x, ἐν αὐτοῖς
δὲ τοῖς βασιλείοις κατὰ τινας πόλεις, ἐν ταῖς εἰς τὸ
μετέωρον τῶν προπύλων ἀνακειμέναις εἰκόσιν, ἐστὼς
δρθιοῦ ἐγράφετο, ἄνω μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐμβλέπων,
τῷ χειρὶ ἐκτεταμένῳ, εὐχομένου σχήματι. Ὅδε μὲν
οὖν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν ταῖς εἰκονογραφίαις εὐχόμενον
ἱστορεῖ. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου.

« Ὅδε μὲν οὖν ἡ βασιλείως ἐτελειούτο μήτηρ, ἀξία
τε τιμῆς πλείστης, τῶν τε αὐτῆς ἕνεκα θεοφιλῶν C
πράξεων, τοῦ τε ἐξ αὐτῆς φύντος ὑπερφυοῦς καὶ
παραδόξου φυτοῦ· ὃν πρὸς τοῖς ἅπασιν, καὶ τῆς εἰς
τὴν γεννησαμένην ὁσίας, μακαρίζειν ἄξιον. Οὕτω μὲν
αὐτὴν θεοσεβῆ καταστήσαντα, μὴ οὐσαν τὸ πρότερον,
ὡς αὐτῷ δοκεῖν ἐκ πρώτης τῷ κοινῷ Σωτῆρι μεμά-
θηγεῦσθαι· οὕτω δὲ τῷ ἀξιώματι βασιλικῷ τιμη-
κότα, ὡς ἐν ἅπασιν ἔθνεσι, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς στρα-
τιωτικοῖς τάγμασιν, Αὐγουσταρ βασιλίδα ἀναγο-
ρεῦσθαι, χρυσοῖς τε νομίσμασι καὶ τὴν αὐτῆς ἐκτυ-
ποῦσθαι εἰκόνα. »

Τοῦ αὐτοῦ τετάρτου λόγου, κεφαλ. 29.

« Οἱ δὲ τὴν βασιλίδα πόλιν οἰκοῦντες, αὐτῇ τῇ συγ-
κλήτῳ καὶ δήμῳ Ῥωμαίων, ὡς τὴν βασιλέως ἐπ-
έγνωσαν τελευταῖαν, δεινῇ καὶ πάσης συμφορᾶς ἐπ-
έκεινα τῇ ἀκοῇ δεδεμένοι, πένθος ἄσχετον ἐποιούντο.
Λουτρὰ δὲ ἀπεκλείοντο καὶ ἀγοραὶ, πάνδημοί τε θέαι,
καὶ πάντα ὅσα ἐπὶ βασιλῶν βίου τοῖς εὐθυμουμένοις
πράττειν ἔθος ἦν. Κατηφεῖς δὲ οἱ πάλαι τρυφῆλοι,
τὰς προόδους ἐποιούντο· ὁμοῦ τε πάντες τὸν μακά-
ριον ἀνευφήμουν, τὸν θεοφιλῆ, τὸν ὡς ἀληθῶς τῆς

« Hujus quippe vulneris signa promunt imagi-
nes in locis publicis erectæ. »

Sancti Joannis Chrysostomi, ex enarratione in
justum Job.

« In his omnibus quæ ipsi contigerunt, nihil
insipienter adversus Deum locutus est. Quemad-
modum in imaginibus cum ejuspiam pinximus
historicam, ascribere solemus : N. consecravit ;
sic qui librum hunc scripsit, postquam animæ
illius imaginem delineavit, velut in extrema mo-
dioli parte subscribens, dixit : In omnibus his quæ
acciderunt ipsi, non peccavit Job 22. »

In Vita sancti Constantini libro IV (cap. 15).

« Quanto autem fidei robore animus ejus obfir-
matus fuerit, ex eo quisvis intelligat, quod aureis
in nummis suam ipse imaginem ita cogitavit effin-
gendam, ut in supplicantis modum conversa ad
Deum facie, spectare sursum videretur. Atque
ejus quidem effigies impressæ per universam Ro-
manorum ditionem spargebantur. Quibusdam au-
tem in civitatibus in eminentiori regiarum ipsa-
rum porticus parte Imagines ipsius ita depin-
gebantur, ut rectus ipse, protensisque supplicantis
more manibus stans, cælum suspiceret. Sic ergo
seipsum in picturis precantis habitu repræsen-
tabat. »

Ejusdem ex libro tertio.

« Hoc igitur modo imperatoris mater vivere de-
siit, quæ, cum propter religionis ac pietatis opera,
honori plurimo digna fuit, tum propter excellen-
tem et admirabilem plantam illam quam ex se genu-
it ; quem quidem, cum omnibus aliis de causis,
tum ob ejus erga matrem pietatem beatum prædi-
care debemus : quippe qui illam, cum Dei cultui
addicta prius non esset, sic religiosam reddidit, ut
a primæva ætate a communi omnium Salvatore
erudita videretur. Ipsam demum imperatoria digni-
tate coonestavit, ut apud omnes gentes, necnon
apud ipsasmet militum cohortes, imperatrix Augusta
proclamaretur, imagoque ejus nummis aureis im-
primeretur. »

Ejusdem ex libro IV, cap. 69.

« Qui vero urbem regiam incolebant, una cum
senatu populoque Romano, ubi primum imperato-
ris obitum acceperunt, acerbo et quavis calamitate
graviori nuntio perculti, nullum luctui modum po-
suerunt. Balneæ et fora clausa sunt, publica quo-
que spectacula, et quæcunque homines otio dediti
et genio indulgentes consecrari solent, intermissa
sunt. Qui ante in deliciis versabantur, vultu in
terram demisso incelere unaque omnes voce bea-

22 Invect. I, p. 93. 23 Job I, 22.

VARIE LECTIONES.

x Deest vox διέτρειγεν, ex Eusebio supplenda.

NOTÆ.

(31) S. Chrysostomi commentarii in Job fragmenta existant in catena Junii.

tum illum, dilectum Deo, ac prorsus imperio dignum celebrare. Atque hæc non verbis tantum, verum etiam factis declarabant, ubi consecratis imaginibus, mortuum perinde ac si superstes in vivis esset, honorabant. Cælum itaque coloribus designantes, hunc supra cælorum verticem in ætherea quiescentem regione picturis repræsentabant. »

372 *Ejusdem cap. 73.*

« Consimili igitur modo quaterque beatus ille pro uno multiplex in filiorum successione evadebat; adeo ut imaginibus passim erectis, per universas gentes ejusdem ipse suique filii honore donati sint. »

Theodoretii episcopi Cyri, et Polychronii, ex expositione in Ezechielem.

« Et quemadmodum imperatorem Romanorum imagines ita pingere consueverunt, ut satellites armatos, quibus illi cinguntur, populosque prostratos circum exhibeant; sic in proposito textu, quandoquidem rex in visione Deum figurat, velut in solio gestatum, rerum omnium quæ in terra sunt imagines ostentando, quod eidem figuræ ad ornatum confert, subinde exprimit, ut Dei in res universas imperium nos doceat. »

Ejusdem. « Et tu, fili hominis, sume tibi laterem, et pones eum ante faciem tuam, et describes in ea universam Jerusalem; et dabis circa eam munitionem: et ædificabis contra eam propugnacula, et circa eam pones vallum, et dabis circa eam castra, et ordinabis ballistas in circuitu ¹⁴. »

Interpretatio. « Quod si adversus multitudinem loqui, eique civitatis direptionem, eversionem templi, et quæ ex his eventuræ sunt, calamitates nuntiare formidas, hoc eis alia ratione indica, ut tandem resipiscant, tuaque modestia manifesta fiat. *Et sumens*, inquit, *laterem, civitatem describe.* Nomen autem inscribatur, ut liquido constet illam esse Jerusalem. In descriptæ vero civitatis circuitu, valli delineationem exprime; in quo nempe exercitus multitudo est. Dehinc militari ordine procedant copiæ (id quippe sonat vox *castra*), hoc est, paratæ militum legiones: quæ quidem non armis modo communitæ sint, sed et machinas admoveant, quibus evertantur muri (muri, inquam, isti): has enim *ballistæ* et arietes indicant. Admirabili porro ratione, circumstantem duntaxat civitati multitudinem innuit, ut populum, incusso prius terrore, quam calamitates accidant, a peccatis absincere suadeat »

¹⁴ Ezech. iv, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

¹ In catena Reg. N. 1892 legitur ἵνα εἴπῃ στρατοπέδου πλήθος. ² Emendo ex catena Regia ταῦτα γὰρ μηνύει τὰς βελοστάσεις. ³ Cat. melius αὐτοὺς τῆς παρανομίας.

NOTÆ.

(32) Zinus vertit, et *longævi*: sed Polychronius alter fuit a Theodoro Ezechielis interpres, cujus fragmenta exstant in catenis, in quibus hunc ipsum quem allegat Damascenus, locum reperi. Nihil vero

Ἀ βασιλείας ἐπάξιον. Καὶ οὐ ταῦτα βοᾷς ἐφώνουον μόναις, εἰς ἔργα δὲ χωροῦντες, εἰκόνων ἀναθήμασιν, οὐδὲν ζῶντα καὶ τεθηγκότα αὐτὸν ἐτίμων. Οὐρανοῦ μὲν σχῆμα διατυπώσαντες ἐν χρωμάτων γραφῇ, ὑπὲρ ἀψίδα δὲ οὐρανῶν, ἐν αἰθερίῳ διατριβῇ διαναπαύμενον αὐτὸν, τῇ γραφῇ παραδιδόντες. »

Τοῦ αὐτοῦ, κεφαλ. σγ'.

« Τούτῳ γοῦν ἐμφερῶς ὁ τρισμακάριος, πολυπλάσιος διὰ τῆς τῶν παιδῶν διαδοχῆς, ἀνθ' ἐνδὲ ἐγένετο, ὡς εἰκόνων ἀναστάσει, παρὰ πᾶσιν ἔθνεσιν ἅμα τῷ αὐτοῦ τιμᾶσθαι πασιῖν. »

Θεοδώριτου, ἐπισκόπου Κύρου, καὶ Πολυχρονίου (32), ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ ἐρμηνείας.

« Καὶ ὡσπερ οἱ Ῥωμαῖοι τὰς βασιλικὰς εἰκόνας γράφοντες, τοὺς τε δορυφόρους περισιτῶσι, καὶ τὰ ἔθνη ὑποτεταγμένα ποιοῦσι, τὸν ὁμοιον τρόπον κἀναπαύσασθαι ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς ὀπτασίας σχηματίζει τὸν Θεόν, ὡς ἐπὶ θρόνου ὀχούμενον, πάντων τῶν ἐπὶ γῆς δείκνυσι τὰς εἰκόνας, τῷ τε σχήματι τὸ πρόπον ἀποδίδωσι, κατὰ πάντων τῶν τοῦ Θεοῦ διδάσκων τὴν δεσποτείαν. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Καὶ σὺ, υἱὲ ἀνθρώπου, λάβε σεαυτῷ πλίνθον, καὶ θέσεις αὐτὴν πρὸ προσώπου σου, καὶ διαγράψεις ἐν αὐτῇ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δώσεις ἐν αὐτῇ περιούριον, καὶ οἰκοδομήσεις ἐν αὐτῇ προμαχῶνας, καὶ περιβαλεῖς ἐπὶ αὐτὴν χάρακα καὶ δώσεις ἐπ' αὐτῇ παρεμβολὰς, καὶ τάξεις τὰς βελοστάσεις κίκλω. »

Ἐρμηνεία. « Εἰ σοι φοδερὸν νενόμισται τὸ ἐξ ἐναντίας τῷ πλήθει διαλέγεσθαι, καὶ προλέγειν τῆς πόλεως τὴν πόρθησιν, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν καταστροφήν, καὶ τὰ ἐκ τούτων συμβησόμενα δεινὰ, ἐτέρως τοῦτο μήνυσον, ὡς κἀκείνους σωφρονίζειν, καὶ οὐ δείκνυσαι τὴν ἐπιείκειαν. Καὶ λαβὼν, φησὶ, πλίνθον, διάγραψον τὴν πόλιν. Ἐπιγεγράφθω δὲ τῆς πόλεως ἡ προσηγορία, ὥστε γνωρίζεσθαι ταύτην οὔσαν τὴν Ἱερουσαλήμ. ποιήσας δὲ τὴν πόλιν, περίστησον τῷ τῆς Γραφῆς σχήματι χάρακα, ἵνα ἔσθι τὸ στρατοπέδου πλήθος γ. Αἱ δὲ δυνάμεις κατὰ τάξιν πολεμικὴν προσέτιωσαν· τοῦτο γὰρ λέγει, παρεμβολὰς, ἀντὶ τοῦ, τάγματα στρατιωτικὰ παρεστώτα, μὴ μόνον περιεφραγμένα ὄπλοις, ἀλλὰ τὰ μηχανήματα ἐπιφερόμενα, οἷς καθαιρήσουσι τὰ τείχη ταῦτα· τὰ τείχη γὰρ ταῦτα, μηνύει τὰς βελοστάσεις ². Θανασιώτατα δὲ μόνον τὴν περὶ τὴν πόλιν περίστασιν τοῦ πλήθους μηνύει, ἵνα πρὸ τῶν δεινῶν τῷ φόβῳ καταπλήξας, ἀποστήσῃ αὐτῆς τὴν παρανομίαν ³. »

tale apud Theodoretum occurrit. Is porro Theodori Mopsuesteni, quem plurimi semper fecit Theodorolus, frater fuit, et Apameæ in Syria episcopus.

Ἐκ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, τοῦ καὶ Α Πλακίδα. Ex martyrio sancti Eustathii, qui et Placidus.

ε Ἐξεληθόντος αὐτοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κατὰ τὸ σύν-
ηθες ἐπὶ τὰ ὄρη θηρεῦσαι μετὰ τοῦ στρατοπέδου,
καὶ πάσης τῆς θεραπείας, ὤφθη αὐτῷ ἀγέλη ἐλάφρων
βοσκομένη. Καὶ διαστήσας κατὰ τὸ σύνηθες τὸν στρα-
τὸν, ἐποιεῖτο τὴν κατ' αὐτῶν δίωξιν. Παντὸς δὲ τοῦ
στρατοῦ ἐπὶ τὴν σύλληψιν ἀσχολουμένου τῶν ἐλάφρων,
ὁ ὑπερμεγεθέστατος πάσης τῆς ἀγέλης, καὶ εὐειδέ-
στατος, ἀποσπασθεὶς τῆς ἀγέλης, ὤρμησε κατὰ τοῦ
δρυμοῦ ἐν τοῖς θαυτερότεροις τόποις τῆς ὕλης, καὶ δυσ-
βάτοις χωρίοις. Ὁν θεασάμενος ὁ Πλακίδας, καὶ
ἐπιθυμήσας συλλαβεῖσθαι αὐτὸν, καταλιπὼν πάντας,
μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν κατεδίωκεν αὐτόν. Ἀτονη-
σάντων δὲ τῶν συνόντων, μόνος προσεκαρτέρει τῇ
διώξει, κατὰ πρόνοιαν δὲ Θεοῦ, μήτε τοῦ ἵππου αὐτοῦ
ἀτονήσαντος, μήτε αὐτοῦ πρὸς τὴν δυσχέρειαν τοῦ
τόπου ἀποκνήσαντος, ἐπὶ πολὺ καταδιώκων, μακρὰν
εὐρέθη τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἔλαφος ἔφευγε,
ἐκείνος δὲ παραλαβὼν ἀκρώρειαν πέτρας, μηδενὸς
συνόντος αὐτῷ, ἔστη περισκοπῶν πάντοθεν, καὶ ἐν-
νοῶν ποῦ τρέπη λάθεται τῆς ἐλάφου· ἀλλ' ὁ πάν-
σοφος καὶ οἰκτίρμων Θεὸς, ὁ παντοίας ὁδοὺς ἐπὶ σω-
τηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐπινοήσας, ἀντισημεῖει τοῦτον
ἐν τῇ θήρᾳ· οὐχ ὡς Κορνήλιον διὰ Πέτρου, ἀλλ' ὡς
Παῦλον διώκοντα, διὰ τῆς Ἰδίας ἐπιφανείας. Ἐπὶ πολὺ
δὲ ἔστρωτος τοῦ Πλακίδα, καὶ ἀτενίζοντος μὲν εἰς τὸν
ἐλαφρον, θαυμάζοντος δὲ αὐτοῦ τὸ μέγεθος, καὶ ἀμη-
χανοῦντος περὶ τὴν σύλληψιν, δείκνυσσι Κύριος τερά-
στιόν τι τοιοῦτον, οὐκ ἀπεικὸς, οὐδὲ ὑπερβαῖνον τῆς
αὐτοῦ δυνάμεως τὸ μέγεθος· ἀλλ' ὡσπερ ἐπὶ τοῦ
Βαλαάμ λόγον ἐνθεὺς τῇ ὕψι, ἤλεγξεν αὐτοῦ τὴν διά-
νοιαν, οὕτω καὶ ἐναυθὰ δείκνυσσι τοῦτω. Ἐπὶ μὲν
κεράτων τοῦ ἐλάφου τὸν τύπον τοῦ ἁγίου σταυροῦ,
ὅπερ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου λάμποντα, μέσον δὲ
τῶν κεράτων τὴν εἰκόνα τοῦ θεοφόρου σώματος, οὐ
διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀναλαβεῖν κατεδέξατο,
καὶ φωνὴν ἀνθρωπίνην ἐνθεὺς τῇ ἐλάφῳ, προσκαλεῖ-
ται τὸν Πλακίδα, λέγων· Ὁ Πλακίδα, τί με διώ-
κεις; Ἰδοὺ ἐνεκὲν σου παρῆν, καὶ ἐν τῷ ζῶνι τούτῳ
ὤφθη σοι. Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὃν ἀγνοῶν
σέθεν. Αἱ γὰρ εὐποιίαι σου, ἃς σὺ ποιεῖς εἰς τοὺς δεο-
μένους, παρέστησαν ἐνώπιόν μου, καὶ ἦλθον ἐμφα-
νίσαι σοι ἑμαυτὸν διὰ τοῦ ἐλάφου τούτου, καὶ ἀντι-
ζωγῆσαι σε, καὶ συσχεῖν τοῖς δικτύοις τῆς φιλαν-
θρωπίας μου. Οὐ γὰρ ἔστι δίκαιον, τὸν ἐμοὶ προσ-
φιλῆ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, δουλεύειν δαίμοσιν
ἀκαθάρτοις καὶ εἰδώλοις νεκροῖς καὶ κωφοῖς. Διὰ γὰρ
τοῦτο ἦλθον ἐπὶ γῆς ἐν τῷ εἶδει τούτῳ, ἥ νῦν ὄρξῃ,
σῶσαι θέλων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. »

*Τοῦ ἁγίου Λεοντίου Νεαπόλεως τῆς Κυπρίων νη-
σου, πρὸς Ἰουδαίους, ε' λόγος.*

ε Φέρε δὴ λοιπὸν, φέρε προθύμως, καὶ τὴν τῆς
ἐκτυπώσεως τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀπολογίαν ποιησά-
μεθα, ὅπως ἐμφρασθῶσι σόματα ἀνόμων, λαλούν-
των ἄδικα· νομικὴ γὰρ αὕτη ἡ παράδοσις, καὶ οὐχ

²⁶ Num. xxi, 28.

« Cum die quodam, de consueto more, cum
exercitu universoque famulorum caetu venatum
exiisset, cervorum pascentium conspicatus gre-
gem, exercitu in tres partes, uti solebat, distribu-
to, eos insectabatur. At cum illis capiendis inten-
tus esset exercitus, ille qui in universum gregem,
tum proceritate, tum forma eminebat, a reliquis
discedens, per densissima silvæ præruptaque loca
in nemus prosiliit. Hunc Placidus contuitus, ejus-
que comprehendendi desiderio accensus, cum
militibus paucis, cæteris omnibus relictis, insegui-
tus est. Jam socii deficientibus viribus constiterant,
eum solus ipse persequendo perseveraret, divina-
que factum providentia est, ut nec equus, nec
ipsemet asperitate locorum fatiscerent; et cervura
diutius adurgendo, procul se ab exercitu recessisse
373 animadvertit. Porro fugiente cervo, cum
nullus comitum adesset, petrae verticem conscen-
dit, tum circumaspicere, secumque cogitare, quo
tandem pacto prædam assequatur. At sapientissi-
mus clementissimusque Deus, qui nullas non ex-
cogitat vias, quibus ad salutem homines ducat,
hunc in ipsamet venatione venatur: non Petri
opera; ut olim Cornelium, magis autem uti per-
secutorem Paulum, objecta sua specie. Itaque con-
sistenti diu Placidæ, cervique proceritatem intentis
oculis demiranti, cum illius capiendi nulla via oc-
curreret, ejusmodi portentum Dominus edidit,
quod quidem nihil absimile veri est, nec ipsius po-
tentia magnitudinem excedit. Sed, quemadmodum
asinæ Balaam loquendi indita facultate ²⁶, ea ar-
guit, quæ vates animo versabat, consimile aliquid
tunc etiam illi monstravit. In cervi cornibus sanctæ
crucis ipso sole longe fulgentiorem figuram, atque
inter cornua divini sui corporis, quod pro nostra
salute sumere dignatus est, effigiem ostendit; in-
ditaque cervo voce humana, his Placidam verbis
compellat: Quid me persequeris, Placida? En
tui causa æderam, meque tibi hoc in animali con-
spiciendum præbui. Ego sum Jesus Christus, quem
ignorans colis. Tua erga pauperes officia conspe-
ctui meo præsentia fuerunt. Quamobrem istue
veni, ut per hunc cervum me patefacerem tibi,
teque vicissim venatu comprehenderem, et ele-
mentia meæ indagine cingerem. Nec enim æquum
fuerit, ut quem ob recte probeque facta diligo, is
dæmonibus impuris, mortuisque et surdis simu-
lacris serviat. Idcirco quippe ad terras, ea quam
cernis specie veni, ut generi hominum salutem
afferrem. »

*Sancti Leontii Neapolis in Cypro insula [episcopi],
ex libro v Contra Judæos.*

« Agedum deinceps, age jam æquo animo ve-
nerabilium imaginum defensionem aggrediamur,
ut obstruantur ora loquentium iniqua. Non enim
inventum nostrum illud est, sed legis potius insti-

tuum. Nam Deum ipsum audi Moysi præcipientem, ut geminas Cherubim imagines sculptiles conflatalesque fabrefaciat, quibus propitiatorium obumbraretur. Adhæc, templum Ezechieli Deus ostendit, quod a pavimento ad laquearis fastigium, sculptiles leonum, palmarum, hominumque, et Cherubim facies habuisse dicit. Terribilis reipsa hic sermo est. Deus qui Israeli injunxit, ne reuilius, sive quæ in cœlis, sive quæ in terra fuerit, sculptile quodpiam, aut imaginem similitudinem faceret, ipse Moysi præcipit, ut sculpta animalia, Cherubim, inquam, fabricet. Quinimo Ezechieli templum monstrat, imaginibus, sculptisque leonum, palmarum, et hominum simulacris refertum. Salomon item figuram designationemque ex lege mutuatus, æneis boum, palmarum, et hominum simulacris plenum templum exstruxit: neque ob id usquam a Deo reprehensus fuit. Quamobrem si me propter imagines condemnare vis, Deum prius accuses, qui hæc idcirco fieri iussit, ut ipsius apud nos memoria perseveraret. »

374 Eiusdem ex libro quinto.

« Nobis rursus illudunt, quod pretiosam crucem divinasque imagines designemus, adoremusque, nosque idolorum ac ligneorum numinum cultores vocant, viri qui Deum omnino non norunt. Quod si, ut asseris, athee, Deum ligneum colo, certe plures quoque veneror. Si plures, utique dejerando dixerō, *Per deos*: quemadmodum et tu, quondam vitulum unum aspiciens, aiebas: *Hi sunt dii tui, Israel* ⁵⁶. At ejusmodi jusjurandum ex ore Christianorum te audivisse neutiquam asseveraris. Verum adulteræ Synagogæ consuetudo est, ut castissimam Christi Ecclesiam, ceu meretricem infamet. »

Eiusdem. « Neque enim sanctorum formas, imagines et figuras uti deos adoramus. Nam si tanquam Deum ligneam imaginem adoramus, eundem omnino cultum reliquis etiam lignis exhiberemus, neque, ut sæpe contingit, imaginem forma deleta combureremus. Et rursus, quandiu ligna crucis coaptata manent, formam illam adoro propter eum qui crucifixus fuit: ubi vero sejuncta fuerint, eadem abjicio atque comburo. Et quemadmodum, qui imperatoris edictum obsignatum accipit, sigillumque osculatur, is non lutum, chartamve, aut plumbum veneratur, sed imperatori potius honorem defert et adorationem; sic nos quoque Christiani, crucis formam adorando, non ligni materiam, sed magis signaculum, annulum et characterem Christi ipsius respicientes, per eandem illum qui cruci affixus fuit, salutamus et adoramus. »

⁵⁶ Exod. xxxii, 4.

VARIAE LECTIONES.

^b Lego ὁμοιωμάτων, ut Zinus et Tilm. et in act. 7 syn.

ἡμετέρα. Ἄκουσον γὰρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς Μωϋσέα, εἰκόνας δύο Χερουβὶμ γλυπτῶν καὶ χωνευτῶν κατασκευάσαι, σκιαζόντων τὸ ἱερόν. Καὶ πάλιν, τὸν ναὸν εἶδειξεν ὁ Θεὸς τῷ Ἰεζεκιήλ, γλυπτὰ πρόσωπα, φησὶν, εἶχε, λεόντων, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ Χερουβὶμ, ἀπὸ τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ ἕως τοῦ φατνώματος τῆς στέγης. Ὅντως φοβερός ὁ λόγος. Ὁ Θεὸς ἐντεταλμένος τῷ Ἰσραὴλ μὴ ποιῆσαι γλυπτὸν, μήτε εἰκόνα, μήτε ὁμοίωμα, ὅσα ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς, αὐτὸς προστάσσει τῷ Μωϋσῆ ποιῆσαι γλυπτὰ ζῶα Χερουβὶμ· καὶ τῷ Ἰεζεκιήλ πλήρη εἰκόνων καὶ ὀνομάτων ^b γλυπτῶν, λεόντων, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, δείκνυσι τὸν ναὸν ὁ Θεός· καὶ Σολομῶν, ἐκ νόμου λαβὼν τὸ τύπωμα, πλήρη πεποίηκε τὸν ναὸν χαλκῶν γλυπτῶν, βοῶν, καὶ φοινίκων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ οὐ κατεγνώσθη ὑπὸ Θεοῦ ἐν τούτῳ. Εἰ τοίνυν ἔμοῦ καταγινώσκειν θέλεις περὶ εἰκόνων, προκατάγνωθι τοῦ Θεοῦ ταῦτα ποιεῖν κελεύσαντος, ὡς ὑπόμνησιν αὐτοῦ εἶναι παρ' ἡμῶν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πέμπτου λόγου.

« Πάλιν ἡμᾶς διαπαίζουσι περὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ τῆς τῶν θεοτυπῶτων εἰκόνων σημειώσεως τε καὶ προσκυνήσεως, εἰδωλολάτραις ἡμᾶς καὶ ξυλοθέους ὀνομάζοντες, οἱ πανάθεοι. Εἰ δὲ ξυλοθέος εἰμι, ὡς λέγεις, ἄθεε, καὶ πολυθεός πάντως. Εἰ δὲ πολυθεός, ἔχρηξέ με πάντως ὀμνύντα λέγειν· *Μὰ τοὺς θεούς*, καθάπερ καὶ σὺ ἓνα ὀρῶν μόσχον, ἔλεγες· *Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ*· ἀλλ' οὐκ ἀξιοθέτης τοῦτο παρὰ Χριστιανῶν στομάτων ἀκοῦσαι ποτε· ἀλλ' εἰθίσται αἰεὶ ἡ μοιχαλὶς καὶ ἄπιστος Συναγωγῆ, τὴν πανσώφρονα Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ὡς πόρνην διαγορεύειν. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Οὐδὲ γὰρ παρ' ἡμῶν, ὡς θεοὶ προσκυνοῦνται οἱ τῶν ἁγίων χαρακτῆρες, καὶ εἰκόνας, καὶ τύποι. Εἰ γὰρ ὡς Θεῷ προσεκυνουῦμεν τῷ ξύλῳ τῆς εἰκόνας, ἐμέλλομεν πάντως καὶ τοῖς λοιποῖς προσκυνεῖν ξύλοις, καὶ οὐχ ὡς πολλάκις, λεανθέντος τοῦ χαρακτῆρος, τῷ πυρὶ τὴν εἰκόνα κατακαίωμεν. Καὶ πάλιν, ἕως μὲν ἐστὶ συνδεδεμένα τὰ ξύλα τοῦ σταυροῦ, προσκυνῶ τὸν τύπον διὰ τὸν ἐν αὐτῷ σταυρωθέντα Χριστὸν, ἐπὶ δὲ διαιρεθῶσιν ἐξ ἀλλήλων, βίπτω αὐτὰ καὶ κατακαίω. Καὶ ὡσπερ ὁ κέλυσιν βασιλέως δεξάμενος ἐσφραγισμένην, καὶ ἀσπασάμενος τὴν σφραγίδα, οὐ τὸν πληθὸν ἐτίμησεν, οὐ τὸν χάρτην, ἢ τὸν μόλιθον, ἀλλὰ τῷ βασιλεὶ ἀπένειμε τὸ σέβας καὶ τὴν προσκυνῆσιν· οὕτω καὶ Χριστιανῶν παῖδες, τῷ τύπῳ τοῦ σταυροῦ προσκυνοῦντες, οὐ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ σφραγίδα, καὶ δακτύλιον, καὶ χαρακτῆρα Χριστοῦ αὐτοῦ βλέποντες, δι' αὐτοῦ τὸν ἐν αὐτῷ σταυρωθέντα ἀσπάζομεθα καὶ προσκυνοῦμεν. »

Τοῦ στίτου. « Καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸν, καὶ τὰ Χρι-
στοῦ πάθη, ἐν ἐκκλησίαις, καὶ οἴκοις, καὶ ἀγοραῖς,
καὶ ἐν εἰκόσι, καὶ ἐν σινδόνι, καὶ ἐν ταμείοις, καὶ ἐν
ἱματίοις, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἔκτυπῶ καὶ διαγράφω,
ἵνα διηνεκῶς ὁρῶν ταῦτα, ἀναμιμνήσκωμαι, καὶ μὴ
ἐπιλάθωμαι. ὡσπερ σὺ ἐπελάθου Κυρίου τοῦ Θεοῦ
σου ἰεὶ. Καὶ ὡσπερ σὺ προσκυνῶν τὸ βιβλίον τοῦ νό-
μου, οὐ τὴν φύσιν τῶν δερμάτων καὶ τοῦ μέλανος
προσκυνεῖς, ἀλλὰ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐγκει-
μένους ἐν αὐτῷ, οὕτως καὶ γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ Χριστοῦ
προσκυνῶ, οὐ τῇ φύσει τοῦ ξύλου καὶ τῶν χρωμά-
των· μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἀψύχῳ χαρακτηρὶ Χριστοῦ
προσκυνῶν, δι' αὐτοῦ, αὐτὸν Χριστὸν δοκῶ κρατεῖν
καὶ προσκυνεῖν. Καὶ ὡσπερ Ἰακώβ δεξάμενος παρὰ
τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ τὸν χιτῶνα τὸν ποικίλον
ἠμαγμένον, ὅτε ἐπίπρασεν τὸν Ἰωσήφ, κατεφώλησε
πάντως τὸν χιτῶνα μετὰ δακρύων, καὶ τοῖς ὀφθαλ-
μοῖς τοῖς ἰδίοις τοῦτον ἔθιγεν, οὐ τὸ ἱμάτιον θρηγῶν,
ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ νομιζῶν καταφιλεῖν, καὶ
ἐν χερσὶν αὐτὸν κατέχειν· οὕτω καὶ Χριστιανῶν παῖ-
δες εἰκόνα Χριστοῦ, ἢ ἀποστόλου, ἢ μάρτυρος κατ-
ασπαζόμενοι τῇ σαρκί, τῇ ψυχῇ νομιζόμεν αὐτὸν ἐκεί-
νον τὸν Χριστὸν, ἢ τὸν μάρτυρα αὐτοῦ ἀσπάζε-
σθαι.... Ὡς γοῦν πολλάκις εἶπον, ὁ σκοπὸς ἐξετάζεται
ἐπὶ παντὸς ἀσπασμοῦ, καὶ ἐπὶ πάσης προσκυνήσεως.
Εἰ δὲ ἔμοι ἐγκαλεῖς, λέγων, ὅτι προσκυνῶ τῷ ξύλῳ
τοῦ σταυροῦ, διὰ τί οὐκ ἐγκαλεῖς τῷ Ἰακώβ, προσ-
κυνῆσαντι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς βράβδου τοῦ Ἰωσήφ;
Ἄλλὰ πρόδηλον, ὅτι οὐ τὸ ξύλον τιμῶν προσεκύνη-
σεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξύλου τῷ Ἰωσήφ προσεκύνησεν,
ὡσπερ καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ σταυροῦ τῷ Χριστῷ. Ἐπεὶ
καὶ Ἀβραάμ τοῖς πωλησασιν αὐτῷ τὸν τάφον ἀνδρά-
σιν ἀσεβέσι προσεκύνησε, καὶ γόνυ ἔκαμψεν ἐπὶ τὴν
γῆν, ἀλλ' οὐκ ὡς θεοὺς αὐτοὺς προσεκύνησε. Καὶ
πάλιν, ὁ Ἰακώβ τὸν Φαραῶ ἠλόγησεν, ἀσεβῆ καὶ
εἰδωλολάτρην ὄντα, καὶ τὸν Ἰησοῦ ἐπτάκις, ἀλλ' οὐκ
ὡς Θεόν. Ἰδὲ πόσους ἀσπασμοὺς καὶ πόσας προσκυ-
νήσεις ἀπέδειξά σοι, γραφικὰς τε καὶ φυσικὰς, μὴ
ἔχουσας κατάγνωσιν; ἐμὲ δὲ ἐπὶ τῆς εἰκόνας Χρι-
στοῦ, ἢ τῆς πανάγνου αὐτοῦ Μητρὸς, ἢ ἀγίου προσ-
κυνοῦντα, ἀγανακτεῖς εὐθέως, καὶ βλασφημεῖς, καὶ
ἀποπηδῆς, καὶ εἰδωλολάτρην με ἀποκαλεῖς, καὶ οὐκ
αἰσχύνῃ; καὶ φρίττεις, καὶ ἐρυθριᾶς, ὁρῶν με καθ'
ἐκείστην ἡμέραν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ναοὺς εἰδώλων
καταλύοντα, καὶ ναοὺς μαρτύρων ἀνεγείροντα; Εἰ τὰ
εἰδῶλα προσεκύνουν, διατί τοὺς μάρτυρας τιμῶ τοὺς
καταλύσαντας τὰ εἰδῶλα; εἰ δὲ τὰ ξύλα, ὡς φῆς, δο-
ξάζω, πῶς τιμῶ τοὺς ἀγίους, τοὺς τὰ ξύλινα ξόανα
τῶν δαιμόνων κατακαύσαντας; Εἰ δὲ καὶ τοὺς λίθους
δοξάζω, πῶς δοξάζω τοὺς ἀποστόλους, τοὺς τὰ λίθινα
εἰδῶλα κατακλάσαντας; Εἰ τὰς εἰκόνας τῶν ψευδανύ-
μων θεῶν σέβω, πῶς δοξάζω, καὶ ἐπαινῶ, καὶ ἔορ-
τάς ἐπιτελῶ τῶν παιδῶν, τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἀθλη-
σάντων, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ μὴ προσκυνησάντων,
τῇ εἰδωλικῇ; Ἄλλ' ὄντως πολλῇ τῶν ἀνόμων ἢ πώ-
ρωσις, πολλῇ τυφλωσις. Ὡ Ἰουδαῖε, πολλῇ ἢ ἀναί-

Ejusdem. « Atque eam ob causam Christum,
Christique passionem in ecclesiis, in aedibus, in
foris, in tabulis, in linteis, in cubilibus et in
vestibus, atque in omni loco exprimo et designo,
ut per continuam considerationem, memoriam
eorum perficemus, nec unquam obliviscamur, ut
tu semper oblitus es Domini Dei tui. Quinimo
veluti, cum volumen legis adoras, non membra-
narum et atramenti naturam adoras, sed Dei ser-
mones qui in eo scripti sunt; consimili modo
Christi imaginem adoro, nequaquam vero ligni
colorumve naturam; absit! sed inanimam Christi
figuram adorans, per eam mihi videor ipsummet
Christum complecti et adorare. At sicut Jacob,
cum a Josephi fratribus qui ipsum vendiderant,
variā ejusdem tunicam sanguine cruentam recep-
isset, hanc cum lacrymis deosculatus, oculis suis
apposuit; non quasi tunicam ille defferet, sed
quod per eam Josephum ipsum osculari, et mani-
bus complecti sibi videretur⁸⁷: sic et nos Chri-
stiani imaginem apostoli martyrisve carnali more
complectentes, animo reputamus nos, vel Christum
ipsum, vel martyrem ejus amplexari.... Quam-
obrem, ut sæpius dixi, in omni salutatione vel ado-
ratione disquiritur intentio. Quod si mihi crimina-
ris, quasi crucis lignum, ceu Deum adorem; quare
non item Jacob accusas, qui virgæ Josephi summi-
tatem adoravit⁸⁸? At manifestum est eum non ligni
honorandi causa adorationem exhibuisse, sed pot-
ius per honorem ligno præstitum, adorasse Jose-
phum, **375** sicut in cruce Christum adoramus.
Eodem plane modo quo Abraham homines impios
a quibus sepulcrum mercabatur, genibus in terram
demissis adoravit, nequaquam tamen uti deos⁸⁹,
Ad hęc, Jacob Pharaoni, impio licet idolorumque
cultori, benedixit⁹⁰, atque septies Esau⁹¹, sed non
uti Deum, adoravit. Vide, quot tibi salutationes,
quoque adorationes, tum in Scripturis probatas,
tum naturales, nulli prorsus reprehensioni obno-
xias protulerim. Tu vero, cum Christi, aut castis-
simæ Matris illius, aut sancti cujusdam imaginem
nos vides adorare, confestim indignabundus id in
crimen vertis, aufugisque, et me idololatram no-
minas. Non te pudet? non perhorrescis? non ru-
bore suffunderis, quando me vides in universo or-
be idolorum delubra demolientem, templaque
martyrum honori exstruentem? quod si idola
adoro, quid est cur martyres idolorum eversores
honorem? quod si lignis, uti loqui amas, gloriam
defero; qui sit, ut honore homines sanctos prose-
quar, qui ligneas dæmonum statuas combusserunt?
Sed si lapides celebros; cur apostolos ipsos, qui
lapidea simulacra comminuerunt, celebravero?
quod si tandem falsorum deorum venero imagines;
quare igitur trium puerorum⁹², quia, ne auream
idoli imaginem adorarent, Babylone decertaverunt,

⁸⁷ Gen. xxxvii, 32 seqq. ⁸⁸ Gen. xlviii, 15; Hebr. xi, 21. ⁸⁹ Gen. xxiii, 7. ⁹⁰ Gen. xlvii, 9.
⁹¹ Gen. xxxiii, 3. ⁹² Dan. iii, 1 seqq.

gloriam laudesque prædico, horumque nomine dies festos ago? Verum nimia plane scelestorum obcæcatio est, nimia cæcitas. Magna prorsus, o Judæe, impudentia tua. Profecto abs te veritas ini- que premitur. « Exsurge, Deus, judica causam tuam. Judica, et discerne causam nostram de gente non provocat. »

Ejusdem. « Si ergo, ut sæpe dixi, lignum lapi- demque adorarem, lapidi utique et ligno dicærem : *Tu me genuisti* ⁶³. Sin autem sanctorum imagines adoro, imo vero si sanctos ipsos, sanctorumque certamina veneror et colo, quomodo tu, insane, hæc idola vocas? Idola quippe similitudines fuerint eorum, qui adulteri, homicidæ, filiorum maetato- res, et effeminati homines exstiterunt, non autem prophetarum et apostolorum. Atque ut ex aliqua parte, brevi certissimoque exemplo intelligas, quid Christianos inter et gentiles paritatis inter- cedat, audi. Habebant Babylone Chaldæi musica omnis generis organa, quibus simulacra dæmonum colebant : habebant et filii Israel Hierosolymis asportata organa, quæ in salicibus suspenderunt. Uirque instrumenta erant, nablia, citharæ, et tibiæ : sed ista ad Dei gloriam ; illa vero similitu- dinis horum æmula, ad dæmonum cultum pertine- bant. Idem jam discrimen inter imagines Christia- norum et idola gentilium cogita. Hæc quippe ad diaboli gloriam ac memoriam ; illa vero ad Christi, et apostolorum martyrumque, et sanctorum ejus laudem fabricata sunt. »

Ejusdem. « Proinde quando Christianum videris crucem adorare, id ab eo fieri propter Christum crucifixum scito, non autem ut lignum adoret. Alioqui universa ligna adoraremus, sicut Israel lucos et arbores adorabat, atque dicebat : *Tu Deus meus es ; tu me genuisti* ⁶⁴. Nos vero non item ; sed memoriam picturamque Dominicæ passionis, et **376** illorum qui pro ipso pugnaverunt, in ec- clesiis ac domibus tenemus ; omnia nempe pro- pter Dominum nostrum facientes. Rursumque, dic amabo, Judæe, quænam scriptura Moysi permisit, ut Jethrosocerum suum cultorem idolorum ; Jacobo, ut Pharaonem ; Abrahamo, ut filios Emmor ad- orarent? annon illi justii erant et prophetæ? quæ- nam Danieli, ut impium Nabuchodonosor? Ac si pro- pter mundanam temporariamque vitam hoc fecerunt, eccur necum expostulas, quod in sacris sanctorum memoriis, sive per scripturam, sive per picturam expressis, eorumdem cruciatus et certamina ad- orem, per quæ singulis diebus beneficiis augeor, perpetuamque et sempiternam vitam exspecto? » *Ex Historia ecclesiastica Theodori, tomo quarto.*

« Sub hoc consulatu, die xxv mensis Decembris, terribile ingensque miraculum contigit, quod omni-

⁶³ Jerem. II, 27. ⁶⁴ ibid.

Α δειά σου καὶ ἡ ἀσέβεια· ἀληθῶς ἀδικεῖται ὑπὸ σου ἡ ἀλήθεια. « Ἀνάστα, ὁ Θεός, δίκασον τὴν δίκην σου· κρῖνον καὶ δίκασον ἡμῖν ἐξ ἔθνους οὐχ ὄσιου, ἀλλ' ἀνοσίου καὶ ἄλλοτρου, καὶ παροξύνοντός σε διὰ παν- τός. »

sancta, ab iniqua et aliena, quæ te ad iracundiam

Τοῦ αὐτοῦ. « Εἰ μὲν οὖν ὡς πολλάκις εἶπον, τῷ ξύλῳ καὶ τῷ λίθῳ, ὡς Θεῷ προσεκύνουν, εἶπα ἂν κἀγὼ τῷ ξύλῳ καὶ λίθῳ· *Σὺ μὲ ἐγέννησας*. Εἰ δὲ τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων προσκυνῶ, τοὺς ἁγίους μᾶ- λον, καὶ προσκυνῶ τὰς τῶν ἁγίων μαρτύρων ἀθλή- σεις καὶ τιμῶ, πῶς λέγεις εἰδῶλα ταῦτα, ὦ ἀνόητε; Τὰ γὰρ εἰδῶλα, τῶν ψευδωνύμων, τῶν μοιχῶν, καὶ φονευτῶν, καὶ τεκνοθυτῶν, καὶ μαλακῶν ὁμοιω- ματά εἰσι, καὶ οὐ προφητῶν, οὐδὲ ἀποστόλων. Καὶ

B *Ἰνα ἐκ μέρους παραστήσω σύντομον καὶ πιστότατον ὑπόδειγμα περὶ Χριστιανικῶν καὶ Ἑλληνικῶν ὁμοιω- μάτων, ἀκουσον. Εἶχον ἐν Βαβυλῶνι οἱ Καλδαῖοι ὄργανα παντοῖα μουσικὰ πρὸς θεραπείαν εἰδῶλων δαιμόνων. Εἶχον δὲ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ Ἱερουσα- λημ ὄργανα, ἃ ἐπὶ ταῖς Ἰταίαις ἐκρέμασαν, καὶ ἀμ- φότερα ὄργανα, καὶ νάβλαι, καὶ κιθάραι, καὶ αὐλοὶ ὑπῆρχον, ἃ ἐπὶ ταῖς Ἰταίαις ἐκρέμασαν. Ἀλλὰ τὰ μὲν εἰς δόξαν Θεοῦ ἐγένοντο, τὰ δὲ εἰς θεραπείαν τῶν δαιμόνων, ἀντίμιμα. Οὕτω λοιπὸν, καὶ ἐπὶ τῶν εἰ- κόνων, καὶ εἰδῶλων, Ἑλληνικῶν καὶ Χριστιανικῶν νόσι δτι ἐκεῖνα μὲν εἰς δόξαν διαβόλου καὶ μνήμην κατεσκευάσθησαν, ταῦτα δὲ εἰς δόξαν Χριστοῦ, καὶ ἀποστόλων, καὶ μαρτύρων, καὶ ἁγίων αὐτοῦ. »*

Τοῦ αὐτοῦ. « Ὅταν τοίνυν ἴδῃς Χριστιανὸν προσ- κυνῶντα τῷ σταυρῷ, γινῶθι, δτι διὰ Χριστὸν τὸν σταυρωθέντα, καὶ οὐ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου προσκυνεῖ. Ἐπεὶ πάντα ἂν τὰ ξύλα προσεκυνούμεν τοῦ ἀγροῦ, καὶ ὡσπερ ὁ Ἰσραὴλ προσεκύνει τὰ ἄλση καὶ τὰ δέν- δρα, λέγων· *Σὺ μου εἶ Θεός, καὶ σὺ μὲ ἐγέννησας*. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μνήμην καὶ γραφὴν τῶν τοῦ Κυρίου παθημάτων, καὶ τῶν δι' αὐτὸν ἀθλι- σάντων, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ οἰκοῖς ἔχομεν, πάντα δι' αὐτὸν ποιούντες τὸν ἡμέτερον Κύριον. Καὶ αὐθις, εἰπέ, ὦ Ἰουδαίε, ποία Γραφὴ ἐπέτρεψε Μωσεί προσ- κυνῆσαι Ἰοθὴρ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ, εἰδωλολάτρη ὄντι, καὶ Ἰακώβ τῷ Φαραῶ, καὶ Ἀβραάμ τοῖς υἱοῖς Ἐμ- μώρ; καὶ ἐκεῖνοι δίκαιοι καὶ προφῆται· καὶ Δαυὶδ τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀσεβεῖ ὄντι; Καὶ εἰ ἐκεῖνοι διὰ κωσμικὴν καὶ πρόσκαιρον ζωὴν ταῦτα ἐποίουν, αἰὶς ἐμοὶ ἐγκαλεῖς προσκυνῶντι ταῖς ἀγίαις τῶν ἁγίων μνήμαις, γραφικαῖς καὶ ἱστορικαῖς, καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς ἀθλήσεις, ἐξ ὧν καθ' ἡμέραν εὐεργετούμαι, καὶ αἰώνιον καὶ αἰδῖον ζωὴν ἐκδέχομαι; »

Τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Θεοδορίτου β', β' τόμου.

« Ὑπὸ δὲ ταύτην τὴν ὑπατείαν, κατὰ τὸν μῆνα τὸν Δεκεμβρίου, ἔχοντα αὐτὸν εἰκάδα καὶ πέμπτην ἡμέ-

VARIAE LECTIONES.

^b Lege, cum Billio Θεοδώρου, *Theodori*, Lectoris scilicet. Nam sub Anastasio imp. superstes non erat Theodoretus. *Ejusdem* historię quæ hic refertur, Theophanes et Suidas meminere.

ραν, θαῦμα φοβερόν καὶ ἐξαισιον, πᾶσάν τε ἀκοὴν ἀνθρώπων καταπλήττον γεγένηται. Ὀλύμπιος γάρ τις τοῦνομα, Εὐθυμίου τοῦ τῆς Ἀρείου θρησκείας ἐξάρχοντος, τὸν βαδιστὴν ὁ παραγορεύοντα ἐν τῷ λουτρῷ τοῦ παλατίου τῶν Ἑλενιαῶν, γενόμενος κατὰ τὸν προμαλάττοντα, καὶ θεασάμενός τινας τῶν λουομένων τὴν τοῦ ὁμοουσίου δόξαν σεμνύοντας, εἶπεν, αὐταῖς λέξουσιν, οὕτως· Τί γάρ ἐστιν ἡ Τριάς; Ποῖον δὲ τοίχον οὐκ ἐπιγέγραπται; Καὶ κρατήσας τῶν ἑαυτοῦ ἀναγκαίων, εἶπεν· Ἴδὲ, καὶ γὰρ Τριάδα ἔχω. Ὡστε κινήθοντας τοὺς ἐκεῖ εὐρεθέντας, μέλλειν αὐτὸν διαχειρίζεσθαι, ἀλλ' ἐρχομένην ὑπὸ τινος Μάγνου, πρεσβυτέρου τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐν τῷ περιτειχισματι, ἀνθρώπου θαυμαστοῦ, καὶ τὸν Θεὸν θεραπεύοντος, φησαντος πρὸς αὐτοὺς, ὡς οὐκ ἂν διαλάβῃ τὸν τῆς παντεφόρου δικῆς ὀφθαλμὸν, ἀκριβῆ λόγῳ γράφοντα. Αἰδοί δὲ τοῦ ἀνδρός τῆς ταραχῆς κωσαμένων, ἐξάνεστη ὁ Ὀλύμπιος, καὶ τῇ ἐμβάσει τῶν θερμῶν ὡς ἔθος χρησάμενος. Ἐξείσιν ἐπὶ τὴν τῶν ψυχρῶν ὕδατων δεξαμενὴν, ἥτις λαμβάνει τὰ ὕδατα ἐκ πηγῆς τικτομένης μέσον τοῦ σепτου θυσιαστηρίου τοῦ εὐαγούς οἴκου πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ὃν ἐν παλαιοῖς ἔκτισεν, ἀξιώμασιν ἀρχοντικοῦ διαλάμψας, Αὐρηλιανός· ἐνθὲνδε ἠγοῦμαι θείας ἐποφίας τὸ ὕδωρ ἀξιοῦσθαι. Ἐν ἧ καταβάς θάττον ἐπαναβαίνει, κραυγάζων· Ἐλεῆσατέ με, ἐλεῆσατέ! Καὶ κνήθων αὐτοῦ τὰς σάρκας, τῶν ὀστέων ἀπεμέριζε. Πάντες δὲ περὶ αὐτὸν γενόμενοι, καὶ κρατήσαντες, σινδόνι περιτυλίξαντες, ἀνέκλιναν ψυχροβάγουντα. Ἐπρώτων δὲ, τί ἂν εἴη τὸ συμβῆναι, καὶ φησιν ὁ Ὀλύμπιος· Ἄνδρα κατείδον λευχειμονοῦντα, ἐπιθάντα μοι κατὰ τῆς νεροφόρου, καὶ τρεῖς σίτλας ἄθερμου περιχέαντά μοι, καὶ λέγοντά μοι· Μὴ δυσφήμει. Λαθόντες δὲ αὐτὸν φορεῖν εἰ αὐτῷ διαφέροντες, μετεκόμισαν ἐν ἑτέρῳ λουτρῷ προσκειμένῳ τῇ τῶν Ἀρειανῶν ἐκκλησίᾳ. Θελόντων δὲ αὐτῶν ἀποτυλίξαι τὴν σινδόνα ἀπ' αὐτοῦ, συνεξέπειρον ὁ πᾶσας τὰς σάρκας αὐτοῦ, καὶ οὕτως νεκρωθεὶς, ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. Γνωστὸν δὲ ἐγένετο τοῦτο σχεδὸν καθ' ὅλης τῆς βασιλείδος. Ἐφήμιζον δὲ τινες περὶ τοῦ πιπνοῦτος, ὡς χρόνις τισιν, ἀπὸ τῆς τῶν ὁμοουσίον δοξαζούσης θρησκείας εἰς τὴν Ἀρείου μετεδραπίαστο λατρείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ συμβεβηκὸς καὶ ἀποκαλῆ βασιλέων ἐπλησίασεν· Ἀναστάσιος δὲ ἦν· ἐπέτρεψεν εἰκόνην χρωματισθῆναι τὸ τεράστιον, ὑπερθε τῆς νεροφόρου καταπαγῆναι. Ἰωάννης δὲ τις διάκονος, καὶ ἐκδικὸς τῆς τοῦ προλεχθέντος εὐαγούς οἴκου Στεφάνου τοῦ τῶν μαρτύρων πρώτου, ἀνὴρ εἴ τις ἄλλος ζῆλον ὑπὲρ τοῦ ὁμοουσίου δόγματος ἐκάστωτε ἐνδεικνύμενος, καὶ αὐτὸς εἰκόνην κατέγραψεν, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς τῶν γὰρ ἕκαστος λουομένων καὶ θεασαμένων ὀνόματα κατέγραψε, καὶ ἐνθα εἶη ἕκαστος οἰκῶν, ἔτι τε καὶ τῶν τοῖς ὕδασι ὑπηρετούντων.

niuni aures perculit. Olympius enim quidam nomine, juxta equum ambulatorem Euthymii Arianæ factionis exarchæ subsultim incedere solitus, cum esset in lavacro palatii Helenianorum, in cella tepidaria nonnullos eorum qui lavabantur, consubstantialis fidem celebrantes conspicatus, his eos verbis allocutus est: Ecquid enim est Trinitas? aut quo in pariete inscripta non est? Statimque virilibus manu apprehensis: Ecce, inquit, ego quoque Trinitatem habeo. Eam ob rem illi qui aderant animis concitati, eum statim interfecissent, nisi eos vir quidam admirabilis, ac religiosus Dei cultor, Magnus nomine, Sanctorum Apostolorum ecclesiæ intra muri ambitum presbyter, repressisset, affirmans, id justitiæ cuncta spectantis oculum latere non posse, qui singula diligenter conscribat. Cum igitur propter viri reverentiam turba quievisset, surrexit Olympius, et thermas ingressus, inque aquis calidis de more lotus, ad frigidarum piscinam vadit; quæ quidem aquas excipit, e medio altari sanctæ ecclesiæ protomartyris Stephani, olim ab Aureliano præfecturæ dignitatibus illustri constructæ, scaturientes. Hinc plane aquam illam dignam fuisse arbitror, quam Deus ipse spectaret. In banc ille cum descendisset, dicto ocus remeavit, cum ejulatu clamans: Misere-mini mei, misere-mini mei! Et carnes suas unguibus scalpens, ab ossibus divellebat. Tunc ad ipsum omnes concurrere, apprehensum linteo involvere, ac præ frigore deficientem reclinare. Rogantibus autem quidnam ei contigisset, respondet Olympius: Hominem candidis indutum vestibus vidi, qui juxta labrum incedens, tres mihi aquæ calidæ situlas infudit dicens: Ne blasphemus esto. Tum qui illi necessitudine conjuncti erant, ferculo eum tollentes, in aliud balneum Arianorum ecclesiæ vicinum transferunt. Sed cum linteum vellent explicare, omnes ejus carnes lacerarunt, atque hoc modo enecat, spiritum reddidit. Qui quidem eventus per universum fere imperium divulgatus est. Nonnulli ferebant Olympium, qui talia passus est, aliquo ex tempore ab ea religione, quæ consubstantialem Trinitatem celebrat, ad Arianam hæresim secundo baptismate transiisse. 377 Ubi vero res ista ad imperatoris aures pervenit (is porro Anastasius erat), jussit ut miraculum coloribus in tabula depictum in superiori labri parte affigeretur. Porro Joannes quidam diaconus, et sanctæ illius ecclesiæ, cujus supra meminimus, Stephani primi Martyris nomine dicatæ defensor, vir, si quis alius, zelum pro dogmate consubstantialis tuendo nusquam non exserens, ipse quoque non pingendam modo, sed et eorum qui illic lava-

VARIÆ LECTIONES.

• Billius emendat καλέσας τὸν βαδιστὴν. Valesius vero τὸν βαδιστὴν παραγορεύων, juxta equum ambulatorem subsultim incedens. Quæ verior videtur lectio. ἃ Leg. σίτλας. Latine situlas. • Forte συνέ-
επῆρον.

hantur nomina, et ubi ipsorum quisque habitaret, A ascribendum curavit; insuper et illorum qui aquas ministrabant, nomina subjecit. Atqui hæc quidem imago ad hoc usque tempus rei gestæ fidem facit, in ipsomet introitu quartæ porticus jam multoties nominati oratorii apposita. Verum quandoquidem miraculum illud, miraculum aliud subsecutum est, hoc prætermittere nefas esset, quippe cum ejusdem sit argumenti. Et quamvis ætate recentius sit, hic tamen illud commemorare non pigebit. Enimvero cum illi qui Arii partibus studebant, triumphum esse perennem cernerent, apud eum cui Helenianorum palatii cura commissa erat, assiduis precibus egerunt, ut tanquam lalnei administrationi præfectus, imaginem auferret et absconderet. Is facili prætextu, nimirum aquarum humore labefactari imaginem, ejusque conservationem instaurationemve causatus, eam susulit et occultavit. Verum cum imperator universa regia loca perustraret, ad hunc quoque veniens, imaginem quæ-sivit, rursusque affigendam parieti præcepit. Porro Eutychnum (ita ædium præfectus ille vocabatur) divina quædam statim invasit indignatio, ut dexter oculus ei diffueret, et cætera item membra pessimo motu quaterentur; quod in causa fuit ut ad sacrum oratorium, in quo beatorum Pantaleonis et Marini reliquiarum portio asservatur, accederet. Istud porro oratorium *Homonoia* id est, concordia nominatur, quoniam illuc centum et quinquaginta episcopi, Theodosio magno imperatore, convenientes, unanimi concordie sententia divine Trinitatis consubstantialitatem asseruerunt, et Dominicæ humanitatis ex Virgine susceptionem declararunt. Ille autem septem circiter dies illic commoratus, cum nihil levaminis acciperet, quini-mo testiculus uterque corroderetur, nocte quadam media subdiaconus, cui pro sua vice illic pernociandum erat, in somnis videt astantem quemdam regem, qui ægrotum manu indicans, aiebat: Quare hunc excepisti? Ecquis eum istuc adduxit? Hic se illis junxit, qui de me pessime loquuntur. iste est qui patrati miraculi abscondit imaginem. Clericus itaque surgens, quod in quiete vidisset, recitat, fieri posse negans ut ille ab hac plaga sanetur. Cæterum Eutychnus, ceu vi dolorum in somnum actus esset, adolescentem quemdam eunuchum, fulgenti veste indutum videt, his se verbis alloquentem: Quid habes? Cum ille reposuisset se labe perire, nec ullum remedium invenire, eum audivit dicentem: Nemo tibi potest opitulari: quoniam rex valde tibi irascitur. Tum æger: Quemnam, inquit, interpellabo, aut quid agam? Hic vero: Si vis, inquit, levamen obtinere, ad **378** Helenianorum balneas quantocius perge, et prope adusti Ariani imaginem quiesce. *Μοχ* experge-

Μαρτύρει δὲ ἡ εἰκὼν ἄχρι τοῦ παρόντος πεπηγυῖ ἐν τῷ ἐμβόλω τοῦ τετραστόου, τοῦ κολλάκις εἰρημῶνου εὐκτηρίου. Ἐπειδὴ δὲ τῷ θαύματι θαῦμα ἐκτεκολούθησεν, οὐχ ὄσιον παριδεῖν, τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, τυγχάνω· ὅπερ, εἰ καὶ τὸν παρόντα καιρὸν ὑπερῆλθε, λέγειν οὐκ ὀκνήσω. Θεασάμενοι γὰρ οἱ τῆς Ἀρείου συμμορίας ἐπικρατοῦντα θρίαμβον, ἐπάρησαν τὸν τοῦ παλατίου Ἑλενιακῶν τὴν φροντίδα πεπιστευμένον, ὡς ἐξάρχοντα καὶ τῆς τοῦ λουτροῦ διοικήσεως καθελόντα κατακρύψαι τὴν εἰκόνα. Ὅς πρόφασιν εὐμήχανον εὐράμενος, τὴν ἐκ τῶν ὕδατων προσγινομένην νοτιάδα, ὡς σκυλθεῖσαν τὴν εἰκόνα ἀφελόμενος, φησὶν, ἐπὶ διορθώσει κατέκρυψεν. Ἦν ὁ βασιλεὺς ἐγκυκλίους ἐπιδημίας τελῶν εἰς ἕκαστον τόπον βασιλικὸν, παραγενόμενος κάκεισε, τὴν εἰκόνα ἐπέζητει· καὶ οὕτως αὖθις τῷ τοίχῳ κατεκέρθη. Παρὰ πόδας δὲ τὸν Εὐτυχιανόν· τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ διαταρῶ· ὀργή τις θεοδίκαστος παραλαβοῦσα, τὸν μὲν δεξιὸν ὀφθαλμὸν διαρρέουσαι πεπρόληκε, κακίστως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ περισεύουσα μέλη, προσπελάσαι παρεσκεύασε τῷ εὐαγεῖ εὐκτηρίῳ, ἕνα πιστευταὶ ἀναπαύεσθαι μέρος ἱερῶν λειψάνων τῶν θεσπεσιῶν Παντολέοντος καὶ Μαρίνου, ἐπικαλουμένου τοῦ τόπου, Ὀμόνοια, ἐκ τοῦ ἐκεῖ συνελθόντος τοὺς ἕκατὸν πενήτηντο ἐπισκόπους ἐπὶ Θεοδοσίῳ τοῦ μεγάλου βασιλέως, κοινήν τινα καὶ συμπεφυμένην διδασκαλίαν τοῦ τε ὁμοουσίῳ τῆς θείας Τριάδος ποιήσασθαι, καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ Κυρίου τρανώσαι τὴν ἐκ Παρθένου πρόσληψιν, ταύτην τὴν ἐπωνυμίαν τεκτῆνασθαι. Ἡμέρας δὲ περὶ πού ἐπτά προσκαρτεροῦντος, καὶ ὄνουτος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ διαθρωθέντων αὐτῷ καὶ τῶν διδύμων, μεσοῦσης μῆρας τῶν νυκτῶν, ὁ λαχὼν ὑποδιάκονος τὴν παννύχιον ἔχειν, ὁρᾷ κατ' ἄναρ βασιλέα τινα τὸν ἐπιστάντα, καὶ χειρὶ ὑποδεικνύντα τὸν ἀσθενῆ, λέγειν· Πῶς ὑπεδέξω τοῦτον; Τίς δὲ ὁ ἐνταῦθα ἀγαγὼν; Οὗτος ὁ μετὰ τῶν εἰς ἐμὲ δυσφημούντων συμπερξάμενος. Οὗτος ὁ κατακρύψας τὴν εἰκόνα τοῦ θαύματος. Διαναστάς δὲ ὁ κληρικὸς, τὸ ὄφθῆν διηγήσασθαι, φήσας, τῶν ἀδυνάτων τυγχάνειν ἰαθῆναι τοῦτον τῆς μαστίγος. Τῇ δὲ αὐτῇ νυκτὶ, ὁ Εὐτυχιανὸς, ὡς περ εἰς ὕπνον ἐκ τῶν ὀδυνῶν ὑπαχθεὶς, ὁρᾷ τινα νεανίαν εὐνούχον παρὰ ἑλάμπρῳ ἡμφιεσμένον, λέγοντα αὐτῷ· Τί ἔχεις; Ὡς δὲ, Ἀποθνήσκω, ἔφη, κατατηχόμενος, καὶ θεραπείας μὴ τυγχάνων, ἤκουε λέγοντος· Ὅς οὐδεὶς σοὶ δύναται βοηθῆσαι· ὁ γὰρ βασιλεὺς δεινῶς ὀργίζεται κατὰ σοῦ. Ἦντιβόλαι οὗτος, καὶ φησὶ· τίνα κινήσω, ἢ τί ποιήσω; ὁ δὲ φησὶν· Εἰ θέλεις ἀνεθῆναι, ἄπιθι συντόμως ἐν τῷ λουτροῦ Ἑλενιακῶν, καὶ ἐγγύθεν τῆς εἰκόνης τοῦ καυθέντος Ἀρειανῶ ἀναπαύθητι. Παρατὰ δὲ διωπνίσας, ἕνα τῶν ὑπερετούτων ἐφώνει. Ἐξεπλάγησαν δὲ· τριῶν γὰρ ἡμερῶν ἤδη παρελθουσῶν, ἀφωνία συνέϊχετο. Καὶ φησὶ πρὸς αὐτοὺς, ἀπάγειν αὐτὸν, κατὰ τὸ προσταχθὲν διεκλεύσατο. Φθάσας δὲ τὸν τόπον καὶ πρὸς τὴν

VARIE LECTIONES.

† Valesius legendum putat παραγαύδει. Paragaudis enim genus vestimenti erat cuius Chron. Alex. meminit. Vide Casauboni notas ad Trebell. Pollion.

εικόνα τεθείς, ἐξήπνει. Τὴν γὰρ ἀπὸ σώματος διά-
στασιν τῆς ψυχῆς, ἐλευθερίαν ἀνέσεως ὁ ὄφθεις ἀγο-
ρεύων ἠλήθευσεν. »

asportari. Sed ubi ad locum venit, juxta imaginem
corpore sejunctionem, per morbi relaxationem citra
Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου, τοῦ ἁγίου βρους Σινᾶ.

« Ἀπὸ τεσσάρων μιλίων Δαμασκού, χώριόν ἐστιν
ἐπιλεγόμενον Καρσάτας· ἐν ᾧ χωρίῳ ναὸς ἐστὶ τοῦ
ἁγίου Θεοδώρου. Ἐν τούτῳ τῷ ναῷ εἰσελθόντες Σα-
ρακηνῶι κατώκησαν, πάντα ῥύπον καὶ ἀκαθαρσίαν
ἐκ γυναϊκῶν καὶ παιδῶν καὶ ἀλόγων ποιήσαντες.
Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν καθεζομένον πλειόνων αὐ-
τῶν, καὶ συντυγχανόντων, ἐβρίψεν εἰς ἐξ αὐτῶν σα-
γίταν κατὰ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, καὶ
ἐκρουσεν εἰς τὸν δεξιὸν ὤμον αὐτοῦ, καὶ εὐθέως
ἐξῆλθεν αἷμα, καὶ κατῆλθεν ἕως κάτω τῆς εἰκόνης,
πάντων θεωρούντων τὸ γενόμενον σημεῖον, καὶ τὴν
σαγίταν πεπηγμένην εἰς τὸν ὤμον τοῦ ἁγίου, καὶ τὸ
αἷμα πατερχόμενον. Καὶ μὴ σημεῖον τοιοῦτον παρά-
δοξον γενόμενον θεασάμενοι, οὐκ ἤλθον εἰς συναί-
σθησιν. Οὐ μετενόησεν ὁ τὴν σαγίταν βίβας· οὐκ
ἐτέραξεν ἑαυτὸν εἰς ἐξ αὐτῶν· οὐκ ἀνεχώρησεν τοῦ
ναοῦ· οὐκ ἐπαύσαντο ῥυπουντες αὐτόν· καὶ μένοι-
γε τὴν ἐσχάτην ἔδωκαν τιμωρίαν. Εἰκοσιτεσσάρων
γὰρ οἴκων ὑπαρχόντων ἐξ αὐτῶν τῶν κατοικούντων
ἐν τῷ ναῷ, ἐν τῶν ὀλίγων ἡμερῶν ἅπαντες πικρῶ
θανάτῳ ἐξηλείφθησαν, μηδενὸς τούτων τελευτήσαν-
τος ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ, εἰ μὴ αὐτῶν τῶν κατοικούν-
των ἐν τῷ ναῷ ἐν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις. Αὕτη οὖν ἡ
εἰκὼν ἡ τεξυθεῖσα ἐστὶ πάρεστιν ἔχουσα καὶ τὴν
πληγὴν τῆς σαγίτας, καὶ τὸν τύπον τοῦ αἵματος.
Πολλοὶ δὲ ζῶσι τῶν θεασαμένων, καὶ ἐδρεθέντων
τέτε, ὅτε τὸ παράδοξον τοῦτο γέγονε. Κἀγὼ δὲ, ὡς
θεασάμενος τὴν αὐτοῦ εἰκόνα, καὶ θεασάμενος, ὃ
ἐθεασάμην ἔγραψα. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Συμεῶνος τοῦ θαυμα-
τουργοῦ (33), ἐξηγήσεις Ἀρχιδίου ἀρχιεπι-
σκοποῦ Κύπρου, θαῦμα ἑκατοστέον τριακοστὸν
δευτέρον.

« Συνέβη δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἄνδρα τινὰ
ἀγοραῖον τῆς πόλεως Ἀντιοχείας συνοχῆ δεινῇ κατ-
έχεσθαι ὑπὸ δαίμονος πονηροῦ, καὶ στενοχωρεῖσθαι
ἐπὶ χρόνους, ὥστε καταπνίγεσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ,
σφιγγομένων τῶν πνοικῶν αὐτοῦ· οὗτος ἀνελθὼν
πρὸς τὸν Ἄγιον, καὶ τυχὸν ἰάσεως ταῖς αὐτοῦ πρε-
σβείαις, καὶ γενόμενος ὡς μηδὲν πεπονθὼς κακῶν,
καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, κατ' εὐχαριστίαν
ἀνέστησεν αὐτῷ εἰκόνα ἐν δημοσίῳ καὶ ἐμφανεῖ τῆς
πόλεως τόπῳ, ἐπάνω τῶν θυρῶν τοῦ ἐργαστηρίου
αὐτοῦ. Ἰδόντες δὲ αὐτὴν τινες τῶν ἀπίστων, οὕτως
ἐντίμως μετὰ φάτων καὶ βήλων δοξαζομένην, καὶ
πλησθέντες ζήλου, συνετάραξαν τοὺς ὁμοίους αὐτῶν
ἀτάκτους ἀνθρώπους, ὥστε συνελθεῖν πλήθος καὶ

A factus ille, ministrorum quempiam accersit. Hi
autem obstupescere, quia jam triduum sine voce
egerat. At ille se, ut fuerat imperatum, jussit
positus exspiravit. Nam qui visus fuerat, animæ a
mendacium significarat. »

Sancti Anastasii a sancto monte Sina.

« Quatuor milliaris Damasco viculus distat, qui
Carsatas nominatur, in quo templum est sancti Theo-
dori. Quod cum ingressi essent Saraceni, ibidem
commorantes, tam seminarum et puerorum, quam ju-
ventorum sordibus et immunditibus locum conspur-
carunt. Quadam igitur die, multis eorum una con-
sidentibus et confabulantibus, unus sagittam in
sancti Theodori imaginem contorsit, cujus hu-
merum dextrum perforavit. Statimque sanguis
scaturiens, ad imam partem decidit, cunctis pro-
digium hoc quod acciderat, sagittamque humero
sancti infixam et cruorem manantem contuenti-
bus. Nec tamen inopinati stupendique adeo signi
et miraculi spectatione resipuerunt. Non illum
pœnituit qui sagittam jecerat. Nullus eorum ter-
ritus fuit. Ex templo non recesserunt, nec ab eo
sordidando ullatenus abstinerunt. Unde extre-
mas scelerum suorum poenas ultrices luerunt. Cum
enim viginti quatuor essent eorum familiæ, quæ in
templum divertebant, intra dies paucos acerba
morte omnes consumpti sunt: cum nullus hoc in
oppido interierit, præter illos qui in templo mo-
rati fuerant. Hæc igitur imago quæ sagitta confixa
fuit, adhuc superest, ac vulnus sagittæ et san-
guinis vestigia conservat. Multi autem eorum qui
rem viderunt, eoque tempore adfuerunt, quando
miraculum istud contigit, in vivis hodie super-
stites sunt. Quin ego ipse imaginem vidi, et re
considerata, hanc in scriptis retuli. »

Ex vita sancti Symeonis miraculorum effectoris,
narratio Arcadii archiepiscopi Cypri; miracu-
lum 132.

« Contigit autem illis diebus, ut vir quidam Antio-
chiæ civitatis mercator angore gravi ab improbo
dæmone vexaretur, eoque per multos dies ar-
ctaretur, ita ut interclusa respiratione suffocaretur.
Is profectus ad Sanctum, ejusque precibus sani-
tatem assecutus, ut nihil subinde mali pateretur,
cum domum rediisset, in grati animi monumen-
tum, in publico conspicuoque civitatis loco, su-
pra officinæ suæ januam imaginem ejus erexit.
Hanc infidelium quidam conspicati, inminibus
velisque honoris ergo decoratam, repleti zelo,
similes sui nefarios homines concitarunt, ut turba
conveniens tumultuose succlamaverit: E medio
tollatur ille qui hæc fecit, et imago dejiciatur.

NOTE.

(33) Τοῦ θαυματουργοῦ, miraculorum effectoris.
Lectorem hanc mutandam non censui, propter hæc
verba quæ subsequuntur, θαῦμα ῥιβ', miraculum
centesimum tricesimum secundum. Sed act. 4 syn-
odi vii cognominatur: Τοῦ θαυμαστοῦ βρους, a

monte Thumasto: qui nempe juxta Antiochiam erat,
et supra quem in columna Symeon ἀσχησιν ἐγί,
Justino juniore, Tiberio II et Mauritio imp. Vi-
desis Evagr. lib. vi Hist., cap. 22.

Verum divina providentia factum est, ut vir domo abesset. Vehementi quippe furore perciti erant ut illum interficerent, inter hæc aliis alia vociferantibus. Multa **379** siquidem et valde magna erat eorum nequitia in conspectu Dei, nec non immanis livor, qua quidem abrepti istuc conveniant, opportunum adesse tempus rati, adversus sanctum virum insurgendi, cumque contumeliis aspergendi: quia frequenter gentilium malesanam fidem erroremque redarguerat. Cum igitur tanti furoris impotentes essent, militum cuiusiam jusserunt, ut conscensis gradibus imaginem disturbaret. Hic cum ascendisset, manusque jussa perfecturus extenderet, e superiore statim loco humi corruens fractus fuit: unde magnus in turba tumultus ortus est. Illi nihilominus accensis animis adjecerunt, ut alterum eo adigerent; qui quidem exporrectis item manibus quo imaginem detraheret, in terram pariter allisus est: ex quo omnes metu perculti, crucis signo sese munire cœperunt. Verum infideles furentes adhuc, tertium quoque eodem admoverunt, qui cum manus rursus protendisset, ut imaginem demitteret, ipse etiam simili fato deorsum cecidit. Tunc omnes qui aderant fideles ingens horror invasit, atque infidelium cæcitatem audaciamque mirati, adorata imagine, fuisque precibus discesserunt. »

Sancti Joannis Chrysostomi, ex oratione in illud: « *Novitis te in medio laqueorum incidere* ».

« Nequaquam igitur, dilectissimi, mœrore conficiamur, neve in præsentī calamitate animis concidamus; quin divinæ magis clementiæ consilium admiremur. Nam per quæ diabolus civitatem nostram se funditus eversurum speravit, per hæc ipsam erexit Deus, excitavitque. Improbis enim quibusdam hominibus suggererat diabolus, ut imperatorum status inhoneste haberent; quo tandem ipsummet civitatis solum everteret.

Ejusdem. « Postquam autem temerario ausu hæc patrata sunt, ac sceleratissimi quidam, flagitiosissimique hominum, proculcatis legibus, status deturbantes, cæteros omnes extremo atque imminente periculo subjecerunt; quando irato imperatore pro vita ipsa jam pertimescimus, non nos angit amplius facultatum jactura; sed, iis posthabitis, omnes passim dicentes audio: Facultates accipiat imperator, foro ædibusque nostris sponte cedemus, nuda tantummodo corpora servanda aliquis polliceatur. Quemadmodum igitur, cum timor mortis nondum immineret, pecuniarum nos multa carpebat; sic ubi hæc contra leges admissa sunt, mortis metus pecuniariæ jacturæ dolorem pepulit. »

Ejusdem. « Quod si quispiam in latronis specie deprehendatur, quamlibet ipse latrocinia

« *Orat. 15 De statu.*

ἐνταράχως κρᾶζειν· Αἶρε τοῦ ζῆν τὸν τοῦτο πεπονηκότα, καὶ ἡ εἰκὼν καταβληθῆτω. Συνέβη δὲ κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ τὸν ἄνδρα μὴ εὐρεθῆναι τότε ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Προεθυμοῦντο γὰρ διαχειρίσασθαι αὐτὸν, ἄλλων ἄλλα κραζόντων. Ἡ γὰρ κακία αὐτῶν πολλὴ καὶ μεγάλη ἦν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ σφόδρα, καὶ ὁ φόβος ἄμετρος, ὅφ' οὐ καὶ ἐνεργούμενοι, εἰς τοῦτο συνέληλύθεισαν, καιρὸν νομίσαντες εὐρεῖν καταστασιᾶσαι καὶ καθυβρίσαι τὸν ἅγιον, ὡς πολλάκις ἐλέγξαντε τὴν κακοπιστίαν καὶ πλάνην τῶν ἐν αὐτοῖς ἐλληγόντων. Ὡς οὖν οὐκ ἠδύναντο φέρειν τὴν τοσαύτην μανίαν, ἐπέτρεψαν ἐνὶ τῶν στρατιωτῶν, ἀνελεῖν ἐν ἀναβαθμοῖς, καὶ ῥίψαι τὴν εἰκόνα· ἀνελεῖν δὲ ἐκεῖνος, καὶ ἐκτεῖνας τὰς χεῖρας τοῦ ποιῆσαι τὸ προσπαχθὲν, εὐθὺς ἀπεβῆγγε ἀνωθεν κάτω καταπεσῶν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐγένετο θόρυβος μέγας εἰς τὸν ὄχλον. Καὶ προσέθεντο ἐξαφθόντες, ἄλλον ἀναγαγεῖν, καὶ ἐκτεῖνας κἀκεῖνος τὰς χεῖρας αὐτοῦ κατασῦραι αὐτὴν, ὡσαύτως ἀπεβῆγγε ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ τοῦτου γενομένου, φοβηθέντες πάντες, ἤρξαντο τὴν σφραγίδα τοῦ σταυροῦ περιάπτειν ἑαυτοῖς. Ἐπὶ πλέον δὲ μεμνηότες οἱ ἄπιστοι ἐκεῖνοι, προσέθεντο καὶ τρίτον ἀνελέγκαι ἐπὶ τούτῳ, καὶ ὡς ἐξέτεινε καὶ αὐτὸς τὰς χεῖρας τοῦ ῥίψαι τὴν εἰκόνα, ὁμοίως καὶ αὐτὸς κατεβῆγγε ἐπὶ τὴν γῆν. Τότε φόβος μέγας ἐπῆλθεν ἐπὶ πάντας τοὺς περιεστώτας πιστοὺς· οἱ καὶ ἐκπληττόμενοι ἐπὶ τῇ πωρώσει καὶ τὸλμῃ τῶν ἀπίστων καὶ ἀνοσίων ἐκεῖνων ἀνδρῶν, προσκυνούντες μετὰ προσευχῆς τῇ εἰκόνι, ἀνεχώρουν. »

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ, « *Ἐπίγνωσαι, ὅτι ἐν μέσῳ παθῶν διαβαίνεις.* »

« Μὴ τοίνυν ἀλγῶμεν, ἀγαπητοί, μηδὲ καταπίπτωμεν ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ θλίψεως, ἀλλὰ θαυμάζωμεν τὸ εὐμήχανον τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Δι' ἣν γὰρ προσεδόκησεν ὁ διάβολος τὴν πόλιν ἡμῶν καταβῆλαι, διὰ τούτων αὐτὴν ὁ Θεὸς ἀνέστησε καὶ ἀνώρθωσεν. Ὁ μὲν γὰρ διάβολος, ἐνέπνευσέ τισι παρανόμοις ἀνθρώποις, καὶ τοὺς τῶν βασιλέων ὑβρίσαν ἀνδρῖαντας, ἵνα καὶ αὐτὸ τῆς πόλεως ἀφανίσῃ τὸ ἔδαφος. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Ἐπειδὴ δὲ συνέβη τὰ τοληθέντα, καὶ τινες μισροὶ καὶ παμμίσροὶ τοὺς νόμους καταπάτησαντες, τοὺς ἀνδρῖαντας καθείλον, καὶ τὸν κῆρ τῶν ἐκάστων πᾶσιν ἐπεκρέμασαν κίνδυνον· καὶ νῦν ὅπερ τῆς ζωῆς αὐτῆς δεδοικαμεν προξύναντες βασιλέα, οὐκέτι λοιπὸν ἢ τῶν χρημάτων δάκνει ζημία, ἀλλ' ἕτερα ἀντ' ἐκεῖνων, πάντων ἀκούω λεγόντων· Λαβέτω τὴν οὐσίαν ὁ βασιλεὺς, ἀποστησόμεθα τῶν ἀγορῶν καὶ τῶν οἰκιῶν ἀγαπητῶς· μόνον τὸ σῶμαί τις ἡμῖν γυμνὸν ὑπόσχηται διασώζειν. Ὡσπερ οὖν ἐν ταῦθα, πρὶν ἢ τὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου φόβον ἡμῖν ἐπιστῆναι, ἔδωκεν ἡ ζημία τῶν χρημάτων· ἐπειδὴ δὲ ἐτολήθη τὰ παράνομα, ἐπεισελθὼν, τὴν οὐσίαν τῆς ζ' μίας ἀπώθησεν. »

Τοῦ αὐτοῦ. « Οὐκ οἶδας, κἂν μὴ ληστειῆς τις, ἢ δὲ τῷ τῶν ληστῶν σπηλαίῳ φανῆ, τὴν αὐτὴν ἐπὶ

νοὺς δίδωσι δὴλην; Καὶ τί λέγω τὰ τῶν ληστῶν; Ἄ ἂν οὐκ ἐξέλεον ἴσως ἅπαντες, καὶ μὲνησθε, ὅτε τοὺς ἀνδριάντας καθείλον παρ' ἡμῖν μισροὶ τινες ἄνθρωποι καὶ γόητες ἄλλ' ὅσοι παρόντες ἀπλῶς τοῖς γενομένοις ἐφάνησαν, εἰς δικαστήριον ἀρπασθέντες καὶ συνανασχεθέντες ἢ ἐκείνοις τὴν ἐσχάτην ἔδωκαν δίκην. »

Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Θεοδώρου ἀναγνώστου Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τινος αἰρετικοῦ Παλλადίου (34).

« Ἄλλοτε δὲ τῆς πόλεως ἀπὸ τινος πονηροῦ δαίμονος βακχευθείσης, ὡς δῆθεν νόσον ἀποδιῶξαι, τῆ μανίᾳ κατὰ τῶν βασιλικῶν ἐχρήσαντο στηλῶν ἀνοήτως. »

Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Θεοδώρου ἀναγνώστου Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τινος αἰρετικοῦ Παλλადίου (34).

« Ὁ δὲ τῆς Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος Παλλάδιος πρὸς χάριν βασιλέως διαπραττόμενος, τοὺς τοῖς ἐν Χαλκηδόνι ἁγίοις δόγμασιν ἐπομένους ἐμυσάττετο καὶ τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων εἰκόνας καθείλεν. »

Ἐκ τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τοῦ τρίτου βιβλίου, κεφ. δ'.

« Τὰ μὲν οὖν αὐτῷ καταθυμῶς συνετελείτο· τὰ δὲ τῆς τοῦ φθόνου βασκανίας, δεινῶς τὰς κατὰ τὴν Ἀλεξανδρίαν Ἐκκλησίας ἐκταράττοντα, καὶ τὰ Θεβαίων τε καὶ Αἰγυπτίων σχίσματα ἐποιοῦν, καὶ ἄλλα κατὰ οὐ μικρὰ, αὐτῶν ἐκείνων προσηγυμένον καθ' ἑκάστην πόλιν, ἐπισκόπων ἐπισκόποις, δῆμον τε δῆμοις ἐπανισταμένων· καὶ μονοουχὶ συμπληγᾶδες ἢ, κατακοπτόντων ἀλλήλους. Ὅστε ἰδεῖν, φρενῶν ἐκστάσει, ἀνοστοῖς ἐγχειρεῖν, καὶ τὰς βασιλέων ἀφρόνως ὑβρίζειν εἰκόνας. »

Τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἰ, περὶ τῶν τὰ Διοσκόρου φρονούντων.

« Εἰς τσοῦτον γὰρ ἐληλύθει τῆς τόλμης, ὥστε καὶ τὰ τῶν ἐκεῖ γεγονότων μακαρίων ποιμένων ὄνόματα τῶν ἱερῶν διπτύχων ἀνείλε, καὶ τὰς αὐτῶν εἰκόνας καθείλε, κατακαύσας τυραννικῶς. »

Τῆς αὐτῆς Ἱστορίας, περὶ τοῦ διαδεξαμένου τὸν φθόνον Κωνσταντινουπόλεως μετὰ Μακεδόνιον, αἰρετικόν ἰ.

« Οὗτος ὁ ἀνόσιος, ἐν ταῖς συνάξεσιν ἀπαρχόμενος, τοὺς σεπτοὺς οἰκούς ἀναθεωρεῖσθαι κελεύων, ἐξ αὐτοῦ γεγραμμένον ἐν εἰκόνι εὗρισκε Μακεδόνιον, ταύτην εἰ μὴ καθείλεν, οὐκ ἂν ἐλείτουργε. »

380 Theodoretī episcopi Cyri, ex Historia religiosa, de Macedonio Asianita.

« Contigit autem aliquando, ut a pessimo dæmone civitas in furias ageretur, ita ut, ac si morbus quidam abigendus fuisset, in imperatorum statuas furorem inconsiderate verterent. »

Ex Historia ecclesiastica Theodori lectoris Constantinopolitani, de Palladio quodam hæretico.

« At episcopus Antiochiæ Palladius, imperatoris benevolentiam aucupans, eos qui sancta Chalcedonensis synodi decreta amplectebantur, exhorrebat : quin etiam sanctorum Patrum imagines sustulit. »

Ex Vita sancti Constantini, lib. III, cap. 4.

« Quapropter illinc quidem res eo quo optabat exitu succedebant : hinc vero invidentiæ livor Ecclesias Dei Alexandriæ perturbabat, et Thebanos inter ac Ægyptios, tum schisma, tum alia nec contemnenda mala concitabat, consurgentibus per civitates singulas in episcopos episcopis, et in populos populis, tantumque non conflictantibus, et ad internecionem usque sævientibus. Vidisses homines mente captos nefanda negotia moliri, et imperatorum imagines contumeliis aspergere. »

Ex ecclesiastica Historia, de iis qui cum Dioscoro sentiebant.

« Eo quippe processerat audaciæ, ut beatorum, qui illic fuerant, pastorum nomina e sacris diptychis raderet, eorumque, quas sustulerat, imagines combureret. »

Ex eadem historia, de hæretico qui Macedonio in Constantinopolitana sede successit.

« Scelestus ille ad sacros conventus accedens, divinas ædes ante perlustrari jubebat ; et sicubi in imagine depictum Macedonium inveniret, non prius sacra peragebat, quam eam dejecisset. »

VARIÆ LECTIONES.

ἰ Forte, συνανασχθέντες. ἢ Apud Euseb. συμπληγᾶδων, recte. ἰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Hæc et alia quæ subsequuntur, tanquam Theodori lectoris sint, Valesius edidit cum ejusdem Theodori fragmentis quæ supersunt. ἰ Lego αἰρετικοῦ, Timothei nempe, qui Macedonio successerat. Non enim de Macedonio Pneumatomacho sermo est, sed de illo quem Anastasius imp. ob rectam duarum naturarum fidem exagitavit, suffecto in ejus locum impio Timotheo Chalcedonensis synodi hoste, quemque Theodorus, subindeque Damascenus, ceu virum sanctum coluere.

NOTE.

(34) Palladius iste Petro Fulloni successerat.

Ex eadem historia de Juliano et Timotheo A Τῆς αὐτῆς ἱστορίας, περὶ Ἰουλιανοῦ καὶ Τιμο-
[Aeturo]. θέου [του καὶ Ἀλλοῦρου].

« Julianum istum nonnulli eorum qui excitandis turbis gaudent, prædicti Macedonii opera cum Timotheo episcopo convenisse ferunt; ac concordiae causam tradunt. Ipsum scilicet per ministros quantum arripit, astantibus etiam in episcopali domo iis qui rebus civilibus præerant, adegit, ut Chalcedonensis synodi decreta anathemati subiceret. Senex vero coram imaginibus defunctorum præsulum, qui Constantinopoli depicti erant, Flaviani et Anatolii, per quos Chalcedonense concilium robur accepisset, supplicans exclamavit: Si sanctæ prædictæ synodi decreta libera sinere recusatis, episcoporum imagines cum anathemate deponite, eosque ex sacris diptychis expungite. »

331 Ex sancto Chrysostomo, in sanctum Flavianum Antiochanum.

« Turba itaque hoc quod est ostendit. Insani quippe impetus nutum sequentes, adversus imperatorum imagines statuasque vim fecerunt, atque in terram dejectas per medium forum traxerunt. Furor enim animos in rabiem converterat, modestasque cogitationes obæcaverat iracundia. »

Ex eadem oratione, ubi Flaviani patriarchæ ad Theodosium verba recitantur.

« Peccavimus, o imperator; crimen nostrum nequaquam celamus, quod ipsa quoque res creata arguit. Non negamus furorem, quo tuas in imagines, imo potius adversus nosmetipsos debacchati sumus, sed uti jam condemnati, humanitatem tuam præstolamur. »

De eadem rursus oratione, ex sancti Flaviani allocutione.

« Ne tot tantasque deleveris imagines, æneæ unius imaginis causa. Non tot divina artefacta contriveris propter unum opus æneum, quod quidem facile confari possit. »

Ejusdem Chrysostomi, Quod unus sit Veteris et Novi Testamenti auctor; atque in sacerdotis indumentum.

« Ego pictura quoque et effigie, quæ fusili cera confecta sit, admodum delector, modo pietatem præ se ferat. Nam in imagine angelum vidi Barbarorum agmina persequentem, proculcatasque Barbarorum cohortes; ac verum esse Davidis hoc effatum: Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges⁶⁶. »

⁶⁶ Psal. LXXII, 20.

VARIAE LECTIONES.

τῶ καὶ Ἀλλοῦρου. Nequaquam. Hæc enim ad Timotheum Constantinopolitanum, Macedonii successorem, non ad Aeturum spectant.

NOTÆ.

(35) Τοῦ αὐτοῦ Χρυσοστόμου. Hæc exstat tom. VI, pag. 640 edit. Savilii qui eam inter dubia Chrysostomi opera reponendam judicavit. Cæterum Chrysostomi ætate pronuntiatam colligo ex illo loco ubi in Arianos invehitur, qui ad pravum sensum baptismi verba detorquerent: Εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα ἐβαπτίσθης· in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum baptizatus es. Τί ἀναρείς τὰ ὄνόματα τὰ ζῶντα, καὶ εἰσάγεις ὄνό-

« Τοῦτον τὸν Ἰουλιανὸν γνωρίζουσι τινες τῶν ταῖς παραχαῖς χαιρόντων, Τιμοθέῳ τῷ ἐπισκόπῳ ὑπὸ τοῦ προλεχθέντος Μακεδονίου συγκροτηθέντα, καὶ δι' ἣν αἰτίαν συνεκροτεῖτο. Διὰ τῶν ὑπηρετοῦμένων αὐτῷ θάττον παρενέγκας, παρόντων καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων ἐν τῷ ἐπισκοπείῳ, ἠνάγκαζε τὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου ἀναθέματι ὑποβαλεῖν. Δεδόμενος δὲ ὁ γέροντα ταῖς εἰκόσι τῶν κατοικομένων ἱερέων, Φλαβιανοῦ καὶ Ἀνατολίου τῶν ἀρχιεπισκόπων, ἐν Κωνσταντινουπόλει κεχρωματισμένων, δι' ὧν ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος τὸ κύρος ἐκτήσατο, ἐκραύγαζεν· Εἰ μὴ θέλετε ἀφήσειν τὰ τῆς λελεγμένης ἁγίας συνόδου ἀναθεματίσαι, τὰς τῶν ἐπισκόπων εἰκόνας, καὶ τῶν B ἱερῶν διπτύχων ἀπαλεῖψαι. »

Τοῦ Χρυσοστόμου (35), ἐκ τῆς εἰς τὸν ἁγίον Φλαβιανὸν Ἀντιοχείας.

« Καὶ ὁ ὄχλος ἐδειχθῆ τοῦτο ὅπερ ἐστίν· ἀλόγη γὰρ χρησάμενοι ὀρμῇ στρατηγῶν, ὤρμων κατὰ τῶν βασιλικῶν εἰκόνων καὶ στηλῶν, καὶ καταβαλόντες ταύτας, ἐσυρον διὰ τῆς ἀγορᾶς. Ἡ γὰρ μανία τοὺς φρένας ἐλύττησε, καὶ τοὺς σφύροντας λογισμοὺς ἐτύφλωσεν ὁ θυμὸς. »

Τοῦ αὐτοῦ λόγου ἐκ τοῦ Πατριάρχου Φλαβιανοῦ πρὸς Θεοδοσίον τὸν μέγαν βασιλέα.

« Ἠμάρτομεν, ὦ βασιλεῦ· οὐ κρύπτομεν τὴν ἁμαρτίαν, ἥς καὶ ἡ κτίσις κατηγορεῖ. Οὐκ ἀρνούμεθα τὴν μανίαν, ἣν κατὰ τῶν ὧν εἰκόνων ἐμάνημεν, μὴ δὲ καθ' ἑαυτῶν· ἀλλὰ τὴν φιλανθρωπίαν, ὡς κατὰ κριτοὶ περιμένομεν. »

Καὶ πάλιν τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἀγίου Φλαβιανοῦ.

« Μὴ διαφθείρης τοσαύτας εἰκόνας διὰ μίαν εἰκόνα χαλκῆν· μὴ συντρίψῃς τοσαῦτα πλαστούργηματα θεῖα, δι' ἐν χαλκότηπυτον πλαστούργημα, δυνάμενον χιωνευσθῆναι βραδῶς. »

Τοῦ αὐτοῦ, Χρυσοστόμου, ὅτι Παλαιῶς καὶ Καινῆς εἰς ὁ ῥομοθέτης, καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα τοῦ ἱερέως.

« Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον γραφὴν ἠγάπησα, εὐσεβείας πεπληρωμένην. Εἶδον γὰρ ἄγγελον ἐν εἰκόνι, στίφει Βαρδάρων διώκοντα, καὶ πατούμενα Βαρδάρων φύλα, καὶ τὸν Δαβὶδ ἀληθεύοντα· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσσεις. »

ματα λογισμῶν γεννήματα, λέγων, ἀγέννητος καὶ γεννητός, κτιστός καὶ ἀκτιστός, ὧν αἶψα καὶ μὴ ὧν αἶψα; Cur nomina venenit ausfers, ut nomina que cogitando genuisti, introducas? cum ais, ingenitus et genitus, creatus et increatus, qui semper est, et qui non semper, etc. Mox iram Dei comminatus per Barbarorum impressionem, ad penitentiam eos hortatur: quæ mihi videtur ad Valentis tempora pertinere.

Τῷ ἀγίῳ Βασιλείῳ, εἰς τὸ Ἐγκώμιον τῶν ἀγίων Α
μ' μιμνήσκων.

« Δεῦρο δὴ οὖν, εἰς μέσον αὐτοὺς ἀγαγόντες διὰ τῆς ὑπομνήσεως, κοινήν τὴν ἀπ' αὐτῶν ὠφέλειαν τοῖς παροῦσι καταστησώμεθα, προδείξαντες πᾶσιν, ὡς περ ἐν γραφῇ τῶν ἀνδρῶν ἀριστείας. Ἐπεὶ καὶ πολέμων ἀνδραγαθήματα, καὶ λογογράφοι καὶ ζωγράφοι διασημαίνουσιν· οἱ μὲν τῷ λόγῳ κοσμοῦντες, οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγχαράττοντες, καὶ πολλοὺς ἐπ' ἀνδρείαν ἐπήγειραν ἐκάτεροι. Ἄ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἰστορίας δι' ἀκοῆς παρίσθηται, ταῦτα γραφικῆ σιωπῶσα διὰ μιμνήσεως δείκνυσιν. »

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, ἐκ τῶν Ἐκῶν.

- « Ἡ μὴ διδάσκειν, ἢ διδάσκειν τῷ τρόπῳ,
- « Μὴ τῇ μὲν ἔλκειν, τῇ δ' ἀπωθεῖσθαι χερσίν,
- « Ἦττον δεήσει τοῦ λέγειν, πράττων ἂ δεῖ.
- « Γραφεὺς διδάσκει τὸ πλέον τοῖς ἐκτύποις. »

Τοῦ αὐτοῦ μεταφρασις.

« Ἐάν, φησὶ, τῷ τρόπῳ οὐ διδάσκη, μὴ διδάσκει τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ οὖς ἔλκη τῷ λόγῳ, τούτους διὰ τὸ μὴ ἔχειν τρόπον χρηστῶν ἀποδιώκη. Πράττων γὰρ ἔπερ χερῶν, αὐτῇ ἢ ἀρτία πράξις, καὶ λόγος διδασκαλίας ἔσται, ὡς περ ὁ ζωγράφος τοῖς τύποις κατὰ τὸ πλέον διδάσκει. »

Τοῦ αὐτοῦ.

- « Οὐδὲ Πολέμων ἔμοιγε σιγήθησεται.
- « Καὶ γὰρ τὸ θαῦμα τῶν ἀγῶν λαλουμένων.
- « Ἦν μὲν τὸ πρόσθεν οὗτος οὐκ ἐν σώφροσι,
- « Καὶ σφόδρα γ' αἰσχυρὸς ἡδονῶν ὑπέρητης.
- « Ἐπεὶ δ' ἔρωτι τοῦ καλοῦ κατεσχέθη,
- « Σύμβουλον εὐρύων, οὐκ ἔχω δ' εἰπεῖν τίνα,
- « Ἐστ' οὖν σφόν τιν', εἴθ' ἑαυτὸν, ἀθρόως
- « Τοσοῦτον ὠφθη τῶν παθῶν ἀνώτερος,
- « Ὡσθ' ἐν τι θήσω τῶν ἐκείνου θαυμάτων.
- « Ἐταίραν εἰσκαλεῖ τις ἀκρατῆς νέος,
- « Ἡδ' ὡς πυλῶνος ἤλθέ φασὶ πλησίον,
- « Τῆς δ' ἦν ὑπερκύπτων Πολέμων ἐν εἰκόνι,
- « Ταύτην ἰδοῦσα· καὶ γὰρ ἦν σεβασμία·
- « Ἀπῆλθεν εὐθύς, καὶ θέας ἤτημένη,
- « Ὡς ζῶντ' ἐπαισχυνθεῖσα τὸν γεγραμμένον. »

Τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῆς, κεφαλαιῶν ὀγδόου.

« Ἀλλὰ τύπος γενοῦ τῶν πιστῶν, περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, τουτέστι τῷ ἀρχετύπῳ τοῦ βίου, αὐτὸς ἔσο ὡς περ εἰκῶν προκειμένων. »

Ἐκ τοῦ προσηγητικῆς τῆς ἀγίας ἔκτης συνόδου.

« Πάλιν Νεστόριος, καὶ πάλιν Κελεστίνος καὶ Κύριλλος. Ὁ μὲν γὰρ, τὸν Χριστὸν διήρει καὶ κατεδίχαζεν, οἱ δὲ, τῷ Δεσπότηι συλλαμβανόμενοι, τὸν κατατομέα κατέβαλλον. Ἐφεσος ταῦτα, καὶ τῶν ἐκεῖσε παραθέντων οἱ πίνακες, δι' ἀγράφου φωνῆς, σιγῶντες λαλοῦσι τὰ πράγματα. »

⁶⁷ I Tim. iv, 12.

Sancti Basilii, in Laudem quadraginta mar-
tyrum.

« Agedum igitur, in medium illos per hancce nostram narrationem adducentes, communem ex ipsis utilitatem iis qui hic astant procuremus, et præclara virorum facinora tanquam in tabella omnium oculis proponamus. Quandoquidem ea quæ fortiter in bello gesta sunt, tum oratores exhibent, tum pictores. Atque illi quidem ea sermonibus exornant, isti vero eadem deformant in tabulis: ac multos utrique ad strenue agendum excitaverunt. Nam quæ historica narratio auribus explicat, eadem pictura silens per imitationem ostendit. »

Sancti Gregorii Nazianzeni, ex Carminibus.

- B « Aut ne prorsus doceas, aut moribus doce;
- « Ne verbis allicias, factis autem abigas:
- « Minus egueris sermone, si, quæ oportet, facias.
- « Expressis formis pictor docet amplius. »

Ejusdem sententiæ expositio.

« Nisi moribus, inquit, doceas, ne doceto sermone, ne quos verbis allexeris, pravis tuis moribus eosdem deterreas. Nam si quæ recta sunt, feceris, ipsamet opera bona doctrinæ locum tenebunt: haud secus ac per expressas imagines pictores ut plurimum docent. »

382 Ejusdem.

- « Polemon, nec ipse dignus silentio
- « Qui transeat; namque et hoc miraculum
- C « Multis ubique spargitur sermonibus.
- « Erat ille primum non pudicia moribus,
- « Libidinumque servus. At postquam boni
- « Amore captus (an sua ipsius nescio,
- « Suasione, an probi cujuspian),
- « Statim suarum sic faces libidinum
- « Exstinxit omnes; istud ex miraculis
- « Ut ejus unum persequi haud verbis graver
- « Scortum vocarat quispiam juvenis salax.
- « Ut ergo meretrix limen contigit domus,
- « Polemona pictum prominentem conspicans
- « (Ore venerando namque erat, et perquam gravi),
- « Solo superata visu retulit pedem
- « Pictum perinde verita, ut vita præditum. »

D Sancti Joannis Chrysostomi, ex homilia in cap. viii Epistolæ ad Timotheum.

« Sed exemplum esto fidelium ⁶⁷, in omnibus te ipsum præbens exemplum bonorum operum; hoc est exemplo vitæ, sis instar imaginis palam propositæ. »

Ex acclamatorio sermone sanctæ synodi sextæ.

« Rursum Nestorius, iterum quoque Cælestinus et Cyrillus. Ille siquidem Christum dividebat distrahebatque, hi vero partes Domini juvantes, divisorem ipsum detrudebant. Hæc Ephesus, atque eorum quæ gesta illic sunt tabulæ, non scripta voce, silentes rem loquuntur. »

Ex libro septimo Stromateorum vetustissimi Cle- A *Toῦ ἀρχαιοτάτου Κλήμεντος, πρὸς Ἀλέξαν-*
drum (36), ἐκ τοῦ ἑβδόμου βιβλίου τῶν Στρωμα-
τέων.

« Itaque non ea solummodo laudat quæ bona sunt, sed ipse quoque bonus esse admittitur. Atque ex bono fidelique servo per charitatem amicus evadit, propter habitus perfectionem quam ex vera disciplina et exercitatione frequenti sincere consequitur; ita ut nihil non moveat, quo perveniat ad cognitionis fastigium. Tum exornandis moribus incumbit, oris gestum componit, omniaque illa quæ gnosticum verum decent, ornamenta et dotes comparat; idque speciosissimarum imaginum assidua inspectione, puta plurimorum illorum qui ante se perfecti fuerunt. Patriarchas, complures item prophetas, innumerabilesque angelos considerat; quin et illum ipsum qui super omnia Dominus est, qui-que docuit et planum fecit, impossibile neququam esse, quin eadem cum celsitudinibus illis vivendi normam assequamur. »

« Sancti Theodori episcopi Pentapolis.

« Rursum vir quidam erat ex regionis illius primoribus, nomine Dion, qui multis donariis sancti martyris templum exornaverat, ejusque altare argento vestierat. Unus autem ex servis ipsius, non exiguam pecuniæ summam suffuratus, aufugit. Dion vero eum insecutus non est, sed ad 383 imaginem pergens, imaginis illius figuram ceream effinxit, quaque in sanctum martyrem fiducia erat, domus suæ limini eam apposuit. Statimque servus quasi a quopiam impelleretur, ad se rediens, ad herum suum regressus est; quin nec quidquam eorum quæ subriperat, defuit. Hoc cum apud omnes innotuisset, usque in diem hodiernum idem observant regionis istius incolæ contra servos fugitivos. »

Sancti Athanasii Alexandrini, ex libro III Contra Arianos.

« At vero Filius, quia substantiæ Patris germen proprium est, consentanea plane ratione, ea quæ Patris sunt, sua esse dicit. Quare cum præfatus fuisset: *Ego et Pater unum sumus*⁶⁶, jure et ex consequenti subjicit: *Ut sciatis quia ego sum in Patre, et Pater in me est*⁶⁷. Idem ante dixerat: *Qui vidit me, vidit et Patrem*⁷⁰. Atque horumce trium locorum unus idemque sensus est. Nam qui noverit Filium et Patrem unum esse, is novit Filium in Patre esse, et Patrem in Filio. Nam Filii divinitas Patris est, estque in Filio. Et qui hoc distincte percepit, is cognoscit eum qui Filium vidit, Patrem quoque vidisse. In Filio quippe divinitas Patris agnoscitur. Quod quidem regiæ imaginis exemplo accuratius intelligi potest. Nam in

⁶⁶ Joan. x, 30. ⁶⁷ Joan. xiv, 11. ⁷⁰ ibid. 9.

VARIAE LECTIONES.

¹ Lege, καὶ αὐθιγ.

NOTÆ.

(36) *Πρὸς Ἀλέξανδρον*. Sane Clemens Alexandrinus Alexandro Hierosolymitano Canonem ecclesiasticum contra Judaizantes nuncupavit: quidni

« Οὐκοῦν, οὐ μόνος ἐπαινεῖ τὰ καλὰ, ἀλλὰ αὐτὸς βιάζεται τοῦ εἶναι καλὸς, ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ δούλου μεταβαίνων δι' ἀγάπης εἰς φίλον, διὰ τὸ τέλειον τῆς ἕξεως, ὃ ἐκ μαθήσεως ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως πολλῆς καθαρῶς ἐκτήσατο. Ὡς ἂν οὖν ἐκ ἄκρον γνώσεως ἤκη, βιαζόμενος τῷ ἤθει, καὶ κωσμημένος, τῷ σχήματι κατεσταλμένος, πάντα ἐκείνα ἔχων, ὅσα πλεονεκτήματά ἐστι τοῦ κατὰ ἀλήθειαν γνωστικοῦ, εἰς τὰς εἰκόνας ἀφορῶν τὰς καλὰς, πολλοὺς μὲν τοὺς κατωρθωκότας πρὸ αὐτοῦ πατριάρχας, παμπόλλους δὲ προφήτας, ἀπείρους δὲ ὄσους ἡμῖν ἀριθμῶ λογιζόμενος ἀγγέλους, καὶ τὸν ἐπὶ πάνσι Κύριον, τὸν διδάξαντα καὶ παραστήσαντα, δυνατὸν εἶναι τῶν κορυφαίων ἐκείνων κτήσασθαι βίον. »

Τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ἐπισκόπου Πενταπόλεως.

« Πάλιν τις ἀνὴρ, τῶν πρώτων τῆς χώρας ἐκείνης, Δίων τοῦνομα, ὃς πολλοὺς ἀναθήμασι κτεπέσμησε τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου μάρτυρος, καὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἀργυρένυτον ἐποίησε. Καὶ τις τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, κλέψας ἐξ αὐτοῦ χρήματα πολλὰ, ἀπέδρα. Ὁ δὲ Δίων, οὐ κατεδίωξεν ὀπίσω αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ μάρτυρος εἰκόνα ἀπειθῶν, κηρῶ τὸν τύπον τῆς εἰκόνας αὐτοῦ ἀνέμαξε, καὶ τῇ πίστει τοῦ ἁγίου μάρτυρος ἐν τῷ πυλεῶνι ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐνέπηξε. Καὶ θεὸς¹, ὁ παῖς ἑαυτὸν ἐπέστραφεν ὡς ὑπὸ τινος ἐλαυνόμενος, καὶ ἤλθε πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην, μηδὲν ἐξ ὧν ἐσύλωσε σπανίσεως. Τοῦτο οὖν πάντες μαθόντες, ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας τοῖς ἀποδιδράσκουσιν ἐπιτελοῦσιν οἱ τῆς χώρας ἐκείνης. »

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ Κατὰ Ἀρειανῶν βιβλίου τρίτου.

« Τῆς δὲ οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἴδιον ὡν γέννημα ὁ Υἱὸς, εἰκότως καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς λέγει ἑαυτοῦ εἶναι. Ὅθεν προπόντως καὶ ἀκολούθως, τῷ λέγειν, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἕσμεν, ἐπήγαγεν· Ἴνα γινώσκῃ, ὅτι ἐγὼ ἓν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐμοί. Τοῦτο δὲ πάλιν προεῖρηκεν· ὅτι Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα. Καὶ ἐστὶν εἰς καὶ οὗτος νοῦς ἐν τοῖς τρισὶ ῥητοῖς. Ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκὴς, ὅτι ἐν εἰσιν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ, οἶδεν ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ Πατρὶ ἐστὶν, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ· ἢ γὰρ Υἱοῦ θεότης, τοῦ Πατρὸς ἐστὶ, καὶ αὐτὴ ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶ. Καὶ ὁ τοῦτο δὲ καταλαβὼν ἐπίσταται, ὅτι ὁ ἑωρακὴς τὸν Υἱὸν, ἑώρακε τὸν Πατέρα· ἐν γὰρ τῷ Υἱῷ ἢ τοῦ Πατρὸς θεότης θεωρεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνας τοῦ βασιλέως, προσεχέστερόν τις κατανοῆσαι δύναται.

libros etiam *Stromatei*? Nam principium horum perit. Alioqui emendandum foret Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας· *Clementis Alexandrini*.

Ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως, τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφή ἐστι· καὶ ἐν τῷ βασιλεὶ δὲ, τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδος ἐστίν. Ἀπαράλλακτος ἐστὶν ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ἡ ὁμοίότης, ὡς τὸν ὄρωντα τὴν εἰκόνα, ὄρῃ τὸν βασιλέα ἐν αὐτῇ, καὶ τὸν πάλιν ὄρωντα τὸν βασιλέα, ἐπιγινώσκω ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλάττειν τὴν ὁμοίότητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα τὸν βασιλέα θεωρῆσαι, εἶποι ἂν τοῦτω ἡ εἰκὼν· Ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ εἶματι. Ἐγὼ γὰρ ἐν ἐκείνῳ εἶμι, καὶ ἐκεῖνος ἐν ἐμοί· καὶ ὁ ὄρῃς ἐν ἐμοί, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ βλέπεις, καὶ ὁ ἐώρακας ἐν ἐκείνῳ, βλέπεις τοῦτο ἐν ἐμοί· ὁ γὰρ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ τὸν βασιλέα. Ἡ γὰρ ἐκείνου μορφή καὶ τὸ εἶδος αὐτοῦ, ἐστὶν ἡ εἰκὼν. »

Τοῦ αὐτοῦ, πρὸς Ἀντιόχου ἀρχοῦτα.

« Τί φασὶ πρὸς ταῦτα οἱ ἀποστρεφόμενοι, καὶ ἐπιτρέποντες μὴ προσκυνεῖν τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἁγίων, ὑπέστησαν δι' ὀπίμνησιν παρ' ἡμῶν ἐκτυπῶνται; »

Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων (37), πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα, περὶ τῆς ἐνσάρκου εἰκονοματίας τοῦ Θεοῦ Λόγου.

« Θεὸς πρὸ τῆς σαρκὸς, καὶ Θεὸς ἐν σαρκί. Ἄλλὰ φέδος, φησὶ, μὴ δύο ἡγεμονικά, ἢ σοφίαν διττὴν ἀπονεμόντες Χριστῷ, μερίζειν δόξωμεν Χριστόν. Ἄρα οὖν, μὴ ὅποτε καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ τὴν σάρκα προσκυνούμεν, μερίζομεν τὸν Χριστόν; ἢ ὅτε ἐν τῷ αὐτῷ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα καὶ τὸν σταυρὸν προσκυνούμεν, διαιροῦμεν αὐτόν; Μὴ γένοιτο! »

Κυρίλλου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, τῆς δεκάτης κατηχήσεως.

« Εἰ τοίνυν ζητεῖς τῆς Χριστοῦ παρουσίας τὸ αἶτιον, ἀνάγραψε ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν Γραφῶν βιβλίον. Ἐν εἰς ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ἀλλ' ὁ κόσμος, διὰ τὸν ἄνθρωπον· ἥλιος μὲν γὰρ λαμπρότατος, αὐγαῖς ἀποστῆλων, ἀλλὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον, φάμεν, ἐγένετο. Καὶ πάντα τὰ ζῶα διὰ τὸ δουλεύειν ἡμῖν κατέστη· βοτάναι καὶ δένδρα, διὰ τὴν ἡμετέραν ἀπολαυσιν. Ἐκτίσθη πάντα κατὰ τὰ δημιουργήματα, ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, μόνος δὲ ἄνθρωπος. ἥλιος προστάγματι μόνῳ, ἄνθρωπος δὲ χειρὶ Θεοῦ ἐπλάσθη· « Ποιήσωμεν γὰρ ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· εἰκὼν ζῶν ἐπιγέλω βασιλέως τιμᾶται, πῶσπ γε μᾶλλον εἰκὼν λογικῆ Θεοῦ; »

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου πρὸς τὸν ἄγιον Φλαβιανόν, περὶ τῆς Σαμαρείτιδος.

« Ἐν τόπῳ εἶναι τὴν προσκύνησιν ἐκ τῆς ἐγγυρῆου συνηθείας ἡπατημένην, ὁ Κύριος ἡμῶν μεταδιδάσκων· Ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν, φησὶν, ἑαυτὸν λέγων δηλαδὴ τὴν ἀλήθειαν. Ὅσοι ἐν τῷ Υἱῷ προσκυνεῖν λέγομεν τὸν Πατέρα, ὡς ἐν

¹¹ Quæst. 39, ubi supra. ¹² Gen. 1, 26. ¹³ Joan. 14, 24.

VARIÆ LECTIONES.

« Deest, Absit, μὴ γένοιτο, apud Ambrosium.

NOTÆ.

(37) Ambrosii Latina describo, ex ejus libro *De incarnationis Dominicæ sacramento*, cap. 7, n. 78 et 79. Qui liber tempore synodi Ephesinæ Græce redditus fuerat.

A imagine species et forma est imperatoris, et in imperatore species imaginis. Dissentanea in imagine non est imperatoris similitudo; ita ut qui videat imaginem, in ipsa quoque imperatorem inspiciat: et rursum, qui imperatorem videat, hunc illum esse intelligat qui in imagine sit expressus. Ex quo autem non differt similitudo, ex hinc conspecta imagine, volenti imperatorem ipsum intueri, imago utique dixerit: Ego et imperator unum sumus. Ego quippe in illo sum, et ille in me: et quod in me vides, hoc idem in eo perspicis; et quod in illo perspexeris, id in me cernis: qui enim adorat imaginem, ille imperatorem adorat. Nam imago est forma et species illius. »

B

Ejusdem, ad Antiochum præfectum ¹¹.

« Quid ad hæc illi qui sanctorum figuras aversantur adorandasque negant, quæ in monumentum apud nos effinguntur? »

Ambrosii episcopi Mediolanensis ad Gratianum imperatorem, de incarnatione Verbi divini.

« Deus ante carnem; Deus in carne.... Sed verendum, inquis, ne si duos principales sensus, aut geminam sapientiam Christo tribuimus, Christum dividamus. Numquid cum et divinitatem ejus adoramus et carnem, Christum dividimus? Numquid cum in eo imaginem Dei crucemque veneramus, dividimus eum? Absit! »

C

Cyrilli Hierosolymorum patriarchæ, ex duodecima catechesi.

Si ergo adventus Christi causam quæris, ad 384 primum Scripturæ librum recurre. Sex dierum spatio mundum creavit Deus: at mundus propter hominem factus est. Enimvero sol splendidissimus, radiisque fulgens, ut modo dicehamus, hominis causa factus est. Omnia quoque animalia idcirco cœdita sunt, ut serviant nobis; gramina item et arbores, ut illis fruamur. Universa Dei opera bona valde sunt, sed nullum eorum, dempto homine, imago Dei est. Sol mandato solo, homo vero Dei manibus formatus fuit. Aitenim ¹²: *Faciemus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Imperatoris terreni imaginem lineam veneramus, quanto potiori jure rationalem imaginem Dei? »

D

Sancti Basilii ad sanctum Flavianum, de Samaritana muliere.

« Gentilis suæ consuetudinis errore in certo loco adorationem debere fieri credentem, Dominus noster erudit: *Oportet, inquit, in spiritu et veritate adorare* ¹³; ut seipsum nimirum, qui veritas est, indicaret. Quemadmodum in Filio Patrem

dicimus adorari, tanquam in Dei Patris imagine, A sic et in Spiritu, quippe qui in seipso Domini divinitatem ostendit. »

Sancti Gregorii Nazianzeni, in baptismum.

Si te post baptismum lucis adversarius adoriatur: (adoriatur utique; nam ipsum quoque Verbum, et Deum meum, lucem illam absconditam, adoriri non dubitavit per id quod aspectabile erat); habes quo vincas; ne formides certamen. Spiritum oppone, aquam objice. » *Et post pauca:* « Signaculo confusus dicito: Imago Dei sum. Ex cœlesti gloria perinde ac tu, dejectus non sum. Christum indui: me in Christum per baptismum transformavi. Tu me magis adorato. »

Sancti Joannis Chrysostomi in Maccabæos.

« Imperatoris expressæ figuræ, non auro tantum aut argento, aliave pretiosa materia fulgentes reperiuntur, verum etiam ex ære fabrefactæ formam eandem impressam habent. Atque materiæ discrimen nihil imaginis officit dignitati: neque eo quod illa majoris pretii materia constat, alterius quæ ex ignobiliore confecta sit pretium minuitur. Quin potius omnes commendat imperatoris forma, ipsaque nihil ex materiæ vilitate imminuta, illius augeat pretium, quia regiam excepit imaginem. »

Ejusdem, ex libro primo Contra Julianum impium.

« Quid autem novus ille Nabuchodonosor? Nihil enim humanius iste erga nos, quam priscus ille, se gessit: ejus carbones, etsi flammam effugimus, nos tamen adhuc affligunt. Nonne ipsa quoque donaria sanctis consecrata, et in ecclesiis palam fidelium adorationi proposita, corporis laborem declarant? »

Ejusdem in pelvim.

« Uti enim, cum imperatorum figuræ et imagines in civitatem mittuntur et inferuntur, magistratus et populi cum faustis acclamationibus et veneratione obviam eunt, non tabulas quidem honorantes, cereasve picturas, sed imperatoris effigiem: sic etiam res creatæ, » etc.

385 *Ex oratione quarta Severiani Gabalorum in sanctam crucem.*

« Percussit Moyses petram semel atque iterum⁷⁶. Cur autem semel atque iterum? si Dei potentie obsequitur, quid necesse fuerit secundo percutere? Sin autem sine virtute Dei percutit, nec secunda, nec decima, nec centesima percussio infecundæ naturæ fecunditatem possit indere. Siquidem ergo iterum Dei effectum fuit, nec mysterium continebat, semel percussisse sat erat, simplex nutus, verbum unum sufficiebat. Istud plane contigit, ut crucis imaginem præsignaret. Percussit, inquit, semel et bis, non eodem ductu, sed ut crucis for-

« εἰκόνι Θεοῦ Πατρὸς, οὗτοι καὶ ἐν τῷ Πνεύματι, ὡς ἐν ἑαυτῷ δεικνύντι τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα. »

Τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, εἰς τὸ βάπτισμα.

« Ἐάν σοι προσβάλῃ μετὰ τὸ βάπτισμα ὁ τοῦ φωτὸς διωκτὴς · προσβάλει δέ · καὶ γὰρ τῷ Λόγῳ καὶ Θεῷ μου προσέβαλε, τῷ κρυπτῷ φωτὶ διὰ τὸ φαινόμενον · ἔχεις ἕν νικήσεις· μὴ φοβηθῆς τὸν ἀγῶνα · προβαλοῦ τὸ Πνεῦμα · προβαλοῦ τὸ ὕδωρ. » *Καὶ μετ' ἄλλα:* « Εἰπέ τῇ σφραγίδι θαρρήσας· Εἰκὼν εἰμι Θεοῦ, τῆς ἀνω δόξης. Οὕτω δι' ἑκάραιν ὡσπερ σὺ καταβέβλημαι. Χριστὸν ἐνδύομαι · Χριστὸν μεταπεποιήμεναι τῷ βαπτίσματι · σὺ με προσκύνησον. »

B *Τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου εἰς τοὺς Μακκαβαίους.*

« Τὰ τῶν βασιλικῶν ἐκτυπώματα χαρακτήρων, οὐ μόνον ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ ταῖς τιμιωτέραις ὕλαις εὐροὶ τις ἀν διαλάμποντα, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν χαλκῷ τὴν αὐτὴν ἔστιν ἰδεῖν χαραττομένην μορφὴν. Καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ὑλῶν οὐ λυμάνεται τῷ ἀξιώματι τοῦ χαρακτῆρος, οὐδὲ ἀμβλύνει τὴν ἀπὸ τῶν κρείττωνων τιμὴν ἢ τῆς ἐλάττονος μετοχῆς, ἀλλὰ πάσα· ὁμοίως ὁ βασιλικὸς τύπος σεμνύνει, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τῆς ὕλης ἐλαττούμενος, τιμιωτέραν τὴν δεχομένην ἐργάζεται. »

Τοῦ αὐτοῦ, Κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀθέου, ἐκ πρώτου λόγου.

« Τί δὲ ὁ νέος Ναβουχοδονόσορ; Οὐδὲν γὰρ οὗτος εἰς ἡμᾶς τοῦ πάλαι φιλοanthρωπότερον ἐπεδείξατο, οὐ εἰ θνηταὶς ἡμᾶς ἐτι διαθλίθουσιν, καὶ τὴν φλόγα διαπεφεύγαμεν. Ὅχι καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν ἁγίων ἐπ' ἐκκλησίαις κείμενα εἰς προσκύνησιν τῶν πιστῶν, δηλοῦσι τὴν λώθην τοῦ σώματος; »

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ριπτήρα.

« Ὡσπερ γὰρ, ὅταν βασιλικοὶ χαρακτῆρες καὶ εἰκόνες εἰς πόλιν καταπέμπωνται, καὶ εἰσφέρωνται, ὕπαντῶσιν ἀρχόντες καὶ ἄλλοι μετ' εὐφημίας καὶ φόβου, οὐ σανίδα τιμώντες, οὐ τὴν χηρόχυτον γραφὴν, ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως · οὕτως καὶ ἡ κτίσις. »

Συνηριανοῦ Γαθάλωρ (38), εἰς τὸν σταυρὸν, λόγου τετάρτου.

« Ἐπάταξε Μωϋσῆς τὴν πέτρων, καὶ ἀπαξ καὶ δις. Διὰ τί ἀπαξ καὶ δις; Εἰ δυνάμει Θεοῦ ἀκούει, τίς χρεια δευτέρας πληγῆς; Εἰ δὲ ἐκτὸς δυνάμει Θεοῦ τύπτει, οὐ δευτέρα, οὐ δεκάτη, οὐδὲ ἑκατοστὴ πληγὴ δυνήσεται ἐπιθεῖναι τῇ ἀγόνῳ φύσει γόνιμον φύσιν. Εἰ μὲν οὖν Θεοῦ τὸ ἔργον ἀπλῶς, καὶ ἀνευ μυστηρίου σταυροῦ, ἤρκει τὸ ἀπαξ, ἤρκει καὶ νεῦμα, ἤρκει καὶ λόγος. Ἄλλ' ἵνα τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ προτυπώσῃ, τοῦτο γίνεται. Ἐπάταξε, φησὶ, Μωϋσῆς καὶ ἀπαξ καὶ δις, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα, ἀλλὰ σταυροτύπως γράφων, ἵνα καὶ ἡ ἀψυχὸς

⁷⁶ Num. xx, 14.

NOTÆ.

(38) Combefisius hanc edidit orationem post aliquot opuscula sancti Chrysostomi in-8, anno 1686.

φύσις αιδεσθῆ τοῦ σταυροῦ τὸ σύμβολον. Εἰ γὰρ, βασιλέως ἀπόντος, εἰκὼν ἀναπληροῖ χώραν βασιλείας, καὶ προσκυνουσίαν ἀρχόντες, καὶ ἱερομνηταὶ ἐπιτελοῦνται, καὶ ἀρχόντες ὑπαντῶσι, καὶ δῆμοι προσκυνουσίαν, οὐ πρὸς τὴν σανίδα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως; οὐκ ἐν τῇ φύσει θεωρουμένου, ἀλλ' ἐν γραφῇ παραδεικνυμένου, πολλῶ μᾶλλον ἀθανάτου Βασιλέως εἰκὼν δύναται οὐ πέτραν ῥῆξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. »

Ἐκ τῆς Χρονογραφίας Ἰσιδώρου διακόνου.

« Ἡμαρτε Θεόφιλος λοιδορήσας Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον πρὸς Εὐδοξίαν τὴν βασίλισσαν, ὅτι τὰ τῆς Ὀριγένους αἰρέσεως φρονεῖ· ἐχθραίνουμένη ἡ Δούρουστα πρὸς Ἰωάννην τὸν εἰρημένον, προφάσει τοῦ ἀμπελώνος τῆς χήρας, καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ταύτην, οὐκ ἔδυνήθη ὁ Θεόφιλος παραδοῦναι τὴν ψυχὴν, ἄχρις οὗ ἦλθεν ἡ εἰκὼν τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ προσκυνήσας αὐτήν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα (39). »

Ἰερωνύμου πρεσβυτέρου (40) Ἱεροσολύμων.

« Τῆς γραφῆς ὑμῶν μνηδαμοῦ ἐπιτροπούσης ἡμῖν προσκυνεῖν τὸν σταυρὸν, τίνος χάριν λοιπὸν αὐτὸν προσκυνεῖτε; Εἴπατε ἡμῖν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπερωτῶσιν ὑμᾶς ἔθνεσι. »

Ἀπόκρισις. « Διὰ τοῦτο, ὧ ἀνόητοι καὶ ἀναίδει τῆ καρδίᾳ, τάχα συνεχώρησεν ὁ Θεός, παντὶ ἔθνει σεβομένῳ τὸν Θεόν, πάντως; προσκυνεῖν τι ἐπὶ τῆς γῆς. Ἔργον ἀνθρώπου ὑπάρχον, ἵνα μηκέτι δύνωται ἐγκαλεῖν τοῖς Χριστιανοῖς περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς τῶν εἰκόνων προσκυνήσεως. Ὡσπερ οὖν ὁ Ἰουδαῖος προσεκύνει τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τὰ δύο Χερουδὶμ τὰ χωνευτὰ καὶ χρυσεῖα, καὶ τὰς δύο πλάκας, ἃς ἐλάξευσε Μωϋσῆς, μνηδαμοῦ ἐπιτραπείας ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ταῦτα προσκυνεῖν ἢ ἀσπάξασθαι, οὕτως καὶ οἱ Χριστιανοί, οὐχ ὡς Θεὸν τὸν σταυρὸν ἀσπαζόμεθα, ἀλλὰ δεικνύντες τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν γνησίαν πρὸς τὸν σταυρωθέντα διάθεσιν. »

Τοῦ μεγάλου Συμεὸν τοῦ Θαυμαστοῦ (41) δρους, Περὶ εἰκόνων.

« Ἰσως δέ τις τῶν ἀπίστων φιλόνηκος ὢν, ἀμφισβητήσει, λέγων, ὅτι καὶ ἡμεῖς, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις

A *nam describeret, quo inanima quoque natura crucis symbolum veneraretur. Nam si absente imperatore ejusdem imago locuin supplet imperatoris, eamque proceres adorant, menses festivi aguntur, obviam procedunt magistratus, et adorant populi; non quidem in tabulam respicientes, sed ad figuram imperatoris, non qui in sua natura conspiciatur, sed in pictura proponatur: multo magis immortalis Regis imago potest non petram modo, sed cœlum terramque universam frangere. »*

Ex Chronographia Isidori diaconi.

« Peccavit Theophilus, quando Joannem Chrysostomum apud Eudoxiam calumniatus est, quasi Origenis hæresim sequeretur: succensebat Joanni Augustæ propter vineam viduæ. Theophilus propter peccatum istud animam exhalare non poterat, donec allatam Chrysostomi imaginem cum ille adorasset, spiritum tandem reddidit. »

Hieronimi presbyteri Hierosolymorum.

« Quandoquidem scriptura vestra crucem adorare nusquam permittit, cur igitur ipsam vos adoratis? Respondete nobis Judæis et Græcis, cæterisque omnibus, qui hoc a vobis quaerimus. »

Responsio. « Idcirco, o stulti et vesani corde, forsitan permisit Deus omni genti colenti se, ut aliquid in terris omnino veneraretur, quod hominis arte factum esset, ne in crimen Christianis verteretur, quod crucem et imagines adorarent. Quemadmodum igitur Judæus arcam fœderis adoravit, et duo Cherubim aurea et conflabilia duasque tabulas quas dolaverat Moyses; cum tamen Deus nullibi concesserit, ut ea adoraret et coleret: ita nos quoque Christiani, non tanquam Deum crucem colimus, sed ut sincerum animi nostri erga eum qui crucifixus est affectum demonstramus. »

386 *Magni Symeonis, a monte Thaumasto, De imaginibus.*

« At infidelium aliquis forsitan vitiligator quaestionem præponet, dicetque nos, qui in ecclesiis

NOTÆ.

(39) Hæc fictitia sunt, quia nec Cyrillus Theophili successor ejusque sororis filius, nisi ægre admodum, Chrysostomi nomen in diptycha retulit.

(40) *Ἰερωνύμου πρεσβυτέρου.* Hoc fragmentum ad seriem spectat dialogi Christianum inter et Judæum, qui inscribitur Περὶ ἁγίας Τριάδος, *De sancta Trinitate*, quemque Federicus Morellius integrum non dedit anno 1612. Nam quæ hic affert Damascenus, etsi in editis non exstant, eundem auctorem habuerunt, qui Dialogum pingui satis Minerva digesserit in quaestiones et responsiones, nec nisi conviciis ejusmodi, Ὡ ἀνόητε, πεπωρωμένη τῇ καρδίᾳ! ὧ ἀναίσχυντε! Judæum passim excipiat. Pro causa imaginum faciunt hæc alia ejusdem dialogi verba, quæ reperi in cod. Reg. 2951: Καὶ γὰρ ὡς συνεχώρησεν ὁ Θεός προσκυνεῖν πᾶν ἔθνος χειροποίητα, Ἰουδαίους τινὰς πλάκας ἐκείνας, ἃς ἐλατόμησε Μωϋσῆς, καὶ τὰ δύο Χερουδὶμ τὰ

D *χρυσᾶ, οὕτως καὶ ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς ἐδωρήσατο τὸν σταυρὸν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τὰς εἰκόνας γράφειν καὶ προσκυνεῖν, καὶ δεῖξαι τὸ ἔργον ἡμῶν· Deus enim nationem omnem res opera manuum sabbrefactas adorare concessit. Judæus quidem tabulas quas dolaverat Moyses, et duo Cherubim aurea: sic vobis Christianis crucem donavit, et bonarum actionum imagines pingendas adorandasque, utque opera nostrum ostentaremus. Hæc profecto sancti Hieronymi Stridonensis non sunt, sed Græci cujusdam ejusdem nominis.*

(41) Symeon a monte Thaumasto epistolas complures ad Justinum juniorem scripsit, ultionem de Samaritanis poscens, qui, cum rebellassent, in Christianorum sacra, et in imagines Christi et sanctorum sævierant. Quintam habenus act. 5 synodi vii. Ex altera quadam, quæ hodie non existat, fragmentum quod hic affertur, transumptum fuit.

imagines quoque adoramus, his accensendos fore, qui simulacris inanitis supplicant. Absit itaque, ut id nos committamus. Nam quidquid agunt Christiani, fide pensatur, et Deus, qui mendax non est, virtutes operatur. Non enim in quibusdam coloribus moramur, sed, veluti contingit in repræsentatione litteræ, qua aliud significatur, illum qui invisibilis est, in pictura conspicientes, tanquam præsentem laudamus. Nec ei credimus, qui Deus non sit, sed qui vere existat Deus: neque item sanctis, qui sancti non sint, sed qui tales plane sint, et vivunt apud Deum; cum etiam spiritus eorum ob sanctitatem suam, qua divina virtute pollent, illis qui indigeant. »

Anastasio archiepiscopi Antiochani, ad Symeonem episcopum Bostrorum, De Sabbato.

« Quemadmodum enim absente imperatore, ipsius imago adoratur, præsentem vero absurdum prorsus est, exemplari posthabito, imaginem adorare; nec tamen, eo quod ille præsens sit, propter quem imago colitur, idcirco imaginem ipsam nihili facere consentaneum fuerit. Tale quid evenisse reor circa legis umbram sive litteram (hanc enim umbram nominat Apostolus). Quandiu enim veritatis gratia abscondebatur, figuras sancti promebant; quippe qui veritatem tanquam in speculo contemplantur. At ubi veritas prodiit, æquum non esse censuerunt, ut secundum figuras viveremus, quas deinceps sequeremur. Rerum enim præsentium supervacaneæ sunt figuræ. Nec tamen figuras inhoneste habuerunt, aut contempserunt, quin honorarunt potius, et eos, qui contumeliis ipsas aspergebant, impios esse judicarunt, et acerbæ mortis supplicio dignos. »

Ejusdem, ex oratione tertia.

« Velut si quis propter honorem qui debetur imperatori, ejus adoret imaginem, quamlibet ex cæra et coloribus constantem. »

Sancti et œcumenici concilii quinti anathematismus duodecimus.

« Si quis impium Theodorum Mopsuestiensem defendat, qui dicit alium esse Deum Verbum, et alium esse Christum, animalibus perturbationibus et carnis cupiditatibus obnoxium, et ex deterioribus paulatim progressum, ut actionum profectu melior factus, et ob conversationem inculpatam statuminatus, tanquam purus homo baptizatus sit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, acceptaque per baptismum Spiritus sancti gratia, adoptione fuerit dignatus; necnon regis instar imaginis, tanquam Dei personam gerentem eum adorari: anathema sit. »

¹⁸ Hebr. x, 1.

Α εἰκόνας προσκυνοῦντες, ὡς ἀψύχοις προσκυθόμενοι εἰδώλοις λογισθησόμεθα. Μὴ οὖν γένοιτο ἡμᾶς τοῦτο ποιεῖν. Τὰ γὰρ τῶν Χριστιανῶν πιστὶς ἐστὶ, καὶ ἐ ἀψευδῆς ἡμῶν Θεὸς ἐνεργεῖ τὰς δυνάμεις. Οὐ γὰρ χροῖδίοις¹⁸, ἀλλὰ ἐν ὑπομνήσει τοῦ ἀντιτύπου γράμματος, ὁρῶντες τὸν ἀόρατον διὰ τῆς ὁρωμένης γραφῆς, ὡς παρόντα δοξάζομεν, οὐχ ὡς μὴ ὄντι θεῷ πιστεύοντες· ἀλλ' ὡς ὄντι ἀληθῶς, οὔτε τοῖς ἁγίοις, ὡς μὴ οὖσιν, ἀλλ' ὡς οὖσι, καὶ ζῶσι παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τῶν πνευμάτων αὐτῶν, ἁγίων ὄντων καὶ δυνάμει Θεοῦ βοηθούτων τοῖς ἀξίοις, ὡς δεομένοις αὐτῶν. »

digni sunt opitentur, utpote qui ipsorum auxilio

Β Ἐραστασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας, πρὸς Συμεῶν ἐπίσκοπον Βόστρων, Περὶ τοῦ Σαββάτου.

« Ὅσπερ γὰρ, ἀπόντος μὲν βασιλέως, ἡ εἰκὼν αὐτοῦ προσκυνεῖται, παρόντος δὲ, λοιπὸν περιττὸν καταλιπόντα τὸν πρωτότυπον προσκυνεῖν τῇ εἰκόνι· οὐ μὴν, ἐπεὶ οὐ προσκυνεῖται διὰ τὸ παρεῖναι τὸν, δι' ὃν προσκυνεῖται, ἀτιμάζεσθαι αὐτὴν δεῖ· τοιοῦτ' ἐν νομίζω συμβῆναι περὶ τὴν τοῦ νόμου σκιάν, ἥτοι τὸ γράμμα (σκιάν γὰρ αὐτὸν καλεῖ ὁ Ἀπόστολος). Ἐφ' ὅσον γὰρ ἐταμιεύετο τὸν καιρὸν τῆς ἀληθείας ἡ χάρις, τοὺς τύπους προεῖπον ὁ οἱ ἅγιοι, θεωροῦντες ὡς ἐν ἐσώπρω τὴν ἀλήθειαν. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἀληθείας, ζῆν μὲν κατὰ τοὺς τύπους οὐκ ἐνόμιζον εἶναι καλὸν, καὶ τοῦτοις ἀκολουθεῖν ἔτι. Παρόντων γὰρ τῶν πραγμάτων, παρέλκει λοιπὸν ὁ τύπος τοῦ πράγματος. Πλὴν καὶ οὕτως οὐκ ἠτιμάζον, οὐδὲ παρεῖλον, ἀλλ' ἐτίμων τὸν τύπον, καὶ τοὺς ἀτιμάζειν ἐχειροῦντας, ἀσεβεῖς ἔκρινον, καὶ θανάτου διὰ κολάσεως πικρὰς ἀξίους. »

Τοῦ αὐτοῦ, λόγον τρίτου.

« Ὅσπερ ἂν εἰ τις εἰκόνα βασιλέως, διὰ τὸ καθῆκον τῆς περὶ τὸν βασιλέα προσκυνεῖ τιμῆς, οὐδὲν οὔσαν, ἢ κηρὸν καὶ χρώματα. »

Τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πέμπτῃς συνόδου, ἀνυπεματισμὸς εἴς.

« Εἰ τις ἀντιποιεῖται Θεοδώρου τοῦ ἀσεβοῦς τῆς Μοφουστείας τοῦ εἰπόντος, ἄλλον εἶναι τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν, ὑπὸ παθῶν ψυχικῶν καὶ τῶν τῆς σαρκὸς ἐπιθυμιῶν ἐνοχλούμενον, καὶ τῶν χειρόνων κατὰ μικρὸν χωριζόμενον, καὶ οὕτως ἐκ προκοπῆς ἔργων βελτιωθέντα, καὶ ἐκ πολιτείας ἀμώμου ῥ καταστάνα, ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον βαπτισθῆναι, εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαθόντα, καὶ υἱοθεσίας ἀξιοθῆναι, καὶ κατὰ ἰσότητά βασιλικῆς εἰκόνας, εἰς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου προσκυνεῖσθαι, ἀνάθεμα ἐστω. »

VARIÆ LECTIONES.

¹⁸ Legendum putat Billius, τοῖς χροῖδίοις ἐναπομένομεν quasi dicat: Non enim in coloribus immoramur, aut simile quidpiam. • Billius emendat, περιεῖπον, amplectebantur. ῥ Lego ἀμώμον, ut in actis 5 synodi. Alias cum Billio vertendum esset: Inculcata ratione vivendi; non, ut Zinus: Civili ratione vivendi.

Θεοδώρου ιστοριογράφου Κωνσταντινουπόλεως, ἔκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, περὶ Γενναδίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως.

« Ἔτερα δὲ αὐτοῦ παραθήσομαι, καταπλήξω μεστά· ζωγράφος τις, τὴν εἰκόνα τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ γράφων, τῷ χεῖρι ἀπέψυκτο. Καὶ ἔλεγτο ὡς ὑπὸ Ἑλληνός τινος τὸ ἔργον ἐπιταγὴν τῆς εἰκόνας, ἐν τῷ προσήματι τοῦ ὀνόματος τοῦ Σωτῆρος, γεγράφηνεν, ἐξ ἑκατέρου τὰς τρίχας ἐπὶ κεφαλῆς διεστῶσας ὡς μὴ τὰ ὕφεις καλύπτεσθαι. Τοιοῦτῳ γὰρ σχήματι Ἑλλήνων παῖδες τὸν Δία γράφουσι, πρὸς τὸ τοὺς ὀρώντας νομίζειν, τῷ Σωτῆρι τὴν προσκύνησιν ἀπονέμεσθαι (42). »

Τοῦ ἀδδᾶ Μαξίμου, καὶ Θεοδοσίου ἐπισκόπου, καὶ τῶν ἀρχόντων, τῶν ἀποσταλέντων παρὰ τοῦ βασιλέως.

« Ὁ ὄσιος Μάξιμος εἶπεν· « Ἐπὶν δὲ ἔδοξε ταῦτα ἐγενέσθαι, ἑκβασίς γένοιτο τῶν δοξάντων, καὶ ὅπου ἐκελεύετε, ἀκολουθῶ ἡμῖν. » Καὶ ἐπὶ τούτοις ἀνέστησαν πάντες, καὶ μετὰ δακρῶν ἐβαλον μετάνοιαν, καὶ εὐχὴ γέγονε· καὶ ἕκαστος αὐτῶν τὰ ἅγια Εὐαγγέλια, καὶ τὸν τίμιον σταυρὸν, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς τεκνύσης αὐτὸν ἁγίας Θεοτόκου, ἠσπᾶσαντο, τεθεικότες καὶ τὰς χεῖρας ἐπὶ βεβαιώσει τῶν λαληθέντων. »

Τοῦ ἁγίου Σωφρονίου, ἐκ τῶν θαυμάτων τῶν ἁγίων μαρτύρων Κύρου καὶ Ἰωάννου, εἰς Θεόδωρον τὸν ὑποδιάκονον ποδωγιοῦντα.

« Ἀέξωμεν δὲ λοιπὸν καὶ τὴν ῥῶσιν τοῦ σώματος, δι' ὀλίγων τὸν λόγον ποιούμενοι. Μετ' ὀλίγας δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας ἐκάθευδε, καὶ πάλιν παρεστῶτας βλέπει τοὺς μάρτυρας, καὶ συνοδεύειν αὐτοῖς ἐπιτάττοντας. Ὁ δὲ σφίσι προθυμότερον εἶπεν. Ἦδει γὰρ οὐκ ἀκερδὲς τὸ τοῖς ἁγίοις συνέπεσθαι. Ἐλθόντες οὖν εἰς ναδὸν Ἑλλήνων, τῷ μὲν εἶδει φοβερὸν καὶ ὑπέρλαμπρον, τῷ δὲ ὕφει τῶν οὐρανῶν αὐτῶν ἐφαπτόμενον· καὶ εἰσω τούτου γινόμενοι, μεγίστην εἰκόνα καὶ θαυμασίαν ἐδέετομεν, μέσον δὲ, τὸν Δεσπότην Χριστὸν γεγραμμένον χρώμασιν ἔχουσαν, τὴν Δέσποιναν Θεοτόκον εὐώνυμον, καὶ δεξιὸν, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, τὸν ἐκ κοιλίας σχιρτήμασιν αὐτὸν προμηνύσαντα, ἐπεὶ, καὶ λαλῶν ἔνδον ὦν, οὐκ ἤκούετο· καὶ τινὰς τοῦ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν ἐνδόξου χοροῦ, καὶ τῆς μαρτυρικῆς ὁμηγύρεως, μεθ' ὧν ἐτύγχανε Κύριος καὶ Ἰωάννης οἱ μάρτυρες, οἱ πρὸ τῆς εἰκόνας ἰστάμενοι, τῷ Δεσπότη προσέπιπτον, γόνατα κάμπτοντες, καὶ τὰς κεφαλὰς εἰς ἑδαφος τύπτοντες, καὶ περὶ τῆς τοῦ νέου θεραπείας πρεσβεύοντες. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ τῆς πρεσβείας ῥήματα· « Δέσποτα φιλόνηρωπε, κελεύεις δῶμεν καὶ τούτω τὴν ἴασιν· » Οἱ δὲ, πολλὰκις εἰς γῆν προσκυνή-

A Theodori historiographi Constantinopolitani, ex Historia ecclesiastica, de Gennadio archiepiscopo Constantinopolitano.

« His alia stupenda prorsus de eo subnectam. **387** Pictori cuidam, qui Christi Domini pinxerat imaginem, manus ambæ exaruerunt. Ferebatur autem gentilis cujuspiam hominis jussu hoc opus, sub nominis Salvatoris specie ita pinxisse, ut capillis ex utraque oris parte discretis, facies nullatenus tegetetur (ea utique forma qua pagani Jovem pingunt), ut ab iis qui ipsum viderent, Salvatori adorationem offerre existimaretur. »

Maximi abbatis, et Theodosii episcopi ac procerum, qui ab imperatore missi fuerant.

B « Sanctus Maximus dixit : « Quando hæc fieri conclusum est, eorum quæ visa sunt, faxit Deus ut contingat exitus : statimque quocunque jubelis, sequor. » Posthac omnes surrexerunt, positisque genibus oraverunt, sanctaque Evangelia, pretiosam crucem, et Jesu Christi Salvatoris, sanctæ quoque Dei Genitricis, quæ ipsum peperit, imaginem singuli deosculati sunt, admotis manibus, pro illorum, quæ interlocuti erant, confirmatione. »

Sancti Sophronii, De miraculis sanctorum martyrum Cyri et Joannis ; de Theodoro subdiacono podagra laborante.

« Deinceps autem, qua ratione valetudo corpori concessa fuerit, dicimus paucis. Aliquot hisce transactis diebus, cum ille dormiret, astantes rursus martyres videt, qui sibi ut sequeretur imperabant. Ille vero sponte sequebatur. Noverat enim quantum lucri sanctos comitando percepturus esset. Templum ergo gentilium, specie quidem augustissimum splendidissimumque, magnitudine vero ad cælos pertingens, adeuntes et ingredienti, proceram et admirabilem cernebamur imaginem, quæ medium quidem Christum coloribus deformatum exhiberet ; sinistrorsum autem Dominam Dei Genitricem ; dextrorsum vero Joannem Baptistam, qui in utero matris exsultans ipsum indicaverat, cum vox ipsius intus loquentis exaudiri non posset : nonnullos præterea ex glorioso apostolorum et prophetarum choro, necnon ex cœtu martyrum, inter quos erant Cyrus et Joannes martyres. Hi coram imagine astantes, flexis genibus, in faciem coram Domino humi prociderunt, pro juvenis valetudine supplicantes. In hæc porro verba orabant : « Clementissime Domine, annuis ut huic quoque sanitatem largiamur? » At cum

NOTÆ.

(42) Narrationem hanc integram habet cod. Reg. 2951, fol. 264 additque : Τὸ δὲ ἀληθέστερον ὑπάρχειν οὐδὲν καὶ πολὺτριχα· τούτου γενομένου, καὶ τῆς αἰτίας θριαμβευθείσης, ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ γεγονότος πάθους συντόμως ἠγαγον αὐτὸν πρὸς ἐπίσκοπον, αἰτούντες, εὐχὴ τὴν συμφορὰν λῦσαι. Ὁ τοῖς συνοῦσιν ἐπιτρέψας προσεύξασθαι, μετὰ τὴν προσευχὴν ἐπέθηκεν αὐτῷ τὰ θεῖα Εὐαγγέλια, καὶ

παρ' αὐτὰ τῆς ἰάσεως ἔτυχεν· Cum verius crispa densaque coma fuerit. Hoc cum contigisset, divulgataque causa, ob inflictam plagam, statim ad episcopum necessitate compulsi illum adduxerunt, rogantes ut precibus suis calamitati mederetur. Qui eos qui secum aderant fundere preces jubens, post orationem Evangeliorum cudicem si imprævit, moxque salutis restitutus fuit.

diutius in terram proni adorassent, supplices voces A fundendo, nec Dominus Christus annueret, ab interpellando abstinuerunt; et tristes, demissoque vultu, ad me, inquit, reversi sunt, qui haud ita procul ab imagine constiteram. Cumque ad me propius accessissent: « Vides, inquit, quod « sanitatem tibi concedere Dominus renuit? Verum « ne despondeas animum. Nam erga te prorsus, « uti erga omnes se benignum præbebit. » Itaque quasi semihoræ elapso spatio, surgentes iterum redierunt, supplicaveruntque, sed rursus mæsto dejectoque vultu, ut ante, re infecta redierunt, Domino nequaquam concedente; regressisque eadem 388 renuntiant. Tertio vero proficiscentes: « Bono, inquit, animo esto. Modo enim gratiam impetrabimus; sed tu quoque, sicut nos « deprecantes cernis, nobiscum itidem procidens, « Dominum supplex invoca. » Tertio denique ad imaginem accedentes, eodem habitu iisdemque verbis oraverunt. Cumque diu supplicassent, humique prostrati hoc solummodo clamarent, « Jube, Domine, » Christus tandem miseratione motus ex imagine dixit: « Et ipsi quoque tribuite. » Tum martyres a terra surgentes, primum quidem Christo gratias egerunt, quod postulationem suam exaudivisset. »

Sancti Anastasii a sancto Monte Sina, in novam Dominicam et in Thomam apostolum.

« Qui Christum in carne contuebantur, prophetam illum esse existimabant: nos autem qui ipsum non videmus, innox a teneris unguibus pueri adolescentulique Deum, Dominum, omnipotentem, et sæculorum effectorem, splendoremque Patris eundem esse constemur. Sic enim Evangelia cum fide auscultamus, ac si ipsummet Christum loquentem cerneremus. Immaculatam item corporis ipsius margaritam sumentes, illum ipsum Christum nos gestare existimamus. Quin etiam si divinam ejus picturam tantummodo deformatam effigiem conspiciamus, tanquam ipse nos e cælo intueatur, arbitramur, atque procidentes adoramus. Magna nunc est fides Christi. »

Ex Vita sancti abbatis Danielis, De Eulogio lapicida.

« Tunc mœrens ille discessit, seque coram Dei Genitricis imagine præternens, cum efulatu dicebat: Domine, quod homini isti sponddi, fac solvam. »

Ex Vita sanctæ Mariæ Ægyptiæ.

« Cum igitur lugerem, supra locum in quo constiteram, sanctæ Dei Genitricis imaginem collocatam conspicio, hisque eam compello sermonibus: « Virgo Dei Genitrix, Domina, quæ Deum « Verbum in carne peperisti, scio equidem, scio « æquum consentaneumque non esse, ut impura « ego, nullisque non luxuriæ sordibus squalens, « imaginem tuam intuear, quippe quæ virgo semper exstiteris: quin par est, ut summa illa tua

σαντες, και τούς τῆς ἰκεσίας λόγους ἐκπέμφαντες, ὡς ὁ Δεσπότης Χριστός οὐκ ἐπένευσε, τοῦ πρεσβεύειν παυσάμενοι, κατηφείς και ὀλίγωροι, πρὸς ἐμὲ, φησί, παραγίνονται, οὐ μακρὰν πολὺ τῆς εἰκόνας ἰστάμενον. Καὶ πλησίον γενόμενοι, « Ὁρᾷς, φησί, πῶς ὁ « Δεσπότης οὐ βούλεται σοι δοῦναι τὴν ἴασιν; ἀλλὰ « μὴδὲν ἀθυμῆσης. Πάντως γὰρ και πρὸς αἰ ὡς « πρὸς πάντας χρηστεύεται. » Καὶ διαναστάντες ὡσεὶ μικρὸν ἡμιώριον, και πάλιν ἀπελθόντες, ἰδόντες Καὶ πάλιν ἄπρακτοι, φησὶν, ἀνακάμπτους κατηφεί και ὀλίγωροι, ὡς τὸ πρότερον τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ μὴ κελεύσαντος. Καὶ ταῦτά μοι πάλιν ἐλθόντες εἰρήχασιν. Τὸ τρίτον δὲ πορευόμενοι: « Θάρρει, λέγω « σιν· νῦν γὰρ τὴν χάριν πάντως λαμβάνομεν· ἀλλὰ « και σὺ, ὡσπερ ἡμᾶς ὄρᾳς ἰκετεύοντας, σὺν ἡμῖν « ἐλθὼν, τὸν Δεσπότην ἰκέτευε. » Καὶ πρὸς τὴν εἰκόνα τὸ τρίτον γενόμενοι τοῖς προλαβοῦσι τρόποις ἐχρῶντο και ῥήμασι. Καὶ ὡς ὥραν πολλὴν ἐδετήσαν, και κάτω κείμενοι, τὸ, « Κελεύεις, Δέσποτα, ἰμόνον ἀνέκραζον, τότε ὁ Χριστὸς σπλαγχνισθεὶς, ὡς οἰκτιρῶν, « Καὶ δότε αὐτῷ, » πρὸς τῆς εἰκόνας ἀπεφθέγγετο. Καὶ χαμόθεν ἀναστάντες οἱ μάρτυρες, πρῶτον μὲν ἠὲ χαριστὸν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὡς τῆς δεήσεως αὐτῶν ἐπακούσαντι. »

Τοῦ ἀγίου Ἀναστασίου τοῦ ἀγίου ὄρους Σινᾶ, ἐκ τῆς καινῆς Κυριακῆς, και εἰς τὸν ἀπόστολον Θωμᾶν.

« Οἱ ἑωραχότες Χριστὸν ἐν σαρκί, ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον· οἱ μὴ ἑωραχότες ἡμεῖς, εὐθέως, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, παῖδες, και νεανίσκοι, Θεὸν αὐτὸν, ἐξουσιαστήν, και παντοκράτορα, και τῶν αἰώνων ποιητήν, ἀπαύασμα τοῦ Πατρὸς δολογοῦμεν. Ὡς γὰρ αὐτὸν ἐκεῖνον βλέποντες Χριστὸν λαλοῦντα, ὁπῶς τῶν αὐτοῦ Εὐαγγελίων μετὰ πίστεως ἀκούομεν· και τὸν ἀχραντον μαργαρίτην τοῦ αὐτοῦ σώματος δεχόμενοι, αὐτὸν ἐκεῖνον βαστάζειν τὸν Χριστὸν νομίζομεν. Κἂν μόνον αὐτοῦ Θεοῦ χαρακτήρα ἐξεκωνισμένον ἴδωμεν, ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἡμῖν ἀτελίζοντα νομίζομεν, προσκυνοῦμεν, προσπίπτομεν. Μεγάλῃ νῦν ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ. »

Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἀββᾶ Δανιήλ, Περὶ Εὐλογίου τοῦ λατόμου.

« Τότε ὀλιγορήσας ἀπῆλθε, και ρίψας εαυτὸν ἐμπροσθεν τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου, μετὰ κλαυθμοῦ ἔλεγε· Κύριε, λύσον τὴν ἐγγύτην τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἀπ' ἐμοῦ. »

Ἐκ τοῦ βίου Μαρίας τῆς Ἀλυπτίας.

« Κλαίουσα τοῖνον, ὄρω ἐπάνω τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἰστάμην, τὴν εἰκόνα τῆς ἀγίας Θεοτόκου ἐστώσων, και φημι πρὸς αὐτήν· Παρθένε, Θεοτόκε Δέσποινα, « ἡ τὸν Θεὸν Λόγον κατὰ σάρκα γεννήσασα, οἶδα « μὲν, οἶδα, ὡς οὐκ ἔστιν εὐπρεπές, οὐδὲ εὐλογον « τὴν οὕτω βυπαρᾶν, τὴν οὕτω πανάσωτον, τὴν εἰ « κόνα καθορᾶν σου, τῆς Ἀειπαρθένου, ἀλλὰ δικαίῃ « ἔστιν, ἐμὲ ὑπὸ τῆς σῆς καθαρότητος, μισεῖσθαι και « βδελύττεσθαι. Πῶς ἐκείπερ διὰ τοῦτο γέγονεν ὁ

ε ἐκ σοῦ τεχθεὶς Θεὸς, ἄνθρωπος, ὅπως καλέσῃ τοὺς Ἀ
 ε ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν, βοήθησόν μοι, τῇ μόνῃ
 ε μὴ ἐχούσῃ τινὰ βοήθειαν. Ἐπίταξον κάμοι συγγω-
 ε ρηθῆναι τὴν εἰσοδὸν· μὴ στερήσῃς με τὸ ξύλον
 ε ἰδεῖν, ἐν ᾧ κατὰ σάρκα προσεπάγη ὁ Θεὸς Λόγος,
 ε ὃν ἐγέννησας· ὅς τὸ αἷμα τὸ ἴδιον ὑπὲρ ἐμοῦ ἔδω-
 ε κεν ἀντίλυτρον. Ἐπίταξον, ὦ Δέσποινα, κάμοι τὴν
 ε θύραν ἀνοιχθῆναι τῆς θείας τοῦ σταυροῦ προσκυ-
 ε νήσεως. Καὶ σε δίδωμι τῷ ἐκ σοῦ τεχθέντι Θεῷ
 ε ἐγγυητὴν ἀξιόχρεων, ὡς οὐκέτι τὴν σάρκα ταύτην
 ε ἐξυθρίσω δι' αἰσχροῦς οἰασθήποτε μίξεως. Ἄλλ'
 ε ἦνίκα τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ τοῦ Υἱοῦ σου θεάσω-
 ε μαι, κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ πᾶσιν εὐθέως ἀπο-
 ε τάσσομαι, καὶ αὐτίκα ἐξέρχομαι, ὅπου ἂν αὐτὴ
 ε ὡς ἐγγυητὴς ὑπόβῃ, καὶ ὁδηγήσῃ με. » Ταῦτα
 εἰπούσα, καὶ ὡς περ τινὰ πληροφορίαν λαβοῦσα τὸ
 ε τῆς πίστεως ἔμπυρον, τῇ εὐσπλαγχνίᾳ τῆς Θεοτόκου
 ε θαρρήσασα, κινῶ ἑμαυτὴν ἐξ ἐκείνου τοῦ τόπου, ἐν
 ε ᾧ ἐστῶσα ἐποιούμην τὴν δέησιν, καὶ ἔρχομαι πάλιν,
 ε καὶ τοῖς εἰσιούσιν ἑμαυτὴν ἐγκατέμιξα. Καὶ οὐκ-
 ε ἐτι ἦν ὁ ὠθῶν με, καὶ ἀντωθούμενος, καὶ οὐδεὶς ὁ
 ε κωλύων τοῦ πηλίστον γενέσθαι με τῆς θύρας, δι' ἧς εἰς
 ε τὸν οἶκον εἰσῆεσαν. Ἐλαβεν οὖν με φρίκη καὶ ἐκστα-
 ε σις καὶ ὅλη δι' ὅλου ἐκλονούμην, καὶ ἔτρεμον. Ῥίψασα
 ε τοῖνον ἑμαυτὴν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸ ἅγιον ἐκείνο
 ε προσκυνήσασα ἔδαφος, ἔτρεχον ἐξιοῦσα, καὶ πρὸς
 ε τὴν ἐγγυησαμένην γενέσθαι σπουδάζουσα. Γίνομαι
 ε τοῖνον ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τῆς ἐγγύης ἐπεγρά-
 ε φη χειρόγραφον, καὶ γόνυ κλίναςα ἔμπροσθεν τῆς
 ε Ἐπιπαρθένου καὶ Θεοτόκου, τοῦτοις ἐχρησάμην τοῖς
 ε ῥήμασιν· « Σὺ μὲν, φιλάγαθε Δέσποινα, τὸ σὸν ἐπ'
 ε ἐμοὶ ἐνεδείξω φιλάνθρωπον, σὺ τῆς ἀναξίας οὐκ
 ε ἐβδελύξω τὴν δέησιν. Εἶδον δόξαν, ἦν δικαίως οὐχ
 ε ὀρώμεν οἱ ἄσωτοι· δόξα τῷ Θεῷ, τῷ διὰ σοῦ δεχο-
 ε μένῳ τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν μετάνοιαν· » καὶ τὰ ἐξῆς.
 ε strasti : tu indignæ preces neutiquam despexisti. Gloriam illam vidi, cujus conspectu nos impudici
 ε digni non eramus. Sit Deo gloria, qui peccatorum pœnitentiam per te suscipit, » etc.

Ἐκ τοῦ βλου τῆς ἁγίας Εὐπραξίας.

ε Λέγει ἡ διάκονος τῷ κορασίῳ· « Ὑπαγε, κυρία
 ε μου, εἰς τὸν οἶκόν σου, ὅτι οὐ δύνασαι ὧδε παρα-
 ε μένειναι. Οὐδὲ γὰρ δύναται τις ὧδε παραμεῖ-
 ε ναι, ἐὰν μὴ συντάξῃται τῷ Χριστῷ. » Λέγει
 ε αὐτῇ τὸ κοράσιον· « Ποῦ ἐστίν ὁ Χριστός; » Ἡ
 ε διάκονος ἐπέδειξεν αὐτῇ τὸν Δεσποτικὸν χαρακτήρα,
 ε καὶ στραφεῖσα, λέγει τῇ διακόνῳ· « Ἀληθῶς καὶ ὡς
 ε τῷ Χριστῷ συντάσσομαι, καὶ οὐκέτι ἀπέρχομαι
 ε μετὰ τῆς κυρίας μου. » Καὶ πάλιν ἀναστᾶσα ἡ Εὐ-
 ε πραξία, καὶ λαβοῦσα τὴν θυγατέρα ἑαυτῆς, παρ-
 ε στησεν εἰς τὸν Δεσποτικὸν χαρακτήρα, καὶ ἐκτεινάσα
 ε τὰς χεῖρας αὐτῆς εἰς τὸν οὐρανόν, ἐβόησε μετὰ κλαυθ-
 ε μοῦ· « Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, σοὶ μελήσει περὶ τοῦ παι-
 ε δίου, ὅτι σὲ ἐπόθησεν, καὶ σὺ πρέβετο ἑαυτὴν. »
 ε Τῆς ἁγίας ἑκτης συνόδου (43) τῆς ἐπὶ Ἰουστινιαν-
 ε οῦ, περὶ τῆς ἁγίας πῆμκτης συνόδου.

ε Ἐν τισὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων γραφαῖς Ἀμνὸς
 ε δακτύλῳ τοῦ προδρόμου δεικνύμενος ἐγχαράττεται,

NOTE.

(43) Ἐκ τῆς ἁγίας ἑκτης συνόδου. Hic titulus
 ε multiplici vitio laborat, qui sic intelligendus est,

PATROL. GR. XCIV.

ε puritas me tanquam execrabilem aversetur.
 ε Verum, quando Deus, qui carnem ex te susce-
 ε pit, idcirco factus est homo, ut peccatores ad
 ε pœnitentiam vocaret, adjuva me, quæso, quæ
 ε sola sum, aliud præter te præsidium non habens.
 ε Jube, ut mihi quoque ingressus pateat; nec me
 ε conspectu prives ligni illius, in quo secundum
 ε carnem affixus est Deus Verbum, quem tu pepe-
 ε risti, quique proprium sanguinem in redemptionem
 ε nis meæ pretium dedit. Jube, Domina, ut mihi
 ε perinde ad divinæ crucis adorationem fores pa-
 ε teant. Teipsam Deo ex te genito, te in locuple-
 ε tissimam prædem trado, me deinceps carnem
 ε hanc nullo prorsus impuro coitu unquam ma-
 ε culaturam. Quinimo ubi crucis Filii tui lignum
 ε conspexero, mundo statim et omnibus quæ in
 ε mundo sunt renuntiabo, nihilque morata, illuc
 ε proficiscar, quo tu ipsa, quam in sponsorem
 ε sumo, jusseris, atque duxeris. » His pronuntia-
 ε tis, ex fidei ardore certior quodammodo reddita, et
 ε in Dei Genitricis clementia fidem ponens, ex eo
 ε loco in quo steteram precataque fueram, discedens,
 ε iis qui ingrediebantur 389 me rursum jungo, nec
 ε deinceps quisquam fuit qui me repelleret, et cui re-
 ε pellenti resisterem. Nullus prorsus qui me foribus
 ε arceret, per quas in ædem sacram aditus erat.
 ε Horror statim et stupor me invadit, totoque cor-
 ε pore quatiore et contremisco : cumque humi pro-
 ε strata, sanctum illud solum adorassem, egredior,
 ε cursuque ad eam quæ pro me sponponderat, pro-
 ε pero, atque in eo loco consistens, in quo sponsionis
 ε chirographum exaratum erat, genibus coram
 ε Dei Genitricis imagine positus, hic illam verbis
 ε compello : « Tu quidem, amabilissima bonaque
 ε Domina, tuam erga me humanitatem common-
 ε strasti : tu indignæ preces neutiquam despexisti. Gloriam illam vidi, cujus conspectu nos impudici
 ε digni non eramus. Sit Deo gloria, qui peccatorum pœnitentiam per te suscipit, » etc.

Ex Vita sanctæ Eupraxiæ.

ε Diaconissa vero ad puellam ait : « Abi domum
 ε tuam, domina mea; neque enim hic manere
 ε potes. Nulli quippe istic commemorari fas est,
 ε nisi Christo adjungatur. » Puella autem : « Ubi-
 ε nam, inquit, Christus est? » Ostendit illa ima-
 ε ginem Christi; ad quam puella conversa : « Vere,
 ε inquit, ego quoque Christo conjungor, nec am-
 ε plius cum domina mea discedam. » Rursumque
 ε consurgens Eupraxia, filiamque suam apprehen-
 ε dens, Dominicæ eam admovit imagini, manibus-
 ε que ad cælum sublatis, cum lacrymis exclama-
 ε vit : « Domine Jesu Christe, puellæ hujus curam
 ε habeto, quia te concupivit, ac seipsam tibi de-
 ε didit. »

Sanctæ synodi quinixetæ sub Justiniano cele-
 ε bratæ.

ε In quibusdam venerabilium imaginum pictu-
 ε ris Agnus digito præcursoris monstratus depingi-

ε ut cum Latine reddidi. Nam canon iste octogesi-
 ε mus secundus est, non quintæ, nec sextæ synodi,

tur qui in figuram receptus est gratiæ, adumbrans nobis verum illum agnum Christum Deum nostrum, qui per legem demonstrabatur. Antiquas ergo figuras illas et umbras, veluti notas et signa Ecclesiæ tradita amplexantes, gratiam et veritatem eisdem anteponimus, quam ceu plenitudinem legis accepimus. Itaque ut id quod perfectum est, in picturis etiam omnium oculis subjiciamus, Agnum illum, qui tollit peccatum mundi, Christum Deum nostrum, veteris agni loco humana figura posthac in imaginibus exprimendum decernimus, quo divini Verbi celsitudinem per ejusdem humilitatem contemplerur, atque in memoriam ipsius in carne conversationis, et passionis, mortisque salutaris, ac redemptionis, quæ per illam mundo parta est, veluti manu ducamur. »

Sancti Methodii episcopi Patarensis, de resurrectione, orat. secunda.

« Ubi primum igitur eorum qui apud nos sunt, **390** imperatorum imagines fabricatæ sunt, tametsi ex valde pretiosa materia, auro puta aut argento non constant, ab omnibus tamen honorantur. Neque enim illas, quæ ex pretiosiori materia confectæ sunt, sic venerantur homines, ut eas, quæ ex viliori sunt, aspernentur: sed omnes perinde colunt, etiamsi ex gypso, aut ex ære sint. Ac quisquis in aliquam earum probra conjecerit, is non tanquam lutum, vel etiam aurum contemptui habuerit, absolvitur; sed ac si imperatorem ipsum et dominum contumeliis asperserit, condemnatur. Imagines quidem ex **C** auro conflatas, quibus Principatus et Potestates angelicæ designantur, in honorem et gloriam Dei, conficimus. »

Ἄδς εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος, τὸν ἀληθινὸν ἡμῖν διὰ νόμου προῦποφαίνον Ἄμνόν, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν. Τοὺς οὖν παλαιούς τύπους καὶ τὰς σκιάς, ὡς τῆς ἀληθείας σύμβολά τε καὶ προχαράγματα, τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδεδομένους κατασπαζόμενοι, τὴν χάριν προτιμῶμεν, καὶ τὴν ἀλθειαν, ὡς πλήρωμα νόμου ταύτην ὑποδεχόμενοι. Ὡς ἂν οὖν τὸ τέλειον κἀν ταῖς χρωματοργίαις ἐν ταῖς ἀπάντων ὄψεσιν ὑπογράφωμεν, τὴν αἰροῦσα τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου Ἄμνόν, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν, κατὰ τὸν ἀνθρώπινον χαρακτήρα ἐν ταῖς εἰκόσιν ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ ἁμνοῦ ἀναστηλοῦσθαι ὀρέζομεν, διὰ τῆς ταπεινώσεως τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ Λόγου κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ, καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου **B** χειραγωγούμενοι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως. »

Τοῦ ἁγίου Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων, περὶ ἀναστάσεως, λόγῳ β'.

« Αὐτίκα οὖν τῶν τῆδε βασιλέων αἱ εἰκόνας, κἀν μὴ ἀπὸ τῆς πολὺ τιμιωτέρας χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου ὥσι κατεσκευασμέναι, τιμὴν ἔχουσι πρὸς ἀπάντων. Οὐ γὰρ τὰς μὲν ἀπὸ τῆς πολὺ τιμιωτέρας ὕλης θεραπεύοντες οἱ ἀνθρώποι, ἐξολιγωροῦσιν τῶν ἐξ ἀτίμων τιμιωτέρας, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπίση; τιμῶσιν, εἰ καὶ ἀπὸ γύψου ἢ χαλκοῦ ὑπάρχουσι. Καὶ ὁ δυσφημήσας εἰς ὀποτέραν, οὔτε ὡς εἰς πηλὸν ἀφίεται, οὔτε ὡς χρυσὸν ἐξευτελίσας, κρίνεται, ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν ἀσεθήσας τὸν βασιλέα καὶ κύριον. Τὰς μὲν ἀπὸ χρυσοῦ κατεσκευασμένας εἰκόνας τῶν αὐτοῦ ἀγγέλων τὰς Ἄρχάς καὶ τὰς Ἐξουσίας, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν αὐτοῦ **C** ποιοῦμεν. »

NOTÆ.

sed illius quæ Πενθέκτη, Quinisexta, audiit et Trullana, quamque coactam fuisse aiunt a Justiniano juniore. Ad istummet canonem spectavit Adrianus I papa, cum in epistola ad Tarasium, septimamque synodum hæc scriberet: *Ut ergo perfectio etiam per colorum operationes in cunctorum oculis depingatur, agni Christi Dei nostri, qui tulit*

peccatum mundi, secundum humanam figuram per imaginem hominis pro veteri agno depingi definimus, per ipsum Dei Verbi humilitatis celsitudinem considerantes, et ad memoriam ejus in carne conversationem revocantes. Quapropter in epistola ad Carolum M. pro septima synodo, canonem istum data opera defendit.

ADMONITIO IN OPUSCULUM QUOD SEQUITUR.

Hanc quæ sequitur, fidei professionem Roma accepi, descriptam ex Vaticano cod. n. 1262 eamque Leo Allatius a se missam Joanni Auberto, testatur in *Symmictis*, cum hoc alio titulo, Ἰσον λιβέλλου ὑπαγορευθέντος ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐπιδοθὲν δὲ παρὰ Ἡλία ἐπισκόπου Πέτρου μητροπολίτη Δαμασκού. *Pariculum libelli dictati a Joanne Damasceno, ab Elia vero episcopo traditum Petro metropolitæ Damasci.* Diversa autem est ab *Fidei* libello, quem Allatius perinde Auberto miserat : quemadmodum animadverti ex paucis verbis quæ idem Allatius citat in dissertatione de Joanne Damasceno et ejus operibus. Ex Præfatione porro conjectare licet, opusculum istud a Joanne nostro scriptum fuisse, quando Damasci adhuc morabatur, et sanctissimo metropolitæ Petro suberat, cum nondum in Palæstinam monasticæ vitæ nomen daturus migrasset. Hoc scripsit, inquam, sub nascentis hæresis Iconoclastarum primordiis, ut significatur his verbis, quæ paulo ante finem leguntur, *et omnem hæresim detestor μέχρι τῆν νῦν κινήθεισαν κατὰ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίας, usque ad eam quæ modo excitata est adversus sanctam Christi Deique nostri Ecclesiam*; hoc est eorum quos *Christianocategoros*, sive *Christianorum insimulatores* vocitabant. Ex his quæ post unam aut alteram lineam adduntur, ubi Elias pollicetur se cum hæreticis non communicaturum, *et præsertim cum Maronitis*, ἐξαιρέτως *Μαρωνιταῖς*, colligo episcopum hunc ex secta Maronitarum conversum fuisse : idque confirmat specialis de Trisagii hymni intelligentia articulus. De Maronitis pluribus dicemus in adnotationibus ad epistolam nostri auctoris de eodem hymno.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ,

ΛΙΒΕΛΛΟΣ ΠΕΡΙ ΟΡΘΟΥ ΦΡΟΝΗΜΑΤΟΣ.

JOANNIS MONACHI ET PRESBYTERI

DAMASCENI

LIBELLUS DE RECTA SENTENTIA.

Ὁὐ μικρὸς ἀμφοτέρωθεν φόβος καὶ ἀπορία συνέχει ἂν
 με, ὦ Πατέρων ἀριστε καὶ ποιμένων ἀρχιποιμῆν
 ἀγιώτατε. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ τῆς παρακοῆς ὑφορῶ-
 μαι τὸν κίνδυνον, κάκειθεν τὸ τοῦ φορτίου βάρος
 ταράττει με. Ποῦ φύγω, καὶ πῶς ἐκκλίω, τὸ ἀπορον.
 Σοὶ τῷ πνευματικῷ Πατρὶ τὰ κατ' ἐμαυτὸν ἀποδί-
 δωμι, ὡς πρόβατον ἀκακὸν οὐκ ἐρίσω, οὐδὲ κραυ-
 γάσω, οὐδὲ ἐμαυτὸν ποιμανῶ, ἀλλὰ τῇ σῇ γενήσο-
 μαι προστάξει ὑπήκοος. Κλίνω τὸν αὐχένα, οὐχ ὡς
 παροιστρῶσα δάμαλις, ἀλλ' ὡς μόσχος ὑπήκοος,
 ἐπεὶ τὴν συγχώρησιν αἰτήσας, οὐκ ἔτυχον. Οἶδά μου
 τῶν πταισμάτων τὸν σύνδεσμον, ἀλλὰ πέπεισμαι ὡς
 ἐάν λύσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἐξ οὐρανοῦ λυθήσεται. Ἰδοὺ
 σοι ὑπήκοος πάρεμι, ποίει ὃ βούλει. Θεὸν ἔχω κυ-
 βερνήτην, τὸν πάντα δυνάμενον. Ἐπεὶ τοίνυν ἐκέ-
 λευσεν ἡ σὴ ἀγιωτάτη κορυφή τὸ ἐμὸν ἀνομολογῆσαι
 φρόνημα, γνώτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ· προσεχέτω οὐ-
 ρανὸς καὶ λαλήσάτω, καὶ ἀκουσάτω ἡ γῆ τὰ ῥήματα
 τοῦ στόματός μου.

α'. Πιστεύω εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα,
 Τριάδα ὁμοούσιον, καὶ μονάδα τρισυπόστατον, μίαν

¹ Deut. xxxii, 1.

Gravis me hinc inde timor et anxietas occupat,
 o Patrum optime et sanctissime pastorum prin-
 cepts. Hinc enim inobedientiæ periculum vereor:
 illinc me oneris pondus et moles terret. Quo fu-
 giam, aut qua tandem ratione declinent, nescio.
 Quapropter meipsum tibi spirituali Patri com-
 mitto. **391** Velut agnus innocens non contem-
 dam, non clamabo : non memet pascam, sed jus-
 sioni tuæ morem gerens, cervicem flecto, non uti
 juvenca calcitrans et refractaria, sed tanquam
 vitulus obtemperans, quando liberationem et in-
 dulgentiam quam postulabam, non obtinui. Deli-
 citorum meorum fascem novi : sed certo teneo, de
 cælo solutum iri, si solveris in terra. Ecce præ-
 sto sum ad obediendum. Quod tibi allubuerit,
 B facito. Deum ducem et gubernatorem habeo, cui
 nihil impossibile est. Quoniam igitur sanctissima
 cælia summus præcipit, sensum meum pronun-
 tiabo. Noverit domus omnis Israel. Attendat cæ-
 lum, et loquar, et audiat terra verba oris mei ¹.

1. Credo in Patrem et Filium et Spiritum san-
 ctum, Trinitatem consubstantialiam, et unitatem

in tribus hypostasibus existentem, principium unum sine principio, unam voluntatem, unam operationem, unam potestatem, unum dominatum, unum regnum, hypostases tres nulla in re discrimen habentes, nisi in eo quod alia ingenita est, alia genita, et alia procedit: Patrem ingenitum nec generatum, Filium genitum, nec ullo pacto ingenitum, Spiritum sanctum procedentem, qui nec causa, nec genitus est. Nam Patrem sui causam et fontem habet, utpote qui ex eo progreditur, non generationis modo, sed processionis, ut unus Pater sit, unus Filius, unus Spiritus sanctus. Deum perfectum Patrem, Deum perfectum Filium, deum perfectum Spiritum sanctum, non duos, neque tres Deos, sed tria hæc Deum unum. Neque enim tempore scinditur, non loco, non virtute dividitur: sed in se invicem circumincessionem habent, citra coalitionem et confusionem. Patris quippe virtutes sunt Filius et Spiritus sanctus, quamobrem et unus Deus est. Etsi vero virtutes sunt, non tamen quæ minime subsistant. Unaquæque enim perfecta hypostasis est, ne natura divina composita sit ex essentia et potentiis: quapropter unaquæque persona secundum se considerata Deus perfectus est, perfecta hypostasis. Unus autem Deus, tria hæc secum mutuo et in se invicem intellecta. Atque hoc modis omnibus singulare est, ac Deo solummodo convenit. Unus ergo Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Unus cæli et terræ conditor, omnisque rei creatæ, tum visibilis, tum invisibilis, qui ex nihilo omnia produxit ut essent, non ex ante subjecta materia. Unus Deus, unumque universorum principium, una Deitas super omnem divinitatem, essentia una supra omnem essentiam, lisque limitibus terminatæ essentia ac substantia effectrix, sine principio, nulli interitui obnoxia, sempiterna et nulla parte circumscripta. Lux perennis triplici splendore, terna hypostasi, incomprehensibilitatis caligine abstracta et occulta.

2. Insuper credo ingenitum Filium et Verbum Dei, qui ante sæcula existit, qui increatus, qui consubstantialis est Patri et Spiritui sancto, qui unus est ex sancta Trinitate, infinita sua bonitate atque inenarrabili humanitate, beneplacito Patris, **392** incarnatum esse absque semine de Spiritu sancto, et ex Maria sancta perpetuaque Virgine et Deipara, in postremis temporibus, propter nos et

A ἀρχὴν ἀναρχον, μίαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν ἐξουσίαν, μίαν κυριότητα, μίαν βασιλείαν, τρεῖς ὑποστάσεις ἐν οὐδενὶ τῷ διαφορῶν ἐχοῦσας, εἰ μὴ ἐν τῷ ἀγεννήτῳ καὶ γεννητῷ καὶ ἐκπορευτῷ· Πατέρα ἀγέννητον, καὶ οὐ γεννητὸν· Υἱὸν γεννητὸν καὶ οὐκ ἀγέννητον· Πνεῦμα ἅγιον ἐκπορευτὸν, καὶ οὔτε αἰτιον, οὔτε ἀγέννητον. Ἐχει γὰρ αἰτίαν καὶ πηγὴν τὸν Πατέρα, ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον, οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς· ἵνα εἴη εἰς Πατῆρ, εἰς Υἱὸς, ἐν Πνεύμα ἁγιῶν· Θεὸν τὸν Πατέρα τέλειον, Θεὸν τὸν Υἱὸν τέλειον, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ δύο θεοὺς, οὐδὲ τρεῖς, ἀλλ' ἕνα τὰ τρία Θεόν. Οὔτε γὰρ χρόνῳ τέμνεται, οὐ τρώπῳ, οὐ δυνάμει μερίζεται, ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις τὴν περιχώρησιν ἔχουσι διχα πάσης συναλοιφῆς καὶ συγχύσεως. Δυνάμεις γὰρ εἰσι τοῦ Πατρὸς ὁ Λόγος καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διὸ καὶ εἰς Θεός· ἀλλ' εἰ καὶ δυνάμεις, οὐκ ἀνυπόστατοι. Ἐκάστη γὰρ τελεῖα ὑπόστασις, ἵνα μὴ σύνθετος ἐξ οὐσίας ἢ θεᾶ φύσις εἴη καὶ δυνάμειον, δι' οὗ ἐκάστου καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενον ἂ τέλειος Θεός, τελεῖα ὑπόστασις, εἰς δὲ τὰ τρία Θεός σὺν ἀλλήλοις καὶ ἐν ἀλλήλοις νοούμενα. Καὶ ξένον τοῦτο παντάπασι, καὶ μόνον Θεῷ πρέπον. Εἰς τοίνυν Θεός ὁ Πατῆρ, καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· εἰς Ποιητῆς οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ πάσης κτίσεως, ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα, οὐκ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης. Εἰς Θεός, καὶ μία τῶν ἀπάντων ἀρχῆ, καὶ οὐ δύο· μία Θεότης ὑπέρθους, μία ὑπερούσιος οὐσία, ὑπεράγαθος ἀγαθότης, πέλαγος οὐσίας ἀπέλου καὶ ἀπεριορίστου, αἰτία πάντων τῶν ἀγαθῶν, οὐσιωποῦς δυνάμεις, ἀναρχοί, ἀνώλεθροί, αἰώνιοι, καὶ ἀπεριγραπτοί. Ἄνεγκαν φῶς τριφεγγές, τρισυπόστατον, ἀκαταληψίας γνώφῃ καλυπτόμενον.

bonitas omni bonitate superior, infinitæ vulpelagus, bonorum omnium causa, virtus substantiarum effectrix, sine principio, nulli interitui obnoxia, sempiterna et nulla parte circumscripta. Lux perennis triplici splendore, terna hypostasi, incomprehensibilitatis caligine abstru-

β'. Ἐτι πιστεύω, ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ προαιώνιος, ὁ ἄκτιστος, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ εἰς τῆς ἁγίας Τριάδος, ἀπέριφῳ ἀγαθότητι, καὶ ἀφάτῳ φιλανθρωπίῳ, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, ἐσαρκώθη ἀσπύρως ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ Μαρίας τῆς ἁγίας Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου, ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, μείνας δ' ἦν, Θεός τέλειος καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, γενόμενος δ' οὐκ ἦν, τέλειος ἄνθρωπος, τῇ Μητρὶ καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος, σὰρξ ἐψυχωμένη ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ. Καὶ ἐστὶν εἰς Χριστός, εἰς Κύριος, εἰς Υἱὸς Θεοῦ καὶ ἄνθρωπος· ὁ αὐτὸς Θεός τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, μία ὑπόστασις σύνθετος ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, ἐκ δύο φύσεων, καὶ δύο φύσεις ὁ αὐτὸς· καὶ ἐν δύο φύσεσι τελεῖται ἐχοῦσαις κατὰ τὸν ἐκάστη πρέποντα ὄρον τε καὶ λόγον. Υἱὸς Θεοῦ κατὰ τὴν προαιώνιον ἐκ Πατρὸς

VARIAE LECTIOES.

• Forte legend. διὸ ἐκάστον καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον. b Lego, ἀνθρώπου.

ἀσώματων γέννησιν, Υἱὸς ἀνθρώπου ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἐπ' ἐσχάτων σωτήριον σάρκωσίν τε καὶ πρόσληψιν· ἀμήτωρ τὸ πρῶτον ἐκ Πατρὸς, ὡς Θεὸς, ἀπάτωρ τὸ δεύτερον ὁ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἐκ Μητρός· δύο φύσεις καὶ μία ὑπόστασις. Εἰ γὰρ δύο ὑποστάσεις, οὐχ εἰς Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ τετράδι λατρεύομεν. Εἰ γὰρ ἑτέρα ὑπόστασις τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἑτέρα τοῦ Υἱοῦ τῆς Παρθένου, ἄλλος υἱὸς καὶ ἄλλος, καὶ οὐχ εἰς Υἱὸς, ἀλλὰ καὶ δύο· δύο γὰρ ὑποστάσεις εἰς Υἱὸς οὐκ ἂν εἴεν. Καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη ὑπόστασις τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλη τοῦ τῆς Παρθένου, ἡ ἐξώσθη ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἀντεισηχθῆ ὁ τῆς Παρθένου, ἡ τετράς καθιερῆται ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ τετράδι λατρεύομεν τοῦ Θεοῦ, Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ Υἱῷ τῆς Παρθένου. Ἄλλὰ μὴ εἴη τοῦτο φρονεῖν ἡμᾶς, ἀλλὰ μίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου, τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ σύνθετον ὑπόστασιν ἐκ δύο φύσεων, καὶ ἐν δυοῖς τελείαις ταῖς φύσεσιν· ἀλλ' ἀδιαιρέτοις, ἀσυγγύτοις, καθ' ὑπόστασιν ἀδιασπάστως ἡνωμέναις. Οὐ λέγω μίαν φύσιν σύνθετον, ἵνα μὴ ἕτεροφυῆ καὶ ἕτεροούσιον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν βλασφημήσῃ. Ἄπληξ γάρ, καὶ οὐ συνθέτου φύσεως ὁ Πατήρ· ἀλλὰ λέγω ὑπόστασιν μίαν σύνθετον, ἵνα μὴ δὲ γυμνὸν εἶπω Θεόν, μὴ δὲ ἄνθρωπον ψιλόν, μὴ δὲ τετάρτην τῇ Τριάδι παρεισενέγκω ὑπόστασιν. Εἰ γὰρ τέλειός ἐστιν ἐν θεότητι, τέλειος ἐν ἀνθρωπότητι ὁ αὐτὸς μετὰ τὴν ἕνωσιν. Πρὸ γὰρ τῆς ἐνώσεως παντὶ δήλον, ὅτι ἐν μιᾷ τῆς θεότητος φύσει ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνον Θεὸς ὑπῆρχε καθὰ καὶ ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅθεν δὲ δι' ἀφατον ἀγαθότητα τὴν ἡμῶν προσελάβετο φύσιν, καὶ ἡνώθη ἡμῖν γενόμενος, ἐστὶν ἔν θεότητι τέλειος ἄνθρωπος καθ' ὁμοίτητα ἡμῶν χωρὶς ἁμαρτίας, τότε ὠράθη ἐν δυοῖς φύσεσιν. Εἰ γὰρ τέλειός ἐστιν ἐν θεότητι μετὰ τὴν ἕνωσιν, καὶ τέλειος ἐν ἀνθρωπότητι ὁ αὐτὸς, πάντως ἐν δυοῖς ἔσται τελείαις ταῖς φύσεσιν· θεότης γὰρ καὶ ἀνθρωπότης, δύο φύσεις, καὶ οὐ μία. Οὐδὲ γὰρ τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτιστὸν μία φύσις· οὐδὲ τὸ παθητὸν καὶ τὸ ἀπαθὲς μία φύσις. Εἰ γὰρ μία φύσις τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ σύνθετος, ἔπαθεν δὲ ὁ Χριστὸς, ἡ μία αὐτοῦ φύσις ἔπαθεν, τουτέστιν ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ. Εἰ δὲ δύο φήσομεν τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις, μίαν ἀπαθῆ, καὶ μίαν παθητὴν, πάσχει· τὸ παθητὸν φύσει, καὶ ἀπαθὲς μένει τὸ ἀπαθές. Πῶς δὲ καὶ μιᾶς φύσεως ὢν, ἔστι τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος; Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ, οὔτε ἡμεῖς ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος σύνθετοι· ὑπόστασιν δὲ φημι σύνθετον μίαν. Οὐ γὰρ ὑπῆρξεν ἡ ἐμφυχὸς σὰρξ τοῦ Κυρίου καθ' ἑαυτὴν, οὐδὲ ἴδιαν ἔσχεν ὑπόστασιν, οὐδὲ ἐγένετο καθ' ἑαυτὴν ὁ δεῖνα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου γέγονε, καὶ αὐτὸν ἔσχεν ὑπόστασιν. Διὸ ὁμολογῶ καὶ κηρύττω νῦν, καὶ καρδίᾳ, καὶ στόματι, κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν, ὡς ἀληθῶς τὸν προαιώνιον καὶ μονογενῆ

A ex naturis duabus, et duce naturæ ipse idem, et in duabus naturis perfectis, quæ propria sua habent secundum congruentem utrique definitionem et rationem : Dei Filium propter incorporalem suam et sæculis anteriorem generationem ex Patre, eundem et Filium hominis propter salutarem carnis naturæque nostræ assumptionem, quæ novissimis temporibus facta est : primum quidem sine matre ex Patre tanquam Deum, eundem vero sine matre ex Matre tanquam hominem ; naturas duas, hypostasim unam. Nam si duæ hypostases essent, non unus filius esset, quin potius quaternitatem religionis obsequio coleremus. Etenim si alia est unigeniti Filii Dei hypostasis, et filii Virginis alia, aut unigenitus Dei Filius exsulare iussus est, atque in ejus locum subrogatus filius Virginis, aut quaternitas in throno sedet, et proinde quaternitatem Numinis colimus, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et Filium Virginis. Verum absit, ut ita sentiamus, sed unam agnoscimus Dei Verbi, unigeniti Filii Dei cum carne ipsius hypostasim compositam ex naturis duabus, inque duabus perfectis naturis, distinctis tamen, minime confusis, indivulse unitis secundum hypostasim. Non unam naturam compositam dico, ne filium Patris alterius naturæ et substantiæ impie pronuntiem. Pater siquidem simplicis nec ullatenus compositæ naturæ est. Sed hypostasim unam compositam affirmo, ut ne Deum nudum dicam, neque merum hominem, nec in Trinitate quartam hypostasim subjiciam. Ut enim perfectus est in deitate, sic idem ipse perfectus est in humanitate post unionem. Nam ante unionem nemini dubium est, quin Dei Filius in una deitatis natura esset, solumque Deus exsisteret, veluti Pater et Spiritus sanctus. Postquam autem pro ineffabili sua bonitate naturam nostram assumpsit, nobisque copulatus est, ut quemadmodum est in deitate perfectus, homo quoque factus sit ad similitudinem nostram sine peccato, tunc in duabus naturis apparuit. Etenim si perfectus est in deitate post unionem, idemque ipse perfectus est in humanitate, omnino in duabus perfectis naturis erit. Deitas siquidem et humanitas duæ naturæ sunt, non una. Nam quod creatum est et quod increatum, una natura non est : neque rursum quod pati potest, quodque patibile non est, una est natura. Enimvero si una natura composita est deitatis Christi et humanitatis ipsius, aliunde vero Christus passus est, una ejus natura passa erit, hoc est ejus humanitas. Sin autem duas Christi naturas dixerimus, unam minime patibilem et patibilem alteram, patitur id quod suapte natura pati natum est, et impassibile **393** manet id quod est impassibile. Quinam vero etiam, si unius naturæ est, consubstantialis est Patri. Pa-

VARIÆ LECTIONES.

• Lego, βλασφημήσω. • Lego, ὡσπερ aut simile quidpiam. • Addo, πῶς

ter si quidem et nos consubstantiales non sumus: **A** Ἴδὲν τοῦ Θεοῦ, καὶ φύσει Θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκω-
neque Pater, neque nos ex deitate et humanitate μένον γενήσασα.
sumus compositi. At vero unam hypostasim compositam dico. Nam animata caro Domini per
seipsam non existit, nec propriam hypostasim habuit, nec per seipsam talis homo fuit, sed Dei
Verbi facta est, eumque sui hypostasim habuit. Quare confiteor et praedico, mente, corde et ore,
proprie et vere Dei Genitricem esse sanctam Virginem Mariam, quae vere existentem ante saecula
unigenitumque Dei Filium et natura Deum, ex seipsa carnem factum, pepererit et generarit.

3. Ad haec, confiteor duplas esse naturales om-
nes ambarum ejus naturarum proprietates: puta
deitatis, esse increatum et sine principio, et hu-
manitatis creatum esse et initium habuisse; dei-
tatis, circumscriptum, visibile, tractabile non
esse; humanitatis, esse circumscriptum, tracta-
bile, et visibile: deitatis, non esse passibile; B
passibile esse, humanitatis: divinam voluntatem
naturalem, et humanam voluntatem naturalem,
divinam operationem naturalem et humanam ope-
rationem naturalem. Volebat enim operabaturque
uti Deus et consubstantialis Patri, opera divina
patrans, volebatque et operabatur humana tan-
quam homo nobisque consubstantialis, volendo,
operando, et patiēdo quae naturae nostrae consen-
tanea sunt. Volebat et operabatur naturales et in-
culpatas naturae nostrae voluntates, non sententiae
contrarietate, sed proprietate naturarum. Non
enim voluntas naturalis hominis divinae naturae
voluntati contraria est. Nam, volente Deo et ap-
probante, homo vult quae naturalia sunt. Deus
quippe suapte voluntate haec nostrae naturae con-
cessit. Quae vero pro arbitrio nostro nostraque
voluptate adversus Dei legem peccando admittun-
tur, haec cum Dei voluntati adversentur, arbitra-
ria et personalia sunt. Christus itaque, tanquam
Deus, divina sua voluntate, divinaque operatione
una cum Patre et Spiritu divinas res patrabat,
puta universi hujus conservationem gubernatione-
nique, et omnium salutem, et quaecunque ad
divinam voluntatem spectant: at vero, ut homo,
humana voluntate volebat, et operatione humana
agebat, quae naturalia sunt humanitatis; cujus-
modi sunt manducare, bibere, cernere, intelli-
gere, manum porrigere, ambulare, dormire, alia-
que ejusmodi omnia, juxta ac Patri placitum erat.
Volebat autem, etiam ut homo erat, salutem no-
stram. Voluntatem quae per voluptatem, aut per
secretam obreptionem peccandi capax esset, non
suscepit. Peccatum siquidem non fecit, nec dolus
inventus est in ore ejus¹. Nam divina hypostasis
cum esset, humana assumpta natura, naturali volun-
tate humanitatis utebatur, prout divinae voluntati
hypostasis suae allibescerat. Atque hoc pacto no-
vus Adam veterem salvum fecit; quippe qui per
omnia factus est ut homo obediens Deo et Patri

γ'. Ἐτι ὁμολογῶ διπλᾶ πάντα τὰ φυσικὰ αὐτοῦ
τῶν δύο φύσεων ἰδιώματα, τὸ ἀκτιστον καὶ ἀναρχον
τῆς θεότητος, τὸ κτιστὸν καὶ ἠργμέον τῆς ἀνθρωπώ-
τητος, τὸ ἀπεριγραπτὸν καὶ ἀόρατον καὶ ἀναφῆς τῆς
θεότητος, τὸ περιγραπτὸν καὶ ψλαφητὸν καὶ ὁρατὸν
τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ ἀπαθὲς τῆς θεότητος, τὸ παθη-
τὸν τῆς ἀνθρωπότητος· θεῖον φυσικὸν θέλημα, καὶ
ἀνθρώπινον φυσικὸν θέλημα, ὅσταν φυσικὴν ἐνέρ-
γειαν, καὶ φυσικὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν. Ἦθελε
γὰρ καὶ ἐνήργει, ὡς Θεὸς καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος,
τὰ θεῖα θάυματουργῶν, καὶ ἤθελε καὶ ἐνήργει τὰ
ἀνθρώπινα ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος, θέλων,
καὶ ἐνεργῶν, καὶ πάσῃων τὰ καθ' ἡμᾶς. Ἦθελε δὲ
καὶ ἐνήργει τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα τῆς ἡμετέ-
ρας φύσεως θελήματα, οὐκ ἐναντιόητι γνώμης, ἀλλ'
ἰδιότητι τῶν φύσεων. Οὐ γὰρ τὸ φυσικὸν θέλημα τοῦ
ἀνθρώπου ἐναντίον τοῦ θεοῦ θελήματος. Θελήματι
γὰρ Θεοῦ καὶ εὐδοκίᾳ θέλει ἄνθρωπος τὰ φυσικὰ·
θέλων γὰρ ὁ Θεὸς ταῦτα τῇ φύσει δέδωκε. Τὰ δὲ
καθ' ἡμετέραν γνώμην καὶ ἡδονὴν ἁμαρτητικὰ παρὰ
τὸν θεῖον νόμον, ταῦτα ἐναντία τοῦ θεοῦ θελήματος,
C γυναικῶ καὶ ὑποστατικὰ θελήματα· ὡς μὲν οὖν Θεὸς
ὁ Χριστὸς, ἤθελε θεῖα θελήσει, καὶ ἐνεργεῖα θεῖα
ἐνήργει σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τὰ θεῖα, ὅσταν
τῆν τοῦ παντὸς συνοχὴν καὶ κυβένησιν, τῆν τῶν ἀν-
θρώπων σωτηρίαν, καὶ ὅσα τῆς θείας φύσεως ἐστὶ
θελητὰ· ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἤθελε ἀνθρωπίνῃ θελήσει,
καὶ ἐνεργεῖα ἀνθρωπίνῃ ἐνήργει τὰ φυσικὰ τῆς ἀν-
θρωπότητος, ὅσταν φαγεῖν, πειεῖν, ὀρεῖν, νοεῖν, ἐκτε-
νεῖν χεῖρα, περιπατεῖν, ὑπνοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα
πάντα κατὰ τὴν Πατρικὴν εὐδοκίαν. Ἦθελε δὲ καὶ
ὡς Θεὸς τῆν ἡμῶν σωτηρίαν· τὸ καθ' ἡδονὴν ἁμαρ-
τητικὸν καὶ παρήδρυσιν ἢ οὐ παρεδέξατο θέλημα·
ἁμαρτιαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ὁδὸς ἐν τῷ
στόματι αὐτοῦ. Θεῖα γὰρ ἦν ὑπόστασις, καὶ φύσιν
ἀνθρωπίνην ἀναλαμβάνων, τῇ φυσικῇ θελήσει τῆς ἀν-
D θρωπότητος, κατὰ τὸ θεῖον τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς
ἐχρήσατο θέλημα· καὶ οὕτως ὁ νέος τὸν παλαιὸν
Ἄδὰμ ἀνετύωσεν· γέγονε γὰρ ἐν πᾶσιν ὑπήκοος, ὡς
ἄνθρωπος, τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἕως θανάτου. Οὐ γὰρ
ὡς Θεὸς γέγονεν ὑπήκοος. Ὑπακοὴ γὰρ ἐστὶν αὐ-
εξούσιος ὑποταγῆ τοῦ οικείου θελήματος ἐτέρῳ θελή-
ματι· τὸ δὲ θεῖον θέλημα οὐ δοῦλον, οὐδὲ ὑπήκοον.
Οὐκ ἐστὶ γὰρ τῆς θείας θελήσεως τὸ ὀρέγεσθαι βρώ-
σεως, πόσεως, ὑπνου, θέλειν λαθεῖν, καὶ μὴ δύνα-
σθαι· τὸ γὰρ θεῖον θέλημα παντοδύναμον· οὐδὲ ἐστὶ

¹ Isa. LIII, 9; I Petr. II, 22.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἦσ. παρεδύσιν, obreptionem, vel παρεδύσαν, obrepēdo subiens

θείας ενεργείας τὸ ὄρῶν σωματικοῦ; ὀφθαλμοῖς, καὶ ἀναπνεῖν, περιπατεῖν, καὶ χεῖρας ἐκτείνειν. A usque ad mortem. Non enim uti Deus obediens factus est : quia obedientia, spontanea liberaque propriae voluntatis subiectio est voluntati alterius : divina autem **394** voluntas, nec serva, nec obsequens est. Neque etiam divinae voluntatis est, cibum et potum et somnum appetere, velle latere, nec posse ; quandoquidem voluntas divina omnipotens est : neque operationis divinae est corporeis oculis cernere, respirare, ambulare, et manus extendere.

δ. Διὰ τοῦτο καθὼς δύο αὐτοῦ τὰς φύσεις ὁμολογούμεν, αὐτοῦ συνομολογοῦμεν καὶ τὰ φυσικὰ θελήματα, καὶ δύο τὰς φυσικὰς ἐνεργείας τοῦ αὐτοῦ ἑνὸς Χριστοῦ, τῆς μιᾶς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συνθέτου ὑποστάσεως· ἕνα δὲ καὶ τὸν αὐτὸν θέλοντα φυσικῶς τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα· τὰ θεῖα, θεῖα θελήτει, τὰ ἀνθρώπινα, ἀνθρωπίνῃ θελήσει. Μία γὰρ ὑπόστασις ὧν ὁ Χριστὸς δύο φύσεων, θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης, ταῦτα θεῖως, κάκεινα ἀνθρωπίνως ὁ αὐτὸς ἤθελε, καὶ ἐνήργει τὰ θεῖα, καὶ **B** *θεανδρικῶς* τὰ ἀνθρώπινα. Εἰ γὰρ καὶ ὡς Θεὸς ἤθελε τὰ θεῖα, καὶ ὡς ἄνθρωπος τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλ' οὐν οὐτε ὡς Θεὸς γυμνὸς ἤθελε τὰ θεῖα, οὐτε ὡς ἄνθρωπος ψιλὸς τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ Θεὸς *ἀνδρισθεῖς*, τουτέστι ἐνανθρωπήσας, φυσικῇ θεῖα θελήσει καὶ ἐνεργεία, ὡς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, ἤθελε καὶ ἐνήργει τὰ θεῖα, καὶ φυσικῇ ἀνθρωπίνῃ θελήσει καὶ ἐνεργεία, ὡς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, ἤθελε καὶ ἐνήργει τὰ ἀνθρώπινα, πεφωκὼς θέλειν καὶ ἐνεργεῖν ὡς ἄνθρωπος τὰ ἀνθρώπινα. Θέλει γὰρ καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρας φύσεως τὰ ἴδια μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, τῆς μὲν θεότητος αὐτεξουσίως καὶ παντεξουσίως διὰ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ἐνεργούσης· τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτεξουσίως καὶ κατὰ πάντα τῷ **C** *θεῖῳ* αὐτοῦ θελήματι ^ε καὶ ταῦτα θελούσης ἃ θέλειν αὐτῇ ἢ θεῖα θέλησις θέλει, διὰ τὸ μοναδικὴν τῆς ὑποστάσεως. Ὅτι δὲ εἷς ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ μία ὑπόστασις; δῆλον. Ἐρωτᾷ γὰρ αὐτὸς· « Τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ; » Καὶ φασὶν οἱ μαθηταί· « Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν, ἄλλοι δὲ Ἠλίαν, ἕτεροι δὲ Ἰερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν. Ὑμεῖς δὲ, τίνα με λέγετε εἶναι ; » Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Υἱὸν ἀνθρώπου αὐτὸν ὠμολόγησεν, ὁ Πέτρος Υἱὸν Θεοῦ ἀνηγόρευσεν, διὰ καὶ ἤκουσε· Μακάριος εἶ, Σίμων Βαρ-Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν οὐρανοῖς. Σὺ εἶ Πέτρος, » καὶ ἐπὶ ταύτην τὴν πέτραν ἢ Ἐκκλησία ἐσθίρειται, « καὶ πύλαι ἄδου, » **D** αἰρετικῶν στόματα, « οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » est in caelis. Tu es Petrus, » et super hanc petram Ecclesia firmiter aedificata est, « et portae inferi, » ora utique haereticorum, « non praevalerunt adversus eam ^ε. »

^ε Leo, Epist. ad Flav. • Matth. xvi, 13-16,

4. Quapropter sicut duas ejus naturas confitemur, duas simul fateamur tum voluntates naturales, tum operationes naturales ejusdem unius Christi, unius compositae hypostasis Filii Dei et filii hominis ; unum, inquam, et eundem naturaliter volentem quae divina, quaeque humana sunt : divina quidem, divina voluntate, humana vero, voluntate humana. Cum enim Christus sit una hypostasis duarum naturarum, divinae scilicet et humanae, haec divino more, et illa humano idem ipse volebat agebatque, ac *theandrice*, seu divino-humane humana. Tametsi enim uti Deus divina volebat, et ut homo humana, attamen non tanquam nude Deus divina volebat, neque ut merus homo, humana ; sed cum Deus, ut ita dicam, *virificatus* esset, hoc est, homo factus, divina voluntate et operatione tanquam Deus et homo idem ipse volebat, efficiebatque divina, ac naturali humana voluntate et operatione naturali, ceu Deus et homo, idem ipse volebat operabaturque humana, eo quod tanquam homo natura comparatus erat, ut humana vellet et operaretur. Vult siquidem ^ε et agit quae utriusque naturae propriae sunt cum alterius communiōne : Deitate quidem libera omnipotentique potestate per humanitatem operante, humanitate autem libere et per omnia divinae ejus voluntati obsecundante et ea volente, quae divina voluntas eam velle vult propter unitatem personae. Quod autem Christus unus est, unaque persona et hypostasis, manifestum est. Ipse siquidem interrogat : « Quem me dicunt homines esse Filium hominis ? » aiuntque discipuli : « Alii quidem Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex prophetis. Vos autem quem me esse dicitis ? Respondens autem Petrus dixit : Tu es Christus Filius Dei vivi ^ε. » Sese Filium hominis esse fassus est, ipsum Petrus Dei Filium salutavit. Idcirco etiam audivit : « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui

5. Praeterea confiteor Trisagium hymnum designare tres deitatis hypostases, unamque substantiam, et unum dominatum. Quamobrem adjectionem insani illius Petri Fullonis nequaquam admitto. Aut enim Trinitati crucifixionis passionem affingit, aut quartam Trinitati personam profana inserit.

^ε ibid. 17, 18.

VARIÆ LECTIONES.

^ε Deest aliquid.

6. Detestor quoque Origenis nugamenta, præexistentialiam animarum, stultamque earumdem transmigrationem et portentosam rerum restitutionem. Ita sentio, et vere confiteor, cumque hæc fide astare volo tremendo Christi tribunali.

7. Insuper sanctas sex synodos recipio: Primam trecentorum octodecim Patrum adversus **395** Arium Tritheitam celebratam. Secundam, Constantinopoli centum quinquaginta Patrum contra Macedonium Spiritus sancti hostem. Tertiam, quæ Ephesina prima est, ducentorum Patrum contra Nestorium unius Christi Dei hypostasis divisorem, hominicolam, quaternitatis assertorem, ac infestum Dei Genitrici. Quartam, Chaldæonensem sexcentorum triginta Patrum adversus Eutychem et Dioscorum Theopaschitas. Quintam, Constantinopolitanam centum sexaginta quatuor sanctorum Patrum adversus Origenem nugacem senem. Sextam denique, ducentorum octoginta novem Patrum sanctissimam rectissimæque doctrinæ synodum in amplissima urbe Constantinopolitana celebratam adversus Sergium et Cyrum et Paulum et Petrum et Pyrrhum et Macarium et Stephanum ejus discipulum coactam: et omnia quæ ab eis definita sunt amplector, libensque suscipio omnes quos susceperunt, et detestor et anathematizo omnes quos abjecerunt, itemque hæresim omnem a Simone Mago usque Christi Deique nostri Ecclesiam.

8. Et juro per sanctam, consubstantialemque et adorandam Trinitatem, absque omni dolo et fraude, me ita sentire, nec aliud quidpiam præter illa admittere, nec me communicaturum cum altero, qui fidem hanc non confiteatur, ac præsertim cum Maronitis, neque me recepturum clericum bigamum ad sacerdotium, aut quodcunque munus quod Patres deceat. Præterea me subditum fore sanctæ catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ metropolis dilectissimæ Christo Damasci, atque in omnibus obsecurum obediturumque tuæ sanctitati, et illis qui post eam sanctissimæ ejusdem Ecclesiæ præsules erunt, neque recepturum citra sanctitatis tuæ sententiam et jussionem, aliquem e Manichæis quos tua sanctitas proscripserit. Ac tandem observantem me fore sacrorum canonum sanctorum apostolorum, sanctarumque synodorum, et sancti rerumque divinarum enuntiatoris Basilii, iisque firmiter adhæsurum. Istæc omnia custodiam, fiduciam habens in inexplicabili misericordia Dei, et in vestris orationibus, cumque fide hac astabo tribunali Christi, per cujus gratiam salutem ejus sum consecutus. Ipsi gloria et imperium cum Patre qui sine principio est, et

Α ζ'. Ἀποβάλλομαι δὲ καὶ τὰ Ὀριγένους ληρήματα, τὴν τε τῶν ψυχῶν προὑπαρξιν, καὶ τὴν ἀλογον μετεμψύχωσιν, καὶ τὴν τερατώδη ἀποκατάστασιν. Ταῦτα φρονῶ, καὶ ὄντως ὁμολογῶ, καὶ μετὰ ταύτης τῆς πίστεως εὐχόμεαι παραστῆναι τῷ φρικτῷ τοῦ Χριστοῦ βήματι.

Ζ'. Δέχομαι δὲ τὰς ἀγίας ἑξ συνόδους· πρώτην, τὴν ἐν Νικαίᾳ τῶν τιῆ' ἀγίων Πατέρων κατὰ Ἀρείου τοῦ Τριθεῖτου. Δευτέραν, καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ρν', κατὰ Μακεδονίου τοῦ πνευματομάχου. Τρίτην, καὶ τὴν ἐν Ἐφέσῳ τὸ πρότερον, τῶν διακοσίων, κατὰ Νεστορίου τοῦ διεπρέτου τῆς Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ὑποστάσεως, καὶ ἀνθρωπολάτρου, καὶ τετραδόφρονος, καὶ δυσμενοῦς τῆς ἀληθῶς Θεοτόκου. Τετάρτην, καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι τῶν χλ', κατὰ Εὐτυχέως καὶ Διοσκοῦρου τῶν Θεοπασχιτῶν. Καὶ τὴν πέμπτην, τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ρξδ' ἀγίων Πατέρων, κατὰ Ὀριγένους τοῦ ληρήσαντος γέροντος· καὶ τὴν ἕκτην, τῶν σθ', ἐν τῇ μεγίστῃ Κωνσταντινουπόλει ἀγιωτάτην καὶ ὀρθοδοξοτάτην σύνοδον κατὰ Σεργίου, καὶ Κύρου, καὶ Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Πύβρου, καὶ Μακαρίου, καὶ Στεφάνου τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ συγκροτηθεῖσαν· καὶ πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν ὀρισθέντα, στέργω καὶ ἀσμενίζομαι, δεχόμενος πάντας οὓς ἐδέξαντο, καὶ ἀποβαλλόμενος καὶ ἀναθεματίζων πάντας οὓς ἀπεβάλοντο, καὶ πᾶσαν αἵρεσιν, ἀπὸ Σίμωνος τοῦ Μάγου μέχρι τῶν νῦν κινήθεισων κατὰ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἐκκλησίας.

ad eas quæ nunc excitatæ sunt adversus sanctam

Κ η'. Καὶ ὁμνῶ κατὰ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ προσκυνητῆς Τριάδος, παντὸς ὅλου χωρὶς, οὕτως φρονεῖν, καὶ μηδὲν ἕτερον παρὰ ταῦτα δέχεσθαι, καὶ μὴ κοινωνεῖν ἑτεροπίστῳ οὕτως μὴ ὁμολογῶντι, ἐξαιρέτως τοῖς Μαρωνίταις· μήτε δέχεσθαι κληρικὸν δίγαμον εἰς Ἰσραελοῦν, ἢ εἰς οὐρανὸν ἔγγειρσιν Πατρικῶς ἀρμόζουσιν. Ὑποτάσσεσθαι τῇ ἀγιωτάτῃ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς φιλοχρίστου ἡμῶν μητροπόλεως Δαμασκοῦ, καὶ ἐν πᾶσι πείθεσθαι καὶ ὑπακούειν τῇ σῇ ἀγιωσύνῃ, καὶ τοῖς μετ' αὐτῆν τῆς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας προστατεύουσι, καὶ μὴ δέχεσθαι τίνα τῶν Μανιχαίων τῶν ἐκδηθέντων ὑπὸ τῆς σῆς ἀγιωσύνης, παρὰ γνώμην καὶ κέλυσιν τῆς σῆς ἀγιότητος. Στοιχεῖν δὲ καὶ ἐμμένειν τοῖς ἀγίοις κανόσι τῶν ἀγίων ἀποστόλων, τῶν τε ἀγίων συνόδων, καὶ τοῦ ἀγίου καὶ θεοφάντορος Βασίλειου· ταῦτα πάντα φυλάξω θαρρῶν τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀπάτοις οἰκτιρμοῖς καὶ ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς, καὶ μετὰ ταύτης τῆς πίστεως παραστήσομαι τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν τῇ αὐτοῦ χάριτι. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Spiritu sancto, nunc et seniper et in sæcula sæ-

IN TRACTATUM CONTRA JACOBITAS

ADMONITIO.

396 Tractatum sancti Joannis Damasceni contra Acephalos, seu potius Jacobitas, Henricus Canisius in lucem Latine emisit tomo IV *Antiq. lect.* ex interpretatione Francisci Turriani, sed initio magna parte mutilum. Eundem, sed integrum magis, illustrissimus abbas D. Julius Imperialis, summi pontificis vice-legatus Ferrariæ, pro eximia sua erga rem litterariam, nec minori ad mea studia promovenda propensione, ex Vaticano codice Græco, n. 493, describendum obtinuit, mihiq̄ue peramanter transmisit. Quia vero Vaticanus codex, uno deperdito folio, mutilus itidem repertus est, jacturam quadamtenus sarcivi ex Arabica lucubrationis ejusdem translatione, quam R. P. Lelong, humanissimus juxta atque eruditissimus presbyterorum Oratorii Parisiensis, bibliothecarius mecum communicavit, interpretante viro linguarum et rerum Orientalium peritissimo. Sed et codex iste ad sensum auctoris agnoscendum, obscuraque et dubia exemplaris Græci loca illustranda, non parum contulit.

Hoc opus, quantum conjicere licet, conscripsit auctor, cum Damasci ageret adhuc, antequam in Palæstinam profectus, monasticæ vitæ nomen dedisset. Petrum quidem metropolitam, qui hoc ei pensum injunxerat, ex Theophanis Historia novimus, de Christiana religione optime meritum. Quis vero episcopus ille Jacobita fuerit, cujus ad catholicam Ecclesiam revocandi causa liber iste sit exaratus, assequi facile non est. In exordio dicitur, *ejusdem gentis esse, ejusdemque nominis, αἰδὸς καὶ πῶθω τοῦ ὁμοφύλου καὶ τῆς ἁμωνυμίας βαλλόμενος* : quæ quidem Damascenæ regionis hominem, vel etiam Petræ metropolitæ, aut Joanni ipsi affinitate junctum, Petrumque aut Joannem nominatum, videntur indicare; quinimo Petri potius quam Joannis cognominem; quoniam dissertatio non Joannis nostri nomine, sed Petri, prodiit. Alioqui Eliam nuncupatum illum fuisse conjecissem propter libellum, seu professionem fidei, quam jubente metropolita suo Petro Joannem perinde contextuisse modo ante dicebamus, recitandam ab Elia episcopo e Maronitarum grege. Magis comperta non est *Τουδαράτα, Tudaræa*, civitas: sed notum est oppidum *Daræa*, seu *Daras*, sex millibus passuum Damasco disparatum. Legendum forsitan foret in hujus dissertationis titulo, *πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Δαράτας, seu τῆς Δαράτας, ad episcopum Darææ* (1).

Nihil hic addam in tractatus hujus commendationem, quo alium adversus Monophysitas accuratorem aut urgentiorem vix reperire sit, nec apud Leontium; tametsi Turrianus Damascenum ex fontibus Leontii rivulos suos irrigasse scripserit in præfatione ad hunc librum. Nonnulla nostrum auctorem ex Leontii libris mutuatum esse inficias non eo: at plura, ipsaque validiora in hoc quod damus opere occurrunt, quam quæ apud Leontium leguntur. Citatur hæc Damasceni lucubratio in collectaneis contra Severianos, quæ Latine ab Henrico Canisio perinde eodem tomo IV *Antiq. lect.* edita sunt. In fine dissertationis subjiciuntur, in modum appendicis, auctoritates Patrum variæ, quibus naturæ duæ in Christo comprobantur: quarum nonnullas suis locis excutiam. Quia vero omnium postrema citatur epistola ad Cæsarium monachum, sancti Joannis Chrysostomi nomine inscripta, singulari dissertatione in Prolegomenis dicam, quæ me momenta moveant ad illam tanto doctori abjudicandam.

(1) Et sic legimus pro *Τουδαράτας, ad episcopum Tudaræa*. Vide Præfationem generalem, num. XX. EDIT.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΤΟΜΟΣ, ΩΣ ΕΚ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΑΜΑΣΚΟΥ,

Πρὸς τὸν ἐπίσκοπον δῆθεν τοῦ Δαράας τὸν Ἰακωβίτην.

SANCTI JOANNIS MONACHI

DAMASCENI

LIBELLUS, VELUT EX PERSONA PETRI SANCTISSIMI EPISCOPI DAMASCI

AD EPISCOPUM DAREÆ JACOBITAM.

397 1. Sapientium sapiens est pronuntiatum, nec bonum esse bonum, nisi recte geratur. Hoc etiam de Hebræis testatur divinus Apostolus ¹, quod zelum quidem Dei habeant, sed non secundum scientiam : quod testimonium minime vult in laudem eorum cedere, sed potius in vituperium. Bonus est religionis zelus, sed qui charitate temperatus sit. Nequitia res odiosa est : qui vero illam admittat, commiseratione plane dignus est. Tabum abominor; at membrum foveo, quandiu non inutile prorsus nec vitiatum est. Quamobrem funem, ut aiunt, omnem moveo, nullam non artem pervestigo, remedium salubre molior, adiutorem Deum invoco, et qua reverentia, quoque amore tangor erga eum qui tum generis, tum nominis ejusdem mecum consors est, subjectum extrinsecus vitium abigere contendo. Si igitur ad sanitatem revocavero, grates reddendæ illi erunt, qui hanc concesserit: sin vero, proh calamitatem! secundum trado id quod unice diligebam: non quidem sine mœnore; amamen trado, consortium illius fugiens, ne malum depascatur ulterius, majorique numero vitiosæ partes augescant. Atqui non aspergam convitiis, sed gemebundus cum propheta fugio : « Curavimus Babylonem, inquit, nec sanata est ². » Cujus causam hanc subjungit, « Quia noluit. » Voluntarius morbus est, ut et remedii susceptio. Hæc me ad scribendum impulerunt, non contendendi libido, non invidentia, non argutatio, non vincendi desiderium, non ostentationis studium, non denique ullum odium, sed commiseratio, quæ ex Dei proximique dilectione nascitur. Nam, « Si te subtraxeris, inquit Scriptura, non placebis animæ meæ ³. » Ad hoc enim a Deo con-

α'. Οὐδὲ τὸ καλὸν, ὅτε μὴ καλῶς γένηται· σοφῶν ῥῆσις σοφὴ τίς ἐστι. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τοῖς Ἑβραίων πασι τὸ θεῖος Ἀπόστολος, ὡς ζῆλον μὲν Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν· οὐκ ἔν ἐπαίνῳ τὴν μαρτυρίαν τιθεῖς, ἀλλὰ δήπου μεμψόμενος. Καλὸν δὲ ζῆλος τῆς εὐσεβείας, ἀλλ' ἀγάπη συγκεκραμένος. Στυγητὸν ἡ κακία, ἀλλ' ἐλέους ὁ ταύτην δεχόμενος ἄξιος· μισῶ τὴν σηπεδόνα, τὸ μέλος δὲ περιέπω, ἕως οὕτω τέλειον ἄχρηστον· καὶ πάντα μὲν δὴ κάλων κινῶ, τὸ δὲ λεγόμενον, καὶ τέχνην ἀνιχνεύω ἅπαντα, καὶ ἀλεξίφακον μηχανῶμαι φάρμακον, καὶ Θεὸν ἐπιβοῶμαι συνέριθον, αἰδοῖ καὶ πόθῳ τοῦ ὁμοφύλου καὶ τῆς ὁμωνυμίας βαλλόμενος, καὶ τὸν θύραθεν μῶμον ἀποσειόμενος. Εἰ μὲν οὖν πείσω τὴν υἱείαν, τῷ δεδωκότι χάρις τῆς υἱείας· εἰ δὲ μὴ πείσω· ἰατταταταῖς τῶν κακῶν! τομῇ τὸ ποθοῦμενον παραδίδομι· ἀλγῶν μὲν, ἀλλ' ὅμως ἐκδίδωμι, φεύγων τὴν συνουσίαν, ὡς ἂν μὴ διανεμηθεῖ τὸ κακὸν, ὡς πλείονα γενέσθαι τὰ ἀχρεϊούμενα, καὶ μετὰ τοῦ προφήτου οὐκ ἐπιτωθάζω, ἀλλ' ὀδύρμενος φεύγομαι. « Ἰατρῶσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴσθη. » Καὶ τὴν αἰτίαν « « Οὐκ ἤθελεν. » Αὐθὰς ἡ τε νόσος καὶ τῆς θεραπείας ἡ εἰσδοχή· ταῦτά με πρὸς τὸ γράφειν παρώρμησεν. Οὐκ ἔρις, οὐ ζῆλος, οὐκ ἔλεγχος, οὐ νίκη· ἔφρασις, οὐκ ἐπιδείξιως τρόπος, οὐ μίσος· ἀλλ' ἔλεος· ἐκ πόθου Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίου ὁρμώμενος. « Ἐὶν γὰρ ὑποστελεῖ, φησὶν, οὐκ εὐδοκεῖ ἔν σοι ἡ ψυχὴ μου. » Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἔθετο, παρακαλεῖν, νοουθετεῖν, ἐπιστρέφειν, φιλοκαλεῖν, σκάπτειν, κόπρον περιτιθέναί, θεραπεύειν τὴν ἁμαρτίαν ^b. Ἄκαρπίαν δὲ καὶ τὴν κακοκαρπίαν φάμεν, ὡς περ ἄρωνον τραγυφδόν, τὸν κακόφρωνον. « Οὐαὶ γὰρ μοι ἔάν μὴ εὐαγγελίζωμαι, » καὶ εἰ κατορύξω τὸ τάλαντον, ἀχρεῖός καὶ πονηρὸς διὰ τὸν ἔκνον γινόμενος, ἀποπεμφθήσ-

¹ Rom. I, 2. ² Jerem. LI, 9. ³ Habac II, 4 sec. LXX.

VARIE LECTIONES.

^a Deest aliquid; lego, προστιθῆσιν· ὅτι. Sic Arabs. ^b Lege, ἀκαρπίαν, sine fructu.

μαι τῆς χαρᾶς τοῦ Κυρίου μου. Δέξασθε τοίνυν λόγον ἁ
λάτρωσ; τῆ Πνεύματος κρατούμενον χάριτι, ὡς ἂν
ἡσθῆ μὲν ὁ Θεός, κοινωνῶν δὲ τῆς εὐφροσύνης τῆν
Ἐκκλησίαν ποιήσητε ^c. Μίαν δὲ ταύτην ἐπουρανίων
καὶ ἐπιγείων ὁ σταυρὸς τοῦ Κυρίου εὐργάσατο.

Si talento defosso, servus inutilis et
mei. Suscipite ergo medicinæ sermonem, gratia
Spiritus confirmatum, quo Deus quidem oblectetur,
gaudiique ejus consortem Ecclesiam faciatis. Hanc vero crux Christi esse
unam præstitit, ex
cælestibus terrenisque constantem.

β'. Ἐπειδὴ περὶ φύσεως ὁ σύμπαξ ἡμῖν λόγος κε-
κρότηται, τοῦτό φαμεν ὡς ἐπὶ μὲν τῆς ἁγίας καὶ
ὑπερουσίου θεότητος, ἣτοι τῆς μοναρχικῆς καὶ ὁμοου-
σίου Τριάδος, Ἄρειος μὲν καὶ Εὐνόμιος, καὶ ἡ τού-
των πολύθεος, καὶ οὐδὲν ἦττον ἄθεος συμμορία, τρεῖς
οὐσίας ἀναφανδὸν ἐφληνάφησαν, ταῖς ὑποστάσεσι τῆν
φύσιν συνδιατέμνοντες, κακῶς εἰδότες, καὶ τῆ ὑπο-
στάσει ταυτὸν τῆν φύσιν νοήσαντες. Σαβέλλιος (1)

vero Africanum hypostasim unam stulte asseruisse, contractamque conjunctione pessima Trinitatem
confudisse, ad tuendam substantiæ unitatem in hypostasi unica. Quod vero ad dispensationem saluta-
rem (seu incarnationem) spectat Salvatoris, qui in Trinitate Verbum Dei est, Filius unicus Patris, pes-
simus perditissimusque Nestorius, anthropolatra, Diodorusque, et Theodorus episcopus Mopsuestiæ,
rebelle quoque fuerunt, confitendo duas naturas, dividendo hypostasim, ita ut ex eorum opinione
duæ personæ essent secundum numerum naturarum. Diviserunt igitur Dominum unum Jesum Christum,
duosque constituerunt, ac hypostases duas; eo quod existimarent hypostasim et naturam unum quod-
dam esse. At Dioscorus et Severus, et sectatorum utriusque turba multiceps, unam quoque et ipsi hyp-
postasim asseruerunt, unam simul esse naturam definiens, quia nesciebant quid dicerent, nec intelli-
gebant quæ affirmarent. Morbus vero, seu error, mentis eorum in eo fuit, quod naturam et hypostasim
unam et idem esse existimabant. Sed nec illic substituerunt. Dixerunt enim in Trinitate sancta tres esse
naturas substantiasque particulares, et scientiam notionemve unam communem. Nihil tamen solidi,
quod ad rem confirmandam aptum natum sit, habuerunt.

3. Cæterum religionis orthodoxæ et veritatis præcones in tali sententia non fuerunt; verum legem
divinam secuti, cursumque ad cæleste lumen dirigentes, recta ambulaverunt per viam regiam, quæ me-
dia est, non declinantes ad sinistram, superbix et ignorantix, neque ad dextram, imaginationis phan-
tasticæ. Neque ineptias contrariis ineptiis emendare aggressi sunt; sed ad propositum finem inter mala
extrema pervenerunt, continentes se intra limites veritatis, ita ut ad neutram partem inclinando ab ea
deflecterent. Itaque confessi sunt substantiam unam in Trinitate, et tres hypostases ejusdem agnoscentes,
libenter prædicaverunt. Rursum vero agnoverunt distinctionem illam in mysterio incarnationis,
quemadmodum Gregorius Theologus ait ^d, naturas duas, et substantias duas, et hypostasim unam, na-
turamque et substantiam eadem definitione complexi sunt: personam quoque et hypostasim eodem
modo definiunt; quippe qui noverant differentiam quæ est inter naturam, seu substantiam, et hypo-
stasim, sive personam, ejusmodi esse ac distinctionem quæ est inter commune et singulare.

4. Primo igitur nobis inquirendum est de natura et hypostasi, ut vocis utriusque significationem per-
spectam habeamus: deinde compertum nobis erit, an duas in Christo naturas asserere debeamus, vel
unicam. Postulat enim instituti ratio, ut illud definiatur. Neque vero veritatem contentioni exponemus,
sed amice eam investigabimus, cum veritatis ea natura sit, ut manifesta illi fiat, qui illam ea sollicitu-
dine perquirat, quam Scriptura sic eloquitur: « Appropinquate ad me, et ego accedam ad vos ^e. » Et
alibi: « Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ego in medio illorum sum ^f. » Iterum quo-
que dicit: « Petitis, et non accipitis, eo quod non sicut oportet petatis ^g. » Et: « Cum sit in vobis
zelus et contentio et discidium, an ignoratis quod carnales estis, et secundum carnem ambulatis ^h? » Et
item: « Non potestis credere in me, qui gloriam hominum quæritis ⁱ. »

^b I Cor. ix, 16. ^c Greg. epist ad Cledon. ^d Zach. i, 3. ^e Matth. xviii, 20. ^f Jac. iv, 3. ^g Joan. v, 41. ^h I Cor. iii, 5.

VARIE LECTIONES.

^c Arabs, et una fiat Ecclesia in gaudio communionis.

NOTÆ.

(1) Illic multa desunt in Vaticano codice, quæ suppleta sunt ex translatione Arabica.

5. Jam igitur orationis nostræ principium ducetur ab his sancti Basilii verbis, quæ scripsit epistola ad Amphiloichium ¹¹, nempe quod « inter substantiam et hypostasim differentia eadem sit, quæ est inter id quod multis commune est, et illud quod particulare est unicuique individuo. » Et paucis interjectis, in eadem epistola dicit: « Nomen substantiæ dicit nos ad intelligendum rem aliquam indefinitam. Nam mens non invenit in quo consistat, ex communi illa notione quam significat. » At nomen hypostasis significat id quod in re una aliqua commune est; eamque (mens) definit ex manifesto apparentibus in ea proprietatibus. Qui porro non agnoscit differentiam inter naturam et hypostasim, ita veritati investigandæ dat operam, ut inter sectam de qua diximus, et ipsum, nullum discrimen sit. Nam si hæc distinguuntur, quare de Christo asserunt, habere illum naturam unam, ut personam unam? Iterum, si substantiæ et hypostasis idem sunt, Filius, quandoquidem unius est cum Patre substantiæ, una quoque cum eo hypostasis erit. Et vicissim si hypostasis est alia, erit quoque similiter alia natura, et sicut est ejusdem ac Pater substantiæ, ejusdem quoque cum eo hypostasis erit: et si hypostasi diversus est, erit quoque substantia diversus, quod valde impium est. Ita pariter de humanitate. Si enim id quod subsistentiam habet, hypostasis est, humanitas quæ subsistentiam habet, et cujus natura una est, erit similiter hypostasis una. Sicut etiam humanitas universim sumpta una natura est, ita etiam erit una persona.

6. Quod si dicatis aliter loquendum de divinitate sancta, aliter de incarnationis mysterio, quod Dominus propter nos dispensavit, nobis interrogantibus respondete: Num natura et hypostasis unum sunt? Si dixeritis Christum esse ex duabus naturis, an non intelligitis ea responsione cogi vos, ut ipsum ex duabus quoque hypostasibus esse asseratis? Nam etiamsi illud de Christo non enuntiatis, cogimini tamen ex iis quæ præmisistis, duas quoque affirmare naturas. Quippe si natura et hypostasis idem sunt, asseritisque divinitatem Christi esse naturam, et corpus ejus, naturam, simul dicitis divinitatis ejus esse hypostasim unam, et humanitatis ejus esse hypostasim alteram.

7. Quod si hypostasis et natura idem sunt, Christus, cum sit consubstantialis Patri, ac consubstantialis nobis, erit etiam ejusdem cum Patre et nobis hypostasis: tum subinde hypostases divinitatis et humanitatis una hypostasis fient. Nam si hypostasis et natura unum et idem sunt, atque in Christo distinctionem **399** naturarum constituatis, non vero hypostasium, seu personarum; natura proinde et hypostasis idem non erunt. Hujus vero argumenti demonstratio maxime perspicua est cuilibet, nisi mente cæcutiat.

8. Ac certo quidem nomine ὑποστάσεως, significatur res una singularis secundum seipsam. Quippe nomen hypostasis cum significationes habeat diversas, earum una est quod designet aliquid per se subsistens; alia, id quod in alio non existit, aut in alio præter ipsum subsistentiam non habet, et non est accidens. Hoc autem nomen cum usurpant Patres de substantia singulari, plerumque significat id quod non est in subjecto, quodque non est privatio, sæpe rursus significat subjectum de quo quædam prædicantur.

9. Vos igitur (Monophysitæ) relictis ambagibus, **A** recte tractate verbum veritatis; non enim, sicut sancti doctores dixerunt, idem dicitis esse naturam et hypostasim; quin potius naturam particularem tanquam hypostasim per se existentem confitemini. Sed quod non oporteat dicere naturas particulares, hinc intelligemus.

10. Si naturas particulares in sancta Trinitate confitemini, diversæ substantiæ eam censetis, rursusque adeo Arius excitatus est. Quod si singulis personis divinis sanctæ Trinitatis propriam substantiam tribuitis, quas consubstantiales esse secundum communem substantiam confiteamini; idem vero sit substantia et hypostasis: erit igitur opinione vestra quaternitas hypostasium, trium quidem particularium, unius vero communis; et similiter quaternitas substantiarum; imo unaquæque hypostasis duarum naturarum et hypostasium erit, unius quidem communis, et unius particularis, eruntque simul ejusdem et diversæ essentialis, ejusdem et diversæ hypostasis. Equis non rideat; imo vero non fleat immoderatum horum furorem?

θ'. τες τοίνυν τὸ περισκελές, τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομήσατε· οὐ γὰρ ὡς οἱ ἄγιοι Πατέρες εἰρήκασι, ταυτὸν λέγετε φύσιν καὶ ὑπόστασιν· μερικὴν δὲ μᾶλλον τὴν φύσιν, ὡς καὶ τὴν κατ' αὐτὸ ὁμολογεῖτε ὑπόστασιν. Ὅτι δὲ οὐ μερικὰς φύσεις λέγειν ἐχρῆν, ἐντεῦθεν εἰσόμαθα.

ι'. Εἰ μερικὰς φύσεις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὁμολογεῖτε, ἑτεροούσιον ταύτην δοξάζετε, καὶ πάλιν ἐγγίγερται Ἄρειος. Εἰ δὲ ἐκάστη τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος θεαρχικῶν ὑποστάσεων ἰδιάζουσιν ὡς οὐσίαν, ὁμοουσίους δὲ ταύτας κατὰ τὴν κοινὴν οὐσίαν ὁμολογήσατε· ταυτὸν δὲ οὐσία καὶ ὑπόστασις, ἔσται καθ' ὑμῶν τετράς ὑποστάσεων· τριῶν μὲν μερικῶν, μίαν δὲ κοινῆς, καὶ οὐσιῶν ὁμοίως τετράς. Καὶ ἐκαστῆ τῶν ὑποστάσεων, δύο φύσεών τε καὶ ὑποστάσεων, μίαν μὲν κοινῆς, μίαν δὲ μερικῆς, καὶ ἔσονται ὁμοούσιοι καὶ ἑτεροούσιοι, ὁμοὑπόστατοί τε καὶ ἑτεροὑπόστατοι. Καὶ τίς οὐ γελάσεται, μᾶλλον δὲ ἀποδύρεται τῆς μανίας τὴν ὑπερβολὴν; Οὐχ ἔστι τοῦτο εἰ μὴ φληναφος καὶ διανοίας ἀνάπλασμα κακοβαίμωνος, δαιμόνων εὐρημα σκοτεινὸν, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς

¹¹ Basil. epist. 391.

τερθρείας τεράτευμα. Τίς τούτο τῶν θεοφόρων εἶ-
ρηκε πρόποτε; εἰ μή που τὸν παρ' ὁμῶν ἕγιον
'Αριστοτέλην ἡμῖν, ὡς τρισκαίδέκατον ἀπόστολον,
εἰσαγάγοιτε, καὶ τῶν θεοπνεύστων τὸν εἰδωλόλα-
τρὴν προκρίνοιτε. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανώ-
μεν.

ια'. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος, οὔτε
μὲν οὐσία ἀπρόσωπος, οὐδ' αὖ πάλιν ἀνούσιος ὑπό-
στασις τε καὶ πρόσωπον· οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλ' οὐ
ταυτὸν οὐσία καὶ ὑπόστασις, οὐδὲ φύσις καὶ πρόσω-
πον. Οὐ γὰρ ταυτὸν οὐσία τε καὶ ἐνούσιον, οὐδ' ἐν-
υπόστατον καὶ ὑπόστασις. Ἔτερον γὰρ ἔστι τὸ ἐν
τινι, καὶ ἕτερον τὸ ἐν ᾧ· ἐνούσιον μὲν γὰρ ἔστι τὸ
ἐν τῇ οὐσίᾳ θεωρούμενον. τούτεστι τὸ τῶν συμβε-
θηκῶτων ἀθροισμα, ὃ δηλοῖ τὴν ὑπόστασιν, οὐκ αὐ-
τὴν τὴν οὐσίαν. Ἐνυπόστατον δὲ, οὐχ ἡ ὑπόστασις,
τὸ ἐν ὑποστάσει δὲ καθορώμενον. Οὐσία δὲ τού-
τεστιν ὁπωσούν ὑπάρχει, εἴτε καθ' ἑαυτὴν, εἴτε σὺν
ἑτέρῳ, εἴτε ἐν ἑτέρῳ· καθ' ἑαυτὴν μὲν ὡς πυρὸς
οὐσία, σὺν ἑτέροις δὲ, ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα· σὺν ἄλ-
λῆλοις γὰρ ταῦτα τὴν ὑπόστασιν ἔχει· ἐν ἑτέρῳ δὲ,
ὡς πῦρ ἐν θρυαλλίδι, καὶ ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐν
τῇ ἀνάρχῳ αὐτοῦ ὑποστάσει. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις
τόν τινα, ἣ τὸδε δηλοῖ τὸ ἅμα τῇ τοῦ δακτύλου ἀνα-
τάσει δεικνύμενον, τὸ δὲ ἐνυπόστατον, τὴν οὐσίαν·
καὶ ἡ μὲν ὑπόστασις πρόσωπον ὀρίζει τοῖς χαρακτη-
ριστικοῖς ἰδιώμασιν· ἐνυπόστατον τὸ μὴ εἶναι αὐτὸ
συμβεθηκῶς, ὃ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὴν ὑπαρξίν. Εἰ γὰρ
ταυτὸ τὸ ἐν τινι, καὶ τὸ ἐν ᾧ, ὥρα σοὶ λέγειν ταυ-
τὸν ἀρετὴν καὶ ἐνάρετον, καὶ κατὰ τὴν εὐλογον ἀν-
τιστροφὴν, κακίαν, καὶ τὸ ἐν ᾧ ἡ κακία· καὶ ἔσται
κατὰ σὲ αὐτὸ; ὃ διάβολος κακία, καὶ ὃ τούτου δη-
μιουργός, κακία; δημιουργός. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ οὐ-
σίᾳ τὸ συμβεθηκῶς, ἔσται τὸ συμβεθηκῶς οὐσία, καὶ
συμβεθηκῶς ἡ οὐσία. Καὶ τὸ σῶμα^d, φημι τὸ ἀν-
θρώπινον, ἔσται κατὰ σὲ [τὸ σῶμα^e] ψυχὴ· καὶ τίς
ταύτης τῆς συγχύσεως τὴν μανίαν ὑποίσει;

est accidens, accidens substantia erit, et substantia accidens.

ιβ'. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὐσία ἀνυπόστατος, ἴσμεν
σαφῶς, ἀλλ' οὐ ταυτὸν φαμεν ἐνυπόστατον καὶ ὑπόστα-
σιν, οὔτε μὴν οὐσίαν τε καὶ ἐνούσιον· ἀλλ' ἐνούσιον
μὲν, τὴν ὑπόστασιν, ἐνυπόστατον δὲ, τὴν οὐσίαν. Τὴν
τε γὰρ οὐσίαν τῆς ἁγίας θεότητος ἐνυπόστατον ἴσμεν·
ἐν ταῖς τρισὶ γὰρ ἔστιν ὑποστάσεις· καὶ ἐκάστην
τῶν ὑποστάσεων ὡσαύτως ἐνούσιον. Ἐν τῇ οὐσίᾳ
γὰρ αὐταὶ τελοῦσι τῆς ἁγίας θεότητος, καὶ ἐπὶ τῆς
ἀρρήτου καὶ πάντα νοῦν ὑπερκειμένης τοῦ Κυρίου
οἰκονομίας, ἐνούσιον μὲν φαμεν τὴν ὑπόστασιν, ὡς
ἐν ταῖς οὐσίαις τελοῦσαν, ἐξ ὧν καὶ συντίθεται, ἐν-
υπόστατον δὲ ἐκάστην τῶν οὐσιῶν αὐτοῦ· ἔχουσι γὰρ
κοινὴν τὴν μίαν αὐτοῦ ὑπόστασιν, ἣ μὲν θεότης αὐ-
τοῦ, ἀίδιος, καθὼ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύ-

hæc nihil nisi meræ nugæ sunt, et male sanæ cogitationis fictio, tenebricosum dæmonum inventum, Græcanicarumque præstigiaryum portentum. Quis sanctorum Patrum illud unquam dixit? Nisi forte sanctum Aristotelem nobis, ceu decimum tertium apostolorum introducatis, idolorumque cultorem iis antepositis, qui Spiritus sancti afflatu locuti sunt. Sed ad propositum revertamur.

11. Tametsi enim non est natura sine hypostasi, neque substantia sine persona; nec rursum sine substantia, hypostasis et persona (nam certe non est), attamen substantia et hypostasis non sunt idem, neque natura et persona. Non enim idem sunt substantia et quod in substantia est, neque hypostasis et enhypostatium (seu quod existit in hypostasi). Aliud enim est quod in aliquo est, et aliud, in quo est aliquid. Nam quod est in substantia, illud est quod in substantia consideramus, puta congregationem accidentium, quæ hypostasim designat, non ipsam substantiam. Enhypostatium vero non est hypostasis, sed quod contemplamur in hypostasi. Hoc porro substantia, seu essentia est, quomocumque existat, sive per se, sive cum alio, sive in alio: per se, ut substantia ignis; cum aliis, ut anima et corpus; hæc enim in se invicem subsistunt: in alio, ut ignis in lucerna; et ut caro Domini in hypostasi ejus æterna. Hypostasis enim quæpiam, vel hoc declarat, quod intento digito indicatur: enhypostatium vero declarat substantiam. Atqui hypostasis quidem personam definit per proprietates quibus sigillatur: enhypostatium vero, illud non esse accidens, quod in altero existentiam habet. Si enim idem foret in aliquo, et in quo, jam dicere posses idem esse virtutem, et eum qui virtute præditus est: et non absurda reciprocatio, idem esse malitiam, et id in quo est malitia. Atque adeo in tua opinione diabolus ipse malitia erit; et qui diabolium fecit, malitiæ erit effector. Itemque, quia in substantia

Ecquis confusionis hujus insaniam ferat?

12. Quod autem non sit substantia sine hypostasi, plane novimus. At nequaquam dixerimus idem esse enhypostatium et hypostasim, uti nec substantiam atque enusion (seu quod est in substantia), sed dicimus in substantia esse quidem hypostasim, et in hypostasi substantiam. Enimvero substantiam sanctæ divinitatis esse ἐνυπόστατον, scimus (nam in tribus hypostasisibus existit) et unquamque hypostasim similiter ἐνούσιον, seu id quod in substantia est: in sanctæ siquidem divinitatis substantia sunt hæc tres hypostases. Consimiliter in inenarrabili, quæque omnem mentem exsuperat, incarnatione Domini, hypostasim divinitatis enusion, sive prout existit in substantiis,

VARIÆ LECTIONES.

^d Interpr. Arab. legisse videtur, καὶ ἔσται σῶμα ἐμφυχον, ψυχὴ· et erit corpus animatum animæ.
• Superflua vox.

ex quibus composita est : unamquamque vero substantiarum ejus, ἐνυπόστατον, hoc est in hypostasi esse. Habent enim communem unam illius hypostasim : ut divinitas quidem, Filii hypostasim æterne habeat, quemadmodum et Patris et Spiritus hypostases ; caro vero ejus animata et rationis particeps, seu quod idem est, humanitatis ipsius, recenter in ea subsistat, eamque sibi nacta sit hypostasi careat, nec quælibet earum per semetipsam subsistat, sed ambæ unam eandemque hypostasim habeant.

13. Quibus sic præstitutis, ad quæstionem veniamus. Quæritur ergo, sitne Christus naturæ duæ et in duabus naturis, an una tantum, ut prodigiose fingitis. Quocirca operæ pretium est, de aliquo disputantem, ex communibus verisque notionibus principia, seu propositiones conficere. Communes porro dico, quæ a sapientioribus sunt concessæ. Sic enim efficitur, ut id quod textitur, argumentatio sit, et non fallacia ; vera conclusio, non absurda.

14. Igitur confessa res est apud omnes sanctos Patres, ex divinitate et humanitate factam fuisse unionem, Christumque esse in divinitate perfectum, et eundem perfectum in humanitate, quæ nulla sui parte deficiatur. Dicatis ergo nobis, num hæc etiam vobis arrideant ? idem plane vos confessuros puto. Jamvero, quidnam est divinitas ? quid rursum humanitas ? substantia, an accidens ? natura, an hypostasis ? credo, dicetis substantiam et naturam. Nam quod neutrum sit accidens, nemini non manifestum est. Quod autem nec hypostasis sit, satis antehac ostensum fuit. Nam si nomen divinitatis, et nomen humanitatis hypostasim significant, dicere possis tres divinitates propter tres hypostases, atque infinitas humanitates, propter infinitam hypostasium multitudinem, 401 aut hypostasim in hypostasibus esse. Hoc vero quis, non sapiens dixero, sed vel lævæ admodum mentis, effutire unquam ausus sit. Naturam ergo significat, cum nomen divinitatis, tum nomen humanitatis. Divinitas igitur et humanitas numquid una natura sunt, non dico in Christo, sed absolute ? nemo nisi amens sit, dixerit unam esse. Nequaquam enim creatura idem est cum increato et Creatore, neque corpus cum incorporeo, neque illud quod incepit, cum eo quod principii expers est. Itaque alia est natura divinitatis, humanitatis alia, suntque naturæ duæ. Cum ergo Christus constet divinitate et humanitate, ex duabus naturis est. Quamobrem si Christum ex divinitate et humanitate esse prostemini, velim dicatis nobis : Istæc duo, divinitas scilicet et humanitas, suntne in Christo, annon ? Omnino concedetis, nisi penitus impij esse velitis. Quinam igitur non dicitis in Christo naturas duas ? Si enim affirmando Christum ex divinitate et humanitate constare, ex

ματος ἡ δὲ ἐμψυχος καὶ λογικὴ αὐτοῦ σὰρξ, ταυτὸν δὴ εἶπειν, ἢ [εὐ] ἀνθρωπότητος αὐτοῦ προσφάτω; ἐν αὐτῇ ὑποστάσει, καὶ αὐτὴν κληρωσαμένη ὑπόστασιν. Οὕτως οὔτε ἀνυπόστατος, οὔθ' ἐτέρα τῶν τοῦ Χριστοῦ φύσεων ἐστίν, οὔτε ἐκάστη καθ' αὐτὴν ὑπόστασιν κέκτηται, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ἀμφοτέρω·

hypostasim. Quo fit ut neutra ex Christi naturis subsistat, sed ambæ unam eandemque hypostasim

13'. Τούτων οὕτω προδιωρισμένων, ἐπὶ τὸ ζητούμενον ἔλθωμεν· τοῦτο δὲ ἐστίν· εἰ δύο φύσεις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν δυσὶ φύσεσιν, ἢ μία, καθ' ἑκαστὴν ἐστὶν ἡ χρῆ τοιγαροῦν τὸν περὶ τίνος συλλογίζομενον ἐκ κοινῶν καὶ ἀληθῶν ἐννοιῶν· κοινῶν δὲ λέγω τῶν παρ' ἀμφοτέροις ὁμολογημένων· τὰς ἀρχάς, ἧτοι τὰς προτάσεις ποιείσθαι. Οὕτω γὰρ συλλογισμὸς, καὶ οὐ παραλογισμὸς τὸ πλεχόμενον εἶη, τό τε συμπέρασμα ἀληθὲς καὶ οὐκ ἀτοπον.

14'. Ὁμολόγηται τοίνυν παρ' ἅπασιν τοῖς ἀγίοις Πατέρας ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν, καὶ τὸν Χριστὸν ἐν θεότητι τέλειον, καὶ τέλειον καὶ ἀνελλιπῆ τὸν αὐτὸν ἐν ἀνθρωπότητι. Εἶπατε τοίνυν ἡμῖν· καὶ ὑμῖν ταῦτα δοκεῖ; συνομολογήσετε, ὡς γέ μοι δοκεῖ. Τί δὲ θεότης, καὶ τί ἀνθρωπότης; οὐσία, ἢ συμβεβηκός; φύσις ἢ ὑπόστασις; Οἶμαι οὐσίαν καὶ φύσιν ὑμᾶς εἶναι· ὅτι μὴ γὰρ οὐ συμβεβηκός; παντὶ που δῆλον· ὅτι δὲ οὐδ' ὑπόστασις, ἰκανῶς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἀποδείδειται. Εἰ γὰρ ὑπόστασιν τὸ τῆς θεότητος καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος σημαίνουσιν ὀνόματα, ὥρα σοι λέγειν καὶ τρεῖς θεότητας διὰ τὸ τριαδικὸν τῶν ὑποστάσεων, καὶ ἀπείρους τὰς ἀνθρωπότητας, διὰ τὸ τῶν ὑποστάσεων ἀπειρον, ἢ ὑπόστασιν ἐν ὑποστάσει, ὃ τίς, οὐχὶ σφδρς, ἀλλὰ καὶ λίαν σκαιὸς τὴν διάνοιαν, εἶναι τετόλμηκε πώποτε; Ἔστι τοίνυν φύσεως σημαντικὸν ἕκαστον, τό τε τῆς θεότητος δηλαδὴ, καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ὄνομα. Θεότης τοίνυν καὶ ἀνθρωπότης μία φύσις ἐστίν, οὐκ ἐπὶ τοῦ Κυρίου φημι, ἀλλ' ἀπολύτως; Οὐκ εἶρε τίς μὴ μαινόμενος, οὐ τὴ κτιστὸν τῷ ἀκτίστῳ καὶ κτίστῳ κατ' οὐσίαν ταῦτον, οὐδὲ τὸ σῶμα τῷ ἀσωμάτῳ, οὐδὲ τὸ ἴ... τῷ ἀνάρχῳ. Ἄλλη φύσις οὖν ἐστὶ τῆς θεότητος, καὶ ἐτέρα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ δύο φύσεις εἰσίν. Ἐκ θεότητος τοίνυν καὶ ἀνθρωπότητος; ὡν ὁ Χριστὸς, ἐκ δύο φύσεων ἐστίν. Εἰ οὖν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος καὶ ἐκ δύο φύσεων τὸν Χριστὸν λέγετε, εἶπατε ἡμῖν· τὰ δύο ταῦτα, ἧτοι θεότης καὶ ἀνθρωπότης, ἐν τῷ Χριστῷ εἰσίν, ἢ οὐ; Καταφύσσειτε, εἴπερ μὴ τέλειον ἀσεβεῖν αἰρήσοισθε. Πῶς οὖν οὐ δύο φύσεις ἐν τῷ Χριστῷ λέγετε; Εἰ γὰρ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τὸν Χριστὸν λέγοντες ἐκ δύο φύσεων, αὐτὸν ὁμολογεῖτε, καὶ ἴσον παρ' ὑμῖν δύναται τὸ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τῷ ἐκ δύο φύσεων, πῶς θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα τὸν Χριστὸν

VARIÆ LECTIONES.

† Lego ἀργόμενον. Turr. neque quod cæpit.

λέγοντες καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι, οὐ δύο φύσεις αὐτὸν καὶ ἐν δυσὶν ὁμολογήσατε φύσεις;

Christum divinitatem humanitatemque esse etiam post unionem, atque in divinitate et humanitate, non ipsum duas naturas, et in duabus naturis fateamini.

ιε. Εἰ οὐ ταῦτὸν θεότης καὶ ἀνθρωπότης, ὡς ἐν ποιότητι φυσικῇ, ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ἕτερον δὲ καὶ ἕτερον, σκοπεῖτω πᾶς τις εὖ φρονῶν, εἰ τὸ ἄλλο κατὰ φύσιν καὶ ἄλλο, ἐν κατ' οὐσίαν, καὶ οὐ δύο εἰσὶν, εἰ δὲ δύο, καὶ οὐχ ἓν, φύσεις δηλαδὴ· τὸ γὰρ ἄλλο, φύσιν δηλοῖ, ὡς οἱ περὶ ταῦτα σοφοὶ διειλήφασιν. Φύσις δὲ καὶ φύσις μία ἐστίν, ἢ δύο; Δύο δὴλον. Μία γὰρ καὶ μία, καὶ τοῖς νηπίοις δῆλον, ὡς δύο εἰσὶν.

ις. Εἰ δὲ φατε τὰ ἐνούμενα ἐν εἶναι· ἀλλ' ἀκούσατε, ὅτι τὰ ἐνούμενα οὐ κατὰ πάντα ἐν εἰσὶν, ἀλλὰ καθὼς ἦν ὄνται. Εἰ γὰρ τὰ ἐνούμενα κατὰ πάντα ἐν εἰσὶν, ἐπειδὴ ἐξ ὁμοίων φύσεων ὁ ἀνθρώπος σύγκριται, ἀνάγκη λέγειν ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα κατὰ πάντα ἐν εἰσὶν, καὶ ἔσται τὸ ἀσώματον σῶμα, καὶ τὸ σῶμα ἀσώματον· καὶ ἐπειδὴ θεότης καὶ ἀνθρωπότης ἦν ὄνται, ἔσονται ἐν κατὰ τὴν οὐσιώδη διαφορὰν, καὶ ἢ τὸ θεῖον κτιστὸν, ἢ τὸ ἀνθρώπινον ἀκτιστὸν.

ιζ. Εἰ τὰ ἐνούμενα ἐν εἰσὶν κατὰ πάντα, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἐναντίων ποιότητων σύγκριται, ἐροῦμεν ὡς θερμότης καὶ ψύξις ταῦτὸν, καὶ ξηρότης καὶ ὑγρότης ὁμοίως ταῦτὸν· καὶ Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ἐπειδὴ τῇ φύσει ἦν ὄνται, ἄρα καὶ τῇ ὑποστάσει εἰς, οὐ δύο τυγχάνουσιν. Ἄλλ' οὐχ οὕτω τοῖς εὖ φρονούσι καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ· μᾶλλον δὲ τὰ ἐνούμενα, καθὼς ἦν ὄνται, ἐν εἶναι· Πέτρον μὲν καὶ Ἰωάννην, ἐπειδὴ κατὰ φύσιν ἦν ὄνται, ὁμοούσιοι τυγχάνοντες, ἐν εἶναι κατὰ φύσιν· ψυχὴν δὲ καὶ σῶμα, ἐπειδὴ καθ' ὑπόστασιν ἦν ὄνται, ἐν εἶναι καθ' ὑπόστασιν. Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν ἐν εἶναι ψυχὴν καὶ σῶμα εἴποι τις ἀν νήφων τὸν λογισμόν.

ιη. Εἰ ἐκ δύο φύσεων ἡ ἔνωσις γέγονεν, ἢ πρὸ τῆς ἐνώσεως ἦσαν δύο, ἢ ἐν τῇ ἐνώσει, ἢ μετὰ τὴν ἔνωσιν. Καὶ εἰ μὲν πρὸ τῆς ἐνώσεως ὑπέστησαν, τὸ Nestorium μεμφόμεθα; Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἡ σὰρξ ὑφέστηκε, τί ἡμῖν μέμφεσθε; Εἰ δὲ ἐν τῇ ἐνώσει φατὲ, μένει δὲ ἡ ἔνωσις· καὶ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα δύο εἰσὶ τε καὶ ἔσονται· εἰ δὲ τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως τὸ ἐν τῇ ἐνώσει φατὲ, καὶ πρὶν ἐνωθῶσιν, ἦσαν δύο, ἢ ἐνωθέντα; Εἰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς ἐνώσεως ὑπῆρξαν ἀμφοτέρα, ἐξ ὑποστάσεων ἀνάγκη λέγειν δύο τὴν ἔνωσιν· εἰ δὲ ἐν τῇ ἐνώσει δύο φατὲ, ὁ δὲ ἀριθμὸς καθ' ὅμας πάντως...⁵ διαίρεσιν, διαιρέσεως αἰτία ἡ ἔνωσις· καὶ ἐν τῇ ἐνώσει ἢ... τὴν ἔνωσιν.

ducit: divisionis ergo causa est unitio, et in ipsamet unione dirimitis unionem.

VARIÆ LECTIONES.

⁵ Leg. εισάγει. Turr. inducit. Arab. afferet divisionem. ἢ Leg. διαίρετε. Turr. Dividitis unionem. Arab. et cum unione dividitur unio.

A duabus naturis ipsum esse constemini, idemque apud vos valet ex divinitate et humanitate esse, atque ex naturis duabus; quare, cum dicatis

Christum divinitatem humanitatemque esse etiam post unionem, atque in divinitate et humanitate, non ipsum duas naturas, et in duabus naturis fateamini.

15. Si divinitas et humanitas idem non sunt ob naturalem qualitatem suam, sed aliud et aliud, diversum et diversum; advertat quisquis sanæ mentis est, an aliud et aliud secundum naturam, unum natura sint, et non duo. Sin autem duo (de naturis loquor), plane non unam. Siquidem aliud naturam significat, ut ejusmodi rerum periti tradiderunt. Jamvero natura et natura, nunquid una est, et non duo? duo profecto. Una enim et B una, ut vel pueri norunt, duæ sunt.

16. Sin autem dicitis ea quæ unita sunt, unum esse; audite tamen, ea quæ unita sunt, non omnibus modis unum esse, sed quatenus unita sunt: Nam si, quæ unita sunt, per omnia unum sunt, quia homo ex dissimilibus naturis compositus est, necessum erit dicere, quod anima et corpus per omnia unum sint: adeoque quod incorporeum est, illud corpus erit, et corpus, incorporeum. Itemque quia divinitas et humanitas unitæ sunt, idcirco unum erunt secundum substantialem differentiam, ut quod divinum est, creatum sit, et quod humanum, increatum.

17. Si quæ unita sunt, omni modo unum sunt: corpus vero ex contrariis qualitatibus compositum est, dicendum nobis erit, calorem et frigus idem esse, siccitatem quoque et humiditatem perinde idem; imo Petrus et Joannes, quippe qui natura unita sunt, ex consequenti hypostasi etiam unus sunt, et non duo. At non ita convenit cum his qui recte sapiunt, et veritate: quin potius quæ unita sunt, quatenus unita sunt, unum esse sentiunt: puta Petrum et Joannem, quia unum natura sunt, ejusdemque substantiæ, unum esse secundum naturam; animam vero et corpus, quatenus secundum hypostasim uniuntur, unum hypostasi esse. Nemo quippe sobrius dixerit, animam et corpus penes naturam esse unum.

402 18. Si ex duabus naturis unio facta est, aut ante unionem duæ erant, aut in ipsa unitione, aut post unionem. Si ante unionem per se substiterunt, quid est quod Nestorium accusamus? Si autem post unionem caro constitit, quod est cur nos reprehendatis? Sin demum in ipsa unitione, unio vero perseverat: igitur et nunc et in perpetuum duæ sunt, et erunt. Si autem ipso incarnationis Verbi tempore unum propter unionem esse dicitis, antequam unirentur, duæ erant, an unitæ? Si duæ prius exstiterunt, quam unirentur, necessum erit affirmare ex duplici hypostasi factam esse unionem: sin duas dicitis in unitione; numerus vero in opinione vestra necessario divisionem in-

19. Si unumquodque eorum, ex quibus existat A
Christus, propriam substantiæ, seu essentiæ, definitionem et rationem servat, etiam in unione, atque alia est definitio divinitatis Christi, et alia humanitatis; quomodo, quæ non sunt sub una eademque definitione posita, naturam unam, non duas esse dicitis?

20 Si caro Verbi Dei, sicut vestra sententia fert, ejusdem substantiæ est cum divinitate ejus increata, consubstantiationis opinione prava laboratis. Ecceur vero quod jam olim parturitis, non emergit? Sin autem non est ejusdem substantiæ, quoniam pacto quæ non sunt ejusdem substantiæ, erunt unius naturæ? aut quomodo quæ unius naturæ sunt, ejusdem substantiæ non sunt? Nisi est, eandem habere substantiam, sive essentiam.

21. Si Christus est consubstantialis Patri, nobisque itidem consubstantialis secundum eandem naturam, nos quoque Patri consubstantiales sumus. Quæ enim secundum naturam eandem ejusdem substantiæ sunt, ea inter se sunt consubstantialia. Si autem secundum divinitatem est Patri consubstantialis, nobis vero secundum humanitatem; rogo, dicite, estne divinitas et humanitas una natura? At si una natura non est, necessario duæ sunt: atque adeo duæ naturæ Christus est, et in duabus naturis. Sin vero est una, quinam ergo differunt. Nam quæ differunt, vel substantiæ ratione differunt, vel ratione ejus quod substantiæ advenit. Si ratione ejus quod advenit substantiæ, hypostases forent, non naturæ. Sed si ratione C
substantiæ discrepant, jam naturæ sunt. Nam quæ aiquidem qua unum est, discrimen non admittit. Differentia quippe necessario numerum infert secum.

22. Quæ substantialia sunt, rationem eandem recipiunt. Si ergo Christus natura una est incarnata, estque hæc ejus essentiæ definitio, aliunde vero consubstantialis est Patri et nobis: est igitur Pater nobiscum una divinitatis natura incarnata.

23. Differentia dno saltem infert quæ differant, sive naturæ sint, sive hypostases, sive hypostasis una a seipsa discrepans. Si naturas, hæc substantialiter differunt; si hypostases, secundum 403
id quod essentiæ adjectivum est: si hypostasim unam quæ a se diversa sit, per variationem et mutationem secundum accidens separabile: horum igiturque alterum eligite, ut vel duas post unionem hypostases esse Christum dicatis, vel divinitatem ejus ratione accidentis separabilis ab ipsius humanitate discrepare: tumque adeo increatum, principii expers, impassibile, omnipotens, et alia ejusmodi; itemque creatum, cœptum, passibile, aliaque similia, ex quibus Christus constat, accidentia erunt, et quidem separabilia, mutabiliaque et variabilia: aut nobiscum, utque fert veritas, Christum esse duas naturas prædicetis, quarum discrimen profitemini. Qui enim substantiarum dis-

16'. Εἰ φυλάττει ἕκαστον τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸν ἴδιον τῆς οὐσίας ὄρον τε καὶ λόγον, κἀν τῇ ἐνώσει, καὶ ἕτερος μὲν ὁ τῆς Χριστοῦ θεότητος ὄρος καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ἕτερος, τί τὰ μὴ ὑπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὄρον ταττόμενα μίαν, καὶ οὐ δύο φύσεις λέγετε;

κ'. Εἰ ὁμοούσιος ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀρξὴ τῇ ἀκρίστῳ αὐτοῦ θεότητι καθ' ἑμᾶς, συνουσιῶσιν νοσεῖτε. Καὶ τί μὴ τὸ πᾶσαι ὑμῖν ὠδινόμενον ἀπορρήγνυται; Εἰ δὲ οὐχ ὁμοούσιος, πῶς τὰ μὴ ὁμοούσια μιᾶς ἂν εἴη φύσεως; ἢ πῶς τὰ μιᾶς φύσεως οὐχὶ καὶ ὁμοούσια; Εἰ μὴ γὰρ μεθύομεν, ὁμοουσιότητος ὄρος ἐστὶ τὰ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἔχοντα.

enim ebrii sumus, consubstantialitatis definitio

κα'. Εἰ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν αὐτὴν φύσιν ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἡμεῖς ἐκ παντὸς τῷ Πατρὶ ὁμοούσιοι· τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ κατὰ τὴν αὐτὴν φύσιν ὁμοούσια, καὶ ἀλλήλοις εἶσιν ὁμοούσια. Εἰ δὲ κατὰ τὴν θεότητα τῷ Πατρὶ ἐστὶν ὁμοούσιος, ἡμῖν δὲ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· θεότης, εἶπατε, καὶ ἀνθρωπότης μία φύσις ἐστὶν; Ἄλλ' εἰ μὲν οὐ μία, δύο πάντως καὶ δύο φύσεις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν δύο φύσεσιν. Εἰ δὲ μία, πῶς διαφέρουσι; Τὰ γὰρ διαφέροντα, ἢ οὐσιωδῶς διαφέρει, ἢ ἐπουσιωδῶς· ἀλλ' εἰ μὲν ἐπουσιωδῶς, ὑποστάσεις ἂν εἶεν, καὶ οὐ φύσεις· εἰ δὲ οὐσιωδῶς, φύσεις. Τὰ γὰρ διαφέροντα, ἢ ἐλάχιστον δύο· τὸ γὰρ ἓν, καθὼς ἓν, οὐ διαφέρει. Συνεισφέρειν γὰρ οἶδεν ἐξ ἀνάγκης τὸν ἀριθμὸν ἢ διαφορὰ.

κβ'. Τὰ ὁμοούσια τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεται λόγον. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς μία φύσις ἐστὶ σαρκαρωμένη, καὶ οὗτος, ὡς φατε, τῆς αὐτοῦ οὐσίας ὁ ὄρος ἐστὶν· ὁμοούσιος δὲ ἐστὶ καὶ Πατρὶ, καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος· ἄρα ἐστὶ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ἡμεῖς μία φύσις θεότητος σαρκαρωμένη.

κγ'. Ἡ διαφορὰ τοῦλάχιστον δύο εἰσάγει τὰ διαφέροντα, ἢ φύσεις, ἢ ὑποστάσεις, ἢ μίαν ὑπόστασιν ἑαυτῆς διαφέρουσαν· καὶ εἰ μὲν φύσεις, οὐσιωδῶς· εἰ δὲ ὑποστάσεις, ἐπουσιωδῶς· εἰ δὲ μίαν ὑπόστασιν ἀλλοιουμένην καὶ μεταβαλλομένην, κατὰ τὸ χωριστὸν συμβεβηκός· ἔλεσθε τοιγαροῦν τούτων θάτερον, ἢ δύο ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἑνωσιν τὸν Χριστὸν εἶπατε, ἢ κατὰ τὸ χωριστὸν συμβεβηκός διαφέρειν τὴν θεότητα αὐτοῦ τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος, καὶ ἐστὶ τὸ ἄκτιστον, καὶ ἀναρχον, καὶ ἀπαθὲς, καὶ παντοδύναμον, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κτιστὸν, καὶ ἠργμένον, καὶ παθητὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα, συμβεβηκός, καὶ ταῦτα χωριστὰ, καὶ τρεπτά, καὶ ἀλλοιωτὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ἢ δύο φύσεις τὸν Χριστὸν μεθ' ἡμῶν καὶ τῆς ἀληθείας κηρύξατε, ὧν καὶ τὴν διαφορὰν ὁμολογεῖτε. Οὐσιῶν γὰρ διαφορὰν λέγοντες, οὐσιῶν λέγειν καὶ σωζόμενων ἀναγκασθήσεσθε. Τοῦ γὰρ μὴ ὄντος οὕτε διαφορὰ ἂν εἴη. Πῶς γὰρ διαφέ-

ρῶσι τὰ μὴ σωζόμενα, εἰ δὲ ὅπως σώζονται, καὶ ἀριθμησώμεθα.

κδ'. Εἰ δὲ φατε, ὡς ἐκ δύο φύσεων μία φύσις ἐχρημάτισε σύνθετος, εἴπατε ἡμῖν πῶς συντίθεσθαι τὰ μὴ συντιθέμενα πέφυκε; Μία γὰρ φύσις σύνθετος ἐκ διαφόρων συνίσταται φύσεων, ὅταν ἐνουμένων φύσεων, ἕτερόν τι παρὰ τὰ ἐνωθέντα τὸ ἀποτελούμενον γίνηται, καὶ μῆτε τοῦτο κυρίως, μῆτε ἐκείνο, ἀλλ' ἕτερον νοῖται καὶ λέγεται· ὡς ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων, πυρὰς φημι, καὶ ἀέρος, γῆς τε καὶ ὕδατος, συσταίη σῶμα, ἐνουμένων δηλαδὴ τῶν τεσσάρων καὶ συγκινησμένων. Καὶ τὸ ἀποτελούμενον, οὔτε πῦρ ἐστίν, οὔτε λέγεται, οὔτε ἀήρ, οὔτε ὕδωρ, οὔτε γῆ, ἀλλ' ἐκ τούτων παρὰ ταῦτα ἕτερον. Ὁμοίως ἀπὸ ἵππου καὶ ὄνου ἡμίονος, καὶ οὐδ' ἵππος, οὐδὲ ὄνος ἐστίν, οὐδὲ λέγεται, ἀλλ' ἐκ τούτων παρὰ ταῦτα ἕτερον. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ θεότητος ὦν καὶ ἀνθρωπότητος, ἐν θεότητι τὴν ἐστὶ καὶ ἀνθρωπότητι τέλειος, καὶ θεὸς καὶ ἀνθρώπος ἐστὶ τε καὶ λέγεται, καὶ ὅλως θεὸς καὶ ὅλως ἀνθρώπος· ὅπερ ἐπὶ τῆς συνθέτου φύσεως οὐκ ἐστὶν εὔρειν. Οὐ γὰρ ὅλον τὸ σῶμα πῦρ, οὐδ' ὅλως ὁ ἀνθρώπος ψυχὴ, ἢ ἵππος ὅλη ἐστὶν ἢ ἡμίονος. Διὸ οὐ μία σύνθετος φύσις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ μία ὑπόστασις σύνθετος· οὐκ ἐξ ἐτέρων ἐτέρα, ἀλλ' ἐξ ἐτέρων τὰ αὐτὰ· ἐκ θεότητος γὰρ καὶ ἀνθρωπότητος, θεὸς τὴν ἐστὶ καὶ ἀνθρώπος τέλειος· δύο μέντοι φύσεις ἐν μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει, καὶ ἐν δυοῖ φύσει μιᾷ ὑπόστασις σύνθετος.

κε'. Εἰ ὁμοφυῆς ὁ Χριστὸς, καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ ἀπλῆς ὄντι φύσεως, ἔχει δὲ κατὰ σύνθετον φύσιν, δύο ἔχει φύσεις, μίαν ἀπλῆν καὶ μίαν σύνθετον.

κς'. Εἰ ἀκτιστος καὶ ἀναρχος ἡ Χριστοῦ θεότης, κτιστὴ δὲ καὶ ἠγγεμένη ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ, πῶς τὸ ἀναρχον καὶ τὸ ἠγγεμένον μίαις ἔσται φύσεως;

κζ'. Εἰ μία σύνθετος φύσις ὁ Χριστὸς, τὸ δὲ ἀπλοῦν καὶ τὸ σύνθετον οὐκ εἰσὶν ὁμοούσια, ὃ δὲ Πατὴρ ἀπλῆς φύσεώς ἐστιν· οὐκ ἐστὶν ἄρα ὁ Χριστὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ.

κη'. Εἰ μία φύσις σύνθετος ἐστὶν ὁ Χριστὸς ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, οὐκ ἐκ θεότητος δὲ καὶ ἀνθρωπότητος ἡ τοῦτου Μητὴρ ἐστίν, οὐδὲ τῇ Μητρὶ ἐστὶν ὁμοούσιος· καὶ μετηνέγκατε ὄρια αἰῶνα, ἃ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἔθεντο, ὁμοούσιον τὸν Χριστὸν εἰπόντες τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον τῇ Μητρὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

κθ'. Εἰ δὲ κατ' ἐπίνοιαν τοῦ Χριστοῦ τὰς φύσεις λέγετε καὶ θεωρίαν, εἴπατε ἡμῖν οἱ τῶν φύσεων

A crimen asseritis, integras subinde salvasque eadem dicere cogemini. Ejus enim quod non est, nec differentia esse possit. Quo etenim pacto differant quæ salva non exstant? Quod si vero salva sunt,

24. Si vero sitis, ex duabus naturis naturam unam factam esse compositam, dicatis nobis, amabo, qui comparatum sit, ut quæ non composita sunt, componantur? Una quippe natura composita ex diversis constituitur, quando, unitis naturis, aliud quid præter unita effectum est, ut neque hoc proprie, neque illud, sed diversum intelligatur et emunietur: puta si ex quatuor elementis, igne scilicet, aere, terra et aqua, corpus constituatur, id quod ex quatuor istis, eisque commistis effectum fuit, nec ignis est, nec dicitur, nec aer, nec aqua, neque terra, sed ex istis aliud præter ista. Similiter mulus ab equo atque asino distinguitur; nam nec equus est aut re aut nomine nec asinus, sed aliquid tertium ex illis constitutum. Atqui Dominus noster Jesus Christus, quia ex divinitate et humanitate constat, in divinitate est et in humanitate perfectus, Deusque et homo est et dicitur, totusque Deus et totus homo; quod quidem in composita natura nequaquam reperitur. Non enim totum corpus ignis est, neque totus homo est anima, aut totus mulus equus est. Quamobrem non una composita natura est Christus, sed una hypostasis composita; non ex aliis aliud, sed ex aliis eadem, ex divinitate siquidem et humanitate, Deus et homo est perfectus: dum porro naturæ in una hypostasi composita, et hypostasis una composita in naturis duabus.

25. Si Christus naturæ ejusdem et substantiæ est ac Pater qui simplicis naturæ est, habet vero insuper compositam naturam; duas proinde habebit naturas, unam simplicem, et unam compositam.

26. Si neque creata est, nec initium habuit Christi Deitas, creata vero fuit, et esse cœpit ejus humanitas; quomodo illud quod cœptum non est, et id quod cœptum est, unius naturæ erunt?

27. Si una natura composita Christus est; simplex autem et compositum consubstantialia non sunt, Pater vero simplicis est naturæ: non est igitur Christus consubstantialis Patri.

28. Si Christus est una natura composita ex divinitate et humanitate, non autem ejus Mater ex divinitate et humanitate constat; nec subinde ejusdem cujus Mater, substantiæ fuerit: adeoque transtulistis terminos æternos, quos patres nostri statuerunt, pronuntiando Christum Patri consubstantialem esse secundum divinitatem, et consubstantialem Matri secundum humanitatem.

29. Quod si naturas Christi cogitatione ac contemplatione tenus offeritis, dicite nobis, naturarum

VARIE LECTIONES.

ⁱ Lego cum Turriano, ὁλος θεός, καὶ ὁλος ἀνθρώπος, totus Deus, et totus homo. Sic interpr. Arabs. Nam Christus nec in totum Deus, neque in totum homo est, ut alibi Noster monet; sed simul Deus et homo perfectus. Unde sequitur, οὐ γὰρ ὅλον τὸ σῶμα πῦρ, οὐδ' ὅλος ὁ ἀνθρώπος ψυχὴ, ἢ ἵππος ὅλη ἐστὶν ἢ ἡμίονος.

excogitatores et speculatores, sitne cogitatio rerum verarum et existentium, ut ea quæ sensui simplicia videntur, notione dispiciat et discernat; velut si in homine animam, quæ sub aspectum non cadit, una eum corpore quod cerni natum sit, cognoscat, vel figmentum mentis ex complicatione sensus et imaginationis, ex iis quæ sunt ea quæ non sunt, componentis et effingentis, ut hippocentaurorum et tragelaphorum effictio rem non significat; vel nuda est vox significationis experta, ut scindapsus et hitiri. Si secundum dicitis, incarnationis mysterium mera imaginatio atque illusio erit: si primum, uti duas naturas cogitatione consideratis, cum consideratio sit eorum quæ sunt, cur ea quæ sunt non numeretis; quando sancti Patres non naturas, sed harum distantiam cogitatione intelligi dixerunt? Nam ubi naturæ cogitatione dirimuntur, inquit? Quod si cogitatione dirimantur, manifestum est eas non actu vel existentia distare. Si enim quod cogitatione spectatur, existentia est, cogitatione autem distantiam naturarum fieri ait Pater¹⁹: actu igitur et existentia distantiam dixeritis, quod fieri nequit. Vos igitur cum post unitiorem, divinitatem et humanitatem in Christo dicitis non re et actu eas fateamini: ergo ex vestra sententia, neque Deus erit re et veritate, neque homo, sed aliud quid præter hæc.

30. Rursus, si contemplatione tenus dicitis duas Christi naturas, quandoquidem contemplatio rerum existentium est, ut harum rerum periti tradidere, necessario prorsus naturæ Christi sunt. Quod si sunt, ecquid ergo numerum ceu terculamentum aliquid fugitis?

31. Sin autem ait quod, qui naturas duas dicit, dividat mysterium incarnationis, duosque Christos effutiat: qui ergo unionem ex naturis duabus dicit, ex duobus proinde Christis unionem enuntiat.

32. Si dicendo duas naturas, Christum dividitis, in unitione vero naturas duas asseritis, in unitione igitur unionem dividitis, ut ex vestra opinione unitio divisio sit.

33. Natura et natura unius esse naturæ nunquam dicentur, sed unius forsitan hypostasis: nec hypostasis et hypostasis unius dicentur hypostasis, sed unius naturæ. Qui igitur ea ex quibus constat Christus, unius naturæ esse affirmatis, hypostases has, et non naturas esse fateamini. Sin autem, anteposita veritate mendacio, ea, ex quibus est Christus, post unitiorem unius hypostasis esse dicatis, naturas istæ esse constemini.

34. Si discrimen naturarum etiam post unitiorem agnoscitis, quomodo plurali numero naturas

ἐπινοῦνται καὶ θεωροῦνται· ἡ ἐπινοία ἀληθῶν καὶ ὄντων πραγμάτων ἐστίν, οἷον εἰ τὰ τῆ αἰσθησῆαι δοκούντα ἀπλῶς, τῆ νοῆσαι δισθροῦσα καὶ διακρίνουσα, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπου σὺν θεῷ ἰ φαινομένῳ σώματι καὶ τὴν ψυχὴν ἐπιγινώσκουσα, τὸ ἀράτον, ἡ διανοία ἀνάπλασμα, κατὰ συμπλοκὴν αἰσθησεώς τε καὶ φαντασίας ἐκ τῶν ὄντων τὰ μηδαμῶς ὄντα συντιθεῖσα καὶ ἀναπλάττουσα, ὡς ἡ τῶν ἱκποκενταύρων καὶ τραγελάφων μυθοπλασσία πρᾶγμα σὺν ἡ σημαίνει, ἡ ψιλλὴ φωνὴ ἀσημῶς ἐστίν, ὡς σκίνδαφος καὶ τὸ βλίτυρι. Εἰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον, φαντασία καὶ φανακισμὸς τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον. Εἰ δὲ τὸ πρότερον, δύο δὲ κατ' ἐπινοίαν τὰς φύσεις θεωρεῖτε ὄντων δὲ ἡ θεωρία· τί τὰ ὄντα μὴ ἀριθμεῖτε; ἔπου γε οἱ Πατέρες οἱ ἅγιοι, οὐ τὰς φύσεις, τὴν δὲ πούτων διάστασιν κατ' ἐπινοίαν εἶπον; Ἦνέκα γὰρ αἱ φύσεις, φησὶ, δίστανται ταῖς ἐπινοίαις; Εἰ οὖν τῆ ἐπινοίᾳ αἱ φύσεις δίστανται, ὁ γλῶσσος ὡς οὐκ ἐνεργεῖα, οὐδὲ ὑπάρξει τὸ ἐπινοίᾳ· εἰ γὰρ τὸ ἐπινοίᾳ ὑπάρξει, ἐπινοίᾳ δὲ ὁ Πατὴρ ἰ τὴν διάστασιν ἐφη, ἐνεργεῖα καὶ ὑπάρξει φησὶ τὴν διάστασιν, ὅπερ ἀμήχανον. Ὑμεῖς τοιγαροῦν ἐπινοίᾳ τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγοντες, οὐκ ἐνεργεῖα, οὐδὲ πρᾶγμα ταύτας ὁμολογεῖτε· οὐκοῦν οὔτε θεὸς ἔσται καθ' ὑμᾶς ἀληθεῖς, οὔτε ὑπάρξει, οὐδὲ ἄνθρωπος, ἀλλὰ τι παρὰ ταῦτα ἔστρον.

λ'. Καὶ πάλιν, εἰ θεωροῦνται = φατὲ δύο τοῦ Χριστοῦ τὰς φύσεις· περὶ τὰ ὄντα δὲ ἡ θεωρία, ὡς εἰ ταῦτα δεῖνοι διεωλέφασιν· εἰσὶ πάντως αἱ Χριστοῦ φύσεις. Καὶ εἰ εἰσὶ, τί τὸν ἀριθμὸν ὡσπερ τι μομολύκειον φεύγετε;

λα'. Εἰ δὲ φατε, ὡς ὁ λέγων δύο φύσεις διαίρει τὴν οἰκονομίαν, καὶ δύο λέγει Χριστούς· ἄρα καὶ ὁ ἐκ δύο φύσεων τὴν ἔνωσιν λέγων, ἐκ δύο Χριστῶν φήσει καὶ ἔνωσιν.

λβ'. Εἰ τὸ λέγειν δύο φύσεις διαίρει τὸν Χριστὸν, ἐν δὲ τῆ ἐνώσει δύο φύσεις φατὲ, ἐν τῆ ἐνώσει διαίρετε τὴν ἔνωσιν, καὶ ἔσται ἡ ἔνωσις καθ' ὑμᾶς διαίρεσις.

λγ'. Φύσις καὶ φύσις μίᾳ φύσεως οὐ λεχθήσεται πώποτε, ἀλλὰ μίᾳ τυχὸν ὑποστάσεως· οὐδ' ὑπόστασις καὶ ὑπόστασις μίᾳ ὑποστάσεως, ἀλλὰ μίᾳ φύσεως. Μίᾳ οὖν φύσεως τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς λέγοντες, ὑποστάσεις ταύτας, καὶ οὐ φύσεις ὁμολογήσοιτε. Εἰ δὲ ἀληθῆς τοῦ ψεύδους προσηρούμενοι, μίᾳ φύσεως τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἔνωσιν εἶπατε, φύσεις ταῦτα ὁμολογήσοιτε.

λδ'. Εἰ τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ὁμολογεῖτε, πῶς τῶν φύσεων πληθυντικῶς

¹⁹ Gregor. Naz. orat. 36; Cyrill. epist. 2 ad Succ.

VARIE LECTIONES.

¹ Forte, τῷ. ² Legendum, πρᾶγμα οὐ. Hæc periodus deest in Arab. ³ In Arab. in plurali Patres; Cyrillus utique et Gregorius. ⁴ Leg. κατὰ θεωροῦνται.

λέγοντες, οὐ δύο φύσεις ὁμολογεῖτε. Εἰ γὰρ μία καθ' ὑμᾶς φύσις σύνθετός ἐστι μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἔδει ὑμᾶς λέγειν, οὐ φύσεων διαφορὰν, ἀλλὰ μιᾶς φύσεως πρὸς ἑαυτὴν διαφορὰν· ὅπερ ὑμῶν, οὐχ ἡμῶν ἔστιν εἰπεῖν καὶ φρονῆσαι. Ἡ αὐτὴ γὰρ φύσις οὐσιώδη διαφορὰν πρὸς ἑαυτὴν οὐχ ἔξει ποτέ.

λε'. Εἰ μία φύσις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, εἶπατε ἡμῖν τὸ ταύτης ὄνομα. Χρὴ γὰρ τὸ ὄν, καὶ ὀνομάζεσθαι, καὶ οἰκειῶς ὀνομάζεσθαι, ὡσπερ Θεοῦ φύσις θεότης, καὶ ἀνθρώπου ἀνθρωπότης. Πῶς οὖν τὴν Χριστοῦ φύσιν ὀνομάσομεν; Χριστότητα; ἀλλ' οὐδεὶς τῶν θεοκνεύστων εἶρηκα τοῦτο· ἀλλὰ θεοτητοανθρωπότητα; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο. Τί δὲ ἡμῖν φύσιν ἀνώνυμον εἰσχομίζετε; Εἰ δὲ φατε, ὅτι καινοτομοῦνται φύσεις, καὶ τῷ ξένῳ τοῦ μυστηρίου ξένον τι γίνεται· ἀλλ' οὐδὲν τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως ἀληπτότερον ἢ ὑψηλότερον, καὶ ὅμως τὸ μόνον ἀληπτον ἠνέσχετο πρὸς ἡμῶν ὀνομάζεσθαι. Ἡ τοίνυν ὑψηλοτέραν καὶ κρείττονα τῆς θεότητος τὴν πρὸς ἡμῶν σχεδιασθεῖσαν φύσιν εἶπατε, καὶ ἀρχεῖ ἡμῖν. Ἡ ταύτης ὄνομα ἐμφανίσαστε, ἢ μετὰ τῶν κηρύκων τῆς ἀληθείας; θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα τὰς φύσεις Χριστοῦ εἶπατε, καὶ οὐ τὴν φύσιν. Θεότης γὰρ καὶ ἀνθρωπότης μία φύσις οὐκ ἔστιν.

λς'. Εἰ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος μία φύσις ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, μέρος φύσεως, καὶ οὐ τελεία φύσις ἡ θεότης ἐν τῷ Χριστῷ, ὁμοίως καὶ ἀνθρωπότης.

λζ'. Εἰ ἡ σύνθετος ὑμῶν φύσις, οὐδὲ τῷ Πατρὶ καθόλου ἐστὶν ὁμοούσιος, οὐδὲ τῇ Μητρὶ, τὸ δὲ ὅλον ἐστὶν ὁ Χριστός· ὁ Χριστός, ἢ Χριστός, οὐδενὶ ἐστὶν ὁμοούσιος. Καὶ εἰ τοῦτο, ὅτε ἐστὶ τινι ὁμοούσιος, οὐκ ἐστὶ Χριστός ὁμοούσιος· οὖν ὦν τῷ Πατρὶ οὐκ ἐστὶ Χριστός. Ἀνάγκη τοίνυν δυοῖν θάτερον, ἢ ὁμοούσιον ὄντα τῷ Πατρὶ, μὴ εἶναι Χριστὸν, ἢ Χριστὸν ὄντα, μὴ εἶναι τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον.

λη'. Τὰ συνειθέμενα ἐξ ἐναντίων συντίθεται, οὐκ ἐκ κατὰ τοὺς φυσικοὺς οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίων. Ἀδύνατον οὖν εἶναι οὐσίαν ἐξ οὐσιῶν σύνθετον.

λθ'. Τὰς φύσεις, ἦτοι οὐσίας, αἰ οὐσιώδεις συνιστώσι διαφοραὶ· εἰ οὖν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος μία φύσις συνέστηκεν, ἔσονται θεότης καὶ ἀνθρωπότης οὐ φύσεις, ἀλλ' οὐσιώδεις διαφοραὶ.

μ'. Τὰ μιᾶς ὄντα οὐσίας, ἑτεροπόστατα πάντως· τὰ δὲ μιᾶς ὑποστάσεως ἑτεροούσια. Τὴν θεότητα τοιγαροῦν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ, ἢ μιᾶς οὐσίας λέγοντες, εἶπατε ἄλλης καὶ ἄλλης ὑποστάσεως εἶναι, ἢ μιᾶς ὑποστάσεως λέγοντες, δύο φύσεις, οὐ μίαν ὁμολογήσατε. Ἐνθα γὰρ τὸ ἑτεροούσιον, μία φύσις οὐκ ἔστιν· ἢ οὖν ὁμοούσιον εἶπατε τὴν σάρκα τῆ τοῦ Λόγου θεότης; ἢ ἑτεροούσια λέγοντες, δύο φύσεις ὁμολογήσατε.

stantialem esse dicite, aut diversæ esse substantiæ

pronuntiantes, non duas naturas fateamini? Nam si secundum vos una composita natura est, post unionem dicere vos oportebat, non differentiam naturarum, sed unius naturæ a seipsa : 405 quod quidem vestrum est, non nostrum, sic loqui et sentire. Eademmet enim natura essentialia a se ipsa discrimen nunquam habuerit.

35. Si una Christi natura est, ejus nobis nomen dicite. Nam id quod est, etiam nominetur oportet, et proprie nominetur; uti natura Dei deitas appellatur, et natura hominis, humanitas. Quo igitur nomine Christi naturam efferamus? An Christitatis? at nemo eorum qui divino affatu locuti sunt, tale quid pronuntiavit. An divino-humanitatis? minime vero istud. Ecquid ergo naturam nullius nominis introducitis? Sin reponitis, innovari naturas, et novo mysterio novum aliquid et peregrinum effici: at vero nihil sublimius, et quod minus comprehendi possit, quam natura Dei, et tamen illud unum solumque quod comprehendi nequeat, a nobis nominari voluit. Vel igitur naturam quam obrudistis, altiore et meliorem deitate esse dicite; satisque nobis erit. Vel nomen illius proferte, vel cum veritatis prædicatoribus divinitatem et humanitatem Christi, naturas esse pronuntiate, non naturam. Deitas siquidem et humanitas non sunt una natura.

36. Si ex divinitate et humanitate una Christi natura est, divinitas pars naturæ duntaxat, et non perfecta natura erit in Christo, similiter etiam et humanitas.

37. Si natura vestra composita, neque Patri in totum consubstantialis est, neque Matri, Christus vero totum illud est: Christus quatenus Christus est, nulli consubstantialis est. Quod si ita est, qua parte alicui consubstantialis est, jam non est Christus. Igitur quatenus ejusdem est ac Pater essentialis, non est Christus. Quocirca duorum alterum necessarium est, aut Christum non esse, qui Patri consubstantialis sit, aut qui Christus sit, non esse Patri consubstantialem.

38. Quæ composita sunt, ex contrariis componuntur, substantiæ autem secundum physicos nihil contrarium est: fieri igitur non potest ut substantia ex substantiis composita sit.

39. Naturas, sive substantias differentias substantiales constituunt. Quamobrem si ex deitate et humanitate natura una consistit, erunt deitas et humanitas, non naturæ, sed essentielles differentia.

40. Quæ unius sunt essentialis, diversarum plane hypostasis sunt: quæ vero unius sunt hypostasis, diversarum naturarum existunt. Igitur qui divinitatem et humanitatem Christi vel unius esse naturæ dicitis, alterius atque alterius substantiæ esse dicite: vel dicendo unius esse hypostasis, naturas duas, non unam fateamini. Ubi enim est substantiæ diversitas, non est natura una. Aut igitur carnem divinitati Verbi consubstantiantes, duas naturas confitemini.

41. Qui unam divinitatis Christi, carnisque ejus naturam ait, dicite nobis, qua tandem natura Christus passus est? Composita utique, reponitis. Unam quippe dicendo, passionem ei necessario effugis: atque adeo de vestra sententia, tam divinitas, quam humanitas Christi obnoxia passioni fuerit.

42. Solent qui res philosophicas tractant, sermonem prius de quantitate instituere, quam de qualitate. Cujus causam hanc adjungunt, quod ubi qualitas fuerit, illic omnino quantitas etiam consideretur. Differentia siquidem differentium differentia est. Quomodo, igitur, cum quantatum essentialium discrimen prædicetis, eorum quæ essentialiter diversa sunt, numerum non fateamini?

43. Si est una Christi natura composita, aut solummodo patibilis erit, aut non patibilis, aut simul patibilis et non patibilis, et utrumque secundum idem; aut mutabilis, et quandoque patibilis, quandoque rursus non patibilis, aut demum pars ejus patiendi capax altera a passionibus immunis: quam ergo ex his impietatibus malueritis elligite. Si enim solum patibilis, Christus Deus non est: si pati nescius, non est homo: si quandoque patibilis, quandoque non patibilis, neutrum natura fuerit, quin potius per accidens. Quod enim natura insitum est, non mutatur. Sin autem pars ejus altera patiendi capax est, incapax altera: suapte vero natura utrumque est illud quod est, non erunt partes ejusdem naturæ: atque ita Christus erit duæ naturæ, quia non est una natura, sed una hypostasis composita ex naturis duabus. Eandem quippe naturam simul et patibilem esse et non patibilem impossibile est: una siquidem eademque natura contrarias differentias substantiales recipere non potest.

44. In omni unione, quæ uniuntur, quamvis confundantur, quamvis permisceantur, manent, ut a natura propria nihil desciscant. Licet enim vinum admisceatur aquæ, duæ naturæ sunt in illa temperatione: cera quoque et pix licet confusæ sint, neutrum tamen a natura sua excidit, sed in mixture naturæ duæ persistunt. Tametsi enim unita sunt, nec quodlibet eorum proprietatem suam puram et integram perhibet, propter confusionem commistionemque cum eo cui unitum est, nihilominus unumquodque illud est quod prius erat, adeoque duæ naturæ, non una, censentur ab iis qui talia judicare norunt. Equis enim ignorat, in vino et aqua mistis duas naturas esse? Quod si igitur hæc ita se habent, qua de causa vos qui discrimen sciatis, naturarumque proprietates confiteamini, unam et non duas prædicetis? cur nec rebus quæ nullo pacto confunduntur, ea conceditis, quæ confusis conveniunt? sed manifestum est vos, demutationem, extinctionemque, et consubstantiationem parturire; in apertam vero proferre non vultis, impietatis notam veriti.

45. Quæ uniuntur, unitione fiunt unam, non post

μα'. Οι μίαν φύσιν τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ λέγοντες, εἶπατε ἡμῖν ποίᾳ φύσει ὁ Χριστὸς πέποιθε; Τῆ συνθέτῃ, δὴλον ἐρεῖτε. Μίαν γὰρ λέγοντες, ἐξ ἀνάγκης αὐτῇ καὶ τὸ πάθος προσάφετε, καὶ ἔσται καθ' ὅμας καὶ ἡ θεότης καὶ ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ παθητή.

μβ'. Προτάττειν σύνθεσις τῶν φιλοσόφῳ λόγῳ τὸν περὶ ποσότητος λόγον τοῦ περὶ ποιότητος, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθεισιν, ὡς ἐνθα ποιότης, καὶ ποσότης πάντως θεωρηθήσεται. Ἡ γὰρ διαφορὰ διαφερόντων ἐστὶ διαφορὰ. Πῶς οὖν ποιότητων οὐσιωδῶν διαφορὰν λέγοντες, τῶν οὐσιωδῶς διαφερόντων τὸν ἀριθμὸν οὐχ ὁμολογεῖτε;

μγ'. Εἰ μία φύσις σύνθετος ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, ἡ παθητὴ ἔσται μόνον, ἡ ἀπαθής, ἡ παθητοαπαθής, καὶ καθ' αὐτὸν ἀμφοτέρω· ἡ τρεπτὴ, καὶ ποτὲ μὲν παθητὴ, ποτὲ δὲ ἀπαθής, ἡ μέρος αὐτῆς παθητὴν, καὶ μέρος αὐτῆς ἀπαθές· οἷον οὖν βούλεσθε τῶν ἀσθεειῶν ἔλεσθε. Εἰ γὰρ παθητὴ μόνον, οὐ θεὸς ὁ Χριστὸς· εἰ δὲ ἀπαθής μόνον, οὐκ ἀνθρώπος· εἰ δὲ ποτὲ μὲν παθητὴ, ποτὲ δὲ ἀπαθής, οὐδ' ὀπίστερον φύσει, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ μᾶλλον ἐστὶ. Τὸ γὰρ φύσει πεφυκὸς, οὐ μεθίσταται. Εἰ δὲ μέρος αὐτῆς παθητὸν, καὶ μέρος ἀπαθές, φύσει δὲ ἐκότερον ἐστὶ τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, οὐ ταύτης ἔσται τὰ μέρη φύσεως, καὶ οὕτω δύο φύσεις ἔσται ὁ Χριστὸς· ὅς οὐ φύσις μία ἐστὶν, ἀλλ' ὑπόστασις μία σύνθετος ἐκ δύο φύσεων, καὶ ἐν δυοῖς φύσεσι, καὶ δύο φύσεις. Τὴν γὰρ αὐτὴν φύσιν παθητὴν ἅμα καὶ ἀπαθῆ εἶναι ἀμήχανον· τῶν ἐναντιῶν γὰρ οὐσιωδῶν διαφορῶν δεκτικὴ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ φύσις οὐ δύναται.

μδ'. Ἐπὶ πάσης ἐνώσεως, ἐνούμενα κἂν συγχέονται, κἂν συγχιρῶνται, μένει τῆς οὐκείας μὴ ἐξιστάμενα φύσεως. Κἂν τε γὰρ οἶνος ὕδατι κραθῆ, αἱ δύο φύσεις εἰσὶν ἐν τῷ κράματι· καὶ κηρὸς καὶ πίσσα, εἰ καὶ συγκέχυται, ἀλλ' οὐδέτερον τῆς οὐκείας ἐξίστη φύσεως, ἀλλ' ἐν τῷ μίγματι αἱ δύο διαμένουσαι φύσεις. Εἰ γὰρ καὶ ἦνικνται, καὶ τὴν οὐκείαν ἕκαστον ἐνεκινεῖται ἰδιότητα καθαρὰν καὶ ἀλώθητον διὰ τὴν πρός τὸ ἐνωθῆν συγγυσίαν καὶ σύγκρασιν, ἀλλ' ὁμοῦ κατὰ φύσιν ἕκαστον, ὅπερ ἦν τοῦτό ἐστι, καὶ δύο φύσεις, οὐ μία, τοῖς εἰδόσι κρίνεται τὰ τοιάδε λογίζονται. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὡς ἐν τῷ ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος κράματι δύο φύσεις εἰσὶν; Εἰ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ὑμεῖς καὶ τὴν διαφορὰν εἰδέετε, καὶ τὰς ἰδιότητας ὁμολογοῦντες τῶν φύσεων, μίαν ταύτην καὶ οὐ δύο κηρύττετε; καὶ οὐδὲ τὰ τῆς συγχύσεως τοῖς ἀσυγχύτοις διδάσατε; Ἀλλὰ δὴλον, ὡς προσην καὶ ἀφανισμὸν, καὶ συνουσίωσιν ὠδύνατε μὲν, εἰς τοῦματις δὲ προάγειν ἐντροπῆ τῆς ἀσθείας οὐ βούλεσθε.

με'. Τὰ ἐνούμενα, τῇ ἐνώσει γίνεται ἐν, οὐ μετ'

τὴν ἔνωσιν· καὶ ὅσον μὲν ἐν τῇ ἔνωσιν ἄνωσται, ἐν εἰσι, καθὼς ἤνωσται· πῶς οὖν ὑμεῖς, ἐν μὲν τῇ ἔνωσει δύο φατέ, μετὰ δὲ γε τὴν ἔνωσιν, μίαν γεγενῆσθαι φύσιν ἀθάδιάζεσθε, τοῦ μακαρίου Κυρίλλου τὸ, μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ ἔνωσει, εἰληφότος; Πότε γὰρ ἡ ἔνωσις γενομένη πέπαυται; ἢ τί τὸ ταύτην παύσαν, ὡς ἂν ἕτερον τὸ ταύτης ἀποτέλεσμα μετ' αὐτὴν, καὶ οὐκ ἐν αὐτῇ παρὰ τὰ ἐξ ὧν ἔστιν ὑποπιεῦνται; Οὐ γὰρ ἔστιν ἡ ἔνωσις, ὡς ἡ τῶν γενομένων, καὶ μηκέτι ὄντων φύσις· οἷον ὁ χρόνος, καὶ ἡ ὀργησις, καὶ τὰ τοιαῦτα.

μς'. Εἰ ἕτερόν τι μετὰ τὴν ἔνωσιν γέγονε παρὰ τὴν ἔνωσιν, σύγχυσις δηλαδὴ, καὶ οὐχ ἔνωσις.

μζ'. Εἰ ἡ σύγχυσις τὰς δύο φύσεις μίαν ποιεῖ, τὸ δ' αὐτὸ ποιεῖ παρ' ὑμῖν καὶ τὸ ἀσυγχύτων, τίς ἡ διαφορὰ παρ' ὑμῖν τοῦ ἀσυγχύτου καὶ τῆς συγχύσεως, εἴπατε.

μη'. Εἰ κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο λέγεται ὁ Χριστὸς ὁρατὸς καὶ ἀόρατος, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ψηλαφητὸς καὶ ἀνέπαφος, καὶ οὐ κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον· τὸ δὲ ἄλλο οὐσίαν σημαίνει, τί μὴ δύο οὐσίας φατέ;

μθ'. Τὸ ἄλλο, οὐσίας ἔστι σηματικόν, κατὰ τὴν λογικὴν, ἄλλος δὲ, ὑποστάσεως· εἰ οὖν ἄλλο καὶ ἄλλο λέγοντες τὸν Χριστόν, οὐκ ἀναγκασθήσεσθε δύο φύσεις. Εἴπατε· καὶ ἄλλον καὶ ἄλλον· οὐ γὰρ ση-
C

ν'. Εἰ δὲ φατε, ὡς ἡ δύο εἰ διαίρεσιν εἰσφέρει, μά-
U-
στε καλῶς διδασκόμενοι, ὡς τὸν ἀριθμὸν, οὐ διαίρε-
σιν ὁ φιλόσοφος λόγος ὀρίζεται, ἀλλὰ σωρεῖαν μονάδων, ἢ χύσιν μονάδων. Ὅστε μᾶλλον ἔνωσιν δηλοῖ, ἢ διαίρεσιν· ἢ μὲν γὰρ διαίρεσις τῆς μονάδος ἡμισυ καὶ ἡμισυ· ἢ δὲ δυὰς πρόσθεσις μονάδος. Μᾶλλον γὰρ τὸ τὰ δύο ἐν καὶ ἐν εἰπεῖν, ἔστι διαίρεσις· τὸ δὲ ἐν καὶ ἐν ὑφ' ἐν συλλαβεῖν, καὶ δύο εἰπεῖν, συναφείας τε καὶ ἐνώσεως. Εἰ συνάγει τοίνυν ὁ ἀριθμὸς, ἀλλ' οὐχὶ διαίρει. Ἐπεὶ ἡ τομὴ τῆς μονάδος ἔστιν ἡ δυὰς· τὸ δὲ τεμνόμενον διχῆ τέμνεται, τομὴ, καὶ οὐ πρόσθεσις ἔστιν ὁ ἀριθμὸς· καὶ εἰ τοῦτο, ὡσπερ ἡ μονὰς τεμνομένη τὴν δυάδα ποιεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον, ἔδει καὶ τὸν δύο τεμνόμενον τὴν τετράδα ποιεῖν. Καὶ πόθεν ἦλθεν ὁ τρία; Ἐδει γὰρ μόνους τοὺς ἀρτίους ἀριθμεῖσθαι, ὑπεξαιρουμένων τῶν περιττῶν. Ἡ μᾶλλον εἰπεῖν ἀληθὲς, ὡς ἀριθμὸς διττὸς λέγεται· ὁ μὲν γὰρ ἔστι καθ' αὐτὸν, ὡς αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ ἀριθμοῦ, ὁ δὲ ἐν σχέσει καὶ πράγματι θεωρούμενος, ὡσπερ λευκὸν, ἢ τε λευκότης καὶ τὸ λευκασμένον. Αὕτη τοίνυν ἡ φύσις τοῦ ἀριθμοῦ οὔτε διαίρει, οὔτε συν-
D

A unitionem; et quando in unione perseverant, unioque salva est, unum sunt, quatenus unita sunt: qui ergo vos in unitione quidem naturas duas dicitis, post unitionem vero naturam unam factam esse contumaci ore asseveratis, quando beatus Cyrillus illud, post unitionem, pro, in ipsa unitione, acceperit? Equando enim unio facta cessavit? aut quid est quod eam diremerit, ut effectum ejus alterum ab eis ex quibus constat, eidem successisse, et non in ipsa persistere putetur? Non enim unio est ad instar naturæ eorum quæ sunt, nec amplius existunt, ut puta temporis, saltationis, et simi-
407

46. Si aliud quidpiam unione peracta præter unitionem effectum est, confusio certe, et non unio
B fuerit.

47. Si confusio duas naturas unam facit; hoc vero ipsum in vestra opinione præstat etiam immunitas a confusione; dicatis velim, quid discriminis sit inter non confusum et confusum.

48. Si secundum aliud et aliud Christus dicitur visibilis et invisibilis, mortalis et immortalis, tractabilis et non tractabilis; non item secundum aliud et aliud: cum aliud essentialiam substantiamve significet, occur non duas substantias pronuntiat?

49. Aliud substantiam designat secundum logicæ leges, aliud vero hypostasim: si ergo Christum aliud et aliud esse pronuntiando, duas dicere naturas non cogemini, dicite et aliud et aliud. Sic enim significabitur duas hypo-
stases.

50. Quod si vero objiciatis, numerum binarium divisionem inferre, discite, secundum rectam disciplinam, numerum a philosophis defini, ut sit, non divisio, sed æquus unitatum, seu effusio unitatum. Unde unitionem declarat magis quam divisionem. Divisio siquidem unitatis, est dimidium et dimidium: duorum vero numerus, unitatis appositio est. Imo dicere, duo esse unum et unum, hoc pertinet ad divisionem: unum autem et unum sub uno numero comprehendere, et duo dicere, conjunctionis est et unitionis. Si itaque vero sectio unitatis binarius est: quod autem secatur, in duo secatur; sectio, et non adjectio numerus erit. Quod si ita est, quemadmodum unitas, partita, numerum duorum facit, eodem modo oportebat, ut etiam numerus duorum sectus, numerum quatuor ediceret. Undenam ergo ternarius venit? Oporteret enim numeros pares duntaxat numerari, subductis imparibus. Vel, quod plane verius est, quemadmodum numerus duplex.

VARIE LECTIONES.

Deest aliquid quod sic Arabicus interpres reddidit, et omne quod in unitione perseverat, seu perseverat unitionem. Unde lego καὶ ὅσον μένουσιν ἐν τῇ ἐνώσει. Turr. sed in unione. Deest, εἰπεῖν, aut λέγειν εἴπατε. Arab. interpr. hunc locum sic reddidit: Non cogemini naturas duas fateri, neque dicatis alium et alium. Non enim exigitur a vobis hic sensus, ut significetis nisi hypostasim. P Emendo οὕτω, ut verus sit contextus. q Legerim, δυὰς, vel ὁ δύο.

dicitur; ut alius secundum sensum, sicut est ipsa numeri natura, alius in relatione et in ipsa re consideretur, sicut album est, cum albo ipsa, tum res dealbata; ipsa itaque numeri natura nec dividit, nec copulat, sed utrumque recipit: ut puta binarius, siquidem unitates ex quibus constat, spectes, in eas dividitur. Duo enim dividuntur in unum et unum. Sin vero harum summam inspicias, ex his potius colligatur. Unum siquidem et unum, duo sunt. Duo et duo, quatuor. Rursumque numerus non est divisio, sed signum quo quantitas subsectorum declaratur, sive unita, sive divisa sint; quippe que aliam ob causam, non vero propter numerum, dividuntur aut copulantur. Dicentes enim, decem eubitos hujus ligni v. gr. quod continuum est, non proinde dividimus unitatem ligni decemebitalis. Ac rursus cum decem palmas dicimus, divisas eas novimus: itemque cum modium unum, tritici puta, vel dactylorum, divisa contineri grana in modio scimus. Quocirca si numerus 408 de naturis enuntiatur, non quantitatem earum principaliter, sed generis discrimen ostendit. Cum enim bovis, exempli gratia, et equi naturas duas dicimus, non divisionem eorum secundum quantitatem, sed specierum diversitatem significamus. Tres vero equos aut homines dicendo, Petrum, v. gr., Jacobum, et Joannem, divisionem magis eorum declaramus, quodque hi tot sint, non quod sint istiusmodi. Imo in sancta et consubstantiali Trinitate sic tres hypostases prædicamus, ut unam earum naturam et substantiam confiteamur. Quocirca in salutari incarnatione, cum non separationem significamus; ut quemadmodum illic numerum substantiarum excludimus, tametsi nulla hypostasis substantiæ expers sit, consimiliter numerum hypostasium hic jure excludimus, quamvis nulla natura sit sine hypostasi.

51. Si numerus duarum naturarum divisionem infert, et idcirco naturarum numerum fugitis, quare numerum proprietatum non declinatis?

52. *Unam naturam Dei Verbi incarnatam* confitemini, nobisque et vobis communis hæc sententia est: quippe cum hoc Patrum effatum sit. Sed si duas naturas eo declarare vultis, frustra bellum cum veritate geritis. Sin autem hoc, tanquam unam simpliciter naturam exprimat, veritati contra dicendo adversus duas naturas opponitis, prospere vobis non cedit interjecta vox, *incarnatam*. Sin vero neque unam absolute, neque duas unitas representat, quæcumque pars adjecta inter unam et duas assumatur, hanc declarabit illud, *incarnatam*, sive dupla pars sit, sive dimidia, quantitas penes vestrum arbitrium erit

ἀπται, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν δέχεται· ὅσον ἡ δυάς, εἰ μὲν τὰς μονάδας, ἐξ ὧν συνίσταται, σκοπεῖς, εἰς ταῦτα διαίρεται. Τὰ γὰρ δύο, διαίρεται εἰς ἓν καὶ ἓν. Εἰ δὲ τούτων τὴν ἑκάδα θεωρεῖς, ἐκ τούτων μᾶλλον συνάπτεται· ἓν γὰρ καὶ ἓν, δύο· δύο καὶ δύο, τέσσαρα. Καὶ πάλιν ὁ ἀριθμὸς, οὐ διαίρεσις ἐστίν, ἀλλὰ σημεῖον διηλωτικὸν τοῦ ποσοῦ τῶν προκειμένων, εἴτε ἡνωμένων, εἴτε διηρημένων, ἄλλου λόγου, καὶ οὐ τοῦ ἀριθμοῦ ταῦτα διαιροῦντος, ἢ συνάπτοντος. Δέκα γὰρ πηχέεις λέγοντες τοῦδε τοῦ ξύλου τυχόν, συνεχῶς δυτός, οὐ συνδιαιροῦμεν τῷ ἀριθμῷ καὶ τὴν ἐν τῷ δεκαπήχει ξύλου ἐνότητά· καὶ πάλιν δέκα φοινίκας λέγοντες, ἐν διαίρεσει τούτους ἐπιστάμεθα· καὶ ἑνα μέδιον, σίτου τυχόν, ἢ φοινίκων, λέγοντες, ἐν διαίρεσει τοὺς τῷ μεδίῳ ἀνεγκυβήτους κόκκους ὀδοῦμεν. Καὶ εἰ μὲν ὁ ἀριθμὸς ἐπισημισθῆ φύσει, οὐ τὸ ποσὸν αὐτῶν προηγουμένως, τὸ δὲ ἀλλογενὲς παρίστανται. Βολὴ γὰρ τυχόν καὶ ἵππου δύο λέγοντες φύσεις, οὐ τὴν κατὰ τὸ ποσὸν αὐτῶν διαίρεσιν, ἀλλὰ τὸ κατὰ τὸ εἶδος παρηλλαγμένον σημαίνομεν. Τρεῖς δὲ ἵππους ἢ ἀνθρώπους λέγοντες, Πέτρον τυχόν, καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην, τὸ διηρημένον μᾶλλον αὐτῶν, καὶ ὡς οὐ τοιοῦδε, τόσοι δὲ μᾶλλον δηλοῦμεν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος τρεῖς τὰς ὑποστάσεις κηρύττοντες, μίαν τούτων οὐσίαν καὶ φύσιν ὁμολογοῦμεν. Ἐπὶ δὲ γε τῆς σωτηρίου οἰκονομίας, δύο λέγοντες φύσεις, τὸ ἑτεροειδὲς αὐτῶν, οὐ τὸ κεχωρισμένον σημαίνομεν, ὡς ἐκεῖσε τῶν οὐσιῶν τὴν ἀριθμὸν, κἄν μηδεμία ὑπόστασις εἴη ἀνούσιος, οὕτω κἀνταῦθα τῶν ὑποστάσεων, κἄν μηδεμία φύσις ἀνούστατος εἴη, δικαίως ἐκβάλλοντες.

naturas duas proferimus, diversitatem earum, consimiliter numerum hypostasium hic jure ex-

να. Εἰ ἡ δυάς πάντως εἰσάγει διαίρεσιν, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἀριθμὸν τῶν φύσεων φεύγετε, τί τῶν ἰωυτήτων τὸν ἀριθμὸν οὐκ ἐκκλίνετε;

νβ'. *Μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σσεσαρκωμένην* ὁμολογεῖτε, καὶ κοινὴ ὑμῖν καὶ ἡμῖν ἡ δόξα· Πατρῶν γὰρ ὁ λόγος ἐστίν. Ἄλλ' εἰ μὲν δύο τὰς φύσεις δηλοῦν διὰ τούτου βούλεσθε, εἰκαὶ ὅσον ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν πόλεμος. Εἰ δὲ ὡς μίας ἐμφαντικῶν, τοῦτο ἀπλῶς ἀντιφαντικῶς κατὰ τῶν δύο προσηγορεῖται, μάτην ὑμῖν τὸ, *σσεσαρκωμένην* (2), παρέριπται. Εἰ δὲ μήτε μίαν ἀπλῶς, μήτε δύο ἡνωμένας παρίστανται, πάντως ὅ τι ποτε ἐπιμέριον μεταξὺ τῆς μίας καὶ τῶν δύο παραληφθῆ, τοῦτο ἡμῖν δηλώσει τὴν *σσεσαρκωμένην*· εἴτε διμοῖρον, εἴτε ἡμισυ τοῦ ποσοῦ, ὑμεῖς ἂν εἴητε κύριοι· ὅπου γε οἱ μακάριοι ὁ Ἀθανάσιός τε καὶ Κύριλλος ἐνταῦθα καταχρηστικῶς,

NOTÆ.

(2) Eodem modo Theodoretus Dial. 2, Athanasii, ni fallor, nomen reveritus, Eranistam dicentem, *Unam Dei Verbi naturam incarnatam*, excipit: *Neque nos, o bone, duas Dei Verbi naturas esse incarnatas dicimus; Μίαν γὰρ ἴσμεν τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν, ἀλλὰ τὴν σάρκα ἢ χρησάμενος ἑσαρκωθῆ, ἑτέρας εἶναι φύσεως ἐδιδάχθημεν· Unam enim Dei*

Verbi novimus, sed edocti sumus, carnem alterius esse naturam. Ἄλλη μὲν ἡ σαρκωθεῖσα τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσις, ἄλλη δὲ ἡ τῆς σαρκὸς, ἣν ἀναλαβοῦσα ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσις, ἑσαρκώθη· *Alia incarnata Dei Verbi natura, alia carnis, quam cum Dei Verbi natura accepisset, incarnata fuit.* De Athanasii ver auctoritate dissertatione singulari dicitur

καὶ οὐ κυρίως, τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι τὴν ὑπόστασιν ἐδήλωσαν, ὡς καθολικώτερον. Κατηγοροῦνται γὰρ τὰ καθολικώτερα τῶν μερικῶν, καὶ ταυτὸν μὲν παντάπασιν οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ ἡ ὑπόστασις· φύσις· οὐ γὰρ καθολικὴν ἡ ὑπόστασις· ὅμως δὲ δέχεται τὸ τε ὄνομα καὶ τὸν ὄρον τοῦ καθολικοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀντιστρέφει. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις, ἦτοι τὸ ἀτομον τῆς φύσεως, φύσις, ἀλλ' οὐ μόνον φύσις, ἀλλὰ μετὰ ἰδιώματος. Ἡ δὲ φύσις, οὐχ ὑπόστασις, ἦτοι ἀτομον· οὕτω καταχρηστικῶς καὶ οὐ κυρίως τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι τὴν ὑπόστασιν ἐσημάναν, ὡς εἶναι τὸ λεγόμενον, *μία ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην*. Οὐ γὰρ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσάρκωται, ἀλλ' ἡ ὑπόστασις· καὶ μάρτυς ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς ᾧδὲ πη βῶν διαπύσιον· « Ὁ Λόγος ἀρξὲ ἐγένετο. » Ὁ δὲ Λόγος οὐ φύσις ἔστιν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ἀλλ' ὑπόστασις· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ θεοφόρος Κύριλλος ἐπέρωθε τάδε φησίν· « Φύσις τοῦ Λόγου, ἦγουν ἡ ὑπόστασις, ὅ ἔστιν αὐτὸς ὁ Λόγος. » Εἰ γὰρ ἡ φύσις τοῦ Λόγου, ἦτοι ἡ θεότης, σεσάρκωται· ἕτεραν γὰρ φύσιν ὁ Λόγος οὐκ εἶχε παρὰ τὴν θεότητα, τῆς αὐτῆς δὲ φύσεως ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ πάντα κοινὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πλὴν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως· καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα σεσάρκωται. Ἐνωσιν τοιγαροῦν φύσεως καθ' ὑπόστασιν, καὶ τοῦ Λόγου σάρκωσιν, καὶ τῆς σαρκὸς θέωσιν ὁμολογοῦμεν. Σάρκωσις γὰρ ἔστι τὸ μετασχεῖν σαρκὸς· σαρκούται τὸ ἴσιν ἢ ἐνούσιος τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασις, ἦτοι ὁ θεὸς Λόγος, καὶ παχύνεται, καὶ ὑπόστασις τῇ σαρκὶ γίνεται· καὶ ὢν πρότερον θεός, σὰρξ, ἦτοι ἄνθρωπος ὕστερον γίνεται, καὶ μία τῶν δύο φύσεων χρηματίζει ὑπόστασις σύνθετος· καὶ ἐν αὐτῇ διὰ τῆς σαρκώσεως ἐνοῦνται αἱ δύο φύσεις, τῆς τε θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ περιχωροῦσιν ἐν ἀλλήλαις, ἢ δὲ περιχώρησις ἐκ τῆς θεότητος γίνεται. Αὕτη γὰρ μεταδίωσις τῇ σαρκὶ τῆς οικείας δόξης τε καὶ λαμπρότητος, οὐ μεταλαμβάνουσα τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Διὸ ἡ μὲν φύσις τῆς σαρκὸς θεοῦται, οὐ σαρκὸς δὲ τὴν φύσιν τοῦ Λόγου· θεὸς μὲν τὸ πρόσλημμα, οὐ σαρκούται δέ. Ὀφείλεται γὰρ τὸ χεῖρον ὑπὸ τοῦ κρείττονος, οὐ παραβιάσσεται δὲ τὸ κρείττον ὑπὸ χείρονος. Ὡς γὰρ ὁ σίδηρος μὲν πυροῦται, τὸ δὲ ἱπῦρ οὐ σιδηροῦται· καὶ ὡς ἡ σὰρξ μὲν ψυχούται, ἢ δε ψυχῆ οὐ σαρκούται, οὕτως ἡ θεία φύσις, θεὸς μὲν τὴν σάρκα, αὐτὴ δὲ οὐ σαρκούται· οὐ γὰρ δεκτικὴ ἡ θεία φύσις τῆς οἰασοῦν προσθήκης, ἢ ὑφαιρέσεως· καὶ μεταδοτικὴ μὲν, οὐ μεταληπτικὴ δέ. Διὸ οὐδεμία φύσις σύνθετος γέγονε. Ταυτὸν οὖν ἔστιν εἰπεῖν, ἐνούσιον ὑπόστασιν, καὶ φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου· ὡς γὰρ εἴρηται, τὴν ὑπόστασιν τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι ὑπεσημάναν οἱ μακάριοι Ἀθανάσιος καὶ Κύριλλος. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασις, καὶ φύσις· οὐκέτι δὲ καὶ ἡ φύσις, ὑπόστασις. Οὐ γὰρ ἀντιστρέφει· κατηγοροῦνται μὲν γὰρ τῶν μερικῶν τὰ καθόλου, τὰ δὲ μερικὰ τῶν καθόλων οὐ καταφάσκειται. Εἰ δὲ καὶ τινος σιδήρου πυροῦμένου, ἢ φύσις τοῦ σιδήρου πεπυρῶσθαι λέγε-

A Beati siquidem Athanasius et Cyrillus, per abusionem, et non proprie, naturæ nomine, tanquam generaliore, hypostasim istuc significarunt. Prædicantur enim quæ universaliora sunt de particularibus, nec idem omnibus modis sunt; quia natura hypostasis non est: non enim universale est hypostasis; et tametsi recipiat nomen et definitionem universalis, non tamen vice versa. Nam hypostasis individuumve naturæ, natura est, nec natura solum, sed cum proprietate: natura vero non est hypostasis, sive individuum. Sic per abusionem, non proprie, naturæ nomine hypostasim significarunt, ut perinde sit ista locutio, ac si dixissent, *unam hypostasim divini Verbi incarnatam*. est, sed hypostasis. Cujus etiam testis est evangelista, hoc modo diserte clamans: « Et Verbum caro factum ¹³. » Atqui Verbum non est natura, ut superius ostensum est, sed hypostasis. Sed et divinius ipsemet Cyrillus in alio loco ¹⁴, ait: Natura Verbi, sive hypostasis, quod est Verbum ipsum. Si enim natura Verbi, deitas scilicet, incarnata est, cum **409** naturam aliam præter deitatem Verbum non habuerit, sed ejusdem naturæ sit ac Pater et Spiritus sanctus, ut sint omnia communia Patri et Filio et Spiritui sancto, excepto existendi modo: etiam Pater et Filius et Spiritus sanctus incarnati erunt. Quapropter unionem naturarum secundum hypostasim, incarnationem Verbi, carnis deificationem, confitemur. Nam incarnatio est participatio et assumptio carnis. Incarnatur itaque hypostasis Verbi in substantia existens, id est Deus Verbum, crassescitque, et carni hypostasis fit. Qui ante Deus erat, postmodum fit caro, id est homo, vocaturque una duarum naturarum hypostasim composita, naturis ambabus, divinitate et humanitate in ipsa per incarnationem unitis, et in se mutuo circuminsidentibus. Quanquam circuminsessio divinitate fit, ipsa communicante gloriam suam et splendorem cum carne, nec participante passiones carnis. Quocirca natura quidem carnis deificatur: at non item carnem facit naturam Verbi. Natura Verbi assumptam naturam deificat, non autem incarnatur. Locupletatur enim quod deterius est ab excellentiori, nec quod excellentius est a deteriore læditur. Nam sicut ferrum ignitum efficitur, ignis vero non efficitur: et sicut caro quidem animatur, nec anima fit caro: sic divina natura deificat, nec tamen ipsa incarnatur. Divina quippe natura capax non est cujuslibet accessionis aut subtractionis: sieque largitur et communicat, ut ipsa vicissim non participet. Quamobrem facta non est una natura composita. Igitur hypostasim in natura exstantem dicere perinde est, atque Dei Verbi naturam. Nam, ut dictum est, beati Patres Athanasius et Cyrillus naturæ nomine hypostasim significarunt. Hypostasis enim etiam natura

¹³ Juan. 1. 14. ¹⁴ In defens. 2 Anath. cont. Theod.

est, sed non itidem natura est hypostasis. Non enim recipitur. Universalia quippe de particularibus prædicantur; non vero particularia enuntiantur de universalibus. Quod si ferro ignescente natura ferri ignea facta dicitur, observandum tamen est id fieri, quia natura ferri capax est inflammationis, et inflammatio opus naturæ est. Ast incarnato Verbo opus naturæ non est incarnatio, sed modus dispensatoriæ accommodationis. Non igitur dicere licet, unam Deitatis hypostasim quidquam habere, quod omnes non habeant, excepto existendi modo. Sed incarnatio secundæ existentiaæ ut immobilis proprietatis maneat.

53. Fortasse vero quæretis : quinam ergo dicamus naturam carnis deificatam passamque esse, ut non de omnibus humanitatis hypostasisibus hæc affirmemus; dicendo vero, naturam verbi incarnatam esse, incarnationem ad Patrem et Spiritum referamus? Quoniam omnis hominum natura capax est eorum quæ naturæ consentanea sunt, quæque præter naturam, et super naturam, citra naturæ demutationem. Natura vero divina ab omni mutatione et accretione immunis est. Neque hoc solum, sed quia caro illa primitiæ fuit massæ nostræ, nec hypostasis per se consistens facta est, sed natura in hypostasi exstans, compositam **410** Christi complens hypostasim, et seipsam, et non sui ipsius ergo, sed propter communem naturæ salutem unita Verbo est. Quamobrem dicimus naturam deitatis unitam esse naturæ humanitatis, incarnatam vero hypostasim Verbi. Incarnari siquidem est carnem assumere, hypostasimque carni fieri. Unio vero est concursus et coitio duarum naturarum in unum et idem.

54. Exemplum hominis, si de specie et natura illud accipiatis, in Christo locum non habebit. Christorum quippe speciem nunquam audivimus : unde nec Christus natura est, sed hypostasis. Cyrillo enim auctore, nomen Christi, nec vim definitionis habet, nec alicujus essentiam declarat. Sin vero illum accipiatis de quopiam homine, qui hypostasis sit, exemplum absonum non est? Cæterum nosse attinet, non oportere, ut exempla omnifarie similia sint illis cum quibus componuntur; quin potius aliqua parte ab iis discrepare : alioqui exemplum non foret. Quocirca Justinus philosophus et martyr, in Expositione rectæ confessionis ¹⁸ sic loquitur : « Nonnulli unionem illam velut animæ cum corpore intelligentes, sic explicuerunt. Aptum quippe exemplum est, etsi non ex omni parte, aliquatenus tamen. Nam, quemadmodum homo unus est, duas vero naturas habet, » etc.

55. Considerate vero, eum non dixisse, unum hominem esse ex duabus naturis, sed, naturas duas habere, ut post unionem duarum naturarum, naturas duas habere hominem pronuntiaverit. « Sicut enim unus homo est, inquit, duas vero

ται· ἀλλ' εἰδέναι χρὴ ὡς διὰ τὸ δεκτικὴν εἶναι τὴν φύσιν τοῦ σιδήρου πυρώσεως, καὶ διὰ τὸ φύσεως ἔργον εἶναι τὴν πύρωσιν. Ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως, οὐ φύσεως ἔργον ἢ σάρκωσις, ἀλλὰ τρώπος οἰκονομικῆς συγκαταβάσεως. Οὐκ ἔστιν οὖν εἰπεῖν, μίαν τῶν τῆς θεότητος ὑποστάσεων ἔχειν τι, ὅπου οὐχὶ πᾶσαι αἱ ὑποστάσεις κέκτηνται, πλὴν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ἡ σάρκωσις δὲ τρώπος δευτέρας ὑπάρξεως πέφυκε, μόνῃ τῷ μονογενεῖ γιῶν καὶ Λόγῳ ἀρμόζουσα, ὡς ἂν ἰδιότης μείνη ἀσκητός.

modus est, qui soli unigenite Filio conveniat,

νγ'. Ἀλλ' ἐρεῖτε τυχόν· Πῶς οὖν φαμεν τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς θεθεῶσθαι καὶ πεπονθέναι, μὴ ταῦτα πασῶν τῶν τῆς ἀνθρωπότητος ὑποστάσεων καταφασκόντες· τὴν δὲ φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκῶσθαι λέγοντες, ἐπὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὴν σάρκωσιν ἀναφέρομεν; Ὅτι πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις δεκτικὴ ἐστὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ παρὰ φύσιν, καὶ ὑπὲρ φύσιν, οὐ μεταβολῆς φύσεως. Ἡ δὲ θεία φύσις πάσης ἀλλοιώσεως καὶ προσθήκης ἐστὶν ἀνεπίδικοτος· οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀπαρχὴ ὑπάρχον ἢ ἀρχὴ ἐκείνη τοῦ ἡμετέρου φυράματος, καὶ οὐχ ὑπόστασις ἰδιοσύστατος ἐγγόνει, ἀλλὰ φύσις ἐνυπόστατος συμπληρωτικὴ τῆς συνθέτου τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως, καὶ οὐχ ἑαυτῆς ἕνεκα, ἀλλὰ τῆς κοινῆς σωτηρίας τῆς φύσεως ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ· φαμεν τοίνυν τὴν φύσιν τῆς θεότητος ἠνώσθαι τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος, σεσαρκῶσθαι δὲ τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν. Σάρκωσις μὲν γὰρ, σαρκὸς πρόσληψις, καὶ τὸ σαρκεὶ γενέσθαι ὑπόστασις. Ἐνωσις δὲ, δύο τινῶν σύνοδος, καὶ εἰς ταυτὸν συνέλευσις.

νδ'. Τὸ τοῦ ἀνθρώπου παράδειγμα, ἂν μὲν ἐπὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς φύσεως λάβητε, εἰς Χριστὸν χωρεῖν οὐχ ἔξει. Εἶδος γὰρ Χριστῶν οὐδέπω καὶ νῦν ἀκηκόαμεν· διὸ οὐτε φύσις ὁ Χριστός, ἀλλ' ὑπόστασις. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Κύριλλον, τὸ Χριστὸς ἔνομα, οὐτὰ ἔρου δύναμιν ἔχει, οὐτε τὴν τινος οὐσίαν δηλοῖ. Ἄν δὲ ἐπὶ τοῦ τινος ἀνθρώπου, ὑπόστασις δὲ οὗτος, ὡς ἀτοπον. Ἰστέον δὲ, ὡς οὐκ ἀνάγκη τὰ παραδείγματα καθόλως τοῖς παραδεικνυμένοις τοικεῖναι, ἔχειν δὲ **D** μᾶλλον κατὰ τι καὶ τὸ ἀπεικός· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη παράδειγμα. Ἰουστίνος τοίνυν ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς οὕτω φησὶν ἐν τῇ Ἐκθέσει τῇ περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας· « Τινες μὲν τὴν ἕνωσιν ὡς ψυχῆς πρὸς σῶμα νοήσαντες, οὕτως ἐκδεδώκασι· καὶ ἀρμόδιον γὰρ τὸ παράδειγμα· εἰ καὶ μὴ κατὰ πάντα. Κατὰ τι γοῦν· ὡς γὰρ εἰς μὲν ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος, ἔχει δὲ φύσεις δύο. »

νε'. Σκοπεῖτέ τε ὡς οὐκ εἶπεν, εἰς ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ἐκ δύο φύσεων, ἀλλ', Ἐχει φύσεις δύο, ὥστε καὶ μετὰ τὴν τῶν δύο φύσεων ἕνωσιν, δύο φύσεις ἔχειν τὸν ἀνθρώπον ἔφησεν. « Ὡς γὰρ εἰς μὲν ἐστὶ, φησὶν, ὁ ἀνθρώπος, ἔχει δὲ φύσεις δύο ἐν αὐτῷ διαφόρους,

¹⁸ Expositio fidei inter opera Justini martyris de qua dicitur infra.

καὶ κατ' ἄλλο μὲν λογίζεται, κατ' ἄλλο δὲ τὸ λογισθὲν ἐνεργεῖ· ψυχῇ μὲν γὰρ νοεῖ λογισάμενος, εἰ τύχοι τοῦ πλοίου τὴν σύμπληξιν, χειρὶ τὸ νοηθὲν εἰς πέρας ἄγει· οὕτως ὁ Υἱὸς, εἰς ὧν, καὶ δύο φύσεις, κατ' ἄλλην μὲν τὰς θεοσημείας ἐργάζεται, κατ' ἄλλην δὲ τὰ ταπεινὰ παραδέχεται. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ Πατρὸς καὶ Θεοῦ, ἐνεργεῖ τὰ σημεῖα· ἡ δὲ ἐκ Παρθένου καὶ ὁ ἄνθρωπος, τὸν σταυρὸν, καὶ τὰ πάθη, καὶ τὰ παραπλήσια φυσικῶς ἐθέλων ὑπέμεινε. » Τίτι καταφαίνεται σοι συνηγορεῖν τὸ παραδειγμα; τοῖς μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν λέγειν τολμῶσι, ἢ τοῖς δύο ὁρθοδόξως ἀσυγχύτους καὶ ἀδιαιρέτους κηρύττουσιν; Ὁ θεολόγος Γρηγόριος, εἰσάδει φησὶ· « φύσεις μὲν γὰρ δύο, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ἐπὶ καὶ ψυχῇ καὶ σῶμα· υἱοὶ δὲ οὐ δύο, οὐδὲ θεοί. »

νς'. Ὅτι δὲ κλειστόν ἔχει τὸ ἀπεικός, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα. Ἐκ τίνων φατὲ συντελεσθαι τὸν ἄνθρωπον; Ἐκ ψυχῆς δηλαδὴ καὶ σώματος. Τί οὖν μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου τὸν Χριστὸν ὁμολογεῖτε; ἢ τίνος ἕνεκα μὴ ἐκ ψυχότητος τὸν ἄνθρωπον καὶ σωματότητος, ὡσπερ τὸν Χριστὸν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος; Διὰ τί δὲ ὁ ἄνθρωπος μὴ ὅλος ψυχῇ καὶ ὅλος σῶμα λέγοιτο, ὡς Χριστὸς ὅλος Θεὸς καὶ ὅλος ἄνθρωπος; καὶ ὅλος ἐν ψυχότητι τέλειος, καὶ ὅλος ἐν ἀνθρωπότητι τέλειος, ὡς ὁ Χριστὸς ὅλος ἐν θεότητι τέλειος καὶ ὅλος ἐν ἀνθρωπότητι τέλειος· καὶ ὅλος ψυχῇ μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ὅλος σῶμα μετὰ τῆς ψυχῆς, ὡς ὁ Χριστὸς ὅλος Θεὸς μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ὅλος ἄνθρωπος μετὰ τῆς αὐτοῦ ἀνάρχου θεότητος; Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἑτερόν τι παρὰ ταῦτα γηγένηται¹, ἦτοι ἄνθρωπος· ὁ δὲ Χριστὸς ἐξ ἑτέρων τὰ αὐτὰ· ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, Θεὸς τε καὶ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ κατὰ πάντα ἔχει τὴν ὁμοιότητα, ἴδει καὶ Χριστότητα τὴν σύνθετον ὑμῶν ὀνομάζεσθαι φύσιν, ὡσπερ ἀνθρωπότης ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις ἔστι τε καὶ λέγεται.

νς'. Ἄλλως δὲ καὶ ἡ ψυχῇ ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος προκατεχομένη παθῶν, καὶ προπάσχει πολλάκις τοῦ σώματος, συμπάσχει δὲ διηγεκῶς. Ἀγωνιᾷ γὰρ πολλάκις τὴν τοῦ σώματος τομὴν, καὶ πρὸ τοῦ πάθους τοῦ σώματος πάσχει, καὶ ἀλλοιοῦται· καὶ μετὰ τὴν τομὴν οὐδὲν ἤττον τοῦ σώματος τὰ τῆς ὀδύνης ἐμπειθῶς παραδέχεται. Ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου θεότητος οὐκ ἂν τις μὴ παραπλήξ τὴν διάνοιαν εἴπη ποτέ. Εἰ οὖν καὶ μιᾶς φύσεως ὁ ἄνθρωπος λέγεται, ἀλλ' ὡς εἶδος, οὐχ ὡς ὑπόστασις. Ὅταν μὲν γὰρ ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον κρήνηται, μιᾶς φύσεως ὡς ὁμοούσιοι λέγονται, καὶ ὡς ὑφ' ἐν εἶδος ταττόμενοι· ὅτε δὲ φυσιογενεῖται ὁ ἄνθρωπος, δύο ἐπ' αὐτοῦ φύσεις θεωρηθῆσονται, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος. Ἐν γὰρ τῇ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα συγκρίσει, τίς οὕτως ἀνόητος, ὡς μίαν ἀμφοτέρων φύσιν εἰπεῖν; Χριστῶν

¹ Epist. ad Cled.

A naturas in seipso diversas habet, ut alia quidem ratioinetur, alia vero id exaequalur quod ratione digessit (animo siquidem, navigii puta compagem complexus, conceptam mente structuram ad finem perducit); ita Filius cum unus sit, et duæ naturæ; altera divina miracula edit, altera autem suscipit humilia. Quatenus est ex Patre Deus, prodigia operatur; quatenus vero ex Virgine homo est, crucem, perpassionesque, et similia naturaliter et sponte sustinuit. » Cui censet exemplum patrocinari? his qui unam in Christo naturam dicere audeant? an illis qui duas, ut recta doctrina fert, non confusas, neque divisas predicant? Ad hæc Gregorius Theologus ait¹⁶: « Naturæ quidem duæ, Deus et homo, quoniam anima et corpus; filii vero non duo, neque dii. »

56. Quod vero maximum illic discrimen sit, exinde noverimus. Ex quibusnam compositum esse hominem dicitis? ex anima utique et corpore. Ecurr igitur non fateamini Christum esse compositum ex Deo et homine? Quidve causæ est; ut non ex animitate et corporalitate constare hominem pronuntietis, veluti Christum ex deitate et humanitate? Quare homo non totus anima, nec totus corpus dicitur, sicut Christus totus Deus et totus homo? non totus in animitate perfectus, et totus in corporalitate perfectus: sicut Christus totus in divinitate perfectus, et totus in humanitate perfectus, nec totus anima una cum corpore, et totus corpus una cum anima, sicut Christus totus Deus cum sua carne, et totus homo cum deitate sua, quæ initium non habuit. Homo siquidem, ex anima et corpore constans, aliud quid præter hæc effectus 411 est, nempe homo: Christus vero ex diversis, eadem: ex divinitate et humanitate. Deus simul et homo. Si autem per omnia simile exemplum foret, necessarium esset vestram illam compositam naturam nominare *Christitatem*, velut natura hominum est et dicitur humanitas.

57. Præterea, anima perpassionibus corporis præoccupata, corpore prius sæpe patitur; perpetuo vero una patitur. Sæpe siquidem accidit, ut propter corporis sectionem angatur, et ante patiat, quam corpus doleat, atque mutationem capiat. Ast, secto corpore, nihilominus quam corpus, doloris sensu afficitur: quod tamen in divinitate Domini nemo sanus evenisse dixerit. Etsi ergo unius naturæ homo dicitur; at non tanquam hypostasis, sed tanquam species. Nam cum homo cum homine confertur, unius naturæ, ceu substantialiæ ejusdemve substantiæ dicuntur, et tanquam sub una specie collocati. Quando vero de natura hominis disputatur, duæ in eo naturæ spectantur, animæ scilicet et corporis. Si enim anima cum corpore comparetur, quis ita demens

VARIÆ LECTIONES.

¹ Turr. vertit *genitus est*, ac si legerit *γγέννηται*. Arab. vero posuit, *fuit, factus est, γηγένηται*.

καὶ ἄλλο ἐπὶ τῆς οἰκονομίας δεῖ τὰς φύσεις δηλώ-
σαι.

ξε'. Τὸ ἄλλο τῆ φύσει εἰπεῖν, καὶ τὸ ἄλλην φύσιν,
εὐατόν. Εἰ οὖν τὸ πρῶτον ἀεὶ ἐπὶ τῆς θεότητος τοῦ
Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ἀεὶ καὶ τὸ
δεύτερον. Ἄλλη δὲ καὶ ἄλλη φύσις, οὐκ ἔσται μία.

ξς'. Τί ὑμῖν βούλεται ἡ σύνθετος φύσις ; Ἐκκλῆ
προφορᾷ δύο σημαίνει πράγματα· ὡς παρὰ τοῖς Πα-
τρᾶσιν ἡ διττῆ, καὶ ἡ διπλῆ φύσις, καὶ ὡς χαρὸς
καὶ λαὸς, ἡ πληθυντικῆ προφορᾷ μίαν, ὡς Ἀθήνας,
Θῆβαι, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ μὲν οὖν τὸ πρότερον,
περιττὸν τὸ μίαν λέγειν· οὐδὲ γὰρ οἱ Πατέρες μίαν
εἶπον. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον, περιττὸν τὸ σύνθετον· ταυ-
τὸν γὰρ ὑμῖν ἐκ τε τῆς ἀκλῆς καὶ τῆς συνθέτου ση-
μαίνεται. Εἰ δὲ ἕτερον τι παρὰ τὰ εἰρημύγια, ἄλλην
ἡμῖν συγκαχυμένην εἰσκομίζετε φύσιν, ὡσπερ ἡμί-
νον, καὶ τὴν παρ' Ἑλλήσιν τῶν πολυμόρφων ζώων
τετρατείαν.

ξς'. Ἡ μία σεσαρκωμένη φύσις, ἡ ὡς σχῆμα
τὴν σάρκα περικειται, καὶ μία ἐστὶ καὶ σεσαρκω-
μένη, οἷα χαλκὸς ἀνδριάντος μεμορφωμένος σχή-
ματι, ἡ τῆς σαρκὸς τραπέισης τῆς προσληφθείσης
εἰς τὴν τοῦ προσλαβομένου φύσιν, ἡ ὡς τῆς τοῦ
προσλαβόντος φύσεως μεταβληθείσης εἰς τὴν τοῦ
προσλήματος φύσιν, καὶ τῆς οὐσίας οὐσίας πεπο-
θυίας ἐκστασιν, ἡ οὐσία οὐσία ἦνωται, καὶ δύο εἰσὶν·
οἷον οὖν ἀφείσθε, κηρύξτε, ἡ δύο φύσεις ὁ Χριστὸς,
ἡ παντελῶς οὐ δύο. Τὰ γὰρ ἀντιφατικῶς λεγόμενα,
ὀλικῶς ἀντίκειται· ἡ τοίνυν δύο κηρύττετε, ἡ μίαν
ἀπολύτως εἶπατε. Τί γὰρ λέξιν προβάλλεσθε, ἡς
ἀρνεῖσθε τὴν δύναμιν πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπλουστέ-
ρων ;

ξη'. Μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ σεσαρκωμένην
λέγοντες, ἡ τοῦ, *σεσαρκωμένην*, ἀρνεῖσθε τὴν δύ-
ναμιν, ἡ ἐξ ὀνόματος καὶ ὄρου δύο φύσεις κατὰ περέ-
φρασιν λέγετε· μίαν μὲν φύσιν ἀναφανδὸν ὀνομάζον-
τες, τὴν δὲ ἕτεραν ἐξ ὄρου μηνύοντες. Εἴπερ σὰρξ
ἐψυχωμένη ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ, ἀνθρώπου φύσις
ἐστὶ.

ξθ'. Τὰ ἕτεροούσια ἐνώσει γίνεται ἓν, καὶ οὐ φύ-
σει. Φύσει γὰρ ἓν τὰ ὁμοούσια. Ἐτερον τοίνυν φύσις
καὶ ἕτερον ἔνωσις, καὶ τὸ ἐξ ἐκάστου ἀποτελούμε-
νον ἓν ἕτερον· ἐξ ὁμοουσιότητος μὲν φύσις μία,
ἐκ δὲ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως, μία ὑπόστα-
σις.

ο'. Τὸ Χριστὸς ὄνομα, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλ-
λον, οὔτε δύναμιν ὄρου ἔχει, οὔτε τὴν τινος οὐσίαν
δηλοῖ. Εἰ δὲ μὴ οὐσίαν δηλοῖ, καὶ ὄρου δύναμιν οὐκ
ἔχει, ὑπόστασις ἂν εἴη καὶ οὐ φύσις. Ὅρω μὲν γὰρ
οὐσία καὶ φύσις δηλοῦσθαι πέφυκεν, ὑπογραφῇ δὲ,
πρῶτον καὶ ὑπόστασις, εἴπερ ὁ μὲν ἐξ οὐσιωδῶν,
ἡ δὲ ἐξ ἐπουσιωδῶν σύγκειται. Τὸ δὲ Θεὸς ὄνομα,
ἐηλωτικὸν οὐσία ἐστὶν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἀνθρώ-
πινον.

A et aliud et aliud in incarnatione semper naturas
declarabunt.

65. Dicere, aliud natura, et naturam aliam
dicere, idem prorsus est. Si ergo primum in divi-
nitate Christi et humanitate locum habet ; semper
etiam secundum. At vero alia et alia natura non
erit una.

66. Quid sibi videtur apud vos natura compo-
sita ? singulari voce res duæ significari solent,
ut apud Patres bina et duplex natura, et velut
chorus, et populus ; aut plurali, una, velut Athe-
næ, Thebæ, et similia. Si quidem prius, superva-
caneum est unam dicere : nusquam enim Patres
unam dixerunt. Sin vero posterior, frustra composita
dicitur. Idem quippe vobis simplici atque compo-
sita natura significatur. Sin autem aliud præter
ista, aliam naturam nobis confusam introducit, uti
mulum, aut prodigiosa illa diversæ formæ ani-
mantia, quæ a gentilibus efficta sunt.

67. Una illa composita natura est, vel quia
carne habitus instar induitur, adeoque una est,
quamlibet incarnata, ut puta æs in statuæ figuram
conformatum : vel quia assumpta caro mutata
fuit in naturam illius a quo sumpta est, vel per
naturæ assumptis in assumpti naturam conver-
sionem, ita ut a substantia propria moveri passa
sit : vel demum quatenus substantia substantiæ
unita fuit, et duæ consistunt. Quod horum vobis
arriserit, edicite : vel duæ naturæ Christus est,
vel nequaquam duæ. Nam quæ per contradic-
tionem enuntiantur, omnibus modis opposita sunt.
Vel ergo duas naturas prædicato, vel unam abso-
lute dicite. Quid enim dictionem producit, cujus
vim abnegatis ad simpliciores decipiendos ?

68. Cum naturam unam Dei Verbi incarnatam
dicitis, aut vim vocis, *incarnatam*, inficiamini, aut
per circumlocutionem eo nomine et termino na-
turas duas effertis ; unam quidem aperte nomi-
nantes, aliam vero adjuncto termino indicantes :
si quidem caro anima rationis particeps animata
et intelligente, hominis natura sit.

69. Quæ sunt diversæ substantiæ, unione fiunt
unum, et non natura. Natura quippe ea quæ
sunt ejusdem substantiæ, unum sunt, Aliud igitur
est natura, et aliud unio, et aliud quod ex pluri-
bus efficitur. Quamobrem ex consubstantialitate
una natura est : ex unione penes hypostasim, hy-
postasis una.

41370. Nomen *Christi*, ut beatus Cyrillus ¹⁹ au-
ctor est, neque vim definitionis habet, nec alicujus
essentiam declarat. Quod si nec essentiam declarat
alicujus, nec vim habet definitionis, hypostasis
erit, non natura. Definitione enim essentia decla-
ratur : descriptione vero, persona et hypostasis :
quandoquidem definitio ex essentialibus compo-
nuitur ; descriptio vero ex iis quæ sunt in substan-

¹⁹ Cyrill. in schol. citat. a S. Max., epist. 1 ad Thalass. Tom. II, p. 277.

οἷ. Τὸ τῶν πραγμάτων ποσὸν, οὐ μόνον ὠρισμέ-
 νος ἀριθμὸς παρίστησιν, ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ ἀόριστος, ὁ
 πολλὰ τυχόν, καὶ ὀλίγα, καὶ πλείονα, καὶ ἐλάττωνα·
 καὶ ἡ ἀναλογία δὲ ταυτὸν οἶδε πολλάκις ποιεῖν, ὡς
 τὸ μείζον καὶ ἴσον καὶ ἥττον· ἀλλὰ καὶ ἡ δεικτικὴ
 φωνή, τοῦτο φημι, *κακείνο*, καὶ *ταῦτα*, καὶ *ἄλλο*,
 καὶ *ἕτερον*· καὶ ἡ τάξις, ὡς *πρὸ τοῦδε*, καὶ *μετ'*
ἐκείνο, καὶ *ἀπ' ἀρχῆς*, καὶ *ὑστερον*, καὶ ἕτεροι δὲ
 τρόποι τυχόν. Εἰ μὲν οὖν πάντας τοὺς τρόπους δηλω-
 τικούς τῆς τῶν πραγμάτων ποσότητος, διαιρετικούς
 λέγετε, ἐγγύθεν ὁ ἐλεγχος. Μίαν γὰρ καὶ μίαν φύ-
 σιν, ἕτερόν τε καὶ ἕτερον, καὶ ἄλλο καὶ ἄλλο, καὶ
 φύσεις ἀόριστως καὶ ἰδιότητας, καὶ μείζον καὶ ἐλατ-
 τόν, καὶ πρότερον καὶ ὑστερον λέγετε. Εἰ δὲ μόνον
 τὸν ὠρισμένον ἀριθμὸν, καὶ μάλιστα τῆς δυάδος,
 διαιρεῖν ὑποτίθεσθε τῆς ἐξουσίας· τίς γὰρ ἡ ἀπο-
 κλήρωσις^α τῆς ἀληθείας ἐτέρως ἔχουσης; Ἡ δυὰς
 γὰρ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ τὰ ἀριθμούμενα συλληπτικῇ δυ-
 νάμει παρίστησιν, ἢ τῆς μιᾶς ὡμῶν ὁ διαλελυμένος
 ἀριθμὸς, καὶ καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενος.

ση'. Ἐπὶ πᾶσι τοῦτο ἡμῖν ἀπαγγεῖλατε· Ἐχει θεῖαν
 φύσιν ὁ Χριστὸς καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν; Ναί, ἐρεῖτε.
 Ἐχει δὲ καὶ ἀνθρωπίνην; Καὶ τοῦτο συνομολογή-
 σετε, εἰ γε μὴ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἀσεβεῖν βουληθεῖητε.
 Φύσις οὖν θεία καὶ φύσις ἀνθρωπίνην, μία φύσις, ἢ
 δύο εἰσίν; Ἄλλ' εἰ μὲν μίαν εἶπητε, ἔσται ὁ Πατήρ
 ἡμῖν ὁμοούσιος· εἰ δὲ δύο καὶ οὐ μία, τί μὴ τὸν τύ-
 φον σὺν τῷ τοῦτου γεννήτορι μακρὰν ἀπορρίψαντες,
 μεθ' ἡμῶν ἕνα Χριστὸν, ἕνα Υἱὸν, ἕνα Κύριον, μίαν
 ὑπόστασιν ἐκ δύο φύσεων, καὶ δύο φύσεις, καὶ ἐν
 δυοῖ φύσει, μετὰ τὴν ἔνωσιν ὁμολογήσητε; Εἰ μὲν
 γὰρ εὐδέποτε δύο φύσεων τὸν Χριστὸν φατε, τί
 μάτην μιᾶς αὐτὸν φύσεως μετὰ τὴν ἔνωσιν λέγετε;
 Εἰ δὲ πρὸ τῆς ἐνώσεως δύο φύσεων αὐτὸν φάσκοντες,
 μιᾶς ὁμολογεῖτε μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἀντικρὺς πρὸς τὴν
 ἀλήθειαν ἀπομάχεσθε. Πρὸ γὰρ τῆς ἐνώσεως, ἦτοι
 τῆς θείας σαρκώσεως, μιᾶς φύσεως ἀπλῆς, ἦτοι τῆς
 θείας, μία τελῶν ὑπόστασις, οὐδὲ Χριστὸς ἦν. Ἡ
 τοῶν παντελῶς τὰς δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ ἀναι-
 ρήσατε, ἢ διψῶν πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου τὸν Χριστὸν
 σαρκώσεως λέγετε, μὴ διδόναι αὐτῷ τὰς κυρίας οὐ-
 σίας αὐτοῦ δύο φύσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν ἀνεχόμενοι.
 Ἡμεῖς γὰρ ἐν τῷ λιμένι τῆς εὐσεβείας ἰστέμενοι,
 καὶ πάσης αἰρετικῆς κακονοίας ἀποκρούμενοι κατ'
 αἰγίδα· ταῖς αὖραις τοῦ Πνεύματος, ἐπὶ μὲν τῆς
 ἀγίας καὶ ὑπερυμνήτου Τριάδος μίαν οὐσίαν καὶ
 φύσιν θεότητος, τρεῖς δὲ τελείας τὰς ὑποστάσεις εὐ-
 δομεν, μηδεμίαν αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας κεκτῆσθαι
 οἰαφορὰν ὁμολογοῦντες· πάσας δὲ κοινῶς, καὶ ταυ-
 τῶς, καὶ ἀπλῶς, καὶ ἀμειῶς, καὶ ὀλικῶς τὰς θεωνυ-
 μίας ἐπὶ πάσης τῆς θεότητος ἐκλαμβάνομεν, ἦτοι
 τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὴν οὐσίαν, εἴτε οὖν φύσιν,
 τὴν κυριότητα, καὶ τὴν ἀγιότητα, τὴν βασιλείαν,
 τὴν δύναμιν, τὴν ἐνέργειαν, τὴν θέλησιν, τὴν ἐξ-
 ουσίαν· διακεχρμένως δὲ τὸ Πατήρ, τὸ Υἱός, καὶ τὸ

77. *Quantitas rerum non solum definito numero*
representatur, verum etiam indefinito; ut, ex. gr.,
multis et paucis, pluribus et paucioribus. Compa-
ratio idem quoque præstare solet, ut majus, et
æquale, et minus: imo et vox demonstrandi, hoc,
inquam, et illud, et hæc, et aliud, et alterum;
Itemque ordo; ut ante hoc, et, post illud, et, a
principio, et, postea, alique fortassis modi. Si igitur
omnes modos, quibus quantitas rerum declara-
tur, divisionem inducere dicitis, obvia facilisque
confutatio est. Unam quippe atque unam natu-
ram, diversum item et diversum, aliud et aliud,
naturas etiam indefinite, et proprietates, majus et
minus, prius et posterius dicitis. Sin vero solum-
modo numerum definitum, et maximum binarium,
dividere ponitis, hoc vestræ licentiæ erit. Quinam
enim id sortitus sit, quando veritas aliter se ha-
bet? Dualitas quippe et duo, ea quæ numeran-
tur, vi quâdam colligante, simul representant;
sicut et unius et unius, ut vos loquimini, numerus
solutus, et in se consideratus.

78. *Præter hæc omnia, narrate nobis: Habetne*
Christus divinam naturam post unionem? Omnia-
no, aietis. Habetne vero etiam humana? et hoc
utique constebimini, nisi aperto capite impietatem
ostentare velitis. Divina ergo natura et humana,
unans natura, an duæ sunt? Quod si unam dix-
eritis; erit igitur Pater nobis consubstantialis: sin
vero, cur duæ, nec una solum? cur non abjecta
procul superbia cum ejus parente, non unum no-
biscum Christum, unum Filium, unum Dominum,
unam hypostasim ex duabus naturis, naturasque
duas et in duabus naturis post unionem fateamini?
si enim Christum nunquam naturarum duarum dic-
itis, cur eam ipsum naturæ unius post unionem
vane pronuntiatis? si vero eum duarum naturarum
ante unionem dicendo, ea peracta, unius naturæ
esse constemini, plane cum veritate pugnat. Nam
ante unionem, id est, ante divinam incarnationem,
cum una naturæ unius simplicis, sive divinæ, hy-
postasis esset, ne quidem erat Christus. Aut igitur
duas in Christo naturas tolletis, aut duplicis na-
turæ Christum ante sumptam ex Virgine carnem
dicetis, duas ipsi post unionem naturas, quæ
ipsius proprie sint, tribui non sustinentes. Nos
enim qui in portu sinceræ pietatis versamur, et
discipula per Spiritus sancti affatus omni hæreticæ
nequitie procella, in sancta et supraquam lauda-
bili Trinitate substantiam unam naturamque divi-
nitatis, tres item perfectas hypostases colimus,
nullam eas inter se differentiam substantialem
habere consentientes; sed omnia divina nomina
communitè, et unite, eodemque modo, simpliciter,
indivisim, et universim de tota divinitate accipi-
mus; substantiam puta, seu naturam, trium per-
sonarum, dominationem, et sanctitatem, regnum,

VARIÆ LECTIONES.

^α Arabicus legisse videtur, ut Turrianus, ἀποκλήρωσις, *sortitio*.

τὸ ἑτεροούσιον, τὸ καθ' ὑπόστασιν μὲν, ταυτὸν, τὸ δὲ ἄ
κατὰ φύσιν, τὸ διάφορον τῶν ἠνωμένων.
contra vero diversæ substantiæ esse, unum quidem secundum hypostasim essentiam, diversam vero uni-

π'. Οὕτως οὐκ ἔστιν ἄλλος καὶ ἄλλος ὁ Χριστός, ἵνα
μὴ τετράδι λατρεύωμεν, ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ἵνα μὴ τῇ
θεότητι τὸ πάθος προσάπτωμεν. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος
καὶ ἄλλος, μάτην μεγαλαυχούμεν, τὴν τῆς ἡμετέρας
φύσεως θέωσιν διὰ τῆς τοῦ Λόγου γεγενῆσθαι σαρκώ-
σεως. Εἰ γὰρ ἡ ἄλλο ἐν ἄλλῳ ἐνοικῆσιν, « σάρκω-
σις, πλείστας σαρκώσεις ὁ θεὸς ὑπέμεινεν. » Ἐνο-
κῆσθαι γὰρ, φησὶν, ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριπατήσω. » Καί
« Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὶ θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ
θεοῦ ἐνοικεῖ ἐν ὑμῖν; » Εἰ δὲ μὴ ἄλλο καὶ ἄλλο, ταυ-
τὸν κατὰ φύσιν ἢ σὰρξ καὶ θεότης, καὶ πάντα συγ-
κέχεται καὶ συμπέφυρται. Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἄλλος καὶ
ἄλλος, εἰς ὁ Χριστός, καὶ μία ὑπόστασις· ἄλλος γὰρ,
ἢ ὑπόστασις. Εἰ δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο, οὐκ ἐν δηλαδὴ
κατὰ φύσιν. Εἰ δὲ μὴ ἐν, παντὶ που δῆλον, ὡς δύο.
Εἰς οὖν ἐστὶ καθ' ὑπόστασιν, πρὸς αὐτὸν ταυτιζό-
μενος, τῶν δ' ἄκρων τοῖς χαρακτηριστικαῖς ἀφοριζό-
μενος ἰδιώμασιν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν
ιδιωμάτων ἡ ἀγία αὐτοῦ σὰρξ οὐκ ἄμοιρος ἦν, ἀλλά
γε τούτων τὸ ἄθροισμα, καὶ τῆς σαρκὸς ἡ ὑπόστασις
τα καὶ σύμπηξις, οὐ καθ' αὐτήν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Λόγου
ὑποστάσει γαίνεσθαι, καὶ αὐτὴν οὐκ ἴδιαν ἔσχεν
ὑπόστασιν. Ἐντεῦθεν οὐτε ἐνυπόστατος ἦν, οὐτε
ἰδίαν ἔσχεν ὑπόστασιν· δύο δὲ φύσεις ὑπάρχει,
ὁμοουσιότητι μὲν τῶν ἄκρων, ἑτεροουσιότητι δὲ τῶν
μερῶν, ἐνούμενός τε καὶ διαιρούμενος ὧς ὅτι
naturæ, qui extremorum consubstantialitate, ac
tius est.

κα'. Δύο δὲ φύσεις λέγοντες, οὐ διαιρούμεν τὴν
ἔνωσιν, τὴν δὲ τρώπην καὶ τὴν σύγχυσιν φεύγομεν.
Λόγιον γὰρ καὶ τρώπην τῆς διαφορᾶς ταύτας ἀριθμεῖ-
σθαι γινώσκουμεν. Ὅν γὰρ τρώπον τὴν σύγχυσιν φεύ-
γομεν, οὕτω καὶ τὴν διαίρεσιν παραιτούμεθα, ἐπὶ τῇ
τῆς ἀγίας καὶ θεαρχικῆς Τριάδος, καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ
ἐνὸς τῆς ἀγίας Τριάδος εἰκονοματίας. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τρεῖς
μὲν ὑποστάσεις ὁμολογοῦμεν, μίαν δὲ οὐσίαν καὶ
φύσιν κληρούμεθα, οὐδ' ὑποστάντων μὲν τῶν ὑποστά-
σεων εἰδέσθαι ἐνοούσιον· ἀλλ' οὐ ταύτη οὐσίαν ἐκείνη
ἰδιαιτέρως προσέμεντες, οὐδ' ἀφοριστικῶν ποσότητος
ἀριθμῶν οὐσιῶν καταγγέλλοντες, ἵνα μὴ τὸ ἑτεροφυῶς
καὶ ἑτεροούσιον εἰσάγωμεν· οὕτω κἀναυθα, δύο λέ-
γοντες φύσεις, οὐ διαιρούμεν τὴν καθ' ὑπόστασιν
ἔνωσιν, οὐδ' ὑποστάσεων ἀριθμῶν συνεισαφέρομεν, εἰ
καὶ μὴ ἀνυπόστατοι εἰσιν· τὸ ἑτεροειδὲς δὲ δηλοῦμεν
καὶ ἑτεροούσιον. Ὅσα γὰρ ἐκεῖ ὁ τῶν ὑποστάσεων
ἀριθμὸς τὸ ὁμοούσιον οὐ λυμίνεται, οὐδὲ τὴν κατὰ
φύσιν διαίρεσιν εἰσάγει ταῖς ὑποστάσεσιν, ἀλλὰ τὸ
τῶν ὑποστάσεων σημαίνων, τὸ ἐνιαῖον τῆς οὐσίας οὐ
διατέμνει· οὕτως ὡς, ἢ ποσότης τῶν φύσεων τὸ ταυ-
τὸν καὶ τὸ ἐνιαῖον οὐ διαίρει τῶν ὑποστάσεων, τὴν

tiale unum idemque secundum substantiam decla-
ret, unaque diversitatem penes hypostasim : con-

tra vero diversæ substantiæ esse, unum quidem secundum hypostasim essentiam, diversam vero uni-

80. Hoc pacto efficitur, ut non sit alius et alius
Christus, ne quaternitati seruiamus : aliud vero et
aliud sit, ne divinitati passionem adnectamus. Si
enim alius et alius, vane frustra que gloriaremur
416 factam esse per Verbi incarnationem naturæ
nostræ deificationem. Etenim si alius in alio inha-
bitatio incarnatio est, plurimas omnino Deus in-
carnationes sustinuerit. « Inhabitabo, inquit, in vo-
bis, et inambulabo »²⁰. « Et : « Nescitis quod tem-
plum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis »²¹ »
Sin vero non est aliud et aliud, idem natura sunt
B caro et divinitas, omniaque confusa et commista
sunt. Si itaque non est alius et alius, unus est
Christus, et una hypostasis : alius enim hypostasis
est. Si vero est aliud et aliud ; plane non est unum
secundum naturam. Quod si non est unum, nemo
dubitaverit, quin duo sint. Unus est ergo, ut
idem hypostasi sit, extremorum tamen proprieta-
tibus characteristicis discretus. Nam etsi ejus
sancta caro proprietatum quibus sigillaretur,
expers non fuit ; harum nihilominus collectio, et
carnis consumentis, constitutioque, per se minime
substitit, sed in hypostasi Verbi, ut ipsam Verbi
hypostasim, non propriam suam habuerit. Quo
factum est, ut sine hypostasi non exstiterit, nec
hypostasi propria prædita sit. Est porro duæ
partium diversitate, cum unitus, tum discretus

81. Naturas duas dicendo, unionem non divelli-
mus, sed conversionem et confusionem vitamus.
Ratione enim et modo differentie has numerari
novimus. Quemadmodum enim confusionem fugi-
mus, sic quoque sejunctionem exhorremus, cum
in sancta divinaque Trinitate, tum in incarnatione
unius de sancta Trinitate. Nam sicut tres quidem
illie hypostases constentur, unamque prædicamus
substantiam et naturam, ut nullem prorsus ex
tribus illis hypostasibus, substantia carere agno-
scamus, imo nec unicuique substantiam suam
specialiter tribuamus, aut definitum quantitatis
substantiarum numerum dicamus, ne diversitas
naturarum substantiarumque introducat : sic
etiam, cum hic duas naturas pronuntiamus, non
D dividimus hypostaticam unionem, neque hyposta-
slum numerum inferimus, tametsi naturæ istæ
subsistentiæ minime sint expertes ; sed discrimen
naturarum essentialiumve declaramus. Nam velut
illie numerus hypostasium substantiæ unitatem non
hædit, nec propter hypostases naturæ diversitatem
inducit ; quin potius hypostases significando, uni-

²⁰ Levit. xxvi, 41, 42 ; II Cor. vi, 16. ²¹ I Cor. iii, 16.

VARIAE LECTIONES.

v. Clarius interpr. arab. : *Estque Christus naturæ duæ, unitus et discretus : unitus unitate hypostasis, discretus diversitate naturarum.*

ἡ τῶν θεοσημειῶν δυνάμεις, τὴν θείαν αὐτοῦ ἀναχῆ - A operationem; omnem item carnis substantiam
 ῥύττει φύσιν τε καὶ ἐνέργειαν. gereñs nulla parte destitutam, animam, corpus,

sensum, seu mentem, eorumque naturalia, affectusque et proprietates inculpatas, liberam volun-
 tatem et actionem, famem, sitim, lacrymas, mœrorem, angorem, mortem. Ait quippe Thomas :
 « Dominus meus et Deus meus ²⁰. » Et : « Deus erat Verbum, et Verbum caro factum est ²¹, » dixit in
 Spiritu Theologus. Et : « In principio erat Verbum ²². » Item : « Volo, mundare ²³. » Rursum :
 « Nunquam Dominum gloriæ crucifixissent ²⁴. » Hæc et alia ejusmodi, potestasque miraculorum
 divinam ejus naturam actionemque prædicant.

πβ'. Εἶτα, « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν Ψυχὴν μου,
 καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαθεῖν αὐτήν. » Καί· « Ψηλα-
 φησάτέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα ἰάρα καὶ ὁστέα οὐκ
 ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. » Καί· « Ἡμεῖς δὲ
 νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. » Καί, « Εἰσαλθὼν εἰς οἰκίαν,
 ἠθέλησεν ἵνα μὴ τις γῶψ, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν. »
 Καίπερ, « Μὴ ἐμὸν γενέσθω θέλημα, ἀλλὰ τὸ σόν. »
 Καὶ ἡ κλάσις δὲ τῶν ἄρτων, καὶ ἡ βιάσις, καὶ ἡ
 ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τῶν χειρῶν ἑκτασις, καὶ ἡ νόησις,
 καὶ ἡ ζῴτικὴ, τρεπτικὴ τε, καὶ αὐξητικὴ, καὶ αἰσθη-
 τικὴ δυνάμεις παρίστησι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν.
 Καὶ τὸ· « Ὑστερον ἐπέινασε. » Καὶ τὸ ἐπὶ Λαζάρῳ
 δάκρυον, καὶ τὸ, « Διψῶ. » Καί· « Νῦν ἡ ψυχὴ μου
 τετάρακται. » Καί, « Περιλυπός εἰμι ἕως θανάτου. »
 Καί, « Ἦρξατο λυπεῖσθαι, καὶ ἐκθαμβεῖσθαι, καὶ ἀδη-
 μονεῖν. Καὶ πέρας ὕ· « Εἰς χειράς σου παρατίθημι
 τὸ πνεῦμά μου· καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐξέπνευσεν. » Ἄρ'
 οὐ σαφῶς ὡσπερ τὰ πρότερα μαρτυρεῖ τὴν θεότητά,
 οὕτω καὶ ταῦτα τὴν αὐτοῦ ἀνθρωπότητα, καὶ τὸ τῶν
 φύσεων διάφορον καὶ ἀσύγχυτον; Πῶς γὰρ ταῦτα
 κάκεινα ἐπὶ μιᾷ λεχθήσεται φύσεως;

πγ'. Θεὸς τοιγαροῦν ἐστὶ τέλειος, καὶ ἀνθρωπος
 τέλειος· Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ ἀνθρωπος κατὰ φύσιν·
 ἐν θεότητι τέλειος, καὶ ἀνελλιπής ἐν ἀνθρωπότητι.
 Εἰ γὰρ καὶ κατ' οἰκονομίαν γέγονεν ἀνθρωπος, ἀλλὰ
 φύσει γέγονεν ἀνθρωπος· ὅλος Θεὸς καὶ μετὰ τῆς
 σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ὅλος ἀνθρωπος μετὰ τῆς ὑπερου-
 σίου θεότητος αὐτοῦ. Φαμέν καὶ τοῦτο δηλοῦντα τὸν
 Θεολόγον Γρηγόριον εἰρηκέναι· « Ὅν τὸ μὲν ἐθέωσε,
 τὸ δὲ ἐθεώθη, καὶ τολμῶ λέγειν ὀμβθεον. » Ὡς γὰρ
 τὴν σάρκωσιν ἀνευ τροπῆς τοῦ Λόγου καὶ μεταβολῆς
 οἶδαμεν, οὕτω καὶ τὴν θέωσιν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Λόγος
 σὰρξ ἐγένετο, κηθεὶς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, προελ-
 θὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως· ἦδη καὶ αὐτῆς
 ὑπ' αὐτοῦ θεωθείσης ἅμα τῇ εἰς τὸ εἶναι αὐτῆς παρ-
 αγωγῇ· ὡς ὁμοῦ γενέσθαι τὰ τρία, τὴν πρόσληψιν,
 τὴν ὑπαρξιν, καὶ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου ². Ἄμα ἡ
 σύλληψις καὶ ἡ ὑπαρξις τεθαυματουργῆται· ἡ μὲν
 σύλληψις τοῦ Λόγου, τῆς δὲ σαρκὸς ἡ ἐν αὐτῷ τῷ
 Λόγῳ ὑπαρξις· δι' αὐτῆς τῆς Θεομήτορος ὑπερφυῶς
 χορηγούσης τὸ πλασθῆναι τῷ πλάστῃ, καὶ τὸ ἀνθρω-
 πισθῆναι τῷ Θεῷ καὶ ποιητῇ τοῦ παντὸς, θεοῦντι τὸ
 πρόσλημμα, σωζούσης τῆς ἐνώσεως τὰ ἐνωθέντα,
 τοιαῦτα οἶα ἤνωται· οὐ τὸ θεῖον λέγω μόνον, ἀλλὰ

82. Insuper ait : « Potestatem habeo ponendi
 animam meam, et potestatem habeo iterum su-
 mendam eam ²⁰. » Et : « Palpate et videte, quod
 spiritus carnem et ossa non habet, sicut me vide-
 tis habere ²¹. » Item : « Nos autem sensum Chri-
 sti habemus ²². » — « Ingressus domum, neminem
 voluit scire, et non potuit latere ²³. » — « Pater,
 non fiat voluntas mea, sed tua ²⁴. » Fractio pa-
 num, deambulatio, extensio manuum in cruce, in-
 tellectus, vis vitalis, nutriendi, augendi et sentien-
 di, humanum actum perhibent. Illudque rursum :
 « Postea esuriit ²⁵; » et illæ Lazari causa lacry-
 mæ ²⁶, necnon illud : « Sitio ²⁷. » Et : « Nunc anima
 mea turbata est ²⁸. » — « Tristis sum usque ad
 mortem ²⁹. » Ad hæc : « Cœpit pavere et tædere et
 mœstus esse ³⁰. » Denique : « Pater, **418** in ma-
 nus tuas commendo spiritum meum, et cum hoc
 dixisset, exspiravit ³¹. » Annōn plane sicut priora
 illa divinitatem testantur, ita quoque hæc ipsius
 humanitatem, duarumque naturarum discrimen, et
 inconfusam unionem? Quinam enim hæc et illa de
 una natura dicentur?

85. Deus ergo est perfectus, et perfectus homo ;
 natura Deus, et natura homo : perfectus in divi-
 nitate, nulla re defectus in humanitate. Etsi enim
 secundum dispensationem factus homo est; at
 natura est factus homo : totus Deus, etiam cum
 sua carne, et totus homo cum supersubstantiali
 Deitate sua. Sed et addimus, hoc Gregorium Theo-
 logum locutum esse ³² : « Ex quibus (naturis) illa
 quidem deificavit, hæc autem deificata est; quin
 et dicere ausim, simul Deus facta est. » Nam, sicut
 Incarnationem citra conversionem Verbi demuta-
 tionemque novimus, sic et deificationem. Ipsum
 quippe Verbum caro factum est, ex Virgine quidem
 prognatum, procedens vero Deus cum assumpta
 carne, quæ jam ab ipso deificata fuerit, simul at-
 que esse incepit. Quo evenit, ut tria simul gesta
 fuerint, assumptio, exstantia et deificatio huma-
 nitatis. Assumptio et existentia prodigiose simul
 patratæ sunt, Verbo quidem assumente, carne vero
 in ipsomet Verbo existente; ipsius utique Dei
 Genitricis opera, quæ modo natura sublimiori
 præstitit, ut effictor effingeretur, homoque fieret
 Deus et opifex universi, a quo assumpta natura

²⁰ Joan. xx, 28. ²¹ Joan. i, 1, 14. ²² ibid. 1. ²³ Matth. viii, 3. ²⁴ I Cor. ii, 8. ²⁵ Joan. x, 8.
²⁶ Luc. xxiv, 39. ²⁷ I Cor. ii, 16. ²⁸ Marc. vii, 14. ²⁹ Luc. xxii, 42. ³⁰ Matth. iv, 2. ³¹ Joan. i,
 35. ³² Joan. xix, 28. ³³ Joan. xii, 27. ³⁴ Matth. xxvi, 38. ³⁵ Marc. xiv, 33. ³⁶ Luc. xiii, 46.
³⁷ Orat. 42.

VARIE LECTIONES.

γ Turr. legit πάτερ, ut et interpr. Arab. ² Hæc usque ad δι' αὐτῆς, omisit Turrianus.

ificata fuit, unione servante quæ unita sunt, qualia unita fuere; non id solum quod divinum est, inquam; sed hoc etiam quod humanum est in Christo, quod nostri gratia et ad instar nostri habuit. Neque enim cum primum nostri similis esset, postmodum supra nos factus est: quin potius semper, et ex quo primum existit, utrumque fuit, quia a conceptionis ejus initio in ipsomet est, secundum suam naturam existit, quod vero

84. Porro sanctam Virginem proprie vereque Dei Matrem prædicamus: quippe cum, sicut Deus verus est qui ex ea natus est, sic vere Mater Dei, quæ Deum ex se carnem factum peperit. Atqui Deum ex ipsa natum esse amimus, non ut ex ipsa æternam Deitatis exstantiam acceperit, sed quod ex ipsa sit incarnatus sine conversione, factusque et genitus homo, Christus unus, Filius unus, Dominus unus, hypostasis una, idem ipse Deus et homo, qui alteram Trinitati personam non invexerit.

85. Quocirca adjectionem quoque Trisagiohymno factam blasphemam esse decernimus, ceu qua Trinitati quarta persona inseratur, et seorsim ponat subsistentem Dei virtutem, seorsimque eum qui crucifixus est, ac si alius foret præter illum *fortem*: vel qua Trinitas sancta laudetur ceu passibilis, unaque cum Filio crucifigatur Pater et Spiritus sanctus: vel qua denique Spiritus sanctus *immortalis*, passibilis significetur. Nam hymnus hic Trisagius olim a Spiritu sancto per Seraphim, ministros ejus spiritus, videnti Deum Isaïæ revelatus est⁴³, quo tres Deitatis hypostases arcano modo declarabantur, unusque dominatus, et **419** natura. Ipse siquidem Isaïas se vidisse Deum et Patrem ait; Joannes vero Theologus Filium ei manifestatum ait⁴⁴; Paulus denique, divinus ille apostolus, Spiritum sanctum⁴⁵. Hinc omnes sancti Patres ter sanctum hunc hymnum de sancta Trinitate acceperunt. Quocirca Gregorius Theologus ait: « Hoc pacto itaque sancta sanctorum quæ a Seraphinis obteguntur, celebranturque tribus sanctitatis acclamationibus, in unam dominationem Deitatemque cocunt, de quo alius quispiam ante nos egregie admodum et altissime philosophatus est. »

86. Fertur in libris historicis, Proclo patriarcha Constantinopolitano, cum populus illic supplicaret propter Dei quamdam comminationem, raptum e plebe puerum, hymnum hujusmodi angelis docentibus didicisse: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis*; quem etiam canere jussus est. Id quod revelatum erat confirmavit eventus: simul enim atque cecinerunt, iræ cessavit. Atqui hanc esse hymni vim

καὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ καθ' ἡμᾶς. Οὐτε γὰρ γενόμενος πρότερον καθ' ἡμᾶς, ὕστερον γέγονεν ὑπὲρ ἡμᾶς· ἀλλ' αἰεὶ ἐκ πρώτης ὑπάρξεως ἀμφω ὑπῆρχε διὰ τὸ ἐξ ἀκρας συλλήψεως ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκέναι. Ἀνθρώπινον μὲν οὖν ἔστι κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, Θεοῦ δὲ καὶ θεῖον, ὑπερφύως.

Verbo existentiam habuere. Quod ergo humanam Dei et divinum, supra naturam.

πῶς. τὴν δὲ ἁγίαν Παρθένον κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον κηρύττομεν. Ὡς γὰρ Θεὸς ἀληθῆς ὁ ἐξ αὐτῆς γεγεννημένος, οὕτω Θεοτόκος ἀληθῆς, ἡ Θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκωμένον κυήσασα. Θεὸν δὲ φάμεν ἐξ αὐτῆς γεγενῆσθαι, οὐχ ὡς ἐξ αὐτῆς ἐσχηκότα τὴν αἰδιον τῆς θεότητος ὑπαρξίν, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτῆς ἀτρέπτως σαρκωθέντα, καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, καὶ γεννηθέντα, ἓνα Χριστόν, ἓνα Υἱόν, ἓνα Κύριον, μίαν ὑπόστασιν, τὸν αὐτὸν Θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, οὐχ ἕτερον ἐν τῇ Τριάδι παρεισάγοντα πρόσωπον.

πε'. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν τῷ Τρισαγίῳ προσθήκη βλάσφημον ὀριζόμεθα, ὡς τέταρτον ἐν Τριάδι παρεντιθεῖσαν πρόσωπον, καὶ ἀνὰ μέρος τιθεῖσαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνυπόστατον δύναμιν, καὶ ἀνὰ μέρος τὸν ἐσταυρωμένον, ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν ἰσχυρόν, ἢ παθητὴν τὴν ἁγίαν Τριάδα δοξάζουσαν, καὶ συσταυρούσαν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἀθάνατον, παθητὸν ἀποδεικνύουσαν. Ὁ γὰρ Τρισάγιος οὗτος ὕμνος, πάσαι μὲν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου διὰ τῶν λειτουργικῶν αὐτοῦ πνευμάτων τῶν Σεραφίμ τῷ θεόπτη Ἡσαΐα μυσταγωγῆτο, τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς θεότητος μυστικῶς ἐμφαίνοντος⁴⁶, καὶ τὴν μίαν κυριότητα, καὶ φύσιν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Ἡσαΐας τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἔφη ἑωρακέναι· ὁ Θεολόγος δὲ Ἰωάννης τὸν Υἱὸν αὐτῷ ἔφη ἀποκεκαλύφθαι· Παῦλος δὲ θεὸς ἀπόστολος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐντεῦθεν ἅπας ὁ τῶν ἁγίων Πατέρων ἔσμός, εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα τοῦτον τὸν Τρισάγιον ἐξελεῖψασιν ὕμνον. Φησὶ γοῦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· « Οὕτω μὲν οὖν τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, καὶ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγκαλύπτεται, καὶ δοξάζεται τρισὶν ἁγισμοῖς εἰ, μίαν συνιοῦσι κυριότητά τε καὶ θεότητα· ὁ καὶ ἄλλῃ τινὶ τῶν πρὸ ἡμῶν φιλοσόφῳ καλλιστὰ τε καὶ ὑψηλότατα, ἐκ τινος δὲ θείας ἀποκαλύψεως.

πς'. Αἱ ἱστορικαὶ διηγορεῦσαι βίβλοι, ἐπὶ Πρόκλου προέδρου Κωνσταντινουπόλεως, λιτανεύοντος τοῦ αὐτόθι λαοῦ διὰ τινὰ θεήλατον ἀπειλήν, ἀπαρπαγῆναι τοῦ λαοῦ παιδίον, καὶ τὸν ὕμνον οὕτω διδασκῆναι ὑπ' ἀγγελικῆς τινος μυσταγωγίας· Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς, καὶ καλεουθῆναι ἕδειν. Ἐκύρωσε δὲ τὴν ἀποκαλύψιν ἡ σύντομος ἔκθεσις· ἕμα γὰρ ᾄσαν, καὶ ἐκόπασεν ἡ ὄργη. Φαμὲν δὲ ταύτην εἶναι τοῦ ὕμνου

⁴³ Isa. v, 1 seqq. ⁴⁴ Joan. xii, 41. ⁴⁵ Act. xxviii, 25.

⁴⁶ Leg. ἐμφαίνων.

τὴν δύναμιν· Ἄγιος ὁ Θεός, ὁ Πατήρ ἐξ οὗ Θεός ὁ Ἰῶς, καὶ Θεός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄγιος ἰσχυρός, ὁ Ἰῶς, ἡ τοῦ Πατρὸς σοφία καὶ δύναμις· ἄγιος ἀθάνατος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐστὶ τὸ ζωοποιῶν, καὶ ὁ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς. » Καὶ ὁ Θεοπάτωρ Δαβὶδ· « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν, τὸν ἰσχυρὸν, τὸν ζῶντα. » Ταῦτα δὲ λέγομεν, οὐ μόνον τῷ Πατρὶ περιορίζοντες τὴν θεότητα, οὐδὲ μόνῳ τῷ Ἰῶ τὴν δύναμιν, ἢ τὴν ἀθανάσιαν μόνῳ τῷ Πνεύματι, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων πάσας τὰς θεωνυμίας ἀπλῶς καὶ ἐνιαλῶς λαμβάνοντες, τὸν θεῖον Ἀπόστολον ἐκμιμούμενοι φάσκοντα· « Ἡμεῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ^b· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ· καὶ ἐν Πνεύμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ^c. » Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον ψδὲ πη λέγοντα· « Ἡμεῖν δὲ εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν Πνεῦμα ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα· τοῦ ἐξ οὗ, καὶ δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, μὴ φύσεις τεμνόντων, ἀλλὰ χαρακτηριζόντων μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ἰδιότητος. »

πς'. Γέλως οὖν ὄντως καὶ παίγιον, τὴν δι' ἀγγέλων μυηθεῖσαν πρότερόν τε καὶ ὕστερον, καὶ τῇ τῆς ἐπαγωγῆς λήξει πιστωθεῖσαν, καὶ τῇ τῶν ἁγίων Πατέρων μαρτυρίᾳ βεβαιωθεῖσαν τρισάγιον ψδὴν, ὡς τῆς μιᾶς τρισυποστάτου θεότητος ἐμφαντικὴν, τῇ τοῦ Κναφέως· ὅσον καταπατηθῆναι ἀλόγῳ οἰήσει· ὡς γὰρ ἱμάτιον τὸν ἱερὸν τοῦτον ὕμνον καθαίρειν οὐόμενος, καὶ πλέον λαμπρύνειν, ἢ καλῶς ἔχει, προσθήκην τῷ Τρισαγίῳ, ὡς δῆθεν τῶν Σεραφίμ ὑπέρτερος, παρενέθετο, ὡς περ ἀντινομοθετῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἄλλ' ὡ τῆς αὐθαδίας, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀνοίας! Ἡμεῖς δὲ οὕτως φαιμέν, κἄν οἱ δαίμονες διαβρῆγγυνται· Ἄγιος ὁ Θεός, ἄγιος ἰσχυρός, ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

πη'. Πρὸς δὲ τῶν εἰρημένων πίστωσιν, καὶ χρήσεις τῶν ἁγίων Πατέρων, ὧν τὸ στόμα Θεοῦ κερημάτικε στόμα, ὑπετάξαμεν ὧν δυσωπηθέντες τὸ αἰδέσιμον, μεθ' ἡμῶν καὶ τῆς ἀληθείας ἕνα Θεόν, καὶ μίαν φύσιν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, καὶ τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος, τὸν μονογενῆ Ἰῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ σάρκωσιν ἕνα Χριστὸν, ἕνα Ἰῶν, ἕνα Κύριον, καὶ μίαν ὑπόστασιν ἐν δυσὶ φύσεσιν ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως ὀρθοδόξως κηρύττετε.

ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ἀποδεικνύουσαι, ὡς εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐκ δύο φύσεων, καὶ δύο φύσεις, καὶ ἐν δυσὶ φύσεσι, καὶ μετὰ τὴν σωτηριώδη ὑπεράγαθον αὐτοῦ σάρκωσιν.

Σκόπει ἀναγινώσκων.

Τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδύνης, ἐκ τοῦ κατὰ Οὐαλερτίου.

« Ὅσπερ γὰρ ἡ κίβωτος κεχρυσωμένη ἦν ἐσωθεν καὶ ἐξωθεν χρυσίῳ καθαρῷ, οὕτως καὶ τὸ τοῦ Χρι-

^a Rom. vii, 2 ^b Psal. xli, 2. ^c I Cor. viii, 6.

VARIAE LECTIOES.

^b Als. εἰς αὐτόν. • Hæc postrema pars deest in Arabica translatione et in textu Apostoli: at multis in locis legitur apud Damascenum, ut et apud Basilium.

sensumque dicimus. *Sanctus Deus*, Pater scilicet, ex quo Deus Filius, Deusque Spiritus sanctus. *Sanctus fortis*, Filius, sapientia Patris et virtus: *Sanctus immortalis*, Spiritus sanctus; utpote qui vivificus sit; estque, « lex Spiritus vitæ^a. » Quinimo Deiparens David: « Sitivit anima mea, inquit, ad Deum fortem, vivum^b. » Quod quidem a nobis dictum non sit, ut in solo Patre divinitas circumscribatur, in solo Filio, virtus, et in solo Spiritu sancto immortalitas; quin potius in unaquaque hypostasi cuncta nomina divina simpliciter et singulariter accipimus, Apostolum imitati, ubi ait: « Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia et nos ex ipso^c; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum^d; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia et nos in ipso. » Imo Gregorium quoque Theologum ita loquentem: « Nobis autem unus Deus Pater ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia. » Illud ex quo, et per quem et in quo, naturas non scindentibus, sed proprietates experimentibus unius et non confusæ naturæ. »

87. *Ridiculum ergo est et ludicrum*, canticum Trisagium, quod angeli olim postmodumque docuerunt, quod cessatio inflictæ plagæ comprobavit, quod sancti Patres testimonio suo confirmarunt, Divinitatem trium personarum declarare, insana arrogantia Petri Fullonis modo quodam conculcari. Sacrum siquidem hymnum istum pallii instar repurgare se putans, splendidioremque reddere, ac si Seraphinis foret præstantior, adjectione Trisagium infersit, adversus Spiritum sanctum veluti leges sanciens. O supremam arrogantiam, ne dicam, insaniam! Nos vero, rumpantur licet dæmonibus illa, sic dicimus: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nostri*.

88. Cæterum ad confirmanda quæ dicta sunt, auctoritates subijcimus sanctorum Patrum, quorum os, os Dei fuerit: ut eorum reverentia perculti, nobiscum et cum veritate unum 420 Deum, unamque naturam in tribus personis, unum item de sancta Trinitate unigenitum, Dei Filium, unum, inquam, post incarnationem Christum, Filium unum, Dominum unum, hypostasim unam, in duabus naturis, sine confusione, et sine divisione, recta sinceraque fide prædicetis.

AUCTORITATES SS. PATRUM

Quibus demonstratur unum esse Christum ex naturis duabus, et naturas duas, inque duabus naturis, post ejus salutarem infinitæque bonitatis incarnationem.

Inspice qui legis.

Sancti Irenæi episcopi Lugdunensis, contra Valentinum.

« Sicut enim arca aurata intus et extra erat auro puro; sic etiam Christi corpus purum splen-

πῆν μορφὴν. Ἐπεὶ οὖν δύο ἔχομεν μορφάς, τὴν Ἀ
 Δεσποτικὴν φημι καὶ τὴν δουλικὴν· τὴν μὲν φύσει
 Θεοῦ, τὴν δὲ φύσει ἀνθρωπείαν· τὴν μὲν πρὸ αἰώ-
 νων, τὴν δὲ ἐξ ὑστέρων καιρῶν· τὴν μὲν ἐκ τοῦ
 Πατρὸς, τὴν δὲ ἐκ τῆς Παρθένου· τὴν μὲν ἐκ μόνου,
 τὴν δὲ ἐκ μόνης· ἐπειδὴ δύο ταῦτα ὑφέστηκε πρᾶ-
 γματα, δύο ἐν ἐνί· οὔτε γὰρ διαιρούμεν τὸν Θεὸν
 Λόγον ἀπὸ τοῦ σώματος, οὔτε δύο οἰδαμεν υἱούς, καὶ
 Χριστούς· ἀλλὰ τὸν πρὸ αἰώνων Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐν
 ὑστέροις καιροῖς ἀνθρωπὸν ἐξ αὐτῆς μήτρας τῆς
 Παρθένου γενόμενον τέλειον. Ὡς γὰρ ὁ γεννήσας
 Πατὴρ, τέλειον ἐγέννησεν Υἱόν, οὕτως καὶ ὁ αὐτὸς
 καὶ εἰς Υἱὸς, καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς, τὸν τελείως
 ἀπολλύμενον ἀνθρωπῶν σώσαι βουλόμενος, τέλειος
 ἐγένετο ἀνθρωπὸς, ἵνα μὴ τὸ ἐξωθεν σώσας, τὸ ἑσω-
 θεν προδοδομένον ἕαση· οὐδὲ γὰρ σῶμα ἀναλα- Β
 βῶν, εἴασε τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν
 ἀνέλαβεν. »

Τοῦ ἁγίου Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων καὶ
 μάρτυρος, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὴν Ὑπαπαντήν.

« Τὸν ἐν ὁράσει ἀόρατον, τὸν ἐν περιλήψει ἀπερί-
 ληπτον, τὸν ἐν σμικρότητι ὑπερμεγέθη, τὸν ἐν ναφ
 καὶ ἐν ὑψίστοις, τὸν ἐπὶ θρόνου παρθενικοῦ, καὶ ἐπὶ
 ὀχλήματος Χερουβικοῦ, τὸν κάτω καὶ ἄνω ἀδιαστάτως,
 τὸν ἐν μορφῇ δούλου καὶ ἐν μορφῇ Θεοῦ Πατρὸς,
 τὸν ὑπήκουον καὶ βασιλέα τῶν ἀπάντων. »

Τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου Βασιλείου Καισαρείας Καπ-
 παδοκίας, ἐκ τοῦ κατ' Ἐϋνομίου λόγου α'. — Ὅτι
 ταυτὸν ἔστιν οὐσία καὶ μορφὴ (5).

« Ἐγὼ γὰρ καὶ τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, ἴσον
 δύνασθαι τῷ ἐν οὐσίᾳ Θεοῦ φημι· ὡς γὰρ τὸ μορ-
 φὴν ἀνελιφέναι δούλου, ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ἀνθρωπό-
 τητος τὸν Κύριον γεγενῆσθαι σημαίνει· οὕτω τὸ λέ-
 ρειν, ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, τῆς θείας οὐσίας
 παρίστησι τὴν ἰδιότητα. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς διαλέξεως τῆς πρὸς Ἀέτιον
 τὸν Ἀρειανόν (6).

« Οὐ γὰρ ἂν δυνήσῃ ποτὲ σὺ, ἢ ἄλλος τις, παρα-
 στήσῃσι ἢ ἀποδείξῃσι ἐν ἀληθείᾳ, τοὺς προειρημένους
 ἁγίους Πατέρας ἡμῶν καὶ διδασκάλους, ἢ ἡμᾶς, ἢ
 τίνα τῶν ἐκκρίτων Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς
 ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἢ εἰ-
 πόντας, ἢ διδάξαντας ἐγγράφως, ἢ ἀγράφως, ὡς σὺ
 λέγεις ἐπὶ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μίαν φύσιν σύν- D
 θετον, ἢ μονοειδῆ, ἢ ἐν θέλημα, καὶ μίαν ἐνέργειαν,
 ἢ τι τῶν ἀπηγορευμένων δογμάτων, καὶ ἀποβεβλη-
 μένων ἐκ τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλη-
 σίας. Εἰ γὰρ καταλύσαμεν, ταῦτα πάλιν οἰκοδομοῦ-
 μεν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, παραβάτας ἐαυτοὺς
 συνιστάνομεν. Τοῦναντίον δὲ μᾶλλον, διπλοῦν ἐκηρύ-
 ξαμεν ὑπάρχειν κατὰ πάντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
 Χριστὸν ἐν μιᾷ ὑποστάσει, καὶ ἐνὶ προσώπῳ, χωρὶς

⁵⁰ Galat. ii, 18.

formam recusavit. Quandoquidem igitur duas ha-
 bemus formas, Domini scilicet et servi, aliam
 natura divinam, aliam natura humanam; aliam
 ante sæcula, aliam postremis temporibus; aliam ex
 Patre, aliam ex Virgine; aliam ex solo, aliam ex
 sola; atque duæ res istæ substant, duæ in uno.
 Non enim divinum Verbum a corpore dirimimus,
 neque duos filios, Christosque novimus: sed Fi-
 lium Dei qui ante sæcula fuit, in ultimis tempori-
 bus hominem, ex ipsa Virginis vulva perfectum
 editum. Quemadmodum enim qui ipsum genuit
 Pater, perfectum genuit Filium, ita et ipse unus
 Filius et Verbum Patris, hominem qui in totum
 perierat, facere salvum cupiens, perfectus homo
 exstitit, ne exteriorem salvando, interiorem qui
 perditus erat, negligeret. Neque enim assumpto
 corpore animam onisit, sed animam quoque et
 mentem assumpsit. »

Sancti Methodii episcopi Patarorum et martyris, ex
 sermone in Occursum, seu Purificationem.

« Eum qui dum aspicitur, aspectabilis non est,
 qui dumprehenditur, incomprehensus, qui in
 parvitate supraquam magnus est, qui in templo
 et in altissimis adest, qui throno virginali si-
 mul et curru Chericubico insidet, qui infirmus
 est, et supremus absque intercapedine ulla, qui
 in forma servi inque Dei Patris forma, subjectus,
 et universorum Rex, » etc.

Sancti Basilii episcopi Cæsareæ Cappadociæ, ex
 libro primo contra Eunomium. — Quod essentia
 et forma idem sint.

« Ego etenim in forma Dei esse tantundem va-
 lere dico, quantum esse in Dei essentia. Sicut
 enim accepisse servi formam, significat fuisse
 Dominum in essentia humanitatis; sic dicere esse
 in forma Dei, id quod est divinæ essentia pro-
 prium exprimit. »

Ejusdem, ex disputatione contra Aetium Arianum.

« Non enim poteris unquam tu aut quisvis alius,
 vincere, aut demonstrare verum esse, sanctos
 Patres, quos diximus, et magistros sanctæ Eccle-
 siæ catholicæ et apostolicæ, aut pronuntiasse,
 aut scriptis prodidisse, aut etiam, sine scriptis,
 id quod tu ais, in Christo Deo nostro unam na-
 turam compositam, uniusve speciei, vel unam
 voluntatem, et unam operationem; aut quidpiam
 ex vetitis dogmatis, et a sancta catholica et apo-
 stolica Ecclesia rejectis. Si enim quæ destruxi-
 mus, hæc rursus, ut Apostolus ait ⁵⁰, ædifica-
 mus, transgressores nos ipsi constituimus. Con-
 tra potius duplicem per omnia esse Dominum
 Jesum Christum in una hypostasi prædicavimus, in-
 que una persona sine ulla qualicumque divisione

NOTÆ.

(5) Tur. habet: quod idem sit substantia et forma,
 ex Basilio episcopo Cæsareæ Cappadociæ ex libro
 contra Eunomium.

(6) Hoc opus Basilio M., imo et Severo hære-
 siarcha Antiocheno recentius est, nec editum haec-
 tenus fuit.

εί ἔμπαινον ἢ ἐπὶ τῆς Τριάδος ἔχει, ἐκεῖ δὲ τρεῖς ὑποστάσεις, διὰ τὸ, ἄλλος καὶ ἄλλος, μία δὲ φύσις διὰ τὸ μὴ ἄλλο καὶ ἄλλο· ἐνεαυθα δύο μὲν φύσεις διὰ τὸ, ἄλλο καὶ ἄλλο, μία δὲ ὑπόστασις, διὰ τὸ οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου.

«Τοῦτό ἐστιν ὃ ποιεῖ αἱρετικοῖς τὴν πλάνην, ἢ τῶν ὀνομάτων ἐπίκεισις, ἐπαλλαττομένων τῶν ὀνομάτων, διὰ τὴν σύγκρασιν. Σημεῖον δὲ ὡς ἡνίκα αἱ φύσεις διίστανται ταῖς ἐπινοαίαις, συνδιαίρεται τὰ ὀνόματα. Παῦλος λέγοντος ἄκουσον· *Ἦρα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης· Χριστοῦ μὲν Θεός, τῆς δὲ δόξης Πατὴρ.* Εἰ γὰρ τὸ συναμφοτέρον ἓν, ἄλλ' οὐ τῆ φύσει, τῆ δὲ συνόδῳ· τούτων τί ἂν γένοιτο γνωριμώτερον;»

Σχόλιον. Τὰ μὴ φύσει ἓν, πάντως δύο. Εἰ δὲ ἡ σύνοδος καθ' ὑπόστασιν, ἄρα ἡ θεότης τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ, δύο μὲν τῆ φύσει, ἓν δὲ τῆ ὑποστάσει.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν ἐπιπῶν.

«Ἦλθε Θεὸς θνητός τε, φύσεις δύο εἰς ἓν ἀγείρας,

«τὴν μὲν κευθομένην, τὴν δ' ἀμφοδίην μερόπεσσιν.»

Τοῦ ἀγίου Ἀμβροσίου Μεδιολάων (8), ἐκ τοῦ περὶ ἀνθρωπώσεως, ἦτοι κατὰ Ἀπολιναρίου λόγου.

«Ἄλλ' ἓν ὅσα τούτους ἐλέγχωμεν, ἀνεφύησαν ἑτεροί, λέγοντες τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν θεότητα μιᾶς εἶναι φύσεως. Ποῖος ἕξης τὴν τοσαύτην βλασφημίαν ἠρεῦξάτο; Ἀρειανοὶ γὰρ ἦδη τυγχάνουσι φορητότεροι· οἷς ἐκ τούτων ἀβέξεται τῆς φιλονεικίας, καὶ ἀπιστίας τὸ στέλεχος, φιλονεικώτερον διαθεσθαιούμενον λέγειν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον μιᾶς οὐσίας μὴ εἶναι· ἐπειδὴ οὗτοι τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου καὶ τὴν σάρκα, μιᾶς φασιν ὑπάρχειν οὐσίας¹.»

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα. Ταύτην δὲ χρῆσιν κροήγαγεν ὁ Κύριλλος ἐν τῇ κατ' Ἐφεσον συνόδῳ.

«Φυλάξωμεν τὴν διαφοράν τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκός· εἰς γὰρ ἓν ἑκατέρᾳ τελεί² ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἐπειδήπερ ἓν αὐτῷ ἑκατέρᾳ φύσις ἐστίν.»

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ θεοῦ συμβόλου.

«Τοὺς δὲ λέγοντας ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν, ἢ παθῆτὸν τὸν Θεὸν Λόγον, ἢ εἰς σάρκα τραπέντα, ἢ συνουσιωμένον ἐσχηκέναι τὸ σῶμα, ἢ οὐρανόθεν αὐτὸ

¹ Carm. De test. et adv. Christi.

VARIAE LECTIONES.

¹ Alioqui legendum esset, λέγειν πεπεράνται, aut simile quiddam. ² Leg. λαλεῖ, ut Leontius post Cyrillum Ambros. loquitur. Fragmentum istud non occurrit in tractatu in *Symbolum apostolorum*, qui inter Ambrosii opera editus fuit: acceptum vero est tam a Damasceno quam a Leontio Byzantino ex dialogo 2 Theodoretii cum Eranista.

NOTÆ.

(8) Quæ hic citantur sancti Ambrosii opera, missa fuerunt a Martino Mediolanensi ad Theodosium Juniorem, quo tempore Nestorius hæresin

natura. Et si rursum, contra ac in sancta Trinitate, illic autem tres hypostases sunt, quia alius et alius; una vero natura, quia non est aliud et aliud; hic igitur duæ quidem naturæ, quia aliud et aliud, una autem hypostasis, quia non est alius et alius.

Ejusdem, ex sermone secundo de Filio.

«Atqui hoc est quod hæreticos in errorem adducit, conjunctio nuncupationum, commutatis 423 propter contemperationem nominibus. Certum vero signum est, quando naturæ cogitatione secernuntur, simul nomina dividi. Audi Paulum dicentem: *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloria: Christi quidem Deus, gloriae vero Pater.* Etsi enim utrumque unum est, non tamen natura, sed coitione. Quo quid esse notius possit?»

Scholium. Quæ natura non sunt unum, omnino duo sunt. Sin vero coitio secundum hypostasim est; ergo Deitas Christi ejusque humanitas, natura quidem duo sunt, unum autem hypostasi.

Ejusdem ex versibus¹.

«Venit Deus ac mortalis, naturas ambas in [unum copulans,

«Aliam quidem occultam, patentem aliam ho- [minibus.]»

Sancti Ambrosii Mediolanensis, ex libro De incarnatione, seu contra Apollinarium.

«Sed, dum hos redarguimus, emergunt alii, qui carnem Domini et divinitatem dicant unius esse naturæ. Quæ tantum sacrilegium inferna vomuerunt? Jam tolerabiliores sunt Ariani, quorum per istos [rixarum et] perfidiæ robur adolescit, ut majore contentione asserant Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius non esse substantiæ; quia isti divinitatem Domini et carnem, substantiæ unius dicere tentaverunt.»

Ejusdem, ex libro ad Gratianum imperatorem. Quam auctoritatem Cyrillus protulit in Ephesina synodo.

«Servemus distinctionem divinitatis et carnis. Unus in utraque loquitur Dei Filius, quia in eodem utraque natura est.»

Eiusdem, ex interpretatione divini Symboli.

«Eos vero qui nudum hominem Christum dicunt, aut passibile Verbum Dei, aut mutatum in carnem, aut consubstantiatum cum Verbo corpus

NOTÆ.

suam edidit, tuncque adeo translata fuere in Græcam linguam. Quo factum est ut varia passim horum excerpta citata sint a Græcis scriptoribus;

ἀφράστῳ λόγῳ· οὐ κεκραμένος ἐν αὐτῷ, ἢ ἀποστραρκωμένος, ἀλλ' ἀποσώζων ἐν ἑαυτῷ τῶν δύο φύσεων τῶν ἑτεροουσίων ἀσυγχύτους τὰς ἰδιότητας. Οὐ γὰρ δῆπου ἐκράθησαν αἱ φύσεις ἐν τῇ ἀρρήτῳ καὶ ἀσυγχύτῳ ἐνώσει, ἀλλ' ἠνώθησαν ἀρρήτῳ καὶ ἀφράστῳ λόγῳ, καὶ ὑπερέκεινα παντὸς νοῦ τυγχάνουσι, κατὰ τὸν τρισμακάριον καὶ ἀληθῶς οἰκουμενικὸν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως διδάσκαλον, καὶ ἀρχιεπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον, τὸν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ διαστράψαντα μεταξὺ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπισκόπων, εἰπόντα· Δύο πραγμάτων ἀνομοίων καὶ ἀνίσων κατὰ τὴν φύσιν ἕνεκα γέγονεν, οὐ σύγκρασις, Θεοῦ ἀφράστου καὶ θνητοῦ σώματος, οὐ κατ' ἀφανισμόν ἢ ἀποσάρκωσιν, ἀλλὰ καθ' ἑνωσιν ἀρρήτων καὶ ἀνέκφραστον, καὶ ἀνεκδιήγητον· δύο φύσεων τῶν ἑτεροουσίων, τῶν ἐν ἐνὶ Χριστῷ, Ἰῶ δὲ τοῦ Θεοῦ σωζομένων, καὶ μήτε συγχεομένων, μήτε ἀπολλυμένων, ἢ διαιρεθεῖσων.)

Σχόλιον. Ὁρᾶτε, ὡς οἱ ἅγιοι Πατέρες ἐξ ἴσης τὴν σύγκρισιν καὶ τὴν διαίρεσιν φεύγοντες, σώζεσθαι τὰς δύο φύσεις φασὶν ἐν ἐνὶ Χριστῷ, ἦτοι μιᾷ ὑποστάσει.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου.

« Οὐδέποτε γὰρ ἀπέστη τῆς ἰδίας θεότητος, εἰ καὶ ἐκέκωσεν ἑαυτὸν, μορφήν δούλου λαβὼν δι' ἡμᾶς, οὐκ ἀπολέσας τὴν θεϊκὴν μορφήν, ἵνα κατὰ σὲ ἐτοίμως θεοποιηθῆ, ὡς ἄνθρωπος· μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ γὰρ ναὺν ἐαυτῷ ἐμψυγον, καὶ τέλειον κατασκευάσας ἐν τῇ ἁγίᾳ Παρθενικῇ μήτρᾳ, καὶ ἐνδυσάμενος αὐτὸν, καὶ ἐνωθεὶς αὐτῷ ἀρρήτῳ τῷ λόγῳ, σωζομένων ἀμφοτέρων τῶν φύσεων, καὶ οὐ κεκραμένων, πρῶτῃ βλεπόμενος μὲν ἄνθρωπος, νοούμενος δὲ Θεὸς Ἰησοῦς Χριστός. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀρτιογίας ἐπιστολῆς.

« Τὰς δὲ εὐαγγελικὰς καὶ ἀποστολικὰς περὶ τοῦ Κυρίου φωνὰς ἴσμεν τοὺς θεολόγους ἄνδρας, τὰς μὲν κοινοποιοῦντας, ὡς ἐφ' ἑνὸς προσώπου, τὰς δὲ διαιρουμένας ὡς ἐπὶ δύο φύσεων, καὶ τὰς μὲν θεοπρεπείας κατὰ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, τὰς δὲ ταπεινάς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. »

Σχόλιον. Εἰ ἀληθῶς ἐν πρόσωπον ἐπὶ Χριστοῦ Δ μετὰ τὴν ἑνωσιν, πάντως ἀληθῶς καὶ δύο φύσεις.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Ἀκάκιον ἐπίσκοπον Μελιτήνης ἐπιστολῆς.

« Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἐκεῖνο φαῖν ἂν οἱ δι' ἐναντίας· Ἰδοὺ δὲ σαφῶς οἱ τῆς ὀρθῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν ποιούμενοι, δύο μὲν ὀνομάζουσι φύσεις, διαιρεῖσθαι δὲ τὰς τῶν θεηγόρων φωνὰς διατείνονται, κατὰ γὰρ τὴν διαφορὰν αὐτῶν. Εἶτα πῶς οὐκ ἐναντία ταῦτα τοῖς σοῖς; Οὐ γὰρ ἂν ἔχεις προσώπους δυσὶν, ἤγουν ὑποστάσεις, τὰς φωνὰς διανέμειν· ἀλλ', ὡ βέλτιστοι, φαῖν ἂν, γεγράφαμεν ἐν τοῖς κεφαλαίοις· « Εἴ τις

A qui nec dici nec exprimi possit, non in eo temperatus, aut exuta carne; sed illæsas in seipso servans ambarum essentialiæ diversæ naturarum proprietates. Non enim contemperatæ naturæ sunt in explicabili et inconfusa illa unione, sed copulatæ sunt arcana ratione quæ efferrî sermone non potest: suntque supra intelligentiam omnem, juxta ac pronuntiavit beatissimus vereque œcumenicus orthodoxæ fidei magister, archiepiscopusque noster Athanasius, qui inter trecentos decem et octo præsules splenduit in magno cœncilio Nicæno. Duarum rerum dissidilium et inæqualium coitio secundum naturam facta est, non contemperatio; Dei, inquam, qui verbis exprimi æquit, ac mortalis corporis: non per extinctionem, aut exspoliationem carnis, sed per ineffabilem, inexplicabilemque, et inenarrabilem unionem duarum essentialiæ diversæ naturarum, quæ in uno Christo, Dei autem Filio, salvæ sunt, nec confusæ, nec deperditæ, nec divisæ. »

425 Scholium: Videtis, quomodo sancti Patres confusionem divisionemque ex æquo fugientes, salvas esse naturas duas docent in Christo, id est in una hypostasi.

Ejusdem, ex libro De fide.

« Nequaquam enim descivit a sua divinitate, tametsi semetipsum exinanivit, forma servi propter nos assumpta⁵⁵, non amissa divina, ut, quemadmodum ais, de facili quatenus erat homo, evaderet Deus: absit! Quin potius animatum sibi templum perfectumque in utero Virginis fabricavit, in quod ingressus, eique ineffabili modo unitus, naturis ambabus salvus, non una contemperatis, prodiit, ita ut homo quidem carneretur. Deus vero intelligeretur, Jesus Christus. »

Ejusdem, ex epistola ad Joannem Antiochenum.

« Scimus viros divinarum rerum peritos evangelicas et apostolicas de Domino voces, alias quidem communes facere, tanquam in una persona: alias vero dividere, tanquam in duabus naturis; atque alias quidem quæ Deum deceant, pro Christi divinitate; alias vero, quæ humiles sint, pro ejusdem humanitate. »

Scholium: Si vere una persona post unionem est in Christo, vere prorsus duæ quoque naturæ sunt.

Ejusdem, ex epistola ad Acacium Melitense episcopus.

« Sed enim fortassis illud dicent adversarii. Ecce jam qui rectæ fidei confessionem edunt, duas quidem naturas aperte nominant: dividi vero contendunt sanctorum Patrum voces secundum naturarum ipsarum discrimen. At quomodo hæc non adversantur assertioni tuæ? Nequaquam enim possis voces istas personis duabus distribuere. Verum, cum bona vestra gratia dicam, in capitulis

⁵⁵ Philipp. II, 6, 7.

scripsimus⁶⁶: « Si quis duabus personis, seu hy-
 « postasibus voces distribuit, et alias quidem
 « tanquam homini, seorsum a Verbo, quod ex
 « Deo est intellectu accommodat; alias vero,
 « quippe quæ Deum deceant, soli Verbo, quod ex
 « Deo Patre est, hic damnatus esto. Discrimen
 « autem vocum nullatenus negavimus. »

Scholium: Vides, quomodo duas naturas dicere
 non dubitat, sed recusat confiteri eas per se et
 se junctim exstare.

Ejusdem, ex Glaphyris in Leviticum.

« Duas siquidem aviculas jubet accipere, mundas
 et vivas, ut intelligas per vivos alites, cœlestem
 hominem simul et Deum in naturas duas distinc-
 tum, pro consentanea singulis ratione. Verbum
 quippe erat ex Deo Patre in carne ex Virgine as-
 sumpta splendescens, sed citra sejunctionem. Unus
 enim est ex ambobus Christus. »

Ejusdem, ex libris de Trinitate⁶⁷.

« Christus velut confinium quoddam est divini-
 tatis et humanitatis, utriusque habens tanquam in
 unum coitionem, et rerum natura discrepantium
 concursum in identitatem per unionem et impli-
 cationem. »

426 *Ejusdem, ex epistola ad Succensum.*

« Dispensationis itaque, ut dicebam, modum
 animo reputantes, videmus naturas duas mutuo
 coivisse indivulsa unione, nulla conversione, nulla
 mutatione. Nam caro caro est, et non Deitas;
 etsi caro Dei facta est. Consimiliter etiam Verbum
 Deus est, et non caro, licet carnem propriam
 dispensatoria ratione sibi fecerit. Igitur cum hoc
 consideramus, nihil injuriæ irrogamus concursui
 illi, qui in unitatem desiit. Dicendo ex naturis
 duabus eum esse, post unionem scilicet, naturas
 ab invicem non dirimimus, nec illum qui unus
 indivisibilisque est, in duos filios scindimus, sed
 Filium unum pronuntiamus, et, veluti Patres dixe-
 runt, *unam naturam Verbi incarnatam*. Itaque
 quantum in mentem cadit, et solo animi obtutu
 considerando qua ratione unigenitus factus sit
 homo, naturas duas esse aimus: unum vero Fi-
 lium, et Christum, et Dominum confitemur, Ver-
 bum Dei factum hominem et incarnatum. »

Scholium: Consideret quiaquis mente cæcus
 non est, sensum hujus Patris. Non enim dixit,
 Post unionem naturas non confitemur; sed,
 « non dirimimus. » Nam duas esse ait, « Filium
 vero unum, Christumque, et Dominum. » Et post-
 quam dixit, « Filium unum pronuntiamus, » sub-
 jungit, « et naturam unam Verbi incarnatam. » Ubi
 naturam vocat hypostasim. Non enim natura est,
 aut substantia Filius, sed hypostasis. Nam si esset
 natura, cum Pater Filius non sit, Pater ejusdem

A « προσώποις δυσίν, ἡγουν ὑποστάσεις, διανέμει τὰς
 « φωνάς, καὶ τὰς μὲν, ὡς ἀνθρώπων παρὰ τὸν ἐκ
 « Θεοῦ Λόγον ἰδικῶς νοουμένῳ προσάπτει, τὰς δὲ,
 « ὡς θεοπρεπιεῖς, μόνῳ τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγῳ,
 « οὗτος ἔστω κατάκριτος. Φωνῶν δὲ διαφορὰν κατ'
 « οὐδένα τρόπον ἀνηγήκαμεν. »

Σχόλιον. Ὅραξ, ὡς οὐ τὸ δύο φύσεις λέγειν
 παραιτεῖται, ἀλλὰ τὸ, ἴδια καὶ ἀναμέρος αὐτὰς ὁμο-
 λογεῖν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ εἰς τὸ Ἀστυκιάδον.

« Δύο μὲν γὰρ ὀρθῶτα ληφθῆναι κελεύει ζῶνας
 καὶ καθαρὰ, ἵνα νόσησ διὰ τῶν πετεινῶν τὸν οὐρά-
 νιον ἀνθρώπων ὀμοῦ καὶ Θεὸν, εἰς δύο μὲν φύσεις,
 ὅσον ἦκεν εἰς τὸν ἐκαστὴν πρέποντα λόγον, διαιρού-
 μενον. Λόγος γὰρ ἦν ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀναλάμψας
 ἐν σαρκὶ τῇ ἐκ γυναικὸς, πλὴν οὐ μαριζόμενον. Εἰς
 γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστός. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ περὶ Τριάδος λόγου.

« Μεθόριον δὲ ὡςπερ τι θεότητος καὶ ἀνθρωπό-
 τητος, ὁ Χριστός τὴν ἐν ἡ ἀμφοῖν ἔχων ὡς ἐν ἐνὶ
 σύνοδον, καὶ τῶν τῇ φύσει διεστηκότων τὴν εἰς ταυ-
 τότητα συνδρομὴν καθ' ἑνωσιν καὶ ἀναπλοχὴν. »

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Ζούκενσον ἐπιστολῆς.

« Ἐννοοῦντες τοίνυν, ὡς εἶπεν, τῆς οἰκονομίας τὸν
 τρόπον, ὁρῶμεν, ὅτι δύο φύσεις συνῆλθον ἀλλήλαις
 καθ' ἑνωσιν ἀδιάσπαστον, ἀτρέπτως τε καὶ ἀμετα-
 βλήτως· ἡ γὰρ σὰρξ, σὰρξ ἔστι, καὶ οὐ θεότης, εἰ
 καὶ γέγονε Θεοῦ σὰρξ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λόγος Θεῶς
 ἔστι καὶ οὐ σὰρξ, εἰ καὶ ἴδιαν ἐποίησατο τὴν σὰρκα
 οἰκονομικῶς. Ὅταν δὲ ἔννοῶμεν τοῦτο, οὐδὲν ἀδι-
 κοῦμεν τὴν εἰς ἐνότητα συνδρομὴν· τὸ ἐκ δύο φύ-
 σεων γεγενῆσθαι λέγοντες, μετὰ μέντοι τὴν ἑνωσιν,
 οὐ διαιρούμεν τὰς φύσεις ἀπ' ἀλλήλων, οὐδὲ εἰς δύο
 τέμνομεν υἱὸς τὸν ἕνα καὶ ἀμέριστον, ἀλλ' ἕνα
 φαμέν υἱὸν, καὶ, ὡς οἱ Πατέρες εἰρήχασιν, *μίαν φύ-
 σιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σσαρκωμένην*. Οὐκοῦν, ἔσον
 μὲν ἦκεν εἰς ἔννοιαν, καὶ εἰς μόνον τὸ ὄραϊν τοῖς τῆς
 ψυχῆς ὄμμασι, τίνα τρόπον ἐνηθρώπηκεν ὁ μονο-
 γενῆς, δύο τὰς φύσεις εἶναι φαμεν, ἕνα δὲ Υἱὸν, καὶ
 Χριστὸν, καὶ Κύριον ὁμολογοῦμεν, τὸν τοῦ Θεοῦ
 Λόγον ἀνανθρώπησαντα καὶ σσαρκωμένον. »

D *Σχόλιον*. Σκοπεῖτω πᾶς τις μὴ τυφλώτων τὸν
 νοῦν, τοῦ Πατρὸς τὴν ἔννοιαν. Οὐκ εἶπε γὰρ, Μετὰ
 μέντοι τὴν ἑνωσιν, οὐχ ὁμολογοῦμεν τὰς φύσεις,
 ἀλλ', « Οὐ διαιρούμεν. » Δύο γὰρ τὰς φύσεις εἶναι
 φησιν, « Ἐνα δὲ Υἱὸν, καὶ Χριστὸν, καὶ Κύριον. »
 καὶ εἰπὼν, « ἕνα φαμέν Υἱὸν, » ἐπήγαγε, « καὶ
 μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σσαρκωμένην, » φύσιν
 ἑνταῦθα τὴν ὑπόστασιν ὀνομάσας. Οὐ γὰρ φύσις
 ἦτοι οὐσία, ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὑπόστασις. Εἰ γὰρ φύ-
 σις ὁ Υἱὸς, οὐκ ἔστι δὲ ὁ Πατὴρ Υἱὸς, οὐκῶν

⁶⁶ Anabem. 4. ⁶⁷ Lib. III ad Herm.

οὐδ' ἂν εἴη ὁ Πατήρ τῆς αὐτῆς φύσεως τῷ Υἱῷ· ὁμοῦς καὶ τῆς σαρκὸς ἐνδείκνυται τὴν φύσιν, πρὸς τὸν αὐτὸν Σούκενσον γράφων· ὥστε εἰ καὶ καθ' ἑμᾶς οὐσίαν ἐνταῦθα τὴν φύσιν φησὶν, εἰσκομίζει καὶ τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν διὰ τοῦ εἰπεῖν, *σεσαρκωμένην*. Γράφει γοῦν οὕτως·

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Σούκενσον δευτέρας ἐπιστολῆς.

« Εἰ μὲν γὰρ *μία* εἰπόντες τοῦ Λόγου φύσιν, σεσιγήκαμεν, οὐκ ἐπενεχόντες τὸ, *σεσαρκωμένην*, ἀλλ' ὅσον ἔξω τιθέντες τὴν οἰκονομίαν, ἦν αὐτοῖς τάχα που καὶ ἀπίθανος ὁ λόγος προσποιουμένοις ἔρωτᾷ, εἰ μία φύσις τὸ ἅλον, ποῦ τὸ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι, ἢ πῶς ὑφάτηκεν ἡ καθ' ἡμᾶς οὐσία· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐν ἀνθρωπότητι τελειότης, καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας ἡ δῆλωσις εἰσκεχόμεσται διὰ τοῦ εἰπεῖν, *σεσαρκωμένην*, παυσάσθωσαν καλαμίνην *ράβδον* ἑαυτοῖς ὑποστήσαντες. »

Σχόλιον. Παύσασθε τοιγαροῦν, ὦ οὔτοι, καλαμίνην *ράβδον* ἑαυτοῖς ὑποστήσαντες, τῷ διδασκάλῳ πετιόμενοι. Ἰδὲ γὰρ σαφῶς εἴρηκε διὰ τοῦ, *σεσαρκωμένην*, εἰπεῖν τὴν ἐν ἀνθρωπότητι τελειότητα, καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας τὴν δῆλωσιν εἰσκεχόμεσθαι, καὶ ὡς οὐ μία φύσις τὸ ἅλον ἐστίν· εἰ δὲ οὐ μία, παντὶ που ἅλῳ, ὡς δύο.

Τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν Λάζαρον λόγου (9).

« Κασσίτερος μολίδου καὶ ἀργύρου μετέχει· ἀργύρου τὴν ὕψιν, μολίδου τὴν φύσιν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος, τὰς δύο φύσεις ἐν αὐτῷ ἀποσώζει [τὰς φύσεις] οὕτω καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ ἐστίν, οὐχ ὑπάρχων ἕτερον παρ' αὐτάς. »

427 Scholium (10) : Necessè non est ut exemplum omni parte similitudinem referat illius cum quo componitur. Stannum esse quidem argentum videtur, sed non est : Christus autem vera est homo.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς πρὸς Καισάριον τὸν μονάζοντα ἐπιστολῆς.

« Οὕτω κἀνταῦθα τῆς θείας αὐτῷ φύσεως ἐνιδρυσάσης, ἕνα Υἱὸν, ἐν πρόσωπον, τὸ συναμφοτέρον ἀπετέλεσε, γνωριζόμενον μέντοι ἀδιαίρετῳ καὶ ἀσυγχύτῳ λόγῳ· οὐκ ἐν μιᾷ μόνῃ τῇ φύσει, ἀλλ' ἐν δυοῖς τελείαις. Ἐπὶ γὰρ μιᾶς, ποῦ τὸ ἀσύγχυτον ; ποῦ τὸ ἀδιαίρετον ; ποῦ ἡ ἔνωσις λεχθεῖη· ἐαυτῇ γὰρ ἐνοῦσθαι ἢ διαρῆσθαι ἀδύνατον. Ποῖος ἄξις ἡρεῖξασθαι ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν λέγειν μετὰ τὴν ἔνωσιν ; ἢ γὰρ τὴν θείαν φύσιν κρατοῦντες, τὴν ἀνθρωπίνην ἀρνοῦνται, φημί τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν· ἢ τὴν ἀνθρωπίνην κατέχοντες, τῆς θείας φύσεως τὴν ἀρνήσιν ποιοῦνται· ἐπεὶ λεγέτωσαν ποῖα ἀπολώλεκε τὸ ἴδιον ; Εἰ γὰρ ἐτι ἐβῶται ἡ ἔνωσις, πάντως καὶ μετὰ τῆς ἐνώσεως ἰδιώματα ἀποσώζεσθαι ἀνάγκη. Ἐπεὶ οὐχ ἔνωσις τοῦτο, ἀλλὰ σύγχυσις καὶ ἀφανισμὸς τῶν φύσεων. »

A ac Filius naturæ non foret. Attamen naturam carnis indicat, cum ad eundem Succensum scribit. Quamobrem etsi substantiam, essentialive, hic naturam perinde ac vos appellat, inducit etiam naturam carnis, cum ait, *incarnatam*. Ita quippe scribit :

Ejusdem, ex secunda ad Succensum epistola.

« Si enim unam Verbi naturam dicendo, contuissemus, nec subjunxissemus, *incarnatam*, velut exclusa incarnationis dispensatione, esset fortassis eorum non ineptus sermo, cum rogare simulant : si una natura totum est, ubinam illa in humanitate perfectio sit, aut quo pacto natura nostra consistat ? quoniam vero *incarnatam* pronuntiando, ipsa quoque perfectio quoad humanitatem, et essentialitatis nostræ declaratio allata est, inniti jam desinant baculo arundineo. »

Scholium : Desinite itaque et vos baculo niti arundineo, morem gerentes doctori. Ecce enim luculenter ait, *incarnatam* pronuntiando, significari perfectionem quoad humanitatem, expressamque substantiæ nostræ declarationem ; imo non unam naturam totum esse. Si autem non una, nemini non perspicuum est duas esse.

Sancti Joannis Chrysostomi, ex sermone in Lazarum.

« Stannum plumbi et argenti particeps est, argenti quidem quoad aspectum, plumbi vero natura. Sic Christus Deus et homo cum sit, duas in seipso naturas conservat. Sic et ipse in ipsis est, nec aliud præter ipsas existit. »

Ejusdem, ex epistola ad Cæsarium monachum.

« Sic etiam hic divina natura in ipso insidente, unum Filium, unam personam, utrumque constituit ; qui quidem indivisa inconfusaque ratione agnoscitur, non in una sola natura, sed in duabus perfectis. Si quidem in una, ubi illud, citra confusionem ? ubi extra divisionem ? ubi unio dici queat ? Unam enim sibi ipsi uniri, vel dividi impossibile est. Quis infernus eructando protulit, unam in Christo naturam post unionem ? Vel enim divinam naturam tenentes, humanam negant, imo nostram inquam salutem : aut humanam tenentes, divinam naturam ejurant. Quocirca dicant, quænam quod proprium sibi erat, amisit ? Nam si adhuc salva unio est, proprietates omnino esse salvas oportet. Alioqui hoc unio non esset, sed confusio et extinctio naturarum. »

NOTE.

(9) Excerptum istud non reperi in genuinis, dubiisve, aut spuris Chrysostomi homiliis de Lazaro, quæ hactenus editæ sunt. Cæterum Chalcedonensis synodi ætate recentior homilia est, proindeque Chrysostomo : quemadmodum epistola ad

Philippum paulo ante citata quæ Gregorii Nysseni nomen præfert.

(10) Scholium istud quod in Turriani translatione reperi, desideratur in codice Vaticano.

IN DIALOGUM CONTRA MANICHÆOS ADMONITIO.

In dubium vertit Jacobus Billius, num Dialogus iste adversus Manichæos genuinus sit sancti Joannis Damasceni fetus. Combefisio non displicuit Billii suspicio. Fatetur tamen uterque, *disputationem hanc dignam plane esse, quæ Damasceni nomen præ se ferat.* Quin adject Combesisius : *Quoniam vix ovum ovo similis Damasceni reliquis ac indubitatis operibus.* Enimvero hujus voluminis dictio tota Damascenica est, trita ipsi argumentandi methodus, rerumque earumdem, at necessaria repetitio, sententiarum denique, quas passim alias, ac in primis in libris *De fide orthodoxa* tradit, æquabilitas, imò dictiones et voces eædem, eædemque periodi ubique obvix sunt. Hæc probe quidem Billio et Combefisio nota fuerant : at secum obtinere vix potuerunt, ut concederent doctorem orthodoxum in ea fuisse sententia, ut ignem quo torquentur dæmones et impii, verum corporeumque esse negaret, aut saltem metaphorico sensu intelligeret. Annon vero idem ea de re Orientalis Ecclesiæ theologo sentire fas erat, quod ecclesiastici tractatores nonnulli docere non dubitarunt? Ambrosius in cap. xiv *Evang.* secundum Lucam, de igne isto sic loquitur : *Ignis est, quem generat mastitia delictorum : vermis est, eo quod irrationalia animæ peccata mentem rei sensumque compungant, et quedam exedant viscera conscientiæ.* Idem prorsus sentiebant illi, quorum expositionem affert Hieronymus ad calcem commentarii in Isaiam, ubi verba ista expendens : *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur,* hæc habet : *Vermis autem qui non morietur, et ignis qui non exstinguetur, a plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, quare vitio suo atque peccato caruerint electorum dono : juxta illud quod dicitur : « Versatus sum in miseria, dum mihi infigitur spina. » Et iterum sub obelo : « Sicut linea vestimentum, et vermis lignum, sic mæror excruciat cor viri, » ita duntaxat, ut non negent prævaricatorum et Dominum negantium æterna supplicia ; dicente Domino in Evangelio : « Ite in ignem æternum qui præparatus est diabolo et angelis ejus. Et infra ait : Ignis quoque juxta id accipiendus, quod et vermis, etc.* Propter hæc aliaque similia Patrum testimonia illustrissimus Mospeliensis episcopus in Catechismo censet, fidei caput non esse, **428** igne vero corporalique plectendos esse damnatos. Vide part. i, sect. 2, cap. 3, § 21, ubi insuper citat Estium in c. 4 *Sent.* dist. 44, § 12 et 13. Non me præterit Hieronymum epistola 59, ad Avitum, hoc dogma velut ab Origene assertum notare. Etenim alio sensu Origenes id tenuit, alio doctores catholici. Origenes quidem dolorem verum perpessura esse resurgentium corpora negabat ; quibus nempe carnem veram adimeret : illi vero, quorum mentem exponit Hieronymus, alieni prorsus erant ab istis erroribus, quos ab Origene invecos damnavit Ecclesia. Quinta quippe synodus ea solum Origenis dogmata anathemate ferit, quæ Verbi cum Patre consubstantialitatem, veram carnis resurrectionem, et suppliciorum inferni perpetuitatem impugnabant. Illi autem sic tropice ignem et vermem, de quibus loquitur Scriptura, intelligebant, ut aerea corpora resurgentibus non affingerent, nec negarent prævaricatorum, et Dominum negantium æterna supplicia ; uti testatur ipsemet sanctus doctor. Hos vero Ecclesiæ Orientalis magistros fuisse, idcirco affirmare ausim, quod nobis sæpius inculcet idem Hieronymus, præsertim epistola 89, quæ est ad sanctum Augustinum, se vix alios Scripturæ sacræ commentatores legere præter Græcos, seu, ut alias loqui mavult, *Græciæ tractatores.* Unde a Damasceni methodo non abhorret, quod, ut Manichæi cavillos et ambages varias declinaret, doctores suos de more secutus, ignem inferni tropologice, perinde atque vermem illum quo dæmones et impii discruciantur, sic interpretatus sit, ac si pœna damni duntaxat, quæ omnium gravissima est, istiusmodi locutionibus indicetur : ut nempe inferat acerbissimum hoc supplicium non tam a Deo infligi, quam a prava impiorum voluntate accersiri. Sed nec ab ista doctrina procul abest lib. ii *De fide*, cap. 4, et lib. iv, cap. ult., ubi docet ignem illum, οὐχ ὕλην, οὐδὲ τὸ παρ' ἡμῶν, *instar nostri materialem non esse ; sed qualem Deus ipse novit.* Qui ignem æternum materialem non esse censet, is profecto ea quæ de igne et vermibus in Scripturis leguntur, metaphorico sensu intellexerit.

Nec quemquam moretur titulus iste, qui in cod. Reg. 2502 huicce Dialogo præfigitur : Τοῦ αὐτοῦ μεγάλου Ἀθανασίου διάλογος κατὰ Μανιχαίων, ἐν ᾧ διαλέγονται Ὁρθόδοξος καὶ Μανιχαῖος. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν εἶναι Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. *Ejusdem magni Anathasii dialogus adversus Manichæos, cujus interlocutores sunt Orthodoxus et Manichæus.* Alii tamen aiunt ipsum Joannis Damasceni opus esse. Nam primo, totus hic liber Athanasii dictionem ac methodum nusquam exhibet ; sed recentioris cujusdam theologi. Deinde non constat apud eruditos Athanasium volumen aliquod singulare adversus Manichæos edidisse : et quamvis alicubi illos a se impugnatos asserat, hoc satis superque præstiterat in libro *Contra omnes hæreses.* Quin etiam ex probatis auctoribus nemo Athanasium ejusmodi colloquia scripsisse hactenus testatus est. Quotquot sanctissimo præsuli ascripti fuere de Trinitate dialogi, eos aut Theodoro, aut sancto Maximo restituerunt cruditi. Nec tamen quis conjiciat inter Maximi opera accensent-

dum forte illum esse, quem Damasceno tribuimus. Etsi enim sanctum martyrem adversus Manichæos dialogum edidisse didici ex Georgio Scholario, versus finem libri, quem contra Latinos Joanni Comneno Trapezuntio imperatori nuncupavit, quique asservatur in bibliotheca Regia n. 2957, ἐν τῇ Ὀρθοδόξου καὶ Μανιχαίου διαλέξει, inquit: attamen noster hic dialogus toto caelo discrepat a stylo et argumentandi ratione quæ animadvertuntur in Dialogis qui Maximo tribuuntur. Quinimo pauca ishæc verba, quæ Scholarius ex Maximi colloquio deprompsit, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκπορεύεται τοῦ Πατρὸς, *Spiritus vero ex hypostasi Patris procedit*, in nostro nusquam occurrunt.

Joannes itaque Damascenus dialogum hunc scripsit contra Manichæos, quando in Syriæ partibus sub Paulicianorum nomine, Paulo et Joanne auctoribus, denuo pullulare atque invalescere cœperunt, ita ut caliphas, seu principes Arabum Mohammedanos, Orientis ea ætate dominos, adversus fideles catholicos extimularent. Narrat Theophanes Walidum, hujus nominis secundum, sanctissimo Damascenorum episcopo Petro idcirco linguam abscidisse, eumque exsilio multasse, quia contra Arabes et Manichæos scripserat. Id porro imperante Leone Isauro, dum floreret Damascenus noster, contigit. Quin etiam circa Copronymi, Leonis filii, undecimum 429 annum, eodem impio imperatore annuente et duce, multi ex his hæreticis in Thraciam migraverunt; unde Bulgariam postmodum infestarunt, tum deinde in Occidentis partes penetrarunt. Horum enim nepotes fuerunt Albigenses in Galliis, et Patarini in Italia. Ne igitur Manichæi astu suo atque vafricie fidelibus illuderent, eorum impia deliria profanaque dogmata præcipua exponit: variis eos argumentis exagitat, innumeras ex principiis ipsorum conclusiones deducendo, quibus persentiscant omnes, hæresim hanc talem esse, quæ non fidei solum, verum etiam probis moribus perniciosissima sit, et rerum publicarum statui et regimini insidietur. Severitatem legum memorat, quæ cum hæreticos alios levibus pœnis afficerent, istos capite atque etiam flammis punirent. Quamobrem Alexius Comnenus Basilium, novorum Manichæorum, qui Bogomili nuncupabantur, antesignanum, igne cremari jussit, ut post Annam Comnenam ejus filiam, Zonaras aliique Byzantini scriptores referunt.

Hic porro dialogus Græce et Latine primum prodiit Basileæ anno 1575 cum aliis Damasceni operibus: Latine vero translationis istius parentem agnoscere hactenus non potui: quæ etsi in quibusdam a Græco contextu dissidet, in multis tamen sat elegans est, et auctoris sensum exacte reddit. Anno 1578 eundem dialogum Basileæ edidit Leunclavius Græce et Latine, cum Legatione Theoriani ad Armenos, et aliis opusculis, quæ omnia de Græcis rursus Latina fecit. Aliam denique ejusdem Dialogi interpretationem elaboravit Jacobus Billius, quæ inter Damasceni nostri opera Parisiis edita est ann. 1577, 1603 et 1619.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΑΝΙΧΑΙΩΝ ΔΙΑΔΟΓΟΣ.

S. JOANNIS DAMASCENI

DIALOGUS CONTRA MANICHÆOS.

Διαλέγονται ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ καὶ ΜΑΝΙΧΑΙΟΣ^a.

α'. ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ. Ἐπειδὴ συνελθύθαμεν ἀλλήλοις λογικὴν συζήτησιν ποιήσασθαι, ἐρωτῶ σε, τί τὸ ζητούμενον; ΜΑΝΙΧΑΙΟΣ. Τὸν περὶ πίστεως γυμνάσαι λόγον, ὅπως ἂν εὐρωμεν τὴν ἀλήθειαν. ΟΡΘ. Τὸ ψεῦδος; τῆ ἀληθείας ἐναντίον; ΜΑΝ. Παντὶ τρόπῳ. ΟΡΘ. Πῶς τοῦτο φῆς; ΜΑΝ. Ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀλήθεια τῶν ὄντων ἐστὶ γνῶσις, τὸ δὲ ψεῦδος, τοῦ μὴ ὄντος. ΟΡΘ. Οὐ καλῶς ἀπεκρίθης· ἡ μὲν γὰρ ἀλήθεια, τῶν ὄντων ἐστὶ γνῶσις, τὸ δὲ ψεῦδος, οὐκ ἐστὶ μὴ ὄντος γνῶσις. Τὸ γὰρ μὴ ὄν, οὐ γινώσκειται. ΜΑΝ. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ψεῦδος; ΟΡΘ. Τῶν

A *Interlocutores*: ORTHODOXUS et MANICHÆUS.

1. ORTHODOXUS. Quandoquidem mutux disquisitionis causa, convenimus, ex te quæro, de quonam inter nos agitur? MANICHÆUS. Ut fidei doctrinam explicemus, quo veritatem assequi possimus. ORTH. Vero falsum adversatur, annon? MAN. Omnino. ORTH. Quid ita? MAN. Quia veritas eorum quæ sunt, est cognitio: falsitas autem, ejus quod non est. ORTH. Haud recte respondisti. Nam veritas quidem eorum quæ sunt, cognitio est, falsitas autem non est cognitio ejus, quod non est? Nam quod non est, ne quidem cognoscitur.

VARIE LECTIONES.

^a Hæc addo ex Regio codice 2502; habuitque codex cardinalis Sirlleti quem consulebat Billius.

MAN. Quidnam ergo est falsitas? ORTH. Eorum, A quæ sunt, ignoratio. MAN. Recte dixisti. ORTH. Si igitur veritas, eorum quæ sunt, cognitio est, falsitas autem ejus quod est, ignoratio; cognitio habitusne est? MAN. Est plane. ORTH. Si cognitio est habitus, ignoratio plane privatio erit. MAN. Imo ignoratio quoque habitus est. ORTH. Quid est ignoratio? MAN. Non habere cognitionem. ORTH. Particula, non, privationemne, an affirmationem, et habitum significat? MAN. Privationem. ORTH. Nunquid non dicimus non ens, id quod non habet ut sit? MAN. Profecto. ORTH. Ergo cum ignoratio nihil aliud sit quam cognitionem non habere; particula autem, non, 430 privativa sit; ignoratio proinde privatio est, non habitus. MAN. Optime. ORTH. Cum igitur veritas cognitio sit, habitus quoque erit: eodemque modo cum falsitas ignoratio sit, non est dubium quin privationis rationem obtineat. Sicque veritas habitus erit, falsitas privatio: ac veritas quidem ens, falsitas autem non ens. MAN. Ita sane. ORTH. Malum, falsitasne est, an veritas? MAN. Falsitas. ORTH. Malum ergo est non ens nihil: et quemadmodum privatio habitui, sic B MAN. Age, redeamus.

2. ORTH. Unum dicis rerum principium, an duo? MAN. Duo: unum bonum, alterum malum. Ac bonum quidem, arborem bonam appello, quæ bonum omne contineat, et efficiat, nec fructum in alium edere queat: malum autem, tenebras, corruptionem, arborem malam, quæ malum omne vitique genus omne faciat, nec fructum bonum ferre possit. ORTH. Quidquamne inter hæc duo principia commercii est, necne? MAN. Nihil prorsus. Sed alterum alteri contrarium est. ORTH. Estne unum in alio, aut cum alio; numve loco discreta sunt? MAN. Discreta primum erant, atque utrumque suis se finibus continebat. ORTH. Quonam igitur pacto nunc inter se commista sunt? MAN. Bonus in loco suo, in omni bonitate et felicitate agebat. Materia autem, cum sine vita, sine motu, spurca, horrendæ tenebræ, a sensu remota, multis retro sæculis fuisset; tum postea secum ipsa cœpit dissidere, ejusque fructus mutuo inter se pugnare. Cumque alii insequerentur, fugerent alii, ad lucis fines pervenerunt; ad cujus aspectum, pulchritudinis ipsius cupiditate capti, pugnæ mutuæ finem facientes, unanimi consensu lucem adoriri instituerunt. Quamobrem cum bonus virtutem ex se emisisset, conserto prælii, tenebrarum principes lucis partem voraverunt. Bonus quippe virtutem illam sibi eripi passus est; veritus ne suo quoque loco tandem illi potirentur. Hoc autem ea mente fecit, ut per eam partem, quam tradiderat, imperium in malum obtineret. Sicque boni malique commistio contingit. Nam ex portione boni, animæ; et ex mali substantia, corpora prodierunt. ORTH. Nunc, quæso, hæc una consideremus. MAN. Utique con-

δυντων ἀγνωσία. MAN. οὐν ἡ μὲν ἀλήθεια τῶν ὄντων ἀγνωσία τοῦ ὄντος, MAN. Ναί. OPΘ. Εἰ πάντως στέρησις. Μ OPΘ. Τί ἐστὶν ἀγνωσία; OPΘ. Τὸ, μὴ, στερητεῖς ἐκτικόν. MAN. Τὸ, μὴ, ὄν λέγομεν; τὸ ἐστερηθῆλονότι. OPΘ. Οὐκοῦν ἐστὶ· τὸ δὲ, μὴ, στερητεῖς καὶ οὐχ ἔξει. MAN. οὐν ἀλήθεια γνῶσις, ἔξ ἀγνωσία, στέρησις κατ' ἔσται οὐν ἡ μὲν ἀλήθεια; καὶ ἔσται ἡ μὲν ὄν. MAN. Ἐκ παντὸς ἀλήθεια; MAN. Ψεῦδῆ κία, καὶ ὄντως στέρησις ἔξει, ἀντίκειται τί μὲνον ἐπανάλωμεν. Μ

β'. OPΘ. Μίαν ἀρχὴν MAN. Δύο, μίαν μὲν ἀ τὴν μὲν ἀγαθὴν ὄνομα ἀγαθοῦ περιεχτικὸν καὶ καρπὸν κακὸν ποιεῖν· ράν, δένδρον πονηρὸν, ποιητικὸν, μὴ δυνάμει OPΘ. Κοινωνοῦσιν ἀλλ' οὐ; MAN. Παντελῶ ἀλλήλαις ὑπάρχουσιν. ἀλλήλαις εἰσὶν, ἢ κε; σμέναι ἦσαν ἐξ ἀρχῆς, OPΘ. Πῶς οὖν νῦν εἰσι ὁ ἀγαθὸς ἐν τῷ ἰδίῳ μακαριότητι, ἢ δὲ ἔλ ἀκίνητος, αἰσχροῦ, σκό πολλοὺς αἰῶνας· ὅστε ἐαυτὴν, καὶ οἱ καρποὶ λους· καὶ τῶν μὲν δι ἐφθασαν εἰς τὰ ὄρια τε D ἐπεθύμησαν τοῦ κάλλος πρὸς ἀλλήλους πολέμ ἀλλήλους, ἐπέθεντο τῷ ὄντος τὴν δυνάμειν παρ μένης, ἐφαγον μέρος τοὺς. Παρξώρησις γὰρ ἐξ αὐτοῦ· καὶ φοβηθεὶς τόπου αὐτοῦ, τοῦτο ἐπ παρέδωκε, κατακυριεύ νειτο σύγχρασις τοῦ ἀγ τῆς μοίρας τοῦ ἀγαθοῦ οὐσίας τῆς κακίας, τ τούτων διασχεψόμεθα.

γ. ΟΡΘ. Ἡ ἀρχὴ πσαυχῶς λαμβάνεται; ΜΑΝ. Φράσον σύ. ΟΡΘ. Ἐναρχον μὲν ἔστι, τὸ μὴ ἐσχηκὸς ἀρχὴν· τὸ δὲ τῆς ἀρχῆς ὄνομα, ὁμώνυμόν ἔστι· καὶ γὰρ πολλὰ σημαίνει· λέγεται γὰρ ἀρχὴ κατὰ χρόνον· ὡς λέγομεν ἀρχὴν ἡμέρας, τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολήν, καὶ ἀρχὴ ἐνιαυτοῦ λέγεται· ἀρχὴν καὶ κατὰ τόπους λέγομεν, ἀρχὴν ὁδοῦ, καὶ ἀρχὴν τοῦ Φυσῶν, τὸν παρὰδεισον. Λέγεται ἀρχὴ καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα καὶ ἐξουσίαν, ὡς λέγομεν ἀρχὴν εἶναι τὸν βασιλέα τῶν ὑπηκόων· λέγεται ἀρχὴ, καὶ τὸ φύσει πρότερον, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ· δύο μὲν γὰρ ὄντων, ἐξ ἀνάγκης ἔστι τὸ ἕν. Ἐνὸς δὲ ὄντος οὐκ ἐξ ἀνάγκης εἰσὶ δύο· ἔσται γὰρ δύο, ἕν καὶ ἕν· τὸ δὲ ἕν, οὐ δύο. Ἀρχὴ οὖν τῶν δύο, τὸ ἕν λέγεται. Ἀρχὴ καὶ κατὰ τάξιν· ὡς πρῶτον τὸ τοῦ ἀναγνώστου ἀξίωμα, εἴτα ὑποδιάκονος, καὶ οὕτως πρεσβύτερος, καὶ οὕτως ἐπίσκοπος. Β Λέγεται καὶ ἀρχὴ κατὰ τὸ αἶτιον, καὶ τοῦτο τριχῶς· ἢ γὰρ φυσικὸν, ὡς ἀρχὴ υἱοῦ, πατῆρ· ἢ ποιητικόν, ὡς ἀρχὴ κτίσεως, ὁ κτίστης· ἢ μιμητικόν, ὡς ἀρχὴ εἰκότος τὸ εἰκονιζόμενον· κατὰ τοσούτους οὖν τρόπους, λεγομένης τῆς ἀρχῆς, ἑκατὸν ἔστι τὸ ὄντως ἀναρχον λεγόμενον· πῶς οὖν δύο ἀρχὰς σύ φῆς ἀνάρχους; ΜΑΝ. Κατὰ πάντας τοὺς τρόπους. ΟΡΘ. Ὡς οὕτως γὰρ ἔσονται ἀναρχοί· ἀλλ' ἐψεύσω κατὰ τῆς σεαυτοῦ κορυφῆς· ἀπὸ ψεύδους ἀρξάμενος, ἀδόκιμον ἔξεις τὸ τέλος. ΜΑΝ. Πῶς τοῦτο λέγεις; ΟΡΘ. Δύο εἰπὼν, ἀπὸ ἀριθμοῦ ἤρξω· καὶ δὲ δύο, οὐκ ἀρχὴ· ἄλλη γὰρ ἀρχὴ τῶν δύο, ἢ μονάς. Περὶ ἀρχῆς οὖν διαλεγόμενος, μίαν ἀρχὴν εἶπα, ἵνα ἢ τελεῖα ἢ ἀρχὴ· φύσει γὰρ μονάς, ἀρχὴ δυάδος. Εἰ οὖν δύο ἀρχαί, τοῦ ἢ φύσει πρότερα ἀρχὴ, τοῦτέστιν ἢ μονάς; C

principio erunt. Verum mentitus es contra caput tuum : cumque a falso inceperis, infelicem quoque finem obtinebis. MANICH. Qui tandem? ORTH. Quoniam, cum duo dixeris, a numero incepisti. Binarius autem principium non est. Binarii siquidem aliud principium est, nempe unitas. Quare principium, quo perfectum principium sit. Unitas enim binarii principium est. Si igitur duo sunt principia, ubinam principium illud erit, quod natura prius sit, hoc est unitas?

δ. ΜΑΝ. Σὺ οὖν τρεῖς ὑποστάσεις λέγεις; Καὶ πῶς λέγεις, ὅτι ἀπὸ μονάδος δεῖ ἀρχεσθαι; ΟΡΘ. Εἰ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις λέγω, ἀλλὰ μίαν ἀρχὴν φημι· ἀρχὴν γὰρ ὁ Πατὴρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὐ κατὰ χρόνον, ἀλλὰ κατ' αἰτίαν. Ἐκ Πατρὸς γὰρ Λόγος καὶ Πνεῦμα, εἰ καὶ μὴ μετὰ Πατέρα. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τοῦ πυρὸς φῶς, καὶ οὐ προτερεύει κατὰ χρόνον τὸ πῦρ τοῦ φωτός· ἀδύνατον γὰρ εἶναι πῦρ ἀφώτιστον· ἀρχὴ δὲ ἔστι, καὶ αἰτία τὸ πῦρ τοῦ ἐξ αὐτοῦ φωτός· οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ἀρχὴ, καὶ αἰτία τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ Λόγος καὶ πνεῦμα· D οὐ προτερεύει δὲ χρόνῳ. Ἀδύνατον γὰρ εἶναι Πατέρα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἢ Λόγου, ἐκ τοῦ Πνεύματος· ἢ μίαν οὖν

¹ Vide Dialect. cap. 7 et 59.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Hæc verba Manichæo tribuenda censet Billius refragantibus mss., uti nec ipse diffitetur : a quibus tamen discedere nihil nos cogit. ² Legisse videtur Billius, ἐκτὸς τοῦ Λόγου, ἢ Λόγον, ἐκτὸς τοῦ Πνεύματος. Vertit enim : ut Pater sine verbo, et Verbum sine spiritu sit. An id in cod. cardinalis Sirleti legerit, me prorsus latet. Verum alia auctoris mens esse videtur. Declarat nempe divinarum processionum ordinem, quo fieri nequit, ut Pater Filii principium non sit, aut a Spiritu sancto originem accipiat Verbum. De divinarum quippe personarum unico principio disputat Orthodoxus, non de illarum inter se communi indivisa, de qua infra disseritur.

3. ORTH. Ἀρχὴ, id est, principium, quot modis usurpatur? ΜΑΝ. Id tu ipse edisseras. ORTH. Ἐναρχον, dicitur, quod principium non habuit . vox autem ἀρχὴ (*principium*) æquivoca est; Multa quippe significat. Nam et de tempore principium dicitur. Sic diei principium, solis ortum dicimus : anni quoque principium assignatur. Item de locis principium dicimus, ut vizæ principium; et Paradisum, fluminis Physon principium. Quin ἀρχὴ quoque de dignitate et potentia dicitur : velut regem subditorum ἀρχὴν (id est, *principatum*) dicimus ¹. Ad hæc principium dicitur, id quod natura prius est, velut in numero. Etenim si duo sint, necessario unum erit : sin autem unum est, non item duo esse necessum est. Erunt quippe duo, unum et unum : unum autem, duo non est. Ita fit ut unum **431** duorum principium dicatur. Principium de ordine quoque dicitur ; ut prima dignitas, lector est, deinde subdiaconus, postea diaconus, tum presbyter, ac demum episcopus. Denique principium de causa dicitur ; idque trifariam. Aut enim causa naturalis est, ut principium filii est pater : aut efficiens, ut rei conditæ principium est conditor : aut exemplaris, ut imaginis principium est id a quo imago ducitur. Cum igitur tot modis principii nomen sumatur, id demum vere ἀναρχον, sive principii expers, dicitur [quod nullum principium agnoscit]. Quinam igitur duo principia esse ais, quæ principio careant? ΜΑΝ. Secundum omnes istos modos. ORTH. Sic utique sine ullo principio erunt. Verum mentitus es contra caput tuum : cumque a falso inceperis, infelicem quoque finem obtinebis. MANICH. Qui tandem? ORTH. Quoniam, cum duo dixeris, a numero incepisti. Binarius autem principium non est. Binarii siquidem aliud principium est, nempe unitas. Quare principium, quo perfectum principium sit. Unitas enim binarii principium est. Si igitur duo sunt principia, ubinam principium illud erit, quod natura prius sit, hoc est unitas?

4. ΜΑΝ. Atqui tu quoque tres personas dicis. Quid igitur est, cur ab unitate incipiendum dicas? ORTH. Etsi tres personas dico ; tamen principium unum esse aio. Pater enim Filii et Spiritus sancti principium est ; non temporis, sed causæ ratione. Siquidem et Filius et Spiritus sanctus ex Patre sunt, non tamen post Patrem. Quemadmodum ex igne lux oritur, nec tamen ignis lucem tempore antecedit (neque enim fieri potest, ut ignis luce careat), verum ignis luminis illius quod ex se oritur, principium atque causa est : eodem modo Pater quoque Verbi et Spiritus sancti principium et causa est (nam et Verbum et Spiritus ex Patre sunt),

nec tamen tempore his antiquior est. Neque enim fieri potest ut Pater ex Filio sit, aut Verbum ex Spiritu sancto. Quocirca principium unum confiteor, ut Verbi ac Spiritus sancti causa naturalis sit ex malo ortum habere dicis.

5. Quod autem fieri nequeat, ut duo vestra principia temporis ratione principio careant, ad hunc modum cognoscemus. Quod ortum non habuit, immutabile est. Nam si mutatum est, haud omnino ortu caret. Etenim cum ab incorporeo in corpus, aut ab informi in formam, aut ab immobili ad motum, aut a quiete et tranquillitate in dissidium mutatur, incipit fieri id quod ante non erat: eoque fit ut neque principio careat, eo quod cum prius initium expers esset, mutetur in hoc quod esse incipit. Nam quod initium sumit et inceptit, principio non caret. MAN. Quid igitur? Tuus ille Deus, annon cum Filium genuit, ac Spiritum produxit, mutationem subit? ORTH. Minime. Neque enim dico, cum prius Pater non esset, **432** postea Patrem esse factum: sed, semper Verbum suum ex se ac precedentem habuisse.

6. MAN. Cum posthac universa creavit, annon mutatus est, conditor rerum factus? ORTH. Nullatenus. MAN. Eccur tandem istud? ORTH. Quoniam id omne quod condidit, non ex substantia sua, sed sua voluntate ex nihilo produxit. MAN. At vero cum res conditas existere voluit, annon mutatus est, cum id, quod antea non volebat, velle cœpit? ORTH. Neutiquam. Non enim cum prius noluisset, postea voluit: sed semper hoc voluit, ut creaturæ fierent, quo ipse tempore constituerat.

7. Jam quod ne quidem duo esse possint, qui principio secundum locum careant, hoc modo perspicimus. Duo ista, aut alterum in altero erunt (at impossibile est ut lux et tenebræ simul existant; cum lucis præsentia tenebras pellat), aut utrumque seorsim in loco proprio est. Utrumque igitur suo loco circumscribetur, atque unius terminus, alterius initium erit. Verum fieri non potest quin lumen tenebris admisceatur, nisi aliquid sit interjectum, quod utriusque conjunctionem impediat. Opus itaque fuerit, tum lucem ipsiusque locum, tum tenebras ipsarumque locum esse; ac denique id quod interjectu suo utriusque regionem dirimit et secernit. Ita jam, non duo, sed quinque principia erunt.

8. MAN. Quid igitur? annon eadem in tuum quoque Deum, ejusque Filium, atque ipsius Spiritum cadent? ORTH. Minime. Neque enim ego Deum in loco esse dico. Quantitatis enim est expers, atque incomprehensus: nec tres personas inter se disjunctas esse assero. Verum, uti sermo qui ex mente gignitur, ab ea non excedit, nec se jungitur, sed in ipsa est: ad eundem quoque modum Filius et Spiritus sanctus ex Patre et in Patre sunt. Una enim substantia est, nec a se invicem personæ separantur; quemadmodum nec mentis facultates ab ea distrahi queunt. Modo siquidem

Ἀρχὴν ὁμολογῶ, ὡς αἰτίον φυσικῶν, τὸν Πατέρα Λόγου καὶ Πνεύματος. Σὺ δὲ οὐ λέγεις ἐκ τοῦ ἀγαθῶ τὸν πονηρὸν, οὐδὲ τὸν ἀγαθὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ.

Pater. At tu nec malum ex bono, nec rursus bonum

ε'. Ὅτι δὲ οὐ κατὰ χρόνον ἀνάγκης εἶναι δυνατόν τὰς καθ' ἑμᾶς δύο ἀρχάς, οὕτω γνωσόμεθα· τὸ μὴ ἀρξάμενον τοῦ εἶναι, ἀτρεπτόν ἐστιν· εἰ γὰρ ἐτρέπη, οὐ παντελῶς ἐστὶν ἀναρχον. Τρεπόμενοι γὰρ ἐξ ἀσωμάτου εἰς σῶμα, ἢ ἐξ ἀνειδέου εἰς εἶδος, ἢ ἐξ ἀκινήτου εἰς κίνησιν, ἢ ἐξ ἡσυχίας ἢ ἡρεμίας εἰς κίσις, ἀρχεται τοῦ γίνεσθαι ἕπερ οὐκ ἦν πρότερον· καὶ οὐκ ἐστὶν ἀναρχον, τρεπόμενον ἐξ ἀνάρχου εἰς ἀρχόμενον· τὸ γὰρ ἀρχὴν λαμβάνον, καὶ ἡργῆμενον, οὐκ ἀναρχον. MAN. Τί οὖν; ὁ κατὰ σὲ Θεὸς οὐκ ἐτρέπη γενήσας Υἱὸν, καὶ προαγαθῶν Πνεῦμα; OPΘ. Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ λέγω, μὴ ὦν πρότερον Πατήρ, ὑστερον γέγονε Πατήρ· ἀλλ' ἀεὶ ἦν, ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ τὸν αὐτοῦ Λόγον, καὶ διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐκπορευόμενον.

genitum, et per Verbum suum Spiritum suum et

ζ'. MAN. Ἐἴτα οὐδὲ κτίσας ὑστερον τὴν κτίσιν, ἐτρέπη δημιουργὸς γενόμενος; OPΘ. Οὐδαμῶς. MAN. Πῶς τοῦτο λέγεις; OPΘ. Ὅτι οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὴν κτίσιν προήγαγεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, θελήματι. MAN. Ἐἴτα ἔτε ἠθέλησε γενέσθαι τὴν κτίσιν, οὐκ ἐτρέπη, θελήσας ἕπερ οὐκ ἤθελε πρότερον; OPΘ. Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ πρότερον μὴ θέλων, ὑστερον ἠθέλησεν, ἀλλ' ἀεὶ ἤθελεν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ὀρισμένῳ καιρῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν.

ζ'. Ὅτι δὲ οὐδὲ κατὰ τόπον δυνατόν δύο εἶναι ἀνάγκης, οὕτω γνωσόμεθα· τὰ δύο, ἢ ἐν ἀλλήλαις εἰσὶν· ἀδύνατον δὲ φῶς, καὶ σκότος ἐν ἀλλήλαις εἶναι· φωτὸς γὰρ παρουσία, σκότος διαλύει· ἢ ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ ἰδιῷ τόπῳ, καὶ τὸ τέλος τοῦ τόπου τοῦ ἐνδὸς, ἀρχὴ τοῦ ἑτέρου γίνεται· ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον ἄμικτον εἶναι τῷ σκότει τὸ φῶς, μὴ ὄντος τινὸς εἰσφράγματος, τοῦ κωλύοντος συγχεσθῆναι ἀλλήλαις. Χρὴ οὖν εἶναι τὸ φῶς, καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ τὸ σκότος καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ τὸ διάφραγμα τὸ διατειχίζον καὶ διορίζον ἕκαστου αὐτῶν τὸν τόπον· καὶ ἔσονται, οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ πέντε.

η'. MAN. Τί οὖν, ὁ κατὰ σὲ Θεὸς, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, οὐ τοῖς αὐτοῖς παραπέσουνται; OPΘ. Οὐδαμῶς· ἐγὼ γὰρ οὐκ ἐν τόπῳ φημι εἶναι τὸ Θεῖον· ἄποσον γὰρ καὶ ἀπεριληπτόν ἐστιν· οὐδὲ κενωρισμένης ἀλλήλων φημι τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· ἀλλ' ὡς περὶ ὁ λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γενόμενος, οὐκ ἐκφορίζεται ἐξ αὐτοῦ, οὐδὲ χωρίζεται, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶν, οὕτως ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰσι, καὶ ἐν αὐτῷ. Μία γὰρ οὐσία, καὶ ὑποστάσεις ἀδιάστατοι, ἐπειδὴ αἱ δυνάμεις τοῦ νοῦ ἀδιάστατοι αὐτοῦ εἰσιν. Ὑπερβυῖος γὰρ ὁ Λόγος; καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ δυνάμεις εἰσι τοῦ

Πατὴρ ἀνεκφοίτητος, καὶ ὑποστάσεις τελεῖαι· ἐπειδὴ ἄ
πρέπει τὰς τοῦ ὑπερφυῶς Θεοῦ δυνάμεις ὑπερφυῶς
εἶναι ὑποστάσεις. Αὐτὸ εἰ καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, ἀλλ'
εἰς Θεὸς, καὶ οὐ τρεῖς. Ὁ γὰρ νοῦς καὶ λόγος, καὶ τὸ
πνεῦμα αὐτοῦ, εἰς νοῦς, καὶ οὐ τρεῖς νόες· ὡς τὸ φυ-
τὸν τοῦ ῥόδου, καὶ τὸ ἄνθος, καὶ ἡ εὐωδία ἐκάστου
αὐτῶν, ῥόδον λέγεται, καὶ ἐστὶ· καὶ οὐ τρία ῥόδα λέ-
χονται ἐν τῇ συναριθμῆσει, ἀλλὰ ῥόδον ἢ ῥίζα, καὶ ὁ
κλάδος, καὶ τὸ ἄνθος.

θ'. Ὅτι δὲ οὐδὲ κατὰ ἀξίωμα καὶ κράτος ἔσονται
δύο ἀρχαί, οὕτω γινώσκωμεν. Δύο μόνον ὄντων, Θεοῦ
καὶ ὕλης, ἢ ὁ ἕτερος τοῦ ἐτέρου ἐκράτει, καὶ ἤρχεν,
ἢ καὶ ἄλλα ἦσαν τὰ ὑποτασσόμενα ὑπὸ τῶν δύο ἀρχῶν,
συναΐδια αὐταῖς· καὶ οὐ δύο μόνον ἔσονται, ἀλλὰ
πλείονα· δύο μὲν τὰ ἄρχοντα, ἕτερα δὲ τὰ ἀρχόμενα. Β
Ἦ εἰ μὴ ἦσαν τὰ ἀρχόμενα συναΐδια ταῖς ἀρχαῖς, ἦν
ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦσαν ἀρχαί. MAN. Εἶτα καὶ τῷ
σπ̄ Θεῷ, οὐ τὰ αὐτὰ συμβήσεται; ἢ γὰρ συναΐδιος αὐ-
τῷ ἦν, ἢ ὑποχείριος αὐτῷ ἢ κρίσις· ἢ ἦν καιρὸς ὅτε
οὐκ ἤρχεν. ΟΡΘ. Οὐχ οὕτως. Ἦ μὲν γὰρ κρίσις οὐ
συναΐδιος αὐτῷ· ἀεὶ δὲ καὶ Κύριος ἦν, καὶ ἐστὶ ἐξ-
ουσιάζων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγειν οὐσίας
τῷ Λόγῳ αὐτοῦ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐ-
τοῦ. Οὕτε δὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ προφορικὸς, ἀλλ' οὐσιώ-
δης καὶ ἐνουπότατος, οὕτε τὸ σπ̄μα αὐτοῦ, μέλος σω-
ματικόν, οὕτε τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, πνοὴ λυομένη, ἀλλ'
ὑπερούσια πάντα τὰ τοῦ ὑπερουσίου^ε, εἰ καὶ ἡμεῖς
ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς κατανοοῦμεν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς.
prolatitium est, sed substantivum ac personam
neque Spiritus ejus, halitus est, qui in auras
perat, omnia quoque supra substantiam sunt,
nec quæ sunt supra nos.

ι'. Ἄλλ' οὐδὲ κατὰ φυσικὴν καὶ οὐσιώδη αἰτίαν C
ἔσονται αἱ καθ' ἡμᾶς δύο ἀρχαί· ὁ γὰρ Πατήρ
ὁμοουσίος Υἱοῦ γεννητῆρ, ἀΐδιος ἀΐδιου, ἀσώματος
ἀσωμάτου. Εἰ οὖν αἱ καθ' ἡμᾶς δύο ἀρχαί, κατὰ τὸ
φυσικὸν αἰτίον ἀρχαί εἰσι τῶν ὄντων, ἔσονται τὰ
πάντα ὁμοούσια, καὶ συναΐδια ταῖς καθ' ἡμᾶς ἀρχαῖς.
Εἰ δὲ καὶ ἀΐδια, καὶ ἀτρέπτα, καὶ ἐναντία, καὶ ἀκοι-
νώνητα, καὶ ἄρχοντα, καὶ οὐκ ἀρχόμενα, καὶ κύρια,
καὶ οὐ δοῦλα. Εἰ δὲ κατὰ τὸ ποιητικὸν αἰτίον ἀρχαί
εἰσι τῶν ὄντων αἱ καθ' ἡμᾶς δύο ἀρχαί, οὐκ ἐκ τῆς
οὐσίας τοῦ Θεοῦ αἱ ψυχαί, οὐδὲ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς
ὕλης τὰ σώματα, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι
παρήχθησαν· καὶ οὕτε ἐπολέμησεν ἡ ὕλη μετὰ τοῦ
φωτὸς, καὶ οὕτε ἤρπασεν ἐξ αὐτοῦ μέρος, καὶ ἐποίησε
τὰς ψυχάς. Πῶς δὲ, καὶ τὰ ἐναντία ἀκοινώνητα
συνεδιδάσθησαν εἰς ἐνὸς κόσμου ποίησιν; ἢ πῶς D
μὲν πονηρὸς κατεσκεύασε τὸ σῶμα, ὁ δὲ ἀγαθὸς
τὴν ψυχὴν, καὶ ἐν ζῶον τὸν ἀνθρώπων ἀπετέλεσαν;
Εἰ δὲ κατὰ μίμησιν, ὡς πρωτότυπον εἰκόνας αἰτίον,
τὸ εἰκονιζόμενον, αἱ καθ' ἡμᾶς ἀρχαί, ἄλλοι κόσμοι
εἰσίν, ὧν καθ' ὁμοίωσιν γέγονεν ὁ κόσμος. Οὐ γὰρ
ἔν εἶδος, οὐδὲ μία ἢ δύο μορφαί ἐν τοῖς ὄσιν, ἀλλ'

naturam exsuperante, Verbum et Spiritus, tum
inseparabiles Patris facultates sunt, tum perfectæ
personæ. Consentaneum quippe est, ut qui Dei
naturam omnem excedentis virtutes sunt, modo
perinde natura sublimiore personæ sint. Quo sit
ut licet tres sint personæ, unus tamen Deus sit,
non tres. Mens enim et verbum et ipsius spiritus,
una mens est, non tres mentes: sicut nempe rosa
planta, et flos, et fragrantia, horum quodque rosa
dicitur, et est; nec tamen tres rosæ numerandæ dicuntur,
sed rosa, quæ radix, et surculus, et flos

9. At vero quod nec dignitatis quidem et imperii
ratione duo principia sint, ita exploratum habemus.
Cum duo duntaxat essent, Deus nimirum et ma-
teria, aut alterum alteri dominabatur et imperabat,
aut alia quoque erant, quæ duobus principii sub-
jicerentur, ejusdemque cum illis æternitatis essent;
hacque ratione non duo tantum, sed plura princi-
pia erunt. Duo nimirum quæ imperent, alia autem
quæ subsint. Aut si ejusdem cum principii æter-
nitatis non erant ea quæ parebant, 433 tempus
fuit, quo principia non erant. MAN. Annon tuus
hic quoque Deus iisdem absurdis erit obnoxius?
aut enim coæternæ illi erant res creatæ, aut ipsius
arbitrio subjectæ, aut tempus fuit, cum principatum
nullum gereret. ORTH. Nequaquam. Neque enim
res conditæ ipsi coæternæ fuerunt, et tamen semper
erat Dominus, eritque, ut qui rerum essentias ex
nihilō producendi potestate polleat; Verbo nempe
suo ac Spiritu oris sui. Nec vero Verbum illius
constituens; neque os ejus membrum corporeum,
abeat: verum illius qui substantiam omnem su-
perat, etiamsi nos ex his quæ circa nos sunt, ea specule-

10. Quin nec illa vestra quo principia naturalis
substantialisve causæ rationem habent. Nam Pa-
ter Filii consubstantialis sibi genitor est, sempiternus
videlicet sempiterni, incorporeus incorporei.
Quocirca si duo vestra principia naturalis causæ
ratione rerum omnium principia sunt, omnia certe
ejusdem cum vestris principii et substantiæ et
æternitatis erunt. Quod si æterna, non est dubium
quin immutabilia et contraria, et ab omni com-
mercio aliena, quæque imperent, non imperio sub-
dantur; dominantur, non servantur. Sin autem ve-
stra duo principia efficientis rerum causæ rationem
habeant; profecto nec animæ ex Dei, nec corpora
ex materiæ substantia, sed ex nihilo condita sunt.
Nec proinde materia luci bellum intulit, nec par-
tem ipsi eripuit, animasque condidit. Qui præterea
fieri potuit, ut quæ contraria erant, atque ab omni
inter se commercio abhorrebant, ad unius mundi
effectationem convenerint, ac malus quidem corpus,
bonus autem animam præpararit, atque ambo ho-
minem, animal unum effecerint. Sin denique prin-
cipia vestra exemplares causas esse ais: quemad-

VARIE LECTIONES.

ε Leucl. μόνων. • Basil. ὑπὲρ οὐσίαν.

ΠΑΤΡΟΙ. GR. XCIV.

modum exemplar, imaginis quæ ex illa ducitur, causa est, fit plane ut ea sint mundi alii ad quorum similitudinem mundus iste factus sit. At non una est in rebus species, nec una, aut duæ fornix, sed innumerabiles. Qui ergo fit ut innumeræ species duorum vestrorum principiorum imagines gerant. Ex quo perspicuum est nullo modo consistere posse vestram de duobus principiis opinionem. Binariusne principium est; ane vero unitas principium esse. O homines pueris pueriliores et

11. At vero rursus sciscitantibus nobis dicite, utrum bonum, stabile, ordinisque tenax sit multorum, an unius imperium? Nemini profecto dubium est, quin multorum principatus, regimen omne tandem submoveat, seditionisque, belli, pugne, malorum, ac tandem eversionis imperii causa sit: contra vero unius imperium firmum sit, et æquum, pacemque, et ordinem, et tranquillitatem, et justitiam conciliet, resque in melius augeat. Quamobrem si de vestra sententia duo principia sunt, principii expertia, multiplici adeo principatu res reguntur. Quo fit ut malum rebus præsit, ac **434** proinde unum principium sit, nempe malum. Jam vero quomodo duo illa principia, quæ conflixistis, nihil inter se commune habere contenditis. Nam si hoc existit, et illud quoque: et si hoc substantia est principii experts ac sempiterna, et illud similiter, fieri omnino non potest ut nihil inter ea quod sunt, quod substantiæ sunt, quodque principii modis omnibus doctrina vestra falsitatis convincitur.

12. Ac rursus: Si duo principia principio carentia sunt, utrumque eo quod suum est gaudet et oblectatur; sique conservationem bonum esse censet. Unicuique etenim rei illud bonum est, quod ipsius naturam tuetur. Atque adeo ille quem bonum, et alter quem malum esse dicitis, uterque de seipso gaudet, iisque quæ sua sunt oblectatur. Quis igitur est, qui alterum bonum, alterum malum esse judicavit. Ille profecto Deus potior erit, amborumque præstantior. Deterius enim a præstantiori; et is qui subest, ab eo qui præest, judicatur.

13. Quin illud quoque dicas velim: inter vestra duo principia aliquidne commune sit, an nihil prorsus? MAN. Nihil prorsus. Siquidem alterum in confertissima bonorum copia versabatur, alterum mediis in malis. Verum permistio postea contigit. ORTH. Supersedas tantisper velim ab edisserenda ista permissione; ac mihi prius enarres, num ens entis, secundum quod est, repugnet, num vero non ens entis? MAN. Id quod malum est, ei quod est bonum, repugnat. ORTH. Hoc sciscitatus non sum, utrum boni, vel mali ratione, sed an in eo quod sunt, inter se pugnent. Nam ea quæ sunt, haudquaquam omni ex parte pugnant. Siquidem hac ipsa ratione quod sunt, inter se conveniunt.

Α ἀνάριθμοι. Καὶ πῶς ἀναρίθμητα εἶδη τῶν καὶ ὑμῖν δύο ἀρχῶν, εἰκόνες εἰσὶν; οὕτως ἀδύνατον καὶ ἀσύστατον τὸ παρ' ὑμῖν περὶ τῶν ἀρχῶν φρόνημα Ἐρωτήσατε γὰρ τὴν ἀπειρόκακον τῶν παιδῶν πλὴθύν, ἢ δυὰς ἀρχει, ἢ ἡ μονὰς; καὶ ἐροῦσιν, ὡς μονὰς ἀρχει παντὸς ἀριθμοῦ. Ὡ νηπίων νηπιῶν δέστεροί τε καὶ ἀφρονέστεροι!

Sed vel a simplice puerorum turba velim quaeritis? omnino respondebunt unitatem omnis numeri insipientiores!

ια'. Καὶ τοῦτο δὲ ἡμῖν ἐρωτῶσιν εἴπατε· ἡ πολυαρχία ἐστὶ καλὸν, καὶ στάσιμον, καὶ τακτικόν, ἢ ἡ μοναρχία; Πᾶσι δὴλον, ὡς ἡ πολυαρχία ἀναρχός ἐστι καὶ στασιώδης, καὶ πολέμου, καὶ μάχης, καὶ κακῆς αἰτίας, καὶ λύσεως· ἡ δὲ μοναρχία βεβαία καὶ ἐννομός, καὶ εἰρήνης αἰτία¹, καὶ τάξεως, καὶ γαλήνης, καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ κρείττον αὐξήσεως. Εἰ οὖν δύο ἀρχαὶ ἀναρχοὶ καθ' ἡμᾶς, πολυαρχία ἀρχει τῶν ὄντων, καὶ ἀρχὴ τῶν πάντων κακίᾳ· καὶ οὕτω μία ἀρχὴ, ἡ κακία. Πῶς δὲ ἀκοινωνήτους παντελῶς λέγετε τὰς δύο ἀρχάς, ἃς αὐτοὶ ἀνεπέλασαν. Εἰ γὰρ καὶ αὕτη ἐστὶ, κάκεινη· καὶ ἡ² αὕτη οὐσία ἐστὶν ἀναρχός ἀρχὴ καὶ ἀίδιος, κάκεινη ὁμοίως, ὅτε εἰσι παντελῶς ἀκοινωνήτοι. Κοινωνοῦσι γὰρ κατὰ τὸ εἶναι, καὶ κατὰ τὸ, οὐσία, καὶ ἀναρχός ἀρχὴ, καὶ ἀίδιος εἶναι· καὶ κατὰ πάντα ψευδὴς ὁ λόγος ὑμῶν ἀποδεδείκται.

commune sit. Hoc enim inter ea commune est, expertia principia sunt, ac sempiterna. Sicque

ιβ'. Καὶ πάλιν· εἰ δύο ἀρχαὶ ἀναρχοὶ, ἕκαστον ἐπὶ τῷ οικείῳ χαίρει καὶ τέρπεται, καὶ ἑαυτοῦ σύστασιν, ἀγαθὸν λογίζεται· ἕκαστῳ γὰρ ἀγαθὸν ἐστὶ, τὸ συστατικόν τῆς οικείας φύσεως· καὶ ὁ παρ' ὑμῖν οὖν ἀγαθός, καὶ ὁ παρ' ὑμῖν πονηρὸς, ἕκαστος ἐπ' ἑαυτῷ χαίρει, καὶ τοῖς οικείοις ἐπιτέρπεται, καὶ τὰ οικεῖα ἀγαθὰ λογίζεται. Τίς οὖν ὁ κρινας τὸν ἕνα πονηρόν; καὶ κάκεινος μᾶλλον ἐστὶ θεός, μείζων ἀμφοτέρων. Τὸ γὰρ ἕκαστον ὑπὸ τοῦ κρείττονος, καὶ τὸ ἀρχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος κρίνεται.

ιγ'. Εἰπέ δὲ καὶ τοῦτο· κοινωνοῦσιν ἀλλήλαις εἰ παρ' ἡμῖν δύο ἀρχαὶ, ἢ παντελῶς εἰσιν ἀκοινωνήτοι; MANIX. Ἀκοινωνήτοι ἦσαν παντελῶς· ἡ μὲν γὰρ μία ἐν πληρώματι τῶν ἀγαθῶν ἦν, ἢ ἐκ ἑτέρου ἐν πληρώματι τῶν κακῶν· ἀλλ' ἐγένετο μετὰ ταῦτα σύγκρασις. ΟΡΘ. Ἀναβαλοῦ τέως τὴν τῆς συγκράσεως λόγον. Φράσον δὲ ἡμῖν πρότερον· τὸ ὄν τῷ ὄντι κατὰ τὸ εἶναι ἐναντίον, ἢ τὸ μὴ ὄν τῷ ὄντι. MANIX. Τὸ ὄν κακόν, τῷ ὄντι ἀγαθῷ ἐναντίον. ΟΡΘ. Οὐκ ἠρώτησα, εἰ κατὰ τὸ κακὸν καὶ ἀγαθὸν εἰσιν ἐναντία, ἀλλὰ κατὰ τὸ εἶναι. Τὰ γὰρ ὄντα, οὐ παντελῶς ἐναντία· κατὰ γὰρ αὐτὸ τὸ εἶναι κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις. τῷ δὲ ὄντι τὸ μὴ εἶναι ἐναντίον· ὥστε εἰ παντελῶς ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν, ἐστὶ δὲ τὸ ἀγαθόν, οὐκ

VARIAE LECTIONES.

¹ Basil. deest αἰτία. ² Lego ei. cum Leunclavio.

ἔστι δὲ τὸ κακόν. Ὡστε τὸ ἡ κακὸν στέρησις ἔστι τοῦ εἶναι, καὶ κακὸν λέγεται; καὶ εἰ οὐσία τὸ ἀγαθόν, ἀνούσιον τὸ κακόν, ἢ οὐ πάντῃ ἐναντία.

ἔστι quidem. Itaque malum ejus quod est, privatio est, malum proinde essentia caret: alioquin

ιδ'. MAN. Εἶτα οὐχ ὁράται κακία ἐν τοῖς οὖσιν; ΟΡΘ. Ἡ παντελής κακία ἰ οὐχ ὁράται ἐν τοῖς οὖσιν· οὔτε γὰρ Θεὸς ὁ ὄντως ὢν, καὶ τοῦ εἶναι αἴτιος, κακία, οὔτε τι τῶν γεγονότων, καθὼ γέγονε, κακόν, ἀλλὰ τὸ τε τῶν πάντων αἴτιον, ἀγαθόν ἰ, καὶ πάντα τὰ γενόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἀγαθὰ. Πάντα δὲ τὰ ὄντα, ὑπ' αὐτοῦ, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη, καὶ πάντα καλὰ, καὶ λίαν καλὰ· τὸ δὲ κακὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστι, εἰ μὴ ἀποβολὴ καὶ στέρησις ἐκούσιος τῶν ὑπὸ Θεοῦ τῆ λογικῆ φύσει δεδωρημένων· ὥσπερ πένια, πλούτου ἀποβολή· πλούτος μὲν γὰρ ἐστίν· ὄντων κτήσις, χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ λίθων διαγῶν καὶ ἐσθῆτος διαφόρου, παιδῶν, καὶ παιδικῶν, ἀλόγων, καὶ ἀρουῶν, καὶ τῶν τοιούτων, ὧν ἕκαστον οὐσία ἐστίν. Διὸ καὶ πλούσιος λέγεται ὁ ταῦτα κτησάμενος· οἷον τις πολυπεριούσιος, πολλὴν ἔχων περὶ αὐτὸν οὐσίαν. Ἡ δὲ πένια, μερικὴ μὲν, μερικὴ τούτων ἀποβολή, παντελής δὲ, παντελής στέρησις· καὶ ὥσπερ ἡ ὀλοκληρία τοῦ σώματος καλόν, ἢ δὲ τοῦ ἐνὸς μέρους ἀποβολή, μερικὸν κακόν, οὐχ ὑπάρχον ἰ, ἀλλ' ὑπάρχοντος στέρησις. Ὁράται δὲ, ἦτοι νοεῖται ἐν τῷ ὄντι, οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς ἀπογενόμενον· οἷον ὀφθαλμὸς καὶ ὄρασις, ὑπάρχει καὶ ἐστίν, ἢ δὲ τύφλωσις, οὐκ ἐστίν οὐσία, ἀλλὰ τοῦ ὑπάρξαντος ὀφθαλμοῦ ἀπώλεια. Θεωρεῖται δὲ ἐν τῷ συνισταμένῳ καὶ ὄντι σώματι, οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς ὑπάρξαντος ὀφθαλμοῦ στέρησις· καὶ οὕτως κατὰ μέρος ἡ προσθήκη τῆς τῶν μελῶν στέρησεως, προσθήκη κακοῦ λέγεται· οὐ γὰρ ἐστὶ τὸ κακόν, ἀλλὰ λέγεται, καὶ θεωρεῖται ἐν τῷ ὑπολειμένῳ σώματι ἢ τῶν ἀποβληθέντων ἀνυπαρξία, οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς μὴ ὄν· οὐχ ὡς ἔστι, ἀλλ' ὡς στέρησις· οὕτω καὶ ἡ κακία, ἦτοι ἀμαρτία, ἐκούσιός ἐστι τῶν ἐκ Θεοῦ δεδωρημένων τῆ λογικῆ φύσει ἀγαθῶν ἀποβολή ἰ· ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων καὶ ἀψύχων, οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν ἐκούσιον, ἀλλ' ἐπὶ λογικῶν. Ἔστιν οὖν ἡ κακία ἢ τῶν φυσικῶν δυνάμεων παράχρησις. Εἰ γὰρ ἡχρησόμεθα ταῖς παρὰ Θεοῦ δεδωρημέναις τῆ ψυχῆ δυνάμεσιν, ἐφ' ᾧ ἐλάβομεν, τουτέστι κατὰ τὸν νόμον τοῦ δεδωκότος, καλόν. Εἰ δὲ οὐκ ἐφ' ᾧ ἐλάβομεν, ἀλλὰ παρὰ τὸν νόμον τοῦ δεδωκότος χρησόμεθα, κακόν· καὶ οὐκ αὐταὶ αἱ δυνάμεις, οὐδὲ ἡ χρῆσις αὐτῶν ἐστὶ κακὴ, ἀλλ' ὁ κακὸς τρόπος τῆς χρήσεως, ὁ παρὰ τὸν νόμον τοῦ δεδωκότος Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἀγαθὸς ὁ Θεός, ἀγαθὸς καὶ ὁ νόμος αὐτοῦ, φυσικὸς, καὶ ὢν ἐξ ὄντος. Ἡ δὲ τούτου παρακοή, στέρησις τοῦ ὑπάρξαντος ἡμῖν νόμου· οἷον ἡ ἐπιθυμία, καὶ ὁ θυμὸς, καὶ ἡ πράξις, καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ πρὸ τούτων ὁ λογισμὸς, οὐ κακὰ, ἀλλὰ καλὰ, ἐὰν ἐφ' ᾧ ἐλάβομεν χρησόμεθα, κατὰ

² Gen. 1, 3.

VARIÆ LECTIONES.

^h Emend. Leunclavius, ὅτι τὸ, ut assignetur ratio cur malum ex iis non sit, quibus convenit ut sint, sed sit privatio ac defectus. ⁱ Leuncl. legendum monet in marg. παντελὸς ἡ κακία. ^j Deest, ἀγαθόν, in Basil. ^k R. ὑπάρχει. ^l Abest ἀποβολή in Basil.

A At vero ei quod est, illud quod non est, adversatur. Adeoque, si malum bono sit prorsus contrarium, cum bono soli esse conveniat, malum nec est, quæ malum nominatur. Quin si bonum essentia ex omni parte non adversatur.

14. MAN. Verum, nunquid malum in rebus non perspicitur. ORTH. Malum undique perfectum in rebus non cernitur. Nam nec Deus, qui vere est, aliisque rebus præstat ut sint, malum est; nec quidquam eorum quæ ab ipso condita sunt, qua conditum est ratione, malum est. Quinimo tum rerum universarum causa, tum quæ eo auctore existunt, bona sunt. Porro res omnes ab eo ex nihilo sunt editæ: atque *omnia bona*, fuerunt, et quidem *bona valde*². Malum autem nihil aliud est, nisi amissio voluntaria ac privatio eorum quæ naturæ rationabili a Deo concessa sunt: uti paupertas est opum amissio. Nam opulentia est rerum ipsarum possessio, puta, auri, argenti, pellucidorum, variae vestis, servorum, ancillarum, jumentorum, agrorum, atque id genus aliorum, quorum unum quodque substantia est. Quo etiam fit ut Græce πλούσιος, *opulenti* appelletur, qui ista comparaverit; veluti πολυπεριούσιος quispiam, seu substantiam **435** multam obtinens. Contra egestas, si aliqua ex parte contingat, alicujus illorum partis amissio erit: si autem omnimoda, omnimoda quoque spoliatio erit: non secus videlicet ac corporis integritas bonum est; unius autem partis amissio, particulare malum; quod quidem non est aliquid existens, sed ejus quod erat privatio. Cernitur vero, hoc est consideratur in eo quod est, non tanquam ens, sed tanquam id quod abest. Ex. gr. oculus et visus vera sunt: at cæcitas non est aliquid existens, sed ejus quod erat, oculi scilicet amissio: atque in corpore quod consistit et est, consideratur, non tanquam ens, sed tanquam oculi, qui fuerat, orbitas. Quo fit ut repetita membrorum amissio, mali incrementum dicitur: quanquam malum non est, sed dicitur; atque in reliquo corpore amissorum membrorum interitus consideratur, non tanquam ens, sed ut non ens; nec tanquam habitus, sed ut privatio. Ad eundem etiam modum malitia, sive peccatum, est voluntaria bonorum eorum, quæ naturæ ratione præditæ a Deo concessa sunt amissio. Nam in iis quæ ratione atque anima carent, voluntarium dici non potest, sed in illis quæ ratione utuntur. Quocirca malitia nihil aliud est, quam naturalium facultatum abusus. Etenim si viribus illis quæ animæ a Deo tributæ sunt, ad illa utamur, propter quæ ipsas accepimus, hoc est, secundum legem illius qui eas concessit, bonum est: sin autem non ad id, cujus causa eas accepimus, sed contra quam sanxit ille qui dedit,

malum. Non quod facultates ipsæ, aut earum usus A
malus sit, sed quod malus utendi modus et cum
largientis Dei lege pugnans. Nam si Deus bonus
est, bona quoque est lex ipsius; naturalis scilicet,
et quæ ens est ex ente: ejus autem transgressio,
exstantis in nobis legis privatio est. V. gr. appeti-
tus, et ira, et actio, et operatio, et quæ his omnibus
præit ratio, hæc non mala sunt, sed bona, si ad
eum finem, ob quem accepimus, ea adhibeamus,
hoc est secundum Dei, qui dedit, legem. Ipsa porro
mala non sunt, sed eorum usus, secus ac lege con-
cedentis præscribitur. Etenim si cibo, et potu, et
somnia, aliisque id generis, servandæ vitæ causa
utimur, quodvis horum bonum est. Eodem modo si
erga Deum qui solus natura expellendus est, atque
erga proximum, quemadmodum lege Dei fertur,
appetitu et amore utamur, bonum est. Si insuper
procreandorum liberorum causa, ut fert lex natu-
ræ a Deo lata, maritali copula cum uxoribus
nostris utamur, bonum est. Sin vero, contra Dei
legem, erga aliena appetitum applicemus, ma-
lum est. Dixit enim Deus: « Non concupisces
agrum proximi tui; non uxorem ejus, nec quæ-
cunque ipsius sunt ³. » Et quidem ut fornicatio
malum sit, non concubitus facit, sed quia cum
aliena sit conjunctio. Sic inanis gloria, non in
eo mala est, quod gloria ametur; sed quod ea
gloria non ametur, quæ ex Deo est ⁴. Odium
item et ira, si quidem adversus eos qui animarum
nostrarum saluti impedimento sunt, et ne cum
Deo per obsequentiam copulemur, nosque ab eo
abstrahunt; hoc est adversus diabolum, ejusque
ministros exercentur, bonum est. Ait enim: « Non-
ne qui oderunt te, Domine, oderam, et super ini-
micos tuos tabescebam? perfectio odio oderam illos,
436 et inimici facti sunt mihi ⁵. » Sancti quoque
martyres justa adversus tyrannos iracundia inar-
descebant. Ac si adversus meam ipsius cogitatio-
nem a Deo me abducentem succenseam, bonum est.
Si quis mihi salutem auferre moliat, in eum irasci,
et hunc odisse bonum est. Sin mundanis in rebus
molestiam mihi afferat, cum utilitatis auctor mihi
sit, terrenorum scilicet exspoliatio, benevolentia
potius, quam odio in eum afficiar. Hominis cædes
malum est. Unius enim Dei est animam a corpo-
re disjungere, ut qui ea simul constrinxerit. Cæterum si Dei jussu cædem admittam, bonum est.
Etenim bonum est, quidquid est ex bono. Malum itaque est, usurpare velle quod nostrum non est,
sed Dei. Proximum condemnare malum est; Dei enim solius est judicare. Ac proinde malum est iis
quibus judicandi munus a Deo concessum non fuit, Dei auctoritatem sibi arrogare. Inanis gloria et su-
perbia mæla est; nam Deum solum decet celsitas et gloria. Malum itaque nihil aliud est quam viri-
bus naturalibus contra quam natura et lex ferat, uti: quod quidem substantia non est, sed nostrum
quoddam inventum.

15. Nosse etenim operæ pretium est, duplici D
modo, tam bonum, quam malum sumi. Bonum
enim proprie dicitur id quod donatum est a Deo,
qui natura sua bonus est. Quemadmodum lumen
omne a sole vel igne oritur, ita bonum omne ab
indefinito illo incomprehensibilique pelago habet

τὸν νόμον τοῦ διδωκότος. Κατὰ δὲ οὐκ αὐτὰ, ἀλλ'
τὸ μὴ κατὰ τὸν νόμον τοῦ διδωκότος χρῆσασθαι. Ἐ
γὰρ πρὸς σύστασιν τῆς ζωῆς χρῆσώμεθα βρώσει
πόσει, ὕπνῳ, καὶ τοῖς τοιοῦτοις, καλὸν τούτων ἕκασ-
τον· καὶ εἰ τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ τῇ ἀγάπῃ χρῆσώμεθ
πρὸς τὸν Θεόν, τὸν νόμον φύσει ἐπιθυμητὸν, κα-
πρὸς τὸν πλησίον κατὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καλὸν
καὶ εἰ τῇ μίσει χρῆσώμεθα ταῖς ἑαυτῶν γυναιξί πρὸς
τεκνογονίαν κατὰ τὸν νόμον τὸν δοθέντα τῇ φύσει
παρὰ τοῦ Θεοῦ, καλὸν· εἰ δὲ χρῆσώμεθα τῇ ἐπιθυμίᾳ
πρὸς τὰ ἀλλότρια παρὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, κακόν.
Εἶπε γὰρ ὁ Θεός· « Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὸν ἀγρὸν τοῦ
πλησίον σου, οὐδὲ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, οὐδὲ ὅσα αὐτῆ
ἔστιν. » Ἡ πορνεία οὐ διὰ τὴν συνάφειάν ἐστι· κακὴ
ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν ἀλλοτριαν συναφθῆναι. Ἡ κeno-
δοξία, οὐ διὰ τὸ ἀγαπᾶν τὴν δόξαν, κακὴ, ἀλλὰ δι-
τὸ μὴ τὴν ἐκ Θεοῦ δόξαν ἀγαπᾶν· τὸ μίσος καὶ ὁ θυ-
μὸς, εἰ μὲν κατὰ τῶν κωλυόντων τὴν σωτηρίαν τῆς
ψυχῆς, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν δι' ὑπακοῆς αὐτοῦ συν-
άφειαν, καὶ ἀπιστώντων ἐκ Θεοῦ, τουτέστι κατὰ τοῦ
διαβόλου καὶ τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, καλόν. Φησὶ
γὰρ· « Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ
ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς σου ἐξετηκόμην; τέλειον μίσος ἐμί-
σουσιν αὐτοὺς, εἰς ἐχθροὺς ἐγένοντό μοι. » Καὶ οἱ ἄγιοι
μάρτυρες ἐθυμοῦντο κατὰ τῶν τυράννων, δικαίως
θυμούμενοι· καὶ ἐὰν κατὰ τοῦ οὐρανοῦ λογισμοῦ θυ-
μωθῶ, χωρίζοντάς με ἐκ Θεοῦ, καλόν· ἐὰν τις ἀπο-
στερῇ με τῆς σωτηρίας, καλὸν θυμωθῆναι καὶ μισθῆ-
σαι· ἐὰν δὲ λυπῇ κατὰ κόσμον, καὶ ὠφελείας γίνε-
ται πρόξενος, ἀποστερῶν τῶν ὕλικῶν, ἀγαπήσω
C
μᾶλλον, ἢ περ μισήσω. Ὁ φόνος κακόν· μόνου γὰρ
Θεοῦ τὸ χωρίζειν τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος, τοῦ καὶ
συνδήσαντος· εἰ δὲ φωνεύσῃ ὑπὸ Θεοῦ κελευόμενος,
καλόν· πᾶν γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀγαθόν. Κακὸν οὖν
τὸ ἐπιθυμεῖν ἀρπάζειν, ὃ οὐκ ἔστιν ἡμέτερον, ἀλλὰ
τοῦ Θεοῦ. Ἡ κατάκρισις κακὴ· Θεοῦ γὰρ μόνου τὸ
κρίνειν, καὶ κακὸν ἀρπάζειν τὸ ἐκ Θεοῦ ἀξίωμα,
οἷς μὴ δέδοται παρὰ Θεοῦ τὸ κρίνειν. Ἡ κenoδοξία
καὶ ἡ ὑπερηφάνεια κακὴ· Θεῷ γὰρ μόνῳ πρόκειται τὸ
ἔπαρμα καὶ ἡ δόξα· ὥστε οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ
κακία, εἰ μὴ τὸ παρὰ φύσιν καὶ τὸν νόμον κεχρη-
σθαι ταῖς φυσικαῖς δυνάμεσιν· ὃ οὐκ ἔστιν οὐσία,
ἀλλ' ἡμέτερον ἐπιτήδευμα.

is'. Χρῆ γὰρ εἶδέναι, ὡς διττῶς λέγεται τὸ τε
ἀγαθόν, καὶ τὸ κακόν· ἀγαθὸν γὰρ κυρίως λέγεται,
τὸ ἐκ τοῦ φύσει ἀγαθοῦ Θεοῦ δωρημένον. Ὅσαπερ
πᾶν φῶς ἐξ ἡλίου, ἤτοι πρὸς φωτίζεται, οὕτω πᾶν
ἀγαθὸν ἐκ τοῦ ἀορίστου καὶ ἀκαταλήπτου πελάγους
τῆς ἀγαθότητος τὴν ὑπαρξίν ἔχει, καὶ ὅσα τὰρ

³ Exod. xx, 17. ⁴ Joan. v, 41. ⁵ Psal. cxxxviii, 21, 22.

Θεοῦ, ἀγαθὰ κυρίως καὶ ἀληθῶς. Λέγεται δὲ ἀγαθὸν, ἂν οὐ κυρίως, ἀλλὰ καταχρηστικῶς, καὶ καθ' ἡμετέραν συνήθειαν, τὸ τῇ αἰσθησει ἡμῶν καὶ τῇ ἐφέσει φαινόμενον ἡδύ· ὁ πρὸς καιρὸν μὲν τέρπει, ὕστερον δὲ πικρὸν καρπὸν ἀποδίδωσι, παρὰ τὸν νόμον τοῦ Κτίσαντος γινόμενον, καὶ δοκοῦν ἀγαθὸν εἶναι, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν, ἀλλὰ κυρίως κακόν. Καὶ τὸ κακὸν ὁμοίως· κυρίως μὲν κακὸν ἔστι καὶ λέγεται, τὸ παρὰ τὸν νόμον τοῦ Κτίσαντος γινόμενον. Λέγεται καὶ κακὸν, οὐ κυρίως, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν συνήθειαν, τὸ καθ' ἡμετέραν αἰσθησιν ἐπίπτον καὶ ἀληθινόν^α· ὅπερ, πρὸς μὲν τὸ παρὸν ὀδύνας, ὕστερον δὲ καρπὸν σωτηρίας καὶ ἀενάου εὐφροσύνης ἀποδίδωσιν.

ις'. Εἰπέ δὲ, ἀρχὴ παντὸς πράγματος μία, ἢ δύο; ὅσον ἢ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς ψυχῆς, μία ἢ δύο; B MAN. Μία. Εἰ γὰρ δύο, πῶς ἐκ δύο ἐναντιῶν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ προέρχεται; τὰ γὰρ παντελῶς ἐναντία ἀκοινωνήτων ἔχουσι παντελῶς τὴν ἐνέργειαν· πῶς γὰρ ἡ αἴσθλος ψυχὴ ἐξ ἀλόου καὶ ὕλης ἔσται; ἢ πῶς τῷ αὐτῷ τὰ ἐναντία παρήχθησαν, μὴ ὁμοιοῦσαντα; Παντελῶς γὰρ ἀκοινωνήτα, τὰ κατὰ φύσιν ἐναντία. ΟΡΘ. Καλῶς ἔφησ· ἐκάστου τῶν ὄντων πάντων μία ἀρχή. MAN. Παντὶ τρόπῳ. ΟΡΘ. Τὸ εἶναι, ἀρχὴ τῶν δύο ἀρχῶν, τῶν κατὰ σέ, ἔστιν, ἢ αἱ δύο ἀρχαί, ἀρχαὶ τοῦ εἶναι; MAN. Πρὸς τί γὰρ συντείνει τοῦτο; ΟΡΘ. Εἰ μὲν τὸ εἶναι ἀρχὴ τῶν κατὰ σέ δύο ἀρχῶν, ἰδοὺ μία ἀρχή, καὶ οὐ δύο. Εἰ γὰρ τὸ εἶναι ἀρχὴ τοῦ εἶναι ἓν, μία οὖν ἀρχή. Οὐ γὰρ τὸ τοιῶσδε εἶναι, φημί, τουτέστι κακὸν εἶναι ἢ καλόν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ C ἀπλῶς εἶναι· ἀρχὴ οὖν τῶν κατὰ σέ δύο ἀρχῶν, μία ἀρχή, καὶ οὐ δύο· εἰ δὲ αἱ κατὰ σέ ἀρχαί, ἀρχαὶ τοῦ εἶναι, ἔσονται δύο ἐναντία τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Ὅπερ γὰρ ἡ ἀπλῶς οὐσία, μία οὐσία, δεκτικὴ ἔστι διαφόρων ποιότητων, καὶ κατὰ τοῦτο λέγονται πολλαὶ οὐσίαι, οὕτω καὶ τὸ ἀπλῶς εἶναι ἓν ἔστι, εἰ καὶ ἐν διαφόροις θεωρούμενον, πολλὰ τὰ ὄντα παρωνύμως ποιεῖ κατονομάζεσθαι. Ὅρισω οὖν ἀκοινωνήτων εἶναι παντελῶς τὴν τῶν ἐναντιῶν ἐνέργειαν· οὐκ ἐκ δύο ἀρχῶν τὸ εἶναι, μάλιστα καὶ ἐναντιῶν, ἀλλ' ἐκ μιᾶς. Οὐ γὰρ που τὸ εἶναι αἴτιον τοῦ ὄντος· οὐ γὰρ προῆν τὸ εἶναι τοῦ ὄντος. Ἐν τίνι γὰρ ἐθεωρεῖτο; Ἀλλ' ἐν τῷ ἀνάρχῳ ὄντι τὸ εἶναι θεωρούμενον, ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὡς αἰτίου ὑφέστηκε· μία οὖν ἀρχὴ τοῦ εἶναι, καὶ τὸ ἐναντίον ταύτης οὐκ D ἔστι.

actionem communem esse non posse: neque ex duobus, ac præsertim contrariis, sed ex uno duntaxat principio ortum habere. Non enim esse ente antiquius erat (in quo siquidem consideraretur?) verum esse in eo quod sine principio est consideratum, in ipso, et ex ipso tanquam ex auctore exstitit. Ipsius igitur esse unum tantum principium est, cui nihil prorsus contrarium ad-versatur.

ιζ'. Καὶ πάλιν· Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐκάστου τῶν ὄντων κινήσεως, μία, ἢ δύο; Ὑπαρκτικὴ τε, καὶ ἐνεργητικὴ, καὶ τοπικὴ, καὶ χρονικὴ. Ὑπαρκτικὴ μὲν, τῆς

esse, ac quidquid a Deo proficiscitur, bonum proprie et vere est. Rursus bonum non proprie, sed ex abusione, et nostra consuetudine, id dicitur, quod nostro sensui et appetitui suave videtur: quod quidem ad tempus aliquod delectat, posthac autem acerbum fructum edit, eo quod adversus Creatoris legem fiat: ac bonum quidem esse videtur, cum non sit, sed proprie malum. Similiter malum proprie illud est et dicitur, quod adversus Creatoris legem perpetratur. Improprie autem, ac nostro more, quod sensui grave est ac molestum: quod quidem licet in præsentī dolorem afferat, attamen postea salutis ac sempiternæ lætitiæ fructum præbet.

16. Dic porro, unumne cujusque rei principium est, an duo? v. gr. unumne est animæ principium et causa, an duo? MAN. Unum. Nam si duo sint, qui tandem ex duobus contrariis unum et idem oriatur? Etenim quæ omnino contraria sunt, nullam inter se prorsus actionem communem habent. Quonam enim modo anima quæ a materia remota est, ex eo erit quod a materia alienum est, simulque ex materia? aut quonam pacto quæ contraria sunt, rem eandem producerunt cum inter se dissentirent? Etenim quæ suapte natura contraria sunt, id habent ut nihil inter ipsa commune esse possit. ORTH. Recte dixisti. Cujuslibet ex iis rebus quæ sunt, unicum est principium. MAN. Omnino. ORTH. Ipsum esse, principiumne est tuorum duorum principiorum; an contra ex duobus principiis ortum habet? MAN. Quorsum istud tendit? ORTH. Si principia tua ex ipso esse orta sunt, en principium unum, non duo. Si namque esse, principium illis unum existendi est, sit sane unum principium esse. Non enim quomodo⁴³⁷ esse, hoc est bonum vel malum esse: sed ipsum esse simpliciter duplicis tui principii principium erit. Sin autem ex tuis principiis ipsum esse ortum habuit, duo contraria ejusdem rei principia erunt. Quemadmodum enim simplex essentia, una cum sit, diversarum qualitatum capax est, atque hac ratione multæ essentiæ dicuntur: sic etiam esse simpliciter, licet unum sit, tamen cum in diversis rebus consideretur, hoc efficit, ut essentiæ multæ ex eo per denominationem nuncupentur. Statuo igitur eorum quæ invicem contraria sint, ac-

17. Ac rursus: Motus cujuslibet rei unumne principium habet, an duo? (Principium autem hic intelligo, tam substantiale, quam efficiens, ac lo-

VARLE LECTIONES.

^α Leucl. bene emendat ἀλγινόν: sic interpr. Basil. quod molestum est. ^β Deest οὖν in Basil., et confusa omnia sunt.

cale et temporale. Substantiale autem ad cuiusque A ortum spectat; temporale autem, indicat a quo tempore inchoatum sit; locale, a quo loco unumquodque moveri inceperit; efficiens denique, ex qua vi operetur, id quod agitur. Primum est hominis existentia; deinde ex quo existat tempore: tum a quo loco moveri cœpit: puta ambulare, atque ambulandi facultate uti). MAN. Unum. ORTH. Optime vero. Neque enim fieri potest, ut duo existentia rei unius principia sint. MAN. Non sane. ORTH. Istudne singulatim in rebus omnibus consideratur, necne? MAN. Singulatim in rebus omnibus. ORTH. Quod igitur singulatim in unaquaque re perspicitur, id in omnibus quoque communiter considerabitur: v. gr. quod quilibet homo habet, hoc tota quoque hominum natura habet, puta vivere, ratiocinari; et quod quævis essentia habet, hoc et communis habet essentia: nimirum ut per se existat, nec esse in alio habeat. Ergo eodem etiam modo, si res singulæ ex uno principio ortæ sunt, universæ quoque ex uno non duo principia erunt, sed unum.

18. MAN. Quid est quamobrem Deus principio careat? ORTH. Quia id quod non est, a seipso esse non habet. Quod porro a seipso esse non habet, quomodo a seipso erit? Necesse est igitur, ut quod non est, ab aliquo quod sit, accipiat esse. Ita sit ut primum illud quod rebus aliis ut sint tribuit, atque a seipso habet ut sit, omnis expers sit principii.

19. MAN. Ecceur principium unum erit, non duo? ORTH. Quoniam binarius ab unitate tanquam unitatis fetus progreditur, et binarii origo unitas est, ac binarium prorsus antecedit unitas. Et quia unum rei cuiusvis est principium, unum quoque totius universitatis principium erit. Nam quæ pro singulis quibusque rebus ratio redditur, nihil est, cur pro universis non reddatur.

20. Ad hæc, si duo principia sunt, multorum est principatus. Si multa principatum habent, est seditio. 438 Si seditio rerum principium est, malum existit. principium rerum. Seditio enim malum est. Jam vero consentaneum est, Deum omnibus quæ dicuntur, aut cogitantur, majorem esse, ac potiores partes habere utrumnam majus et præstantius est, ex nihilo, ut Deo dignum est, res condere; an humano more per effectricem, vel potius fabrilem artem in materia versari? MAN. Præstantius omnino est ex nihilo res condere. ORTH. Ergo Deo naturas ex nihilo creare convenit: ne erat materia, sed a Deo producta est.

21. MAN. Deus quovis modo principii expers est? an aliqua ratione expers est, aliqua non? ORTH. Si non omni ratione principii est expers, simul et principii expers est, et non expers. Si vero omni ex parte sine principio est, vere et natura princi-

πῶς ἑκάστου γενέσεως· χρονική δὲ, ἀφ' οὗ χρόνου ἤρξε τὰ ἀπὸ τούτου ἀρχόμενα· τοπική δὲ, ἀφ' οὗ τὸ ἕκαστον ἤρξατο κινεῖσθαι· ἐνεργητική δὲ ἐξ ἧς ἐν γείας ἐνεργεῖ τὸ ἐνεργούμενον· οἶον ἡ πρώτη ὑπὸ ξίς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀφ' οὗ χρόνου ἐγένετο, ἀφ' οὗ τόπου ἤρξατο κινεῖσθαι, βαδίζειν τυχόν, τῆς βαδιστικῆς ἐνεργείας. MAN. Μία. OPΘ. Ἄθως ἐφης· ἀδύνατον γὰρ δύο ἀρχὰς εἶναι τῆς ἐνὸς ὑπέρξεως. MAN. Οὕτως ἔχει. OPΘ. Τοῦτο ἕκαστου τῶν ὄντων θεωρεῖται, ἢ οὐ; MAN. Ἐκάστου τῶν ὄντων ἀπάντων. OPΘ. Ὅπερ οὖν ἕκαστου τῶν ὁ ἀπάντων θεωρεῖται, καὶ ἐπὶ πάντων κοινῶς θεωρηθῆσεται· οἷον ὅπερ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ἔχει, καὶ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης ἔχει· ὡς τὸ καὶ τὸ λογίζεσθαι· καὶ ὅπερ ἕκαστη οὐσία ἔχει, καὶ κοινή οὐσία ἔχει· ὡς τὸ αὐθόπαρκτον, καὶ μὴ ἐν ἑαυτῷ ἔχειν τὸ εἶναι. Οὕτω τοῖνον καὶ εἰ ἕκαστον ὄντων ἐκ μιᾶς ἀρχῆς συνέστηκε, καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐκ μιᾶς ἀρχῆς συνέστηκε, καὶ οὐκ ἐκ δύο· καὶ εἴ εἴσονται δύο ἀρχαί, ἀλλὰ μία.

principio prodierunt, ac non ex duobus: sicq

17. MAN. Διὰ τί ἀναρχος ὁ Θεός; OPΘ. Ὅτι μὴ ὄν, οὐκ ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι· τὸ οὖν ἀφ' ἑαυτοῦ μὴ ἔχων τὸ εἶναι, πῶς ἀφ' ἑαυτοῦ ἔσται; ἢ χρὴ οὖν ἐκ τινος ὄντος τὸ μὴ ὄν τὸ εἶναι λαβεῖν· δὲ πρῶτον μεταδοτικὸν τοῦ εἶναι, ἐξ ἑαυτοῦ ἔχον εἶναι, ἀναρχον αἰεὶ ἔσται.

18. MAN. Διὰ τί μία ἀρχή, καὶ οὐ δύο; OPΘ. Ἐκ δύο ἀρχῶν ἐκ μονάδος προέρχεται, ὡς μονάδος γέννησις καὶ ἀρχὴ δυάδος μονάδος, καὶ πρὸ τῆς δυάδος πάντων μονάδος· καὶ ὅτι παντὸς πράγματός ἀρχὴ μία· καὶ ἕκαστου τῶν ὄντων ἀρχὴ μία, καὶ πάντων ἔσται ἀρχὴ μία· ὁ γὰρ ἐφ' ἕκαστου τῶν ὄντων ἀποδοθήμενος γος, καὶ ἐπὶ πάντων ἀποδοθῆσεται.

19. MAN. Διὰ τί μία ἀρχή, καὶ οὐ δύο; OPΘ. Ἐκ δύο ἀρχῶν ἐκ μονάδος προέρχεται, ὡς μονάδος γέννησις καὶ ἀρχὴ δυάδος μονάδος, καὶ πρὸ τῆς δυάδος πάντων μονάδος· καὶ ὅτι παντὸς πράγματός ἀρχὴ μία· καὶ ἕκαστου τῶν ὄντων ἀρχὴ μία, καὶ πάντων ἔσται ἀρχὴ μία· ὁ γὰρ ἐφ' ἕκαστου τῶν ὄντων ἀποδοθήμενος γος, καὶ ἐπὶ πάντων ἀποδοθῆσεται.

20. MAN. Διὰ τί μία ἀρχή, καὶ οὐ δύο; OPΘ. Ἐκ δύο ἀρχῶν ἐκ μονάδος προέρχεται, ὡς μονάδος γέννησις καὶ ἀρχὴ δυάδος μονάδος, καὶ πρὸ τῆς δυάδος πάντων μονάδος· καὶ ὅτι παντὸς πράγματός ἀρχὴ μία· καὶ ἕκαστου τῶν ὄντων ἀρχὴ μία, καὶ πάντων ἔσται ἀρχὴ μία· ὁ γὰρ ἐφ' ἕκαστου τῶν ὄντων ἀποδοθήμενος γος, καὶ ἐπὶ πάντων ἀποδοθῆσεται.

VARIAE LECTIONES.

Leunclav. legendum monet, τῶν ὄντων. P Emeudo cum Leuncl. ποιεῖσθαι, vel ποιεῖν. Unde tepr. Basil. posuit *essentias producere*.

καὶ τὸ τέλος. Πᾶν οὖν ἔχον ἀρχὴν, καὶ τέλος ἔχει κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· καὶ πᾶν τέλος ἔχον, καὶ ἀρχὴν ἔχει· καὶ οἱ ἄγγελοι γοῦν ἀρχὴν ἔχοντες, καὶ τέλος ἔχουσι κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν, εἰ καὶ τῆ θεῖα χάριτι πάλιν ἄρχονται τοῦ εἶναι, καὶ ἀνακαταίνδυνται. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἀκίνητον ἢ σῶμα ἀρξάμενον τοῦ κινεῖσθαι, ἐκ τόπου ἤρξατο, τοῦτέστι τὸ κυκλικόν, φθάνον δὲ τὸν τόπον ὅθεν ἤρξατο, ἐπλήρωσε τὴν περιφέρειαν καὶ τὸ κυκλικόν, πάλιν δὲ ἄρχεται τῆς κινήσεως, καὶ νέαν ἀρχὴν κινήσεως ποιεῖται, καὶ οὕτω διαμένει κινούμενον, ἕως ἂν ὁ κελεύων αὐτὸ κινεῖσθαι θέλῃ· οὕτω καὶ οἱ ἄγγελοι κινούμενοι ζωτικῶς, καὶ φθάνοντες τὸ φυσικὸν τέλος τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως, ἄρχονται τῆς ζωτικῆς κινήσεως πάλιν, προστάξει τοῦ ποιήσαντος αὐτούς. Ἄει γὰρ παρὰ Θεοῦ τὸ εἶναι, καὶ ζωτικῶς καὶ νοερώς κινεῖσθαι λαμβάνουσιν, οὐκ ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντες τοῦτο. Ὅσπερ τροχὸς κινήθεις, κινεῖται καὶ παύεται· ἐὰν δὲ ἔχη τὸ ἀκίνητον ἢ, ἀει κινεῖται, οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ ἔχον τὴν κίνησιν· οὕτω καὶ οἱ ἄγγελοι, οὐκ ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντες τὸ εἶναι, ὅσον κινεῖ αὐτούς ὁ ποιήσας, κινεῖται· ἂν μὲντοι ἐκεῖνος μὴ κινήσῃ, παύονται τῆς κινήσεως. Ὅστε τὸ ἀρχὴν ἔχον, πάντως καὶ τέλος· καὶ τὸ τέλος ἔχον πάντως καὶ ἀρχὴν. Καὶ τὸ φύσει ἀναρχον κατὰ πάντα ἀναρχόν ἐστι, κατὰ τε αἰτίαν, καὶ χρόνον, καὶ τόπον, καὶ ἐξουσίαν.

tor movet : quod si ille movere desierit, moveri finem habet : ac vicissim quod finem habet, id expers est, omni ex parte est principii expers ; hoc est, et causæ, et temporis, et loci, et potentiae ra-

A pii expers existit. Quod autem principium non habuit, nec finem quidem habiturum est. Siquidem finis quoque unum principii genus est. Itaque quidquid initium habuit, suapte natura finem quoque habebit : ac rursus quidquid finem habet, et initium habuit ; unde ipsi quoque angeli, cum ortum habuerint, finem etiam sua natura habent, tametsi divina gratia esse rursus incipiunt ac renovantur. Quemadmodum enim corpus semper mobile, hoc est sphericum, cum moveri cepit, a loco incepit : cum autem ad locum pervenit, unde incepit, circumductum suum et orbicum motum absolvit, ac rursus motum auspicatur, novumque motus initium facit ; atque ita moveri pergit, quoad is voluerit, qui ipsum moveri jussit. Eodem modo angeli quoque ⁴, qui vitali motu agitantur, cum ad naturalem exstantiæ suæ metam pervenerunt, Creatoris jussu vitalem motum suum rursus inchoant. Semper enim a Deo, tum ut sint, tum ut vitali et intellectuali modo moveantur, accipiunt ; cum id suapte natura minime habeant. Velut enim trochus impulsus movetur, ac tandem desinit : quod si perpetuo impellatur, perpetuo quoque movetur, etiamsi a se motum non habeat : sic perinde angeli, cum a seipsis, ut sint non habeant, tantumdem moventur, quantum illos conditor movet : quod si ille movere desierit, moveri quoque habet initium. Quodque natura principii

κβ'. Τὰ οὖν δύο, ἢ ἐν ἀλλήλοις ἔσονται, ἢ τόπω περιγραφῆσονται, καὶ οὐκ ἀναρχά εἰσι· πῶς γὰρ ἐν ἀλλήλοις τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος ; τὸ γὰρ φῶς, τοῦ σκότους ἀναιρετικόν. Εἰ δὲ * μεθόριά εἰσι τοῦ φωτός, καὶ μεθόρια τοῦ σκότους, οὐδὲ τὸ φῶς ἀπερίγραπτον, ὡς μὴ πανταχοῦ ὂν, οὐδὲ τὸ σκότος· καὶ οὐ παντελῶς ἀναρχα, ἔχοντα τοπικὴν ἀρχὴν. Ἀμήχανον γὰρ, μὴ ὄντος τινὸς διατεχίσματος· καὶ τοῖχου ἀνεπίμικτον παντελῶς εἶναι τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος. Εἰ γὰρ ἐν νυκτὶ λύχνον ἀνάψωμεν, ὁ μὲν περὶ τὸν λύχνον τόπος φωτεινότερος ἔσται, κατὰ μικρὸν δὲ διάστημα ἔσται σκοτεινότερον, μέχρις ἂν τελείως ἐκλείπῃ τὸ φῶς, καὶ καθαρὸν σκότος γένηται, φωτὸς ἀνεπίμικτον. Ἡ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἐμίγνυτο τῷ φωτὶ τὸ σκότος, καὶ οὐκ ἐναντία παντελῶς ταῦτα, καὶ ἀκοινώνητα· ἢ ἑτερόν τι μεσότοιχον ἦν ἀπ' ἀρχῆς τὰ ταῦτα χωρίζον· καὶ οὐκέτι δύο ἀρχαί, ἀλλὰ τρεῖς. Τὸ φύσει πεφυκὸς οὐ μεθίσταται· τὸ δὲ μεταβαλλόμενον, οὐ φύσει. Εἰ οὖν φύσει ἀκοινώνητα τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος, πῶς ἐκοινώνησε μετὰ ταῦτα ; Πῶς ἐξ ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ, ἐν ζῶν ἀπετελέσθη, ὁ ἀνθρώπος ; Εἰ γὰρ συνεβίβασθησαν, ἐκοινώνησαν ἀλλήλοις. Ὁ γὰρ συμβιβασμὸς κωινωνία γνῶμης ἐστὶ· καὶ οὕτε ὁ ἀγαθὸς καθαρῶς,

C 22. Quocirca ⁷ duo principia, vel alterum in altero erunt, vel loco circumscribentur, nec carebunt principio. Qui porro lux et tenebræ, alterum in altero esse queant? Lux enim tenebras tollit. Quod si fines suos lux, fines item suos tenebræ habent, jam nec lux circumscriptionis expers est, ut quæ ubique non sit : nec etiam tenebræ. Ita nec omni ex parte principio carebunt, ut quæ locale principium habeant. Fieri vero non potest, ut lux et tenebræ, nisi sit aliquis veluti murus interjectus, mistionis prorsus expertes sint. Etenim si noctu lucernam accendamus, locus ille, qui lucernæ propinquus est, splendidior erit ; obscurior vero, qui paulo remotior, quoad lux omnino deficiat, ac puræ ⁴³⁹ ab omni luce tenebræ fiant. D Aut enim a principio tenebræ luci admiscebantur, sicque hæc prorsus inter se contraria, et ab omni fœdere et commercio aliena non erant : aut aliud quiddam interjectum ab initio erat, quod ea secerneret : atque ita non duo duntaxat, sed tria principia erunt. Jam vero quod natura comparatum est, mutari nequit : quod autem mutatur, natura non est. Quocirca si hoc natura ferebat, ut

⁴ Damasc. lib. i, cap. 8 ; lib. ii, cap. 3 et 6 : ⁷ Id. lib. iv, cap. 4.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ Combef. legit ἀκίνητον, ut infra, ubi de motu trochi, consentientibus mss. et Leunclavii editione. ⁵ Basil. τὸ ἀκίνητον. ⁶ Basil. εἰ οὖν, Reg. εἰ οὐ, ut librarius omiserit litteram v.

inter lucem et tenebras nihil commune esset; qui A οὔτε τελειῶς ἔμεινεν ἀγαθός, οὔτε ὁ πονηρός, ἀ
postea factum est ut commercium inter se habue- ἀμφοτέροις ἐτρέπησαν. Τὸ δὲ τρεπόμενον, οὐκ ἄνα
runt? Quonam modo ex bono et malo animal unum, χον, οὐδὲ θεός. ἵ Ὁ γὰρ θεός πάντα προειδώς
homo nempe, effectum fuit? Nam si convenerunt, ἐφ' ἡμῖν, πάντα τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὀρίζεται.
sane commercium inter se habuerunt. Concursus
mutuo enim sententiæ communicatio est. Sicq
nec bonus pure ac plene bonus permansit, nec malus, malus : sed uterque mutatus est. Quod poi
mutatur, id nec principii est expers, nec Deus. Deus enim, cum prævideat omnia qua in nostra poi
state sunt, quidquid in ea positum non est, id demum præfinit.

Ac rursus : Id quod est, eine quod est, an
ei quod non est, adversatur? MAN. Ei quod non
est. ORTH. Ergo e duobus principiiis, quæ tua
ratione atque sententia prorsus inter se contraria
sunt, alterum erit, alterum non erit.

23. Insuper : Id quod est, eine quod est adver- B
satur? MAN. Malum esse, et bonum esse, hæc sibi
adversantur. ORTH. Igitur uni et eidem contraria
simul insunt, ac simul essentiam habent. Quomo-
do igitur contraria sunt. MAN. Non ens ne nomi-
nari quidem potest. Prius enim aliquid esse oportet,
ac deinde nominari. Quonam itaque pacto,
id quod non est, cum eo quod est, pugnat? Nam
quæ inter se pugnant, primum ut sint necesse est,
ac deinde ut pugnent, tumque pugnantia nominen-
tur. Quod autem nequidem est, cur etiam nominari
queat? ORTH. Cum non ens dixisti, nominastine,
annon? MAN. Nominavi, sed per negationem, non
per affirmationem. ORTH. Affirmatio habitumne
significat, atque negatio privationem? MAN. Certe.
ORTH. Malum habitusne ratione dicitur, an pri- C
vationis? MAN. Habitus ratione. ORTH. Bo-
num item habitusne, an privationis ratione dici-
tur? MAN. Habitus ratione. ORTH. Ergo malum
bono non prorsus adversatur. Neque enim habitus
habitu contrarius est? MAN. Quid. Annon morbus
cum sanitate pugnat? ORTH. Ita quidem; sed ut pri-
vatio cum habitu, et defectus cum integritate.
MAN. Et quid ais? ORTH. Pari modo ipsum etiam
malum privatio potius erit, sicque bono contrarium,
veluti privationi habitus. Malum enim alii
nihil est, quam boni privatio, et omnimodum malum,
omnimodi boni privatio. Ac proinde malum
non ens potius, veluti naturalis habitus privationem,
quam ens dicimus.

24. Quidam igitur esse materiam dicis; vi-
tamne an corruptionem ac mortem? Num motum,
et in motu positam? an omni destitutam motu, D
440 atque immobilem? lucem, an tenebras?
MAN. Corruptionem et mortem, motus absentiam
atque immobilem, tenebras, non lucem. ORTH. Si
igitur corruptio est, quonam pacto fructus produxit;
quonam pacto vixit? corruptio enim non vivit,
nec vitam habet, aut impertit. Nam quod quis
non habet qui tandem hoc aliis dare possit? quo

Καὶ πάλιν· Τὸ εἶναι τοῦ εἶναι ἐναντίον, ἢ
εἶναι τῷ μὴ εἶναι; MAN. Τὸ εἶναι, τῷ μὴ εἶναι. OP
Οὐκοῦν τῶν κατὰ σὲ δύο παντελῶς ἐναντιῶν ἀρχῆ
ἢ μία ἔσται, ἢ δὲ δευτέρα οὐκ ἔσται.

κγ'. Καὶ πάλιν· τὸ εἶναι τῷ εἶναι ἐναντίον; MA
Τὸ εἶναι κακὸν, τῷ εἶναι ἀγαθόν, ἐναντίον. OP
Οὐκοῦν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ συνυπάρχουσι καὶ συνα
σίνονται τὰ ἐναντία. Καὶ πῶς ἐναντία ἄ; MAN. Τὸ
δὲ ἀκατωνόμαστον. Δεῖ γὰρ εἶναι; καὶ οὕτως ὀνομ
ζεσθαι. Πῶς οὖν τὸ μὴ δὲ ἐναντίον τῷ ὄντι; Τὰ γ
ἐναντία ἀλλήλοις, δεῖ πρῶτον εἶναι, καὶ τότε ἐναντ
εἶναι, καὶ τότε ὀνομάζεσθαι ἐναντία· ὅπερ γὰρ ο
ἔστι, τί καὶ ὀνομάζεται; OPΘO. Μὴ δὲ εἰπὼν, ὄν
μασας, ἢ οὐ; MAN. Ὀνόμασα κατὰ ἀπόφασιν,
κατὰ καταφασιν. OPΘ. Ἡ καταφασίς ἐξιν ὄντος, κα
ἀπόφασίς στέρησιν; MAN. Ναί. OPΘ. Τὸ κακὸν κα
ἐξιν λέγεται, ἢ κατὰ στέρησιν; MAN. Καθ' ἐξ
OPΘ. Τὸ καλὸν καθ' ἐξιν λέγεται, ἢ κατὰ στέρησιν
MAN. Καθ' ἐξιν. OPΘ. Οὐκοῦν οὐ πάντῃ ἐναντίον
κακὸν τῷ ἀγαθῷ. Ἐξίς γὰρ ἐξεί οὐκ ἐναντία
MAN. Καὶ οὐκ ἔστι νόσος ὕγεια; ἐναντίον; OP
Ναί· ἀλλ' ὡς ἐξεί στέρησις, καὶ ἑλλειψίς ὀλοκλήρ
MAN. Καὶ τί φῆς; OPΘ. Οὕτω καὶ τὸ κακὸν στέρησι
μᾶλλον ἔσται, καὶ οὕτως ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ, ὡς ἐξ
στερήσει· τὸ γὰρ κακὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ τ
ἀγαθοῦ στέρησις· καὶ παντελῆς κακὸν, παντελῆς τ
ἀγαθοῦ στέρησις. Διὸ τὸ κακὸν φαμεν, μὴ δὲ μᾶλλον
ὡς στέρησιν τῆς φυσικῆς ἐξέως, εἴπερ δὲ τ.

κδ'. Τί οὖν φῆς τὴν ὕλην; ζῶην, ἢ φθορὰν καὶ θ
νατον; Κίνησιν καὶ κινουμένην, ἢ ἀκίνησιν καὶ
νητόν ἄ; φῶς, ἢ σκότος; MAN. Φθορὰν καὶ θάνατον
ἀκίνησιν καὶ ἀκίνητον, σκότος, καὶ οὐ φῶς. OPΘ.
οὖν φθορὰ, πῶς καρπὸς προσήγαγε; πῶς ἐξίσει
ἢ γὰρ φθορὰ οὐ ζῆ, οὐδὲ ζῶην ἔχει, οὐδὲ ζῶης μετ
δίδωσιν. Ὁ γὰρ τις οὐκ ἔχει, πῶς μεταδίδωσι; π
δὲ καὶ ἀκίνητος οὕσα ἐκινήθη, καὶ μέχρι τῶν ὀρί
τοῦ φωτός ἐφθασε; τίς ὁ ταύτη δούς τὴν ζῶην, κα
κινήτόν; εἰ μὲν ὁ ἀγαθός, οὐκ ἀγαθός, οὐδὲ σοφός

VARIE LECTIONES.

ἵ Non vacant hæc, inquit Combefsius, ut visum est Billio: sed sunt ratio divinæ immutabilitatis, et
obstante contingentia voluntatis humanæ, quam Deus sibi relinquit, ut motus suos agat libere, præ
dens quid factura sit. Dam. lib. II, v. 29. Hæc vir doctus. Quibus addam simile prorsus ratiocinium o
currere lib. I De fide, cap. 17 initio, ubi de divina immutabilitate disputat. ἵ Billius, hæc in person
dicta vult Orthodoxi invitis codicibus. Ego Manichæi existimo qui contraria principia sua, ambo ent
esse contendit, eaque bonum et malum esse; ut et malum ens sit, perinde ac bonum; non vero, qui
Orthodoxus evincit, privatio boni et entis. Hæc Combef. ὕ Leg. ἦπερ. ἄ Leuncl. in marg. ἀκίνητος
ut sensus postulat.

οὐκ ἀγαθὸς μὲν, τὴν κακίαν ζώσας, καὶ κινήσας· οὐ σοφὸς δὲ, οὐδὲ γνωστικὸς, ἑαυτῷ παρεσχηκῶς πολέμους καὶ πράγματα, καὶ καθ' ἑαυτοῦ κινήσας τὴν κακίαν ἡρεμοῦσαν καὶ ἡσυχάζουσιν. Στάσειας γὰρ καὶ κακῶν ἐγένετο πρόξενος. Εἰ δὲ οὐχ ὁ θεὸς, ἕτερος, καὶ οὐκέτι δύο, ἀλλὰ τρεῖς. Ὁ γὰρ τις οὐκ ἔχει, οὐ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ κτήσασθαι. MAN. Ἀλλὰ δυνάμει ἔχει τὸ ζῆν καὶ τὴν κίνησιν. OPΘ. Εἰ δυνάμει εἶχε ζῶν καὶ κίνησιν, δυνάμει ἦν ἀγαθῆ, εἴπερ ζῶν καὶ κίνησις, ἀγαθῆ. MAN. Ἡ τῆς κακίας ζῶν καὶ κίνησις, οὐκ ἀγαθὸν, ἀλλὰ κακόν. OPΘ. Τὸ ἐκ δυνάμει ἐρχόμενον εἰς ἐνέργειαν, τρεπτὸν καὶ ἀρχόμενον, καὶ οὐκ ἀναρχον· καὶ εἰ δυνάμει εἶχε ζῶν καὶ κίνησιν, ἐνέργειαν ἔσχεν ὑστερον· εἰ δὲ κακὴ ἡ ταύτης ζῶν τε καὶ κίνησις, δυνάμει ἦν κακῆ, καὶ οὐκ ἐνέργειαν· καὶ ἔσται ἡ κακία οὐκ ἀναρχος. Εἰ δὲ ἀγαθὸν ἡ ταύτης ζῶν τε καὶ κίνησις, ἐκ κακίας ἦλθεν εἰς ἀγαθόν. MAN. Τί δέ; οὐχ ἡ φθορὰ ἐτέρου γένεσις; OPΘ. Οὐχ ἡ φθορὰ γίνεται γένεσις, ἀλλ' ὕπὸ θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προσάξει θεοῦ δημιουργηθεῖσα, τρεπτῆ οὔσα, ὡς ἀπὸ τροπῆς ἀρχομένη. Τροπὴ γάρ ἐστι, τὸ ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἔλθειν. Ὅν δὲ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, τρεπτὰ πάντως, καὶ ἀλλοιωτά· τρεπτῆ οὔσα ἡ ὕλη, τῷ θεῷ προστάματι ζωοῦται, καὶ φθίρεται, καὶ πάλιν ζωοῦται: ὥστε οὐχ ἡ φθορὰ δημιουργεῖ τὴν γέννησιν, ἀλλὰ τὸ θεῖον πρόσταγμα ζωῆ καὶ γενεσιουργεῖ.

prodire). Ea porro quorum esse a mutatione initium obnoxia sunt. Cum itaque materia mutari possit, divino imperio vitam accipit, corruptionem admittit, rursusque reviviscit. Ac proinde non corruptio generationem efficit, sed divinum imperium vitam dat et producit.

κε'. Εἰπὲ δὲ καὶ τοῦτο· τὰ τοῦ φωτὸς ὄρια, φωτὸς πεπλήρωται, ἢ οὐ; MAN. Παντί που δῆλον, ὡς φωτὸς πεπλήρωται. OPΘ. Τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος δεκτικὰ ἀλλήλων εἰσιν, ἢ ἀνεπίδεκτα; MAN. Δεκτικά. OPΘ. Οὐκοῦν οὐκ εἰσι φύσει, ὃ εἰσι· τὸ γὰρ φύσει πεφυκὸς, οὐ μεθίσταται· καὶ ἡ φύσει ζῶν ἀνεπίδεκτος θανάτου. Πῶς οὖν ὠμίλησε φωτὶ τὸ σκότος, καὶ οὐ διελύθη; Εἶτα ὁ τόπος τοῦ φωτὸς ἐπληροῦτο τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ φωτὸς, ἢ οὐ; MAN. Ἐπληροῦτο. OPΘ. Πῶς οὖν ἐχωρήθη τὸ σκότος; οὐ γὰρ μεδύμναιον ἀγγεῖον, χωρήσει διμέδμνον· τουτέστιν, ἀγγεῖον ἐνὸς μοδίου χωρητικόν, οὐκ ἂν χωρήσει δύο μοδίου.

κς'. Εἶτα εἰσελθόντες οἱ τοῦ σκότους καρποὶ εἰς τὰ ὄρια τοῦ φωτὸς, τί πεποιθήσασιν; ἢ τί πεπόνθασιν; MAN. Εἶδον τὸ φῶς, καὶ προσεκύνησαν· αὐτῷ, καὶ εἰς ἔρωτα αὐτοῦ ἦλθον. OPΘ. Ὡς σκοτεινοὶ καὶ ἀνόητοι· τυφλὸν τὸ σκότος, ἢ φωτεινόν; MAN. Τυφλόν. OPΘ. Καὶ πῶς ὄρθῳ δύναται τὸ τυφλόν; ἢ πῶς τὸ παντελῶς κακὸν θαυμάσει, ἢ ἐρασθήσεται τοῦ ἀγαθοῦ;

* Lib. 1. *Physic.* cap. 8. * Lib. 1. *De gen.* tit. 17 et 20.

VARIE LECTIONES.

γ Deesse viderit ὕλη, vel subaudiri. ζ Leucl. emendat, γένεσιν. α Basil. προσεκίσσησαν, vehementius appetierunt.

A item modo, quæ motu carebat, impulsâ fuit, ut ad lucis fines pervenerit? Quis dedit ei vitam et motum? si bonus: at hic certe nec bonus, nec sapiens fuerit. Non bonus, qui malo vitam et motum dedit, non sapiens et prudens fuerit, qui sibi bella et molestias facessiverit, malum, quod tranquillum et quietum erat, adversum se concitando. Dissidiorum enim ipse ac malorum auctor exstitit. Sin autem bonus non dedit, alter dederit necesse est. Ita non jam duo, sed tres erunt. Nam quod quis non habet, hoc a se consequi non potest. MAN. At potentia vitam habebat et motum. ORTH. Si potentia vitam et motum habebat; ergo potentia quoque bona erat: siquidem vita et motus inter bona sint censenda. MAN. Mali vita et motus, non bonum, sed malum est. ORTH. Quod a potentia ad actum transiit, mutationi subest, ortumque habet, nec initio caret. Ut cum potentia vitam et motum haberet, actum posthac habuerit. Si autem ipsius vita ac motio mala est, potentia utique, non actu, mala erat: sicque malum principii expers non erit. Sin autem ipsius vita et motio bona est: ex malo igitur in bonum transit.

B MAN. Quid vero? annon unius corruptio, alterius generatio est. ORTH. Corruptio haudquaquam generatio sit, sed [materia] a Deo jussu ipsius, ex nihilo condita, mutationi obnoxia est, ut quæ a mutatione initium sumpserit (Mutatio enim est, a non esse ad esse prodire). Ea porro quorum esse a mutatione initium obnoxia sunt, cum itaque materia mutari possit, divino imperio vitam accipit, corruptionem admittit, rursusque reviviscit. Ac proinde non corruptio generationem efficit, sed divinum imperium vitam dat et producit.

25. Dicis vero et istud quoque: lucis fines, suntne luce pleni, necne? MAN. Cuivis perspicuum est, luce plenos esse. ORTH. Nunquid, lux et tenebræ sese invicem admittere possunt, nec ne? MAN. Admittere se invicem possunt. ORTH. Ergo non natura sunt, id quod sunt. Etenim quod natura comparatum est, non mutatur. Nam et quæ natura vita est, mortem admittere nequit. Quomam igitur modo tenebræ sic cum luce versatæ sunt, quin dissipatæ fuerint? Illud item quæro, locus lucis bonone ac lumine plenus erat, annon? MAN. Plenus erat. ORTH. Qui igitur capi atque contineri tenebræ potuerunt? neque enim vas unius modii, duos modios capere queat.

26. Deinde tenebrarum fructus lucis fines ingressi, quid egerunt, aut quid passi sunt? MAN. Lucem viderunt, ipsiusque admiratione capti, hanc adoraverunt, cæperuntque deperire. ORTH. O vos tenebrosos et stolidos! Tenebræ cæcæ sunt, an lucis capaces. MAN. Cæcæ? ORTH. Quinam ergo id quod cæcum est, videre possit? quove pacto **441** quod omnino malum est, boni admiratione afficietur, et illud appetet?

27. Tum vero; hæc duo principia sesene invicem corrumpunt? MAN. Maxime. ORTH. Ergo non malum solum corruptio est, sed etiam bonus. MAN. Malum corruptio est, bonus autem vita. ORTH. Igitur malum quidem bonum corrumpit, nec vim ei ullam subsistendi tribuit: bonus autem malo vitam impertit. Sicque malum existet, ac contra bonus interibit. Materia itaque, ut a te superius dictum est, malum, et corruptio, et mors est. Malum vero, si aliis est malum, sibi vero ipsi bonum, seipsum quidem conservat, nec proinde omni ex parte malum est, nec in totum corruptio. Nam qua ratione sese tuetur, hac certe malum non erit. Sin prorsus malum ac corruptio prorsus est, sibi etiam exitium affert, atque in nihilum cedet. Sed jam permistionis illius, de qua loquebaris, sermonem nobis explica.

28. MAN. Erant, ut aiebam, Deus et materia, uterque in suis finibus; Deus nimirum, vita, lux, motus, cognitio, intelligentia, atque omne bonum: materia autem, malum, corruptio, tenebræ, mors, pacata et quieta, motusque omnimode vacua. Multis deinde sæculis elapsis, materia tum secum ipsa, tum fructus ipsius, mutuis dissidiis inter se pugnarunt. Quo factum est ut, dum alii insectarentur, fugerent alii, ad lucis fines pervenerint. Atque, ut dixi, Deus et materia, hoc est duo principia, erant: ac lucis quidem portio anima est, tenebrarum autem et materiæ opus, corpus. Porro commistio, ad hunc modum contigit. Utrumque horum seorsim erat; bonus in una parte, malus vero in tribus. Postea malus inordinato quodam impulsu commotus, finibus suis excedens, ad boni fines accessit. Quod ubi bonus agnovit, virtutem quamdam, quam *vitæ matrem* vocant, ex se protulit: hæcque vitæ mater primum hominem produxit. Hunc porro primum hominem appello, quinque elementa, nimirum aerem, ventum, lumen, aquam et ignem: quæ cum ille induisset, abiit, bellumque cum tenebris gessit. At vero tenebrarum principes armaturæ ejus partem, hoc est animam, deglutierunt. Quin et primum hominem detinuerunt: qui cum ab ipsis in tenebras detrusus, excrucietur, boni ope implorata, virtutem ille alteram edidit, quæ *Spiritus vivens* dicebatur: atque ita descendens, ipsum porrecta dextra in altum vexit. Interim tamen portionem quam voraverant principes, animam scilicet, in terra reliquit. Nam ex boni portione, animæ, et ex mali substantia, corpora producta sunt.

29. ORTH. Si, ut divinus Apostolus ait ¹⁰, nulla cum tenebris est luci societas, qui fieri potuit, ut anima et corpus inter se miscerentur? Id enim esse impossibile, vel ipsa experientia, quæ vanis sermonibus valentior est, edocet. Qui enim tenebræ in lucis fines ingressæ sunt, quin prorsus dissolutæ fuerint?

¹⁰ II Cor. vi, 14.

VARIE LECTIONES.

^b Sic Billius emendat; Leuncl. καὶ τὸ μέρος. Basil. κατὰ τό.

κς'. Ὁμῶς, αὐτὰ αἱ δύο ἀρχαὶ φθαρτικαὶ ἀλλήλων εἰσὶ; MAN. Ναί. ΟΡΘ. Οὐκοῦν οὐ μόνη ἡ κακία ἐστὶ φθορά, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγαθός. MAN. Ἡ μὲν κακία, φθορά. Ὁ δὲ ἀγαθός, ζωὴ. ΟΡΘ. Οὐκοῦν ἡ μὲν κακία φθείρει τὸν ἀγαθόν, καὶ οὐχ ὀφίσταται· ὁ δὲ ἀγαθός ζωοῖ τὴν κακίαν· καὶ ὑποστήσεται μὲν ἡ κακία, ἀπωλεῖται δὲ ὁ ἀγαθός. Ὡς οὖν ἐφησ, ἡ ὕλη, κακὸν, καὶ φθορὰ, καὶ θάνατος. Τὸ οὖν κακὸν, εἰ μὲν ἄλλοις κακὸν, ἑαυτῷ δὲ ἀγαθόν, συνίσταται μὲν ἑαυτῷ, καὶ οὐ παντελῶς κακὸν, οὐ παντελῶς φθορὰ· συνιστῶν γὰρ ἑαυτῷ, κατὰ τοῦτο οὐκ ἔσται κακόν· εἰ δὲ παντελῶς κακὸν, καὶ παντελῶς φθορὰ, καὶ ἑαυτοῦ ἔσται ἀναρρητικόν καὶ ἀνύπαρκτον. Ἐκθοῦ δὲ ἡμῖν καὶ ὅν ἐφησ συγκράσεως λόγον.

κη'. MAN. Ἦν, ὡς ἐφην, Θεὸς καὶ ὕλη, ἕκαστον ἐν τοῖς οικείοις ὄροις· ὁ μὲν Θεὸς, ζωὴ, φῶς, κίνησις, γνῶσις, νόησις, καὶ πᾶν ἀγαθόν· ἡ δὲ ὕλη, κακία, φθορὰ, σκότος, θάνατος, ἐν ἡμεῖς καὶ ἡσυχία καὶ ἀκίνησις παντελεῖ. Εἶτα μετὰ πολλοῦς αἰῶνας ἐστάσασεν ἡ ὕλη πρὸς ἑαυτήν, καὶ οἱ ταύτης καρποὶ πρὸς ἀλλήλους, [καὶ οὕτω] τῶν μὲν διωκόντων, τῶν δὲ διωκομένων· καὶ ἦν, ὡς ἐφην, Θεὸς καὶ ὕλη, τοῦτέστι δύο ἀρχαί· καὶ τοῦ μὲν φωτὸς μέρος ἐστὶν ἡ ψυχὴ, τοῦ δὲ σκότους καὶ τῆς ὕλης δημιουργήμα, τὸ σῶμα· ἡ δὲ μέξις οὕτως ἐγένετο· ἕκαστον αὐτῶν κατὰ μέρος ἦν. Ὁ μὲν ἀγαθὸς ἐν ἐνὶ μέρει ἦν, ὁ δὲ πονηρὸς ἐν τρισίν. Εἶτα ἐκινήθη ὁ πονηρὸς ἀπὸ τῆς ὀρμῆς ἐκ τῶν ὀρίων αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὄρια τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ γνοῦς ὁ ἀγαθός, προσβάλλετο ἐξ ἑαυτοῦ δύναμιν λεγομένην μητέρα ζωῆς. Καὶ ἡ μήτηρ τῆς ζωῆς προσβάλλετο τὸν πρῶτον ἀνθρώπον· τοῦτον δὲ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον λέγω, τὰ πέντε στοιχεῖα, ἀτινά ἐστιν, ἀήρ, ἀνεμος, φῶς, ὕδωρ, καὶ πῦρ. Ταῦτα ὧν ἐνδυσάμενος ἀπῆλθε, καὶ ἐπολέμησε τῷ σκότει· οἱ δὲ τοῦ σκότους ἀρχοντες ἐφαγον ἐκ τῆς πανοπλίας αὐτοῦ μέρος, ὃ ἐστὶ ψυχὴ· κατέσχον δὲ καὶ τὸν πρῶτον ἀνθρώπον, ὃ ἐβασανίζετο ὑπ' αὐτῶν, ὧν ἐν τῷ σκότει· καὶ ἐβόησε πρὸς τὸν ἀγαθόν, καὶ προσέβαλλετο ἄλλην δύναμιν, λεγομένην ζῶν πνεῦμα· καὶ κατήλθε, καὶ ἔδωκε δεξιάν τῷ πρῶτῳ ἀνθρώπῳ, καὶ ἀνῆγαγεν αὐτόν· ἀφῆκε δὲ κάτω τὸ μέρος ^b, ὃ ἐφαγον οἱ ἀρχοντες, τοῦτέστι τὴν ψυχὴν· ἐκ γὰρ τῆς μοίρας τοῦ ἀγαθοῦ, ἐγένοντο αἱ ψυχαί· ἐκ δὲ τῆς οὐσίας τῆς κακίας, τὰ σώματα

κθ'. ΟΡΘ. Εἰ κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, οὐκ ἐστὶ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, πῶς ἐγένετο σύγκρασις ψυχῆς καὶ σώματος; Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ πείρα, ἥτις ἐστὶ τῶν ματαίων λόγων ἰσχυροτέρα, διδάσκει. Εἰσῆλθε, τὸ σκότος εἰς τὰ ὄρια τοῦ φωτὸς, καὶ οὐκ ἐλύθη.

Καὶ πάλιν· Πῶς ἐχωρήθη τὸ σκότος ἐν τοῖς τοῦ Α φωτὸς ὁρίαις;

Καὶ πάλιν· Εἰ μὲν σοφὸς ἦν ὁ ἀγαθός, πῶς οὐ προέγνω τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ πονηροῦ, καὶ προωχύρωσεν ἑαυτὸν καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ; εἰ γὰρ μὴ ἦν σοφός, μὴδὲ προγνώστης, μωρὸς· τὸν δὲ μωρὸν, πῶς λέγεις ἀγαθόν;

Καὶ πάλιν· Εἰ ὅλον τὸ σκότος εἰσῆλθεν εἰς τὰ ὄρια τοῦ φωτός, κενὸς ἔμεινεν ὁ τόπος αὐτοῦ· εἰ δὲ μέρος αὐτοῦ, πῶς μέρος ἐνίκησε τὸν ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἀποσταλέντα πολεμησάμεν αὐτῷ; ἄσφορος γὰρ ὁ ἀποστέλλων ἀσθενέστερον πρὸς ἰσχυρότερον· ἢ ἀσθενὴς ὁ ἀγαθός, ὁ δὲ πονηρὸς ἰσχυρότερος.

Καὶ πάλιν· Εἰ μὲν ἐκουσίως προέδωκεν ὁ ἀγαθός μέρος αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ψυχὴν, οὐκ ἀγαθός, ἀγαθὸν κακῷ ἐκδιδούς. Πῶς δὲ αὐτὸς, ὃς ἐκδοτὸν δέδωκε τὴν ψυχὴν τῷ πονηρῷ, κρίνει τοὺς δουλεύοντας τῷ πονηρῷ; ἐροῦσι γὰρ αὐτῷ· Σὺ παρέδωκας ἡμᾶς. Ἄνηρηται ἡ κρίσις. Εἰ δὲ αὐτοῦ μὴ θέλοντος ἀφῆρπασαν μέρος αὐτοῦ οἱ ἄρχοντες τῆς κακίας, ἀσθενέστερός ἐστι, καὶ ἀμαθέστερος· εἰ πρῶτον μὲν ἀπολέσας μέρος αὐτοῦ, δεύτερον μὴ δυνήθεις ἀφαρπάσσει τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀρπαγέν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἠδυνήθη, οὐδὲ μετὰ ταῦτα δυνήθησεται.

Πῶς δὲ παραλαβὼν τοὺς ἄρχοντας τῆς κακίας ἐσταύρωσε, καὶ ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους; ἐκ δὲ τῶν ὀστέων αὐτοῦ τὰ ὄρη, τὸ δὲ μέρος αὐτοῦ τὸ ἀρπαγέν οὐ παρέλαβε; καὶ οὕτως δὲ ἀναιρεῖται ἡ κρίσις. Ἄναίτιος γὰρ οἱ ἀμαρτάνοντες· εἰ γὰρ αὐτὸς οὐκ ἔδυνήθη τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπολαβεῖν, πῶς ἡ ψυχὴ κατακυριευθεῖσα δυνήθησεται μὴ ἀμαρτάνειν, καὶ ἀναίτιος ἔσται; Καὶ εἰ τελευταῖον δεσμήσει ὁ ἀγαθός τὴν κακίαν, ἀπολήψεται τελείως τὴν ψυχὴν, καὶ οὐ κολασθήσεται ἄνθρωπος.

Καὶ πάλιν· Εἰ ἐκ τοῦ σώματος τῆ ψυχῆ ἡ κακία, ἀναίτιος ἡ ψυχῆ.

Καὶ πάλιν· Τὸ σῶμα νεκρὸν κείμενον, οὐκ ἀμαρτάνει. Οὐκοῦν οὐκ ἐκ τοῦ σώματος ἡ ἀμαρτία, ἀλλ' ἐκ τῆς ψυχῆς.

λ'. Περὶ ὕλης, εἰ ἀσώματος. — Εἶπατε δὲ ἡμῖν, ὦ Μανιχαῖοι, ἡ παρ' ὑμῖν ἀναρχὸς κακία, ἦν ὕλην ὀνομάζεσθε, ἀσώματος ἐστίν, ἢ σῶμα, ἢ σύνθετον; καὶ εἰ μὲν ἀσώματος, πῶς ὕλη; ἢ γὰρ ὕλη οὐκ ἀσώματος. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖτε, ὅτι ἀσώματος μὲν ἐστίν, ἐποίησε δὲ τὸ σῶμα. Εἶπατε οὖν ἡμῖν, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἢ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος; Καὶ εἰ μὲν ἐκ τῆς ἐαυτῆς οὐσίας εἶπητε, ψεῦδεσθε. Ἐκ γὰρ ἀσώματος οὐσίας σῶμα οὐ προέρχεται· τὸ γὰρ φύσει πεφυκός, οὐ μεθίσταται· οὔτε ἐξ ἀσώματος εἰς σῶμα οὐσία τραπήσεται, οὐδὲ ἐκ σώματος εἰς ἀσώματον, οὐδὲ ἐκ λογικοῦ, εἰς ἀλογον, οὐδὲ ἐξ ἀλόγου εἰς λογικόν. Ἡ γὰρ οὐσιώδης

Ac rursus : Quonam pacto in lucis regione locus fuit, qui tenebrarum capax esset.

442 Ac præterea : Si solers sagaxque bonus erat, cur mali incursum ante non sensit, locumque suum præmunit? Nam si nec sagax, nec præsciis fuit, stultus profecto erat. Stultum porro quonam modo bonum dixeris?

Insuper, si tenebræ universæ in lucis regionem ingressæ sunt; ergo ipsarum locus vacuus mansit. Sin autem earum quædam duntaxat portio, qua ratione portio eum vicit, qui a bono adversus eam pugnaturus missus fuerat? imprudens enim fuerit, qui imbecilliolem contra fortiolem miserit : aut certe bonus, infirmus ; malus vero, illo fortior.

B Ad hæc, si bonus ultro sui portionem, sive animam prodidit, bonus utique non est, qui bonum malo prostituerit. Quoniam autem ratione, cum animam ipse malo dediderit, eos postea damnare queat, qui malo se mæciparint? omnino quippe dicturi sunt : Tu nos ipse tradidisti. Sic iudicium omne sublatum est. Sin autem ipso nolente mali principes partem ipsius corripuerunt, imbecillior atque imperitior est; tum, quia sui partem amisit, tum quia id quod raptum sibi fuerat, recuperare non valuit. Nam si ab initio non potuit, hoc profecto nunquam poterit.

Jam vero, quonam modo apprehensos malitiæ principes in crucem egit, exque eorum carnibus homines, et ex ossibus, montes condidit; cum interim abreptam sui portionem ipse non receperit? in quo etiam iudicium tollitur. Sic enim qui peccant, extra culpam sunt. Nam cum ipsemet sui portionem recuperare nequiverit, quinam anima, quæ tyrannide oppressa est, poterit quin peccet? ac proinde insons erit. Quod si postremo tandem bonus malum tanquam catenis devincturus est, prorsus quoque animam recepturus est, nec pœnis afficietur homo.

Rursus : Si corpus in causa est, cur anima peccet, anima ipsa culpa vacat.

Deinde : Corpus morte extinctum non peccat : ergo non a corpore, sed ab anima peccatum proficiscitur.

30. De materia, sitne corporis expers? — Illud porro nobis, o Manichæi, dicite : Malum illud, quod principii expers esse censetis, ac materiam appellatis, corporene vacat, et compositione; an corpus, ac compositum est? Ac si quidem corpore vacat, qui materia esse queat : cum materia non sit incorporea? An fortassis dicturi estis, corpoream quidem illam non esse, cæterum corpus confecisse. Quærimus itaque ex vobis, ex suave substantia, an ex nihilo? Si ex sua substantia dixeritis, a vero sermo vester abhorrebit. Si quidem ex ea substantia quæ corpore vacat, corpus minime

VARIE LECTIONES.

α. Basil. πρὸς ἰσχυρότερα. At Latina translatio habet *fortiori*.

progreddictur. Nam quod natura insitum est, in aliud non migrat: nec ulla substantia ex incorporeo in corpus vertitur, nec ex corpore in incorporeum, nec ex rationali in rationis experts, nec ex rationis experte, in rationis particeps. Neque enim essentialis qualitas submoveri potest. Quæ autem mutantur, accidentis ratione mutantur: quæ quidem accidentia adsunt et absunt citra subjecti corruptionem. Quod si ex 443 nihilo dixeritis; illud rursus a vobis quæram, quidnam causæ sit, quare cum incorporeus et malus esset, de malis commistionem illam non fecerit? cur non animas quoque natura malas fecit, quemadmodum et corpus, quod natura malum esse asseritis? Quidnam causæ est, quamobrem nequitia suæ partem boni admiscuerit? Neque enim bonus hoc fecit. Ex quo conficitur, ut non plene, nec prorsus malus, sed quadam ex parte bonus sit. Atque hæc a vobis afferri queant, si eum corpore vacare dixeritis. Sin autem corpus est, quonam pacto motus fuit? Omne siquidem corpus secundum se consilii experts et mortuum est? Quinam bonus? Atqui nec bonus, nec sapiens, nec providus sit, qui malo motum indiderit. Quod si compositum dicatis, illud animadvertite, quidquid compositum est, id facile dissolvi posse. Quin, simplicia quoque prius esse necessum est, quam compositio existat: quemadmodum prius picem seorsim, ac ceram item seorsim esse oportet, ut ita demum ceropicis compositio fiat. Erunt itaque mali principia duo, non unum.

31. Dicite itaque, o Manichæi, num duo principia vestra nihil omnino commune habeant, an in quibusdam convenient, et in quibusdam dissideant? Etenim si nihil prorsus commune habent, unum erit, et alterum non erit. Sin autem quatenus sunt, eatenus inter se conveniunt, tum alterum in altero existent; uti substantia et accidens, siquidem accidens per se non subsistit: sic color absque corpore existere nequit. Corpus porro substantia est, color, accidens. Accidens autem absque subjecti corruptione accedit atque decedit: nimirum immutato colore, corpus idem manet. Utrumlibet igitur vultis, substantiam dicite: utrumlibet rursus, accidens. Quod si utrumque substantia est, illud scitote, substantiam a substantia non dissidere, nec substantiam substantiæ adversari, nisi accidentis ratione. Quocirca si et malus et bonus sunt, et ambo substantia sunt, immutabilis, efficax, creatrix; ambo certe substantiæ ratione unum sunt, et qualitate sola differunt.

Rursumque: elementa, annique tempestates, et cœlum, et terram, mareque eodem se modo semper habere cernimus; noctemque ac diem, solis ac stellarum motus, et imbres, quæque terra producit, certa ratione ac serie constituta atque gubernata. Proinde si duo inter se contraria principia sunt, quonammodo omnia rite gubernantur, si non amicitia: sædus intercessit?

ποιότης, ἀκίνητος· τὰ δὲ μεταβάλλοντα καὶ τρεπόμενα, κατὰ συμβεθῆκος τρέπεται, ἃ τίνα γίνονται, καὶ ἀπογίνονται διχα τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Εἰ δὲ εἴπητε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, εἴπατε ἡμῖν, διὰ τί ἀσώματος οὕσα καὶ πονηρὰ, μὴ ἐποίησεν τὴν σύμμειξιν ἀπὸ πονηρῶν; διὰ τί μὴ ἐποίησεν καὶ ψυχὰς φύσει πονηρὰς, ὡς καὶ τὸ σῶμα, ὡς λέγετε, φύσει κακόν; διὰ τί συνέκρασε τῇ ἑαυτοῦ κακίᾳ μέρος τοῦ ἀγαθοῦ; ὁ γὰρ ἀγαθὸς τοῦτο οὐκ ἐποίησεν· ὡς τε οὐ τελῶς ἐστὶ πονηρὰ, ἀλλ' ἔχει μέρος ἀγαθόν. Καὶ ταῦτα μὲν, εἰ ἀσώματος λέγετε. Εἰ δὲ σῶμα, πῶς ἐκινήθη; Πᾶν γὰρ σῶμα καθ' ἑαυτὸ ἀπροαίρετον⁴ καὶ νεκρόν· πῶς οὖν ἐκινήθη; τίς αὐτῷ δέδωκε τὴν κίνησιν; Ὁ ἀγαθός; οὐκ οὖν οὐκ ἀγαθός, ἢ οὐ σοφός, οὐδὲ προνοητικός, ὁ κινήσας τὴν κακίαν. Εἰ δὲ σύνθετον εἴπητε, γινώτε ὅτι πᾶν τὸ σύνθετον, ἐδιάλυτον· καὶ ἀνάγκη πρῶτον εἶναι τὰ ἀπλᾶ, ἐξ ὧν ἡ σύνθεσις γέγονεν· ὡς ἀνάγκη πρῶτον εἶναι τὴν πίσσαν καθ' ἑαυτὴν, καὶ τὸν κτρὸν καθ' ἑαυτὸν, καὶ τότε γενέσθαι τὴν τοῦ κηροπίσσου σύνθεσιν. Ἔσονται οὖν τῆς κακίας ἀρχαὶ δύο, καὶ οὐ μία.

ergo motus est? Quis ipsi motum dedit? Num sit, qui malo motum indiderit. Quod si compositum est, id facile dissolvi posse. Quin, compositio existat: quemadmodum prius picem

λβ'. Εἴπατε οὖν, ὦ Μανιχαῖοι· αἱ παρ' ὑμῖν δύο ἀρχαὶ παντελῶς εἰσὶν ἀκοινώνητοι, ἢ ἐν τισὶ κοινωνοῦσι, καὶ ἐν τισὶ διαφέρουσι; καὶ εἰ μὲν παντελῶς εἰσὶν ἀκοινώνητοι, ἢ μία ἔσται, καὶ ἡ μία οὐκ ἔσται· εἰ δὲ κοινωνοῦσι κατὰ τὸ εἶναι, ὡς οὐσία καὶ συμβεθῆκος, τὸ ἐν ἐν ἐτέρῳ ἔχει τὴν ὑπαρξιν· τὸ γὰρ συμβεθῆκος, καθ' ἑαυτὸ οὐχ ὑφίσταται· ὡς τὸ χρῶμα οὐ δύναται συστέῃναι ἀνευ σώματος. Ἔστι δὲ τὸ μὲν σῶμα, οὐσία, τὸ δὲ χρῶμα, συμβεθῆκος· τὸ δὲ συμβεθῆκος γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς φθορᾶς τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ χρώματος ἀλλασσομένου, τὸ δὲ σῶμα τὸ αὐτὸ μένει. Οἶον θέλετε, εἴπατε οὐσίαν, καὶ οἶον θέλετε ο, συμβεθῆκος· εἰ δὲ ἀμφοτέραι οὐσίαι, γινώτε ὅτι οὐ διαφέρει οὐσία οὐσίας, καὶ οὐκ ἔστιν ἐναντία οὐσία οὐσίας, εἰ μὴ κατὰ συμβεθῆκος. Εἰ ἔστιν ὁ πονηρὸς, καὶ ἔστιν ὁ ἀγαθός, καὶ οὐσία ἔστιν ἀίδιος, ἀτρεπτος, ἐνεργητικὴ, δημιουργικὴ, ἐκάτερον αὐτῶν, ἐν εἰσὶ τῇ οὐσίᾳ ἀμφοτέροι, ποιότητι δὲ διαφέρουσι.

Καὶ πάλιν· ὀρώμεν τὰ στοιχεῖα, καὶ τοὺς καιροὺς, οὐρανόν τε, καὶ γῆν, καὶ θάλασσαν, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα, καὶ νύκτα, καὶ ἡμέραν, ἡλίου τε καὶ ἀστέρων κινήσεις, καὶ ὕμβρους, καὶ τὰ τῆς γῆς ἐκφόρτα, κατὰ λόγον καὶ καθ' εἰρμὸν τεταγμένα, καὶ ῥυθμιζόμενα. Εἰ οὖν δύο ἀρχαὶ ἀλλήλοισ ἐναντία, πῶς εὐθέτως τὰ πάντα διεξάγεται, εἰ μὴ συνεβιάσθησαν φιλικῶ τρόπῳ.

VARIÆ LECTIONES.

⁴ Billius subrogandum censet ἀκίνητον, contra mss. fidem. * Basil. et R. θέλητε.

Εἰ ἑαυτὴν ἀνήλισκεν ἡ ὕλη, πῶς ἐκινεῖτο; εἰ δὲ ἄ
πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἀνάλωσιν ἐκινεῖτο, πῶς ἦλθεν ἐπὶ
τὰ τοῦ φωτὸς ὄρια;

Εἰ κατωφερῆς ἡ ὕλη, καὶ φυσικὸς τόπος αὐτῆς
τὰ κατώτερα καὶ σκοτεινότερα, πῶς ἐλθοῦσα ἐπὶ
τὰ τοῦ φωτὸς ὄρια, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἑαυτῆς φύ-
σεως;

Τὸ σκότος τυφλόν· πῶς οὖν εἶδε τὸ φῶς;

Εἰ ἀτακτος καὶ ἄνοος ἡ ὕλη, πῶς ἔχει ἄρχοντας;
πῶς δὲ καὶ πολεμῆσαι δύναται τῷ λόγον καὶ τάξιν
ἔχοντι; ἢ καὶ πολεμοῦσα ἐπικρατεστέρα γενήσεται,
ὥστε ἀρπάσαι τι παρὰ τοῦ σοφοῦ, καὶ μὴ ἀρπαγῆ-
ναι; Εἰ δὲ ὁ ἀγαθὸς συνεχώρησε μέρος αὐτοῦ ἀρπα-
γῆναι, διὰ τὸ ἐπιχειρῆν αὐτὴν τοῦ μὴ προδῆναι εἰς τὰ
ἑαυτοῦ ὄρια, οὐ δυναθεὶς· ἀλλ' ἰσχυρότερος ὁ πο-
νηρὸς, καὶ δολοπλόκος ὁ ἀγαθός. Καὶ πῶς ἀγαθὸς ὁ
Θεός[†], δόλω, καὶ μὴ δυνάμει χρώμενος;

Τὸ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον, ἀλήθειά ἐστιν· ἡ δὲ ἀλή-
θεια ἀγαθόν· τὸ δὲ ἀναρχόν, ἄτρεπτον. Εἰ οὖν ἀν-
αρχὸς ἡ ὕλη, καὶ ἄτρεπτος; ἔσται· εἰ δὲ ἄτρεπτος,
ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα· εἰ δὲ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα,
ἀλήθειά ἐστιν· εἰ δὲ ἀλήθειά ἐστιν, ἀγαθὸν ἔσται.

Εἰ δὲ τρέπεται ἡ ὕλη, ἐξ ἀγαθοῦ τρέπεται εἰς κα-
κόν, καὶ πρότερον οὐσα ἀγαθῆ, ὕστερον ἐγένετο κα-
κῆ· ἢ ἐκ κακοῦ εἰς ἀγαθόν, καὶ πρότερον οὐσα κα-
κῆ, ὕστερον ἐγένετο ἀγαθῆ· ἢ γὰρ τροπῆ εἰς τὸ ἐν-
αντίον ἄγει.

Ἡ ἀίδιος οὐσία, ἄτρεπτός ἐστιν· οὐ γὰρ ἐκ μὴ
δντος ἦλθεν εἰς τὸ εἶναι· οὐδὲ ἡ ὑπαρξίς ἐκ προκο-
πῆς· ἄτρεπτος γὰρ ἡ οὐσία· ἀγαθὸς οὖν ὁ Θεός καὶ
αἰδῖος, οὐχ ὑπέμεινε τροπῆν, ἀλλ' ἀεὶ ἀγαθὸς ἐστὶ·
καὶ ἂ δὲ ποιεῖ ἀγαθὰ ἐστὶν· ἐκ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ οὐκ
ἐγχωρεῖ κακὰ γίνεσθαι· ὁμοίως δὲ τρεπτά, ἐπειδὴ ἐκ
τοῦ μὴ δντος εἰς τὸ εἶναι παράγει. Τὰ οὖν λογικά,
δεκτικά μὲν ἐστὶ τροπῆς, διὰ τὴν ἐκ τοῦ μὴ δντος
εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆν, ἀλλ' αὐτεξούσια, διὰ τὸ λο-
γικά εἶναι. Αὐτεξούσια δὲ μένουν, καθὼς γέγονε,
τουτέστιν ἀγαθὰ, δοῦλα, καὶ ἐπιγνώμονα, καὶ ὑπ-
ήκοα τοῦ πεποιηκότος, ὅπερ ἐστὶ τῆ κτιστῆ φύσει
ἀρετῆ· ἀρετῆ γὰρ ἐστὶ, τὸ μένειν ἐν τοῖς ὄροις τῆς
οἰκείας φύσεως. Αὐτεξουσίως οὖν ἐτράπη ὁ διάβολος,
μεγάλου ἐπιθυμῆσας, οὐ καλῶς δέ· μέγα γὰρ τὸ
εἶναι Θεόν, ἀλλὰ κακὸν τῷ μὴ ὄντι Θεῷ, ἀγνωμονεῖν
τὸν ποιήσαντα, καὶ ὑπερβαίνειν τὴν οἰκείαν φύσιν,
καὶ θέλειν εἶναι, ὃ γενέσθαι ἀδύνατον· ἀδύνατον γὰρ
τὸν μὴ ἀναρχόν, εἶναι Θεόν, ἢ τὸν ἡργῆμένον, εἶναι
ἀναρχόν· ἄγει οὖν τῶν δντων τὴν στέρησιν, ἢ τοῦ μὴ
προσέχοντος· στέβρησις[‡].

ἰδὸν ἄλλο τι, ἢ τὸν ἑαυτοῦ ἑαυτῆς ἀνάλωσιν ἐκινεῖτο, πῶς ἦλθεν ἐπὶ τὰ τοῦ φωτὸς ὄρια;

Deinde: si materia seipsam consumebat, quam
ratione movebatur? si autem ad sui ipsius con-
sumptionem impellebatur, quonammodo ad lucis
fines se contulit?

Quin etiam, si deorsum fertur materia, natura-
lisque ipsius locus, inferiores ac tenebrosiores par-
tes sunt, quonam pacto, cum ad lucis regionem
pervenit, a suamet natura excessit?

Præterea: cum tenebræ cæcæ sint, qui fieri po-
tuit, ut lucem cernerent?

Ad hæc: si ordinis ac mentis expers est mate-
ria, quomodo principes habet? quomodo pugnare
potest cum illo quod ratione atque ordine
præditum est? Aut etiam plignano usque adeo
superior est, ut sapienti aliquid eripiat, nec ipsi
interim quidquam adimatur. Quod si bonus Deus
ea ratione partem sibi auferri passus est, ut eam
regionis suæ aditu prohiberet, imbecillis profecto
fuit: quinimo malus quidem robore præstat, bo-
nus autem dolos nectit. Qui porro vel bonus, vel
Deus esse queat, qui dolo, non viribus utitur?

Jam, quod semper eodem modo se habet, hoc
veritas est: veritas autem bonum est. Quod autem
principii expers est, nullam recipit mutationem.
Quocirca si materia principio caret, mutationis
quoque expers erit. Si est mutationis expers, sem-
per eodem modo se habet. Si semper eodem modo
se habet, veritas est. Si veritas, ergo bonum.

Contra, si mutatio in materiam cadit, vel ex
bono in malum vertitur, cumque prius bona esset,
mala posthac effecta est; vel ex mala in bonam;
et cum ante mala esset, postea bona facta est.
Mutatio enim in contrarium ducit.

Sempiterna substantia mutari nequit. Haud enim
ex nihilo ad hoc ut exstet perducta est. Cujus
porro rei exsistentia ex progressu non est, sub-
stantia est immutabilis. Quocirca Deus, cum bonus
et sempiternus sit, mutabilis non est: verum sem-
per bonus est, et ea quæ facit, bona sunt. Neque
enim fieri potest, ut ex bono mala existant, tam-
etsi ea efficiat, quæ mutationi subsint: eo quod
videlicet res ex nihilo ad id ut exstent producat.
Quo fit ut ea, quæ ratione utuntur, mutationi qui-
dem subjaceant, quia ex nihilo condita sunt; cæ-
terum arbitrii sui sint, quia ratione utuntur.
Porro quod ea quæ sunt arbitrii libertate prædita,
sic maneat, quemadmodum creata fuere, hoc est
bona, serva, grati animi, ac ei subjecta a quo con-
dita sunt, hoc demum creatæ naturæ virtus existit.
Virtus namque est, naturæ suæ finibus se conti-
nere. Ac proinde libera voluntate diabolus muta-
tus est, dum magnam quidem rem, sed non recte
concupivit. Magnum enim est Deum esse: sed
malum ei, qui Deus non sit, ingratum se ac per-
fidum factori suo præbere, naturamque suam excedere,
volendo id esse quod fieri nequit. Neque

VARIE LECTIONES.

[†] In Basil. legitur, ἢ Θεός. Leunclavius emendandum arbitratur ὁ Θεός, nisi forte scriptum fuerit, εἴη
Θεός. [‡] In Basil. habetur ἐπιθύμησις, στέβρησις. In Reg. et apud Leuncl. deest ἐπιθύμησις: sed Leuncl.
in margine legendum monet, στέβρησις, quæ genuina lectio est, alludens ad nomen στέρησις, quod præ-
cesserat: omnes interpretes appetitum posuerunt.

enim fieri potest, ut qui ortu non careat, Deus sit : aut qui initium habuit, qui hoc assert appetitio rei, quæ minime conveniat, ut iis etiam quibus præditi
 32. MAN. Quænam est diaboli malitia? A 16'. MAN. Τίς ἡ κακία
 ORTH. Ipsius in creatorem perduellio. Deus enim κατὰ τοῦ ποιήσαντος ἐπανά
 ipsi dedit, ut esset, tum ne servi defectionem timere ὁ Θεὸς τὸ εἶναι, ἵνα τε μὴ δι
 videretur, tum ut nos doceret malos etiam benefi- λου ἐπανάστασιν, καὶ ἵνα ὁ
 ciiis afficere. Non solum enim ipsum condidit, κακοὺς εὐεργετικῶς διακεῖ
 sed etiam mundi principem fecit. Quin ipsum ¹¹, σεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντα
 si bonus esse vellet, excepturus, beneficiisque au- τὸν, καὶ εἴπερ θελήσῃ ἀγα
 cturus esset. Quocirca nec enim, cum e medio tol- εὔρηγετε. Διὸ καὶ δυνάμεν
 lere posset, sustulit ; sed ejus dementia tolerat, λεν· ἀλλ' ἀνέχεται τῆς ἀφ
 benigne et largiter ei præbens ut sit ; quod quidem κῶς καὶ ἀφθόως τὸ εἶναι :
 ipse solus præstare potest. Ut autem is bonus fiat, αὐτοῦ· τὸ δὲ καλὸν γενέσθ
 non Dei solius est, sed ipsius quoque operam de- νου, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ. Τὸ γὰρ
 siderat. Nam quod per vim efficitur, nec boni, nec οὐδὲ ἀρετῆ.

445 53. Quod si quæras, quid causæ sit cur Deus illi permiserit homines impugnare ; hoc res- B
 pondeo : quia id utilitati ipsorum conducebat. Multi quippe ejus opera coronantur. Quod si multos quoque perire dixeris ; hoc rursum dicam, quod sicut diabolus ipse, sine alterius cujuspiam impulsu, suoque consilio malus fieri potuit ; id quod ipsius quoque crimen atrocius reddidit : sic etiam homo, tametsi nullus fuisset, qui scelus suggereret, per seipsum malus fieri poterat : ex quo ipsius peccato cumulus accessisset. Majori enim excusatione et venia dignus habetur, qui alterius suasu, quam qui suoque nutu peccat. Nam qui suoque consilio peccat, huic nullus excusationi locus est : quemadmodum qui virtutem a se colit, majorem laudem consequitur. Ac proinde diabolus, qui suoque nutu peccavit, omnis pœnitentiæ exorsus mansit : homo autem, quia non ipse ultro, sed ex diaboli insultu peccavit, pœnitentiam habuit, donumque renovationis et remissionis peccatorum Dei munus.

34. MAN. At vero, cur Deus, cum diabolum malum fore prænosset, eum creavit? ORTH. Eximia ac singularis bonitas in causa fuit, cur ipsum crearet. Sic enim secum locutus est ¹² : Quando quidem iste malus futurus est, omniaque, quibus eum afficio, bona perditurus ; egone quoque ipsum bono prorsus spoliabo ac delebo? Minime: Verum, quamvis ipse improbus sit futurus, ego tamen a mei participatione non excludam : sed bonum unum ei largiar, ut mei per hoc ipsum particeps sit, quod existat, hocque nomine quod sit, in mei, qui bonus sum, partem veniat. Neque enim præter Deum ullus est, qui res ad hoc ut sint contineat et conservet. Ipsum namque esse, bonum est, Deique beneficium.

35. MAN. Quod sint ea quæ sunt, ex Deo bone esse ais : igitur si rebus omnibus esse bonum

17'. Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι διὰ τοῖς ἀνθρώποις ; φημί, ὅτι γὰρ δι' αὐτοῦ στεφανοῦν πολλοὶ ἀπόλλυνται· φημί, ὁ διάβολος ἐκτὸς προσδοκίας οἰκείας γνώμης, ὅπερ ἔγκλημα, οὕτως ἡδύνατο καὶ μὴ ἔχων τὸν προσδοκῆσαι καὶ ἐγίνετο ἂν αὐτῷ ἡ γὰρ ἀπολογίας καὶ συγγνωστῆς ἄλλου ἀμαρτάνων, ἐξ ἑαυτοῦ ἀμαρτάνων, ἀκαὶ ὁ ἐξ ἑαυτοῦ μετερχόμενος ἐπαινεῖται. Διὸ ὁ διάβολος ἀμετανόητος ἔμεινε· ὁ δὲ ἀμαρτήσας, ἀλλ' ἐκ τῆς μετανοίας γέγονε, καὶ ἤξει ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν. καὶ δῶρον Θεοῦ.

Hoc itaque ipsum

18'. MAN. Καὶ διὰ τί πονηρὸν ἐσόμενον, ἐποίησθαι ὁλοκλήρως ἀγαθότητος ἐποίησθαι οὗτος μέλλει ἔσεσθαι πονηρὸν τὰ διδόμενα αὐτῷ ἀγαθὰ λείως τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀοὐδαμῶς· ἀλλ' εἰ καὶ αὐτὸς μετουσίαις μου μὴ στερῆται ἐν ἀγαθῶν, τὴν διὰ τοῦ εἶναι μὴ θέλη, μετέχη μου τοῦ δαίμονος γὰρ ἐστὶν ὁ συγκρατῆς τῷ εἶναι, εἰ μὴ ὁ Θεός· ἡ καὶ δῶρον Θεοῦ.

19'. MAN. Τὸ εἶναι ἀγαθοῦ· εἰ οὖν πᾶσι τοῖς

¹¹ Lib. II *De fide*, cap. 4. ¹² Lib. IV *De fide*, cap. 22.

VARIÆ LECTIONES.

^h Reg. προσβαλόντα, cum accentu in antepenultima.

ὡς ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ δεδομένον, καὶ τῷ δια-
 βόλῳ ἀγαθὸν τὸ εἶναι. ΟΡΘ. Πάντα τὰ ὄντα ἐκ
 τοῦ Θεοῦ ἔσχα τὸ εἶναι· πάντα τὰ δοθέντα ἐκάστῳ
 ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἀγαθὰ ἐστίν. Τὰ γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ
 διδόμενα, ἀγαθὰ· κακὸν δὲ, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ
 ἢ τῶν ἀγαθῶν, τουτέστι τῶν ὑπὸ Θεοῦ δοθέντων,
 ἀποβολή· οἱ οὖν ἐκ Θεοῦ κἄν τὸ εἶναι ἔχοντες, ἐν
 μετουσίῳ μερικῇ τοῦ ἀγαθοῦ εἰσι κατ' ἔσχατον ἀπή-
 χημα. Καλὸν οὖν ἐστίν εἶναι τὸν διάβολον ἰ, καὶ διὰ
 τοῦ εἶναι μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ οὖν εἶναι, καλόν,
 τὸ δὲ εὖ εἶναι, κάλλιον. Τελεία γὰρ ὑπαρξίς, τὸ
 ὑγιαίνειν· τὸ δὲ νοσεῖν καὶ εἶναι, μερικὸν κακὸν καὶ
 φθορά. Οὐ γὰρ τελεία ἀνυπαρξία, ἀλλὰ μερικὴ ὑπαρ-
 ξίς, καὶ μερικὴ ἀνυπαρξία. Τὸ δὲ μὴ εἶναι, τέλειον
 κακόν· τελεία γὰρ ἀνυπαρξία, τὸ τελείως μὴ ὄν. Τὸ
 οὖν εἶναι, καὶ τὸ εὖ εἶναι, καλὰ παρὰ Θεοῦ. Τὸ δὲ
 κακὸν ἐξ ἀγαθοῦ γενέσθαι, τῆς τοῦ γινομένου γνώ-
 μης. Ὁ οὖν Θεός, δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, καὶ τῷ
 πονηρῷ τὰ ἀγαθὰ δέδωκε, τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὖ εἶναι.

sc, et bene beateque esse, bona sunt, a Deo auctore
 proficiscitur illius, qui talis evadit. Quæ cum ita sint, Deus pro singulari sua bonitate, malo quoque,
 quæ bona erant, nimirum esse, necnon bene esse concessit.

λς'. Ἐγκαλεῖτε ἡμῖν, ὦ Μανιχαῖοι, διὰ τί προ-
 γινώσκων ὁ Θεός τὸν διάβολον κακὸν ἐσόμενον, ἐπι-
 οίησεν αὐτόν; καὶ ἀπεδείξαμεν διὰ πλειόνων, ὅτι
 κατὰ τὸν φυσικὸν τοῦ δικαίου λόγον, καλῶς ἐποίησεν
 αὐτόν· κρείσσον γὰρ κατὰ τὸν φυσικὸν λόγον, κἄν
 εἶναι ἰ, καὶ κατὰ τοῦτο μετέχειν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐκ
 Θεοῦ γὰρ, τοῦ μόνου ἀεὶ ὄντος, αὐτὸ τὸ εἶναι, ἀγαθοῦ
 καὶ ἀγαθῶν παρεκτικῷ· τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, ἀγα-
 θὸν πάντως ἐστίν. Εἰ δὲ λέγετε, ὅτι συνέφερον αὐτῷ
 μὴ γενέσθαι, ἤπερ γενέσθαι, καὶ κολασθῆναι ἀτελευ-
 τήτως· φαμέν, ὅτι ἢ κολασίς ἐκείνη οὐδὲν ἕτερόν
 ἐστίν, εἰ μὴ πῦρ ἐπιθυμίας τῆς κακίας καὶ ἀμαρ-
 τίας, καὶ πῦρ ἀστοχίας τῆς ἐπιθυμίας. Οὐ γὰρ ἐπι-
 θυμοῦσι Θεοῦ, οἱ ἐν τῇ κακίᾳ τὸ ἀτρεπτον ἐσχηκότες,
 ἀλλὰ τῆς κακίας· ἐκεῖ δὲ ἐνέργεια κακίας καὶ ἀμαρ-
 τίας οὐκ ἔσται. Οὐδὲ γὰρ ἐσθίμεν, οὐδὲ πίνομεν,
 οὐδὲ ἐνδύμεθα, οὐδὲ γαμοῦμεν, οὐδὲ πλουτοῦμεν,
 οὐδὲ φθόνος ἰσχύει, οὐδέ τι τῶν τῆς κακίας εἰδῶν.
 Ἐπιθυμοῦντες οὖν, καὶ μὴ μετέχοντες τῶν τῆς ἐπι-
 θυμίας πυρὸς δίχην, ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας καταφλέ-
 γονται· οἱ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ, τουτέστι μόνου τοῦ Θεοῦ
 ἐπιθυμοῦντες, τοῦ ὄντος, καὶ ἀεὶ ὄντος, καὶ τυγχά-
 νοντες, εὐφραίνονται κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἀναλόγως
 αὐτῶν, καθ' ἣν καὶ τυγχάνουσι τοῦ ἐπιθυμουμένου.
 Τὸ μὲν οὖν ὄντως ἀγαθόν, τὸ φύσει ἀγαθόν ἐστίν, κἄν
 ποσῶς μετέχει κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ δὲ
 δοκοῦν ἀγαθόν, οὐ φύσει ἀγαθόν ἐστίν, ἀλλὰ κακόν.
 Τὸ οὖν προκρίνειν τὴν τῶν κτισμάτων ἀπόλαυσιν
 τῆς τοῦ κτίστου ἀπολαύσεως, καὶ τὸ οἰκεῖον θάλημα,
 τοῦ θελήματος τοῦ δημιουργοῦ, οὐκ ἔστι δικαίου, οὐδὲ
 ἀγαθοῦ, προκρίνειν τὸ ἡμῖν δοκοῦν ἀγαθόν, ὅπερ
 μᾶλλον κακὸν ἐβείχθη, τοῦ ὄντος φύσει ἀγαθοῦ·

est, ut a Deo bono concessum, diabolo quoque
 esse bonum est. ORTH. Omnia quæ sunt, a Deo
 ut essent, acceperunt. Cuncta porro quæ unicui-
 que a Deo concessa sunt, bona sunt. Nam quæ
 a bono dantur, utique bona sunt. Malum autem
 nihil aliud est, quam bonorum, hoc est eorum,
 quæ a Deo data sunt, abjectio. Quamobrem illi, qui
 a Deo vel hoc ipsum duntaxat quod sint, habent,
 boni aliqua ex parte atque extrema saltem condi-
 tione et linea participes fiunt: quo fit ut diabolo
 bonum sit quod existat, ac per hoc ipsum quod
 sit, boni particeps fiat. Esse itaque bonum est: at
 bene esse, melius ac præstantius. Perfectus enim
 existendi status est sanum esse: at in morbo
 versari et esse aliqua ex parte, malum et corruptio
 est. Non enim omni ex parte interitus accidit, sed
 ex parte quadam exstantia, et ex parte interitus.
 Contra non esse, absolutum malum est. Prorsus
 enim non esse, penitus interiisse est. Quocirca es-
 provenientia. At malum ex bono fieri, ab consilio
 est. Non enim omni ex parte interitus accidit, sed
 ex parte quadam exstantia, et ex parte interitus.
 Contra non esse, absolutum malum est. Prorsus
 enim non esse, penitus interiisse est. Quocirca es-
 provenientia. At malum ex bono fieri, ab consilio
 malo quoque,

36. Crimini nobis, o Manichæi, vertitis, ac
 446 quæritis, occur Deus cum diabolum malum
 fore prospiceret, eum fecerit. At pluribus osten-
 di¹², si naturalis juris ratio spectetur, recte eum
 conditum fuisse. Secundum enim naturæ seriem
 præstat, vel tantummodo esse, atque hac ratione
 boni participem esse, quam non esse. Siquidem ip-
 sum esse, a Deo proficiscitur, qui solus est semper
 ac bonorum largitor. Porro quod ex bono proficisci-
 tur, id prorsus bonum est. Quod si satius futurum
 fuisse dicitis, ut non existeret, quam factum qui-
 dem esse, at sempiternis pœnis multari; hoc a
 nobis responsi feretis; pœnam illam nihil aliud
 esse, quam nequitia cupiditatem, et peccati
 ignem, flammamque frustratæ libidinis. Non enim
 Dei, sed vitii affectu ardent, qui ita affecti sunt,
 ut eorum perversitas nullam admittat mutatio-
 nem. Illic enim nulla malitiæ ac peccati actio futura
 est. Neque enim edemus, neque bibemus, nec vesti-
 emur, nec matrimonia contrahemus, nec opibus
 affluemus, nec invidia vigebit, aut aliud ullum
 vitii genus. Quocirca dum concupiscunt, nec ta-
 men eo quod cupiunt, frui possunt, cupiditatis suæ
 tanquam flammæ cujusdam ardore flagrant. Contra,
 qui boni, hoc est solius Dei, qui vere ac sempi-
 terne est, desiderio tenentur, eoque potiuntur,
 pro desiderii sui modo, quo re capita fruuntur,
 voluptatem sentiunt. Ac quidem vere bonum illud
 est, quod naturæ bonum est: etiamsi aliquantulu-
 lum, nimirum secundum quod est, boni particeps
 sit. Bonum autem apparens, non natura bonum,
 sed malum est. Non est viri justii, rerum condita-

¹² Lib. 4 De fide. cap. 22. Vid. Hieron. lib. III, Cont. Pelag. cap. 2.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Leuncl. in marg. emendat τῷ διαβόλῳ. 1 Leuncl. in marg. τὸν τοῦ εἶναι λόγον δηλονότι, hoc est, ex-
 sistendi ratione.

rum fruitionem conditoris fruitioni, suamque voluntatem conditoris anteferre voluntati; nec boni, id quod bonitatis tantum speciem habet, quodque malum potius esse probavimus, eo quod natura bonum est, antiquius habere. Deus igitur eum potius esse, ac vel minimam boni partem habere maluit, quam ut ob malum, hoc est ob iniquam ejus cupiditatem, animique cruciatum, hac quoque exigua boni parte privaretur. Neque enim Deus instar nostri, quorum stolidum est judicium, judicat: sed ut veræ justitiæ ac bonitati consentaneum est: nec nostris obsecundat affectibus, nec propter commiserationem, ut existimatur (cum tamen vere præpostera quædam indulgentia sit) jus et æquum prodit.

57. Insuper: Deus ea quæ nondum sunt, vocat; et quæ futura sunt, velut jam facta perspicit ac judicat. Quemadmodum judex¹⁴, in eum qui scelus aliquod admisit, merito animadvertit: ac nisi animadvertat, iniquus est; neque ipse in causa est cur ille peccarit, aut puniatur; verum ejus qui peccavit, voluntas: sic Deus eum, qui futurus erat, tanquam jam ortum intuens, ut exstaret, decrevit, utque si malus evaderet, ipse sibi pœnarum auctor fieret. Unde etiam eum condidit, et bonum condidit. Verum ille propria electione malus factus est, sibi que ipsi supplicium accersivit: imo, ipse seipsum excruciat, dum ea quæ non sunt, expetit. Quod autem Dei præscientia diabolo causa non fuerit, ut malus fieret, hinc constat. Nam nec medicus, dum futurum morbum prænoscit, morbi causa est: quin potius morbi causa, in immoderatæ vitæ ratione consistit: medici vero præcognitionis, eruditionis ipsius argumentum est; prænotionisque causa hæc est, 447 quod ita futurum erat. Quod autem se ita res habeat, Apostolus declarat iniquus: « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt¹⁵. » Quin illud scire necessum est, animam, ut e corpore excedit, ea jam conditione esse, ut mutari non possit, sive boni desiderio, sive mali affecta sit¹⁶.

38. Præter hæc autem omnia, bonum dicimus id quod Deus vult. Ut enim lumen a sole oritur, ita bonum ex Deo. Quare quidquid bonus vult, bonum est: idque demum bonum est, quod ipse vult. Judex Deus est, non nos Dei iudices. Quid igitur censoriam in eum virgam arripimus? Deus motu percellitur, trepidat ac timet? Deus ille non fuerit, quam metus exagitat.

39. Si sol et luna tanquam navigia quædam sunt, quæ partem, quam materia Deo eripuit, evchant: ergo nec sol, nec luna prius erant, atque homo in tenebris versabatur.

40. Si afflictio opinione vestra mala est, voluptas et oblectatio bona sit necesse est. Quod si ita est, bona igitur fornicatio, ingluvies, cæteraque quæ perpetrantem voluptate afficiunt: contra ea omnia quæ molestiam afferunt, ut continentia, inedia, vigiliæ, aliaque id genus, mala sunt.

¹⁴ Lib. II De fide, cap. 50. ¹⁵ Rom. IV, 17. ¹⁶ Lib. II De fide, cap. 2.

VARIÆ LECTIONES.

κ Lego cum Leunclavio τοῦ ὄντως.

ἄλλὰ γενέσθαι μὲν αὐτὸν, καὶ ἔχειν μοῖραν τινα συμικροτάτην τοῦ ὄντος· κ ἀγαθοῦ, ἥπερ διὰ τὸ κακὸν, τοῦτέστι, διὰ τὴν ἄδικον ἔφρασιν καὶ λύπην, στερηθῆναι καὶ αὐτῆς μικρᾶς μοίρας τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ γὰρ Θεὸς οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν τὴν ἄλογον κρίνει, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὄντως ἀγαθὸν καὶ δίκαιον· οὐδὲ τοῖς πάθεσιν ἡμῶν ἐξακολουθεῖ, οὐδὲ διὰ νομιζομένην συμπάθειαν, τὴν ὄντως ἐμπάθειαν, τὸν τοῦ δικαίου λόγον προδίδωσι.

λζ'. Καὶ πάλιν· ὁ Θεὸς τὰ μῆπω ὄντα καλεῖ, καὶ τὰ ἐσόμενα, ὡς ἤδη γεγεννημένα θεωρεῖ, καὶ κρίνει· ὡσπερ οὖν τὸν ἤδη ἁμαρτήσαντα ὁ κριτὴς δικαίως κολάζει, κἂν μὴ κολάση, ἄδικός ἐστι· καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτὸς αἴτιος τῆς τοῦ κολαζομένου ἁμαρτίας ἢ τιμωρίας, ἀλλ' ἡ τοῦ ἁμαρτήσαντος προαίρεσις· οὕτως ὁ Θεὸς, ὡς ἤδη γεγεννημένον, τὸ ἐσόμενον βλέπων, ἐκρίνειν αὐτὸν γενέσθαι, καὶ εἰ κακὸς γένοιτο, ἐξ αὐτοῦ κολασθῆναι· διὸ καὶ ἐποίησεν αὐτὸν, καὶ ἀγαθὸν ἐποίησεν αὐτόν· αὐτὸς δὲ ἐξ οικείας προαιρέσεως γέγονε κακὸς, καὶ ἐαυτῷ γέγονε τῆς τιμωρίας αἴτιος· μᾶλλον δὲ ἐαυτὸν τιμωρεῖται, τῶν μὴ ὄντων ἐφιέμενος. Ὅτι δὲ οὐχ ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ γέγονεν αἴτια αὐτῷ τῷ διαβόλῳ τοῦ κακὸν ἔσεσθαι, δῆλον· οὐδὲ γὰρ ὁ προγινώσκων ἱατρὸς τὴν ἐσομένην νόσον, αἰτιὸς ἐστὶ τῆς νόσου, ἀλλ' αἴτιον μὲν τῆς νόσου, ἢ ἀταξία, ἢ δὲ πρόγνωσις, τῆς τοῦ ἱατροῦ ἐπιστήμης γνώρισμα, καὶ αἴτιον τῆς προγνώσεως τὸ οὕτως μέλλειν ἔσεσθαι. « Ὅτι δὲ οὕτως ἐστὶ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁ καλῶν τὰ μῆ ὄντα ὡς ὄντα. » Καὶ τοῦτο δὲ εἰδέναι χρὴ, ὅτι καθὼς ἐξέλιθη ἡ ψυχὴ ἐκ τοῦ σώματος, οὕτως διαμένει ἄτρεπτος τοῦ λοιποῦ, εἴτε τὸ ἀγαθὸν ποθοῦσα, εἴτε τὸ πονηρόν.

λη'. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, τοῦτο φαμεν ἀγαθὸν, ὅπερ θέλει ὁ Θεός. Ὡσπερ γὰρ τὸ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου ὀρίζεται, οὕτω καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ· Πᾶν οὖν, ὃ θέλει ἀγαθὸς, ἀγαθὸν ἐστὶ· καὶ τοῦτό ἐστιν ἀγαθὸν, ὃ θέλει. Κριτὴς ἐστὶν ὁ Θεός, οὐχ ἡμεῖς κριταὶ τοῦ Θεοῦ. Τί οὖν αὐτὸν ἀνακρίνομεν; Θεὸς ὀβρῶδει, καὶ δειλιᾷ, καὶ δέδοικε; Θεὸς φοβούμενος, μὴ εἴη Θεός.

λθ'. Εἰ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη πλοῖα γεγόνασιν, διὰ τὸ ἀγαγεῖν τὴν μοῖραν, ἣν ἤρπασεν ἡ ὕλη ἀπὸ Θεοῦ, οὐκ ἦν πρὸ τούτου ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, καὶ ἐν σκότῳ ἦν ὁ ἀνθρώπος.

μ'. Εἰ καθ' ἑμᾶς ἡ θλιψὶς κακὴ, πάντων ἡ ἔξουσι καὶ ἡ ἀπόλαυσις ἀγαθῆ· καὶ εἰ τοῦτο, ἀγαθὸν ἢ πορνεία, καὶ ἡ γαστριμαργία, καὶ ὅσα ἐτέρπει καὶ ἡδεῖ τὸν πράττοντα· ὅσα δὲ λυπεῖ, ἐγκράτεια, νηστεία, ἀγρυπνία, καὶ τὰ τοιαῦτα, κακά.

31 ἐγκαλεῖτε Θεῷ τὴν τοῦ κατακλισμοῦ παν- A
ν, καὶ τῶν Σοδομιτῶν τὴν ἐκφλόγωσιν, καὶ
καὶ τὸν ποντισμὸν πρὸς τὸ συμφέρον παι-
ἐγκαλεῖσατε μᾶλλον αἰωνίως κολάζοντι.

Ἐξ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας προφέρειν, οὐ δη-
μμα· τὸ δὲ ἐκ μὴ ὄντων, δημιουργημα. Εἰ οὖν
γεῖ ἡ κακία, ἐκ μὴ ὄντων παράγει, καὶ οὐκ-
τῆς ὕλης τὸ σῶμα. Εἰ δὲ ἐκ τῆς ὕλης, τουτ-
κ τῆς οὐσίας τῆς κακίας, εἰ μὲν ἀναρχος ἢ
ἀθάνατος πάντως καὶ ἀτρέπτος. Τὸ γὰρ μὴ
νον, οὐ παύεται, οὐδὲ τρέπεται· εἰ δὲ τρέπεται
ῖρεται, οὐκ ἀναρχον. Εἰ δὲ ἡ κακία ἀτρέπτος,
ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς σῶμα ἀφθαρτον ἔσται
επτον. Τίνος οὖν ἦν ἡ φθορὰ καὶ ἡ κακία;
φθορὰ πάντως φθείρει τι, ἢ οὐκ ἔστι φθορὰ. B
τὸ ἀγαθὸν παθητὸν, παθητὸς καὶ ὁ ἀγαθός·
ς οὖν τελείως ἀγαθός; φθειρόμενος δὲ ἀγαθός·
τῆς, εἰς ἀνυπαρξίαν χωρήσει. Εἰ δὲ ἑαυτὴν
ν, ἐφθάρη, καὶ ἀπώλετο, καὶ οὐκ ἔστιν. Εἰ
ς τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ μέρος ἑαυτῆς ἐφθειρεν, ἢς
εως τὸ μέρος φθαρτὸν, καὶ πᾶσα φθαρτή·
ον γὰρ τὴν αὐτὴν φύσιν καὶ φθαρτὴν εἶναι
θαρτον. Εἰ γὰρ λέγομεν τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου
ν μέρος ὄν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν δὲ ψυχὴν ἀ-
ν, ἀλλ' οὐκ εἰσι μίᾳ φύσει. Ἡ γὰρ ψυχὴ, εἰ
σῶματι πολιτεύεται, ἀλλ' οὐκ ἔστι σῶμα,
νώματος· ὥστε ἄλλης φύσεως ἔστιν ἢ ψυχῆ,
λῆς τὸ σῶμα· καὶ οὐ τὸ μὲν μέρος τῆς αὐτῆς
ς φθαρτὸν, τὸ δὲ ἀφθαρτον· ἀλλ' ἢ μὲν μία
τοῦ ἀνθρώπου φθαρτὴ, ἢ δὲ ἀφθαρτος· καὶ C
ψυχὴ ἐξ ἀνάρχου οὐσίας· τρεπτὴ γὰρ· οὕτε
ια· καὶ αὐτὸ γὰρ τρεπτὸν καὶ φθαρτὸν· μίᾳ
εως; λέγεται ὁ ἄνθρωπος, οὐχ ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ
ια μίᾳ ἔστι φύσει, ἀλλ' ὅτι πάντες οἱ ἀν-
ι ὁμοίως ἕκαστος ψυχὴν ἔχει καὶ σῶμα, καὶ
ς δύο φύσεις ἔχει.

corrumpi potest, altera non potest; verum altera hominis natura corruptioni obnoxia, altera a
xione immunis: ac neque anima ex substantia principii experte orta est, cum sit muta-
nec corpus, in 448 quod etiam mutatio cadat et corruptio. Verum unius naturæ esse homo
r, non quod corpus et anima unius naturæ sint, sed quod quisque hominum animam et corpus
ue habeat, duasque adeo naturas.

· Ἡ τροπή, ἐκ τοῦ ἐναντίου εἰς τὸ ἐναντίον
ολή, ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, ἢ ἐξ ὄντων εἰς
εἶναι, ἢ ἐξ ἀρετῆς εἰς κακίαν, ὅπερ ἔστιν, D
ν φυσικῶν ἕξεων εἰς τὴν τούτων στέρησιν.
κτὴ πλήρωσις ἔστι τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ
τοῦ Θεοῦ θέλημα αὐτοῦ ἔστιν· οὐδεὶς γὰρ
ιεται ὁ οὐ θέλει· τὸ δὲ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν
ἀτρέπτον, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον· ὥστε τὸ ἀγαθὸν,
ιν, ὁμοίως καὶ ἀρετὴ· ἀγαθὸν γὰρ ἢ ἀρετὴ·
κακία, οὐκ ὄν, ἀλλὰ τοῦ ὄντος, τουτέστι τοῦ
τοῦ Θεοῦ ἐκούσιος παρακοῆ καὶ ἀναίρεισις,
σύμβασις ἐν τῷ πράττεσθαι παρυσιασμένη·
μα τῷ παύσασθαι τῆς πράξεως παυομένη.

· Καὶ τοῦτο δὲ εἰδέναι δεῖ, ὅτι ὁ Θεός οὐ κο-
τινὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ἀλλ' ἕκαστος ἑαυτὸν δε-

41. Qui Deo diluvii excidium, et Sodomitarum
conflagrationem, Pharaonisque emersionem cri-
mini datis, cum erudiendi causa hæc illata sint,
hunc potius accusate quod æterne puniat.

42. Quod ex sua quis substantia producit, non
est creatura, secus autem quod ex nihilo. Itaque
si malum vim habet creandi, ex nihilo producit,
nec jam ex materia corpus ortum trahet. Si autem
ex materia, hoc est ex mali substantia, si quidem
initio malum careat, immortale prorsus et immu-
tabile est. Quod enim non incepit esse, ne finem
quidem, aut mutationem habiturum est. Sin vero
mutationi et corruptioni obnoxium est, initio mi-
nime caret. Porro si malum mutari nequit, corpus
quoque, quod ex ejus substantia ortum est, cor-
ruptionis et mutationis expers erit. Cujus igitur
erat corruptio et malitia? Non enim est dubium
quin corruptio aliquid corrumpat, aut corruptio
non erit. Porro si bonum perpersioni obnoxium
est, perpersioni quoque bonus obnoxius erit.
Quod si ita est, quinam velim perfecte bonus esse
queat. Quia si bonus a materia corrumpitur, ad
nihilum tandem redigetur. Quod si corruptio ipsa
sese labefactabat, corrupta est igitur atque interi-
iit. Sin boni duntaxat partem, aut sui ipsius par-
tem corrumpebat, sane cujus naturæ pars corrup-
tionis subjacebat, tota quoque natura corruptio-
ni obnoxia erat. Neque enim fieri potest ut in
unam eandemque naturam partim cadat corruptio,
partim non cadat. Nam licet corpus, quod hominis
pars est, corruptioni obnoxium, animam autem a
corruptione liberam esse dicamus: at ejusdem
tamen naturæ non sunt. Quamvis enim anima in
corpore versetur, non tamen corpus est, sed cor-
poris expers. Itaque 17 alterius naturæ corpus est,
alterius anima: nec unius ejusdemque naturæ pars
altera hominis natura corruptioni obnoxia, altera a

43. Conversio est de contrario in contrarium
mutatio, ut de nihilo ad existentiam, vel de exi-
stentia in nihilum, vel ex virtute in vitium, hoc est
ex habitibus naturalibus in privationes ipsorum
mutatio. Virtus est divinæ legis impletio. Dei au-
tem lex, voluntas ipsius est. Nemo quippe ea præ-
cipit, a quibus abhorreat. Dei porro voluntas bona
est, immutabilis, semper eodem modo se habens.
Itaque bonum vere est, ac similiter virtus: virtus
enim res bona est. Contra malum nihil est, sed
ejus quod est, sive divinæ legis, libera infractio
et eversio: quod quidem ex accidenti, dum com-
mittitur, velut existit, ac protinus ut desiit actio,
desinit.

44. Quin illud quoque scire convenit, Deum ne-
minem in futuro punire. sed unumquemque se-

ipsum ita comparare, ut Dei particeps fiat, aut contra. Est autem Dei participatio voluptas; animadversio Dei, ipsius patientia. In hac autem vita Deus non supplicii causa tentationes infert, sed ut nos erudiat ac vitio medeatur: quo videlicet ipsum agnoscentes, ad ipsum revertamur, sanctitatisque ipsius consortes evadamus: « Domini enim disciplina aperuit aures meas ¹². »

45. MAN. Si bonus est, cur in futuro ævo flagitiosum hominem cruciatibus afficit, ac non potius eum e medio tollit? ORTH. Deus, uti bonus, sic quoque justus est. Ut igitur bonus, bona omnia fecit, quæcunque fecit. Quemadmodum itaque æquum erat, ut qui ab ipso boni futuri, ac bonum sibi datum non modo servaturi, sed etiam operaturi essent, perfectum bonum sempiternasque delicias gustarent et consequerentur: sic etiam æquum erat ut qui ab eo boni futuri, nec tamen datum sibi bonum servaturi, sed per honorum abjectionem in vitium deflexuri essent, sempiternis deliciis carerent.

46. Longius a Deo distant Seraphim, quam diabolus a Seraphim. Quocirca nisi diabolus existisset, is qui eum proxime antecedebat, omnium deterior, imo etiam eorum qui ipsum antecessissent, comparatione, malus visus esset: sicque diceremus: Cur Deus, cum talem eum fore prospiceret, ipsum tamen fecit? Eodem modo in omni quocunque alia re proposita, usque dum ascendamus ad ipsa Seraphim. Etenim sæpe fit ut rem miseratione dignissimam cernamus, qua alteram fugi non posse miseriorem existimemus; tum vero postea deteriorem aliam videamus. Siquidem malum illud, quod postremum vidimus, ejusmodi esse suspicemur.

47. Deus itaque omnia valde bona fecit, secundum cujusque naturam, ut ipsius voluntas disposuit. Non enim legi subjectus est; verum id demum bonum est quod ipse vult, non quod nos judicamus: non enim nos Dei iudices sumus. Verum sicut ex sole et igne lux omnis splendet, sic Dei voluntate bonum omne definitur. Nam si Deum in hoc bene, in hoc male fecisse dixeris, aut sciscitatus fueris, cur hoc fecerit, illud non fecerit, te Dei iudicem, eoque majorem et sapientio-
riorem constituis. Quocirca Deus, quod libuerit, faciendi potestatem habet, atque illud bonum est: ac potestatem item habet eorum quæ facit, quas vult causas nobis declarandi, et quas vult, occultandi. Unumquodque porro bonorum creatorum, quæ rationem acceperunt, aut libere in bono perstitit, ut conditum fuit; aut libere immutatum est, atque a bono recessit, illudque perdidit. Bonum est præclarus ordo, unicuique id quod natura

κτικὸν ποιεῖ τῆς μετοχῆς τοῦ Θεοῦ. Ἔστι δὲ ἡ μετοχὴ Θεοῦ τρυφή, ἡ δὲ ἀνεξικακία αὐτοῦ, κἀλασθέντα δὲ οὐ κολάζων ἐπιφέρει τοὺς πειρασμοὺς Θεοῦ, ἀλλὰ παιδεύων καὶ ἰώμενος τὴν κακίαν, ἔπιγνώμενος αὐτόν, καὶ ἐπιστρέφωμενος, καὶ τῶν τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ. « Ἢ γὰρ παιδεία Κυρὶ ἀνοίγει μου τὰ ὦτα. »

με'. MAN. Εἰ ἀγαθός, διὰ τί ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κολάζει τὸν πονηρὸν, καὶ οὐ μᾶλλον ἀναίρει αὐτόν; ΟΡΘ. Ὁ Θεὸς ἀγαθός ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὁ καιὸς ὡς ἀγαθὸς οὖν ἐποίησεν, ὅσα ἐποίησεν, ἀγαθὰ ὡς περ οὖν δίκαιον ἦν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένοι ἀγαθοὺς, καὶ μέλλοντας, οὐ μόνον φυλάττειν τὸ δοθὲν αὐτοῖς ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ ἐπεργάζεσθαι αὐτὸ, γενέσθαι ἠ ἀξιώθηναί τοῦ τελείου ἀγαθοῦ, καὶ τὴν αἰωνίου τρυφῆς, οὕτως καὶ δίκαιον ἦν, τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐσομένους ἀγαθοὺς, καὶ μέλλοντας οὐ φυλάττειν τὸ δοθὲν αὐτοῖς ἀγαθόν, ἀλλ' ἐκουσίως ἐκκλίνειν διὰ τῆς ἀποβολῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπὶ τὴν κακίαν καὶ στερηθῆναι τῆς αἰδίου τρυφῆς.

μς'. Πλέον ἀπέχει τὰ Σεραφίμ ἀπὸ Θεοῦ, ἢ περ πονηρὸς ἀπὸ τῶν Σεραφίμ. Εἰ οὖν μὴ ἐγένετο ὁ διάβολος, ὁ πρὸ αὐτοῦ, φαίνετο χειρὸν πάντων κακῶν, ἐν συγκρίσει τῇ πρὸς τοὺς πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἐλέγομεν. Διὰ τί προσιδῶς ὁ Θεός, ὅτι τοιοῦτος μέλλει εἶναι, ἐποίησεν αὐτόν; ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἕως ἂν ἐλθῶμεν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ Σεραφίμ. Καὶ γὰρ πολλάκις θεωροῦμεν πρᾶγμα ἐλεινότερον καὶ δοκοῦμεν μὴ εἶναι ἐλεινότερον αὐτοῦ ἄλλο, καὶ μετὰ ταῦτα ὁρῶμεν ἕτερον χειρὸν. Ὅπερ γὰρ ἔσχε τον κακὸν ὃν εἶδωμεν, ἢ λογισώμεθα, ὑπονοοῦμεν μὴ εἶναι αὐτοῦ χειρὸν.

censemus, ut nullum eo gravius ac molestius esset

μζ'. Ἐποίησεν οὖν ὁ Θεός τὰ πάντα κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, καθὼς ἠθέλησεν· οὐ γὰρ ὑπόκειται νόμῳ, ἀλλ' ὅπερ θέλει, τοῦτο ἐστὶν ἀγαθόν οὐχ ὅπερ ἡμεῖς κρίνομεν· οὐ γὰρ ἐσμεν ἡμεῖς κριταὶ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ὡς περ ἐκ τοῦ ἡλίου, ἦτοι τοῦ πυρὸς πάντων φῶς φωτίζεται, οὕτως ἐκ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ πάντων ἀγαθὸν ὀρίζεται. Εἰ γὰρ λέγεις, ὅτι καλῶς ἐποίησεν ὁ Θεός ἐν τούτῳ, καὶ κακῶς ἐν τούτῳ, καὶ διὰ τί ἐποίησε τοῦτο; καὶ, διὰ τί οὐκ ἐποίησε τοῦτο; σκριτῆς ἐἶ τοῦ Θεοῦ, καὶ μείζων αὐτοῦ, καὶ σοφότερος. Ἐξουσίαν οὖν ἔχει, ὡς Θεός, ποιῆσαι ὅπερ θέλει, καὶ τοῦτο ἐστὶν ἀγαθόν· καὶ ἐξουσίαν ἔχει ὡς ποιῆσαι, ὅς θέλει αἰτίας ἀποκαλύψαι ἡμῖν, καὶ ὅς θέλει ἀποκρύψαι. Ἐκαστὸν δὲ τῶν γενομένων λογικῶν ἐκουσίως ἐτρέπη, καὶ ἀπεφοίτησε τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀπώλεσεν αὐτό. Ἀγαθοῦ μὲν γὰρ ἐστὶ τάξις ἀρίστη ἐκάστῳ τὸ κατὰ φύσιν οἰκείον διασώζουσα· ταυτὸ δὲ ἐστὶ καὶ ἀρετὴ. Κακία δὲ, ἡ τῆς τάξεως ἄρση:

¹² Isa. lx, sec. LXX.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Leuncl. emendat γεύεσθαι, gustare. ² Basil. et Reg. ἕκαστον κατὰ. ³ Basil. συγκριτῆς.

εἶπουν ἀταξίᾳ. Τὰ ὄντα πάντα, καθόσον ἐστὶ, καὶ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ· καθόσον δὲ ἐστέρηται τοῦ ἀγαθοῦ, οὕτε ἀγαθὰ, οὕτε ὄντα εἰσὶ. Τὰ γὰρ δῆλα, καθόσον οὐκ ἔσχεν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ζωὴν, δῆλόν ἐστιν, ὡς ἐστερημένα ζωῆς, ὁμοίως καὶ τὰ ἀναίσθητα, καὶ τὰ ἄλογα, καθόσον ἔσχεν, ἀγαθὰ ἐστίν.

viventia sunt, quia vitæ expertia. Similiter quæ sunt, hactenus bona sunt.

μη'. Οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ κακὸν, ὡς ἀγαθὸν· ὡσπερ τὴν πορνείαν οἶδεν, ὡς ἐφραίν καὶ φιλεῖν καὶ ἔνωσιν. Καὶ παρ' αὐτῶ καὶ αἱ αἰτίαι τῶν κακῶν, δυνάμεις ἀγαθοποιοί· πολλάκις ἐκ πορνείας γεγένηται σκευὴ ἐκλογῆς.

μθ'. Εἰ κακὸν ἢ κακία, καλὸν ἢ κόλασις, τοῦτο ἐξορίζουσα. Κακὸν γὰρ ἢ πορνεία, οὐχ ὁ σωφρονισμὸς· οὐ γὰρ ἢ κόλασις κακῆ, ἀλλὰ τὸ δέξιον ἑαυτὸν ποιῆσαι κολάσεως.

v. Εἰ τὸ κακὸν ἀίδιον, καὶ δημιουργεῖ, καὶ δύναται, καὶ ἐστὶ καὶ δρᾷ, πόθεν αὐτῷ ταῦτα; ἢ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ τῷ ἀγαθῷ ἐκ τοῦ κακοῦ, ἢ ἀμφοῖν ἐξ ἄλλης αἰτίας, ὅτι καὶ τὸ κακὸν ἐν τῷ ἀγαθῷ παρυφίσταται, καὶ ὅτι ἀγαθύνει καὶ τὰ κακὰ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ὁστέρησιν; Ἡ γὰρ φιλία ἀγαθῆ οὕσα, ἀγαθὸν ποιεῖ φανεῖν τὴν πορνείαν, ὅτι ἐν τῷ ἀγαθῷ φιλονεικεῖ, πῶς καὶ μὴ ὂν ἐστὶ; μὴ εἶναι γὰρ λέγεται ὁ Θεός· κατὰ τὴν πάντων ὑπεροχικὴν ἀφαίρεσιν (1).

να'. Ὅτι δὲ ἡ φύσις αὐτῆ τὴν ἀρχὴν μίαν προβάλλεται, δηλοῖ αὐτοῦς ὁ ἀριθμὸς, οὐκ ἀπὸ δύο ἀρχόμενος, ἀλλ' ἀπὸ μιᾶς. Εἰ οὖν ἀρχὴ ἀριθμοῦ μονάς, καὶ ἀρχὴ τῶν ὄντων μία.

νβ'. Εἰ πάντῃ ῥ ἀκοινώνητον τὸ ἀγαθὸν τῷ κακῷ, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὂν, τὸ κακὸν οὐκ ὂν. Δύο γὰρ ὄντα κατὰ τὸ εἶναι κοινωνοῦσιν. Εἰ οὐσία τὸ ἀγαθὸν, ἀνούσιον τὸ κακὸν· δύο γὰρ οὐσίαι, κατὰ τὸ εἶναι οὐσίας κοινωνοῦσιν.

νγ'. Εἰ ἀκίνητον ἐξ ἀρχῆς τὸ κακὸν, καλὸν ἢ κίνησις, καὶ ἡ ἀκίνησία κακόν. Πόθεν οὖν ἔσχε τὸ κακὸν τὴν κίνησιν; ἢ ζωῆ, ἀγαθόν, καὶ κίνησις, καὶ ἦν ἀεὶ, καὶ ἐστὶν ἐν τῷ ἀγαθῷ· καὶ ζῶν ἐστὶ, καὶ ἦν ἀγαθός. Ὁ θάνατος, ὡς φατε, κακόν, καὶ ἀκίνησία, καὶ φθορὰ, καὶ νέκρωσις, καὶ οὐδὲν ἦτον ἀνυπαρξία. Θάνατος δὲ ἦν ἢ κακία, ὡς ὑμεῖς λέγετε· ὡσπερ οὖν ἢ ζωῆ, καὶ ζῶν ὁ ἀγαθός, θάνατος, καὶ νέκρωσις, καὶ νεκρωμένον, τὸ κακόν· πόθεν οὖν ἀνέζησε, καὶ ἐκινήθη; Εἰ μὲν ἐξ ἑαυτοῦ, ἐκ τοῦ κακοῦ ζωῆ, ὅπερ ἀμήχανον. Ἡ φθορὰ γὰρ οὐ ζωοποιεῖ. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ἀγαθὸν τὸ ἀγαθόν, τῷ κακῷ ζωῆς

ipsius fert, conservans : atque idem quoque virtus est. Malum contra est ordinis dissipatio, sive perturbatio. Omnia quæ sunt, qua ratione sunt, bona quoque sunt, atque ex bono : quatenus autem bono carent, nec bona, nec entia sunt. Etenim quæ vita carent, quatenus vitam a bono non acceperunt, non sensu et ratione carent, quatenus aliquid acceperunt.

48. Deus malum noscit ut bonum ; v. gr. scortationem, ut appetitionem, et amicitiam, ac conjunctionem. Quin apud ipsum facultates quoque illæ, quæ malorum causæ sunt, boni effectrices sunt. Sæpe enim evenit ut ex fornicatione vasa electionis nata sint.

49. Si malum est vitium, bona utique pœna est, quæ ipsum propellit et fugat. Non enim pœna malum est, sed quod quis seipsum pœna diemum reddiderit.

50. Si malum æternum est, ac creat, et potest, et est, et agit, a quonam hæc habet? An a bono? An contra bonum a malo? an potius utrumque ab alia causa? quandoquidem malum quidem in bono quasi consistit, et quia bonum malum quoque, ac sui privationem, bonitate afficit. Etenim amicitia, ut quæ bona sit, hoc præstat, ut scortatio bonitatis speciem habeat, quoniam cum bono contendit; quo pacto sit illud quod non est ens? cæterum non esse dicitur Deus, quia propter eximiam ejus præcellentiam cuncta ab ipso removentur.

51. Quod ipsa quoque natura unum duntaxat principium astruat, ex ipso numero constat. Neque enim a duobus, sed ab uno auspicamur. Cum igitur unitas sit numeri principium, rerum quoque unum tantum erit principium.

52. Si bono nihil prorsus cum malo commune est, cum bonum sit ens, malum proinde nihil erit. Duo enim quæ sunt, eo inter se communicant, quod sunt. Si substantia bonum est, malum substantiæ est expers. Duæ enim substantiæ, quatenus substantiæ sunt, inter se conveniunt.

53. Si immobile ab initio malum erat, motus ergo bonum est, ejusque privatio malum. Quis ergo malo motus auctor fuerit? vita ac motus bonum est, atque in bono, et erat semper, et est : bonus, et est, et erat vivus. Mors contra, ut ipsi dicitis, malum est, et immobilitas, et corruptio, et interemptio, imo et ipsa in nihilum redactio. Mors autem, ut asseritis, malum erat. Uti igitur vita et vivens, bonus erat : sic mors, extinctio, et interemptum, malum erat. Unde ergo revixit ac motum accepit? si a seipso, vita ergo ex malo orta est, quod fieri minime potest. Non enim

VARIÆ LECTIONES.

• Basil. ἑαυτῆς. P Basil. εἰ μὴ· et paulo post, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὂν, etc.

NOTÆ.

(1) Textus hic subobscurus et luxatus videtur.

ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον εὐθεῖν, αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν λογισμούς πολλοὺς· ἕτερον δὲ κακὸν λέγεται, τὸ κατ' ἀσθησιν, ὡς αἱ θλίψεις, αἱ κατὰ τοὺς πειρασμούς· τὸ γὰρ τῆς κακίας ὄνομα ὁμῶνυμόν ἐστι. Δύο γὰρ σημαίνει· ποτὲ μὲν γὰρ σημαίνει τὴν τῆς ἀρετῆς στέρξιν· ποτὲ δὲ τὴν τῆς χαρᾶς, τουτέστι τοῦ ἐπιθυμομένου· ἢ μὲν γὰρ πορνεία οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ σωφροσύνης στέρξις, καὶ κακῆ χρήσις. Ἄντι γὰρ τοῦ ἀγαπήσαι καὶ μιγῆναι εἰς τὸ ἴδιον σκευός, τουτέστι τὴν ἴδιαν γυναῖκα, ἀγαπᾷ καὶ μίγνυται τῇ ἀλλοτρίᾳ. Ἡ ἀπιστία, ἀντι τοῦ πιστεῦσαι καὶ ἀγαπήσαι τὸν φύσει Θεόν, πιστεύει τῷ μὴ ὄντι Θεῷ. Τοῦτο οὖν ἐστὶ κακία, τὸ τῷ μὴ ὄντι ὡς ὄντι χρῆσασθαι· τὸ μὴ παρέχειν ἐκάστῳ τὰ ἴδια· ἴδια ἐκάστῳ τὰ ὑπὸ Θεοῦ ὀριζόμενα. Ἴδιον μὲν Θεοῦ, ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ, ὡς Δημιουργῶν πρόπουσα· ἴδιον δὲ τῶν κτισμάτων, τὸ μέτρον, ὃ ἐκάστῳ ὤρισεν ὃ τὸ εἶναι δούς. Ἐφ' ἡμῖν δὲ ἐστὶν ἡ χρῆσασθαι τοῖς δοθεῖσιν ἡμῖν ὑπὸ Θεοῦ, ἐφ' ᾧ δέδωκεν, ἢ μὴ· οἶον, ἰδοὺκεν ἡμῖν τὸ ἐπιθυμητικόν, ἵνα ἐπιθυμῶμεν αὐτοῦ μόνου ἀγαθοῦ. Ἐάν ἐπὶ τούτῳ χρῆσώμεθα τῇ ἐπιθυμίᾳ, ἀρετὴ καὶ καλὸν· εἰ δὲ ἕτερόν τι παρ' αὐτὸν ἀγαπήσωμεν, οὐκ ἐστὶ χρῆσις, ἀλλὰ παράχρησις. Εἰς αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἐποίησεν ἡμᾶς, ἵνα μετέχωμεν αὐτοῦ ἐπιθυμοῦντες.

ut ipsum, qui solus bonus est, concupiscamus. Itaque si appetitu ad eum finem utamur, virtus est et bonum; sin aliud quidpiam præter eum amamus, jam non est usus, sed abusus. In hoc enim nos condidit, ut ipsum exoptemus, eoque impletis votis fruamur.

Ξ'. Ἦν, φησὶν, ἡ ὕλη ἀναρχος, ἀγέννητος, ἐν ἰδίῳ ὄρει, ἀεὶ ἀτάκτως κινουμένη, ἀεὶ ἐαυτῇ μαχομένη, καὶ ἐαυτὴν ἀναλίσκουσα. Ἦν δὲ, φησὶν, καὶ ὁ Θεὸς ἐν ἰδίῳ ὄρει, ἀναρχος, ἀγέννητος, ἀίδιος, ἀσώματος, ὅλος φῶς· ἀλλ' ἡ ὕλη, φησὶν, ἀτάκτως καὶ ἀλόγως κινουμένη, ἐπὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ὄρια ἤλθε. Καὶ θαυμάσασα τὸ τοῦ Θεοῦ φῶς, τῆς μὲν πρὸς ἐαυτὴν μάχης ἐπαύσατο· τῷ δὲ φωτὶ ἐπέθετο μαχομένη, ὡς καὶ μέρος αὐτοῦ ἀρπάσαι εἰς ἐαυτήν· καὶ γὰρ ἀρχοντας, ὡς ἐπὶ κεκρυμμένου βασιλείου τὴν ὕλην ἔχειν διαβεβαίουνται, οὗς καὶ κοσμοκράτορας τοῦ σκότους, καὶ πνεύματα τῆς πονηρίας εἶναι φάσκουσι. Συνεχώρησε δὲ, φησὶν, ὁ ἀγαθὸς Θεός, μέρος ἐαυτοῦ ὑπ' αὐτῆς ἀρπασθὲν αἰχμάλωτον γενέσθαι, ὅπως αὐτὴν περιγράβῃ καὶ περιορίσῃ τοῦ μὴ παραιτέρω προβαίνειν εἰς τὰ ἐαυτοῦ ὄρια.

Εἰ ἀναρχος, ἀγέννητος, ἀσώματος, ἀποιοῦς, ἀόρατος ὕλη, ὁμοίως καὶ ὁ ἀγαθὸς Θεός, ἐκ δὲ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὰ πάντα, πῶς ὄρωνται τὰ ἐξ αὐτῶν γενόμενα; τὸ γὰρ ἐξ ἀσώματος καὶ ἀοράτου οὐσίας προερχόμενον, ἀσώματος πάντως ἔσται καὶ ἀόρατον. Καὶ πρὸ τούτου· εἰ καὶ αἱ δύο οὐσαι, ἀναρχοί, καὶ ἀγέννητοι, καὶ ἀίδιοι, ἐξ αὐτῶν δέ εἰμεν ἡμεῖς, οὐκ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ὑπ' αὐτῶν παραχθέντες, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν, ἀναρχοὶ καὶ ἀίδιοι εἰμεν ἡμεῖς. Ἐκάστης γὰρ οὐσίας γέννημα, ὁμοούσιον τῇ γεννησάτῃ οὐσίᾳ· ἀϊδίον, ἀϊδιον· ἀγεννήτου, ἀγέννητον· ἀνάρχου, ἀναρχον.

æterna, ingenitæ ingenita, principio carenti illa quæ principio caret.

A fecit hominem rectum; ipsi vero quæsierunt cogitationes multas¹⁹; alterum sensus nostri causa ita appellatur, ut calamitates quibus in tentationibus afficimur. *Mali* enim vocabulum anceps est, quod duas significaciones habet. Interdum enim virtutis, interdum gaudii, hoc est rei expetitæ, privationem indicat. Fornicatio enim nihil aliud est, quam pudicitia privatio et flagitiosus usus. Nam pro 451 eo quod quispiam vas suum, hoc est uxorem suam amare, eique misceri debeat, alienam deperit, atque ad eam accedit. Eodem modo infidelitas tum contrahitur, cum quis pro eo atque ei qui natura Deus est, credere, ipsumque amare debeat, illi qui Deus non est, credit. In hoc ergo malum situm est, cum quis eo quod non est, tanquam sit utitur: cum non unicuique, quod suum est, tribuit. Uniuscujusque proprium illud est, quod a Deo deeeritur. Ac Deo quidem proprium est gloria et honor. Nam hæc ei, ut Creatori, conveniunt. Proprium autem creaturarum est, mensura illa, quam cuique rei Deus constituit, qui etiam ipsummet esse dedit. Atqui in nobis situm est his, quæ nobis a Deo concessa sunt, ad illum finem uti, ad quem concessa sunt. Exempli gratia, appetendi facultatem nobis idcirco dedit,

61. Erat, Inquiunt, materia principii expers, ingenita, in suis finibus inordinate semper agitata, et secum pugnans, seipsamque absumens. Erat etiam Deus in suis finibus, principio carens, ingenitus, sempiternus, incorporeus, totus lux. At materia temere et inordinate agitata, ad Dei fines perrexit; lucisque admiratione commota, secum pugnare desiit, lucemque pugna lacesivit, adeo ut ipsius quoque partem ad se rapuerit. Nam etiam præfectos suos velut in obscura quadam regia materiam habere affirmant, quos et *mundi rectores tenebrarum ac spiritualia nequitia*²⁰ esse aiunt. Passus est, inquiunt, bonus Deus sui portionem abs se abreptam captivam teneri, quo eam circumscriberet ac definiret, ne ea ulterius ad fines suos progrediretur.

Si principii expers, ingenita, incorporea, qualitate vacans, invisibilis est materia, itemque bonus Deus, atque ex eorum substantia omnia enata sunt; quonam modo ea quæ ex his prodierunt, oculis spectabilia sunt? nam quod ex incorporea substantia prodiit, incorporeum quoque ipsum atque invisibile sit oportet. Ac in primis, si duæ hæc substantiæ principii expertes, ingenitæ et sempiternæ sunt, nos autem ex eis sumus; non ab eis ex nihilo, sed ex substantia earum producti simus. Cujusque etiam substantiæ proles parenti suæ consubstantialis est; hoc est æternæ

¹⁹ Eccle. vii, 30. ²⁰ Ephes. vi, 12.

θός, φθορεύς. Εἰ δὲ φθορά ἐστίν, ὑπὸ τίνο; ἐνεργεῖται, καὶ ἐστίν; ἢ γὰρ φθορά, διάλυσις ἐστίν, ὡς ἐπομεν. Τίς οὖν ὁ διαλύων; καὶ τί τὸ διαλυόμενον; Ὅτι δὲ οὐ δύναται ἡ ὕλη φθορὰ εἶναι, καὶ φθαρτὴ οὐσία, ἐντεῦθεν γνωστὸν ἡ μὲν γὰρ φθαρτὴ οὐσία προηγεῖται καὶ προϋφίσταται, ὡς συνθεθεῖσα ὑπέστασις. Ἡ δὲ φθορά, ἐπιγίνεται μετὰ τὴν σύνθετον, λύουσα τὰ συνθεθειμένα. Πῶς δὲ καὶ ἦν οὐσία τῆς ὕλης, σύνδρομον καὶ συνουσιωμένην ἔχουσα τὴν φθορὰν;

dit, et prius existit, velut composita substantia : dissolvens ea quæ sunt composita. Quin et hoc quidem comitem ac sibi concretam corruptionem habebat?

Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖτε, ὅτι ἦν ποτε οὐκ ἐνεργεῖα φθορὰ, ἀλλὰ δυνάμει· ὁμοίως καὶ φθαρτόν. Ἄλλὰ γινώσκετε, ὅτι τὸ μὲν εἶναι φθαρτικόν, ἢ δημιουργικόν, μῆπω δὲ ἐνεργεῖν τὴν φθορὰν, ἢ τὴν δημιουργίαν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ φθειρόμενα, ἢ δημιουργούμενα συναθρία εἶναι τῷ φθείροντι, ἢ δημιουργοῦντι, ἀληθές. Ἄλλ' ὑμεῖς οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραχθῆναι λέγετε, ἀλλ' αὐτὴν ἑαυτῆς εἶναι τὴν κακίαν φθαρτικὴν καὶ ἀναλωτικὴν. Ὅστε αὐτὴν δυνάμει ἔχουσαν τὸ τε φθεῖρειν καὶ φθειροσθαι, καὶ οὐκ ἐνεργεῖα· ἀτελής οὖν. Τὸ δὲ ἐξ ἀτελοῦς, προκόπτον εἰς τελειότητα, οὐκ ἀναρχον· εἰ γὰρ τὸ ἀναρχον, ἀναρχον, τὸ τρεπόμενον, οὐκ ἀναρχον.

corrumpatur, imperfecta esset. Illud porro quod ex imperfecto ad perfectum proficit, principii expers non est. Nam si quod mutationem nullam admittit, principio caret, ejus certe expers non est id in quod mutatio cadit.

Καὶ πάλιν· τί πρῶτον τῆς ὕλης; ἢ οὐσία αὐτῆς, ἢ ἡ φθορά; Καὶ εἰ μὲν ἡ φθορά, ἀδύνατον αὐτὴν ὑπάρχειν πρὸ τοῦ εἶναι ἀναλίσκουμένην. Εἰ δὲ ἡ οὐσία αὐτῆς προὔπηρξε τῆς φθορᾶς, οὐσία μᾶλλον καὶ ὑπερξείς ἐστίν, καὶ οὐ φθορὰ· καὶ ἦν ἀφθαρσία ποτὲ, μὴ ἔχουσα ἐναντίαν τὴν φθορὰν, καὶ οὐκ ἀναρχος ἢ φθορὰ. Εἰ δὲ ἀεὶ ἦν ἡ οὐσία αὐτῆς ἀναλίσκουσα ἑαυτὴν, πῶς προήγαγε τοὺς καρπούς; Εἰ μερικῶς ἀντίλισκεν, οὐ παντελῶς φθαρτικὴ, οὐδὲ παντελῶς φθαρτὴ, οὐ τελῶς κακὴ. Εἰ δὲ φθαρτὴ οὐσα, ἐπαύσατο τοῦ ἑαυτὴν φθεῖρειν, ἢ κακὸν τὸ φθεῖρειν καὶ ἐκ κακοῦ εἰς ἀγαθὸν ἐτρέπη· ἢ ἀγαθὸν τὸ φθεῖρειν, καὶ ἐξ ἀγαθοῦ γέγονε κακὴ. Εἰ ἡ ὕλη κακία, ἑαυτὴν δὲ ἐφθεῖρεν, ἀγαθὴ· τὸ γὰρ φθεῖρον τὸ κακόν, ἀγαθόν. corruptio caderet, ipsa sese corrumpere desiit, aut malum est corrumpere, atque ita ex malo in bonum mutata est : aut bonum est corrumpere, atque ita ex malo bona facta est. Si materia malum est, cur, si seipsam corrumpibat, minime plane bonum est.

Καὶ πάλιν εἰπατε· ἡ ὕλη φῶς ἦν, ἢ σκότος; καὶ εἰ μὲν φῶς, τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ ἰδοὺ μία ἀρχὴ, καὶ οὐ δύο. Εἰ δὲ σκότος, πῶς τὸ σκότος θεωρεῖ; Εἰ γὰρ θεωρεῖ, φῶς ἔχει· εἰ δὲ οὐκ ἔχει φῶς, τυφλὸν ἐστίν. Καὶ πῶς εἶδε τὸ φῶς; πῶς δὲ καὶ σκότος ἐστὶ ἐν τῷ φωτεινῷ, καὶ οὐ λυθῆσεται; ἢ ἐποῖα κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; »

Καὶ πάλιν· ἡ ὕλη ἔξις, ἢ οὐ; καὶ εἰ μὲν οὐκ ἔξις, πῶς ἐκινήθη; Πάν γὰρ τὸ μὴ ἔχον ζώην, ἀκίνητον. Εἰ δὲ ἔξις, ἢ ἐξ αὐτῆς ἔχει τὴν ζώην, ἢ ἀλλαχόθεν ἔσχε

²¹ II Cor. vi, 4.

A atque ad nihilum redēgisset. Quin etiam id principii expers esse nequit, quod corrumpitur. Sin autem res est corruptioni subjecta, a quo tandem corrumpitur, nisi a bono? Ita bonus corruptor erit. Sin denique corruptio est, a quonam efficitur, et est? corruptio enim, ut diximus, dissolutio est. Quisnam est igitur qui dissolvit, et quid quod dissolvitur? quod autem materia corruptio non sit, nec corruptibilis substantia, hinc perspicere potest. Siquidem corruptibilis substantia præcorruptio autem post compositionem accedit. quæro, quonam pacto erat materiæ substantia, si-

B At fortasse reponetis, fuisse aliquando, cum corruptio esset, non actu, sed potentia duntaxat : **453** itemque quod corrumpi natum erat. Verum illud scire vos volo, a vero quidem illud non abhorrere, ut aliquid corrumpendi et procreandi vim habeat, necdum tamen ut reipsa semper corrumpat aut creet : quod videlicet ea quæ corrumpuntur et creantur, ejusdem cum ipso qui corrumpit et creat, æternitatis esse non possint. At vos nihil nihilo productum esse dicitis; verum malum ipsum ejusmodi esse, ut seipsum corrumpat et absumat. Quo fit ut materia quandoque id habens, ut potentia tantum, non actu corrumpat, atque

ex imperfecto ad perfectum proficit, principii expers non est. Nam si quod mutationem nullam admittit, principio caret, ejus certe expers non est

C Ac rursus : quid primum est in materia? ejusne substantia, an corruptio? Si corruptio, existere eam impossibile est, ut quæ antequam sit corrumpatur. Sin autem ipsius substantia corruptionem antecessit, substantia potius et existentia est, quam corruptio : atque ita incorruptibilitas quondam erat, contrariam corruptionem non habens, nec proinde principii expers est corruptio. Sin autem materiæ substantia, cum semper esset, se consumebat, quonam pacto fructus produxit? si aliqua tantum ex parte consumebat; ergo corrumpendi vim non omni ex parte habebat, nec in eam omni ex parte corruptio cadebat, nec denique omni parte mala erat. Sin autem cum in eam malum est corrumpere, atque ita ex malo in bonum ita ex mala bona facta est. Si materia malum sit? illud enim quo malum corrumpitur,

D Ac rursus illud : materia luxne erat, an tenebræ? si lux, ex boni igitur substantia erat : sicque non duo principia sunt, sed unum. Sin autem tenebræ, quonam pacto vident tenebræ? nam si vident, lucem habent; si luce carent, cæcæ sunt. Quinam lucem viderunt? quonam item ratione tenebræ in lucido erunt, nec solventur? aut « quæ societas luci ad tenebras ²¹ ? »

Præterea, materia vel habitus est, vel non. Si non est habitus, quo pacto motum habuit? Quidquid enim vita caret, nequidem potest se movere.

Si autem habitus aut ex se vitam habet, aut aliunde, vel etiam a bono. Qui porro bonus esse queat, qui malo vitam dederit? sin vero ab alio, jam non duo, sed tria principia erunt.

Ad hæc, materia vel ex se habet ut principio careat, vel ab alio facta est. Siquidem ab alio facta est, principii expers non est. Sin autem principii expers erat, semper habuit ut esset, nec unquam fuit cum non esset. Quid igitur est, quamobrem eam corruptelam mortemque appellatis? Corruptio enim hoc affert, ut aliquid non sit: materia autem nunquam habuit, ut non esset; semper

insuper, ortus et corruptio inter se pugnant. Ortus quidem est ejus quod non erat, ad hoc ut existat productio: corruptio autem existentis rei **454** in nihilum dissolutio. Quocirca si materia, ut vobis videtur, corruptela est, quonam pacto fructus edit ac gignit?

Denique: corruptio quæ omnimoda sit, seipsam corruptit. Etenim si seipsam incolumem servat, omnigena corruptio non est. Quod si seipsam quæque corruptit, jam non erit.

64. Ἀγαθὸν (id est, *bonum*) dicitur, quasi ἄγαν θεῖον πάντα πρὸς αὐτό (id est, *quod ad ipsum omnia citius currant*), ut quod natura amabile et expetendum sit, et quod naturaliter omnia appetant. Malum autem nihil est aliud, quam naturæ repugnans appetitio: hoc est, cum aliud quiddam quæquam quod natura expetendum dictat, appetimus. Omnium porro, etiam malorum, principium et finis est bonum. Boni enim causa tam bona, quam horum contraria sunt. Nam et hæc boni amore facimus. Nullus quippe malum sibi ob oculos ponens, ea quæ facit facit: ac proinde ne subsistit quidem malum, sed cum alio: quod nimirum non sui causa, sed boni perpetretur. Quidquid enim **65** sit, aut boni causa sit, aut ejus quod bonum es

65. In errorem a Deo agitur propheta ²², vel Deo ipsum pro cupiditatis ejus merito aberrare sinente: vel cum aliquid prædicat, ac Deus alia facit, quam quæ prædixerat, tunc in errorem a Deo actus esse dicitur, hoc est imposturæ convincitur.

66. Jamvero hoc velim vobis expediatis, o Manichæi, materia, quam malum, et tenebras, et corruptelam, et mortem appellatis, quamque sine principio et æternam esse contenditis, substantiane erat, an accidens? Si substantia: vel corpus erat, ut terra, aqua, aer, ignis; aut corpore vacabat, ut Deus, angelus, anima: aut denique ex corpore et incorporea natura composita erat. Ac siquidem corpus erat, immota manebat. Corpus enim omne inanimatum est, ac motu caret. Porro

²² Dionys. cap. 4. *De div. nom.* § 31. ²³ Ezech. xiv, 9.

VARIE LECTIONES.

^a Leunclavius legit θεῖον πάντα, et in Sireleti codicis ora, post θεῖον, quemdam scripsisse ait partem hanc sive, vel. Quam quidem lectionem commodam existimat Billius: sed Leunclavii emendatio magis placet. Bonum enim definiunt philosophi, quod omnia appetunt, quod omnia citato cursu prosequuntur atque id ipsum series indicat.

τὴν ζωὴν, ἢ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ πῶς ἀγαθὸς ὁ ζῶσας τὴν κακίαν; εἰ δὲ ἐξ ἄλλου, οὐκ ἔσονται ἔλλα τρεῖς.

Καὶ πάλιν· ἡ ὕλη ἀπ' ἑαυτῆς ἦν ἀναρχος, ἢ ἄλλου ἐγένετο. Καὶ εἰ μὲν ἐξ ἄλλου ἐγένετο, οὐκ ἀρχος. Εἰ δὲ ἀναρχος ἦν, πάντοτε εἶχε τὸ εἶναι, οὐδέποτε ἔσχε τὸ μὴ εἶναι. Πῶς δὲ λέγετε αὐτὴν παράρην καὶ θάνατον; ἡ γὰρ φθορὰ τὸ μὴ εἶναι· εἶναι· ἢ δὲ ὕλη οὐκ ἔσχε ποτὲ τὸ μὴ εἶναι· ἀλλ' ἦν, ὡς λέγετε. Πῶς οὖν δὲ οὐκ ἔχει, δύναται δοῦναι

Καὶ πάλιν· ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορὰ, ἐναντιοῦνται. Ἡ μὲν γὰρ γένεσις, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγή· ἡ δὲ φθορὰ, τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι διάλυσις. Εἰ οὖν ὅλη καθ' ὁμάδας φθορὰ, πῶς πεκαρπούς, καὶ γεννᾷ;

Καὶ πάλιν· ἡ φθορὰ ἢ παντελής, καὶ ἑαυτὴν φθαρει. Εἰ γὰρ ἑαυτὴν συνιστᾷ, οὐ παντελής φθορὰ· δὲ ἑαυτὴν φθείρει, οὐκ ἔσται.

68. Ἀγαθὸν λέγεται, παρὰ τὸ ἄγαν θεῖον πάντα πρὸς αὐτό· δὲ καὶ φύσει ἐστὶν ἐραστὸν, καὶ ἐρετό οὐ φυσικῶς πάντα ἐφιέται. Κακὸν δὲ ἐστὶν, ἢ κα φύσιν ἐρεσις, τουτέστιν, ὅταν ἑτερόν τι παρὰ τὸ φσει ἐφετόν ἐφιέμεθα. Πάντων, καὶ τῶν κακῶν ἀρκαὶ τέλος, ἐστὶ τὸ ἀγαθόν· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ ἐνεπάντα, καὶ ὅσα ἀγαθὰ, καὶ ὅσα ἐναντία. Καὶ γκαὶ ταῦτα πράττομεν, τὸ ἀγαθὸν ποθοῦντες· οὐδὲ γὰρ εἰς τὸ κακὸν ἀποβλέπων, ποιεῖ ἄπερ ποιδιὸ οὐδὲ ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ περιρυστασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γινόμενον πᾶν γὰρ γινόμενον, ἢ δι' ἀγαθὸν γίνεται, ἢ διὰ νόμζόμενον ἀγαθόν.

fit, aut boni causa fit, aut ejus quod bonum es

68. Πλανᾶται ὑπὸ Θεοῦ προφήτης, ἢ τοῦ Θεοῦ παρχωροῦντος αὐτὸν πλανηθῆναι, κατὰ τὴν τῆς ἐπιθυμίας ἀξίαν αὐτοῦ, ἢ προλέγων, καὶ τοῦ Θεοῦ ἀλλοιοῦντος παρ' αὐτοῦ προεἶπε, πεπλανῆσθαι λέγει ὑπὸ Θεοῦ, τουτέστι πλάνος ἀποδειχθῆναι.

69. Εἶπατε οὖν ἡμῖν, ὦ Μανιχαῖοι· ἡ ὕλη, ἦν ἢ γετε κακίαν, καὶ σκότος, καὶ φθοράν, καὶ θάνατον ἀναρχον, καὶ ἀίδιον, οὐσία ἦν, ἢ συμβεβηκός; Καὶ εἰ μὲν οὐσία, ἢ σῶμα ἦν, οἷον γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ ἢ ἀσώματον, οἷον Θεός, ἀγγελός, ψυχὴ· ἢ ἐκ αματος καὶ ἀσωμάτου σύνθετος. Καὶ εἰ μὲν σῶμα ἀκίνητος ἦν. Πᾶν γὰρ σῶμα, ἀψυχον καὶ ἀκίνητο. Καὶ πῶς μὴ κινουμένη, ἦλθεν εἰς τὰ ὄρια τοῦ φωτός ἢ πῶς ἔσχε κίνησιν; ἢ ὁ ἀγαθός, καὶ οὐκ ἀγαθός, ὁ ἔδωκός τῇ κακίᾳ κίνησιν· ἢ ἄλλος ἔδωκεν αὐτῇ τὴν

νησιν παρὰ τὸν ἀγαθὸν · καὶ ἔσονται τρεῖς ἀρχαί, καὶ οὐ δύο. Εἰ δὲ λέγετε, ὅτι ἀσώματος ἦν ἡ ὕλη, πόθεν σῶμα ; ἢ γὰρ ἀσώματος καὶ ἀναρχος οὐσία, οὐ δύναται εἰς σῶμα τραπήναι. Πόθεν οὖν ἡ ἀναριθμητος τῶν σωμάτων πληθὺς ; Εἰ δὲ σύνθετον εἴπητε τὴν ὕλην ἐξ ἀσωμάτου καὶ σώματος, γνῶτε, ὅτι ἀδύνατον σύνθετον γενέσθαι ἄνθρωπον, εἰ μὴ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. Καὶ ἀδύνατον γενέσθαι σῶμα, εἰ μὴ ἐκ τῶν ἀπλῶν στοιχείων, τῆς γῆς, καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ τοῦ πυρός. Χρὴ οὖν πρῶτον εἶναι τὰ ἀπλά, καὶ τότε γενέσθαι ἐκ τῶν ἀπλῶν σύνθετον. Ἔσονται οὖν οὐ δύο ἀρχαί, ἀλλὰ τρεῖς. Οὕτως ἀδύνατον ἀναρχον εἶναι τὴν ὕλην · καὶ εἰ σύνθετος ἐξ ἀσωμάτου καὶ σώματος, διὰ τί οὐκ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἀσωμάτου αὐτοῦ φύσεως καὶ τοῦ σώματος ;

esse necessum est, ac tum denique ea fieri; quæ ex simplicibus constant. Proindeque non duo, sed tria principia futura sunt. Ex quo intelligitur fieri non posse, ut materia principio careat. Quin si hæc ex incorporeo et corpore constat, quid causæ est : quamobrem hominem ex incorporea sua natura et ex corpore suo non fecerit?

Ξ'. « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, ἡ γῆ. » — « Πρόσχε, οὐρανὲ, καὶ λαλήσω καὶ ἀκούετω, γῆ, ῥήματα ἐκ στόματός μου. » Λαλήσω γὰρ ῥήματα, οὐκ ἐμῆς καρδίας, ἀλλὰ τῶν ἐσκοτισμένων καὶ μεμιασμένων Μανιχαίων · ἀκούσατε, λαοί, φυλαί, γλώσσαι, ἀκούσατε. Ἐν θεάτρῳ γενέσθω σήμερον ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ. Ἀκούσατε, τί λέγουσιν οἱ ἐπικατάρτοι Μανιχαῖοι, οἱ ἐσκοτισμένοι περὶ τὸ φῶς, τὸ στόμα τοῦ διαβόλου. Λέγουσιν, ὅτι ἡ ὕλη ἐπολέμησε μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀνέσπασε μέρος ἀπ' αὐτοῦ. Περιγραπτὸν λέγουσι τὸν Θεὸν, πολεμοῦντα, καὶ πολεμούμενον, καὶ λυπούμενον, καὶ ἀποτεμνόμενον. Πολεμεῖται ὁ Θεός ; Ἀποκόπτεται ὁ Θεός ; Οἱμοί, οἱμοί ! οὐκ ἀποκτενοῦμεν αὐτούς ; οὐ πυρὶ καταναλώσομεν ; τούτοις ὀμιλήσομεν ; τούτους εἰς κοινωνίαν δεξόμεθα ; ὁ κοινωνῶν αὐτοῖς, ὁμοῖος αὐτῶν ἐστί, καὶ τῆς μερίδος αὐτῶν ἐστί, καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ἀδελφοί, κοινωνία λέγεται ; ἀποθάνωμεν, καὶ μὴ δεξόμεθα εἰς κοινωνίαν τοῦς Μανιχαίους · ἀποθάνωμεν, ἵνα ζήσωμεν · ὁ δεχόμενος αὐτούς εἰς κοινωνίαν, Μανιχαῖός ἐστιν, ὁμοῖος αὐτῶν. Κρεῖττόν ἐστιν Ἰουδαῖσαι, καὶ Ἰουδαῖον ἀποθάνειν, ἢ περὶ κοινωνῆσαι τοῖς Μανιχαίοις. Ὡ ἀπὸ τῶν Ὑ Μανιχαίων ! ἀκούσατε δὴ πρὸς Θεοῦ, ὧ ἄνδρες, ἀκούσατε τί φησὶν ὁ θεόλεστος Μάνης. Οὐκ ἐστί, φησὶν, ὁ κόσμος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου. Ἀπαλλαστριώσαι × ἡμᾶς βούλεται τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Καὶ ἐλυπήθη, φησὶν, ὁ Θεός, ὅτι ἀπεκόπη μέρος ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐπόνεσεν. Ἐὰν ἀπεκόπη μέρος ἀπ' αὐτοῦ, καὶ φθαρτός ἐστι. Πᾶν γὰρ τὸ τεμνόμενον, φθαρτόν ἐστιν. Ἐσύλησε καὶ ἤρπαξε, φησὶν, ἡ κακία μέρος ἀπ' τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πέμπτει ὁ Θεός, καὶ συλᾶ, καὶ ἀρπάζει τὸ μέρος τὸ συληθὲν ἀπ' αὐτοῦ. Ληστὰς Θεοῦ εἰσάγεις, ὧ θεόλεστε ; ἀλλὰ καὶ μηχανάς, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεός,

A si immota erat, quonam modo ad lucis fines agitatione pervenit? aut quonam pacto motum habuit? aut enim a bono motum accepit; atque adeo ille bonus non erit, qui malo motum dederit: aut præter bonum alius est qui ipsi motum indidit; sicque tria principia sunt, non duo. Si autem hic dicitis quod materia incorporea erat; unde igitur fit corpus? neque enim incorporea ac principio carens substantia in corpus verti potest. Unde ergo innumerabilis hæc corporum multitudo fluxit? Sin autem materiam ex incorporeo et corpore concretam fuisse dixeritis, illud nosse vos convenit, fieri non posse, ut homo, nisi ex anima et corpore compositus sit; nec rursus fieri posse, ut corpus, nisi ex simplicibus elementis, hoc est terra, aqua,

B aere et igne, confletur. Quocirca prius simplicia ex simplicibus constant. Proindeque non duo, sed tria principia futura sunt. Ex quo intelligitur fieri non posse, ut materia principio careat. Quin si hæc ex incorporeo et corpore constat, quid causæ est : quamobrem hominem ex incorporea sua natura et ex corpore suo non fecerit?

67. « Audi, cœlum, et auribus percipe, terra ». »

455 « Attende, cœlum, et loquar; audiat terra verba oris mei ». » Loquar enim verba, non cordis mei, sed tenebris obsitorum et impurorum Manichæorum. Audite, populi, tribus, linguæ, audite. Cœlum et terra unum bodie theatrum flant. Audite quid execrabiles Manichæi dicant, in ipsa luce caligantes, osque vere diaboli. Aiunt materiam cum Deo conflixisse, partemque ab eo abstraxisse. Circumscriptum Deum dicunt, qui oppugnet, et oppugnetur, mœrore item afficiatur, et amputetur. Quid, Deus bello lacessitur? Deus abscinditur? O me miserum! non eos interficiemus? non flammis absumemus? cum his sermonem miscibimus? Hoc ad communionem recipiemus? Quisquis cum his communicat, horum similis est, consorsque eorum erit tum in hoc ævo, tum in futuro. Fratres, communico cum illis indicitur? mortem prius oppetamus, quam ut Manichæos ad communionem admittamus. Moriamur, ut vivamus. Qui eos ad communionem excipit, Manichæus est, ipsorumque similis. Judaismum prosteri præstaret, aut in Judaismo mori, quam communionem cum Manichæis habere. Procul este a Manichæis. Audite per Deum, vos obtestor, viri, quid perditissimus iste Manes dicat. Mundus, ait, non est Dei, sed diaboli. Nimirum nos a Deo nostro alienare studet. Indoluit Deus, inquit, quod portio abs se esset abscissa. Atqui si pars ab eo decisa est, in ipso quoque corruptio locum habet. Nam quod amputatur, corruptioni obnoxium est. Malum, ait, partem Deo prædatus est, et abstulit: ob eamque causam mittit Deus, quo partem ereptam sibi prædetur et auferat. Dei prædatores introducitis, o per-

¹⁴ Isa. 1, 2. ¹⁵ Deut. xxxii, 1.

VARIÆ LECTIONES.

γ Nisi me prorsus fallit iudicium, inquit Billius, ἀτόπων, legendum est. × Basil. βούλονται ἡμᾶς ἀπαλλαστριώσαι τοῦ.

καὶ τῆς μίξεως, ἢ ἐβλαψεν ἢ ὠφέλησεν, ἢ ὠφελήθη. Αἰ μὲν ὠφελήθη, ἐνεργὸν καὶ ἀγαθὸν τὸ ὠφελήσαν, καὶ ἤττον τὸ ὠφελήθην καὶ παθητόν· εἰ δὲ ἐβλάδθη, καὶ οὕτω παθητὸν τὸ βλαδέν, καὶ ἐπικρατέστερον τὸ βλάψαν· εἰ δὲ ἐβλάψε, κακόν ἐστι· εἰ δὲ ὠφέλησε, φθονερός ὁ ἀγαθός, λυπηθεὶς, καὶ μνησικακός, πυρὶ παραδοὺς τὴν ὕλην, καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς μνησικακίας, καὶ τὸ ἑαυτοῦ μέρος σὺν αὐτῇ. Εἰ δὲ οὐδὲ ἐβλάψεν, οὐδὲ ἐβλάδθη, οὐδὲ ὠφέλησεν, οὐδὲ ὠφελήθη, πρῶτον μὲν, ἀνεέργητον· τὸ γὰρ ἀγαθὸν ἔνθα ἂν γένηται, ὠφελεῖ, ἐὰν ἐχῆ ἀγαθὴν ἐνέργειαν· δεύτερον δὲ, ἀδικόν, ὅτι μὴ ὠφελήθην, μηδὲ βλαδέν, κολάζει τὴν μηδὲν ἀδικήσασαν ὕλην· εἰ δὲ διὰ τὸ ἐρασθῆναι αὐτοῦ τὴν ὕλην, καὶ μετασχεῖν αὐτοῦ ἐργίζεται καὶ λυπεῖται, καθ' ὅμας, μηδεὶς ἐρασθῆναι αὐτοῦ.

materiam nihil commertam puniat. Sin, vestra quidem opinione, propterea irascitur et dolet, quod materia amore sui capta, seque tandem potita sit, non est quod quisquam ipsius amore ardeat.

Εἰ δὲ, ὡς φατε, γνοὺς ὁ θεὸς τὴν ὕλην ἐπερχομένην αὐτῷ, ἐκὼν συνεχώρησεν ἀρπαγῆναι τι αὐτοῦ ὑπ' αὐτῆς, ἵνα αὐτῆς τὴν κίνησιν περιγράφας τιμωρήσῃται, ὡσπερ βόλον² ἐμπήξας τῇ γέννῃ· πρῶτον μὲν τίνος ἔνεκεν οὐκ εὐθέως ἔπηξε, καὶ παρέδωκεν αὐτὴν τῇ γέννῃ; εἰ δὲ οὐκ ἠδύνατο, εἰ μὴ τρόπῳ τοιούτῳ, ἡμῖν τί μέμφεται, μὴ ἀνθιστωμένοις τῷ πονηρῷ, αὐτὸς προδοὺς τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι' ἄδυναμίαν;

Εἶτα, γέννην λέγοντες, ἢ ὁμοούσιον τοῦ ἀγαθοῦ ταύτην ἐρεῖτε, ἢ ὁμοούσιον τοῦ πονηροῦ, ἢ ἄλλην οὐσίαν, καὶ οὐκέτι δύο, ἀλλὰ τρεῖς. Εἰ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, πῶς κολάζει; οὐκ ἀγαθὴ γὰρ ἡ γένενα. C Εἰ δὲ τοῦ πονηροῦ, οὐ κολάζει τὸ κακόν· οὐδὲν γὰρ ἑαυτὸ κολάζει. Εἰ δὲ ἕτερόν τι παρὰ τὰ δύο, τρεῖς ἀρχαί, καὶ οὐ δύο· ἢ ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. Καὶ εἰ τοῦτο, διὰ τί μὴ πρὸς τὴν εὐθειαν ἐρχόμενοι εἴπομεν, Ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη τὰ πάντα; est? quod si ita est; quidni ergo recta via incedentes, omnia ex nihilo ad hoc ut essent condita fuisse dixerimus.

Τὸ ἀναρχόν, ἀτρεπτόν. Τροπὴ γὰρ ἐστὶ, τὸ μὴ πρότερον ὄν, ὕστερον γενέσθαι. Ἄν δὲ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, καὶ τρεπτὰ, ἀλλ' ἀναρχα, ἀτρεπτα φύσει. Πῶς οὖν ἐκ τῶν ἀναρχῶν οὐσιῶν ἐγενόμεθα; Εἰ γὰρ καὶ αὐταὶ τοιαῦτα εἰσιν, οἳοί ἡμεῖς, ἀνθρώποι καὶ αὐταί. Εἰ δὲ μὴ τοιαῦται, πῶς ἐτρέπησαν; Οὐκ ἐκ τῶν ἀναρχῶν τοίνυν οὐσιῶν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος.

D Si enim ex tales surt, quales nos ipsi; ipsæ quoque sunt homines. Sin autem tales non sunt, quonam pacto mutatae sunt? Non ergo ex principii expertibus substantiis, sed ex nihilo orti sumus.

Εἰ ἀναρχὸς ἀρχὴ καὶ ἀτίσιος ἡ ὕλη καὶ ἡ κακία, ἐξ ἑαυτῆς ἔχουσα τὸ εἶναι, καὶ ὅσα ἔχει, τουτέστι τὴν τυραννίδα, καὶ τὴν ἰσχὺν, καὶ τὴν κακίαν, ἀτρεπτα εἶναι ἔξει. Πῶς οὖν ὁ τοσοῦτον αὐτὴν φοβηθεὶς, ὥστε παραχωρῆσαι μέρος αὐτοῦ αἰχμάλωτον ὑπ' αὐτῆς γενέσθαι, ἰσχάτως αὐτῆς περιγενέσθαι δυνήσεται·

detrimentum accepit, vel attulit; vel utilitatem accepit, vel dedit. Si utilitatem accepit, efficax ergo et bonum illud est quod alteri utile fuit, inferiusque et patibile, cui utilitas accessit. Sin detrimentum accepit, sic quoque patibile sit oportet illud quod læsum fuit, et valentius id quod læsit. Sin vero læsit ipse, malus ergo est. Si profuit, invidentia igitur bonus laborat, qui idcirco mæstus sit, et injuriæ memor, ut materiam igni tradat, unaque sui partem, incredibili ultionis studio. Quod si nec læsum est, nec læsit, commodumque item nec præstitit, nec percepit: primum quidem omnis actionis est expers; cum tamen ea boni natura sit, ut ubicunque adfuerit, prosit, modo proba efficacitate polleat. Deinde injustus

B est, qui nec beneficio, nec incommodo affectus.

Quod si, ut dicitis, Deus invadentem se materiam prospiciens ultro sibi ab ea eripi partem passus est, ut ejus motu compresso ultionem posthac ex ea sumeret, ac velut carcerem gehennæ figeret: primum illud quæro, cur non statim fixerit, gehennæque eam tradiderit? Quod si non nisi hoc modo id poterat, quid tandem est quod nobis malo non resistentibus succenseat, cum ipse prævirium imbecillitate animas prodiderit?

Insuper, gehennam dicentes, aut eam ejusdem cum bono, aut ejusdem cum malo substantiæ esse dicitis, aut alterius cujusdam substantiæ: et ita non duæ, sed tres futuræ sunt. Si ejusdem cum bono 457 substantiæ est, quonam modo cruciat? non enim bona est gehenna. Si autem ejusdem est cum malo substantiæ, nequaquam malum excruciat. Nihil enim seipsum punit. Sin denique aliud quiddam præter hæc duo; tria ergo principia erunt, non duo. Num vero ex nihilo producta

Quod sine principio est, id quoque est immutabile. Mutatio enim est, cum id quod prius non erat, postmodum existit. Quorum porro esse a mutatione cœpit, ea quoque suapte natura mutari possunt; vicissim ea natura sua mutari nequeunt, quorum esse principio caret. Quonam igitur modo nos ex substantiis principii expertibus orti sumus?

D Si enim ex tales surt, quales nos ipsi; ipsæ quoque

Si principii expers ac æternum principium est materia et malum quod ex ipsa ortum ducit, quidquid habet, hoc est tyrannidem, robur et malitiam; hæc, inquam, omnia perpetua et immutabilia habebit. Qua igitur ratione is, qui usque adeo cœm pertimuit, ut partem etiam sui ab ea rapi permiserit, hanc ad extremum superare poterit?

VARIÆ LECTIONES.

² Leunclavius bene emendat ὡς περιβολόν. ^a Ita Basil. et R. I. cunct. οὐ κακῆ, contra sensum auctoris.

τὸ μὴ θέλειν τοῦτον λαβεῖν, κωλυθῆναι τὸν ἀγαθὸν ἂν τοῦ εὖ ποιεῖν, καὶ δίδοναι τὰ ἀγαθὰ. Οὕτω γὰρ ἂν ἡ κακία ἐνίκα τὸ ἀγαθόν, εἰ ὁ Θεὸς ἀγαθότητι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει· τὸ δὲ κακὸν ἔσσεσθαι, ἐξ ἀγαθοῦ ἐκουσίως τρεπόμενον, ἐκώλυσε τὴν ἀγαθὴν τοῦ ἀγαθοῦ δημιουργίαν. Διδὸν οὐκ εἶπεν ὁ Κύριος, Συνέφερεν εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ἀλλὰ, « Συνέφερε τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνῳ. » Καλὸν μὲν κατὰ φύσιν, καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τὸ ἀγαθὸν εὖ ποιεῖν, καὶ δίδοναι τὰ ἀγαθὰ. Ὁ δὲ λαδὼν, καὶ μὴ φυλάξας, ἐπονεϊδίστον ἑαυτῷ τὸ λαβεῖν ἐποίησεν. Αὐτὸς γὰρ ὁ μὴ θέλων τὸ ἀγαθόν, καὶ ὃ ἔχει ἀγαθὸν οὐ θέλει, οὐδὲ ἤθετα. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι, οὐκ ἐφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ μόνου· τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι, ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐξ ἡμῶν. Ὁ Θεὸς οὖν, ὅπερ αὐτοῦ ἐστι, δίδωσι τὸ εὖ εἶναι, ἡμεῖς δὲ, ὅπερ ἐφ' ἡμῖν ἐστι, τὸ φυλάξαι τὰ δοθέντα ἀγαθὰ, ἢ ποιούμεν, ἢ οὐ. Ὅπερ δὲ μόνου Θεοῦ ἐστι, καὶ θελόντων καὶ μὴ θελόντων ἡμῶν αὐτὸς δίδωσιν, ὡς ἀγαθός, ἵνα κἂν ποσῶς ἢ ἐν ἡμῖν τὸ ἀγαθόν.

mus, hoc vel facimus, vel negligimus. Quod porro ipse pro sua bonitate tribuit; quo bonum vel aliqua

σα'. Ὁ Θεὸς καὶ τῷ διαδόλῳ ἀεὶ παρέχει τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἐκεῖνος οὐ θέλει λαβεῖν· καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πᾶσι δίδωσιν ὁ Θεὸς τὰ ἀγαθὰ· πηγὴ γὰρ ἐστὶ τῶν ἀγαθῶν βρῦουσα τὴν ἀγαθότητα· ἕκαστος δὲ, καθὼς ἑαυτὸν κατεσκεύασε δεκτικόν, μετέχει τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐνταῦθα μὲν οὖν περὶ ἄλλα τὴν ὀρεξίν ἔχοντες, καὶ ἐπιτυγχάνοντες, κἂν ποσῶς, ἠδόμεθα· ἐκεῖσε δὲ, ὅταν « εἴη ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, » μὴ βρώσεως οὐσης, μὴ πόσεως, μηδὲ τινος σαρκικῆς ἡδονῆς, μηδὲ τινος ἀδικίας, οἱ μὴδὲ τὰς συνήθειας ἡδονὰς ἔχοντες, μηδὲ τῶν ἐκ Θεοῦ δεκτικοὶ ὄντες, ὀδυνῶνται ἀνηκέστως· οὐ τοῦ Θεοῦ κόλασιν ποιήσαντος, ἀλλ' ἡμῶν ἑαυτοῖς τὴν κόλασιν εὐτρεπισάντων. Ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐποίησε θάνατον, ἀλλ' ἡμεῖς ἑαυτοῖς τοῦτον ἐπεσπασάμεθα. Φύσει μὲν γὰρ πᾶν σύνθετον διαλύεται· ἀλλ' ὅσον Θεῷ διὰ θεωρίας ἦνωτο ὁ Ἀδάμ, ἐν ἑαυτῷ εἶχε τὴν ζωὴν, ὑπὲρ φύσιν ζωοποιούσαν τὴν θνητὴν αὐτοῦ φύσιν. Ὅτε δὲ ἀπέστη τῆς πρὸς τὴν ζωὴν, ἤγουν τὸν Θεόν, ἐνώσεως, ἤλθεν ἐκ τῆς ὑπὲρ φύσιν ἀφθαρσίας εἰς τὴν κατὰ φύσιν τοῦ συνθέτου διάλυσιν, ὅπερ ἐστὶ θάνατος.

vita, sive cum Deo erat, ab ea subinde incorruptione quæ naturæ vires excedebat, in compositi dissolutionem naturæ consentaneam, hoc est in mortem, incidit.

οβ'. Ἐπειδὴ δὲ τινὲς φασιν, ὡς ἔδει τὸν Θεὸν προειδῶτα τοὺς ἀμαρτήσοντας, καὶ μὴ μετανοήσοντας, καὶ κριθησομένους, μὴ παράγειν αὐτοὺς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι· οὐ γὰρ ἀγαθοποιῆσαι, καὶ κολάσαι· φασὲν πρὸς αὐτοὺς, πρῶτον μὲν τὸ τοῦ Ἀποστόλου· « Μενούγγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; τῷ γὰρ θελήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; » ὃ γὰρ θέλει, τοῦτό ἐστιν ἀγαθόν·

non est, nec bonum, ob eam causam, quia hic accipere nolit, bonum prohiberi, quominus beneficus sit, ac bona largiatur. Nam alioqui bonum a malo vinceretur, siquidem, cum Deus ex mera bonitate res ex nihilo producat, contra, ideo quia malus aliquis futurus esset, sponte videlicet a bono divertens, bona boni creatio impediretur. Eam ob rem non dixit Dominus: bonum erat, si natus non fuisset homo ille; sed: « bonum erat homini illi. » Bonum quidem est, quantum ad naturam, et ad jus attinet, ut bonus benefaciat, et bona largiatur. Verum qui accepit, nec conservavit, hoc ipsum turpe sibi et probrosum fecit, quod acceperit. Ipse enim, qui bonum non vult, ne hoc quidem vult bonum, quod habet, neque eo delectatur. Et quidem ut simus, nostri arbitrii non est, sed Dei solius; ut autem boni simus, tum ex Deo, tum ex nobis est. Deus itaque quod suarum partium est, bene esse largitur; nos vero id quod in potestate nostra situm est, nempe ut data bona servemus, solum Dei est, sive ipsi velimus, sive nolimus

71. Quin diabolo Deus semper bona largitur sed ipse recusat accipere. Atque in futuro ævo Deus bona cunctis tribuit (bonorum quippe fons est, universis bonitatem infundens); at unusquisque, prout sese capacem reddidit, boni particeps redditur. Ac quidem hic dum aliud quiddam appetimus, eoque potimur, voluptatem capimus. Illic autem, quando « Deus erit omnia in omnibus²¹, » nec cibus, nec potus, nec ulla carnis voluptas, nec iniquitas ulla futura est: tum ii qui in hac conditione erunt, ut nec consuetas voluptates habeant, nec earum, quæ ex Deo proficiunt, sint capaces, in gravissimo quoque dolore versabuntur: non quod Deus supplicium fecerit; sed quod nos pœnam nobis ipse paraverimus. Nam neque Deus mortem fecit, sed illam nobis accersivimus²². Quanquam enim ea corporis omni compositi natura est, ut dissolvatur aliquando; attamen quandiu Adamus per contemplationem cum Deo conjunctus 459 erat, in se vitam habebat, qua mortalis ipsius caro supra naturæ leges vivificaretur. Posteaquam vero recessit a conjunctione, quæ illi cum

72. Quoniam autem quidam dicant non debuisse Deum, quos jam ante prænosceret peccaturos, nec pœnitentiam acturos, adeoque damnandos, eos in rerum naturam ex nihilo producere; nedum beneficiis afficere, ac deinde punire: his primum quidem cum Apostolo reponemus: « O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Voluntati enim ipsius quis resistit²³? » Quod enim vult, hoc bonum est!

²¹ I Cor. xv, 28. ²² Sap. i, 13. ²³ Rom. ix, 20.

VARIE LECTIONES.

¹ Basil. et Reg. ἀνεϊκεστῶς, male.

« Quin et figulus potestatem habet faciendi vas, A aliud quidem in honorem, aliud autem in contumeliam ²⁴. » Ipse siquidem est qui justos et injustos, tum honore, tum ignominia afficit. Idem quippe Apostolus in Epistola ad Timotheum, enumeratis prius vitiis, subjungit : « Si quis igitur emundaverit se ab istis, vas electionis factus est ²⁵. » Cum enim liberi arbitrii conditi simus, penes nos est, ut a scdissimis affectibus nos ipsos expurgemus, vel iisdem inquinemus ²⁶. Cæterum Deus omnes pariter bonos condidit. Ipse namque tam esse, quam bene esse largitur, bonitatis suæ radios in universa opera sua solis instar expandens. Atque in nostra quidem potestate non est accipere ut simus : ut vero boni beative simus, hoc penes nos est. Quocirca si velimus et cupiamus, bonitatis ipsius participes erimus, ac in sempiterna luce versabimur. Sin vero socordia torpescamus, nosque ipsos obcæcantes cum non expetamus, ab ejus fruitione excludemur. Haud igitur congruebat, ut ob ignaviam nostram bonitatis suæ munera nulli concederet ; inter quæ primum illud est, ut simus. Neque decebat ut malitia nostra bonitatem ejus superaret, aut inertem redderet. Nam alioqui nulla prorsus res exstitisset : quia nihil est eorum quæ sunt, quod, prout ipsius bonitate universa, si cum eo comparantur, indigna prorsus

73. Neque tamen bonus duntaxat Deus est, sed etiam justus, atque ea quæ nondum exstant, perinde ac si essent, intuetur : « Vocat enim, C inquit Apostolus, ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt ²⁷. » Quod si eos qui puniendi erant, creare non debuit : pro sua præcellenti bonitate eos potius creare, nec supplicio afficere debebat, sed peccantibus ignoscere (horum enim utrumque in ejus potestate est, nempe producere et condonare). Quod si æquum est, de iis qui peccant, supplicium sumi, æquum quoque erat, ut et ipsi crearentur. Deus enim ea quæ non sunt, perinde atque ea quæ sunt perspicit, nec ex rerum eventu judicat, sed ex futurorum prænotione. Nam ex eorum quæ fiunt eventu, res non novit, sed quæ futura sunt, præscit, et pro sua præscientia ea præfinit. Qui enim præsciret, quod futurum non est ? nam si quem peccaturum prænosset, hunc non condidisset, præscientia non foret, sed error. Sicut enim cognitio est rerum illarum quæ sunt, sic et præscientia earum est, quæ certo futuræ sunt.

460 74. Non ergo Deum judicemus. Consilium siquidem ejus nobis exploratum non est : « Quis enim novit sensum Domini ? aut quis consiliarius ejus fuit ²⁸ ? » Consilia quippe sua omnia non pate-

« Καὶ ἐξουσίαν ἔχει ὁ κεραμεὺς ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰ τιμὴν σκευῆς, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. » Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ ὁ ποιῶν τοὺς τε δικαίους καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς, τιμίους, ἢ ἀτίμους. Ὁ αὐτὸς γὰρ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον Ἐπιστολῇ, προαριθμήσας τὰς κακίας ἐπάγει λέγων : « Ὅστις οὖν ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἐ τούτων, γέγονε σκευὸς ἐκλογῆς. » Αὐτεξούσιοι γὰρ γενόμενοι, ἐξουσίαν ἔχομεν ἐκκαθαῖραι ἑαυτοὺς ἐ τῶν αἰσχίστων παθῶν, καὶ μολῦναι ἑαυτοὺς. Ὅμως πάντας ὁ Θεὸς ἀγαθοὺς ἐποίησεν. Αὐτὸς μὲν οὖν κατὸ εἶναι, καὶ τὸ εὖ εἶναι πᾶσι παρέχει, ὡσπερ ἦλκε ἐφαπλῶν τὰς ἀκτίνας τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ἐ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν εἶναι οὐκ ἐς ἡμῖν λαβεῖν· τὸ δὲ εὖ εἶναι, ἐφ' ἡμῖν ἐστίν· ἂν τοίνυν θελήσωμεν καὶ ποθήσωμεν, μετέχομεν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, καὶ ἐν φωτὶ εἰς αἰῶνα ἐσόμεθα. Ἐὰν δὲ βῆθυμῆσωμεν, καὶ ἑαυτοὺς τυφλώσωμεν καὶ μὴ ποθήσωμεν αὐτὸν, ἀμέτοχοι αὐτοῦ ἐσόμεθα. Οὐκ ἔδει οὖν διὰ τὴν ἡμετέραν βῆθυμίαν, ἀμετάδοτον γενέσθαι τῶν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ δωρεῶν ὧν πρώτη ἐστὶ τὸ εἶναι· οὐδὲ ἔδει τὴν ἡμετέραν κακίαν νικῆσαι, καὶ ἀνενέργητον ποιῆσαι τὴν ἀγαθότητα αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἂν τῶν ὄντων ἐγένετο· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἀξίως, πολιτεύεσθαι τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Δικαίως γὰρ, εἰ πρὸς αὐτὸ συγκρίνομεν τὰ πάντα, ἀνάξια τοῦ εἶναι εἰσιν. condignum est, munere suo perfungatur. Nam

οἱ. Ὅμως οὐ μόνον ἀγαθὸς ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ δίκαιος, καὶ ὁρᾷ τὰ πάντα μὴπω γενόμενα, ὡς ὄντα. « Ὁ καλῶν γὰρ, φησὶ, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Εἰ μὲν ὤφειλε δι' ἀγαθότητα μὴ ποιῆσαι τοὺς κολαζομένους, μᾶλλον δι' ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητα ὤφειλε καὶ ποιῆσαι αὐτοὺς, καὶ μὴ κολάσαι, ἀλλὰ συγχωρῆσαι αὐτοῖς ἀμαρτάνουσιν. Αὐτὸς γὰρ κύριος ἀμφοτέρων ἐστὶ, καὶ τοῦ ποιῆσαι, καὶ τοῦ συγχωρῆσαι. Εἰ δὲ δίκαιόν ἐστι τὸ κολάζεσθαι τοὺς ἀμαρτάνοντας, δίκαιον ἦν καὶ γενέσθαι αὐτούς. Ὅρᾷ γὰρ τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐκ τῆς ἀποβάσεως τῶν πραγμάτων κρίνει, ἀλλ' ἐκ τῆς πρῶτης γινώσεως τῶν ἐσομένων. Ἐπεὶ οὐδὲ ἐκ τῆς ἀποβάσεως τῶν γινομένων γινώσκει, ἀλλὰ προγινώσκει τὰ ἐσόμενα, καὶ κατὰ τὴν προγνώσιν αὐτοῦ προορίζει. Πῶς δὲ καὶ προγινώσκει τὸ μὴ ἐσόμενον ; εἰ γὰρ προέγνω τὸν ἀμαρτάνοντα, καὶ μὴ ἐποίησεν αὐτὸν, οὐ πρόγνωσις ἦν, ἀλλὰ πλάνη. Ὅσπερ γὰρ ἡ γινώσις τῶν ὄντων ἐστίν, οὕτω καὶ πρόγνωσις τῶν πάντων ἐσομένων ἐστὶ ^e.

οδ'. Μὴ οὖν κρίνομεν τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ οἶδαμεν τὴν βουλὴν αὐτοῦ· « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; » Οὐ γὰρ πᾶσαν τὴν βουλὴν αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν ἡμῖν, ἀλλ' ὅπερ συνέφ-

²⁴ Rom. x, 21. ²⁵ II Tim. II, 20. ²⁶ Lib. IV, *De fide*, cap. 20. ²⁷ Rom. IV, 17. ²⁸ Rom. II, 34.

VARIÆ LECTIONES.

^e Legendum cum Billio πάντως ἐσομένων, eorum quæ omnino futura sunt.

ρεν ἡμῖν γνῶναι. Ὅπερ δὲ οὐ συνέφερεν ἡμῖν γνῶ-
 ραι, ἀπέκρυψε. Μὴ οὖν εὐθύνωμεν τὸν Θεόν· αὐτὸς
 γὰρ ἔστιν ὁ κριτής, καὶ αὐτὸς ἔστιν ἡ πηγή τῶν
 ἀγαθῶν· καὶ οὐκ ἔστιν ἀγαθόν, εἰ μὴ ὁ αὐτὸς βού-
 λεται, ὡσπερ οὐκ ἔστι φῶς, εἰ μὴ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου
 πηγαζόμενον.

οσ'. Αὐτὸς μὲν οὖν ὁ Θεός, φύσει ἀγαθὸς καὶ συμ-
 παθὴς ὢν, οὐ θέλει τὴν ἀμαρτίαν, οὐ θέλει τὸν θά-
 νατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ
 ζώντων, οὐδὲ πάθει ὀργῆς κατέχεται, ἢ κολάζει,
 ἀλλὰ πᾶσι βρῦει τὰ ἀγαθὰ. Ὁ ποθῶν, λαμβάνει· ὁ
 γὰρ ἀγαθὸς, ἀγαθὸν τυγχάνει· καὶ ἐν μὲν τῷ βίῳ
 τούτῳ οἰκονομία τίς ἐστι, καὶ κυβέρονται, καὶ πρό-
 νοια ἄρρητος, πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν κα-
 λουσα τοὺς ἀμαρτάνοντας. Μετὰ δὲ θάνατον, οὐκέτι
 τροπῆ, οὐκέτι μετάνοια, οὐχὶ τοῦ Θεοῦ μὴ δεχομέ-
 νου μετάνοιαν· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἀρνήσασθαι οὐ
 δύναται, οὐδὲ ἀποβάλλεται τὴν συμπάθειαν· ἀλλ' ἡ
 ψυχὴ οὐκέτι τρέπεται. Διὸ καὶ τις ποιήσῃ πάσας
 τὰς δικαιοσύνας, καὶ ἐπιστρέψας ἀμαρτήσῃ, καὶ
 ἐξέληθ ποθῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τοῦ βίου, ἐν τῇ ἀμαρ-
 τίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνεται. Ὁμοίως καὶ ὁ ἀμαρτωλὸς,
 ἐὰν μετανοήσῃ, καὶ ἐν τῇ μετανοίᾳ αὐτοῦ ἀποθάνῃ,
 οὐ μὴ μνησθῶσιν αἱ ἀμαρτίαι· αὐτοῦ. Ὡς γὰρ οἱ
 δαίμονες μετὰ τὴν ἐκπτώσιν οὐ μετανοοῦσιν, οὐδὲ
 οἱ ἄγγελοι νῦν ἀμαρτάνουσι, ἀλλ' ἀμφοτέροι ἐσχον
 τὸ ἄτρεπτον, οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι μετὰ θάνατον
 τὸ ἄτρεπτον ἔχουσι. Καὶ οἱ μὲν δίκαιοι ποθοῦντες
 τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες αὐτὸν ἀεὶ, εὐφραίνονται· οἱ δὲ
 ἀμαρτωλοὶ ποθοῦντες τὴν ἀμαρτίαν, καὶ μὴ ἔχοντες
 τὰς ὕλας τῆς ἀμαρτίας, ὡς ὑπὸ πυρὸς καὶ σκώλη-
 κος κατεσθίμενοι, κολάζονται, μηδεμίαν παρηγο-
 ρίαν ἔχοντες. Τί γάρ ἐστι κόλασις, εἰ μὴ τοῦ πο-
 θομένου στέρησις; Κατὰ τὴν ἀναλογίαν οὖν τοῦ
 πόθου, οἱ τε τὸν Θεόν ποθοῦντες εὐφραίνονται, καὶ
 οἱ τὴν ἀμαρτίαν ποθοῦντες κολάζονται· καὶ γὰρ οἱ
 ἐπιτυγχάνοντες τοῦ ποθομένου, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ
 πόθου εὐφραίνονται· καὶ οἱ ἀποτυγχάνοντες, κατὰ
 τὸ μέτρον τοῦ πόθου ὀδυνοῦνται.

secundum desiderii mensuram oblectantur : contra illi qui re desiderata exciderunt, pro cupi-
 ditatis suæ modo discruciantur.

οσ'. Ὑμεῖς δὲ εἶπατε ἡμῖν, τί ἐστι παντοκράτωρ ; D
 Πάντως ὁ πάντα κρατῶν. Φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος·
 « Ὁ δὲ πάντα κατασκευάσας Θεός. » Καὶ πῶς παν-
 τοκράτωρ ὁ Θεός, μὴ κρατῶν τῆς ὕλης καὶ τῆς πα-
 κίας ; ἢ πῶς Δημιουργὸς, μὴ δημιουργήσας τὴν
 ὕλην ; ἢ πῶς Θεός, ἀτελής, καὶ ἐλλιπὴ ἔχων τὴν
 δύναμιν ; Διὰ τί γὰρ οὐκ ἀνέλε καὶ ὑπέταξε τὴν
 ὕλην, ἀλλ' εἴασεν αὐτὴν στασιάζουσαν, καὶ μέχρι
 καιροῦ βροπῆς ; Εἰ μὲν μὴ βουληθεὶς, οὐκ ἀγαθός.
 Οὐκ ἀγαθοῦ γὰρ, οὐδὲ δικαίου, τὸ ἐφυσχάζειν τοῖς
 ἀμαρτάνουσιν. Εἰ δὲ μὴ δυναθεὶς, θείος ἀδύνατος μὴ
 εἴη Θεός· οὐ γὰρ δύνασθε εἰπεῖν, καθὼς ἡμεῖς ἐφη-
 μεν περὶ τοῦ γενέσθαι καὶ εἶναι τὸν διάβολον, ὅτι
 αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτὸν ἀγαθόν ἔστιν. Ἡμεῖς γὰρ ἐκ
 τοῦ ἀγαθοῦ διδόντες αὐτῷ τὸ εἶναι, ἀγαθὸν τὸ εἶναι

Afecit nobis, nisi ea demum quæ nostra scire
 intererat. Quæ autem scire nostri non erat, hæc
 occultavit. Nec proinde rationem a Deo poscimus.
 Ipse enim et iudex, et honorum idem ipse fons
 est : nec bonum ullum est, nisi quod ipse velit ;
 sicut ne lumen ullum est, nisi quod a sole deri-
 vatur.

75. Ac sane Deus, cum natura bonus et mise-
 ricors sit, nec peccatum vult, nec peccatoris mor-
 tem, nec delectatur in interitu viventium ³⁹,
 nec iræ affectui subjacet quo pœnam inferat :
 quin potius in omnes bona profundit. Qui cupit,
 accipit : nam qui jam bonus est, ampliora bona
 consequitur. Atque in hac quidem vita moderatio
 quædam est, et gubernatio, arcanaque providentia,
 qua ii qui peccant, ad meliorem frugem et
 pœnitentiam revocantur. Post mortem vero nec
 conversionis, nec pœnitentiæ locus est. Non quod
 Deus pœnitentiam ⁴⁰ non suscipiat (neque enim
 seipsum negare potest, nec miserationem suam
 abjicit), sed conditio animæ est, quæ converti ne-
 queat. Unde si quis omnibus justitiæ muneribus
 fungatur, deinde mutata sententiâ, peccet, et cum
 peccati cupiditate e vita excedat, in peccato suo
 morietur. Eodem modo peccator, si eum pœni-
 tuerit, inque pœnitentia mortem obeat, nulla
 culparum ejus manebit memoria. Sicut enim dæ-
 mones post lapsum non resipiscunt, neque etiam
 angeli nunc peccant, sed utrique hoc habent, ut
 nulla in ipsos mutatio cadat sic homines post
 obitum conversionem nullam admittunt. Ac justii
 quidem Deum desiderantes, ejus possessione pe-
 renni oblectantur ; peccatores contra peccatum
 concupiscentes, nec peccandi materiam habentes,
 tanquam igne et verme corrosi, cruciantur, omni
 prorsus solatio destituti. Quid enim aliud suppli-
 cium sit, nisi expetitæ rei privatio ? Ergo pro cu-
 piditatis ratione ii qui Deum exoptant, in deliciis
 agunt : qui vero peccato indulgent, puniuntur.
 Nam et illi qui rem quam cupierunt, assequuntur,
 contra illi qui re desiderata exciderunt, pro cupi-
 ditatis suæ modo discruciantur.

76. Vos autem mihi respondeatis : quidnam
 omnipotentis vocabulo significatur ? annon qui
 universa imperio continet ? Aut enim Apostolus :
 « Qui omnia creavit, Deus est ⁴¹. » At quomodo
 omnipotens Deus est, si nihil in materiam et in
 malum possit ? aut quomodo creator, qui mate-
 riam non condiderit ? aut cur denique Deus, qui
 perfectus non est, cujus etiam virtus deficiens est ?
 Ecce enim materiam aut non sustulit, aut non
 subjecit, sed eam ad momentum seditionem mo-
 vere permisit ? si quidem, quia noluit ; profecto
 bonus non est. Neque enim bonum, nec justum
 decet, ut peccantibus acquiescat. Si vero non po-
 tuit, imbecillis ergo est Deus, nec proinde Deus.
 Nequaquam enim idem afferre vobis licet, quod

³⁹ Sap. 1, 13. ⁴⁰ Lib. 1 De fide, cap. 4. ⁴¹ Hebr. 11, 4.

nos de diaboli creatione et existentia dicebamus, A etiam hoc ipsum esse bonum, quod existat. Nam nus cum ei tribuamus, quod a bono factus sit, jure dixerimus bonum esse quod ille sit. At vos cum materiam ex bono cogitis habere ut existat; imo eam natura malam, omnisque boni exsortem esse contendatis, 461 nullatenus esse bonum dicere quidem opinione, nec bonus, nec potens sit, qui eam ab initio non sustulerit.

Præterea, si ex boni et mali substantia cuncta ortum habent, certe nec bonus nec malus, rerum creatores sunt, sed patres.

Et rursus : si malum bono adversatur, ut ens enti, principium principio, substantia substantiæ, et, ut more vestro loquar, Deus Deo; sane cum in nostra potestate sit, bonum aut malum facere, in nostra quoque potestate situm erit, bono vel malo palmam dare, nosque in causa erimus, ut alter alterum superet.

77. Nos itaque unum Deum, bonum, justum, omnium opificem, cuncta imperio tenentem, omnipotentem, parem voluntati vim habentem confitemur, ab ipsoque universa tam visibilia quam invisibilia condita fuisse, atque non ex ipsius substantia, sed ex nihilo in rerum naturam producta. « Omnia enim quæcunque voluit Dominus fecit⁴⁴, » idque esse bonum affirmamus, quod ipse vult. Absit enim ut de factore opera judicent : quin nec Providentiæ rationes nobis exploratæ sunt ! « Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit⁴⁵ ? » Si consilium et voluntas ipsius cognosci posset, nec Deus foret, nec admiratione dignus. Quemadmodum enim incomprehensibilis est ejus essentia, sic et ejus voluntas ac providentia. Nam si ea quæ sunt hominum, nemo scit, nisi uniuscujusque spiritus, qui in ipso est⁴⁶; quin ne omnia quidem sua quisque cognoscit (neque enim exploratum habet, quid sibi sit eventurum; quin sæpe ignorat, quid modo velit, quidve eras volet) : quoniam igitur pacto Dei voluntatem, ipsiusque consilium perspectum habebit ? quin etiam eorum quæ constituerat, ipse non reci-

78. Quamobrem Deus pro sua præscientia omnibus providet. Et quamlibet nobis, qui nec futura, nec præterita, imo nec præsentia omnia novimus, præpostera ipsius gubernatio videatur, plana tamen et æquabilis, bonaque et justa est. Nam cum ea, quæ in nostro arbitrio consistunt, perinde prænoscat, ac si jam essent; futura, prout ipse vult et statuit, juste decernit. Neque enim Deus hominis instar prospicit. « Homo quippe videt in faciem : Deus autem intuetur cor⁴⁷. » Ac nos non raro, id quod ab omnibus justum judicatur, injustum esse censemus; vel quia animus noster vitio occupatus est, vel quia non eadem res omnibus

A αὐτὸν δικαίως εἴποιμεν. Ὑμεῖς δὲ ἐκ τοῦ ἀγαθῆς μὴ διδόντες τῇ ὕλῃ ὑπαρξίν, ἀλλὰ καὶ κακὴν ταύτην λέγοντες, καὶ φύσει κακὴν, καὶ παντελῶς ἀμέτοιο ἀγαθοῦ, οὐκ ἀγαθὸν δυνήσεσθε εἰπεῖν τὸ εἶναι ἐκ τῆν· οὐκοῦν, ἢ οὐκ ἀγαθὸς, ἢ οὐ δυνατὸς ὁ Θεὸς καθ' ὑμᾶς, μὴ ἐξ ἀρχῆς ταύτην ἀνελῶν.

B Καὶ πάλιν· εἰ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ οὐσίας τοῦ κακοῦ τὰ πάντα, οὐδὲ ὁ ἀγαθὸς καὶ ὁ μιουργὸς, οὐδὲ ὁ πονηρὸς, ἀλλὰ πατέρες τῶν ἰστων.

C Καὶ πάλιν· εἰ ἡ κακία ἐναντία τῷ ἀγαθῷ, ὡς ὄντι, καὶ ἀρχὴ ἀρχῆς, καὶ οὐσία οὐσία, καὶ, καθ' ὑμᾶς εἰπεῖν, Θεὸς Θεῷ, ἐν ἡμῖν δὲ ἐστὶ ποιῆσαι ἀγαθὸν καὶ κακὸν, ἐν ἡμῖν δὲ ἐστὶ δοῦναι τὰ νικητήρια τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ πονηρῷ, καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν ἰστοι τῆς ἐπικρατείας ἐκατέρου.

οζ'. Ἡμεῖς γὰρ ἓνα Θεὸν φάμεν ἀγαθὸν, δίκαιον πάντων δημιουργὸν, πάντων κρατοῦντα, παντοκράτορα, ὅσα θέλει δυνάμενον· καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτίσθαι τὰ πάντα, τὰ τε ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν ὁ Κύριος καὶ τοῦτο ἀγαθὸν φάμεν, ὃ θέλει. Οὐ γὰρ τὰ ποιήματα κρίνει τὸν ποιῆσαντα· ἀλλ' οὐδὲ ἴσμεν τὸν λόγον τῆς προνοίας αὐτοῦ. « Τίς γὰρ ἐργαζομένων Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Εἰ ἐγενόστο ἢ βουλή αὐτοῦ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ, οὐκ ἔθεός, οὐδὲ θαυμαστός. Ὅσπερ γὰρ ἡ οὐσία αὐτοῦ ἀκατάληπτος, οὕτω καὶ ἡ θέλησις, καὶ ἡ πρόνοια αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τὰ τῶν ἀνθρώπων οὐδεὶς ἐπίσταται, μὴ τὸ πνεῦμα ἐκάστου τὸ ἐν αὐτῷ, ἀλλ' οὐδὲ πᾶσι τὰ αὐτοῦ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων ἐπίσταται· γὰρ τὸ μέλλον γινώσκει, οὐδὲ τί βούλεται, καὶ θελήσει καὶ βουληθῆ ἀκριβῶς, ἐπίσταται· πῶς οὐ τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα, καὶ τὴν αὐτοῦ βουλήν γινώσκουσι; καὶ πολλάκις ὡς ἐβουλεύσατο, εἰς λήθην ἵσταται.

etiam eorum quæ constituerat, ipse non reci-

D οη'. Προνοεῖται ὁ Θεὸς κατὰ αὐτοῦ πρόγνωσιν ἐκ πάντων. Καὶ δοκεῖ μὲν ἡμῖν τοῖς μὴ εἰδῶσι, μὴ τὰ μέλλοντα, μὴδὲ τὰ προγεγονότα, μὴδὲ πάντα ἐκστῶτα, ἀνώμαλος ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ· ὁμολογῆται, καὶ ἀγαθὴ, καὶ δικαία τῷ ὄντι. Προγινώσκου γὰρ τὰ ἐφ' ἡμῖν ὡς ὄντα, τὰ ἐσόμενα δικαίως, αὐτὸς θέλει καὶ βούλεται, κρίνει· οὐ γὰρ ὡς ὄρξ ἄθροπος, ὄψεται Θεός. « Ἀνθρώπος γὰρ εἰς πρόνοιαν ὄρξ, Θεὸς δὲ εἰς καρδίαν. » Ἡμεῖς καὶ τὸ ἐκ πάντων κρινόμενον δίκαιον πολλάκις, ἀδικῶν ὄρωμεν διὰ πρόληψιν κακίας, καὶ διὰ τὸ μὴ αὐτὸ πᾶσιν ἀρῶσθαι, ἀλλ' ἕτερον ἕτερον. Κρίνει δὲ ὁ Θεὸς οὐκ ἐπιγνώσεως, ἀλλ' ἐκ προγνώσεως

⁴⁴ Psal. cxxxiv, 6. ⁴⁵ Isa. xl, 15. Rom. ii, 34. ⁴⁶ I Cor. ii, 11. ⁴⁷ I Reg. xvi, 7; Psal. vii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Billius vertit *justus*, ceu legerit *dikaios*. ² Basil. et R. ἀρχὴ ἀρχῆς, καὶ οὐσία οὐσίας.

Προεγνωκῶς γὰρ ὁ Θεὸς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως ἁ
αὐτῶν, προῶρισε ἐκάστῳ δικαίως, καὶ προνοητι-
ς, καὶ συμφερόντως, κατὰλληλα τοῖς ἐφ' ἡμῖν, τὰ
οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Ἄλλο γὰρ ἐστὶ γνῶσις, καὶ ἄλλο πρό-
γνωσις, καὶ ἄλλο ἐπίγνωσις, καὶ ἄλλο ὀρισμὸς, καὶ
ἄλλο προορισμὸς· γνῶσις μὲν γὰρ ἐστὶ, τὸ εἰδέναι τὰ
ὄντα, ἢ τὰ γινώμενα. Πρόγνωσις δὲ, τὸ εἰδέναι τὰ
ἐσόμενα, πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Ἐπίγνωσις δὲ ἐστὶν,
ἢ μετὰ ψευδοῦς ἐπιγνωμένη ἀληθῆς γνῶσις· καὶ ὀρι-
σμὸς μὲν ἐστὶ κρίσις καὶ ἀπόφασις ἐπὶ τοῖς γεγενη-
μένοις· προορισμὸς δὲ, κρίσις καὶ ἀπόφασις ἐπὶ τοῖς
ἐσομένοις.

οὐ'. Προειδῶς οὖν ὁ Θεὸς τὰ ἐσόμενα ὑφ' ἡμῶν
ἐκουσίως, ἤγουν τὰ ἐφ' ἡμῖν, ἀρετὴν φημι, καὶ κα-
κίαν, προορίζει τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Καὶ ἢ μὲν προ-
γνωστικὴ δύνατοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἡμῶν ἔχει τὴν αἰ-
τίαν· τὸ δὲ προγνῶναι ἢ μέλλομεν ποιεῖν, ἐξ ἡμῶν·
εἰ γὰρ μὴ ἐμέλλομεν ποιεῖν, οὐδὲ αὐτὸς προεγίνω-
σκε, καὶ μὴ ἐσόμενον. Καὶ ἢ μὲν πρόγνωσις τοῦ
Θεοῦ ἀληθῆς ἐστὶ καὶ ἀπαράβατος, ἀλλ' οὐκ αὐτὴ
ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ γενέσθαι πάντως τὸ ἐσόμενον· ἀλλ'
ὅτι μέλλομεν ποιεῖν τότε ἢ τότε, προεγίνωσκε. Προ-
εγίνωσκε δὲ πολλὰ, ἢ οὐκ ἐστὶν αὐτῷ ἀρεστά· καὶ
οὐκ αὐτὸς αἰτίας τούτων. Ὡς οὐδὲ ἱατρὸς αἰτίας τῆς
νόσου, εἰ προέγνω, ὅτι μέλλει τις νοσεῖν, ἀλλὰ τὸ
μὲν νοσῆσαι ἄλλης αἰτίας, τῆς νοσοῦσης τὴν νόσον.
Ἡ δὲ πρόγνωσις τοῦ ἱατροῦ, τῆς ἐν αὐτῷ τέχνης·
οὕτω καὶ τὸ ἐσόμενον ὑφ' ἡμῶν, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ
τὴν αἰτίαν ἔχει, ἀλλὰ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν θέλημα·
οὐ κακὸν δὲ τὸ αὐτεξούσιον, εἰ ὡς ἐδόθη ἡμῖν, καὶ
ἐφ' ᾧ ἐδόθη, χρησώμεθα αὐτῷ. Τὸ δὲ, προγνῶναι
τὸν Θεὸν, τῆς προγνωστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Ἄλλ'
οὐδὲ αἱ τιμωρίαι ἡμῶν τὸν Θεὸν ἔχουσιν αἰτίαν. Οὐ
γὰρ ὁ κριτὴς ἐστὶ τῆς τιμωρίας τοῦ πονηροῦ αἰ-
τίας, εἰ καὶ αὐτὸς θέλων κρίνει· ἀλλ' αἰτίας μὲν
ἐστὶν ὁ πτασίας τῆς ἑαυτοῦ τιμωρίας, ὁ δὲ κριτὴς
τῆς δικαιοσύνης αἰτίας· ἀγαθὸν δὲ ἡ δικαιοσύνη. Εἰ
γὰρ θέλων κρίνει, ἀλλ' οὐ κατὰ προηγούμενον θέ-
λημα, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον. Προηγούμενον μὲν
ἐστὶ θέλημα, ὅπερ ἢ τις ἀφ' ἑαυτοῦ θέλει· ἐπόμενον
δὲ, ὅπερ ἐκ τῆς τῶν γινόμενων αἰτίας· προηγουμέ-
νως γὰρ ἐξ ἑαυτοῦ εἰ θέλει ὁ Θεὸς πάντας ἀνθρώπους
σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ἄμαρ-
τανόντων δὲ ἡμῶν, θέλει παιδεύεσθαι ἡμᾶς πρὸς τὸ
συμφέρειν· καὶ τὸ μὲν προηγούμενον θέλημα τοῦ
Θεοῦ, τῆς ἀγαθότητός ἐστι, τὸ δὲ ἐπόμενον, τῆς
δικαιοσύνης αὐτοῦ.

π'. Ὅτι δὲ προῶρισε ὁ Θεὸς τὰ πάντα κατὰ τὴν
πρόγνωσιν αὐτοῦ, οὕτως γνωσώμεθα. Ἄρεπτον τὸ

placet, sed aliis alia. At Deus non ex p̄nitentia,
non ex postera cognitione, sed ex p̄n̄otione ju-
dicat. Cum enim cuncta antequam fiant, p̄n̄o-
scat⁴⁴, juste, et provide, et utiliter unicuique p̄n̄o-
scit; ut quæ in nostra potestate sita s̄nt, iis quæ
penes nos non sunt, respondeant. Aliud siquidem
est cognitio, aliud p̄n̄otio, aliud agnitio, aliud
item decretum, et aliud p̄n̄finitio. Cognitio siqui-
dem est, ea quæ sunt ac fiunt scire. P̄n̄otio, est
futura nosse antequam fiant. Agnitio, vera cog-
nitio est, quæ post falsam accedit. Decretum vero,
est iudicium ac sententia de iis quæ jam facta
sunt. P̄n̄finitio tandem, est iudicium et sententia
de futuris.

462 79. Præscit⁴⁷ itaque Deus, ea quæ sponte ac
libere acturi sumus, hoc est quæ in nostra pote-
state sita sunt, puta virtutem et vitium: ea vero
p̄n̄finit, quæ in arbitrio nostro minime consistunt.
Ac vis quidem Dei p̄n̄sciens causam ex nobis
nequaquam habet: verum ut quæ facturi sumus
p̄n̄sciat, hoc a nobis proficiscitur. Nisi enim fa-
cturi essemus, ne ipse quidem, quod futurum non
esset, p̄n̄cognosceret. Porro Dei p̄n̄scientia certa
et inviolabilis est: sed ipsa non est causa, cur
omnino fiat, id quod futurum est: quin potius,
quia hoc vel illud acturi sumus, idcirco p̄n̄noscit.
Multa autem p̄n̄noscit, quæ ipsi minime grata
sunt, quorumque propterea minime auctor est.
Sicut nec medicus idcirco morbi causa est, quia
futurum p̄n̄novit, ut quis in morbum ineidat:
sed ægrotatio quidem ab alia causa proficiscitur,
quæ morbum parit; medici vero p̄n̄scientia ex
ipsius arte oritur: ita pariter id quoque quod a
nobis futurum est, Deum causam non habet, sed
liberam nostram voluntatem. Atque libertas haud-
quaquam mala est, si, veluti nobis, et ad quem
usum concessa est, ea utamur. Quod autem p̄n̄-
noscat Deus, id p̄n̄scienti ejus potentiaē ascriben-
dum est. Quia ne p̄n̄arum quidem quæ nobis
infiguntur, Deus auctor non est⁴⁸. Neque enim
cur improbus p̄n̄as luat, auctor est iudex, tametsi
ipse libens sententiam ferat: verum is, qui faci-
nus admisit, p̄n̄am sibi ipse accersivit: justitiaē
autem (quæ bona res est) causa est iudex. Quan-
tumvis enim volens iudicet, non tamen antecedenti
voluntate, sed consequenti id facit. Itaque volun-
tas antecedens est, illud quod quis a seipso vult:
consequens vero, id quod ex eorum quæ sunt
causa proficiscitur⁴⁹. Antecedenti enim Deus ex
agnitionem veritatis venire⁵⁰. Cum autem pecca-
ta antecedens Dei voluntas, bonitatis ipsius est;

80. Quod autem omnia, pro sua p̄n̄scientia, p̄n̄-
finit Deus, hinc colligemus. Deus mutationi

⁴⁴ Dan. xiii, 42. ⁴⁷ Lib. II, De fide, cap. 50. ⁴⁸ Basil. hom. Quod Deus non sit causa malorum.
⁴⁹ Lib. II De fide, cap. 29. ⁵⁰ I Tim. II, 4. ⁵¹ Vid. S. Thom. I part. quæst. 19, a. 7.

VARIÆ LECTIONES.

^h Basil. προηγούμενα μὲν ἐστὶ θελήματα, ὅπερ.

obnoxius non est, atque ex prænotione, non ex postera agnitione judicat. Si igitur in diem judicat et definit, in diem quoque id quod fit, cognoscit: quin etiam, ut quidam aiunt, nescientes quid dicant, pœnitentia ducitur; imo vitæ annos adjicit. Si enim pœnitentia ducitur, ut annos addat, profecto et voluntatem et cognitionem variabilem habet; quod tamen Deo indignum est. Quod si annos Ezechiæ adjectos ex Scriptura⁸¹ objiciatis; hoc scitote, non sic eos adjecisse Deum, quasi id ignorasset, aut non præfinisset: quin potius ipse ea quæ ad Ezechiam spectabant, et præscierat, et præfinierat: verum pro sua providentia, ut salutem nostram consuleret, sermonem ita composuit, quo quanta esset pœnitentiæ vis, declararet. Nam quod pœnitentia adductus dicitur, id ex nobis assumptum est. Scriptura siquidem ad puerilem audientium imbecillitatem sese accommodans, humano more de Deo loquitur. Sicut enim dicitur: « Quare obdormis, Domine⁸²? » non quod Deus dormiat; sed quod patientiam ejus ac lenitatem, auxiliique dilationem, somnum appellet (apud nos enim ii qui somno tenentur, nulli opem ferunt), eodem modo pœnitentiæ vocabulum usurpavit. Sicut enim nos pœnitentem, cum quis opibus, quibus eum auximus, male utitur: sic Deus, cum hominem condidisset, Saulque in regem unxisset, hinc postea in peccatum lapsi essent, pœnitentia affectus dicitur: non quod Deum vere pœnituerit (quod enim futurum esset, hoc jam ante noverat), sed quod illi ea perpetrassent, quæ pœnitentia digna erant. Quapropter, et bona agere, et boni esse contendamus, ut in eorum numero simus, quos bonos fore præcivit, atque ad vitam æternam præordinavit.

81. Illud autem sciendum est, quod bonum præstantissimum ordo sit, unicuique quod natura suum est, conservans. Illud porro est virtus. Contra, malum ordinis dissolutio est, seu perturbatio. Porro bifariam bonum dicitur, vel id quod revera bonum est, ut ordo ille de quo diximus, vel id quod boni tantummodo speciem habet, uti voluptas, qua præter cum ordinem sensus titillatur; quod quidem bonum non est, sed potius malum. Sic malum duplici quoque modo dicitur, nempe, vel id quod vere malum est, sive quod præter ordinem naturæ congruentem, atque adversus Creatoris legem ex proprio consilio et voluntate fit (naturalis quippe ordo in hoc situs est, ut Creatori obediatur, perturbatio vero in contumacia), vel quod opinione duntaxat malum est: ut quod sensibus acerbum est, nobisque molestum, uti castigatio, quæ quidem bona potius et utilis est; quippe varia quidem mala dicuntur, quæ vere mala sunt, molestiam afferunt.

82. Quamobrem Deus, neque horum, neque illorum est causa, sicut ostendimus. Etsi enim illa

Θεῖον, καὶ οὐκ ἐξ ἐπιγνώσεως κρίνον, ἀλλ' ἐκ προγνώσεως. Εἰ οὖν καθ' ἡμέραν κρίνει καὶ ὀρίζει, καθ' ἡμέραν γινώσκει τὸ γινόμενον, καὶ, ὡς τινὲς φασί, καὶ μεταμελεῖται, καὶ προστίθῃσιν ἔτη ζωῆς, μὴ εἰδότες τί φασιν. Εἰ γὰρ μεταμελεῖται, καὶ προστίθῃσι, τρεπτὸν ἔχει καὶ τὸ θέλημα, καὶ τὴν γνώσιν· καὶ τοῦτο ἀνάξιον Θεοῦ. Εἰ δὲ λέγετε προστεθεικέναι τῷ Ἐζεκίᾳ, κατὰ τὴν Γραφήν, ἀλλ' οὐκ ἀγνοῶν, οὐδὲ μὴ προορίσας, προσέθηκεν, ἀλλ' αὐτὸς μὲν καὶ προέγνω, καὶ προώρισε τὰ κατὰ τὸν Ἐzekίαν· προνοητικῶς δὲ ἐσχηματίζετο ἰ, οἰκονομῶν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, ἵνα δείξῃ, πόσον δύναται μετάνοια. Μεταμελεῖσθαι δὲ λέγεται, ἐκ τῶν καθ' ἡμέρας. Ἡ γὰρ Γραφή ἀνθρωπικώτερον περὶ Θεοῦ διαλέγεται πρὸς τὴν νηπιότητα τῶν ἀκούοντων. Ὡσπερ γὰρ λέγεται, « Ἴνα τί ὑπνοῖς, Κύριε; » οὐχ ὑπνοῖ δὲ ὁ Θεός, ἀλλὰ τὴν ἀνοχὴν καὶ τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν ὑπέρβεισιν τῆς βοήθειας αὐτοῦ, ὑπνὸν ἐκάλεσε· παρ' ἡμῖν γὰρ οἱ ὑπνοῦντες, οὐ βοήθουσιν· οὕτω καὶ μεταμελεία. Ἡμεῖς γὰρ, ὅταν ἐωμέν τι πλοῦτον, καὶ κακῶς ἐκεῖνος χρῆσθῃται, μεταμελοῦμεθα. Οὕτως τοῦ Θεοῦ τὸν ἀνθρώπον ποιήσαντος, καὶ τὸν Σαοὺλ χρίσαντος εἰς βασιλεῖα, καὶ ἀμαρτησάντων αὐτῶν, μεταμελεῖσθαι λέγεται· οὐ τοῦ Θεοῦ μεταμεληθέντος· προῆδει γὰρ τὸ ἐσόμενον· ἀλλὰ τούτων ἄξια μεταμελείας πραξάντων. Ἀγωνισώμεθα οὖν ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀγαθὸν γενέσθαι, ἵνα ὦμεν τῶν προεγνωσμένων ἀγαθῶν, καὶ προωρισμένων εἰς ζωὴν αἰώνιον.

82. Οὐτε τούτων οὖν, οὐτε ἐκείνων αἴτιος ὁ Θεός, ὡς εἰδείξαμεν. Εἰ γὰρ τὰ λεγόμενα κακὰ, διὰ τὸ ἡμῖν

⁸¹ Isa. xxxviii, 5. ⁸² Psal. xliiii, 13.

VARJÆ LECTIONES.

¹ Basil. et Reg. ἐσχηματίσαντο.

δοκεῖν κακὰ εἶναι, διὰ τὸ ἀγῶδες, καὶ διὰ τὸ παράδου-
λον ἡμῶν, καὶ διαμαρτάνειν ἡμᾶς, τουτέστιν ἀπο-
τυγχάνειν τοῦ δέοντος κόπου ἢ, τῷ πρὸς τὴν ἡδονὴν
λίγην, δικαίῳ λόγῳ ὁ Θεὸς ἐπάγει, παιδεύων πρὸς τὸ
συμφέρον, ἀλλὰ τῶν ἔκουσιων κακῶν ἡρτηται τὰ
ἀκούσια λεγόμενα κακὰ· ἀκολουθεῖ γὰρ τοῖς ἔκου-
σίοις κακοῖς τὰ ἀκούσια. Τιμωρῆται γὰρ, καὶ παι-
δεῖται, ὡς τὰ πολλά, πρὸς διόρθωσιν αἱ συμφοραὶ γί-
νονται, καὶ ἡ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κόλασις, τελεία
τῆς κακίας καὶ ἀμαρτίας ἀναίρεσις· ἢ, τὸ ἐναντίον
εἰπεῖν, τοῖς ἐπιποθοῦσι τὰς σωματικὰς παρὰ τὸν φυ-
σικὸν νόμον ἡδονάς, καὶ τὰς διὰ ταύτας ἀμαρτίας, ἡ
ἀπορία τῆς τούτων χρήσεως ἔσται αἰωνία κόλασις.
Κόλασις γὰρ ἡ τοῦ ποθομένου ἀποτυχία. Ἄχρι γὰρ
ἀμαρτίας ἡδονὴ παρὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως· αὕτη
δὲ διττὴ, ἢ ψυχικὴ, ἢ σωματικὴ· καὶ ψυχικὴ μὲν, ἢ
τῆς δόξης; ἔφρασις· σωματικὴ δὲ, βρώσις, πόσις, ἀνε-
σις σώματος, ὕπνος, συνουσία γυναικῶν. Ταῦτα πάν-
τα φυσικὰ καὶ κατὰ τὴν φυσικὴν τάξιν καὶ τὸν
νόμον τοῦ Κτίσαντος; γινόμενα· κακὰ δὲ, παρὰ τὸν
νόμον τοῦ Κτίσαντος, καὶ τὴν φυσικὴν τάξιν, καὶ
χρῆσιν.

πγ'. Φυσικὴ δὲ τάξις, τὸ ἐφίεσθαι τῆς παρὰ Θεοῦ
δόξης· τὸ δὲ τῆς παρ' ἀλλήλων δόξης ἐφίεσθαι, παρὰ
φύσιν. Θεῷ γὰρ μόνῳ, τῷ φύσει δοξαστῷ, πρέπει ἡ
παρὰ πάντων τῶν κτισμάτων αὐτοῦ δόξα· ἡμῖν δὲ
τὸ ταπεινοῦσθαι Θεῷ, ὡς Δημιουργῷ, καὶ ἀλλήλοις,
διὰ τὸν νόμον τοῦ Κτίσαντος. Τοῦτο γὰρ τῆς πρὸς
τὸν Θεὸν ἀγάπης, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον τεκμή-
ριον. « Ἀγαπήσεις γὰρ Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐξ
ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυ-
τόν. » Καί, « Πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται·
ὁ δὲ ταπεινώσας ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται. » Ὅστε τὸ
ἀγαπᾶν τὴν παρ' ἀλλήλων δόξαν, ἀπιστίαν συνίστη-
σιν. « Οὐ δύνασθε γὰρ, φησί, πιστεῦειν εἰς ἐμέ,
δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τοῦ
μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες.

πδ'. Πάλιν ἡ σωματικὴ ἡδονὴ, βρώσις, καὶ τὰ
λοιπὰ, κατὰ τὴν φυσικὴν χρῆσιν, καὶ τὸν νόμον τοῦ
Κτίσαντος λαμβανόμενα, καλὰ· παρὰ δὲ τὸν νόμον
τοῦ Θεοῦ, καθ' ἡμετέραν γνώμην καὶ παράχρησιν
γινόμενα, κακὰ· οἷον βρώσις καὶ πόσις, ὅσον πρὸς τὸ
ζῆν καὶ σύστασιν τοῦ σώματος, καλὰ· ὁμοίως καὶ ὁ
ὕπνος, καὶ ἡ τῆς γυναικὸς χρῆσις, τὸ εἰδέναι τὸ ἴδιον
σκεῦος, καλόν. Τὸ δὲ πρὸς ἡδονὰς ἀλόγους κεχρησθαι
βρώσει, καὶ πόσει, καὶ γυναιξίν ἀδιὰφόρως, ἀλόγων
δίχτην, πονηρόν.

πε'. Διὰ οὖν τὴν κενὴν δόξαν, καὶ διὰ τὴν ἀμετρον
βρώσιν, καὶ πόσιν, καὶ τὰς πορνείας, ἡ φιλαργυρία
τούτων ἐρεῖσμα, φθόνος τε, καὶ ἐριδῆς, καὶ πονηρίας,
καὶ ψεῦδος, καὶ συκοφαντίας, καὶ ἀρπαγαί, καὶ φό-
νοι, καὶ τὸ πρὸς τὸν πλησίον μίσος. Διὰ γὰρ τὸ

¹⁵ Matth. xii, 37. ¹⁶ Luc. xiv, 11. ¹⁷ Joan. v, 4.

VARIÆ LECTIONES.

1) Lego σκοποῦ ἀκούσια.

quæ involuntaria mala dicuntur (sive quia mala
videntur nobis, sive propter injucunditatem, sive
quia præter consensum nostrum accidunt, ita ut
voluptatibus indulgendo necessarium laborem præ-
termittamus) justo judicio Deus infert, ad nostram
utilitatem castigans nos : atamen hæc involunta-
ria mala a voluntariis pendent. Voluntaria quippe
mala involuntaria sequuntur. Nam calamitates ad
emendationem ut plurimum conferunt, ut quæ
sint malorum vindictæ et castigationes. Quin et
futuri sæculi supplicium, nequitie et peccati plena
abolitio est. Vel contra potius, expetentibus præter
naturæ legem carnales voluptates, et peccata, quæ
earum causa admittuntur, supplicium æternum
erit, eis uti non posse. Supplicium quippe est re
B concupita excidere. Nam voluptas quæ naturæ legi
repugnat, peccatum est : atque duplex est, animi
scilicet et corporis : animi quidem, ut gloriæ cu-
piditas ; corporis autem, ut cibus, potus, corporis
remissio, somnus, cum feminis commistio. Hæc
omnia naturalia sunt et bona, si secundum ordi-
nem naturæ Creatorisque legem fiant : mala vero,
si præter Creatoris legem, ordinem, usumque
naturæ.

83. Naturalis ordo est, ut gloriam quæ a Deo
est, cupiamus ; mutuum vero ab invicem gloriam
affectare, hoc naturæ repugnat. 464 Solum nam-
que Deum, qui sua natura gloriam meretur, ab
universis creaturis gloria affici decet ; nos autem
Deo subijci par est, ut Conditori ; imo mutuo alios
C aliis propter Conditoris legem. Hoc siquidem
tum erga Deum, tum erga proximum, amoris
argumentum est. « Diliges enim Dominum Deum
ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut te
ipsum ¹⁵. » Et : « Omnis qui se exaltat, humili-
abitur, et qui se humiliat exaltabitur ¹⁶. » Itaque
qui mutux gloriæ cupiditate flagrant, infidelitatis
argumentum produnt. « Non potestis credere,
inquit Christus, qui gloriam ab invicem accipitis,
et gloriam quæ a solo Deo est, non quæritis ¹⁷. »

84. Rursus corporalis voluptas, hoc est cibus,
potus, ac reliqua, si secundum naturæ usum et
Conditoris legem sumantur, bona sunt : sin præ-
ter Dei legem, pro nostro arbitrio, et per abu-
D sum, mala. Exempli gratia, cibus et potus, qua-
tenus vitæ corporisque sustentationi inserviunt,
bona sunt ; similiter et somnus, ususque mulie-
ris, ut quisque vas suum noverit, bonum est. Ad
voluptates autem abhorrentes a ratione uti cibo
et potui, ac mulieribus promiscue brutorum in-
star misceri, malum.

85. Quocirca inanem gloriam, necnon immo-
deratum cibum, et potum, scortationemque co-
mittantur avaritia, quæ horum adminiculum est,
invidiæ, rixæ, nequitie, mendacia, calumniæ,
rapinæ, cædes, et odium proximi. Nam quia

IN DISCEPTATIONES CUM SARACENO

ADMONITIO.

Dialogo Joannis Damasceni contra Manichæos succedent disceptationes aliquot cum Saraceno, quas Latine hactenus ediderunt ex rudī nec recenti translatione, cujus Græcum textum obtinere non potui. Latere enim in bibliotheca Cæsarea testatur Lambecius cod. 257. Cæterum magnam ejus partem expiscari mihi licuit ex dialogis Theodori Abucaræ, qui ut suum 18, quem subjiciemus, ita et alios διὰ φωνῆς, ex ore Joannis nostri exceptit: quod nemini in posterum dubium fore spero. Hic porro Theodorus perperam a Turriano accipitur pro Theodoro illo Cariæ in Thracia, vel Asia minori, episcopo, qui Photii partes primum adversus sanctum Ignatium secutus fuit. Nam, præterquam quod verisimile prorsus non est Theodorum, qui sancti Joannis Damasceni auditor fuerat, ætatem produxisse usque ad tempora celebratæ synodi octavæ, in qua Theodorus Cariæ defectionis suæ veniam petiit: aliunde certius est Theodorum Abucaram in Palæstina, aut saltem in Syria episcopatum inter Mahummedanos, Nestorianosque, et Jacobitas hæreticos gessisse, adversum quos dialogos varios scripsit. *Cara* vel *Curæ* civitas Syriæ, seu Metopotamiæ fuit, quæ *Charram* olim dicebatur, veluti testatur Theodorus Antiochenus in commentario in cap. ix Amos. Τὸ μὲν ἐκ βῆθρου, τινὲς ἔφρασαν λέγεσθαι, τουτέστιν ἐκ Καρῶν, τῆς νῦν οὕτω λεγομένης, ποτὲ δὲ Χάρραν. Stephanus *De urbibus*, ejusdem nominis civitatem ad mare Rubrum fuisse sitam tradit. Guillelmus Tyrius narrat urbem aliam, quæ *Cara* vocaretur, exstitisse in Palæstina trans Jordanem, quæ metropolitæ Rabbathæ subjecta esset. Quidni posterioris hujus civitatis præsul Theodorus noster fuerit, qui, ut ex capite operum ipsius discimus, ab epistolis Arabicis fuit Thomæ patriarchæ Hierosolymitano, ut epistolam ejus ad Armenios Arabice scriberet, uti Græce Michael patriarchæ hujus presbyter et syn-cellus?

ΙΟΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΔΙΑΛΕΞΙΣ ΣΑΡΑΚΗΝΟΥ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ (*)

JOANNIS DAMASCENI

DISCEPTATIO CHRISTIANI ET SARACENI.

Ἐρωτηθεὶς παρὰ Σαρακηνοῦ, τί λέγεις τὸν Χριστὸν;

καὶ βραχίων Θεοῦ, καὶ δύναμις καὶ ἄλλα μυρία

Πνεῦμα καὶ Λόγος Θεοῦ λέγεται.

466 1. Si interrogaris a Saraceno: Quid dicis Christum? dic ipsi: Verbum Dei, nec te existimes peccare; quia Verbum dicitur in Scriptura, et brachium Dei, et potentia Dei, et multa talia. Vicissim autem interroga ipsum et tu. A Scriptura tua quid dicitur Christus? Tum forte volet interrogare te et ipse aliud, cupiens sic effugere te: tu vero non respondeas ei, donec utique ad id respondeat, quod ab ipso sciscitatus eris. Necessitas enim cogit ipsum, ut respondeat tibi, dicens: A Scriptura mea Spiritus et Verbum Dei dicitur. Tum rursus interroga ipsum: Verbum a Scriptura tua, creatumne, an increatum? Et si dicat, Increatum, dic ipsi, Ecce consentis mihi. Omne enim non creatum, sed increatum, Deus est. Si autem dixerit creatum

(*) Hujus disputationis recensionem alteram, breviorē quidem, sed integram, ex codice Vindobonensi ediderunt Gallandianæ Bibliothecæ continuatores. Vide inter Addenda. Eurr.

bene. Omnes aquæ simplex comprehensio manus Dei sunt; et omnem cælum palmus, et omnis terra, pugillus: qualiter igitur contingit, ipsum in propria manu omnia continentem descendere et ascendere?

4. Si interrogatus fueris a Saraceno, dicente, Si Deus erat Christus, qualiter comedit et bibit et dormivit, et crucifixus est, et mortuus est, et quæ deinceps, dic ipsi: Quoniam ante sæcula Verbum Dei, quod creavit omnia, secundum quod testatur Scriptura mea et Scriptura tua, ipsum creavit ex carne sanctæ Virginis, hominem perfectum et animatum et intelligentem: ille comedit, bibit, et dormivit; Verbum scilicet, secundum quod Verbum Dei: Verbum autem Dei non comedit, neque bibit, neque dormivit, neque crucifixum est, neque mortuum; sed caro quam assumpsit ex sancta Virgine, illa crucifixa est. Cognoscis autem, quoniam Christus dupliciter [natura^e], unus autem hypostasi. Non enim dicitur, Est æternum^f Verbum Dei et post assumptionem carnis anhypostaticum [ἀνυποστατικόν], id est non personale vel naturale. Non enim apposita est Trinitati quarta persona post ineffabilem unionem carnis.

ε'.
γετε Θεὸν, ἀπέθανε; . . . οὐκ ἀπέθανε· θαρ-
ζῶν τῇ Γραφικῇ^ε ἀποδείξει.

πρῶτος ἄνθρωπος ὑπνωσε, καὶ τὴν πλευρὰν
ἐφῆρέθη.

ζ'.
Ἰδοὺ πέπληγμαί ἐν τινι τόπῳ
τῶν σαρκῶν μου· καὶ ἡ σὰρξ πληγεῖσα μώλωπα
ἀπετέλεσε, καὶ ἐν τῷ μώλωπι ἐγένετο σκώληξ· τίς
οὖν αὐτὸν ἐπλασεν. . . . εἴπομεν, ὅτι μετὰ τὴν
πρώτην ἑβδομάδα τῆς κοσμοποιίας, οὐδαμῶς εὐρί-
σκομεν πλάσαντά τι πώποτε. Μετὰ δὲ τὴν παράβα-
σιν κατεκρίθη ἡ γῆ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατέλ-
λειν. Τότε οὖν καὶ ἡ σὰρξ ἡμῶν κατακριθεῖσα, B
[μέχρι τοῦ νῦν] φθειράς καὶ σκώληκας ἀνατέλλει.

ζ'. ΣΑΡΑΚΗΝΟΣ. Τίνα λέγετε αἴτιον καλοῦ τε
καὶ κακοῦ;

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ. Πάντων τῶν ἀγαθῶν [αἰτίον φαμεν]
τὸν Θεόν, κακοῦ δὲ οὐ.

ΣΑΡΑΚ. Καὶ τοῦ κακοῦ τίνα λέγεις αἴτιον
εἶναι;

ΧΡΙΣΤ. Τοῦτο ἐκ τῆς ἡμετέρας βλάβης εἶναι,
καὶ τῆς διαδόλου πανουργίας.

ΣΑΡΑΚ. Χάριν τίνος;

ΧΡΙΣΤ. Διὰ τὸ αὐτεξούσιον.

ΣΑΡΑΚ. Τί οὖν; Αὐτεξούσιος εἶ, καὶ ὅσα θέλεις C
δύνασαι ποιεῖν;

ΧΡΙΣΤ. Πέπλασμαι ὑπὸ Θεοῦ αὐτεξούσιος.

ΣΑΡΑΚ. [Διὰ τί;]

ΧΡΙΣΤ. Τὰ καλὰ μὲν πράττων, οὐ φοβοῦμαι τὸν
νόμον, ἀλλὰ καὶ τιμῶμαι, καὶ ἐλεοῦμαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.
Ὅμοίως καὶ ὁ διάβολος καὶ
ἡμάρτηκε, καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἰδίας τάξεως ἐξέσωσεν αὐ-

⁷ Theod. c. 37. ⁸ Ibid. ⁹ Gen. iii 13. Theod. c. 35.

δ' λέ- A 5. Et si te⁷ interroget Saracenus: Quem dicitis
Deum, mortuus est? responde tu: Non mortuus
est: confidens Scripturæ [et] demonstrationi. Dicit
enim Scriptura de hoc. Venit enim naturalis
mors adversus hominum memoriam dominans,
id est, subjiciens, ut in nobis omnia. Sed per-
fectus primus homo dormivit, et costa spoliatus
est.

6. Et Saracenus: Ecce plagatus sum in aliqua
parte carniū mearum, et percussa caro cicatri-
cem contraxit, et in cicatrice factus est vermis:
quis igitur ipsum plasmavit? Dic ipsi, ut prædixi-
mus, quoniam post primam hebdomadam creationis
mundi non invenimus quodcumque aliquando, vel
plasmantem hominem, vel formatum; sed præcepto
Dei quod præcepit in prima hebdomada, finivit quæ
sunt. Post transgressionem autem condemnata est
terra spinas et tribulos germinare⁹. Tunc utique et
caro nostra condemnata, usque hodie pediculos et
vermes germinat.

7. SARACENUS. Quam dicitis¹⁰ causam mali et
boni?

CHRISTIANUS. Omnium bonorum aimus cau-
sam Deum, mali autem nihil^h.

SARAC. Quam dicis causam mali?

CHRIST. A sententia diabolum existentem ma-
nifestum et nos hominesⁱ.

SARAC. Propter quid?

CHRIST. Propter liberum arbitrium.

SARAC. Quid igitur? Liberum arbitriumⁱ, et
quoniam quæcumque vis facere?

CHRIST. Plasmatus sum a Deo liber arbitrio.

SARAC. Propter quid^k?

CHRIST. Male facere et bene facere, quod est
bonum et malum. Gratia hujus mala quidem fa-
ciens, punior a lege Dei: bona autem operans, non
timeo legem, sed^l et honoror, et misericor-

VARIE LECTIONES.

^e natura, τῇ φύσει. ^f Leg. externum. ^g Legit interpret γραφῆ καὶ. ^h Lege non. ⁱ Hæc absorta sunt et depravata. Melius apud Theod. aio hoc ex nostra socordia esse, et ex diaboli versutia. ^j Imo verte: Liberi arbitrii es, et quæcumque vis potes facere. ^k Hæc usque ad bona autem, desunt apud Theod. necessario supplenda.

πίπτων, [ἀφ' ἑαυτοῦ] ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλου σπειρόμενον ἄλιν βλαστάνει, μὴ πλαττέμενον ὑπὸ τινος, ἀλλὰ τῷ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ὑπακούον· ἰδοὺ κἀγὼ, ὡς καὶ πρῶτον ἔφην, αὐτεξούσιος ὢν, ὅπου ἂν σπειρω, κἂν εἰς ἰδίαν γυναῖκα, κἂν εἰς ἄλλοτριαν, τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ χρώμενος, ἀναδλαστάνει καὶ γίνεται τῷ πρῶτῳ προστάγματι τοῦ Θεοῦ ὑπακούουσα· οὐχ ὅτι καὶ νῦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὁ Θεὸς πλαττεῖ καὶ ἐργάζεται· ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ ἐβδομάδι πεποίηκεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὸν κόσμον ἐν ἡμέραις ἕξ, καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὢν ἤρξατο ποιεῖν, καθότι ἡ ἐμὴ Γραφή μαρτυρεῖ.

SARAK. Καὶ πῶς φησιν ὁ Θεὸς πρὸς Ἰερემίαν, « Πρὸ τοῦ μὲν πλαῖσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαι σε, καὶ ἐκ μήτρας ἠγάσά σε; » [Πάντως οὖν ἐν μήτρᾳ ἔπλασεν.]

ΧΡΙΣΤ. Ἐμφύχον καὶ σπερματικὴν δύναμιν Ἄδὰμ ἐν τῇ κοιλίᾳ ἔχων, ἐγέννησε τὸν Σῆθ, καθὼς ἔφην, ὁ Σῆθ καὶ Ἐνώσ, καὶ ἕκαστος ἄνθρωπος προέχων ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ υἱόν, καὶ ὁ υἱὸς ἐγέννησε [μέχρι τοῦ παρόντος.] Τὸ δὲ, « ἐκ μήτρας ἠγάσά σε, » [ἐννοεῖ ἁκεῖνην, ἥτις ἀληθῶς ἐγέννησε τέκνα Θεοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου.]

SARAK. Τοὺς ποιούντας τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καλοὺς λέγεις ἢ κακοὺς;

[**ΧΡΙΣΤ.** Θέλεις εἰπεῖν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἄκων πέπονθεν; καὶ ἐὰν εἴπω σοι καλοὺς, φῆσεις πρὸς με· Ὑπαγε,] ἀποδέχου καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὡς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ σου ποιήσαντας.

[**SARAK.** Καὶ τοῦτο σοι ἤθελον εἰπεῖν.

ΧΡΙΣΤ. Τί σοι λέγεις θέλημα εἶναι; Ἐγὼ λέγω τὴν ἀνοχὴν καὶ μακροθυμίαν.

τοῦ Θεοῦ εἰπόντος, « Μὴ κλέψης, μὴ πορνεύσης, μὴ φονεύσης, » θέλει εἶνα κλέψωμεν, ἢ πορνεύσωμεν, ἢ φονεύσωμεν;

SARAK. Οὐχί· εἰ γὰρ ἤθελεν, [οὐκ εἶπε τοῦτο.

ΧΡΙΣΤ. Δόξα τῷ Θεῷ, ὅτι σὺ ὠμολόγησας.] Ἰδοὺ συνέθεο μοι, ὅτι

καὶ ὅτι οὐ θέλει ὁ Θεὸς εἶνα κλέπτωμεν, ἢ πορνεύσωμεν, ἢ φονεύσωμεν. Καὶ ἐὰν ἄρτι ἀναστὰς κλέψω, ἢ πορνεύσω, ἢ φονεύσω, τί αὐτὸ λέγεις; Θέλημα Θεοῦ, ἢ . . . ἢ ἀνοχὴν, ἢ μακροθυμίαν;

ἢ. **SARAK.** Τί ἐστὶ παρά σοι μείζων, ὁ ἀγιάζων, ἢ ὁ ἀγιαζόμενος;

vel ab alio seminatum, regerminat, non plasmata ab aliquo, sed praecepto Dei obediens. Ecce et ego, quemadmodum praedicebam, liber arbitrio existens, ubi utique semino, sive in propriam uxorem, sive in alienam, libero arbitrio utens, germinat, et sit praecepto Dei obediens: non quoniam et nunc secundum unamquamque diem plasmat, et operatur; quia in prima hebdomada fecit **469** Deus caelum et terram, et universum mundum in sex diebus, et die septima requievit ab omnibus operibus ejus quae incepit facere, secundum quod Scriptura testatur mea.

SARAC. Qualiter ait Deus ad Jeremiam: « Priusquam te formarem in utero scivi te, et ex matrice sanctificavi te¹⁴. » Omnino igitur in ventre plasnavit.

CHRIST. Animatam et seminativam potentiam Adam in ventre habens, genuit Seth, quemadmodum dicebam: Seth et Enos et unusquisque homo praehabens in ventre suum filium, et filius item genuit, usque ad praesens. Illud vero, « ex utero sanctificavi te, » intellige eam, quae vere genuit filios Dei, secundum testimonium sancti Evangelii.

SARAC. Facientes voluntatem Dei, bonos dicis vel malos?

CHRIST. Dicere vis, quoniam Christus nolens passus est? et si dicam tibi, bonos, dices mihi: Vade, adores deos¹⁵, quoniam voluntatem Dei tui fecerunt.

SARAC. Et hoc tibi volebam dicere.

CHRIST. Quid tu dicis voluntatem esse? Ego dico sustinentiam et longanimitatem.

SARAC. Unde hoc ostendere potes?

CHRIST. Per rem: quia, sedente me et te, vel stantibus, potest quis ex libero arbitrio sive stare, vel moveri. Et, numquid dicente Deo: « Non furaberis, non fornicaberis, non occides¹⁶. » vult ut furemur, vel fornicemur, vel occidamus?

SARAC. Non. Si enim vellet, non utique diceret hoc.

CHRIST. Gloria Deo, quoniam tu confessus es. Ecce concordas mihi, quoniam nullus ex nobis, **D** sive potest surgere, sive vivere: et quoniam non vult Deus ut furemur, vel fornicemur, vel occidamus. Et si nunc exsurgens, furer, vel fornicer, vel occidam, quid ipsum dicis? Voluntatem, vel confessionem¹⁷, vel sustinentiam, vel longanimitatem?

S. SARAC. Quis est apud te major, qui sanctificat, vel qui sanctificatur?

CHRIST. Quid vis dicere, cognosco.

SARAC. Si enim nosti, responde mihi.

CHRIST. Si tibi dicam, qui sanctificat; dices

¹⁴ Jerem. 1, 5. ¹⁵ Exod. xx, 13-15.

VARIÆ LECTIONES.

¹ Forte adoptes Judaeos. ¹⁷ Suspecta vox.

τὴν χειρὰ σου εἰς τὸν κόλπον σου. » Καὶ ἐμβληθεῖσα ἡ
 ἐξεβλήθη λελεπρωμένη· καὶ αὐθις ἐμβληθεῖσα ἐξ-
 εβλήθη ἀλώθηςτος. Καὶ φησιν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν·
 « Ἐὰν μὴ πιστεύωσι τῷ πρώτῳ σημείῳ, μηδὲ
 τῷ δευτέρῳ, ποιήσον τὸ ὕδωρ αἷμα. » Καὶ οὕτως
 ἀποσταλεῖς ὁ Μωϋσῆς, ἐποίησε, καὶ ἐπιστώ-
 θησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ναὶ
 ᾗ, οὐχί;

ΣΑΡΑΚ. Πάντως.

ΘΕΟΔ. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς τὴν πρὸς Θεοῦ ἀποστο-
 λὴν ἑαυτῷ ἐπικυρῶν· οὐ τῇ Μωϋσέως καὶ μόνον
 προφητεῖα μαρτυρούμενος, ἀλλὰ σημείοις, τέρασι,
 καὶ ποικίλαις δυνάμεσι μετ' ἐκείνην ἑαυτὸν πιστού-
 μενος.

ΣΑΡΑΚ. Τίσι δὴ τοῦτοις;

ΘΕΟΔ. Ἀσποροσυλλήξει, καὶ ἀνάνδρῳ μητρὶ,
 καὶ ἐκ παρθένου γενήσεται, ὕδατος εἰς οἶνον μετα-
 βολῆ· ἔτι μετὰ ταῦτα οὐκ ἀπεφανῆς, ἀλλὰ καὶ
 λίαν ἀρίθηνος ἢ τῶν τυφλῶν ὀμμάτωσις, ἢ τῶν λε-
 πρῶν κάθαρσις, τῶν παρέτων ἢ σφίξις, τῶν ποικί-
 λων νοσημάτων ἢ θεραπεία, ἢ ἐπὶ τοῦ θροῦς τῆς
 θεότητος αὐτοῦ φανέρωσις, τῶν δαιμόνων ἢ διώξις,
 καὶ τῶν πολλῶν χιλιάδων ἐξ ὀλίγων ἄρτων καὶ
 ἰχθύων ἢ ἐμπλησις, καὶ τῶν νεκρῶν ὡς ἐξ ὕπνου ἢ
 ἔγερσις, καὶ ἀπαξιαπλῶς τῆς φύσεως τῶν σφαλμά-
 των ἢ ἀνάπλασις. Τί πρὸς ταῦτα φῆς, Σαβρακηνέ;
 μὴ ἐλάττωσι τῶν Μωϋσαϊκῶν σημείων ἑαυτὸν ὁ
 Χριστὸς ἐπιστώσατο ἐπιδειξέμενος;

ΣΑΡΑΚ. Οὐδαμῶς.

ΘΕΟΔ. Οὗτος ὁ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως προδηλωθεὶς,
 καὶ τοσοῦτοις καὶ τοιοῦτοις ἑαυτὸν πιστωσόμενος,
 σημείοις πρὸς Θεοῦ ἐληλυθῆναι, παρεγγυᾶται τοῖς
 ἐκτουτοῦ μαθηταῖς λέγων· « Ὁ νόμος καὶ οἱ προ-
 φῆται μέχρι Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ὁ ἔχων τὰ
 ὅσα ἀκούειν, ἀκούτω. » Ποῦ τοίνυν ὁ προφήτης
 ὑμῶν; οὐκ ἄδηλον.

¹⁷ ibid. 2-9. ¹⁸ Luc. xvi, 6.

A virga facta est. Deinde dixit ei Deus : « Mitte ma-
 num tuam in sinum tuum. » Quam cum misisset
 protulit eam leprosam. Rursum vero immissa, educta
 est sana. Et ait Deus ei : « Si non crediderint pri-
 mo signo, neque secundo, facito ex aqua sangui-
 nem ¹⁷. » Moyses itaque, cum hoc modo missus
 fuisset, hæc fecit, et propter opera sermonibus
 ejus fides habita est. Sic est, annon?

SARAC. Ita plane.

THEOD. Venit Christus, seque a Deo missum
 comprobavit, non ex solo Moysis vaticinio testi-
 monium habens, verum et insuper signis, por-
 tentis, variisque virtutibus sibi fidem astruens.

SARAC. Quibusnam istis?

B THEOD. Conceptus sine semine ex matre non
 conjuncta viro, et ex virgine natus; mutata aqua
 in vinum: tum deinde non obscura, sed manifesta
 admodum oculorum cæcis restitutione, leprosoꝝ
 expurgatione, paralyticorum corroboracione, om-
 nigenorūque morborum curatione, divinitatis suæ
 in monte ostensione, expulsionē dæmonum, mul-
 torum millium hominum paucis ex panibus pisci-
 busque refectione, mortuorum velut e somno
 excitatione, et uno verbo, naturæ in quibus lapsa
 erat, instauratione. Quid ais ad hæc, Saracene? an
 minoribus quam Moyses, signis **471** et indicis fi-
 dem sibi astruxit Christus?

SARAC. Nequaquam.

C THEOD. Hic ergo a Moysē prius declaratus, cum
 tot tantisque signis sese a Deo venisse common-
 strasset, discipulis suis spondit, dicens : « Lex
 et prophetæ usque ad Joannem Baptistam. Qui
 habet aures audiendi, audiat ¹⁸. » Ubi igitur est
 propheta vester? id obscurum non est.

IN OPUSCULUM SEQUENS ADMONITIO

Opusculi de draconibus et strygibus, seu prolixioris, ut conjicio, lucubrationis fragmenti
 hujus, quod nunc primum damus, describendi mihi perhumane copiam fecit R. P. D. Bernar-
 dus de Montfaucon ex codice satis recenti monasterii Sancti Taurini Ebroicensis. Illud vero
 Joanni Damasceno perinde tribuunt codex 15 bibliothecæ Cl. Joannis Seldeni, necnon alter
 codex bibliothecæ Romanæ Sanctæ-Mariæ de Vallicella, nihilque nos cogit ut ipsū Damas-
 ceno nostro auferamus. Ex capite 23 *Historiæ Arabum*, quam Abrahamus Ecchellensis
 conscripsit et edidit, apparet, ut apud Judæos, sic apud Saracenos præsertim, inter quos
 Joannes noster agebat, familiares fuisse fabulas, de draconibus incubis. Cæterum hoc opus
 ignotum videtur fuisse viro infinitæ propemodum eruditionis Leoni Allatio, qui, cum singu-
 lari opere superstitiones easdem, quas Noster, opinaciones Græcorum exagigaret, librum istam
 nusquam allegavit.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

ΠΕΡΙ ΔΡΑΚΟΝΤΩΝ.

JOANNIS DAMASCENI

DE DRACONIBUS.

Quoniam autem dracones quoque fingunt in A formas hominum transire, et modo quidem parvos serpentes esse, tum deinde maximos evadere, procera mole et magnitudine corporis immanes, ac tandem homines, uti dictum est, factos, cum hominibus conversari, incedere, mulieres rapere, et cum eis coire. Eos qui hæc narrant, rogamus, quot rationales naturas Deus fecerit. Quod si hoc nesciunt, duas illis dicemus, angelos scilicet et homines. Porro diabolus unus erat ex angelicis virtutibus: cumque sponte defecerit a luce, in tenebris graditur. Atqui ambas quidem naturas istas Deus condidit. Sin vero draco, assumpta specie altera, cum hominibus conversatur, constupratque mulieres, ac modo quidem serpens existit, modo autem homo; hinc manifeste sequitur eum esse ratione præditum, adeoque longe præstantiorem homine: id quod plane nunquam fuit, nec erit. Quin dicant nobis, equisnam illum vidit? Nos quippe Moysis, seu potius Spiritus sancti, qui per illum locutus est, doctrinæ fidem habemus. Is porro sic ait: « Et adduxit Deus omne animal ad Adam, ut videret quid **472** vocaret ea: et quod vocavit Adam, ipsum est nomen ejus ¹. » Quocirca draco unum erat ex animalibus. Neque ego dico tibi draconem non exstare: sunt enim dracones; sed hi serpentes sunt, qui ex draconibus aliis procreantur. Nam quando recens exclusi sunt et novelli, parvi sunt; postquam vero cibo pasti sunt, et consenuerunt, magni et crassi evadunt, ita ut reliquos angues mole et magnitudine superent. Aiuntque eos ultra triginta cubitos augescere, crassitudine vero magnam trabem exæquare. Quin et Dion Romanus, qui de imperio et republica Romana scripsit, ubi celebratissimum Carthaginense bellum recitat, illud refert, quo tempore Regulus cos. Romanus adversus Carthaginenses decertaret, repente draconem ultra vallum Romani exercitus reptantem jacuisse, quem cum illius jussu necassent, detractam pellem Romam ad senatum missam: et grandi miraculo, cum senatus hanc mensus esset,

Ἐπειδὴ καὶ δράκοντας ἀναπλάττουσι μεταμορφούμενους εἰς ἀνθρώπων μορφάς, καὶ ποτὲ ὄφεις γενέσθαι μικροὺς, ποτὲ μεγίστους λίαν, ὅγκῳ καὶ μεγέθει σώματος ὑπερβάλλοντας, ποτὲ δὲ ἀνθρώπους, ὡς εἴρηται, γινόμενους, καὶ μετὰ ἀνθρώπων ὀμιλοῦντας, ἐρχομένους τε, καὶ γυναῖκας ἀρπάζοντας, καὶ συνουσιασμένους αὐταῖς, ἐροῦμεν αὐτοῖς· Πόσας φύσεις λογικὰς ἐποίησεν ὁ Θεός; Καὶ εἰ οὐ γινώσκουσιν, ἐροῦμεν αὐτοῖς· δύο· ἀγγέλους φησὶ καὶ ἀνθρώπους. Ὁ δὲ διάβολος εἰς τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων ἦν, καὶ ἐκουσίως ἀποστάς ἐκ τοῦ φωτός, ἐν σκότει πορεύεται. Ταύτας μὲν τὰς δύο φύσεις τῆς λογικῆς ἐποίησεν· ὁ δὲ δράκων, ἐπεὶ ὀμιλεῖ μετὰ ἀνθρώπων, μεταμορφούμενος καὶ συνουσιάζων ταῖς γυναῖκι, καὶ ποτὲ μὲν ὄφις, ποτὲ δὲ ἀνθρωπος, ὡς εἰς τῶν πολλῶν γινόμενος, εὐδῆλον ὅτι λογικὸς ἐστὶ, καὶ μᾶλλον τιμιώτερος ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· ὕπερ οὐδὲ ἦν, οὐδὲ ἔσται. Εἰπάτωσαν, καὶ τίς τοῦτον ἰστορεῖ; ἡμεῖς γὰρ τῷ δόγματι τοῦ Μωϋσέως πεπιθόμεθα, μᾶλλον δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ δι' αὐτοῦ λαλήσαντος. Καὶ ταῦτα λέγει· « Καὶ ἤγαγεν ὁ Θεὸς πᾶν ζῶον εἰς τὸν Ἀδάμ, ἵδῆν τι καλέσει αὐτά· καὶ ὁ ἐκάλεσε, τοῦτο ὄνομα αὐτοῦ. » Ὅθεν καὶ ὁ δράκων ἐν ἦν τῶν ζῴων. Καὶ οὐ λέγω σοι, ὅτι οὐκ ἐστὶ δράκων· εἰσὶ μὲν γὰρ δράκοντες, πλὴν ὄφεις εἰσὶ, γινόμενοι δὲ ἐξ ἐτέρων δρακόντων. Ὅντες γὰρ ἀρτιγενεῖς καὶ νέοι, μικροὶ εἰσιν, ἀνατραφέντες δὲ, καὶ παλαιωθέντες, μεγάλοι καὶ παχεῖς γίνονται, ὅγκῳ καὶ μεγέθει ὑπερέχοντες τῶν λοιπῶν ὄφειων. Φασὶ δὲ αὐτοὺς ἐπέκεινα τῶν τριάκοντα πηχῶν αὐξάνεσθαι, τὸ δὲ πάχος γίνεσθαι, οἷον δοκὸν μεγάλην. Ὁ δὲ Δίων ὁ Ῥωμαῖος, ὁ συγγραψάμενος περὶ τῆς βασιλείας καὶ περὶ τῆς δημοκρατίας Ῥώμης, καὶ διηγησάμενος περὶ τοῦ πολυθρῦλλήτου πολέμου τοῦ Καρχηδονίου, λέγει, ὅτι Ῥηγούλου τοῦ ὑπάτου Ῥώμης πολεμοῦντος τὴν Καρχηδόνα, ἐξαίφνης δράκων ἐρπύσας, ἔξω τοῦ χαρακώματος τοῦ Ῥωμαίου στρατοῦ ἔκειτο, ὃν τῆ προστάξει αὐτοῦ ἔκτειναν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀποδείραντες αὐτὸν, ἔστειλε τὴν δορὰν αὐτοῦ τῆ συγκλήτῃ Ῥώμης· μέγα θαῦμα· καὶ παρὰ τῆς αὐτῆς μετρηθεῖσα συγκλήτου, ὡς αὐτὸς ὁ Δίων ἔλεγε, εὐρέθη ἔχουσα μήκος ποδῶν ἑκατὸν εἰκοσι· πρὸς τὸ

¹ Gen. ii, 9.

μήκος αὐτοῦ ἦν καὶ τὸ πάχος. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερα **A** γενεὰ δρακόντων, πλατεῖαν μὲν ἔχουσα τὴν κεφαλὴν, ὀφθαλμοὺς χρυσοειδεῖς, οἷς μὲν εἰς τὸν τένοντα αὐτοῦ κέρατα, ἑτέροις δὲ γένεια εἰς τὸν λάρυγγα αὐτῶν ὦν τὴν γενεάν αὐτῶν καλοῦσιν Ἀγαθοδαίμονα· λέγουσι δὲ τούτους μὴ ἔχειν ἰόν. Ὁ δὲ δράκων γενεὰ ἔστιν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ θηρία. Ἔχει δὲ γένεια, ὡς καὶ ὁ τράγος, καὶ πρὸς τὸν τένοντα αὐτοῦ ὡς κέρας. Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ μεγάλοι καὶ χρυσοειδεῖς. Γίνονται δὲ μεγάλοι καὶ μικροί. Πᾶσαι δὲ αἱ γενεαὶ τῶν ὄφρων, καὶ ἰοδόλοι εἰσι· ἴσως δὲ ὁ δράκων ἰὸν οὐκ ἔχει.

Μυθολογοῦσι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὑπὸ τῆς βροντῆς διώκεται ὁ δράκων· ἀναλαμβάνεται δὲ εἰς ἀέρα, καὶ ἀνατοῦται. Ἐγὼ δὲ ταῦτα ἀκούσας, ἐγέλασα. Πῶς ποτὲ μὲν ἀνθρωπόμορφον καὶ λογικὸν ποιοῦσι, ποτὲ δὲ ὄφιν, ποτὲ δὲ Θεῶν ἀντιταττόμενον, καὶ ὑπὸ Θεοῦ διωκόμενον; Ὅντως σφαιερὸν ἢ ἀμάθεια. Μέγιστα γὰρ βλαπτόμεθα ἐκ τοῦ μὴ ἀναγινώσκειν τὰς ἱερὰς βίβλους, καὶ ἐρευνᾶν αὐτάς, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Ἄλλ' ὁ μὲν στρατιώτης λέγει, ὅτι Στρατιώτης εἰμι, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχω ἀναγνώσεως· ὁ δὲ γεωργός, τὴν γεωργικὴν προφασίζεταί, καὶ οἱ καθ' ἑξῆς τὸ αὐτὸ, καὶ ἔσμεν πάντες ἑλλίπεις. Ἢ δὲ βροντὴ δράκοντα οὐ διώκει, ἀλλ' αἱ βρονταὶ γίνονται ἐκ τοῦ νέφους, ὅπῃ τὸ νέφος νοτιῶθεν ἐξ ὑγρότητος, ἐλαυρόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ἦτοι τοῦ ἀνέμου, ὀγκωθῆ. Ἐλθόντος γὰρ ἐνδοῦ τοῦ πνεύματος, καὶ ῥῆξαν αὐτὸ, ἀποτελεῖται ὁ ἦχος. Καὶ ἡ μὲν ἀνωθεν κραυγὴ λέγεται βροντὴ· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος **C** βιαζόμενον κατανεχθέντος ἐπὶ τῆς γῆς, λέγεται κεραυνός. Ὅθεν προσπεσὼν, εἴτε δώματι, εἴτε δένδρῳ διαρρήσσει, καὶ σχίζει ταῦτα· εἰ δὲ ἀνθρώπῳ, εἴτε ἄλλῳ τινὶ ζῳῳ, φόνον ποιεῖ· διότι καὶ ἀνθρώπους καὶ ἕτερα ζῶα πολλάκις βλέπομεν ὑπὸ βροντῆς θανατούμενα, καὶ οὐ δράκοντας. Αἱ δὲ ἀστραπαὶ, αἱ μὲν εἰσι γραμμοειδεῖς, αἱ δὲ ἐλικοειδεῖς, αἱ δὲ πυρραυγεῖς. Φασὶ δὲ ὅτι ἡ ἀστραπή καὶ ἡ βροντὴ ὁμοῦ γίνονται· ἅμα γὰρ ῥαγῆναι τὸ νέφος, εὐθὺς ἀστραπή σὺν τῇ βροντῇ· καὶ ἡ μὲν ἀστραπή ἀφανῆς οὖσα, αὐτίκα φαίνεται· ἡ δὲ βροντὴ, ἔως οὐ ἀπὸ τοῦ ὕψους αὐτῆς φθάσῃ, ἀργεῖ. Καὶ διὰ τοῦτο μεταγενεστέρα ἡ βροντὴ τῆς ἀστραπῆς ἐξακούεται. Εἶπω σοι δὲ καὶ τοιοῦτον παράδειγμα. Σκόπει οὖν ὅπῃ ἀπὸ μηρόθεν σου ἐπὶ ὑψηλοῦ τόπου ἴσταται τις, καὶ σημαίνει, **D** βλέπεις μὲν τὴν χεῖρα αὐτοῦ κρούουσαν τῷ ξύλῳ, μετὰ δὲ τινα ὥραν ἐξακούεται εἰς τὸ οὐρανὸν ὁ ἦχος τοῦ κρούματος. Τοιοῦτον νόει καὶ ἐπὶ τοῦ νέφους. Πλησθὲν γὰρ πνεύματος ἐνδοῦ τῆς νοτίδος βία ῥηγνυμένῳ, ἀποτελεῖ τὸν ἦχον. Ἔστω δὲ καὶ πρὸς ἕτερον νέφος, εἰ τύχοι, συγκρουσθῆναι, ἤχησε μέγα. cogita. Dum intus spiritu, seu vento plena, imbris vi rumpitur: sonum edit. Quin et si contigat, ut alteri nubi collidatur, ingens fit sonitus.

inquit Dio, inventa est centum et viginti pedum longitudine constare. Est et aliud draconum genus, quibus caput latum est, oculi instar auri micantes, in cuius cervice cornua sunt; aliis barba e faucibus pendet: hosque agathodæmones vocitant, aiuntque veneno vacare. Atqui draco iste animalium genus est, haud secus atque reliquæ bestię. Habet vero barbam perinde ac hircus, et supra cervicem cornu. Oculi illius magni sunt, aurique speciem referunt. Ii magni sunt et exigui. Omnia autem serpentium genera virus emittunt: draco solus venenum non habet².

Hanc quoque fabulam narrant, draconem a fulmine exagitari, ita ut in aerem attollatur et occidatur. Hęc ego audiens, risi. Quinam cum quandoque humana forma indutum et rationalem fingunt, quandoque vero serpentem, quandoque etiam Deo adversantem, et quem Deus insectetur? Plane lubrica res est ignorantia. Maxima quippe damna patimur, ubi sacros Libros legere, eosve secundum Domini sermonem scrutari negligimus³. Ac miles quidem dicit: Sum miles, nec opus mihi est lectione: agricola vero agrorum præterdit culturam, et alii subinde idem effutiant, et omnes deficientes sumus. Verum nequaquam fulmen draconem insequitur: sed ex nube fiunt fulmina, quando nubes propter humorem in imbrem resoluta, atque a spiritu sive a vento agitata, densatur. Cum enim intra spiritus venit, et illam rupit, tunc sonitus exauditur, atque strepitus ille qui sursum editur, tonitru nominatur: quod autem vi spiritus impellitur, dum cadit in terram, fulmen vocitatur. Unde sive domui illidatur, sive arbori, hæc dirumpit et scindit: sin autem homini, aut cuivis alteri animali, illud enecat: quocirca frequenter tum homines, tum animalia alia videmus interempta a fulmine, non item dracones. Quod vero ad fulgura attinet, alia quidem linę speciem objiciunt, alia spirę, subrubent alia. Aiunt autem fulgur et fulmen simul fieri: eo quod, diffracta nube, fulgur cum fulmine et tonitru emicet; ita ut fulgur, cum ante delitesceret, subito pateat; fulmen vero, donec e sublimitate sua prodierit, inane sit et otiosum. **Atque 473** hoc in causa est ut tonitru sonus diu post fulgur emissum exaudiat. Hujus porro rei exemplum tibi afferam. Observa igitur, quando procul stat aliquis in excelso loco, et signum edit, manum quidem cernis pulsantem lignum, post vero intervallum aliquod temporis, pulsationis sonitus percipit aures. Idem et in nube fieri vi rumpitur: sonum edit. Quin et si contigat,

² Vid. Valer, Max. lib. 1, cap. 8, n. 10; Plin. lib. viii, cap. 14. ³ Joann. v. 39.

DE STRYGBUS.

Nolo autem vos hoc quoque ignorare. Quidam ex indoctioribus ineptioribusve narrant, Stryges esse mulieres, quæ et Geludes dicantur. Eas autem per aerem conspici fabulantur, dumque circumueunt domum, nequaquam foribus et clausuris prohiberi, sed januis diligenter clausis ingredi, et pueros suffocare. Quin etiam aiunt eas hepar infantium vorare, et omne ex quo habitudo corporis illorum constat; insuper et vitæ terminos definire. Atque hæc quidem asseuerant alii se vidisse, audisse alii: quomodo nempe, oclusis foribus, domos ingrediantur cum corpore, vel nuda saltem anima. Ego autem hoc dixero, a Domino nostro Jesu Christo id duntaxat patratum esse, quando ad sanctos apostolos, januis clausis, intravit, postquam resurrexisset a mortuis. Sin vero malefica mulier hoc idem fecit, et facit, jam nihil admiratione dignum Dominus gessit, clausis foribus intrando. Quod si dicant, animam nudam introire interim dum corpus jacet in lecto; hoc a me audias velim, Dominum nostrum Jesum Christum pronuntiasse: «Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum potestatem habeo a meipso sumendi eam³.» Atque id semel fecit tempore sacrosanctæ passionis suæ. Ergo cum saga obscœnaque mulier, quando lubuerit, idem præstet, nihil ultra Dominus gessit. At, comesto infantis hepate, quinam fieri potest ut is vivat? Atqui hæc quidam hæretici, qui contraria Ecclesiæ catholicæ placita tenent, nugando narrant, quo simpliciores auertant a recta sententia.

³ Joan. x, 28.

A

ΠΕΡΙ ΣΤΡΥΓΓΩΝ (1).

Θέλω δὲ ἴνα μὴ εἰς τοῦτο ἐχητε ἄγνοιαν. Αἰγούσι τινες τῶν ἀμαθεσιτέρων, ὅτι γυναῖκες εἰσι Στρυγγαί, αἱ καὶ Γελοῦδες λεγόμεναι. Φασὶ δὲ αὐτάς νυκτὶ δι' ἀέρος φαίνεσθαι, καὶ εἰς οἰκίαν περιερχομένας, μὴ ἐμποδίζεσθαι ὑπὸ θυρῶν καὶ κλειθρῶν, ἀλλὰ τῶν θυρῶν ἀσφαλῶς κεκλεισμένων εἰσερχεσθαι, καὶ ἀποπνίγειν τὰ βρέφη. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι κατεσθίει τὸ ἥπαρ, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν οἰκονομίαν (2), τιθέναι τε καὶ ὄρους ζωῆς· καὶ ταῦτα μὲν διαθεβαίουσιν, οἱ μὲν εἰδεῖν, οἱ δὲ ἀκούσαι. πῶς εἰσερχεται εἰς τὴν οἰκίαν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν μετὰ σώματος, ἢ γυμνῆ τῆ ψυχῆ· καὶ ἐρῶ, ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, μόνος τοῦτο ἐποίησεν, καὶ εἰσῆλθεν μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν πρὸς τοὺς ἁγίους αὐτοῦ ἀποστόλους κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Ἐπεὶ δὲ καὶ μάγος ἐποίησε γυνὴ τοῦτο, καὶ ποιεῖ, οὐδὲν λοιπὸν θαυμαστὸν ἐποίησεν ὁ Κύριος κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Εἰ δὲ εἶποιεν, ὅτι γυμνῆ ψυχῆ εἰσερχεται, τοῦ σώματος ἐπὶ τῆς κλίνης κειμένου, ἀκούσον τὰ παρ' ἐμοῦ, ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶπεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖραι τὴν ψυχὴν μου· καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω ἀπ' ἐμαυτοῦ λαβεῖν αὐτήν. Καὶ ἐποίησε τοῦτο ἅπαξ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ἁγίου πάθους αὐτοῦ. Ἐπειδὴ καὶ μάγος γυνὴ καὶ αἰσχρὰ, ὅποταν βουληθῆ, ποιεῖ τοῦτο, λοιπὸν οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Κύριος. Καὶ καταφαγοῦσα τὸ ἥπαρ τοῦ βρέφους, πῶς δύναται ζῆσαι; ταῦτα δὲ πάντα αἰρετικοὶ τινες, καὶ ἐναντίῳ τῆς ἀγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας φρονούντες φλυαροῦσι, βουλόμενοι τοὺς ἀπλουστέρους διαστρέψαι τῆς ὀρθῆς δόξης.

NOTÆ.

(1) Περὶ στρυγγῶν. Stryges dicunt Latini: unde Leo Allatius emendandus venit in libro de quorundam Græcorum opinionibus n. 3, ubi pro στρυγγαν scripsit στρίγλαν, Striglam. Stryx porro idem Latinis erat quod Græcis veteribus Ἐμπουσα, et nostratibus Gallis une Fée. Recentioribus vero Græcis vocatur Γελλῶ vel Γιλῶ, vel Γελλοῦς vel Γυλοῦς. Quod nomen Michael Psellus eo loci, quem citat Allatius, Hebraicum esse perperam conjecit.

Hanc enim τῆς ἡ, non Gello vel Gellum, appellat; accepta nempe voce ex cap. xixxi Isaiæ, § 12.

(2) Infantium οἰκονομίαν dicit auctor, quod Pselus humiorem vocat. Καὶ πᾶσαν, inquit, τὴν ἐν βρέφει ἀπορροφῶν ὡσπερ ὑγρότητα. Omnemque veluti sorbeat humorem, qui infantibus inest. Judæi similia fabulantur de sua Lilit, quam infantibus recens natis antequam circumcisi fuerint, insidari garriunt.

ORDO RERUM .

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. JOANNES DAMASCENUS.

Notitia.	9
Præfatio generalis Michaelis Lequten.	66
Selectæ Præfationes et Epistolæ nuncupatoriæ, ex editionibus præcedentibus.	98
Prolegomena Leonis Allatii.	118
Dissertationes Damascenicæ.	194
Dissertatio I. — De processione Spiritus sancti.	194

Dissertatio II. — De quibusdam auctoritatibus, quibus Eutyches alique unius in Christo naturæ assertores hæresim suam tuebantur. 262

Dissertatio III. — De epistola ad Cæsarium monachum, quæ S. Joannis Chrysostomi nomine insignita est, deque libris quibusdam aliis qui a Joanne Damasceno laudati primum reperiuntur. 315

Dissertatio IV. — De epistolis variis, quæ ob abjectam

Trisagio cantico clausulam scriptæ ad Petrum Fullonem feruntur, necnon de expositione fidei, quæ exstat inte.
Opera S. Justinii Martyris. 531

Dissertatio V. — De oratione cui titulus: *De iis qui in fide obdormierunt*, et de Purgatorio secundum Orientalis Ecclesiæ sensum: 350

Dissertatio VI. — De azymis, in qua etiam de postremo Domini nostri Jesu Christi Paschate. 367

Dissertatio VII. — De Christianis Nazarenis et eorum fide, necnon de Ebionitis. 415

Vita S. Joannis Damasceni a Joanne patriarcha Hierosolymitano conscripta. 430

Prologus translativus in libros Joannis Damasceni, capita undecim complectens. 489

Caput primum. — Philocosmorum voluptates. 489

Cap. II. — De incidentibus Scripturæ sacræ. 491

Cap. III. — De divinitate Salvatoris. 492

Cap. IV. — De planctu R. Virginis. 493

Cap. V. — De Joanne Damasceno. 493

Cap. VI. — De restitutione pollicis. 494

Cap. VII. — De perfecta conversione Joannis Damasceni. 495

Cap. VIII. — Modus libri editi a Joanne. 495

Cap. IX. — Quomodo compositum integrum librum, ex logicis scilicet et centum hæresibus et sententiis. 496

Cap. X. — Materia libri sententiarum. 496

Cap. XI. — De aliis operationibus Joannis. 498

Narratio altera de vita S. Joannis Damasceni ex Vincentii Bellovacensis Speculo. 498

Alia ex Synaxario Basilii imperatoris. 502

Testimonia Veterum de Joanne Damasceno et ejus scriptis. 503

Epistolæ variorum de edendis S. Joannis Damasceni operibus. 514

OPERA PHILOSOPHICA ET THEOLOGICA.

Præfatio ad Dialecticam. 518

DIALECTICA.

Prologus. 522

Caput primum. — De cognitione. 530

Cap. II. — Quisnam hujus operis finis. 531

Cap. III. — De philosophia. 534

Cap. IV. — De ente, substantia et accidente. 535

Cap. V. — De voce. 539

Cap. VI. — De divisione. 546

Cap. VII. — De eo quod natura prius est. 551

Cap. VIII. — De definitione. 551

Cap. IX. — De genere. 558

Cap. X. — De specie. 559

Cap. XI. — De individuo. 574

Cap. XII. — De differentia. 574

Cap. XIII. — De accidente. 575

Cap. XIV. — De proprio. 575

Cap. XV. — De his quæ prædicantur. 578

Cap. XVI. — De univoca et æquivoca prædicatione. 579

Cap. XVII. — De prædicationibus in quid est, et in quale quid est. 582

Cap. XVIII. — In quibus quinque simplices voces conveniant inter se, ac dissideant. 583

Cap. XIX. — In quibus genus et differentia inter se conveniant, ac discrepent. 585

Cap. XX. — In quibus genus et species inter se conveniant, ac dissideant. 586

Cap. XXI. — In quibus genus et proprium inter se conveniant, ac differant. 586

Cap. XXII. — In quibus genus et accidens inter se conveniant, ac differant. 586

Cap. XXIII. — In quibus differentia et species inter se conveniant, ac differant. 586

Cap. XXIV. — In quibus inter se conveniant ac differant differentia et proprium. 587

Cap. XXV. — In quibus differentia et accidens inter se conveniant, ac differant. 587

Cap. XXVI. — In quibus species et proprium inter se conveniant, et differant. 587

Cap. XXVII. — In quibus species et accidens inter se conveniant, et differant. 587

Cap. XXVIII. — In quibus proprium et accidens inseparabiliter conveniant tum dissideant. 590

Cap. XXIX. — De hypostasi, enhypostato et anhypostato. 590

Cap. XXX. — De voce οὐσία, de natura et forma, necnon de individuo, persona et hypostasi. 590

Cap. XXXI. — De æquivocis. 595

Cap. XXXII. — De univocis. 599

Cap. XXXIII. — De polyonymis. 599

Cap. XXXIV. — De alteris et heteronymis. 599

Cap. XXXV. — De denominativis. 602

Cap. XXXVI. — De decem generibus generalissimis. 602

Cap. XXXVII. — De homogeneis et homoidis; deque heterogeneis et heteroidis, ac numero differentibus. 612

Cap. XXXVIII. — De in aliquo. 606

Cap. XXXIX. — De substantia iterum. 606

Cap. XL. — De natura. 606

Cap. XLI. — De forma. 607

Cap. XLII. — De hypostasi. 611

Cap. XLIII. — De persona. 614

Cap. XLIV. — De enhypostato. 615

Cap. XLV. — De anhypostato. 618

Cap. XLVI. — Divisio entis. 618

Cap. XLVII. — Divisio substantiæ. 618

Cap. XLVIII. — Iterum de homogeneis et homoidis, deque heterogeneis et heteroidis; necnon de homohypostatis ac de numero differentibus. 622

Cap. XLIX. — De quanto et quantitate. 625

Cap. L. — De iis quæ ad aliquid, sive de relatione. 627

Cap. LI. — De naturali et qualitate. 631

Cap. LII. — De agere et pati. 639

Cap. LIII. — De situ. 642

Cap. LIV. — De ubi. 642

Cap. LV. — De quando. 642

Cap. LVI. — De habitu. 642

Cap. LVII. — De oppositis. 645

Cap. LVIII. — De habitu et privatione. 646

Cap. LIX. — De priori et posteriori. 647

Cap. LX. — De simul. 650

Cap. LXI. — De motu. 650

Cap. LXII. — De habere. 654

Cap. LXIII. — De enuntiatione, affirmatione et negatione. 654

Cap. LXIV. — De termino et propositione, et syllogismo. 654

Cap. LXV. — Definitiones variæ. 658

Cap. LXVI. — Adhuc de unione secundum hypostasim. 666

Cap. LXVII. — Sex philosophiæ definitiones. 670

Cap. LXVIII. — De methodis quatuor dialecticis. 671

Dictionum solutio. 674

Admonitio in librum de hæresibus. 675

LIBER DE HÆRESIBUS. 678

Prologus in libros de fide orthodoxa. 782

EXPOSITIO FIDEI ORTHODOXÆ. 790

LIBER PRIMUS. 790

Caput primum. — Deum comprehendi non posse; nec ea quæ a sanctis prophetis et apostolis et evangelistis minime tradita sunt, curiosius inquirenda esse. 790

Cap. II. — De his quæ sermone exprimi possunt vel non possunt; item de his quæ in cognitionem cadunt, et quæ cognitionem fugiunt. 791

Cap. III. — Demonstratio quod Deus sit. 794

Cap. IV. — Quidnam Deus sit, quodque comprehendi non possit. 798

Cap. V. — Demonstratio quod unus sit Deus et non plures. 799

Cap. VI. — De Verbo ac Dei Filio, probatio ducta a ratione. 802

Cap. VII. — De Spiritu sancto, probatio ducta ex ratione. 803

Cap. VIII. — De sancta Trinitate. 807

Cap. IX. — De iis quæ de Deo dicuntur. 834

Cap. X. — De divina unione et distinctione. 838

Cap. XI. — De his quæ modo corporeo de Deo dicuntur. 842

Cap. XII. — De iisdem rebus. 843

Cap. XIII. — De loco Dei et quod solus Deus incircumscribitur sit. 850

Cap. XIV. — Proprietates seu attributa divinæ naturæ. 859

LIBER SECUNDUS. 862

Caput primum. — De sæculo seu ævo. 862

Cap. II. — De rerum creatione. 863

Cap. III. — De angelis. 866

Cap. IV. — De diabolo et dæmonibus. 874

Cap. V. — De visibilibus creatura. 879

Cap. VI. — De cælo. 879

Cap. VII. — De luce, igne, luminaribus, sole, luna et stellis. 886

Cap. VIII. — De aere et ventis. 899

Cap. IX. — De aquis. 909

Cap. X. — De terra et eis quæ ex ea profluuntur.	907	Cap. XX. — De naturalibus et inculpatis passionibus.	1083
Cap. XI. — De paradiso.	910	Cap. XXI. — De ignorantia et servitute.	1083
Cap. XII. — De homine.	918	Cap. XXII. — De profectu.	1086
Cap. XIII. — De voluptatibus.	930	Cap. XXIII. — De timore.	1087
Cap. XIV. — De tristitia.	931	Cap. XXIV. — De Domini oratione.	1090
Cap. XV. — De timore.	931	Cap. XXV. — De appropriatione seu vindicatione.	1094
Cap. XVI. — De ira.	931	Cap. XXVI. — De corporis Domini passione, ipsiusque divinitatis impassibilitate.	1094
Cap. XVII. — De vi imaginatrice.	934	Cap. XXVII. — Quod Verbi divinitas ab anima et corpore inseparabilis manserit, etiam in Domini morte; et quod una interim persona persistit.	1095
Cap. XVIII. — De sensu.	934	Cap. XXVIII. — De corruptione et corruptela.	1098
Cap. XIX. — De cogitatione.	938	Cap. XXIX. — De descensu ad inferos.	1101
Cap. XX. — De memoria.	938	LIBER QUARTUS.	1102
Cap. XXI. — De verbo, seu sermone interno et prolatitio.	939	Caput primum. — De his quæ resurrectionem secuta sunt.	1102
Cap. XXII. — De passione et actione.	939	Cap. II. — De sessione ad dexteram Patris.	1103
Cap. XXIII. — De actu.	950	Cap. III. — Adversus eos qui ita objiciunt: Si duæ naturæ Christus est, aut creaturam colitis, naturam creatam adorando, aut alteram naturam dicitis adorandam, alteram non adorandam?	1106
Cap. XXIV. — De voluntario et non voluntario.	951	Cap. IV. — Cur Dei Filius, non Pater aut Spiritus sanctus, homo factus sit: quidque factus homo præstiterit.	1106
Cap. XXV. — De eo quod in nostra potestate situm est, sive de libero arbitrio.	955	Cap. V. — Ad eos qui quærant: Sitne Christi persona creata, an increata.	1110
Cap. XXVI. — De his quæ fiunt.	958	Cap. VI. — Quando Christus est appellatus.	1111
Cap. XXVII. — Quam ob causam libero arbitrio præditi simus.	959	Cap. VII. — Ad eos qui seiscitantur an sancta Dei Genitrix duas naturas genuerit; et an duæ naturæ in cruce pependerit.	1114
Cap. XXVIII. — De his quæ in nostra potestate posita non sunt.	962	Cap. VIII. — Quomodo primogenitus dicatur unigenitus Dei Filius.	1115
Cap. XXIX. — De providentia.	963	Cap. IX. — De fide et baptismo.	1118
Cap. XXX. — De præscientia et prædestinatione.	970	Cap. X. — De fide.	1126
LIBER quintus.	982	Cap. XI. — De cruce, ubi rursus de fide.	1127
Caput primum. — De divina dispensatione nostrique sollicitudine, et de nostra salute.	982	Cap. XII. — De adoratione ad orientem.	1154
Cap. II. — Quomodo conceptum sit Verbum, et de divinitate ejus incarnatione.	985	Cap. XIII. — De sacrosanctis et immaculatis Domini mysteriis.	1153
Cap. III. — De duabus naturis, adversus Monophysitas.	987	Cap. XIV. — De genere Domini, deque sancta Dei Genitrice.	1151
Cap. IV. — De modo mutue communicationis proprietatum.	998	Cap. XV. — Quis sanctis, ipsorumque reliquiis honores habendus sit.	1163
Cap. V. — De numero naturarum.	999	Cap. XVI. — De sanctorum imaginibus.	1167
Cap. VI. — Quod tota divina natura in una suarum personarum toti humanæ naturæ unita sit, et non pars partii.	1002	Cap. XVII. — De Scriptura.	1173
Cap. VII. — De una Dei Verbi composita persona.	1007	Cap. XVIII. — De his quæ de Christo dicuntur.	1182
Cap. VIII. — Ad eos qui sciscitantur: An ad continentiam quantitatem, vel ad discretam Domini naturam reducuntur.	1011	Cap. XIX. — Deum auctorem malorum non esse.	1191
Cap. IX. — Ad illud quod quæritur, sitne ulla natura quæ subsistentia careat, responsio.	1015	Cap. XX. — Non esse duo principia.	1194
Cap. X. — De hymno trisagio.	1018	Cap. XXI. — Cur Deus eos condiderit qui peccaturi essent, nec penitentiam acturi.	1198
Cap. XI. — De natura quæ in specie, et quæ in individuo consideratur, deque differentia unionis et incarnationis: et quomodo illud accipiendum sit: Unam Dei Verbi naturam incarnatam.	1022	Cap. XXII. — De lege Dei et lege peccati.	1198
Cap. XII. — Quod sancta Virgo Dei Genitrix sit, adversus Nestorianos.	1027	Cap. XXIII. — Adversus Judæos, de Sabbato.	1203
Cap. XIII. — De ambarum naturarum proprietatibus.	1034	Cap. XXIV. — De virginitate.	1206
Cap. XIV. — De Domini nostri Jesu Christi duplici voluntate, arbitriique libertate.	1034	Cap. XXV. — De circumcisione.	1211
Cap. XV. — De operationibus quæ in Domino nostro Jesu Christo sunt.	1046	Cap. XXVI. — De Antichristo.	1215
Cap. XVI. — Adversus eos qui dicunt: Si duplicis naturæ et actionis est homo, necesse est tres esse in Christo naturas, totidemque actiones dicere.	1063	Cap. XXVII. — De resurrectione.	1219
Cap. XVII. — De eo quod carnis Domini natura et voluntas deificata sit.	1067	ORATIONES TRES ADVERSUS EOS QUI SACRAS IMAGINES ABJICIUNT.	1227
Cap. XVIII. — Iterum de duplici voluntate, arbitriique libertate; mente idem, scientiæque, et sapientiæ duplici.	1071	Monitum in has tres orationes.	1227
Cap. XIX. — De theandrica, seu Deivirili actione.	1078	Oratio I.	1251
		Oratio II.	1285
		Oratio III.	1518
		De recta Sententia liber.	1421
		TRACTATUS contra Jacobitas.	1455
		DIALOGUS contra Manichæos.	1505
		DISCEPTATIO Christiani cum Saraceno.	1585
		DE DRACONIBUS et Strygibus.	1598

FINIS TOMI NONAGESIMI QUARTI.

Parisii. — Ex typis L. MIGNE.

6574 006

3 2044 073 502 098

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

